

 LÜĞƏT VƏ ENSİKLOPEDIYALAR

S-Z

AZƏRBAYCAN DİLİNİN
İZAHLI LÜĞƏTİ

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

AZƏRBAYCAN DİLİNİN İZAHLI LÜĞƏTİ

DÖRD CİLDDƏ

IV CİLD

S-Z

“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006

*Bu kitab “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti” I cild (Bakı, Azərbaycan
Elmlər Akademiyası nəşriyyatı, 1966), II cild (Bakı, Elm, 1980),
III cild (Bakı, Elm, 1983) və IV cild (Bakı, Elm, 1987)
nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü,
filologiya elmləri doktoru, professor
Əliheydər Orucovun
rəhbərliyi və ümumi redaktəsi ilə

Tərtibçilər:

Əliheydər Orucov, Bəhrüz Abdullayev, Nərgiz Rəhimzadə

Nəşrə hazırlayanı, təkmilləşdirəni və redaktoru:
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü
filologiya elmləri doktoru, professor
Ağamusa Axundov

494.36131-dc21

AZE

Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti. Dörd cildə. IV cild. Bakı, “Şərq-Qərb”,
2006, 712 səh.

ISBN10 9952-34-026-5

ISBN13 978-9952-34-026-6

© “ŞƏRQ-QƏRB”, 2006

Ss

S Azərbaycan əlifbasının iyirmi beşinci hərfi. Bax **se**.

SAAM(LAR) *is.* Kola yarımadasında, habelə Norveçin, Finlandiyanın və İsveçin şimalında yaşayan uqrofin dil qrupuna daxil olan xalq.

SAAT *is.* [ər.] 1. Gecə-gündüzün iyirmi dördüdə birini təşkil edən və 60 dəqiqədən ibarət olan vaxt ölçüsü vahidi. // Saat ölçüsü vahidi. *İki saat işləmək. Üç saat gözləmək. Təyyarə iki saat gecikir. – Bir saat sonra alacağımıza köçdük. A.Şaiq. [Şahmar Şahpəriyə:] Gündə kitabxanani cəmi bir saat açıq saxlamırsan. B.Bayramov. □ Bu saat – indi, indicə. [Kazım:] Bu saat başını salamat saxlamaq istəyirsənsə, başını aşağı sal, kəsbkarlığına qurşan.. Çəmənzəminli. Elə bil bu saat bütün xarici aləm yalnız sədrdən asılı idi. İ.Əfəndiyev. **Haman saat – bax o saat.** *Haman saat işə başladı. O saat – tez, əlüstü, dərhal. Əgər mən biləm ki, qardaşım casusdur, o saat onu xalayayıb, verərəm hərbi tribunala. H.Nəzərli.**

2. Günüortadan, yaxud tən gecə yarından hesablanan 60 dəqiqəlik vaxt ölçüsü. [Mərcan bəy:] *Aha, saat nəçədir, o vaxta bir saat qalıbdır, zərər yoxdur, qurtardım Minnətin üzündən, qurtardım! Ü.Hacıbəyov. Saat üçdü... Kazım işdən qayıtmış; Vücudunu qaplamışdı yorğunluq. M.Müşfiq.*

3. Gecə-gündüz müddətində vaxtı təyin etmək üçün alət, cihaz. *Divar saati. Cib saati. Qol saati. – Usta Zeynal Mirzə Səfərin oğluna xeyir-dua verib, yaxşı yol ilə müvəffəqiyyət diləyib bir qızıl saat da verdi. Ə.Haqverdiyev. ...Əzizin gözləri saatin yanından asılmış böyük bir şəklə ilişdi. S.Rəhman.*

4. Tənəffüslə birlikdə dərsə, mühazirəyə sərf olunan 60 dəqiqəlik müddət. *Akademik saat (texnikumlarda və ali məktəblərdə 50 dəqiqə davam edən vaxt, müddət). Dərs saati (ümumtəhsil məktəblərində 45 dəqiqə davam edən məşğələ müddəti). Dərs proqramını saatlara bölmək. // Pedaqoji məşğələ, mühazirə. Saatlarını yazdın mı? Xəstə müəllimin saatlarını kimə verdilər?*

5. Vaxt, çağ, an, zaman. *Axşam saatlarında. – İraq olsun yaman gözədən, nə xoş saatdır ol saat; Ki, məşuqla aşiq eyləyib nəzişitab oynar. Füzuli. [Cavadın] dərələrdən quzuqlağı yığıb yediyi saatlar gözləri qabağında canlandı. Ə.Vəliyev.*

6. Bax **saatlıq**. *Burada oraya nəçə saat yoldur? – Bakıdan buraya dörd saata gəlmişdik. M.Hüseyn.*

♦ **Bir saatin içində** – dərhal, o saat, gecikmədən. *Bir saatin içində ağa ikən qul oldum. B.Vahabzadə. Saatdan-saata – bax saatba-saat. Bina saatdan-saata ucalırdı. – Üçüncü quyu ətrafında görülən işlər gündən-günə deyil, saatdan-saata artır. Y.Əzimzadə.*

SAATBASAAAT *zərf* Vaxt keçdikcə, saatdan-saata, durmadan artaraq. *Yağış saatba-saat güclənir. Camaatın sayı saatbasaat artır. – Səri-kuyin məhsər, qəddin qiyamət; Qiymət edərsən saatbəsaət. Q.Zakir.*

SAATQABI *is. köhn.* Saat qoymaq üçün üstü zərli saplarla, güləbətinlə naxışlanmış kisəcik. *Üstünə güləbətin çəkilmiş daraqqabı, saatqabı da nəzəri cəlb edirdi. H.Sarabski.*

SAATLARCA *bax saatlarla.* *Saatlarca davam edən qarışıq fikirlər İbrahim xanı məşğul etdi. Çəmənzəminli. [Musanın nəvəsi] saatlarca aynanın qabağında öz vücuduna tamaşa edirdi. Qantəmir.*

SAATLARLA *zərf* Bir neçə saat, uzun müddət. *Yağış saatlarla davam etdi. Saatlarla oxumaq. – [Kamal] saatlarla gözüni qarlı dağların təpəsinə zilləyib, onları seyr etmək-dən doymazdı. M.Rzaquluzadə. Səməd yeməyib-icməyib saatlarla Muradın məhni-lərini dinləməyə hazır idi. İ.Hüseynov.*

SAATLIQ *Saylarla yanaşı işlənib, bir işin neçə saata görüldüyü, görülə biləcəyi, yaxud davam etdiyi müddəti bildirir. 8 saatlıq iş günü. – Yar, arxanda bir dağam; Yatmamışam, oyağam; Dola qolun boynuma; Bir saatlıq qonağam. (Bayatı). [Qəhrəman:] Günüorta zamanı olardı. Şəhəri yarım saatlıq bir sükut bürüdü. H.Nəzərli.*

♦ **Bir saatlığa** – müvəqqəti olaraq, hələlik, bir anlığa. *Bir saatlığa belə tutaq ki, ... hərəmxana işləri tiipürməyə layiq bir şeydir. C.Məmmədquluzadə.*

SAATSAZ *is.* [ər. saət və fars. ...saz] Saat təmir edən usta. *Bununla belə onun birçə*

nəfər həqiqi dostu var idi – saatsaz usta Zeynal. Ə.Haqverdiyev. Bakıda ümumiyyətlə peşəkarlar: xalçaçı, zərgər, papaqçı, saatsaz, minasaz, dəllək, boyaqçı və sair çox olardı. H.Sarabski.

SAATSZLIQ *is.* Saatsazın sənəti, peşəsi. [Zeynal:] *Mən də ki saatsazlığımla səndən çox qazanmıram. Ə.Haqverdiyev.*

SABAH *is.* [ər.] 1. Günün başlanğıcı, günün ilk saatları; səhər, sübh. *Sabah erkən. Sabah yeli. Sabah ertə. Sabah günəşi.* – *Axşam, sabah, çeşmə, sənin başında; Bilirsənmi necə canlar dolanır? Aşıq Ələsgər. Ol qəmli gecə sabah olunca; Rəhət yuxu yatdı bir doyunca. A.Səhhət. Mən də meşə cıdırı ilə .. adət etdim sabah gəzməyindən evə hərəkət edirdim. A.Divanbəyoglu. □ Sabah açılmaq (olmaq) – səhər açılmaq, gündüz başlamaq. Bəli, sabah açıldı, üstünüzə çoxlu xoş sabahlar açılsın. “Abbas və Gülgöz”. Sabah olan kimi Məlikməmməd almaları yığıb, bir məcməyi qoydu və üstünə də örtük çəkib, atasına apardı. Çəmənzəminli. Sabaha qədər (kimi) – işıqlanana qədər, səhər açılana kimi, səhərdə. İşçilər bir çox danışıqdan sonra, sabahadək işləməyib cavab gözləməyi qərara aldılar. H.Nəzərli. Həmin gecə, demək olar ki, sabaha kimi Həmzənin zirzəmilərində, anbarlarında işıq yandı. Ə.Əbülhəsən. Sabahın(ız) xeyir! – səhərçağı bir-birilə görüşdükdə söylənilən ifadə. Gecəni sabah eləmək (etmək) – sabaha qədər bütün gecəni oyaq qalmaq, yatmamaq.*

2. Bu gündən sonra gələcək gün, ertəsi gün. *Bu günün işini sabaha qoyma. (Ata. sözü). Sabahı günü Cəlil ağa gözlərini açanda özünü bir qeyri aləmdə, bir qeyri mühitdə gördü. İ.Musabəyov. [Murad:] Deyirlər sabah yaxşı film göstəriləcək. İ.Əfəndiyev.*

3. *məc.* Gələcək mənasında. [Əmiraslan baba uşaqlara:] *..Onu demək istəyirəm ki, sabah sizin, gələcək sizindir! S.Rəhimov. Yox, yox, ayrı deyildir gözəl sabahımızdan; Əziz xatirələrlə bizdən ayrılan illər. S.Rüstəm. Bugünkü əməliylə; O, sabahı yaradır. B.Vahabzadə.*

SABAH-BİRİGÜN *zərf* Yaxın gələcəkdə, yaxın günlərdə, yaxınlarda.

SABAHDAN *zərf* 1. Sabah başlanan kimi, günün başlanğıcından, günün ilk saatlarından; səhərdən. [Mahmud:] *Sabahdan balta çalırım, bir qıxmıq da qopara bilmirəm. Ə.Haqverdiyev.*

2. Ertəsi gündən. *Sabahdan işə başlayırıq. – [Əsgər:] Vallah, sabahdan arşınmal satan olacağam. Ü.Hacıbəyov. Sabahdan o uşaqlar qarının ümidinə qalacaq, dərslərinə baxan olmayacaq. M.Hüseyn.*

SABAHGÜLÜ *is. bot.* Üzərinə günəş işığı düşdükdə açılan, kölgədə isə gülləri бүкүлөн birillik gül bitkisi.

SABAHKI 1. *zərf* Ertəsi günü, sabahısı. *Sabahkı günü bir kəllə qənd alıb məni bağışladı və günahımdan keçdi. C.Məmmədquluzadə. Sabahkı gün tarçı Əsədın cənəzəsi arabaya qoyulub, həmişəki adət üzrə “ərrəhman” oxuna-oxuna qəbiristanına aparıldı. B.Talıblı.*

2. *sif.* Sabah olacaq, ertəsi gün olacaq, sabaha təyin olunmuş. *Sabahkı görüş. Sabahkı bayram. – Sabahkı vuruşma qəti və mühümdür. H.Nəzərli. Sabahkı tətilin bir məqsədi var; Gərək buraxılsın qaladan Xanlar! S.Vurğun.*

SABAHLIQ *is. və sif.* 1. Sabah görülecək, sabah olacaq. *Ancaq sabahlıq işim qalıb.*

2. Sabaha bəs edəcək, sabahkı günə yetəcək. *Sabahlıq çörəyimiz vardır.*

SABAH-SABAH *zərf* Səhər tezdən, sübh ertədən, gün təzəcə başlayanda. *Sabah-sabah işini görüb qurtarmaq. – Nəhayət, son verildi yatmadığım gecəyə; Sabah-sabah bir mayis rəqs edərkən odamda. M.Müşfiq.*

◊ Sabah-sabaha salmaq – çox yubatmaq, ləngitmək, gecikdirmək, bu gün-sabaha salmaq. [Piri:] *Bir bu işi uzadıb, sabah-sabaha salan adamı tərəydir mənə. M.Süleymanov.*

SABIQ *sif.* [ər.] Əvvəldə olmuş, keçmişdə olmuş; keçmiş, köhnə, əvvəlki. *Zeynal ötəyəbəriyə müraciət edib sabiq xidmətini geri istəyirdisə də, müvəffəq olmayırdı. S.Hüseyn. Sabiq tacir Ağa Qurbanı hamı tanıyırdı. Ə.Haqverdiyev.*

SABIQƏN *zərf* [ər.] köhn. Bundan əvvəl, keçmiş, qabaq. *Yox ikən sabiqən gediş-gəlişi; İndi bir başqa rəng alıbdır işi. M.Ə.Sabir.*

SABİT *sif.* [ər.] 1. Hərəkət etməyən, hərəkətsiz, daim bir qərarda duran (qalan), dəyiş-

məyən, tərənəm; daimi. *Sabit cərəyan. Sabit temperatur. Sabit qüvvə.*

2. *məc.* Səbatlı, möhkəm; fikrinin, əqidəsinin üstündə möhkəm duran, fikrindən, əqidəsindən dönməyən. *Bircə Zeynal bəy toxtaq durub, əvvəlki layihəsində sabit idi...* Çəmən-zəminli. □ **Sabit qalmaq** – bir şeyin üstündə möhkəm durmaq, fikrindən, əqidəsindən dönməmək. *Xülasə, şəhərdə hər bir şey tərəqqi tapmışdı, dəyişilmişdi, abad olmuşdu, bircə usta Ağabala qədimliyində sabit qalıb otuz il idi ki, bu qərar ilə məişət keçirirdi.* Çəmən-zəminli.

♦ **Sabit olmaq köhn.** – sübut olunmaq, yəqin olmaq, sübuta yetmək. [Fərraşbaşı:] *Ağa Şahzadə soruşur ki, Hacı Qafurun bacısının varisliyi sizin yarıınızda sabit oldumu?* M.F.Axundzadə.

SABİTQƏDƏM *sif.* [ər.] Sözüünün, fikrinin, vədinin üstündə möhkəm duran, sözündən, vədindən dönməyən; səbatlı, möhkəm. *Zahid, ramazanda mənə bu tövbəni verdin; Get, başın üçün, tövbədə sabitqədəmə mən.* S.Ə.Şirvani. *Mən öz əhd-peymanımda möhkəm və sabitqədəmə.* M.F.Axundzadə. *Sabitqədəm olsaydı əgər yarı-vəfadar; Aşiq daxi qaçmazdı bələdan, dayanardı.* M.Ə.Sabit.

SABİTLƏŞDİRİLMƏ “Sabitləşdirilmək” – dən *f.is.*

SABİTLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Sabit (1-ci mənada) hala salınmaq.

SABİTLƏŞDİRMƏ “Sabitləşdirmək” dən *f.is.*

SABİTLƏŞDİRMƏK *t-li.* Sabit (1-ci mənada) hala salmaq.

SABİTLƏSMƏ “Sabitləşmək” dən *f.is.*

SABİTLƏSMƏK *f.* Sabit olmaq, sabit hala gəlmək.

SABİTLİK *is.* Sabit şeyin hal və vəziyyəti; daimilik, dəyişməzlik. *Qiymətlərin sabitliyi. Valyutanın sabitliyi.* – [Rüstəm bəy:] *Təbiət müvazinəti pozulduqda əbədi qanunun sabitliyi sarsılır.* Çəmən-zəminli.

SABOTAJ [fr. sabotage] Qəsdən işləməmək və ya işi pozmaq yolu ilə işə mane olma.

SABOTAJÇI *is.* Sabotaj edən, sabotajla məşğul olan adam.

SABOTAJÇILIQ *b ax sabotajlıq.*

SABOTAJLIQ *is.* Sabotaj hərəkəti, sabotaj.

SABUN *is.* Kirli və ya yağlı şeyləri və s.-ni yuyub təmizləmək üçün yağlardan və qələvi maddələrdən hazırlanan, suda tez əriyib köpükələnən bərk və ya yarımmayə kütlə. *Paltar sabunu. Əl-üz sabunu. Ətirli sabun. Hamam sabunu.* – [Səriyyə:] *Səhər tezdən ikimiz də eyni vaxtda qalxdıq. Məhrəbə, sabun, diş fırçası götürüb suyun üstünə endik.* İ.Əfəndiyev.

♦ **Sabun köpüyünə (qovuğuna) dönmək** – heç olmaq, puç olmaq, yox olmaq. *..Keçən ilin ortalarından tutulmağa başlanılan plan yeni ildə sabun qovuğuna dönmüşdü.* “Kırpi”.

SABUNBİŞİRƏN *is.* Sabunbişirmə mütəxəssisi, sabun istehsalatı fəhləsi; sabunçu.

SABUNÇU *is.* 1. *köhn.* Sabun bişirməklə məşğul olan adam.

2. Sabun istehsalı işçisi.

SABUNÇULUQ *is. köhn.* Sabunçunun işi, peşəsi.

SABUNQABI *is.* İçinə sabun qoymaq üçün qab, qutu; sabunluq.

SABUNLAMA “Sabunlamaq” dən *f.is.*

SABUNLAMAQ *f.* Sabun sürtmək, sabunla yumaq. *Əllərini sabunlamaq. Paltarları sabunlamaq.* – *Bədənimi kisələyib üstümə bir neçə dəfə isti su tökəndən sonra bu kişi [camadar] başladı başımı sabunlamağa.* C.Məmmədquluzadə.

SABUNLANMA “Sabunlanmaq” dən *f.is.*

SABUNLANMAQ *məc.* 1. Sabunlu suda yuyulmaq, sabunla yuyulmaq.

2. Sabun sürülmək, sabun çəkilmək. [Ocaqverdi:] *Bəy, heç sizə əziyyət olmaya-caq. Kəndir qayda ilə sabunlanıbdır.* Ə.Haqverdiyev.

SABUNLU *sif.* 1. Tərkibində sabun olan. *Sabunlu su.*

2. Sabuna bulaşmış, sabun sürülmüş. *Sabunlu əl. Sabunlu paltar.*

SABUNLUQ *is. məh. b ax sabunqabı.*

SABUNOTU *is. bot.* Kökündə saponin olan zəhərli bitki.

SABUNSUZ *sif.* Sabunu olmayan, sabun sürülməmiş. [Mahmud:] *Qarnım sabunсуз araba çarxı səsi verir.* Ə.Haqverdiyev.

SAC *is.* Üzərində lavaş, yuxa, bozlamac, qutab və s. bişirmək üçün ortası qalxıq, dairəşəkilli çuqun və ya dəmir lövhə. [Gülsüm]

birtəhər itdən xilas olub, özünü çörək təndirinə soxdu və dəmir sacı başına çəkdi. Çəmənzəminli. Səmədin nəzərləri .. sacın, içində qurumuş xəmirə barmaq izləri görünən təstin və oxlovun üzərində gəzdi. İ.Hüseynov. // Sacda bişirilən. Sac qovurması (sacici). – Hamımız bərabər yağ, süd və yenidən bişmiş sac çörəyi ilə qarnımızı doyurduq. H.Nəzərli. Mənə dağ havası verin! Sac yuxası verin! R.Rza.

SACAYAQ, SACAYAĞI is. Açıq havada xörək və s. bişirmək üçün üstünə qazan qoyulan üçayaqlı dəmir çənber. *Təzə qalaylanmış mis qablar, şiş, maşa, sacayaq, qiyməkəş və sair ailə mətbəxində işlənməsi lazım olan hacətləri cəhiz adı ilə atası qızına verəcəkdir. R.Əfəndiyev. Xədicə səhər yığdığı pəncəri qazana doldurub sacayağının üstünə qoymuş, yamaqlı qədək döşlüyü ilə təzə qaladığı ocağı ətləkləyirdi. Ə.Vəliyev.*

SACİÇİ is. Sacın içində bişirilən ot qovurması. [Yüzbaşı:] *Ağa, qurbanın olum, qarnınızı şor-çörəklə doyurmayın, sacıçı bu saat hazır olar! – deyirdi. Çəmənzəminli. Almurad babanın bişirdiyi bu sacıçı mənə o vaxta qədər yemiş olduğum bişmişlərin hamısından ləzzətli gəlirdi. İ.Əfəndiyev.*

SAC is. İnsanın başında bitən tüklər. *Qara saç. Xurmayı saç. – Külək [Dürrənin] qumral saçını üz-gözüne çırpırdı. S.Vəliyev. [Nərgiz] anasının ona ilk dəfə saç hördüyünü xətləyirdi. B.Bayramov. // Höruk. [Koroğlu:] Siyah saçlar dal gərdənə düzülü; Qara göz-lər xumarlanıb süzülü. “Koroğlu”.*

♦ Saç ağartmaq – bax **baş ağartmaq** (“baş”da). *Ömür çürüməsən, saç ağartmasan; Yaranmaz sənətkar, yaranmaz sənət! Z.Xəlil. Saçı ağartmaq* – yaşa dolmaq, qocalmaq. Artıq saçları ağarıb, qırmızı paltar ona yaraşmır. **Saçı dabanında (olmaq)** – uzun hörükləri olan qız (qadın) haqqında. [Yeter Kərbəlayıya:] *Özü də çox gözəldir ... uzunboylu, saçı dabanında, uçuq evin dirəyi bir qızıdır.. Çəmənzəminli. Saçına dən düşmək* – başı (saçı) ağarmağa başlamaq, tək-tək, seyrək ağ tüklər görünmək. *İllər ötdükcə saçlarıma dən düşdü. – Müsahibimin səliqə ilə vurulmuş saçlarına yenidən dən düşmüşdü. Q.İlkin.*

SAÇAQ is. 1. Bir şeyin (adətən pərdənin, paltarın və s.-nin) kənarları boyunca tikilən çox sıx, sallanan sap telləri. *Xalçanın saçaqlarını düzəltmək. Şalın saçaqları. Pərdəyə saçaq tikmək. – Libasın əlvandır, çarqat narıncı; Saçaqlar yaraşır qıraqlarından. M.P.Vaqif. [Sona] ..başından sıyrılıb çiyininə düşən ağ torunun ipək saçaqları ilə oynayırdı. Ə.Əbül-həsən.*

2. *bot.* Bəzi bitkilərdə uzun nazik tellər. *Qarğıdalı saçağı. – [Hurizadın] ..tükləri məzəli bir rəng alar – gah qarğıdalı saçağına, gah da kal qarpıza bənzər. Çəmənzəminli. [Səməndərin] gözüne ancaq soyudun soyuq saçaqları göründü. B.Bayramov.*

3. *məc. Şüa. Günün saçaqları yayılır düzə; Çünki təslim olur gecə gündüzə. S.Vurğun. Günəşin enerji ilə dolu qızıl saçaqlarının təsiri altında yarpaqlarda bütün canlıların həyatının əsasını təşkil edən qidalar, üzvi maddələr hazırlanmağa başlayır. M.Axundov.*

SAÇAQLAMA “Saçaqlamaq”dan *f.is.*

SAÇAQLAMAQ *f.* 1. Saçaq etmək, saçaq salmaq.

2. *Tel-tel etmək. Kəkliyi bıçaqlaram; Tüklərin saçaqlaram; Vədə verib gəlməsən; Bəlinci qucaqlaram. (Bayatı).*

SAÇAQLANMA “Saçaqlanmaq”dan *f.is.*

SAÇAQLANMAQ *f.* Saçaq-saçaq olmaq, saçaqlar şəklində sallanmaq. *Qışda bu atların tükləri bir qarışdan da artıq saçaqlanır, sonra da yapağı bir yapıncı kimi üstlərinə yapışardı. S.Rəhimov. Yaşıl otlar qol-budaq verib, saçaqlanaraq arxın üstünü elə örtmüşdü ki, oradan su axdığını ancaq arasıkəsilməz şırıltıdan bilmək olurdu. M.İbrahimov.*

SAÇAQLI *sif.* 1. Saçaqları olan, saçaq salınmış, saçaq qoyulmuş. *Saçaqlı xalı. Saçaqlı süfrə. Saçaqlı yaylıq. Saçaqlı pərdə. – [Qadın] başına nə qədər sığal vurdusa da, kirpi saçlarını yatırdı bilmədi, əlindəki saçaqlı dəsmal başına dolamalı oldu. M.Hüseyn. Nazlı əlində bağlama, başında saçaqlı şal yüyürüb gəlir. Ə.Məmmədخانli. □ Saçaqlı konfet* – keçmişdə: saçaqlı kağıza bükülmüş konfet növü. *Teybə .. evə yolu düşəndə Bahadır üçün həmişə fındıq, qoz, saçaqlı konfet, ıydə və bəzən xurma gətirərdi. M.Hüseyn. [Çərçi] bəzi vaxt saçaqlı konfet də gətirərdi. S.Rəhimov.*

2. Saçaq kimi sallanmış uzun tükləri olan. *Saçaqlı qoyun. Saçaqlı it.*

3. *bot.* Kökü saçaq şəklində (tel-tel) olan. *Saçaqlı köklər.* – *Eyvaz dayı da saçaqlı tütündən papiros çəkə-çəkə başlayırdı kolxoza tərifləməyə.* İ.Əfəndiyev.

SAÇAQ-SAÇAQ *zərf* Saçaqlardan ibarət, saçaq halında. *Sənəmin başı .. saçaq-saçaq sallanan sünbüllərin arasına əyilmişdi.* Ə.Əbülhəsən. *Qaranlıq əriyib sabah olacaq; Günəş doğacaq, qızıl telləri saçaq-saçaq.* R.Rza.

SAÇAYIRAN *is.* Keçmişdə: qadınların saçının tağ şəklində qalması üçün başa vurulan naxışlı sancaq. [Yengə xonçasında] *olar: sabun, duxi, odekolon, iynə, üskük, saçayırən, yelpazə.* R.Əfəndiyev.

SAÇBAĞI *is.* Saça, hörüyə bağlanan lent-şəkilli bağ. *Yarpaqtək əsən olsan; Saçbağın kəsən olsan; Əzrail mənə neylər; Başım üstə sən olsan.* (Bayatı).

SAÇ-BİRÇƏK *top.* Başda olan saçın, birçəyin hamısı.

♦ **Saç-birçək ağartmaq** – bax **saç ağartmaq**. **Saç-birçək dalaşmaq (qoymamaq)** – bax **saçyolmaya çıxmaq**. [Səttar bəy:] *Əlavə, Fatma xala ilə Çiçək xanım küçədə saç-birçək dalaşıblar.* N.Vəzirov. **Saçı-birçəyi ağartmaq** – 1) qocalmaq, ahıllaşmaq (qadın haqqında); 2) bir işə çox zəhmət qoymaq, çox əlləşmək. [Gülzadə:] *Ondan xəbərim var ki, Səlbənin saç-birçəyi divanxana qapılarında ağarıb.* Ə.Vəliyev. **Saç-birçəyini yolmaq** – dəhşət içərisində olmaq, dərd-qəm içərisində olmaq, dərin mənəvi həyəcan və iztirab keçirmək. *Dərd əlindən solmuşam; Saç-birçəyim yolmuşam. Axır bu eşq odundan; Əriyib mum olmuşam.* (Bayatı).

SAÇILMA “Saçılmaq”dan *f.is.*

SAÇILMAQ *f.* Dağılmaq, yayılmaq, səpələnmək, ətrafı bürümək. *Göy səmti açıldıqca könüllər də açıldı; Dünya üzünə zövq, səfa endi, saçıldı.* A.Səhhət. *Güllərin ətri otların iyinə qarışib ətrafa saçılmaqda idi.* T.Ş.Simurq. *Yamaclarda boynubükük bənövşələrin ətri saçılır, qönçələrə, düymələrə parlaq incilər düzülürdü.* M.Rzaquluzadə.

SAÇQIRAN *is.* Saçın qırılıb tökülməsinə səbəb olan xəstəlik; muryana.

SAÇLAMA “Saçlamaq”dan *f.is.*

SAÇLAMAQ *f.* Saçından tutub dartmaq. *Kərbəlayı Həsən yerindən sıçrayıb arvadı saçladı və baş-göz deməyib, hər yerinə yumurudan döşədi. Cəmənzəminli. Şahpəri sözü-nün dalını gətirməmiş, qarı yaşına yaraşmayan bir cəldliklə yerindən oynayıb onu saçladı.* B.Bayramov.

SAÇLANMA “Saçlanmaq”dan *f.is.*

SAÇLANMAQ *f.* Başı saçla, tüklə örtülmək, saçı çıxmaq.

SAÇLAŞMA “Saçlaşmaq”dan *f.is.*

SAÇLAŞMAQ *qarş.* Bir-birinin saçından tutaraq dartmaq; dalaşmaq. [Asya:] [Gülsabə və Turac] *az qalib ki, lap saçlaşsınlar.* C.Cabbarlı.

SAÇLI *sif.* Başında saçı olan. *Cavanların arasından çəsuca kostyumla lak çəkmə geymiş saçlı, tökməkə bir oğlan çıxıb irəli gəldi.* Ə.Əbülhəsən.

SAÇLI-BİRÇƏKLİ *sif.* Gözəl uzun saçları olan. [Qızın anası:] *Bax, saçlı-birçəkli, boylubuxunlu, ədəbli-ərkanlı, gözəl-göycək qız bəsləmişəm.* H.Sarabski.

SAÇLI-SAQQALLI *sif.* Uzun saçı və saqqalı olan. *Şəkildə saçlı-saqqallı bir kişi təsvir olunmuşdu.*

SAÇMA 1. “Saçmaq”dan *f.is.*

2. Bax **qırma** 2-ci mənada. *Xəlil isə aldığı saçmanın gilizini çıxardıb üflədi.* M.Hüseyn. *Tək bir saçma [quşun] sol qanadının ucunu dəlib keçmiş, sümüyü sındırmamışdı.* M.Rzaquluzadə. *Məmmədخانla Yusifəli başqa şeylərlə, qızıqluşla, ov tulası ilə, saçma, barit və varlı uşaqlarına məxsus şeylərlə maraqlanırdılar.* P.Makulu.

3. Boş, yersiz, mənasız, rabitəsiz, məntiqsiz söz; hədyan. [Orxan:] *O məcnundur, ondan bir şey umulmaz; Saçmadır hər sözü, əsla tutulmaz.* H.Cavid. [Möhərrəm] *yənə arabir saçma sözlər söyləyirdi.* A.Şaiq.

SAÇMAQ *f.* Yaymaq, səpmək, tökmək. *Günəşin şüaları qüvvədən düşmüş və yayda saçdığı hərarəti verməkdən aciz idi.* T.Ş.Simurq. *Sifətində şəfəq saçan; Bir sevinədir, bir də bahar.* N.Xəzri. *Baş üstündə o tiflin dayanan; Bəs o kimdir ürəyi gizli yanan; Saçan ətrafa o nur şöləsini; Anadır, bəsləyir öz körpəsini.* M.Dilbazi.

SAÇMALAMA “Saçmalamaq”dan *f.is.*

SAÇMALAMAQ *f.* Mənasız, yersiz sözlər demək; boş, məntiqsiz danışmaq.

SAÇ-SAQQAL *is.* Başda, üzdə olan tüklər. *Saç-saqqalını vurdurmaq.* – [Hüseyn:] *Mən sizi 6-7 ay əvvəl bir kişi ilə bərabər gəzən gördüm. Onun yıpranmış vücudu, bozarmış saç-saqqalı yaşının əlindən artıqlığını bildirdi.* S.Hüseyn. *Saç-saqqalında bir dənə də ağ tük yox idi.* M.Hüseyn.

Ø Saç-saqqal ağartmaq – bax **saçını-saqqalını ağartmaq**. *Sən səhnədə saç ağartdın, doğrudan da sənətkarsan; Sən daima ətir saçan, güllər açan bir baharsan.* S.Vurğun. [Qoca:] *Biz köhnələr bu çöllərdə çox vuruşmuşuq, saç-saqqalımız bu işdə ağırbdır.* H.Nəzərli. **Saçı-saqqalı bir-birinə qarışmış** – səliqəsiz, pejmürdə, dalğın halda. *Dükən qabağında isə saçı-saqqalı bir-birinə qarışmış bir dustaq dayanmışdı və Babək tələsik cibindən bir daraq çıxartdı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Saçını-saqqalını ağartmaq** – bir işdə uzun müddət işləyib qocalmaq. [Alı] *ömrünü, gününü [paşanın] qapısında çürüdüb, saçını-saqqalını ilxı dalında ağartmışdı.* “Koroğlu”. [Baba:] *Saçını-saqqalını bağ-bağça işində ağartmışam.* Mir Cəlal. **Saçının-saqqalının ağaran vaxtında** – qocalanda, qoca vaxtında. *Ancaq budur, saçının-saqqalının ağaran vaxtında yenə dinc dayanmamış, gedib cavanlara qoşularaq Gülsənəmi “od parçalarının” içində tək qoymuşdu.* V.Şıxlı.

SAÇSIZ *sif.* Başında saç, tük olmayan; tüksüz, daz.

SAÇŞƏKİLLİ *sif.* Saçabənzər, saç kimi, saç nazikliyində.

SAÇYOLMA: **saçyolmaya çıxmaq** – bərk dalaşmaq, bir-birinin saçını yolmaq (ancaq qadınlar haqqında). *Ara qarışır, ana-qız düşürlər Haf Səkinənin üstə, saçyolmaya çıxırlar.* M.Əliyev.

SADAĞA bax **sədəqə**. *Sadağa saraydan çıxmaz.* (Ata. sözü). *Bənövşələr başın salsın aşğa; Nərgiz olsun gözlərinə sadağa.* Q.Zakir. *Ələsgər sənə sadağa; Üzün məndən niyə döndü? Aşıq Ələsgər.*

SADAQ *is. köhn.* Oxqabı. *Siyirə qılını, çəkkə qalxanı; Səksən oxu sadağından boşala.* “Koroğlu”. [Qaragünün] *başının üstündən, divarda .. bir qılinc, qalxan, yay və sadaq asılmışdı.* M.Rzaquluzadə.

SADALAMA “Sadalamaq”dan *f.is.*

SADALAMAQ *f.* Adbaad, bir-bir saymaq. *Ev şeylərini bir-bir sadalamaq. Uşaqların adını sadalamaq.* – *Bundan əlavə, yenə də qeyri səbəblər ola bilər, hamısını sadalamağa ehtiyac yoxdur.* F.Köçərli. *Nəyiniz var? – soruşdum; O mənə daş-qaşlarını sadaladı.* R.Rza.

SADALANMA “Sadalanmaq”dan *f.is.*

SADALANMAQ *məch.* Adbaad, bir-bir sayılmaq. *Məqalədə ancaq faktlar sadalanır.* – *Gəldim, dərdim azala; Dərd ta da sadalandı.* (Bayatı).

SADƏ *sif. [fars.]* 1. Mürəkkəb olmayan, çətin olmayan, asan həll olunan, bəsit, asan. *Sadə məsələ. Sadə iş.* – *Bu şərtlər olduqca sadə idi.* S.Hüseyn. [Orxan:] *Bət-bənizin solmuş, çöhrən dəyişmiş; Qolay sanma, deyil bu sadə bir iş.* H.Cavid.

2. *xüs.* Tərkibcə bəsit olan, qatışıq olmayan, mürəkkəb olmayan. *Sadə cisim. Sadə mexanizm.*

3. Təbii, adi, təmtəraqsız, sünilikdən uzaq, hamının başa düşəcəyi şəkildə, populyar. *Sadə danışiq. Kitab sadə dildə yazılmışdır.* – *Telli arvadın sadə sözləri Qaraşın fikrini işıqlandırdı.* M.İbrahimov. *Bəzən əmisinin oxuduğunu arvadlar başa düşmədikdə Qadir sadə dillə bunu onlara izah edərdi.* Ə.Əbülhəsən.

4. Heç bir şeylə başqalarından fərqlənməyən, ən adi, bəzək-düzəksiz, zینətsiz. *Sadə geyim. Sadə şey. Sadə yemək.* – *Beş il əvvəl mən [Xədicəni] zəngin bir əlbisədə görmüşdüm. İndi isə sadə bir libas geymişdi.* S.Hüseyn. *Qaratel sadə çit don geyib başına ağ krepdəsin örpək örtmüşdü.* Ə.Əbülhəsən.

5. Heç bir imtiyazı olmayan, adi, hamı kimi. *Sadə fəhlə. Sadə müəllim babadır.* – *Rahatlıq bilməyib çalışan alimlərin vücudları biz sadə bəndələr üçün çox bahadır.* C.Məmməd-quluzadə. // Cəmiyyətin zəhmətkeş hissəsinə mənsub olan; əməkçi, zəhmətkeş. *Dünyanın sadə adamları.*

6. *məc.* Ürəyiaçıq, sadədil, sadəqəlbli, birlilik bilməyən, tezınanan. *Çox sadə adamdır, hər şeyə inanır.* – *Əğyarə inanma, gözəlim, qorxuram ondan; Çox sadəsən, hər söz ki deyirlər, inanansan.* Ə.Vahid.

SADƏCƏ *sif.* və *zərf* 1. Sadə. [Cənnətəli:] *Mənim cəmi şeirlərim belə abdar, belə sadəcədir. Cəmənzəminli. Dumanlı dağlara boyalanıb durur; İndidən sadəcə rəsmilər qurur. S.Vurğun. [Qız] güllü çitdən sadəcə don geymiş, qalın hörüklərinin birini döşündən, o birini arxasından sallamışdı. M.Hüseyn.*

2. Ancaq, yalnız. *Sadəcə mən gəldim. – Belə şirniyyat bəşirməyə imkanı olmayanlar bayramı sadəcə xuşgəbarla keçirərdilər. H.Sarabski. O, bu sözlərə sadəcə gülümsünüb, heç bir cavab vermədi. M.Rzaquluzadə.* □ **Sadəcə olaraq** – “sadəcə” demək olub, mənanı bir qədər gücləndirir. *Sadəcə olaraq tərslik eləyir.*

SADƏDİL *sif.* [*fars.*] Ürəyi sadə, ürəyi təmiz, hiyləbilməz; sadəqəlbli, safürəkli. *Sadədil adam. – Bicarə, sadədil, zavallı aşıq; Danışma bu sözü, danışma artıq. M.Müşfiq. // Avam, hər şeyə inanan, yazıq. Sadədil muzdur indi anladı ki, uzunboylu, qarabağlı müsafir xozeyin deyilmiş, oğru imiş. S.M.Qəni-zadə. Sadədil qadın Əşrəfin sözlərindən son dərəcə məmnun qaldı. A.Şaiq. // İs. mənasında. [Şeyda Məcid əfəndiyə:] Əcəba, qüsur kimdə? ..Məcid əfəndidəmi? Yoxsa ondan insaf, mərhəmət uman sadədillərdəmi? H.Cavid. // Avamlıq.*

SADƏDİLLİK *is.* Sadədil olma, ürəysaf-lıq, ürəyitəmizlik, hiyləbilməzlik, sadəqəlb-lik, safürəklik. *Nazlı isə onun barəsində, sadədilliklə (z.) [Veysdən] soruşmuşdu. Ə.Əbülhəsən.*

SADƏQƏLB [*ər.*] bax **sadədil**.

SADƏQƏLBLİK *is.* bax **sadədillik**.

SADƏLƏŞDİRİLMƏ “Sadələşdirilmək” – dən *f.is.*

SADƏLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Sadə hala salınmaq, daha sadə edilmək, bəsitləşdirilmək, asanlaşdırılmaq.

SADƏLƏŞDİRMƏ “Sadələşdirmək” dən *f.is.*

SADƏLƏŞDİRMƏK *f.* Sadə şəkə salmaq, bəsitləşdirmək, asanlaşdırmaq. *Sxemi sadələşdirmək. Maşının konstruksiyasını sadələşdirmək. Orfoqrafiyanı sadələşdirmək. – Məşədibəy izahını daha da sadələşdirdi. M.Hüseyn. // məc.* Bəsitləşdirmək, bayağılaşdırmaq, məzmunsuzlaşdırmaq, dayazlaşdırmaq, lorulaşdırmaq. *Hadisələrin mənasını sadələş-*

dirmək. – Tərlanov məsələni həddindən artıq sadələşdirir. H.Seyidbəyli.

SADƏLƏŞMƏ “Sadələşmək” dən *f.is.* *Hər şey sadələşmədə, sən də sadələş; Bir insan kimi. M.Müşfiq.*

SADƏLƏŞMƏK *f.* Daha sadə (bəsit) olmaq, bəsitləşmək; asanlaşmaq.

SADƏLİK *is.* 1. Sadə şeyin halı, bəsitlik. *Layihənin sadəliyi.*

2. *məc.* Sadədillik, safürəklik, düzüreklik, hiyləbilməzlik, avamlıq dərəcəsinə çatan sadələvhlik. *Sadəliyindən, avamlığından [Səriyyə] hələ də başına gələn müsibəti tamamilə dərk edə bilmirdi. M.İbrahimov. Xasay öz sadəliyinə istehza ilə güldü. M.Hüseyn. // Hərəkətində, davranışında adilik, təbiilik, sünilikdən uzaqlıq; təvazökarlıq. Əvvəl gözəllərdə görəkdir çağlıq; Ondan sonra ola sadəlik, ağılıq. M.P.Vaqif. Pudradan, boyadan xoşlanmaz Xumar; Onun qəlbi qədər sadəliyi var. S.Vurğun. Gözlərində və sözlərində elə bir sadəlik və səmimilik vardı ki, bu, dinləyənlərə də sirayət edirdi. M.Rzaquluzadə.*

SADƏLÖVH [*fars.* sadə və *ər.* lövh] 1. Bax **sadədil**. *Məryəm on iki yaşında, qırmızıyanaq, sadələvh bir qız idi. Cəmənzəminli. Sadələvh arvadlar Cavahirin cavabından xəbərdar olandan sonra güman edirdilər ki, Cavahirin taqasını bağışlayıb, onu tamamilə azad edəcəklər. T.Ş.Simurq.*

2. *sif.* və *zərf* Avamcasına, çox sadə. *Dostunun sualı Cəmilə çox sadələvh göründü. M.Hüseyn.*

SADƏLÖVHANƏ *zərf köhn.* Sadələvhcəsinə, avamcasına. *Bir az sükutdan sonra Kərbəlayı Məhəmməd sadələvhənə bir maraq ilə başladı. Cəmənzəminli.*

SADƏLÖVHCƏSİNƏ *zərf* Sadələvh adam kimi; avamcasına, cahilcəsinə, sadədilliklə. *Lələ qonşusunun sadələvhcəsinə dediği bu sözləri bəyənmədi. M.Hüseyn. Onun etirafına belə sadələvhcəsinə [Sultanın] inandığını görəndə Qoşqar özünü gülməkdən saxlaya bilmədi. İ.Hüseynov.*

SADƏLÖVHLÜK bax **sadədillik**. *..Hətta millətin dərisini soyan adamlar da millət-pərəstlikdən dəm vurub, millət belə gəldi, millət belə getdi deyirlər. Bunların söylədiklərinə inanmaq .. sadələvhlik deyilmi? F.Köçərli.*

[Qədir] *aldandığını, bu bağışlanmaz sadə-lövhlüyünü bir də xatırladı. Mir Cəlal. □ Sadə-lövhlük etmək* – ürəyi təmiz olduğuna görə hər şeyə inanmaq, yaxud avamcasına hərəkət etmək. *Biz düşünürdük ki, yoldaşımız Haşım sadə-lövhlük edərək, heç də inspektörün bilməsi lazım olmayan sirrimizi açmışdır. T.Ş.Simurq. Ancaq onda, onunla heç bilmi-rəm niyə mən; Sadə-lövhlük edərək; Yeyib-icdim sübhəcən. Z.Xəlil.*

SADƏÜRƏKLİ *sif.* Ürəyi sadə olan, hər şeyə, hər kəsə tez inanan; sadəlovh, sadədil. *..Müəllim on yaşında sadəürəkli və heç şey-dən xəbəri olmayan bir uşağın sözüünə inan-mayaraq: – Səni qara basıb, – deyə cavab verdi. B.Talıblı. ..Dürdanə xanım xoştəbiətli, sadəürəkli, nəzik, bir qədər mövhumatçı bir adamdı. Ə.Əbülhəsən.*

SADIQ *sif.* [ər.] Sədaqəti olan, sədaqətli, vəfalı. *Xacə Mübarək vaqıən çox saf və sadiq adam idi. M.F.Axundzadə.*

SADIQANƏ *zərf* [ər. sadiq və fars. ...anə] Sədaqətlə, ürəkdan, sədaqətli bir dost, yol-daş kimi. *Rövşən olan etilə sabahı; Payına yetər bu qəm, bu möhnət; Yad et məni, sadi-qanə yad et. A.Səhhət.*

SADIQLIK *is.* Sədaqətliklik, vəfalıqlıq, səda-qət, dostluqda sabitlik. *Eşqdə sadiqlik izhar etdi dağın göstərib. Füzuli. [Ağa Bəşir:] Ağa Cabbar, sən mən axmağa de ki, bu mərtəbədə saf və sadiqlik olarmı ki, elə hər zadə inanır-san? M.F.Axundzadə.*

SADİR [ər.]: **sadir olmaq** – çıxmaq, baş vermək, zahir olmaq. [Ağa Həsən:] *Xanım, nə taqsır məndən sadir olubdur ki, məni özün-dən uzaq edirsən? M.F.Axundzadə. [Yaşlı kişi:] Məndən heç bir “günah” əmr sadir ol-mamışdır. S.Hüseyn.*

SADİST Sadizmə tutulmuş adam. *Bilir-sənmi, Fərman bəy müəllimləri atının quyru-ğuna bağlayıb sürütdürür. Onun vərdişi be-lədir... O, çoxdanın sadistidir. M.Hüseyn.*

SADİZM [XVIII əsr fransız yazıçısı de Sad-ın adından] 1. Öz ehtiraslarını təmin et-mək üçün o biri şəxsə əziyyət vermək, onu incitməkdən ibarət cinsi pozğunluq.

2. *məc.* Başqasına, ya başqalarına işgəncə, əziyyət verməkdən, incitməkdən, başqaları-nın əzab və iztirabından həzz alma.

SAƏT *is.* [ər.] bax **saat**. *İraq olsun yaman gözdən, nə xoş saatdır ol saat. Füzuli. Vaqif ilə döndü bir saatımız; Nə səbrimiz qaldı, nə taqətimiz. M.P.Vaqif.*

SAF *sif.* [ər.] 1. Tərkibi təmiz olan, heç bir qatışıqlı olmayan, xalis qatışıqsız. *Saf qızıl. Saf inci. Saf metal. – Ələsgərin ağılnı aldın sərindən; Saf gövhərsən, sərraf seçib dərin-dən. Aşıq Ələsgər. [Bəxtiyar:] Saf incidir hər bir sözü; Onu seçməz qoca gözü. A.Şaiq. Bizi yola saldı Bakıdan bahar; Ləpələr Xəzərdə saf gümüşdilər. N.Xəzri.*

2. Sağlam, zədəsiz, salamat. *Saf bədən. Saf ürək. Saf qan. – [Zakir:] Hüsnünə xiridar olandan bəri; Saf cana yetişib ziyan əlindən. Q.Zakir. [Oğlan] ..güləndə dodaqlarının ara-sından sədəf kimi saf dişləri ağarırdı. M.Rza-quluzadə.*

3. Təmiz, aydın, parlaq, duru, şəffaf. *Ay saf göydə öz gediş sürətini artırmış, ağ pambıq kimi seyrək buludlar onu gəlin apararı kimi əhatə etmişdilər. H.Nəzərli. Duman tərklə-yir dağlar qaşını; Göstərir saf sular Ayı, ul-duzu. N.Xəzri.*

4. *məc.* Təmiz, düz, namuslu. *Saf adam. – Xacə Mübarək vaqıən çox saf və sadiq adam idi. M.F.Axundzadə. Qaratel İkramin xətrini çox istəyir, onu öz atası Qafar kimi saf və tə-miz olduğuna şübhə eləməirdi. Ə.Əbülhəsən. // məc. Ləkəsiz, səmimi. Saf məhəbbət. Saf duyğu. Saf qəlb. – Təmiz qəlbimdəki saf niyyə-timi; İstəyirsən bir də yoxla, sevirəm. S.Rüs-təm. □ Saf eləmək* – təmizləmək, saflaşdırmaq, qatışıqlardan təmizləmək. *Deyirlər şireyi-innab təndə qanı saf eylər; Çox əm-dim ləli-yarı, görmədim, Seyyid, bir asarın. S.Ə.Şirvani. Ələsgər istər ki, bir bahar ola; Əridib gövhəri saf eyləmişəm. Aşıq Ələsgər.*

♦ Özünü safa çıxar(t)maq – bax **çıxar(t)maq** (“öz” də). *İnsafdan xaricdir ki, biz öz qüsurlumuzu bilikülliyə özgənini boynuna atıb, özümüzü safa çıxardaq. F.Köçərli.*

SAF-ÇÜRÜK: saf-çürük eləmək – 1) bir şeyin safını çürüyündən ayırmaq. *Meyvəni saf-çürük eləmək; 2) məc.* seçmək, ayırmaq, özlüyündə qiymətləndirmək, yaxşını pisdən ayırmaq. *Aşıq gözü sərraf olar, bircə dəfə baxmaqla adamları saf-çürük eləyər. “Kor-oğlu”. [Qüdrət:] Mən dinlədiyim adamların*

fikrini öz-özlüyümdə saf-çürük eləmişəm. M.Hüseyn.

SAFDİL [ər. saf və fars. dil] bax **saf-ürəkli**. [Həsənqulu bəy:] *..İndi mən onu demək istəyirəm ki, həmin o kənardə oturan Məşədi İbad həmin o safdil adamların ən böyüyüdür. Ü.Hacıbəyov. Otağın rahat və uyğunluğundan, qulluqçunun safdil və gözəlliyindən başqa, student üçün bir ayrı məsələ də var: bu da xanımın xoşsifətliliyidir. Çəmən-zəminli. □ Safdildən – ürəkdən, təmiz qəlbə, səmimi olaraq, səmimiyyətlə. ..Otello dəxi ona aşıq olmağımı bildirib, bir-birinə safdildən məhəbbət bağladılar. F.Köçərli.*

SAFDİLLİLİK bax **safürəkliklik**.

SAFQANLI *sif.* Qanı saf, təmiz; əsil, cins. *Safqanlı minik atları.*

SAFQANLILIQ *is.* Qanı təmiz olma; əsillik, cinslilik.

SAFQƏLBİLİ bax **safürəkli**. [Yaşlı kişi:] *Anamın mənimlə [Şirinnazın] arasında tərcümanlıq etməsi safqəlbli bir kəndli qadın olan Şəraf xalaya xoş gəlmədi. S.Hüseyn.*

SAFQƏLBİLİLİK bax **safürəkliklik**.

SAFLAMA “Saflamaq”dan *f.is.*

SAFLAMAQ *f.* Tərkibini qatışıqlardan təmizləmək, safları çürüklərdən ayırmaq, saf-çürük eləmək.

SAFLAŞDIRICI *sif.* Saflaşdırma üçün olan, təmizləyici. *Saflaşdırıcı maşın, qurğu.*

SAFLAŞDIRMA “Saflaşdırmaq”dan *f.is.*

SAFLAŞDIRMAQ *f.* 1. Qatışıqlardan təmizləyib saf hala salmaq.

2. *məc.* Sağlamlaşdırmaq, gümrəh etmək. [Piri baba:] *Erkən durmaq yaxşı şeydir, bədəni saflaşdırır. S.S.Axundov.*

SAFLAŞMA “Saflaşmaq”dan *f.is.*

SAFLAŞMAQ *f.* Qatışıqlardan təmizlənmək, saf hala gəlmək, təmizlənmək. // Durulmaq, şəffaflaşmaq.

SAFLIQ *is.* 1. Saf olma, təmiz olma, qatışıqlardan təmizlənməmiş, saf şeyin halı. *Metallın saflığı. Qızılın saflığı. Toxumun saflığı. – Vaqifəm, çox əla bir gövhər idim; Saflıqda polada bərabər idim. M.P.Vaqif.*

2. *məc.* Təmizlik, şəffaflıq, aydınlıq. *Ox-qay! ..Havadakı saflığa bax bir; Könül təzələnir, can təzələnir. B.Vahabzadə.*

3. *məc.* Mənəvi təmizlik, düzgünlük, doğruluq, namusluluq. *Ay yenə də gülümsədi... saçlarını dağıdaraq; Dedi, insan qəlbindəki sadəliyə, saflığa bax! S.Vurğun. Eldar hələ gözünün yaşı qurumamış, gülümsəyən bir körpə saflığı ilə, qəzəbli üzündə xəfif bir təbəssümlə mənə baxdı. M.Rzaquluzadə.*

SAFÜRƏKLİ *sif.* Ürəyi saf, təmiz olan; səmimi, təmizürəkli, açıqürəkli. *Safürəkli adam. – [Qız:] Aydın çox mütaliə sevən, yoldaşlıqda möhkəm, safürəkli bir gəncdir. M.Hüseyn. Gülşənə elə gəlirdi ki, göy üzü bəzən ona görə ləkəsiz və şəffaf görünür ki, onun altında Qəhrəmanlar kəndində safürəkli, xoşdıləkli, həqiqi məhəbbətli gənclər yaşayırlar. Ə.Vəliyev.*

SAFÜRƏKLİLİK *is.* Səmimilik, ürəyiaçıqlıq, təmizürəkliklik.

SAĞ¹ *sif.* 1. Diri, canlı, ölməmiş, salamat (ölü əksi). *Atası hələ sağdır. Sağ qalsaq görürük. – Bəy xanımın əlini alıb .. dedi: – Nə qədər mənim canım sağdı, sənə mən nökrəm, ay xanım! C.Məmmədquluzadə. [Sultan bəy:] Ay... rəhmətlik Sona, sağ olaydı.. Ü.Hacıbəyov. Hər könüldən bir səs gəlir; Ölməmişəm, sağam! – deyə. S.Vurğun.*

2. Sağlam. *Bu xəstələrin qanını dəyişdirib ondan maya qayırib onu sağ adamın bədəninə çiçək döyən kimi döyüb onları bu xəstəlikdən mühafizə edirlər. H.Zərdabi. // Salamat, zədəsiz. Nə birincin, əgər nə yağıın var; Şükür qıl, sağ əlin, ağağın var. S.Ə.Şirvani. □ Sağ gün – xəstə olmayan gün (daim xəstə olan adam haqqında). Cahanın sağ günü yatacaqda keçirdi. İ.Musabəyov. Sağ qalmaq – salamat qalmaq, ölməmək, ölümdən qurtarmaq. Təpə uçdu, dağ qaldı; Maral qaçdı, sağ qaldı; Yar yada qismət oldu; Mənə ağlamaq qaldı. (Bayatı). Sağ-isləhat (sağ yer) qoymamaq – tamamilə hər yerini əzmək, zədələmək, şikəst etmək. Hasan paşa yanındakı adamlarda sağ-isləhat qoymadı. “Koroğlu”. Sağ yer qalmaq – salamat yeri qalmamaq, hər yeri zədələnmək; bərk şikəst olmaq. Avariyyə düşüb, sağ yeri qalmayıb. – [Alını] o qədər döydülər ki, ağzının, burnunun qanı bir-birinə qarışdı, baş və gözündə sağ yer qalmadı. Çəmən-zəminli.*

3. *məc.* Saf, xalis, bütöv, düz. [Əlləzoğlu:] *Nəçə ildə bizə bir sağ söz deyib şərt kəsmədin ki, ... mən də arxayın olam.* İ.Hüseynov.

♦ **(Çox) sağ ol(un)!** – 1) təşəkkür ifadəsi; təşəkkür edirəm, çox razıyam, minnətdaram. [Şeyx Sənan Özdemirə:] *Sağ olun, əskik olmayın, oğlum!* H.Cavid. [Camadarlar:] *Çox sağ ol, Məşədi! Allah bərəkət versin!* Ü.Hacıbəyov; 2) vidalaşib ayrılarda deyilir: salamat qal(ın). [Firidun:] *Sağ ol, Gülnaz, gedirəm.* – *Gülnazı qapıya qədər .. ötürdü.* M.İbrahimov. **Sağ olsun** – bir kəsin işindən, hərəkətindən məmnunluğu, buna görə də təşəkkürü, razılığı bildirir. *Sağ olsunlar bizi qanan oxucularımız! Avama ümid yoxdur!* C.Məmmədquluzadə. *Bağça müdirəsi dil-ağız etdi:* – *Sağ olsun Şirzad yoldaş, gedib rayondan bu avadanlığı aldı, gətirdi.* M.İbrahimov. **(Ay) sağ olmuş** – xitab, ya təşəkkür kimi işlənən ifadə. [Hacı Murad:] *Ay sağ olmuş, mənim ömrüm keçmişdir.* S.S.Axundov. [Bayram kişi:] *Eh, sağ olmuş, hökumət kimdir, biz kimik? Hökumətin bir nümayəndəsi elə lap mən özüm.* M.Rzaquluzadə. **Sağ olmamış** – qarğış məqamında işlənən ifadə.

SAĞ² sif. 1. Bədənin sol tərəfinin əksi olan hissəsində yerləşən. *Sağ ayaq. Sağ göz.* – *Usta .. sağ əlini qaldırıb, bir az havada fırladı.* Cəmənzəminli. [Qızın] *sağ yanağında bir xal üzünə xüsusi bir gözəllik verirdi.* Ə.Sadiq. // Sol qola müqabil olan qol tərəfdə yerləşmiş. *Alı kişi qabaqca sağ axurdakı ata yaxınlaşdı.* “Koroğlu”. *Yanır sağ döşündə qızıl bir nişan.* S.Vurğun. // Üzü cərəyana tərəf durduqda həmin səmtə uyğun gələn. *Çayın sağ sahili. Arazın sağ kənarında.*

2. Siyasi və ictimai həyatda qabaqcıl cərəyanlara düşmən olan; mürtəce, mühafizəkar. // Hər hansı burjuva partiyası üzvlərinin, yaxud siyasi, fəlsəfi cərəyan nümayəndələrinin əsas kütləsinə nisbətən daha mürtəce, daha mühafizəkar görüşləri müdafiə edən. *Sağ leyboristlər. Sağ sosialistlər* (bu mənə parlament salonunda mürtəce partiyaların üzvlərinin sədrdən sağ tərəfdə oturması əhəmiyyətindən gəlmişdir). *Sağ partiyalar.* // İs. mənasında – sağlar. *Sağlara meyil edən qruplar.* – *Biz açarkən bizə düzgün yollar; Sürünür arxada sağlar, sollar.* M.Müşfiq.

♦ **Sağ əl məc.** – ən yaxın adam, köməkçi sirdaş, sədaqətli dost, yoldaş. *Molla Məmməd .. şeyxin sağ əlidir.* E.Sultanov. [Nazlı:] *Mustafa Fərhad qardaşın sağ əlidir.* Ə.Məmməd-xanlı. **Sağ əli(n) başıma (başımıza, başınıza, başına)** – birinə qismət olan, nəsib olan yaxşı bir şeyi, xoşbəxtliyi özü və başqaları üçün də arzu etmək mənasında ifadə. **Sağ gözü kimi istəmək** – çox istəmək, həddindən artıq əzizləmək. [1-ci əcinnə:] *Sən qorxma, səni xanım sağ gözü kimi istəyəcək.* Ə.Haqverdiyev. **Sağına-soluna keçmək** – 1) bax **sağına-soluna göz gəzdirmək.** *Qara şal çıxalı əlindəki siyahıya baxıb məhbusların sağına-soluna keçdi.* Mir Cəlal; 2) yaltqlanmaq, yaltqlıq etmək. *Düşdü əyyar onun ayağına; Soluna keçdi, gah sağına.* S.Ə.Şirvani. **Sağına-soluna göz gəzdirmək** – hər tərəfi yoxlamaq, nəzərdən keçirmək. [Anam] *sağına-soluna göz gəzdirdi, yerə baxır, zıqıldayırdı.* Mir Cəlal.

SAĞALDICI sif. Sağaldan, şəfa verən, şəfəverici. *Sağaldıcı dərman. Sağaldıcı amillər.*

SAĞALMA “Sağalmaq” dan f.is.

SAĞALMAQ f. Xəstəlikdən qurtarıb ayağa durmaq, yaxşılaşmaq, şəfa tapmaq, sağlamlığını qaytarmaq. *O gündən ziyarət başlandı. Naxoş gəldi, sağaldı, getdi. Çolaq gəldi, ayaqlı getdi.* Ə.Haqverdiyev. [Ana qızına:] *Ağlama, gözüünə qurban, nə var ki səndə, sağalacaqsan, ağlama, axı evdə qonağımız var.* Ə.Məmməd-xanlı. // Keçib-getmək, bitirmək, əvvəlki halını almaq. *Çibanı sağalmaq. Yarası sağalmaq.* – *Cavadin yarası ağır olmadığından sürətlə sağalmağa başladı.* Ə.Vəliyev.

SAĞALMAZ f.sif. Heç zaman sağala bilməyən, sağaldıla bilməyən, əlacı, dərmanı olmayan. *Dedi: anlatmışam mətləbi mərdə; Olunacaq çarə sağalmaz dərdə.* H.K.Sanlı. *Lakin son iki ildə* [Gileygüzarov] *sağalmaz bir xəstəliyə düşər olmuşdur.* S.Rüstəm. // Məc. mənada. *Nə batmısan qara sən; Kö-nül yara-yara sən; Nə tükənməz dərd oldun; Nə sağalmaz yara sən.* (Bayatı).

♦ **Sağalmaz dərdə salmaq** – çox ağır bir vəziyyətə salmaq, əlacsiz dərdə salmaq, son dərəcə kədərəndirmək, böyük dərd vermək. [Kələntərli:] *Əmirli yoldaş ikimizi də sağalmaz dərdə salıb, qardaş!* İ.Hüseynov.

SAĞALTMA “Sağaltmaq” dan *f.is.*

SAĞALTMAQ *f.* Müalicə vasitəsilə sağlamlığını bərpa etmək, ayağa qaldırmaq. *Xəstəni sağaltmaq.* – *Rüstəm kişini əvvəlcə soyuqdaymədən müalicə edərək sağaltmışdılar.* M.İbrahimov. // Məc. mənada. *Hər nə qədər fikri-xəyal eylədim; Sağaltmadı heç bir çarə dərdimi.* Q.Zakir [Nüşabə:] *Qəlbimdə sızlayan dərin yaranı; Sağaldar ancaq bu qatilin qanı!* A.Şaiq. *Yenə dəniz sahilinin güllərzülü xoş səhəri; Loğman olub sağaldacaq dərman üçün gedənləri.* S.Vurğun.

SAĞANAQ *is.* 1. Qaval, ələk, xəlbir və bu kimi dəyirmi şeylərə keçirilən çənbər; qasnaq. *Dəf sağanağı. Xəlbir sağanağı. Təkər sağanağı.* – [Vəzir:] *Qəflətən [xəlbirin] sağanağının bir tərəfini basdıqda, o biri tərəfi qalxıb dizimə elə toxunubdur ki, indi ağrıdan qıçım qaldıra bilmirəm.* M.F.Axundzadə. [Mirzə Cəmil:] *Zağarası gəmiş papaq, sağanağı cırılmış ələk mənə qalmayıb ki!* Ə.Vəliyev.

2. Ümumiyyətlə, çənbər şəklində olan hər cür şey. *Zülfüqar katibin yanından əl çək-mir, şüşəsiz sağanaqdan gözünü bərdirdi.* B.Bayramov.

SAĞDIRMA “Sağdırmaq” dan *f.is.*

SAĞDIRMAQ *icb.* Sağmağa məcbur etmək, başqasına sağma işi gördürmək. *İnəyi sağdırmaq. Keçini sağdırmaq.*

SAĞDIŞ *is.* Toy mərasimində: bəyin (oğlanın) və ya gəlinin sağ tərəfində oturan, yaxud onları müşayiət edən şəxs. *Sonra sağdışlar [Şaqqulunı] aşağı endirib, saldılar gəlin otağına.. Çəmənzəminli.* [Bəyin] yanına öz tay-tuşlarından iki nəfər rəhbər seçilir. *Bunun biri “sağdış”, o biri “soldış”dır.* R.Əfəndiyev. [Ana:] *Qızım kəret içində, üzündə pupaq, yanında sağdış, soldışı otursun.* A.Şaiq.

SAĞDIŞLIQ *is.* Sağdış vəzifəsi, sağdış işi. *Toysa sağdışlıq etmək.*

SAĞDIŞ-SOLDIŞ *is.* Toy mərasimində: gəlinin və ya bəyin iki tərəfində oturanlar. *Görüm, ay bəy, toyun mübarək olsun; Sağdışına-soldısına borc olsun.* (El məhəmməsi). [Günəşin] *göz yaşlarına baxmayaraq, gəlinlik paltarını geyindirib sağdış-soldış ilə bərabər xınaya oturdular.* A.Şaiq.

SAĞICI *is.* İnəkləri sağan və onlara quluq edən şəxs (əsasən qadın, qız). *Onun təc-rübəsini bütün sağıcılar arasında tətbiq edirdilər.. Ə.Vəliyev. Sağıcılar içində.. Reyhan xala da var idi.* İ.Əfəndiyev.

SAĞICILIQ *is.* Sağıcının işi, peşəsi. *Fermada sağıcılıq etmək.*

SAĞILMA “Sağılmaq” dan *f.is.*

SAĞILMAQ 1. “Sağmaq” dan *məch.* *Araz boyundakı şor qışlaqlarda; Doyunca nə qoyun, nə mal sağıldı.* S.Vurğun.

2. Sızmaq, yığılmaq, dolmaq. [Qarı:] *..Mür-dəşir Səkinə nağıl eləyirdi ki, Güləndamın gicgahına qan sağılmışdı. Çəmənzəminli.* [Onun] *əlləri əsir, gözlərinin nazik damarlarına qan sağılırdı.* M.Hüseyn. [Xosrov] *qan sağılmış (f.sif.) gözlərini açdı.* B.Bayramov.

SAĞIM *is.* 1. Sağmaq işi; sağma. *Süd sağımı. Sağıma başlamaq.*

2. Bir dəfədə, ya müəyyən müddət ərzində sağılan südün miqdarı. *Sağım ildən-ilə artır.*

SAĞIMLI *sif.* Çox süd verən, sağmal.

SAĞIN *is.* 1. Bax **sağım**. *Sabah idi, gün çıxıb xeyli qalxmışdı, mallar yavaş-yavaş sağına gəlirdilər.* A.Divanbəyov. *Günorta çağında olurdu sağın; Yox idi miqdarı pəndir, yağın.* H.K.Sanlı.

2. *dan.* Südverən heyvan, sağılan heyvan. [Nisə xala:] *Mən uzaq yerdən gəlmişəm, malım, sağınım gəlin ümidinə qalıb. Qantəmir.*

SAĞINÇI bax **sağıcı**. [Əhməd:] *Əntiqənin böyüyü-zadı yoxdur, iki il olar ki, atası yataqdan öldü, ..anası da ki sağınçıdı, yamaqçıdı.* Mir Cəlal.

SAĞINTI *is.* 1. Bədənin hər hansı bir yerinə sızan, yaxud çıxan qan.

2. Bax **sağın** 2-ci mənada.

SAĞIR *sif.* [ər:] Kar. [1-ci kor:] *Biz eşitdik yığın-yığın kor, lal; Hər tərəfdən sağır, çolaq və topal; Şeyx Sənana iltica edir.* H.Cavid. // Məc. mənada. *Ellər talan olur, vergilər ağır; Göylər cavabsızdır, buludlar sağır.* S.Vurğun. *Sağır göy altında gələrək vəcdə; Sonsuz bir heçliyə eylədi səcdə.* M.Müşfiq. *Ancaq minarədən ucaldı elə; Sağır göy üzünə “Allahü-əkbər”.* M.Rahim.

SAĞIR NUN *dilç.* Burunda tələffüz olunan “ñ” səsi.

SAĞIRLAŞMA “Sağırlaşmaq”dan *f.is.*

SAĞIRLAŞMAQ *f.* Karlaşmaq.

SAĞIRLIQ *is.* Karlıq.

SAĞLAM *sif.* 1. Bədəninin bütün üzvləri düzgün, sağ-salamat olan, normal işləyən, bədəni hər cəhətcə saz olan (*xəstə* ziddi). *Sağlam gənc. Sağlam qadın. Sağlam bədən.* – *Qırdı şəhpərini, kəsdi qolunu; Sağlam bir işçinin iti yumruğu.* M.Müşfiq. *Sağlam bir kişi alaçığa girdi.* İ.Əfəndiyev. // Sağlamlıq ifadə edən, sağlam olduğunu göstərən. *Sağlam görünüş. Yanağında sağlam bir qırmızılıq görünür.* // *məc.* Düzgün, ağıllı, qüsursuz, dürüst. *Sağlam düşüncə. Sağlam tənqid. Sağlam olmayan fikir. Sağlam tərbiyə.* – [Ulucə:] *Budur ən doğru və sağlam tədbir; Olsun üç qonşu bu gündən əlbir.* A.Saiq. *Azadlığın verdiyi nemətlərdən istifadə üçün sağlam şüur və beyin lazımdır.* M.İbrahimov.

2. Orqanizm üçün faydalı, xeyirli; təmiz, saf. *Sağlam iqlim.* – *Müsaqirlərdən bir çoxu: – Bu dağılışda heç vaxt sağlam bir hava görmədik, – deyə, Culfa mühitinə nifrət yağdırırdı.* M.S.Ordubadı. *Şəhər sağlam, müləyim havanı uda-uda rahatca yuxuya getmişdi.* B.Bayramov. // *məc.* Normal, lazımı. *Sağlam mühit.*

3. *məc.* Möhkəm, sarsılmaz, işə qabil, müqəddir. *Sağlam kollektiv.*

4. *məc.* Sağ, zədəsiz, salamat, xarab olmamış (çürük əksi). *Sağlam qoza. Sağlam şitil. Sağlam dəri.*

SAĞLAMBƏDƏNLİ *sif.* Bədəni hər cəhətcə sağlam olan, bədəncə möhkəm, saz olan. *Bu sözləri deyən, cavanların lap ortasında dayanmış enlikürəkli, kök və sağlambədənli, gülərlüzlü bir oğlan idi.* V.Şıxlı.

SAĞLAMLAŞDIRICI *sif.* Sağlamlığı daha da yaxşılaşdırmağa yönəldilən. *Sağlamlaşdırıcı tədbirlər. Uzgüçülüüyün sağlamlaşdırıcı əhəmiyyəti son dərəcə böyükdür.*

SAĞLAMLAŞDIRILMA “Sağlamlaşdırılmaq”dan *f.is.*

SAĞLAMLAŞDIRILMAQ *məch.* Daha sağlam hala salınmaq, səhhət üçün daha münasib bir vəziyyətə gətirilmək. *Müəssisədə əmək şəraiti sağlamlaşdırılmışdır.*

SAĞLAMLAŞDIRMA “Sağlamlaşdırmaq”dan *f.is.* *Sağlamlaşdırma tədbirləri.*

SAĞLAMLAŞDIRMAQ *f.* 1. Sağlam etmək, orqanizmin düzgün, normal fəaliyyətinə çalışmaq. // Sağlamlıq üçün daha əlverişli şərait yaratmaq. *Əmək şəraitini sağlamlaşdırmaq. Ərazini sağlamlaşdırmaq.*

2. *məc.* Daha normal, daha yaxşı, daha sağlam vəziyyət yaratmaq. *Kollektivdə vəziyyəti sağlamlaşdırmaq. Maliyyə işini sağlamlaşdırmaq.*

SAĞLAMLAŞMA “Sağlamlaşmaq”dan *f.is.*

SAĞLAMLAŞMAQ *f.* 1. Xəstəlikdən sağalmaq, sağlam olmaq, qüvvətlənmək, yaxşılaşmaq, gümrəhləşmək.

2. *məc.* Möhkəm olmaq, sağlam əhvali-ruhiyyə yaranmaq, yaxşılaşmaq, qaydaya düşmək. [Qoşqar:] *Mən elə bildirdim, Sultan-dan sonra kollektivimiz xeyli sağlamlaşıbdır.* İ.Hüseynov.

SAĞLAMLIQ *is.* 1. Orqanizmin sağlam vəziyyəti; bədən üzvlərinin hamısının düzgün işlədiyi, normal fəaliyyət göstərdiyi hal; gümrəhlik. *Mən bu qadını bir az tanıyırdım, .. qarabağdayı üzündə bir dirilik, yanaqlarında vücudunun sağlamlığından nəşət edən bir qırmızılıq, gözlərində bir dərinlik mövcud idi.* S.Hüseyn. *Ana bu qollardakı əzələlərin qüvvət və sağlamlığını hiss edirdi.* İ.Əfəndiyev.

2. Səhhət üçün yararlılıq, xeyirlilik, cana xeyirlilik. *Dağ havasının sağlamlığı. Sağlamlığı təmin edən amillər. Ətraf mühitin sağlamlığı.* □ **Sağlamlıq ocaqları** – istirahət və müalicəyə xidmət edən, havası sağlam olan yerlər – kurortlar, sanatoriyalar, istirahət evləri və s. *Azərbaycanda sağlamliq ocaqlarının sayı ildən-ilə artır.* (Qəzetlərdən).

SAĞLIQ *is.* 1. Bədənin bütün üzvlərinin sağlam, saz olması, düzgün, normal işləməsi, salamatlıq, səhhət. *Sağlığa ziyan verən şeylərdən qaçmalı.* – *Abır istəsən – çox demə; Sağlıq istəsən – çox yemə.* (Ata. sözü). □ **Sağlıq olsa (olsun)** – 1) salamatlıq arzusu bildirir; inşallah, Allah qoysa. [Qonaqlar:] *İnşallah, sağlıq olsa gələrik... ancaq bir az yolumuz uzadıq.* E.Sultanov. [Sevil Balaşa:] *Mən hər gün ürəyimi satacaq, beynimə yedirdəcəyəm, sağlıq olsun!* C.Cabbarlı; 2) bəzən hədə mənasında. [Cavad:] *Düşmənin də ömrü bu qar kimi əriyəcəkdir. Sağlıq olsun, səhər gərək onlara bir oyun tutaq ki, atalarının toyu*

yadlarına düşsün. Ə.Vəliyev. **(Öz) sağlığında** – yaşadığı zaman, yaşamaqda ikən, sağkən, diri ikən, diriliyində. *Sağlığında gəlmədin; Bari can verəndə gəl.* (Bayatı). *Öz xələfin gərək gözləyə kişi; Sağlığında ola alış-verişi.* Q.Zakir. [Əmiraslan baba:] *Oğul gərək nəinki öz sağlığında, hətta özündən sonra da ad-san qoysun.* S.Rəhimov.

2. Məclisdə şərəfinə badə qaldırılan şəxsə xitabən deyilən xoş sözlər, tost. *İdris onun sağlığına deyilən tostdan.. xəbərsiz yatırdı.* Ə.Məmmədخانlı. □ **Sağlıq demək** – məclisdə badələri müəyyən münasibətdə içməyi təklif etmək. *Salman konyakın hamısını stəkana süzdü, sağlıq demədən başına çəkdi.* M.İbrahimov. *Həsrat ayaq üstə dayanıb bəylə gəlinin şərəfinə sağlıq deyirdi.* B.Bayramov.

3. **Sağlığın(ız)** şəklində – birindən hal-əhval soruşduqda müsbət mənada cavab kimi işlənir. – *Nə xəbər var, Məşadi?* – *Sağlığın!* M.Ə.Sabir.

4. **Sağlığın**ə şəklində – ifadə olunan fikrə danışanın müsbət münasibəti, məmnunluğu bildirilir. *Sağlığına, keşim kökdür.* – [Bəbir bəy:] *Bu saat, sağlığına, pristavin yanında bir sözüm iki deyil.* Mir Cəlal.

♦ **Sağlıqla qal(ın)!** – bax **sağ ol(un)** 2-ci mənada (“sağ²”da). *Sağlıqla qal, əziz ana; Ölümlə yoxdur qəhrəmana.* N.Rəfiyyəli.

SAĞMA “Sağmaq”dan *f.is.*

SAĞMAQ *f.* 1. Südverən heyvanların yelindən südü süzüb çıxarmaq. *Camışı sağmaq. – Tez durub sübh sağardım inəyi; Xansənəmdən diləməzdim köməyi.* M.Ə.Sabir. [Ayrım qızı:] *İkimiz də cavan idik. Rəhim ağanın qapısında qulluq edərdik, [ərim] çoban idi, mən də ağalığın inəklərini sağarı, yağ-pendirini tutardım.* A.Şaiq. [Ana Pəriyə:] *Qoy Əsrəf baba keçiləri sağsın, bu saat qonağımız üçün süfrə açarıq.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *məc.* Birinin pulunu, malını tədricən əlindən almaq, birindən daim pul və s. çəkmək. [Nəbi:] [Ağamı] *qumarda sağmal inək kimi sağırılar.* S.S.Axundov. *Hacısan, məshədisən, sahibimizsən, ağasan; İstəyirsən həmi qurxub bizi, həm də sağasan.* Ə.Nəzmi.

SAĞMAL *sif.* Südü olan, süd verən, sağılan. *Sağmal inək.* – [Sürünün] *ichində bir dənə də olsun sağmal heyvan yoxdur.* “Koroğlu”.

Məclisin hər tərəfindən növbə ilə səslər çıxar: qayınata – bir sağmal camış. R.Əfəndiyev. [Ailənin] *bir öküzü, bir-iki sağmal keçisi var idi.* Mir Cəlal.

♦ **Sağmal inək** *məc.* – uzun müddət biri üçün gəlir, qazanc mənbəyi olan adam və s. haqqında. *Xərcləri ödəməkçün; dövlət kassası hər gün; bir sağmal inək kimi; bollu-bollu sağılır.* R.Rza.

SAĞRI *is.* Heyvanın beli ilə quyruğu arasındakı dolğun və yuvarlaq tərəf. *Atın sağrısı.* – [Dərviş:] [Ruqiyyə] *buzovu onun qabaq ayaqlarına bağladı, özü də inəyin sağrısına dirsəkləndi.* A.Divanbəyoglu. [Səməd kişi] *axırıncı sözləri deyə-deyə dönüb öküzlərə tərəf baxdı və bir-iki ağac da onların tozlu və arıq sağrılarına “ho, ho” çığıaraq endirdi.* T.Ş.Simurq. // İnsan bədəninin bədən aşağı oturmaq hissəsi.

♦ **Sağrı başmaq** – keçmişdə: atın sağrı gönündən hazırlanan başmaq. *Əyləş məclisində, gəlməsini gör; Sağrı başmaq geyib, gəlməsini gör.* Aşıq Ələsgər. *Çəkibdir burnuna qara yaşmağı; Ayaqda dikburun sağrı başmağı.* H.K.Sanlı.

SAĞRILI *sif.* Sağrısı dolğun olan.

SAĞSAĞAN *is. zool.* Qarğalar fəsiləsinə, ağ-qara tüklü, xarakter səs çıxaran quş; qəccələ. [Fatmanisə:] *Ay oğul, sağsağan qırıldayı, çıx, gör atan gələcəkdimi?* Ə.Haqverdiyev. *İndi tez-tez sağsağan, qarğa, tək-tək, ikibir, üçbir uçuşan göyərçinlərə rast gəlirdik.* M.Rzaquluzadə.

SAĞ-SALAMAT *zərf və sif.* Heç bir xətdə dəyməmiş, heç bir xətdə, bəlaya uğramadan, saz. *Sağ-salamat müharibədən qayıtmaq. Sağ-salamat qalmaq.* – [Əhməd tacir-başı:] *Allah mənə yar olsa, inşallah, bu dəfə də karvanı sağ-salamat gətirəcəyəm.* “Koroğlu”. *Qüdrətin çevikliyi sayəsində qızın sağ-salamat qalmağı hamını sevindirirdi.* M.Hüseyn. [Şahin:] *Ləngidik, ancaq sağ-salamat çıxdıq.* B.Bayramov.

SAĞ-SALAMATLIQ *is.* 1. Salamətlik, ölüm-itim olmama, əmin-amanlıq. *Bizim tərəfdə sağ-salamatlıqdır.* – [Gövhər xanım:] *Hər nə olur olsun, ta ki sağ-salamatlıq olsun.* S.S.Axundov.

2. Hər şeyin öz qaydasında, normal vəziyyətdə olması, heç bir xoşagəlməz hadisənin olmaması. [Telli Qurbana:] *Kolxozda işlər necədir, sağ-salamatlıqdır mı?* Ə.Məmməd-xanlı.

SAĞ-SOL is. Həm sağ, həm sol; hər iki tərəf, ətraf. *Sağ-soluna baxmaq. Sağ-solunu yoxlamaq. – Gələn atlılar sağa-sola (z.) səpələndilər.* M.Hüseyn. *Kiçik evlər şosenin sağ-solunda dururdu.* Ə.Əbülhəsən.

◊ Sağa-sola sovrmaq – pulu, malı, dövləti əbəs yerə dağıtmaq, puç etmək. [Əmir-xan:] *Əlikram Həmişəyev kimisi sağa-sola sovranda .. sinəsini qabağa verib qənaət eləyən kim idi?* B.Bayramov.

SAHƏ is. [ər.] 1. Açıq yer, boş və geniş yer, tutulmamış yer; düzən. *Geniş sahə. Qumluq sahə. // Torpağın müəyyən məqsəd üçün istifadə edilən parçası, qismi. Həyatıyını sahə. İnşaat sahəsi. Torpaq sahəsi. – Əkin sahəsi çaya lap yaxın olan marqabaşısı Pəri orabura qaçır, çayın o tərəfinə keçməyə can atırdı.* Ə.Vəliyev. *Müdafiə xətti keçən sahələrdən [taxıl] kəndə daşınmışdır.* Ə.Əbülhəsən. *Sahə dörd tərəfdən çəkilmis düz iplərlə əhatə olunmuşdu.* H.Seyidbəyli.

2. Müəyyən məqsəd üçün ayrılın və səthi kvadrat metrnlərlə ölçülən yer. *Yaşayış sahəsi. Mənzilin sahəsi 2 kv. metrdir.*

3. Hər hansı bir işin, yaxud elmin, fəaliyyətin ayrıca hissəsi, müstəqil şöbəsi. *Elmin müxtəlif sahələri. Maarif sahəsi.*

SAHƏCİK is. Balaca sahə, kiçik sahə.

SAHİB is. [ər.] 1. Yiyə. *Bir şeyin sahibi. Bağın sahibi. – At sahibi ilə ev sahibi çuvaları atın üstündən ehmallica alıb apardılar və sonra atı içəri çəkib qapını bağladılar.* Ə.Haqqverdiyev. *At getdiyi yolla da qayıdıb sahibinə yanaşdı.* M.Hüseyn.

2. Köhnə məişətdə: ər mənasında. *Mərhumun, yəni bizim bədbəxt Məhrunun sahibinin başını tapmışlar.* M.S.Ordubadı. [Məmmədbağır] *Sitarənin sahibi olmaqla bütün var-yoxuna sahib olacaqdı.* S.Hüseyn.

3. köhn. Bir sıra izafət tərkiblərində yiyə, ağa mənasında işlənir; məs.: sahib-i-sərvət, sahib-i-aql, sahib-i-dövlət və s. *Məzəmmət etmə mənl binəvanı; Sahibi-səltənət, gövhərin kəmi.* Aşıq Ələsgər. [Şeyxlər:] *Oyan şeyx, oyan şeyx, sahibi-kəramət.* H.Cavid.

◊ Oğul-uşaq sahibi olmaq – evlənmək, ailə qurmaq, övladları olmaq. [Süleyman:] *Oğul-uşaq sahibi olsunlar!* Ü.Hacıbəyov.

SAHİBƏ is. [ər.] Qadın sahib. [Qəhrəman:] *Qarşında kişi libası geymiş ev sahibəsi uzanmışdı.* H.Nəzərli. *Qadın içəridə ev sahibəsi əvəzinə Tahiri görəndə donub qaldı.* M.Hüseyn. *Gülü xanım ev sahibəsinin zəhmətə düşməyini istəməsə də, Əlikrama iştaha gəldi.* B.Bayramov.

SAHİBKAR is. [ər. sahib və fars. ...kar] Sahib, yiyə. *Bakı fəhlələrinin ümumi tətili sahibkarların qəti məğlubiyyəti ilə qurtarmışdı.* M.Hüseyn. *O zamanlar Bakı neft sahibkarları üçün ev ən böyük gəlir mənbələrindən biri idi.* S.Rəhman. // Məc. mənada. *Şahinlər bütün ələmlərdə – yerdə də, suda da, havada da əsil sahibkar kimi gəzirlər.* Mir Cəlil.

SAHİBKARLIQ is. Sahib olma, yiyə olma, yiyəlik.

SAHİBLƏNMƏ “Sahiblənmək” dən f.is.

SAHİBLƏNMƏK f. Sahib olmaq, tutmaq, yiyələnmək. *Torpağa sahiblənmək. Bağa sahiblənmək. – Qiymətli kamana sahiblənmək üçün hər kəs qüvvətini sınadı.* M.S.Ordubadı.

SAHİBMƏNSƏB sif. və is. [ər.] Yüksək mənəsb, vəzifə sahibi olan, yüksək mənəsbli (vəzifəli). [Hacı Həsən:] *Şeyxənə! Bu Heydər ağadır ki, teleqrafxanada sahibmənsəb və əhli-elm bir vücutdur.* C.Məmmədquluzadə. [İntizari:] *Bir tərəfdən hökumətə qulluq edirsən, bir tərəfdən də sahibmənsəblərə yaman deyirsən?* Ə.Məmməd-xanlı.

SAHİBSİZ sif. 1. Sahibi, yiyəsi olmayan; yiyəsiz, nəzarətsiz. *Maral baxar təpəyə; Özün yıxar təpəyə; Oba sahibsiz olsa; Donuz çıxar təpəyə.* (Bayatı). *Ölkə tamamilə sahibsiz deyildi.* S.Hüseyn.

2. Ata-anasız, yetim, baxımsız. *Mənim yetim uşağa rəhmim gəlir; çünki o uşaq sahibsizdir.* C.Məmmədquluzadə. [Toxucuların] *əksəriyyəti sahibsiz .. uşaqlar idi.* Ə.Məmməd-xanlı.

SAHİBSİZLİK is. 1. Sahibi, yiyəsi olmama.

2. Ata-anası olmama; yetimlik, baxımsızlıq.

SAHİL is. [ər.] Dənizin, çayın, gölün quru ilə birləşdiyi yer; dəniz (çay) kənarı. *O göl sahilinə gələn qıza bax; Sanki budaqlar da*

ona əl edir. N.Xəzri. [Dənizin] *ləpələri sahilin isti qumunu yalayaraq irəli cumur, təkrar geri çəkilibdi.* S.Vəliyev.

SAHİLSİZ *sif.* Sahili görünməyən, ucsuz-bucaqsız. *Eşqdir çalxanan köpüklü dəniz; Ya fəzadər dərin və sahilsiz.* A.Şaiq.

SAHMAN *is.* Qayda, səliqə, düzgün vəziyyət, qaydada, səliqədə olma. *Ev sahmanda idi. Üst-başı sahmandadır. – Qız uşağının paltarı sahmanda idi, başında abı kəlağayı, əynində gödək kofta vardı.* Mir Cəlal. *Hər gün usta buruqlara baş çəkib gəzər; Quyları sahman görüb fərəhlənərdi.* Ə.Cəmil. □ **Sahmana düşmək** – qaydaya düşmək, yoluna düşmək, hər şey öz yerində, qaydada olmaq. [Hümmət Yusifə:] *Bəlkə dedilər, ay eloğlu, ..indi işlər sahmana düşür deyə gəlmisən?* B.Bayramov. **Sahmana gətirmək** – bax **sahmana salmaq**. *Xavərnisə evi yığıdırıb, bağçaları sahmana gətirib də süfrələrini hazırlayırdı.* T.Ş.Simurq. **Sahmana salmaq** – qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq, hər şeyi öz yerində düzgün yerləşdirmək. [Arvad] *cəld hərəkətlərilə otağın içindəki avadanlığı sahmana salmağa başladı.* H.Seyidbəyli. [Ümid] *..kanalın sahmana salınmasında az zəhmət çəkməmişdi.* B.Bayramov.

SAHMANLAMA “Sahmanlamaq”dan *f.is.*

SAHMANLAMAQ *f.* Qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq, nizama salmaq, düzəldib hazırlamaq. *Mizin üstünü sahmanlamaq. Evi sahmanlamaq. Yorgən-döşəyi sahmanlamaq. – [Tapdıq] şananı əlində sahmanlayır, yabanı çəpərə ilişdirir, beləliklə, gününü keçirirdi.* Ə.Vəliyev. *Gəldiyev tez qalxıb üst-başını sahmanlayıb, masasının başına keçmişdi.* Mir Cəlal. // Hazırlıq, tədbir görmək, şərait yaratmaq. *Ya deyirik işləri sahmanlayaq; Məclisi-ayanda vurur tək səbir.* M.Ə.Sabir.

SAHMANLI *sif.* 1. Sahmanda, səliqədə, qaydada olan, düzgün, səliqəli. *Sahmanlı ev.*

2. Rahat, qayda-qanunda olan. [Hacı Qən-bər:] *Heç bir belə sahmanlı iş olmaz.* N.Və-zirov.

SAXARİN [*yun.* sakchar – şəkər] Çox şirin ağ kristallik maddə; şəkər surroqatı. *Saxarində çay içmək.*

SAXLAMA “Saxlamaq”dan *f.is.*

SAXLAMAQ *f.* 1. Bir şeyi əlində (ağzında, dişində və s.-də) tutub düşməyə qoymamaq. *Açarı əlində saxlamaq. İpi dişində saxlamaq. – Başımı aşağı dikib durduğum halda əlimdəki çörək qismətini yumruğumda saxlamağa başladım.* A.Divanbəyoğlu. *Bayram pulu açib bir neçə dəqiqə əlində saxladı.* M.Hüseyn.

2. Hərəkətini kəsmək, dayandırmaq, əyləmək. *Maşını qapıda saxlamaq. Avtobusu dayanacaqda saxlamaq. – Aralarında ən yaşlıları olan Rəşid atı saxladı.* H.Nəzərli. [Leytenant] *elektrik fanarları ilə işıqlanmış küçənin ortasında motosikli saxladı.* İ.Əfəndiyev.

3. Getməsinə, irəli hərəkətinə mane olmaq, qabağını kəsmək, dayandırmaq. *Uşaqları meydanda saxlamaq. Adamların qabağını saxlamaq. – İnsanlar isə bu köhlən ata kəmənd atır, onu saxlamağa çalışırdılar.* Ə.Vəliyev. *Dürrə.. polislərə çatmağa az qalmışdı ki, kimsə onu saxladı...* S.Vəliyev.

4. Sahib olmaq, həvəskar olmaq, bəsləmək (heyvan haqqında). *İnək saxlamaq. Arı saxlamaq. İt saxlamaq. – Əmioğlunun səsi qoyun saxlamaq idi və qoyunları da kürd çobanlarına tapşırırmışdı...* C.Məmmədquluzadə. *..Güman etdim ki, Eldarın saxladığı ya poçt göyərçinləridir, ya da eləcə quşlara rəhmi gəlib onlar üçün hin qayırmışdır.* M.Rza-quluzadə.

5. Yaşamaq üçün lazım olan vəsaitlə təmin etmək, dolandırmaq. *Yetimləri saxlayıb böyütmək. Ev saxlamaq. Uşaqlarını saxlamaq. – Nəncənə məmaliq edib qızını saxlardı və yaxşı da saxlardı.* N.Nərimanov. [Ana Nərgizə:] *Axı indi mən evi təkbəşimə saxlayıram, qızım, nahaq yerə niyə pul xərcləyək?* Ə.Məmmədخانlı.

6. Mühafizə etmək, qoruyub saxlamaq. *Ana gəlinlikdən bir örpək saxlayırdı.* C.Cabbarlı. *Kərimbəy, kim bilir, haçandan saxladığı təzə, tiftik əlcəyi Nərimana verdi.* Mir Cəlal.

7. Gizlətmək, heç kəsə göstərməmək. *Qiy-mətli şeyləri sandıqda saxlamaq. Sənədləri seyfə saxlamaq. – [Gülbahar Məmmədkərimə:] Portfelinizi ayaq altına niyə qoymusunuz? Veriniz, şəkfa saxlayım.* H.Nəzərli. // Bir sözür, sirri və s.-ni heç kəsə deməmək, yaymamaq, gizli saxlamaq. [Dəmirqaya:] *Hərbi sirri möhkəm saxlamamışdır.* H.Nəzərli.

8. Dayaq olmaq, yıxılmağa, uçmağa qoy-mamaq. *Tirləri divar saxlayır. Balkonu dörd sütun saxlayır.*

9. Ehtiyat görmək, qoruyub saxlamaq. *Qışa buğda saxlamaq.* – *Saxla samanı, gələr zamanı.* (Ata. sözü).

10. Müəyyən bir məqsəd üçün özünə köməkçi, xidmətçi tutmaq. *Qulluqçu saxlamaq.* – *Varlıqların çoxu özlərini və mədənlərini qorumaq məqsədilə yanlarında qoçu saxlayırdılar.* A.Şaiq. [Yaşlı kişi:] *Hacı Mirzə Baba mənə bir xidmətçi və ya aspaş saxlamağı təklif etmişdisə də, qəbul etməmişdim.* S.Hüseyn. *Hacı Səmsam .. oğlu üçün lələ saxlamırdı.* P.Makulu.

11. Əvvəlki keyfiyyətini mühafizə etmək, qorumaq. *Gözəlliyini saxlamaq. Dişini yaxşı saxlamaq.* – *“Molla Nəsrəddin” realizmi və satirası yenə də öz inkaredici, işsaedici xüsusiyyətlərini saxlayır.* M.İbrahimov. *Yarpaqlar hələ də öz tərəvətini saxlayırdı.* M.Hüseyn.

12. Bir yerdə qalmağa, durmağa məcbur etmək. *Komandanı arxların dərin bir yerində saxlamaq lazım idi.* H.Nəzərli. *Firidunu polk qərargahının qarşısında saxlamışdılar.* Mir Cəlal. // Hər hansı bir vəziyyətdə qalmağa məcbur etmək. *Şəhəri mühasirədə saxlamaq. Cəhalətdə saxlamaq. Şeyləri səliqəli saxlamaq. Təhlükə altında saxlamaq.*

13. Sözüünü, işini və s.-ni davam etdirməyə qoymamaq, yarımçıq kəsmək. *Elə burda saxla. Yığıncağı saxlamaq.* – *Saxlayıb iclası elə bu zaman; Süzür vuruşmanı igid pilotlar.* M.Rahim.

14. Bir sıra isimlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ayaq saxlamaq, dilini saxlamaq, başını saxlamaq, özünü saxlamaq, göz üstə saxlamaq və s.

SAXLANC is. Ehtiyat üçün saxlanılan şey, yaxud içində şey saxlanılan qab və s. *Yollara gül-çiçək saçsın gələcək; Ona qonaq gəlir yeni nəsil; Açısın saxlancını şanlı fəsillər.* M.Müşfiq.

SAXLANILMA “Saxlanılmaq”dan f.is.

SAXLANILMAQ “Saxlanılmaq”dan məch. *Bu kitablar gizli saxlanılmalıdır.* H.Nəzərli.

SAXLANMA “Saxlanmaq”dan f.is. *Qonaqlar şəhərdə, elmlilər evinin eyvanında toyuq-cücə saxlanmasına gülüşdilər.* B.Bayramov.

SAXLANMAQ 1. Bax **saxlanılmaq**. *Kənd təsərrüfat alətləri yay-qış uçuq-sökük, qar-yağış tökülən bir xarabalıqda saxlanırdı.* M.İbrahimov. *Üçüncü darvaza sağ yandan .. mal-qara və bir neçə at saxlayan (f.sif.) tövlələr tərəfə açılırdı.* Ə.Əbülhəsən.

2. *qayıd.* Özünü bu və ya digər vəziyyətdə saxlamaq, gizlənmək. *Pərdədə saxlanma, çıx, ey sevgili dildarımız.* M.Hadi.

SAXLAŞDIRMA “Saxlaşdırmaq”dan f.is.

SAXLAŞDIRMAQ: özünü saxlaşdırmaq – özünü saxlamaq. *Professor cənabları da özünü saxlaşdırmadı və daha da ucadan qah-qah çəkib Zəki Əfəndiyə dedi: – Qulaq as, mən başdan oxuyum.* C.Məmmədquluzadə. *Rəfizadə özünü saxlaşdırma bilmədi.* M.S.Ordubadı.

SAXLATDIRMA “Saxlatdırmaq”dan f.is.

SAXLATDIRMAQ bax **saxlatmaq**. *Firidun qəsdən maşını iki ev aralı saxlatdırıb düşdü.* M.İbrahimov. *Qalxanda kişilər bəzən davaya; Qılınclar boğza dirənən zaman; Sən öz örpəyini atıb ortaya; Neçə yol ölümü saxlatdırırsan.* N.Xəzri.

SAXLATMA “Saxlatmaq”dan f.is.

SAXLATMAQ *ich.* Saxlamasını, dayanmasını tələb, ya xahiş etmək. *Faytonu xanım bir az kənarda saxlatdı, qapıya qədər piyada getmək istədi.* Çəmənzəminli. *Əbil maşını saxladıb düşdü.* Ə.Vəliyev.

SAXSI is. Gildən hazırlanan dulusçuluq məmulatı. *Saxsiyə verə-verə, çıxdı misin bahası.* (Ata. sözü). // Saxsıdan qayrılmış. *Qələmkar süfrənin üstünə lacivərdi saxsı boşqablarda .. yemişlər qoyulmuşdu.* Çəmənzəminli. *Pəncərədən sarı şamdanlar, bəzi evlərdə isə saxsıdan çilçirəq (tunc rəngli) ası-lardı.* H.Sarabski. // Bu məmulatın sınımış parçaları. *Alim yənə qucaq-qucaq yığır qədim saxsıları; Yer altıdakı hər kərpicin üstündəki yazıları.* S.Vurğun. *Mən cəbhədə, bir komada şeir yazıram; Yanır saxsı parçasının üzərində şam.* R.Rza.

SAXSIÇI is. Saxsı qablar qayıran usta; dulusçu.

SAXSIÇILIQ is. Saxsıçının işi, peşəsi; saxsı qablar qayıрма sənəti; dulusçuluq.

SAXTA *sif.* [fars.] 1. Əsli olmayan, uydurma, yalan, oxşadılaraq qayrılmış və ya

yazılmış; qəlp. *Saxta vəkalətnamə. Saxta eti-barnamə.* – Dəstdə olan adamların biri Mir-qasımdır ki, doğma bacısı Səkinənin malını yemək qəsdı ilə saxta kağız düzəltdmişdi. C.Məmmədquluzadə. [Məhmud bəy:] Siz mənə heç inanmayrsınız. Hesabınızda saxta qəbzlər tapılıblar. N.Vəzirov.

2. məc. Süni, yapma, yalan, qeyri-səmimi. *Saxta gülüş. Saxta söz. Saxta məğrurluq.* – Biz içəri girən kimi Sərdar Rəşid saxta təbəssüm və süni bir məhəbbətlə bizi qarşıladı. M.S.Ordubadi. *Bir neçə bənddən sonra sanki [İminin] üzündəki saxta ciddiyyət niqabını çıxarıb atdılar.* İ.Əfəndiyev.

SAXTAKAR is. və sif. [fars.] Saxta, qəlp şey qayıran adam, saxtakarlıqla məşğul olan. *Hər bir xalqın içərisində saxtakar, şərərətçi və axmaq adamların olduğu həmişə bəllidir.* M.F.Axundzadə.

SAXTAKARLIQ is. Saxtakarlıqla məşğul olma, saxta iş görmə, saxta sənəd və s. düzəltmə. *Balacəyevi böyük bir dəhşət büürdü. Onun boynuna üç təqsir sarınmışdı: "saxtakarlıq, israfçılıq və qatillik!"* S.Rəhimov. [Dəmirçi Musa] saxtakarlığa, ikiüzlülüyə nifrət edir. İ.Əfəndiyev.

SAXTALAŞDIRILMA "Saxtalaşdırılmaq" – dan f.is.

SAXTALAŞDIRILMAQ "Saxtalaşdırmaq" – dan məch.

SAXTALAŞDIRMA "Saxtalaşdırmaq" – dan f.is.

SAXTALAŞDIRMAQ f. Bir şeyin saxtasını düzəltmək, bir şeyi saxta şəkə salmaq; uydurmaq.

SAXTALIQ is. 1. Saxta şeyin halı; qəlblik. *Sənədin saxtalığı bilindi.*

2. məc. Sünilik, riyakarlıq, ikiüzlülük, qeyri-səmimilik; saxta hərəkət. *Dünyada saxtalığı, ikiüzlülüğü, rıyanı və hiyləni sevməyən təmiz və səmimi bir şey varsa, o da sevgidir.* M.S.Ordubadi. [Züleyxa] ..saxtalıq nə olduğunu bilmirdi. M.İbrahimov. // Yalan, hiylə, kələk.

SAXURLAR Azərbaycanın Zaqatala rayonunda və Dağıstanda yaşayan etnik qrup.

SAİL is. [ər.] Dilənçi, yolçu. *Hüsünün sadəgəsi, canın zəkati; Sail olan binəvayə düşərmə? Aşıq Ələsgər.* [Pəri xanım:] Dost,

aşna, qonaq və sail üzünə həmişə bu qapı açıq olub. Ə.Haqverdiyev.

SAİLLİK is. Dilənçilik, yolçuluq. *Səndə kim var bu qədər dövlət; Dəxi sailliyə nədir hacət? S.Ə.Şirvani. Saillik etmək Məşədi Əkbər üçün ölümdən ağır görünürdü.* S.M.Qənizadə.

SAİR sif. [ər.] Başqa, qeyri, digər. *Sair məsələlər.* – Şabanın getməyini eşidib sair bəkar tamaşaçılar da kənardan yığılmışdılar. Ə.Haqverdiyev. // İs. mənasında, cəm şəklində: sairləri – başqaları, o biriləri, digərləri. *Sairləri də sənə kimi hərəkət etməli. Sairləri də biz deyənə deyəcək.*

SAİRƏ is. Bir neçə şey sayıldıqdan sonra, onların sayını yenə də davam etdirmək mümkün olduğunu bildirir (bu mənada adətən "və" bağlayıcısı ilə işlənir). *Kitab, kağız və sairə.* – [Pərşan:] *Qadın içəri girəndə kişi ayağa durmalıdır, yer göstərməlidir, paltosunu tutmalıdır və sairə.* M.İbrahimov.

SAİT sif. [ər.] dilç. Hava axınının ağır boşluğundan heç bir maneəyə rast gəlmədən keçməsi yolu ilə əmələ gələn (səslər haqqında). *Sait səslər. Azərbaycan dilində 9 sait səs var.* // İs. mənasında. Bu vasitə ilə əmələ gələn səs. *Azərbaycan dilinin saitləri.*

SAJIN [rus.] Metr sisteminin təbiiqindən əvvəl işlənmiş 2,134 m-ə bərabər uzunluq ölçüsü. [Qurban:] *Molla əmi, yaman adamın quyusunda işləyirəm, quyu indi otuz sajından aşağı enmişdir.* A.Şaiq. [Toğrul] *yüz addım keçdikdən sonra bir sajin hündürlükdə açıqlıq bir təpəyə çatdı.* H.Nəzərli.

SAJINLIQ sif. Adətən saylarla işlənib sajinin miqdarını göstərir. *On sajinliq quyu.*

SAKİN is. [ər.] 1. Bir yerdə yurd salıb yaşayan, həmin yerin əhalisindən olan; oturan, oturuq. *Mingəçevir şəhərinin sakinləri. Yeni qəsəbənin sakinləri.* – Müxtəsər, biz hər ikimiz Danabəş kəndinin sakinliyik. C.Məmməd-quluzadə. *Aulun sakinlərindən heç biri ləkəli namusla yaşamıq istəmədi.* M.Hüseyn. // Yaşayan, yerləşən. *Binanın sakinləri. Mehmanxananın sakinləri.* – Üç ildir ki, [evin] sakinləri bir qoca qarı, bir də onun nəvəsi balaca Svetlanadır. Ə.Məmmədşanlı. *Bütün ev sakinləri ya qonaqlar bu darvazadan qəsəbəyə çıxırdılar.* Ə.Əbüllhəsən. □ **Sakin etmək**

(**eləmək**) – yerləşdirmək, məskən saldırmaq, oturtmaq. *Hacı həyətdə olan kiçik daxmanı Aslana verdi ki, orada o öz qardaş və bacısını sakin eləsin.* C.Cabbarlı. **Sakin olmaq** – bir yerdə (evdə və s.-də) yerləşmək, yaşamağa başlamaq, məskən salmaq. *Görürəm mən dünən gecə yuxuda; Yenə də sakin olmuşam Bakıda.* M.Ə.Sabir. [Qonça:] *Mənim sakin olduğum evin yaxınlığına bir daha dolaşmayın.* S.Hüseyn.

2. Sakit, səssiz, hərəkətsiz. *Sakin küçələr* [Midhətə] *geniş göründü, asir şəhər hürr və məsrur idi. Çəmənözəminli. Yorğun maral kimi sakin baxışlar; Bir öpüşdən daha kəskin baxışlar; Səndə nələr yoxdur, nələr, ah, nələr...* M.Müşfiq. □ **Sakin olmaq** – sakitləşmək, rahatlanmaq. *Dağlarda əkin olmaz; Heç kəs mən təkin olmaz; Sən yanıma gəlməsən; Ürəyim sakin olmaz.* (Bayatı).

3. Ərəb əlifbasında: hərəkəsiz, hərəkəsi olmayan, hərəkə ilə oxunmayan. *Sakin hərf.* – *Habelə sakin “nun”dan (ن) ibarət olan tənvinlər də yazıda qeyd olunmalıdır.* M.F.Axundzadə.

SAKİT *sif. və zərf* [ər.] 1. Bərkdən səslənməyən, yaxşı eşidilə bilməyən, asta, yavaş (*gur, uca* ziddi). *Sakit səs. Sakit danışır.* – *..Teymur sakit bir səslə əmr etdi.* H.Seyidbəyli. // *Davasız, qalmaqlasız, qışqırıqsız, səs-küysüz, həyəcənsiz. İşə sakit aparmaq. Sakit danışmaq. Məsələni sakit həll etmək.* – *Əmi ilə qardaşoğlunun söhbəti çox sakit bir ahəngdə başladı.* M.Hüseyn.

2. Susmuş, sükut içində olan, sükuta batmış. *Sakit gecə. Sakit səhra.* – *Sakit Azərbaycan kəndi üzərinə bir yaz axşamı enirdi.* Ə.Məmmədcanlı. *..Kəndin küçələri qapqaranlıq, həyətlər sakit idi.* M.Rzaquluzadə. // *Hərəkətsiz, səssiz-səmirsiz, hay-küysüz, sükunət içində olan. Sakit şəhər. Sakit küçə.* – *Hava sakit və ilıq idi.* İ.Əfəndiyev. *Yoxsa bu ikimərtbə ağ evlə, bu sakit, sərin, ətirli bağla əlaqədar unudulmuş hisslər yenidən baş qaldırırdı?* İ.Hüseynov.

3. Rahat, həyəcənsiz, iztirabsız, qayğısız, aram. *Sakit həyat. Sakit iş. Sakit günlər keçirmək. Həyatının ən sakit çağlarında.*

4. Dinc, əziyyət verməyən. *Sakit körpə. Çox sakit uşaqdır.*

5. Müləyim, həlim, yumşaqxasiyyətli. *Sakit baxışlı qara gözlərindən* [Əsgərin] *azərbaycanlı olduğu məlumdu.* Ə.Əbülhəsən. *Çox sakit və təvəzökar olan Rəhim iş zamanı çöldə və istirahət zamanı çadır və ya qazmalarda gənclərin yanında olub onların söhbətlərinə diqqət yetirirdi.* Ə.Sadiq.

6. Soyuqqanlı, soyuqqanlılıqla, əsəbiləşmədən. *Polad zadə sakit qulaq asa bilmir, ürəyindən qara qanlar axırdı.* Ə.Vəliyev. □ **Sakit etmək** – yumşaltmaq, ovundurmaq. [Mozalan bəy:] *İndi bu xəyal ilə özümlə sakit etmişəm.* Ə.Haqverdiyev. *Ata oğlunu sakit edib əyləşdirdi.* Mir Cəlal. **Sakit olmaq** – sakitləşmək. *Firqətdə lazımdır aşıqə əfqan; Sakit olmaq gərək yarı görəndə.* Q.Zakir. *Lağlağı sözümlə kəsib qoymadı vərəqi axıra yetirəm. Mən sakit oldum və özü başladı oxumağa.* C.Məmmədquluzadə.

7. Dinc, rahat, arxayın, həyəcənsiz. *Qəhrəman bir qədrə sakit idi.* H.Nəzərli. *Qəlbimlə, ruhumla qoşuldumla elə; Düşüncəmə sakitdir o gündən belə.* M.Müşfiq. □ **Sakit etmək** – bax **sakitləşdirmək**. *Əlahəzrət üsyançı qoşunları sakit etmək və onları tərk silah etdirmək üçün irəqlilərdən ibarət bir ordu düzəlməsinə əmr vermişdir.* M.S.Ordu-badi. [Malik] *qızı ağır vəziyyətdən qurtarmaq və kəndliləri sakit etmək üçün özü irəli çıxdı.* M.İbrahimov. **Sakit olmaq** – bax **sakitləşmək**. *Gün batdı. Hər kəs öz evinə və mənzilinə qayıtdı. Şuriş və qovğa sakit oldu.* M.F.Axundzadə. *Ustanın istidən döyünən ürəyi hənadan sonra sakit oldu.* Çəmənözəminli.

sakit-sakit bax **sakitcə**. *Sakit-sakit danışmaq. Sakit-sakit yerimək. Sakit-sakit cavab vermək.* – [Salatın] *Azacıq sonra .. gözlərini açıb döyükdü. Heç nə anlamadan sakit-sakit baxdı.* İ.Şıxlı.

SAKITANƏ *zərf* [ər. sakit və fars. ...anə] Sükut içərisində, səssiz halda, sakit vəziyyətdə, sakit-sakit. *Bu binanın sakitanə; Duruşunda nə hikmət var?* B.Vahabzadə. // *Sakit-sakit, hay-küysüz, səssiz-səmirsiz. Süzür sakitanə göylər gəlini; Uzadır qələmə Hüseyn əlini.* M.Rahim.

SAKİTCƏ(SİNƏ) *zərf* Sakit, sakit-sakit, səssiz, astaca, səs salmadan. *Sakitcə çıxıb getmək.* – *İndi* [Xədicənin] *gözlərindən sa-*

kitcə axan yaşlar yanaqlarını isladib axır... axır... bir dürlü bitmək bilməyirdi. S.Hüseyn. Pazıxın əlindən geri dartınan at bu dəfə Nisə xalanın əlində sakitcəsinə gedirdi. Qantəmir.

SAKİTEDİCİ bax **sakitləşdirici**.

SAKİTLƏNMƏ "Sakitlənmək" *dən f.is.*

SAKİTLƏNMƏK bax **sakitləşmək**.

SAKİTLƏŞDİRİCİ *sif.* Sakit edən, ağrını kəsən; sakitedici. *Sakitləşdirici dərman.*

SAKİTLƏŞDİRİLMƏ "Sakitləşdirilmək" *dən f.is.*

SAKİTLƏŞDİRİLMƏK "Sakitləşdirmək" *dən məch.* Uşaqlar sakitləşdirildi. *Dalaşanlar sakitləşdirildi.*

SAKİTLƏŞDİRMƏ "Sakitləşdirmək" *dən f.is.*

SAKİTLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Sakit etmək, rahatlandırmaq; rahatsızlığını, iztirabını, həyəcanını aradan qaldırmaq; təskin etmək. [Aslanın] *xoş və təbəssümlü baxışları ən qəzəbli və ya böyük həyəcan keçirən adamı belə sakitləşdirə bilirdi. S.Vəliyev. Sərvnaz qarı ilə Əsəd baba Şahmarı dilə tutub güclə sakitləşdirmişdilər. B.Bayramov. // Özünü sakit aparmağa məcbur etmək. Uşaqları sakitləşdirmək. Dalaşanları güclə sakitləşdirə bildik.*

2. Yatırtmaq, ləğv etmək. *Qovğanı sakitləşdirmək. Həyəcanı sakitləşdirmək.*

3. Yüngülləşdirmək, ya aradan qaldırmaq, kəsmək. *Diş ağrısını sakitləşdirmək. Əsəbləri sakitləşdirmək.*

SAKİTLƏŞMƏ "Sakitləşmək" *dən f.is.*

SAKİTLƏŞMƏK *f.* 1. Səs-küy azalmaq, ya kəsilmək, sakitlik düşmək. *Gecədən keçmiş şəhər sakitləşdi. – Günəş günorta yerinə gələndə Tehranın bütün küçələri boşalmış və sakitləşmişdi. M.İbrahimov. // Sakit olmaq, gücü, şiddəti zəifləmək, yavaşmaq, kəsilmək, keçib getmək. Dəniz sakitləşdi. Külək sakitləşdi. – Su sakitləşmişdi ki, ikinci, üçüncü və dördüncü bombalar da bir-birindən aralı dənizdəki balaca qayıqın ətrafına düşüb partladı. Ə.Vəliyev.*

2. Əsəbiliyi, həyəcanı, iztirabı keçmək; təskinlik tapmaq, rahatlanmaq, müvazinət kəsb etmək. *Əgər Ağca tərəf qalib gəlsə idi, demək olar ki, Şükür sakitləşərdi. Çəmənzəminli. [Mehriban] axır zamanlar xeyli sakitləşmişdi. H.Seyidbəyli. [Zərnigar xanım]*

..dava-dalaş salar, ağlayıb-sızlayar, sonra da sakitləşərdi. İ.Şıxlı.

♦ Ara sakitləşmək – bax **ara**. *Elə ki ara sakitləşdi, Məhbub xanım yavaşca qapını açıb gəldi Bəlli Əhmədin yanına. "Koroğlu". Get-gedə ara sakitləşdi. Sürülər kövsəyə yatdı. B.Bayramov. Ürəyi sakitləşmək* – bax **ürək**. [Usta Ağabalanın] *istidən döyünən ürəyi öylə bil xınadan sonra sakitləşdi. Çəmənzəminli. Əbil Qənbərovun ürəyi bir az sakitləşdi. Ə.Vəliyev.*

SAKİTLİK *is.* 1. Səs, danışq, hay-küy olmadığı hal; tam sükut, səssizlik. *Sakitliyi göz-ləmək. Sakitlik yaratmaq. Sakitliyi pozmaq. – Elə sakitlik idi ki, nə bir kimsənin səsi çıxırdı, nə də bir yarpaq tərpənirdi. S.S.Axundov. [Qəhrəman:] Sükut deyirəm, səhv etməyiniz. Onu ancaq o vaxt sakitlik adlandırmaq olardı. H.Nəzərli.*

2. *məc.* Dinclik, əmin-amanlıq, asayış, əmniyyət; dinc, sakit həyat. *Hər yerdə sakitlik hökm sürür. // Müvəqqəti sükut. Müharibə meydanında sakitlik idi, iki tərəf də evlərinə çəkilməmiş idi. Çəmənzəminli.*

3. *məc.* Arxayınlıq, xatircəmlik; iztirab, həyəcan, qayğı olmadığı hal. *Sakitliyini itirmək. – Rüstəm kişini təəccübləndirən Aslanın sakitliyi, hətta Yarməmmədin bir qədər mülayim rəftarı idi. M.İbrahimov.*

SAKLAR *is.* Qədim İran tayfalarından birinin adı.

SAKSAFON [xüs. *addan*] Misdən nəfəslə musiqi aləti.

SAKSAUL *is. bot.* Orta Asiya səhralarında bitən alçaq ağac və ya kol.

SAKSAULLUQ *is.* Saksaul bitmiş yer, saksaul kolluğu.

SAKSLAR *is.* German tayfaları.

SAKVOYAJ [fr. *sac* – kisə və *voyaqe* – səyahət] Bağlanan yeri olan yol çantası. [Həmid] *vaqonda sakvoyajını .. açdı, əzələrin əl dəyməmiş bir halda unudulduğunu duyub, qəhqəhə ilə güldü. Çəmənzəminli. Körpüyə təpilməş adamlardan bəzi də balaca çamadan və ya sakvoyaj tutmuşdu. M.Hüseyn.*

SAQA *is. ədəb.* Nəsrə yazılmış qədim işlənd əsərləri.

SAQINDIRMA "Sağındırmaq" *dan f.is.*

SAQINDIRMAQ *f.* Çəkındirmək, özünü gözləməyi, qorunmağı məsləhət görmək. // Saxlamaq, çəkındirmək, bir şeydən başqasını, özünü saxlamağa çalışmaq. *Qəhrəman balaca Sabiri bəzək-düzək içərisində yaşamaqdan da saqındırmaq istəyirdi.* S.Rəhimov. *Xədicəni bu işdən saqındırmaq çox çətin olacaqdı.* S.Rəhman.

SAQINMA “Saquinmaq”dan *f. is.*

SAQINMAQ *f.* Çəkinmək, qorunmaq, özünü saxlamaq. *İçkidən saquinmaq. – Saqın, ağuludur, tök bu hərifin şərbətin, getsin.* Q.Təbrizi. *Könlümiün şişəsi, saqın ki, sınar; Toxunursa ayna daşa, dayanmaz.* Aşıq Ələsgər. [Xacə Nizam:] *Saqın, aldırma ki, kor olsa cahan; Günəşin nuruna gəlməz nöqsan.* H.Cavid.

SAQİ *is.* [ər.] *klas.* Kef məclisində şərab və s. içki paylayan adam. *Bir cam yetir, saqi, bu dövrən belə qalmaz; Tək bir gün olur xak ilə yeksan, belə qalmaz.* M.V.Vidadi. *Saqilər şərbət piyalələrini paylayırdılar.* M.S.Ordu-badi.

SAQİT *sif.* [ər.] *köhn.* Etibardan düşmüş, qüvvədən düşmüş, qüvvəsini itirmiş; daha hökm və etibarı olmayan. *Şəban ayının 25-dən etibarən hökumətin imzası və hökumətin möhrü ilə buraxılan məktub və vəsiqələrin hamısı etibardan saqıtdır.* M.S.Ordu-badi. □ **Saqit etmək** – ləğv etmək, qüvvədən salmaq. [Məhərrəm bəy:] *Dərhal durub gəldim ki, o borcu sizə verib, atamın boynundan saqit edəm.* S.S.Axundov. **Saqit olmaq** – gücdən düşmək, hökmü qalmamaq.

SAQQA *is.* [ər.] *köhn.* Keçmişdə dalında, yaxud da araba ilə bulaqdan su daşıyan adam; suçu.

SAQQAQUŞU *is. zool.* Sərcəkimilər fəsiləsinəndə olub, başında və boynunda qırmızı və sarı tükləri olan oxuyan quş.

SAQQAL *is.* 1. Kişilərin üzündə və alt çənələrinin üstündə bitən tüklər. *Uzun saqqal. Saqqal qoymaq. – [Məşədi İbad:] Hə... Çünki mən saqqalıma həna qoyuram, elə bildim ki, sən də saçına həna qoyursan.* Ü.Hacıbəyov. [Musa:] *Saqqal yalnız üzü örtən tüklərdən ibarətdir.* S.Rəhman.

2. Bəzi heyvanların və quşların çənəsinin altından sallanan tük topası. *Keçi saqqalı.*

♦ **Saqqal ağar(t)maq** – qocalmaq. *Saqqal ağarıb, bel бүкүлүб, dinmə, filanı; Ovqatım olub təlx.* M.Ə.Sabir. *Ağardı saqqalı, saç qar oldu; Sənəti sərxoşluq və qumar oldu.* S.Vurğun. **Saqqala (saqqal içinə) ağ düşmək** – bax **saqqalı ağarmaq**. **Saqqala salam verməmək zar.** – saymamaq, etinasızlıq göstərmək. *Oğlan, saqqala niyə salam vermirsən? Ə.Haqverdiyev. [İnayət:] Xoş gördük, ay Məşədi Püstə bacı. Əlin böyüklər ətəyindədir, yenə saqqala salam vermirsən.* H.Sarabski. **Saqqala soğan doğramaq** – ələ salmaq, oynatmaq, məsarəyə qoymaq. [Rüstəm Səkinəyö:] *Deməli, bu ağbırçək vaxtında saqqalıma soğan doğramaq qalmışdı, hə?* M.İbrahimov. [Əşrəf Sədəfə:] *Bacı, saqqalıma soğan doğrama.* B.Bayramov. **Saqqal-bığ basmaq** – üz-gözü tüklənmək, saqqalı-bığı uzanıb bir-birinə qarışmaq. *..Qapıdan cır-cındır içində, saqqal-bığ basmış bir adam girdi.* Cəmənzəminli. **Saqqalı çallatmaq** – bax **saqqal ağartmaq**. [Səməndər Mixailə:] *Saqqalı çallatsan da, yaman boşboğazsan ha!* B.Bayramov. **Saqqalı ələ vermək** – başqasının təsiri altına düşmək, başqasının iradəsinə tabe olmaq, ixtiyarını başqasının əlinə vermək. **Saqqalını yoxdur, sözüm ötmür** – sözünə əhəmiyyət verilməyən, sayılmayan, dediklərinə qiymət verilməyən adamın özünə göstərilən münasibətə qarşı istehzalı cavab ifadəsi. [Salamov:] *Gördün, ağa Bahadır, nə oldu? Salamməleyküm! Saqqalını yoxdur, sözüm ötmür.* C.Cabbarlı. **Saqqalın ağarsın!** – qocal, uzun ömür sür mənasında alqış ifadəsi. **Saqqalın tökülsün!** – qarğış məqamında işlənən ifadə. [Arvad:] *A kişi, mənim üstümə arvad alırsan? A sənin saqqalın tökülsün.* Ü.Hacıbəyov. **Saqqalına dən düşmək** – qocalmağa, yaşa dolmağa başlamaq. *Qərənfilin atası Rüstəm kişi qısaboy bir adamdı. Saqqalına dən düşmüşdü.* S.Rəhman. **Saqqalında bir tük (sağ) qoymamaq** – bərk dalaşmaq, saqqalını yolmaq, saqqalının tüklərini didmək (ər haqqında). [Arvad:] *Görək, Kərbəlayı Qubad, hərəgah sənin saqqalında bir tük qoysam sağ, onda bu ləçək mənə haram olsun.* Ü.Hacıbəyov. **Saqqalını (saç-saqqalını) dəyirməndə ağartmaq** – 1) çox görüb, çox işləyib böyük təcrübə qazanmaq; 2) qocaldığını

halda heç bir şey öyrənməmək. **Saqqalının ağ vaxtında** – qoca vaxtında, yaşlı çağında. [Sultan köndlilərə:] *Balam, mən saqqalımın bu ağ vaxtında necə sizə izin verim ki, gedib qaldırluq edəsiniz?* C.Məmmədquluzadə.

SAQQALLAMA “Saqqallamaq”dan f.is.

SAQQALLAMAQ f. dan. Dalasarkən bir-birinin saqqalından yapışmaq, bir-birinin saqqalını yolmaq, dartışdırmaq; savaşımaq.

SAQQALLANMA “Saqqallanmaq”dan f.is.

SAQQALLANMAQ f. Üzüni saqqal basmaq, üzüne saqqal çıxmaq.

SAQQALLI sif. 1. Saqqalı olan, saqqal qoymuş, saqqal buraxmış. *Saqqallı kişi.* – *Bu dərviş ucaboşlu, arğaz, uzunsaçlı və saqqallıydı.* A.Divanbəyöglü. *Dəmirovun belə saqqallı olmağı Məmmədcanın nə isə xoşuna gəldi.* S.Rəhimov.

2. Saqqalı olan. *Saqqallı keç.*

SAQQALSIZ sif. Saqqalı olmayan.

SAQQIZ is. Saqqızağacından sızıb çıxan, çəkildikcə uzanmaq xassəsinə malik olan ağ kitrə (adətən ağızda çeynənmək üçün istifadə edilir). *Səriyyə xanım .. ağzındakı saqqızını yavaş-yavaş çeynəyirdi.* M.S.Ordubadı. [Məşədi İbad Sənəm:] *Buyur, bu abbasını saxla, lazım olar, saqqıza verib çeynərsən.* Ü.Hacıbəyov. *Əbil qamçını portfelinin üstünə qoyub saqqız yarmaçasının birini əlinə götürüb hazır dayandı.* Ə.Vəliyev. **Saqqız kimi yapışmaq** – bərk yapışmaq, qopmamaq, ayrılmamaq. *Palçıq saqqız kimi yapışb möhkəm; Qopmur uzunboğaz çəkmələrindən.* B.Vahabzadə.

♦ Saqqız çeynəmək məc. – boş-boş söhbət etmək, heç bir xeyirli işlə məşğul olmamaq. [Zalxa:] *İş görməkdənsə, saqqız çeynəyirsiniz.* S.Rəhman. **Saqqız oğurluğuna getmək** – birinin yanına gedib rəyini bilməyə, fikrini öyrənməyə çalışmaq. *Qız evinə saqqız oğurluğuna getmək.* **Saqqızını oğurlamaq** – dilə tutub aldatmaq, qılığna girib özünə tərəf çəkmək, bir iş görməyə razı etmək. [Həsənağa] *Hacı Sultanın tək bircə dənə olan qızının da saqqızını oğurlamışdı.* S.Hüseyn. [Xədicə:] *Belə sözlərlə saqqızını oğurladı, sonra da qol-qanadımı qırıb atdı bir tərəfə...* S.Rəhman. *Yad qızı hələ evə ayaq basmamış gədənin saqqızını oğurlayıb.* Mir Cəlal.

SAQQIZAĞACI is. bot. Püstə cinsindən olub meşə zolaqlarında becərilən, oduncağı möhkəm, həm də qiymətli sayılan hündür ağac; yabanı püstə. *Püstə cinsindən olan saqqızağacı da meşə zolaqlarında becərilmək üçün geniş istifadə oluna bilər.* *Saqqızağacı 15 metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən ağacdır. Meyvəsi yeyilmir, oduncağı möhkəmdir və qiymətli hesab olunur.* H.Qədirov.

SAL¹ is. Plitə şəklində iri, bütöv yastı daş parçası. *Həyatınə sal daşı döşənmiş ev iki kəllə, bir orta otaqdan ibarətdir.* Ə.Vəliyev. *Kim isə lap qədim zamanda bulağın ətrafını daş ilə hördürmüş, qabağına içi yonulmuş iri bir sal qoydurmüş, əmələ gələn kiçik hovuzə novça qayırdırmışdı.* Ə.Sadiq. // *Sif. mənasında.* İri, bütöv. *Sal buz.* – Ətrafı boz daşdan uca bir hasar; *Üstü sal dəmirli qalın qapılar.* H.K.Sanlı. *Mehmanxanada ilk nəzərə dəyən birinci mərtəbədəki böyük dairəvi dəhlizin bir neçə yerdən şırım-şırım çatlamış sal şüşəsidir.* M.İbrahimov. [Səfərin] *cavanlıq vaxtında .. ağ sal daşlara vurduğu tişənin ahəngdar səsi gecə də qulağından getməzdi.* Mir Cəlal. // *Sif. mənasında.* Lay, təbəqə şəklində olan. *Hər bir yayfəsli küçələrdə, arabalarda buz sallarmı görəndə .. o buzu şampanskilərə və ləzzətli marojnalara işlədən xoşbəxtlərə gözümün qabağına gəlir.* C.Məmmədquluzadə. *Bu zaman göy qübbəsi sal dəmirə dönür.* S.Rəhimov.

SAL² is. Üzərində suda üzmək, şey daşımaq və ya bir sahildən o biri sahilə keçmək üçün bir və ya bir neçə sıra bir-birinə bağlanmış şalbanlardan ibarət nəqliyyat vasitəsi. *Uğuldayır uzaqda – o tayda toplar; Sal üstündə üzürəm o taya mən də.* Ə.Cəmil. *Salın üstündəkilərdən kim isə su üzərindəki səyahətdən nəşələnerək bir ağız bayatı çağırırdı.* Ə.Sadiq.

SALAKA is. [rus.] Balıq növü.

SALAM is. [ər.] Görüşərkən bir-birinə sülh və əmin-amanlıq diləmək ifadəsi. **Salam e(y)ləmək** klas. – salamlamaq, salamını yetirmək. [Qərib:] *Məndən Şahsənəmə sən salam elə; Gəlməsə dağıdaram bağı, Ağcaqız. “Aşıq Qərib”.* *Harda gördün, ona salam eylə; Baş əyib qultək, ehtiram eylə.* S.Ə.Şirvani.

Salam göndərmək – birisi ilə və ya məktub vasitəsilə uzaqda olan bir şəxsə öz dostluq hissələrini bildirmək. **Salam vermək** – biri ilə görüşərkən “salam” deyib təbrik etmək. *Əsgər daxil olub, salam verir.* Ü.Hacıbəyov. **Salam(ını) almaq** – salama salam ilə cavab vermək. [Dərviş:] *Salamımı bir qoca ağsaq-qal kişi aldı.* A.Divanbəyovlu. *Lətifə* [Tahirin] *salamını aldı, nə üçün belə gec gəldiklərini soruşdu.* M.Hüseyn. // **Salam** – görüşərkən təbrik sözü kimi işlənir. *Salam, yoldaşlar! Salam, əziz vətəndaşlar!*

♦ **Salam atəşi** – bax **salıyut**. *Salam atəşləri isə o qədər də çox ara vermir, bir də uğuldayaraq yeri-göyü titrədirdi.* M.Hüseyn. **Salama durmaq** – hörmət əlaməti olaraq ayaq üstə dayanıb durmaq. [İdris] *..Hərbi salama durub, hadisə haqqında qısa raport verdi.* Ə.Məmmədخانlı.

SALAMAT *sif. və zərif* [ər.] 1. Sağ, diri, xətersiz-belasız, sağ-salamat. [Qurban:] *Sonra yaz ki, mən də, şükür Allaha, sağ və salamatam.* A.Şaiq. [Qəndab:] *Məzahirə tapıb salamat olduğunu bildim.* B.Bayramov. □ **Salamat çıxmaq** – sağ qalmaq, diri qalmaq, ölməmək; salamat qurtarmaq. [İlyasın dayısı:] *Tərən olmasaydı, mən o axırıncı döyüşdən salamat çıxmıyacağdım.* Ə.Məmmədخانlı. **Salamat qalmaq** – 1) ölməmək, sağ qalmaq, yaşamaq, xilas olmaq, xəterdən qurtarmaq. *Bir müddət sonra isə Kərimxanın salamat qalan yoldaşları* [Xavərə] *əl tutmağa başlamışdı.* M.İbrahimov; 2) bütöv qalmaq, sağ qalmaq, toxunulmaz qalmaq; zədəsiz, nöqsansız olmaq, dağılmamaq. *Çox çəkmədi ki, gəlinlər gəlib* [şairin] *daxmasını suvardılar və kəndin salamat qalmış* (f.sif.) *yeganə çurağını da* [şairə] *bağışladılar.* Ə.Məmmədخانlı. **Salamat qurtarmaq** – bax **salamat qalmaq** 1-ci mənada. *Hələ bu vaxta kimi bir adam onun əlindən salamat qurtarmayıb.* “Koroğlu”. *Odların içində düşür, çox zaman; Salamat qurtarır ölməz qəhrəman.* M.Rahim. *Uşaq salamat qurtaranda elə bil dünya bizim olub.* Mir Cəlil.

2. *məc.* Sağlam, gümrəh. *O, sifəti qaraşın, hündür və salamat bir arvad idi.* C.Məmməd-kuluzadə.

♦ **Salamat qalın!** – görüşüb ayrılarkən qalan adama (adamlara) deyilən əlvida ifadəsi. *Bəlkə bu yerlərə bir də gəlmədim; Duman, salamat qal, dağ, salamat qal.* M.Araz. **Salamat yer qalmamaq** – hər yeri, hər tərəfi zədələnmək, yaralanmaq. *Şahnigar taqətdən düşmüşdü. Ayaqqabısının dabanı qopmuş, əynindəki paltar didik-didik olmuşdu. Bədə-nində salamat yer qalmamışdı.* İ.Şıxlı. **Salamat yer qoymamaq** – hər yerini, hər tərəfini əzişdirmək, zədələmək, yaralamaq, yaxud dağıtmaq, korlamaq, bərbad hala salmaq. [Məhbusi:] *Yavaş, Kərimxan, qardaşım, yavaş. Bişərəflər məndə salamat yer qoyma-dılar.* M.İbrahimov.

SALAMATİ *is.* [ər.] *din.* Səfərə çıxarkən salamat gedib-gəlmək üçün yoxsullara verilən nəzir; salamatlıq.

SALAMATLAŞMA “Salamatlaşmaq”dan *f.is.*

SALAMATLAŞMAQ *f.* Görüşüb ayrılarkən (bir-birinə) əl verərək sağollaşmaq, xudahafizləşmək. *Bahadır salamatlaşıb troykaya əyləşdi.* N.Nərimanov. *Camaat hamısı durub Rəşid ilə salamatlaşdı.* İ.Musabəyov. [Laçın:] *Mən salamatlaşıb, əsgərlərin yanına qayıtdım.* H.Nəzərli.

SALAMATLIQ *is.* 1. Sağlıq, sağ-salamatlıq, ölüm-itim olmama. [Qoca ceyrana:] *Qaç! İnsandan uzaq olmaq salamatlıqdır. Çəmən-zəminli. [Şərəfoğlu Rüstəm:] Otur görək, deməli, evdə salamatlıqdır.* M.İbrahimov. // *Əmin-amanlıq, sakitlik, dinclik. Hər yerdə salamatlıqdır. Təki salamatlıq olsun, hər şey düzəldər.*

2. Bax **salamati**.

SALAM-DUA bax **salam**. *Yar yarın özün istər; Salam-duanı neylər?* (Bayatı). [Nurəddin Cəfərə:] *Məndən Bahara salam-dua yetir.* S.S.Axundov.

SALAMƏLEYKÜM¹, SALAMÜNƏLEYKÜM bax **salam**. [Cümşüd bəy:] *Salaməleyküm, qonşu, nə kefdəsən.* E.Sultanov. [Hüseynqulu bəy:] *Məşədi İbad, salamünəleyküm, a kişi, bu nə işdir, eşitdim ki, qızın iki adaxlısı vardır.* Ü.Hacıbəyov.

SALAMƏLEYKÜM² *is. bot.* Bataqlıqlarda, rütubətli yerlərdə, bəzən alağ kimi əkinlərdə bitən bir bitkinin adı. *Salaməleyküm cinsinin*

nümunələri bataqlıqlarda, rütubətli yerlərdə, bəzən alağ kimi əkinlərdə yayılan çoxillik və ya birillik bitkilərdir. H.Qədirov.

SALAM-KALAM [ər.] bax **salam**. *Salam-kalamdan sonra Pəri xanım soruşdu. "Abbas və Gülgöz".*

♦ **Salam-kalamı olmaq** – tanışlığı olmaq, yaxınlığı olmaq. [Kişi:] *Mənim lap çoxdan onunla salam-kalamım var.* S.Rəhman.

SALAMLAMA "Salamlamaq"dan *f.is.*

SALAMLAŞMAQ *f.* 1. Salam vermək, salamlı qarşılamaq. *Ağsaqqal qocalar qatran çubuqlarını dodaqlarından çəkib, qorxaq nə-zərlərlə bizi salamladılar.* H.Nəzərli.

2. *məc. tənt.* Təbrik etmək, alqışlamaq. *Günəş qızıl şüaları ilə sanki azadlığa çıxan adamları salamlayırdı.* S.Vəliyev.

SALAMLAŞMA "Salamlaşmaq"dan *f.is.*

SALAMLAŞMAQ *qarş. f.* Bir-birinə salam vermək. *Qoca, əmim oğlu ilə görüşdü, salamlaşdı.* S.S.Axundov. // *Məc. mənada. Onlar salamlaşır aydın səhərlə; Dönürlər geriyyə şən nəğmələrlə.* M.Rahim.

SALAMSIZ-KALAMSIZ *zərf* Salam vermədən, salamlaşmadan; dinmədən, danışmadan. *Qələmi müəkkəbə batırdım. Salamsız-kalamsız başladım.* Mir Cəlal.

SALAT¹ [ər.] Dəfn günü vəfat edənin evinin üstündə uca səslə oxunan minacat. □ **Salat çəkmək** – vəfat edənin evinin üstündə uca səslə minacat oxumaq. *Bir küçənin içərisində dörd qapının önündə "tabut" qoyulmuş, dörd damda salat çəkiliirdi.* S.Hüseyn.

SALAT² [rus.] Tərəvəz, yumurta, bəzənət və s. doğranaraq üstünə zeytun yağı, xama və s. tökülərək hazırlanan soyuq yemək. [Səriyyə] *stolu bayıra çıxararaq, üstünə salat, göy-göyörti, çəngəl-bıçaq qoydu.* İ.Əfəndiyev.

SALAVAT *is.* [ər.] *din.* Məhəmməd peyğəmbər və imamların şərinə oxunan dua. *Hamının gözü salavat səsi gələn tərəfə baxırdı.* M.S.Ordubadi. *Salavat səsinə qulaq tutulurdu.* E.Sultanov. □ **Salavat çəkmək (çevirmək, göndərmək, çöndərmək)** – dua oxunduqdan sonra sağ əli üzə çəkmə ayini. *Bu hindu yuxudan oyanıb öz-özünə bir neçə dəfə salavat çöndərdim.* C.Məmmədquluzadə. *Ziyafət məclisindəkilər bir səsə peyğəmbərə salavat göndərdilər.* M.S.Ordubadi.

Mahmud əmi duanın arasında "allahüməs-səlli" deyib, salavat çevirdi. B.Talıblı.

SALÇI *is.* 1. Sal düzəldən usta.

2. Bərəçi.

SALDIRMA "Saldırmaq"dan *f.is.*

SALDIRMAQ *f.* 1. Salmağa məcbur etmək. *Molla tülküünün dalınca nə qədər qaçırsa, toyuğu saldırma bilmir.* "M.N.İtəf."

2. İki və ya bir neçə adamı, yaxud heyvanı qızışdırıb bir-birinin üstünə hücum etdirmək, salışdırmaq. [Müşavir:] *Min zəhmətlə bunları bir-birinə saldırmışığıq.* P.Makulu.

3. Tikdirmək, bina etdirmək, düzəltməmək. *..Bir neçə mərdüməzər adamlar məscid bağında istəyirlər, bir imarət saldırsınlar və orada bir məktəb açsınlar.* C.Məmmədquluzadə. [Cənnətəli ağa:] *Oranı mən, orada olanda istəyirdim bağ saldırıram.* N.Vəzirov.

4. Döşətmək, yerə sərdirmək. *Evə palaz saldırmaq.* – *Molla İrandan gəbələr aldırmış; Otağına, evyanına saldırmış.* A.Səhhət.

5. *məc. dan.* Qənaət edərək yığmaq, toplamaq; dala atmaq. *Maaşdan bir az saldırmaq.* – *Hacı Rüstəm burada da çalışırdı ki, bir neçə şahı, heç olmasa bir neçə qəpik saldırsın.* Ə.Haqverdiyev.

6. Qoydurmaq. *Dalına banka saldırmaq. Zəli saldırmaq.* – [Gəldiyev:] "Soyuqlamışam" – *deyə neçə dəfə küpə saldırdı.* Mir Cəlal.

SÁLDO [ital.] Mühəsibatda: mədaxil ilə məxaric (debet ilə kredit) arasında olan fərq, qalıq.

SALEH *sif.* [ər.] *köhn.* 1. Yararlı. *Dedim: saxla məni, qul olum sənə; Qardaş yox, saleh oğul olum sənə.* A.Səhhət.

2. İxtiyarı olan. *Saleh mindi qara nərg; Süsən, sünbül, qaranərg; Doğsa günəş camalın; Şah dağından qar ənərg.* (Bayatı).

3. Dinin əmrlərinə uyğun hərəkət edən. *Əməlləri saleh olmayanları; Orda özün kimi uryan görərsən; Qaynar tiyanlarda büryan görərsən.* M.Müşfiq.

SALFÉT [ital. *salvietta*] Yeməkdən sonra ağzı və əli silmək üçün parçadan tikilmiş dördkünc dəsmal. *Ənvər bıçağı, salfetləri götürüb geri qayıtdı.* Ə.Vəliyev. *Nəzakət xanım əlində ağ salfetə bükülmüş qab gəlir.* İ.Əfəndiyev. // Bu formada yumşaq ağ və ya bəzəkli kağız parçası. *İki paçka salfet almaq.*

SALĞAR *is. məh.* Qayda, üsul.

SALXIM *is.* Üzüm gilələrinin bir budaq-cıqdakı topası. *Şanı salxımı. Sarıgilə salxımı.* – *Üzüm salxımları budaqlardan sallanaraq ağacları yolkə kimi bəzəyir...* S.S.Axundov. *Cabbar içəri girən kimi, Çimnaz süfrədə qalan... üzüm salxımını götürüb ona uzatdı.* Ə.Əbülhəsən. // Bu şəkildə olan hər hansı şey. *Arı salxımı. Buz salxımı.* – *Nə olar, bircə salxım yasəmən üz, ver mənə! Əllərinin gül ətri qarışsın yasəmənə.* R.Rza. *Bayaqdan bəri encir-üzüm yeyib püstə salxımlarına gözaltı baxan ovçu dostum qəti olmayan bir hərəkətlə bir salxım püstə götürdü.* M.Rzaquluzadə.

salxım-salxım *zərf* Salxım kimi, salxımlar şəklində. *Buz salxım-salxım sallanıb.* – *Yasəmənün gülləri salxım-salxım olub sallanırdı.* İ.Əfəndiyev. [Çimnaz] *indi bir tovu kimi əlvan boyalarla bərq vurur, ..qızıl gərdənbəndlər, mürvari boyunbağlar boyundan salxım-salxım aşağı sallanırdı.* Ə.Məmməd-xanlı.

SALXIMABƏNZƏR, SALXIMVARİ *sif.* Salxım kimi, salxıma oxşayan, salxım şəklində olan. *Salxımvari çiçəklər.*

SALXIMÇİÇƏK(LI) *sif.* Çiçəkləri salxıma oxşayan, salxım kimi sallanan. *Salxımçiçək bitki.*

SALXIMLANMA “Salxımlanmaq” *dan f.is.*

SALXIMLANMAQ *f.* Salxım şəklinə düşmək. [İbrahim Xəlilin] *yetişdirdiyi bağda almalar qızarır, heyvalar saralır, bal şəhdi üzümlər salxımlanıb sallanırdı.* S.Rəhimov. *Ümidlə Bahar .. salxımlanıb tökülən cökə ağaclarının altı ilə yan-yana gedirdilər.* B.Bayramov.

SALXIMLI *sif.* Salxımı olan, salxıma oxşar çiçəkləri olan. *Kökü sudan ayrılmayan söyüd ağacları sıx və salxımlı budaqları yolun sağ-soluna sallayır.* Mir Cəlal.

SALI *is.* Həftənin ikinci günü, çərşənbə axşamı, tək günü.

SALIQ *is.* Xəbər, soraq, bildirmə. *Ardınca verdim salıq; Tükəndi səbrim artıq; Ey işıqlı dövr, gəl.* M.Müşfiq. [Səməd:] *Ağacın yerini sənə dədəm salıq verdi.* İ.Hüseynov.

SALIQÇI *is.* Bələdçi.

SALIM: bir salım – az, azacıq; bir dəfə tökməyə, salmağa çatır. *Bir salım çay.* Bir

salım ədvə. – *O, düşəndə qonşusuna bir salım duz, yarım sərnici ayran verib savaba çatır.* S.Rəhimov.

SALIMLIQ *bax salım.*

SALINMA “Salınmaq” *dan f.is.*

SALINMAQ “Salmaq” *dan məch.* *Yerə palaz salınmaq. Örtü salınmaq. Süfrə salınmaq.* – *Eyvaz ocağın kənarına salınmış (f.sif.) keçənin üstündə əyləmiş(di).* İ.Əfəndiyev.

SALIŞDIRMA “Salışdırmaq” *dan f.is.*

SALIŞDIRMAQ *f.* İki tərəfi bir-birilə düşməni etmək, vuruşdurmaq, bir-birinin üzərinə saldırmaq, təhrik etmək.

SALİM *sif.* [ər.] *klas.* 1. Salamət. *Tək-tək ayılan varsa da, haqq dadıma çatsın; Mən salim olum, cümlə cahan batsa da batmın.* M.Ə.Sabir.

2. Dinc, sakit, əmin. *Başmaqçı usta Ağabala .. saleh, salim, mömin, Allah bəndəsi bir şəxs idi.* Çəmənzəminli.

SALLABAŞ *sif.* 1. Başı əsən, daim aşağı sallanan. *Sallabaş adam.*

2. *məc.* Mızı, adamın üzünə baxmayan, qəlbiqara.

SALLABIĞ *bax sallaqbiğ(ı).* *Sallabiğ kişi.*

SALLAĞI *zərf* Sallanmış halda, bir tərəfə əyilmiş vəziyyətdə, çöməliş halda. [Arvad] *..uzun müddət sallağı oturmaq üçün şalı belinə bərk dolamışdı.* H.Seyidbəyli.

SALLAQ *is.* [ər.] Mal-həyvən kəsən, salıqxana fəhləsi.

SALLAQ² *sif.* Sallanmış halda olan, sallanan, aşağıya tərəf uzanmış, ya bükülmüş. *Tazının başı tülkü başı kimi uzun, qulaqları sallaq olardı.* H.Sarabski. *Dən düşmüş saqqalı, sallaq bıqları; Göstərir yaşını qırxdan yuxarı.* H.K.Sanlı. *Kərim baba iri sallaq do-daqlarını geniş-geniş açaraq gözlərini daha da qıydı.* A.Şaiq. // Asılı, asılı vəziyyətdə. [Qədir] *bir əlilə qundaqdan, o biri əli ilə də tıfəngin qolundan tutub, sallaq bir vəziyyətdə saxlayır, gəzinirdi.* Mir Cəlal.

SALLAQBIĞ(LI) *sif.* Bıqları sallaq olan. *Sallaqbiğ kişi.* – *Yaqubun böyründəki ağ kürklü, sallaqbiğ, arıq kəndli qeyri-ixtiyari donqar hülqumunu qaldırır saldı.* M.Hüseyn. *Sallaqbiğlı qoca faytonçu belini düzəltdi və nədənsə şikayətlənərək yerə endi.* Q.İlkin.

SALLAQDODAQ(LI) *sif.* Uzun və sallaq dodaqları olan. *Sallaqdodaq uşaq.*

SALLAQXANA *is.* [ər. sallaq və fars. ...xanə] 1. Mal-heyvan kəsilmək üçün xüsusi bina, yer. *Sallaqxana sexi.* – *İt sallaqxanadan bir sümük aparar, öz ayağını kəsər.* (Ata. sözü). [Qulu] *son zamanlar qardaşını dükan-da buraxıb, özü sallaqxananı icarəyə götürmüşdü.* A.Şaiq.

2. *məc.* Qırğın yeri, kütləvi qırğın, çoxlu adam öldürülən yer. *Kazaxxana həqiqi bir sallaqxanaya dönmüşdü.* P.Makulu. □ **Sallaqxanaya göndərmək** *məc.* – ölümə, qırğına göndərmək.

SALLAQQARIN(LI) *sif.* Qarnı yekə və sallanmış kimi olan. *Sallaqqarın adam.*

SALLAQQULAQ(LI) *sif.* 1. Uzun və sallaq qulaqları olan (heyvanlar haqqında).

2. *məc. dan.* Qeyrətsiz, heysiyyətsiz, öz hörmətini saxlamayan. *Sallaqqulaq adam.*

SALLAQLIQ¹ *is.* Sallağın işi, peşəsi; mal-heyvan kəsmə peşəsi. *Sallaqlıq etmək.* – *Kişinin kəndən yaxşı sallaqlıq da gəlirmiş!* “Kırpi”.

SALLAQLIQ² *is.* Sallaq şeyin halı; sallanmış halda olma.

SALLAMA 1. “Sallamaq”dan *f.is.*

2. *zərf* Bir ucunu aşağı salladaraq, uzadaraq. *Belbağını sallama bağlamaq. Kəlağayını sallama örtmək.* – *Zərnigar xanım uzun donunun ətəyi ilə gözlərini silə-silə Şamxalın arxasınca cığıra düşdü və oğlunun enli kürəyinə yapışmış tərlı köynəyinə, belindəki sallama kəmərinə .. baxdı.* İ.Şıxlı.

3. Bax **çobanbayatısı**. [Cəbi:] *İndi sən bir sallama bayatı çal, gör mən necə oyadıram.* S.S.Axundov.

4. Sırğadan, çilçiraqdan və s.-dən bəzək kimi sallanan hissəciklər. *Sallama sırğa taxmaq. Sallama çilçiraq.*

SALLAMAQ *f.* 1. Bir şeyi üzüaşağı tutmaq, uzatmaq, sallaq vəziyyətdə saxlamaq, ucunu aşağı endirmək; asmaq. *Xalçanı bal-kondan sallamaq. Həyəətə ip sallamaq.* – *Yenə böyük oğlan qabağa yeriyib dedi ki, gərək [quyuya] məni sallayasınız. Çəmənzəminli. [Səməd] yoldaşlarına üz tutub, borulardan birini şaquli vəziyyətdə suya sallamağı xahiş eləyir.* M.Hüseyn.

2. Aşağı əymək, sallaq vəziyyət vermək. *Qurd quyruğunu sallayıb, dərənin bir o başına gedib, bir də dönüb gəlir.* A.Şaiq. *Başını sallayır şamlar, qovaqlar; Dillənib bir nəğmə ötür budaqlar.* M.Rahim.

3. *məc. dan.* Qaşqabağını tökmək, üzünü turşutmaq, dinib-danışmamaq. *Nə sallamısan? – Mənim malıma mallanırsan; Məni gö-rəndə sallanırsan.* (Ata. sözü).

4. Bir sıra sözlərin yanına gətirilərək, müxtəlif ifadələr və mürəkkəb feillər düzəldilir; məs.: qaşqabağını sallamaq, qarın sallamaq, damağını sallamaq və s.

SALLANA-SALLANA *zərf* 1. Əzilə-əzilə, nazlana-nazlana, nazla. *Sallana-sallana gedən Salatın! Gəl belə sallanma, göz dəyər sənə.* Qurbani. *Qərq olsun yaşıla, ala gəlsin; Naz ilə sallana-sallana gəlsin.* Q.Zakir. *Sallana-sallana gedən Salatın; O sərxoş yerişin yola yaraşır.* Aşıq Ələsgər.

2. Yırğalana-yırğalana, yan basa-basa. *Maşın uzaqlaşır, karvan sallana-sallana hərəkət edib gedirdi.* M.İbrahimov.

SALLANIŞ *is.* Yerləş tərz, nazla, əzilə-əzilə yerimə. *Oturuşun gözəl, duruşun gözəl; Sallanışın gözəl, yerişin gözəl.* M.P.Vaqif. *Gözəllər sultanı, ay Səlbixanım; Sallanışın bir mahala əvəzdir.* Aşıq Ələsgər.

SALLANMA “Sallanmaq”dan *f.is.*

SALLANMAQ *f.* 1. Üzüaşağı sallaq vəziyyətdə asılmaq. *Stolun üstündəki göy mahud örtük yanlardan xeyli aşağı sallanmışdı.* M.Hüseyn. *Qarmaqdan çoxlu qiymətli şeylər sallanırdı.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Nazla, ədə ilə yerimək. *Geyinib sallanan gözəllər çoxdu; Tərən kimi süzmək ona yaraşır. “Koroğlu”. Yarım sallanıban gələndə bizə; Düşübən əl-ayağından öpəydim.* M.P.Vaqif. □ **Sallanıb getmək (keçmək)** – üz tutub getmək. *Həkim başmağının dalını daşa vurub taqqıldada-taqqıldada .. bazar-aşağı sallanıb getdi.* Çəmənzəminli. *Dedim öldür məni, sallanıb keçdi; Süzgün baxışları qəlbimi deşdi.* H.Cavid.

3. *məc.* Sallanan, enən kimi görünmək. *Göydən qara, zəhmli buludlar sallanmışdı.* Çəmənzəminli. *Gün əyilmiş, kölgələr sallanmışdı.* Mir Cəlal.

SALLAŞMA “Sallaşma”dan *f.is.*

SALLAŞMAQ bax **sallanmaq** (çoxları haqqında). *Tələbələr yenə dartındılar, qadın da onların ətəyindən tutub sallaşdı.* Çəmən-zəminli.

SALLATMA “Sallatmaq”dan *f.is.*

SALLATMAQ bax **sallamaq**.

SALMA¹ “Salmaq”dan *f.is.*

SALMA²: **salma çay** – şirin çay. [Qulu:] *Yəni altı-yeddi stəkan salma çay içdiyini də yalan deyirəm?* S.S.Axundov.

SALMAQ *f. 1.* Bir şeyi hündür yerdən aşağı atmaq, tullamaq, buraxmaq, düşürmək. *Asta qanad çalın, qafil telləri; Heyfdir, salarsız düzə, durnalar!* M.P.Vaqif. *Mən də bombaları salanda kəndə; Dedim: “Əl atmasa həkim bıçağa; Xəstə şəfa tapıb durmaz ayağa”.* M.Rahim.

2. Əlindən buraxmaq, düşürmək. *Qabı salmaq. Qutunu salmaq. Boşqabı salıb sındırmaq. – Qız [müəllimi] görüncə şaşırıb üzünü örtməyə tələsdikdə səhəngini salıb qırışırdı.* S.Hüseyn.

3. Özü bilmədən bir şeyi düşürüb itirmək. *Açarı bilmirəm harada salmışam.*

4. Əsasını qoymaq, təsis etmək, qurmaq, düzəltmək. *Mədən salmaq. – ..Hamam yerdə dam-daş tikdirib, bir balaca kənd salıblar.* C.Məmmədquluzadə. *Fəhlə qardaş, nə tiki-lir bu qum çölündə? Qəribmisən, nəşən, oğul? Şəhər salırıq.* Ə.Cəmil.

5. Tikmək, qurmaq, qayırmaq, düzəltmək. *Yol salmaq. Bənd salmaq. – Çayların üstündən buz körpü saldı; Seyrəldi get-gedə gediş-gəliş də.* S.Vurğun.

6. Keçirmək, taxmaq. *Əmniyyət açarı qapıya saldı.* M.İbrahimov. *Gəldiyev əlindəki kibrit çöpünü nəm çəkmiş zərflərin böyründən salır, bura-bura açırdı.* Mir Cəlal. *..Belindən qayısqını açıb bir ucunu onun buynuzuna ilmək kimi salıb çəkdi.* M.Rzaquluzadə.

7. Örtmək. *Üstünə yorğan salmaq. Başına şal salmaq. – Əvəz kişi çuxasını çiyinə salaraq qapını örtmək üçün getdi.* Ə.Vəliyev. [Minayə] *başına saldığı ağ torda çox yaraşqlı görünürdü.* Ə.Əbülhəsən. [Axund] *qara gecə ləbbadəsini ehmalca çiyinə salıb, dəhlizə çıxdı.* Mir Cəlal.

8. Tez-tələsik oturmaq, özünü yerləşdirmək. *Özünü divanın üstünə salmaq. Özünü boşalmış yerə salmaq. // Tez-tələsik girmək;*

yetmək, çatmaq, özünü çatdırmaq. Ruqiyyə durub alaçığa qaçdı, orada şarpadan yıxıldı. Qoca kişi də, qarı da oraya yüyürdülər. Mən də özümü oraya saldım. A.Divanbəyoglu. *Yoldaşlarım .. özlərini mənim yanıma saldılar.* Mir Cəlal.

9. Yerinə oturtmaq, keçirmək, geydirmək. *Çıxığı salmaq. Stulun qıçını yerinə salmaq. – ..Faytonumun çarxı oxdan çıxdı, onu salın-can mən istədim ki, sizdə bir az qızınıb rahat olam.* S.S.Axundov.

10. Yatağına qoymaq, yerləşdirmək, rahatlamaq. *Əynində ağ xalat olan təmiz geyimli, yaşlı arvad uşağı alıb yerinə saldı.* M.İbrahimov. *Gilə qucağındakı körpəni yerinə salıb ayağa qalxdı.* Ə.Vəliyev.

11. Tez yollamaq, dərhal göndərmək. *Mən aşırıq bu çaqlara; Bülbül qonub bağlara; Qayıtmasan bərəyə; Ovçu sallam dağlara.* (Bəyatı). *Nəbi Əsədi öldürəndən sonra kəndlərə adam saldı ki, mən Əsədə olan borcu vermişəm. Tay siz borc verməyəcəksiniz. “Qaçaq Nəbi”.*

12. Döşəmək, sərmək. *Yeşiklərə kağız salmaq. Evlərə palaz salmaq. – [Hacı Həsən:] Adə Heydər! Durma tez evə xəbər elə ki, otlaqlara fərs salsınlar, qonaq gələcək.* C.Məmmədquluzadə. *Atam altına balaca döşəkə salmış, bardaş quraraq arxasını bəlişə söykəmişdi.* M.İbrahimov. *Göyçək bacı sevincək halda eyvana naxışlı bir keçə saldı.* Ə.Vəliyev.

13. Bir şeylə örtmək, qapamaq; aşağı endirmək. *Ağca xanım qapının rəzəsini vurdu, pərdəsini saldı.* Mir Cəlal.

14. Qoymaq. *Xəstəyə banka salmaq. Boğazına zəli salmaq. – Kərimin ayağına yağlı xəmir salıb yerə uzatdılar.* H.Sarabski.

15. Ağac və s. göyərti əkmək. *Bağ salmaq. Meşə salmaq. – .. Arvad-uşaq kiçik bostan salıb şaxa çıxan lobyə, soğan əkirdilər.* Ə.Əbülhəsən. *..Bizim məktəb kənddə gözəl bir meyvə bağı salmışdır.* M.Rzaquluzadə.

16. Yaymaq, yerləşdirmək. [Molla] *baxır ki, halvaçı təzəcə halvanı tiyandan çıxarıb, salır tabaqlara.* “M.N.lətif.”

17. Tökmək. *Samovara kömür salmaq. Xörəyə duz salmaq. – Noxudu bozbaş salanda aspaşı qoyub axund ilə məsləhət eləyirik.*

C.Məmmədquluzadə. // Batırmaq (mayadə). [Dərviş:] *Bir dua yazacağam, onu suya salıb verərsiz oğlana.* N.Vəzirov. *Mollayev təzəcə gətirilmiş çaya limon saldı.* M.Hüseyn.

18. İçəri buraxmaq, daxil etmək. *Heydərali oğlanı içəri salıb, yenə o biri otağa çəkildi.* M.Hüseyn. *Sürmə xala Əzizi hamamxanaya salıb mətbəxə qayıtdı və tələsik yemək hazırlamağa başladı.* S.Rəhman.

19. Tikmək, naxışlamaq. *Dəsmala gül salmaq.* *Divara naxış salmaq.* – *Axşamüstü Şəfiqə küçəyə baxan pəncərənin qırağında oturub, yaylıqına haşiyə salırdı.* H.Seyidbəyli.

20. məc. Yoluxdurmaq, yaymaq. *Xəstəlik salmaq.*

21. məc. Tutmaq, həbs etmək. *Həbsə salmaq.* *Dama salmaq.* – [İzzəddin:] *Şah bizi istəsə zindana salar.* M.Rahim.

22. Devirmək, yıxmaq, taxtdan düşürmək. *Hakimiyyətdən salmaq.* *Padşahı taxtdan saldılar.*

23. Bir sıra isimlərə qoşularaq müxtəlif ifadə və mürəkkəb feillər əmələ gətirir; məs.: məhəbbətini salmaq, könlünü salmaq, ələ salmaq, araya salmaq və i.ə.

SALMONELLYOZ is. tib. İnsan və heyvanlarda kəskin infeksiya xəstəlik.

SALNAMƏ is. [fars.] İl ərzində bir yerdə baş verən tarixi hadisələri qeydə alan kitab və s. // Hadisələrin hər il qeydə alınması; gündəlik, xronika və s. həyat salnaməsi. [Mərzə Ələkbər Sabirin] *şeyrləri yarandıqları zamanın ən doğru bədii sənədləri, XX əsrin əvvəlinin salnaməsidir.*

SALNAMƏÇİ is. Salnamə yazan şəxs.

SALÓL əcz. Bağırsaqları və sidik yollarını dezinfeksiya etmək üçün ağ rəngli kristallik maddə (dərman).

SALÓN [fr.] 1. Qonaqlar üçün qəbul otağı. [Firəng səyyahı:] *Bizi neçə otaqdan keçirib bir salonda əyləşdirdilər.* Ə.Haqverdiyev.

2. Zal. *Məhkəmə salonu çadralı və çadrasız qadınlarla dolu idi.* T.Ş.Simurq. *Alqış səsləri salonu bürüdü.* M.Hüseyn.

3. Bərbərxanalarda: kişi, qadın və uşaqlara xidmət etmək üçün ayrılmış xüsusi otaq. *Kişi salonu.* *Qadın salonu.*

4. Bədii şeylər və incəsənət əsərləri satılan mağaza.

5. Avtomobillərin, avtobusların, trolleybusların və s.-nin səmnişlərinin oturduğu iç hissəsi.

SÁLTO is. [ital.] Akrobatika və idman gimnastikasında xüsusi hərəkət növü; mayallaq, mayallaq aşma.

SÁLTUS is. [lat.] Qədim Romada xüsusi şəxslərə icarəyə verilən meşə, otlaq və s. torpaq sahələri.

SALURLAR is. Oğuzların 24 tayfasından biri.

SALYÚT [fr. salut – salamlama] Şanlı bir hadisə, yaxud görkəmli bir şəxsin şəərəfinə hörmət əlaməti olaraq tüfəngdən və ya topdan atəş açmaq, əlvan fişənglər buraxmaq, bayraq qaldıraraq endirmək (gəmidə) və s. ilə icra edilən təntənəli salam rəmzi. *Tankerdən yüksələn sirena səsi adanın ilk sakinlərinə salyut verdi.* M.Hüseyn.

SAM, SAM YELİ bax **səməm**. *Bəlkə bu gəlişdən sonra qızın həyat cəməninə sam yeli əsməyəcək, ...xüsusən Hidayətə açılması müşkül olan dərdi daha qövr etməyəcəkdi?* B.Bayramov.

SAMÁN is. Taxıl döyüldükdən və təmizləndikdən sonra qalan çöpsəkili hissəciklər, xırda-xırda doğranmış külək. *Saman sənin deyil, samanlıq ki sənindir.* (Ata. sözü). *Qorxurdular ki, atlarımız üçün arpa, saman, özümüz üçün yemək alıb, parasını verməyəcəyik.* H.Nəzərli. *Calal .. saman tayasının arсында .. mağarayabənzər daldalıq bir yer düzəlmişdi.* S.Vəliyev.

♦ **Saman altından su yeritmək** – əl altından iş görmək, gizli-gizli iş görüb üzə vurmamaq, ara qarışdırmaq. *Bu hərif Nikolay zamanı küçə vəkili idi, saman altından su yeridən idi.* E.Sultanov. [Səkinə Rüstəmə:] *Yuxuma qara-qura gətirən .. saman altından su yeridən Yastı Salmandır, bu qara əcinnələrdir.* M.İbrahimov. **Saman kimi** – həddindən artıq çoxlu şey haqqında. [Rüstəm bəy qızına:] *Sənin üçün bir ər tapmışam ki, bir ər tapmışam ki, dövlət nə dövlət, pul saman kimidir.* Ü.Hacıbəyov. **Dərisinə saman təpmək** – bax **dəri**. [Cəbi:] *Rəhmətliyin oğlu, sən zara-fata salmışan nədir? Vallah, hacı adamın dərisinə saman təpər.* N.Vəzirov.

SÁMAN *is.* [*fars.*] Var, dövlət, sərvət, mal-mülk. *Fəqət zəhmət onun, saman sənindir! Söyüş, şallaq onun, vicdan sənindir.* Ə.Nəzmi.

SAMANI *sif.* Saman rəngində, sarıyaçalar, sarı. *Samanı parça.*

SAMANLAMA “Samanlamaq” dan *f.is.*

SAMANLAMAQ *f.* 1. Saman qatmaq, saman vurmaq, saman tökmək. *Palçığı samanlamaq.*

2. Heyvana saman vermək. *Atı samanlamaq.*

SAMANLI *sif.* 1. Saman qarışdırılmış, saman qatılmış. *Samanlı kərpic. Samanlı palçıq.*

2. Samana batmış, samana bulaşmış. *Yoğun aşpaz əlində kəfgir, qolları çirməkli, mehtər əlində xəlbir, üzü samanlı gəlirlər.* Ü.Hacıbəyov.

SAMANLIQ *is.* 1. Saman yığılan yer, saman saxlamaq üçün anbar, yer. *Axund məhərrəmin 8-ci günü uzun bir samanlıqda təziyə büsatını qurmuş və bir sınıq sandığı minbər əvəzinə altına qoymuşdu. Qantəmir. Samanlıqın qabağında iki yəhərli at dururdu.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Səliqəsiz, qaydasız, nizamsız, natəmiz yer haqqında. *Uşaqlara sən deyən kimi [yol] versəm, iki gündə bu evlər samanlığa dönər.* Mir Cəlal. [Ümid:] *Bizim idarəmiz gördüklərimizin yanında samanlığa oxşayır.* B.Bayramov.

SÁMBO *idm.* [*rus.* “самозащита без оружия” söz. ixtisarı] Güleş zamanı şiddətli ağrılara yol verən idman güləşmə üsulu. // Özündən daha güclü və ya silahlı rəqiblə mübarizə zamanı özünü qoruma vasitəsi.

SAMBOÇU *is.* Sambonu yaxşı bilən. *Gözəl samboçu.*

SAMI *is.* Boyunduruğun hər iki ucundakı qoşa dəşiklərə salınan nazik ağac. [Salman əmi] *arabaçının samı qayıрмаq üçün ağac axtardığını bilib sakit oldu.* Mir Cəlal.

SAMİLƏR bax **semitlər**.

SAMİT' *sif.* [*ər.*] Səssiz, sakit, dinməz, sakitcə. *Qanlıtəpə əhli sakit və samit dərin yuxuda idi.* S.M.Qənizadə. // Zərf mənasında. *Şəhrəbanu xanım ərinin sağ böyüründə, çənəsini yaşmayıb ağ örpək başında, həllacı, samit əyləşibdir.* M.F.Axundzadə.

SAMİT' *is. dilç.* Səs axınının ağızda bu və ya başqa üzvün maneəsinə rast gəlməsi ilə tələffüz edilən səs.

SAMMİT *is.* [*ing.*] Dövlət başçılarının iştirakı ilə keçirilən zirvə toplantısı.

SAMODİLƏR *cəm* Bir sıra qohum şimal xalqlarının (nenlərin, selkupların və başqalarının) ümumi adı.

SAMOVÁR *is.* [*rus.*] İçi kömürlə doldurulmuş odluğu olan çay üçün su qaynadılan metal cihaz. *Ağ samovar. Armudu samovar.* – [Arvad:] *Hovuzun başında, kölgədə xalça salaram, samovarı sazlayıb qoyaram hovuzun başına, yaxşı çay dəmlərəm.* E.Sultanov. [Gülbacı:] *Axşamdır, samovarı qaynat!* T.Ş.Simurq.

SAMOYEDLƏR *cəm* Samodi xalqlarının köhnə adı.

SAMUR *is. zool.* Dələlər sinfindən boz rəngli qiymətli xəzi olan yırtıcı heyvan. *Sibir samuru. Samur dərisi.* – *Vəhşi heyvanlardan Lənkəran sahəsində bəbir və respublikanın bütün meşələrində çoxlu ayı, canavar, tülkü və Sibir samuru vardır.* M.Qaşqay. // Samur xəzindən. *Samur kürk.*

SAMURAY [*yap.*] Feodal Yaponiyasında: imtiyazlı hərbi zadəgan silkinə mənsub adam, habelə, ümumiyyətlə, hərbi, cəsur döyüşçü. [Yunus:] *Bacı, gedin rahat olun, adamlarınız sağ-salamatdır. Yapon samuraylarını da əzəndən sonra görüşəcəksiniz.* Mir Cəlal. // Təcavüzkar yapon militaristlərinə verilən ad.

SAN *is.* [*fars.*] 1. Şöhrət, nüfuz, hörmət, şan-şərəf (adətən ad-san şəklində işlənir).

2. Bax **say** 1 və 2-ci mənələrdə. *Könül həsrət, can müntəzir, göz yolda; Ömür azaldı, vədə keçdi san ilə.* M.V.Vidadi. *Ələsgər, üsyanın çıxıbdı sandan; Öldürsən zənburu, əl çəkməz şandan.* Aşıq Ələsgər. *Kim deyir ulduzun göydə sanı var?* M.Rahim.

3. köhn. Təlim, yürüş. *Artıq İsfahan kəndində qoşuna san verildiği zaman ordunun üç min nəfər atlıdan ibarət olduğu məlum oldu.* M.S.Ordubadı.

4. Sanki. [Külək] *Vurur, yıxır, dağıdır, sındırır, ucaldır səs; Başar vücudun san göstərir ədavətini.* C.Cabbarlı.

SANAMA “Sanamaq” dan *f.is.*

SANAMAQ *dan.* bax **saymaq** 1 və 2-ci mənələrdə. *Muzdur .. sonra pulları sanayıb*

gördü ki, altmış doqquz min manat puldur. S.M.Qənzadə. [Hacı Murad] *sandığın içindən mücrünü çıxardıb pulları sanayır.* S.S.Axundov. [Mirzə Cəmil:] *Allaha şükür, qız o qədərdir ki, hürkütməklə sanamaq olur.* Ə.Vəliyev.

SANARLAR *is.* Böyük Qafqaz dağlarının cənub ətəklərində yaşamış tayfa.

SANASAN *bağl.* Guya, sanki, elə bil. *Yadıma hər bir düşəndə ol siyah kırıqların; Sanasan ki, sancılar bağrıma peykan, alaram.* M.P.Vaqif. *Məşşatə gözüna sürmə çəkəndə; Sanasan gözümə bıçağı çəkər.* Q.Zakir.

SANATÓRİYA *is.* [lat. sanare – müalicə etmək] Xəstələr üçün xüsusi rejimi olan və müxtəlif müalicə üsulları (hava, mədən suları, pəncə və s.) tətbiq edilən istirahət və müalicə müəssisəsi. *Sanatoriyada dincəlmək. Mədə-bağırsaq xəstəlikləri sanatoriyası.*

SANBAL *is.* Çəki, ağırlıq, vəzn.

SANBALLAMA “Sanballamaq”dan *f.is.*

SANBALLAMAQ *f.* 1. Bir şeyi əlinə götürərək ağırlığını, vəznini təxmini şəkildə yoxlamaq. *Kisəni sanballamaq. Qutunu sanballamaq.* – *Kərbəlayı Hatəm xan vəl üçün gətirilmiş daşdan bir yekəsini əlində sanballayıb, nifrən edən bala dərvişin döşünə çırpdı.* S.Rəhimov. [Paşa bəy] *yastı bir daş götürüb sanballadı.* Ə.Vəliyev.

2. Sahmanlamaq, hazırlamaq. [Veys] *iri zabit tapançalarını götürüb sanballadı..* Ə.Əbülhəsən.

SANBALLI *sif.* 1. Ağır, bərk, möhkəm, qurs. *Daş balaca idi, amma çox ağır, çox da sanballı idi.* “Koroğlu”. *Dəmir qapıları sanballı qıfılları zırınqıltı ilə açıldı.* Çəmən zəminli. [Xəlil:] *Bu il məhsulumuz boldu. Maşallah, qozalar aman sanballıdı.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Güclü, təsirli, dərin, ciddi. *Sanballı ifadə. Sanballı cümlə işlətmək.* – *Gecəm belə keçdi, səhərim gəlsin! Dadıma sanballı sözlərim gəlsin!* M.Müfqi. [Qara Kərəmoğlunun] *söz ağzından külçə kimi ağır və sanballı (z.) çıxırdı.* M.İbrahimov. *Vəzn xoşuma gəlmir, yenisini seçirəm; Daha da dolğun olsun; daha sanballı, möhkəm.* R.Rza.

3. *məc.* Təmkinli, ciddi, ağır, ağırbaşlı. [Sübhənverdzadə] *özünü camaat arasında çox sanballı (z.) aparardı.* S.Rəhimov. [Mür-

səl:] [Ataş] *həm də sanballı oğlandır, hər sözə cavab verməz.* Ə.Vəliyev. // Yaşlı, abırlı, hörmətli. *Sanballı adam.* // Adlı-sanlı, hörmətli, mötəbər. *Sanballı alim.*

4. *məc.* Əsaslı, böyük, dərin, ciddi. *Sanballı musiqi əsəri. Sanballı kitab.*

SANCAĞAOXSAR *bax sancaqvari.*

SANCAQ *is.* 1. Kağız vərəqlərini və s.-ni bir-birinə bəndləmək üçün dəmirdən qayrılmış ucu iti dəftərxana gərəyi. *Sənədlərə sancaq vurmaq.*

2. Yaxaya, başa sancmaq üçün adi və ya qiymətli metalдан qayrılan müxtəlif ölçülü və formalı qadın bəzəyi. *Yaqut qaşlı sancaq. Qızıl sancaq taxmaq.* – *Xonçada olar sabun, duxu, odekolon, sancaq, iynə, üskük, saçayır, yelpazə.* R.Əfəndiyev. *Ərkəz heç kəsin ağına gəlməyən sırğalar, kulonlar, qolbaqlar, bilərziklər, boyunbaqlar, sancaqlar sifariş elərdi..* M.Hüseyn.

SANCAQLAMA “Sancaqlamaq”dan *f.is.*

SANCAQLAMAQ *f.* Sancaqla bənd etmək, sancaqla bərkitmək. *Kağızları sancaqlamaq. Yaxasını sancaqlamaq.* – [Firəngiz] *saçlarını bütöv geriyyə daradı, yumrulaşdırıb sancaqladı.* B.Bayramov.

SANCAQVARI *sif.* Sancaq formasında, sancaq kimi, sancağaoxsar.

SANCI *is.* Bədənin hər hansı bir yerində, əsasən qarın boşluğunda, böyükdə baş verən kəskin ağrı. *Sancısı keçmək. Sancısı güclənmək.* – *Sancıdan özümü toxdadıb, bir az da getdim.* Çəmən zəminli. *Teybə böyrünün sancısından uduqunub susdu.* M.Hüseyn. □ **Sancı tutmaq** – qarın boşluğunda, yaxud böyrəyində birdən kəskin ağrı başlamaq.

SANCILANMA “Sancılanmaq”dan *f.is.*

SANCILANMAQ *f.* Qarından sancı tutmaq, bərk ağrı tutmaq. *Soyuq dəymədən sancılanmaq.* – *Gər dəysə soyuq, sancılanıb olsa da bimar; Hökm et, gələ cindar.* M.Ə.Sabir.

SANCILI *sif.* 1. Sancı tutmuş, sancılanmış.

2. Sancılmış halda olan, batırılmış vəziyyətdə olan.

3. Keçirilmiş, taxılmış, bənd edilmiş. *Qutunun içində altı cərgə səliqə ilə kəpənək, çəyirtkə və qeyri böcəklər kağıza sancılı halda düzülmüşdü.* Ə.Vəliyev.

SANCILMA “Sancılmaq”dan *f.is.*

SANCILMAQ *məch.* 1. Batırılmaq, qaxılmaq. *Küliünlər torpağa sancıldı.* Ə.Vəliyev.

2. Taxılmaq, asılmaq, bənd edilmək, keçirilmək.

3. Batmaq, keçmək, girmək. [Canbalayev:] *..Necə olursa stəkan qırığının bir parçası da-banına sancılır.* İ.Hüseynov.

4. Qürub etmək, batmaq. *Axşam gün sancılarda Qədim dayı özünü şəhərə çatdırdı.* S.Rəhimov.

5. Dikilmək. *Hamunun nəzəri Şərifzadənin dodaqlarına sancıldı.* M.Hüseyn. *..Sultanın gözləri qərribə parıltılı bir nəzərlə qardaşı oğlunun üzünə sancıldı.* İ.Hüseynov.

SANCILMIŞ *f.sif.* 1. Batırılmış, qaxılmış. *Yüz, yüz iyirmi addım uzaqda əl ilə sancılmış kimi, ağaca oxşayan yoluq bir şey seçilirdi.* Mir Cəlal.

2. Taxılmış, keçirilmiş. *Qadir .. birdən bağçanın qırağındakı fənər sancılmış ağacın dibində Sonanı gördü.* Ə.Əbülbəsən. [Musanın] *ensiz toqqasına həmişə ya qəzet, ya da kitab sancılmış olardı.* B.Bayramov.

SANCMA "Sancmaq" dan *f.is.*

SANCMAQ *f.* 1. Batırmaq, geydirmək, soxmaq. *Dərziyə dedilər köç, iynəni (papağına) sancdı.* (Ata. sözü). *Yetişmiş qızlar iynəni [Kiçikbəyimin] duvağına batırır, sonra yaxalarına sancırdılar.* Çəmənzəminli. // Məc. mənada. *Dağlar titrədi, ..göy qübbəsini doğrayan ildırımlar şığıyıb qızıl oxlarını qılınc qayaların təpələrinə sancdı.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Taxmaq, ilişdirmək, keçirmək. *Dəli dəlini görəndə çomağını belinə sancar.* (Ata. sözü). [Koroğlu] *durbanın telindən dəstə kəsib Eyvazın papağına sancdı.* "Koroğlu". // Bənd etmək, ilişdirmək, keçirmək. *Şəhər tezdən kişi sarayın yanına gəlir. Görür ki, molla çuxasının ətəyini sancıb belinə, əlində qazma sarayın divarının dibini qazır.* "M.N.lətif." *Leyli .. ətkələrini nazik belinə sancıb rəqs edir.* Ə.Məmmədخانlı.

3. Dişləmək. *Arı sancmaq. Əqrəb sancmaq.* – *Balaca uşaqlar gecələr yatmayıb şıltaq eləyəndə, anaları istəməyiblər şirin yuxudan ayılıb uşağa süd versinlər, ya görsünlər niyə uşaq ağlayır və bəlkə uşağı birə sancır, ya bəlkə bir özgə dərdi var.* C.Məmmədқulu-zadə.

4. Sanki bir şey batır kimi ağırmaq. *Ürəyi sancmaq. Başı sancmaq.* – [Sadıq kişi] *soyuqda oturduqca, özünə gəldikcə vücudu ağırlaşır, kürəkləri sancır.* Mir Cəlal. *..Mustafanın dirsəkləri elə bərk sancdı ki, gözləri yaşardı.* S.Vəliyev.

5. *məc.* Ağır söz deyib qəlbinə dəymək, incitmək, acılmaq, zəhərləmək. [Dilbər:] *Gülüş, sancmağı burax. Söylə məndən nə istəyirsən?* C.Cabbarlı. *Səməndər Nərgizi sancmağa fürsət tapdı.* B.Bayramov.

SANDÁLYA [rus.] bax **səndəl**². *Muxtar, sandalyasını xanımın masasına yaxınlaşdırdı və bir dəqiqədə yeməklərini də daşıyıb orada yerləşdi.* Çəmənzəminli. *O, yanındakı sandalyanın boş olduğunu ona andıran bir tövr ilə yerindən qumlandı.* H.Nəzərli. // Skamya. *..Kəndli bir söz deməyib, vaqon biletiçisinin göstərdiyi skamyada (sandalyada) uzanmış bir müsafirin ayağı tərəfində yer tutdu.* T.Ş.Simurq. *Sandalyanın cırlıtısına qadınlar da gülüşdülər.* Mir Cəlal.

SANDIQ *is.* [ər. sənduq] 1. İçərisinə pal-tar və başqa şeylər qoymaq üçün taxtadan qayrılıb, üzəri dəmir ilə işlənmiş, açarla açılıb-bağlanan qapaqlı iri uzunsov qutu (keçmişdə üstünə yorğan-döşək yığılardı). *Otağın divarlarındakı camaxatanda böyük sandıqların üstə ipək, zərzər üzli əlvən yorğan-döşəklər və qu tükli bəhşlər düzülərdi.* H.Sarabski. *Ağır sandıq seçmə parçalarla dolu idi.* Mir Cəlal.

2. *xüs.* Silahlarda patron, müxtəlif cihazlarda bir cür şeylər qoyulan qutu, borucuk və s. *Fotoaparatin sandığı. Pulemyotun sandığı.*

♦ **Sandıq ədəbiyyatı** *zar.* – nəşr edilməsi mümkün olmayan, heç kəsə lazım olmayan, zəif əsərlər haqqında. [Qız:] *Müəllimimiz deyir ki, bundan sonra atanın o sandıq ədəbiyyatını oxumağı sənə qadağan eləyirəm.* S.Rüstəm.

SANDIQA *is.* Kiçik sandıq. *Üzükələri sandıqçaya qoymaq.* – [Şəhrəbanu xanım:] *Şərəfnisə xanım, balam, pul sandıqçasını bura gətir.* M.F.Axundzadə. *Kərbəlayı Xəlil pul sandıqçasından bir karandaş çıxarıb, teleqrafçı verdiyi kağızı türkcə imzaladı.* T.Ş.Simurq.

SANDIQDAR is. [ər. sənduq və fars. ...dar] köhn. Sarayda, yaxud zadəgan evlərində maliyyə (pul) işlərinə baxan şəxs. *Bundan sonra Sərdar Rəşid sandıqdarı çağırırdı, dörd yüz tümən gətirməsini əmr etdi.* M.S.Ordubadı.

SANDIQXANA is. [ər. sənduq və fars. ...xanə] köhn. Pul və qiymətli şeylər saxlanan yer. [Xırda xanım:] *Textin altında bir cüt çəkmə var, onu və sandıqxanada bir yapıncı var, onu da sənə verdim.* N.Vəzirov.

SANI sif. [ər.] İkinci.

SANİTAR is. [lat. sanitas – sağlamlıq] Müalicə müəssisələrində xəstələrə və yaralıları xidmət edən, həmçinin binanın təmizliyinə baxan kiçik tibb xidmətçisi. *Dülgərlər otaqlardan çıxar-çıxmaz sanitar-texniki briqada işə başlayır.* Mir Cəlil. // Yaralıya ilk yardım göstərərək, onu döyüş sahəsindən çıxaran sırayı tibb xidmətçisi. *Sanitar dəstəsi. Sanitar briqadası.* – Zəhra ağır yaralıyı sanitariya batalyonuna çatdırdı. Ə.Vəliyev.

2. sif. Sanitariyaya aid olan. *Sanitar mərifəti. Şəhərin sanitar vəziyyəti.*

SANİTARİYA [lat. sanitas – sağlamlıq və ars – sənət] Əhəlinin sağlamlığını mühafizə etməyə və təmizliyi gözləməyə yönəldilmiş, gigiyenanın elmi tələblərinə əsaslanan tədbirlər sistemi. *Sanitariya qaydalarına əməl etmək.*

SANİTARKA is. [rus.] Xəstə baxıcısı (qadın). *Sanitarka Günəş də bu il İstisuda çalışırdı.* Ə.Vəliyev. *Bir gün [Azad] pilotkasını yan qoymuş gözəl bir sanitarmanın yaralı gətirdiyini gördü.* S.Rəhman.

SANİYƏ is. [ər.] Dəqiqənin altmışda bir hissəsi (vaxt ölçü vahidi). [Nurəddin] *suya batdı və bir neçə saniyədən sonra suyun üzünə çıxıb, üzməyə başladı.* S.S.Axundov. ..[Ümid] *Tahirənin burada olduğunu unutmuş kimi, bir neçə saniyə şəklində ölümdə dayandı.* B.Bayramov. □ **Bir saniyə** – bir azca, bir qədər, az. *Bir saniyə keçdi.* – İki dünyadan o bir saniyə artıqdır – əgər; *Aşıqın qəmli görüb naz ilə canan oxusun.* Ə.Vahid. **Bir saniyədə** – ani, çox tez, göz açıb yumunca bir ləhzədə. *Bir saniyədə yox oldu.*

SANİYƏLİK is. Saniyə müddətində olan (adətən saylarla). *Ortaqlığı bir neçə saniyəlik sükut bürüdü.* H.Nəzərli. *Enir bəbəkləri al*

qan içində; O bir saniyəlik toran içində; Xəyalən yanaşır Azərbaycana. M.Rahim.

SANIYƏN bağl. [ər.] klas. İkinci, ikincisi, ikinci olaraq. *Əvvəla, o köhnə torlara ki biz düşmüşdük, parə-parə etməlisiniz, saniyə, təzə ixtiyarat tələb edib almalısınız.* N.Vəzirov.

SANIYƏÖLÇƏN is. Saniyənin onda birinə qədər dəqiqliklə ölçən cihaz. *Fasiləni saniyəölçənlə təyin etmək.*

SANKİ bağl. Elə bil (ki), guya. *Bu ay bizim ölkə sanki bir behişt olur, dağ-daş, dərə-təpə, səhra, çəmən – hamısı yaşıla bürünür, rəng-bərəng çiçəklər ilə bəzənir.* E.Sultanov. *Rüstəm kişi rayon mərkəzinə gəlib çatanda, sanki sinəsində iyirmi yaşlı bir cavanın ürəyi döyünürdü.* M.İbrahimov. *Ana ürəyindən sanki bir tel qırıldı.* M.Rzaquluzadə.

SANKSİYA [lat. sanctio – pozulmaz qanun] 1. hüq. Qanunun pozulmasına qarşı təsir və ya cəza tədbiri.

2. kit. İcəzə, bəyənmə. [Məhəd:] *Günahı olmaya-olmaya qardaşım Mədədi tutub salıblar dama. Deyirlər, prokurorun sanksiyasıyan tutulub.* M.Hüseyn.

SANQVİNİK is. [lat.] Qədim yunan həkim Hippokratın aşkar etdiyi dörd temperament növündən biri.

SAN(İ)LI sif. Sayılmış, sayla olan. *Sanlı pul durumsuz olar.* (Ata. sözü).

SANLI sif. Sanı (1-ci mənada) olan; hörmətli.

SANMA “Sanmaq” dan f.is.

SANMAQ f. Hesab etmək, zənn etmək, güman etmək. *Sənsən sözü, fikrim, zikrim, xəyalım; Sanma ki, bir özgə hekayətim var.* Q.Zakir. *Mövti-cismani ilə sanma mənim ölməyimi; Seyyida, ölməyəm ələmdə səsim var mənim.* S.Ə.Şirvani. [Vəqif Vidadiyə:] *Ömrün nəşəsindən sevinən kimi, əzabımı da toy-bayram sanmalısın! Çəmənözəminli.*

SANSKRİT is. Hind-Avropa dillərinə mənsub olan qədim hind ədəbi dillərindən biri.

SANSOR bax **senzor**. ..Əl yazısını kitab surətində birdəfəlik çap etməyə sansor idarəsi mane olur. C.Məmmədquluzadə.

SANTIQRAM [fr. senti – yüz və gramme] Qramın yüzdə birinə bərabər ağırlıq vahidi.

SANTİM *is.* [fr.] Belçika, İsveçrə, Lüksemburq və Fransa frankının $\frac{1}{100}$ -nə bərabər xırda pul.

SANTİMETR [fr. centi – yüz və metre] 1. Metrin yüzdə bir hissəsinə bərabər uzunluq vahidi.

2. Üzərində bu ölçüdə bölgülər çəkilmiş xətkəş, ya lent. *Kətmənin ağırlığı kiloqram-yarım, ağzının eni 25–26 santimetr, hündür-lüyü 23–28 santimetr olmalıdır.* Ə.Vəliyev.

SANTİMETRLİK *is.* Bir santimetr ölçüsü olma, santimetr uzunluğunda olma. *Santimetrlik radio dalğaları.* // Adətən saylara qoşularaq uzunluğun, qalınlığın və s.-nin neçə santimetr olduğunu göstərir. *Üç santimetrlik mix.*

SANTONÍN [lat.] Hindyovşanından hazırlanan qurd dərmanı.

SANTÚR *is.* [yun.] *mus.* Qanunaoxşar, toxmaqcıqlarla çalınan mis telli çalğı aləti. *Al bu santurumu, çal, gəldi bahar əyyamı; Nəgmə əyyamı, mey əyyamı, xumar əyyamı.* A.Səh-hət. *Çal, havalan, santurum; Çal ki, tellər oynasın! Donsun dərə, uçurum; Don ürəklər qaynasın!* A.Şaiq.

SAP¹ *is.* Pambıq liflərindən, ipək tellərindən, yaxud süni liflərdən nazik çəkilmiş ip. *Ağ sap. Qalın sap. İpək sap.* – *Səkinə də fikirli idi, .. bir dizinin dibində cürbəcür iynə, sap, düymə və çalkeçirt olan taxta qutu .. vardı.* M.İbrahimov. *Qərənfil bacı sap əyirirdi.* İ.Əfəndiyev. □ **Sap kimi** – son dərəcə nazik.

♦ **Sap kimi incəlmək** – çox arıqlamaq, həddindən artıq üzülmək. *Qasid gəldi haf kimi; İncəlmişdi sap kimi; Gözlə yarıq qəlbini; Qırma çini qab kimi.* (Bayatı). **Sapa düzmək** – bax **ipə-sapa düzmək** (“ip”də). *Köhnə həyat bağından; İnci kimi bir dastan; Sapa düzmək istəyir.* A.Şaiq. *Günlərimi sapa düzdüm; Dərdi qovdum, qəmə dözdüm.* B.Vahbzdə. **Sapa düzülmək** – bax **ipə-sapa düzülmək** (“ip”də). *Məclisdəkiləri tamamilə heyran edən bu sözlər sanki sapa düzülmüşdü..* Ə.Vəliyev. **Sapı düyün salmaq** – bax **kələfi dolaşdırmaq** (“kələf”də). **Ürəyinin sapı üzülmək** – bax **ürək**. *Üzüldü durmaqdan ürəyin sapı; Axsama dönəndə açıldı qapı.* H.K.Sanlı. **Ürəyinin sapını qırmaq** – bax **ürək**. *Gəl oxu eşqimin can kitabını; Qırma ürəyimin, qırma sapını.* S.Rüstəm.

SAP² bax **dəstə²**. *Baltanın sapı. Külüngün sapı. – Lopatkanın sapı kişinin əlinə keçdi.* Mir Cəlal. *Belin sapını sıxdıqca* [Səməd] *ovuclarının qızıxdığını hiss edir, əzələlərində tanış, ləzzətli bir sıxılı duyrur.* İ.Hüseynov.

SAP³ *is.* Bitkilərin budaq, yarpaq, çiçək kimi hissələrini daşıyan və ağaclarda odunlaşaraq gövdə halını alan hissəsi. *Armud ağzıma, sapı Savalana.* (Ata. sözü).

SAPABƏNZƏR bax **sapvari**. *..Hələ lap uzaqda, bir ucu sahilə xeyli uzanmış, bir ucu dənizdə olan, küləkdə dalğalanan sapabənzər bir xətt gördüm.* M.Rzaquluzadə.

SAPAN¹ *is.* Xış.

SAPAN² bax **sapand**. [Əziz bəy:] *Belə düşmənlərdən yüzü olsun, yüz qarğaya bir sapan daşı.* M.F.Axundzadə. *Kim isə daşı sapana qoyur, Bəbir bəyin gicgahına vurur.* Mir Cəlal.

SAPAND *is.* Daş atmaq üçün qədim silah. [Xaspolad:] *..Sapandımı görmədin? Budur bax, səhə tezdan gedəram, gözləram, bayıra çıxdı, bir böyük daş ataram, başın-gözün yararam.* C.Cabbarlı. [Səttarla Mahmud] *..kəndin bir tərəfində nişan qoyub sapand atardılar.* P.Makulu. // Xırda daş və s. qoyub atmaq üçün hər iki ucuna rezin bağlanmış haça ağac. *Sapandla quş vurmaq.*

SAPBASAG bax **sapsağlam**. *Sapbasag adam. Sapbasag olmaq. – Məlhəm olurdu, sağalırdı yara; Əldə qalırdı yenə can sapsasag.* M.Ə.Sabir.

SAPDIRMA “Sapdırmaq”dan *f.is.*

SAPDIRMAQ *f.* 1. Doğru yoldan çıxarmaq, pis yola salmaq, azdırmaq. [Tahir Muxtara:] *Bilirsiniz, pis yoldaş adamı yoldan sapdırarmış.* Cəmənzəminli. *Bu yanlış mühakimə onu yolundan azdırmış, qaranlıq, uçurumlu yollara sapdırmışdı.* A.Şaiq.

2. Əsas məqsəddən uzaqlaşdırmaq, fikrini çaşdırmaq, yayındırmaq. [Əbülhəsən bəy:] *..Qızı düşüncəsindən sapdırmaq üçün – sənin düşüüklərindən çox uzaqdayam, – deyə, vannaya keçdi.* M.S.Ordubadı. [Cavanşir:] *Mənim fikrimi sapdırma, qoca.* M.Hüseyn.

SAPFİR *is.* [yun.] Göy və ya sürməyi rəngdə olan qiymətli daş.

SAPILCA *is.* İçində ot və s. qızartmaq üçün uzundəstəli mis və s. metaldan qab. *Sapilcada yağ dağlamaq. – ..Bir boşqab, bir fincan və*

bir sapılcaadan ibarət mətbəx müxəlləfatını bir tərəfə topladım. Çəmən-zəminli. Tello qazını düşürüb sapılcanı ocağın üstünə qoydu. S.Rəhimov.

SAPILMA “Sapılmaq”dan *f.is.*

SAPILMAQ *f.* Başqa tərəfə dönmək, başqa yola girmək, yayınmaq. [Dəmirçioglu dedi:] *Mərd igidlər müxənnətdən sapılsın; Qarı düşmənin dərlərlə tapılsın.* “Koroğlu”.

SAPITMA “Sapıtmaq”dan *f.is.*

SAPITMAQ *f.* Ağılını, fikrini azdırmaq, çaşdırmaq, xərifləmək. [Xacə Nizam:] *Hər nə olmuşsa, mən etməm təhrif; Son zamanlarda sapıtmuş o hərif.* H.Cavid.

SAPQIN *sif.* [türk.] Yolundan çıxmış, yolunu azmış, doğru yoldan uzaqlaşmış. *Sapqın adam.* – [Şeyx Hadi:] *Yola gəlsin də bəzi sapqınlar; Həq nədir, anlasınlar azgınlar.* H.Cavid.

SAPQINLIQ *is.* Doğru yoldan çıxma, azma. [Elxan:] *Zatən hər bir düha mühitin sapqınlığından, hər bir dahi mühitin yumruqları, təpikləri altından doğur.* C.Cabbarlı.

SAPLAQ *is.* Yarpağı, gülü, meyvəni budaqla birləşdirən nazik bərk hissəcik; bəndəm. *Gülün saplağı. Almanın saplağı.* – *Sultan əlini soyuq kola uzadaraq dırnaqları ilə bənövşənin nazik saplağını kəsir.* Ə.Sadiq.

◊ Boğazı (boynu) armud saplağına dönmək, boğazı armud saplağı kimi nazikləşmək (nazilmək) – son dərəcə ariqləmək. *Rüstəm bəy gülümsündü: – Onun üçün ikisinin də boynu armud saplağına dönüb də. Çəmən-zəminli. Balaca qızın boğazı armud saplağı kimi nazilmışdı. M.Hüseyn. [Çimnaz arvad:] ..O qədər ariqləmiş ki, boğazın uzanıb armud saplağına dönübdir.* Ə.Əbülhəsən.

SAPLAQCİQ *is.* Kiçik saplaq, nazik saplaq. *Otun saplaqcığı. Gülün saplaqcığı.*

SAPLAQLI *sif.* Saplağı olan, bəndəmli. *Saplaqlı meyvə. Saplaqlı gül.* – *Çəmənlər arası yamyaşıl budaqların ara-bərəsindən uzun saplaqlı armudlar saralıb, yuyumru almalar qızarıb allanırdı.* S.Rəhimov.

SAPLAMA “Saplamaq”dan *f.is.*

SAPLAMAQ *f.* 1. İynənin gözüne sap keçirmək. *İynəni saplamaq.* – *Həsən .. sap çıxardıb sapladı və barmağına üskük taxıb, şalvarın arxasını diqqətlə bütələməyə başladı.* Çəmən-

zəminli. [Maritsa] *İynəni çətinliklə saplayır, asta-asta tikirdi.* S.Vəliyev.

2. Əl yeri qayırmaq, sap taxmaq. *Baltanı saplamaq. Çəkici saplamaq.* – [Əsgər] *..xəlvət səngərə çəkilib çiyində kürk, əlində dəri əlcək bel saplayır, külləng itiləyir, kərki düzəlirdi.* Mir Cəlal.

3. Ucu şiş, iti aləti sapına (dəstəsinə) qədər soxmaq, keçirmək. [Yusif] *qoynunda saxladığı ufaq xəncəri xaqanın köksünə saplar.* H.Cavid. *Üzərini qapladım; Ürəyini sapladım; O dilbilməz bıçağı.* S.Rüstəm.

SAPLANMA “Saplanmaq”dan *f.is.*

SAPLANMAQ *məch.* 1. Dəstəsinə qədər batmaq, girmək, keçmək, soxulmaq. *Onu hey andıqca hər axşam, səhər; Qəlbimin başına saplanır xəncər.* A.Şaiq. // *məc.* Batmaq, sancılmaq. [Səlim:] *Ah! Bu yalan bir söz, zəhərli bir ox; Ağzından uçub qəlbimə saplanır.* H.Cavid. *Fəqət bu qəhrəmanlıq, bu çəvikliyə qarşı qüvvətli bir mizraq onun qəlbinə saplandı.* H.Nəzərli.

2. *məc.* Dikilib qalmaq (göz, baxış haqqında). *Nəhayət, gözləri Mənsurun gözlərinə saplandı, baxdı, baxdı, heç bir söz demədi.* C.Cabbarlı.

SAPLI *sif.* Sapı, dəstəsi olan. *Qara saplı bıçaq. Saplı bel.* – *Pəşə bəy gümüş saplı qamçısını çəkəməsinin burnuna vura-vura soruşurdu.* Ə.Vəliyev. *..Uzun saplı qəlyanını tüstülədə-tüstülədə qulaq asan Nəcəfəli kişi boğazını arıtlayıb içəri girdi.* B.Bayramov.

SAPLICA *b a x sapılca.* *Qərənfil xala yağdı əritmək üçün saplıcanı ocağın üstünə qoydu.* Ə.Vəliyev.

SAPMA “Sapmaq”dan *f.is.*

SAPMAQ *f.* 1. Düz yoldan çıxıb, sağa və ya sola dönrək başqa bir yola girmək, başqa istiqamət almaq; yolu azdırmaq. [Kor aşiq Qəhrəmana:] *Həmə qoşdum sağa-sola saparkən; Baxdım ki, səs gəlir bənövşəlikdən.* H.Cavid. *Atlı çaparaq; Yoldan saparaq; Günbatan tərəfə çapdı atını; Üfüqlər gizlədi o qəraltını.* S.Vurğun.

2. *məc.* Doğru yoldan çıxıb yanlış yola düşmək (çox vaxt “yol” sözü ilə bərabər işlənir). [Knyaz:] *Sən də onlar kimi sapmış (f.sif.) başiboş.* H.Cavid. *Qapılıb hissə bu gün doğru yolundan sapdım!* S.Rüstəm.

SAPPASAĞ bax **sapsağ**. [Sərvinaz qarı:] *Bir qoca sınıqçı taxta qoyub sarıdı, bir azdan sonra sappasağ oldu.* B.Bayramov.

SAPSAĞ *sif.* Lap sağ, tamamilə sağlam, sapsağlam. *Sapsağ uşaq.* – Hüseynqulu ağa üzünü arvadına tərəf tutub dedi: – İndi sapsağ qızı azarlı edəcəksən. S.S.Axundov. [Rəşid:] *Gövhər xanımı həyətdə sapsağ (z.) gördüyümü demək istəmirdim.* İ.Hüseynov.

SAPSAĞLAM *sif.* Heç bir xəstəliyi olmayan, tamamilə sağlam. *Sapsağlam oğlan.* – [Səlma] *Şükür, çox şükür, sapsağlam, könü şad; Bu gün, yarın gəlmək üzrə Qanpolad.* H.Cavid. [Kərim baba] *yaşlı olduğu halda, daima açıq, geniş çöllərdə yaşamış bu adamın üzü ətli, yanaqları qıpqırmızı, vücudu sapsağlam idi.* A.Şaiq.

SAPSAĞLAMLIQ *is.* Tamamilə sağlam olma, heç bir xəstəliyi olmama; tamamilə sağlam adamın halı.

SAPSAĞLIQ bax **sapsağlamlıq**.

SAPSARI *sif.* Lap sarı, tamamilə sarı, çox saralmış. *Kitabın sapsarı vərəqləri.* – *Sapsarıdır ağacların; Xəzəl olmuş yarpaqları.* S.Vurğun. *Gecə ay doğacaq, rəngi sapsarı; Göylərin sayrısan şux ulduzları; Buluddan buluda süzüləcəkdir; Sənsiz taqətləri uzuləcəkdir!* M.Müfqi. *Bəhmən şaxta vurmuş adamlar təkin büzülmüşdü. Bənizi sapsarı idi.* İ.Məlikzadə. □ **Sapsarı sarılmaq** – xəstəlikdən, acından və s. səbəbdən rəngi sarılmaq, solmaq. *Gəlin sapsarı sarılsa da, özünü sındırmadı.* İ.Şıxlı.

SAPSARILIQ *is.* Sapsarı şeyin halı.

SAPŞƏKİLLİ *sif.* Sapa oxşayan, sap kimi; sapaoxşar. *Sapşəkilli tük. Sapşəkilli qurd.*

SAPVARI *sif.* Sap kimi nazik, uzun; sapa-oxşar.

SAPYOR *is.* [fr.] Mühəndis işləri ilə məşğul olan hərbi qulluqçu; minatəmizləyən.

SAPYORLUQ *is.* Sapyorluq peşəsi.

SAR *is.* [fars.] 1. Sərçələr sinfindən yirtici quş. *Tərən yerin sar tutmaz.* (Ata. sözü). *İkin düşdü tülək-tərən; Sar da kəklik alan oldu.* Aşiq Ələsgər. *Tutun keçidləri, kəsin yolları; Tərən ovlağında sar görünməsin.* H.Hüseynzadə.

2. *məc.* Yirtici, vəhşi mənasında. [İskəndər:] *Ey xaqan, mən hara, İskəndər hara?*

O igid qartal bənzətmə sara. A.Şaiq. *Bir tərənə tora saldı qanlı sar; Bir göyərçin gəlib oldu xilaskar.* M.Rahim.

SARAB bax **sarab**. *Lakin Ağabəyimin sığındığı sahil idimi, sarab idimi? Çəmənzəminli.*

SARAFÁN [fars. – “fəxri geyim” sözündəndir] 1. Uzun qadın paltarı, adətən qolsuz olur və köynəyin üstündən geyilir. (XIX-XX əsrlərdə Rusiyada ancaq kəndlərdə geyilirdi).

2. Adətən çiyinliklə tikilən qolsuz, yüngül yay qadın paltarı. *Çox çəkmədi, sarafan geymiş bir qadın içəri girdi.* Mir Cəlal.

SARAĞAN *is. bot.* Sarıyaçalar gövdəsi və xırda çiçəkləri olan, süpürgəşəkilli hündür kollardan ibarət bəzək bitkisi (bu bitkidən boyaq maddəsi kimi də istifadə edilir). *Şəmşir deyir, bilqarda bir etibar görmədim; Mən söyüddə, sarağanda, ulğunda bar görmədim.* Aşıq Şəmşir. *Əyinlərində sarağana, məzi xəmirinə, kəpək horrasına, əhəngə bulaşmış qusa tumanlı, bənizi soluq, arıq və xəstə görünüşlü fəhlələr nəzərə çarpır və onlar insana çox ağır təsir bağışlayırdı.* P.Makulu.

SARALIB-SOLMA “Saralib-solmaq”dan *f.is.*

SARALIB-SOLMAQ bax **sarılmaq**. *Əlinlə qurduğun barlı bağçalar; Tufanlar qopsa da saralib-solmaz.* S.Vurğun. *Düzənliklərdə alaqanqal enə-boya verir, tez baş qaldırır, tez saralib-solan (f.sif.) novruzgülləri hər yana sarı rəng çəkirdi.* Ə.Vəliyev.

SARALMA “Sarılmaq”dan *f.is.*

SARALMAQ *f.* Sarı rəng almaq, sarı olmaq. *Stolların üstünə yığılmış qəzet, jurnallar rütubətdən saralmışdı.* İ.Əfəndiyev. *Yazısı pozulmuş kağız hissədən sapsarı saralmışdı.* B.Bayramov. // Yetişmək (meyvə haqqında). *Sonra o ilin payızında .. heyvalar sarılanda, dam üstünə qalxmış tənəklərdə ağır üzüm salxımları aşağı asılında Afaq da ilkini doğdu.* Ə.Məmmədخانli. “N” şəhərindən uzaqlaşarkən hər tərəfdə yetişmiş taxıl zəmiləri saralırdı. S.Şamilov. // Xəzan olmaq, solmaq, soluxmaq. *Gün altında quruduqca vətən çölləri; Öz vaxtından tez sarılır güllər, çiçəklər.* S.Vurğun. *Hava yavaş-yavaş tutulub qaralır, narın çiskin başlayır, asta yel sarıalan çinar*

yarpaqlarını töküb ətrafa səpələyirdi. S.Rəhimov. // Xəstəlikdən, dərddən, həyəcədən, qorxudan və s.-dən üzünün rəngi qaçmaq, solmaq. *Azardan saralmaq. Qorxudan saralmaq.* – *Eşq oduna yanan aşkara yanmaz; Pünhan-pünhan mənim kimi saralı.* Aşıq Ələsgər. *Şahməmməd adı eşidəndə pişxid-mətin rəngi saraldı.* Çəmənzməninli. *Hər yer-dən “doğrudur, doğrudur!” səsi gəldikcə Yar-məmməd ölür, Salman saralırdı.* M.İbrahimov.

SARALTI is. Uzaqdan sarı rəngdə görünən şey. *Uzaqda saraltı görünür.* – *Qalmışdı bu-ludda azca saraltı; Aşırdı dağları iki qaraltı.* H.K.Sanlı. *Səməd gözlərini kəndin üzərindən o tərəfə, saraltıları çəkilməkdə olan üfüqə* dikdi. İ.Hüseynov.

SARALTMA “Saraltmaq”dan f.is.

SARALTMAQ f. Saralmasına səbəb olmaq, soldurmaq. *Dərd-qəm qızı saraltıdı. Azar uşağı saraltıdı.* – *Gecə keçdi qaraldan; Seçilmirsən maraldan; Nə dərdim var, nə qədim; Sənsən məni saraldan.* (Bayatı). [Şərəf xanım:] *Görürəm, qızı nə hala salmışan. Saraldıb hey-vaya döndərmisən.* S.S.Axundov.

SARAY is. 1. Padşahın, dövlət başçısının, yaxud padşah ailəsinin daimi yaşadığı həşəmətli bina, ev. *Şirvanşahlar sarayı. Qış sarayı.* – *Oxu tar... Səsinə dinləmiş; Şahların, xan-ların sarayı.* M.Müşfiq. // Ümumiyyətlə, öz həşəmət və əzəməti ilə nəzəri cəlb edən bina, ev. *Mərmər saraylar.*

2. İctimai təşkilatların olduğu bəzi böyük binaların adlarının tərkibində işlənir. *Səadət sarayı. Hökumət sarayı.* – *Klub və mədəniyyət saraylarında xalq çalğı alətləri ansambları təşkil edildi.* Ə.Bədəlbəyli. [Fərman] *bu qızı bir həftə bundan əvvəl tikintinin mədəniyyət sarayında görmüşdü.* Ə.Sadiq.

♦ **Saray çevrilişi** – geniş ictimai qüvvə-lərin bilavasitə iştirakı olmadan bir padşahın saraydaxili qrup tərəfindən zorakı yolla başqası ilə əvəz edilməsi. *II Əbdülhəmid 1876-1909-cu illərdə Türkiyə sultanı olmuşdur. Liberal dairələrin başçısı Məhəmməd Paşa-nın rəhbərliyi altında həyata keçirilən saray çevrilişi nəticəsində taxta əyləşmişdi.* “Hop-hopnamə”.

SARBAN is. [fars.] Karvanı aparan, karvana başçılıq edən adam; dəvəçi. *Acıdın çö-*

bana, yoruldun sarbana. (Ata. sözü). *Hər də-vənin örkəni şişpapaq, beli qəmali bir sarba-nın əlində idi.* Çəmənzməninli. *Nəhayət, mahnı susarkən, qaranlıqdan sarbanın səsi eşidildi.* Ə.Məmmədخانlı.

SARDÉLKA [ital.] Qısa, yoğun sosiska.

SARDİNA [ital. Sardina adasının adından] zool. Siyənək fəsiləsindən xırda balıq.

SARƏNC is. [fars.] Klassik Azərbaycan muğamlarından birinin adı. *Bu əsas ladlar-dan başqa, xeyli yayılmış əlavə ladlar və lad şöbələri də vardır ki, bunlara misal olaraq aşağıdakıları göstərmək mümkündür:* “*Şah-naz*”, “*Sarənc*”, “*Bayatı-kürd*”, “*Hicaz*”, “*Qatar*” və s. Ü.Hacıbəyov.

SARĞI is. 1. Yaranı sarımaq, sınığı bağ-lamaq və s. üçün uzun kəsilmiş təniz, bez və s. parçası; bint. *Yaranı sarğı ilə bağlamaq.* – *Artıq sarğı hazır olduqda Vera Əjdərin köynəyini çıxarıb yarasını sarımaq istədi.* S.Rəhman. // Ümumiyyətlə, bir şey sarımaq üçün uzun kəsilmiş bez və s. parça. *Baş sar-ğısı (əmmamə).*

2. Müəyyən məqsədlə qola bağlanan ensiz parça. *Qollarında qırmızı sarğı olan nəzarət-çilər gələnlərə yer göstərir, hamını nizam və qayda üzrə yerləşdirirlər.* M.Rzaquluzadə.

SARI¹ 1. sif. Narıncı rənglə yaşıl arasında olan (rəng), limon rəngi, qızıl rəngi. *Kiçik süfrənin qırağında qoyulmuş sarı samovar buğlana-buğlana zümzümə edirdi.* S.Qədir-zadə. // sif. Bu rəngdə olan. *Sarı çit. Sarı par-ça. Sarı saç. Sarı kəhrəba.* – *Döyülən sarı köynəkli gənc bir qadın idi.* S.Hüseyn. // İs.mənasında. *Sarıları ağıldan ayırmaq.*

2. Müxtəlif mürəkkəb sözlərin və ya ter-minlərin birinci tərkib hissəsi; məs.: sarı zan-baq, sarı qızılgül, sarı acıotu, sarı bitraq və s. – *Göy və sarı gilabı ilə baş yuyardılar.* H.Sarabski.

3. is. dan. Qızıl mənasında. *Təmiz vicdanı heç bir sarı ləkəyə bilməz!* S.Rəhimov. [Da-nışanlardan biri:] *Sarı yaman şeydir. Kökü kəsilsin yer üzündən sarı qızılın.* Mir Cəlal.

♦ **Sarı ev köhn.** – ruhi xəstələr üçün xəstə-xana. ...**Sarı yağ kimi yayılmaq (ürəyinə, canına, bədəninə sözləri ilə)** – çox xoşuna gəlmək, çox ləzzət vermək, çox məmnun olmaq. *Bu söz ürəyimə sarı yağ kimi yayıldı.*

– İsti adamın bədənində sarı yağ kimi yayılırdı. Ə.Vəliyev. **Sarı simə vurmaq, sarı simdə çatdırmaq** – bir sözü, işi, mətləbi çox incə bir yolla çatdırmaq, nazikanə demək. *Əlikram Sənubərin memarlıqdan çox yer fizikası ilə məşğul olduğunu sarı simlərdə* [Hidayətə] çatdırır. B.Bayramov.

SARI² qoş. 1. Tərəf, səmt. *Qarıya sarı getmək. Evə sarı gəlmək. Üzüni pəncərəyə sarı çevirmək.* – *Bir uşaq .. təngnəfəs* [Aynaya] sarı gəlirdi. Ə.Məmmədخانlı. *Maşın cıdır düzünə sarı üz tutub sürətini daha da artırdı.* H.Seyidbəyli.

2. Ötrü, üçün (bəzən “ki” bağlayıcısı ilə). *Ondan sarı ki, heçnən adam boğazlayırlar.* Mir Cəlal.

3. **Sarıdan** şəklində – tərəfindən, cəhətdən. *Anam sarıdan nıgəranam.* – *Bu gün neçə gündü canan sarıdan; Yetibdi guşuma sədə, gedirəm.* Q.Zakir. [Dərviş:] *Bu binəvaların övlad sarıdan tək bir qızları var idi.* A.Divanbəyoglu. [Reyhan Əzizə:] *Nə bilim, bala, ürəyim [Azər] sarıdan sakit deyil.* Ə.Məmmədخانlı.

SARIBAŞ sif. Baş (saçları) sarı, kürən. *Sarıbaş uşaq.* – [Tələbə:] *Bir az dayanmışdım, yanımdan 15 yaşında, sarıbaş bir qız gəlib keçdiyini gördüm.* Qantəmir.

SARIBƏNİZ(Lİ) sif. 1. Sarışın. *Sarıbənz qız.* – *Uzunboylu, sarıbənzli, alagözli taqım komandanı taqımı fişəng ilə təchiz edirdi.* H.Nəzərli. *Sarıbənz uşaqlar həyəcanla bu məhbusları izləyirdilər.* S.Vəliyev.

2. Solğun sifətli, üzünün rəngi qaçmış, solğun. *Sarıbənzli xəstə.* – *Buna görə də Şirəslən gündən-günə arıqlayır, onun sarıbənz sifəti getdikcə tutulur(du).* S.Rəhimov.

SARIBƏNÖVŞƏ is. bot. Açıq və ya tünd-sarı, yaxud mixəyi rəngli gülləri olan çoxillik bitki; şəbgülü. *Sarıbənovşa və ya şəbgülü .. açıq-sarı, tünd-sarı, mixəyi, tünd-mixəyi rəngli və kəskin xoş ilyi çoxillik bitkidir, bağlarda və güllüklərdə becərilir.* M.Qasimov.

SARI-BOZUMTUL sif. Sarıya və boza çalan, boza yaxın (rəng). *Sarı-bozumtul parça.*

SARIBUĞDA is. k.t. İri, sarı dənəli buğda növü. *Sarıbuğda unu. Sarıbuğda əkini.* – *Yenə aşib-daşacaqdır sarıbuğda anbarımız.* S.Vurğun. *Hər tərəfdə uzun zəhmət və əməyin məh-*

sulu olan sarıbuğda samandan ayrılır və koma-koma yığılırdı. M.İbrahimov.

SARIBÜLBÜL is. zool. Parlq sarı tükləri olan oxuyan quş. *Sordum:* – *Nədən, sarıbül-bül; Nəgməndən açılır könül?* N.Rəfibəyli. *Sarıbüllərlər, torağaylar, göycəqarğalar, cürbəylər, ənlikli bülbüllər hərəsi bir cür səslə oxuyub, səs-səsə verirlər.* E.Sultanov.

SARICAOTU is. bot. Sarı çiçəkləri bəzən sıx, bəzən də seyrək olan ot bitkisi.

SARIÇİÇƏK is. bot. Sarı çiçəkləri olan kol-bitki. [Səriyyə:] *Biz sarıçiçəklə örtülü yamaca çatanda günəş çıxdı.* İ.Əfəndiyev.

SARIDİMDİK is. zool. Dimdiyi sarı kiçik bir quş.

SARİDÖŞ is. Döş hissəsi sarı olan quş, at və s. // Sif. mənasında. *Sarıdöş alınının ortasında boz zolaq olan qasqa kəhər burnundan buxar çıxır-çıxır onlara yaxınlaşanda, Maya yəhəri üstündə oturmuş Salmanı tanıdı.* M.İbrahimov.

SARİGİLƏ is. Girdə, şirin gilələri olan üzüm növü.

SARIKOL is. bot. Çubuqşəkilli uzun budaqları və sarı rəngli çiçəkləri olan kol bitkisi. *Nazağacı və ya sarıkol 3–4 metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən koldur. Çubuq şəkili budaqları yaşılırdı və ona görə bitki həmişəyaşıl kimi görünür. Sarı rəngli çiçəkləri may-iyun aylarında açılır.* H.Qədirov.

SARIKÖK is. bot. Köklərində efir yağları olan tropik bitki. // Bu bitkinin ədviyyə kimi işlənən kökü. *Bıqlarına bulaşan bozbaşın sarıkökünü yayıqla sildikdən sonra Mirzə bu cürə başladı. Qantəmir. Gülgəz dərhal əmlək bir quzu kəsdirib ləzzətli yemək hazırladı. İçinə istiot, sarıkök, darçın vurdu.* İ.Əfəndiyev.

SARIKÖKLÜ sif. Sarıkök vurulmuş. *Sarı-köklü piti.*

SARIKÖYNƏK¹ is. zool. Sarı dimdikli, oxuyan quş; zərd. *Sarıköynəklər, qaranquşlar qayalar arasında oynayırlar, kollar arasında itirlər.* Mir Cəlal.

SARIKÖYNƏK² is. bot. Qabığı sarı yemiş növü.

SARI-KÜRƏN sif. Qonur, açıq şabalıdı rəngli (at rəngi).

SARIQ is. 1. Bax **çalma³** 1-ci mənada. [Mərsiyəxan] *məğrur bir halda .. nələynini geydi və iki əli ilə tirmə sarığını düzəltdi..*

Çəmənzəminli. *Mən sənə buyururam ki, bu saat gedib bu sarığı başından açasan, açmasan, vay sənənin halına.* E.Sultanov.

2. Bax **sarğı** 1-ci mənada. *Qan quruyub sarığı daşa döndərmişdi.* Ə.Əbüllhəsən. *Aslan cibindəki paketdən sarıq çıxarıb dedi..* S.Vəliyev.

3. Sarğı ilə bağlanmış şey, bağlı. *Müəllim birinci sarığı açdı.* Ə.Vəliyev.

SARIQANAD(LI) *sif.* Qanadlarının rəngi sarı olan. *Sarıqanadlı kəpənlər.*

SARI-QIRMIZI *sif.* Tünd-sarı, qırmızıya-çalar (rəng). *Sarı-qırmızı kəlağayı.*

SARI-QIZILI *sif.* Tünd-sarı, qızılaçalar (rəng). *Sarı-qızılı parça. – Noyabrın sarı-qızılı örpəyi; Açıldıqca xəzəl olar yarpaqlar.* M.Dilbazi.

SARIQLI *sif.* 1. *din.* Başına sarıq qoymuş, başında sarıq olan, çalmalı. *Bu küçənin .. başı sarıqlı axundları ilə başı silindrlı ziyalıları bir müqəddərat daşıyırdılar.* S.Hüseyn. *Sarıqlı molla*nın “cahad” haqqındakı sözləri çox adamlara yer elədi. Mir Cəlal. // *is.* Molla, ruhani, müsəlman din xadimi (bu mənada adətən “başısarıqlı” şəklində işlənir).

2. Bint, sarğı və s. ilə sarınmış, bağlanmış (yara, sınıq və s. haqqında). *Sarıqlı qol. Sarıqlı ayaq. Üzü sarıqlı olmaq. – Bir gün Hacı Rüstəmin dükan qonşusu usta Həsən papaqçı gördü: budur Hacı, başı, gözü sarıqlı yaman bir halda gəlir.* Ə.Haqverdiyev. *Xavər dörd aylıq dəhşətli əzablardan arıqlamış, ordları batmış Kərimxana baxır, gözünü sarıqlı gözündən çəkə bilmirdi.* M.İbrahimov.

3. İp, sarğı və s. ilə bağlanmış. *Dərviş gözünü açıb gördü ki, bir divin dəlisdə əl-ayağı sarıqlı gedir.* (Nağıl).

4. Üzərinə bir şey sarınmış. *Şəkildə görünən zəmin başındakı sarıqlı fəs, əynindəki gen və biçimsiz şalvar, onun ayağındakı qıvrıq çarıq qızın diqqətini özünə cəlb etmişdi.* M.S.Ordubadi.

SARILI *sif.* Sarılmış, sarğı ilə bağlanmış. *Müəllimin böyründə qəzetə sarılı iki şey vardı.* Ə.Vəliyev.

SARILIQ *is.* 1. Sarı şeyin halı, sarı rəngdə olma.

2. *tib.* Qaraciyərin fəaliyyətinin pozulması nəticəsində bəzən dərinin sarı rəng alması

şəklində təzahür edən xəstəliyin adı. *Bu hadisədən Molla Qasım sarılıq azarına düşüb xəstə yatdı.* S.S.Axundov.

SARILMA “Sarılmaq”dan *f.is.*

SARILMAQ *f.* 1. Bir şeyin ətrafına, dövrəsinə dolanmaq, dövrələnmək. *Güləb ilə süğəllənir, sulanır; Baş qoyur, sarılır qulağa zülfün.* M.P.Vaqif. [Xanımın] *cəhrayı arxalıq sinəsində yarımdairə təşkil edərək qızıl toqqa sarılmış (f.sif.) incə belində düymələnməmişdi.* Çəmənəzminli.

2. Bükülmək. *Parça kağıza sarılıb. – Tüfəng yağlı bir əsgiyə sarılıb küncdə qoyulmuşdu.* M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Bir-birini qucaqlamaq, qucaqlaşmaq. *Kiçik daxmada üç nəfər fəlakətədə xəyalat içində huşa gedib bir-birinə sarılmışdı.* C.Cabbarlı. *Ana-qız bir-birlərinə sarıldılar.* S.Rəhman.

4. *məc.* Bir şeydən bərk-bərk yapışmaq, böyük həvəslə, şövqlə bir şeyə girişmək. *Bu varlığınla sarıl zəhmət ilə biliyə; Başın dönsün günəşə, qolların bir çəliyə.* A.Şaiq. *Deyirlər sarılıb diləklərinə; Zəhmətə məftunsan bir aşiq kimi.* M.Müşfiq. □ **Qələmə sarılmaq** – yazmağa, yazıcılığa, mühərrirliyə başlamaq. *Nurcabbarın ürəyi dolu idi və ürəyini boşaltmaq üçün qələmə sarılmaqdan savayı əncam görmürdü... İ.Məlikzadə.*

♦ **Silaha (qılınca) sarılmaq** – silahla silahlanmaq, qılıncla silahlanmaq, əlinə silah (qılınca) götürmək, silahdan (qılınca) yapışmaq. *Bu gün silaha sarılaraq [inqilab] mübarizəsinə qalxan bütün təbrizlilər bilməli və yaddan çıxarmamalıdır ki, hazırda başladığımız bu qiyam rus xalqının əleyhinə deyil.* M.S.Ordubadi. [Elçin:] *Ağvan cəngavəri on səkkiz yaşından qılınca sarılır.* M.Hüseyn.

SARIMA 1. “Sarılmaq”dan *f.is.*

2. Sarıma işi ilə məşğul olan, sarıyıcı.

SARİMAQ *f.* 1. Bir şeyin üzərinə dolamaq. *Yumaq sarımaq. – O əllər .. cəhrə dolandırmaqdan, lülə sarımaqdan qabar olub, ağaca dönmüşdü.* Ə.Əbüllhəsən.

2. İp və s. ilə üstündən, hər tərəfdən dövrələmə bağlamaq. *Qutuları sarımaq. Kitablari sarımaq.* // İp və s. ilə başqa bir şeyi üzərinə bağlayaraq bənd etmək. [Koroğlunu] *sonra bir-iki kəndirlə də sarıldılar ata.*

“Koroğlu”. [Qədiri] *dirəyə sarıdılar*. Mir Cəlal. // *Sarğı dolamaq, sarğı ilə bağlamaq. Ayağını sarımaq. Başını sarımaq.* – *Sınıqçı, Məşədi Əsgərdən üç manat alıb qolunu sarıdı.* S.M.Qənizadə. *Hənifə arvadla Gülgəz Səmədin dizinin tikanlarını çıxardıb yarasını sarımuşlar..* İ.Hüseynov.

3. *məc.* Bürümək, tutmaq, qaplamaq, çulğamaq. [Nüşabə:] *Sənə qəlbimdə bir iman vardı; Könlümü şübhə, tərəddüd sarıdı.* A.Şaiq.

4. *məc.* Ələ salmaq, dolamaq, araya qoymaq. *Bir başqa tələbə Əsədi sarımaq istədi.* S.Rəhimov.

SARIMSAQ *is. bot.* Soğan cinsindən çox kəskin iyi və dadı olan tərəvəz.

SARIMSAQLI *sif.* Sarımsaq qatılmış, sarımsaq vurulmuş, içində sarımsaq olan. [Məsumə] *Firəngizin arzusu ilə bışirdiyi buğlamanı, sarımsaqlı qatığı süfrəyə gətirdi.* B.Bayramov. [Sultan:] [Səməd] *buralarda ol, gedək evə, sənin üçün sarımsaqlı, ıstahaçan şey bışirtirəm.* İ.Hüseynov.

SARIMSAQOTU *is. bot.* Meşəlik yerlərdə bitən ikiillik yabanı bitki. *Sarımsaqotu .. meşəlik yerlərdə bitən və 20–100 sm hündürlükdə olan ikiillik qollu–budaqlı bitkidir.* M.Qasımov.

SARIMSOV, SARIMTIL *sif.* Sarı rəngə çalan, sarıyaçalar. *Sarımtıl saç. Sarımtıl parça. Sarımtıl qaş.* – *Bu zaman su sarımtıl bir rəngə çalırdı.* S.Rəhman. [Leytenant] *papiros çıxartdı, kibritin sarımtıl alovu [leytenantın] üzündə titrədi.* İ.Əfəndiyev.

SARIMTRAQ *bax sarımtıl.* *Sarımtıraq üz. Sarımtıraq lent.* – [Araz] *ayılarkən kameranın içərilərinə uzanan sarımtıraq bir işıq zolağından səhər olduğunu bildi.* A.Şaiq.

SARINMA “Sarınmaq” dan *f.is.* *Pristav Mehdi bəyin ağaca sarınması xəbəri bütün mahala yayılır. “Qaçaq Nəbi”.*

SARINMAQ *f. 1.* Bürünmək, örtünmək. *Çadraya sarınmaq. Örpəyə sarınmaq.* – *Mənim kimi bir sirdaşın yanında; Qayım–qayım sarınmağın nədəndir?* M.P.Vaqif. *Molla abasına bərk sarındıqdan sonra məktubu Qurbana oxudu.* A.Şaiq.

2. *Sarğı ilə bağlanmaq.* [Roza:] *Əllərimlə sarınsa bir yara; Zəhərli də olsa, çapuç sağalar.* H.Nəzərli.

3. *İp, qayıq və s. ilə başqa bir şeyin üzərini bərk–bərk bağlayıb bənd edilmək. Çarpayığa sarındığım üçün dikələ bilmədim.* Mir Cəlal.

SARINTI *bax saraltı.* *Doktor qabaqca Rzaquluxanın üzünü mülahizə edirdi. Çöhrəsi qayət solğun isə də yanaqlarında sarıntı ilə qarışıq bir qırmızılıq qalmışdı.* M.S.Ordubadi.

SARISAÇ(LI) *sif.* Saçı sarı; kürən. *Sarısaçlı qız. Sarısaç uşaq.* – *İkinci maşının qabağında .. sarısaç bir oğlan durmuşdu.* Mir Cəlal. *..Qaradınmaz oğlana nəzər salan sarısaç katib əlini pəncərəyə tərəf tuşladı..* B.Bayramov.

SARISƏNDƏL *zool. bax sarıköynək¹.* *..Bir sıra quşların erkək və dişiləri rənglərinə və digər xarici əlamətlərinə görə fərqlənirlər. Məsələn, damsərcəsi, qırqovul, sarısəndəl .. və sairə rənglərinə görə seçilir.* A.Ələkbərov.

SARISİFƏT(LI) *sif.* Üzünün rəngi saralmış. *Sarısifət adam.*

SARISÜSƏN *is. bot.* Bataqlıq yerlərdə bitən sarı gövdəli bitki.

SARİŞİN *sif.* Sarıyaçalar, sarıyağız. *Sarışın saç. Sarışın oğlan. Sarışın üz.* – *Şərifzadənin yanındakı gənc sarışın, ənikürəkli, xoşsima bir adam idi.* P.Makulu. *Səməd utancaqlıqla süfrənin böyründə durmuş, sarışın, çatmaqış, cıqalı qıza baxdı.* İ.Hüseynov.

SARİŞMAQ *bax sarımaşmaq* 2–ci mənada. *Görüşübən eyləmədik xoş səfa; Qucaqlaş sarışmadıq, ayrıldıq.* M.P.Vaqif. *Gəlin, salamlayaq doğma baharı; Ana yurdumuzun ana qolları; Baharın boynuna sarışan gündür.* N.Xəzri.

SARİTİKAN *is. bot.* Yarpağı tikanlı, sarı gövdəli bitki.

SARIYAÇALAR *bax sarımtıl.* *Sarıyaçalar parça. Sarıyaçalar sap.*

SARIYAĞIZ, SARIYANIZ *sif.* Üzünün rəngi və saçları sarıya çalan; sarıbənz, sarışın. *Feldşer yanındakı sarıyağız kök oğlana göz vurdu.* M.Hüseyn. *Sarıyağız, ucaboy, şıq geyimli bir kişi gözücu salam verib, [Vahid ilə Rübabənin] yanından ötdü.* Mir Cəlal.

SARIYICI *is.* Sap, ip və s. sarıyan fəhlə. *İpək sarıyıcısı. Zavodun qabaqcıl sarıyıcısı.*

SARIZANBAQ *is. bot.* Zənbəyin sarı növü.

SÁRJA [*fr. serge*] Səpə diaqonal toxunmuş astarlıq parça.

SARKÁZM [*yun. saqkasmos*] *ədəb.* Çox acı, kəskin gülüş, kinayə. *Bu yazılarda .. imperialistlərə qarşı öldürücü bir sarkazm vardır.* M.İbrahimov.

SARKOFÁQ [*yun. sarkophaqos*] Qədim xalqlarda daş tabut; sonralar – məqbərə.

SARKÓMA [*yun. sarkoma* – ot törəməsi] *tib.* Adətən sümük toxumalarında əmələ gələn xəterli şiş. *Sümük sarkomasi.*

SARQAC *is.* 1. Qapqara, makara.

2. Məftil sarınmış çarx.

SARMA 1. “Sarmaq”dan *f.is.*

2. Parça üzərində güləbətənlə işlənmiş incə naxış, bəzək. [*Kənd qızları*] *yeridikcə köynəklərinin ətkələrinə, küləcələrinin yaxalarını tikiyərlər sarmalar, gümüş pullar səslənir.* Ə.Abasov.

SARMAQ *f.* Bürümək, tutmaq, çulğamaq, qaplamaq; yayılıb təsiri altına almaq. *Sağ ol! Saq ol! – səsləri məclisi sardı.* M.Müşfiq. *Biz döyüşdük günəşə bağlı qalan ümidlə; Döyüşdük, gur səsimiz geniş çölləri sardı.* R.Rza.

SARMALAMAQ bax **sarmaq**. *Günəş məmnun güllənsəyərək qoltuğundakı şalla Arazı bir uşaq kimi sarır, sarmalayır.* A.Şaiq.

SARMAŞIQ *is. bot.* Ağ-qırmızımtıl çiçəkləri olan, sarmaşaraq uzanan bitki. *Qəməriyənin dörd tərəfini əlvən çiçəkli sarmaşıqlar almışdı.* A.Şaiq. *Pəncərədən baş uzatsın otaqlara sarmaşıq; Üzə gülsün hər səliqə, hər şeydəki yaraşıq.* S.Vurğun.

SARMAŞMA “Sarmaşmaq”dan *f.is.*

SARMAŞMAQ *f.* 1. Bir şeyin ətrafına dolanmaq, sarılmaq. *Eləmi tikan gülə; Sarmaşıb tikan gülə; Fələk də göz dikibmiş; Mən gözüm dikən gülə.* (Bayatı). *Dəmirov Əlisanın yay otağını gözədən keçirib: – Doğrudan da gözəldir, – dedi, – sarmaşıqlar qərribə sarmaşıbdır.* S.Rəhimov.

2. Qucaqlaşmaq, bir-birinə sarılmaq. *Beyrək və yoldaşları cəfakəş kürəkçilərlə həsrətli doğma qardaşlar kimi bir-birlərinə sarmaşırdılar.* M.Rzaquluzadə. *Ana ilə bala bir-birinə sarmaşırdılar.* Ə.Məmmədcanlı.

SARMATLAR Eramızdan əvvəl VI–II əsrlərdə Volqa çayı, Qara dəniz və Azov sahil-

lərindəki çöllərdə yaşamış köçəri tayfalardan bir qrupunun adı.

SARP *sif.* Keçilməsi, üstünə çıxılması çox çətin olan; çox dik, sıldırım, yalçın. *Yolun sağ tərəfindəki sarp qayanın arxasından üfüq ağarmağa başladı.* H.Nəzərli. *Tiflis şəhərini iki yerə təqsim edən Kür çayı sarp qayalara çarparaq hiddətlə çağlayırdı.* A.Şaiq. *Bir azdan Aran çayının sarp qayalıqları iniltili bir səslə əks-səda verdi.* İ.Hüseynov.

SARPİNKÁ *is.* [*rus.*] Nazik pambıq parça.

SARPMÁ “Sarpmaq”dan *f.is.*

SARPMÁQ bax **sapmaq**. [*Qəhrəman*] *məsələni çox soyuqcanlıqla həll etmək, Yü-süfi sarpdığı əyri yoldan doğru yola dəvət etmək istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

SARSAQ *sif.* Səfeh, gic, axmaq, abdal. *Sarsaq köpək qaysavadan pay umar.* (Ata. sözü). // Mənasız, boş, ağlsız (söz, hərəkət, iş və s.). [*Cahangir ağa:*] *Ondan sarsaq iş baş verməz.* Ə.Haqverdiyev. // Zərf mənasında. *Sarsaq danışmaq.* – [Niyaz:] *A kişi, sarsaq olma, gəl odunu şələlə dalına, itil cəhənnəmə.* Ə.Haqverdiyev. // *İs. mənasında.* Bəzən söyüş kimi işlənir. [Hacı Bayram:] *Sarsağın qızı, məni kim öldürəcək?! Ə.Haqverdiyev.*

sarsaq-sarsaq *zərf* Gic-gic, axmaq-axmaq, mənasız. *Sarsaq-sarsaq danışmaq.* *Sarsaq-sarsaq gülmək.* – *Teymur hirsələnir ki: – Nə sarsaq-sarsaq danışsın? Necə yəni qaz birqıçlı olar? “M.N.lətif.”*

SARSAQCA(SİNA) *zərf* Axmaqcasına, ağlı-sızcasına. *Sarsaqcasına inad etmək. Sarsaqca hərəkət etmək.*

SARSAQLAMA “Sarsaqlamaq”dan *f.is.*

SARSAQLAMAQ *f.* Səfehləmək, ağılı itirmək, gicləmək, axmaqlamaq; xərifləmək. *Müəllimi gülmək tutmuşdu. Fikrinə gəlirdi ki, bu adam sarsaqlamışdır.* S.Hüseyn. // *Sarsaqlaşmaq, başı xarab olmaq.* [Misir:] [Behbud] *sizin nəslin hamısı qocalanda sarsaqlayır.* Ə.Vəliyev. // *Sarsaq iş tutmaq, sarsaq hərəkət etmək, sarsaq danışmaq.* [Leyla:] *A kişi, başa düş, gəl sarsaqlama; Ağrımaz başına yaylıq bağlama.* S.Rüstəm.

SARSAQLAŞMA “Sarsaqlaşmaq”dan *f.is.*

SARSAQLAŞMAQ *f.* Getdikcə ağılı itirmək, gicləmək, axmaqlaşmaq, xərifləmək.

SARSAQLIQ *is.* Axmaqlıq, ağılsızlıq, giclik, səfəhlik. *Sarsaqlığından işlər başına gəlir.* – [Şamil:] *Mənim dəstəmdən xain? Yaxşı, olsun! Əgər o doğrudan da sarsaqlıq eləmişsə, amin olsun, cəzasını mən özüm verəcəm.* M.Hüseyn. // Sarsaq hərəkət, axmaq iş.

SARSIDICI *sif.* 1. Çox güclü, çox ağır, dağdııcı, məhvədicə. *Sarsıdıcı zərbə endirmək.* – *Sarsıdıcı zərbə altında dayanmayan düşmən təyyarələri geri qaçırdı.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Çox təsirli, çox həyəcanlı, çox güclü, adamı sarsıdan. *Sarsıdıcı mənzərə.* *Sarsıdıcı hadisə.* – *Mahrunun gətirdiyi xəbər sarsıdıcı bir xəbər idi.* M.S.Ordubadi. *Rəisin sözləri hakim üçün nə qədər gözlənilməzdisə, bir o qədər də sarsıdıcı idi.* Ə.Vəliyev.

SARSILMA “Sarsılmaq”dan *f.is.*

SARSILMAQ *f.* 1. Şiddətli zərbədən dağılmaq, uçmaq, böyük zədə almaq; titrəmək. *Bizim təyyarələr... Od saçır hər yan; Topların səşindən sarsılır cahan.* M.Rahim. *Yaxınlığa düşən mərmə partlayışından qazma möhkəmcə sarsıldı, lampa söndü .. ara qarışdı.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Təsirli, kədərli bir xəbərdən, işdən, hadisədən və s.-dən çox böyük həyəcan keçirmək, ruhi əzab çəkmək, mütləssir olmaq, sarsıntı keçirmək. *Oğlan bu dəhşətli tələbdən sarsıldı.* Mir Cəlal. *Kəmal bu sərt, amansız həqiqəti ona söyləyəndə ana sarsılmışdı..* M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Qırılmaq, puç olmaq, alt-üst olmaq. *Onun ümidləri hər tərəfdən sarsılmışdı.* M.S.Ordubadi.

SARSILMAZ *sif.* Möhkəm, mətin, səbatlı, dayanıqlı, dəyişməz, dağılmaz, pozulmaz. *Qətibə .. Nizaminin qadın gözəlliyi qarşısında sarsılmaz olduğunu bir neçə kərə sınaq etmişdi.* M.S.Ordubadi. *Paxır götürməyən düzlük, açıqlıq; Sarsılmaz qələmdir, yuvamdır mənim!* X.Rza.

SARSILMAZLIQ *is.* Möhkəmlik, səbatlılıq, dayanıqlılıq, dağılmazlıq, pozulmazlıq, dəyişməzlik.

SARSIMA “Sarsımaq”dan *f.is.*

SARSIMAQ *f.* 1. Güclü bir zərbədən titrəmək, lərzəyə gəlmək, yerindən oynamaq.

2. *məc.* Güclü həyəcan keçirmək, sarsılmaq (bu mənada adətən tərkiblərdə işlənir).

Sübhənverdizadə əli ilə onun saçını tumarlaya-tumarlaya barmağını onun çənəsinə toxundurdu və ildırım vurmuş kimi bütün vücudu ilə sarsıdı. S.Rəhimov.

SARSINTI *is.* 1. Bərk zərbə nəticəsində tərpənmə, lərzəyə gəlmə, yerindən oynama; titrəyiş, zəlzələ. *Yer sarsıntısı (zəlzələ).* – *...Möhkəm bünövrəsi olan bir binanı hansı sarsıntı uçura bilər?* S.Rəhimov.

2. *məc.* Həyəcan. *Deyirsən, dərd oldu bizə eşqimiz; Sarsıntı, üzüntü yetməzmi artıq?* B.Vahabzadə.

3. *məc.* Ağır ruhi əzab, həyəcan, müsibət. *Böyük sarsıntıya düşər olmaq.* – *Qaraş ruhi sarsıntı içərisində oturub fikrə getmişdi.* M.İbrahimov. *Muxtara getdikcə daha artıq sarsıntı üz verirdi.* B.Bayramov.

SARSINTILI *sif.* 1. Silklənən, yıxılanan, laxlayan, sarsıntıdan zədələnmiş; davamsız, etibarsız. *Sarsıntılı divar. Sarsıntılı pilləkən.* – *Otaqdan qarəsifət, dolaşq saçlı, pəjmürdə bir qadın çıxıb, sarsıntılı balkonda durdu.* Çəmənzəminli.

2. *məc.* Qüssəli, kədərli, pəjmürdə, həli pozulmuş.

SARSITMA “Sarsıtmaq”dan *f.is.*

SARSITMAQ *f.* 1. Lərzəyə salmaq, titrətmək, yerindən oynatmaq, laxlatmaq, dağıtmaq, pozmaq, alt-üst etmək. *Zəlzələ bir çox binanı sarsıtdı.* – *Böyük bir gürultü ətrafı sarsıtdı.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Dəhşətə gətirmək, lərzəyə salmaq. *Fəşizmin gözüünə sancdınız bir ox; Sarsıtdı zərbəniz lovğa düşməni.* R.Rza.

3. *məc.* Müvazinətini pozmaq; bərk həyəcanlandırmaq. *Başqa mühit, başqa vəziyyət meyli [Rozanın] dəruni aləmini sarsıtmışdı.* Çəmənzəminli. *Arvadının ölümü Haşım kişini bərk sarsıtmışdır.* Ə.Vəliyev.

SARVAN bax **sarban**. *Sarvanlar uyqulu, dəvələr yorğun; Nədir bu heçlikdə bu gülünce oyun?! M.Müşfiq. “Allahü-əkbər!” – deyər sarvan dua oxuyur.* B.Vahabzadə.

SASANİLƏR *is.* Sasanilər dövlətində (İran) hakimiyyətdə olan sülalə.

SATAŞQAN *is.* və *sif. dan.* Adama sataşmağı, öcəşməyi, sürtüşməyi sevən, adam ələ salan. *Sataşqan adam. Yaman sataşqansan ha...*

SATAŞMA “Sataşmaq” dan *f.is.*

SATAŞMAQ *f.* 1. Birini acıqlandırmaq, pört etmək, qanını qaraltmaq, təhqir etmək, ələ salmaq məqsədilə ona söz atmaq və ya başqa bir hərəkət göstərmək; sürtüşmək. [Murad bəy:] *Bax, bu adam hər kəssə, sənə sataşmaq istəmişdir, aş qazanını aparmışdır.* T.Ş.Simurq. [Gülzar:] *Onların ağzı nədi sənə sataşurlar, birçəklərini birçə-birçə yolaram.* İ.Hüseynov. // Zarafat məqsədilə söz atmaq, sürtüşmək, pört etmək. *Dilbərin rəfiqəsi yenə də oğlana sataşmaq istədi: – Kişi Fərhadır, Fərhad! Görmürsən? Ə.Sadıq.*

2. Namusuna toxunmaq. [Qarı:] *O Bəylər qarnı yanmış, qız dükana şey almağa gəldikdə çəkib namusuna sataşmışdı.* Çəmənəminli. [Əliyar Toğrula:] [Yaşar] *suyumuzu kəsir, qənd vermir, çay vermir, üstəlik bir arvad-uşağımuza da sataşır.* C.Cabbarlı.

3. Toxunmaq. [Həsənin] *barmaqları zurnaya sataşcaq, əlinə alıb bir segah çaldı.* B.Talıblı.

♦ **Gözü sataşmaq** – *bax göz.* [Gülçöhrə:] [Arşınmalçının] *gözü gözümə sataşanda elə bil ki, ildırım kimi məni vurur.* Ü.Hacıbəyov.

SATDIRMA “Satdırmaq” dan *f.is.*

SATDIRMAQ *icb.* 1. Satmağa məcbur etmək.

2. Başqasının vasitəsilə satmaq. *Köhnə paltarını satdırmaq.*

SATHASAT *is.* Çox qızgın, arasıkəsilməyən satış, alver.

SATIB-SOVMA “Satıb-sovmaq” dan *f.is.*

SATIB-SOVMAQ *f.* Hər nə var heçə-puçə satmaq, dağıtmaq, korlamaq, axırına çıxmaq. *Mal-dövləti satıb-sovmaq.* – [Cənnətəli ağa:] *Heydərqulu, doğrudurmu ki, sən gedib, mədaxilin hamısını satıb-sovub gəlmişən?* N.Vəzirov. [Məsum kişi] *tələm-tələsik hər şeyi dəyər-dəyməzinə satıb-sovdu.* Mir Cəlal.

SATIB-SOVURMA “Satıb-sovurmaq” dan *f.is.*

SATIB-SOVURMAQ *bax satıb-sovmaq.* *Ailə çətinliklə dolanırdı. Evin bütün şeylərini satıb-sovurmuşdular.* Q.İlkin.

SATICI *is.* Hər hansı bir şey, mal satan adam. *Bazar satıcılarla dolu idi.* – *Qonşum bazardakı satıcıları adbaad tanıyırdı.* S.Rüstəm. // Ticarət müəssisələrində, mağazalarda,

dükanlarda və s.-də işləyən, alıcılara mal satan işçi. *Universamın satıcıları.* – *Çadırmağazanın qabağına toplaşib deyışən arvadların səsi satıcını təngə gətirdi.* B.Bayramov.

SATICILIQ *is.* Satıcı vəzifəsi, işi. *Qonşum mağazada satıcılıq edir.*

SATIL *is.* Su, süd və s. tökmək üçün armodu formada ağzı gen iri mis qab. *Dərhal xəlfə ağ qalaylanmış mis satılarda şərbət, əlində güləbzən camaat ilə bir yerdə küçəyə çıxardı.* H.Sarabski.

SATILCA *is.* Balaca satıl. *Satılcamı şərbətlə doldurmaq.*

SATILMA “Satılmaq” dan *f.is.*

SATILMAQ “Satmaq” dan *məch.* *Axşam satılan* (f.sif.) *oğurluq maldan pristavın payı qumar oynadığı vaxt gətirilib özünə verilirdi.* Ə.Haqqverdiyev. [Telli:] *Gözümün qabağında anamın birər nişanəsi və yadigarı olan xalçaların üstümə gələcək arvada paltar alınmaq üçün satıldı.* S.Hüseyn.

SATILMALI *sif.* Satılmaq üçün olan, satılıq.

SATILMAZ *sif.* Satılmalı olmayan, satılmayan. // İşə getməyən. *Satılmaz mal.*

SATIN: **satın almaq** – 1) pulla almaq. *Taxılı çəki ilə satın almaq.* – *Əlbəttə, müftə mal harada idi, pul ilə satın ala.* M.F.Axundzadə; 2) *məc.* pulla, rüşvətlə əldə etmək, öz tərəfinə çəkmək, öz iradəsinə tabe etmək. [Gültəkin Dövlət bəy:] *Siz məni pulla satın almaq istəyirsiniz?* C.Cabbarlı. [Restoran şefi] *skripkaçıya böyük ehtiyacı olduğundan* [Məzlumu] *komendantdan satın aldı.* S.Vəliyev; 3) bir sıra isimlərdən sonra gələrek müxtəlif frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: cənnəti satın almaq, davanı satın almaq.

♦ **Elə bil satın alıb** – bir şeyi həddindən artıq əzizləyən, qoruyan, ondan əl çəkmək istəməyən, onu özününkü hesab edən adam haqqında.

SATINALMA *sif.* Pulla alınmış, əvəzində pul verilmiş.

♦ **Satınalma qul (kimi) köhn.** – itaətkar, hüquqsuz, müti adam haqqında. [Rəhim:] *Məgər, Leyla xanım, görməyirsən, mən gecə-gündüz xanım qabağında satınalma qul kimi əlibağlı durmuşam?..* N.Vəzirov. [Yusifəli:] *Cənab Yavər, mən sənə satınalma qulunam.* P.Makulu.

SATIŞ *is.* 1. Satmaq işi, satma, satım.

2. Satış üçün qoyulmuş, ayrılmış, satılmaq üçün olan, satılan. *Satışda olan malları göz-dən keçirmək.* – [Xərabəti] *satış üçün əlində tutmuş olduğu kitabları uzadaraq onlara gös-tərər.* H.Cavid.

3. Satılma. *Bütün yol uzunlu mənim dostum neft istehsal edilməsindən, satışından və bir də öz iki mühəndisindən danışdı.* B.Talıblı.

SATIN [*f.*] Möhkəm parlaq pambıq parça. // Satından tikilmiş. *Satin köynək. Satin tuman.*

SATİNÉT [*f.*] Satinin nazik növü.

SATİRA [*lat.*] 1. Cəmiyyətdəki mənfilik-ləri, eybəcərlikləri gülməli və kəskin şəkildə ifşa və təsvir edən bədii əsər. *C.Məmməd-quluzadənin satiraları.* – *Vaqif yolunun da-vamçısı olan Zakir şerimizə həqiqi satira gətirmişdir.* A.Şaiq.

2. İfşəedici, acı, öldürücü gülüş. *“Molla Nəsrəddin”in gülüşü kəskin bir gülüş, öldür-ücü bir satira idi.* M.İbrahimov.

SATİRİK¹ *sif.* Satiraya xas olan, satiraya aid olan, satira mahiyyətində olan. *Satirik komediya. Satirik məcmuə.* – *Satirik şeirlərdə Cəfər Cabbarlı böyük xalq şairi Ələk-bər Sabirə oxşamağa çalışırdı.* M.Arif.

SATİRİK² [*lat.*] *is.* İncəsənətin hər hansı sahəsində satira cərəyanının nümayəndəsi, satira yazan, satira müəllifi. *Satirik yazıçı. Satirik rəssam.* – *Geniş oxucu kütləsi böyük satiriki “Molla Nəsrəddin”in adı ilə tanı-mağa başladı.* M.İbrahimov.

SATQI bax **satış** 1-ci mənada.

SATQIN *sif.* Özünü, öz əqidəsini, məslə-kini, heysiyyətini pula satan; şərəfsiz, alçaq, rəzil, xain, namərd. *Bəndəli Mərzədə satqın bir qarının evində necə gecələməli olduğunu anasına danışdı.* Mir Cəlal. [Aslan Məzluma:] *Hələlik öz işindir. Ancaq sonralar belə satqın başın qiyməti ucuz olacaqdır.* S.Vəliyev. // *İs. mənasında.* [Nüşabə:] *Satqını sürüyün cıdır düzünə; Hər görün tüpürsün mürdar üzünə.* A.Şaiq. *Niyə qara yaxır bu satqın biza?* B.Vahabzadə.

SATQINLIQ *is.* Satqın adamın iş və hərəkəti; rəzillik, şərəfsizlik, namərdlik. [Adil Rəcəbə:] *Bəlkə yenə satqınlıq etmək istəyirsən?* B.Bayramov.

SATLIQ *sif.* Satılmaq üçün olan, satılmalı olan, satılan. *Satlıq taxıl. Satlıq kartof.* – *Sağ-mal inək bizdə, satlıq yağ sizdə.* (Ata. sözü). [Xortdan:] *Bir yanda çuval-çuval buğda qo-yulub, .. bir yanda satlıq qoyun və qaramal.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Satlığa qoymaq** – satmaq üçün ayırmaq, satmaq üçün qoymaq. [Mə-sumə Muxtara:] *Kaş borcun çıxaydı, ananın paltarını satlığa qoyaydın, ancaq başımıza bu oyunu gətirməyəydin.* B.Bayramov.

SATMA “Satmaq”dan *f. is.*

SATMAQ *f.* 1. Pul olaraq əvəzində bir şey vermək. *Şey satmaq. Mal satmaq.* – [Cahan:] *Mən arşınmalçının xalasıyam, özüm də qız-lara, arvadlara mal satıram.* Ü.Hacıbəyov.

2. Satqınlıq etmək, xain çıxmaq, xəyanət etmək, ələ vermək. *Dostunu satmaq. Yol-daşını satmaq. Vətəninə satmaq.* – *Əgər bu saat [Əlyarovun] başqa bir şofer rastna düş-səydi, açarları Teymurdan alıb ona verərdi.* “Rədd ol, get, xozeynini satan şofer mənə lazım deyil!” – *deyərdi.* M.Hüseyn. [Aslan Məzluma:] *Olmaya andımızı pozmaq, düş-mənə təslim olmaq və bizi satmaq istəyirsən?* S.Vəliyev.

3. Bir sıra isimlərdən sonra gətirilərək mü-rəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ağırliq satmaq, namusunu satmaq, naz satmaq, yalan satmaq və s.

SATURN *is.* [*lat.*] 1. Günəş sisteminin planeti. *Süheyl sayyarəsi.*

2. Qədim Roma mifologiyasında səpin allahı.

SAUNA *is.* [*ing.*] Çox yüksək dərəcədə hərəkəti olan xüsusi növ hamam.

SAVA *sif.* Öz vaxtında deyil, sonradan cü-cərən, gecyetişən (*fəraş* əksi). [Gülşən:] *Ge-cikmiş balaca, sava lələlər yaqut kimi şafəq saçır.* İ.Əfəndiyev.

SAVAB *is.* [*ər.*] İslam dininə görə pis deyil, yaxşı iş görmə (*günah* əksi). *Güman et-məyin ki, Şeyx Şəban azan verməyinə muzd alır.* Xeyr, *əstəğfürullah azan verməyi məhz savab əməl hesab edərdi və əcrini qiyamətdə Allahdan gözləyirdi.* Ə.Haqqverdiyev. [Gül-naz:] *Vay bizim halımıza ki, dünyada bir sa-vab qazanmadıq.* T.Ş.Simurq. // Canlı dildə, ümumiyyətlə, yaxşı, xeyirli, xeyirxah iş mə-nasında işlənir.

♦ **Savab etmək (ələmək, qazanmaq)** – 1) dini baxımdan yaxşı, xeyirli bir iş görmək; 2) ümumiyyətlə, yaxşı, xeyirli bir iş görmək. *Heyran göz yaşı ilə sənə yazdı dərdini; Yazsan cavabını, edəcəksən böyük savab.* Heyran xanım. [Nəcəfəli:] *Gərək elə iş görəsən ki, el savabı qazanasan, bala!* B.Bayramov. **Savab yiyəsi olmaq** – bax **savab etmək (görmək, qazanmaq)**. [Sultan bəy:] *Mənim də muzdum budur ki, savab yiyəsi olaram.* Ü.Hacıbəyov. **Savaba batmaq** – bax **savab etmək (ələmək, qazanmaq)**. [Ağafan:] *Mirzə, savaba batdınız. Hacı kirə verməmək üçün bəhanə axtarırdı.* Mir Cəlal.

SAVAD¹ is. [ər.] Yazıb-oxumağı bacarma; yazı-pozu. [Mozalanbəy:] *Axi rusca savadım yoxdur.* Ə.Haqqverdiyev. *Şagirdlərin savadı müxtəlif idi. Aramızda əsla savadı olmayanlar da var idi.* T.Ş.Simurq. □ **Savad almaq** – yazıb-oxumağı öyrənmək. **Savad vermək** – yazıb-oxumağı öyrətmək. [Bəhlul:] [Nənəmin] *sol əli anadangəlmə şikəst olduğu üçün atası, “bədbəxt qızın” halına acıyıb ona savad vermişdi.* B.Bayramov.

SAVAD² is. [ər.] xüs. Gümüşdən qayrılan şeylərin üzərinə salınan qara rəngli naxış.

SAVADÇI is. xüs. Savad ustası, gümüş şeylərə savad vuran, savadla bəzəmə ustası olan zərgər.

SAVADLAMA “Savadlamaq”dan f.is.

SAVADLAMAQ f. Gümüş şeylərin üzərinə qara naxışlar vurmaq.

SAVADLANDIRILMA “Savadlandırılmaq”dan f.is. Əhalinin savadlandırılması.

SAVADLANDIRILMAQ məch. Yazıb-oxumaq öyrədilmək.

SAVADLANDIRMA “Savadlandırmaq”dan f.is.

SAVADLANDIRMAQ f. Oxumaq və yazmaq öyrətmək, oxu-yazı öyrətmək. *Savadsızları savadlandırmaq.* – [İkinci qadın:] *..Savad kursları açıb tamam savadsız qadınları savadlandırırıq.* Ə.Haqqverdiyev. *Firuzə bir neçə dəfə Həsəngilə gələrkək Zəhranı savadlandırmaq istəmişdi.* M.İbrahimov.

SAVADLANMA “Savadlanmaq”dan f.is. Köhnə ərəb əlifbasının çətinliyi geniş xalq kütləsinin savadlanmasına imkan vermirdi. S.S.Axundov.

SAVADLANMAQ f. Yazmaq və oxumaq öyrənmək. [Almaz Yaxşıya:] *Əlində qazancın olar. Azad olarsan, adam olarsan, savadlanarsan.* C.Cabbarlı.

SAVADLI¹ sif. Yazıb-oxumağı bacaran. *Biçarə tacir məktubu əl-əl gəzdirib, heç bir kəs oxuya bilməyib, Gəncədə də ki savadlı molla tapmaq mümkün deyildir.* C.Məmməd-quluzadə. // Qrammatik cəhətdən çox düzgün yazan və danışan. *Savadlı tələbə. Savadlı şagird.* – *Katibliyə savadlı adam olmadığından bu iş şəhərdən gələnin boyunda qaldı.* Mir Cəlal. // məc. dan. Hər hansı bir sahədə yaxşı biliyi, məlumatı olan; bilikli. *Savadlı həkim.* – *Mollayev savadlı adamlarla vuruşanda daha amansız olurdu.* M.Hüseyn. *Qadirin fikrincə Veys savadlı, bilikli adam olsaydı, sözünü belə qurtarardı.* Ə.Əbülhəsən.

SAVADLI² sif. Üstünə qara naxışlar çəkilmiş, savad vurulmuş gümüş şeylər haqqında.

SAVADLILIQ is. Savadı olma, yazıb-oxumağı bacarma.

SAVADSIZ sif. 1. Savadı olmayan, yazıb-oxumaq bilməyən. *İndi ölkəmizdə savadsız adam çətin tapılar.* – [İkinci qadın:] *..Savadsız qadınlar üçün savad kursları açıb tamam savadsız qadınları savadlandırırıq.* Ə.Haqqverdiyev. *Xədicə savadsız bir qız idi.* S.Hüseyn.

2. məc. Bacarıqsız, qabiliyyətsiz, biliksiz; naşı. [Hüsəməddin:] *Mən qadınların ruhunu .. öyrənmək işində çox savadsızam.* M.S.Orudubadi. // Avam, cahil.

SAVADSIZLIQ is. 1. Savadsız olma, yazıb-oxumağı bacarmama; avamlıq, cəhalət. [Mehribanın] *nöqsanı yalnız savadsızlığı idi.* S.Hüseyn. *“Kəşkül” də “Əkinçi” kimi savadsızlıq və cəhalət əleyhinə çıxaraq, elm və mədəniyyətin yayılması uğrunda çarpışdı.* M.İbrahimov. *Özünün iqrar etdiyinə görə tay-tuşları gecə kurslarında da olsa, oxuyub savadsızlıqlarını ləğv etdilər.* Ə.Vəliyev.

2. məc. Bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik, biliksizlik, naşılıq.

SAVÁNNA [isp.] Tropik və subtropik zonalarda ot örtükləri.

SAVAR is. k.t. Vaxtından gec ekilən taxıl. *Onlar elə düşünürdülər ki, “Böyük düz” [qonşu kolxoza] verilməzsə, pambıq üçün də*

torpaq bəs edər, savar səpilən gömgöy taxılı çevirib pambıq əkməzlər. Ə.Əbülhəsən.

SAVAŞ *is.* 1. Müharibə, döyüş, vuruşma, dava. *Uzun sürdü qanlı savaş, xalq ağır günlər aldı.* A.Şaiq. *Ən qanlı savaşlarda qorxu bilməyən...* Qazan xan rəyadan çox qorxardı. M.Rzaquluzadə.

2. Söyüşmə, dalaşma, dava-dalaş. *Yaz gününün yağışı – ər-arvadin savaşı.* (Ata. sözü). [Gülşən:] *Biz söz dedik, savaş demədik ki. O ki qaldı hazırlığa, hər işimiz yerindədir.* Ə.Vəliyev.

SAVAŞDIRMA “Savaşdırmaq”dan *f.is.*

SAVAŞDIRMAQ *icb.* Bir-birinin üzərinə salışdırmaq, aralarına dava salmaq; vuruşdurmaq.

SAVAŞQAN *sif.* Dalaşqan, davakar, savaşmağı, dalaşmağı, dava salmağı sevən. *Savaşqan uşaq.*

SAVAŞQANLIQ *is.* Savaşmağı, dava salmağı xoşlayan adamın xasiyyəti.

SAVAŞMA “Savaşmaq”dan *f.is.* Savaş, dava-dalaş. *Savaşma daha da böyüyəcəkdi.* S.Vəliyev.

SAVAŞMAQ *f.* Dalaşmaq, vuruşmaq, söyüşmək, küşüşmək. *Dost dost ilə əbəş yerə savaşmaz; Sevənin sevəndən könlü bulaşmaz.* M.P.Vaqif. *Gahdan xoşluğunun, gah savaşının; Köksünü açmağın nə damağı var?* Aşıq Ələsgər. *Dünənki hərbi günündə də; Savaşanda ana torpaq; O dəhşətli cəbhələri; Mən burada gördüm ancaq.* B.Vahabzadə.

SAVAY(I) *qoş.* Başqa, qeyri. *Səndən savayı adamım yoxdur. Evdə uşaqdan savay adam yox idi.* – *Təsvir etdiyimiz Mirzə Mustafanın göstərdiyimiz sifətlərdən savayı bir başqa sifəti də var idi.* E.Sultanov. [Gülpəri:] *Ayrıdan savay nəyim olacaqdır?* N.Nərimanov. *Başımı yavaşca qovzayıb yan-yörəmə baxdım. Heyvan sümüyündən və zibildən savayı bir şey görmədim.* Cəmənzəminli.

SAY¹ *is.* 1. Ədəd, rəqəm. *Sayı yadda saxlamaq. Sayı öyrənmək.*

2. Miqdar, kəmiyyət. [Həsən ağa:] *Şükürlər olsun, gəldikcə ziyalılarımızın sayı artır, onları bir gündər, yanıma gəlsinlər, bir söhbət edək.* Ə.Haqverdiyev. □ **Saya gəlməmək** – sayı çox olmaq, miqdarı, kəmiyyəti bilinməmək. *Dənizə bax, dənizə, saya gəlməz*

buruqlar; Suların altında da neft var, qara qızıl var. S.Rüstəm. *Dedi: – Bahar ayyamıdır; Sevinclərim gəlməz saya.* N.Rəfibəyli. ...**sayı yoxdur**, ...**sayı-hesabı yoxdur** – saysızdır, çoxdur. *Qarışqanın sayı var idi, qoşunun sayı yoxdur.* “Koroğlu”. [Hacı Murad:] *Qapısında nökr-qulluğunun sayı-hesabı yoxdur.* S.S.Axundov.

3. *məc.* Sayılan, seçilən, hörmətli. *Sən ulduzsan, mən ayam; Say quşlardan mən sayam; Məcnun kimi gəzəram; Leyli müştəğindayam.* (Bayatı).

♦ **Saya almamaq** – bax **saymaq** 4-cü mənada. *Amansız ölümü almayıb saya; Çıxdım qarşısına qara yellərin.* S.Rüstəm. *Yeni-dən girməyin qızğın davaya; Onlar çətinliyi almayıb saya.* M.Rahim. **Saya salmamaq** – bax **saya almamaq**. *Dünyanı saya salmayırdı dəli şair; Dərin-dərin düşünərkən həyata dair.* S.Vurğun. [Xuduş:] *Bu boyda adamları da saya salmurlar.* İ.Əfəndiyev. **Saya-sana salmaq** – bax **saymaq** 3-cü mənada. *Heyfki, Musa dayının Təzə şəhər uşaqlarını saya-sana salmağı uzun çəkmədi.* Mir Cəlal.

SAY² *is.* Dənizdə, göldə, çayda gəmilər üçün təhlükəli olan dayaz yer. *Gəmi saya oturdu.* – *Çıxır gəmi karvanları neçə dəryaya; Gedir böyük bir qürurla, oturmaz saya.* M.Rahim.

SAYA *sif.* 1. Bir rəngdə olan, berrəngli. *Saya parça. Saya gülməxmər.* // Bu parçadan tikilmiş. *Saya paltar. Saya kofta.* // Naxışsız, gülsüz. *Saya ləçək. Saya şal.* – [Rüstəm] *sətin köynəyi büzməli tumanın içinə salıb, üstündən göy saya jaket geymiş Tellini açıqlı-acıqlı süzdü.* M.İbrahimov.

2. Mürəkkəb olmayan, sadə. *Saya naxış. Saya ilgək vurmaq.*

3. Sadə. *Saya adam.*

SAYAÇI *is. adab.* Qoyun, quzu və keçi haqqında mahnı qoşan və oxuyan adam. *Sayaçı mahnıları. Sayaçı sözü.* – *Saya-saya sayadan; Yun gəlir qayadan; Sayaçıya pay verin; Mazlığı mayadan.* (Bayatı).

SAYAD bax **səyyad**. *Sayadam, duraram mən; Boynumu buraram mən; Harda bir tərəlan görsəm; Ona tor quraram mən.* (Bayatı).

SAYAĞI *qoş*. Sözə qoşularaq, onun ifadə etdiyi şeyə oxşarlığı bildirir: ...kimi, ...tək, ...bənzer, ...oxşar. *İlan sayağı qıvrılıb. Yarpaq sayağı бүkülmək. Canan sayağı geyinmək.*

SAYAQ¹ *zərf* Bənzərlik bildirir: cür, kimi, tərzdə, vəziyyətdə, qaydada. *Paltarlarının hamısını usta Ağabala topladı, dolma бүkүlü sayaq bir fitayə бүküб qoydu səkiyə. Çəmən-zəminli. [Nəcminin] on dörd yaşlı ikinci oğlu Şirin hələ bu yaşdan karikatura sayaq şəkillər çəkirdi. Ə.Əbülhəsən. □ Ayrı (özgə) sayaq* – başqa cür, ayrı cür. *Çünki qarı bildi bu keyfiyyəti; Özgə sayaq oldu onun niyyəti. A.Səhhət. Məşədibəyin və atalarının hər dəqiqə halını-əhvalını soruşduğu bu qonaq, deyəsən, ayrı sayaq adamdı. M.Hüseyn. Bir sayaq* – birtəhər, bir cür, bir növlə. *Bunların hamısını [müxtəlif ağır işlərə] yenə bir sayaq tab gətirmək olar, bunlar demək olar ki, dərdin yarısıdır. F.Köçərli. Bu sayaq* – bu cür, bu təhər, bu qayda ilə. [Əsgər:] *Yox, mən bu sayaq evlənmək istəmirəm. Ü.Hacıbəyov. İyirmi beş il bu sayaq bənnəlikdə çalışıb da, [Kərbəlayı Əzim] ad qazana bilmişdi. T.Ş.Simurq. Qabaqkı (əvvəlki, köhnə) sayaq* – əvvəllərdə (qabaqlarda, keçmişdə) olduğu kimi, keçmiş kimi. *..Həkim [Molla Abbasın da] üz-gözünə qabaqkı sayaq baxdıqda Molla Abbas birdən “piqq” eləyib göyə tullanır.. C.Məmmədquluzadə. Hər tərəfdə durur işlər elə əvvəlki sayaq. Ə.Nəzmi. Nə sayaq* – necə, nə cür, nə təhər. *Kassio dəsmalı tapıb çox heyratə düşür ki, bu dəsmal nə sayaq və haradan onun otağına düşübdir. F.Köçərli. İndi mən bildim ki, qızların həyat məsələsi nə sayaq həll olunmuş. T.Ş.Simurq.*

SAYAQ² *b a x sayıq* 2-ci mənada. [Halay-pozan] *özü də elə sayaq yatardı ki, lap sərçə kimi. “Koroğlu”. Çadırlar uyqudadır, atənlər orda sayaq; Gəray bəyin yanında yalnız Cəlaldir oyaq. S.Vurğun. □ Sayaq durmaq* – diqqətli olmaq, sayıq olmaq, ayıq olmaq. *Mənim göz olduğum sayaq durduğum dünyada; Mümkündürsə sənə salmamaq yada? M.Rahim.*

SAYAQLAMA “Sayaqlamaq” dan *f.is.*

SAYAQLAMAQ *b a x sayıqlamaq*. *Oğlan oyuna bir mərtəbədə aludə olmuşdu ki, gecə vaxtında da oyundan sayaqlayırdı. Ə.Haqver-*

diyev. Xəstə sayaqlayır, hərərətində çırpınıb dururdu. M.İbrahimov. [Hümmət Həməzəyə:] Sən də ağsaqqal əmin oğlu kimi görək nə sayaqlayacaqsan. B.Bayramov.

SAYALANMA “Sayalanmaq” dan *f.is.*

SAYALANMAQ *f. məh.* Sağalmaq *Yara sayalanıb. – Nəzakət vaxtında, xublar çağında; Baxdım, yar yarası sayalanıbdı. “Qurbani”.*

SAYCA *zərf* Say etibarilə, sayına görə; miqdarca, miqdarına görə. *Sayca çox. Sayca az dəstə. – [Döyüşçülər] kəndin sayca az və meşəyə qaçmış olan camaatını geri qaytar-dılar. Ə.Vəliyev.*

SAYDIRMA “Saydırmaq” dan *f.is.*

SAYDIRMAQ *icb.* 1. Saymağa, hesablamğa məcbur etmək, sayma işi gördürmək. *Pulları təzədən saydırmaq.*

2. *məc.* Saymağa, hörmət etməyə, hesablaşmağa vadar etmək. *Bir milləti saydırmaq üçün onun mədəni cəhətlərini göstərməlidir. Çəmən-zəminli.*

SAYƏ *is. [fərs.]* 1. Kölgə. *Sən bir ağacsan ki, ömründə heç kəs; Nə sayə görübdür, nə səmər səndən. Q.Zakir. [Dərviş:] Ruhiyyə əvəzində duman arasında sayə görürdüm.. A.Divanbəyovlu. □ Sayə salmaq* – kölgə salmaq, kölgələmək. *Qaşın qabağında sıgallı birçək; Sayə salmış üzə şölə mübarək. M.P.Vaqif.*

2. *məc.* Himayə, mühafizə, qoruma. [Pərvizxan:] *Mərhəmətiniz artıq, lütfünü ziyadə, sayəniz kəm olmasın. M.S.Ordubadi. □ Sayə salmaq* – himayə etmək, mühafizə etmək, kömək etmək, himayəsi altına almaq. *Şahlar şahı sayə salsın üstümə; Ələsgərtək bəxtiqara dolansın. Aşıq Ələsgər.*

3. **Sayəsində** şəklində – “nəticəsində”, “səbəbilə”, “köməylə” mənalarında. *Müəllimlərin səyi və qeyrəti sayəsində çox qövм və tayfalar xoşbəxt olub ağ günə çıxıblar... F.Köçərli.*

♦ **Bu (o) sayədə** – bunun (onun) nəticəsində, səbəbilə, üzündən. *Qoy cahan elm ilə pürnür olsun; Vətən o sayədə məmur olsun. A.Səhhət.*

SAYƏBAN *is. [fərs.] klas.* Üstü yarpaq, şax və s. ilə örtülü yer; çardaq, kölgəlik. *Göstərdi bir tərəfdə bir sayəban; “Otur burda, bu yer sənindir” – dedi. A.Səhhət.*

SAYĞAC *is.* 1. Bir şeyi hesablamaq üçün xüsusi quruluşlu cihaz, alət. *Elektrik (qaz) sayğacı (işlənən elektrikin, suyun, qazın miqdarını hesablayan cihaz). Taksı sayğacı (taksilərdə gedilmiş yolun məsafəsini və haqqını göstərən cihaz).*

2. Dördkünc çərçivədə köndölən millərə keçirilmiş yuvarlaq sümükçülərdən ibarət sadə riyazi hesablamalar aparmaq üçün alət, çötkə. [Mədəd:] *Mən isə idarədə oturub sayğac danələrinin səsinə qulaq asmazdım.* Ə.Vəliyev. [Şahmar] *o biri otaqda sayğacını aram-aram şaqıldadan hesabdarın yanına keçdi.* B.Bayramov.

SAYĞI *is.* 1. Hörmət, ehtiram, sayma, ehtiram etmə. [Birinci qulam:] *Çəkil ordan, nə sayğı bilməz adam.* H.Cavid.

2. Sayıqlıq, ehtiyat.

SAYĞILI *sif.* 1. Başqalarına sayğı göstərən, hörmət edən; sayan.

2. Sayılan, hörmətli, möhtəmə.

SAYĞISIZ *sif.* 1. Ehtiram göstərməyən, hörmət etməyən, hörmət gözləməyən, saymazlıq göstərən, saymaz. [Aydəmir heyvətlə gülərək:] *Bu sayğısız adamlara vaqonlarda gözlənilməsi lazım olan qaydaları anladınız, – deyə ağzından köpük saçır.* A.Şaiq. [Knyaz:] *Ən qaba insan; Ən sayğısız, ən qorxulu düşmən.* H.Cavid.

2. Ehtiyatsız, diqqətsiz, laqeyd, təhlükəni, qorxunu vecinə, saya almayan. *Zikirsiz mömini şeytan alladar; Sayğısız igidi düşmən alladar.* Aşıq Ələsgər.

SAYĞISIZLIQ *is.* 1. Ehtiramsızlıq, saya almama, saymazlıq.

2. Ehtiyatsızlıq, diqqətsizlik, saymazlıq, laqeydlik, fikir verməmə, aldirmama, vecinə almama. *Bir zamanlar təkə gecələrin qaranlığından vahimələnən Ulduz, indi zülmət gecələrdə canavar kimi ağzını açıb od püskürən topların üstünə bir sayğısızlıq və həqarətlə getməkdə idi.* Ə.Məmmədخانlı.

SAYXAŞ *sif. dan.* Sakit, durğun, küləksiz. *Sayxaş hava.*

SAYXAŞLIQ *is. dan.* Sayxaş havanın vəziyyəti; sakitlik, durğunluq.

SAYXAŞMA “Sayxaşmaq”dan *f.is.*

SAYXAŞMAQ *f. məh.* Sayxaş olmaq, sakitləşmək. *Hava sayxaşdı.*

♦ **Ara sayxaşmaq** – bax **ara**.

SAYICI bax **hesablayıcı** 1-ci mənada.

SAYIQ *sif.* və *zərf* 1. Öz işində, hərəkətində ehtiyatlı, gözüaçıq, ayıq, oyanıq olan, sərvaxt. *Sayıq adam. – Hər cəbhədə ayıq, sayıq; Əsgər kimi durmalıyıq.* S.Vurğun. *Bizdən tələb edir quruluş; Belə sayıq yaşamağı.* M.Rahim. □ **Sayıq olmaq** – işində, hərəkətində ayıq olmaq, ehtiyatlı olmaq, sərvaxt olmaq. *Nəbi deyir: sayıq olun, yatmayın; Düşməmə havayı güllə atmayın. “Qaçaq Nəbi”.* [Gözətçi:] *Ancaq ehtiyatlı və sayıq olmaq lazımdır.* H.Nəzərli.

2. *məc.* Dərin olmayan, yarıyuxulu, yarıayıq. [Göycək] *sayıq yatmalı idi..* Ə.Əbülhəsən. *Reyhan tez-tez oyanaraq; Gecəni çox sayıq yatdı.* M.Dilbazi.

SAYIQLAMA 1. “Sayıqlamaq”dan *f.is.*

2. Huşunu itirmiş xəstənin, yaxud yuxuda olan adamın ağzından çıxan rəbitəsiz, mənasız sözlər. *Hüseyn bu qayda ilə şəhərə kimi yarı qızdırma, yarı sayıqlama içərisində yatdı.* S.Rəhman. *O, ətrafında zəif iniltilər və sayıqlamalar eşitdi.* Ə.Məmmədخانlı. *Səməndər bunun sadəcə sayıqlama olduğunu düşünüb güldü.* B.Bayramov. // Ümumiyyətlə, mənasız, məntiqsiz sözlər haqqında.

SAYIQLAMAQ *f.* 1. Huşunu itirmiş halda və ya yuxuda ikən rəbitəsiz, aydın olmayan sözlər danışmaq. *Bütün gecəni sayıqlamaq. – Anaxanın gecə [xanın] yuxuda sayıqladığını .. dəfələrlə eşitmişdi.* Çəmənzəminli. *Birinci günlər Yaqut qızdırma içərisində sayıqlayı, yavaş-yavaş gözlərini açırdısa da, lakin heç kəsi tanıdırdı.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *məc.* Ağlına gələnə danışmaq, rəbitəsiz, məzmunuz sözlər danışmaq; sarsaqlamaq. [Xacə Nizam:] *Kimdir bu? Nəçin böylə sayıqlar?* H.Cavid.

SAYIQLIQ *is.* İşində, hərəkətində sayıq, ehtiyatlı, diqqətli olma; oyanıqlıq, ayıqlıq, sərvaxtlıq. *Sayıqlıq göstərmək. – [Qurbanəli:] Mən sayıqlığımı itirə bilmərəm.* M.İbrahimov. *Əhməddəki sinfi sayıqlıq və möhkəm iradə Yusifin fikrini alt-üst etmişdi.* Ə.Vəliyev.

SAYILI *sif.* 1. Sayı az olan, az təsadüf edilən, az görülən, tək-tək olan. *Bəzi hadisələr tarixdə sayılıdır.*

2. Sayı, miqdarı bəlli olan. *Sayıli kitablar.*

SAYILMA “Sayılmaq”dan *f.is.*

SAYILMAQ *məc.* 1. Hesablanmaq, sayı, ədədi bilinmək. *Kitablar sayılıb qurtardı. Siyahılar sayıldı.*

2. Hesab edilmək, bilinmək, ...kimi qiymətləndirilmək. [Rzaquluxan] *kəndlilərin içində azadiyyət sözləri danışdığı üçün başqa kənd sahibləri tərəfindən mənfur sayılırdı.* M.S.Ordubadı. *..Ərə gedib boşanmaq böyük bir qəbahət sayılırdı. Çəmən-zəminli. // ...kimi tanınmaq, hesab edilmək. Sayılırsan vətən övladlarının bir fərdi; Vətən imdadına işdə çağırır hər fərdi.* A.Səhhət. *Bibiheybət Bakının qədim neft rayonlarından biri sayılırdı.* M.Hüseyn. *Oğlan indi evin böyüyü sayılırdı.* S.Vəliyev.

SAYIR-BAYIR *sif.* və *zərf* Mənasız, məzmunsuz, rabitəsiz, məntiqsiz. *Sayır-bayır danışmaq. – Gülünün hərəreti çox artmışdı. O çapalayı, məzmunsuz və sayır-bayır danışdı.* S.Rəhimov. [Şirəli] *köhnə ayaşlar kimi sayır-bayır danışdı.* M.Hüseyn.

SAYQA *is. zool.* Xortum kimi burnu və lirayaoşsar buynuzları olan gövşəyən qoşadırmaqlı heyvan, antilopun bir növü.

SAYLAŞMA "Saylaşmaq"dan *f.is.*

SAYLAŞMAQ *f.* Dayazlaşmaq (göl, çay, dəniz və s. haqqında).

SAYMA "Saymaq"dan *f.is.*

SAYMAQ *f.* 1. Rəqəmləri sıra ilə demək, sadalamaq, sanamaq. *Yüzə qədər saymaq. – Salman ona qədər saydı.* S.Rəhimov. [Yusif Hümətə:] *Barmağınla sayırsan ki, filanı-filanı doldurmuşuq, yaxşı eləmisiniz.* B.Bayramov. // Miqdarını bilmək üçün hesablamaq. *Günləri saymaq. – Koroğlu da başladı pulu saymağa. "Koroğlu". ..Bir qoca rus arvadı pullarını sayırdı.* Ə.Haqverdiyev. [Şahin Fırıngöz:] *Onu demək istəyirəm ki, çox oxumuşam, hamısını bəlkə də saya bilmərəm.* B.Bayramov.

2. Bir-bir adlarını çəkmək, eyni cinsdən olan şeyləri adbaad sıra ilə demək; sadalamaq. *Kitabları saymaq. Uşaqları saymaq. – Sində yaralarım saydı, dedi, min cərrah; Səhv edib, hələ bu mindən birinin sayı deyil.* S.Ə.Şirvani. *..Saydığımız ağalar ən hörmətli üləmə və sadət zümrəsindəndirlər.* C.Məmmədquluzadə.

3. *məc.* Ehtiram etmək, hörmətini saxlamaq, hörmət etmək; hesablaşmaq. *Sayanın quluyam, saymayanın ağası.* (Ata. sözü). *Əsgər indi səni sayacaq.* Ə.Əbülhəsən. *Quliyev bu adamların onu bir o qədər də saymadıqlarını başa düşürdü.* Ə.Sadiq.

4. Ehtiyat etmək, çəkinmək. [Nəbi:] *Qubernat, naçalnik gəlsə, saymaram; Düşmənin qanından içsəm, doymaram. "Qaçaq Nəbi".*

5. *məc.* Bilmək, hesab etmək. [Hacı Qara:] *Mənim sözlərimi zarafat sayırsınız? M.F.Axundzadə. Özünü yenidən dünyaya gəlmiş sayırdı. Mir Cəlal. Samirə mənim bu arzumu adi zarafatlarımdan biri sayırdı.* M.Hüseyn.

◊ Saymaqla bitməz (qurtarmaz) – həddindən çoxdur, sayı-hesabı yoxdur. *Saymaq ilə bitən deyil göstərdiyin hünərlər; Bülbül deyir bağçalarda dastanını hər səhər.* S.Vurğun.

SAYMAMAZLIQ bax **saymazlıq**. [Zaman:] *Daha bu yerədək adamı saymamazlıq olmaz ki? Ə.Haqverdiyev.*

SAYMAZ *sif.* 1. Saymayan, məhəl qoymayan, vecinə almayan, diqqətsiz, laqeyd, başısoyq. *Saymaz adam. // Zərf mənasında. Saymazcasına, saymazyana, etinasız. Saymaz keçmək. Saymaz cavab vermək.*

2. İkrahlı baxılan, sayılmayan, avara, vecsiz. *Saymaz it adam tutar.* (Ata. sözü).

SAYMAZCA bax **saymazcasına**. *Usta Qiyas saymazca və ağır-ağır evə girib göstərilən yerdə oturdu..* M.İbrahimov.

SAYMAZCASINA bax **saymazyana**.

SAYMAZLIQ *is.* Etinasızlıq, hörmətsizlik, saymaz münasibət. *Ağca qarışa ərinin bu saymazlığı elə ağır gəldi ki, o dözməyib yerindən qalxdı.* Ə.Əbülhəsən.

SAYMAZYANA *zərf* Saymaz, saymazlıqla, etina etmədən, etinasızlıqla, saymazcasına. *Saymazyana danışmaq. Saymazyana ötüb getmək. – [Məmməd bəy Səfərə:] İndi biz də saymazyana düşərgəyə girərik, elə birlərlər ki, .. ot dalınca getmişdik. Çəmən-zəminli. [Əjdər] ..saymazyana geriye nəzər salırdı.* S.Rəhman.

SAYMAZYANALIQ *is.* Saymazyana hərəkət, saymazlıq, etinasızlıq. *Saymazyanalıq etmək.*

SAYRI *sif. qəd.* Xəstə. *Qurbani der:* kön-lüm bundan sayrıdır; Nə etmişəm, yarım mən-dən ayırıdır? Qurbani.

SAYRILMA "Sayrılmaq"dan *f.is.*

SAYRILMAQ bax **sayrımaq** 1-ci mə-nada. *Siyah zülfün buxaq altında qıvrılır; Ala gözlər can almağa sayrılır.* M.P.Vaqif. *Sən iti addımla qoşarkən iləri; Sayrılısın, gurlasın çaldığın kaman, hey!* M.Müşfiq.

SAYRIŞMA "Sayrımaq"dan *f.is.*

SAYRIŞMAQ *f. 1.* Titrək, zəif işıq saçmaq, parlamaq, şəfəq buraxmaq. *Məğrib səmtində hələ ulduzlar göy üzündə sayrışırdı.* F.Kö-çərli. *Gecə idi, göydə ulduzlar sayrışırdı.* S.Rəhman. *Bir-birinə sığınan ulduzlar sayrışmağa başladı.* B.Bayramov. // *məc.* Bəli-rmək, görünmək. *Ana! Bayaq gördüm Meh-ribanıtək; Üzündə sayrışır xalları tək-tək.* S.Vurğun. *Sənin gözlərinmi gənclik çağında; Yoxsa nərgizlərin sayrışıb oynar?* M.Müşfiq. *Payızın sonu olduğuna baxmayaraq, evlərin qarşılardakı bağçalarda al-əlvan güllər, çiçəklər sayrışırdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Qaçışmaq mənasında. *Naşı ovçu bərə bəklər, əylənər; Marallar sayrışar yollara doğru.* "Qurbani".

SAY-SEÇMƏ *sif.* Seçilən, müəyyən üs-tünlüyü olan; seçmə. *Koroğlu həmişə yazıq-yuzuğun, alından iş gəlməyən adamların da-lınca ya özü gedər, ya da dəlilərin say-seçmələrindən göndərər.* "Koroğlu". *Aşıq Ələsgər .. gördü ki, bir-birinnən say-seçmə oğlanlardı.* "Aşıq Ələsgər".

SAYSIZ *sif.* və *zərf* Sayca, miqdarca çox olan, sayılması mümkün olmayan, həddən artıq çox, saysız-hesabsız. *Saysız qoşun.* *Say-sız uşaq toplaşmaq.* – *Kameralarda saysız adam vardı.* M.Hüseyn.

SAYSIZ-HESABSIZ bax **saysız**. *Saysız-hesabsız adam.* – .. *Saysız-hesabsız soyğunçu tayfa atlarının ayağı altında torpaq .. bərkimişdi.* Ə.Məmmədخانlı. *Gül və bülbül haq-qında saysız-hesabsız əfsanələr hamıya mə-lumdur.* M.Rzaquluzadə.

SAYTAL *sif. məh.* Boylu-buxunlu, enli-kürək, bazburudlu; yekə, iri, sağlam. *Saytal adam.* – [Alo:] *Qanlı hər adama əl vurmaz. O həmişə saytal axtarar, – dedi.* S.Rəhimov. // *İri, yekə, kök, ötlü.* *Saytal qoç.* – [Feyzi] *sürünü saymamışdan qabaq on baş saytal*

quzulu qoyun seçib öz alaçağının yanına ötür-müşdü. B.Bayramov.

SAZ¹ *is.* [fars.] Mizrabla çalınan, armud-vari çanağı olan simli xalq çalğı aləti. *Saz çal-maq.* – [Rəsul:] *Mənə bir saz verin, dərdimi sazla deyəcəyəm.* "Aşıq Qərib". *Sonra əlinə aldı qonağım bir qızıl saz; Qanadlandı, dur-madı, bilməm nəcin yerində.* M.Müşfiq.

SAZ² *sif.* [fars.] 1. İşlətmək üçün tam ya-rarlı, hazır halda olan; sınığı, zədəsi, nöqsanı olmayan; yaxşı təmir olunmuş. *Saz maşın.* *Saz alət.* *Saz saat.* – [Xortdan:] *Bala, fayto-nun sazımı? Ə.Haqverdiyev.* *Ahınca xəbəri qaçmışdı birbaş; Çiyində saz tütəng, beldə patrondaş.* H.K.Sanlı. □ **Saz eləmək (et-mək)** – düzəltmək, qaydaya salmaq, uyğun-laşdırmaq. *Sən də, gözüm, Allaha baxıb zülmü az eylə; Peyvəstə könül yıxsan əgər, bir də saz eylə.* M.P.Vaqif. *Mən demənəm dərdü-qənim az eylə; Daim meylin meylim ilə saz eylə.* Q.Zakir. **Saz olmaq** – uyğun olmaq, bərabər olmaq, tay olmaq. *Zaman sənə saz olmasa, sən zamana saz ol.* (Ata. sözü). *Yara yar saz olmasa; Pünhanda tər-tər ağlar.* (Bayatı).

2. Möhkəm, qıvrıq, sağlam, dözümlü. *Bə-dəncə saz.* *Canı-başı saz.* – [Muxtar] *Feyzini səsləyib iki saz at yəhərləməsini tapşırdı.* B.Bayramov. // *Yaxşı, yerində.* *Onu Taşazda gördüm, kefi saz; Ətirli tağlardan qovun də-rərkən.* S.Rüstəm. // **Sazdır** şəklində – yax-şıdır, düzgündür, qaydasındadır, yerindədir mənalarda. *Demək ki, keyfiniz sazdır.* M.S.Orduvadi. [Süleyman:] *Şükür Allaha, hər şey öz yerində sazdır.* Ü.Hacıbəyov. [Aslan starşinaya:] *Hər şey öz qaydasındadır, maşın sazdır.* S.Vəliyev.

SAZAQ *is.* Bərk soyuq, şaxta. *Sazaq ada-mın əl-ayağını kəsirdi.* S.Rəhimov. – *Qar yağırımı? – Elə yağır... sazaq qılınctək kəsir.* Ə.Cəmil. // *Quru soyuq külək.* [Həcər:] *Gorusun düzündə qopubdur sazaq...* "Qaçaq Nəbi". *Qaranlıq qatılışır, əl-ayaq çəkilir, gündüz adama xoş gələn sərinlik sazağa çev-rilirdi.* Mir Cəlal. *Şər qarışır, sazaq başla-yırdı.* İ.Hüseynov.

SAZAQLI *sif.* Kəskin küləyi, sazağı, so-yuğu olan; şaxtalı. *Sazaqlı hava.* – *Sazaqlı bir sabah idi, yel adamı kəsirdi.* Çəmənzəminli.

Quru sazaqlı bir gündə Novruz yaş əlcəklərini topun qızmış lüləsi üstündə qururdu. R.Rza. Səhər tezdən sazaqlı qış gününün yenicə gözünü açdığı dəqiqələrdən [Ağbala] gəlib laboratoriya qabağında [Reyhani] gözlədi. Mir Cəlal.

SAZAN *is. zool.* Əsasən qamışlıq, ya durgun şirin sulara yaşayan, iri pulları olan balıq növü.

SAZANDA *is. [fars.] köhn.* Çalğıçı. *Xan uşaqları Keçiliyə həm ova, həm də kefə gədiklərindən yanlarıncə qrammofon, xanəndə, sazəndə və bolluca araq-çaxır gətirmişdilər. E.Sultanov. Bir az da sazəndə, zurnaçı çalsın; Ruhunuz burada ləzzət də alsın. H.K.Sanlı. Xanəndə və sazəndələr isə çalğı taqımını buraxıb bir tərəfə gedərlər. H.Cavid.*

SAZANDAR *bax sazanda.* [Pəri:] *Anam sazandar və lazımlı şeylərin hamısını mühəyyə edib, toy bu günlərdə başlanasıdır. C.Cabbarlı. Qurtardı dəsəhı zurnaçı Qazar; Götürdü tarını sonra sazandar. H.K.Sanlı. Cunalı bir xanım çıxdı eyvanə; Baxdı sazandara soyuq, bigana. M.Rahim.*

SAZBƏND *is. [fars.] köhn.* Saz bağlayan, saz qayıran usta. *Qəmbər onu apardı sazbəndin yanına. “Abbas və Gülgöz”.*

SAZÇALAN, SAZÇI *is.* Saz çalan çalğıçı. *Sazçalan gözəl bir aşıq mahnısı çaldı. Sazçı qızlar ansamblı.*

SAZİŞ *is. [fars.] 1.* Qarşılıqlı razılığa gəlmə, qarşılıqlı razılıq, anlaşma, fikir birliyi, həmrəylik, birlik. *Məişət ilə məktəbin məbəy-nində əsla ittifaq və saziş yoxdur. F.Köçərli.*

2. Müqavilə. *Beynəlxalq sazişlər. Sazişi pozmaq. Sazişə riayət etmək. □ Saziş bağlamaq* – bir məsələ haqqında danışıq aparıb razılığa gəlmək, müqavilə bağlamaq.

◇ Saziş etmək (ələmək) *köhn.* – uyğunlaşmaq, ümumi dil tapmaq, düzəlişmək, uzlaşmaq, ünsiyyət tapmaq. *Ol gül üzərdə ərəqin xoş səfası var; Türfə budur ki, saziş edər atəş ab ilə. Q.Zakir. O vaxt acıqlı, qaş-qabaqlı və mütəkəbbir müəllimlər ilə saziş ələmək doğrudan da ən çətin məsələlərdən birisi idi. F.Köçərli.*

SAZİŞÇI *is.* Sınıf düşmənlə saziş, barışma, uzlaşma siyasəti aparən adam. // *məc.* Razılaşma, güzəşt tərəfdarı.

SAZİŞÇİLİK *is.* Sınıf düşmənlə uzlaşma, barışığa gəlmə, ona güzəştə getmə; sınıf düşmənlə barışma siyasəti.

SAZLAMA “Sazlamaq”dan *f.is.*

SAZLAMAQ *f.* Saz hala salmaq, düzəltmək, təmir edib işləmək üçün hazır hala salmaq. *Maşınları sazlamaq. // Hazır vəziyyətə gətirmək. Nəbi [Məmmədəli bəyi] vurmaq istəmişə də, amma yenə keçmiş yadına salıb aynalıni sazlayır. “Qaçaq Nəbi”. Tez aç qatarını, sazla tufəngi; Başlayaq könümüz sevdiyi cəngi. H.K.Sanlı. // Qaydaya salmaq, sahmana salmaq, hazırlamaq, qayırmaq. [Hacı Həsən:] Kabla Fatma, dəxi durmaq vaxtı deyil, ev-eşiyi sazla. C.Məmmədquluzadə. [Arvad:] Hovuzun başında, kölgədə xalça salaram, samovarı sazlayıb qoyaram hovuzun başına, yaxşı çay dəmlərəm. E.Sultanov. O, maxorka papiros sazladı, səngərin ritübatlı divarına söykənərək .. papirosunu dumanlatmağa başladı. H.Nəzərli. // Təşkil etmək, düzəltmək. O vaxt mən gördüm ki, bu on səkkiz manat qəzetə üçün xüsusi bir mətbəə sazlamağa sərf olunur. C.Məmmədquluzadə.*

SAZLANMA “Sazlanmaq”dan *f.is.*

SAZLANMAQ *f.* Saz hala gəlmək, düzəlmək, sahmana düşmək, hazırlanmaq.

SAZLAŞMA “Sazlaşmaq”dan *f.is.*

SAZLAŞMAQ *f.* Saz olmaq, yaxşılaşmaq; işi, vəziyyəti, sağlamlığı yaxşı halda olmaq.

SAZLIQ *is.* Saz şeyin halı, vəziyyəti. *Aqrəqatın sazlığı. Motorun sazlığı. // Sağlamlıq, canı-başı saz olma.*

SE “S” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

SEANS [*fr.*] Bir işin icrasının arasıkəsilmədən davam etdiyi müddət, vaxt. *Kinoya gündüz seansına билет almaq. Masaj seansı. – Saat on birdə başlanan seansa qalmaq olmazdı. M.Hüseyn. Özünüməsajlama seanslarının hər biri sığallama ilə başlanır və sığallama ilə qurtarır. Ə.Babəyev.*

SEÇİCİ *is.* Seçkidə iştirak edən, yaxud seçkidə iştirak etməyə hüququ olan adam. [Kətib] *qısa bir çıxış etdikdən sonra seçicilərin görüşünə gəlmiş namizəd barəsində də bir neçə kəlmə deyib, danışmaq üçün sözü Cahangirova verdi. S.Qədirzadə.*

SEÇİLƏN *f.sif.* 1. Seçki nəticəsində seçilmiş. *Seçilən namizədlər.* // İs. mənasında. *Akademiyaya seçilənlər. Seçilənlər arasında cavanlar çoxdur.*

2. Nəzərə çarpan, fərqlənən, fərqləndirilən, başqalarından ayrılan. *Firəngizin qashları tünd-qara deyildi, onda güclə seçilən qızılı bir parıltı nəzərə çarpırdı.* B.Bayramov.

SEÇİLMƏ "Seçilmək"dən *f.is.*

SEÇİLMƏK *məch.* 1. Səsvərmə nəticəsində üstünlük almaq. *İclasa sədr seçilmək.*

2. Hər hansı xüsusiyyətinə, keyfiyyətinə və s.-yə görə başqalarından fərqlənmək, ayrılmaq. *Qız ala gözləri ilə rəfiqələrindən seçildi.* – *Kamran bu barədə bizim hamımızdan seçildi.* M.Hüseyn.

3. Nəzərə çarpmək, görünmək. *Kəndin evləri ağaclar içində güclə seçildi.* H.Seyidbəyli.

SEÇİLMİŞ 1. *f.sif.* Səsvərmə nəticəsində üstünlük verilmiş, intixab edilmiş. *Qurultaya seçilmiş nümayəndələr.*

2. *sif.* Çap edilmək üçün ayrılmış və bəyənilmiş. *M.F.Axundzadənin seçilmiş əsərləri.* A.Şaiqin seçilmiş əsərləri.

SEÇİM *is.* 1. Seçib götürmə. 60-cı illərdə .. yazıçılar indi mövzu seçimində, yaradıcılıq axtarışlarında nisbətən sərbəst idilər. İ.Qasımzadə.

2. Çəşid, assortiment.

SEÇKİ *is.* Hər hansı bir vəzifəni yerinə yetirmək üçün səsvərmə yolu ilə deputat və s. seçmə (bu mənada əsasən cəmdə işlənilir). *Hamı seçkilərə! – On səkkizi tamam olub, on doqquza girəcək o; Sabah bizim seçkilərdə ilk səsinə verəcək o.* N.Rəfibəyli.

SEÇKİQABAĞI *sif.* Seçkilərin yaxınlaşması ilə əlaqədar olan, yaxınlaşan seçkilər şərafinə olan, seçkidən qabaq olan. *Seçki-qabağı yığıncaqlar. Keçən gün seçkiqabağı məni seçicilər arasında kütləvi iş aparmaq üçün Xidrihyə göndərdilər.* S.Rəhman.

SEÇKİLİ *sif.* Seçki ilə olan, seçilən. *Seçkili vəzifə.*

SEÇMƏ¹ 1. "Seçmək"dən *f.is.*

2. *sif.* Oxşarlari, bənzərləri arasında ən yaxşısı, ən ələsi, ən gözəli, ən xoşa gələn; əla, ən yaxşı. *Seçmə üzük. Seçmə xalça.* – *Ağır sandıq seçmə parçalarla dolu idi.* Mir Cəlal.

3. *sif.* Ən hörmətli, ən görkəmli, ən seçilmiş, ən sayılan. *Toya seçmə adamları çağırmaq.* – [Bəhlul:] *..Mərziyənin xətrinə mən də çox yerə seçmələr (is.) sırasında dəvət edildim.* B.Bayramov.

4. *is. biol.* Canlı təbiətin inkişafı prosesində həyatın dəyişən şəraitinə ən çox uyğunlaşmış orqanizmlərin davam gətirib yaşaması. *Beləliklə, mühit amilləri şəraiti ilə əlaqədar olaraq seçmə nəticəsində camışlarda tənəffüs (südlük) tipi formalaşmışdır.* A.Ağabəyli. // *Seleksiya.* [Qarabağ atı] *xalqın uzun əsrlər boyu apardığı yaradıcılıq işi nəticəsində, xalq seçməsi (selleksiyası) nəticəsində yaranmışdır.* "Qarabağ atı".

5. *sif. məc.* Gözəl, xoş, ürəyəyatan. *Birinə göz edirdi, bəzisinə gülümsünürdü və kimisinə də seçmə bir kompliment deyib nəzərini özünə cəlb edirdi.* Çəmənzəminli.

SEÇMƏ² *is.* Saçma, qırma. *Məni oğru bilib seçməni qarnıma doldurar.* Mir Cəlal.

SEÇMƏK *f.* 1. Hər hansı bir əlamətinə görə çoxları arasında birini bəyənilib ayırmaq, ona üstünlük vermək. *Zövqünə görə parça seçmək. Qız seçmək.* – *Qızılıgülü biçmişəm; Üstündə and içmişəm; Min gözəlin içində; Bircə səni seçmişəm.* (Bayatı). [Cahan:] *Val-lah, gedərəm, dolanaram, gəzərəm, baxaram, bəyanərəm, seçərəm, bir qız alaram ki, adam baxanda ağıl gedər.* Ü.Hacıbəyov.

2. Müəyyən bir şeyə, sənətə, işə və s.-yə daha çox maraq göstərmək, onu daha üstün tutmaq, üstünlük vermək. *Mühəndis sənətini seçmək. Müəllimliyi seçmək.*

3. Yaxşını pisdən ayırd edə bilmək. *Mey tökərdin, içərdik; Xeyri, şəri seçərdik; Bir əkər, bir biçərdik; Biz qardaş deyilmirik?* Ə.Cavad. [Balaxanın Dadaşı hədələdi:] *Bu iki gözün o qazamatın bir dar deşiyindən işıldayanda baxarsan, adamı seçərsən, tanıyarsan.* S.Rəhimov.

4. Müəyyən vəzifəni, tapşırığı yerinə yetirmək üçün səsvərmə yolu ilə bir və ya bir neçə şəxsə üstünlük vermək. *Prezidium seçmək. İclasa sədr seçmək. Qurultaya nümayəndələr seçmək.* – [Tələbə:] *Məni ictimaiyyət dərnəyinə sədr seçdilər.* Qantəmir.

5. Müəyyən bir işi yerinə yetirmək üçün gün, vaxt, saat ayırmaq, təyin etmək. *Müza-*

kirə üçün şənbə gününü seçdilər. Seminar üçün həftənin birinci gününü seçdilər.

6. Müəyyənləşdirmək, təyin etmək, ayırd etmək, bir-birindən ayırmaq. *Açılan güllələrin haradan, kimə atıldığını seçmək də çətin idi.* Mir Cəlal. [Vahid:] *Lakin [anamin] oxuması ilə aqlamasını seçmək çətin idi.* B.Bayramov.

7. *məc.* Görə bilmək, görüb fərqləndirmək. *Uzağı seçmək. Yazını seçə bilmədim. – Diqqət ilə baxıb tələni seçdi; Yavuşa düşməyib uzaqdan keçdi.* Q.Zakir.

♦ **GÖZÜ seçməmək** – **bax göz.** [Mozalan bəy:] *Ancaq “Molla Nəsrəddin” qəzetinin yazısını gözüüm əməlli seçmir.* Ə.Haqverdiyev. *Maya kitabı aldı, lakin oturduğu yerdə işıq az olduğundan gözü hərfləri seçmədi.* M.İbrahimov.

SEÇMƏ-SEÇMƏ *sif.* Ən yaxşı, ən seçilmiş. *Məclisə seçmə-seçmə adamlar gəldilər. – [Mehdiqulu:] Kəndin seçmə-seçmə oğlanlarını uşaq kimi iclasdan bayıra tökürəm.* Mir Cəlal.

SEGAH *is.* [fars.] *mus.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Məclisin dalından kamança səsi eşidilir. Kamança segah çalır.* Ə.Haqverdiyev. *Dodaqaltı segah deyən qoca bənnalar; Sal daşlardan təməl qoyur, divar höürdü.* Ə.Cəmil.

2. *tar.* Orta əsrlərdə Qərbi Avropada: eyni sənətlə məşğul olan şəhər sənətkarlarının təşkilatı.

SEHR *is.* [ər.] 1. Köhnə mövhumı təsəvvürlərə görə, guya insanlara və təbiətə təsir yetirməyə qadir olan ecəzkar üsullar: ovsun, cadu, gözbağlayıcılıq. [Müsyö Jordan:] *Əlbəttə sehrdir, mat qalmalı idi, bir türfətüleyndə qəflətən Parij xarab olubdur.* M.F.Axundzadə.

2. *məc.* İnsanı heyran edən hünər, məharət, qüvvə. *Arzulardan arzu doğur... Yoxdur sonu arzusun; Bağlanmışdır mənə dolu; Sehrinə hər kəs onun.* N.Xəzri.

SEHRBAZ *is.* [ər. sehr və fars. ...baz] Sehrbazlıqla məşğul olan adam; ovsunçu, gözbağlayıcı. *Bu sehrbaza zirək, sağlam, gənc bir köməkçi lazımdı.* S.Vəliyev.

SEHRBAZLIQ *is.* Sehrbazın işi, məşğələsi, ovsunçuluq, gözbağlayıcılıq.

SEHRKAR *sif.* [ər. sehr və fars. ...kar]

1. **Bax sehrbaz.** [Əbülhəsənbəy:] *Ah, bu qız nə qədər sehrkar bir qız imiş.* M.S.Ordubadı.

2. *məc.* Məftunedici, füsunkar, fəvqəladə gözəl. *Doğrudan da bu saat Qarış və Mayanın üzündə ürəklərinin dərinliklərindən qalxan həmişə sehrkar bir cazibənin, həmişə xoş bir səadətin işıqları oynayırdı.* M.İbrahimov.

SEHRKARLIQ *is.* 1. **Bax sehrbazlıq.**

2. *məc.* Məftunedicilik, füsunkarlıq, fəvqəladə gözəllik. *Qılınç çəkdi hüsnün sehrkarlığı; Xan danışa bilmir, susur lal kimi.* B.Vahabzadə.

SEHRLƏMƏ “Sehrləmək”dən *f.is.*

SEHRLƏMƏK *f.* 1. Ovsunlamaq. *Artıq ikinci dəfə idi ki, maral [ovçunu] bu cür sehrləyirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *məc.* Məftun etmək, valeh etmək. [Məzlum Aslana:] *Skripka məni sehrlədi və onu bağrıma basıb çalmağa başladım.* S.Vəliyev. *Dünənə-sırağagünə kimi hamının nəzərində bir “ana uşağı” olan Şəhpəri birdən-birə Yusifi sehrləmişdi.* B.Bayramov.

SEHRLƏNMƏ “Sehrlənmək”dən *f.is.*

SEHRLƏNMƏK *məc.* 1. **Bax ovsunlanmaq.** [Ayna] *artıq tamamilə sehrlənmişdi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. *məc.* Valeh olmaq, məftun olmaq, vəcdə gəlmək. *O bu ilk dialoqda Hüseynin füsunkar səsinə sehrlənmişdi.* S.Rəhman.

SEHRLİ *sif.* 1. Ovsunlu, ovsunlanmış, sehrlənmiş (nağıllarda). *Sehrlı xalat. Sehrli papaq.* // *məc.* Əsrarəngiz, fantastik, sanki xəyal aləmində cərəyan edən. [Sənubər] *layihəni unudub dumanlı, sehrli bir aləmlə qovuşdu, xəyallarla əlləşməyə başladı.* B.Bayramov. [Teymur:] *Göstər bizə o sehrli çeşməni.* M.Seyidzadə.

2. *məc.* Füsunkar, valehedici, cazibədar.

SEX [alm. seche] 1. Sənaye müəssisəsinin, istehsal prosesinin müəyyən sahəsilə məşğul olan şöbəsi. *Sex ustası.* – [Lövhədə] *..hər sexin gündəlik işləri haqqında məlumat yazılıb asılırdı.* Ə.Sadiq. *Nəç gün idi ki, onların zavodu yeni bir sexi işə salmağa hazırlayırdı.* H.Seyidbəyli. // Belə şöbənin yerləşdiyi bina. *Ehtiyat xala .. ipək fabrikində, boyaq-naxış sexində çalışırdı.* Mir Cəlal.

SEKÂM *is.* [fr.] Rəngli televizianın yad-daşlı ardıcıl sistemi.

SEKRÉSIYA [lat. secretio – ifraz] *fiziol.* Vəzilərin orqanizmin fizioloji fəaliyyətinə lazım olan şirələri hazırlayıb ifrazetmə prosesi.

SEKRÉT [lat. secretus – ayrılmış] *fiziol.* İnsan və heyvan bədənində vəzilərin hazırladığı maddə (mədə şirəsi, tüpürcək və s.).

SEKRETÉR [fr. secretaire] Üstündə yazı yazmaq üçün açılıb-örtülən qapağı (taxtası) və kağız və s. qoymaq üçün gözlləri olan yazı stolu növü və ya şkaf.

SEKS is. [lat.] Kişi və qadın arasında fiziki yaxınlıq.

SÉKSIYA [lat. sectio – bölmə] 1. Bir idarənin, təşkilatın, cəmiyyətin və s.-nin şöbəsi və ya yarımshöbəsi; bölmə. *Univermağın hazır paltar seksiyası.* – [Tələbə:] *Biologiya elminə maraqlandığımdan təbiyyat şöbəsinin bioloji seksiyasında oxumağa başladım.* T.Ş.Simurq. // Xüsusi məsələləri müzakirə etmək üçün qurultayda, konfransda ayrılan bölmələrdən biri. *Konfransın seksiyalar üzrə işi.*

2. *tex.* Qurğunun, tikilinin və s.-nin bir sıra detallardan, hissələrdən ibarət olan hissəsi; blok. *Boru kəmərinin seksiyaları. Evin seksiyaları.* – *Nov sistemi ayrı-ayrı seksiyalarla məhlulun cərəyanı kəsilmədən təmizlənilir.* S.Quliyev.

SÉKSTA [lat. sexta – altıncı] *mus.* 1. Diatonik qammanın altıncı pilləsi.

2. Diatonik qammanın birinci pilləsi ilə altıncı pilləsi arasında fasilə.

SÉKTA [lat. secta – nəzəriyyə, məktəb] Hakim dindən ayrılmış dini icma; təriqət.

SEKTÁNT [lat.] Təriqətcisi.

SEKTOR is. [lat.] Bölmə, şöbə, sahə.

SEKUNDÁNT [lat. secundans (secundantus) – köməkçi] 1. *köhn.* Dueldə iştirak edənlərdən hər birinin şahidi və vasitəçisi. [Silvio:] *Üç sekundantımla birlikdə təyin edilmiş yerdə dayanmışdım.* Puşkindən. [Hüseyn:] *Qardaşlar, buraya zəhmət çəkin, siz burada bizim sekundantımız olun.* Ə.Haqverdiyev.

2. *idm.* İdman (boks, şahmat) yarışı iştirakçısının vasitəçisi və köməkçisi.

SEL is. [ər.] 1. Güclü yağmurlardan və ya əriyən qarlardan əmələ gələn, qarşısına gələn

nə varsa alıb aparan su daşqını; daşqın. *Yağısdan sonra güclü sel başladı.* – *Dağlardan axan sellər alaçıqlara dolub, bəzilərini yumalayıb aparır.* S.S.Axundov. *Haray çəkib gəlir bahar; Daşır sellər, aşır sular.* R.Rza. *Dağlara səs düşsün, çöllərə səda; Gurlayan sellərin dinlə səsinə.* N.Xəzri. □ **Sel kimi** – müqayisələrdə: çoxluq, bolluq bildirir. *Qan sel kimi axır. Pul sel kimi başından tökülürdü.* – *Eşşək qulaqlarını sallamış, xamuş durmuşdu, Əhməd də göz yaşlarını sel kimi axıdaraq yalvarmağında davam edirdi.* B.Talıblı. *Camaat, arvadlı-kışılı, sel kimi axıb gəlirdi.* B.Bayramov.

2. *mac.* Arasıkəsilmədən hərəkət edən insan kütləsi, izdiham, axın haqqında. [Əbül-həsən bəy:] *..Sən bu selin qarşısında dura bilməyəcəksən.* M.S.Orduvadi.

3. *xüs.* Bir yerdən çıxan maqnit, işıq, qaz və s. kütləsi. *İşıq seli. Qaz seli.*

SELAB is. [ər. seyl və fars. ab] 1. Sel suyu. *Dağdan selab gəlir.* – [Şahin:] *Görəsən, selabda deyilik ki?* B.Bayramov.

2. Selin axarkən yuyub əmələ gətirdiyi dərə, oyuk, arx; selin açdığı yol. *Dərin selab. Dayaz selab.* – *Bu zaman Mehdiqil [kişini] süpürüb tutdular. Qabaqlarına qatıb selabnan yuxarı çıxartdılar. “Qaçaq Nəbi”. Dəvəboynu deyilən dağın ətəyindəki iki selab üzərindən də kiçik körpülər salınmasına başlanmışdır.* İ.Əfəndiyev.

SELBASAR is. Sel suyu ilə sulanan yerlər, selin basdığı yerlər.

SELÉKSIYA [lat. selectio – seçmə] Heyvan cinsləri və ya bitki növlərini yaxşılaşdırma, habelə süni seçmə və ciftləşdirmə yolu ilə yeni heyvan cinsləri və bitki növləri yetişdirmə. *Seleksiya işlərinin xalq təsərrüfatı üçün böyük əhəmiyyəti vardır.* // Həmin işin nəzəriyyə və praktikası.

SELEKSIYAÇI is. Seleksiya mütəxəssisi, seleksiya ilə məşğul olan.

SELÉN is. [yun.] Kimyəvi element.

SELİK is. Bəzi heyvan və bitki hüceyrələrinin ifraz etdiyi suvaşqan maddə. *Balıq bədəninin səthi xüsusi sürüşkən seliklə örtülü olur.* Y.Əbdürrəhmanov.

SELİKLİ sif. anat. Seliyi olan, selik ayrıran. *Selikli qışa.*

SELİKVARI *sif.* Seliyəoxşar, selik kimi. *Selikvari maddə.*

SELİNTİ *is.* 1. Selin yuyub apardığı yer, selin yatağı, selin açdığı yol. *Selinti yerlərin və çayların üstündən yeni düzülən körpülər keçirilirdi.* S.Rəhimov.

2. Selin özü ilə gətirdiyi ağac, kol, kötük, çör-çöp və s.

SELİYƏOXŞAR *bax* **selikvari**.

SELKUPLAR *cəm* Krasnoyarsk ölkəsində və Tomsq vilayətində yaşayan şimal xalqı.

SELLƏMƏ *l. is.* Böyük əkin sahələrinə sel kimi axıdılan su. *Xanpərinin sahəsi selləmə sulandığı üçün isti günlərdə dərhal quraq-sıyrdı.* Ə.Vəliyev.

2. *sif.* Güclü yağış, şiddətli yağmur, ley-san yağış. [Sevdim kişi:] *Havalar düzəlir, ay uşaq, Allah eləyirdi, bir selləmə (z.) yağaydı.* Ə.Vəliyev. *Qoşqar qış aylarında adamın qurşağına çıxan qalın qarı, yazda tez saqqıldayan səmanı, selləmə yağışları .. lap körpəlikdən sevirdi.* İ.Hüseynov. // *İs.* mənasında. *Birdən selləmə başladı, iri yağış damcıları evlərin pəncərələrinə, küçələrin səkilərinə çırpıb, bütün şəhərə qərribə bir uğultu saldı.* H.Seyidbəyli.

SELLƏMƏK *f.* Selləmə üsulu ilə suvarmaq.

SELLƏNMƏ "Sellənmək" *dən f. is.*

SELLƏNMƏK *f.* Sel kimi axmaq, selə çevrilmək. *Gecə-gündüz, vaxtbivaxt ağlaram; Çəşmin yaşı Ceyhun olur, sellənir.* Qurbani. *Yağ, yağışım, sellənərək; Sırmalanıb tellənərək!* M.Müşfiq.

SELLİ *sif.* Çox sel olan; çox yağışlı, yağ-murlu, sulu. *Selli aylar.* – *Yazın oğlan vaxtı, selli çağları; Qanıq ilə Qavrı, bir də dəli Kür; Birləşib üçü də, uçurur, tökülür.* H.K.Sanlı.

SELLİK *is.* Selin yuyub gətirdiyi qum, xırda daş, ağac parçaları və s.; selinti.

SELLİ-SULU *bax* **selli**.

SELLOFÂN [*lat.* cellula – hüceyrə və phanos – açıq, şəffaf] Sellülozdan hazırlanan nazik, şəffaf suburaxmayan elastik plyonka (şey bükmək və s. üçün işlənir). // Həmin materialdan hazırlanmış. *Sellofan kisə.*

SELLÜLÖİD [*lat.* sellula – hüceyrə və *yun.* eidos – növ] Tezalıqan elastik-plastik kütlə (müxtəlif şeylər, oyuncaq və s. qayrılır). [Kamal] *yazı masasının dalında oturmuş, rəngli, şəffaf sellüloid parçalarından quraşdırıldığı*

kiçik və gözəl bir təyyarə modelini qabağına qoyub ona baxırdı. M.Rzaquluzadə.

SƏLSİ [*xüs. addan*] Suyun donma nöqtəsindən qaynama nöqtəsinədək 100 dərəcəyə bölünmüş termometr.

SEL-SU *top.* Çox güclü yağış, su, yağmur, çox güclü sel. *Bir saatda sel-su hər yeri basdı.* – *Eyni anda ildırım çaxıb sel-su axan çölü gündüz kimi işıqlandırdı.* İ.Əfəndiyev. [Bayram kişi:] *Sel gücü də məlumdur, odur, Mingəçevirdə bir dəsgah başlanıb ki, selin-suyun gücü ilə düz-dünyaya işıq və qüvvət verəcək.* M.Rzaquluzadə.

SEL-SUCAQ *bax* **sel-su**. *Kəndi sel-sucaq basdı.*

SELVA *is.* Amazon çayı hövzəsində vaxtaşırı subasan rütubətli tropik meşələrə brazyalıların verdiyi ad.

SEMAFÖR [*yun.* sema – işarə və phoros – aparıcı] *d.y.* Yolun açıq və ya bağlı olduğunu maşinistə bildirmək üçün dəmir yollarındakı işıq signalı qurğusu. *Semafor açıqdır.* – *Əjdər, Cunyatovun göstərdiyi kimi, semafora qədər ağır addımlarla getdi, semaforun yanında münasib bir yer tapıb oturdu.* S.Rəhman.

SEMANTİK *sif.* Semantika (məna) ilə bağlı olan, semantika ilə əlaqədar olan. *Semantik təhlil.* *Sözün semantik həcmi.*

SEMANTİKA [*yun.* semanticos – anladan] *dilç.* 1. Sözün, ifadənin, qrammatik formanın mənası.

2. *Bax* **semasiologiya**.

SEMASIOLÓGIYA [*yun.* semasia – məna və logos – elm] Dilçiliyin söz və ifadələrin mənalarını və bu mənaların dəyişmələrini öyrənən bəhsi.

SEMASIOLÓJÍ *sif.* [*yun.*] Semasiologiya ilə bağlı olan, semasiologiyaya aid olan. *Semasioloji tədqiqat.*

SEMASIOLÓQ [*yun.*] Semasiologiya mü-təxəssisi.

SEMÉNT [*alm.* Zement] Tikinti işlərində istifadə edilən, su ilə qarışdırıldıqda suvaş-qan kütlə halına gələn, tez bərkiyən, tozşə-killi mineral maddə. *Həyatın ortasında se-ment töküldü, balaca bir bağça salındı.* Mir Cəlal. *Sement kisələri balaca təpə kimi bir tər-əfdə yığılmışdı.* M.Süleymanov. // Sementlə örtülmüş, sementdən hazırlanmış, sement olan.

Sement səki. Sement divar. – Sement döşəməsinə bahalı xalça salınmış bir hücrədə, göy döşəkçə üstündə çömbəlib oturan araçqınlı molla cəld ayağa qalxıb əmmaməsini başına qoydu. Mir Cəlal.

SEMENTÇİ *is.* Sement sənayesi işçisi, sement sənayəsində işləyən.

SEMENTLƏMƏ “Sementləmək”dən *f.is.*

SEMENTLƏMƏK *f.* 1. Sement məhlulu tökmək, sementlə malalamaq, üzərinə sement çəkmək, sementlə örtmək. *Divarı sementləmək. Səkini sementləmək.*

2. *tex.* Sementlə bərkitmək, aralarını sementlə doldurub möhkəmləndirmək. [Xanmurad:] *Sementlədiyimiz bəndi su yuyub aparıb.* İ.Əfəndiyev. *Çox keçmədi ki, Kamil borunu basdırıb sementlədi.* M.Süleymanov. // *məc.* Möhkəmlətmək, bərkitmək. [Kələntər:] *Mənə də Kələntər deyərlər, dövrəmi elə sementləmişəm ki, heç yeri qaza bilməzlər.* M.İbrahimov.

SEMENTLƏNMƏ “Sementlənmək”dən *f.is.* *Bülənd dərənin dibində sütunların sementlənməsinə baxırdı.* Ə.Əbülhəsən.

SEMENTLƏNMƏK *məc.* 1. Sementlə malalanmaq, sement çəkilmək.

2. *tex.* Sementlə bərkidilmək, sementlə möhkəmləndirilmək.

3. Bax **sementləşmək** 2-ci mənada.

SEMENTLƏŞMƏ 1. “Sementləşmək”dən *f.is.*

2. *geol.* Süxurların tərkib hissələrinin ərimiş mineral maddələrinə yapışib bərkiməsi prosesi.

SEMENTLƏŞMƏK *f.* Bərkiyib sementə dönmək, daşlaşmaq.

SEMENTLƏYİCİ *is. tex.* Sement çəkmək üçün, sementləməyə məxsus. *Sementləyici aqreqat.*

SEMENTLİ *sif.* 1. Tərkibində sement olan, sement qarışdırılmış. *Sementli beton.*

2. Sement çəkilmiş, sement qarışığı ilə malalanmış, sementlənmiş. *Sementli divar. Sementli quyruq.*

SEMƏSTR [*lat. semestris* – yarımillik] Ali və ya xüsusi orta məktəblərdə dərs ilinin yarısı. *Semestrin ortalarında texnikumda bir mənzərə çəkmək üçün müsabiqə elan olundu.* Mir Cəlal.

SEMİNAR [*lat. seminarium* – ocaq] 1. Ali məktəblərdə tələbələrin xüsusi fənn və ya mövzu üzrə keçirdikləri qrup məşğələsi. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən seminar.*

2. İxtisası, ideya-siyasi səviyyəni artırmaq üçün qruplarla keçirilən xüsusi məşğələ.

SEMİNARİST [*lat.*] Seminariya tələbəsi.

SEMİNARİYA [*lat. seminarium* – ocaq]

1. Keçmişdə: orta pedaqoji məktəb. *Müəllimlər seminariyası.* – [Musanın nəvəsi] *Qori seminariyasının pansionunda bircə il yaşadıqdan sonra mədəniyyət aləmində bu qədər tərəqqi etmişdi.* Qantəmir.

2. Orta ruhani məktəbi.

SEMİTLƏR [Bibliya əfsanələrinə görə insan nəslinin banilərindən olan üç qardaşdan birinin – Simanın adından] Qabaq Asiyada, Şimali və Şərqi Afrikanın bir hissəsində yaşamış və yaşayan xalqlar qrupu, samilər (buraya qədim babillilər, assurilər, finikiyalılar, qədim yəhudilər və başqaları, habelə müasir xalqlardan ərəblər, suriyalılar, yəhudilər və efioپیyalılar daxildir).

SEMİTOLÖGİYA [semit və *yun. logos* – elm, anlayış] Semit dillərini və mədəniyyətinə öyrənməklə məşğul olan elmlərin məcmusu.

SEMİTOLOJİ *sif.* Semitologiyaya aid və ya mənsub. *Semitoloji tədqiqat.*

SEMİTOLÖQ Semitologiya mütəxəssisi.

SEN *is.* Yaponiyada xırda pul.

SENÁT [*lat. senatus* – qədim] 1. Qədim Romada yüksək hakimiyyət orqanı. *Venesiyanın işlərini senat dolandırırtdı, padşahı yoxdu. Senat işə ibarət idi alınəsəb, dövlətmənd, ağıllı və insaflı əşxasın icmainsindən.* F.Köçərli.

2. İnqilabdan qabaq Rusiyada: ali məhkəmə vəzifəsini görən və dövlət aparatı üzərində nəzarəti həyata keçirən hökumət orqanı.

3. ABŞ-da konqresin baş palatası; Belçikada, Kanadada və bəzi başqa dövlətlərdə parlament.

SENÁTOR [*lat.*] Senat üzvü.

SENATORLUQ *is.* Senator vəzifəsi.

SENSUALİST [*lat. fəls.*] Sensualizm tərəfdarı.

SENSUALİZM [lat. sensus – duyğu] Duyğunun idrakın yeganə mənbəyi olduğunu iddia edən fəlsəfi cərəyan.

SENT is. [ing.] ABŞ və bəzi başqa ölkələrdə xırda pul.

SENTEŚIMO is. [isp.] Panama, Uruqvay və Çilidə xırda pul.

SENTİMENTÁL [fr.] sif. 1. Sentimentalizmlə əlaqədar olan, sentimentalizmlə bağlı olan. *Sentimental əsər. Sentimental mövzu.*

2. Çox tez təsirlənən, mütəəssir olan, həddindən artıq həssas olan, hissə qapılan. *Sentimental adam. Sentimental hisslər.* – [Reyhən Şahsuvarova:] *Görünür, siz o gecə çox sentimental bir əhvali-ruhiyyədəymişsiniz. İ.Əfəndiyev.*

SENTİMENTALİST [fr.] Sentimentalizm (1-ci mənada) cərəyanı nümayəndəsi. *Sentimentalist yazıçı.*

SENTİMENTALİZM [fr.] 1. XVIII əsrin ikinci yarısı və XIX əsrin əvvəllərində Avropada meydana gəlmiş ədəbi cərəyan (bu cərəyan nümayəndələrinin əsərlərində insan hissiyyətinə daha çox üstünlük verilir, zəiflərə və məzlumlara hüsn-rəğbət göstərilir. Sentimentalizmin ən səciyyəvi xüsusiyyəti həddindən artıq həssaslıq, hissə qapılmaqdan ibarətdir). *Füzulinin dörd əsr bundan əvvəl yazdığı sentimentalist əsərlər bu gün belə bütün sentimentalizm ədəbiyyatının ilk sıralarında gedə bilər. C.Cabbarlı.*

2. Bax **sentimentallıq**.

SENTİMENTALLIQ is. Həddindən artıq naziküreklilik, həssaslıq.

SENTİMO is. [isp.] Venesuela, İspaniya, Paraqvay və başqa ölkələrdə xırda pul.

SÉNTNER [alm. sentner, əsli lat. sentum – yüz] 100 kiloqrama bərabər metr ölçü sisteminin çəki vahidi. [Manya Fərmana:] *İstəyirəm hər hektardan yüz sentner xalis pambıq götürüm. Ə.Sadiq. [Uğur:] Sən elə güman edirsən ki, yüz sentnerdə dayanacaq. İ.Əfəndiyev.*

SENTRİZM [lat.] II İnternasional partiyalarında oportunitizmin ən incə üsullarla maskalanmış forması.

SENTYÁBR [lat.] Təqvim ilinin doqquzuncu ayı.

SENYÓR¹ [lat. senior – böyük] Qərbi Avropada orta əsrlərdə: özünə məxsus olan ərazi miqyasında dövlət başçısı hüququna malik torpaq sahibi, feodal.

SENYÓR² [isp. senör] Ağa, cənab. [Zabit:] *Senyor, bağışlayın, buradan Qoritsiyaya neçə kilometrdir?... S.Vəliyev.*

SENZ is. [lat.] 1. Bir şəxsin bu və ya digər hüquqlarının həyata keçirilməsini məhdudlaşdıran şərt.

2. Bir müəssisə bu və ya digər siyahıya daxil etmək üçün lazım olan şərt.

SENZOR [lat.] Mətbuat üzərində nəzarəti həyata keçirən vəzifəli şəxs.

SENZORXANA [lat. sensor və fars. ...xanə] köhn. Sensuranın yerləşdiyi bina, sensor idarəsi. *Hökumətin senzorxanasına pişnihad edib bizə mühəvval olunan məmuriyyəti sədaqətlə yerinə yetirək. C.Məmmədquluzadə.*

SENZORLUQ is. Sensorun işi, vəzifəsi. *Və nə qədər ki onlar ölməyiblər və senzorluqda vardılar, ruznaməyə izin ala bilsək də, bir şey yazma bilməyəcəyik. C.Məmmədquluzadə.*

SENZÚRA [lat.] 1. Mətbuata nəzarət edən dövlət idarəsi.

2. Çapa veriləcək, teatrda tamaşaya qoyulacaq əsərlərin və ya hər hansı bir materialın həmin idarə tərəfindən yoxlanması.

SEPARATİST [lat. separatus–dan] Separatizm tərəfdarı.

SEPARATİZM [lat. separatus – ayrılmış] Ayrılmığa çalışma. // Çoxmillətli burjuva dövlətlərində: azlıqda qalan millətlərin, yaxud bir əyalətin dövlətdən ayrılaraq öz müstəqil dövlətini qurmağa çalışması.

SEPARÁTOR [lat. separator – ayıran] Bir maddəni digərindən ayırmaq üçün işlədilən müxtəlif cihazların adları. // k.t. Üzlü süddən qaymağı ayıran cihaz. *..Kərim dayı çardağın altında ağaran separatorlara sarı addımladı. İ.Hüseynov.*

SEPARATORÇU is. Separatorda işləyən adam.

SEPSİS is. [yun.] İnsan və heyvanlarda irin törədən orqanizmlərin və onların toksinlərinin qan və toxumalara düşməsindən yaranan infeksiya xəstəlik.

SEPTİK *is.* [*ing.*] Az miqdarda məişət çir-kab sularını təmizləmək üçün qurğu.

SEPTİMA *is.* [*lat.*] Musiqidə yeddi pərdə həcmində interval.

SER *is.* [*ing.*] ABŞ-da və İngiltərədə mö-minlərin keşislərə, şagirdlərin müəllimlərə müraciət edərkən işlətdikləri söz; cənab.

SERADELLA *is.* [*ital.*] Paxlılılar fəsilə-sindən bitki cinsi.

SERB *is.* Yuqoslaviyada yaşayan cənubi slavyan xalqının adı və bu xalqa mənsub adam.

SERBCƏ *sif. və zərf* Serb dilində. *Serbca danışmaq. Serbcə-rusca lügət.*

SERENADA [*ital.* serenade – axşam nəğ-məsi] 1. Orta əsrlərdə İtaliya və İspaniyada: adətən, sevgilinin pəncərəsi altında oxunan nəغمə.

2. Instrumental ansambl üçün yazılmış süita tipli musiqi əsəri. *Çaykovskinin simli orkestr üçün serenadası.*

SƏRİYA [*lat.* series – sıra] 1. Bir-birinə eynilə oxşar və ya hər hansı ümumi əlamətə malik olan şeylər sırası. *Karandaşla çəkilmiş rəsmlər seriyası. Uşaqlar üçün yazılmış kitablar seriyası. // Hər hansı bir işin, hərəkətin ardıcıl sırası. Gimnastika hərəkətləri seriyası.*

2. Bir standart üzrə hazırlanan şeylər, mə-mulat, detallar.

3. Böyük kinofilmin bütün seans vaxtı nü-məyiş etdirilən müstəqil hissəsi. *“Bacılar” kinofilmi üç seriyadır.*

4. Qiymətli kağızların (pul, istiqraz və rə-qələri və ya sənədlərin) hərflə, yaxud rəqəmlə işarə olunan dərəcəsi.

SERJANT [*fr.* sergent] Orduda, polisdə kiçik komanda heyətinin rütbə adı və bu rüt-bəni daşıyan adam. *Polis serjantı. Kiçik ser-jant. – Serjant, Mədəddən gözünü çəkmədən danışdı. Ə.Əbülhəsən. İndi [Ulduz] hərbi qiyafədə serjant rütbəsində bir şəfqət bacısı idi. Ə.Məmmədخانlı.*

SEROLÓGIYA [*lat.* serum – zərdab və *yun.* logos – elm, anlayış] Biologiyanın, insan və heyvanların qan zərdabı xüsusiyyətlərini öy-rənən şöbəsi.

SEROLOJİ *sif.* Serologiyaya aid olan. *Seroloji tədqiqat.*

SEROZ *is.* [*lat.*] Epitel qatı ilə örtülmüş birləşdirici toxuma.

SERPANTİN [*fr.* serpent – ilan] Bal, mas-karad və karnavallarda oynayanların başına, üstünə tökülən rəngbərəng, uzun kağız lent-lər.

SERTİFİKÁT [*lat.* certum – düzdür və fasere – eləmək] 1. *mal.* Dövlətin maliyyə istiqraz iltizamnaməsi. // Bəzi dövlət istiq-razları biletinin adı.

2. Xarici ticarətdə: göndərilən malların sortu (cinsi), çeşidi, qiyməti və s. haqqında sənəd.

3. Hər hansı bir şey haqqında vəsiqə, şəha-dətnamə.

SERUM *is.* [*lat.*] Qan zərdabı.

SERVÁNT [*fr.*] Qab-qacaq, süfrə, dəsmal və s. yığmaq üçün alçaq bufet.

SERVİZ [*fr.*] Müəyyən miqdar şəxs üçün xörək və ya çay ləvazimatı (qabları) kom-plekti. *Çay servizi. Xörək servizi. Çay-qəhvə və xörək servisləri on iki və altı nəfərlik olur. – Təzə samovar, bütün servizlə, .. boşqablar, dövrələr, podnoslar, lampalar, güzgülər və bir neçə qablar .. cehiz adı ilə atası qızına verə-cəkdir. R.Əfəndiyev.*

SƏSSİYA [*lat.* sessio – oturma] 1. Mux-təlif seçkiləş orqanların və kollegial idarələrin vaxtaşırı keçirilən iclasları, habelə bu iclaslar dövrü.

2. Ali və orta ixtisas məktəblərində müəy-yən vaxtlarda keçilən imtahanlar, habelə hə-min imtahanlar dövrü. *İmtahan sessiyası. Qış sessiyası.*

SESSİYALARARASI *sif.* Sessiyalar arasın-da olan, sessiyalar arasında görülən, aparılan.

ŞƏŞƏNBƏ *is.* [*fars.*] Köhnə təqvimdə: həf-tənin dördüncü günü, təzə təqvimdə: çər-şənbə axşamı; salı, tək gün.

SET *is.* [*ing.*] Voleybolda, tennisdə oyun-nun hissələri.

SETAR *is.* [*fars.*] Şərq simli musiqi alə-tlərindən birinin adı; tarın bir növü. [Ərən:] *İçəri, əlində setar, gözəl bir qız girdi. Çəmən-zəminli.*

SEVDA *is.* [*ər.*] 1. Sevgi, məhəbbət, eşq. *Eşq sevdasına heç kəs pis deməz; Məhəbbət yolundan ayaq kəs, deməz. M.P.Vaqif. [Qən-dab:] Sonra mənə məlum oldu ki, Çingizlə [Qöçənin] sevdası elə o vaxt baş tutmayıb. B.Bayramov. □ Sevdaya düşmək – sevmək,*

məhəbbət yetirmək, eşqə düşmək, vurulmaq, məftun olmaq. *Bir Leyli sevib eşqdə sevdalərə düşdüm; Məcnuna dönüb daməni-səhralərə düşdüm.* S.Ə.Şirvani.

2. Arzu, həvəs, şiddətli meyil. *Mənə hökm etmişdi bir xülya; Atəşin şövq, odlı bir sevda.* A.Səhhət. [Sitarə:] *Yenə düşdü xəyalıma Vətən sevdası, ya rəbbi!* C.Cabbarlı. *Xəzan acısına edib məhəmmül; Gülün kölgəsində ötəndə bülbül; – Həyat, həyat! – deyər çirpınır könül; Könüldən, sevdadan necə əl çəkim?* M.Müşfiq. □ *...sevdasına düşmək* – ...arzusunda olmaq, ...həvəsinə düşmək, can atmaq. *Dul qalmasını görüncə, Məşədi övlad məsələsini ortaya salıb, Gülcəhan xanımı almaq sevdasına düşmüşdü.* T.Ş.Simurq. *Nəcibə onilliyi qurtarandan sonra ali məktəb sevdasına düşdü.* Mir Cəlal.

SEVDALI *sif.* Sevdaya düşmüş, məftun olmuş; məftun, vurğun, aşiq. *Çəmən döşəyidir sevdalı yarı; Ona layla deyir səhər küləyi.* S.Vurğun. *Ətirələnir güllərin; Sevdalı bülbülərin; Ötüşür can bağında.* M.Müşfiq. [Rza:] *Gülər üzləri çoxdan kədər, aydın baxışları duman, sevdalı köülləri nifrət bürümüşdü.* M.İbrahimov.

SEVDİCİK *oxş.* Adətən “sevdiciyim” şəklində – çox istənilən, özizlənən adama müraciət tərzində işlənir. *Lay-lay mələkim, sevdiciyim, yavrucuğum, yat! Bir də ələ düşməz bu çocuqluq dəmi, heyhat!* A.Şaiq. *Oxu sevdiciyim, öz həvəsinlə! İlham qanadları sənin səsinlə!* M.Müşfiq.

SEVDİRMƏ “Sevdirmək” *dən f.is.*

SEVDİRMƏK *icb.* Sevməyə məcbur etmək, istətmək; nə yolla olur olsun bir şeyi başqasına istətməyə, bəyəndirməyə çalışmaq, birinin istəyini qazanmağa çalışmaq. *Bir qadın gözəlliyi, mərifəti və özünü sevdirməyi bacarırsa, ona bağlanmaq mümkündür.* M.S.Ordubadi. *Gülü də sevdiren bizə atırdı; Gəl hikmət axtaraq söz gülzarında.* B.Vahabzadə.

SEVƏR Adətən “yerindən” sözü ilə: zəif, incə, çox qorxulu, xəterli. [Pəri ovçu:] *İndi ağər sən onu sevər yerindən yaralamınsansa, mən də sağ qalmayacağam, laçınım.* Ə.Məmmədcanlı. [Süleyman:] *Güllə sevər yerindən dəyib, haman saat yıxılmasaydı, bunun xəncər*

dişlərindən qurtara bilməzdin. M.Rzaquluzadə.

...sevər *sif.* Mürəkkəb sözlərin “istəyən”, “sevən”, “tərəfdar olan” mənasında işlənən ikinci tərkib hissəsi; məs.: azadlıqsevər, sülhsevər, insansevər, kitabsevər.

SEVƏ-SEVƏ *zərf* Sevərək, istəyərək, məhəbbətlə. *Füzulini sevə-sevə oxumaq.* – *Onu dinləmişəm mən sevə-sevə; Gül açib hər sözü dodaqlarımda.* S.Rüstəm. *“Aldanmış kəvakib” xalqımızın hər zaman sevə-sevə oxuduğu qüvvətli bir satıradır.* S.Rəhman.

SEVGİ *is.* 1. Məhəbbət, eşq. *Sevgim mübarizə, sevgilim həyat; Yəhərlənmiş bana qanadlı bir at.* M.Müşfiq. *Sevgi əzəl gündən sevir baharı; Baharda insanlar arzuya çatır.* N.Xəzri.

2. *klas.* Sevgili. *Bir belə cavanın aqlı kəm olsa; Baxırsan ki, sevgisinə naz eylər.* M.P.Vaqif. *Adətdir ki, olur xubruların; Sevgisinin yadigarı yanında.* Q.Zakir.

SEVGİLİ *sif.* Çox sevilən, özizlənən, istənilən; əziz, mehriban. *Sevgili uşaqlar. Sevgili dost.* – *Könlümün sevgili məhbubu mənim; Vətənimdir, Vətənimdir, Vətənim!* A.Səhhət. // *İs.* mənasında. [Gülçöhrə:] *Mən öz sevgilimi istəyirəm.* Ü.Hacıbəyov. [Səriyyə Rüstəmə:] *Nə üçün öz sevgilini zalımlar əlində qoyub xilas etmirsən?* C.Cabbarlı.

SEVGİSİZ *zərf* və *sif.* Sevgi hissi olmadan, sevmədən, məhəbbətsiz, istəmədən. *Sevgisiz əra getmək.* – [Aşiq Sultan:] *Vicdanları parlaq tutan sevgidir; Sevgisiz könül ya daşdır, ya dəmir.* H.Cavid. *Sevgisiz, yoldaşsız bir gözəl kimi; Sükuta qərq olub yaşardın əlbət.* M.Dilbazi.

SEVİB-SEÇMƏ “Sevib-seçmək” *dən f.is.*

SEVİB-SEÇMƏK *f.* İstəyərək, xoşlayaraq, bəyənərək bir neçə adamın, şeyin arasından birini ayırmaq, seçmək. *Sevib-seçdiyi qız. Sevib-seçdiyi sənət.* – [Bibixanım Göyçəyə:] *..Kimi sevib-seçsə, ürəyinə kim yatsa, ona da getsin.* B.Bayramov. [Qoşqar:] *Mən neçə dəfə təklif elədim ki, kolxoza Rəhimlini yox, camaatın özünü sevib-seçdiyi bir adam göndərək.* İ.Hüseynov.

SEVİCİ *is.* və *sif.* Sevən, vurğun, aşiq. [Oqtay:] *Nəhayət, mən [Firəngizə] anladıram ki, mənim heç bir şeyim yoxsa, pak bir*

eşqim, sevici bir ürəyim .. [var]. C.Cabbarlı. Bu gözəl və gənc gədin [Yaxşı] nəcib duyğulara, sevici bir qəlbə, şairanə bir hissiyyata malikdir. M.Arif.

SEVİLMƏ “Sevilmək”dən *f.is.*

SEVİLMƏK “Sevmək”dən *məch.* *Mən bəxtiyar oldum, o zamandan ki sevildim. B.Vahabzadə.*

SEVİMLİ *sif.* 1. Mehriban, əziz, sevgili, istəklili. [İncə:] *..Uşaq könlüm heç fərqi nə varmadı. O hər kəsdən dəyərlili, igid, gözəl, sevimli... C.Cabbarlı. [Xaqani:] Oxu, bülbül-ciyim, səsinə qurban; Ey ilham pərisi, sevimli canan! M.Rahim.*

2. Xoşagələ, xoşlanılan, insanın məhəbbətini cəlb edən; cazibəli. *Sevimli səs. Sevimli nəğmə. – Onun ən gözəl və sevimli xüsusiyyətlərindən birisi zahiri görünüşündə olan məhcubluğu, həyalılığı və utancaqlığı idi. M.S.Ordubadı. Burda mənim sevimli yerlərimdən biri idi. A.Divanbəyoglu.*

SEVİMSİZ *sif.* Sevilməyən, xoşa gəlməyən; cazibəsiz. *Sevimsiz bir sima.*

SEVİNC *is.* Fərəh, şadlıq; sevinmə (*kədər* əksi). *Hər şeydə fərəh, sevinc, tərəvət; Artıq oyanıb güllür təbiət. A.Şaiq.*

SEVİNCƏK *zərf* Sevinə-sevinə, sevinərək, çox şad, fərəh içərisində. *Sevincək daxil olmaq. Sevincək getmək. – Hamı sevincək ayağa qalxır. Ü.Hacıbəyov. Lətiflə Həsən .. sevincək əl-əl verdilər və sağ tərəfdəki mərmər pilləkənlərlə yuxarı, ikinci mərtəbəyə qalxdılar. H.Seyidbəyli.*

SEVİNCİLİ *sif.* və *zərf* Sevinc içərisində, fərəhli, şad. [Student] *sevincli bir halda qulluqçunu çağırırdı, xanımın yanına kitab dalınca göndərdi. Cəmənzəminli. [Laçın] sonra isə baxıb sevincli bir hal ilə gülümsəməyə başladı. H.Nəzərli. [Quşlar] dəstə-dəstə uçub gəldilər, sevincli cığırtilərlə Afaqın bağçası üstündə qanad çalıb dövrə vurdular. Ə.Məmmədخانli. // Sevinc verən, sevincirən, fərəhli.*

SEVİNCİSİZ *sif.* Fərəhsiz, pərişan, məyusedici, qəmləndirici, kədərləndirici. *Sevincsiz mənzərə.*

SEVİNDİRİCİ *sif.* Sevinc gətirən, fərəh oyadan, şad edən; fərəhləndirici, sevincirən, ürəkəçən, xoş. *Sevincirici hal. Sevincirici xəbər. – [Məktəb müdiri] ayağa qalxıb şa-*

girdlərə son dərəcə ciddi, həm də sevincirici bir xəbər verdi. H.Seyidbəyli.

SEVİNDİRMƏ “Sevincirmək”dən *f.is.*

SEVİNDİRMƏK *f.* Sevincməsinə səbəb olmaq, şad etmək, fərəhləndirmək, şadlandırmaq. *Şad xəbər hamını sevincirdi. – Tahirin bu cür düşüncəli və ciddi bir ədə ilə danışmağı Lətifəni sevincirdi. M.Hüseyn. Bilirəm, ən xoşbəxt, gözəl günlərim; Bu evdə hamını sevincirəcək. Ə.Kürçaylı.*

SEVİNƏ-SEVİNƏ *zərf* Şad, çox razı halda, sevinərək, sevinc içində. *Sevinə-sevinə getmək. Sevinə-sevinə oxumaq. – Əhməd evdən ildırım kimi həyatə qaçıb, sevinə-sevinə və ləhləyə-ləhləyə gəldi anasının yanına. C.Məmmədquluzadə. Kəndlilər ağanın dağıdılmış evinə baxıb, dərindən nəfəs aldılar, sonra isə sevinə-sevinə evlərinə gətdilər. S.Rəhman.*

SEVİNİŞMƏ “Sevinışmək”dən *f.is.*

SEVİNİŞMƏK *qarş.* Hamı birlikdə sevinmək, şadlanmaq, fərəhlənmək. *Şad xəbərdən hamı sevinişdi. – [Qızlar] sevinışdilər, nəhayət, atlar uzaqdan göründü. M.S.Ordubadı.*

SEVİNME “Sevincmək”dən *f.is.*

SEVİNMEK *f.* Xoş xəbərdən, hadisə və ya işdən fərəh duymaq, şadlanmaq, vəcdə gəlmək. *Şairin sevinci evlə bir oldu. Anası da həm sevinir, həm nisgillənirdi. Cəmənzəminli. Əziz mehribanım, çatdı məktubun; Nə qədər sevincdik, bilsən, ürəkdən. M.Rahim.*

SEVİŞMƏ 1. “Sevişmək”dən *f.is.*

2. Sevgi, məhəbbət, eşq.

SEVİŞMƏK *qarş.* Bir-birini sevmək, bir-birinə eşq yetirmək. *Gülbənd ilə kiçik əmi-oglumun sevişdiklərini bildirdim. S.S.Axundov. [Teymur] hələ on yeddi yaşında ikən özüylə birlikdə oxuyan Şogik adlı bir qızla sevişirdi. M.Hüseyn.*

SEVMƏK “Sevmək”dən *f.is.* *İnsanın insanı sevməsi, bir-birinə məhəbbət bağlaması təbiidir. N.Nərimanov.*

SEVMƏK *f.* 1. Eşq yetirmək, aşiq olmaq. *Səni sevən çox bəlaya tuş olur; Əql gedir başdan, fəramuş olur. M.P.Vaqif. [Əsgər:] Əlbəttə, xanım. Göz gördü, könül sevdi. Ü.Hacıbəyov. Əşraf Nazlını ilk görən gün sevdi. S.Rəhman. // Qəlbən bağlı olmaq, sadıq olmaq. Vətəninə sevmək. Ailəsinə sevmək.*

– [Nizami:] *Mən bu yerləri sevirəm. Sevgi isə mənim ən böyük ilham mənbəyimdir.* M.Hüseyn.

2. Əzizləmək, oxşamaq, rıqqət göstərmək. *Həqiqət ər və arvad Bahadıra nəinki bir eyib tapmırdılar, hətta onu sevirdilər.* N.Nərimanov. *Aslan gah əmir, gah da döşdən ayrılıb hıçqırırdı. Onun belə kövrəldiyini görən Gilə arvad nəvəsini qucağına alıb, sevməyə, oxşamağa başladı.* Ə.Vəliyev.

3. Bir şeyin aludəsi olmaq, ona hədsiz maraq göstərmək, meyli olmaq, çox istəmək, xoşlamaq. *Mütləqən sevmək. Əl işlərini sevmək.* – [Firidun Sərhəngə:] *Sərhəng, mən sizin haqqınızda çox şey eşitmişdim, lakin şuxluğu sevən (f.is.) adam olduğunuzu eşitməmişdim.* M.İbrahimov. *Yer üzündə sevdiyim; Çiçəklərdir, çiçəklər.* N.Xəzri.

♦ **Allahı sevrənsən** – bax **Allah**. *Gəl, Allahu sevrənsən, zahida, sən bu riyadan keç.* S.Ə.Şirvani. [Hacı Osman:] *Rəhim bəy, bir bəri gəl! Allahu sevrənsən, bu xətanı mənim başımdan elə.* Ə.Haqverdiyev.

SEYF [ing. safe – təhlükəsiz, etibarlı] Qiy-mətli kağızları, sənədləri, pul və s. saxlamaq üçün yamayan metaldan qayrılmış şkaflar və ya yexşik. *Kapitan .. seyfə açıb oradan bir qovluq çıxartdı.* Ə.Əbüllhəsən. *Katib birdən nəyisə xatırlayıb seyfə yaxınlaşdı.* B.Bayramov.

SEYİD is. [ər.] *din*. 1. Məhəmməd peyğəmbərin nəslindən olan müsəlmanların fəxri titulu. *Hər vilayətdə var beş-on qəsəbə; Əlli min seyyidü axund, tələbə.* S.Ə.Şirvani. [Məsmə:] *Anam, dayılarım məni [kor kişiyyə] verdilər. Çünki onlar kənddə nüfuzlu, kərəmət sahibi seyyidlər hesab olunurdular.* S.Hüseyn.

2. Ləqəb kimi seyyidlərin adlarından əvvəl deyilir. *Bir əlli-altmış il bundan əqdəm iki nəfər kukəmərlı seyd – biri Seyid Əhməd və biri Seyid Səməd Qafqaza varid olurlar.* Ə.Haqverdiyev.

SEYİDMƏLİ *din*. bax **xüms**. [Seyidlər] *cavab verdi ki, əlbə, sizdən seyyidməli xahiş edəcəklər.* C.Məmmədquluzadə.

SEYİZ is. Sürünün qabağında gedən təkə.

SEYM is. [pol.] Bəzi ölkələrdə qanunverici orqan, parlament, məclis.

SEYR¹ is. [ər.] Əylənmək və istirahət məqsədilə gəzinti, ayaqseyri, gəzmə, gəzinmə. □ **Seyr etmək** – gəzmək, gəzintiyyə, ayaqseyrinə çıxmaq. *Çıxıb başmaqseyrinə, edib seyri-çəmən gəldim; Ayaq üstədən Qazağa bir gedib, gördüm vətən, gəldim.* M.P.Vaqif. **Seyrə çıxmaq** – gəzintiyyə çıxmaq, gəzməyə çıxmaq; gəzmək, gəzinmək; çəmənlikdə, bağda və s.-də əylənmək. *Əğyar ilən çıxıb seyrə, dərməsin; Layiq olmaz anlamaza bənövşə.* M.P.Vaqif. *Yarpaqları ağaclar; Yaşılları yamaclar; Seyrə çıxır uşaqlar; Göy çəmənə oynaqar.* A.Səhhət.

SEYR² is. [ər.] Seyr etmə, baxma, tamaşa etmə, göz gəzdirmə. [Vaqif] *məşənin seyrindən ayrılıb Mədinəni süzməyə başladı.* Çəmənçəminli. □ **Seyr etmək** – baxmaq, tamaşa etmək. *Ətrafı seyr etmək.* – Xanların sözü ilə baxmayaraq qapının aralığında durub yağışı seyr edirdim. Qantəmir. *Seyr edib yaxını, gah da uzağı; Bir az seçə bildim qaranı ağdan.* B.Vahabzadə. **Seyrə d almaq** – fikri bir şeyin seyrinə getmək, seyr etmək. [Arxeoloq:] *Bu bəzəkli çöllərin; Seyrinə dalan zaman; Coşmamış olmaz ürək.* H.Hüseynzadə.

SEYRAN [ər. seyr və fars. ...an] 1. Bax **seyr¹**. □ **Seyrana çıxmaq** – seyrə çıxmaq. *Ay gecə qəbrində cövləyə çıxsın; Ulduzlar süzüldü seyrana çıxsın.* M.Müşfiq. *Çıxmış dəniz sahilinə iki gənc qız seyrana; Xeyli gəzib dolaşırlar... Sonra isə yan-yanı; Sahildəcə oturaraq başlayırlar söhbətə.* N.Xəzri.

2. Bax **seyrəngah**. *Xoş gün bayramın olsun; Gülşən seyranın olsun! Niyə gec-gec gəliрсən? Canım qurbanın olsun!* (Bayatı).

SEYRÇİ is. 1. Seyrə, gəzməyə çıxan adam. *Seyrçilər kəndə girərkən küçələrin tünliyi daha da artmış oldu.* Ə.Əbüllhəsən.

2. məc. Uzaqdan baxaraq işə qarışmayan, müşahidə etməklə kifayətlənən, müşahidəçi; bir hadisəyə, işə passiv, laqeyd münasibət göstərən adam. *Hadisəyə bir seyrçi kimi baxmaq.* □ **Seyrçi qalmaq** – bir hadisə qarşısında heç bir maraq və əlaqə göstərməyərək, ona bir tamaşaçı kimi baxmaq, işə qarışmammaq. *İşə seyrçi kimi qalmaq olmaz.*

SEYRƏK sif. 1. Bir-birindən aralı, uzaq, sıx, qalın olmayan, adda-budda (sıx əksi). *Seyrək meşə. Seyrək ot.* – Uzaqda görünən

seyrək pöhrəliyin içi və dilik-dilik olan yal-ların sinəsi yarıldı. S.Rəhimov. // Eyni mə-nada saç, tük haqqında. Gözlərinin mehriban gülüşü yadımdadır; Saçlarının seyrək gümi-şü yadımdadır. R.Rza. [Xoşqədem nənənin] çallaşmış seyrək qaşları altıdan işıldayan, çu-xura düşmüş, xırda, qara gözləri hələ öz nu-runu itirməmişdi. S.Qədirzadə.

2. Bütöv halında olmayan, parça-parça, ara-sıra. *Ay saf göydə öz gediş sürətini artır-mış, ağ pambıq kimi seyrək buludlar onu gəlin aparən kimi əhatə etmişdir. H.Nəzərli. Ağ seyrək dumanı aparır külək; Üzür bir oğlanla bir qız qayıqda. H.Hüseynzadə.*

3. Zərf mənasında. Ara-sıra, hərdən bir, az-az, tək-tək. *Seyrək eşitdiyin hər söhbətində; Ölüm düşünərdi, ölmək aradı. S.Vurğun. Seyrək keçir hələ atlı, piyada; Bəzakli fay-tonlar yoxdur orada. H.K.Sanlı.*

♦ **Ağıldan seyrək** – bax **ağıldan kasıb** (“ağıl”da).

seyrək-seyrək zərf Arabir, bəzən, hər-dən bir, ara-sıra. *Seyrək-seyrək atılan güllə-lər uzaqlaşaraq qeyb oldu. Ə.Vəliyev. Yavaş-yavaş yelləncək havadan düşür, bayaqkı kimi yuxarı qalxmayaaraq seyrək-seyrək yellənirdi. Ə.Əbülhəsən.*

SEYRƏKBİĞ(LI) *sif.* Bığı seyrək olan, qa-lın olmayan. *Seyrəkbiği kişi.*

SEYRƏKÇƏTİRLİLƏR *is. bot.* Çetirləri sıx olmayan, seyrək olan bitkilər fəsiləsi.

SEYRƏKDİŞ(LI) *sif.* Dişləri seyrək, aralı olan. *Seyrəkdışli uşaq.*

SEYRƏKLƏMƏ¹ “Seyrəkləmək¹”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏMƏ² “Seyrəkləmək²”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏMƏK¹ *f.* Seyrək etmək, bir-birindən aralamaq, ara qoymaq, seyrək hala gətirmək. *Bağı seyrəkləmək. Pambığı seyrək-ləmək.*

SEYRƏKLƏMƏK² *f.* Səfəhləmək, ağılını azdırmaq, gicləşmək, axmaqlamaq. [Diyar kişi:] *Nə seyrəkləyirsən, ay arvad!* Ə.Məmmədخانlı.

SEYRƏKLƏNDİRMƏ “Seyrəkləndir-mək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏNDİRMƏK *f.* Seyrək hala gətirmək, seyrək etmək. *Tingləri seyrəklən-dirmək.*

SEYRƏKLƏNMƏ “Seyrəklənmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏNMƏK 1. *məch.* Seyrək hala gətirilmək, seyrəldilmək. *Bağda ağaclar seyrəklənmişdir.*

2. *məc.* Azalmaq. *İdarəyə gələnə qədər Qorxmazın üzünü çulğamış qalın kədər du-manı indi parçalanmış, seyrəklənmiş və get-gedə çəkilib gedirdi. Ə.Vəliyev.*

3. Bir-birindən aralanmaq, uzaqlaşmaq; dağılımaq. *Athlar seyrəklənərək iki sıra olub, tapələrin arası ilə gedən ensiz cığıra burul-dular. Ə.Vəliyev.*

SEYRƏKLƏŞDİRİLMƏ “Seyrəkləşdiril-mək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Seyrək hala gətirilmək, bir-birindən aralı etmək.

SEYRƏKLƏŞDİRMƏ “Seyrəkləşdirmək”-dən *f.is.*

SEYRƏKLƏŞDİRMƏK bax **seyrəltmək**. *Meynələri seyrəkləşdirmək.*

SEYRƏKLƏŞMƏ “Seyrəkləşmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏŞMƏK *f.* 1. Seyrək hala gəl-mək, bir-birindən aralı olmaq; sıxlığı, qalın-lığı azalmaq. *Kollar getdikcə seyrəkləşirdi. – ..Yaz buludları sanki tankın gurultusundan qorxub seyrəkləşir, hürkür, qaçırdı. M.Hü-seyn. // Getdikcə seyrək olmaq, sıxlığı, qalın-lığı azalmaq. Qadın Zeynalın qışqırığını qalın meşəliyin çox seyrəkləşdiyi sarı qaya başlan-ğıcına yetişərkən eşitdi. Ə.Əbülhəsən.*

2. Azalmaq, ara-sıra olmaq, az-az nəzərə çarpmaq. *Gəlib-gedən seyrəkləşdi. S.Rəhi-mov.*

SEYRƏKLƏTDİRMƏ “Seyrəklətdirmək”-dən *f.is.*

SEYRƏKLƏTDİRMƏK *icb.* Seyrək hala saldırmaq, bir-birindən aralatdırmaq. *Ağac-ları seyrəklətdirmək.*

SEYRƏKLƏTMƏ “Seyrəklətmək”dən *f.is.*

SEYRƏKLƏTMƏK bax **seyrəklətdir-mək**.

SEYRƏKLİK *is.* Seyrək şeyin halı, azlıq (qalınlıq, sıxlıq ziddi). *Saçın seyrəkliyi. Mə-nənin seyrəkliyi.*

SEYRƏKSAÇ(LI) *sif.* Saçı seyrək olan, saçı qalın (sıx) olmayan. *Seyrəksaç qız. – Orta yaşlarında, arğaz, seyrəksaç dəllək Leylak Ələmdarın heybətləli şifətini görünə hırıldaya-hırıldaya [dedi]. S.Rəhimov.*

SEYRƏKSAQQAL(LI) *sif.* Saqqalı seyrək olan, saqqalı qalın (sıx) olmayan. *Seyrəksaqqal kişi.* – [Nəbi Həcərə:] *Bəs seyrəksaqqal Sarımsaqoğlunu unutmusanmı?* S.Rəhimov.

SEYRƏKTÜKLÜ *sif.* Tükü seyrək olan, tükü sıx (qalın) olmayan.

SEYRƏKYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları seyrək, aralı olan; az olan, sıx (qalın) olmayan. *Seyrəkyarpaqlı ağaclar. Seyrəkyarpaq kol.*

SEYRƏKYUN(LU) *sif.* Yunu seyrək olan, yunu sıx (qalın) olmayan. *Seyrəkyunlu qoyun.*

SEYRƏLDİLMƏ “Seyrəldilmək” *dən f.is.* *Pambiq əkininin seyrəldilməsi.*

SEYRƏLDİLMƏK bax **seyrəkləndirmək.**

SEYRƏLMƏ “Seyrəlmək” *dən f.is.*

SEYRƏLMƏK *f.* 1. Seyrək hala gəlmək, azalmaq, tökülmək (saç, qas və s. haqqında). [Bəhlul:] *Seyrəlmiş (f.sif.) tüklər [atamın] uzunsov başına yalanmış kimi yatmışdı.* B.Bayramov.

2. Parçalanmaq, dağılmaq, seyrəkləşmək. *Torpaq qızır..., qar əriyir..., çaylar bulanır...; Gah seyrəlir, gah sıxlaşır olvan buludlar.* S.Vurğun. *Yavaş və yeknəsəq piyada addımlarının səsi altında qaranlıq seyrəlir, üfüq işıqlanırdı.* Mir Cəlal.

3. Ara-sıra olmaq, hərdənbir olmaq, tək-tək görsekmək. *Gələn-gedən seyrəlmişdi.* – [Qəhrəman:] *..minlərlə atılan yaylım atəşləri bir az seyrəldi, topların səsi lap kəsildi.* H.Nəzərli. *Küçələrdə izdiham seyrəlmişdi.* Ə.Məmmədcanlı.

SEYRƏLTMƏ “Seyrəltmək” *dən f.is.* *Bitkinin seyrəltmə dövrü.* – *Gülşən seyrəltmə işləri ilə eyni zamanda alağ vurmalarını manqa üzvlərinə məsləhət gördü.* Ə.Vəliyev.

SEYRƏLTMƏK bax **seyrəkləşdirmək.** *Sərvnaz .. kösövləri qazanın altından çəkib közü seyrəldikdən sonra başını qaldırdı.* B.Bayramov.

SEYRƏNGAH *is.* [ər. seyr və fars. ...gah] Seyr yeri, gözintiyə üçün səfəli, mənzərəli yer. *Kür qırağının əcəb seyrəngahı var; Yaşılbaş sonası, hayf ki, yoxdur!* M.P.Vaqif. *Yayda yaylağımdır, qışda oylağım; Yazda seyrəngahım bu dağlar mənim! Aşıq Ələsgər.* – *Bəli, tanıyıram, – dağ gəldi dilə; – Qocaman Qafqazın seyrəngahını.* N.Xəzri.

SEYSMİK *sif.* [yun. seismoz – zəlzələ] Zəlzələ ilə əlaqədar olan, zəlzələyə aid olan. *Seysmik hadisə. Seysmik dalğa.* // Zəlzələyə məruz, zəlzələ ola bilən. *Seysmik sahə.* – *Seysmoloq .. şəhərin seysmik cəhətlərini telefonla .. bir daha aydınlaşdırdıqdan sonra təkidlə dedi...* B.Bayramov. // Yer qabığında baş verən titrəyişlərin qeydə alınması ilə bağlı olan. *Seysmik xəritə. Seysmik cihaz.* – *Şeyda əsasını qoymağa çalışdığı seysmik stansiyanın layihəsini özü işləmişdi.* B.Bayramov.

SEYSMOQRAF [yun. seismos və grapho – yazıram] Yer qabığının titrəyişini avtomatik qeydə alan cihaz.

SEYSMOQRAFİYA [yun.] 1. Yer qabığındakı titrəyişin seysmoqraf vasitəsilə qeydə alınması.

2. Bax **seysmologiya.**

SEYSMOQRAM [yun. seismos – zəlzələ və gramma – yazma] Yer qabığının titrəyişinin seysmoqraf vasitəsilə avtomatik surətdə yazılması.

SEYSMOLÓGİYA [yun.] Geologiyasının, Yer qabığının titrəyişindən bəhs edən şöbəsi.

SEYTNÓT *is.* [alm.] Şahmat və dama oyunlarında fikirləşmək üçün müəyyən olunmuş vaxtın darlığı.

SEYVAN bax **eyvan.**

Qulaq seyvani *anat.* – qulağın xarici hissəsi.

SEZARİZM *is.* [lat.] Dövlət hakimiyyəti başında hakimiyyəti zorla qəsb etmiş şəxsin durduğu siyasi üsul; idarə.

SEZDİRMƏ “Sezdirmək” *dən f.is.*

SEZDİRMƏK *f.* Hiss etdirmək, dolayısı yolla anlatmaq, bildirmək, bürüzə vermək. *Məşədi-bəy göz vura-vura anasının bərk incidiyini ona sezdirmək istəyirdi.* M.Hüseyn.

SEZİLMƏ “Sezilmək” *dən f.is.*

SEZİLMƏK *f.* Duyulmaq, hiss edilmək, başa düşülmək. *Üzüntülü bir intizar* [Rübbənin] *hərəkətlərindən sezilirdi.* Mir Cəlal. *Nabat xala güclə sezilən (f.sif.) bir təbəssümlə soruşdu.* İ.Əfəndiyev.

SEZMƏ “Sezmək” *dən f.is.*

SEZMƏK *f.* Duymaq, hiss etmək, başa düşmək, anlamaq. *Şadlığımı üzündən sezmək.*

– Çınarlıqda yalnız başıma gəzdim; Bu halda incə bir inilti sezdim. H.Cavid. *Vaqif bütün incəliklərinə qədər bələd olduğu bu çöhrədəki dəyişikliyi sezd.* Çəmənzməlinli. *Əsarətdə yaşayan insanların ahını; Baxışlarda sezməşəm, ürəklərdə görmüşəm.* M.Rahim.

SƏADƏT is. [ər.] 1. Həyatda ən yüksək məmnunluq hissi; bir şəxsin hər hansı bir şeydən duyduğu dərin məmnunluq və sevinc hissi; xoşbəxtlik. [Murad] *özünün səadət və istirahətini yalnız Nigarla bərabər yaşamaqda gördü.* S.Hüseyn. *Şair anam Azərbaycan, sən vüqarımın; Nəğməmsən, şerimsən, səriyyətimdən; Sən mənim dünənkı yalararımın; Sən mənim bugünkü səadətimsən!* Ə.Kürçaylı. *Mən də, bu gözəl yaz gecəsi də həyəcan və səadət içindəydik.* İ.Əfəndiyev.

2. məc. Obrazlı təşbehlərdə, məs.: səadət yolu, səadət qapıları, səadət məşəli, səadət nuru və s. – [Zəhra:] *Ədalət dünyada əlvən gül açsın; Səadət günəşi nurunu saçsın.* M.Rahim. *Səadət qapıları* [Zərqələmin] *üzünə açıldı.* Ə.Sadiq.

SƏADƏTLİ sif. Xoşbəxt, bəxtiyar, məsud, uğurlu. *Səadətli günlər. Səadətli gələcək.* – *Hər qışın olmaz səadətli hümatək kölgəsi.* Nəsimi. [Fəxrəddin:] *Mənim aqam, nə üçün də utansınlar, bir halda ki, bunlar üçün səadətli və rahat gələcək düzəltməyə çalışırlar..* M.S.Ordubadi.

SƏADƏTSİZ sif. Bəxtsiz, bədbəxt, uğursuz. *Sözün şənində səhrət var, bu mənə qəflətən solmaz; Çiçəksiz, sözsüz, insansız, səadətsiz bahar olmaz!* S.Vurğun.

SƏADƏTSİZLİK is. Bəxtsizlik, bədbəxtlik, uğursuzluq.

SƏBA, SƏBA YELİ is. [ər.] *şair.* Səhər əsən xəlif yel; meh. *Səba, əhvalımı bir-bir; Varib ol yarə ərz eylə.* M.V.Vidadi. *Səba, məndən söylə ol gülüzarə; Bülbül gülüstana gəlsin, gəlməsin?* Ə.Nəbatı. [Şair:] *Gəl, gəl, geniş- geniş açım qolumu; Səni, səba yeli, basım bağırma.* N.Xəzri.

SƏBAT is. [ər.] Axıra qədər sözünün üstündə durma, iqrarında möhkəm olma; dəyanət, sabitlik, davamlılıq, möhkəmlik, mətanət, əzm. *Bizimdir yüksəliş, bizimdir qanad; Bizimdir mətanət, bizimdir səbat.* M.Müşfiq.

SƏBATLA zərf Mətanətlə, dözümlə, möhkəmliklə, səbat göstərərək.

SƏBATLI sif. Sözünün üstündə duran, iqrarında möhkəm olan; dəyanətli, mətanətli, möhkəm, əzmli. *Səbatlı tələbə.* – [Məsmədə] *..əzmkar, səbatlı bir adamın hal və hərəkəti vardı və yaxud mənə elə təsir bağışlayırdı.* S.Hüseyn.

SƏBATSIZ sif. Sözünün, qərarının üstündə durmayan, sabit olmayan, möhkəm olmayan, mətanət göstərməyən; mütərəddid, dəyanətsiz. *Səbatsız adam.*

SƏBATSIZLIQ is. Sözünün, qərarının üstündə durmama; dəyanətsizlik, qərarsızlıq.

SƏBƏB is. [ər.] 1. Bir şeyin, hadisənin baş verməsini şərtləndirən başqa hadisə, şərait. *Nöqsanların səbəbi. İşə gəlməməyinizin səbəbi nədir? Hər şeyin səbəbi var.*

2. Bais, baiskar, səbəbkar, təqsirkar. [Yaralı:] *Səbəbin evi dağılsın. Gəldilər, camaatı başdan çıxartdılar.* Ə.Haqverdiyev. *Səriyyə xalanın Qərənfilə müştəri gözü ilə baxmasının əsas səbəbi Bahadır idi.* S.Rəhman. **Səbəb olmaq** – bais olmaq. *Nə sən fəraqə səbəb olmusan, nə mən bais; Bu dərdə saldı bizi dövrü-ruzigar, ey dust!* S.Ə.Şirvani. *Bu faciənin yaranmasına Surxay səbəb olmuşdu.* Ə.Vəliyev.

3. Bəhanə, əsas, dəlil. *Dava salmaq üçün səbəb axtarır.* **Səbəb eləmək** – əlində bəhanə eləmək, əsas eləmək. [Güllü] *bu kiçik çöpü, nə üçünsə, böyük bir səbəb eləmək istəyirdi.* H.Seyidbəyli.

4. ...**səbəbinə** şəklində – ...sayəsində, ...görə, ...ucbatından, ...hesabına. [Usta arvadına:] *Belə kef! Özü də ayrı adamları [cən-nətə] qoymazlar, biz ağanın səbəbinə gedə-cəyik..* Çəmənzməlinli.

♦ Bu səbəbə – bu səbəbdən, buna görə, bu üzündən. **Nə səbəb (səbəbə, səbəbdən)** – nə üçün, niyə. *Nöqsanımı gördün sənə ixtlas də əfzun, Lütfun nə səbəbdən belə, ey məh, kəm olubdur.* S.Ə.Şirvani. *...Biz düz adam ol-saq, nə səbəbə biz dərdə düşəndə və ehtiyac məqamında Allahu yada salırıq?* C.Məmməd-quluzadə. **O səbəbə (ki)** – ona görə (ki)... *Qış fəsli nə qədər gözəl olsa da, yenə də bahar fəslinə bərəkət. O səbəbə ki, baharda ot*

bitir və acların dəxi Bakı milyonçularına ehtiyacı olmur. C.Məmmədquluzadə.

SƏBƏBKAR *is.* [ər. səbəb və fars. ...kar] Bir şeyə səbəb olan, bais olan adam; təqsir-kar. [Şəhrəbanu xanım:] *Bəli, dəxi necə edək, Allah səbəbkara bəla versin!* M.F.Axundzadə. [Gülzadə:] [Səbinin] *..uşaqları çörək istəyəndə baisə, səbəbkara ağzından gələn deyib.* Ə.Vəliyev. [Səməndər] *özünü bütün bu xoşagəlməz hadisələrə səbəbkar bilirdi.* B.Bayramov.

SƏBƏBKARLIQ *is.* Səbəbkar olma, bais olma; təqsirlilik.

SƏBƏBLİ *sif.* Müəyyən səbəbi olan, üzürlü.

SƏBƏBSİZ *sif. və zərf* Heç bir səbəb olmadan, heç bir əsas olmadan, naahaq yerə. *Səbəbsiz işdən qalmaq. Səbəbsiz gülmək.* – *Biri səbəbsiz ağlar; Biri bərk yıxılında; Üzə vurmaz, ağartmaz!* R.Rza. [Sultan:] *Axi mən səbəbsiz hücum eləmirəm, oğul!* İ.Hüseynov.

SƏBƏT *is.* İçinə meyvə, göyərtili və s. yığmaq üçün qarğıdan, qamışdan və s. –dən hörülən uzunsov zənbil. *Bir səbət üzüm. Bir səbət əncir.* – [Kəndçi] *xurcunun hər gözündə bir yekə səbət nar yerləşdirmişdi.* Qantəmir. *Məşədi Şərif icalatı iri bir səbətə qoyub həyatə salladı.* Ə.Vəliyev.

səbət-səbət *zərf* Səbətlərlə, səbətlər dolusu. *Səbət-səbət üzüm. Səbət-səbət giləs.* – *Edqar .. səbət-səbət meyvə daşıyan .. ərəbləri qonağından gizlədə bilməmişdi.* S.Vəliyev.

SƏBƏTCİK *is.* Balaca səbət.

SƏBƏTÇİ *is.* Səbətdə gəzdirib şey satan adam.

SƏBƏTTOXUYAN *is.* Peşəkar səbət toxuyan.

SƏBİ *is.* [ər.] 1. Məğlub edilmiş tərəfdən əsir tutulub satılan adam.

2. Həddi-bülüğa çatmamış oğlan; gənc, uşaq.

SƏBİR¹ *is.* [ər.] 1. Xoşagəlməz, acı, haqsızlıq kimi üzücü hallar qarşısında səsinin çıxarmadan onların keçib-gətməsinə dözmə, təhəmmül etmə. *Bir dərd var ki, yerə-göyə sığışmayan, ürək yandıran, insanı vərəmləndirən, səbir və təskinlik bilməyən; məsələn, birinin əziz bir övladı əlindən gedə...*

C.Məmmədquluzadə. □ **Səbir etmək (eləmək)** – çətin iş, ağır vəziyyət və s. hallarda şikayətlənmədən dözmək, təhəmmül etmək. *Bu söz-söhbətlərin, müamilə və rəftarın nə qədər Sürəyyaya acı təsiri olurdusa da, səbir eləyirdi.* Çəmənzəminli. // Gələcək və olacaq bir şey üçün tələsməyib və tələş göstərməyib gözləmə; hövsələ. □ **Səbir etmək** – dözmək, hövsələ etmək, tələsmədən gözləmək. *Lakin səbrin də bir dərəcəsi vardır.* M.S.Ordubadi. *İskəndər səbir edib, yarım ilə qədər gözlədi. Canına qulluq eləyib əkinə-biçinə getdi.* M.Hüseyn. **Səbri kəsilmək (tükənmək)** – artıq dözə bilməmək, təhəmmül edə bilməmək. *Səbrim kəsilib, yar mənim canımı alsın; Ya şad eləsin vəsl ilə, didarə yetirsin.* Heyran xanım. [Nofəl Zeyd:] *Burax atların cilovunu, Zeyd, kəsdiyimiz çörəyə and içirəm ki, artıq mənim səbrim tükənmək üzrədir.* Ə.Məmmədخانلی. **Səbrini basmaq** – bax **səbir etmək**. [Bədircahan:] *Səbrini bas, ağa, hesabına bax!* N.Vəzirov. [Rəşid:] *Mən birtəhər səbrimi basıb, xörəkdən yeməyə başladım.* İ.Hüseynov.

2. **Səbirlə** şəklində *zərf* – təmkinlə, ağır-ağır. *Səbirlə nağıl etmək.* – *Səbirlə toplamışdır gücünü damla-damla; Danışıb öz diliylə hər kəslə, hər adamla.* R.Rza. [Qoşqar Əmirliyə:] *Düz bir ildir, mən bu aparatda işləyirəm, bir dəfə görməmişəm ki, mənimlə səbirlə, soyuqqanlı danışasınız.* İ.Hüseynov.

♦ **Səbir kasası daşmaq (dolmaq)** – daha dözə bilməmək, təhəmmül edə bilməmək, hövsələdən çıxmaq, təmkinini itirmək. [Gövhər xanım:] *Daha bəsdir! Səbir kasam dolub daşmış.* S.S.Axundov. *Molla Şirəlinin səbir kasası daşdı, onsuz da gərgin olan əsəbləri qırıldı.* S.Rəhman.

SƏBİR² *is.* Asqırma, asqırtı, asqırıq.

♦ **Səbir gətirmək** – asqırmaq. **Tək səbir, cüt səbir** – xalq arasında: guya bir dəfə asqırma nəhslik, uğursuzluq; cüt asqırma isə xeyir, uğur əlamətidir. *Ta gəlirik biz də bir az anlayaq; Məhzəri-irfanda vurur tək səbir.* M.Ə.Sabir.

SƏBİR-ARAM bax **səbir-qərar**. *Səbir-aramı qalmamaq.* – [Əbülhəsənbəy:] *Səbrim-aramım yox idi, çünki yoldaşları böyük təhlükə gözləyirdi.* M.S.Ordubadi.

SƏBİR-QƏRAR, SƏBRÜ QƏRAR *is.* Səbir, təmkin, hövsələ, təhəmmül. *Ey sevdiyim, səndən cüda düşəli; Nə səbrü qərarım, nə təqətim var.* Q.Zakir.

SƏBİRLİ *sif.* Səbri olan, səbir edən, təlaş və məyusluq və ya hövsələsizlik göstərməyib mətanətlə dözən, dözümlü. *O, çox səbirli adamdır.* – [Şahin Firəngizə:] *Siz çox səbirli adamsınız, yoldaş Qaradağlı, mənim bağrım çatlayır, bu saat boğazımdan heç su da keçməz.* B.Bayramov.

SƏBİRSİZ 1. *sif.* Səbri olmayan, hövsələsiz, dözümsüz, tələsən. *Səbirsiz adam.*

2. Bax **səbirsizliklə** (“**səbirsizlik**”də). *Qız anasını harada axtaracağını bilməyərək, səbirsiz gözləməyə başladı.* T.Ş.Simurq. *Toplaşmışdıq, oturmuşduq; Gözləyirdik hey səbirsiz.* N.Rəfibəyli.

SƏBİRSİZLƏNMƏ “Səbirsizlənmək”dən *f.is.*

SƏBİRSİZLƏNMƏK *f.* Özünü saxlaya bilməyib haldan çıxmaq, səbirsizlik göstərmək, səbirsiz olmaq, hövsələdən çıxmaq. *Gündə bir dəfə qəzet idarəsinə baş çəkən Müsyö Qamel çox səbirsizləndirdi.* Qantəmir. *Bu fikirlə qarı oğlunu dinləyir, tez-tez ərinə baxaraq onun sözə başlaması üçün səbirsizləndirdi.* Ə.Əbülhəsən.

SƏBİRSİZLİK *is.* 1. Səbri olmama, səbir edə bilməmə, bir yerdə aram tapa bilməmə, hövsələsizlik, qərarlısızlıq. *Oğul, səbirsizlik adama həmişə ziyan verir.* “Koroğlu”.

2. Daxili həyəcan və iztirab, narahatlıq. *Bütün günü səbirsizlik içində olmaq.*

3. **Səbirsizliklə** şəklində *zərf* – təlaşla, həyəcanla, təlaş və həyəcan içində. *Nadirişə başını aşağı dikib diqqətlə dinləyirdi və böyük səbirsizliklə bu söhbətin sonunu gözləyirdi.* B.Talıblı. *Dəmirqaya ön sırada oturub səbirsizliklə məhkəmənin başlanmasını gözləyirdi.* H.Nəzərli. *Aslan səbirsizliklə [Lazarın] sözünü kəsib, incimiş halda dedi.* S.Vəliyev.

SƏBT *is.* [ər.]: **səbt etmək** – qeyd etmək, yazmaq. *Od tutar kağızlar, alışar qələm; Səbt etsələr hər tumara dərdimi.* Q.Zakir. *Zəbani-ərz-i-halə cürətim yoxdur, deyim, axır; Bu üz-dən səbt edib dərdi-dilim tumara, göndərdim.* S.Ə.Şirvani. **Səbt olunmaq** – qeyd edilmək, yazılmaq. *Çox şairlərin aşarı* [Mirzə Səforin]

sina dəftərində səbt olunmuşdu. Ə.Haqverdiyev.

SƏBUHİ *sif.* [ər.] Səhərə aid olan, sübhə mənsub olan.

SƏBZƏ *is.* [fars.] 1. Əla kişmiş növü. *Süf-rədə tut qurusu, miyanpur, innab, ləbləbi, kişmiş, səbzə, alma, portaqal da olardı.* H.Sarabski.

2. Göyərti, göylük, göyərtilik, yaşıllıq, çəmənlər. *Rahat üçün fərş salmış səbzeyi-tər gülşənə.* Füzuli. *Dörd tərəfi səbzə bağlı; Bu Azərbaycana baxın.* Aşıq Əsəd.

SƏBZƏLİ *sif.* Tərkibində səbzi (göyərti) olan; göyərtili. *Səbzəli qovurma.*

SƏBZƏVAT [fars. səbzə və ər. ...at] Müxtəlif göyərtilər (səbzilər), göy-göyərti. [Koroğlu] *ətrafa göz gəzdirib baxdı ki, yanında bir səbzəvat dükanı var.* “Koroğlu”.

SƏBZƏVATÇI *is.* Səbzi (göyərti) yetişdirib satan adam; göyərtiçi.

SƏBZƏVATÇILIQ *is.* Səbzi (göyərti) əkilərək satmaqla məşğul olmaq; göyərtiçilik. *Səbzəvatçılıq etmək.*

SƏBZİ *is.* 1. Göyərti. *Yeməklər yenə də düyü, ət, toyuq, yumurta və səbzilərdən bişirilmiş Təbriz xərəkləri idi.* M.S.Ordubadı.

2. Bax **səbzə** 1-ci mənada. *Məcməyidə səbzi, iydə, səməni, sumaq, ayna və təhvil bəliğı vardı.* P.Makulu.

SƏBZİQOVURMA *is.* Göyərti ilə ətdən bişirilən qovurma. *Plovu səbziqovurma ilə yemək.* – *Usta qatıq kasasını .. səbziqovurmanın üstünə töküüb ağır ləzzəti ilə yedi.* M.Süleymanov.

SƏBZİQOVURMALI *sif.* Xuruşu səbziqovurma olan. *Səbziqovurmalı plov.*

SƏBZİQOVURMALIQ *sif.* Səbziqovurma bişirməyə yarar. *Səbziqovurmalıq ət.* *Səbziqovurmalıq göyərti.*

SƏBZİYYAT [fars. səbzi və ər. ...iyyat] bax **səbzəvat**. *Yolun bir tərəfində müsəlmanlar səbziyyat əkirdilər.* Ə.Haqverdiyev.

SƏCCADƏ *is.* [ər.] *din.* Mömin müsəlmanların namaz qılarda istifadə etdikləri kiçik xalça və ya parçadan tikilmiş döşənək; canamaz. *Bununla bərabər həci dayım o qədər mömin və o qədər namaz qılan idi ki, səhərdən axşamədək səccadə qabağında namaz qılardı.* C.Məmmədquluzadə. *Hacının dəs-*

təmaz suyu hələ qurumamışdı ki, səccadəni [sərib] müqəddəs əqidə ilə namaza şüru etdi. Çəmənzəminli. Bütün varım-yoxum bir əbə, bir səccadə, bir kəşkül və bir də nacaqdan (təbərzindən) ibarətdir. N.Vəzirov.

SƏCDƏ is. [ər.] *din.* Namazda alını möhürə söykəyib, Quranın bəzi ayələrini oxuyarkən alını ona söykəyib dua oxuma. *Məhəmməd-həsən əmi səbir eləyə bilməyib, ikinci səcdədə namazı yarımçıq qoyub özünü tulladı Əhməd-in yanına. C.Məmmədquluzadə. □ Səcdə etmək (qılmaq)* – qabağında baş əymək, təzim etmək. *Səcdə qıl yarə, könül, baxma o zahid sözünə; Adəm ol, mətləbi qan, eyləmə şeytan ilə bəhs. S.Ə.Şirvani. Qəmgin idim, sizi görüb gülərəm; Qiblədir qaşların, səcdə qılaram. Aşıq Ələsgər. [Hüseyn:] Nə zaman, harada əmr etsəniz, önünüzdə səcdə etməyə hazıram. S.Rəhman. Səcdəyə düşmək (getmək)* – bax *səcdə etmək. Düşüb səcdəyə cümlə ixlas ilə; Niyaz etdilər niyyəti-xas ilə. M.Ə.Sabir. [Murad bəy] ...damağında papiros çöl balkona çıxanda camaat səcdəyə gedərdi. Qantəmir.*

SƏCİYYƏ is. [ər.] 1. Hər hansı bir şeyin və ya hadisənin başqalarından fərqləndirən xüsusiyyəti; xarakter. *Hadisənin səciyyəsi. Ərazinin səciyyəsi.*

2. Xasiyyət, təbiət. *Başqa-başqa səciyyəyə malik bu adamların adları da səciyyələrinə müvafiq idi. Çəmənzəminli.*

SƏCİYYƏLƏNDİRMƏ “Səciyyələndirmək”dən *f.is.*

SƏCİYYƏLƏNDİRMƏK *f.* Bir şeyin səciyyəvi xüsusiyyətlərini vermək, göstərmək. // Bir şəxsin və ya şeyin fərqləndirici xüsusiyyətini təşkil etmək.

SƏCİYYƏLƏNMƏ “Səciyyələnmək”dən *f.is.*

SƏCİYYƏLƏNMƏK *f.* Səciyyəvi xüsusiyyətlərlə fərqlənmək, başqalarında olmayan səciyyəvi xüsusiyyətlərə malik olmaq. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində bu dövr bir tərəfdən mürəkkəbliyi ilə, ikinci tərəfdən mövcud ədəbi materialların, parlaq ədəbi şəxsiyyətlərin azlığı ilə səciyyəlanır.*

SƏCİYYƏVİ *sif. [ər.]* Bir şəxsə, ya şeyə xas olan, bir şəxsi və ya şeyi başqasından fərqləndirən. *Səciyyəvidir ki, məsələn, Cəlil*

Məmmədquluzadənin öz əsərlərində hadisələrə xalq və xalqilik cəbhəsindən yanaşdığı aydın görünür. M.Hüseyn.

SƏCİYYƏVİLİK *is.* Məhz bir şəxsə, bir şeyə, bir dövrə, bir hadisəyə xas olma.

SƏD *miqd. s. [fars.]* Yüz (adətən afərin, mərhəbə, heyif kimi sözlərin əvvəlinə götürülərək onların təsir gücünü artırmaq üçün nida məqamında işlənir). [Ustadlar:] *Hər görən söyləyə: ay səd afərin! Nəinki məclisdə yüz qanan ola. “Lətif şah”. Oxudum, öpdüm, gözə sürtdüm, dedim: səd mərhəbə! Gözüm üstə var yerin, ey gülüzarın kağız! M.P.Vaqif. Məst olmadığım dəm yox idi dəhərdə bir gün; Səd heyf ölən vaxtda huşyar ölüram mən. S.Ə.Şirvani.*

SƏDA *is. [ər.]* Səs, avaz. *Orkestrin sədası yayıldı. Uşaqların sədası gəlirdi. – Quşlar .. cəh-cəh ilə min cürə nəğmələr oxuyub, məşni sədaları ilə doldurmuşdular. A.Divan-bəyoğlu. Melodiyanın ilk sədaları təzəcə dilə gəlmişdi.. Ə.Məmmədخانlı. □ Səda düşmək* – səs düşmək, yayılmaq. *Hər yana səda düşür; İgidlər gəlir məclisə. Aşıq Ələsgər. Qar əriyir, çaylar daşır; Dağa-daşa düşür səda. B.Vahabzadə. Səda etmək* – səslemək, çağırmaq. *Mollabaşının təhriki olmamış da bu halda kəməli-qeyz ona üz verib, Xacə Mübarəki qaim sövt ilə səda etdi. M.F.Axundzadə. Səda salmaq* – 1) səs salmaq, gurultu qopartmaq, hay-küy qopartmaq. *Göyün dağlara səda salan dəhşətli qaqqıltısı .. bir qızı yox, bütün kişiləri də qorxuya salır. S.S.Axundov. Deyirlər, qəlbində bir vulkan gömülü; Şir kimi nəərə çək, səda sal cahana! M.Müşfiq; 2) məc. məşhurlaşmaq, gurultu qoparmaq. Onun qüvvəsilə sənin dəmirin; Ölkəmizə səda salır, Daşkəsən! Aşıq Məsum.*

SƏDAQƏT *is. [ər.]* Dostluqda, məhəbbətdə dəyanət, səbat, vəfa; sadiqlik, etibarlılıq. *Ürək özünüdür, özün bilərsən; Mənim sə əhdimə sədaqətim var. S.Rüstəm. Mən verməmişəm ürəyimi yadigar sənə; Sənin mənə yadigarın sədaqətidir. N.Xəzri.*

SƏDAQƏTLİLİK *is.* Sadiq (sədaqətli) olma, etibarlılıq, vəfalılıq, vəfadarlıq.

SƏDAQƏTSİZ *sif.* Dostluğunda, məhəbbətində sadiq olmayan; etibarsız, vəfasız. *Sədaqətsiz yoldaş.*

SƏDAQƏTSİZLİK *is.* Dostluqda, məhəbbətdə sədaqət olmama; etibarsızlıq, vəfasızlıq.

SƏDARƏT *is.* [ər.] Başçılıq, sədrlik, rəislik. *Sədarət sandalyasında Koroğlu əyləşir, qalanları da iki tərəfdən əyləşirlər.* Ə.Haqverdiyev. □ **Sədarət etmək** – sədrlik etmək, başçılıq etmək. *İclasda sədarət etmək.* – *Dəccal bu məclisdə sədarət edir.* Ə.Haqverdiyev. **Sədarətə keçmək (çıxmaq)** – sədr seçilmək, sədr vəzifəsini ifa etməyə başlamaq, başçılıq etməyə başlamaq, bir işin başına keçmək. *Ömrü sədarətə çıxdıqda ürəklərə fərah yayıldı.* Çəmənzəminli. *Cəmil sədarətə keçəndən sonra suala cavab verməyə başladı.* Mir Cəlal.

SƏDBƏR(G) *is.* [fars.] *bot.* bax **mixək-gülü**. *Sədbər və ya mixəkgülü .. birlik bozumtul, keçətüklü, budaqlı bitkidir.* M.Qasımov.

SƏDD *is.* [ər.] 1. Müxtəlif məqsədlər üçün çəkilən divar, hasar. *Bütün sədd boyu dalbadal tilan tütənglərin arası kəsilmir.* M.Rzaquluzadə. *Mintərlə insan yorulmadan sədlər qururdu.* M.Süleymanov.

2. Suyun qarşısını almaq üçün betondan divar; dəhnə, bənd. *Çay .. at kimi baş alıb gedir, bəndləri və sədləri uçururdu.* Ə.Vəliyev. *Borulardan sürətlə çıxan su bu beton səddə toxunaraq parçalanacaq və öz sürətini itirəcəkdi.* Ə.Sadiq. *Yaradırtıq əməklə; Mingəçevir səddini.* M.Seyidzadə. □ **Sədd çəkmək** – suyun qarşısını almaq üçün betondan, sementdən və s.-dən bənd tikmək. *Hər gölməçənin dörd yanına torpaqdan sədd çəkmişdilər.* M.Hüseyn. *Ənvər camaatı yığıb sədd çəkirdi.* Ə.Vəliyev.

3. *məc.* Maneə. *Bir neçə dəqiqə içərisində Məşadi bəylə müəllim arasında sədd uçub töküldü.* M.Hüseyn. *Abdulla ilə öz arasında böyük sədd saydığı Leyla [Şəkerin] fikrincə aradan çıxırdı.* B.Bayramov.

♦ **Səddi-Çin, Çin səddi** – xarici təsirdən tamamilə təcrid olunma mənasında (Çini Monqolustandan ayıran qədim bir səddin adından). **Səddi-İskəndər** (Makedoniyalı İskəndərin adından) – çox möhkəm divar mənasında. *Atasının keçmişdə Kərbəlaya ziyarətə gətməyi bu gün Mirzə Süleyman bəyin bütün əməli, əfkarının qarşısında Səddi-İskəndər kimi durub, onun gözəl məqsədinə nail olmağına mane olurdu.* B.Talibli.

SƏDƏF *is.* [ər.] Bəzi balıqçılıqların iç qatını təşkil edən və müxtəlif bəzək şeyləri hazırlamaq üçün istifadə edilən, müxtəlif rənglərə çalan parlaq bərk maddə. *Yaxasına hərdən-hərdən; İnci sədəf düzən gözəl! Aşıq Ələsgər. İmi çəhrayı atlas örtüyü açıb, başdan-başa sədəfə tutulmuş tarını ehtiyatla çıxartdı.* İ.Əfəndiyev. // Sədəfdən qayrılmış, sədəflə bəzədilmiş. *Sədəf düymə. Sədəf qaval.* – *Səba xanım öz etidalını itirmədi. Kamançanı götürüb başındakı sədəf qübbəni çıxardı, onun içərisindən kiçik bir məktub çıxarıb Atabəyə uzatdı.* M.S.Ordubadi. *Tarçı, köklə sarı simi; Bir şey çal ellər eşqinə! Durma, köklə sədəf tarı.* M.Müsfiq. // *məc.* Öz parlaqlığı, zərifiyyəti, rənginin saflığı ilə sədəfi xatırladan (bəzən obrazlı təşbehlərdə işləyir). *Bir şirin gəftarlı, bir şəkər sözlü; Ağzi sədəf, dişi dürdənədəndir.* M.V.Vidadi. *Sədəf dəhanından çıxan sözlərin; Hər biri bir qeybixəzanədəndir.* M.P.Vaqif. *Gülzarın süzgün baxışı, yanaqlarının atlas şəfəqi, gülümsədiyi zaman görünən ağ sədəf dişləri indi də Rüstəmin bu gün səhər gördüyü kimi qarşısında idi.* T.Ş.Simurq. □ **Sədəf kimi** – ağ, parlaq. *Onun sədəf kimi ağ dişləri parıldayıv, iki ala gözləri dərin bir səmimiyyətlə alışıb yanırdı.* M.Hüseyn. *..Güləndə dodaqlarının arasından sədəf kimi saf dişləri ağarırdı.* M.Rzaquluzadə. **Sədəf saçmaq (səpmək)** – nur saçmaq, işıqlandırmaq, parıldatmaq. *Gündüz yağan qar toxtamış, Ay ələmə sədəf saçırdı.* Çəmənzəminli.

SƏDƏFGÜLÜ, SƏDƏFOTU *is. bot.* Limonkimilər fəsiləsindən tərkibində efir yağı olan ağçiçəkli yarımkol bitkisi.

SƏDƏFLİ *sif.* Sədəflə bəzədilmiş, sədəfə tutulmuş. *Sədəfli tar. Sədəfli mücrü.* – [Rəsul:] *Əlimə almışam sədəfli sazı; Fələk yazdı mənə belə bir yazı. “Aşıq Qərib”. Vətən sədasına düşən sənətkar; De, indi nə çalır sədəfli sazın?* S.Vurğun.

SƏDƏQƏ *is.* [ər.] Yoxsula, dilənçiyə verilən pul, şey. *Sədəqə vermək. Sədəqə paylamaq.* – *Yolun o tay-bu tayında hasar təşkil edən dilənçilər, kor və şillər .. sədəqə diləyirdilər.* Çəmənzəminli. *Tapdıq olanda Göyçək çoxlu sədəqə paylamışdı.* Ə.Vəliyev. // *məc.* Qurban edilən şey; qurban. *Müddətdi həsrə-*

təm, bir göz bəri bax; O xan gözlərinin sədə-qəsi canım. Q.Zakir.

SƏDƏMƏ is. [ər.] 1. Çarpma, vurma, şiddətlə vurma.

2. *məc.* Gözlənilmədən başa gələn bəla, müsibət, fəlakət, afət; insanın maddi və ya mənəvi halını sarsıdan hadisə; mənəvi zərbə. *Fəqət, görürsünüz, bədən ruzgarın sədəmələrinə davam etməyir.* N.Nərimanov. □ **Sədəmə toxunmaq** – fəlakətə məruz qalmaq, bəla üz vermək, zərər dəymək, zərbə dəymək. [Qəhrəman:] *Balaca Sabirə heç bir şey olmasın. Ona bir sədəmə toxunmasın.* S.Rəhimov. [Hacı Rəsul:] *Başından on beş dava keçib, bu az ömrümdə on beş padşah dəyişib, amma heç mənə sədəməsi toxunmayıb.* Mir Cəlal.

SƏDR is. [ər.] 1. İclasa, yığıncağa başçılıq edən şəxs. *Sədr iclası açdı. İclasa sədr seçmək.*

2. Dövlət, hökumət və ya ali dövlət orqanları rəhbərlərinin rəsmi adlarının tərkibində. *Milli Məclisin Sədri. Nazirlər Sovetinin Sədri.* // Bəzi idarələrin, təşkilatların, cəmiyyətlərin və şöbələrin rəhbəri, başçısı. *Kolxoz sədri. Yerli komitə sədri.* – *Rüstəm kişi .. rayon icraiyyə komitəsi sədrinin yanına getməyi qərara aldı.* M.İbrahimov.

SƏDRİ is. [ər.] Uzun, nazik, sarıyaçalar düyü növü. *Sədrü düyüsündən plov.*

SƏDRLİK is. Sədr vəzifəsi, sədr olma. [Alxan:] *Gəlin bu elmi oğlanlardan birini keçirdək sədrliyə.* İ.Əfəndiyev. □ **Sədrlik etmək** – sədr vəzifəsini ifa etmək, sədr olmaq, başçılıq etmək. *Atası Mahmudalı kişi sədrlik eləyəndə, Şamama “atama kömək edirəm”, – deyə həvəslə pambıq yığardı.* Ə.Əbülhəsən.

SƏDULU is. Azərbaycanlıların etnogenezində iştirak etmiş türk tayfalarından birinin adı.

SƏF is. [ər.] Sıra, cərgə, düzgü. *Elə ki səflər düzəldi, dəstələr hərə öz yerini tutdu, Koroğlu Tanrıtınımı çağırdı. “Koroğlu”. // Qatar. Saqın gəzin, laçın gözü görməsin; Qorxuram, səfinizi poza, durnalar!* M.P.Vaqif. □ **Səf bağlamaq (düzmək, çəkmək)** – sıraya düzülmək, cərgə-cərgə durmaq. *Qarabaşlar əlləri döşlərində səf çəkib, xanımları gözləyirdilər. Çəmənzəminli. Buğac atasının əlin-*

dən tutub bir neçə addım kənara çəkildi və səf çəkib yarımdairə vurmuş igidlərinə əlilə bir işarə etdi. M.Rzaquluzadə.

SƏFA is. [ər.] Zövq, nəşə, ləzzət, kef; rahatlıq (adətən feillərlə işlənir). *Səfa görmək. Səfa vermək. Səfa çəkmək. Səfa sürmək.* – *Çəkdim yar cəfasını; Görmədim səfasını. Siz tanrı, qoyun gedim; Bir bilim vəfasını.* (Bayatı). *Kim qaytarır bir də bizə gəncliyi; Bu dünyanın səfasını sürməsən?* R.Rza. // Şənlik, əyləncə.

♦ **Səfa gətirdin!** – birinin salamağı verilmə qarşılıq söz.

SƏFAHƏT is. [ər.] 1. Səfehlik. *Güldü bir qədər onun səfahətinə; Dərkinə, fəhminə, fərasətinə.* A.Səhhət.

2. Zövq, əyləncə, kef düşkünlüyü, vaxtını bu cür işlərdə keçirmə. [Müfti:] *Sərxoş olub aləmi sərsəmlədir; Anlayamam mən, bu səfahət nadir?* H.Cavid.

SƏFALƏT is. [ər.] Son dərəcə ehtiyac içərisində yaşama, sıxıntı çəkmə; yoxsulluq və ehtiyacdən çəkilən sıxıntı. *Əyyaşlığın sonu yorğunluq və səfalət, səfalətin sonu heçlik və fəlakətdir.* A.Şaiq. [Məsmə:] *Düşdüyüm mühiət mənə zillət və səfalət içində sürünməyə məhkum etmişdi.* S.Hüseyn. // Düşkünlük, səfillik, səfil həyat. *Səfalət içində yaşamaq.*

SƏFALI sif. Səfa verən, zövq verən, ləzzət verən, ürəkaçan, xoşagələn, xoş. *Fəsilərin ən gözəli, ən səfalısı bahar vaxtı olduğundan o tərəf-bu tərəf yaşıl otlar, əlvan çiçəklər ilə bəzənmişdi.* T.Ş.Simurq. *Yayın səfali, lətif bir günü idi.* S.Hüseyn. // Xoş mənzərəli, axar-baxarlı. *Səfali yer. Səfali mənzərə. Səfali təbiət.* – [Səfərli Aydın:] *Dağların döşündə .. səfali istirahət evləri tikiləcək.* H.Seyidbəyli.

SƏFARƏT [ər.] bax **səfirlik** 1-ci mənada. *Rzaquluxan, səfərəti ümurunda təcrübəm yox deyə, səfərətdən büsbütün imtina edirdi.* M.S.Ordubadı.

SƏFARƏTXANA is. [ər. səfərət və fars. ...xanə] Səfirliyin yerləşdiyi bina, səfirin idarəsi. *İngilis səfərətxanasının binası Tehranın şimal tərəfində ən gözəl məhəllələrin birində yerləşirdi.* P.Makulu.

SƏFBƏSƏF zərf [ər. səf və fars. bitişdrici bə] Cərgə-cərgə, sıra-sıra. [Göyxallı at]

öz səsiylə balaca şəhəri ayağa qaldırdı. Dəmək olar ki, küçənin o tay–bu tayı səfbəsəf tamaşaya çıxdı. S.Rəhimov. *İgidlər başaçıq durub səfbəsəf; Baxdılar hüzn ilə gündoğan tərəf.* M.Rahim.

SƏFƏH *sif.* [ər.] 1. Gic, ağıldan kəm, axmaq, sarsaq. *Səfeh adam. Səfeh iş.* – [Hacı Mehdi:] *Səfeh şeydir, gündə biri gəlir, çıxırır–bağırır, gedir.* Ə.Haqverdiyev. // İs. mənasında. *O ki Səfdərqulu ağanın oğludur, o da səfehin birisidir; veyil–veyil gəzməkdən savayı bir işi yoxdur.* N.Vəzirov. // Zərf mənasında. *Səfeh danışmaq. Səfeh iş görmək.*

2. Vecsiz, mənasız, boş, yaramaz. *Səfeh hərəkət. Səfeh söhbətlər.* // Bəzən söyüş kimi işlənir. *Nə eyib olacaq, səfeh, sənə deyirəm ki, olmaz da!* E.Sultanov.

SƏFƏHCƏ(SİNƏ) *zərf* Səfeh kimi, gic kimi, ağılsızcasına, axmaqcasına, sarsaqcasına. *Səfehçəsinə iş tutmaq, Səfehçəsinə inad göstərmək.*

SƏFƏHLƏMƏ “Səfehləmək” dən *f.is.*

SƏFƏHLƏMƏK *f.* Gicləşmək, axmaqlamaq, sarsaqlamaq. // Səfeh hərəkət etmək, səfeh sözlər demək.

SƏFƏHLİK *is.* Ağıldankəmlik, giclik, axmaqlıq, sarsaqlıq. *Səfehliyindən bəlaya düşmək.* – [2-ci əcinno:] *Özünü vurubsan səfehliyə, xanının xoşuna gəlib, səni çörəkləyib saxlayır.* Ə.Haqverdiyev. // Səfeh hərəkət, səfeh iş. □ **Səfehlik eləmək** – səfeh iş tutmaq, qanmazlıq etmək, ağılsızlıq göstərmək. [Allahqulu:] *Mən lap nahaqdan o acgöz hacının felinə uyub, səfehlik elədim.* Ə.Əbülhəsən.

SƏFƏR¹ *is.* [ər.] 1. Səyahət, yola çıxma, yol. *Səfərdə olmaq. Səfərə getmək. Səfər üçün hazırlıq görmək.* – *Qəribin anası gördü ki, oğlu səfər libasındadır, xəbər aldı: – Oğul haraya gedirsən? “Aşıq Qərib”. ..Üç gün idi ki, Gülpəri səfərə yığırdı.* S.S.Axundov. [Tahirzadənin] *İraq, İran və Türkiyə səfərlərində addımbaşı rast gəldiyi cansızan lövhələr bir–bir gəlib nəzərində dayandı.* Mir Cəlal. □ **Səfər etmək** – bax **səfərə çıxmaq**. *Gördüm ki, gəlir tənə nəgərim, səfər etdim.* S.Ə.Şirvani. [Rəhim xan Cavad xana:] *Hazırlaş, bu gün axşam Tehrana səfər etməlisən.* C.Cabbarlı. **Səfərə çıxmaq (getmək)** – uzun müddət olduğu yerdən ayrılmaq, yolda

olmaq. [Həmzə] *belə bir səfərə çıxmaq üçün cahan müharibəsinin kəsilməsini, dünyanın düzəlməsini səbirsizliklə gözləyirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Müharibəyə, döyüşə getmə.

SƏFƏR² *is.* [ər.] Dəfə, körə, yol. [Nazir:] *Ağa, başına dönüm, bu səfər məni bağışla, dəxi bundan sonra heç vaxt belə iş olmaz.* M.F.Axundzadə. [Əsgər:] *Xanım, sizə yarasan şeyim çoxdur, ancaq evdədir, inşallah, gələn səfər gətirərəm.* Ü.Hacıbəyov. *Budur ki, [Əhməd] nişanlısı ilə görüşüb və toy tədarükü görmək söhbətini gələn səfərə buraxaraq bollu qaçaq mal almağı qət etdi.* B.Talıblı.

SƏFƏR³ *is.* [ər.] Hicri qəməri ərəb təqviminin ikinci ayı.

SƏFƏRBƏR *sif.* [ər. səfər və fars. ...bər] Müharibə elanı ilə əlaqədar olaraq hazır vəziyyətə gətirilmiş. □ **Səfərbər etmək** – 1) müharibə elanı ilə əlaqədar olaraq ölkənin əsgəri və maddi ehtiyatlarını toplayıb hazır vəziyyətə gətirmək, xalq təsərrüfatının bütün sahələrini hərbi vəziyyətə keçirmək. *Əsgəri qüvvələri səfərbər etmək. Sənayeni səfərbər etmək. Ölkəni səfərbər etmək. Bütün imkanları səfərbər etmək;* 2) *məc.* hər hansı vacib bir işi, yaxud kütləvi tədbiri və s. müvəffəqiyyətlə həyata keçirmək üçün adamları, maddi vasitələri fəal bir hala gətirmək.

SƏFƏRBƏREDİCİ *sif.* Səfərbər edən, cəlb edən, çağıran. *Səfərbəredici tədbirlər. Səfərbəredici şüarlar.*

SƏFƏRBƏRLİK *is.* 1. Müharibə elanı ilə əlaqədar olaraq, ehtiyatda olan müxtəlif yaşlıların və hərbi qulluğa yararlı olanların ordu sıralarına çağırışı. *Səfərbərlik elan olunan gündən Gülpəri heç nəyə əl vurmamışdı.* M.Hüseyn. // *məc.* Hər hansı bir işin, kütləvi tədbirin müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsi üçün adamları cəlb etmə, səfərbər etmə. *Müharibə dövründə işçi qüvvəsi çatışmadığından, çox vaxt bu işlər səfərbərlik şəklində həyata keçirilirdi.* İ.Şıxlı.

2. Ölkənin sülh vaxtı mövcud olan silahlı qüvvələrinin müharibə şəraitinə keçirmə. *Hava qüvvələrinin səfərbərliyi. Ölkənin bütün qüvvələrinin səfərbərliyə götürülməsi.* // Xalq təsərrüfatının bütün sahələrini hərbi vəziyyətə keçirmə.

SƏFƏRXANA *is.* [ər. səfər və fars. ...xanə] köhn. Karvansara. [Əhvalət] *vəqə olur Hacı Qurbanın səfərxanasında gecə vaxtı.* N.Vəzirov.

SƏFƏVİ(LƏR) [ər.] 1501-1737-ci illərdə Azərbaycan və İranda hakimiyyət sürmüş məşhur azərbaycanlı sülalə.

SƏFHƏ *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir hadisənin, prosesin və s.-nin inkişafında ayrıca mərhələ, dövr, faza.

2. *astr.* Günəşdən işıqlanma və Yerə görə vəziyyətlərindən asılı olaraq Ay və planetlərin müxtəlif dövrləri.

SƏFİL *sif. və zərf* [ər.] Daimi yaşayış yeri olmayan, daimi məşguliyyəti olmayan, səfərlət içərisində yaşayan; avara, sərgərdan, sərsəri, veyil. *Səfil adam. Səfil həyat sürmək. Səfil yaşamaq.* – [Cavanşir bəy Dilaraya:] *Sən o səfil rəssamdan əl çək!* Ə.Məmmədخانلی. [Zeynal:] *Mən əvvəlki səfil və rəzil həyatdan tamamilə əl çəkib sənə tərəf gəlirəm.* S.Hüseyn. *Ata-ana nazı ilə böyümüş Budaq indi çox şeyə tamərzə qalırdı. O, avara, səfil və sərgərdan həyat sürürdü.* Ə.Vəliyev. // İ. mənasında. *Dedik ki, torpaqda nə səfil, nə ac; Nə də bir kimsəsiz görünsün gərək!* S.Vurgun. // Acınacaqlı, müsibətli, fəlakətli; səfalətli. [Qutluq:] *Sən də məni məhv et, rica edirəm. Məni bu səfil həyatın əlindən qurtar.* M.S.Ordubadi.

SƏFİLƏNƏ *zərf* [ər. səfil və fars. ...anə] Səfilcəsinə, səfərlət içərisində, səfil kimi. *Zeynal özü də burasını dərk edirdi ki, xidmətlərinin əlindən çıxması .. həyatını səfilənə keçirməsinə səbəb olmuşdur.* S.Hüseyn. [Mirzə Rza:] *Yazıq balalarım... Çil yavruları kimi hərə bir yana düşmüş, səfilənə sürünürlər.* C.Cabbarlı.

SƏFİLCƏSİNƏ *zərf* Səfil kimi, səfil vəziyyətdə, səfilənə, sərsəri kimi, acınacaqlı halda. *Səfilcəsinə küçələri dolaşmaq.* – *Zeynalın, başqa özü kimi səfilcəsinə küçə həyatı keçirən yoldaşları Mehribanın gözü qabağında keflənmişdilər.* S.Hüseyn.

SƏFİLLİK *is.* Səfil adamın halı; məskənsizlik, işsizlik, veyillik.

SƏFİL-SƏRGƏRDAN *zərf* [ər. səfil və fars. sərgərdan] Yersiz-yurdsuz, ac, pis vəziyyətdə, acınacaqlı halda. *Səfil-sərgərdan qal-*

maq. – [Sevər:] *Ac, səfil-sərgərdan küçələri dolaşırım.* C.Cabbarlı. [Firidun] *bazar və küçələri doldurmuş yurdsuz uşaqlara, səfil-sərgərdan bir halda hər gələndə əl açan qadın və qızlara baxır.* M.İbrahimov.

SƏFİNƏ *is.* [ər.] köhn. 1. Gəmi.

2. Cüng.

SƏFİR *is.* [ər.] Bir dövlətin digər dövlətdə olan yüksək dərəcəli diplomatik nümayəndəsi, elçisi. *Səfir başda olmaq üzrə.. səfərlət-xananın işçiləri də təyyarə meydanına gəlmişlər.* M.İbrahimov.

SƏFİRLİK *is.* 1. Bir dövlətin başqa dövlətdə səfirin başçılıq etdiyi diplomatik nümayəndəliyi, həmçinin bu nümayəndəliyin yerləşdiyi bina.

2. Səfirin vəzifəsi, işi.

SƏFRA [ər.] bax **sifraq**.

SƏĞİR *is.* [ər.] köhn. 1. Azyaşlı, kiçik, balaca, həddi-büluga çatmamış uşaq. *Pişvazə çıxıb sağırü kəbir; Ucalır ərsə nəleyi-təkbir.* S.Ə.Şirvani. [Molla Zaman:] [Həmidin] *xoşbəxtliyi ondadır ki, sağırdır.* Ə.Haqverdiyev.

2. Həddi-büluga çatmamış və qəyyməməhtac olan yetim. *Xudayar bəyin qəsdi Zeynəbin və sağirlərin var-yoxuna, puluna və mülkünə sahib olub Zeynəbi çölə ötürmək idi.* C.Məmmədquluzadə.

SƏHƏNG *is.* Su daşımaq üçün misdən və ya gildən qayrılmış qulplu, qarınlı, darboğaz qab; güyüm. *Mis səhəng. Saxsı səhəng.* – *Su səhəngi suda sınar.* (Məsəl). *Bulaşlıq səhəngdən bulanıq su tökülər.* (Məsəl). *..Əmim arvadı iri mis səhəngi çiyinə verib, səhərdən axşama qədər mənə ayaqyalın, baş-açıq su daşıdırardı.* İ.Əfəndiyev.

SƏHƏR *is.* [ər.] Günüün başlanğıcı, ilk saatları, səhə açıldığı vaxt, səbh. *Səhər yuxusu. Səhər soyuğu. Səhər tezdən durmaq. Səhər yeməyi. Səhərdən işləmək.* – *Səhər Sona yuxudan ayılıb medalyonu açıq gördü.* N.Nərimanov. *Səhər yeli nəğmələr; Pıçıldayır güllərə; Elə bil ki, mənimçün; Bəzənib gözəlləşir.* N.Xəzri.

SƏHƏR-AXŞAM *zərf* Həm səhər, həm axşam; hər vaxt, hər zaman, bütün günü. *Dəniz kənarı park səhər-axşam adamlarla dolu olur. Qız anasına səhər-axşam baş çəkir.* – *Göyərçin hər səhər-axşam Araz sahilinə uçub, bir*

müddət o tayı seyr edir. M.Rzaquluzadə. *Dəniz dalğalanar hər səhər-axşam; Qarı əri-dikcə uca zirvənin.* N.Xəzri.

SƏHƏRCİK *is.* Əsasən uşaqlar üçün düzəldilən səhər müsəmirəsi, səhər tamaşası. *Parkda uşaq səhərciyi keçirilirdi.*

SƏHƏRKİ *sif.* Səhər vaxtı olmuş, səhər baş vermiş. *Səhərki yağış. Səhərki söhbət. Səhərki yığıncaq.* – *Analar körpələrini yatır-dır, briqadirlər sabahkı iş üçün fikirləşir, manqabaşçıları səhərki tapşırığı üzvlərinə xəbər verirlər.* Ə.Vəliyev.

SƏHƏR-SƏHƏR *zərf* Səhər vaxtı, səhər tezdən, səhər olan kimi, sübhçağı. *Səhər-səhər qapımızın ağzını kəsdi.* – *Səhər-səhər bağda gəzən nəzənin; Dəstinlə qönçəni üz, qadan alım! Aşıq Ələsgər. Səhər-səhər “Azər-şərabın” müştəriləri [Cəlilbəyi] qonaq elə-mişdilər.* S.Rəhman.

SƏHHƏT *is.* [ər.] Sağlamlıq, cənsəliyi. *Səhhəti pozulmaq. Səhhətini qorumaq.* – *Gül-naz indi qalın cildli bir kitabı vərəqləyir, uşaq səhhətinə aid şəkillərə baxırdı.* S.Rəhimov. *Canına bax, elə olsun səhhətinə ziyan olma-sın.* Mir Cəlil. □ **Səhhət tapmaq** – sağalmaq, yaxşı olmaq, şəfa tapmaq. [Fərhad:] *Nəhayət, mən səhhət tapdım.* C.Cabbarlı. *..Molla Cəfərqulu tibb elminə dara olduğun-dan möhtaci-dərman və müalicə olanlara müriaciət edir və çoxları ondan səhhət tapır.* T.Ş.Simurq. **Səhhəti-vücut!** – canın-başın sağ olsun! (Hamamdan çıxan adama səhhət arzusu bildirir). [Məşədi Qəzənfər:] *Məşədi İbad, səhhəti-vücut! Allah mübarək eləsin!* Ü.Hacıbəyov.

SƏHİFƏ *is.* [ər.] 1. Kitab, dəftər, qəzet və s. vərəqinin bir üzü. *Kitab 100 səhifədir.* – *Hər səhifədə hər gün; Neçə qələbə, zəfər; Neçə-neçə xoş xəbər...* R.Rza. // Kitabda, dəftərdə vərəq. *Kitabın birinci səhifəsi cırl-mışdır. Səhifəni çevirmək. Əsərin üçüncü səhifəsində yazılmışdır.*

2. *məc.* Dövr, bir şeyin hissəsi. *Tarixə yeni səhifə açmaq.* – [Məsmə:] *Mənim həyatımın ikinci səhifəsi iyirmi üçüncü ilin baharından başlayır.* S.Hüseyn. *..Taqaıroqu azad edən hissələr içərisində azərbaycanlılardan ibarət diviziya da öz döyüş şöhrəti ilə tarixin səhifələrinə imzasını atmışdı.* Ə.Məmmədcanlı.

SƏHİFƏBAĞLAYAN *is.* Mətbəədə yığılmış mətni (nəboru) səhifələrə ayıraraq düzən mətbəə işçisi; metranpaj.

SƏHİFƏLƏMƏ “Səhifələmək”dən *f.is.*

SƏHİFƏLƏMƏK *f.* 1. Kitabın, jurnalın, dəftərin və s.-nin səhifələrini bir-bir çevirmək, gözdən keçirmək. *Kitabı səhifələmək. Lüğəti səhifələmək.*

2. Mətbəədə yığılmış mətni səhifələrə ayırmaq, səhifə bağlamaq. *Kitabı səhifələmək. Qəzeti səhifələmək.*

3. Yazılı mətnin səhifələrini sıra ilə nömrələmək. *Məqaləni səhifələmək. Qrənkaları səhifələmək.*

SƏHİFƏLƏNMƏ “Səhifələnmək”dən *f.is.*

SƏHİFƏLƏNMƏK “Səhifələmək”dən *məc.*

SƏHİH *sif.* [ər.] Düzgün, doğru, gerçək, əsaslı, yalan olmayan. *Səhih məlumat. Səhih söz.* – *Hələ indiyə qədər Araz qırağından səhih bir xəbər gəlməmişdi. Çəmənzəminli. Hamı Sərdarın dediklərini: – Doğrudur, səhih buyurunsunuz, elədir, – deyər təsdiq etdi.* P.Makulu.

SƏHİHLİK *is.* Düzlük, doğruluq, düzgünlük, gerçəklik, əsaslılıq. *İşin səhihliyi aşkar oldu.*

SƏHİYYƏ *is.* [ər.] Əhalinin sağlamlığını qoruma, xəstəliklərin qabağını alma, onları müalicə etmə və ictimai təmizliyi saxlama. *Səhiyyə məntəqəsi.* – *Şirəli .. səhiyyə palatasına tərəf dərmanırdı.* M.Hüseyn. [Əsgər] *küçəşəği səhiyyə şöbəsi yerləşən binaya tərəf yönəldi.* S.Rəhimov.

SƏHL *sif.* və *zərf* [ər.] *klas.* Asan iş. – *Sizcə şairlik, ədəblik, görünür, səhl işdir; Xeyr əfkarınız ol barədə çox yanlışdır.* A.Səhhət. *..Bəli, “papaq” məsələsini səhl saymaq olmaz.* C.Məmmədquzadə.

SƏHLƏB *is.* [ər.] *bot.* Tərkibində selikli maddə və nişasta olan kökümsov gövdəli subtropik bitki və həmin bitkinin kökümsov meyvəsi. *Azərbaycanda bitən səhləb, .. gecə-bənövşəsi və yabanı səhləb cinslərinin bütün növlərinin yeraltı kök yumruları səhləb adlanır.* M.Qasimov.

SƏHLƏNKAR *sif.* [ər. səhlən və fars. ...kar] Tapşırılan işə, vəzifəyə, tapşırığa laqeyd, soyuq baxan; diqqətsiz, qeydsiz, başı-

soyuq. *Səhlənkər adam.* – *Qızıyətərin işi bil-məsi və möhkəm durub səhlənkər traktorçu ilə sinə-sinəyə verməsi* [Rüstəmin] *xəşinə gəlmişdi.* M.İbrahimov. // *İs.* mənasında. *Əlbəttə, səhlənkəri məsuliyyətə almaq lazımdır.* S.Rəhimov.

SƏHLƏNKARLIQ *is.* İşə, tapşırığa, vəzi-fəyə soyuq baxma, laqeyd baxma; diqqət-sizlik, başısoyuqluq. – *Guya Zeynal vəzifəsinə çox soyuq baxır, dəfələrlə özünə xatırladılma-sına baxmayaraq səhlənkərlikdən qalmırmış.* S.Hüseyn. [Baxış oğlu Həsən] *..bədəninin sağlamlığına çox səhlənkərliklə (z.) baxardı.* B.Talıblı. □ **Səhlənkərlik etmək** – tapşırı-
lan işə yüngül münasibət bəsləmək, başıso-yuqluq göstərmək. [Prokuror:] *Əlbəttə, vəzi-fədə səhlənkərlik edənlər də məsuliyyət daşı-yırlar.* İ.Şıxlı.

SƏHM *is.* [ər.] 1. Ayrı-ayrı müəssisənin işində və gəlirində iştirak etməyə hüquq ve-rən pul payı; həmin pula bərabər qiymətli kağız.

2. Faiz, pay, hissə. [Məmmədخان] *kiçik bir nitqdən sonra qəsdən saldıği bu talanda özünün ən böyük səhm aparacağını eşitdirdi.* P.Makulu.

SƏHMDAR *is.* [ər. səhm və fars. ...dar] Ticarət, sənaye və ya maliyyə müəssisələrin-də payı və ya hissəsi olan şəxs, payçı. *Öncə səhmdarlar gəldi diz-dizə; Həpsi toxluğun-dan açdı ağzını.* M.Müşfiq. □ **Səhmdar(lar) cəmiyyəti** – səhm (pay) əsasında qurulan müəssisə, təşkilat.

SƏHNƏ *is.* [ər.] 1. Teatr tamaşalarının gös-tərildiyi xüsusi meydança. *Pərdə qalxdı, səhnə göründü.* – *Divanə gedir, bir neçə saniyə-dən sonra dəstə dəxi dağılıb, səhnədə bir Şah Abbas və bir də Məstavər öz dükanında qalır.* Ü.Hacıbəyov. *Səhnəyə təzə bir piano qoyulmuşdu.* İ.Əfəndiyev. // Teatr fəaliyyəti, teatr. *Səhnə ustaları.* – *Kəltəntərli keçən ildə .. artistikalardan üçünün xəstələnib uzun müd-dət səhnədən aralandığını, repertuar planı-nın pozulduğunu söylədi.* İ.Hüseynov. *Nətiq indi bütünliklə səhnəyə bağlanmışdı.* B.Bay-ramov.

2. Teatr tamaşasının ayrıca bir hissəsi, ay-rıca bir parçası; şəkil, məclis. *Sonuncu səhnə daha maraqlıdır.* – *Əsər bədii cəhətdən nöq-*

sansız deyildir. Müəyyən səhnələrdə əhvalat drammatizm və kəskin münaqişələrlə deyil, söh-bət və təhkiyə yolu ilə verilir. M.Arif.

3. Pyesdə, ədəbi əsərdə, şəkildə təsvir olu-nan ayrıca epizod. *Əsərdə dramatik səhnələr çoxdur.* *Romandan qəhrəmanın ölüm səhnə-sini bir də oxumaq.*

4. Həyatda təsadüf edilə bilən hadisə, epi-zod, əhvalat. *Ölüm səhnəsi. Məhəbbət səh-nəsi.* – *Bu qanlı səhnəyə heyran qalmayın; Mən öz gözlərimlə görürəm bunu.* S.Vurğun. *Alagöz öz daxili aləmi ilə bir cəzirə kimi ya-şayan evdən qaçmış, həyatın faciəli səhnəsinə düşmüşdü.* S.Rəhimov.

5. *məc.* Fəaliyyət sahəsi (əsasən tərkib ha-lında işlənir; məs.: tarix səhnəsinə çıxmaq, səhnədən getmək və s.). [Pəri Bəhrama:] *Özün məktəb görmüş cavansan, məhəbbət səhnəsində ülvyyətlə dolaşarmı? C.Cabbarlı.* *Bu plantasiya bir həyat səhnəsi idi.* H.Seyid-bəyli.

SƏHNƏCİK *is.* 1. Səhnələşdirilmiş kiçik pyes, tamaşa. *Televizor ekranında C.Məmmədquluzadənin bir neçə hekayəsinin səhnə-ciyyə göstərildi.* // Səhnə əsərindən bir hissə, bir parça. *Tamaşaçıları “Sevil” operasından bir səhnəciyə baxdılar.*

2. B a x **səhnə** 4-cü mənada. *Mən bu səh-nəciyə inandım, gerçək; Var imiş həyatın xoş zamanları.* S.Vurğun.

SƏHNƏLƏŞDİRİLMİŞ *f.sif.* Səhnədə gös-tərilmək üçün uyğunlaşdırılmış, pyes şəklinə salınmış. *Səhnələşdirilmiş roman. Səhnələş-dirilmiş hekayə.*

SƏHNƏLƏŞDİRMƏ “Səhnələşdirmək”-dən *f.is.*

SƏHNƏLƏŞDİRMƏK *f.* Hər hansı ədəbi əsəri teatrda və ya kinoda göstərmək üçün uyğunlaşdırmaq, pyes şəklinə salmaq. *M.F.Axundzadənin “Aldanmış kəvakib” əsə-rini səhnələşdirmək.* M.İbrahimovun “*Böyük dayaq*” romanını ekran üçün səhnələşdirmək.

SƏHNƏLİK *is.* Səhnə üçün yazılmış, səh-nəyə yarar. *Səhnəlik əsər.*

SƏHRA *is.* [ər.] Susuz və bitkisiz geniş çöl; biyaban, düz. *Uzun ayların şəhərdə beynini yazı-pozu ilə yorandan sonra, bir-dən görürsən ki, səhranın ortasında, təmiz və saf havada, quşların və heyvanların içindəsən.*

C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] *Heyvanlar da tək-təkinə dolanmayıb, arxadaşlar ilə gəzdikləri halda mən öz həmcinsimdən ayrı düşüb ormanlarda, səhralarda qalmışdım.* A.Divan-bəyöglü.

♦ **Səhraya (səhralara) düşmək** – vətənin-dən, yurdundan ayrı düşmək. *Olubdu vətən-dən avarə Zakir; Düşüb səhralara, dağlara Zakir.* **Səhraya salmaq** – vətənin-dən, yurdundan ayırmaq, avara-sərgərdan etmək.

SƏHV is. [ər.] Yazıda, hesablama, mü-əyyən məsələnin həllində, işdə və s.-də yanlışlıq; nöqsan, xata. *İmla səhvi. Səhv hərəkət etmək. Səhv düşmək.* – *Demək, Nigar səhvini anlamış, başa düşmüşdür ki, ev kişisiz dolana bilməz.* S.Hüseyn. *Gəldiyev sinəsini irəli verdi, layihənin səhvini danışdı.* Mir Cəlal. □ **Səhv etmək (eləmək, buraxmaq)** – xataya, nöq-sana yol vermək, yanlışmaq, düzgün hərəkət etməmək. *Birinci dəfə səhv etmək. Səhv buraxdığına görə töhmət aldı.* – *Aç qabağına tarixin səhifələrini və əgər gördün ki, bir vaxt insanlar bir para işlərdə səhv eləyiblər, dəxi sən haman səhvi eləmə.* C.Məmmədquluzadə. [Süleyman:] *..Vallahi, çox böyük səhv eləmişəm, gərək bu qızı mən alaydım...* Ü.Hacıbəyov.

SƏHVƏN zərf [ər.] Səhv olaraq, yanlış-raq, anlaşılmazlıq üzündən, yanlış olaraq, özü anlamadan, başa düşmədən. *Səhvən yol azmaq. Səhvən şeyləri yığmaq. Səhvən yada düşməmək.* – *Padşah, xəlifə ya zamanının ən böyük ruhanisi tərəqqi yolunu camaatın üzünə qəsdən, ya səhvən bağlayıbdır.* N.Nərimanov. *Hətta [Gileygüzarov] mənim adıma gələn məktubları "səhvən" açıb oxuyar, heç üzrə də istəməz.* S.Rüstəm.

SƏXAVƏT is. [ər.] Əliaçıqlıq, cəmərdlik, genişrəklilik. [Vaqif:] *Ağa, ..iltifat və səxavətiniz ələmə bəllidir, amma zövqü, görü-nür, tək almaq istəyirsiniz...* Cəmənzəminli. [Mirzə:] *Ağanın şanı, şövkəti, calalı, dövləti, səxavəti o qədərdir ki, yazmaqla qurtarmaz.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Səxavət göstərmək** – əli-əçıqlıq etmək, cəmərdlik göstərmək. [Məcnun Nofələ:] *Dostluğumuz xatirinə, səxavət göstərib [ovçunu] razı sal.* Ə.Məmmədخانlı.

SƏXAVƏTLİ sif. Səxavət edən; əliaçıq, şeyini, pulunu əsirgəməyən, cəmərd, geniş-

ürəkli, könüllü. *Səxavətli adam.* – *Qaraca qız çox rəhmdil və səxavətli qız idi. Hər nə əlinə düşsəydi yoldaşları ilə bölüşərdi.* S.S.Axundov. *Bu səxavətli qonaqların hamı-sından artıq, nədənsə, Təbarəkin sovqatlarına fikir verildirdi.* Mir Cəlal.

SƏKİ is. 1. Piyadaların gediş-gəlişi üçün küçənin hər iki tərəfində asfalt, daş, taxta və s. döşənmiş və adətən küçədən bir qədər hündür yol. *Səki ilə getmək. Səkiyə çıxmaq. Səkidə üz-üzə gəlmək.* – *Faytonlar daş döşə-məli bir səkinin ağzında durdular..* M.İbrəhimov. *Çobanlar ağır addımlarla kəndin orta küçəsi ilə uzaqlaşmış gedir, səkidə dirəyə söy-kənib dayanmış Qumru isə onların başı üstün-dən hara isə uzaqlara baxırdı.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. Oturmaq üçün həyətdə, hamamda, qapı ağzında və s.-də düzəldilmiş hündür yer. *Şey-ləri səkiyə yığmaq.* – [Qadınlar] *hər halda günəş istiliyini duymayırdılar, çadralarına bürünüb qır səki üzərində oturmuş və göz-lərini məhkəmə qapısına dikmişdilər.* T.Ş.Si-murq. *Bu, qaya içində salınmış, qabağında kiçik daş səkisi olan, torpaq damlı, kiçikcə pəncərəli, bir qapıcıqazlı daxmə idi.* Ə.Əbül-həsən.

SƏKİL sif. Ayaqları qismən və ya bütün-lüklə ağ rəngdə olan. *Səkil dayca. Səkil qoyun.* – *Xosrov səkil atın belində bir qartal kimi qanadlanardı.* S.Rəhimov. *Bəy [atın] kəkilini sığalladı, səkil ayaqlarının tozunu təmizlədi.* M.Hüseyn.

SƏKİLİ sif. Səkisi olan, səki tikilmiş. *Səkili hamam. Səkili küçə.* – *Bütün kənd .. tək ba-calı qara damlarda, ya da ömründə gün üzü görməyən qabağı səkili tövlələrdə yaşayırdı.* S.Rəhimov.

SƏKİLLİ sif. Ayağı səkil olan. *Səkilli at. Səkilli qoyun.* – [İlyas Adiləyev:] *"Tərlan" səkilli sol biləyini qaldıraraq dırnağı ilə yeri döyəcləyir.* Ə.Məmmədخانlı.

SƏKKİZ miqd. s. Yeddidən sonra gələn ədəd – 8. *Səkkiz kitab. Səkkiz ay. Səkkiz saat. Səkkiz döyüşçü.* – [Əşrəf] *cəmi səkkiz deşiyi olan adi, nazik mis tütəyi dodaqlarına yaxın-laşdırıb çalan adamı gözələrinin qarşısında canlandırmağa çalışdı.* İ.Şıxlı.

SƏKKİZADAMLIQ *sif.* Səkkiz adam üçün ayrılan, səkkiz adam üçün olan; səkkiznəfərlik. *Səkkizadamlıq yer tutmaq.*

SƏKKİZAYLIQ *sif.* 1. Səkkiz ay davam edən və ya davam etmiş, səkkiz ay üçün düzəldilmiş, səkkiz aylıq müddət nəzərdə tutulmuş. *Səkkizaylıq məlumat.*

2. Yaşı səkkiz ay olan. *Səkkizaylıq uşaq.*

SƏKKİZBUCAQ *is. hənd.* Səkkiz bucağı olan cisim, səkkizbucaqlı cisim.

SƏKKİZBUCAQLI *sif.* Səkkiz bucağı olan. *Səkkizbucaqlı fiqur. – Zahirən Mahmudun dükanı səkkizbucaqlı bir qutuya bənzəyirdi ki, içində saqqız, tumanbağı .. tapmaq mümkün idi. B.Talıblı.*

SƏKKİZCƏ *sif.* Ancaq səkkiz, yalnız səkkiz. *Səkkizcə kitabım var. // Bəzən təyin etdiyi sözə böyüdüclük mənası verir. Səkkizcə manat pul vermişəm.*

SƏKKİZCİLDLİ *sif.* Səkkiz cilddən ibarət olan. *Səkkizcildli lüğət.*

SƏKKİZCİLDLİK 1. Bax **səkkizcildli**.

2. *is.* Səkkiz cilddən ibarət kitab.

SƏKKİZDÜYMƏ *sif. dan.* Ölçüsü səkkiz düymə olan.

SƏKKİZGUŞƏ(Lİ) bax **səkkizbucaqlı**. Ağca uca taxtbəndli tavan altındakı hər bir otağın ortasındakı səkkizguşəli üç pilləli atəş nəhrinə gəldi. Ə.Məmmədخانlı. *Səkkizguşə ulduzumda səkkiz cənnət qapısı var; Yalnız oğul qeyrət ilə açılacaq bu qapılar. X.Rza.*

SƏKKİZGÜNLÜK *sif.* Səkkiz gün sürmüş və ya sürən, səkkiz gün üçün nəzərdə tutulmuş. *Səkkizgünlük səyahət. Səkkiz günlük iş.*

SƏKKİZHECALI *sif. dilç.* Səkkiz hecası olan. *Səkkizhecalı söz.*

SƏKKİZHƏDLİ *is. riyaz.* Səkkiz həddən ibarət olan cəbri ifadə.

SƏKKİZİLLİK *sif.* 1. Səkkiz il sürən, səkkiz il müddətli, səkkiz il davam edən. *Səkkizillik dövr. – [Xınlıq kəndinin] səkkizillik məktəbində 260 şagird oxuyur. R.Rza.*

2. Səkkiz yaşında olan.

3. Səkkiz ildən qalma, səkkiz il ömrü olan. *Səkkizillik sirkə. Səkkizillik konyak.*

SƏKKİZİNCİ “Səkkiz”dən sıra sayı. *Səkkizinci sinif. Səkkizinci mərtəbə. Səkkizinci sıra. – [Musa] səkkizinci günü Kür çayına yaxın “İ” kəndində Güllarının və uşağının*

meitinin tapılıb basdırıldığı xəbərini aldı. Ə.Vəliyev.

SƏKKİZKÜNC(LÜ) bax **səkkizbucaqlı**. [Çobanlar bulamanı] *səkkizkünc qalın stəkanlara doldurub qoca çobana, Qoşatxana və Kərəmə təklif etdilər. M.İbrahimov.*

SƏKKİZQAT(LI) *sif.* 1. Səkkiz mərtəbə(li). *Səkkizqatlı bina.*

2. Bir-birinin üzərində səkkiz lay olan. *Səkkizqatlı karton.*

SƏKKİZLİK 1. *sif.* Ölçüsü (eni, hündürlüyü, qalınlığı) səkkiz düymə (və s.) olan. *Səkkizlik taxta. Səkkizlik mismar.*

2. *is.* Oyun kağızlarında səkkiz xalı olan vərəq, yaxud səkkiz nömrəli şey. *Səkkizlik kart.*

3. Səkkiz hecalı şeir ölçüsü.

SƏKKİZMƏRTƏBƏ(Lİ) *sif.* Səkkiz mərtəbəsi olan; səkkizqatlı. *Səkkizmərtəbəli bina.*

SƏKKİZNƏFƏRLİK bax **səkkizadamlıq**.

SƏKKİZOTAQ(LI) *sif.* Səkkiz otağı olan, səkkiz otaqdan ibarət olan. *Səkkizotaqlı ev. – İkimərtəbəli səkkizotaq, böyük bir samanlıq, iri bir pəyə, aspaqxana, uzun bir anbar, çardağ – hamısı alov içində idi. Ə.Vəliyev.*

SƏKKİZRƏQƏMLİ *sif.* Səkkiz rəqəmi olan, səkkiz rəqəmdən ibarət.

SƏKKİZSAATLIQ *sif.* Səkkiz saat sürmüş və ya sürən; səkkiz saat vaxt tələb edən. *Səkkizsaatlıq iş günü.*

SƏKKİZSÜTUNLU *sif.* Səkkiz sütunu olan. *Səkkizsütunlu salon.*

SƏKKİZTARLALI *sif. k.t.* Səkkiz ildən bir dövr edən (əkin dəyişmə). *Səkkiztarlali əkin.*

SƏKKİZÜZLÜ *is.* Səkkiz üzü olan həndəsi cisim.

SƏKKİZYAŞAR *sif.* Səkkiz yaşında olan, səkkizyaşlı. *Səkkizyaşar uşaq.*

SƏKKİZYAŞLI *sif.* Yaşı səkkiz olan. *Səkkizyaşlı uşaq.*

SƏKMƏ “Səkmək”dən *f.is.*

SƏKMƏK *f.* Bir və ya hər iki ayaq üstündə sıçrayaraq yerimək, sıçramaq, hoppanmaq. *Kəhər at səkərək qonşu evin həyatında göründü və bir göz qırpmında .. Cəmilin qarşısında dayandı. M.Hüseyn. Çayın o tayındakı düzəngahda kəhər ürkə səkməyə başladı. Ə.Vəliyev. // Bu qaydada uçmaq, yaxud yerimək. Uçuşur durnalar, səkir teyhular; Namərd*

adam qalibliyin arzular. Qurbani. *Qayalarda kəklik səkir; Bulud qalxır, yağış tökür. Aşıq Şəmşir. // Məc. mənada. [Püstəbanu bəyim:] Zalım oğlunun gərdəni bir qarışdır. Yerləşinə bax!.. Səkir... N.Vəzirov. Səkdı gəlin, süzdü gəlin, bir də məclisin ortasında duruxub, əlləri ilə üzünü qapadı, gəlin hönkürdü. Çəmənəminli.*

♦ **Quş da səkə bilməz (səkməsin)** – cürət edib yanından ötə bilməz. – *Bir quş da səkməsin onun yanından! – Baş üstə yatmaram gecəni bir an. S.Vurğun. [Ataş Mirzə Cəmilə:] Nə qədər ki Ataş sağdır, Qönçənin həndəvərinə quş da səkə bilməz. Ə.Vəliyev. Quş səkməz (səkməyən) yer* – qorxulu, uçurum, insan ayağı dəyməyən yer haqqında. [Sübhənzadənin] yolu dibsiz dərələrin yaxası ilə bitişən dağların sıldırım döşü, quş səkməyən yeri ilə gedir. S.Rəhimov. [Qəhrəman:] *On il bundan əvvəl quşlar belə qorxusundan səkə bilmədiyi meşələr indi necə azaddır. Ə.Vəliyev.*

SƏKSƏKƏ, SƏKSƏKİ is. Həyəcan, iztirab, təşviş, tələş, narahatlıq. [Şəhrəbanu xanım:] *Xənpəri, mən də onun cadusunun gücünü eşitmişəm. Amma genə bir az səksəkiyəm, etdiyi işlərdən heç bilirsənmi? M.F.Axundzadə. Sayad bacının ana ürəyi həmişə səksəkədə idi. M.Hüseyn. Ürəklərdə səksəkə; Baxışlarda intizar, İnsanlar axın-axın; Salona toplaşurlar. R.Rza.*

♦ **Səksəkə içərisində olmaq, ürəyi səksəkədə olmaq** – narahatlıq keçirmək, həyəcan içərisində olmaq, iztirab keçirmək. *Mindilli səksəkə içərisində, o yan-bu yana baxa-baxa içəri keçir. S.Rəhman.*

SƏKSƏKƏLİ, SƏKSƏKİLİ *sif.* və *zərf* Həyəcanlı, iztirablı, narahat. *Nə olub? – deyə, ürəyi səksəkəli rəiyyətdə bir-birinə dəydi. S.Rəhimov. Yolçular səksəkəli; Zirvələrə baxdılar; Qayadan bir daş uçdu. N.Xəzri. Ürəyi səksəkəli olan yasavulbaşı onu narahat etdikləri üçün hirsənmək istədisə də bacarmadı. M.Rzaqulzadə.*

SƏKSƏN *say.* Yetmiş doqquzdan sonra gələn rəqəm – 80; həştad. *Səksən manat. Səksən ədəd. Səksən adam.*

SƏKSƏNDİRMƏ “Səksəndirmək”dən *f.is.*

SƏKSƏNDİRMƏK *bax dıksındirmək.*

Qarıya vurulan təkən Həcəri səksəndirdi. S.Rəhimov. Mahmud hirsələ “cəhənnəmə ki!” – deyərəkən ürəkəni səksəndirdi. M.Hüseyn.

SƏKSƏNİLLİK 1. *is.* Səksən il davam etmiş dövr, ömür. *Şairin səksənilliyi.*

2. *Sif. mənasında.* Səksən il davam etmiş, səksən il sürmüş. *Səksənillik bir ömür.*

SƏKSƏNİNCİ “Səksən”dən sıra sayı. *Səksəninci qapı. Səksəninci nömrə. Səksəninci illər.*

SƏKSƏNLİK *sif.* Səksən yaşında. *Səksənlik qoca.*

SƏKSƏNMƏ “Səksənmək”dən *f.is.*

SƏKSƏNMƏK *bax dıksınmək* 1 və 2-ci mənələrdə. *Sultan bəy səksənib dayanır. Ü.Hacıbəyov. Üzün o tərəfə dayanmış katib səksənib, çiyini üzərindən geri boylandı. M.Hüseyn.*

SƏKSƏNYAŞLI *sif.* Səksən yaşında olan. *Səksənyaşlı qoca.*

SƏKTƏ *is.* [ər.] köhn. 1. Durgunluq, bir yerdə dayanıb qalma.

2. Zərər, xələl, ziyan.

3. Qan dövrünün, ürəyin birdən-birə fəaliyyətdən düşməsi, hərəkətinin dayanması.

SƏQQF *is.* [ər.] Tavan, bağdatı. *Alçaq səqfdən asılan otuzluq “molniya” lampası böyük otağı işıqlandırır. T.Ş.Simurq. Mən onları çətin vəziyyətdən çıxarmaq üçün gözümlü səqfə dirəyib soruşdum. S.Rəhman.*

SƏQQA *is.* [ər.] köhn. Keçmişdə evlərə su daşıyan; su paylayan, suçu. *Təbrizin məşhur səqqalarından Tacı qızı Züleyxanın qapısını vururlar. M.S.Ordubadi.*

SƏLAHİYYƏT *is.* [ər.] Vəzifəsinə görə bir iş qarışmağa, bir işi görməyə ixtiyarı, hüququ olma. [Səba:] *Bilmirəm, ağanın gətirdiyi bu qədər zəngin bir hədiyyəni qəbul etməyə səlahiyyətim varmı? M.S.Ordubadi. Mehriban, Zeynalın öz üzərində bir “ər” olmaq sifətilə haqq və səlahiyyətini düşünürdü. S.Hüseyn. // Birinin ixtiyarı, hüququ dairəsində olan məsələlər, işlər. Məhkəmənin səlahiyyəti. Bu, mənim səlahiyyətimə daxil deyil.*

□ **Səlahiyyət vermək** – ixtiyar vermək, hüquq vermək. [Xan] *yerində qoyduğu Ağası bəyə xanlıqda əsəyişi təmin etmək üçün böyük səlahiyyət verdi. Çəmənəminli.*

SƏLAHİYYƏTDAR [ər. səlahiyyət və fars. ...dar] rəs. köhn. b a x **səlahiyyətli**. *O, peşə-karı hesab olunan Nizamülmülkün də işlərinə qarışmağa səlahiyyətdar deyildir.* M.S.Ordu-badi.

SƏLAHİYYƏTLİ *sif.* Səlahiyyət verilmiş, hər hansı bir səlahiyyəti, hüququ olan. *Səlahiyyətli səfir.*

SƏLBƏ *is.* 1. Ağacdan meyvəni salmaq, heyvanları qovmaq və s. üçün atılan ağac parçası. [İmamverdi:] Ağız, ..o nədir tolazlamısan səlbəni, gedib dəyib Haykanişun danasının gözüna, o da gəlmişdi Allahverdi kişinin üstünə davaya. C.Cabbarlı.

2. Səlbə kimi tullanılan, atılan hər hansı bir şey. *Dəmir səlbəsi. Papaq səlbəsi.* – [Şaq-qulu] *da əlini rəfə atıb, “köpək oğlu özün-san!” – deyib kərbəlayıya bir qazan səlbəsi vurdu.* Çəmənzəminli.

SƏLBƏLƏMƏ “Səlbələmək”dən *f.is.*

SƏLBƏLƏMƏK *f.* Səlbə vurmaq, səlbə atmaq. *Ağacı səlbələmək. Heyvanları səlbələmək.*

SƏLCUQLAR *cəm* XI əsrin ortalarında Kiçik Asiya ərazisində, İran və İraqda böyük dövlət qurmuş köçəri türkmən qəbilələri.

SƏLDİRƏMƏ “Səldirəmək”dən *f.is.*

SƏLDİRƏMƏK b a x **səldirləmək**. *Faytonçu müvazinətini saxlaya bilməyib səldirədi, iki addımlıqdakı qaramıx kolunun üstünə yıxıldı, kürəyinə tikan doldu.* M.Hüseyn. *..Onsuz da ayaq üstündə güclə duran qarı, böyrünə toxunan qolların təsirindən səldirədi.* İ.Hüseynov.

SƏLDİRLƏMƏ “Səldirləmək”dən *f.is.*

SƏLDİRLƏMƏK *f.* Yıxılan kimi olub yerini çəsdirmək, ləngər vuraraq yerimək; sən-dələmək. *Sərxoş səldirlədi. – Tər-lan səldirləyə-səldirləyə (z.) paltarını geyib qapıya yanaşdı.* M.Hüseyn.

SƏLƏ *is.* Küpə və s. qabların ağzını bağ-lamaq üçün kənd yerlərində işlədilən, kəsilmiş heyvan qarnının təmizlənmiş bir parçası. *Qız durdu ayağa, getdi, küpənin sələyin açdı.* (Nəgıl).

SƏLƏF *is.* [ər.] Hər hansı bir sahədə, işdə, mövqedə fəaliyyəti o birindən daha qabaq olmuş, yaxud qabaq yaşamış adam (*xələf* ziddi). *Sələflərə dərin hörmət. – Bizim emblemamız,*

rəhmimiz, şərafimiz; Qoy olsun sələf, – dedik. B.Vahabzadə.

SƏLƏM [ər.] b a x **müamilə** 3-cü mənada. *Əmi qeyri adamlara da sələmlə pul verərdi.* N.Nərimanov. *Dadaş atlı gedir aşağı kəndə; Gedir kəndliləri salmağa bəndə; Gedir veril-məyən sələm dalınca.* M.Müşfiq.

SƏLƏMÇİ b a x **müamiləçi**. [Veys:] *Şura hökuməti qoymayacaq ki, sən [Allahqulu] ta-cir, sələmçi Hacı Tağını itələyib oturasan onun yerində.* Ə.Əbüllhəsən.

SƏLƏMÇİLİK b a x **müamiləçilik**.

SƏLƏMXOR [ər. sələm və fars. ...xor] b a x **müamiləçi**. *Alo tərs baxışla sələmxor Məşədi Qulamı süzüb, əlavə etdi.* S.Rəhimov.

SƏLİB *is.* [ər.] Xaç. *Bir çoxlarının baş-larındakı səlib qırılmış, bir qisimləri yanı üstə yerə yıxılmışdı.* S.Hüseyn. □ **Əhlü-səlib tar.** – b a x **səlibçi**.

♦ **Səlib müharibələri tar.** – katolik kilsə-sinin təşəbbüsü ilə dinsizlərlə mübarizə şüarı altında XI–XIII əsrlərdə Qərbi Avropa feo-dallarının Yaxın Şərq və Pribaltika əhalisinə, habelə Şərqi Avropa slavyanlarına qarşı apar-dıqları işğalçılıq yürüşləri.

SƏLİBÇİ *is. tar.* Səlib müharibəsi iştirak-çısı.

SƏLİQƏ *is.* [ər.] Nizam və qayda, bir şe-yin düzgün vəziyyəti, nizamda olması. *Səli-qəyə salmaq. Şeyləri səliqə ilə düzmək. Kitab-ları səliqədə saxlamaq. – Evin səliqəsində heç bir dəyişiklik yox idi.* M.Hüseyn. *Qədər kişi Fərmanın evinin səliqəsini çox bəyəndi.* Ə.Sadiq. // Bir şeyi nizam və qaydada, gözəl vəziyyətdə saxlama və ya işləmə qabiliyyəti. *Onun səliqəsinə söz yoxdur.* □ **Səliqə ilə** – b a x **səliqəli** 1 və 3-cü mənalarda. *Oğlan çox səliqə ilə geyinmişdi. İ.Əfəndiyev. Cahan-girovun seyrək ağ saçları səliqə ilə dala da-ranmışdı.* S.Qədirzadə.

SƏLİQƏLİ *sif.* 1. Səliqəyə, üsula müvafiq, səliqəyə salınmış, müntəzəm, düzgün, ni-zamlı. *Səliqəli iş atağı. Səliqəli yataqxana. Səliqəli ev.* – [Hakim] *səliqəli stolunun üs-tündə gördüyü lazımsız kağızları bir-bir cırıb səbətə atırdı ki, əl-ayağa dolaşmasın!* Mir Cəlal. // Hər şey öz yerində, qaydada. *Balaca həyat yenə əvvəlki kimi səliqəli idi.*

2. Səliqəsi olan, işi səliqə ilə görün, səliqə qaydalarını gözləyən. *Səliqəli qız. Səliqəli şagird.* – *Səliqəli maldarlar axşam vaxtı çöldən naxır qaydan zaman oğul-uşağı düzərlər qapılara ki, camuşlar, öküzlər, inək və danalar düz girsinlər töylə həyatına.* C.Məmməd-quluzadə.

3. *Zərfləməsinə.* Təmiz, diqqətli, dürüst, hər şey öz yerində. *Skamyada mənimlə birlikdə səliqəli geyinmiş cavan bir gürcü də oturmuşdu.* A.Şaiq. *Şagirdlərdən, əyinlərinə geydikləri formanın son dərəcə səliqəli olmasını, düymələrinin, papaqlarındakı ulduzun par-par parıldamasını tələb edirdilər.* Ə.Sadiq.

SƏLİQƏ(Lİ)LİK is. Səliqəli olma, hər şeydə səliqə, qayda gözləmə; dürüstlük, dəqiqlik. *Səliqəliliyə alışımaq.* – [Əntərzadə] *nəinki səliqəlik məharətini, hətta başını da itirdi.* Mir Cəlal.

SƏLİQƏ-SAHMAN is. [ər.] bax **səliqə**. *Səliqə-sahman yaratmaq. Səliqə-sahmanı gözləmək. Səliqə-sahmanı pozmaq.* – *Səliqə-sahman yaxşı şeydir axı.* Mir Cəlal. *Aran yerlərindən gəlmiş adamlar öz səliqə-sahmanı, geyim-kecimi ilə dərhal fərqlənirdilər.* B.Bayramov.

SƏLİQƏ-SAHMANLI sif. Son dərəcə səliqəli, diqqətli, nizamlı. *Səliqə-sahmanlı qadın.*

SƏLİQƏSİZ sif. Səliqə olmayan, qaydasız, nizamsız, tərtibsiz. *Səliqəsiz yeməcxana. Səliqəsiz iş.* // Səliqəsi olmayan, səliqə bilməyən. *Səliqəsiz adam.*

SƏLİQƏSİZLİK is. Səliqə, nizam və qaydanın olmadığı hal; nizamsızlıq, pozğunluq. *İşdə səliqəsizlik. Evdə səliqəsizlik.* – *Müdirin otağındakı səliqəsizlik, narazı rəftar və dağınıqlığı işə can yandırmadığını göstərirdi.* M.İbrahimov.

SƏLİS sif. [ər.] Rəvan, sərbəst, axıcı, hər cəhətdən mükəmməl. *Səlis şeir. Səlis nitq. Səlis süjet.* – *Bir baxın, ana dilimizdə yazılan şeir nə qədər mövzun, nə qədər səlis, nə qədər də oynaq və bədiidir.* M.S.Ordubadi. *Bütün müdərrislərimiz ondakı səlis, axıcı natiqliyə qibtə edirdilər.* İ.Əfəndiyev.

SƏLİSLİK is. Rəvanlıq, axıcılıq. *Nitqin səlisliyi. Məqalə səlisliyi ilə fərqlənir.* Yazıda ardıcılıq, səlisliyi gözləmək.

SƏLSƏLƏ is. [ər.] Göyərçinə bənzər böyük quş.

SƏLT sif. dan. Bütünlüklə, başdan-ayağa, tamamilə, lap. *Xərək səlt yağdır. Çörək səlt duzdur.*

SƏLTƏNƏT is. [ər.] 1. Padşahlıq, hökm-darlıq. *Səltənətə keçmək. Səltənət əlindən çıxmaq. Səltənət sürmək.* – *İbrahim xan Qarabağa qayıdanda qardaşı Mehralı bəylə arasında səltənət davası düşmüşdü. Cəmənzəminli. Həddindən artıq təkabbürlü və lovğa olan şah səltənət adamlarının tələbinə görə özünü daha da təkabbürlü və qasqabaqlı göstərməyə çalışırdı.* P.Makulu.

2. Dövlət, hökumət. [Müsyö Jordan:] *Parij dağılıb, Tülyeri yıxılıb, Fransanın səltənəti pozulub, Kral avara düşüb.* M.F.Axundzadə. *Toğrulun təzədən səltənət başına gətirilməsi üçün xəlifənin də razılığı alınmışdır.* M.S.Ordubadi. // *məc.* Var, dövlət, yaxud ən əziz, ən qiymətli şey, adam haqqında. [Araz:] *Sağlam-lıq və zəhmət ən böyük səltənətdir.* A.Şaiq. *Gözümün qarası, ciyərimin parası, taxtum, bəxtim, səltənətim, taci-sərim, qönçə gülüm, bülbülüm Ruqiyyə idi, Ruqiyyə.* A.Divanbəy-oğlu.

3. *məc.* obrazlı təşbəhlərdə: bir şeyin hakim, hökmran, çox bol olduğu yer haqqında. *Nəft səltənəti. İşıq səltənəti.* – *Qarşımıza daha böyük bir dağ çıxdı. Bu dağı da aşdıq; çiçəklər səltənəti deyilməyə layiq bir açıqlığa çıxdıq.* A.Şaiq. *Nə sonsuzdur bu yerlərdə səltənəti qarın, buzun!* R.Rza.

SƏMA is. [ər.] Göy, asiman. *Yaz mövsümü endikcə səmadən yerə axşam; Gün nuru verir dağlara min rəngi-dilaram.* A.Səhəhət. *Bu gün heç bilmirəm, nə üçün, nədən; Səma da mavidir; Torpaq da mavi.* N.Xəzri. *Gündoğan tərəf utancaq bir qız yanağı kimi qızarıb, ..səma ağır-ağır dalğalanan bir sədəf gölü kimi hər an rəngdən-rəngə girirdi.* M.Rza-quluzadə.

SƏMAVİ sif. [ər.] 1. Səmaya, göyə mənsub.

2. *şair.* Səma rəngində, mavi. *Allah, Allah! Nə qədər ulvi... O mavi gözlər. O səmavi gözlər.* H.Cavid. *Səmavi tüllərdən əynində köynək; Füsunkar bir gəlin oturmuşdu tək.* M.Dilbazi.

3. *məc. şair*. Gözəl, təmiz, saf, valehedici, qeyri-adi. *Səməvi alnının uc tellərində; Ülkər tək parlayıb axan, a gözlər! A.Şaiq. O səməvi pərinin; Qəlbi intizardadır. N.Rəfibəyli.*

SƏMAYİ-ŞƏMS *is.* [ər.] *mus.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Səmayi-şəms oxumaq.*

SƏMƏ *sif.* Ağıldan kəm, ağı çatmayan.

SƏMƏND *sif.* Qızılı ilə boz rənglər arasında xüsusi bir rəngdə olan (at haqqında).

SƏMƏNDƏR *is.* [fərs.] 1. İran əsətirində: odda yaşayan mövhumi bir heyvanın adı. *Qaldım səməndərtək qəm dəryasında; Yandı balü-pərim nara dəyməmiş. Aşıq Ələsgər. Od-alov quşudur səməndər quşu; O nə göy quşudur, nə də yer quşu. B.Vahabzadə.*

2. *zool.* Həm suda, həm də quruda yaşayan kərtənkələyə oxşar heyvan.

SƏMƏNİ *is. etnoqr.* 1. Novruz bayramında boşqablarda göyərtilən buğda. *Süfrənin ortasında ara-sıra boşqablarda yaşıl səməni qoyardılar. H.Sarabski. [Sultan və Vəli] bu bənövşə dəstələrini novruz-bayramı münasibətilə məcməyilərdə göyərdilmiş səmənilərin ortasına qoyacaqlar. Ə.Sadiq. □ Səməni qoymaq* – xalq adətincə Novruz bayramı münasibətilə boşqablarda buğda göyərtmək. *Səməni də qoydu gəlin bayramqabağı; Pal-paltarı, qab-qacağı çəkdikcə suya. S.Vurğun. Günəş öpdü çəmən; Evdə qoyduq səməni. M.Dilbazi.*

2. Göyərmiş buğda, şirəsindən bişirilən bir növ halva. *Bəzi yerlərdə insana bir xəta üz verəndə nəzir elərlər və haman xəta rədd olandan sonra səməni qonşulara paylarlar. "Mol. Nəsr."*

SƏMƏR [ər.] *bax səməyə. De görüm, onların nədir səməri? Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri! M.Ə.Sabir. Belə acı sözlər təzə qəzetinin müştərilərini azaldı və onu oxuyanları şövq və həvədən salmaqdan özgə bir səmər verməz. F.Köçərli.*

SƏMƏRƏ *is.* [ər.] 1. Fayda, mənfəət, xeyir. *Əməyin səmərası. – [Odabaşı:] Neçə gün ciddi axtarış gətirdisə də, bir səməyə hasil olmadı. Ə.Haqverdiyev. [Kərimxan Azadidə] öz zəhmətinin səmərasını görən bir yaradıcı sevinci vardı. M.İbrahimov.*

2. Hər hansı işdən doğan yaxşı və ya pis nəticə. [Qurbanəli:] *İndi, budur, səmərasını öz gözünüzlə görərsünüz. H.Nəzərli. Əgər indi toxumlar yer üzərində qalsa, onlar tullayıb donacaq, heç bir səmərası olmayacaq və fayda verməyəcəkdə. S.Rəhimov.*

SƏMƏRƏLƏŞDİRİCİ *is.* İstehsalatı, istehsal proseslərini səmərələşdirmək işi ilə məşğul olan adam. // *Sif. mənasında. Səməraləşdirici fəhlə. Səməraləşdirici tokar. Səməraləşdirici təklif.*

SƏMƏRƏLƏŞDİRİLMƏ "Səmərələşdirilmək"dən *f.is.*

SƏMƏRƏLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Səmərali hala salınmaq, daha məqsəduyğun şəkildə təşkil edilmək; təkmilləşdirilmək, yaxşılaşdırılmaq.

SƏMƏRƏLƏŞDİRMƏ 1. "Səmərələşdirilmək"dən *f.is.*

2. *Bax səməraləşdirici. Səməraləşdirmə bürosu. Səməraləşdirmə tədbirləri.*

SƏMƏRƏLƏŞDİRMƏK *f.* Səmərələşdirmə işləri aparmaq. *Maşın detalları hazırlamaq prosesini səməraləşdirmək. İstehsalatı səməraləşdirmək.*

SƏMƏRƏLİ *sif.* Səməyə verən, yaxşı nəticə verən, faydalı, xeyirli, məqsəduyğun, əlverişli. *Səmərali təklif. Səmərali istirahət. Texnikadan səmərali (z.) istifadə etmək.*

SƏMƏRƏSİZ *sif.* və *zərf* Heç bir səmərası, faydası, nəticəsi olmayan, məqsəduyğun olmayan, faydasız, xeyirsiz. *Kosa gah koridora daxil olur, gah balkona çıxıb gəzirdi. Onun əziyyətləri səmərasız qalırdı. S.Rəhimov. Şirzad bilirdi ki, yazda səmərasız keçən hər saat, yaxud vaxtında görülməyən ən xırda iş tonlarla məhsulun itməsi deməkdir. M.İbrahimov.*

SƏMƏRƏSİZLİK *is.* Səmərasız olma, faydasızlıq, nəticəsizlik.

SƏMİMİ *sif.* [ər.] Ürəkdən gələn; dəruni, həqiqi, xalis, ciddi, rıyasız. *Səmimi söz. Səmimi dostluq. – O, çox mehriban, səmimi bir təbəssümlə gülümsündü. M.Rzaquluzadə. // Həqiqi, doğru, ən yaxın, qəlbən bağlı. Səmimi dost. Səmimi adam. – Xədicə ilə yalnız barışmaqla qalmayıb səmimi bir arqadaş olduq. S.Hüseyn. Bu dəqiqə [Xasay] bayaqdan bəri daldığı şirin düşüncələrdən, səmimi*

cəbhə yoldaşlarından aralanmaq istəmirdi. Ə.Vəliyev. // Zərf mənasında. Təmiz ürəklə, candan, qəlbən. Səmimi qarşılamaq. Səmimi danışmaq.

SƏMİMİ-QƏLBDƏN *zərf* Ürəkdən, qəlbən. *Səmimi-qəlbən təşəkkür etmək. Səmimi-qəlbən təbrik etmək.*

SƏMİMİLƏSMƏ “Səmimiləşmək”dən *f.is.*

SƏMİMİLƏSMƏK *f.* Bir-birinə daha da yaxın olmaq, səmimi olmaq, mehribanlaşmaq. [Hüseyn:] *Qızla yenə yolumuza başladıq. Bu dəfə müsahibəmiz bir qədər daha səmimiləşmişdi. S.Hüseyn.*

SƏMİMİLİK *bax səmimiyyət* 1-ci mənada. [Daşdəmirin] *gözlərində və sözlərində elə bir sadəlik və səmimilik vardı ki, bu, dinləyənlərə də sirayət edirdi. M.Rzaquluzadə. Çiçək Ümidin danışığına, sifətindəki uşaqlıq və səmimilik əlamətlərinə diqqət elədi. B.Bayramov.*

SƏMİMİYYƏT *is. [ər.]* 1. Səmimilik, açıq-ürəklilik; səmimi münasibət. *Ailədəki səmimiyyət. Səmimiyyət göstərmək. – Bu nəğmələr dərin-dərin; Geniş-geniş ürəklərin; Səmimiyyət nəğməsidir. M.Müşfiq. Oğlanın sözlərindəki səmimiyyəti hiss edən Məşədibəy bir qədər arxayınlaşıb sükuta qarq oldu. M.Hüseyn.*

2. **Səmimiyyət** şəklində *zərf* – səmimi olaraq, səmimi; açıq ürəklə, saf qəlbə. *Səmimiyyətlə cavab vermək. – [Mansur] ..hər dəfə əlimi əlinə aldıqda səmimiyyətlə sıxardı. Çəmənzəminli. Məmmədov böyük bir səmimiyyətlə arvadın əlini sıxdı. H.Seyidbəyli.*

SƏMİR *is. [ər.]* Səs, səs-səmir.

SƏMİRMƏK *f. məh.* Kökəlmək, gombullaşmaq.

SƏMİZMƏK *f. məh.* Yağlanmaq, piylənmək.

SƏMT *is. [ər.]* 1. Cəhət, tərəf, yön. *Günəş səmtinə baxmaq. Dəniz səmtinə tərəf getmək. – Ağac səmtinə yuxılar. (Ata. sözü). Axırüləmr [Məhəmmədhasən əmi] gəldi, tövləsini ortadan yarı böldü və küçəyə səmt bir qapı açdı. C.Məmmədquluzadə.*

2. İstiqamət. *Su səmtini tutmaq. Küləyin səmtlə getmək.*

3. *məc.* Yaxın adam, qohum-əqrəbə mənasında. *Öz səmtindən qız almaq. – Aşkardı*

ki, qılava öz səmtini qoyub özgəni katdılıqda saxlamayacaq. C.Məmmədquluzadə.

◊ Səmt düşmək – yaxınlaşmaq, yaxın düşə bilmək, yaxına getmək. *Xosrovdan başqa heç kəs bu hava ilə ata səmt düşə bilmirdi. S.Rəhimov.*

SƏMTLƏNDİRMƏ “Səmtləndirmək”dən *f.is.*

SƏMTLƏNDİRMƏK *f.* Bir şeyi müəyyən səmtə yönəltmək, istiqamətləndirmək.

SƏMUM *is. [ər.]* Asiya və Afrika səhralarında əsən çox şiddətli, isti və quru külək. // Ümumiyyətlə, şiddətli, isti külək. *Deyirlər: çox güclü və dəhşətli olur, səmum küləkləri. O.Sarıvəlli. Səmum yeli gəlir, aman; Yaz çıxmamış isti yayı, görəcəkdir qoca Muğan. M.Dilbazi. // Məc. mənada. Olur qarşısında polad mum kimi; Güllələr yağdırır yada qum kimi; Əsir başı üstə bir səmum kimi. S.Rüstəm. Hansı dərdədir səmum olub, qəlb evində hey əsən? Ə.Cəmil.*

SƏN İkinci şəxs əvəzliyinin təkisi. *Sən istəyən kimi oldu. – Sən demədinmi dumada rəf olur ehtiyacımız? Mən də dedimmi çox yemə, tez pozulur məzacımız. M.Ə.Sabir. [Əsgər:] Ay Süleyman, yaxşı oldu sən gəldin, axı deyirlər ki, sən bir ağıllı adamsan, gəl görək, sən nə məsləhət tökürsən? Ü.Hacıbəyov.*

◊ Sən allah, sən allahın – bax Allah. [Məşədi İbad:] *A Həsənqulu bəy, sən allah, indi insafəyləyin, sənənin yanında Rüstəm bəy demədi ki, qızı sənə verirəm. Ü.Hacıbəyov. [Gülsənəm:] Ay yoldaş Ağə, sən allah, mənə bu ağbırçək vaxtında masqaraya qoyma. H.Nəzərli. Sən demə – bax demə. Sən demə, şeytan-şuğul bunu bəyə xəbər verib. Ə.Vəliyev. Sən öl dan. – öz sözünü birinə inandırmaq istədikdə işlənilir. Sən öl, düz deyirəm. Sən hara, bura hara! – gəlişi təəccüb doğuran, yaxud gözlənilmədən rast gəlen adam haqqında. [Sultan bəy:] Paho, Süleyman, sən hara, bura hara? Xeyirxəbər olasan, əyləş görək, nə var, nə yox? Ü.Hacıbəyov.*

SƏNA *is. [ər.] klas.* Tərif, mədh. *Duaçınam, salma mənə nəzərdən; Əskik olmayasan sənədən, Pəri. M.P.Vaqif. □ Səna etmək klas. – mədh etmək, tərif etmək. Münəccimbaşı şahın hüzuruna daxil olub, ..əl-əl üstə qabaqda durub dua və sənə etdi. M.F.Axundzadə.*

*Dalda qeybət, üzdə sənə etməyəm; Gizli sö-
yüş, zahir dua etməyəm. M.Ə.Sabir.*

SƏNAMƏKİ *is. bot.* Yarpaqları və meyvəsi xalq təbabətində işlətmə dərmanı kimi işlədilən bitki.

SƏNAYE *is.* [əɾ.] 1. Xalq təsərrüfatının, yeraltı sərvətləri çıxaran və xammalı emal edən müəssisələri birləşdirən sahəsi.

2. Maşın texnikası tətbiq edən fabrik-zavod müəssisəsi. *Neftçixarma sənayesi. Yüngül sənaye. Ağır sənaye.*

3. *klas*. Sənətlər (peşə, sənət, iş). *Mən an-lamaram elm nədir, ya ki sənaye; Zərəm bu əməldən!* M.Ə.Sabir.

♦ **Sənavəyi-nəfisə köhn.** – incəsənət(lər).

SƏNAYEÇİ *is.* 1. Kapitalist sənaye müəssisəsi sahibi; mədənci, fabrikcı.

2. Mədəndə işləyən. *Neft sənayeçisi.*

SƏNAYELƏŞDİRİLMƏ “Sənayeləşdirilmək”dən *f.is.*

SƏNAYELƏŞDİRİLMƏK *məch.* Maşın texnikasına keçirilmək, maşın texnikası tətbiq edilmək.

SƏNAYELƏŞDİRMƏ “Sənayeləşdirmək”-
dən *f.is. Sənayeləşdirmə planı.*

SƏNAYELƏŞDİRMƏK *f.* Xalq təsərrüfatının müəyyən və ya bütün sahələrini maşın texnikasına keçirmək. *Kənd təsərrüfatını sənayeləşdirmək. Ölkəni sənayeləşdirmək.*

SƏNAYELƏŞMƏ “Sənayeləşmək”dən *f.is.*

SƏNAYELƏŞMƏK *f.* Maşın texnikasına keçmək, maşınlar tətbiq etmək. *Ölkə yeni yollarla inkişaf etsin gərək; Sürətlə başdan-başa tez sənayeləşərək.* R.Rza.

SƏNAYELİ *sif.* Sənayesi olan, sənayesi inkişaf etmiş, sənayeləşmiş.

SƏNCƏ Sənə görə, sənin fikrincə, sən bilən. *Səncə, yarışın qalibi kim olacaq? Səncə, bu gün yağıncaq olacaq?* – [Firəngiz Muxtara:] *Buna, səncə, nə üçün “Gəlin qayası” devirlər?* B.Bayramov.

SƏNDƏL¹ is. [ər:] 1. *bot.* Oduncağı efir yağı ilə zəngin olan ətirli, həmişəyaşıl tropik ağac. *Aşığın sən dəlisi; Gözəllər sən dəlisi; Sevdiyim, züflərindən; Gəlir səndəl iyisi.* Sarı Aşıq. *Nizami məzədaşını döyərək Xaqanini səslədi, gözündən bir damcı yaş düşürək qəbir dəşimin dalında yandırılan səndəl üstünə düşdü.* M.S.Ordubadı. // Bu ağacdən qayrıl-

miş. *Məst edər aləmi ənbərin budan; Hər gələndə səndəl darağa zülfün.* M.P.Vaqif.

2. Bu ağacın oduncağından, habelə bəzi
başqa ağaclardan alınan boya.

SƏNDƏL² *is.* Dal söykənəcəyi olan qoltuqlu stul. [Mərcan bəy] *yıxılır səndəlin üstə, ürəyi bitib olan tək olur.* Ü.Hacıbəyov. *Səndəllərin hamısına yumşaq və məxmər bəhlilər olduqca müntəzəm bir surətdə qoyulmuşdu.* M.S.Orudubadi. [Mirzə Həsən atasına:] *Kitab da yazmışam, hazırdır. Miz, səndəl hazır olunca onu çap etdirərəm.* P.Makulu.

SƏNDƏL³ *is.* [yun.] Qədim yunanların və romalıların geydikləri dəbansız, yüngül ayaqqabı. // Üzü bağla bağlanan dəbansız, yüngül yay ayaqqabısı. *Uşağa səndəl almaq.* – [Aslan] *çəkmə mağazasına girdi, axırıncı pulunu verib, bir cüt yüngül səndəl aldı.* S. Vəliyev.

SƏNDƏLƏMƏ “Səndələmək”dən *f.is.*

SƏNDƏLƏMƏK *f.* Müxtəlif səbəblərdən müvazinəti itirərək, ayaq üstə dura bilməyib yıxılmaq. *Səlim sillənin zərbindən səndələdi.* M.İbrahimov. [Firuz] müvazinətini itirərək yerində səndələdi. Ə.Məmmədخانli.

səndələyə-səndələyə *zərf* Yıxıla-dura, yırgalana-yırgalana, o yan-bu yana əyilərək. *Məmiş kişi də mənim xətrimi çox istəyir – deyə, Səməd səndələyə-səndələyə Əlləzoğluна sarı veridi.* İ.Hüseynov.

SƏNDƏLİ bax **səndəl**². *Nəcəf kişi o zamanın adəti üzrə papağı başında, səndəlidə oturub dil-ağız etdi. M.İbrahimov.*

SƏNDİRLƏMƏ “Səndirləmək”dən *f.is.*

SƏNDİRLƏMƏK bax **səndələmək**. *Ovçu nişan aldı, ox çıxdı yaydan; Alagöz bir maral qana boyandı; "Ah!" səsi yüksəldi bulaqdan, çaydan; Maral səndirlədi, maral dayandı.* N.Xəzri. *Nərgiz .. səndirləsə də, özünü düzəldə bildi, daşın üstünə çıxıb atı mindi.* B.Bayramov.

SƏNƏ is. [ær.] İl. *Bir gecəlik mətləbin bir sənə məbədi var.* M.Ə.Sabir. *Millətin beş sənə bundan əqdəm; Yüz nəfərdən biri tut-mazdı qələm.* A.Səhhət. *Cox vaxt bir sənəyə qədər nişanlı halında qız atısı evində qala-cadır.* R.Əfəndiyev.

SƏNƏD *is.* [ə.ɾ.] 1. Bir şeyi, faktı təsdiq, bir şeyə olan hüququ sübut edən rəsmi kağız. *Arxiv sənədləri.* – *C.Məmmədquluzadənin*

təsvirinə və tarixi sənədlərə görə o zaman Azərbaycan dilində qəzet çıxarmaq çox çətin məsələ imiş. M.İbrahimov.

2. Təqdim edən şəxsiyyətini təsdiq edən vəsiqə. *Tələbənin sənədlərini yoxlamaq. – Dərs hissəsi müdiri sənədləri alıb nəzərdən keçirdi, başını qaldırıb onun üzünə gülümsədi. S.Rəhimov. Axırda qət olundu ki, tədqiqat getsin, Vahidin sənədlərini yoxlatmaq direktora tapşırılsın. Mir Cəlal.*

SƏNƏK bax **səhəng**. *Su sənəyi axırda suda sınar. (Məsəl). [Mələk] lələ kimi rəng verib, rəng ala-ala bulağa endi, sənəyi bulağa söykədi, su guruhur sənəyə doldu. A.Divan-bəyoglu. Az keçməmiş gəlinlər gəlib onun komasını suvadılar, su dolu bir sənək gətirdilər. Ə.Məmmədcanlı.*

SƏNƏM is. [ər.] 1. **klas**. bax **büt** 1-ci mənada. *Surəti zibə sənəmlər yox demək bütənədə; Var çox, əmma sənə bənzər büti-xunxar yox. Füzuli.*

2. Gözəlin epitetlərindən biri – **dilbər**. *O qədər sənəm var ki, yasəmənə vaxt yoxdur. (Ata. sözü). Yenə yada düşdü bizim sənəmlər; Getməyin binası, hayıf ki, yoxdur. M.P.Vaqif. [Mərcan bəy:] Bir saatdan sonra bir nəzənin sənəm gələcəkdir. Ü.Hacıbəyov.*

SƏNƏT is. [ər.] 1. Müəyyən hazırlıq tələb edən və sahibinin yaşaması üçün əsas mənbə sayılan əmək fəaliyyətinin bir növü; peşə. *Özünə sənət seçmək. Sənət öyrənmək. Sənəti dəyişmək. – [Yusif] usta Xəlilin yanında qırx yaşında ikən sərraclıq sənətini bir il müddətində öyrənib Qəzvinə müraciət etdi. M.F.Axundzadə. [Qurban Nənəxanıma:] [Şaqqulunu] istəmişəm sənətə qoyam ki, avara qalmasın, demisən ki, o neynir sənəti, cavan uşaqdı, qoy böyüsün. Cəmənzəminli. ...Qulam müəllim bütün sənətlər içərisində öz sənətini [müəllimliyi] çox yüksək tuturdu. S.Rəhimov. // İş, peşə, məşğuliyyət. Həcinin sənəti hamamçılıq idi... C.Məmmədquluzadə. Gördü ayı kəndli çəkir zəhməti; Var əcəb asudə, asan sənəti. // A.Səhhət. Gəmi muzdurçuluğu .. çox ağır sənətdir. S.M.Qənizadə // Məc. mənada. [Sultan bəy:] Qəraz ki, təklil bir sənət deyildir. Ü.Hacıbəyov. Yaxşılıq insana bir sənət olsun; Dünya başdan-başa qoy cənnət olsun. S.Vurğun.*

2. İncəsənətin qollarından hər biri. *Musiqilik gözəl sənətdir. Bədii sənətin gücü. Sənət əsəri. – Əsil tamaşaçılar [Səttarzadəni] görəndə musiqi aləminin, sənət dünyasının zənginliklərini bir daha xatırlayırlar. Mir Cəlal.*

3. Bax **sənətkarlıq** 2-ci mənada.

◇ Sənət məktəbi – ixtisaslı fəhlə hazırlayan məktəb. [Aslan:] *Mən sənət məktəbini təzə qurtarmış ustaların briqadiriyəm. S.Rəhman. Sənət məktəbinə məxsus göy rəngli palıtar Həsənə Lətifə çox yarasırdı. H.Seyidbəyli.*

SƏNƏTÇİ bax **sənətkar** 1-ci mənada.

SƏNƏTKAR is. [ər. sənət və fars. ...kar] 1. Hər hansı bir sənətlə məşğul olan, sifarişlə iş qəbul edib öz əmək alətləri ilə, kустar üsulla məhsul hazırlayan şəxs, usta; bir sənətlə keçinən adam. *Burada əlli üç minə qədar müxtəlif yerlərdən gəlmiş fəhlələr, ustalar, sənətkarlar vardır. M.S.Ordubadı. Gənc sənətkarlar neftçilər üçün borusixan hazırlamaqlı idilər. H.Seyidbəyli.*

2. Öz işində, peşəsində, sənətində böyük məharət və ustalıq qazanmış şəxs. [Şair Ərəstun:] *Elə mən də böyük sənətkarlardan, şəirdə böyük hünərdən, coşqun bir ilhamdan danışırım. S.Rəhimov. Hec şübhəsiz ki, Nəzami, Xaqani və Nəsimi kimi böyük sənətkarlar müəyyən tarixi-ədəbi hazırlıq olmadan meydana çıxa bilməzdi. M.İbrahimov.*

SƏNƏTKARANƏ sif. və zərf [ər. sənət və fars. ...karanə] Sənətkarlıqla, ustalıqla, məharətlə, bacarıqla; mükəmməl surətdə, nümunəvi surətdə. *Sənətkaranə işlənmiş divar naxışları. Sənətkaranə təsvir.*

SƏNƏTKARLIQ is. 1. Öz sənətini yaxşı bilmə; ustalıq. *Dərzinin sənətkarlığına söz yoxdur.*

2. Hər hansı bir sahədə böyük bacarıq, məharət, hünər, ustalıq. *Sənətkarlıq nöqtəyindən nəzərdən zəif əsər. Aktyor sənətkarlığı. Müasirlilik və sənətkarlıq bir-birini tamamlayır.*

SƏNƏTŞÜNAS is. [ər. sənət və fars. ...şünas] Sənətşünaslıq mütəxəssisi, incəsənətin hər hansı sahəsi üzrə mütəxəssis olan alim.

SƏNƏTŞÜNASLIQ is. İncəsənətlər (əsasən təsviri incəsənət) haqqında elm. *Sənətşünaslıq doktoru.*

SƏNGƏK *is.* [*fars.*] Uzun, yastı çörək növü. [Usta] *şagirdinin vərdənə ilə yaydığı kündələri kürəyə sərir, tez-tez oda atır, neçə dəqiqə keçməmiş buğlanan səngəkləri qızmar kürədən çıxarırdı.* Mir Cəlal. *Ertəsi gün səhər tez-dən Məmməd bazardan təzə səngəklə pendir aldı.* P.Makulu.

SƏNGƏKÇİ *is.* Səngək bişirib satan adam, çörəkçi. *Qoca dayanır, səngəkçi şagirdi bir neçə səngək büküb qocaya verir.* Ə.Məmməd-xanlı.

SƏNGƏR *is.* Güllədən, qəlpədən qorunmaq üçün qazılan çuxur, xəndək. *Səngər qazımaq. Səngərdə gizlənmək.* – Nəbi cəld özünə bir səngər tapıb daldalanandan sonra aynalı tüfəngi işə salır. “Qaçaq Nəbi”. *Döyüşçülər yeni qazıdıqları üstüörtülü səngərdə oturmuşdular.* Ə.Vəliyev.

SƏNGƏRLƏNMƏ “Səngərlənmək”dən *f.is.*

SƏNGƏRLƏNMƏK *qayd.* Səngərdə gizlənmək, səngərə girmək. *Əsgərlər səngərləndilər.* – *Körpüdəki partizanlar .. çuxurlarda səngərləndilər.* M.Hüseyn.

SƏNGİMƏK *f.* 1. Yavaşmaq, azalmaq.

2. Daşlaşmaq (hərəkətsiz olmaq mənasında).

3. İnkişafdan qalmaq, ləngimək.

SƏNGİN *sif.* [*fars.*] 1. Bərk, sərt.

2. Ağır. *Oylə səngindir ki, əsqali-təəssübdən yüküm; Gündə min tərpənsə yer, tərpənməz əsla bir tüküm!* M.Ə.Sabir.

3. *məc.* Qəddar.

SƏNLİK *is.* Sənə aid, səninlə bağlı, sənə dəxli olan. *Bu məsələ sənlik məsələ deyil.* – [Vəzir Hacı Salaha:] *Olan, sənlik nə var? Sənə hər nə buyururam, elə elə.* M.F.Axundzadə. [Hacı Mehdi:] *Sənlik ki bir iş yoxdur.* Ə.Haqverdiyev.

SƏNLİ-MƏNLİ 1. *is.* Sən, mən, hamımız, hamı bir yerdə, hamılıqla, birgə. *Sənli-mənli birləşək, işi yerinə yetirək.* – [Qurban Telli:] *Orası elədir, Telli, amma qorxuram sənli-mənli bütün kolxoza söz gələ.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. *zərf* Öz aralarında, ikilikdə; möhrəmanə, öz aramızda. [Telli] *bu barədə düşünürdü; yenə əvvəlki kimi üzünü [məuəllimdən] tutub yaşınsın və ya bu gecəki kimi onunla sənli-mənli danışsın.* S.Hüseyn.

SƏNUBƏR *is.* [*ər.*] 1. Şam ağacı, küknar.

2. *məc.* Gözəlin boyu, qaməti.

SƏPƏLƏMƏ “Səpələmək”dən *f.is.*

SƏPƏLƏMƏK *f.* 1. Bir şeyi müxtəlif tərəfə necə gəldi atmaq, dağıtmaq, töküşdürmək, yaymaq. *Bunlardan əlavə, [Əbiş] şəkafin göz-lərini eşəlayır, kağızlardan çıxarır, stolun üstünə səpələyirdi.* S.Rəhimov.

2. Səpmək, tökmək. *Buğda səpələmək. Darı səpələmək.* – *..Afaq çoxdan bu yerləri tərk etmiş quşları da geri qaytarmaq istə-yərək, bağcadakı tapəciyə gətirib bir çanaq arpa səpələdi.* Ə.Məmməd-xanlı.

3. Sovurmaq, sıratmaq. *Külək qarı səpə-lər,* – *Baxtiyar! Ağ geyinər təpələr,* – *Baxti-yar! R.Rza // Narın-narın yağmaq, çiləmək. Arabir narın yağış da səpələyir, soyuq ada-mın iliklərinə işləyirdi.* M.Rzaquluzadə.

SƏPƏLƏNMƏ “Səpələnmək”dən *f.is.*

SƏPƏLƏNMƏK *f.* 1. Dağılmaq, ora-bura tökülmək, qeyri-müntəzəm halda tökülmək. *Kitablar yerə səpələnib.* – *Son dəftəri yoxla-yıb qurtaran müəllim cib saatını çıxarıb baxdı, stol üstünə səpələnmiş (f.sif.) dəftərləri top-layıb sahmana saldı.* S.Rəhimov. *Lələnin lə-çəkləri yerə səpələndi.* M.Hüseyn. [Zakirin] *saçları dağılıb üzünə səpələnmişdi.* H.Seyid-bəyli. // *Tökülüşmək. Sərnişinlər qatardan yerə səpələndilər.* – *Rüstəm kişi dəstə-dəstə yollar boyu səpələnib irəliləyən kolxozçu qa-dın və kişiləri gördü.* M.İbrahimov. *Gələnlər sağa-sola səpələndilər.* M.Hüseyn.

2. Çilənmək. *Qırov səpələndi çölə, ya-maca; Göylərdə buz kimi dondu ulduzlar.* S.Vurğun. *Göydən xırda yağış səpələnirdi.* Ə.Vəliyev.

SƏPGİ *is.* Dəri üzərində əmələ gələn ke-çici iltihablı qabarcıqlar; sızaq, səpşik.

SƏPGİLİ *sif.* Səpgi olan, səpmiş, səpməli. *Səpgili üz.*

SƏPİCİ 1. Bax **səpincə**.

2. Bax **toxumsəpən**. *Səpici maşınlar. Sə-pici alət.*

SƏPİLMƏ “Səpilmək”dən *f.is.*

SƏPİLMƏK “Səpmək”dən *məc.* *Xanın yumruğunun zərbindən pəncərə çilik-çilik olub yerə səpildi.* Çəmənzəminli. *Düşdükcə günəş qırmızı bayraqların üstə; Güllər sə-pilər sanki bu torpaqların üstə.* S.Rüstəm.

Səpindən sonra cərgələrin üstünə çürümüş peyin səpilmişdi. Ə.Əbülhəsən.

SƏPİN *is. k.t.* Toxum səpmə işi. *Səpin işləri yaxşı gədir. – Bəzi yerlərdə sabahdan səpinə başlamaq olardı. M.Hüseyn. Yaz gəlib səpinə başlananda Əli asil ustahgimi, məharətini göstərdi. B.Bayramov.*

SƏPİNÇİ *is.* Tarlaya, torpağa toxum səpən adam. *Toxumsəpən maşına təcrübəli səpinçilər təhkim edilməlidir.*

SƏPİNQABAĞI *is.* Tarlanın sürülməsi ilə səpin arasındakı vaxt, səpindən əvvəl. *Səpin-qabağı malalamaq. Əkin yerini səpinqabağı kol-kosdan təmizləmək.*

SƏPİNTİ *is.* Hündüрдən tökülən, fişqıran sudan əmələ gələn su zərrəcikləri; sıçrıntı. *[Aydın] işıqları böyük fontanın səpintiləri arasından keçir(di).. M.S.Orubadi.*

SƏPİŞİK *bax səpgi.*

SƏPKİ *is.* Şəkil, biçim, üsul, tərz, qayda. *Bir səpkidə evlər tikilmək. Eyni səpkidə ağac əkmək. – Bəli, indi kəndlilərə bir səpkidə olan, bir biçimli, bir donlu adam kimi baxmaq dürişt olmazdı. S.Rəhimov. // Üslub, tərz, üsul. Şərq səpkisində musiqi. – Vəqifin əbnayivətənə vəz və nəsihət səpkisində yazdığı müxəmməsin məali-pürməzmunu həmişə doğruluq üzrə qalıb. F.Köçərli. “Bahadır və Sona” öz üslubu ilə də fərqlənir. Bu kiçik roman lirik səpkidə yazılmışdır. M.Arif.*

SƏPMƏ¹ “Səpmək¹”dən *f.is.*

SƏPMƏ² 1. “Səpmək²”dən *f.is.*

2. *Bax səpki.*

SƏPMƏK¹ *f. 1.* Toxumu səpin üçün hazırlanmış torpağa səpələmək; toxum atmaq, əkmək. *Çiyid səpmək. – Vəliqulu çöldə idi. Səmiyə toxum səpirdi. C.Məmmədquluzadə. [Tarverdi:] ..İkicə pud bu il yerə [buğda] səpdim. C.Cabbarlı.*

2. Tökmək (toz halında olan şeylər haqqında). *Tarlaya dərman səpmək. Qapının qabağına qum səpmək. – Fırəngiz göbələklərin çökəyinə duz səpib, bir-bir közün üstünə düzürdü. B.Bayramov. // Dən atmaq, yem tökmək. [Novruzəli xana:] Xan, qadını alım, bu xoruzlar qaldılar burada, heyvandılar, qoyaydın qıclarını açıb bir az burada dən səpəydim. C.Məmmədquluzadə. Sənəm qarı balağından cəngə ilə dən götürüb .. toyuq-cücələlərə səpirdi. Ə.Məmmədخانlı. // Çilə-*

mək, tökmək, səpələmək (maye haqqında). Başına ətir səpmək. – Araşqının təpəndə; Üzə güləb səpəndə; Könül çatar murada; Ağ üzündən öpəndə. (Bayatı). Əyyarlar başladılar Dəmirçioğlunun üstünə bihuşdarı səpməyə. “Koroğlu”. ..Nökərlər də Rzaquluxanın üzünə su səpib huşa gətirməyə çalışırdılar. M.S.Orubadi.

3. Pərakəndə halda atmaq, necə gəldi atmaq, tökmək, töküb-töküşdürmək. *Paltarları evin içinə səpmək. – Bir gün Sürəyyanın cəhizlərini qayınatısı çıxardıb, evdən birbəbir həyatə səpdi. Cəmənzəminli. [Birinci fəhlə:] Budur ha, genə kağız səpiblər ki... H.Nəzərli.*

4. Yağmaq, səpələmək. *Yağış səpir. – Səpir qarı ağaclara, kollara; Dərələrə, təpələrə, yollara. A.Əhəhət.*

5. Atmaq (çoxlu miqdarda). *Səlim dayana bilmədi. Bir qatar güllə səpdi.. Mir Cəlal.*

6. Obrazlı təşbehlərdə: işıq səpmək, nur səpmək, səadət çiçəyi səpmək və s.

7. Bir sıra isimlərlə işlənərək müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: yarasına duz səpmək, gözüne torpaq səpmək, ürəyinə soyuq su səpmək və s.

SƏPMƏK² *f.* Dərisi səpgi tökmək, səpgi çıxarmaq. *Üzü səpmək. Qolları səpmək.*

SƏPSUVAR *sif. k.t.* Səpindən sonra torpağı dərhal suvarma üsulu. *Səpsuvar əkin. – [Oruc kişi:] Sən özün bilirsən ki, bu il mən də, bax bu Əlipaşa da arat qoya bilmədik. İkimiz də səpsuvar (z.) əkdik. T.Ş.Simurq.*

SƏR [*fars.*] *klas. 1. is.* Baş. *[Qurbani:] Sərim sadağadı, üzüm payəndəz; Candan qeyri yoxdur bir matah məndə. “Qurbani”. Ələsgərin aqlın aldın sərindən; Saf gövhərsən, sərraf seçib dərinəndən. Aşıq Ələsgər.*

2. *sif.* Ən yaxşı, əla, baş. *[Nəbi:] Boz at, səni sər tövlədə bağlaram; Qabağına yağlı quyuq doğraram. “Qaçaq Nəbi”.*

SƏRAB [*fars.*] *bax ilğim.* *Hər şey dəniz kimi bərq vuran bir sərab içində itib gedirdi. İ.Əfəndiyev. □ Sərab olmaq, sərabə dönmək məc. – xəyal kimi yox olub getmək, puça çıxmaq, yox olmaq. Əməllərim bir sərabə dönərkən; Çasib verdim şimşəklərə könlümü. M.Müşfiq.*

SƏRAPƏRDƏ *is. [fars.] köhn.* Şərq padşahlarının saraylarında böyük qəbul otağının

qapısında və ya hərəmxana ilə qonaq və qəbul otağı arasında böyük pərdə. *Dövlət adamları həyatə yığılıb, şahın pəncərədə sərapərdənin arxasından görünməyini gözləyirdilər. Çəmənzəminli. // Keçmişdə padşahların öz-lərinə məxsus olan otaq.*

SƏRASƏR *zərf* [fars.] Başdan-başa, bütün-lüklə, tamamilə, bütöv, tamam, başdan-ayağa. *Sevdiyim, ləblərin yaquta bənzər; Sərasər dişlərin dürdanəndir. M.P.Vaqif. Sərasər əlvana batsın gül bədən; Siyah zül-fün töksün qamətinəm. Q.Zakir. // Eyni mə-nada vaxt haqqında. [Səkinə xanım:] Biçərə iki il sərasər mərhum qardaşıma yalvardı ki, məni yola versin. M.F.Axundzadə. Neçə gün-dü ki, sərasər yağış yağırdı. H.Seyidbəyli.*

SƏRASİMƏ *zərf* [fars.] Hövlək, qorxu içərisində, dəhşət içərisində, vahiməli. [Molla] *sərasimə yuxudan oyanıb yanında yatan arvadını dürtmələyir ki: – Arvad, dur! “M.N.İtəf.” Şəhrəbanu xanım sərasimə ye-rindən qalxır, qorxu ilə gedir qapıya sarı. M.F.Axundzadə.*

SƏRBAZ *is.* [fars.] Əsgər, döyüşçü (İranda). [Səttarxan:] *Hər ikimiz üsyan ordusunun bir sərbazıyıq. M.S.Ordubadi. Divanxananın qabağı silahlı sərbaz və göy mahud geyimli vəliəhd fərraşları ilə dolu idi. P.Makulu.*

SƏRBAZXANA *is.* [fars.] Əsgər qışlası, sərbazların yaşadığı ev (İranda). *Sərbazxa-nanın iki qapısı vardı. P.Makulu.*

SƏRBAZLIQ *is.* Əsgərlik (İranda).

SƏRBƏSƏR [fars.] bax **sərasər**. *Tavuz kimi cılvaləhə hər səhər; Bəzək verə camalına sərbəsər. M.P.Vaqif. Şaxta qurutmuş bədənini sərbəsər; Zərrəcə yox hissədən onda əsər. A.Səhhət. Vətənim al geyir indi sərbəsər; Göy şaamlar bürüyür sahili yənə. O.Sarıvəlli.*

SƏRBƏST *sif.* və *zərf* [fars.] 1. Başqasın-dan asılı olmayan, özü öz ixtiyarında, başqası ilə bağlı olmayan; müstəqil. *Ah, bu çoxuqlar olmasa idilər, Zeynal nə qədər sərbəst və bəx-tiyar olacaqdı. S.Hüseyn. // Azad, hürr. Sər-bəst həyat. – Söylə, nə göstərim bu günə dair; Könüllər sərbəstdir, duyğular azad. S.Vurğun. // Heç bir şeylə məhdud edilməyən, maneəsiz. Sərbəst seçkilər. Sərbəst ticarət. Sərbəst fikir mübadiləsi.*

2. Sıxılmadan, çəkinmədən, istədiyi kimi, təklifsiz. *Mayanın Qaraşla belə sərbəst rəf-tarı, hətta ona söz buyurması Rüstəm kişi-yə xoş gəlmədi. M.İbrahimov. // zərf Maneəsiz, çətinliksiz. Özünü sərbəst hiss etmək. – Süb-hanverdizadə arxası üstə çevrildi. İndi onun qolları hər yana sərbəst hərəkət edə bilirdi. S.Rəhimov. Qadir, yəhərdə sərbəst oturma-dığına baxmayaraq, dönüb .. qızılı şafəqlərə diqqət etdi. Ə.Əbülhəsən.*

3. Öz gücü, öz bacarığı ilə, təkbəsinə, müs-təqil. *Mövzunu sərbəst işləmək. // Asanlıqla, çətinlik çəkmədən.*

SƏRBƏSTCƏ(SİNƏ) *zərf* 1. Tamamilə sər-bəst, müstəqil, başqasından asılı olmadan. *Sərbəstcə yaşamaq. // Asanlıqla, heç bir çə-tinlik çəkmədən, tamamilə sərbəst. Rusca sərbəstcə danışır.*

2. Çəkinmədən, utanmadan, sayğısızca-sına. *Sərbəstcəsinə hərəkət. – Xaliquverdi kişi-nin gözlədiyiinin əksinə, Atas əsla utanmadan, sərbəstcə cavab verdi. Ə.Vəliyev. // Sadəcə, heç bir şeylə hesablaşmadan. [İskəndər kişi] şapkasını götürüb sərbəstcə stolun üstünə atdı. İ.Hüseynov.*

SƏRBƏSTLƏŞMƏ “Sərbəstləşmək” dən *f.is.*

SƏRBƏSTLƏŞMƏK *f.* Sərbəst olmaq, heç kəsədən asılı olmamaq.

SƏRBƏSTLİK Azadlıq. [Məhkəmə sədri:] *Sənin talaq verməməyin Tellinin sərbəstliyini əlindən ala bilməyəcəkdir. S.Hüseyn. Əbil fikir aləminə qapılıb kəhər atın cilovunu bo-şaltmış, ona tamam sərbəstlik vermişdi. Ə.Vəliyev.*

SƏRÇƏ *is. zool.* Tükləri qəhvəyi-boza ça-lar, adətən yaşayış binalarının yaxınlığında yaşayan kiçik quş. *Bala sərçə. – Builki sərçə bildirki sərçəyə cib-cib öyrədir. (Məsəl).*

SƏRDABƏ *is.* [fars.] Bir və ya bir neçə ölü-nün basdırıldığı üstü tikili qəbir; məqbərə. *Tabutu sərdabəyə qoymaq. Şirvanşahlar sər-dabəsi. – Sən get qəbiristanda bir sərdabədə gizlən ki, bu zalımlar səni tapa bilməsinlər. C.Cabbarlı.*

SƏRDAR *is.* [fars.] 1. *tar.* Keçmişdə: bir vi-layəti idarə edən və dövlət başçısı adından sərəncam vermək hüququna malik olan ha-kim. *Qafqaz sərdarı. – [Vəkillər] ..bu ərizələri*

və siyahıları makinada səliqə ilə çap eləyib, gətirib qoymuşdular sərdarın qabağına. C.Məmmədquluzadə. *Gorus naçalnikindən başlayıb, Gəncə qubernatından ötüb, Tiflis-dəki sərdara qədər padşaha hey xəbər yazı-lır, yuxarıdan hey fərman gəlirdi.* S.Rəhimov.

2. Başçı. [Koroğlu Eyvaza:] *Səni Cənlibelə özümə oğul, dəlillərə sərdar eləməyə aparı-ram.* “Koroğlu”. // *məc.* obrazlı təşbehlərdə. *Gözəllər sərdarı.* – Hüsnün sərəsgəri, vəslin sərdarı; *Haşa gələ bu sığnağın üstünə.* Q.Za-kir. *Sən ey gül fəslinin dildarı lala; Yaşıl çə-mənlərin sərdarı lalə!* N.Rəfibəyli.

SƏRDARI *is. köhn.* Keçmişdə ayanların geydiyi uzun üst geyimi. *Ləbbadəni çıxarıb yaxşı bir sərdarı geymiş olsaydın, lap nişanlı bir oğlan şəklinə düşəcəkdin, – deyə Sərdar güldü.* M.S.Ordubadi. [Camaatın] *içərisində .. sərdarı geyinmiş ayanlardan tutmuş, keçə bərkli kənd varlılarınadək hər təbəqədən olanlara rast gəlmək olardı.* P.Makulu.

SƏRƏFRAZ *sif. və zərf* [fars.] *klas.* Baş uca. *Sərəfraz gəzirsən büllur otaqda; Uzaqda oduna yanarı gözəl!* Aşıq İman. □ **Sərəfraz buyurmaq** *tənt.* – bax **sərəfraz etmək.** *Mən özümü borclu hesab edirəm, sizdən razılıq eləməyə ki, bu uzun yolu zəhmət ilə bu-raya gəlib, məni sərəfraz buyurubsunuz.* C.Məmmədquluzadə. *Xeyli sərəfraz buyurmuşunuz, biz ata-babadan xalqın məslə-həti ilə hökumət sürmüşük...* M.S.Ordubadi. **Sərəfraz etmək (eyləmək, qılmaq)** – gəl-məyi və ya başqa bir hərəkəti ilə birinin başını uca etmək, hörmətini qaldırmaq, hörmətə mindirmək, adamların gözündə yüksəltmək; şərəfləndirmək. *Məcnun dedi: Ey açan mənə raz; Lütfilə qılan məni sərəfraz!* Füzuli. [Ağa Kərim xan:] *Əziz qonaq bizi sərəfraz edib, xoş gəlib..* N.Vəzirov. **Sərəfraz olmaq** – baş uca olmaq, yüksəlmək. *Nazənin-nazənin edərsiz avaz; Ruh tazələnilir, olur sərəfraz.* M.P.Vaqif.

SƏRƏK *is.* Gic, səfeh. *Tacir bilirdi ki, Sə-lim necə sərəkin biridi. Qızı ona vermək istə-mədi.* (Nağıl). [Sona Qadira:] *A sərək, mən sinamaq istəyirdim, – demişdi.* Ə.Əbülhəsən.

SƏRƏLƏNMƏ “Sərələnmək” *dən f.is.*

SƏRƏLƏNMƏK bax **sərilmək** 1-ci mə-nada. [Mehriban] *qapının ağzında yerə sərə-ləndi.* S.Hüseyn.

SƏRƏNCAM *is.* [fars.] 1. Əmr, göstəriş. *Səməndər qayda-qanunu bilmədiyi üçün sə-rəncam gözləyirdi.* B.Bayramov. □ **Sərən-cam çəkmək** – bir şeyi həll etmək, qaydaya salmaq üçün sərəncam vermək, göstəriş ver-mək, tədbir görmək. *İnimirə məhəlləsində bir ittifaq düşərdisə, tez [Əmi] özü gedərdi, iş-lərinə diqqətlə baxardı, sərəncam çəkərdi.* N.Nərimanov. [Müdir:] *İndi ki, deyirsən mən kəndli qızıyam, sözüümüz yoxdur, gətir, ərizəni ver, görək bir sərəncam çəkə bilərikmi? – de-miş və nəhayət, Zeynəbi məktəbə götürmüş-dür.* Qantəmir. // Həll etmək, xitam vermək. [İbrahim kişi:] *Gərək, Mehralı, elə günü bu gün işə sərəncam çəkək.* S.Rəhman. **Sərən-cam olmaq** – göstəriş verilmək. *Nahar təda-rükü oldu sərəncam; Qoyuldu süfrəyə qımız, gümüş cam.* A.Səhhət. **Sərəncam vermək** – göstəriş vermək, əmr vermək. *Kağızlar qa-laq-qalaq; Miz üstünə sarilir; Qol çəkilir an-baan; Sərəncamlar verilir.* N.Xəzri.

2. Aqibət, son, nəticə, axır. *Yaxşı görünür surəti məhvəslərin, əmma; Yaxşı nəzər etdikdə sərəncamı yamandır.* Füzuli.

3. **Sərəncamında** – əlində, ixtiyarında. *Belə hallarda düşünəcə və kədərli dostlara danış-maq və onların sərəncamında olan imkan-lardan istifadə etmək lazımdır.* M.S.Ordubadi. *Opera əsərinin tərkibinə daxil olan bütün bu saydığımız cəhətlər göstərir ki, opera bəstə-ləyən kompozitorun sərəncamında çox geniş ifadə imkanları vardır.* Ə.Bədəlbəyli.

SƏRƏNCAMÇI *is.* Tapşırılan işə məsul olan və bilavasitə ona rəhbərlik edən adam.

SƏRF 1. [ər.] Xərc; sərf etmək, xərcləmə, işlətmə. □ **Sərf etmək (eləmək, qılmaq)** – 1) xərc etmək, işlətmək, xərcləmək, pul və s. qoymaq (bir işə). *Əziz balalar!.. Məktəb vəsi-təsilə öyrəndiyimiz elmləri, fənləri insanlar arasında inişar etmək fikrində bulundug, .. biz üç yoldaş qüvvətimizi sərf etdik.* N.Nəri-manov. *Əziz artıq pul sərf edib özgə məşinə xəl-vət minməyi sevməzdi.* S.Rəhman; 2) xeyir vermək, xeyirli olmaq, lazım olmaq, sərfəli olmaq. *Kar özünə sərfəyləyəni eşidər.* (Ata. sözü); 3) həsr etmək. *Qulam müəllimin ar-zusu o idi ki, yetmiş-həştad yaşına qədər ömür sürsün və bu ömrün hamısını da müəl-limliyə sərf etsin..* S.Rəhimov. [Dustaq] *vax-*

tının çoxunu oxumağa, yazmağa sərf edirdi. Ə.Vəliyev.

SƏRF² *is.* [ər.] *qram.* Morfologiyanın köhnə adı.

SƏRFƏ *is.* Mənfəət, xeyir, fayda. *Bu işin sənə sərfəsi yoxdur.*

SƏRFƏLİ *sif.* Xeyirli, mənfəətli, faydalı, əlverişli. *Sərfəli iş.* – [Dərya:] *Belə bilirəm ki, adamın canına, ruhuna, əsəbinə bifayda mətləblərdən xali olsan sərfəlidir.* B.Bayramov.

SƏRFƏSİZ *sif.* və *zərf* Xeyirsiz, faydasız, əlverişsiz, əbəs, hədəf. *Sərfəsiz iş.* *Sərfəsiz saziş.* – *Nəqdi-ömrüm sərfəsiz xərc etlədim bazarıda.* Q.Təbrizi.

SƏRFİYYAT *is.* [ər. “sərf” söz. cəmi] *köhn.* Sərf olunan şeylər, xərc olunan pullar; məxaric.

SƏRF-NƏHV *is.* [ər.] Qrammatikanın köhnə adı.

SƏRF-NƏZƏR *is.* [ər.]: **sərf-nəzər etmək** – bir şeyi nəzərə almamaq, fikrini, diqqətini, nəzərini ondan uzaqlaşdırmaq, ayırmaq; nəzərini çevirmək. *Bu məsələdən sərf-nəzər etdi.* – [Sənubər Hidayətə:] *Seysmik imkanlardan sərf-nəzər etmək, .. əhalinin taleyini hər hansı göstərişə, tələbə qurban vermək olarmı?* B.Bayramov.

SƏRGƏRDAN *sif.* və *zərf* [fars.] Yersiz-yurdsuz, sərsəri, avara. *Sərgərdan adam.* – *Ata-ana nazı ilə böyümüş Budaq indi çox şeyə tamarızı qalırdı. O, avara, səfil və sərgərdan həyat sürürdü.* Ə.Vəliyev. // Başını itirmiş, çıxış yolu tapa bilməyən. *Yazıq Ələsgərəm, sərgərdan canım; Qurban sizin kimi dostu, gözəllər!.. Aşıq Ələsgər. Boynu çiyində, qoltuğunda əli; Zarü-məhzun, məluli-sərgərdan.* C.Cabbarlı. □ **Sərgərdan gəzmək (dolanmaq)** – veyillənmək, işsiz-gücsüz, bیکar gəzmək, avaralanmaq. *Ey soran halım mənim, mən bir dili-sadparəyəm; Eşq səhrasında sərgərdan gəzən avarəyəm.* M.V.Vidadi. *Ömrü olduqca sərgərdan dolandı; Hər saati min il olub uzandı.* A.Səhhət. **Sərgərdan qalmaq** – əli hər şeydən çıxmaq, yersiz-yurdsuz qalmaq, işindən, yurdundan avara düşmək. *Baş tülək deyilsən, çolpa balasan; Sərgərdan qalarsan, tora düşərsən.* Aşıq Ələsgər. [Kəndli:] *..Biz 40 gün nə üçün avara, sərgərdan qalaq?* Qantəmir. **Sərgərdan qoy-**

maq (ələmək) – işdən-gücdən ələmək, işindən ayırmaq avara qoymaq. *Bu dərdlər oyar məni; Al qana boyar məni; Ögeydən ana olmaz; Sərgərdan qoyar məni.* (Bayatı). *Bir nəzər qıl mənə, ey çeşmi-xumar; Eyləyibdir məni sərgərdan zülfün.* M.P.Vaqif. [Mirzə:] *Evi bərbad olmuş məni işimdən, gücimdən avara, sərgərdan eləyib, gətirib buraya.* Ə.Haqverdiyev.

SƏRGƏRDANLIQ *is.* Sərgərdan adamın halı, vəziyyəti; özündən asılı olmayaraq heç bir iş görə bilməmə, avara qalma. *Hicr sərgərdanlıqın çərxi-fələkdən görməzəm; Bu cəfaları qılan ol yarı-məhrurdur mənə.* Xətayi. *Sərgərdanlığının üçüncü günü meşədə ona bir səs: – Dayan! – dedi.* Mir Cəlal.

SƏRGİ *is.* 1. Camaata göstərilmək üçün müəyyən qaydada qoyulmuş, ya asılmış şeylər və onların nümayiş etdirildiyi yer. *Rəsm sərgisi. Sənaye sərgisi. Xalça sərgisi.* – *O günün sabahı, iclasdan əvvəl qurultay binasında təşkil edilmiş kənd təsərrüfat sərgisini gəzərək Eldar [Ceyrana] yaxınlaşır.* S.Hüseyn. [Lətifə:] *Rəssam Mehmanzadənin fərdi sərgisi idi.* M.Hüseyn. [Cavanşir bəy Bəhrüza:] *Opera teatrının foyesində sizin sərginizi düzəltmək olar.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Qurumaq üçün sərilmiş meyvə və s. // Bunların sərilədiyi yer. *Baba bağın bir guşəsində mövcalan qayırdı ki, külək şiddətli əsəndə sərgini külək aparmasın.* H.Sarabski.

SƏRGÜZƏŞT *is.* [fars.] Birinin başına gələn hadisə, qəziyyə, əhvalat, macərə. *Başına gələn sərgüzəşti danışmaq.* – *Belə kiçik yaşda olan bir qızın nə kimi faciəli bir sərgüzəşti ola bilərdi.* S.Hüseyn. [Qaraca qızın] *başına gələn fəlakətlər, acı sərgüzəştlər daha çoxdur.* S.S.Axundov. *Mən Güneyqışlaqdan çıxandan bəri həyatımın bu kədərli sərgüzəşti haqqında kimsəyə bir söz deməmişəm.* İ.Əfəndiyev.

SƏRHESAB *sif.* [fars. sər və ər. hesab] Gözüaçıq, ayıq, sayıq. □ **Sərhəساب olmaq** – ayıq olmaq, sayıq olmaq. [Şahmar bəy:] *..Gedin, görək, Allah nə istəyib, sərhəساب olun, özünüzi gözləyin...* N.Vəzirov.

SƏRHƏD *is.* [fars. sər və ər. hədd] 1. Qonşu torpaqları, sahələri, ərazini bir-birindən ayıran xətt; mərz. *Avropa ilə Asiyanın sərhədi.*

// Qonşu dövlətlərin ərazisini, ya sularını biri-birindən ayıran xətt; hüdud. *Dövlət sərhədi. Su sərhədi. Sərhədi pozmaq.* – *Qoşunlarımız irəliləyib, Almaniyə sərhədlərinə yaxınlaşırdılar.* M.Hüseyn. [Eldar:] *Biz sərhəd boyunda yaşayıyıq, buralarda tez-tez qaribə və gözlənilməz hadisələr baş verir.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Yol verilən norma; hədd, hüdud. *Hər şeyin bir sərhədi olmalıdır.* – *Bəzən də heç bir sərhəd, heç bir məqam gözləməyən arvadı inandırmaq üçün çətin bəhsə girişməli olurdu.* B.Bayramov. □ **Sərhəd qoymaq** – son qoymaq, hədd qoymaq. **Sərhədi keçmək** – ədəb dairəsindən çıxmaq, cızığı keçmək, həddini aşmaq.

SƏRHƏDÇİ *is.* Dövlət sərhədini mühafizə edən, onu qoruyan əsgər. *Sərhədçi dəstəsi. Sərhədcilər marşı.* – *Burada sərhədin keşiyində duranlar yalnız rəsmi sərhədcilər deyil.* M.Rzaquluzadə.

SƏRHƏNG *is.* [fars] 1. Qoşun böyüyü, alay komandiri.

2. Polkovnik.

SƏRXOŞ *sif.* [fars.] içmiş, kefli. *Sərxoş adam.* – *Yusif sərxoş (z.) halda, o tərəfə-bu tərəfə yırğalana-yırğalana gəlib çıxdı.* S.S.Axundov. □ **Sərxoş etmək (eyləmək)** – kefləndirmək, məst etmək. [Tərxan:] *Etdi sərxoş məni bu bircə qədəh.* A.Şaiq. **Sərxoş olmaq** – içib keflənmək. *Səməd artıq sərxoş olduğunu, bir az da dayansa bəlkə çox şeylər danışacağını hiss etdi.* İ.Hüseynov. // *İs. mənasında.* *Dəli sərxoşdan qorxar.* (Ata. sözü). // *klas. Məc. mənada.* *Əzizim, məzə sizdə; Mey sizdə, məzə sizdə; Mən sənin sərxoşunam; Meysiz də, məzəsiz də.* (Bayatı). // *klas. Göz haqqında* – xumar, süzgün. *Dəli könül, gör başına bir çarə; Gözü sərxoş, zülfü ilan gəl-məmiş.* Q.Zakir.

♦ Sovet dövründə: **Sərxoşları ayıltma məntəqəsi** – sərxoşları ayıltmaq üçün tibb məntəqəsi.

SƏRXOŞLUQ *is.* 1. Sərxoş adamın halı; kefilik. *Çünki içmək onu xarab elədi, o qədər içirdi ki, bir saat da sərxoşluqdan ayıq olmurdu.* E.Sultanov. *Zeynal sərxoşluğundan müvazinətini saxlaya bilmədiyi üçün Mehribana gücü yetmirdi.* S.Hüseyn.

2. Daima içib keflənməyə adət etmə, içki düşkünlüyü. *Vaxtını sərxoşluqda keçirmək.*

SƏRİH *sif.* [ər.] 1. Açıqdan-açığa, aydınca. 2. Şəksiz-şübhəsiz.

SƏRİLİ¹ *zərf* Sərelənmiş halda (olan), yerdə sərilili qalmış.

SƏRİLİ² *sif.* Sərilmiş. *Sərilili paltar.*

SƏRİLİ³ *bax sarılı.* *Sübhədən axşamədək Səməd ağaca sərilili çığırardı, bağırardı və ağzına gələnə də qardaşına deyərdi.* Çəmənzəminli.

SƏRİLMƏ¹ “Sərilmək¹”dən *f.is.*

SƏRİLMƏ² “Sərilmək²”dən *f.is.*

SƏRİLMƏK¹ *f.* 1. Əl və ayaqlarını açıb uzanmaq. *Divana sərilmək. Xalça üstünə sərilmək.* – *Qucağı uşaqlı arvadlardan bir neçəsi özündən gedib, qarın üstünə sərilmişdi.* Çəmənzəminli. *Hər ikisi yumşaq otların üzərinə sərildilər.* H.Nəzərli. // *Yerə dəymək, yıxılmaq. Yazıq Məşədi Teymur yerə dayıb çul kimi sərilirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Məsmə .. [Se-yidi] bütün qüvvətilə özündən o tərəfə itələyir. Kor Seyid üzü üstə yerə sərilir.* S.Hüseyn. // *Düşüb qalmaq, yıxılıb qalmaq. Yaxınlığında [İmamverdi] gördü ki, bir uşaq hərəkətsiz yerə sərilibdir.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Salınmaq, döşənmək. *Usta Ağabala... pəncərənin qabağında sərilmiş (f.sif.) fitələr üstə hənalanıb yatmış iki kişini süzdü.* Çəmənzəminli. *Sobanın yanında Tellinin ya-tağı sərilmişdi.* S.Hüseyn.

3. *məc.* Qurumaq üçün ip, məftil, ağac və s. üzərinə salınmaq, asılmaq.

SƏRİLMƏK² *bax sarınmaq.* *Qaraqaş tilsimli qılınclan əjdahanı quyuğunun yaraladı. Əjdaha dönüb sərilirdi Qaraqaş.* (Nağıl). *Mahmud ağacın kötüyünə sərilmiş (f.sif.) yekə bir ilan gördü.* S.Vəliyev.

SƏRİMƏ “Sərimək”dən *f.is.*

SƏRİMƏK *f.* 1. *Bax sarımaq* 2-ci mə-nada. *Əlini sərimək. Belini sərimək.* – *Kazımın başını səriyib bir tərəfə yıxmışdılar.* Çəmənzəminli. *..Musa kişi keçə papağını başına basdı. Yun şərfini boğazına səridi.* M.İbrahimov.

2. *Bax sarımaq* 4-cü mənada. *Məşədi Kazım ağa təəccüblə gözlərimin içinə baxaraq dedi: – Deyəsən, axı məni sərimisiniz?* M.S.Ordubadi.

SƏRİN *sif.* 1. Az soyuq, ilıq ilə soyuq arası. *Sərin hava. Sərin su. Sərin çeşmə. Sərin meh.*

– İtlər, çobanlar meşələrə, sərin kölgələrə çəkilməşdilər. A.Şaiq. *Sərin çeşmələrin qaynayır gözü; Yenə dinləyirəm aram-aram mən.* N.Xəzri. // *is.* Sərin hava, sərin yer. *Sərinə oturmaq. Sərinə yola düşmək. Sərinə çəkilmək.* – ..*Ətəyindən tutmuş və axşam sərinində titrəşən körpələr bir az da [Səriyyə xalaya] qısıldılar.* M.İbrahimov. □ **Sərin düşmək** – hava bir qədər soyumaq, sərinləşmək. *Axşamlar sərin düşəndə əhali küçələrə tökülür.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Arası soyuq, incik, incimiş. *Əzizim, nə dərinidi; Dəryalar nə dərinidi; Mən yara nə dedim ki; O mənimlə sərinidi?* (Bayatı). *Yarpız isə çox sərin (z.) və etinasız cavab verirdi.* Mir Cəlal.

♦ **Sərin baxmaq** – laqeyd olmaq, ürəyi yammamaq, vecinə gəlməmək. *Yad yığılıb sərin baxar, ağlamaz; Qərrib öldüm, bıkəs öldüm, ad öldüm.* M.V.Vidadi. **Ürəyini sərin saxlamaq** – bax **ürəyinə sərin su səpmək.**

SƏRİNCƏ *sif.* Bir az sərin, az sərin, bir az soyuq. *Sərinə bir axşam. Sərinə yer tapıb oturmaq.* – *Evinin qabaq tərəfi eniş dağdır, dal tərəfi şəhərə baxır. Həmə vaxt sərinə yel əsər.* N.Vəzirov.

SƏRİNKEŞ *is.* Otaqda, binada sərinlik yaratmaq üçün cihaz, qurğu; ventilyator. *Sərinkeş bayırdan havanı çəkib süzgəcdən keçirərək soyudur, sonra isə ventilyator havanı otağa verir.*

SƏRİNLƏDİCİ *sif.* Sərinlik verən; soyuq. *Sərinlədici içkilər.*

SƏRİNLƏMƏ “Sərinləmək”dən *f.is.*

SƏRİNLƏMƏK 1. *f.* Sərin olmaq, sərin düşmək. *Axşamüstü hava sərinlədi.*

2. Bax **sərinlənmək**. [Nuriyyə:] *Mən arxın büllur kimi duru suyu ilə üzümü yuyub sərinlədim.* İ.Əfəndiyev. *Dərədə işləyənlər üçün isti olsa da, məktəb həyatında quyuqazanlar arabir əsən küləkdən sərinləyirdilər.* Ə.Vəliyev.

SƏRİNLƏNMƏ “Sərinlənmək”dən *f.is.*

SƏRİNLƏNMƏK *məc.* Sərinə oturmaq, yaxud sərin su içmək, sərin su ilə yuyunmaq və s. ilə özünü sərinlətmək, hərərətin azaltmaq. *Balkonda oturub sərinləndim. Soyuq su içib sərinləndim.* – [Şiraslan düşünürdü] *..hər çeşmədən yüz-yüz maşının min-min sərin-*

şini yayın isti, qızmar günlərində bu sudan [turş suların] içib sərinlənersə, .. bizim işçi adamlar üçün nə qədər də xeyirli bir iş görülmüş olar. S.Rəhimov. *Pəncərəmi döyür çinar; Deyir çinar:* – *Çıx sərinlənlə kölgəmə sən.* N.Xəzri. // Sərin olmaq, sərin düşmək. *Cığır aşağıya günəş şüaları buraxmayan bu göyçək əzəmətli ağacların arası ilə keçib dik yuxarı dırmandıqca meşə kölgələnib sərinləndirdi.* Ə.Əbüllhəsən.

SƏRİNLƏŞDİRİCİ *sif.* Sərinlik yaratmaq, sərin etmək üçün işlədilən. *Sərinləşdirici içkilər.*

SƏRİNLƏŞDİRMƏ “Sərinləşdirmək”dən *f.is.*

SƏRİNLƏŞDİRMƏK bax **sərinlətmək.**

SƏRİNLƏSMƏ “Sərinləşmək”dən *f.is.*

SƏRİNLƏSMƏK 1. Bax **sərinləmək.** [Pəri Cadu:] *Sən də get içəri, su töksünlər, əl-üzünü yu, bir az sərinləş.* Ə.Haqqverdiyev. *Sərinləşən (f.sif.) havada nəfəs almaq istəyənlər dəniz qırağına doğru axışmağa başlamışdılar.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Münasibətlərində sərinlik, soyuqluq əmələ gəlmək.

SƏRİNLƏTMƏ “Sərinlətmək”dən *f.is.*

SƏRİNLƏTMƏK *f.* 1. Sərin etmək, sərinləşdirmək. *Yağış havanı sərinlətdi.* – [Ağac-lar] *qəsrin alçaq hasarının dibində bitdikləri üçün qəsrin həyatını sərinlətmək vəzifəsini bitirirdi.* M.S.Ordubadı. *Təmiz hava yataq otağına dolub qızı sərinlətdi.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Təskin etmək, təskinlik vermək, təsəlli verərək fərəhləndirmək. *Sərinlətdin baxışınla könlümü; Buludların uçuşundan yarandın.* Ə.Cavad. *Vaxtsız qovlamayın siz məhəbbəti; Ürək sərinlədir eşqin şərbəti.* S.Vurğun.

SƏRİNLİK *is.* 1. Sərin hava. *Sərinlik düşmək.* – *Bir az əvvəl yağmış yağışdan sonra havada sərinlik və rütubət hiss olunurdu.* T.Ş.Simurq. *Dənizdən əsən xəfif meh fəhlə qəsəbəsinə xoş bir sərinlik gətirirdi.* M.Hüseyn.

2. Sərin yer. *Sərinlikdə oturmaq.* – *..Hava sərinlikdən xoş bir ətir gətirirdi.* Mir Cəlal. [Yarpaqlar] *..sərinlik yaradır.* Ə.Əbüllhəsən.

3. Sərin şeyin halı. *Suyun, havanın sərinliyi.*

4. *məc.* Münasibətdə soyuqluq. *Ancaq son zamanlarda Mürsəl ilə mənim aramdakı bu sərənlik birdən-birə gözənlilmədən çəkildi.* Mir Cəlal.

SƏRİŞTƏ *is.* [*fars.*] Bir işə bələdlilik, bir işi bacarma; təcrübə, bacarıq. *Bağ işlərində səriştəm yoxdur. Ovçuluqda səriştəsi var.* – [Sadiq kişinin övrəti ərinə:] *Qaç tez usta Hüseynin yanına, onun həkimlikdə səriştəsi çoxdu.* C.Məmmədquluzadə.

SƏRİŞTƏLİ *sif.* Səriştəsi, bacarığı, təcrübəsi olan, bir işə bələd olan. *Əkinçilikdə səriştəli aqronom. Dülğərlilikdə səriştəli adam.*

SƏRİŞTƏSİZ *sif.* Bir işdə səriştəsi, bacarığı, təcrübəsi olmayan, bir işə bələd olmayan. *Səriştəsiz adam.*

SƏRKƏŞ [*fars.*] bax **dikbaş**.

SƏRKƏRDƏ *is.* [*fars.*] Böyük qoşun birleşmələrini başcısı; komandan. *Əyinlərinə dəmir geyim geymiş sərkərdələr öz dəstələri ilə bərabər küçələrə çıxmışdılar.* M.S.Ordu-badi.

SƏRKƏRDƏLİK *is.* Sərkərdə vəzifəsi, böyük qoşun hissələrinə başçılıq etmə; komandanlıq. *Bu möhtəşəm qalanı hədələyən orduların ən böyüyünə o, sərkərdəlik etmişdir.* M.Hüseyn.

SƏRKİ *is.* Tənə, qaxınc, töhmət, məzəmmət, danlaq. *Özüm də bilmirəm, nədir günahım; Başıma yer-yerdən sərkilər yağır.* S.Rüstəm.

♦ (**Başına**) **sərki vurmaq** – etdiyi yaxşılığı üzə vurmaq, tənə etmək, başına vurmaq. [Gültəkin:] *Neçin siz həmişə mənim başıma sərki vurursunuz?* C.Cabbarlı.

SƏRLÖVHƏ *is.* [*fars.* *sər* və *ər.* *lövvhə*] Əsərin və ya qəzetin başda yazılan qısa adı; məqalənin adı; başlıq. *Birinci hissənin sərlövhasi. Məqalənin sərlövhasi. Dastanın sərlövhasi.* – *Məktubun sərlövhasi* “*Vətənimizin sədaqətli oğlu Nuriyev yoldaşa*” deyə başlayırdı. Ə.Vəliyev. *Görən nə düşündü, görən nə andı; Oxucum görünəcə bu sərlövhani.* B.Vahabzadə.

SƏRLÖVHƏLİ *sif.* Sərlövhasi olan, sərlövhe qoyulmuş. *Sərlövhəli məktub.* – *Bu şeir Lermontovun “Mələk” sərlövhəli mənzuməsinə nəzirədir,* – dedim. T.Ş.Simurq.

SƏRMAYƏ *is.* [*fars.*] Bir şey üçün qoyulan və ya lazım olan pul, maya; kapital. [Hacı Fərəc:] *..Həmin o sərmayədir məni dəli-divanə eyləyən.* N.Vəzirov. [Yusifəli Mahmud:] *Mənə də bir sərmayə lazımdır ki, başımı dolandırım.* P.Makulu.

SƏRMAYƏÇİ *is.* və *sif.* Sərmayəsi olan, varlı, dövlətli; kapitalist.

SƏRMAYƏÇİLİK *is.* Sərmayə sahibliyi; varlılıq, dövlətlilik. [Mahmud bəy:] *Hacı! Belə müsibətlərə bəis sərmayə və sərmayəçilikdir.* N.Vəzirov.

SƏRMAYƏDAR [*fars.*] bax **sərmayəçi**.

SƏRMAYƏDARLIQ bax **sərmayəçilik**.

SƏRMƏ “Sərmək”dən *f.is.*

SƏRMƏK *f.* 1. Bir şeyi qurumaq üçün ip və s. üzərinə salmaq. *Xalçaları yuyub sərmək.* – *Qız anasının yuduğu paltarları sərmək üçün dam üstünə çıxmışdı.* Ə.Məmmədخانli. // Qurutmaq üçün meyvəni və s.-ni bir şeyin üzərinə nazik qat şəklində tökmək, yaymaq. *Nənəni süfrə üstünə sərmək.* – *Qızılıgüllü də-rəsən; Yaylıq üstə sərəsən; Yerin mənə nişan ver; At göndərim gələsən.* (Bayatı). *..Vəliqulu əynində cındır gödək arxalıq və başında köhnə boz papaq kürəklə peyin sərir.* C.Məmməd-quluzadə.

2. Bükülmüş, lülələnmiş, qatlanmış bir şeyi açılmış hala gətirmək. *Mühəndis Haqverdi-zadə xəritəni götürüb bir də yerə sərdi və axtarıb burada olan Göy qayanı yoxladı.* S.Rəhimov. *Müdür girdələnib bükülmüş qəzəti şafin üstündən götürüb stolun üstünə sərdi.* M.İbrahimov.

3. Döşəmək, salmaq. *Palazı balkona sərmək. Xalçanı evin yerinə sərmək.*

4. Yerə yıxmaq, vurub salmaq. *Dünyaya səs saldı öz səsilə o; O sərdi torpağa qanlı düşməni.* N.Xəzri.

5. Bükmək, sarımaq. *Bəyaz-bəyaz vərəqlərə sərdik səni, ağ çiçək!* N.Xəzri.

♦ **Yatağa (yerə) sərmək** – xəstə salmaq, yatağa düşməsinə səbəb olmaq, yorğan-döşəyə salmaq. *Heç bir xəstəlik bu vaxta qədər [Arzi] yatağa sərməmişdi.* A.Şaiq. *Şirə-keşlik yazıq kişini cavan yaşında yerə sərmiş və üç balasını yetim qoymuşdu.* Ə.Sadiq.

SƏRNIC *is.* [*fars.*] Misdən, saxsıdan və s.-dən qayrılmış ağzıgən bir və ya iki dəstəli

qab. *Sərnici dolu süd. Sərnici yağla doldurmaq.* – *Böyüklər mis güyüm, cürdək, vedrə, sərnici götürmüşdü.* Ə.Vəliyev. *Xalisə arvad ağ mis sərnici dizləri arasında tutaraq inək sagır.* İ.Əfəndiyev.

SƏRNIŞİN *is.* [fars.] 1. köhn. Yuxarı baş-da öyləşən.

2. Müxtəlif nəqliyyat vasitələrində hərəkət edən insanlar. *Getdikcə vəqonda sərnishin çoxalır.* S.Rəhman. // [Bəhram] *Reyhani sərnishin qatarına əyləşdirdi, cibinə beş yüz manat da pul qoyub yola saldı.* Mir Cəlal.

SƏRPAYI *is.* [fars.] köhn. Böyük məclisi, toy və s.-ni idarə edən adam; ayaqüstü. *Məclisin sərpayısı.* – *Toy gecələrini idarə edənə sərpayı deyirdilər.* H.Sarabski.

SƏRPAYILIQ *is.* köhn. Toyda, məclisdə və s.-də qonaqlara xidmət etmə; ayaqüstü. *Məclisdə sərpayılıq etmək.*

SƏRPMƏK *f.* Bədəndə yumşaq toxumaların zədələnməsi; yıxılmaq, dartınmaq.

SƏRPUŞ *is.* [fars.] 1. köhn. Baş örtüyü, örtük. *Gəncin sərpüşü niqab qarışıq* [Beyrəyin] *qoltuğunda qaldı.* M.Rzaquluzadə.

2. Soyumamaq üçün xörək çəkilmiş qabın üstünə qoyulan kasayaoxşar mis qab; qalpaq. *Plovun üstündə də bir mis sərpüş, yanında da bir boşqabın içində üstü qatıqlı dörd yarpaq dolması qoyulardı.* H.Sarabski.

SƏRRAC *is.* [ər.] Yəhər və sair qoşquləvazimatı qayıdır satan adam. [Bir kişi:] *Yoldaşımın adı Məşədi Səttardır. Şuşada sərrac dükanı var.* Ə.Haqverdiyev. *Qafqaz şəhərlərinin birində Usta Zeynal adlı bir sərrac öz arvadı Şərafnisə ilə yaşayırdı.* S.S.Axundov. // Dərindən müxtəlif məmulat hazırlayan usta.

SƏRRACLIQ *is.* Sərrac işi, sərrac peşəsi, sənəti. *Usta Zeynal sərraclıq etməklə külfətini bir tövr dolandırır.* S.S.Axundov. // Dərindən müxtəlif şeylər hazırlayan.

SƏRRAF *is.* [ər.] 1. Müəyyən faizlə pul dəyişməklə məşğul olan (adam). *..Kəğızlarını yoxladığım zaman sərrafların yanında yüz min tümən əmanət pul qoyulduğunu gördüm.* M.S.Ordubadi. [Səttar] *sonra baratı dəyişməklə üçün yaxındakı sərraf dükanlarının birinə tərəf getdi.* P.Makulu.

2. *məc.* Tez başa düşən, tanıyan, bilən; arif. *Adam sərrafı (adamtanıyan). Söz sərrafı (söz-*

ləri yaxşı bilib yerində işlətməyi bacaran adam). – *El gözü sərrafdır.* (Ata. sözü). *Aşıq gözü sərraf olar, bircə dəfə baxmaqla adamları saf-cürük eləyər.* “Koroğlu”. *Bu qoşmalar, Azərbaycan aşığı ədəbiyyatının klassiki sayılan Qurbani, Aşıq Abbas Tufarqanlı, Şəmşirli Aşıq Hüseyn, Aşıq Ələsgər kimi söz sərraflarının inciləri ilə yanaşı durur.* M.İbrahimov.

SƏRRAFLIQ *is.* Sərraf (1-ci mənada) işi, peşəsi, sənəti. [Hacı Rəcəbəli:] *Bu qəzvinli Şeydadır ki, gündüz sərraflıq elər, gecə ayırlıq.* M.F.Axundzadə.

SƏRRAST *sif. və zərf* [fars.] 1. Düz, düzgün, dəqiq, hədəfi düz vuran. *Sərrast atıcı.* *Gülləni sərrast atmaq.* – *Düşmənin dərhal bizim sərrast top atəşimizin altına düşdü.* Ə.Əbülhəsən. *Belə müştərək ovun yaxşı cəhəti odur ki, bir neçə ovçudan hər halda biri sərrast atacaq.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Düzgün, doğru, dəqiq, səlis, tutarlı. *Gülşənin sözləri, sərrast danışığı Qorxmaz İlyasovun çox xoşuna gəlirdi.* Ə.Vəliyev.

SƏRRASTCA *zərf* Sərrast, düz, birbaşa. [Əsgər:] *Hər halda bu top güllələrindən sərrastca gedib zabit qazmasına da düşəni olub.* Ə.Əbülhəsən.

SƏRRASTLIQ *is.* 1. Sərrast şeyin halı.

2. Düzgünlük, mütənəsiblik (bədəndə), təndürüstlük. *..Qızın sifətindəki mərdanə gözəllik, sərrastlığı, ..danışığındakı cazibə..* [Səlimin] *gözündən qaçmamışdı.* B.Bayramov.

SƏR-SAHMAN *is.* Səliqə, qayda, nizam. *Üst-başını sərsahmana salmaq.* *Otaqda sərsahman yaratmaq.* – *Şəhərdə sakin olduqdan sonra Nurcahan xala evin sərsahmanı ilə məşğul olardı.* H.Sarabski.

SƏRSƏM *sif.* [fars.] Ağlıni itirmiş, zehni qarışmış, fikri azmış. [Kəblə Türbət:] *Cənab həkim, mən bu dəli, sərsəm Heydərini atabir, anabir qardaşıyam.* C.Məmmədquluzadə. *Axırı Şaban sərsəm halətinə gəldi.* Ə.Haqverdiyev. □ **Sərsəm eyləmək** – dəli eləmək, ağlıni öləndən almaq. *Abad qaşın xəyalı ilə sərsəm eyləyib; Mehriban içində bir bax onun guftügsunə.* S.Ə.Şirvani. **Sərsəm olmaq** – ağlıni itirmək, dəli olmaq, başı xarab olmaq, fikrini azdırmaq. [Göyçək:] *..Bəhanə gətirdi ki, ..sərsəm olmuşam.* Ə.Əbülhəsən.

SƏRSƏMLƏMƏ “Sərsəmləmək”dən *f.is.*

SƏRSƏMLƏMƏK *f.* Hər hansı bir səbəbdən ağılı itirmək, gicəlmək, dəli kimi olmaq, zehni qarışmaq. [Şabanın] *sərsəmləyən* (*f.sif.*) *vaxtda dilindən Gülsüm adı bilmərrə düşmüşdü.* Ə.Haqverdiyev.

SƏRSƏMLİK *is.* Sərsəm hal və vəziyyət və ya sərsəmcəsinə iş, hərəkət; dəlilik, ağılsızlıq. [Musa:] *Fəqət ilanı öldürüb də yavrusunu buraxmaq sərsəmlilik deyilmi ... ya?* H.Cavid. *Qızın elçisiz, sorğusuz-sualsız qoşulub gəlməsi sərsəmlikdir, ağılsızlıqdır.* M.İbrahimov.

SƏRSƏR *is.* [ər.] Güclü və soyuq külək.

SƏRSƏRƏ bax **dənlik** 2-ci mənada.

SƏRSƏRİ *sif.* [fars.] 1. İşi-gücü və müəyyən yeri olmayıb orada-burada dolayan, heç bir işlə məşğul olmayan; avara, veyil. [Zeynalı] *belə sərsəri həyata kefdən .. ayılmayan bəzi arqadaşları .. sürükləmişdi.* S.Hüseyn. // İs. mənasında. *Dəyibdir Zakirə eşqin əsəri; Kimi dəli deyir, kimi sərsəri.* Q.Zakir. [Fərhad Sitarəyə:] *Sən Nəsrəddin şahın hərami, mən səfalət içində çapalayan bir sərsəri, elə deyilmi?* C.Cabbarlı.

2. zərf Sərsəricəsinə, dəlicəsinə. *Tamam içəridən çıxır və sərsəri, qorxunc bir qəhqəhə çəkərək ildırım kimi çaya tərəf qaçır.* S.S.Axundov. □ **Sərsəri olmaq** – dəli olmaq, ağılı itirmək. *Aşığınam canı dildən, ey pəri! Dərdi-fəraqından oldum sərsəri.* Aşıq Pəri.

3. Sahibsiz, yersiz-yurdsuz, avara. [Səfil uşaq] *gündüz diləndiyi bir parça çörəyi şəhərin sərsəri itlərinə paylayırdı.* Ə.Məmməd-xanlı.

SƏRSƏRİLİK *is.* Sərsəri adamın halı; avarlıq, veyillik. *Sərsərilik etmək.*

SƏRT *sif.* 1. Bərk, möhkəm. *Sərt daş.* – *Bu vaxt yaxında, sərt qayaların daldında insan güllüşləri, küllüq və motor səsləri eşidildi.* Z.Xəlil.

2. Şiddətli, kəskin (*yumşaq, mülayim* ziddi). *Sərt iqlim. Sərt soyuq. Sərt şaxta. Sərt külək.* – *Ölimizi aparadın sərt ayaz; Ruzimiz olurdu gündən-günə az.* Aşıq Ələsgər. [Seyfəli] *aranın .. istisindən çıxıb yaylağın sərt soyuq havasına düşdüyü üçün üşüyüb acı alma kimi büzüşmüşdü.* B.Bayramov. // Zərf mənasında.

Ellərə car çəkən payızın səsi; Düzlərdə sərt əsən küləklərdədir. N.Xəzri.

3. *məc.* Qaba, kobud, tünd, kəskin. *Sərt adam. Sərt xasiyyət.* – *Rüstəm kişi Səkinəyə sərt bir cavab verdi.* M.İbrahimov. *Yaxşı, daha niyə belə lüt-ürvan dayanmışan qabağımda, geyin gedək! – deyər, Sultan qardaşı oğlunu sərt nəzərlə süzdü.* İ.Hüseynov.

4. Cod, yumşaq olmayan. *Sərt tük. Sərt yun. Sərt parça.*

SƏRTLƏŞMƏ “Sərtləşmək”dən *f.is.*

SƏRTLƏŞMƏK *f.* 1. Getdikcə yumşaqlığı, mülayimliyi azalmaq, kəskinləşmək, daha da sərt olmaq, daha da şiddətlənmək, qatılaşmaq. *Hava daha da sərtləşir, külək daha da gücləşirdi.* C.Cabbarlı. *Külək gah mülayim əsir, gah sərtləşir.* R.Rza.

2. *məc.* Qabalaşmaq, kobudlaşmaq, kəskinləşmək. *Xasiyyəti sərtləşmək.* – *Ağa Murad bəyin Reyhan xanımına rəftarı .. get-gədə sərtləşirdi.* T.Ş.Simurq. *Xəlil, deyəsən, katibin niyyətini duyub, birdən sərtləşdi.* M.Hüseyn.

3. Ciddi, sərt görkəm almaq, sərtlik ifadə etmək. *Üzü sərtləşmək.* – *Səlimin gözləri də Kərimin gözləri kimi sərtləşdi.* S.Rəhimov. *Səmədin sifəti sərtləşdi.* İ.Hüseynov.

SƏRTLİK *is.* 1. Sərt şeyin halı, keyfiyyəti; bərklik, möhkəmlik. *Qayanın sərtliyi.*

2. *məc.* Xasiyyətdə tündlük, tündməzəclik, kəskinlik. *Əsgər özünü yığışdırdı. O, Dəmirrovun yumşaqlığı içərisində olan sərtliyini də yaxşı anlamışdı.* S.Rəhimov. [Vahid:] *Anamdakı sərtlik də, qəzəb də yavaş-yavaş azalmağa başladı.* B.Bayramov. // Sərt hərəkət, sərt rəftar. *Sərtlik göstərmək.*

3. *məc.* Möhkəmlik, səbat, mətanət, ciddi-lik, sarsılmazlıq. [Ataşın] *gözlərindəki məna, üzündəki sərtlik, duruşundakı vüqar əsil kişilik xüsusiyyətləri idi.* Ə.Vəliyev. *..Bununla belə əsgərlərin hamısının simasında bir sərtlik, gözələrində bir qətiyyət duyulurdu.* Ə.Əbülhəsən.

SƏRV *is.* [fars.] 1. *bot.* Cənubda bitən iynə-yarpaqlı, həmişəyaşıl ağac. *Sərv 20-25 metr hündürlükdə, iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl ağacdır.* İynə yarpaqları pulcuqşəkillidir. H.Qədirov. *Axşamlar [Afaq] şairlə bərabər bağcadakı qoşa sərv ağacları altında oturur, xəyalı şairin xəyalına qoşulub gələcəyə doğru uçardı.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. *məc.* Klassik şeirdə: gözəlin qaməti bu ağaca oxşadılır. *Vey sərv, nə xoş canalıcı qəm-zələrin var; Həm şivələrin var!* M.Ə.Sabir. [Mərsiyəxan qadına:] *Bu sərv qamət, bu cəzi-bəli gözlər, siyah danə... Bunlar rəyami? Çəmənzəminli.*

SƏRVAXT *sif.* və *zərf* [fars. *sər və ər.* vəqt] Sayıq, gözüaçıq, ehtiyatlı, ayıq. *Sərvaxt olmaq.* – [Adilin] *hər işində, hətta gülüşündə və zərəfatında belə ciddi, sərvaxt bir ağlın ha-kim sürdüyü duyulurdu.* İ.Əfəndiyev. *Fərid relslər arasında addımlayır tək; Gərək burda sərvaxt ola yol gözetçisi.* Ə.Kürçaylı.

SƏRVAXTLIQ *is.* Sərvaxt olma, ehtiyatlılıq, gözüaçıqlıq, ayıqlıq, sayıqlıq. *Sərvaxt-lıqdan söhbət gedəndə Paşa bəy bir neçə dəfə Xəlqverdinin adını çəkdi.* Ə.Vəliyev.

SƏRVBOY(LU) *sif. şair.* Sərv kimi boyu olan, uca və zərif qamətli. *Hüsnünü yad eylə-səm, ey sərvboyu dilbərim; Firqətindən çeş-mətək axar gözümdən yaşlar.* Xətayi. // *İs.* mənasında. *Dolan, sərvboyum, dolan; Sən-sən mənə eşqə salan.* Aşıq Bəylər.

SƏRVƏR *is.* [fars.] *klas.* Başçı, rəis, rəh-bər. // *Məc.* mənadə. *Mən şaham, ey gözəl-lərin sərvəri; Qurbanam Vəqif tək qul ilən sənə!* M.P.Vəqif. *O sərvəri-xuban, o şahisə-nəm; Mübarək əlilə etməsə məlhəm; Gözü-mün qan yaşı qurumaz bir dəm; Oxu sınıb dildə qalan gəlməmiş.* Q.Zakir.

SƏRVƏT *is.* [ər.] 1. Var, dövlət. *Böyük sərvət və mülk sahibi Hacı Kərim iki gün əvvəl vəfat etmişdi.* Çəmənzəminli. *Hacının sərvəti haqqında növbənin hekayətlər söylənirdi və onun banklarda olan pulunun qədərini milyon hesab edirdilər.* Ə.Haqverdiyev.

2. Maddi nemətlər. [Yaşar:] *Biz təsərrüfatı maşınlaşdırmaqla təbiətin əlində olan bütün sərvəti ancaq sifisiz cəmiyyətin ixtiyarına verməliyik.* C.Cabbarlı. *Şairin vətəninə hər yana, dünyanın hər yerinə axan sərvət aşib-daşırdı.* Mir Cəlil. // *məc.* Hər hansı baxım-dan yüksək qiyməti və əhəmiyyəti olan şey, hadisə. *Musiqi sərvəti. Dil sərvətimizdir.*

SƏRVƏTDAR *f.* [ər. *sərvət və fars. ...dar*] Sərvət sahibi olan adam; kapitalist, dövlətli, varlı. *Kluba və bələdiyyəyə üzv olmaq sərvətdarlar arasında da böyük bir şərəf sayıl-ırdı.* A.Şaiq. *Birdən eşidir ki, filan kənddə*

filan sərvətdar mərhum olubdur. Ə.Haqverdiyev.

SƏRVƏTLƏNMƏ “Sərvətlənmək”dən *f.is.*

SƏRVƏTLƏNMƏK *f.* Sərvət sahibi olmaq, sərvətə malik olmaq, sərvətli olmaq; varlanmaq.

SƏRVƏTLİ *sif. və is.* Sərvəti olan, dövlətli, varlı, sərvətdar. *Sərvətli adam.* – *Ətrafdan həyəcanlı səslər gəlirdi; sərvətlilər qızillərini basdırırdılar, fəqirlər də damlara doluşub “Allah” sədasını göyə qovzayırdılar.* Çəmənzəminli. // *Zəngin.* *Gündüz baxdım göy dənizə dedim: nə çox suyun var; Dedi: məndən sərvətlidir yurdundakı buruqlar.* R.Rza.

SƏRVQAMƏT(Lİ), SƏRVQƏD(Lİ) *bax sərvboy(lu).* *Getdi başından, könül, ol sərv-qəddin sayəsi; Ağla kim, idbarə təbdil oldu iqbālın sənin.* Füzuli.

SƏRVLIK *is.* Sərv ağacları bitmiş yer, sərv ağacları əkilmiş yer. *O səhra ki başdan-başa tikandı, qumdu; Döndü sərin kölgə salan sərvliklərə.* Ə.Cəmil.

SƏRZƏNİŞ *is.* [fars.] 1. Qaxınc, danlaq, tənə, məzəmmət; başa qaxma. *Məmməd bəy Ağabəyimin sərzənişinin mənasını anladı.* Çəmənzəminli. [Arif:] *Artıq yetişir bu sərzənişlər; Əfv eylə, qüsura baxma, Xavər!* H.Cavid. □ **Sərzəniş etmək** – danlamaq, tənə etmək, məzəmmətləmək. [Əmiri-topxanə:] *Yəqinimdirdi ki, bu söz Bağır xana əsər edəcək, çünki dünən səlamı-ammdə şah ona qəzəb-nak olub sərzəniş edibdir ki, çaxır içib, məst olub, namaz qılmağa məscidə daxil olubdur.* M.F.Axundzadə.

2. **Sərzənişlə** şəklində *zərf* – töhmətlə, tənə ilə, məzəmmətlə. [Yaşlı kişi:] *Başımı sərzənişlə bulayıb, Şirinnaz töhmətedici bir baxışla mənə baxdı.* S.Hüseyn. *Bülənd üzünü döndərib sərzənişlə qıza göz yetirdi.* Ə.Əbül-həsən.

SƏS *is.* 1. Qulağa gələn, eşidilən səda; eşitmə orqanının qavradığı şey; ün, səda. *Uzaqdan səs gəlir. Zurna səsi. Top səsi.* – *Həyətdə Cəfər əminin fiti və tənəbəl-tənəbəl atılan addımlarının səsi eşidilirdi.* H.Nəzəri. // *Danışma, oxuma, qışqırma və s. zamanı səs tellərinin titrəməsindən hasil olan və ucılığı, səslənməsi ilə fərqlənən səda. Nazik səs. Səsini ucaltmaq. Səsindən tanımaq. Yanıqlı*

səs. – *Salam, yoldaş katib, icazə verin, alınizi sıxım, – deyə, kim isə xoş bir səslə daldan Şirzadə müraciət etdi.* M.İbrahimov. *Sonra qızın dizlərinin heyi kəsildi, yıxılmamaq üçün ovçunun qoluna söykəndi, zəif bir səslə yalnız: – Məni evə apar, laçınım, – dedi.* Ə.Məmməd-xanlı. □ **Səsi batmaq** – hər hansı bir səbəbə görə səsi tutulmaq, eşidilməz olmaq. [Fərhad bəyin] *ağızı qurumuş, səsi batmışdı.* Qantəmir. *Elə bil birdən səsim batdı.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. Səs tellərinin müğənnilik (vokal) qabiliyyətini göstərən səslənmə dərəcəsi. *Zil səs. Gur səs. Səsini yoxlamaq.* – [Xədicə] *..mahnı oxuyub səsinə mənə eşitdirirdi.* S.Hüseyn.

3. Bəzi cansız şeylərin çıxardığı və onlar üçün səciyyəvi olan səda. *Küləyin səsi. Selin səsi. Dalğaların səsi. – Quşların nəğməsi, suların səsi; İnsandan uzaq olmasaydı əgər.* M.Dilbazi. [Məzlum] *radioqəbuledici cihazın səsinə aldı.* S.Vəliyev.

4. fiz. Hava və ya başqa mühit zərrəciklərinin titrəyiş hərəkəti. *Səs nəzəriyyəsi. Səs sürəti. Akustikanın səs bəhşi.*

5. dilç. İnsan nitqinin aydın dərk edilən elementi; sövt. *Burun səsləri. Dış səsləri.*

6. məc. Gurultu, patıltı; gurultu-patıltı; səs-səda. *Səsi sonra çıxacaq.* □ **Səs qopmaq (düşmək)** – şeyə yayılmaq, xəbər yayılmaq, gurultu qopmaq. *İkinci çağı idi. Obada “Dursunu ayı basmış” deyə səs qopdu.* A.Şaiq. *Kəndə səs düşdü.* R.Rza.

7. məc. Müləhizə, rəy, mühakimə, fikir. *Kütlənin səsi. Xalqın səsinə qulaq asmaq.*

8. Dövlət və ictimai idarələrdə hər hansı bir məsələnin həllində öz fikrini bildirmək hüququ. *Həllədiçi səs. Məşvərətçi səs.* □ **Səs vermək** – 1) çağırışa cavab vermək, hay vermək. *Eşidir, amma səs vermir. – Gəlirəm, anacan, – deyə, qız yuxarıdan anasına səs verir.* Ə.Məmməd-xanlı; 2) seçki zamanı bir məsələni, işi həll edərkən səsvermədə iştirak etmək, səsinə bu və ya başqa adamın və ya bir işin lehinə vermək. *Döyüşdə sınıanmış mərd əsər kimi; Ellər vəhdətinə səs verək bu gün.* M.Rahim. **Səsə qoymaq** – bir məsələnin və ya bir namizədin nə dərəcədə məqbul olub-olmadığını səsvermə yolu ilə müəyyən etmək. *Yenə bir neçə yerdən səs gəldi ki, gündəlik təsdiq olunsun. Buna baxmayaraq,*

Nəcəf demokratiyanı gözləyərək səsə qoydu. M.İbrahimov. *Şəhərli gənc, Xanlar Qasım-oğlunun sədr olmasını səsə qoydu.* Mir Cəlal.

◇ **Səs çıxarmadan** – sakitcə, səssiz, susaraq, dinmədən. *Nəriman səs çıxarmadan otağın qıcından tutdu və yerə çürpib boğazladı.* Mir Cəlal. **Səs çıxarmamaq** – cavab verməmək, səssiz-səmsirsiz oturmaq, danışmamaq, dinləmək, susmaq. *Əvvəlcə heç kimdən səs çıxmadı.* M.Hüseyn. *Odunçuoğlu elə bil [tarçıni] eşitmirdi, heç kəsə üzünə baxmırdı, başını aşağı dikib, yerindən qimildanmırdı, ondan bir səs çıxmırdı.* Ə.Məmməd-xanlı. **Səsə düşmək** – bax **dilə-ağıza düşmək** 1-ci mənada. *Sözüm dilə düşdü, mən səsə düşdüm; Dilimin ucundan qəfəsə düşdüm.* B.Vahabzadə. **Səsi kəsilmək** – susmaq, dinməmək, kirmək. *Nə qədər ki gəlir təndə nəfəsim; Bülbuli-şeydatək kəsilməz səsim.* Q.Zakir. *Ol xoruzu öldürübən atdılar; Ta ki kəsilsin səsi asudəcə.* A.Səhhet. **Səsinə səs vermək** – çağırışa cavab vermək, həmrəylik göstərmək. *Xalqın ən yaxşı oğulları Zərdəbinin səsinə səs verir və onun ətrafına yığışırdı.* M.İbrahimov. *Məsmə qadınlar arasında .. səsinə səs verənlər olduğunu görüb cürətləndi.* Mir Cəlal. **Səsinə çıxartmamaq** – susub qalmaq, dinməmək, danışmamaq, susmaq. *Hacı Səməd isə səsinə çıxartmayıb öz-özünə yavaşca oxumağa başladı.* S.S.Axundov. [Veysəl:] *Yatanların oyanmasından qorxub səsinə çıxartmadı.* Ə.Vəliyev. **Səsinə içinə (içəri) salmaq (çəkmək)** – tam sükut etmək, səsinə çıxartmamaq, tamamilə susmaq. *Aşıq Sənan səsinə içəri saldı.* “Abbas və Gülgöz”. *Şahin əvvəlcə üz-gözünü turşudub ifuldağı, sonra səsinə içinə çəkdi.* İ.Şıxlı. **Səsinə səsinə qatmaq** – 1) səsinə səs vermək, birgə hərəkət etmək, həmrəy olmaq; 2) bax **səs-səsə vermək**. *Molla da bunun yanında əyləşib, səsinə qatır onun səsinə, başlayır ağlamağa.* “M.N.lətif.” **Səs-səsə vermək** – bir yerdə ağız-ağıza verərək oxumaq, yaxud danışmaq, qışqırmaq. *Uşaqlar sözlərini qurtarmamış üçü də səs-səsə verib ağlaşdılar.* Cəmənzəminli. *..Körpə uşaqlar quş kimi səs-səsə vermişdilər.* Mir Cəlal. **Qulağına səs gəlmək** – eşitmək. *Bir gün Mirzə Səfər rastabazardan ötərkən qulağına səs gəldi: Mirzə Səfər! Mirzə Səfər! Ə.Haqverdiyev.*

SƏSGÜCLƏNDİRİCİ, SƏSGÜCLƏNDİRƏN *is.* *xüs.* Səsi (həm adam, həm musiqi alətlərinin və s.-nin səsinə) gücləndirmək üçün cihaz. // Sif. mənasında. *Səsgücləndirici cihazlar.*

SƏSƏQOYMA *is.* Bir məsələnin, ya bir namizədin məqbul olub-olmadığını səsvermə yolu ilə müəyyən etmə. *Səsəqoymanın nəticəsi.*

SƏSKEÇİRMƏYƏN *sif.* Səsi buraxmayan, keçməyə qoymayan, səslərdən təcrid olunan. *Səskeçirməyən kamera. Səskeçirməyən material.*

SƏS-KÜY *is.* Qışqıq, qalmaql, hay-küy, dava-dalaş səsi, qarışıq, bərk səs. *Camaat hamısı dolur içəri, səs-küy düşür.* Ü.Hacıbəyov. *Səs-küy artdı, ara qarışdı, üstü içki və yeməklə dolu stollar çevrilib alt-üst oldu.* S.Vəliyev. [Bəkir:] *Mən ikicə kəlmə desəm, o saat səs-küyə səbəb olar.* İ.Hüseynov.

SƏS-KÜYLÜ *sif.* Çox səs olan, gürultulu, gürultusu çox olan; qələbəlik. *Səs-küylü yer. Səs-küylü bazar. Səs-küylü məclis.*

SƏSLƏMƏ “Səsləmək” *dən f.is.*

SƏSLƏMƏK *f.* Çağırmaq, haraylamaq. *Uşağı səslə, gəlsin. Qonşunu səsləmək. – Bahadır çox sağ ol, – deyib Novruzu səslədi.* N.Nərimanov. *...Eldar boylamb onları tanıdı və səslədi.* M.Rzaquluzadə. *Yamyaşıl zəmilər, gömgöy meşələr; Şirin nəğməsiylə səsləyir bizi.* N.Xəzri.

SƏSLƏNDİRMƏ “Səsləndirmək” *dən f.is.*

SƏSLƏNDİRMƏK *f.* Hər hansı bir musiqi alətini, yaxud zəngi və s.-ni çalmaq, səsinə çıxartmaq. *Tarı səsləndirmək. Sazı səsləndirmək. – Sən də alıb ələ bir qızıl rübab; İncə tellərini səsləndir, a qız!* M.Müfqi. *Hümmət sükut içində zəngi səsləndirdi.* İ.Əfəndiyev.

SƏSLƏNMƏ “Səslənmək” *dən f.is.* *Əhməd öz işlərinin musiqi dilinə köçürülməsini, bütün hava dalğalarında səslənməsini istəyirdi.* S.Rəhimov.

SƏSLƏNMƏK *f.* 1. Səs çıxartmaq. *Budaqlar tərpendi, ağaclar səsləndi.* Mir Cəlal. *Ağaclar başında səslənir külək; Yarpaqlar uzaqdan yelpiklənərək.* B.Vahabzadə. // Səsi çıxmaq, səsi eşidilmək. *Qonşu otaqdan zəng səsləndi, Firuzənin gülüşləri və mahnısı eşidildi.* C.Cabbarlı. *Radio səslənir: – Hüseyn,*

dön geri; Qalxmışdır ehtiyat təyyarələri. M.Rahim.

2. Çağırana cavab vermək, səsinə ucaltmaq. *Bu vaxt eşikdən Qulam xan səslənir.* M.S.Ordubadi. *...Nəriman əmi nəşə ilə səsləndi.* İ.Əfəndiyev. *...Sahibkarlar və dükançı-lar dayanan topadan kimsə bərkdən səsləndi.* Ə.Əbülhəsən.

SƏSLƏŞMƏ “Səsləşmək” *dən f.is.* *Arabir kənd qaydası səsləşmə yolu ilə də komanda verilir.* P.Makulu.

SƏSLƏŞMƏK 1. *qarş.* Bir-birini səsləmək. *Qızlar bir-biri ilə səsləşdilər. – Hər evdən şən bir gənc səsi eşidilirdi. Səsləşdik.* Çəmənzəminli. // Səs-səse vermək, səslərini çıxarmaq (çoxları haqqında). *Zərnışanın eyvanın yarısı boyda düzəltməyi arakəsmə qəfəsdəki toyuqlar da çaxnaşır, səsləşirdi.* B.Bayramov.

2. *məc.* Bir-birinə uyğun gəlmək, daxilən oxşamaq, həmahəng olmaq, müvafiq olmaq. *Müasir həyatla səsləşən əsər. – ..O zaman Qafqaz xalqlarının həyatında, sənət və adəbiyyatında zamanın qabaqcıl fikri və ideal-ları ilə səsləşən diqqətəlayiq təzahürlər olmuşdur.* M.İbrahimov.

SƏSLİ, SƏSLİ-KÜYLÜ *bax səs-küylü.*

SƏS-SƏDA *bax səs* 1-ci mənada. *...[Gecə yarısı] səs-səda kəsilir.* M.S.Ordubadi. *Közün üstünə düzülmüş göbələklərin cızılısından özgə səs-səda eşidilmədi.* B.Bayramov.

SƏS-SƏMİR *is.* 1. *Bax səs* 1-ci mənada. *Sonra səs-səmir kəsilib, kənd dərin bir sükuta qərq oldu.* Çəmənzəminli.

2. Xəbər, soraq, məlumat; söz-söhbət. *Əcnəbidən daha səs-səmir yox idi.* S.M.Qənizadə.

SƏS-SƏMİRSİZ *sif.* və *zərfl.* Səs-siz, küysüz, səs çıxarmadan, sakitcə. *[Yaşar] səs-səmirsiz geyinib bayıra çıxdı.* M.Rzaquluzadə. *[Bey öz-özünə:] Bəxt belə səs-səmirsiz açılır da.* Mir Cəlal.

SƏSSİZ *sif.* və *zərfl.* 1. Səs çıxarmayan, səs çıxarmadan, asta(dan), yavaş(dan). *Lakin [Nuriyyənin] balaca qəlbi səssiz, lal nəğmələr oxuyaraq məchul bir ümidlə yaşadı.* İ.Əfəndiyev. *O səssiz nəğmələri; Suların qucağından; Qopara bilsin gərək.* B.Vahabzadə. // Dinməz, dinməz-söyləməz, kirmiş,

susmuş (halda). *Yusif və Bahadır gözlərini silib xeyli vaxt səssiz oturdular.* N.Nərimanov. *Gövhər nənə səssiz hər bir masanın kənarına bir stəkan çay qoyub qayırdı.* S.Rəhimov.

2. Sakit, səs-küysüz, sükut içində. *Hər saat dolanın bir dəqiqə tək; Səssiz gecələrin ömrü gödəlidir.* S.Vurğun. *Kənd səssiz bir halda məzar sükutu içində yatırdı.* M.İbrahimov.

SƏSSİZCƏ *zərf* Səssiz, səssiz-səmirsiz, sakitcə. *Səssizcə oturmaq.*

SƏSSİZLİK *is.* Heç bir səs olmadığı hal; tam sakitlik, sükut.

SƏSSİZ-SƏMİRSİZ *sif. və zərf* Tamam səssiz, sakit, tam sükut içində. *Səssiz-səmirsiz gecələr. Səssiz-səmirsiz kənd. Səssiz-səmirsiz oturmaq.* – *Avqust .. səssiz-səmirsiz otaqdan çıxıb yavaşca qapını örtüdü.* S.Vəliyev. [Şair:] *Böyük məhəbbət də böyük çay kimi; Axar ürəklərdən səssiz-səmirsiz.* N.Xəzri.

SƏSTUTAN *is. xüs.* Təyyarənin, sualtı qayıqın və s.-nin səsini tutmaq üçün cihaz. // *Sif. mənasında. Səstutan aparat.*

SƏSVERMƏ *is.* Seçki zamanı və ya bir işi, məsələni kollektiv surətdə həll etdikdə öz səsini vermə, səs vermək vasitəsilə rəyini bildirmə; səs vermək vasitəsilə seçmə və ya bir məsələni həll etmə. *Səsvermədə iştirak etmək. Səsvermənin nəticələri. Seçkilər gizli səsvermə yolu ilə keçirilir.*

SƏSYAZAN *is. xüs.* Damısq səsini, musiqini lentə, lövhəciyə və s.-yə yazmaq üçün xüsusi cihaz. // *Sif. mənasında. Səsyazan cihaz.*

SƏTƏLCƏM *is. [ər.]* Bərk soyuqdəymə nəticəsində ağ ciyərdə əmələ gələn iltihab – xəstəlik. *Hacı Nəsir.. arvadının üstünə müalicə üçün bir neçə məşhur həkim gətirdisə də, sətəlcəm azarından sağalda bilmədi.* S.S.Axundov. [Həkim Kərəmə:] *İkitərəfli sətəlcəmdir, çox bərk soyuq dəyib.* M.İbrahimov.

SƏTH *is. [ər.]* 1. Bir şeyin xarici tərəfi, üst tərəfi, üz tərəfi. *Yer kürəsinin səthi. Taxtının səthi.*

2. Səviyyə. *Pəncərənin yarısı küçənin səthindən aşağı olduğu üçün bütün zibilləri yel daşıyıb, buraya toplardı.* Çəmənzəminli. // *riyaz.* Həndəsi cismi digər cisimdən və ya xarici fəzadan ayıran hədd, hüdud.

SƏTHİ *sif. və zərf [ər.]* 1. Səthə aid olan. 2. *məc.* Dərin olmayan, dayaz, çox məhdud, qeyri-ciddi. *Hadisələrə səthi münasibət. Səthi mühakimələr.* – [Böyük oğlu] *bisavad idi, səthi düşünürdü.* Qantəmir. *Vəlinin adamlar haqqındakı təsəvvürü çox səthi idi.* M.Hüseyn.

SƏTHİLƏŞDİRİLMƏ “Səthiləşdirilmək” – *dən f.is.*

SƏTHİLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Səthi (2-ci mənada) hala salınmaq, bəsitləşdirilmək, sadələşdirilmək, bayağılaşdırılmaq.

SƏTHİLƏŞDİRMƏ “Səthiləşdirmək” *dən f.is.*

SƏTHİLƏŞDİRMƏK *f.* Səthi (2-ci mənada) hala salmaq, səthi etmək; bəsitləşdirmək, bayağılaşdırmaq. *Bizcə, bu həm Kosa-oğlunun təbiətinə ziddir, həm də surəti səthiləşdirir.* M.İbrahimov.

SƏTİR *is. [ər.]* Hər hansı bir mətnin bir xətdə yazılmış hissəsi, yazı sırası. *İki sətir yazı.* – *Samədin köməylə sətirləri höccələyə-höccələyə oxuduqca çobanın gözlərində qeyri-adi bir parıltı əmələ gəlirdi.* İ.Hüseynov.

SƏTİRALTI *sif.* 1. Sətirlərin (səhifənin) altında olan. *Sətiraltı qeyd, işarə.*

2. *məc.* Gizli, örtülü. *Sətiraltı mənə.*

SƏTİRBAŞI *is.* Mətnin hər hansı bir hissəsinin birinci sətrinin başında buraxılan açıq yer, boşluq; abzas.

SƏTİRBƏSƏTİR *sif. [ər. sətir və fars. bitiş-dirici bə]* Hər sətri ayrılıqda, sətir-sətir. *Sətirbəşətir təhlil etmək. Sətirbəşətir tərcümə etmək.*

SƏTRİ *sif. [ər.]* Sətirbəşətir, hərfi. *Sətri tərcümə.*

SƏTTAR *sif. [ər.] köhn.* Örtən, ört-basdır edən.

SƏVA *klas. bax savayı.* *Candan səva dəhanına yox nəzri Seyyidin; Olsun qəsəm o canına kim, yoxu vardır.* S.Ə.Şirvani.

SƏVAB *klas. bax savab.* Mənim könlüm olubdur səngdil bütül evi, Qövs; Səvab üçün onu mən dəxi viyran etməyim, neylim? Q.Təbrizi. *Halvanın və xeyrat plovlarının səvabı və lazım olmağını dananlar kafir və mürtəddirlər.* Ə.Haqverdiyev.

SƏVAYI *klas. bax savayı.* *Munca kim etdim tamaşa, sözlərə asdım qulaq; Kizbüböhtandan səvayı bir hekayət görmədim.*

M.P.Vaqif. *Qəmdən səvayı qəm günü qəmxar yox, könül..* X.Natəvan. [Ömər:] *Əvvəla, qızı görməmişəm və ondan səvayı, qız on, ya on bir yaşında.* N.Nərimanov.

SƏVİYYƏ is. [ər.] 1. Suyun və b. bir mənyen qalxma, yüksəlmə dərəcəsi. *Çayda suyun səviyyəsi xeyli qalxmışdır. Dəniz səviyyəsi (yer səthində yüksəklikləri müəyyən etmək üçün əsas götürülən nöqtə).*

2. Bir şeyin hündürlüyünün hüdudunu təşkil edən şərti üfüqi xətt və ya səth.

3. Bir şeyin inkişafının keyfiyyət və kəmiyyət dərəcəsi. *Xalqın maddi və mədəni həyat səviyyəsi. Bilik səviyyəsi. Əsərin bədii səviyyəsi aşağıdır.* – Yalnız kollektiv təsərrüfat quruluşu bizim kəndimizi indiki mədəni, varlı səviyyəyə gətirib çatdırmışdır. İ.Əfəndiyev.

SƏY is. [ər.] 1. Çalışma, çalışıb-çapalama, cəhd. *Səyi bir nəticə vermədi.* – *Öhdəməizə götürdüyümüz vəzifəni əda etməkdə bacarığımızı və sayımızı əsirgəməyəcəyiz..* C.Məmməd-quluzadə. □ **Səy etmək (ələmək)** – bir işi yerinə yetirmək və ya bir şeyi əldə etmək üçün var gücü ilə çalışmaq, cəhd etmək, çalışıb-çapalamaq, əlləmək. *Aslan nə qədər səy eləyirdi ki, Əsgərin hüsn-rəğbətini qazansın, mümkün olmurdu.* C.Cabbarlı. *Eşikdə olanlar özlərini evə salmağa səy edirlər.* Mir Cəlil. **Səy göstərmək** – çalışmaq, əlləmək, cəhd-cəhd etmək. *Sosialistlərə yaxınlaşanda Kərim “səy” göstərdi, gözə girməyə, qabaq cərgəyə çıxmağa cəhd etdi.* M.İbrahimov.

2. **Səylə** şəklində zərf – səy göstərərək, çox çalışaraq, bacardığı qədər cəhd edərək, var gücü ilə. *Ağdöşlüklü qadınlar müştərilərə səylə qulluq eləyirdilər.* M.Hüseyn. *Rüstəm kişinin başına [Yarməmməd] xüsusi bir səylə fırlanırdı.* M.İbrahimov.

SƏYAHƏT is. [ər.] Müəyyən məqsədlə (elmi, bir yerlə tanışlıq, idman və s.) ayaqla, ya miniklə yaşadığı yerdən uzaqlara getmə, səfər etmə. *Dağlarda səyahətdə olmaq. Dəniz səyahəti.* – *Mirzəyə elmi tənəzzühlərə, səyahətlərə bir kərə də olsun getməmişdi.* S.Hüseyn. *Validə məzuniyyətə çıxıb İbadla təza məşində səyahətə getmişdi.* H.Seyidbəyli. □ **Səyahət etmək** – bax **səyahətə çıxmaq**. **Səyahətə çıxmaq** – gəzmək, səfər etmək. *Hacı Səlimin övladı yox idi, işlərinə arvadı-*

nın qardaşı baxırdı, özü ildə bir-cə dəfə səyahətə çıxıb şöbələrinə və əmlakına nəzər yetirərdi. Ə.Haqverdiyev. [Gündüz Güllüşə:] *Bax, bibi, biz dünən məktəbdə uşaqlarla dünya səyahətinə çıxmışdıq.* C.Cabbarlı.

SƏYAHƏTÇİ is. Səyahət edən, səyahətə çıxan adam. *Çayın üzərində bir-cə dənə də yelkən yox idi, çünki şəhərin bu tərəfləri uzaq olduğu üçün səyahətçilər mərkəzdə gəzməyi seviridilər.* M.S.Ordubadi. *Bir də gördüm .. səyahətçi libasında bir şəxs .. imarətə baxır.* S.S.Axundov.

SƏYAHƏTNAMƏ is. [ər. səyahət və fars. ...namə] Səyahət zamanı səyahətçinin görüb, gözdən keçirdiyi şeylərə dair yazdığı kitab və s. [Mozalanbəy:] *İranda da bir səyahətnamə yazaram, axırda genə Qafqaz durur, mən dururam.* Ə.Haqverdiyev. *Əski səyahətnamələrlə indikilər arasında çox ayrılıqlar var.* Qantəmir.

SƏYİRMƏ “Səyirmək”dən f.is.

SƏYİRMƏK bax **səyirmək**. *Nəcalnik Qulam dayının gözələrinin içinə baxdı, onun üst dodağı azca səyirdi.* M.Hüseyn.

SƏYİRTMƏ “Səyirtmək”dən f.is.

SƏYİRTMƏK f. 1. Çapmaq, dördnala sürmək (atı). [Ayaz] *“Tərlanı” üzüyuxarı kəndə tərəf səyirdi.* Ə.Məmmədخانlı. *Atımı dördnala səyirdərəm mən; Nəhayət, Boz dağa gəlib yetişdim.* H.Hüseynzadə.

2. Uçurtmaq (quşlar haqqında). [Körəm:] *Şahini gəzdirər bəylər qolunda; Quşları səyirdər sagü solunda.* “Əsli və Körəm”.

SƏYLİ sif. 1. Səy edən, çalışqan, cəhdli. *Səyli tələbə.* – *..Ağabalının çənəsindən tutub: – Maşallah, çox səyli uşaqdır! – deyirdi.* Çəmənzəminli.

2. İnadlı, ardıcıl, gərgin. *Həkimin səyli müalicəsi, verdiyi dərmanlar bu xəstəliyin qabağında acizlik edirdi.* S.Rəhimov.

SƏYİRİM “Səyrimək”dən f.is.

SƏYİRİMƏK f. Hirsdən, acıqdan və s. hisslərdən əsmək, titrəmək (üz əzələləri). *Ağzı səyrimək. Burun pərəkləri səyrimək.* – *İsmayilzadənin dodaqları xəfif bir tərzdə səyridi.* M.Hüseyn. *Hərdən Mirzə Cəlilin yanaqlarının əti səyriyir, dodaqları tərpənirdi.* Ə.Vəliyev.

SƏYRİŞMƏ “Səyrişmək”dən f.is.

SƏYRİŞMƏK *f.* 1. Bax **sayrışmaq** 1-ci mənada. *Böyük əgər desə gündüzə gecə; De, göydə ulduzlar sayrışır necə!* Q.Zakir. *Şəhər elektrik içində sayrışır, göyün qübbəsindən təyyarələrin gurultusu gəlirdi.* S.Rəhimov.

2. Titrəmək, xəfif-xəfif əsmək, səyrimək. *..Sarayın darvazası açıldı, orada qaraltılar sayrışdı, cəsarətsiz qırıq səslər gəldi. Çəmən-zəminli. Baxdıqca adama elə gəlir ki, [dağ-lar] xəfif-xəfif sayrışır.* R.Rza.

SƏYYAD *is.* [ər.] *klas.* Ovçu. *Gəzmə, ey könlüm quşu, qafil fəzayı-eşqdə; Kim, bu səh-ranın güzərgahlarda çox səyyadı var. Füzuli. Mən sənə bir rəhmədli səyyadnamə, gəl qoy-numa; Gəl öpüm, gəl oxşayım, ey nəzənin ahu, səni!* M.Müşfiq.

SƏYYAH [ər.] bax **səyahətçi**. *İki gündən bəri yeməmiş səyyahlar böyük bir iştaha ilə yeməyə başladılar. Çəmən-zəminli. [Gilan-qızı:] Siz özünüzdən bir qəzet müxbiri, səyyah olduğunuzu söyləyirdiniz.* S.Hüseyn.

SƏYYAHLIQ *is.* Səyyah olma, səyahətə çıxma. *Teymur müəllim bunu da bildirdi ki, o öz maraqlı hekayələri ilə səgirdlərin qəlbində səyyahlığa, kəşfiyyətçiliyə böyük həvəs oyat-mışdır.* Ə.Sadiq.

SƏYYAL *sif.* [ər.] Axıcı, axan, sərbəst, rəvan. *Tahir sükanı qaba və sərt hərəkətlərlə o yan-bu yana fırladır, maşının səyyal hər-kətinə mane olurdu.* M.Hüseyn.

SƏYYAR *sif.* [ər.] 1. Hərəkət edən, gözən, dolan; bir yerdə durmayan. *Səyyar ulduzlar.*

2. Daim bir yerdə qalmayan, yerini dəyiş-dirən, daim bir yerdə durmayıb istənilən tə-rəfə daşan. *Səyyar ticarət. Səyyar sərgi. Səyyar xəstəxana.* – [Məmun] *..iki gün orda səyyar bir sarayı andıran qara məxmərli nəhəng çadırı altında istirahət edəcəkd.* M.İbrahimov. *..Bu [parlaq kölgələr] kolxoza gəlmiş səyyar kinonun ekranı idi.* Ə.Sadiq. *Balaqan səyyar küçə teatrına deyilir.* Ə.Bə-dəlbəyli.

SƏYYARƏ [ər.] bax **planet**. *Gah doğur, gah batır könül diqqətim; Tez-tez yanıb-sönən səyyarələrtək.* S.Vurğun. *Sən elə bir dərya-san ki, bütün çaylar axır sənə; Sən elə bir günəşsən ki, işıq alır səyyarələr.* N.Xəzri.

SƏZA *sif.* [fars.] Layıq, uyğun, yaraşan, münasib. *Məncə, təqdirə səzadır, kişi şeytan-*

dan alıb; Kamil öyrəndiyi elmilə, dürüstlə belə. M.Ə.Sabir.

SFERA *is.* [yun.] Sahə, dairə, mühit, şərait.

SFERİK *sif.* [yun.] Kürəşəkilli, kürəyə-bənzər, yuvarlaq.

SFİKS *is.* Qədim Misirdə şir bədənli, insan başlı və ya heyvan başlı fantastik var-lığın heykəli.

SXEM [yun. schema – şəkil, surət] 1. Bir şeyin sistemini, quruluşunu və ya hissələri arasındakı rabitəni təsvir edən sadə çertyoj. *Telefon qurğusunun sxemi. Radioaparatin sxemi.* // Bir şeyin quruluşu, təşkili, planı. *Başqa sxem üzrə qurulmuş təşkilat.*

2. Bir əsərin, yazının və s.-nin əsas fikir-lərinin ümumi şəkildə verilmiş şərh, təsviri, xülasəsi. *Pyesin sxemi. Məruzənin sxemi.*

3. *məc.* Şablon fikir, bir şeyin çox bəsit və mücərrəd təsviri; basmaqəlib. *Əsərdə canlı insanlar əvəzinə sxemlər verilmişdir.* – *Cab-barlı Almaz simasında cansız bir sxem yox, bütün xüsusiyyətləri ilə meydana çıxan, sevib-sevilən bir insan surəti yaratmışdır.* M.Arif.

SXEMATİK *sif.* [yun.] 1. Sxem şəklinde, sxem halında. *Sxematik xəritələr.*

2. Ümumi şəkildə, təfərrüatsız, çox sadə şəkildə, yığcam. *Əsərin sxematik şərh.* – *Əsərdə Ağa Məhəmməd şah Qacarın cə-lad, qatıl və talançı sifəti sxematik şəkildə deyil, müərkəb bir xarakter kimi, kamil bədii xasiyyətnamə ilə canlandırılır.* M.Arif.

SXEMATİKLİK *is.* Sxematik (2-ci mə-nada) şeyin halı. *Təsvirin sxematikliyi. Pyesin sxematikliyi.*

SXEMATİZM [yun.] Təfəkkürdə, bir şeyin şərhində, təsvirində bayağılıq, şablon-luq. *Yazıcılarımız müasir qəhrəman surə-tinin təsvirində bəzi sxematizmə yol verirlər.*

SXOLASTİK 1. Sxolastika (1-ci mənada) tərəfdarı.

2. Sxolastika (2-ci mənada) ilə məşğul olan adam.

SXOLASTİK *sif.* [yun.] 1. Sxolastikaya (1-ci mənada) aid olan, sxolastika mahiy-yyətində olan. *Sxolastik fəlsəfə.*

2. *məc.* Formal, zahiri, real məzmunundan məhrum, real həyatdan uzaq. *Sxolastik tənqid. Sxolastik mühakimə.* – “*Kəşkül*” *səhifələrində köhnə sxolastik ədəbiyyat üslubu ilə hakim*

ədəbi cərəyan olmağa başlayan realizm ədəbi üslubu mübarizə edir. M.İbrahimov.

SXOLÁSTİKA [lat. scholasticus, əsli *yun.* shole – məktəb] 1. Orta əsr fəlsəfəsində kilşə ehkamlarına mücərrəd, formal məntiqi dəlillərlə haqq qazandırmaq məqsədini daşıyan hakim cərəyan.

2. *məc.* Real həyatdan, təcrübədən uzaq olan; boş, formal.

3. *məc.* Boş mühakimə, həyat və təcrübədən uzaq formal bilik; özberçilik, əlləməlik.

SİCAQ *sif.* 1. İsti.

2. Mehriban, yaxın.

SİCRAMA “Sıçramaq”dan *f.is.*

SİCRAMAQ *f.* 1. Atılmaq, tullanmaq, hoppanmaq. *Yerindən sıçramaq. İrəliyə sıçramaq. – Əsəd sıçrayıb bir daşın dalında gizlənərək bayaq gördüyü yerə baxdı. B.Talıblı. // Atlanıb (hoppanıb) keçmək. Gülşən Yasəmənin sözündən xoşlanmadı: – Arxı sıçramamış barakallah gözləməyin. Ə.Vəliyev. // Hoppanıb qalxmaq (oturmaq). Surxay kəhərin belinə sıçradı. M.İbrahimov. Oğul sıçradı ata, yel kimi uçdu getdi; Elə bil ov dalınca alıcı quşdu, getdi. R.Rza.*

2. Səpilmək, çilənmək. *Sıçrayarkən işıldayar damcılar; San saçılar mirvaridlər, incilər. A.Səhhət.*

SİCRANTI *is.* Sıçrayan, ya sıçradılan su və s. zərrəcikləri.

SİCRATMA “Sıçratmaq”dan *f.is.*

SİCRATMAQ *f.* Sıçramasına səbəb olmaq. *Suyu sıçratmaq.*

SİCRAYIŞ *is.* 1. Sıçrama işi, sıçrama tərz; yerindən hoppanma, atılma. *Zərəngiz sıçrayışa hazırlanan pişik kimi özünü yığışdırdı. H.Seyidbəyli.*

2. *məc.* Bir şeydə birdən-birə baş verən dəyişiklik.

3. *fəls.* Tədriclə yox, birdən-birə və çox sürətlə bir keyfiyyətdən başqasına keçmə. *İnqilabi sıçrayış.*

SİCRAYIŞLI *sif.* Sıçrayışlarla olan, sıçrayışlarla inkişaf edən, baş verən; qeyri-müntəzəm. *Sıçrayışlı inkişaf.*

SİCRAYIŞVARI *sif.* və *zərf* Sıçrayışlarla (3-cü mənada) inkişaf edən, baş verən; qeyri-müntəzəm. *Sıçrayışvari inkişaf.*

SİFİR *is.* [ər.] 1. Kəmiyyətin olmadığını göstərən “0” şəklində rəqəm işarəsi (sağ tərəfdən hər hansı bir rəqəmin yanına gətirildikdə onun on dəfə artdığını bildirir).

2. Bir şeyin temperaturunu hesablamaq üçün nisbət götürülən şərti kəmiyyət. *Sifir dərəcə. Sifirdən aşağı üç dərəcə soyuq.*

3. *məc.* Heç bir əhəmiyyəti, rolu, qiyməti olmayan adam haqqında; heç. *Tutaq ki, sən indi heç bir şeydən, bir sifirdən.. Çexovdan.*

◊ Sifir dərəcə *məc.* – heç, qətiyyə, əsla. *Əlikram bu danışığa sifir dərəcə əhəmiyyət vermirmiş kimi Səlimin qalın cildini götürüb qoltuğuna vurdu. B.Bayramov.*

SİGA *is.* [ər.] köhn. 1. Kiçik uşaqlar.

2. Yetimlər.

SİĞAL *is.* [ər. seyqəl] 1. Bir şeyin üzərinə əlini yavaş-yavaş gəzdirmək və ya ona xəfif-xəfif toxundurmaqla öz sevgisini, nəvazişini göstərmə. **□ Sığal çəkmək** *məc.* – oxşamaq, tumarlamaq, sığallamaq. *Meh sığal çəkən zaman aqronomun telinə; Bir ovuc torpaq aldı o, fərəhlə əlinə. M.Rahim. Dağların külləyi, bağların mehi; İncik ruhumuza bir sığal çəkir. B.Vahabzadə.*

2. Cila, süs, bəzək. **□ Sığal vermək (vurmaq, çəkmək)** – bəzək, süs vermək, yaraşıq üçün saçlarına, üst-başına səliqəli görkəm vermək. *Canan sığal vurub çıxır otaqdan; Nə gözəl yaraşır bu gediş ona. S.Vurğun. O, fikrində bu məsələni vuruşdurduğu zaman Qərənfil Nərgizə sığal verdi. Ə.Vəliyev. Gözə sürmə, tellərinə sığal çək; Sənə heyran olub çəmə, gül, çiçək. A.Şəmşir.*

SİĞALLAMA “Sığallamaq”dan *f.is.*

SİĞALLAMAQ *f.* Əllərini, barmaqlarını bir şeyin üzərində xəfifcə gəzdirərək onu hamar şəkllə salmaq, düzəltmək; tumarlamaq. *Saqqalını sığallamaq. Saçlarını sığallamaq. Telini sığallamaq. // Masaj etmək, ovmaq. Əlacı üzülmüş Nərgiz gah oğlunu dilə tutur, gah qarışa kömək eləyib uşağın qarnını sığallayır. Ə.Vəliyev. // Nəvaziş, mehribanlıq, rıqqət, oxşama əlaməti olaraq əlini xəfifcə birinin başına və ya üstünə sürtmək, çəkmək. Kosa isə öz işində olmaqla toyuqlardan tutub başını sığallayır və buraxırdı. S.Rəhimov. Kabla Novruzqulu [uşaqları] öpüb, sığallayıb, hərəsinin ovcuna bir ağ pul bayramlıq*

basardı. H.Sarabski. // Məc. mənada. Ləpələr sıgallayır nəhəng gövdəsini "Avrora"nın; Yuxulu bir ananın əli kimi. R.Rza.

SİĞALLANMA "Sığallanmaq"dan *f.is.*

SİĞALLANMAQ *qayıd.* Özünə siğal, yaraşmaq vermək, gözə xoş, gözəl görünmək üçün saçlarına, üz-gözüne, üst-başına səliqə vermək. *Mənim yarım sığallanıb gələndə; Sənasan qan süzür dodaqlarından. M.P.Vaqif. [Milis müvəkkili] şıq geyinmişdi, sığallanıb toqqalanmışdı. B.Bayramov. // Məc. mənada. Qoca çinar! Bir sığallan kəhriz başında; Göy çəmənə xalı kimi öz kölgəni sər! S.Vurğun. Səhər yelləriylə sığallanmışan; Ay bizim çinara bənzəyən çinar! N.Xəzri.*

SİĞALLI *sif.* Həmar, siğal çəkilməmiş kimi olan; səliqəli. *Sığallı saçlar. – Yuyundun, darandın, qarlar kimi saf; Tellərin sığallı, gözlərin şəffaf. Ə.Cavad.*

SİĞİNAQ, SİĞİNACAQ *is.* Sığınılacaq yer, daldalanmağa yarar yer; daldanacaq; sığıncaq. *Partizanlar .. özlərinə sığıncaq bir yer düzəldildilər. M.Hüseyn. [Ana] ətrafına baxınır, gözləri daldalanmaq üçün bir bucaq, sığınaq axtarır. Ə.Məmmədخانli. Nəriman zirzəminin sığıncaq olduğunu görüb sevindi. Mir Cəlal. // xüs. Bombadan, mərmidən, gül-lədən və ya zəhərleyici maddələrdən qorunmaq üçün xüsusi surətdə düzəldilib təchiz edilmiş yer, bina və s. Bomba sığınağı.*

SİĞİNCAQ *bax sığmaq.* *Bu dağ başındakı möhtəşəm qala; Olmuş sığıncağı qəhrəmanların. S.Vurğun.*

SİĞİNMA "Sığınmaq"dan *f.is.* *Dara qocanın etinasızlığına və heyvanın ona sığınmasına heyrət edərək hiddətlə: – Qoca! – deyir, – sən kimsən? Çəmən-zəminli.*

SİĞİNMAQ *f.* Bir təhlükədən etibarlı bir yerdə gizlənmək və ya birinə pənah gətirmək, himayəsi altına girmək; daldalanmaq. *Səhərlərə məxsus olan nəsimdən ara-sıra yarpaqlar qimildənir, ..yaşıl yarpaqlar arasına sığınmış quşcuğazlar səs-səsə verib ötüşürdü. A.Şaiq. Bir gün toplanıb Almazın sığındığı qayınatası Ağə kişinin evinə getdik. S.Rəhimov.*

SİĞİR *is.* 1. Qaramal. [Çopo:] *Piyaləni qaldırdım, yavaş səslə: – Sənin şərəfinə, – dedim, – xoşbəxt olaq, qəbilə sığırları kök, itləri itidilmiş olsun! Çəmən-zəminli.*

2. *zool.* Belşəkili buynuzları olan maral fəsiləsindən iri kövşəyən məməli heyvan.

SİĞİRÇİ *is.* Mal-qara çobanı; naxırçı. [Sona xanım:] *..Xalça burda qalıbdır. Yerdən qalxıb gəldim götürəm ki, tezdən sığırcıya, bu-zovçuya rast gəlib aparmasın. M.F.Axundzadə. Bizim qarabaş qız sığırcımızı oyadırdı. A.Divanbəyoglu. Gəlir cənazəsi Hacınnın kəndə; Çoban, sığırcılar dağda, çəmənə; Baxırlar uzaqdan qanlı karvana. H.K.Sanlı.*

SİĞİRÇİN *is.* Quşların sərçəkimilər dəstəsindən olan, tündtüklü, oxuyan, köçəri quş. *Sığırcınlar səhərçağı gələr, budaqlara qonub səslənər, baharın müjdəsini gətirərlər. Mir Cəlal. Baharla birlikdə onun şux elçiləri: qaranquşlar, sığırcınlar.. hərəni öz dilində qarşılayırdılar... M.Rzaquluzadə.*

SİĞİRDİLİ *is. bot.* Ətirli yağ verən ot-bitki. *Sığirdili .. alaq otlarındandır. Pipepə oxşar ətirli yağı vardır. M.Qasımov.*

SİĞİRQUYRUĞU *is. bot.* Kök ətrafında bölüm-bölüm yarpaqları olan ikiillik ot-bitki.

SİĞİŞDİRILMA "Sığışdırılmaq"dan *f.is.*

SİĞİŞDİRILMAQ *məc.* Yerləşdirilmək, zorla sığdırmaq.

SİĞİŞDIRMA "Sığışdırmaq"dan *f.is.*

SİĞİŞDIRMAQ *f.* 1. Yerləşdirmək, güclə sığdırmaq. [Şair Ərəstun Şirəslanə dedi:] *..[Ağbulağın işlərini] heç balaca bir şərə sığışdırmaq olarmı, şair? S.Rəhimov.*

2. *məc.* Dözmək, qatlaşmaq, sinirmək. *Ay-rım qızı .. naxır sahiblərinin töhmət və mə-zəmmətlərini izzəti-nəfsinə sığışdırma bilmədiyindən Kərim babanın arxasına hər gün söylənərdi. A.Şaiq. Sığışdırma bilməyib; Paxıl arı bu dərdi; Dedi: "Gərək mən onu; Ruhdan salıb öldürəm". M.Dilbazi.*

SİĞİŞMA "Sığışmaq"dan *f.is.*

SİĞİŞMAQ *bax sığmaq.* *Geyib əsgər pal-tarını, silahlandı qəhrəman; Onun polad sinəsinə sığışmadı ürəyi. S.Vurğun.*

SİĞMA "Sığmaq"dan *f.is.*

SİĞMAQ *f.* Yerləşmək, girə bilmək. [Məhəmmədcəfərin] *portfeli o qədər dolmuşdu ki, qoltuğuna sığmayırdı. Qantəmir. Nəriman Ülfətin qucağına sığmırdı. Mir Cəlal. Nəbi pəncəsinə sığmayan bafanı yerə qoyub belini düzəltdiyi zaman günəş onu salamladı. Ə.Abasov.*

SİĞMAZ *f.sif.* Bir araya sığışa bilməyən, bir araya sığışmaz, uyuşmaz. *Ömür sürən bəxtiyar; Pozulmasın düz ilqar; Sığmaz bu dünyalara; Könlümdəki arzular.* R.Rza.

SİĞORTA *is.* Təbii fəlakət və bədbəxt hadisə nəticəsində zərər görmüş şəxsə və ya təşkilata xüsusi təşkilat tərəfindən müntəzəm olaraq pul vermək vasitəsilə zərərinə ödəməkdən ibarət təminat vasitələrindən biri. *Dövlət sığortası. İctimai sığorta. Əmlakını sığorta etdirmək.* – [Məhəmmədcəfər:] *Bu üçüncü – sığorta dəftərim, bu da mənim Bak-soyuz dəftərim. Qantəmir. [Məsmə:] Mənim həyatımın 2-ci səhifəsi 23-cü ilin baharından başlayır. Bu zaman ev qulluqçularının sığorta edilməsi üçün qanun nəşr edilmişdi. S.Hüseyn. Qələmi yaxana sanc! Məndən sənə nə qazanc! Mən ölümdən sığorta istəmirəm.* R.Rza.

SİĞORTAÇI *is.* Sığorta idarəsi işçisi.

SİĞORTALI *sif.* 1. Sığorta edilmiş.

2. *məc.* Əmniyyət altına alınmış; təminatlı.

SIX *sif.* 1. Ağacları, budaqları, yarpaqları və s. bir-birinə çox yaxın, bitişik. *Six meşə. Six kol. Six çəmə.* – *...Dərələrində adamboyu qalxan six, ətirli otlar bitən bu yerləri kör-pəlikdən sevirdi.* İ.Hüseynov.

2. Qalın, gur, yoğun. *Six hörüklər.* – *Natiq sadə fəhlə paltarı geymiş, papağını əlinə almışdı. Onun six saçları uzanıb boynunun ardına sarı tökülmüşdü.* M.Hüseyn. *Füzuli çataraq six qaşlarını; Leylinin eşqinə saldı Məcnunu.* S.Vurğun.

3. *zərf* Bir-birinə yapışmış, çox yaxın. *Cərgədə six durmaq. Şeyləri six qoymaq.* // *sif.* və *zərf* Bir-birindən ayrılmaz, yaxın, əlaqəli (bəzən “sıxı” şəklində işlənir). *Six əlaqə.* – *...Arasında six bir rabitə vardı.* S.Hüseyn.

SIXAC *is.* Bir şeyi sıxmaq, sıxıb saxlamaq üçün alət, qurğu.

SIXCALAMA “Sıxcalamaq”dan *f.is.*

SIXCALAMAQ *f.* 1. Sıxıb əzmək, basıb əzmək.

2. Sıxışdırmaq.

SIXICI *sif.* 1. Sıxan, sıxmaq üçün olan. *Sıxıcı alət.*

2. *məc.* Darıxdırıcı, üzücü, cansıxıcı. *Sıxıcı bir mühit.* – [Qətibənin Qızıl Arslana məktubundan:] *Buna görə də hökmdar məni bu*

sıxıcı məngənənin altından qurtarmalıdır. M.S.Ordubadı.

SIXILMA “Sıxılmaq”dan *f.is.* *Suyun sıxılma dərcəsi.*

SIXILMAQ *f.* 1. Təzyiq, sıxma və s. nəticəsində həcmə kiçilmək, sıxlaşmaq. // Daralmaq, sıxlaşmaq, balacalaşmaq. *...Getdikcə izdiham çoxalır, Ayazın ətrafını almış halqa daha da sıxılırdı.* Ə.Məmmədخانlı. *Nəhayət ... üç yol ayrıcında bu halqa tamamilə sıxıldı.* H.Seyidbəyli.

2. Büzüşmək, yığılmaq, qısılmaq. [Nadir:] *Müharibə zamanı üzərimə minlərcə düşmən qurşunu yağdı da, heç qorxmadım. Burada nə üçün sıxıldım, cücəyə döndüm?! B.Talıblı. Zərifə təzədən oturduğu yerdə qurcalayıb dayısına sıxıldı.* Ə.Əbülhəsən. [Tapdıq] *bərk-bərk anasının qucağına sıxılıb dayandı.* Ə.Vəliyev.

3. Pərt olmaq, utanmaq, tutulmaq. *Əhməd bundan bir şey anlamadı. Fəqət Zəkinin ona qarşı olan soyuq hərəkətindən çox sıxıldı.* A.Şaiq. *Fərman həmişə belə qoçaq və dilavər qızların yanında sıxılar və özünü itirərdi.* Ə.Sadıq.

♦ **Sıxılıb qalmaq** – balaca, dar bir yerdə yaşamaqlı olmaq; sığınmaq, daldalanmaq. [Dilələri Qurbanlıya:] *Bağışlayın, evimiz darkeşdir, iki otağa sıxılıb qalmışıq.* Çəmənzəminli. *Əri Heydərqulu [Hörməti] indi həyatın küncündə sıxılıb qalan və ailənin bir anbar kimi istifadə etdiyi bir daxmaya gətirmişdi.* Ə.Sadıq. **Ürəyi (könlü, qəlbi) sıxılmaq** – qüssələnmək, darıxmaq, xiffət etmək. [Pərviz xan:] *Ana, sən allah, burax qızı, aparaq, dərşini oxusun, hərgah Münəvvər orada olmasa bizim də qəlbimiz sıxılır.* M.S.Ordubadı. [Rüstəm bəy:] *Bir adam bir adama öyrəşir, alışı, onu görmədikdə könlü sıxılır.* Çəmənzəminli. *Qədirin ürəyi çox sıxıldı, yüzbaşını o indi başa düşmüşdü.* Mir Cəlal.

SIXINTI *is.* 1. Çətinlik, qısıntı, yoxsulluq, ehtiyac, korluq, güzəran ağırlığı. [Əmrəh] *başdan-ayağa sıxıntı, fəryadla yığılmış bir həyatdan küsməkdə haqlı idi.* M.Hüseyn. *Durnanın uşaqlığı sıxıntı içərisində keçmişdi.* Ə.Sadıq. □ **Sıxıntı çəkmək** – 1) maddi cəhətdən çətinlik çəkmək, korluq çəkmək, ehtiyac içində olmaq. *Min sıxıntı çəkirsən, güzəranın ağırdır; Dərdini eşitməyir tanrın,*

niyə, sağırdır? N.Rəfibəyli; 2) əzab çəkmək, əziyyət çəkmək. [Aydəmir İnciyə:] *İstəmirəm sən mənimçin bir sıxıntı çəkəsən, sənün adın çəkilsin.* C.Cabbarlı.

2. Darısqallıq nəticəsində duyulan narahatlıq. *Ailə bir otaqda sıxıntı içərisindədir.* – [Kənd məktəbinin müəllimi:] *Sizin evdə [müəllim] sıxıntı çəkar.* Ə.Haqverdiyev.

SIXINTILI *sif.* Qüssəli, kədərli, ağır, üzüntülü, cansıxıcı. *Gecə düşmüşdü. Bir neçə dəqiqə əvvəl sıxıntılı görünən otaq sanki istirahət saçmağa başladı. Çəmənzəminli. Ağır əzablar içində və olduqca sıxıntılı bir tərzdə o, gecəni səhər elədi.* Ə.Vəliyev.

SIXIŞDIRILMA “Sıxışdırılmaq”dan *f.is.*

SIXIŞDIRILMAQ *məch.* Başqasının təzyiqinə, sıxıntısına məruz qalmaq; sıxışdırılıb aradan çıxarılmaq.

SIXIŞDIRMA “Sıxışdırmaq”dan *f.is.*

SIXIŞDIRMAQ *f.* 1. Sıxmaq, sıxcalamaq. *Kəndlilər bir-birini sıxışdıraraq aralığı açib Firidunu qabağa buraxdılar.* M.İbrahimov. *Hümmətlə Yusif özünü yetirəndə Həmzə Şahmarı yaxalayıb, hesabdarın stoluna sıxışdırmışdı.* B.Bayramov.

2. Sıxıntı vermək, incitmək, əziyyət vermək, qısınmaq, qısıq görmək. *Hacı Kərim [Bəxtiyarı] sıxışdırır və pulunu tələb edirdi.* S.Hüseyn. [Bəhlul:] *Baş mühəndis [Qaraxalovu] sıxışdırırdı.* B.Bayramov. // Sıxışdırıb aradan çıxarmaq, təzyiq etmək, təsir etmək. *İbrahim xanı sıxışdırmaq yaxın tədbirlərdən biri idi.* Çəmənzəminli.

SIXIŞMA “Sıxışmaq”dan *f.is.*

SIXIŞMAQ *f.* Yan-yana gəlib bir-birinin təzyiqi altında olmaq, bir-birini sıxmaq, sıxışdırmaq.

SIXLAŞDIRILMA “Sıxlaşdırılmaq”dan *f.is.*

SIXLAŞDIRILMAQ *məch.* Daha sıx edilmək, daha sıx hala gətirilmək, birləşdirilmək.

SIXLAŞDIRMA “Sıxlaşdırmaq”dan *f.is.*

SIXLAŞDIRMAQ *f.* Daha sıx etmək, sıx hala gətirmək, birləşdirmək, lap yaxınlaşdırmaq.

SIXLAŞMA “Sıxlaşmaq”dan *f.is.*

SIXLAŞMAQ *f.* 1. Getdikcə sıx olmaq, sıx hala gəlmək; kəşiflənmək, qatılmaq, qəlizlənmək. *Göy üzündə... qara buludlar sıxlaşır, yavaş-yavaş yağış çisələyirdi.* Ə.Vəliyev. *Sıx-*

laşdı qaranlıq... gəldi çən, duman; Çəkildi üfüqdən Elbrus tamam. N.Xəzri.

2. Bir-birinə lap yaxın durmaq, qovuşmaq, çox sıx dayanmaq. *Məşədibəy cavab vermədi, onun üzündəki qırıqlar daha da sıxlaşdı.* M.Hüseyn.

3. *məc.* Birləşmək, həmrəylik, birlik yaratmaq, birgə hərəkət etmək üçün bir araya toplaşmaq. *Partiya sıraları döyüşlərdə sıxlaşan; Dənizlər, dağlar aşan; Müzəffər bir ordudur.* Ə.Cəmil. *Kəndlilər sıxlaşmağa başladılar.* Ə.Vəliyev.

SIXLIQ *is.* Sıx şeyin halı; bir-birinə çox yaxın olma, bitişik olma. // Qalınlıq. *Məşənin sıxlığı.*

SIXMA “Sıxmaq”dan *f.is.*

♦ **Bir sıxma** – bir atım, bir çimdik. *Xatun qayıdıb içəriyə girdi, xörəyə baxıb bir balaca sıxma duz aldı.* S.Rəhimov.

SIXMA-BOĞMA *is.* Bir-birini sıxma, sıxışdırma, basabas. [Əliqulu:] *Sonra yavaş-yavaş sıxma-boğma başlandı.* S.Rəhman. *Bu sonsuz sıxma-boğmaya daha nə qədər dözmək olar.* İ.Hüseynov.

♦ **Sıxma-boğmaya salmaq** – çox sıxışdırmaq, çıxılmaz vəziyyətə salmaq. [Pərişan:] *Telli xala kimi ağbırçəklər milçəkdən dəvə qayıranda yazıq kişilər neyləsin, qulaqlarına çatır, arvadı salırlar sıxma-boğmaya.* M.İbrahimov. *Sona .. içəridə əmisi arvadını sıxma-boğmaya salanlara da eşitdirmək istəyib bərkədən dedi.* Ə.Əbüllhəsən.

SIXMAQ *f.* 1. Üstündən, ya yanlarından basmaq, təzyiq etmək. *Qarpızı sıxıb yoxlaşmaq.*

2. Kip birləşdirmək, bir-birinin üstünə bərk basmaq, qısmaq. *Cavan müəllim .. susdu, dişlərini bir-birinə sıxdı, gözləri isə çox şeylər söyləyirdi.* M.Rzaquluzadə. □ **Əlini sıxmaq** – salamlama və ya başqa bir hissini (təşəkkür, hüsn-rəğbət, razılıq və s.) ifadə etmək üçün birinin əlini tutub bərk sıxmaq.

3. Meyvəni əl və s. ilə bərk basıb (sıxıb) suyunu çıxarmaq. *Üzümlə sıxmaq. Meyvə sıxmaq. Limon sıxmaq.* // Bərk buraraq suyunu çıxartmaq. *Paltarları sıxmaq.* – *Kimi dolaqlarını açib, çəkmələrini çıxarır, kimi patavalarını sıxıb yenə də yaş-yaş geyirdi.* Ə.Vəliyev.

4. *məc.* Sıxışdırmaq, ruhən incitmək, sıxıntı vermək. *Belə hərəkət adamı sıxır.* – *Məni çox*

dərin bir kədər pəncəsinə alıb sıxmağa başladı. M.S.Ordubadı. Bilirəm, könlünü sıxır iztirib; Keçən məktubuna verirəm cavab. M.Rahim. Bəlkə mənim bu ziyarətlərim Yaqutu və gənc doktoru sıxırdı? Ə.Məmməd-xanlı.

5. Tətiyi çəkib boşaltmaq (odlu silahı). [Bahadır] *bu sözləri yazandan sonra tapan-çanı gicgahına qoyub sıxdı...* N.Nərimanov. *..Kəblə Abbasəli aspaxxananın səqfinə iki gillə sıxdı. Mir Cəlal.*

6. Dar gəlmək, dar olmaq (paltar, ayaq-qabı). *Tuflı ayağımı sıxır.*

7. Bərk çəkib bağlamaq. [Gülbadam] *boy-nuna düşmüş ağ çit, qara çiçəkli yaylığı başına salıb, boğazının altından sıxdı. N.Nərimanov.*

◊ **Sıxıb suyunu çıxartmaq məc.** – bərk sıxışdırmaq, bərk tənqid etmək, abrını vermək. *Çünki Qoşatxan büro iclaslarının birində [Rüstəmin] də sıxıb suyunu çıxartmışdı. M.İbrahimov. [Şofer:] Qayda-qanunu nə tez unutdun, ay Yusif? Bəs demirsən sessiyada sıxıb suyunu çıxartdılar? B.Bayramov.*

SIX-SIX *zərf* və *sif.* 1. Çox sıx, bir-birinə çox yaxın, bitişik. *Sıx-sıx kollar. Ağaclar sıx-sıx əkilmişdir.*

2. Tez-tez, hər addımda. *Belə hallara sıx-sıx təsadüf edilir.*

SIXYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları sıx olan. *Sıxyarpaqlı ağac.*

SILDİRİM *sif.* Çılpaq, dik və uca; yalçın. *Sıldırım dağ.* – [İskəndər bəy] *sıldırım bir qayanın başında laçın yuvasına bənzər, ağ daşdan bina olunmuş ikimərtəbəli sarayında oturub hər tərəfə fərman göndərirdi. Ə.Haq-verdiyev. Xoş gəldin söyləyir yenə şairə; Sinəsi sıldırım qayalı dağlar. S.Rüstəm. // Sıldırımlı. Biz sıldırım və çətin bir yol ilə gedirik. M.İbrahimov. // is. Dik qaya. Uşaq-lığım uçurumlar, sıldırımlar arasında keçmişdi. İ.Əfəndiyev. Nərgizin fikri .. qanad çalır, sıldırımlarda dayanan ağacların .. yanında süzürdü. B.Bayramov. // Uçurum, yarığan. [Koroğlu] atı vurub sıldırımın kənarına gəldi. "Koroğlu".*

SILDİRİMLİ *sif.* 1. Sıldırım olan, sıldırım halında olan. [Ağbulaq kəndi] *sıldırımlı dağ-ların geniş ətəyində yerləşərək hər tərəfdən meşə ilə əhatə olunmuşdu. S.Rəhimov.*

2. Uçurumlu. *Sıldırımlı sahil. Sıldırımlı dərə.*

SIMSIQ, SIMSIRIQ: sımsığma dəymək – bax **damağına dəymək** ("damaq" da). [Xurşid:] *Srağagün [Gülsabah] orada oturmuşdu, mən də .. çıxdım getdim. Bu [Gülsabahın] sımsığma dəyib. C.Cabbarlı. Sımsığmı (sımsırığını) sallamaq – bax **qas-qabağını sallamaq** ("qasqabaq" da). [Cəbi:] *O arvad-dan həzər etmək gərək, hansı ki əri evə gələndə sımsığın sallaya. N.Vəzirov. Tapdıq sımsırığını salladı, bir müddət küsdü. Ə.Vəliyev.**

SINAQ *is.* Sınama işi, imtahan. *Söhbətin bu yerində mən sınaq üçün xalça üstündə oynayan qızı çağırdım. S.Rəhimov. [Əlikram:] Səlim, ..bilirsən ki, yarıdıcılıq böyük sınaqlar tələb edir. B.Bayramov. □ Sınaqdan keçirmək – sınamaq, yoxlamaq, imtahandan keçirmək. *Varaz oğlunun da cəsarətini bəyəndi, amma onu daha çətin bir sınaqdan keçirmək istədi. M.Hüseyn. [Fərrux] mollanın ağzını yoxlamaq, sınaqdan keçirmək üçün tədbir tökürdü. Ə.Vəliyev. Sınaqdan (sınaqlardan) keçmək (çıxmaq)* – yoxlanmaq, sınanmaq, imtahandan keçmək. *Bu rota böyük sınaqlardan çıxmışdı. S.Vəliyev. Həyat yolunda, yaxşılıq uğrunda bütün sınaqlardan keçməyə hazıram, sevincdən üz döndərmirəm, qəm-qüssədən qorxmuram. Ə.Məmməd-xanlı.**

SINAQÇI *is.* Aparatları, materialları və s.-ni sınaqdan keçirən mütəxəssis. *Sınaqçı təyyarəçi. Sınaqçı şofer.*

SINAQLI *sif.* Təcrübəli, sınaqdan çıxmış. *Vaqifin sınaqlı gözləri arvadına rast gələrək parladı. Cəmənzəminli. Səngərdən-səngərə verirlər xəbər; Seçirlər üç nəfər sınaqlı rəhbər. H.K.Sanlı.*

SINAMA "Sınamaq" dan *f.is.*

SINAMAQ *f.* Yoxlamaq, təcrübədən, sınaqdan keçirmək. [Əhməd:] *Qızım, mənim nə oğlum var, nə də qızım, səni sinayırdım, xatircəm ol, Qəribini tapıb sənə yetirərəm. "Aşıq Qərib". [Elxan yoldaşlarına:] Qardaşlar, taleyimizi sinayaq. C.Cabbarlı. [Əsgər:] Mən də qəsdən demədim ki, qoy axıra kimi qızı sinayım. Ü.Hacıbəyov.*

SINAN(IL)MA "Sınan(ıl)maq" dan *f.is.*

SINAN(IL)MAQ *məch.* Sınaqdan keçirilmək (çıxarılmaq), yoxlanılmaq, təcrübədən keçirilmək. *Adamlar təcrübədə sınanmalıdır.*

Ə.Əbüllhəsən. *Hüseyn yoldaşını qoyarmı dar-da; Sədaqət sınıanıb vuruşmalarda*. M.Rahim.

SINANMIŞ *f.sif.* Sınaqdan çıxmış, təcrübədən keçirilmiş, yoxlanmış. *Döyüşdə sınıanmış mərd əsgər kimi; Ellər vəhdətinə səs verək bu gün*. M.Rahim. *Burda çox sınıanmış şerin hünnəri; Bura ilham yurdu sənət şəhəri*. N.Rəfi-bəyli.

SINAYICI *sif.* Sınayan, bilmək istəyən, imtahanedic, sual ifadə edən. *Mahmud .. ananın sınıayıcı baxışlarının mənasını başa düşdü*. Ə.Əbüllhəsən. *Polkovnik sınıayıcı nəzərlə [kapitana] baxdı*. S.Vəliyev.

SINDIRMA “Sındırmaq” dan *f.is.*

SINDIRMAQ *f.* 1. Bərk bir şeyə vurmaqla, toxundurmaqla, yaxud yerə salmaqla parçalamaq, qırıb tökmək. *Stəkanı yerə salıb sındırmaq. Su dolçasını sındırmaq. Güzgünü sındırmaq.* – *..Birdən güllümü üzdüm, tacımı daşa vurdum, ..sındırdım*. A.Divanbəyoglu. *Noldu, ehtiyatsız yenə dolandın; Bulaqda kuzəni sındırdın dünən*. N.Xəzri. // Bütöv bir şeyi bərk bir şeyə vuraraq xıncım-xıncım etmək, qırmaq. *Daş sındırmaq.*

2. Qopararaq üzmək, qırmaq. *Şaxı sındırmaq. Stolun qıcını sındırmaq.* – *Getdi meşə içrə odun qırmağa; Şax budağı başladı sındırmağa*. A.Səhhət. [Güllü:] *Mən daha budaq sındırmayacağam*. H.Seyidbəyli.

3. Korlamaq, xarab etmək, yararsız hala salmaq. *Saati sındırmaq. Oyunağı sındırmaq. Aləti sındırmaq.*

4. Şikəst etmək, qırmaq. *Qolunu sındırmaq. Ayağını sındırmaq.* – *Molla bir uşağın ayaqlarını falaqqaya qoyanda on bir çubuq sındırır*. C.Məmmədquluzadə. [Hambal:] *A Məşadi, bu qədər xəlqə pul paylayırsan, mənə də bir abbasi ver, belimi sındırıbsan*. Ü.Hacıbəyov.

5. *məc.* Məhv etmək, yox etmək, məğlub etmək, dağıtmaq. *Köhnəlmis idarə üsulunu sındırıb yenisini qurmaq.* – *Qoşun sındırmiş, qala fəth etmiş əsgər sevinci ilə Durmuş yatağına girdi*. Mir Cəlal.

6. *məc.* Pərt etmək, xətrinə dəymək, məyus etmək. *Səlim [Naşadı] son söz ilə məclisdə sındırmişdi*. S.Hüseyn. *Bu güllüşlər də onu sındırmişdi*. H.Nəzərli. *Yoldaş komandır! Gəlin siz məni sındırmayın, mənim də tay-tuşum var*. Ə.Vəliyev.

7. *məc. dan. zar.* Həvəslə, şövqlə oynamaq (rəqs etmək). [Kərbəlayı Fatmanisə:] *Vallahi, zalımın qızı elə sındırır ki, elə sındırır ki, bütün sümükləri beşatılan kimi şaraq-şaraq şaqıldayır*. C.Cabbarlı. □ **Sındıra-sındıra oynamaq** – həvəslə, ehtirasla, şövqlə oynamaq. *Gələnlərdən iki nəfəri ortada sındıra-sındıra oynayırdı*. M.Hüseyn.

8. Bir sıra isimlərin yanına gətirilərək, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ürəyini sındırmaq, sözünü sındırmaq, başını sındırmaq, qol-qanadını sındırmaq, belini sındırmaq və s.

SINIXMA “Sınıxmaq” dan *f.is.*

SINIXMAQ *f.* Zəifləmək, arıqlamaq, ətini tökmək, üzülmək, ərimək. *Kiçikbəyimin .. solğun çöhrəsi sınıxmışdı və dərin bir kədər saçdı*. Çəmənzəminli. *Züleyxa bir tərəfdən ərinin raftarını, digər tərəfdən qardaşının zəlalətini görüb günü-gündən sınıxırdı*. C.Cabbarlı. [Çəpəl:] *Qız, bu nə gündür, sınıxıb əriyibsən?* Mir Cəlal.

SINIQ *sif.* 1. Sınımış halda olan; qırıq. *Sınıq dolça. Sınıq boşqab. Sınıq güzgü. Sınıq maşın.* – *Mirbalayev oturduğu sınıq taburetədən qalxaraq gəzinməyə başladı*. M.Hüseyn. *Dağınıq və uçuq evləri, küçələrə tökülmüş sınıq qab-qacaqları görərək dağılmış insan yurdunun bu xarabazarlığı qarşısında yolçunun ürəyi sıxıldı*. Ə.Məmmədخانlı.

2. *is.* Sınımış, qırılmış bütöv bir şeyin kiçik hissəsi. *Stəkan sınığı. Maşının sınıqlarını düzəltmək. Qabların sınığını atmaq.*

3. *məc.* Pərişan, qüssəli, dərdli. [Şükür] *sınıq bir ürəklə kəndə qayıtmağa məcbur olmuşdu*. S.Hüseyn. *Acı qəmlərlə onun qəlbi sınıq, ruhu sınıq; Ona rəhm eyləyən əllər hanı? Olmuşmu qırıq?* M.Müşfiq. [Sona:] *Ay oğul! Gözümə bir az sınıq dəyirsən?* Z.Xəlil.

4. İflas etmiş, müflis.

5. *məc.* Məğlubiyyətə uğramış, basılıb pozulmuş. *Sınıq qoşun.*

♦ **Sınıq çıxmaq** – iflas etmək, müflis olmaq. *Nəhayət, Hacı Sultan sınıq çıxdı*. S.Hüseyn. *Həmzə sınıq çıxıb iflas etmiş “intiləgent” tacir və əmisi oğlu Ağasəfəri öz yanında işə götürmək niyyətində idi*. Ə.Əbüllhəsən. **Sınıq düşmək** – 1) bax **sınıq çıxmaq**; 2) məğlub olub dağılmaq, darmadağın olmaq. *Sınıq dü-*

şən Səlim bəy suyu süzülənə-süzülənə Gorusa qayıdıb, istər-istəməz Peterburqa bir də xəbər yazdı. S.Rəhimov. Sınıq salmaq – dağıtmaq, basmaq, məğlub etmək, darmadağın etmək. *Nəbi dağın bir tərəfində olan qoşunu sınıq salıb, dərə enişə qovdu. “Qaçaq Nəbi”.*

SINIQÇI *is.* Çıxmış və ya sınımsı sümüyü yerinə sala bilən arahəkimi. *Biçarə qolunun ağrısından bitab düşüb, nəhayət, məşəqqətlə özünü sınıqçı Kərbəlayı Piriyə yetirdi. S.M.Qənizadə. Sınıqçı dalınca gedən atlı alçaqboy, qırmızısaqqal qoca bir kişi ilə qayıtdı. P.Makulu.*

SINIQÇILIQ *is. köhn.* Sınıqçının işi, peşəsi, sənəti. *Sınıqçılıq eləmək.*

SINIQLIQ *is.* 1. Sınıq şeyin halı, qırıqlıq. 2. Sümüklərdə, oynaqlarda, damarlarda küt ağrı; özgünlük, yorğunluq hissi. *Məddə işləyir, çalışır, heç bir işdən geri qalmır, ancaq yenə də özündə bir sınıqlıq hiss edirdi. S.Rəhimov.*

SINIQ-SALXAQ *sif. dan.* Yarı sınıq, yarı sökülmüş; köhnəlmüş, yıpranmış, yararsız. *Sınıq-salxaq yeşik. Sınıq-salxaq ev. Sınıq-salxaq körpü. – Xədicə bu sınıq-salxaq faytonun xatirinə hər zülmə dözürdü. S.Rəhman. Ətraf evlərdə yaşayanlar öz sınıq-salxaq daxmalarını tərk edirlər. H.Seyidbəyli.*

SINIQ-SINIQ *sif. və zərf* Sınıq, qırıq (çoxları haqqında). *Sınıq-sınıq qablar. Boşqablar sınıq-sınıq olmuşdur.*

SINIQ-SÖKÜK *bax sınıq-salxaq. Sınıq-sökük divar. Sınıq-sökük daxma. – Yan küçədə sınıq-sökük darvazaya çəkmə şəkilli iri bir lövhə çalınmışdı. Çəmənzəminli. // is.* Dağılmış, sökülmüş, yıxılmış, uçulmuş ev, bina və s. [İmran:] *Hamı sınıq-söküklər kəndinizin içərisində düzələcəkdir. Ə.Haqverdiyev.*

SINIRMAQ *f.* Hüdudlaşdırmaq, məhdudlaşdırmaq.

SINMA “Sınmaq”dan *f. is.*

SINMAQ *f.* 1. Bir şeyə bərk toxunaraq parçalanmaq, tikə-tikə olmaq, xırda hissələrə ayrılmaq; qırılmaq, zədələnmək. *Boşqablar əlimdən düşüb sındı. Pəncərə sınıb töküldü. – Su səhəngi suda sınar. (Ata. sözü). ..Əli yumurtasının künnəsini tutur və deyir: – Vur! Vəli vurmur, bilir ki, yumurtası sınacaq. C.Məmmədquluzadə. Gəminin şüşə-pəncərələri cingilti ilə sınıb töküldü. M.Rzaqulu-*

zadə. // Ağır bir şeyin təzyiqi altında öyilərək yerindən qopmaq, qırılmaq. Küləkdən ağacın budaqları sındı. // Bərk bir şeyə şiddətlə dəyərək, toxunaraq şikəst olmaq; qırılmaq, zədələnmək. Ayağı sınmaq. Qolu sınmaq. – [Hambal:] Məşədi, belim sınıbdır, bir abbası da verəcəksən. Ü.Hacıbəyov.

2. *məc.* İncimək, xətrinə, qəlbinə dəymək, pərt olmaq. *Xan, şahın bu təhqirli məktubundan sınımadı. Çəmənzəminli. Uzaqdan çaparrın Mirzə Valehsiz qayıtdığını görən Yədulla xan bərk sındı və çox pərt oldu. S.Rəhimov. Qulam dayı sınımadı, nağılıni söyləməyə davam etdi. M.Hüseyn.*

3. Basılmaq, məğlub olub dağılmaq, müqavimət qabiliyyətini itirmək. *Düşmən qoşunu sınıb qaçandan sonra Nəbi dəstəsiynən Telli qarının meyiti yanına gəldi. “Qaçaq Nəbi”. Ən əvvəl Gəmişvan tərəfindən hücum edən Maku ordusu sındı. M.S.Ordubadı.*

4. Azalmaq, zəifləmək, yenmək. *Quyruq doğandan bir həftə sonra idi. Nədənsə istilər hələ sınımamışdı. Gün günortadan əylsə də hava sərinləşmirdi. Ə.Vəliyev. Yavaş-yavaş hava sınır. B.Vahabzadə.*

5. *məc.* Aşağı düşmək, enmək. *Qiymətlər sındı.*

6. *məc.* İflas etmək, müflis olmaq.

7. Bir sıra isimlərdən sonra gətirilərək, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: üreyi sınmaq, könlü sınmaq, canına sınmaq, qol-qanadı sınmaq və s.

SIPA *is.* Bir yaşar qoduc (bəzən söyüş yerində işlənir).

SIRA *is.* 1. Yan-yana və ya ard-arda duran adamlar və ya şeylər düzüümü; səf, cərgə. *Evlər sırası. İki sıra durmaq. – [Uşaqlar:] Sıralara duraq biz; İrəliyə, irəliyə; Yeni dünya quraq biz. C.Cabbarlı. [Xasay] sırada da yandı. Sıra nömrəsini saydı. Ə.Vəliyev. // Kinoda, teatrda və s.-də oturmaq üçün bir xətdə düzülmüş yerlər. Qabaq sırada oturmaq. Yərimiz dördüncü sıradadır. – Birinci sırada makinalara buraxılmış xam dəmir parçaları son sıralarda hazır avtomobil olaraq vaqonlara yüklənirdi. Çəmənzəminli. Qurultayın birinci iclasında təsadüfimi və ya bilərəkdənmi Eldar [Ceyranın] arxasındakı sırada oturur. S.Hüseyn.*

2. Bu və ya başqa bir münasibətlə, ya təşkilati cəhətcə bir arada birləşən adamlar toplusu; heyət. – [Fərman] *həmişə bu yerlərin gələcəyini, sabahını görür və sabahı yaradanlar sırasında olması ilə fəxr edirdi.* Ə.Sadiq. [Məzlum:] *Məni sıranızdan pozun.* S.Vəliyev.

3. *coğr.* Cərgə, silsilə. *Qarlı dağlar sırası.* – *Budur önümdədir təpəsi qarlı; Qafqazın möhtəşəm sıra dağları.* M.Rahim.

4. Növbə. *Sırası gəldikcə. İndi sizin sıranızdır. Mənim sırım hələ gəlməyib.*

5. Sınıf, dərəcə, cərgə, mərtəbə, rütbə, zümrə. *Bizi onların sırasına daxil etməyin.*

6. Adətən “bir” sözü ilə: **bir sıra** – bir çox, bir miqdar, çoxlu, yaxud bir qədər, bəzi. *Bir sıra məsələ. Bunun bir sıra səbəbi var. Oxuculardan bir sıra məktub gəlmişdir.*

♦ **Sıradan çıxartmaq** – korlamaq, xarab etmək, işləməz, yararsız hala salmaq. *Maşını sıradan çıxartmaq.* – [Sultan:] *Lap açıq demişəm ki, [Qoşqar], səni sıradan çıxartmaq üçün Sultan Əmirinin kəfiyyət qədər gücü də var idi.* İ.Hüseynov. **Sıradan çıxmaq** – korlanmaq, xarab olmaq, daha işə yaramamaq, işləyə bilməmək. *Maşın sıradan çıxmışdır.* **Sıradan qalmamaq** – hamı ilə birgə hərəkət etmək, yoldaşlarından geri qalmamaq, ayaqlaşmaq. *Oğul-uşaq zoğal, findıq, moruq dərməyə gedərkən Kərim baba da sıradan qalmazdı.* A.Şaiq. **Sırası gəldikcə** – yeri gəldikcə, növbəti gəldikcə. **Bu sırada** – bu vaxt, bu arada, bu zaman, bu anda. *Bu sırada Rüstəm bəy də artıq gülməyə başladı. Çəmənzəminli. Bu sırada yaxında dörd-beş əl şiddətli tapança atılır.* H.Cavid. *Bu sırada zavallı mühəndisin gözlüyü də gözündən düşdü.* B.Talıblı. **O sıradan** – o cümlədən. *Qurultayın böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti daha yaxından ədəbiyyatın və o sıradan dramaturgiyanın yeni yüksək pillələrə qalxmasına yardım edəcək, geniş imkanlarla özünü göstərmiş olacaqdır.* C.Cabbarlı.

SIRACA *is.* bax **xanazır**.

SIRALAMA “Sıralamaq”dan *f.is.*

SIRALAMAQ *f.* Sıraya düzmək, sıraya qoymaq, sıra-sıra düzmək, sıra halına gətirmək.

SIRALANMA “Sıralanmaq”dan *f.is.*

SIRALANMAQ *f.* Bir-birinin yanınca sıra ilə dal-dala düzülmək, sıra ilə düzülmək.

Natiq .. sıralanıb baxan uşaqları göstərdi. – Bunlar, – dedi, – bu yeni nəsil səadət üçün, həyat və işıqlıq üçün doğulmuşdur. Mir Cəlal. *Fabrikələr, zavodlar sıralandı yan-yanı; Xoşbəxt həyat vermək üçün azad olmuş insana.* R.Rza.

SIRALANMIŞ *f.sif.* Bir-birinin yanınca sıra ilə düzülmüş. *Lakin getdikcə Şirzad, Nəcəf və başqaları susaraq kənddəki səliqəyə, cərgə ilə sıralanmış evlərə, onların dal tərəfində uzanan bağçalara baxırdılar.* M.İbrahimov.

SIRALI *sif.* Sıra ilə olan, sıra ilə düzülmüş, sıralanmış. *Sıralı dağlar.*

SIRASIZ *sif.* Sırada olmayan; qaydasız, nizamsız.

SIRATAĞ *is. memar.* Dirəklər və ya sütunlar üzərində duran tağlar sırası.

SIRAVİ *sif.* Rəhbər işdə olmayan, başqalarından fərqlənməyən; adi. *Siravi fəhlə. – Mollayev tək-tək nüfuzlu dostlarına arxalandığı halda, Aslanov saysız-hesabsız siravi, sadə adamların gücünə söykənirdi.* M.Hüseyn. [Bənövşə:] *Sən burada siravi mühəndis də işləmək istəmərsən?* S.Rəhman. // *Komanda heyətinə mənsub olmayan, adi. Mən siravi bir əsgərəm xoşbəxt ana Vətənimdə. S.Rüstəm. Az bir müddətdə bütün orduda yüz-lərlə siravi .. əsgər komanda heyətinə irəli çəkilmişdir.* M.İbrahimov.

SIRF *sif.* Xalis, məhz, ancaq, bəsbütün. *Sırf yalan. Sırf böhtan. – Mən heç vaxt damdandışma deməmişəm ki, .. hicab yoxdur. Bu söz mən Molla Nəsrəddinin barəsində sırf böhtandır.* C.Məmmədquluzadə. *Qulu təhsilə sırf tüccarı bir zəhniyyətlə getmişdi. “Oxumaq, qazanmaq, sərvət sahibi olmaq” – onun birinci şüarı idi. Çəmənzəminli.*

SIRĞA *is.* Qadınların qulaqlarına taxdıqları qızıl, gümüş və s.-dən qayrılmış müxtəlif formalı bəzək; tana. *Brilyant sırğa. Yaqut sırğa. – Ərkən heç kəsin ağlına gəlməyən sırğalar, klonlar, qolbaqlar, biləzliklər, boyunbaqlar, sancaqlar sifariş elərdi...* M.Hüseyn. [Sara xanımın] *..sırğası, qozası, ətəkliyi, nəyi, nəyi yox idi?* Qantəmir.

♦ **Qulağında sırğa olmaq** – bax **qulaq**.

SIRĞACIQ *is.* Balaca sırğa, kiçik sırğa. *Qızın qulağına sırğacıq taxmaq.*

SIRĞALIQ *is.* Qulağın ət halında olan aşağı hissəsi; mərçək.

SIRIQ *is.* Paltara, yorğana və s.-yə atılan iri və möhkəm tikis. *Döşəyin sıırığı açılıb. Paltonun sıırıqları bilinir. – Aradan onun sıırıq alt köynəyinin qırmızı sapla işlənmiş sıırıqları görünürdü. S.Rəhimov.*

SIRIQLI 1. *sif.* Sırıq vurulmuş, sıırıq atılmış. *Sırıqlı paltar. – [Rəyyətini] isti-soyuqdan saxlayan motal papağı, bir də döşü sıırıqlı, ətəyi büzməli arxalığı var idi. S.Rəhimov. [Əsgər bəy] sarı, ipək arxalığının sıırıqlı boğazının cılıqqalarını açdı. Ə.Vəliyev.*

2. *is.* Gödəkcə, candonu. *Sırıqlı tikdirmək. – Şofer əynindəki sıırıqlını çıxarıb [Aydının] dalınca qışqırdı. H.Seyidbəyli. [Firəngiz Şahinə:] Əgər sən üşüyürsənsə, götür sıırıqlını gey... B.Bayramov.*

SIRIMA 1. “Sırımaq”dan *f.is.*

2. Bax **sırıqlı** 1-ci mənada. *Bu adamlar (şəhərin alverçi, baqqal, tacir, dəllalları) çiyinlərinə güləbətinli sırıma ilə baftalı cuxa .. salardılar. H.Sarabski.*

SIRİMAQ *f.* 1. Arasına (içinə) yun, pambıq qoyulmuş mitili və s.-ni iri tikis ataraq tikmək. *Yorğança sırımaq. Döşək sırımaq. – [Gülcahan:] Vay, yorğanı sırıyanda yaddan çıxıb [qayçı] içində qalıbdır. T.Ş.Simurq. ..Əlində təzə yorğan sırıyan arvad ərinə müraciət elədi. Ə.Abasov.*

2. *məc. dan.* Zorla və ya aldatma yolu ilə qəbul etdirmək, almağa məcbur etmək. [Ələsgər:] *Bir vədə var idi, arşını beş şahıya satdığın çiti Hacıya iki abbasıya sıırıyrdın. Ə.Haqverdiyev. [Mirzə Cəlil:] Əsgər bəy yüz gədənin artığı baldızını mənə sırımaq istəyir. Ə.Vəliyev.*

SIRINMA 1. “Sırınmaq”dan *f.is.*

2. Bax **sırıqlı** 2-ci mənada. *Yunis sırınmanı alıb əyninə taxmamış Davud kəndiri belinə bağladı. Mir Cəlil.*

SIRINMAQ *məc.* Sırıq vurulmaq, sıırıq atılmaq. *Döşək sırınıb qurtardı.*

SIRMA *is.* 1. Qızıl kimi parlayan incə gümtel.

2. Əsgəri rütbələri bir-birindən ayırmaq üçün rəsmi paltarların qollarına, boyunlarına və s.-yə tikilən fərqlənmə nişanı. *Bir də rəfiqlərindən biri deyirdi ki, Ağəli xan yazıb,*

məndən yaranal sırması və şaşka istəmişdi. Çəmənzəminli. // Ümumiyyətlə, bəzək üçün paltarın və s.-nin üstündən tikilən şey.

SIRMALAMA “Sırmalamaq”dan *f.is.*

SIRMALAMAQ *f.* Sırma tikmək, sırma ilə bəzəmək. *Köynəyi sırmalamaq.*

SIRMALI *sif.* Sırması olan, sırma tikilmiş, sırma ilə işlənmiş və ya bəzədilmiş. *Sırmalı köynək.*

SIRSIRA *is.* Axmaqda olan su damcılarının donması nəticəsində əmələ gələn buz lülələri. *Daşın kənarı sırsıra bağlanmışdır. – Arada hava ayazıyıb açılarda ağaclardan sırsıra tərpənilib töküləndə adamlar balta, dəh-rəsini götürür. S.Rəhimov. Külək əsir; Şaxta kəsir; Pərdilərdən asılmışdır sırsıralar. R.Rza.*

SIRT ¹ *is.* Bel, kürək. *Sirtına bir-iki tutarlı dartdı; Qolundan yapışub, irəli atdı. H.K.Sarınlı. Haydı, minib sirtına yel gedişli atların; Yerdə, göydə, dənizdə oynasın qanadların. M.Müşfiq. Suyu tamam çəkilməmiş xalcanın saçaqlarından süzülən iri damlalar onun enli sirtını, buğumlu topuqlarını isladırırdı. İ.Hüseynov.*

SIRT ² *is.* məh. Yamac üstü, uzanan təpəliyin üstü.

SIRTIQ *sif.* Utanmaz, həyasız, arsız, üzlü; özünü hər yerə soxan, heç şeydən utanmayan. [İsfəndiyar:] *Mənim sırtıq adamdan xoşum gəlmir. Ə.Vəliyev. [Teymur:] Axı nəyi bilirsiniz? Mən sırtıq adam olsaydım, bütün günü ac qalmazdım. M.Hüseyn. // İs. mənəsində. [Gülməli:] Mənim bir adamın sırtığından zəhləm gedir, bir də mozalan tutmuş danadan. Ə.Abasov.*

SIRTIQLAŞMA “Sırtıqlaşmaq”dan *f.is.*

SIRTIQLAŞMAQ *f.* Daha da sırtıq olmaq; həyasızlaşmaq, arsızlaşmaq. *Uşaq döyüldükcə sırtıqlaşar.*

SIRTIQLIQ *is.* Utanmazlıq, həyasızlıq, abırsızlıq, arsızlıq; sırtıq adamın xasiyyəti. *Mayanın üzündə və gözlərində heç bir biclik, sırtıqlıq və ya bayağılıq yox idi. M.İbrahimov.*

SIRTILMA “Sırtılmaq”dan *f.is.*

SIRTILMAQ bax **sırtıqlaşmaq**.

SISQA *sif.* Cılız, çox zəif, çox arıq. *Səttar kişinin yanında oturan topsaqqal, amma buradakıların hamısı kimi sisqa bir kişi sözə qarışdı. Ə.Əbüllhəsən. [Qəndab:] Onların*

yanında doğrudan da sısqqa uşağa oxşayırdım. B.Bayramov. // Məc. mənada. *Payızın sısqqa yağışını da, cillənin amansız soyuğunu da eyni həvəslə təriflərdi. M.İbrahimov. Suçular əkini dərin sırımla və sısqqa axınla suvarırlar. Ə.Vəliyev. Bir az yuxarıda üstünü xəzəl basmış, lakin nazik budaqlarını göyə uzadan, yaşamaq istəyən sısqqa kollar görünür. Mir Cəlal.*

SISQALAŞMA “Sısqalaşmaq” dan f.is.

SISQALAŞMAQ f. Getdikcə zəifləmək, sısqqa olmaq, arıqlamaq, cılızlaşmaq.

SISQALIQ is. Cılızlıq, arıqlıq, zəiflik.

SISLAMAQ f. Təpənmək, üstünə qışqırmaq.

SITQAMAQ f. Ağlamaq, sızıldaya-sızıldaya ağlamaq, inləmək.

SIYIQ 1. *sif.* Yarıdırdu halda olan; horra. *Siyyəq məhlul. Siyyəq gil. – Tüfəng açılan kimi, onun səsinədən ürəkən eşşək bir qoşa şıllaq atdı və “ovçu” aşıb başı üstə siyyəq palçığını içinə düşdü. M.Rzaquluzadə.*

2. is. Südlə və ya su ilə bişirilən duru xörək; qaşıqası, sıyıqası. *Düyyə siyyəqi. Darı siyyəqi. Ətli siyyəq.*

SIYIQAŞI bax **qaşıqası**.

SIYIQLAŞDIRMA “Sıyıqlaşdırmaq” dan f.is.

SIYIQLAŞDIRMAQ f. Daha da sıyıq etmək, yaxud qatı halda olan şeyi sıyıq hala salmaq; durulaşdırmaq. *Palçığı sıyıqlaşdırmaq.*

SIYIQLIQ is. Sıyıq şeyin halı, xassəsi, keyfiyyəti; duruluq (*qatı ziddi*). *Məhlulun sıyıqlığı. – Şorbanın sıyıqlığı dənizin azlığındandır. (Ata. sözü).*

SIYIQVARI *sif.* Suyu çox olan, sıyıqaoxşar, sıyıq kimi, horra kimi. *Siyyəqvəri məhlul. Siyyəqvəri palçıq.*

SIYIRIM, SIYIRINTI is. Sıyrılmış, sıyrılib qopmuş, dərisi qopmuş (yığılaraq, bir şeyə dəyərək). *Üzünün sıyırıntısı görünür. Qolundakı sıyırma yod sürtmək.*

SIZAĞAN is. Sızan, sızıb keçən su, maye.

SIZANAQ bax **sızanaq**. *Üzünü sızanaq basmaq.*

SIZANAQ is. Dəri üzərində əmələ gələn irinli səpgi. *Bədəninizi sızanaq basmaq. Sızanaq çıxarmaq.*

SIZI is. bax **sızılı**. *Bütün vücudumda bir qırıqlıq, bir sızı hiss edirəm. A.Şaiq.*

SIZILDAMA “Sızıldamaq” dan f.is.

SIZILDAMAQ f. 1. Yüngülce ağrımaq, sızı vermək. *Sümüklərim sızıldayır. Dişi sızıldamaq. – Zeynəb bucaqda ayaq üstə durmaqdan lap yoruldu. Qıçları ağrıyib sızıldayırdı. C.Məmmədquluzadə. [Firuzun] sümükləri sızıldayır. Ə.Məmmədcanlı.*

2. *məc.* Halından, həyatından şikayətlənmək, ağlayıb-sızılamaq. *Ey sevdiyim, səndən cüda düşəli; Qan-yaş töküüb sızıldaram, yanaram. Q.Zakir. [Mirzə Bağır Mirzə Həsənə:] Sızıldamaq elə sənə köhnə peşəndir. Çəmənzəminli. // Zarımaq, inildəmək, ağlamaq. [Uşaq] nəcə dəfə sızıldayıb anasını çağırırdı. Mir Cəlal. [Camal] sızıldayır, arvadı Tükəzbənə da başına-gözüna vura-vura şivənə qoparırdı. Ə.Abasov. Qapı ağzında xəstə, arıq, sarıbənzir bir uşaq yerə yıxılıb sızıldayırdı. S.Vəliyev.*

SIZILMA “Sızılmaq” dan f.is.

SIZILMAQ bax **sızmaq**. *Palıdlı meşənin damarlarından sızılan (f.sif.) sular saxsı tünklərdə boğularaq şəhərin içində nəfəs alırdı. S.Rəhimov. [Kazım] meşənin sərin və ətirli havasını udaraq qayanın arasından sızılan (f.sif.) buləğin şırılmasını öz məhzun həyatının faciəsi kimi dinləyirdi. M.İbrahimov.*

SIZILTI is. 1. Xəfif və incə ağrı; göynərti, sızı, sızıldama. *Dişin sızılığı. Barmaqlarımın sızılığından yata bilməmişəm. – Yazıq muzdur bir tərəfdən qolunun sızılığı, bir tərəfdən də ürəyinin ağrısı ilə özünü evə yetirdi. S.M.Qənizadə. [Qazan xan] başında, bədəninə bəndlərində bir ağırlıq və sızılı duydu. M.Rzaquluzadə.*

2. *məc.* Taleyindən, həyatından, halından şikayətlənmə; inildəmə, ağlayıb-sızılma. // Yanıqlı, iniltili səs, çalğı. *Alıpaşa ağa bu sözləri dedikcə səsinə acı bir məğlubiyyət və küdurətli bir sızılı eşidirdi. Çəmənzəminli. Muxtar radionu söndürdü. İndi sızılı ona da xoş gəlmədi. B.Bayramov. // Məc. mənada. Peçdə yanan yaş odunun sızılığı eşidildi. M.Hüseyn.*

SIZILTILI *sif.* Sızılı ifadə edən; yanıqlı, təsirli, ağlar kimi səs çıxaran. *Sızılıtlı səs. – [Vaqif:] Şairə də bu lazımdır: sızılıtlı bir ney, qan saçan bir qəlb, səmələrdə dolayan bir sevgi pərişi... Çəmənzəminli. Yaralı .. sızılıtlı səslə dedi. Mir Cəlal.*

SİZİM bax **sızıntı**. *Neft sızıntı. Su sızıntı.*

SİZINTI *is.* Sızib axan maye. *Su sızıntısı. Neft sızıntısı.*

SİZQA *sif.* Suyu az-az, sızılaraq axan. *Məşəli dağların ətəklərindən süzülən, sızqa bu-laqlardan toplanıb üzülaşağı gələn su dərənin bir kənarını tuturdu. S.Rəhimov. Məşənin ortasından axan sızqa bulağın sakit şırıltısı xəzəllərin xışıltısı ilə həmahəng olmuşdu. Ə.Vəliyev.*

SİZQOV bax **sızqa**. *Hər yandan tel-tel, çubuq-çubuq, budaq-budaq axıb gələn sız-qovlar, çeşmələr bir-birinə qarışaraq yetmiş dəyirmanlıq su olub. R.Rza.*

SİZLAMA “Sızılmaq”dan *f.is.*

SİZLAMAQ *f. 1.* Bax **sızıldamaq**. *Muradın qəlbi [qəbirlərin] bu halına sızladı. S.Hüseyn. – Şahsuvar, Şahsuvar! – deyib ağladım; İçimdə sızladı bir yanıq kaman. M.Müşfiq.*

2. məc. Ağlamaq, inildəmək, yana-yana ağlamaq. [Əhməd:] *Həq sənə göndərsin Xızır illəyati; Ağlar, sızlar gördüm nazlı sənəmi. “Aşıq Qərib”. Gilə isə bir müddət ağladı, sızladı, sonra kişini danlamağa başladı. Ə.Vəliyev.*

SİZMA “Sızmaq”dan *f.is.*

SİZMAQ *f.* Bir şeyin arasından, məsamələrindən yavaş-yavaş, damcı-damcı sızıb çıxmaq, keçmək, dammaq (mayələr haqqında). *Qayığa su sızır. Divarlardan su sızır. – Bu dərə başdan-başa su qaynağı idi. Hər ağacın, hər daşın dibindən su sızırdı. A.Şaiq. Qayalardan göz yaşı kimi şəffaf sular sızırdı. İ.Əfəndiyev.*

Sİ *is.* Musiqi qamması notlarının yeddinci.

SİAM *is.* Tai tayfalarına verilən ad.

SİAN *is.* Kəskin iyli, rəngsiz qaz (kimya).

SİANİD *is.* Acı badam iyli rəngsiz uçucu maye.

SİBO *is.* Çində yaşayan xalq.

SİCİLLƏMƏ *sif.* Uzun-uzadı, çox müfəssəl, çox ətraflı surətdə (adətən “bir” sözü ilə). *Bir sicilləmə söz dedi. – [Rəşid:] Qapının arasından boğazını uzadıb mənə bir sicilləmə öyüd-nəsihət verdi. İ.Hüseynov.*

SİCİM *is.* Yundan, keçi qılından ayrılmış ip. [Əsgər bəy:] *Xurcundan sicimi çıxart, bura ver!* M.F.Axundzadə. *...Abbas dəhrəsini və sicimini götürüb ..məşəyə üz qoydu. S.S.Axundov.*

SİCİMLƏMƏ “Sicimləmək”dən *f.is.*

SİCİMLƏMƏK *f.* Sicimlə bağlamaq. *Yükü sicimləmək.*

SİÇAN *is.* Təsərrüfata ziyan vuran balaca, uzunsifət, uzunquyruq, adətən boz rəngli gəmirici.

SİÇANABƏNZƏR, SİÇANAOXŞAR *sif.* Görünüşə siçana oxşayan. *Siçanaoxşar gəmiricilər.*

SİÇANQUYRUĞU *is. bot.* Nazik köklü, dəstə şəkilli budaqları olan bitki.

SİÇAN-PIŞİK *is.* Uşaq oyunlarından birinin adı.

◊ Siçan-pişik (oyunu) oynamaq – aldatmaq, bir-birinə kələk gəlmək. *Fəqət dərd burasındadır ki, quldurlar bizimlə siçan-pişik oynayırlar. H.Nəzərli.*

SİÇOVUL *is. zool.* Siçanaoxşarlar fəsiləsindən, siçandan iri, uzun, xallı quyruğu olan boz rəngli gəmirici. [Adamlar Laləşova dedilər:] *Tüklü bir siçovul kimi [kooperativdə] şəkər taylarını gəirmisən! S.Rəhimov. [Saran:] İnsanlardan qorxum yoxdur. Mən qızilları siçovullardan gizlədirəm... M.Hüseyn.*

SİDİK *is.* Böyrəklərin, maddələr mübadiləsi məhsulu kimi ifraz etdiyi və orqanizmdən sidik tənasül üzvləri vasitəsilə çıxan su, maye.

SİDİKLİK *is. anat.* Orqanizmin sidik saxlayan üzvü; sidik kisəsi.

SİDQ *is.* [ər.] Sədaqət, səmimilik, ürək təmizliyi. □ **Sidqlə, sidq ilə** – bax **sidqi-ürəkdən**. *Bitibdir dağda lalə; Oxşar gül üzdə xalə; Sidqinən sevən ürək; Axır çatar vüsələ. (Bayatı). Artıran söz qədrini sidq ilə qədrin artırır; Kim nə miqdar olsa, əhlin eylər ol miqdar söz. Füzuli. Sidqi-ürəkdən (ürəklə), sidqi-dildən (dillə) – səmimiyyətlə. Sidqi-ürəkdən təşəkkür etmək. Sidqi-dildən qulluq etmək... – Mən qonaqların qabağına çıxıb, sidqi-ürəkdən onları pəşvaz edirdim və onlara – xoş gəldin – deyirdim. C.Məmməd-quluzadə. [Kətxuda:] Hərgah doğrudan Əmi sidqi-ürəklə camaatın tərəfini saxlayır isə, əlbəttə, bir iş meydana gələcəkdir. N.Nərimanov. [Mirzə Cəmil:] Nə qədər canım sağdır, nəfəsim gedib-gəlir, ağama sidqi-dillə qulluq eləyəcəyəm. Ə.Vəliyev.*

SİDR *is.* [ər.] *bot.* Ucaboylu, iynəyarpaqlı, həmişəyaşıl ağac. *Şam ağacından fərqli*

olaraq *sidr ağacının iynələri dəstələrlə yerləşir və bozuntul rəngli olur*. H.Qədirov.

SİFARİŞ *is.* 1. Bir şeyi hazırlamağı, yerinə yetirməyi və ya gətirməyi tapşırma, ismarlama. *Sifarişlər qəbulu.* – Hər iki qonağın başı üstündə iki nəfər qız durub sifarişləri qəbul edirdi. M.S.Ordubadi. // Hazırlanması tapşırılan şey, sifariş edilmiş şey. *Sifarişi qurtarmaq. Sifarişlərin verilməsi. Sifarişləri vaxtında yerinə yetirmək.* – Kosa öz qohumu evində gecalmış, Əsgərin sifarişini tədarük etmiş, indi də ağ bağlamada aparırdı. S.Rəhimov.

□ **Sifariş etmək (etmək)** – bir şey hazırlamağı, ya gətirməyi tapşırmaq, ismarlamaq. *Bir yana sifariş eləyəndə bir nişanə göndərmək qədim adətlərin biridir.* C.Məmməd-quluzadə. *Kərbəlayı Xəlil bacısına dedi ki, bu gün yağ, yumurta və süd göndərir, əti də qəssaba sifariş edir.* T.Ş.Simurq. [Mürsəl kişi Yunusa:] *Atana üç dəfə kağız göndərmişəm, sifariş eləmişəm ki, tez səni göndərsin, imtahanlar qurtarıb, bu gün-sabah dərslər başlanacaq.* Ə.Məmmədخانli.

2. Tapşırıq. *..Qayadibi camaatı Səfərdən dəhşətli bir sifariş aldı.* S.S.Axundov. *Bu iki ailənin qudalığı bir-birilə baş tutarsa, qız evi sifariş göndərir ki, filan gündə nişan gətirsinlər.* R.Əfəndiyev.

SİFARİŞÇİ *is.* Sifariş verən, iş tapşıran.

SİFERBLAT [*alm.* Zifferblatt] Əqrəbli ölçü cihazları üzərində ölçülən kəmiyyəti hesablamaq üçün cədvəl, rəqəm, işarə olan lövhəcik. // Saatlarda: üzərində rəqəmlər olan lövhəcik.

SİFƏT¹ *is.* [ər.] 1. Üz. *..Hər kəs [Xudayar bəyin] sifətinə diqqətlə baxsaydı, əlüstü duyardı ki, Xudayar bəy bu dəqiqə fikir dəryasına, bəlkə qəm dəryasına qərqrdir.* C.Məmməd-quluzadə. [Gülçöhrə:] *Asya demişkən arşınmalcının sifəti yaxşı idi.* Ü.Hacıbəyov.

2. Bir şəxsi və ya şeyi başqalarından fərqləndirən hal, surət, keyfiyyət. *Mərdlik insana yaraşan ən gözəl sifətlərdən biridir.*

♦ **Sifat göstərmək** – bax **üz göstərmək** (“üz”də). **Sifəti tutulmaq** – qanı qaralmaq, üzü tutulmaq. *Naxzanının sifəti tutuldu.* İ.Əfəndiyev. **Sifətin tökülsün!** – qarğış ifadəsi. **Sifətini turşutmaq** – bax **sir-sifətini turşutmaq**. *Kosa [Meşinovun] döşündən itəyləyərək бүrişmiş sifətini turşutdu.* S.Rəhimov.

SİFƏT² *is.* [ər.] *qram.* Əşyanın əlamət və ya keyfiyyətini bildiren nitq hissəsi. *Sadə sifət. Mürəkkəb sifət. Sifətin müqayisə dərəcəsi.*

SİFƏTCƏ *sif.* Sifətinə görə, üzəndən, sifətdən, sifət cəhətdən. [Musa] *viüdcə sağlam, boyca uca və sifətcə yapışıqlı idi.* Ə.Vəliyev. *Ağayar ucaboylu, sifətcə çox yapışıqlı, yaşı təzəcə qırxi ötmüş qarınlı bir kişi idi.* Ə.Əbülhəsən.

SİFÓN [*yun.*] 1. Mayeni yuxarı səviyyədə duran qabdan aşağı səviyyədə duran qaba axıtmaq üçün öyri boru.

2. Qazlı və ya mədən suları üçün bu cür borusu olan qab.

SİFONLU *sif. tex.* Sifonu olan, sifon qoyulmuş.

SİFRAQ *is.* [ər. səfra] Öddəki yaşılmıtraq-sarı maddə; qusma, öyümə. *Günvurmasının əlamətləri: bərk başağrısı, başgicəllənməsi, göz qaralması, dərinin qızarması, ürək bulanması, sifraqdır.* Ə.Babayev. □ **Sifraq etmək** – qusmaq, öyümək, ürəyi bulanmaq.

SİFT 1. *sif.* və *zərf* Qabaqca, əvvəlcə, əvvəl, ilk dəfə olaraq. *Siftə Bayramdan başlamalıyam.* Ə.Vəliyev. [Mərcan nəne:] *Qız xeylağı elə siftə istəmir, sonra olur yağnan bal kimi.* B.Bayramov. // *İs. mənasında.* İlk nəticə verən bir işin başlanğıcı. *Siftəsi yaxşı gəlmək.* – Sözüüm bəyənilib, isim saz olub; Sən allah, siftəmi kor eyləməynən. Aşıq Ələsgər.

2. *is.* Bir şeyi satıb və ya satın alıb alış-verişə başlamaq. *Siftə etmək. Hələ siftə eləməmişəm. Siftəsi uğurlu oldu.*

SİĞƏ *is.* [ər.] Köhnə məişətdə: müvəqqəti nikah, evlənmə (çoxarvadlılığın bir növü). *Qazı nikah siğəsini oxudu.* M.S.Ordubadi.

□ **Siğə etmək (eləmək)** – köhnə məişətdə: mollaya kəbin kəsdirərək müvəqqəti evlənmək. [Qadın:] *Ağa, qulluq deyil, şəriəti-peyğəmbərdir. Məni özüünə siğə etməni xahiş edirəm. Çəmənəzəminli. Seyid Səmədə təklik əl verməyib, on altı-on yeddi yaşında bir qız siğə eləyib ocağın qırağında əyləşdi.* Ə.Haq-verdiyev. // **Siğə qardaş, siğə bacı** – köhnə məişətdə: əslində qardaş və ya bacı olmayıb müəyyən dini mərasimlə əhd-peyman bağlama nəticəsində qardaş, ya bacı olmuş oğlan, ya qız. *Qərvənddə Zaman xan oğlu Qaray-*

nan Aşıq Ələsgər siğə qardaşıydılar. "Aşıq Ələsgər". Deyilməyə görə, Usta Ağabala Ələsgər Ağə ilə siğə qardaş imiş və ağə ustanın xatirini belə istəyirmiş ki, onu özü ilə cən-nətə aparmağı da vəd etmiş imiş. Çəmən-zəminli. □ Siğə oxutdurmaq – siğələşmə ayını icra etmək. [Dursun:] Sabah şəhərə get, bir axunda bacı-qardaşlıq siğəsi oxutdur.. C.Cabbarlı.

SİKKƏ *is.* [ər.] 1. Metal pul üzərinə vurulan damğa, naxış, yazı. *Sikkə vurmaq.* – Dəmirçioglū bu dəfə pulları iki baş barmağının arasında sürtüb sikkələrini pozdu. "Koroğlu".

2. Kəsilmiş, zərb olunmuş pul. *Sikkə kəs-mək.* – Kasıb deyiliz, sikkəyi-pulu tanırsız biz. M.Ə.Sabir. *Tahirin əlinə İran sikkəsi düşəndə, dağıtmadan cibində saxlayırdı.* S.Rəhimov. [Təbriz inqilabçıları] ..Azərbaycanı bir müs-təqil ölkə kimi idarə etmək istəyirlər. Bu gün-sabah yaqın onlar adlarına sikkə də kəsdirə-cəklər. P.Makulu.

SİKKƏXANA *is.* [ər. sikkə və fars. ...xanə] Pul kəsilən yer, məəssisə.

SİKKƏLİ *sif.* Sikkəsi olan, sikkə vurulmuş. [Hacı Kərim zərgər:] Şeyx Salah öz gözü ilə görübdür ki, Əylis ərmaniləri iyirmi beş min manat sikkəli pul gətirib, Molla İbrahim Xə-lildən əlli pud xalis gümüş alıb aparıblar. M.F.Axundzadə.

SİKKƏSİZ *sif.* Sikkəsi olmayan. [Şeyx Salah:] ..Mən gözümlə gördüm ki, Molla İbrahim Xəlilə hər kəs sikkəli pul gətirdisə, iki çəkisi sikkəsiz xalis gümüş aldı, apardı. M.F.Axundzadə.

SİKL *is.* [yun.] Dövr, dövrə, silsilə.

SİKLÓN [yun. kyklon – fırlanan] 1. Sıx buludlu və yağmurlu havada atmosferin qar-sırğalı, burağanlı hərəkəti.

2. Qasırğa, boran.

SİQAR [fr. cigare] Çəkmək üçün lülə şə-kildə sıx bükülmüş tütün yarpaqları. *Siqar çəkmək. Siqar fabriki.* – Çarşabın içindən gə-lin əvəzinə Sərvər çıxıb, əlindəki siqarı tapan-ça kimi uzadı Məşədi İbadə tərəf. Ü.Hacı-bəyov. *Mayor masa üstündən iki siqar aldı, birini Kurta verib, birini özü yandırdı.* Ə.Əbülhəsən. *General da şəst ilə damağında siqarı; Dayanmış qərargahın o hündür eyva-nında.* B.Vahabzadə.

SİQARABƏNZƏR *sif.* Siqara oxşayan, si-qar şəklində olan.

SİQARÉT [fr.] 1. Kiçik, nazik siqar. [Fər-rux] ..siqareti ağ sümük müştüyə keçirib yan-dırdı və tüstülətməyə başladı. B.Bayramov.

2. Müştüksüz papiros. *Külqabı siqaret kö-tükləri ilə dolmuşdu.* İ.Hüseynov.

SİQLƏT *is.* [ər.] Ağırliq. *Havanı görmək olmur, amma onun varlığına şəkk yoxdur, hətta onun siqlətini, yəni vəznini belə bilmək mümkündür.* H.Zərdabi. *Qız tutulub, heç bil-məyir nə eləsin, nə? Sanki əzmiş siqlətilə güclü dağ onu.* N.Xəzri. // Məc. mənada. *Gə-lin qurşunlardan tökək şəri biz; Hər sözün siqləti dönsün bir tona.* S.Vurğun. *Kim deyər ki, bu dərdin siqlətinə qədərdir?* R.Rza.

SİQNÁL [alm. Signal] 1. Hər hansı bir mə-lumatı, xəbəri, komandanı və s.-ni uzaqlara vermək üçün şərti səs və ya işıq işarəsi. *İşıq signalı. Siqnal vermək. Hava signalı.* – [Ta-hir] uzaqdan siqnal verdi. M.Hüseyn. *Hava təhlükəsi signalı arasıkəsilmədən eşidilirdi.* Ə.Vəliyev. *Mehriban bütün gücünü toplayıb signallara cavab verməyə çalışır, lakin bacarmırdı.* H.Seyidbəyli. // məc. *İşarə. Fikri-miz və yolumuz sinifsiz gələcəyə signaldır.* S.Vurğun.

2. məc. Arzu edilməz bir işin baş verdiyi və ya baş verə biləcəyi haqqında xəbərdar-lıq, məlumat. [Əlyarov Ərkna:] ..Sənin ba-rəndə siqnal var, Riqadan hökumət mağaza-sının qiymətli şeylərini götürüb qaçmısan. M.Hüseyn.

SİQNALÇI *is.* Siqnal verən (adam).

SİQNALİZASIYA [rus., əslı alm. – Signal-dan] 1. *tex.* Bir yerdə tətbiq edilən siqnallar sistemi. *Dəmiryolu siqnalizasiyası. Dəniz siq-nalizasiyası.*

2. *tex.* Siqnal vermək üçün xüsusi qurğu, cihaz. *Siqnalizasiya xarab olmuşdu. Siqnali-zasiya yaxşı işləmir.*

SİLƏH *is.* [ər.] 1. Hücüm və ya müdafiə üçün alət; yaraq. ..Silahlarını yanlarına atıb oturmuş üç əsgər .. söhbət edirdi. Ə.Əbül-həsən. *Əlinə silah alanlar .. düşmənin üstünə yüyürdü.* Mir Cəlal. *İsi dayı silahı çarpayaya söykədi.* B.Bayramov.

2. məc. Bir şeyi əldə etmək üçün vasitə, üsul, yol. *Qələm silahımız, səngər sıramız;*

Yarasa düşməni basmış qaramız. M.Müşfiq. [Ovçu anasına:] İndi bu kitablardır mənim silahım, indi işıqsaçan bu silahla mən əbədi olaraq qaranlığa qarşı vuruşacağam. Ə.Məmmədخانلی. □ Silah oynatmaq – müharibə ilə hədələmək, qorxutmaq. Silaha sarılmaq – silahlanmaq, silaha əl atmaq. [Qoca:] Pars sarayında əsas təşkil edən yeddi əsil ailə nümayəndələri muğlara boyun əyməyərək silaha sarılıb Smerdisi devirdilər. Çəmənzəminli. Həqiqət qılıncla durur üz-üzə; Silaha sarılaq, ummayaq artıq; İlandan dostluq, qurddan aşnalıq. S.Vurğun. Soyuq silah – kəsici, ya batıcı silah (xəncər, qılnc, süngü və s.).

SİLAHDAR [ər. silah və fars. ...dar] b x silahdaşıyan.

SİLAHDAŞ is. Döyüş yoldaşı, mübarizə yoldaşı, birlikdə vuruşan adamlardan hər biri. *Sərkərdənin silahdaşları. // Hər hansı fəaliyyət sahəsində yoldaş, tərəfdar, arxadaş. [Məhbubə:] Təzə silahdaşımıza eşq olsun! – deyər, ucadan səsləndi. H.Seyidbəyli.*

SİLAHDAŞIYAN is. Orta əsrlərdə: rıtsarın silahlarına baxan, onları yanınca gəzdirən gənc əsgər. [Ovçular] *yan-yana durduqda, Don Kixot ilə onun silahdaşını Sanço kimi qərribə və gülünc görünürdülər. M.Rzaquluzadə.*

SİLAHXANA is. [ər. silah və fars.] Silah, hərbi sursat anbarı.

SİLAHQAYIRAN sif. və is. Cürbəcür silahlar qayıran usta, sənətkar.

SİLAHLANDIRILMA “Silahlandırılmaq” – dan f.is.

SİLAHLANDIRILMAQ məch. Silahla təchiz edilmək, yaraqlandırılmaq, əlinə silah verilmək.

SİLAHLANDIRMA “Silahlandırmaq” dan f.is.

SİLAHLANDIRMAQ f. 1. Silahla təchiz etmək, əlinə silah vermək.

2. Hər hansı bir iş üçün lazımı vasitələrlə təmin etmək. *Sənaye sahələrini müasir texnika ilə silahlandırmaq. // məc. Məlumat, birlik vermək, nəzəri cəhətdən hazırlamaq.*

SİLAHLANMA “Silahlanmaq” dan f.is.

SİLAHLANMAQ f. 1. Özünü silahla təmin etmək, özü üçün silah tədarük etmək, silahlı

hala gəlmək; yaraqlanmaq. [Kəndli Sultan ağaya:] *..Əgər bizə mərhəmət eyləsən və izin versən, bu saat atlara minib, silahlanıb karvanın qabağını kəsərik. C.Məmmədquluzadə. Onun mübarizə apardığı düşmən, təpəsindən dırnağına qədər silahlanmışdır. M.S.Ordubadı. Geyib əsgər paltarını, silahlandı qəhrəman. S.Vurğun.*

2. Hər hansı bir iş üçün lazımı vasitələr, materiallar və s. ilə özünü təmin etmək. *Neft sənayesi qabaqcıl texnika ilə silahlanmışdır. // məc. Hər hansı bir iş üçün lazım olan bilikləri, məlumatı və s. əldə etmək. Qabaqcıl nəzəriyyə ilə silahlanmaq.*

SİLAHLI sif. Silahlı olan, silah daşıyan, əlində, üstündə silah olan, silaha sarılmış. *Silahlı dəstə. – Ucqar stansiyalarda ..şuluqluq salan silahlı hərbiçilərə rast gəlmək olur. Ə.Əbülhəsən. // Hərbi əməliyyat, hərbi toqquşma, əldə silah ilə aparılan, icra edilən. Silahlı hücum. Silahlı üsyan. Silahlı mübarizə.*

SİLAHSIZ sif. və zərfl. 1. Silahlı olmayan. *..Düşmənin qabağına silahsız çıxmaq olmaz. C.Məmmədquluzadə. İndi Məhərrəm bu silahsız ordunun baş komandanı sayılırdı. H.Nəzərli. Silahsız çıxan yoxdur küçələrə; Gecə tövşüyüb gedir; Gecə gedir səhərə. R.Rza.*

2. Silahlı olmayan. *Silahsız mübarizə aparmaq.*

SİLAHSIZLANMA “Silahsızlanmaq” dan f.is.

SİLAHSIZLANMAQ f. 1. Silahını, ya silahlarını tökmək, silahsız olmaq. // Öz silahlarını məhv etmək, ya azaltmaq. // Yerləşdirilmiş silahları götürmək, silahlardan məhrum olmaq (hərbi istehkamlar, gəmilər və s. haqqında).

2. məc. Mübarizədən əl çəkmək, tabe olmaq, təslim olmaq.

SİLAHSIZLAŞDIRILMA “Silahsızlaşdırılmaq” dan f.is.

SİLAHSIZLAŞDIRILMAQ məch. Silahsız hala gətirilmək, silahları əlindən alınmaq.

SİLAHSIZLAŞDIRMA “Silahsızlaşdırmaq” dan f.is.

SİLAHSIZLAŞDIRMAQ f. Silahını əlindən almaq, silahsız etmək.

SİLƏ is. [ər.] 1. Qovuşma, əlaqə.

2. Bağ, rabitə.

3. Hədiyyə, mükafat. [Seyid Əzim Şirvaninin Sabirə yazdığı məktubdan] “Nuri-didəm Sabir! Qəzəlimin birinə yazdığın məlihi və şirin cavab çox xoşuma gəldi. Hazırda başqa bir şeyə gümanım olmadığından həmin kitabı *sənə silə göndərirəm...*” A.Səhhət.

SİLƏLƏMƏ “Silələmək”dən *f.is.*

SİLƏLƏMƏK *f.* Ağzına qədər doldurmaq. *Qabı silələmək.*

SİLƏCƏK *b ax silgi.*

SİLƏN *is.* [ing.] Paslanmayan polad, bürünc, fosforlu və ya beriliumlu tuncdan hazırlanmış nazik divarlı köndələn bürməli borucuq.

SİLGİ *is.* Silmək üçün yarar əsgə və s.; siləcək. *Çəkməsini silgi ilə silmək. Yazı taxtasının yanına silgi qoymaq.*

SİLİB-SÜPÜRMƏ “Silib-süpürmək”dən *f.is.*

SİLİB-SÜPÜRMƏK *f.* 1. Süpürgə, əsgə və s. ilə bir yeri silmək, süpürmək, təmizləmək. *Dükançıların bir çoxu öz dükanlarının qabağını silib-süpürürdü. P.Makulu. [Bəyim xala] gündə iki-üç yol həyatimizi silib-süpürür. İ.Hüseynov.*

2. *məc.* Özü ilə yığıb aparmaq, götürüb aparmaq, heç bir şey qoymamaq. [Xəlil:] *Zəlim qızı otaqları elə silib-süpürüb aparıbdır ki, kağız-kuğuzdan savayı bir şey qalmayıbdır. N.Vəzirov. [Yusif:] Əşi, birdən elə səl gəlir ki, az qalır Sultanbud meşəsini silib-süpürüb apara. B.Bayramov.*

SİLİKAT [lat. *sillex* (silicis) – çaxmaqdaşı] *miner.* 1. Tərkibində silisium oksidi birləşmələri olan mineralların adı.

2. Bu mineraldan qayrılmış məmulatın (şüşə, çini, sement, kərpic və s.) ümumi adı. *Şofer gündüz saat ikidə sement anbarından beş ton sement və silikat tozu alıb şərqə tərəf yola düşdü. M.Süleymanov.*

SİLİNDİR [yun. *kylindros* – diyirlədirəm]

1. *riyaz.* Qapalı silindrik səth və onu qət edən iki paralel müstəvidən düzələn həndəsi cism.

2. *tex.* Bu cism şəklində qurğu və ya maşın hissəsi. *Mühərrikin silindri. Porşenin silindri.*

3. Təpəsi hündür, kənarları (dövrəsi) bərk şlyapa. *Şoster, başına dövrəsi geniş qara atlaz silindr qoymuşdu. P.Makulu.*

SİLİNDİRİK *sif.* [yun.] Silindr kimi, silindrə oxşayan, silindr şəkilli. *Silindrik forma. Silindrik boru. – Hazırda ayrı-ayrı yataqlardan neft çıxarmaq üçün yer üzərindən müxtəlif mexaniki vasitələrlə silindrik neft quyuları qazıyırlar. M.Məmmədli.*

SİLİNDRİLİ *sif.* Başına silindr (3-cü mənada) qoymuş, başında silindr olan. *Bu küçənin .. başı sarıqlı axundları ilə başı silindrli ziyahıları .. bir müqəddərat dağıyırdılar. S.Hüseyn.*

SİLİNDİRŞƏKİLLİ *b ax silindrik.*

SİLİNMƏ “Silinmək”dən *f.is.*

SİLİNMƏK *məc.* 1. Yuyularaq, sürtülərək və ya silinərək təmizlənmək. *Stollar, pəncərələr silinmişdir. – Kitab şkaflının şüşələri tərtəmiz silinmişdi. Mir Cəlal.*

2. Pozulmaq, görünməz olmaq, silinib getmək, silinib yox olmaq. *Divarın naxışları silinib. Abidənin yazıları silinmişdir. – Bunlardan aşağı bir pəhləvan çəkilib, boğuşan şirlərə tamaşa edirdi. Yağmurdan şirlərin birinin quyruğu silinib yox olmuşdu. Çəmənzəminli.*

3. *qayıd.* Öz bədənini, əlini-üzünü və s.-ni silmək; qurulanmaq. *Xidmətçi əlində aftafələyə içəri girdi. Mərsiyəxan əllərini yuyub silindi. Çəmənzəminli. Bədən yaş dəsmalla yuxarıdan aşağıya doğru silinməlidir. “Səhər gimnastikası”.*

4. *məc.* Unudulmaq, yaddan çıxarılmaq; yox olmaq, silinib getmək, izi qalmamaq. [İskəndər:] *Ad-sanım dünyada bilinsin gərək! Fatehlər tarixdən silinsin gərək! A.Şaiq. Eşqin ürək yaxan hicrəti da var; Fəqət cəsus kimi gəzən qanunlar; Tarixdən silinib getdiyi zaman; Azad bir eşq ilə güləcəkdir insan. S.Vurğun. Yenə də Lətifə Tahirin təsvirindən silinib getmirdi. M.Hüseyn.*

5. *məc.* Çəkilmək, görünməz olmaq, yox olmaq. *Hər iki qızı daha da məlahətli göstərən xəfif təbəssümlər heç birinin üzündən silinmirdi. M.Hüseyn. Rəhimlinin qıyıq gözlərindən silinməyən (f.sif.) təbəssüm qızırtısı çəkilməyən, yumru, ətli, tüksüz sifətinə yaraşır verirdi. İ.Hüseynov.*

SİLİNMƏZ *sif.* 1. Silinə bilməyən, getməyən. *Silinməz ləkə.*

2. *məc.* Yaddan çıxmaz, unudulmaz, xatirdə qalan. *Silinməz iz. Silinməz xatirələr.*

– [Bu hadisə] .. *qəlbimdə elə silinməz nəqş bağlamışdır ki, sanki .. dünyanın vəqə olmuşdur*. S.S.Axundov. [Qəhrəman:] *O gözlərdə, o dodaqlarda silinməz, ümidli və səmimi bir təbəssüm dururdu*. H.Nəzərli.

SİLİSIUM [lat. silicium – çaxmaqdaşı] kim. Suxurların çoxunun tərkibində olan kimyəvi element.

SİLİST [rus. “следствие” sözündən] dan. İstintaq, dindirmə, sorğu-sual. [Hacı Qara:] *Onların qılınca-tüfəngi o qədər məni qorxutmur ki, silisti, apar-gətiri canıma vəlvələ salır*. M.F.Axundzadə. *Tahirzadə cibindəki son mənatı Məşədi İsmayla verib silistdən qurtarmış kimi sevincək və cəld məscid həyətidən çıxdı*. Mir Cəlal. □ **Silist etmək** – dindirmək, istintaq etmək, sorğu-sual etmək, sorğu-suala çəkmək. ..*Təəccüb budur ki, hamı silist edənə deyib ki, ..bəy tək olub, onun yoldaşı olmayıb*. N.Vəzirov. [Hacı Murad:] *İndi durub mənnən silist edəcəkdir*. S.S.Axundov.

SİLİSTÇİ is. [rus. “следователь” sözündən] dan. İstintaq aparan vəzifəli şəxs; müstəntiq. 1920-ci ilin noyabr ayında qəza milis idarəsindən Naxçıvan xalq silistçisinə .. *bir təliqə gəlmişdi*. E.Sultanov. *Çayxananın pil-ləkənini çıxan Məşinov dönüb Əlyara dedi: – Sən öl, yoldaş silistçi, telefonçu gülünü vurdu*. S.Rəhimov.

SİLK is. [ər.] 1. Feodalizm dövründəki sinfi münasibətlər əsasında meydana gələrək, varislik hüquq və vəzifələri qanunən möhkəmlənmis ictimai qrup, təbəqə. *İmtiyazlı silklər*.

2. Ümumiyyətlə, ictimai qrup, təbəqə, zümrə. *Çünki Kərbəlayı Səlim bir mömin .. adam idi. İstədi ki, oğlu molla olub üləmə silkinə daxil olsun*. M.F.Axundzadə. *..Gündə min dəfə Allaha şükür və səna eləyirəm ki, ana dillərini bilməyən və iş görməyən müsəlman müəllimlərinin silkindən çıxıb alim, qabil və çalışın qlasnilərə yoldaş oldum*. “Mol. Nəsr.” [Qocanın] *..qiyafəsindən hansı silkə mənsub olduğu belə sezilmirdi*. Cəmənzəminli.

SİLKƏLƏMƏ “Silkələmək”dən f.is. “TU”-da adi təyyarələrdə olduğundan daha sərbəst hərəkət etmək mümkündür. Burada kəskin silkələmə yoxdur. M.İbrahimov.

SİLKƏLƏMƏK f. 1. Təkan verərək, dərəcə bu tərəfdən–o tərəfə bərk tərpətmək, yerindən oynatmaq, sarsıtmaq. *Gənc sərt əlilə Bayramı silkələdi*. M.Hüseyn. *Arvad [Aydınnın] üstünə atılıb bərk silkələdi*. H.Seyidbəyli. // Meyvələri salmaq üçün ağacı bərk tərpətmək, əsdirmək. *Tut ağacını silkələmək*. // Bir şeyin üstündəki tozu, zibili və s.-ni təmizləmək üçün çırpmaq, bərk əsdirmək, silki təmizləmək. *Süfrəni silkələmək*. *Xalçanı silkələmək*. – *Pinəçi bir də Gülnazə baxıb fikrə getdi. Ayağa durub çirkli döşlüyünü silkələdi və: – Dalmca gəlın, – deyib, dükanın arxasına keçdi*. M.İbrahimov. [Böy] *çubuğun külünü silkələyərək dik-dik rəncbərin üzünə baxırdı*. Mir Cəlal.

2. Atıb-tutmaq, yırgalamaq. *Araba bizi yaman silkələdi*. – *Bir dəfə maşın nəyin isə üzərindən tullanaraq bizi bərk silkələdikdə dodaqlarım [leytenantın] kürəyinə toxundu*. İ.Əfəndiyev.

3. Oynatmaq, o tərəf–bu tərəfə əsdirmək, tərpətmək. *Seyid Səməd başını bir silkələdi: – Bilirsənmi, dadaş! Burada başqa bir sirr yoxdur*. Ə.Haqverdiyev. *Boz at qəşəng başını silkələyib səkdi*. Ə.Əbülhəsən.

SİLKƏLƏNMƏ “Silkələnmək”dən f.is.

SİLKƏLƏNMƏK 1. “Silkələnmək”dən məch.

2. *qayıd*. Atılıb–düşmək, yırgalanmaq, o tərəf–bu tərəfə tərpənmək. *Maşının üstündə bir qız dayanmışdı, hey o yan–bu yana silkələnirdi*. M.İbrahimov. *Arabanın təkəri yolun çıxur yerinə düşdükdə araba bərk silkələndi*. Ə.Vəliyev. *Maşında adam az olduğundan .. silkələnir(di)*. Ə.Əbülhəsən.

SİLKƏMƏ “Silkəmək”dən f.is.

SİLKƏMƏK f. Çırpmaq, silkələmək. *Kan-kan Qeybəli ayağa qalxıb, ətəyini silkədi, öz pəncə kərpici evinə tərəf yönəldi*. S.Rəhimov. // Silkələyib, əsdirib yerə salmaq. *Sizin kimi, kal meyvəni ağacdən silkəyib yerə tökmürük!* A.Şaiq.

SİLKİN MƏK “Silkinmək”dən f.is.

SİLKİN MƏK 1. *qayıd*. Silkənərək üstündəki tozu–torpağı və s.-ni düşürmək. [Səfər kişi] *divarın dalına çəkilib silkinər, ətləklərini çırpıb tez qaçardı*. Mir Cəlal.

2. Bütün bədəninin cəld hərəkəti ilə üstündəki şeydən azad olmağa çalışmaq; çırpınmaq. *İslanmış qoyun, üşüyən at silkinər.* (Məsəl). *Sonatək silkinib gərdən çəkəndə; Bənzəvir-sən quya, qaza, Müşkünəz! Aşıq Ələsgər.*

3. *məc.* Hərəkətə gəlmək, ayılmaq (adətən köməkçi feillərlə). *Silkinib çıxmasa qadın mətbəxdən; Nə azad ana var, nə azad Vətən!* S.Vurğun. *Silkin, qoy dağılsın başının üstdən; Sənə gün verməyən qara buludlar.* S.Rüstəm.

SİLMƏ “Silkmək”dən *f.is.*

SİLMƏK *f.* 1. Bir şeyi, üstündəki tozu, xırda şeyləri düşürmək üçün əsdirmək, çırpmaq. *Palazı silmək. Üst-başını silmək.* – *Qurban .. durdu ayağa və atəklərinin gəcini silkib başmaqlarını geydi və yavaş-yavaş üz qoydu getməyə.* C.Məmmədquluzadə. [Alo] *iki əl səpdikdən sonra çuxasının ətəyini sil-kərək gəlib, cütün dəstəyindən yapışdı.* S.Rəhimov.

2. Silkələmək. *Cənnət xanım.. başını silkib elə qışqırdı ki, üstündən pudra ələndi.* Mir Cəlal. *Bu zaman Natiq çiyinlərini silkib abanı minbərin üstünə saldı.* P.Makulu.

SİLL *is.* [ər.] *köhn.* Vərəm. [Ələkbər:] *Hər kim bu arvadın üzünə baxsa, sill azarına düş-şər.* N.Vəzirov. [Hacı Murad:] *Malı, dövləti çox, özünün də sill azarı var.* S.S.Axundov.

SİLLABİK *sif.* [yun. syllabikos] *ədəb.* Heca vəzninə əsaslanan, heca vəznində yazılmış. *Sillabik şeir.*

SİLLƏ *is.* Açıq əllə, əl ayası ilə üzə vurulan zərbə. *Sillə ilişdirmək.* – [Məşədi İbad:] *Rəhmətlik Pərizadə günlərin bir günü bir sillə çəkdim ki, bir dişi sındı.* Ü.Hacıbəyov. *Nəzarətçi söyüş söydü və sağında dayanmış növbətinin qırmızı yanağına əlinin tərsilə ağır bir sillə vurdu.* M.Hüseyn.

SİLLƏLƏMƏ “Sillələmək”dən *f.is.*

SİLLƏLƏMƏK *f.* Sillə vurmaq. *Gül naz yerindən sıçrayıb durdu, mübaşir Məmmədi sillələdi.* M.İbrahimov.

SİLLƏLƏNMƏ “Sillələnmək”dən *f.is.*

SİLLƏLƏNMƏK *məc.* Sillə vurulmaq.

SİLMƏ “Silkmək”dən *f.is.*

SİLMƏK *f.* 1. Dəsmal və s. ilə qurulamaq. *Əl-üzünü silmək. Bədəni silmək.* – [Tahir] *yaylıqla Alının yanaqlarını və alını silib təmizlədi.* M.Hüseyn. *Nərgiz hər tərəfdən üstünə*

yağan suallara cavab vermədən əvvəl qolu ilə gözünü sildi, başına yığılmış adamların üzünə baxdı. Ə.Məmmədخانlı. // *Əsgə və başqa bir şeylə silib çirkini və s.-ni təmizləmək.* ..*Uşağın əlindəki taqalaq çörəklərin hərdən biri düşürdü yerə, arvad qaldırıb, tozunu silib verirdi uşağa.* C.Məmmədquluzadə. *Tüfənglərimizi silib təmizlədikdən sonra əl-üzümüzü yuyub otağa keçdik.* M.Rzaquluzadə.

2. Pozmaq, üstündən xətt çəkmək, çıxarmaq. *Siyahıdan silmək. Dəftərdən adını silmək.* – *Elə ki müəllimin adını sildilər, sədr dedi: – Adam verin, kandidat qoyaq.* Mir Cəlal.

3. *məc.* Unutmaq, xatirindən çıxartmaq. *O ilin yay tətilini bitirərək şəhərə qayıdıb işlərimə başlayınca Ceyranı tamamilə xatirindən şildim.* S.Hüseyn.

SİLOS [isp. silo] Xırda-xırda doğranmış yem bitkilərini xüsusi yerlərdə (quyularda, xəndəklərdə və s.-də) qıçqırtma yolu ilə alınan şirəli heyvan yemi. *Silos basdırmaq. Silos doğramaq. Qarğıdalı silosu.* – [Gülsənəm:] [İmran] *bildir o qədər silos basdırmışdı ki, indiyə də qalıb.* M.Hüseyn. *Quru ot, yonca, çuğundur, silos inəklərin xoşladığı yemdir.* Ə.Vəliyev.

SİLOSDOĞRAYAN *is.* Silos hazırlamaq üçün yem bitkilərini doğrayıb xırdalayan maşın. // *Sif.* mənasında. *Silosdoğrayan maşın.*

SİLOSLAMA 1. “Siloslamaq”dan *f.is.*

2. Yem bitkilərinin qıçqırtma yolu ilə hazırlanması və saxlanması üsulu; silos hazırlama. *Siloslama yolu ilə bir sıra yabanı otları (qamış, dəvətikani, biyan və s.) qiymətli yemə çevirmək mümkündür.*

SİLOSLAMAQ *f.* Silos etmək, silosa çevirmək, silos halına salmaq. *Qarğıdalını siloslamaq.*

SİLSİLƏ *is.* [ər.] 1. Keçmişdə qadınların başlarına taxdıqları bir-birinə keçirilmiş halqalar, pələklər şəklində bəzək, zəncirə. *Bir də görərdin ki, dövlətli qadın .. başına qızıl cütquqabağını bağladı. Onun üstündən cərgə gül, qızıl silsiləsini, həmailini bağladı..* H.Sarabski. // Zəncir.

2. Bir-birinə bitişərək sıra təşkil edən şey. *Dağ silsiləsi.* – *Silsilə dağlarından axan sel-lərin; Doğma bir oğluyam, doğma şairi.* A.Şaiq. *Silsilə dağlartək durub yan-yana;*

Bakının bəzəyi neft buruqları. S.Rüstəm. Bir azdan .. silsilə ilə görünən qum təpələri .. işığa qərq oldu. S.Rəhman. // Sıra dağlar. Dağ silsiləsi. – Uzanan dik qayalar, silsilələr; Qara yellər ora dörd yandan əsər. S.Vurğun. □ Silsilə kimi – sıra ilə, bir-birinin yanında, zəncir kimi. Klavişlərin silsilə kimi düzülmüş bütün cərgəsinə klaviatura deyilir. Ə.Bədəlbəyli.

3. Şəcərə, nəsil. Üçüncü otağın divarlarında İranın sair silsilədən olan padşahlarının təmsali nəqş olunmuşdu. M.F.Axundzadə. [Mehrəli bəy:] Ədil bəy, mənim silsiləmdə .. mehtər olmuş şəxs yoxdur. S.S.Axundov. Nəslimizin qırılmaz silsiləsi onun qoynunda qüvvət alıb gələcəyə yol açmışdır – o, ədəbi və yaradıcı bir anadır. Ə.Məmmədخانli. // Zümrə, təbəqə.

4. məc. Bir şeyin ardıcıl sırası. Xəlqilik böyük sənətkarın [C.Məmmədquluzadənin] xüsusən əsərlərinin surətlər silsiləsinə öz damğasını basmış, qabarıq və parlaq çıxmasına kömək etmişdir. M.İbrahimov. İndi o, fikir silsiləsinin qırıldığını gördü. Ə.Əbülhəsən. // Seriya. Tənqidçinin jurnalda dərc etdiyi silsilə məqalələri.

SİLSİLƏCÜNBAN is. [ər. silsilə və fars. cünban] zar., köhn. Bir məclisi idarə edən, bir dəstənin irəlidi gedəni; başçı. [Naşadın atası] ..məhərrəmlikdə məhəllə məscidində “silsiləcünban” olmuşdu. Ə.Hüseyn. Əhvalat vəqə olur məsciddə, camaat oturub sinələri açıq, .. silsiləcünban hacılara çay verir. M.Əliyev.

SİLSİLƏLİ sif. Silsilə şəklində, silsiləyə oxşar, zəncirvari.

SİLSİLƏVİ sif. [ər.] Arasikəsilmədən davam edən, fasiləsiz, arasikəsilməz. *Silsiləvi reflekslər.*

SİL-SÜPÜR is. Bir yeri silib-süpürüb təmizləmə; yığışdırma. *Evin sil-süpürü qurtardı. □ Sil-süpür eləmək – yığib-yığışdırmaq, qaydaya salmaq, təmizləmək. Həyəti sil-süpür eləmək.*

SİLÜÉT [fr. silhouette] Kölgə; kölgə kimi görünən hər hansı bir şey; uzaqda, qaranlıqda, dumanda görünən şeyin çevrələri. *Onlar sakit və oğrun addımlarla asta-asta yeriylə,*

qabaqda siluet kimi görünən ağ evin yanından sola döndülər. M.Hüseyn.

SİLVİ is. Silvilər fəsiləsindən quş cinsi.

SİM¹ is. 1. Simli musiqi alətlərinə çəkilən və tərpəndikdə səslər verən elastiki tel (metaldan, bağırsaqdan və s.-dən). *Tara sim çəkmək. Ağ sim. Kök sim. – Səba oturdu, kamançanın simlərini düzəltməyə başladı. M.S.Ordubadi. Tarçı tarını kökləyir, kamançaçı simləri düzəldir, nəğmə-neyləyi göy qayalardan əksədə verirdi. S.Rəhimov.*

2. tex. Mətil, tel. *Telefon simləri kəsilmədi. M.S.Ordubadi. Mürşəlin göstərişilə parkın dörd tərəfinə elektrik simləri çəkilmiş və əlvan lampalar düzülmüşdü. Ə.Sadiq.*

SİM² is. [fars.] Yaranın iltihablanması nəticəsində mikrobların qana keçməsi. □ **Sim eləmək** – b a x **simləmək²**. İndi Kərbəlayının başı sim ələyib, yatır və hərdən şişmiş gözlərini açıb arvada deyir.. Çəmənzəminli. *Yara işləyib sim eləmiş, iki ay [sarıqlı molanı] ibadətə qoymuşdu. Mir Cəlil.*

SİMA is. [ər.] 1. Üz, sifət, bəniz. *Gözəl sima. Solğun sima. Uşağın siması. – Aşiq olum simasına, boyuna; Hayıf ki, kamaldə dərin görmədim. Aşiq Ələsgər. [Kərim babanın] hərəkətindən və simasından gəncliyində çox igid və qoçaq olduğu anlaşıldı. A.Şaiq. □ Mənavi sima – bir şəxsin daxili aləmi, daxili keyfiyyətlərinin məcmusu. // Surət, sifət. [Qazı Xudayar bəy:] Rəfiqim, mən şəxsin simasından bilirəm ki, bu nə tövr adamdı. C.Məmmədquluzadə. Bəli, çox fitnələr baş verər, inan; Mələk simasına girəndə iblis. M.Rahim.*

2. məc. Xarici görünüş, bir şeyi səciyyə-ləndirən əlamətlərin məcmusu. *Bakının siması gündən-günə dəyişir. – Biz kəndlərimizin simasının bu cür kökündən dəyişilməsinə sevinirik. Ə.Sadiq.*

3. Sənətkarın öz əsərində yaratdığı tip.

4. Şəxsiyyət, şəxs. *Öz musiqi və sənəti ilə, özünün dilruba səsilə minlərin şadlığına səbəb olan bu tarixi sima ömründə kədərən başqa bir mükafat qazana bilmədi. M.S.Ordubadi. Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan klassik yazıçıları içərisində görkəmli və böyük simalardan biridir. M.İbrahimov.*

SİMASIZ *sif.* Siması olmayan, şəxsiyyəti olmayan, özünə məxsus sifətləri olmayan, fərdi xasiyyətləri olmayan, şəxsiyyətsiz. *Nə zaman dünyadan silinəcəkdir; Simasız adamlar, yaltaq adamlar.* M.Rahim.

SİMASIZLAŞDIRMA “Simasızlaşdırmaq” – dan *f.is.*

SİMASIZLAŞDIRMAQ *f.* 1. Simasını, fərdi xüsusiyyətlərini, şəxsiyyətini itirməsinə səbəb olmaq. *Həyat Yarməmmədi əzib qorxuzmuş, simasızlaşdırmışdı.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Məsuliyyətsizlik yaratmaq, iş üçün şəxsi məsuliyyət olmadığı bir şərait yaratmaq. *Rəhbərliyi simasızlaşdırmaq.*

SİMASIZLAŞMA “Simasızlaşmaq” dan *f.is.*

SİMASIZLAŞMAQ *f.* Simasını itirmək, özünə məxsus keyfiyyətlərini, xüsusiyyətlərini itirmək; şəxsiyyətsizləşmək.

SİMASIZLIQ *is.* 1. Siması olmama; fərdi xüsusiyyətlərdən, keyfiyyətlərdən məhrumluq; şəxsiyyətsizlik. *Simasızlıq, yüz il ömür sürsən də sən; Alqış səsi eşitməzsən birçə kərə.* S.Vurğun. *Simasızlıq* [Yarməmmədin] *qalxanı idi.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Tapşırılan iş, mexanizm, alət və s. üçün adamların şəxsən məsuliyyət daşımasına imkan yaradan hal, iş şəraiti. *İşdə simasızlıqla mübarizə. Simasızlığı aradan qaldırmaq.*

SİMFONİK [*yun.* symphonos – ahəngdar] *sif. mus.* 1. Simfoniya musiqi forması ilə bağlı olan. *Mövzunun simfonik işlənməsi. Simfonik muğam.*

2. Nəfəsli, zərbli, simli ansamblın ifası üçün yazılmış; bu cür ifa ilə bağlı olan. *Simfonik musiqi. Simfonik etüdlər. Simfonik konsert.* – İndi bizim dünyada şöhrət qazanmış simfonik əsərlərimiz, romanslarımız, mahnılarımız vardır. İ.Əfəndiyev.

♦ **Simfonik orkestr** – üç qrup simli, zərbli və nəfəsli musiqi alətini birləşdirən musiqi ansamblı. *Lakin bunun dalınca simfonik orkestr orta səviyyəli bir süita çalanda* [Yavər] *başını buladı.* M.İbrahimov. 1938-ci ildə Moskvada keçirilən Azərbaycan incəsənəti günlüyündə bu orkestr “Arşın mal alan” musiqili komediyasında simfonik orkestri əvəz etdi. Ə.Bədəlbəyli.

SİMFONİST [*yun.*] Simfonik əsərlər yaradan bəstəkar, simfoniya müəllifi.

SİMFONİYA [*yun.* symphonia – ahəngdar] Orkestr üçün yazılmış bir-birindən sürət və ahənginə görə fərqlənən, adətən 3–4 hissəli böyük musiqi əsəri. *Bu gün çaldığı əsər* [Səbinin] *“Azad insan” simfoniyası idi.* M.Hüseyn. *Bax! Hər yandan səs gəlir; Simfoniya-lar yüksəlir.* M.Dilbazi. // *məc.* Çoxlu müxtəlif səslərin, rənglərin, tonların ahəngi, ahəngdar birliyi. *Sanki simfoniya-dır bu gözəl ahəng; Nəçə sim üstündə o qurulmuşdur.* S.Vurğun. *..[Ağbulaq meşələrinə] toplanıb gələn sayızsız-hesabsız bülbüllərin ahəngdar nəğmələri bir simfoniyanı təşkil edirdi.* S.Rəhimov.

SİMFONİZM [*yun.*] Simfoniya sənətkarlığı, simfoniya üslubu. *..“Yeddi gözəl” balətinin musiqisi simfonizm əzəmətinin yaratdığı vüsətə malik və emosional cəhətcə dolğun məzmunlu böyük bir ilham məhsuludur.* Ə.Bədəlbəyli.

SİMİC *sif.* Xəsis, bərk. *Simic adam. Simic (z.) olmaq.*

SİMİCLƏSMƏ “Simicləşmək” dan *f.is.*

SİMİCLƏSMƏK *f.* Simic olmaq, xəsis olmaq.

SİMİCLİK *is.* Xəsislik. [Faytonçu:] *Sənin pulunun sayı-hesabı yoxdur; belə simiclik nəyə lazımdır? Ə.Haqqverdiyev.* [Rüstəm:] *Qoy dost-aşna da deməsin ki, Rüstəm kişi simiclik elədi, malına qıymadı.* M.İbrahimov.

SİMİN *sif.* [*fars.*] köhn. 1. Gümüşdən qayrılmış, düzəldilmiş.

2. Gümüşü.

SİMLƏMƏ¹ “Simləmək¹” dan *f.is.*

SİMLƏMƏ² “Simləmək²” dan *f.is.*

SİMLƏMƏK¹ *f.* Sim çəkmək (musiqi alətinə). *Tarı, kamançanı simləmək.*

SİMLƏMƏK² *f.* Yaranın iltihabı nəticəsində qana keçmək (mikrob). [Allahqulu:] *Güllə içəridə qalıb simləyər.* Ə.Əbülbəsen.

SİMLİ *sif.* Simi olan, sim salınmış. *Simli saz. Simli tar.* – *Tar, məlum olduğu kimi, Əsədovlu Mirzə Sadıqadək yalnız beş simli bir musiqi aləti idi.* Ə.Bədəlbəyli. // Simlərlə çalınan, simlərlə səsləndirilən. *Simli çalğı alətləri. Simli orkestr.*

SİMENTAL *is.* [*fr.*] İribuynuzlu mal-qara cinsi.

SİMMETRİK *sif.* [yun.] Simmetriyası olan, simmetriya qanununa görə qurulmuş; mütənasib. *Simmetrik planlaşdırma. Şəkilləri divardan simmetrik (z.) asmaq. Şeylərin simmetrik düzlüyü.* – *Xalının üstündə simmetrik düzülmüş altı yumşaq kreslo vardı. M.İbrahimov.*

SİMMETRİKLİK *is.* Simmetrik şeyin halı; bir şeydə simmetriya olması; mütənasiblik.

SİMMETRİYA *is.* [yun. symmetria] Bütöv bir şeyin hissələrinin mərkəzə, ortaya görə uyğun, mütənasib düzlüyü, yerləşməsi; düzlüşcə uyğunluq, mütənasiblik. *Həndəsi cisimlərin simmetriyası. İnsan bədəni hissələrinin simmetriyası.*

SİMPATIYA [yun. sympathia – rəğbət] Bir adama və ya bir şeyə qarşı rəğbət, meyil, cazibə.

SİMPLEKS *is.* [lat.] Kombinator topologiyanın əsas anlayışlarından biri.

SİMPÓZIUM [lat. simposium, əslə yun. kef məclisi] Hər hansı bir xüsusi elmi məsələyə dair bəzi, o cümlədən beynəlxalq müşavirələrin adı. *Tarix məsələlərinə həsr olunmuş simpozium. Astronavtika üzrə beynəlxalq simpozium.*

SİMPТОМ *is.* [yun.] Hər hansı bir şeyin, hadisənin əlamətləri.

SİMSAR *sif.* [fars.] 1. Yaxın, daha yaxın. 2. Gümüş rəngli, gümüşü.

SİMURQ *is.* [fars.] Qədim İran əsatinə görə guya Qaf (Elbrus) dağında yaşayan böyük bir quş. *Qaf dağıdır bura, quşlar soltanı; Ancaq simurqlar qonan qayanı; Kim çulğayı qalın qara dumanlar. A.Səhhət. Hər cahangir bir dəfə dırmandı Qaf dağına; Bir çoxları qurşandı simurqun sorağına. Ə.Cavad.*

SİMVOL [yun. symbolon] Hər hansı bir anlayışın, ideyanın şərti əlamətini ifadə edən işarə; rəmz. *Göyərçin sühl simvoludur. Gənclik cəsarət simvoludur. – Gözəl Əlhəmra sayraqları, həqiqət və mərdlik simvolu olan Madrid tar-mar edilərkən .. başəriyyət Münhen oyununun şahidi oldu. M.İbrahimov. Sevil Gülüşün köməyilə əsarətin simvolu olan çadranı Balaşın üzünə çırpıb evdən çıxır. M.Arif. // ədəb. Hər hansı fikri, duyğunu, hissiyyatı ifadə edən bədii obraz. *Sevgi simvolu. Xalq**

qüdrətinin simvolu. Qəhrəmanlıq simvolu. // xüs. Hər hansı bir elmdə qəbul olunmuş kəmiyyətin şərti işarəsi, rəmzi. Kimyəvi elementlərin simvolu. Kristalloqrafiya simvolları.

SİMVOLİK *sif.* [yun.] Simvoldan ibarət olan, bir şeyin rəmzi olan, hər hansı bir şeyi simvollarla ifadə edən; rəmzi. *Simvolik təsvir. Simvolik rəsm.*

SİMVOLİKA [fr. symbolon–dan] 1. Fikir-ləri, məfhum və ya hissələri şərti işarələr (simvollar) vasitəsilə ifadə etmə.

2. *top.* Simvollar; hər hansı simvolların məcmusu.

SİMVOLİST [yun.] Simvolizm tərəfdarı.

SİMVOLİZM [fr. symbolisme, əslə yun.] XIX əsrin axırlarında və XX əsrin əvvəllərində incəsənət və ədəbiyyatda burjuazadəgən əhvali-ruhiyyəsini ifadə edən cərəyan (simvolizm tərəfdarları öz fikirlərini eyhamlarla, kinayə və işarələrlə ifadə edir, siyasətə qarışmamağı və “sənət sənət üçündür” şüarını təbliğ edirdilər).

SİN [ər.] Ərəb əlifbasında (س) hərfinin adı.

SİNAQOQ *is.* [yun.] 1. Yəhudi məbədi.

2. Yəhudilərin ibadət etdikləri yer.

SİNC [fars.] İki metallik (mis) diskdən ibarət olub, bir-birinə vurduqda spesifik səs çıxaran musiqi aləti. [Xortdan:] *Qədim zamanda gün çıxanda onu şeypur, təbil və sinc ilə istiqbal edirdilər. Ə.Haqverdiyev. [Harun:] Çalınsın təbil, sinc, qoşun rəqs etsin. Ü.Hacıbəyov. Sinclərin amansız cingiltisi, təbillərin müdhiş gumbultusu göyə yüksəlir. Ə.Məmmədcanlı.*

SİNCAB *is.* [fars.] *zool.* Ağaclarda yaşayan və açıq-kül rəngində qiymətli xəzi olan gəmirici kiçik heyvan. // Bu heyvanın dərisindən tikilmiş kürk.

SİNCÇİ *is.* Sinc çalan.

SİNDİKALİST [yun.] Sindikalizm tərəfdarı.

SİNDİKALİZM [fr. syndicalisme] XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində fəhlə hərəkatında ortaya çıxmış xırda burjuaz cərəyanı; bu cərəyan tərəfdarları proletariyatın sinfi mübarizəsini və proletar dövlətin yaradılması zəruriyyətini inkar edirdilər.

SİNDİKÁT [fr. syndicat] 1. Kapitalist ölkələrində: satış bazarlarına hakim olmaq və ifrat qazanc götürmək üçün sahibkarların inhisarçı birləşmə formalarından biri.

2. Fransada və bəzi burjuva ölkələrində həmkarlar ittifaqlarının adı.

SİNDİKATLAŞDIRMA “Sindikatləşdirmə” dan f. is.

SİNDİKATLAŞDIRMAQ f. Sindikatlər şəklində birləşdirmək. *Mədən və metallurgiya sənayesini sindikatləşdirməq.*

SİNDİRMƏK f. məh. 1. Öymək.

2. Kimsəə, nəyəə əyilməyə, tanınmağa məcbur etmək.

SİNDRÓM is. [yun.] Hər hansı xəstəliyin səciyyəvi əlamətləri.

SİNEKDOXA is. [yun.] Əks mənalı sözlər işlətməkdən ibarət olan stilistik üsul.

SİNEL is. [fr.] Qotaz, saçaq qayırmaq üçün məxmər qaytan.

SİNƏ is. [fars.] 1. Döş, köks. [Müəllim] *Tellinin nəfəs aldıqca qalxıb-enən sinəsinə baxırdı. S.Hüseyn. Qız başını sinəsinə endirdi. M.Hüseyn. // Bədənin, ciyərlərin və ürəyin yerləşdiyi həmin nəhiyəsi; döş qəfəsi.*

2. Yamac. *Dağların sinəsindən axıb gələn bulaqlar və xırda çaylar isə birləşərək daha güclü və iri çaylara çevrilir. M.İbrahimov. Budur, dikbaşlı dağlar; Sinəsi daşlı dağlar; Yerli-dibli sökülür. M.Müşfiq.*

3. məc. Ürək, qəlb mənasında. *Sinəm yanır. Sinəsində məhəbbəti olmaq. – Aləm bilir, çoxdur sinəmdə dərdim; Doqquz ay qoynumda oğul bəslədim. “Aşıq Qərib”. Varımdı sinədə dərdü qəmi-nihan, ölürəm; Fəda olum sənə, gəl eylə imtahan, ölürəm. X.Natəvan.*

4. **Sinəsindən** şəklində – özündən. *Bundan sonra görüm kim cürət edib dilinə gətirə biləcək ki, belə iş yoxdur, bu əhvalatı dərviş öz sinəsindən icad edib. N.Vəzirov.*

♦ **Sinə görmək** – özünü qorxmadan qabağa verərək, mərdcəsinə qorumaq, müqavimət göstərmək; köks görmək. *O hər cövrə, cəfaya sinə gərdi, dayandı; Yanmadı tək həyatda, öləndə də o yandı! B.Vahabzadə. Sinə vermək – bax sinə görmək. Sinə vurmaq – məhərrəm ayında yas əlaməti olaraq əlləri ilə öz sinələrinə vurma mərasimi. [Uşaqlar]*

sıra ilə oturub, avaz ilə .. mərsiyə deyər, sinə vurardılar. H.Sarabski. [Fərəc:] Mən danışdıqca, ərz olsun, gərək siz də ağlayasınız və sinə vurasınız. Qantəmir. Sinəsinə dağ çəkmək – bax ürəyinə dağ çəkmək (“ürək”də). [Əbdül:] [Saranın] ölümü mənim sinəmə dağ çəkdi. C.Cabbarlı. Rübabə bu rəftarı ilə Gəldiyevin sinəsinə sanki bir dağ çəkdi. Mir Cəlal. Mən tez endim atımdan, əyildim ona sarı; Sinəmə dağ çəkirdi həzin pıçıltıları. B.Vahabzadə. Sinəsinə sərin su səpmək – bax ürəyinə buzlu su səpmək (“ürək”də). Nisə xalanın sinəsinə sərin su səpdilər. Mir Cəlal. Sinəsinə yatmaq (düşmək) – bax ürəyinə yatmaq (“ürək”də). Dəmirin hərəkətləri, həzircavablığı Sevdin kişinin sinəsinə yatırdı. Ə.Vəliyev. Sinəsini qabağa (irəli) vermək (sipər etmək) – bax sinə görmək. [Rüstəm Qızıyətərə:] Nə deyəcəksən, həm manqabaş-qızsın, həm də fəal, sinəni ver qabağa, katibi oturt yerində. M.İbrahimov. Cəngavərlər sinələrini sipər edib, ağ gün uğrunda ölüm-dirim döyüşlərinə atılırlar. S.Rəhimov.

SİNƏBƏND is. [fars.] 1. Zinət üçün qadınların döşlərinə taxdıqları qızıl və ya gümüş bəzək, sancaq və s.

2. Yəhəri saxlamaq üçün atın boynundan döşünə doğru çəkilən qayış. *Ağ at gəlir enişdən; Sinəbəndi gümüşdən; Bizə də qismət olsun; Heybədəki yemişdən. (Bayatı).*

SİNƏBƏNDLİ sif. Sinəbənd taxmış. *Sinəbəndli qız.*

SİNƏDƏFTƏR sif. və is. [fars. sinə və ər. dəftər] Yaddaşı, hafizəsi möhkəm olan; çox bilən, ürəyində çox sözü olan, həzircavab. [Mürşel:] *Dədə, deyirlər Turaxıda sinədəftər kişilər olub. Ə.Vəliyev. [Aşıq Valehin] gəncəliyi gözəllərin həsrəti ilə yannmış, sinədəftəri qapanmış, səsinəki şux təranələr susmuşdu. Ə.Məmmədcanlı. // Hafizə, yaddaş. Çox şairlərin aşarı [Mirzə Səfərin] sinədəftərində səbt olunmuşdu. Şeyrlər oxuyardı və oxuyandan sonra da onları əyri-üyrü rus dilinə tərcümə edərdi. Ə.Haqverdiyev.*

SİNƏDƏN bax **döşdən**. *Sinədən demək, oxumaq. – O gündən camaatın içində yayıldı ki, Ələsgərə vergi verilib; sazı götürüb sinədən deyir. “Aşıq Ələsgər”.*

SİNƏDOLUSU 1. *zərf* Dərindən, köks dolusu. [Tahirzadə] *sərbəst sinədolusu nəfəs alaraq yoluna davam etdi*. Mir Cəlal. *Aydın .. sinədolusu rahat nəfəs aldı*. H.Seyidbəyli.

2. **Bax ürək dolusu**. *Belə gündə adamlar könüldolusu məhəbbət, sinədolusu iftixar hissi ilə bayram təntənəsinə gəlirlər*. R.Rza.

SİNƏGİR [fars.] **bax astma**.

SİNƏK *is.* Milçək, çibin.

◊ Sinək vızılıtsı qədər – əsla, qətiyyə, zərər qədər. *Bu sözün Kərim babaya bir sinək vızılıtsı qədər təsiri olmadı*. A.Şaiq.

SİNƏKQAPAN *is. zool.* Milçəkəyən quş.

SİNİF *sif.* Müəyyən bir sinfə, onun ideologiyasına xas olan, bu və ya başqa sinfin mənafeyindən irəli gələn, doğan. *Sinfi mübarizə. Sinfi ziddiyyətlər. Sinfi baxımdan*.

SİNXRÓN *sif.* [yun.] 1. *xüs.* Sinxronizmi ilə fərqlənən; eyni zamanda, bir vaxtda olan, baş verən. *Motorun sinxron fırlanması. Kinokadrın sinxron çəkilməsi (eyni zamanda şəkil çəkməklə bərabər səsin yazılması). Sinxron tərcümə (danışanın sözlərini, o danışdıqca eyni zamanda tərcümə etmə).*

2. *tex.* Sinxronizm prinsipi tətbiqinə əsaslanan. *Sinxron mühərrik. Sinxron motorlar. Sinxron kino çəkilişi.*

SİNXRÓNİK *sif.* [yun.] Eyni zamanda, bir vaxtda olmasını göstərən, ifadə edən; eyni zamanda, bir vaxtda olan, davam edən, baş verən.

SİNXRÓNİYA [yun.] 1. **Bax sinxronizm**.

2. *dilç.* Hər hansı tarixi bir dövrdə bu və ya başqa dil elementlərinin eyni zamanda mövcud və bir-birindən asılı olması.

SİNXRÓNİZM [yun. synchronismos] *kit.* İki və ya bir neçə hadisənin və ya prosesin eynilə bir vaxtda, eyni zamanda olması.

SİNXRÓNLUQ *is. bax sinxronizm*.

SİNİ *is.* Misdən, bürüncdən və s.-dən qayrılmış böyük, dəyirmi, dayaz qab. *Çörəyi siniyə qoymaq. Siniyə plov çəkmək. Şamları sininin ətrafına düzmək*. – [Kərbəlayı Cəfər] *..naəlac qalıb getdi, süfrəni açdı ortalığa, bir az quru çörək doğradı siniyə..* C.Məmməd-quluzadə. *Hənifə qazanı içəri gətirib yerə qoydu, atəylə sininin üstünə tökülmüş külli sildi*. İ.Hüseynov.

SİNİF *is.* [ər.] 1. Elmi və digər təsnifatda: a) *biol.* bitki və heyvanların təsnifatında böyük bölmələrdən (şöbələrdən) biri. *Sudaquruda yaşayanlar sinfi. Məməlilər sinfi. İki-ləpəli bitkilər sinfi.* – *Zooloji təsnifata görə bal və ya ev arısı buğumayaqlılar tipinin cücülər sinfindən, pərdəqanadlılar dəstəsinə daxil olan arılar fəsiləsinin bal verən arılar cinsindəndir*. R.İbrahimov; b) *mənt.* müəyyən keyfiyyətə, xüsusiyyətə malik olan eynicinsli şeylərin məcmusu.

2. Dərəcə, bölgü. // Gəmilərin, vaqonların, paroxodların və s.-nin quruluş tipindən və təchizatından asılı olaraq bölgü dərəcəsi.

3. İctimai təbəqə, zümrə. *Çexov müxtəsər və qısaca hekayələrdə rus millətinin hər bir sinfinə dair əhvalat yazıb*. F.Köçərli. *İki şey lazım olur: ya gərək sən elə bir zat olasan ki, bu söz sənə deylsin, ya budur ki, sən hamın sözü deyən sinifdən olasan*. Qantəmir. *Mən əzilən bir sinfin hayqıran; Haqq bağırın sədasından yarandım*. M.Müşfiq.

4. İbtidai və orta məktəb şagirdlərinin, oxuduqları dərslərinə uyğun olaraq bölgüsü. *İkinci sinif şagirdi.* – *Mirzə Səfərin iki oğlu ədliyyə məktəbinin beşinci sinfində oxuyurdular*. Ə.Haqverdiyev. *Aşağı siniflərdə birinci dərslərim pis keçmədi*. A.Şaiq. // *Musiqi və rəssamlıq məktəblərində müəyyən müəllimin rəhbərliyi altında məşğələ və ya müəyyən fənn keçən şagirdlər qrupu. Royal sinfi. Heykəltəraşlıq sinfi.* // Məktəbdə dərslə keçilən otaq. *Sinif qapıları açılır birdən; Çıxır həyəcanla bir-bir uşaqlar*. N.Rəfibəyli. *Bir canlanma, bir şənlik var; Geniş sinif otağında*. M.Dilbazi.

SİNİFDAS *is.* 1. Eyni ictimai sinfə mənsub olanlardan hər biri, eyni sinifdən olan adam.

2. Bir sinifdə oxuyanlardan hər biri.

SİNİFDƏNKƏNAR, SİNİFDƏNXARİC *sif.* Sinif, dərslər məşğələləri zamanı deyil, kənar vaxtda olan. *Sinifdən xaric məşğələlər*.

SİNİFLİ *sif.* Siniflərə bölünmüş, sinifləri olan (bax **sinif** 3-cü mənada). *Sinifli cəmiyyət*.

SİNİFSİZ *sif.* Siniflərə bölünməmiş, siniflər olmayan (bax **sinif** 3-cü mənada). *Sinifsiz cəmiyyət*.

SİNİR bax **əsəb**. [Solmaz:] *Bütün sinirlərim kaman teli kimi inləyir*. C.Cabbarlı. [Xəlil] *xırda otağında bir-iki dəfə ötəyəbəriyə gedib, sinirlərini yatırmaq üçün yazı masasına oturdu*. Çəmənzəminli.

SİNİRLƏNMƏ bax **əsinirlənmək** dən *f.is.*

SİNİRLƏNMƏK bax **əsinibiləşmək**. [Reyhən:] *Möhsün, sakit ol, axır həkim sənə deyib ki, sinirlənmək olmaz*. Çəmənzəminli. [Knyaz:] *Heç sinirlənmə, yoruldu, enəlim; Musiqi dinləyərək əylənəlim*. H.Cavid.

SİNİRLİ bax **əsəbi**. [Dilbər:] *..Belə sinirli bir halda [Balaşa] danışa bilmərəm*. C.Cabbarlı. [Murad] *..hissiyatına məğlub olan, zəif sinirli bir adam da deyildi*. S.Hüseyn.

SİNK [*alm.*] *kim*. Göyümtül-ağ rəngli döyül bilən metal – kimyəvi element. // Sinkdən qayırılmış, sinkdən hazırlanmış. *Sink vedrə*. *Sink əlüzyuyan*.

SİNKLƏMƏ “Sinkləmək” dən *f.is.*

SİNKLƏMƏK *f.* Polad və çuqun məmulatı korroziyadan qorumaq üçün üzərinə sink çəkmək.

SİNKLƏNMİŞ *f.sif.* Sink sürtülmüş, sinklə örtülmüş, üzərinə sink çəkilmiş. *Sinklənmiş dəmir*. *Sinklənmiş vedrə*. – *Sinkdən olan və yaxud üzü sinklənmiş qablarda süd, qatıq, şorba və bu kimi turşulu və duzlu şeylər saxlamaq olmaz*. A.Quliyev.

SİNKÓQRAF [*alm.* Zink və *yun.* grapho] Sinkoqrafiya mütəxəssisi.

SİNKÓQRÁFIYA [*alm.* və *yun.* graphio] 1. Mətbəə çapı üçün sink klişə hazırlama üsulu.

2. Bu cür klişələr hazırlayan müəssisə.

SİNQÁ [*rus.*] *tib.* Qidada vitaminlərin çatışmaması nəticəsində meydana gələn və diş ətinin boşalması, yumşalması və ondan qan axması şəklində təzahür edən xəstəlik.

SİNQALI *sif.* Sinqa xəstəliyi olan.

SİNLİ *sif.* Yaşlı, yaşa dolmuş, ahıl, qocalmış. *Sinli qadın*. *Sinli kişi*.

SİNMƏ “Sinnmək” dən *f.is.*

SİNMƏK *f.* 1. Gözə daha az çarpmaq üçün aşağı oturmaq, əyilmək, gizlənmək, çuxura yatmaq; qorxub büzülmək. *Kərbəlayı Tapdıq bəllədiyi tağların dibinə sindi*. Mir Cəlil. *Tank Aslanın yerə sindiyi çökək üzərinə sıçradı*. Ə.Məmmədşanlı. *Bu quşlar çox vaxt tək-tək,*

bəzən cüt-cüt gəzər və bir təhlükə hiss etdikdə sinib gizlənər. M.Rzaquluzadə.

2. Çökmək. *Yeni gülümsəməkdə olan baharın həyatverici munis günəşi dağların arxasında gizləndiyindən ətrafa həzin bir axşam qaranlığı sinməkdə idi*. İ.Hüseynov.

3. Tutub əyilmək. *Kərəm yəhərin qaşına sinmişdi*. M.Hüseyn. *Baxış bəy hirsə ata bir-iki şallaq vurub, onun yalına sindi*. Ə.Abasov.

4. *məc.* Cəsarəti qırılaq səsinə kəsmək, qorxmaq, çəkinmək. *Xudayar bəy bir az sinib çəkildi kənara*. C.Məmmədquluzadə.

5. Tərkiblərdə: **ürəyinə (canına və s.) sinmək** – ürəyinə yatmaq, xoşuna gəlmək, ürəyincə olmaq. [Heybət Salmana:] *Kökəlməyin də şərti var*. *Əgər istəyirsən yediyin canına sinsin, gərək mayana haram qatmayasan*. M.Hüseyn.

SİNN *is.* [ər.] Yaş. *Xudayar bəyin ancaq otuz yeddi-otuz səkkiz sinni olar, artıq olmaz, bəlkə, əskik ola*. C.Məmmədquluzadə. *Gül-süm xalanın sinni əlli beşə yaxınlaşırdı*. Ə.Haqqverdiyev. [Ağalarov Dilaraya:] *Mənim sinnim altmışı keçmişdir, qızım!* Ə.Məmmədşanlı.

SİNÓD *is.* [*yun.*] Pravoslav və protestant kilsələrində yüksək rütbəli ruhanilər məclisi.

SİNOLOGİYA [*lat.* Sina – Çin və *yun.* loqos – anlayış, elm] bax **çinşünaslıq**.

SİNOLOQ bax **çinşünas**.

SİNÓNİM [*yun.* synonymos – eyniadlı] *dilç.* Mənaca başqa sözlə bir, yaxud ona çox yaxın, deyilişcə (səslənmə cəhətdən) isə müxtəlif olan söz; məs.: “ürək” və “qəlb”, “qoçaq” və “cəsur” və s.

SİNÓNİMİK *sif. dilç.* Sinonim olan, mənaca çox yaxın və ya eyni olan. *Sinonimik ifadələr*.

SİNÓNİMİKA [*yun.*] *dilç.* 1. Bir dilə məxsus sinonimlər.

2. Leksikologiyanın sinonimlər bəhsi.

SİNÓNİMİYA [*yun.* synonymos – eyniadlılıq] bax **sinonimika** 1-ci mənada.

SİNÓNİMLİK *is.* Sinonim olma, mənaca çox yaxın və ya eyni olma. *Sözların sinonimliyi*.

SİNÓPTİK [*yun.*] Havanın proqnozunun necə olacağını qabaqcadan xəbər verən mütəxəssis – meteoroloq.

SİNOPTİKA [yun. synoptikos] Hava və onun necə olacağı haqqında qabaqcadan məlumat verən elm.

SİNOV: sinov getmək dan. – bir şeyin tamarzısında, həvəsində, həsrətində olmaq. *Belə şeyləri dirigözlü divanın ovcuna qoymaqdan ötrü, baxırsan ki, Göyərçin apaşkar sinov gedir.* S.Rəhimov. [Tahir Səməndərə:] *Ancaq qızdan nahaq əl çəkdin, görmürdün, oynamaq üçün sinov gedirdi?* M.Hüseyn. [Mirzə Qorənfil:] *Təqsir səndədir. Qızlar var ki, sənin üçün sinov gedirlər. Sən onları gözüyaşlı qoyub dağa-daşa əl atırsan.* S.Rəhman.

SİNSİMƏ “Sinsimək”dən *f.is.*

SİNSİMƏK *f.* İncimək; birindən incidiyini başqasına söyləmək, şikayətlənmək, giley-lənmək.

SİNSİTMƏ “Sinsitmək”dən *f.is.*

SİNSİTMƏK *f.* İncitmək, narahat etmək, iztirab vermək; xatirinə dəymək, narazı salmaq. *Ehtiyac və aclıq qorxusu xüsusən yaşlı adamları, qocaları sinsidirdi.* M.İbrahimov. *Aldığın cavabdan gileylənmə sən; Qaydadır, sinsidər sevən sevəni.* B.Vahabzadə.

SİNTAKSİS [yun. syntaxis – tərtib] *dilç.*

1. Bir dilə xas olan cümlə quruluşu və cümlədə sözlərin birləşməsi üsulu.

2. Qrammatikanın, cümlə quruluşunu və cümlədə sözlərin birləşməsi üsullarını öyrənmə bölməsi.

SİNTAKTİK *sif.* [yun.] *dilç.* Sintaksisə aid olan. *Cümlənin sintaktik təhlili.*

SİNTAQMATİKA *is.* [yun.] 1. Dil tədqiqinin iki aspektdən biri.

2. Nitq vahidlərinin birləşmə qayda-qanunlarının məcmusu.

SİNTETİK *sif.* [yun.] 1. Sintez (1-ci mənadə) təbiiqinə əsaslanan. *Sintetik tədqiq üsulu.*

2. *kim.* Sintez (2-ci mənadə) əsasında alınmış, sintez yolu ilə alınmış materialdan hazırlanmış; süni. *Sintetik kauçuk. Sintetik lif. Sintetik yanacaq. Sintetik mallar.*

3. *dilç.* Cümlədə qrammatik əlaqələrin sözlərin formaları ilə ifadə olunması. *Dilin sintetik quruluşu.* □ **Sintetik dillər** – elə dillərə deyilir ki, analitik dillərin əksinə olaraq, bunlarda sözlər bir neçə mənalı hissələrdən

(morfemlərdən) əmələ gəlir və yalnız məlum anlayışı deyil, habelə cümlədə sözlər arasındakı qrammatik əlaqələri də ifadə edir.

SİNTEZ [yun. synthesis – birləşmə] 1. Bir şeyi və ya hadisəni küll halında, onu təşkil edən hissələri arasındakı qarşılıqlı əlaqə və vəhdəti daxilində tədqiq etmə üsulu; (*analiz* ziddi). *Sintez elmi idrak prosesində analizlə bağlıdır.* // *kit.* Birləşmə, ümumiləşmə, qovuşma. [Lətifə:] *Bu cür əsərlər xalq sənəti ilə professional sənətin sintezindən əmələ gəlir.* M.Hüseyn.

2. *kim.* Bəsit maddə və ya elementləri birləşdirmə yolu ilə mürəkkəb kimyəvi birləşmələr alma. *Zülali maddə sintezi. Mürəkkəb üzvi maddələr sintezi.*

SİNTEZLƏMƏ “Sintezləmək”dən *f.is.*

SİNTEZLƏMƏK bax **sintezləşdirmək**.

SİNTEZLƏŞDİRMƏ “Sintezləşdirmək”dən *f.is.*

SİNTEZLƏŞDİRMƏK *f. kim.* Sintez (2-ci mənadə) yolu ilə almaq, əldə etmək.

SİNTOMİZM *is. tib.* Antibiotik, levomisetin optik izomer qarışığı.

SİNUS [lat. sinus – öyrilik] *riyaz.* Bucağın triqonometrik funksiyalarından biri.

SİONİST Sionizm hərəkatına mənsub adam, sionizm məsləkində olan adam.

SİONİZM [Qüds şəhəri yaxınlığındakı Sion dağının adından] XIX əsrin axırında bir sıra ölkələrin yəhudi burjuaziyası arasında meydana gəlmiş ən mürtəce burjuva millətçi hərəkatı.

SİPƏR *is.* [fars.] 1. Qalxan. *Sipəri üzünə tutmaq.* – *Dövlətin başını döndərdi və heç bir məna anlatmayan, donuxmuş gözələrini sipərə zillədi.* Çəmənzəminli.

2. Qoruyucu vasitə kimi istifadə edilən hər cür şey, qurğu və s. *Yurdumuzun solu, sağ; Hər qaya bir sipər bizə.* A.Şaiq. □ **Sipər etmək** – qorunmaq üçün qabağa vermək. [Mehriban] *başını sağ tərəfinə əyərək iki əlini qarşısına sipər edib qışırmağa başladı.* S.Hüseyn. // *İstehkamda əsgəri düşmən mərmisindən və s.-dən qoruyun sədd, xəndək və s.* // *tex.* Qoruyucu, pərdə. *Elektrotutucunun sipəri. Qurğusun sipər.*

◇ **Düşünü (köksünü, sinəsini) sipər etmək (qılmaq)** – mərdcəsinə, qorxmadan mü-

qavimət göstərmək, köks gərmək, özünü qabağa vermək, sinə gərmək. *Zakirəm, sinəmi sipər bələya; Qılmışam, at oxun, pənah xudaya.* Q.Zakir. [M.F.Axundzadə:] *Mən sinəmi sizin nasazə sözlərinizə sipər eləmişəm.* Ə.Haqverdiyev.

SİPƏRLİ *sif.* Sipər qoyulmuş; sipəri, qoruyucu vasitəsi olan. *Sipərli qurğu.*

SİRAB *sif.* [fars.] *klas.* Doymuş (su və s. mayelərlə). □ **Sirab etmək (eləmək, qılmaq)** – 1) *klas.* doyurmaq (su, şərab və s. ilə). *Yarı gecələr ki çeşməyi-xab; Gözlər çəmənini qılırdı sirab.* Füzuli. *Deməram bədə ilə et məni sirab, xuda; Bari, çox olmasa da, qismətimiz az olsun.* S.Ə.Şirvani. *Sirab eləyib ləli-ləbin Sabiri, ey sux!* M.Ə.Sabir; 2) bol-luca su vermək, su ilə doyuzdurmaq. *Dağın sağ və sol atəklərindən köpüklənərək sürətlə axan çay axırda iki mehriban qardaş kimi birləşib axaraq, düzlərdə yaşayan əhalinin bağlarını, əkinlərini sirab edir.* Ə.Haqverdiyev. **Sirab olmaq** – doyunca içmək, içib doymaq. *Qoymuşdum evə bir neçə şişə şərab; Yatdım ki, durub sübh olam ondan sirab.* S.Ə.Şirvani. [Mirab:] *Nə danışsən ə! – deyə, Qədim dayını acıqlı-acıqlı süzdü. – Ağalığın yeri qovrulacaq, armudboğaz Qədim suya sirab olacaq?! S.Rəhimov.* [Mühəndis Fərəcova:] *Yuxarı Qarabağın neçə-neçə kolxoza sirab olacaq.* B.Bayramov.

SİRAT *is.* [ər.] *klas.* 1. Yol.

2. Dini etiqaədə görə cəhənnəm üzərində qurulmuş çox dar və keçilməsi çox çətin körpü; qıl körpü (guya məhşər günü adamlar bu körpünün üstündən keçməli olacaq, günahı olanlar cəhənnəmə, günahı olmayanlar isə behiştə vasil olacaqlar). *Mizan, sirat, sual, qəbir əzabı; Bu işlər qabaqda var olacaqdı!* Aşiq Ələsgər.

SİRAYƏT *is.* [ər.] Yoluxma, keçmə. □ **Sirayət etmək** – 1) yoluxmaq, keçmək. *Xəstəlik sirayət etdi. Qrip sirayət edən xəstəlikdir;* 2) keçmək, keçərək yayılmaq. *Səs əvvəl [Zeynalın] qulaqlarında əcaib bir halda cingildəyib, cəmi bədənində sirayət etdi... Cəmənzəminli.* [Əhməd:] *Durduğum yerdə ayaqlarımın xəfifcəsinə əsməsi bütün bədənində sirayət etmişdi.* T.Ş.Simurq. // Məc. mənada. [Daşdəmirin] *gözlərində və sözlərində elə bir*

sadəlik və səmimiyyət vardı ki, bu, dinləyənlərə də sirayət edirdi. M.Rzaquluzadə. *..Bir anda qızın həyəcanı ovçuya da sirayət elədi, hər ikisi təpədən enib meşəyə sarı yüyürdü.* Ə.Məmmədخانlı. *Səməndərin gülüşü Nərgizə də sirayət elədi.* B.Bayramov.

SİRAYƏTEDİCİ *sif.* 1. Keçici, yoluxucu, sirayət edən. [Sərdar:] *Keçəllik, gözağrısı, qızdırma və başqa sirayətəddici xəstəliklər xalqı qırıb qurtarır.* P.Makulu.

2. məc. Başqalarına tez keçən. *Şirzad mülayim və sirayətəddici baxışlarla Pərişanı süzərək sazı aldı və kökləməyə başladı.* M.İbrahimov. *İndi hamı Nərgizin cəngəlayib dağdığı və anasına göstərdiyi Rəşidin krem çəkilməmiş ışıldayan saçlarına baxır, sirayətəddici qəhqəhədən adamların gözləri yaşarırdı.* Ə.Məmmədخانlı.

SİRDAŞ *is.* Bir-birinə ən yaxın, sədiq iki yoldaşdan, dostdan hər biri. *Ataşa Qaçay kimi arxa, Qaçaya Ataş kimi sirdaş lazım idi.* Ə.Vəliyev. *Torpaqlara sinəsinə; Bəzən zülmət gecələrdə; Mən itirdim sirdaşımı.* N.Xəzri. // Məc. mənada. *Mənim bahar adlı bir sirdaşım var; Mən onu anıram, o məni anır.* S.Rüstəm. *Xəyal insanın ən yaxın sirdaşı, məsləhətçisidir.* H.Seyidbəyli.

SİRENA *is.* [fr.] Müəyyən tezlikli səs rəqslərini almaq üçün akustik şüalandırıcı.

SİRİMSİMƏK *f.* məc. Nəmləşmək, nəm çəkmək.

SİRİŞK *is.* [fars.] köhn. 1. Göz yaşı. *Ağlarım bülbül kimi bir gülruxin hicrində mən; Axar ol sərvin ayağınə sirişkim cu kimi.* Ə.Vahid.

2. Damlə, zərrə, damcı.

SİRK [lat. circus – dairə] 1. Akrobatlıq, canbazlıq, ekvilibristika, heyvanat və s. kimi tamaşaları özündə birləşdirən teatr sənəti növü. *Sirkə tamaşa etmək. Sirkə sevmək.* – *..Elə haman gün Qarabağın qoca və cavan bəyləri “Sirk”də əvvəlincilə cərgədə oturub sirk qızlarına .. tamaşa eləyirdilər.* C.Məmməd-quluzadə.

2. İncəsənətin bu növünü nümayiş etdirməklə məşğul olan tamaşa müəssisəsi. *Sirkdə işləmək.* // Tamaşaçıların yerləşməsi üçün amfiteatr şəklində sahəsi olan bina. *Böyük sirk maneji.* – *Oyunlar çox vaxt .. Nikitin*

qardaşlarının sirkində.. və bir neçə bu kimi yerlərdə gedirdi. S.Rəhman.

SİRKAN *is. bot.* Sarı çiçəkli kol bitkisi. [Şirzad] yeridikə hündür qalxmış qanqal və sirkan kolları qçına dolayırdı. M.İbrahimov.

SİRKANLIQ *is.* Çoxlu sirkan bitmiş yer. [Mühəndis Mayaya:] Bir baxın, hər tərəf boş çöllər, arxlar, sirkanlıqlardır, qabağımıza tülküdən, çaqqaldan çıxar, qorxarsınız. M.İbrahimov.

SİRKƏ¹ *is.* Qıcqırdılmış üzüməndən hazırlanan tünd turş şirə. *Sirkə turşusu.* Xörəyə sirkə tökmək. Tünd sirkə. – *Sirkə tünd olar, öz qabını çatladar.* (Ata. sözü). *Aşıq sözün bitirməz; Ovçu ovun itirməz; Üzüm gündə qalmasa; Dönüb sirkə yetirməz.* (Bayatı).

SİRKƏ² *is.* Bitin yumurtası.

SİRKƏLİK *sif.* Sirkə qoymağa yarayan. *Sirkəlik üzüm.*

SİRKÜLYASIYA *is. [lat.]* 1. Fırılma.

2. Dövr etmə.

SİRLİ *sif.* 1. Ürəyində sirri olan. *Sirli adama oxşayır.*

2. Məxfi, gizli, heç kəsin bilmədiyi. *Çıxar sorağına dediyim gözəl; Könlündə sirli, gizli bir əməl.* S.Vurğun. *Xoş bir yel insanı oxşayır, köksünə sirli bir fərəc doldururdu.* Cəmənzəminli. // Əsrarəngiz. *Mən təyyarənin kiçik pəncərəsindən gah əbədi hərəkətdə olan dəryaya, gah da sakit, sirli göylərə baxırdım.* M.İbrahimov.

SİRLİLİK *is.* Gizlilik, müəmmalıq, anlaşılmazlıq. *Aldı öz qoynuna budaqlar bizi; Açıdı bu yerdəcə ürəyimizi; Bir sirlilik qalmadı bizim sirdə ki?* N.Xəzri.

SİRR *is. [ər.]* 1. Başqalarından gizli saxlanılan, başqalarına bildirilməyən, deyilməyən, hamının bilməli olmadığı söz, iş və s. *Ev bizim, sirr bizim.* (Məsəl). [Kəndli Bala-sultana:] *Sultan ağa, səndən savayı bizim sahibimiz yoxdur və heç bir sirrimiz yoxdur ki, səndən pünhan olsun.* C.Məmmədquluzadə. [Şərif Almaza:] *Biz də deyirik ki, belə olsun ki, sirrimiz bayıra çıxmasın.* C.Cabbarlı. [Südəbənin anası:] *Qulaq asın, sizə bir sirr deyəcəyəm.* M.İbrahimov. // *Gizli səbəb; bir şeyin daxili, gizli mahiyyəti. Müvəffəqiyyətin sirri. Qələbənin sirri.*

2. Hələ açılmamış, dərk edilməmiş, öyrənilməmiş bir müəmma kimi qalmış şey. *Təbiətin sirləri. Kosmosun sirləri.* – [Usta Ramazan] *torpağın sirrini öz ürəyinin sirri kimi bilirdi.* M.Hüseyn. *Dünyanın bütün sirlərini öz arzu və əməllərinə görə açan və şərh edən insan özünü bu sirrə də vaqif bilirdi.* M.Rzaquluzadə. // *Başqalarının bilmədiyi məlumat, bilik, üsul, yol. Aktyorluq sənətinin sirlərini bilmək. Öz ixtisasının sirlərini də-rindən öyrənmək.*

SİRRÖZ *is. [yun.]* Orqanın yeni birləşdirici toxuma əmələ gəlməsi nəticəsində böyüyüb bərkiməsi.

SİR-SİFƏT *is.* Üz, sifət, üz-göz. *Bir onun sir-sifətinə bax. Sir-sifəti qızarmaq.* – [Səf-dərin arvadı:] *Sir-sifətlərini boyamaq* [Zivərgilin] *heç yadlarından çıxmır.* S.Vəliyev. *Səməd diqqətlə .. nə sir-sifətində, nə də xasiyyətinə heç bir dəyişiklik olmayan Yusifə baxdı.* İ.Hüseynov. // *Üzün ifadəsi. Sir-sifətindən görünür...* *Sir-sifətindən bəllidir...* – [Hacı Bayram:] *Sir-sifətindən kamallı oxşayır.* Ə.Haqverdiyev.

◊ Sir-sifətini turşutmaq (yığmaq) – *b a x qasqabağını sallamaq (turşutmaq, tökmək).* *Alməmmədov indi də ağzında acı bir şey varmış kimi sir-sifətini yıgıb tamsınatamsına stolun qırağındakı düyməni basdı.* B.Bayramov. [Məmməd] *nə üçünsə sir-sifətini turşudub üzünü yana çevirdi.* V.Şıxlı.

SİS, SİS-DUMAN *is.* Yerə çökmüş bulud-dan ibarət olan rütubətli duman; çən. *Dağ başına sis gəldi; Ocaq yandı, his gəldi.* (Bayatı). *Gilanın üzərində qalın bir sis, günəşin ziyasına mane ola biləcək kəşif bir kölgə vardı.* S.Hüseyn. *Uca dağların almaz kimi parıldayan qarlı-buzlu təpələrindən sis-duman çəkilir.* M.Rzaquluzadə.

SİSLİ *sif.* Çənli, sis basmış, duman basmış. *Qızarırdı daha az-az dan yeri; Açılırdı sisli payız səhəri.* H.K.Sanlı. *Alma, armud, gavalı dənizində batan ağacların arasından uzaqdakı mavi sisli meşə görünürdü.* Cəmənzəminli. *Sisli buludlarla qaralmış bayır; Mür-güləyir dağ, dərə, orman, çayır.* A.Şaiq.

SİSTÉM [yun. systema – бүтөв] 1. Bir şeyin hissələri arasında düzgün, müntəzəm düzülmüş və qarşılıqlı əlaqəyə əsaslanan müəyyən

qayda, üsul. *Kitabxanada kitabların düzlülüş sistemi. Hər şeydə səliqə və sistem lazımdır. Yazdıqlarını sistemə salmaq.* // Qəbul edilmiş qayda, üsul. *Attestasiya sistemini tətbiq etmək. Teatrda abunəçilik sistemi. İşçilərin məzuniyyət sistemində riayət etmək.* // Adi qayda, üsul, nizam. *Qəbul edilmiş sistem üzrə.*

2. *zool. bot.* Təsnifat, qruplaşdırma. *Linneyin nəbatat sistemi.*

3. Hər hansı bir nəzəriyyənin, təlimin əsasını təşkil edən prinsiplərin məcmusu. *Uşşının pedaqoji sistemi. Dekartın fəlsəfi sistemi.*

4. Bir şeyin (təsərrüfat, dövlət, siyasi və s. vahidlərinin) təşkilat, quruluş forması. *Dövlət quruluşu sistemi. Məhkəmə sistemi.*

5. Bir-birilə qarşılıqlı surətdə bağlı hissələrdən ibarət struktur, quruluş. *Günəş sistemi. Dilin qrammatik sistemi. Əsəb sistemi. Bitkinin kök sistemi. Qan sistemi.* // *geol.* Qazıntı halında tapılan müəyyən heyvan və bitki qalıqları ilə seçiyənlənən süxurların məcmusu. // Təşkilati cəhətdən birləşdirilmiş təsərrüfat, müəssisə, idarə vahidlərinin məcmusundan ibarət struktur. *Xalq maarifi orqanları sistemi. Səhiyyə sistemi. Elmlər akademiyası sistemində işləmək.* // Bir məqsədə xidmət edən mexanizm, maşın və s. vasitələrin qarşılıqlı əlaqəsi məcmusundan ibarət texniki qurğu. *Elektrik şəbəkəsi sistemi. İstima (qızdırma) sistemi.* // Bir-birilə bağlı olan və bir məqsədə xidmət edən maşınların, mexanizmlərin və s.-nin məcmusundan ibarət texniki qurğular.

6. Texniki quruluş prinsipi; konstruksiya. *Avtomat pulemyot sistemi. Hər cür sistemə aid traktorlar.*

SİSTEMATİK *sif.* [yun. *systematikos*]

1. Müəyyən bir sistem təşkil edən; müəyyən bir plan əsasında qurulmuş, müəyyən sistem üzrə qurulmuş. *Sistematik təsvir. Sistematik kataloq. Sistematik surətdə.*

2. Müəyyən sistemə əsaslanan; tam, ardıcıl, planlı. *Təbii sərvətlərin sistematik tədqiqi. Sistematik təhsil almaq. Xarici dillərin sistematik öyrənilməsi.*

3. Daimi, müntəzəm. *Əməkçilərin həyat səviyyəsinin sistematik yaxşılaşdırılması. Tapşırıqların yerinə yetirilməsini sistematik yoxlamaq.*

SİSTEMATİK [yun.] Sistematika (2-ci mənada) mütəxəssisi.

SİSTEMATİKA [yun.] 1. xüs. Hadisələrin, əşyaların təsnifi, qruplaşdırılması. *İzotopların sistematikas.*

2. Botanika və zoologiyanın, bitkilərin və ya heyvanların təsnifi və təsviri ilə məşğul olan bölməsi.

SİSTEMLƏŞDİRİLMƏ “Sistemləşdirilmək”dən *f.is.* *Müşahidələrin sistemləşdirilməsi.*

SİSTEMLƏŞDİRİLMƏK *f.* 1. Sistemə salınmaq, nizama salınmaq. *İşlər sistemləşdirildi.*

2. xüs. Təsnif edilmək, qruplaşdırılmaq.

SİSTEMLƏŞDİRMƏ “Sistemləşdirmək”dən *f.is.*

SİSTEMLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Sistemə salmaq, nizama salmaq. *Əsərin materiallarını sistemləşdirmək. Təcrübəni sistemləşdirmək.*

2. Təsnif etmək, qruplaşdırmaq. *İzotopları sistemləşdirmək.*

SİSTEMLİ *sif.* 1. Hər hansı sistemə aid olan, sistem mahiyyətində olan. // Müəyyən sistem üzrə qayrılmış. *...Zirzəmidən on iki dənə cürbəcür sistemli tapança tapmışdılar.* H.Seyidbəyli.

2. Bax **sistematik** 2-ci mənada. *Sistemli iş.*

SİSTEMLİLİK *is.* Sistemli şeyin halı, xassəsi, keyfiyyəti; bir şeydə sistem olması; müntəzəmlik. *İşdə sistemlilik. Qayda və sistemlilik müvəffəqiyyətin başlıca şərtlərindən biridir.*

SİSTEMSİZ *sif.* və *zərf* Heç bir sistemi, planı olmayan, heç bir sistemə riayət etməyən; plansız, qaydasız, nizamsız, tərtibsiz. *Sistemsiz adam. Sistemsiz oxumaq. Sistemsiz işləmək.*

SİSTEMSİZLİK *is.* İşdə müəyyən sistem olmadığı hal; plansızlıq, qaydasızlıq, nizamsızlıq, tərtibsizlik. *İşdə sistemsizlik. Sistemsizliyi aradan qaldırmaq.*

SİSTERN [lat. *cisterna* – hovuz] Neft, benzin və s. mayeləri saxlamaq və ya daşımaq üçün böyük çən, habelə belə çəni olan vaqon, avtomobil və s. *Dəmiryol sisternləri. Neft sisterni.* – [Zakirə Mehriban] *sistern vaqonunu andıran aq, uzunsov bir çənin yanında dayanırlar.* H.Seyidbəyli. *Böyük bir meydançada*

yerləşən avtobatalyonda bir-birindən aralı iyirmi sistern vardı. S.Vəliyev.

SİSTİT is. [yun.] Sidik kisəsinin iltihabı xəstəliyi.

SİTAL sif. Sırtıq, üzlü, nadinc. [Mələk:] *Bəs deyil? Sital uşağı sital, lap zəhləmi tökdünüz. Çəmənzəminli.*

SİTALLAŞMA "Sitallaşmaq"dan f.is.

SİTALLAŞMAQ bax **sırtıqlaşmaq**.

SİTALLIQ bax **sırtıqlıq**. *Kirəçi sitallığa salıb, otaqda qalır və normaya görə də aylıq verirdi. Çəmənzəminli.*

SİTARƏ is. [ər.] klas. şair. Ulduz. *Ey bəxtimin sitarəsi, bu sübh açılmasın; Mahi-rüxun yetər bu gecə karivanə şəm! S.Ə.Şirvani. Camalın atasına ay və gün deyən çox olub; Üzündə xalına yannmış sitarə mən demişəm. Ə.Vahid.*

SİTÁT [lat. citatum] Olduğu kimi, hərfi-hərfinə bir mətnəndən götürülmüş yazı. *Klassiklərdən götürülən sitatlar. Bədii əsərlərdən sitat seçmək.*

SİTATBAZ is. [lat. citatum və fars. ...baz] Yazısında, nitqində sitat gətirməyi sevən adam, sitat həvəskarı; sitatçı.

SİTATBAZLIQ is. Həddindən artıq sitat gətirməyi sevmə, sitat həvəskarı olma, sitatçılıq.

SİTATÇI bax **sitatbaz**.

SİTATÇILIQ bax **sitatbazlıq**.

SİTAYIŞ is. [fars.] Pərəstiş, tapınma; dərin ehtiram, hörmət. □ **Sitayış etmək** – 1) ibadət etmək, pərəstiş etmək, tapınmaq, ilahiləşdirmək. *Hələ tarixi-miladidən çox-çox əvvəl atəspərəstlik meydana çıxdığı zaman bizim qədim babalarımız bir sıra atəşgahlar qurub, oda sitayış edərmiş. M.Hüseyn. Deyirlər, Hindistanda indi də öküze sitayış edən tayfalar var. M.Rzaquluzadə; 2) bir şəxsi və ya bir şeyi pərəstiş dərəcəsində sevmək, dərin ehtiram əlaməti olaraq qabağında səcdə etmək, pərəstiş etmək, məftun olmaq. *Bax, mən səni bu saat başa salım; bax, bu evdə üç qisim kitab var, biz üç qardaş bunlara sitayış edirik. C.Məmmədquluzadə.**

SİTƏM is. [fars.] klas. Zülm, əziyyət, cəfa. [Sənəm:] *Lənət olsun o günlərə, o dəmə! Yazıq canım necə dözsün sitəmə? "Aşıq Qərib". Çərxin sitəmindən, dövrün zülmündən; Tö-*

külər dəmbədəm yaşım, ağlaram. Q.Zakir.

□ **Sitəm etmək (qılmaq)** – zülm etmək, əziyyət vermək, cəfa vermək. *Ey ağalar, necə sitəm etdilər; Vaqifin canını çox incitdilər. M.P.Vaqif. [Nazlı Ağabəyimə:] Təzə arvad günüsündən hər gün arinə bir söz deyir, əri də yazıq arvada sitəm eləyirmiş. Çəmənzəminli.*

SİTƏMKAR is. [fars.] klas. Zülm edən, əziyyət verən, incidən; zülmkar. *Badi-səba, söylə ol sitəmkara; Ölüərəm, eyeləsin dərdimə çara! Q.Zakir. Bu çərxi-sitəmkarın aman məsxərəsindən! Bais, yalan olsun! M.Ə.Sabir.*

SİTƏMLİ sif. Əziyyət çəkən, zülm çəkən; məzlum. *Sitəmli kəndlərdən qaçarkən dağa; Rast gəlib qozluqda bu yığıncağa. H.K.Sanlı. Mən ana görürəm yuxuda tez-tez; Gözləri qayğılı, könlü sitəmli. Ə.Kürçaylı.*

SİTOGENETİKA is. [yun.] İrsiyyətin qanunauyğunluqlarını hüceyrədaxili komponentlərin quruluş və funksiyası ilə əlaqəli surətdə öyrənilən elm.

SİTRA is. [alm.] Mizrabla çalınan simli musiqi aləti.

SİTRAMÓN is. tib. Tərkibində aspirin, fenasetin, kofein, kakao, limon turşusu və şəkər olan ağrıkəsici dərman.

SİTRUS is [lat.] bot. İsti ölkələrdə yayılmış və tərkibində efir yağları olan, qabıqlı iri meyvələri olan kol və ya ağac (sitruslara portağal, limon, mandarin və s. aiddir). *Sitrus cinsinin limon, naringi, portağal və sair növləri ağac və kollardır. M.Qasımov. Divarlarda .. citrus bitkilərinin becərilməsi haqqında təlimatlar.. asılmışdı. H.Seyidbəyli.*

SİTRUSÇU is. Citrus bitkiləri mütəxəssisi; citrus bitkiləri becərən adam.

SİTRUSÇULUQ is. Citrus becərmə işi, sitrus yetişdirməklə məşğul olma.

SİTUASIYA is. [fr.] Vəziyyət, şərait, hadisələrini gedişi.

SİVİL [lat.] Mülki, qeyri-hərbi. *..Hücrənin ətrafında yüz nəfərə qədər sivil paltarında mühafizəçilər gəzirdi.. M.S.Ordubadı. ..Zabitlər və sivil paltarlı saray adamları qonaqları böyük ehtiramla qəbul edib, onlara hər cür qulluq göstərməyə çalışdılar. P.Makulu.*

SİVİŞGƏN sif. Sürüşkən.

SİVİŞGƏNLİK sif. Sürüşkənlik.

SİVİŞMƏ "Sivişmək"dən f.is.

SIVIŞMƏK *f.* 1. Sürüşmək, sürüşüb çıxmaq. *Qız sivişib* [Mübaşir Məmmədin] *qolları arasından çıxdı, otağın ortasında durub gözünün içinə baxdı.* M.İbrahimov.

2. Gizlincə çıxıb getmək, ötüb keçmək, aradan çıxmaq, qaçıb yaxasını qurtarmaq. *Şahmar Xəlilin əlindən belə asanlıqla yaxa qurtardığına sevinib, yavaşcadan Əlyarovun böyründən sivişərək o biri otağa keçdi.* M.Hüseyn. [Şirkət idarəsi] *yanından keçərkən yenə iki itin sivişib həmin dəhlizə girdiyini gördüm.* Ə.Məmmədcanlı.

SİVRİ *sif.* İti, şiş. *Sivri qılinc. Sivri burun.* – *Zehnin, düşüncənin səyyar qanadı; Sivri bir ox kimi sancıldı yerə.* S.Vurğun. [Firəngizin] *sivri burnundan geniş, qaraşın alnına ağ bir keçid vardı.* B.Bayramov. [Səməndər] *bulaşmış barmaqları ilə tez-tez alnını eşir, hələ də uşaqlıq şəklini itirməmiş sivri çənəsini ovuşdururdu.* Q.İlkin.

SİVRİBURUN(LU) *sif.* Burnu sivri, iti olan. *Sivriburun balıq.*

SİVRİLƏŞMƏ “Sivriləşmək”dən *f.is.*

SİVRİLƏŞMƏK *f.* Sivri şəkli almaq, sivri olmaq, ucu nazikləşmək. *Şiddətli küləklərin nəticəsində qayalar get-gedə sivriləşirdi.* S.Vəliyev.

SİVRİUCLU *sif.* Ucu sivri olan, itiuclu, şişuclu. *Sivriüclu nizə.* – *Telli arvad cavab verməyib, köynəyinin ətəyini yığışdırdı, bürmələyib büzməli tumanının içinə saldı, sivriüclu beli götürüb Qızıetərə baxdı: – Hardan başlayaq, manqabaşcısı?* Ə.Vəliyev.

SİVRİYARPAQ(LI) *sif.* Yarpaqları sivri, ucu getdikcə iti, şiş olan. *Sivriyarpaqlı ağcaqayın.*

SİYAH [*fars.*] *klas.* Qara. *Səf-səf duran siyah kirpiklərindir; Yoxsa ki gözümə millər görünür?* M.P.Vaqif.

SİYAHİ *is.* [*fars.*] Üzərində sıra ilə adlar sadalanmış, yazılmış kağız və s. *Şagirdlərin siyahısı. Kitablارın siyahısı. Evlərin siyahısı. Seçicilərin siyahısı.* – [Məhərrəm bəy:] *Atamın siyahı dəftəri əlimə düşdü.* S.S.Axundov. *Qonaqların siyahısı otuz nəfərə çatanda Torlanovun arvadı deyinnməyə başlamışdı.* H.Seyidbəyli. □ **Siyahı tutmaq** – bir-bir, sıra ilə adları kağız üzərində yazmaq, sıralamaq. *Kitablارın siyahısını tutmaq. Gələnlərin siya-*

hısını tutmaq. Siyahıya almaq (vurmaq, götürmək) – bax siyahı tutmaq. [Oğlan:] *Varlıların, tacirlərin, mülk sahiblərinin var-yoxlarını siyahıya vurub əllərindən alıblar.* Ə.Haqverdiyev. [Nuriyyə:] *Balaca bir kata-loq düzəltmək üçün kitabları yenidən siyahıya aldım.* İ.Əfəndiyev. [Məmməd İsmayilov:] *Elə isə, Murad, götür siyahıya, Hüseyn Xələfov.* S.Rəhman.

SİYAHİYAALMA *is.* Hər hansı bir şeyin kütləvi şəkildə qeydə alınması işi.

SİYAL *is. məh.* Üzumdə gülləmə xəstəliyi.

SİYASƏT *is.* [ər.] 1. Dövlətin, partiyanın və ya hər hansı bir ictimai qrupun daxili dövlət və ya beynəlxalq münasibət məsələlərində öz sinfi mənafeyinə uyğun fəaliyyəti. *Dövlətin daxili siyasəti.*

2. *dan.* İnqilabi işdə, inqilab hərəkatında iştirak etmə. *Siyasət üstündə tutulmaq.*

3. Canlı dildə: hiylə, fənd; biclik, hiyləbazlıq, fəndgirlik mənasında. *Siyasət işlətmək.*

4. *klas.* Cəza, tənbeh, cəza vermə. □ **Siyasət eyləmək (etmək)** *klas.* – cəzalandırmaq. *Neylərsən əgər atan eşitsə; Qəhr ilə sənə siyasət etsə?* Füzuli. *Üzündən göz götürməm, eyləsən yüz min siyasətlər.* Q.Zakir.

SİYASƏTBAZ *is.* [ər. siyasət və *fars.* ...baz] Prinsipsiz siyasətçi, öz məqsədinə çatmaq üçün heç bir vasitədən çəkinməyən adam. *Burjua siyasətbazları.*

SİYASƏTBAZLIQ *is.* Siyasətbaz adamın iş və hərəketi. *Siyasətbazlıq etmək.*

SİYASƏTÇİ *is.* 1. Siyasət məsələləri ilə məşğul olan adam, siyasi xadim. *Uzaqgörən siyasətçi. Tərəqqipərvər siyasətçilər.* – [Diləla Bəhrüza:] *Mən nə mübariz, nə də siyasətçiyəm, əzizim!* Ə.Məmmədcanlı. // *isteh.* Siyasət məsələləri ilə çox maraqlanan, siyasətdən dəm vurmağı sevməyən adam.

2. *dan.* Çox məharətlə iş görə, bic, fəndgir, hiyləgər adam haqqında. *Yaman siyasətçidir.*

SİYASİ *sif.* [ər.] 1. Siyasətlə bağlı, siyasətə aid olan, siyasəti həyata keçirməklə bağlı olan. *Kütlələrin siyasi aktivliyi. Siyasi fəaliyyət. Siyasi sayıqlıq. Siyasi görüş dairəsi.* – *Dilbər nahar fasilələrində kolxozçulara qəzet oxuyur, ictimai və siyasi mövzularda söhbətlər edirdi.* Ə.Sadiq.

2. Dövləti-hüquqi. *Siyasi quruluş. Siyasi rejim. Siyasi sistem.*

3. İnqilabi hərəkətdə iştirakına görə həbs (sürgün) edilmiş. *Siyasi dustaq.*

SİYENA *is.* [xüs. is.-dən] Açıq-qəhvəyi rəngdə təbii piqment.

SİYENİT *is.* [yun.] Tam kristal süxur.

SİYƏNƏK *is.* Əsasən duzlanmış və hisdə qurudulmuş halda yeyilən xırda dəniz balığı.

Xəzər-Qaradəniz siyənəkləri.

SIYİMƏ “Siyimək”dən *f.is.*

SIYİMƏK *f.* İşəmək.

SIYİRMƏ “Siyirmək”dən *f.is.*

SIYİRMƏ *is.* Stolda, şkafda və s.-də girib-çıxan yeşik; göz. *Komodun siyirməsi. Şkafın siyirməsi.* – ..*Xəlil qürurla düşündü və kitabı stolun orta siyirməsinə qoyub ayağa qalxdı. M.Hüseyn. Veys .. haqq-hesab və nişyə dəftərləri qoyulan siyirməni çəkdi. Ə.Əbülhəsən. Sultan siyirməni açıb dərman çıxartdı. İ.Hüseynov.*

SIYİRMƏ *is.* Qapını, pəncərəni bağlamaq üçün hər iki tərəfdən halqalara keçirilib, irəli-geri hərəkət etdirilə bilən ağac, dəmir parçası və s. *Qapının siyirməsinə vurmaq.*

SIYİRMƏK *f.* 1. Şiddətlə toxunaraq, sür-tünərək üzərindən qoparmaq, soymaq, aparmaq, cızmaq, qabığını çıxartmaq. *Daş dizimi siyirdi. Ağac qolumu siyirdi.*

2. Qabda qalan yemək qalığını çörək və ya barmaqla silib təmizləmək. *Boşqabı siyirmək. Qazanın dibini siyirmək. Nimçədəki xörəyi siyirmək.*

3. Qınından çəkərək çıxarmaq. *Xəncəri siyirmək. Qılıncı siyirmək.* – [İgid] *Siyirə qılınıc, çəka qalxanı! Səksən oxu sadağından boşana. “Koroğlu”. Cəllad gəlib, qılıncı siyirib hazır durur. Ü.Hacıbəyov. [Katib:] ..Sonra da xəncərimizi siyirib, Dövlətin evinə (gedək). Ə.Əbülhəsən. // məc. Ölüm ilə hədələmək, öldürməyə amadə olmaq. İndi azar soxulub; İlyinə, qanına; Ölümlə qılınc siyirib; Həyat qəhrəmanına. R.Rza.*

4. Öynindən sürüşdürüb salmaq, çıxartmaq. [Nərgiz] ..[plaşını] *siyirib otun üstünə saldı. B.Bayramov.*

5. Üzüb atmaq, kəsmək. ..[Kovxa] *belindəki xəncərini çəkib xoruzun başını siyirdi. S.Rəhimov.*

♦ **Ürəyini siyirmək** – bax **ürək**.

SIYİRMƏQILINC *zərf* Qınından çıxarılmış halda, qılıncla, yalınqılinc. *Siyirməqılinc hücumə keçmək. – Fəxrəddin əlində siyirməqılinc atının qabağında göründü. M.S.Ordu-badi. Kəretdən siyirməqılinc iki soldat çıxdı. M.İbrahimov.*

♦ **Siyirməqılinc eləmək** – aradakı düşmənciliyi, ədavəti, ziddiyyəti daha da kəskinləşdirmək; düşməni etmək. *Gədə, niyə bunları mənimlə siyirməqılinc eləyirsən? M.İbrahimov.*

SIYİTMƏK *ich.* İşətmək.

SIYRİLMƏ “Siyirmək”dən *f.is.*

SIYRİLMƏK *f.* 1. Dərisi soyulmaq, dərisi qopmaq. *Yerə dəyib dizi siyirildi. // Sürtünüb getmək, yeyilmək. Əyilmiş çəkmənin nalı, dabanı; Siyirilib papağın o yan-bu yanı. H.K.Sanlı.*

2. Qınından çıxarılmaq. *Qılınclar siyirildi.*

3. Sürüşmək, sürüşüb düşmək. *..Sona da indi dönüb bayaqkı yerində dayanmış, başından siyirilib çiyinə düşən ağ torunun ipək saçları ilə oynayırdı. Ə.Əbülhəsən.*

4. Bir şeyin arasından, altından görünmək, bir şeyi yararaq çıxmaq. *Kələ-kötür ocaq daşlarının arasından siyirilən (f.sif.) qırmızı dilli alov gecənin qaranlığını yararaq nəhayətsiz səhrada itirdi. M.İbrahimov. Üçgünlük ay bulud bölüyünün altından siyirilib çıxdı. B.Bayramov.*

5. Açılmaq, aralanmaq. *Buludun pərdəsi siyirildi bir az. R.Rza. Oyan, bu yatdığın yuxudan oyan! Siyirilsin pərdələr, açılısın müşkül. M.Rahim.*

SIYRİNTİ *is.* Siyirilmiş, qopmuş, soyulmuş şey. *Uşağın qolunda siyirinti var.*

SİZ İkinci şəxs əvəzliyinin cəmi; çox və ya bir neçə adama, həmçinin hörmət olaraq bir adama müraciət forması. *Sizi bu gün gözləyirik. Siz sabahkı tamaşaya gələcəksiniz? – [Mərcan bəy:] Təzə arvad alıram, ona görə sizin hərənizə bir abbasi pul bağışlayacağam. Ü.Hacıbəyov. Bir sözüm iz salsa ürəyinizdə; Bilin, mənim deyil, o da sizindir! N.Xəzri.*

SİZAL [xüs. is.-dən] Tor, kanat və s. hazırlanmasında istifadə olunan qaba toxuculuq lifi.

SİZCƏ *əvəz.* Sizin fikrinizcə. *Sizcə yağacaq? Sizcə yarışda kim qalib gələcək? // Müsahibin fikrincə, istəyinə, arzusuna uyğun. Qoy sizcə olsun.*

SİZİNKİ *əvəz.* 1. Sizə məxsus olan, sizə aid olan. *O kitablar sizinkidir.* – *Şirvanın şirin narı; Dadlıdır şirin narı; Sizinki sizin olsun; Göndərin bizim yarı.* (Bayatı).

2. İs. mənasında, adətən cəm şəklində: **sizinkilər** – sizə yaxın olanlar (qohumlar), sizinlə bir yerdə olanlar, sizin ailənin üzvləri, sizin adamlar. *Sizinkilər axşam teatrda idilər.*

SİZLİ-BİZLİ *əvəz.* Siz və biz birlikdə, həm siz, həm biz, hamımız bir yerdə. *Sizli-bizli bu işi düzəldək.* – [Əjdər müəllim:] *Mən deyirəm, elə olsun, hərtərəfli, sizli-bizli bu balaca Cəmişə kömək edək.* S.Rəhimov.

SKAFÁNDR *is.* [fr.] 1. Dalgıç geyimi.

2. Stratonavt geyimi.

3. Kosmos uçuşları üçün geyim.

SKAMYÁ [rus.] Üstündə oturmaq üçün dayaqclar üzərində düzəldilmiş söykənəcikli kürsü. *Bir ağacın altında skamyanın üstünə; Qəzet salıb oturmuş bir gözəl sarışın qız.* S.Rüstəm. *..Fəridə Zərifə ilə bulvarda, skamyada əyləşmişdi.* S.Vəliyev.

♦ **Məktəb (institut və s.) skamyasında** – hələ məktəbdə (institutda və s.-də) oxuyarkən, oxuduğu zaman. **Məktəb (institut və s.) skamyasından** – məktəbi (institutu və s.-ni) qurtaran kimi. **Müttəhimlər skamyası** – məhkəmə salonunda müttəhimlərin oturması üçün ayrılmış yer. **Müttəhimlər skamyasında oturmaq** – məhkəməyə düşmək, məhkəmədə işinə baxılmaq.

SKARLATİN [ital. scarlattina – qıpqırmızı] *tib.* Boğazda ağrı və bədəndə qırmızı səpgilər şəklində təzahür edən, əksəriyyətlə uşaqları tutan çox yoluxucu xəstəlik.

SKELÉT [yun. skeleton – qurumuş bədən] 1. İnsan və onurğalı heyvan bədəninin əsasını, gövdəsini təşkil edən sümüklərin hamısı bir yerdə. *İnsan skeleti. Quş skeleti. At skeleti.* // *məc.* Müqayisələrdə – quru cəsəd, bir dəri, bir sümük (çox arıq adam haqqında). [Gülara] *zəiflikdən bir skelet şəklini almışdı.* Ə.Vəliyev. [Zərəqələmin] *anası sanki canlı deyil, bir skelet idi.* Ə.Sadiq. □ **Skeletə dönmək** – son dərəcə ariqlamaq, bir sümük, bir dəri qalmaq. *Lap skeletə döndü.*

2. Bir şeyin əsası, gövdəsi, özülü. *Yanmış buruqların skeleti çar xəyanətinin qara heykəli kimi baxırdı.* M.S.Ordubadı.

3. *məc.* Sonradan inkişaf etdiriləcək və ya qurulacaq bir şeyin əsasını, ən mühüm hissəsini təşkil edən cəhət. *Əsərin skeleti hazırdır.*

SKÉPTİK *is.* [yun.] 1. Skeptisizm tərəfdarı.

2. Hər şeydən şübhələnən adam, hər şeyə şübhə ilə baxan adam; şökkak.

SKEPTİSİZM [yun. skepsis – baxma] 1. Obyektiv varlığın insan tərəfindən gerçək dərk edilə bilməsini inkar edən idealist fəlsəfi cərəyan. *Qədim yunan fəlsəfi cərəyanlarından biri skeptisizmdir.*

2. Hər şeyə tənqidlə, şübhə ilə baxma, hər şeyə şökk etmə, bir şeyin varlığına, gerçəkliyinə şübhə etmə; şökkaklıq. *Xanım danışdıqca, elə bil.. rəasionalizm və skeptisizm zəncirlərini qırır, sanki Muxtar yüngül-yüngül nəfəs almağa başlayırdı.* Cəmənzəminli.

SKETÇ *is.* [ing.] Estrada üçün yazılmış kiçik məzhəkə.

SKİFLƏR Eramızdan əvvəl VII əsrdən eramızın III əsrinə qədər Qara dənizin şimalında yaşamış müxtəlif köçəri xalqların ümumi adı.

SKİPİDAR [rus.] İynəyarpaqlı ağacların qatranından hasil edilən kəskin iyli, rəngsiz və sarımtıl rəngli maye maddə (təbabətdə, lak-boya emalında işlənir).

SKLƏRA *is.* [yun.] Göz almasının qeyri-şəffaf xarici qışası.

SKLERİT *is.* Göz ağı qışasının iltihabı.

SKLERÓZ [yun. skleros – bərk] Bədənin müxtəlif orqanlarında bu və ya digər spesifik elementin azalması və onu birləşdirici sərt toxuma əvəz etməsi nəticəsində təzahür edən xəstəlik prosesi. *Ürək sklerozu. Beyin damarları sklerozu.*

SKLEROZLU *sif.* Sklerozu olan.

SKRÍPKA [rus.] Diapazon cəhətcə ən yüksək olan, yayla çalınan dördsimli musiqi aləti. *Daşdığı adından bəlli olduğu kimi, simli orkestrin tərkibi yalnız simli musiqi alətlərindən (skripka, alt, violonçel və kontrabas) ibarətdir.* Ə.Bədəlbəyli. *Sarışın, gödəkboy bir oğlan özü ilə bir skripka gətirmişdi.* Ə.Sadiq.

SKRÍPKAÇALAN, SKRÍPKAÇI *is.* Skripkada çalan musiqiçi.

SKÚMBRİYA *is.* [yun.] Dəniz balığı.

SKÚTER *is.* [ing.] Daxiliyanma mühərriki ilə işləyən bir yerli idman qayığı.

SLÁLOM *is.* [norveç.] Dağ-xizək idmanında qarlı dağ enişində bayraqlarla göstərilmiş "qapılardan" keçməklə dolanbac yolun qət edilməsi.

SLAVYANÍZM *is. dilç.* 1. Hər hansı bir slavyan dilindən qeyri-slavyan dilinə keçmiş söz və ya ifadə.

2. Qədim slavyan dilindən rus dilinə keçmiş söz və ya ifadə.

SLAVYÁNLAR *cəm* Avropada yaşayan, dil və mədəniyyətcə bir-birinə yaxın böyük xalqlar qrupu. Slavyanlar üç qola bölünür: şərq slavyanlar (ruslar, ukraynalılar, beloruslar), qərbi slavyanlar (polyaklar, çexlər, slovaklar, lужиçanlar), cənubi slavyanlar (bolqarlar, serblər, xorvatlar, slovenlər, make-doniyalılar).

SLAVYANLAŞDIRMA "Slavyanlaşdırmaq"dan *f.is.*

SLAVYANLAŞDIRMAQ *f.* Dil, adət cəhətdən slavyan etmək; slavyan xarakteri, şəkli vermək.

SLAVYANLAŞMA "Slavyanlaşmaq"dan *f.is.*

SLAVYANLAŞMAQ *f.* Dil və adət və s. cəhətdən slavyan olmaq.

SLAVYANLAŞMIŞ *f.sif.* Dil, adət və s. cəhətdən slavyan olmuş.

SLAVYANŞÜNAS *is.* Slavyanşünaslıq mü-təxəssisi.

SLAVYANŞÜNASLIQ *is.* Slavyan dillərini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini, tarixini, onların adətlərini tədqiq edən elmlərin məcmusu.

SLAYD *is.* [ing.] Proyeksiya fanarı vasitəsilə göstərilmək üçün şüşə və s. üzərinə salınan şəkil.

SLƏNQ *is.* [ing.] Jarqon.

SLOVAKA *sif. və zərflər* Slovak dilində. *Slovakca əsər. Slovakca danışmaq.*

SLOVÁKLAR *cəm* Çexoslovakiya Respublikasının tərkibinə daxil olan Slovakiyanın əsas əhalisini təşkil edən qərbi slavyan xalqı.

SLOVENCƏ *sif. və zərflər* Sloven dilində. *Slovenca danışmaq.*

SLOVÉNLER *cəm* Yuqoslaviyanın tərkibinə daxil olan Sloveniyanın əsas əhalisini təşkil edən cənubi slavyan xalqı.

SMETA *is.* Nəzərdə tutulan çıxar və gəlirin hesablanması; bir şeyin təxmini hesablanması. *Smeta tutmaq.* – Tikintinin layihə və smetası dövlət tərəfindən təsdiq edilmişdir. M.Rzaquluzadə. [Mirzə Salman:] Yox, qızım, sənin maliyyə işlərində heç bir səriştən yoxdur. *Smeta gərək bank vasitəsilə yerinə yet-sin.* S.Rəhman.

SMETÁN [rus. сметана] bax **xama**. *Vera smetanı təzəcə soyumuş isti kartofun üstünə töküüb qaşıqla əzir və yeyirdi.* M.S.Orudadi.

SNAYPER [ing. sniper] Mahir atıcı, sə-rast nişançı. *Qeyri-ixtiyari olaraq mən [ca-vanı] sərhəd boyunda keşikdə və ya cəbhədə snayper səngərində təsəvvür etdim.* M.Rza-quluzadə. [Əsəd:] *Bizim içərimizdə yaxşı snayperlər var.* S.Vəliyev.

SOBA *is.* Mənzili qızdırmaq, üstündə xö-rək bişirmək üçün damdan hörülmüş və ya metaldan qayrılmış qurğu; peç. *Hollandiya sobası. Rus sobası. Kafelli soba.* – [Müəllim] *sobasını yenidən qalayıb, yatağına uzanmışdı.* S.Hüseyn. *Küncdə .. bir arvad sobanın üstündə xörək bişirirdi.* Çəmənzəminli.

SÓDA 1. Texnikada, təbabətdə və məişətdə geniş işlənən bəzi natrium duzları karbohidratlarının adı.

2. Təbabətdə və əspazlıqda işlədilən ağ toz şəklində natrium-bikarbonat.

SOFÁ [fr. sofa, əsli *ər.*] Alçaq qoltuğu və söykənəcəyi olan yumşaq divan.

SOFİ *is.* [ər., əsli *yun.*] 1. Təsəvvüfə mən-sub adam, təsəvvüflə məşğul olan adam (bax **təsəvvüf**). // Dini ehkamlardan əsla kənara çıxmayan adam; zahid, dindar (müsəlman).

2. *məc.* İkiüzlü, riyakar.

SOFİLİK *is.* Dindarlıq, zahidlik.

SOFİST [yun. sophistes] 1. Eramızdan əvvəl V-IV əsrlərdə: əsas diqqəti etika, siyasət, idrak nəzəriyyəsi məsələlərinə verən və öz fikirlərini məntiqi dəlillərlə sübut etməkdə ad qazanmış fəlsəfi məktəbin nümayəndəsi olan qədim yunan filosofu.

2. *kit.* Açıqdan-açığa düzgün olmayan fikirləri sofizmlərlə (məntiqcə düzgün görünən bilən hökmlərlə) sübut etməyə çalışan adam. // Səfsətəçi.

SOFİSTİKA 1. Sofistlərin nəzəriyyəsi (bax **sofist** 1-ci mənada).

2. *kit.* Sofizmlərə əsaslanan mühakimələr, dəlillər, sübutlar; adamı yanılma biləcək sözlər; boş və əsassız sözlər; səfsətə.

SOFİZM [*yun.* sophisma] Məntiqə (zahirən) düzgün görünən bilən, həqiqətdə isə düzgün olmayıb qəsdən adamı yanılma bilən hökm, iddia; səfsətə.

SOFU *is.* [*ər.*] Hər şeydən iyrenən, şübhələnən, çəkinən; vasvası adam.

SOĞAN *is.* Bostan bitkisi və bu bitkinin lüləşəkilli yeməli yarpaqları və qat-qat qabıqlardan ibarət kökü. *Baş soğan.* – *Soğan da meyvə cərgəsinə keçdi.* (Məsəl). *Bir dəqiqə əvvəl soyulmuş soğanın acısından* [Xavərnisənin] *gözləri yaşarmışdı.* T.Ş.Simurq.

♦ **Soğan (qabığı) kimi soyulmaq** – var-yoxu tamamilə əlindən çıxmaq və ya əlindən alınmaq; müflisləşmək. *Onlar qarşılarında, əsir düşəndə soğan qabığı kimi soyulan və qılınç yaraları altında əsir düşən qızı deyil, qaragözlü bir Bağdad gözəlini gördülər.* M.S.Ordubadi. [Məşədi Məmməd:] [Qazi] *mənə bir dil tökdü, yazdı, verdi. Soğan kimi soyuldum, gəldim.* R.Əfəndiyev. **Soğan kimi qabığını soymaq** – bütün var-yoxunu əlindən almaq. **Kefinə (ovqatına) soğan doğramaq** – bax *kef.* **Saqqala soğan doğramaq** – bax *saqqal.* **Ürəyi soğan kimi soyulmaq** – bax *ürək.*

SOĞANAQ *is. bot.* 1. Bəzi bitkilərin gövdələrinin qalınlaşmış, çox vaxt yumrulaşmış hissəsi. *Lalə soğanağı. Zənbağın soğanağı.*

SOĞANBOZBAŞI *is.* Ət əvəzinə yağda qızardılmış soğanla bişirilən duru xörək; bozbaş. *..Həttə soğan belə yox idi ki, Fatma soğanbozbaşı bişirə.* S.Vəliyev.

SOĞANÇA *is.* Yağda qızardılmış soğan. *Soğança hazırlamaq.* – [Fərrux:] *Mənzər, soğançanı ayrı qızart, özünü də çox elə.* Ə.Vəliyev.

SOĞANLI *sif.* Soğan qatılmış, tərkibində soğan olan, soğanla bişirilmiş.

SOĞANLIQ *is.* Soğan əkilmiş yer. *Bostanın bir tərəfi soğanlıqdır.*

SOĞDİLƏR *is.* Mərkəzi Asiya və Qazaxıstanda, Savd vilayətində eramızdan əvvəl birinci minilliyin ortalarında məskunlaşmış olan İrandilli xalq.

SOXMA “Soxmaq” dan *f.is.*

SOXMAQ *f.* 1. Bir şeyin altına, içərisinə, arasına və ya dalına qoymaq, daxil etmək; dar bir yerin içinə qoymaq. *Parçanı dolaba soxmaq.* – [Qız] *məni görüncə yazdığı kağızı kitab altına soxub qalxdı.* M.S.Ordubadi. *Döşəyini söküüb paketi yunların arasına soxdu.* H.Nəzərli. // *Zorla soxmaq, dürtmək. Dadaşım məni qalağın içinə soxandan sonra özü də başını uzatdı içəri..* C.Məmmədquluzadə.

□ **Özünü soxmaq** – zorla girməyə çalışmaq, özünü təpmək, dürtmək, girmək, soxulmaq. *Bir bəhanə gətirməklə özünü o arvad, qız olan məhəlləyə soxardı.* R.Əfəndiyev. [Gülsüm] *birtəhər itdən xilas olub, özünü çörək təndirində soxdu və dəmir sacı başına çəkdi.* Çəmənzəminli.

2. Salmaq. *Əlimi hinə soxub suyun içindən cücələrin cəmdəklərini bir-bir çıxartdım.* A.Şaiq. [Əsrəf] *əlini sürətlə cibinə soxaraq təhdidamiz:* – *Musa! – qışqırdı.* H.Cavid.

3. Batırmaq, saplamaq, keçirmək. *Elə bil qıçıma şiş soxdular.*

4. Bir sıra sözlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: baş soxmaq, gözə soxmaq, burun soxmaq.

SOXULCAN *is. zool.* Yumşaq, uzun və əksərən yuvarlaq (halqalı) bədənli, torpaq içində, nəm yerlərdə yaşayan qurd.

SOXULCANA OXŞAR *sif.* Görünüşcə soxulcana oxşayan. *Soxulcanaoxşar çıxıntı.*

SOXULMA “Soxulmaq” dan *f.is.*

SOXULMAQ *f.* 1. Özünü soxmaq, dürtmək; təpilmək, girmək. *Sonra obaya gəldik. Sürülərin içinə soxulduq. Quzularla, oğlaqlarla oynadıq.* A.Şaiq. *Lakin dəstəbaşı araya soxulan (f.sif.) bu artıq adamı çıxarmaq istədi.* Mir Cəlal.

2. Zorla girmək, basıb girmək. *Özgənin torpaqlarına soxulmaq.*

3. *məc.* Qarışmaq, müdaxilə etmək. *Hər işə soxulmaq.*

SOXULUŞMA “Soxuluşmaq” dan *f.is.*

SOXULUŞMAQ *f.* Soxulmaq (çoxları haqqında).

SOXUŞDURMA “Soxuşdurmaq” dan *f.is.*

SOXUŞDURMAQ *f. dan.* 1. Bax **soxmaq** 1-ci mənada.

2. *məc. dan.* Aldadaraq, dilə tutaraq, birlilik işlədərək, hiss etdirmədən vermək, ötürmək, başından eləmək.

SOL *is.* 1. Bədənin ürək yerləşən tərəfi, bədənin sağ tərəfinin əksinə olan hissəsi. // *sif.* Həmin tərəfdə olan, yerləşən. *Sol əl. Sol ayaq. Sol böyür.* – [Heydərqulunun] kü-rəyindən dəyən güllə sol ciyəri parçalaya-raq döşündən çıxmışdı. Ə.Sadiq. *Lakin Yusif yenə də tövbə deməmiş, dəəcəlliyini tərgitmək əvəzinə, eşşəkdən yuxılıb sol biləyini sındır-mışdı.* İ.Hüseynov. // *sif.* Sağ qola müqabil olan, sol tərəfdə, ya tərəfdən yerləşmiş; sağ müqabili. *Sol tərəfə döndü. Sol cibindən pul çıxartmaq. Küürün sol sahili.* – *Pərdə qalxmaz-dan qabaq Əsgər sağ tərəfdə və xalası sol tə-rəfdə otururlar.* Ü.Hacıbəyov. *Sol divarda bir əl, iki ayaq kölgəsi göründü.* H.Seyidbəyli.

2. *sif.* Siyasi cəhətdən başqalarına görə daha radikal olan (bu mənə parlament salo-nunda radikal və inqilabçı partiyaların üzv-lərinin sədrdən sol tərəfdə oturması ənənə-sindən gəlmişdir). *Parlamentin sol fraksiya-ları.* // Cəm şəklində: **sollar** – sol partiyaların üzvləri, sol partiyaların nümayəndələri. *Səs-vermədə sollar iştirak etmədilər.* – *Biz açar-kən bizə düzgün yollar; Sürünür arxada “sağ-lar”, “sollar”.* M.Müşfiq.

3. *sif.* Ancaq üzdən radikal olub, öz mahiy-yyətlərini inqilabi ibarələrlə gizlədən oppor-tunist. *Sol təmayül.*

SOLAXAY *sif. və is.* Hər işi sol əli ilə gö-rən, sağ əlinə nisbətən sol əli ilə daha yaxşı yazan, işləyən. *Solaxay adam. Solaxay tələbə. Tarçı solaxaydır.*

SOLAXAYLIQ *is.* Solaxay olma.

SOLA(QA)N *sif.* Tez solan.

SOLÇU *is. fəls.* Öz xırda burjuva görüşlərini inqilabi cümləpərdazlıqla gizlədən oppor-tunist.

SOLÇULUQ *is.* Solçu mövqeyində durma, solçunun yeritdiyi siyasət, solçunun görüşü; solluq.

SOLDÁT [*rus.*] 1. Bax **əsgər**.

2. Bax **valet**.

SOLDİŞ *is. etnoqr.* Toy mərasimində bəyin (oğlanın) və ya gəlinin sol tərəfində oturan, yaxud müşayiət edən şəxs. [Bəyin] yanına öz tay-tuşlarından iki nəfər rəhbər seçilir. Bunun biri sağdı, o biri soldıdır. R.Əfəndiyev. *Rüxsarə xanım Firəngizin sol-dışı idi.* T.Ş.Simurq.

SOLDURMA “Soldurmaq”dan *f.is.*

SOLDURMAQ *f.* Solğun etmək, solğunlaş-dırmaq. *Hansı boyalardan vurmuşdu naxış; Soldura bilməmiş onu zaman da.* N.Rəfibəyli. *Payız gəlib .. meşələri solduranda, körpə Ba-har daha da tərəvətlənmişdi.* B.Bayramov.

SOLFÉCIO *is. [ital.] mus.* Musiqini eşitmə və duyma qabiliyyətini inkişaf etdirmək, eləcə də not oxumaq təcrübəsini artırmaq məqsədi daşıyan tədris fənni.

SOLĞUN *sif.* 1. Rəngi qaçmış, rəngi sol-muş, soluq. *Solğun çöhrə.* – [Ovçunun] *sol-ğun dodaqları əsir, bir-birindən xeyli aralı olan qövsəbənzər qasları çatılmışdı.* M.Rza-quluzadə. [Mahmudun] *solğun sifəti qızarmışdı.* S.Vəliyev. // Tərəvəti getmiş, tərəvə-tini itirmiş, solmuş, saralmış, ölgün. *Solğun çiçək. Solğun yarpaq.* // *məc.* Pejmürdə, tut-qun, pərişan, dılxor. [Gülüş:] *Sevil, nə üçün belə solğunsan, yoxsa bir yerin ağrıyır?* C.Cabbarlı.

2. Rəngi yaxşı bilinməyən, parlıtısı nəzəri cəlb etməyən, ölgün. *Solğun parça. Solğun pərdə.* – [Hacı Qara:] *Rus malı alıram, sol-ğun (z.) çıxır, qızılbaş malı alıram, çürük çıxır.* Ə.Haqverdiyev. // Ağarmış, bozarmış, rəngi getmiş. *Orada–burada solğun paltarlı qocalar və arvadlar gözə çarpırdı.* Çəmən-zəminli. *Kosa iki əli ilə öz başına bərk bir qapaz vurdu. Onun solğun kepkasının burnu öz burnu ilə qoşalaşdı.* S.Rəhimov. // Parıl-tısız, tutqun, işığı zəifləmiş, ölgün. *Solğun şəfəq. Solğun işıq.* – *Bəzən də göyləri gəzən solğun ay; Yarıb buludları hücumə çıxır.* S.Vurğun. *Günəş solğun, üfüq də tutulmuş kimi dərdə; Orda sarı buludlar sallanır pərdə–pərdə.* M.Müşfiq.

3. *məc.* Dili, üslubu təsirli, ifadəli olma-yan; çox zəif. *Solğun tərcümə. Əsərin solğun dili var.*

SOLĞUNLAŞMA “Solğunlaşmaq”dan *f.is.*

SOLĞUNLAŞMAQ *f.* 1. Rəngi solmaq, sol-ğun olmaq. *Üzü solğunlaşmaq.* – [Bibixanı-mın] *solğunlaşıb altı kölgələnən gözləri elə bil yenidən canlandı.* B.Bayramov.

2. *məc.* İfadəsini, təsirini itirmək, cılızlaş-maq. *Xüsusən sona, fənalə doğru obrazlar solğunlaşır, dialoqlar tərəvətinə, təzəliyini iti-rib adıləşir.* S.Rəhman.

SOLĞUNLUQ *is.* Solğun olma, saralma, rəngi qaçma, solğun şeyin halı. *Lakin onun*

sifətində bir solğunluq nişanı var; Məncə onun bu dərdini dərd çəkənlər duyub anlar. S.Vurğun. Çimnaz arvad da gecə yatmadığından çox solğundu və bu solğunluğu ağ-birçək, kiçik arvada çox yaraşır, onun qara qaş-gözünü daha gözəgəlimli göstərirdi. Ə.Əbülhəsən.

SOLİST [ital.] Solo ifa edən müğənni, rəq-qasə və ya çalğıçı.

SOLLAŞMA “Sollaşmaq”dan *f.is.*

SOLLAŞMAQ *f.* Siyasi görüşcə sol partiyalara yaxınlaşmaq.

SOLLUQ bax **solçuluq**.

SOLMAQ *f.* Rəngi qaçmaq, rəngini, parlaqlığını itirmək, sarılmaq, tərəvətini itirmək. *Payız gəldi, yarpaqlar soldu. Gülli suya qoy-masan solar.* – [Xuraman:] *Külək əsər, yarpaq düşər, çiçək solar; Viran qalmış mənim bu can otağımdan.* S.Vurğun. *Kosanın bostanında xiyar tağları sarılır, göy gülbəsləri solurdu. S.Rəhimov. // Ağarmaq, bozarmaq, rəngini itirmək. Paltar günün altında geyin-məkdən solub. // Məc. mənada. Adam haq-qında. [Sənəm Züleyxaya:] Bir ildir gəlin gəlmisən, hələ səni şad görməmişik, .. dərd çəkməkdən gül kimi solmusan. Çəmənzə-minli. [Asya və Telli:] Niyə solmuş rüxsarın; Gül-cöhrə, tez söylə. Ü.Hacıbəyov. Elə bir vaxt oldu ki, qız solmağa, çirkinləşməyə üz qoydu. M.Hüseyn.*

SOLMAZ *sif.* 1. Solmayan, tərəvətini itirməyən. *Solmaz çiçək.* – *Siz bu xalılardan parlaq və solmaz naxışlarında böyük bir xalqın arzularını, faciəsini, sevinclərini görə bilərsiniz. M.İbrahimov.*

2. *məc.* Həmişəyaşar, unudulmaz, əbədi.

SOLO [ital. Solo – tək] Bir çalğıçı, bir müğənni tərəfindən ifa olunan musiqi əsəri və ya onun ayrıca bir hissəsi. *Tarda solo. Skripkada solo çalmaq.* – “Koroğlu” operasının üçüncü pərdəsində Çənlibəldə toplanmış Koroğlu dəstasının igidləri hərbi rəqs ifa edərkən, bu musiqinin solo hissəsi orkestrin müşayiəti ilə zurnada ifa edilir. Ə.Bədəlbəyli. // Bir rəqqas tərəfindən ifa edilən rəqs və ya onun ayrıca partiyası.

SOLTAN *is.* [ər. sultan] Padşah, hökmdar. *Hər kimin ki, mövlə olur köməyi; Nə işi var soltan ilə, xan ilə. M.V.Vidadi. Dindar camaatı hələ başa salmaq olmur ki, şahsız və*

soltansız məmləkət şura üsulu ilə idarə oluna bilər. M.İbrahimov.

SOLUB-SARALMA “Solub-sarılmaq”dan *f.is.*

SOLUB-SARALMAQ *f.* Solmaq, sarılmaq; rəngini, parlaqlığını, tərəvətini itirmək; bozarmaq. *Burada sınıq budaqlı ağaclar susuz qalıb qurumağa başlamış, bağçalar solub-saralmış(di).*.. Ə.Məmmədخانlı.

SOLUXMA “Soluxmaq”dan *f.is.*

SOLUXMAQ *f.* Solmaq. [Dostumun] *rast və gözəl qaməti əyilib, rəngi soluxub, gözlərinin işığı gedib. F.Köçərli. Gün batdı, ağardı hər cığır, hər iz; Amma soluxmadı dağ başında nur. N.Xəzri.*

SOLUQ *sif.* Solmuş, solğun, rəngi qaçmış, tərəvəti qaçmış. [Qurbanın] *biixtiyar soluq dodaqlarından bütün iztirab və kədərlərinə tərcümən olan bir “of” uçdu. A.Şaiq. Ömür qəndilinin şölələrindən; Dərdi çiçəklər olacaq soluq. M.Müşfiq.*

SOLYARİ *is.* [lat.] Günəş vannası qəbul edənlər üçün avadanlığı olan yer.

SOLYARKA *is.* [rus.] Neft yanacağının bir növü.

SOMATOLOGİYA *is.* [yun.] tibb. İnsan bədəninin ölçülərini və tənəsübünü öyrənən elm sahəsi.

SOMBRERO *is.* [isp.] Kənarları enli şlyapa.

SON *is.* 1. Bir şeyin qurtaracağı, nəhayəti, axırı; axır. *Yolun sonu. Küçənin sonu.* – *Bayramın Məşədibəygilə qonaq gəldiyi ilk gün son gün olmadı. M.Hüseyn. Əhmədov Əzizi ancaq işin sonunu xəbər verən zəng çalınanda buraxdı. S.Rəhman.*

2. Eyni mənada zaman haqqında. *İlin sonu. Ayın sonunda. İş gününün sonu.* // Bir işin bitməsi, qurtarması, başa çatması. *İşi sona çatır. Hadisənin sonunu gözləmək. // sif.* Axırıncı, sonuncu. *Yayın son ayı. Son cərgədə oturmaq.* – [Nuriyyə:] *Son kursda oxuyan Ayna adlı bakılı bir qızla dost olmuşuq. İ.Əfəndiyev.*

3. Aqibət, nəticə, axır. *Kambayev dəhşətli sonun yaxınlaşdığını görürdü. S.Rəhman.*

4. *məc.* Ölüm, ölme, son nəfəs. *Sonu gəlib çatmışdır. Onun sonudur. Son nəfəsə kimi.*

5. Ən yeni, ən təzə, yenicə meydana çıxmış, axırıncı. *Son moda. Elmin son nailiyyətləri. Son xəbərlər.* – *Patefonda son dəbli bir oyun havası çalınır. İ.Əfəndiyev.*

♦ **Son dərəcə** – olduqca çox, lap çox. *Son dərəcə gözəl. Son dərəcə çalışqan. Son dərəcə ariq.* – [Fatma arvad] *qonağının, bəlkə də gələcək gəlininin gəlişinə son dərəcə şad idi.* Mir Cəlal. *Leyla təəccübləndi: – Son dərəcə hassas oğlandır, – deyə, ürəyindən keçirdi.* B.Bayramov. **Son qoymaq (vermək)** – nəhayət vermək, daha etməmək, yol verməmək, əl çəkmək, dayandıрмаq. [Fərəc Qurbana:] *Məsuliyyətsiz danışqlara son qoymaq lazımdır.* Ə.Məmmədخان. *Cahandar ağa keçirdiyi iztirabların gözlərindən oxuna biləcəyini başa düşüb, nəzərlərini Əşrəfin üzündən yayındırdı və ani şaşqınlığa son qoyub, özünü toxtatdı.* İ.Şıxlı. **Son nəfəs** – axır nəfəs, həyatının son dəqiqələri. *Rzaquluxan isə son nəfəsdə ağlayırdı, həm də gülürdü.* Zira doktorun sözlərinin təsəllidən ötrü olduğunu anlamışdı. M.S.Ordubadi. *Son nəfəsdə qışqırıq; Hava çatmır, hava çatmır.* B.Vahabzadə. **Sona yetirmək (çatdırmaq)** – bitirmək, qurtarmaq, tamamlamaq, axıra çatdırmaq. *Bütün gecəni yatmamış Firiduna elə gəlirdi ki, qorxunc və əzablı bir yuxu sona yetir.* M.İbrahimov. *Sanki bu nöqtədə çatırdı sona; Onun şıltaqları, onun nazları.* B.Vahabzadə. **Sonuna çıxmaq** – bax **axırına çıxmaq** (“**axır**”da). *O səni yumruqla torpağa yıxdı; Bütün duyğuların sonuna çıxdı..* M.Müşfiq. **SONA** is. Əsil mənası ördək olub, gözəlliyinə görə aşıq şerində gözəlin epitetlərindən biri kimi (çox vaxt yaşılbaş sona tərkibində) işlənir. *Gecə-gündüz oda düşüb yanaram; Siyah telli bir sonanın ucundan.* M.V.Vidadi. *Könül, əbəs yerə üzmə canını; Sonaların əhdə olmaz vəfası.* Q.Zakir.

SONALAMA “Sonalamaq”dan f.is.

SONALAMAQ f. Hər şeyə irad tutmağa çalışmaq, hər şeydə nöqsan axtarmaq. *Əfruz bacı hər şeyi sonalayan idi. O, evin qabağında Kosanı qarşılayıb bala baxdı və qızıxdı.* S.Rəhimov. *Öz evlərində heç bir şeyi sonalamayan, anası gətirən hər xərəyi yeyən Qədir qonaq getdiyi yerdə mərəkə açardı.* Mir Cəlal.

SONÁTA [ital.] Xarakter və tempi etibarilə adətən üç və ya dörd hissədən ibarət instrumental musiqi əsəri.

SONATÍNA [ital.] mus. Kiçik sonata.

SONBEŞİK is. Sonuncu, axırıncı uşaq, övlad. *Ailənin sonbeşiyi.* – *Tükəzban ilk və sonbeşiyi olan Qüdrəti min əziyyətlə boya-başa çatdırdığından onun üstündə, öz təbircə, nanə yarpağı kimi əsirdi.* M.Hüseyn. *Ulduz ailədə sonbeşik idi.* Ə.Məmmədخانlı.

SONCUQ is. Təpik, şllaq. □ **Soncuq atmaq** – bax **soncuqlamaq**. *Öküzlə soncuq atır.* // Tərslik etmək, deyilənə qulaq asmamaq. *Gülsənəm arvad oğlunun sözlərindən bir az da əsəbiləşdi: – Eh, qurbanın olum, – dedi, – sevir səvsin, mən demirəm ki, onlar da düşmənlər olsun, amma sevməyin də bir təhəri var axı. Daha bundan ötrü niyə soncuq atır?* M.Hüseyn.

SONCUQLAMA “Soncuqlamaq”dan f.is. *Köçün yaraşığı dananın soncuqlamasıdır.* (Ata. sözü).

SONCUQLAMAQ f. Soncuq atmaq, təpik atmaq, şllaq atmaq. *Cöngə isə hey soncuqlayır, təkə kimi atılıb-düşürdü.* S.Rəhimov.

SONÉT is. [fr.] Şeir janrı.

SONLUQ is. gram. Sözlün qrammatik dəyişən son hissəsi. *Hal sonluqları.*

SONOR is. [lat.] Səs tellərinin ahəngdar hərəkəti ilə yaranan samit səs.

SONRA 1. zərff Bir işin, hadisənin baş verməsində zaman ardıcılığı göstərən zaman zərfi. *Əvvəlcə müəllim, sonra uşaqlar danışdı. – Qonaq əvvəlcə Bayramla, sonra da Məşədi-bəylə vidalaşmış çıxdı.* M.Hüseyn. *On beş gün sonra aparılan işlərin ilk nəticəsi yoxlandı.* H.Seyidbəyli.

2. qoş. Arxasınca, ardınca, dalınca. *Məndən sonra kimdir? Hamıdan sonra gəlmək. Saat 2-dən sonra. Yağışdan sonra gün çıxdı. – Uşaqlar dağılışıdılar və xanım da ancaq bundan sonra evvandan otağa çəkildi.* P.Makulu. □ **Bir azdan (qədərdən) sonra** – azacıq sonra, az, aradan çox keçməmiş. *Bir qədərdən sonra qapı açılır.* Ü.Hacıbəyov. *Bir azdan sonra dəmirçi Musa gəlib çıxdı.* M.Hüseyn. **Bundan sonra** – bundan belə, bir də, daha, artıq. *Bundan sonra belə işlər etmə. Bundan sonra gözümə görünmə.* // Yoxsa, əks təqdirdə. *Ora getmə, sonra özün peşman olarsan.*

3. Bir də, ondan başqa, yenə, habelə. *Sonra, canım sənə desin...*

SONRADAN *zərf* Sonra, axırda, nəhayətdə, nəticədə, aqibətdə; bir müddət, bir az keçəndən sonra. *Məsələn sonradan başa düşdü. Sonradan peşman olmaq. Sonradan ağlına gəlmək.* – [Kərəm:] *Səgrəqibin fütəsinə inandım; Firqət nə olduğun sonradan qandım. “Əsli və Kərəm”. Həqiqət halda Sitarə barəsində [Məmmədbağırın] belə, sonradan boşmaq fikri yoxdu.* S.Hüseyn.

SONRADAN-SONRAYA *zərf* Axırda, bir az keçəndən sonra, bir qədər fikirləşəndən sonra. *İsmayıl kişi fikrə getdi. Sonradan-sonraya dedi: – Silahlarını ələ gətirə bilsək, daha yaxşı olar.* P.Makulu.

SONRAKI *zərf* 1. Sonra olan, sonra baş verən, bir şeyin ardınca gələn. *Sonrakı hadisə. Sonrakı fikir. Sonrakı nəticələr. Sonrakı peşmançılıq fayda verməz.*

2. Gələcək, qarşıdakı, növbədəki. *Sonrakı işləri fikirləşmək. – Sonrakı illər Nadirlə Züleyxanı bir-birinə daha möhkəm bağladı.* H.Seyidbəyli.

SONRALAR(I) *zərf* Bir hadisədən, əhvalatdan, işdən sonrakı vaxt, sonrakı vaxtlar(da). *Əvvəl yaxşı idi, sonraları əhvalı pozuldu. – Bu əhvalatı mənə sonralar anam danışmışdı. M.Rzaquluzadə. Qəzənfər sonralar Dürrənin ailəsinə böyük yardım göstərdi. S.Vəliyev. Əvvəllər kənd uşaqları “xan cığal olar” – deyər, [Məmmədخانla] oynamaq istəməsələr də, sonralar razılıq vermişdilər.* P.Makulu.

SONRALIQ 1. B a x **sonradan**. *Bu kağızın məzmunundan və 2000 manat puldan hamısı şad olub, sonralıq xoşbəxt və şadlıq ilə yaşadılar.* B.Talıblı.

2. *sif.* Sonra görülməli olan, görülməyəcək; sonrakı vaxtı nəzərdə tutan. *Bu, sonralıq işdir.*

SONRALIQA *zərf* Sonradan, sonra. *Sonralıqca hamı gəldi. – Bəs bu yazıq Tükəzbana niyə erkək deyirlər, əlbəttə, sonralıqca hamımız biləcəyik.* B.Talıblı.

SONRASI *zərf* Axırı, ardı, nəticəsi, aqibəti. *Sonrası bəlli olar. Sonrasına baxırıq.*

SONSUZ¹ *sif.* Sonu, nəhayəti, axırı olmayan; hədsiz, bitməz-tükənməz. *Sonsuz qayğı. Sonsuz boşluq. Sonsuz bir maraq. Sonsuz məhəbbət. – Bu bəxtiyar üzlərdə nə nadir yaraşlıq var! Sonsuz sevinc doğurur işıqların yanması.* R.Rza. *Sən açdın beləcə son sə-*

hərini; Son səhər bir sonsuz gecəyə döndü. N.Xəzri.

SONSUZ² *sif.* Uşağı, övladı olmayan. *Sonra Tutu xala, mənəm bu sonsuz mehriban xalam, ayağa qalxıb işığı yandırdı. Ə.Məmmədخانlı. Sonsuz, dul kişi [Sultan Əmirli] çox zaman evə baş salmaq belə istəməzdi.* İ.Hüseynov.

SONSUZLUQ¹ *is.* Sonu, nəhayəti olmama; nəhayətsizlik, intəhasızlıq. *Amma bu qısacığ məsafə Qulama sonsuzluq təsiri bağışladı.* Ə.Əbülhəsən.

SONSUZLUQ² *is.* Sonsuz olma, övladı, uşağı olmama. *Sadıqın qardaşı da ağlamırdı, sonsuzluğun bütün ağırlığını duymuş adamlar kimi büzüşdü.* M.Hüseyn. [Məsumə Muxtara:] *Sənin kimi övladdansa, sonsuzluq yaxşıdır.* B.Bayramov.

SONUC b a x **son** 3-cü mənada.

SONUNCU *sif.* Ən axırıncı, axırdakı, axırda olan. *Sonuncu dərs. Sonuncu tamaşa. – Qoca kişi sonuncu daşı da yonub hazır etmişdi.* S.Rəhimov.

SOPLO *is. tex.* Ucluq.

SOPRANO [ital.] *mus.* 1. Ən yüksək qadın səsi.

2. Belə səsi olan müğənni haqqında.

SORAQ *is.* Axtarma, arama, soruşma, soruşub bilmə (öyrənmə, xəbər tutma); soruşmaqla öyrənilən şey, xəbər, məlumat. *Xucuklu Mahmudbəy çoxdandı ki, Nəbinin soracağında idi. “Qaçaq Nəbi”. // Biri haqqında məlumat, xəbər. [Ümid nazirə:] Bəs sizin soracağınız “Nərimanov” kolxozundan gəlir.* B.Bayramov. □ **Sorağında olmaq** – həsrətində olmaq, axtarmaq, təmənnasında olmaq. *Vaqif durnalardan təmənnə eləyir ki, intizarını çəkdiyi və sorağında olduğu alagözlü həmdəmdən görsünlər ona bir xəbər və əsər gətirə bilərlərmi?* F.Köçərli. **Soraq almaq** – bir xəbər bilmək, məlumatı olmaq. *Sorağımı aldım. – [Əlyar xan] harada nadir, gözəl, diqqətləyib bir şeyin sorağını alardısı, hər necə vasitə ilə olursa olsun, dərhal onu ələ keçirməyə çalışdı.* Ə.Məmmədخانlı. **Soraq etmək** – axtarmaq, aramaq, ondan-bundan soruşub öyrənmək, bilmək, xəbər tutmaq, məlumat almaq. – *İnəyi itən soraq edər.* (Ata. sözü). *Haraları gəzib aramalı, kimi soraq etməli idim.* S.Hüseyn. [Şahin:] [Müəllimi-miz] *fikirləşib ki, saatın itdiyini tələbələrədən*

soraq eləsəm yaxşı düşməz. B.Bayramov. **Soraq vermək** – xəbər vermək, məlumat vermək. *Gələcək günlərdən verərək soraq; Oldu bir-birinə ürəklər dayaq.* S.Rüstəm. [Katibdən] *heç kəs bir soraq verməyirdi.* Ə.Əbülhəsən.

SORAQCİ *is.* Soraq edən, soruşan, axtaran. *Soraqçının tüstüsü dabanından çıxar.* (Məsəl).

SORAQLAMA, SORAQLAŞMA “Soraqlamaq” və “soraqlaşmaq”dan *f.is.*

SORAQLAMAQ, SORAQLAŞMAQ *f.* Soruşmaq, soraq etmək, ondan–bundan soruşaraq bilmək. *Yar dağdan aşdı, getdi; Ürəyi daşdı, getdi; Axtardım, soraqladım; Dedilər, qaçdı getdi.* (Bayatı). [Əhməd:] *Qoyaram yolunda şirin canımı; Soraqlaşib Qəribini taparam.* “Aşiq Qərib”. O, uzun müddət axtarırdıqdan, soraqlaşdıqdan sonra Gövhərin yerini öyrənmişdi. Ə.Vəliyev.

SORAQSIZ *sif. və zərflər* Xəbərsiz, xəbər vermədən, xəbərdarlıq etmədən. *Soraqsız itmək. Soraqsız gəlmək.* – [Mədinə Yavərə:] *Bilmirəm səndə nə adətdir, soraqsız, xəbərsiz adamın başının üstünü alırsan.* M.İbrahimov.

SORAQ-SORAQLA *zərflər* Soruşa–soruşa, soruşub xəbər tutmaqla, axtara–axtara. *Soraq-soraqla istədiyini taparsan.* – *Doğrudur, deyirlər ki, soraq-soraqla həccə getmək olar.* M.Rzaquluzadə.

SORĞU, SORĞU-SUAL *is.* Sual, sual etmək, verilən sual. *Sorğuya qısa cavab vermək.* – *Ağsaçlı, ağbiğli, ağsaqqallı, ancaq lalə kimi qırmızıyanaqlı Əmiraslan baba nəvəsinin sorğularına cavab verirdi.* S.Rəhimov. [Azad:] *Qoy xəbər verim, yoxsa sorğu-sualdan yaxamızı qurtara bilməyəcəyik.* S.Rəhman. *Səfiyyə sorğu-sualı uzatmamaq üçün tələsik ünvanı, hətta evin nömrəsini də deyib getməyə icazə istədi.* H.Seyidbəyli. // Dindirmə, suallar vermək, soruşma, istintaq. □ **Sorğu (sorğu-sual) etmək** – soruşmaq, sual vermək. [Çiyələk] *sorğu-sual eləmədi, lakin mahiyyətinə də enmədi.* B.Bayramov. **Sorğu-suala tutmaq** – dalbadal sual vermək, çox dindirmək, soruşmaq. [Malik] *məsələnı anlamaq üçün kim gəldi, sorğu-suala tuturdu.* M.İbrahimov. [Həkim:] [Ataşı] *bu saat sorğu-suala tutmaq olmaz.* Ə.Vəliyev.

SORMA¹ “Sormağ¹”dan *f.is.*

SORMA² “Sormağ²”dan *f.is.*

SORMAĞ¹ *f.* Soruşmaq, sual etmək, xəbər almaq. *Gər sual eyləsə zahid, ki nədir nəşeyiməy? Degilən, get onu meyhanədə sağərdən sor.* S.Ə.Şirvani. *Bahadır papiros yandırub Sultandan sordu.* N.Nərimanov. *Əhməd he-kayəsini tamam etdi. İkimiz də bir–birimizin üzünə baxırdıq. Əhməd gözləyirdi ki, mən bir şey soracağam.* T.Ş.Simurq.

SORMAĞ² *f.* 1. Əmmək. *Boynum qolunu dilər həvadan; Ləlim ləbini sorar səbadan.* Füzuli. *Uşaq iydən ürəkən kimi olub başını buladı, lakin yenə də döşü tapıb sordu.* M.İbrahimov.

2. Dil və dodaqların hərəkətilə konfet, qənd və bu kimi şeyləri ağzında yavaş–yavaş ərildərək yemək. *Monpası sormağ. Nəbat sormağ.* – [Mustafa] *haradansa tapdığı çay daşını durmadan sorurdu.* S.Vəliyev.

3. Bax **sovrurmağ**. *Dağ üstə boran gəlir; Qarları soran gəlir. Atın dördnala çapır; Arxamda duran gəlir.* (Bayatı).

♦ **Qanı (şirəsini) sormağ** – bax **qanı sormağ** (“qan”da). *..Mir Yəhya ağalar avam qardaşlarımızın canına daraşib .. qanlarını sorurlar.* C.Məmmədquluzadə. *Nə qədər ki, [mülkədarlar] yaşayırlar, sizin şirənizi soracaqlar.* Ə.Vəliyev.

SORT [*fr.* sorte, əsl *lat.*] 1. Hər hansı bir malın keyfiyyət və qiymət cəhətdən dərəcəsi, növü, çeşidi. *Çayın sortu. Tütünün sortu. Birinci sort un.* – [Xəlil:] *Pambığı tez yığanda ikinci sortla təhvil verirlər.* M.Hüseyn.

2. Hər hansı bir mədəni bitkinin təsərrüfat üçün daha qiymətli xüsusiyyətlərə malik olan növü. *Buğdanın quraqlığa davamlı sortu. Şərəbliq üzüm sortları. Tezyetişən alma sortları.*

SORTÁMENT *is.* [*fr.*] Eyni cinsli məmulat və materialların sort, növ, tip və ölçü cəhətdən çeşidi.

SORTLAMA “Sortlamaq”dan *f.is.*

SORTLAMAQ bax **sortlaşdırmaq**.

SORTLAŞDIRMA “Sortlaşdırmaq”dan *f.is.*

SORTLAŞDIRMAQ *f.* Sortlara ayırmaq, növlərə ayırmaq; çeşidləmək.

SORTLAYICI *is.* Bir şeyi sortlara, növlərə, çeşidlərə ayıran işçi (maşın).

SORTLUQ *is.* Müəyyən sorta (2-ci mənada) aid olma; cins. *Sortluq toxum.*

SORTSINAMA *is. k.t.* Toxumların sortunu (növnü, cinsini, keyfiyyətini) yoxlayıb qiymətləndirmə.

SORUCU¹ *sif.* Soran, sorub çəkən. *Bitkinin sorucu rişələri. Sorucu həşərat. Sorucu orqan.* // Sormağa, sorub çəkməyə məxsus. *Sorucu klapən. Sorucu nasos.*

SORUCU² *is.* Sual edən, soruşan, sualedici, sual ifadə edən. *Sorucu baxış. – Qız tanımadığı bu adamları utancaq və sorucu nəzərlərlə seyr edirdi.* Ə.Sadiq.

SORUŞMA “Soruşmaq”dan *f.is.*

SORUŞMAQ *f.* 1. Bir şeyi bilmək, bir şey haqqında məlumat almaq üçün birinə sualla müraciət etmək; sual etmək. *Xəstənin halını soruşmaq. Dərslərini soruşmaq. Yaşını soruşmaq. – Kimin ixtiyarı var idi, soruşsun haradan [Xudayar bəyə] bəylik yetişib. C.Məmmədquluzadə. Bəli, mənim qürurum; Gəl, soruşma nədəndir; Çağlayan Xəzərimi; Bu cür sevdiiyəndir. N.Xəzri.* // Fikrini bilmək istəmək, icazə istəmək. *Soruş, sonra get.*

2. Birini görmək, birilə görüşmək arzusunda olduğunu bildirmək. *Kimsə sizi soruşurdu. Müdir səni soruşurdu.*

3. Üzərinə məsuliyyət düşmək, bir şey haqqında qanəedici cavab tələb etmək. *Bu işi səndən soruşacaqlar.*

SORUŞULMA “Soruşulmaq”dan *f.is.*

SORUŞULMAQ *məch.* Sual edilmək. *Soruşula bilər ki, indi bundan sonra daha kim qaradama tövlə səkisindən qopub, pəncərəli bir otaqca tikib buraya çıxma bilərdi.* S.Rəhimov.

SOSİAL [*lat.*] Mürəkkəb sözlərin sosialist mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: sosial-demokrat, sosial-demokratizm və s.

SOSİAL-DEMOKRAT Sosial-demokrat partiyasının üzvü, sosial-demokratiya tərəfdarı.

SOSİAL-DEMOKRATİK *sif.* Sosial-demokratiyaya aid. *Sosial-demokratik ideologiya. Sosial-demokratik görüşlər.*

SOSİAL-DEMOKRATİYA XIX əsrin sonuncu rübündə meydana gələn sosialist partiyalarının ümumi adı. *Rusiya sosial-demokratiyası. Alman sosial-demokratiyası.*

SOSİAL-DEMOKRATİZM Sosial-demokratiyanın ideologiyası və taktikası.

SOSİAL-İMPERİALİST Sosial-imperializm siyasəti yeridən və ya bu siyasəti müdafiə edən adam.

SOSİAL-İMPERİALİZM Opportunizmin bir növü, sosial-demokratların öz ölkələrinin imperialist hökumətini dayaqlama siyasəti.

SOSİALİST 1. Sosializm (2-ci mənada) tərəfdarı.

2. Sosialist partiyasının üzvü.

SOSİALİSTLƏŞDİRMƏ “Sosialistləşdirmək”dən *f.is.*

SOSİALİSTLƏŞDİRMƏK *f.* Bütün cəmiyyətin mülkiyyəti etmək, sosialist mülkiyyətinə çevirmək. *Ağır sənayeni sosialistləşdirmək.*

SOSİALİZM [*lat.* *socialis* – ictimai, müş-tərək] 1. Sosialist inqilabı, burjua hakimiyyətinin devrilməsi və proletar diktaturası yaradılması, istismarçı siniflərin ləğv edilməsi nəticəsində qurulan dövlət və ictimai quruluş – kommunizmin birinci fazası.

2. Sosializm cəmiyyəti qurulması haqqında nəzəriyyə. *Elmi sosializm.*

3. Bərabərçilik və ya antaqonist ziddiyyətləri yumşaltma əsasında kapitalist cəmiyyətini islah etmək haqqında müxtəlif xırda burjua və burjua nəzəriyyələrinin adı. *Xalqçı sosializmi. Xristian sosializmi.*

SOSİAL-REVOLYUSİONƏR [ixtisarı: “eser”] 1902-ci ildə Rusiyada xalqçı qrupları qalıqlarından əmələ gəlib, Oktyabr inqilabından sonra sovet hakimiyyətinə qarşı mübarizə aparmış əksinqilabçı qolçomaq partiyasının üzvü.

SOSİOLOGİYA [*lat.* *societas* – cəmiyyət və *yun.* *logia* – təlim] Cəmiyyət inkişafının ümumi qanunları haqqında elm.

SOSİOLOJİ *sif.* [*lat.*] Sosiologiyaya aid. *Sosioloji qanun. Sosioloji nəzəriyyə.*

SOSİOLOQ [*lat.* *societas* – cəmiyyət və *yun.* *logos* – məfhum, təlim] Sosiologiya mütəxəssisi.

SOSİSKA [*rus.*] Bişmiş halda yeyilən nazik kolbasa. [Vəlibəy:] *Canım, Allahın kələm suyu borşu istəyirsən, içindən sosiska çıxır.* S.S.Axundov.

SOSİSKAXANA *is.* Sosiska bişirilib satılan qəlyanaltı dükanı.

SOSYARIŞ *is.* “Sosializm yarışı” qısaltma forması.

SÔUS [*fr.* sauce] Xörək şirəsi.

SOUSLU *sif.* Sousu olan, sousla bişirilmiş.

SOVÊT¹ *is.* [*rus.*] Müəyyən sahəyə aid mü-təxəssislər qrupu; şura. *Elmi sovet. Muharibə veteranları şurası.*

SOVÊT² *is.* [*rus.*] 1. *köhn.* Rusiyada so-sializm cəmiyyətinin siyasi təşkilat forması. *SSRİ Ali Soveti.*

2. *köhn.* Müxtəlif kollegial orqanların adı. *Nazirlər Soveti.*

SOVETLƏŞDİRİLMƏ “Sovetləşdiril-mək”dən *f.is.*

SOVETLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Sovet haki-miyyəti qurulmaq. Sovet hakimiyyəti orqan-ları yaradılmaq.

SOVETLƏŞDİRMƏ “Sovetləşdirmək”dən *f.is.*

SOVETLƏŞDİRMƏK *f.* Bir yerdə Sovet hakimiyyəti, Sovet hakimiyyəti orqanları qurmaq, yaratmaq.

SOVETLƏŞMƏ “Sovetləşmək”dən *f.is.*

SOVETLƏŞMƏK *f.* Sovet qaydasınca qu-rulmaq, sovet xarakteri almaq.

SOVXA *is.* Ölənin qalmış şeyləri. [*Hacı Qara:*] *Heç kəs malın üzünə baxmır. Deyəsən, ölətdən qırılanların sovxasıdır.* M.F.Axundzadə. □ **Sovxaya qalsın, sov-xaya qalmış!** – qarğış, nifrın mənasında. [*Mürsəl:*] *Görüm ki, canını dərd, azar alsın; Süpürgə bığların sovxaya qalsın.* S.Rüstəm. [*Nisə xanım:*] *Sovxaya qalmış eynəyi tapa bilmirəm!..* Ə.Məmmədخانlı. // Söyüş yerində işləyir.

SOVXÓZ [*rus.* “совetskoe хозяйство” söz. ixtisarı] Dövlətə tabe olan kollektiv kənd təsərrüfatı; təsərrüfat birliyi. *Qoyun-çuluq sovxozu. Taxılçılıq sovxozu. Sovxoz direktoru. Sovxoz təsərrüfatı.* – *Sovxoz fəh-lələri əllərində böyük zənbillər plantasiya-lara yayılmışdılar.* H.Seyidbəyli.

Sov.İKP – Sovet İttifaqı Kommunist Par-tiyası.

SOVKA [*rus.*] *zool.* Tırtılları kənd təsərrü-fatı bitkilərinə ziyan verən gecə kəpənləri

qrupunun adı. *Kələm sovkası.* – *Alov burula-burula ətrafı qarsır, elə bil qəsdən çor və sov-kanın artıb törəmək istədiyi yerləri yandırır.* Ə.Vəliyev.

SOVQAT *is.* Birinə göndərilən pay; hədiyyə, bəxşiş. [*Vəzir:*] *Bağışlayanda mən de-yəcəyəm ki, bacım, Hidayət xanın arvadı bu nımtənəni Şölə xanıma sovqat göndərirdir.* M.F.Axundzadə. *Kəblə Məmmədhüseynin kirvə oğlu “Qurdbasar” kəndindən bura bir quzu sovqat göndərmişdi.* C.Məmmədqu-luzadə. *Anam heybənə sovqatla doldurur, atam qoşulu araba yanında məni gözləyirdi.* Ə.Məmmədخانlı.

SOVMAQ *f.* Kənar eləmək, başdan eləmək.

SOVMƏƏ *is.* [*ər.*] İbadət-xana, ibadət-gah, hücrə. [*Mirzə*] *əlləşib bu daşların arasında özünə bir sovməə tikdi.* S.Rəhimov. *Tağların bir başqasında balaca sovmələr olardı, bun-lara da xəlvəti deyirdilər.* H.Sarabski.

SOVURMA “Sovurmaq”dan *f.is.*

SOVURMAQ *f.* 1. Havaya atmaq, sovrucu maşın vasitəsilə dəni samandan, zibildən tə-mizləmək. *Bir azdan Dəmirov şana ilə taxılı sovrmağa başladı.* S.Rəhimov. *..Döyülən taxılı sovrurdular.* Ə.Əbüllhəsən.

2. Havaya qaldırmaq, səpələmək, dağıtmaq. *Hərdən külək qalxır, yerdən qarı qapıya sovrurur; Gəlib-gedən insanların üz-gözünü qovurur.* A.Səhhət. *Biz şəhərə girdiyimiz za-man şiddətli xəzri əsir, küçələrin tozunu ha-vaya sovrur, göydən başımıza torpaq ya-ğırdı.* A.Şaiq.

3. *məc.* Hədə yerə, boş-boşuna xərclə-mək, puç etmək; israfçılıq etmək.

4. *məc.* Yağıdırmaq, demək. [*Qorxmaz Dönməzə:*] *Bir gün böyük bir izdihamın səni söyərək, lənətlər sovruraraq, səni daşladığını gördüm.* C.Cabbarlı. [*Rauf:*] *Evi [vaxtında] boşaltmadığı üçün biçərənə alçaqcasına təh-qir etmiş, ağzına gələnə sovrurmuş.* H.Cavid.

♦ **Yelə sovrurmaq** – heç eləmək, puça çı-xartmaq. [*Atabala:*] *..Çox müstəbidin ocağını söndürüb yelə sovrurmuşdu.* A.Şaiq. **Külünü göyə (ərşə) sovrurmaq** – bax **sovrurmaq**. [*Nizami:*] *Mən Əxi Fərruxun fikirləri üzərində böyük və qiymətli əsərlər yazmışdım, lakin onları sizin kürəkəniniz Atabəy Məhəmməd*

məhv etdirdi, onların külünü göyə sovurdu. M.S.Ordubadi.

SOVURUCU *is. k.t.* Taxılsovuran maşın, alət. // Sif. mənasında. *Sovurucu maşın.*

SOVURUQ 1. Bax **burulğan** 2-ci mənada. *Qar sovuruğu. Çovğun sovuruğu.*

2. Taxılı təmizləmək üçün havaya atma. *Firidun sovuruq ata-ata, Musa kişinin günəşdən tunc kimi qaralmış üzünə baxdı və heç bir söz demədi.* M.İbrahimov.

SOVUŞMA "Sovuşmaq"dan *f.is.*

SOVUŞMAQ *f.* 1. Getmək, keçmək, uzaqlaşmaq, çəkilmək (nəzərə çarpmadan). *Arabir səkilərlə keçənlər mühiim bir işi olan adamlar kimi kiçiklərdən tez sovuşub gedirdi.* A.Şaiq. *Rüxsara bir şey edir kimi, çiynləri üstündən geriə baxdı, gödək tumanlı bir qaraltı sağdan sovuşub yuxarıya ötdü.* S.Rəhimov. // Əkilmək, sivişmək, yayınmaq, xəlvəti qaçmaq. *Balaca Sabir günorta yeməyini yeyib sovuşdu.* S.Rəhimov.

2. Ötmək, keçmək; keçib getmək, ötüb keçmək. [Axund:] *Hərçənd ki, az qalmışdı aralıqda güllə mənə dəysin, amma şükür Allaha ki, xata yandan sovuşdu.* B.Talıblı. [İlyas Adiləyev:] *Beləliklə, ilk fəlakət sovuşdu, yoxsa hər ikimiz uçuruma aşib məhv olacaqdıq.* Ə.Məmmədخانlı. // Eyni zamanda vaxt, zaman, mövsüm haqqında. *Həftə sovuşdu, getdi; Ay gəldi, başa çatdı.* R.Rza.

3. Dayanmaq, ara vermək, kəsmək, keçmək, ötmək. *Qoy yağış sovuşsun, sonra söylə!* Ə.Vəliyev.

4. *məc.* Yaddan çıxmaq, unudulmaq; yox olmaq, keçib getmək. *Amma o duyğu tez sovuşdu məndən; Vallah, gərək başın düşsün bədəndən.* A.Səhhət. [Bəhram:] *Bəhram, qorx! Qorx öz vicdanından! Sən ki Saranın xatiri üçün bu işə iqdam etmişdin, nə tez sovuşdun! C.Cabbarlı. Pirinin dilxorluğu bir anda sovuşdu.* İ.Əfəndiyev.

SOY *is.* Əsil, əcdad, əsil-nəsəb, mənşə, cins.

SOYA *is.* [yapon.] Paxla fəsiləsindən birillik bitki.

SOYAD *is.* Şəxsi addan başqa nəsələn verilən ad; фамилия.

SOYDAŞ *is.* Bir soydan, bir nəsiləndən, bir kökdən olan adamlardan hər biri.

SOYĞUN *is.* Soyma, talama, talan, çapqın. *Şəhərdə böyük soyğun oldu.*

SOYĞUNÇU *is.* Soyğunçuluqla, qarətlə məşğul olan adam; çapovulçu, qarətgər, adamsoyan; quldur. *Bakı yanğınların, barıt tüstülərinin, quldurların və soyğunçuların ixtiyarına verilmişdi.* M.S.Ordubadi. *Dağlar arasından keçdikcə, hər addımda oğru soyğunçu gözlənilirdi.* Mir Cəlal.

SOYĞUNÇULUQ *is.* Talançılıq, çapqınçılıq, quldurluq, qarətgərlik. *Gülpərinə qorxuya salan dağlar arasından və meşələr içindən keçən yollarda ki, oralarda çox vaxtı soyğunçuluq ittifaq düşərdi.* S.S.Axundov. [Həsən] *..keçmiş ağaların zülm və soyğunçuluğunun şahidi olmuşdu.* M.İbrahimov.

SOYMA "Soymaq"dan *f.is.*

SOYMAQ *f.* 1. Hər hansı bir şeyin üst qabığını, dərisini çıxartmaq, yapışdığı yerdən qoparmaq, aralayıb götürmək. *Alma soymaq.* – *İt yetib, arvadın əllərinin dərisini tamam dişləri ilə soyub tökdü.* Cəmənzəminli. *Arvad soyduğu kartoфу bir yana qoyub təəcüblə Qəribova yaxınlaşdı.* S.Rəhman. // Kəsilmiş heyvanın dərisini çıxartmaq. *Qoyun soymaq.* – *Aşpaızlar erkəkləri soyub dərilərini çevirməkdə idilər.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Bütün var-yoxunu əlindən almaq; çapmaq, talamaq. [Murov Hacı Qaraya:] *Bəs sən Əylis ermənilərini soyub, ipəklərini aparınların yoldaşı deyilsən?* M.F.Axundzadə.

♦ **Dərisini soymaq** – bax **dəri**. [Mirzə Hüseyn Nərimana:] *Hacı Bayram kimi qan içənə, camaatın dərisini soyana nökrəçilik edincə öz işinə qulluq edərsən.* Ə.Haqverdiyev. **Soyub soğana döndərmək** – bax **soğan kimi (qabığını) soymaq**. [Böyük oğul:] *Həkimlərdə o təqsir var ki, əlinə azarlı keçəndə soyub soğana döndərirlər.* Qantəmir.

SOYSUZ *sif.* Soyu, əsli olmayan, ya məlum olmayan.

SOYUDUCU *is.* 1. Bir şeyi soyutmaq üçün aparat, cihaz. *Neft emalı zavodlarında .. maye halında olan məhsulları soyudan aparatlara işə soyuducular deyilir.* M.Məmmədli. // Bir şeyi soyutmağa məxsus maddə və s.

2. Tez xarab olan məhsulları mühafizə etmək, soyutmaq üçün daxilində süni surətdə aşağı temperatur yaradılan cihaz, qurğu, otaq

və s. [Səriyyə:] [Evimdə] *televizor, soyuducu, paltaryuyan maşın, tozsoran vardı. İ.Əfəndiyev. Bibixanım Fərruxun işarəsi ilə soyuducudan içki çıxartdı. B.Bayramov.*

SOYUDULMA “Soyudulmaq”dan f.is.

SOYUDULMAQ *məch.* Soyuyq hala gətirilmək, hərarəti azaldılmaq.

SOYUĞADAVAMLI *sif.* Soyuyqdan, şaxtadan qorxmayan, soyuğa, şaxtaya davam gətirən. *Soyuğa davamlı bitkilər. Soyuğadavamlı materiallar.*

SOYUĞADAVAMLILIQ *is.* Soyuyqadavamlı şeyin xassəsi. *Bitkilərin soyuğa davamlılığı.*

SOYUQ *sif.* 1. Hərarəti olmayan, temperaturu aşağı olan (hava və s. haqqında). *Soyuq külək. Soyuyq hava. Soyuyq qış. – Usta ortadakı soyuyq su hovuzunun yanından keçib keçə ilə döşənmiş səkinin üstündə oturdu. Çəmən-zəminli. [Şofer:] Bir yandan islanıb soyuyqdan əsirəm, bir yandan da qorxudan məni soyuyq tər basıb. M.Rzaquluzadə. // İs. mənasında. Soyuyq hava, şaxta. Bu soyuyqda hara gedəcəksən? Soyuyqda oturmaq. – [Kərbəlayı Qurban:] Tez ol, qapını aç, soyuyq məni kəsdi! Çəmən-zəminli. Qadın ayaqyalın idi və belə məlum olurdu ki, soyuyğu hiss etmir. H.Seyidbəyli. // Cəm şəklində: **soyuyqlar** – davamlı, sürəkli şaxtalar, soyuyq hava. *İlk soyuyqlar. Soyuyqlar düşdü. Soyuyqlar hələ də davam edir. // Üşümə hissi, üşütmə. Canıma soyuyq düşdü. □ Soyuyq aparmaq* – don vurmaq, şaxtadan (soyuyqdan) donmaq. *Barmaqlarımı soyuyq apardı. Soyuyq dəymək (olmaq)* – soyuyqlamaq, soyuyqdan azarlammaq. [Sultan bəy:] *İndi üstüaçaq yatmışam, deyəsən, belimə soyuyq deyibdir. Ü.Hacıbəyov. Soyuyq düşmək* – soyumaq (hava haqqında). *Axşam oldu, soyuyq düşdü, dərəldərdən duman qalxmağa başladı. S.S.Axundov. Dağlarda isə gözlənilmədən soyuyq düşmüşdü. M.Hüseyn.**

2. Qızdırılmamış, qızdırılmayan, yaxud istini saxlamayan. *Soyuyq otaq. Soyuyq zal. – [Nəbi] qışda odsuz-ocaqsız, soyuyq tövlədə buza dönmüş bədənini qızdırmaq üçün özünü güna verdi. Ə.Abasov. // Bədəni soyuyqdan qoruya bilməyən, soyuyq keçən, istiliyi olmayan; nazik. Soyuyq paltar. Soyuyq yorğan. // Soyumuş, lazımcına isti olmayan. Soyuyq*

çay. Soyuyq xörək. Soyuyq samovar. // Soyuydulmuş halda hazırlanan və yeyilən. Soyuyq qəlyanaltı. Soyuyq yeməklər. // Şimali. Soyuyq ölkələr.

3. *məc.* Sərt, rıqqətsiz, etinasız. *Soyuyq rəftar, münasibət. Soyuyq cavab. Soyuyq (z.) görüşmək. – Qız professora iti və soyuyq (z.) bir nəzər salaraq heç bir cavab vermədi. İ.Əfəndiyev. Nərgiz Qorxmazı bir az soyuyq (z.) qarşıladı. Ə.Vəliyev. // məc.* Coşğunluğun, ehtirası, hərarəti olmayan; ehtirassız, üzügülməz. *Soyuyq qəlb. Soyuyq adam. Soyuyq baxış.*

4. *məc.* Darıxdırıcı, usandırıcı, ürəkşırıxan, cansıxıcı, maraqsız, süst. *Məclis çox soyuyq (z.) keçdi. Məclisi soyuyq (z.) görən Məryəm qayıdıb getdi. B.Talıblı.*

♦ **Soyuyq müharibə** – imperialist dairələrin beynəlxalq münasibətlərdə gərginlik yaradan və yeni müharibə alışdırmağa doğru yönəldilən düşməncəsinə təcavüzkar siyasəti.

SOYUQDƏYMƏ *is.* Özünü soyuğa vermək; soyuyqlama. [Şərəfəli Rüstəm:] *Hərarətini ölçmək lazımdır, başağrısı soyuyqdaymıdan da ola bilər. M.İbrahimov. [Nəcəfəli:] Bir aydır ki, bir-cə gecə çimir eləməmişəm, indi soyuyqdaymıdan qorxub taxılı bada verə bilmərəm. B.Bayramov.*

SOYUQQANLI *sif.* və *zərf* 1. Hər cür şəraitdə özünü sakit, səbirli, təmkinli, dözümlü apara bilən. *Soyuyqqanlı olmaq. – Çox mülayim və soyuyqqanlı danışan İmran kişinin hər sözü [Hümmətəlinin] ortasından qılınc kimi keçirdi. M.Hüseyn. Bayraqçıqlarla tülkü və qurd ovuna çıxarkən, ovçu soyuyqqanlı və cürətlı, mahir itapan olmalıdır. M.Rzaquluzadə. [Qoşqar Əmirliyə:] Düz bir ildir mən bu aparatda işləyirəm. Bir dəfə görməmişəm ki, mənimlə səbirlə, soyuyqqanlı danışasınız. İ.Hüseynov.*

2. Qanısoyuyq, xoşagəlməz, sevimsiz, ürəyəyatmaz. *Çox soyuyqqanlı adamdır.*

SOYUQQANLILIQ *is.* 1. Soyuyqqanlı adamın xasiyyəti; təmkinlilik, səbirlilik, təmkin. [Vaqif:] *soyuyqqanlılığını saxlayaraq ricaya gələnlin bir-ikisini içəri çağırdı. Çəmən-zəminli. [İslam:] “Belə mühim” işlərdə insan gərək soyuyqqanlılığını əldən verməsin. S.Hüseyn. Nadir [Məryəmin] xasiyyətini və soyuyqqanlılığını bilirdi. B.Talıblı.*

2. *məc.* Laqeydlik, biganəlik. // Qaniso-yuqluq, xoşagəlməzlik, sevimsizlik, üreyəyatzmazlıq.

SOYUQLAMA “Soyuqlamaq” dan *f.is.*

SOYUQLAMAQ *f.* Soyuqdeymədən xəstələnmək, özünü soyuğa vermək. *Rüxsara xanım bir il bundan əvvəl soyuqlayıb naxoşlamışdı.* T.Ş.Simurq. [Ana:] *Bala, pəncərə qabağında çox oturursan, küləkdir, soyuqlayarsan!* Mir Cəlal.

SOYUQLAŞMA “Soyuqlaşmaq” dan *f.is.*

SOYUQLAŞMAQ *f.* Get-gədə soyuq olmaq (hava haqqında). *Avqust ayı aralığa gəldi, hava soyuqlaşdı.* N.Nərimanov. *Yavaş-yavaş havalar soyuqlaşdıqca bağ mövsümü başa çatardı.* H.Sarabski.

SOYUQLUQ *is.* 1. Soyuq şeyin halı, hərərət olmaması, hərətsizlik; soyuq. *Havanın soyuqluğu. Suyun soyuqluğu. Küləyin soyuqluğu.* – *Havanın artar istisi; Daha soyuqluq az olar.* A.Səhhət. *Payızın rütubətli havaları başlanmış olduğundan soyuqluq hiss olunurdu.* T.Ş.Simurq. *Payızdır... havada soyuqluq da var; Onunçun yarpağı töküür indi o.* N.Xəzri.

2. *məc.* Əvvəlki məhəbbətin, hörmətin, yaxınlığın olmadığı hal, soyuq münasibət; sərinlik. *Aralarında soyuqluq var.* – *Bu səfər uşaqlar müəllimləri tərəfindən soyuqluq gördülər.* Çəmənzəminli. [Murad Nigarın] *rəftar və hərəkətlərində özünə qarşı bir soyuqluq hiss etdi.* S.Hüseyn. □ **Soyuqluq göstərmək** – soyuq münasibət göstərmək, soyuq qarşılamaq.

3. *məc.* Başiso-yuqluq, səhlənkarlıq. □ **Soyuqluq eləmək** – öz işinə soyuq baxmaq, səhlənkarlıq, diqqətsizlik eləmək, fikir verməmək, laqeydlik göstərmək. [Qaragözov:] *Soyuqluq eləməyin, müəlicəni yarımçıq qoymayın!* Mir Cəlal.

SOYUQ-SOYUQ *zərf* Soyuq halda, qızdırılmamış. *Xərəyi soyuq-soyuq yemək.*

SOYULMA “Soyulmaq” dan *f.is.*

SOYULMAQ *f.* 1. Qabığı, dərisi çıxarılmaq, kəsilib götürülmək.

2. *məc.* Və-yoxu, paltarı və üstündə nə varsa əlindən alınmaq, qarət edilmək. *Yenə kimin isə öldürüldüyünü, qız qaçırıldığını, ya adam soyulduğunu güman edirdilər.* Mir

Cəlal. *Nə üçün sən soyulduğun haqda mənə şöbəsinə xəbər vermədin?* H.Seyidbəyli.

SOYUMA “Soyumaq” dan *f.is.* *Zeynalın evdən soyumasına səbəb yalnız Mehribanın xəstə yatdığı deyildi.* S.Hüseyn.

SOYUMAQ *f.* 1. Soyuq olmaq, hərərətini itirmək, temperaturu aşağı düşmək. *Payız gəldi, havalar soyudu.* – *Hava da bərk soyumağa başlayırdı.* M.Hüseyn. *..Xəzəllər töküldü, toz qopdu, hava soyudu.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Getdikcə həvəsdən düşmək, ruhdan düşmək. *İşdən soyumaq.* – *Elə mən özümlə bir həftə, bir ay; Yazmasam, seirdən çox soyuyaram.* S.Vurğun. [Dəmirov] *işin qalmağından, adamların soyumağından ehtiyat edirdi.* S.Rəhimov.

3. *məc.* Getdikcə məhəbbətini, hissini itirmək, daha istəməmək. *Uşaqlardan soyumaq.* – [Sona xanım:] *Heydər, görünür ki, məndən soyumusan?* M.F.Axundzadə.

♦ **Acığı (hirs) soyumaq** – bax **acıq**. *Zalış Məşədi Qasım döyməklə soyumayıb, tamam boğdu.* Çəmənzəminli. *Tükəzbanın hirs bir az soyudu və qaşqabağı da bir az açıldı.* B.Talıblı.

SOYUNDURMA “Soyundurmaq” dan *f.is.*

SOYUNDURMAQ *f.* Paltarını çıxarmaq (başqasının). *Xədicə oğluna təsəlli verdi, sonra .. soyundurub yatağa uzandırdı.* S.S.Axundov.

SOYUTMA 1. “Soyutmaq” dan *f.is.*

2. *is.* Suda bişirilmiş ət, toyuq. *Soyutma hazırlamaq.* – [Səlim bəy:] *Qoyunlar axşamdan kəsilib, soyutma olub, cah-cahal ilə, brovhabrov ilə düşürdük yola, guya bir qoşun gedir.* Ə.Haqverdiyev. [Katibə:] *Bu gün bufetdə soyutma (sif.) toyuq var. Gətirimm?* M.Hüseyn.

SOYUTMAQ *f.* 1. Bir qədər soyuq eləmək, soyuq hala salmaq, soyumasına səbəb olmaq. *Pəncərəni açıb otağı soyutmaq. Xərəyi soyutmaq.* – *Nə qədər yel soyutsa da havanı; Çoban artıq büründü bərk çıxanı.* A.Səhhət. [Salman] *özünü havaya verib, tərini soyudurdu.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Ruhdan salmaq, həvəsdən salmaq, uzaqlaşdırmaq, gözündən salmaq. *Sonra gündən-günə divanəsər etdin məni sən; Məktəbdən soyudub dərbədər etdin məni sən.*

A.Səhhət. [Mirva] *dünən bu qızı xəstə kimi qələmə verməkdə Aslandan soyutmaq istəyirmiş*. S.Vəliyev.

♦ **Acığını (hirsini) soyutmaq** – acığını, hirsini yatırımaq, sakitləşdirmək. *..Gülyaz qocanı dilə tutub yumşaltmaq, onun hirsini soyudub, öz istəklili qızını bu ağır xəstəlik yatağından qaldırmaq istəyirdi*. S.Rəhimov.

SOZALMAQ *f.* Rəngi ağarmaq, rəngi qaçmaq.

SÖHBƏT *is.* Şifahi fikir, məlumat mübadiləsi; danışq, müsahibə, ixtilat. *Uzun-uzadı söhbət*. – *Əsas söhbətlər axşam şərbəti içilən zaman başlanacaq idi*. M.S.Ordubadi. *Tərbiyəçinin söhbətləri də gözəmək kimi ləzzətli idi*. Mir Cəlal. □ **Söhbət açmaq** – bir şəxs və ya şey haqqında danışmaq, fikir mübadiləsinə başlamaq. *O biri otaqda Yetər macal tapıb istədi söhbət açsın*. Cəmənzəminli. **Söhbət aparmaq** – fikir mübadiləsi etmək, müəyyən bir məsələ ətrafında müzakirə aparmaq, danışmaq, söhbət etmək. *Cavad öz döyüşçülərini ətrafına toplayaraq müxtəsər bir söhbət apardı*. Ə.Vəliyev. **Söhbət etmək** – bir yerdə oturub danışmaq. [Rüstəm bəy:] *Bir neçə nəfər dost-aşna çağırmışam, indi bu saat gələrlər, oturub söhbət edirik*. Ü.Hacıbəyov. *İş üçün gələn kəndlilərlə həmişə Mirzə şirin dillə zərəfat eyləyərək söhbət edərdi*. Ə.Haqverdiyev. *Qurban ilə Məsmə xala bir qədər söhbət elədilər*. S.Rəhman. **Söhbətə tutmaq** – danışığa tutmaq, söhbətlə başını qarışdırmaq, söhbətlə fikrini yayındırmaq. *Pəri [Bəhrəmin] başını qarışdırıb, söhbətə tutur*. C.Cabbarlı. **Söhbəti ayrı yerə salmaq** – söhbəti dəyişdirmək, söhbət zamanı mətləbi qoyub başqa məsələyə keçmək. *Səriyyə xala qızın utandığını görüb söhbəti ayrı yerə saldı*. S.Rəhman.

SÖHBƏTARASI *zərf* Söhbət əsnasında, söhbət zamanı. *Söhbətarası işarə vurmaq*. *Söhbətarası başa salmaq*. – *Qaraqum səhrasının bu gənc novatorunu; Qızlar söhbətarası məhəbbətlə anırdı*. S.Rüstəm. *O, söhbətarası durdu ayağa; Yandakı otağa apardı məni*. Z.Xəlil.

SÖHBƏTCİLLİK *is.* Söhbətçil adamın xasiyyəti, söhbət etməyi sevmə.

SÖHBƏTCİL, SÖHBƏTÇİ *sif.* Söhbət etməyi sevən, yaxşı, maraqlı söhbətlər etməyi bacaran. *Söhbətçil adam*. – [Bir kişi:] [Məşədi Səttar] *bir söhbətçil arif adam idi*. Ə.Haqverdiyev. *Adətən söhbətçil olan Qara Kərəm-oğlu və Zeynəb Quliyeva da susmuşdu*. M.İbrahimov.

SÖKDÜRMƏ “Sökdürmək”dən *f.is.*

SÖKDÜRMƏK *icb.* 1. Sökmə işi gördürmək. *Paltarı sökdürmək*.

2. Sökməyə, dağıtmağa məcbur etmək, dağıtdırmaq, uçurturmaq. *Evi sökdürmək*.

SÖKMƏ “Sökmək”dən *f.is.*

SÖKMƏK *f.* 1. Qurulmuş bir şeyi uçurtmaq, dağıtmaq, yıxmaq. *Hasarı sökmək*. *Köhnə evi söküb təzəsini tikdilər*. – *Bir neçə yerdə əli belli və kürəklili kişilər uçuq damların daşını və torpağını sökməkdə idilər*. C.Məmmədquluzadə. *Kəblə İsrəfil iki atlı evin dalında qoymuşdu ki, Bəndəli damı söküb arxadan qaçmasın*. Mir Cəlal. // Qurulu bir şeyi hissələrindən ayırmaq. *Maşını sökmək*. *Cihazı sökmək*.

2. Tikişini açmaq. *Döşəyini söküb paketi yunların arasına soxdu*. H.Nəzərli.

3. Xam torpağı işləmək, açmaq, qaldırmaq. [Muxtar kişi Adiləyə:] *Eşidirsən təpənin dalından gələn o gur səsi? Təzə aldığımız traktordur, güney talada xam torpağı sökür*. Ə.Məmmədخانlı. *Kotan yeri sökən kimi, Nəcəfəli qardaşırım aç-aça getdi*. B.Bayramov.

4. İşqlaşmaq, işqlaşmağa başlamaq; işqləndirmək. *Oyadır səhər-səhər; Quşlar məni yuxudan; Elə bil ki, mənimçin; Yenə sökür qızıl dan*. N.Xəzri. *Sarımtul fişəng işığı yarıvar gecəsinin qatı qaranlıqlı sökərək, yuxarı qalxdıqca zülmət seyrəli*. Ə.Əbülhəsən.

5. *məc.* Parçalamaq, dağıtmaq, məhv etmək (bu mənada bəzən “söküb-dağıtmaq” şəklində işlənir). *Zahirdi qəmzənin cigər sökməyi; Can almağı, nahaq qanlar tökməyi*. Q.Zakir. [Qız:] *Vərəm ciyərlərimi sökübdəğıtdiqca qüvvədən düşdüm*. Ə.Məmmədخانlı.

SÖKÜK *sif.* 1. Sökülmüş, uçulmuş, dağılmış halda olan. *Sökük divar*. *Sökük döşəmə*. *Sökük daxma*. – *O zaman kolxoz idarəsi iki otaqdan ibarət köhnə və yan-yörəsi sökük bir binada yerləşirdi*. M.İbrahimov. [Cinayətkar adamlar] *..dar dalanlar, sökük hasarlar, ucqar məhəllələr, kimsəsiz səhralar axtarır, öz çir-*

kin işlərini belə yerlərdə görürdülər. H.Seyidbəyli. // is. Binanın və s.-nin sökülmüş yeri. Evin sökükləri görünür. Divarın söküklərini təmir etmək.

2. Tikişi, sapı, hörgüsü açılmış, sapı qaçmış. *Sökük xalça. Sökük papaq. Sökük ətak.* – [Mürsəl:] ..*Sınıq qələm, sökük zənbil heç kəsin evində yoxdur.* Mir Cəlal. // is. Paltarın və s.-nin tikişi, sapı açılmış yeri. *Paltarın söküyünü tikmək. Corabın söküyünü gözəmək.*

SÖKÜLMƏ “Sökülmək”dən *f.is.* [Şahlar] *eyvanda dayanıb şəfqin sökülməsinə tamaşa edirdi.* B.Bayramov.

SÖKÜLMƏK *f.* 1. Tikişi açılmaq. *Paltarının qolu sökülüb. Paltonun astarı sökülüb.* – *Ələsgər, ağlayır qızlar, arvadlar; Söküldü döşəklər, yorğan qalmadı.* Aşıq Ələsgər.

2. *məch.* Uçurulmaq, dağıdılmaq (qurulu bir şey). *Çal-çəpər sökülüb dağılmışdı. Mal-qara sürünüb bəzi ağacların tənəyini salmışdı.* B.Bayramov. // *Məc. mənada.* [Məşədi İbad:] *Ə kişi, vallah, mən dağıldım, mən söküldüm, mən bu qədər pulu haradan alım verim?* Ü.Hacıbəyov.

3. İşıqlanmaq, açılmaq (adətən “üfüq”, “şəfq” və s. sözlərlə). *Dan yeri söküləndə; Zülfüzə töküləndə; Şeh düşmüş gülə bənzər; Ağ üzəndə öpüləndə.* (Bayatı). *Yolda açdım səhəri; Üfüq üzümə güldü; Qızıl donlu dan yeri; Gözlərimdə söküldü.* Ə.Kürçaylı.

SÖKÜNTÜ *is.* 1. Paltarda və s. tikilmiş şeydə sökülmüş, tikişi açılmış, ipi qaçmış yer. *Qolunda söküntü görünür.*

2. Sökülmüş şeyin qırıntıları, hissələri. *Maşının söküntüləri yerə tökülmüşdü.*

SÖKÜŞDÜRMƏ “Söküşdürmək”dən *f.is.*

SÖKÜŞDÜRMƏK *f.* Dartışdırmaq, didmək. *..Bir balaca uşaq bir övrətin döşlərini ağlaya-ağlaya söküşdürürdü.* C.Məmmədquluzadə.

SÖNDÜRMƏ “Söndürmək”dən *f.is.*

SÖNDÜRMƏK *f.* 1. Keçirmək (yanan şeyi). *Papirosu söndürmək. İşığı söndürmək. Yanğını söndürmək.* – *Otaqda lampanı söndürmüşdüksə də, ancaq Ayın şöləsi pəncərədən düşüb otağın yarisını işıqlandırmışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Yatırtmaq, boğmaq, qabağını almaq. *Həvəsini söndürmək. Ədavəti söndürmək. Ehtirasını söndürmək.*

SÖNDÜRÜCÜ *is. xüs.* Yanan bir şeyi, yanğını, işığı və s.-ni söndürməyə məxsus cihaz, alət və s. // *Sif. mənasında.* *Söndürücü mədələr.*

SÖNDÜRÜLMƏ “Söndürülmək”dən *f.is.*

SÖNDÜRÜLMƏK *məc.* Keçirilmək (yanan şeyi). *Beş-on dəqiqədən sonra yağın da söndürüldü.* M.Hüseyn. *Bu işıqlar tapdanıb söndürülən (f.sif.) nəhəng bir tonqalın közərən qılgıncılarına bənzəyir.* M.Rzaquluzadə.

SÖNMƏ “Sönmək”dən *f.is.*

SÖNMƏK *f.* 1. Keçmək (yanan şey). *Ocaq söndü. Lampa söndü.* – *..Ocağın alovu sönüb tamam olurdu.* A.Divanbəyovlu. [Pəncərə] *şairin pəncərəsi idi ki, yalnız sübhə yaxın ağ vərəqlərin rəngi sarıya çalanda onun çırağı sönmədi.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Qaralmaq, işığı kəsilmək. *Daş əriyər, günəş sönmə; Çıxmaz o gün yaddaşımdan.* R.Rza. *Səhər ovuna gecikməmək üçün hələ ulduzlar sönməmiş evdən çıxdıq.* M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Sakitləşmək, azalmaq, zəifləmək. *Ər-arvad ixtilafı nəinki sönmür, daha da alovlanırdı.* Mir Cəlal.

4. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: şam kimi sönmək, ümidi sönmək, ocağı sönmək və s.

SÖNÜK *sif. və zərf* 1. Parlaq olmayan, parlamayan və ya çox az parlayan; parlıtsız. *Sönük işıq.* – *Dağların, bağların libası sarı; Günəşin də sönük ziyası sarı.* A.Səhhət. // *məc.* Solğun, ölgün, cansız. [Ay] *da Vaqif kimi eşq yorgunu olaraq, təpələr arxasından sönük çöhrəsi ilə ələmə tamaşa edir.* Çəmən-zəminli. *Lakin bu suala cavab olmayaraq, [Qasımın] sönük gözləri həmişəlik yumuldu.* T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Yekrəng, maraqsız, zəif. [Şair Ərəstun Şiraslana:] *Sənətkarlıqla yazılmış balaca şerin özü hər hansı sönük bir poemadan qat-qat üstündür.* S.Rəhimov. [Rasim Yavərə:] *Necə ola bilər ki, xırda və sönük əsərə müasir və yeni deyəsən?* M.İbrahimov.

SÖNÜKLÜK *is.* 1. Sönük şeyin halı.

2. *məc.* Ölgünlük, ruhsuzluq, cansızlıq; ruh düşkünlüyü. // *məc.* Yekrənglik, maraqsızlıq, zəiflik. *..Təbiətdə bunların əksini*

gördükdə, bunun müqabilində rəssamın lövhəsinin sönüklüyünü dərk edir(sən).. M.Rzaquluzadə.

SÖR-SÖKÜNTÜ bax **söküntü** 2-ci mənadada.

SÖVDA [ər.] bax **ekzema**.

SÖVDALI bax **ekzemalı**.

SÖVDƏ is. [ər.] Alver, alış-veriş. [Həkim gülüb dedi:] *Hacı ağa, belə də sövdə olarmı?* Ə.Haqqverdiyev. [Əli Sərdara:] *Sövdənin baş tutmaması, yaqın ki, heç xoşlarına gəlmədi.* P.Makulu. □ **Sövdə etmək** – alış-veriş etmək. [Hacı Qara:] *Əgər nağd pulunuz yox isə, mən yağ ilə sövdə edərim, bəşərti ki, xalis inək yağı ola.* M.F.Axundzadə.

SÖVDƏGƏR is. [ər. sövdə və fars. ...gər] köhn. Parça alverilə məşğul olan adam, tacir, parça mağazası sahibi. [Hacı Saleh:] *Sənə məlumdur ki, bu şəhərin sövdəgərlərinin əksərini mən pullu etmişəm.* S.S.Axundov. [Qönçə:] [Mirzə Cəmil] *məni Şuşa qalasında bir sövdəgər oğluna vermək istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

SÖVDƏGƏRLİK is. köhn. Sövdəgərin işi, peşəsi; parça ticarəti ilə məşğul olma. [Hacı Qara:] *..Mən bir ağır adamam, peşəm sövdəgərlikdir.* M.F.Axundzadə.

SÖVDƏLƏŞMƏ 1. “Sövdələşmək”dən f.is. 2. məc. Dilləşmə, uzlaşma; gizli saziş, razılıq, sözbirlik.

SÖVDƏLƏŞMƏK f. köhn. Alverdə, sövdədə razılığa gəlmək, saziş bağlamaq, razılıq əldə etmək, razılaşmaq. – *Sonra sövdələşərik, – deyib, tacir qeyri-müəyyən cavab verdi.* M.İbrahimov. *Gün olmaz ki, qızın özüənə, ya nənəsinə deyən olmasın ki, “daha vaxtdır, bir halal süd əmmiş ilə tapışın, Allah xeyir versin, sövdələşin al!”* Mir Cəlal.

SÖVQ is. [ər.]: **sövq etmək** – 1) gətirmək, qabağına qatıb sürmək, aparmaq, irəli gətirmək; 2) təhrik etmək, səbəb olub bir nəticəyə aparıb çıxarmaq, çəkib aparmaq, cəlb etmək, məcbur etmək, vadar etmək. *Nəbini kəskin mübarizəyə, qaçaqlığa sövq edən torpaq məsləsi olmuşdur. “Qaçaq Nəbi”.* *Fikrimi verməyəm abas siz kimi nadanlara; Sövq edəsiz oğlumu bir para hədyanlara.* M.Ə.Sabir.

SÖVQİ-TƏBİİ is. [ər.] bax **instinkt**. Əlbəttə, burada sövqi-təbiinin də qüvvətli bir

amil kimi böyük rolu vardı. Ə.Əbülhəsən. [Süleyman] *əlində yalın xəncər durmuş Nüsrəti görərkən bir sövqi-təbii ilə tez Həmidin yatağına doğru atıldı və elə bu anda Nüsrət də Həmidə sarı cumdu.* Ə.Məmmədخان. *Ancaq [Kamalı] əlləri, ayaqları ona tabe olmur, sövqi-təbii ilə bu ölüm təhlükəsindən çəkiniirdi.* M.Rzaquluzadə.

SÖVT is. [ər.] Səs, səda. *Çıxanda sövtü o şirin kəlamımın, Seyyid; O sövtə başdan-ayaq guş olduğum gecələr.* S.Ə.Şirvani. *Xoş sövtlə söylənən sözlər təkcə-təkcə almaz danələri kimi düşüb göz şüşələrinə rəxnə salırdı.* Çəmənzəminli. // Hava, avaz. *..Tamam Güllüstan* [“Suliko” nəğməsinə] *sövt ilə oxuyur.* F.Köçərli.

SÖVTİYYAT [ər.] köhn. bax **fonetika**.

SÖYKƏK is. 1. Dayaq, söykənəcək; söykənək üçün hər cür şey. *Salman söykəyə dirsəklənərək bir-iki dəfə öskürdü.* Ə.Vəliyev. *Növrəstə evdən mütəkkə gətirib Nəbiyə söykək qoydu.* Ə.Abasov. □ **Söykək vermək** – dayaq etmək. *Dirşəyə söykək vermək.* – *Oğlan qolunu Nərgizin başına söykək verdi.* B.Bayramov. **Söykək durmaq** – dayaq olmaq.

2. məc. Kömək, arxalanılacaq, dayanılacaq şey. □ **Söykək durmaq** – kömək etmək, dayaq olmaq. *Yıxılana söykək durmaq.*

3. Yavanlıq mənasında. *O kişi, atası rəhmətlik də bir yük kartof düzəldərdi, gətirib gələrdim, həm də yavanlıq, həm də çörəyə söykək olardı.* S.Rəhimov.

4. Yapışıq, bitişik, söykənmiş, dayanmış, dirənmiş. *Dağın bir tərəfi meşəyə söykəkdi.* Ə.Vəliyev. *Az keçməmiş, meşəyə söykək bir yerdə tonqal çatıldı.* B.Bayramov.

SÖYKƏKLİ sif. və zərfl. Söykənmiş halda, söykənərək, dayanaraq, dayanıqlı yatmaq. – [Səlim] *ayaq üstə ağaca söykəkli durdu.* S.Rəhimov.

SÖYKƏMƏ “Söykəmək”dən f.is.

SÖYKƏMƏK f. Dayamaq, dirəmək, yapışdırmaq. *Əlini başına söykəmək. Belini divara söykəmək.* – *Ağca başını oğlunun gen sinəsinə söykəyib mürgüləyirdi.* Ə.Əbülhəsən. *Nəriman yazı masasını şüşəbəndə söykəmişdi.* Mir Cəlal. *..Yaşar tüfəngin lüləsini üst dəşə söykəyib nişan aldı.* M.Rzaquluzadə.

SÖYKƏNƏCƏK *is.* 1. Divanda, stulda, skamyada və s.-də kürəyi söykəmək üçün dayaq. [Qadın] *yun şalını umuzundan alıb kreslonun söykənəcəyinə saldı.* Ə.Əbülhəsən. *Qoşqar kürəyini stulun söykənəcəyinə verib, başını sinəsinə əydi.* İ.Hüseynov.

2. *məc.* Dayaq, istinadgah, arxa, kömək, himayəçi. [Səlimi] *bir yol axtarmalı idi. Özü-nə söykənəcək tapmalı idi.* M.İbrahimov. *Atalar oğul istər ki, qocalıqda söykənəcəkləri olsun.* Mir Cəlal.

SÖYKƏNMƏ “Söykənmək”dən *f.is.*

SÖYKƏNMƏK *f.* 1. Arxasını və ya bədənin bir yerini bir şeyə dayayaraq dayanmaq; durmaq, istinad etmək. *Bir daşa söykəniib, tüfəngimi [pələngə] tərəf yönəltdim.* A.Şaiq. [Fərhad] *əvvəlcə sağ əlinə söykəniib güclə qalxdı.* Ə.Vəliyev. *Gecə keçmiş, ulduzlar ağ, göy, qara; Söykənmişəm qocaman bir çinara.* R.Rza.

2. *məc.* Arxalanmaq, güvənmək, etibar etmək. *Atasına söykənmək.* – Mollayev *tək-tük nüfuzlu dostlarına arxalandığı halda, Aslanov sayısız-hesabsız sırayı, sadə adamların gücünə söykənirdi.* M.Hüseyn. // *məc.* Əsaslanmaq, istinad etmək. *Qabaqcıl nəzəriyyəyə söykənmək.* Faktlara söykənmək.

3. Bir-birinə sıx qoyulmaq, durmaq. *Çuval çuvala söykəniib.* – *Dalda kisələr bir-birinə söykənmişdi.* Ə.Əbülhəsən.

SÖYLƏMƏ “Söyləmək”dən *f.is.*

SÖYLƏMƏK *f.* Demək. *Nə söyləyirsən?* – [Sultan bəy:] *Qızım, sən istədiyin, kimdir? Söylə görək.* Ü.Hacıbəyov. *Zeynal yavaşca addımlarla Mehribana yaxınlaşdı. Bir söz deyəcəkdə. Söyləməyə üzü gəlmirdi.* S.Hüseyn. // *Anlatmaq, bildirmək, xəbər vermək. Əhvalatı olduğu kimi söylədi. Bunu sizə kim söylədi?* – *Badi-səba, söylə mənim yarım.* Gözəllər *çıxıbdi seyrana, gəlsin.* Q.Zakir. *Molla Fərzəli əsnəyə-əsnəyə bir kağız parçasını dizi üzərinə alaraq: – Həmşəri nə yazılacaq? Söylə! – dedi.* A.Şaiq.

SÖYLƏNMƏ “Söylənmək”dən *f.is.*

SÖYLƏNMƏK 1. *qayid.* Öz-özünə danışmaq bir şeydən şikayətlənmək; deyirmək, donquldanmaq. *Pərdə açıldıqda Qulu otağı süpürərkən öz-özünə söylənir.* S.S.Axundov. *Hər kəs qonşuluğundakı tiryəki kişinin arxa-*

sınca deyib söylənirdi. S.Hüseyn. *Üç-dörd qadın oturub əllərini ölçə-ölçə nə isə söylənirdi.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Deyilmək, danışılmaq. *Bütün dağlar arasında İskəndər bəyin adı söylənirdi. İgidlikdə, at çapmaqda, düşmən bağı yarmaqda tayı-bərabəri yox idi.* Ə.Haqverdiyev. *Söylənir haqqında uzun dastanlar; Deyirlər bitməmiş onda bostanlar.* H.K.Sanlı. *Çingiz rəsmən Həsənin yanında söhbətlərə qarışmırdısa da, bunun əleyhinə söylənlərin hamısına şərik idi.* Çəmənzəminli.

söylənə-söylənə *zərf* Deyinə-deyinə, donquldana-donquldana, öz-özünə danışa-danışa. *Söylənə-söylənə çıxıb getdi. Söylənə-söylənə iş görmək.* – *Pası söylənə-söylənə hövl ilə dönüb, o biri otağa keçdi.* S.Rəhimov. *Səhərlər xalam söylənə-söylənə məni oyadır, durub könülsüz halda dərsə gedirdim.* Ə.Məmmədخانli.

SÖYLƏŞMƏ “Söyləşmək”dən *f.is.*

SÖYLƏŞMƏK *qarş.* Bir işin necə edilməsi haqqında danışmaq, müzakirə etmək; söhbətləşmək, dilləşmək, məsləhətləşmək. *İstəyirik bir iş açmaq filməsal; Söyləşirik bir-iki il laəqəl.* M.Ə.Sabir. *Yusif xeyli fikirdən sonra dedi: – Qızım, mənim fikrimə bir şey gəlir. Səninlə bir yerdə Peterburqa gedəlim. Bəhər ilə bir yerdə sözləşəlim, bəlkə birlikdə bir çarə tapdıq.* N.Nərimanov.

SÖYLƏTMƏ “Söylətmək”dən *f.is.*

SÖYLƏTMƏK *icb.* Söyləməyə məcbur və ya sövq etmək; danışdırmaq, dindirmək. *Hənkə bir sərxoşu söylətdim, inan; Bəhs edər gördüm o, huşyarlıqdan.* H.Cavid. [Dərviş:] *Əgər mənim başıma gələndən xəbərin var isə, niyə məni söylətmək istəyirsən?* A.Divanbəy-oğlu. [Kamal:] *Hələ altı-yeddi yaşlarından hər gecə nənəsinə bir-iki nəğul söylətməmiş yatmazdı.* M.Rzaquluzadə.

SÖYMƏ “Söymək”dən *f.is.*

SÖYMƏK *f.* Nalayıq, pis, ədəbsiz sözlərlə təhqir etmək. *Kişi evə qayıdıb götürür dəyənəyi və arvadına bir-iki çəkib başlayır söyməyə.* C.Məmmədquluzadə. [Əhməd:] *Əl-bəttə, adam kasıb olanda onu söyərlər də, döyərlər də.* Ə.Haqverdiyev. // *Pisləmək, danlamaq, kəskin sözlərlə məzəmmətləmək. Geridə qaldığımız üçün bizi söyürlər.* – *Səlim*

öz sadəliyinə zaman-zaman çox söymüşdü. B.Bayramov.

SÖYÜD *is. bot.* Adətən sulaq yerlərdə bitən, ensiz yarpaqları, elastiki budaqları olan ağac və ya kol. *O tay-bu tay arx boyu düzülmüş cavan söyüdlərin zərif yarpaqları xəfif mehdən titrəşdilər.* İ.Əfəndiyev.

SÖYÜDGÜLÜ *is. bot.* Ətirli cəhrray və ya ağ çiçəkləri olan, ensiz yarpaqlı, həmişəyaşıl kol-bitki. *Oleandr və ya söyüdgülü geniş becərilən bəzək bitkisidir, yarpaqları dəstə halında üç-üç düzülür.* Bitki zəhərlidir, tərkibində storofantinə oxşar maddə vardır. M.Qasimov. *Səfər kişi .. göy-göyerti əkib-biçir, şimala, cənuba gəlib-gedən yolçuların çoxunu söyüdgülü, atırşahla qarşılayıb yola salır.* Mir Cəlal.

SÖYÜDLÜ *sif.* Söyüd ağacları olan, kənarlarında söyüd bitən. *Söyüdlü yollar. Söyüdlü bağlar.* – *Ey söyüdlü dərə, ey dumanlı dağ; Səfaya daldığım yerdə bu yerlər.* M.Müşfiq. *Həyat ona verib bütün rəngini; Söyüdlü çayların ilk ahəngini.* N.Xəzri.

SÖYÜDLÜK *is.* Söyüd ağacları olan yer, söyüd olan yer. [Miraxurla Səfər] *yaxındakı çayın keçib bir söyüdlükdə dayandılar.* Çəmənzəminli. *Biz görüşə gələndə söyüdlükdə durub tək; O gözləyir sübhədək.* Z.Xəlil.

SÖYÜLMƏ “Söyülmək”dən *f.is.*

SÖYÜLMƏK *məch.* Söyüşə məruz qalmaq. // Danlanmaq, məzəmmətlənmək. *Hər gün söyülürəm, hey danlanıram; Bəlkə danlaqlardan xoşhallanıram.* B.Vahabzadə.

SÖYÜŞ *is.* Nalayıq, qaba, təhqirli söz(lər). *Bu söz Qurban üçün söyüşdən də pis oldu.* T.Ş.Simurq. *Hacı Aslan söydükcə qızıdır, qızıdıqca söyüşünü qəlizləşdirirdi.* S.Hüseyn. **□ Söyüş söymək** – qaba, nalayıq, təhqirədiçilər sözlər söyləmək. *Nəzarətçi söyüş söydü və sağında dayanmış növbəçinin qırmızı yanığına alinin tərsilə ağır bir sillə vurdu.* M.Hüseyn.

SÖYÜŞCÜ, SÖYÜŞCÜL *sif. və is.* Söyüş söyməyə adət etmiş, çox söyüş söyən (adam). *Söyüşçü adam.* – *Fərəc bəy .. böyük şəhərlər gəzməsinə, məktəblərdə oxumasına baxmayaraq, çox kobud, olduqca söyüşçül, dedikə davakar imiş.* Ə.Vəliyev.

SÖYÜŞKƏN bax **söyüşçü**. *Nadinc, söyüşkən, bu doqquz yaşında uşaq bütün müəllimləri tənqəd gətirmişdi.* S.S.Axundov. *Bəy yekəxananın biriminci mülkədarı, söyüşkən zülmkəri idi.* S.Rəhimov.

SÖYÜŞMƏ “Söyüşmək”dən *f.is.*

SÖYÜŞMƏK *f.* Bir-birini söymək, bir-birinə nalayıq, qaba, təhqirli sözlər demək. *Qonşular bir az söyüşdükdən sonra iş vuruşmağa müncər oldu.* Çəmənzəminli. *Söyüşsələr də, döyüşsələr də .. bəzən Cəmil [Səməndərin] könünü alar(dı) ..* M.Hüseyn.

SÖZ *is.* 1. Bir şey və ya hadisə haqqındakı anlayışın səsle ifadəsindən ibarət olan nitq vahidi; kəlmə. *Sözün mənası.* – *Hamiyə bir vahimə düşdü, söz demək istəyənlərin sözləri boğazlarında qurudu.* B.Talıblı. *Əşrəfin danışdığı gözəl sözlərə qulaq asanlar heyran qalırlar.* S.Rəhman.

2. Dil, nitq. *Doğma sözlərimizdən geniş istifadə etmək.* Söz mədəniyyəti. *Şairin silahı sözdür.* – *..Hər kəs rusca, yəni erməni və gürcüçə, yəni avropalılar işlədikləri hürrəfat ilə yazı yazmaq bilir, – bizim sözlərimizi başa düşər və bilir ki, nə deyirik.* C.Məmməd-quluzadə.

3. Danışiq, söylənilən şey, nitq. *Sözünü qiymətdən salmaq.* *Sözünü bilməyən adam.* – *İmran kişi necə qəzəblənmişdisə söz deməyə dili də gəlmirdi.* M.Hüseyn. *Telli sözlərini bu cümlələrlə bildirdi.* – *Bu bizim ölkəmizin dəbidir. Bizdə bir arvadlı ev çox azdır.* S.Hüseyn.

4. Əmr, göstəriş. *Sözündən çıxmamalıq.* *Böyüyün sözün eşitmək.* *Onun sözü mənim üçün qanundur.*

5. Vəd. *Sözünü yerinə yetirmək.* *O, sözündə duran adam deyil.* – [Əsgər:] [Gülçöhrə] *amma əcəb sözü üstə dayanan qızıdır.* Ü.Hacıbəyov. [Sona xala:] *..Qorxuram Bəşir sözündən qaça.* S.S.Axundov. [Aslan Anitaya:] *Komendant iki gün bizi tamamilə ac qoydu, ancaq heç birimiz sözüümüzə dönmədik.* S.Vəliyev.

6. Çıxıb danışmaq ixtiyarı, çıxış üçün icazə. *Söz istəmək.* *Son söz demək.* Söz vermək. – [Kərbəlayı:] *Yol verin, ay qardaşlar, Mirzə söz danışmaq istəyir.* H.Nəzərli. *Züleyxa iclasın lap axırında söz aldı.* H.Seyidbəyli.

7. Ancaq cəm şəklində – **sözləri, sözlərinə** – musiqi yazılan ədəbi mətn. “Sənsiz” romansının **sözləri** Nizaminindir. S.Vurğunun **sözlərinə** yazılmış romans.

8. Fikir, mülahizə, rəy. ...*Kişi sözünü deyib, dik-dik baxdı Məhəmmədhasən əminin üzünə.* C.Məmmədquluzadə.

9. İş, hadisə mənasında. *Bu əhvalat ki indi istəyirəm nəql eləyim, çoxdanın sözüdür.* C.Məmmədquluzadə.

10. Şayiə, xəbər. *Ortalıqda söz dolaşır.*

♦ **Söz açılmaq** – bir şey haqqında danışılmağa başlanmaq, danışmaq üçün fürsət düşmək, yeri gəlmək. [Gültəkin Aydınə:] *İndi söz açılmış, mən nə deyirəm: hamı mənə deyir ki, Aydın oynaq fikirli bir adamdır.* C.Cabbarlı. [Avqust:] *Yoldaşlar, söz açıldı, mən bu məsələni sizə xatırlatmaq istəyirəm.* S.Vəliyev. **Söz açmaq** – danışmaq, söhbət açmaq, haqqında danışmağa başlamaq. *İgid neftçi o günlərdən; Dönə-dönə söz açardı.* N.Rəfibəyli. *Deyin necə söz açmasın; Xudafərin körpüsündən.* H.Hüseynzadə. **Söz altında qalmaq** – özünə toxunan sözün qarşılığını, lazımı cavabını dərhal verə bilmək. *Həkim çox görüb-götürmüş adam olduğundan, söz altında qalmadı.* Ə.Vəliyev. *Büləndin eşitdiyi sözə dodağı qaçır, gözündə şirin bir təbəssüm oynayırsa, deməli, o, söz altında qalmayacaqdı.* Ə.Əbülhəsən. **Söz aramızda** – danışılan sözün gizli qalmalı olduğunu bildirir. *Söz aramızda, heç qızdan xoşum gəlmir.* **Söz atmaq** – 1) birinin fikrini bilmək üçün bir söz demək, işarə vurmaq, eşitdirmək. *Söz atdım, cavab gəlmədi;* 2) üstüörtülü şəkildə söz demək, sataşmaq. *Xanım yola düşdükdə bu da ardınca gedib söz atırdı.* Cəmənzəminli. *Ruxsara çamadanı götürüb qapıdan çıxarkən Güllöyşə arxadan: – Sağ gedib, salamət gələsən, ay qız! – deyərək söz atmışdı.* S.Rəhimov. **Söz çıxartmaq** – şayiə yaymaq. *Ay uzana-uzana; Sözümdüşdü yazana; Hər adam sözü bilməz; Söz çıxardar yazana.* Ə.Cavad. **Söz (sözü, sözləri) dəymək** – sözdən incimək, sözü toxunmaq. *Pasını iyrəndirici sözləri Həsiyə güllə kimi dəydi.* S.Rəhimov. **Söz döyüşdürmək** – bax **söz güləşdirmək**. **Söz düşmək** – bax **söz açılmaq**. *Nağıl qurtaranda uşaqlar arasında kimin qorxaq olma-*

ğından söz düşdü. M.Hüseyn. **Söz eləmək** – dedi-qodu, söz-söhbət üçün hədəf olmaq, dedi-qodu salmaq. [Rübabə] *bilirdi ki, qızın oğlana qoşulub getməsinə söz eyləyərlər.* Mir Cəlal. [Səriyyə:] *Burada qız xeylağının oxumağını söz elərlər.* İ.Əfəndiyev. **Söz gəlmək** – töhmət olunmaq, töhmət gəlmək. *Sənin üstündə mənə söz gəldi.* **Söz gəzdir-mək** – xəbərçilik eləmək. *Nə gülləndən bül-bül ayrılmaz, nə aşiq yardən; Ortada söz gəzdirən nəhl əğyar olmasa!* Ə.Vahid. **Söz güləşdirmək** – boş-boşuna, yersiz mübahisə etmək, mübahisəyə girişmək. [Maya:] *Onda da [Rüstəm] deyəcək ki, arvadsan, get işinə, kişi ilə söz güləşdirmə.* M.İbrahimov. [Dilşad Lətifətə:] *Mənimlə söz güləşdir-sən?* İ.Əfəndiyev. **Söz qoşmaq** – 1) şeir demək. [C.Cabbarlı] *bəzən xoşuna gələn adamlar barədə gülməli sözlər qoşardı.* M.Arif. *Aşıqlar [Yaquta] söz qoşaraq, saz çalib mahnı oxuyurdular.* Ə.Məmmədşanlı; 2) araya qoymaq, lağa qoymaq, məsxərə etmək, dolamaq. **Söz qoymaq** – bax **sözü bir yerə qoymaq**. *Bir gün xanlar xanı Bayandır xanın qonaqlığında Baybura bəy ilə Baybecan bəy söz qoymuşdular.* M.Rzaquluzadə. *Söz qoyurlar görüşüb; Sevda, Adilə, Zivər.* M.Seyidzadə. **Söz olmaq** – dedi-qoduya mövzu olmaq. *Bulaq başı toz olar; Üstü dolu qız olar; Əyil dəsmalın götür; Mən götürsəm söz olar.* (Bayatı). **Söz salmaq** – bir şəxs və ya şey haqqında danışmaq, söhbət eləmək. *Məryəm Səlimdən nigaran idi. Qulağı həmişə səsdə idi: bəlkə mədəndən qayıdan atası Səlimin adını çəkə, ondan söz sala.* İ.Qasimov. **Söz tutmaq** – söz təsir etmək, bərk toxunmaq, sözdən pərt olmaq, tutulmaq. *Onun söz tutmayan dodaqlarından; Bir sərxoş qəhqəhə qopdu, yayıldı; Yuxudaymış kimi, birdən ayıldı.* B.Vahabzadə. **Söz vermək** – vədə vermək, öhdəsinə götürmək. [Gülsabah:] *Sizə söz verirəm ki, [Qüdrət Arslan] yazar.* C.Cabbarlı. [Ana:] *Söz verirsən?* [Nərgiz:] *Anamın canı üçün.* Ə.Məmmədşanlı. **Söz yox** – əlbəttə, şübhəsiz. **Söz yoxdur** – şübhə yoxdur, əladır. **Sözə baxmaq** – deyilən sözə əməl etmək, deyiləni qəbul etmək, qulaq asmaq. [Ana Nərgizə:] *Sən mənim sözümə baxsan, mən heç vaxt ağlamaram.* Ə.Məmmədşanlı. **Sözə**

gəlmək – mübahisəsi çıxmaq, sözləşmək, mübahisə etmək, toqquşmaq. *Zeynəb də .. ağlayırdı, nəinki məhz oğlunun sözə gəlmək üstə, xeyr, ancaq keçən günləri yadına düşmüşdü.* C.Məmmədquluzadə. *Çimnaz arvad çarşab almaq barədə Veyslə əməlli sözə gəlmişdi.* Ə.Əbülhəsən. **Sözü azdırmaq** – əsas mətləbdən uzaqlaşdırmaq, yayındırmaq. [Murtuz:] *Yaxşı, Göyüş, bunlarda işimiz yox. Gəl, sözü azdırma.* Ə.Abbasquliyev. **Sözü bir yerə qoymaq** – hamı bir qərara gəlmək, sözü bir etmək, dilləşmək. **Sözü keçmək** – hörməti, nüfuzu olmaq, sayılmaq. [Gülgöz Hacıya:] *..Özün deyirsən ki, [Aslanın] divan-dərədə hörməti var, sözü keçir.* C.Cabbarlı. **Sözü uzatmaq** – mətləbdən kənar danışmaq, mətləbi uzatmaq, uzunçuluq etmək. *Dilmanə dəxi səbir eləmədi və qoymadı Yarməmməd sözü uzatsın.* C.Məmmədquluzadə. **Sözü yerə düşmək** – xahişi, istəyi, arzusu, tələbi nəticəsiz qalmaq, qəbul olunmamaq, rədd edilmək. **Sözü yerə düşməmək** – xahişi, tələbi yerinə yetmək, nəticəsiz qalmamaq, qəbul olunmaq. [Hacı Qurban:] *..Sənin heç yerdə sözün yerə düşməyibdir.* N.Vəzirov. **Söz (sözünü) qaytarmaq** – qabacasına cavab vermək, etiraz etmək. [Veys] *ömründə sözünü qaytarmadığı, həmişə hörmət etdiyi müəllimin pencəyinin ətəyindən tutdu, ağlamsıl, bir az da yalvarıcı səslə dedi.* Ə.Əbülhəsən. **Sözündən çıxmaq** – deyilənə qulaq asmaq, əməl etməmək, yerinə yetirməmək. [Zibeydə Səkinə xanıma:] *Sən nəkarəsən ki, mənim sözümdən çıxasan.* M.F.Axundzadə. [Səməd:] *Ağam nə desə olur. Heç birisi onun sözündən çıxmaz.* B.Talıblı. **Sözünə baxmaq (qulaq asmaq)** – deyilən sözə əməl etmək, deyiləni qəbul etmək. [Sərvər Gülnaz:] *Ola bilsin ki, bu gün deyər və bir də sənə nə deyəcəkdir. Sənin borcun onun sözünə qulaq asmaqdır.* Ü.Hacıbəyov. *Uşaq böyüyün sözünə baxar.* S.Rəhimov. **Sözünü kəsmək, sözünü ağzında qoymaq** – danışmağa imkan verməmək, sözünü yarımçıq qoymaq. *Aslan səbirsizliklə [Lazarın] sözünü kəsib, incimiş halda dedi.* S.Vəliyev. *Oğlan onun sözünü ağzında qoydu: – Əvvəla onu deyim ki, burada mülislik heç bir şey yoxdur.* Q.İlkin. **Atalar sözü** – bax **ata**. *Mənə də müəllimi-*

miz atalar sözündən bir hekayə düzəldib yazmağı əmr etmişdir. S.S.Axundov.

SÖZANLAYAN *sif.* və *is.* Sözü, mətləbi, işarəni tez dərk edən, başa düşən; arif.

SÖZARASI *ara s.* Yeri gəlmişkən, yeri gəldikcə, söhbət əsnasında. *Mirzə Kərim maaşının azlığını sahibkar olan Ağa Murad bəyə sözarası neçə dəfə söyləmişdisə də, lakin quru vəddən başqa bir şey almamışdı.* T.Ş.Simurq. *..Rüstəm kişi sözarası ferma müdiri haqqında Kələntərin təklifini lağa qoyub gülmüşdü.* M.İbrahimov.

SÖZARDI *is.* Əsərin (kitabın) axırında müəllif və ya nəşir tərəfindən verilən son izah, məlumat, son söz.

SÖZBAŞI 1. *zərf* Hər sözün əvvəlində, tez-tez. *Hacı hər sözbaşı gözünün ucu ilə ona baxıb qorxa-qorxa davam edirdi.* Mir Cəlal.

2. *is.* Giriş (kitabda, əsərdə və s.-də).

SÖZBAZ *sif.* və *is.* Dedi-qoduçu, sözgəzdiren, qeybətcə, xəbərci, uydurma sözlər yayan, söz şişirdən. *Sözbaz adam. Sözbazin biridir.*

SÖZBAZLIQ *is.* Dedi-qoduculuq, xəbərcilik, şayiə yayma, sözü şişirdib yayma, sözbazlıq eləmə.

SÖZBƏSÖZ *zərf* Kəlməbəkəlmə, bir-bir, kəlmə-kəlmə. *Sözbəsöz oxumaq.*

SÖZBİR: sözbir eləmək (olmaq) – sözü bir yerə qoymaq, gizlicə sözləşmək. [Mirzə:] *Sözbir, əlbir olandan sonra yenə də [korluq] çəkmərik.* Mir Cəlal.

SÖZBİRLİK *is.* Sözü bir eləmə, sözbirliyi, dilbirlik.

SÖZÇÜLÜK *is.* və *sif.* Əsərdə, danışıda yığcamlığa, məzmunun dərinliyinə, dolğunluğuna deyil, artıq sözlərə, uzunçuluğa yol vermə.

SÖZDƏYİSDİRİCİ: sözdəyişdirici şəkilçi dilç. – ayrılıqda işlənməyən və sözlərin maddi hissəsinə bitişərək sözlər arasındakı qrammatik münasibəti bildiren, yəni həmin sözləri cümlədəki roluna görə bir-birinə bağlayan şəkilçi.

SÖZDƏYİŞMƏ *is. dilç.* Dildə sözlərin dəyişməsi, habelə belə dəyişmənin üsulları. *Sözdəyişmənin məhsuldar növləri.*

SÖZDÜZƏLDİCİ: sözdüzəldici şəkilçi dilç. – ayrılıqda işlənməyən, köklə sözdəyiş-

dirici şəkilçilər arasında yer tutan, yəni sözlərin maddi hissəsinin axırlarına bitişərək, sözlər arasındakı qrammatik münasibəti deyil, sözlərin əsil mənalarını deyisdiren şəkilçi.

SÖZDÜZƏLTMƏ *is. dilç.* Dildə sözlərin düzəlməsi, habelə bu düzəlmənin üsulları.

SÖZƏBAXAN *sif.* Məsləhət qəbul edən, deyilənə əməl edən, razılaşılan, söz eşidən, sözə qulaq asan. *Sözəbaxan oğlandır.*

SÖZƏBAXMAZ, SÖZƏBAXMAYAN *sif.* Deyilənə əməl etməyən, məsləhət qəbul etməyən, sözə qulaq asmayan. *Sözəbaxmaz uşaq.*

SÖZGƏLİŞİ *zərf* Yeri gəlmişkən, yerində, elə belə, məsəl üçün. [Balas:] *Dilbər, mən onu demədim, mən sözgəlişi deyirəm.* C.Cabbarlı. [Vəfadar Səkinəyə:] *Sözgəlişi deyirəm, ürəyinə pis şey gəlməsin.* M.İbrahimov.

SÖZGƏZDİRƏN *sif. və is.* Sözyayan, xəbərci; arada söz, xəbər aparıb gəzdirən.

SÖZGÖTÜRMƏYƏN, SÖZGÖTÜRMƏZ *sif.* Məğrur, mütəkəbbir, dikbaş. *Səkinə ərinin özünüsəvən, sözgötürməz bir adam olduğunu bildirdi.* M.İbrahimov.

SÖZLƏŞMƏ “Sözləşmək” dən *f.is.*

SÖZLƏŞMƏK *f. 1.* Bir-birilə danışib razılığa gəlmək, razılaşmaq, müəyyən qərara gəlmək; qərarlaşmaq. *Elçilər sözləşib evə qayıdılar. Qurbanquluya xəbər verirlər ki, ona bir qız almışlar.* T.Ş.Simurq. [Babəkə Cavidan] *sözləşdilər, səhər açılarda Babək də onlarla birlikdə yola çıxdılar.* M.Rzaquluzadə.

2. Aralarında söz olmaq, davaları, mübahisələri düşmək, söyüşmək, sözə gəlmək. *Qonşu ilə sözləşmək.* – [Səfi bəy:] *Dayı, deyəsən, yenə Şəmsi ilə sözləşmişən, çox hirsli gədirdi, mənə də məhəl qoymadı.* S.S.Axundov. *Kərimov Aydınla sözləşəndən sonra özünü qalib hiss edir.* H.Seyidbəyli.

SÖZLÜ *sif.* Deməyə sözü olan, ürəyində sözü olan, nə isə bir söz demək istəyən. *Gül-sabah atasının tez-tez ona baxmasının mənasını anladı; sözlü adam olduğunu başa düşüb, balkona çıxdı.* Ə.Vəliyev. *Sözlü adama oxşayırsan, Bağır, – deyər [Səttarxan] diqqətlə ona baxdı.* P.Makulu.

SÖZLÜK *is.* Lüğətlərdə izah və ya tərcümə ediləcək sözlərin tərkibi, lüğət üçün toplanmış sözlərin siyahısı. *İzhahlı lüğətin söz-*

lüyü. Lüğətin sözlüyünü tutmaq. // Bəzən lüğət mənasında işlənir. *Terminoloji sözlük.*

SÖZ-SOV *is.* Danışiq, söz, dedi-qodu, mübahisə, narazılıq. *Əsgər bostan suvaranların danışığını və söz-sovlarını qaldırmaq üçün Kösənin bostanına çatacaq miqdarda su artırdı.* S.Rəhimov. [Pərşan:] *Qadanızı alım, qızlar, bir də əyər-əskiyyə yoxlayın ki, söz-sov olmasın.* M.İbrahimov.

SÖZ-SÖHBƏT 1. Söhbət, danışılan sözlər. *Söz-söhbəti naz oğlan; Keyf-damağı saz oğlan; Özün gələ bilməsən; Nə sözün var yaz, oğlan.* (Bayatı). *Nə sözüm-söhbətim, nə həmdənim var; Dərdim ürəyimdə pünhan, ağlar-ram.* S.Vurğun. [Camal:] *Necəsən, Nəbi dayı? Evdə darıxdım. Gəldim, bir söz-söhbət eləyəək.* Ə.Abasov.

2. Bax **söz-sov**. *Zənnimcə, isti-isti boşaldarsam könlümü; Sonralar aramızda artıq söz-söhbət olmaz.* S.Rüstəm. *Adam var ki, sözdən-söhbətdən həzz alar.* Ə.Abasov.

SÖZSÜZ *sif. və zərf* 1. Danışmadan, söz demədən, sözlə başa salmadan, sözlə ifadə etmədən. *Sözsüz rol.* – [Komandır:] *Biz o qədər ünsiyyət bağlamışıq ki, sözsüz də bir-birimizi anlayırıq.* M.İbrahimov. *Plantasiyadakı sözsüz mahni get-gedə genişləniş güclənirdi.* H.Seyidbəyli.

2. Danışqsız, qeydsiz-şərtsiz, etirazsız. *Göstərişə sözsüz əməl etmək. Əmri sözsüz yerinə yetirmək.*

SÖZSÜZCƏ *zərf* Heç bir söz demədən, dinmədən, danışmadan, etirazsız. *Təklifi söz-süzcə qəbul etdilər.*

SÖZSÜZ-SOVSUZ *zərf* Danışqsız, mübahisəsiz, etirazsız, sakitcə. *Abbas kişi hər işi sakitcə, sözsüz-sovsuz görməyi sevirdi.* Ə.Vəliyev. – *Kimsən, aşağı düş, – deyər çıxırdı. O, sözsüz-sovsuz ağacdən düşüb əl-lərini yuxarı qaldırdı.* M.Rzaquluzadə.

SÖZÜBÜTÖV, SÖZÜBÜTÜN *sif.* Dediyyə sözün üstündə duran, sözündə sabit duran, dediyyə mütəq əməl edən. [Məşədi] *..onun sözübütöv adam olduğunu yaxşı bildirdi.* S.Rəhimov.

SÖZÜDÜZ bax **sözübütöv**.

SÖZÜKEÇƏN, SÖZÜKEÇƏR *sif.* Hörmətli, nüfuzlu. *Sözükəçən adam.* – [Hacı Sultan] *sözükəçər ağsaqqalların iştirakı ilə Həsənağa ilə olan ixtilafını həll etmək istədi.* S.Hüseyn.

SPARTAKİADA [xüs. addan] İdman komandaları və cəmiyyətlərinin idmanın müxtəlif növləri üzrə kütləvi yarışı (bu, bir neçə idman növü üzrə birlikdə aparılan yarışlardır, həmin yarışlarda da qabaqcıl kollektivlər, komandalar və idmançılar aşkara çıxarılır).

SPÁZMA [yun.] Müəyyən əzələnin və ya əzələ qrupunun bir müddət sıxılması, yığılması, qıc olması.

SPAZMATİK *sif.* [yun.] Spazma nəticəsində olan, spazma ilə bağlı olan, spazmadan törəyən. *Spazmatik öskürək. Spazmatik ağrı.*

SPEKTR [lat. spectrum – görmə] İşıq şüaları; prizmadan və ya digər şüasındıran mühitdən keçərkən əmələ gələn rəngli zolaq. *Spektrin əsas rəngləri. İşıq spektri.*

SPETROSKOP [lat. spectrum – görmə və yun. scopeo – baxıram] Spektrləri müşahidə etmək üçün cihaz.

SPÉRMA [yun. spermo – toxum] *fiziol.* Erkək (insan və heyvan) tənəsül vəzilərinin hasil etdiyi maye; toxum, məni.

SPERMATOZÓİD [yun. sperma (spermato) – toxum və zoon – canlı və eidos – növ] *fiziol.* Kişi tənəsül hüceyrəsi.

SPESİFİKA *is.* [lat.] Özümlük, özünə məxsusluq, yalnız ona xas olan.

SPİDÓMETR [ing. speed – sürət və yun. metro – ölçürəm] Avtomobillərdə, motosikllərdə sürəti və keçilən məsafəni göstərən cihaz.

SPÍKER *is.* [ing.] 1. Parlament sədri.

2. Boks yarışında hakimlərin qərarını tamaşaçılara bildirən hakim.

SPİNNİNG *is.* [ing.] Balıq tutmaq üçün uzun tilov.

SPİRÁL *is.* [lat.] Buruq məftil, burulmuş məftil.

SPİRANT *is.* [lat.] Nəfəsli samit.

SPİRİT *is.* [lat.] Ölümlərin ruhunu çağıran və onlarla əlaqə yarada bilən adam.

SPİROXÉT [lat. spira – əyri və yun. choete – uzun tük] Uzun spiral sap şəklində bakteriya.

SPİROMÉTRIYA *is.* Ağciyərin tutumunu ölçmək üsulu.

SPİRT *is.* [lat. spiritus] 1. Tərkibində çoxlu kraxmal və şəkər olan (buğda, kartof və s.) məhsullardan distillə yolu ilə alınan alısqan

maye. *Naznaz pambığı spirtə batırdı, Qaraşın barmağını silib təmizləməyə başladı. M.İbrahimov.*

2. *kim.* Öz tərkibində hidrogen atomu ilə oksigen atomu birləşmələri olan bir sıra üzvi birləşmələrin adı. *Kamfor spirti.*

SPİRTLİ *sif.* 1. Tərkibində spirt olan, spirtlə hazırlanan. *Spirtili içkilər.*

2. Spirtə isladılmış, spirt vurulmuş. *Spirtili cuna. Spirtli pambıq.*

SPİRTÖLÇƏN *is.* xüs. Spirtli mayelərdə spirtin miqdarını göstərən cihaz. *Spirtin dərcəsini spirtölçənlə təyin edirlər.*

SPONSOR *is.* [ing.] Müəyyən bir müəssisəni, layihəni və s. maliyyələşdirən hüquqi və ya fiziki şəxs.

SPONTAN *sif.* [lat.] Heç bir xarici təsir olmadan öz-özünə meydana çıxan; bədhədən.

SPORT [ing. sport] Orqanizmi möhkəmlətmək və inkişaf etdirmək və insanda iradi keyfiyyətlər tərbiyə etmək məqsədilə edilən fiziki mümarisələr (gimnastika, güləşmə, müxtəlif oyunlar və s.); idman. *Sporta məşğul olmaq. Sportu sevmək. – Əlavə, xanın sporta böyük həvəsi var imiş. Ə.Haqverdiyev. Ovçuluq yalnız xalq təsərrüfatı nöqtəsinə nəzərdən deyil, sport və ölkə müdafiəsi nöqtəsinə nəzərdən də böyük əhəmiyyətə malikdir. M.Rzaquluzadə.*

SPORTÇU *is.* Sportu peşə etmiş adam, müntəzəm surətdə sportla məşğul olan adam; idmançı. [Səlim:] *Darülfünun sportçuları arasında özünün qüvvəti ilə məşhur idi. S.Hüseyn.*

SRAĞAGÜN *zərf* Deyilən gündən iki gün qabaq, dünəndən qabaqkı gün. *Heç kəs [Rəhilənin] sözlərini eşitməsin deyər pıçıldadı: – Zəfər dayını srağagün tutublar.. M.Hüseyn. Hər şeyi o qədər aydın görüb, hiss edirəm ki, elə bil bunlar hamısı dünən, srağagün baş verib. İ.Əfəndiyev.*

SRAĞAGÜNKÜ *zərf* Srağagün olmuş, srağagünə aid. *Srağagünkü ictimaiyyət. Srağagünkü oyun. Srağagünkü əhvalat. – Srağagünkü turnirdə Zəki qiyamət etdi. M.Süleymanov.*

SSENÁRİ [ital.] 1. Kinofilmin məzmununu təfsilatı ilə şərh edən və onun tərtibat cəhətlərini göstərən ədəbi əsər. *Filmin ssenarisi.*

2. *teatr.* Dram əsərinin planı, süjet sxemi.

3. *teatr*. Pyesdə iştirak edənlərin siyahısı (burada onların çıxış vaxtı və qaydası da göstərilir).

SSENARİÇİ, SSENARİST *is.* Ssenari yazan, ssenari müəllifi.

SSRİ Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı.
STABİL *sif.* [*lat.*] Sabit, daimi, dəyişməz. *Stabil dərslük.*

STABİLİZATOR [*lat.* stabilis – sabit] *xüs.* 1. Hərəkət zamanı cismin sabitliyini saxlamaq üçün qurğu, cihaz. *Avtomobilin stabilizatoru.*

2. Hər hansı bir kəmiyyətin sabitliyini saxlamaq üçün qurğu. *Gərginlik stabilizatoru.*

STABİLLİK *is.* Sabitlik, daimilik, dəyişməzlik.

STADİÓN [*yun.*] Sport-idman məşğələləri və oyunları üçün futbol meydançıları, qaçış yolları və tamaşaçılar üçün dairəvi tribunaları olan tikililər kompleksi. *Stadionda voleybol yarışları keçirilir.*

STAXANOVÇU *is.* [*rus. xüs. addan*] Yeni texniki vasitələri yaradıcı surətdə mənimsəmiş və sosializm yarışında adi istehsal normalarını çox-çox ötüb keçən qabaqcıl fəhlə (SSRİ-də 30–40-cı illərdə geniş yayılmış ad). [*Reyhan*] *kolxozun staxanovçu sağıcısı həsab olunurdu. İ.Əfəndiyev. [Daşdəmir:] Sən staxanovçu olub bir gündə on-on beş norma ödəyəndə, mən niyə miçurinçi olmayım? M.Rzaquluzadə.*

STAJ [*fır.*] 1. Hər hansı bir işin, fəaliyyətin davam etdiyi müddət. *Əmək stajı. İstehsalat stajı.* // Hər hansı ictimai təşkilatda olma müddəti. *Otuz illik stajı olan Murad “Yeni həyat” kolxozunda briqadir işləyir. Ə.Vəliyev.*

2. Tələbənin istehsalat təcrübəsi, yenidən işə başlamış şəxsin öz ixtisası üzrə təcrübə qazanması. *Təcrübə stajı keçmək.*

STAJÇI *is.* Praktiki biliyini, iş təcrübəsini, ixtisasını artırmaq üçün bir idarə, ya müəssisəyə göndərilmiş mütəxəssis, fəhlə; təcrübəçi. *Stajçı çilingər.*

STAJÇILIQ *bax stajorluq.*

STAJKEÇƏN *is.* Təcrübə keçən şəxs.

STAJLI *sif.* Stajı olan.

STAJÓR [*fır. stagiaire*] *bax stajkeçən.*

STAJORLUQ *is.* Təcrübə keçmə; stajçılıq.

STANDÁRT [*ing.*] 1. Öz ölçüsünə, formasına, keyfiyyətinə görə tələbatı cavab verən hər hansı bir şeyin nümunəsi. // Bir şeyin təşkilində, qurulmasında, hazırlanmasında, həyata keçirilməsində tətbiq edilən forma, eyni tip, eyni nümunə. *Standart hissə. Standart mebel.*

2. *məc.* Bir-birinə oxşayan, şablon, basmaqəlib, orijinalıqdan məhrum. *Standart sözlər. Standart ifadələr. Standart mövzular. Standart sual.*

STANDARTLAŞDIRILMA “Standartlaşdırılmaq”dan *f.is.*

STANDARTLAŞDIRILMAQ *məc.* Standart (1-ci mənada) hala gətirilmək, standart şəklə salınmaq.

STANDARTLAŞDIRMA 1. “Standartlaşdırmaq”dan *f.is.*

2. Bir şey üçün məcburi standartlar müəyyən etmə, birtipli formalar tətbiq etmə. *Detalları standartlaşdırma. Şriflləri standartlaşdırma. İnşaat işlərini standartlaşdırma.*

STANDARTLAŞDIRMAQ *f.* Hər hansı bir şey üçün standart (1-ci mənada) təyin etmək, standart şəklə salmaq. *Detalları standartlaşdırmaq. İstehsalı standartlaşdırmaq.*

STANDARTLIQ *is.* 1. Bir tipdə, bir ülgüdə, bir şəkildə olmaq; birtiplilik. *Məmulatların standartlığı. Ölçülərin standartlığı.*

2. *məc.* Şablonluq, basmaqəliblik, orijinalıqdan məhrumluq. *Sözlərin standartlığı. Çıxışların standartlığı.*

STANİTSA *is.* [*rus.*] Kənd tipli yaşayış məntəqəsi.

STANSİYA [*lat.* stansia – duracaq] 1. Müəyyən marşrut üzrə hərəkət edən dəmiryol qatarlarının və digər nəqliyyat vasitələrinin dayanacağı. *Metro stansiyası. Dəmiryol stansiyası. – Stansiyada izdiham çox idi. Sərnişinlər əldə biletlər oturmaq yerlərini axtarırdılar. T.Ş.Simurq. [Nuriyyə:] Düşdüyüm stansiya balaca bir yer idi. İ.Əfəndiyev.*

2. Müəyyən əraziyə (hər hansı bir cəhətdən) xidmət edən və ya orada tədqiqat işi aparan xüsusi idarə, müəssisə. *Meteoroloji stansiya. Seleksiya stansiyası. Meşəqoruma stansiyası. Telefon stansiyası. – Stansiya yenidən yaradılmışdı və rayonda ən cavan MTS hesab olunurdu. M.İbrahimov. Kənddə*

stansiya olandan bəri; Sular təslim olur, baş əyir ona. Z.Xəlil. □ **Elektrik stansiyası** – başqa enerji növlərindən elektrik enerjisi istehsal edən müəssisə. *Gecənin bu vaxtı elektrik stansiyası həmişə işığı kəsirdi.* H.Seyidbəyli.

STAPEL *is.* [holl.] Tikilməkdə olan gəminin saxlandığı yer; tərsanə.

STARŞİNA [rus.] 1. Sovet Ordusunun kiçik komanda heyətində ən yüksək rütbə. *Rota starşinası. – Kəyan bölüyə tamaşa etməklə elə məşğuldu ki, starşınının yaxınlaşıb baltayon komandiri ilə danışdığını eşimədi.* Ə.Əbüllhəsən.

2. Hərbi donanmanın kiçik komanda heyətində serjanta bərabər rütbə.

3. *köhn.* Kətxuda, yüzbaşı. *..Belə bir məsələ üçün kətxuda [starşına] hər iki məhəllədən adam çağırardı, vəkillər dəvət edərdi.* N.Nərimanov.

START [ing.] 1. Müəyyən məsafə üzrə idman yarışlarının başlanma momenti, vaxtı. □ **Start götürmək** – yarışda qaçısa, üzməyə və s.-yə başlamaq. // Uçucu aparatların havaya qalxma momenti, vaxtı. *Təyyarə starta hazırdır.*

2. Qaçış yarışında: yarışın başlandığı yer. *Estafet iştirakçılarının starta çıxışı.* // Uçuş aparatlarının havaya qalxdığı yer.

STARTÇI *is. idm.* Start (1-ci mənada) signalı verən hakim.

STASİONAR [lat. stationarius] 1. Daim, həmişə bir yerdə olan, yerini dəyişməyən, bir yerdən başqa yerə köçməyən idarə, müəssisə və s. *Stasionar kitabxana. Stasionar xəstəxana. Stasionar kinoteatr.*

2. Ambulatoriyada deyil, xəstəxanada müalicə edilən. *Stasionar xəstə.* // Belə xəstələrə xidmət edən. *Stasionar həkim. Xəstəxanada stasionar şöbə.*

3. Sabit, yer dəyişməz, hərəkətsiz, həmişə bir yerdə olan, bir yerə bənd edilmiş. *Stasionar akkumulyator.*

STATİK *sif.* [yun.] 1. Statikaya aid.

2. Sabit, hərəkətsiz, inkişafsız (*dinamik* ziddi).

STATIKA [yun. statos – duran, dayanan]

1. Mexanikanın, cisimlərin güc təsiri altında tarazlıq şərtlərindən bəhs edən bölməsi.

2. Sükunət, müvazinət halı (*dinamika* ziddi).

STATİST [yun.] Səhnədə ikinci dərəcəli, sözsüz rolları oynayan, kütləvi səhnələrdə iştirak edən aktyor.

STATİSTİKA [lat. status – vəziyyət] 1. İnsan cəmiyyətinin və xalq təsərrüfatının inkişafında kəmiyyət dəyişikliklərini öyrənən və bu sahədə əldə edilən məlumatı (rəqəmləri) elmi və praktik məqsədlər üçün işləyib hazırlamaqla məşğul olan elm.

2. Xalq təsərrüfatının, ictimai həyatın hər hansı bir sahəsində həmin elmin metodları ilə aparılan hesablama və bu hesablama nəticəsində alınan məlumat. *Dəmiryol statistikas. Kənd təsərrüfatının statistikas. Əhəlinin statistikas.*

3. Bir sıra elmlərdə, əsasən dəqiq elmlərdə tətbiq edilən xüsusi tədqiqat üsulu. *Riyazi statistika. Dilçilik statistikas.*

STATOR *is.* [lat.] Maşınları və turbinləri hərəkətə gətirən mexanizm.

STATUS *is.* [lat.] Vətəndaşın, hüquqi şəxsin vəziyyəti.

STELLAJ *is.* [alm.] Bir şeyi dikinə qoyub saxlamaq üçün mebel, qəfəsə.

STEND [ing.] 1. Nümayiş etdirmək üçün üzərinə eksponatlar qoyulan lövhə, dəzgah, piştaxta. *Sərgi stendləri.*

2. *tex.* Maşınları quraşdırmaq və yoxlamaq üçün xüsusi qurğu, yer. *Sınaq stendi.*

3. *idm.* Sərrast atıcılıq sınaq və yarışları üçün xüsusi qurğuları olan meydança. *Ovçu-luq stendi.*

STENOQRAFÇI *is.* Stenoqrafiya mütəxəssisi.

STENOQRÁFİYA [yun. stenos – sıx və grapho – yazıram] Ağzıdan çıxan sözləri olduğu kimi xüsusi işarələr və ixtisarla cəld yazma üsulu.

STENOQRAFLAMA “Stenoqraflamaq” – dan *f. is.*

STENOQRAFLAMAQ *f.* Stenoqrafiya üsulu ilə yazmaq, stenoqrafiyasını götürmək.

STEREOMÉTRİYA [yun. stereos – məkan və metreo – ölçürəm] Həndəsənin, həndəsi fiqurların (xətt, cisim, səth) fəzada vəziyyətindən bəhs edən şöbəsi.

STEREOSKÓP [yun. stereos – məkan və skopeo – baxıram] Hər iki gözlə baxdıqda iki eyni şəkli bir şəkil kimi göstərən cihaz.

STEREOTİP [*yun.* stereos – bərk və typos – iz] *mətb.* Metal, rezin və s. lövhəcik üzərinə keçirilmiş mətbəə naboru surəti (çoxtirajlı və təkrar nəşr çap etmək üçün işlədilir).

STERİL *sif.* [*lat.*] Sterilizasiya yolu ilə mikroorqanizmləri məhv edilmiş, mikrob-lardan təmizlənmiş; mikropsuz. *Steril bint. Steril xalat. Steril pambiq.*

STERİLİZASIYA [*lat.*] Suda qaynatma, filtdən keçirmə və ya kimyəvi maddələrin təsiri ilə mikroorqanizmlərin məhv edilməsi; mikropsuzlaşdırılma. *Südin sterilizasiyası. Cərrahi alətlərin sterilizasiyası.*

STERİLİZATOR [*lat.*] 1. Sterilizasiya üçün aparat, cihaz. *Şprislər üçün sterilizator.*

2. Sterilizasiya mütəxəssisi.

STERİLİZƏ: sterilizə etmək – bax **sterilləşdirmək** 1-ci mənada. *Yeyinti məhsul-larını sterilizə etmək. Konservləri sterilizə etmək.*

STERİLLƏŞDİRMƏ “Sterilləşdirmək”dən *f.is.*

STERİLLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Mikropsuzlaşdırmaq, mikroorqanizmləri məhv etmək, ster-ilizə etmək. *Konservləri sterilləşdirmək.*

2. Dölsüzləşdirmək, axtalamaq.

STÉRLİŊQ [*ing.*] İngiltərə qızıl və gümüş pullarının qanuni standart meyarı.

STİL [*fr.* style] bax **üstlub**.

STİLİSTİKA [*fr., əsli yun.*] 1. Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin, bədii əsərlərin dil xüsusi-yətlərini və ifadə vasitələrini öyrənən bölməsi; üslubiyyat.

2. Dilçilik elminin, dilin bədii ifadə vasi-tələrini öyrənməklə məşğul olan bölməsi.

STİMUL [*lat.* stimulus] Həvəs və maraq oyadıcı amil, vədaredici səbəb. *Əmək məh-suldarlığını yüksəldən stimül.*

STİMULYATOR [*lat.*] Bitkinin inkişafını və böyüməsini sürətləndirmək üçün tətbiq edilən kimyəvi maddə.

STİMULLAŞDIRMA “Stimullaşdırmaq”-dan *f.is.*

STİMULLAŞDIRMAQ *f.* Stimul yaratmaq, bir şeyin həyata keçməsinə təzələşdirmək, gücləndirmək.

STİROL *is.* Paltar yumaq üçün sabun-qələvi tozu.

STOL [*rus.*] 1. Miz, masa. *Uzunsov stol. Girdə stol. Yazı stolu. Cərrahiyyə stolu.* – Zir-zəminin ortasında palıd taxtasından iri bir stol qoyulmuşdu. S.Rəhman. *Stolların üstünə yığılmış qəzet, jurnallar rütubətdən saral-mışdı. İ.Əfəndiyev.*

2. *məc. dan.* Süfrə. *Stol açmaq. Yaxşı stol düzəltmək.* – [Səkinə Rüstəmova:] *Özün deyir-sən ki, stol açacağam, qoyun kəsdirəcəyəm, diyi islatdıracağam. M.İbrahimov.*

3. Xüsusi bir işlə məşğul olan idarə və ya onun bir şöbəsi. *Adres stolu. Qeydiyyat stolu. Tapıntılar stolu.*

STOLBAZ [*rus.* стол və *fars.* ...baz] bax **vəzifəpərest**. [Dilşad:] *Bu, Cahangir kimi stolbazların .. düzəltmələri fütədir. İ.Əfən-diye.*

STOLÜSTÜ *sif.* 1. Stol üstünə qoyulmaq üçün düzəldilmiş, stol üstünə qoyulan, yaxud stol üçün uyğunlaşdırılmış. *Stolüstü saat. Stolüstü oyunlar. Stolüstü tennis.* – *Hətəmov barmaqlarını stolüstü süfrəyə vuraraq düşü-nürdü. B.Bayramov. Stolüstü lampanın işı-ğında, arxası üstə uzanmış Gülgəzin geniş açılmış gözləri parıldayırdı. İ.Hüseynov.*

2. *məc.* Həmişə lazım olduğuna görə daim stol üstündə saxlanılan, əl altında, yaxında olan (kitab, vəsait və s. haqqında). *Bu lüğət mənim stolüstü kitabımdır.*

STOMATOLÓGIYA [*yun.* stoma (stoma-tos) – ağız və loqos – elm] Tibbin ağız boş-luğu, dişlər, çənə və onlara yaxın yerlərin xəstəliklərindən bəhs edən şöbəsi.

STOMATOLOJÍ *sif.* [*yun.*] Stomatologiya ilə bağlı olan, stomatologiyaya aid olan. *Sto-matoloji klinika. Stomatoloji tədqiqat.*

STOMATOLOQ [*yun.*] Stomatologiya mü-təxəssisi.

STRATÉGIYA [*yun.* strategia – qoşun və ago – aparıram] 1. Geniş miqyasda hərbi əmə-liyyat, müharibə hazırlama və aparma sənəti. *Strategiya və taktika. // Müharibə aparma elmi. Strategiya haqqında leksiya. Strategiya kursu. // Müharibə, hərbi əməliyyat planı.*

2. *məc.* İctimai, siyasi mübarizəyə rəhbərlik etmək məharəti, bacarığı.

STRATEJÍ *sif.* [*yun.*] 1. Strategiya ilə bağlı olan, strategiyaya aid, strategiya tələblərinə

cavab verən, ümumi hərbi məqsədləri həyata keçirmək üçün əhəmiyyəti olan.

2. Hərbi əhəmiyyəti olan, müharibənin ümumi məqsədlərinin həyata keçirilməsi baxımından əhəmiyyəti olan. *Strateji xammal. Strateji tikintilər. Strateji ehtiyat qüvvələri. Cəbhənin strateji mərkəzi.* □ **Strateji aviasiya** – uzaq məsafələrdə əməliyyat aparmaq, uzaq məsafələri bombalamaq üçün aviasiya. **Strateji xammal** – müharibə üçün lazım olan materiallar.

3. *məc.* Siyasi, inqilabi mübarizənin hər hansı bir mərhələsində ümumi əsas məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün çox böyük əhəmiyyəti olan. *Strateji plan. Strateji şüar.*

STRATÉQ [*yun. strategos*] Mahir sərkərdə, strategiyayı yaxşı bilən şəxs. // *məc. tənt.* İctimai, siyasi mübarizəyə rəhbərlik etməkdə böyük məharəti olan şəxs.

STRATOSFÉR [*lat. stratum* – döşəmə və *yun. sphaira* – kürə, şar] Atmosferin dəniz səthindən 9-11 km yüksəklikdə olan üst təbəqəsi.

STRATOSTÁT [*lat.*] Stratosferə qalxmaq üçün aerostat. *Stratostat qalxır boş ənginlərə; Rənglərə boyanan xoş ənginlərə.* N.Rəfibəyli.

STREPTOKÓK [*yun. streptos* – zəncir və *kokkos* – toxum] *tib.* İrəqli iltihablar, qızılıyl və s. xəstəliklər törədən, zəncir təşkil edən girdə bakteriya.

STREPTOSÍD [*yun. streptos* və *lat. caedere* – öldürmək] Streptokok xəstəliklərinin müalicəsində tətbiq edilən dərman. [İmanov] *..ağ və qırmızı streptosidi, kalseksi qayda ilə [Tahirə] içirdir, amma qızdırmanın düşmədiyini, əksinə, yavaş-yavaş qalxdığını görəndə daha da qanı qaralırdı.* M.Hüseyn.

STRESS [*ing. stress* – gərginlik] Xarici və ya daxili mühitin mənfi qeyri-spesifik amillərinin təsirinə cavab olaraq canlı orqanizmdə əmələ gələn spesifik fizioloji reaksiya.

STRİXNİN [*yun. strychnos*] Hindqozu tropik bitkisi toxumlarından alınan, çox güclü zəhər (təbabətdə istifadə edilir). *Strixnin rəngsiz, dördküncü kristal olub suda və efrdə pis, spirt və benzolda işə asan həll olur.* R.Əliyev.

STRUKTURALİST Strukturalizm tərəfdarı.

STRUKTURALİZM [*lat. structura*] Müasir dilçilik elmində dil vahidləri arasındakı daxili (struktur) əlaqələri dəqiq təsvir etmək üçün üsullar irəli sürən cərəyanlardan birinin adı.

STUDİYA [*ital.*] 1. Rəssam və ya heykəltəraş emalatxanası.

2. Artist, rəssam, heykəltəraş hazırlayan məktəb (bu məktəbdə keçirilən dərslər yaradıcı məşğələlərlə birgə aparılır). *İndi məktəbin səhnəsinə çıxıram, bu üzümüzə gələn ildə dram studiyasına yazılacağam.* S.Rəhimov.

3. Bax **kinostudiya**.

4. Bax **radiostudiya**.

STUL [*rus.*] Adətən bir nəfərin oturması üçün oturacağı və söykənəcəyi olan mebel növü; kürsü. *Ortada dayanıb danışan adam yaxın stulların birində oturdu.* S.Rəhman. *Zala şəhərdən gətirilmiş yumşaq stullar düzülmüşdü.* İ.Əfəndiyev.

STÜARDÉSSA [*ing. stewardess*] Təyyarədə səmnişinlərinə xidmət edən qadın.

SU *is.* 1. Dənizləri, gölləri, çayları, bulaqları əmələ gətirən və hidrogenlə oksigenin kimyəvi birləşməsindən ibarət olan şəffaf rəngsiz maye. *Yağış suyu. Çay suyu. İçməli su. – Stol üzərindəki qrafından stəkana su töküüb içdim.* A.Şaiq. // Müalicə məqsədilə işlədilən mədən suları. *Badamlı suyu. Borjom suyu.* // Cəm şəklində: **sular** – mədən suları çıxan yerlər, bu sularla müalicə olunan kurer yerləri. *Məktubundan belə görünür ki, yayda müalicə üçün sulara gedəcəksən.* S.S.Axundov. // *məc.* Boş, mənasız sözlər, ibarələr, ifadələr, danışqlar, əsərlər haqqında. *Əsərdə su çoxdur. Kitabın yarısı sudur.*

2. Çayın, dənizin, gölün su kütləsi. *Su ilə əhatə olunmaq. Sudan keçmək.* // Çay, bulaq, axar su. [Kərəm:] *Su başında duran qızlar, gəlinlər; Allı gəlin, Xan əslimə bənzərsən. “Əsli və Kərəm”.* *..Naməlsəm məhəlləsinin bir neçə cavanları daha artıq səbir edə bilməyib əllərində bel su başına getdilər.* N.Nərimanov. // *Cəm şəklində – sular.* Su səhərlərinin, dənizlərin, göllərin, çayların bir hissesi. *Dövlət suları. Territorial sular.*

3. *məc.* Tər mənasında. *Su içində gəlib çıxırdı. Uşaq su içindədir, paltarını dəyiş.*

4. Meyvədən, səbzəvətdən çıxarılan şirə. *Nar suyu. Kök suyu. Alma suyu. Portağal suyu.* // Bəzi ətirli bitkilərin yarpaq və çiçəklərindən distillə yolu ilə alınan ətirli maddə, maye. *Gül suyu. Nanə suyu.*

5. Xorəyin duru hissəsi. *Xorəyin suyunu çoxaltmaq. Düşbərənin suyu çox düşüb.*

Ø Su(yunu) dəyişmək – müalicə məqsədilə yaşadığı yerdən başqa yerə köçmək, ya getmək, iqlimini dəyişmək, havasını dəyişmək. **Su ilə od arasında qalmaq** – çaşbaş qalmaq, nə edəcəyini bilməmək, çaşmaq. **Su kimi** – rahat, rəvan, səlis; tez, incimədən, çətinlik çəkmədən. *Su kimi əzbərləmək. Su kimi cavab vermək.* – [Səriyyə Saraya:] [Müəllim] *dedi ki, iki ayda lap su kimi oxumaq öyrədəcəyəm.* Mir Cəlal. **Su kimi getmək** – tez xərclənib getmək (pul haqqında). **Sudan quru çıxmaq** – çətin, ağır vəziyyətdən qurtarmaq, heç bir ziyan, cəza görmədən yaxasını qurtarmaq. [Qurban:] *Elədir, bu haramzadə sudan quru çıxacaq.* Ə.Məmmədخانli. **Suyu bir yerdən axıtmamaq** – düz gəlməmək, bir-birinə öyrəşə bilməmək, yola getməmək (adətən ər-arvad haqqında). *Əmisi qızı ilə Cəmilin ər-arvadlığı cəmisi üç ay çəkdi. Onların suyu bir yerdən axmazdı, ulduzları barışmazdı.* Ə.Vəliyev. **Suyu bulandırmaq** – aranı qarışdırmaq, araya fitnə salmaq. [Muxtar anasına:] *Bunlar hamısı bəhanədir, suyu bulandırmaqdır.* B.Bayramov. **Suyu sovulmuş dəyirmanə oxşamaq (dönmək)** – xaraba qalmaq, pis kökə düşmək, dağılmaq, işləməz hala gəlmək. [Qəndab:] *Çingizin yaşadığı otaq suyu sovulmuş dəyirmanə dönmüşdü.* B.Bayramov. **Suyu süzülə-süzülə (süzələ-nə-süzələ-nə) getmək (qayıtmaq)** – kor-peşman, qanı qara, kefi pozulmuş halda, pört. *Sınıq düşən Səlim bəy suyu süzələ-nə-süzələ-nə Gorusa qayıdub, istər-istəməz Peterburqa bir də xəbər yazdı.* S.Rəhimov. **Suyu üfürə-üfürə içən** – çox ehtiyatlı, vasvası adam haqqında. [Zeynəb Leyliyə:] *Ölçüb-biçəndən, suyu üfürüb içəndən aşıq olmaz?* Ə.Məmmədخانli. **Çox (nə qədər) su axmış** – illər keçmiş, çox vaxt keçmiş, xeyli ötmüş. *Bu illər ərzində nələr olmamışdı, nə qədər sular axmış, nə qədər adamlar həlak olmuş, torpağın üstündə nə qədər dəyişikliklər*

baş vermişdi. M.İbrahimov. **Gözü su içməmək** – bax göz. **Üzündə su yoxdur** – bax üz. **Üstünə su ələnmək** – bax üst.

SUAXAN is. Keçmişdə: çimmək üçün evlərin küncündə düzəldilən xüsusi yer. [Arvad] *qazanda su qoyub qızdırdıqdan sonra Kəbəleyini suaxanda yuyundurub yatırdır.* H.Sarabski.

SUAL is. [ər.] 1. Bir şey haqqında cavab, məlumat almaq üçün müraciət etmə, soruşmaq; sorğu. *Suala müraciət etmək. Suala cavab vermək. Suallar barədə fikirləşmək.* – *Gülsənəm arvadın sualındakı təəccüb nidası çox qüvvətli idi.* M.Hüseyn. **□ Sual vermək (etmək)** – soruşmaq. *Kitabı əlindən yerə qoyub, Sona Bahadırdan sual etdi.* N.Nərimanov. *Həyat nədir? Sual verdim özümə; Mənasını çiçəklərdən öyrəndim.* M.Müşfiq. 2. Məsələ, problem. *İndi [Şükürün] başında fikrini məşğul edən bir sual vardı.* S.Hüseyn.

SUALBAZ sif. [ər. sual və fars. ...baz] Yerli-yersiz sual verməyi sevən adam; sualçı. *Bu zaman həmə-n sualbaz Şirəliyə yaxınlaşdı.* S.Rəhman.

SUAL-CAVAB bax sorğu-sual. *Sual-cavab başladı. Sual-cavab uzun çəkdi. Sual-cavab zamanı.* – *Bu sual-cavabdan sonra tamam pərt olmuş “ovçu” çaşqın-çaşqın yan-yörəsinə göz gəzdirdi.* M.Rzaquluzadə. [Əliqulu:] *Sual-cavabdansa, mənə bir əlac tap.* S.Rəhman.

SUALÇI bax sualbaz.

SUALEDİCİ sif. Sual ifadə edən; suallı. *Sualedici gözlər. Sualedici baxış.* – *Diqqətlə, sualedici nəzərlərlə Ulduzun gözlərinə baxan qoca qadının birdən dodaqları titrədi.* Ə.Məmmədخانli. *...Cəlal sualedici bir nəzərlə [ustaya] baxdı.* S.Vəliyev.

SUALLI bax sualedici. *Hacı Rəsul Tahirzadənin suallı baxışını görüb əlləməlik büruzə vermək istədi.* Mir Cəlal.

SUALTI sif. 1. Suyun altında olan, icra edilən, su səviyyəsindən aşağıda olan. *Sualtı daşlar. Sualtı axarıqlar.* – *Ara-sıra sualtı vulkanlar da püskürürdü.* M.Qaşqay. *Maşinist barkası sualtı qayalardan qoruya-qoruya irəliləyirdi.* M.Süleymanov. // Su altında yaşayan, su altında bitən. *Sualtı canlılar.*

2. Su altında hərəkət edən. *Sualtı mina. Sualtı gəmi.* // Su altında edilən, su altında görülmə. *Sualtı işlər. Sualtı kinofilm çəkmə.*

SUAŞIRAN *is. tex.* Artıq suyun axıb getməsi üçün bəndin divarlarında düzəldilən hidrotexniki qurğu, deşik, pəncərə, boru və s.

SUAŞIRI *is.* Çayda suyun iti axdığı yer.

SUAYIRICI *is. coğr.* Çay hövzələrini, yəni suların axımını iki əks istiqamətə ayıran təpə, xətt. *Suayırıcıdan axan çaylar.*

SUBASAN, SUBASAR *bax çaybasar.* *Subasan çəməni.* – *Qoy yamyaşıl məxmər geysin hər biçənək, hər zəmi; Körpə ceyran düzə gəlsin subasarı görəndə. S. Vurğun. Göz qaralan tarlaları pambıqlar örtsün bu yaz! Qoruqlarda, subasarda qalmasın bir yer boyaz! R. Rza.*

SUBAY *sif.* Evlənməmiş. *Subay oğlan. Subay qız.*

SUBAYLIQ *is.* Subay olma, əri və ya arvadı olmama, subay adamın vəziyyəti. *Subaylıq sultanlıqdır.* (Ata. sözü). [İlyas:] *Əzizim, mən subaylıqda da xərəkədən, istirahətdən korluq çəkməmişəm. Mir Cəlal.*

SUBAYSAYAĞI *sif.* və *zərf* Subayda olduğu kimi, subay kimi. *Subaysayağı süfrə. Subaysayağı yaşamaq.*

SUBSTANSİYA [*lat. substantia*] *fəls.* Bütün əşya və hadisələrin ilk əsası, mahiyyəti, məğzi.

SUBSTANTİVLƏŞMƏ *is. dilç.* Digər nitq hissələrinin isim kateqoriyasına keçməsi; isimləşmə. *Sifətin substantivləşməsi.*

SUBSTANTİVLƏŞMƏK *f. dilç.* İsim kateqoriyasına keçmək; isimləşmək.

SUBTROPİK *sif.* Subtropik sahəyə aid, subtropikdə olan. *Subtropik iqlim.* – *Elə subtropik bitki yoxdur ki, Azərbaycanda yetişməsin. İ. Əfəndiyev.*

SUBTRÓPIKLƏR [*lat. sub – alt və yun. tropikos*] *cəm* Yer kürəsinin tropik qurşaqla mötədil qurşaq arasında aralıq vəziyyət tutan iki fiziki-coğrafi zona.

SUBURAXICI *is. tex.* Suyu su anbarından su kəmərlərinə, suvarma və ya gəmiçilik kanallarına buraxmaq üçün qurğu.

SUBYÉKT *is. [lat. subjectum]* 1. *fəls.* Xarici aləmi (obyekti) dərk edən və öz əməli fəaliyyətində, işində ona təsir edən şəxs.

// Şəxs, şəxsiyyət, adam. *O subyekt kimdir? Bu subyekt mənə tanış gəlir.*

2. *hüq.* Müəyyən hüquq və vəzifələri olan şəxs və ya təşkilat, hüquq subyektı. *Cinayət subyektı (cinayət işləmiş və buna görə də cinayət məsuliyyəti daşıya bilən şəxs).*

3. Məntiqdə: haqqında bəhs olunan şey, haqqında mühakimə yürüdülmə şey. *Mühakimə subyektı.*

4. *qram.* Mübtəda.

SUBYEKTİV *sif. [lat.]* Subyektə, şəxsə, şəxsiyyətə aid olan, onunla bağlı olan, ondan asılı olan. *Subyektiv səbəblər. Tarixdə subyektiv amil. İşin subyektiv tərəfi.* // Tək bir şəxsə (subyektə) aid olan, xas olan, ancaq onun fikirlərini, hissiyyatını, təəssüratını əks etdirən; şəxsi, fərdi. *Məsələyə subyektiv yanaşma. Bu sənin subyektiv fikrindir.* // Qərəzkar, qeyri-obyektiv. *Subyektiv olmaq.*

♦ **Subyektiv idealizm** *fəls.* – idealizmin əsas formalarından biri, subyektivizm (1-ci mənada).

SUBYEKTİVİST *is.* Subyektivizm (1-ci mənada) tərəfdarı.

SUBYEKTİVİZM [*lat.*] 1. Maddi aləmin obyektiv varlığını inkar edən idealist fəlsəfi cərəyan.

2. Burjua sosiologiyasında: cəmiyyətin inkişafının obyektiv qanunlara əsasən deyil, guya subyektiv amillərə, yəni ayrı-ayrı şəxslərin iradəsinə, söyinə əsasən inkişaf etdiyini iddia edən idealist cərəyan.

3. *kit.* Subyektivlik, bir şeyə məhdud subyektiv münasibət (*obyektivlik* ziddi). *Elmdə subyektivizmlə mübarizə.*

SUBYEKTİVLİK *is.* 1. Ancaq bir subyektə, şəxsə, fərdə aid olma; şəxsi, fərdi. *Görüşlərin subyektivliyi.*

2. Bir şeyə həddən artıq subyektiv münasibət, qeyri-obyektivlik. *Məsələnin həllində subyektivlik göstərmək.*

SUCUQ *is.* 1. İçərisinə fındıq, qoz, şabalıd və s. doldurulmuş kolbasa şəkilli şirniyyat növü. *İçində şabalıd, fındıqla üzüm; Qozlu sucuqlardan beş-altı düzüm. H.K. Sanılı.*

2. *Bax tərək.*

SUÇ *is. köhn.* Günah, təqsir. [Xəyyam:] *İçsə o, bir suçmu bizim içməmiş; Qorxusu yox, sən də gəl iç, ey əziz. H. Cavid.*

SUCƏKƏN *is.* Suyu canına çəkən, hopdu-ran kağız. // Suçəkən (suqurudan) kağız – bax **suçəkən**.

SUCİÇƏYİ *is. tib.* Yoluxucu uşaq xəstəliyi.

SUCİLƏYƏN bax **susəpən**. *...Mehtər əlin-də xəlbir, üzü samanlı; birinin əlində süpür-gə, suçiləyən və Gülpəri də gəlirlər. Ü.Hacı-bəyov.*

SUÇLU *sif. köhn.* Təqsiri, günahı olan; mü-qəssir.

SUÇU *is.* 1. Keçmişdə dalında və ya başqa bir vasitə ilə su daşıyıb əhaliyə satan adam. *Küçələrdə arabacılar, suçular və qeyri qəsəbə əhli o yan-bu yana yeriməkdə idi. S.M.Qəni-zadə. Ucqarlara suçular su daşıyırdılar. A.Şaiq.*

2. Əkin, bağ və s.-ni suvaran adam. *Maya-nın suçularla söhbəti xeyli çəkdi. M.İbra-himov. Suçular əkini dərin şırımla və sısqa axınla suvardılar. Ə.Vəliyev.*

SUDAŞIYAN *is.* 1. Bax **suçu** 1-ci mənada.

2. İçmək, sulamaq, işlətmək və s. üçün su aparən, su daşıyan maşın və s.

SUDUR bax **suluq** 1-ci mənada. *Ayaq-larının altı yəqin sudur olmuşdur. M.Hüseyn.*

SUDURLAMA “Sudurlamaq”dan *f. is.*

SUDURLAMAQ *f.* Sudur əmələ gəlmək, sululamaq.

SUF, SUFBALIĞI *is. zool.* Xanı balığı fəsi-ləsindən qiymətli bir balıq.

SUFƏRƏSİ bax **cüllüt**.

SUFİ *is.* [ər.] 1. Təsəvvüflə məşğul olan adam; mistik.

2. Dindən, dini göstərişlərdən əsla kənara çıxmayan adam; zahid.

SUFLYÓR [fr. souffleur] Artistlərə sufl-yorluq edən teatr işçisi. [Oqtay:] *Xəspolad, həydi, sən də get, suflyordan kitabı al, söz-lərinə bax. C.Cabbarlı. Belə bir qənaət var ki, artist mütləqə suflyor altında getməlidir. S.Rəhman.*

SUFLYORLUQ *is.* Tamaşa zamanı aktyor-lara rolların sözlərini yavaşcadan söyləmə.

□ **Suflyorluq etmək** – tamaşa zamanı akt-yorların rollarının sözlərini demək.

SUGÜLÜ *is. bot.* Sulaq yerlərdə bitən, bəzi hallarda çiçək açan bitki.

SUXARI [rus. сыхарь] Qurudulmuş çörək tikəsi. *Çörəyi suxarı eləmək. Suxarı qurut-*

maq. // Quru peçenyə növü. Uşaqlar dinməz-söyləməz, xırpa-xırpla suxarı çeynəməyə baş-ladılar. Ə.Əbüllhəsən.

SUI-İSTİFADƏ [ər.]: **sui-istifadə etmək** – bir şeyin və ya bir adamın zərərinə işləmək. *Vəzifəsindən sui-istifadə etmək. Özünə olan etimaddan sui-istifadə etmək. – [Məmməd-xanla Yusifəli] ...bəzən uşaqları iki yerə bö-lüb, hərəsi dəstənin birinə başçı olardı, öz xanзадəliklərindən sui-istifadə edərək onları vuruşdurardılar. P.Makulu. Yataqxana mü-dirə Rəhim vəzifəsindən sui-istifadə edir. M.Süleymanov.*

SUI-QƏSD *is.* [ər.] Birinin canına qəsd etmək, birini öldürmək və ya yaralamaq qə-sdində olma. *Rənaya qarşı düzəldilən sui-qəsd Nizamini hər şeydən çox düşündürdü. M.S.Orubadi.*

SUI-QƏSDÇİ *is.* Sui-qəsd edən, sui-qəsd hazırlayan. *Vəsiqələrdən ən əhəmiyyətli sui-qəsdçilərin ingilis konsuluna yazdığı məktub idi. M.S.Orubadi. [Yazgül Şeydaya:] Kim-dir sui-qəsdçi? Ə.Məmməd-xanlı.*

SUILANI *is. zool.* Bəzi zəhərsiz ilanların adı. [Lətifə:] *Bir də onu gördüm ki, bax, bu qolum yoğunluqda suilani qılçama dolanıb, məni dartışdırır. M.Hüseyn.*

SUITİ *is. zool.* Pərayaqlılar dəstəsindən də-niz heyvanı. *Yeraltı gözə-gözə dəlmələrdə su-itiləri yaşayır, balalayır, törəyir və artırdı. S.Rəhimov. Orada-burada dənizdə baş qal-dıran suitiləri qayıqın yaxınlaşdığını gördükcə dərhal suya cumub yox olur, özlərindən sonra dairəvi izlər buraxırdılar. M.Hüseyn.*

SUKEÇİRMƏYƏN, SUKEÇMƏZ *sif.* Suyu özündən keçirməyən, su keçməyən, suyu buraxmayan. *Sukeçirməyən lay. Sukeçirmə-yən parça. Sukeçirməyən pləş.*

SUKƏSƏN bax **suyaran**.

SUQAMIŞI *is. bot.* Sulaq yerlərdə bitən, yarpaqlarından ip, kağız, səbət və s. hazırlanan, gövdəsi bəzi mal-qara üçün qiymətli yem sayılan ot bitkisi.

SUQARANQUŞU *is. zool.* Qağayılar fəsi-ləsindən su quşu.

SUQOZU *is. bot.* Suda bitən ot bitkisi.

SUQUZĞUNU *is. zool.* İribəşli, əlvantıqlı, uzundimdikli su quşu.

SULAQ *is.* Durğun su, bataqlıq, bataq yer.
// Suyun yığıldığı yer, gölməçə.

SULAMA "Sulamaq" dan *f.is.*

SULAMAQ *f.* 1. Sərinlik üçün su tökmək, su axıtmaq, su çiləmək, su səpmək. *Küçəni sulamaq. Meydançanı sulamaq. – Hüseyinli əmi həyəti sulamaqda idi.* M.S.Ordubadi. [Cəlil] *dükənin qabağını süpürüb sulayardı.* İ.Musabəyov. // Məc. mənada. *..Xəzri haradansa buludları qovub gətirmiş, Bakını şiddətli və qısa yağışla sulayandan sonra, birdən xırp kəsilmişdi.* M.Hüseyn.

2. Bax **suvarmaq**. [İlyas Adiləyev:] *Məndən başqa bir neçə oğlan uşağı da göl qırağında atını sulayırdı.* Ə.Məmmədcanlı.

3. Dibinə su tökmək, su vermək. *Ağacları sulamaq. Dibçəkləri sulamaq. – Südəbə axşam sərin düşəndə balaca bağçasındakı qırmızı gülləri sulayıb çarhovuz daşının üstündə oturmuşdu.* M.İbrahimov.

4. Yumşaltmaq üçün su çiləmək. [Səriyyə:] *..Nazik ağ yuxadan bir neçəsini sulayıb qoydum.* İ.Əfəndiyev.

SULANDIRMA "Sulandırmaq" dan *f.is.*

SULANDIRMAQ: **ağzını sulandırmaq** – bax **ağız**¹.

SULANMA "Sulanmaq" dan *f.is.*

SULANMAQ *f.* 1. Bax **suvarılmaq**. *Əkin sahələri sulanıb. – Bağcanın ortasında yənə də dördkünc bir çarhovuz vardı, ..bu hovuzdan bağça sulanırdı.* Ə.Əbülhəsən. *Ancaq əkilən ağacların bir qismi Mingəçevirin yandırıcı hərəratinə davam gətirə bilmir, vaxtında sulanmadıqda quruyurdu.* Ə.Sadiq.

2. Su səpilmək, su çilənmək. *Həyət sulandı. Küçə sulanıb. – Araz kimi bulannam; Bağça kimi sulannam.* (Bayatı). *Molla sulanıb süpürülmüş eyvanda, palazın üstündə namaz qılırdı.* P.Makulu.

3. Dəymək, yetişmək, sütlüləşmək, su (şirə) salmaq. *Armudlar sulanıb. – Meyvə vaxtı şəhər uşaqları sərcə kimi bu ağaca dırmaşar, alçaq budaqlarda ənciri sulanmağa qoymazdılar.* Mir Cəlal. // Su salmaq, şirəsi çıxmağa başlamaq. *Kabab yavaş-yavaş sulanır bu an; Ağ lavaş qoyulub yaşıl süfrəyə.* H.Hüseynzadə.

4. xüs. Suya salıb çıxartmaq, su vurmaq (küredən çıxmış qızgın metal haqqında). *Tiyəni sulamaq. Bıçağı sulamaq. – Atamın*

günəş altında qaralmış alnı, üzü və bütün bədəni kürədə döyülmüş və sulanmış (f.sif.) polad parçasına oxşayırdı. M.İbrahimov. *Burada xəncərlər sulanır, itilənir, hər cür tufənglər yoxlanır..* Mir Cəlal.

5. Yaşarmaq. *Amib o günləri fikri dolandı; Sinəsi atlandı, gözü sulandı.* H.K.Sanlı. [Yar-məmməd] *gözləri sulanına caya qədər asırdı.* M.İbrahimov.

◇ Ağzı sulanmaq – bax **ağız**¹.

SULAŞMA "Sulaşmaq" dan *f.is.*

SULAŞMAQ *f.* 1. qarş. Bir-birinə su atmaq. [Uşaqlar] *bir-birilə ötüşərək, hay salıb gah üzür, gah batıb yox olur, birdən baş qaldırıb ikiəlli sulaşırdılar.* Mir Cəlal. *Bir ara dəhlizdən otağa, otaqdan mətbəxə qaça-qaça bu üç xoşbəxt adam nəşə ilə sulaşdılar, su qurtarandan sonra taxtabənddə üz-üzə durub, bir-birinə baxaraq gülüşməyə başladılar.* Ə.Əbülhəsən.

2. Su salmaq, su buraxmaq, sıyıqlaşmaq.

SULEYLƏYİ *is. zool.* Ayağıpərdəlilər sinfindən suda yaşayan bir qış.

SULFÁT [lat. sulfur – kükürd] *kim.* Kükürd turşusunun duzu.

SULFAZOL [xar.] Kokklərin törətdiyi xəstəliklərin müalicəsində işlədilən dərman preparatı.

SULFİDİN [lat. sulfur – kükürd] Kokklərin törətdiyi xəstəliklərin müalicəsində tətbiq edilən dərman preparatı.

SULFİT [lat. sulfur – kükürd] *kim.* Sulfid turşusunun duzu. *Sulfid natrium.*

SULU *sif.* 1. Tərkibində suyu, şirəsi çox olan; şirəli. *Sulu gilənar. Sulu üzüm. – Ağac-lar gümrəhdır, meyvələr sulu; Nə yarpaq, nə də bir ot saralmışdır.* S.Vurğun. // Tərkibində su olan. *Sulu karbon. Sulu mineral turşular. Sulu neft.*

2. İslaq, yaş, rütubətli, nəm. *Sulu torpaq. Sulu yer.* □ **Sulu qar** – tez əriyən, nəm halda olan qar. *Gözlə bir şey görmək mümkün deyildisə də, sulu qarla qarışıq narın yağış yağdığı hiss olunurdu.* M.Rzaquluzadə. *Sulu qar yağdıqca yer təkinə qədər islanır, elə bil köpüb şişirdi.* Ə.Əbülhəsən.

3. Duru. *Sulu xörək. Sulu xingal.*

SULUF bax **darı**. Çəltik xatirinə suluslar da su içir. (Ata. sözü). Azərbaycanın çəltik

tarlalarında olan əsas alaq otları iridənli darı, çəltik darısı, toyuq darısı adlanır. Bizim kəndlərdə bu cür alaq otuna suluf deyilir. X.Axundov.

SULUQ *is.* 1. İçi maye ilə dolu qabarcıq; qabartı, ucuq. [Mahmud:] *Balta vurmaqdan qollarım düşdü, əllərim suluq-suluq qabar oldu.* Ə.Haqqverdiyev. [Sitarənin] *əllərinin içi qabar-qabar olmuşdu. Bir yerdən isə suluq atmışdı.* Ə.Abbasquliyev.

2. *məh.* Qoyunun ilk südündən hazırlanan pendirəoxşar ağartı. *Güllü qarı uşaqların hə-rəsinə bir parça suluq verdi.* İ.Əfəndiyev.

SULUQLAMA “Suluqlamaq”dan *f.is.*

SULUQLAMAQ *f.* Suluq əmələ gəlmək, qabarlamaq. *...Üç qardaşın üçünün də əli üç dəfə qabar qoyub suluqladı.* S.Rəhimov. [Səməndər] *əlləri suluqlayana qədər günbə-zin bünövrəsinə küllüq çaldı.* B.Bayramov.

SULUQLANMA “Suluqlanmaq”dan *f.is.*

SULUQLANMAQ *f.* Suluq bağlamaq, suluqlar əmələ gəlmək, qabar olmaq. *Dar çək-mədən ayağı suluqlanıb.*

SULULUQ *is.* Sulu şeyin halı və keyfiyyəti; şirəlilik. *Meyvənin sululuğu.*

SUMAĞI *sif.* Sumaq rəngində, tünd-qırmızı. *Züleyxa gen, sumağı paltarda idi.* Ə.Əbülhəsən.

SUMAQ *is.* Yarpaqlarından aşı, boyaq və dərman maddələri hasil edilən ağac və ya kol. *Sumaq üç metrə qədər hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən alçaqboylu ağac və ya koldur. Yaşıl-ağ rəngli çiçəkləri iyunda açır, tünd-qırmızı rəngli meyvəsi sentyabrda yetişir. Yarpağından dəri aşılamaqda geniş istifadə olunur.* H.Qədirov. // Həmin ağacın xörəklə yeyilən qurudulub döyülmüş tünd-qırmızı meyvəsi.

SUMAQDAŞI *is. geol.* Püskürmə, ya çöküntü süxurların quruluşunun dəyişməsi yolu ilə əmələ gəlmiş daş. *Eyvannın sütunları sumaqdaşından idi.* M.S.Orudubadi.

SUMBATA *is.* Şüşəni, metalı, daşı cilalamaq, parılatmaq, hamarlamaq, habelə metalıdan qayırılmış şeyləri sürtüb təmizləmək üçün narınlamış halda istifadə edilən mineral. // Üzərinə lay şəklində həmin mineral ovuntusu yapışdırılmış kağız, ya parça. *Sumbata kağızı.*

SUMBATALAMA “Sumbatalamaq”dan *f.is.*

SUMBATALAMAQ *f.* Sumbata çəkmək, sumbata ilə sürtüb cilalamaq, parılatmaq, təmizləmək.

SUMBATLI *sif.* Görkəmli, yaraşıqlı, ləyaqətli. *Sumbatlı oğlan.*

SUMKÁ [*rus.*] Dəridən, parçadan və s. materialdan hazırlanmış, adətən tutacağı olan qadın çantası. *Sumkasında cürbəcür pomada, üzyağı var; Dillənir dindirməmiş gərəksiz bir saz kimi.* S.Rüstəm. [Səkinə Mayaya:] *Xoş gəlmisən, bala! Qədəmlərin xoş olsun!* – *deyib, noxudu rəngli balaca sumkasını əlindən aldı.* M.İbrahimov.

SUNƏRGİZİ *is. bot.* Nohurların, göllərin ətrafında bitən sarıçıqəklili tör-bitki.

SUÖLCƏN *is.* Sərf olunan suyun miqdarını göstərən cihaz.

SUP [*rus.*] Şorba. *Sup gətirildilər, yoldaşlarının hamısı xörəyə məşğul idi, Nərimanın isə iştahası yox idi.* Mir Cəlal.

SUPERFOSFÁT [*lat. super və phoros*] Təbii fosfatlardan, apatit, fosforit və s.-dən alınan fosforlu gübrə.

SUPƏRİSİ *is.* Xalq əfsanələrində: suda yaşıyan, dağınıq uzunsaçlı, balıqqıyruqlu çılpaq qadın surətində təsəvvür olunan əfsanəvi vücut.

SURƏ *is.* [ə.] Quranın bölündüyü 114 fəsilədən hər biri. *Səhər uşaq mollaxanaya gedər, Quranın axırncı surəsini əzbərdən oxuyardı.* H.Sarabski. *Molla Əkbər tamam gecəni can verən Baxışoğlu Həsənin başı üstə oturub, təsbeh çevirib, yasin surəsini oxumaqla məşğul idi.* B.Talıblı.

SURƏT *is.* [ə.] 1. Zahirî görünüş, şəkil. *Surəti dəyişmək.* – [Yusif:] *On ildir ki, Şamdan ilə görüşməmişəm. İndi görək ki, surəti də təgyir tapıbdır.* N.Nərimanov. *Bədənnüma güzğüdə o; Baxıb görür surətini.* N.Rəfibəyli. // Üz, sifət, çöhrə, sima. *O saat sevgili anasının surəti* [Nurəddinin] *gözlərinin önündə durdu.* S.S.Axundov. *...Mehriban çobanın surəti gözləri önünə gəldikdə, Səmədin qəlbində nakam məhəbbətin yarası daha şiddətlə sızıl-damağa başlamışdı.* İ.Hüseynov.

2. Şəkil, üsul, qayda, tərz. [Odabaşı:] *Bu məhəbbət onlar böyüdükcə təbəddülata uğrayıb axırda başqa bir surət aldı.* Ə.Haqqverdiyev.

3. Bir şeyin əslindən eynilə köçürülmüş nüsxəsi, üz. *Protokolun surəti. Şəhadətnamənin surəti.* – Gəldiyev əvvəl bu vərəqənin surətini çıxartdırdı. Mir Cəlal. *Bu, Yusifin öz xahiş ilə .. azad olunması barədə əmrinin surəti idi.* B.Bayramov.

4. Yazıcının, rəssamın, artistin yaratdığı tip, obraz, xarakter. *Yeni insan surəti. Səhnə surətləri.* – Gənc Baxşı Cabbbarlının maraqlı surətlərindəndir. M.Arif.

5. Şəkil, portret, təsvir. *İndi başına daş düşmüş müsəlman belə surətləri görüb dinindən dönəndə deyirlər: “dəli olub”.* Ə.Haqverdiyev.

6. riyaz. Kəsirdə: bölünən ədəd. *Kəsrin surəti.*

7. **“Surətdə”** – şəkildə bir sıra sözlərlə işlənərək zərf birləşmələri düzəldilir; məs.: süni surətdə, narazı surətdə, belə olan surətdə, təcili surətdə, rəsmi surətdə və s.

♦ **Bu surətdə** – belə olduqda, bu halda. [Hacı Nuru şair:] *Bu surətdə mənim hünərimdən nə fayda hasil olacaq, mənim şerim nəyə məsrəfdir?* M.F.Axundzadə. **Bu surətlə** – bu qayda ilə, beləliklə. [Qızılquş balalarının] anası bu surətlə balalarına ovçuluq öyrədər. A.Şaiq. **O surətdə** – onda, o zaman, o halda. *Bu elçinin oğlan evinə gətirdiyi məlumat əlverişli olsa, .. o surətdə oğlanın ana və bacısı o evə rəsmi surətdə elçi gələcəklər.* R.Əfəndiyev.

SURƏTPƏRƏST *sif.* və *is.* [ər. surət və fars. ...pərəst] Gözəl surəti, zahiri gözəlliyi sevən, zahiri gözəlliyə aldanan (adam).

SURĞUC *is.* Asanlıqla əriyən və tez bərkiyən rəngli bərk qatran (və ya mum) (konvertləri möhürləmək, şüşələrin ağzını bərkitmək üçün işlədilir). *Qubernator əlini uzadıb dörd tərəfi surğuc ilə möhürlənmiş (f.sif.) bir paket çıxartdı.* M.S.Ordubadi. *Katib güclə stolun gözündən qırmızı surğuc, spicəka və ağ saplı iynə çıxartdı.* S.Rəhimov.

SURĞUCLAMA “Surğuclamaq”dan *f.is.*

SURĞUCLAMAQ *f.* Surğuc vurmaq. *Konvertləri surğuclamaq. Bağlamayı surğuclamaq.*

SURĞUCLU *sif.* Surğuc vurulmuş, surğuclanmış, surğucu olan, surğuc ilə möhürlənmiş. *Mühasib surğuc ilə konverti aldıqdan sonra çox maraqlanmışdı: “Açım, açmayım?” – deyər, çox düşünmüşdü.* S.Rəhimov.

SURROQAT *is.* [lat.] 1. Nəyisə qismən əvəz edə bilən qayırma (geydirmə) məhsul; bədəl.

2. Saxta şey.

SURSAT *is.* 1. B a x **azuqə.** [Qatırlara] *su tuluqları, asma marqal, cürbəcür sursat yüklənmişdi.* Çəmənzəminli. [Allahverdi İmamverdiyev:] *Dayan, mənim heybəmdə sursat var.* C.Cabbarlı.

2. Güllə, mermi, patron və s. hərbi ləvazimat. *Gələn kimi bölüyə nə qədər döyüş sursatı lazımdısa almuş, bölüyü sursatla təmin etmişdi.* Ə.Əbüllhəsən. *Şəhərdə bütün əhalini ayağa qaldırmaq, düşmənin hərbi sursat və avadanlıq aparmasına yol verməmək lazım idi.* S.Vəliyev.

SUSAMA “Susamaq”dan *f.is.*

SUSAMAQ *f.* 1. Su içməyə şiddətli ehtiyac hiss etmək, özünü yangı hiss etmək. *Bərk susamaq. Yayda adam tez-tez susayır. – Qəlbi sınmış, gözü dolmuş, pozulmuş; İstidən susamış, acmış, yorulmuş.* A.Səhhət. *Susamışdı atlılar; Hamı axtarırdı su.* M.Seyidzadə.

2. *məc.* Bir şeyin həsrətində, arzusunda olmaq. *Mənim namərd əmim onun nəyinə susadı?* Ə.Haqverdiyev. *Həqiqətə susayan tərən könlündən üz istəmişdi ki, “bu qəfəsdən mən səni əlbəttə azad eyləyərdəm...”* Mir Cəlal.

SUSAMURU *is. zool.* Tünd-qonur rəngli qiymətli xəzi olan yırtıcı su heyvanı.

SUSDURMA “Susdurmaq”dan *f.is.*

SUSDURMAQ *icb.* 1. Susmağa, dinməməyə, səsinə kəsməyə məcbur etmək. [Birinci rəqqasə:] *Dur, getmə, səadət quşu, bir dur; Bas bağrına məsuqini, susdur!* H.Cavid. *Məni susdursa zaman; Səni özüm sanaram; Şəhər kimi oyansan; Günəş kimi yanaram.* N.Xəzri.

2. *məc.* Bir şeyi təzahür etməyə, üzə çıxmağa qoymamaq; boğmaq. *Kədərinə susdurmaq.* – [Muradın] *kefini pozmamayaq üçün marağımı susdurdum.* Çəmənzəminli.

SUSDURULMA “Susdurulmaq”dan *f.is.*

SUSDURULMAQ *məc.* Susmağa, səsinə kəsməyə, dinməməyə məcbur edilmək. *Pulemyot şaqqıltısı eşidildi. Ancaq o, tezəcə susduruldu.* S.Vəliyev.

SUSEVƏN, SUSEVƏR *sif.* Suda bitən, rütubət yerlərdə bitən, rütubətsevən, yaxud

suda yaşayan, suyu sevən. *Susevən bitkilər. Susevər heyvanlar.*

SUSƏPƏN *is.* Sulamaq, su çiləmək üçün lüləyinin başında xırda dəşiklər olan vedrəşəkilli qab; suçiləyən. *Susəpənlə gülləri sulamaq. – Qızlar susəpənlə küçə suvarır; Sərvlər baş əyib xəyala varır. S.Vurğun.*

SUSQUN *zərf* Dinməz, susmuş (halda), sakit, dinməz-söyləməz. [Toğrul Elxana:] *Halbuki bu tərəfdə susqun oturub kimsəyə görünməyəcəyinə söz vermişdin. C.Cabbarlı. Onlar hər ikisi bir vaxt sevinclə getdikləri yolu bu dəfə susqun və fikiqli bir halda çıxmağa başladılar. Ə.Məmmədخانlı. Sən, ey mənim xəyalımtək; Göy havanı dələn qartal! Qonub dağlar zirvəsinə; De, susqunsan nədən, qartal? N.Xəzri.*

SUSQUNLUQ *is.* Susma, danışmama, sükut etmə. *Kosanın susqunluğuna qarşı Sübhanverdidə bağırırdı. S.Rəhimov. İzdihamin susqunluğu yalnız bir neçə an sürdü. M.Hüseyn.*

SUSMA “Susmaq”dan *f.is.*

SUSMAQ *f. 1.* Dinməmək, danışmamaq, dinməz oturmaq, ağzını açıb bir söz deməmək. *Qaragöz, xanın sarsıldığını, susduğunu görüb ürəkləndi. M.Rzaquluzadə. Bütün bu söhbət vaxtı Teymur bərk həyəcan keçirməsinə baxmayaraq susurdu. H.Seyidbəyli. // Kəsmək, dayanmaq, daha səsi eşidilməmək, gəlməmək, kəsilmək (səs). Quşlar susdu. Musiqi səsi bir anlıq susdu. – Çalğı susduqdan sonra Səlim öz bədəsini qaldırdı. M.İbrahimov. // Eyni mənada top, tütəng və s. səsi haqqında. Cəbhə susdu. Top səsləri susdu. Minaatanlar susdu. // Məc. mənada. .Ucalır bağçadan bülbülün səsi; Çay susur, əsməyir çəməndə yel də. N.Xəzri. Susurdu əsən külək, susurdu axan bulaq; Qəlbinin səslərini eşirdi o ancaq. B.Vahabzadə. // Cavab verməmək, səs verməmək. Nə üçün susmusan, cavab vermirsən? Susub, özündən heç bir xəbər bildirmir.*

2. *məc.* Öz duyğusunu, hissini bürüzə verməmək. *Zəhra susub dolduqca Həsənin şübhələri dərinləşirdi. M.İbrahimov. Məsum kişi bütün bu gözlənilməz şeylərə susur, səbir edirdi. Mir Cəlal.*

3. Əmr şəklində: **sus!** – danışma, dinmə, səsini kəs. [Hüseynqulu ağa Pəricahan xanına:] *Sus! Tezliklə sənə göstərərəm ki, bu evin sahibi mənəm. S.S.Axundov.*

SUSMAZ *sif.* Susmayan, dayanmayan, ara verməyən (səs haqqında).

SUSPENZIYA *is.* [lat.] Maye dispersiya (ayırılma, səpilmə, parçalanma) mühitində yayılmış bərk hissəciklərdən (dispers fəzadan) ibarət dispers sistem.

SUSTALMA “Sustalmaq”dan *f.is.*

SUSTALMAQ *bax süstləşmək.* [Qoca Baxşı:] *Sona havanın birinci yarısını oxumuşdu, birdən sustaldı, uzandı, susdu. C.Cabbarlı. [Yoldaşımız:] Yavaş-yavaş qulağıma tar-qaval səsləri də gəlməyə başladı. Əlim-ayağım sustaldı. M.Rzaquluzadə.*

SUSUZ *sif. 1. kim.* Tərkibində su olmayan. *Susuz efir. Susuz spirt.*

2. Suyu olmayan, suyu çekilmiş. *Uşaqsız ev susuz dəyirman kimidir. (Ata. sözü).*

3. Quru, suyu qurumuş, quraq. *Susuz çöl. Susuz çay. Susuz bulaq. – Çobanlar Turutun susuz çölündə; Boğulub batırdı qəmin selində. H.K.Sanlı. Boğazın o tayında susuz ada qəsəbəsinin çıraqları xeyli seyrəkləşmişdi. M.Süleymanov. // Sudan məhrum, su cəhətdən çətinlik çəkən. Port-Səid şəhərinin bütün əhalisi susuzdu. S.Vəliyev.*

SUSUZLAMA “Susuzlamaq”dan *f.is.*

SUSUZLAMAQ *bax susamaq 1-ci mənad.*

SUSUZLUQ *is. 1.* Ürəyi bərk su istəmə, su içmə ehtiyacı; yağıq. [Yaralı:] *Ay bala, susuzluqdan yandım. Ə.Haqverdiyev. Şirzad susuzluqdan dodağının quruduğunu hiss edib düşərgəyə tərəf yollandı. M.İbrahimov. [Nuriyyə:] Mən açlığa davamliyam, susuzluğa yox. İ.Əfəndiyev.*

2. Quraqlıq, rütubətsizlik. [Tahir:] *Həmə kanal susuzluqdan yanan düzlərə can verəcək. M.Hüseyn.*

SUSÜNBÜLÜ *is. bot.* Uzunsaplaqlı, çiçəkli, ortayarpaqlı su bitkisi.

SUTKA [rus.] 24 saata bərabər vaxt ölçüsü, gecə və gündüzün davam etdiyi müddət; gün. *Düz yeri bir yuyumru şey qapır; Həm də deyir, sutkada bir fırlanır. M.Ə.Sabir. [Qədir] bir sutka ayaq üstə durdu. Mir Cəlal.*

SUTUTAR *is.* Sonradan istifadə etmək üçün su toplanılan yer, gölməçə. *Təbii sututarlar. Süni sututar.*

SUVAQAQ *is.* Su bəndlərində suyu buraxmaq üçün qapağı olandeşik.

SUVAQ *is.* Binaların divarlarına, içinə və s. –yə çəkilən suvaşqan maddələrin qum və su ilə qatışığından ibarət tikinti məhlulu; mala. *Divara suvaq çəkmək. // Binaların tavanında, iç və bayır divarlarında həmin məhlulun bərkiməşi təbəqəsi; mala. Divarlardan asılmış xəritələr .. olmasaydı, suvaqların töküldüyü zahirə çıxardı. H.Nəzərli. ..Divarların suvağı xal-xal olmuş, yağışdan yuyulmuş kərpiclərin sarı samanı biz-biz çıxmışdı. İ.Hüseynov.*

SUVAQCI *is.* Suvaq çəkən fəhlə, suvaq ustası; malaçı, malakeş. [Direktor:] *Bizə xarərat, suvaqçı lazımdır. M.Hüseyn. Otaqları boşaldın, yoldaşlar! – deyə, üst-başı müxtəlif rəngə boyanmış suvaqçılar, malakeşlər, rəngsazlar gəlirdi. Mir Cəlal.*

SUVAQLAMA “Suvaqlamaq”dan *f.is.*

SUVAQLAMAQ *f.* Suvaq çəkmək, mala çəkmək, malalamaq.

SUVAQLI *sif.* Suvaq çəkilmiş, suvağı olan; malalı. *Üz-üzə durmuşdur suvaqlı damlar; Hay verib, hay alır gümrah adamlar. S.Vurğun. Sahil. ..Suyun gümüş aynasında əks olunur; Ağ suvaqlı böyük bir bina. O.Sarıvəlli.*

SUVAQSIZ *sif.* Suvaq çəkilməmiş, suvağı olmayan; malasız. *Suvaqsız divarda qədim tıfənglər və qılınclar asılmışdı, rəflərdə pas basmış və qablar üst-üstə yığılmışdı. Cəmənzəminli.*

SUVAMA “Suvamaq”dan *f.is.*

SUVAMAQ *f.* Suvaq çəkmək, malalamaq. *Çox çəkmədi ki, gəlinlər gəlib [şairin] daxmasını suvadılar. Ə.Məmmədcanlı.*

SUVAND *bax əyən². İlk əyərlər (suvand) köpəkbalığının dərisindən hazırlanmışdır. Belə əyərlərlə ağacı, hətta mərməri cilalamaq olurdu.*

SUVANDLAMA “Suvandlamaq”dan *f.is.*

SUVANDLAMAQ *bax əyəlmək.*

SUVANMA “Suvanmaq”dan *f.is.*

SUVANMAQ *məch.* Suvaq, mala çəkilmək; malalanmaq. *İndi də divarlar sementlə suvanır, körpüyə döşənəcək taxtaya mazut sürülür, qaralmış, qalın pərdilər körpü salınan*

yerə yaxın çəkilib rahlanırdı. Ə.Əbülhəsən. Otaqların üstü palçıqla suvanmışdı. B.Bayramov.

SUVARMA 1. “Suvarmaq”dan *f.is.*

2. Suvarmaqla bağlı olan, suvarmaya məxsus. *Suvarma sistemi. Suvarma kanalı. Suvarma qurğusu.*

SUVARMAQ *f.* 1. Süni vasitələrlə torpağı, yeri islatmaq, nəmləndirmək; sulamaq. *Ləkləri suvarmaq. Əkin yerlərini suvarmaq. – Hər suçunun cərəsi gündə bir hektar yeri suvarmaqdır. Ə.Vəliyev. Çəpərin kölgəsində yaşıl qalmış nar kollarının dibinə [Səməd] arx çəkdi, suvardı. İ.Hüseynov. // Dibinə su tökmək. Ağacları suvarmaq. – Hüseynəli əmi .. gülləri suvarırdı. M.S.Orduvadi. Ağ saçlı bir qadın əlində vedrə, köhnə mis dolça pomidor və xiyar tağlarını suvarırdı. H.Seyidbəyli.*

2. Su vermək, su içirtmək. *Qoyunları suvarmaq. Mal-qaramı suvarmaq. – Tağı əmi .. atları suvarmağa göndərəndə mənə də boz madyana minməyə izin verərdi. S.S.Axundov. ..Xırmən döyənlər öküzləri vəldən açıb suvarır, yemləyir, tövlələrdə, həyətlərdə rahatlayırdılar. Ə.Abasov.*

SUVAŞQAN *sif.* Yapışan, yapışqan. *Suvaşqan maddələr.*

SUVAŞQANLIQ *is.* Suvaşqan maddənin xassəsi. *Kitrənin suvaşqanlığı.*

SUVAŞMA “Suvaşmaq”dan *f.is.*

SUVAŞMAQ *f.* Yapışmaq (suvaşqan şey haqqında). *Yastı-yapalaq evlər, odu sönməyən ocaqlar, palçığı yapışqan ayağa suvaşan torpaq [insana] yüz qat əziz görünür. M.İbrahimov. [Adil:] O qədər yaxşı bişməmiş çörək xəmir kimi adamın əlinə, dişlərinə suvaşırdı. B.Bayramov. // Məc. mənada. Oğlan uşağı atasına suvaşib qışqırq qopardı. M.İbrahimov. [Həbibə:] Saqqız kimi suvaşan sən idin, mən? Mir Cəlal.*

SUVAT *is.* Çaydan, ərxdən və s. –dən su götürülən, habelə malların su içdikləri dayaz yer. *İnəkləri suvata yönəltmək. // Heyvanların su içməsi üçün içinə su doldurulan müxtəlif materiallardan düzəldilmiş qurğu.*

SUVENİR *is.* [fr.] Yadigarlıq hədiyyə, yadigarlıq şeylər.

SUVEREN *sif.* [fr. souverain] Beynəlxalq hüquqda: ali hakimiyyəti təmsil edən, öz döv-

lətinin daxili və xarici işlərində tamamilə müstəqil olan, başqa dövlətin hakimiyyətindən asılı olmayan. *Suveren dövlət*.

SÜVERENLİK *is.* Müstəqillik, öz dövlətdə hökmran olma, başqa dövlətlərdən asılı olmama; hakimiyyət hüququ. [Asiya ölkələri] *müstəqil milli xarici siyasətlərini davam etdirərək öz dövlət suverenliklərini xeyli möhkəmlətmiş və milli iqtisadiyyat yaratmaq yolunda çox irəliləmişlər.*

SUYACAQ *is.* Çimmək üçün daş və s. ilə axar suyun qarşısı tutulan yer; gölməçə. *Suyacaq qayırb səndə yay günü; Nə qədər çimmişəm mən sər-in-sərin.* B.Vahabzadə.

SUYARAN *is.* Gəmi burnunun suyu yaran hissəsi.

SUYOLU *is.* Binarın və s.-nin altında suyun axıb getməsi üçün balaca yol; arx. *Ev sahibi qapısını bağlamışdısa da, altındakı suyunu açıq buraxmışdı.* S.Hüseyn.

SUYUŞIRIN *sif.* Gözə xoş gələn, yapışıqlı, yaraşıqlı, gözəşirin, qanşirin. *Suyuşirin qız. Suyuşirin uşaq.* – [Eyvaz] *suyuşirin, çevik bir oğlan idi.* B.Bayramov.

SUYUŞIRINLIK *is.* Suyuşirin adamın xassəsi, yapışıqlılıq, qanşirinlilik.

SUZANBAĞI *is. bot.* Sulaq yerlərdə bitən çiçekli su bitkisi. *Suzanbağı fəsiləsinin nümayəndələri durğun və ya yavaş axan sularda bitən qədim (relikt) bitkilərdir.* M.Qasımov.

SÜBH *is.* [ər.] Səhər erkən çağı, günün başlanğıcı, günün ilk saatları; səhər, sabah. *Sübh tezdən. Sübh saat beşdə. Sübh alaqlarlanıqda.* – *Qurbanqulu çox işsevən bir cavan idi. Sübh hamı qonşularından ertə durub oduna, biçinə, alağa, xıra, bağa gedərdi.* T.Ş.Simurq. *..Sübhün əbədi aşıqları olan boz torağaylar havalanıb səhər nəğmələrini oxuyur, bildirçinlər, turaclar səs-səsa verib doğacaq günəşi pısvaz edirdi.* M.Rzaqluzadə.

SÜBH-ŞAM [ər. sübh və fars. şam] *klas. bax səhər-axşam.*

SÜBUT *is.* [ər.] Hər hansı bir şeyin həqiqiliyini, düzlüyünü göstərən fakt, mülahizə, müddəa, dəlil. [Almaz:] [Kəndin ağalarının] *əlində sübut var.* C.Cabbarlı. *Müəllim hiss etdi ki, belə mühüm bir məsələni Telli kimi avam bir qadına qandırmaq üçün əsaslı dəlillər və sübutlar lazımdır gələcəkdir.* S.Hüseyn.

□ **Sübut etmək (qılmaq)** – bir faktın olduğunu dəlillərlə birinə qəbul etdirmək, təsdiq etdirmək. *Yaqo .. Kassio ilə Dezdemonanın məbəyində məhz ülfət və məhəbbət olduğunu qisim-qisim dəlillər ilə ərəbə sübut qılır.* F.Köçərli. *Ovcu .. məharətini sübut etmək üçün ətrafa göz gəzdirdi.* H.Seyidbəyli.

Sübuta yetirmək – sübut etmək. *..Mədəd bu saat həmdəm axtarırdı ki, Xanpəri haqqında ürəyini boşaltsın. Özünün haqlı olduğunu, Xanpərinin səhv etdiyini sübuta yetirsin.* Ə.Vəliyev.

SÜBUTLU *sif.* Sübutu, dəlili olan.

SÜBUTSUZ *sif.* Heç bir sübutu, dəlili olmayan, sübut edilə bilməyən. *Sübutsuz ittiham. Sübutsuz iddialar.*

SÜBUTSUZLUQ *is.* Heç bir dəlili, sübutu olmama, sübut edilə bilməyən şeyin halı.

SÜD *is.* 1. Balalarını yedirib bəsləmək üçün qadınların və məməli heyvanların məmələrindən gələn ağ, qidalı maye. *Uşağa süd vermək. Qoyun südü. İnak südü.* – [Səkinə:] *Vallah, döşümdə südüm quruyub.* H.Nəzərli. *Qərənfil bacı südü ağ qalaylı mis qazana boşaldaraq, həyətdə qaladığı ocağın üstünə qoydu.* İ.Əfəndiyev. □ **Süd vermək** – əmizdirmək (uşağı).

2. Bəzi bitkilərin ifraz etdiyi ağ maye.

♦ **Süd anası (nənəsi)** – körpəyə süd verən başqa qadın; dayə, tərbiyə edib böyüdən qadın. [Xarrat:] *Oradan da [uşağı] kənddə bir süd anasına (dayəyə) verdilər.* T.Ş.Simurq. **Süd dişi** – uşağın çıxartdığı ilk diş. *Təzə çıxan süd dişinə; Qəhqəhəli gülüşünə; Tırıp-tırıp yerişinə; Çox baxıb heyran olmuşam.* M.Dilbazi. **Süd gölünə düşmək** – rifah və səadət içərisində yaşamaq, həyatın bütün nemətlərindən faydalanmağa başlamaq. *Əhmədlə Məmməd çatdıqları gündən süd gölünə düşüblər.* S.Rəhimov. **Süd kimi** – 1) ağappaq, qar kimi. *Yer süd kimi düməğ, üfüqlər açıq, hava durğun idi.* Mir Cəlal; 2) aydın, təmiz. *Gecə süd kimi aydın idi, ağaclar hərəkətsiz dayanmışdı.* Ə.Məmmədcanlı. *Süd kimi aydınlıq bir gecə idi.* Ə.Vəliyev. **Süd qardaşı (bacısı)** – bir vaxtda bir ananın südünü əməm uşaqlardan hər biri. *Məzkur abxazlının süd qardaşı qabardalı Səfər bəy ona qonaq olur.* F.Köçərli. **Südüm halal olsun!** – ananın öz

övlədlərin hərəkətindən məmnunluğunu bildirən ifadə. [Səlma:] *Südümlə halal olsun, oğul! Qanpolad!* H.Cavid. **Anasının südü halal olsun!** – yaxşı, nəcib uşaq haqqında. **Halal süd əmmiş** – bax **halal**. [Kərbəlayi:] *Doğrudan, arvad, bir halal süd əmmişini tapsa idin, yaxşı olardı*. Çəmənzəminli.

SÜDAŞI is. Südlüsiyiq, südlüaş.

SÜDÇÜ is. 1. Südsatan adam. *Oba içində gəzinirdim. O gün südçülərdən biri şəhərə çox tez qayıtmışdı*. A.Şaiq. [Əhməd:] *Bildim ki, görmüş olduğum gözəl qız südçü Fətəlinin qızı imiş*. T.Ş.Simurq.

2. Süd satılan. [Məmmədcəfər:] *Bax, qa-bağımızdakı südçü dükanını görürsənmi? Qantəmir. Tahirzadənin ilk işi o oldu ki, şərikli kəsdikləri şişəyin bütöv bir saqqasını ayırıb südçü məhəlləsinə, Məmənin evinə göndərdi*. Mir Cəlal.

SÜDÇÜLÜK is. 1. Südçünün işi, peşəsi. *Südçülük eləmək*.

2. Süd məhsulları hazırlama. *Südçülüyn inkişafı*.

SÜDDAŞ sif. Eyni anadan süd əmən uşaqlardan hər biri; süd qardaşı (bacısı).

SÜDƏCƏR sif. Bir-birinin dalınca doğulan. *Südəcər uşaqlar*. – [Pəri nənə:] [Hümmət] *bir böyük külfəti vardır. Südəcər, əkiz-tay, cin çolpası kimi zığa-zığa bir-birinə qarışmışdı*. S.Rəhimov.

SÜDƏMƏR sif. 1. Döş əmən, süd əmən; körpə, çağa. [Ceyran:] *Qucağındakı südəmər uşağına nə etsin?* S.Hüseyn. ..[Fotograf] *südəmər uşaq tutan qadın gördükdə dıxsındı*. S.Vəliyev. // İs. mənasında. *Qocaların, cavanların, südəmərlərin; Üz-gözündən səhər kimi nurlar tökülür*. S.Vurğun.

2. isteh. Uşaq, körpə (təcrübəsiz mənada). *Sarı Musa acığından titrəyirdi, çünki o bildirdi ki, sabah “Sarı Musanın tişəngini gecə südəmər bir uşaq əlindən almışdır” – sözləri dillərdə dəstə olacaqdı*. A.Şaiq. *Biz kimə arxalanıb turbin qazmasına keçəcəyik? Südəmər uşaqlarımı?* M.Hüseyn.

SÜDXANA is. 1. Süd məhsulları hazırlanan və saxlanılan yer, bina. *Heyvandarlıq fermalarında tikilən köməkçi binalar: yem sexi və ya yem mətbəxi, qüvvətli yemlər saxlamaq üçün anbarlar, tərəvəz anbarı, silos qülləsi (quyusu,*

xəndəyi), südxana və başqalarından ibarətdir. “Qaramal”.

2. Süd və süd məhsulları satılan mağaza, dükan. // Qəhvəxana.

SÜDQABI, SÜDDAN is. Süd tökmək üçün qab.

SÜDLƏYƏN is. bot. İçində süd kimi ağ maye olan bitki növü.

SÜDLÜ sif. 1. Yaxşı süd verən, südü çox olan. *Südlü inək. Südlü qoyun*.

2. Südlə bişirilmiş, südlə hazırlanmış, südlə qarışıq. *Südlü çay. Südlü qəhvə*.

SÜDLÜAŞ bax **südlüplov**. *Aşpaz aşpazlığın artırıb, südlüaşə soğan doğrayır*. (Məsəl).

SÜDLÜK is. Süd vermək üçün yetişdirilən, südverən, sağmal. *Südlük cins*.

SÜDLÜLÜK is. Ev heyvanlarının bu və başqa miqdarda süd vermə qabiliyyəti. *Heyvanların yüksək südlülüğü. Bu inək öz südlülüğü cəhətdən başqalarından fərqlənir*.

SÜDLÜPLOV is. Südlə hazırlanan plov; südlüaş. *Südlüplov yeyildikdən sonra süfrə yığılır*. H.Sarabski. [Ramazan] *nahar üçün hazırlanmış südlüplovu ləzzətlə yeyib, çay içir, radio ilə musiqiyə qulaq asırdı*. M.Hüseyn.

SÜDLÜSIYIQ is. Südlə düyüdən hazırlanan duru xörək; südaşı. *Nəriman əllərini yuyub otağa girəndə, anası onun qabağına bir boşqab südlüsiyiq qoydu*. M.İbrahimov. *Südlüsiyiq bişirmək üçün Susənbərin həyətdə qaladığı ocaq balaca ailəni öz başına yığdı*. B.Bayramov.

SÜDSATAN bax **südçü**.

SÜDUR sif. [ər.] köhn. Zahir olma, hasil olma, çıxma, baş vermə.

SÜDVERƏN bax **südlü** 1-ci mənada. *Südverən inək*.

SÜDYOLU bax **kəhkəşan**.

SÜFLƏ sif. [fars.] köhn. Deşilmiş, dəlinmiş.

SÜFRƏ is. 1. Yemək stolunun üstünə, yaxud yerə salınan xüsusi parçadan tikilmiş örtük. *Kətan süfrə. Tikməli süfrə. Böyük süfrə*. – ..*Kənizlər tut ağacının altında süfrə salmağa başladılar. Çəmənzəminli. Bir azdan sonra ortalığa süfrə döşəndi*. H.Nəzərli.

2. Yemək, xörək; süfrə üstünə qoyulan yeməklər. *Yaxşı süfrələri vardı. Zəngin süfrə düzəltmək*. – *Muxtar istəmə də, istəməmə də, Şahini süfrəyə dəvət etməli oldu*. B.Bayramov.

SÜXUR is. [ər. “səxr” söz. cəmi] Yer qabığının tərkib hissəsini təşkil edən, müəyyən dərəcədə sabit tərkibli mineral. *Vulkan süxurları. Dağ süxurları.* // Yer altından çıxarılan hər cür qiymətli mineral.

SÜİTA [fr.] Ümumi bədii qayə və ya proqram cəhətdən eyni olan bir neçə müstəqil hissədən ibarət musiqi əsəri. // Bir mövzu ətrafında birləşmiş bir neçə rəqsdən ibarət kompozisiya.

SÜJÉT [fr. sujet] 1. Ədəbiyyatda: əsərdə iştirak edən surətlərin xarakterlərini açıb göstərən və əsərin əsas konfliktini ilə bağlı olan hadisələrin məcmusu; mövzu, məzmun. *Əsərin süjeti həyatdan alınmışdır. – Qüdrət arvadına romanın süjetini danışdı və son səhifələrini ucadan oxuyub, Lalənin də eyni dərəcədə həyəcanlandığını hiss elədi.* M.Hüseyn.

2. Təsviri incəsənətdə: təsvir obyekti.

SÜKAN is. [ər.] 1. Gəmidə, avtomobildə, təyyarədə və s.-də istənilən istiqamətə yönəlmək üçün hərəkəti idarə edən qurğu. *Gəmi sükanı. Avtomobilin sükanı. Velosiped sükanı. Kombaynın sükanı. – Kamal qəti bir hərəkətlə sükanı çəkdi.* M.Rzaquluzadə. [Kamil] *sükanı məharətlə idarə edirdi.* M.Süleymanov.

2. məc. Başçılıq, rəhbərlik, idarə vasitəsi. *Dövlət idarəsi sükanı.*

SÜKANÇI is. 1. Gəmidə sükanı idarə edən dənizçi.

2. məc. Rəhbər, başçı, idarə edən. [Almaz:] *Bir də, yoldaşlar, sovet sədri kənddə ictimai işlərin sükançısı olmalıdır.* C.Cabbarlı.

SÜKUN is. [ər.] klas. Sakitlik, asayış, aram, iztirabsızlıq. *Qurd-quş dəxi girmiş aşıyanə; Çökmüş də ağır sükun cahanə.* A.Şaiq.

SÜKUNƏT is. [ər.] 1. Sakitlik, aram, asayış, rahatlıq. *Yandıraram sükutu da, sükunəti də; Qəlbimi alovlandıran yaşamaq-yaratmaq gözüylə.* R.Rza. [Nuriyyə:] *Bu aydınlıq çöl-lərin mehriban sükunəti.. indi mənə anlaşılmaz bir təsəlli, məchul bir ümid təlqin edirdi.* İ.Əfəndiyev. *O, sükunət içində ömrünü başa vurdu.* B.Vahabzadə. □ **Sükunət etmək** – 1) aram tutmaq, sakit olmaq; 2) sakin olmaq. *Otellonun əsli ərəbdir. Afrika qitəsinin şimal səmtində sükunət edən Marokko tayfasındandır.* F.Köçərli.

2. xüs. Durgunluq. *Cismin sükunət hali.*

SÜKUT is. [ər.] 1. Susma, danışmama, dinnməmə. // Sakitlik. *Bir qədər sükutdan sonra Tahir söhbətin mövzusunı dəyişdi..* M.Hüseyn. *Gör nələr danışır o qərib sükut; Bəli, sükutun da öz dili vardır.* N.Xəzri. □ **Sükut etmək** – dinnməmək, danışmamaq, susmaq. *Heç yazmayım, dedim, istəyim söndü; Qələm sükut etdi, könüm düşündü.* Ə.Cavad. *Bəxtiyar-bəxtiyar açılar səhər; Dünya sükut edib səni dinləyər; Sən danışanda.* N.Xəzri.

Sükuta dalmaq (batmaq), sükuta qərq olmaq – bax **sükut etmək**. *Dostlar .. gözələrini bir-birinə zilləyib, sükuta daldılar.* M.Hüseyn. *Birdən-birə aləm sükuta dalır.* Mir Cəlal. *Sevgisiz, yoldaşsız bir gözəl kimi; Sükuta qərq olub yaşardın, əlbət.* M.Dilbazi. **Sükuta getmək** – bir müddət danışmamaq, dinnməmək, səsini çıxarmamaq. *Cənnətinin .. məzəli hopyanmalarının bəxş etdiyi təsir sayəsində cavanlar bir müddət sükuta getdilər.* Çəmən-zəminli. **Sükutu pozmaq** – danışmağa başlamaq, sakitliyi pozmaq. *Kənarda dayanıb deyilənlərə qulaq asan Mürsəl sükutu pozdu.* Ə.Vəliyev. *Müəllim sükutu pozdu.* S.Vəliyev.

2. Aram, rahatlıq. *Dilbər, sən gedəndən bəri könümün; Nə səbri, sükutu, nə qərarı var.* Q.Zakir.

SÜQUT is. [ər.] Düşmə, aşağı enmə, yığılma, dağılma. *Təhkimçilik üsulunun süqutu. Roma imperiyasının süqutu. – Bu şadlıq gəcəsində Eldəniz xanədanının süqutuna əsas qoyuldu və hökmdarlara qarşı .. sui-qəsdin müqəddiməsi başlandı.* M.S.Ordubadı. □ **Süqut etmək** – yığılmaq, dağılmaq, düşmək, məhv olmaq. *Ənisə çox yaxşı bilirdi ki, ər evinə getməklə istər özünün, istər atası Məşədi Əhmədin maddi həyatı qismən yoluna düşə bilər. Fəqət mənəviyyatca özü süqut edə-cəkdi.* S.Hüseyn.

SÜLALƏ is. [ər.] Qohumluq və varislik hüququna əsasən taxtda ardıcıl surətdə bir-birini əvəz edən, eyni soydan olan padşahlar, hökmdarlar sırası. *Səfəvi sülaləsi. Şirvanşahlar sülaləsi.*

SÜLB¹ is. [ər.] köhn. Sülalə, nəsil.

SÜLB² sif. [fars.] köhn. 1. Bərk, sərt, qatı.

2. Hissiz, heç nədən təsirlənməyən.

SÜLEYMANİ is. [ər.] Güclü zəhər; dezinfeksiya vasitəsi kimi boya istehsalında və s.-də işlədilən ağ toz.

SÜLƏNMƏ “Sülənmək” dən *f. is.*

SÜLƏNMƏK *f.* Daima yemək ardınca düşmək, yemək axtarmaq, yemək olan yerə getmək; sümsünmək (əsasən it haqqında, ya da təhqir, söyüş mənasında adam haqqında). [Mayor:] *Sən Məhəmməd yüzbaşının oğlu deyilsənmi ki, mənim qapımda dünənəcən sülənirdin?* N. Vəzirov. [Şeyda qarovulçuya:] *De görüm, gecə sümsük it kimi harada sülənirdin? Hanı bu taxtalar?* A. Şaiq.

SÜLH *is.* [ər.] 1. Barış, əmin-amanlıq, dinclik, sakitlik. *Sülh uğrunda mübarizə.* – *..Silahını bağrına basmış döyüşçülərin gözündə əbədi sülhün işıqları yanırdı.* M. İbrahimov. // Mühəribə edən tərəflərin müharibəni dayandırmaq haqqında razılığı; saziş, barış, barışıq. □ **Sülh etmək** – barışmaq, barışmaq haqqında müşahidə bağlamaq.

2. İncikliyi, ədavəti, küsülülüüyü aradan qaldırma, barışma. *Yox, kərbəlayıya hirs qalib olub, sülhlə arası yoxdur.* Çəmənəminli. [Molla Xəlil] *qalibiyyətinə xatirəm deyildi. Bunun üçün müəllimə sülh təklif edirdi.* S. Hüseyn.

SÜLHPƏRVƏR *sif.* [ər. sülh və fars. ...pərvər] bax **sülhsevər**. [Bağır xan:] *Biz düşmənin sülh təklifini qəbul etməklə, sülhpərvər dünyanın məhəbbətini daha artıq qazana bilərik.* M. S. Ordubadi.

SÜLHSEVƏR *sif.* və *is.* Sülh tərəfdarı, xalqlar arasında sülh olmasını istəyən (adam), sülhpərvər. *Sülhsevər siyasət. Sülhsevər dövlət.*

SÜLÜGƏN *is.* Tərkibində qurğuşun olan mineral. // Qırmızı-narıncı və ya qırmızı-qəhvəyi rəngində boya.

SÜLÜK *is.* Baldırı koğuş bitkilərin (qarğının və s. -nin) təzə göyərmiş gövdəsi. *Qarğı süliyi. Qanqal süliyi.* – *Göy soğan su içəndən sonra sülük (sif.) qarğı kimi dayanmışdı.* B. Bayramov.

SÜMSÜ *is.* Quşları aldadıb tutmaq üçün onların səsini yamsılayan ovçu aləti. [Kərim baba:] *Sümsü quş kimi oxuyur, bununla qızılbaş balası tutarlar,* – dedi. A. Şaiq. // Ümumiyyətlə, qarğıdan qayrılan primitiv çalğı aləti; tütək. *Beləliklə, insanlar sümsü, tütək kimi musiqi alətlərini icad etmişlər.* Ə. Bədəlbəyli.

SÜMSÜK *sif.* Daim sülənən, sümsünən (it haqqında, çox vaxt söyüş, təhqir mənasında işlənir). *Faşizm qısqırdaraq sümsük itləri; Dalayır, talayır məmləkətləri.* M. Müşfiq. [Şamxal:] *Sənə neçə dəfə demişəm ki, bizim bu it sümsüyün biridi, qabağına bir tika şey atan kimi aldanandı.* İ. Əfəndiyev.

SÜMSÜNME “Sümsünmək” dən *f. is.*

SÜMSÜNMEK *f.* Qapıları gəzib dilənmək, əl açmaq, yemək aramaq (çox vaxt təhqir, söyüş kimi işlənir). *İt itliyini tərgidir, sümsünməyini tərgitməz.* (Ata. sözü). [Hacı:] *Bu donuz harada sümsünür?* – deyər sordu. A. Şaiq.

SÜMÜK *is.* 1. İnsan və onurğalı heyvan skeletinin ayrı-ayrı tərkib hissəsi. *Qol sümüyü. Baldır sümüyü.* – [İmanqulunun] *bədəni elə tərənirdi ki, elə bil heç sümüyü yox idi.* Çəmənəminli. [Məsmə] *özünü bərkə verən kimi kürəklərindən ağır qopur, damarları gizildəyir, sümükləri sancırdı.* Mir Cəlal.

2. Müxtəlif şeylər qayırmaq üçün istifadə edilən bəzi heyvanların (fil, suiti) dişi, yaxud buna oxşar başqa bərk cisim. *Qarmona sümük dil salmaq. Fil sümüyündən hazırlanan sancaq.* – *Tahir sümük çərçivəli eynək taxmış ucaboy, buğdayisifət, qıvrımsaq alimi yaxşı xatırlayırdı.* M. Hüseyn. [Fərrux] *siqaretini ağ sümük müştüyə keçirib yandırdı və tüstülətməyə başladı.* B. Bayramov. // Sümük-dən qayrılmış. *Sümük daraq. Sümük dəstək.*

3. Zər (nərd və s. oyunlarda). □ **Sümük atmaq** – nərd oynamaq. *Bəzən də yuxudan yarımçıq qalxıb; Aylı gecələrdə sümük atardıq.* S. Vurğun.

◇ **Sümük sındırmaq** – çox əziyyət çəkmək, çalışmaq; can qoymaq. *Elmi təhsil etmək lazımdır, sümük sındırmaq lazımdır.* C. Məmmədquluzadə. [Fərhad:] *Bu sözləri buyurursan, amma mənə bundan ötrü sümük sındırmışam?! Ə. Haqverdiyev. Sümük sındırmış – təcürbəli; can qoymuş. O isə belə işlərdə sümük sındırmış adamdır. “Kirpi”. Sümükləri çıxmaq – çox arıqlamaq. Sümükləri çıxmış – çox arıqlamış. Arvad sümükləri çıxmış əli ilə [Südəbənin] ətir qoxusu verən qara saçlarını, başını oxşadı.* M. İbrahimov. **Sümükləri çürümək** – tamamilə məhv olmaq, nişanı, izi-tozu qalmamaq. **Sümüklərini qırmaq (sındırmaq)** – bərk döymək, əzişdirmək. **Sümüyünə (sü-**

müklərinə) düşmək (oyun havası haqqında) – xoşu gəlmək, oynamağa həvəsləndirmək, sövq etmək. *Bu oyun havası adamın sümüyünə düşür. Sümüyünə qədər işləmək* – çox dərin təsir etmək. *Şiddətli külək, sən hər yerdə amansızsan! Sən soyuq şaxtadan da pıssən, sən insanın sümüyünə işləyirsən!* S.Vəliyev. **Ağzına sümük atmaq** – susdurmaq üçün bir şey vermək. **Bir dəri, bir sümük** – bax **dəri**. *Karl bir dəri, bir sümük olmuşdu*. Ə.Əbülhəsən.

SÜMÜKALTI *sif. anat.* Sümüyün altında olan.

SÜMÜKARASI *sif. anat.* Sümüklərin arasında olan.

SÜMÜKLƏŞMƏ “Sümükləşmək”dən *f.is.*

SÜMÜKLƏŞMƏK *f.* Bərkimək, qurumaq, sümük kimi olmaq. *Çörək qalıb sümükləşib*.

SÜMÜKLÜ *sif.* 1. Sümüyü olan. *Sümüklü ot*. 2. Sümükləri çıxmış, sümükləri bilinən. *Sümüklü əl*.

3. *məc.* Boylu-buxunlu, şaqqalı, sümükləri iri. *Natiqin bir suyu Veysə oxşayırdı. Ancaq bu ondan cavan, boylu, özü də sümüklü adamdı*. Ə.Əbülhəsən.

SÜMÜKSÜZ *sif.* Sümüyü olmayan. *Sümüksüz ot*. *Sümüksüz heyvanlar*.

◊ Sümüksüz dil – danışğını bilməyən, ağzına gələni danışan, danışdığı sözlərə fikir verməyən adam haqqında.

SÜMÜKÜSTLÜYÜ *is. anat.* Sümüyü örtən birləşdirici toxumalardan ibarət nazik qışa.

SÜMÜKVARI *sif.* Sümük kimi, sümüyə oxşar.

SÜMÜRGƏ *is. bot.* Sümürgen fəsiləsindən iki ləpəli, bir, iki və çoxillik ot, az halda yarımkol, kol, ağac və sarmaşığı bitkisi.

SÜMÜRMƏ “Sümürmək”dən *f.is.*

SÜMÜRMƏK *f.* 1. Ağız və dodaqları ilə bir şeyi sorub çəkmək; əmmək. *Suyu sümürmək. Papirosu sümürmək*. – *Cümşüd bəy qəlyanı hərdən bir sümürüb qəhvəni qarışdırır və qurtum-qurtum içib söhbətə qulaq asırdı*. E.Sultanov. *Qarı bu suala diqqətlə qulaq asıb çubuğunu sümürdü*.. S.Rəhman.

2. *məc.* Aldadaraq, dilə tutaraq birinin var-yoxunu sorub çəkmək, soymaq.

◊ Qanını sümürmək – bax **qanını sormaq** (“qan”da). [Şeyda:] *Təbii, o sizin qanınızı sorub sümürmək istər*. H.Cavid. [Qarakişi

Hümmətə:] *..Taxtabiti kimi kolxozun qanını sümürdün, indi də bizim üstümüzdə yığırsan?! B.Bayramov.*

SÜNBƏ *is.* Odlu silahların lüləsinin içini təmizləmək, yağlamaq, habelə bir şeyi bir yerə təpmək və ya çıxarmaq üçün uzun dəmir mil. *Tüfəng sünbəsi*. – [Məşədi:] *Bu sünbə nəinki tamam artıqdır, hətta arşından iki verşok da azdır*. Ə.Haqverdiyev. [Ovçu] *sonra sünbəni bayırdan tutub gördü ki, lülənin dibindən aralı durur*. M.Rzaquluzadə.

SÜNBƏKİ: sünbəki getmək (vurmaq) – danışmağa başlarkən sözü tələffüz etməkdə çətinlik çəkməkdən, kəkələməkdən ibarət nitq nöqsanı.

SÜNBƏLƏMƏ “Sünbələmək”dən *f.is.*

SÜNBƏLƏMƏK *f.* Sünbə ilə təmizləmək (tüfəngin və s.-nin lüləsinin içini).

SÜNBÜL *is.* 1. Taxıl bitkilərinin gövdəsinin başında dənlərin yerləşdiyi hissə. *Dənli sünbül başını aşağı salar*. (Məsəl). *Taxıllar boy atmış və sünbül bağlamağa başlamışdı*. Ə.Sadıq. *Sənəmin başı sünbüllərin arasına ayılmışdı*. Ə.Əbülhəsən.

2. Salxım şəklində ətirli çiçəkləri olan bir bitki. *Süsəndən, sünbüldən, lələ, nərgizdən; Siyah tellərinə düz, qadan alım! Aşıq Ələsgər*.

SÜNBÜLÇİÇƏK *is. bot.* Uzunsov yarpaqları və ətirli çiçəkləri olan dekorativ ot bitkisi.

SÜNBÜLQIRAN *is. zool.* Tarlaya, taxıla ziyan vuran siçanaoxşar gəmirici.

SÜNBÜLLƏNMƏ “Sünbüllənmək”dən *f.is.*

SÜNBÜLLƏNMƏK *f.* Sünbül bağlamaq, sünbül əmələ gəlmək. *Taxıl sünbüllənib*.

SÜNBÜLLƏSMƏ “Sünbülləşmək”dən *f.is.*

SÜNBÜLLƏSMƏK *f.* Sünbül halına gəlmək, sünbül bağlamaq; sünbüllənmək. *Səməd .. sünbülləşməmişdən yanib qaralmış zəmilərə, uzaqdan görünən kimsəsiz tarlalara baxdıqca ürəyi sıxılırdı*. İ.Hüseynov.

SÜNBÜLLÜ *sif.* Çox sünbül olan, iri sünbüllü. *Qurban olsun canımız; Bu sünbüllü çöllərə; Bu mehriban ellərə*. S.Vurğun.

SÜNG *[s. fars.]* **süng eləmək** – bütünlükdə var-yoxunu əlindən çıxarmaq, yox etmək, dağıtmaq, yoxa çıxarmaq, müflis etmək. **Süng olmaq** – var-yoxu əlindən çıxmaq, yoxa çıxmaq, yox olmaq, müflis olmaq. **Süngə çəkmək** – bax **süng eləmək**. [Nəbi:] *Cəbi,*

sən öləsən, bu gecə ağan Mehdi bəyi tamam süngə çəkiblər. S.S.Axundov.

SÜNGƏR *is. zool.* 1. Dənizdə yaşayan ibtidai, çoxhüceyrəli, bitkiyəoxşar heyvan tipi. *..Bitki və heyvanların ibtidai formaları arasında kəskin sərhəd qoymaq lazım deyildir. Məsələn, süngər, polip, mərcan və s. bu kimi heyvanlar bitki kimi bir yerə yapışaraq yaşayır.* M.Qasımov.

2. Bu heyvanların, suyu asanlıqla canına çəkən və yuyunmaq üçün istifadə edilən bəzi növlərinin yumşaq, məsaməli gövdəsi. // Təbii süngərə oxşayan məsaməli, elastik rezin məmulat.

SÜNGƏRDAŞI *is.* Cilalama, tərəsləmə işlərində və s.-də istifadə edilən süngər kimi məsaməli, çox yüngül vulkanik süxur; dandaşı, pemza.

SÜNGÜ *is.* Tüfəng lüləsinin başına taxılan ucuş silah. *Süngü ilə vuruşma. Süngü davası. – Sən süngünlə, dırnağınla yer altına yol açırısan; Sən qaranlıq gecələrə gözlərindən nur saçırısan.* S.Vurğun. *Lakin bir azdan sonra düşmənin süngü zərbinə dözməyərək çəkildi.* Ə.Əbilhəsən.

SÜNGÜLƏMƏ “Süngüləmək”dən *f.is.*

SÜNGÜLƏMƏK *f.* Süngü ilə vurmaq, süngü batırmaq. *Dənizdə parlayan elektrik işıqları onu süngüləmək istəyən bir dəstə çar sol-datını xatırlatdı.* M.S.Ordubadi.

SÜNGÜLƏSMƏ 1. “Süngüləşmək”dən *f.is.*

2. Süngü davası.

SÜNGÜLƏSMƏK *qarş.* Bir-birini süngü ilə vurmaq, süngüləmək.

SÜNGÜLÜ *sif.* Süngüsü olan, süngü taxılmış. *Süngülü tüfəng.*

SÜNİ *sif.* [ər.] 1. Təbii deyil, insan əli ilə düzəldilmiş, əslində olduğu kimi düzəldilmiş. *Süni dişlər. Süni lif. Süni dəri. Süni işıq.*

2. Saxta, uydurma, qeyri-səmimi. *Süni gülüş. – [Oqtay:] Mən artıq süni bir həyata soxulmaram. C.Cabbarlı. [Cəlil Məmməd-quluzadə] heç vaxt süni süjetlər, uydurma hekayələr yaratmır. M.İbrahimov. Səfir süni təbəssümlə ayağa qalxdı və ona tərəf getdi. P.Makulu.*

SÜNİLƏŞDİRİLMƏ “Süniləşdirilmək”dən *f.is.*

SÜNİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Süni hala gətirilmək, qeyri-təbii hala salınmaq, saxtalaşdırılmaq, bayağılaşdırılmaq.

SÜNİLƏŞDİRMƏ “Süniləşdirmək”dən *f.is.*

SÜNİLƏŞDİRMƏK *f.* Süni etmək, qeyri-təbii hala salmaq, saxtalaşdırmaq, bayağılaşdırmaq.

SÜNİLİK *is.* Saxtalıq, qeyri-təbiiilik, qeyri-səmimilik. [Mirzə Cəmilin] *səsində, danışq tərzində heç bir sünilik duyulmurdu.* Ə.Vəliyev. *Səməd əmisinin qaqqılıtlı gülüşündəki qeyri-təbiiiliyi duyursa da, öz gülüşünün sünilliyini hiss etdi.* İ.Hüseynov.

SÜNNƏT *is.* [ər.] *din.* Müsəlmanlarda, yəhudilərdə: yetkinlik yaşına çatmamış oğlan uşaqlarının kişilik əzasının ucunu örtən dərinin kəsilməsindən ibarət əməliyyat. □ **Sünnət töyu** – köhnə məişətdə: uşağın sünnət edilməsi münasibətilə düzəldilən şənlik. [Mirzə Bağır Mirzə Həsəne:] *Qarğadələnin Mələkin oğlunun sünnət toyunda Nazı Ağakişinin Zurnaburun Abbasqulunu öldürməyi yadındadırmı? Çəmənzəminli.* [Qaçay Vey-sələ:] *Əvvəlcə sənin toyunu mən elayəcəyəm, sonra sünnət toyuna gedəcəksən.* Ə.Vəliyev.

SÜNNİ *is.* [ər.] İslam məzhəblərindən birinin adı. *Bu kəndin [Mərguzlunun] əhli sünni, Mollu kəndinin əhli isə şiədir. “Qaçaq Nəbi”. Şiəyəm, amma nə bu aşkaldən; Sünniyəm, amma nə bu əmsaldən; Süfiyəm, amma nə bu abdaldən; Həq sevən insanəm, a şirvanlılar! M.Ə.Sabir.*

SÜNNİLİK *is.* Sünni məzhəbinə mənsubluq. *Sünnilik ilə şiəliyi qaldıracaqlar; İslama yetib rəxnə, xələdar olacaqdır.* M.Ə.Sabir.

SÜPRƏK *is. bot.* Taxıllar fəsiləsindən birillik ot cinsi.

SÜPRÜM *is. bot.* Yetişdikdə kökündən ayrılaraq küləklə diyirlənib yox olan çöl və ya səhra bitkisi.

SÜPÜRGƏ *is.* Süpürmək üçün topa halında bağlanmış nazik çubuqlardan, ya budaqcıqlardan ibarət alət. *Narın süpürgə. Şax süpürgə. Çubuq süpürgə. – Səfər əlində süpürgə daxil olur. C.Cabbarlı. Dalandar əlindəki süpürgəni divara söykədi.* M.Hüseyn.

♦ **Süpürgə çəkmək** – yığb-yığışdırmaq, aparmaq, hər nə var götürüb aparmaq. *Oğru-lar evə süpürgə çəkdi-lər. – [Əminə Allah-*

quluya:] *O gördüyün zirzəmiyə elə bil süpürgə çəkilib. Ə.Əbülhəsən.*

SÜPÜRGƏÇİ *is.* 1. Vəzifəsi binanı, həyəti, küçəni və s.-ni süpürmək olan adam. *Süpürgəçi qadın otaqları təmizləyirdi. Mir Cəlal.*

2. Süpürgə bağlayıb satan adam. *Süpürgəçidən bir süpürgə aldım.*

SÜPÜRGƏÇİLİK *is.* Süpürgəçinin işi. [Firəngiz:] *Yeddinci sinfi bitirənə qədər süpürgəçilik elədim. B.Bayramov.*

SÜPÜRGƏÇÖPÜ *is. bot.* Dağlıq yerlərdə bitən, süpürgə bağlanan bitki.

SÜPÜRGƏLƏMƏ “Süpürgələmək”dən *f.is.*

SÜPÜRGƏLƏMƏK *f.* Süpürgə ilə təmizləmək, süpürgə ilə süpürmək. *Otaqları süpürgələmək.*

SÜPÜRGƏSAQQAL 1. *is.* İrisaqqallı, qorxunc görkəmli, mövhumı vücut (uşaqları qorxutmaq üçün işlənir). *Əsəd, xortdan deyil, süpürgəsaqqaldır, – deyər biri söylədi. B.Tahbli.*

2. *sif.* Sıxsaqqallı, irisaqqallı.

SÜPÜRLƏMƏ “Süpürləmək”dən *f.is.*

SÜPÜRLƏMƏK *f.* 1. Birdən üstünə atılıb əlləri ilə bərk-bərk yapışmaq, tutub yıxmaq. [Cənnətəli ağa:] *Ay.. hanı o günlər ki, on beş nökr ilə kəndin üstünə bulud kimi çöküb, bunu burda süpürləyir idim, onu orda. N.Vəzirov.*

2. Hamısını qapıb götürmək, qarışdırmaq. *Şeyləri süpürləmək. – Palina güzğunün qabağındakı ətir şüşələrini süpürləyib səbətə doldurdu. H.Seyidbəyli.*

SÜPÜRLƏŞMƏ “Süpürləşmək”dən *f.is.* *Qurbanın evində görünməyən bir süpürləşmə əmələ gəldi. S.Rəhimov.*

SÜPÜRLƏŞMƏK *f.* Bir-biri ilə qarışmaq, tutuşmaq, qarışmaq. *Pəhləvanlar süpürləşdilər. – Uşaqlar torpaqdan sümiyi götürəndə bir-birinə aman vermir, süpürləşib yerə yıxılırdılar. Çəmənzəminli. ..Qarıçı Qədim dayını geri itələdi. Onlar süpürləşdilər. S.Rəhimov.*

SÜPÜRMƏ “Süpürmək”dən *f.is.*

SÜPÜRMƏK *f.is.* Bir yerin zibilini, töküntüsünü və s.-ni süpürgə, ya şotka ilə təmizləmək. *Evi süpürmək. Həyəti süpürmək. – ..[Ağabala] məktəbi hər gün süpürər, bazara*

gədib mollaya piti alardı. Çəmənzəminli. [Səfər Səriyyəyə:] Xanım, dur, o biri otağa keç, buranı süpürüm. C.Cabbarlı.

◊ Süpürüb yemək – tərtəmiş yemək, boşqabda heç bir şey qoymayıb hamısını yemək. *Razaqla Burun Fərəc plovu süpürüb yedilər. S.Rəhimov.*

SÜPÜRTMƏ “Süpürtmək”dən *f.is.*

SÜPÜRTMƏK *icb.* Süpürgə ilə zir-zibili təmizlətmək. *Həyəti süpürtmək. – [Pristav Zeynal bəyə:] Barı dəftərxanaya gələn küçəni süpürt ki, qubernator görüb acığı tutmasın. Çəmənzəminli.*

SÜPÜRÜLMƏ “Süpürülmək”dən *f.is.*

SÜPÜRÜLMƏK *məch.* Süpürgə ilə təmizlənmək. *Həyat tərtəmiş süpürülüb. – Yardım olmaq üçün otağın süpürülüb təmizlənməsini [Sarıköynəyə] tapşırırsan, zəhmət haqqı verərdim. S.Hüseyn.*

SÜPÜRÜNTÜ *is.* Süpürülən yerdən çıxan zir-zibil, tör-töküntü. *Süpürüntünü aparıb atmaq.*

SÜPÜRÜŞMƏ “Süpürüşmək”dən *f.is.*

SÜPÜRÜŞMƏK *bax süpürləşmək.* *Şəhlidə bir neçə qız-gəlin .. yasavulun otaqçasında pörtüncəyə qədər bir-birilə süpürüşərdilər. S.Rəhimov. Cavanlar oynayıb, süpürüşürdülər; Zərafət eyləyib, gülüşürdülər. H.K.Sanlı.*

SÜRAHİ *is.* [ər.] 1. Su və ya şərab tökmək üçün uzunboğaz şüşə qab. [İbrahim:] *Bilmək istəyirəm, bu sürəhildə nə var?* N.Vəzirov. [Qaragün] *tez-tez yerində o tərəf-bu tərəfə çevrilir, ufuldayır, sürəhidəki tünd-al şərabadan piyalə-piyalə içir, yenə rahat ola bilmirdi. M.Rzaquluzadə. // məc.* Şairənə təşbehlərdə gözəlin boyuna, gərdəninə işarə, yaxud incəlik, zəriflik, ağılıq mənasında. *Boyun sürəhidir, bədənini bülür; Gərdənini çəkilmis minadan, Pəri. M.P.Vaqif. Bilmədim qədrini günəş camalın; Sürəhi gərdənini, çöhrəyi-alın. Q.Zakir. Həsənin kobud və nahamar əlləri Sitarənin sürəhi əllərinə toxunanda sanki Mənsurun ürəyinə ildırım toxundu. C.Cabbarlı.*

2. Məhəccər. *Vaqif başını artırmanın sürəhisindən aşağı sallayıb: – Ay camaat, xan bugünkü dustaqlarının təqsirini .. bağışlayır. Çəmənzəminli. Telli içəri keçir, Fəridə sürəhiyə yaxınlaşır. Ə.Məmmədخانli.*

SÜRBƏ *is.* Sürü, dəstə, qatar. *Qaz sürbəsi.* – Şahin, şonqar sürbənizi dağıdın; Boyanarsız qızıl qana, durnalar! M.V.Vidadi. *Uçurdu havada durna sürbəsi; Gəlirdi qulağa qur-qur nəğməsi.* H.K.Sanılı.

SÜRDÜRMƏ “Sürdürmək”dən *f.is.*

SÜRDÜRMƏK¹ *icb.* Bir səmtə, bir tərəfə yönəltirmək, istiqamət vermək. [Nuriyyə:] *Maşını Ələsgər dayığıla sürdürdüm.* İ.Əfəndiyev. ..[Mirzə:] *Fayton çağırıdım. Bir-baş kəndə sürdürdüm.* Mir Cəlal. *Kamil ən uca qayaya çıxmaq üçün qayığı o səmtə sürdürdü.* M.Süleymanov.

SÜRDÜRMƏK² *icb.* Şumlatmaq. *Rüstəm kişinin fikri bu idi ki, maşın-traktor stansiyası ilə danışsın, cücərməyən sahələri pambıq şumunun içinə qatsın, traktorla sürdürüb əkdirsın.* M.İbrahimov.

SÜRƏK¹ *is.* Bir şeyin sürdüyü, davam etdiyi müddət; davam.

SÜRƏK² *is.* 1. Heyvan sürüsü, böyük sürü. *Öküz alırsan sürəkdən al, qoyun alırsan maldardan.* (Ata. sözü).

2. Bir və ya bir neçə heyvanın ovçular tərəfindən dövrəyə alınması, yaxud yuvasından çıxarılması işi. *Sürəkdən qurtarmış körpə maraltək; Saçları dağınıq, əlində ətək; Yellənə-yellənə gəlir, qaçaraq.* H.K.Sanılı.

SÜRƏKÇİ *is.* ovç. Kollektiv heyvan ovunda ovu ovçulara tərəf qovən adam.

SÜRƏKLİ *Çox sürən, davamlı, uzun. Sürəkli xəstəlik.* – *Sürəkli alqışlarla Sona xala kürsüdən endi.* S.S.Axundov. [Yağış] *bir saat sürəkli yağarsa, ələmi tufana verir.* A.Şaiq. *Dəstənin sürəkli atəşi hamıya ürək verdi.* M.Hüseyn.

SÜRƏKLİLİK *is.* Sürəkli olma, uzun sürmə, davamlılıq.

SÜRƏKSİZ *sif.* Çox sürməyən, çox davam etməyən, çox çəkməyən, davamsız, çox qısa.

SÜRƏKSİZLİK *is.* Sürəksiz olma, çox sürməmə, çox davam etməmə, qısalıq.

SÜRƏT *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir hərəkətin itilik, tezlik dərəcəsi; çapıqlıq. *Qaçışın sürəti. Səsin sürəti. Uçuşun sürəti.* – *Ay saf göydə öz gediş sürətini artırmamış, ağ pambıq kimi seyrək buludlar onu gəlin aparan kimi əhatə etmişdilər.* H.Nəzərli. *Maşın get-gedə sürətini artıraraq yağ kimi sürüşürdü.* S.Rəhman.

□ **Sürət qatırı** – böyük sürətlə işləyən, çox iti gedən qatar. // Hər hansı prosesin, işin gedişindəki tezlik dərəcəsi. *Əqrəbin sürəti. Hesablamanın sürəti. Atışın sürəti.*

2. *fiz.* Cismın keçdiyi yolun müvafiq saata olan nisbəti. *Sürət vahidi. Sürətin hesablanması.*

SÜRƏTÇİ *is.* 1. Çox sürətli iş üsulları müxtəssisi, çox sürətli üsullarla işləyən fəhlə. *Sürətçilər briqadası.*

2. Sürətli qaçış ustası olan idmançı.

SÜRƏTLƏ *zərf* Tez, cəld, iti. *Sürətlə uzaqlaşmaq. Sürətlə addımlamaq.* – *Xudat stansiyasından Qusara gələn avtobus sürətlə boşaldı. Çəmənzəminli. Çayın dilə gəlmiş suyu sürətlə ətrafa yayılır, o taydakı çəltik və pambıq əkinlərini yalayıb udurdu.* Ə.Vəliyev.

SÜRƏTLƏNDİRİCİ *is. tex.* Bir prosesi sürətləndirən cihaz, qurğu, maddə və s. // Sif. mənasında. *Sürətləndirici cihaz.*

SÜRƏTLƏNDİRMƏ “Sürətləndirmək”dən *f.is.*

SÜRƏTLƏNDİRMƏK *f.* 1. Sürətini artırmaq, tezləşdirmək. *Addımlarını sürətləndirmək. İş sürətləndirmək.* – *Bəbirbala maşını sürətləndirdi.* S.Rəhimov.

2. Tezləşdirmək, zamanca yaxınlaşdırmaq. *Səfəri sürətləndirmək. Müalicəni sürətləndirmək.*

SÜRƏTLƏNMƏ “Sürətlənmək”dən *f.is.*

SÜRƏTLƏNMƏK *f.* 1. Daha da sürətli olmaq, sürəti artırmaq, tezləşmək. *Hərəkət sürətləndi. Sel get-gedə sürətləndi.*

2. Tezləşmək, qabağa düşmək, tez əmələ gəlmək, tez baş vermək. *Hadisələr sürətləndi.*

SÜRƏTLİ *sif.* Çox iti, çox yeyin, çox çapıq (hərəkət haqqında). *Sürətli cərəyan. Sürətli qaçış.* – *Sürətli dalgalarla siz bizə yaxlaşıncə; İçimizə həyatın cılvələri saçılır.* M.Müşfiq. *Tahirzadə sürətli addımlarla qabağa keçəndə hamı susdu.* Mir Cəlal.

SÜRƏTÖLCƏN *is.* Avtomobilin, motosiklin hərəkətinin sürətini, habelə onların keçdiyi məsafəni göstərən cihaz; spidometr. *İndi sürətölçənin əqrəbi axıra dirənsə də, Çiçək Ümidi danlayırdı.* B.Bayramov.

SÜRƏYYA *is.* [ər.] Yeddiqardaş ulduzlar, ülkər, pərvin.

SÜFRƏ *is.* [ər.] *zool.* Canlı orqanizmin (həşəratın, cücülərin və s.-nin) ilk inkişaf mərhələlərindən biri, pupun ilk inkişaf dövrü.

SÜRGƏC *is.* Kırşələrin ağac (ya metal) parçasından ibarət olan, qar üzərində sürüşən alt hissələrindən hər biri.

SÜRGÜ *is.* Qapını, pəncərəni daldan bağlamaq üçün ağac və ya dəmir parçası; kilid, qol. *Qapının sürgüsünü vurmaq.* // Cəftə, rəzə.

SÜRGÜQOLU *is.* 1. *tex.* Maşında, mexanizmdə pistonu (porşeni) mühərrikin valı ilə birləşdirən və işləyəndə hərəkəti ötürən detal, hissə. *Pistonun aşağıya hərəkəti sürgüqolu vasitəsilə dirsəkli vala keçərək onu fırlanmağa məcbur edir.* “Traktorçuya kömək”.

2. *xüs.* Bəzi odlu silahlarda atəş açmaq üçün müxtəlif şəkildə qurulmuş mexanizm. ..[Kəyan] *pulemyotun dalına atılıb, sürgüqolunu iki dəfə dala verdi.* Ə.Əbülhəsən.

SÜRGÜN *is.* 1. Məhkəmənin hökmü ilə cəza olaraq bir şəxsi məcburi surətdə başqa (adətən uzaq) bir yerə köçürmə, cəza çəkmək üçün yaşadığı yerdən başqa bir yerə göndərmə. *Sürgün cəzası. Ömürlük sürgün. Sürgünə göndərmək.* – *Axırda* [Seyranı] *da, fəhlə yoldaşlarının bir neçəsini də Sibirə sürgün elədilər.* M.Hüseyn. *..Kütləvi həbslər zamanı Kərimxan Azadını də tutmuş və iki ay zindanda saxladıqdan sonra cənuba sürgün eləmişdilər.* M.İbrahimov. // Sürgündə olan adam.

2. Sürgün yeri. *Sürgündə qalmaq.* – *Dolmuş ağızadək bütün qalalar; Zəncirlər səslənir uzaq sürgündə.* S.Vurğun. *..Azadlıq üçün minlər və on minlərlə inqilabçılar sürgünlərdə, həbsxanalarda canlarını çürüdüblər.* Ə.Sadiq.

SÜRMƏ¹ *is.* 1. Qadınların qaşlarına, gözlərinə çəkdiqləri qara boya, toz. *Sürmə çox olanda gözə də çəkərlər, qaşa da.* (Məsəl). *Sürmə çəksin gözlərinə, qaşına; Gündə yüz yol mən dolanım başına.* Q.Zakir. [Hafizə xanım Sayada:] *O nə sürmədir gözünə çəkib-sən? İtil burdan.* Ə.Haqverdiyev.

2. Kimyəvi element, gümüşü kövrək metal. *Ayrı-ayrı kimyəvi elementlərdən isə alüminium, vanadium, sürmə, volfram, nikel, kobalt, qurğuşun və radioaktiv metalların yeni*

yataqlarının axtarışı xüsusi əhəmiyyət kəş edir. M.Qaşqay.

3. Sünbüldə dənərin qaralıb toz halına gəlməsindən ibarət taxıl xəstəliyi.

SÜRMƏ² *is.* b ax **siyirmə**². *Stolun sürməsinə açmaq.*

SÜRMƏ³ b ax **siyirmə**³. [Gilə] *içəri girib qapını örtüdü və sürməsinə vurdu.* Ə.Vəliyev. [Hacıgil] *..qapını əl ilə bağlayıb, açılmasın deyər uzun ağac sürməni də keçirmişdilər dalına.* İ.Əfəndiyev.

SÜRMƏK¹ *f.* 1. Qabağına qatıb irəli hərəkət etdirmək, aparmaq, istiqamətləndirmək. *Qoyunları sürmək. Naxırı çölə sürmək.* – *Divar dibində, kölgədə xoruz, toyuqlar uyqular; Naxırçılar qaramalı sürüb sərin suya salar.* A.Səhhət. // Arabaya və s.-yə qoşulmuş heyvanı yeriməyə təhrik etmək, məcbur etmək, haylamaq. *Əsəd “he-he” deyər-deyər öküzləri sürməkdə idi.* C.Məmmədquluzadə. *Novruz istəyirdi atları sürsün.* N.Nərimanov. *Qatırı sürən (f.sif.) kişi dəstəni saxladı.* S.Vəliyev.

2. Hərəkət edən şeyi (avtoməşini, təyyarəni, gəmini və s.-ni) idarə etmək. *Kombayn sürmək. Velosiped sürmək. Tramvay sürmək.* – *Sofər maşını geriə döndərdi və hamar yolla sürərək vağzala istiqamət aldı.* M.Hüseyn. [Xala Yunisə:] *Deyirlər, Yaqud ayrılıp sürür, göydə uçur.* Ə.Məmmədخانlı.

3. Qovmaq, sürgün etmək, cəza olaraq uzaqlara göndərmək. [Paşa bəy xana:] *A kişi, indi danışanda bizi sürməyəcəklər ki, sözdür...* Çəmənzəminli.

4. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ömür sürmək, həyat sürmək, dövrən sürmək, cəfa sürmək və s.

SÜRMƏK² *f.* 1. Davam etmək, çəkmək. *Külək üç gün sürdü. İclas iki saat sürdü. Xəstəliyi uzun sürdü.*

2. Vaxt keçmək, zaman keçmək. *Heç bir saat sürmədi ki, özü gəldi.*

SÜRMƏK³ *f.* Şumlamaq. *Tarlanı sürmək.*

SÜRMƏLƏNMƏ “Sürmələnmək” dən *f. is.*

SÜRMƏLƏNMƏK *qayıd.* Qaşlarına, gözlərinə, kirpiklərinə sürmə çəkmək. *Bir qıya çəkəndə aldı canımı; Gözləri qüdrətdən sürmələnidir.* Aşıq Ələsgər. *Şəhla xanım sürmələnməmiş (f.sif.) qaşlarını dartdı.* S.Rəhimov.

SÜRMƏLİ *sif.* Sürmə çəkilməmiş. *Qaş-gözü sürməli qadın.* – [Gəlin] *sürməli gözlərini yerə dikib, utandığından kimsəyə baxa bilmirdi.* Çəmənzməninli. [Nabat] *ucaboylu, tənəmənd, gözləri yaranışından sürməli bir qadın idi.* İ.Əfəndiyev.

SÜRMƏYİ *is.* Qara ilə göy arasında tünd rəng. // *sif.* Bu rəngdə olan. *Sürməyi parça. Sürməyi rəng. Sürməyi paltar.* – [Nərimanın] *ayaqlarında uzunboğaz çəkmə, əynində sürməyi yun parçadan köynək-salvar var idi.* İ.Əfəndiyev. [Mehribanın] *sürməyiyə çalan qara gözlərində həmişə kədər oxunurdu.* H.Seyidbəyli.

SÜRPRİZ *is.* [fr.] Gözlənilməyən hədiyyə, yaxşılıq, xoş xəbər.

SÜR-SÜMÜK *top.* İri və xırda sümüklər. *Adama elə gəlirdi ki, [Karlin] tərpanən kimi bütün sür-sümüyi bəndlərindən aralanıb töküləcəkdir.* Ə.Əbülhəsən. // Ümumiyyətlə, sümüklər, sümük qırıntıları. *Bu ət deyil, sür-sümükdür.* – *Bu işıldayanlar yaz balıq ovu zamanından burada tökülüb qalmış fosforlaşmış balıq çürüntüsü və sür-sümükləri idi.* M.Rzaquluzadə.

SÜRTGƏC *is.* 1. Tərəvəzi və s.-ni xırdalamaq, meyvənin suyunu çıxarmaq üçün iti dişçikləri və dişəkləri olan metal və s.-dən alət, lövhəcik. *Kələmi sürtgəcdən keçirmək. Çuğunduru sürtgəcdən keçirmək.*

2. Suvağın üzünü düzəltmək və hamarlamaq üçün dəstəkli kürəkci – maləş aləti. *Divarı sürtgəclə hamarlamaq.*

SÜRTKÜ *is.* Sürtməyə məxsus maddə. □ **Sürtkü yağları** – bir şeyi yağlamaq, sürtmək üçün neftdən emal edilən yağların ümumi adı. *Yanacaq və sürtkü yağları ehtiyatı.* – [Mazutdan] *vazelin, parafin və sürtkü yağları alırlar.* “Üzvi kimya”.

SÜRTMƏ “Sürtmək” dən *f.is.*

SÜRTMƏK *f.* 1. Əlini bədənə müəyyən yerinə basa-basa o tərəf-bu tərəfə gəzdirmək, ovxalamaq. *Qolunu sürtmək. Üzünü sürtmək. Kürəyini sürtmək.* – [Fatma:] *Hərdən əlini başına sürüb, al qana bulaşmış bir halda ay işığına tutur, şikayətlənirdi...* Çəmənzməninli. [Yusif:] *Qara kəlin boyuna keçə piyi sürməklə onun yerini, gücünü artırmaq olmaz, onun ayağı ilə maşına çatmaq olmaz.* B.Bayramov.

2. Sürterek xırdalamaq, doğramaq, şirəsinə çıxartmaq. *Çuğunduru sürtgəcə sürtmək.*

3. Hərəkət zamanı ağrı vermək, dərinə incitmək, əziyyət vermək, zədələmək. *Çəkmə ayağını sürtür.*

4. Çəkmək, toxunduraraq gəzdirmək, dəydirmək. [At] *Kərbəlayı Qasımın dalınca gedə-gedə hərdən alını sürtürdü Kərbəlayı Qasımın kürəyinə.* C.Məmmədquluzadə. *Sürtdü kamançaya ayı əllərini; Az qaldı ki, lap qopara tellərini.* A.Səhhət.

5. Qum, pasta və s. ilə sürtüb təmizləmək. *Qabları sürtmək. Vannanı sürtmək.* – *Qız əlində samovarın qara qapağını sürtə-sürtə saçı, başı nizamsız özünü bayıra atır.* H.Sarabski.

6. *məc. məh.* Süründürmək. *Mədət başını bulayaraq oturmuş, Sübhanverdidəyə olan borcunu necə olur olsun bu ayın içində vermək qərarına gəlmişdi. Əfuz bacı isə bu pulu sürtməyi qət etmişdi.* S.Rəhimov.

SÜRTÜK¹ *sif.* 1. Sürülmüş halda olan, çox sürülməkdən yazısı, naxışı silinib getmiş, pozulmuş. *Sürtüklə sikkə.*

2. *məc.* Sırtıq, üzülü, həyasız, utanmaz. *Sürtüklə adam.*

SÜRTÜK² [fr. surtout – enli üst paltar] *Beli dar, uzunətəkli, ikibortlu kişi üst geyimi. Həsənqulu bəy sürtükünü geyir. Ü.Hacıbəyov. [Xortdan:] Bir nəfər arıq, əynində bozarmış sürtük .. bir hampa kəndli ilə mübahisə eləyirdi.* Ə.Haqverdiyev.

SÜRTÜKLÜK *is.* 1. Sürülmüş şeyin halı.

2. *məc.* Sırtıqlıq, üzülük, həyasızlıq, utanmazlıq.

SÜRTÜLMƏ “Sürülmək” dən *f.is.*

SÜRTÜLMƏK 1. “Sürülmək” dən *məc.* *Aynabəndin döşəməsi ayaqlar altında o qədər sürülmüşdü ki, taxtaların talaşası çıxmışdı. Mir Cəlal. Musa kişi daha tərəddüd etmədən əlini cibinə salıb, üzü sürülmüş (s.sif.), dördqat dəftərçəsini çıxartdı.* B.Bayramov.

2. Çəkilmək, yaxılmaq. *Dezinfeksiya üçün yaraya yod sürülür.* – *Get-gedə Müqüm bəy Cavanşirin zabiti birə yüz artır, o, sürülüb yağlanan bir qılınc kimi bərq verirdi.* S.Rəhimov.

SÜRTÜNMƏ “Sürünmək” dən *f.is.*

SÜRTÜNMƏK *qayıd.* Özünü bir şeyə sürtmək, toxundurmaq. *Divara sürünmək. Ağaca sürünmək.* – *Naxırdan ayrılaraq həyatə dön-*

müş sarı inək ağır-ağır yeriyib Səkinənin yanına gəldi, yorgun-yorgun ona sürtündü. M.İbrahimov. *Mal-qara sürtünüb bəzi ağac-ların tənəyini salmışdı.* B.Bayramov.

SÜRTÜŞKƏN *sif.* Sürtüşməyi (adama sataşmağı) sevən, adama sataşmağı adət etmiş, adama sataşan.

SÜRTÜŞKƏNLİK *is.* Adama sürtüşmək, sataşmaq xasiyyəti.

SÜRTÜŞMƏ “Sürtüşmək” dən *f.is.*

SÜRTÜŞMƏK *f.* 1. *qarş.* Bir-birinə sürtünmək, toxunmaq. // Toxunmaq, dəymək, sürtünmək. [Münəvvər xanım:] *Vallah, mərəzin şiddətindən libaslarım bədənimə sürtüşəndə bədənim bütün sızıldayı.* M.S.Ordubadi. [Dadaş Balaxanıma dedi:] *Keçinin əcəli gələndə çobanın çomağına sürtüşər.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Sataşmaq, toxunmaq. [Telli:] *Min yol sənə demişəm, mənə sürtüşmə, xeyir aparmazsan.* N.Vəzirov.

SÜRÜ *is.* Bir yerdə otlayan, adətən bir cür heyvan dəstəsi. *Qoyun sürüsü. İnək sürüsü. Quzu sürüsü.* – *Sürülər, itlər, çobanlar ormana, sərin kölgəliklər altına çəkilməmişdi.* A.Şaiq. *Ferma işçiləri sürünü qarşılıdı.* M.İbrahimov. // Bir yerdə saxlanan bir cür quş, balıq və digər heyvan qrupu. *Bir neçə həftə az qala ayaq altında üzən ördək sürüsü, indi Qara daşlardan otuz-otuz beş addım uzaqda idi.* M.Hüseyn. // *məc.* Qarmaqarışıq, nizamsız böyük insan dəstəsi.

♦ **Bir sürü** – çoxluq bildirir. [Mirzə:] *Bizim bir balaca hesabımız var, ondan ötrü gəlmişəm, vəssalam, nə lazım qardaş, kasıb adamam, bir sürü külfət sahibiyəm, zarafat deyil.* N.Vəzirov. [Ağa:] *Kəndin bir sürü itləri tökülüb üstümə, başladılar mənə dartışdırmağa.* Ə.Haqverdiyev.

sürü-sürü *sif.* Sürülərlə, böyük-böyük dəstələrlə; çoxlu, saysız-hesabsız. *Sürü-sürü qoyun-quzu.* – *O qarlı dağları duman bürüdü; Çar tərəfdə qoşun sürü-sürüdü.* “Qaçaq Nəbi”. *Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladı; Alar ələ papağını, oxur şikəstə, fit çalır.* A.Səhhət.

SÜRÜCÜ *is.* Maşını, traktoru və s.-ni idarə edən, sürən adam (şofer, traktorçu və s.). *Üç yolun ayrıcında dayanmış traktorun; Sürücüsü yol verir gedən-gələn maşına.* Ə.Cəmil.

SÜRÜCÜLÜK *is.* Sürücü işi, nəqliyyat vəsiqəsi və s.-ni sürmə işi. *Sürücülük vəsiqəsi almaq. Sürücülük təlimi keçmək. Sürücülük öyrənmək.*

SÜRÜKLƏMƏ “Sürükləmək” dən *f.is.*

SÜRÜKLƏMƏK *f.* 1. Bir şeyi yerdən qaldırmadan sürüyə-sürüyə aparmaq, çəkə-çəkə (darta-darta) aparmaq; sürümək. [Kimon] *İncini dar ağacına sarı sürükləyir.* A.Şaiq. [Səməd:] *Qolçomaqlar bizim kolxozu görmək istəməyirlərdi... Axırda onların hamısını sürükləyib kənddən çıxartdıq.* T.Ş.Simurq. *Ayaqlarındakı nələyinləri sürükləyən bu qadınlar qaz kimi yayxana-yayxana elə ağır-ağır yeriyirdilər ki, canın sıxılırdı.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. *məc.* Çəkib aparmaq, sövq etmək, cəzb etmək, cəlb etmək; aparıb çıxarmaq. *..Digər tərəfdən cazibəli bir qüvvə [Fatmanı] qapıya doğru sürükləyirdi. Çəmənzəminli. İnsan pisliklərə sürükləyən bələlərin birisi və ən qorxulusu da şübhədir.* S.Vurğun. *..Həyatın təbii axını [Səriyyəni] bir kor kimi istədiyi səmtə sürükləyirdi.* M.İbrahimov.

SÜRÜKLƏNMƏ “Sürüklənmək” dən *f.is.*

SÜRÜKLƏNMƏK *bax sürünmək* 1-ci mənada.

SÜRÜLMƏ¹ “Sürülmək¹” dən *f.is.*

SÜRÜLMƏ² “Sürülmək²” dən *f.is.*

SÜRÜLMƏK¹ *məc.* 1. Qovulmaq, aparılmaq. *Naxir fermaya sürüldü.*

2. Sürgün edilmək. [Hacı Nuru şair Səfər bəyə:] *Axırda nadinc adam qələminə getdin. Üç il divana düşdün, üç il sürgünə sürüldün, gözəl ömrün keçdi.* M.F.Axundzadə. [Kət-xuda:] *Bir-iki adam görək bu kənddən sürülə, özü də sizin məhəllədən.* N.Nərimanov.

SÜRÜLMƏK² *f.* 1. Şumlanmaq. *Sürüləcək yerin hələ ondan biri şumlanmamışdı.* M.İbrahimov. *Hatəm dayı .. sürülmüş (f.sif.) zəmi-lərə .. baxırdı.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Sövq edilmək, cəlb edilmək. *Lakin bunu bilməlisiniz ki, sizə güllə atan sol-datlar da sizin müharibəyə məcburiyyətlə sürülür.* M.S.Ordubadi.

SÜRÜMƏ “Sürümək” dən *f.is.*

SÜRÜMƏK *f.* Zorla çəkib aparmaq və ya gətirmək; dartmaq, çəkmək, darta-darta, çəkə-çəkə, sürüyə-sürüyə aparmaq (gətirmək). *Uşağı əlindən tutub sürümək.* – [Usta:] *Qor-*

xumdan səsimi çəkdim içəri. İpi bağladılar, söyə-söyə sürüyüb apardılar. Çəmənəminli. Tövlənin qapısı açıldı və cahıllar kəhildəyə-kəhildəyə atları tövləyə çəkib, kişmiş taylarını sürüyüb saldılar tövlənin bucağına. C.Məmmədquluzadə. [Durna:] ..Çay başından gəlirkən saçlarımı əllərinə doladı. Kəndin içindən sürüdü. C.Cabbarlı.

SÜRÜNDÜRMƏ 1. "Süründürmək"dən *f.is.*

2. Süründürməçilik.

SÜRÜNDÜRMƏÇİ *is.* Bir işi, ya bir adamı qəsdən süründürən, get-gələ salan, özünə tapşırılan bir işi qəsdən uzadan, ləngidən adam. [Yusif:] *Yoldaş Əlizadə, nə qədər elə süründürməçilər tapılsa, yeri düşdükcə, başımız ağrıyacaqdır.* B.Bayramov.

SÜRÜNDÜRMƏÇİLİK *is.* Bir işi, məsələn qəsdən uzatma, həllini gecikdirmə, ləngitmə, get-gələ salma; lüzumsuz rəsmiyyətçilik. *Süründürməçiliklə mübarizə.*

SÜRÜNDÜRMƏK *f.* Bir işi qəsdən ləngitmək, uzatmaq, yubatmaq, gecikdirmək; başda dolandırmaq, get-gələ salmaq. *İşi süründürmək.* – [Nazlı Nataşaya:] *Eh, siz şəhər qızları çox ərköyünsünüz. Əzilirsiniz, süründürsünüz, adamın canın üzürsünüz.* Ə.Məmməd-xanlı. [Yusif müəvinə:] *Yekə kişisən, ver planı, sənə deyirəm. Bu qədər süründürdün bəsdir.* B.Bayramov.

SÜRÜNƏNLƏR *cəm zool.* İlan, kərtənkələ, tısbağa, timsah və s. heyvanların daxil olduğu onurğalı heyvanlar sinfinin ümumi adı.

SÜRÜNGƏL *is.* Dağlarda sürüşkən, dar yerlər.

SÜRÜNMƏ "Sürünmək"dən *f.is.*

SÜRÜNMƏK *f.* 1. Üzüstə bütün bədən ilə bir səth üzərində hərəkət etmək (sürünən heyvanlar haqqında). *Yolun kənarında ilan sürünür.* – ..*Bir əllərimi al-qırmızı boyayan qana, bir də otlar üstündə inildəyə-inildəyə sürünən* (f.sif.) *o kiçik heyvana baxdım.* A.Şaiq. // Qalxmadan, əlin, ayağın köməyi ilə qabağa doğru hərəkət etmək. *Bunu deyib, qadın gözlərindən yaş tökərək oğlanın ayağına sürünmək istədi.* Ə.Haqverdiyev. *Əsrəf yavaşcadan sürünüb kola yaxınlaşdı.* S.Rəhman.

2. *məc.* Zəhmət və məşəqqət içində yaşamaq, səfalət içində yaşamaq, acımacaqlı həyat keçirmək. [Mirzə Rza:] *Yazıq balalarım, ..*

Çil yavruları kimi hərə bir yana düşmüş, səfilanə sürünürlər. C.Cabbarlı.

3. *məc.* Yavaş-yavaş hərəkət etmək. *Dərələrdən ağır duman sürünür; Göy yamaclar ağ örpəyə bürünür.* R.Rza. *Qıvrılıb atəkdə bulud sürünür.* B.Vahabzadə.

SÜRÜŞDÜRMƏ "Sürüşdürmək"dən *f.is.*

SÜRÜŞDÜRMƏK *f.* Hamar bir səth üzrə hərəkət etdirmək, qaldırmadan irəli itələmək. *Lakin vəzifəlilər qədəhləri qabaqlarından ortaya süründürdülər.* B.Bayramov.

SÜRÜŞƏK, SÜRÜŞKƏN *sif.* Tamamilə hamar, üstündə hərəkətə mane olacaq heç bir ilişik olmayan, üzərində heç bir şeyi saxlamayan. *Sürüşkən yol. Sürüşkən buz. Sürüşkən qaya.* – *Uşaq nə qədər çapaladısa, sürüşkən xəndəkdən çıxıb bilmədi.* M.İbrahimov. *Ancaq sürüşkən otların üstü və sıx qamışların arası ilə yeyin getmək o qədər də asan bir iş deyildi.* M.Rzaquluzadə. *Sürüşkən daşın arasında bəzən balığın ancaq quyruğunun ucu ələ dəyərdi.* İ.Hüseynov.

SÜRÜŞKƏNLİK *is.* Sürüşkən şeyin halı. *..Təhlükəli cığırların yağışdan sonra daha təhlükəli olmuş sürüşkənliyi, atların daha ehtiyatlı addımları və yenidən başlayan çis-kinin üz-gözümü sancan soyuq iynələri mənə bu xəyal dünyasından ayırdı.* R.Rza.

SÜRÜŞMƏ "Sürüşmək"dən *f.is.*

SÜRÜŞMƏK *f.* 1. Hamar, sürüşkən səth üzərində hərəkət etmək. *Kirşə buzun üstündən sürüşüb keçdi.*

2. Asanlıqla hamar səth üstü ilə hərəkət etmək, irəliləmək. [Qasım:] *Dənizin üzü dələmə kimi idi. Gəmi suyu yara-yara sürüşürdü.* T.Ş.Simurq.

3. Sürüşüb düşmək, yerindən qaçmaq. *Papaq başından sürüşüb düşdü.* – [Sona anım:] *Xalcanı götürüb gəlirdim, başmağımın tayı ayağımdan sürüşüb çıxdı.* M.F.Axundzadə. *Ayaq altında dayanmayan narın isti qum sürüşüb aşağı getdikcə uşaqlar baxmır, tövsüyə-tövsüyə, ağır-ağır dikləndirilər.* Mir Cəlal. *Qızın qara çadrası başından sürüşüb boyuna düşdü...* Ə.Məmməd-xanlı.

4. Sürüşə-sürüşə düşmək.

5. Çəkilmək. *İzzət Əhmədin yanına sürüşüb əlini qoydu oğlunun çiyninə və başını aydı onun başının üstə.* C.Məmmədquluzadə. *Pası*

bir qədər kənara sürüşərək əllərini dizinə vurub: – Bir qulaq kağıza yüz manat, – dedi. S.Rəhimov. [Surxay:] Mehralı dayı, bir az o yana sürüş, qonağımız əyləşsin. S.Rəhman.

6. *məc. Gözə görünmədən, heç kəsə hiss etdirmədən getmək, yox olmaq, çəkilmək; əkilmək. [Molla] başmağını astanada qoyub, atəyini ovcuna yıgdı, oğru pişik kimi sürüşdü. Mir Cəlal. Leytenant tezəcə sürüşüb çıxdı. S.Vəliyev.*

SÜRVƏ *is. bot.* Dodaqçiçəklilər fəsiləsinə çoxillik və birillik ot və kolcuqlar.

SÜS *is.* Bəzək, zinət, bərbəzək. [Qızların] boyunlarında, başlarında və barmaqlarında qızıl zinət və süs olmazdı. H.Sarabski. *Bela gürşad yağmurlar üçün babalar deyiblər ki, “yağış yağar, varlığın süsünü aparar, yoxsulun hisini – ağ ilə qara aşkar olar”.* M.Rzaquluzadə. *Biri deyir: həyatın hüsnü, süsüdü sənət; Biri deyir: ürəyin döyüntüsüdür sənət.* B.Vahabzadə. **Süs vermək** – bəzək vermək, süsləmək. *Pəncərənin xırda, rəngbə-rəng şüşələrindən içəri düşən şüalar yerdə döşənmiş xalılardan boyalarına ayrıca bir süs vermişdi. Çəmənəminli.*

SÜSƏN *is. bot.* İri bənövşəyi, göy və ya sarımtıl gülləri olan bitki və bu bitkinin gülü. *Süsəndən, sünbüldən, lalə, nərgizdən; Siyah tellərinə düz, qadan alım! Aşıq Ələsgər. Gəl qələm götürüb, qoşa saz tutaq; Süsənlər, sünbüllər, güllər bizdədir. S.Vurğun.*

SÜSLƏMƏ “Süsləmək”dən *f.is.*

SÜSLƏMƏK *f.* Bəzəmək, zinətləndirmək, bəzək, yaraşıq vermək. *Şairləri qanadında bəsləyən; İnsanların həyatını süsləyən; İncə ruhlu mələklərə and olsun. M.Müşfiq.*

SÜSLÜ *sif.* Bəzəkli, zinətli. *Xacə Nizamin işarəti və Hacibin toxunması ilə ortadakı pərdə qalxar, son dərəcə parlaq və süslü bir aləm görünər. H.Cavid. [Sönməz:] Solmaz atəşgahın süslü bir gəlinidir. C.Cabbarlı.*

SÜST *sif. [fars.]* 1. Hərəkət etməyə iqtidarı olmayan, halsız, təpətsiz. *Süst düşüb (z.) qalmaq. – [Aslan bəy doktora:] Bədənim elə süstdür ki, bu əl, bu ayaq, bu baş, bu gövdə sanki mənim deyildir. A.Şaiq. [Rizvan] vaqonun pilləkənindən süst halda üzü aşağı düşdü. S.Rəhimov. Hamısı süst və şüursuz düşüb ağırlaşmışdı. Mir Cəlal.*

2. *məc. Hissiz, duyğusuz, key. Bu sözlərin hamısını rədd edən Cəfərə Nelli süst bir sima ilə baxdı. Çəmənəminli. [Dərviş:] Ruqiyvənin belə süst halı binəva qarını qorxudurdu. A.Divanbəyoglu. **Süst olmaq** – keyləşmək, kütləşmək. ..Əşyasına baxanda ləzzət alan gəlin indi çox laqeyd və süst olmuşdu. M.Hüseyn.*

3. *məc. Cansız, maraqsız. Yığıncaq çox süst keçdi. – [Koxa:] Qoy gəlsin, bizi əyləndirsin, yoxsa məclis çox süst keçir. S.Rəhimov.*

süst-süst *zərf* Süst halda, key-key. *Süst-süst dolamaq.*

SÜSTLƏŞDİRMƏ “Süstləşdirmək”dən *f.is.*

SÜSTLƏŞDİRMƏK *f.* Süstləşməsinə səbəb olmaq, keyləşdirmək. *Bədbin hissələr [Nemətin] bədənini süstləşdirməkdə idi. Çəmənəminli. Görünməmiş vəhşiliklər Azərbaycan oğullarının əqidəsini süstləşdirmir, tutduqları yolun haqq və ədalət yolu olduğuna bir tikə şübhə oyandıra bilmir. M.İbrahimov.*

SÜSTLƏŞMƏ “Süstləşmək”dən *f.is.*

SÜSTLƏŞMƏK *f.* 1. Hissini, duyğusunu itirmək, sustalmaq, keyimək. *Güldəstə bir-dən-birə süstləşdi. H.Seyidbəyli.*

2. Donub qalmaq, quruyub qalmaq, kütləşmək. *Heyrətə düşmüş bağban, saçları çiyinlərindən üzü aşağı tökülən Həcəri gördü və heyratla süstləşib dayandı. S.Rəhimov. Cəlil danışdıqca Nəriman fikrə gedib süstləşirdi. M.İbrahimov.*

SÜSTLÜK *is.* Hissizlik, kütlük, keylik. *Özündə süstlük hiss etmək. – Qar lopa-lopa yağırı. Gecəki kefdən sonra hər kədə bir süstlük vardı. Çəmənəminli. İndi [Veysəlin] ürəyindəki nisgil azalmış, vücudundakı süstlük yoxa çıxmışdı. Ə.Vəliyev. Əsəbi gərginlikdən sonra, Səməd hər şeyə qarşı bir etinasızlıq, bədənində süstlük və yorğunluq hiss edirdi. İ.Hüseynov.*

SÜTLÜKƏN *is. bot.* Zəhərli ağ südəoxşar şirəsindən təbabətdə və s.-də istifadə edilən ot bitkisi.

SÜTUN *is.* 1. *arxit.* Binalarda və s. tikililərdə mərmərdən, daşdan və s.-dən düzəldilən hündür dirək. *Sarayın bəzəkli sütunları. – Telli, qıyqacı çadralı başını balkonun sütununa söykəyib baxırdı. S.Hüseyn. Rüstəm kişi ikimərtəbəli binanın kərpic sütunundan*

tutdu. M.İbrahimov. // məc. İstinadgah, əsas, dayaq. [Kəndli:] Ey ağalar, düzüünü axtarsanız, hökumətin sütunu biz kəndlilərlə o qantar içində yük daşıyan fəhlələrdir. S.S.Axundov. Köhnə yaşayışın əsas sütunları yıxıldı. T.Ş.Simurq.

2. Qəzetdə, kitabda və s.-də səhifənin yuxarıdan aşağıya doğru bölünmüş hissələrindən hər biri. *Müdür cənablarının bu cür tərfi qəzetin bir uzun sütununu doldurub. C.Məmmədquluzadə. Sabaha çırpınan fikirlərimi; Milyonlar oxuyur sütunlarında. B.Vahabzadə.*

3. məc. Aşağıdan yuxarıya dikələn, qalxan şey haqqında. *Yanğından qalxan tüstü sütunu. – Sütun kimi dikəlmiş bir başdaşı. A.Səhhət. Alovun işığı samovardan qalxan buxara əks edərək, masadan tavana qədər qızıl bir sütun təşkil edirdi. H.Nəzərli.*

SÜTUNLU *sif.* Sütunu, sütunları olan. *Sütunlu eyvan. İttifaqlar Evinin Sütunlu zalı. – Sütunlu binanın içində xüsusi və qaynar bir həyat başlamışdı. S.Rəhimov.*

SÜTÜL *sif.* 1. Hələ yetişməmiş, tamam dəyməmiş. *Sütül qarğıdalı. – Arpanı sütül, buğdanı ötür. (Ata. sözü). Sütül sünbüllər ağır başlarını əyib sanki biçincini gözləyir. Mir Cəlal. // İs. mənasında. [Gülməli:] Gördüm ki, Toppuzlular məhəlləsindən bir tüstü, bir alov qalxır ki, gəl tamaşasına. Dedim, bəlkə bu tezdən sütül ütürlər. Ə.Abasov.*

2. Az bişmiş, alabışmış. [Satıcı:] *Qovurma. Ay sütül ciyər kababı; Hər kimin pulu var, yeyər kababı. M.Rahim. [Hatəmov Ümidə:] ..Sütül kababdan danışib ağzımızı sulandırmaq istəyirsiniz? B.Bayramov.*

3. məc. Yeniyetmə, tər. 15 yaşını yenicə doldurmuş sütül gəlinlərə ancaq bu dairədə rast gəlmək olar. *Qantəmir. Bu otaqların binasını qoyanda, yaxşı yadıma gəlir, mən lap sütül cavandım. Mir Cəlal.*

SÜTÜLLƏNMƏ “Sütüllənmək”dən *f.is.*

SÜTÜLLƏNMƏK *f.* Təzə-təzə yetişməyə başlamaq, tam yetişməmək, sütül halına gəlmək. *Arpa sütüllənib. Qarğıdalı sütüllənir. – Bu saat özünüzü Şamaxı yamaclarında, dəmyə zəmilərdə, adamboyu qalxan, sütüllənən (f.sif.), dəniz kimi ləpələnən sıx buğda sünbüllərinin arasında düşünün. Mir Cəlal.*

SÜTÜLLƏSMƏ “Sütülləsmək”dən *f.is.*

SÜTÜLLƏSMƏK *b a x* **sütüllənmək.**

SÜTÜLLÜK *is.* Sütül olma, yetişmək üzrə olan taxılın və s.-nin hali. *Qarğıdalının sütül mərhələsi. Taxıllar sütüllükdür.*

SÜVAR *zərf köhn. [fars.]* Ata və ya başqa heyvana minmiş. *Nagah bir süvar peyda oldu. M.F.Axundzadə. Baharın bir belə günlərinin birində əlvan çiçəklərlə bəzənmiş səhrada .. eşşəyə süvar bir cavan gedirdi. E.Sultanov. □ Süvar olmaq – minmək. Mollalar.. ağ eşşəklərə süvar oldular. M.S.Ordubadı. [Rəşid:] Dərhal Qurbanqulu əhvalatdan müxbir olub, ərizəni şəhərə aparıb, vəkillərə vərməyi öhdəsinə götürdü və haman saat atına süvar olub yollandı. T.Ş.Simurq.*

SÜVARİ *sif. [fars.]* Ata minmiş, atlı. *// İs. mənasında. Atlı əsgər. [Qartal:] Mən öz odlu qılıncımla yüzə qədər süvarini biçib tökmüşəm.. M.Hüseyn. Qızıl süvarilər isə qəti hücum gözləyirdilər. H.Nəzərli. Süvarilər Tülkü təpəsindəki camaata çatarkən ikinci zurnaçılar dəstəsi fəaliyyətə başladı. P.Makulu.*

SÜYSÜN *is.* Atlarda və digər qoşqu heyvanlarında boynun bel sütunu ilə birləşən hissəsi. [Koroğlu] *əlini atın süysünündən qoyub sağrısına qədər çəkdi. “Koroğlu”.*

SÜYÜM *is. məh.* İnsan bədəninə quruluşu; qamət.

SÜZƏLƏNMƏ “Süzələnmək”dən *f.is.*

SÜZƏLƏNMƏK *b a x* **süzülmək** 2-ci mənad. *Mən istidən qan-tərin içində idim və bir yandan alnımın təri damcı-damcı axırdı və bir yandan da buz.. əriyib süzələndirdi. C.Məmmədquluzadə. Bir əzdan [Mirzənin] ağ saqqalından son göz yaşları süzələndi. S.Rəhimov.*

SÜZƏNK *is. [fars.]* Sidik yollarına düşmüş qonokokk mikroblarının törətdiyi yoluxucu zöhrəvi xəstəlik; tripper.

SÜZGƏC *is.* 1. Bir şeyi süzmək üçün ələk və s. alət. *Süd süzgəci. Süzgəcdən keçirmək. // Mayeləri və s.-ni lazım olmayan bərk hissəciklərdən, qatışıqlardan və s.-dən ayırıb təmizləmək üçün alət və ya maddə. Tor süzgəc. Kağız süzgəc. Qum süzgəc. – Maye maddə bərk maddə ilə qarışıq halda isə, ..onu adi qıfda süzgəc kağızı vasitəsilə süzüb bərk maddə*

dədən ayırırlar... “Üzvi kimya”. // *xüs.* Şüanı, cərəyanı və s.-ni saxlamaq və ya zəiflətmək üçün cihaz.

SÜZGÜN *sif.* Yarıqıç, yarıyumulu. // Naz-qəmzəli, nazlı, qəmzəli göz, baxış haqqında. *Sallanıb-sallanıb özünü öymə; Elə süzgün (z.) baxıb qəlbimə dəymə.* Aşıq Ələsgər. [Xəyyam:] *Sərpildi alov ruhuma süzgün baxışından; Sarsıldı bütün məniyim, ey afəti-dövrən.* H.Cavid. [Əhməd:] *Mən bunu onun baxışında, qara gözlərinin süzgün baxışında gördüm.* T.Ş.Simurq.

SÜZMƏ¹ “Süzmək”dən *f.is.*

SÜZMƏ² *is.* Suyu süzülərək qatılaşmış qatıq. *Tərs kimi qonaqlar da bir torba süzmə qatıqdan başqa bir şey gətirməmişdilər.* Çəmən-zəminli.

SÜZMƏK *f.* 1. Mayeni qatışıqdan, xıltan və s.-dən təmizləmək, saflaşdırmaq üçün süzgəcdən keçirmək. *Məhlulu süzmək. Nefti süzmək.* // Suyunu çıxarmaq, sudan ayırmaq. *Düyünü süzmək. Qatığı süzmək.* – [Göycək] *şoru torbaya töküüb süzdü.* Ə.Vəliyev.

2. Tökmək (ancaq içməli şeylər, xüsusən çay haqqında). *Miss Hanna.. ikinci çayı süzməyə başladı.* M.S.Ordubadı. *Nahardan sonra çayı Səkinə özü süzüb verdi.* Ə.Abasquliyev.

3. *məc.* Oynamaq, rəqs etmək. *Nərgizi üzüm, lay-lay; Yaxana düzüm, lay-lay; Sən böyü, mən qocalım; Toyunda süzüm, laylay.* (Bayatı). [Cahan:] *Toyunda da sənin, bala; Bax beləcə süzərim.* Ü.Hacıbəyov. “Nazbarı” deyil ki, yeniyetmələr süzsün, Pərizad xala bacarmasın. Mir Cəlil.

4. Yarıqapalı gözlərlə baxıb nəzərdən keçirmək. *Başdan-ayağa süzmək.* – *Xəlil yuxusuzluqdan tutunlaşmış qonur gözlərini qaldırıb, sərt və ağır baxışı ilə Şahmarı süzdü.* M.Hüseyn. *Kərim Hüseynağanı başdan-ayağa süzdü.* M.İbrahimov. *Nərgiz ..acizənə bir baxışla oğlanı süzdü.* B.Bayramov.

5. Qanad çalmadan sakit-sakit, səssiz uçmaq. *Təsbəh kimi qatarınız düzərsiz; Havalanıb ərs üzündə süzərsiz.* M.V.Vidadi. *Bu yerlərə gəlmiş quşlar .. çay üzərilə süzürdülər.* S.Rəhimov.

♦ **Gözlərini süzmək** – *bax göz.*

SÜZÜLMƏ “Süzmək”dən *f.is.*

SÜZÜLMƏK *f.* 1. Qatışıqdan, aşqardan və s.-dən təmizlənmək, süzgəcdən keçirilmək. *Məhlul süzüldü. Su süzüldü.* // Sudan ayrılmaq. *Qatıq süzüldü. Düyü süzülüb.*

2. Axmaq, damcı-damcı tökülmək, sızmaq. *Sarxan.. yanaqlarına süzülən (f.sif.) iri yaş damlalarını sildi.* M.Hüseyn. *Maya da özünü saxlaya bilməyib başını Səkinənin sinəsində gizlədərək süzülən (f.sif.) damcıları sildi.* M.İbrahimov. *Dinlə, meşədəki bulaq nə deyir? Baxma ki, süzülür o, gilə-gilə.* N.Xəzri. // Sızıb keçmək. *..Dan yeri sökülməyə başlayır, içəriyə işıq zolaqları süzülürdü.* M.Hüseyn. *Gülyanaya elə gəlirdi ki, göydən yerə süzülən (f.sif.) şəfəq Qəhrəmanlar kəndindəki gəncliyin, cavanların oxuduğu şən mahnının, qızların sevincinin, adamların məsud həyatının təmsalıdır.* Ə.Vəliyev. *Günəşin ilk şüaları hisli bacadan içəri süzülərkən Fatı yorğanı üstündən götürüb tulladı.* Ə.Abasov.

3. Yarıyuxulu kimi olmaq; xumarlanmaq, axmaq (göz haqqında). *Yuxusuz maraltək hərdən süzülüb; Axan gözlərinin sədəqəsi canım.* Q.Zakir. *Nə gözəl süzülür qara gözlərin; Əcəba, onları süzmək vaxtıdır?* M.Müşfiq.

4. Üzümək, ilmələri qaçmaq, seyrəkləşmək. *Şalvarın dizləri süzülüb. Pencəyin qolları süzülmüşdür.*

SÜZÜLMÜŞ *f.sif.* 1. Süzgəcdən keçirilmiş (keçmiş). *Süzülmüş bal. Süzülmüş süd.*

2. **Bax süzgün.**

SÜZÜNTÜ *is.* Süzüləndən sonra qalan qalıq, xılt, torta və s. *Süzgəcdəki qalığı sıxıb süzdükdən sonra yeni süzüntü alırlar.* R.Əliyev.

SVANLAR *cəm* Qərbi Gürcüstan əhalisinin bir hissəsini təşkil edən xalq, dağlıqlar.

SVETOFÖR [*rus.*] Küçələrdə, yollarda hərəkəti nizama salmaq üçün qırmızı, sarı, yaşıl şüşələri olan elektrik signal fanarı. // Müxtəlif maşınlarda, qurğularda işıq siqnalı cihazı. *Lokomotiv svetoforu.* – [Qız:] [Tahir] *bizi saymadı, biz də gərək* [Tahirin] *svetoforunu bağlayaq.* M.Hüseyn.

SVEV *is.* [*lat.*] Eramızdan əvvəl I əsr – eramızın II əsridə yaşamış bir sıra qədim Alman tayfalarının ümumi adı.

SVİTER [*ing.* sweater – tərləmək] Başdan geyilən döşübağlı, hündür boyunluqlu toxunma yun köynək – fufayka.

Şş

Ş Azərbaycan əlifbasının iyirmi altıncı hərfi. Bax **şe**.

ŞABALID *is.* 1. Qoz, fındıq cinsindən qabıqlı meyvə və bu meyvənin ağacı. *Şabalıdın çox dadlı, qidalı meyvələrindən və ağaclarının oduncağından geniş surətdə istifadə edilir. Meyvələri çiy, qovrulmuş və bişirilmiş halda işlədilir. İ.Axundzadə. Yarımişqılı otağımızın ortasında dördbucaq şəklində qayrılmış ocağın dövrəsində döşəkcələrə düzülüb oturardıq, .. şabalıd qovurardıq. Çəmənzəminli.*

2. Qəhvəyi, şabalıdı. *Şabalıd rəngli. Şabalıd rəngli şal. – Nazlı əynindəki tünd şabalıd rəngli ipək köynəyini çıxartdı... S.Rəhimov.*

♦ **Şabalıd cinsi** – çox xəsis, xeyirverməz adam haqqında. *Bu yerlərin dağı yox; Bağçası var, tağı yox; Cinsi şabalıd cinsi; Görkəmi var, yağı yox. (Bayatı). Şabalıddan yağ çıxartmaq – mümkün olmayan şeydən də fayda görməyə çalışmaq.*

ŞABALIDI *sif.* Şabalıd rəngində, qəhvəyi. *Şabalıdı saç. Şabalıdı saqqal. – Mir Məhəmməd Kərim ağa şabalıdı rəngli, qolsuz əbasını çiyindən endirib ayağa durdu. Mir Cəlal. Azacıq sonra Həmzə .. başında şabalıdı Buxara papağı olduğu halda .. otağın yuxarı başında dayandı. Ə.Əbülhəsən. [Güləşərin] yemlik yeməkdən əlləri və dodaqları bir az qaralıb, şabalıdı rəngə düşmüşdü. İ.Sıxlı.*

ŞABALIDLIQ *is.* Çoxlu şabalıd ağacı bitən yer, şabalıd meşəsi.

ŞABAŞ *is.* [*fars.*] Toy məclislərində oynayanlara xanəndə və çalğıçılar üçün verilən pul. *Gənclər oynayanda yoldaşları onların başına kağız pul (əsginas) şabaş tökərdilər. H.Sarabski. ..Xanəndə çalar, cavanlar oynar, şabaş toplanar. R.Əfəndiyev. Bəzən oynayanlar utanıb şabaş almırdılar. S.Rəhman.*

ŞABLON [*alm.*] 1. Ülgü, qəlib. // Hazır məmulatın formasını yoxlamaq üçün alət.

2. *məc.* Çeynənmiş, bayağı, basmaqəlib. *Aydın fikrincə, şair adı və şablon sözdən qaçıb, təzə bir istilah yaratmışdı. M.Hüseyn.*

ŞABLONLUQ *is.* Şablon, çeynənmiş, bayağı şeyin halı; adilik, bayağılıq.

ŞAD *sif.* [*fars.*] 1. Sevinən, şən, fərəhli, məmnun. *Şad adam. Şad üz. Şad gözlər. Könlü şad olmaq. – Daşdəmir əmi öz tütünü barəsində belə tərifləri çox eşitmiş olduğunu göstərən şad bir səslə dedi. M.Rzaquluzadə.*

□ **Şad etmək (eləmək, qılmaq)** – sevindir-mək, fərəhləndirmək, şadlandırmaq, məmnun etmək. *Cövrələr kim, eyləmişdin birbəbir yad eyləyib; Şəmi-hicran könlümü bu növ ilə şad eyləyəm. S.Ə.Şirvani. Bəzədin sən bu gün bizim çəməni; Şad qıldın bu gəlməginlə məni. M.Ə.Sabir. Məni unutmayın, tez-tez yad edin; Bu küskün könlümü sizsə şad edin. M.Rahim. Şad olmaq – sevinmək, şadlanmaq, fərəhlənmək, məmnun olmaq. Ələsgərəm, şad olmadım dünyada; Səni gördüm, dərdim oldu ziyada. Aşıq Ələsgər. [Rzaquluxan:] Qızım, çox şad oluram ki, sənə xərc etdiyim pullar hədəf getməyibdir. M.S.Ordubadi.*

2. Ürəkəcan, fərəhli, sevindirici, xoş. *Şad xəbər. // Zərf mənasında. Çünki bilir rahat əziyyətdədir; Şad yaşamaq səyda, qeyrətdədir. M.Ə.Sabir.*

3. **Şadəm (şadam)** şəklində – sevinirəm, məmnunam (bir şeydən şad, məmnun olmağı bildirir). *Yarın xəyalilə bu gün mən şadəm; Qəribliyə düşsəm qan ağlar didəm. M.P.Vaqif. Bu gün şadam, oxuyuram, çalıram; Sən yaşa olduqca mən ucalıram. Aşıq Hüseyn.*

♦ **Şadlığından yerə-göyə sığmamaq (sığışmamaq)** – hədsiz sevinc içərisində olmaq, şad olmaq, sevinmək, şadlıq eləmək. *Şadlığından sığışmayıb yer ilə göyə; Öz eşqini övlad kimi bəgrinə basır. S.Vurğun.*

ŞADARA *is.* Buğdanın, arpanın zibilini, torpağını təmizləmək üçün xəlbi. □ **Şadara kimi** – deşik-deşik, dəlik-dəlik. *İynə vurdurmaqdan bədəni şadara kimidir.*

ŞADARALAMA “Şadaralamaq”dan *f.is.*

ŞADARALAMAQ *f.* Şadardan keçirmək, şadarda təmizləmək. *Buğdanı şadaralamaq.*

ŞADARALANMA “Şadaralanmaq”dan *f.is.*

ŞADARALANMAQ *məc.* Şadardan keçirilmək, şadarda təmizlənmək.

ŞADƏNƏ *sif.* İri dənələri olan, iri dənəli. *Şadənə noxud. Şadənə buğda. – Bildirçin yediyi adı darı olardı. Arabir şadənə də verərdilər ki, quş qızıqsın. H.Sarabski.*

ŞADXƏBƏR: *şadxəbər olasan!* – xoşxəbər gətirən adama qarşılıq olaraq deyilən təşəkkür ifadəsi. [Xavərnisə:] *Şadxəbər olasan! Ağlamıram, soğan şoqəribin acısıdır ki, gözlərim yaşarmışdır.* T.Ş.Simurq.

ŞAD-XÜRRƏM *sif.* və *zərf* [fars. və ər.] Çox şad, kefi kök, sevinc içərisində. [Oda-başı:] [Oğlan] *hər yerdə özünü şad-xürrəm .. lətifəgu göstərirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Axırda hamı şad-xürrəm yıxılıb yatdı.* S.S.Axundov. *Qız xoşbəxt, oğlan xoşbəxt – ikisi də əl-ələ verib şad-xürrəm, diriliyin geniş bağında ömür sürürdülər.* Çəmənzəminli.

ŞADLANDIRICI *sif.* Sevindirici, fərəhləndirici; şadlıq gətirən, sevinc gətirən, şadlandıran, sevindirən, ürəkəcan. *Şadlandırıcı xəbər.*

ŞADLANDIRMA “Şadlandırmaq” dan *f.is.*

ŞADLANDIRMAQ *f.* Şad etmək, sevindirmək, fərəhləndirmək, ürək açmaq. *Bu xəbər bizi olduqca şadlandırırdı. – Məktub Hacıni həddindən artıq şadlandırırdı.* M.S.Ordubadı.

ŞADLANMA “Şadlanmaq” dan *f.is.*

ŞADLANMAQ *f.* Şad olmaq, sevinmək, fərəhlənmək. *Rüstəm Hümətəlinin vəhşi çağəlindən xilas edilmiş Gülcərə baxdıqda şadlanır.* T.Ş.Simurq. *Gəl ki, sən gələndə şadlanır ömür; Gül ağır gəncliyin dili, ağızı.* S.Vurğun.

ŞADLIQ *is.* Sevinc, fərəh. *Dağıldı bu şadlıq xəbəri, dərbədar oldu; Yandı oda qəmlər.* M.V.Vidadi. *Öz musiqi və sənəti ilə, özünün dilruba səsilə minlərin şadlığına səbəb olan bu tarixi sima ömründə kədərdən başqa bir mükafat qazana bilmədi.* M.S.Ordubadı. // İnşana fərəh, sevinc, məmnunluq verən hadisə, şey; nəşə, kefi, öyləncə, toy, bayram. [Mərcan bəy qonaqlara:] *Oturun burada, yeyin, için, kefi çəkin.* Bu gün şadlıq günüdür, gərək şad olasınız. Ü.Hacıbəyov. [Vəzir:] *Şadlıq dəmi çatdı, durun! Şahanə bir məclis qurun!* A.Şaiq. □ **Şadlıq eləmək (etmək)** – çalib-oyunmaq, öylənmək, kefi eləmək, şadlanmaq. *Toydan qabaq gəlinin başına və əl-ayağına xına yaxardılar. O gecəni səhərədək dəf, dumbul çalib, oynayıb şadlıq edərildilər.* H.Sarabski.

ŞADLIQLA *zərf* Sevinclə, sevincək, fərəhlə, şad halda, məmnuniyyətlə. [Hüseynqulu:] *Birpərdəli bir vodevil belə yazılısady, təzə olduğundan çox şadlıqla oynardıq.*

H.Sarabski. *Naznaz telini geri itələyib Qaraşa baxaraq şadlıqla gülümsədi.* M.İbrahimov. *Sərvinaş cavan ərinə şadlıqla baxıb gülümsədi.* İ.Əfəndiyev.

Şadlıqla qalın! – birilə ayrılarkən deyilən xoş arzu ifadəsi. **Şadlıqlarda görüşək!** – matəm yerində birilə görüşərkən deyilən arzu ifadəsi.

ŞADMAN *sif.* və *zərf* [fars.] *klas.* Şad, sevinc, məmnun. *Durdu qazi şahə vida etdi; Evinə xeyli şadman getdi.* S.Ə.Şirvani. *Olma-dım hiç şadman, əfsus!* X.Natəvan. [Oda-başı:] *Dostu, Fərmanı bir növ şadman görüb yaqın etdi ki, əhvalatdan xəbəri yoxdur.* Ə.Haqverdiyev.

ŞAD-ŞAD *zərf* Sevinə-sevinə, sevinc içərisində, fərəhli, məmnun halda. *Məktub aləmlər şad-şad çəkildi, almayanlar sakit-sakit addımladı.* S.Rəhimov.

ŞAD-ŞALAYIN *dan.* b. x **şad.** [Ana] *sonra bişirdiyi xörəyi ortalığa gətirdi. Şad-şalayın yeyib qurtardı.* Ə.Vəliyev.

ŞADYANA *sif.* Şadlıqla, sevinclə, məmnunluqla. *Şadyana qəbul. Şadyana məclis.*

ŞADYANALIQ *is.* Şadlıq, şənlik, bayram. [Rüstəm bəy:] *Məşədi İbad, mən sənə qohumluğunu özüm üçün böyük bir fəxr bilirəm. Ona görə bir balaca şadyanalıq edək. Ü.Hacıbəyov. // zərf* Sevinə-sevinə, şadlıqla. *Bir dəstə arvad-uşaq şadyanalıq ilə səslənib, gələnlərin qabağına çıxdılar.* Mir Cəlal.

ŞAFRÂN [ər.] Sarı-qırmızı meyxos alma növü.

ŞAFTALI *is.* [fars.] Qabığı hovlu, sarı-qırmızı rəngli, iritumlu, şirəli meyvə. *Şaftalı gəlməmiş tabağı gəldi.* (Məsəl). *Şaftalı, ərək və tut ağacları baş-baş verərək günün qabağını çətir kimi tutur, yaşıl otların, tər yoncanın üzərinə sərin kölgə salırdı.* İ.Əfəndiyev. // Şaftalıdan bişirilmiş, hazırlanmış. *Şaftalı mürəbbəsi. Şaftalı cəmi.*

ŞAFTALILIQ *is.* Şaftalı ağacları əkilmiş yer, şaftalı bağ.

ŞAGİRD *is.* [fars.] 1. İbtidai və ya orta məktəbdə oxuyan uşaq; məktəbli. *Məşədi bütün sinifdə ən yaxşı oxuyan şagirdlərdəndir.* M.Hüseyn. *Teymur müəllim şagirdlərə vətənpərvər bir ruhun tərbiyə olunmasına çox əhəmiyyət verirdi.* Ə.Sadiq.

2. Hər hansı bir usta yanında sənət, peşə öyrənən gənc. *Dərzi şagirdi. Çilingər şagirdi.* – [Cavan oğlan:] *Qardaş, – dedi, – burada o kişinin naibi olmamış olmaz! – Var, – dedilər, – burada şagirdi var.* Mir Cəlal.

3. Birinin təliminə, məsləkinə, əqidəsinə, işinə tərəfdar olan və onun işini davam etdirən şəxs.

ŞAGİRDlik is. 1. Şagird olma, şagird həyatı, məktəbdə oxuma, tələbəlik. *Şagirdlik illəri.*

2. İxtisas təlimi. *Fabrik-zavod şagirdliyi.*

ŞAH¹ is. [fars.] 1. Keçmişdə İran və Əfqanıstanda padşahın, hökmdarın titulu, həmçinin bu titulu daşıyan şəxs. [Vəzir:] *Qorxma, sənin duan şahın üstündədir.* Ü.Hacıbəyov. *İmamlar, nəbilər, sultanlar, şahlar; Min il at oynatdı kürəyimizdə.* S.Vurğun.

2. Şahmat oyununda: baş fiqur.

3. məc. Ən birinci, ən yaxşı, ən nümunəvi. *Formanın kamilliyi və əsərin bütün unsurları arasındakı bədii vəhdətə gəldikdə isə “Ölülər” Azərbaycan dramaturgiyasının şah əsəri sayıla bilər.* M.İbrahimov. // Obrazlı təşbehlərdə: seçilən, başda duran, birinci yeri tutan. *Gözəllər sultanı, mələklər şahı; Ala gözlü xanım, getmə, amandı.* Aşıq Ələsgər. *Qızılgül şahıdır bütün güllərin; O hələ qönçədir, yuxusu dərin.* N.Rəfibəyli.

4. Arı ailəsində dişi arıya deyilir. *Piri kişi Ağca xanıma dedi: – Hər yuvada bir dişi arı olar, ona şah deyirlər.* S.S.Axundov.

♦ **Şah(in) tənbəli** – çox tənbel, özünü zəhmətə, canını işə vermək istəməyən adam haqqında. [Bahar:] *Gör mən necə yaxşı arvadam ki, sən kimi şah tənbelinə çıxıq alıram.* Ə.Haqqverdiyev. [Ballı və Xallı:] *Ay qağa, val-lah, özcüyəzləri şah tənbelidirlər.* S.Rəhimov.

ŞAH² Atın dal ayaqları üstündə qalxıb durması. □ **Şahə qalxmaq** – iki dal ayaqları üstə qalxıb durmaq (at haqqında). *Köhlən at şahə qalxdı.* M.Hüseyn. [İlyas Adiləyev:] *Tər-lan kişnəyib şahə qalxır, sonra irəli atılıb düş-mən əhatəsini yaraaraq məni götürüb qaçır.* Ə.Məmmədخانlı. *At birdən şahə qalxdı.* M.Rzaquluzadə.

ŞAHAD is. Dəyirməndə üyüdülmə taxıl üçün alınan haqq; dəyirman haqqı. *Dəyir-*

manda dənim yox, şahad üstə başım yarılar. (Ata. sözü). [Dəyirmançı yüzbaşısı:] *Varımı-yoxumu apardılar, bilirsən ki, əkinim yox, biçinim yox, şahadla dolanıram, yeyənim də yeddi başdır.* Cəmənzəminli.

ŞAHANƏ sif. [fars.] Şaha, şahlığa məxsus və ya şaha, hökmdara layiq. [Vəzir:] *Sonra üzün dörd nəfər hazırda olan pıxıxmətlərə tutub dedi ki, xələti-şahanəni gətirin, qibleyi-aləmi geyindirin.* M.F.Axundzadə. [Vəzir:] *Şadlıq dəmi çatdı, durun; Şahanə bir məclis qurun.* A.Şaiq. // məc. Çox nəfis, çox mü-kəmməl.

ŞAHANİ bax **şahanə**. *Gözəl gül, şahani gül; Ləbi gül, dəhani gül; Öz gülümü istərəm; Bürüsə cahani gül.* (Bəyatı).

ŞAHBAL bax **şahpər**.

ŞAHBAZ is. [fars.] 1. Tər-lan, şahin. *Ələsgər, torunu sən tər-lana qur; Bəlkə tora düşən bir şahbaz ola.* Aşıq Ələsgər. *Qızılcağır soyuq bulaq yaylağı; Bəzələri şahin, şahbaz oylağı.* Aşıq Dilqəm.

2. məc. İgidliyi, qoçaqlığı, cəsarəti ilə fərqlənən adam haqqında. *Çanaqqala, Sarıqamış; İgidləri şahbaz gördüm.* “Koroğlu”. // məc. Xalq şərinə məğrur gözələ işarə. *Vaqifi atəşi-hicran öldürdü; Aman, verin o şahbaza bir xəbər.* M.P.Vaqif. // Şairanə təşbehlərdə: gözəlin məğrur gözlərinə, baxışına işarə. *O şahbaz gözlərini görəndə; Uçar mürğiruhum, durmaz bədəndə.* Q.Zakir. *O mələk simalım, şahbaz baxışlım; O dodağı ballım, ceyran yerişlim.* S.Vurğun.

ŞAHBEYT is. [fars. şah və ər. beyt] Şərin birinci beyti, mətlə; həmçinin bir şərin ən gözəl, seçilmiş beyti.

ŞAHDAMAR is. 1. Bax **aorta**.

2. məc. Ən mühüm, ən əsas, başlıca yol.

ŞAHƏNŞAH is. [fars.] 1. tar. 1979-cu il İran islam inqilabına qədər İran şahlarının titulu. *Şücaiddövlə imperator hökuməti ilə şahənşah hökuməti arasında keçilməsi mümkün olmayan bir uçurum yaratmışdı.* M.S.Ordubadi.

2. məc. Başçı, padşah. [Qaz:] *Bəs mənəm quşların şahənşahı; Durna oldu bu nəqlin agahı.* S.Ə.Şirvani.

ŞAHI is. [fars.] köhn. Beşqəpiklik qara pul (adətən saylarla). *Abbasımı bəyənmayən beş şahı çıxardar.* (Ata. sözü). [Hacı Qara:] *Bu*

kasad bazarda mənim bir şahı qazancım yoxdur, abbasını haradan alıram?.. M.F.Axundzadə. [Mərcan bəy:] *Cibimdə beş-altı şahı var, o da özümə lazımdır.* Ü.Hacıbəyov.

ŞAHİD *is.* [ər.] 1. Bir hadisəni, əhvalatı, işi öz gözü ilə görmüş və ya gören adam. *Mən bu hadisələrin şahidiyəm. – Mənim sakin olduğum otağın üzü* [Sarıköynəkgilin] *həyatına olduğu üçün hər işinə şahid olurdum.* S.Hüseyn. *Onsuz da evin hər tərəfində keçmiş vuruşmaların şahidi olan bir çox uçuq-söküklər var idi.* H.Nəzərli. *Mən bir çox belə hadisələrin nəinki şahidi, hətta bir neçə dəfə iştirakçısı da olmuşam.* M.Rzaquluzadə.

2. Özünə məlum olan bir iş haqqında şəhadət vermək üçün məhkəməyə çağırılan şəxs. *Şahidləri dnləmək. – Dava üçün bir qazi, isbat üçün min şahid.* (Ata. sözü). [Səfər Həmzəyə:] *Ağa, şahidlərin biri mən.* C.Cabbarlı. *İslam, ərizəsində bir çox şahidlər göstərdi.* S.Hüseyn. *Şahid lazım olmadı, çünki Şəfiqə özü boynuna götürdü.* İ.Musabəyov. □ **Şahid çağırmaq (çəkmək, göstərmək)** – bir şeyin həqiqətən olub-olmadığını sübut etmək üçün rəsmi şəkildə adam göstərmək, ona isnad etmək. *Uçurub kökündən nəmli zindanı; Şahid çağıraram bütün dünyanı.* S.Rüstəm. *Qədir üzünü qonşulara tutub şahid çəkirdi.* Mir Cəlal. **Şahid durmaq (olmaq)** – öz gözü ilə gördüyü bir şey, hadisə haqqında ifadə, məlumat verməklə onun doğru olub-olmadığını göstərmək. [Çimnaz Səriyyəyə:] *Özüm gedib şahid duraram ki, sən özün-özünü öldürmüşsən.* C.Cabbarlı. [Maral:] *Sözlərini təkrar elə, Mirzə Qorənfil mənim şahidim olacaq.* S.Rəhman.

ŞAHİDLİK *is.* 1. Gözü ilə gördüyü və ya bildiyi bir hadisə və ya iş haqqında bir şəxsin məlumat verməsi, şahid durması.

2. Bir şeyin həqiqiliyini, düzlüyünü rəsmən təsdiq etmək üçün bir işdə iştirak etmə. *O günün sabahı Şərifzadə və Qəmərxanının şahidliyi ilə Zeynalın Mehribanla yenidən evlənməsi zagsda qeyd olundu.* S.Hüseyn.

3. Məhkəmədə: şahidin verdiyi məlumat; şəhadət. *Şahverdi yalançı şahidlik eləyib çox adamı nahaqdan tutdurubmuş.* İ.Əfəndiyev.

ŞAHİD-SÜBUT *is.* [ər.] Sübut edən şey, dəlil. *Mənə şahid-sübut lazım deyil. – Göy*

guruldadı, tufan qopdu, ildırım çaxıb evimi, mülkümü yandırdı. Ondan qalan bu kömür parçalarıdır ki, onu da şahid-sübut kimi gətirmişəm. “Kirpi”.

ŞAHİN *is.* 1. Möhkəm öyrədimdikli, uzun, itiqanlı yirtıcı quş. *Şahin, şunqar sürbənizi dağıdər; Boyanarsız qızıl qanə, durnalar!* M.V.Vidadi. [Tərxan:] *Ovçu şahinə qırqovul neylər! Tükün qanlı caynağında didər!* A.Şaiq.

2. *məc.* Cəsur, mərd, igid, qorxmaz adam haqqında. *...Təbriz, inqilablar ocağı Təbriz; Aslanlar, şahinlər oylağı Təbriz.* Şəhriyar. // *məc.* obrazlı təşbehlərdə. Təyyarə və təyyarəçilərə verilən təntənəli ad. *Bəzən də qartal kimi sən iki qanad üstə; Şahinlərin qonduğu zirvələrə dayanır...* A.İldırım.

ŞAHİNCƏSİNƏ *zərf* Şahin kimi, qəhrəmancasına, mərdcəsinə, igidcəsinə, qorxmaddan. *Hamı səbirsizliklə komanda gözləyir, bu saat şahincəsinə düşmənin üstünə şığımaq istəyirdi.* Mir Cəlal.

ŞAHLIQ *is. köhn.* 1. Padşahlıq, hökmdarlıq. // Şahın idarəsi altında olan məmləkət, torpaq və s. □ **Şahlıq etmək köhn.** – 1) padşahlıq etmək; 2) *məc.* hökmranlıq etmək, hökm sürmək. *Məşədə caynaqlı bir şir şahlıq eləyirdi.* S.Rəhimov.

ŞAHMAR *is.* [fars.] 1. Zəhərli, iri ilan cinsi. *İndi Kür boyunca, Araz boyunca; Gürzələr, şahmarlar çəkilib qına.* S.Vurğun.

2. obrazlı təşbehlərdə: gözəlin saçına işarə. *Kəmənd kimi tökülübdür gərdənə; Dönübdür sərasər şahmara tellər.* M.P.Vaqif. *Zülfü şahmar, mina gərdən mötədil; Zəbərcəd kəlməli, misali-bülbül.* Aşıq Ələsgər.

ŞAHMAT *is.* [fars. “şah öldü”] 1. 64 açığı və tünd xanası olan taxta üzərində 16 ağ və 16 qara fiqurdan hər birini müəyyən qaydalarla hərəkət etdirərək oynanılan oyun. *Şahmat da həyat kimidir – mübarizəsiz və ehtirassız oynayanda ləzzət vermir.* M.İbrahimov. // Şahmat oyunu üçün fiqurlar komplekti. [Yusif şahmatı bir kənara itələyir:] *Həvəsım yoxdur. Qalsın sonraya.* M.İbrahimov. [Adil:] *Mən bütün şahmat fiqurlarının qabaqcadan əsaslı surətdə .. hərəkət etməsini istəyirdim.* İ.Əfəndiyev.

2. Şahmat taxtası kimi (xana-xana şəklində) olan. *Dəyirmi binanın ətrafındakı xiyabanın*

qırmızı əqiq daşları şahmat taxtası şəklində döşədilmişdi. M.S.Ordubadı. Xüsusilə minatanlar şahmat qaydasilə düz vurur, vzvodun bir addım da olsun irəli getməsinə aman vermirdilər. Ə.Vəliyev.

ŞAHMATÇI is. Şahmat oyunçusu. *Məmun ehtiraslı .. şahmat həvəskarı idi. Orta asiyalı məşhur şahmatçı Rəb-rəbi sarayına gətirdərək tez-tez hüzurunda şahmat yarışları keçirərdi.* M.İbrahimov.

ŞAHNAZ is. [fars.] 1. Azərbaycanın klassik muğamlarından birinin adı. *Rüstəm bəyin həyəti. Pərdə qalxdıqda həyətdə Sərvər ilə Gülnaz görünür. Pərdədən qabaq musiqi çalınır. Sonra tarda "Şahnaz" çalınır.* Ü.Hacıbəyov.

2. Keçmişdə: zərli, ipək parça növünün adı. *Şahnazdan paltar tikdirmək.*

ŞAHNİŞİN [fars.] köhn. 1. Otağın küçə tərəfə çıxan pəncərəli çıxıntısı; erker. *Şahın taxtı şahnişində qoyulmuşdu.* P.Makulu.

2. Faytonda, arabada sürücünün oturduğu yer.

ŞAHPƏR is. [fars.] klas. Quş qanadının uzun tükləri, lələk; qanad. *Al məni şahpərin üstündə, apar balaya; Oradan tı ki həqarətlə baxım dünyaya.* A.Səhhət. *O dərinliklərə, boşluqlara uçduqca xəyal; Sanki çırpınmada bir şahpəri yanımış qartal.* H.Cavid. // Obrazlı təşbehlərdə. *Fikir, xəyal şahpərində cöllər keçər, dağlar aşar; Dərdinə tapmaz bir çarə, ona yalnız bir təsəlli.* A.Şaiq.

ŞAHRAH is. [fars.] Baş küçə, geniş əsas yol; magistral. // məc. Bir şeyin hərəkətində və ya inkişafında əsas xətt, istiqamət.

ŞAHSÖYÜD is. bot. Şoran torpaqlarda, düzəndə bitən söyüdəbənzər kol.

ŞAHTƏRƏ is. bot. Aran yerlərdə taxıl zəmilərində bitən və xalq təbəbətində istifadə edilən bitki və onun çiçəyi.

ŞAHTUT is. Calaq edilmiş tut ağacı və onun meyvəsi. *Şahtut ağacı. – Xasay həyətdəki şahtutun altında oturub, fikirdən aralana bilmir, bu dəqiqələr özünü cəbhədə hiss edirdi.* Ə.Vəliyev.

ŞAHZADƏ is. [fars.] Şah oğlu və ya padşah ailəsindən olan şəxslərin övladlarından biri. *İkinci otaq da fərqlə döşənmişdi və divarlarında Şəfəviyyə nəslindən vəfat edən pad-*

şahların və namdar şahzadələrin təsviri çəkilmişdi. M.F.Axundzadə. *Bağdadı iflas edən tacirlər, şahzadələr, xəlifə ailələri minlərcədir, qiymətli şeylər də bunların əlindədir.* M.S.Ordubadı.

ŞAX 1. is. Ağacdən, koldan ayrılan budaq, qol; dal. *Ağacdən iki şax ayrılıb. Pambıq kollarının şaxı. – Quşlar qayıdıb oxur tərənə; Şaxlarda tikirlər aşıyanə.* A.Şaiq. [Əmiraslan Nureddinə:] *O əlin ilə tutduğun budağın başında gör nə çox gilas var, çıx o şaxı sındır.* S.S.Axundov.

2. Ağacın qırılıb yerə tökülmüş yarpaqlı qol-budağı. *Kəlbəlini yolun qırağında şax, şəvəlin içərisində zərriyan bir halda tapmış və götürmüşdülər.* S.Rəhimov.

3. məc. Soyuqluq, şaxta. *Gün çıxdı, havanın şaxı sındı. – Havaların şaxı sındığından bu tərpəniş Muzdura çox ilıq gəlirdi.* Ə.Əbülhəsən.

4. sif. Hamar, düz; özgin olmayan. *Şax paltar. – Soyduklar Hacınin şax paltarını; Tüfəng-tapançanı, üç qatarını.* H.K.Samili. *Yazar-sanmı, ay komandır, bax, kağız da tapmışam; Şəri bina köçürməkçin şax kağız da tapmışam.* Z.Cabbarzadə.

5. sif. Düz, sərrast, dümdüz, dik. ..[Şərəf] *qələmə ağaclar kimi şax və nazikbədənli Şirzadə içəri buraxdı.* M.İbrahimov. *Məmməd-cəfər Məmmədəlidən bir yaş böyük, uzunboylu, şax, qüvvətli bir kişi idi.* S.Rəhman. □ **Şax durmaq (dayanmaq)** – düz durmaq, özünü dik saxlamaq. *Soldatlar şax durub cəst verirdilər.* Ə.Haqverdiyev. *Qadın diksinmiş kimi düzəlib şax durdu.* Mir Cəlal.

◇ **(Üzünə) şax baxmaq** – cəsarətlə, çəkinmədən, qürurla baxmaq. **Özünü şax tutmaq** – qürurlu, təşəxxüslü olmaq. [Güllərə] *özünü şax tutardı.* İ.Əfəndiyev. *..Fərman özünü elə şax tutardı ki, elə bil, atasına tapşırılan işin yarısını o görəcəkdə.* Ə.Sadiq. **Sözü şax (üzünə) demək** – birinin yanında heç bir eybi, utanılaacaq işi olmadığına görə sərbəst halda fikrini demək, çəkinmədən sözünü demək. [Nəsir] *hər kəsin çirkin əməlini şax üzünə deyərdi.* S.S.Axundov. [Surxayın] *sözü .. şax deməsi Həsən kişiyyə ləzzət verirdi.* M.İbrahimov. ..[Usta] *yaramaz işlərinin üstünü açır, nöqsanlarını şax üzünə deyirdi.*

M.Hüseyn. **Şax gəzmək** – heç kəsin yanında eybi, qəbahəti, nöqsanı olmadığına inandığı üçün özünü alnıyaq, başıuca, dikbaş aparmaq. [Fərman:] *Bilirsiniz, həmişə şax gəzmis bir adamam, indi məni əmin götürüb elə yerə cır-pıbdır ki, xəcalətimdən insan arasına çıxa bilməyirəm.* Ə.Haqverdiyev. *Elə buna görə də* [Babacan] *hələ şax gəzir, açıq danışır, özünə isnad olunan bir çox nöqsanları boynuna götürmür(dü).* Ə.Əbüllhəsən. **Üzünə şax baxa bilməmək** – birinin yanında qüsuru, günahı olduğu üçün ondan utanmaq, xəcalət çəkmək. [Səmirə:] *Nə uşaqların, nə də qayınanının üzünə şax baxa bilirdim.* M.Hüseyn. **Üzünə şax baxmaq** – birinin yanında eyibli işi, qəbahəti olmadığı üçün özünü onun qabağında sərbəst hiss etmək, ona qürurla, cəsarətlə baxa bilmək. [Qulu:] *Deyirəm, Cimi, viddənin olsun, elə elə ki, mən də sənə əməkğünü yazanda utanıb tər tökməyim. Camaatın üzünə şax baxım.* İ.Əfəndiyev.

ŞAX-BUDAQ *top.* Ağacın iri budaqları, şaxələri. *Gətdi meşə içrə odun qırmağa; Şax-budağı başladı sındırmağa.* A.Səhhət. [İlyas Adiləyev:] *Mən əzilmiş kol-kosları, sınıq şax-budaqları gördüm, lakin Tərlanı görə bilmədim.* Ə.Məmmədخانli. □ **Şax-budaq atmaq** – bax **şaxələnmək**.

ŞAX-BUDAQLI *sif.* İri şaxları, budaqları, qolları olan. *Şax-budaqlı ağac.* – Münbit və səxavətli torpaq bu, cəmişi yarım hektarlıq yerdə elə qüvvətli, şax-budaqlı ağaclar yetişdirmişdi ki, payızda meyvəsini yığıb-yığıdırmaq olmurdu. S.Rəhman. [Qaçaqqlar] yerli-yataqlı, şax-budaqlı qocaman bir çinarın dibində doyuncə yeyib, al şərəbdən içmiş, yatıb xumarlanırdılar. M.Rzaquluzadə. // Şaxəli, şaxələnmis, haçalanmış. *Maral yüyürdükcə tez-tez büdrəyir, şax-budaqlı buynuzları ağaclara toxunurdu.* M.Hüseyn.

ŞAXƏ bax **şax** 1-ci mənada. *Fərivər kü-ləkləri, gecənin qaranlığından istifadə edərək çiçəklərlə ötüşdüyi zaman, haqquşu da çinarların şaxələrində şirin yuxuya dalan minlərcə quşların ninnisini oxuyurdu.* M.S.Orubadi. *Ötürdü şaxədə şur ilə bülbül.* M.Rahim.

ŞAXƏLƏNMƏ “Şaxələnmək”dən *f.is.*

ŞAXƏLƏNMƏK *f.* Şaxələrə, qollara ayrılmaq, şaxə vermək. *Dəfərlə* [ağacın] *budaq-*

ları kəsilsə də, yenə şaxələlib, qol-qanad açılıb gətirirdi. Ə.Vəliyev. *Toplandı bir yerə çaqıl, kirəc, su; İşçi qüvvəsilə şaxələndilər.* M.Müfqiç.

ŞAXƏLİ *sif.* Şaxələri olan, qollu-budaqlı. *Şaxəli ağac.* – *Şaxəli sünbülün, yerin sirdaşı; Polad da əridir alovda, odda.* S.Vurğun.

ŞAXIMA “Şaxımaq”dan *f.is.*

ŞAXİMAQ *f.* Güclü təsir etmək, vurmaq. *Qarabağın isti günü şaxıdıqca az qala ağızlarda dili də qurudurdu.* Ə.Vəliyev. [Nuriyyə:] *Gün dik adamın təpəsindən şaxıdığından biz qayıdıb otağa girdik.* İ.Əfəndiyev. [Fizzə xanım:] *Nə yağış yağır, nə gün şaxıyır, amma* [Nisə xanım] *gərək aerodroma da yapon çətiri ilə gələ.* Ə.Məmmədخانli.

ŞAXİS *is.* [ər.] *geod.* Yer səthi nöqtələrinin nisbi yüksəkliyini təyin etmək üçün alət; nivelir.

ŞAXLAMA 1. “Şaxlamaq”dan *f.is.*

2. Ağacın qurumuş qol-budağını kəsmə. *Söyüdü şaxlama.*

3. Torpağa şax ilə (1-ci mənada) mala çəkmə. // Bax **şaxmala**.

ŞAXLAMAQ *f.* 1. Ləklərə şax vurmaq, ləkləri şaxla ayırmaq.

2. Şax döşəmək, şaxla örtmək. *Xəndəyin kənarlarını şaxlamaq. Barama qurdunun üstünü şaxlamaq.*

ŞAXLANMA “Şaxlanmaq”dan *f.is.*

ŞAXLANMAQ *f.* 1. Lovğalanmaq, təkəbbürlənmək, iddialanmaq, kəkələnmək. [Xudayar bəy övrətinə:] *Dədən evindən mənə çox dövlətlər gətirmisən, bir az da şaxlan mənim üstümə.* C.Məmmədquluzadə. *Lal Hüseyn ürəklənib şaxlandı.* M.İbrahimov.

2. Şax dayanmaq, dikəlmək. *Kəyan ayağa qalxdı və ufuldu ilə bir şaxlanıb belini dikəltdi.* Ə.Əbüllhəsən. // Dal ayaqları üzərinə qalxmaq, şahə qalxmaq (at).

ŞAXLI *sif.* 1. Şax, şaxı olan, qatlanmamış. *Şaxlı parça.* – [Ərən:] *Mariqerini hamama aparıb, ona uzun ipək paltar, şaxlı ipəkdən ləçək verdilər.* Cəmənzəminli.

2. Şaxı, qolu olan, qollu-budaqlı. *Şaxlı ağac.* – *Girib belləmədi bir dəfə bağı; Qurutdu susuzluq şaxlı budağı.* M.Dilbazi.

ŞAXLI-BUDAQLI *sif.* Çoxlu şaxı, budağı olan, qollu-budaqlı. [Nurəddin] *yoldan bir*

az kənar bir şaxlı-budaqlı ağac tapıb üstünə çıxdı ki, orada gecə yatsın. S.S.Axundov.

ŞAXLIQ *is.* Şax şeyin (parçanın) halı. *Pal-tara şaxlıq vermək üçün nişastalayırlar.*

ŞAXMALA *is.* Şaxlardan düzəldilmiş primitiv mala.

ŞAXSEY *nida.* Fəlakətli, dəhşətli, faciəli bir hadisə qarşısında çıxarılan fəryad səsi. *Şəhərin arvadları dəstə-dəstə Hacınn böyük bacısı Pərinisanın evinə dolub boşalmaqda idilər. Şaxsey və şivən səsi asimana bülənd olmuşdu.* Ə.Haqverdiyev. [Heydər bəy:] *..Bizimkilər də şaxsey deyər, saçlarını yolurlar.* S.S.Axundov. □ **Şaxsey vurmaq (təpmək, getmək)** – yasda, məhərrəmlikdə ölü üçün saç yolmaq, fəryad qopararaq ağlamaq. [Fatma xanım:] *Sənin kimi oğlun paltarın tökülüm, üstə şaxseyini təpim.* N.Vəzirov. [Səttar:] *Məhəlləmizdə şaxsey gedəcəklər, – dedi. – Gəlin, biz də gedib baxaq.* P.Makulu.

ŞAXSEY-VAXSEY *is. din.* Məhərrəmlikdə: imam Hüseynin qətl günlərində şiələrin mərsiyə, növhə oxuya-oxuya başlarına, sinələrinə vurub şivən qoparma mərasimi (sözün əslə "Şah, Hüseyn! Vah, Hüseyn!" –dir). *Səhnənin dalından təbil və sinc səsi gəlir. Şaxsey-vaxsey sədası eşidilir.* Ə.Haqverdiyev.

ŞAX-ŞAX: şax-şax baxmaq – təşəxxüslə, qürurla, cəsarətlə baxmaq. [Məsmə] *üzünü Şərabəni arvada tutub şax-şax baxdı.* Mir Cəlal.

ŞAXŞAX *is.* Silklədikdə içərisindəki xırda daşlardan səns çıxan uşaq oyuncağı. *Uşaq üçün şaxşax almaq. – [Oyuncaqsatan:] Ay yaxşı şaxşax, banlayan xoruz!* M.S.Ordubadı.

ŞAX-ŞƏVƏL *top.* Şax, ağac qırıntıları, kol-kos. *Yolun kənarlarını şax-şəvəl basmışdı. – Kəlbəlanı yolun qırağında şax-şəvəlin içərisində zarıyan bir halda tapmış və götürmüşdülər.* S.Rəhimov. *Tutu dinləyib gözünü Qönçədən çəkdi, dərədəki şax-şəvələ baxdı.* Ə.Vəliyev. *...Suyun bir hissəsini arxa döndərmək üçün adamlar məftillə sarınmış şax-şəvələdən hər birisi iki yük maşın boyda "qomlar" düzəldib çaya salırdılar.* İ.Əfəndiyev.

ŞAXTA¹ *is.* Çox soyuq, qış havası, bərk soyuq, sıfırdan aşağı hava temperaturu. *Qar basmış küçələrdə şiddətli xəzri viyıldayırdı. Şaxta insanın nəfəsini belə dondururdu.*

M.Hüseyn. *Şiddətli yanvar şaxtası kəsib töküldü.* Mir Cəlal.

ŞAXTA² [*alm.*] 1. Faydalı qazıntıların çıxarıldığı və yeraltı işlərin aparıldığı yer. *Don hövzəsi şaxtaları. Metro tikintisi şaxtası.*

2. *tex.* Bəzi konstruksiyalarda uzun, vertikal boşluq.

ŞAXTAÇI *is.* Şaxtada işləyən fəhlə, mədən fəhləsi. *Şaxtaçı günü. Metro inşaatı şaxtaçıları. – Şaxtaçılar çalarkən zərbəsini dağlara; Radiodan yayıldı bu səda uzaqlara.* M.Rahim. *Yarışır hər şaxtaçı, metalçı, neftçi fəhlə.* Ə.Cəmil.

ŞAXTALI *sif.* Bərk soyuq. *Şaxtalı günlər. Şaxtalı gecə. – Dərəcəsi, ölçüsü; Mənim vaxt ölçüm oldu; Bir şaxtalı qışdayam; Mənə əlvən baharı; Unutduran sən oldun.* B.Vahabzadə. *Cahandar ağa .. nə qədər çalışdısa da, əllərinin, çənəsinin əsməsini dayandıra bilmədi. Sanki onu şaxtalı, boranlı qış günündə buzlu suya saldılar.* İ.Şıxlı.

ŞAXTYOR *bax şaxtaçı.*

ŞAIQ [*ər.*] *klas.* Bir şeyə böyük şövqü, həvəsi, meyli olan; şövqlü. [Molla İbrahim-xəlil:] *Mən də sizi görməyə çox şad idim.* M.F.Axundzadə. *Yaran, bahar mövsümüdür aşıq olmalı; Cənan yolunda ölmək üçün şair olmalı.* A.Səhhət.

ŞAİR *is.* [*ər.*] Şeir söyləyən və ya yazan şəxs; təbiətində şeir söyləmək və yazmaq qabiliyyəti olan şəxs. *Sabir Azərbaycanın böyük satirik şairidir. – Bizdə şeir də var, sənət də vardır. Şairə, sənətə hörmət də vardır.* S.Vurğun. *Aləmə vəlvələ salmaq lazım; Quruluş şairi olmaq lazım.* M.Müfqi.

ŞAİRANƏ *sif.* və *zərf* [*ər.* şair və fars. ...anə] 1. Şairə xas, şair kimi, şairə məxsus; bədii. *Xosrov yeddiillik məktəb qurtarmış, seirlər yazmış və şairanə duyğularla yaşayan bir gənc olmuşdu.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Gözəl, qəşəng, füsunkar, məftunedic, valehedici. [Şeyx Sənan:] *Nə qədər şairanə bir xilqət! Yerə enmişdir adətən cənnət! H.Cavid. Şairanə bir gecədir Kür qırağında; Ağ ulduzlar çiçək-çiçək, göy üzü çəmən.* S.Vurğun.

ŞAİRƏ *is.* [*ər.*] Qadın şair. *Cəfərin bibisi şairə idi. M.Arif. Səsimizi eşitdi; Tez gəldi şairə də; Görəndə səni birdən; Yerində dondu qaldı.* R.Rza.

ŞAİRKÖNÜLLÜ *sif.* Şair xasiyyətli, şair təbiətli, həssasqəlbli, incəqəlbli. *Şairkənüllü adam.* – *Gecə açılmayıp, doğmayıp sabah; O şairkənüllü, xoşxəyalıya.* S.Vurğun.

ŞAİRLİK *is.* Şeir yazma, şeir qoşma sənəti. *Cəfər [Abdulla Şaiqin] hər bir addımını, hərəkətini təqib edir, elə bil, ondan şairlik ilhamı almağa çalışırdı.* M.Arif.

ŞAKƏR *is.* [ər.] Xasiyyət, adət, vərdiş, ödə. *Bildirçinin bir qəribə şəkəri vardır ki, yeri gen olsa oxumaz.* H.Sarabski. *Əhli-əşqə bu qədər naz eləmək yaxşı deyil; Bəsdir, insaf elə, əl çək bu yaman şəkərdən!* Ə.Vahid.

ŞAQHAŞAQ *zərf* Şarıltı ilə, gurultu ilə, gur səslə. *Sel şaqhaşaq üzünəsağı tökülürdü.* – *Guruldadı göy şaqhaşaq; İldırımlar şığı-yaraq; Qaranlıqda tez-tez caxdı.* M.Dilbazi.

ŞAQIRDAMAQ *bax* **şaqqıldamaq** 5-ci mənada. *Ağzında min bir dastan; Bülbül kimi şaqırdar.* A.Şaiq.

ŞAQIRTI *bax* **şaqqıltı.** *İri qanad şaqırtısına bənzər bir səs hələ alaçağımızın üstündə eşidilirdi.* A.Şaiq.

ŞAQ(Q) *təql.* Atılan güllədən və ya sının ağacdan, budaqdan çıxan səs. *Şaqq güllə səsi eşidildi. Şaqq ağac sındı.* – *Bu səslə tapanca da dilləndi. Şaq. şaq güllələr açıldı.* Mir Cəlal.

ŞAQQA *is.* İkiyə parçalanmış cəmdək. [Fərhad:] *Bir qoyunun da şaqqasını yemək olarmı?* Ə.Haqverdiyev. *Tahirzadənin ilk işi o oldu ki, şarikli kəsikləri şişəyin bütöv bir şaqqasını ayırıp, südçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi.* Mir Cəlal.

ŞAQQA(NAQ): şaqqa(naq) çəkmək, şaqqa(naq) çəkib gülmək – bərkdən gülmək, qəhqəhə ilə gülmək, şaqqıltı ilə gülmək. *Dəli Həsən bir Koroğluya baxdı, bir dönüb başının adamlarına baxdı, hüdnürdən bir şaqqa çəkib güldü. “Koroğlu”. ...Xan şaqqa çəkib güldü.* S.Rəhimov.

ŞAQQALAMA “Şaqqalamaq”dan *f.is.*

ŞAQQALAMAQ *f.* Şaqqa halında bölmək, parçalamaq; iki parçaya ayırmaq. [Qulu] *...qəssab kimi qızğın halda inayi şaqqalaydı.* M.İbrahimov. *Məmməd kişi həyatda təzəcə kəsdiyi qoyunu şaqqalaydı.* S.Rəhman. *Sonra Soltan xəncərini siyirib, ayını şaqqaladı.* İ.Əfəndiyev. // Məc. mənada. [Fatma

xanım:] *Xiyar əyri bitəndə, a qız, analı-qızlı məni şaqqalayacaqsınız.* N.Vəzirov.

ŞAQQALANMA “Şaqqalanmaq”dan *f.is.*

ŞAQQALANMAQ *f.* 1. Uzununa iki tən hissəyə bölünmək.

2. İki yerə ayrılma, haçalanmaq. *Dağ iki yana şaqqalanmışdı.* – *İki yana şaqqalanmış (f.sif.) .. Tərtər çayının oynaq səsi .. dağlara çal-çağır salırdı.* S.Rəhimov.

ŞAQQALATMA “Şaqqalatmaq”dan *f.is.*

ŞAQQALATMAQ *ich.* Uzununa iki hissəyə parçalatmaq, tən yarıya böldürmək. *Qoyunu şaqqalatmaq.*

ŞAQQALI *sif.* Enlikürək, gövdəli, iri. *Məmmədyarov kök, şaqqalı, qapqara şaqqalı, bığı olan bir adamdı.* S.Rəhman. [Ağasəfər] *.. şaqqalı cavan oğlana baxdı və qrammofoonun susduğundan yalnız indi xəbər tutmuş kimi təəcüblə soruşdu.* Ə.Əbülhəsən.

ŞAQQAŞAQ *təql.* Ağac və s. kövrək şeylərin sınmasından və ya bir-birinə toxunmasından hasil olan səs. // *zərf Şaqqıltı ilə.* [Oğlan] *daş-qası bir-bir ehtiyatla götürüb yanından sallanan qiymət kağızını nəzərdən keçirdi, sayğacdakı dənələri şaqqaşaq tərpətdi.* S.Rəhimov. *Küçədə adam artırdı. Kitabsatan vəziyyəti belə gördü, tez qıfılı əlinə aldı, qapılarını şaqqaşaq çəkib bağladı.* Mir Cəlal.

ŞAQQILDAQ *is.* 1. Şaqqıltı səsi çıxaran uşaq oyuncağı; saxsax. // Probka gülləatan uşaq tapançası.

2. Ritmik səs yaratmaq üçün zərblı musiqi aləti.

ŞAQQILDAMA “Şaqqıldamaq”dan *f.is.*

ŞAQQILDAMAQ *f.* 1. Şaqqıltı səsi çıxarmaq. *Dağların başında gurultu güclənir, ildırım şaqqıldayıp, yeri-yurdu tərpədir.* S.Rəhimov. *Göy gurultusu .. qulaqbatıran bir dəhşətlə şaqqıldayırdı.* M.Hüseyn.

2. Çatırdmaq, çirtildəmaq, şaq-şaq səs çıxarmaq. *Sübhün həzin külayı yaşı yarpaqları bir-birinə vurub şaqqıldadırdı.* Cəmənzəminli. *Kəhrəbadan seçilməz alxımlar nəzərində; Ağzında şaqqıldayıb hər giləsi bal dadar.* S.Rüstəm. *Üzüm nə üzüm! Şəkər kimi şaqqıldayıp, diş vuran kimi qana keçir.* Mir Cəlal.

3. Tərpəndikcə, bir-birinə dəydikcə şaq-qıltı səsi çıxar(t)maq (bədən sümükləri haqqında). [Dərviş:] *Canımda bir uçunma peyda oldu, dişlərim şaqqıldamağa az qaldı, canıma yanğı düşdü.* A.Divanbəyoglu. [İlyas:] *Tərlənin boynu şaqqıldadı. O, yanakı sıcrayib sıldırım qırağıyla çaparaq, enişə doğru getdi.* Ə.Məmməd-xanlı.

4. Şaqqanaq çekib gülmək, qəhqəhə ilə gülmək. *Məşədibəy şaqqıldayıb güldü və yummurtanı əlinə aldı.* M.Hüseyn. *Nəriman əmi .. əllərini bir-birinə vuraraq bərkdən şaqqıldadı.* İ.Əfəndiyev.

5. Cəh-cəh vurmaq, cəh-cəhlə ötmək, oxumaq. *Meyvəlidir ormanında ağaclar; Şaqqıldayır qırqovullar, turaclar.* A.Səhhət.

ŞAQQILDAŞMA “Şaqqıldamaq”dan f.is.

ŞAQQILDAŞMAQ qarş. 1. Şaqqıldamaq, şaq-şaq səs çıxarmaq (çox şey haqqında). *Bir tərəfdə çeşmələr şaqqıldadı. Bir tərəfdə gözəl çiçəklər qoxuyurdu. Mərmər hovuzlarda qızıl balıqlar oynayırdı. Cəmənzəminli.*

2. Qəhqəhə çekib gülmək (çoxları haqqında). *..Traktoristlər artıq özlərini saxlaya bilməyib, şaqqılदाşib gülüşdülər.* Ə.Məmməd-xanlı.

ŞAQQILDATMA “Şaqqıldatmaq”dan f.is.

ŞAQQILDATMAQ icb. Bir şeyi digərinə vuraraq, toxunduraraq, çırparaq şaqqıltı səsi çıxartmaq. *Sayğacın daşlarını şaqqıldatmaq. Qamçını şaqqıldatmaq.* – *Əmirqulu müşqura-raq şallağını havada şaqqıldatdı.* M.Hüseyn.

ŞAQQILTI is. 1. Sınan, partlayan, bir-birinə dəyən şeylərdən, habelə ildırım çaxmasından, tez-tez atılan güllədən çıxan bərk qırıq səs. *Birdən dışarıda şaqqıltı gəldi, sonra otağın qapıları açıldı, içəri bir kişi itələyib saldırlar.* Cəmənzəminli. *..Göyün dağlara səda salan şaqqıltısı .. bütün kişiləri də qorxuya salır.* S.S.Axundov. *Pulemyotların şaqqıltısından qulaq tutulurdu.* Ə.Vəliyev.

2. Bərkdən gülüş səsi, qəhqəhə səsi. *Elə ki ikimiz olardıq, bir demək, bir danışmaq, bir şaqqıltı, bir şaqqıltı.* Mir Cəlal.

ŞAQQIMA “Şaqqımaq”dan f.is.

ŞAQQIMAQ bax **şaqqıldamaq**. *Göydə nə ay, nə ulduz, bütün dünya qapqara; İldırımlar şaqqıyır tərpənməyən dağlara.* S.Vurğun.

ŞAQRAQ¹ sif. Şən, nəşəli, sevincgötirən, fərehgötirən, ürəkəcan. *Gözəldir baharın ilıq nəfəsi; Gözəldir bülbülün şaqraq nəğməsi.* A.Şaiq. *Şəhər tərəfdən qopan şən və şaqraq səslər süalar kimi aləmə yayıldı.* Mir Cəlal. *Uşaqlar içində bir qız da vardı; Könlümü oxşardı şaqraq səsiylə.* B.Vahabzadə.

ŞAQRAQ² bax **qarquşu**.

ŞAQREN is. [fr.] Yumşaq meşin dəri; qo-
duq dərisi.

ŞAQ-ŞAQ zərf Qəhqəhə ilə, şaqqanaq çəkərək. *Şaq-şaq gülmək.*

ŞAQŞARAQ bax **şaqhaşaq**. *Artıq “şaq-şaraq” gurultu gəlir, sanki Dəlidağ aşağı ağarıb axan, köpüklənən nəhəng bir çayın ağzı açılırdı.* S.Rəhimov.

ŞAQUL is. [ər.] Divarın şaquliliyini, düzlüyünü yoxlamaq üçün ucuna kiçik ağırlıq bağlanmış qaytan və ya ipdən ibarət alət; süyül.

ŞAQLI sif. [ər.] Şaqul kimi yuxarıdan aşağıya enən; şaqul vəziyyətində olan; vertikal. *Şaquli xətt.* – *Bu zaman məzarın başı ucunda qoyulmuş top kimi yuvarlaq və şaquli şəkilli bir çox təbii daşlar gördüm.* A.Şaiq. [Səməd] *yoldaşlarına üz tutub, borulardan birini şaquli vəziyyətdə suya salmağı xahiş eləyir.* M.Hüseyn.

ŞAL is. 1. Yundan və s.-dən toxunmuş böyük baş örtüyü. *İpək saçaqlı şal. Tirmə şal.* – *Köçən qızı şal, yaxud çarşaba bürüyüb, o yığıncağın bir səmtində oturdardılar.* R.Əfəndiyev. *Sənəm dönüb, otaqdan yun şalını götürdü.* S.Rəhimov.

2. Nazik, yumşaq yun parça. [Kişinin] *əyində qara şaldan beli büzməli don vardı.* H.Sarabski. *Güllü arvad sumaqı şaldan genbol qırmızı tuman, yaxası və qolunun ağzı bafsalı uzun arxalıq geymişdi.* Ə.Əbülhəsən. // *Şaldan tikilmiş. Şal paltar.* – *..[Ərşadın] əyində əldətoxunma yun şal pencək-şalvar .. gəldi.* İ.Əfəndiyev. **Kəşmiri şal** – vaxtilə Hindistanın Kəşmir vilayətindən götürülən zərif, yumşaq və spesifik naxışlı yun parça, şal.

ŞALAXO is. [gürc.] İti oynanılan şən oyun havası.

ŞALAQ is. məh. 1. İri, sarı yemiş. *Məlumdur ki, bir az hava qızdı, tərəkəmə əhli aranda*

dayana bilməz. *Gərəkdir yaylağa qaçsın və orada soyuq düşənə kimi gərək bağ-bostan solmamış özünü arana yetirib, şalaqdan və kal meyvədən yeyib qızdırmaya düşsün.* F.Köçərli. □ **Şalaq qovun (yemiş)** – tezye-tişən iri qovun növü.

2. Kələmin kökünün dibində olan iri, qalın yarpaq.

3. *məc. dan.* Abırsız, həyasız. *O, şalağın biridir.*

ŞALAPÁY [rus.] Avara, veyil. *Amma xala-oğlum Əhməd şalapay çıxdı və özünü bina-mazlara yavıq saxladı. C.Məmmədquluzadə.*

ŞALBAN *is.* Şaxı, budağı, üst qatı təmizlənmiş böyük ağacın gövdəsi; dirək. *Şalbanın bir ucu sənin çiyindədir.* (Ata. sözü). [Mət-bəxlərdə] *şalbanlardan asılan, qışdan qalmış balqabaq, kudu, soğan, quru balıq, dəstə ilə qurumuş qarğıdalı, narın süpürgə, bezdən qab dəsmalları nəzərə cərpirdi.* H.Sarabski.

ŞALĞAM *is.* Xörəyə qatılan və ya heyvan yemi kimi işlədilən kökü yumru və ya uzun bostan bitkisi. *Şalğam şorbasında turp özünü yağı sanar.* (Məsəl).

◊ **Şalğam etmək (eləmək)** – darmadağın eləmək, qılıncdan keçirmək. [Dəlilər] *Xəlil paşanın qoşununu hər tərəfdən şalğam eləyib, arakəsməyə salıb təklədilər. “Koroğlu”.*

ŞALĞAMLIQ *is.* Şalğam əkilmiş yer, şalğam bostanı.

ŞALLAQ bax **qırma(n)c.** *Küçədən fərraş Şimirləli əlində şallaq daxil olur. C.Məmməd-quluzadə. Əmirqulu müşquraraq, şallağını havada şaqıldatdı. M.Hüseyn. □ Şallağa tutmaq* – bax **şallaqlamaq.** *Sən hey də yoxumdur, çıxarıb canını allam! Vallah, oyub didəyi-giryanını allam! Şallağa tutub peysəri-üryanını allam! M.Ə.Sabir.*

ŞALLAQLAMA “Şallaqlamaq”dan *f.is.*

ŞALLAQLAMAQ *f.* Şallaqla vurmaq, qamçılamaq, qırmanclamaq. *Atı şallaqlamaq. – Sanki Əsgər yuxuda idi, indi ayıldı, kəlləri şallaqlamağa başladı. Ə.Vəliyev. // Məc. mənada. [Mustafa həkimə:] Axı bu dəlini gətirib buraya qatmışınız, bizim günahımız nədi, bizi şallaqlayır? C.Məmmədquluzadə.*

ŞALLAQLANMA “Şallaqlanmaq”dan *f.is.*

ŞALLAQLANMAQ *məc.* Şallaqla döyülmək, qırmanclanmaq, qamçılanmaq.

ŞALLI *sif.* Başına şal örtmüş, yaxud belinə şal bağlamış.

ŞALVAR *is.* Bədənin bəldən aşağı hissə-sini və qıçları örtən ikibalaqlı üst kişi geyimi. *Şərəföglü .. şalvarının cibindən balaca bir açar çıxarıb, stolun siyirməsini açdı və oradan böyük bir kağız vərəqi götürdü. M.İbrahimov. Muxtar Zeynalov .. əllərini şalvar cibinə salıb, kabinetində gəzinməyə, dodaqaltı deyilməyə başladı. Ə.Vəliyev.*

ŞALVARLIQ *sif.* Şalvara yarar. *Yaxşı şalvarlıq parçadır. – [Bey xonçasında] dolaqlar, bir şalvarlıq mahud və bunların əmsali cehizlər qoyulmuş olur. R.Əfəndiyev. // İ. mənasında. Mağazadan şalvarlıq almaq.*

ŞAM¹ *is.* [ər.] İçinə fitil qoyulmuş piyli maddələrdən hazırlanan silindrik işıq ləvazimi. *Yanır qəribənə kənd axşamları; Titrək işıqlarla məscid şamları. S.Vurğun. Çapıq Abbas cibindən uzun bir şam çıxarıb ortaya qoydu. S.Rəhman. // Lampa və s. işıq cihazları mənasında. Axşam oldu, gün batdı, şamlar yandı. A.Səhhət.*

◊ **Şam kimi (təki) sönmək** – puça çıxmaq, yox olmaq. *Orada ağıladıcqa hər dustaq ürək; Şam təki sönmüşdür ümidlə dilək. S.Vurğun. Şam kimi ərimək, şama dönüb ərimək* – gündən-günə ərimək, çox arıqlamaq, ötinə tökmək. *Mələk şam kimi ərisə də, dərini heç kəsə açmırdı. İ.Şıxlı. Zeynalın verdiyi şəkə baxandan sonra Mülayim arvad ikicə günün içində şam kimi ərimişdi. B.Bayramov. Bur-nuna şam iyi dəyməyib* – bərkdən-boşdan çıxmamış, dərd görməmiş adam haqqında.

ŞAM² *is.* [fars.] 1. Axşam. *Şam süfrəsi. □ Şam(ü) səhər* – axşam-səhər, səhər-axşam. *Şamü səhər bülbul kimi ağılaram; Qorxuram qönçədən gülüm pozula. Aşıq Murad. Gəl, baba, məscidlərə, ehsanı gör! Şamü səhər aşı, fisincanı gör! Ə.Nəzmi. Şam ta səhər klas.* – axşamdan-səhərədək. *Dolanım başına şam ta səhər; Şəmi-camlının pərvanəsiyəm. Q.Zakir.*

2. Axşam yeməyi. *..Yusif şah buyurdu: – Tapşır, mənə şam hazır etsinlər ki, bu gün bir zad yeməmişəm. M.F.Axundzadə. Şamdan sonra xan yenə özünü çırthaçırtla yanan buxarının yanına verib oturdu. Çəmənzəminli. Hamı yedi, şam bitdi. Amma Məstan bəyin gözü yolda qaldı. B.Talıblı. □ Şam et-*

mək (eləmək) – axşam yeməyi yemək. *Saat on birdə yenə qonaqları dəvət elədilər xörək otağına və yenə ağalar və xanımlar xörək stolunun ətrafına düzülib başladılar şam eləməyə.* C.Məmmədquluzadə.

ŞAM³, ŞAMAĞACI *is. bot.* İynəyarpaqlı, həmişəyaşıl, xırda qozaları olan ağac. [Şəmsiyyə və Səlimi] *həyatə çıxdılar, cərgə ilə düzülmüş şamağaclarının arasında gəzməyə başladılar.* M.İbrahimov. *Şıdırğı yaz yağışından sonra qarağac, qələmə, şamağacları sükuta qərq olmuşdu.* Mir Cəlal.

ŞAMAMA *is. [ər.]* Çox ətirli və şirin, adətən yeyilməyən kiçik yemiş növü. *Mən gələndə şamamalar güldü; Dörd yanımlı atlı kazaq bürüdü. “Qaçaq Nəbi”. Cavanlar özləri ilə toynanaya alma, portağal, şamama, .. püştə, badam gətirdilər.* H.Sarabski. *Xarabalar əvəzinə qovunlar, şamamalar rəng verib rəng alırdı.* M.Hüseyn. **Şamama kimi** – 1) cəhrayı, təzə, tər. *Qumrunun şamama kimi tər, mərmər kimi ağ vücudunu gördükdə atlı içində qovrulur(du).* Mir Cəlal; 2) yumru, girdə.

ŞAMÁN *is. [tunq.]* Ruhlara, magiyaya inanan xalqlarda (əsasən şimal xalqlarında): sehrbaz, ovsunçu, cadugər (şamanlar oxumaqla, dəf çalıb-oynamaqla özlərini çaşa gətirərək, guya ruhlarla münasibətə girərək, adamların xəstəliklərini sağaltdıqlarına, onlara uğurlu ov təmin etdiklərinə və s.-yə inanırdılar).

ŞAMANİZM bax **şamanlıq**.

ŞAMANLIQ *is. 1.* Bəzi şimal, Orta Asiya, İndoneziya, Okeaniya, Amerika, Afrika xalqlarında ruhlara, magiyaya sitayiş etməkdən ibarət din forması.

2. Şamanın işi, peşəsi; sehrbazlıq, cadugərlik.

ŞAMATA bax **şəmatət**.

ŞAMAYI *is. [fars.]* Xəzər, Qara dəniz, Azov dənizləri hövzələrində çox yayılmış balıq. *Şamayı .. pulcuqları gümüşü, bel tərəfi tünd-yaşıl, üzgəcləri isə açıq rəngdə olur.* Y.Əbdürrəhmanov.

ŞAMDAN *is. [ər. və fars.]* Şam qoymaq üçün altlıq. *Otaqlarda yanan şamdanlar söndürülmüşdü.* M.S.Ordubadi. *Pəncərədən sarı şamdanlar asılırdı.* H.Sarabski.

ŞAMDANCI *is.* Keçmişdə: saraylarda işiq işlərinə baxan şəxs.

ŞAMDANGÜLÜ *is. bot.* Ətirşah fəsiləsinə bəzək bitkisi. *Ətirşah fəsiləsinin şam-dangülü cinsinin növləri bəzək bitkiləridir.* M.Qasimov.

ŞAMİL *is. [ər.]* İçinə alma, qaplama, aid olma, daxil olma (adətən “etmək”, “olmaq” köməkçi feillərlə işlənir). *Bu məsələ sizə də şamildir. Göstəriş hamıya şamildir.* **Şamil etmək** – aid etmək. [Nuxulular:] *Saniyə, hər birimiz bir töhfəyi-həqir xidmətinə gətirmişik, əgər qəbul edib öz şəfqətini bizə şamil edə.* M.F.Axundzadə. *Xəlifə onların hər birinə tək-tək cavab verib, onlar üçün Allah dərgahından səadət və dövlət rica edəcəyini və duasını onların barəsində şamil edəcəyini vədə verdi.* M.S.Ordubadi.

ŞAMKİMİLƏR *cəm bot.* Çılpaq-toxumlu, iynəyarpaqlı bitkilər fəsiləsinin adı. *Şamkimilər fəsiləsinin .. yarpaqları xırda pulcuq şəkilli və ya dəstələrlə yığılmış iynəşəkillidir. Toxumdışıyan qozaları nisbətən kiçik olub girdədir, toxumları yetişəndə ağaclaşır və ya giləmeyvə şəklini alır.* H.Qədirov.

ŞAMLIQ¹ *is.* Axşam yeməyi, axşam üçün hazırlanan yemək(lər). *Şamlıq nəyiniz var? Şamlıq hazırlamaq.*

ŞAMLIQ² *is.* Çoxlu şam ağacı bitən yer, şam meşəsi. *Kəndin üst tərəfi şamlıqdır. – Doktor otağına qayıtdı. Şamlığa açılan pəncərələri geniş- geniş açdı.* A.Şaiq.

ŞAMÓT *is. [fr.]* Odadavamlı biçmiş gil və həmin gildən hazırlanmış kərpic.

ŞAMPÁN [coğrafi addan] Köpüklənən, qazlı üzüm şorabı. *Azərbaycan Şampan şorabı.*

ŞAMPÁNSKİ [*rus.* “шампанское”dən] *dan.* bax **şampan**. [Səfərdəqulu bəy:] *Mənim sağlığımıza bir stəkan şampanski içməyə də vaxtın yoxdur.* S.S.Axundov. [Əsgər:] *Elə belə, komandirsən, gəl gedək, bizim komanda məntəqəsinə bax: lampası... peçi... çayı, şampanskisi... Ə.Əbülhəsən.*

ŞAMPÚN [*ing.*] Baş yumaq üçün ətirli duru sabun və ya sabun tozu.

ŞAMSIZ *zərf* Axşam yeməyi yemədən. *Qonşuya ümid olan şamsız yatar. (Ata. sözü). Çox gecəm var ki, şamsız yatıram; Çaysız,*

həm təamsız yatıram. S.Ə.Şirvani. [Pəricahan xanım:] [Ağca xanımı] otağına aparın. Bu gecə şamsız qalacaqdır. S.S.Axundov.

ŞAN¹ *is.* [ər.] Ad-san, şöhrət, şərəf. *Bürü-yüb ələmi şanın, şöhrətin; Bir de, qoç Koroğlu, nədən məlulsan? "Koroğlu". [Cəngavər:] Səyavuş bu yurdun fəxri, şanıdır. H.Cavid.*

ŞAN² *is.* Balı saxlamaq və toxum tökmək üçün arıların pətəkdə mumdan düzəldikləri gözcüklər. *Bu təsəlli mənə bəsdir, olar asudə halım; Ki, bu şanlarda mənim də var iki qətrə balım. A.Səhhət. Kosa əlindəki suyu süzülen şanları pəncərəyə qoyub çıxax-çıxa deyindi.. S.Rəhimov.*

ŞANA *is.* Otu, samanı, küləşi yığmaq üçün uzunsaplaqlı diş-diş dəmir və ya ağac alət, yaba. *Qəhrəman .. xırmandan kənara çıxırmı və şananı yerə salırdı. S.Rəhimov. [Musa:] Oğlan, şananı mənə ver.. M.İbrahimov.*

ŞANAGÜLLƏ *is. bot.* Sulaqlı yerlərdə bitən çiçəkli su bitkisi..

ŞANALAMA "Şanalamaq" dan *f.is.*

ŞANALAMAQ *f.* Şana ilə otu, küləşi, samanı və s.-ni yığmaq, yaymaq, atmaq, səpələmək. *Həsi bu gün böyük xırmanın qırağını əvvəlcə caldı, sonra şanaladı. S.Rəhimov.*

ŞANAPİPİK *is. zool.* Əyri dimdiyi, darağa-bənzər kekili, ala-bəzək lələyi olan quş; şinəbub.

ŞANA-ŞANA *sif.* Göz-göz, dəlik-dəlik.

ŞAN-BEÇƏ *is.* Cavan bal arısı. *Şan-beçə balı. – Yetər bu dəfə böyük və ağ süfrə ilə örtülü bir məcməyi gətirib ortalığa qoydu, ..[məcməyidə] sapsarı təzə nehrədən çıxmış inək yağı, bir yekə nimçə şan-beçə balı, bir böyük kasa camış qatığı, altı yumurtanın qay-ğanağı (vardı). Qantəmir.*

ŞANƏ *is.* [fars.] klas. Daraq. *Xumar-xumar baxmaq göz qaydasıdır; Lalətək qızarmaq üz qaydasıdır; Pərişanlıq zülfün öz qaydasıdır; Nə badi-səbadan, nə şanəndir. M.P.Vaqif.*

ŞANƏLƏNMƏ "Şanələnmək" dən *f.is.*

ŞANƏLƏNMƏK *f. klas.* Şanə-şanə olmaq. // *məc.* Dəlik-dəlik, dəşik-dəşik olmaq, parçalanmaq. *Qəmzə xəncərindən, müjgan oxundan; Ciyər parə-parə, dil şanələnmis. M.V.Vidadi.*

ŞANƏ-ŞANƏ *zərf.klas.* Parça-parça, tikə-tikə, dəşik-dəşik. □ **Şanə-şanə olmaq** *klas. –*

parça-parça olmaq, tikə-tikə olmaq, dəlik-dəlik olmaq, şanələnmək.

ŞANI *is.* Çox şirin, şirəli, ətirli üzüm növü. *Ağ şanı. Qara şanı. – [Səkinə qarı:] Qarpız da almışam, hələ Buzovnadan şanı da gətiriblər. M.İbrahimov.*

ŞANLI *sif.* 1. Rəşadətli, cəsur, qəhrəman. *Şanlı əsgərlərimiz. // Şöhrətli, şərəfli, uca. – [Nüşabə:] Şanlı tariximiz görməmiş ləkə; Zəfərlər qazanmış bu şanlı ölkə! A.Şaiq. Bu günlər, şanlı günlər, şən günlər; Yoluna düşən günlər; Hələ qarşımızdadır. M.Müşfiq.*

2. Möhtəşəm, özəmətli. *Şanlı saray.*

ŞANLI-ŞƏRAFƏTLİ (ŞÖHRƏTLİ) *bax şanlı-şövkətli (şöhrətli).*

ŞANLI-ŞÖVKƏTLİ (ŞÖHRƏTLİ) *sif.* Yüksək şanlı, şərəfli, yüksək mənəsbəli. // Dəbdəbəli, həşəmətli, cah-calallı.

ŞANS *is.* [fr.] Uğur qazanmaq imkanı.

ŞANSÓN *is.* [fr.] XV-XVI əsrlərdə fransız musiqi renessansının (intibahının) görkəmli nümayəndələrinin yaradıcılığında aydın milli xüsusiyyətlər kəsb edən polifonik mahnılar.

ŞAN-ŞAN *sif.* Şanlar şəklində, göz-göz, dəşik-dəşik. *..Sinənin içində olan ağ ciyər şan-şandır. H.Zərdabi. □ Şan-şan etmək (eləmək) –* dəşik-dəşik etmək. *Güllə sinəsini şan-şan elədi. – Hamı adamların gözünün qabağında Nəbigil Məcid bəyi güllələyib şan-şan elədilər. "Qaçaq Nəbi". Vurub bağrını [tərlənin] elədi şan-şan. M.Seyidzadə. Şan-şan olmaq – bax şanə-şanə olmaq ("şanə-şanə"də). Çöldə taxıl şan-şan olur, tellənir; Dərya kimi ləpələnir, yellənir. A.Səhhət.*

Ş Bağrı (ürəyi) şan-şan olmaq – bax bağrı qan olmaq ("bağır"da). *Fələk saldı dürlü-dürlü odlara; Şan-şan olmuş, parələnmis könlümü. M.V.Vidadi. Qara bağrım şan-şan oldu, dələndi; Gahdan ağla, gahdan yada sal məni. Aşıq Abbas. Kimsənin Veysin şan-şan olan bağrından xəbəri yox idi. Ə.Əbüllhəsən. Bağrını (ürəyini) şan-şan eləmək – bax bağrını qana döndərmək ("bağır"da). Aşıqlar bağrını şan-şan eylər-sən; Gündə birin kəsib qurban eylərsən; Hər qıya baxanda yüz qan eylərsən; Müşküldür dolanmaq, yağı, sənidlə. Q.Zakir. Çəkib almaz kirpiyini; Bağrını şan-şan elədin. Aşıq Ələsgər.*

ŞAN-ŞƏRAFƏT *bax şan-şövkət (şöhrət).*

ŞAN-ŞÖVKƏT (ŞÖHRƏT) *is.* Şöhrət, həşəmət, şan, ad-san. *Hanı nizəm, hanı atım? Kəsildi şanı-şövkətim...* "Koroğlu". *Tərk edərək bütün istirahəti; Qazanmışam mən bu şanı şövkəti.* A.Səhhət. *Qəhrəmandır, igidin hörməti var; Özü gənc olsa da şan-şöhrəti var.* A.Şaiq.

ŞANTAJ *is.* [fr.] İfşaedici məlumat yayma hədəsi ilə nə isə tələb etməkdən ibarət cinayət.

ŞANTAN *is.* [fr.] Əyləncə müəssisəsi.

ŞAPALAQ *is.* 1. Əlin içi ilə vurulan zərbə, şillə. *Üzünə bir şapalaq çəkdi.* – *Məşədi Salman axırıncı dəfə bu cavabı eşitdikdə Məmmədə bir şapalaq vurdu.* T.Ş.Simurq. *..[Çobanların] çomaqları ki əlindən düşdü kütləşdilər, yəni yumruqla, şapalaqla bir şey eləyə bilmirdilər.* İ.Əfəndiyev.

2. Ovuc, əliçi. *Qoca yemə cumdu, .. iki şapalaqda payının yarısını ötürdü.* M.Hüseyn. **Şapalaq vurmaq** – ovcu ilə, əlinin içilə götürmək, ovucalamaq. *Bəziləri, xüsusən kişilər sol əllərini yerə verib, sağ əli ilə aşa ıri şapalaqlar vururdular.* Ə.Əbülhəsən.

Şapalaqla üz qızartmaq – bir şeyi süni yolla gizlətməyə, yaxşı göstərməyə çalışmaq. [Hacı:] *Mən şapalaqla üz qızardıram, xaricilər elə bilirlər ki, Hacımın qızılı daşır.* M.S.Ordubadi.

ŞAPALAQLAMA "Şapalaqlamaq"dan *f.is.* **ŞAPALAQLAMAQ** *f.* Şapalaq vurmaq, şillələmək. [Müqim bəy] *sonra da ayaqlarının ucunda dikəlib, peysərini şapalaqladı.* S.Rəhimov. [Mollabacı] *..qulağımdan tutub, şapalaqlamağa başladı.* H.Sarabski. *Geysubəyim Manafı şapalaqlamağa, üzünə tüpürməyə, yenə də hərzə-hədyan danışmağa başladı.* Ə.Vəliyev.

ŞAPALAQLANMA "Şapalaqlanmaq"dan *f.is.*

ŞAPALAQLANMAQ *məch.* Şapalaqla vurulmaq, şapalaq yemək.

ŞAPATLAMA "Şapatlamaq"dan *f.is.*

ŞAPATLAMAQ *f.* Arasikəsilmədən, dalbadal, şappaşap vurmaq. [Kəndli] *şəhərə bir azca ertə çatmaq üçün; Tələsirdi qabaqca sarmaq üçün; Cün bu işdə qazanc adı var idi; Qazları incidib şapatlar idi.* A.Səhhət. [Hacı Qambay] *əlindəki qamçı ilə çatdığı uşağı şapatlayırdı.* Qantəmir.

ŞAPİR-ŞAPİR *zərf* Səs çıxara-çıxara, tez-tez; marçamarç. *Buzov şapır-şapır anasını əmirdi.* // Məc. mənada. *Bu səfəhət və əyyaşlığın onlar bir gün cəzasını çəkəcəklər. Çəkinəcəyə qədər də həyatın bütün zövq və nəşəsini şapır-şapır əməcəklər.* A.Şaiq.

ŞAPIRDATMA "Şapırdatmaq"dan *f.is.*

ŞAPIRDATMAQ *bax şappildatmaq.* [Sadıq] *balın yarısını qayğanağa qarışdırandan sonra qatığın çox hissəsini də üstünə töküüb, ağzını şapırdatma-şapırdatma yeyir.* Q.Qantəmir.

ŞAPİRÓQRAF [xüs. ad və yun. grapho – yazıram] Təkmilləşdirilmiş hektoqraf; əlyazmasını və ya çap otisklərini çoxaltmaq üçün alət.

ŞAPKÁ [rus.] Əsasən isti, yumşaq baş geyimi, papaq. *Başına şapka qoymaq.* – *Kərbəlayı Zəlin arvadı hərdənbir deyirdi: – A kişi, sənin saqqalına nə şaşka yarasır, nə də şapka.* Ə.Haqverdiyev. [Musanın nəvəsinin] *başındakı xaki rəng şapkasını görüb, zənn etmə ki, daha onun başqa borcu yoxdur.* Qantəmir.

ŞAPKAÇI *is.* Şapka tikən usta. *Şapkaçı dükanı.*

ŞAPKALI *sif.* Başında şapka olan, şapka geymiş. *Bir gün [çayçı dükanına] qara şapkalı, çənəsində kiçik qarasaqqallı, qara palıtlı bir müsafir gəldi.* H.Nəzərli. *Məktəbin .. şapkalı tələbələri Hüseynin arıq və əsəbi üzünə yan-yanı baxır, onun cırıq paltarına, atasından qalma köhnə, ıri ayaqqabılarına masqara edib gülürdülər.* S.Rəhman.

ŞAPLAMA "Şaplamaq"dan *f.is.*

ŞAPLAMAQ *f.* Şapalaq vurmaq, şapalaqlamaq. [Əhməd:] *İstəyirsənmi, peysərinə bir, beş, on yol da şaplayım, elə düz gedəsən?..* N.Vəzirov.

ŞAPPADAN *zərf* Birdən, qəfildən, gözlənilmədən. *Şappadan pəncərədən bir şey düşdü.*

ŞAPPILDAMA "Şappildamaq"dan *f.is.*

ŞAPPILDAMAQ *f.* Şappıltı səsi çıxarmaq.

ŞAPPILDATMA "Şappildatmaq"dan *f.is.*

ŞAPPILDATMAQ *icb.* Bir şeyi başqa bir şeyə vuraraq, çırparaq, toxunduraraq şappıltı səsi çıxartmaq. *Yenə də məsciddə heyrət başlandı, yenə də dilləri damaqlarda şappildatmağa başladılar.* M.S.Ordubadi. *..[Nəzarətçilər] qamçını .. bir-birinin qalın meşin çəkmələrinin boğazlarına çırpıb şappıldadı, bundan zövq alırdılar.* M.Rzaquluzadə.

ŞAPPILTI *is.* Bir şeyin başqa bir şeyə, yaxud bir-birinə dəyməsindən hasil olan səs. *Bir şappıltı eşidildi.* – *Cavab əvəzinə itlərdən birinə zərblə dəyən qırmanın şappıltısı eşidildi.* M.Hüseyn. *Bir də çayın içində şappıltı səsi eşidildi.* T.Ş.Simurq.

ŞAP-ŞAP, ŞAP-ŞUP *is.* Yüngül, dabani açıq, yastı ayaqqabı. *Keçmiş zamanlarda .. hər arvadın ayağında şap-şapı və yastıdaban bir başmağı vardı.* Qantəmir.

ŞAR [*rus.*] 1. *riyaz.* Öz diametri ətrafında dairənin fırlanmasından yaranan hündəsi cism; kürə. *Şarın radiusu. Şarın səthi.*

2. Bu şəkildə olan şey. *Bilyard şarı. Fənər şarı.*

3. *köhn.* Keçmişdə səsvərmə zamanı istifadə edilən şarşəkilli şey (namizədin lehinə və əleyhinə verilən səsini miqdarı qutuya atılan şarın miqdarına əsasən təyin edilirdi). *Şarla səsqoyma. Ağ şar (lehinə səs). Qara şar (əleyhinə səs).*

ŞARABÁN [*fr.*] 1. Keçmişdə bir neçə sıra uzununa oturmaqları olan dördçarxlı açıq minik arabası.

2. Biratlı, ikiçarxlı yüngül minik arabası. *Boş vaxtı axşam ki oldu, budur ha, faytonların, şarabanların başı açılırdı.* M.Rzaquluzadə.

ŞARABƏNZƏR *sif.* Şar kimi girdə, yumru, şaraoxşar, kürəşəkilli.

ŞARADA *is.* [*fr.*] Cavabı müxtəlif sözlərdən ibarət tapmaca. *İsti + ot = istiot.*

ŞARAQQAŞARAQ bax **şaqqaşaq**.

ŞARAQQILTİ bax **şaqqilti**. *Şamxal [Çerkezə] çaxmaq şaqqiltisini eşidib dinləndi: – Ə, mənəm, nə səs-küy salıbsan? İ.Sıxlı.*

ŞARAQ-ŞARAQ *zərf* Şaraqqilti ilə, şaraqqaşaraq. *Su şaraq-şaraq axaraq daşı, qumu bir-birinə qatıb gəlirdi.* M.İbrahimov. *Məşələr və uçurumlu dərə şaraq-şaraqla dolmuşdu.* İ.Əfəndiyev. *Darvazalar şaraq-şaraq; Gah örtüldü, gah açıldı.* B.Vahabzadə.

ŞARAOXŞAR bax **şarabənzər**.

ŞARAP *təql.* Ağır bir şeyin bütün ağırlığı ilə yerə dəyməsindən hasil olan səs. *Şarap, yük düşdü yerə.* – [Əsgər:] *Bir də gördüm, dalımcə gələn götürüldü, ədə dayan, ədə dayan...* *Dayanmadı, part bir güllə. Bir də gördüm, şarap yıxıldı yerə.* Ü.Hacıbəyov.

ŞARAPPADAN bax **şappadan**. *Birdən Məmməd gördü ki, heyvanın gözləri yavaş-yavaş süzülüb yumuldu, qulaqları sallandı, durduğu halda yıxılıb, şarappadan yerə düşdü.* E.Sultanov.

ŞARAPPAŞARAP *təql. zərf* mənasında. Şappıltı ilə, şappıltı səsi çıxararaq. *Bir azdan yenə də həmin oynaq dalğalarda bir adam şarappaşarapla qayıtdı.* S.Rəhimov. *..Cənnət xanımın hirsı soyumadı, şarappaşarap ilə əl-üzünü yudu.* Mir Cəlal.

ŞARF bax **şərf**. *Müəllim göründü. Boyunu şarfla sarımsıdı.* S.Hüseyn.

ŞARHAŞAR *zərf* Şiddətlə, şarılı ilə (gur axan su haqqında). *Şarhaşar tökülmək. Navalça şarhaşar axırdı.* – *Tökü birdən-birə yağış şarhaşar; Həyətdə, küçədə su daşdı, getdi.* R.Rza. *Bir azdan sonra yağış çiləməyə başladı və çox keçmədən şarhaşarla tökdü.* Ə.Sadiq.

ŞARILDAMA “Şarıldamaq”dan *f.is.*

ŞARILDAMAQ *f.* Şarıltı ilə axmaq, tökülmək və yaxud çarpmaq. *Dəniz yavaş-yavaş uğuldayır, dalğalar zərblə qayalara çırpılaraq şarıldayırdı.* M.Hüseyn.

ŞARILTI *is.* Gur axan sudan çıxan səs. [Xanlar] *...sahilə çırpınan dalğaların şarıltısını belə eşitməmişdi.* S.Rəhimov.

ŞARIL-ŞARIL *zərf* Şarıltı ilə, şır-şır. *Sular şarıl-şarıl axır.*

ŞARJ *is.* [*fr.*] Bir şəxsin və ya şeyin qəsdən gülünc, karikatura şəklində təsviri (söz və şəkillə).

ŞARLATÁN [*fr.*] Bir şey bilmədiyi halda, özünü bilən, mütəxəssis kimi göstərərək adamları aldadan, nadan; yalançı, fırıldaqçı, cüvəllağı. *Şarlatanın biridir.* – *Bunlar da yaxşı adamlardır, amma şarlatandırlar.* C.Məmmədquluzadə. // *zar.* Yüngül söyüş mənasında. [Məşədi İbad:] *Tuf!.. Rədd ol, şarlatan!..* Ü.Hacıbəyov. *Naməslu insanların içində; Orda-burda şarlatanlar da vardır.* R.Rza.

ŞARLATANLIQ *is.* Adamların məlumatsızlığından istifadə edərək onları həyasızcasına aldatma; kələkbazlıq, cüvəllaqlıq. [Kərbəlayı Rəcəb:] *Zamanə cahılları şarlatanlıqdan başqa bir şeyə yaramazlar.* N.Vəzirov. *Hacı Saleh çox çalışdı ki, oğlunu oxutsun,*

ancaq Əsgər şarlatanlıqdan əl çəkib oxumadı. C.Cabbarlı. □ Şarlatanlıq eləmək – şarlatan kimi etmək, adamları aldatmaq.

ŞARLI *sif.* Şarlı olan; öz quruluşunda, konstruksiyasında sərəoxşar hissələr olan. *Şarlı lampə. Şarlı fənər.* – *Birdən-birə enli, iki tərəfi xiyaban, baş küçədə cərgə-cərgə iri ağ şarlı işıqlar yandı. M.Rzaquluzadə.*

ŞARNİR *is.* [alm.] Mexanizmin hərəkətini təmin edən hissələrinin mühərrik birləşməsi.

ŞARP, ŞARPADAN *zərf* Gözlənilmədən, qəfilən, birdən. *Uşaq şarpadan üzüqoylu yıxıldı.* – [Dərviş:] *Ruqiyyə durub alaçığa qaçdı, orada şarpadan yıxıldı. A.Divan-bəyöğlu.*

ŞARPAŞARP *zərf* Dalbadal, arasını kəsmədən, şiddətlə. *Şarpaşarp təpəsinə çırpmaq. Şarpaşarp kürəyinə vurmaq.* – [Odabaşı:] [Ana] *qızını bu halətdə görüb başladı şarpaşarp dizlərinə döyməyə. Ə.Haqverdiyev. Araba sürən cavan uşaqlar ayağa qalxıb, zoğal ağacı ilə şarpaşarp öküzləri döyəclədilər. Mir Cəlal.*

ŞARPİLDATMA “Şarpılatmaq” dan *f.is.*

ŞARPİLDATMAQ *f.* Əl, qamçı və s. ilə dalbadal çırpmaq, vurmaq, şappılatmaq. [Bəbir bəy] *gah fit çalır, gah da çəkməsinin boğazından asılan qamçını şappıladaraq həzz alırdı. Mir Cəlal.*

ŞARPİLTİ *bax şappıltı.*

ŞAR-ŞAR(LA) *bax şarhaşar.* ..*Tulumbaların taq-taqla qalxıb-düşməsi və qara neftin dağ çayları kimi şar-şar axıb çənlərə tökülməsi ... əhəng və əzəmət təşkil edirdi. B.Talıbli.*

ŞARTAŞART *təql.* Dalbadal açılan güllə, yaxud qamçı səsinə təqlidən deyilir. *Boya-boy bir-iki addım atıb, ayağını ağacların və kol-kosun seyrəldiyi yerə basınca şartaşartla onun lap qulağının dibindən bir-iki güllə keçdi. Ə.Əbüllhəsən.*

ŞARTHAŞART *zərf* Güclü alovla, səslə (yanan quru ağac, odun və s. haqqında). *Qaratikanlar şarthaşart yanır, alovlanır, burula-burula göyü bürüyürdü. Ə.Vəliyev.*

ŞARTİLDAMA “Şartıldamaq” dan *f.is.*

ŞARTİLDAMAQ *f.* Şart-şart səs çıxarmaq. *Musiqi susan kimi toybəyinin zoğal qamçısı şart-şart şartıldayırdı. Mir Cəlal.*

ŞART-ŞART *təql.* Güllə və ya nazik çubuq, qamçı zərbəsinin səsinə təqlidən deyilir. *Birdən şart-şart bir neçə güllə səsi eşidildi. Ə.Əbüllhəsən.*

ŞASSİ [fr.] *tex.* 1. Müxtəlif maşın və qurğuların kuzovsuz çərçivəsi və ya özüülü. *5 at gücündə olan motor maşını həm yedəkçi traktor kimi, həm də asma kənd təsərrüfatı alətləri ilə birlikdə motorlu şassi kimi işlətməyə imkan verir. (Qəzetlərdən).*

2. Müxtəlif cihazların, radioaparatlارının və s.-nin əsas hissələrinin üzərində quraşdırılan özüülü.

3. Təyyarələrdə: göyə qalxıncaya qədər və enəndən sonra onların aerodrom üzərində hərəkətinə xidmət edən və yerə endikləri zaman zərbə gücünü azaldan qurğu, hissə.

ŞAŞDIRMA “Şaşdırmaq” dan *f.is.*

ŞAŞDIRMAQ *f.* Heyrətə salmaq, çaşdırmaq, sarsıtmaq. [Rzaquluxan:] *..Qızım, sənin adın yanımda çəkildə, arzu və amalımin nətamam qaldığı gözümün önündə mücəssəm durur. Məni şaşdırıb qoyur. M.S.Ordubadi.*

ƏĞLİ *şaşdırmaq (çaşdırmaq)* – 1) ağılı əlindən almaq, dəli etmək. [Ustanın arvadı:] *A kişi, cin-zad səni vurub, ağılını-zadını şaşdırmayıb ki, hədərən-pədərən danışsın. Çəmənzəminli; 2) ağılı başından getmək, ağılı azmaq, başı xarab olmaq.*

ŞAŞIRMA “Şaşırmaq” dan *f.is.*

ŞAŞIRMAQ *f.* Bir iş, bir hadisə və s. qarşısında özünü itirmək, çaşıb qalmaq, nə edə-cəyini bilməmək. *Diləranın səsinə çıxan anası da şaşırırdı. C.Cabbarlı. Qız [müəllimi] görünəcə, şaşırıb üzünü örtməyə tələsdikdə, səhəngini salıb qırırdı. S.Hüseyn.*

ŞAŞIRTMA “Şaşirtmək” dan *f.is.*

ŞAŞIRTMAQ *f.* Çaşdırmaq, karıxdırmaq. *“Cənab Bax” sözü pristavı da şaşırırdı, əllərini çırpırdı, yerindən qalxdı. Çəmənzəminli. Ömür dedikləri sorsalar nədir? Xətləri qarışıq bir xəritədir; İnsanın gözünü şaşırırdı bəzən... S.Vurğun.*

ŞAŞKÁ [rus.] Tiyəsi uzun, azca əyri, ucu şiş, kəsiici soyuq silah; qılınc. *Şaşka taxmaq. – Zadəyi-Hacı Məlik təzə kvartalını olub; Beşlinin üstə asıbdır bir uzun şaşkanı. S.Ə.Şirvani. [Süvari] qotazlı şaşkanın dəstəsindən tutub sinəsinə yapışdırdı. S.Rəhimov.*

ŞAŞKALI *sif.* Şaşka taxmış, şaşka göz-dirən, şaşkası olan. *Şaşkali zabıtların ağır addımları döşəmədə fəlakət kimi səslənəndə evdə vaveyla ucaldı.* Mir Cəlal.

ŞAŞQIN *sif.* 1. Nə edəcəyini bilməyəcək dərəcədə fikirli, özünü itirmiş, çaşmış, çaşıb qalmış, qarışmış, çaşqın. *Hikmət İsfahani ağır bir təəssürat altında saraydan çıxdı. Fikri şaşqın, qəlbi həyəcanlı idi.* M.İbrahimov. *Qız [oğlanın] şaşqın tərəddüdünü görüb gülüm-sədi.* İ.Əfəndiyev. // Zərf mənasında. *Gülzar bir şey axtaran və ya kömək gözləyən kimi, şaşqın o yan-bu yanına baxdı.* T.Ş.Simurq. *Gülyaz gecəyarısı şaşqın halda oyanıb, Sə-mədi evdə görmədi, onun haraya getdiyini dərhal anladı.* M.Hüseyn.

2. Sərsəm, aqlını itirmiş. [Qızlar:] *Şaşqın-dır o divanə; Gəl, gəl, olunuz rüsva.* H.Cavid. // *is.* Şaşqın adam. [Rauf:] *Əvət, şaşqınlar daim əsəbi və bədbin olurlar.* H.Cavid.

ŞAŞQINCA *zərf* Şaşqın kimi, çaşmış halda, dəlicəsinə. [Xəyyam:] *İştə, bir səs ki edər göylərə şaşqınca kitab; O sağır göy, əcəba, kimsəyə vermişmi cavab?* H.Cavid.

ŞAŞQINLAŞMA “Şaşqınlaşmaq”dan *f.is.*

ŞAŞQINLAŞMAQ *f.* Şaşqın hala gəlmək.

ŞAŞQINLIQ *is.* 1. Şaşqın adamın halı; çaş-qınlıq. [Firidun] *böyük bir gərginliklə şaşqın-lığını, həyəcanını və iztirablarını boğaraq, sərtiblə vidalaşdı.* M.İbrahimov. *Bircə qırpım sürən şaşqınlıqdan sonra gənc qız çevik bir hərəkətlə əlini atıb, çəkməsinin boğazından almaz kimi parıldayan kiçik, əyri bir xəncər çıxardı.* M.Rzaquluzadə.

2. Aqlını itirmə, sərsəmlik.

ŞAŞMA “Şaşmaq”dan *f.is.*

ŞAŞMAQ *f.* Özünü itirmək, çaşmaq, çaşıb qalmaq. *Nəmət şaşdı və sənədi geri alıb bax-maq istədikdə cənab Bax vermədi.* Çəmən-zəminli. *Mən isə bu iki qüvvə arasında şaş-mış, tamamilə aqlımı itirmişdim.* T.Ş.Simurq. **SATIR** *is.* [ər.] Çörəkbişirən, çörəkya-pən, çörəkçi. [Bəndəli] *ustanı burada, xəmirxə-nada bir şatır olaraq tanımışdı.* Mir Cəlal. *Üzü pörtmüş şatır oxlovçunun verdiyi xəmiri əlindəki rəfətinin üstündə yayıb təndirə ya-pırdı.* P.Makulu.

SATIRLIQ *is.* Şatır işi, çörəkbişirmə pe-şəsi, çörəkçilik.

SATİR *sif.* və *zərf* [ər.] *klas.* Şən, şux. [Əhməd] *yenə nəşəsini toplamış, şən və şatır görünməyə alışmış olan siması sevinclər içə-risində qalmışdı.* A.Şaiq.

ŞAVA *bax* **dava-şava**. [Hacı Mehdi:] *Öv-rət gətirdim, canına bir od gətirdim. Axsama-dək dava, axşamadək şava.* Ə.Haqqverdiyev.

ŞAYAN *sif.* [fars.] *klas.* Layiq, münasib, yaraşan. *Səy elə, sən də böyük insan ol; Doğruluqda bu ada şayan ol.* A.Səhhət. *Kim bilir! Düşsə cənnətə yolunuz; Bulunuz bəlkə boylə bir sima... O da şayani-şühədir, əlbət.* H.Cavid. *Hər aşıqə ümmid günü var olsa qiyamət; Gül onda da sən, vəslinə şayan ola bilsən.* C.Cabbarlı.

ŞAYANİ-DİQQƏT *sif.* köhn. *kit.* **bax** **diq-qətəlayiq.**

ŞAYBA [alm.] 1. *tex.* Vint və ya paykanın altına qoyulan yastı halqa şəklində altlıq. *Dairələr bölməsinə şaybalar, pistonlar, dişli çarxlar, makaralar, qasnaqlar və sairə daxil-dir.* Ə.Mustafayev.

2. *idm.* Xokkey oyununda işlədilən ağır rezin disk.

ŞAYƏD *bağl.* [fars.] Bəlkə. *Mən ağlayı-ram, yatmaya tə mərdumi-ələm; Əgər mən Məşədi Qulamhüseyni yaxşı tanımamış ol-saydım, xəyalıma gələrdi ki, şayəd yalan deyir.* C.Məmmədquluzadə.

ŞAYƏSTƏ [fars.] *klas.* Layiq, yaraşan. [Şah:] *Sən tədbirli kişisin, belə danışığ sənə şayəstə deyil.* Ə.Haqqverdiyev. [Mirzə Rəhim ağa:] *Nə qədər ki, bu naməhrəmlik vardır, sənin işinə baxa bilmərəm. Çünki xilafə-şərdir. Şəriətmədarlara bu iş şayəstə deyil.* M.S.Ordubadi.

ŞAYİƏ *is.* [ər.] Yayılmış, dillərdə gəzən danışiq, söz-söhbət. *..Qızıl Arslanı yaxından tanıyanlar onun Qətibə ilə evlənəcəyi haq-qında buraxılan şayiələrin heç birisinə inan-mırdı.* M.S.Ordubadi.

ŞE “Ş” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

ŞEDEVİR *is.* [fr.] İncəsənətin, ədəbiyyatın, sənətin ən nümunəvi əsəri, şah əsər.

ŞEF [fr.] 1. Başçı, rəis, rəhbər. *Katib bir az dayandı, sonra şefini çox hirsəndirməmək üçün ehtiyatla dedi.* S.Rəhman.

2. Bir şəxsə və ya şeyə hamilik etməyi öhdəsinə götürmüş adam və ya təşkilat.

Yaralılardan bir neçəsi çıxış edib, hospitalın şefi olan fabrikaçı təşəkkür etdikdən sonra, danışmaq üçün Dursun arvada söz verildi. Ə.Əbülbəsən.

ŞEFLİK *is.* İstehsal, mədəni, siyasi və s. cəhətdən müntəzəm yoldaşlıq köməyi göstərməkdən ibarət ictimai fəaliyyət, hamilik. [Toğrul:] *Mən o qızı tovlamaq istəyirdim, mən [Niyazi və Yaqutu] ata-bala şefliyə götürmüşdüm.* C.Cabbarlı. [Fərəc Telli:] *Bizim elmi tədqiqat bağçılıq institutu sizin kolxozu şefliyə götürəndə bulaq başında nitq deyən kim idi?* Ə.Məmmədcanlı.

ŞEH *is.* Rütubətli havada gecələr torpaq, bitki və s.-nin üzərinə qonan incə su damcılar; qırov, şəbnəm. *Yumşaq göy çəmənin üstə düşüb şəh gecədən; İsti yoxdur, hələ var bir balaca meh gecədən.* A.Səhhət. *Şəh düşər otların üstə gecədən.* S.Vurğun. *..Üstünü şəh və qırov basmış körpə otlar Günəşin işıqları altında parıldayırdı.* M.İbrahimov.

ŞEHDURAN *is. bot.* Gülçiçəklilər fəsiləsindən yüksək dağ çəmənlərində bitən bir bitki. *Gülçiçəklilər fəsiləsinin bir-birindən az fərqlənən cavan növləri vardır. Belə cavan və filogenetik inkişafda olan cinslərə yemişan, gül və ıburnu, böyürtkən, qaytarma, şəhduran və sair cinslər daxildir.* M.Qasımov.

ŞEHLƏNMƏ “Şehlənmək”dən *f.is.*

ŞEHLƏNMƏK *f.* Üstü şehlə örtülmək, üstünə şəh qonmaq.

ŞEHLİ *sif. 1.* Üzərində şəh olan, üzərinə şəh düşmüş. *Şehli kollar. Şehli otlar. – Ovçu Piri, lap ayağının ucundan qalxıb yaxındakı şehli yovşan koluna qonan çobanaldadan gözünü çəkib başını qaldır(dı).. İ.Əfəndiyev. Şehli çəmənlərdə qaçdığım anlar; Yadıma islanmış tellərim gəlir.* M.Dilbazi.

2. məc. Tər, təzə, tərəvətli. *Şehli meyvələr.*

ŞEHLİK *1.* Bax **şehli** 1-ci mənada. *Şehlik və nəmişlik gündə duza artıq meyil edən təpəl camış müti bir qul kimi Qaraxana baxmağa başlardı.* S.Rəhimov.

2. məc. Təzə, tər, tərəvətli. *Gəncliyin ən şehlik və tərəvətli vaxtlarını müsəlmanların qorxusundan damın altında keçirmişəm.* Çəmənzəminli.

ŞEİR *is.* [ər.] Ritmik vəzndə ahəngdar poetik əsər, nəzmə çəkilməmiş bədii əsər. *Klassik şeir. – Vaqif yolunun davamçısı olan*

Zakir şerimizə həqiqi satıra gətirmişdir. A.Şaiq.

SELF [ing. shelf] *coğr.* Materikin [qurunun] su altında 200 metrə qədər dərinlikdə olan davamı, hissəsi. *Adaların bir qismi şelfin qalxması nəticəsində əmələ gəlmişdir.* M.Qaşqay.

SELLAK *is.* [holl.] Heyvan mənşəli təbii qatran.

SELLƏNMƏ “Şellənmək”dən *f.is.*

SELLƏNMƏK *f.* Sevinmək, fərəhlənmək.

ŞENLİK *is.* Abad yaşayış yeri, ümumiyyətə, məskun yer, məntəqə; qəsəbə. [Arazgili] *şenliyin qurağında, gözəl mənzərəli bir yerdə kiçik otaq tutdular.* A.Şaiq. *..Təklidə davam eləməyib, “öldürsə də, qoy mənə həmcinsim öldürsün” deyib, meşəni tərəkədim, şenlik olan tərəfə rəvan oldum.* A.Divanbəyoglu. *Qərrib qış axşamları yollara qar yağanda; At sürüb bir şenliyə, gecələdim Muğanda.* Ə.Cəmil.

ŞENLİKSİZ *sif.* Adam az olan, əhalisi az olan. [Ana:] *Bala, məktəbə gedəndə həmişə küçənin ortası ilə get-gəl, şenliksiz küçəyə ayaq basma.* Çəmənzəminli.

ŞENYON *is.* [fr.] 1. Başın arxasında toplanmış saç tellərindən düzəldilmiş qadın saç düzümlü.

2. Yapma saç maskası.

ŞERİYYƏT *is.* [ər.] Bədiilik, ahənglilik, gözəllik, emosionallıq. *Əsil məharət də bundan ibarətdir ki, ifaçı çaldığı musiqi əsərini yüksək şəriyyətlə mənalandırsın.* Ə.Bədəlbəyli.

ŞEİRLƏŞMƏ “Şeirləşmək”dən *f.is.*

ŞEİRLƏŞMƏK *f.* Şeir deməkdə bir-birilə yarışmaq.

ŞEŞ¹ *is.* [fars.] Altı. *Dünən beş, bu gün şeş.* (Məsəl). // Nərd oyununda. *Çahar atdım, şeş gəldi.* (Məsəl).

ŞEŞ² *is.* Top, tüfəng lüləsinin içindəki halqavari cızıqların hər biri; yiv, xır. *Şeşi getmiş tüfəng.*

ŞEŞ-BEŞ *is.* Nərd oyununun başqa bir adı. *Gəl bir şeş-beş oynayaq. – [Şikayətçi:] Nə vaxt [ipək idarəsinə] müdirin yanına gedirsən, görürsən ki, kişi oturub şeş-beş oynayır. Elə ki əli gətirmədi, vay o gününü axtaranların halına.* C.Gözelov.

ŞEŞDRƏNGİ *is.* [fars.] 1. Altı cür xuşgəbardan (kişmiş, qurağa, albuxara və s.)

hazırlanan plov xuruşu. [Xanım:] *Qəsdim lap şeşdrəngi xörək etməkdir, abırlı olsun.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Dikbaş, lovğa, iddia, təkəbbürlü.

ŞEŞƏ *sif.* Dik, sivri. [Vaqif:] *Niyə, qulağınız çoxdan şeşədir; Böhtan eşidəndə qizarıb yanar; Doğru söz gələndə pambıq tıxanar.* S.Vurğun. *Qubernator dəstəsilə gəldi. Atın üstündə şeşə bığlarına əl vurmada "millət naminə" bir nitq söylədi.* Mir Cəlal.

ŞEŞƏBİĞ *sif.* Bığlarının tükləri cod və dik olan. *Şeşəbiğ kişi. – Hərdənbir poqonlu, şeşəbiğ, çəkməsi məhmizli, başaıçıq adamlar çadırdan görünür, yenə səsin içinə batırdılar.* Mir Cəlal.

ŞEŞƏBUYNUZ *sif.* Dikbuynuz, itibuynuz. *Zərrintac xanım, Leyləyi öz nəzərindən rədd etdikcə, yaşı ötən şeşəbuynuz bir öküz kimi hey irəliyə dürtülürdü.* S.Rəhimov.

ŞEŞƏLƏMƏ "Şeşələmək" dən *f.is.*

ŞEŞƏLƏMƏK *f.* Dikəltmək, dik saxlamaq, iti tutmaq. *Qulaqlarını şeşələmək.*

ŞEŞƏLƏNMƏ "Şeşələnmək" dən *f.is.*

ŞEŞƏLƏNMƏK *f.* Acıqlanmaq, qışqırmaq, sört söz demək, qabarmaq, xoruzlanmaq. [Sədr:] *Bu ixtiyarı sənə kim verib? – deyər o, Xəlilün üstünə şeşələndi.* M.Hüseyn. [Cahandar ağa oğluna:] *Ə, qoduq, mənim üstümə şeşələnirsən? İ.Şıxlı.*

ŞEŞƏLƏTMƏ "Şeşələtmək" dən *f.is.*

ŞEŞƏLƏTMƏK *bax şeşələmək.* *Şeşələtdi bığlarını; Gözlərin rövşən elədi. Aşıq Ələsgər.*

ŞEŞƏLİK *is.* Lovğalıq, dikbaşlıq, təşəxxüs.

ŞEŞLİ *sif.* İçində şeşi olan, yivli, xırlı. *Şeşli lülə.*

ŞEŞPƏR *is.* [fars.] Altıdilli toppuz – qədim silah. [Dəmirçioğlu:] *Mən onun nə qıluncından qorxuram, nə şeşpərindən. "Koroğlu". Keçdi xəyalından əlində şeşpər; Qıratın belində baban Koroğlu.* Ə.Ziyatay.

ŞEVALYÉ *is.* [fr.] Feodal Fransada zadəgan rütbəsi.

ŞEVRET [fr. shevrette – çəpiş] Qoyun dərisindən hazırlanmış səvroya oxşar dəri. *Qoyun dərilərini .. xrom duzu vasitəsilə aşıladığıda ona şevret deyilir.* A.Quliyev.

ŞEVRO [fr.] Keçi dərisindən hazırlanan yumşaq, zərif dəri növü. // Həmin dəridən tikilmiş. [Cavad] *ipək arxalıq, mahud çuxa,*

boz və qiymətli Buxara dərisindən papaq, şevro çəkmə, belində qızıl kəmə, döşündə çarpaz asılmış qızıl saat zənciri .. onun libası həmişə bu idi. Ə.Haqverdiyev.

ŞEVRON *is.* [fr.] Rəsmi geyimin qoluna vurulmuş bucaqşəkilli tikmə.

ŞEVYOT [ing. yer adından] Yüngül, yumşaq, incə xovlu yun və ya yarıyun parça növü. *Mağazadan üç metr şevyot aldım. // Şevyotdan tikilmiş. Şevyot kostyum. – Baş aqronom ayağa qalxanda, qara şevyot şalvarının qalifevi körük kimi şişib boşaldı.* Ə.Vəliyev. [Dilbər] *əynindəki göy şevyot pencəyini çıxarıb məhəccərin üstünə atdı.* Ə.Sadiq.

ŞEY *is.* [ər.] 1. Məişətdə, işdə və s. – də lazım olan hər hansı bir cisim, maddə, zad, əşya, nəsnə. [Əsgər:] *Xanım, sizə yaraşan şeyim çoxdur, ancaq evdədir.* Ü.Hacıbəyov. *Müəllimin böyründə qəzetə sarılı iki şey vardı.* Ə.Vəliyev. [Qulu:] *Otaq təmizdir. Ancaq şeyimiz yoxdur ki, qoyaq.* N.Nərimanov. **□ Bir şey** – 1) qeyri-müəyyən, qeyri-məlum şey, hadisə və s. *Sənə bir şey verdimi? Bazardan bir şey ala bildin? Bir şey bilə bildinmi? Ona bir şeymi olub?* 2) əhəmiyyət bildirir. *Elə demə, o da bir şeydir, lazım olar. // Adətən cəm şəklində – özünə məxsus pal-paltar və s. Şeylərini zəlin küncünə yığıb, özləri də baxırdılar camaata.* Ə.Haqverdiyev. *Rübabə yaqın elədi ki, Vahid şeylərini yığışdırıb yola düşüb.* Mir Cəlal. // Bir yerdən başqa yerə aparmaq üçün yığılıb bağlanmış yük, çamadan və s. *Şeyləri maşına yığmaq. Şeyləri baqaja vermək. – Yenə [hambal] şeyləri götürüb qa-bağa düşdü.* Ə.Haqverdiyev.

2. *dan.* Ədəbi, bədii, elmi və s. əsər. *Bir dənə də olsun iri şey yazmamışdır. Yazdıqları elə bir şey deyil.*

3. Fakt, iş, real hadisə. *Qeyri-adi şey. Məsləhəyə ciddi bir şey kimi baxmaq lazımdır. Belə şeylərə yol vermək olmaz. Belə bir şey başıma gəlib.*

4. İş, hərəkət, əməl. *Belə şeylərə baş qoşma. Bu kimi şeyə mən razı ola bilmərəm. □ Heç bir şey* – heç nə.

ŞEYDA *sif.* [fars.] şair. Dəlicesinə vurğun, eşq divanəsi, məftun (bəzən "şeyda bülbül" tərkibində işlənir). *Vaqif bir şeydadır, dolanır bağı; Xəstədir, dərmanı dilbər dodağı.*

M.P.Vaqif. *Qonub pəncərəyə bu halda Osman; Şeyda bülbül kimi edirdi əfğan. H.K.Sanlı. [Vaqif:] Oxu bu naməni, əzizim Eldar; Qoy mənim dərdimi dinləsin dağlar; Bir tərən xəyalı, qəlbi xəstəyəm; Bir şeyda bülbüləm, daş qəfəsdəyəm. S.Vurğun. □ Şeyda olmaq* – dəlicəsinə vurulmaq, məftun olmaq. *Zimistan qəhrini çəkən bülbüllər; Şeyda olsun, gülistana can desin. Aşıq Ələsgər.*

ŞEYDABAZ is. [fars.] Arvadbaz. *Molla şeytan idi, axund şeydabaz; Məşədi, kablayı lotu çıxmışdı. Aşıq Ələsgər.*

ŞEYDALIQ is. Dəlicəsinə vurğunluq, aşılıq, məftunluq, eşq və məhəbbətdən irəli gəlmiş divanəlik. *Şeydalığım oldu aləmə fəş; Nifrət qılar oldu yarı yoldaş. Füzuli.*

ŞEYHƏ is. Atın bərk kişməsi. *Birdən ayıldım, duyduğum bir bağırtdı; Xəncər bərgi, at şeyhəsi, çıxırtı. A.Səhhət. // Qışqırıq, bağırtdı. □ Şeyhə çəkmək* – bərkdən qışqırmaq.

ŞEYX is. [ər.] 1. Ərəbistanda qəbilə və ya əsirət başçısı. *Digər şeyxlər və müridlər də gəlib birər-birər [dərvişin] ətrafına toplaşılar. H.Cavid.*

2. Təriqət başçısı və hər hansı bir təriqətə mənsub olub orada ibadətə məşğul olan, dərvişlərə başçılıq edən şəxs. *Şeyxlər meyxanədən üz döndərlər məscidə. Füzuli. Bir gün şəhərdə belə şeyialər dövrən edirdi ki, guya üsulilər ilə şeyxlərin davası olacaq. Çəmənəminli.*

3. Pirə baxan, pirdə nəzir yığan adam. *Pirin şeyxi qısa boylu, qarnı və peysəri yoğun, ağbənzil, uzunsaqal bir molla idi. E.Sultanov.*

ŞEYXƏNA is. [ər.] Ey şeyx, şeyximiz (şeyxə hörmətlə müraciət). [Hacı Həsən:] *Şeyxəna, doğrusu, mən övladdan sarı bədbəxt olmuşam, bir qələtdir eləmişəm. C.Məmməd-quluzadə.*

ŞEYXÜLİSLAM is. [ər.] Müsəlmanların dini işlərinə baxan baş ruhani. *Həmin günün axşamı Tiflisdə iqamət edən Zaqafqaziyanın şeyxülislamı rus dilində ... bir telegram aldı. E.Sultanov. // Şiələrin baş ruhanisi. Şiələrin ruhani idarəsinin rəisi şeyxülislamdır. M.F.Axundzadə.*

ŞEY-MEY dan. bax **şey-süy**. *Nuşapəri xanım aşpazdan ayrılıb, şey-meyini götürüb getdi. (Nağıl).*

ŞEYPUR is. Əyri boru şəklində ağzıgən musiqi və ya siqnal aləti. *Bayraq çadırdan çıxarıldığı zaman şeypur səsləri ucaldı, atlılar bir kərə qılınclarını qınından çıxardılar. M.S.Ordubadi. Xanın buyruğu ilə şeypurlar çalındı. M.Rzaquluzadə.*

ŞEYPURBURUN sif. Burnunun dəşikləri iri və çevrik olan. *Şeypurburun adam.*

ŞEYPURÇALAN, ŞEYPURÇU is. Şeypur çalan çalğıçı, şeypurla siqnal verən. *Musiqi komandasının şeypurçusu.*

ŞEY-SÜY is. Hər cür lazımı şeylər, avadanlıq, müxəlləfat və s. [Kərbəlayı Fatma xanım:] *Ay qız, hələ tələsmə. Qoy hələ gərək. Gedib şey-süyü gətirib bura tökmə. C.Məmməd-quluzadə. [Qız:] Getdim, çağır-dım, dedim ki, kooperativdə şey-süy verirlər. Qantəmir.*

ŞEYTAN is. [ər.] 1. Dini təsəvvürlərə görə şəri təmsil edən mövhum varlıq; cin, iblis (dini əfsanələrə görə mələklərdən olub, guya Adəm peyğəmbərə səcdə etmədiyinə görə göyden qovulmuş və o zamandan bəri insanları pis yollara çəkməyə çalışan bir varlıq). *Ayda-ildə bir namaz, onu da şeytan qoymaz. (Məsəl). Səcdə qıl yara, könül, baxma o zahid söziünə; Adəm ol, mətləbi qan, eyləmə şeytan ilə bəhs. S.Ə.Şirvani. Artıq nə molla var, nə cin, nə şeytan; Nə yumruq, nə qamçı, nə nökar, nə xan. S.Vurğun.*

2. məc. Ara qarışdıran, fitnəkar, xəbərçi, çuğul adam haqqında. [Nəsir:] *Şeytana rast gəlməsən, nə var ki. H.Nəzərli. [Qəhrəman:] Sən demə, şeytan-şuğul bunu bəyə xəbər verib. Ə.Vəliyev. // məc. zar. Çox bic, kələkbaz. [Əsgər:] Halal olsun, Süleyman, sən nə kələkbazsan, şeytan! Öyrədir məni yola saldın, mənə rast gəldi yarcan. Ü.Hacıbəyov. // məc. Dəcəl. Şeytan bir qız nəvəsi də; Ayaq üstə dayanmışdı. N.Rəfibəyli.*

♦ **Şeytan fəhləsi** – yorulmadan havayı, müftə işləyən adam haqqında. [Molla Cəfər Qasım ömiyə:] *Gərək düşsən bu kənd mənim, o kənd sənə, arvadın nə qədər qohum-qardaş, cicişi, bacısı .. hamısını daşıyıb tökəsən Danabəş kəndinə. Kişi, sən şeytan fəhləsi sən məyər? C.Məmməd-quluzadə. Şeytana bac vermək* – biclik, hiylə işlətmək. **Şeytana papiş tikər** – çoxbilmiş, çox bic, hiyləbaz,

fırılacaq adam haqqında. [Ağa Kərim:] *Amma Ağa Salmana mənim təlimim lazım deyil. O özü şeytana papiş tikər.* M.F.Axundzadə. *Sənin bəcliyini kim bilmir, sən az qalırsan ki, şeytana papiş tikəsən, sən mətləbi başa düşmürsən?* E.Sultanov. **Şeytanın ayağını (qıçını) sındırmaq** zar. – çox az-az bir yerə gəlib-gətmək, hərdənbir görünmək. *Cabir məni hərdən yada salırdı. ..Ayda arabir şeytanın qıçını sındırırdı.* Ə.Vəliyev. **Bu meydan, bu da şeytan** – hər hansı bir şeyi sübut etmək üçün əsas, dəlil göstərmək mənasında ifadə. [Bəxti:] *Deyin görək, mən kimə nə eyləmişəm? Bu meydan, bu da şeytan, bu göydəki allah, bu yerdəki insanlar.* S.Rəhimov. **Lənət kor şeytana** – bax **lənət sənə kor şeytan!** (“lənət”də).

ŞEYTANAĞACI is. bot. İynə kimi tikanları olan bəzək ağacı. *Şeytanağacı 20 metr hündürlüyündə, iri və budaqlanan tikanlara malik, qışda yarpağı tökülən ağacdır. Xırda çiçəkləri may-iyun aylarında açılır, iri meyvələri sentyabrda yetişir və bütün qışı ağacdən asılı şəkildə qalır.* H.Qədirov.

ŞEYTANCASINA zərflə Şeytan kimi; iblisənə, xaincəsinə.

ŞEYTANÇILIQ dan. bax **şeytanlıq**.

ŞEYTANDIRNAĞI is. Dırnağın dibində siyirilmiş dəriciklər.

ŞEYTANDOLAŞIĞI bax **şeytandüyünü**.

ŞEYTANDÜYÜNÜ is. Çox çətin açıla bilən düyün. *İpə lap şeytandüyünü vurmusa.*

ŞEYTANFİKİR sif. [ər.] Fikri-zikri adamlara pislilik etmək, araqarışdırmaq, fitnə-fəsad salmaq, iblislik etməkdən ibarət olan adam haqqında. [Bayram:] *Namaz bir tamahkar, şeytanfikir adamdır.* M.F.Axundzadə.

ŞEYTANI¹ is. Tətik (odlu silahda). [Vəli Tarverdiyev:] *..Əgər ayaq geri qoysan, şeytanını çəkib qarnını tiştü ilə doldurram.* M.F.Axundzadə. *Onlar dayanıb özlərini tox-tatdılar. Hər ikisinin əli birdən tufənglərin şeytanını çəkdi, qoşağıllə Heydəri yerə sərdi.* S.Rəhimov.

ŞEYTANI² is. tib. Kişilərdə adətən yuxuda qeyri-iradi olaraq toxumtökmə hadisəsi. *Şeytanı olmaq.*

ŞEYTANI³ sif. [ər.] Şeytana xas olan, şeytana layiq olan; şeytancasına, ibliscəsinə.

[Yaşlı kişi:] *Şeytani fikirlər bir anda başımdan silinib getdi.* S.Hüseyn.

ŞEYTANLAMA “Şeytanlamaq”dan f.is.

ŞEYTANLAMAQ f. Gizli olaraq vermək, xəbər aparmaq, casusluq etmək, çuğullamaq, satmaq. [Mehdi:] *Məni şeytanladılar.* C.Cəbarlı. *Elə bu vaxtlar o, kooperativ müdiri olan otuz yaşlı qardaşını şeytanladı.* Ə.Əbüllhəsən.

ŞEYTANLIQ is. Xəbərçilik, casusluq, çuğulluq. [Dəmirqaya:] *Mirzəəğa məni aldadıb. O casusdur. Mən onun etdiyi şeytanlıqlara şahidəm.* H.Nəzərli. □ **Şeytanlıq etmək (ələmək)** – xəbərçilik etmək, çuğulluq etmək, casusluq etmək, xəbərçiliklə, çuğulluqla məşğul olmaq, şeytanlamaq. [Namaz:] *İndi məlum olur ki, belə ustalıq ilə söz qayırma, şeytanlıq etmək onların işi imiş.* M.F.Axundzadə. [Həsən:] *Sən bir fikir elə, qol saatın ilə bilərsiyini aparsam, Allahın izniylə on pud qənd alaram, heç də gətirib burada satmaram ki, şeytanlıq edib tutdursunlar.* Qantəmir. [Sərvinaz:] [Fətişin] *şeytanlıq eləyib, camaatı nəhaqdan tutdurmasından deyəydi.* İ.Əfəndiyev.

ŞEYTANSİFƏT sif. [ər.] Şeytana oxşayan, şeytan kimi, şeytan xasiyyətli. [Sənəm:] *Kişi, keçən keçibdir, Allah şeytana, şeytansifətə lənət eləsin.* Ə.Haqverdiyev.

ŞEYTANŞAPALAĞI is. Çox balaca adam haqqında. *Bu kişi lap şeytanşapalağıdır.* – [Oğlan:] *Bir bunun sir-sifətinə bax, elə bil ki, şeytanşapalağıdır.* P.Makulu.

ŞEYTAN-ŞEYTAN zərflə Bic-bic. *Pərşan .. gah xəyalə gedir, gah da şeytan-şeytan Qarasa baxaraq pıçıldayırdı.* M.İbrahimov.

ŞEYTAN-ŞUĞUL is. Xəbərçi, çuğul, adamsatan. *El-oba Nəbini öz gözünün didəsi kimi qoruyub saxlasa da, Sarımsaqoğlu kimi şeytan-şuğul qızıl vədindən ötrü işə girişirdi.* S.Rəhimov. [Xalqverdi Paşa bəyə:] *Mənim haqqımda deyilənin hamısı şeytan-şuğul sözüdür.* Ə.Vəliyev.

ŞEYTƏNƏT [ər.] klas. Şeytanlıq, iblislik; hiylə, fitnə, fəsad. [Bu ləkə] *Naxçıvan ilə Lənkəran qulluqçularının içində çox vaxtdan bəri düşən şeytənət ləkəsidir.* C.Məmməd-quluzadə. *Otellonun poruçiki, Yaqo ki onun ziri-dəstində qulluq edirdi, öz ağasından narazı idi. Narazılığına ümdə səbəb onun zatında olan .. şeytənət, bixl və həsəd idi.* F.Köçərli.

ŞEZZLONQ is. [fr.] Yüngül, mütəhərrik kreslo.

ŞƏB is. [ər.] köhn. Gecə.

ŞƏBAB(ƏT) is. [ər.] klas. Gənclik, cavanlıq. *Fəqət baharı-şəbabımda bir çiçək buldum; Qaçırdım əldən, onun həsrətəli məhv oldum.* H.Cavid. [Əmir qızlara:] *Bir nəğmə çalın, həm oxuyun qəlbimi şad eyləyəsiz; Həm şəbabətdə keçən günləri yad eyləyəsiz.* Ü.Hacıbəyov. *Qocaldım, gedibdir zamani-şəbabım; Alınmaz sualım, verilməz cavabım.* Ə.Nəzmi. **□ Şəbabətə yetmək** – gənclik dövrünə yetmək (ayaq basmaq), cavanlıq dövrü başlamaq. *Cavan qızın sinni şəbabətə yetmişdi. Zahir və batində çocuqluq əsərləri məhv olub gedirdi.* Cəmənzəminli.

ŞƏBAHƏT is. [ər.] Oxşarlıq, bənzərlik. *Hamısı kafirə bənzər o haramzadələrin; Nə müsəlmanlığa onlarda şəbahət var idi.* M.Ə.Sabir. *Bu uşaqların yalnız adında yox, sifətində və taleyində də şəbahət gördü.* Mir Cəlil.

ŞƏBAN is. [fars.] Qəməri ərəb təqvimində səkkizinci ayın adı. *Həmişə şəban, bir yol da ramazan.* (Məsəl). *Şəbanda gərçi bir neçə gün içmədim şərab.* S.Ə.Şirvani. *İndi şəbanın onun idi.* S.Hüseyn.

ŞƏBBU, ŞƏBBUGÜLÜ is. [fars.] Axşam-çağı və gecə ətirsəçən rəngbərəng gül; mixəkgülü. *Şəbbugülü Azərbaycanda geniş becərilən ətirli bəzək bitkilərindəndir.* H.Qədirov. *Xiyabanın hər iki tərəfini xeyri, şəbbu, qırmızı zanbaq və sair rəngarəng çiçəklər bürümüş idi.* M.S.Ordubadı.

ŞƏBÇİÇƏK is. bot. Gecələr açılan çiçək növü. [Nisə xanım:] *Sənin üçün buket bağlamaq istəyirdim. Sədəf, amma nə qərənfil tapdım, nə şəbçiçək.* Ə.Məmmədخانlı.

ŞƏBƏDƏ is. [ər.] Rişxənd, ələ salma, araya qoyma; hoqqabazlıq. [Knyaz:] *Yapdığın şəbədələr gizli deyil.* H.Cavid. **□ Şəbədə qoşmaq, şəbədəyə qoymaq** – rişxənd eləmək, ələ salmaq, söz qoşmaq. [Hüseyn:] *İndi mənim dalımcə şəbədə qoşanlar, mənə hoydu-hoyduya götürənlər o zaman Hüseyn Xələfov adı gələndə ayağa dururlar.* S.Rəhman.

ŞƏBƏDƏBAZ is. və sif. [ər. şəbədə və fars. ...baz] Hoqqabaz, adam ələ salan, adamı lağa qoyan, adamoyndan, adama söz qoşan. *Bu*

növ artistlərin yeri şəbədəbazlar məclisidir. Ə.Haqverdiyev.

ŞƏBƏKƏ is. [ər.] 1. Ağacdən, metaldən, daşdan, məftildən qayırılmış tor, hörgü, barmaqlıq; ornament. *Pəncərə şəbəkəsi. Qapı şəbəkəsi.* // Toraoxşar, toru xatırladan şey; tor.

2. Hər hansı bir yerdə müxtəlif istiqamətlərdə yolların, rabitə xətlərinin, kanalların və s.-nin məcmusu. *Dəmiryol şəbəkəsi. Elektrik şəbəkəsi. Telefon xətlərinin şəbəkəsi.*

3. Hər hansı bir ərəzidə yerləşən oxşar idarələrin, müəssisələrin və s.-nin məcmusu. *Müalicə şəbəkələri. Ticarət şəbəkəsi.*

ŞƏBƏKƏÇİ is. Şəbəke (1-ci mənada) ustası; ornamentçi.

ŞƏBƏKƏÇİLİK is. Şəbəke kəsmə, şəbəke qayırma sənəti.

ŞƏBƏKƏLİ sif. Şəbəke şəklində qayrılmış, şəbəke qoyulmuş, şəbəkəsi olan. *Şəbəkəli qapı. Şəbəkəli divar. Şəbəkəli pəncərə.* – *Bu gecə dəmir şəbəkəli qoşa pəncərədən işıq süzülürdü: artırma da, həyat də qaranlıq idi.* İ.Məlikzadə.

ŞƏBGÜLÜ is. bot. Sarı, mixəyi rəngdə çiçəkləri olan çoxillik bitki; sarıbənövşə. *Sarıbənövşə və ya şəbgülü .. açıq-sarı, tünd-sarı, mixəyi, tünd-mixəyi rəngli və kəskin xoşiyli çoxillik bitkidir, bağlarda və güllüklərdə becərilir.* M.Qasimov.

ŞƏBXUN is. [fars.] Gecə vaxtı düşmənlərinə gözlənilməz basqın. *Dəstə bir yerdə şəbxun atır, o biri yerdə özünü göstərir və birdən yox imiş kimi çəkilib itirdi.* S.Rəhimov. [Nəriman] *düşmənlərinin hissəyə soxulduğunu və şəbxun vurduğunu yaqın edib dalanacaq aradı.* Mir Cəlil.

ŞƏBİH is. [ər.] 1. klas. Bənzər, oxşar. *Şəbihi yoxdur.*

2. din. Keçmişdə: məhərrəm ayında aşura günü şələlərin göstərdikləri Kərbəla hadisələrinə həsr olunmuş faciəli tamaşa, mərasim. *Camaat dörd ətrafda oturardı, şəbih göstərərdir.* *Bu şəbihlər teatr tamaşalarını xatırladı.* H.Sarabski. [Ağa:] *Nəbiqulu məsləhət gördü ki, onunla birləşib Dəcəlləbadın meydanında şəbih çıxardaq.* Ə.Haqverdiyev.

ŞƏBİHGÖRDAN is. [ər. şəbih və fars. gərdan] Şəbihi hazırlayan, şəbih mərasimini idarə edən adam. *Cəm olunan pullar nəyə sərf olunardı? – Çaya, qəndə, .. imam yolunda*

çalışan hədsiz Allah bəndələrinə ki ibarət olsun məscid və minbər xadimlərindən, şəbihgərdan dəstələrindən... C.Məmmədquluzadə.

ŞƏBİHGÖRDANLIQ is. Şəbihgərdanın işi, şəbih mərasimini idarə etmə. *Şəbihgərdanlıq tam mənası ilə xalq teatrı idi. Çəmənzəminli. // məc. Oyunbazlıq, hoqqabazlıq.*

ŞƏBKORLUQ is. bax **gecəkorluq**.

ŞƏBKÜLAH is. [fars.] köhn. Gecəpapağı. [Kərbəlayı Həsən] .. *şəbküləhimi geyinib arvada tapşırırdı ki, bu gecə ölümlər gələcək, ..dava-şava olmasın. Çəmənzəminli. [Molla Qasım:] Hərdənbir şəbküləh də qoyardı. H.Sarabski.*

ŞƏBNAMƏ is. [fars.] İntibahnamə, bəyannamə. *Şəbnamələr hazır idi. M.S.Ordubadı. O, mizin üstünə şəbnaməni qoyanda əlahəzrət Hüməyuni aynada onu görüb tutmuşdu. P.Makulu.*

ŞƏBNƏM is. [fars.] bax **şeh**. [Dərviş:] *Gül qonçasında şəbnəm parıldayan kimi, [Ruqiyyənin] dodaqları arasında dişləri almaz kimi parıldadı. A.Divanbəyoglu. [Əhməd:] Yerə düşmüş şəbnəm hələ qurumamışdı. T.Ş.Simurq.*

ŞƏBNƏMLİ sif. Şəbnəm (şeh) düşmüş, şəhli. *Şəbnəmli çiçəklər səhər çağları; Yaqut gözlərilə qəmzə satardı. R.Rza.*

ŞƏBPƏRƏ is. [fars.] 1. Yarasa, gecəquşu. *Şəbpərə gecə gəzər, gündüz gəzməz; Elə bilər, özü bilər, özgə bilməz. (Məsəl). ..Azacıq tar olursa indi hava; Sevinir hər tərəfdə şəbpərələr; Aldanıb qafılana rəqs eylər. H.Cavid.*

2. məc. Kor, işıqdanqorxan, mədəniyyət düşməni.

ŞƏCƏRƏ is. [ər.] Bir sülalənin, xanədanın və s. nəsil qollarını (qollu-budaqlı ağac şəklində) göstərən cədvəl. *Nəsil şəcərəsi.*

ŞƏDDƏ is. [ər.] 1. Bax **təşdid**.

2. Sapa düzülmüş mirvari, inci. *Qətibə əlini atıb, kiçik cəbədən bir şəddə iridənəli inci çıxarıb Səba xanımın boynuna saldı. M.S.Ordubadı. İri mirvarilər beş-altı şəddə; Danənin hərəsi bir findıq həddə. H.K.Sanılı.*

ŞƏDİD sif. [ər.] *klas. Şiddətli, sərt, çox ağır. ..Nadanlığa yaşlı gözlərilə baxa-baxa biçərə Məryəm saraldı, soldu, bir gün də şədiddən həyatından aralanıb rahatlıya çıxdı. Çəmənzəminli.*

ŞƏDİDLİK is. Şiddətliklik, şiddət. *Bu təzyiq [kişilərin qadınlar üzərində təzyiqi] tarixin hər pilləsində bir şədiddəlikdə olmayıb və ayrı-ayrı qövmlərin dərəcəyi-mədəniyyətlərinə bağlı deyildi. Çəmənzəminli.*

ŞƏFA is. [ər.] Xəstəlikdən qurtarma, sağalma, yaxşılaşma. *Şirin, meyxos meyvələri; Min bir dərdə şəfa bağlar! Qoynu dolu şəfa bağlar! R.Rza. Şəfqət! Nə ülvisən, şəfa sənəddir; Ağır xəstələrə dava sənəddir. M.Rahim.*

□ **Şəfa tapmaq (bulmaq)** – xəstəlikdən qurtarmaq, sağalmaq. *Ol vaxt mənim əhvalım o qədər pis deyil idi və İvanov həkimin davalarını yeyib gündən-günə şəfa tapırdım. C.Məmmədquluzadə. Dedim: “- Əl atmasa həkim bıçağı; Xəstə şəfa tapıb, durmaz ayağı”. M.Rahim. Şəfa vermək – sağaltmaq, xəstəlikdən qurtarmaq. Ver şəfa ləbindən, yazığam, mənə; Zəhri-fəraqınla ağulandımsam. Q.Zakir. Ağlar da, için-için edə ah; Bu körpəmə sən şəfa ver, Allah! A.Şaiq.*

◇ **Şəfa evi** – bax **şəfəxana**. *Məktəblərə, şəfa evlərinə, yetim evlərinə ciblərindən pul çıxarıb verən üləmadır. C.Məmmədquluzadə.*

Allah şəfa versin – xəstələri sağlama arzusunı bildiren ifadə. [Xala Yunisə:] *Gördüm, bala, fağırın [Yaqutun] üzü-gözü çox yanıb, Allah özü şəfa versin. Ə.Məmmədخانli.*

ŞƏFABƏXŞ [ər. şəfa və fars. ...bəxş] *klas. bax şəfaverici.*

ŞƏFAƏT is. [ər.] *klas. Bir günahkarın bağışlanması və ya bir möhtacın ehtiyacının yerinə yetirilməsi üçün başqası tərəfindən edilən vasitəçilik, iltimas. // Rəhm, mərhəmət, şəfqət. Ey əhli-şimal, bu azarın dərmanı kövkəbi-hürriyyətin şəfaətidir. S.S.Axundov.*

ŞƏFAƏTÇİ is. *klas. Şəfaət edən, rəhm edən, mərhəmət göstərən, yazığı gələn, dərdinə əlac edən. Hər kəs qəzet oxusa, istəyir müsəlman qəzeti, istəyir qeyri bir dildə, qiymət günü onə şəfaətçi olmayacaq. “Mol. Nəsr.”*

ŞƏFAXANA is. [ər. şəfa və fars. ...xanə] köhn. Xəstəxana, müalicəxana. [Yusif Sərrac buyurdu:] *...Hər yerdə yollar təmir olunsun və lazımı məqamlarda və mənzillərdə körpülər və karvansaralar tikilsin və hər vilayətdə şəfəxanalar qayrılınsın. M.F.Axundzadə.*

ŞƏFAİYYƏ *is.* [ər.] *köhn.* Səhiyyə, sağlamlıq. *..Rusların cəmi mülki idarələri millət vəkillərinin əlində idi ki, rusca həmin vəzi-darənin adı Zemstvodor, məsələn: kəndlərin maarif işləri, şəfaiyyə işləri..* C.Məmməd-quluzadə.

ŞƏFALANMA “Şəfalanmaq”dan *f.is.*

ŞƏFALANMAQ *f.* Şəfa tapmaq, sağalmaq. *Xəstə şəfalanar təri gələndə; Təbib ona yönü bəri gələndə.* A.Şəmşir.

ŞƏFALI *sif.* Şəfa verən, şəfaverici, sağaldıcı. *Şəfali hava. Şəfali əl.* Günəşin şəfali şüası. – *Bilmirəm, İsti suyun; Şəfaldır qay-nağı; Yoxsa onun hüsnüdür; Bu dirilik bu-lağı?* N.Rəfibəyli.

ŞƏFAVERİCİ *sif.* Şəfa verən, şəfali, sağaldan, sağaldıcı. *Şəfaverici dağ havası. Şəfa-verici mədən suları.*

ŞƏFƏQ *is.* [ər.] 1. Gün çıxmadan və ya batakən göydə görünən qızartı. *Od tutub qırmızı atəslə yenə yandı üfüq; Şəfəqin qırmızı rəngilə işıqlandı üfüq.* A.Səhhət.

2. *məc.* Parıltı, bərq, şöbə. [Qadın] *üzərinə o qədər daş-qaş tökmüşdü ki, güzgünün qa-bağında durduğu zaman özünün belə şəfəq-dən gözləri qamaşdı.* M.S.Ordubadi. [Hacı Murad:] *...Almazların şəfəqi gözlərimi qamaşdırır.* S.S.Axundov. □ **Şəfəq vermək (salmaq, saçmaq)** – parıldamaq, bərq vurmaq, işıq saçmaq, şölələnmək. *Burdan bir atlı getdi; Atın oynatdı, getdi; Gün kimi şəfəq saldı; Ay kimi batdı, getdi.* (Bayatı). *Buludlar dağlara yavıqlaşdıqca kənarları ağarıb gü-müş kimi şəfəq verirdi.* Çəmənzəminli.

ŞƏFƏQQƏT *bax* **şəfqət**. *Madərləriniz etdi sizə mehrü məhəbbət; Ağuşı-şəfqətdə sizi bəslədi rahat.* M.Ə.Sabir. [Xərrat:] *Məncə bütün məxluq .. mümkün olan şəfqəttə və himayeyi-insaniyyətdən məhrum qalmamalıdır.* T.Ş.Simurq

ŞƏFƏQLƏNDİRMƏ “Şəfəqləndirmək”-dən *f.is.*

ŞƏFƏQLƏNDİRMƏK *f.* İşıqlandırmaq, şölələndirmək. *..Axsamdan yanan çırağın saralmış alovu birdən titrəyib uzandı, yuxarıya doğru qanad çalıb bir an ətrafı daha arıq şəfəqləndirdi.* Ə.Məmmədşanlı.

ŞƏFƏQLƏNMƏ “Şəfəqlənmək”dən *f.is.*

ŞƏFƏQLƏNMƏK *f.* İşıqlanmaq, şölələnmək, parıldamaq, şəfəq saçmaq, bərq vurmaq. *Günəşin işığından şəfəqlənən qılınclar qırx min ildırımın birdən şığıdığını andırdı.* M.S.Ordubadi. *Sırğa taxıb qulağına göy otlar da şəfəqləndi; Yuvalardan çıxan quşlar süzüb keçdi bütün kəndi.* B.Vahabzadə.

ŞƏFƏQLİ *sif.* Şəfəqsəçən, parlayan, işıqsəçən, bərq vuran, şöləsəçən. *Şəfqəli almaz. Şəfqəli çilçıraq.* – [Rüstəm bəy:] *..Pürqiy-mət daşlar cərgəsində [almaz] ən gözəl şəfqəli və kimya aləmində bundan bərk və səxt daş hələ bu vətə tək dünyada tapılmayıb.* C.Məmmədquluzadə. *Hər tərəfi nə səhərin şəfqəli, nə də axşamın munis toranlılığına bən-zəməyən xoşagəlməz bir qaranlıq bürümüşdü.* M.Rzaquluzadə.

ŞƏFFAF *sif.* [ər.] Baxdıqda o biri tərəfi görünən, işığı asanlıqla buraxan, içindən keçirən. *Şəffaf şüşə. Şəffaf cisim.* // *məc.* Aydın, tərtəmiz, dumdurur. *Şəffaf göy. Şəffaf su.* – *O yerdə kim, göyün üzü şəffafdır; Çəşmələri qayət sərin, safdır.* A.Səhhət. *Yuyundun, darandın, qarlar kimi saf; Tellərin sıgallı, gözlərin şəffaf.* Ə.Cavad. *Qış gecəsinin şəffaf havasında mayakın işığı çox yaxşı görünürdü.* M.Rzaquluzadə.

ŞƏFFAFLAŞDIRMA “Şəffaflaşdırmaq”-dən *f.is.*

ŞƏFFAFLAŞDIRMAQ *f.* Şəffaf hala salmaq.

ŞƏFFAFLAŞMA “Şəffaflaşmaq”dan *f.is.*

ŞƏFFAFLAŞMAQ *f.* Şəffaf olmaq, açılmaq, aydınlaşmaq, aydın görünmək.

ŞƏFFAFLIQ *is.* Duruluq, təmizlik, aydınlıq; şəffaf şeyin halı. *Suyun şəffaflığından çayın dibi görünür.* // *Məc.* mənada. *Sonata musiqisinin şəffaflığı, formanın aydınlığı nəzəri cəlb edir.*

ŞƏFİQ *is.* [ər.] *klas.* Şəfqətli, mərhəmətli, ürəyinazik. *Fəğan ki, tez yetir əncamə, dust-lər, şəbi-vaslı; Rəfiq çox ki, şafiq oldu, yol iraq gərək.* Q.Təbrizi.

ŞƏFQƏT *is.* [ər.] Rəhm, mərhəmət, acıma, yazığı görmə, ürəyi yanma, rıqqət. [Hatəmxan ağa:] *Sənə lazım olan ərəb, fars, türki, rus dilləridir ki, Allaha şükür, dövləti-əminniyyəminin şəfqətindən açılan mədrəsələrdə hamısını*

oxuyub öyrənibsan. M.F.Axundzadə. [Zeynəbin] kişilərə qarşı olan nifrəti azalır, qəlbində mərhəmət və şəfqət hissi oyanırdı. Qan-təmiz. // Ananın övladına olan məhəbbəti kimi ürəkdən gələn dərin məhəbbət. Ana şəfqəti. – Ana! Sənin tükənməz əməyin, oxşayıcı şəfqətin, bəsləyici məhəbbətin, qəlb ülvyyətin kimə məlum deyil. Mir Cəlal.

♦ **Şəfqət bacısı** – xəstəxanalarda: orta tibb təhsili olan tibb işçisi (qadın-qız). *Şəfqət bacısı özünü saxlaya bilməyib ağlamağa başladı. Ə.Vəliyev. Dəstədən on nəfər əla nişançı, iki də şəfqət bacısı vardı. M.Hüseyn.*

ŞƏFQƏTLİ *sif.* Mərhəmətli, rıqqətli, mehriban, şəfqəti olan. *Qadın! Ey sevgilim, şəfqətli mələk! Bu qədər səbrli təhəmmül nə demək? H.Cavid. Zeynal indi öz evinə qayıtmaq, ailəsinin şəfqətli qanadları altına sığınib, qənaətkar bir zəhmətkeş həyatı etmək istəyirdi. S.Hüseyn. Kamal anasının şəfqətli gözlərinə, mehriban üzünə baxıb dinmirdi. M.Rzaquluzadə.*

ŞƏFQƏTSİZ *sif.* Rəhmsiz, mərhəmətsiz, amansız, daşürekli. *Şəfqətsiz adam.*

ŞƏFQƏTSİZCƏSİNƏ *zərf* İnsafsızcasına, rəhmsizcəsinə, amansızcasına, qəddarcasına.

ŞƏFQƏTSİZLİK *is.* Rəhmsizlik, mərhəmətsizlik, insafsızlıq, amansızlıq, qəddarlıq.

ŞƏHAB [*ər. şihab*] *klas.* Alov, şölə, şərər, qığılcım; ildırım. *Düşdü şəhəblər, ildırımlar, odlar. A.Səhhət. Firuzun parlaq qılıncı havanı bir şəhəb kimi yarıb. H.Nəzərli.*

ŞƏHADƏT *is.* [*ər.*] 1. Şahidlik. [Ağa Salmanın:] *..Gedim, sərbazları görüm, əhvalat xəbər alım ki, müfəttiş vaxtında şəhadətlərini ədə etsinlər. M.F.Axundzadə. // Dələlət, sübut. Xələq şərh etmək qəmi-hicrin nə hacətdir mənə; Laləvəş sinəmdəki dağlar şəhadətdir mənə. Q.Zakir. □ Şəhadət etmək* – 1) bax **şəhadət vermək**; 2) göstərmək, sübut etmək, dəlalat etmək, təsdiq etmək. *Şagirdin cavabları onun zəkali olmasına şəhadət edir. Şəhadət vermək* – şahidlik etmək, şahidlik göstərmək, gözü ilə gördüyü bir işin həqiqətən olduğunu təsdiq etmək. [Axund Çimnaza:] *Yaxşı, sən öz qızın üçün şəhadət edirsən ki, Səriyyə Qurbana gəlməyə razıdır? C.Cabbarlı. Oğrular üzə çıxdılar. Amma onlar kor Hümmətin tapşırığı ilə İskəndərin əleyhinə şəhadət verdilər. M.Hüseyn.*

2. Şəhidlik, şəhid olma (bax **şəhid**). □ **Şəhadətə yetişmək** – şəhid olmaq, həlak olmaq (yüksek bir amal yolunda). [Şeyx Nəsrulla qəbiristanlığı göstərib:] *Ondan ötrü ki, [bunlar xudavəndi-ələmin] göndərdiyi bələdan qaçmayıb şəhadətə yetişiblər. C.Məmməd-quluzadə.*

♦ **Şəhadət barmağı** – baş barmaqla orta barmaq arasındakı barmaq (bir şeyi göstərmək istəyəndə bu barmaqla göstərilir). *Kərbəlayı Heydər əmi çıxardı küçəyə, sağ əlinin şəhadət barmağını yuxarı qovzuyub, ancaq mənə bircə bunu deyirdi ki: “Qırısmal! Uşağı döymə!” C.Məmməd-quluzadə. Kərbəlayı Xəlil şəhadət barmağını əvvəlcə alnına tərəf uzadıb, sonra üst dodağı qarşısında saxladı. T.Ş.Simurq.*

ŞƏHADƏTNAMƏ *is.* [*ər. şəhadət və fars. ...namə*] Bir şeyi təsdiq edən, bir şeyə icazə verən sənəd, rəsmi kağız; vəsiqə. *Realni məktəbin birinci sinfinə 11-12 yaşından yuxarı şagirdlər qəbul edilməyirdi, buna görə də yaş göstərən təvəllüd şəhadətnaməsi tələb olunurdu. T.Ş.Simurq.*

ŞƏHD *is.* [*ər.*] Şan balı, bal, şirə. *Üst-üstə yığılan pətəklərdən və bağçada qoyulan qırmızıəngli yeşillərdən arılar dəstə-dəstə çıxır, dərələrə yayılır, şəhd toplayır və qayıdırılar. S.Rəhimov.*

ŞƏHƏR *is.* [*fars.*] İnzibati idarələr, sənaye, ticarət və mədəniyyət mərkəzi olan böyük yaşayış məntəqəsi. *Sənaye şəhəri. Böyük şəhər. – ..Bir saata yavıq [Məhəmməd Həsən əmi] şəhəri o üzə-bu üzə dolandı ki, bəlkə Xudayar bəyi tapa. C.Məmməd-quluzadə.*

ŞƏHƏRBƏŞƏHƏR *zərf* Bir-bir şəhərləri gəzərək, bir şəhərdən digərinə, şəhər-şəhər. *Şəhərbəşəhər gəzmək. Şəhərbəşəhər axtarmaq. – [İranlı:] Mən sənin sorğunu kəndbəkənd, şəhərbəşəhər alıb, gəlib burada tapmışam. Ə.Haqverdiyev. Gəzirəm kəndbəkənd, şəhərbəşəhər; Gəlir qulağıma şirin nəğmələr. M.Rahim.*

ŞƏHƏRCİK *is.* 1. Balaca şəhər.

2. Hər hansı bir məqsədə xidmət edən yaşayış və ya müəssisə binaları qrupu. *Fəhlə şəhərciyi. Akademiyə şəhərciyi. Universitet şəhərciyi.*

ŞƏHƏRƏTRAFI *sif.* Şəhərə yapışıq olan, şəhərin ətrafında, kənarında olan. *Şəhərətrafi*

bağlar. Şəhəratrafi dəmir yolu. – Bakıda və rayonlarda idarələrin çoxu şəhəratrafi təsərrüfat ilə məşğul olur. M.İbrahimov.

ŞƏHƏRKƏNARI bax **şəhəratrafi**.

ŞƏHƏR(LƏR)ARASI *sif.* Şəhərlər arasında olan, işləyən. *Şəhərlərarası telefon stansiyası. Şəhərlərarası avtobuslar işləyir.*

ŞƏHƏRLİ *sif.* Şəhər əhli, şəhərdə yaşayan. *Şəhərli qız. – Səlim .. yağışa düşmüş bir şəhərliyə bələdcilik etdiyini danışdı. Mir Cəlal. Gözəl sürü idi, – deyə, şəhərli işığı kəsərək bayaqkı sözlərini təkrar etdi. İ.Əfəndiyev.*

ŞƏHƏRSALMA *is.* Şəhər bina etmə, şəhər yaratma.

ŞƏHƏRSAYAĞI *sif.* və *zərf* Şəhər qaydasında, şəhərdəki kimi. *Şəhərsayağı geyinmək. – Qərənfil bacının əynində indi yaşıl parçadan şəhərsayağı tikilmiş tuman–kofta var idi. İ.Əfəndiyev.*

ŞƏHƏRTİPLİ *sif.* Şəhərə oxşar, şəhər kimi, şəhərdəki kimi. *Şəhərtipli qasabə. Şəhərtipli xəstəxana. Şəhərtipli yaşayış məntəqələri.*

ŞƏHƏRYANI bax **şəhəratrafi**.

ŞƏHİD *is.* [ər.] Yüksək amal, məslək, əqidə yolunda ölən, həlak olan, canını fəda edən adam. *Bu təmənnadəyəm, ey gül, ki, şəhidin mən olam; Ölərəm, qeyrini gər mən bu təmənnədə görəəm. S.Ə.Şirvani. Vətənin yolunda ölən şəhidlər; Ölmür, qovuşurlar əbədiyyətə... B.Vahabzadə. □ Şəhid olmaq* – yüksək amal, əqidə, məslək yolunda canını fəda etmək, həlak olmaq, ölmək. *Şəhid olmaq fəqət hürrüyyət uğrunda səadətdir; Əsarətlə həyatın bəsməz zövqü səfasından. Ə.Vahid.*

ŞƏHLA *sif.* [ər.] İri tünd-mavi. *Şəhla gözlərində səadət gülər; Sanki hər afətdən pərəstiş dilər; Sənin Məcnunların Leylanı neylər? H.Cavid. ..Tamam mənə təsəlli verərək sakit edirdisə də .. yaş ilə dolmuş şəhla gözlərindən məlum olurdu ki, bu ayrılıq ona da böyük təsir edir. S.S.Axundov.*

ŞƏHLAGÖZ(LÜ) *sif.* Gözləri tünd-mavi olan. *O şəhlagöz, xumargöz; Yar əğyarə yumar göz; Bir qəlbim var, verirəm; Canımı da umar göz. (Bayatı).*

ŞƏHLALANMA “Şəhləlanmaq”dan *f.is.*

ŞƏHLALANMAQ *f.* İri açılmaq (gözlər haqqında). *Ala gözlər nərgisi–məstanə tək şəhləlanır; Elə ki süzgünləşir, yüz mərtəbə zibəlanır. M.P.Vaqif.*

ŞƏHRƏ *is.* Açıq yara.

ŞƏHRİYAR *is.* [fars.] *klas.* Hökmdar, padşah, şah. *Maral isə, ahu isə bu şikar; Belə seyd olur layiqi–şəhriyar. M.Ə.Sabir. O söylədi: – Yaşasın şəhriyari–hürrüyyət. B.Vahabzadə.*

ŞƏHRİYARLIQ *is. köhn.* Şahlıq, xanlıq. [Elxan:] *İki addımlığında Şirvan şəhriyarlığı da [ərəb xilafətinə] qarşı vuruşur. C.Cabbarlı.*

ŞƏHVANİ *sif.* [ər.] Şəhvətə, cinsi əlaqəyə aid. *Şəhvani hisslər.*

ŞƏHVƏT *is.* [ər.] Şəhvani ehtiras, cinsi əlaqə meyli. *Tögrülün xanəndələri hökmdarın şəhvət və nəşəsinə coşdura biləcək təzə qəzəl və rübailər öyrəndirdilər. M.S.Ordubadı. Şəhvət hissi Fərhadın ürəyində bir dərcəyə çatdı ki, tamam dərs, məktəb nəzərindən qeyb oldu. C.Cabbarlı.*

ŞƏHVƏTKAR *sif.* [ər.] Şəhvət və *fars.* ...kar] bax **şəhvətpərəst**.

ŞƏHVƏTLİ *sif.* Şəhvətlə dolu, şəhvət ifadə edən, ehtiraslı. *Şəhvətli gözlər. – Yüksəldi hər tərəfdən; Şəhvətli, kirli səslər; Alınlarda dolandı; Ölüm iyli nəfəslər. Ə.Cavad.*

ŞƏHVƏTPƏRƏST *sif.* [ər. şəhvət və *fars.* ...pərəst] Şəhvət düşkün. *O, bu qədər şəhvətpərəst və kənzpərəst xəlifənin paytaxtından qızları nə cürə qurtara biləcəyi barəsində düşündü. M.S.Ordubadı.*

ŞƏHVƏTPƏRƏSTLİK *is.* Şəhvət düşkünlüyü.

ŞƏXS *is.* [ər.] Cəmiyyətdə ayrıca adam; fərd, kimsə. *Hər bir şəxs. Bir şəxs sizi görmək istəyir. – Vətəni sevməyən insan olmaz; Olsa, ol şəxsdə vicdan olmaz. A.Səhhət. Aslan mərhəmətli və əxlaqı düzgün bir şəxs idi. C.Cabbarlı.*

ŞƏXSƏN *zərf* [ər.] Arada heç bir şəxs iştirak etmədən, heç bir vasitə olmadan, bilavasitə özü (özünü). *Bu adamı şəxsən tanıyıram. – Keçmiş zaman şəxsən [Mirzağanın] özü üçün qaranlıq idi. S.Hüseyn. İmran kişi şəxsən [Tahirin] nə ilə məşğul olduğunu xəbər aldı. M.Hüseyn. Gəldiyəvi belə bir tədbirə vadar eləyən o idi ki, şəxsən özü layihə düzəltmək niyyətində idi. Mir Cəlal. // Bilavasitə. Məktub şəxsən ona aiddir. Məsələn şəxsən özünə bildirin.*

ŞƏXSİ *sif.* [ər.] Bir şəxsə, adama məxsus (aid) olan, şəxsən onun özü üçün olan, özünün. *Budur, bu məclisə yığışanların hamısı öz şəxsi həyatlarını, hörmətlərini təhlükə altına salaraq gəlmişlər.* S.Rəhman. // Bir şəxsin özünə məxsus olan, onun istifadəsində olan; xüsusi. *Şəxsi mülk. Şəxsi maşın.* // Ayrıca bir şəxsə aid olan, ancaq ona xidmət edən. *Şəxsi katib. Şəxsi mühafizə dəstəsi.* // Müəyyən şəxsə xas olan. *Şəxsi fikir. Şəxsi rəy. Şəxsi təcrübə.* // Bir şəxsin xüsusi ailə həyatına, ailə münasibətlərinə aid olan. *Başqalarının şəxsi həyatına qarışmaq. Şəxsi həyatları yaxşı deyil.* // Şəxsiyyətə aid. *Vətəndaşların şəxsi hüquqları. Şəxsi toxunulmazlıq. Şəxsi vəsiqə.* // Müəyyən şəxsə yönəldilmiş, ona toxunan. *Şəxsi təhqir. Mən bunu özümə şəxsi həqarət sayıram.*

Şəxsi heyət – hər hansı bir idarədə, müəssisədə, hərbi hissədə və s.-də xidmət edən şəxslərin heyəti. **Şəxsi iş** – bir idarədə, müəssisədə, hərbi hissədə xidmət edən və ya bir yerdə oxuyan şəxsə aid sənədlərin məcmusu.

ŞƏXSİ-QƏRƏZ *is.* [ər.] Gizli ədavət, gizli düşmənçilik, gizli niyyət, məqsəd, qərəz. *Siz bu xəbərin şəxsi-qərəzdən doğmadığını hardan bilirsiniz?* M.S.Ordubadi. *Zeynal .. şöbə müdirinin özü ilə şəxsi-qərəzi olduğundan .. şikayət edirdi.* S.Hüseyn. [Səməd:] *Yoldaş sədr, bu kişi yalan danışır. Üstümə ləkə atır. Mənimlə şəxsi-qərəzi var.* B.Talıbli.

ŞƏXSİ-QƏRƏZLİK *is.* Birilə şəxsi ədavəti, qərəzi olma; şəxsi ədavət, qərəz. *...Şəxsi-qərəzlik üzündən haqqı inkar etmək kişilikdən deyildir.* M.F.Axundzadə. [Barat:] *Mən ancaq onu deyə bilərəm ki, bunların hamısı şəxsi-qərəzlikdir. Bizim kəndimizə [Almaz] kimi işləyən müəllimə gəlməmişdir.* C.Cabbarlı. *...Nəticədə yazılanların şəxsi-qərəzlik və böhtan olduğu aydın edilir.* S.Rəhman.

ŞƏXSİYYƏT *is.* [ər.] 1. Bir şəxsə xas olub onun fərdiyyətini müəyyən edən xüsusiyyətlərin məcmusu. *Alarsa hər gecə üç-dörd nəfər əşxas gər vədim; Nə qəm, beş-altı da olsa, mənim şəxsiyyətim artır.* M.Ə.Sabir.

2. Öz xarakteri, əxlaqı, cəmiyyətdə mövqeyi və s. baxımından insan, şəxs, sima. *Böyük şəxsiyyət. Görkəmli şəxsiyyət. Tanınmış*

şəxsiyyətlər. – [Qadın:] *Şairlər nə qədər həssas şəxsiyyət imiş.* M.S.Ordubadi. *Mollayev öz əcali ilə ölmüş görkəmli şəxsiyyətlərdən də al çəkmirdi.* M.Hüseyn.

ŞƏXSİYYƏTSİZ *sif.* Şəxsiyyəti, mənliyi, siması olmayan; simasız, mənlisiz. [Qədim Romada] *arvad şəxsiyyətsiz bir parça şey həsab olunurdu, ona görə də özünə məxsus mal və sərvəti ola bilməzdi.* Çəmənzəminli.

ŞƏXSİYYƏTSİZLİK *is.* Şəxsiyyəti, siması, mənliyi olmama; simasızlıq; mənlisizlik.

ŞƏXSİLİ *sif. qram.* Şəxs qrammatik kategoriyasını bildiren. *Şəxslil cümlə.*

ŞƏXSİZ *sif. qram.* Mübtədası olmayan və təsəvvür olunmayan. *Şəxssiz cümlə.*

ŞƏKƏR *is.* [fars.] 1. Qənd. *Xalq batıbdır noğla, şəkərə, qəndə; Bizim evdə axta zoğal da yoxdur.* M.P.Vaqif. // məc. Şirin, dadlı, ləzzətli şey mənasında. *Danışanda şəkər damar sözündən; Qaymaq dodaqları ballı sənəm, gəl! Xəstə Qasım.*

2. tib. Şəkər xəstəliyi, diabet. *Şəkəri olan adam ciddi pəhriz gözləməlidir.* – *Eşitdim; top gurultusu eşidən kimi: – Şəkər! Gözlərimi həkimin gözündən çəkmədim.* R.Rza.

ŞƏKƏRARMUDU *is.* Sarı rəngli, çox şirin armud növü.

ŞƏKƏRBAGI *is.* Tumana, şalvara və s.-yə salınan uzun qaytan.

ŞƏKƏRBURA *is.* İçərisi şəkər tozu ilə qoz, fındıq və ya badam ləpəsi qatışıq içlə doldurulmuş, kənarları vintvari burulmuş və üstü naxışlı şirniyyat növü. *Bir sininin kənarında; Yaxılırdı iki-üç şam; Qarşımızda şəkərbura; Noğul-nabat, püstə-badam.* M.Müşfiq. *Tabaq-tabaq paxlava, şəkərbura, nabat, qənd; Xonçaların bəzəyi bənd etmişdi məni, bənd.* X.Rza.

ŞƏKƏRÇÖRƏYİ *is.* Şəkər, yağ, un və s.-dən bişirilən şirin qoğal növü. [Xonça] *ibarətdir yağlı şəkər bişmişlərdən – şəkərbura, şəkərçörəyindən, ovma fətidən və s. həlviyyatdan.* R.Əfəndiyev. [Səriyyə:] *Stolun üzərinə ağ süfrə saldım. Şəkərçörəyi, konfet qoydum.* İ.Əfəndiyev.

ŞƏKƏRİ bax **şəkərarmudu**.

ŞƏKƏRLƏMƏ 1. “Şəkərləmək”dən *f.is.*

2. Şəkər şirəsində qaynadılıb xarlanmış meyvə. *Məhərrəm əmi çox oturmadı, şəkər-*

ləmə ilə bir fincan südlü qəhvə içdikdən sonra getdi. A.Şaiq.

ŞƏKƏRLƏMƏK *f.* Şəkər səpmək, şəkər qarışdırmaq, yaxud şəkər şirəsində qaynatmaq. *Meyvəni şəkərləmək.*

ŞƏKƏRLƏNMƏ “Şəkərlənmək”dən *f. is.*

ŞƏKƏRLƏNMƏK *f.* Şəkər təbəqəsi ilə örtülmək, xarlanmaq.

ŞƏKƏRLİ *sif.* Şəkər (qənd) qatılmış, tərkibində şəkər olan; şirin. *Şəkərli qoğal.*

ŞƏKİL *is.* [ər.] 1. Bir şeyin, ya adamın xarici görünüşü; sifət, surət. *Uşaq böyüdükcə şəklini dəyişirdi. – Vidadi xəstəni gəl indi tanı; hamı o sən görən şəkli nişanı.* M.V.Vidadi.

□ **Şəkli düşmək** – hamar, parlaq səth üzərində surəti, əksi düşmək (görünmək). *Suya ağacların şəkli düşmüşdür.*

2. Bir şeyin və ya şəxsin əl və ya foto ilə çəkilmiş surəti; tablo, rəsm. *Əsgər şəkli. Divardan böyük bir şəkil asılmışdı. – [Qulu:] Özgələrin evinə gedirsən – bir küncdə divan, bir yanda stullar və stollar, divarlarda xallər və şəkillər asılıb. N.Nərimanov. Novruzun qəzetdə çıxmış şəkli əldən-ələ dolaşır, onun adı dillərdə əzbər olurdu. S.Rəhman.* □ **Şəkil çəkmək** – 1) rəsm çəkmək; 2) fotosurətini çıxarmaq. **Şəklini çəkdirmək** – fotoqrafiya üsulu ilə öz əksini çıxartdırmaq. // Surət, obraz, təsvir, bənzər, təmsil. *Onun şəkli indi də gözümün qabağından getmir.*

3. *məc.* Öz xarici gözəlliyi, bədiiliyi ilə adamı heyran edən şey haqqında. *İnsan deyil, bir şəkildir.* □ **Şəkil kimi** – gözəl, göyçək qəşəng (adam haqqında). [Gülgəz:] *Mənim oğlum Bakı kimi yerdə oxuyur. Şəkil kimi oğlandır.* İ.Əfəndiyev.

4. Dram əsərlərində ayrıca dekorasiya tələb edən pərdənin bir hissəsi. “*Vaqif*” *pyesi 5 pərdə 11 şəkildir. – Kinostudiya bir şəklin ayrı-ayrı hissələrini çəkmək üçün ekspedisiyaya hazırlayırdı.* İ.Əfəndiyev.

5. *məc.* Mənzərə, təsəvvür olunan şey. *Gələcək şəhərin şəklini göz qabağına gətirmək. Qürubun valehedici şəklinə tamaşa etmək.*

6. Kinofilm. *Dünən klubda maraqlı bir şəkil göstərildir.*

7. Vəziyyət, hal, forma, xarakter. *İlyasın söhbəti çox ciddi şəkil aldı.* M.S.Ordubadi. □ **Şəklə düşmək (girmək)** – bu və ya başqa bir şəkil almaq, donatmaq, şəklini dəyiş-

mək. *Bu halda bir qoca ağsaqqal kişi əlində ağac və bir neçə jandarm daxil olurlar. Onlardan biri deyir: “Qanun hökmünə görə dustaq edərim sizi”. Laçın bəy, Cahangir bəy, Qulu bəy hərəsi bir şəkəle düşür.* N.Vəzirov.

ŞƏKİLCƏ *zərf* Formaca, forma cəhətdən. [Nizami Fəxrəddin:] *Tovus quşunun tərbiyəsi və onun vücudunun istiliyi ilə yumurtdan çıxan qarğanın cücəsi şəkilcə qarğa olsa belə, ədəb və tərbiyə cəhətdə tovs quşunun yolunu təqib edə.* M.S.Ordubadi.

ŞƏKİLCƏKƏN *dan.* bax **fotoqraf.**

ŞƏKİLCİ *is. qram.* Sözüün ayrılıqda işlənməyən, müstəqil mənaya malik olmayan və söz köklərinə bitişdikdə onların ya şəklini, ya da şəkli ilə birlikdə məzmununu dəyişən qismi. *Sözdüzəldici şəkilçi. Sözdəyişdirici şəkilçi.*

ŞƏKİLCİLƏŞMƏ “Şəkilçiləşmək”dən *f. is.*

ŞƏKİLCİLƏŞMƏK *f. qram.* Şəkilçi şəklini almaq, dönüb şəkilçi olmaq.

ŞƏKİLDƏN-ŞƏKLƏ *zərf* Bir haldan (vəziyyətdən, formadan) başqa hala (vəziyyətə, formaya). *Ağız-burnunu şəkildən-şəkəle salır.*

ŞƏKİLDƏYİŞMƏ *is.* Bir şəkildən başqa şəkəle düşmə, zahiri görünüşünü dəyişmə.

ŞƏKİLLİ *sif.* 1. İçində şəkillər olan; rəsmli. *Şəkili jurnal. Şəkili məcmuə. – Qonça şəkili kitabı istəyir, Aqil vermir, bacısına gözələrini ağırdırdı.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Gözəl, göyçək, qəşəng, gözə xoşgələn, gözəşirin. *Yaylığı kirli balam; Qəlbi fikirli balam; Cahul-cuhul içində; Mənim şəkilli balam. (Bayatı). Biri sərtəsər ağ, həm siyah telli; Biri buğdaydır, alma şəkili.* M.P.Vaqif. [Nəcibə] *alagöz, ağbənzir, qırmızıyanaq, qara şəvəşəç, ucaboy, şəkili .. ceyran kimi bir qızıdır.* Mir Cəlal.

3. Adətən rəqəmlərlə – səhnədə və ya kinoda göstərilən əsərin neçə şəkildən ibarət olduğunu bildirir. *10 şəkili əsər. – Səməd Vurğun şerinin yüksək inkişaf nümunəsi, sübhəşiz ki, şairin 1938-ci ildə yazdığı on bir şəkilli “Vaqif” adlı dramatik poemasıdır.* M.Arif.

ŞƏKİLPƏRƏST *sif.* [ər. şəkil və fars. ...pərəst] bax **surətpərəst.** [Qotibə:] [Kişilər] *qadının qəlbi ilə yox, şəkli ilə maraqlanırlar, ümumiyyətlə, onlar şəkilpərəstdirlər. Gözəlliyi, hətta boyalı gözəlliyi sevirlər.* M.S.Ordubadi.

ŞƏKİLSİZ *sif.* 1. Şekli, rəsmləri olmayan; rəsmsiz. *Şəkilsiz jurnal.*

2. *məc.* Biçimsiz, görünüşsüz, görünüşcə nəzəri cəlb etməyən.

ŞƏKİL-ŞƏMAYİL *bax şir-şəkil.* *Münəv-vər xanının şəkli-şəmayili Hacıni lap əvvəl gündən cəlb eləmişdi.* Mir Cəlal.

ŞƏKK *is.* [ər.] Bir şeyin gerçəkliyinə, doğruluğuna şübhə etmə; şübhə, güman, zənn. *Leyli dedi: – Çün sənə şəkkim var; Məcnun isən, eylə halın izhar.* Füzuli. *Əziz balalar!.. Sizin bizdən xoşbəxt olmağınızda heç şəkk yoxdur.* N.Nərimanov. [Hacı Osman:] *Vəli kişinin qoçaq olmasına şəkk yoxdur ki, Cavad bəy?* N.Vəzirov. □ **Şəkdən çıxartmaq** – inandırmaq, şübhə üçün arada yer qoymamaq, şəkk-şübhədən qurtarmaq, inandırmaq. [Seyid Əhməd Seyid Səməd:] *Andına inanıram. Amma gərək bir şeyə də and içib, məni dürüst şəkdən çıxarasan.* Ə.Haqverdiyev.

Şəkdən çıxmaq – *bax şəkk-şübhədən çıxmaq.* **Şəkkə düşmək** – özündə şübhə doğmaq, şübhə eləmək, şübhə altına almaq. [Dərviş] *mənim şəkkə düşməmi anladı.* A.Divanbəyöglü. *Mətbəxdəki arvadlar qara çadraya bürünmüş qadını gördükdə, şəkkə düşmüş və cürbəcür fikirlər irəli sürməyə başlamışdılar.* T.Ş.Simurq. **Şəkk eləmək (etmək)** – bir işin doğruluğuna, həqiqiliyinə, gerçəkliyinə inanmamaq, şübhə etmək. [Səməd kişi:] *Xeyr, xeyr, əstəğfürullah elə, Allahın hünerinə şəkk eləmə.* T.Ş.Simurq. *Bu elə hikmətli çarə idi ki, şəkk eləməyə heç kəsini cürəti çatmırdı.* S.Rəhman. **Şəkk gətirmək** – *bax şəkkə düşmək.* *Sən mənim sözümə heç gətirmə şəkk; Bizim evlərdə də gəl görün tək-tək.* M.P.Vaqif. [Qəhrəman:] *Rəhmətliyin qızı, sən də şəkk gətirirsən?* S.Rəhimov.

ŞƏKKAK *sif. və is.* [ər.] Hər şeyə şübhə edən, şübhə ilə baxan, heç şeyə inanmayan, şəkli. [Molla Kərim:] *Dünyanın axırındır. Şəkkəkə lənət, – deyə dışarı sıçradı.* B.Talıblı. [Nəcəfali:] *Şəkkakdır o, şəkkak. Heç şeyə inanmır.* B.Bayramov. *Bələ olan təqdirdə o şəkkakları necə qandırasan ki, siz hələ birini görmüsünüz...* S.Qədirzadə.

ŞƏKKAKLIQ *is.* Hər şeyə şəkk-şübhə etmə, şəkk-şübhə ilə baxma.

ŞƏKK-ŞÜBHƏ *is.* [ər.] İnamsızlıq, inanmama, bədgümanlıq; şəkk, şübhə. *Bu işin şəkk-şübhəsi yoxdur. Şəkk-şübhədən qurtarmaq.* – [Bənnə:] *Rəhmətlik öləndən sonra uşaqları .. birəcə otağın divarından iki sandıqca qızıl tapıblar. Yaxşı axtarsalar, milyona şəkkim-şübhəm yoxdur.* M.Hüseyn. □ **Şəkk-şübhədən çıxartmaq** – şübhədən qurtarmaq. [Məşədi İbad:] *Bağışla, bəy, Allah səndən razı olsun ki, bizi şəkk-şübhədən çıxartdın.* Ü.Hacıbəyov.

ŞƏKK-ŞÜBHƏSİZ *zərf və sif.* Heç bir şəkk, şübhə olmadan, yaqin, sözsüz, gerçək. *Şəkk-şübhəsiz bu iş yerinə yetiriləcəkdir.* – [Seyrəksaç dəllək:] *Birisi bu dünyada günahsız yerə bir qarışqanı tapdayıb öldürmüş olsa, orada şəkk-şübhəsiz sorğu-sual olunacaqdır.* S.Rəhimov.

ŞƏKLƏMƏ “Şəkləmək”dən *f.is.*

ŞƏKLƏMƏK: *qulaqlarını şəkləmək* – *bax qulaq.* *Birdən atlar səs eşidib qulaqlarını şəklədilər.* T.Ş.Simurq. *Əsgər ağa birdən qulaqlarını şəklədi, ətrafı dinləməyə başladı.* S.Rəhman.

ŞƏKLƏN *zərf* [ər.] Şəklinə görə, şəkilcə, zahiri görünüşcə. *Şəklən artistə oxşayır.*

ŞƏKLƏNDİRMƏ “Şəkləndirmək”dən *f.is.*

ŞƏKLƏNDİRMƏK *icb.* Şəkkə salmaq, şübhəyə salmaq, şübhələndirmək.

ŞƏKLƏNMƏ “Şəklənmək”dən *f.is.*

ŞƏKLƏNMƏK *f.* Şəkkə düşmək, şübhə etmək, şübhələnmək. *Həmin şəxs bir saat bundan qabaq küçədə gəzərkən İslamiyyə mehmanxanasına cəm olan müsəlmanlara diqqət salıb şəklənmişdi ki, bunlar işsiz deyil-lər.* C.Məmmədquluzadə.

ŞƏKLƏTMƏ “Şəklətmək”dən *f.is.*

ŞƏKLƏTMƏK *f.* Şəkkə salmaq, şübhəyə salmaq, şübhələndirmək, şübhə oylatmaq. [Əhməd:] *Adamsan, adam oğlusən, beş manat nə puldur ki, sən o yandan bəri şəklədirsən?* N.Vəzirov.

ŞƏKLİ¹ *sif.* Şübhəli, şübhə doğuran; inam, etibar doğurmayan. *Şəkli adam. Şəkli iş. Bir-birindən şəkli olmaq.* // *is.* Şəkk edən, şübhə edən; şəkkak.

ŞƏKLİ² *sif.* [ər.] Zahiri görünüşcə (görünüşünə görə), zahirən.

ŞƏKSİZ *zərf* Şübhəsiz, yəqin, əlbəttə. [Ağa Səttar:] *Bəli, elə kişidən şəksiz saleh övlad qalacaqdır. M.F.Axundzadə. Qüvvətin varsa, yaşarsan məsud; Yoxsa, şəksiz olacaqsan nəbud. A.Səhhət.*

ŞƏKSİZ-ŞÜBHƏSİZ *bax şəksiz.* *Səməd bu sözləri özü-özünə söylər və istiqbalının parlaq olacağına şəksiz-şübhəsiz inanardı. B.Talıblı. Sənsən bahar, sənsən şəksiz-şübhəsiz; Nəğməmin ahəngi, şerimin rəngi. S.Rüstəm.*

ŞƏKVA *is.* [ər.] *klas.* Şikayət. □ **Şəkva etmək (eyləmək)** – şikayət etmək. *Cənnət həramım olsun, əgər şəkva eyləsəm. S.Ə.Şirvani. Usan, etmə şikayət bizdən əsla; Get, öz baxtından eylə indi şəkva. M.Ə.Sabir.*

ŞƏQAIQ *is.* [ər.] Laləgülü, xoruzgülü, gəlincikgülü. *Şəqaiq, qərənfil, süsən, nəstərən; Zəbani-hal ilə oxur müstəhsən. Q.Zakir.*

ŞƏLALƏ *is.* Çay yatağında sıldırım qayadan tökülən güclü su axını; çağlayan, sır-sır. *Qaraca qız iki arşın ıcalıqdan tökülən şələlənin altında durub cimdüyünə görə Yasəmənin səsinə eşitmədi. S.S.Axundov. Nəbi . . qijilti ilə gedən çaylara, qayalardan çağlayıb tökülən şələlələrə tamaşa edirdi. S.Rəhimov.*

ŞƏLALƏCİK *is.* Kiçik şələlə; süni surətdə düzəldilmiş kiçik şələlə.

ŞƏLALƏLİ *sif.* Şələləsi, ya şələlələri olan. *..Çopur qara qayaların arasından pıqqıldaya-pıqqıldaya dəlicəsinə çıxan şələləli çay öz hay-harayı ilə Qarabağ düzənlərinə tərəf gəlirdi. S.Rəhimov. Şələləli qoca Tərtər; Xaçın çayı, dəli Qar-qar. Aşıq Hüseyn.*

ŞƏLƏ *is.* Arxada aparılı biləcək qədər bağlanmış yük (şax, odun və s.). *Şələ bağlamaq.* – [Niyaz:] *Sən də ki oduncusan, hər gün gəlib, burada bir şələ odun tapırsan, deyir-sən, bəxtim gəlib. Ə.Haqverdiyev. Bir gün eşq səvdasından məst olmuş Nadir dalında bir şələ odun gətirdi. B.Talıblı. [Gülcahan:] Get, meşənin ətrafından quru odun budaqlarından bir şələ topla gətir. T.Ş.Simurq.*

◊ **Şələni qoy, gəl dalaşaq (döyüşək)** – heç bir səbəb olmadan dalaşmağa can atan adam haqqında. [Kişi:] *Gördüm ki, bu oldu şələni qoy yerə, gəl döyüşək. "Kirpi". Şələsini sudan çıxarmaq (çıxara bilmək) – *bax çulunu sudan çıxarmaq ("çul" da).* [Xanpəri:]*

Bu gündən sübut edəcəyəm ki, mənim heç kimə minnətim yoxdur. Özüm öz şələmi sudan çıxara bilərəm. Ə.Vəliyev. Şələsini tutmaq – bax yükünü tutmaq ("yük" də).

ŞƏLƏKƏT *sif. məh.* Çox sakit, xay. *Şələkət bir gecə idi. S.Hüseyn.*

ŞƏLƏ-KÜLƏ *bax şey-şüy.*

◊ **Şələ-küləsini (şələ-şüləsini) qoltuğuna vermək** – *bax şələ-küləsini bayıra atmaq.* [Gülzar:] *Şələ-küləsini verdim qoltuqlarına, qovdum, getdilər. İ.Hüseynov. Şələ-küləsini bayıra atmaq – şey-şüyünü əlinə verərək qovalamaq; qovmaq. Şələ-küləsini dalına sarımaq – bax şələ-küləsini qoltuğuna vermək. Şələ-küləsini yığmaq (yığışdırmaq)* – nəyi varsa özü ilə götürmək. *Molla Nəsrəddin [Teymurun] bu xasiyyətini bilən kimi şələ-küləsini yığışdırıb, birbaşa qaçır kəndlərinə. "M.N.İtəf." [Ağayev:] Əgər [Qurban] ayağını yerə dirəməsəydi, Qumadadan şələ-küləmizi yığışdırıb çoxdan çıxmışdıq. M.Süleymanov.*

ŞƏLƏQUYRUQ *is.* Tülküyə verilən ləqəb. *Bir demədin ki, tülkü; Quyruqsuz neyləsin bəs; Şələquyruq olmasa; Tülkü baba keçinməz. R.Rza.*

ŞƏLƏLƏMƏ "Şələləmək" *dən f.is.*

ŞƏLƏLƏMƏK *f.* Şələ bağlayıb arxasına götürmək, dalına qoymaq, yükləmək (bəzən "dalına" sözü ilə). [Niyaz:] *A kişi, sarsaq olma, gəl odunu şələlə dalına, itil cəhənnəmə. Ə.Haqverdiyev. Arvadlar və iri qızlar bu palçıqdan qazıb, torbalarda dallarına şələlər, satmaq üçün aparardılar. Ə.Əbülhəsən. Məsmə, Səkinə, Pəri çəkilişdə ipək qurdu üçün budaq qırır, şələləyərək daşıyırdılar. Mir Cəlal.*

ŞƏLƏLƏNMƏ "Şələlənmək" *dən f.is.*

ŞƏLƏLƏNMƏK *məch.* Şələ edib dalına götürmək, yüklənmək, dalına yük çatmaq. *Kosa, Mədətin kara gələcəyi qorxusundan Əfruz bacıya təslim olub boyun əydi. O, kisəni şələləndi, toyuqları aldı. S.Rəhimov.*

ŞƏLƏLİ *sif.* Dalına şələ götürmüş, yüklənmiş. *Yolla şələli adam gedirdi.*

ŞƏLƏPAPAQ *sif.* Başına uzuntüklü dəridən papaq qoymuş. *Şələpapaq kişi. Şələpapaq kəndli.* – [Hüseynqulu:] *Ənim oğlu komandır olduğuna görə rəngi saralmış, əynində*

dəridən paltar, başında bir şələpapaq sükan-
cının yanında durmuşdu. H.Sarabski.

ŞƏLƏ-ŞƏLƏ *zərf* Şələlərlə, bağlı-bağlı, yığın-yığın. [Ayrım qızı] *meşədən şələ-şələ odun daşıyar, sac asar, nehrə çalxayar və yorulmaq nə olduğunu bilməzdi.* A.Şaiq. [Müci] *köklərindən hər gün şələ-şələ kəndə daşındı.* R.Rza.

ŞƏLƏ-ŞİLTƏ *bax şəlpə-şülpə.* [Qoca:] *Çata bilmərik, yağı xanı, bəyləri də basar alar, şələ-şiltəsini toplar, gedər, bizə ar olar.* M.Rzaquluzadə.

ŞƏLƏ-ŞÜLƏ *bax şələ-şiltə.* [Hacı Murad:] *..Get, şələ-şüləni yığışdır.* S.S.Axundov. [Tahir:] *Bilsəm ki, azarım-bezarım yoxdur, o dəqiqə şələ-şüləni yığıb gedərəm.* M.Hüseyn.

ŞƏLLƏMƏ “Şəlləmək” *den f.is.*

ŞƏLLƏMƏK *f.* Dalına almaq, yükləmək. *Ata [Saram] arxasına şəlləyib qoyun otardı.* İ.Əfəndiyev.

ŞƏLPƏ *bax şəlpə-şülpə.* *Süzmə dəxi, gözlərin aç, a Babayi-Əmir; Şəlpələrin tez yığıb qaç, a Babayi-Əmir.* C.Cabbarlı.

ŞƏLPƏ-ŞÜLPƏ *top. dan.* Pal-paltara, yaxud xırım-xırda şeylərə saymazıyana verilən ad.

ŞƏLTƏ *is.* 1. Qadın alt tumanı, dizlik.

2. *dan.* Cır-cındır, yıpranmış, üzülmüş, köhnə-kürüş şeylər (xalça, palaz, geyim, parça və s.). *Otaq kasıb döşənmiş, dörd-beş şəltədən ibarət idi.* A.Şaiq.

Şəltəsi işləməmək (keçməmək) – kələyi baş tutmamaq, hiyləsi keçməmək. *..Dəni məqsədlilərin burada şəltəsi işləməz. Onlar zərərdən savay heç bir xeyir yetirə bilməzlər.* Ü.Hacıbəyov. *Qarı bu yerdə şəltəsini işlədə bilmədi.* Mir Cəlal.

ŞƏLTƏLİK *is.* Şəltəyə (1-ci mənada) yarar parça. // *Sif.* mənasında. *Şəltəlik parça.*

ŞƏLTƏ-ŞƏLTƏ *zərf dan.* Parça-parça, tikə-tikə. [Humayın] *papağına dörd tolamaz birdən dəydiyi üçün papağın sağanağı şəltə-şəltə oldu.* Ə.Vəliyev.

ŞƏLTƏ-ŞÜLTƏ *dan. bax şəltə.*

ŞƏM *klas. bax şam.* *Nə xoş olur eşq əhlinin bu halı; Şəmə yanə pərvanənin misalı.* M.V.Vidadi. [Padşahın qızı:] *Çünki atam bilsə [Rizvanı] yüz parça elər. Odur ki, danışa bilməyib, gün-gündən şəm tək əriyirəm.* Ə.Haqverdiyev.

ŞƏMATƏT *is.* [ər.] *klas.* 1. Birinin başına gələn bəla və müsibətdən düşmənin sevinib kam olması; bədxahlıq.

2. Tənə, məzəmmət, danlaq. *Olmayırdım ol pəri eşqində rüsvayi-cəhan; Çəkməyirdim dustü düşməndən şəmatət kaş ki.* S.Ə.Şirvani. *Müftəxorluq nə gözəl peşə idi, tutmuş idim; Nə açan üstünü karın, nə şəmatət var idi.* M.Ə.Sabir. **Şəmatət etmək** *klas.* – tənə vurmaq, ayıblamaq, danlamaq, məzəmmətləmək. *Bir qadər [gəncə] ağır gəlirdi; İlmək boğaza keçib asılmaq; Təhqir ilə yellənib də qalmaq; Meydanda duran bütün cəmət; Hərdən edələr ona şəmatət.* A.Səhhət.

ŞƏMS *is.* [ər.] *Günəş, gün.* *O necə quş idi anasını əmə; Havada dövr edər, şəms ilə qəmər?* Xəstə Qasım. *Camalın xəcil elər, Şəms ilə mahi, müxtəsər. Aşiq Ələsgər.*

ŞƏMSİYYƏ *is.* [ər.] *Günlük, çətir, zontik.* [Qız] *əda ilə əlindəki ağ və pənbə ipəkli şəm-siyyəsini oynada-oynada hər kəsin önündən sallanaraq keçər(di).* A.Şaiq. *Hər tərəfdən ağ geyimli altı qız fironun xanımının başına tavus lələklərindən yapma şəmsiyyələr tutmuşdular. Çəmənzəminli. Sona qaranlıq küçədə şəmsiyyəsiz yağışın altında durmuş(du)..* Ə.Əbülhəsən.

ŞƏMŞİR *is.* [fars.] *Qılınc.* *İş atışmadan ötüb, şəmşir və xəncər ilə bir-birinə həmlə etməyə çatdı.* M.F.Axundzadə. *Yanımda gər dura cəllad əlində şəmşiri; Ölim gücüylə mənə hökm edə olum təslim; Əyilmərəm yənə haşa.* C.Cabbarlı. **Şəmşir çəkmək** *klas.* – qılıncı vurumağa hazırlaşmaq, qılınc çəkmək, qılıncı əl atmaq. *Şəmşir çəkdi, qətlin üçün gəldi ol pəri; Sandın ki, rəhm edər sənə ol dilruba, könül.* S.Ə.Şirvani.

ŞƏMŞİRBƏZ *sif.* [fars.] *Qılıncı oynadan. Görməmişəm, qızdan şəmşirbaz olmaz; Maralım, ceyranım, dönmərəm səndən.* (Qoşma).

ŞƏMS-QƏMƏR *is.* [ər.] *şair.* *Günəş və Ay (Şərq ədəbiyyatında gözəlin camalına təşbeh). Ey şəms-qəmər yüzli, şirin dodağın duzlu; Vey şəhdü şəkər sözlü, didarına müş-taqəm.* Nəsimi. *Camalındı şəms-qəmər; Dərdin bu sinəmdə dəftər; Ucundan yazıq Ələsgər; Dönübdür abdala, Maral! Aşiq Ələsgər.*

ŞƏN *sif.* *Sevinc, sevincli, şad, məmnun.* [Sevda:] *Güldükcə günəş mən də güldədim;*

Şən könlümü azadə dilərdim. H.Cavid. Böyük günlər, şanlı günlər, şən günlər; Yoluna dü-şən günlər; Hələ qarşımızdadır. M.Müşfiq.

ŞƏN bax **şan**¹. *Getdi şənimiz, etibarımız; Varmı rütbəmiz, iqtidarımız? M.Ə.Sabir. [Səfər bəy:] Xayı, bu heç mənim şənimə yaraşan ad deyil! Qoy desinlər “ət yeyən Səfər bəy”, “yağ yeyən Səfər bəy”. B.Talıblı. Mən sevirəm dövlətimi; Onun şəni böyükdür. Ə.Cəmil. □ Şən qazanmaq* – şöhrət tapmaq, hörmət qazanmaq, məşhurlaşmaq, ad çıxartmaq. *..Şən qazanmağın özü də, əslinə baxsan, yaxşı sifətlərdən biridir. Ü.Hacıbəyov. Şəni uca olmaq* – ad-san qazanmaq, şöhrətlənmək, xalqın gözündə yüksəlmək. [Vəzir:] *..Əgər sən bir sənət və peşə bilsən, sənin şənin daha da uca olar. Ü.Hacıbəyov. // Bir adama layiq olan keyfiyyət, sifət, ləyaqət, şərəf. Ələsgər şəmində desin dastanı; Fəxr eləsin doğan ana, can desin. Aşıq Ələsgər. Bu həman dayımdır ki, otuz il ondan sonra Sabir onun şəninə bir belə qəzəl yazdı. C.Məmməd-quluzadə. [Xan:] Leylanın şəninə onda gərək sən; Burda bədhətən şeir deyəsən. B.Vahabzadə.*

Şəninə dəymək (toxunmaq) – özü üçün alçaqlıq hesab etmək, mənliliyə toxunmaq. [Qoca:] *Ay Mirzə, niyə bəs kola girirsən? Yoxsa mal otarmaq sənin şəninə deyir. S.Rəhimov. Şəninə kəsir saymaq* – özünə, adına layiq bilməmək, ar bilmək, özü üçün əskiklik saymaq. *Deyək lap Müqim bəy bilmədi, yaxud Zərrintac xanım da bu əhvalatı şəninə kəsir sayıb, sirri başqa bir kəsə bilmirdi, bəs onda bu daş-qayın qədrini kim bilər? S.Rəhimov. Şəninə layiq bilməmək, yaraşdırmamaq (sığışdırmamaq)* – özünə layiq bilməmək, öz ləyaqətini gözləmək, nüfuzunu, heysiyyətini saxlamaq. *Yadlar ilə danışmaya, gülməyə; Hər sözü şəninə layiq bilməyə; Namünasib yerə gedib-gəlməyə; Namusu, qeyrəti, arı gərəkdir. Q.Zakir. [Səmirə:] Xüsusən ilk beşiyim Kəmalə birinci sinifdən əlaçı olduğu üçün müəllimlərinə zəif cavab verməyi şəninə sığışdırmırdı. M.Hüseyn.*

ŞƏNBƏ is. [fars.] Həftənin cümədən sonra gələn günü. *Şənbə günü.* – [Yusif:] *Uşaqlar, bilirsiniz, şənbə, nə təhər olsa, gedirəm. Cəmənzəminli.*

ŞƏNDİR sif. dan. Yavan, yağsız (çox zaman “şəndir-şündür” şəklində işlənir). *Şəndir ət. – Fəqir-füqərə, əlsiz-ayaqsızlar, yoxsullar, dilənçilər gəlib, sədaqə istədikdə min cür danlaqdan sonra, ağalar qoyunun sürsümük və şəndir-şündürəndən verib rədd edərdilər. H.Sarabski.*

ŞƏNLƏNDİRİLMƏ “Şənləndirilmək” – dən f.is.

ŞƏNLƏNDİRİLMƏK məch. Şən edilmək, şadlandırılmaq, fərəhləndirilmək.

ŞƏNLƏNDİRMƏ “Şənləndirmək” dən f.is.

ŞƏNLƏNDİRMƏK f. Şən etmək, fərəhləndirmək, könlünü açmaq, canlandırmaq, ruhlandırmaq. *Şənləndirir hər kəsi; Bir musiqi məclisi. A.Şaiq. Bir neçə il sonra körpə uşaqlar [Qədirgilin] ailəsini şənləndirəcəkdilər. S.Hüseyn. Səadət xanım məclisi qat-qat şənləndirdi. Mir Cəlal.*

ŞƏNLƏNMƏ “Şənlənmək” dən f.is.

ŞƏNLƏNMƏK f. 1. Sevinmək, fərəhlənmək, şadlanmaq, açılmaq; üzü gülmək. [Gəray:] *Söyləmiş, biz onunla əyləndik; O da şənləndi, biz də şənləndik. A.Şaiq. Gümüş qədhələri qaldırın görək; Bu məclis şənlənib qızıqsın görək. S.Vurğun.*

2. məc. Canlanmaq, ruhlanmaq.

ŞƏNLƏŞMƏ “Şənləşmək” dən f.is.

ŞƏNLƏŞMƏK bax **şənlənmək**.

ŞƏNLƏTMƏ “Şənlətmək” dən f.is.

ŞƏNLƏTMƏK bax **şənləndirmək**. // məc. Canlandırmaq, can vermək. [Bəypolad Cəmil bəy:] *Turxan bəydən ayrıldığımız gecə göz-lərim bağçanı şənlədən çiçəklərə ilişdi. H.Cavid.*

ŞƏNLİK is. 1. Şadlıq, sevinc, fərəh. *O hara gəlsə şənlik gətirir. – İş keçsə bu surət bir müddət əgər; Qalmaz Qarabağda şənlikdən əsər. Q.Zakir. Bəndalı həmişə evə gələndə bir şənlik, xoşluq gətirədi. Mir Cəlal.*

2. Təntənə, şadlıq məclisi, şadlanalıq, çalib-çağırma, bayram. *Xalq şənliyi. Məktəbdə şənlik keçirilirdi. – Mədəniyyət sarayında bu gün şənlik vardı. S.Rəhman. [Əsgər:] Düşməni pilotu bizi görsəydi, yəqin ki, bir qatar pulemyot gülləsi atar, şənliyimizi pozmağa cəhd edərdi. M.Hüseyn. □ Şənlik etmək (eləmək)* – şadlanalıq etmək, deyib-gülmək, çalib-çağırmaq, bayram etmək.

Yığışın, şənlik edək, qənimizin bayramıdır; Sil gözümdən bu yüz ildən bəri göz yaşlarımı. Şəhriyar. ...Şura hökuməti qurulduğuna görə çayqıraqlılar şənlik eləyirlər. Ə.Əbülhəsən.

ŞƏNLİKSİZ *sif.* Şənlik olmayan, çalçağırsız, sakit, süst. [Mirzə Mahmud:] *Mən də boynuburuq və peşman bir halda şənliksiz güşədə durub, aləmin böyük həngaməsinə tamaşa edirəm. Çəmənəminli. // Zərf mənasında. Məclis şənliksiz keçdi.*

ŞƏNLİK-ŞADLIQ *bax şənlik.* *Adət belədir – bayramda sevinib gülərlər, şənlik-şadlıq düzəldərlər.* M.İbrahimov.

ŞƏN-ŞƏN *sif.* və *zərf* Sevinə-sevinə, fərhəllə, şən halda, sevinclə. *Bu gördüyün şən-şən ellər bizimdir; Qarlı dağlar, coşqun sellər bizimdir.* A.Şaiq. *Yaşıl çəmənlər bayraq edər laləni; Ötərsiniz onda şən-şən, durnalar.* S.Rüstəm.

ŞƏN-ŞƏRAFƏT *is.* Hörmət, etibar, sayğı, şərəf, heysiyyət. *Şən-şərafətlə gün keçirmək.* – Ağcanın uşaqlıq günləri beləcə şən-şərafətlə, əzizlik, bəxtiyarlıqla keçdi. Mir Cəlil. // Əsil, nəcabət.

ŞƏN(Ü) ŞÖVKƏT *klas. bax şan-şövkət.* *Deyildir bərabər heç kimsənəyə; Xubların şahıdır şənü şövkətdə.* M.P.Vaqif. *Şənü şövkət, ey əmir, səndən artıq kimdə yox; Həm ədalət, həm səxavət, həm şücaət səndə çox.* Ü.Hacıbəyov.

ŞƏR *is.* [ər.] 1. Pslik, yamanlıq, fənalıq, pis iş. *Xeyir və şə. – Şər deməsən, xeyir gəlməz.* (Ata. sözü). *Dünyanın gərdisindən; Təng oldum hər işindən; Mərdin başı qal çəkir; Namərdin şər işindən.* (Bayatı). *Bəxtəvər başına sənin, ey rəqib; Xeyir sənə qismət oldu, şər mənə.* Q.Zakir. [Cümrü Ağamalı] *xeyir və şərdə can-başla iştirak edər.* H.Sarabski.

2. Böhtan, iftira, fitnə, intriqa; xata, xatabala. [İmamverdi nəvəsinə:] *Yox, daha səni orada qoymaq olmaz. Mən azarlıyam, durmağa təqətim yoxdur, səni o iki şeytanın şərindən mühafizə etməyi bacarmıram.* S.S.Axundov. *Vaqonlar [Rübabəni] götürüb, sanki Gəldiyevin şərindən uzaqlaşdırmaq üçün yeyinlidlər.* Mir Cəlil. □ **(Üstünə) şər atmaq** – üstünə böhtan atmaq. [Gülnisə:] *Yalandır, atamın canı üçün yalandır; üstünə nahaqdan şər atırlar.* Ə.Haqverdiyev.

[Süleyman Heydərquluya:] *Sən canını qurtarmaq üçün gərək Abbasın üstünə bir şər atasın.* M.İbrahimov. **ŞƏRƏ DÜŞMƏK** – dayanıb durduğu yerdə, nahaqdan böhtana, iftiraya məruz qalmaq, böhtana düşmək. *Şərə düşmək qəfil gülləyə düşər olmaq kimidir.* Ə.Vəliyev. **ŞƏRƏ SALMAQ** – iftira edərək, böhtana salaraq dolaşdırmaq. [Vəzir:] *..Bir təhər elə, onu şərə sal, öldürək.* “Qurbani”.

3. *sif.* Böhtançı, iftiraçı, fitnəçi, intriqaçı, xatakar. *Şər adamdır, ondan uzaq ol.*

ŞƏR QARİŞMAQ (QOVUŞMAQ) – qarənliqləşmək, qarənlik düşmək, qarş qaralmaq. *Şər qovuşanda dəstə kəndə çatdı.* – [Tahir:] *Maşınının təkəri partlamışdı, dəyişdirib təzasini taxanacan şər qarışdı.* M.Hüseyn. *Şər qarışanda məscid həyətinə otuz qədər gənc yığılmışdı.* Mir Cəlil. *Axşam şər qarışib, qarş qaralanda; Şairin qapısı döyüldü birdən.* B.Vahabzadə. **ŞƏRİ BAŞDAN UZAQLAŞDIRMAQ** – xata-balayı özündən uzaqlaşdırmaq, gözlənilən böhtanın, iftiranın qarşısını almaq, özünü xətersizləşdirmək. [Salonda] *səslər eşidilməyə başlandı: – Bir gədənin birinə əlli manat verə bilməzsiz ki, bir gecənin içində şərini başınızdan uzaqlaşdırın.* M.S.Ordubadı. [Yaşlı kişi:] *Mən onu qovub şərini başınızdan uzaqlaşdırmalı idim.* S.Hüseyn. **XEYİRƏ-ŞƏRƏ YARAMAZ** – *bax xeyir-şər.*

ŞƏR *is.* [ər.] *klas.* Şəriət. [Şah:] *Əhkami-şərə mütləbiq kimsənə nəzərdə varmı ki, səltənəti və xəttü tacı ona vəğüzər edək?* M.F.Axundzadə. *Söz yox ki, badə şərdə olmuş bizə həram; Zənnim budur ki, yar ilə içsən həlal olur.* S.Ə.Şirvani.

ŞƏRAB *is.* [ər.] Üzümdən hazırlanan spirtli içki; çaxır. *Şərab şər gətirər.* (Ata. sözü). [Qaras] *məclisdən-məclisə bir-iki qədəh şərab içsə böyük işdi.* M.İbrahimov. *Əlyarov qırmızı şərabla dolmuş stəkani son damlasına qədər içib, şəstlə süfrəyə çırpdı.* M.Hüseyn.

ŞƏRABÇI *is.* 1. Şərab hazırlayan, çaxırçı.

2. Şərabşatən. *..Şərabçılar içəri girib ağızları yaşıl ipəklərlə sarınmış şüşələri acıb rətin içinə tökməyə başladılar.* M.S.Ordubadı.

ŞƏRABÇILIQ *is.* 1. Şərab hazırlama, şərabçı peşəsi. *Şərabçılıqla məşğul olmaq.*

2. Üzüm və başqa meyvələrdən şərab hazırlama işi. *Şərabçılıq sənayesi.*

ŞƏRABXANA *is.* [ər. şərab və fars. ...xanə] Şərab çəkilən karxana; şərab çəlləklərinin saxlandığı yer. *Girdi şərabxanəyə bir gün pişik; Ta ki, şiçan tutmağa çəkdi keşik.* S.Ə.Şirvani. // Şərabçı dükani, şərab içilən yer; mey-xana.

ŞƏRABXOR *sif.* [ər. şərab və fars. ...xor] Şərab düşkünü, içki düşkünü, içkiçi. *Alagöz Zərrintac xanuma, Cavanşirə sığınmaqla öz olan-qalan azadlığını da əlindən vermiş, bu ehtiraslı şərabxor xanuma bağlanmışdı.* S.Rəhimov. // İs. mənasında. *Bütün şərabxorlar kimi Qədirdə də bu ləyaqəti gözləmək əbəş idi.* Mir Cəlal.

ŞƏRAFƏT *is.* [ər.] Şərəf, hörmət, etibar. *Əql ilədir şərəfəti-insan zamanədə.* S.Ə.Şirvani. *Elm idi əgər bəxş edən insana şərəfət; Millət nə səbəbdən ona göstərmədi rəğbət?* M.Ə.Sabir. // Heysiyyət, mənlilik. [Gülnaz mübaşir Məmmədə:] *Şərəfətiniz varsa, ağa, bu qapıdan qonaq kimi girmişsiniz, qonaq kimi də çıxıb gedin.* M.İbrahimov.

ŞƏRAFƏTLİ *sif.* və *zərf* Şərəfli, hörmətə layiq, mübarək, əziz. *Haman şərəfətli ayın adı mahi-mübarəki-rəmazandır.* C.Məmməd-quluzadə. [Növrəstə:] *Bugünkü bayramımızı şərəfətli keçirməliyik.* Ə.Haqverdiyev.

ŞƏRAİT *is.* [ər. “şərt” söz. cəmi] 1. Bir şeyin həyata keçməsi üçün lazım olan şərtlərin məcmusu; vəziyyət. *Hər şey şəraitdən asılıdır. – Qəhrəman köhnə bir müəllim kimi mühit və şəraitə ciddi fikir verirdi.* S.Rəhimov.

2. Şərtlər. // Bir işin, hadisənin, prosesin baş verdiyi, cərəyan etdiyi mühit. *Həyat şəraiti. Danışqlar qarşılıqlı anlaşma şəraitində keçdi.*

ŞƏRAKƏT *is.* [ər.] *klas.* Şəriklilik, şərik olma, bərabər iştirak etmə, yoldaşlıq. **Şərakət etmək** – bir işdə yoldaşlıq etmək, iştirak etmək; şərik olmaq. *Sidqi bu ki, bu barədə rəyimdır əlavə; Sizlə edə bilməm də şərakət, ucitellər!* M.Ə.Sabir. *..Biz qonşularımızdan heç bunu gözləmirik də və görmürük də ki, onlar bizim cümələri tətil eləsinlər və bayramlarımıza şərakət etsinlər.* C.Məmməd-quluzadə.

ŞƏRAKƏTLİ *sif.* və *zərf* Şəriqli, müştə-rək, bir yerdə, ortaqlı. *Şərakətli bağ salmaq. – [Fərhad:] Siz xahiş eləsəniz, hər beş adama*

bir koma tikdirib şərakətli barama saxlaya bilərsiniz. Ə.Haqverdiyev.

ŞƏRAR(Ə) *is.* [ər.] *klas.* Qılgılcım. *Nagəhan bir şərarə qəlyandan; Düşdü əmmaməsinə sol yandan.* S.Ə.Şirvani. *Gətirdiyin yumurtadan nəticə cüca gözləmə; Qazanda qay-ganağa bax, ocaqdakı şərarı gör.* M.Ə.Sabir.

ŞƏRARƏLİ *sif.* Qılgılcımlı, qılgılcımsaçan. *Qara buludlar Günəş şüasını bizdən gizləyir-kən, gün o şərarəli oxlarını bizə çatdırmağa çalışırdı.* T.Ş.Simurq.

ŞƏRARƏT *is.* [ər.] *klas.* Yamanlıq, pislik, mərdimazarlıq, şərs iş; fitnə; fəsad. *Hər kəs şərarət əksə, peşmanlıq bitər.* (Ata. sözü). *Həddən aşıb büxlu həsəd, şərarət; Yoldaş yoldaşına eylər xəyanət.* Q.Zakir. [Camal bəy:] *..Ağa İsmayıl bəy, fərağat otur, bəsdir şərarət.* N.Vəzirov. **Şərarət etmək** – şərs iş görmək, yamanlıq etmək, mərdimazarlıq etmək; fitnə, fəsad salmaq. *Molla dayı, etmə şərarət belə.* M.Ə.Sabir.

ŞƏRARƏTÇİ *is.* Fitnəçi, fəsadçı, mərdimazar.

ŞƏRBAF *is.* [fars.] Nazik saplardan əl ilə bafta və sair bu kimi şeylər toxuyan, tikmə tikən usta. *Bir dənə dülğərimiz, bir dənə dərzimiz yoxdur. Papaqçı, dəmirçi, nalbənd, başmaqçı və şərbafdan başqa sənətkara gümanımız gəlmir. Çəmənzəminli. Ərlək yekə qızıdır, deyirəm: get ərə, getmir; Şərbaf Qasım, bəzzaz ağa Qənbərə getmir.* Ə.Nəzmi. [Ağasəfər] *bir-iki nəfər muzdurun bayaqkı qısa-boylu şərbafa yaxınlaşdığını gördükdə canını dişinə tutaraq dedi.* Ə.Əbüllhəsən.

ŞƏRBAFLIQ *is.* Şərbaf peşəsi, şərbaf sənəti. *Şərbafliq etmək. – Ömrünün tamam iyirmi dörd ilini Həməzin toxucu karxanasında şərbafşılıqla, muzduruluqla keçirən otuzyaşlı Veys, böyük peşmanlıqla öz-özünü danlayırdı.* Ə.Əbüllhəsən.

ŞƏRBAZ *sif.* [ər. şərs və fars. ...baz] Şərs, böhtan atmağı sevmən; iftiraçı, fitnəçi. *Şərbaz adam.*

ŞƏRBƏT *is.* [ər.] 1. Meyvə şirələrində və ya adi suya qənd qatmaqla hazırlanan şirin içki. // Sirop. *Bayram zamanı hil, darçın, zəncəfil, qəhvə çayı da vermək adət idi.* Bundan əlavə, *şərbət də verərdilər.* H.Sarabski. *Sura-hılar şərbət və şərablarla doldurulub, sərin*

bulaqlara qoyulmuş məzələr, xuruşlar boş-qablara düzülmüşdü. M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Müqayisələrdə şərbət kimi şirin şey mənasında. *Hər kəlmən şərbətdir, dodağın nabit; Haq səni göndərib ələmə sövqat.* (Qoşma). *Nə şərbətdir qəmin kim, içdikimcə əskilir səbrim; Nə sehr eylər rüxün kim, baxdığımızca rəğbətim artar.* Füzuli.

ŞƏRBƏTÇİ *is.* Şərbət hazırlayıb satan adam. *Yaşıl dalları ətrafa sarqan iri püsküllü söyüd altında şərbətçi sıra isikəmlə üzərində oturan müştərilərinə şərbət verir.* H.Cavid.

ŞƏRBƏTÇİLİK *is.* Şərbətçi peşəsi, şərbətçi işi.

ŞƏRBƏTİ *is.* Şərbət qabı. *Süfrəyə şərbətilər düzülmüşdü.*

ŞƏRBƏTLİK *is.* Şərbət hazırlamağa lazım olan, şərbətə yarar. *Şərbətlük ədvə. Şərbətlük şirə.*

ŞƏRÇİ *sif.* Şər söyləyən, başqasına şər atan, iftiraçı, böhtançı. *Şərçi adam.*

ŞƏRƏF *is.* [ər.] 1. İnsanın ictimai və şəxsi davranışında tutduğu əxlaqi prinsiplərin məcmusu; mənəvi yüksəklik, ululuq, heysiyyət. *Şərəfini qorumaq. – Ədəbdən, elmdən gər feyziyəb olsa əvaminnas; Düşər şənü şərəfdən mollalar, işanlar, insanlar.* M.Ə.Sabir. // Fəxr, iftixar ediləcək şey. [Rüstəm bəy:] [Məşədi İbad ilə] *qohumluğu özüm üçün böyük bir şərəf hesab edirəm.* Ü.Hacıbəyov. // Namus, mənəvi saflıq, təmizlik, bəkarət. *Şərəfini ləkələmək. Qadınluq şərəfi. – Telli kəndində, el arasında* [İslamın] *papağını yerə soxmuş, namus və şərəfini ayaqlar altına salmışdı.* S.Hüseyn. *Odur ki, Qulu* [Teymurbəyi] *təhrik etmək üçün daim şərəf məsələsindən bəhs edərdi.* Çəmənzəminli. // Yaxşı ad, etibar. *Müəssisəmizin şərəfini qoruyaq.*

2. Ehtiram, sayğı, hörmət. *Xaki-dərgahına hər sübh sürtər gün üzünü; Qaliba ondan ona hasil olubdur bu şərəf.* Füzuli.

3. **Şərəfinə** şəklində – birinə hörmət əlaməti olaraq, birinin adına, xatirəsinə. *Ceyran evdə olduğca böyük bir süfrə görür. Eldar onun şərəfinə böyük bir hazırlıq yapmışdı).* S.Hüseyn. [Firəngiz] *ilk bədələri Səmədin şərəfinə qaldıraraq, öz sözləri ilə dedi.* B.Bayramov.

4. **Şərəflə** şəklində – ləyaqətlə, vicdanla, üzüağ. *Vəzifəsini şərəflə yerinə yetirmək. Vətənəminə şərəflə çalışmaq. – Qulaq as, gör anan nə öyüd verir; Şərəflə, vüqarla yaşayın ancaq.* S.Vurğun.

♦ **Şərəf lövhəsi köhn.** – istehsalatda ən yaxşı, ən qabaqcıl işçilərin adı və şəkli vurulan lövhə. *Sarayın geniş, işıqlı, yaraşıqlı foyesində neft qabaqcıllarının şəkilləri vurulmuş böyük şərəf lövhəsi var idi.* M.Rzaquluzadə.

ŞƏRƏFƏ *is.* [ər.] Minarənin azan verilən yeri. *Şərəfdən sonra davam edən çıxıntı isə minarənin ümumi vertikal kompozisiyasını tamamlayır.* Ə.Salamzadə.

ŞƏRƏFLƏNDİRMƏ “Şərəfləndirmək” – dən *f.is.*

ŞƏRƏFLƏNDİRMƏK *f.* Şərəfli etmək, hörmətini, şərəfini artırmaq; başını uca etmək. *Öz gəlişinizlə məclisimizi şərəfləndiriniz.*

ŞƏRƏFLƏNMƏ “Şərəflənmək” dən *f.is.*

ŞƏRƏFLƏNMƏK *f.* Şərəfli olmaq, şərəf və hörməti artmaq, etibar, qiyməti artmaq, ucalmaq; başı uca olmaq. *Dağlar şərəflənər öz tərlanilə; Vətən fəxr eləyər qəhrəmanilə.* M.Rahim.

ŞƏRƏFLİ *sif.* 1. Hörmətli, ehtiramlı, sayğılı, vüqarlı, şanlı. *Müəllim adı şərəfli addır. – Adın şərəflidir sənin, ey qadın; Dahilər anası çağırılır adın.* S.Vurğun.

2. Hörmət, şərəf, şan-şöhrət gətirən, iftixar doğuran. *Şərəfli iş. Şərəfli əmək. Şərəfli zəhmət.*

ŞƏRƏFSİZ *sif.* Şərəfi, heysiyyəti olmayan; namussuz, vicdansız, alçaq, rəzil. *Kim keçər bu yerin daşından, deyin?! Vətəndən ayrılar hanki şərəfsiz? S.Vurğun. Heyhat! Bir gün, nə deyim, eloğlum, düşdün dara; Diri təslim olmadın şərəfsiz cəlladlara.* S.Rüstəm. // Rüs-vayçı, biabırçı, rəzil, alçaq, pislənməyə layiq. *Şərəfsiz ölüm.*

ŞƏRƏFSİZCƏSİNƏ *sif.* və *zərf* Şərəfsiz surətdə, alçaqcasına, rəzalətlə, rüsvaycasına. *Şərəfsizcəsinə hərəkət (etmək). Şərəfsizcəsinə ölüm.*

ŞƏRƏFSİZLİK *is.* Şərəf və namusdan məhrumluq; şərəfi, heysiyyəti olmama; vicdansızlıq, alçaqlıq, namussuzluq, rəzillik. *Sevgi insanı bəzən şərəfsizliyə sürüklədiyi*

üçün insan təhqirin acılıqlarını hiss etmir. M.S.Ordubadı. Cəma bu vaxta qədər belə bir şəərəfsizliyə, tənəzzülə dözdüyünə indi təcəccüb etməyə başlayırdı. Ə.Əbülhəsən. // Zərf mənasında. Şərəfsizliklə unutmaq.

ŞƏRƏFYAB *sif.* [ər. şərəf və fars. yab] *klas.* Şərəf və hörmət qazanan, şərəflənən. **□ Şərəfyab etmək** *klas. tənt.* – şərəfləndirmək. *Hər ayinə belə olsa, o öz mədhiyyələrini və qəsidələrini söylər, məxlüqatı-aləmi küllən feyzyab və şərəfyab edər. S.Rəhimov. Şərəfyab olmaq* *klas. tənt.* – ...şərəfinə nail olmaq, ...şərəf və etibarını qazanmaq. [Sərtarxan:] Ağaların burada olduğu vaxtda şərəfyab olmaq lazım idi. P.Makulu.

ŞƏRƏN *zərf* [ər.] İslam şəriətinə uyğun olaraq, şəriətə görə, dini əhkamlara görə; şəriətə. [Bəhram Pəriyə:] *Mənim səni öpməyə şərəni ixtiyarım yoxdur. C.Cabbarlı. [Mir Hadi:] Oğul, Hacı ağa bu vəsiyyətnaməsində özü üçün əhsan, xeyrat ayırmayıb, qorxuram şərəni düz olmasın. Qantəmir.*

ŞƏRƏR(Ə) [ər.] *klas. bax şərər(ə).* Şikəstə Zakirəm, ahım şərəri; *Od salıbdı asimana, ay Mədəd! Q.Zakir. Ahın şərəri etməz əsər bir kəsə, Hophop; Bu od sənin ancaq alıxan canın üçündür. M.Ə.Sabir.*

ŞƏRƏŞUR(Ə) *sif.* [fars.] *dan.* Hərəkətləri düz olmayan, cəncəl, xatakar, davaaxtaran. *Şərəşur adam.* – [Qara xan Koroğluya:] *Sən, deyəsən, şərəşurə adamsan. “Koroğlu”.*

ŞƏRƏŞURLUQ *is. dan.* Düzgün olmayan işlər, xatakarlıq, davakarlıq. [Nəcmi:] *Hökumət ki, elm dalınca düşdü, şərəşurluğa rəvac vermədi, ona bel bağlamaq olar. Ə.Əbülhəsən.*

ŞƏRF *is.* [fars.] Başa, boyuna sarımaq, yaxud çiynə salmaq üçün uzunsov parçadan tikilmiş və ya yundan, iplikdən, ipəkdən toxunmuş məmulat. [Qəhrəman:] [Xanımın] başında ağ ipək şərf var idi. *O, bəzənmişdi. H.Nəzərli.*

ŞƏRH *is.* [ər.] Açma, anlatma, izah (etmə), təfsir (etmə), bildirmə. // Bir şey haqqında izahedici və tənqidi qeydlər, mühakimələr. *Siyasi mətbuatda şərh. □ Şərh etmək (eləmək, qılmaq)* – açmaq, anlatmaq, izah etmək. *Mən nə hacət ki, qılam daği-nihanim şərhin? Füzuli. Çox təbibə şərh elədim dər-*

dimi; Heç görmədim çarələnmiş könlümü. M.V.Vidadi. Gəl yazaq şərt üçün öz tərcümeyi-halımızı; Həm də doğru olaraq şərh edək əhvalımızı. M.Ə.Sabir.

ŞƏRHÇİ *is.* Yazı, hadisə və s.-ni şərh edən şəxs; kommentator. *Nəsirəddin istedadlı ədəbiyyatşünas olmaqla bərabər, görkəmli müərcim, redaktor, mətnşünas və şərhçi olmuşdur. “Ədəb. və inc.”.*

ŞƏRİ' *is.* [ər.] [köhn.] Nazik damar, kəpillər.

ŞƏRİP [ər.] *din.* Şəriətə qanuni, halal. ...[Məhkəmə] *Telli Rüstəm qızının əlindən yapışub, onu öz şəri və halal əri İslama tapşırırsın. S.Hüseyn. // Şəriətə aid və ya müvafiq olan. Nə cür olmasın ki, əqli və şəri dəlillərlə mübahisə edib həqiqəti axtaracağımız yerdə, hər birimiz başımıza bir avam dəstəsi yığıb “təkfir” silahı ilə vuruşmağa başlayırıq. C.Məmmədquluzadə.*

ŞƏRİD *is.* [ər.] 1. Lent, yastı qaytan. // İp. İsti paltarların boğçadan çıxarılıb həyətlərdə, eyvanlarda çirpildiyini, şəridə asıldığını görmək olurdu. Mir Cəlil. *Şəridi bağlamaq üçün çinarın gövdəsinə arvadların vurduları dəmir çivləri, mıxları pas yeyib nəziltmişdi. B.Bayramov.*

2. Texniki və s. məqsədlər üçün işlənən hər hansı bir materialdan hazırlanan dar, uzun zolaq.

3. *məc.* Lent kimi uzanıb gedən şey haqqında. *Maşın böyük əziyyətdən qurtardığına sevinirmiş kimi, həvəslə qaçıb, elə bil, yolun boz şəridini təkərlərinə dolayırdı. R.Rza. Burada, aşağıda göz işlədikcə düzənliklər, sıx meşələr, gümüş şərid kimi axan çaylar, məxmər çəmənlər görünürdü. M.Rzaquluzadə.*

ŞƏRİƏT *is.* [fars.] İslam dini və hüquqi normalarının məcmusu, islam qanunları. *Mərifət şərbətin içə bilmirəm; Şəriət dəryadı, keçə bilmirəm... Aşıq Ələsgər. Əsmər yenə şəriətin hökmünə [Məmmədbağırın] halal ərvadı olub qalırdı. S.Hüseyn.*

ŞƏRİƏTXANA *is.* [ər. şəriət və fars. ...xanə] Ruhani idarəsi, qazıxana. [Nurəddin ağa:] *Cənab Heydər, qalx ayağa, gedək şəriətxanaya. N.Vəzirov. // Mollaxana.*

ŞƏRİƏTMƏDAR *is.* [ər. şəriət və fars. mədar] İslamda: şəriət qanunlarını şərh və

təbiiq etmək hüququna malik olan yüksək rütbəli din xadimi. [Mirzə Rəhim xan:] *Nə qədər ki, bu naməhrəmlilik vardır, sənin işinə baxa bilmərəm. Çünki xilafət-şərdir. Şəriət-mədarlara bu iş şayəstə deyil.* M.S.Ordubadi. *Şəriətmədarların içinə vəlvələ salan bir şair indi özü onların içinə gəlir, onların cərgəsində yer axtarırdı.* Mir Cəlal.

ŞƏRİF *is.* [ər.] *klas.* 1. Şərəfli, şərəf sahibi, mübarək, müqəddəs, əziz.

2. Nəcib, əsil, şərəfətli, nəcabətli, əsilli.

ŞƏRİK *is.* [ər.] 1. Hər hansı bir işdə (ticarətdə və s.-də) başqası ilə birgə iştirak edən adam; ortaqlıq. *Əbülhəsən bəy cavahirfuruş və onun şəriki Ağə Əsəd Tütüncü oğlu öz ticarət işlərinə baş çəkməkdən ötrü Culfaya gəldirlər.* M.S.Ordubadi. *Hacı Nəsir ayrı bir yerdə yaşayan şəriklə hesab çəkməyə getmişdi.* S.S.Axundov. □ **Şərikləmək (eləmək)** – özünə ortaqlıq etmək. [Əsgər bəy:] *Mən onun özünü də tovlaşdırıb özümü də şəriklə edə billəm.* M.F.Axundzadə. [Ruqiyyə Əhməd:] *Dərdinə mənə şəriklə et.* A.Divanbəyoglu. **Şəriklə olmaq** – 1) ortaqlıq olmaq. *Alverdə şəriklə olmaq, ortaqlıq olmaq;* 2) iştirak etmək, yoldaşlıq eləmək, birləşmək. *Öz müsibətimini unudub [Xədicənin] qəminə şəriklə oldum.* S.Hüseyn; 3) razılaşmaq, qoşulmaq. *Dostumun fikrinə şəriklə oldum.* **Şəriklə çıxmaq** – bir işdə iştirak etmədiyi halda, şəriklilik iddiasında olmaq.

2. İştirak edən, əli olan, əlbir olan. [Fərraş-başı:] *Bəli, batında o da Ağə Mərdanın şəriki imiş.* M.F.Axundzadə. [İbrahim bəy:] *..Belə işdə Camal bəylə şəriklə iş görən birini də o Hacı Qurban lənətləyirdi.* N.Vəzirov.

3. **Şərikləmək** şəklində – razıyam, qoşuluram, etirazım yoxdur. [Həcər xanım:] *Mən də onun fikrinə şəriklə.* S.S.Axundov. [Ata:] *Mən sənə sözünə şəriklə, Heybət, – dedi.* S.Rəhimov.

ŞƏRİKLƏSMƏ “Şərikləşmək”dən *f.is.*

ŞƏRİKLƏSMƏK *f.* 1. Şəriklə olmaq, ortaqlıq olmaq.

2. Razılaşmaq, həmrəy olmaq, qoşulmaq. **ŞƏRİKLİ** *sif.* Ortaqlıq, həmrəy, birgə. **Şəriklilik** *mülk.* – [Mustafa bəy:] *Zalım uşaqları, mənimlə şərikliliklə çıxartdırıbsınız ki, suyum da oğurlayırsınız.* Ə.Haqverdiyev. *Təhrişdənin ilk işi o oldu ki, şərikliliklə kasıqları şışayın*

bütöv bir şaqqasını ayırır südçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi. Mir Cəlal. // *Bölünməz, ayrılmaz, ortaqlıq. Şəriklilik mal. Şəriklilik şey.*

ŞƏRİKLİK *is.* Ortaqlıq, həmrəylik, müştərəklik. [Rüstəm:] *Hər kəs şəriklilikdə işləməyə, ona heç bir şey verilməz.* T.Ş.Simurq.

ŞƏRİKSİZ *sif.* Heç bir şəriki, ortaqlıq olmayan. **Şəriksiz mülk.**

ŞƏRİR *sif. və is.* [ər.] Şər işlər görən, iblis, fəsadçı, dələduz, yaramaz, pis (adam). *O səbəbə Xudayar bəy Zeynəbi boşamazdı ki, qorxurdu, şəri adamların birisi Zeynəbi ilə və başlıya Xudayar bəydən səğirlərin mülkünü iddia eliyə.* C.Məmmədquluzadə. [Camal bəy:] *Hərgah siz şəri adamların sözünə baxıb, inanıb iş görsəniz, uyezdi xaraba qoyarsınız.* N.Vəzirov.

ŞƏRQ *is.* [ər.] 1. Dünyanın dörd cəhətindən biri – güncixan tərəfi; güncixan, gündöğən. *Evin pəncərələri şərqa baxır. – Şərqa dan yeri yenidən sökülürdü.* Ə.Sadiq. // *Qərbə (günbatana) müqabil cəhət, istiqamət. Şəhərin şərqa tərəfində gözəl bağ salınmışdı. – Əşad bildirdi ki, şəhərin şərqa qurtaracağında Mahmud bəyin evlərini veriblər milis rəisinə. İ.Əfəndiyev. Şərqa doğru bir adam gəlirdi.* Ə.Məmmədşanlı.

2. Güncixan səmtində yerləşən ölkələr (bu mənada “Ş” böyük hərflə yazılır). *Şərqa səyahət. Yaxın Şərqa. Uzaq Şərqa. Şərqa öyrənmək. – Elə ucaldı ki, o böyük insan; Şərqa hər yerindən xalqa görünürdü.* B.Vahabzadə. // *Həmin ölkələrə aid olan, mənsub olan. Şərqa memarlıq abidələri. Şərqa mədəniyyəti. Şərqa xalqları. – “Şəbi-hicran”, qoca Şərqa öz varlığı, öz adıdır; Məhkum olan millətlərin “yandım” deyən fəryadıdır.* B.Vahabzadə.

ŞƏRQİ *sif.* [ər.] Şərqa aid olan, Şərqa məxsus olan, Şərqa ilə bağlı. *Şərqi Avropa. Şərqi Sibir.*

ŞƏRQİ *is.* [ər.] Nəğmə, mahnı. *Günəş qübbənin ortasına gələr-gəlməz bir şərqi səsi eşidildi. Çəmənzəminli. Vücudunun son bahar yarpağından fərqi yox; Dodağında bir gülüş, bir qaynayan şərqi yox.* M.Müşfiq. *Bir doymuluq möhlət umdum ömürdən; Qara dəniz, heç şərqi dənizdən doymadım.* M.Araz.

ŞƏRQİYYUN *is.* [ər.] *kit.* 1. Şərq məmləkətləri əhalisi, şərqilər, Şərq xalqı.

2. Bax **şərqşünas**.

ŞƏRQLİ *sif.* Şərq ölkələrindən birinin əhalisinə mənsub olan adam, Şərq əhli. *Şərqilərin adət və ənənələri. Şərqli geyimində bir adam. – ...Şərqilərin zövqünü korlayıb həttə ruhlarını belə incidən bir şey varsa, o da bu saxta “Şərq stili”dir... Ü.Hacıbəyov.*

ŞƏRQŞÜNAS *is.* [ər. şərq və fars. ...şünas] Şərqşünaslıq mütəxəssisi. *M.F.Axundzadənin komediyaları 1817–1874-cü illərdə Mirzə Cəfərin tərcüməsi ilə fars dilində Tehranda daş çapı ilə nəşr olunmuşdur. Avropa şərqşünasları bizim yazıçının əsərləri ilə bu tərcümənin sayəsində tanış olurlar. Ə.Haqverdiyev.*

ŞƏRQŞÜNASLIQ *is.* Şərq ölkələrinin tarixini, iqtisadiyyatını, dillərini, mədəniyyətlərini və s. öyrənən elmlərin hamısına verilən ümumi ad. *Azərbaycan Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutunun arxiv şöbəsində şərqşünaslığa aid nadir elmi əsərlərin fotosurətləri və mikrofilmələri toplanmaqdadır.*

ŞƏRM *is.* [fars.] *klas.* Abır, həya, utanma, xəcalət. *Nə rəhm bilər, şərm qanar, ağlamaq anlar; Böylə fələk olmaz. M.Ə.Sabir. □ Şərm etmək (qılmaq, eyləmək) klas. – utanmaq, həya etmək, xəcalət çəkmək. Arif ola, eyhamnan söz qana; Naməhrəmdən şərm eyləyə, utana. Aşıq Ələsgər.*

3. “İlə” qoşması ilə – utana-utana, xəcalət çəkərək.

ŞƏRMƏNDƏ *sif.* [ər.] *klas.* Utanan, utancaq. // Xəcalətli, üzüqara. *Deyirlər ki, sabah gələcək yarım; Şərməndəyəm, artıb dərdü qubarım. Q.Zakir. [Güllü:] Allah gətirib, salıb məni bu odun-alovun içinə. Qohumdan şərməndə, dostdan, aşnadan şərməndə. Ə.Haqverdiyev. □ Şərməndə etmək (qılmaq) – utandırmaq, xəcalət çəkdirmək. Bağda güllü şərməndə qılar qönçə dodağım; Süzgün baxışım, qarə gözüüm, alma yanağım. M.S.Ordu-badi. Şərməndə olmaq – utanmaq, xəcalət çəkmək, xəcalətli olmaq. [Molla İbrahim Xəlil:] Vallah, sizin kimi əziz qonaqlardan şərməndə oluram. M.F.Axundzadə. Tellərin dönüb kəməndə; Gözəllər olub şərməndə;*

Qara saçın dal gərdəndə; Hör, başına dolan-dığım. Aşıq Hüseyn.

ŞƏRMƏNDƏLİK *is.* Utanma, xəcalət çəkmə, utanılacaq hal, vəziyyət; üzüqaralıq. *Bəsdir mənə çəkdiyim xəcalət; Şərməndəliyimdəki mələmət. Füzuli.*

ŞƏRMSAR *is.* [fars.] bax **şərməndə**. *Min-min şükürlər olsun, ancaq sənin sayəndə; Olmadıq bu həyatda biz şərmsar, musiqi. Şəhriyar.*

ŞƏRMSİZ *sif.* Abırsız, həyasız, utanmaz. [Səlb:] *Sizin əndamınıza piltə qoyulsun, ay şərmsiz, həyasız şəhər qızları. Ə.Vəliyev.*

ŞƏRT *is.* [ər.] 1. Bir şeyin var olması, həyata keçməsi üçün lazım olan amillər; əsas, zəmin. *Fiziki hazırlıq uçuş üçün əsas şərtidir. İcranın yoxlanması müvəffəqiyyətin mühüm şərtidir. – Yalnız qabaqcıl fikirlərlə yaşamaq azdır, bu fikirləri yüksək bədii şəkildə əks etdirmək də sənət əsəri üçün zəruri şərtidir. M.İbrahimov.*

2. Bir-birilə saziş bağlayan tərəflərdən hər hansı birinin irəli sürdüyü tələb və ya təklif. [Məmmədbağır] *axırda Əsməri tapıb onunla evləndi, çünki Əsmər onun istədiyi şərtlərə tamamilə uyğun idi. S.Hüseyn. □ Şərt etmək (qılmaq, kəsmək) – əvvəlcədən razılaşmaq, uzlaşmaq, sözü bir etmək, kəsdirmək. Aqibət şərt qıldı iki təbib; Hərə bir zəhr eyləsin tərtib. S.Ə.Şirvani. [Zakirov Nisə xanıma:] Nisə, evdən çıxanda səninlə söz danışdıq, şərt kəsdik. Ə.Məmmədخانli.*

3. Müqavilənin, tərəflərin bu və ya digər öhdəliyini müəyyənləşdirən maddəsi. **□ Şərt bağlamaq** – bir şey haqqında razılığa gələrək yazılı və ya şifahi şəkildə qarşılıqlı öhdəlik götürmək.

4. İki və ya bir neçə şəxs arasında saziş, uzlaşma, bağlaşma, şərtləşmə. *Şərtə görə o, işi diinə qurtarmalı idi. □ Şərt bağlamaq* – müqavilə (saziş) bağlamaq, şərtləşmək. *Sizin yanınızda şərt bağladığ biz; Boyun qaçırmadıq öz vədimizdən... S.Vurğun.*

◇ Şərti şumda kəsmək – sonradan mübahisə, anlaşılmazlıq olmasın deyər, bir şey haqqında qabaqcadan razılığa gəlmək, əvvəlcədən razılaşmaq, şərtləşmək, qərarlaşmaq. *Dəstəyə təzə adamlar gələndə Şamil əvvəlcədən şərti şumda kəsərdi. M.Hüseyn.*

[Allahqulu:] *Kənddə belə məsəl çəkərlər ki, “şərti şumda kəsək, xırmanda yaba qapma-yaq”. Ə.Əbülhəsən.*

ŞƏRTİ *sif.* [ər.] 1. Aralarında şərtləşdirilmiş, qabaqcadan şərtləşmiş. *Partizanlar məşəsin kənarında durub şərti işarəni gözləyirdilər.* S.Vəliyev.

2. Müəyyən şərtlərlə məhdud edilmiş, ancaq müəyyən şərtlər əsasında qüvvəsi olan. *Şərti razılıq. Şərti cəza (cəzaya məhkum olmuş şəxsin sınaq müddəti ərzində heç bir günah işləmədiyi təqdirdə həyata keçirilməyən cəza).*

3. Nisbi, məşrut; başqa şəraitdə başqa cür ola bilən. *Həyatda bir çox şey şərtidir. Deyilənlərin hamısı şərtidir.*

4. Həqiqətdə təsvir edildiyi, göstəridiyi şəkildə mövcud olmayan. *Hüduqlar arasında şərti xətt çəkmək. Bir şeyin şərti təsviri.*

5. Hadisəni olduğu kimi yox, simvolik surətdə əks etdirən, qeyri-real. *Şərti səhnə kompozisiyası. Şərti gözəllik.*

ŞƏRTİLİK *is.* Şərti olma. *Cəzanın şərtiliyi.*

ŞƏRTLƏNDİRİLMƏ “Şərtləndirilmək” –dən *f.is.*

ŞƏRTLƏNDİRİLMƏK *məch.* Bir şərtlə bağlanmaq, qabaqcadan şərt qoyulmaq, müəyyən şərtlərə tabe və ya onlarla məhdud edilmək.

ŞƏRTLƏNDİRMƏ “Şərtləndirmək” –dən *f.is.*

ŞƏRTLƏNDİRMƏK *f.* 1. Bir şərtlə bağlamaq və ya məhdudlaşdırmaq, şərt qoymaq.

2. Bir şeyin törəməsinə əsas olmaq, səbəb olmaq. *Ayındır ki, xalqlar arasındakı belə dərindən münasibət öz növbəsində yüksək səviyyədə duran millətin ədəbiyyatının o biri millətlərin ədəbiyyatları üzərinə təsirini də şərtləndirir.* M.Hüseyn.

ŞƏRTLƏŞMƏ 1. “Şərtləşmək” –dən *f.is.*

2. Şərtnamə.

ŞƏRTLƏŞMƏK *f.* Bir-birilə şərt bağlamaq, qabaqcadan sözləşmək, söz qoymaq, vədələşmək, müəyyənləşdirmək. *Professor Aslanla şərtləşdiyi yerdə görüş(dü).* M.Rzaquluzadə.

ŞƏRTLİ *sif.* Əvvəlcədən şərtləşdirilmiş, şərt qoyulan, müəyyən şərtlə bağlı olan.

ŞƏRTNAMƏ *is.* [ər. şərt və fars. ...namə] İki tərəfin razılığı əsasında yazılı şəkildə tərtib edilən bağlaşma, müqavilənamə; kon-

trakt. *Mədat muzdurlar komitetinin təlimatçılığı vəzifəsində çalışar, əsas etibarilə kulaklarla muzdurlar arasında şərtnamə bağlardı.* S.Rəhimov.

ŞƏRTSİZ *sif.* Heç bir şərtlə məhdudlaşmayan, bağlı olmayan, şərtlənməyən; danışıqsız. // Zərf mənasında. *Təkliflərin şərtsiz qəbulu.*

ŞƏRT(i)-ŞÜRUT *bax* **şərt** 2–4-cü mənələrdə. *Müsəlmanın da öz şərt-şürutu var.* C.Məmmədquluzadə. **Şərt(i)-şürut bağlamaq** – şərtləşmək, şərt bağlamaq. *..Cəlil ağa Olya ilə şərti-şürut bağlayırdı ki, o, sirkədən çıxсын və həmişə ona yar olsun, yoldaş olsun.* İ.Musabəyov.

ŞƏST *is.* [fars.] Ləyaqət, vüqar, şərəf, hey- siyyat; təşəxxüs. // **Şəstinə** şəklində – şəninə, adına, ləyaqətinə. *Dərədən çıxanda bir bölük qazaq; Aynalı işlədi, qopdu tozanaq; Nəbinin şəstinə bu sözü yazaq. “Qaçaq Nəbi”. □ Şəstinə dəymək (toxunmaq) – mənliyinə toxunmaq, özünə layiq bilməmək ad-sanına, hörmətinə toxunmaq; şəninə kəsir saymaq.*

ŞƏSTLƏ *zərf* Vüqarla, qürurla, təşəxxüslə, lovğa-lovğa. *Şəstlə qabağa gəlmək. Şəstlə durmaq.* – *Hünər istər ki, İskəndər kimi bir sit gəlib şəstlə dursun meydana və desin: – Cənab Şeyx, hər nə qədər bu qəbiristanlıqda ölü dəfn olunub, hamısını dirilt.* C.Məmməd-quluzadə. [Əbuzərbəy] *əllərini şalvar cibinə salıb, zabitin yanında şəstlə dayanmışdı.* M.Hüseyn.

ŞƏŞBƏR *sif. məh.* Yoğun, dik biğ. *Bir sənin şəşbər biğim yüz Nikolaya dəyər.* S.Rəhimov.

ŞƏŞBƏRLƏMƏ “Şəşbərləmək” –dən *f.is.*

ŞƏŞBƏRLƏMƏK *f. məh.* Dikəltmək, qalxızmaq, qabartmaq.

ŞƏŞƏƏ *is.* [ər.] *klas. tənt.* 1. Parlaqlıq, parlama, parıltı. *Şəmi-rüxin surəti qarşıma gəlmişdir; Şəşəəsindən bənə şölə düşər, yanaram.* Nəsimi.

2. *məc.* Dəbdəbə, təmtəraq; zahiri bəzək, zinət, parlaqlıq.

ŞƏŞƏƏDAR *sif.* [ər. şəşəə və fars. ...dar] *klas. tənt.* Parıldayan, parlayan, parıltılı. *Mənsur axırını gücünü yığıb qanlı göz yaşları arasından: – Sitarə! Məni yandırma, gəl, gəl, ey həyatımın zöhreyi-şəşəədari.* C.Cabbarlı. // *Bax* **şəşəəli.**

ŞƏŞƏƏLİ *sif.* Təntənəli, dəbdəbəli, təmtəraqılı, parıltılı. *İkinci məclis birinci şəkil İsfəhan şəhərində, padşahın sarayında vaqe olur. Saray mümkün mərtəbədə şəşəəli döşənmişdir.* Ü.Hacıbəyov. [Nigarın] *üzündə gənclik tərəvəti o qədər şəşəəli idi, danışanda səşində bəkarət canlanır, süslənirdi.* Çəmən-zəminli.

ŞƏTARƏT *is.* [ər.] *klas.* Şənlik, şuxluq. [Sevda:] *Heyrət!.. Nə gözəllik, nə şətarət; Seyr et! O nə daşqınca bəkarət.* H.Cavid. *Əşraf indi büsbütün dəyişmiş, əvvəlki gözəlliyini, şən və şətarətini itirmişdi(di)..* A.Şaiq.

ŞƏTARƏTLİ *sif.* Şən, sevincli, şux. *Şətarətli nəgmə. – Nə şətarətli bahar, işdə baxın; Sarmış ətrafı bədii bir axın.* H.Cavid.

ŞƏTƏL¹ *dan.* bax **cığal**. *Şətəl adam.*

ŞƏTƏL² *is.* məh. Yun corab.

ŞƏTƏLLİK bax **cığallıq**. *Şətəllik eləmək.*

ŞƏTRƏNC *is.* [fars.] Şahmat. *Zülm zəncirinin altında çəkir işgəncə; Eybdır sən uyasın gəncəfəyə, şətrəncə.* A.Səhhət. [Rəmziyyə] *rusca az-çox oxuyur, yazır, danışır, nard, şətrənc oynamağı, yoldaşlarını məşğul etmək yollarını bilir(di).* A.Şaiq.

ŞƏVƏ *is.* [fars.] 1. Əqiq (qiymətli daş).

2. *məc.* Qara. *Şəvə saç. Şəvə biğ. – [Zabit:] Yox, birdən-birə o şəvə gözlər açılıb adamın üzünə baxanda Günəş qabağında polad kimi şəfəqlənib, ox kimi insanın ürəyindən keçir.* E.Sultanov. □ *Şəvə kimi* – zil qara, qapqara. [Məşədi İbad:] *Mən saqqaluma həna qoydum, qoymadım, həmişə qapqara şəvə kimidir.* Ü.Hacıbəyov. [Nuriyyə:] [Leytenantın] *səsini eşidib, ay işığında şəvə kimi parlayan iri, qara gözlərini görərək diksindi.* İ.Əfəndiyev. // *Qara rəngli iri, qiymətli muncuq; qara köhrəbə. [Xanımın] atayında bir sıra əşrafı, boyunda qızıllı şəvəsi vardı.* Çəmən-zəminli.

ŞƏVƏL bax **şax-şəvəl**.

ŞƏVƏLLİK *is.* Şəvəl tökülmüş yer. [Cəmillə Səltənət] *dəhşətləri və ipləri ağacın altına qoyub, qalın şəvəlliyə girdilər.* Ə.Vəliyev.

ŞƏVƏSAÇ *sif.* Saçı qapqara olan. *Qara şəvəsaç gəlin; Dur qapını aç, gəlin; Atan səni verməyir; Kəhəri min qaç, gəlin.* (Bayatı).

ŞƏVVAL *is.* [ər.] Hicri qəməri ərəb təqvimində onuncu ayın adı. [Sara xanım:] *De-*

misən ki, şəvval ayının birində gərək hamı latın dili danışsın, bu da borcuma deyil, bir sən bil, bir də sən Allahın bilsin. Qantəmir.

ŞƏYATIN [ər. “şeytan” söz. cəmi] Şeytanlar. [Salman bəy:] *Bu ev cin, şəyatın ocağıdı.* N.Vəzirov.

ŞİDIRĞI *sif.* 1. Arasikəsilmədən şiddətlə yağan; gur (yağış haqqında). *Amma məzə burasındadır ki, yağış da nataraş kimi başlayır şıdırğı ilə yağmağa.* C.Məmmədquluzadə. *Toran qarışanda şıdırğı yağış başladı və Əziz bundan da xəbərt tutmadı... Dünyadan səssiz-səmirsiz köçdü.* İ.Məlikzadə.

2. *məc.* zərf Aravermədən, cəld, çox sürətlə. *Başqa şeydə göstərirəm istedadımı; Mən şıdırğı həftədə bir roman yazıram.* S.Rüstəm.

ŞİĞIMA “Şığmaq”dan *f.is.*

ŞİĞİMAQ *f.* 1. Çox böyük sürətlə enərək hədəfə hücum etmək, üzərinə atılmaq. *Təyyarələr düşməni üzərinə şığıdılar. – Mübaşir Məmməd [Gülnazın] üstünə şığdı.* M.İbrahimov. *İki qartal qıy vuraraq şığıyır və qəzəblə didişirdi.* Ə.Sadiq.

2. Çaxmaq. *Hava qaralır, ildırım şığıyır, göy peydərpey guruldayır.* Ə.Haqverdiyev. *Dağlar titrədi, göy qübbəsini doğrayan ildırımlar şığıyıb qızıl oxlarını qılinc qayaların təpələrinə sancdı.* Ə.Məmmədخانlı. *..Buludlarda şığıyan şimsəklərdən yerə tökülən qığılcımlar hər tərəfi çulğayan bir yanğına çevrilir.* M.Rzaquluzadə.

ŞİĞIYICI: şığıyıcı təyyarə – şığma üsulu ilə hücum edən hərbi təyyarə.

ŞİQ (ŞİK) [fr. chic] *dan.* Zəhəri bəzək, zinə, dəbdəbə, cah-cəlal. // Gözəl, zərif, moda ilə, süslü, qəşəng. *Ortaboylu, şıq qıyafəli bu oğlan heç kəsə diqqət etməyərək yalnız parada baxırdı.* M.S.Ordubadi. *O vaxt Əhməd də .. gimnaziyə tələbəsi idi, həm də Əhməd şıq gəzən tələbələrəndi.* T.Ş.Simurq. [Musanın nəvəsi] *öz şəhərinə qayıdanda o qədər şıq, o qədər zərif geyinmişdi ki, hamının gözü bunda idi.* Qantəmir.

ŞİQQ *təql.* Sınan və ya bir-birinə toxunan ağac və s. bərk, kövrək şeylərdən çıxan səş.

ŞİQQAŞIQ *zərf* Şıqq səsi çıxardaraq, şıqqıldayaraq. *Külək əsdikcə kollar şıqqışıq salır.*

ŞİQQILDAMA “Şıqqıldamaq” dan *f.is.*

ŞİQQILDAMAQ *f.* Şıq-şıq səs çıxarmaq.

ŞİQQILTI *is.* Ağac, budaq və s. bərk, kövrək şey bir-birinə dəydikdə hasil olan səs. *..Mirzə Cəmil kəhrəbə təsbehini əlinə alıb, əsəbi halda çevirir, muncuqların şıqqıltısından həzz alırdı. Ə.Vəliyev.*

ŞİQLIQ *is.* Zəriflik, gözəllik, qəşənglik, modaya uyğunluq. *Paltarın şıqlığı. Yaşlı adama o qədər şıqlıq yaraşmaz.*

ŞİLLAQ *is.* Ayaqla vurma, təpik atmaq; təpik. *Kəndliyə gəldi, vurdu bir şıllaq; Arılarla dağıtdı ol sarsaq. S.Ə.Şirvani. [Kişi:] Gərək [atın] başını çəkəm, qorxuram, şıllağa qalxıb özünü səqət eləsin. S.Rəhimov. □ Şıllaq atmaq – 1) təpik atmaq, şıllaqlamaq. Düz yerdə gəzə bilmir, şumda şıllaq atır. (Məsəl). Tüfəng açılan kimi, onun səsinədən ürkən eşşək bir qoşa şıllaq atdı.. M.Rza-quluzadə; 2) məc. dan. Qızımaq, həyasızlaşmaq, cızığından çıxmaq. [Cəbi:] O arvadın həzər etmək gərək, hansı ki, əri evdən gedəndən sonra şıllaq ata. N.Vəzirov. // Azgınlaşmaq, qudurmaq. [Kürd Musa:] Ay Eldar! Doğrusu bu bəylər ki, var; Bir azca arpaş çox düşən zaman; Yabı cinsi kimi şıllaq atırlar. S.Vurğun. Şıllağa durmaq – bax şıllaq atmaq 2-ci mənada. [Hacı Murad:] ..Yeyin mənim yağlı-yaglı xörəklərimi, sonra qızıq şıllağa durun. S.S.Axundov.*

ŞİLLAQATAN, ŞİLLAQCI *sif.* Təpik (şıllaq) atmaq xasiyyəti olan. *Şıllaqatan at.*

ŞİLLAQLAMA “Şıllaqlamaq” dan *f.is.*

ŞİLLAQLAMAQ *f.* Şıllaq atmaq, təpik atmaq.

ŞİLLAQLAŞMA “Şıllaqlaşmaq” dan *f.is.*

ŞİLLAQLAŞMAQ *qarş.* Bir-birinə şıllaq atmaq, təpik atmaq, təpikləşmək (at və s. haqqında).

ŞILTAQ 1. *is.* Mənasız tələb, iddia, arzu, istək. *Vəliqulu da başlayıb şıltağı və davamərəkən. C.Məmmədquluzadə. [Əlyarov:] Hər yoldan ötənün şıltağından ötrü biz adamlarımızı çölə tökə bilmirik ki? M.Hüseyn. // sif. Daim şıltaqlıq edən, şıltaqçı. Dürdanə xanımın qızı Sonanı da, o baş çıxarmadığı şıltaq qızı da indi Qadır görmək istəyirdi. Ə.Əbülhəsən. // Ağlayıb-qışqırmaqla öz istəyindən əl çəkməyən; inadçı, inad, tərs. Şıltaq uşaq. // Kefsizlik, ağır və s. səbəblər üzün-*

dən uşaqlarda ağlamaq və ya çıxırmaq şəklinə təzahür edən narahatlıq, əsəbiyyət halı. [Atabala] *bu çocuğun nazını çəkir, hər şıltağına dözüür. A.Şaiq. □ Şıltaq etmək (ələmək) – 1) ağlamaqla narahatlığını bildirmək. Balaca uşaqlar gecə yatmayıb şıltaq eləyəndə, anaları istəməyiblər şirin yuxudan ayılıb uşağa süd versinlər. C.Məmmədquluzadə; 2) məc. Naz eləmək, özünü erköyün kimi aparmaq. Qız çox şıltaq edəndə Bülənd ona nəsihət edirdi. Ə.Əbülhəsən.*

2. *sif. məc.* Dəyişkən, qərarı, sabit halda olmayan, gözlənilmədən dəyişən. *Şıltaq də-niz. Şıltaq hava. – Necə sakitcə, baxır gör, necə şıltaq Xəzərim; Başqa aylardasa hər dalğası bir dağ Xəzərim. S.Rüstəm.*

ŞILTAQCIL bax şıltaq.

ŞILTAQCI *sif.* 1. Şıltaq, şıltaqlıq edən, heç şeydən razı qalmayan. [Əbülhəsənbəy:] *Mən qarşımda .. şıltaqçı bir qız görürdüm. M.S.Ordubadı. [Bacım:] [Xədicə] xəstədir, anası yoxdur, şıltaqçıdır. S.Hüseyn.*

2. Ağlağan, tərs, inadçı. *Çoxlarının bezdiyi və uzaq qaçdığı inadlı, şıltaqçı və ağlağan uşaqları Nazimə sanki əfsun ilə ələ alır. Mir Cəlal.*

ŞILTAQLIQ bax şıltaq (1-ci mənada). *Mən onu özümdən razı salmaq üçün hər işi bacarardım, nə inad, nə də şıltaqlığa yol verməzdim. M.S.Ordubadı. [Əyyar:] Bir erköyün uşaqsan sən; Şıltaqlıqdır işin-peşən. A.Şaiq. [Tərən:] Mən qız deyiləm, şıltaqlıq eləyəm. M.Hüseyn.*

ŞİNDİR *is.* Ətin atılan hissələri.

ŞİPPILTI *is.* Bir şey suya düşdükdə və ya suya dəydikdə, yaxud da dalğalar bir-birinə dəydikdə hasil olan səs. *Avarların şippıltısı. Dalğaların şippıltısı.*

ŞİRHAŞİR(LA) *zərf* Şır-şır səs çıxara-cıxara, şırıltı ilə. *Su şırhaşırda yerə töküldü. M.İbrahimov. [Afaq:] Mən bu vətən torpağını yaxşı tanıyıram, elə ki insan əli ona toxundu, elə ki şırhaşır su axıb gəldi, o, təzədən çiçək açıb güllüstana çevriləcək. Ə.Məmmədخانli.*

ŞIRILDAMA “Şırıldamaq” dan *f.is.*

ŞIRILDAMAQ *f.* Şırıltı ilə axmaq, tökül-mək (su, yağış və s.). *Bulaqların daşdan-daşa tökülüb şırıldamağı gözəl bağlara bir ayrı lətifət verirdi. Çəmən-zəminli. Dalbadal şimşək çaxdı və sonra yağış şırıldadı. İ.Əfən-*

diyev. [Mələk:] [su] *yenə qayaların arasından sızdıqca şırıldayırmı?* İ.Şıxlı.

ŞIRILDAŞMA “Şırıldaşmaq”dan *f.is.*

ŞIRILDAŞMAQ *f.* Şırıltı ilə, şır-şırda axan çoxlu və ya çağlayan su haqqında; şırıldamaq. *Aşağılarda yaşıl otlar su ilə öpüşür, şəlalələr şırıldaşır.* M.Hüseyn.

ŞIRILDATMA “Şırıldatmaq”dan *f.is.*

ŞIRILDATMAQ *f.* Şırıltı ilə tökmək, axıtmaq, birdən tökmək, boşaltmaq (maye şey haqqında). [Roza] *dolçadakı ilıq suyu qaldırır, birdən-birə ləyənlə şırıldadır.* S.Rəhimov.

ŞIRILTI *is.* Axan, tökülən sudan hasil olan səs; şırıldama səsi, şır-şır. *Suyun şırıltısından savayı bir səs, ün yox idi.* E.Sultanov. *..İki qrantdan su şırıltı ilə tökülürdü iki hovuzda.* C.Məmmədquluzadə. *Yaxındakı bulagın şırıltısı gecənin sakitliyi içərisində həzin bir inilti kimi eşidilirdi.* S.Hüseyn.

ŞIRILTILI *sif.* Şırıltı ilə axan, şır-şır axan. *Oğlanları baş daşını; Qoydu onun həmin dağda; Ona şirin nəğmə dedi; Şırıltılı gur bulaq da.* M.Dilbazi.

ŞIRIL-ŞIRIL *b ax şır-şır.* *Səhər şırıl-şırıl səsin gələndə; Bənəfsələr gülsün, güllər sevin.* R.Rza. *Axıb gedir qapımızdan kiçik çay şırıl-şırıl.* Z.Xəlil.

ŞIRIM *is.* 1. *k.t.* Torpaqda kotanın və ya başqa alətin açdığı dərin iz, zolaq. *Tarlılar şırımlarla suvarılır. – Gülşən dayanıb traktorun səsinə qulaq asır, çevirdiyi torpağa, açdığı şırımlara tamaşa edirdi.* Ə.Vəliyev. *Şumlanan düzlərə baxıram, odur; Uzanır çöl boyu ağ-ağ şırımlar.* Ə.Cəmil.

2. *məc.* Zolaq, xətt, tikis yeri, çapıq yeri. *Üz-gözündə şırım görünür.*

ŞIRIMLAMA “Şırımlamaq”dan *f.is.*

ŞIRIMLAMAQ *f.* 1. Şırım açmaq.

2. *məc.* Şırım-şırım eləmək, cırmaq.

ŞIRIM-ŞIRIM *sif.* Zolaq-zolaq, zol-zol, cızıq-cızıq, şırımlar halında. *Şırım-şırım palıtar. – Mehmanxanada ilk nəzərə dəyən birinci mərtəbədəki böyük dairəvi dəhlizin bir neçə yerdən şırım-şırım (z.) çatlamış sal şüşəsidir.* M.İbrahimov.

ŞIRINQA [yun.] *b ax şpris.*

ŞIRMANMA “Şıрманmaq”dan *f.is.*

ŞIRMANMAQ *f. məh.* Yaxına gəlmək, qucaqlamaq, boynuna sərilmək. *Uşaq anasına şırmandı.*

ŞIRNAQ *is.* Nazik su axını; fəvvarə. *Quyunu su şırnağı ilə yumaq. – On-on beş metr uzunluğunda güclü su şırnağı .. dağı ovub dağıdırdı.* Ə.Sadiq.

ŞIRP *zərf dan.* O saat, dərhal, birdən. *Şırp qapı açıldı. – [Yəhya Kamal] Hacımın evi yanına çatmamışdı ki, şırp dayandı.* Mir Cəlal.

ŞIRPAŞIRP *zərf* Tez-tez, ara vermədən, qızgın. *Şırpaşırp iş görmək. – [Usta:] Başmaqçılar da hamısı işləyirlər. Şırpaşırp çust tikirlər.* Ə.Əbülhəsən.

ŞIRPILTI *b ax şappıltı.* Əfruz bacının gözləri axdı, şırpıltı ilə döşəməyə düşdü. S.Rəhimov.

ŞIRRAN *is.* Şəlalə. *Xatun .. vedrəni götürüb, dağdağan dibindəki şırrana tərəf suya yollandı.* S.Rəhimov.

ŞIR-SİR *taql.* 1. *is.* Bir qaydada axan, tökülən sudan və ya yağışdan hasil olan səs. // *Zərf mənasında. Səssiz dərədə bərq vurur şır-şır axan su.* A.Səhhat. *Yenə baş götürüb oynayır həyat; Axır şırıl-şırıl şır-şır bulaqlar.* S.Vurğun. *Yağış bütün şiddətilə yağır, şır-şır şırıldaırdı.* M.Hüseyn.

2. *B ax şırran.*

ŞIRTILDAMA “Şırtıldamaq”dan *f.is.*

ŞIRTILDAMAQ *f.* Şırtıltı səsi çıxartmaq. [Şərifzadənin] *ikinci qamçı qulağının dibində şırtıldadı.* M.Hüseyn.

ŞIRTILTI *is.* Qamçı, yaxud nazik çubuqla vurduqda çıxan səs.

ŞIRVANMAQ *f.* 1. Nəvaziş göstərmək.

2. Yalmanmaq (itlərdə). *İt sahibinə şırvanırdı.* // Quyruq bulamaq.

ŞİBİD *is. bot.* Xalq təbabətində dərman kimi işlənən çətirçicək fəsiləsindən xoşyılı bitki.

ŞİBLÉT [alm. Stufellette] Qaytanlı kişi botinkası. [Heybət] *bəzən yanı rezinli jiğ-jığ şiblet də geyədi, xoşuna gəlməyən adamların kümrəyinin arasını “sığallamaq” üçün əlində daima tatarı gəzdirdirdi.* H.Sarabski.

ŞİBLETİ *sif.* Ayağında şiblet olan, şiblet geymiş.

ŞİBYƏ *is. bot.* Göllərin, hovuzların kənarında, daşların, ağac gövdələrinin üzərində bitən çiçəksiz çoxillik bitki.

ŞİDDƏT *is.* [ər.] Qüvvət, güc, kəskinlik, sərtlik. *Yaz gəldi, bahar oldu, qışın şiddəti*

getdi; Qar bitdi, külək yatdı, soyuq axıra yetdi. A.Səhhət. [Mehriban] *acılarının şiddətindən çapalarkən .. [Zeynalı] görmək və onun iztirablarından təsəlli almaq istədi.* S.Hüseyn. // Artıqlıq, güclülük, şiddətlik. *Böyükxanım şiddəti-cəhəldən bu sözlərə qurumuş qalmışdı.* M.S.Ordubadi. □ **Şiddət etmək (ələmək, göstərmək)** – get-gədə artmaq, güclənmək, qüvvələnmək, sərtləşmək, kəskinləşmək. *Derlər ki, ağlama mənə hicrani-yardən; Eşqim bu pənddən eləyib şiddət, ağlaram.* S.Ə.Şirvani. *Naxoşluq getdikcə şiddət etdi.* *Axırı Şaban sərsəm halətinə gəldi.* Ə.Haq-verdiyev.

ŞİDDƏTLƏ *zərf* Bərk, güclü, çox sərt, qüvvətlə, şiddət göstərərək. *Külək şiddətlə əsirdi.* – *Bir az əqdəm başlamış qar şiddətlə yağdı.* T.Ş.Simurq. *Bayırda şiddətlə göy guruldadı, şimşək parıldadı.* İ.Əfəndiyev.

ŞİDDƏTLƏNDİRİLMƏ “Şiddətləndirilmək” *dən f.is.*

ŞİDDƏTLƏNDİRİLMƏK *məch.* Daha da (getdikcə) qüvvələndirilmək, gücləndirilmək, sərtləndirilmək; gücü, təsiri artırılmaq.

ŞİDDƏTLƏNDİRMƏ “Şiddətləndirmək” – *dən f.is.*

ŞİDDƏTLƏNDİRMƏK *f.* Gücləndirmək, qüvvələndirmək; şiddətini, gücünü, təsirinə daha da artırmaq. [Mirzə Şəfi] *əl-qolunu ölçərək ifadəsini şiddətləndirdi.* Mir Cəlal.

ŞİDDƏTLƏNMƏ “Şiddətlənmək” *dən f.is.*

ŞİDDƏTLƏNMƏK *f.* Şiddəti, gücü, qüvvəsi, təsiri daha da artmaq, güclənmək; daha da sərtləşmək, qızışmaq. *Axşamdan yağan yağış səhərə yaxın daha da şiddətləndi.* – [Qəhrəman:] *Ataş getdikcə şiddətlənir və vəziyyətin ciddiliyini andırırdı.* H.Nəzərli. *Hava getdikcə şiddətlənən küləyin viyultısı ilə və dənizin səslərinə qarışan quş səsləri ilə dolurdu.* M.Rzaquluzadə.

ŞİDDƏTLİ *sif.* Çox güclü, çox qüvvətli; dəhşətli. [Əsgər:] *Mədəndə şiddətli bir yağın vardı.* M.Hüseyn. [Qəhrəman:] *İkinci gün şəhərdə olduqca şiddətli bir vuruşma gedirdi.* H.Nəzərli. // Eyni mənada təbii hadisələr haqqında. *Göyün üzünü qar havasına məxsus bir tutqunluq bürümüş, şiddətli küləklər qar yağdı.* S.Hüseyn. *Bu il şiddətli bir qış gəldi.* Ə.Məmmədخانlı.

ŞİƏ *is.* [ər.] *din.* İslamiyyətdə ayrıca bir cərəyan təşkil edən məzhəb.

ŞİƏLİK *is. din.* Şiə məzhəbinə mənsubiyyət. *Arvadlar arasında danışılırdı ki, bir ingilis mollası şiəliyi qəbul edib adını dəyişib “Mirzə Kamil” qoymuşdur.* Qantəmir.

ŞİFAHİ *sif.* [ər.] Yazı ilə deyil, dil ilə; dilcavabı, ağızdan (yazılı əksi). *Şifahi imtahan.* *Şifahi nitq.* – *Əlibəy haqqında şifahi və ya yazılı danışığının neçə illik tarixi vardı.* Mir Cəlal.

♦ **Şifahi ədəbiyyat** – bax **folklor** 1-ci mənada. *Xalq mahnıları da şifahi ədəbiyyat kimi nəsilən-nəslə keçərək xalq həyatındakı əhəmiyyətli tarixi hadisələri .. əks etdirir.* Ə.Bədəlbəyli.

ŞİFER [alm. Schiefer] 1. Qara və ya kül rəngli gilli şist.

2. Gildən və ya asbest-sementdən plitka şəklində hazırlanan dam örtüyü. *Uzun və geniş bir binanın şiferlə örtülmüş taxtapuşu altında çoxlu traktor, kombayn vardı.* M.İbrahimov. *Cəmi dörd-beş evin taxtapuşuna şifer vurulmuşdu.* İ.Əfəndiyev.

ŞİFERLİ *sif.* 1. Damına şifer vurulmuş, damı şiferlə örtülmüş. *Şiferli bina.* – *Şiferli damlardan qalxan boz tüstülər küləksiz havada yuxarı millənir, göyün bir qatında əriyib yox olurdu.* B.Bayramov.

2. Tərkibində şifer (1-ci mənada) olan.

ŞİFON [fr. shiffon] Nazik pambıq və ya ipək parça. *Güllü şifon.* *Saya şifon.* – *Şifon çox nazik və seyrək olur, sadə üsl ilə toxunur, qadın paltarlığı və kostalar üçün işlənir.* A.Quliyev. // Bu parçadan tikilmiş. *Şifon paltar.*

ŞİFONER [fr. chiffonier] Paltar, dəyişək və s. saxlanmaq üçün şkaf. *Aynalı şifoner.* *İkilyalı şifoner.* – *İndi Azərbaycan kəndlisinin evində şifoner, tül pərdələr görünür.* İ.Əfəndiyev. *Birdən Maralın gözü şifoner aynasında öz əksinə sataşdı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞİFR [fr. chiffre, əsl. ər. sifir] 1. Gizli yazı üçün şərti işarələr sistemi.

2. Kitabların, yazıların, əlyazmalarının və s.-nin saxlandığı yeri göstərən şərti işarə.

ŞİFRÇİ *is.* Şifrəyə və şifri açan adam.

ŞİFRLƏMƏ “Şifrələmək” *dən f.is.*

ŞİFRLƏMƏK *f.* Şifrə yazmaq.

ŞİFRLƏNMƏ “Şifrələnmək” dən *f.is.*

ŞİFRLƏNMƏK *məch.* Şifrə yazılmaq.

ŞİFRLƏNMİŞ *f.sif.* Şifrə yazılmış, gizli işarələrlə (xətlə) yazılmış.

ŞİFRLƏYİCİ *b a x* şifrçi.

ŞİFRLİ *sif.* Şifrə yazılmış. *Şifrlı məktub.* – *Teleqramlar şifrlı olduğu üçün bir şey anlaşılmırdı.* M.S.Ordubadı.

ŞİFROQRAM [*fr.* shiffre və *yun.* gramma] Şifrə verilən teleqram, şifrlı teleqram.

ŞİXTA *is.* [*alm.*] Koks almaq üçün müxtəlif metallardan ibarət kütlə.

ŞİKAR *is.* [*fars.*] Ov. *Cümə bekar, şənbə şikar.* (Məsəl). [*Kərim babanın*] *indi belə fikri-zikri daima seyri səfada, ovda və şikarda idi.* A.Şaiq. *Bir yay aldım çıxmaq üçün şikarə; Tuş gəldim bir ahugözlü nigarə.* M.Müşfiq. □ **Şikar etmək (eyləmək)** – ovlamaq. *Şikar edib, tutdum bir şux tərlandı.* “Koroğlu”. *Açdı siçanlara pişik dəstini; Beş siçanı eylədi zalim şikar.* S.Ə.Şirvani. **Şikara çıxmaq (getmək)** – ova çıxmaq, ova getmək. [*Şirin:*] *Nurcahan qarı, axirətsiz, nə tez xam yerə şikara çıxırsan?* N.Vəzirov. *Tez-tez şikara çıxmağı vərdişt etmiş şahin, indi bağlanmaqda qaldığından çox bərk darıxır, iki gün olardı ki, o, dimdiyini ətə də vurmurdu.* S.Rəhimov.

2. Ovlanan heyvan (quş). *Aslan ağzından şikar alınmaz.* (Ata. sözü). *Boğulduqca dara düşmüş o şikar; Maral kimi dil çıxarıb hayır qarar.* S.Vurğun.

3. *məc.* Hiylə, kələk yolu ilə ələ keçən, toradüşən adam haqqında. *Bir dəfə nişanlandığı şikarından* [Ağa Murad bəy] *məqsədinə nail olmayınca əl çəkməzdi.* T.Ş.Simurq. *Araq öz işini görmüşdü. Şikarını dəhşətli caynaqlarına almışdı.* İ.Musabəyov. [Beşacılanlı adam:] *Şikarı əldən çıxarmaq olar? Di, tez olun.* Mir Cəlal.

ŞİKARÇI *is.* Ovçu. *Xanın sağında-solunda düzülən yasavullar, .. yedəklərində tazi-tula gedən şikarçılar, nökrələr böyük bir yarımdairə təşkil etmişdilər.* M.Rzaquluzadə.

ŞİKARİ *sif.* [*fars.*] Ova məxsus, ovda işlənen. [Oğlan] *şikari papağını sol qulağına tərəf əydi.* M.Hüseyn.

ŞİKAYƏT *is.* [*ər.*] 1. Öz halından və ya başına gələn bir dərd və acıdan ah-zar etmək;

məmnuniyyətsizliyini izhar etmək; giley. *İllər ayırıyıam, gəl qucaqlaşaq; Sevdiiyim, şikayət zamanı deyil.* Q.Zakir. *Ata-anasını görcək qız həyatından şikayətə başladır.* H.Sarabski. *Bu nə şikayətdir, bu nə nalədir?* B.Vahabzadə. □ **Şikayət etmək (ələmək)** – narazılığını, məmnunsuzluğunu bildirmək, gileylənmək, ah-zar etmək. *Xəstəliyindən şikayət etmək.* – *Şikayət eyləmə, biganədən səfa gəlməz; Nə gəlsə başına, ey xəstə, aşınadəndir.* S.Ə.Şirvani. [Mirzəğa] *hər zaman şikayət edərsen, keçmiş günləri xatırlar, onların geri qayıtmasını arzu edərdi.* S.Hüseyn.

2. Birinin haqsızlığı və düzgün olmayan hərəkəti barəsində rəsmi şəkildə verilən məlumat, ərizə. [Qasımeli:] *Xala, qılla Xudayar bəyin şikayətinə görə oğlun Vəliqulunu tutub atdı dama.* C.Məmmədquluzadə. □ **Şikayət etmək** – 1) birinin özü barəsində edilən haqsızlıq haqqında rəsmi məlumat vermək. *Kimin İskəndər bəyin əlindən hökumətə şikayət etməyə cürəti vardı?* Ə.Haqverdiyev; 2) şikayətlənmək. *Birindən şikayət edəsən ağər; Danışmağa qoymaz, sözünü kəsər.* Q.Zakir.

ŞİKAYƏTCİL *sif.* Şikayət bildirən, həmişə şikayət edən, narazı. [Dürdanə] *qızının saçını sinəsindən topladı, kələğayısını başına çəkdi, şikayətci (z.) əlavə etdi.* Ə.Əbüllhəsən. *Öz stolunun arxasına oturmuş Şəmistan çox danışan, şikayətci ferma müdirlərinin sözlərindən daxilən narahat olsa da, cıncırını çıxarmır(di).* İ.Hüseynov.

ŞİKAYƏTÇİ *sif.* və *is.* Şikayət edən, şikayətə gələn. [Dilşad:] *Ev dönəcəkdir divanxanaya, şikayətçinin biri gedib o biri gələcək.* M.Süleymanov.

ŞİKAYƏTKAR *sif.* [*ər.* şikayət və *fars.* ...kar] *köhn.* Şikayət edən, şikayətçi, şikayət mahiyyətində olan. *Şirəli dayısının şikayətkar danışğını eşidərkən təəccübləndi.* M.Hüseyn. // *məc.* Kədərli, yanıqlı, iniltili. *Qocanın otağından şikayətkar bir tar tərənəsi gəldi.* İ.Əfəndiyev.

ŞİKAYƏTLƏNMƏ “Şikayətlənmək” dən *f.is.* *Rüstəm kişini həmişə qüvvətli və dönməz görməyə alışmış Səkinə şikayətlənməsinə dözmədi.* M.İbrahimov.

ŞİKAYƏTLƏNMƏK *f.* Halından, vəziyyətindən, tələyindən və s.-dən şikayət etmək,

məmnunsuzluğunu bildirmək. *İzzətin səs-küyündən şikayətlənən bu ev indi çıraqsız, zülmət bir dama bənzəyirdi. Mir Cəlal. // Şikayət etmək, gileylənmək. [Hacı Mirzağa] Məşədi Kazım ağadan şikayətləndi. M.S.Orudubi.*

ŞİKAYƏTLİ *sif.* Şikayət ifadə edən, dərddli, iniltili. // *Məc. mənada. [Qəhrəman:] Kənarda buzlu ruzgar şikayətli bir yaralı heyvan iniltisi ilə telefon tellərinə toxunur və uğuldayırdı. H.Nəzərli. [Yaşar] zorla çəkmək istəyəndə çəpiş şikayətli bir səslə mələdi. Mir Cəlal.*

ŞİKAYƏTNAMƏ *is.* [ər. şikayət və fars. ...namə] Yazılı şikayət.

ŞİKƏNCƏ *bax işgəncə.*

ŞİKƏST *sif. [fars.]* 1. Bədənin hər hansı bir üzvündən məhrum olmuş və ya hər hansı bir səbəbə görə onu itirmiş; əlil. *Uşaq ana-dangəlmə şikəst (z.) doğulmuşdur. Şikəst oğlan. Şikəst qoca. – Əlbəttə, azadan ki bir zad əskik olsa, şikəst hökmündədir. C.Məmməd-quluzadə. [Hacı Bayram:] Onu bil ki, sənin şikəst atana, qoca anana rəhmim gəlib, istəmişəm, sizə bir qədər çörək verim. Ə.Haqverdiyev. Qocanın isə bu şikəst qızdan başqa dünyada heç kimi yoxdur. Ə.Məmməd-xanlı. // İs. mənasında. Müharibə şikəstləri. Şikəstlərə kömək. □ Şikəst etmək (eyləmək) – 1) bədən üzvlərindən birini sındırmaq, qırmaq, zədələmək. *Səng şikəst eylədi balı pərim; Banlamağın hasilini anladım. M.Ə.Sabir. [Hambal:] Məşədi, Allah qüvvət versin, amma belimi şikəst eylərsən. Ü.Hacıbəyov. [Sərvinəz:] Necə qıydın, o cür gözəl atı şikəst elədin? İ.Əfəndiyev; 2) məc. Korlamaq, xarab etmək, pozmaq. O kəslər ki, müəllimlik kimi .. xidməti tərək edib, qeyri peşə dahlısınca gediblər, mənəviyyat cəhətinə öz əhdü peymanlarını şikəst ediblər. F.Köçərli; 3) məc. Müharibədə məğlub etmək. *Düşmənin qoşununu şikəst etmək. Şikəst olmaq (tapmaq) – 1) xəstəlikdən və ya başqa bir səbəbdən bədən üzvlərindən birini itirmək və ya sıradan çıxarmaq; əlil olmaq. Müharibədə ayağından şikəst oldu. – [Gülbeniz:] Buruqda döşəmə və körpü həmişə pəlcığın içində olur. Fəhlə sürüşüb şikəst ola bilər. M.Süleymanov; 2) məc. Xarab olmaq, korlanmaq, pozulmaq, nöqsanlı olmaq. *Əgər şerim şikəst olsa, mənə etmə****

məlamət, kim; Şikəstə söz bəyan etmək şikəst təbə mədyundur. Heyran xanım; 3) məc. Müharibədə məğlub olmaq, basılmaq, sınmaq, pozulmaq. Ona binaən Yusif şahın həvaxahları şikəst tapıb, hər kəs bir növ ilə başın mərkədən qıraq çəkdi. M.F.Axundzadə.

2. *məc. Sınıq, nöqsanlı. Stolun bir qıçı şikəstdir.*

ŞİKƏSTEYİ-FARS *is. [fars.] mus.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Sərvər şikəsteyi-fars oxuyur. Ü.Hacıbəyov. Çalğıçılar şikəsteyi-farsa keçəndə Cavid hövlnək yerindən qalxıb qışqırdı: – Dayan! Ə.Haqverdiyev.*

ŞİKƏSTƏ *[fars.]* 1. Segah məqamında zərbli muğam. *Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladır; Alır ələ papağını, oxur şikəstə, fit çalır. A.Səhhət. Həzin şikəstə oxuması Gülzarın fikrini dağıtmaq əvəzinə daha da onu qəhər və yas içində boğurdu. T.Ş.Simurq. İçi adamla dolu qayıqlarda xanəndələr şikəstə oxuyurdular. Ə.Məmməd-xanlı.*

2. *sif. məc. klas. Sınıq, qırıq, qırılmış, sınmış. İntizarın mən çəkirəm neyvəstə; Könül pərişandır, xatir şikəstə. M.V.Vidadi. Sınıq səbudə su tutmaz qərar, mey durmaz; Şikəstə könlümə məhvəm ki, qan iləndə dolur. Q.Təbrizi. [Cavan sevgilisinə:] Nə oldu? Söylə, necin böylə bivəfa çıxdın? Şikəstə könlümü, bilməm, necin yaxıb yıxdın? H.Cavid. □ Şikəstə etmək klas. – sındırmaq, qırmaq, üzmək. *Etmə şikəstə Seyyidi, ey badəxar, xar; Etsin sənə həmişə bu əhli-dua, dua. S.Ə.Şirvani.**

3. *sif. məc. Qəlbi qırılmış, qəlbi yaralı, ürəyi sınmış. Şikəstə Zakirəm, sevmişdim səni; Atəşi-fəraqə yandırdın məni. Q.Zakir. Hicran tüccariyəm, qəm şikəstəsi; Axtarıram bu dünyanı sini-sin. Aşıq Ələsgər.*

4. *is. Fars yazısında işlədilən, sürətlə yazılan yazı xətlərindən birinin adı. Şikəstə xətti.*

ŞİKƏSTƏDİL *sif. [fars.] klas.* Ürəyi sınmış, qəlbi qırılmış, incik, kədərli, incimiş. *[Həcər xanım:] ..Zöhrəni elə şikəstədil (z.) gördükdə ürəyim paralanır. S.S.Axundov.*

ŞİKƏSTƏXATİR *sif. [fars. şikəstə və ər. xatir] klas.* Qəlbi sınmış, ürəyi sınmış, qəlbıqırıq, incik. *Sənsiz mən idim şikəstəxatir; Yüz şükr, sənə yetişdim axir. Füzuli.*

ŞİKƏSTƏNƏFS *sif.* [*fars.* şikəstə və ər. nəfs] Tələbkar olmayan, sadə təbiətli, təvazökar. *„Qənaət söhbəti də düşəndə yenə dir-səyimin gücü ilə bir elə gözəl–gözəl sözlər danışım və elə gözəl–gözəl sözlər yazım və elə hesablar verim ki, hamı desin: – Bu adam nə həqiridir, nə şikəstənəfsdir. C.Məmməd-quluzadə.*

ŞİKƏSTƏNƏFSLİK *is.* Təvazökarlıq, təbiətə sadəlik, tələbkar olmama. □ **Şikəstənəfslik etmək** – təvazökarlıq etmək, sadəlik, təvazö göstərmək.

ŞİKƏSTLİK *is.* 1. Şikəst adamın və ya heyvanın halı, şikəst olma, əlillik. [Usta:] *Şükür ki, şikəstlik də olmadı. Mir Cəlal.*

2. *məc.* Sınıqlıq, pozuqluq, uğursuzluq. *Qardaş, nə olub, genə belə qəm dəryasına qərq olubsan? Ticarətində nə şikəstlik var? (Nağıl).*

ŞİKVƏ [*ər.*] *klas.* Şikayət. İgidlər könlünə şikvə gətirməz; Necə dağdır, quzeyində qar olmaz. Qurbani. İstəram ki, varam yarın kuyına; Şikvə edəm qəmi-pünhan əlindən. Q.Zakir. Nə ki var, dinlənilmiş şikvası; Yerinə gəldi hər təmənnası. M.S.Ordubadi.

ŞİL *sif. və is.* [*fars.*] Çolaq, qolsuz, əlsiz-ayaqsız, əlil. [Yusif Sərrac:] *Dullara və yetimlərə və şillərə və karlara ianət və himayət göstərisin. M.F.Axundzadə. [Gülçöhrə:] [Arşınmalçı] bilirəm ki, şil deyil, kor deyil, keçəl deyil, sifəti də xoşuma gəldi. Ü.Hacıbəyov.*

Ö Şil olmuş, şil olasan! – qarğış, nifrin ifadəsi. *Çəmil, qrafit, ruçka, karandaş; İcad edənə olaydı şil, kaş! M.Ə.Sabir. Lal olsun hiyləgər danışan dilin! Şil olsun əllərin, bükülsün belin! Aşıq Hüseyn.*

ŞİLƏ¹ *is.* Qatı düyü sorbası. *Nə yemisen turşulu şilə. (Ata. sözü). Elədir, plov gərək abırılı olsun. Yoxsa keçəl plovdan nə çıxar? Onda adına şilə deyərlər. S.Rəhimov.*

ŞİLƏ² *is.* Qırmızırəngli sadə pambıq parça; bez. *Bazarın bir küncündə tikilmiş dükanın içində qədəkdən, bezdən, şilədən, alçaq çitlərdən tökülübür. M.F.Axundzadə. Çayçı dükanında divarın dibində 50 santimetr hündürlüyündə, 75 santimetr enliyində dövrə skamya olardı. Onun qabağı qırmızı şilə ilə örtülü olardı. H.Sarabski. Veys özü izah etdi:*

– *Bu qırmızı şiləni Həməzənin dükənindən götürmüşəm. Ə.Əbülhəsən.*

ŞİLƏMƏ “Şiləmək”dən *f.is.*

ŞİLƏMƏK *f. dan.* Dalbadal vurmaq, gül-ləyə tutmaq. *Abdulla onları gülləyə basdı. Onlar da kəndi şiləməyə başladılar. Ə.Vəliyev.*

ŞİLƏPLOV *is.* Südlü aş, südəşi.

ŞİLƏYİ *sif. köhn.* Şilədən tikilmiş. *Köhnə çarqat, köhnə ağ çit arxalıq və köhnə solmuş şiləyi dizlik – övrətin libası budur. C.Məmməd-quluzadə.*

ŞİLGİR *is. bot.* Gilasaoxşar yeməli, yabanı meyvəsi olan kol bitkisi.

ŞİLGİRLİK *is.* Şilgir kolları bitmiş yer. [İlyas:] *Tərlan gah kol topaları üzərindən sıçrayır, gah qabağıma çıxan şilgirliyi döşüylə yarıb keçir(di).. Ə.Məmməd-xanlı.*

ŞİL–KÜT: şil–küt etmək (eləmək) – bərk döyüb əzisdirmək, qol–qabırğasını sındırmaq, şikəst eləmək, çolaq eləmək. [Hacı Qara:] *Ta mən sizin ikinizi də şil–küt etməsəm, ölkə sizin əlinizdən dincəlməz. M.F.Axundzadə. [Günəş Araza:] Mən arvadlığım la bunların hər üçünə şil–küt edib yola salaram. A.Şaiq. Şil–küt olmaq* – bərk döyülməkdən şikəst olmaq, bədəni əzik–əzik olmaq, hərəkətsiz hala düşmək; // *məc.* Sınıq–sınıq olmaq, qırılmaq, sınıb tökülmək. *Şil–küt olmuş ağaclar yaralarını sağaldır, şivləyirdi. S.Rəhimov.*

ŞİLLƏ *bax sillə.* [Dərviş:] *Ruqiyyəni güclə itələyib, bir şillə üzünə vurdum. A.Divanbəyovlu.*

ŞİLLƏLƏMƏ “Şillələmək”dən *f.is.*

ŞİLLƏLƏMƏK 1. *Bax şillələmək. Lalə Şirmayını yalnız bir dəfə özündən kiçik bir qızı döyüb ağlatdığı üçün bərk şillələmişdi. M.Hüseyn. Salatın anasının titrədiyini və birdən geri dönüb gəlini şillələdiyini gördü. İ.Şıxlı.*

2. Əldolusu, ovucalayıb götürmək. *Ocaq-qulunun arvadı xərəyi çəkib gətirdi, koxa şilələyib plovu ötürdü. S.Rəhimov.*

ŞİLLİK *is.* Şil adamın halı, çolaqlıq, əlillik.

ŞİLLİŦQ [*ing.* shilling] Funt–sterlinqin ¹/₂₀–nə bərabər ingilis pulu.

ŞİLTƏNGLİK *bax şitəngilik.* [Gülçöhrə] *şiltənglik başlayıb yenə bacısının tərəfinə əlini uzadır. M.F.Axundzadə.*

ŞİLTƏ-ŞİLTƏ *zərf* Parça-parça, cırıq-cırıq, yıpranmış halda. **□ Şİltə-şiltə olmaq** – parça-parça olmaq, tikə-tikə olmaq, cırıq-cırıq olmaq, yıpranmaq. [Humayn] *papağına dörd tolamaz da birdən dəydiyi üçün papağın sağanağı şiltə-şiltə oldu*. Ə.Vəliyev.

ŞİMAL *is.* [ər.] Dünyanın cənuba əks olan cəhəti. *Kompasın əqrəbi şimalı göstərir*. // Cənuba əks olan səmt, cəhət. *Həm buludlar gedir şimala sarı; Gün də qalxır yavaş-yavaş yuxarı*. A.Səhhət.

2. Yer kürəsinin soyuq və mötədil soyuq iqlim zonasında yerləşən sahəsi. *Şimal havası*. – *Uzaq şimal tayqasında ayaq xizəyində quş kimi süzən bir gənc uca bir küknarın dibində bir anlığa durub tüfəngini çiyindənən aşırır*. M.Rzaquluzadə. // (Böyük hərf). *Avropa və Asiya qitələrinin lap qurtaracağı boyunca soyuq iqlim zonasında yerləşən ərazi, habelə Yer kürəsinin ona bitişik olan qütb sahəsi; Arktika. Şimal xalqları. Şimal ekspedisiyası*.

ŞİMALİ *sif.* [ər.] Şimala mənsub, şimala aid; şimalda, şimal tərəfdə olan. *Şimali Avropa. Şimali Afrika*.

ŞİMAL-QƏRB *is.* Üfüqün şimala qərb arasındakı hissəsi, cəhəti. *Şimal-qərb istiqaməti. Şimal-qərb küləyi*. // Ölkənin, dövlətin, qitənin bu istiqamətdə, bu səmtdə yerləşən yerləri, hissəsi. *Qafqazın şimal-qərbi. Orta Asiya'nın şimal-qərbi*.

ŞİMALLI *sif.* Şimal ölkələrinin birində doğulub yaşayan. // İ. mənasında. *Şimallıların adət və ənənələri*.

ŞİMAL-ŞƏRQ *is.* Üfüqün şimala şərq arasındakı hissəsi, səmti. *Şimal-şərqə tərəf istiqamət almaq*. // Ölkənin, dövlətin, qitənin bu istiqamətdə yerləşən yerləri, hissəsi. *Avropa'nın şimal-şərqi. Afrikanın şimal-şərqi*.

ŞİMALTÜLKÜSÜ *is. zool.* Şimalda yaşayan, qiymətli xəzi olan tülkü cinsi.

ŞİMPANZÉ [fr. chimpanze] Tropik Afrika meşələrində yaşayan insanabənzər meymun.

ŞİMSƏK *is.* İldırım. *Payızda şimşək nadir bir hadisə idi*. M.Hüseyn. *..Bayrda şiddətlə göy guruldadı, şimşək parladı*. İ.Əfəndiyev.

ŞİMSƏKLİ *sif.* İldırımlı. *Dağ kimi dalğaların; Qatarını sökül! Şimşəkli bulud kimi; Düşmənin üstünə çökək*. R.Rza.

ŞİMSİRƏKLİ *bax şimşəkli. Bahar olsun fırtınalı; Şimşirəkli, gurultulu; Hər zərbəsi qüdrət dolu; hər parçası həyat dolu*. R.Rza.

ŞİN *is.* [alm. Schine] 1. Təkər qurşağı; təkerin üstünə taxılan dəmir çənbər. *Təkərin dəmir şini xırda daşları əzib qırdadı*. İ.Şıxlı. // Avtomobil təkerinin, içi hava ilə doldurulmuş rezin çənbəri. *Şinlər [avtomobilin] sərbəst gedişini təmin etmək və hərəkət hissələrini tez yeyilmədən qorumaq üçündür*. Ə.Əliyev.

2. *tib.* Bədənin (çox vaxt qolun, qıçın) bintlənmiş yerinin tərpənməməsi üçün sargının altından qoyulan lövhəcik.

ŞİNEL [rus.] Xüsusi biçimdə tikilmiş əsgəri qış paltosu. *Heybət ocağın qırağında uzandı. Sırıqlı pencəyinin üstündən şinelini saldı*. M.Hüseyn. *Mən də yorulmuşdum, şineli açıb yarısını yerə saldım*. H.Nəzərli.

ŞİNELLİ *sif.* Əynində şinel olan, şinel geymiş. *Qarşında ucaboylu, uzun əsgər şinelli bir kişi dururdu*. C.Cabbarlı. *Tahirlə Qulam müəllimin söhbətinə fikir verən müsahiblər, gündüzkü əzinik şinelli və uzunboğaz çəkməli adama baxırdılar*. S.Rəhimov.

ŞİNƏBUB *bax şanapipik. Dirləməyə başladığı; Bağçada "hop-hop" deyən; Şinəbubun səsinə*. B.Vahabzadə.

ŞİNGİLƏ *is. bot.* Kauçuklu bitki.

ŞİNGİLİM *is. bot.* Xırda, qırmızı toxumları olan kol – bitki.

ŞİNLƏMƏ "Şinləmək"dən *f.is.*

ŞİNLƏMƏK *f.* Şin çəkmək. *Təkərləri şinləmək*.

ŞİNLİ *sif.* Şin çəkilmiş, şini olan. *Rezin şinli fayton*.

ŞİPSİRİN *sif.* Çox şirin, bal kimi şirin. *Şipşirin üzüm. Şipşirin armud*.

ŞİR¹ *is.* [fars.] 1. Pişiklər fəsiləsindən qısa, sarımtıl tüklü, iri gövdəli məməli yırtıcı heyvan; aslan. *Əlbir olub bir ayı bir şir ilə; Ovladılar dovşanı tədbir ilə*. A.Səhhət.

2. *məc.* Çox qoçaq, qorxmaz, qüvvətli adam haqqında. *Qoçaqdı, şirdi balam; Qiblədi, pirdi balam; Gəl, fələk, qıyma mənə; Yazığam, birdi balam*. (Bayatı). **□ ŞİR kimi** – aslan kimi, qorxmadan, qəhdəsinə, qəhrəmancasına. [Gülzar:] *Nə var, lap yaxşıdır, şir kimi sağdır; İndi ova gedib, bu saat gələr. S.Vurgun. De hansı qəhrəman, hansı koman-*

dan; Şir kimi cəbhələr yardığı zaman; Qəşş edib ayağı yerdən üzüldü? B.Vahabzadə. **ŞİRƏ DÖNMƏK** – qızmaq, ürəklənmək, cəsərlənmək. *Həlim, mehriban, təmizürəkli Gülbadam birdən-birə şirə döndü.* N.Nərimanov.

ŞİR² *is.* Saxsı qabların üzünə çəkilən şüşəyəoxşar parlaq ərənti.

ŞİRANƏ *zərf* [fars.] 1. Şir kimi, aslan kimi. *Şiri şiranə tutarlar.* (Ata. sözü).

2. *məc.* Qəhrəmancasına, şücaətlə, cəsərlətlə. *Ta müqabildə duraq şiranə; Yaşamaq-çün çalışaq mərdanə.* A.Səhhət.

ŞİRAZİ *sif.* [fars. coğr. addan] Şirazda qayrılmış, Şiraz səpkisində hazırlanmış. *Şirazi kürk.* – *Xidməti qapını açaraq şirazi qəlyanı gətirdi və hələ də qəzetləri eşələyən Hikmət İsfəhaninin qabağına qoydu.* M.İbrahimov. [Mərsiyəxan] *qara şirazi müştüyünün ucuna taxdığı papirosun uzanan külünü külqabına boşaltdı.* Qantəmir.

ŞİRBİRİNC *is.* [fars.] Südlüsiyiq. *Bir az vaxtdan sonra bir ədəd yaqut məcməvidə .. şirbirinc gəldi.* Ə.Haqqverdiyev.

ŞİRBİT *is. zool.* Çəki balığının bir növü.

ŞİRCİ *is.* Şir çəkən, rəngsaz.

ŞİRCİLİK *is.* Şirci sənəti, rəngsazlıq.

ŞİRDAN *is.* [fars.] Kövşəyən heyvanların ikinci mədəsi; qursaq. *Tam məhlul halına salınmış yem qursaqdan – şirdandan nazik bağırsağa keçir.*

ŞİRƏ¹ *is.* [fars.] 1. Toxumalarda, hüceyrələrdə, bitki və heyvan orqanizmi boşluqlarında olan duru maddə, maye. *Mədə şirəsi.* // Bitkilərdən, çiçəklərdən sızan şirin maye. *Şirə yığmaqda idi bal arısı zəhmət ilə; Qaraquş gördü onu, söylədi çox nifrət ilə.* A.Səhhət. *Qırx gözəl qız bir anda yamaca yayılıb, ana vətənin şirəsini içmiş ətirli dəğ çiçəkləri yığdılar.* M.Rzaquluzadə.

2. Meyvə suyu. *Üzümlə şirəsi. Çiyələk şirəsi.* – *Baba isə .. üzümləri dərib gətirər, tapdalar yar və şirə yığardı.* H.Sarabski.

3. *məc.* Bir şeyin məğzi, cövhəri. *O, sözünü belə başladı və Əlimərdan bəyə tərcümə eləməsinə tapşırırdı: – Burada oturanlar müsəlman ruhunun şirəsidir.* M.S.Ordubadı.

4. *k.t.* Sulu gübrə. *Şamama sahəsinə peyvin şirəsi də vermişdi.* Ə.Əbülhəsən.

5. Yaşlıq, rütubət. *Torpağın şirəsi.*

◊ ŞİRƏ ÇƏKMƏK *məc.* – ləzzət aparmaq, nəşə çəkmək, şəhvani zövq almaq. [Usta Həsən:] *Danışma, dur düş qabağıma, sən dinini çəkdirərsən, mən də bir az şirə çəkərəm.* Ə.Haqqverdiyev. *Mirzə Mustafə çadraya bürünüb arvadların içinə məclislərdə, toylarda və təziyələrdə qarışırdı, şirə çəkirdi.* E.Sultanov. **ŞİRƏSİNİ SORMAQ** – qanını sormaq, istismar etmək. *Nə qədər ki [mülkədarlar] yaşayırlar, sizin şirənizi soracaqlar.* Ə.Vəliyev. **DIŞINDA ŞİRƏ QALMAQ** – bax **DIŞ**.

ŞİRƏ² *is.* Xüsusi gil növü və divarlarla çəkmək üçün ondan hazırlanan məhlul. *Şirə ilə evi ağartmaq. Eyvana şirə çəkmək.*

ŞİRƏ-BORAN *is.* Çox güclü yağış. *Çox yox, yarımca saat şirə-boran yağış yağsaydı, az qala qozalardan üzülüb yerə tökülən pambığı zay edərdi.* M.Hüseyn. *Bayırda şiddətli göy gurultusu eşidilir. Şirə-boran yağış tökülür.* İ.Əfəndiyev. // *İs. mənə-sində. Çox güclü, arasıkasılmaz yağış. Bayırda şirə-borandır.*

ŞİRƏXANA *is.* [fars.] köhn. Şirə (tiryək) çəkilən yer, tiryəcxana. *Qoqanda, Tusda hərçənd şirəxana az olmur; Və leyk Rəştdə, yəni Gilanda görməli imiş.* M.Ə.Sabir. // Şərəbəci dükkanı, meyxana. [Ata:] *Mənim bir pişiyim olsa, onu da Səfərə vermərəm, oruc tutmaz, namaz tanımaz, ..axşamədək .. şirəxanada oturub çaxır içir.* Ə.Haqqverdiyev.

ŞİRƏXƏK *is.* [fars.] Şirə qarışıq torpaq. *Bir cürə ağrəngli torpaq vardır, şirəyə ondan qatıb süzdükdən sonra doşab turş-şirin olardı. Bu torpaqdan qatılmasa idi, doşab turş-şirin olmazdı. Onun adına şirəxək deyirdilər.* H.Sarabski.

ŞİRƏKƏŞ *is.* [fars.] Tiryəkçəkən, anaxaxçəkən, anaxaxor, tiryək düşkün. *Nə bən-giyəm, nə pələkəş, nə şirəkeş, nə filan..* M.Möcüz.

ŞİRƏKƏŞLİK *is.* Tiryəkçilik, tiryəkçəkmə, anaxaxorluq, tiryək düşkünlüyü. *Şirəkeşlik yazıq kişini cavan yaşında yerə sərmış və üç balasını yetim qoymuşdu.* Ə.Sadiq.

ŞİRƏKİ *bax şirəkeş.* Zalım oğlu Kərbəlayı şirəki də kəndə gələn divan adamlarını dördəlli qarmalayır. S.Rəhimov.

ŞİRƏLƏMƏ “Şirələmək”dən *f.is.* Şirələmə işi.

ŞİRƏLƏMƏK *f.* Şirə vurmaq, şirə çəkmək, şirə ilə örtmək. *Qazıma zamanı quyuda cərəyan edən gilli məhlul onun divarlarını şirələyir.* S.Quliyev.

ŞİRƏLƏNMƏ “Şirələnmək”dən *f. is.*

ŞİRƏLƏNMƏK *f.* 1. Şirə ifraz etmək, şirə buraxmaq, şirə salmaq, sulanmaq, tam yetişmək. *Payız vaxtı bağçamızın heyvaları dəyəndə; Şaftalıları şirələnilib budağını əyəndə; Xonça tutub göndərərəm sənə də öz payını.* S.Vurğun.

2. Şirə vurulmaq, şirə çəkilmək. *Divarlar tərtəmiş şirələnməşdir.*

ŞİRƏLİ *sif.* 1. Şirəsi olan, sulu. *Şirəli meyvə. Şirəli yem. Şirəli bitki.* – *Ənvar şirəli üzümündən yeyir, qırmızı yanaqları gözəllənir, qüvvəsi birə yüz artırdı.* Ə.Vəliyev. [Çəpəl:] *Arvad dediyin bal arısıdır. Şirəli çiçəyə qonar.* Mir Cəlal.

2. Şirə vurulmuş, şirə çəkilmiş, şirələnməmiş. *Həyatın o biri tərəfində nazik bir daş divarla müntəzəm tikilmiş .. şirəli mətbəx, yanında isə dörd bir tərəfi əhənglənmiş toyuq hini, bəzi həyətlərdə köpək damı da görmək olardı.* H.Sarabski.

3. Şirəyə bulaşmış, şirə sürtülmüş. *Şirəli əl. Şirəli paltar.* – *Katib bu fikirdə ikən üstü-örtülü qaloşunu ayaqlarında sürütləyən, şirəli ağ sarığı əlində sallayan Kosa .. özünü katibin üstünə atdı.* S.Rəhimov.

4. *məc.* Tərəvətini, mələhətini itirməmiş, gözəşirin, xoş, duzlu. *Dürdanə xanım yaşı altmışa yaxın, qədd-qamətli, hələ çox canı şirəli bir arvaddı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞİRƏLİK¹ *is.* Şirə çəkmək üçün yararlı, şirə çəkməyə məxsus. *Şirəlik meyvə. Şirəlik üzüm.*

ŞİRƏLİK² *is.* Şirə çıxarılan yer, şirədən ibarət torpaq (bax **şirə²**). *..[Tamam] şirəlikdə şirə qazırdı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞİRƏPUS(T) *is.* [fars.] köhn. Şirə çəkməyə məxsus tüklü dəri parçası. *Qıza bir darba-laq tuman geydirib, əlinə bir parça şirəpus verib gününü göy əsgiyə düyünlərdilər.* H.Sarabski.

ŞİRƏYİ *is.* Sarı-rəngli, girdədənəli, tezye-tişən, şirin şirin növü.

ŞİRİ-JƏYAN *is.* [fars.] Qızmış şir, qızmış aslan təşbeh məqamında işlənir. [Murtuza-qulu xan:] *Afərin, .. igidlər hər biri bir şiri-*

jəyan tək dava edirlər. Ə.Haqverdiyev. *Ay baba, mən bu sözü yazdım əyan olmağa; Bakılılar and içib şiri-jəyan olmağa.* C.Cabbarlı.

ŞİRİKLƏNMƏK *f.* Meyillənmək. *Həvə-sində olmaq. Aludə olmaq. Aludəcilik etmək.*

ŞİRİN *sif.* [fars.] 1. Ağızda şəkər, bal və s. kimi xoş tam verən; dadlı, ləzzətli (*acı ziddi*). *Şirin armud. Şirin meyvə.* – [Tapdıq] *bir stəkan şirin çay içdi.* Ə.Vəliyev. *Respublikamızda şirin nar, göy nar, mələkeş narı .. və sair qiymətli yerli nar sortları da becərilir.* İ.Axundzadə. // Şəkərlə, balla, mürəbbə və s. ilə hazırlanan. *Şirin qoğal. Şirin yeməklər.*

2. *zərf məc.* Ləzzətli, böyük həvəslə, iştaha ilə, şirin-şirin. *..Rəna elə şirin yatmışdı ki, qulağının dibində top da atılsaydı oyanmazdı.* E.Sultanov. [Səlim] *gələrkən qonaqlar şirin yeməklə məşğul idilər.* S.Hüseyn. [Pərzad xala] *bişirdiyi xörəyin şirin yeyilməsindən bildi ki, o hər şeydə naşı olsa da, əl suyu verməkdə, aş bişirməkdə ustadır.* Mir Cəlal.

3. İcməli, içməyə yarar (su haqqında). [Növrəstə:] *Bu gün, günorta çağı su budkası açılıb, kəndə şirin bulaq suyu axacaqdır.* Ə.Haqverdiyev. // Tərkibində duz olmayan (*şor ziddi*). *Şirin su balıqları.*

4. *məc.* Xoş, səfalı, dadlı, zövqverici, ləzzətli. *Şahın ömründən ancaq iyirmi iki il keçmişdi. Məlumdur ki, bu sində həyat necə şirin və əzizdir, xüsusən ki, .. taxti-səltənətin üstündə.* M.F.Axundzadə. // *məc.* Çox qiymətli, çox əziz. [Alı:] *Həsən xan, insan üçün dünyada hər naz-nemətdən şirin şey gözdür.* “Koroğlu”. [Əhməd:] *Qoyaram yolunda şirin canımı; Soraqlaşıb Qəribini taparam.* “Aşıq Qərib”. *İstədi, can verdim, qədir bilmədi; O şirin canına qurban olduğum.* Ə.Cavad.

5. *məc.* Ürəyəyatan, xoşagələn, xoş. *Şirin söz. Şirin danışq.* – [Rüstəmin] *indi də üz-gözü güllər, səsi şaq-şaq şaqıldayır, ağzından şirin və mehriban sözlər çıxırdı.* M.İbrahimov. [S.Vurğunun] *hər məclisdə şirin sözü, söhbəti vardı; Dolaşırdı nəğmələri ellər içində.* Ə.Kürçaylı. □ **Şirin dil** – ürəyəyatan, xoşagələn. [Şahbaz bəy:] *Necə şirin dil ilə yaxasın qırağ çəkir, dəxi niyə titrəyirsən?* M.F.Axundzadə. *Mirzə Möhsün tarixə yaxşı bələd, həfzəsi düzgün, söhbəti və dili şirin, qoca bir müəllimdir.* Qantəmir.

6. *məc.* Xoş, səfali, fərəhli, məsud. *Şirin tələbəlik illəri. Şirin ailə həyatı. – Uşaqlıq! Nə şirin, nə təmiz, gözəl aləmsən.* Mir Cəlal. // *məc.* Qızgın, canlı, maraqlı. *Lütfəli bəy və bir neçə bəylər oturub şirin söhbət edirlər. Qarı şirin söhbətlə hamının diqqətini cəlb etmişdi.* S.Qədizadə. [Fərəc kişi:] *Şirin (z.) işlədiyimiz yerdə birdən-birə fışıldayıb durdu.* Q.İlkin. // *məc.* Xoşagələ, mehriban, rıq-qətlı. [Nadir] .. *yorğan-döşəkdə yatdığını və anasının mehriban rəftar və şirin sözlərindən təsəlli tapdığını xatırladı.* B.Talıblı. *Gəncliyin qərribə xəyalları* [Nuriyyə] *şirin vədlər verirdi.* İ.Əfəndiyev. □ **Şirin gəlmək** – xoş gəlmək, ləzzət vermək, ürəyə yatmaq. *..Orada sakit olanların malı quldurlara çox şirin gəlir.* Ə.Haqqverdiyev.

7. Bəzi yeməli bitkilərin adlarının tərkib hissəsi. *Şirin biyan. Şirin bibər.*

8. Çox gözəl olmadığı halda, olduqca səvimli, cazibəli görünən; qanışirin, suyuşirin. *Şirin qız. Şirin uşaq.*

♦ **Şirin cana qəsd etmək** – 1) öldürmək. *Əyibdi qəddimi qaşların tağı; Qəsd eləyib şirin cana gözlərin.* Sarı Aşıq; 2) zar. Çox işləməklə, çalışmaqla özünə əziyyət, əzab vermək. [Fərəcov Yusifə:] *Şirin cana yaman qəsd eləmişən ha!* B.Bayramov. **Şirin dil tökmək, şirin dilə tutmaq** – şirin sözlərlə aldatmağa, yola gətirməyə çalışmaq. [1-ci kəndli:] *Eşidirsən, nə şirin dillər töküür?* Ə.Haqqverdiyev. *Xumar* [Mehrinin] *yan-yörəsinə keçdi, şirin dilə tutdu, rəfiqəsinin boynuna sarıldı.* V.Şıxlı. **Şirin ət** – bədənin hər hansı bir yerinin yumşaq, qalın ətı. *Qıçın şirin ətı. Qolun şirin ətı. – Qarşı-qarşıya duran iki qəbilə mütəəssilələrinin sol əllərini qaldıraraq, baş barmaqlarının şirin ətini cızdılar və çıxan qanı .. yeddi daşa yaxdılar.* Cəmənzəminli. **Şirin yuxu görmək, şirin yuxuya getmək, şirin yuxuda olmaq** – xoş; rahat, ləzzətlə yatmaq mənasında. [Qaraş] *Mayanı şirin səhər yuxusundan ayılmaq istəməyərək ehtiyatla geyinib çölə çıxdı.* M.İbrahimov. *Xasay şirin bir yuxudan ayılmış kimi geri qanırıraq anasına tərəf baxdı.* Ə.Vəliyev. *Bülbül, fəğan etmə bu gecə yarı; Şirin yuxudadır hələ nazlı gül.* N.Rəfibəyli.

ŞİRİNCƏ *sif.* Bir az şirin, azca şirin, şirin-təhər. // *Çox şirin. Aşıq şirin camalım; Versin şirin cam, alım. Qonşuda bir qız sevdim; Odur şirincə malım.* (Bayatı). [Kərbəlayı Tapdıq] *şirincə yuxuda idi.* Mir Cəlal.

ŞİRİNDİL(Lİ) *sif.* Xoşdanişan, dilişirin, gülərlüzlü. *Şirindil qız. – [Rəhim bəy] dün-yagörmüş .. naçalniklər yanında xidmət etmiş, şirindil, zərif, gödəkboylu, altmış sinnini ötmüş bir kişi idi.* Ə.Haqqverdiyev.

ŞİRİNHAL bax **şirintəhər**.

ŞİRİ-NƏR [fars.] 1. Erkək aslan.

2. *məc.* Təşbeh məqamında işlənir. *Mənəm şiri-nərtək meydanda gəzən; Xışm ilə düşmənin bağrını əzən.* "Koroğlu".

ŞİRİNQOVURMA *is.* Kişmiş, qaysı, alça qurusu və s. ilə hazırlanan xuruş. *Şirinqovurma plovla yeyilir.*

ŞİRİNLƏNDİRMƏ "Şirinləndirmək"dən *f.is.*

ŞİRİNLƏNDİRMƏK bax **şirinləşdirmək**.

ŞİRİNLƏŞDİRMƏ "Şirinləşdirmək"dən *f.is.*

ŞİRİNLƏŞDİRMƏK *f.* Şirin etmək. *Çaya qənd salıb şirinləşdirmək. Xəmirə şəkər qatıb şirinləşdirmək.*

ŞİRİNLƏŞMƏ "Şirinləşmək"dən *f.is.*

ŞİRİNLƏŞMƏK *f.* 1. Şirin olmaq, şirin dad vermək. *Xəmirə şəkər qatıldığından şirinləşdi.*

2. Daha şirin olmaq. *Meyvələr dəyib şirinləşdi.*

3. *məc.* Sərtliyi, qabalığı atmaq, xoşsifət, şirindil olmaq. *Danışığı şirinləşib. – Bülbülün qarşısında açıl, şirinləş; Qızılgül kimi.* M.Müşfiq.

4. *məc.* Daha da qızıışmaq, daha maraqlı olmaq, canlı olmaq. [Ata:] *Söhbətimiz çox şirinləşdi.* Ə.Haqqverdiyev. *Söhbət şirinləşir və uzanırdı.* H.Nəzərli. *Həbib çay içir, Gözəl fındıq sindirir, söhbət həm qızışır, həm də şirinləşirdi.* Ə.Vəliyev.

ŞİRİNLƏTMƏ "Şirinlətmək"dən *f.is.*

ŞİRİNLƏTMƏK bax **şirinləşdirmək**.

ŞİRİNLİK *is.* 1. Şirin şeyin halı; şirin dad; dadlılıq, ləzzətliklik. *Şamı şirinlikdən boğazı yandırır. // Dad, ləzzət. Şirinliyindən adam doymur.*

2. *məc.* Səmimilik, mehribanlıq. *Bu şirinlik ki, var məbəyimizdə yar ilə, Seyyid! Əgər*

bilsə qiyamətlər qopar başına Fərhadın. S.Ə.Şirvani. // Zövq, səfa, ləzzət. [Qüdrət] ailə həyatının şirinliyindən doymadığını sözdə arvadına bildirməyi artıq bilib susdu. M.Hüseyn. Sərvinaz ona elə bir ifadə ilə baxdı ki, elə bil dayısı oğlunun öpməyində bu qədər şirinlik olduğuna təəccüb edirdi. İ.Əfəndiyev.

3. *məc.* Zəriflik, incəlik, yapışıqlıq, ürəyə-yatma. [Zeynalın] *..səsində dinləyənlər üzərinə bir musiqi təsiri buraxacaq məlahət və şirinlik yoxdu. S.Hüseyn.*

4. *məc.* Xoşluq, səmimilik. *Qızın üzündə şirinlik var.*

♦ **Şirinlik içilmək** – bax **şirni içilmək** (“**şirni**”də). *Şirinlik içilən axşam qonaqlar mübarəkbadlıq edib dağıldılar. Mir Cəlal. Şirinlik (şirinliyini) vermək* – şirni vermək, şirni paylamaq. *Nişanın şirinliyini vermək.* – [Səhnəbanı:] *Ələsgər, paltarın mübarək olsun; nə yaxşı da yaraşır, gərək şirinliyini verəsən. “Aşıq Ələsgər və Səhnəbanı”. Ağız şirinliyi* – el adətincə xeyir işdə camaata paylanan, verilən şirni. [Xudayar bəy qoca kişiyə:] *Qəndi gətirmişəm qazı ağaya. Bir xeyir işimiz var. Bu da ağız şirinliyidir. C.Məmmədquluzadə.*

ŞİRİNSÖHBƏT(Lİ) *sif.* Danışığı, söhbəti xoş olan, xoşa gələn; söhbəti səmimi, ürəyə-yatan. *Şirinsöhbət adam.* – *Teymur müəllim şirinsöhbət və xəyalpərvər bir gənc idi. Ə.Sadıq.*

ŞİRİN-ŞİRİN *zərf* Həvəsle, şövqlə, ləzzətlə, iştahla ilə. *Dilənçi dağarcığından bir qədər quru çörək və soğan çıxarıb Nurəddinə verdi. Nurəddin alıb şirin-şirin yeməyə başladı. S.S.Axundov. [Ağsaqqal kişi] şor-çörək tikəsini orduna basır, yağ-bal kimi şirin-şirin yeyirdi. Mir Cəlal. // sif. məc. Şirin, xoş, dadlı. Şirin-şirin sözlər. Şirin-şirin yuxular. – Məktəbdə var şərəfət; Dəftərdə var lətafət; Cari olur qələmdən; Şirin-şirin hekayət. M.Ə.Sabir. Yusif əmi hər gecə bizə şirin-şirin nağıllar danışır, çox qərribə tapmacalar deyərdi. A.Şaiq.*

ŞİRİNTƏHƏR *sif.* Azca şirin dadı verən, bir az şirin, bir qədər şirin. *Şirintəhər meyvə. – Qabığı təmizlənmiş qozanı (palıd qozasını) 3-4 gün suda saxlayırlar, bu müddət ərzində*

suyunu 3 dəfə dəyişirlər, .. şirintəhər olan bu qozaları əvvəlcə havada, sonra sobada qurudub üyüdürdülər. “Elm və həyat”.

ŞİRKƏT *is.* [ər.] Şəriklik əsasında ticarət və ya sənaye birliyi. *Aksionerlər şirkəti. Kredıt şirkəti. – Fransız şirkətinin paroxodu ilə Batumiyə gizli ədəbiyyat göndərmişdi. M.S.Ordubadi. // Birlik, cəmiyyət. Məşədi Əsgər tərəqqi edəndən sonra öz köhnə muzdur yoldaşlarından bir neçələrini başına yıxıb, onlara əl tutmaq üçün gəmiçilik şirkəti bina qoydu. S.M.Qənizadə. // Şəriklik, ortaqlıq.*

ŞİRLƏMƏ “Şirləmək”dən *f.is.*

ŞİRLƏMƏK *f.* Üzərinə şir çəkmək. *Çini qabların üzərini şirləmək üçün çöl spatı, kaolin, silisium ilə bərabər təbəşir və əhəngdaşı da işlədilir. A.Quliyev. // Üstünü rəngləmək, boya ilə boyamaq.*

ŞİRLƏNMƏ “Şirlənmək”dən *f.is.*

ŞİRLƏNMƏK *məch.* Üzərinə şir çəkilmək, şir vurulmaq. *// Rənglənmək, boyanmaq. ..Taxta fərşlər təzə şirlənmişdi. C.Məmmədquluzadə.*

ŞİRLİ *sif.* Şir vurulmuş, şir çəkilmiş. [Sadıq] *İçə kərə yağla dolu şirli küpəni döşəməyə qoydu. Mir Cəlal. // Rəng vurulmuş, rənglənməmiş. Şirli qapı. Şirli divar.*

ŞİRMA [alm. Schirm] 1. Üzərinə parça və ya başqa material çəkilmiş çərçivələrdən ibarət açılıb-bükülən arakəsmə.

2. *məc.* Bir şeyi örtüb gizlətmək üçün örtü, pərdə.

ŞİRMAYI *is.* [fars. şirmahi] 1. Fil sümüyü və ya ona bənzər maddə. *Şirmayı dillərdə süzür barmaqlar; “Səadət nəğməsi” yaradır bahar. S.Vurğun. Minayə .. incə, uzun barmaqlarını pianonun şirmayısı tökülmüş dillərinin üstündə oynadır. Ə.Əbülbhəsən. // Sədət. [Buğacın] belində zərif naxışlı tirmə qurşağa taxılmış ağ şirmayı dəstəklə, qırmızı məxmər qınlı bir bıçaq var idi. M.Rzaquluzadə.*

2. *sif. məc.* Sədət kimi, ağappaq. *Şirmayı dişlər. Şirmayı dəri. – Şirmayı rəngli maşının; Rulundan yapışub; Şirmayı barmaqla ələlər; Sürür maşını küçələrlə. N.Rəfibəyli.*

ŞİRİNİ *is.* Qənd, şəkər, konfet, nabat və s. şirin şeylər; şirniyyat, qənnadı. *Şirni almaq.*

Şirni yemək. – *Hünər heç vaxt öz əlində bu qədər şirni görməmişdi.* Mir Cəlal. *At kişmiş qoxusunu alaraq, Ayaza yaxın gəldi və şirninin onun ovucundan sümürdü.* Ə.Məmmədخانلی.

♦ **Şirni içilmək** – nişanlanmaq, üzük taxılmaq. *Bir həftə sonra şirni içildi, kəbin kəsildi, toy dəsgahı Məşədi Cavadın vəfatının ili çıxmasına qaldı.* B.Talıblı. **Şirni içmək** – nişanlamaq. [Novruzqulu:] *Kəbleyi, nə vaxt buyurursunuz, şirni içməyə gələk?* H.Sarabski. **Şirni vermək** – xoş, xeyir bir iş münasibətilə şirniyə qonaq etmək. *Təzə evin şirnisini vermək. Paltarın şirnisini vermək.*

ŞİRNİÇİ *is.* Şirniyyat hazırlayıb satan adam, şirniyyatçı. *Səriyyə bir işçi qızı idi. Şirniçiyə ərə verilmişdi.* Mir Cəlal.

ŞİRNİKDİRİCİ *sif.* Şirnikləndirən, həvəsləndirici, rəğbətəndirən, maraq oyadan. *Şirnikdirici tədbirlər.*

ŞİRNİKDİRMƏ “Şirnikdirmək”dən *f.is.*

ŞİRNİKDİRMƏK *f.* Həvəsləndirmək, rəğbətəndirmək, şövqləndirmək, rəğbət oymatmaq, maraq oymatmaq. *Hacı Tağı Allahqulunu şirnikdirmək üçün ərə getmək vaxtı çoxdan keçmiş, cirklikdə özünə oxşayan təkə qızını da ona verməyi vad etmişdi.* Ə.Əbüllhəsən.

ŞİRNİKLƏNDİRMƏ “Şirnikləndirmək”dən *f.is.*

ŞİRNİKLƏNDİRMƏK *f.* Bir işə həvəsləndirmək, daha da həvəs oymatmaq, rəğbətəndirmək, şövqləndirmək.

ŞİRNİKLƏNMƏ “Şirniklənmək”dən *f.is.*

ŞİRNİKLƏNMƏK *f.* Həvəslənmək, həvəyə gəlmək, şövqlənmək. *Əhməd şirnikləndi, oğlu Əmrəhi yuxuda qoyub arx yuxarı getdi.* (Nağıl).

ŞİRNİKMƏK *f.* Alishmaq, öyrəşmək, uyuşmaq, həvəslənmək. [Bağban:] *Nə deyim, qızıdır, şirnikməşə, qaçmaq istəşə, ona da həmiyyət göstərərəm.* Ə.Məmmədخانلی.

ŞİRNİKLİK *is.* Şirni olaraq verilən pay. [Arvad dərzi:] *Qayçım parçanı kəsmir, şirniklik üçün “qayçıkəsməz” verin, qayçım da kəssin.* R.Əfəndiyev.

ŞİRNİYYAT *is.* [fars.] Şirnidən hazırlanan hər növ dadlı, şirin şeylər, qənnadı məmulatı. *Süfrəyə şirniyyat düzmək.* – *Bayrama xüsusi şəkərçörəyi, badamçörəyi, paxlava sair bu kimi şirniyyat bişirib hazırladılar.* H.Sarabski.

[Ceyran xala:] *Bənövşə, nişanlın üçün xüsusi şirniyyat bişirmişəm.* S.Rəhman.

ŞİRPƏNCƏSİ *is. bot.* Yaşımıl çiçəkləri və qırıq-qırıq yarpaqları olan ot bitkisi.

ŞİR-ŞƏKİL *is. dan.* Üz, sifət, görkəm, sirsifət. *Onun şir-şəkili xoşuna gəlmir. Bu nə şir-şəkildir?*

ŞİRVANŞAHLAR *is.* Ərəb işğalına qədərki Şirvanşahlar dövlətində hökmdarlar sülaləsi.

ŞİST *is. geol.* Quruluşca lay-lay olan dağ süxuru. *Gil layları güclü təzyiqin və itiliyin təsirindən şistə çevrilir.* M.Qaşqay.

ŞİS¹ 1. *is.* Bədənin hər hansı bir yerində əmələ gələn toxuma qabarması; ur. *Üzdə şiş. Başda şiş. Qıçının şişi çəkilmək.* – [Kişi:] *Dirsəkdən yuxarı qolumda şiş əmələ gəldi.* M.İbrahimov. // *tib.* Hər hansı bir bədən üzvü toxumasının qeyri-normal böyüyüb artması. *Qorxusuz şiş. Qorxulu şiş.*

2. *sif. məc.* Köp, qabarıq, irəliyə doğru çıxmış. *Şiş qarın. // Qalın, şişmiş. Yarməmməd şiş qovluğu açdı.* M.İbrahimov.

ŞİS² 1. *is.* Kabab bişirmək üçün ucu iti dəmir və ya ağac çubuq. *Əti şişə çəkmək. Bir şiş kabab.* – [Çingiz:] *..Bir budu şişə çəkib, iki çörək ilə tək yemişəm.* Ə.Haqverdiyev. *..İncə ətirli budaqlardan şişlər, ocaqlarda yaqut kimi qızarar közlər hazırlanmışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. *sif.* İti, sivri. [Pəricahan xanım:] [Onlar] *o şiş papaqlarını qoyub qaçmışlar.* S.S.Axundov. *Şiş ucları buludlarla döyüşən; Dağlarında buzları var ölkəmin.* C.Cabbarlı.

♦ **Şişə taxmaq (çəkmək)** *məc.* – əziyyət vermək, zülm etmək, bərk incitmək. *Ögey ana uşaqları şişə taxır.* – *Xan zadələr şişə taxır rəyəti.* Q.Zakir. **Şişdə ütmək** – bax **şişə taxmaq**.

ŞİŞBAŞ(LI) *sif.* Başı uzunsov, uzunbaşlı.

ŞİŞBURUN *sif.* Burnunun ucu iti, nazik. *Şişburun oğlan.* – *Direktor iri göz, şişburun bir adamdı.* Mir Cəlal.

ŞİŞDİRMƏ “Şişdirmək”dən *f.is.*

ŞİŞDİRMƏK bax **şişirtmək**.

ŞİŞƏ bax **şüşə**. *Bir səbət şişə bir nəfər hammal; Aparırdı dalında malamal.* S.Ə.Şirvani.

ŞİŞƏBƏND bax **şüşəbənd**. *Zeynal geniş bir şişəbəndi keçib yemək otağına girdi.* S.Hüseyn.

ŞİŞƏK *is.* Müxtəlif yerlərdə müxtəlif (2–4) yaşlarda olan erkək qoyun. *Toğlu birillik, şişək ikiillik, öküz üçillik olardı.* H.Sarabski. [Ərşad] ..öz sürüsünə qatdığı toğludan, şişəkdən gecə dayısıgilə ötürməyi unutmurdu. İ.Əfəndiyev. *Tahirzadənin ilk işi o oldu ki, şərqli kəsdikləri şişəyin bütöv bir şaqqasını ayırır, südçü məhəlləsinə, Məsmənin evinə göndərdi.* Mir Cəlal.

ŞİŞİK *bax şişkin.*

ŞİŞİRDİLMƏ “Şişirdilmək” *dən f.is.*

ŞİŞİRDİLMƏK *f.* 1. Şişkin hala salınmaq, üfürülüb qabarılmaq, köpürülmək.

2. *məc.* Artırılmaq, üstünə qoyulmaq, mübaliğə edilmək. *Damcılu bulağa söz qoşulur, az qala damcısı bir derya boyda şişirdilirdi.* S.Rəhimov. // *məc.* Lüzumsuz yerə artırılmaq. *Əsər 200 səhifədən 400 səhifəyə qədər şişirdildi.*

ŞİŞİRDİLMİŞ *sif.* 1. Şişkin hala gətirilmiş, üfürməklə doldurulmuş (qazla, hava ilə), köpürülmüş.

2. *məc.* Artırılmış, üstünə qoyulmuş, mübaliğə edilmiş; mübaliğəli. *Şişirdilmiş hadisə.* // *məc.* Olduğundan daha artıq, daha güclü bir şəkildə təqdim edilmiş, göstərilmiş. *Şişirdilmiş məlumat. Şişirdilmiş hesabat. Şişirdilmiş rəqəmlər.*

ŞİŞİRİLMƏK *bax şişirdilmək.*

ŞİŞİRİLMİŞ *bax şişirdilmiş.* *Sensasiya xasiyyəti daşıyan şişirilmiş xəbərlərdən .. [Fəridun] rəsmi dairələrdə Kərimxangilin tutulması ilə əlaqədar nə kimi fikirlər hakim olduğunu müəyyən etmək istəyirdi.* M.İbrahimov.

ŞİŞİRTMƏ 1. “Şişirtmək” *dən f.is.*

2. *Sif. mənasında.* Mübaliğəli. *Qocalar gülüşür, ovçuluq çağlarının şişirtmə nağıllarına dadlı–dadlı qulaq asardılar.* S.Rəhimov.

ŞİŞİRTMƏK *f.* Üfürüb doldurmaq, köpürtmək, qabartmaq, şişkin hala gətirmək. *Şarı şişirtmək. Ordlarını şişirtmək.* – Zurnaçılar ordlarını şişirdib, gözələrini süzürdülər. Çəmənzəminli. *Nəriman əmi ordlarını şişirdək əlini başına çəkib, məzəmmətlə Murada baxdı.* İ.Əfəndiyev. // Böyütmək, qabartmaq, artırmaq, yekəltmək. *Bostandakı kələmlər enə verir, balqabaqlar qarınlarını şişirdir, pomidorların sifəti qızarırdı.* Ə.Vəliyev.

2. Olduğundan daha güclü, daha artıq, daha mübaliğəli şəkildə təqdim etmək, təsvir etmək, söyləmək. *Məsələn şişirtmək.* – *Hansı bir yazıçı olur olsun, nə onu qərəzkarlıqla kiçiltmək, nə də qəsdən şişirdib böyütmək olmaz.* S.Rəhimov. [Salman:] *Yoldaş Şirzad çox tünd gedir, nöqsanları şişirdir!..* M.İbrahimov.

Ş ÖZÜNÜ şişirtmək – lovğalanmaq, qürrələnmək, təkəbbür satmaq, özünü dartmaq.

ŞİŞKİN *sif.* Şişmiş halda olan. [Sübhənverdizadənin] *bir az şişkin olan sifəti indi yanar göz kimi qızarmış(dı)..* S.Rəhimov. // Qabarmış, şişmiş, içi dolu. *Katib, Məmməd Həsənoviçin bozardığını gördükdə könülsüz geri döner, qoltuğundakı şişkin qovluğu təpədən qapıdan çıxardı.* M.İbrahimov.

ŞİŞKİNLƏŞMƏK *f.* Şişkin olmaq, şişmək. *Qarnı şişkinləşmək.*

ŞİŞKİNLİK *is.* Şişmiş, köpmüş, qabarmış şeyin halı; şişmanlıq.

ŞİŞQARIN *sif.* Qarnı şiş, qabağa çıxmış; yekəqarın, şişman. *Bayram olcaq şövkətilər, şanlılar; Dövlətilər, pullular, milyanlılar; Tirboyunlar, şişqarınlar, canlılar.* M.Ə.Sabir.

ŞİŞQULAQ *sif.* Qulaqları şiş. *Şişqulaq it.*

ŞİŞLƏMƏ “Şişləmək” *dən f.is.*

ŞİŞLƏMƏK *f.* 1. Şiş etmək, ucunu iti eləmək, şiş hala gətirmək. *Student Həməzəbəy .. başını darayırdı, bığlarının uclarını maşa ilə şişləyib yuxarı qovzayırdı. Çəmənzəminli.*

2. Şişə keçirmək, şişə keçirib düzmək. *Əti şişləmək.* // Şişlə dəsmək.

ŞİŞLƏNMƏ “Şişlənmək” *dən f.is.*

ŞİŞLƏNMƏK *f.* 1. Şiş durmaq, qabarmaq. *Onun əlləri titrəyirdi, bığları qaplan bığları kimi şişlənirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Getdikcə daralmaq, ensizləşmək. *Yol getdikcə şişlənir.*

ŞİŞLİK *is.* 1. Şişə çəkilərək od üstündə bişirilən tikə–tikə ətdən ibarət yemək; tikə–kabab (rus dilində “şaşlıq” şəklində işlənir). *Ov atlarından şişlik bişirmək üçün incə ətli budaqlardan şişlər, ocaqlarda yaqut kimi qızaran közlər hazırlanmışdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Ucu şiş alət. *Əlində şişlik meydana atıldı.*

ŞİŞMAN *sif.* Çox kök, yekəqarın, şişqarın. *Ayrim qızı qısaboşlu, şişman bir qadın idi.*

A.Şaiq. // Qabağa çıxmış, şişmiş, qabarmış halda olan. *Ağ çuxalı, ağ arxalıqlı, ikiüzlü Buxara dərisindən papaqlı, şişman göbəyi üzərində gümüş kəmərlı Mirzə Səfəri hamı tanıyırdı.* Ə.Haqverdiyev.

ŞİŞMANCA *sif.* Şişman, bir qəder şişman, bir qəder kök, dolğun. [Qonaq] *şişmanca* bir adam idi. S.Hüseyn. *Bu sırada şişmanca, ortaboylu, ciddi simalı Məcid əfəndi Rauf ilə bərabər çıxar.* H.Cavid.

ŞİŞMANLAŞMA “Şişmanlaşmaq” dan *f.is.* **ŞİŞMANLAŞMAQ** *f.* Şişman olmaq, çox kökəlmək, qarın sallamaq.

ŞİŞMANLIQ *is.* Şişman adamın halı, köklük.

ŞİŞMANSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti şişman, dolu olan, köksifət. *Şişmansifət adam.*

ŞİSMƏ “Şişmək” dan *f.is.*

ŞİSMƏK *f.* 1. Xəstəlik, zədə və s. nəticəsində qalxmaq, köpmək, qabarmaq. *Ayağı şişmək. Üzü şişmək.* – Gözün üstü şişib olubdu qovuq; *Zahirən bu gecə dəyibdi soyuq.* S.Ə.Şirvani. *Bayramın göz qapaqları şişib qırmızı olmuşdu.* M.Hüseyn. // İslanıb köpmək, böyümək, qabarmaq. *Noxud suda şişir.* – *Şeyxlər kişmişin bütöv olaraq xərəyə qatılmasını haram bilirdilər, çünki kişmiş şişdikcə içində dönüklük əmələ gəlib çıxır ola bilərdi.* Çəmənzəminli. *Sulu qar yağdıqca yer təkinə qədər islanır, elə bil köpüb şişirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Çox kökəlmək, piylənmək. *Yaman şişmişən ha.* – *Spekulyantlar tamam şişib filə dönmüşdülər.* E.Sultanov. [Xacə Firuz:] *Amma bunlar yeyib şişirlər.* Ə.Haqverdiyev.

3. *məc. dan.* Umsunmaq, tamarzı qalmaq, gözü qalmaq. *Kabab iyindən qonşular şişə bilər.* – *Bir tikə bozbaşdan ötrü ağlama!* *Umma, şişərsən, bala, sarsaqlama!* Ə.Nəzmi.

♦ Baş şişmək – bax **baş. Ürəyi şişmək** – bax **ürək.**

ŞİŞPAPAQ *sif.* 1. Papağı dik, şiş olan, başına şiş papaq qoymuş. *Şişpapaq kişi.* – *Hər dəvənin örkəni şişpapaq, beli qəmali bir sarbanın əlində idi.* Çəmənzəminli. // İs. mənasında. *İçərişəhərdə Qala küçəsi ilə gedirdim. Bir nəfər şişpapaq qabağını kəsdi.* H.Sarabski.

2. *məc. dan.* Lovğa, özünüçəkən, təşəxxüslü.

ŞİŞTƏPƏ *is. coğr.* Dağın şiş təpəsi, zirvəsi; pik. // *sif.* Təpəsi şiş. *Şiştəpə dağ.*

ŞİT *sif.* 1. Duz qatılmamış, duzsuz. *Şit pendir. Şit kərə.* – [Mahmud:] *Bir kətəyə bax, şit yağı da basıblar arasına, adamın ağzının suyu axır.* Ə.Haqverdiyev. // Duzu az, lazımcına duzlanmamış. *Şit xörək.*

2. *məc.* Danışığı, hərəkətləri yüngül, qeyri-ciddi, bayağı; duzsuz. *Şit adam.* – *Zeynalın şit hərəkəti bitməyirdi.* A.Şaiq. [Qumru] *Bün-yada şit görünən bir tərzdə gülümsünüb dedi.* Ə.Əbülhəsən. // *məc.* Dəcəl, sırtıq, üzlü, həyasız, şuluqçu. *Bizim şit uşaqlar və başqasına istehza etməkdən zövq alan adamlarla işimiz yoxdur.* M.İbrahimov. // Çox maraqsız, duzsuz, öt tökən. *Şit söhbətlər. Şit zarafat.*

♦ Şit çıxmaq – yerinə düşməmək; yersiz, münasibətsiz, qeyri-ciddi görünmək. *Yox, çoban, bu tutmadı, – deyə, Ali güldü, – budafəki məsələni şit çıxdı.* Ə.Əbülhəsən. **Şiti çıxmaq** – 1) həddindən artıq bayağı görünmək, yersiz olmaq, həddini aşmaq, ifrata varmaq; 2) həddindən artıq çox olmaq, görünmək. **Şitini (şitini-şorunu) çıxartmaq** – öz hərəkətində hədd-hüüd bilməmək, həddini aşmaq, ağ eləmək, ifrata varmaq. *Lap şitini çıxartdıq.*

ŞİTAB [fars.] *klas.* Tələsmə, sürət, tezlik. **□ Şitab etmək (eyləmək)** *klas.* – tələsmək. *Sonradan olur peşiman; Hər kimsə ki, şitab eylər.* Q.Zakir. *Gün qürub etməyə edirdi şitab; Kainata enirdi bir zülmət.* C.Cabbarlı.

ŞİTƏNGİ *sif.* Nadinclik, dəcəl, şuluq, üzlü, şit. *Şitəngi uşaq.* – *Sevdim isə şitəngi, dəcəl, həm də mollaın qələmini tutan, üzünə deyən idi.* Ə.Vəliyev.

ŞİTƏNGİLİK *is.* Nadinclik, dəcəllik, şuluqluq, üzlülük, şitlik. **□ Şitəngilik etmək** – nadinclik etmək, şitlik etmək. [Şərəfnisə xanım:] *Uşağı yerə girsin. Dinc oturur məgər. Şəhərdən bəri qoyumuyub ki, iki çəngə yun dariyim, elə şitəngilik edir.* M.F.Axundzadə. *Biz uşaqılıqda çox şitəngilik elərdik.* C.Məmmədquluzadə.

ŞİTƏNMƏ “Şitənmək” dan *f.is.*

ŞİTƏNMƏK *f.* Nadinclik etmək, dəcəllik etmək, şitlik eləmək. *Şitənmək, dalaşmaq və barışmaq* – onların yoldaşlığı belə başlamışdı. S.Rəhimov.

ŞİTİL *is.* Sonradan çıxarılıb başqa yerdə əkilmək üçün parnikdə (istixanada) və ya xüsusi löklərdə yetişdirilən bitki. [Sona:] *Canı çıxsın, buraxmasın danasını evimizin yanına. Baxşı üçün qərənfil şitilə əkmışəm, gəlib hamusunu yeyib.* C.Cabbarlı.

ŞİTİLƏKƏN *is.* Şitil əkməyə məxsus məşin, alət.

ŞİTİLLƏMƏ 1. “Şitilləmək”dən *f.is.*

2. *k.t.* Bitki becərmə üsullarından biri (bax şitilləmək). *Respublikamızın cənub-şərq tərəfində olan Astara, Lənkəran və Masallı rayonlarında çəltik şitilləmə vasitəsilə yetişdirilir.*

ŞİTİLLƏMƏK *f. k.t.* Bitkini seyrəltmək, çıxarıb seyrək əkmək.

ŞİTİLLİK *is.* Şitil yetişdirilən yer; tinglik. [Eyvaz:] *Mən ondan ayrılaraq, təza bağın qurtaracağına saldıgımız şitilliyə getdim.* İ.Əfəndiyev.

ŞİTLƏNMƏ “Şitlənmək”dən *f.is.*

ŞİTLƏNMƏK *f.* Yüngüllük eləmək, qeyri-ciddi hərəkətlər göstərmək, şit-şit danışmaq.

ŞİTLİK *is.* 1. Şit, duzu az şeyin halı, keyfiyyəti. *Şitliyindən xörəyi yemək olmur.*

2. *məc.* Qeyri-ciddi, yüngül, bayağı, duzsuz hərəkət, söz. // *məc.* Nədinclik, dəcəllik, üzlülük; şit hərəkətlər, şit sözlər və s. *Müəlliminin gözləri .. bəzi uşaqların şitlik və dəcəlliyinin qarşısını almaqda onun əsas köməkçilərindən idi.* S.Rəhimov. □ **Şitlik eləmək** – 1) nədinclik eləmək, dəcəllik eləmək, üz gətirmək. [Gülşər] *tez-tez şitlik edir(di).* İ.Şıxlı; 2) yüngüllük eləmək, hərəkətdə, sözündə ifrata varmaq. *Amma Molla özü heç qorxmayıb, əvvəlcündən də bir az artıq şitlik eləyir.* “M.N.lətif.”

ŞİT-ŞİT *zərf* Şit, qeyri-ciddi, yüngül-yüngül. *Şit-şit danışmaq. Şit-şit gülmək.* // *məc.* Yüngüllük, bayağılıq, qeyri-ciddilik; yüngül, bayağı, qeyri-ciddi hərəkət.

ŞİT-ŞÖR: **şitini-sorunu çıxarmaq** *dan.* – Bax **şitini çıxar(t)maq** (“şit”də).

ŞİV *is.* Ağacın nazik, kiçik budağı, cavan budaq. *Qonaqlar Gülşənin göstərdiyi şivlərə, tez-tez qoparıb atdığı qönçələrə uzun müddət baxdılar.* Ə.Vəliyev. *Söyüd şivləri qırıldıqca yasavullar yenisini gətirirdilər.* Mir Cəlal.

ŞİVAİZM *is.* Hindistanda dağıdıcı allah Şivanın adından dini cərəyan.

ŞİVƏ *is.* [fars.] 1. Danışma tərz, tələffüz tərz, tələffüz. *Dostum haman kitabı бүkdü, qoydu stolun üstə və durdu, getdi, şəkəfdən yənə bir köhnə kitab çıxartdı, gətirdi və həmənin kitabı iki əlilə yuxarı qalxıdı, şairənə bir şivə ilə mənə dedi.* C.Məmmədquluzadə. *Tətbiq edəcəkdir yazımı şiveyi-türkə.* M.Ə.Sabir. *Süleyman bəy ağzını açan kimi gördülər ki, hərif dilin dəyişib, daha İstanbul şivəsilə danışır.* B.Talıblı. // *Üsul, tərz, tövr.* [Oda başı:] *Bu başqa bir şivə ilə meydana çıxmışdı.* Ə.Haqverdiyev. // *dilç.* Bir ərəziyə, məhəllə aid olan dialektin yerli növü.

2. Naz, qəmzə, ədə, işvə. *Canının cövhəri ol ləli-gühərbarə fəda; Ömrümün hasili ol şiveyi-rəftarə fəda.* Füzuli. *Zeynal çox müttəssir idi. Mehribanın xoş bir işvə ilə ona xitab etməsi həyəcanını artırdı.* S.Hüseyn.

3. *məc.* Hərəkətdə, danışqda sünilik, saxtılıq, ikiüzlülük. [Laçın bəy:] *..Cəmilin hərəkətləri olub yalan, bəxl, şivə, müftaxorluq.* N.Vəzirov.

4. *klas.* bax **şivən.** *Batdın genə bəxtim kimi bilməm nə qərayə; Qurban sənə, bu şivəyi-matəm nə üçündür?* S.Ə.Şirvani.

ŞİVƏBAZ *sif.* [fars.] Şivəli, nazlı, ədalı.

ŞİVƏBAZLIQ *is.* İşvəbazlıq; naz satma, işvə satma xasiyyəti.

ŞİVƏKAR bax **işvəkar.** *Hər əhli hüsn kim, mən bədbəxtə yar olur; Bilməm, nə rəməzdir ki, dönüb şivəkar olur.* S.Ə.Şirvani. *Günəş işıqlı dağının dalından şivəkar qızlar kimi gülümsəyir və yavaş-yavaş kölgələri udurdu.* Ə.Vəliyev.

ŞİVƏLİ *sif.* Yazlı, qəmzəli, ədalı, cəlvəli, işvəkar. *Şivəli gözlər.*

ŞİVƏN *is.* [fars.] Fəryad, fəğan, nalə, bərk ağlaşma, matəm, yas. *Seyyid, aşiq olalı bilmışəm aşıqlar işin; Ah imiş, nalə imiş, giryə imiş, şivən imiş.* S.Ə.Şirvani. *Bülbül dedi: “– Dünyada o kimdir gülə bir gün; İllərcə zəbun etməyə şən könlünü şivən”.* H.Cavid.

□ **Şivən etmək (qaldırmaq, qılmaq, qoparmaq, salmaq)** – bərk ağlamaq, fəryad qoparmaq, fəğan etmək. *Gedərəm, kuyində qıllam şivəni; Yığaram başıma dostu, düşməni.*

M.P.Vaqif. *Sərdarovların evində şivən qopmuşdu. Dörd bacının bircə qardaşının Türküstanda öldüyü xəbəri teleqrafla gəlmişdi. Ə.Haqqverdiyev. // Qiyamət qoparmaq, haray salmaq, mərəkə qoparmaq. Əvvəllər evlənmək söhbəti düşəndə Şərif bir tikə narahat olub şivən eləməzdi. C.Məmmədquluzadə. // Yas, matəm, ağlaşma. Ölüsü bir gün, şivəni min gün. (Ata. sözü). □ Şivən qurmaq – matəm məclisi qurmaq, yas tutmaq. Namərd müxənnətin boynu vurulsun; Vay düşsün evinə, şivən qurulsun. Aşıq Ələsgər. Şivən qopmaq – feryad qopmaq, bərk ağlaşma düşmək. ..Yenicə yatağıma uzanmışdım ki, qonşu evdən acıqlı və yanıqlı bir şivən qopdu. A.Şaiq. Bir az əvvəl qəmli və ağır sükuta batmış qadınlardan yenə şivən qopdu. M.Hüseyn. ŞİVƏNLİ sif. Faciəli, dəhşətli, məşum. Şivənlı səs. – Axsam çökdi şəhərə; Bir südlü, aylı axşam; Çoxlu xəbər gətirdi; Şivənlı, vaylı axşam. Ə.Cavad.*

ŞİVƏRƏK sif. Düz, uzun və nazik. Şivərək ağac. Şivərək budaq. – İndi getdikcə kol-kosluq azalır, meşənin dibi açılaraq, yan-yörədə şivərək boz puf ağacları göyə baş qaldırırdı. Ə.Əbülhəsən. // məc. Nazik və boyubuxunlu. Şivərək oğlan. Şivərək uşaq.

ŞİVƏRƏN is. bot. Xalq təbabətində toxumu yangıkəsen dərman kimi işlədilən ot bitkisi.

ŞİVLƏMƏ “Şivləmək”dən f.is.

ŞİVLƏMƏK f. Şiv əmələ gəlmək, şiv qalxmaq, şiv çıxmaq. Şil-küt olmuş ağaclar yarpaqlarını sağaldır, şivləyirdi. S.Rəhimov.

ŞİZOFRENİYA [yun. schizophren] Səbəbi bəlli olmayan ruhi xəstəlik.

ŞKAF is. Paltar, kitab, qab-qacaq və s. qoymaq üçün irili-xırdalı gözəli olan qapılı mebel növü; dolab. Divar şkafı. Güzgülü şkaf. Kitab şkafı. – [Kitabpaylayan:] O qədər lazımlı kitablar var ki, üstünü toz basa-basa qalıb bu şkaflarda. Ə.Haqqverdiyev. Qafar əllərini yuduqdan sonra kiçik şkafdan stol üstünə boşqab və çəngəl qoydu. Ə.Əbülhəsən.

ŞKALÁ [lat.] 1. Müxtəlif ölçü cihazlarında dərəcələrə bölünmüş lineyka və ya siferblat. Manometr ilə seçilməlidir ki, təzyiq işlək halda olduqda əqrəb şkalanın orta hissəsində dayansın. M.Sultanov.

2. Hər hansı bir kəmiyyəti müəyyənləşdirmək üçün qəbul olunmuş rəqəmlər sistemi. Vergi şkalası.

ŞKİF is. [holl.] Qayış və ya kanat vasitəsilə hərəkət ötürücü çarx.

ŞKİPER is. [holl.] köhn. 1. Ticarət gəmisi kapitanı.

2. Gəmi əmlakına baxan.

ŞLAK is. [alm.] 1. Metal kəfi və daş kömür külü.

2. Gərəksiz şey.

ŞLAQBÁUM [alm.] Dəmir yolunu kəsib keçən şose yolunu qatar gələndə, yaxud adi yollarda hər hansı bir səbəbə görə onları açıb-bağlamaq üçün endirilib qaldırılan tir. Növ-bətcisi olan dəmir yolu keçidi qarşısında hər iki tərəfdən şlaqbaum qoyulur. Ə.Əliyev.

ŞLAM is. [alm.] Qiymətli hissələrdən istifadə etmək üçün xırdalanan filiz və ya kömür.

ŞLANQ [alm.] tex. Maye, qaz və s. kimi şeyləri sorub çəkmək və ya keçirmək üçün rezin, yaxud su keçirməyən materialdan qayrılmış boru. [Mühəndis] şlanqlar quyuya enib-qalxdıqca baltanın səsinə qulaq asmağa başladı. A.Şaiq. Boş vaxtlarında [ustanı].. əlində şlanq ağaclar arasında dolanan gərədin. Mir Cəlal.

ŞLEM [rus.] bax dəbilqə.

ŞLEMLİ sif. Başında şlem olan, başına şlem qoymuş, dəbilqəli. İçəridə qızın şlemli qızıl əsgər nədənsə çox ərinə-ərinə cavab verdi. M.Hüseyn.

ŞLEYF is. [alm.] Qadın paltarının arxadan sürünən ötəyi.

ŞLİF is. [alm.] Mədən süxurunun və yaxud mineralının yaxşı pardaxlanmış lövhəciyi.

ŞLİX is. [alm.] 1. Kənar qarışıqlardan təmizlənmək üçün xəlbirdən keçirilən uyulmuş qızıl və ya platinli qum.

2. Metal əritmək üçün xırdalanmış filiz.

ŞLÜZ [alm.] 1. tex. Gəmilərin suyu müxtəlif səviyyədə olan çay və kanallardan keçməsi üçün xüsusi hidrotexniki qurğu. Gəmi-miz birinci şlüzə daxil oldu. M.İbrahimov. Biz birinci darvazadan keçdik, kanalın ilk şlüzündə dayandıq. Mir Cəlal.

2. tex. Çayda, kanalda suyu saxlamaq və lazım gəldikdə açıb buraxmaq üçün xüsusi

qapı. *Kür çayında müxtəlif şlüzlər düzəldiləcək ki, bu da su daşqınının qarşısını alacaqdır.* M.Qaşqay.

3. *məd.* İçerisində qızıl olan qumu və ya xırda süxuru yumaq üçün təknəyə və ya çalovaoxşar qurğu.

ŞLÜZLƏMƏ “Şlüzləmək”dən *f.is.*

ŞLÜZLƏMƏK *f. tex.* 1. Şlüz düzəltmək, şlüz qurmaq.

2. Şlüzdən buraxmaq, keçirmək. *Gəmiləri şlüzləmək.*

ŞLYÁPA [*rus.*] Fetrdən, plüsdən, həsirdən hazırlanan baş geyimi. *İskəndər şlyapasını krovatın üstünə cırpıb, başlayır papiros eşməyə.* C.Məmmədquluzadə. [Nəriman] *üzünü tərtəmiz tərəş etdirərək həsir şlyapa qoymuşdu.* İ.Əfəndiyev. [Cavan] *xüsusən yoldaşımın qalstukuna, gözlüyünə və divarda mıxdan asılmış fetr şlyapasına öləri nəzər saldı.* M.Rzaquluzadə.

ŞLYAPALI *sif.* Başında şlyapa olan, başına şlyapa qoymuş. *Şlyapalı qadın. Şlyapalı oğlan.* – *Göy şlyapalı kişi bu sözə doyunca gül(dü)..* S.Rəhman. // *İs. mənasında.* Başında şlyapa olan. *Şlyapalı irişib argaz adama işarə elədi.* B.Bayramov.

ŞOFÉR [*fr. chauffeur*] Avtomobil sürücüsü. *Şofer maşını geriə döndərdi və hamar yolla sürərək vəğzala istiqamət aldı.* M.Hüseyn. *Bu zaman qırx yaşında, enli qaraqaş, qarabığ şofer də eyvana çıxdı.* İ.Əfəndiyev.

ŞOFERLİK *is.* Şofer sənəti, şofer peşəsi. *Şoferlik etmək. Şoferlik kursunda oxumaq.* – *..Dursun şoferliyə qızlardan şagird qoydu.* Ə.Əbülhəsən.

ŞOĞƏRİB *is. və sif. dan.* Xoşagəlməz bir şey haqqında yüngül söyüş. [Səfər:] *Şoğərib [qənd] o qədər ağırdır ki, çiynimi lap üzüb.* C.Cabbarlı. [Xavərnisə:] *Ağlamayıram, soğan şoğəribin acısıdır ki, gözlərim yaşarmışdır.* T.Ş.Simurq. [Hacı:] *Görürsənmi, şoğərib adımı necə danışdır. İndi bir az da içsə, lap müctəhid olacaq.* B.Talıblı.

♦ **Şoğəribə qalsın! (qalaydı!)** – “yiyəsiz qalsın” mənasında qarğış ifadəsi. *Kəblə Novruzqulu səsdən tənəə gəlib:* – *Ə... ə... köpək oğlunun malları, şoğəribə qalasınız, xeyrata kəsiləsiniz, – deyər mırıldanırdı.* H.Sarabski. [Bəhlul:] *Köhnələr demişkən, kaş təzə geyimim şoğəribə qalaydı.* B.Bayramov.

ŞOK [*fr.*] *tib.* Ağır fiziki travma və ya ruhi sarsıntı nəticəsində orqanizm funksiyalarının kəskin surətdə pozulmuşu. *Xəstə şok halındadır.* – *Fəqərələrin, çanaq və omba sümüklərinin və başqa bu kimi sümüklərin sınıması ilə nəticələnən ağır zədələnmə hallarında orqanizmin ümumi fəaliyyəti pozularaq şok halına düşə bilər.* Ə.Babayev.

ŞOKOLÁD [*isp.*] 1. Kakao toxumu ilə şəkər və ədvə qatışıqından hazırlanan kütlə və ya poroşok. // Bu kütlədən hazırlanan konfet və plitka şəklində qənnadı növü. *Kimi qəhvə, kimi şokolad, təyyarəçi də çaxır ilə məzə istədi.* Çəmənzəminli. *Qadın masanın üstünə şokolad və konfet düzüb, Hüseynə lap yaxın oturdu.* S.Rəhman.

2. Bu poroşokdan südlə hazırlanan içki.

ŞOKOLADLI *sif.* Şokolad qarışıq, tərkibində şokolad olan. *Şokoladlı dondurma. Şokoladlı konfet. Şokoladlı tort.* // *məc.* Çox dadlı, ləzzətli şey haqqında. *Bu kabab deyil ki, marmeladdı, şokoladdı.* N.Vəzirov.

ŞOL “Ol” işarə əvəzliyinin qədim forması. *Daima istər Xətayi şah cəmalın görməyə; Şol gədayi-alihiyyət talibi-didar məst.* Xətayi. *Şol qamətin yayınında gözümdən; Sanasan ki, həşrü qiyamətimdir.* M.P.Vaqif. *Böyük oğlun gəzir payı-piyadə; Şol biri də tələf oldu arada.* Q.Zakir.

ŞOMU *is. məh.* İspanaq. *Tərəçiçəklilər .. fəsiləsindən becərilən cinslərdən biri də ispanaq və ya şomudur.* M.Qasımov.

ŞONQAR bax **şahin**. İki şonqar dalaşanda bir qarğaya cürm düşər. (Ata. sözü). *Şahin, şonqar sürbənizi dağıdır; Boyanarsız qızıl qana, durnalar.* M.V.Vidadi. *Xanın sağında-solunda düzülan yasavullar, qollarında qızıl-quş, şonqar, qaraquş aparan quş bəyləri, şikarçılar, nöqərlər böyük bir yarımdairə təşkil etmişdilər.* M.Rzaquluzadə.

ŞOR¹ *is.* Çürüdülüb süzülmüş ayrandan hazırlanan ağartı (qatı kütlə halında sadə pendir). [Sənəm] *pəncərənin qabağında bir süfrə salardı, üstünə çörək, pendir, şor, kərə .. qoyardı.* E.Sultanov. [Göyçək] *ayranı çürüdüb şor elədi.* Ə.Vəliyev.

ŞOR² *sif.* 1. Tərkibində çox duz olan, duzlu. *Şor su. Şor pendir.* *..Görürsünü ki, Kür suyunun dadı nə acıdır, nə şordur, pis qoxusu var, nə iylidir.* C.Məmmədquluzadə. [Kəblə Rə-

cəb:] *Kor da bilir ki, balıq şordur.* Ə.Haq-verdiyev. *Kamil qocanın ortaya qoyduğu çörəklə şor balığı acgözlüklə yeməyə başladı.* M.Süleymanov. // *Duzlu suya qoyulmuş, şoraba edilmiş, tutulmuş. Şor kələm. Şor xiyar.* // *Duzu çox düşmüş. Şor xörək.* – *Çay gec oldumu, xörək isti verildimi, bozbaş bir az şor oldumu, arvad döyüləcəkdə.* T.Ş.Simurq.

2. Şoran. *Araz boyundakı şor qışlaqlarda; Doyunca nə qoyun, nə mal sağıldı. S.Vurğun. Şor düzlərə böyük arxlar çəkilib; Toy-bayramın tamaşası yaxşıdır. Aşıq Əhməd.*

♦ **Şorunu-şitini çıxartmaq** bax **şitini (şitini-şorunu) çıxartmaq.**

ŞORA is. Çeşidli metalların qarışığından düzəldilib partlayıcı maddələr texnikasında aqronomiyada gübrə kimi işlədilən azot duzu.

ŞORABA is. Duzlu suya (duza) qoyulan tərəvəz. *Xiyar şorabası. Pomidor şorabası.* – *Nahar süfrəsi üçün də göy-göyərtili, soğan, sirkə, şoraba, nə lazımdırsa hazırlandı.* Ə.Vəliyev. [Səriyyə:] *Stolun üstünə təzə ağ süfrə saldım. Badımcan şorabası doğradım.* İ.Əfəndiyev.

ŞORAKƏT bax **şoran.** *Tərəçicəklilər fəsiləsində şorakət və şoran torpaqlarda yayılmış bitkilər və alaq bitkiləri daha çoxdur.* H.Qədirov.

ŞORAKƏTLƏŞMƏ “Şorakətləşmək” dən f.is.

ŞORAKƏTLƏŞMƏK bax **şoranlaşmaq.** *Qarabağ düzündə boz torpaqlar şorakətləşərkən onların lil hissəciklərinin bir hissəsi aşağı qatlara hərəkət edir.* E.Salayev.

ŞORAKƏTLİ bax **şoranlı.**

ŞORAKƏTLİK bax **şoranlıq.** [Naz ağacı] *günəy yer sevən, küləyə və torpağın şorakətliliyinə nisbətən davamlı, becərmə etibarilə az tələbkər bitkidir.* H.Qədirov.

ŞORAQ sif. Dadı şor olan, şor. *Şoraq xörək.*

ŞORALAMA “Şoralamaq” dan f.is.

ŞORALAMAQ f. Yüksəkdən tökmək, axıtmaq. *Südü şoralamaq. Suyu şoralamaq.*

ŞORALANMA “Şoralanmaq” dan f.is.

ŞORALANMAQ f. Birdən tökülmək, güclü axmaq. *Qab əyilən kimi su yerə şoralandı. Uşağın qolundan qan şoralandı.*

ŞORAN 1. sif. Duzlu, duz hopmuş. *Şoran torpaq. Şoran yerlər.* – *Un ələnmiş kimi ağımtil-sarı şoran torpağın üzərində təzəcə*

ceyrən izləri aydın görünürdü. M.Rzaquluzadə.

2. is. Duzlu (duz hopmuş) torpaq. *Şoranda heç şey bitməz.*

ŞORANLAŞMA 1. “Şoranlaşmaq” dan f.is.

2. Torpaqda mineral duzların çoxalması və onun əkinçilik üçün yararsız hala gəlməsi.

ŞORANLAŞMAQ f. Duzlu olmaq, tərkibinə çoxlu duz yığılmaq, duzlanmaq. *Çox şoran olan torpaq suları dayazdadır, bu isə torpağın şoranlaşmasına səbəb olur.*

ŞORANLI sif. Tərkibində duz olan, duzlu. *Şoranlı torpaqlar.*

ŞORANLIQ is. Şoran, şoran yer, torpaq. *Bir-birini qova-qova gəlib keçir aylar, illər; Şoranlıqda bağ salınır, bataqlıqda qızılgüllər.* S.Vurğun. *Əkilmiş yerlərdən sonra Günəşin altında yanmış şifətinə boz ləkə düşmüş şoranlıqlar başlanırdı.* Ə.Vəliyev.

ŞORANOTU is. bot. Şoranlıqlarda bitən boz gövdəli kol – ağac. [Şoranotu] *hündür kol və ya kiçik ağac olub, açıq-boz rəngli qabıqla örtülmüş gövdəyə və rəngli qol-budaqlara malikdir. Növbə ilə düzülmüş 4-8 sm uzunluqda davamsız və sapvari yarpaqları vardır.* R.Əliyev.

ŞORAZAR bax **şorakət.** *Şorazar torpaqlar.*

ŞORBA is. Ət, toyuq (və ya onlarsız) düyü, turşu və s. ilə hazırlanan duru xörək. [Şərəf:] *İndicə şorba bişirəcəyəm, doyunca yeyib yatarsan.* Ə.Haqverdiyev. ..[Ağca xanım] *qəsdən şorbanı süfrəyə tökdü ki, bəlkə onu tənbeh edib, yenə Baba otağına salalar..* S.S.Axundov.

ŞORDÜZƏN is. Şoranlıqdan ibarət düzən, çöl. [Yaşar:] *Beləliklə, bir az keçmədən şordüzən zəngin bir pambıq tarlasına çevrilmiş olar.* C.Cabbarlı.

ŞORGÖZ sif. vulq. Qadın düşkününü, arvad-baz. *Şorgöz bizim vilayətdə o kişilərə deyirlər ki, həmişə gözləri arvadların dalınca olur.* E.Sultanov. [Telli:] *Yaxşı ki, qonaq gəldi, məni ağamın əlindən qurtardı. Belə şorgöz kişi olmaz.* Ü.Hacıbəyov.

ŞORGÖZLÜK is. vulq. Şorgöz kişinin xasiyyəti, qadın düşkünlüyü. *Şorgözlük başqa bir şey deyil, məhz məzədir.* E.Sultanov. [Kəlbəli:] *Sənin canın üçün, Göyərçin, mən*

dünyada şorgözlük nə olduğunu əsla bilmə-rəm. S.Rəhimov.

ŞORQOĞALI *is.* İçerisində un, yağ, ədvə ilə qarışıq şorməzə iç qoyulan qoğal növü. *Ramazan ayının özünəməxsus süfrəsi vardı: firni, tərək, balhalvası, nazik yuxa, şorqoğalı və sairə.* H.Sarabski.

ŞORLANMA “Şorlanmaq” dan *f.is.*

ŞORLANMAQ *f.* Şor olmaq, şor dadı vermək. [Veysin] *hərdən bir dili dodağına dəyər-kən ağzı şorlanırdı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞORLAR *cəm* Şimali Altayda yaşayan türkdilli xalq.

ŞORLAŞDIRMA “Şorlaşdırmaq” dan *f.is.*

ŞORLAŞDIRMAQ *f.* Tərkibinə duz hopdurmaq, şorluğunu artırmaq, duzlu etmək, şor etmək, şoranlaşdırmaq. *..İzafi rütubətin buxarlanması zamanı duzlar torpağın səthinə qədər qalxaraq onu şorlaşdırır.* H.Salayev.

ŞORLAŞMA “Şorlaşmaq” dan *f.is.*

ŞORLAŞMAQ *b x şoranlaşmaq.*

ŞORT [*ing.*] Qısa şalvar növü.

ŞORTMA “Şortmaq” dan *f.is.*

ŞORTMAQ *f. dan.* Bərk qaçmaq.

ŞORTU *sif. vulq.* Əxlaqsız, pozğun, son dərəcə həyasız, usanmaz, abırsız.

ŞORTULUQ *is. vulq.* Əxlaqsızlıq, pozğunluq, ifrat dərəcədə həyasızlıq, utanmazlıq, abırsızlıq.

ŞORYARPAQ *is. bot.* Turşəngə oxşar turş bitki.

ŞOSÉ [*fr.*] Çınqıl döşənmiş və ya asfalt, yaxud sement-betonla örtülmüş yol. [Cəmilə və Mirzağa] *ahəstə addımlarla yan-yanaşı olaraq mədənlərin arasılə uzanıb gedən şose yolu ilə gədirdilər.* S.Hüseyn. *Səlim yağışın torpağa çoxmu, azmı işləmiş olduğunu yoxlamaq üçün bir addım şosedən kənara çıxdı.* M.Rzaquluzadə.

ŞOŞAQ *is. məh.* Selik, ağız suyu. *Dabaq öküz kimi axır şoşağı; Saqqalı uzunlu damır aşağı.* H.K.Sanlı. [İlyas:] *Payızda hər gün yanıma qaçırdılar ki, yoldaş zootexnik, bəs deməzsənmi, heyvanın ağızından şoşaq tökü-lür.* İ.Hüseynov.

ŞOTKÁ [*rus.* шотка] Paltar, ayaqqabı və ya başqa bir şeyin tozunu almaq, təmizləmək üçün müxtəlif ölçü və biçimli lövhəcik üzərində sıx-sıx bərkidilmiş qıl və ya buna bən-

zər sərt tellərdən ibarət alət. *Paltar şotkası. Dış şotkası. Çəkmə şotkası.* – [Ortağı Musanın nəvəsinə] *çəkmə, qol saati, gözlük, man-jet, bıç şotkası aldı.* Qantəmir.

ŞOTKALAMA “Şotkalamaq” dan *f.is.*

ŞOTKALAMAQ *f.* Şotka ilə təmizləmək. *Arvadı da [Mədədin] dediklərinə əməl edib, hər gün ərinin çəkmələrinə yağrəng sürtüb şotkalardı.* Ə.Vəliyev. [Hüseyn] *şalvarını çox diqqətlə şotkaladı.* S.Rəhman.

ŞOTKALANMA “Şotkalanmaq” dan *f.is.*

ŞOTKALANMAQ *məch.* Şotka ilə təmizlənmək, şotka vurulmaq.

ŞOTKALI *sif.* Şotkası olan. *Şotkalı toz-soran.*

ŞOT-KÖK: şot-kök eləmək – iri, qaba tikiş vurmaq. *Arvad bir saatda köynəyi şot-kök eləyib geydi.*

ŞOTLANDCA *zərf* Şotland dilində. *Şotlandca danışmaq.*

ŞOTLANDKÁ *is.* [*rus.*] Xana-xana pambıq və ya ipək parça növü. *Paltarlıq şotlandka.* // Bu parçadan tikilmiş. *Şotlandka köynək. Şotlandka paltar.*

ŞOTLANDLAR *cəm* Şotlandiyanın əsas əhalisini təşkil edən xalq.

ŞOU *is.* [*ing.*] Əyləncəli estrada.

ŞOVİNİST [*fr.*] Qatı millətçi.

ŞOVİNİZM [*fr.* xüsusi addan] İfrat millətçilik; başqa millətlərə qarşı ədavət və nifrət təbliğ edən ən mürtəce burju millətçiliyi.

ŞÖBƏ *is.* [*ər.*] 1. Bir idarənin, təşkilatın və ya müəssisənin bölməsi, hissəsi. *Xəstəxananın cərrahiyyə şöbəsi.* // Bir sistem daxilində ayrıca idarə, təşkilat və s. *Milis şöbəsi. Rabitə şöbəsi. Trestin rayon şöbəsi.*

2. Fakültə mənasında. *Universitetin hüquq şöbəsi. Biologiya şöbəsi.* – *Ancaq arzusuydu oxumaq onun; Tarix şöbəsində darülfünun.* B.Vahabzadə.

3. *mus.* Hissə, parça mənasında. *“Maye-rast” dan sonra gələn növbəti şöbə “Hüseyni” dir.* Ü.Hacıbəyov.

ŞÖHRƏT *is.* [*ər.*] 1. Zəhmət, xidmət, istedad, məharət və s. nəticəsində hamı tərəfindən tanınma; məşhur olma, şəərəfli ad qazanma, məşhurluq, ad-san. *Əmək şöhrəti. Artistin şöhrəti. Alimin şöhrəti dünyaya yayılmışdır.* – [Ağa Mərdan:] *Əgər bu iş mən deyən kimi*

baş tutsa, Təbrizdə mənim şöhrətim ərsi-fələyə çıxacaq. M.F.Axundzadə. Hüseynin [Ərəblinskinin] şöhrəti də, təcrübəsi də get-gedə artırdı. S.Rəhman. // Adı çıxma, ad qazanma. C.Məmmədquluzadəni ədəbiyyata gətirən nə pul qazanmaq, nə də şöhrət həvəsi idi. M.İbrahimov. □ **Şöhrət etmək** – məşhur olmaq, tanınmaq, ad çıxartmaq. [Hacı Nuru şair:] *Mərhum zəhmət çəkib sənə pakizə dəlləklik öyrətmişdi, sən ona razı olmayıb, Tiflis hakimləri kimi, istədin ki, hakimlikdə dəxi şöhrət edəsən.* M.F.Axundzadə. **Şöhrət qazanmaq (tapmaq)** – məşhur olmaq, hamı tərəfindən tanınmaq, məşhurlaşmaq. *..Qey-rətimə sığışdırma bilmirəm ki, mən dura-dura və mən olan yerdə məndən savayı bir özgə adam gəlib burada bir ad çıxartsın, gəlib Tiflisdə şöhrət qazansın.* C.Məmmədquluzadə. *Tapdıq qazmaçılar arasında öz mehribanlığı ilə şöhrət qazanmış (f.sif.) mahir bir usta idi.* M.Hüseyn.

2. Şöhrətbazlıq, şöhrət düşkünlüyü. *Tey-murbəyi .. sövq edən yeganə əmil şöhrət və heysiyyət məsələsi idi.* Cəmənzəminli.

3. Şan, şərəf, iftixar. *Əmək ölkəmizdə şərəf işinə çevrilmişdir. – Hər kəndə, hər şəhərə zinətdir bayrağımız; Alınacaq hər kəsə şöhrətdir bayrağımız.* S.Rüstəm.

ŞÖHRƏTBAZ [ər. şöhrət və fars. ...baz] bax **şöhrətpərəst**.

ŞÖHRƏTBAZLIQ bax **şöhrətpərəstlik**.

ŞÖHRƏTGİR sif. [ər. şöhrət və fars. ...gir] klas. Şöhrətli, şöhrət qazanmış, şöhrəti ələmi tutan, şöhrət tapmış, namdar. [Əzra Zəhraya:] *Bir baban var, cahanda şöhrətgir; Fazili-binəzir, Şeyxi-Kəbir.* H.Cavid.

ŞÖHRƏTLƏNDİRİLMƏ “Şöhrətləndirilmək”dən f.is.

ŞÖHRƏTLƏNDİRİLMƏK məch. Hamıya tanidilmaq, məşhurlaşdırılmaq, məşhur edilmək, şöhrəti artırılmaq.

ŞÖHRƏTLƏNDİRMƏ “Şöhrətləndirmək”dən f.is.

ŞÖHRƏTLƏNDİRMƏK f. Hamıya tanıtmmaq, ad qazandırmaq, məşhur etmək, məşhurlaşdırmaq.

ŞÖHRƏTLƏNMƏ “Şöhrətlənmək”dən f.is.

ŞÖHRƏTLƏNMƏK f. Hər yerdə, hamı tərəfindən tanınmaq, məşhur olmaq, ad qazan-

maq, şöhrət qazanmaq. *Rəməz anlayan, söz düşünən, dərd bilən; Aləmlərdə şöhrətlənir, bəllənir.* Qurbanı. “*Flankəsi*” barmaqnan göstərirlər, yəni gör nə qədər şöhrətlənib ki, hər yanda adı dillərdə söylənir. C.Məmməd-quluzadə.

ŞÖHRƏTLİ sif. Məşhur, məşhur olmaq, ad-san qazanmış, şöhrət qazanmış, tanınmış, namdar. *Şöhrətli kompozitor. Şöhrətli qəhrəmanlarımız.* – Məlum şeydir ki, alimlərimiz və şöhrətli yazıçılarımızın çoxu Bakidədirlər. C.Məmmədquluzadə.

ŞÖHRƏTPƏRƏST sif. [ər. şöhrət və fars. ...pərəst] Şöhrət düşküni; vəzifə, fəxri mövqe, ad, vəzifə və s.-yə həddən artıq can atan; təkəbbürlü, lovğa. *O çox şöhrətpərəst adamdır. – Çox savadlı və çox bilikli, şöhrətpərəst, xudbin, hakimiyyət sevən oğrunun, həris və yalançının öhdəsindən gəlmək çox çətindir.* M.İbrahimov.

ŞÖHRƏTPƏRƏSTLİK is. Şöhrət düşkünlüyü, şöhrətə, adı çıxmağa, böyük vəzifə, mövqe tutmağa həddindən artıq can atma; təkəbbür, lovğalıq. *İctimai mənşə etibarlı ilə onlara yabançı olan bu adamın [Siratın] şöhrətpərəstliyi də Bülənddən gizli deyildi.* Ə.Əbülhəsən.

ŞÖK sif. Dik. Xoşuna gəldimi Kürün kə-narı? Gördünmü, gördünmü şök çınarları? O.Sarıvəlli.

ŞÖKƏ is. Nazik çubuq dəstəsi. *Yolunan yeddi yaşında bir oğlan .. ayaqyalın, qabağına bir dəstə quru qatıb və əlindəki şökə ilə bu quzuları vura-vura gəlir kəndə.* C.Məmməd-quluzadə.

ŞÖKLƏMƏK f. Arxa ayaqlar üstündə oturmaq (it).

ŞÖLƏ is. [ər.] Alov, parıltı, işıltı, şəfəq. [Xortdan:] *Səhranın günbatan tərəfindən, gördüm, bir şölə asımanə bülənd olub.* Ə.Haqverdiyev. *Qaraca qızın sevgili şələ-ləsi Günəşin qırmızı şöləsindən parlayırdı.* S.S.Axundov. *Aslanın gözlərində ani bir şölə parıldaıyıb söndü.* M.Hüseyn. □ **Şölə çək-mək** – alovla yanmaq, zəbanə çəkmək, alovlanmaq; işıq saçmaq. *Gəldi həm növ-növ şər-bətlər; Şəmlər asımanə şölə çəkər.* S.Ə.Sirvani. [Qızıl qayada] yer altından çıxan qaz, kim bilir, nə zaman bir yolçunun, bir ovçunun ya

bir çobanın çaxmaq daşından od alıb gecə-gündüz şölə çəkib yanır. R.Rza. // Məc. mə-nada. *Alışib şölə çəkib suz ilə yandım, gördüm; Hicrini ataşı-niyrən dedilər, gərəkəkimiş.* S.Ə.Şirvani. **Şölə vermək (saçmaq)** – qızarmaq, allanmaq; parıldamaq, işildamaq, şölələnmək, işiq saçmaq. *Başına dönüm, ay saqi; Doldur piyalədən yaxşı; Yanaqların şölə verir; Qırmızı lalədən yaxşı.* Aşıq Rəcəb. *Yer üzündə şölə saçır neçə min çıraq; Şəfaqlərin ağ sütnu ərsə toxunur.* S.Vurğun.

ŞÖLƏCİK “Şölə”dən kiç. Bir şöləcik parlayıb söndü.

ŞÖLƏLƏNDİRMƏ “Şölələndirmək”dən f.is.

ŞÖLƏLƏNDİRMƏK f. Alovlandırmaq, işıqlandırmaq, şəfəqləndirmək. *..Gün dağlara düşəndə günün şəfəqi dağların gah bu tərəfini şölələndirib, o tərəfinə qara kölgə salır, gah da əksinə.* C.Məmmədquluzadə.

ŞÖLƏLƏNMƏ “Şölələnmək”dən f.is.

ŞÖLƏLƏNMƏK f. Şölə saçmaq, alovlanmaq, alışıb-yanmaq, işıqlanmaq, işiq vermək, şəfəqlənmək. *Yenə od tutdu dan yeri, yandı; Şölələndi üfüq, alovlandı.* A.Səhhət. *Düz stolun üstündən ləmpədən asılmış onluq lampa şölələndirdi.* B.Bayramov.

ŞÖNGÜMƏ “Şöngümək”dən f.is.

ŞÖNGÜMƏK f. Çömbəlmək. *Alabaş quyruğu üstə şöngüyüb aram-aram hürrür, gah da eyvanın altına tərəf soxulurdu.* B.Bayramov.

ŞÖTDƏMƏ “Şötdəmək”dən f.is.

ŞÖTDƏMƏK f. dan. Tez-tələsik tikmək. *Paltarın əyirini şötdəmək.*

ŞÖTÜK is. məh. Dəvənin belinə bağlanan enli ip.

ŞÖVKƏT is. [ər.] Calal, dəbdəbə, ehtişam, həşəmət (klassik şeirdə bəzən tərkibdə “şövkəti-şan” şəklində işlənir). *Xublara vermişəm din-imanımı; Şövkəti-şanımı, ad və sanımı.* M.P.Vaqif. *Məndədir dəbdəbə, şövkət və hünnər; Ulduzlu göylərə çəkmişəm əsgər.* A.Şaiq.

ŞÖVKƏTLİ sif. tənt. Əzəmətli, həşəmətli (padşahlara, hökmdarlara verilən ünvan). [Əsl:] *Ey şövkətli paşa, Kərəmə rəhmin gəl-sin.* “Əsl-i və Kərəm”. *At oynatdı kuyində hər cahangir bir kərə; Ərəb meydan oxudu şövkətli qeysərlərə.* Ə.Cavad. // Cah-calal sahibi, dövlət sahibi.

ŞÖVQ is. [ər.] 1. Şiddətli meyil, həvəs, arzu, istək. [Nuxulular] *Molla İbrahim Xəlili bu halət ilə görməkdən vəch edib, şövqdən qayəm sövt ilə çağırırlar.* M.F.Axundzadə. [Tahirzadə:] *Məsmə bacı, qızın oxumağa çox can atır, çox şövqü var.* Mir Cəlal. □ **Şövqə gəlmək** – həvəsə gəlmək, vəcdə gəlmək, ilhama gəlmək, ruhlanmaq. *..[Əmiraslan] şövqə gəlib sazını götürər, süzə-süzə çalardı.* S.Rəhimov. **Şövqə gətirmək** – həvəsləndirmək, şövqləndirmək, vəcdə gətirmək, ruhlandırmaq, ilhamlandırmaq. *Qanuni-əssasi arvadları o dərəcədə şövqə gətirib ki, daxi gözləri naməhrəm kişiləri görmür.* C.Məmmədquluzadə.

2. İşiq. *Eləmi sözü xoş; Kəmalı xoş, özü xoş; Aldı gözü şövqünü; Xumar baxan gözü xoş.* (Bayatı). *Ay kimi şövq sahib ayna qabağın; Çoxların eyləyib divanə, Telli! Aşıq Ələsgər.*

ŞÖVQLƏ zərf Böyük həvəslə, ruh yüksəkliyiylə, vəcdlə, ürəklə, ilhamla, sevə-sevə. *Şövqlə oxumaq. Şövqlə işləmək. Tamaşaya şövqlə baxmaq. – Vəfasızdır, könül, hər kim əsirgər canı canandan; Gərək canan yolunda keçsin aşıq şövqlə candan.* Ə.Vahid.

ŞÖVQLƏNDİRİCİ sif. Həvəsləndirici, ruhlandırıcı.

ŞÖVQLƏNDİRMƏ “Şövqləndirmək”dən f.is.

ŞÖVQLƏNDİRMƏK f. Şövqə gətirmək, ruhlandırmaq, həvəsləndirmək, ilhamlandırmaq. *Atası Fərmanın oynamasına və dülgərlik həvəsinə düşməsinə mane olmaz, əksinə, onu şövqləndirirdi.* Ə.Sadiq.

ŞÖVQLƏNMƏ “Şövqlənmək”dən f.is.

ŞÖVQLƏNMƏK f. Şövqə gəlmək, bərk həvəslənmək, həvəsə gəlmək, vəcdə gəlmək, ilhama gəlmək, ruhlanmaq.

ŞÖVQLÜ sif. 1. Şövqü, həvəsi olan; şövqə, həvəsə gəlmiş; bir şeyin şövqündə, həvəsində, arzusunda olan, həvəslili.

2. Şən, nəşəli, keyf içində olan.

ŞÖVQSÜZ sif. və zərf Həvəssiz, könülsüz, ruhsuz, istəmədən. *Şövqsüz işləmək.*

ŞPAL is. [rus.] Dəmir yollarında relslərin altına düzülen ağac, metal və ya beton tir.

ŞPAT¹ is. [alm.] Silikatlər turşusundan olan müxtəlif mineralların adı.

ŞPAT² is. [alm.] Atın ayaq sümüklərinin iltihabı.

ŞPIK is. [rus.] Donuz piyi.

ŞPİNDEL *is.* [*alm.*] Metalkəsən dəzgahın hərnlənən vördənəsi (valı).

ŞPİNEL *is.* [*alm.*] Növlərindən biri qiy-mətli daş sayılan minerallar qrupu.

ŞPİON [*alm.*] Casus. [Vəli:] *Bu nə sözdür, biz mægər şpionuq?* Ə.Haqverdiyev. *Darül-fünun binası ətrafında atlı və piyada polis nəfərləri qoyulmuşdu.* [Polis məmurları] *tə-ləbələr içərisinə şpionlar göndərmişdilər.* T.Ş.Simurq.

ŞPİONLUQ *is.* Casusluq. *..Bir para müsəl-man müəllimlərinin canına bir cin müsəllət olub ki, yoldaşları öz aralarında hər nə deyir, danışarlarsa, haman cin gedib qorodovoya .. xəbər verir; yəni şpionluq edir.* C.Məmməd-quluzadə.

ŞPLİNT *is.* [*alm.*] Tən ortadan əyilmiş məfil, mil.

ŞPON *is.* [*alm.*] *poliq.* Yığılan mətni səhi-fələrə ayırarkən sətirlər arasındakı məsafəni artırmaq üçün işlədilən boşluq materialı.

ŞPRİS [*alm.* Spritze] Dəri altına dərman yeritmək, həmçinin dəri altından mayeni so-rub çəkmək üçün içiboş iynəli cərrahiyyə aləti. *Masanın üstündə tənziflə örtülü şpris-lər, pinsetlər .. vardı.* Ə.Əbülhəsən.

ŞPROT *is.* Siyənəkkimilər fəsiləsindən xırda balıq növü.

ŞPUR *is.* [*alm.*] *tex.* 1. Partladılması nə-zərdə tutulan süxurlarda açılan dar dəşik.

2. Əridici sobalarda maye axıtmaq üçün dəşik.

ŞRAPNÉL [*ing.*] Düşmənin canlı qüvvə-sini məhv etmək üçün içi yumru güllələrlə doldurulmuş top gülləsi. *Şrapnellər cavab verdi; “Bala” deyən anaların səsinə.* R.Rza. [Əsgər] *.. elə o dəqiqə gözləmədiyi bir aman-sız şrapnel və sağdan isə pulemyot və silah atəşi altına düşmüşdü.* Ə.Əbülhəsən.

ŞRİFT [*alm.*] *poliq.* Müxtəlif ölçü və bi-çimdə olan mətbəə hürufatı.

ŞTAB [*alm.*] Hərbi hissələrdə, birləşmə-lərdə qoşunları idarə edən orqan, habelə hə-min orqanın tərkibinə daxil olan şəxslər; qərargah. *Qoşun keçdikdən çox sonra qoşun komandanı .. öz ştabı ilə gəlib keçdi.* M.S.Ordubadı. *Cavad əsirlərdən bir-iki mə-lumat öyrəndikdən sonra onları ştaba gön-dərib, yenə ehtiyatla yoluna davam etməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

ŞTABEL *is.* [*alm.*] Tikinti materiallarının nizamlı yığımı.

ŞTAMM *is.* [*alm.*] Morfoloji və fizioloji xüsusiyyətləri öyrənilmiş müəyyən mikro-orqanizm növünün təmiz becərilməsi, yetiş-dirilməsi.

ŞTAMP [*ital.*] 1. İdarənin, müəssisənin və s. adı olan möhür. *Süleyman .. kağızları da və ştampı da guya bilmədən yerə tökür.* M.İbrahimov. // Vurulan ştampın izi, yeri. // *məc.* Damğa.

2. *tex.* Ştamlama yolu ilə standart detal-lar (hissələr) və ya başqa şeylər hazırlamaq üçün metal qəlib.

3. Bax **basmaqəlib** 1-ci mənada.

ŞTAMPÇI bax **ştampplayıcı**.

ŞTAMPLAMA “Ştamlamaq”dan *f.is.* *Ştamlama sexi.*

ŞTAMPLAMAQ *f.* 1. Ştamp (2-ci mənada) vasitəsilə hazırlamaq.

2. Ştamp (1-ci mənada) vurmaq. // *məc.* Damğa vurmaq.

ŞTAMPLANMA “Ştamlanmaq”dan *f.is.*

ŞTAMPLANMAQ *məch.* 1. Ştamp (2-ci mənada) vasitəsilə hazırlanmaq. *Qazıma qı-fıllarının hər iki hissəsinin içiboş şəkildə pəş-tahısı ştamlanır.* Ə.Mustafayev.

2. Ştamp (2-ci mənada) vurulmaq. // *məc.* Damğa vurulmaq.

3. *məc.* Basmaqəlib edilmək, tez-tələsik, başdansaovma hazırlanmaq, görülmək.

ŞTAMPLAYICI *is.* Ştamp (bax **ştamp** 2-ci mənada) vasitəsilə məmulat hazırlayan fəhlə.

ŞTAMPLI *sif.* Ştamp vurulmuş, ştampı olan. *..Partizanların ştamplı .. blankları da ələ keçə bilər.* Ə.Əbülhəsən.

ŞTANQ [*alm.*] 1. Bir çox alətlərdə, mexa-nizmlərdə detal kimi istifadə edilən metal ox. *Qazıma ştanqı. – Vişkanın təpəsindən bucur-qada sarınan kanatı keçirmək üçün bir blok asılır və dəmir ştanqlara bağlanmış balta quyuya endirilib qaldırılır.* S.Quliyev.

2. *idm.* Ağır atletikada (ağırılıq qaldırmaqda) işlənən, hər iki başına taxılıb çıxarıla bilən disklər bərkidilmiş metal alət.

ŞTANQİST, ŞTANQÇI *idm.* Ştanq qaldır-maqda məşğul olan idmançı. *Ştanqçılar ko-mandası. Ştanqistlərin yarışı.*

ŞTÁPEL [*alm.* Stapel] Süni və ya sintetik lif və bu lifdən toxunan parça.

ŞTAT¹ [alm. Staat] Bəzi burjua federativ dövlətlərin tərkibində müəyyən dərəcədə özü-özünü idarə edən dövlət ərazi vahidi. *Amerika Birləşmiş Ştatları* (dövlət adı). *Avstraliya ştatları*.

ŞTAT² [alm. Staad] Bir idarə və ya müəssisədə çalışan işçilərin sabit heyəti. *Ştatları ixtisar etmək. Ştat cədvəli. Ştatda on işçi var.*

ŞTATDANKƏNAR sif. Ştata daxil olmayan, ştatda nəzərdə tutulmayan, ştat xaricində. *Ştatdankənar işçi.*

ŞTATİV is. [alm.] 1. Fotoqrafiya, geodeziya və s. aparatlarını bərkitmək üçün açılıb bağlanan üçayaqlı soyayab vasitə.

2. Laboratoriya aparatı və qablarını bərkitmək üçün şaquli dayaq.

ŞTATLI sif. Ştatda olan, ştatda nəzərdə tutulan. *Ştatlı işçi. Ştatlı vəzifə.*

ŞTƏMPEL [alm.] Üzərində qabarıq şəkil və ya yazı olan möhür, damğa.

ŞTƏPSEL [alm.] Elektrik cihazlarını (məs.: lampanı, qızdırıcı cihazları və s.) elektrik xətinə calamaq üçün haçaşəkilli metal alət.

ŞTİFT is. [alm.] Detalları birləşmək üçün işlədilən silindr mil.

ŞTOF is. [alm.] Mebel üzünə çəkmək və ya pərdə üçün ağır yun və ya ipək parça.

ŞTOK is. [alm.] Dağ süxurlarının böyük kütləsi.

ŞTÓPOR is. [alm.] 1. Burğulu butulka açan. 2. Təyyarə ilə vintvari xətt üzrə sürətlə başı aşağı enmə üsulu.

ŞTREK is. [alm.] Yeraltı yol.

ŞTRİX is. [alm.] 1. Cizgi.

2. Xüsusiyyət, səciyyəvi cəhət.

ŞTÜRMAN [holl.] Sualtı və suüstü gəmiləri, təyyarələri, dirijablları idarə edən mütəxəssis.

ŞTURVAL is. [holl.] Gəmidə, təyyarədə sükan.

ŞUGUL¹ 1. Bax **şüvül**.

2. Tarazlıq oxu. *Laboratoriyada kimyəvi-texniki tərzilərin daimi yeri olur və bunların yerini tez-tez dəyişdirmək yaramaz. Bu tərzilərdə olan şüğü, onları duracağı yerdə düzgün yerləşdirməyə imkan verir.* C.Zülfüqarlı.

ŞUGUL² bax **çuğul**. [Qoca:] *O dünyada da elənci şugulları heç kəs içərisinə qoymur, burnuna vurub qovur.* S.Rəhimov. // Bəzən "şeytan-şuğul" şəklində işlənir. [Xalıqverdi:]

Mənim haqqımda deyilənin hamısı şeytan-şuğul sözüdür. Ə.Vəliyev.

ŞUGULLUQ bax **çuğulluq**. *Yasavul .. Talıbxanın xidmətində özünün şugulluğu ilə xüsusi məharət göstərir(di).* S.Rəhimov.

SUX sif. [fars.] 1. Şən, xoştəbiət, xoşədalı, işvəli, oynaq. *Gözlərin şuxdu sənin; Kirpiyin oxdu sənin; Dərdin məni öldürür; Xəbərin yoxdur sənin.* Sarı Aşıq. *Ta ki xəbər gəldi xublar şuxundan; Əl çəkdim cahanın varı-yoxundan.* M.V.Vidadi. *Fəxrəddinin diqqət-nəzərini gözəl və şux bir qız cəlb etdi.* M.S.Ordubadı.

2. məc. Nəzərəçarpan, ürəkəcan, parlaq. *Şux rəng.* – [Şəbbu:] *Gər yox isə sevimli rəngim mənim; Şux deyildirsə də həngim mənim; Ətrim uzaqdan bürüyür aləmi.* A.Səhhət. *..[Qumru] hansı tərəfə dönürdüsə, daha şux bir rəng gözlərini oxşayıb, onu özünə doğru çağırırdı.* Ə.Məmmədخانlı.

ŞUXLUQ is. 1. Oynaqlıq, şivəlilik, nazlılıq, gülərüzlülük; naz, şivə, sərbəst və nazlı hərəkət. *Həmzəyə həmişəki kimi, yənə də Sonanın bu şuxluğu çox xoş gəldi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Qəşənglik, incəlik, zəriflik, məlahət. [Qızların] *əndamına şuxluq verən xüsusiyyətlərdən birisi də boyunlarının ağılığı və uzunluğudur.* M.S.Ordubadı. *Quşun tüklərinin oynaqlığını, şuxluğunu, zərifliyini, bir sözlə, gözəlliyini təsvir etməyə nə mövcud rənglər, nə məlum kəlmələr kifayət etməz.* M.Rzaquluzadə.

3. məc. Zərəfat. □ **Şuxluq eləmək** – zərəfat eləmək, əylənmək. [Pəri:] *Şuxluq edirəm, Bəhram, Sara harada olursa, bizə mane ola bilməyəcək.* C.Cabbarlı. *Usta Kazım Azadı öz övladı kimi istəyir, onunla danışanda şuxluq eləyirdi.* S.Rəhman. **Şuxluğa salmaq** – zərəfata salmaq. [Kişi] *söz arasında çox zaman şuxluğa salıb ruhanilər əleyhinə təbliğat aparırdı.* Ə.Haqverdiyev.

ŞULUQ sif. 1. Nadinc, dəcəl, şuluqçu. *Şuluq uşaq.*

2. is. Dələduz. *Yoluğun nəyi var, şuluğa versin.* (Ata. sözü).

3. is. Hərc-mərclik, qarışıqlıq, qalmaqal, qayda-qanunsuzluq. [Məmmədəli:] *Güləndam, itin olum, küçüyün olum, bu ev çox şuluqdur, aman günüdür.* N.Vəzirov. *..Məsciddə*

şuluq başlandı. M.S.Ordubadi. □ **Şuluq salmaq** – qarışıqlıq salmaq, qarışdırmaq, pozğunluq salmaq, iğtişaş salmaq, qayda-qanunu pozmaq. [Bülənd:] *Dövlət yazır ki, Veys şuluq salıb, beş-on adam tutdurub.* Ə.Əbülhəsən.

♦ **İş şuluqdur** – iş əngəldir, yaxşı deyil, içindən xata çıxacaq. [Süleyman:] *Sənin işin şuluqdur.* M.İbrahimov. [Kişi:] *Bala, bu işlərin axırı şuluqdur.* Qantəmir.

ŞULUQÇU *sif.* və *is.* 1. Şuluq eləyən, nadin, dəcəl. *Şuluqçu uşaq.* – [Sabir:] *Bizdə bir Məmmədəğa var, çox yaman şuluqçudur.* S.Rəhimov.

2. Dələduz, qalmaqalçı, araya şuluqluq salan. *Şuluqçu adam.*

ŞULUQÇULUQ bax **şuluqluq**.

ŞULUQLUQ *is.* 1. Nadinclik, dəcəllik. *Şuluqluq eləmək.*

2. Hərc-mərclik, araqarışma, qarışıqlıq, çaxnaşma, iğtişaş, özbaşınalıq. // Qovğa, mərəkə, həngamə, qarışıqlıq. *Bəzən yerbəyerdən mütrübü çağırardılar. Şuluqluq başlanardı.* H.Sarabski. [Cavan oğlan:] *Şuluqluqdan qardaş qardaşı itirir.* Mir Cəlal. □ **Şuluqluq düşmək** – ara qarışmaq, qayda, nizam pozulmaq, çaxnaşma düşmək. *Həmı yığılır. “Nə oldu, nə oldu!” deyib, aralaşdırırlar, şuluqluq düşür.* Ü.Hacıbəyov. **Şuluqluq salmaq** – aranı qarışdırmaq, qarışıqlıq salmaq, qalmaqal salmaq, nizamsızlıq törətmək. [Mirzə Cəmil] *xeyli düşünüb-daşınandan sonra bu qərara gəldi ki, fəhlələr arasında şuluqluq salan Ataşdır.* Ə.Vəliyev. *Ucqar stansiyalarda şuluqluq salan silahlı hərbcilərə rast gəlmək olar.* Ə.Əbülhəsən.

ŞULUM *sif. məh.* Pinti, səliqəsiz.

ŞUM¹ *sif.* [ər.] *klas.* Uğursuz, məşum, nəhs, bədbəxtlik gətirən. [Zəhra Sənana:] *Məndə, bilməm, nədir bu talei-şum! Sana halım deyilmədir məlum?* H.Cavid. [Mirzə Əliəkbər:] [Bu ruznamə] *düşmənlərimizin şum niyyətini daha tez işə edə bilər.* P.Makulu.

ŞUM² *is.* Şumlanmış torpaq. *Yaz şumu. Payız şumu.* – *Şumdan qabaq* ..hər hektara 5 kiloqram fosfor gübrəsi verilmişdi. Ə.Əbülhəsən. □ **Şum eləmək** – şumlamaq. *Taxıl yerin şum əyləyib əkin əkər əkinçilər; Əlində dəryaz ot biçər mayıs ayı biçinçilər.* A.Səhhət. *Hələ öhdəçilikdən əlavə şum eləyənlər də vardı.* M.Hüseyn.

♦ **Dondurma şumu** – bax **dondurma¹**.

ŞUMAL *sif.* 1. Hündür, düz, sərrast. *Şumal çinar. Şumal ağac.* – *Tikildi divarlar, şumal dirəklər.* M.Müşfiq. [Yunis:] *Bu taxta qurudur, şumaldır.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Ucaboy, boy-buxunlu, təndürüst, qədd-qamətli. *Şumal oğlan. Şumal qız.* – *Aşağı tərəfdə samovarin yanında ev xanımı oturmuşdu. İrigozlü, uzunkirpikli şumal bir qız çay fincanları(nı) düzməkdə idi. Çəmənzəminli. Heybət qabaqdakı qıvrım-saçlı, qarayanız, şumal oğlana müraciət elədi.* M.Hüseyn.

ŞUMALTI *sif. k.t.* Şumlanmış torpağın alt qatı. *Şumaltı lay.*

ŞUMLAMA “Şumlamaq”dan *f.is.*

ŞUMLAMAQ *f.* Torpağı kotanla sürmək, şum eləmək, yumşaltmaq. *Cütçü batıb qantərə, yer şumlayır; Şumladığı tarlasını şumlayır.* M.Ə.Sabir. *Gülşən briqadirin yanına gedib, tələb etdi ki, onun sahəsini yenidən şumlasınlar.* Ə.Vəliyev.

ŞUMLANMA “Şumlanmaq”dan *f.is.*

ŞUMLANMAQ *məc.* Şum edilmək. *Maya ətrafda şumlanaraq payız əkinləri üçün hazırlanmış tarlaların arxlarını yoxladı.* M.İbrahimov.

ŞUMLANMIŞ *f.sif.* Şum edilmiş. *Traktorla şumlanmış zəmi.* – *Qızlar belləri qapıb təzəcə şumlanmış sahənin traktor tuta bilməyən qırağını belləməyə başladılar.* M.İbrahimov.

ŞUMLUQ *is.* Şum edilmiş, şumlanmış yer.

ŞUR¹ *is.* [fars.] Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. “Rast”, “Şur”, “Segah”, “Şüştər”, “Çargah”, “Bayatı-Şiraz” və “Humayun” Azərbaycan musiqisinin yeddi əsas lədi. Ü.Hacıbəyov. [Ağai-Füzulüz-zakir:] *..neçə dəfə səyahətdə bizim üçün öz segahları ilə, şurları ilə, xüsusən bayatı-qacarları ilə ləzzəti-ruhani veribdir.* Ə.Haq-verdiyev.

ŞUR² *is.* [fars.] 1. Vəcd, şövq, çaşa gəlmək; coşğunluq. *Dili-divanə sevər cantək o zülfisiyəhi; Başının şurini gör, eşqdə sevdasına bax.* S.Ə.Şirvani. *Məcnun öz şurilə çox da aləmə səs salmasın; Hansı namərd can asir-gər bir nigarin eşqinə?* S.Vurğun. // Gurultu, patırtı. □ **Şur etmək** – bax **şur salmaq**. **Şur salmaq** – səs-küy salmaq, gurultu qoparmaq. **Şura gəlmək** – vəcdə gəlmək, çaşa

gəlmək, ruhlanmaq, şövqlənmək. *Tarçı şura gələr tarı görəndə*. M.Rahim. **Şura götürmək** – vəcdə götürmək, çaşa götürmək, ruhlandırmaq. *Pərinə almaq həvəsi onu tamam şura götürmüşdi*. Ə.Əbülhəsən.

2. “ilə” qoşması ilə – vəcdlə, həvəslə, şövqlə, ruh yüksəkliyi ilə. *Çıxdı günəş, doldu cahan nur ilə; Cütçü sürür tarlada cüt şur ilə*. M.Ə.Sabir. *Ötürdü şaxədə şur ilə bülbül*. M.Rahim.

ŞURA is. [ər.] 1. Hər hansı bir məsələni, işi və s. müzakirə etmək, məsləhətləşmək üçün bir yerə yığılma; müşavirə, məclis. *Validəynlər şurası*.

2. Hər hansı bir təşkilat, idarə, cəmiyyət yanında səərəncamverici və ya məşvəratçı orqan. *İnstitutun elmi şurası. Həmkarlar İttifaqları Şurası. – Rüstəm dönüb atını çəkmək istərkən, Qəhrəman pedaqoji şuranın üzvləri ilə içəridən çıxdı*. S.Rəhimov. [Zakirov:] *Flora, elmi şura üzvləri gəlirlər?* Ə.Məmməd-xanlı. **□ Şura etmək** – iclas çağırmaq, məclis qurmaq, yığıb məsləhətləşmək.

3. B a x **Sovet** (bəzən cəm şəklində: şuralar). *Şura katibi Məmmədli də asudə, fikirsiz-zikirsiz gəlib dəftərxananın sol küncündə öz yerində oturdu*. B.Talıblı. *Şuralar hökumətində qadınlara zülm və cəbr edənlərin yeri həbsxanadır*. S.Hüseyn. [Kərim:] *..Şuranın qurulduğundan on il keçir, [Ərşad] niyə gətirib tufəngi hökumətə təhvil verməyib?* İ.Əfəndiyev.

4. Seçilmiş və ya təyin olunmuş şəxslərdən ibarət olub, dövlət, yaxud onun hər hansı bir sahəsində rəhbər rol oynayan bəzi dövlət orqanlarının adı. *Müdafiə şurası. Xalq təsərrüfatı şurası*.

ŞURALAŞMA “Şuralaşmaq”dan *f.is.* b a x **sovetləşmə**.

ŞURALAŞMAQ b a x **sovetləşmək**. *Ölkəmiz şuralaşanda Mirzə Mustafə üzüünə pərdə çəkib qırmızılaşdı, özünü kommunist qələmə verdi*. E.Sultanov. [Hacı:] *Bu il aprel də gəlsə, düz on il olur ki, Azərbaycan şuralaşdır*. Qantəmir.

ŞURƏVİ sif. [ər.] *tar.* Sovetlərə, sovetlər ölkəsinə, sovet adamlarına xas və aid olan. *Şurəvi qardaşlar, bizim sözlərimizi eşidin və şura fəhlələrinə yetişin*. M.İbrahimov.

ŞURF is. [alm.] Mədən yataqları tapmaq üçün qazılan quyu.

ŞURİŞ is. [fars.] Qarışıqlıq, qarğışıqlıq, iğtişaş, şuluqluq. *Qazax mahalının vəkili Pənah ağanın zamanında bir para şuriş və inqilabın vüqünə görə Qazax mahalından bir neçə elat keçib Qarabağ vilayətinə, İbrahim xanın təhti-himayəsinə gediblər*. F.Köçərli. [Mozalan bəy:] *Ay Allah, İranın bu şuriş vaxtında, görəsən, başıma nə müsibətlər gələcək..* Ə.Haqqverdiyev. **□ Şuriş düşmək** – qarışıqlıq, qarğışıqlıq düşmək, iğtişaş qalxmaq, ara qarışmaq. *Kənddə şuriş düşdü*. C.Məmməd-quluzadə. [Vəzir:] *Sus! Öylə söz demə, yoxsa camaat xəbərdar olsa, haman dəm şuriş düşər*. Ü.Hacıbəyov. **Şuriş salmaq** – 1) qarışıqlıq salmaq, qarğışıqlıq salmaq, aranı qarışdırmaq, iğtişaş salmaq, şuluqluq törətmək. *Müdür [Qurban Mərendini] vətənpərvərlik hisslərini itirməkdə və şuriş salmaqda ittiham etdi*. M.İbrahimov; 2) səs-küy salmaq, gürultu salmaq. *Gəlin, indi nəğməni başdan çalaq; Dağa, daşa, səhraya şuriş salaq*. A.Səhhət.

ŞURUP is. [alm.] Burğulu mıx, vint.

ŞÜA is. [ər.] 1. Günəşdən və başqa bir işıq mənbəyindən çıxan işıq telləri. *Günəş şüası. Işıq şüası. – İlk baharın yeni həyatverici gü-nəşi, özünün ilıq və munis şüasını ətrafa saçmaqla qışın bıqdırıcı və soyuq havasına qələbə çalmaqda idi*. S.Hüseyn. *Günəşin şüaları qüvvədən düşmüş və yayda saçdığı hərarəti verməkdən aciz idi*. T.Ş.Simurq.

2. *xüs.* Adətən cəm şəklində. Hər hansı enerjinin yayılma xətti. *Rentgen şüaları. İstilik şüaları. Radium şüaları*.

Şüa xəstəliyi – radioaktiv maddələrin orqanizmə təsiri nəticəsində törəyən xəstəlik.

ŞÜALANDIRMA “Şüalandırmaq”dan *f.is.* **ŞÜALANDIRMAQ** *f.* 1. Şüa buraxdırmaq, şüa saçdırmaq.

2. *fiz.* Radioaktiv elementlərin təsirinə məruz buraxmaq.

ŞÜALANMA is. 1. “Şüalanmaq”dan *f.is.*

2. *fiz.* Radioaktiv elementlərin şüaburaxma xassəsi.

ŞÜALANMAQ *f.* Şüa buraxmaq, şüa saçmaq, şüa vermək. *Elektrik aparatlarında sərbəst elektronlar mənfi kontaktnı səthində şüalanır*. P.Rüstəmzadə.

ŞÜALI *sif.* Şüaburaxan, şüaverən, şüasi olan. *Şüah ulduz.*

ŞÜAR *is.* [ər.] 1. Siyasi partiyanın müəyyən tarixi şərəitdə kütlələr qarşısında irəli sürdüyü rəhbər ideyanı, vəzifini və ya tələbi qısa və aydın şəkildə ifadə edən müraciət; çağırış. // Üstündə belə çağırış sözləri olan plakat. *Nümayişçilərin əllərində şüarlar irəliləyirdilər.*

2. *məc.* Bir şəxsin məsləkini, hərəkət tərzi-ni, məqsəd və ya tələbini ifadə edən kəlam və ya ifadə. *Hacı Rüstəmin həmişə şüarı bu idi: "Fürsəti fəvri eyləməz aqıl, məgər nadan ola".* Ə.Haqqverdiyev. *Oxumaq, qazanmaq, sərvət sahibi olmaq* [Qulunun] *birinci şüarı idi.* Cəmənzəminli.

ŞÜARÇILIQ *is.* Əməli hərəkət, iş deyil, ancaq şüar irəli sürməklə kifayətlənmə. *..Cabbarlının əsərlərindəki ictimai fikir daha da dərinləşir, aktual mövzu şüarçılığa çevrilir.* M.İbrahimov.

ŞÜASAÇAN, ŞÜASAÇICI *sif.* Şüaburaxan, şüayayan.

ŞÜASAÇMA *bax şüalanma* 2-ci mənada.

ŞÜAVARİ *sif.* Şüayaoxşar, şüa kimi.

ŞÜBHƏ *is.* [ər.] Bir şeyin gerçəkliyinə xatircəm olmama, bir şeyin həqiqətə uyğun ola biləcəyi haqqında fikir, güman, şökk, tərəddüd. [Nüşabə:] *Sənə qəlbimdə bir iman var idi; Könlümü şübhə, tərəddüd sarıdı.* A.Şaiq. *Məlun şübhə Məmmədbağrı rahatlıq vermirdi.* S.Hüseyn. *Məşədi Şərifin ürəyi sakit olmur, şübhə, narahatlıq, təşviş onun yaxasından əl çəkmirdi.* Ə.Vəliyev. □ **Şübhə doğurmaq (oyandırmaq)** – şübhələndirmək, şübhəyə səbəb olmaq. *..Qızın yaxşı geyimi mənə şübhə oyandırdı.* M.S.Ordubadi. *..Leylək özünü düzəltməyə, izafi şübhə doğurmağa, ağasının müqabilində gözüklü ol-mamağa çalışırdı.* S.Rəhimov. **Şübhə etmək** – bir şeyin gerçəkliyinə tam inanmamaq, xatircəm olmamaq, arxayın olmaq. *Xəbərin düzliyinə şübhə edirəm.* **Şübhə etməmək (eləməmək)** – inanmaq, xatircəm olmaq, arxayın olmaq. *Anam buna razı oldu, çünki ondan ayrılmayacağıma şübhə etmirdi.* S.S.Axundov. *Tahir Lətifnin aydın baxış-larındakı səmimiyyətə qətiyyətlə şübhə elə-mirdi.* M.Hüseyn. **Şübhədən çıxartmaq** – inandırmaq, şübhə yeri qoymamaq. *Bir neçə*

gündən sonra görürsünüz varislər şübhədən çıxmaq üçün özləri gəlib azdan-çoxdan məşə-diyyə verib halallıq alırlar. Ə.Haqqverdiyev. **Şübhəyə düşmək** – şübhələnmək, şübhə əmələ gəlmək. [Axund:] *Amma indi ki siz deyirsiniz, [Səriyyə] razı deyil, ərz olsun, mən də şübhəyə düşdüm.* C.Cabbarlı. **Şübhəyə salmaq** – şübhə doğurmaq, şübhələndirmək. [Nigar:] *Koroğlu, bu qızın sözü məni şübhəyə salıb.* "Koroğlu". **Hec şübhə yoxdur ki...** – şübhəsiz, inanın, həqiqətən, gerçək-dən, yəqin. *Hec şübhə yoxdur ki, [qız] vəliəhdi sevdini demək istəyirdi, lakin buna cəsarət etmirdi.* M.S.Ordubadi. [Xəyyam:] *Varlığım bir heçə bənzər mübhəm; Hec var olmaz, buna yoxdur şübhəm.* H.Cavid.

ŞÜBHƏLƏNDİRMƏ "Şübhələndirmək" – dən *f.is.*

ŞÜBHƏLƏNDİRMƏK *f.* Şübhə oyatmaq, şübhəyə salmaq, şübhə doğurmaq. *Onun haqqında eşitdiyi bəzi şeylər Büləndi Camaldan şübhələndirirdi.* Ə.Əbülhəsən.

ŞÜBHƏLƏNMƏ "Şübhələnmək" dən *f.is.*

ŞÜBHƏLƏNMƏK *f.* 1. Bir şeyin gerçək olub-olmadığını kəsdirə bilməmək, şübhə etmək, şökk etmək, inanmamaq. *Seyid Əhməd mədaxili az görüb yoldaşından şübhələndi.* Ə.Haqqverdiyev. *Mehraban şübhələnməyə başladı.* S.Hüseyn. *Vahid və Rübəbəni tanıyan-lar arasında elə adam yox idi ki, bu iki ca-vanın evləncəyinə şübhələnsin.* Mir Cəlal.

2. Gümanı getmək, güman etmək, zənn etmək. *Dağda dərviş gəzdini ömründə xə-bər verən yox idi. Mən bundan şübhələndim.* A.Divanbəyöglü. *Məhərrəm onun başqa bir aləmdən gəlmiş fəvqəladə insan olduğuna şübhələnirdi.* H.Nəzərli.

ŞÜBHƏLİ *sif.* 1. Şübhə oyadan, şübhə do-ğuran, şübhəyə səbəb olan. *Şübhəli adam.* *Şübhəli məslə.* – *Katibin yumşaq rəfəarı Sal-mana bir cür gəlir, şübhəli görünür, qorxu-durdu.* M.İbrahimov. *Mən diqqətlə ağaca baxıb qalın budaqların arasında şübhəli bir qaraltı gördüm.* M.Rzaquluzadə.

2. O qədər də inanılası olmayan, niyyəti, ləyaqəti, mənəvi keyfiyyətləri şübhə doğu-ran. *Şübhəli adam.* *Əxlaq şübhəli.*

3. Hər şeyə şübhə ilə baxan, hər şeydən şübhələnən, son dərəcə ehtiyatlı. *Aydəmir bir qaçaqdır, hər bir şeydən şübhəli.* C.Cabbarlı.

ŞÜBHƏLİLİK *is.* Şübhəli olma, şübhəli şeyin halı.

ŞÜBHƏLİ-ŞÜBHƏLİ *zərf* Şübhəli halda, şübhə edircəsinə, şübhə ilə. *Bağban şübhəli-şübhəli Həcəri nəzərdən keçirdi.* S.Rəhimov. *Müsrəl duruxa-duruxa, şübhəli-şübhəli pıçıldadı.* Ə.Vəliyev.

ŞÜBHƏSİZ 1. *zərf* Mütləq, şəksiz. *Şübhəsiz mən də gələcəyəm. Şübhəsiz bu gecə yola düşməliyik.* – [Gəray:] *Beləliklə o tabe olsa biza; Şübhəsiz baş əyər hər əmrimizə.* A.Şaiq.
2. *ara s.* Əlbəttə, təbii. *O, şübhəsiz, doğru deyirdi. Şübhəsiz, mən onu təhqir etmək istəmirdim.* □ **(Heç) şübhəsiz ki, şübhəsizdir ki...** – yəqin ki, əlbəttə ki, görünür ki, yəqin ki. *Şübhəsizdi ki, Əhməd kişi də qızı dediyi sözləri deyəcəkdı.* M.S.Ordubadi. *Heç şübhəsiz ki, Zərdəbiyə qarşı olan şiddətli, həyasız hücum, Seyid Əzim Şirvani kimi qüdrətli bir şair mövcud ikən, cavabsız qalmaqacaqdı.* M.İbrahimov. [Məmmədov:] *Şübhəsiz ki, hamının işlədiyinə baxmayaraq, bu işlərdə [Kərimovun] böyük fəaliyyəti olmuşdur.* H.Seyidbəyli.

ŞÜCAƏT *is.* [ə.] İgidlik, rəşadət, cəsəret, cəngavərlik, qoçaqlıq, bahadırlıq, mərdlik. *Səxavət olmayan kəsə də şücaət fəli nadirdir; Kərəmsiz kimsəni hər yerdə gördüm, bihünər gördüm.* M.V.Vidadi. [Vəzir:] *Leyla, bu nə halətdir? Sən hara, Harun hara. Harun şücaət və cəsərdə ad qazanmış bir pəhləvandır.* Ü.Hacıbəyov. □ **Şücaət göstərmək** – hünər göstərmək, igidlik, qoçaqlıq eləmək. [Toğrul:] *Eh, çox böyük şücaət göstərmişən.* C.Cabbarlı.

ŞÜCAƏTLİ *sif.* Cəsəretli, cəsur, bahadır, qoçaq, igid. *Övladları qeyrətlidir, damarlı; Şücaətli, hünərli, etibarlı.* A.Səhhət. [Nəcəf bəy Dilaraya:] *Şücaətli qardaşın bu gün hökumətin əmri ilə Bakı milyonlarından Ağabalayevi həbs eləmişdir.* Ə.Məmmədخانlı.

ŞÜƏRA *is.* [ə.] “şair” söz. cəmi] *klas.* Şairlər. *Əgərçi Sədi və Hafizdən sonra İranda şeir qayətdə tənəzzülə düşüb, şüəranın əsarı küllən bıməzmün və məhz puç ləffazlıq olmuşdu.* M.F.Axundzadə. *Seyyida, bunca ki məsciddən edirlər nifrət; Nə görüblər, görəsən kim, şüəra məsciddə?* S.Ə.Şirvani. *..Bizim şüəra cismən fəvri olublarsa da, ruhən və*

mənən həlak olmayıblar. F.Köçərli. [A.Səhhət] *gənc ikən şeirlə maraqlanaraq Seyid Əzimə təqlidən bir çox qəzəl yazmışdır. Ədəbi qaydanı, xüsusən, əruz vəznini Şamaxı şüəra və ürfəsindən sayılan Hacı Cabbar Sabitdən öyrənmiş(di).*.. A.Şaiq.

ŞÜĞL *is.* [ə.] *klas.* İş, məşğələ, məşğuliyət. [Pəri xanım:] *A qadan alım .. sözümə qulaq as, o qədər şüglüm var ki, səni görmək olmur.* M.F.Axundzadə. *Ər deyil, şair imiş xanəxərab; Fikri yazmaq, oxumaq, şüglü ki-tab.* M.Ə.Sabir. [Səlimə nənə:] *Şüglüm çoxdur; vaxt tapmayıram ki, gəlib səninlə söhbət edəm.* S.S.Axundov. // Əlləşmə, bir şeylə məşğul olma.

ŞÜĞÜLZÜMMƏ *is.* [ə.] *köhn. din.* Müsəlmanlıqda: Allah qabağında günahkarlıq, təqsirkarlıq. □ **Şüğülzümmə eləmək (etmək)** – günaha batırmaq, günahkar eləmək. *Mərhumun varisləri bir-birlərinin üzünə baxıb, ürəkləri yumşalmış hallarında ölümlərini şüğülzümmə eləmək istəməyib pulları verirlər.* Ə.Haqverdiyev. **Şüğülzümmə olmaq** – günaha batmaq, günahkar olmaq.

ŞÜHUDİ *sif.* [ə.] *dilç.* Felin iki keçmiş formasından birinin adı. *Şühudi keçmiş.*

ŞÜKKÜTMƏ “Şükkütmək”dən *f.is.*

ŞÜKKÜTMƏK *f.* Qondurmaq, oturtmaq. [Səlim bəy:] *Amma indi... Bir çolaq yabını minirsən, bir quşu şükkütürsən barmağının başına, onun da bir gözü kor, bir gözü də məyub.* Ə.Haqverdiyev.

ŞÜKRAN *is.* [ə.] *klas.* Yaxşılıq bilmə, edilən yaxşılığa müqabil edilən minnətdarlıq, təşəkkür, şükür. *Sən azad əylədin qəmdidə hürriyyət-pərəstanı; Sənə ləbrizi-şükrandır bütün əhrar, hürriyyət!* M.Hadi.

ŞÜKRANƏ [ə.] şükr və *fars.* ...anə] *klas.* 1. Bax **şükran**. [Divanbəyi:] *Bari bu işin şükranəsinə nizamə tabe olun, əyərçi heç nizamı və zabitəni anlamırsınız!* M.F.Axundzadə. // **Şükranla** şəklində – minnətdarlıqla, təşəkkürlə, dərin razılıq hissi ilə. *Ey əziz-dilü can, ey fərəhi-qəlbi-məlu!* *Edərəm işte bu təklifini şükranə qəbul.* A.Səhhət.

2. *is.* Təşəkkür, minnətdarlıq, razılıq əlaməti olaraq verilən şey.

ŞÜKRİLLAH, ŞÜKRÜLLAH [ə.] *ara s.* Allaha şükür, xoşbəxtlikdən, bəxtimdən. *Mən*

Vaqifəm, kuyin mənə Kəbədir; Şükrillah, mü-səllayə dönmüşəm. M.P.Vaqif. Şükrillah, hər nə istərdim, mühəyyadır mənə. Q.Təbrizi.

ŞÜKUFƏ *is.* [fars.] Gül, çiçək. *Baş çı-xarmış şükufələr seyr elər; Yaşılına, o alına sevdiyim! M.V.Vidadi. Səbə gətirdi genə müjdəyi-gülüstanı; Şükufələr açılır, fəslinövbahar gəlir. S.Ə.Şirvani. Bəzəklənir, dü-zəklənir, bağın fəzası rənglənir; Yaşıllanır, həm allanır, şükufələr çiçəklənir. A.Səhhət.*

ŞÜKUFƏLƏNMƏ “Şükufələnmək”dən *f.is.*

ŞÜKUFƏLƏNMƏK *f.* Açılmaq, çiçəklənmək, zahir olmaq (gül haqqında). *Şükufələnmiş (f.sif.) güllər nəsimin dəyməsindən enib qalxdıqca Gülsümün vidasına cavabən “Get, Allah səni xoşbəxt eləsin!” deyirdilər. Ə.Haqverdiyev.*

ŞÜKU(Ə) [fars.] *klas.* Böyüklük, ululuq, əzəmət, calal, həşəmət; şan-şərəf. *Bir taxt-rəvan içində Leyli; Nə şövkətə, nə şükuhə meyli. Füzuli. Gərək küllən gedib, kəmalışükuh və təntənə ilə [Yusif Sərracı] gətirib, bu təxtin üstündə oturub müstəqillən özünü padşah biləsiniz. M.F.Axundzadə. Hər bir təkyə sahibi, təziyəsinin şükuhu üçün Sofi Hüseyini çağırmağı vacib bilirdi. Ə.Haqverdiyev.*

ŞÜKUHLU *sif. klas. köhn.* Təntənəli, əzəmətli, calallı; şan-şərəfli. *Toy çox şükuhlu (z.) keçdi. Ə.Haqverdiyev.*

ŞÜKÜR *is.* [ər.] Edilən yaxşılığa qarşı min-nətdarlıq, təşəkkür, razılıq ifadəsi. [Kərbə-layı Məhəmməd:] *Pərvərdigara! Səndən üzülməyə nə heç zad olmaz imiş. Sənə min şükür! – deyib, əlini ustatın toqqasına atdı. Çəmənəzəminli. [Əli əmniyyəbaşı:] Bir gecəlik qonağıq, ev sahibi nə versə, ona da şükür. M.İbrahimov. □ Şükür (şükür-səna) et-mək (eləmək, qılmaq) – razılıq etmək, min-nətdarlığını bildirmək, təşəkkürünü ifadə etmək, razılığını bildirmək. Birini gör, fikir elə; birini gör, şükür elə. (Ata. sözü). Meh-man kişi qızının gözlərinə diqqətlə baxdığı vaxt Qəmərin ürəyi dağ boyda olur, qəlbən fəxrələnir, sürdükləri asudə həyat üçün şükür-səna edirdi. Ə.Vəliyev.*

♦ **Şükür Allaha (Tanrıya, Yaradana və s.)** – 1) yaxşı ki oldu, xoşbəxtlikdən, bəxtimizdən (bəxtinizdən). [Xəstə sövdagər:] *Şü-*

*kür olsun Allaha, şəfa tapdım, daha canımda bir dərd qalmadı. E.Sultanov; 2) razılıq, min-nətdarlıq, təşəkkür ifadəsi. [Sənəm:] Nə üçün, şükür Allaha, yaxşıyam. Ü.Hacıbəyov. [Qurban:] Nə deyim, haqqın kərəminə şükür. Ə.Haqverdiyev. [Ana:] Oğlumu evləndirəndə, onun arvadına [hamayili] başışlayaram. Nə eləyim? Şükür dərgahına, qismət deyilmiş. B.Talıbli. **Şükür (şükürlər) olsun!** – bax **Allaha şükür!** Hədsiz şükürlər olsun dünyada gördüyüm günlərə! C.Məmmədquluzadə. [Həsənağa:] **Şükürlər olsun, gəldikcə ziyalılarımızın sayı artur, onları bir göndər yanıma, gəlsinlər bir söhbət edək. Ə.Haqverdiyev. Şükür olsun ki, hazırda ixtiyar əlimizə keçmişdir. M.S.Ordubadı.***

ŞÜLƏ *is. məh.* Hər iki tərəfə uzadılmış qolların arasındakı məsafə (şərti uzunluq ölçüsü).

ŞÜLƏK *is.* Parça zolağı, parça topu. *Pəncərədən düşən işıq ağ ipək şüləyi kimi uzanıb, Muradın sol döşünə yayılmışdı. Ə.Vəliyev. Bircə dəqiqənin içində qırmızı şüləklər qollara bağlandı. Ə.Əbülhəsən.*

ŞÜLƏKLƏMƏ “Şüləkləmək”dən *f.is.*

ŞÜLƏKLƏMƏK *f.* Şülək halına salmaq, sarıyaraq top halına salmaq. *Parçanı şüləkləmək. – Veys özü izah etdi: – Bu qırmızı şüləni Həməzinin dükanından götürmüşəm, – parçanı şüləkləməyə başladı. Ə.Əbülhəsən.*

ŞÜMAL *sif. 1.* Yeni dikəlib göyərən budaq, zoğ. *Çəkil şümalı. – Bir şümal pöhrəni; Bir vurğuda qələm elədi; Və qürurla dedi; Ovxarını gördünmü baltanın? R.Rza.*

2. Düz, hamar. *Sahildəki şümal və ziləv daşların bir parası yuyulub təmizləndikdən sonra daha parlaq görünür. Ə.Vəliyev. Yunis bıçağa işarə etdi: – Yaxşı itilənsə, yüz əlli ödəyərəm. Bu taxta qurudur, şümaldır. Mir Cəlal.*

3. *məc.* Yeniyetmə, boylu-buxunlu. *Məmməd bəy on iki-on üç yaşında aləgzözlü, qumralsaçlı, genişkökslü, şümal bir oğlandı. Çəmənəzəminli.*

ŞÜMAR *is.* [fars.] Say, hesab. □ **Şümarə gəlməmək** – saya, hesaba gəlməmək. *Məkan-i əslimdən düşdüm avarə; Dərdimin ədədi gəlməz şümarə. Aşıq Baxış.*

ŞÜMARƏ *is.* [fars.] *köhn.* Əqrəb (saatda). *Saati çıxardım, qoydum stolun üstə ki, görüm, saatın şümarələri nə vaxt gəlib 3-ün üstündə*

duracaqdır ki, bökümü götürüm, qaçım evə. C.Məmmədquluzadə.

ŞÜMƏRƏK *sif.* Cavan, yenicə qalxmış. *Zeynalın, üzərində dayandığı bu cığır bitməz-tükənməz şümərək ağaclar arasında qaib olur. Ə.Əbülhəsən.*

ŞÜMSAD *is. [fars.]* 1. Cürbəcür alətlər, ev əşyaları və s. hazırlanan çox möhkəm oduncaqlı həmişəyaşıl ağac.

2. Müqayisələrdə işlənir. *Könül mayıl olub siyah telinə; Nazik barmağına, şümşad əlinə. Aşıq Ələsgər. Bir az müddət keçəndən sonra qız şümşad əlini yaxasına uzadıb saata baxıb və yerindən tez durub getdi. N.Nərimanov. Hamudan irəlidi dayanmış nazik əndamlı, qarabirçək, şümşad qamətli gəlin Xəlilin salamını almağa macal tapmadı. M.Hüseyn.*

ŞÜMUL *is. [ər.] klas.* Şamil olma, dəxli olma, aid olma; aidyyə. [Mollabaşı:] *Ona binaən mən cəmi xütəbaya hökm yazdım ki, tamam vilayətlərin mənbirində xalqa elan etsinlər ki, haman əhadisin silsileyi-səfəviyyəyə şümülu yoxdur. M.F.Axundzadə.*

ŞÜMÜR *is. [ər. xüsusi addan – Şümr]* Zalım, qaniçən, qatil, cəllad mənasında. *Düzü elə millətin zyri-üyrüsü üçün sənin kimi ali əsmə-yən bir şümür lazımdır! – deyə, Müqim bəy Cavanşir Mirzə Polad müəllimi gözlərinin qabağına gətirib hiddətlə söylədi. S.Rəhimov. [Həsənov:] Şümüra, Yezidə gələn lənət mənim atama gəlsin, əgər mən [Abbasi] kolxoza buraxsam. M.İbrahimov.*

ŞÜRÜ [ər.]: **şürü etmək (eləmək)** – başlamaq. *Sərdar Zaman xan sözə şürü elədi. M.F.Axundzadə. ..Məşədi Əsgər gəmiçilik işinə mahir olduğda özü üçün bir barkaz alıb işləməyə şürü etdi. S.M.Qənizadə. Orada bir həftənin ərzində təzə bir otaq tikməyi bizə tapşırırdı. Biz işə şürü etdik. M.İbrahimov.*

ŞÜRUT [ər. “şört” söz. cəmi] Şörtlər (bəzən şört-şürut şəklində işlənir). [Şeyx Əhməd:] *Keçər. Amma ortada bir neçə şört var. [Şeyx Nəsrulla:] İki dost arasında nə şört, nə şürut. S.Rəhman. □ Şürut bağlamaq (qoymaq)* – şört (şörtname) bağlamaq. [Yusif şahın hökmrənliyi dövründə Qolland tayfasından] *..bir elçi əmələsi ilə Qəzvina varid oldu ki, İran dövləti ilə .. ticarət üçün şürut*

bağlasınlar. Elçinin əmələsi ilə Yusif şahın hüzuruna yetirdilər. M.F.Axundzadə.

ŞÜŞ *is.* Nazik ağac, çubuq. *Lobyə ləklərinə şüş basdırmaq.*

ŞÜŞƏ *is.* 1. Kvarslı qumu əridib kimyəvi üsulla işləmək nəticəsində alınan sərt, şəffaf material. *Şüşə istehsalı. Tutqun şüşə. Naxışlı şüşə. Şüşə zavodu. □ Şüşə kimi (tək)* – 1) öz parıltısı, şəffaflığı və s. cəhətdən şüşəyə oxşayan (təşbehlərdə işlənir). *Silini b çəkməsi, şüşətək parlaq; Darammış saçları geriyyə qıvrıq. H.K.Sanlı; 2) məc. Durğun, ölgün, hərəkətsiz, cansız. Qaraşın sifəti iri, durğun, şüşə kimi soyuq gözləri vardı. M.Hüseyn.*

2. Bu materialdan hazırlanan nazik lay, təbəqə və ya başqa formalı şey, məmulat. *Stolüstü şüşə. Şüşə güldən. Lampa şüşəsi. Şüşə tıxac. Şüşə boru. – Kitab şkafinin şüşələri tərtəmiş silinmişdi. Mir Cəlil. Qutu pəncərə şüşəsini para-para elədi. S.Rəhman. // Şüşə qırığı, şüşə parçası. Əlimi şüşə kəsib. □ Böyüdücü şüşə* – şeyi çox böyüdülmüş şəkildə göstərən linza, ədəsə. // Butulka. *Bir şüşə limonad. İki şüşə şərab. – Mirzə Səfər eşitmişdi ki, şəir yazmaq üçün iki vasitə lazımdır: xəlvət otaq və bir şüşə şərab. Ə.Haqverdiyev. Murad bəy və yoldaşları içki şüşələrindən bir neçəsini boşaltmış və oturmaqdan yorulub uzanmışdılar. T.Ş.Simurq.*

ŞÜŞƏBƏND bax **aynabənd**. *..Sona xala şüşəbənd otaqda masaya süfrə salıb məni oraya təklif etdi. S.S.Axundov. Zeynal geniş bir şüşəbəndi keçib, yemək otağına girdi. S.Hüseyn.*

ŞÜŞƏBƏNDLİ bax **aynabəndli**. *Qoca usta fikirli-fikirli, beş-altı pilləli daş pilləkənlə qalxıb şüşəbəndli balkona çıxdı. M.Hüseyn. İki tərəfinə yeni səliqə ilə balkonlu, eyvanlı, dik damlı, şüşəbəndli qəşəng evlər düzülmüş asfalı küçə gündüz kimi işıq idi. M.Rzaquluzadə.*

ŞÜŞƏCİK *is.* Kiçik şüşə alət. *Sınaq şüşəciyi. Mikroskop şüşəciyi.*

ŞÜŞƏÇİ *is.* 1. Şüşə sənayesi fəhləsi, şüşə istehsalı işçisi.

2. *xüs.* Örgin şüşədən üfləmə yolu ilə müxtəlif qablar, fiqurlar və s. hazırlayan usta.

3. Bax **şüşəsalan**.

ŞÜŞƏÇİLİK *is.* Şüşəsalanın işi, sənəti, peşəsi.

ŞÜŞƏKƏSƏN *sif.* Şüşə kəsməyə məxsus. *Şüşəkəsən alət.* // *İs.* mənasında. *Şüşəkəsənlə şüşələri kəsmək.*

ŞÜŞƏKİ *is. məh.* Rişxənd, ələsalma, arayaqoyma; masqara, fitəbasma. **□ ŞÜŞƏKIYƏ basmaq (qoymaq)** *məh.* – lağa qoyub gülmək, istehza etmək, araya qoymaq, ələ salmaq, fitə basmaq. *..Əgər buraya bir qərribin yolu düşsə, onu şüşəkiyə basacaqlar.* C.Məmməd-quluzadə.

ŞÜŞƏLƏMƏ “Şüşələmək”dən *f.is.*

ŞÜŞƏLƏMƏK *f.* Şüşə salmaq. *Pəncərələri şüşələmək.*

ŞÜŞƏLƏNMƏ “Şüşələnmək”dən *f.is.*

ŞÜŞƏLƏNMƏK *f.* Şüşə vurulmaq, şüşə salınmaq. *Otağın işıq mənbəyi bir-cə qapı və bir də damdakı şüşələnməmiş (f.sif.) balaca pəncərəvari bir baca olduğundan otaq lazımı qədər işıq deyildi.* T.Ş.Simurq.

ŞÜŞƏLƏŞDİRMƏ “Şüşələşdirmək”dən *f.is.*

ŞÜŞƏLƏŞDİRMƏK *f.* Əridib şüşə halına salmaq, şüşə kimi etmək. *Qumu şüşələşdirmək.*

ŞÜŞƏSALAN *is.* Şüşə salmaqla məşğul olan adam; aynasalan, aynasaz, şüşəçi. [Məmməd Əliyev] *yaxşı dülgər, səliqəli şüşəsalan, mahir daşyonan idi.* Ə.Sadıq.

ŞÜŞƏSİLƏN, ŞÜŞƏTƏMİZLƏYƏN *sif.* Avtomobilin, nəqliyyat vasitələrinin nəzarət şüşəsini təmizləyən. *Açar horizontal vəziyyətdə saxlandıqda şüşətemizləyən cihaz işləmir.* Ə.Əliyev. // *İs.* mənasında. Bu işi görən cihaz. *Maşının şüşətemizləyəni işləmir.*

ŞÜŞƏÜFÜRƏN bax **şüşəçi** 2-ci mənada.

ŞÜŞƏVARI *sif.* Şüşəyəbənzər, şüşə kimi, şüşəyəoxşar. *Şüşəvari cisim. Şüşəvari material.* – *Lava Yer üzərində tez soyuması nəticəsində tərkibinin bir qismi kristallaşır, digər qismi isə xırda kristallik və yaxud şüşəvari olur.* M.Qaşqay. // Şüşə kimi şəffaf.

ŞÜŞƏYƏBƏNZƏR, ŞÜŞƏYƏOXŞAR bax **şüşəvari**. *Şüşəyəbənzər cisim.*

ŞÜŞTƏR *is.* [fars.] *mus.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Ələ aldı qavalı ol düxtər; Oxudu çəm-xəm ilə bir “Şüştər”.* S.Ə.Şirvani. “*Rast*”, “*Şur*”, “*Segah*”,

“*Şüştər*”, “*Çargah*”, “*Bayatı-Şiraz*” və “*Humayun*” Azərbaycan musiqisinin yeddi əsas lədidir. Ü.Hacıbəyov.

ŞÜTÜLLƏMƏ “Şütülləmək”dən *f.is.*

ŞÜTÜLLƏMƏK bax **şütümək**. *Dağların başında bulud oynadır; İlan kimi şütülləyir, durmazır.* A.Səhhət.

ŞÜTÜMƏ “Şütümək”dən *f.is.*

ŞÜTÜMƏK *f.* Bərk qaçmaq, sürətlə getmək, bərk sürüb getmək, ötüb keçmək. *..Balaca Sabir şütüyüb, o tərəf-bu tərəfə qaçırdı.* S.Rəhimov. *Beş dəqiqədən sonra maşın Araz çayına doğru şütüdü.* M.Hüseyn.

ŞÜÜR *is.* [ər.] 1. Dərrakə, anlaq, düşüncə; dərk etmə, anlama qabiliyyəti. **□ Şüuru dolashmaq** – sözünü, işini, hərəkətini bilməmək; ağılı çaşmaq. [Alagöz] *başını itirir, onun .. şüuru dolaşırdı.* S.Rəhimov. **Şüurunun çatması** – başa düşmək, anlamaq. *Bayram gah yasavullara, gah da kəndlilərə baxır və elə bil qocanın sözləri onun şüuruna çatmırdı.* M.Hüseyn. *Bu dəfə qızın sualı İlyasın şüuruna çatdı.* Ə.Məmmədخانlı. // **Şüurluluq.** *Şüurun inkişafı tərbiyyənin ən əsas məqsədlərindən biridir. Şüurunun itirmək* – 1) bayılmaq, ağılı itirmək. *Xəstə qızdırmanın şiddətindən şüurunu itirdi.* – [Səmirə:] *Nə vaxt və necə şüurumu itirdiyim yadıma gəlir.* M.Hüseyn; 2) dəli olmaq, sərsəmləmək, ağılı başından çıxmaq.

2. Düşüncə, ağıl, fəhm. [Yaşlı kişi:] *Gənclik hissiyyətim mənə ona tərəf çəksə də, şüurum belə bir işdən çəkinməyi mənə tövsiyə edirdi.* S.Hüseyn. // **Qanacaq.**

3. İctimai həyatın insan və ya bir qrup adam tərəfindən dərk edilməsi, başa düşülməsi, anlaşılması. *Siyasi şüurun artması. Vətəndaşlıq şüuru.* – *Bir yazıçının şüuruna başqasının fikrini yerləşdirmək xəm xəyallardandır.* M.S.Ordubadı.

4. *fəls. psix.* İnsan beyninin gerçəkliyi əks etdirmə prosesi. *Şüur beynin funksiyasıdır. Materiyanın birinciliyi və şüurun ikinciliyi.* // Müəyyən ictimai sinifləri təmsil edən adamların psixologiyası, siyasi və fəlsəfi baxışları, dini, bədii və s. görüşləri. *Varlıq şüuru müəyyən edir. İctimai şüur. Dini şüurun formaları.*

ŞÜURLANMA “Şüurlanmaq”dan *f.is.*

ŞÜURLANMAQ *f.* Şüurlu olmaq, şüuru artmaq, daha şüurlu olmaq, ağıllanmaq.

ŞÜURLU *sif.* Şüuru olan, anlaqlı, dərrakəli, düşüncəli, fəhmlı, qanacaqlı. *Şüurlu tələbə. Şüurlu uşaq.* – [Süleyman:] *Xeyr, bəy, Əsgər çox gözəl oğlandır, çox ağıllı, yaraşqlı və çox da şüurlu oğlandır.* Ü.Hacıbəyov. // Şüurun inkişafı ilə, şüurla bağlı olan. *Şüurlu yaş. Şüurlu həyat. Şüurlu sevgi. Ömrünün şüurlu dövrü.* // Hər hansı bir görüşə, prinsipə istinad edən. *Şüurlu ateist. Şüurlu materialist.* // *Zərf mənasında.* Ağılla düşünərək, fikirləşərək. *İşə şüurlu yanaşmaq.* // Qəsdən, qərəzlə, bilə-bilə edilən. *Şüurlu hərəkət.*

ŞÜURLULUQ *is.* Şüurlu olma, dərrakəsi olma; fəhmlilik, düşüncəlilik, dərrakəlilik.

ŞÜURSUZ *sif.* 1. Şüuru olmayan; dərrakəsiz, fəhmsiz, düşüncəsiz, anlaqsız. *Şüursuz adam.* – [Səlimbəy:] *..Mənim qızım oynamaq bilsəydi, başına dolanardım. Amma nə etməli ki, atası kimi şüursuz (z.) çıxıb, ayaq atmağı da bilmir.* S.S.Axundov. // Ağılsız, ağla uymayan, ağla, şüura zidd, qanacaqsız. *Şüursuz hərəkət. Şüursuz iş.* // *zərf* Qeyri-şüuri, qeyri-iradi. *Şüursuz təqlid etmək.*

2. Bayğın, bayılmış, özündən getmiş, şüurunı itirmiş. *Gözlərini (z.) şüursuz yummuş halda.* – *Xəstə gözlərini böyük-böyük açmış, ətrafı şüursuz nəzərlərlə seyr edirdi.* H.Nəzərli.

ŞÜURSUZLUQ *is.* 1. Dərrakəsizlik, fəhmsizlik, düşüncəsizlik, ağılsızlıq; qanacaqsız-

lıq. *Bu adamın hərəkətləri şüursuzluğundan irəli gəlir.*

2. Ağla, şüura uymayan hərəkət, düşüncəsiz; ağılsız iş. *Şüursuzluq etmək.*

ŞÜVƏ *b a x şəvə.* [Zalxa:] *Ətin tökülsün, a kişi! U uzun, şüvə saqqala hayfın gəlmədi?* S.Rəhman.

ŞÜVƏRƏ: *şüvərəyə vermək dan.* – öz hərəkəti ilə birini ağır, çıxılmaz, qorxulu vəziyyətə salmaq, ümidini puça çıxartmaq, aldatmaq, satmaq, ölümünə və yaxud bədbəxtliyinə səbəb olmaq.

ŞÜVƏRƏN *is. bot.* Çəmənlərdə bitən, sarı-ləçəkli, buynuzşəkilli meyvələri xalq təbə-bətində dərman kimi istifadə edilən ikiillik bitki. *Dəllək Usta Cəfər xəstənin başının üstünü kəsib qan aldı, Gülsüm xala da şüvə-rən bişirdi, gətirdi.* C.Məmmədquluzadə.

ŞÜVÜL *is.* Uzun, düz ağac. *Bir gənc əlinə uzun, şüvül bir ağac – müvazinət ağacı (lən-gər) alaraq, kəndirin üstündə rəqs edərdi.* H.Sarabski.

ŞÜY *is.* Cavan, nazik budaq, zoğ.

ŞÜYÜD *is. bot.* Çətirlilər fəsiləsindən ye-məli, ətirli bostan bitkisi. *Tərkibində vitamin olan keşniş, şüyüd, tərşun kimi göyərtiləri, xörək bişirib hazırladıqdan sonra tökmək lazımdır.* C.Nuriyev.

ŞÜYÜDPLOV *is.* Düyüyə şüyüd qatılaraq bişirilən plov növü.

ŞVELLER *is. [alm.]* P şəkilli yayma palaz tir.

ŞVERTBOT *is. [alm.]* Birdorlu, yelkənli yüngül idman gəmisi.

Tt

T Azərbaycan əlifbasının iyirmi yeddinci hərfi. Bax **te**.

TA əd. 1. Bir şeyin başlandığı nöqtəni bildirir; lap (ondan sonrakı isim çıxışlıq halda olur). *..Dənizin ta göbəyindən qopub gələn dalgalar .. gəmini bir top kimi atıb-tuturdu. A.Şaiq. [Tahir] bəlkə də sərnəşinlərin hamısından əvvəl pəncərəyə yanaşıb, ta uzaqlardan şəhərə baxırdı. M.Hüseyn. İnad və qətiyyət ta uşaqlıqdan [Ərəbləsinin] qəlbina hakim olmuşdu. S.Rəhman.*

2. Bir işin həddini, qurtaracağını, sonunu bildirir (ondan sonrakı isim yönük halda olur). *Onu ta saat üç qədər gözlədik. Küçənin ta axırına qədər yüyürdüm.* – [Məlik Məmməd] ta sübhə kimi barmağının ağrısından yata bilmədi. Çəmənzəminli. *Məktəbin gen, hündür qapısından ta darvazaya qədər olan bir-iki yüz addımlıq ensiz xiyaban bir az kölgəlikdi. Ə.Əbüllhəsən. Qayanın altındakı uçurumdan çınqıl süzərək ta dərəyə qədər gedirdi. B.Bayramov.*

3. Məqsəd bildirir – ta ki, madam ki. *Bahadır istədi ki, gizlənsin, ta qız onu görməyə. N.Nərimanov. □ Ta ki – bax ta* (3-cü mənada). *Ta ki mənzurun olubdur, Qövsi, ol qamət sənin; Yey gəlir min sərvədən bir misrəimövzun sənə. Q.Təbrizi.*

4. Daha, bir də, artıq, bundan belə. [Niya-zalı:] *Məni öldürmə, ta heç kəsənmə işim olmaz. “Qaçaq Nəbi”. // Daha. [Məşədi Ağakəşi:] A balam, getmirsən getmə, ta yalan niyə deyirsən? C.Məmmədquluzadə. [Hacı Mehdi:] İndi ta mən bir zad bilmirəm. Ə.Haqqverdiyev.*

TAAM is. [ər.] 1. Xörək, yemək, bişmiş. *Taam bişirmək.* – [Pişixidmətəbaşı:] *Tapşırırsam, aşpazlar şam üçün taam hazır etməyə məşğuldurlar. M.F.Axundzadə.*

2. Yemək, yemə, yemək işi. *İnsafımın və vicdanımın yanında məsul olaram, əgər yalan desəm ki, təqribən yarım saat mənim taamım çəkdi. C.Məmmədquluzadə. Taamdan sonra Qızxanım süfrəni yığışdıraraq dedi. S.S.Axundov. □ Taam etmək – xörək yemək.*

TAARÜF is. [ər.] Bir-birini tanıma, bir-biri ilə tanış olma, bir-birini tanıma.

TAB is. [fars.] Güc, qüvvət, təqət. *Əlinin tabı yoxdur.* – *Yatmaq üçün gözlərimin xabı var; Dərd çəkməyə mən yazığın tabı var. “Qurbanı”. □ Tab (tabı) qalmaq –* gücdən düşmək, təqətdən düşmək, üzülmək. *Artıq qollarımda qalmamışdı tab; Üzmüşdü canımı çəkdiyim əzab. Ə.Cavad. Tab etmək (gətirmək) –* dözmək, davam gətirmək. [Abbas:] *Könül necə tab eyləsin; Mən səndən ayrılıp, gedim? “Abbas və Gülgəz”. Əridir mən kimi daşı fəraqın, ey gül; Mən necə atəşi-hicranına bəs tab eləyim? S.Ə.Şirvani. Tab gətirməmək (gətirə bilməmək) –* 1) özünü saxlaya bilməmək, dayana bilməmək, dözməmək. *Əvvəl kağız yazdım və sonra tab gətirmədim, bir teleqraf da vurdum. C.Məmmədquluzadə. Arvadlar tab gətirə bilməyib ağladılar, kişilər başlarını yerə dikdilər.. N.Nərimanov. Çoban onu bir az da sual-cavaba tutsaydı, Gözəl tab gətirməyib yenə ağlayacaqdı. M.Hüseyn; 2) duruş gətirə bilməmək, davam gətirə bilməmək. Düşmənin tab gətirə bilməyib qaçır. “Qaçaq Nəbi”. Tab tutmaq (tuta bilməmək) – bax **tab gətirməmək (gətirə bilməmək).** [Ağa Kərim xan:] *Ürəyim tab tutmayır, minbaşı, məni qınama, qınama!.. N.Vəzirov. Bir azdan Güllöyşə ilə Xanım yerlərində tab tuta bilməyib, küçə tərəfə gəldilər. S.Rəhimov. Tabdan düşmək –* təqətdən düşmək, gücdən düşmək, haldan düşmək, üzülmək. *Hüseyni o qədər vurdular ki, tabdan düşdü. S.Rəhman. [Oduñcuoğlu] tabdan düşmüş halda güclə ayaqlarını sürüyərək xan malikanəsindən uzaqlaşmağa başladı. Ə.Məmmədcanlı. Tabı gəlməmək –* gücü olmamaq, gücü çatmamaq, bacarmamaq. *..Vahid adi bir tələbə idi, Gəldiyev ilə tutaşmağa tabı gəlməzdi. Mir Cəlal. Tabı kəsilmək –* bax **tabdan düşmək. Hicrində gecələr kəsilib tabım; Günbəgündən artar cövrü əzabım. Q.Zakir.***

TABAQ is. Düyü, buğda və s. hövsərləmək, yaxud şey qoymaq və ya başqa məqsədlər üçün enli taxtadan oyulmuş ağacdan hazırlanan dayaz, girdə, ya uzunsov qab. *Böyük tabaqlara buğda töküüb isladardılar. H.Sarabski. [Fatma arvad] obaşdandan qalxıb çirməmiş,*

tabağı qabağına qoyub, pud yarım buğda unundan xəmir yoğurmuşdu. Mir Cəlal. // *Təknə. Bəzən Mələk bacı işdən qayıdarkən evvanda stolun üstündə dəyirmanıdan yenidən gətirilmiş bir tabaq un, təzə bişirilmiş çörək və ya bir dolça süd görərdi.* Ə.Sadiq.

TABAQÇA *is.* Kiçik tabaq, balaca tabaq. *Tabaqçada xəmir yoğurmaq.*

TABAQÇALANMA “Tabaqçalanmaq”dan *f.is.*

TABAQÇALANMAQ *b ax tabaqılanmaq.* *Qızılgül axçalandı; Güllü tabaqçalandı; Can verəndə gəlmədin; Qəbrim də mıxçalandı.* (Bayatı).

TABAQÇI *is. köhn.* 1. Tabaqda şey gözdirib satan adam. *Naməlum şəxs tez-tez saatına baxır, tabaqçı müsəlməndən şeylərini götürüb oradan başqa yerə gətirməsinə tələb edirdi.* M.S.Orudabadi.

2. Tabaq qayıran usta.

TABAQLANMA “Tabaqılanmaq”dan *f.is.*

TABAQLANMAQ *f.* Tabaq kimi enli – yastı olmaq; açmaq. *Vaxt yetişib vədə çatanda, qızılgül kolları da düymələni bönçələyir, sonra tabaqılanıb açır, bağcanın təmtəragını artırır.* S.Rəhimov. *Baharın elə vaxtı idi ki, adam iki göz də satın alıb, açılan çiçəyə, tabaqılanan (f.sif.) güllərə baxmaq istəyirdi.* B.Bayramov.

TABAN *is. [fars.] köhn.* Parlaq, parıldayan, işıqlı.

TABASARANLAR *cəm* Dağıstanın Tabasaran və Xiv rayonlarında yaşayan, iber-Qafqaz dillərinin ləzgi qrupuna daxil olan bir dildə danışan kiçik xalq və bu xalqa mənsub adamlar.

TABAŞİR *is. [fars.]* Kimya, rezin və s. sənaye sahələrində işlədilən yumşaq ağ əhəngdaşı. // Həmin əhəngdaşının yazmaq, bir şeyi ağartmaq və s. üçün işlədilən parçası, tozu və ya məhlulu. *Divarı tabaşirlə ağartmaq.* – Semyonov lövhədə tabaşirin saat mexanizmi kimi əhəngdar şəkildə taqıldamasından dərslər necə keçdiyini müəyyənləşdirədi. İ.Şıxlı.

♦ **Tabaşir dövrü** *geol.* – mezozoy erasının üçüncü geoloji dövrü.

TABAŞİRLİ *sif.* 1. Tabaşir tozu qonmuş, tabaşirə bulanmış. *Əlləri bütün tabaşirlidir.*

2. Tərkibində tabaşir olan. *Tabaşirli məhlul.* □ **Tabaşirli kağız** – üzərinə ağ yapışqan rəngi çəkilmiş kağız.

TABE *is. [ər.]* Başqasının tabeliyində, hökm və iradəsi altında olan, ondan asılı olan, onsuz heç bir şey edə bilməyən, tabe olan. // *sif.* Tabe olan, asılı olan, tabeliyə əsaslanan. *Tabe dövlətlər.* // *İs. mənasında.* Xidmət üzrə özündən böyüyə tabe olan vəzifəli şəxs. *Müdirin öz tabeləri ilə rəftarı gözəldir.* □ **Tabe etmək** – asılı etmək, itaəti altına almaq, öz iradəsinə uyğun olaraq hərəkət etməyə məcbur etmək, ram etmək. [Səməd bəy] *hamını öz fikrinə, öz arzusuna tabe etmək istədi.* Çəmənzəminli. [Elçin:] *..Başsız axan suları özümüza tabe etsək də, hələlik göylərə gücümüz çatmur.* Z.Xəlil. **Tabe olmaq** – birinin və ya bir şeyin hökmü altına düşmək, onun iradəsi ilə hərəkət etməyə məcbur olmaq, razı olmaq, itaət etmək, boyun əymək. [Gəray:] *Beləliklə, o tabe olsa bizə; Şübhəsiz, baş əyər hər əmrimizə.* A.Şaiq.

TABEİYYƏT [ər.] *köhn.* *b ax tabelik.* [Şah:] *Mirzə Təqi xan, mən də istəmirəm, mənim təbeiyyətimdə olan məmləkətdə zülm olsun.* C.Cabbarlı.

TABEL [alm. Tabella] 1. Cədvəl.

2. Fəhlə və qulluqçuların işə gəlib-getmələrini qeydə almaq üçün jetonlu lövhə (habelə jetonun özü) və ya dəftər. *Tabelə qol çəkmək.*

TABELÇI *is.* İdarə və müəssisələrdə işçilərin işə gəlib-getmələrinin tabel üzrə uçotunu aparan işçi.

TABELİ *sif.:* **tabeli mürəkkəb cümlə qram.** – budaq cümləsi baş cümləyə tabe olan mürəkkəb cümlə; məs.: *Yasəmən Qaraca qızı səslədi ki, gəlib onun başına su töksün.* S.S.Axundov.

TABELİK *is.* Tabe olma, asılılıq, təbiyyət. □ **Tabelik göstərmək** – tabe olmaq. **Tabeliyində olmaq** – birindən asılı vəziyyətdə olmaq, sərbəst olmamaq. **Tabeliyində saxlamaq** – özündən asılı vəziyyətdə saxlamaq, sərbəstlik verməmək. *Əri Həmzədən başqa hamını, öz tabeliyində saxlamaq istəyib, buna da müvəffəq olan Əminənin gərək indi də əmri yerinə yetə idi.* Ə.Əbüllhəsən.

TABESİZ *sif.*: **tabesiz mürəkkəb cümlə** *qram.* – iki və daha artıq müstəqil cümlədən düzələn mürəkkəb cümlə; məs.: *Hava tut-qunlaşır, ətraf dumanlı bir pərdəyə bürünürdü.* M.Hüseyn.

TABLAMA “Tablamaq”dan *f.is.*

TABLAMAQ *bax* **tablaşmaq.** *Bu dərdə tablamaq müşkül olsa da; Eşqsiz ürəyi daş sanıram mən.* B.Vahabzadə. – *De, niyə qaçaqsan aran yerindən? – Doğrusu, istiyə tablamıram mən.* H.Hüseynzadə.

TABLAŞMA “Tablaşmaq”dan *f.is.*

TABLAŞMAQ *f.* Tab götürmək, davam götürmək, dözmək, tablamaq. [Bayram:] [Pərzadın] *ölümünə heç vaxt razı ola bilmərəm və Tarverdiyə də arvad olmağına tablaşmam!* M.F.Axundzadə. [Rüstəm:] *Bir az tablaş, səni dəmirçigilə köçürəcəyəm.* S.Rəhimov.

TABLI *sif.* Dözümlü, dayanıqlı, davam gətirən, davamlı. *Məni belə tablı edən; Ancaq onun öz əlidir.* M.Rahim.

TABLÓ [*fr.* tableau] 1. rəss. Şəkil, rəsm, iri şəkil. *Güldanın üzərində Bağdad həyatının cürbəcür tabloları var idi.* M.S.Ordubadi. *Səttar Bəhlulzadənin ilk yaradıcılıq sərgisində 180-dən yuxarı tablo və etüd toplanmışdır.* (Qəzetlərdən).

2. *xüs.* Nəzarət altında olan obyektlərin vəziyyətini göstərmək üçün üzərində işıq və ya elektromaqnit göstəricilər olan siqnal (işarə) lövhəsi.

TÁBOR *is.* 1. Bir yerdən başqa yerə köçən qaraçı dəstəsi, habelə onların düşərgəsi, at-arabası. *Dağların ətəyində yerləşən üzüm bağlarının kənarında köçəri qaraçı taboru dincəlidir.*

2. Qədimdə: istehkam halına gətirilmiş kazak düşərgəsi (at-arabaları ilə bir yerdə).

3. *köhn. hər.b.* Batalyon. *Tabor komandiri.* – *Alay üç tabordur.* H.Nəzerli. *Mirbalayev taboru “azad” komandası verdi.* M.Hüseyn.

TABSİZ *sif.* Gücsüz, taqətsiz, qüvvətsiz.

TABSİZLAŞMA “Tabsızlaşmaq”dan *f.is.*

TABSİZLAŞMAQ *f.* Tabdan düşmək, taqətsiz olmaq, gücdən düşmək.

TAB(Ü)-TAQƏT, TAB(Ü)-TAVAN *is.* [*fars.*] Güc, qüvvət, taqət, tavan. [Zəhra:] *Qalmamış məndə zərrə tabü-tavan; Məni qəhr et də, lakin atma, aman!..* H.Cavid.

[Gülçöhrə:] *Yox, mən bu hala davam edə bilmərəm. Daha məndə tabü-taqət yoxdur.* Ü.Hacıbəyov.

TABÜ [*Polineziya dilindən*] 1. İbtidai xalqlarda: əfsanəvi etiqadlara, mövhumı təsəvvür və zəhniyyətlərə görə işlənməsi (dilə gətirilməsi) mütləq bədbəxtliyə səbəb olacaq və buna görə də söylənməsi qadağan olunmuş söz.

2. Müasir dildə: senzura tərəfindən işlənməsi qadağan edilmiş söz, yaxud qaba, ədəbsiz sayıldığına görə işlənməsi qeyri-münasib hesab edilən söz.

TABURET(KA) [*rus.*] *bax* **kətil** 1-ci mənada. *Tahir böyründəki taburetdə* [Lətifəyə] *yer göstərdi.* M.Hüseyn. *Gülzar .. qayıdıb, yaş taburetkaları divar dibindən çəkdi.* İ.Hüseynov.

TABUT *is.* [*ər.*] Cənazəni qoymaq üçün iri qutu. *Mehralı bəyin tabutunu xanlıq imarətinin başına qoymuşdular.* Çəmənzəminli. *Zəfər bayraqlarını başı üstündə tutun; O şəfəqli, o nurlu, o işıqlı tabutun.* Ə.Cəmil.

TAC *is.* [*fars.*] 1. Hökmdarlıq rəmzi olaraq padşahların başlarına qoyduqları qızıl və cavahiratla bəzənmiş papaq. *Padşah bunların ağıl-dərrəkəsin görüb, yavaşca durdu ayağa, tacı götürüb qoydu oğlanın başına.* (Nağıl). [Vaqif:] *Nifrət! Qan çanağı taclara nifrət; Var olsun azadlıq, bir də məhəbbət!* S.Vurğun.

2. *məc.* Padşah hakimiyyəti. *Tacdan əl çək-mək.* *İmperiya dağılır, taclar düşür.*

3. *məc.* Taca oxşayan, tacı xatırladan şey. // Bəzi quşların başında daraq şəklində çələng. // Zinət üçün başa qoyulan çələng və s. [Qəmər:] *Bunlardan tac hörib sənin başına qoyacağam.* S.S.Axundov. [Səvər:] *Qızları da göndərərəm ki, çöldən sənin üçün tac qayırmaqdan ötrü çiçək dərslər.* C.Cabbarlı.

4. *məc.* Son zirvə, ən yüksək zirvə; ən sevimli, ən qiymətli adam, şey haqqında. *Sən mənim həyatım, ömrüm, tacımsan.* M.Rahim. *Eşq sözü sülhün sultanıdır, tacıdır; Eşq həyat ağacıdır.* B.Vahabzadə.

5. *astr.* Günəşin, Ayın və ya parlaq ulduzların ətrafında görünən parlaq işıq dairəsi; halə. *Tam Günəş tutulma zamanı xromosferin parlaq gülmüşü rəngli geniş təbəqə ilə əhatə*

olunduğunu görürük. Buna Günəş tacı deyilir. R.Hüseynov.

6. bot. bax **taccıq**.

♦ **Başına tac qoymaq** *məc.* – yaxşı işə, münasibətə qarşı yaxşılıq etmək.

TACBITRAQ *is. bot.* Kolluq sahələrdə və meşənin açıq yerlərində bitən çoxillik ot bitkisi.

TACCIQ *is. bot.* Gülün, ayrı və ya bitişik ləçəklərdən ibarət hissəsi; tac.

TACDAR *is. [fars.]* Padşah, hökmdar (adətən şahlara, padşahlara təntənəli müraciət zamanı işlədilən epitet). *Dedi Xubçöhr: – Ey şahi-tacdar; Hüzurunda olsam görək bəxtiyar! M.Ə.Sabir. [Vəzir:] Çox sağ ol, şövkətli, şanlı tacdar! A.Şaiq.*

TACİK *is.* Tacikistanın əsas əhalisini təşkil edən ırandilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

TACİKCƏ *sif. və zərf* Tacik dilində. *Tacik-cə kitab. Tacikcə öyrənmək.*

TACİR *is. [ər.]* Ticarətxanası olan; xüsusi ticarətlə məşğul olan adam. [Yaşlı kişi:] *Hacı Ramazan adlı bir tacirin ticarətxanasında ayda otuz manat maaşla qulluq edirdim. S.Hüseyn. [Sultan bəy:] Səni bir tacir oğlana verirəm ki, həmi cavan, həmi pullu, həmi mallı... Ü.Hacıbəyov.*

TACİRLİK *is.* Xüsusi ticarətlə məşğul olma. *Qasım bəydə tacirlik damarı daha qüvvətli idi. A.Şaiq. [Əsgər:] ..Mən Hacı Mürsəl oğlu Əsgəram, sənətim də tacirlikdir. Ü.Hacıbəyov.*

TAC-TAXT bax **taxt-tac**. [Qızıl Arslanı] *Həmədana çağırıb hörmət göstərmək və əlahəzrətin tac-taxtına sədaqət göstərməsi üçün təminat almaq lazımdır. M.S.Ordubadi.*

TAFTA *is. [fars.]* Sıx toxunmuş ipək və ya pambıq parça. [Tarverdi:] *A gədə, nə böyük sandıqlardır! Yəqin içindəki tamam taftadır. M.F.Axundzadə. // Həmin parçadan tikilmiş. [Tarverdi:] Pərzad elə yaşı olduqca tafta tuman-köynək geysin. M.F.Axundzadə. [Sara xanımın] tafta köynəyi, zərxara arxalığı, nəyi, nəyi .. yox idi. Qantəmir.*

TAG¹ *is.* Qovun, qarpız, xiyar, pomidor və s. bostan bitkilərinin yerlə sürünən kolu. *Pomidor tağı. – Onu Taşauzda gördüm, kefi saz; Ətirli tağlardan qovun dərəkən. S.Rüstəm.*

TAG² *is. [farscadan]* Bəzi binaların yarım-dairə şəklində olan damı; qübbə, günbəz. *Hədsiz səslər bir-birinə qarışıb – hamamın tağlarına düşmüşdü.. Çəmənzəminli. Nəriman kənarda dayanıb, binanın tağına baxmaq fikrində idi. Mir Cəlal. // Körpünün iki dayağını birləşdirən qövşşəkilli hörgü. // Böyük qapıların adətən qövş şəklində olan üst hissəsi. Qəmərin nallarından qopan səs qala qapısının tağına düşüb cingildədi. Çəmənzəminli. // Sif. mənasında. Tavanı bu şəkildə olan; tağlı. İçərişəhərdə, yuxarı bazarla, Qoşa karvansaranın altında tağ bir zirzəmi vardı. H.Sarabski.*

TAG³ *is.* Saçın iki yerə ayrılan yeri; həmin hissələrdən hər biri. *Əlilə tağını düzəldən zaman; Yaxından duyuldu ayaq səsləri. M.Müşfiq. □ Tağ ayırmaq* – saçı iki hissəyə ayırmaq.

TAGALAQ¹ *is.* Sap, iplik və s. sarınan çarx. *..Arvad ayağa qalxdı və nə isə çaşqınlıqla cəhrənin ora-burasını, tağalağını, iyini, dəstəsini yoxladı. Ə.Əbülhəsən. [Tapdıq] özünü divarın dibinə verib, tağalağı dıgırlatdı. Ə.Vəliyev.*

TAGALAQ² bax **taqqanaq**. *..Uşağın əlindəki tağalaq çörəklərin hərdən biri düşürdü yerə, arvad qaldırıb, tozunu silib verirdi uşağa. C.Məmmədquluzadə.*

TAGAR *is. məh.* 83,2 kiloqram ağırlığında çəki vahidi. *Beş tağar arpa. – [Həmzə:] Məsələn bir-iki desyatin yerda, bir-iki tağar buğdadada, ya da beş-on baş qaramalda deyil. Ə.Əbülhəsən.*

TAGBƏND *sif. [fars.] arxit.* Tağ şəklində olan; yarım-dairəvi. *Tagbənd körpü. – ...Uşağ bu saat hücrənin qoşa tagbənd pəncərələri arxasında göz üzündən ötüb keçən sərsəri buludların içəridəki işığı tez-tez dəyişdirdiyinin fərqi varacaq halda deyildi. Ə.Məmmədخانlı.*

TAGLI *sif.* 1. Tağlı, tağları olan. *Taglı bina.* 2. Hörgüsü tağ şəklində olan. *Taglı pəncərə (qapı). – Mədəniyyət evinin tağlı, naxışlı qapılarını [Qızıyətər Yarməmmədə] göstərdi. M.İbrahimov. Taxtadan tikilmiş iki otaqlı; Döşəməsi torpaq, tavanı tağlı. B.Vahabzadə.*

TAHİR *is. [ər.] köhn.* Təmiz, pak.

TAXÇA *is.* [fars.] Şey qoymaq üçün divar-da açılan oyuq. *Taxçalara düzülübdi bir neçə samovar, sandıqça .. və xırdavat şeylərdən.* C.Məmmədquluzadə. *Mətbəxin divarlarında xırda taxçalar olardı.* H.Sarabski.

TAXEOMETR *is.* [yun.] Üfqi və yer ölçmə işlərində işlədilən şaquli bucaqları ölçmək üçün geodeziya aləti.

TAXEOMETRİYA *is.* [yun.] Yerin qabarıqlı planını düzəltmək üçün uzaqdan topoqrafik şəkilmə üsulu.

TAXIL *top.* Dənindən un və ya yarma hazırlanan bitkilərin (arpa, buğda, çovdar və s.) ümumi adı. *Taxıl bitkiləri. Taxıl əkmək.* – *Taxıllar boy atmış və sünbül bağlamağa başlamışdı.* Ə.Sadiq. // Həmin bitkilərin dənisi. *2 ton taxıl.* – [Şərəföglü Rüstəm:] *Keçən il hər hektardan neçə sentner pambıq, neçə sentner taxıl götürmüşsünüz?* M.İbrahimov.

TAXILBIÇƏN *is.* Taxıl biçmək üçün maşın, alət. *Yeni markalı taxılbiçən.* // Biçinçi. // Sif. mənasında. *İndi sovxoz tarlalarında yük avtomobilləri görünür, traktor və taxılbiçən maşınlar işləyir.* Ə.Vəliyev.

TAXILBİTİ *zool. bax buğdabiti.*

TAXILÇİÇƏKLİLƏR *cam bot.* Taxılların və bəzi başqa bitkilərin daxil olduğu bitki fəsiləsi.

TAXILÇI *is.* Taxılçılıqla, taxıl əkib-becərməklə məşğul olan adam. *Taxılçının qarşısında isə çörək bolluğu yaratmaq vəzifəsi durmuşdu.* S.Rəhimov.

TAXILÇILIQ *is.* Kənd təsərrüfatının taxıl əkib-becərməklə məşğul olan sahəsi.

TAXILDÖYƏN *is.* Biçilmiş taxılı döyüb dənisi samandan ayıran maşın. // Sif. mənasında. *Taxıldöyən maşın, vəl azlıq eləyirdi.* Ə.Əbülhəsən.

TAXILQURDU *is. zool.* Taxıla ziyan verən cücü.

TAXILQURUDAN *is.* Taxılı qurutmaq üçün maşın. // Sif. mənasında. *Taxılqurudan maşın.*

TAXILMA “Taxılmaq”dan *f.is.*

TAXILMAQ “Taxmaq”dan *məch.*

TAXILSƏPƏN *is.* Toxum səpmək üçün maşın. // Sif. mənasında. *Taxılsəpən maşın.*

TAXILSOVURAN *is.* Taxılın dənini samandan ayıran maşın. // Sif. mənasında. *Xır-*

manın bir tərəfində qoyulan taxılsovuran maşınların da gurultusu eşidilirdi. Ə.Əbülhəsən.

TAXILTƏMİZLƏYƏN *is.* Taxılın dənini zibildən, xırda daşlardan və s.-dən təmizləmək üçün maşın. *Taxıltəmizləyən işə salmaq.* // Sif. mənasında. *Qoca taxıltəmizləyən maşına baxır..*

TAXİKARDİYA *is.* [yun.] Ürək yığılmasının tezləşməsi, ürək döyüntüsü.

TAXMA “Taxmaq”dan *f.is.*

TAXMAQ *f.* 1. İki şeyin uclarını bir-birinə keçirmək, ilişdirmək, yaxud bir şeyi başqa bir şeyə keçirmək. *Kişi müştüyə taxmaq istədiyi papirosa siqal verirdi.* Mir Cəlal. [Böyüm xala] *..bağrsaq kimi çözlənən rezin borunun bir ucunu su kranına taxıb asfaltı yuyurdu.* İ.Hüseynov. // Sancmaq, ilişdirmək, keçirmək. *Mən bir yolçu olub yoldan keçərkən; Qoparıb köksümə taxardım səni.* H.Cavid. *Taxır sinəsinə güldən, çiçəkdən; Açır süfrəsini bulaq başında.* S.Vurğun.

2. Keçirmək. *Qolbaq taxmaq. Barmağına üzük taxmaq.* – [Sügra] *güllü-çiçəkli krepdesindən lap yeni dəblə tikilmiş uzun bir don, lak tuflı geymiş, hətta sırğa da taxmışdı.* M.Hüseyn.

3. Bir şeyi bir şeyin üstünə qoymaq, bənd etmək, ilişdirmək. *Tahir sümük çərçivəli ey-nək taxmış ucaboy, buğdayısifət, qıvrımsaq alimi yaxşı xatırlayırdı.* M.Hüseyn. *Bəzən Lətif işini qurtarıb qəlibçilər şöbəsinə gəlir, gözlük taxmış gənc metalərdənlərə .. sataşır.* H.Seyidbəyli.

4. *dan.* Əyninə, əlinə keçirmək, geymək. *Nəriman, sevinmiş kimi əlcəyi barmaqlarına taxdı.* Mir Cəlal. [Çimnaz] *...pambıqlı canlı-ğını əyninə taxıb, qızına da .. paltarını dəyişməyi təklif elədi.* Ə.Əbülhəsən.

TAXT *is.* [fars.] 1. Söykənəcəyi olmayan enli divan. *Mayaya elə gəldi ki, əldən düşmüş, taxtın üstündə nımdaş və yamaqlı yorğan-döşəkdə uzanan bu xəstə öz doğma bacısı, öz doğma anasıdır.* M.İbrahimov. *Sərvnaz sandıqcanı taxtın altından çıxartdı.* B.Bayramov.

2. Padşahların, hökmdarların rəsmi qəbul və təntənəli mərasimlər zamanı oturduları zəngin bəzədilmiş kürsü. □ **Taxta oturmaq (çıxmaq)** – padşahlığa, hakimiyyətə başlamaq.

Taxtdan salmaq – padşahı hakimiyyətdən məhrum etmək, devirmək.

TAXTA *is.* [*fars.*] 1. Şalbandan mişarla kəsilmiş çox qalın olmayan yastı ağac parçası. *Ağacdən taxta kəsmək.* – *Zalın baş tərəfində sadəcə şam taxtalarından qayırılmış hündür, enli bir bufet vardı.* M.Hüseyn. [Direktor] addımını atdıqca döşəmənin taxtaları cırlıdayırdı. B.Bayramov. // Taxtadan qayrılmış, taxtadan olan. [Bürcliyev:] *Hamısı biclikdir, – deyə, taxta çarpayıdan ayağa qalxdı.* S.Rəhimov. *Qabaqda İmran kişi, onun ardınca Tahir taxta pilləkənlə ikinci mərtəbəyə qalxıb, balkonla sola doğru getdilər.* M.Hüseyn.

2. Taxtadan qayrılmış qapı, pəncərə və s. tayı, layı. *Xasay lampanı söndürdü, pəncərənin o biri taxtasını da atdı.* M.Hüseyn.

3. Hər hansı bir məqsəd üçün taxtadan hazırlanmış lövhəcik və s. *Çertyoj taxtası. Şahmat taxtası. Yazı taxtası.*

4. Parça (qumaş) zolağı. *Üç taxtadan tikilmiş yorğanüzü.* – *Göyərçin üstədən on iki taxta, ayağı yaşıl lentli tuman geymişdi.* S.Rəhimov. [Nənə:] *Bir gör nə deyirəm, ay qız, neçə taxtadan bir tuman çıxardı.* Mir Cəlal. // Torpaq zolağı. *Bu taxtada dəri əkiləcək.*

♦ **Taxta kimi** – çox arıq, bir sümük, bir dəri. *Əlləzoğlu taxta kimi quru ovcunu qorun üstünə basıb cəld yerə atıldı.* İ.Hüseynov.

TAXTABƏND *is.* [*fars.*] Hər hansı məqsəd üçün taxtadan düzəldilmiş qurğu, yaxud taxtadan döşəmə vurulmuş yer. *Tut ağacının altında taxtabənddə oturmaq.*

TAXTABİTİ *is. zool.* Qansorucu kiçik tüfeyli cücü. *Taxtabiti dərmanı.*

TAXTAÇƏKƏN *bax* **taxtakəsən.**

TAXTAKƏSƏN *is.* Şalbanlardan taxta kəsən maşın; taxtaçəkən. // Sif. mənasında. [Qonaqlar] *taxtakəsən, dəmiryanon dəzgahların .. komandirlərini danışıdırıb sevinir, qib-tə edirdilər.* Mir Cəlal.

TAXTALAMA “Taxtalamaq”dan *f.is.*

TAXTALAMAQ *f.* Taxta vurmaq, taxta düzmək. *Evin damını taxtalamaq.*

TAXTALANMA “Taxtalanmaq”dan *f.is.*

TAXTALANMAQ *məch.* Taxta vurulmaq, taxta düzülmək.

TAXTALATMA “Taxtalatmaq”dan *f.is.*

TAXTALATMAQ *icb.* Taxta vurdurmaq, taxta düzdürmək. *Mətbəxin damını taxtalatmaq.*

TAXTALIQ 1. *sif.* Taxta kəsmək üçün yaran. *Taxtalıq şalban.*

2. *is.* Rəqəmlərdən sonra gələrək şeyin neçə taxtadan (4–cü mənada) tikildiyini göstərir. *On taxtalıq tuman.*

TAXTA-PARA *top.* Taxta parçaları, yarasız taxta qırıqları, tikə–para taxtalar.

TAXTAPUŞ *is.* [*fars.*] Şifer və s. vurmaq üçün evin və b. tikilinin damında taxtadan qurulan çardaq. // Üstü şifer, dəmir və s. ilə örtülmüş dam. *Narın çiskin sıxlaşmış dumanın arasından ələnir, taxtapuşların qırmızı borularından sızqa–sızqa süzülürdü.* S.Rəhimov. *Evin hündür taxtapuşu əvvəlki kimi öz heybətlili görünüşü ilə ərəldə qaralırdı.* Q.İlkin. // Həmin çardaqla dam arasındakı yer. *Taxtapuşa kartof tökmək.*

TAXTAPUŞÇU *is.* Taxtapuş ustası olan dülgər.

TAXTAPUŞLU *sif.* Taxtapuş olan, damında taxtapuş düzəldilmiş. *Birdən [Tapdıqın] nəzəri kəndin qırağındakı qırmızı taxtapuşlu, ağ imarətin həyatında oynayan çoxlu uşağa sataşdı.* Ə.Vəliyev.

TAXTA-ŞALBAN *top.* Taxta və şalbandan ibarət tikinti materialı; taxta və şalban.

TAXTAYONAN *is.* Kələ–kötür taxtaları yonub hamar etmək üçün maşın. *Taxtayonanı işə salmaq.* // Sif. mənasında. [Yunis] *transportyorların iləşərək gətirdiyini görüb, cihazların, taxtayonan maşının yoxlanmasını əmr etdi.* Mir Cəlal.

TAXT-RƏVAN *is.* Keçmişdə: kübarları, əyanları, xüsusən onların qadınlarını bir yerdən başqa yerə aparmaq üçün nəqliyyat vasitəsi kimi istifadə edilən, iki və ya dörd adam tərəfindən qaldırılıb gəzdirilən evcik. *Sevda qara qulların daşdığı taxt-rəvanda gələr, ətrafında saray qızları coşqun bir sevinclə şərqə söyləyərlər.* H.Cavid.

TAXT-TAC, TAXTÜ TAC *is.* Hakimiyyət, hökmdarlıq rəmzi olan taxt və tac. *Hikmət İsfahani çoxdan İran taxt-tacına göz dikmişdir.* M.İbrahimov.

TAKELAJ [*holl.* takelage] 1. Gəmi iplərinin (kəndir və metal) hamısının bir yerdə adı.

2. *xüs.* Yükləmə-boşaltma və yükü yaxın məsafələrə aparmaq üçün istifadə edilən vasitələrin (iplərin, blokların, zəncirlərin, qurğuların) hamısı bir yerdə.

TAKELAJÇI *is.* Takelaj işləri görən fəhlə.

TAKSİ [*ing., fr.* taxi] Gedilən yolu və onun haqqını hesablamaq üçün saygacı olan minik və ya yük avtomobili. *Taksi dayanacağı. Taksi şöferi. Taksidə işləmək.* – [Rəşid:] *Biz bulvardan çıxan kimi Bəkir taksi saxladı.* İ.Hüseynov.

TAKSİÇİ *is.* Taksi maşını sürücüsü, şöferi.

TAKSİR *is.* [*ing.*] Saygacı olan minik və ya yük avtomobili.

TAKSÓMETR [*lat.* taxo və *yun.* metr] Yol haqqını hesablayıb göstərən taksi saygacı.

TAKSOMOTÖR [*lat.* taxo və *lat.* motor] bax **taksi**. *Taksomotor parkı.*

TAKT [*alm.* Takt, əsli *lat.* tactus] bax **vəzn** 2-ci mənada.

TAKTİK¹ *sif.* [*yun.*] 1. Taktikaya aid olan, taktika ilə bağlı olan, döyüşü, vuruşu, ayrıca hərbi əməliyyatı aparmaqla əlaqədar olan. *Taktik məşğələlər. Taktik üstünlük. Qoşunun taktik keyfiyyəti.*

2. Taktika (2-ci mənada) ilə əlaqədar, taktika baxımından edilən. *Taktik nəticələr. Taktik hərəkət. Taktik prinsiplər. Taktik mülahizələr.*

TAKTİK² [*yun.*] Hərbi taktikanı yaxşı bilən, taktika mütəxəssisi (bax **taktika** 1 və 2-ci mənalarda).

TAKTİKA [*yun.* taktike] 1. Döyüşə hazırlıq və döyüşü aparmaq üsulları haqqında nəzəriyyə və praktika; döyüş vaxtı qoşun hissələrini idarəetmə üsulu. [Cavad] *..siyasi rəhbərlə birlikdə ocaq ətrafında toplanan döyüşçülərlə düşmənin taktikasını müzakirə etdi.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* İctimai, siyasi mübarizə aparma üsul və qaydaları. *Terror taktikası.* // İdmanda, idman oyunlarında tətbiq edilən üsul və qaydalar. *Şahmat taktikası.*

3. *məc.* Bir şeyi əldə etmək üçün istifadə edilən yollar və üsullar; birisinin götürdüyü hərəkət xətti. *Haşimov taktikanı dəyişdi.* R.Rza.

TAQANÓK [*rus.*] Xörək bişirmək, su qızdırmaq və s. üçün stol üzərində qurulmuş

ikiqözlü qaz cihazı; piletə. *Taqanokda xörək bişirmək.*

TAQƏT *is.* [ə.] Güc, qüvvət. *Ustanın dili daha söz tutmurdur, ayaq üstə durmağa taqəti yox idi.* Çəmənizəminli. *Qışın taqəti yoxdur; Döyüşməyə baharla.* R.Rza. □ **Taqət qal-mamaq** – bax **taqətdən düşmək**. *Artıq [Qurbanın] dizlərində taqət, vücudunda qüvvət qalmamışdı.* A.Şaiq. [Səriyyə:] *Mənim dəxi səbir etməyə taqətim qalmadı.* C.Cabbarlı. **Taqətdən düşmək** – gücdən düşmək, daha taqəti qalmaq, üzülmək. *Qəribin getməsindən düz altı ay yarım keçmişdi, Qəribin anası da taqətdən düşmüşdü.* “Aşıq Qərib”. [Sevinc:] *Az qala taqətdən düşüb yolda qalmışdı.* Z.Xəlil. **Taqətdən salmaq** – əldən salmaq, üzmək. *Saldı məni taqətdən ol afəti-dövrənim.* Heyran xanım. *Aclıq, zəiflik bir tərəfdən, yorğunluq və qorxu digər tərəfdən zavallı uşağı taqətdən salmışdı.* S.S.Axundov. **Taqəti kəsilmək** – bax **taqətdən düşmək**. [Səriyyə:] *Ah, Rüstəm, ürəyim çatlayır! Taqətim kəsilir!* C.Cabbarlı. [Yaşlı kişi:] *Taqətim tamamilə kəsildiyi üçün paltarımı soyunmadan yatağa sərilmişdim.* S.Hüseyn.

TAQƏTSİZ *sif.* və *zərf* Gücsüz, qüvvətsiz; əldən düşmüş (halda), üzgün (halda). [Dərviş:] *Ruqiyyə bu yana-o yana ilan kimi taqətsiz yollandı.* A.Divanbəyovlu. [Aydın] *taqətsiz halda çarpayının üstünə yuxılıb ağır yuxuya getmişdi.* H.Seyidbəyli.

TAQƏTSİZLİK *is.* Gücsüzlük, qüvvətsizlik, heysizlik; üzgünlük. *Mən əsəbilik, taqətsizlikdən otura bilmədim.* Mir Cəlil.

TAQIM *is.* köhn. 1. Bax **vzvod**. *Uzunboy-lu, sarıbənzil, alagözlü taqım komandiri taqımı fişənglə təchiz edirdi.* H.Nəzərli. *Hacı-yev taqım komandiri idi. Neçə aydı ki, taqımı ilə məşğul olur, onu öyrədir, döyüşə hazırlayır.* Ə.Əbülbəhən.

2. Bax **komplekt**. *Xəlilin qoltuğunda bir bağlı yataq taqımı və Əhmədın əllərində bişmiş, polis dairəsinə girdilər.* Çəmənizəminli.

3. “Bir” sözü ilə: **bir taqım** – 1) bir yığım, bir dəstə. [Yaşlı kişi:] *Şəhərin bir mənzilliyində mənimlə birlikdə gələn bir neçə zəvvə-rı bir taqım adamlar qarşıladılar.* S.Hüseyn; 2) bir miqdar, bir qədər, bir sıra, cürbəcür,

dürlü-dürlü. *Hər zaman Zeynal* [Mehribanı] *bir taqım quru və boş vədlərlə dolandırır.* S.Hüseyn. *Fəqət işin çoxluğundan bədii ədəbiyyata istədiyim qədər vaxt sərf edə bilmədiyimə görə, bir taqım yazılarımın hələ indi də natamam qalmasına təəssüf edirəm.* T.Ş.Simurq.

TAQ(Q) *təql.* Düşən və ya bir şeyə dəyən bərk şeylərin çıxardığı səs.

TAQQANAQ *sif. dan.* Çox quru, qupquru. *Taqqanaq çörək.*

TAQQATAQ *təql.* Davamlı taq-taq səsi. *Döyülür dabanlar yerə taqqataq; Gurultu, şaqqıltı... tutulur qulaq.* H.K.Sanlı.

TAQQILDAMA "Taqqıldamaq" *dan f.is.*

TAQQILDAMAQ *f.* Taqqıltı səsi çıxartmaq, taq(q) etmək. *Lap yaxında pəncərələrdən birinin qapısı açılıb taqqıldadı.* M.Hüseyn. // *Döyülmək, taqqıldadılmaq, taqqıltı səsi çıxmaq. Əminə darvazanın taqqıldadığını eşitdi, dərhal da bunun nə ola biləcəyini düşünüb darvazaya cumdu.* Ə.Əbülhəsən.

TAQQILDATMA "Taqqıldatmaq" *dan f.is.*

TAQQILDATMAQ *f.* Bir şeylə vuraraq taqqıltı səsi çıxartmaq; döymək. *İldırımzadə qapıya yanaşib taqqıldadı.* S.Rəhimov. *Təzə şəhər klubunun pəncərəsini içəridən taqqıldatdılar.* Mir Cəlal.

TAQQILTI *is.* Bərk bir şeyin bərk bir cismə toxunmasından çıxan səs, taq-taq səsi. [Əsgər bəy:] *Taqqıltı gəlir, çıx gör nədir, deyəsən, qonaqlar gəlirlər.* Ə.Haqverdiyev. [Qızın] *tufsilərinin taqqıltısı qaranlıq gecənin sükutunda qəribə səslənirdi.* H.Seyidbəyli.

TAQ-TAQ 1. *təql.* Dəmir, taxta və s. bu kimi bərk cisimlərin bir-birinə dəyməsi nəticəsində çıxan səs.

2. **Taq-taq**la şəklində *zərf* – taq-taq edərək, taq-taq səsi çıxararaq, taqqıldatmaqla. *Dəmirçinin ömrü taq-taq, leyləyin ömrü laq-laqla keçər.* (Ata. sözü). *..Tulumbaların taq-taq qalxıb düşməsi və qara neftin dağ çayları kimi şır-şırla axıb çənlərə tökülməsi .. ahəng və əzəmət təşkil edirdi.* B.Talıblı.

TAL *is.* [holl.] Yüqəldirən mexanizmlərin bir növü.

TALA *is.* Meşədə ağacsız, çıpaq yer, sahə; açıqlıq. *Kiçikbəyim fındıq və yemişan kollarını*

əyərək otlaq bir talaya çıxdı. Cəmənzəminli. *Meşə qurtarırkən qarşılarında kiçik bir tala açıldı.* Ə.Məmmədخانli.

TALAQ *is.* [ər.] köhn. 1. Boşama, boşanma, nikahı ləğv etmə. *Məşədi Qulamin talaq məsələsini aralığa qoymaması və hətta o barədə eşitmək belə istəməməsi Cəvahirin ərdən çıxmasını daha artıq çətinləşdirirdi.* T.Ş.Simurq. □ **Talaq (talaqını) almaq** – boşanmaq, çıxmaq, ayrılmaq. [Kərbəlayı Qubad:] *Bəli, bu gün səndən talaq alacaqdır.* Ü.Hacıbəyov. **Talaq (talaqını) vermək** – boşamaq, çıxarmaq. [Nəbi:] *Elə sən, gəl, hacı, bu qızın talaqını ver.* Ə.Haqverdiyev. [Minnət xanım:] *Bu saat mənim talaqını ver.* Ü.Hacıbəyov.

2. Kəbin kəsilərkən kişinin arvada verdiyi kəbin kağızımla qeyd edilən miqdarda məbləğ (pul). *Arvad bədbəxt olub atası evində qalardı. Atası da axund otağında, divanxanalarda kəbin və talaq davası edərdi.* H.Sarabski.

TALAQLI *sif. köhn.* Talaqı olan; kəbinli. *Talaqlı arvad.*

TALAQSIZ *sif. köhn.* Talaqı olmayan; kəbinsiz. *Talaqsız arvad.*

TALALIQ *is.* Meşədə ağacsız, açıq yer; tala, açıqlıq. *O biri tərəfdə qabaq-qənşər isə açıq talalıq idi.* S.Rəhimov.

TALAMA "Talamaq" *dan f.is.*

TALAMAQ *f.* Qarət etmək, çalıb-çapmaq, soyub talan etmək. *Oradan töküldülər bazara, tamam dükənləri və karvansaraları taladılar.* M.F.Axundzadə. // *Var-yoxunu güc, ya hiylə ilə əlindən almaq.*

TALAN *is.* [fars.] 1. Qarət, çapovul, çapqın, soyğun. *Qabaqlarda dağlarda talan və qarətlə məşğul olan quldurlar çoxdan tutulmuşdur.* Ə.Vəliyev.

2. Əhalinin hər hansı milli və ya ictimai qrupuna qarşı mürtəce şovinistlərin quldurcasına çıxışı, onların mal-mülkünün qarət edilməsi və adamlarının öldürülməsi. *Şəhərdə talanlar başlandığı haqqında ciddi şayiələr buraxıldı.* M.S.Ordubadi. // *məc.* Soyğunçuluq. *Bu, alver deyil, talandır.* □ **Talan etmək** – bax **talamaq**. *Xanlar, bəylər talan etmiş rəiyyətin yurduunu; Eyləyirlər mühafizə xain İran qurdunu.* A.Səhhət. **Talan olmaq** – bax

talannmaq. *Züleyxa və Cəlil yenicə atasız qalmışlardı. Ataları kəndləri talan olan zaman öldürülmüşdü.* T.Ş.Simurq.

TALANÇI *is.* Talanla məşğul olan, talan edən; qarətkar, çapovulçu, çapqıncı, soyğunçu, quldur. *Araz talançı (sif.) adamı yaxşı tanımışdı. A.Şaiq. Zeynalın və o biri əlitüfəng-lilərin hədə-hərbəsi, başlarının üstündən güllə atması da bu talançılara kar eləmirdi. Ə.Əbül-həsən.*

TALANÇILIQ *is.* Talanla məşğul olma; soyğunçuluq, quldurluq.

TALANMA “Talanmaq” dan *f. is.*

TALANMAQ *məh.* Var-yoxu əlindən alınmaq, talan edilmək, talan olunmaq. *Bir evdə ki belə gözəl olmaya; O ev bərbad olub talanmaq gərək. M.P.Vaqif. Dağıldı ölkələr, talandı ellər; Sonalar oylağı tarü-mar oldu. M.Müşfiq.*

TALANT [*yun. talanton*] *İstedad. Bizə həyat gərəkdir! Bizə həyat gərəkdir! Həyat hər talant üçün su, hava və çörəkdir. R.Rza. [Nərmına:] Gələcək göstərir ki, böyük talant sahibi kimdir. B.Bayramov.*

TALANTLI *sif.* İstedadlı. [*Elçin:*] *Sevinc, qaçay .. gənc ustaların ən talantlısıdır. Z.Xəlil.*

TALASSEMİYA *is.* [*yun.*] İrsi qan xəstəliyi.

TALAŞA *is.* Balta ağzından çıxan kiçik ağac, taxta parçaları. *Taxta zavodunda gecəgündüz kəsilən, yonulan taxtaların talaşası .. böyük bir sahəni tuturdu. Mir Cəlil. Kiçik Fərman saatlarla atasının yanında durub ona tamaşa edər, onun mişarlayıb atdığı taxta parçaları və talaşalarla oynardı. Ə.Sadiq.*

TALE *is.* [*ər.*] 1. Bəxt, qismət. [*Nazlı:*] *Həç böylə padşah sarayında yaşayan bir xanım da taleyindən şikayət edərmi? H.Cavid. [Kiçikbəyimin] taleyə boyun əyməkdən başqa çarəsi yox idi. Çəmənzəminli.*

2. Müqəddərat, gələcək, iقبال. *Biçarə ana ölümünü deyil, əziz .. balalarının taleyinin necə olacağını fikir edib ağlayırdı. C.Cabbarlı.*

♠ **Tale ulduzu** – bax **bəxt ulduzu** (“**bəxt**” də). **Tale (taleyi) üz çevirmək** – uğursuzluğa uğramaq, işi bəd götürmək, həyatında çətin və ağır dövr başlanmaq. *Yoxsa tale Salatından üz çevirmişdi? Ə.Məmmədخانlı.*

Taleyi götürmək (açılmaq) – bəxti götürmək. [*Əhməd:*] *Qardaş, hər nə deyirsən də, bu almada bizim bəxtimiz var. Daha taleyimiz bu almaynan açılacaq. (Nağıl).* **Taleyi gülmək (gülməsmək, üzünə gülmək)** – bəxti götürmək, işi düz götürmək. *Rəsmi bir yığıncaqda Tükəzban xalanın taleyi üzünə güldü və bir səslə birinci qadınlar qurultayına nümayəndə seçildi. B.Talıbli. Demək, [Aslanın] taleyi gülməyəcəkmiş! Aslan xoşbəxt deyilmiş! S.Vəliyev. Taleyindən (taleyə) küsmək – öz bəxtindən küsmək, təqsir özündə olmaq. **Taleyni... bağlamaq** – gələcəyini, müqəddəratını birinə, ya bir şeyə, hadisəyə bağlamaq, özünü bir şeyə həsr etmək. **Taleyni kor qoymaq** – təqsir özündə olmaq, öz təqsiri üzündən müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq. [*Ayaz:*] *Sən öz taleyni kor qoydun, ona mən neyləyim, – deyə, cavab verdi. A.Şaiq.**

TALESİZ *sif.* Bəxtsiz, bədbəxt, uğursuz. [*Zeynal:*] *Mən talesiz bir adamam. S.Hüseyn. Səfər özünü yalnız ona görə bədbəxt və talesiz (z.) hesab edirdi ki, arvadı Rixsara xanımın naxoşluğu uzanırdı və arzu etdiyi kimi tez tamam olmayırdı. T.Ş.Simurq. // İs. mənasında. [Şeyda:] Bəxtiyarların ölməsində, talesizlərin yaşamasında nə məna var? H.Cavid.*

TALESİZLİK *is.* Bədbəxtlik, bəxtsizlik, uğursuzluq. [*Cəmil bəy:*] *Of! Bəxtiyarlıq içində talesizlik, nə böyük fəlakət! H.Cavid.*

TALEYİKƏM *sif.* [*ər. tale və fars. kəm*] *köhn. Bəxtsiz, bədbəxt. Taleyikəm adam.*

TALĞA *is. məh.* Medal.

TALXA *is.* Sarı və qara xalları olan zəhərli ilan.

TALIŞCA *sif. və zərf* Talış dilində. *Talışca danışmaq.*

TALIŞLAR *cəm* Azərbaycanın cənub-şərqində və Cənubi Azərbaycanın şimal hissəsində yaşayan irandilli kiçik xalq və bu xalqa mənsub adamlar.

TALİB *is.* [*ər. klas.*] 1. İstəyən, birinə evlənmək istəyən oğlan, kişi və ya birinə ərə getmək istəyən qız, qadın. [*Platon:*] *İlk talib Xumar için hər kim; Hər kim olmuş olursa, rədd etməm. H.Cavid. □ Talib olmaq* – istəmək, evlənmək və ya ərə getmək istəmək. *Qız hər necə olsa yarə talib; Əlbəttə, gərək həyası qalib. Füzuli.*

2. Meyil edən, istəyən, həvəsində olan, arzusunda olan. *Mən nəinki bircə tuta, bəlkə də meyvəcatın heç birinə o qədər talib deyiləm.* C.Məmmədquluzadə. *Mən nura fəqət talibəm, atəş nəmə lazım.* H.Cavid.

TALİBƏ is. [ər.] Qız tələbə. *Ənisənin öhdəsinə bir vəzifə verilmişdi: söylənəcək təbrik nitqlərinə cavab olaraq talibələr tərəfindən cavab vermək.* S.Hüseyn.

TALK is. [ər.] Adətən toz halında təbəbədə və tıbbə işlədilən ağ və ya göy rəngli yumşaq mineral.

TALMUD is. *qəd.* Yəhudilərin ehkamçı, dini-etik və hüquqi müddəalarının külliyyatı.

TALÓN [fr.] 1. Bir şey almaq hüququ verən kiçik vərəqə şəklində sənəd; pətə. [Adil:] *Məktəbdə bir dəst paltar talonunu .. başqa bir şagirdə verib dükanə yolladılar.* B.Bayramov.

2. Çək, order dəftərcəsinin kökündə qalan surəti (dublikatı).

3. Qiymətli kağızların (akkreditivin, aksiyaların və s.-nin) əsas hissəsi.

TALVAR is. 1. Günəşdən, yağışdan qorunmaq və ya başqa məqsədlər üçün dirəklər üzərində qurulmuş üstüörtülü kölgəlik; çardaq. *Talvarın altında yüyürək yelləyən; Qarı tez dikəldi salam səsinə.* B.Vahabzadə. *Dörd yəndəmsiz dirək üzərində qurulmuş talvarın üstündəki hər bir şey uzaqdan aydın seçilirdi.* Q.İlkin.

2. Evin girəcəyində qapıya yapışıq üstüörtülü yer. *Evin talvarı.* – *Mədəd idarənin qapısındakı talvarda oturmuşdu.* Ə.Vəliyev. // Ətrafı görmək üçün gözetçinin üstündə durduğu hündür tikili. *..Keşikçi talvarından başqa heç nə görünmürdü.* Ə.Əbülhəsən.

3. Tənək üçün dirəklər üzərində üstünə nazik taxtalar, borular düzülən və ya məftil çəkilən qurğu. *Üzüm talvarı. Tənəyi talvara çıxarmaq.* – *..Talvarları бүрүмүш iri meynələr .. bağın gözəlliyini daha da artırırdı.* S.Vəliyev.

TALVARLAMA “Talvarlamaq”dan f.is.

TALVARLAMAQ f. Tənək üçün talvar düzəltmək; tənəyi talvara qaldırmaq. *Tənəkləri talvarlamaq.*

TALVARLI sif. Talvarı olan, talvar düzəldilmiş. *Talvarlı həyat. Talvarlı ev.*

TAM¹ sif. [ər.] 1. Başdan-başa, bütünlüklə, tamam, bütöv. *Tam qaranlıq.* // Mütləq, tamamilə, ən yüksək, ən mükəmməl. *Tam qələbə.* – [Çingiz:] *Tam bir müvəffəqiyyət əldə etmək üçün bütün tələblərimiz işə cəlb olunmalıdır.* Çəmənzəminli.

2. Vaxt bildirən saylardan əvvəl gələrək vaxtın bütövlüyünü, qalığı, kəsiri, əskiyyəni bildirir; düz. *Tam bir saat gözəldim.* – *Məmmədbağır tam üç il olardı ki, Əsmərlə evlənməmişdi.* S.Hüseyn.

3. Bütöv, bitmiş, qurtarmış, tamamlanmış (natamam əksi). *Tam əsər.* // Heç bir şeylə məhdud edilməyən; qeyri-məhdud. *Tam həkimyyəti. Tam əzədlilik vermək. Tam (z.) sahib olmaq.*

4. Müəyyən, lazımı ölçüdə, normada olan. *Tam metr. Tam iş günü.*

5. riyaz. Kəsri olmayan, kəsrlərdən ibarət olmayan. *Tamı tama bölmək. Tamdan kəsri çıxmaq.* □ **Tam ədəd** riyaz. – kəsri olmayan, yalnız tam(lar)dan ibarət ədəd. *Say prosesini ancaq tam ədədləri verir.* Z.Xəlilov.

♦ **Tam mənasında (mənasilə)** – tamamilə, bütünlüklə. *Dil tam mənasilə canlı bir orqanizmdir.* M.İbrahimov. *Fərmanı sözün tam mənasında güləriz və xoşsəfat adlandırmaq olardı.* Ə.Sadiq. **Tam məsuliyyətlə** – 1) bütün məsuliyyəti, cavabdehliyi öz üzərinə götürərək. *Tam məsuliyyətlə demək;* 2) bütün bacarığı ilə, bütün qüvvəsini sərf edərək. *Gənc oğlan bu etimadı yüksək qiymətləndirdi və tam məsuliyyətlə işə girişdi.* Ə.Sadiq. **Sözün tam mənasında** – bax **tam mənasında (mənasilə)**.

TAM² [ər.] bax **dad¹** 1-ci mənada. *Telli kimi dadlı, ətirli, tamından doymaq olmayan xörək bişirən nəinki Çiçəkliyə yox idi, hətta rayon mərkəzi İşıqlıda da bu barədə ərsasə söhbət gedirdi.* Ə.Vəliyev.

TAMADA is. Qonaqlıqlarda, toylarda və s.-də məclisi idarə edən şəxs; süfrəbəyi, masabəyi. *Qüdrət toy məclisinin tamadaşı oldu.* M.Hüseyn.

TAMADALIQ is. Tamadanın işi; süfrəbəyilik, masabəyilik. [Nəsir bəy:] *Şərif, tamadalıq sənindədir..* M.Əliyev.

TAMAH is. [ər. təmə] Bir şeyi əldə etməyə göstərilən hədsiz arzu; hərislik, acgöz-

lük, bir şeydə gözü qalma. *Artıq tamah baş yarar.* (Ata. sözü). [Əliqulu:] *..Mənim dünya malına tamahım yoxdur.* S.S.Axundov.

♦ **Tamah dişini çəkmək** – vaz keçmək, gözünü çəkmək, əlini üzmək, ümidini kəsmək. **Tamaha düşmək** – acgözlüklə istəmək, həris olmaq. *Əyləşənlərin hamısı tamaha düşdü.* B.Bayramov. **Tamahı güc gətirmək (zor eləmək)** – tamahını, nəfsini saxlaya bilməmək, özünü saxlaya bilməmək, həddindən artıq tamahkarlıq göstərmək. [Kərəməli:] *Dəmədimmi yoldaşlarımdan ayrılma, tamahın güc gətirdi, gəldim.* M.F.Axundzadə. [Hacı Qara:] *Əlacım kəsildi, tamah zor elədi, dedim, bu bəylər ilə gedərəm Təbrizə.* Ə.Haqverdiyev.

TAMAHKAR *sif.* [ər. təmə və fars. ...kar] Hər şeyə tamah edən, hər şeydə gözü olan; varlanmağa, şey yığmağa həddən artıq həris olan; acgöz. [Qız:] *Əmin para düşkünü, tamahkar bir adam olduğundan, məni belə zəngin bir adama vermək istəyirdi.* S.Hüseyn. *..Əbülfət mirzənin və ümumiyyətlə Qacar şahzadələrinin tamahkar və rüşvətxor olduqlarını bildirdim.* M.S.Ordubadı. // İs. mənasında. *Tamahkarın biridir.*

TAMAHKARLIQ *is.* Tamahkar adamın xasiyyəti; hərislik, acgözlük. *Lakin Qətibənin özü onun tamahkarlığını bildirdi, deyilən sözlərin heç birisinə inanmırdı.* M.S.Ordubadı. [Allahqulunun] *tamahkarlığından Həməzə istifadə etməli idi.* Ə.Əbülhəsən.

TAMAHLANDIRMA “Tamahlandırmaq” – dan *f.is.*

TAMAHLANDIRMAQ *f.* Tamaha salmaq, tamahsızlandırmaq. *Sən məni lap tamahlandırdın.* S.Vəliyev.

TAMAHLANMA “Tamahlanmaq” dan *f.is.*

TAMAHLANMAQ *f.* Bir şeyi əldə etməyə, bir şeyə sahib olmağa həvəs göstərmək; nəfsini saxlaya bilməmək; tamahsızlanmaq. *..Bu biçərə qızın zahiri çirkinliyi bir yana dursun, ..azacıq bir cehizi də yox idi ki, bəlkə də bəzi cavanlar canına görə də olmasa, malına görə tamahlanıb alsınlar.* B.Talıblı. *Ara-bacı tamahlanıb arabasını yağ boçkaları ilə doldurduğundan arabanın təkərləri bərk cırlayıb səslənirdi.* S.Rəhimov.

TAMAHSILANDIRMA “Tamahsızlandırmaq” dan *f.is.*

TAMAHSILANDIRMAQ bax **tamahlan-dırmaq.**

TAMAHSILANMA “Tamahsızlanmaq” dan *f.is.*

TAMAHSILANMAQ bax **tamahlanmaq.**

TAMAHSIMA “Tamahsımaq” dan *f.is.*

TAMAHSIMAQ bax **tamahsızlanmaq.**

TAMAHSITMA “Tamahsıtmaq” dan *f.is.*

TAMAHSITMAQ bax **tamahsızlandırmaq.**

TAMAHSIZ *sif.* Tamahı olmayan, heç bir şeydə gözü olmayan; gözütöx, təmənnəsiz. *Tamahsız adam.*

TAMAHSIZLIQ *is.* Heç bir şeydə tamahı, təmənnəsi olmama.

TAMAM *is.* [ər.] 1. Bitmə, qurtarma, sona çatma, bitirmə. □ **Tamam etmək (eləmək)** – 1) qurtarmaq, bitirmək, axıra çatdırmaq, tamamlamaq. *Barışdırmaq rəsmiini tamam edəndən sonra qonaqlar şüru etdilər çay içməyə.* Ə.Haqverdiyev. [Əsəd:] *Oxudum, dərsimi tamam etdim.* C.Cabbarlı; 2) məc. öldürmək, canını almaq. **Tamam olmaq** – 1) qurtarmaq, bitmək, tamamlanmaq. *Artıq Əlyar xanın ov dəstgahı tamam olmuşdu.* Ə.Məmmədخانlı. *İnsan dünyaya gəlir; Doqquz ay tamam olcaq.* B.Vahabzadə; 2) məc. ölmək, keçinmək. *Qulamhüseyn nökrə başına çalib deyirdi: – Ağam tamam oldu, qapımız bağlandı.* M.S.Ordubadı.

2. Tamamilə, bütünlüklə, bürbütün. *Otaqda adam xarici aləmi, sükutu, soyuğu tamam unudur.* Mir Cəlal. *..Eldar birdən ürəyinin sirrini tamam açmaqdan çəkiniib, səhəti dəyişmək istəyirmiş kimi, nəğməni kəsdi.* M.Rzaquluzadə.

3. Bütün, hamısı. *Məşənin tamam bülbülləri tarların səsinə cəm olmuşdular.* Ə.Haqverdiyev. *Bu iki ilin ərzində Səlim tamam işlərini düzəltdi.* İ.Musabəyov.

4. Bax **tam¹** 2-ci mənada. *..Bu işin üstündən tamam üç il keçdi.* E.Sultanov. *Tamam beş gün beş gecə idi ki, gərgin mübarizə gəldirdi.* S.Rəhimov. // Saatda dəqiqəni deyil, düz, tam saati göstərir. *Tramvay yolunun üzərində bulunan elektrik saatını gecə saat iki tamamı göstərirdi.* S.Hüseyn. *Saat on iki tamamda katib .. direktorun gəldiyini söylədi.* B.Bayramov.

TAMAM-DƏSGAH bax **dəsgah** 1-ci mə-nada.

TAMAMƏN [ər.] bax **tamamilə**. *Bu yerin əhalisi tamamən seyiddilər.* Ə.Haqverdiyev.

TAMAMILƏ *zərf* Tamam, tamamən, bütün olaraq, bütünlüklə; tamam-kamal. *Hələ bəzi vaxtlar Şərifə evə tamamilə əliboş qayıdırdı.* S.Hüseyn. *Bir azdan sonra günəş tamamilə buludların dalında qeyb oldu.* H.Seyidbəyli.

TAMAM-KAMAL *zərf* Tamamilə, bütünlüklə, bütün, tam və kəsirsiz. *Borcunu tamam-kamal ödədi.* – *Cahangir tamam-kamal başına gələn əhvalatı nağıl elədi.* (Nağıl).

TAMAMLAMA 1. “Tamamlamaq”dan *f.is.*

2. *is.* Əgər-əskiyini düzəltmə, kəm-kəsirini düzəldib, tam, bitmiş şəkllə salma.

TAMAMLAMAQ *f.* 1. Tamam etmək, tam hala gətirmək, əlavə edib doldurmaq, bütövləşdirmək. □ **Bir-birini tamamlamaq** – bir tam, bir bütöv əmələ gətirmək, bir-birinə əlavə olmaq, tamlamaq. *Danışqlar uzanır, zarafatlar, gülüşlər bir-birini tamamlayırdı.* Ə.Vəliyev.

2. Sona yetirmək, qurtarmaq, axıra çatdırmaq. *Kitabı oxuyub tamamlamaq.* – *Həcər sözünü tamamlayıb, gözünü yollara dikmişdi.* “Qaçaq Nəbi”. *Bayram ehmalca gülümsündü. Mənə cavab verməyib öz fikrini tamamladı.* Ə.Vəliyev.

TAMAMLANMA “Tamamlanmaq”dan *f.is.*

TAMAMLANMAQ *məch.* 1. Tam hala gətirilmək, kəsir və nöqsanları aradan qaldırılmaq, çatışmayan yerləri düzəldilmək. *Ev tikilib tamamlandı.*

2. Tamam olmaq, sona yetirilmək, axıra çatdırılmaq, bitirilmək.

TAMAMLAYICI *sif.* Tamamlayan, yekunlaşdırən, bitirici, son, axır. *Məruzənin tamamlayıcı hissəsi.*

TAMAMLIQ *is.* 1. Tam şəkildə olma; tam, bütöv şeyin halı; tamlıq, bütünlük.

2. *qram.* Üzərində iş, hal və hərəkətin icra olunduğu obyekti bildirən ikinci dərəcəli cümlə üzvü. *Vasitəli tamamlıq. Tamamlıq daha çox isimlə ifadə olunur.*

TAMARZI *is.* [ər. təmə və fars. arzu] Yeməli, içməli bir şeyin arzusunda, həsrətində olma. *Kəndlinin uşağı isti xörəyə tamarzı idi.*

Ə.Vəliyev. // Ümumiyyətlə, bir şeyin həsrətində olma. *Dünyada bir neməti yoxdur ki, mən ona özümü tamarzı hesab edəm.* C.Məmməd-quluzadə. *Hamı onunçün tamarzı idi, [Cabbarlı] bir dəfə görməkçün hamı həsrət çəkirdi.* S.Rəhman. // Belə bir arzuda, həsrətdə olan adam haqqında. *Zurna-qaval səsi düşür dağlara; Buna həsrət çəkir çox tamarzılar.* M.Müşfiq.

TAMARZILIQ *is.* Bir şeyin həsrətində, arzusunda olma; nisgillik. [Qönçənin] *qəlbində nisgil, tamarzılıq, qibtə bir-birinə qarışmışdı.* Ə.Vəliyev.

TAMASA *is.* Müxtəlif məqsədlər üçün yonulub hazırlanmış nazik ensiz taxta; reyka.

TAMAŞA *is.* [fars.] 1. Baxıb seyr etmə. *Siz hərəkət edən gəminin göyrtəsindən .. alçaq və uca dağların tamaşasına dalmışın zövqünü dadmısınız mı?* M.İbrahimov. □ **Tamaşa etmək (ələmək)** – 1) baxıb seyr etmək, baxmaq. *Axşam vaxtları kəndin kənarında durub yaşıl çəmənlərə tamaşa ələyəndə görürsən ki, naxır üz qoyub kəndə gəlməyə.* C.Məmməd-quluzadə. *Nahardan sonra Bahadır pəncərədə oturub, qabağındakı meşəyə tamaşa edirdi.* N.Nərimanov; 2) diqqətlə nəzərdən keçirmək; bütün diqqətini toplayaraq baxmaq. *Şəha, müddət cəhanı mən də gəzdim, dərbə-dər gördüm; Tamaşa eylədim yaxşı-yamanı, xeyrli-şər gördüm.* M.V.Vidadi. *Hüsaməddin bunları deyəndən sonra sakit olub, Toğrulun nə kimi bir vəziyyət aldığına tamaşa edirdi.* M.S.Ordubadı. **Tamaşa qılmaq klas.** – bax **tamaşa etmək.** *Dil zülfülə rüxsariyə çün qıldı tamaşa; Avara qalib küfr ilə iman arasında.* Heyran xanım.

2. Görməli, baxmalı, tamaşa etməli, yaxud gözməli yer, mərasim və s. *Xalı, xalça, palaz, fənər tanış evlərdən yığub toyxananı döşərlər və lampaları yandırıp toya, tamaşaya yığışarlar.* R.Əfəndiyev. *Bu səhər Vahid Rübabəni Cıdır düzünə tamaşaya aparmalı idi.* Mir Cəlal. // Göz qabağında açılan mənzərə; seyrəngah. *Hər yamacda bir tamaşa; Könlüm uçur dağa-daşa.* M.Müşfiq.

3. Teatrdə, sirkdə, kinoda və s.-də tamaşacılarə göstərilən şey. *Azərbaycanın qabaqcıl oğulları əsərə və tamaşaya yüksək qiymət vermişlər.* M.İbrahimov. *Tamaşanın ikinci*

pərdəsi oynanırdı. Mir Cəlal. □ Tamaşa etmək – teatr, kino, sirk tamaşasına baxmaq. *“Vaqif”ə tamaşa etmək. Baletə tamaşa etmək. Tamaşa zalı (salonu)* – teatr, kinoteatr, mədəniyyət sarayı və s.-də tamaşa göstərilən zal (salon). *Camaat tamaşa zalına axışırdı. S.Rəhman. Gülyanaq tamaşa zalına girəndə özünü başqa aləmdə hiss etdi. Ə.Vəliyev. Tamaşaya qoymaq* – səhnədə göstərmək, oynamaq. *“Koroğlu” operasını bir neçə rejissor tamaşaya qoymuşdur. Tamaşaya qoyulmaq* – oynanılmaq, səhnədə göstərilmək, səhnəyə qoyulmaq. 1926-cı ildə *“Hamlet” Azərbaycan Dövlət Dram Teatrında tamaşaya qoyuldu. M.Arif. “Karmen” operası ilk dəfə tamaşaya qoyulurdu. İ.Əfəndiyev.*

♦ **Tamaşa elə** – hədə, xəbərdarlıq bildirir; bax..., görürsən... [Əhməd:] *Yaxşı, ata, indi mən yer dəyişəndən pul çıxardım, sən də tamaşa elə!* Ə.Haqqverdiyev. [Balaxanım:] *Hələ mən səni öz atının dirnaqları altında tapdadanda tamaşa elə, Dadaş Lələşov!* S.Rəhimov.

TAMAŞAÇI *is.* 1. Teatr, kino, sirk və s. tamaşalara, yaxud televiziya verilişlərinə baxan adam. *Tamaşaçılarla görüş. – Tamaşaçıları Qaraca qızın gözəl səsinə və oynamasına təəccüb edib heyətdə qalırdılar. S.S.Axundov. Tamaşaçıları arasında cürbəcür söhbətlər olurdu. M.S.Ordubadı.*

2. Bir işə qarışmayıb kənardan baxan, seyr edən adam; seyrçi. [Ənisə] *.. kənardan gəlmiş bir adam kimi hər işə tamaşaçı olurdu. S.Hüseyn.*

TAMAŞAGAH *is.* [fars.] *köhn.* Tamaşa yeri, teatr.

TAMAŞAXANA *is.* [fars.] Tamaşa göstərilən bina.

TAMAŞALI *sif.* 1. Tamaşa edilməyə, görməyə, baxmağa layiq; gözəlliyyə ilə diqqəti cəlb edən; gözəl, qəşəng, maraqlı. *Tərlən tamaşalı, maral baxışlı; Qədəm qoyub asta-asta, xoş gəldin! Aşıq Ələsgər. Mən ümərələr bağının malıyam; Güllər arasında tamaşalıyam. A.Səhhət. // Mənzərəli, baxmalı, axar-baxarlı. Tamaşalı yerlər. Tamaşalı sahil.*

2. *məc. zar.* Hər hansı bir cəhətdən qərribə görünən; əcaib, təəccüblü. *Tamaşalı adam. – Veys bunlara baxır: – Ay dünya, – deyə,*

fikirləşirdi: – Sənin tamaşalı işlərin varmı. Ə.Əbülbəsən.

TÁMBUR [fr. tambourin] Dəmiryol sərnəsin vagonunda hər tərəfi bağlı meydanca. *Yer olmadığından sərnəşinlərin bir çoxu tam-burlarda dayanmışdı.*

TAMBURİN *is.* [fr.] Silindrik formalı kiçik təbil.

TAMET *is.* Tikinti materialı.

TAMHÜQUQLU *sif.* Bütün hüquqlara malik olan, hər cür hüququ olan. *Tamhüquqlu vətəndaşlar.*

TAMHÜQUQLULUQ *is.* Bütün hüquqlara malik olma, hər cür hüququ olma, tamhüquqlu olma.

TAMLAMA “Tamlamaq”dan *f.is.*

TAMLAMAQ *bax tamamlamaq.*

TAMLI *sif.* 1. Dadlı, ləzzətli. *Tamli xörək. Tamli yeməklər.*

2. Bir qədər başqa dad verən, başqa dadan, ...dadlı.

TAMLIQ *is.* Tam şeyin halı; tam halda olma; tamamlıq, bütünlük, bütövlük. *T.Məmmədovun bu heykəl qrupu tamlıq və möhtəşəmlik təsiri oyadır. “İncəsənət”.*

TAMMETRAJLI *sif.* Kino. Bir seansda göstərilmək üçün kifayət qədər uzunluğu olan (kinolent, film haqqında).

TAMPÓN [fr.] *bax piltə* 2-ci mənada.

TANA *is.* 1. Sırğa. *Qızıl tana. – Qızıl üzük, zər bilərzik; Qulağında tana gəlir. Aşıq Əli.*

2. Texnikada: əsasən halqa və ya yarım-halqa şəklində müxtəlif birləşdirici detalların adı.

TANIQ *is. qəd.* Şahid.

TANIMA “Tanımaq”dan *f.is.*

TANIMAQ *f.* 1. Bir adamı, şeyi və s. görər-kən, keçmişdə onunla tanış olduğunu, tanışlığını xatırlamaq. *Cəbhə dostunu tanımaq. Keçmiş sinif yoldaşını tanımaq. // Tanış olmaq, tanışlığı olmaq. [Yaqut:] Onu tanıyıram. Adı Yaşardır. C.Cabbarlı. [Süleyman:] Bəy, sən onun özünü tanımasan da, atasını yaxşı tanıyarsan. Ü.Hacıbəyov. // Bilmək, başqalarından fərqləndirmək, kim olduğunu seçmək. Sizi birdən-birə tanımadım. Bu adamı tanımadın? Yerişəndən tanımaq. – Aslan Səlimnaz arvadı səşindən tanıyıb, cəld pəncərəyə yanaşdı. M.Hüseyn. // Ayırd edə bilmək, fərqləndirə bilmək, seçmək. Dostla düşmə-*

ni tanımaq. – *Namərdlə mərdi tanı; El sevər mərd atanı; Oğul fərsiz çıxanda; Öldürər dərd atanı.* (Bayatı).

2. Bir adam və onun bütün xüsusiyyətləri haqqında aydın təsəvvürü olmaq, onu yaxşı bilmək. *Mən onu tanıyıram, o belə iş görməz. Sən hələ onu yaxşı tanımırsan.* – [Yusif:] *Elə ki mən [Şamdan böyi] tanımışam, heç kəs tanımaz.* N.Nərimanov.

3. İtaət etmək, tabe olmaq. *Kiçik böyüyü tanımayanda iş görmək çətindir.*

4. Saymaq, əhəmiyyət vermək, hesablamaq. [İbrahim xan Məmməd böyü:] *..Kəlbəli qudurub, məni tanımaq istəmir. Onun burnunu ovmaq lazımdır.* Cəmənzəminli.

5. *dipl.* Yeni dövləti rəsmi dövlət kimi qəbul edib, onunla diplomatik əlaqə yaratmaq. *Afrikada yaranmış yeni dövlətləri tanımaq.*

TANIMAZLIQ *is.:* **özünü tanımazlığa vurmaq (qoymaq)** – özünü tanımır kimi, tanış olmayan kimi göstərmək. *Əsli xan özünü tanımazlığa vurdu ki, qızlar bilməsinlər.* “Əsli və Kərəm”.

TANINMA “Tanınmaq”dan *f.is.*

TANINMAQ “Tanınmaq”dan *məch.* [Xaqani:] *Yazsaydım qəsidə əgər hər zaman; Şərqə tanınmazdı sevimli Şirvan.* M.Rahim. Ağazal öz motosikletinin yanında durub, başına qazan kimi girdə papaq qoymuşdu, üzünü yaxşı seçilmirdi, güclə tanınırdı. Ə.Əbüllhəsən.

TANINMAZ *zərf* və *sif.* 1. Tanınmayacaq dərəcədə deyilmiş, tanınmayacaq şəkllə düşmüş, çox deyilmiş, əvvəlki vəziyyətindən heç bir əsər-ələmət qalmamış. *Zavod tanınmaz dərəcədə genişləndiriləcəkdir.* □ **Tanınmaz olmaq** – tamamilə başqa şəkllə düşmək, öz əvvəlki şəklini, görkəmini tamamilə itirmək. *Fabrikimiz tanınmaz olmuşdu.* – *Yeni şəhər aylar müddətində deyil, həftələr, günlər ərzində dəyişilir, böyüyüb artır və tanınmaz olur.* Ə.Sadiq.

2. Tanış olmayan, tanınmayan, tanına bilməyən. *Qız zənn edir, səfərdən gəlir knyaz; Birdən görür, bir qonaqdır tanınmaz.* A.Səh-hət.

TANINMAZLIQ *is.* Tanınmaz şəkllə düşmüş adamın və s.-nin hali.

TANINMIŞ *sif.* Məşhur, adlı-sanlı, ad qazanmış. *Tanınmış alim. Tanınmış artist. Ta-*

nınmış idmançı. – [Fərman] *ölkənin məşhur, tanınmış qızı ilə yarışa girmişdi.* Ə.Sadiq.

TANIŞ *sif.* 1. Tanışlığı olan, əvvəllər görüşmüş, bir-birini tanıyan. *İndidən hər kəs ki tanış kəndlilərləndən birinə rast gəlir, qaçıb kəndlilin qabağını kəsib deyir.* C.Məmməd-quluzadə. [Şükür] *nazir ilə tanış bir parlanman üzvi tapdı.* S.Hüseyn. // *is.* Tanış adam. *Rast gəlir yenə də dostlar, tanışlar; Görüşür əl verib, öpüşürük biz.* S.Vurğun. *Qəhrəmanın Bakıda tanış yox idi.* Ə.Vəliyev. □ **Tanış etmək** – 1) iki və ya bir neçə adamı bir-birinə təqdim edərək aralarında tanışlıq yaratmaq. [Murad] *məni yoldaşı Badisəbə xanım ilə tanış etdi.* Cəmənzəminli. [Gülsabab Qüdrətə:] *Siz məni heç kəslə tanış etmədiniz, hamısını bir-bir özüm soruşmalıyam?* C.Cabbarlı; 2) bir şey haqqında məlumat verərək, danışaraq, göstərərək birində təsəvvür oyatmaq, məlum etmək. *Döyüşçüləri vəziyyətlə tanış etmək.* **Tanış olmaq** – 1) birisi ilə və ya bir şeylə tanışlıq əldə etmək, bir-birini tanımaq, aralarında ülfət yaranmaq. [Balas:] *Xalq öz işində, gücündə, gedim tutum ki, gəl mənim arvadım [Dilbər] ilə tanış ol?* C.Cabbarlı. *Siz kənarda dayanmayın, bir yaxın gəlin; Qayıqdakı üç nəfərlə tanış olaq biz.* Ə.Əlibəyli; 2) bir şey haqqında məlumat almaq, bilik əldə etmək, bələd olmaq. *Klassik musiqi ilə tanış olmaq.* – *İş ilə tanış olandan sonra Vahidi axırıncı dəfə rəis özü dindirdi.* Mir Cəlal.

2. Qabaqlar təsadüf olunmuş; məlum, bələd. *Tahir .. tanış həyətlərə göz gəzdirir, qohum-əqrəbəyə rast gələcəyini düşünə-düşünə irəliləyirdi.* M.Hüseyn. *Tanış bir səs nəgahani bir zərbə kimi [Gülnazı] sarsıtdı.* M.İbrahimov.

♦ **Tanış görmək** – qabaqlar tanış olduğu halda yaxşı tanıya bilməmək, tanış kimi görünmək. *Bu səs Məmmədə tanış gəldi.* M.S.Ordubadi. *Qadının yerışı, bədəninin hərəkəti mənə tanış gəlirdi.* S.S.Axundov.

TANIŞ-BİLİŞ *top.* Birisinin tanıdığı adam(lar), dost(lar), tanış(lar), yaxın adam(lar). *Məsmənin yanına bir çox tanış-bilişləri gəlirmiş.* S.Hüseyn. [Gövhər xanım:] *Bu boyda şəhərdə zəng eləmədiyim tanış-biliş qalmayıb.* İ.Hüseynov.

TANIŞDIRMA “Tanışdırmaq” dan *f.is.*

TANIŞDIRMAQ *f.* Tanış etmək. [Aydın Sürxaya:] *Sən niyə məni [Gültəkinlə] tanışdırdın, niyə?* C.Cabbarlı.

TANIŞLIQ *is.* Tanışların bir-birinə münasibəti, tanış olma. *Şahmar hələ tanışlıqlarının ilk günlərində .. Nəriməni özündən birçə an da ayrı təsəvvür etmirdi.* B.Bayramov. // Yaxınlıq, bələdlilik; ünsiyyət. *Könlümün səninlə tanışlığı var; O səni gördükcə təsəlli duyar.* Ə.Cavad. □ **Tanışlıq vermək** – özü haqqında məlumat vermək və ya əvvəllər tanış olduqlarını xatırlatmaq, kim, nəçi olduğunu bildirmək. [Leytenant:] *Bəs niyə bayaqdan tanışlıq verirsiniz?* İ.Əfəndiyev. *Fərəcov sədrin susduğunu görüb tanışlıq verdi.* B.Bayramov.

TANIŞMA “Tanışmaq” dan *f.is.*

TANIŞMAQ *qarş.* 1. Bir-biri ilə tanış olmaq. // Görüşmək, əlaqə saxlamaq, aralarında ülfət yaranmaq. *Fatma çox görmüşdü ki, oğlan özgə vilayətlərdə biri ilə tanışır.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Tanış olmaq, məşğul olmaq. *Gah yazır, gah oxuyur, gah danışır; Gündə bir hərzə kitabınan tanışır.* M.Ə.Sabir.

TANIŞ-TUNUŞ *dan.* b a x **tanış-biliş.** *Danışıklar çox idi və tanış-tunuş da komandan dəftərxanasının qarşısına toplanmışdı.* B.Tablil.

TANITDIRMA “Tanıtıdırmaq” dan *f.is.*

TANITDIRMAQ *f.* 1. Tanış olduğunu bildirmək, bir-birlərini tanıdıqlarını bildirmək; tanışlıq vermək. [Hümmət] *..əvvəlcə səs eləyib, özünü itə tanıtırdırdı.* B.Bayramov.

2. Məşhurlaşdırmaq, ad-san qazandırmaq. *Pyes dramaturqu xalqa tanıtırdı.*

TANITMA “Tanıtmaq” dan *f.is.*

TANITMAQ *f.* 1. Tanış etmək, kim olduğunu bildirmək, tanışlıq vermək. *İndi bizə lazımdır ki, Yusif Sərracı tanıdaq ki, kimdir?* M.F.Axundzadə. *Kimdir axı, adı nədir? Tanıt bir bu adamı.* N.Rəfibəyli.

2. Məşhurlaşdırmaq, şöhrətini yaymaq, adını yaymaq, populyarlaşdırmaq. [Cavanşir:] *Ağvanın həkimi, heykəltəraşı, ozanı Odlar yurdunun şöhrətini bütün dünyaya tanıtmaqda mənim ürəyim rahat döyünməyəcək.* M.Hüseyn.

TANIN *is.* [*fr.*] Dəri aşılınmasında, yazı mürəkkəbi istehsalında və s. istifadə olunan bitki mənşəli aşılayıcı maddə.

TANK¹ [*ing.*] Çətin keçilən yerlərdə hərəkət edə bilən, top və pulemyotlarla silahlanmış tırtıllı zirehli döyüş maşını. *Tank qoşunları. Tankların hücumu. – Tanklardan açılan sürəkli pulemyot atəşi dərələrə səs saldı.* M.Hüseyn.

TANK² [*ing.*] xüs. Mayeləri saxlamaq və ya daşımaq üçün xüsusi şəkildə düzəldilmiş bak, sistem və s.

TANKÇI *is.* Tank qoşunlarında xidmət edən hərbi qulluqçu.

TÁNKER [*ing.*] Maye yükləri daşımaq üçün böyük gəmi (bu gəmilərdə neft və s. mayələr birbaşa gəminin bölmələrə – tanklara ayrılmış korpusuna tökülür). *Ağır-ağır hərəkət edən böyük sahil kranları, gəmilər, tankerlər, ..dəniz üzərində şəbəkə kimi yüksələn yaxın və uzaq buruqlar qərribə seyrək meşəyə bənzəyirdi.* H.Seyidbəyli.

TANKÉT(KA)¹ [*rus.*, əsl *ing.*] Pulemyotlarla silahlanmış itigədən kiçik tank.

TANKÉTKA² [*rus.*, əsl *ing.*] *dan.* Altlığı pəncədən dabana doğru getdikcə qalınlaşan yüngül ayaqqabı.

TANKQAYIRAN *sif.* Tank qayıрмаqla məşğul olan. *Tankqayıran zavod.*

TANKQAYIRMA *is.* Tank və ya tank üçün alət və cihazlar qayıрмаq sahəsinə aid (zavod və s.) *Tankqayırma sənayesi.*

TANKODRÓM [*ing.* tank və *yun.* dromos] Tankları sınaqdan keçirmək və tankçılarla təlim keçmək üçün xüsusi yer.

TANKVURAN *sif.* Düşmənin tanklarını vurmaq üçün işlədilən. *Burada bir dəstə əsgər avtomatı, ikinci dəstə tankvuran silahı öyrənmirdi.* Ə.Əbülhəsən.

TANQAH *is.* köhn. Pul, var-dövlət, dövlət. *..Qasımdan sonra ailəsi üçün nəinki heç bir tanqah qalmamışdı, hətta kişinin uzun müddət işsiz və naxoş olması və axırda ölməsi ailəni böyük borca salmışdı.* T.Ş.Simurq.

TANQAHLI *sif.* köhn. Tanqahı olan; varlı, dövlətli, pullu.

TÁNQO [*isp.* tango] Ağır-ağır oynanılan ikibölgürlü rəqs və həmin rəqsin musiqisi.

TANRI *is.* Allah. [Elxan:] *Mənim tanrım başqalarına zərər verməz azad diləklərimdir.* C.Cabbarlı.

◊ **Tanrı bəndəsi** – bax **Allah bəndəsi** (“Allah”da). [Nənxənim:] [Şaqqulunun] *özünün də avara gəzdiyi bəsdır, gedim, bir tanrı bəndəsinin qızını gətirim, bəlkə küçə-lərdən daşına.* Çəmənzəminli. **Tanrı bilir** – bax **Allah bilir** (“Allah”da). [Əmrəh:] *İllər ilə gözüm baxsa gözünə; Tanrı bilir, səndən dönən deyiləm.* “Əmrəh”. **Tanrı qoysa** – arzu bildirir. **Tanrının verən günü** – bax **Allahın verən günü** (“Allah”da). **Tanrısına təpik atmaq** – qudurmuş, yolunu azmış, naşükür, nankor adam haqqında. [Anası qızına:] *Adam tanrısına təpik atmaz.* Ə.Haqqverdiyev. **Tanrıya bax!** – bax **Allaha bax!** (“Allah”da). *Əqlə gəl, tanrıya bax, eyləmə qəflət, Hadi.* S.Ə.Şirvani. **Tanrıya şükür** – bax **Allaha şükür** (“Allah”da). **Sən (siz, sizi) tanrı** – bax **sən (siz) allah** (“Allah”da). *Sizi tanrı, bircə dürüst diqqət ilə hesab ediniz.* N.Vəzirov.

TANRIÇI *sif. köhn.* Allahpərəst, Allaha inanan, mömin. [Molla Əkbər:] *Bu, tarçı Əsəd deyildi... tanrıçı Əsəd idi... Yaxşı adam idi...* B.Talıbli.

TANTAL *is.* [lat.] Elementlərin dövrü sisteminin V qrupundan Ta-kimyəvi element.

TAP *təql.* Yuxarıdan düşən şeyin çıxardığı səs.

tap-tap, tap-tup *təql.* Təkrarlanan “tap” səsi. *Ayaqların tap-tupu arasında yalnız bu sözləri eşitmək olurdu.* B.Talıbli.

TAPAN *is.* 1. Qırı, asfaltı, torpağı döyəcəlyib bərkitmək və hamarlamaq üçün ortasına dəstə vurulmuş qalın taxta parçasından ibarət alət; döyəc. *Tapanla asfaltı tapanlamaq.*

2. Müxtəlif hörgülərdə hissələri bir-birinə bənd etmək üçün qurşaq.

TAPANÇA *is.* Müxtəlif sistemli odlu kiçik əl silahı. *Tapança atmaq. Tapança patronu. Tapança qoburu.* – *Tərlən özünü itirməyib ci-bindəki tapançasını çıxartdı.* M.Hüseyn.

◊ **Tapança kimi açılmaq** – bax **barıt kimi açılmaq** (“barıt”da).

TAPANÇALI *sif.* Tapança ilə silahlanmış, tapançası olan. *Əlləri tapançalı cavanlar ota-ğa girdilər..* Çəmənzəminli. *..Kişilər içəri,*

Veysin yanına girdilər. Bunlardan tək-tək tui-fənglisi, tapançalısı da vardı. Ə.Əbüllhəsən.

TAPANLAMA “Tapanlamaq”dan *f.is.*

TAPANLAMAQ *f.* Tapanla döyəcəlyib bərkitmək və hamarlamaq. *..Torpağı Səriyyənin dediyi kimi tapanlayıb səpinə hazırlamışdılar.* M.Hüseyn.

TAPDAQ *is.* Üstündə çox gözməkdən, tapdalanmaqdan bərkimiş yer. *Tapdaq yer.*

◊ **Tapdaq olmaq** *məc.* – ayaqları altında qalmaq, tapdalanmaq, işğal olunmaq, tutulmaq. *Yurdum-yuvam yadlara tapdaq olmasın deyə; Dizə qədər su dolmuş palçıq səngərdə yatdım..* S.Rüstəm. *Bilsin yaxın, uzaq, bəd ayaqda da; Bu vətən baş əyib tapdaq olmadı.* H.Hüseynzadə.

TAPDALAMA “Tapdalamaq”dan *f.is.*

TAPDALAMAQ *f.* 1. Ayaqlamaq, ayağı ilə basdalamaq. *Müəllim ayağı ilə qarı tapdalayıb Telli üçün yol açdı.* S.Hüseyn. *İnəklər bütün sahəni tapdalaya bilərdi.* Ə.Vəliyev. // *Ayağı ilə basıb əzmək. Bu zaman Xasay pəncəyini ayaqları altına salıb tapdalamağa, alovu söndürməyə başladı.* Ə.Vəliyev. *..Xəlil onun ardınca baxdı, papirosun kötiyünü yerə çırpıb, ayağı altında tapdaladı.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Qabacasına saymazlıq göstərmək, heç yerinə qoymaq; saymamaq. *Maya Rüstəm kişinin çoxdan alışıdığı, qanına, iliyinə işləmiş adət və təsəvvürləri tapdalamışdı.* M.İbrahimov.

TAPDALANMA “Tapdalanmaq”dan *f.is.*

TAPDALANMAQ *məc.* 1. Ayaqlanmaq, ayaqla basdalanmaq, tapdanmaq. *..Həyat ağır ayaqlarla tapdalandığından xırman kimi çılpaq və qurudur.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Sayılmamaq, saymazlıq göstərilmək.

TAPDAMA “Tapdamaq”dan *f.is.*

TAPDAMAQ bax **tapdalamaq**. *Düşünür asta-asta: küçələr, ay küçələr! Mən sizin sinənizi tapdamışam nə qədər.* B.Vahabzadə.

TAPDANMA “Tapdanmaq”dan *f.is.*

TAPDANMAQ bax **tapdalanmaq**. *Evlər, damlar, taxtapuşlar gümüş kimi ağarır; Qar tapdanıb, palçıq olub, dağda cıdır qaralır.* A.Səhhət. *Torpaq tapdanıb bərkimişdi.* Ə.Məmmədخانlı.

TAPDIQ *is.* 1. Gözlənmədən tapılan, ələ keçirilən şey. *Bu kitab lap tapdıq oldu.*

2. *məc.* Təəccüb doğuran, təəccüblü, əcaib, qəribə. *Tapdıq şey.*

TAPDIRMA “Tapdırmaq”dan *f.is.*

TAPDIRMAQ *icb.* Tapmağa məcbur etmək, tapmağı tapşırmaq, başqası vasitəsilə əldə etmək. *Çənlibeldi mənə pənah; Tapdıraram həkim, cərrah.* “Koroğlu”. [Hacı mərsiyəxana:] *Ağa, qırqovuldan meyil buyurun, onu... sizin üçün tapdırmışam.* Çəmən-zəminli.

TAPILMA “Tapılmaq”dan *f.is.* *Tapıldığı tapılmasında* *ər və arvad od ayaqlamışdılar.* Ə.Vəliyev.

TAPILMAQ “Tapmaq”dan *məc.* *İtən şey tapıldı. Axtardığım adam tapıldı. Məşədə azmış uşaqlar tapıldı. Xəstəliyə qarşı yeni dərmanlar tapılmışdır. Zəngin neft yataqları tapılmışdır. Mənim ayağıma ayaqqabı çətin tapılır.*

TAPINMA 1. “Tapınmaq”dan *f.is.*

2. *is.* Sitayiş, səcdə, pərəstiş.

TAPINMAQ *f.* 1. Səcdə etmək, sitayiş etmək, ibadət etmək, pərəstiş etmək. [Xəyam:] *Bir tanrıya lazımsa tapınmaq; Zövq əhli tapınsın sana birdən.* H.Cavid. [Elxan:] *..Bütün varlıq mənim qılıncıma deyil, azad diləklərə, azad vicdanlara tapınmalıdır.* C.Cabbarlı.

2. *məc.* Pərəstiş dərəcəsinə sevmək, məftun olmaq. *Gözəlliyə tapındığı o gündən bəri; Bir başqalıq duyulmaqda onun səsinə.* Ə.Cavad. *Mən qapandığım, tapındığım hissiz, sükut ələmindən qayıdıram.* Mir Cəlal.

TAPINTI *is.* Tapılan şey. *Arxeoloji tapıntılar.*

TAPIŞMA “Tapışmaq”dan *f.is.*

TAPIŞMAQ *qarş.* 1. Bir-birini tapmaq, bir-biri ilə görüşmək. *Gün gələr, yenə də biz tapışıraq; Qucaqlar hər ana qalib oğlunu.* R.Rza. *Elə bil ki, iki həsrət, iki nisgil tapışdı; Qız əlilə şinelimin düyməsindən yapışdı.* Ə.Cəmil.

2. Dostlaşmaq, yaxınlaşmaq, bir-birini tapmaq, bir məqsəd üçün birləşmək (adətən xasiyyətcə, meyil və niyyətləri bir-birinə uyğun olan adamlar haqqında). *Həriflər tapışdılar.* – *Piri kişi həmişə* [Qaraca qızla qara

köpəyi] *bir yerdə görəndə gülüb deyirdi: – İki qara yaxşı tapışmısınız.* S.S.Axundov.

TAPQI, TAPQINTI *bax tapıntı.* *Veys bu yeni tapqılara sevinir.* Ə.Əbülhəsən.

TAPQIR *is.* Atın belində yəhərin dal tərəfə sürüşməməsi və yanlara əylməməsi üçün döşünün altından keçirilən qayış. *Oğlan atdan düşdü, yüyənin kəmini atın ağzından çıxarıb, tapqırını boşaltdı, otlamağa buraxdı. Çəmən-zəminli. Yüyəni, tapqırı bütün yağladı; Qantargaya təzə qayış bağladı.* H.K.Sanılı.

TAPMA “Tapmaq”dan *f.is.*

TAPMACA *is.* 1. Hər hansı bir şeyi və ya hadisəni bənzətmə yolu ilə, qəsdən üstüörtülü şəkildə təsvir edən yığcam məcazi ifadədən ibarət müəmma (şifahi xalq ədəbiyyatı növlərindən biri). *Yusif əmi hər gecə biza şirin-şirin nağıllar danışar, çox qəribə tapmacalar deyərdi.* A.Şaiq.

2. *məc.* Aydın olmayan və ya qeyri-müəyyən, üstüörtülü söz, məsələ, danışiq; müəmma. *Bu məsələ mənim üçün bir tapmacadır.* – [Cəbrayıl Firəngizə:] *Mənim heç uşaqlıqdan tapmaca ilə aram olmayıb.* B.Bayramov.

TAPMACALAMA “Tapmacalamaq”dan *f.is.*

TAPMACALAMAQ *f.* Qeyri-müəyyən, üstüörtülü danışmaq, müəmmalı söz demək. *Usta Ramazan yalnız böyründəki adamların eşidə biləcəyi bir səsə tapmacaladısa da, hamı onun sözünü eşitdi.* M.Hüseyn.

TAPMACALI *sif.* Qeyri-müəyyən, üstüörtülü, müəmmalı (söz, danışiq və s. haqqında). *Tapmacalı söz.*

TAPPADAN *zərf* Tap səsi çıxararaq, tap edərək, tappılı ilə. *Birdən [dəli] yenə tappa-dan yerə yıxıldı və dırnaqları ilə torpağı eşərək ağladı.* M.İbrahimov.

TAPMAQ *f.* 1. Axtarış, aramaq nəticəsində meydana çıxarmaq, üzə çıxarmaq, əldə etmək. *Axtardığı kitabı tapmaq.* – *Gəzib güclə bir qapı tapa bildim.* S.Rəhman. *Əlində zərf gəzib tapır ünvani; Qaynayıb, başına vurur al qanı.* M.Rahim. // Eyni mənada adam haqqında. [Sultan bəy:] *Axır gəlib səni tapdım, maralım, maralım, dilbilməz! Ü.Hacıbəyov.* [Mərcan:] *Tapmısan, tut ətəyindən, bərk tut; Başqa dilbərləri artıq sən unut! A.Şaiq.*

// İtirdiyi və ya bir yerdə unutduğu şeyi təzədən əldə etmək, özünə qaytarmaq. *İtirdiyi pulu tapmaq. Açarı stolun yeşiyindən tapmaq.* // Eyni mənada itkin düşmüş və ya yeri məlum olmayan adam haqqında. *Oğlunu tapmaq.* – ..*Millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açdılar və pərakəndə düşmüş qardaşlarını tapıb, dağılmış evlərini bina etməyə üz qoydular.* C.Məmmədquluzadə. [Qəndab:] *Məzəhri tapıb salamat olduğunu bildim.* B.Bayramov. // Əldə etmək, ələ keçirmək. [Səlim qızı:] *Biz bu kənddə iki nəfər kimsəsiz... yavan çörək, onu da güclə tapırıq..* C.Cabbarlı. [Fərhad] *sağ cibini qurdaıladı. Bir loğma quru qara çörək tapdı.* Ə.Vəliyev. // Xüsusi tədqiqat, araşdırma, axtarış nəticəsində aşkara çıxarmaq, açmaq, kəşf etmək. *Qazdan kauçuk almaq üsulunu tapmaq. Yeni neft yataqları tapmaq.* – ..*Bəzi naxoşların qanında bakteriyə və mikrob adlı xırda heyvanat və ələfiyyət tapdılar ki, onlar çirkəb və qeyri natəmiz yerlərdə nəşvü nüma edirlər.* H.Zərdəbi. // Hesablayaraq, fikirləşərək bir şeyin nəticəsini, cavabını müəyyən etmək, əldə etmək. *Məsələnin cavabını tapmaq. Sözüün kökünü tapmaq.*

2. Çox axtararaq axırda əldə etmək; tapıb almaq. *Ayağıma, nəhayət, ayaqqabı tapdım.* – *Neft səltənəti Bakıda neft tapmaq əzablı bir işə çevrilmişdi.* A.Şaiq.

3. *məc.* Görmək, hiss etmək. *Tahir bu balacaboy uşağın varlığında suçu uşaqların kədər və iztirablarını tapırdı.* S.Rəhimov. [Bibixanın] *elə bir xüsusiyyətə tapa bilmirdi ki, xoşuna gəlməsin.* B.Bayramov. // *məc.* Birini hər hansı bir vəziyyətdə, halda görmək. *Atasını xəstə halında tapdı.* // *məc.* Əldə etmək, nail olmaq. [Gəldiyev] *illərdən bəri arzuladığı "normal" həyatı tapmışdı.* Mir Cəlal.

4. Danışılan bir sözə və s.-yə istehsalı münasibət bildirir. *Deməyə söz tapmısın! Tərifləməyə adam tapdınız!*

5. Bir sıra isimlərdən sonra gələrək, mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; *məs.:* fürsət tapmaq, macal tapmaq, söz tapmaq, nöqsan tapmaq, yol tapmaq və s.

TAPPATAP, TAPPATUP 1. *taql.* Bir-birinə və ya başqa şeyə toxunan taxta və s. şeylərdən çıxan aramsız səs. *Ağarzanın evindən tappatap səsi gəlirdi.* Mir Cəlal.

2. *zərf* Tappıldı ilə, ayaqlarını tappıldada-tappıldada. *Bir qorodovoy küçənin ortası ilə tappatup gəlib çamadanın yanından sovuşdu.* S.M.Qənizadə.

TAPPATAPLA, TAPPATUPLA *zərf* Tapıldı ilə. *Alma-armud ağaclarından meyvələrə tappatapla töküldü.* S.Rəhimov.

TAPPILDAMA "Tappıldamaq"dan *f.is.*

TAPPILDAMAQ *f.* Tappıldı səsi çıxarmaq, tap-tap etmək. *Boz at quyruğunu buladıqca xurcuna dəyir və taqqıldayırdı.* S.Rəhimov.

TAPPILDATMA "Tappıldatmaq"dan *f.is.*

TAPPILDATMAQ *f.* Bir şeyi bir şeyə vuraraq və ya yerə ataraq tappıldı səsi çıxartmaq.

TAPILTI *taql.* 1. Hərəkət edən insan və ya heyvanın ayağının yerə dəyməsi nəticəsində çıxan səs. [Zeynal] *bir qədər sonra qapı arxasında ayaq tappıltısı duydu.* S.Hüseyn. *Bayramın qulağına at ayaqlarının tappıltısı dəydi.* M.Hüseyn.

2. Bir şeyin düşməsindən və ya başqa bir şeyə dəyməsindən hasil olan qısa qırıq səs və ya dalbadal eşidilən belə səsələr. *Yaşıl qapı açılıb tappıldı ilə divara dəydi.* H.Seyidbəyli. [Aynanın] *sanki kömək istəyən əlləri bir an havada asılı qalıb, tappıldı ilə yanına düşdü.* İ.Hüseynov.

TAPŞIRIQ *is.* 1. Tapşırılmış şey, yerinə yetirilməsi, ifa və ya həll edilməsi bir vəzifə olaraq həvalə edilmiş iş, məsələ və s. *İctimai tapşırıq. Partiya tapşırığı.*

2. İşin qabaqcadan müəyyən olunmuş və ya göstərilmiş həcmi. *İstehsalat tapşırıqları.* – ..*Briqadirlər sabahkı iş üçün fikirləşir, mənqəbaşçıları səhəriki tapşırığı üzvlərinə xəbər verirlər.* Ə.Vəliyev. // Dərsdənkənar vaxtda öyrənmək və ya həll etmək üçün şagirdlərə verilən dərs. *Həndəsədən tapşırıq. Ev tapşırığı. Tapşırığı yazmaq.* // Göstəriş, əmr, sərəncam. *Direktorun tapşırığı.* – [Xanlar:] *Mən atamın tapşırığını yerinə yetirməyə çalışıram, – dedi.* S.Rəhimov. // *hərb.* Operativ vəzifə. *İskəndər Quliyev döyüş tapşırığını döyüşçülərə başa saldıqdan sonra qərargaha qayıtdı.* Ə.Vəliyev.

TAPŞIRILMA "Tapşırılmaq"dan *f.is.*

TAPŞIRILMAQ "Tapşırmaq"dan *məc.* *Vəzifə tapşırılmaq. Siyahıların tutulması ona*

tapşırılmışdır. – Bütün kisələri aparanlara “qonşunla bölüşdürəcəksən” deyilib, möhkəm tapşırılırdı. Ə.Əbülhəsən.

TAPŞIRMA “Tapşırmaq”dan *f.is.*

TAPŞIRMAQ *f. 1.* Həvalə etmək, üzərinə qoymaq. *Səadət xanım Səriyyə xala və Gülnaza bəzi işlər tapşırırdı. M.İbrahimov. Sədəf xala təzəcə yoldan gəldiyindən çay hazırlamağı Sürmə xalaya tapşırırmışdı. S.Rəhman.*

2. Birisinin və ya bir şeyin qayğısına, qeydinə qalması həvalə etmək; inanaraq, etibar edərək öhdəsinə buraxmaq, himayəsinə buraxmaq; qızmaq. *Ona şey tapşırmaq olmaz. – Əmioğlumun peşəsi qoyun saxlamaq idi və qoyunları da .. çobanlara tapşırırmışdı. C.Məmmədquluzadə. [Afaq:] İlyas, körpə Məmmədimi sənə tapşırıb gedirəm, – dedi.. Ə.Məmmədخانlı.*

♦ **Torpağa tapşırmaq** *tənt.* – bax **torpaq. Can (canını) tapşırmaq** – bax **can.**

TAR¹ *is.* Azərbaycan və İranda çox yayılmış mizrabla çalınan simli musiqi aləti. *Tar çalmaq. Tar Azərbaycanın milli musiqi alətidir.*

TAR² *sif. [fars.] klas.* Qara. *Könlümü qarət edir öylə ki, tari-zülfün; Rumə sanki həbəşi ləşkəri-yəğmə gətirir. X.Natəvan. // Tutqun, donuq, aydın görünməyən. Tar şüşə. – Bu gün mənim gözümə afitab tar (z.) gəlir. S.Ə.Şirvani. □ Tar olmaq* – qaranlıq çökmək, qaranlıqlaşmaq. *Dağlar başı qar oldu; Bulud gəldi, tar oldu. (Bayatı).*

TAR³ *is.* Ev quşlarının üstündə durub gecələməsi üçün hinə qoyulan ağac. *Bir qış axşamıydı, qapıda soyuq; Qalxdı tar üstünə bizim çil toyuq. S.Vurğun. Tardakı xoruz qanadlarını şappıldadıb banladı. S.Rəhimov.*

♦ **Toyuq tara çıxanda (çıxan vaxt)** – bax **toyuq. Toyuq tardan düşəndə (düşən vaxt)** – bax **toyuq.**

TAR⁴ *is.* Üst-üstə dərəcə yağib yığılmış qalın qar yığını. *Tara düşmək. Tara batmaq. – Dağ başında çar qala; Duman keçə, tar qala; Bir arzum var ürəkdə; Mən ölsəm də yar qala. (Bayatı). [Bəylər] tarın yanına gəlib gördülər ki, Nəbigil tufənglənlə ayaqyolu açib addamışlar o tərəfə. “Qaçaq Nəbi”. □ Tar bağlamaq* – yağib bir yerə yığılmaq, təpə

əmələ gətirmək (qar haqqında). *Elə ki əsnədi çovğunla külək; Çöldə tar bağlayıb qar çıxdı dizə. S.Vurğun.*

TARAC *is. [fars.]* Qarət, çapovul, talan; talama. □ **Tarac etmək** – 1) talan etmək, qarət etmək, çapıb talamaq. *Küllü-varin etdilər tarac, yağma, tarümar. M.V.Vidadi; 2) məhv etmək, dağıtmaq, yox etmək, puç etmək, puça çıxarmaq. Pulunu tarac etmək. Tarac olmaq* – 1) talan olmaq; 2) məhv olmaq, dağılmaq, yox olmaq, puç olmaq. [Nurəddin ağa:] *Mədrəsə yerinə, azarxana yerinə, bax gör, hansı yolda tarac olur sərmayə. N.Vəzirov. Bəylərin, xanların – qansoranların; Taxtı tarac oldu tamam onların! S.Vurğun.*

TARAKAN *is. [rus.]* Mətbəxböcəyi, mətbəxqurdu.

TARAQQA *is.* İçə barıtlı doldurulmuş kağızdan düzələn partlayıcı fişəng (atəşbazlıqda əyləncə üçün işlənir).

TARAQ-TARAQ, TARAQ-TURUQ *is.* Təkrar edən, davamlı taqqıltı səsi. *Mədəniyyət evinin yeni binasında tara-q-turuq səmindən qulaq çatlayırdı. M.İbrahimov. Hey atılır güllələr; Atılır tara-q-taraq. B.Vahabzadə.*

TARÁN [*rus., əsl. yun.*] *hərb.* 1. Öz təyyarəsini, gəmisini, ya tankını düşmən təyyarəsinə, gəmisinə, ya tankına zərbə vurmaqdan ibarət döyüş üsulu. *Birdən gur səs ilə deyir ucadan: – Gülləm yoxsa əgər, üsul var! Taran! M.Rahim.*

2. Düşmənin cəbhəsini yarıb onun mövqelərinə soxulmaqdan ibarət döyüş əməliyyatı, həmçinin bu əməliyyatı həyata keçirən zərbə.

3. Bax **qoçbaşı.**

TARANLAMAQ *f. hərb.* 1. Öz təyyarəsinin, gəmisinin və ya tankının gövdəsi ilə düşmən təyyarəsinə, gəmisinə və ya tankına zərbə endirmək. *Düşmən təyyarəsini (tankını) taranlamaq.*

2. Taran (2-ci mənada) üsulu ilə düşmənin cəbhəsini yarmaq. *Cəbhəni taranlamaq.*

TARANTELLA *is. [ital.]* Coşqun xarakterli italyan xalq rəqsi.

TARAŞ *is. [fars.] 1.* Qırırmaq. □ **Taraş etdirmək** – qırxdırmaq. *Başını taraş etdirmək. Taraş etmək* – qırırmaq. *Üzünü taraş etmək.*

2. *köhn*. Üzdən, üstündən səthi surətdə yonma. □ **Taraş etmək** – üzdən yonmaq. *Karandaşları taraş etmək*. // Bu iş üçün alət, yonma qələmi.

TARAŞLAMA “Taraşlamaq”dan *f.is*.

TARAŞLAMAQ *f*. Taraş etmək, qırmaq. *Saqqalını taraşlamaq*.

TARAŞLI *sif*. Taraşlanmış, taraşla yonulmuş. □ **Taraşlı stəkan** – tin-tin stəkan.

TARAZ [*fars.*] 1. *sif.* və *zərf* Düz, dümdüz, bərabər, eyni bərabərdə, eyni vəznə. *Boş tərəzinin gözləri bir-birilə taraz gəlmədi*. [Kosa] *daş götürdü, pərsəng atdı, qıraqları çürümüş çanaqları birtəhər düzəlişdirdi*. S.Rəhimov. □ **Taraz olmaq** – bərabər olmaq, bərabərləşmək. *O gün ki fəslə-yaz olur; Gecə, gündüz taraz olur*. A.Səhhet.

2. *is. xüs.* Dülgərlikdə, torpaq və bənnalıq işlərinin səthin düzlüyünü yoxlamaq üçün alət. *..Fəhlələr yer qazar, evin binəsini qoyar, usta taraz ilə ölçər, .. başlayıb divarı qaldırdı*. Mir Cəlal.

TARAZI [*fars. tərəzu*] bax **tərəzi**.

TARAZLAMA “Tarazlamaq”dan *f.is*.

TARAZLAMAQ *f*. Düzləmək, taraz etmək, bərabərləşdirmək. *Tərəzinin gözlərini tarazlamaq*. – *..Kamil özünü qabağa atıb sükanı burdu, pozulmuş müvazinəti tarazladı və qayıq batmaqdan qurtardı*. M.Süleymanov.

TARAZLANMA “Tarazlanmaq”dan *f.is*.

TARAZLANMAQ *qayid*. Düzlənmək, bir-birinə taraz olmaq.

TARAZLAŞDIRILMA “Tarazlaşdırılmaq”dan *f.is*.

TARAZLAŞDIRILMAQ *məch.* Taraz edilmək, müvazinətləşdirilmək.

TARAZLAŞDIRMA “Tarazlaşdırmaq”dan *f.is*.

TARAZLAŞDIRMAQ *f*. Düzləşdirmək, müvazinətləşdirmək, uyğunlaşdırmaq. *Hər anda inersiya qüvvəsi ilə nöqtəyə təsir edən qüvvələr və reaksiya qüvvələri bir-birini tarazlaşdırır*. Z.Xəlilov.

TARAZLAŞMA “Tarazlaşmaq”dan *f.is*.

TARAZLAŞMAQ *qarş.* Düzləşmək, taraz olmaq, bərabərləşmək, müvazinəti bir-biri ilə uyğunlaşmaq. *Mənfi balansda bədən qida maddələri dağılır, maddələr tarazlaşan-*

da isə onların gəliri çıxarına bərabər olur. “Ümumi zootexniya”.

TARAZLIQ *is.* 1. Üfüqi cəhətdən düzlük. *Divarın tarazlığını yoxlamaq*.

2. İki şeyin bir-biri ilə uyğunluğu, eyni ağırlıqda, vəznə olması; müvazinət. *Tərəzi gözlərinin tarazlığı*.

TARÇALAN, TARÇI *is.* Tarda çalan çalğıçı; tarzən. *Ey tarçı, çal, oxu! Könlümü al, oxu!* M.Müşfiq. *Qurban təzə-təzə əlinə tar almağa başladığı zamanlar Qarabağda tar çalan Sadıq yaşayırdı*. İ.Əfəndiyev.

TARÇILIQ *is.* Tar çalma sənəti, tarçı peşəsi.

TARIM *zərf* Tarımlanmış, bərk dartılıb çəkilməmiş halda olan (adətən “çəkmək”, “çəkilmək” feilləri ilə işlənir). *İpi (məftili) tarım çəkmək*. – *Kotan yerə işlədikcə zəncir tarım çəkilir, öküzlər yamac yuxarı .. sürürüdü*. B.Bayramov.

TARIMLAMA “Tarımlamaq”dan *f.is*.

TARIMLAMAQ *f*. Tarım çəkmək, bərk dartıb çəkmək, tarım etmək. *İpi (burazı) tarımlamaq*.

TARIMLIQ *is.* Tarım çəkilməmiş ipin, zəncirinin və ş.-nin hali.

TARİF [*fr.*] Rəsmən müəyyən edilmiş ödənc, vergi, rüsum, maaş və s. miqdarı (cədvəli). *Gömrüxana tarifi. Əmək haqqı tarifi. Poçt tarifi.*

TARİFLƏŞDİRİLMƏ “Tarifləşdirilmək”dən *f.is*.

TARİFLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Tarifləşdirilmə aparılmaq.

TARİFLƏŞDİRMƏ “Tarifləşdirmək”dən *f.is*. *Tarifləşdirmə komissiyası*.

TARİFLƏŞDİRMƏK *f*. Vergi və ya ödənc obyektlərinin təsnifi əsasında tarif təyin etmək, tarifləşdirmə aparmaq. *Müxtəlif işləri tarifləşdirmək*.

TARİX *is.* [ə.] 1. Bir hadisənin baş verdiyi, cərəyan etdiyi vaxt; keçmiş həyata aid olub adamların hafizəsində qalmış fakt və hadisələrin məcmusu. *Tarixin təcrübəsi gös-tərir ki... Məsələnin tarixi*. – [Nüşabə:] *Şanlı tariximiz görməmiş ləkə; Zəfərlər qazanmış bu şanlı ölkə!* A.Şaiq.

2. İnkişaf prosesindəki gerçəklik. *Tarixin qanunları. Tarixin dialektikası. Tarixin gedişi.*

3. İnsan cəmiyyətinin inkişafı haqqında elm. *Azərbaycan tarixi. Orta əsrlər tarixi. – Tarix insan cəmiyyətinin həyatı haqqında elmdir. “Qədim dünya tarixi”. // Həmin fənnə aid kitab, dərslik, dərs. Tarixdən “5” almaq. Tarix kitabı.*

4. Bir şəxs və ya şeylə bağlı olan fakt və hadisələrin tarixcə məcmusu. *Sumqayıt şəhərinin tarixi. Onun başına gələn hadisələrin tarixini heç kəs bilmir. – [Qaraş:] Yaxşı, Qızvətərin tarixini danışma, sözünü de. M.İbrahimov.*

5. Bir hadisənin, şeyin inkişafının gedişi, ardıcıl inkişafı. *Yer qabığının təşəkkül tarixi. Hadisələrin inkişaf tarixi.*

6. Təbiətin, mədəniyyətin, elmin hər hansı bir sahəsinin ardıcıl inkişaf və dəyişməsinə öyrənən elm. *Musiqi tarixi. Ədəbiyyat tarixi. – Cəlil Məmmədquluzadə (Molla Nəsrəddin) Azərbaycan mədəniyyəti və maarifi tarixində tamamilə yeni və parlaq bir dövr açdı. M.İbrahimov.*

7. Əhvalat, hekayə, rəvayət. *Tarix uzunudur... Tarixi gözəndən keçirmək.*

8. Keçmiş. [Xristofor:] *Bu şux zahirin də faciəli bir tarixi var. Çəmənzəminli.*

9. Bir hadisənin dəqiq təqvim vaxtı. *Doğum tarixi. // Sənəddə, məktubda və s.-də onun yazılması vaxtı haqqında qeyd (il, ay, gün). Telegramın tarixi. Əmrin tarixi. Təliqəyə tarix qoymaq.*

♦ **Tarix boyu** – bütün tarix ərzində, bütün dövrlərdə, lap əvvəldən bu günə kimi. *Bu qurultay tarix boyu görünməmiş nəhəng bir sıçrayış dövrünün başladığını xəbər verəcək. M.Hüseyn. Tarixdə görünməmiş – heç vaxt olmamış, bu vaxta qədər misli görünməmiş hadisə haqqında. Tarixdən əvvəl (qabaq) – miladi tarixindən əvvəl (qabaq). Rüstəm kişi Mayanın sözünü kəsdi: – Tarixdən üç yüz il əvvəl deyirsən, onda neçə il elər? M.İbrahimov. Tarixdən əvvəlki (qabaqkı) – 1) miladi tarixindən əvvəlki (qabaqkı); 2) qədim dövrlərə aid olan, yazılı sənəd olmayan. Tarixdən əvvəlki dövrlər. Tarixə (tarixdə) yazılmaq – heç vaxt unudulmamaq, həmişə yadda qalmaq. [Koroğlu:] Mən gərək o Rum paşasına bir divan tutam ki, tarixlərdə yazıla. “Koroğlu”. Tarixin təkərini geri döndər-*

məyə çalışmaq – tarixin qanunauyğun inkişafının qarşısını almağa, geri qayıtmağa çalışmaq. **Canlı tarix** – bax **canlı. Xəstəlik tarixi** – bax **xəstəlik.**

TARİXCƏ bax **tarix** 4-cü mənada. *Teymurun İsmayilzadələrlə dostluğunun tarixçəsini yaxşı bilən İmanov zərəfat tərzində Qudrətə dedi.. M.Hüseyn. Kənddə olmuş hər bir hadisənin, salınan hər bağın, əkilən hər ağacın, tikilən hər evin tarixçəsini [Xoşqədəm nənədən] soruşardılar. S.Qədirzadə.*

TARİXCİ is. Tarix mütəxəssisi; tarix elmi ilə məşğul olan alim; tarixşünas.

TARİXƏN sif. [ər.] Tarixə görə, tarix etibarilə, tarix baxımından. *Tarixən düzgün qiymətləndirmək. Tarixən doğru deyil.*

TARİXİ sif. [ər.] 1. Həqiqətən olmuş, həqiqətə uyğun olan, uydurma olmayan. *Tarixi fakt. Tarixi şəxsiyyət. Tarixi şərait.*

2. Tarix üçün əhəmiyyəti olan, tarixə daxil olmuş; əhəmiyyətli, əlamətdar. *Tarixi qurultay. – Bəli ən mühüm, ən tarixi günlər keçirirdi. M.S.Ordubadi.*

3. Tarixdə olmuş hadisəyə əsaslanan, tarix əsasında qurulmuş, tarixdən götürülmüş. *Tarixi roman. Tarixi dram.*

4. Hadisələrə, onların törəmə və inkişafı baxımından yanaşan, baxan, tədqiq edən. *Müasir dil faktlarının tarixi izahı. Hadisələrə tarixi baxış. // Hadisələri, ardıcıl inkişafı baxımından tədqiq edən, öyrənən. Tarixi coğrafiya. Tarixi grammatika.*

5. Cəmiyyətin inkişafının müəyyən mərhələsi ilə bağlı olan; daimi olmayan, keçici. *Tarixi kateqoriya.*

6. Tarixdən əvvəlki dövrlərə deyil, maddi abidələrin qaldığı dövrə aid olan. *Xalqın həyatının tarixi dövrü.*

♦ **Tarixi materializm** – bax materializm.

TARİXİ-HİCRİ is. [ər.] Hicri tarix (Məhəmmədin Məkkədən Mədinəyə köç-düyü vaxtdan hesablanan müsəlman təqvimi).

TARİXİLİK is. 1. Hər hansı bir şey və ya hadisənin törəməsinin və inkişafının, onu doğuran konkret tarixi şəraitlə bağlı olaraq öyrənilməsi, hadisələrə tarixi yanaşma prinsipi.

2. Tarixi faktlarla uyğunluq, tarixən dəqiq və düz olma. *Tarixi romanda tarixilik prinsipinə riayət etmək əsas şərtidir.*

TARİXİ-MİLADİ *is.* [ər.] Miladi tarix (İsanın anadan olduğu gündən hesablanan təqvim).

TARİXLİ *sif.* Tarixi yazılmış, yazıldığı vaxt qeyd olunmuş, göstərilmiş. *1977-ci il 15 may tarixli məktub. 2 avqust tarixli "Molla Nəsrəddin" jurnalı.*

TARİXNƏVİS [ər. tarix və fars. ...nəvis] *köhn. bax tarixyazan.* [Şah Abbas:] *Fərras göndər, Sərdar Zaman xanı, Mirzə Yəhyanı, Möhsün xanı, tarixnəvis İskəndər bəyi, Molla Səmədi hüzzuruma çağır.* M.F.Axundzadə.

TARİXSİZ *sif.* Tarixi qoyulmamış, yazıldığı vaxt (il, ay, gün) göstərilməmiş. *Tarixsiz məktub. Tarixsiz sənəd.*

TARİXSÜNAS [ər. tarix və fars. ...şünas] *bax tarixçi.*

TARİXYAZAN *is.* Şahidi olduğu hadisələri qələmə alan, ümumiyyətlə, hadisələri yazan şəxs; tarixçi, tarixnəvis.

TARİK¹ *is.* [ər.] *köhn.* Tərk edən, gedən, dünyadan əl üzən.

TARİK² *sif.* [ər.] 1. Qaranlıq.

2. Qara.

TAR-QAVAL *top.* Tar və qaval (və bəzən kamançadan) ibarət çalğı. *Bu zaman doğrudan da tar-qaval səsi gəlirdi.* M.Hüseyn.

TARLA *is.* Taxıl, pambıq, qarğıdalı və s. əkilmiş böyük sahə, əkin (yeri); zəmi. *Bu qız üç gün əvvəl atası ilə çəltik tarlasında çalışırdı.* Mir Cəlal. □ **Tarla düşərgəsi** – tarlada işləyənlərin istirahəti, yeyib-içməsi və s. məqsədlər üçün onun yanında düzəldilən tikili (talvar və s.). *Sədrəl katib başqa manqaların sahəsinə gedəndə qızlar tarla düşərgəsinə gəlib səhər yeməyi yeyirdilər.* Ə.Vəliyev.

TARLAÇI *is.* Tarlada işləyən kolxozçu və ya sovxoz fəhləsi. *Tarlaçıların yarışı.*

TARLAÇILIQ 1. *is.* Tarlaçının işi, tarlada işləmə.

2. *Sif. mənasında.* Tarlaçılardan təşkil olunmuş, tarlaçılardan ibarət olan. *Tarlaçılıq briqadası.*

TARLAQORUYUCU *sif.* Tarlanı küləyin təsirindən qorumaq üçün əkilən. *Tarlaqoruyucu meşə zolaqları.*

TARLANMA "Tarlanmaq" dan *f.is.*

TARLANMAQ *f.* 1. Qaralmaq, tutulmaq. *Hava tarlandı.*

2. Qırt yatmaq (toyuq).

TARLAŞMA "Tarlaşmaq" dan *f.is.*

TARLAŞMAQ *f.* Tar olmaq, alaqqaranlıq olmaq, qaranlıq düşmək. *Hava tarlaşmışdı.*

TARLIQ *is.* Tar olma; alaqqaranlıq, toranlıq, tar şeyin halı.

TAR-MAR *sif.* 1. Bir-birinə qarışmış, dolaşmış, nizamsız, qarışıq; pərişan. [Süleyman Əsgər:] *Nədir sənin dərdin, bu nə ah-zardır; Nədir sənin fikrin belə tar-mardır.* Ü.Hacıbəyov. *Məzar... Şaxta kəsir, o tənha xəyal; Yönəli yoluna fikri tar-mar.* M.Rahim.

2. Xaraba, dağınıq, dağılmış, viran qalmış. *Tar-mar ev.*

♦ **Tar-mar etmək** – 1) bir-birinə qarışdırmaq, dolaşdırmaq, nizamsız hala salmaq; 2) xaraba qoymaq, dağıtmaq, viranə qoymaq. [Hacı Murad:] *Məhərrəm bəy mənim atamın yurdunu tar-mar edir.* S.S.Axundov; 3) məhv etmək, yox etmək, dağıtmaq, darmadağın etmək. *Düşmənin səflərini eləyəndə tar-mar; Bilirlər ki, arxada neft dəryası Bakı var.* R.Rza.

Tar-mar olmaq – 1) bir-birinə qarışmaq, nizamsız hala düşmək, dolaşmaq; 2) xaraba qalmaq, dağılmaq, alt-üst olmaq. [Məmməd:] *Padşah yıxıldı, gorbagor oldu; Uçdu sarayları, tar-mar oldu.* Z.Xəlil; 3) dağılmaq, məhv olmaq, darmadağın olmaq. *Hitler Almaniyası tar-mar oldu.* Ə.Sadiq.

TARP *təql.* Bərk, ağır bir şeyin birdən-birə yerə düşməsindən və ya ağır, bərk şeylərin bir-birinə toxunmasından çıxan səs. [Oda-başı:] *Hacı bunu eşidən tək tarp deydi yerə.* Ə.Haqverdiyev.

TARTAN-PARTAN *is.* Boş, mənasız sözlər, danışmaq; hədyan. *Tartan-partan (z.) danışmaq.*

TARZƏN [fars.] *bax tarçı.* *Tarzən ilə kamançaçı məharətlə çalır, qavalvuran oğlan isə boğazını arıqlayıb oxumağa hazırlaşdı.* M.Hüseyn.

TAS¹ *is.* Enli, dairəvi, dayaz metal qab; təşt, ləyən. *Hamam tası. – Həniyə bir əlində tas, o biri əlində isti su ilə dolu vedrə.. tövşüyə-tövşüyə içəri girdi.* İ.Hüseynov.

2. Köhnə məişətdə: tas qurmaqla fala baxma, tas falı. [Sərvinaz xanım:] *Deyib, arxa-*

yın ol, arvad, tas yaxşı göstərir. N.Vəzirov.

□ **Tas qurmaq** – köhnə məişətdə: içi su ilə dolu tasi müşahidə etməklə fala baxmaq. *Nə-hayət, uşaq üçün fala baxdırıb tas qurdurar və dua yazdırardılar.* H.Sarabski. *Falçı* [Salyalı arvadla] *tas qurardı.* Mir Cəlal.

♦ **Köhnə hamam, köhnə tas** – hər şey əvvəldə olduğu kimi, qətiyyəən heç bir şey dəyişmədən (dəyişməmiş).

TAS² *is.* [ər.] Nərd oyununda üç, bəzən də dörd xal qazanıb oyunu udma və ya üç, bəzən də dörd xal itirib oyunu udurma.

TASA¹ *is.* [fars.] 1. Qəm, qüسسə, kədər.

2. Çırpınmaq, narahatlıq, qərar-sızlıq.

TASA² *is.* məh. Qəzəb, hirs.

TASABAXAN *is.* köhn. Tasla fala baxan adam; falçı (bax **tas¹** 2-ci mənada).

TASKABAB *is.* Taskababıda bişirilən xırda küftə və ya doğranmış ət və kartofdan ibarət xörək.

TASKABABI *is.* Ağzı kip örtülən ikiquplu qazança.

TASKÜLAH *is.* [fars.] köhn. Dəbilqə.

TASKÜLAHLI *sif.* köhn. Başında tasküləh olan; dəbilqəli. *Ümumi sakit ikən etdi mətlə-bə ağaz; Dəmir geyimli, polad tasküləhli bir knyaz.* A.Səhhət.

TASLAQ *is.* Bir şeyin hələ qəti bir şəkil almamış halı; eskiz, sxem.

TAT *is.* Azərbaycan, Dağıstan və İranda yaşayan irandilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

TATAR *is.* 1. Tataristanın əsas əhalisini təşkil edən türkdilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

2. Volqaboyunda, Sibirdə və s.-də yaşayan türkdilli bəzi kiçik xalqların adı.

3. XIII–XV əsrlərdə Qızıl Orda dövlətini təşkil edən müxtəlif türk, monqol və b. tayfaların adı.

TATARCA *sif.* və *zərif* Tatar dilində. *Tatarca öyrənmək. Tatarcadan tərcümə.*

TATARI *is.* Qırmanc, qamçı. *Çiyində tüfəngi, döşdə qatırı; Belində xəncəri, əldə tatırı.* H.K.Sanlı.

TATARILAMA “Tatarılamaq”dan *f.is.*

TATARILAMAQ *f.* Tatırı ilə vurmaq; qırmanclamaq, qamçılamaq.

TAUN *is.* [ər.] 1. Qusma və ishal şəklində təzahür edən çox yoluxucu ağır epidemik xəstəlik.

2. Qarğış məqamında işlənir. *Səni taun tut-sun!*

TAU-SAQQIZ *is.* bot. Dağlarda bitən çox-illik kauçuklu ot-bitki. *Tau-saqqız .. çoxillik, yoğun, kobud kökləri olan və kök birləri və-rən bitkidir.* M.Qasımov.

TAVA¹ *is.* İçində ət və s. qızartmaq üçün kənarları yastı, dairəvi metal qab. *Miz tava. Tavadə ət qızartmaq.* – [Sayad] *tez dönüb, qara tavanı yerə qoydu.* M.Hüseyn. *Pərşan ocağı alışdırdı, tavaya yağ atdı.* M.İbrahimov.

TAVA² bax **tavadaşı**.

TAVADAŞI *is.* İri, əsasən yastı daş; tava. *Hamamın yeri təmiz yonulmuş ağ tavadaş-larla döşənmış olardı.* H.Sarabski.

TAVAKABABI *is.* Ayrıca tavada bişirilən kiçik küftə və yumurtadan ibarət xörək. *Uşaq-lar Fatma xalanın onlar üçün hazırladığı ağ, təmiz bağlamayı açıb, çörək arasındakı tavakabablarını böyük iştaha ilə yedilər..* H.Seyidbəyli.

TAVALIQ *is.* Qayalıq, daşlıq. *Tavalıqda xırman sürmək.*

TAVAN¹ *is.* Binanın daxilinin üst örtüsü; səqf. *Bir qoca da zilləyərək gözələrini tavana; Ovuşdurub ovucunda tütün töküür qəlyana.* S.Rüstəm. *Alçacıq tavadan torpaq tökülür; Lakin üzlər gülür, baxışlar gülür.* Ə.Cəmil.

♦ **Tavan altıda (altında) qalan deyil** – borcundan çıxar, əvəzini verər, xəcalətindən çıxar. *..Özün bilirsən ki, mən tavan altıda qalan oğlan deyiləm, arxayın ol, xəcalətdən çıxaram.* “Kirpi”.

TAVAN² *is.* [fars.] Güc, qüvvət, qüvvə (çox vaxt “tab” sözü ilə bərabər işlənir). *De-dim, ayrılığa yoxdur tavanım; Ayrılıb getmə-sin sərvə-rəvanım.* Ə.Cavad.

TAVANA *is.* [fars.] 1. Maddi imkan, pul, var, dövlət. *Ev boş, ev soyuq; Bircə şam al-mağa tavanası yox.* B.Vahabzadə.

2. Bax **tavan²**. Əlinin tavanası yoxdur.

TAVANALI *sif.* Maddi imkanı olan, varı, pulu, dövləti olan; pullu, dövlətli, varlı. [Qorx-maz:] *Mən bu fikirdəyəm ki, biz daha iri, tavanalı və güclü bir kolxozda birləşməliyik.* Ə.Vəliyev.

TAVANASIZ *sif.* Maddi imkanı olmayan, pulu olmayan; kasıb.

TAVANLI bax **tavanalı**. *Naməlsəm məhəlləsinin camaatı ata-babadan yerli, tavanlı olub, günlərini müttəsil eyş və işrətdə keçirən bir xalq idi.* N.Nərimanov.

TAVAR¹ *is.* Balaq (camış balası).

TAVAR² *sif. məh.* İri, böyük, yekə.

TAVAR³ *sif. məh.* Çalışqan, bacarıqlı, zirək.

TAVOT *is.* Sürtkü yağlarının bir növü.

TAVR *is.* Kırımın cənub hissəsinin qədim əhalisi.

TAVTOLÓGİYA [*yun.* *tauto* – o özü və *logos* – söz] Əvvəl deyilən şeyin başqa şəkilə və ya başqa söz və ya ifadə ilə təkrarı.

TAY¹ *is.* Bab, bərabər, münasib, misl. [Züleyxa xanım:] *..Altmış yaşında qoca ona taydı? N.Vəzirov. Xasay bir oğlandır, ona tay hanı? Var adı, qulluğu, şöhrəti, şanı.* S.Vurğun. □ **Tay etmək** – bərabər tutmaq; bir tutmaq. *Mələkdən də səni billəm ziyadə; Tay etmərəm heç insanı mən sənə.* M.P.Vaqif. *Mənim qızımı bir qaraçı qızına tayını edirsən, – deyər Hüseyngulu ağa bağdırdı.* S.S.Axundov.

Tay olmaq – bab olmaq, bərabər olmaq. [Ahıl qadın:] *İndi biz gəlib Cahan xalaya tay ola bilmərik.* Ə.Haqverdiyev. *Cuma... özünə tay olacaq bir əsgər .. gözəlti etməyə çalışacaqdı.* Ə.Əbülhəsən. **Tayını tapmaq** – hər cəhətdən özüne uyğun, özüne bab, özüne münasib adam tapmaq, yoldaş tapmaq. *Tər-lan idin, öz tayını tapmadın; Getdi, qismət oldu sarə zülfərin.* Aşıq Ələsgər. **Tay tutmaq (qoymaq)** – bax **tay etmək**. *Dağarcığını çuvala tay tutur.* (Ata. sözü). [Hafizə xanım:] *Bəxtəvər başıma, gör məni aparıb kimə tay qoydu.* Ə.Haqverdiyev.

TAY² *is.* 1. Tək, bir. *Öküün taydı, işin aydı.* (Ata. sözü).

2. Ümumiyyətlə, qoşa şeylərdən hər biri. *Qırılmış cilovun, taydır üzəngin.* M.Rahim. // Eyni mənada ayaqqabı, corab, əlcək və s. haqqında. *Ələyin tayı. Corabın bir tayı cırılib.* – [Sona xanım:] *..Başmağımın tayı ayağmdan sürüşüb çıxdı, qaranlıqda axtarıram, tapıram.* M.F.Axundzadə. // Eyni mənada qapı, pəncərə haqqında; lay. *Yunis qapının bir tayını açanda iri bir şəkil gözüne sataşdı.* Mir Cəlal.

tay-tay bax **taybatay**. *Geniş pəncərələr açılar tay-tay.* S.Vurğun.

TAY³ *is.* 1. Kisəyə, yeşiyə və s.-yə qablaşdırılmış yük. *Hər birinə ağır taylar çatdırlar.* Q.Zakir. *..Gah da Aşqabadda Hacı Zeynalabdin Tağıyevin doqquz tay manufakturalarını oğurlayırlar.* C.Məmmədquluzadə.

2. Bax **taya**. *Küləş tayı.*

tay-tay *sif.* Taylarla, çox, çoxlu, kisələrlə, yeşiklərlə, top-top. *İndi top-top, tay-tay parça, kisə-kisə şəkar, un, düyü daşınırdı.* Ə.Əbülhəsən.

TAY⁴ *is.* Bir yeri iki hissəyə bölmə şeyin tərəflərindən biri. *Divarın bu tayı. – Pərdənin o tayında da sükut vardı.* S.Rəhman. // Eyni mənada dağ, dərə və s. haqqında. *Rübabə dərənin o tayında, lap aşağıda qarda yüyürən bir adam gördü.* Mir Cəlal. *Azərbaycan cənubda – Xəzər sahilində, Qafqaz sıra dağlarının o tayında gözəl bir ölkədir.* Ə.Məmmədcanlı. // Eyni mənada çay, göl, dəniz və s. haqqında; sahil, tərəf, yan. *..Girdiman torpağının sərhədi Kür çayının o tayından başlanır.* M.Hüseyn. *Çayın o tayındakı yoncalıqlarda çoxlu kəpənək və çəyirtkə vardı.* Ə.Vəliyev.

TAY⁵ “Ta” (4-cü mənada) sözünün danışiq dilində işlənən forması. *Hökumət adamları Nəbinin dalınca tay kəndə gəlmirdilər.* “Qaçaq Nəbi”. [Süleyman:] *Naharı elədik, tay nə oturaq, dur gedək bağa.* Ə.Haqverdiyev.

TAYA *is.* Üst-üstə yığılmış ot, taxıl, saman, odun və s. qalağı (yığını). *Taxıl tayası. Küləş tayası. – Bir tərəfdən tayanın dibində su bardağı, çörək düyünçəsi, əyin paltarları və bir neçə boş çuval.* C.Məmmədquluzadə. *Evin yanında bir taya təndir odunu var idi.* B.Talıblı. □ **Taya basmaq (vurmaq)** – taxılı, odunu və s.-ni bir yerə toplayıb taya düzəltmək. *Pambıqdan taya vurmaq. – Məşədi İslam taya basırdı.* Mir Cəlal. **Bir taya** – çox, çoxlu. *Bir taya çirk paltar.*

TAYACIQ *is.* Kiçik taya, balaca taya. *Ot tayacığı. Saman tayacığı.*

TAYALAMA “Tayalamaq”dan *f.is.*

TAYALAMAQ *f.* Otu, küləşi, pambığı, taxılı və s.-ni saxlamaq üçün bir yerə toplayıb taya düzəltmək, taya vurmaq. *Pambığı taya-*

lamaq. – [Arvadlar] *..çoxdan quruyub qotmanlarda qalan otu taya layırdılar.* Ə.Əbülhəsən. [Sadıq:] *Yəqin İskəndər bu saat Həsən kişinin qapısında ot taya layır.* Ə.Haqqverdiyev.

TAYALATMA “Tayalatmaq”dan *f.is.*

TAYALATMAQ *ich.* Ot, küləş, taxıl, pambıq və s.-ni saxlamaq üçün toplayıb taya düzəltmə, taya vurdurmaq. *Qurumuş otu taya laymaq. Pambığı taya laymaq.*

TAYAVURAN *is.* Ot, taxıl, pambıq və s.-dən taya düzəldən maşın və s. // Sif. mənasında. *Tayavuran maşın.*

TAYAYAQ(LI) bax **tayqılça(lı).** *Tayayaq goca.*

TAYBATAY *zərf* Hər iki tayı tamamilə açıq halda. *Pəncərə taybatay açıqdır.* – *Mən özümü eşitməməzliyə qoyub, qapını taybatay açdım.* Qantəmir. *Çox çəkmədi ki, darvaza cırıldı ilə taybatay açıldı.* Q.İlkin.

TAY-BƏRABƏR bax **bərabər** 4-cü mənada. *Bütün dağlıqlar arasında İskəndər bəyinin adı söylənirdi. İgidlikdə, at çapmaqda, düşmən bağrı yarmaqda tay-bərabəri yox idi.* Ə.Haqqverdiyev. *Ürəyini boşaldıb, baxdı ata oğluna; Tay-bərabər görmədi bu dünyada oğluna.* S.Rüstəm.

TAYBUYNUZ(LU) bax **birbuynuzlu**¹. *Taybuynuz öküzün halı belədir ki, onun buy-nuzunun biri yoxdur və belə olan surətdə o yazıq, necə ki lazımdır, özünü xata və bələdan mühafizə edə bilmir.* F.Köçərli.

TAYDƏYİŞİK *sif.* Cüt olmayan, komplekt olmayan, dəyişik salınmış. *Taydəyişik tufli.* □ **Taydəyişik düşmək** – bütövlüyü, tamlığı, komplektliliyi pozulmaq, birinin yerinə başqası düşmək, yerləri səhv düşmək. *Ayaqqabılar taydəyişik düşüb.* **Taydəyişik geymək** – sağ ayaq (əl) üçün olan ayaqqabını (əlcəyi) səhvən sol və ya əksinə, sol ayaq (əl) üçün olan ayaqqabını (əlcəyi) sağ ayağa (ələ) geymək. *Ayaqqabını taydəyişik geymək.* – *Köynəyini tərs geyirsən; Çəkmələri taydəyişik; Addımını atdıqca sən; İşıqlanır bu ev-əşik.* Ə.Kürçaylı. **Taydəyişik salmaq** – 1) bax **taydəyişik geymək.** *Ayaqqabılarını taydəyişik salmaq;* 2) səhvən birisini, ya bir şeyi başqası ilə qarışdırmaq, çaşdırmaq. [Hüseyn:] *Mirmahmud, deyəsən, axı bunlar bizi taydəyişik salıblar..* S.Rəhman.

TAYFA *is.* [ər. taifə] 1. Sinifli cəmiyyətdən əvvəlki dövrdə adamların qohumluq münasibətinə, dil və ərəzi ümumiliyinə əsaslanan birliyi; qövüm. *Köçəri tayfalar.*

2. *dan.* Xalq, millət mənasında.

3. *dan.* Qohum, qəbilə, qohum-əqrəbə. *Müəllim yaxşı bildirdi ki, Qəhrəməngilin bütün tayfasında bir nəfər də olsa savadlı adam yoxdur.* S.Rəhimov. *Şirzad kişi tayfasını Pərsanın hücumlarından qorumaq təşəbbüsünün nəhaq olduğunu düşünüb dinmədi.* M.İbrahimoğlu.

4. *dan. zar.* Ümumi bir xüsusiyyəti (əsasən ixtisası, sənəti, zehniyyəti) ilə birləşən adamlar dəstəsi, qrupu. [Bəylərdən birisi:] *..Həkim tayfasının ehtiramı vacibdir, xalqın vecinə gəlirlər.* M.F.Axundzadə. [Sultan bəy Süleymana:] *Orasını doğru deyirsən, həqiqət tacir tayfası mənim xoşuma gəlir.* Ü.Hacıbəyov. [Muxtar Fırıngizə:] *Şofer tayfası elə şeydir ki, üz versən astarını ikiqat istər.* B.Bayramov.

TAYGÖZ(LÜ) 1. Bax **birgözlü** 1-ci mənada. [Xan] *qəbul otağına keçəndə taygöz yasavulbaşını qapıda gördü.* M.Rzaquluzadə.

2. *sif.* Bir gözünün şüşəsi olmayan və ya sınıq olan (eynək, binokl və s. haqqında). *Sarxan əlindəki taygözlü durbini yanına salıb, uzandığı səngərdə dizi üstə qalxdı.* M.Hüseyn. *Zülfüqar deyində-deyində taygöz çəməyi burunun üstünə qoyub, sədrin yanına qaçdı.* B.Bayramov.

TAYKEŞ bax **taydəyişik.** [Uşaqlar:] *Molla əmi, başmağın niyə taykeşdir?* Mir Cəlal.

TAYQÁ [yakutcadan] Avropa, Asiya və Amerikanın şimalında çətin keçilən iynəyarpaqlı meşələr zonası.

TAYQILÇA(LI), TAYQIÇ(LI) *sif.* Bir qıçı olmayan, bir qıçı kəsik; birqıçlı. *Bu ortaboylu, tayqıç, çalsaqal kişinin qəribə tərcümeyihalı vardı.* S.Vəliyev. [Adil:] *Atam cəbhədən tayqılça (z.), qolunun biri də girdən düşmüş halda qayıtdı.* B.Bayramov.

TAYQOL(LU) bax **birəlli**¹ 1-ci mənada. *Tayqollu muzdur imperiaları sanayıb gördü ki, iki yüz imperialdır.* S.M.Qənizadə.

TAYQULAQ(LI) *sif.* Bir qulağı olmayan, bir qulağı kəsik. *Tayqulaq Kəblə Novruza rast gəldim.* M.S.Ordubadı.

TAYQULP *is.* Birqulplu kiçik qazan, tava, suqabı və s. [Mürsəl:] ..[Anam] *yumurta bişirmək üçün aldığım təzə tayqulpa qiymir.* Mir Cəlal.

TAYLAŞDIRMA “Taylaşdırmaq”dan *f.is.*

TAYLAŞDIRMAQ *f.* Bir-birinə oxşayan, bir-birinə uyğun gələn şeyləri qruplaşdırmaq.

2. *bayt.* Müxtəlif xüsusiyyətlərinə görə uyğun gələn erkək və diş heyvanları seçib cütləşdirmək.

TAYLAŞMA “Taylaşmaq”dan *f.is.*

TAYLAŞMAQ *f.* Tay olmaq, bərabər olmaq, bərabərləşmək; uyğunlaşmaq.

TAYTAQ *sif. və is.* Axsaq, çolaq.

TAYTAQLIQ *is.* Axsalıq, çolaqlıq.

TAYTIMA “Taytmaq”dan *f.is.*

TAYTIMAQ *f.* Axsamaq.

TAY-TUŞ *top.* Həmyaş və ya hər cəhətdən bir-birinə uyğun olan adamlar, yaxın yoldaşlar, yaşdlar. [Şahbaz bəy:] *Mənim tay-tuşların tamam mərifət sahibi olub, qulluq edib, hörmət, izzət tapıb xoşbəxt olublar.* M.F.Axundzadə. *Şahmar nəəsini tək qoyub, hara gedə bilərdi? El-oba, tay-tuş ona nə deyərdi?* B.Bayramov.

TAZI *is.* Bərkqaçan, uzunqıçlı, ariq, qıvrıq ov iti cinsi. *Dovşana qaç deyir, taziya tut.* (Ata. sözü). *Ovçular qızılquş, tazi, tula götürüb ova çıxırlar.* A.Şaiq.

TAZİYANƏ *is.* [fərs.] köhn. 1. Qırmanc, qamçı. [Koroğlu] *Qırata bir taziyanə vurdu.* “Koroğlu”.

2. *məc. ədəb.* Kiçik satirik şeir. *Sabirin taziyanələri.*

TE “T” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

TEÁTR [yun. teatros] 1. İncəsənətin, aktyorların tamaşaçılar qarşısında göstərdikləri səhnə tamaşaları vasitəsilə həyatı bədii surətdə əks etdirən növü. *Azərbaycan teatrının tarixi.* – *Hüseynin indi yadına düşdü ki, Həbib bəy o zaman teatrdan danışmışdı.* S.Rəhman.

2. Səhnə tamaşaları göstərən və bunun üçün ixtiyarında hər cür lazımı imkanları (artist kollektivi, bina və s.) olan idarə, təşkilat, müəssisə. *Opera və balet teatri. Musiqili teatr. Dram teatri. Kukla teatri.* – [Qoşqar:] *İndicə yolda teatrın direktorunu gördüm.* İ.Hüseynov.

3. Tamaşa göstərilən bina. [Nuriyyə:] *..Ay-na zorla məni yedirir, hər gecə kinoya, teatra aparırdı.* İ.Əfəndiyev. // *dan.* Səhnə tamaşası; tamaşa. *Teatr göstərmək. Bu axşam klubda yaxşı teatr var.*

4. Bu və ya digər müəllifə, yaxud ədəbi məktəbə və s.-yə aid dram əsərlərinin məcmusu toplusu. *M.F.Axundzadə teatri.*

5. *məc. dan.* Gülməli, masqaraya qoyulmalı, qeyri-ciddi hadisə, iş, adam və s. haqqında. *İclas deyildi, teatr idi. Onun işi lap teatrdır.*

TEATRŞÜNAS *is.* [yun. teatros və fərs. ...şünas] Teatrşünaslıq mütəxəssisi.

TEATRŞÜNASLIQ *is.* Sənətşünaslığın, teatrın inkişafını, onun ictimai həyatda rol və əhəmiyyətini öyrənən sahəsi.

TEFLON *is.* ABŞ-da istehsal olunan sintetik materiallardan birinin ticarətdə işlədilən adı.

TEKMINİMUM [yun. techne və lat. minimum] Texniki minimum müəyyən ixtisas sahəsində çalışan fəhləyə lazım olan biliklərin məcmusu, həmçinin fəhlələrin istehsalatdan ayrılmadan müəssisədə aldıkları texniki təhsil. *Texminimum dərəcəsi.*

TÉXNİK [yun. technike] 1. Texnikanın müəyyən sahəsində çalışan orta texniki təhsilli mütəxəssis. *Mühəndislər və texniklər. Mədən texniki. Texnik-elektrik.*

2. Texnika sahəsində işləyən adam.

♦ **Diş texniki** – diş protezi qayıran mütəxəssis.

TÉXNİKA [yun. technike – bacarıq, ustalıq] 1. İctimai istehsalda tətbiq edilən alət və vasitələrin məcmusu, habelə insanın onları öyrənmək, tətbiq etmək və təkmilləşdirmək sahəsindəki fəaliyyəti. *Elm və texnika. Texnikanın inkişafı. Elm və texnikanın nailiyyətləri. Qabaqcıl texnika.* // *top.* Maşınlar, mexaniki alətlər, qurğular. *Texnikanı qorumaq. Kənd təsərrüfatı texnikası. Texnikanı təmir etmək. Hərbi texnika.*

2. Hər hansı bir işdə, sənətdə istifadə olunan professional üsulların məcmusu. *Şahmat oyununun texnikası.*

♦ **Təhlükəsizlik texnikası** – iş şəraitinin təhlükəsizliyini təmin edən vasitələr və üsullar sistemi.

TEXNİKİ *sif.* 1. Teknikaya aid olan, texnikadan istifadə ilə əlaqədar olan. *Texniki təraqqı. Texniki gerilik. Texniki bilik.* – *Texniki elmlər fakültəsinin binasından çıxarkən bir dəstə tələbə qabağımızı kəsib, bizimlə söhbət etmək istədiyini bildirdi.* M.İbrahimov.

2. Maşın və mexanizmlərin işinə aid olan, bir şey istehsal etmək prosesi ilə bağlı olan. *Avtomobillərə texniki baxış.* // Hər hansı bir istehsalatın texnikasına xidmətlə bağlı olan. *Texniki xidmət. Texniki şura.*

3. Sənayedə istifadə və emal edilmək üçün olan. *Texniki bitkilər (qənd çuğunduru, pambıq, günəbaxan və s.). Texniki yağlar. Meyvənin texniki sortları.*

4. Bir işdə müxtəlif köməkçi işləri görən. *Səhnənin texniki işçiləri.* – *Bu zaman texniki katib yenə qapını açıb içəri baxdı.* Q.İlkin.

5. Texnika və ya elmin hər hansı sahəsinə aid xüsusi anlayışı ifadə edən (professional söz, ifadə haqqında). *Texniki terminlər. Texniki ifadə.*

♦ **Texniki redaktor** – kitab, jurnal, qəzet və s.-nin poliqrafik tərtibatını verən və ona rəhbərlik edən adam.

TEXNİKUM [*yun.*] Orta ixtisas təhsili verən texniki və ya ümumiyyətlə, peşə məktəbi. *Tikinti texnikumu. Kənd təsərrüfatı texnikumu. Texnikuma daxil olmaq.*

TEXNOLÓGIYA [*yun.* *techne* və *loqos* – məfhum, elm] İstehsal proseslərini həyata keçirmək üsul və vasitələri haqqında biliklərin məcmusu, habelə bu üsulların özü.

TEXNOLOJÍ *sif.* [*yun.*] Texnologiyaya aid olan, texnologiya üsulları ilə əlaqədar olan. *Texnoloji institut. Texnoloji bilik. Texnoloji tələblər.*

TEXNÓLOQ [*yun.*] İstehsalın müəyyən sahəsinin texnologiyaya mütəxəssisi. *Mühəndis-texnoloq. Kimyaçı-texnoloq.*

TEİZM *is.* [*yun.*] Allahın fəvqəltəbii vücud kimi varlığına, bütün maddi və mənəvi proseslərə onun zəka və iradəsinə təsir göstərməsini qəbul edən dini, fəlsəfi təlim.

TEKSTOLÓGIYA *is.* [*lat.*] Filologiya və tarix elmlərinin mətnlərin tədqiqi və nəşri ilə məşğul olan sahəsi; mətnşünaslıq.

TEKTONÍK *sif.* [*yun.*] *geol.* 1. Yer qabığının hərəkətinə və deformasiyasına aid olan,

onun nəticəsi olan. *Tektonik zəlzələ. Tektonik dağlar.*

2. Yer qabığının quruluşu və inkişafına aid olan. *Tektonik xəritə. Tektonik dövr.*

TEKTÓNİKA [*yun.* *tektonike* – tikinti sənəti] Geologiyanın, yer qabığının quruluşunu, hərəkət və deformasiya qanunauyğunluqlarını öyrənən sahəsi.

TEL¹ *is.* 1. Saçın hər bir dənəsi. *Məryəm qara saçlarından üç tel ayırdı. “Əsli və Kərəm”. // Ümumiyyətlə, saç. Telini daramaq. – Gülsəhər kəlağayını irəli çəkib, sağ əli ilə telini sıgalladı, köksünü örtürdü. Ə.Vəliyev. // Tük. Koroğlu durnanın telindən bir dəstə kəsib, Eyvazın papağına sancdı. “Koroğlu”. Əzəl başdan Başrə, Bağdad eliniz; Bəylər üçün ərməğandır teliniz. M.V.Vidadi. // Alınə tökülmüş qısa saç, zülf.*

2. Sapa bənzəyən, sap kimi olan hər şey. *Rüstəm kişi... tütünün ətrindən, saçaqlı tellərinin rəngindən xüsusi ləzzət alardı. M.İbrahimov. // məc. Obrazlı təşbehlərdə işlədilir. Toğrul otağı dolaşır və Hüsəməddinlə danışmaq istədiyi sözləri seçib fikrinin telinə düzürdü. M.S.Ordubadi. Mən sevirəm üzərində boy atdığım torpağı; Ürəyimin bir telidir hər otunun yarpağı. Ə.Cəmil.*

3. Tar, kamança və s. simi. *Sürtdü kamançaya ayı əllərin; Az qaldı ki, lap qopara tellərin. A.Səhhet.*

4. Məftil, naqıl, sim. *Küləyin qüvvəsindən elektrik telləri viyıldayır, sanki bir faciəni oxşayırdı. T.Ş.Simurq. Bu gün səhər çəkilib qurtarmış elektrik telləri Yenikəndi bəzəmişdi. M.Hüseyn.*

5. məc. Bağ, əlaqə, rabitə.

6. məc. “Ziya”, “şüa” mənasında. *Öpsün torpağını səhər yelləri; Üstündə titrəsin günün telləri. M.Müşfiq. Günəş öz tellərini yayın kimi düzlərə; Gecə öz sirlərini danışdı gündüzlərə. B.Vahabzadə.*

TEL² *is. məh.* Düyü unu və şəkərdən bişirilən tel şəklində ağ və kövrək şirniyyat növü. [*Novruz*] *bayramında və oruc(luq) bayramında tel, paxlava, peşmək və s. həlviyyat xoncası üstə bir əlbəsalik ipək parça labüd gedəcəkdir. R.Əfəndiyev.*

TEL³ “Telegram” sözünün qısaltması. [*Hacı Salman:*] *Hacı əmin sənə qurban, bu teli bir oxu. N.Vəzirov. [Göycək Ümidə:] [Çiçək]*

getdi ki, nazirliyə vurduğu telin cavabını soruşsun. B.Bayramov.

TELBAŞAN *is.* Saçları başda düzgün saxlamaq üçün qadınların saçlarına sancdıqları əşya.

tele... [*yun. tele – uzaq*] Mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi olub, “uzaq məsafələrə işləyən, verilən, göndərilən, uzaq məsafələrdən görülmə, eşidilmə, yazılan” mənasını ifadə edir; məs.: teleqram, teleskop, telefilm və s.

TELEFÓN [*yun. tele və phone – səs*] Dənizgü uzaq məsafəyə verən qurğular sistemi – elektrik rabitə növü; habelə danışmaq üçün signal zəngi və əldə tutmaq üçün dəstəsi olan aparat. □ **Telefon etmək (eləmək)** – zəng etmək, telefonla danışmaq. [Nisə xanım Zakirova:] [Şeyda] *Moskvadan telefon eləmişdi ki, Çaykovski salonundakı konsertlərə gedir.* Ə.Məmmədcanlı.

TELEFONÇU *is.* 1. Telefon stansiyası işçisi. 2. Telefon xətti çəkən hərbi rabitəçi. *Telefonçu bölməsi.*

TELEFONLAŞDIRILMA “Telefonlaşdırılmaq” *dan f.is.*

TELEFONLAŞDIRILMAQ *məch.* Telefonla, telefon rabitəsi ilə təmin edilmək.

TELEFONLAŞDIRMA “Telefonlaşdırmaq” *dan f.is.* *Telefonlaşdırma işləri.*

TELEFONLAŞDIRMAQ *f.* Telefonla, telefon rabitəsi ilə təmin etmək. *Kəndi telefonlaşdırmaq.*

TELEFONOQRÁM [*yun. tele, phone və grammar*] Telefon vasitəsilə verilən və qəbul edilərkən yazılan rəsmi məlumat; habelə üzərində belə məlumat yazılmış blank. *Telefonogram müzakirəyə qoyularkən qapı açıldı.* M.S.Orudbadi.

TELEKÍNÓ [*yun.*] Televiziya verilişlərinin böyük kinoekranlarda göstərilməsi.

TÉLEKS *is.* [*ing.*] Beynəlxalq abonent teleqrafının telefonlu rabitə şəbəkəsi.

TELEQRÁF [*yun. tele və grapho – yazıram*] 1. Təcili məlumatları tez uzaq məsafəyə verən elektrik və ya radio rabitəsi növü. □ **Teleqraf agentliyi** – öz ölkəsinin və xarici ölkələrin həyatına dair mətbuat orqanlarına iqtisadi, siyasi və s. məsələlər haqqında məlumat verən idarə.

2. Belə məlumatları qəbul edən və verən rabitə idarəsi, habelə həmin idarənin yerləşdiyi bina; teleqrafxana. *Teleqrafda işləmək.*

3. Belə məlumatı verən və qəbul edən aparat. *Yeni markalı teleqrafı işə salmaq.*

TELEQRAFÇI *is.* Teleqramları qəbul edən və verən teleqraf işçisi. *Birdən teleqrafçı daxil olub Kərbəlayı Xəlilə bir teleqram verdi.* T.Ş.Simurq.

TELEQRAFAXANA *is.* [*yun. tele, grapho və fars. ...xanə*] bax **teleqraf** 2-ci mənada.

TELEQRÁM [*yun. tele və grammar – yazı*] Teleqrafla verilən xəbər, məlumat, habelə məlumat yazılmış blank. *Təbrik teleqramı. Teleqram göndərmək. Evdən teleqram almaq. – Xəlil izin almadan onun kabinetinə girəndə Tərhan yenicə alınmış teleqramları oxuyurdu.* M.Hüseyn.

TELEMEXÁNİKA [*yun. tele və mechanike*] *xüs.* 1. İstehsal proseslərinin rabitə vasitələrinin köməyiylə uzaq məsafədən idarə olunması.

2. Bu cür idarə vasitə və üsullarını öyrənən elm sahəsi.

TELEMEXANİKLƏŞDİRMƏ *is.* İstehsal proseslərini uzaq məsafədən idarə etmək üçün rabitə vasitələrinin tətbiq etmək.

TELEOBYEKTÍV [*yun. tele və lat. obiectum*] Uzaqda olan şeylərin şəklini iri miqyasda çəkmək üçün foto və ya kinoaparat obyektivi.

TELEPÁTİYA *is.* [*yun.*] Hiss orqanlarının köməyi ilə fikir və hisslərin məsafəyə ötürülməsi.

TELESKÓP [*yun. tele və skopeo – baxıram*] Göy cisimlərini müşahidə etmək üçün optik astronomiya cihazı.

TELETÁYP [*ing. teletype*] Yazı maşını tipli klaviaturası olan, hərflərdən ibarət teleqraf aparatı.

TELETAYPÇI *is.* Teletaypda işləyən rabitə işçisi.

TELEVERİLİŞ *is.* Televiziya verilişi. *Televeriliş vaxtı. Televeriliş proqramı.*

TELEVİZYİA [*yun. tele və lat. visio – görmə*] Əksin elektrik və ya radiorabitə vasitəsilə uzaq məsafəyə verilməsi. *Televiziya proqramı. Televiziya antenası.* □ **Televiziya**

mərkəzi – televiziya verilişləri üçün texniki vasitələrlə təchiz olunmuş idarə.

TELEVİZOR [yun. tele və lat. visio – görmə] Televiziya verilişlərini və onların səsini qəbul edən radiotexniki qurğu, cihaz. *Saat iki olar. Uşaqlar üçün; Televizor kino verəcək bu gün.* M.Rahim.

TELLİ *sif.* Telləri olan; tellərini alnına tökmüş; saçlı.

TELLÜR *is.* [lat.] Elementlərin dövrü sisteminin VI qrupunda kimyəvi element.

TELSİZ *sif.* Telləri olmayan, saçsız.

TÉMA [yun.] bax **mövzu**.

TEMATİK *sif.* [yun.] Müəyyən mövzuya (temaya) aid. *Mühazirələrin tematik planı.* // Hər hansı bir mövzuya (temaya) həsr olunmuş. *Tematik sərgi. Tematik konsert.*

TEMATİKA [yun. thematike] Mövzular, mövzular məcmusu. *Elmi əsərlərin tematikası. Ədəbiyyatda istehsalat tematikası.*

TEMBR [fr. timbre] Hər bir səs və ya musiqi aləti üçün səciyyəvi olan xüsusi səs keyfiyyəti, səs çalığı; ton. *Musiqi ifadəliyinin bir çox mühüm ünsürləri (kök, vəzn, tembr və sairə) məhz melodiyanın tərkibində birləşərək bir vahid təşkil edir.* Ə.Bədəlbəyli.

TEMP [lat. tempus – vaxt] 1. Musiqi əsərinin ifasının sürət dərəcəsi. *Sürətli tempdə uvertürə. Ariyanın tempi.* // *idm.* Təkrar edilən hərəkətlərin və ya müntəzəm hərəkətin sürət dərəcəsi. *Qaçış tempi. Oyun sürətli tempdə keçdi.*

2. Bir şeyin həyata keçirilməsi, cərəyanı, sürəti, dərəcəsi. *Sənayenin inkişaf tempi. Si-lahlanma tempi. Hücüm tempi.*

TEMPERÁMENT *is.* [lat.] Şəxsiyyətin psixi fəaliyyətində dinamik cəhətlərin xarakteristikası.

TEMPERATUR [lat. temperatura – vəziyyət] 1. Cismnin istilik dərəcəsi. *Havanın temperaturu. Suyun temperaturu.*

2. İnsanın sağlamlıq vəziyyətini göstərən istilik dərəcəsi. *Xəstənin temperaturunu ölçmək. Yüksək temperatur.* // *dan.* Xəstəlik zamanı bədənin yüksək istilik dərəcəsi; istilik. *Uşağın temperaturu var.*

TENDENSİYA *is.* [alm.] 1. Meyil, fikir, ideya gedişatı.

2. Təmayül.

TENDER¹ *is.* [ing.] Paravozun su, yanaacaq saxlanılan hissəsi.

TENDER² *is.* [ing.] 1. Təklif, arzu.

2. Müsabiqə (təkliflər müsabiqəsi).

TÉNNİS [ing. lawn tennis] Oyunçuların xüsusi meydançada topu raketkaların zərbəsilə tor üstündən bir-birinə atmasından ibarət idman oyunu. □ **Stolüstü tennis** – bax **pinq-ponq**.

TENNİSÇİ *is.* Tennis oynayan oyunçu. *Tennisçilərin yarışı.*

TÉNOR [ital.] Ən uca zil kişi səsi. // Belə səsi olan müğənni. *Tenor artist.*

TENT [ing.] Günəş və yağışdan qorunmaq üçün parusin örtük. *Avtomaşının tenti.*

TEOLOGİYA *is.* [yun.] İlahiyyat, din elmi.

TEORÉM [yun. theorema – fikirləşirəm] Düzgün sübutlarla müəyyən edilən riyazi müddəə. *Teoremi sübut etmək. Pifaqor teoremi.*

TEPLOXÓD [rus.] Daxili yanacaq mühərriki ilə hərəkətə gətirilən gəmi.

TEPLOVÓZ [rus.] Daxili yanacaq mühərriki ilə hərəkətə gətirilən lokomotiv. *Teplovoz sürmək.*

TERAPÉVT [yun. therapeutes – xəstəyə qulluq edən] Daxili xəstəliklər mütəxəssisi olan həkim, cənab həkim.

TERAPİYA [yun. therapeia – qulluq etmə, müalicə] Təbabətin, daxili xəstəlikləri öyrənməklə məşğul olan sahəsi və onların dərmanları və qeyri-cərrahi vasitələrlə müalicəsi.

TÉRMİN [lat. terminus – hədd, sərhəd] 1. Elm, texnika, incəsənət və s. müəyyən ixtisas sahəsinə aid anlayışı dəqiq ifadə edən söz (və ya söz birləşməsi); istilah.

2. Məntiqdə: hökmün tərkib elementi (subyekt və predikat).

TERMİNÁTOR *is.* [lat.] İşıqla kölgənin sərhədi.

TERMINOLÓGIYA [lat. terminus və yun. logos – məfhum, təlim] Elmin, texnikanın, incəsənətin, ictimai həyatın hər hansı bir sahəsində işlədilan terminlərin məcmusu. *Dilçilik terminologiyası. Tibb terminologiyası.*

TERMINOLOJİ *sif.* Terminologiyaya aid olan, terminologiya ilə əlaqədar olan. *Terminoloji lüğət.*

termo... [yun. thermos – isti] Xarici mü-rəkkəb sözlərin, istilik mənasında olan bi-rinci tərkib hissəsi; məs.: termometr, ter-modinamika və s.

TERMODİNAMİK *sif.* Termodinamikaya aid olan, termodinamika ilə əlaqədar olan. *Termodinamik müvazinət.*

TERMODİNAMİKA [yun. thermos və dynamikos] Fizikanın, istiliyin müvazinət qanununu və enerjinin başqa növlərinə keç-məsi hallarını öyrənən böhsü.

TERMÓQRAF [yun. thermos və grapho – yazıram] Temperaturun dəyişməsinə avto-matik qeyd edən cihaz.

TERMÓMETR [yun. thermos və metro – ölçürəm] Hərərətölçən cihaz. *Civəli termo-metr. Termometrlə xəstənin hərərətini ölçmək. – Aydın termometri yoxlayıb uşağın qoltuğ-na qoyduqdan sonra ondan soruşdu.* H.Seyid-bəyli.

TÉRMOS [yun.] İçindəki isti və ya soyuq şeyi olduğu kimi saxlayan xüsusi qab. *Ter-mosda sərin su var. Çayı termosla tökmək. – [Firəngiz] yolda termosla doldurduqları sə-rin sudan içdi, yeməyi yığışdırdı.* B.Bayra-mov.

TERMOSTÁT [yun. thermos və statos – duran] Daimi temperaturu saxlamaq üçün aparat. *Hava termostatu.*

TERRAS *is.* [fr.] 1. Dərə yamaqları, göl və dəniz sahillərinin pilləvari relyef formaları.

2. Səki, meydança.

3. Eyvan, veranda, artırma.

4. Yer səthinin bir-birinin üstündə yerlə-şən üfüqi və ya bir az meyilli çıxıq hissələri.

TERRÓR [lat. theterror – qorxu, dəhşət] Öz siyasi və sinfi düşmənlərinə qarşı onları cis-mən məhv etməyə qədər zorakı tədbirlər si-yasəti; tədhiş. *Faşist terroru.*

TERRORÇU *is.* Fərdi terror törəfdarı və iştirakçısı. *Terrorçu qrup.*

TERRORÇULUQ *is.* Terror siyasəti və tak-tikası; tədhişçilik. *Hərbi terrorçuluq.*

TERSİYA *is.* [lat.] 1. Diatonik qammanın üçüncü pilləsi.

2. Saniyənin $\frac{1}{60}$ hissəsi.

TEST *is.* [ing.] 1. İnsanın zehni inkişafını, bacarığını yoxlamaq üçün standart tapşırıq.

2. Ali məktəblərə qəbul imtahanlarının apa-rılması üsulu.

TESTER *is.* [ing.] Bir şeyi yoxlamaq, sı-naqdan keçirtmək cihazı.

TEŞT *is.* [fars.] İri mis tas. [Dərviş:] *Xa-nım, buyurun, bir teşt su gətirsinlər.* N.Vəzi-rov. *Feyzi iç qovurmasını teştdə cızhacız gə-tirdi.* B.Bayramov.

TET-A-TET *zərf* [fr.] Təkləkdə, üzbəüz.

TEY *sif. dan.* 1. Qatışığı olmayan, xalis, xəlitəsiz, saf. *Tey buğda unu.*

2. Tamam, bütün, səlt. *Xörək tey yağdır. – [Banıxanım:] Bağrımı döndərdin tey qızıl qana; Oğul, gedib, ağlar qoyma sən bizi! “Aşıq Qərib”.*

TEYF *is.* [ər.] Qarabasma, kabus; vahimə.

TEYXA *zərf məh.* Tamam, tamamilə, büs-bütün.

TEYLƏMƏ “Teyləmək”dən *f.is.*

TEYLƏMƏK *f.* İti bir şeylə yaralamaq; batırmaq. *Dərin-dərin dəryaları boyladı; Xəncər alıb qara bağrım teylədi.* Qurbani. *Həsrətin atmacası nəşlər olub Qüdrətin qəl-bini teylədi.* Ə.Vəliyev.

TEYLƏNMƏ “Teylənmək”dən *f.is.*

TEYLƏNMƏK *məh.* İti bir şeylə deşil-mək; yaralanmaq. *Səlbi boyun görən kimi əylənir; Yar ucundan bağrım başı teylənir. “Əmrah”.*

TEZ *zərf* 1. Dərhal, gecikmədən, gecikdir-mədən, əlüstü, az zaman ərzində, sürətlə, cəld. *Tez əlac etmək. – Tellə tez qalxıb öz otağına çəkildi.* S.Hüseyn. *Sərvərov tez stol yeşiyindən kağız çıxarıb, əmr qaraladı, özü aparıb makinaçıya verdi.* Mir Cəlal. □ **Tez eləmək** – sürətləndirmək, gecikdirməmək, yubatmamaq. **Tez olmaq** – cəld hərəkət et-mək, yubanmamaq. [Kərbəlayı Qurban:] *Tez ol, aç qapını, soyuq məni kəsdi.* Çəmənzə-minli.

2. Qabaq, əvvəl. *Hamıdan tez işə gəlmək. – Bu gün kənd həmişəkindən tez oyanmışdı.* S.Qədirzadə.

TEZALIŞAN, TEZALOVLANAN *sif.* Tez alışıb-yanan, tez odlanan. *Tezalışan mad-dələr.*

TEZBAZAR *dan. tezəzər etmək* – 1) bir işi tələsik, keyfiyyətsiz, atüstü görmək. *Mə-sələni tezəzər həll etmək. Tapşırığı tezəzər*

yerinə yetirmək; 2) tez axırına çıxmaq, öldürmək. [Abbas:] *İlqarından dönən yarı; Tanrı tezbazar eyləsin!* “Abbas və Gülgöz”. **Tezbazar olmaq** – 1) atüstü, tələsik, keyfiyyətsiz görülmək (iş). *Bu lap tezbazar oldu*; 2) vaxtsız, tez etmək. *Kim bilsin, [kişi] hansı məqsəd üçün gəlmiş, tezbazar olub*. Mir Cəlal.

TEZBÖYÜYƏN *sif. xüs.* Sürətlə böyüyən, tez boy atan. *Tezböyüyən balıq. Tezböyüyən ağac.*

TEZÇƏ *zərf* Tez, tez bir zamanda. *Dərənin sinəsi ilə şaqqıldayıb axan sarı köpüklü sel tezçə yavaşıdı*. B.Bayramov. // Əlüstü, o saat, tez, dərhal, tez-tələsik. *Tezçə otaqdan çıxdıq. – Hələ çalınmamış biçənəyin bir tərəfində tezçə çadırlar qurulmağa başlandı*. B.Bayramov.

TEZDƏN *zərf* 1. Alaqaranlıqdan, hava açılmamışdan, səhər erkəndən. *Tezdən tarlaya getmək. – Məmmədhasən əmi səhər tezdən yuxudan durub, geyinib, namaz qılıb çıxdı, bir həyəti dolandı*. C.Məmmədquluzadə. [Züleyxa] *tezdən qulluqçusunu ayağa qaldırdı*. S.Rəhimov.

2. Vaxtından əvvəl, qabaq, tez. *Gülsənəm arvad tezdən yatmadığına sevinirdi*. M.Hüseyn.

TEZDƏYƏN *sif.* Tezyetisən, pısrız. *Tezdəyən alça. – Tənəklərdə qoralar ətə-cana dolur, tezdəyən üzümlər xal salırdı*. İ.Qasımov.

TEZƏRİYƏN *sif.* Az hərərdə öriyən. *Tezəriyən metallar*.

TEZ-GEÇ bax **gec-tez**. *Tez-gec o cığırı tamamilə alağ basacaqdır*. Ə.Məmmədخانlı.

TƏZİS [yun. thesis] 1. mənt. Doğruluğu sübut edilməli olan müddə. *Tezis irəli sürmək. Öz tezisini müdafiə etmək*.

2. Bir məruzənin, mühazirənin, məlumatın və s.-nin qısaca ifadə edilmiş əsas müddəaları (adətən cəm şəklində işlənir). *Tezis yazmaq. Mühazirənin tezisləri. – [Nərgiz] xitabət kürsüsünə yaxınlaşıb məruzəsinin tezislərini qarşısına qoydu*. Ə.Vəliyev.

TEZKEÇƏN *sif.* Tez yox olub gedən, uzun çəkməyən, sürəksiz. *Tezkeçən yağış (xəstəlik)*.

TEZLƏNDİRMƏ “Tezləndirmək”dən *f.is.*

TEZLƏNDİRMƏK bax **tezləşdirmək**.

TEZLƏŞDİRMƏ “Tezləşdirmək”dən *f.is.*

TEZLƏŞDİRMƏK *f.* Sürətləndirmək. [Adamlar] *qələbə gününü necə tezləşdirməyi fikirləşirlər*. M.İbrahimov.

TEZLƏŞMƏ “Tezləşmək”dən *f.is.*

TEZLƏŞMƏK *f.* Sürəti artmaq, sürətlənmək, daha da sürətli olmaq. [Adamlar] *əvvəlcə musiqiyə görə ağır, sonra musiqi tezləşdikcə tez-tez oynayırlar*. Ü.Hacıbəyov.

TEZLİK *is.* 1. Tez vaxt, az zaman; tez.

2. xüs. Hərəkətin, rəqsin və s.-nin vahid zamanda tez-tez olma dərəcəsini bildirən kəmiyyət. *Saat əqrəbinin tezliyi. – Ürək döyüntülərinin tezlik və qüvvəsi də orqanizmin tələbləri ilə tamamilə uyğun surətdə dəyişir. “İnsan anatomiya və fiziologiyası”. Bir saniyədə olan dövrlərin sayına dalğanın tezliyi deyilir. “Radiolokasiya”. // Yeyinlik, itilik, sürət.*

3. **Tezliklə** şəklində *zərf* – tez bir zamanda, yaxın vaxtda, çox yaxın gələcəkdə. *Tezliklə görüşmək*.

TEZSİNAN *sif.* Davamsız, asanlıqla sinən, kövrək. *Tezsınan qab. Tezsınan ağac. Tezsınan material*.

TEZ-TEZ *zərf* 1. Hər anda, ara vermədən, aralarından çox keçmədən. *Cavan enişini çox çətinliklə enirdi, çünki yedəyindəki atın ayaqları yamacda tez-tez sürüşürdü*. E.Sultanov. *Qızlar bu gün Gülnazın çox narahat olduğunu, gizləncə tez-tez saata baxdığını hiss edirdilər*. Q.İlkin.

2. Həmişə, daim. [Əliqulu:] *Ancaq başsız qoymayacağam, tez-tez göz olacağam*. S.Rəhman. [Eldar:] *Biz sərhəd boyunda yaşayırdıq, buralarda tez-tez qərribə və gözlənilməz hadisələr baş verirdi*. M.Rzaquluzadə.

3. Sürətli, sürətlə. *Tez-tez getmək. Tez-tez yemək. – [Yasəmən:] Onsuz da elə tez-tez danışırıdın ki, heç nə yazma bilmirəm*. S.Rəhman.

TEZ-TƏLƏSİK *zərf* 1. Sürətlə, beciddə, tez-tez, çox tez, iti. *Tez-tələsik getmək. – Səkilər tez-tələsik yeriyən adamlarla dolu idi*. M.Hüseyn.

2. Cəld, əlüstü.

3. Keyfiyyətinə fikir vermədən; atüstü. *İşi tez-tələsik görmək. Paltarı tez-tələsik tikmək*.

TEZYETİŞƏN bax **tezdəyən**. *Tezyetişən* üzüm. – *Kəndin aşağısında tezyetişən qırmızı alma növləri var.* S.Rəhman. // Faraş.

TƏAM is. bax **taam**.

TƏB¹ is. [ər.] Şeir demək, musiqi yazmaq, mahnı oxumaq həvəsi, meyli; ilham. [Rüstəm bəy Sofyaya:] *Məndə təb əsla yoxdur, bircə dəfə, yadımdadır, bir qıza şeir yazmışdım, o da xoşuna gəlməmişdi.* Çəmənzəminli. *Mənə deməyin ki: – Bu təb, bu ilham; Bir ciüt qanad olub səni ucaldar.* Ə.Cəmil. □ **Təbi açılmaq** (gəlmək, çısa gəlmək) – ilhama gəlmək, şeir yazmağa və ya deməyə, musiqi yazmağa, mahnı oxumağa rəhlənmək, ilhamlanmaq. *Kərəmin təbi çısa gəldi.* “Əsli və Kərəm”. *Şərab içdikdən sonra təb açılıb, şeir öz-özüna su kimi axacaqdır.* Ə.Haqqverdiyev. *Az qalıb təbim də gəlsin, indicə şeir dəyəcəyəm.* Çəmənzəminli.

♦ **Təbdən çıxartmaq** – coşdurmaq, hirs-ləndirmək, özündən çıxartmaq, halını pozmaq. *Nə hədə-qorxu, nə atılan güllələr Bəndəni təbdən çıxara bilmədi.* Mir Cəlal. **Təbdən çıxmaq** – coşmaq, hirs-lənmək, özündən çıxmaq. *Şahpəri, qarının tamamilə təbdən çıxdığını görüb sarsıldı.* B.Bayramov. **Təbdən-təbə düşmək** – bir haldan başqa hala keçmək, əhvalı tez-tez dəyişmək, haldan-hala düşmək. *Beləliklə, Rüksarə təbdən-təbə düşürdü.* S.Rəhimov. *..Veysəl kəlmə kəsmir, təbdən-təbə düşürdü.* B.Bayramov. **Təbi dəyişmək** – halı dəyişmək, əhvalı dəyişmək (pozulmaq). *Heydərin rəngi qaçdı, onun təbi dəyişdi.* S.Rəhimov.

TƏB² is. [ər.] köhn. Çap (etmə), nəşr (etmə). □ **Təb etmək** köhn. – çap etmək, nəşr etmək. *Kitabı təb etmək.* **Təb olunmaq** köhn. – çap olunmaq, nəşr olunmaq. *Məcmuə təb olundu.*

TƏBABƏT is. [ər.] Xəstəliklər, onların müalicəsi və qarşısının alınması haqqındakı elmlərin məcmusu; tibb. *Təbabət elmi.* *Təbabətə dair ədəbiyyat.*

TƏBDİL is. [ər.] köhn. 1. Dəyişmə, dəyişdirmə. □ **Təbdil etmək** – dəyişmək. *Havanın hər bir zərrəsi həmişə hərəkət edib yerini təbdil edir.* H.Zərdabi. **Təbdil olmaq** – dəyişilmək, əvəz olunmaq. *İyirmi beş il bundan irəli*

qəzet haqqında yazılan həcv və fəhşlərin indi mədh və tərifi təbdil olması, əlbəttə, bizim üçün böyük bir mayeyi-iftixardır. F.Köçərli.

2. xüs. Mövzusu başqa əsərdən götürülüb yeni mühitə, yeni şəraitə uyğun şəkildə işlənmiş ədəbi əsər. *Bakı işçi teatri* [repertuar qitlığını] *ləğv etmək üçün, başlıca olaraq, tərcümə və təbdillərdən istifadə edirdi.* C.Cəfərov.

TƏBƏDDÜL is. [ər.] köhn. Dəyişmə, başqa bir şəkli dəyişmə.

TƏBƏDDÜLAT is. [ər. “təbəddül” söz. cəmi] Dəyişiklik. *Bu böyük tarixi təbəddülatdan ruhlanan cənubi azərbaycanlılar da azadlıq mübarizəsini gücləndirmişdilər.* M.İbrahimov.

TƏBƏƏ is. [ər. “tabe” söz. cəmi] Bir döv-lətə tabe olan, onun vətəndaşı olan əhali, adam. *İran təbəəsi.* – [Qoca:] *Hökmdar ilə təbəələr arasında sədlər çəkildi.* Çəmənzəminli.

TƏBƏƏLİK bax **vətəndaşlıq** 1-ci mə-nada.

TƏBƏXXÜR is. [ər.] Buxarlanma, buğa çevrilmə. □ **Təbəxxür etmək** – 1) buxarlanmaq, uçub getmək, buğa çevrilmək. *Qaz təbəxxür etdi;* 2) məc. zar. yox olma, yoxa çıxmaq.

TƏBƏQƏ¹ is. [ər.] 1. Bir şeyin başqa bir şeyin üstünü örtən kütləsi və ya hissəsi; qat, lay. *Buz təbəqəsi.* *Hava təbəqəsi.* – *Qarın nazik təbəqəsi qırova bənzəyirdi.* M.Hüseyn. *Havaya qatı bozuntul toz təbəqəsi qalxırdı.* Ə.Əbülhəsən.

2. Adamların, əhalinin, cəmiyyətin öz ictimai, mədəni və s. əlamətlərinə görə yekcins olan hissəsi. *Əməkçilərin qabaqcıl təbəqəsi.* *Yoxsul təbəqə.* – [Məmməd:] *..Qızım Nərgiz-xanımı varlı yerə əvə vermə, çünki o təbəqə çox nanəcib olur.* “Aşıq Qərib”.

TƏBƏQƏ² is. [ər.] Vərəq. *Katib camının dərdindən .. bərk qorxuya düşdü, bir neçə təbəqə kağız çıxarıb qabağına qoydu.* S.Rəhimov.

TƏBƏQƏLƏŞMƏ “Təbəqələşmək”dən f.is. *Tez-tez bir dəstə feodal təbəqəsinin hakimiyyəti digər dəstənin hakimiyyətilə dəyişilirdi, ictimai-siyasi təbəqələşmə güclənirdi.* M.İbrahimov.

TƏBƏQƏLƏŞMƏK *f.* İctimai, mədəni və s. cəhətdən yekcinsliyini itirərək təbəqələrə bölünmək (adamlar, cəmiyyət və s. haqqında).

TƏBƏRRÜK *is.* [ər.] 1. Dindarlara görə, xoşbəxtlik, uğur gətirən, xəstələri sağaldan müqəddəs torpaq, su, müqəddəs adamın geyiminin kiçik parçası və s. *Novruz bayramında təhvil saxlayıb, təhvil suyunun üstündə dava-mərəkə salardılar və ağsaqqal, qarasıqqal o təbərrük suyu qapış-qapış edərdilər.* Ə.Qəmküsar.

2. *məc.* Az tapılan, az olə düşən hər bir şey. *Əlikram gətirdiyi iki danə ortabab Quba almasını qəzetdən açıb təbərrük kimi çıxartdı.* B.Bayramov.

TƏBƏRZİN *is.* [ər.] 1. Baltaya bənzəyən qədim silah. *Orta Asiyanın qədim tayfalarının silahları ox, nizə, qılnc və təbərzində ibarət imiş.*

2. Keçmişdə: dərvişlərin gözdirdikləri ay-para şəklində baltacıq. *Boynundan bir çox kiçik və iri muncuqlar asmış bir dərviş əlində kəşkül və təbərzin oxuya-oxuya gedir.* A.Şaiq.

TƏBƏSSÜM [ər.] 1. *is.* Gülümsəmə. [Qocanın] *sallaq iri dodaqlarında, yanları cizgilərlə bürüşmüş kiçik gözlərində, sümükləri qalxıq, əlli, qırmızı üzündə bir təbəssüm vardı.* A.Şaiq. *Xanların istehzalı təbəssümü birdən yoxa çəkildi.* M.Hüseyn. □ **Təbəssüm etmək (eyləmək)** – gülümsəmək. *Könlün xoş isə təbəssüm eylə! Mehrin var isə tərəhhüm eylə! Füzuli. Çün baxıb əhvalıma, etdi təbəssüm nazilən; Qönçəyi-baği-behişti gör nə xəndan eylədi.* Heyran xanım.

2. **Təbəssümlə** şəklində *zərf* – gülümsəyə-gülümsəyə, gülümsəyərək. *Qətibə başını qaldırıb, Səba xanımın üzünə baxıb təbəssümlə dedi.* M.S.Ordubadi.

TƏBİB *is.* [ər.] Həkim. *Təbib olsam, yarıların bağlaram; Sinəm üstə düyünlərəm, dağlaram.* Aşıq Ələsgər. [Padşahın qızı:] *Məmləkətdə bir təbib qalmayıbdır ki, atam onu mənə müalicə etmək üçün gətirməmiş olsun.* Ə.Haqverdiyev.

TƏBİBLİK *is.* Həkimlik. [Həkimbaş:] *Mən qırx beş ildir ki, təbiblik edirəm.* Ə.Haqverdiyev.

TƏBİƏT *is.* [ər.] 1. Yerdə təbii şəraitin (yerin səthi, bitki aləmi, iqlim və s.) məcmusu; üzvi və qeyri-üzvi aləm, yerdə insan, fəaliyyəti ilə yaradılmamış hər şey. *Təbiətin qanunları. – Təbiət canlanır, bahar çağıdır; Bağçalar, yamaclar çiçəklənmədə.* A.Şaiq. // Hər hansı bir yerin xüsusiyyətlərinin məcmusu (onun relyefi, bitki və heyvanlar aləmi, iqlim şəraiti və s.). *Qafqazın təbiəti. Azərbaycanın dağlıq rayonlarının təbiəti. – Şimalın təbiəti çox zəngindir.* M.İbrahimov.

2. Şəhər və ya başqa yaşayış məntəqəsinin kənar yer və ya yerlər (meşə, dağ, çay və s.). *Təbiətə yaxınlıq. Təbiətə çıxmaq. – İnci heyratlı təbiətin bu gözəlliyinə tamaşa edir.* A.Şaiq. *Hər yamada bir tamaşa; Könlüm uçur dağa-daşa; Seyr etdikcə təbiəti.* M.Müşfiq.

3. Xasiyyət, xarakter. [Badisəbə:] *Zatən, təbiətimiz [Muradla] bir-birinə uyğun gəldi, mən də firtuna keçirməyi sevmərəm. Çəmən-zəminin. Bu iki adamın [Kərim baba və Ayrim qızının] təbiəti bir-birinə əsla uymurdu.* A.Şaiq.

TƏBİƏTCƏ *zərf* Təbiətə görə, xasiyyətinə görə; xasiyyətcə; təbiətən. *Mehriban açıqdan-açığa görürdü ki, Səlim əxlaq və təbiətcə ətrafında gəzib-dolaşan, evinə qonmaq gələn [kişilərin] heç birinə bənzəməyir.* S.Hüseyn.

TƏBİƏTÇİ *bax* **təbiətşünas**. Gənc təbiətçilər dərnəyi.

TƏBİƏTƏN *zərf* [ər.] Xilqətcə, fitrətən, yaradılışında. [Fərman] *təbiətən diribaş yaranmışdı.* Ə.Sadıq. // *Bax* **təbiətcə**. *Şirzad bilirdi ki, Rüstəm kişi təbiətən məğlub olmağı, ikincilər cərgəsində oturacağı, dalda qalıb ayağını sürüməyi sevmir.* M.İbrahimov. *İsmayılzadə təbiətən diplomatik hiylələrə yad bir adamdı.* M.Hüseyn.

TƏBİƏTŞÜNAS *is.* [ər. təbiət və fars. ...şünas] Təbiətşünaslıqla məşğul olan adam, təbiətşünaslıq alimi; təbiətçi, naturalist. [Qoşatxan] *üzünü müdirə tutdu. – Sən təbiətşünassan, Həsən bəy Zərdabini tanıyarsan.* M.İbrahimov.

TƏBİƏTŞÜNASLIQ *is.* Təbiət hadisələri və qanunauyğunluqları haqqında elm; təbiət elmləri.

TƏBİİ *sif.* [ər.] 1. Təbiətə (yer səthinə, iqlimə, heyvan və bitki aləminə və s.) məxsus olan, təbiət tərəfindən yaradılmış. *Ölkənin təbii sərvətləri. Təbii sərhədlər. Təbii otlaqlar.*

2. Təbiət qanunlarından irəli gələn, törəyən, onlardan asılı olan. *Təbii ölüm.*

3. Anadangəlmə, fitri. *Üzün təbii rəngi. – Hüseyn öz təbii gözəlliyə malik səsinə hakim, bu səsi məharətlə idarə etməyi bacaran bir aktyor idi. S.Rəhman.*

4. Adi, normal. *Bu iş bizə təbii göründü. – Səadət və əmin-amanlıq məişətimizin əsil rəngi, əsil boyası kimi təbii və adi bir şey idi. M.İbrahimov.*

5. Həqiqi, əsil, natural (süni əksi). *Təbii ipək. Təbii dəri. – Deməli, təbii mis və ya təbii kükürd izotopların qarışıqından ibarətdir. C.Zülfüqarlı.*

6. *Ara s.* Əlbəttə, yəqin ki, şübhəsiz ki. *Təbii, siz də iştirak edəcəksiniz.*

7. **Təbiidir, təbiidir ki** şəklində *ara s.* – adi haldır, normaldır, belə də olmalıdır. *Təbiidir ki, bu inam kolxoz sədri Rüstəm kişinin ürəyində daha güclü idi. M.İbrahimov.*

♦ **Təbii halından çıxmaq (çıxarmaq)** – adi halından çıxmaq (çıxarmaq), hirsələnmək (hirsələndirmək). *Bu cür söhbətlər sıra ilə duran qızları təbii halından çıxarmaqda idi. M.S.Ordubadi. Təbii seçmə biol.* – canlı təbiətin elə bir inkişaf prosesidir ki, bu prosesdə həyatın dəyişməkdə olan şəraitinə ən çox uyğunlaşan orqanizmlər yaşayıb öz varlığını saxlayır. *Darvin yaxşı uyğunlaşanların qalmasına və pis uyğunlaşanların tələf olmasına təbii seçmə adını vermişdir. M.Axundov.*

TƏBİİLİK *is.* Təbii, qeyri-süni şeyin halı (sünilik əksi). *Qızın səsinə bir təbiilik var idi. İ.Əfəndiyev.*

TƏBİL *is.* [ər.] İri nağara. *Səhnənin dalından təbil və sinc səsi gəlir. Ə.Haqverdiyev. [Cavanşir:] Qoy şeypurlar gurlasın, təbil səsləri dağları titrətsin. M.Hüseyn.*

TƏBİLÇİ *is.* Təbil çalan çalğıçı. *Təbilçi Qurban, Qara Məlikin gecələr xəlvətə Təbrizə gəlib, Rüksarə ilə görüşdüyünü Nəsrəddinə xəbər verdi. M.S.Ordubadi.*

TƏBİR *is.* [ər.] 1. Söz, kəlmə, ifadə.

2. Yozma. □ **Təbir etmək** – yozmaq, məna çıxarmaq, məna vermək. *Məhsəti xanımın hökumət əleyhinə olmasında şeir və sənəti əxlaq pozğunluğu kimi təbir edənlər müqəssirdir. M.S.Ordubadi.*

3. **Təbirincə, təbiri ilə, təbirinə görə** şəklində – ...dediyi kimi, ...sözləri ilə desək. *Evin balaca qızı Ulduz isə, anasının təbirinə görə, od-alov idi. Ə.Məmmədخانlı.*

♦ **Təbir caizsə, təbir caiz görülsə** – ...demək olarsa, ...demək mümkündürsə, ...demək münasibdirsə. *Təbir cayız görülsə, demək olar ki, Hacı Aslan bu küçənin can damarı misalında idi. S.Hüseyn. Qazançalara termosdan isti xörək .. töküldü və təbir caizsə, ziyafət başlandı. Ə.Əbülhəsən.*

TƏBİYYAT *is.* [ər.] köhn. Təbiət elmləri.

TƏBİYYATÇI *is.* köhn. bax **təbiətsünas**.

TƏBLİĞ *is.* [ər.] Hər hansı bir əqidəni, nəzəriyyəni, biliyi və s.-ni yayma və dərin-dən başa salma. *Elmi biliklərin təbliği. // Gənş kütlələrə siyasi cəhətdən təsir göstərmə. □ Təbliğ etmək* – 1) hər hansı bir fikri, nəzəriyyəni, əqidəni və s.-ni yazılı və ya şifahi surətdə yaymaq; 2) *dan.* bir fikri, əqidəni və s.-ni başqasına inandırmağa, ona təsir göstərməyə çalışmaq. *Qardaşım dün gecə iclasdan çıxıb; Doyunca atamı təbliğ etdi. M.Müşfiq.*

TƏBLİĞAT *is.* [ər. “təbliğ” söz. cəmi] Bir nəzəriyyəni, ideyanı, biliyi və s.-ni kütlə arasında yayma, təbliğ etmə. □ **Təbliğət aparmaq** – bir nəzəriyyəni, ideyanı, biliyi şifahi surətdə kütlə arasında yaymaq, intişar etmək, təbliğ etmək.

TƏBLİĞATÇI *is.* Təbliğatla məşğul olan adam. *Kitəbxanaçı həm də kitab təbliğatçısıdır. // Partiyanın qərarlarını mühazirə və müsahibələrində izah edən, siyasi məşğələlərə rəhbərlik edən partiya üzvü. İnqilabdan sonra kəndə gələn təbliğatçılardan Molla Xəlil çox qorxmuşdu. S.Hüseyn.*

TƏBLİĞATÇILIQ *is.* Təbliğət aparma, təbliğatçının apardığı ictimai iş.

TƏBRİK *is.* [ər.] Xoş xəbər, sevincirici hadisə, bayram və s. münasibətilə yazılı və ya şifahi gözyadınlığı. *Təbrik məktubu. – [Qulamrza:] Bu gün hər yerdə təbriklə qarşılanmışam. Çəmən-zəminli. ... İranın hər tərə-*

fində yaşayan azərbaycanlılar firqənin müqəddəs məramını alqışlayır, minlərlə məktub və təbrik teleqramları göndərirlər. M.İbrahimov. □ Təbrik etmək – xoş xəbər, sevindirici hadisə, bayram və s. münasibətilə yazılı və ya şifahi olaraq birinə gözyəndirliyi vermək. *Komissar əvvəlcə [döyüşçüləri] təbrik etdi. Mir Cəlal. [Mirpaşa Sevincə:] Saray açılanda sizi fəhlələr, bütün rayon təbrik edəcək. Z.Xəlil.*

TƏBRİKLƏMƏ “Təbrikləmək”dən *f.is.*

TƏBRİKLƏMƏK *f.* Təbrik etmək.

TƏBRİKNAMƏ *is.* [ər. təbrik və fars. ...namə] Yazılı təbrik, təbrik məktubu. *Yubiley münasibətilə təbriknamə göndərmək.*

TƏCAVÜZ *is.* [ər.] 1. Başqa bir dövlətin ərazisini zəbt etmək, azadlığını əlindən almaq və ya məhdudlaşdırmaq, demokratiyanı boğmaq və irticaçı rejimlər yaratmaq məqsədilə onun üzərinə hücum etmə. // Hücum, həmlə, basqın. *Düşmənin qəfil hava təcavüzünə uğramamaq üçün uzun-uzadı əsgər sıraları səkilərdə divar dibi ilə yeriyirdi. Ə.Əbülhəsən.*

2. Zorakılıq, təzyiq, zülm, sıxıntı. *Yasavul-başı bilirdi ki, bəlkə də xan özünə qarşı edilən sui-qəsdə əfv edə bilər, amma elə, xalqa qarşı təcavüzü əsla bağışlamaz. M.Rzaquluzadə. // Hüququna toxunma, haqsızlıq etmə, haqsızlığa yol vermə. ..Əsgər keçən yerdə heç bir qız və qadın özlərini kişilərin təcavüzündən saxlamağa qadir deyildi. Çəmənzəminli. □ Təcavüz etmək* – hüququna toxunmaq, zorakılıq etmək, qəsd etmək. [Gözəl:] [Ölkəmizdə] adam döymək, adam öldürmək, birisinin malına və torpağına təcavüz etmək yoxdur. M.S.Ordubadı.

TƏCAVÜZÇÜ *bax* **təcavüzkar.**

TƏCAVÜZÇÜLÜK *bax* **təcavüzkarlıq.**

TƏCAVÜZKAR *is.* və *sif.* [ər. təcavüz və fars. ...kar] Təcavüz edən, təcavüz (hücum) edən tərəf; qəsbkar, təcavüzçü. *Təcavüzkar bloklar. – Şimali Atlantika İttifaqının təcavüzkar mahiyyətini hər kəs anlamaq bilər. M.İbrahimov.*

TƏCAVÜZKARCA(SINA) *zərf* Təcavüzkar kimi; qəsbkarcasına. *Təcavüzkarcasına hərəkət etmək. // Düşməncəsinə.*

TƏCAVÜZKARLIQ *is.* Təcavüz etmə, təcavüz siyasəti, başqa dövlətin torpağını tut-

maq üçün onun üzərinə hücum etmə; qəsbkarlıq. *İmperializm təcavüzkarlığı. Təcavüzkarlıq müharibəsi.*

TƏCƏDİD *is.* [ər.] Təzələtmə, yenilətmə.

TƏCƏDDÜD *is.* [ər.] Yenilənmə, təzələnmə.

TƏCƏLLA *is.* [ər.] Əyan olma, görünmə, təzahür etmə

TƏCƏSSÜM *is.* [ər.] Bir şeyin maddi, cismani ifadəsi, təzahürü. □ **Təcəssüm etmək** – görünmək, göz önünə gəlmək, cismani şəkilə təzahür etmək, canlanmaq. *Bu cavanlıq xatirəsi dərhal Bəhrəmin xəyalında canlandı və gəlib gözlərinin önündə təcəssüm etdi. Ə.Vəliyev.*

TƏCHİZ *is.* [ər.] Lazımı şeyləri tədarük etmə, hazırlayıb vermə. □ **Təchiz etmək** – lazım olan şeyləri vermək, təmin etmək.

TƏCHİZAT *is.* [ər. “təchiz” söz. cəmi] Hər hansı təşkilat və ya əhalinin maddi ehtiyaclarını təmin etmək üçün lazım olan şeylərin, avadanlıq və s.-nin məcmusu. *Təchizat idarəsi. Mərkəzi təchizat orqanları. – [Hacıyev:] Bu üsul texniki təchizat, material cəhətdən varlı olan trestlər üçündür. Mir Cəlal.*

TƏCHİZATÇI *is.* Təchizat orqanları işçisi, təchizat idarəsi işçisi, təchiz etməklə məşğul olan (idarə, işçi).

TƏCİL¹ *is.* [ər.] *klas.* 1. Tələsdirmə. □ **Təcil etmək (qılmaq)** – tələsmək. *Əksiliyini budur yəqin bil; Bəs qılma dəxi işində təcil. Xətayi. Bəs ki eylərdi sübh üçün təcil; Hər dəqiqə gəlir ona bir il. S.Ə.Şirvani.*

2. *fiz.* Vaxt vahidi müddətində sürətin dəyişmə kəmiyyəti.

TƏCİL² *is.* [ər.] *klas.* Möhlət vermə, müəyyən bir vaxta qədər təxir etmə.

TƏCİLƏN *zərf* [ər.] Təcili (sürətdə), tələsik, tez-tələsik, yubanmadan. *Məşədi Əsgər təcilən [müsafrə] tərəf yarı aılıb çamadanını aparmaq üçün öz dili ilə ona iltica etdi. S.M.Qənizadə.*

TƏCİLİ *zərf* [ər.] 1. Tələsik, tez, dərhal, əlüstü, çapıq. *Təcili cavab. Adamlar təcili hazır oldular. – [Kərəm] Qaragözə təcili çay hazırlatdı. M.İbrahimov. Bahadurun .. təcili gedişi Rənanın ürəyində dərin bir kədər doğurdu. S.Rəhman.*

2. Gecikdirilə bilməyən, tez edilməli olan; təxirsiz, təxirəsalınmaz. *Təcili iş. Təcili tap-sırıq.* – *Keçmiş vaxtlarda dəftərxanalarda qulluqçuların gündə biri idarə bağlandıqdan sonra qalib təcili məktubları, teleqramları qə-bul edərdi.* Ə.Haqqverdiyev. *Uşaq ki bu qədər həyəcanlı çığırdı, deməli, təcili məsələ var-dı.* B.Bayramov.

♦ **Təcili yardım** – 1) təxirə salınması müm-kün olmayan hallarda xəstələnlərə, zərər-didlərə ilk tibbi yardım göstərmək və müa-licə müəssisələrinə aparıb çatdırmaqla məş-ğul olan tibb-sanitar idarəsi; 2) həmin iş üçün istifadə olunan avtomobil.

TƏCNİS is. [ər.] ədəb. Cinas üzərində qurulub əsasən üç, bəzən də beş bənddən ibarət klassik və aşıq ədəbiyyatında işlədilən lirik şeir formalarından biri. *Aşıq Ələsgərin “Qarlı dağlar gəldi, düşdü araya” təcni.*

TƏCRİD is. [ər.] Ayırma, təkləmə. □ **Təc-rid edilmək (olunmaq)** – ayrılmaq, başqala-rından ayrı saxlanmaq, təklənmək. **Təcrid etmək** – ayırmaq, başqalarından ayrı saxla-maq, təkləmək. *Yoluxucu xəstəliklərə tutulan-ları təcrid etmək.*

TƏCRÜBƏ is. [ər.] 1. Sınama, sınaq, yox-lama. *Təcrübə uçuşu. Təcrübə müddəti. Təc-rübə məşğələləri.* – *Bu ildən təcrübə üçün xüsusi bir sahədə əkməyə icazə verildir.* M.Rzaquluzadə. □ **Təcrübə etmək (apar-maq)** – təcrübə yolu ilə yoxlamaq, sınamaq. *Yeni buğda növü üzərində təcrübə aparmaq.* – *İndi .. addımlayan ekskavatorla yükləməyi də təcrübə etmək pis olmazdı.* Ə.Sadiq. **Təc-rübədən çıxmaq** – yoxlanmaq, sınanmaq. **Təcrübədən çıxmış** – təcrübəli, bərkdən-boşdan çıxmış, sınaqdan çıxmış, sınanmış. *Bir para təcrübədən çıxmış dovşanlar çarpaz yolla qaçaraq tazıları çəşdirər, arabir də vaz atardılar.* H.Sarabski. **Təcrübədən keçirmək** – yoxlamaq, sınamaq. *Məhsuldar pambiq növünü təcrübədən keçirmək.*

2. Tədqiq etmək üçün hər hansı bir hadi-səni süni surətdə yaradılmış şəraitdə təkrar etmə; elmi bilikləri laboratoriya yolu ilə yox-lama. *Təcrübə gözlənilən nəticəni vermədi. Alimin apardığı təcrübələr müsbət nəticə verdi.* – *[Yaşarın] bu axırıncı təcrübəsindən bir şey çıxarsa, bütün kimya elmində bir inqi-*

labdır.. C.Cabbarlı. *Bir ay sonra Murad klinik təcrübəsini yarımçıq buraxıb, Bakıya getdi.* Çəmənzəminli.

3. Həyatdan, praktiki fəaliyyətdən və s.-dən əldə edilmiş biliklərin, vərdislərin məcmusu. *İstehsalat yeniliklərinin təcrübəsi. Həyat təcrübəsi.* – *[Məşədi Həsən:] Şəxs dünyada nə qədər ömür etmiş olsa, bir eylə onun təcrübəsi artıq olar.* Ə.Haqqverdiyev. // *Keçmişdə olmuş, işdə, həyatda yoxlanmış, sınanmış, əvvəllər təsadüf olunmuş şey. Şəxsi təcrübənin nəticəsi.* – *Özümə görə də təcrübə hasil etmişəm.* C.Məmmədquluzadə.

4. Adamların, cəmiyyətin yaşaması üçün lazım olan şəraiti yaratmağa yönəldilmiş fəaliyyətin məcmusu; praktika. *Nəzəriyyə-nin təcrübəyə təsiri.*

5. Hər hansı nəticələrin, müddələrin prak-tik işdə tətbiqi və yoxlanması. *Səməraləşdi-rici təklifləri təcrübədə tətbiq etmək.*

6. Hər hansı bilik və vərdislərin işdə tətbiq edilməsi, bir işi yaxşı mənimsəmək üçün müntəzəm məşğul olma, təlim keçmə. *Gənc fəhlə birillik təcrübədən sonra usta oldu.* – *Keçən illərin təcrübəsi göstərmişdi ki, çoxlu pambiq götürmək üçün birinci şərt torpağı əvvəlcədən hazırlamaqdır.* İ.Əfəndiyev. // *Tələbələrin, şagirdlərin və b.-nin nəzəri bilik-lərinin, tədris prosesinin tərkib hissəsi kimi işdə tətbiqi və sabitləşməsi. Tələbələrin pe-daqoji təcrübəsi. İstehsalat təcrübəsi.*

TƏCRÜBƏÇİ is. 1. Təcrübə keçən, prakti-kant. *Təcrübəçi tələbə.* // **Bax stajçı.** *Təcrü-bəçi çilingər. Təcrübəçi toxucu.*

2. Adətən hər hansı kənd təsərrüfatı bitki-ləri yetişdirmək, yeni növlər almaq və s. məq-sədlərlə təcrübə keçirən adam. *Təcrübəçi seleksioner. Təcrübəçi bağban.*

TƏCRÜBƏÇİLİK is. Təcrübə ilə məşğul olma, təcrübəçinin (2-ci mənada) gördüyü iş; təcrübə işi. *Təcrübəçiliklə məşğul olmaq.*

TƏCRÜBƏLƏNMƏ “Təcrübələnmək”dən *f.is.*

TƏCRÜBƏLƏNMƏK *f.* Təcrübə qazan-maq, təcrübəli olmaq, təcrübə əldə etmək. *“Yatağan” balıqlar artıq “təcrübələnmiş-dilər”. Təhlükə hiss edən kimi qayanın al-tına şüütyür, .. dəlmə-deşiyə dürtülürdülər.* İ.Hüseynov.

TƏCRÜBƏLİ *sif.* Bir işdə, ixtisasda, sənətdə, peşədə təcrübəsi, biliyi, vərdisi, böyük səriştəsi olan. *Təcrübəli müəllim. Təcrübəli sürücü.* – *Fərman verir qoşunlara ağsaqqal; Təcrübəli, acıqlı bir general.* A.Səhhət. *Mədən işlərinə olan böyük həvəsi sayəsində* [Araz] *artıq ən təcrübəli bir usta olmuşdu.* A.Şaiq. // Böyük həyat təcrübəsi olan, bərkdən-boşdan çıxmış; dünyagörmüş. *Təcrübəli qadın.* – [Məşədi Həsən:] *..Upravada gərək təcrübəli adamlar əyləşsinlər.* Ə.Haqverdiyev. *Təcrübəli Fərhadoğlu vurnuxur, nə işə qəti bir qərara gələ bilmirdi.* S.Rəhimov.

TƏCRÜBƏLİLİK *is.* Təcrübəli olma, təcrübəli adamın hal və keyfiyyəti. *Həkimin təcrübəliliyi.*

TƏCRÜBƏSİZ *sif.* Təcrübəsi, biliyi, vərdisi olmayan və ya az olan. *Təcrübəsiz usta.* – *..Onda da bu quşlar təcrübəsiz və əsəbi ovçunu diksindirər..* M.Rzaqluzadə. *Barama başlamaq çox incə və çətin iş olduğundan təcrübəsiz adam onun öhdəsindən gələ bilməz.* Ə.Sadiq. // Həyat təcrübəsi olmayan, bərkdən-boşdan çıxmamış. [Nazir:] *Siz .. görürəm, təcrübəsiz bir gəncsiniz.* S.Hüseyn.

TƏCRÜBƏSİZLİK *is.* Təcrübənin olmadığı hal, təcrübənin olmaması. *Təcrübəsizlikdən qəzaya yol vermək.*

TƏCRÜBƏVİ *sif.* [ər.] Təcrübəyə aid olan, təcrübə üçün olan, təcrübə ilə bağlı olan; əməli, təcrübi. *..K.A.Timiryazev birinci dəfə olaraq enerjinin saxlanması qanununu fotosintezdə təcrübəvi surətdə isbat etmişdir.* “Bitki fiziologiyası”.

TƏCRÜBİ [ər.] 1. *Bax təcrübəvi.* *Şiralanın indiki təcrübi işi, gərgin vəziyyəti heç də onun ötən arzularından ayrılmırdı.* S.Rəhimov.

2. *sif.* Təcrübəyə əsaslanan, eksperimental. *Təcrübi elmlər. Təcrübi təbabət. Təcrübi metod. Təcrübi yolla sübut etmək.*

TƏDARÜK *is.* [ər.] Bir şeyi qabaqcadan hazırlama; bir işi görmək üçün əvvəlcədən hazırlıq görmə; hazırlıq, ehtiyat. *Yun tədarükü.* Heyvanlar üçün yem tədarükü. // Həmin şeylərin özü. *Bəylə xanının çamadam və yol tədarükü daşındı.* Ə.Vəliyev. □ **Tədarük etmək (görmək)** – (qabaqcadan) hazırlamaq, hazırlıq görmək, ehtiyat görmək. [Əmir:]

Mürəxxəssiniz, gedin, qoşun tədarük edin. Ü.Hacıbəyov. [İmamverdi:] *Gülpəri, tez ol, nahar tədarük et, Hacı Nəsir yol gəlib, acdır.* S.S.Axundov; // hazırlaşmaq, hazırlıq görmək. [Kəblə Rəcəbəli:] *Çox gözəl! Axşam üçün tədarük görərik.* Ə.Haqverdiyev.

TƏDARÜKÇÜ *is.* Tədarük işi ilə məşğul olan adam. *Ət tədarükçüsü.*

TƏDAVİ *is.* [ər.] *köhn.* Müalicə etmə, müalicə aparma; müalicə.

TƏDAVÜL *is.* [ər.] *iq.* Ömtəə təsərrüfatında: əmək məhsulunu və başqa mülkiyyət obyektlərini alğı-satqı yolu ilə dəyişmə forması. *Ömtəə tədavülü.*

TƏDBİR *is.* [ər.] 1. Bir işi görmək, həyata keçirmək üçün üsul(lar), vasitə(lər), yol(lar). *Məhsuldarlığı artırmaq tədbirləri. Ərzaq problemini həll etmək üçün tədbirlər. Kütləvi tədbirlər.* □ **Tədbir tökmək (görmək)** – bir şeyi əldə etmək üçün fikirləşib yollar aramaq, yol tapmaq. [Əsgər Süleymana:] *İndi, aşna, bir iş də var, hərəgah ona da bir tədbir töksən, onda bilərəm ki, başdan-ayağa qədər ağıllısan.* Ü.Hacıbəyov. // *məc.* Bir şeyi əldə etmək üçün düşünülen yol, vasitə, üsul; hiylə. *Dəlini zəncirlə yox, tədbirlə tutarlar.* (Ata. sözü). □ **Tədbir etmək** – qərarlaşmaq, qərara gəlmək. [Səfər:] *Divan tədbir edib sizi tutmağa; Meydani qızdırıb at oynatmağa.* H.K.Sanlı.

2. Təhlükədən qorunmaq üçün görülən hərəkət. *Qripə qarşı mübarizə tədbirləri.*

TƏDBİRLİ *sif.* Tədbirlə iş görən, ehtiyatlı, işini bilən, ağıllı. [Seyid:] *Bax, indi gör ki, mən necə tədbirlə şəxsəm.* Ə.Haqverdiyev. *Ona elə gəldi ki, qarşısında çox ağıllı, tədbirlə .. bir adam dayanmışdı.* B.Bayramov.

TƏDHİŞ *is.* [ər.] *köhn.* Dəhşətə salma; çaşdırma. // Terror.

TƏDHİŞÇİ *is.* *köhn.* Terrorçu.

TƏDİYƏ *is.* [ər.] *mal.* Ödəmə, ödənmə; ödənilən məbləğ. *Tədiyə borcu.* □ **Tədiyə etmək** – borcunu ödəmək. [Yaşlı kişi:] *Vaxtlı-vaxtında verəcəyini tədiyə edərdi, aramızda vəksel olmazdı.* S.Hüseyn.

TƏDİYƏÇİ *is.* Borcunu verən, ödəyən.

TƏDQIQ *is.* [ər.] 1. Bir şeyi və ya onun xüsusiyyətlərini öyrənmək, müəyyənləşdirmək məqsədilə dəqiq elmi araşdırma;

tədqiqat. *Torpağın tədqiqi. Arktikanın tədqiqi. Atom enerjisi*ndən istifadə sahəsində tədqiq. □ **Tədqiq etmək** – 1) elmi cəhətdən araşdırmaq, öyrənmək, tədqiqat aparmaq. [Nərgiz:] *Tapılan şeyləri biz yuxarı göndəririk, orada alimlər tədqiq edirlər*. B.Bayramov; 2) bir şeyi müəyyənləşdirmək üçün diqqətlə ona baxmaq, gözdən keçirmək. *Mərdan .. yarımışığı otaqda çocuğun üzünü tədqiq etməyə başladı, özünə bənzər cəhətlər aradı. Çəmənzəminli*.

2. Cəm şəklində **tədqiqlər** – elmi əsər(lər), tədqiqat əsər(lər)i. *Azərbaycan dili tarixinə aid tədqiqlər*.

TƏDQİQAT is. [ər. “tədqiq” söz. cəmi] 1. Bax **tədqiq** 1-ci mənada. *Elmi tədqiqat institutu. Tədqiqatın nəticəsini istehsalata tətbiq etmək*.

2. Bax **tədqiq** 2-ci mənada.

TƏDQİQATÇI is. Bir şeyi tədqiq etməklə, dərindən öyrənməklə məşğul olan, tədqiqat aparan adam, alim. *Tədqiqatçıların çıxardıqları elmi nəticələr*.

TƏDQİQATÇILIQ is. Tədqiqatla məşğul olma, tədqiqat işləri aparma; tədqiqat işi.

TƏDRİC is. [ər.] 1. Dərəcə–dərəcə, yavaş–yavaş irəliləmə (irəlilətmə), az–az hərəkət.

2. *ədab*. Bədii əsərdə ifadənin mənacə get-gedə, dərəcə–dərəcə qüvvətlənməsi, yaxud zəifləməsi.

TƏDRİCƏN *zərf* [ər.] Yavaş–yavaş, tədriclə, az–az, dərəcə–dərəcə. *Keçəngünkü hadisədən və gecəki ciddi iztirablardan sonra Əbiş tədricən öz mühakiməsini itirmək üzrə idi*. S.Rəhimov.

TƏDRİCİ *sif.* [ər.] Yavaş–yavaş olan, yavaş–yavaş baş verən, cərəyan edən. *Tədrici hərəkət*.

TƏDRİCLƏ bax **tədricən**. *İnsan hər şeyə tədriclə alışı*r. – *..Firiduna elə gəldi ki, onu da yavaş–yavaş, tədriclə çürütmək üçün [zindana] salmışlar*. M.İbrahimov. *Sahibsiz uşaqları tədriclə uşaq evlərinə yığacaqdılar*. Ə.Sadiq.

TƏDRİS is. [ər.] Dərs vermə; dərs oxuma, təhsil alma, dərs keçmə. *Ali məktəbdə xarici dillərin tədrisi. Tədris planı. – Darülfünuna daxil olduğum tədris ili darülfünün tələbələrinin tətili ilə başladı*. T.Ş.Simurq.

TƏƏCCÜB is. [ər.] 1. Qeyri-adi, gözlənilməz, qəribə, anlaşılmaz şeydən doğan güclü təəssürat nəticəsində insanda əmələ gələn hal; heyrat. *Asəf onları heyrat və təəccüb içərisində Altun qəsrindən çıxardı*. M.S.Ordubadı. [Nuriyyə:] *..Muradın baxışlarındakı təəccübü hiss edərək daha ciddi bir görkəm aldım*. İ.Əfəndiyev. □ **Təəccüb etmək (ələmək)** – təəccüblənmək, heyrətlənmək. *Mənə can vermədən minlərcə polad zərbəçilər; Gördüyüm işlərə düşmədən də təəccüb eylər*. M.Müştəfiq. *Belə ağır bir mərasimdə, belə ağır fəlakət müqabilində ananın dözümlünə çoxları təəccüb edirdi*. Mir Cəlal.

2. Əcaib, qəribə, təəccüblü, heyrət doğuran. *Təəccüb şeydir...* – [Harun:] *Cürətin, Zeyda, təəccübdür sənin*. Ü.Hacıbəyov.

3. **Təəccüblə** şəklində *zərf* – təəccüblü nəzərlə, heyrətlə. *Bu çəkməli kimdir belə? – deyərək bəy təəccüblə soruşur*. S.Rəhimov. *Arvad təəccüblə Teymura baxıb tələsik cavab verdi*. H.Seyidbəyli.

TƏƏCCÜBLƏNDİRMƏ “Təəccübləndirmək”dən *f.is.*

TƏƏCCÜBLƏNDİRMƏK *f.* Təəccüb doğurmaq, heyrətləndirmək. *Gəncin sözləri və şəhərdə gördükləri səyyahları son dərəcə təəccübləndirdi*. Çəmənzəminli. *Aslangili kimi bir külfətdən mühəndis çıxması hamını təəccübləndirirdi*. C.Cabbarlı.

TƏƏCCÜBLƏNMƏ “Təəccüblənmək”dən *f.is.*

TƏƏCCÜBLƏNMƏK *f.* Təəccüb etmək, heyrət etmək. *Ləman əvvəl təəccübləndi, sonra gülməyini güclə saxlayıb, sərbəst bir hərəkətlə başını geri atdı, xurmayı saçları dalğalandı*. H.Seyidbəyli.

TƏƏCCÜBLÜ *sif.* Təəccüb doğuran, gözlənilməz, qəribə, heyrətə salan. *Təəccüblü iş. – Həkim təəccüblü (z.) baxır hacılara tərəf və bir şey başa düşmür*. C.Məmmədquluzadə. *Murad üçün ən təəccüblü bu idi ki, bəzi adamlar uşaqdan bezir, tənhalıq arzulayırlar*. Mir Cəlal.

TƏƏHHÜD is. [ər.] *köhn*. Öhdəyə götürmə; öhdəyə götürülmüş şey; öhdəlik. *Götürdüyü təəhhüdün yarısını [Səkinə] bir ayın ərzində yerinə yetirmişdi*. H.Seyidbəyli.

TƏHHÜDNAMƏ *is.* [ər. təhhüd və fars. ...namə] *köhn.* Öhdəyə götürülmüş şeyin, öhdəliklərin yazıldığı sənəd.

TƏƏLLÜQ *is.* [ər.] Asılı olma, əlaqəli olma, ilişmə.

TƏƏRRÜZ *is.* [ər.] Sataşma, təcavüz etmə, hücum etmə.

TƏƏSSÜB *is.* [ər.] 1. Bir fikrə, əqidəyə, məsləkə kor-koranə bağlanıb, başqalarına kin və ədavət bəsləmə; qeyrətçilik, fanatizm. *Bağdad xalqının gözü qarşısında meyitlərin üç gün dar ağacında qalması ərəb təəssübünün bir daha coşmasına səbəb ola bilər.* M.S.Ordubadı.

2. Qeyrət, namus. *Həqiqi şair .. gərəkdir öz səsinə millətin səsinə qoşub, onun qeyrət və təəssüb damarını hərəkətə gətir.* F.Köçərli. [Qəmə]: [Züleyxa] *özgə qızı da olsa, yənə təəssübü sənin üstünə gələcək.* M.İbrahimov. □ **Təəssüb çəkmək** – qeyrət çəkmək, namusunu qorumaq.

TƏƏSSÜBKƏŞ *is.* [ər. təəssüb və fars. ...kəş] 1. Təəssüb çəkən; fanatik. *Təhməsin yaratdığı Əbu-Übeyd son dərəcə təəssübkeş bir ərəb xadimi və islam mücahidi idi.* C.Cəfərov.

2. Qeyrət çəkən, namusunu qoruyan, qeyrətkeş. [Leylək Ələmdar:] *Göydəki bir tanrı bilir ki, mən necə təəssübkeşəm.* S.Rəhimov.

TƏƏSSÜF *is.* [ər.] 1. Kədərilmə, acıma, heyifsilənmə, təəssüflənmə; kədər hissi. □ **Təəssüf etmək (ələmək)** – b a x **təəssüflənmək** 1-ci mənada. [Şeyx Hadi:] *Çarəsiz biz də Hindi tərk edərək; Geri döndük təəssüf əyləyərək.* H.Cavid. [Əkrəm:] *Təəssüf edirəm ki, sənin yazını oxuyub anlaya bilmədim.* S.Hüseyn.

2. Birisinə acıma, ona canı yanma, yazığı gəlmə. □ **Təəssüf etmək (ələmək)** – b a x **təəssüflənmək** 2-ci mənada.

♦ **Təəssüf ki, təəssüflər olsun ki** – heyif ki, əfsus ki. [Uğur:] *Təəssüf ki, müharibə imkanı vermədi, qurtaram.* İ.Əfəndiyev. [Yaqub Aslan:] *Təəssüf ki, ailəmizi tanıdırsan.* S.Vəliyev.

TƏƏSSÜFLƏNMƏ “Təəssüflənmək” dən *f.is.*

TƏƏSSÜFLƏNMƏK *f.* 1. Təəssüf etmək, kədərilmək, heyifsilənmək. *Həmza isə artıq,*

məsələnə gizlətməyin lüzumsuz olduğunu düşünüb, açıqca təəssüflənirdi. Ə.Əbülhəsən. *Kələntərli isə elə bil ki, .. cavan oğlanla axıra qədər söhbət eləyə bilmədiyinə təəssüflənirdi.* İ.Hüseynov.

2. Ürəkdən acımaq, heyifsilənmək, təəssüf etmək. *Bir çoxları qızın bağrı çatlamış olduğunu zənn edərək təəssüflənirdi.* M.S.Ordubadı.

TƏƏSSÜR *is.* [ər.] 1. Bir şeyin təsiri altında olma, təsirini hiss etmə, duyma, mütəəssir olma.

2. Hiss, təəssürat, ruhi iztirab (hiddət, qeyz, qorxu, sevinc və s.); emosiya. *Evinə çatmadan altı aydan bəri [Qurbanlıda] doğan hisslər və təəssürlər tamamilə silinib getdi.* Çəmənzəminli.

TƏƏSSÜRAT *is.* [ər. “təəssür” söz. cəmi] Xarici aləmdəki əşya və hadisələrin insan şüurunda buraxdığı iz, onların əksi, ona təsiri. [Nadir bəy:] *İnsanlar arasında ülfət ziyadələdikcə, şübhəsiz, könlüdəki təəssürat və məhəbbət də o nisbətə artmağa başlar.* H.Cavid. *Axırda da Aslan öz təəssüratını nəql etdi.* M.İbrahimov.

TƏƏSSŞÜQ *is.* [ər.] Aşiq olma, qarşılıqlı sevgi.

TƏFAVÜT *is.* [ər.] İki adam və ya iki şey arasındakı fərqli cəhət; fərq. [Tarverdi:] *Fəqət yənə bilmədim ki, şeytan ilə bu Aslanın təfəvütü nədədir?* C.Cabbarlı. [Qoca:] *Bizim üçün şah və gəda – təfəvütü yoxdur.* A.Divanbəyoglu. □ **Təfəvüt qoymaq** – bir-birindən fərqləndirmək, fərq qoymaq. *Duz ilə doşaba təfəvüt qoymur.* (Ata. sözü). **Təfəvüt etməmək (ələməmək)** – fərqi olmamaq. [Mozalan bəy:] *Sizin üçün də təfəvüt ələməz.* Ə.Haqverdiyev.

TƏFCİMƏK *f. məh.* Yamamaq, yamaq qoymaq.

TƏFƏKKÜR *is.* [ər.] 1. *fəls.* İnsanın fikirləşmək, düşünmək, nəticə çıxarmaq bacarığı; şüurun obyektiv varlığı əksəltmə prosesində xüsusi pillə. *Elmi təfəkkür. Beyin təfəkkür orqanıdır.*

2. *klas.* Fikir. □ **Təfəkkür etmək (qılmaq)** – fikir etmək, fikirləşmək, düşünmək. *Məcnun dedi: – Eyləmə təfəkkür!* Füzuli.

TƏFƏRRÜAT [ər. “təfərrü” söz. cəmi]

1. Əsas mətləbə az dərəcəli olan təfəsilat; ikinci dərəcəli əhəmiyyəti olan məsələlər, xırda məsələlər. // Bir şeyin ən kiçik, ən xırda, ən incə cəhətləri. *Bir nöqtə, kiçiklik bir cizgi və təfərrüat belə yerinə düşməsə o, sənət əsərini korlaya bilər.* S.Rəhimov. *Dilbər ekskavator üstündəki görüşün bütün təfərrüatını xatırlayaraq bu fikri başından qovdu.* Ə.Sadiq.

2. **Təfərrüatla** şəklində *zərf* – incədən-incəyə, müfəssəl şəkildə, ətraflı, hərtərəfli, təfəsilatla. [Rəşid:] [Bəyim xala] *cəmi-cümlətanı iki kərə mənim suallarına bir qədər təfərrüatla cavab vermişdi.* İ.Hüseynov.

TƏFRİQƏ is. [ər.] 1. Narazılıq nəticəsində araya ikitirəlik düşmə; ayrılma, ayrılıq, itti-faqsızlıq, ikitirəlik. [Mirzə Heydər:] *Belə təfriqədən burjua hökumətləri isə istifadə edirlər.* Ə.Haqverdiyev. *O hələ uşaq ikən; Düşünmüş için-için; “Bu yollar, təfriqələr; Təriqətlər nə üçün?”* B.Vahabzadə. □ **Təfriqə düşmək** – ikitirəlik düşmək, ədavət düşmək, düşmənçilik düşmək. **Təfriqə salmaq** – ikitirəlik salmaq, düşmənçilik salmaq. *Saldı araya təfriqə gülçini-ruzzar; Ol gül yanında qalmadı bir etibarımız.* S.Ə.Şirvani.

2. *köhn.* Qəzet səhifəsinin ayrılmış bir yerində hissə-hissə dərc olunan hekayə, məqalə və s.

3. *köhn.* bax **vodevil**. “*Məstəli şah*”dan sonra “*Könülsüz*” ünvanında bir pərdədə tərtib olunmuş təfriqə (vodevil) oynandı. F.Köçərli.

TƏFRİQƏÇİ is. Bir təşkilata təfriqə salan, ikitirəlik salan, onun vəhdətinin pozulmasına, onun parçalanmasına səbəb olan adam.

TƏFRİQƏÇİLİK is. Təşkilatda, partiyada və s.-də təfriqə salma, onun vəhdətini pozma, təfriqənin gördüyü pozuculuq işi; ikitirəlik. *Təfriqəçiliklə mübarizə.*

TƏFSİL is. [ər.] bax **təfəsilat**. *Qurşaq da, bilirsen ki, on arşın gərək olsun; Təfsilə nə hacət.* M.Ə.Sabir. *Macəranın təfsilini, inşallah, özüm gələndə dilcavabı nəql eləyəm.* C.Məmmədquluzadə.

TƏFSİLƏT is. [ər. “təfsil” söz. cəmi] 1. Bir işin, hadisənin və s.-nin ən kiçik, ən cüzi təfərrüatı. *Məsələnin təfsilatı.* – [Fərman] *.. qızla olan ilk görüşünün təfsilatını xəyalında*

canlandırırdı. Ə.Sadiq. *Verdiyev [Gəldiyevi] yaxşı başa düşür, söhbətinin təfsilatını da bilirdi.* Mir Cəlal.

2. **Təfəsilatla** şəklində *zərf* – müfəssəl surətdə, təfsilən. *Mürsəl kişi olub-keçənləri təfsilatla yazmışdı.* M.Hüseyn.

TƏFSİLƏN *zərf* [ər.] Təfərrüatı ilə, təfsilatı ilə, müfəssəl surətdə. *Şeyx əyləşəndən sonra Məmməd əhvalatı başdan-ayağa dək təfsilən nəql elədi.* E.Sultanov. [Vəkillər] *kəndlilərin adlarını, acların sayını və istədikləri pulun qədərini adbaad, kəndbəkdə hamısını təfsilən yazıb, yekə-yekə kitablar bağlamışdılar.* C.Məmmədquluzadə.

TƏFSİLLİ *sif.* Müfəssəl, təfəsilatla, təfsilən. *Əsər çox təfsilli yazılmışdı.* M.S.Ordubadı.

TƏFSİR is. [ər.] Şərh, izah; şərh və bəyan etmə, izah etmə. □ **Təfsir etmək** – izah etmək, şərh etmək. [Murad] *bəzi cümlələrin üzərində uzun-uzadı düşünür, özlüyündə onları təfsir edirdi.* S.Hüseyn.

TƏFSİRCİ is. Hər hansı bir əsəri şərh və bəyan edən, izahını verən şəxs; şərhçi.

TƏFTİŞ is. [ər.] 1. İşlərin düzgünlüyünü və qanuni olub-olmadığını yoxlamaq məqsədilə hər hansı idarə və ya vəzifəli şəxsin fəaliyyətinin təhqiq edilməsi, yoxlanması. *Bürcliyev açılmış qapıdan təftiş heyəti işləyən otağı dirlədi.* S.Rəhimov. [Yusif Həsərtə:] *Təftiş komissiyasının sədri fəqirün biridir.* B.Bayramov. □ **Təftiş etmək** – yoxlamaq, yoxlama aparmaq, təhqiqat aparmaq. [Qarovul] *..diqqətli bir surətdə malların hamısını təftiş etməyə başladı.* B.Talıblı. [Hümmət aqronoma:] *Bura köməyə gəlmisiniz, ya təftiş etməyə?* B.Bayramov.

2. Hər hansı dünyagörüşünün və ya nəzəriyyənin əsasını sarsıtmaq və ya təhrif etmək məqsədilə onun müddəalarını nəzərdən keçirmə.

TƏFTİŞÇİ is. Təftişçilik tərəfdarı, təftişçiliklə məşğul olan adam.

TƏFTİŞÇİLİK is. 1. İnqilabi marksizmin siyasi, fəlsəfi və iqtisadi əsaslarını təftiş etmək, yenidən nəzərdən keçirmək və ya təhrif etmək, onları kapitalizmin xeyrinə, sosialist inqilabının və proletar diktaturasının zərərinə olaraq dəyişmək məqsədini güdən məfkurəvi-siyasi cərəyan.

2. Hər hansı bir dünyagörüşünü, nəzəriyyəni təftiş edən cərəyan.

TƏĞYİR is. [ər.] Dəyişmə, dəyişiklik, dəyişdirmə, başqalaşma. *Balalar müəllimdə zühur edən təgyiri düşündülər və hamısının üzündə məyusluq əsəri göründü. Çəmənzəminli.* □ **Təgyir etmək (tapmaq, vermək)** – dəyişmək, dəyişilmək. [Yusif:] *On ildir ki, Şamdan ilə görüşməmişəm. İndi gərək ki, surəti də təgyir tapıbdır.* N.Nərimanov. *Namazı qurtarıb [Xudayar bəy] üzünü tutdu Vəliquluya, amma surətinə təgyir vermədi.* C.Məmmədquluzadə.

TƏHARƏT is. [ər.] Təmizlik, paklıq.

TƏHDİD is. [ər.] Qorxutma, hədələmə; hədə, qorxu, hədə-qorxu. *Aslan bəy təhqir və təhdidin bu qədərinə dayana bilmədi.* A.Şaiq. *..Mürtəcelər fitnəkarlıq və təhdidə əl atırdılar.* M.İbrahimov. □ **Təhdid etmək** – hədələmək, hədə-qorxu gəlmək, qorxutmaq. [Sara Bəhram:] *Hərgah səni bu evdən qovmaqla təhdid edərlərsə, eybi yoxdur.* C.Cabbarlı. *Qətibə Toğrulun danışdıqlarına çox böyük əhəmiyyət verdi, çünki bu sözlərlə Toğrulun onu təhdid etdiyini anlıyırdı.* M.S.Ordubadi.

TƏHDİDƏDİCİ, TƏHDİDLİ sif. Hədələyici, təhdid edən, hədələyən. *Qaçaqların bu təhdidedici sözlərinə yolçuların anlamadığı şeylər də qarışırdı.* Mir Cəlal.

TƏHƏMMÜL is. [ər.] klas. Səbir etmək, dözmə, qatlaşma. [İsmət:] *Lakin təhəmmüldən başqa çarə nə?* H.Cavid. □ **Təhəmmül etmək** – səbir etmək, dözmək, qatlaşmaq. *Seyyid, təhəmmül et təbi-hicranə, çəkmə ah.* S.Ə.Şirvani.

TƏHƏR [ər. tövr-dən] 1. is. Cür, üsul, qayda, yol. *Nə təhər adamdır? Bu təhər hərəkət etmək olmaz.* – [At] *dilə gəlib dedi: – Padşah bir uzun örkən, bir də poladdan bir bıçaq qayıtdırsın, sonra mən sənə təhərini deyərəm.* (Nağıl). □ **Təhərini bilmək** – qaydasını, yolunu bilmək, necə hərəkət edəcəyini bilmək. *..Tacirlərə yanaşmağın təhərini bilmək lazımdır.* M.S.Ordubadi. [Hümmət Qarakişiyə:] [Yusif] *elə ki işləmədi, onda təhərini bilirəm.* B.Bayramov. **Bu təhər** – bu qayda ilə, bu yolla, bu cür, beləliklə. *Bu təhər Şaq-*

qulu sabahı gün qızı görüb aşıqladı və səbirsiz toyu gözləyirdi. Çəmənzəminli.

2. *qoş.* Kimi, bənzər, oxşar. *Atası təhəri hündürboydur. – Qoca usta yerindəcə doğrulub Paşanı qucaqlayanda Nisa təhəri ağlamadı.* M.Hüseyn.

3. Bax **təhər-töhür**.

4. *is. dan.* İmkan, həvəs, arzu. *Onlara getməyə təhərim yoxdur. – Varsa qaçaqların əgər təhəri; Kəssinlər hər yandan ayrı yolları.* H.K.Sanlı.

...təhər mürekkəb sifətlərin ikinci tərkib hissəsi olub təxminlik bildirir – ...kimi, azacıq..., bir az... *Qırmızı-təhər rəng. Acı-təhər dad. – Bu hibridin meyvələri şirin və bir qədər turş-təhər olub çox dadlıdır.* M.Axundov.

♦ **Təhər çəkmək** – yoluna qoymaq, həll etmək, tədbir görmək, çarə çəkmək, öncəm çəkmək. [Sərvər:] *..Sən atana deyindən ki, özün bilərsən. Sonra sənin işin yoxdur. Mən bu işə təhər çəkməmişəm.* Ü.Hacıbəyov. [Səfo:] *Alo əmi, Allah bu işlərə təhər çəkməyəcəkdir.* S.Rəhimov. **Təhərdən çıxarmaq** – xarab etmək, korlamaq. [Münəvvər xanım Rzaqulu xana:] *Cəmi təqsirlər səndədir ki, ayda yüz tümən pul verib, uşaqları təhərdən çıxarırsan.* M.S.Ordubadi. **Təhərdən çıxmaq** – adi, təbii görkəmini itirmək, pis şəkllə düşmək, xarab olmaq. *Minlərcə biletsiz sərnəşinlərin şinellərində gətirdiyi tozdan və çəkmələrindəki palçıqdan pilləkənlər, göyərtələr təhərdən və şəkildən çıxmışdır.* Ə.Əbüllhəsən. **Təhərə düşmək** – normal şəkllə düşmək, adi, təbii halını almaq, qaydaya düşmək. **Təhərə salmaq** – normal şəkllə salmaq, adi, təbii halına salmaq, qaydaya salmaq. **Təhərim yoxdur** – istəmirəm. *Qonaqların yanında qızarmağa təhərim yoxdur.* Mir Cəlal. **Təhərini pozmadan** – təbii halını pozmadan, etidalını pozmadan, həmişə olduğu kimi, həmişəki kimi. *Ataş təhərini pozmadan cavab verdi.* Ə.Vəliyev. *Aslan təhərini pozmadan gülümsündü.* S.Vəliyev. **Bir təhər olmaq** – bax **bir**.

TƏHƏRSİZ sif. Biçimsiz, xarici görünüşü pis, eybəcər, yaraşıqsız.

TƏHƏR-TƏHÜR is. Xarici görünüş, görkəm (çox vaxt istehza, mənfilik çağları ilə). *Bunun təhər-töhürünə baxın. – Təhər-töhüründən*

mollaya oxşayan qoca bir kişi isə adamların siyahısını tuturdu. Ə.Abasov.

TƏHƏSSÜR *is.* [ər.] *köhn.* Həsret çəkmə, həsrətində olma.

TƏHƏVVÜL *is.* [ər.] *köhn.* Haldan-hala keçmə, başqa hala keçmə, dəyişmə.

TƏHƏYYÜR *is.* [ər.] *köhn.* Heyran olma, heyrətə düşmə, heyrətə gəlmə, mat qalma, matı-mutu quruma.

TƏHKİM *is.* [ər.] (əsasən “etmək”, “edilmək”, “olmaq”, “olunmaq” köməkçi feilləri ilə işlənir). 1. Birinin sərəncamına, ixtiyarına vermə (məşğələ keçmək, öyrətmək, xidmət etmək və s. üçün), birinin üzərinə bu və ya başqa vəzifə qoyma. *Geri qalan şagirdləri əlaçılara təhkim etmək. – Azərbaycan qadınları arasında işləmək üçün firqə [Məsməni] çalışmaqda olduğu artəldən alıb, qadınlar şöbəsinə təhkim edir. S.Hüseyn. [Firəngiz:] Ancaq aranızda olan ferma, yaylaq işçiləri, yaxşı olar ki, ..təhkim olunduğu fermaya getsin(lər).* B.Bayramov.

2. Hər hansı bir məqsədlə, yaxud xidmət və ya istifadə üçün bir yerə qeyd olunma (etmə). *Pəhriz yeməxanasına təhkim olunmaq.*

TƏHKİMÇİ *is. tar.* Rusiyada təhkimçilik ictimai quruluşunda: təhkimçilik hüququna malik olan mülkədar.

TƏHKİMÇİ *is.* Təhkim olunmuş, təhkim edilmiş adam (bax **təhkim** 1-ci mənada). *Bir də yeddi nəfərlik köməkçilər heyəti; Bir də məsul təhkimçi qeyd edildi nəhayət. R.Rza. [Nuriyyə:] Səriyyə əvvəlcə məni mərkəzdən gəlmiş təhkimçi hesab etdi. İ.Əfəndiyev.*

TƏHKİMÇİLİK *is. tar.* Mülkədarların, onlara məxsus olan kəndlilərin əməyinə, malına, canına tam sahib olduqları ictimai quruluş; krepostnoyluq. *Təhkimçilik dövrü. Təhkimçilik münasibətləri. Təhkimçilik təsərrüfatı.* □ **Təhkimçilik hüququ** *tar.* – mülkədarlara, onlara məxsus olan kəndlilərin şəxsiyyəti, əməyi və əmlakı üzərində tam əgalıq etmək ixtiyarı verən hüquq.

TƏHKİMLİ *is. tar.* Təhkimçilik ictimai quruluşunda: təhkimçilik hüququna əsasən mülkədara məxsus olan kəndli. // Sif. mənasında. *Təhkimli kəndli. – Hanı ömrü nəhayətsiz*

əzablar içərisində keçmiş təhkimli mujiklər? M.İbrahimov.

TƏHKİYƏ *is.* [ər.] *ədəb.* Bədii əsərin, təsvir və mükəllimədən fərqli olan, hərəkət, iş, hadisə haqqında izahdan ibarət hissəsi.

TƏHQİQ *is.* [ər.] Həqiqəti üzə çıxarmaq, bir şeyin düzgün olub-olmadığını müəyyən etmək məqsədilə araşdırma; təhqiqat (əsasən “etmək” və “olmaq” köməkçi feilləri ilə işlənir). *Bir neçə gündən sonra Kamil .. işin təzədən təhqiq edilməsini tələb etdi. C.Cabbarlı. [Vəzir:] Olmazmı ki, sizin əvəzinizə mən gedim, bu işi yerində təhqiq edim? Ü.Hacıbəyov.*

TƏHQİQAT *is.* [ər. “təhqiq” söz. cəmi] Təhqiq etmə, araşdırma, yoxlama. *Məhkəmə təhqiqatı. – [Şərif Almaza:] Orası bizə də, kəndimizə gələn təhqiqat [komissiyasına] da məlumdur. C.Cabbarlı. □ Təhqiqat aparmaq* – həqiqəti ortaya çıxarmaq üçün təhqiq etmək, araşdırmaq, yoxlamaq.

TƏHQİQATÇI *is.* Təhqiqat aparan rəsmi şəxs.

TƏHQİR *is.* [ər.] Heysiyyətini alçaltma, mənliyinə toxunma, şərəfsiz etmə; həqarət, alçaltma, alçaltma. [Xəyyam:] *Xəyyamə nə lazımdı ki, zəncir; Onsuz da köləndir, bu nə təhqir?* H.Cavid. [Qulu:] *Mən belə təhqirlərə dözə bilmərəm. İ.Əfəndiyev. □ Təhqir etmək* – heysiyyətini alçaltmaq, mənliyinə toxunmaq, şərəfsiz etmək, alçaltmaq. [Gəray:] *Məni Nüşabə eylədi təhqir; Tökürəm intiqam üçün tədbir. A.Şaiq. Onlar təhqir etmədi; Sən təhqir etdin onu. B.Vahabzadə.*

TƏHQİRƏMİZ [ər. təhqir və fars. ...amiz] bax **təhqiredici**. *Qonşunun təhqiramiz sözü yənə Güldastənin yadına düşdü. Çəmənzəminli.*

TƏHQİRANƏ [ər. təhqir və fars. ...anə] bax **təhqiredici**. [Zəhra] *Həsənin ona əl qaldırmaması və təhqiranə sözlərini heç cür unuda bilmirdi. M.İbrahimov.*

TƏHQİREDİCİ, TƏHQİRLİ *sif.* Heysiyyəti alçaldan, mənliyinə toxunan, təhqir edən; təhqiramiz, təhqiranə. *Təhqiredici söz. – Xan şahın bu təhqirli məktubundan sınımadı. Çəmənzəminli. [Bəndəlinin anası] ona təhqirli (z.) baxır. Mir Cəlal.*

TƏHLİL *is.* [ər.] 1. Təmi, bütövü tərkib hissələrinə, tərkib ünsürlərinə ayırmaqdan ibarət elmi tədqiqat üsulu (*tərkib əksi*). // Bax **analiz**. *Kimyəvi təhlil. Qanun təhlili.*

2. Bir şeyi gözədən keçirmə, araşdırma, tədqiq etmə. *Tənqidi təhlil. – Midhət əfəndi Bəyazid meydanı ilə gedərkən Türkiyənin keçirdiyi macəranın təhlili ilə məşğul idi. Çəmənzəminli.*

3. *gram.* Tərkibini, quruluşunu müəyyənləşdirmə. *Cümlənin morfoloji təhlili. Sözüün fonetik təhlili.*

TƏHLÜKƏ *is.* [ər.] 1. Qorxu törədən hal; xətər, xətərli iş. *Özünü təhlükəyə atmaq.*

2. Xoşagəlməz, qorxulu, ağır bir hadisənin baş vermək ehtimalı. *Hər yerdə müharibə təhlükəsindən böyük nifrət və həyəcanla danışirlar. M.İbrahimov.*

TƏHLÜKƏLİ *sif.* Təhlükəsi olan, həyat üçün qorxusu olan; xətərli, qorxulu. *Təhlükəli vəziyyət. Təhlükəli iş. Təhlükəli yol. – Parovozlar isə təhlükəli dairədən qatarları çəkərək uzağa apardı. Ə.Sadiq. // Fəlakətlə, uğursuzluqla nəticələnə bilən. Təhlükəli siyasət. Təhlükəli başlanğıc. – [Səlim və Məryəm] ayrılığa dözə bilmir, çox təhlükəli addım atırlar. İ.Qasımov.*

TƏHLÜKƏSİZ *sif.* Heç bir təhlükəsi, qorxusu olmayan; xətərsiz. *Təhlükəsiz vəziyyət. – Su yolu dəmir yoldan daha təhlükəsiz və nisbətən etibarlı idi. A.Şaiq.*

TƏHLÜKƏSİZLİK *is.* Heç bir təhlükə olmadığı hal, vəziyyət, şərait. *Beynəlxalq təhlükəsizlik. Yol hərəkəti təhlükəsizliyi. □ Təhlükəsizlik texnikası* – iş şəraitinin təhlükəsizliyini təmin edən əmək vasitələri və üsulları sistemi. [Cəmil] özü də ilk dəfə bura gələndə fəhlələrdən biri onu təhlükəsizlik texnikalarının ən zəruri tələbləri ilə tanış eləmişdi. M.Hüseyn.

TƏHR *dan.* bax **təhər**. [Alo:] *İndi, arvad, təhrimiz ancaq səbir eləməkdir!* S.Rəhimov. [Şirzad:] *Ay Salman, böyük bir kolxozun mühasibisən, nəçə yerdə oxumusan, nəçə kurs qurtarmısan, yenə də adamla danışmağın təhrini bilmirsən. M.İbrahimov.*

TƏHRİF *is.* [ər.] Bir sözün, ifadənin hərf-lərini dəyişdirməklə mənasını, mahiyyətini pozma, yanlış şəkllə salma. □ **Təhrif etmək** –

dəyişərək nöqsanlı etmək, korlamaq, yanlış şəkllə salmaq. *Fikri təhrif etmək. Əsərin məzmununu təhrif etmək. – Romançılıq bəzi tarixi həqiqətləri də təhrif edir. M.S.Ordubadi.*

TƏHRİK *is.* [ər.] Sözlə və ya başqa şirnikləndirici vasitələrlə birini bir iş görməyə vadar etmə, sövq etmə, meyilləndirmə, həvəsləndirmə. [Kitabpaylayan:] *Sonra eşitdim ki, bir mollaın təhrikinə görə gəlmiş, məndən kitabları alıb, aparıb odluyublar. Ə.Haqqverdiyev. □ Təhrək etmək* – 1) bir iş görməyə həvəsləndirmək, sövq etmək. [M.F.Axundzadəni] yazıçılığa təhrək edən də bədii zövqündən daha artıq ictimai məfkurələri idi. C.Cabbarlı; 2) pis bir işə sövq etmək, həvəsləndirmək. *Oğurluğa təhrək etmək. Cinayətə təhrək etmək.*

TƏHRİKÇİ *is.* Təhrək edən, həvəsləndirən, sövq edən adam (pis işə).

TƏHRİKEDİCİ *sif.* Təhrək edən, həvəsləndirən, sövq edən (adətən pis işə).

TƏHRİR *is.* [ər.] *klas.* Yazma, yazı; qələmə alma. // Yazılmış, yazılı şeir, kitab və s. *Cəhd edin, göndərdiyim təhrirlər puç olmasın! M.Ə.Sabir. □ Təhrir etmək (qılmaq) klas.* – yazmaq, qələmə almaq. *Təhrir qılıb münasibihal; Bu şəri həm etdi ona irsal. Füzuli. Gəlməyimdə əgərçi var təxir; Edirəm mən risaləmi təhrir. S.Ə.Şirvani.*

TƏHRİRİ *sif.* və *zərf* [ər.] Yazılı, yazılmış surətdə (şifahi əksi). *Təhriri cavab. Təhriri surətdə. – Dəmirov yol barəsində tərtib etdiyi təhriri məruzəni çıxarıb, yenə sədrə təqdim etdi. S.Rəhimov. Katib Cəmilin yazdığı təhriri məlumat bir də nəzər salıb başını qaldırdı. Q.İlkin. // Zərf mənasında. Təhriri danışmaq.*

TƏHSİL *is.* [ər.] 1. Oxumaqla elm və bilik əldə etmə. *Bir neçə ildən sonra Yusif Sərrac təhsili-elm üçün İsfahana getdi. M.F.Axundzadə.*

2. Oxumaq nəticəsində əldə edilən biliklərin məcmusu. *Orta təhsil. Uşaqlara təhsil vermək. Xüsusi təhsil. – [Qaraş Mayaya:] Mənim sənə görə təhsilim azdır. M.İbrahimov.*

TƏHSİLLİ *sif.* Təhsil almış, oxumuş, bilikli. *Yoldaşların ikisi də ali təhsillidirlər. Ə.Vəliyev.*

TƏHSİLSİZ *sif.* Heç bir təhsil görməmiş; oxumamış.

TƏHSİLSİZLİK *is.* Təhsil görməmiş, oxumamış adamın halı.

TƏHSİN *is.* [ə.] Bir işi və ya şeyi bəyənib tərifləmə, alqışlama; təqdir, tərif. *Malikin sözlərini [kəndlilər] diqqətlə təhsin səsləri ilə dinləyirdilər.* M.İbrahimov. [Buğac] atasının təhsin və təqdirini qazanacaqdı... M.Rzaquluzadə. □ **Təhsin etmək** – bəyənərək tərifləmək, təqdir etmək, alqışlamaq. *Hürriyyətə rast müsəlmanlar millət bəhədri Səttarxanı tərif və təhsin edirlər.* F.Köçərli.

TƏHT *is.* [ə.] Adətən **təhtində** şəklində – altında, hakimiyyəti, idarəsi altında, tabeiyətində, tabeliyində. [Vaqif:] [Fətəlinin] *təhtindəki yerlərin də yönü Dərbəndə tərəfdir, bir iş olsa belə [Rusiyaya] bağlıdır.* Çəmənzəminli. // *köhn.* Eyni mənada izafət birləşmələrinin birinci tərkib hissəsi şəklində işlənir. *Səməd valideyninin təhti-nəzarətindən qurtarıb, avara gəzməyə daha da meydan vermişdi.* Çəmənzəminli. *Qazax mahalından bir neçə elat köçüb Qarabağ vilayətinə, İbrahim xanın təhti-himayətinə gediblər.* F.Köçərli.

TƏHTƏLHESAB *is.* və *sif.* [ə.] Sonradan haqq-hesab vermək şərtilə alınan pul. *Təhtə-hesab pul almaq.*

TƏHVİL *is.* [ə.] (adətən “almaq”, “etmək” köməkçi feilləri ilə işlənir) 1. Təzə işə keçərkən və ya işdən çıxarkən tapşırılmış işi, vəzifəni, şeyi başqa adama vermə. [Nüsrət:] *Toğrul, sən işləri təhvil al!* C.Cabbarlı. *Beş gündən sonra Tərlanov işi təhvil verib, Teymurunu yanına çağırdı.* H.Seyidbəyli. // Öz əməyinin nəticəsini, məsulunu istifadə olunmaq üçün lazımı yerə və ya şəxsə vermə. [Əmrulla:] [Qüdrət] *pyesi qurtarıbdır, gətirdi təhvil versin.* C.Cabbarlı. [Yusif Həsərat:] *O barədə işimiz pis deyil. Şahmar taxıl təhvilində iştirak eləyir.* B.Bayramov.

2. Hicri-şəmsi təqvimində köhnə ilin qurtarıb yeni ilin daxil olması. [Əliməmməd Vaqif:] *..Hələ il təhvil olmamışdır, dəstəyə bir saat qalanda olacaq.* Çəmənzəminli. *Təhil və şeypur səsləri ilin təhvil olduğunu Təbriz xalqına bildirdi.* M.S.Orudbadi.

TƏHVİLÇİ *is.* Bir şey təhvil verən adam.

TƏXƏLLÜS *is.* [ə.] Adətən yazıçıların, rəssamların və b.-nin işlətdikləri qondarma

ad. *Az bir zamanda onun böyük şair olub Nəsimi təxəllüsü daşıdığı şəhərə yayıldı.* Çəmənzəminli.

TƏXƏLLÜSLÜ *sif.* Təxəllüsü olan, təxəllüslə yazan. *“Füyuzat”ın 24-cü nömrəsində, axırncı səhifədə “Azad” təxəllüslü şair üzünü xanımlara tutub [deyir].* C.Məmməd-quluzadə.

TƏXƏRRÜŞ *is.* [ə.] Xarici mühitin, bir şeyin (səs və s.-nin) orqanizmə və ya onun bir hissəsinə təsiri nəticəsində əmələ gələn hal; qıcıqlanma, qıcıq. □ **Təxərrüşə gəlmək** – qıcıqlanmaq. [Əsgər:] *Birdən onlara yox, bizimkilərə dəydi, – deyə, düşünərək təxərrüşə gəlmiş əsəblərini sakit eləməyə başladı.* M.Hüseyn. **Təxərrüşə gətirmək** – qıcıqlandırmək. *Spirt mədə şirəsinə qarışdırıb onun tərkibini dəyişdirir, selik qışasını təxərrüşə gətirib, iltihab, yara və mədə xərcəngi kimi xəstəliklər törədir.*

TƏXƏYYÜL *is.* [ə.] Bir adamı və ya bir şeyi zəhnində, xəyalında təsəvvürə gətirmə, canlandırma; xəyala, xəyalata qapılma. // Xəyal, xülya, xəyalat. *Rüxsarə o qədər təxəyyül aləminə qapılmışdı ki, elə bil lap salonda əyləşmişdi.* S.Rəhimov. // Yaradıcılıq fantaziyası.

TƏXFİF *is.* [ə.] 1. Sözlün müəyyən hissəsinin itxırası.

2. Asanlaşdırma.

3. Azaldılma.

TƏXİR *is.* [ə.] Yubanma, gecikmə, ləngimə. *..Məktub sahibi gəldi idarəyə və ruznamənin təxirindən başladı giley eləməyə.* C.Məmməd-quluzadə. □ **Təxir etmək** – yubatmaq, gecikdirmək, ləngitmək, sonraya saxlamaq (keçirmək). [Mələkə:] *Zənn edirəm ki, hökmdar mənim bu arzumu yerinə yetirməkdə təxir və tərəddüd etməyəcəkdir.* M.S.Orudbadi. **Təxirə düşmək** – yubanmaq, gecikmək, ləngimək. *..Azərbaycan nümayəndələri yubandıqı üçün bu iş bir az təxirə düşmüşdü.* M.S.Orudbadi. **Təxirə salmaq** – yubatmaq, gecikdirmək, ləngitmək, sonraya qoymaq. [Sədr:] *Hələlik tədbir görülməni təxirə salmaq tərəfdarları əllərini qaldırsın.* Çəmənzəminli. [Cavanşir:] *Biz hücumu təxirə sala bilmərik.* M.Hüseyn.

TƏXİRƏSALINMAZ *sif.* Təxirə salına bilməyən, yubadıla bilməyən, gecikdirilə bilməyən; təcili. *Təxirəsalınmaz vəziyyət.* – [Həkimin] *elə bil çox tələsik, təxirəsalınmaz işi var.* H.Seyidbəyli.

TƏXLİYYƏ *is.* [ər.] köhn. Boşaltma, boşaldılma.

TƏXMİN *is.* [ər.] Güman, zənn, ehtimal. *Bu söhbətdən bir az sonra [Məşədinin] təxmini düz çıxdı.* M.Hüseyn. **Təxmin etmək** – güman etmək, zənn etmək, ehtimal etmək. [Hidayət] *əhvalatın nə yerdə olduğunu təxmin edirdi.* B.Bayramov.

TƏXMİNƏN *zərf* [ər.] Bir qədər az və ya bir qədər çox, bir az tez və ya bir az gec və s.; təqribən (əsasən say və rəqəmlərdən, ölçü və vaxt adı bildirən sözlərdən əvvəl işlədilir). *Təxminən yanvar–fevral aylarında.* – *Bu kəndlərin meyvə bağları təxminən 12–13 kvadrat kilometr yer tutaraq uzaqdan baxdıqda böyük bir meşəyə bənzəyirdi.* S.S.Axundov. *Dilbərin tikintiyə getməsindən təxminən iki həftə sonra bir gün axşam Həcər qarının ailəsinin üzvləri evə yığılmışdılar.* Ə.Sadiq.

TƏXMİNİ *sif.* [ər.] Həqiqətə az və ya çox dərəcədə yaxın olan; təqribi. *Təxmini plan.* – *Rəis lülələnməmiş bir kağız gətirib açdı. Bu, tikinti sahəsinin təxmini xəritəsi idi.* Mir Cəlal.

TƏXRİBAT *is.* [ər. “təxrib” söz. cəmi] 1. Mühəribə, təbii fəlakət və s. nəticəsində dağıntı. *Zəlzələnin törətdiyi təxribat.* – *..Vətəndaş müharibəsi zamanından qalan təxribatın cansıxıcı əsərləri gözə çarpırdı.* H.Nəzərli. [Dünya] *mühəribəsi öz təxribatını get-gedə artırır, işlər çığırından çıxır, pozulur, dağılırdı.* Qantəmir.

2. Xarici dövlət və sinfi düşmən təşkilatları agentinin (və ya agentlərinin) yanğın, partlayış və s. şəkildə törətdikləri pozuculuq işi.

TƏXRİBATÇI *is.* Təxribatçılıqla məşğul olan adam.

TƏXRİBATÇILIQ *is.* Hər hansı ölkədə xarici dövlətin casusları tərəfindən ziyankarlıq məqsədilə hərbi və dövlət əhəmiyyətli obyektlərin dağıdılması, sıradan çıxarılması. *Düşmən casuslarının təxribatçılığı.*

TƏXSİS *is.* [ər.]: **təxsis etmək** – müəyyən məqsəd üçün ayırmaq. [Xəlil:] *Mənim anlayışınca, on manat təxsis etməli və növbə ilə*

yemək daşımağa adam təyin etməli. Çəmənzəminli. [Məlikşah:] *Məmləkətin gözəl bir tərəfində ona malikanə verəcəyəm, böyük və təminedicisi məişət təxsis edəcəyəm.* M.S.Ordu-badi. **Təxsis olunmaq** – müəyyən edilmiş, ayrılmaq. *Otaqların biri qadınlara, ikisi də kişilərə təxsis olunub.* Çəmənzəminli.

TƏXSİSAT *is.* [ər. “təxsis” söz. cəmi] 1. Bir iş üçün ayrılan pul.

2. Pul və ya natural şəkildə qaytarılmaq şərtlə verilən borc (pul, şey və s.). *Pul təxsisatı. Təxsisat buraxmaq.* – [Şah:] *Arandan Dərişsalamın beytülmalına göndərilməyən dördillik təxsisat göndərilməlidir.* M.S.Ordu-badi.

TƏXT bax **təxt**. *..Şəfəviyyə nəslindən bir şahzadəni təxtə oturmaq ki, bəri nəcabətinə görə təxt və tacı sazavar olsun!* M.F.Axundzadə. *Məşədi Həsən gedəndən sonra uzandım təxtin üstünə.* Ə.Haqverdiyev.

TƏK¹ 1. *sif.* Təkcə, bircə, bir, ancaq bir, yeganə. *İki bacının tək qardaşı. Tək övlad.* – *Bütün evin lampaları kimi, bu axşam həyatın bu tək fənəri də yandırılmamışdı.* Ə.Əbülbəsen. **Tək ədəd** *riyaz.* – qalıqsız ikiyə bölünməyən ədəd (*cüt* əksi).

2. *sif.* Qoşa bədən üzvlərindən hər biri (əsasən o biri üzv şikəst olduqda işlənir). *Xosrovun tək gözü tələsində parıldayıb, o, qardaşı Sultamı arzulayırdı.* S.Rəhimov. *Xanmuradov məmnun halda tək əlini* [Rəhimin] *çiyəninə qoydu.* Ə.Sadiq.

3. *sif.* və *zərf* Kömək, arxasız, yalnız, yalnız. [Hüseyn:] *O məni qoymadı döyüşlərdə tək; Dalmca yönəldi o böyük ürək.* M.Rəhim. [Səməndər] *Nərgizi selə-suya tək buraxmaq istəmirdi.* B.Bayramov.

4. *zərf* və *sif.* Ancaq, yalnız, yalnız, təkcə, başqaları olmadan, təkbaşına. *Tək qalmaq.* – *Gülpari yaxşı bilirdi ki, .. Hacı Nəsinin cəmi mal və dövləti tək Nurəddinə qalacaqdır.* S.S.Axundov. *Polad zadə kabinetində tək oturmuşdu.* Ə.Vəliyev.

5. “Ancaq”, “yalnız”, “təkcə” mənasında. *Ölən-qalanın dərindən qalan həkimin nəinki tək bu kənd üçün, hətta bütün Qubadlı nahiyyəsi üçün bir sehr olduğu da təəccüblü deyildi.* S.Rəhimov. [Müəllim] *tək uşaqlara savad öyrətməklə kifayətlənmirdi.* S.Qədirzadə.

6. Bənzərlik, oxşarlıq bildirir: ...kimi. *Onun-tək. Sənitək. – Qəm-qüssəm başımdan aşıb; Məntək dərdə qalan yoxdu. “Koroglu”*. [Xurşid:] *Könlümdəki yaram da; Qızılğıltək açıldı. Ü.Hacıbəyov.*

◊ **Tək əldən səs çıxmaz** – bir adam üçün öhdəsindən gələ bilməz, tək adam heç bir şey edə bilməz. [Məcid əfəndi Musaya:] *İş çox deyil, fəqət tək əldən səs çıxmaz. H.Cavid.* **Tək günü** – salı, çərşənbə axşamı. *Çərşənbə, şənbə və tək günü qəbiristanı və hamama getmək olmaz. C.Məmmədquluzadə. Üç cüt bir tək* – çox az şey haqqında.

TƏK² is. Dib. *Mən cəhənnəmə daxil olanda hamam quyunun təkindən “vay, dədəm vay” naləsi eşitdim. Ə.Haqverdiyev. Divar kimi dik tərədən göz işlədikcə baxırsan, dərənin təkini görünür.* Mir Cəlal. // Dərinlik, alt. *Torpağının təkində nələr, nələr yox idi; Muğanım-da, Milimdə nə xəzinələr yox idi. R.Rza. Yerin təkində bəzi mədənlər bir-birindən ayrı halda yerləşmir. M.Qaşqay.*

TƏK³ Cümlədə adətən feildən sonra gələ-rək, haqqında danışılan işin dərhal baş ver-diyini bildirir: ...kimi. *O, gələn tək sakitlik düşdü.* – [Xortdan:] *Yay qurtaran tək .. taxılı döydürüb, satıb .. qumar borclarına veriblər.* Ə.Haqverdiyev. *Yuvasından qara böcək; Cölə çıxdı yaz gələn tək.* M.Dilbazi.

TƏKADAMLIQ bax **biradamlıq**. *Təka-damlıq kamera.*

TƏKALLAHLILIQ bax **monoteizm**.

TƏKALTI is. Yəhərin altından atın belinə qoyulan, üstü dəri, qalın astarlı yumşaq keçə parçası.

TƏKAMÜL is. [ər.] 1. Bir şəxsin, bir şeyin təkmilliyə doğru dəyişməsi, inkişafı; kəmil-ləşmə. // Ümumiyyətlə, inkişaf, dəyişmə, ye-niləşmə. *Ehtiyac təkamülün babasıdır.* (Ata. sözü). [Rasim Yavəre:] *Siz razılışın ki, hər şey kimi musiqi də təkamülə möhtacdır.* M.İbrahimov. □ **Təkamül etmək** – yavaş-yavaş inkişaf etmək, dəyişmək, yeniləşmək, təkmilləşmək, kəmilləşmək.

2. *fəls.* Təbiətdə və cəmiyyətdə hərəkət formalarından biri – inqilabi dəyişmədən fərqli olaraq, arasıksilmədən yavaş-yavaş cərəyan edən dəyişmə.

◊ **Təkamül nəzəriyyəsi** – üzvi aləmin bir üzvi formadan başqa üzvi formaya keçmək yolu ilə inkişafı haqqında nəzəriyyə.

TƏKAMÜLÇÜ is. Təkamül nəzəriyyəsi tə-rəfdarı.

TƏKAN is. 1. Bir şeyi özündən uzaqlaşdır-maq məqsədilə bərk itələmə və ya zərbə. [Növrəstə] *tərəkəmələrdən qalmış köhnə keçəni üstünə çəkdiyi zaman qapıya bir təkən vuruldu.* Ə.Abasov. // Zərbə və ya silkələnmə nəticəsində sarsıntı. *Yeraltı təkənlər.* – [Şeyda:] *Əlikram əmi, zəlzələ, təkən, atom zamanəsi deyilən çox mühüm amili hesaba almırsınız?* B.Bayramov.

2. *məc.* Hər hansı bir işin həyata keçməsi, sürətlənməsi və ya inkişafı üçün stimula biləcək daxili və ya xarici amil (bu mənada adətən “vermək”, “vurmaq” feilləri ilə işlə-nir).

◊ **Təkan vermək** – itələmək. [Gəldiyev] *qapıya təkən verəndə bağlı olduğunu bildi.* Mir Cəlal.

TƏKANLAMA “Təkanlamaq”dan *f.is.*

TƏKANLAMAQ *f.* İtələmək. *..Aralığa basabas düşür. Bu onu, o bunu təkənləyir.* C.Məmmədquluzadə.

TƏKATLI bax **biratlı**.

TƏKAVARLI *sif.* Bir avarla sürülən, hə-rəkətə gətirilən (qayıq haqqında). *Təkavarlı qayıq.*

TƏKAYAQLI bax **birayaqlı**.

TƏKBARMAQ *sif.* Bir barmağı olan.

□ **Təkbarmaq əlcək** – bir böyük barmağı olan əlcək.

TƏKBARMAQLI bax **birbarmaqlı**.

TƏKBAŞCI is. Təkbaşçılıq üsulu ilə rəh-bərlik edən adam.

TƏKBAŞÇILIQ is. Rəhbərliyin bir adamın əlində olduğu iş üsulu.

TƏKBAŞINA *zarf* 1. Yalnız, yalnız, tək, tək, tək özü. *Təkbaşına qalmaq. – Xan divan ota-ğına gəlib, orada təkbaşına oturdu.* Cəmənzəminli. [Murad] *..nə vaxtdakı bayquş kimi təkbaşına yaşayacaqdı?* S.Hüseyn.

2. Başqasının köməyi olmadan; tək, tək, tək. *Təkbaşına məsələni həll etmək.* – [Südəbə:] *Təkbaşına Zal oğlu; Üstün gələr onlara.* H.Cavid. // Özbaşına, nəzarətsiz, baxımsız.

[Səlim:] *..Hər kəs təkbaşına işləsə, arxın içinə uzadıb ölüncə döyəcəklər.* C.Cabbarlı.

3. Öz-özünə, müstəqil, rəhbərsiz, müəlimsiz.

TƏKBƏTƏK *zərf* 1. Bərbəbir, bir-bir, hərəni ayrı-ayrılıqda. *Xalqın hünərindən danışar sənə; Dindirən təkbətək hər kəsi burda.* S.Rüstəm. *Murad dayı bizim hamımızı təkbətək tanıyır.* İ.Əfəndiyev.

2. Mübarizədə, vuruşmada, yarışda iki nəfərin üz-üzə gəldiyi hal. *Təkbətək vuruşmaq.*

TƏKBİR *is.* [ər.] Namaz qılan zaman deyilən "Allahu əkbər" (Allah böyükdür).

TƏKBUYNUZ(LU) *sif.* Yalnız bir buynuzlu olan; birbuynuzlu, taybuyunuz. *Təkbunuz ökü.*

TƏKCƏ *sif.* Ancaq tək, bircə. [Durna:] *Bu Aydəmir mənim təkcə qardaşımın yoldaşdır.* C.Cabbarlı. // *zərf* Ancaq özü, tək. *Təkcə oturmaq. Təkcə qalmaq.*

TƏKDƏNBİR *bax arabir.* *Gülpəri ocağın qırağında oturub, sinidə düyü arıtlayır, təkdən bir də əsnəyirdi.* M.Hüseyn. *Hərdən məşin səsi eşidilir, yaxın yollarda təkdən bir arabaya rast gəlmək olurdu.* Ə.Əbülhəsən.

TƏKDİRNAQLILAR *cəm zool.* Bir və ya üç dırnağı olan məməli heyvanlar. *Atların, eşəklərin və kərgədanların barmaqlarının sayı tək (bir və ya üç) olur. Bu heyvanlar təkdirnaqlılar dəstəsinə aiddir.*

TƏKDİR *is.* [ər.] *kit.* Pisləmə, qəbahətləndirmə, danlama, bəyənməmə. *..Tiflisdə "Molla"nın intiqarı şəriətmədarların əlinə təkdir çomağı verdi.* C.Məmmədquluzadə. □ **Təkdir etmək** – pisləmək, pis hesab etmək, qəbahətləndirmək, danlamaq.

TƏKƏ *is.* 1. Erkək keçi.

2. Vəhşi keçi, dağkeçisi. *On addım kənarda yatmayır təkə; Gəzinir oylağa baş çəkə-çəkə.* S.Vurğun. *Dağlarında sürü-sürü; Maral, təkə varmış.* R.Rza.

TƏKƏBBÜR [ər.] 1. *is.* İddia, təşəxxüs, lovğalıq, özünü çəkmə, fors. [Rüstəmovun] *..hər şeyə yuxarıdan baxan büzük gözlərinə hüdudsuz bir təkəbbür çöküb qalmışdı.* M.İbrahimov.

2. *sif.* Təkbəbbürlü, iddialı, dikbaş, təşəxxüslü, lovğa, forslu. [Piri baba:] *Rəhmətlik qardaşımın cəmi xasiyyəti oğlu Əlimərdana keçmişdir. Atası kimi təkəbbür, kinli, höcət,*

qoçaq bir dəliqanlıdır. S.S.Axundov. *Dünyada şöhrətpərəst və təkəbbür adamlar çox qorxaq olar(lar).* M.İbrahimov.

3. **Təkbəbbürlə** şəklində zərf mənasında. *Cəmil də öz növbəsində təkbəbbürlə döşünü qabardaraq Tahirə baxıb dedi.* M.Hüseyn. *..Bir gəlin, öz gözəlliyini dərk edən qadınlara məxsus bir təkbəbbürlə gəlib* [Sultan ilə Səmədin] *qarşısından keçdi.* İ.Hüseynov.

TƏKƏBBÜRLÜ *sif.* və *zərf* İddialı, təşəxxüslü, lovğa, mütəkəbbir, forslu. *Təkbəbbürlü adam.* – *Xanpəri özündən bədgüman, keçmişinə arxayın, təkbəbbürlü, heç kəsi bəyənməyən, bir sözlə, lovğa və forscludur.* Ə.Vəliyev.

TƏKƏBBÜRLÜK *is.* Lovğalıq, təşəxxüs, iddialılıq, mütəkəbbirlik, forscluduq. *Atasının əli aşağı düşməyindən* [Nurəddin] *bir o qədər qəm çəkmirdi, çünki təbiətində təkbəbbürlük, təşəxxüslük əsla yox idi.* S.S.Axundov.

TƏKƏLDUZ *is.* [tək, əl və fars. ...duz – tək əllə tikilən] İranda, Orta Asiyada, Azərbaycanıda ipək saplarla ayrı xətlər və nəbati ornamentlər şəklində tirmə, mahud, şal və s. üzərində bədii tikmə növü və üsulu. *Məxmər, mahud və ipək parçalar təkəlduz üçün ən münasib parçalardır.* "Azərbaycan xalq sənəti".

TƏKƏLDUZÇU *is.* Təkəlduz tikən usta (bax **təkəlduz**).

TƏKƏLDUZÇULUQ *is.* Tətbiqui xalq sənətinin təkəlduz tikməklə məşğul olan sahəsi. *Xalq yaradıcılığının başqa sahələrinə nisbətən təkəlduzçuluq sahəsi ən az tədqiq olunan sahədir.* "Azərbaycan xalq sənəti".

TƏKƏLƏNMƏ "Təkəlmək"dən *f.is.*

TƏKƏLƏNMƏK *f.* 1. Böyüyüb təkə olmaq (erkək keçi haqqında).

2. *məc. zar.* Həddi-bülüğa çatmaq, böyük oğlan olmaq, yetkinlənmək.

TƏKƏLLİ *bax birəlli*¹. *Təkəlli işləmək.*

TƏKƏLLÜF *is.* [ər.] *köhn.* 1. Zəhmətə, əziyyətə qatlaşma.

2. Çapalama.

3. Saxta hərəkət, sünilik.

TƏKƏMMÜL *is.* [ər.] Kamala çatma, mükməlləşmə, təkmilləşmə, bitkinlik.

TƏKƏMSEYRƏK *sif.* və *zərf* Adda-budda, orada-burada, seyrək. *Bu söz iclasda təkəmsəyrək gülüşməyə səbəb oldu.* Ə.Vəliyev. *Məşənin ətəyindən, təkəmsəyrək kolların*

arasından qarapaltarlı, irigövdəli bir arvad çıxdı. İ.Hüseynov.

TƏKƏR is. [ər.] 1. Ox ətrafında fırlanıb təkərli nəqliyyat vasitələrini hərəkətə gətirən döndəli və ya bütöv dairə; çarx. *Fayton-çu müşqurdu. Təkərlərin yeknasəq sasi at ayaqlarının tappılısına qarışdı. M.Hüseyn. Göy otlar yatardı təkərlər altı; Beləcə düşərdi bağa ilk cığır. N.Xəzri.*

2. *məc.* Təkərə oxşayan hər cür şey; qövs, dairə. *Əjdər öz-özünə gülmüldənirdi; Günəşin təkəri daha enirdi. H.K.Sanlı.*

3. *məc.* Obrazlı ifadələrdə: tale, qismət, bəxt. *Dünyanın təkəri gerimi döndü; Yoxsa üfüqlərdə günəşni söndü? S.Vurgun.*

♦ **Tarixin təkərini döndərməyə çalışmaq** – tarixi inkişafın qanunauyğun gedişinin qabağını saxlamağa, geriyyə qaytarmağa çalışmaq.

TƏKƏRCİK is. Kiçik təkər, balaca çarx; çarxcıq. *Dişli təkərcik. Oyuncağın təkərciyi.*

TƏKƏRƏK is. Təkərcik. *Şofer traktorunu işə salıb təkərəyi yavaş-yavaş burmağa, kəndirin gərginliyini artırmağa başladı. Mir Cəlal.*

TƏKƏRLİ *sif.* Təkəri olan, təkərlə hərəkətə gətirilən; çarxlı. *Təkərli traktor.*

TƏKƏRVARİ *sif.* Təkər şəklində olan; girdə, dairəvi, çarx kimi.

TƏKƏSAQQAL(LI) *sif.* Çənəsində az uzun seyrək saqqalı olan. [Nəcəfəli:] *Arıq, gödək, təkəsaqqal bir kişi eyvana çıxdı. B.Bayramov.*

TƏKƏŞ *sif. məh.* Lovğa, özünü çəkən, özünü dartan, forslu.

TƏKƏTƏK bax **təkəbtək**. *Təkəttək öhdəsindən gəlmək. – Bünyad Canı ilə belə təkəttək görüşməmişdi. Ə.Əbülhəsən.*

TƏKFİR is. [ər.] *din. köhn.* Kafir elan etmə, mürtəd elan etmə, lənət oxuma; küfr, lənət. □ **Təkfir etmək** – lənətləmək, lənət oxumaq, kafir elan etmək, mürtəd elan etmək, dinsiz elan etmək. *Ziddimə söz deyən olsaydı edərdim təkfir; İşimi qurdalasın, kimdə nə cürət var idi? M.Ə.Sabir. [Mirzə Turab:] ..Mollalar məni təkfir etdilər, mənə bəbi dedilər. B.Talıblı.*

TƏKGÖZ(LÜ) bax **birgözlü**.

TƏKHAKİMİYYƏTLİ *sif.* Hakimiyyət bir adamın əlində olan, qeyri-məhdud hakimiyyəti olan. *Təkhakimiyyətli idarə üsulu.*

TƏKHAKİMİYYƏTLİLİK is. Hakimiyyətin bir adamın əlində toplanması; birisinin qeyri-məhdud hakimiyyəti.

TƏKHECALI bax **birhecalı**.

TƏKHƏDLİ bax **birhədli**.

TƏKHÜCEYRƏLİ *sif. biol.* Tək bir hüceyrəsi olan, bir hüceyrədən ibarət olan. *Təkhüceyrəli yosunlar. Təkhüceyrəli ibtidai canlılar.*

TƏKİ 1. Cümlədə arzu bildirən hissəcik. *Təki siz gələsiniz. Təki tez çıxıb gedəydik. Təki sən deyən kimi olaydı. – [Gültəkin Aydın:] Paltar da istəmirəm, təki sən fikir çəkməyəsən, nə eləyirəm paltar? C.Cabbarlı. Mənsiz bu dünyanın olsan qonağı; Nə olar, sevgilim, sağ ol təki sən. R.Rza. // əd. Kaş, kaş ki. Təki [Mədəd] Gövhərdən, Hacıyevdən bir xəbər biləydi. Ə.Əbülhəsən.*

2. Bax **tək¹** 6-cı mənada. [Hacı Fərəc:] *..Bədənim poladdan bərk, özüm saz, iyirmi yaşında cavan təki. N.Vəzirov. Əmək cəbhəsində də çalışdı əsgər təki; Al ipək pijamadır bu günsə əynindəki. B.Vahabzadə.*

TƏKİD [ər.] 1. is. Bir şeyin üstündə durma, israr etmə; israrla tələb etmə; israr. *Rəisin təkidinə baxmayaraq, Səlim sarı şineli götürmədi. S.Rəhimov. □ Təkid etmək (ələmək)* – bir şeyin üstündə durmaq, israrla tələb etmək, israr etmək. *Atası çox təkid edəndə Əmiraslan dedi: – Dədə, mən məktəbə getməyəcəyəm. Orada molla adamın ayağını falaqqaya salıb döyür. S.S.Axundov. Məşədibəy bir də təkid elədi, uşaq razı oldu. M.Hüseyn.*

2. **Təkidlə** şəklində – bax **təkidən**.

TƏKİDƏN *əzəf* [ər.] Təkid edərək, təkidlə, israrla. [Çopə:] *Təkidən söylədim ki, onun nicatı ordu toplayıb, xaqanın hücumundan özünü müdafiə etməsindədir. Çəmənzəminli.*

TƏKİDLİ *sif.* Təkid edərçəsinə, israrlı, inadlı. *Midhadin təkidli tələbləri komandirin ürəyinə təsir etmişdi. Ə.Vəliyev.*

TƏKİR *sif.* Qırmızı lələkli (quşlar haqqında); qızıl pullu, qırmızı ağcalı (balıqlar haqqında).

TƏKQAT(LI) bax **birqat(lı)**.

TƏKQOL(LU) bax **tayqollu**. *Təqqollu kişi.*

TƏKQULP(LU) bax **birqulplu**. *Bu çölü şumlarkən 75 santimetr dərinlikdən qırmızı gildən hazırlanmış qadın fiquruna oxşar bir təkqulp qab tapmışdılar. (Qəzetlərdən).*

TƏKLƏMƏ "Təkləmək" dən *f.is.*

TƏKLƏMƏK *f.* Ətrafındakılardan, yanındakılardan və ya yoldaşlarından ayıraraq qoymaq, təcrid etmək. *Axırda [dəliləri] birləşmələrindən ayrılıb təklikdə qaldılar.* "Koroğlu". // Tək olmağından istifadə edərək üzərinə atılmaq və ya sıxışdırmaq. [Telli Şeydaya:] *Eşitdim, bala, eşitdim, orda, institutda səni necə təklicəliklərdən keçiriblər.* Ə.Məmmədşanlı. // Təkləkdə görüşmək, danışmaq.

TƏKLƏNMƏ "Təklənmək" dən *f.is.*

TƏKLƏNMƏK *f.* Yoldaşlarından, yanındakılardan ayrılıb tək qalmaq, tək özü qalmaq. [Durna] *dolu torbanı çiyinə alıb, qızlardan aralandı, təklikdə kəndə tərəf getdi.* Ə.Vəliyev. [Ədhem] *bilirdi ki, Səlim təklikdə öz təsiri gücünü xeyli itirir, çəşir, təntəyir.* B.Bayramov.

TƏKLİF *is.* [ər.] 1. Qəbul edilmək üçün irəli sürülmə fikri. [Cəmilə] *kimsənin təklifini yerə sürməmiş, bir neçə gənc oğlanla bərabər oynamışdı.* S.Hüseyn. Adamların çoxu məmnuniyyətlə öz öhdəsinə yeni vəzifələr götürmüş və işin sürətlə getməsi üçün bir çox əməli təkliflər irəli sürmüşdü. Ə.Sadiq.

2. Başqalarının müzakirəsinə verilən məsləhət, onun haqqında irəli sürülmə rəy. *Əjdər gurultunu kəsib, təklifi səsə qoydu.* S.Rəhimov. // Namizəd irəli sürmə. *Milli Məclisə deputatlığa namizəd haqqında təklif.*

3. Bir işi görməyə dəvət etmə; dəvət. *Saat iki tamamda otaq gənc qonaqlar ilə dolmuşdu. Bir azdan sonra Nəzərddin qonaqlarını yemək otağına təklif etdi.* S.S.Axundov. *...Qulluqçu qız sol tərəfdəki qapını açıb, [Rüstəm bəyə] otağa baxmağı təklif elədi.* Cəmənzəminli.

4. Göstəriş, əmr. *Məşədi Həsənin təklifinə "baş üstə" dən özgə cavab tapmayıb durdum ayağa...* Ə.Haqverdiyev. *Milis nəfərləri məşəddən düşüb, şinellərini soyundular və təklif gözləmədən dənə, yaba götürüb, kol qırmağa başladılar.* Ə.Vəliyev.

5. Borc, vəzifə. *Üzərinə təklif düşmək.*

Ö Təklifini bilmək (qanmaq) – nə edəcəyini bilmək, öhdəsinə düşən vəzifəni dərk etmək. [Müsafir:] *Ey müsəlman qardaşlar!.. İki kəlmə sözümlə var, deyək, eşidin sonra siz də təklifinizi bilin, bizə də kömək ələyin.* C.Məmmədquluzadə. [Süleyman bəy:] *Mən*

uşaq deyiləm və öz təklifimi çox yaxşı qanıram. Ə.Haqverdiyev.

TƏKLİFSİZ *sif.* və *zərf* Ədəb normalarını, nəzakət qaydalarını gözləməyən, hörmət gözləməyən; həyasız, ədəbsiz, sırtıq. *Təklifsiz adam. Təklifsiz içəri girmək.*

TƏKLİFSİZCƏ(SİNƏ) *zərf* Hörmətsizcəsinə, nəzakətsizliklə, həyasızcasına, sırtıqcasına, rəsmiyyət gözləmədən.

TƏKLİFSİZLİK *is.* Təklifsiz adamın hərəkət tərz; hörmətsizlik, ədəbsizlik, nəzakətsizlik, sırtıqlıq; hörmət, rəsmiyyət gözləməmə.

TƏKLİK *is.* 1. Onluqda birinci, ən kiçik say; həmin sayı ifadə edən 1 (bir) rəqəmi. // Çoxrəqəmli ədədlərin axırıncı rəqəmi. *Yüzlük, onluq və təklük.*

2. Yalnızlıq, tək olma; tək qalmış adamın halı. *Bəli! İndi mən təkəm və bu təkliliyə də fəxr edirəm.* Ə.Haqverdiyev. *Birdən Mayaya elə gəldi ki, qəriblik, təklük hiss etdiyi bu qəribə yerlərdə Qarışdan başqa bir ümidi yoxdur.* M.İbrahimov. // Əri olmayan arvadın və ya arvadı olmayan kişinin halı; dulluq, ərşizlik və ya arvadsızlıq. [Sultan bəy:] *Olmur, təklük mənə əl vermir.* Ü.Hacıbəyov. [Gülşənəm] *əri öləndən bəri təklüyün ağrısını getdikcə daha çox duyurdu.* M.Hüseyn.

3. Bir manat dəyərində olan pul; birmanatlıq, manatlıq. *...Kərbəlayı Cəfər çıxdı eşiyə və bir qədər yubanıb gəldi, oturdu və cibindən bir beşlik və iki təklük çıxarıb qoydu Xudayar bəyin qabağına.* C.Məmmədquluzadə.

TƏKLİKDƏ *zərf* 1. Təkcə, ayrıca, yalnız. *Şair təklükdə oturub, saatlarla xəyala dalmadı da çox sevirdi.* S.Rəhimov.

2. Başqasının və ya başqalarının köməyi olmadan; təkbaşına, tək özü, təkbaşına. *Süli təklükdə Əliqulu ilə bacarmadı, Əliqulu yerdən qalxıb Süliyə bir ağac vurdu.* Cəmənzəminli.

TƏKLÜLƏ *is.* Bir lüləsi olan tüfəng, ya tapança. *Qarakişi .. gah Şahmara, gah Yusifə, gah da təklüləsinə baxıb qapıdan çıxdı.* B.Bayramov. // *sif.* Bir lüləsi olan. [Səlim] *özünə bir dəst yaxşı ov paltar, rezin çəkmə və bir təklülə qatlama tüfəng almışdı.* M.Rzaquluzadə.

TƏKMƏNALI *sif. dilç.* Ancaq bir mənası olan (çoxmənalı əksi). *Təkmənalı söz.*

TƏKMƏNALILIQ *is. dilç.* Bir mənası olma (çoxmənalılıq əksi). *Sözün təkmənalılığı.*

TƏKMİL *is. [ər.] klas.* Bir işin qurtarması, sona çatması, bitməsi. **□ Təkmil etmək** *klas.* – qurtarmaq, sona yetirmək, bitirmək, başa çatdırmaq, tamamlamaq. *Söylə mənə: – Gər eyləməsəm dərsimi təkmil; Girməz başıma ər sözü, gər bitməsə təhsil.* M.S.Ordubadi. // Bütün, tam, əskiksiz, nöqsansız, kəsirsiz. **□ Təkmil olmaq** – qurtarmaq, tamamlanmaq. [Molla İbrahimxəlil:] *..İkinci kürənin iksirinin təkmil və tamam olmağına bir ay qalıbdır.* M.F.Axundzadə.

TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏ “Təkmilləşdirilmək”dən *f.is.*

TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Daha yaxşı, daha mükəmməl hala gətirilmək; mükəmməlləşdirilmək. *Neftçixarma üsulları getdikcə təkmilləşdirilir.*

TƏKMİLLƏŞDİRMƏ “Təkmilləşdirmək”dən *f.is.* *Ustalıqı təkmilləşdirmə. Texnikanı təkmilləşdirmə.*

TƏKMİLLƏŞDİRMƏK *f.* Daha yaxşı, daha mükəmməl hala gətirmək, mükəmməlləşdirmək. *Neftayırma üsullarını təkmilləşdirmək.*

TƏKMİLLƏŞMƏ “Təkmilləşmək”dən *f.is.*

TƏKMİLLƏŞMƏK *f.* Daha yaxşı, daha mükəmməl hala gəlmək; mükəmməlləşmək. *MTS-lər birləşib təkmilləşəndə Hətəmov da .. işə çox ciddi girişmişdi.* B.Bayramov.

TƏKMİLLİLİK *is.* Təkmil olma, mükəmməllilik, nöqsansızlıq, kəsirsizlik. *Yağlama sisteminin təkmilliliyi.*

TƏKNƏ *is. 1.* Əsasən xəmir yoğurmaq üçün işlədilən dərin, iri, taxta mətbəx aləti; dərin tabaq. *Mələk bacı dizləri üstə oturub, kəndli qadınlara məxsus təmkin və səliqə ilə təknədə xəmir yoğururdu.* Ə.Sadiq. *Burada təknə, tabaq, oxlov, qazan, sacayaq və yemək-icməyə görə olan sair qab-qacaq az deyildi.* Ə.Əbül-həsən.

2. Ekskavatorun çalovu. *Yarım ton ağırlığında olan təknə yüngül bir top kimi bir tərəfdən o biri tərəfə tullanırdı.* Ə.Sadiq. *Mazuta bulaşmış torpaq sahəsinin kiçik parçasını nəhəng bir ekskavatorun təknəsi ilə çevirmişdilər.* Y.Əzimzadə.

3. Bir təknə tutan miqdar. *İki təknə buğda. Üç təknə un.* – *Tamam boşaldı anbar; Bircə təknə unum var.* S.Vurğun.

TƏKRAR *is. [ər.]* Bir işi bir daha, yenidən görmə, bir neçə dəfə etmə; bir sözü bir daha, yenidən söyləmə. *Məqalədə təkrar çoxdur.* – [Şeyx Sənan:] *İbn Məryəm asıldı dara, fəqət; Onu təkrarə varmıdır hacət?* H.Cavid. *Yəqin ki, təbiət də sənət kimi təkrarı sevmir.* M.Rzaquluzadə. // Zərf mənasında. *Kazım əllərini təkrar döşünə qoyub baş əydi, sonra dizi üstə döşəkçəsinin üstündə oturdu.* Çəmən-zəminli. *Mehriban təkrar hirsələndi.* S.Hüseyn. **□ Təkrar etmək** – bax **təkraralamaq**. *Eldar qayıdıb gəldikdə Daşdəmir əminin sözlərini təkrar etdi.* M.Rzaquluzadə. *Ləmanın Seymur haqqında dediklərini o da eynilə anası üçün təkrar edirdi.* H.Seyidbəyli; // dərsi və ya başqa bir şeyi daha dərinləndirən mənimsəmək üçün təkrarən oxumaq. *Məsələn təkrar həll etmək.* – [Nuriyyə:] *Keçdiyimiz bütün riyaziyyat düsturlarını, qaydalarını bir də təkrar etdim.* İ.Əfəndiyev.

TƏKRAREDİLMƏZ *sif.* Tayı-bərabəri olmayan, təkrar edilə bilməyən. *Təkraredilməz sənət əsəri.*

TƏKRARƏN *zərf [ər.]* Təkrar olaraq, təkrar-təkrar. *Kərimzadə, Sənubərin gözünün içinə baxıb, Həmişəyevin fikrini təkrarən təsdiq elədi.* B.Bayramov.

TƏKRARLAMA “Təkraralamaq”dan *f.is.*

TƏKRARLAMAQ *f.* Təkrarən etmək, bir şeyi neçə dəfə etmək; bir sözü yenə də, bir daha, yenidən söyləmək. *Elə bil təbiət bir şair kimi; Sevdii misrəni təkrarlamışdır.* N.Xəzri. [Səməndər:] *İki-üç anlamazın dediklərini niyə təkrarlayırsan, ay ana?* B.Bayramov.

TƏKRARLANMA “Təkrarlanmaq”dan *f.is.*

TƏKRARLANMAQ *məch.* Təkrarən edilmək, bir neçə dəfə edilmək, təkrar olunmaq; təkrarən, yenidən, bir daha söylənmək. *Söhbət təkrarlandı. Səhvlər təkrarlandı. Qapının zəngi təkrarlandı.*

TƏKRARLATMA “Təkrarlatmaq”dan *f.is.*

TƏKRARLATMAQ *icb.* Təkrarən etdirmək, bir işi bir neçə dəfə gördürmək, təkrar etdirmək.

TƏKRAROLUNMAZ bax **təkraredilməz**.

TƏKRAR-TƏKRAR *zərf* Təkrarən, bir neçə dəfə, dəfələrlə. *Dinləmişəm gənc ikən Bakıda təkrar-təkrar; Sizin Şirvanzadəni, bizim Şirvanzadəni.* S.Rüstəm.

TƏKRİR *is.* [ər.] Təkrarlama, təkrar.

TƏKSƏSLİ *sif. mus.* Yalnız bir səsle ifa edilən, bir səsdən ibarət olan. *Beləliklə, əvvəllər yalnız təksəsli olan musiqi getdikcə çoxsəsli musiqi ilə əvəz edilmişdir.* Ə.Bədəlbəyli.

TƏK-TƏK *sif. və zərf* 1. Birbəbir, bir-bir, ayrı-ayrılıqda. *Mirqasım mollaların bəzilərinə tək-tək salam verməyə başladı.* S.Rəhman.

2. Hərdənbir, aradır, bəzən, nadir. *Məni də yorduqca arabir şəhər; Muğanın seyrinə çıxıram tək-tək.* S.Vurğun. [Coğrafiya müəllimi] *ancaq tək-tək hallarda gimnazistlərə yüksək qiymət verərdi.* Q.İlkin.

3. Birgə deyil, ayrı-ayrılıqda bir-bir, ayrı-ayrı. *Hamı tək-tək gəlib Cəfərqulu ilə əl-ələ görüşdü.* Qantəmir. *Bu quşlar çox vaxt tək-tək, bəzən də cüt-cüt gəzər, ..yalnız düz üstlərinə çıxdıqda havaya qalxarlar.* M.Rzaquluzadə.

4. Adda-budda, bir-birindən aralı. *Ötədə-bəridə tək-tək ulduzlar fərq edirdi.* S.Hüseyn. *Külək ağacları gətirir dilə; Fənərlər alışır yollarda tək-tək.* H.Hüseynzadə.

TƏK-TƏNHA *sif. və zərf* Yalnız, tək, təkə. *Cəlal indi tək-tənha idi.* S.Vəliyev. *Ağappaq xalat geyinmiş Aydın tək-tənha öz otacağında oturub gözləyirdi.* H.Seyidbəyli.

TƏKTƏSƏRRÜFƏTÇİ *is.* Ayrıca müstəqil təsərrüfatı olan və kənd təsərrüfatı artelinin üzvü olmayan kəndli. *Təktəsərrüfatçı əmlakı.*

TƏK-TÜK *sif.* Tək-tək, aradır. *Ancaq tək-tük üstüörtülü faytonlar içində miniklər görünürdü.* S.M.Qənizadə. [Koroğlu:] *Doğrudur, indi də aramızda tək-tük ziyalılar tapılır.* Ə.Haqqverdiyev.

TƏKYƏ¹ *is.* [ər.] 1. köhn. Söykənəcək, dayanaq. □ **Təkyə eləmək (etmək)** – 1) söykənmək, dayanmaq. *Rzaquluxan suyu içdikdən sonra bəlişə təkyə edib, yavaş-yavaş göz yaşsı tökməyə başladı.* M.S.Ordubadı; // söykəmək, dayamaq, dəstəkləmək. [Molla Həmid:] *Başını yuxarı qovzuyub, gözüni çadırın səqfinə dikib, sağ əlinin baş barmağı ilə çənəsinə təkyə edib, .. cavab verir.* M.F.Axundzadə; 2) əsaslanmaq, istinad etmək. *Rəsmi mənbədən bizə çatan bəzi məlumata təkyə etsək, görərik ki, keçən il təhsili qurtaran on səkkiz nəfər [azərbaycanlı] mamaların bir*

çoxu kəndlərə dağılıbdır. C.Məmmədquluzadə.

2. Məhəccər, söykənəcək, sürahi. *Qərənfil bacı evvanın təkyəsinə yaxınlaşaraq .. səslədi.* İ.Əfəndiyev.

TƏKYƏ² *is.* [ər.] Təriqətçilərin, dərvişlərin ayin icra etdikləri yer. *Dərvişlikdən xəbəri yox, gecə-gündüz təkyə axtarır.* (Ata. sözü). *Odur ki, hər bir toya, təziyəyə, təkyəyə adam çağırmaq lazım olsa, bunu da Hacı Tağıya tapşıırırlar.* Ə.Haqqverdiyev. // Təziyə, yas, hüzzər yeri. *Bir gün, baharın son ayında Şərəbanı xanım qonşuya təkyə yerinə getmişdi.* E.Sultanov. □ **Təkyə saxlamaq** – hüzzər məclisi qurmaq, təziyədarlıq etmək. *Məhərrəmlik münasibətilə bu karvansaranın həyatında təkyə saxlayıb təziyədarlıq edilərdi.* S.Hüseyn.

TƏKYƏLƏNMƏ “Təkyələnmək” dən *f. is.*

TƏKYƏLƏNMƏK *f.* Söykənmək, dayaq vermək, dayanmaq. *Çomağa təkyələnmək.* – [Əsgər] *təkyələndiyi çantadan başını qaldırırdı.* H.Nəzərli.

TƏKZİB *is.* [ər.] Bir məlumatın, xəbərin, şayiənin və s.-nin yalan olduğunu məlumat, çıxış, məqalə və s. ilə sübut etmə; yalanlama. □ **Təzkib etmək** – yalan olduğunu, doğru olmadığını sübut etmək, elan etmək, bildirmək. *Mərdan bir söz deməyə cəsarət etmədi, gəlinin halət və hərəkəti qayınananın iftirasını təzkib edirdi.* Çəmənzəminli.

TƏKZİBEDİLMƏZ, TƏKZİBOLUNMAZ *sif.* Təzkib oluna bilməyən; mübahisəsiz, şübhəsiz. *Təzkibedilməz (təzkibolunmaz) fakt.* – *Azərbaycanın əfsanə və nağılları [Nazlı üçün] təzkibolunmaz bir həqiqət kimi yığılıb, sinədəftərində səbt olunmuşdu.* Çəmənzəminli.

TƏQAÜD *is.* [ər.] 1. Tələbələrə, aspirantlara müntəzəm surətdə verilən pul müavinəti, yardımı; stipendiya.

2. Bax **pensiya**. *Fərdi təqaüd. Təqaüd almağa bir ili qalıb. Təqaüdə çıxmaq.* – *Təqaüdlə saxlayırdı; İndi ana körpələri.* M.Dilbazi.

TƏQAÜDÇÜ *is. və sif.* 1. Təqaüd alan tələbə; stipendiyaçı. *Təqaüdçü tələbə.*

2. Bax **pensiyaçı**.

TƏQAZA *is.* [ər.] klas. Tələb. Neçin dəyişməsin fikri insanın; Təqazası deyilmi bu,

dünyanın. A.Səhhət. *Ərbabi-qələmimizə borcudur* [qəzetin] *mündəricatını xeyirli və zəmanənin təqzasına müvafiq məlumat ilə doldursun.* F.Köçərli.

TƏQDİM is. [ər.] Bir şeyi vermək üçün əlində tutaraq birinin (adətən böyük və ya hörmətli bir şəxsin) hüzuruna gətirmə, ona vermə. **□ Təqdim etmək** – 1) vermək üçün əlində tutaraq birinin (adətən böyük və ya hörmətli bir şəxsin) qabağına gətirmək, vermək. *Dörd nəfər gözəl kənz əlvan yeməklər gətirib, qadına və Fəxrəddinə təqdim etdilər.* M.S.Ordubadı; 2) tanış etmək. *İşə yeni qəbul olunanları bir-bir sex müdirinə təqdim etdilər.* – *Teymur bəy ev sahibəsini və qızını müsafirlərə təqdim etdi.* Çəmənzəminli; 3) elmi şura, iclas və s.-nin müzakirəsinə, təsdiqinə vermək. *Dissertasiya işini müdafiəyə təqdim etmək.* – *Memar Sadıqzadənin təqdim etdiyi layihələr salondakılar tərəfindən təqdir edildi.* S.Rəhimov.

TƏQDİMAT is. [ər. “təqdim” söz. cəmi] *ras.* Yuxarı təşkilatlara yazılı məlumat, müraciət, yazılı bəyanat. *Mükafat haqqında təqdimat yazmaq.*

TƏQDİR is. [ər.] 1. Qəbul (etmə), bəyənmə, qiymətləndirmə, alqışlama; dəyərini, əhəmiyyətini anlama. [Buğac] *... atasının təhsin və təqdirini qazanacaqdı.* M.Rzaquluzadə. **□ Təqdir etmək** – qəbul etmək, bəyənmək, qiymətləndirmək, alqışlamaq. *Nə qədər ki Cavahir atasının evində idi, heç kəs bunun işini təqdir etməyirdi.* T.Ş.Simurq. *Zalda müxtəlif səslər eşidildi. Kimi Zeynəbin təklifini təqdir edir, kimi şübhə altına alırdı.* M.İbrahimov.

2. *klas.* Qismət, nəсіб, tale (bəzən “təqdiri-qəza” şəklində). [Kərəm:] *Bizə belə imiş təqdirin işi; Axıtdı gözümdən qan ilə yaşı.* “Əsli və Kərəm”.

3. *...təqdir*də – şərt bildirir; *...haldə, əgər... Gəldiyi təqdir*də (əgər gəlsə, gələrsə). **□ Əks təqdirdə – əks halda, belə olmadıqda. [Partizanlar] *əks təqdir*də [Silanı] *bu döyüşə göndərməzdilər.* S.Vəliyev. **○ Təqdirdə – elə olduqda (olsa), o halda.****

TƏQDİRƏLAYİQ *sif.* Təqdir edilə bilən; bəyənilməli, yaxşı. *Təqdirəlayiq təşəbbüs.* *Təqdirəlayiq hərəkət.*

TƏQDİS is. [ər.] *klas.* Müqəddəs bilmə, müqəddəsləşdirmə, sitayiş etmə, tapınma.

□ Təqdis etmək – müqəddəsləşdirmək, sitayiş etmək, tapınmaq. [Bir mələk Şeyx Sənana:] *Səni təqdis edər mələklər, inan; Heç tələş etmə gəl, böyük Sənən!* H.Cavid. [Ruhnəvaz:] *Tolstoyla Turgenevi çox oxuyuram, Mopassanı təqdis edirəm.* Çəmənzəminli.

TƏQƏLLÜB is. [ər.] 1. Dönmə, başqa tərəfə çevrilmə.

2. Fırıldaq, kələk.

TƏQİB is. [ər.] 1. İzinə düşmə, ardınca getmə, addımbaaddım dalına düşmə, izləmə. *Maral başını aşağı salıb ağac gövdəsinə söykənmiş, elə bil məruz qaldığı təqiblərdən yorulub indi dərin fikrə getmişdi.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. *məc.* Narahat etmə, əziyyət vermə, tənqəd gətirmə. *İki ay əvvəl [Surxay] təqibdən qaçıb kəndə gəlmişdi.* Ə.Vəliyev. // Sıxışdırma, zülm etmə. *Təzyiq və təqiblərə baxmayaraq, Bakı fəhlələri gizlində üsyana hazırlanırdılar.* Q.İlkin.

♦ Təqib etmək – 1) tutmaq, ələ keçirmək, göz qoymaq və s. məqsədlə birinin izini tutub dalınca getmək; izləmək. *Ovu təqib etmək.* – *Bölük, qaçan düşməni təqib etməkdə idi.* H.Nəzərli; 2) ardınca getmək, dalınca getmək, müşayiət etmək. *Zeynal matəm alayını təqib edənlərə məxsus məyus addımlar ilə sahil boyu ilə evə qayıdırdı.* S.Hüseyn; 3) *məc.* bir-birinin ardınca gəlmək, bir-birini izləmək. *Hadisələr bir-birini təqib edirdi.* S.Hüseyn. *..Bir-birini təqib edən dəhşətli gurultular dağlarda əks-səda verə-verə uzaqlara yayıldı.* B.Bayramov; // ardınca gəlmək, dalınca gəlmək. *Qışı bahar təqib edər.* – *Hər vüsali daima təqib edər bir ayrılıq.* H.Cavid; 4) *məc.* sakitlik verməmək, narahat etmək, əziyyət vermək. *Fikir onu daim təqib edirdi.* – *..“Əkinçi” qəzeti üçün Zərdabini hər yerdə, hətta öz evində belə təqib edirdilər.* C.Cəfərov.

TƏQLİD is. [ər.] 1. Başqasının hərəkətini, danışqı tərzini və s.-ni eynilə təkrar etmə, özünü ona oxşatmağa çalışma; yamsılama. **□ Təqlid etmək** – başqasının hərəkətlərini, danışqı tərzini və s. xüsusiyyətlərini təkrar etmək, özünü ona oxşatmağa çalışmaq, yamsılamaq. *Marat danışanda açıqdan-açığa Tər-*

lamı təqlid edirdi, bəzi sözləri onun kimi cəld və kəskin deməyə xüsusi fikir verirdi. M.Hüseyn. 3-4-cü sinfin uşaqları İlyas müəllimin dərslərini vaxtında öyrənir, sözünə qulaq asır, hərəkətini təqlid edirdilər. Mir Cəlal. **Təqlidini çıxarmaq** – gülmək üçün başqasını yamsılamaq. Əyyar Bəhrəmin iki şir arasından tacı götürüb başına qoyduğunun təqlidini çıxarır. A.Şaiq. [Nəbi:] Biz, ağaların qumar oynamalarının təqlidini çıxardırıq. S.S.Axundov.

2. Başqa əsərə bənzədilərək yaradılan əsər; oxşatma, bənzətmə. *Əsər orijinal əsər deyil, təqliddir.*

TƏQLİDÇİ is. Başqasını təqlid edən adam, təqlid çıxaran.

TƏQLİDÇİLİK is. Təqlid etmə, təqlid çıxarma xasiyyəti. *Təbriz xalqında təqlidçilik şərqin başqa xalqlarına nisbətən bir neçə qat artıqdır.* M.S.Ordubadi.

TƏQLİDƏN zərf [ər.] Təqlid edərək, oxşadaraq, bənzədən, yamsılayaraq. *Tibb bacısı yenə həkimə təqlidən rəsmi bir əda ilə dedi.* M.Hüseyn.

TƏQRİBƏN zərf [ər.] Dəqiq deyil, təxmini, təqribi; təxminən. [Çopov:] *Təqribən on səkkiz-on doqquz yaşlarında olan bu qız son dərsə ciddi və bəlkə bir az da sərt-təbiətli idi.* Cəmənzəminli. *Təqribən bir-iki saat keçmiş qəfildən ayıldım.* Ə.Məmmədcanlı.

TƏQRİBİ şif. [ər.] Təqribən, təxminən, təxmini. *Təqribi hesablama.*

TƏQRİR is. [ər.] 1. Yerini təyin etmə.

2. Möhkəmləndirmə.

3. Bəyan etmə.

TƏQSİM is. [ər.] Hissələrə bölmə, bölüşdürmə; bölgü. *..Vərəsələr bu təqsimə razı idilər.* S.Hüseyn. □ **Təqsim etmək** – bölmək, bölüşdürmək. *Çünki Sərdar Rəşidin vərəsələri Təbrizə gəldikdən və ev şeylərini öz aralarında təqsim etdikdən sonra, orada Mahru üçün heç bir şey qalmırdı.* M.S.Ordubadi. **Təqsim olunmaq** – bölünmək, bölüşdürülmək. [Molla Xəlil] *kəndlilərin boynuna böyük bir minnət qoyardı, çünki kəndin ölümləri onun namazı və quranı ilə dəfn edildiyi kimi, malları da onun əli ilə vərəsələr arasında təqsim olunar(dı).* S.Hüseyn.

TƏQSİR is. [ər.] Adi, hamı tərəfindən qəbul olunmuş, hamı üçün məcburi qaydalar, əxlaq norma və qaydalarına zidd hərəkət; günah, suç. *Əmiraslan təqsiri boynuna alıb əmisindən üzr istədi.* S.S.Axundov. *Pəşimanam, bağışla, sorma təqsir kimdədir.* S.Rüstəm.

TƏQSİRKAR is. [ər. təqsir və fars. ...kar] bax **təqsirli**. // Səbəbkar.

TƏQSİRKARLIQ is. Təqsirlik, günahkarlıq, müqəssirlik, suçluluq.

TƏQSİRLİ şif. Təqsiri, günahı olan, bir şeydə təqsirləndirilən; suçlu, təqsirkar. [Heydər bəy:] *Murov, naçalnikin qərəzi nədir, buyursun görüm, burada təqsirli yoxdur ki, ondan qaça!* M.F.Axundzadə.

TƏQSİRNAMƏ is. [ər. təqsir və fars. ...namə] İttihamnamə, ittiham vərəqəsi. [Muxtar Fərəngizov:] *Bağışlanmaz bir canini mühakimə edərkən belə, təqsirnaməsini ondan gizlətmirlər.* B.Bayramov.

TƏQSİRSİZ şif. Təqsiri, günahı olmayan; günahsız, gücsüz.

TƏQSİRSİZLİK is. Təqsiri, günahı olmama; günahsızlıq, suçsuzluq.

TƏQTİ is. [ər.] *ədab.* Şərin hər misrasında durguya, fasiləyə əsaslanan bölgü (həm heca və əruz vəznlərində, həm də sərbəst nəzmdə olur).

TƏQVİM is. [ər.] 1. Vaxtın, təbiətin döv-rasını hadisələrinə əsasən hesablanma sistemi; kalendər. □ **Hicri təqvim** – bax **tarixi-hicri**. **Miladi təqvim** – xristian dininə görə İsanın anadan olduğu gündən hesablanan və hazırda işlənən təqvim.

2. İlin bütün günlərini (habele istirahət, bayram, yaxud əlamətdar hadisə günlərini) göstərən, bəzən cürbəcür məlumat yazıları olan dəftərcə və ya vərəqə. *Divar təqvimi*. – *Divarlarda təqvimlər, xəritələr, teleqraf kağızları və məktublər asılmışdır*. H.Cavid. *Gülperinin gözü stolun üstündəki təqvimə sataşdı.* Ə.Vəliyev.

TƏLAŞ [ər.] is. 1. Həyəcan, iztirab, təşviş, həyəcan və iztirab içində tələsmə, əl-ayağa düşmə, təşvişə düşmə. *Tellinin təlaş* [Səfəri] *hey-rətə gətirdi*. Cəmənzəminli. □ **Tələş etmək** – bax **tələşə düşmək**. [Cəmil bəy Humaya:] *Heç quru bir heykəl edam ediləcəyi üçün tələş edərmidi?* H.Cavid. *Fələkət başımızın üzərində idi. Tələş edirdik.* S.Hüseyn.

Təlaşa düşmək – həyəcana düşmək, təşvişə düşmək, əl-ayağa düşmək, vahiməyə düşmək. [Vaqif:] *Belə mülahizə edirəm ki, hələ təlaşa düşmək lazım deyildir. Çəmənzmənlil. Qaranlıqda qalan ana sevinməyə macal tapmamış təlaşa düşdü.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Həyəcan, gurutlu-patıltı. *Meydanda bir təlaş var.*

TƏLAŞLI *sif.* və *zərf* İztirablı, təşvişli, həyəcanlı, təlaş içərisində. *Ulduz təlaşlı fikirləri başından qovmaq üçün daha artıq söylə işləyir, özünü yorurdu.* Ə.Məmmədخانlı.

TƏLATÜM *is.* [ər.] 1. Tufan, bərk ləpələnmə, dalğalanma, coşma. *Dənizdə .. elə bir təlatüm var idi ki, heç deməyə gəlməz.* Ə.Sadiq. □ **Təlatümə gəlmək** – bərk dalğalanmaq, ləpələnmək, coşmaq. *Bir azdan sonra, bərk yel əsib tufan qopdu, dərya təlatümə gəldi.* (Nağıl). **Təlatümə gətirmək** – bərk dalğalatmaq, ləpələndirmək, coşdurmaq. *Gilavar dənizi təlatümə gətirdi.* M.Hüseyn. // *Obrazlı təşbehlərdə. Sənin varlığından bir an içində; Milyon təlatümlər, tufanlar keçir.* N.Xəzri. *Hisslər, döyüntülər təlatümündə; Üzür Cəmilənin fikri, xəyalı.* B.Vahabzadə.

2. *məc.* Çaxnaşma, vəlvələ, həyəcan, keşməkeş. □ **Təlatümə gəlmək** – həyəcanlanmaq, coşmaq. **Təlatümə gətirmək** – həyəcana gətirmək, hərəkətə gətirmək, çaxnaşdırmaq, təlaşa salma. *Bu dastan.. Yavərin sinəsində arxayın yatan duyğuları təlatümə gətirdi.* M.İbrahimov.

TƏLATÜMLÜ *sif.* və *zərf* 1. Coşqun, dalğalı, tufanlı. *Bu gün Adriatik dənizi son dərəcə təlatümlü idi.* S.Vəliyev.

2. *məc.* Həyəcanlı, təlaşlı, iztirablı; keşməkeşli. *Məsumə daxilən nə qədər təlatümlü idisə, zahirən o qədər sakit və təmkinli görünürdü.* B.Bayramov.

TƏLƏ *is.* Vəhşi və ov heyvanlarını və ya quşları, eləcə də siçan və s. tutmaq üçün cürbəcür qurğu. *Sərcəni bir qurğı edərəkən şikar; Bir tələyə oldu qəzadan düşər.* A.Səhhət. *Tələyə də bir zorba siçovul çoxdan düşüb gəbərməmişdir.* H.Sarabski. // *məc.* Hiylə, qurğu. [Mahmud bəy:] *Çoxdandır gözləyir yolunu tələ; Nəbi bu gün-sabah keçəcək ələ.* S.Rüstəm.

♦ **Tələ qurmaq** *məc.* – birini aldatmaq üçün qurğu qurmaq, tədbir görmək, hiylə işlətmək. [Səfi bəy:] *Çingizə bir elə tələ qurmuşam ki, əlindən qurtarası deyil.* S.S.Axundov. **Tələyə düşmək** *məc.* – hiyləyə uymaq, hiyləyə aldanmaq, tora düşmək. *Dəmirov tələyə düşdüyünü anlayırdı.* S.Rəhimov. **Tələyə salmaq** *məc.* – hiylə ilə birini çıxılmaz vəziyyətə salmaq, tora salmaq. [İbrahim bəy:] *..Mən onu elə bir tələyə salım ki, ölənə qədər çıxıb bilməsin.* N.Vəzirov. [Veysəl:] *İki yüzdən artıq fəhlə səni görəndə zağ-zağ əssin, iki gədə səni tələyə salsın?!.* Ə.Vəliyev.

TƏLƏB *is.* [ər.] 1. Bir şeyi ısrarla, qəti şəkildə xahiş və ya təklif etmə, istəmə. *Onun tələbini nəzərə aldılar. Sənin tələbin nədir?* – *Teymurun yalvarışları da, tələbi də, təhdidi də nəticəsiz qaldı.* M.Hüseyn. □ **Tələb etmək** – 1) bir şeyi ısrarla, qəti şəkildə istəmək, xahiş və ya təklif etmək. *Vəsiqəsini tələb etmək. Haqqını tələb etmək. İşsizliyin ləğv edilməsini tələb etmək.* – *..Hökumət və partiya hər kəsdən öz vəzifəsini düzgün yerinə yetirməyi tələb edir.* Ə.Sadiq; // *gözləmək, ummaq. Ondan nə tələb etmək olar?* 2) bir şeyə ehtiyacı olmaq; istəmək. *Köhnəlmiş bina əsaslı təmir tələb edir. Bu iş çoxlu vəsait tələb edir. Quru torpaq bollu su tələb edir;* 3) bir yerə gəlməyi təklif və ya məcbur etmək; çağırmaq. *Onu polis idarəsi tələb edir.*

2. Qəti şəkildə ifadə olunan inadlı, təkidli xahiş, arzu, istək, təklif. *Tətilçilərin tələbi.* – [Xanlar:] *İndi pul davası aparmırıq biz; İndi çox böyükdür tələblərimiz.* S.Vurğun. [Ataş:] *Tələblərimizə əməl olunmayınca sözümdən dönməyəcəyik!* Ə.Vəliyev.

3. Bir şəxsin və ya şeyin uyğun gəlməli olduğu şərtlərin və xüsusiyyətlərin məcmusu; norma (adətən cəm şəklində). *Doktorluq dissertasiyasının qarşısında qoyulan tələblər. Ali məktəbə girmək üçün tələblər. Müasir tələblərə cavab vermək.*

4. Ancaq cəm şəklində: **tələblər** – tələbat, ehtiyac. *Cəmiyyətin mədəni tələbləri. Oxucuların tələbləri.* – *Vəkil də bütün tələbləri ödəyir, kisə-kisə əşrafı xərcləyirdi.* Çəmən-

zəminli. *Kolxozlarımız varlandıqca kəndlinin mədəni tələbləri də çoxalır. İ.Əfəndiyev.*

TƏLƏBAT *is.* [ər. “tələb” söz. cəmi] 1. Tələb, tələb etmə, tələb olunan şeylər. *Xalqın tələbatı. – Günlərin birində Qətibə bu tələbatı bir daha aralığa atdığı zaman Qızıl Arslan qəti surətdə rədd cavabı verib dedi. M.S.Ordubadi.*

2. *iq.* Bir mala, işçi qüvvəsinə olan tələb. *Təklif və tələbat. Xalqın artan tələbatı.*

TƏLƏBDAR [ər. tələb və fars. ...dar] köhn. bax **müddəi** 1-ci mənada. [Məmmədəli:] *Məcid və Qurbanəli, duruz qabağa; Məcid tələbdar, Qurbanəli cavabdeh. N.Vəzirov.*

TƏLƏBƏ *is.* [ər.] Ali məktəb və ya texnikumda oxuyan adam. *Mən təklif edirəm, birinci sözü aramızdakı yaşlı yoldaşlara verək, – deyə, bir tələbə yerindən dilləndi. S.Hüseyn. Bilikli müəllimin tələbəsi olmaq böyük şərəfdir. Ə.Vəliyev.*

TƏLƏBƏLİK *is.* Ali məktəbdə və ya texnikumda tələbə olma, oxuma, təhsil alma. *Sonradan polis məmurları darülfünun binasında durub, gələn tələbələrin tələbəlik bilətlərini yoxlamağa başladılar. T.Ş.Simurq. [Cəmilə] Əhmədin tələbəlik həyatını gözü qabağına gətirir. S.Rəhimov.*

TƏLƏBKAR *sif. və is.* [ər. tələb və fars. ...kar] 1. Çox böyük və ciddi şeylər tələb edən, hər şeyə çox ciddi yanaşan; ciddi, zabitəli. *Tələbkar müəllim. Tələbkar sex rəisi. – [Salman] zəif və qorxaqlara özünü təpərli, tələbkar, amansız göstərirdi. M.İbrahimov.*

2. Bax **müddəi** 1-ci mənada. *Qazi qabaqca tələbkarı danışdır. “M.N.lətif.”*

TƏLƏBKARLIQ *is.* Tələbkar olma. *Özünə qarşı tələbkarlıq. – Mustafanın tələbkarlığı, işin ağası kimi tərpnəməsi bütün az çalışıb çox qoparmaq istəyənlərin bəhanəsini kəsdi. Mir Cəlal.*

TƏLƏBNAMƏ *is.* [ər. tələb və fars. ...namə] Bir şeyin verilməsi və ya bir işin görülməsi, yaxud bir şəxsin müəyyən adamın sərəncamına göndərilməsi haqqında rəsmi xahiş (kağız). *Amerika qəzetləri yazırlar ki, buranın arvadları cəmiyyəti hökumətə tələbnamə verib, dövlət qulluqlarında kişilər ilə bir ixtiyar sahibi olmaqlarını .. istəyirlər. C.Məmmədquluzadə. Sədr tələbnaməni oxuyub*

oturmada karandaşın yaşıl tərəfilə yazdı. S.Rəhimov.

TƏLƏF *is.* [ər.]: **tələf etmək (ələmək)** – məhv etmək, yox etmək, öldürmək, yoxa çıxarmaq. [Koroğlu:] *Şəhərə belə girsək, bizi tanıyar, uşaqları tələf eləyərlik. “Koroğlu”. Ovları qorumaq lazımdır ki, hər ötən öz nədanlığına salıb, onları qırıb tələf eləməsin! S.Rəhimov. Tələf olmaq* – məhv olmaq, yox olmaq, ölmək. *Əcəb ayyam imiş ayyamı-sələf; Gərək o günlərdə olaydıq tələf. Q.Zakir.*

TƏLƏFAT *is.* [ər. “tələf” söz. cəmi] Hərbi əməliyyat, təbii fəlakət, qəza və s. nəticəsində sıradan çıxan adam, əşya, maşın, tikili və s.; zəyət. *Müəllim Mirzə Əliqulu bizə dedi ki, zəlzələnin zərəri nəhayətdir, xah can tələfatı, xah zərəri. C.Məmmədquluzadə. □ Tələfat vermək* – hərbi əməliyyat nəticəsində canlı qüvvə cəhətdən zəyətə uğramaq, itki vermək. [Zeynəb:] *Düşmənin çoxlu tələfat verib qaçdı. M.S.Ordubadi. Vuruşma zamanı hər iki tərəf böyük tələfat vermişdi. S.Vəliyev.*

TƏLƏFFÜZ *is.* [ər.] Bir hərfi və ya sözü, kəlməni söyləmə xüsusiyyəti, tərz. *Tələffüz xatası. Aydın tələffüz. Düzgün tələffüz. □ Tələffüz etmək* – sözü, kəlməni düzgün və ya yanlış söyləmək, demək. [Dürre] *“plankton” sözünü çətinliklə tələffüz etdi. S.Vəliyev.*

TƏLƏFXƏRC [ər.] bax **bədxərc**.

TƏLƏFXƏRCLİK bax **bədxərclilik**. [Səttar bəy:] *Bu gör necə höcətdir ki, onların acığına qızılarını satıb, daha da artıq tələfxərclilik edir. N.Vəzirov.*

TƏLƏKƏ *sif.* Köhnə cır-cındır.

TƏLƏM-TƏLƏSİK *zərf* Tez, tələsik; tələsə-tələsə, əlüstü. *Mehman birtəhlə tələm-tələsik aradan çıxdı. S.Rəhimov. Qadınlar tələm-tələsik tabağı, süfrəni, təndiri ördülər. Mir Cəlal.*

TƏLƏSDİRMƏ “Tələsdirmək”dən *f.is.*

TƏLƏSDİRMƏK *f.* Bir işi tez görməyi xahiş və ya tələb etmək, işi tələsik gördürmək. *Rizvan Gülpərinə tələsdirdi. S.Hüseyn.*

tələsə-tələsə *zərf* Tələsik, tələsərək, tələm-tələsik, səbirsizliklə. *Aydın məcbur oldu ki, tələsə-tələsə öz plan və arzularını Kərimova danışsın. H.Seyidbəyli.*

TƏLƏSİK *zərf* Tələsə-tələsə, tez-tez, tələm-tələsik; tez, cəld. [Mərcan bəy] *tələsik*

daxil olur, yaxşı geyinmişdir. Ü.Hacıbəyov. Şair tələsik qocadan ayrılıb, özünü içəri saldı. Ə.Məmmədخانlı. // sif. Təcili, təxirsiz. Əlim-də tələsik iş var.

TƏLƏSKƏN *sif.* İş görəkən çox tələsən, səbirsizlik göstərən. *Tələskən adam.*

TƏLƏSKƏNLİK *is.* Tələsmə xasiyyəti; səbirsizlik, hövsələsizlik.

TƏLƏSMƏ “Tələsmək”dən *f.is.*

TƏLƏSMƏDƏN *zərf* Tələsməyərək, aramla, sakitcə, yavaş-yavaş, ağır-ağır. *Teymur tələsmədən ağır addımlarla yoluna davam etdi. H.Seyilbəyli.*

TƏLƏSMƏK *f.* Bir işi mümkün qədər tez, çapıq yerinə yetirməyə çalışmaq; səbirsizlik göstərmək, əcələ etmək. *Fərmanla Dərbər öz aralarında evlənmək işini danışıb qurtarsalar da, toy etməyə tələsmirdilər. Ə.Sadiq. Şamama aramla danışsa da, bir az tələsirdi. Ə.Əbülhəsən. // Tez-tez, becid getməyə səy etmək, bir yerə tez çatmağa çalışmaq. Evimizdən ayrılanda çox da tələsmirdim. C.Məmmədqluzadə. ...Ağarza kəmərinə bağlayıb .. tələsdi. Mir Cəlal.*

TƏLƏT *is.* [ər.] 1. Üz, sima.

2. Görkəm, zahiri görünüş.

3. Tülü etmə, çıxma (Günəş).

TƏLX *sif.* [fars.] 1. Acı.

2. məc. Pis.

TƏLXƏK *is.* 1. Keçmişdə: padşahların, feodalların saraylarında gülməli hərəkətləri və zarafatları ilə öz ağalarını və onların qonaqlarını əyləndirən şəxs. *Saray təlxəyi. – Təlxəklər bütün kələklərini meydana qoydular. Çəmənzəminli.*

2. Keçmişdə: meydanlarda, küçələrdə və s. yerlərdə gülməli nömrələr göstərən şəxs; oyunbaz. [Təlxək] *üzünə dəridən bir üzlük taxıb, aşağıda oyun çıxarar və yamsılamaqla pul yığardı. H.Sarabski. // Adamları güldürən, əyləndirən, zarafatçı adam. [Ədhəm] istedadlı bir təlxək idi, həm özü güldürdü, həm də başqalarını güldürürdü. M.Hüseyn. [Məsumə Firəngizə:] Burax [Köçərini] getsin, təlxəyin birisidir, dilinə dil çatdırma bilməzsən. B.Bayramov.*

TƏLXƏKLİK *is.* 1. Təlxəyin işi, peşəsi (bax **təlxək** 1-ci mənada). [Xan:] *Belə mizələrin peşəsi təlxəklikdir. S.Rəhimov.*

2. Adam güldürmə, oyunbazlıq. *Təlxəklikdən əl çək!*

TƏLİF *is.* [ər.] Kitab tərtib etmə, əsər yazma.

TƏLİQƏ *is.* [ər.] Müəyyən məsələ haqqında rəsmi məktub. *Rüstəm bəy hirsindən təliqəni kənara atıb düşüncəyə daldı. Çəmənzəminli. [Sədr] dərkənar qoyulmuş təliqəni Dəmirova uzatdı. S.Rəhimov.*

TƏLİM *is.* [ər.] 1. Öyrətmə, dərs vermə, oxutma, tədris. *Zərdabi Azərbaycan dilində təlimə xüsusi diqqət verirdi. □ Təlim etmək (vermək) – dərs vermək, öyrətmək. ..Bala-lara təlim vermək kimi uca bir vəzifəyə napaklıq yaraşmırdı. Çəmənzəminli.*

2. Qoşun və s. nizami bölmələrdə əsgərə döyüş və silah işlətmə üsul və qaydalarını öyrətmə; əsgəri məşq. *Ataş təlimi. .. Topçuluq təlimi. – Böyük bir həvəslə bağlandı möhkəm; Hərbi təliminə, hərbi məşqinə. M.Rahim. Təlimdən yorğun-argın və islanmış halda qayıdan əsgərlər çadırlara doldular. Ə.Abasov.*

□ Təlim vermək – sirk və s.-də çıxış etmək üçün heyvanlara müxtəlif hərəkətlər öyrətmək. *Ayıya təlim vermək. Təlim keçmək – təlimatçının rəhbərliyi altında məşq keçmək; öyrətmək. Qarovul batalyonunda üç aydan artıq idi ki, təlim keçirdik. Mir Cəlal.*

3. Hər hansı bir sahə haqqında nəzəriyyə, nəzəri sistem, nəzəri müddəaların məcmusu. *// Hər hansı bir alimin, mütəfəkkirin əsas müddəaları, görüşlərinin məcmusu, görüşlər sistemi. H.Zərdabinin təbiət haqqındakı təlimi.*

TƏLİMAT *is.* [ər. “təlim” söz. cəmi] Bir şeyi həyata keçirmək üçün qayda və üsullar müəyyən edən yazılı göstəriş; əmrnamə. [Əbülhəsənov:] *Təlimatda, göstərişdə ayrı şeylər də yazılıb. Ə.Vəliyev. Divarlarda .. sitrus bitkilərinin becərilməsi haqqında təlimatlar asılmışdı. H.Seyidbəyli.*

TƏLİMATÇI *is.* 1. Dövlət, kooperativ və ya ictimai təşkilatların, öz tabeliklərində olan idarələrin və işçilərin fəaliyyətini yönləndirən və işi necə qurmaq haqqında onlara göstəriş verən işçisi. *Seçki günü camaat toplanmışdı, mərkəzdən gələn təlimatçı nitq söylədi və nitqdə kəndin ümum qadınlarının seçkidə cəldi iştirakını tələb etdi. B.Talıblı.*

2. Müəyyən sənət, ixtisas öyrədən adam. *İstehsalat təlimi təlimatçısı. İdman təlimatçısı.*

TƏLİMATÇILIQ *is.* Təlimatçının işi. *Mə-dəd muzdurlar komitəsinin təlimatçılığı vəzi-fəsində çalışır, əsas etibarilə kulaklarla muz-durlar arasında şortnamə bağlardı. S.Rəhi-mov.*

TƏLİMATLANDIRMA “Təlimatlandır-maq”dan *f.is.*

TƏLİMATLANDIRMAQ *f.* Bir işi necə görmək haqqında izahat vermək, təlimat vermək, rəhbər göstəriş vermək, öyrətmək. *Katib ... ayrılan on iki nəfəri təlimatlandırırdı. Ə.Əbülhəsən.*

TƏLİMÇİ *is.* Heyvanlara təlim verməklə məşğul olan adam. *...Ayı təlimçisi Valentin Filatovun çıxışları tamaşaçıları xüsusilə valeh edir. “Bakı”.*

TƏLİNNAMƏ [*ər.* təlim və *fars.* ...namə] bax **təlimat**. *Direktor zəngi basıb, hesab-dardan təlimnaməni istədi. Mir Cəlal. Sənət məktəbinə qəbul haqqında təlimnaməni hələ də Üçtəpəyə göndərə bilməmişəm. Q.İlkin.*

TƏLİS¹ *is.* bax **kisə**.

TƏLİS² *is.* Əl-üz dəsmalı.

TƏLİS³ *is.* Əl-üzuyuyan.

TƏLİS⁴ *is.* Üstünə tut çırpılan iri parça.

TƏLQİN *is.* [*ər.*] 1. Hər hansı bir fikri, əqi-dəni, hissi qəbul etdirmək üçün birinin iradə-sinə, psixikasına təsir etmə, beyninə yeritmə. *Tahir ... yenə qocanın mənalı-mənalı baxan, təlqin dolu gözlərini, qüvvətlə gurlayan səsinə unutmurdu. M.Hüseyn. □ Təlqin etmək* – bir şeyi anladıb inandırmaq, beyninə yeritmək, qəbul etdirmək. *Çox həqiqət mənə təlqin elə-yir vicdanım; Yoxdur ondan birini söyləməyə imkanım. A.Səhhət. Bu dayə pakürəkli, saf bir qadındı və bu saflığı ilə də Səməd bəyə düzlük və doğruluq təlqin eləmişdi. Çəmənəzəminli.*

2. *din.* Müsəlmanlarda: meyit dəfn olunan-dan sonra molla tərəfindən məzar başında oxunan dua.

TƏLQİNEDİCİ *sif.* Bir şeyi birinə təlqin edən, inandırıb beyninə yeridən; inandırıcı. *...Bir ara susub durdum, sonra təlqinedici tövrlə sözümə davam etdim. M.S.Ordubadi. Bəkir öz güclü, təlqinedici səsi ilə ara ver-mədən ötür, nə isə sirli xəbərlər söyləyir.. İ.Hüseynov.*

TƏLL *is.* Uzun təpə. [*Bəxtiyar*] *gözünü açanda gördü, doğrudan da bir təllin dibin-*

dədi. Yavaş-yavaş təllin başına çıxıb, gördü bir qalaça var. (Nağıl). [Cəfərqulu xan:] Qar-daş, buyur, bu təllin üstünə çıx! Ə.Haqverdiyev.

TƏLLƏMƏ “Təlləmək”dən *f.is.*

TƏLLƏMƏK *f. dan.* Uzun təpə kimi yığ-maq. *Daşı təlləmək.*

TƏLLƏNMƏ “Təllənmək”dən *f.is.*

TƏLLƏNMƏK *məch.* Uzun təpə kimi yığ-ılmaq, təpə əmələ gəlmək. *Dərənin içinə basdırılacaq payalar bir tərəfə çinlənilir, qum ələnilir, əhəng, torpaq bir qırağa təllənirdi. Ə.Vəliyev.*

TƏLTİF *is.* [*ər.*] 1. Yaxşı xidmətə və ya bir işdə fərqlənməyə görə orden, medal, fəxri ad, keçici bayraq, qiymətli şey və s. vermək. *Xəstəxanada yatdığımın üçüncü günü [Cava-dı] fərəhli bir xəbərlə – təltif xəbərilə təbrik etdilər. Ə.Vəliyev. □ Təltif etmək* – orden, medal, fəxri ad, keçici bayraq, qiymətli şey və s. vermək. *Kərimin fəaliyyətini qiymətlən-dirən komandanlıq onu “Qızıl Ulduz” ordeni ilə təltif etməyi qərara almışdı. S.Rəhimov.*

2. Həmin münasibətlə verilən orden, medal, fəxri ad, keçici bayraq, qiymətli şey və s.

TƏM [*ər.*] bax **təm²**. *Dedi: – Meylin olurmu alıy; Təmi meyxos qızıl gəvalıy? M.Ə.Sabir.*

TƏMAS *is.* [*ər.*] 1. Bir-birinə dəymə, toxunma. [*Zeynal bıçağın*] *itiliyini nümunə etmək üçün barmağı ilə tiyəsinə təmas etdi. Çəmənəzəminli. [Oğlan] birdən Məryəmin qoluna təmas edib dayandı. M.Hüseyn.*

2. *məc.* Yaxınlıq, əlaqə. *Yelkən kimi ağar-dıcaq qağayılar göy sulara; Dalğalarda tə-mas edir xəyalının qanadları. S.Rüstəm.*

TƏMAYÜL *is.* [*ər.*] 1. Meyil. [*Roza xanım:] Eh, sizdə heç yüksəliş təmayülü yox-dur. Çəmənəzəminli. Xədicənin bu fəlakətini evdə eşitdikdə ona qarşı məndə bir təmayül hissi oyandı. S.Hüseyn.*

2. *məc.* Partiyanın əsas xəttindən sapma, kənara çıxma.

3. Hər hansı bir ixtisaslaşma tərəfinə meyil, istiqamət. *Texnikumda üç təmayül üzrə dəniz-çi hazırlanırdı.*

TƏMAYÜLÇÜ *is.* Partiyanın əsas xəttindən sapan, kənara çıxan, təmayülçülüyə meyil göstərən adam. *Bizə lazımmı təmayülçülərin fəalılığı? Nə deyirlərdi, beşillik yetirilməz ye-rinə! M.Müşfiq.*

TƏMAYÜLCÜLÜK *is.* Partiyanın əsas xəttindən kənara çıxmağa meyil göstərmə.

TƏMAYÜLLÜ *sif.* Müəyyən ixtisaslaşmaya meyil göstərən; ixtisaslaşan. *Riyaziyyat təmayüllü orta məktəb.*

TƏMƏL [ər.] 1. Bünövrə, özül. *Binanın təməli. Divarın təməli.* – [Yusif:] *Evlər təməlin-dən yıxılıb, qalmadı bir dam.* H.Cavid.

2. *məc.* Bir şeyin əsası, kökü. *Mənə bir qocaman dağı andırır; Eşqimin təməli şəhərim Bakı.* S.Rüstəm. □ **Təməlini (təməl daşını) qoymaq** *məc.* – əsasını qoymaq.

TƏMƏLLİ *sif.* Bünövrəli, özüllü, əsaslı.

TƏMƏLSİZ *sif.* Təməli olmayan, bünövrəsiz, özünsüz, əsassız.

TƏMƏNNA *is.* [ər.] 1. Arzu, istək, dilək, xahiş. *Bəxti-mənhusimə bax, mən bu təmənnada ikən; Şişməyə başladı indi üzü qarə cigərim.* M.Ə.Sabir. *Var idim çoxdan ol təmənnadə; Dolacaqdım çıxıb bu səhradə.* A.Səhhət. □ **Təmənnə etmək** – rica etmək, xahiş etmək. *Vaqif durnalardan təmənnə eləyir ki, intizarını çəkdiyi və soragında olduğu aləgzözlü həmdəmdən, görsünlər, ona bir xəbər .. gətirə bilərlərmə?* F.Köçərli. [Şamo:] *Mən özüm şəxsən sizdən heç bir şey təmənnə etmərəm.* S.Rəhimov.

2. Müəyyən məqsədlə edilən yaxşılıq, kömək. *O heç bir kəsin təmənnasını qəbul etmir.* Ə.Vəliyev. // Arzu olunan şey, tələb, məqsəd. [Pristav Mürsələ:] *Sənin Turacıya nə təmənnə ilə gəldiyin də mənə məlumdur.* Ə.Vəliyev.

TƏMƏNNASIZ *sif.* Özü üçün bir məqsəd, fayda, mənfəət güdməyən. *Təmənnasız yarıdım.* – *Bəli, xalqdan böyük dayaq yoxdur, – deyib Şərəfoğlu qocanın sözünü təsdiq etdi, – xalq təmənnasız dostdur, ədalətlidir.* M.İbrahimov. // Zərf mənasında. *Siz də təmənnasız buyurun hər an; Bu sənət bağımın gül-çiçək dərin.* S.Rüstəm. [Rəşid:] *Qərribə idi ki, mənim üçün bu qədər sonsuz və təmənnasız qayğı göstərən [Bəyim xala] Canbalayevlərin qapısını bir dəfə də açmamışdı.* İ.Hüseynov.

TƏMƏRKÜZ *is.* [ər.] Mərkəzləşmə, mərkəzləşdir(ilmə). // Bir yerə toplanma, yığılma, cəmləşmə.

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRİLMƏ “Təmərküzləşdirilmək”dən *f.is.*

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Bir yerə toplaşdırılmaq, yığışdırılmaq, cəmləşdirilmək.

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRMƏ “Təmərküzləşdirmək”dən *f.is.*

TƏMƏRKÜZLƏŞDİRMƏK *f.* Bir yerə toplaşdırmaq, yığışdırmaq, cəmləşdirmək. *Sənə yeni təmərküzləşdirmək.*

TƏMƏRKÜZLƏŞMƏ “Təmərküzləşmək”dən *f.is.* *Kapitalın təmərküzləşməsi.*

TƏMƏRKÜZLƏŞMƏK *f.* Bir yerə toplanmaq, yığılmaq, cəmləşmək.

TƏMƏSSÜK *is.* [ər.] bax **veksel**. *Kağızları da yoxladıq, bunlar pul təməssükləri, müлк qəbəlaları və sair lazımsız kağızlardı.* M.S.Ordubadi. [Əbdüli bəy:] *Balaş, sizin təməssükün vaxtı dünən qurtarmışdır.* C.Cabbarlı.

TƏMHİD *is.* [ər.] *köhn.* 1. Yayma, döşəmə.

2. Nizama salma.

3. Hazırlıq.

TƏMİM *is.* [ər.] 1. Ümumiləşdirmə.

2. Yayma, paylama.

TƏMİN *is.* [ər.] Adətən “etmək”, “edilmək” köməkçi feilləri ilə – 1) bir şeylə lazımı dərəcədə təchiz etmək, lazım olan bütün şeyləri vermək. [Xacə Nizam:] *Bir də kaşana gərək məsrəf üçün; Hər nə lazımsa edərlər təmin.* H.Cavid; 2) inandırmaq, qane etmək. *Bu cavab Salamı təmin etmirdi.* Mir Cəlal; 3) bir şeyi həyata keçirmək üçün lazımı şərait yaratmaq. [Midhət Münir bəy:] *Şuraların yardımı ilə istiqlalyyətimizi təmin və ingilisləri məhv edəcəyik.* Çəmənzəminli.

TƏMİNAT *is.* [ər. “təmin” söz. cəmi] 1. Birisinin həyatını təmin etmək üçün ona verilən pul, maddi vəsait və s. *Aslan da düşünərək, çalışaraq ailəsinə təminat yolu tapmışdı.* A.Şaiq.

2. Bir şeyin qorunub saxlanmasını, yerinə yetirilməsini, həyata keçirilməsini təmin edən amillər; zəmanət. *Eyvazın dəstənin başında durması mənim üçün bir təminatdır.* C.Cabbarlı.

TƏMİNATLI *sif.* Təminatı olan, təmin edilmiş. *Təminatlı əmək haqqı.*

TƏMİNEDİCİ *sif.* Təmin edən, qane edən, razı salan. *Təminedicisi cavab. Təminedicisi iza-hat.*

TƏMİR *is.* [ər.] Bir şeyin xarab olmuş, sınımış, dağılmış, sökülmüş yerini düzəltmə, qaydaya salma. *Ayaqqabı təmiri. Təmir emalatxanası.* – Traktorçular traktor təmirinə məşğuldular. M.İbrahimov. *Bu maşını cüzi təmindən sonra hərəkətə gətirmək olardı.* B.Bayramov. □ **Təmir etmək** – 1) bir şeyin xarab olmuş, sınımış, sökülmüş yerini düzəltmək. *Evi təmir etmək. Yolu təmir etmək.* – Ev sahibi evin qədrini bilsə, görər ki, ev uçaq və elə ki, gördü uçaq, başlar təmir eləməyə. C.Məmmədquluzadə. [Rəhim:] *Bizim işimiz depoda parovoz təmir etmək idi.* Ə.Sadiq; 2) köhn. tikmək, bina etmək. *Bir də gördün ki, eyləyib tədbir; Bir gözəl xanə etdilər təmir.* S.Ə.Şirvani.

TƏMİRARASI *sif. xüs.* Təmirilər arasında olan, həyata keçirilən. *Neft quyusunun təmirarəsi işləmə müddəti.* – [Mehriban:] *Məsələn, sən öz sexində təmirarəsi müddəti nə qədər uzatmısan?* H.Seyidbəyli.

TƏMİRAT [ər. “təmir” söz. cəmi] *klas. 1. is.* Təmir, təmir işləri. [Rüstəm böylə Çingiz] *yanğından saxlanılmış, xırda təmiratla alayarıncıq süs verilmiş bir otağa girdilər.* Çəmənzəminli. [Həmid Əlyarov:] *Yoldaşlar, bu təmiratı hələlik təxirə salmalısınız.* M.Hüseyn.

2. *top. köhn.* Binalar, tikililər. [Xortdan:] *Təmirat hamısı oddandır.* Ə.Haqverdiyev.

TƏMİRÇİ *is.* Təmir işi ilə məşğul olan fəhlə. *Təmirçi çilingər. Yeraltı təmirçilər.*

TƏMİRXANA *is.* [ər. təmir və fars. ...xanə] Təmir işləri aparılan emalatxana. – [Sədr:] *Amma Hüseynqulunun Təzə şəhərdə bir məxanəni sex düzəltməyi, təmirxana, dəmirçi-xana qurmağı mənim üçün bilirsən nə olar?* Mir Cəlal.

TƏMİZ *sif. və zərf 1.* Çirk olmayan, kirlilənməmiş, ləkəli olmayan, çirkənməmiş, kirlənməmiş, yuyulmuş. *Təmiz yaylıq. Təmiz dəsmal.* – *Feldşerin peşkəş verdiyi təmiz xalat* [Mahirəyə] *çox gözəl yaraşdı.* M.Hüseyn. *Kəniz Həlīmə içəri girib, dəyirmi stolun üstünə təmiz süfrə saldı.* Ə.Abasov. // Silinib təmizlənməmiş, süpürülməmiş, səlqəli. *Təmiz otaq.* – *Adamlar daş pilləkənlərdən təmiz küçəyə enəndə qırılmış boyunbağı kimi səpələnib dağılırdılar.* Mir Cəlal. *Bizim iş yerimiz təmiz olmalıdır, maşınlarımız vaxtında*

yağlanıb təmizlənməli, üst-başımız da silinmiş maşın kimi parıldamalıdır. Ə.Sadiq.

2. Məhərət, ustalılıq, dəqiq və səliqəli görülmüş, düzəldilmiş, qayrılmış, heç bir qüsuru olmayan. *Təmiz iş.*

3. Sonuncu dəfə üzü köçürülmüş, səhvi düzəlməmiş, pozulmuş yerləri olmayan. *Təmiz yazı. Təmiz səhifələri gözəndən keçirmək.*

4. Doldurulmamış, yazı, şəkil və s. üçün istifadə edilməmiş, yazılmamış. *Təmiz blank. Təmiz kağız.* // Üzərində çil, sızanaq və s. olmayan. *Təmiz dəri. Təmiz üz.* // Zərf mənasında. *Tərtəmiz. Məzlum .. üzünü təmiz qırıxdı, xırım-xırda şeylərini və skripkasını yerbəyer edib çamadana yığıdı.* S.Vəliyev. // Dumansız, buludsuz, açıq-aydın. *Təmiz fəza.* – *Musa kişi Firəngizin başı üstündəki təmiz göyə bax-baxa qalxırdı.* B.Bayramov.

5. Qarışıq olmayan və ya çox az olan; xalis. *Təmiz qızıl. Təmiz spirt. Təmiz qum.* // Bulanıq olmayan. *Təmiz su.* // Alaqsız, alağı olmayan. *Təmiz bostan.* // Təmizqanlı, cinsi təmiz, cins (heyvanlar haqqında).

6. Müəyyən qaydalara, normalara uyğun gələn; düzgün (dil, üslub və s. haqqında). *Ərəbcə təmiz (z.) danışmaq.* – *Aslan slovenca hələ təmiz danışa bilmirdi, ancaq hər şeyi başa düşürdü.* S.Vəliyev.

7. *məc.* Mənəvi cəhətdən nöqsansız, qüsur-suz; heç bir pis niyyəti, qərəzi olmayan; doğru, namuslu. *Təmiz adam.* – *Mirzənin təmiz qulluqçu olmağına qiymət qoyurdular və yoldaşları da onu çox istəyirdilər.* Ə.Haqverdiyev. *Novruzəli və Usta Zeynallar daxilən çox təmiz və xoşniyyət adamlardır.* M.İbrahimov. // Yüksək mənəviyyata əsaslanan; ülvə, pak.

Təmiz sevgi. – *Təmiz və pak məhəbbətlə isinən qadın yatağı müqəddəsdir.* M.İbrahimov. // Məsum, bakir, bəkarətli, ləkələnməmiş, korlanmamış. *Təmiz qız.* – [Mirzəyə] *Cəmilə kimi təmiz, munis, eyni zamanda gözəli, gözəl bir qız haradan tapacaqdı.* S.Hüseyn.

8. Bir şeyi çıxdıqdan sonra qalan, alınan. *Təmiz çəki (əmtəənin qabsız çəkisi).* *Təmiz gəlir (xərc və vergiləri çıxdıqdan sonra qalan gəlir).* // Tamamilə, büsbütün, tam. *Nurəddinin ayağı təmiz sağalmışdı.* S.S.Axundov. *El-darın etdiyi söhbətlər, xüsusən çalıb-oxumağı*

ovu təmiz yadımdan çıxarmışdı. M.Rzaquluzadə.

TƏMİZCƏ *sif.* və *zərf* 1. Çox təmiz, lap təmiz; təmiz. [Seyid:] [Mehmanxanada] *tə-mizcə, pakizə müsəlman nömrələri saxlayıram.* Ə.Haqqverdiyev.

2. Tərtəbiz. [Musanın nəvəsi] *..şalvar ci-bindən çıxardığı ağappaq bir yaylıqla səhəng-lərinə bulaşan qatığı təmizcə sildi.* Qantəmir.

TƏMİZCİNSLİ bax **təmizqanlı**.

TƏMİZKAR *sif.* Təmizliyi, səliqəni sevən. *Təmizkar qadın.* – *Ataş gördü ki, Mirzə Cəmil çox təmizkar, səliqəni sevən adamdır.* Ə.Vəliyev.

TƏMİZKARLIQ *is.* Təmizkar adamın xasiyyəti, təmizkar olma. [Feodor İvanoviç Rüstəm bəy:] [Xanım] *sizin təmizkarlığınızı isə çox bəyənir, mənə həmişə məmnuniyyətlə söyləyir.. Çəmənzəminli.*

TƏMİZQANLI *sif.* Qarışıq olmayan, cins, təmizcinsli (ev heyvanları haqqında). *Təmiz-qanlı Qarabağ atı.* – *Əmtəə fərmalarında na-xırın təmizqanlı, yəni təmizcinsli heyvanlar-dan ibarət olması vacib deyildir.* A.Əgəbəyli.

TƏMİZQƏLBLİ bax **təmizürəkli**. *Təmiz-qəlblı adam.*

TƏMİZLƏMƏ “Təmizləmək”dən *f.is.*

TƏMİZLƏMƏK *f.* 1. Çirkini, ləkəsini yu-maq və ya başqa yolla aparmaq, təmiz etmək; təmizləmə işi aparmaq. *Ayaqqabının palçığı-nı təmizləmək.* – *Quşlar yuvalarında oturub dimdiklərini təmizləyirdilər.* N.Nərimanov. // *Tərkibcə təmiz etmək, başqa şeyin qarışı-ğından azad etmək. Qazı təmizləmək. Otağın havasını təmizləmək.* // *Çırpmaq, püfləmək və s. yolla üzərindəki tozdan, qardan və s.-dən təmiz etmək. ..Marallarım .. moizə kitabları-nı rəfdən alıb, tozlarını təmizləyib başlayır-lar əzbərləməyə.* Ə.Haqqverdiyev. [Xosrov] *əl-qolunu atıb qarı təmizlədi.* B.Bayramov. // *məc.* Korlayan, xarab edən, pozan, yad ünsürlərdən azad etmək, təmiz etmək. *Dili ehtiyac olmadan işlədilən yabançı sözlərdən təmizləmək.* // *məc.* Mənəvi cəhətdən təmiz etmək. *Əziz balalar! Bizə yemək- içməkdən başqa, ruhumuzu təmizləmək, ağılımıza sığal vermək lazımdır.* N.Nərimanov.

2. Üz hissəsini, qabığını və s.-ni soyub at-maq, kənar etmək. *Kartofu təmizləmək. Balığı təmizləmək. Yumurtanı təmizləmək.*

3. Bir yerdən artıq, lazımsız, kənar şeyləri götürmək. *Stolun üstünü təmizləmək. Otağı artıq şeylərdən təmizləmək.* // *Üstündəki lü-zumsuz, mane olan şeylərdən azad etmək. Yolu təmizlədilər. Bir dəstə soldat Montini qa-zamatdan məhkəməyə gətirirdi.* M.S.Ordu-badi.

4. Bir yeri düşməndən, arzu edilməyən kə-nar adamlardan azad etmək. *Səhər açılarda bizim hissələr cəbhənin bu sahəsini tamami-lə düşməndən təmizlədilər.* M.İbrahimov.

5. Yığışdırmaq, sil-süpür etmək. *Otağı tə-mizləmək.* – *Hər gün saat beşdə doktorgildən qayıdan Xavər evi təmizlər, xörək hazırlar, çay qoyar(dı).* M.İbrahimov.

6. *məc. dan.* Nə varsa hamısını aparmaq, oğurlamaq. *Oğrular evi təmizləmişdilər.*

7. *məc.* İçində olan şeyin hamısını yemək, yeyib qurtarmaq. *Kasını təmizləmək.*

TƏMİZLƏNMƏ “Təmizlənmək”dən *f.is.* [Sarıköynəy] *yardım olmaq üçün otağımın süpürülüb təmizlənməsini ona tapşırar, zəh-mət haqqı verərdim.* S.Hüseyn.

TƏMİZLƏNMƏK “Təmizləmək”dən *məc.* *Ev süpürülüb təmizləndi.* – [Maya] *ki-fayət qədər hərəkət etdikdən sonra yuyundu, təmizləndi.* M.İbrahimov.

TƏMİZLƏYİCİ *is.* və *sif.* Bir şeyi təmiz-ləmək üçün cihaz, qurğu və ya maddə. *Av-tomaşının təmizləyicisi. Təmizləyici qurğu.*

TƏMİZLİK *is.* 1. Təmiz şeyin halı. *Otağın təmizliyi. Köynəyin təmizliyi. Qab-qacağın təmizliyi.* – *Sınıfların geniş və təmizliyi, labo-ratoriya və kabinetlərin mükəmməlliyi .. [səy-yahların] heyratına səbəb oldu.* Çəmənzə-minli.

2. Səflıq, qarışıqsızlıq, xalislik. *Suyun tə-mizliyi. Havanın təmizliyi.*

3. *məc.* Mənən nöqsansızlıq; səflıq, düzlük, paklıq. *Ana zəifdir, lakin dünyanın güclüləri və zalımlarının hiyləgərliyi və fırıldaqçılığına qarşı onun qüdrətli silahı təmizlik və düzlük-dür.* M.İbrahimov.

TƏMİZÜRƏKLİ *sif.* Ürəyi təmiz, səfəqləb-li, səmimi. *Təmizürəkli adam.* – *Həlim, meh-riban, təmizürəkli Gülbadam birdən-birə şirə döndü.* N.Nərimanov. [Vahid] *təmizürəkli, qızğıntəbiətli, mərd və məğrur oğlan idi.* İ.Hüseynov.

TƏMKİN *is.* [ər.] 1. Özünü ələ ala bilmə bacarığı, soyuqqanlılıq, özünü itirməmə; ciddilik, ağırlıq, vüqar. *Yazıcı heç zaman öz müvazinətini, təmkin və sakitliyini itirmir.* M.İbrahimov. [Fərman və Cəmilin] *danışqlarında, hərəkətlərində bir təmkin nəzərə çarpırdı.* Ə.Sadiq.

2. **Təmkinlə** şəklində *zərf* – vüqarla, ciddi surətdə, özünü itirməyərək, soyuqqanlılıqla, öz halını pozmadan. *Qafar təmkinlə öz fikrini anlatdı.* Ə.Sadiq. *Mürsəl nə qədər odlunu danışdısa, Ataş bir o qədər toxdaq və təmkinlə cavab verməyə can atırdı.* Ə.Vəliyev.

TƏMKİNLİ *sif.* və *zərf* Ağır, ağır sanballı, vüqarlı; özünü ələ ala bilən, özünü itirməyən, halını pozmayan. *Təmkinli adam.* – *Yapıncılı kişi çox mülayim və təmkinli danışdırdı.* Ə.Vəliyev. *Qaranlıqdan Azadın sakit və təmkinli səsi eşidildi.* Ə.Məmmədcanlı.

TƏMKİNLİLİK *is.* Təmkinli olma, vüqarlılıq, ağırlıq, vüqar, soyuqqanlılıq. *Mehdizadə çox vaxt dostunun zəfərlərinə davam gətirməyib təmkinliliyini itirir.* Y.Əzimzadə.

TƏMRİN *is.* [ər.] 1. Təkrar etdirə–etdirə alışıdırma, öyrətmə; təkrar edə–edə alışma, öyrənmə. // Bu məqsədlə şagird və ya tələbəyə verilən misallar və bu misallardan ibarət kitab, dərslik.

2. Bəzi idman növlərində (gimnastika, atletika və s.) icra edilən ayrı–ayrı hərəkət.

TƏMSİL *is.* [ər.] 1. Bənətmə, oxşatma, təşbeh. □ **Təmsil etmək** – birinin müvəkkili olmaq, bir işdə onu əvəz etmək, onun adından danışmaq; birinin mənafeyini, fikrini, görüşünü və s.–ni ifadə etmək. *Xalqın mənafeyini təmsil etmək.* – *Bosforda lövbər atıb dayanmış iki gəmi; Hərəsi təmsil edir bir yurdu, bir ələmi.* N.Rəfibəyli.

2. *ədəb.* Adamları və onların əməllərini eynəmləşdirən təsvir edən, əksərən mənzum, nəsihətamiz qısa ədəbi əsər. *Zakirin təmsilləri.* // *köhn.* Tamaşa, pyes, səhnə üçün yazılmış əsər (bu mənada əsasən topla – “təmsilat” şəklində işlənmişdir). *Biz qurban bəyrimin mənasibətilə görək teatr hazırlayaq, götürürük Mirzə Fətəli Axundzadənin təmsilatı ki ibarət olsun, “Sarab xanının vəzirini” komediyasından.* S.Rəhman.

TƏMTƏRAQ *is.* [ər.] Dəbdəbə, tənənə, calal. *Mədinə təmtəraqı və israfi sevməzdi.* M.İbrahimov. *Heç vaxt aldatmasın təmtəraq səni; Zəhmətlə şöhrətə çatır hər insan.* B.Vahabzadə.

TƏMTƏRAQLI *sif.* Dəbdəbəli, tənənəli, calallı. [Ağbulaq kəndində] *bu mədəniyyət sərayı .. təmtəraqlı bir kəşənə kimi ucalmışdı.* S.Rəhimov. // *Zahirən çox bəlağətli və parlaq. Təmtəraqlı nitq. Təmtəraqı ibarələr.* – [Mühərrir:] *Bələ təmtəraqlı sərlövhələr oxucuları cəlb edir.* S.Vəliyev.

TƏMYİZ [ər.] *köhn.* bax **kassasiya**.

TƏN¹ *sif.* və *zərf* Ölçü, boy və s. cəhətdən başqası ilə eyni olan; bərabər. *Dost dost ilə tən gərək; Tən olmasa, gen gərək.* (Məsəl). *Qalxdın şahin kimi üflərlə tən; Vuruldun öz ana torpağına sən.* N.Xəzri. // *Lap, düz, tam. Cəfərin atası kömürçülüklə qazandığı pulun tən yarısını hər ay müntəzəm halda oğluna göndərmiş, onu oxutmuşdu.* Ə.Vəliyev. [Yazgöl:] *Tikanlı məftilin tən ortasında iri bir doqqaz var.* Ə.Məmmədcanlı. □ **Tən gəlmək** – tam uyğun gəlmək, bərabər olmaq, düz gəlmək. [Rəşid:] *Bu barədə mənim köhnə dostum Qəhrəman müəllimlə də fikrimiz tən gəlir.* S.Rəhimov. [Qadiri:] *Yoldaş Bülənd, sənnən mən elə tən gələrik..* Ə.Əbülhəsən.

TƏN² *is.* [fars.] *klas.* Bədən. *Can ağər cıxsa tənimdən əsəri–mehrin ilə; Əsəri–mehrinin sanman ki, çıxar canımdan.* Füzuli. *Deşik–deşik olur nə bədənləri; Döşənin torpağa aslan tənəri.* H.K.Sanlı.

TƏN³ [ər.] *klas.* bax **tənə** 1-ci mənada. *Alma ağacı dibində sayə; Tən eylər idi bulud da Ayə..* Xətayi. *Mənə tən eyləyən qafil səni görək utanmazmı? Füzuli. Gözəlliklər yapma, duyğular cansız; Mənə tən eyləyir hər yetən qansız.* Ə.Cavad.

TƏNASÜB *is.* [ər.] Uyğunluq, mütənasiblik; aralarında uyğunluq və münasiblik olma, bir–biri ilə tutma, bir–birinə yaraşma. [Qızın] *dalgın baxışı, vücudunun tənəsübü hər kəsi .. özünə baxmağa məcbur edirdi.* S.Hüseyn. *Mehriban çox gec–gec gülümsəyir, gülümsəyəndə də üzündəki tənəsüb pozulur.* H.Seyidbəyli.

TƏNASÜBSÜZ *sif.* Tənəsübü, uyğunluğu olmayan; əndazəsiz, uyğunsuz.

TƏNASÜBSÜZLÜK *is.* Tənasüb, uyğunluq, əndazə olmadığı hal; uyğunsuzluq, əndazəsizlik.

TƏNASÜX *is.* [ər.] 1. Ruhun bir bədəndən başqasına, bəzən insandan heyvana və əksinə keçməsi.

2. Qurdun (həşərat) kəpənəyə çevrilməsi kimi dəyişmələr. *Barama qurdu vaxtı çatan-da kəpənəyə dönür.*

TƏNASÜL *is.* [ər.] 1. Nəsil yetişdirmə; doğub-törəməklə artma.

2. Qadın və kişilərdə cinsiyyət üzvü.

TƏNAVÜL *is.* [ər.] Yemək-içmək, qidalanma, xörək.

TƏNBEH *is.* [ər.] Məzəmmət, danlama, danlaq. *Pərşan pis bir tənbeh eşidəcəyi duy-gusu ilə anasının qoluna qısıldı.* M.İbrahimov.

□ **Tənbeh etmək (ələmək)** – məzəmmət etmək, danlamaq. *Uşağı tənbeh etmək.* – [Hacı Bayram:] *Günahım varsa tənbeh ələyin, yox isə qalım burada.* Ə.Haqqverdiyev. // Ümumiyyətlə, cəza. [Hökumət] *kəndlərdə tənbeh üçün qazaq qoyurdu.* E.Sultanov. *Xırda işlərdən ötrü suda düşən işlər və yüngül tənbeh-lərin hamısı manifestə düşür.* C.Məmmədqu-luzadə. □ **Tənbeh etmək (ələmək)** – cəza-landırmaq. *Uşağı nadinclik üstündə tənbeh etmək.* – Bayraməli arvadının qaçmağından xəbərdar olub, ona tənbeh ələmək üçün tutub, əl-ayağını bağlayıb sabahadək döyür, bir neçə dəfə də əlindəki xəncərlə başını kəsmək istəyir. Çəmənzəminli.

TƏNBƏKİ *is.* Çəkilmək üçün papiros, siqaret, çubuq və s.-yə doldurulan xırda doğranmış tütün yarpağı. [Hacı Qara:] *..Dəxi kisədə tənbəki yoxdur.* M.F.Axundzadə. *Qarakişi .. iri-iri doğrayıb cibinə yığdığı qəzetdən bir parça çıxarıb arasına ovma tənbəki doldurdu.* B.Bayramov.

♦ **Başına tənbəki oyunu açmaq** – bax baş.

TƏNBƏL *is.* və *sif.* Tənbəllik edən; işdən, zəhmətdən qaçan; işləməyi, zəhməti sevməyən (adam). *Tənbəl adam. Tənbəl uşaq.* – *İşdən ötrü ki getmədi tənbel; İşinin axırı olar əngəl.* A.Səhhət. *Mədəd “tənbəl” sözünü də-yəndə Güldanəyə elə gəldi ki, onu ilan çaldı.* Ə.Vəliyev. // İşdə ağır tərپənən, ağır yeriyən, ağır hərəkət edən. *Tənbəl heyvan.*

♦ **Bağdad tənbeli, tənbeli-Bağdad** – çox tənbel, heç bir iş görmək istəməyən, işləməklə arası olmayan adam haqqında. *Olmuşuq misli-tənbeli-Bağdad; Edirik cümlə bəxt əlindən dad.* S.Ə.Şirvani.

tənbel-tənbel *zərf* Tənbəlcəsinə, həvəs-siz, könülsüz. *Həyətdə Cəfər əminin fiti və tənbel-tənbel atılan addımlarının səsi eşidilirdi.* H.Nəzərli. *..Tox inəklər quyruqlarını bulaya-bulaya tənbel-tənbel yeriyirdilər.* İ.Hüseynov.

TƏNBƏLCƏSİNƏ *zərf* Tənbel-tənbel, la-qeydcəsinə.

TƏNBƏLLƏNMƏ “Tənbəllənmək”dən *f.is.*

TƏNBƏLLƏNMƏK *f.* Tənbəllik etmək, tənbel olmaq, tənbelləşmək. *Usta geri dön-məyə tənbellənib, eşşəyin altından zorla keçib getdi.* Çəmənzəminli.

TƏNBƏLLƏSMƏ “Tənbəlləşmək”dən *f.is.*

TƏNBƏLLƏSMƏK bax **tənbəlləşmək**. *..Əmioğlum tənbelləşib, getmək istəmirdi.* C.Məmmədquluzadə.

TƏNBƏLLİK *is.* 1. Tənbel adamın hal və keyfiyyəti. *Kim ki tənbelliyə məhəbbət edər; Daim əyləncələrlə ülfət edər.* M.Ə.Sabir. [Sevinc Mahmuda:] *Səni kəndə qaçmağa məc-bur edən tənbellikdir.* Z.Xəlil.

2. Başısoyuqluq, səhlənkarlıq. [Qulu:] *Eti-raf etməliyə ki, idarə bir az tənbellik göstərir.* Çəmənzəminli. [Prokuror Firəngizə:] *Görünür, hələ tənbellikdən yaxamızı tamamilə qurtara bilməmişik.* B.Bayramov.

TƏNBUR *is.* [ər.] Armudvari çanağı olan qədim Şərq simli musiqi aləti. *Tənbur ilə telli sazı; Qabaqlaşub çalaq barı.* S.Vurğun.

TƏNDİR *is.* Çörək etmək üçün gildən düzəldilən konusşəkilli, üstü kəsik, yerə qoyulub ətrafı səki kimi tikilən və ya yerə basdırılan iri küre. *Təndirdə çörək etmək. Təndir çörəyi (təndirdə bişmiş yastı çörək).* – [Adil:] *Təndirdən yenincə çıxmış isti çörək-ləri götürüb alverə yolladım.* B.Bayramov.

□ **Təndir salmaq** – çörək bişirmək üçün tən-dirə odun qoyub yandırmaq. [Gülsüm:] *Kişi, nə vurmusan özünü yerə, dur, bir az odun yar, təndir salacağam.* C.Cabbarlı.

TƏNDİRXANA *is.* Təndirin yerləşdiyi yer, tikili. [Məhəmmədəli:] *Təndirxana uçmuşdu, onu qayırmışam.* N.Vəzirov. *Həyətin ortasın-*

da üstü taxtapuşlu təndirxana görünürdü. Ə.Vəliyev.

TƏNDÜRÜST *sif.* [*fars.*] Bədəncə heç bir nöqsanı, şikəstliyi olmayan, bədəncə sağlam; gümrah. *Təndürüst adam.* – [Dostumun] *rast və gözəl qaməti* əyilib, *rəngi soluxub, ..qərəz, canı–başı salamat, təndürüst və müqtədir bir halda ikən, indi çox həqir və məyus görünürdü.* F.Köçərli.

TƏNDÜRÜSTLÜK *is.* Təndürüst adamın hal və keyfiyyəti; bədənin hər cür nöqsan və şikəstlikdən salamat olması; sağlamlıq. *Uşağın təndürüstlüyü.*

TƏNƏ [*ər.*] 1. *is.* Danlaq, məzəmmət. [Çopə:] *Ceynizin gülüşündə mənim keçmiş ənənəpərəstliyəmə qarşı bir tənə duydum.* Çəmənzəminli. *Xanpərinin ucundan* [Mədədin] *üzü çoxlu danlaq yeyib, qulağı hədsiz tənələr eşidibdir.* Ə.Vəliyev. □ **Tənə etmək** – danlamaq, məzəmmət etmək. *Axır elə oldum rüsvayi–aləm; Düşməni tənə eylər, dost qınar mənə.* Q.Zakir. // Birisinin gizli işini, nöqsanını, eybini və s. xoşagəlməz cəhətlərini üzünə vurma, demək, tən. □ **Tənə etmək (vurmaq)** – birisinin gizli işini, nöqsanını, eybini və s. xoşagəlməz cəhətlərini üzünə vurmaq, demək.

2. *sif.* Tənəli. *Ov gəlsə ötürməyəm; Tənə söz götürməyəm; Yüz il ömrümdən keçsə; Səndən əl götürməyəm.* (Bayatı). *Çəkilib pünhana, deyir, dərdə döz; Cəhənnəm odundan pisdə tənə söz.* Aşıq Ələsgər.

TƏNƏFFÜS *is.* [*ər.*] 1. Canlı orqanizmlərdə oksigeni udma və karbonu buraxma prosesi. *Tənəffüs üzvləri.* // Ciyərlərin havanı alıb buraxması; nəfəsalma və nəfəsvermə. *Təri soyuduqca bədəni ağırlaşan qocanın tənəffüsü də çətinləşir, ..sinəsindən bir xırıltı qopurdu.* B.Bayramov.

2. Məktəbdə dərslər arasında fasilə. *Sabahı günü böyük tənəffüs zamanı müdir məktəbin həyatına çıxdıqda şagirdlərin bir yerə toplandığını gördü.* S.Rəhman. *Tələbələr tənəffüs vaxtı kağız rəflərinə yanaşır, gələn məktubları nəzərdən keçirirdilər.* B.Bayramov.

3. İstirahət üçün işin müvəqqəti olaraq dayandırıldığı müddət, işin müvəqqəti dayandırılması ilə başlanması arasındakı vaxt; fasilə, ara. *Manqanın qızları o qədər həvəs və səylə*

işə girişmişdilər ki, çox zaman Şamama tarladan onları tənəffüsə güclə çıxarırdı. İ.Əfəndiyev.

TƏNƏK *is.* Üzüm ağacı, meynə. *Tənək əkmək.* – *Salxım–salxım olacaqdır ağ üzümü tənəklərin; Yelirləri dolacaqdır yenə sağmal inəklərin.* S.Vurğun. *..Quma yatan tənəkləri sanki ağır, iri salxımlar çəkib yerə yapışdırmışdı.* Mir Cəlal.

TƏNƏKƏ *is.* Nazik dəmir təbəqəsi. *Tənəkə parçası.* // Tənəkədən düzəldilmiş. *Tənəkə vedrə. Tənəkə suqabı.*

TƏNƏKƏÇİ *is.* Tənəkədən müxtəlif şeylər qayıran usta, dəmirçi.

TƏNƏKLİK *is.* Çoxlu tənək əkilmiş yer; üzümlük, meynəlik. *Tənəkliyi becərmək.*

TƏNƏLİ *sif.* Tənə ilə deyilən, tənə ilə dolu; məzəmmətli. *Tənəli sözdənsə, iti qılnc.* (Ata sözü). [Musa] *iş yoldaşlarının tənəli baxışlarını gördükdən sonra daha səy etmədi.* S.Vəliyev.

TƏNƏZZÖH *is.* [*ər.*] Ekskursiya, səyahət.

TƏNƏZZÜL *is.* [*ər.*] 1. Enmə, aşağı düşmə; geriləmə, dala getmə, geri getmə, inkişafdan qalma (*tərəqqi* ziddi). *İnkişaf və tənəzzül.* Kapitalizmin tənəzzülü. □ **Tənəzzül etmək** – enmək, aşağı düşmək, geriləmək, geri getmək, dala getmək. *Hacı Nəsinin ticarət işləri tənəzzül etməyə, yavaş–yavaş var–yoxu alindən çıxmağa başladı.* S.S.Axundov. *Şərq aləmi get–gedə tənəzzül edirdi.* S.Hüseyn.

2. *məc.* Düşkünlük, rəzalət, özünü alçaltma, heysiyyətini itirmə. *Cuma bu vaxta qədər belə bir şəərəfsizliyə, tənəzzülə dözdüyünə indi təəcüb etməyə başlayırdı.* Ə.Əbüllhəsən.

♦ **Tənəzzül etmək** – özünə eyib, ar bilməmək, özü üçün alçaqlıq hesab etməmək, iltifat göstərmək. *Xəspuşlardan birisi: – Xoş gördük, Varis bəy! Sən də tənəzzül edib bizim şəhərimizə gəlmisən? A.Şaiq. Adil və Aqil də bildirdi ki, Mirzə Valeh tənəzzül edib gəlməyəcəkdir.* S.Rəhimov.

TƏNG *sif.* [*fars.*] Dar, sıx. *..Məlum edirəm ki, yazdığımız namələr öz vaxtında gəlib yetibdi. Cavab yazmamağıma bais vaxtın tənəg olmadığı.* “Mol. Nəsr.” [Cəfər kişi:] *Sırağün vaqon doldururduq, yük çox idi, taylar ağır, vaxt tənəg.* M.İbrahimov.

◊ **Təngə gəlmək** – bezmək, bezikmək, usanmaq, cana gəlmək, bıqmaq, bezar olmaq. [İmran:] *„Məni çox incidir ki, təngə gəlib gedəm.* S.S.Axundov. [Bədəl:] *Camaat xanların zülmələrindən təngə gəlib.* Ə.Haqverdiyev. **Təngə gətirmək** – bezikdirmək, usandıрмаq, cana gətirmək, bıqdırmaq, zəhləsini aparmaq, bezar etmək. [Hacı Murad:] *Daha məni təngə gətirmisən.* S.S.Axundov. [Dilənçilər] *bəzi adamları təngə gətirib bezikdirmək və zəhlələrini aparmaqla da pul alırdılar.* Ə.Sadiq.

TƏNGİMƏ “Təngimək”dən *f.is.*

TƏNGİMƏK bax **təngləşmək** 2-ci mənada. *Od tökülür, od tökülür günəş ağzından; Torpağın nəfəsi təngiyir hardan.* S.Vurgun.

TƏNGİŞDİRMƏ “Təngişdirmək”dən *f.is.*

TƏNGİŞDİRMƏK *icb.* 1. Sıxmaq (paltar haqqında).

2. Əsəbiləşdirmək, ürəyini sıxmaq, darıxdırmaq. [Əhməd:] [Cəmilə] *öz-özünü də daha yorub üzmez və təngişdirməz.* S.Rəhimov.

TƏNGİSMƏK “Təngismək”dən *f.is.* *Mirzə özü də bu darıxmaqlığın, bu təngişmənin səbəbini bilmir, açıq-aydın edə bilmirdi.* S.Rəhimov.

TƏNGİSMƏK *f.* Təng olmaq, çətinliklə nəfəs almaq, tövşümək, ürəyi sıxılmaq. [Gövvhər xanım:] *„Oturub bir az özümü havaya verim, nəfəsim təngişir.* S.S.Axundov. *Ər-arvad içəridə çəkişdi, axırda Şəbistan təngişib bayıra çıxdı.* S.Rəhimov.

TƏNGİTMƏ “Təngitmək”dən *f.is.*

TƏNGİTMƏK bax **təngləşdirmək** 2-ci mənada. *Asfaltın boğuq istisi adamın nəfəsini təngidirdi.* M.Hüseyn.

TƏNGLƏSMƏ “Təngləmək”dən *f.is.*

TƏNGLƏSMƏK *f.* 1. Təngə gəlmək, cana gəlmək, bezmək. *Katib təngləşib çıxardı, baş qəsməzdi.* Mir Cəlal.

2. Təng olmaq, sıxılmaq, nəfəsi çətinləşmək, ürəyi sıxılmaq, təngimək. *Bir axşam ürəyim yenə təngləşdi.* T.Ş.Simurq. *Süsən yenə dinmədi. Onun nəfəsi təngləşdi.* M.Hüseyn.

TƏNGLİK *is.* Təngnəfəslik, çətin nəfəs alma, hava çatışmazlığı. [Cuma] *köksündə nə isə bir tənglik, bundan başqa, boğazında da bir quruluq hiss edirdi.* Ə.Əbüllhəsən.

TƏNGNƏFƏS *zərf* [fars. *təng* və *ər. nəfəs*] Nəfəsi kəsilə-kəsilə, nəfəsi tutula-tutula; tez,

cəld. [Şair] *dəli kimi irəli atıldı, təngnəfəs özünü içəri saldı.* Ə.Məmmədخانli. – *Yoldaş Cəlalov! Yoldaş Cəlalov! – deyə, Nailə təngnəfəs halda özünü yetirdi.* H.Seyidbəyli.

TƏNGNƏFƏSLİK *is.* Nəfəs təngliyi, çətinliklə nəfəs alma, boğulma, nəfəsi çatmama, hava çatışmazlığı. *Hidayətə gözləmədiyi halda, birdən-birə təngnəfəslik gəldi.* B.Bayramov. // *Astma, sinəgirlik xəstəliyi.*

TƏNHA *sif.* və *zərf* [fars.] 1. Tək, yalnız, yalqız. *Şəhrəyə düşüb günəş misali; Tənha yürür oldu laübalı.* Füzuli.

2. Kimsəsiz, adamsız. *Bu anda qarşıdakı tindən bir neçə qaraltı çıxaraq, tənha küçə ilə mənə tərəf irəliləməyə başladı.* Ə.Məmmədخانli. *Burda bir dalğalardı; Bir də tənha qayalar.* Ə.Cəmil.

TƏNHALIQ *is.* 1. Təklilik, yalnızlıq, yalqızlıq, kimsəsizlik. *Könlümü tənhalıq eylərdi pərişan sinədə; Olmasaydı cəm hər yanımda peykanın görüb.* Füzuli.

2. Boş yer, kimsəsiz yer, adam olmayan yer; ıssızlıq. [Qasım:] *Mən bu tənhalıqda çox qüssələndim.* S.Vəliyev.

TƏNQİD *is.* [ər.] 1. Yaxşı cəhətlərini üzə çıxarmaq, nöqsanlarını göstərmək və düzəltmək məqsədilə müzakirə, təhlil. *Tənqid və özünütənqidi inkişaf etdirmək.* – [Hikmət Kamal:] *Biz görürük ki, yoldaş Əmrulla bolşevik tənqidindən qorxur və metodoloji cəhətcə yabançı olan bir əsəri keçirmək istəyir.* C.Cabbarlı. // *dan.* Bir şey haqqında mənfii fikir, rəy. *Hər şeyi tənqid etmək.*

2. Bir şeyin düzlüyünün, səhihliyinin elmi cəhətdən yoxlanması, tədqiq olunması. *Tarixi mənbələrin tənqidi.*

3. Ədəbi-bədii, elmi və s. əsərlərin təhlili ilə məşğul olan xüsusi ədəbi janr. *Ədəbi tənqid. Teatr tənqidi.* // Tənqidi məqalə (yazı). *Əsər haqqında qəzetdə böyük tənqid çıxıb. Tənqidin müəllifi kimdir?*

◊ **Hec bir tənqiddə layiq deyil** – cüzi tələblərə cavab verməyən şey haqqında.

TƏNQİDÇİ *is.* Tənqidlə məşğul olan adam (bax **tənqid** 3-cü mənada). *Musiqi tənqidçisi. Tənqidçinin qeydləri. Teatr tənqidçisi.* – *Pis tənqidçilər tez unudulur, amma yaxşı əsərlər qalır.* M.Hüseyn. // Tənqid edən. *Tənqidçimiz göstərir ki... Tələbkar tənqidçi.*

TƏNQİDİ *sif.* [ər.] 1. Tənzidə həsr edilmiş, tənzid mahiyyətində olan, tənzid edən (bax **tənzid** 3-cü mənada). *Tənzidi əsər.* – ...*Canbalayevin ilk tənzidi məqalələri otuzuncu illərdə çıxmışdı.* İ.Hüseynov. // Zərf mənasında. *Əsəri tənzidi gözdən keçirmək. Bir şeyə tənzidi yanaşmaq.*

2. Tənzid edən, nöqsanları və onların düzəlməsini göstərən. *İclasda tənzidi çıxış. Tənzidi mülahizə.*

♦ **Tənzidi realizm** – incəsənət və ədəbiyyatda burjuva-mülkədar quruluşunun həllolunmaz ziddiyyətlərini açıb göstərən bədii cərəyan. Müəllif “*Anamın kitabı*”nda da öz tənzidi realizminə sadıq olaraq tipləri, hadisələri, komediyanın süjetini həyatdan, real varlıqdan alır. M.İbrahimov.

TƏNQİT *is.* [ər.] köhn. bax **durğu işarələri** (“durğu”da).

TƏNLƏŞDİRİLMƏ “Tənləşdirilmək”dən *f.is.*

TƏNLƏŞDİRİLMƏK bax **bərabərləşdirilmək**.

TƏNLƏŞDİRMƏ “Tənləşdirmək”dən *f.is.*

TƏNLƏŞDİRMƏK bax **bərabərləşdirmək**.

TƏNLƏŞMƏ “Tənləşmək”dən *f.is.*

TƏNLƏŞMƏK bax **bərabərləşmək**. *Gecə-gündüz tənləşir; Hava hərdən çənləşir.* A.Səhhət.

TƏNLİK *is.* riyaz. Bir və ya bir neçə məchul kəmiyyəti olan və həmin məchul kəmiyyətlərin müəyyən qiymətləri zamanı öz bərabərliyini saxlayan riyazi bərabərlik. *Diferensial tənlik. Birməchullu tənlik.*

TƏNTƏNƏ *is.* [ər.] 1. Təmtəraq, dəbdəbə, büsat. *Nəsillər! Qulaq asın diqqətlə bir də mənə; Göydəndüşmə deyildir bu calal, bu təntənə.* S.Rüstəm. ..*Qızın göz yaşlarına baxmayaraq, zahiri bir təntənə ilə şirnisini içdilər.* M.İbrahimov.

2. Təntənəli məclis, mərasim, ziyafət, bayram. [Əxsitan:] *Özgə təntənədir... Kabab, mey, maza; Deyirəm, keyf versin qoy Süheyl bizə.* M.Rahim. *Xanlar bu hərəkətilə bayram təntənəsini pozmaq istəyirdi.* Mir Cəlal.

3. məc. Qələbə, qalibiyyət. *Səkinənin açıq təntənəsi Rüstəm kişini pərt etmişdi.* M.İbrahimov.

TƏNTƏNƏLİ *sif.* və *zərf* 1. Təntənə ilə keçirilən; dəbdəbəli, təmtəraqlı, əzəmətli. *Təntənəli iclas.* – *Əqd gecəsi çox təntənəli keçmişdi.* S.Hüseyn.

2. Ruh yüksəkliyi ilə, təmtəraqla, təmtəraqlı surətdə. [Sürəyya:] *Tanış olun, bu Mehribandır? – deyə təntənəli surətdə onu təqdim etdi.* H.Seyidbəyli.

TƏNTİK *sif. dan.* 1. Sadədil, sadəlövh. *Təntik qoca.*

2. Ağzı söz tutmayan, sözləri aydın deyə bilməyən. [Əlləzoğlu] *tövşüyə-tövşüyə paçağı ilə tərini sildi, təntik (z.) halda kəkələdi.* İ.Hüseynov.

3. Tələsik, tələsə-tələsə. *Günəş çox təntik bir halda tövşüyə-tövşüyə içəri girdi.* Ə.Vəliyev.

TƏNTİKLƏMƏ “Təntikləmək”dən *f.is.*

TƏNTİKLƏMƏK bax **təntimək**.

TƏNTİKLİK *is. dan.* 1. Sadəlilik, sadəlövhlik.

2. Ağzı söz tutmama, sözləri aydın deyə bilməmə.

TƏNTİMƏ “Təntimək”dən *f.is.*

TƏNTİMƏK *f. dan.* Tələsmək, darıxmaq, hövsələsini itirmək, tələsməkdən canı sıxılmaq. *Baş çatlayır istidən; Göydən yerə od yağır; Dəvələr də təntiyib; Yeriyr ağır-ağır.* B.Vahabzadə. [Nailə:] *Allah məni öldürsün, qardaş, lap acından təntidin, – deyə mənim qarşımda öz kasıb süfrəsini nizama salırdı.* İ.Hüseynov.

TƏNTİTMƏ “Təntitmək”dən *f.is.*

TƏNTİTMƏK *f.* Tələsdirərək çaşdırmaq, sıxma-boğmaya salmaq. *Abdulla [quldurları] təntitdi.* Ə.Vəliyev. [Gülsənəm:] *Gör bir uşağı nə təntidiblər! M.Hüseyn. Əhməd indicə atı ilə bərabər Qadirin qayadan yuvarlanacağını dəhşətlə gözləyir, onu təntitmək üçün atını sürüb qaya çıxırna salmayır(di)..* Ə.Əbülhəsən.

TƏNUMƏND *sif.* [fars.] Boylu-buxunlu, qədd-qamətli. *Ucaboylu, tənümənd qadın irəli yeriyib, oğlunun üzündən öpdü.* Ə.Haqverdiyev. *İki tənümənd kişi qarşı-qarşıya dayanmışdı.* B.Bayramov.

TƏNZİF *is.* [ər.] Əsasən sarğı materialı kimi işlədilən seyrək toxunmuş nazik pambıq parça; cuna. [Gülyaz] *tələsik çəkməsin*

çıxarıb tənziplə ayağının yarasını sarıdı. Q.İlkin. [Səməndər.] *Yaralanan yerə yod vurub, tənziplə bağlamaq lazımdır.* B.Bayramov.

TƏNZİM *is.* [ər.] Nizama salma (salınma), qaydaya salma (salınma), nizamlə(n)ma. **□ Tənzim etmək** – nizama salmaq, qaydaya salmaq. [Musa dayı] *..novdan tökülən suyu tənzim etmək üçün yenə də mexaniki bir şey qayırmışdır.* İ.Əfəndiyev.

TƏNZİMÇİ *bax tənzimedic, tənzimləyici.* *Tənzimçi orqan.*

TƏNZİMƏDİCİ, TƏNZİMLƏYİCİ *is. və sif.* Bir prosesi və ya onun ayrı-ayrı anlarını nizama salan, tənzim edən qurğu, mexanizm, cihaz, alət və s. tənzimçi. *Tənzimedic (tənzimləyici) qayka.*

TƏNZİMLƏMƏ “Tənzimləmək” *dən f.is.*

TƏNZİMLƏMƏK *f.* Tənzim etmək, nizama salmaq, qaydaya salmaq.

TƏPCƏK *is.* 1. Təpilmiş və ya yumşaq torpağı bellə döyəcləyib bərkitmə. **□ Təpcək vurmaq** – torpağı bellə döyəcləyib bərkitmək. *Arx qazanda [Gülşən] kimi təpcək vuran olmazdı.* Ə.Vəliyev.

2. Tüfəngin döşə dirənən (təpən) hissəsi; dibçək.

TƏPÇEVİR *sif. və zərff.k.t.* Torpağı başaşağı çevirməkdən ibarət təpmə üsulu. *Təpçevir təpmək.*

TƏPÇİMƏ “Təpçimək” *dən f.is.*

TƏPÇİMƏK *f.* Parçanı üz-üzə qoyaraq qırağını tikmək, qırağını közəmək. [Qadın pal-tarları] *bir-bir götürərək tələsmədən düyməsi qırılının düyməsini tikir, cırıq olanına yamaq salır, təpçiyir və bu biri tərəfə qoyurdu.* M.İbrahimov.

TƏPDİRMƏ “Təpdirmək¹” *dən f.is.*

TƏPDİRMƏ “Təpdirmək²” *dən f.is.*

TƏPDİRMƏK¹ *bax bellətmək.* *Bağı təpdirmək.*

TƏPDİRMƏK² “Təpmək¹” *dən icb.* *Cəfər paşa da hər gün onu yeddi pəhləvana döydürüb, sonra da dərindən bir qarış soydurub yerinə saman təpdirdi.* “Koroğlu”.

TƏPƏ *is.* 1. Hündür yer, hündürlük; kiçicik dağ. *Səpir qarı ağaclara, kollara; Dərələrə, təpələrə, yollara.* A.Səhhət. *Camaatın yarısı çıxmışdı kəndin kənarına və təpələrə dırma-*

şıb boyluyurdular ki, görsünlər gəlirmi nəçəlnik. C.Məmmədquluzadə.

2. Bir şeyin ən yuxarı hissəsi, başı, zirvəsi. *Dağın təpəsi. Yamacın təpəsi. Qüllənin təpəsinə çıxmaq. – Qocaman bir dağın təpəsinə dırmaşdıq.* A.Şaiq. [Kamal] *saatlarla gözünü qarlı dağların təpəsinə zilləyib onları seyr etməkdən doymazdı.* M.Rzaquluzadə.

3. Qalaq, taya. *Ot təpəsi. Saman təpəsi.*

4. İnsan və heyvan başının ən üst hissəsi; kəllə, baş. *Qoyunun təpəsinə damğa vurmaq. – [Məmur:] Quluncu xainin təpəsinə çal.* M.Rahim. // *Papağın üst tərəfi, üstü. Papağın təpəsi məxmərdəndir. – [Hüseynəli əmi] əlini aparıb bökünün təpəsindən bir parça qov çıxardı.* M.S.Ordubadi.

♦ Təpədən-dırnağa qədər – başdan-ayağa (qədər). [Sara xanım] *hamamdan qayıdanda da təpədən-dırnağa qədər qara çarşaba bürünərdi.* Qantəmir. *İyirmi beş yaşlı bu cavvan oğlan; Təpədən-dırnağa nəğməydi ancaq.* B.Vahabzadə. **Təpədən-dırnağa qədər süzmək** – *bax başdan-ayağa süzmək* (“başdan-ayağa”da). *İskəndər Quliyev döyüşünü bir də təpədən-dırnağa qədər süzdü.* Ə.Vəliyev. **Təpəsi üstə** – başaşağı, kəlləmayallaq. [Əhməd:] *Bir badalaq lazımdır, özü də çox balaca, təpəsi üstə dəysin yerə, beyni burnundan gəlsin...* N.Vəzirov. **Təpəsi üstə gəlmək** – 1) başaşağı gəlmək, kəlləmayallaq yıxılmaq. *Uşaq məhəccərə dırmaşanda təpəsi üstə yerə gəlib.* Mir Cəlal; 2) *məc.* tez və həvəslə gəlmək, o saat gəlmək. [Yədulla xan:] *Naməni elə yazmışam ki, Mirzə Valeh təpəsi üstə gələr.* S.Rəhimov. *Telli xalaya xəbər gedən kimi təpəsi üstə gəldi.* Mir Cəlal.

TƏPƏCİK *is.* Kiçik təpə, balaca təpə. *..Afaq çoxdan bu yerləri tərk etmiş quşları da geri qaytarmaq istəyərək bağcadakı təpəciyə ..bir çanaq arpa səpələdi.* Ə.Məmmədخانlı.

TƏPƏL *bax qaşqa* 1-ci mənada. *Təpəl balaq dingildəyib həyətdən çıxdı, özünü camaşın altına atdı.* B.Bayramov. *Gün altında tövsüyür; Qara kəl, təpəl öküz.* H.Hüseynzadə.

TƏPƏLƏMƏ¹ *sif. və zərff.* Qabı, səbəti və s.-ni kənarlarından artıq doldurma; dopdolu, ağzınacan dolu, ləbələb. [Yusif] *kolun altın-*

da gizlənməmiş tənəyin üzümündən dərib, səbəti təpələmə doldururdu. B.Bayramov.

TƏPƏLƏMƏ² "Təpələmək"dən *f.is.*

TƏPƏLƏMƏK *f.* 1. Təpə kimi yığmaq, təpə əmələ gətirmək; qalaqlamaq. *Torpağı təpələmək.*

2. Başına qapaz vurmaq.

TƏPƏLƏNMƏ "Təpələnmək"dən *f.is.*

TƏPƏLƏNMƏK *f.* Təpə kimi yığılmaq, təpə əmələ gəlmək; qalaqlanmaq. *Maşından boşalan qum təpələndi. – Şəkər süfrənin üstündə girdə məcməyi dolusu qalxıb təpələndi.* B.Bayramov.

TƏPƏLİ *sif.* Təpəsi, təpələri olan; sivri. *Təpəli dağ. Təpəli yer.*

TƏPƏLİK *is.* 1. Təpə olan yer, təpə yer, dərəli-təpəli yer. [Yaşlı kişi:] *Oğlanlı-qızlı bir araya toplaşar, Şərəf xalagilin ağ və təmiz qumdan ibarət olan təpəliyində oynardıq.* S.Hüseyn. – *Onlar qaçaacaq! – Tutaq təpəliyi düşməndən qabaq!* S.Vurğun.

2. Kişi, ya qadın papağının təpəsinə deyirmə kəşib tikilən parça və s. *Məxmər təpəlik.*

TƏPƏR *is.* Qeyrət, namus, bacarıq. *Adın varmış, təpərin yox.* (Ata. sözü).

TƏPƏRLİ *sif.* Qeyrətli, namuslu, bacarıqlı. [Salman] *zəif və qorxaqlara özünü təpərli (z.), təbbək, amansız göstərir.* M.İbrahimov.

TƏPİK *is.* Ayaqla vurulan zərbə. *Telli bütün acığını [pişikdən] çıxarmaq istəyirdi. Ayağıla ona bir təpik ilişirdi.* S.Hüseyn. // Şıllaq.

□ **Təpik atmaq** – ayağı ilə vurmaq, vurmaq üçün ayağını, ya ayaqlarını işə salmaq (at və s. heyvanlar haqqında). [Nabat:] *..Gülsüm bacı, hərdənbir o dünyəyə də baxarsan, Allah vurmuş dəlidir, təpik atıb südü dağıdar, arvadı vurur, yıxar.* C.Cabbarlı. **Təpiyə qalxmaq** – hər iki ayağı ilə təpik vurmaq, təpikləmək, təpik atmaq. [Gülo:] *Yaman dəymişi gözəl, yoxsa bu da vəlləyib dərizi dağıdacaq, – dedi və özünü təpiyə qalxan ala cöngəyə tərəf tülədi.* S.Rəhimov.

◇ **Təpik-təpiyə vermək (gəlmək)** – təpikləşmək, yola getməmək. [Qurban Telliyo:] *Zərəfat deyil, o böyük alim Mudrova zidd gedirik. Akademiklə təpik-təpiyə vermişik!* Ə.Məmmədcanlı.

TƏPİKATAN bax **təpikcil**.

TƏPİKCİL *sif.* Çox təpik atan, şıllaq atan (heyvan haqqında). *Təpikcil at.*

TƏPİKLƏMƏ "Təpikləmək"dən *f.is.*

TƏPİKLƏMƏK *f.* 1. Təpiyi ilə vurmaq, təpik vurmaq, ayaqları ilə zərbə endirmək. [Bayraməli bəy:] *..Yoxsa istəyirsən yuxım, qarnını təpikləyim?* N.Vəzirov. *Zalış [Məşədi Qasım] bir badalaq atıb yıxdı və Qənbəri də çağıraraq bunu təpikləməyə başladılar. Çəmənzəminli.*

2. Getməsi və ya sürətini artırması üçün ayaqları ilə minik heyvanının yanlarını döyəcləmək. *Kərbəlayı Qasım atı cəkdi yavığa və Qurbanəli bəy tez qalxdı atın üstünə və heyvanı təpiklədi.* C.Məmmədquluzadə. *Şirəli qara madyanı təpiklədi.* M.Hüseyn.

TƏPİKLƏNMƏ "Təpiklənmək"dən *f.is.*

TƏPİKLƏNMƏK *məch.* Təpiklə vurulmaq, təpiklər altında qalmaq, ayaqlanmaq. *Müharibə meydanında mərmər başlar əzilməkdə idi, qarnıların təpiklənməkdən ayrılan tuluğuna dönmüşdü.* Çəmənzəminli.

TƏPİKLƏŞMƏ "Təpikləşmək"dən *f.is.*

TƏPİKLƏŞMƏK *qarş.* Bir-birini təpiklə vurmaq, təpikləmək. *Dayçalar təpikləşir. – [Uşaqların] bəziləri təpikləşir, bəziləri qoşa durub yüyürür, bəziləri isə ..yoldaşlarından geri qalırdılar.* M.Hüseyn.

TƏPİLMƏ¹ "Təpilmək¹"dən *f.is.*

TƏPİLMƏ² "Təpilmək²"dən *f.is.*

TƏPİLMƏK¹ bax **bellənmək**. *Meynəlik təpildi.*

TƏPİLMƏK² 1. *f.* Soxulmaq, zorla girmək, dürtülmək, özünü soxmaq. *Uşaq anasının qucağına təpildi. – [Sara] vaxsey, ciyərin yansın! Kişi bilər, – deyə, evə təpildi.* Mir Cəlal. [Arvad] *üstünə işıq düşən toyuq hininə təpildi.* B.Bayramov.

2. *məch.* Çətinliklə torbaya, yeşiyə və s.-yə qoyulmaq, basılmaq, dürtülmək, doldurulmaq. *Təpilir bir yanda tumac xurcuna; Qənaət etmirlər qaçaqlar buna.* H.K.Sanılı.

TƏPİMƏ "Təpimək"dən *f.is.*

TƏPİMƏK *f. dan.* Qurumaq, qurpuru olmaq, suyu çəkilmək. *Gülərinin özü də susuz idi. Dili-dodağı təpimişdi.* M.Hüseyn. *Gecə külək əsdiyi üçün yol təpimiş sahə qurumuşdu.* Ə.Vəliyev.

TƏPİNMƏ "Təpinmək"dən *f.is.*

TƏPİN MƏK *f.* 1. Acıqlanmaq, bərk danlamaq, üstünə qışqırmaq; hədə-qorxu gəlmək. [Balaqardaş:] *Rzaquluya elə təpinmişəm ki, qorxusundan evdən çölə çıxma bilməyir.* N.Vəzirov. *Qardaş da bacısına təpinmək üçün onu yarladı.* B.Bayramov.

2. Üstünə cummaq, hücum etmək, həmlə etmək, şığımaq. *Nəbigil atlarını minib təpin-dilər qoşuna.* “Qaçaq Nəbi”. *Nərə çəkib təpinəndə soldata; Sel kimi axıdır qanı Dəli Ali.* Aşıq Ələsgər.

TƏPİŞDİRMƏK “Təpişdirmək”dən *f.is.*

TƏPİŞDİRMƏK *f.* 1. Təpib doldurmaq, basıb doldurmaq.

2. *məc.* Acgözlüklə yemək, içəri ötürmək. *Varis qarşısındakı soyuq şorbanı təpişdirər-kən qızı gözücu süzdü.* A.Şaiq.

TƏPİTMƏ *is.* 1. Xalq təbəətində: bədənin sınıq, çıxıq, əzik yerinə qoyulan yağlı isti xəmir parçası. *Sınıq yerə təpitmə qoymaq.* – [Mustafa bəy:] *Get, gədələrə deginən, bədəninə təpitmədən-zaddan salsınlar.* Ə.Haqverdiyev.

2. Xingal bişirmək üçün yayılıb doğranmış və azacıq qurudulmuş xəmir tikələri. *Yuxası nazik yayılıb, təpitməsi yaxşı hazırlanmış xingal sinidə buğlana-buğlana ortaya gəldi.* Ə.Vəliyev.

TƏPİTMƏ ² “Təpitmək”dən *f.is.*

TƏPİTMƏK *f.* Od üzərində və ya gündə azacıq qurutmaq. *Xəmiri təpitmək.* // Ümumiyyətlə, qurutmaq.

TƏPMƏ ¹ *bax təpitmə* ¹ 1-ci mənada. [Cabbar bəy:] *Əndamına təpmə qoymaqdan qollarım az qalıbdır qurusun.* N.Vəzirov.

TƏPMƏ ² *is.* Tüfəng, top və s. odlu silahların atılan zaman şiddətlə geriye basması. *Topun təpməsi.* – ..Tüfəng açıldı. *Özüm də təpmənin şiddətindən kəlləmayallaq qayığın dibinə aşdım.* M.Rzaquluzadə.

TƏPMƏK ¹ *f.* 1. Bir şeyi başqa bir şeyin içərisində yerləşdirmək; soxmaq, salmaq. [Xırdaxanım:] *Qırqovul başını kola təpər, dalından xəbəri olmaz.* N.Vəzirov. *Səttar xanın bu söhbətdən xoşlanmadığını hiss etdim, çünki daima bu kimi hallarda bığlarını burub, uclarını ağzına təpərdi.* M.S.Ordubadi. // Güclə soxmaq, doldurmaq, yerləşdirmək, basmaq,

qoymaq, dürtmək, dürtüşdürmək. *Paltarları çamadana təpmək. Samanı kisəyə təpmək.*

2. Hücum etmək, həmlə etmək, şığımaq, üzərinə atılmaq. [Pası] *gəcələr də adamları rahat buraxmır, çobanları oyadıb: – Sərvaxt olun, heyvana canavar təpər* [deyərdi]. S.Rəhimov.

3. Basmaq, təpməklə, təpikləməklə hazırlamaq (keçə). *Şah bu sözlərini qurtaran tək [keçəçilər] təsnif oxuya-oxuya keçə təpirlər.* Ü.Hacıbəyov.

4. *dan.* Təpik atmaq, təpikləmək. *Danasını bir gün qoymaz yanına; Bizim inək tək təpər, ağlarsan.* M.V.Vidadi.

5. Atarkən şiddətlə geri itələmək, basmaq, ağzı geri qayıtmaq (odlu silahlar haqqında). *..Tüfəng Yaşarı elə təpd ki, o, arxası üstə yerə yıxıldı.* M.Rzaquluzadə.

♦ Başına at təpmək – bax baş. Dərisinə saman təpmək – bax dəri.

TƏPMƏK ² *f.* Belləmək. *Gülşən elə cəld, elə sürətlə yer təpirdi ki, onun üz-gözündən tər axırdı.* Ə.Vəliyev.

TƏPTƏZƏ *sif.* Lap təzə, tamamilə təzə, qədtəzə, heç işlənməmiş. *Təptəzə köynək. Təptəzə ev. – Təptəzə, püstə rəngində “Pobeda” maşını asfalt yolla süzürdü.* Ə.Sadiq. *Təptəzə bir paltar geyib əyninə; Qovuşub yurdu-mun xoş səhərinə.* N.Xəzri.

TƏR ¹ *is.* 1. Xüsusi dərialtı vəzilərin ifraz etdiyi şəffaf maye. *Maşında oturanların alnından tər süzülürdü.* M.İbrahimov. *Arvad kişinin alnının dərin qırıqlarına dolmuş soyuq təri sildi.* B.Bayramov. **□ Tər aparmaq (basmaq)** – çox işləməkdən və ya istidən çox tərləmək. *Bir anda Nisa xalanı tər apardı.* Mir Cəlal. **Tər vəzisi anat.** – tər ifraz edən dərialtı vəzi.

2. Daha yüksək temperaturu olan hava mühiti ilə təmas etdikdə əşyaların üzərində ömələ gələn yaşlıq.

♦ Tər tökmək məc. – 1) bir şeyi əldə etmək üçün çox çalışmaq, çapalamaq, çox əlləşmək, çox zəhmət çəkmək; 2) *məc.* xəcalət çəkmək, utanmaq. *Ona fikir verin, danışdıqca biz; Tər tökür, sıxılır, utanır hər an.* B.Vahabzadə. **Alın təri – bax alın. Alın təri ilə qazanmaq – bax alın. Alın təri tökmək – bax alın.**

TƏR² *sif.* və *zərf* Hələ solmamış, təzə, tərəvətli (gül, göyörti və s. haqqında). *Tər göy soğan. Tər bənövşə. Tər xiyar.* – *Aylı gecə, çay kənarı, suların səsi; Ürəyimin məhəbbəti tər çiçəyimidir.* N.Xəzri. // *məc.* Cavan, tərəvətli. *Hər bir şeyə həyat verən, hər bir şeyi tər və təzə qılan məhəbbətdir!* F.Köçərli. [Nisə xalanın] yaşı əllidən keçdiyi halda, necə olub da onun belə diri və tər qaldığına ilk görüşdə təəccüb edirdim. Qantəmir.

TƏRANƏ *is.* [fars.] Mahnı, şərqi, nəğmə; ahəng. *Yayılbırdı ətrafa; Quşların tərənəsi.* M.Seyidzadə. // *Obrazlı təşbehlərdə. Burdadır şairin eşqi, ilhamı; Bu günün, sabahın öz tərənəsi.* H.Hüseynzadə.

TƏRƏVƏT *is.* [ər.] Təzəlik, lətafət, gözəllik. *Çiçəklərin artıdı tərəvətləri; Fərəh verir qəlbə lətafətləri.* A.Səhhət. *Bahar bütün tərəvəti və gözəlliyi ilə [Ümidin] gözəlləri qarşısında dayandı.* B.Bayramov.

2. Təmizlik, saflıq. *Saf, səmimi, heç vaxt öz tərəvətini itirməyən, solmayan eşq nə gözəldir!* Ə.Sadiq.

3. Sərinlik, təmizlik (hava haqqında). *Bundan əlavə, ağaclardan ... tərəvət yayılırdı.* H.Seyidbəyli.

4. Sağlamlıq, sağlam görünüş (əsasən gənc yaşlarda). *Gənclik tərəvəti.* – *Əsmərin gəncliyi, tərəvəti Məmmədbağıra oğlan uşağı qədər lazımdı.* S.Hüseyn. *Ana oğlunun tərəvət və gəncliyini bütün vücudu ilə duyurdu.* İ.Əfəndiyev.

♦ **Tərəvət vermək** – 1) gözəlləşdirmək, lətafət vermək. *Yaz yağışı təbiətə tərəvət verir.* – *Yayın günəşi, qışın şaxtası qızın yanaqlarına xoş bir qırmızılıq və tərəvət vermişdi.* M.Rzaquluzadə; 2) rəvnəq vermək, rəvnəqləndirmək. [Xanım] rəngsiz dodaqlarını dili ilə ısladıb, əsgimiş üzünə tərəvət vermək istədi. Çəmənzəminli. **Tərəvətdən düşmək** – 1) təzəliyini, gözəlliyini, tərliyini, lətafətini itirmək; solmaq, solğunlaşmaq. *Çöllərdəki yaşıl əkinlər lazımınca boy atmadan tərəvətdən düşürdü.* S.Hüseyn; 2) qocalmaq və ya xəstələnmək nəticəsində sağlamlığını, gümrəhliyini, sağlam görünüşünü itirmək. *Dilbərim yorulub səyahətdən; Düşübdür o keçən tərəvətdən.* S.Vurğun.

TƏRƏVƏTLƏNMƏ “Tərəvətlənmək”dən *f.is.*

TƏRƏVƏTLƏNMƏK *f.* 1. Təzələnmək, tərlənmək, lətafətli olmaq. *Sulandıqda güllər tərəvətlənir.* – *Aralanır buludlar; Tərəvətlənir otlar.* A.Səhhət.

2. Sərinləşmək, sərin olmaq. *Hava tərəvətlənir.*

3. Sağlamlaşmaq, gümrəhləşmək, canlanmaq. *Dağda adam tərəvətlənir.* – *Payız gəlib, meşələri solduranda körpə Bahar daha da tərəvətlənmişdi.* B.Bayramov.

TƏRƏVƏTLİ *sif.* və *zərf* 1. Tərəvəti olan; tər, təzə. *Tərəvətli gül.* – *..Hər tərəfdə otlar göyərmiş, ağacları tərəvətli yarpaqlar örtmüşdür.* M.İbrahimov.

2. Təmiz, saf, sərin. *Bayırda gözəl, ilıq dağ yerlərinə məxsus yüngül tərəvətli bir iyun sabahı açılırdı.* M.Rzaquluzadə. *Öz canından əziz tutur; Tərəvətli yaylaqları.* H.Hüseynzadə.

3. Sağlam, sağlam görünüşlü, gümrəh, gözəl, cəzibəli. *Tərəvətli gənc.* – [Şəmsiyyə] *incə, ətilənmiş və tərəvətli bir xanımdır.* M.İbrahimov.

TƏRBİYƏ *is.* [ər.] 1. Təhsil verməklə, hər hansı adət, ədəb və davranış qaydaları və s. aşılamaqla yetişdirib böyütmə. *..Əhməd bir daha evlənməyi özünə artıq bilib, daim [Rəfiqənin] tərbiyəsilə özü məşğul olardı.* İ.Musa-bəyov.

2. İnsanın, ümumi inkişaf, sisteməlik təsir və təlim nəticəsində biliyə, mədəni vərdislərə və s.-yə yiyələnməsi; gözəl əxlaq. *Gənclərin tərbiyəsilə yaxından məşğul olmaq lazım gəlirdi.* Ə.Sadiq. *Bəzən cavanların tərbiyəsi ilə də məşğul olmaq lazım gəlir.* H.Seyidbəyli.

□ **Tərbiyə vermək (etmək)** – bax **tərbiyələndirmək**. *Mirzə qazandığı pul ilə dolanıb, oğlanlarına da tərbiyə verirdi.* Ə.Haqverdiyev. *Qəhrəman yaxşı dərk edirdi ki, övlad yetişdirib tərbiyə etmək ağır dağı çiyinə qaldırmaq deməkdir.* S.Rəhimov.

TƏRBİYƏCİ *is.* 1. Uşaq tərbiyə müəssisələrində (körpələr evi, uşaq bağçası, uşaq evi və s.) uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olan adam. *Ağlı söz kəsəndən bəri ana nəvazişini tərbiyəçilərdə görən.. Budaq xalasının söhbətindən sonra uzun müddət ata və ana haqqında*

düşünürdü. Ə.Vəliyev. // Sif. mənasında. Tərbiyəçi qadın. – Tərbiyəçi müəllim [uşağı] danladı. Ə.Sadiq.

2. Öyrədib yetişdirən adam; müəllim. *Azərbaycan aktyorlarının birinci nəslinin tərbiyəçisi gözəl komediya aktyoru Cahangir Zeynalov olmuşdur. M.Məmmədov.*

TƏRBİYƏLƏNDİRİLMƏ “Tərbiyələndirilmək”dən *f.is.*

TƏRBİYƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* Tərbiyə edilmək.

TƏRBİYƏLƏNDİRMƏ “Tərbiyələndirmək”dən *f.is.*

TƏRBİYƏLƏNDİRMƏK *f.* 1. Tərbiyə vermək, tərbiyə öyrətmək. *Uşağı tərbiyələndirmək.*

2. Sisteməlik təsir və təlim vasitəsilə birinin və ya bir çoxlarının inkişafına, tərəkətlənməsinə, hisslərinə təsir etmək; böyütmək, yetişdirmək. *Məsuliyyət hissi tərbiyələndirmək. Azadlıq uğrunda mübarizlər tərbiyələndirmək.*

TƏRBİYƏLƏNMƏ “Tərbiyələnmək”dən *f.is.*

TƏRBİYƏLƏNMƏK *f.* Tərbiyə almaq, tərbiyə öyrənmək. *Uşaq valideynlərindən tərbiyələnir. – Altı il ərzində Budaq oxudu, tərbiyələndi. Ə.Vəliyev.*

TƏRBİYƏLİ *sif.* Yaxşı tərbiyə görmüş, özünü aparmağı bacaran; əxlaqlı. *Tərbiyəli oğlan (qız). – Qoşatxan mədəni və tərbiyəli adam idi. M.İbrahimov.*

TƏRBİYƏSİZ *sif.* Yaxşı tərbiyə görməmiş, özünü aparmağı bacarmayan; əxlaqsız, ədəbsiz. *Tərbiyəsiz uşaq kimi boş-boşuna hırılda-ma! M.Ə.Sabir.*

TƏRBİYƏVİ *sif.* [ə.] Tərbiyə üçün edilən, tərbiyə üçün əhəmiyyəti olan, tərbiyəyə aid olan, tərbiyə baxımından. [Qüdrət:] *Tərbiyəvi məqsədlə deyilən bir sözə əsasən istehsalatın taleyini həll etmək nə mənə yaraşır, nə də sizə. M.Hüseyn. 1928-ci ilin axırlarında tamaşaya qoyulan “Sevil” pyesinin tərbiyəvi rolu çox böyük idi. M.Arif.*

TƏRCİBƏND *is.* [ə. tər. ci və fars. bənd] *ədəb.* Mövzu və vəzn etibarilə bir olub, birinci bəndin bütün misraları həmfəriyyə, ikinci bəndin son beyti istisna olmaqla bütün misraları, axırda isə birinci bəndin son beyti nəqə-

rat kimi təkrar edilən klassik şeir formalarından biri. *Füzulinin “Mən kiməm? – Bir bəkəsi biçərvü bixaniman” tər. ci bəndi.*

TƏRCİH *is.* [ə.]: **tər. ci h etmək** – üstün tutmaq, üstünlük vermək. [Ramazan] *buğlanan yağlı bozbaşı mübahisəyə tər. ci h etdi. M.Hüseyn.*

TƏRCÜMƏN *is.* [ə. “tərcümə”dən] *köhn.* 1. Tərcüməçi. *Həmin məsələlərdən birisi də sabiq alman konsulluq xanası tər. ci mən olanlardan Əbülfət mirzənin evini axtarmaq və bəzi məsələləri aydın etməkdən ibarət idi. M.S.Ordu-badi.*

2. *məc.* İfade edən, bildirən, əks etdirən. [M.F.Axundzadə] *ədəbiyyatı öz duyğularının, öz məfkurələrinin bir tər. ci mən kimi tanıyır, .. “sənət həyat üçündür” prinsipini irəli sürürdü. C.Cabbarlı.*

TƏRCÜMƏYİ-HAL *is.* [ə.] Bir şəxsin həyatının təsviri; həyat tarixçəsi; bioqrafiya. [Budaq] *istəyirdi ki, öz tər. ci mən-yi-halını yazsın. Ə.Vəliyev. [Fərəc Fəridəy:] Mən ancaq onu demək istəyirdim ki, siz [Şeydanın] tər. ci mən-yi-halına bələd deyilsiniz. Ə.Məmməd xanlı. // Birisinin həyatı, həyat yolu. Vəteranın ibrətəməz tər. ci mən-yi-halı. – Əsədin qər. ci bə tər. ci mən-yi-halı vardı. S.Vəliyev.*

TƏRCÜMƏ *is.* [ə.] Bir dildən başqa dilə çevirmə (çevrilmə). *Sərbəst tər. ci mən. “Şahnəmə”nin tər. ci mən-yi. – Usta Zeynalın dükanında Mirzə qəzəllər oxuyub, sonra oxuduğu qəzəlləri rus dilinə tər. ci mən-yi edirdi. Ə.Haqverdiyev. [Rüstəm bəy Sofiyaya:] [Ömər Xəyyam] dünyanın hər bir dilinə tər. ci mən-yi olunmuşdur. Çəmən zəminli.*

TƏRCÜMƏÇİ *is.* Bir dildən başqa dilə tər. ci mən-yi etməklə məşğul olan adam; mütərcim. *Teymur tər. ci mən-yi vasitəsilə alimə müraciət edərək soruşur.. “M.N.letif.”*

TƏRƏ *b a x p e n c ə r.* *Tərə yeyən də yazı çıxar, kərə yeyən də. (Ata. sözü).*

TƏRƏCƏ *is.* Üstünə barama qurdu buraxmaq və ya üstündə pambıq, meyvə və s. qurutmaq üçün qamış, qarğı və s.-dən hörgü. *Baramanı tər. ci cəyə buraxmaq. – Bütün manqalarda pambığı havada qurutmaqdan ötrü hər yığıcı üçün qamışdan bir səyyar tər. ci cəyə hazırlanmışdır. Ə.Vəliyev.*

TƏRƏÇİÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Bəzi ot, yarımkol və kolların daxil olduğu bitki fəsiləsi.

TƏRƏDDÜD *is.* [ər.] 1. Bir işi görməkdə, bir məsələni həll etməkdə qətiyyətsiz göstərmə, qərarlılıq göstərmə, nə edəcəyini bilməmə, qəti qərara gələ bilməmə; qərarlılıq. [Əli] *daima axtarış yolunda, tərəddüd içində yaşayırdı. Çəmənzəminli. Təliə də tərəddüdlər içərisində olduğuna baxmayaraq, vəliəhdə göz qoyurdu. M.S.Ordubadi.* □ **Tərəddüd etmək (göstərmək)** – qəti qərara gələ bilməmək, çətinlik çəkmək.

2. Gediş-gəliş, əlaqə, hərəkət. *Yollarda tərəddüd getdikcə çoxalmışdır.* □ **Tərəddüd eləmək köhn.** – gedib-gəlmək, hərəkət etmək. *Küçələri arşından qalın qar elə tutmuşdu ki, tərəddüd eləmək mümkün deyil idi. C.Məmmədquluzadə. Tərəddüd kəsilmək* – gediş-gəliş kəsilmək, əlaqə kəsilmək, hərəkət olmamaq. *Yollar bağlandı, tərəddüdlər kəsildi. C.Məmmədquluzadə. İlin səkkiz ayını Zəngəzur yollarını qar basar, tərəddüdlər kəsirlər. Ə.Haqverdiyev.*

TƏRƏDDÜDLÜ *sif.* 1. Tərəddüd keçirən, nə edəcəyini qəti bilməyən, bir qərara gələ bilməyən, tərəddüd içərisində qalmış. *Tərəddüdlü adam.* // Tərəddüdlə edilən, qəti olmayan. *Tərəddüdlü cavab.*

2. Çox gediş-gəliş olan: hərəkətli. *Hərçənd Danabəş kəndi tərəddüdlü deyil, amma çox yekə kənddi. C.Məmmədquluzadə.*

TƏRƏDDÜDSÜZ *zərf* Tərəddüd etmədən, qəti olaraq. *Bəli, Bağdad! – deyə, Zahidoglu tərəddüdsüz cavab verdi. S.Rəhimov.*

TƏRƏDDÜM *is.* [ər.] *köhn.* İrəlidlə olma, ötmə.

TƏRƏF *is.* [ər.] 1. Bir şeydən hər hansı istiqamətə doğru yerləşən sahə, yer; həmin istiqamətin özü; cəhət. *Müxtəlif tərəflərə getmək. Çöl tərəfdən. Meşə tərəfə. Eva tərəf.* // Bir şeyin ortasından və ya orta xəttindən sağda və ya solda yerləşən sahə, yer; habelə bir adamdan və ya şeydən sağa və ya sola doğru olan istiqamət; cəhət. *Sağ tərəfə dönmək. – Məmmədhasən əminin sol tərəfində oturan kişi bir məsələ saldı ortalığa. C.Məmmədquluzadə. // Bir şeyin kənarlarında yerləşən sahə; kənar. Küçənin sol tərəfi. Çayın o biri tərəfi. – İki tərəfi ağac, əkin və bostan-*

la bəzənmiş bir yol ilə gedirdik. A.Şaiq. Kazarma küçənin o biri tərəfində idi. M.Hüseyn.

2. Hər hansı bir səbəblə bir-birinə qarşı duran şəxs və ya qruplardan hər biri. *Mübahisə edən tərəflər. Danışqı aparən tərəflər. Tərəflər razılığa gəldilər. – Əgər Ağca tərəf qalib gələrsə idi, demək olar ki, Şükür sakitləşirdi. Çəmənzəminli. Tərəflər dalğalandı; Qarşı-qarşıya gəldi. B.Vahabzadə.*

3. Hər hansı bir şeyin üzrlərindən hər biri. *Parçanın üç tərəfi. Yeşiyin alt tərəfi.*

4. Yer, ölkə (bu mənada çox vaxt cəm şəklində işlənir). *Bizim tərəflərdə qar yağıb. Bu tərəflərdə az görünürsünüz. – Sən bizim tərəfə xoş buyurmusan; Qardaşım, bir gün də mən sizə gəlləm. H.Hüseynzadə.*

5. *riyaz.* Həndəsi fiqurun kənarında olan düz xətt kəsiyi. *Düzbucaqlı üçbucağın tərəfləri. Çoxbucaqlının tərəfləri.*

6. Bax **tərəfdar**. [Fatma xala:] *Kasibın nəyi var ki, ona tərəf olan da ola?* Ə.Əbülfəhən.

7. Aid olduğu sözlə birlikdə hərəkətin hansı istiqamətə yönəldiyini bildirir; ...sarı, ...doğru, ...tərəfə. *Əhli-qəryə yüyürdü dağ tərəfə; Getməsin ta qoyun, quzu tərəfə. M.Ə.Sabir. Əsəd vəldən enib kəndə tərəf baxır. C.Məmmədquluzadə.*

♦ **Tərəfində durmaq** – bax **tərəfini saxlamaq**. *Kimi dindirsəydin Hikmətin tərəfində duracaqdı. Mir Cəlal. Tərəfini saxlamaq (tutmaq)* – tərəfdar olmaq, müdafiə etmək, tərəfində durmaq. *Qız ailədə həmişə anasının tərəfini saxlasa da, Zibə atasının tərəfini saxlamış və onun dediklərinə tərəfdar çıxmırdı. S.Rəhimov. Dörd (hər) tərəf* – ətraf. [İzzəddin:] *Burda məclis quraq, gözəl çəməndir; Hər tərəf nərgizdir, tər yasəməndir. M.Rahim. Hər tərəf sükut içindəydi. İ.Əfəndiyev.*

TƏRƏFDAR *is.* [ər. tərəf və fars. ...dar] Birinin tərəfini saxlayan, tərəfində duran, onu müdafiə edən adam; tərəfgir. *Molla Xəlil açıqdan-açığa görürdü ki, kənddə müəlimin tərəfdarları vardır. S.Hüseyn. Çıxmısan meydana, yalqızsan, tərəfdarın hanı?* Ə.Nəzmi. // Hər hansı bir dünyagörüşünə, əqidəyə, məfkurəyə şərik olan, onu müdafiə edən; müdafiəçi. *Sühh tərəfdarları. Demokratiya tərəfdarı. – [İşçilərdən biri:] Bizə nə düşübdür ki, Nikolaya tərəfdar olaq. C.Cabbarlı.*

TƏRƏFDARLIQ *is.* Tərəfdar olma, tərəfini tutma, tərəfgirlik.

TƏRƏFGİR [*ər.* tərəf və *fars.* ...gir] b a x **tərəfdar**.

TƏRƏFGİRLİK b a x **tərəfdarlıq**. *Təəssüf ki, bəzən tənqiddə xoşa gəlməyən bir tərəfgirlik, dostbazlıq baş verir ki, baxanda quruyub qalırsan.* S.Rəhimov.

TƏRƏHHÜM *is.* [*ər.*] *klas.* Rəhm, mərhəmət. *Olmazmı kənz cinsi-mərdüm? Yoxdurmu kənizə həm tərəhhüm?* Füzuli. □ **Tərəhhüm etmək (eyləmək)** *klas.* – rəhm etmək. [*Vəzir:*] *Başına dönmü, keçən padşahlar ədalətin icrasında övlad və əqrəbalarına tərəhhüm etməyiblər.* M.F.Axundzadə. *Tərəhhüm eyləmədin axır, ey cavan, ölüürəm.* X.Natəvan.

TƏRƏK *is.* [*fars.*] Yağda qovrulmuş şəkər və undan hazırlanan halva növü; sucuq. *Ramazan ayının özünə məxsus süfrəsi vardı: firni, tərək, bal halvası, nazik yuxa, şorqoğalı .. və sairə.* H.Sarabski.

TƏRƏKƏ *is.* [*ər.*] Mirasın varislər arasındakı bölümü.

TƏRƏKƏMƏ *is.* 1. Keçmişdə: Azərbaycanda köçəri heyvandarlar verilən ad. *Tarverdi başbağlı, koxa və Məşədi Qurban və Nəcəf, Namaz və başqa tərəkəmələr oturublar.* M.F.Axundzadə. *Məlumdur ki, bir az hava qızdı, tərəkəmə əhli aranda dayana bilməz, gərəkdir yaylağa qaçsın.* F.Köçərli.

2. Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı. *Tərəkəmə oyun havası ilə ənzəli oyun havasını müqayisə etsək, burada hər iki havanın vəzninin eyni və çalınmaq sürətinin də təxminən bərabər olduğunu görürük.* Ə.Bədəlbəyli.

TƏRƏQQİ *is.* [*ər.*] İrəliləmə, irəliləyiş, inkişaf. *Mədəniyyətin tərəqqisi.* – *Aqronom, baytar, zootexnik, mühəndis, yerölçən yeni kəndin tərəqqisi uğrunda ciddi işə girişdi.* Ə.Vəliyev. □ **Tərəqqi etmək** – irəliləmək; inkişaf etmək. [*Oqtay:*] *Tərəqqi etməmək yaşamamaq deməkdir.* C.Cabbarlı. **Tərəqqi tapmaq** – b a x **tərəqqi etmək**. *Şəhərdə hər bir şey tərəqqi tapmışdı, dəyişmişdi, abad olmuşdu.* Cəmənzəminli.

TƏRƏQQİPƏRVƏR *sif.* [*ər.* tərəqqi və *fars.* ...pərvər] İctimai tərəqqiyə çalışan, ona xidmət və yardım edən; ictimai-iqtisadi cəhət-

dən qabaqcıl. *Tərəqqipərvər adam. Tərəqqipərvər qüvvələr.* – *Ağəli tərəqqipərvər iranlıların ən qeyrətli, ən məsləhətli cavanlarından idi.* Cəmənzəminli.

TƏRƏNNÜM *is.* [*ər.*] Gözəl səsle yavaşdan oxuma, ötmə. *Quşların şən tərənnümü.* □ **Tərənnüm etmək** – 1) gözəl səsle yavaşdan oxumaq. *Quşlar tərənnüm edir;* 2) nəğmələrdə, mahnılarda, şeirdə təsvir etmək, şöhrətləndirmək. *Əmək igidliklərini nəğmələrdə tərənnüm etmək.* – *Xalq [Səfəri] ..igid, mərd, ədalətli bir adam kimi tərənnüm edirdi.* Cəmənzəminli. *El aşıqları incə Azərbaycan dilində xalqımızın mərdliklərini tərənnüm edən ölməz dastanlar qoşurdular.* İ.Əfəndiyev.

TƏRƏSSÜD *is.* [*ər.*] 1. Diqqətli baxış, göz dikmə.

2. Arzu etmə.

TƏRƏVƏZ *is.* Yemək və xörək üçün işlədilən bostan bitkiləri (xiyar, kök, çuğundur, pomidor, badımcın və s.).

TƏRƏVƏZÇİ *is.* Tərəvəz əkib becərməklə məşğul olan adam. *Tərəvəzçilər briqadası.*

TƏRƏVƏZÇİLİK *is.* Kənd təsərrüfatının tərəvəz əkib-becərməklə məşğul olan sahəsi. *Tərəvəzçilik sovxozu. Tərəvəzçilik gəlirli sahədir.* // Tərəvəz əkib-becərmə, tərəvəzçiliklə məşğul olma.

TƏRƏVƏZLİK *is.* Tərəvəz əkilmiş yer, tərəvəz tarlası, dirrik. *Əsəd həyətdəki tərəvəzlikdə qurdalanırdı.* S.Rəhman.

TƏRƏZİ *is.* [*fars.* tərəzu] Ağırlyğı çəkib müəyyənləşdirmək üçün cihaz. *Tərəzi başında duran kolxozçu tez-tez pambıq kisələrini çəkir, rəqəmləri ucadan deyir, briqada başçısı da dəftərəsinə qeyd edirdi.* T.Ş.Simurq.

♦ **Tərəziyə vurmaq** – çəkmək. **Tərəziyə girmək** – özünü tay tutmaq, ayaqlaşmaq. [*Həsən ağa:*] *Sənə varlıqlarla tərəziyə girmək nə yaraşar, yorganına bax, ayaqlarını uzat.* Ə.Haqverdiyev.

TƏRƏZİÇİ *is.* Şeyləri tərəzidə çəkən və ya onların çəkilməsinə nəzarət edən işçi. // Qapançı.

TƏRƏZİPULU *is.* Şeyləri tərəzidə çəkmək üçün alınan rüsum.

TƏRGİTDİRMƏ “Tərgitdirmək” dən *f.is.*

TƏRGİTDİRMƏK *icb.* Tərgitməyə məcbur etmək.

TƏRGİTMƏ “Tərgitmək”dən *f.is.*

TƏRGİTMƏK *f.* Adət etdiyi pis və ya zərərli adətdən əl çəkmək, həmin işi daha etməmək. *İçkini tərgitmək. Papirosu tərgitmək.* – *Əsil məsələ* [tənbəllərə, şöhrətpərəstlərə, aravuruşduranlara] *bu xasiyyətləri tərgitməkdir.* Ə.Sadiq. *Nə çıxar fikirdən, boş-boş xəyaldən; Tərgitmək gərəkdir bu pis vərdişi!* B.Vahabzadə.

TƏRHALVA *is.* Yağda qovrulmuş un və doşabdan bişirilən halva növü.

TƏRXAN *is.* 1. Orta əsrlərdə türk xalqlarında hökmdarların titulu.

2. Zaqafqaziya və Mərkəzi Asiyada, Kazan, Həştərxan xanlıqlarında feodalların dövlət vergilərindən azad edilmiş mülkü və torpağı.

TƏRXİS *is.* [ər.] *hərb.* Ordunun sülh şəraitinə keçdikdən sonra hərbi xidmətdən buraxılması. *Sırası heyətin tərxisi.* □ **Tərxis etmək** – buraxmaq, ordu sıralarından azad etmək. *Ordunu tərxis etmək. Tərxis olunmaq* – buraxılmaq, ordu sıralarından azad olunmaq. [Qələndər:] *Bəli, tamam tərxis olunmuşam. Anam necədir? Q.İlkin.*

TƏRXUN *is.* Nazik, uzun yarpaqları yeməyə işlədilən çoxillik göyerti. *İki dəstə tərxun.* – *..Kənardə keşniş, kəvər və tərxun ləkləri gözə çarpırdı. Çəmənözəminli.*

TƏRİF *is.* [ər.] 1. Bir şəxsin, ya şeyin yaxşı cəhətlərini, məziyyətlərini, müsbət xüsusiyyətlərini demə; mədh, vəsf. *İndi Sona gözəl cümlələr, təriflər .. dinləmək istəyirdi.* B.Bayramov. // Şöhrət, ad. *Əyri qılınçı belində; Tərfi mərdlər dilində. “Koroğlu”.* □ **Tərif etmək** – bax **tərifləmək**. *Vaqif zülflərini tərif edəndə; Gərəkdir ki, əvvəl yazsa bənövşə.* M.P.Vaqif. *Əminə nə qədər diqqət versə də, Rəyanın tərif etdiyi qızı görə bilmirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Bir şeyin məzmununu, mahiyyətini, əsas xüsusiyyətlərini qısa şəkildə ifadə edən formul; xülasə. *Cümlənin tərfi. Okeanın tərfi. Məntiqi tərif.*

TƏRİFƏGƏLMƏZ *sif.* Hər cür tərifdən yüksək; çox gözəl, çox yaxşı. *Tərifəgəlməz gözəllik.*

TƏRİFƏLAYIQ *sif.* Tərifli, tərif edilməyə layiq olan, çox gözəl, əla. *Tərifəlayiq təşəbbüs.*

TƏRİFLƏMƏ “Tərifləmək”dən *f.is.*

TƏRİFLƏMƏK *f.* Tərif etmək, vəsf etmək, mədh etmək. *Yarış qabaqcıllarını tərifləmək.*

TƏRİFLƏNMƏ “Təriflənmək”dən *f.is.* *Büləndin təriflənməsindən acığı gəldiyi, həm də əsil mətləbə keçmək vaxtı olduğu üçün Sırat sözü dəyişib dedi.* Ə.Əbüllhəsən.

TƏRİFLƏNMƏK *məch.* Tərif edilmək, vəsf edilmək, mədh olunmaq. *Yaxşı işinə görə təriflənmək.* – *Hər üç-dörd ayda, hər kənd təsərrüfat kampaniyasının axırında bir təriflənmək* [Rüstəm kişinin] *cirəsi idi.* M.İbrahimov.

TƏRİFLİ *sif.* Tərifəlayiq, tərifə dəyər, yaxşı, gözəl, təriflənməli. [Çingiz:] *Cəbi lələ, get, Piri babanın o tərifli balından kəs, gətir, yeyək.* S.S.Axundov.

TƏRİFNAMƏ *is.* [ər. tərif və fars. ...namə] Yaxşı işləməyə, yaxşı oxumağa, yarışda, baxışda və s.-də qabaqcıl yer tutduğuna görə birinə verilən rəsmi sənəd. *Orta məktəbi tərifnamə ilə bitirmək. Konkursda tərifnamə almaq.* – *Həmişə tərifnamə arzulayan Kosanın indi töhmət sözündən gözü bəzələ qalmışdı.* S.Rəhimov.

TƏRİQ *is.* [ər.] *klas.* Yol. *Bir il əvvəl Varşava təriqi ilə Avropaya səfər edən bir İran [vətəndaşı] bir neçə gün Kiyev səfirinin müsafiri olmuşdu. Çəmənözəminli.* [Həmzənin] *böyük planları vardı, ticarətini Tiflis və Batum təriqi ilə İstanbula, oradan da o yana yeritmək istəyirdi.* Ə.Əbüllhəsən.

TƏRİQƏT *is.* [ər.] *din.* Hakim dindən ayrılmış dini icma, islam məsələlərindən, məzhəblərindən hər biri. [Yaşlı kişi:] *Fəqət müxtəlif məzhəb və təriqətlərə mənsub olan müsəlmanlar hamısı bu barədə müttəfiq deyillər.* S.Hüseyn. *Şərqin dərdi böyükdür qədim tarixi qədər; Didir biri-birini təriqətlər, nəsililər.* B.Vahabzadə.

TƏRİQƏTÇİ *is.* Bu və ya digər təriqətə mənsub olan adam.

TƏRİQƏTÇİLİK *is.* Təriqətlərdən birinə mənsub olma.

TƏRK¹ *is.* [fars.]: **tərk etmək (eləmək)** – 1) qoyub getmək, çıxıb getmək, buraxıb getmək, atıb getmək. *Evi tərk etmək. Vətəninə tərk etmək.* – *Reyhan səssiz tərk eləyir; Nənin otağını.* M.Dilbazi; 2) yarımçıq qoymaq, daha davam etdirməmək, buraxıb getmək. *İşi tərk etmək.* – *..[Səməd bəy] orta məktəbin*

dördüncü sinfində dərsi tərk etdi. Çəmən-zəminli. **Tərkini qılmaq** – bax **tərk etmək (ələmək)**. *Kərbəlayı Eyvaz bu səfər ev-eşiyin tərkini qıldı. Çəmən-zəminli.*

TÖRK² bax **tək²**. *[Məlikməmməd] quyunun tərkinə çatan kimi bir o yana-bu yana baxıb gördü ki, bir yol var. Çəmən-zəminli. Dərənin tərkindən, göz güclə işləyən yerdən parıltı gəlir, ancaq su görünmür. Mir Cəlal.*

TÖRK³ is. Atın belinin yəhər qoyulan yerinin dal tərəfi. *...Çavuş qəndabı içib, corabı aldı və qoydu atının tərkindəki xurcuna. C.Məmmədquluzadə. Sadıq kişi atın tərkinə bağlanmış dolu heybani götürdü. M.Hüseyn. □ Tərk xurcunu* – atın tərkinə, yəhərin dalına qoyulan kiçik xurcun. *Tərk xurcununun bir gözündə bir neçə qutu grim, on-on iki müxtəlif parik vardı. Ə.Vəliyev. Tərkinə mindirmək (almaq, götürmək)* – öz arxasında atın və ya başqa heyvanın tərkinə mindirmək, oturmaq. *Aldı arxasına Qurban çobanı; Götürdü tərkinə igid Osmanı. H.K.Sanlı; // eyni qaydada motosikletə, velosipedə və s.-yə mindirmək. Yusif evyanın başından motosikli endirdi, işə salıb, Şahmarı da tərkinə aldı. B.Bayramov. Tərkinə minmək* – atının arxasına, minik heyvanının tərkinə minmək. *Bir nəfər ağ atlı [Qəribin] qabağına çıxıb salam verdikdən sonra dedi: – Gəl min tərkimə! “Aşıq Qərib”.*

TÖRKALTI is. Yəhərin, at və ya başqa minik heyvanının tərkində olan dal hissəni. *[Həsərət:] Saxla, bala, keç tərkimə, yəhərdəki döşəçəni də tərkaltının üstünə at. B.Bayramov.*

TÖRKİB is. [ər.] 1. Mürəkkəb bir şeyi əmələ gətirən hissələrin, şeylərin, ünsürlərin məcmusu. *Dilin lüğət tərkibi. // Hər hansı kimyəvi birləşməyə, xəlitəyə, məhlula daxil olan maddələrin toplusu. Kimyəvi birləşmənin tərkibi. Qazın tərkibi. Dəniz suyunun tərkibi.*

2. Müxtəlif element və ya maddələrdən ibarət birləşmə, xəlitə, məhlul. *Dərman tərkibləri. Dəriyə xüsusi tərkib hopdurmaq.*

3. Bir kollektivin, təşkilatın heyətini təşkil edən adamlar toplusu. *Komissiyanın tərkibi. Rəyasət heyətinin tərkibi.*

4. dilç. Bir neçə sözdən əmələ gələn birləşmə, ifadə, ibarə; söz birləşməsi. *Fəli sifət tərkibi. Söz və tərkib. – Füyuzatçılar ərəb və*

fars sözlərini, tərkiblərini yerli-yersiz işlədir, dili zibilləyirdilər. M.İbrahimov.

5. mus. Şüştər və hümayun dəsgahlarında muğam hissəsinin adı. *Tərkibin birinci ifadəsi ümumiyyətlə mayənin üst aparıcı tonu ilə başlanır. Ü.Hacıbəyov.*

TÖRKİBBƏND is. [ər. tərkib və fars. bənd] ədəb. Mövzu və vəzn etibarilə bir olub, müxtəlif qəfiyə sisteminə malik klassik şeir formalarından biri. *Füzulinin “Mənəm ki qafiləsələri-karivani-qəməm” tərkibbəndi. S.Ə.Şirvaninin tərkibbəndləri.*

TÖRKİBLİ sif. Bir elementin tərkibinə daxil olan. *Xüsusi tərkibli maye. Mürəkkəb tərkibli cümlə.*

TÖRKİ-DÜNYA is. [ər.] din. Bu dünyanın nemətlərindən, zövq və səfəsindən əl çəkib, o dünyanın eşqi ilə yaşayan adam; asket, münzəvi. *[Pərşan İntizariyə:] Səni – tərk-i-dünya bir qocam aclar qorxudur. Ə.Məmmədخانli.*

TÖRKİ-DÜNYALIQ is. Bu dünyanın nemət və zövqü-səfəsindən əl çəkib, o dünyanın eşqi ilə yaşama; asketizm, münzəvilik.

TÖRKİ-ƏDƏB is. [ər.] Ədəb xaricində, ədəb və əxlaq qaydalarından kənarda olan iş, hərəkət və s.

TÖRKİ-VƏTƏN is. [ər.] Vətəninə tərk edib başqa yerə getmə, başqa yerdə yaşama; calayivətən. *Nə Otello, nə Faustdur bizim qəhrəman; Nə də tərk-i-vətən olmuş Harolda bən-zər. S.Vurğun.*

TÖRKİLƏSMƏ “Tərkiləşmək”dən f.is.

TÖRKİLƏSMƏK f. Birisinin tərkinə minmək (bax **tərk³**). [Səttar:] *Qal, axşam ikimiz tərkiləşərik. P.Makulu.*

TÖRKÖYNƏK is. Altdan geyilən köynək, alt köynəyi. // Sif. mənasında. *Tərköynək uşaqlar Mədədin əl-ayağına sarındılar. S.Rəhimov.*

TÖRK-SİLAH is. [ər.] 1. Silahlarını əlindən alma, silahını, ya silahlarını atmağa məcbur etmə; silahsızlaşdırma. □ **Tərk-silah edilmək** – silahı əlindən alınmaq; silahsızlaşdırılmaq. [Əsgərlər] *çayın o tərəfi ilə yuxarı qalxdıqları vaxt səkkiz nəfər fin soldatının tərk-silah edilib gətirildiyini gördülər. Ə.Vəliyev. [Ağagül:] Yunkərlər tərk-silah edildi. Ə.Məmmədخانli. Tərk-silah etmək* – silahlarını əlindən almaq; silahsızlaşdır-

maq. *Sergey bu zaman baş nəzarətçini yerə yığıb tərək-silah etdi.* S.Vəliyev.

2. Bütün və hər cür silahlı qüvvələrin buraxılması, bütün silahların məhv edilməsi, yaxud silahlı qüvvələrin əsaslı surətdə itxisar olunması və silahlanmanın məhdudlaşdırılması üçün həyata keçirilən tədbirlər.

TƏRLAN *is.* 1. *zool.* Güclü dimdiyi və uzun qanadları olan yırtıcı quş. *Bir yanında tərlanlar, dumanlı dağlar; Bir yanda kəkliklər, ayna bulaqlar.* M.Müşfiq. // *məc.* Obrazlı təşbehlərdə. *Doğrudan da getdikcə Solmazın yeri görünür, o şux tərlanın səsi eşidilmirdi.* S.Rəhimov. [Natiq:] *Ancaq heç biri mənim könlümün tərlanını ovlaya bilməz.* B.Bayramov.

2. *məc.* Qoçaq, igid, zirək, qəşəng mənada. *Misri qulinc bağlamışam belimə; Tərlanların tavarına gəlmişəm. “Koroğlu”. Əjdər o tarları basdı bağrıma; Qadın tək ağlamaq gəldi arına.* H.K.Sanlı. // *məc.* Obrazlı təşbehlərdə qoçaq təyyarəçilərə verilən ad. *Uçun, tərlanlarım! Öpürəm sizi; Qəlbimdə döyünən saf qəlbinizi.* S.Vurğun.

TƏRLƏDİCİ *sif.* Tərlədən, tərləmələ gətirən, tərlətdürən. *Tərlədici dərman.*

TƏRLƏMƏ “Tərləmək”dən *f.is.*

TƏRLƏMƏK *f.* 1. Bədəni tərlə örtülmək, tərləmək, dərinin məsəmələrindən tərlə sızmaq. *İstidən tərləmək. Alın tərləmək. – Bilqeyis həyəcanından tərləmişdi.* S.Vəliyev. *İşləməyə adət etmədiyindən [Aydının] əlləri tərləyib qabarlaşmışdı.* H.Seyidbəyli. // *məc.* Bir işlə çox və ciddi məşğul olmaq, bir şey üzərində işləməkdən çox yorulmaq. *Məsələnin həlli üzərində tərləmək.*

2. Çökmüş buxardan nəm olmaq, nəm çəkmək. *Hopduqca səhranın gövdəsinə su; Tərlədi qaxxımsı bir bədən kimi.* S.Vurğun. *Qurumağa üz tutmuş ağaclar su içib cana gəldi, torpaq tərləməyə, nəfəs almağa, yenidən dirçəlməyə başladı.* Ə.Məmmədخانlı.

3. Bir tərəfi isti, o biri tərəfi soyuq olan boru, şüşə və s. kimi şeylər üzərində su damlaları əmələ gəlmək; nəmlənmək. *Pəncərənin şüşələri tərləyib. İstidən su borusu tərləyib.*

4. *məc. dan. zar.* İstəmədiyi halda xərcləməyə, verməyə məcbur olmaq (pul haqqında). *100 manat tərlədim.*

◊ Bığ(mın) yeri (yenica) tərləmək – bax **biğ**.

TƏRLƏTMƏ “Tərlətmək”dən *f.is.*

TƏRLƏTMƏK *f.* 1. Bir şeyin təsiri ilə tərləmələ gətirmək, tərlətdürmək, tərləməsinə səbəb olmaq. *İsti havada çay adamı tərlədir. Banka qoyub xəstəni tərlətmək.*

2. *məc.* Çox yorma, üzmək, əldən salmaq. *Bu iş məni lap tərlətdi.*

TƏRLİ *sif.* 1. Tərləmiş, üstündə tərlə olan. *Tərli at. Tərli bədən. – [Qadınlar və qızlar] iki-üç kilometr piyada gəldiklərindən tərli üzələri qızarmışdı.* M.İbrahimov.

2. Tərdən islanmış. *Ana yurdu qız-gəlini! Yuyub qurudun; O qocanın əynindəki tərli köynəyi.* S.Vurğun.

3. Üzərində tərlə (3-cü mənada) olan. *Tərli şüşə.*

tərli-tərli *zərf* Tərli halda, tərlə ikən, tərlə qurumamış. *Tərli-tərli soyuq su içmək olmaz.*

TƏRLİK *is.* 1. Yəhər altından atın belinə qoyulan keçə parçası. *Cəmil tərliyi Qaşqanın üstünə atıb onu həyətdən çıxardı.* Q.İlkin.

2. Keçmişdə yaşlı kişilərin papaq altından qoyduqları nazik parçadan tikilmiş baş geyimi. *Sətin tərlək. – Molla əmmaməsini yenə minbərin üst pilləsinə qoymuş, başında tərlək, yerə oturmuşdu.* P.Makulu.

3. İc tərəfdən ayaqqabının altına yapışdırılan nazik dəri, parça, karton və s. *Tuflinin tərliyi.*

TƏRPƏDİLMƏ “Tərpədilmək”dən *f.is.*

TƏRPƏDİLMƏK “Tərpətmək”dən *məc.* *Stol yerindən tərpədildi. – Dəyirmi dəyirman daşı yavaş-yavaş yerindən tərpədildi və sürütmənin üstünə mindirildi.* S.Rəhimov.

TƏRPƏNİŞ *is.* 1. Tərpənmə, hərəkət, tərpənti, canlanma.

2. Hərəkət, davranış, hərəkət tərz. *Xəlilin hər addımında, hər tərpənişində özünün də yaxşı dərk edə bilmədiyi bir qürur vardı.* M.Hüseyn. *Səməd [qadının] üzünü görməsə də yerindən, boy-buxunundan, tərpənişindən onun lap cavan olduğunu dərhal bildi.* İ.Hüseynov.

TƏRPƏNİŞMƏ “Tərpənişmək”dən *f.is.*

TƏRPƏNİŞMƏK *f.* Tərpənmək, hərəkətə gəlmək (çoxlu adam haqqında). *İclasdakılar bayaqdan çox belə şey eşitdiklərinə baxma-*

yaraq, yenə də söz bura çatanda oturduqları yerdə tərpənişdilər. Ə.Məmməd-xanlı.

TƏRPƏNMƏ “Tərpənmək”dən f.is. □ **Yer tərpənmə** – zəlzələ.

TƏRPƏNMƏK f. 1. Yerindəcə hərəkət etmək, hərəkətə başlamaq, tərpəşmək, qımıldanmaq. *Tərpənməyir gecə yarı; Ağacların yarpaqları.* S.Rüstəm. [Eldar:] *Tələsməyin, mən deməmiş tula yerindən tərpənən deyil.* M.Rzaquluzadə. □ **Yer tərpənmək** – zəlzələ olmaq.

2. Yola düşmək, hərəkət etməyə başlamaq. *Telli isə qəti surətdə bir yana tərpənməyəcəyini bildirirdi.* S.Hüseyn. [Nərgiz:] *Tez ol ata, de-yəsən, anagilin dəstəsi tərpənir..* Ə.Məmməd-xanlı.

3. Bir işi görməyə başlamaq, bir işə girişmək, hərəkətə gəlmək. [Qönçə atasına:] *Bəlkə sən tərpəninəcə onlar gecənin birində mənə apardılar?* Ə.Vəliyev.

TƏRPƏNTİ b ax **tərpəniş** 1-ci mənada. [Dərya:] *O kəsin ki ömrü zəlzələdə keçsin... yerin-göyün tərpəntisindən onun xəbəri çətin ki ola!* B.Bayramov.

TƏRPƏŞMƏ 1. “Tərpəşmək”dən f.is.

2. is. Hərəkət, canlanma, həyəcan. *Həyat üzləri arasında tərpəşmə əmələ gəldi.* Ə.Vəliyev.

TƏRPƏŞMƏK f. 1. Hərəkətə başlamaq, hərəkətə gəlmək (çoqları haqqında).

2. B ax **tərpənmək** 1-ci mənada. *Hərdən külək əsər ki, yarpaq düşər; Ancaq onda su-yum bir az tərpəşər.* A.Səhhət. [İzzət] *nə za-riyır, nə tərpəşir, nə xırıldayırdı.* Mir Cəlal.

TƏRPƏTMƏ “Tərpətmək”dən f.is.

TƏRPƏTMƏK f. 1. Hərəkətə gətirmək, hərəkət etdirmək; qımıldatmaq. *Kərim baba sükut ilə başını tərpətdi.* A.Şaiq. [Rəşid] *ani olaraq uzun kirpiklərini döyərək qara, nazik qaşlarını tərpətdi.* M.İbrahimov. // Əsdirmək, titrətmək, laxlatmaq, yerindən oynatmaq. *Basdırılmış ağacı tərpətmək olmaz.*

2. Hərəkətə gətirmək, getmək üçün hərəkət etdirmək. *Faytonçu atları tərpətdi.* Ə.Haq-verdiyev. *Ayaz atı tərpədi bəyətədən çıxdı.* Ə.Məmməd-xanlı.

TƏRS is. və sif. 1. Bir şeyin əks tərəfi, arxası, dalı. *Nəzarətçi söyüş söydü və sağında dayanmış növbəçinin qırmızı yanağına əli-*

nin tərsi ilə ağır bir şillə vurdu. M.Hüseyn. [Veys] *..səliqəsiz qara bığlarını əlinin tərsi ilə silib, borc və nisyə dəftərlərini götürdü.* Ə.Əbülhəsən. // Parçanın və s. dal üzü (avand əksi). *Parçanın tərsi.*

2. Biri o birisinin əvəzinə və ya əksinə olan. *Ayaqqabını tərs geymək.*

3. Öz dediyindən, öz əməlinə, öz xasiyyətindən əl çəkməyən, tərslik edən; inad, höcət. [Mehralı:] *Musa çox tərs adamdır, sən onun dilini bilməzsən.* S.Rəhman. [Qızıyətər:] *Rüstəm dayı əl qatmasa Şirzadın işi düzələn deyil. Elə bir tərsə rast gəlib ki!..* M.İbrahimov.

4. Acıqlı, hirsli, qasqabaqlı. *Sarı özü də işlər müdirinin tərs baxışlarından bir növ mətləbi anlayırdı.* S.Rəhimov. *Mirzə yenə üzümə tərs baxdı.* Mir Cəlal.

5. Əksinə, tərsinə. [Məhəmməd:] *Ey müəlim, sən mənə neçə il dərs demisən; İndi belə görünür, hər şeyi tərs demisən.* B.Vahabzadə.

♦ **Tərs damarına düşmək (salmaq), tərs damarı (tərsliyi) tutmaq** – tərsliyə başlamaq, tərslik etmək, dediyindən, öz əməlinə, öz bildiyindən əl çəkməmək; inad etmək. [İmran:] [Ananın] *tərs damarına düşdü, qurtardı.* M.Hüseyn. [Rüstəm:] *Görürsən tərs damarı tutub, danışma, çıx get, havası keçəndə qayıt..* M.İbrahimov. [Nisə xanım Zakirova:] *Nə qədər dedim ki, uşağa ayda bir-iki min cibxərcliyi göndər, saldın tərs damarına.* Ə.Məmməd-xanlı. **Tərs damarını sindirmək** – tərslikdən vaz keçməsinə nail olmaq, yumşaltmaq, yola gətirmək, razılığına nail olmaq. [Xəlil:] *..Yığısın başına dost-aşnani, o Əliqulu kişinin tərs damarını sindirsən.* S.Rəhman. **Tərs kimi** – elə bil, acıqdan, əksinə. [Mərcan bəy:] *Tərs kimi kəbin pulu da beş min manat yazılıb.* Ü.Hacıbəyov. **Yumurtası tərs gəlmək** – əl-ayağa düşmək, bir yerdə qərar tapa bilməmək, özünə yer tapa bilməmək. **Yumurtası tərs gəlmiş toyuq kimi** – bir yerdə qərar tapa bilməyən, özünə yer tapa bilməyən adam haqqında.

TƏRSA is. [fars.] klas. Xristian, xaçpərəst, isəvi. *Tərsa qızı (xristian qız).* – *Qövmi-tərsayə mən tanıdım rah.* Füzuli. *Sərasər sövdayi-əşqi tərsanın; Apardı əqlini Şeyx Sənanın.* Q.Zakir.

TƏRSANƏ is. [ər. dərişsənə-dan] is. Gəmi düzəldilən və təmir olunan yer, verf, zavod.

TƏRSƏ sif. və zərflər Tərs, əks, tərsinə, əksinə. *Hacının oğlu çox bədbin bir adamdır. Hər şeyə şübhə ilə baxır, hər sözdən tərsə bir mənə çıxarmaq istəyir.* Qantəmir.

TƏRSƏSİNƏ zərflər Əksinə, ziddinə, tərsinə. *Bəli, zamanə dolandı və dəyirman tərsəsinə çevrildi.* C.Məmmədquluzadə.

TƏRSİM is. [ər.] Rəsm çəkmə, cizma.

TƏRSİNƏ bax əksinə. *Diqqət edib baxsan əgər dərsinə; Hər şeyi təlim eləyir tərsinə.* M.Ə.Sabir. [Mozalan bəy:] *Amma burada işlər tərsindir.* Ə.Haqverdiyev.

TƏRSLİK is. Tərs adamın xasiyyəti; inadçılıq, inadçılıq, inadkarlıq, höcətlik. *Kolxoz sədri Qara kişinin tərsliyini bildirisə də, yenə bir şey deməkdən özünü saxlaya bilmədi.* Ə.Əbüllhəsən. □ **Tərslik eləmək (etmək)** – inad etmək, inadkarlıq göstərmək. [Lütfəli bəy:] *Şəfiqə, gəl sən tərslik eləmə, birca dənə balana rəhmin gəlsin.* İ.Musabəyov. **Tərsliyi tutmaq, tərsliyi(in)ə salmaq** – tərslik etmək, inadkarlıq göstərmək. *Tərsliyi tutan Həmzədən heç nə eşidə bilməyəcəklərinə qane olan qohum-qonşu arvadları çıxıb getdi.* Ə.Əbüllhəsən. *Axırda Qədir tərsliyə salaraq böyük xalçanı üç yerə bölməyi təklif etdi.* Ə.Sadiq.

TƏRTƏMİZ sif. Lap təmiz, olduqca təmiz. *Qırılıb çənəsi, buxaq tərtəmiz; Durur qabağında örtüklü bir miz.* H.K.Sanlı. [Nuriyyə:] *Səkanları bir dəqiqənin içində yuyub tərtəmiz (z.) sildim.* İ.Əfəndiyev.

TƏR-TƏZƏ bax təptəzə. *Tər-təzə otların ətri insanı bihuş edir.* C.Cəbrayılbəyli. *Bina təzə, ağac təzə, yer təzədir; Ördəklərin yuvası da tər-təzədir.* H.Hüseynzadə.

TƏRTİB is. [ər.] 1. Ayrı-ayrı hissələri, şeyləri seçib birləşdirərək tam bir şey əmələ gətirmə, düzəltmə, yaratma. *Dərsliyin tərtibi. Smeta tərtibi. Lüğət tərtibi.* – İş məntəqələri, zavodlar, sexlər, emalatxanalar öz planlarını gözədən keçirir, yeni planlar tərtib edirdilər. Ə.Sadiq.

2. Təşkil, təşkil etmə, yaratma, düzəltmə (qrup, kollektiv). *Bir neçə adamdan ibarət xor tərtib etmək. Yeni hökumət tərtib etmək.* // Hazırlamaq, düzəltmək. *Böyük bir ziyafət tərtib etdilər.*

3. Bax **tərtibat** 1-ci mənada.

4. Səliqə, səliqə-sahman, qayda, üsul, nizam. [Muzdur] *..ağ pal-paltarı öz tərtib və səliqəsilə bir-birinin üstünə [yığdı].* S.M.Qəni-zadə. □ **Tərtibə salmaq** – qaydaya salmaq, səliqəyə salmaq, nizama salmaq. *İzin olsa, məhəbbətlə deyərdim sənə, saqi! Sal məclisi tərtibə səbəbkar gəlinə.* Ə.Vahid.

5. Yazma, inşa. □ **Tərtib etmək** – yazmaq, inşa etmək. *Neməttullayev hər haqq-hesabı düzgün saxladığından nəticədə təftiş komissiyası gözəl bir akt tərtib edərdə burada Neməttullayevin müqafatlanmasını irəliyə sürərdi.* S.Rəhimov.

6. mətb. Çap üçün mətbəə şriftlərinin bir yerə gətirilərək düzülməsi, yığılması, mürəttib işi; mürəttiblik.

TƏRTİBAT is. [ər. “tərtib” söz. cəmi] 1. Tərtib olunmuş bir şeyin xarici görünüşünü, görkəmini təşkil edən xüsusiyyətlərin (kitabın, qəzetin şəkillərinin, şriftlərinin, ya səhnə tamaşasının dekorasiya və geyimlərinin və s.-nin) məcmusu. *Səhnəyə müəyyən bir rəssam tərtibat vermirdi.* S.Rəhman.

2. Bax **tərtib** 1-ci mənada. *Külliyyətin tərtibatı, müqəddiməsi və qeydləri professor M.Arifindir.*

TƏRTİBATÇI is. Tərtibat işləri ilə məşğul olan, kitabın, tamaşanın tərtibatını verən adam. // Sif. mənasında. *Tərtibatçı rəssam.*

TƏRTİBÇİ is. Tərtib işləri ilə məşğul olan, tərtib edən adam. *Lüğətin tərtibçisi. Tənqidi mətnin tərtibçisi.*

TƏRZ is. [ər.] 1. Üsul, qayda. *Ey dilbəranə tərzdə cövlan edən çocuq! M.Ə.Sabir. Arvad gözcü vərəqəyə baxıb, bir ağzının qalın dodaqlarını iyrənc bir tərzdə büzdü.* H.Seyidbəyli.

2. İzafət birləşməsinin birinci tərəfi kimi işlədilir; məs.: *tərzi-hərəkət (hərəkət tərzi), tərzi-təfəkkür (təfəkkür tərzi), tərzi-həyat (həyat tərzi).*

TƏSADÜF is. [ər.] 1. Baş vermiş gözlənilməyən, nəzərdə tutulmayan hadisə; qəziyyə, vəqə, əhvalat. [Tosya Fəraməzə:] *Neçin bir neçə ay əvvəl təsadüf bizi bir-birimizə rast gətirdi? Çəmənzəminli.*

2. Gözlənilmədən rastlaşma, görüşmə. *Məhərrəm bu təsadüfdən çox sevindi.* H.Nəzərli.

□ **Təsadüf etmək** – 1) gözlənilmədən rast gəlmək, birdən qarşısına çıxmaq. *O günün sabahı məktəbə gedərkən [qıza] təsadüf etmədim.* S.Hüseyn; 2) görmək, rastlaşmaq. *Ara-sıra istidən divarın dibindəki kölgəliyə qısıla-raq yeriyənlərə də təsadüf etmək mümkündür.* M.İbrahimov. *İndi vaqonlarda bir-iki sərni-şinə təsadüf etmək olurdu.* H.Seyidbəyli.

3. Hal, vəziyyət. *Təliə bir çox təsadüflərdə Əbubəkrin ona diqqət verib-vermədiyini də öyrənməyə çalışırdı.* M.S.Ordubadi. // Gözlənilmədən ortaya çıxan keyfiyyət, hadisə, şərait. [Arif Rənaya:] *Nə sadət, nə xoş təsadüf, inan; Səni gördükdə bitdi tabü-təvan.* H.Cavid. *Uşağı bir xoşbəxt təsadüf saxladı.* Mir Cəlil.

TƏSADÜFƏN zərf [ər.] Gözlənilmədən, gözlənilmədən, təsadüfi olaraq, təsadüfi. *Təsadüfən Nəbi o gün yoldaşlarını Dəvəboynuna göndərmişdi.* “Qaçaq Nəbi”. *Haman qərribə “ovçunun” təsadüfən vurduğu bu göyərçini götürüb yarasını yoxladım.* M.Rzaqluzadə.

TƏSADÜFİ sif. [ər.] 1. Nəzərdə tutulmadığı, gözlənilmədiyi halda baş verən, təsadüf nəticəsində olan. *Təsadüfi görüş. Təsadüfi uyğunluq.* – *Rüstəm [Şərəfogluna] üçüncü dəfə tamamilə təsadüfi olaraq, 1942-ci ildə Ukraynada rast gəldi.* M.İbrahimov.

2. Hərdənbir, təsadüfdən-təsadüfə olan, baş verən, əldə edilən; daimi olmayan. *Təsadüfi gəlir.*

3. Lazımı qədrə əsası, səbəbi olmadığı halda, səbəbsiz törəyən, zərurətdən doğmayan, qanunauyğun törəməyən. *“Anamın kitabı”nı Cəlil Məmmədqluzadə yaradıcılığında təsadüfi bir hadisə hesab etmək olmaz.* M.İbrahimov.

TƏSBEH is. [ər.] Zikr edilən duaları saymaq, indi isə məşğuliyyət üçün istifadə edilən sapa keçirilmiş muncuq və s. dənələri düzüümü. *Molla İbrahimxəlil sabah vaxtı səccadə üstündə başında əmmamə, əlində uzun təsbeh, dizi üstə oturub övrad oxumağa məşğuldur.* M.F.Axundzadə. *Mirzə Cəmil kəhrəbə təsbehini əlinə alıb, əsəbi halda çevirir, muncuqların saqqılısından həzz alırdı.* Ə.Vəliyev.

TƏSBİT is. [ər.] Əvvəl deyilmiş bir sözün, fikrin və s.-nin düzgünlüyünü təsdiq etmə, qəbul etmə, sabitləşdirmə. *Konstitusiyada təsbit olunmuş hüquqlar. Lüğətdə təsbit edilmiş*

sözlər. // Bir şeyin doğruluğunu sübut edən dəlil.

TƏSDİQ is. [ər.] Deyilən sözün, başqasının mülahizəsinin, yaxud bir sənədin, faktın və s.-nin gerçək olduğunu iqrar etmə, təsdiqləmə. // Yəqinlik. [Ağasəfər] *pis xəbərin təsdiqini eşidəcəyindən qorxdı, qondarma bir vəcdlə ətrafına işarə edib dedi...* Ə.Əbüllhəsən.

□ **Təsdiq etmək** – 1) bir şeyin gerçək olduğunu qəbul etmək; təsdiqləmək. [Sədr:] *Məsələ aydındır, aldığımız materiallar vətəndaş Yaqut Niyaz qızının sözlərini təsdiq edir.* C.Cabbarlı; 2) bir şeyin düzgünlüyünü rəsmiləşdirmək, qanuni şəkllə salmaq. *Diplomun surətini təsdiq etmək;* 3) rəsmi olaraq qəti qərar çıxarmaq, qəti şəkllə düşmüş hesab etmək. *Gündəliyi təsdiq etmək. Tezisləri təsdiq etmək. Mövzunu elmi surada təsdiq etmək. Əsəri çapa təsdiq etmək.*

TƏSDİQEDİCİ sif. Təsdiq edən, gerçəkliyini, doğruluğunu, həqiqiliyini qəbul edən; razılıq, təsdiq, qəbul bildirən. *Təsdiqedici cavab. Təsdiqedici nəzər.*

TƏSDİQLƏMƏ “Təsdiqləmək”dən f.is.

TƏSDİQLƏMƏK f. Təsdiq etmək. *Məclisdəkilər də mehtər Murtuzun sözünü təsdiqlədilər.* “Koroğlu”. *Gülxan Gülşənin dediklərini təsdiqlədi.* Ə.Vəliyev.

TƏSDİQNAMƏ is. [ər. təsdiq və fars. ...namə] Bir şeyin təsdiq edilməsi haqqında rəsmi kağız, sənəd.

TƏSƏDDÜQ is. [ər.] Sədəqə vermə; yoxsullara, dilənçilərə verilən pul və s.; sədəqə. □ **Təsəddüq etmək** – sədəqə vermək.

TƏSƏK is. Adətdən gecə başa qoyulan toxunmuş və ya parçadan tikilmiş papaq; araçqın. *Nə əynində arxalıq görürəm, nə başında naxışlı təsək.* R.Rza. *..Sonamın atası başında təsək, gözlərində əynək olduğu halda.. məcmuələrdən cürbəcür məlumatlar oxuyardı.* Ə.Əbüllhəsən.

TƏSƏLLİ is. [ər.] Bir acımı az da olsa unutturacaq, dərdi, qəmi yüngülləşdirəcək, təskin edəcək söz, nəsihət və ya yaxşılıq; ovundurma, təskinlik. *Bir təsəllidir sənə ol söz ki derlər var sübh.* Füzuli. *Bu təsəlli mənə basdır, olar asudə halım.* A.Səhhət. □ **Təsəlli vermək** – dərdinə, qəminə şərik olub onu sakitləşdirmək, ürək-dirək vermək, təskinlik vermək.

Zərnigar dərđini deyib, başladı ağlamağa. Qarı qıza təsəlli verib, durub gəldi padşahın yanına. (Nağıl). *Elə bil [Məşədibəy] əlini Səlimin çiyinə qoyub təsəlli verirdi.* M.Hüseyn. **Təsəlli tapmaq** – sakitləşmək, dərđini unutmaq.

TƏSƏLLİVERİCİ *sif.* Təsəlli verən, təsəlliylə səbəb olan; təskinedici. *Təsəlliverici xəbər.*

TƏSƏRRÜF *is.* [ər.] 1. Yiyələnmə, zəbt etmə.

2. Qənaətlə işlətmə.

TƏSƏRRÜFAT *is.* [ər.] 1. *iq.* Hər hansı bir icimai quruluşun istehsal üsulu, istehsal münasibətlərinin məcmusu. *Kapitalist təsərrüfatı. Natural təsərrüfat. Sadə əmtəə təsərrüfatı. Kapitalist təsərrüfat sistemi.*

2. İstehsala xidmət edən, istehsalı təşkil edən, onun üçün olan hər şey; iqtisadiyyat. *Xalq təsərrüfatı.*

3. İstehsalın hər hansı bir sahəsi, habelə hər hansı istehsal vahidi. *Şəhər təsərrüfatı. Meşə təsərrüfatı.* – *Nəticədə kənd təsərrüfatı dağılır, kəndli torpağı buraxıb şəhərlərə qaçırdı.* M.S.Ordubadı. // Hər hansı istehsala və ya istehsal vahidinə aid olan avadanlıq, inventar, tikili və s. *Kolxoz təsərrüfatı. Yol təsərrüfatı.* // Kənd təsərrüfatının, alətləri, istehsal vasitələri, əkin yerləri, heyvanları və s. olan istehsal vahidi. *Xırda kəndli təsərrüfatı.*

4. Məişət və ev ehtiyaclarını təmin etmək üçün lazım olan vəsaitin məcmusu. *Tamaşa bütün ailəsini kənddən, təsərrüfatdan ayıraq stansiyaya, rayon mərkəzinə gətirmişdi.* Ə.Əbülhəsən. [Cəlalın atası] *..kiçik bir təsərrüfat düzəldə bilmişdi.* S.Vəliyev. // İdarədə, müəssisədə və s.-də lazım olan şeylərin məcmusu. *Təsərrüfat şöbəsi. Direktorun təsərrüfat üzrə müavini.* – *Təsərrüfat müdiri lampanı rəfdən götürüb ortalığa gətirdi və kibriti Rəhimə verdi.* Ə.Sadiq.

TƏSƏRRÜFATÇI *is.* Sənayenin, kənd təsərrüfatının hər hansı sahəsinin təsərrüfatına rəhbərlik edən adam. *Təsərrüfatçı [Qədirə] qırıq bir taxt göstərib dedi: – Hələlik öüü!* Mir Cəlal.

TƏSƏRRÜFATÇILIQ *is.* Təsərrüfatı yaxşı, qənaətlə idarə etmə bacarığı.

TƏSƏRRÜFATSIZLIQ *is.* Təsərrüfatı idarə edə bilməmə və ya pis idarə etmə nəticə-

sində əmələ gələn vəziyyət, pozğunluq, qənaətsizlik. *Təsərrüfatsızlığa qarşı mübarizə.*

TƏSƏVVÜF *is.* [ər.] b a x **mistika.**

TƏSƏVVÜR *is.* [ər.] 1. Xəyala gətirmə, xəyalən göz qabağına gətirmə. *Ucsuz-bucaqsız bir meşə təsəvvür edin.* – *Xanım .. Qafqazın şəklini xəyalına gətirərək onu füsunkar bir ölkə kimi təsəvvür edirdi.* Çəmənizəminli. // Xəyal, fikir. *Sədrin təsəvvüründə arzu etdiyi düz və ayna kimi yollar parıldamağa başladı.* S.Rəhimov.

2. Bir şeyi, adamı fikrində canlandırma, zehində surət vermə, bir fikirdə olma. *Mən bu işi başqa cür təsəvvür edirdim.*

3. Bir şey, bir adam haqqında bilik, ümumi tanışlıq. *Heç bir təsəvvürü yoxdur. Botanikadan ümumi təsəvvürü var.*

4. Fikir, xəyal, təxəyyül. *Tahirin gözləri dənizə baxır, amma təsəvvüründə yalnız və yalnız Lətifə dayanırdı.* M.Hüseyn. *Qəhrəmanın təsəvvüründə iki ata, iki oğul canlanırdı.* S.Rəhimov.

5. *fəls. psix.* Olmuş hadisəni xəyalına gətirmə, zehində canlandırma. *Təsəvvür prosesi.* // Əvvəllər hiss orqanlarına təsir etmiş, indi isə bilavasitə təsir etməyən, lakin xəyaldə əks olunan əşya və hadisələrin konkret surəti.

TƏSHİH *is.* [ər.] 1. Yazı və s.-də səhvləri, nöqsanları düzəltmə; düzəliş. **□ Təshih etmək** – düzəliş aparmaq, düzəltmək. *Firidun öz məqaləsinə bir də oxudu, .. bəzi təshihlər etdi.* M.İbrahimov.

2. *köhn.* Korrektura. *İftadə mətbəə əməkçisi idi. Təshihə baxar və arabir şeir də yazardı.* Çəmənizəminli.

TƏSXİR *is.* [ər.] Ələ keçirmə, zəbt etmə.

TƏSİR *is.* [ər.] 1. Əsər etmə və bunun nəticəsində əmələ gələn hal, əlamət, iz. *Təsir altında olmaq. Təsir altına düşmək. Günəş şüalarının bədəmə xoş təsiri.* – *Küləyin təsirinə sonra ocağın qırağında oturmaq Giləyə o qədər xoş gəldi ki...* Ə.Vəliyev. **□ Təsir etmək** – 1) əsər etmək, təsiri olmaq, nüfuz etmək. *Söz ona təsir etmir. Nə qədər dedik, təsir etmədi. Dərman yaxşı təsir etdi;* 2) rıqqətləndirmək, ködərləndirmək. *Bu səs adama ağır təsir edir. Xəbər bizə çox təsir etdi.* – *Bu sözlər Göyüşə təsir etdi.* Mir Cəlal. ...**təsiri**

bağışlamaq – bir şey haqqında bu və ya başqa fikir oyatmaq, təsəvvür yaratmaq.

2. Müəyyən bir enerjinin, gücün, qüvvənin özünü büruzə verməsi, göstərməsi. *Mexaniki təsir. Qüvvənin cismə təsiri.*

TƏSİREDİCİ *sif.* Təsir edən, təsir göstərən, təsirli. *Hüseyn çox mülayim və təsiredici səsi olan bu müəllimin danışqlarına diqqətlə qulaq asırdı. S.Rəhimov.*

TƏSİRLƏNMƏ “Təsirlənmək”dən *f.is.*

TƏSİRLƏNMƏK *f.* Təsir altına düşmək, bir şeyin təsirini hiss etmək. // Kədərlənmək, doluxsunmaq, rıqqətə gəlmək, mütəəssir olmaq. *Kişi daha da təsirləndi. Mir Cəlal.*

TƏSİRLİ *sif.* Təsir edən, təsir göstərən, təsiri olan, təsiredici. *Təsirli musiqi. Təsirli dərman. – Xoş və təsirli bir səs meşəyə yayıldı. Ə.Sadıq. Mən bu təsirli musiqinin və nəğmənin hələ çox uzanmasını arzu edirdim. M.Rzaquluzadə.*

♦ **Təsirli feil qram.** – vasitəli tamamlıq tələb edən feil. “Yumaq” və “oxutmaq” təsirli feillərdir.

TƏSİRLİK *is.:* **təsirlik hal qram.** – ismin kimi, nəyi (müəyyən təsirlik hal), bəzən də kim, nə (qeyri-müəyyən təsirlik hal) suallarına cavab olan halı.

TƏSİRLİLİK *is.* Təsir etmə; təsir qabiliyyəti (gücü). *Dərmanın təsirliliyi. Musiqinin təsirliliyi.*

TƏSİRSİZ *sif.* Təsir etməyən, təsir göstərməyən, heç bir təsiri olmayan, nüfuz etməyən. *Təsirsiz nitq.*

♦ **Təsirsiz feil qram.** – vasitəsiz tamamlıq tələb edən feil. “Yuyunmaq” və “yatmaq” təsirsiz feillərdir.

TƏSİRSİZLİK *is.* Təsir etməmə, nüfuz etməmə, heç bir təsiri olmama. *Dərmanın təsirsizliyi. Sözün təsirsizliyi.*

TƏSİS *is.* [ər.] Əsasını, binasını, təməlini qoyma; qurma, yaratma. □ **Təsis etmək** – əsasını, təməlini qoymaq, yaratmaq. *O vaxtlar hökumət təsis edən məktəblərin proqramında xala xətrən qalmasın babatından həftədə bir neçə saat [Azərbaycan] dili dərsi deyilirdi. C.Məmmədquluzadə. Ə.Haqqverdiyev aktyor C.Zeynalovla birlikdə daimi teatr cəmiyyəti təsis etməyə çalışmış, lakin münasib şərait ol-*

madığından bir nəticə əldə edə bilməmişdir. C.Cəfərov.

TƏSİSAT *is.* [ər. “təsis” söz. cəmi] *kit.*

1. Qurulmuş, təsis edilmiş, yaradılmış müəssisələr, idarələr, qurğular.

2. İctimai idarə; ictimai quruluşun, nizam və qaydanın bu və ya başqa forması. *Siyasi təsisat.*

TƏSKİN *is.* [ər.] Sakitləşdirmə, təsəlli vermə; sakitlik, təsəlli. *Dərdli könüllərə təskin-dir şerim. S.Rüstəm. □ Təskin etmək* – sakitləşdirmək, təskinlik vermək, rahatlandırmaq, təsəlli vermək. *Bu xəbərlərin heç birisi Həcər xanımı təskin etmirdi. S.Hüseyn. [Züleyxa] ..pis də yaşamadım, – deyib özünü təskin etmişdi. M.İbrahimov. Təskin tapmaq* – bax **təskinlik tapmaq** (“təskinlik”də). [Bəhram:] *Mən qızdırmalı kimiyyət. Bu çiçəkləri iyləyim, bəlkə bir az təskin tapım. C.Cabbarlı.*

TƏSKİNEDİCİ *sif.* Sakitləşdirici, rahatlandırıcı, təsəlliverici. *Toxtamış Səba xanıma müraciət edərək həyəcanını təskinedici bir surətdə dedi: – Həyatda bu cür hadisələr çox ola bilər. M.S.Ordubadı. [Bahar] ..təskinedici sözlər danışır [Sonanı] ..mətanətli olmağa çağırırdı. B.Bayramov.*

TƏSKİNLİK *is.* Sakitlik tapma, rahatlıq tapma, təsəlli tapma, aram tapma; sakitlik, rahatlıq, təsəlli. *Sevgilin həsrətlə baxır üzünə; Səndən söz istəyir, təskinlik umur. N.Xəzri. □ Təskinlik tapmaq* – sakit olmaq, rahat olmaq, təsəlli tapmaq, sakitləşmək, aram tapmaq. [Kərbəlayı:] *Nə edim? Allah məni fəqir yaradıb, – sözləri ilə təskinlik tapırdı. Çəmənzəminli. ..Züleyxa heç bir şeylə təskinlik tapmırdı. S.Vəliyev. Təskinlik vermək* – sakit etmək, təsəlli vermək. [Sərdarlı] *gözləri ilə qızına sanki təskinlik verirdi. Q.İlkin. [Bəhlul:] Psixologiya elminin köməkliyi ilə özümə təskinlik verirdim. B.Bayramov.*

TƏSLİM *is.* [ər.] 1. Bir şeyi lazımı yerinə və ya şəxsə vermə, tapşırma. □ **Təslim etmək** – lazımı yerinə və ya şəxsə vermək. [Zeynalın] *əлиндəki kitabları tərcümə edib təslim etməyincə yeni kitab götürməyə də imkanı yoxdu. S.Hüseyn. [İnsan] axırda bütün ömrü boyu qazandıqlarını təslim etməli, qoyub getməli olur. Mir Cəlal.*

2. Müharibədə, mübarizədə öz məğlubiyyəti etiraf edərək müqaviməti dayandırma.

□ **Təslim olmaq** – müqavimətdən ümidini kəsərək hərbi əməliyyatı dayandırmaq, düşmənin irəli sürdüyü şərtlər əsasında ona tabe olmaq, silahı yerə qoymaq. *Düşmən ordusu təslim oldu. Qaçaqqlar təslim oldular.* – *Lakin Qara Məlik təslim olmadı.* M.S.Ordubadi. *Yolunu kəssə də ölüm anbaan; Təslim olma-yacaq bizim qəhrəman.* M.Rahim; // mübahisədə, yarışda, gülüşdə və s.-də müqavimətini dayandırmaq.

3. Güzəştə getmək, razı olmaq, öz dediyində, tələbində daha ısrar etməmək. *Əvvəlcə deyilənlərə razı olmadı, sonra təslim oldu.* – *Fazilov jurnalı pəncərəyə qoyub əllərini göyə qaldırdı.* – *Almaz xanım, mən təslim!* Mir Cəlal.

4. *məc.* Tabe olma, ram olma. □ **Təslim olmaq** – 1) tabe olmaq, ram olmaq. *Təslim olmuş dağalar; Polad adacıqların; Ayağını yaladı.* İ.Səferli; 2) Çətinliklər qarşısında geri çəkilmək, tamahını saxlaya bilməmək. *Qəhrəman bir an da olsun çətinlik və maneələr qarşısında təslim olmamalıdır.*

♦ **Canını (ruhunu) təslim etmək** – bax can.

TƏSLİMÇİ *is.* siyasi Çətinliklər qarşısında təslim olan, xaincəsinə geri çəkilən adam.

TƏSLİMÇİLİK *is.* siyasi. Təslimçinin hərəkəti; mübarizəni davam etdirməkdən xaincəsinə boyun qaçırma.

TƏSNİF¹ *is.* [ər.] 1. Hər hansı fərqlənmə əlamətlərinə və ya xüsusiyyətlərinə görə siniflərə, qruplara, dərəcələrə ayırma; təsnifat. *Balıqların (heyvanların, bitkilərin) təsnifi.* – *Kitabda dərman növlərinə aid verilən təsnif rus alimlərinin.. nəzəriyyələrinə əsaslanmışdır.* A.Əliyev. □ **Təsnif etmək** – hər hansı fərqlənmə əlamətlərinə və xassələrinə görə siniflərə, qruplara, dərəcələrə ayırmaq. *Mineraları təsnif etmək. Məfhumları təsnif etmək.*

2. *köhn.* Kitab tərtib etmə; təlif.

TƏSNİF² *is.* [ər.] *mus.* Dəsgah şöbələri arasında əvvəlkinə nəhayət vermək sonrakına keçmək üçün ifa olunan mahnı formasına bənzər dəqiq və sabit ölçülü nəğmə. *Hümayun təsnifi.* – *Aydın vəzində olan musiqiyə xalq mahnıları, müxtəlif xalq rəqs havaları, habe-*

lə təsniflər (vokal musiqisi) və rənglər (çalğı musiqisi) daxildir. Ü.Hacıbəyov.

TƏSNİFAT *is.* [ər. “təsnif” söz. cəmi] Hər hansı eynicinsli şeylərin və ya anlayışların müəyyən ümumi əlamətlərə görə siniflərə, qruplara, bölmələrə ayrılması sistemi; klassifikasiya. *Bitkilərin təsnifatı. Mineralların təsnifatı.*

TƏSNİFATÇI *is.* Təsnifat mütəxəssisi; klassifikator.

TƏSRİF *is.* [ər.]: **felin təsrifi** *qram.* – felin şəxs, kəmiyyət və zamana görə dəyişməsi.

TƏSVİB *is.* [ər.] Bəyənmə, təsdiq. *Komisyon məsələnin həll olunması yolunu tapıb, təsvib üçün dövlətə və əncümənə versin.* M.İbrahimov. □ **Təsvib etmək** – bir fikir və ya hərəkətin, işin doğru olduğunu söyləmək; bəyənmək, təsdiq etmək, alqışlamaq, tərəfləyiqlə bilmək. [Çopo:] *Xaqan hər kəsi dindlədikdən sonra mənim rəyimi təsvib etdi.* Cəmənzəminli.

TƏSVİBEDİCİ *sif.* Təsvib ifadə edən, təsdiqedicisi, tərəfləyiqlisi. *Təsvibedicisi cavab. Təsvibedicisi alqışlar.* – *Qonaqlar təsvibedicisi sima ilə başlarını tərpətdilər.* Cəmənzəminli.

TƏSVİR *is.* [ər.] 1. Şeyin surətini, şəklini çəkmə; şəkil, rəsm. *Mənzərə təsviri.*

2. Bir adam və ya şey haqqında yazılı, ya şifahi surətdə nəql etmə, danışma. *Şərifzadə vəziyyəti [Mehribana] lazımcına təsvir etmiş, əlavə olaraq demişdi..* S.Hüseyn. *..Tehran qəzetləri dediyimiz fikri sübut edən qəribə bir əhvalatın təsvir ilə dolu idi.* M.İbrahimov.

3. Elmi məqsədlə bir şeyin xüsusiyyətlərini, əlamətlərini və s.-ni müntəzəm şəkildə şərh və ifadə etmə. *Ləhcələrin xüsusiyyətlərini təsvir etmək.* // Bir şeyin sanki rəsmiini çəkər kimi onu gözəl surətdə tərif etmə. *Üfüqdə günün batması elə gözəl görünürdü ki, təsvir etmək mümkün deyildir.* M.Rzaquluzadə.

TƏSVİRÇİ *sif.* İşin və ya şeyin mahiyyətinə deyil, xarici görünüşünün təsvirinə həddən artıq fikir verən sənətkar (rəssam, qrafika ustası, heykəltəraş, yazıçı, şair).

TƏSVİRÇİLİK *is.* İncəsənət və ədəbiyyatda: hadisələrə üzəndən yanaşma, onların dərin mahiyyətinə deyil, zahiri görünüşlərinin təsvirinə meyil etmə. *Bu əsər təsvirçilikdən başqa bir şey deyil.*

TƏSVİRƏGƏLMƏZ *sif.* Çox gözəl, çox maraqlı, çox təsirli olduğu üçün təsvir oluna bilməyən; əla. *Təbriz baharının təsvirəgəlməz bir gözəlliyi var.* M.İbrahimov.

TƏSVİRİ *sif.* [ə.r.] Təsvirlə əlaqədar olan, təsvir olunan, bir şeyi əyani surətdə təsəvvür etməyə, təsvir etməyə kömək edən. *Təsviri üsul.*

♦ **Təsviri sənət (incəsənət)** – səth üzərində bədii təsvir (incəsənət) növlərinin ümumi adı (rəngkarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq).

TƏSVİYƏ *is.* [əv.] Ləğv, aradan qaldırma.

□ **Təsviyə etmək** – 1) ləğv etmək, fəaliyyətini dayandırmaq, bağlamaq. *Şamaxı İcraiyyə Komitəsinə əmr olunurdu ki, ərzaq idarəsini tezliklə təsviyə etsin.* Qantəmir; 2) ödəmək, vermək, əda etmək. *Borcunu təsviyə etmək.*

TƏSVİYƏÇİ *is. tar.* Təsviyəçilik tərəfdarı olan adam.

TƏSVİYƏÇİLİK *is. tar.* 1908-1912-ci illərdə RSDFP-də proletariatin qeyri-legal inqilabi partiyasını təsviyə (ləğv) etməyə və inqilabi mübarizənin zəruriliyini inkar etməyə çalışan irticaçı mənşevik cərəyanı.

TƏŞBEH is. [ər.] 1. Bənzər, oxşar; bənzətmə, oxşatma, bənzəmə, oxşama. *Ağ günə təşbehdir sənin cəmalın; Eşqindən salmışam aləmə bir ün.* M.P.Vaqif. *Oxşarı, təşbehi, kölgəsi deyil; Dünyada hər şeyin özü gözəldir.* B.Vahabzadə.

2. *ədab*. Bədii əsərdə bir hadisəni, adamı və ya şeyi başqa bir hadisəyə, adama və ya şeyə bənzətməkdən ibarət məcaz. *Realizm və xalqilik Vaqifin seçdiyi mövzularda, dil və təşbehlərdə də özünü göstərir*. M.İbrahimoğlu. *Səmədin* o dövrüdəki *ədabi* dili təşbehlər, idiomlarla dolu canlı xalq dilidir. O.Sarıvəlli.

TƏŞBEHLİ *sif.* Təşbehli olan, təşbehlə ifadə olunan (b a x **təşbeh** 2-ci mənada). *Təşbehli ifadə. Təşbehli təsvir.*

TƏŞDİD *is.* [ər.] Ərəb əlifbasında samit hərfin iki dəfə oxunması üçün onun üzərinə qoyulan işarə (məs.: – şiddət, hiddət və s.).

TƏŞƏBBÜS is. [ər.] 1. Bir işə başlama, iqdam etmə. *Rzaquluxan hansı təşəbbüsə başladısı da, yarımcıq qaldı.* M.S.Ordubadi. [Mürşüd:] *Özün də bilirsən ki, bu iş bizim təşəbbüsmüzdür.* S.Rəhman. □ **Təşəbbüs qaldırmaq** – yeni təşəbbüs irəli sürmək.

qarşısına yeni məqsəd qoymaq. [Qərənfil:] *İnişil təşəbbüs qaldırdınız ki, hamam tikək, hələ hörgüsü bir arşın qalxmayıb. İfəndiyev. // Hər hansı bir işdə rəhbər rol, birincilik, başçılıq. Təşəbbüsü əldən verməmək. Rəqib komandanın təşəbbüsü.*

2. Təşəbbüskarlıq; müstəqil, fəal hərəkət etmək qabiliyyəti. [Firəngiz Cəbrayıl:] *Mən səndə hələ cəsarətli bir ..təşəbbüs görməmişəm.* B.Bayramov.

TƏŞƏBBÜSÇÜ *is.* Hər hansı işə başlamaq niyyətində olan, buna təşəbbüs göstərən adam; təşəbbüskar. [İldırımov:] *Bir-iki kəlmə danışmaq üçün ilk təşəbbüsçüyə söz verilir, – dedi.* S.Rəhimov.

TƏŞƏBBÜSÇÜLÜK *is.* Təşəbbüs göstərmə, bir işi birinci olaraq başlama; təşəbbüskarlıq.

TƏŞƏBBÜSKAR [ər. təşəbbüs və fars. ...kar] bax **təşəbbüscü**.

TƏŞƏBBÜSKARLIQ *is.* Təşəbbüskar olma, təşəbbüs irəli sürmə; təşəbbüsçülük. *Təşəbbüskarlıq gənclərin əsas xüsusiyyətidir.*

TƏŞƏXXÜS [ər.] is. 1. Lovğalıq, tələbbüür; özünü çəkmə, iddia satma. [Nökər] *ancaq təşəxxüs üçün, kim bilsin, hansı yaralının köhnə paltarını geyinibdir*. S.M.Qənizadə. *Ancaq gənclik təşəxxüsü, lovğalıq* [Polada] *mane olur*. Ə.Vəliyev. □ **Təşəxxüs etmək** – lovğalanmaq. [Aşiq Vəli:] *Qohum–əqrəbasına, yalı artanda, təşəxxüs edənə lənət!* N.Vəzirov.

2. **Təşəxxüslə** şəklində *zərif* – lovğalanaraq, lovğalıqla, lovğalana-lovğalana, lovğa-lovğa. *Xülasə, çox təşəxxüslə bəy paspurtunu verdim mehmanxana nökrinə apardı.* Ə.Haqverdiyev. *Məni görən kimi yerindən qalxdı; Hərif təşəxxüslə baxdı, nə baxdı!* S.Vurğun.

♣ **Təşəxxüs satmaq** – lovğalanmaq, təşəx-
xüslənmək. *İndi qələmnan təşəxxüs satmaq
vaxtı deyil!* C.Məmmədquluzadə. [Əhməd]
...əgər *Nabat xala təşəxxüs satıb, çox iddia
edərsə, nişanlısından da əl çəkə bilməsini
mümkün görürdü.* B.Talıblı.

TƏŞƏXXÜSLƏNMƏ “Təşəxxüslənmək”-
dən *f.is.*

TƏŞƏXXÜSLƏNMƏK *f.* Lovğalanmaq, təşəxxüs etmək, təkəbbürlənmək.

TƏŞƏXXÜSLÜ *sif.* 1. Lovğa, təkəbbürlü, mütəkəbbir. *Fərəc bəy atası kimi fərslu, təşəx-*

xüslü, paxıl, dargöz bir adam imiş. Ə.Vəliyev. [Eyvaz:] *Qonağın üzündə isə ciddi və doğrusunu deyim ki, bir az da təşəxxüslü bir ifadə var idi. İ.Əfəndiyev.*

2. Hörmətli, hörmət doğuran. *Baxıb görürəm ki, bəylik bir təşəxxüslü şeydir, mən də dinnməz-söyləməz adının axırına götürürəm, bir "bəy" qondarıram. C.Məmmədquluzadə.*

TƏŞƏXXÜSLÜK is. Lovğalıq, mütəkəbbirlik, təkəbbür. [Atasının] *əli aşağı düşməyindən [Nurəddin] bir o qədər qəm çəkmirdi, çünki onun təbiətində təkəbbürlük, təşəxxüslük əsla yox idi. S.S.Axundov.*

TƏŞƏKKÜL is. [ər.] İnkişaf prosesində müəyyən xüsusiyyət və şəkil alma, müəyyən bir şəkə girmə; formalaşma. *Azərbaycan dilinin təşəkkülü. □ Təşəkkül etmək (tapmaq) – formalaşmaq.*

TƏŞƏKKÜR is. [ər.] Edilən yaxşılığa, göstərilən diqqətə görə razılıq, minnətdarlıq. *Ata Gülyazın əlini tutub təşəkkürünü bildirmək üçün sıxdı. Q.İlkin. Aydın təşəkkür dolu nəzərlə qıza baxdı. H.Seyidbəyli. // Bu hissi ifadə edən, minnətdarlıq bildirən (söz, məktub və s.). Təşəkkür məktubu. – Adam bunları Abbasqulu ağaya söylərkən bu cür mühüm bir xəbərdarlıq üçün ondan təşəkkür gözləmir. Ə.Sadiq. □ Təşəkkür etmək – təşəkkür ifadə edən sözlər söyləmək, öz razılığını, minnətdarlığını bildirmək; minnətdarlıq etmək. Bayram yalnız təşəkkür eləməirdi. Bayram and içirdi. M.Hüseyn. // Birisinin zəhmətinə verilən rəsmi müsbət qiymət. Əmrlə təşəkkür elan etmək.*

TƏŞƏKKÜRNAMƏ is. [ər. təşəkkür və fars. ...namə] Təşəkkür yazılmış rəsmi sənəd, təşəkkür bildirən kağız, yazı. [Yazgül Fərəcə:] *Mən gənc təbiətçiyəm, yetişdirdiyim bu çi-pələk növü üçün .. təşəkkürnamə almışam. Ə.Məmmədcanlı.*

TƏŞƏR sif. Nadinc. *Təşər uşaq.*

TƏŞHİR is. [ər.] Şöhrətləndirmə, xalq arasında yayma.

TƏŞXİS is. [ər.] 1. Tanıma, tanınma.

2. Təyin etmə.

TƏŞKİL is. [ər.] 1. Düzəldilmə, təsis olunma, əsas qoyulma; düzəltmə, təsis etmə, əsasını qoyma. *Yeni nazirliyin təşkili. □ Təşkil etmək – 1) düzəltmək, təsis etmək, əsasını*

qoymaq, yaratmaq. *İdman cəmiyyəti təşkil etmək. Yeni şöbə təşkil etmək; 2) qaydaya salmaq, planlı surətdə həyata keçirmək. Əməyi elmi əsaslarla təşkil etmək. – Rüstəm kənd təsərrüfatını yeni qayda ilə təşkil etmək işini bugünkü məruzədən öyrənmiş olduğundan dedikə məmnun idi. T.Ş.Simurq; 3) əmələ gətirmək, meydana gətirmək, ibarət olmaq.*

2. Bir şeyin quruluşu. *Sexin təşkilində dəyişiklik etmək.*

TƏŞKİLAT is. [ər. "təşkil" söz. cəmi] İctimai birləşmə və ya dövlət idarəsi. *Birləşmiş Millətlər Təşkilatı. Ticarət təşkilatları. – [Eyvaz:] Qərarı heç bir təşkilat çıxarmamışdır. C.Cabbarlı. Rüstəm kişi rayonun rəhbər təşkilatları ilə mübahisə etməyi lazım bilmədi. M.İbrahimov.*

TƏŞKİLATÇI is. Bir şeyi təşkil edən, təşəbbüscü olan adam. *Ekspedisiyanın təşkilatçısı. – Jurnalın təşəbbüskarı, təşkilatçı və redaktoru C.Məmmədquluzadə "Molla Nəsrəddin" imzası ilə müntəzəm surətdə felyetonlar, baş məqalələr dərc edirdi. M.İbrahimov. // Təşkilatçılıq qabiliyyəti olan adam. İstedadlı təşkilatçı. O çox yaxşı təşkilatçıdır.*

TƏŞKİLATÇILIQ is. Təşkilatçı bacarığı, təşkil etmə bacarığı. [H.Ərəblinskinin] *böyük aktyorluq, rejissorluq, təşkilatçılıq istedadı vardı. S.Rəhman. // Təşkil etmə. Təşkilatçılıq işi. Təşkilatçılıq fəaliyyəti.*

TƏŞKİLEDİCİ is. Təşkil edən, düzəldən, təşkilatçı. *İdman yarışlarının təşkiledicisi.*

TƏŞNƏ is. və sif. [fars.] klas. 1. Susamış, susuzluqdan yanan, susuz. *Bir təşnə qaynaqdan bulaq görünce; İtirə özünü mənim də könlüm. M.Müşfiq.*

2. məc. Bir şeyin çox həvəskarı olan (adam); bir şeyin həsrətini çəkən (adam). *Əsrlər uzunluq elm və ürfana yaxın buraxılmayan qadınlar təşnə adam kimi susuzluqlarını söndürməyə nail olmuşlardı. T.Ş.Simurq. Az bir zamanda yüz minlərlə insanların milli azadlıq hərəkatına qoşulması.. azadlıq idealinin təşnəsi olduğunu meydana çıxartdı. M.İbrahimov.*

TƏŞRİF is. [ər.] Öz gəlişi ilə bir şəxsi və ya yeri şərəfləndirmə; gəlmə, gəliş, buyurub gəlmə. *Rövşən et xanəməzi bir gecə təşrifinlə. S.Ə.Şirvani. □ Təşrif aparmaq – getmək (hörmət və nəzakət məqamında işlənilir).*

Xülasə, axırda övrət təşrif aparır. C.Məmmədquluzadə. [Hacı Murad:] Bu gün-sabah [İmanqulu] təşrif aparacaqdır. S.S.Axundov. Təşrif gətirmək (etmək, buyurmaq) – gəlmək, buyurmaq (hörmət və nəzakət məqamında işlənir). Səfalar gətirib, təşrif buyurdun; Qədəm basdın bizə, qurban olduğum. M.P.Vaqif. [Əmrulla:] Yeri, bircə o Gülbədam xanıma de ki, özək komisyonu gözləyir, zəhmət çəkib təşrif gətirsin. C.Cabbarlı. Təşrif qılmaq – bax təşrif gətirmək. [Abbas:] Başına döndüyüm, ay Əsmər xanım; Təşrif qılıb sən bu bağa xoş gəldin! “Abbas və Gülgöz”.

TƏSRİFAT is. [ər. “təşrif” söz. cəmi] Tən-tənəli mərasimlər zamanı rəsmən qəbul edilmiş üsul və qaydaların məcmusu, habelə bu mərasimin özü.

TƏSRİH is. [ər.] 1. Bədəni müəyyən üsulla kəsib əməliyyat aparma (operasiya).

2. köhn. Şərhetmə.

TƏŞT bax **test**. [İncə:] *Neyləyirəm qızıl təsti ki içinə qan qusuram. C.Cabbarlı. Səmədin nəzərləri . . . sacın içində qurumuş xəmirə, barmaq izləri görünən təstin və oxlovun üzərində gəzdi. İ.Hüseyn.*

TƏŞVİQ is. [ər.]: **təşviq etmək** – bir işi görmək üçün dilə tutmaq, həvəsləndirmək, şüarikləndirmək, şövqə, qeyrətə gətirmək, həvəs və arzusunu artırmaq. *Atası da Hüseyni hər zaman rus dilini öyrənməyə təşviq edirdi. S.Rəhman.*

TƏŞVİQAT is. [ər. “təşviq” söz. cəmi] Geniş xalq kütlələrinə siyasi nüfuz göstərmək məqsədi güdən şifahi və ya yazılı fəaliyyət. *Siyasi təşviqat. Təbliğat və təşviqat.*

TƏŞVİQATÇI is. Təşviqatla məşğul olan, təşviqat aparan adam (bax **təşviqat**). *Siyasi təşviqatçı. Təşviqatçıların seminari.*

TƏŞVİŞ is. [ər.] 1. Bir-birinə əks hissələrin mübarizəsindən doğan narahatlıq; təlaş, həyəcan. [Bayram:] *Ancaq elə ondan ötrü təşvişdəyəm, ağa, . . . bir sevgilim var. M.F.Axundzadə. Ovçu təşviş içərisində gənc həkimə baxdı. H.Seyidbəyli. □ Təşviş etmək (keçirmək), təşvişə düşmək – narahat olmaq, təlaşa düşmək, həyəcanlanmaq. [Almaz:] Ay ana, sən elə nəhaq yerə belə təşvişə düşürsən. C.Cabbarlı. Mənzil alanların bu qədər təşviş*

keçirmələrinin əsas iki səbəbi vardı. B.Bayramov. Təşvişə salmaq – narahat etmək, təlaşa salmaq, həyəcanlandırmaq. Getmişdi on günə, çıxdı on beşə; Neçin saldı mənə belə təşvişə? Ə.Cavad.

2. **Təşvişlə** şəklində *zərf* – narahatlıqla, həyəcanla, təlaşla. *Yoxsullar soyuq və sərt Bakı qışını təşvişlə qarşılayırdılar. A.Şaiq. Seymur əlini [Teymurun] sağ əlinə toxundurub təşvişlə soruşdu. H.Seyidbəyli.*

TƏŞVİŞLİ *sif.* Təşviş keçirən, narahat, həyəcanlı; təşviş, təlaş ifadə edən. *Təşvişli baxış. – Bəs buruq? – deyər, səhiyyə nazirinin bu sözlərdən sonra təşvişli səsi eşidildi. S.Rəhimov. Gənc qadın təşvişli nəzərlərlə fotoqrafa baxdı. S.Vəliyev.*

TƏTBİQ is. [ər.] Həyata keçirmə, icra etmə, işə salma, fəle keçirmə. *Elmi nailiyyətlərin istehsalata tətbiqi. Mütərəqqi iş üsullarının tətbiqi. – ..Qulu planlarının tətbiqi üçün var qüvvəsini sərf edir. Çəmənzəminli.*

□ **Tətbiq etmək** – həyata keçirmək, fəle keçirmək, işlətmək. [Mirzəyev] *kursda oxuduqlarını, öyrəndiklərini öz işinə tətbiq edir, planın artıqlamasıyla yerinə yetirilməsində qazandığı bilikdən istifadə edirdi. Ə.Sadiq.*

TƏTBİQİ *sif.* [ər.] Sırf praktiki əhəmiyyəti olan, praktikada tətbiq olunan. *Tətbiqi elmlər. Tətbiqi biliklər.*

□ **Tətbiqi sənət (incəsənət)** – sənətin elə sahəsinə deyilir ki, onun istehsal etdiyi məişət şeyləri eyni zamanda bədii əsər hesab olunur.

TƏTƏBBÖ is. [ər.] 1. Tədqiq etmək, araşdırma.

2. Mütaliə, mütaliə etmək.

3. Ardınca, arxasınca getmək.

TƏTİK is. Odlu silahların atəş açmaq üçün barmaqla geri çəkilən manivelası. *Avtomatın tətii. Tüfəngin tətii. – Ancaq tüfəng çox uzun və ağır olduğundan [Yaşarın] əli tətiyə zorla çatdı. M.Hüseyn. O canı tətiiyə çəkmişdi, bəli; Güllə açılmışdı. . . o dəyməliydi. N.Xəzri.*

TƏTİL is. [ər.] 1. İşin kütləvi və müəssək-kil surətdə dayandırılması. *Aprəlin iyirmi doqquzunda başlanan xırda tətilər iyulun ikisindən ümumi tətil şəklini aldı. M.S.Ordubadi. Fəhlələrin bir həftə əvvəl başlanmış tətili hələ də davam edirdi. M.Hüseyn.*

2. Şagirdlərin istirahəti üçün təhsil müəssisələrində, təhsildə fasilə. *Məktəblərdə yay tətili. Şagirdlər tətildədirlər. – Məktəb tətillərinə az qalmışdı.* H.Seyidbəyli.

TƏTİLÇİ *is.* Tətildə iştirak edən adam (bax **tətil** 1-ci mənada). *Tətillilərdən bir çoxu öldürülüb, 800 nəfər də sürgün olunmuşdur.* M.S.Ordubadı.

TƏVAZÖ *is.* [ər.] Öz üstünlüklərini, məziyyətlərini gözə çarpdırmağı, öz xidmətləri ilə qürrələnməyi sevməmə, şöhrətpərəstlikdən, lovğalıqdan uzaq olma; sadəlik. *Yunis mexanikə baxıb ürəyində deyirdi: – Dostum, indi təvazö göstərsən.* Mir Cəlal.

TƏVAZÖKAR *sif.* [ər. təvazö və fars. ...kār] bax **təvazölü**. *Təvazökar adam. Təvazökar alim. – Bütün mülahizələrdən Fəridun belə nəticəyə gəlirdi ki, Şəmsiyyə xanımın gələcək əlaqələrində mümkün qədər təvazökar (z.) dolanmalıdır.* M.İbrahimov.

TƏVAZÖKARCASINA *zərf* Təvazökarlıqla, təvazökarlıq göstərərək. *Təvazökarcasına cavab vermək.*

TƏVAZÖKARLIQ *is.* Təvazökar adamın xasiyyəti; sadəlik, təvazö.

TƏVAZÖLÜ *sif.* Öz üstünlüyünü, məziyyətlərini gözə çarpdırmağı, öz xidmətləri ilə qürrələnməyi sevməyən, şöhrətpərəstlikdən, lovğalıqdan uzaq olan; özünü sadə aparan. *Təvazölü adam.*

TƏVƏCCÖH *is.* [ər.] Rəğbət (göstərmə), gülər üz (göstərmə), yaxınlıq hiss etmə (birinə). *Camaatın təvəccöhü yavaş-yavaş mollaqlardan döndür.* Ə.Haqqverdiyev. **Təvəccöh etmək** *klas.* – nəzər salmaq, diqqət vermək, fikir vermək. [Yusif Sərrac:] *Təvəccüh edirəm bu dövlətə ki, ..paytaxtının rəvnəqinə təvəccüh etmir.* M.F.Axundzadə. **Təvəccöhünü qazanmaq** – rəğbətini qazanmaq, meylini, məhəbbətini oylatmaq.

TƏVƏKKÜL *is.* [ər.] *din.* Hər şeyi Allaha buraxma, ondan kömək və imdad gözləmə, təleyb bel bağlama. *Usta Zeynal üçün yaşayışın mənası bir təvəkküldən ibarətdir.* M.İbrahimov.

TƏVƏKKÜLÜ *zərf* [ər.] Bəxtəbəxt, müvəffəqiyyətinə ümid edərək, riskə gedərək.

TƏVƏQQE *is.* [ər.] Xahiş, dilək. *Sizdən təvəqqem budur ki...* – [İskəndərbəyov:] *Siz-*

dən bir təvəqqem vardır. H.Nəzərli. *Atasının təvəqqesinə görə Arzu qız öz yazdığı “Günəşin tülusu” əsərini zərif barmaqları ilə pianoda dilə gətirdi.* S.Rəhimov. **Təvəqqe etmək** – xahiş etmək. [Xədico:] *Səndən [Nazlıdan] təvəqqe edirəm ki, bu gün necə olsa Yusifə dəyəsən, mənim yanına gəlsin.* N.Nərimanov. *Bir axşam yığıncaqda Cəfərquludan təvəqqe etdilər ki, o da durub danışsın.* Qantəmir.

TƏVƏQQEÇİ *is.* Bir şey xahiş etmək üçün birinin yanına gələn şəxs.

TƏVƏLLÜD *is.* [ər.] Doğulma, anadan olma, dünyaya gəlmə, doğum. *Hacı Nəsir .. oğlunun təvəllüdünü şadlıq edib, şəhərin fəqir-füqərasına pul və xörək payladı.* S.S.Axundov. *Təvəllüd tarixi heç bir yerdə qeyd edilməmiş olmadığından [Rüstəmin] yaşını doğru bilən yox idi.* T.Ş.Simurq. **Təvəllüd şəhadətnaməsi (kağızı)** – doğum kağızı, təvəllüdnamə. *Realni məktəbin birinci sinfinə 11-12 yaşından yuxarı şagirdlər qəbul edilməyirdi, buna görə də yaş göstərən təvəllüd şəhadətnaməsi tələb olunurdu.* T.Ş.Simurq.

TƏVƏLLÜDNAMƏ *is.* [ər. təvəllüd və fars. ...namə] *köhn.* Bir şəxsin anadan olma vaxtını və yerini təsdiq edən rəsmi sənəd; təvəllüd (yaş) şəhadətnaməsi (kağızı). *..Bir neçə gün bundan əqdam şirvanlı Həsən bəy Əzizbəyov gedib Məhəmməd Ağanın yanına ki, öz oğluna təvəllüdnamə yazdırсын.* “Mol. Nəsr.”

TƏYİN *is.* [ər.] 1. Müəyyən etmə, aydınlaşdırma. *Zeynal şaşırdı. Nə [edəcəyini] təyindən aciz kimi idi.* S.Hüseyn. **TəyİN etmək (eləmək)** – 1) müəyyən etmək, müəyyənləşdirmək, aydınlaşdırmaq, qərarlaşdırmaq. *İndi Minayəyə hər şey aydındı, Mahmud onunla görüş təyİN edirdi.* M.Hüseyn; 2) hər hansı bir vəzifəyə, işə qoymaq, müəyyən iş, vəzifə tapşırmaq. *İdarəmizə yeni müdir təyİN etdilər. – Mühəndis Sultanov isə cavan oğlanın dülğərlik məharətini görərək [Fərmanı] dülğər təyİN etdi.* Ə.Sadiq.

2. *qram.* Cümlədə isimlə ifadə olunan üzvlərin əlamətini; (necəliyini) bildirən və “necə”, “nə cür”, “hansı” suallarından birinə cavab olan ikincidərəcəli cümlə üzvü.

♦ Təyini-müqəddərat – öz müqəddəratını özü təyİN etmə, özü istədiyi kimi həll etmə.

TƏYİNAT *is.* [ər. “təyin” söz. cəmi] Kurs, məktəb və s. qurtarmış mütəxəssisləri müəyyən yerlərə işə təyin etmə, göndərmə.

TƏYİNƏDİCİ *sif.* Bir şeyin əsasını təşkil edən, şortləndirən.

TƏYİNNAMƏ *is.* [ər. təyin və fars. ...namə] Bir işə, vəzifəyə, yerə təyin olunmaq haqqında sənəd. *Səriyyə gəlib çıxmıdusa da, Salam gözləmədi. Təyinnaməsini alıb yeni iş yerinə yola düşdü.* Mir Cəlal. [Fəridə:] *Siz yığışıb gedin, ana, mən təyinnaməni alıb işə başla- yacağam.* Ə.Məmmədخانli.

TƏYYARƏ *is.* [ər.] Mühərriki və hərəkət etməyən qanadları olan havadan ağır uçucu aparat. *Reaktiv təyyarə. Sərnişin təyyarəsi. Dörmətorlu təyyarə. Hərbi təyyarə.* – *Körüm göyə tərəf boylanır, buludlarda dolanan təyyarələrə baxırdı.* S.Rəhimov.

TƏYYARƏÇİ *is.* Təyyarə sürücüsü; pilot.

TƏYYARƏÇİLİK *is.* 1. Təyyarəçinin işi, sənəti, təyyarə sürücülüğü; pilotluq. *Əsrəf təyyarəçilik oxuyan yoldaşlarından ikisini yanına salıb evlərinə gətirdi.* Mir Cəlal.

2. Təyyarə sürməyin nəzəriyyə və praktikasi; aeronaviqasiya. *Təyyarəçilik nəzəriyyəsi.*

TƏYYARƏQAYIRAN *sif.* Təyyarə qayırmaqla məşğul olan. *Təyyarəqayıran zavod.*

TƏYYARƏQAYIRMA *is.* Təyyarə istehsalı ilə məşğul olma, təyyarə qayırma sahəsinə aid olma. *Təyyarəqayırma sənayesi.*

TƏYYARƏVURAN *sif.: təyyarəvuran top hərbi.* – mərmii ilə düşməni təyyarəsini vurmaq üçün xüsusi top.

TƏZAD *is.* [ər.] 1. Ziddiyyət, əkslik. *Vaxtilə bir-birini anlamamış iki aləm bütün təzadı ilə qarşı-qarşıya gəldi.* Cəmənzəminli. *Tehran qabarıq bir təzad içərisində öz adı həyatını yaşayırdı.* M.İbrahimov.

2. *ədəb. inc.* Müəyyən bir fikir və hissi daha qabarıq, canlı və təsirli göstərmək üçün bir-birinə zidd olan həyat lövhələrinin yanaşı verilməsi.

TƏZADLI *sif.* Ziddiyyətli, əks, bir-birinə əks olan; bir-birini inkar edən. *Təzadlı düşüncələr* [Fəridun] .. *yaxınlaşdı.* M.İbrahimov.

TƏZAHÜR *is.* [ər.] Üzə çıxma, zahir olma, özünü göstərmə, özünü büruzə vermə; ifadə, təcəssüm. [Vaqif:] *İnsan təbiətinin də son təzahürü sevgidir.* Cəmənzəminli. □ **Tə-**

zahir etmək – üzə çıxmaq, zahir olmaq, özünü büruzə vermək, özünü göstərmək. ..*Siyasi xadimlərin mətanət və iradəsi daha bariz şəkildə təzahür edər.* M.İbrahimov.

TƏZƏ *sif.* [fars.] Yeni. *Aptekdən təzə dərman gətirmişdilər.* C.Məmmədquluzadə. [Gül-yaz:] *Kəndimizə xəbər yayılıb ki, Bakıdan gələn var, Turşsu barəsində özləri də təzə sözlərdən danışacaqlar.* S.Rəhimov.

TƏZƏBƏY *is.* Yenici evlənmiş, təzəcə ailə qurmuş oğlan.

TƏZƏBİNƏ *sif. dan.* Özünə yenici ailə düzəltdirmiş, ev tikmiş, ev-əşik düzəltdirmiş, təzə yerdə yaşamağa başlamış. *Təzəbinə ailə.* – *Biz, necə deyərlər, təzəbinəyik, yoldaşlar! Sizdən ummağa haqqımız var!* Mir Cəlal.

TƏZƏCƏ 1. *sif.* Təzə, təptəzə. *Təzəcə paltar. Təzəcə şey.*

2. *zərf* Yenici, lap yaxında. *Xiyar təzəcə çıxmışdır. Evə təzəcə gəlmişdim ki... – Samirə orta məktəbi bitirəndə on yeddi yaşına təzəcə girmişdi.* M.Hüseyn. *Gördü, otlar təzəcə baş qaldırır cücərir; İlk bahar dağ-dərəyə yam-yasıl xalça sərir.* B.Vahabzadə.

TƏZƏDƏN *zərf* Yenidən, bir daha, yenə. *Təzədən başlamaq. Təzədən işə girişmək. Sözü təzədən təkrar etmək.* – [Gülüş:] *Mənə qalır-sa, lap evi dibindən söküb yerə qoymaq və təzədən tikmək lazımdır.* C.Cabbarlı. ..*Ana, oğul, gələn və nəvə təzədən və həmişəlik birləşdilər.* H.Seyidbəyli.

TƏZƏGƏLİN *is.* Yenici ərə getmiş, təzəcə ailə qurmuş qız. *Belə ki təzəgəlin üstü-başı cırıq, üzü saralmış, zavallı bir şəkklə girən qulluqçuya dönərdi.* H.Sarabski.

TƏZƏK *is.* Qurudulduqdan sonra yanacaq kimi işlədilən qaramal peyini. *Qara damlar adda-budda salınmışdı, dal tərəflərində təzək qalaqlanmışdı.* Cəmənzəminli. *Sacın altına qalanmış təzək tüstüləyirdi.* Ə.Vəliyev.

TƏZƏLƏMƏ “Təzələmək”dən *f.is.*

TƏZƏLƏMƏK bax **yenilmək**. *Xudayar bəy katda olan kimi lap dəyişildi. Paltarını təzələyib, xəbər verdi ki, onun adı Xudayar deyil, Xudayar bəydi.* C.Məmmədquluzadə. *Həyatdakı siyasi, ictimai və iqtisadi dəyişikliklər Mirzəğanın əski ruhunu təzələyə bilməmişdi.* S.Hüseyn.

TƏZƏLƏNMƏ “Təzələnmək”dən *f.is.*

TƏZƏLƏNMƏK bax **yenilənmək**. [Şair:] *Təzə arzularım, təzə sözlərim; Bu gün ürəyimdə təzələndir.* N.Xəzri.

TƏZƏLƏŞDİRMƏ "Təzələşdirmək"dən *f.is.*

TƏZƏLƏŞDİRMƏK bax **yeniləşdirmək**.

TƏZƏLƏŞMƏ "Təzələşmək"dən *f.is.*

TƏZƏLƏŞMƏK bax **yeniləşmək**.

TƏZƏLİK bax **yenilik**. *..Bildim ki, dostum burada yenə bir təzəlik yaratmaq istəyir. Qan-təmir.*

TƏZƏLİKCƏ bax **təzəcə** 2-ci mənada.

TƏZƏNƏ *is.* Mizrab (saz).

TƏZİM *is.* [ər.] Baş öyərək salam vermə; baş endirmə. □ **Təzim etmək** – 1) baş öyərək salam vermək, baş endirmək. *Elçi şahı təzim edib, çıxıb getdi.* (Nağıl). *Vaqiflə Mirzə Əli-məmməd xalqa təzim edə-edə yuxarı başa keçib, göstərilən yerdə əyləşdilər. Çəmən-zəminli; 2) hər b. fərağat vəziyyətində sağ əlinin barmaqlarını birləşdirib gicgahına aparmaqla əsgəri salam vermək. Növbətçi təzim edərək uzaqlaşdı. M.Hüseyn. [Midhət] qan-tərə bata-bata aerodroma gəldi. Komandana təzim elədi. Ə.Vəliyev.*

TƏZİYƏ bax **yas** 1-ci mənada. *Atasının dəfn və təziyəsi Nurəddinə yuxu kimi gəlirdi. S.S.Axundov. Bəlkə Züleyxanın başı ərinin təziyəsinə qarışdığı üçün bu işin dalına düşən olmadı. Ə.Vəliyev. □ Təziyə saxlamaq – bax yas saxlamaq ("yas"da). El adət ilə üç gün .. təziyə saxlayıb, üçüncü gün Əkbəri gətirib, atasının dükanını açıb əyləşdirdilər. Ə.Haqverdiyev. [Şahnisə xanım Vaqifə:] Kərim xana, deyəsən, təziyə saxlamaq istəyirsiniz? Çəmən-zəminli.*

TƏZİYƏDAR *sif.* [ər. təziyə və fars. ...dar] köhn. Yaslı, təziyəli. [Kazım Vaqifə:] *Demə bu şəhərdə adamı ölənün papağına palçıq sür-tərmişlər ki, təziyədar olduğu bilinsin. Çəmən-zəminli.*

TƏZİYƏLİ bax **yaslı** 1-ci mənada.

TƏZKİRƏ *is.* [ər.] Görkəmli şəxsiyyətlərin, xüsusən şair, rəssam və b.-nin həyatı haqqında qeydlər və əsərlərindən nümunələr verilən əsər. *Lütfəli bəy Azər Beqdelinin "Atəşgədə" təzkirəsi.*

TƏZKİRƏÇİ *is.* Təzkirə yazan adam, təzkirə müəllifi.

TƏZMƏK *f. məh.* Hürkmək, hürkü b qaçmaq.

TƏZMİNAT *is.* [ər. "təzmin" söz cəmi] Məğlub dövlətin qalib dövlətə verməli olduğu pul; kontribusiya. // Düşmənin işğal etdiyi ərazinin əhalisindən aldığı pul, ərzaq və s.

TƏZVİC *is.* [ər.] Ərə vermə.

TƏZVİR *is.* [ər.] 1. Saxtalaşdırma.

2. köhn. Hiyləbazlıq.

TƏZYİQ *is.* [ər.] 1. Öz ağırlığı ilə basma, sıxma; basqı. *Qarın təzyiqi altında budaqlar sındı. // Qazların və mayələrin elastiklik də-rəcəsi. Buxarın təzyiqi. Atmosfer təzyiqi.*

2. Zorakı təsir, məcbur etmə; basqı. *Zəif inkişaf etmiş dövlətlərə iqtisadi təzyiq.*

TƏZYİN *is.* [ər.] Bəzək-düzək vermə, bə-zəndirmə.

TFU *təql.* 1. Tüpürəkən çıxarılan səs. *Əcnəbi .. tfu deyərək, gözlərini ovuşdurmağa başladı. S.M.Qənizadə.*

2. Danışanın bir şeyə və ya şəxsə qarşı nif-rətini və ya bir şeydən və ya şəxsədən əsəbi-ləşdiyini, hiddətləndiyini ifadə etmək üçün işlədilir. *Tfu sənə! Tfu, bu nə biabırılıqdır! – [Qurban:] Tfu sizin kimi insafsız adamlara! A.Şaiq.*

TİĞ *is.* Böyük qalaq, yığın. *Kərbəlayı Ha-təm-xan əlindəki kürəyi buğda tığna vurub, ağa dərvişə tərəf yeridi. S.Rəhimov. Dağ ətə-klərində isə hələ də soyuqlar davam edir, quzey-lərdəki qar tıqları gömgöy göyərirdi. B.Bay-ramov. □ Tığ vurmaq – qalaq vurmaq, qalaq-lamaq, tay vurmaq. Yusif gülə-gülə izah elədi: – Qardan indi çoxlu yığıb tığ vuracağıq. B.Bayramov.*

TİĞLAMA "Tığlamaq"dan *f.is.*

TİĞLAMAQ *dan.* Tığ vurmaq, qalaqlamaq. *Samanı tıqlamaq. Buğdanı tıqlamaq.*

TİĞLANMIŞ *f.is.* Tığ vurulmuş, qalaqlan-mış. *Budur .. tayalarla dolu xırman, sovruruq, tığlanmış kəhrəba buğda! Mir Cəlal.*

TIX *is.* 1. Ucu iti balıq sümüyü. *Balığın ətini tıxından ayırmaq.*

2. İti uclu tilişkə, tikan və s. *Əlimə tıx batıb.*

TIXAC *is.* 1. Şüşə və s. bu kimi boğazlı qab-ların ağzını və ya müxtəlif cihazların dəşik-lərini qapamaq üçün dairəvi mantar və ya başqa şey; probka. [Musa kişi:] *parçadan tikilmiş və nazik iplə kuzənin qulpuna*

bağlanmış tıxacı açdı. M.İbrahimov. Tıxac sıçrayıb qapıya dəydi, konyak yerə çiləndi. İ.Hüseynov.

2. *məc.* Normal hərəkətə, axına mane olan şeylərin toplusu; probka. *Maşınlardan küçədə tıxac əmələ gəlmişdi.*

3. Neft quyularında borunun içinə yığılan və nasosun normal işləməsinə mane olan parafin və s. qatı. *Borunu dəyişmək lazımdır, – deyər qoca usta, nəhayət qamətini düzəltdi: – Yoxsa yenə tıxac bağlayacaq. Y.Əzimzadə. Çıxmalıdır quyudan; Tıxac tutmuş borular. Ə.Əlibəyli.*

TIXACÇIXARDAN *is.* Şüşənin tıxacını çıxarmaq üçün yivli oxu və dəstəsi olan alət; probkaaçan. *Bu zorba bıçağın üç-dörd tiyəsi, qayçısi, dırnaqtutunu, konservaçanı, vintburanı, tıxacçıxardanı vardı. M.Hüseyn.*

TIXACLAMA “Tıxaclamaq” dan *f.is.*

TIXACLAMAQ *f.* Tıxac tıxamaq, şüşə və s. -nin ağzını tıxacla bağlamaq; probkalamaq.

TIXACLI *sif.* Ağzı tıxacla bağlanmış, tıxacı olan; probkalı. *Ağzı tıxaclı litrik şüşəni pəncərə qabağına qoydu. Mir Cəlal.*

TIXAMA “Tıxamaq” dan *f.is.*

TIXAMAQ *f.* 1. Güclə sığışdırmaq, yerləşdirmək; soxmaq, dürtmək. *Serdyuk.. əsgini [Təvəkkülün] ağzına tıxadı.. Ə.Əbülhəsən. // Dəliyi, dəşiyi, bir şeyin aralarını əsgə və s. şeylə tutmaq, qapamaq. [Niyaz] bir gün səhərdən-axsama kimi tövlə qapısının bütün işıq gələn yerlərinə köhnə və cır-cındır tıxadı. Ə.Vəliyev.*

2. Yolunu kəsmək, qapamaq. [Şamilin] *nəfəsini ağır bir şey tıxamış, gözləri dumanlanmışdı. A.Şaiq.*

♦ **Qulağına pambıq tıxamaq** – bax **qulaq**.

TIXANMA “Tıxanmaq” dan *f.is.*

TIXANMAQ 1. *məc.* Nəfəs ala bilməmək, nəfəsi kəsilmək, nəfəsi tutulmaq. [Qurban:] *Aşağıya getmək çox çətindir, neftin qoxusundan nəfəs tıxanır. A.Şaiq. Ağayar boğazı tıxanmış kimi susdu. Ə.Əbülhəsən.*

2. *f.* Yapışan, özlü, qəliz, qatı bir şeyin içinə batmaq. [Atakış:] *Bir yerdə xırtdəyədək tıxandıq [palçığa]. C.Cabbarlı.*

3. *f.* Dar, darısqal bir yerdə yerləşmək. *Qonaqlar Səfərin xatiri üçün bu dar, çubuq otağa tıxanıb qalmışdılar. Çəmənəzəminli. [Nofəl*

atlılara:] Orada düşmənin sağ cinahı tar-mar oldu. Siz isə qoyun kimi bura tıxanıbsınız! Ə.Məmmədخانlı.

TIXILI *sif.* Güclə basılmış, güclə yerləşdirilmiş. *Yun tıxılı kişə.*

TIXILMA “Tıxılmaq” dan *f.is.*

TIXILMAQ *məc.* Güclə yerləşdirilmək, soxulmaq, basılmaq, keçirilmək, soxuşdurulmaq. *Paltarlar çamadana tıxıldı.*

TIXIMA “Tıxımaq” dan *f.is.*

TIXIMAQ bax **tıxamaq**. *Yorğan-döşəyi məfrəşə tıxımaq.*

TIXIŞDIRMA “Tıxışdırmaq” dan *f.is.*

TIXIŞDIRMAQ bax **tıxımaq**.

TIXLANMA “Tıxlanmaq” dan *f.is.*

TIXLANMAQ *f.* Balaca balıqlarda tıx əmələ gəlmək.

TIXLI *sif.* Tıxı olan. *Tıxlı balıq.*

TIXMA “Tıxmaq” dan *f.is.*

TIXMAQ *f. dan.* (Açgözlüklə) yemək. *Getdim, o arsıza deyim ki, gəlsin; Tıxsın zəhmimardan, qarnı kökəlsin. H.K.Sanlı. [Veys:] Biz işləmişik bu vaxta kimi [dövlətlilər] tıxıblar, qoy indi onlar işləsinlər, biz yeyək! Ə.Əbülhəsən.*

TIXNAŞDIRMA “Tıxnaşdırmaq” dan *f.is.*

TIXNAŞDIRMAQ *f. dan.* 1. Zorla tıxımaq, soxmaq, soxuşdurmaq.

2. Bax **tıxmaq**.

TIXNAŞMA “Tıxnaşmaq” dan *f.is.*

TIXNAŞMAQ *qarş.* Güclə bir yerə girmək, soxulmaq, soxuluşmaq, sıxışmaq (çoxları haqqında). *Arxadan çapıb gələn dəstə atların ci-lovunu çəkib, dar keçidə tıxnaşır. Ə.Məmmədخانlı.*

TIXSIZ *sif.* Tıxı olmayan.

♦ **Tıxsız balıq** *məc.* – heç kəslə işi olmayan, heç kəsə nə yaxşılığı, nə də pisliyi keçən adam haqqında. *Tıxsız balığın biridir.*

TIQQ *təql.* Yuxarıdan düşən və ya bir şeyə dəyən bərk bir şeyin çıxardığı səs (bözən təkrar edilərək işlədilir).

TIQQILDAMA “Tıqqıldamaq” dan *f.is.*

TIQQILDAMAQ *f.* Tıqq (tıq-tıq) səsi çıxarmaq, tıq-tıq etmək. *Küləkdən qapı tiqqıldadı.*

TIQQILDATMA “Tıqqıldatmaq” dan *f.is.*

TIQQILDATMAQ *f.* Yavaşca taqqıldatmaq, tıq-tıq etmək. *Çingiz gülüş vəziyyətindəki*

simasını ciddiləşdirərək masanı tiqqıldıtdı. Çəmənəminli. Koridorda qapı ağzında dayanayan Rüksarə şəhadət barmağını qatlaraq üç dəfə qapını tiqqıldıtdı. S.Rəhimov.

TIQQILTI *is.* Tiqq (tiq-tiq) səsi. *Sayad Pəri tiqqıltı eşidib qarabaşı Ağcaqızı dürtmələdi. “Əmrəh”. A kişi, bilmirəm gecənin nə vaxtı idi, yuxuda qulağıma bir tiqqıltı gəldi. C.Məmmədquluzadə.*

TIQ-TIQ 1. Bax **tiqq**.

2. *Zərf mənasında.* Tiq-tiq edərək, tiqqıldaya-tiqqıldaya. *Saat küncdə tiq-tiq ötür; Dəqiqələr keçib gedir. M.Dilbazi.*

TINCIXMA “Tincixmaq”dan *f.is.*

TINCIXMAQ *f. məh.* Çətinliklə nəfəs almaq, nəfəsi təng olmaq. *Qızdırmadan tincixmaq. – İstidən ürəkləri tincixanlar (f.sif.) də divarlara dalbadal tüpürüb canlarını rahat edirdilər. Çəmənəminli. [Əsgərin] nəfəsi tincixdı, artıq dayana bilməyib, Kosa ilə danışmağa girişmək qərarına gəldi. S.Rəhimov.*

TIN-TIN *sif. və zərf* Bəzi səsləri burunda deməkdən ibarət tələffüz tərz, burnunda danışma. *Tin-tin danışmaq. – Mən də dedim, amma indi sözə qulaq asan hani? – deyər tin-tin Qaytaran burnunda cavab verirdi. S.Rəhimov.*

TIPPILDAMA “Tippildamaq”dan *f.is.*

TIPPILDAMAQ *f.* Tippiltı (tip-tip) səsi çıxarmaq. // Tip-tip etmək, döyünmək, çırpınmaq (ürək haqqında). *Bağ yiyəsinin qorxusundan ürəyi tippildayan (f.sif.) xam bülbül belə oxuyar. “M.N.lətif.”*

TIPPILTI *is.* Tipp (tip-tip) səsi. *Tippiltı eşitmək.*

TIP-TIP 1. *təql. bax tippiltı.*

2. *zərf* Tippiltı ilə. □ **Ürəyi tip-tip döyünmək** – qorxudan, həyəcədən, sevincdən və s. səbəbdən ürəyi bərk döyünmək, çırpınmaq. [Telli:] [Gəlini] *otağa aparıb gərdək dalında oturdur, ürəyin tip-tip döyünə-döyünə göz-ləyirsən. Ü.Hacıbəyov.*

TIRILDAMA “Tırlılmaq”dan *f.is.*

TIRILDAMAQ *f.* Tırlıltı səsi çıxarmaq. *Motor tırlıladı.*

TIRILTI *is.* Tır-tır səsi. *Həyətdə eşidilən motor tırlıltısı Qoşqarın əzablı düşüncələrini yarıda qırdı. İ.Hüseynov.*

TIRTIL *is.* 1. *zool.* Bir neçə cütayaqlı qurudabənzər bədəni olan kəpənək sürfəsi. *Kəpənək tırtılı.*

2. Yoldakı maneələri keçmə qabiliyyətini artırmaq üçün maşında, traktorda, tankda, ekskavatorlarda və s.-də təkəri əvəz edən enli zəncir. *Ekskavatorun (traktorun) tırtılı.*

TIRTILLI *sif.* Tırtılı olan, tırtilla hərəkət edən. *Tırtıllı traktor.*

TISBAĞA *is. zool.* Bədəni sümük qınla örtülü, qısa ayaqları ilə çox yavaş hərəkət edən, ayaqlarını və başını qının içində gizlədən sürünən heyvan. *Quru tısbağası. Dəniz tısbağası. Bataqlıq tısbağası. – Bir ilan, bir dəvə, bir də tısbağa; Yoldaş olmuşdular bunlar sabıqa. Q.Zakir. Birdən maralın sağ tərəfindən, bulanq sular arasından bir tısbağa başını çıxarıb onu salamladı. M.Hüseyn.*

♦ **Tısbağa kimi** – çox yavaş, çox ağır. *Parovoz tısbağa kimi ağır-ağır gedirdi. M.S.Ordubadi. Tısbağa kimi başını qınına çəkmək – 1) ictimai işlərdən kənara çəkilib öz xüsusi işləri ilə məşğul olmaq; 2) öz evində oturub heç bir yerə getməmək, evdən bayıra çıxmamaq. *Camaatı talamağa adət etmiş xainlər tısbağa kimi başını qınına çəki çıxarı çıxmamağa cürət etmirdi(lər). M.S.Ordubadi. Tısbağa qınından çıxıb, (öz) qınıni bəyən-mir* – böyüyüb, boya-başa çatdığı ailəni, mühiti, kollektivi, yeri bəyənməyən adam haqqında. [İmran kişi:] *Bəlkə tısbağa qınından çıxıb, qınıni bəyən-mir, hə? M.Hüseyn. Tısbağa sürəti (yerişi, gedişi)* – çox yavaş, çox kiçik sürət, çox ağır yerləş. *Tısbağa sürəti ilə getmək. – [Rüstəm kişi:] Tısbağa yeriyi ilə gədən bir kolxoza iki-üç ilə o hündürlüyə qalxızmaq qeyri-mümkündür. M.İbrahimov.**

TISILDAMA “Tıslılmaq”dan *f.is.*

TISILDAMAQ *f.* Çox yeməkdən nəfəsi çətinləşərək fıslıtlı səs çıxarmaq. *Qarı yaz öküzü kimi o qədər yemişdi ki, tıs-tıs tıslıdayırdı. (Nağıl).*

TISMAQ *f.* İncimək, küsmək, narazı qalmaq.

TIAMİN *is.* B₁ vitamini.

TİBB *is.* [ər.] 1. Xəstəliklər, onların müalicəsi və qarşısını almaq haqqındakı elmlərin məcmusu. *Aynadan beş-altı yaş böyük olan*

qardaşı tıbb institutunda dosent idi. İ.Əfəndiyev. □ Tibb bacısı (qardaşı) – müalicə müəssisələrində orta təhsilli tibb işçisi.

2. Bax **səhiyyə**. *Tibb işçiləri həmkarlar ittifaqı. – [Sevinc Qaçaya:] Durmayın, tez tibb məntəxəsinə aparın. Z.Xəlil.*

TİBBİ *sif.* [ər.] Tiblə, təbabətə, müalicə işi ilə əlaqədar olan, təbabətə aid olan. *Tibbi yardım. Tibbi müayinə. – Rüksarə bəzən şəhərə getmək, işə düzəlmək, sonra da ali tibbi təhsil almaq qərarına gəlirdi. S.Rəhimov. // Təbabətdə işlədilən, müalicə əhəmiyyəti olan. Tibbi yağlar. – Tibbi sabunlar yağ turşularının metal duzlarından ibarətdir. R.Əliyev.*

TİCARƏT *is.* [ər.] Mal alıb-satma, geniş miqyasda alver, algi-satqı. *Xarici ticarət. Xüsusi ticarət. Ticarət əlaqəsi. – [Həmzənin] böyük planları vardı, ticarətini Tiflis və Batum tərtibi ilə İstanbula, oradan da o yana yeritmək istəyirdi. Ə.Əbülhəsən.*

TİCARƏTÇİ *is.* Tacir. *Neməttullayev illər uzunu bir mahir ticarətçi kimi bu işlə yaşardı. S.Rəhimov.*

TİCARƏTXANA *is.* [ər. ticarət və fars. ...xanə] Ticarət evi, ticarət müəssisəsi, ticarət kontor. *Türküstanda [Sərdarovun] ticarəti, hər şəhərdə mülkü, karvansarası, ticarətxanasının şöbələri var idi. Ə.Haqverdiyev. [Yaşlı kişi:] Hacı Ramazan adlı bir tacirin ticarətxanasında ayda otuz manat maaşla qulluq edirdim. S.Hüseyn.*

TİFAQ *is.* [ər.] 1. Ailə ocağı, dudman, yurd. *Ə.Haqverdiyevin “Dağılan tifaq” draması. – [Yaşlı kişi:] Bizim əvvəlki illərdəki tifaqımızdan bir əsər qalmayıb, tamamilə dağılmışdı. S.Hüseyn. □ Tifaqı dağılmaq – asudə, firavan həyatı pozulmaq, dudmanı dağılmaq. [Surxay:] O kimdi elə tifaqı dağılan? S.Rəhman. Tifaqın dağılsın! – qarğış məqamında işlədilir.*

TİFİL *is.* [ər.] Uşaq. [Kazım Allahquluya:] ..Başını aşağı sal, kəsikarlığına qurşan, bu tifiilləri saxla. Çəmənzəminli. Çox analar bu iki tifiilin tərbiyəsinə həsrət çəkirdilər. S.S.Axundov. // məc. Aciz, yazıq, zavallı. [Salman bəy:] Bəs o biçarə tifiillər necə olacaqlar? N.Vəzirov. [Qoca Bayrama:] O qız

xeylağıdır, günahı varmı? Tifil bir insanı vurmaq olarmı? M.Müşfiq.

TİFİLCİYƏZ *oxş.* Yazıq, ağır, aciz (uşaq). [Böyükxanım Ağacavada:] *Tifilciyəzimi o məktəbə qoya bilmərəm ki, Balələnin uşaqları gündə təpəsinə döysünlər.. B.Bayramov.*

TİFİLLİK *is.* Uşaqlıq.

TİFTİK *is.* 1. Qoyunun, keçinin, dəvənin baharda qırılan zərif və yumşaq yunu. *Yunu, tükü və tiftiyi qoyundan, keçidən, dəvədən, atdan, inəkdən və s. heyvanlardan alırlar. “Əmtəəşünaslıq”. // Həmin yundan toxunmuş. Camal əmi səliqə ilə .. üç cüt yun, bir cüt tiftik əlcək, beş cüt yun corab, bir yun başlıq, dörd dənə əl dəsmalı yeşiyə qabladı. Ə.Vəliyev. Sol tərəfdəki ağ, bəzəkli uşaq [çarpayısının] toru cırılıdadi, üstündəki tiftik adyal tərpendi. Mir Cəlal.*

2. Əl silmək üçün ip, lif topası. *Əziz çəkici gətirdi və əllərini ucu cibindən bayıra çıxıb sallanmış yumşaq, çirkli tiftiklə sildi. Q.İlkin.*

TİFTİKLƏNMƏ “Tiftiklənmək” dən *f.is.*

TİFTİKLƏNMƏK *f.* İplikləri, telləri bir-birindən ayırmaq, sökülmək, tiftik-tiftik olmaq, didilmək. *Bu parça çox tez tiftiklənir. – Sini ipək təbii ipəyə nisbətən qaba, çox parlaq, qoxulu, tez tiftiklənən (f.is.) və davamsız olur, ancaq ucuz qiymətlidir. “Əmtəəşünaslıq”.*

TİFTİKLİ *sif.* Tiftiyi olan, xovlu. [Nəriman] *tiftikli ağ məhrəbə ilə bərk-bərk qururladıqdan sonra stulda əyləşdi. İ.Əfəndiyev.*

TİĞ *is.* [fars.] 1. klas. Qılınc. // obrazlı təşbehlərdə. *Qəmzə tiğın çəkdi, çaldı canımı; Bir cəllada döndü, aldı canımı. M.P.Vaqif. Çək tiğini, gər var isə günahım; Öldür, gərdən mənim, ixtiyar sənin. Q.Zakir.*

TİK [holl. tyk, ing. tick] Döşəküzü, çexol və s. tikmək üçün işlədilən miləmil qalın parça.

TİKAN *is.* 1. Dəvətakanının, qızılgülün və bəzi başqa bitkilərin iynə kimi itiuculu hissəsi. *Ayağına tikan batmaq. Nar ağacının tikani. – Evi süpürəndə süpürgənin tikani.. düşüb fərşin üstünə və batıb qonağın yumşaq yerinə. C.Məmmədquluzadə. // Tikanlı kol, dəvətakanı. Çəpərlərdən çıxan tikan kolları oynaya oynaya gəlib yol çuxurlarında bənd alır. Mir Cəlal. Bu yerin on-on iki addımlığında*

iri bir tikan tayası var idi. M.Rzaquluzadə.
// Bir şeyin iti ucu, batan tərəfi. *Məftilin tikani.*

2. Bəzi heyvanların bədənini örtən iynələr-dən hər biri. *Kirpinin tikani.*

3. Bax tıx. *Balığın tikani.*

♦ **Tikan olub gözünə batmaq** – görmək istəmədiyi, zəhləsi getdiyi bir şey, ya adam daima gözü qabağında olmaq. [Ələmdar:] *Ancaq düzü, bu Nikolay poqonları mənim gözü-mə tikan olub batır, bəy!* S.Rəhimov. **Tikan üstündə oturan kimi** – çox narahat halda, nigarancılıq içində, iztirab çəkə-çəkə. **Tikan üstündə oturmaq** – çox narahat olmaq, nigarancılıq çəkmək, iztirab içində olmaq. (**Ürəyindən**) **tikan çıxarmaq** – qisasını almaq, əvəzini çıxmaq, ürəyini soyutmaq. [Şirəli:] *Sağ ol, bala! Hamımızın ürəyindən tikan çıxartmışan.* S.Rəhman.

TİKANCIQ is. 1. Balaca tikan, kiçik tikan. *Qızılgülün tikancığı. Əlinə tikancıq batmaq.*

2. Balaca tıx, nazik tıx. *Siyənək balığının tikancığı.*

TİKANCI is. Keçmişdə: tikan qırıb satmaq-la məşğul olan adam. *Biri vardı, biri yoxdu, bir tikançı vardı.* (Nağıl).

TİKANLI sif. 1. Tikani olan (bax **tikan** 1-ci mənada). *Tikanlı bitkilər. – Alağa – qərənfil, yovşana – reyhan; Tikanlı qanqala – gül desəm olmaz. Aşıq Şəmsir. Aydın tikanlı kollar arasından çıxıb, sinədolu rahat nəfəs aldı.* H.Seyidbəyli.

2. Üzərində tikanlar olan. [Şeyda Fəridə-yə:] *İndi bizim bağla sizin bağ arasında tikanlı məftildən qara bir çəpər var.* Ə.Məmməd-xanlı.

3. məc. Qəlbə, ürəyə toxunan; acı, ağır, zəhərli, qaba, kobud. *Lakin Rüstəm kişi [Şirza-dın] gözlərində bu sözləri oxumadı; orada yalnız tikanlı bir ifadə gördü.* M.İbrahimov.

4. Tıxlı. *Tikanlı balıq.*

TİKANLIQ is. 1. Çoxlu tikan kolları bitmiş yer, tikan kolluğu. *Qaraathılar da özlərini tikanlığa vurdular. “Koroğlu”. Nəbi tikanlıq-da gedirmiş kimi yavaş-yavaş ağacın üstü ilə yeriməyə başladı.* Ə.Abasov.

2. Yandırmaq və ya başqa məqsəd üçün yerdən çıxarılmış tikanın saxlandığı yer. *Tikanlıqdan tikan götürmək.*

TİKANSIZ sif. Tikani olmayan. [Orxan:] *Bəllidir ki, olmaz tikansız qönçə.* H.Cavid.

♦ **Tikansız balıq** – heç bir kəsi özündən incitmək, heç bir kəsə nə pislilik, nə də yaxşı-lıq etmək istəməyən adam haqqında. *Tikan-sız balığın biridir.*

TİKANYARPAQ(LI) sif. Yarpaqları tikan kimi, itiuclu olan. *Tikanyarpaqlı otlar.*

TİKDİRMƏ¹ “Tikdirmək¹” dən f.is.

TİKDİRMƏ² “Tikdirmək²” dən f.is.

TİKDİRMƏK¹ icb. Başqasına bina və s. tikmə işi gördürmək. *Ev tikdirmək. – [Sara bibi:] Rəhmətlik öz sağlığında tikdirdiyi töv-lədir. Qantəmir. [Nəriman:] Əşi, o boyda mə-dəniyyət sarayı tikdirmişik, qalıb ağzıbağlı. İ.Əfəndiyev.*

TİKDİRMƏK² icb. Sifarişlə birinə paltar və s. tikmə işi gördürmək. *Özinə palto tikdir-mək. – [Mirzağa] toy üçün özünə yenidən tikdir-diylə paltarını geymiş, özünün görünüşünü Cə-milənin xoşuna gələcək bir şəkə salmışdı. S.Hüseyn. Veys kiçik bacısına qanovuzdan tu-man, al faydan kofa tikdirmişdi. Ə.Əbülfəsen.*

TİKƏ is. 1. Böyük bir şeydən sınımış, qop-muş, ayrılmış və ya kəsilmiş kiçik hissə, par-ça, qırıq. [Rövşən] *salam-əleykəssalamdan sonra daşın bir balaca tikəsini ustaya verib dedi. “Koroğlu”. // Yeyilən şeyin bir hissəsi. Pəndir tikəsi. – [Musa kişi:] Arvad, sən allah, yadımdan çıxmasın, bu ətdən bir tikə də o Həsənlənin yetimlərinə göndər, yazıqdırlar. M.İbrahimov. // məc. Yaşamaq üçün vəsait; yeyəcək, yeyiləcək şeylər. Tikəsini dostu ilə bölmək. – Düşmənin tikəsindən dostun şilləsi yaxsıdır. (Ata. sözü). İnsan gərək dayanıb-durmasın, yatıb vaxtını, gününü öldürməsin, çıxan tüstü, hazır tikə axtarmasın. S.Rəhimov.*

2. “Bir” sözü ilə – **bir tikə** – 1) bir az, bir zərrə, bir qırıq, zərrə qədər, qətiyyə, əsla. *Bacardıqca vermə yer beynində artıq yükə; Mənə bax, ay qız, mənə, dərd çəkmirəm bir tikə. S.Rüstəm. Havada bir tikə də bulud, du-man və tüstü yox idi. M.İbrahimov; 2) balaca, kiçik, bambalaca. Bir tikə uşaq.*

♦ **Tikə boğazından getmək** – həyəcədən, yorğunluqdan, hirsədən və s. hissələrdən dolayı heç nə yeyə bilməmək. **Haram tikə** – bax **haram**. **Ürəyi bir tikə olmaq** – bax **ürək**. **Yağlı tikə** – bax **yağlı** 3-cü mənada.

TİKƏ-PARÇA bax **tikə-tikə**. □ **Tikə-parça eləmək** – tikə-tikə eləmək, özib tökmək. *Küçələrdə ildırım kimi çaxıyan avtomobillər axır vaxtlarda başlayıblar uşaqları azib tikə-parça eləməyə*. C.Məmmədquluzadə.

TİKƏ-TİKƏ *zərf* Parça-parça, doğram-doğram, tikə-parça. *Kağızı tikə-tikə etmək*. – [Pəri Cadu:] *İtil gözümin qabağından. Bir də səni görsəm, tikə-tikə elərəm*. Ə.Haqverdiyev. [Sultan bəy:] *Öldürəcəyəm! Bu papaq mənə haram olsun ki, bir də arşınmalçı adı tutsan, tikə-tikə doğrayacağam*. Ü.Hacıbəyov.

TİKİLİ¹ *is.* Bina, tikinti; tikilmiş ev, bina və s. *Daş tikili (daşdan tikilmiş bina, ev və s.)*. – [Şəhər] *gözəl bir səhranın ortasında idi, yaxşı başıqübbəli məscidi, böyük karvansarası, müsafrixanası və qeyri tikililəri var idi*. E.Sultanov. *Maşının keçdiyi yerlərdə, onun arxasınca, uçurulan evlərin yerində indiki tikililərə bənzəməyən evlər tikilir*. S.Hüseyn.

TİKİLİ² *sif.* Tikilmiş. *Tikili paltar. Qoyun dərisindən tikili kürk*.

TİKİLİS¹ *is.* Tikilmə, inşaat, tikinti; tikmə işi. *Məktəbin tikilişi*. – *İşçilər yığılıb, hökumət sarayı tikili-şinə baxmağa getdilər*. Mir Cəlal.

TİKİLİS² *is.* Paltar və s. tikmə; tikmə işi, tikmə tərz; tikim. *Paltarın tikilişi*.

TİKİLMƏK¹ “Tikmək¹”dən *məch.* Boş yerlərdə indi çoxlu ev tikilmişdir. – *Qoyuldu özüllər, boylandı tağlar; Tikildi divarlar, şumal dənəklər*. M.Müşfiq. *Mədəniyyət evi kəndin cənub qurtaracağına tikilmişdi*. İ.Əfəndiyev.

TİKİLMƏK² “Tikmək²”dən *məch.* Paltar yaxşı tikilmişdir. *Şalvar çox enli tikilib*. – [Tahirin] *pencəyi təzə dəbdə, uzun və gen tikilmişdi*. M.Hüseyn.

TİKİM bax **tikiliş²**. *Paltonun tikimi*.

TİKİNTİ *is.* 1. Bina, tikili. *Möhtəşəm tikintilər; Qurulur ölkəmizdə*. M.Seyidzadə.

2. Tikmə, inşaat. *Nümayəndə heyəti əvvəlcə tikinti işləri ilə maraqlandı*. Ə.Vəliyev.

3. Tikinti işi aparılan yer, inşaat meydançası. *Salman kişi axşam tikintiyyə qayıdanda briqada üzvlərini orada gördü*. Mir Cəlal.

TİKİRTGƏ bax **kanifol**. *Baxşı cəld durur ayağa, kamançanı alır, çəkilib oturur dizi*

üstə, cibindən tikirtgə çıxarıb kamanı çəkir tikirtgəyə. C.Məmmədquluzadə.

TİKİŞ *is.* 1. Tikmək işi, tikmə, tikim. *Tikiş dərnəyi. Tikiş maşını*. – [Gülnisə:] *Bu saat duraram, ana, tikişimin bir azca yeri qalıb, onu qoy qurtarım*. Ə.Haqverdiyev. □ **Tikiş tikmək** – iynə-saplayan tikiş maşınında bir şey tikməklə, tikişlə məşğul olmaq. *Hacı Mehдинin ikinci övrəti Güllü oturub tikiş tikir*. Ə.Haqverdiyev. *Pinəci Qafar başmaq yamarkən oxuyur, Şahsənəm də tikiş tikir*. S.S.Axundov.

2. Tikilmiş parça, dəri və s. parçalarının birləşdiyi yer. *Köynəyin tikişi. Tikişi sökülmək*.

3. Bir şeyin hissələrinin bitişdiyi, cəlaşdığı, bənd olduğu yer, bitişmə yeri. *Borunun tikişi*. // *tex.* Eyni mənada detallar, qurğular və s. haqqında. *Qaynaq edilmiş metalın tikişi*. // *tib.* Cərrahiyyə əməliyyatında toxumaların tikilib bitişdirildiyi yer. *Yaranın tikişi sökülüb*. // Bu cür tikiş nəticəsində dəridə əmələ gələn qırıq; qırışq. *Üzündə yara tikişi var*.

♦ **Tikiş qoymaq** – yaranın kənarlarını birləşdirib xüsusi materialla tikmək. **Tikişi açmaq** – tikilmiş yara sağaldıqdan sonra onun saplarını açmaq, çıxarmaq.

TİKİŞÇİ *is.* Tikiş sənayesi işçisi; dərzi. *Tikişçilərin bayramqabağı əmək nailiyyətləri*. // *Sif. mənasında*.

TİKİŞLİ *sif.* 1. Tikişləri olan, bitişik, bənd edilmiş yerləri olan, bütöv olmayan. *Tikişli boru*.

2. Qırıq, qırışq (cərrahiyyə əməliyyatı nəticəsində). *O vaxtdan Qəhrəmanın üzü tikişli qalmışdı*. Ə.Vəliyev.

TİKİŞSİZ *sif.* Tikişi, tikiş yeri olmayan, bütöv hazırlanmış. *Tikişsiz boru*.

TİKMƏ¹ “Tikmək¹”dən *f.is.*

TİKMƏ² “Tikmək²”dən *f.is.*

2. *is.* Parça üzərində rəngbərəng saplarla müxtəlif naxışlar salmaqdan ibarət xalq sənəti, habelə belə məmulatın özü. *Qarşı divara yekə bir tikmə vurulmuşdu*. B.Bayramov.

TİKMƏÇİ *is.* Tikmə ustası (Bax **tikmə²** 2-ci mənada).

TİKMƏK¹ *f.* 1. Daşdan, kərpicdən, taxtadan və s.-dən bina, divar və s. ucaltmaq, qurmaq. *Ev tikmək. Məktəb tikmək. Divar tikmək*. – [Atası Rövsənə:] *İndi sən gərək böyük bir tövlə tikəsən*. “Koroğlu”.

2. Düzəltmək, qurmaq, hazırlamaq (yuva). *Tikəndə quş yuva, çör-çöp; Yığıban, zir-zibil istər. Q.Zakir. Tikan üstə qonan quşlar; Qonmaz bura, tikməz yuva! Z.Xəlil.*

3. Təyin etmək, qoymaq. *Sonra camaat Qaraqası tikdi padşah. (Nağıl). [Xan:] Mən [İsani] Dızaq sığnağına yüzbaşı tikdim, daha demədim ki, başıma bəla olsun.. Çəmənzəminli.*

TİKMƏK² *f.* 1. Tikmə işi görmək, tikislə məşğul olmaq. *Tikiş maşınında tikmək. İynə ilə tikmək.*

2. Parçanın, dərinin və s.-nin kənarlarını iynə-sapla bir-birinə calayaraq paltar, ayaqqabı və s. hazırlamaq. *Kostyum tikmək. Ayaqqabı tikmək. – Yusif Sərrac ... oturub, əlində bir cilovu tikib tamam edirdi.. M.F.Axundzadə. Mən körpəyə özünü biçib, özü tikmiş paltarımı; Gülüşündə görmüşəm öz çiçəklənən baharımı. S.Rüstəm.*

3. Parça və s. üzərində rəngbərəng saplarla həndəsi və ya nəbatı naxışlar, şəkillər toxumaq. *Təkəlduz tikmək.*

4. Cərrahiyyə əməliyyatında: toxumaları iynə-sapla birləşdirmək, bitişdirmək. *Şərafgölünün qarnını yarmış, bağırsağını kəsib tikmişdilər. M.İbrahimov.*

◊ Gözünü tikmək – bax **gözünü dikmək** ("göz" də).

TİKMƏLİ *sif.* Tikməsi olan, tikmə tikilmiş, tikmə naxışlı, tikmə ilə bəzədilmiş (bax **tikmə**² 2-ci mənada). *Tikməli yaylıq.*

TİLAVƏT *is.* [ər.] Quranı avazla oxumaq. **TİLİŞKƏ** *is.* Taxtanın iynə kimi iti uclu kiçik hissəsi. *Rüxsarə yaxına gəlib [Kosanın] əlinə diqqətlə baxdı. Onun ovcunun içi doğrudan da qaralmışdı, orada odun tilişkəsi var idi. S.Rəhimov.*

TİL(L) *is.* 1. Kənar, qıraq. *Yolun tili. – İndi Şamo gah cığırda.. və gah da cığırın tili ilə gedirdi. S.Rəhimov.*

2. Əlin çəçələ barmaqdan ovuca tərəf olan hissəsi. [Yusif] *..gah ülgücü əlinin tilinə çəkib itiləyir, gah da qabağına qoyduğu dəyirmi güzgünün yerini rahatlayırdı. B.Bayramov.*

3. Uzunsov təpənin üstü. *Təpənin tili. – Atlar tildən üzünəsağı addım-addım enirdilər. S.Rəhimov.*

4. İki səthin kəsişdiyi yer. *Piramidanın tili.*

TİLL bax **qalaq**. *Bəzi Para xırmanlarda döyülən taxıllar xüsusi yığanlarla toplanır və qabaq tərəfdə till vurulurdu. S.Rəhimov.*

TİLLƏMƏ "Tilləmək"dən *f.is.*

TİLLƏMƏK bax **qalaqlamaq**.

TİLOV *is.* Balıq tutmaq üçün ucu iti çəngəl; qarmaq. [İmamverdi Nuruddinə:] *Sənə tilov qayıracığam, hər gün çayda balıq tutarsan. S.S.Axundov. □ Tilov atmaq* – balıq tutmaq üçün tilovu suya salmaq.

TİLSİM *is.* [ər.] Mövhumatçılara görə, sehrli qüvvəyə malik söz və s.; ovsun, sehr (ən çox nağıllarda işlənir). *İbrahim bir tilsim oxuyub, oldu tülkü, çıxıb kolun dibindən, ya-pışdı dəbrüşün boğazından, boğub öldürdü. (Nağıl). Bir tilsim oxuyub, oğlan oldu həmin ki Qaraqası, özü də yıxılıb yatdı. (Nağıl). □ Tilsim etmək* – bax **tilsimləmək**. **Tilsimə düşmək** – 1) bax **tilsimlənmək**. [Gülzar Bəhrəruza:] *Düz deyirəm, oğul, sən bu evdə tilsimə düşmüşsən. Ə.Məmmədخانlı. Amma indi [Zəhra] elə bil tilsimə düşmüşdü. Y.Əzimzadə; 2) dan. çətinliyə düşmək, dolaşığa düşmək. İşi tilsimə düşmək. Tilsimə salmaq* – bax **tilsimləmək**. [Dərviş] *Qaraqası görən kimi nə ki tilsimlər vardı, oxudu ki, Qaraqası tilsimə salsın. (Nağıl). [Telli arvad:] Baxıram bu sədr qızının gözlərinə, elə bilirəm, igidləri tilsimə salan sehr-cadudur. M.İbrahimov.*

TİLSİMBƏND *sif.* [ər. tilsim və fars. bənd] Tilsimlənmiş, tilsimə salınmış, ovsunlanmış, ovsunlu. *Qəmərvəzir də bildirdi ki, qız tilsimbənddi. Qızı əmisi oğlu ala bilməyəcəkdir. (Nağıl).*

TİLSİMÇİ *is.* və *sif.* Nağıllarda: tilsim edən adam; sehrbaz, ovsunçu. *Tilsimçi qoca üzüyü özü üçün götürüb, çətirlə xurcunu Əhməd Mirzaya verib dedi.. (Nağıl).*

TİLSİMLƏMƏ "Tilsimləmək"dən *f.is.*

TİLSİMLƏMƏK *f.* Tilsim etmək, tilsim oxumaq, tilsimə salmaq, ovsunlamaq.

TİLSİMLƏNMƏ "Tilsimlənmək"dən *f.is.*

TİLSİMLƏNMƏK *mach.* Tilsim edilmək, tilsimə salınmaq, tilsimə düşmək, ovsunlanmaq.

TİLSİMLƏNMİŞ *f.sif.* Tilsimə salınmış, tilsim edilmiş, sehlənmiş, ovsunlanmış.

TİLSİMLİ *sif.* Tilsim edilmiş, tilsimə salınmış, tilsimlənmiş. [Padşah:] *O Qaçaq Nəbi*

girinizə keçən kimi onun, o güllə batmayan tilsimli Boz atının şəklini də aldırıb mənə göndərin. S.Rəhimov.

TİMİK *is. məh.* Bir şeyin iti çıxıntısı, tini.

TİMİKLİ *sif. məh.* İti çıxıntısı, tini olan.

TİMOL *is. [lat.]* Səciyyəvi iyi olan rəngsiz kristal maddə.

TİMPAN *is. [yun.]* Qədim zərb musiqi aləti.

TİMSAH *is. [ər.] zool.* Tropik və subtropik ölkələrdə yaşayan qalın və sərt dərilə sürünən yırtıcı iri heyvan. *Timsah dərisi.*

TİMSAL *is. [ər.]* 1. Nümunə, örnək, misal.

2. Məsəl, zərbi-məsəl. *Məşədi Həsən əmi əlavə olaraq.. tat şivəsi ilə bir timsal da söylədi.* S.Hüseyn. [Hacı:] *Nə qədər timsal və zərbi-məsəllər eşitsəniz, uşaqlarınıza deyın, dəftərlərinə yazsınlar.* Qantəmir.

3. *klas.* Şəkil, rəsm, surət, təsvir. *Üçüncü otağın divarlarında İranın sair silsilədən olan padşahlarının timsalı nəqş olunmuşdu.* M.F.Axundzadə.

4. *köhn.* b a x **təmsil** 2-ci mənada. *Rusların məşhur ədibi.. Krilov "Ağacın yarpaqları və kökləri" adlanan bir timsalında yazır.* F.Köçərli.

TİMSİNME "Timsinmək" dən *f.is.*

TİMSİNMEK *f. məh.* Tələsmək. [Dərviş:] *..Qoca qarı balasının imdadına çatmaq qəsdilə timsindi.* A.Divanbəyoglu.

TİN *is.* 1. Bir şeyin iki xarici tərəfinin birləşdiyi, kəsişdiyi yer. *Şəfənin tini.* // İki küçənin kəsişdiyi yer. *Bu anda qarşısındakı tindən bir neçə qaraltı çıxaraq tənha küçə ilə mənə tərəf irəliləməyə başladı.* Ə.Məmmədخانli. *Maşın tini döndü.* H.Seyidbəyli.

2. Bir şeyin kənarı, qırağı. *Sonra Veys pəncərə tinində oturub dedi..* Ə.Əbülhəsən.

3. Tində olan, tində yerləşən; tindəki. [Həmzə:] *Qurban! Səfəri apar, bu tin dükkandan bir kəllə qənd al, ver ona gətirsən, gedək axundun yanına.* C.Cabbarlı.

◊ O tində-bu tində – orada-burada, hər yerdə, hər tində. *..Getdikcə evdə də, çöldə də Mayanın ətrafında danışığırlar artırdı, o tində-bu tində Qarashın qulağına bir söz çatırdı.* M.İbrahimov.

TİNBAŞI *is. zərf* Hər tində. *Tinbaşı əl açardı adama diləncilər.* S.Rüstəm. // *məc.* Hər yerdə, hər addımda. *Hər tinbaşı Hacı*

Aslan xasiyyəti.. adamlar ortaya çıxmışdı. S.Hüseyn.

TİNDƏKİ *sif.* Tində olan, tində yerləşən. [Böyüköglü:] *Kağızı gətirdim o tindəki aptekə.* Qantəmir.

TİNƏT *is. [ər.] klas.* Xilqət, fitrət, təbiət, yaradılış. [Məhəmməd:] *Qara torpaq olsa da ilk və axır yerimiz; Eşqdir tınətimiz, eşqdir cövhərimiz.* B.Vahabzadə.

TİNG *is.* Calaq vasitəsilə yetişdirilən ağac sitili. *Alma tingi.* – *Tikinti rəisi hələ yazda Qubadan və başqa rayonlardan xeyli ağac tingləri gətirib küçələrə əkdirmişdi.* Ə.Sadiq.

TİNGƏ b a x **tin** 1-ci mənada. [Məşədi Əsgər] *evin tinasına gedib əvvəlcə bağçasına baxdı.* S.M.Qənizadə. *Birdən tinqə başından qəfildən bir dəstə qız [Aynanın] qarşısına çıxdı.* Ə.Məmmədخانli.

TİNGLİK *is.* Ting yetişdirilən sahə, yer. *Şəhərin ətrafında iki park, tingliklər, parniklər yaradılırdı.* Ə.Sadiq.

TİNKTURA [lat.] *Spirt* və ya efirdən hazırlanmış dərman maddəsi.

TİNLİ *sif.* Tini olan; tilli. *İti tinli stol.*

TİP [yun. *tynos* – nümunə, forma] 1. Şeylərin, hadisələrin məlum qrupuna uyğun gələn nümunə, model və ya variant; forma, növ. *Sərnəşin təyyarəsinin tipləri. Torpaq tipləri. Kazarma tipində ev.*

2. *biol.* Heyvan və bitki sistematikasında: qohum sinifləri birləşdirən bölgü. *Gül bitkilərinin tipi. Buğumayaqlı heyvanlar tipi.*

3. İnsanın etnik mənsubiyyəti ilə bağlı olan səciyyəvi fiziki quruluşu, siması. *Afrikalı tipi. Monqol tipi. Şərq tipi.* // Sifət, xarici görünüş haqqında. *Kəndli tipi. Şofer tipində bir adam.*

4. İctimai, peşə, mənəvi və s. xüsusiyyətləri bir cür olan adamlar kateqoriyası, habelə hər hansı belə bir qrupun bariz nümayəndəsi. *Gənc kəndli tipi.* – *Usta Zeynal tamamilə dolğun, bitkin və parlaq ictimai tipdir.* M.İbrahimov.

5. *ədab.* və *inc.* Hər hansı bir insan qrupunun səciyyəvi xüsusiyyətlərini özündə birləşdirən bədii surət. *Məşşan tipi. Alim tipi. Komik tip.*

6. *dan.* Adətən qərribə və ya mənfəi xasiyyətli adam haqqında. *Qərribə tip. Tipin biridir.*

– [Məhəmməd:] *Kolxozumuzun xeyri üçün gərək belə pozğun tiplərə divan tutanda uf deməyəsən!* M.Hüseyn.

TİPÁJ [*fır.* typoge, əsl *yun.* typos] 1. *tex.* Hər hansı məmulat növlərinin, modellərinin məcmusu. *Təyyarələrin tipajı. Traktorların tipajı.*

2. *inc.* Adamların hər hansı ictimai kateqoriyası, tipi üçün səciyyəvi olan əlamətlərinin məcmusu. *İctimai tipaj.*

3. *kino.* Öz səciyyəvi xarici görünüşünə görə hər hansı bir rola, surətə uyğun gələn aktyor.

TİPİK *sif.* 1. Müəyyən tipə xas olan, müəyyən tipi təmsil edən.

2. Müəyyən xüsusiyyətlərə malik olan; səciyyəvi. *Tipik hadisə.*

3. *ədəb. və inc.* Bir sıra adam, hadisə üçün səciyyəvi olan əlamət və xassələri özündə birləşdirən, əks etdirən. [Ü.Hacıbəyov] *ailə həyatını tipik şəraitdə açır..* Ə.Sultanlı.

TİPİKLƏŞDİRMƏ “Tipikləşdirmək”dən *f.is.*

TİPİKLƏŞDİRMƏK *f.* Tipik etmək, tipik şəklə salmaq.

TİPİKLİK *is.* 1. Tipik olma.

2. *ədəb. və inc.* Bir çox şəxs və ya hadisə üçün səciyyəvi olan fərdi əlamət və xüsusiyyətlərin bir şəxs və ya hadisədə birləşməsi.

TİPLƏŞDİRMƏ “Tipləşdirmək”dən *f.is.*

TİPLƏŞDİRMƏK *f.* 1. *xüs.* Müəyyən tipə uyğunlaşdırmaq. *Texnoloji prosesləri tipləşdirmək. Tikinti obyektlərini standartlaşdırmaq və tipləşdirmək.*

2. *ədəb. və inc.* Tipik cəhəti seçib konkret bədii surətlərdə, formalarda təcəssüm etdirmək, canlandırmaq.

TİPÓQRAF [*yun.*] 1. Mətbəə işi mütəxəssisi, mətbəə işçisi; mətbəəçi.

2. *köhn.* Sərtitökən, mətniyyətin maşın növü.

TİPOQRÁFIYA [*yun.* typos və grapho] bax **mətbəə.**

TİPOLÓGIYA [*yun.* typos və logos] Şeylərin və ya hadisələrin hər hansı ümumi xüsusiyyətlərinə görə təsnifi.

TİPOLOJÍ *sif.* [*yun.*] Şeylərin, hadisələrin hər hansı tipinə aid olan. *Tipoloji fərq. Tipoloji xüsusiyyətlər.* // Şeylərin, hadisə-

lərin əlamətlərinin ümumiliyini müəyyənləşdirməyə əsaslanan. *Dillərin tipoloji təsnifi. Tipoloji tədqiqat.*

TİR¹ *is.* 1. Kəsilmiş böyük ağacın budaqlardan təmizlənmiş və başı kəsilmiş gövdəsi: şalban, dinış. *Bir vaqon tir.* – *Məktəbin yanına kərpic və tir yığılmışdı.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Ağac və ya dəmir şalban, dirək. *Talvarın tiri.* – *Ev köhnə evə oxşayırdı, çünki tirlərin çoxusu əyilibdir.* C.Məmmədquluzadə. [Kosa] *üzərinə qoşa tir atılmış çayın üstünə çıxdı.* S.Rəhimov.

TİR² [*fars.*] *klas. bax ox².* *Ətrafım tir, kaman, oxdu; Dəlilər yanımda yoxdu.* “Koroğlu”. *Versəydi əgər dəstima tir ilə kamanın; Seyd olmaz idim, mən dəxi seydəşkən olurum.* S.Ə.Şirvani.

TİR³ [*fır.*] Təlim məqsədilə odlu və ya pnevmatik əl silahlarından nişana atmaq üçün xüsusi avadanlıqla təchiz edilmiş yer, bina. *Alt otaqların birində tir düzəltmişdilər.* Ə.Vəliyev.

TİRÁJ¹ [*fır.*] 1. İstiqraz və ya lotereya uduşlarının oynanması. *Dövlət istiqrazının növbəti tirajı.*

2. İstiqraz vərəqlərinin və ya başqa kağızları buraxan idarə tərəfindən ödənilməsi. *Ödəniş tirajı.*

TİRÁJ² [*fır.*] Buraxılmış çap nəşrləri nüsxələrinin sayı. *Qəzetlərin tirajı. Bədii əsərlərin böyük tirajla çap edilməsi.*

TİRAN *is.* [*yun.*] 1. Qədim Yunanıstanda və XIII–XVI əsrlərdə İtaliyada hakimiyyəti zorla ələ keçirən şəxs.

2. Ölkəni zorakılıqla idarə edən amansız hökmdar.

TİRANNOZAVR *is.* Nəhəng yırtıcı dinozavr cinsi.

TİRBAŞI *is.* Tirin başından kəsilmiş parça (bax **tir¹** 1-ci mənada).

TİRCİK *is.* Balaca tir.

TİRÉ [*fır.*] 1. Uzun üfüqi xətt (–) şəklində durgu işarəsi.

2. Morze əlifbasında belə işarə, habelə həmin işarəyə uyğun səs signalı.

TİREOİDİN *is.* [*yun.*] Qaramalın qurudulmuş qalxanabənzər vəzisindən alınan dərman preparatı.

TİRƏ¹ *is.* 1. Nəsil, tayfa. [Dadaş Lələşov:] *El bilir ki, onların törəməsi ilə bizim tirə əmi-uşağı olubdur.* S.Rəhimov.

2. Bir-biri ilə düşmənçilik edən və ya yola getməyən dəstələrdən hər biri. *Naxçıvan əhli, demə, üç tirədir, beş tirədir.* Ə.Qəmküsar. *Əlləri xəncərli və qılınclı qumuqlar iki tirə olub, bir-birinə soxulmaq istəyirdilər.* Çəmənzəminli.

TİRƏ² *is.* 1. Arx, xəndək və s.-nin kənarlarında tökmə torpaq; azacıq hündür yer, təpəcik, təpəlik, dikdir. *Çayırılı tirə.* // Bölmə, bölüm, blok.

2. Qıraç, kənar. *Pəncərə tirəsində oturduq-da* [Həməzənin] *gözü fikirli-fikirli bir kənarda dayanmış Qadira sataşdı.* Ə.Əbüllhəsən.

TİRLƏNMƏ “Tirlənmək”dən *f.is.*

TİRLƏNMƏK *f.* Dəstələrə, bloklara ayrılmaq. *Səs-küy qopdu. Xırmaçıları tirlənib tərəfə tərəf oldular.* S.Rəhimov.

TİRLƏNMƏ “Tirlənmək”dən *f.is.*

TİRLƏNMƏK *f.* Tir çəkmək, sərələnmək, uzanmaq. *Bozdar da divarın dibinə tirlənərək dilini çıxarmış, ləhləyirdi.* Ə.Vəliyev. [Arvad:] *Allah, sən saxla, Allah, sən saxla, – deyib, şarpılı ilə qarın içinə tirləndi.* S.Rəhimov.

TİRLİ *sif.* Tiri (tirləri) olan, üstünə tir qoyulmuş, yaxud tir dayağı olan.

TİRMƏ *is.* Şərqdə: yun və ya ipəkdən toxunma naxışlı qiymətli şal parça; tirməşal. *5 metr tirmə.* // Həmin parçadan olan. *Balaca nımçələrdə tirmə süfrənin ortasına düzülmüş xuruşlar və yeməklər hamıdan artıq Məşədi Məmmədin diqqətini cəlb edirdi.* B.Talıblı. [Qadın] *tirmə şallı, cavan və yaraşıqlı bir gəlin idi.* Mir Cəlal.

TİRMƏLİ *sif.* Tirmədən tikilmiş paltar geymiş və ya şal örtmüş. *Tirməli gəlin lap cavan idi.* Mir Cəlal.

TİRMƏŞAL *bax tirmə.* *Bu küçənin tirməşal qurşaq tacirləri ilə boğazı qalstuklu fabrikant və mədənciləri.. bir müqəddərat daşıyırdılar.* S.Hüseyn.

TİRTAP *zərf: tirtap düşmək (uzanmaq)* – çox yorğun olduğundan əl və ayaqlarını uzadaraq uzanmaq, bərk yatmaq. [Rizvan] *durub, canın dişinə alıb, özün yetirdi məndəcarlığa. Gördü ki, arvadı Nisə tirtap uzanıbdı.*

(Nağıl). *Əleyhqazlarımızı başımızın altına qoyub tirtap düşərdik.* Mir Cəlal.

TİR-TİR *zərf: tır-tır titrəmək (əsmək)* – soyuqdan, qorxudan, həyəcədən bərk titrəmək, əsim-əsim əsmək. [Ərən:] *Hər kəs Nəbini dəhşətlə dinləyir, qorxudan tır-tır əsirdi.* Çəmənzəminli.

TİRYƏK *is.* [fars.] Yetişməmiş xaşxaşın qüvvətli narkotik maddə olan qurudulmuş şirəsi (bəzən dərman maddələri istehsalında istifadə olunur). [Xart Tehraniyə:] *Tiryək sizi qurutmuşdur, qoca, hansı aslan ağzına alsın, ürəyi bulanıb geri qaytaracaq.* Ə.Məmməd-xanlı.

2. Beyini, ağılı kütləşdirən, həqiqi varlığı düzgün dərk etməyə mane olan şey haqqında. *Din yoxsullar üçün bir tiryəkdir ki, onları qəflətdə saxlayıb oyanmaqlarına mane olmuşdur.* S.S.Axundov.

TİRYƏKÇİ *bax tiryəki.* *Burada köhnə tiryəkçilər var, otuz illik stajı olanlar var.* B.Talıblı.

TİRYƏKXANA *is.* [fars.] Tiryək çəkilən yer. *Abkənardə çayxana olmadığı kimi, tiryəxana da yox idi.* S.Hüseyn. *Bir kimsə qalmadı tiryəxanada; Azacıq halına yoxdur yanan da.* M.Müşfiq.

TİRYƏKİ *sif.* [fars.] Tiryək çəkən adam; tiryəkçi, narkoman. [Qadın:] *Bu mənim oğlumdur, .. tənəbl, biqeyrət, biar və tiryəkinin birisidir.* S.Hüseyn. *Mən cılız və tiryəki bir adamın səsinə oxşar bir səs eşitdim..* M.İbrahimov.

TİSƏKLƏMƏ “Tisəkləmək”dən *f.is.*

TİSƏKLƏMƏK *f.* Çisəmək, çiskinləmək, narın-narın yağmaq (yağış haqqında). *Bəzən tisəkləyən, bəzən də güclənən bahar yağışı belə* [Tərləngili] *yerlərindən tərpadə bilmədi.* M.Hüseyn.

TİŞƏ *is.* [fars.] 1. Daş və s. üzərində naxış qazımaq üçün ucuiti alət; qələm.

2. Külüng. [Səfərin] *cavanlıq vaxtında.. ağ sal daşlara vurduğu tişənin ahəngdar səsi gecə də qulağından gəlməzdi.* Mir Cəlal.

TİTÁN [yun.] 1. *kim.* Boz-gümüşü rəngli bərk metal-kimyəvi element.

2. Su qaynatmaq üçün xüsusi quruluşlu böyük qab, cihaz.

TİTANİT *is.* [yun.] Şəffaf növləri yarım-qıymətli daş olan mineral.

TİTƏ *is.* Bəzi adamların göz bəbəyində olan ağ ləkə.

TİTƏLİ *sif.* Titəsi olan, ləkəli. *Titəli göz.*

TİTR [fr.] 1. Kinolentdə yazı, izahedici və ya danışiq mətni.

2. *kim.* Titrləmə üçün işlədilən məhlulun qatılığı.

3. Toxuculuq sənayesində: ipək sapın və ya lifin qalınlığının çəki vahidləri ilə ifadə olunan xarakteristikası. *Təbii ipək saplarında nömrə əvəzinə titr işlədilir. Titr 45 metr uzunluğunda olan sapın çəkisi deməkdir. "Ömtəə-şünaslıq".*

TİTRƏDİCİ *sif.* Sarsıdıcı. *Araz çayı körpüsündən İrana keçən ağır topların gurultusu hava gurultusu qədər dəhşətli və titrədici idi. M.S.Ordubadi.*

TİTRƏK *sif.* 1. Titrəyən, titrər, əsən. *Arvad zəif, titrək əlilə uşağın başını oxşayıb ovutmağa çalışırdı. M.İbrahimov. Nə xoşbəxtəm, bir yerdəyəm öz anamla indi mən; Əllərimi çəkməyirəm onun titrək əlindən. Z.Xəlil. // Məc. mənada səs haqqında. O gün sənənin titrək laylan yollarına işıq salır. Ə.Cavad. Boğulmasın titrək səsin; Saçlarına dən düşməsin. S.Vurğun.*

2. *məc.* Yanıb-sönən, sayrışan (ışıq haqqında). *Yanır qərribanə kənd axşamları; Titrək işıqlarla məscid şamları. S.Vurğun.*

3. Tərpənən, azacıq ləpələnən. *Titrək dəniz. – Elə uçur, qanadlanır ki; Onun tək zərifdir, titrəkdir Göygöl. N.Xəzri.*

TİTRƏQUŞ *is. dan.* Soyuğa həssas olan, azacıq soyuqdan titrəməyə başlayan adam. *Titrəquşun biridir.*

TİTRƏMƏ "Titrəmək" *dən f.is.* Işığın titrəməsi. *Monometr əqrəbinin titrəməsi. – [Mələyin] canı sızıldayıv və ağladığı səsinin titrəməsindən anlaşılırdı. A.Divanbəyoglu. İkrəm, qızın zərif əllərinin titrəməsindən, yas və iztirabla dolu gözlərinin küskün baxışlarından nə isə bir az ehtiyat elədi. Ə.Əbülhəsən.*

TİTRƏMƏK *f. 1.* Titrəmə tutmaq, əsmək. *Geyər cırıq bürünməsin, soyuqda titrəyər, əsər; Gedər odunçu meşəyə, ağac qırar, odun kəsər. A.Səhhət. Mehriban əsəbiləşdiyindən titrəyən (f.sif.) əllərilə kəlağayısını başına*

doladığı halda [dedi]. S.Hüseyn. // məc. Əsmək. Qoca kövrək səsinin titrədiyini duyub susdu. M.Hüseyn.

2. *məc.* Yanıb-sönmək, sayrışmaq, titrək işıq vermək. *O gündən titrədi məscid şamları; Qərrib gecələrin Ay işığında. S.Vurğun.*

3. *məc.* İztirab, narahatçılıq keçirmək, narahat olmaq. *Qəhrəmanın öz oğlu üçün nə qədər titrədiyini Firəngiz yaxşı bildirdi. S.Rəhimov. // Dalğalanmaq, əsmək. Xalqın ciyərindən dalğalanaraq; Əllərdə titrədi bir qızıl bayaq. S.Vurğun.*

4. *məc.* Hərəkətə gəlmək, təlatümə gəlmək, sarsılmaq. *Dünyalar titrədi, ələmlər mayallaq aşdı, fəzləklər bir-birinə qarışdı, millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açdılar. C.Məmməd-quluzadə. Göyə lərzə düşür bomba səmindən; Dağlar da titrəyib gəlir baş-başa. S.Vurğun.*

TİTRƏR *b a x titrək.* [Dərviş:] *Ruqiyyənin yarpaq kimi titrər əlindən mənim əlimə bir atəş [keçdi]. A.Divanbəyoglu.*

TİTRƏSMƏ "Titrəşmək" *dən f.is.*

TİTRƏŞMƏK *qarş.* Titrəmək (çox adam və ya şey haqqında). *Göyertədə durmuş adamların rəngbərəng yaylıqları titrəşirdi. M.Hüseyn. Səhərdir, titrəşir otlar, tər otlar. N.Xəzri.*

TİTRƏTMƏ 1. "Titrətmək" *dən f.is.*

2. *B a x titrətmə-qızdırma.*

TİTRƏTMƏK *t-li.* 1. Azacıq o yan-bu yana hərəkət etdirmək, əsdirmək, tərpətmək. *..Süb-hün həzin yeli yaşıl yarpaqları titrədir, ..çiçəklər baş-başa verərək bülbülin yanıqlı nəğməsinə səbəb olurdu. Çəmənzəminli. [Fəhlə] gözünü yavaş-yavaş aşağı enən kvadrata dikərək tormozun dəstəyini asta-asta titrədir və qazırdı. M.İbrahimov. // məc. Sarsıtmaq, yerindən tərpətmək. Hər gün top kimi güruldayan səslər yüksək, başıqarlı, dağları titrədir. M.İbrahimov. Bütün gecəni davam edən şiddətli tufan səhərə kimi dağları, dərələri titrətdi. Ə.Məmmədخانli.*

2. Bədəninə titrətmə, üşütmə düşmək. [Fatma xanım:] *Bu gecə sabaha kimi titrətmişəm. N.Vəzirov. [Sərvnaz Şahmara:] Nəcəfəli titrədir, yuxulub yorğan-döşəyə. Od kimi yanır, heç halı özündə deyil. B.Bayramov.*

3. *məc.* "Ürəyini", "qəlbinə", "vücudunu" və s. sözlərlə – həyəcanlandırmaq, həyəcana gətirmək, sarsıtmaq. *Həzin musiqi səsi*

ürəkləri titrədir. – *Barmağını zəngin dünyəməsinə basdıqda, içəridən [Mehribanın] yek-nəsəq.. səsi eşidildikdə Zeynalın sanki vücudunu titrətdi.* S.Hüseyn.

TİTRƏTMƏ-QIZDIRMA *is.* Titrədir-qızdırma; titrətmə, malyariya.

TİTRƏTMƏQOVAQ *is. bot. bax əsmə-qovaq.*

TİTRƏTMƏLİ *sif.* 1. Titrətmə (malyariya) xəstəliyinə tutulmuş; titrətmə-qızdırma. *...Titrətməli adamlar kimi dişləri bir-birinə dəyə-dəyə pəncərənin altında çömbəltmə oturdu.* Ə.Abasov.

2. Titrətmə xəstəliyi mənbəyi olan, titrətmə-qızdırma xəstəliyini yayan. *Bağ salır keçmişin məkan tutduğu; Sarı, titrətməli göldərdə gürcü.* M.Müşfiq.

TİTRƏYİŞ *is.* Titrəmə, əsmə; titrəmə işi. *Danışdıqca Zeynəbin səsi titrəyirdi, bu titrəyişdə həm dərin bir iztirab, .. həm də incə giley-küsü vardı.* M.İbrahimov. *Vəys yorulmuşdu, onun qollarında və dizlərində nə isə bir gizli və titrəyiş vardı.* Ə.Əbülhəsən.

TİTRLƏMƏ *f.is.* Hər hansı məhlulda olan maddələrin miqdarını, onun reaksiyasını, maddələrinin miqdarı məlum olan reaksiyalarla müqayisə edəcək müəyyənləşdirmə.

TİTRLƏMƏK *f. kim.* Titirini müəyyən etmək (bax **titrləmə**).

TİTUL [*fr.* titulus] 1. Feodal və ya burjuva cəmiyyətində: nəsilən-nəslə keçən, yaxud sonradan verilən fəxri ad, rütbə. *İmperator titulu. Knyaz titulu. Xan titulu.*

2. *mətb.* Kitabın sərlövhəsi, adı. // Kitabın adı, müəllifinin adı, nəşr olduğu il, yer və s. göstərilən birinci səhifəsi.

3. *xüs.* Sovet dövründə: titul siyahısına daxil edilmiş əsaslı tikinti smetasının obyektlər üzrə adı. □ **Titul siyahısı** *xüs.* – layihə və smetasi təsdiq olunmuş əsaslı tikinti obyektlərinin siyahısı.

4. *hüq.* Burjuva hüquqşünaslığında: hər hansı bir hüququn əsası. *Mülkiyyət titulu.*

TİYAN *is.* Adətən içində qır əridilən, dəmirdən və s. metaldan qayrılmış çox iri, dərin qazan. *Qırı tiyana tökmək.* – [Xoca Əziz] *ocağı asıb, qır-saqqızı tökdü tiyana, əridib elədi mum kimi.* “Koroğlu”. // İri qazan. *Anbardan sonra Rüstəm bəy bişmiş tiyanına yanaşdı,*

xörəyi daddı, məmnun qalmadı, ağıza alınası deyildi. Çəmənzəminli. *Gömgöy su ilə doludur; Qalaylı tiyan.* R.Rza.

TİYANÇA *is.* Balaca tiyan, kiçik tiyan. *Qumru qalayı getmiş paxırlı tiyançanı gətirib küncə qoydu.* Mir Cəlal.

TİYANÇI bax **qırçı**.

TİYANÇILIQ bax **qırçılıq**.

TİYƏ *is.* Qılinc, bıçaq və s. kəsici alətlərin kəsən (iti) tərəfi, ağzı. [Zeynal bıçağın] *itiliyini nümunə etmək üçün barmağı ilə tiyəsinə təmas etdi.* Çəmənzəminli. *Bu zorba bıçağın üç-dörd tiyəsi, qayçısı... vardı.* M.Hüseyn.

TİZFƏHM *sif.* [*fars.* *tiz və ər. fəhm*] Tez başa düşən, çox anlaqlı, çox zirək, çox fərasətli, zəkali. *Mansur böyük bir həvəslə oxumaqla bərabər, çox zirək və tizfəhm olduğu üçün arif olanlar gələcəkdə bu yetim cavanı gözəl əsadət gözləyəcəyini bildirilər.* C.Cabbarlı.

TOĞAY *is. coğr.* Çay vadilərində meşə, çaybasar meşə.

TOĞLU *is.* On aylıq (bəzən də birillik) qoyun balası. *Erkək toğlu. Dişi toğlu.* – [Şərəfnisə xanım:] *Neyləyək, ana, bir-iki yüz toğlu satırıq, genə pul olar.* M.F.Axundzadə.

TOĞLUBAŞI *sif. dan.* Tikintiyə yaramayan əyri-üyrü, kələ-kötür daş. *Bəziləri paya kəsib hazırlayır, çayın içinə salınmış iri daşların dalına sancıb şəl basır və böyürlərinə toğlubaşı daşlardan töküüb, çayın ağzını əkinlərin üzərindən azdırırdılar.* Ə.Vəliyev. // *İs. mənasında. Toğlubaşidan divar olmaz.*

TOX¹ *sif.* 1. Aclıq hiss etməyən, yeməyə ehtiyacı olmayan, yeyib doymuş (*ac ziddi*). *Tox adam.* – *Təranə deyir: – Toxam; Yemək istəmirəm mən.* R.Rza. □ **Tox olmaq** – yeyib doymaq, daha yemək istəməmək, ac olmaq. *Tox oldu, ac qarınlar cümlə doldu.* S.Ə.Şirvani. // *İs. mənasında. Toxun acdan nə xəbəri.* (Məsəl).

2. Bəslənmiş, yedirdilmiş, bəslənib kökəldilmiş, yeyib doymuş. *Tox inəklər quyruqlarını bulaya-bulaya tənəbəl-tənəbəl yeriyirdilər.* İ.Hüseynov.

3. *məc.* Firavan yaşayan, dövlətli, varlı. *Tox adam. Tox (z.) yaşamaq.* // *məc.* Özündənrazi, lovğa, harın. *Rüxsarə xanım Kərbəlayı Səfda-*

rin tox və harın sifətini görüb bir söz demədi, ətrafına göz gəzdirdi. T.Ş.Simurq.

4. *məc.* Təngə gəlmiş, çiyrənmiş, doymuş. “Sözdən, məhəbbətdən toxam” – dedin; İndi də sən məndən həyat istədin. B.Vahabzadə.

♦ **Gözü tox olmaq** – bax **göz**. **Özünü tox tutmaq (saxlamaq)** – özünü saxlamaq, özünü sındırmamaq.

TOX² *sif.* Rəng adlarının əvvəlinə gəlib tündlük mənası verir; tünd. *Tox qırmızı.*

TOXA *is.* Kətmən. *Pas atır toxalar, bel-lər, kürəklər; Barmaqlar dincəlidir, əllər şad olur. S.Vurğun. Kəndli qadın əlində alakeş, kürək, toxa gəlirdi. Mir Cəlal.*

TOXAC *is.* Yeri, torpağı, qırı, asfaltı və s.-ni döyüb, ya basıb bərkitmək üçün alət.

TOXAQLAMA “Toxaqlamaq”dan *f.is.*

TOXAQLAMAQ *f.* Toxaqla döyəcləyib (basıb) bərkitmək.

TOXAQLANMA “Toxaqlanmaq”dan *f.is.*

TOXAQLANMAQ *məch.* Toxaqla döyəclənib (basılıb) bərkitilmək.

TOXALAMA “Toxalamaq”dan *f.is.*

TOXALAMAQ *f.* Kətmənləmək. *Pambiq sahəsini toxalamaq.*

TOXALANMA “Toxalanmaq”dan *f.is.*

TOXALANMAQ *məch.* Kətmənlənmək. *Bitkilərin arası toxalandı.*

TOXALMA “Toxalmaq”dan *f.is.*

TOXALMAQ *f. dan.* Yeyib doymaq, tox olmaq. *Ver Çakrə yüz-yüz ki yesin, qarnı toxalsın. Ə.Qəmküsar.*

TOXQARIN *is.* Doymuş, ac olmayan, tox. [Həkim kişiyyə:] *Yəqin toxqarına özünü soyuğa verib. Çəmənzəminli.*

TOXLUQ¹ *is.* 1. Tox olma, ac olmama, yeyib doyma (*aclıq* əksi). *Yaxşıluq, yamanlıq, toxluq və aclıq məfhumlarına qarşı yenə yad və laqəyd idim. Çəmənzəminli. ...Professor toxluqdan tənqışən nəfəsini güclə alırdı. B.Bayramov.*

2. *məc.* Hərnlıq, lovğalıq. *Aclıq nəyi yedirtməz; Toxluq nəyi dedirtməz? (Ata. sözü).*

♦ **Toxluq etmək (eləmək)** – həddən artıq yeməkdən xəstələnmək. [Rəhim:] *Səfəralinin fikri odur ki, qonaqları o qədər yedirtsin ki, yazıqlar toxluq edlənib qırılsınlar. N.Vəzirov. [Veys:] Heç eşitməmişəm deyələr, filan dövlətli toxluq edlənib ölüb. Ə.Əbülhəsən.*

TOXLUQ² *is.* Tündlük (bax **tox²**). *Rəng nəzəriyyəsinə görə rəng qüvvəsi onun həm toxluğundan, həm də aclığından asılı olan bir keyfiyyətdir. A.Qazıyev.*

TOXMACAR *is.* Çoxillik bitkilərin toxumlarından alınan cavan bitki şitili. *Tut toxmacarı. – [Nəriman:] ..Dəyirman altındakı açıqlığı .. toxmacar şitilliyi eləyək. İ.Əfəndiyev.*

TOXMACARLIQ *is.* Toxmacar əkilmiş sahə, yer. [Suçu:] *Murad dayı, səhər təzə toxmacarlığı suvaraqmı? İ.Əfəndiyev.*

TOXMAQ *is.* 1. Ağacdən yonulmuş iribəşli çəkiç, çox yoğun taxta çəkiç. *Çadır mıxlarına vurulan toxmaqların səsi Culfə dağlarını və Ələncik qalasını titrədirdi. M.S.Ordubadı.*

2. Dəyənək, çomaq, kətək. *Çoban toxmağı. – Divanəmişən? Yaxud da axmaq; Get, yoxsa yeyərsən əlli toxmaq. Xətayi.*

3. Keçmişdə qapını döymək üçün qapılara asılan çəkiçəoxşar alət. *Həmzə ilə işi olan muzdur darvazanın dəmir toxmağını döyən-də Əminə darvazanı açardı. Ə.Əbülhəsən.*

4. Paltarı suyun içində döyəcləyib təmizləmək və ya başqa məqsədlər üçün istifadə edilən bir başı qalın və yastı ağac parçası.

♦ **Nə tufəngə çaxmaq(dır), nə sünbəyə toxmaq; nə tufəngin çaxmağıdır, nə sünbənin toxmağı** – əlindən heç bir iş gəlməyən, heç bir işə yaramayan adam haqqında. *Nə tufəngə çaxmaq, nə sünbəyə toxmaq. (Ata. sözü). Bir tanış var, kəsilməyir yanımızdan ayağı; Nə tufəngin çaxmağıdır, nə sünbənin toxmağı. S.Vurğun.*

TOXMAQCIQ *is.* 1. Kiçik toxmaq, balaca toxmaq.

2. *bot.* Yoğun, bəzən ətləşmiş, sünbülə oxşayan ot-bitki.

TOXMAQÇIÇƏKLİ(LƏR) *cəm bot.* Birləşən bitkilərin daxil olduğu bitki sırası.

TOXMAQLAMA “Toxmaqlamaq”dan *f.is.*

TOXMAQLAMAQ *f.* Toxmaqla vurmaq, döymək. *Keçəni toxmaqlamaq.*

TOXMAQLANMA “Toxmaqlanmaq”dan *f.is.*

TOXMAQLANMAQ *məch.* Toxmaqla vurulmaq, döyülmək.

TOXMAQLI *sif.* 1. Əlində və ya yanında toxmaq olan.

2. Toxmağı olan (bax **toxmaq** 3-cü mənada). *Toxmaqlı qapı*. – Dəmir toxmaqlı darvazalar tez-tez açılıb-örtülür. Ə.Əbülhəsən.

TOXTAQ *sif.* və *zərflər* Sakit, rahat, aram, arxayın. *Yusif yenə də toxtaq danışır, səhər hər şeyin aydın ola ağını inamla söyləyirdi*. B.Bayramov. □ **Toxtaq vermək** – bax **toxtaqlıq vermək** (“toxtaqlıq”da). [Kərbəlayı Fatma:] *Kişi, gəlib eləyən yoxdur. Özünə toxtaq ver. Səni qara basıb*. M.Əliyev. *Salman vaxtında cilovu çəkib, [Mayaya] toxtaq verdi*. M.İbrahimov. **Özünü toxtaq saxlamaq** – bax **toxtamaq** 1-ci mənada. [Piri baba:] *Özünü itirmə, toxtaq saxla*. S.S.Axundov. [Gülməmməd:] *Özünü toxtaq saxla, budur, camaat qaydır*. Ə.Haqverdiyev.

TOXTAQLANMA “Toxtaqlanmaq”dan *f.is.*

TOXTAQLANMAQ bax **toxtamaq** 1-ci mənada. [Dərviş:] *Özümə gəldim, toxtaqlanıb, özümü Ruqiyyənin üstünə saldım*. A.Divanbəyoglu.

TOXTAQLIQ *is.* Toxtaq olma; arxayınlıq, xatircəmlik, rahatlıq, səbir, dözümlük. *Toxtaqlıq, təskinlik bədbəxt hadisəni geri qaytarmır*. Ə.Vəliyev. □ **Toxtaqlıq vermək** – bax **toxtatmaq**. *Haya gələn ağsaqqal, qarasaqqal Rüstəmə toxtaqlıq verməyə başladı*. S.Rəhimov. *Sərvinzar qarı kişinin fikrini başa düşmüş, ona toxtaqlıq vermişdi*. B.Bayramov.

TOXTAMA “Toxtamaq”dan *f.is.*

TOXTAMAQ *f.* 1. Dayanmaq, dözmək, səbir etmək, duruxmaq; sakit olmaq, özünü saxlamaq, özünü ələ almaq. *Sən bir toxta. Toxta görüm*. – *Gülsəhər bir az toxtadı*. Ə.Vəliyev. *İsa burada toxtayıb, bir az təşvişlə arvadı Güllüyə baxdı ki, bunun da səbəbi vardı*. Ə.Əbülhəsən. // Dayanmaq, kəsilmək, sakitləşmək (ağrı haqqında). *Dişin ağrısı bir az toxtadı*.

2. Bir yerə gəlib çatmaq, yetişmək, çatıb dayanmaq. *Biz gəlib kənddə toxtadıq*.

TOXTATMA “Toxtatmaq”dan *f.is.*

TOXTATMAQ *f.* Sakit etmək, rahat etmək, toxtaq vermək. *Miraxur özünü toxtatmaq üçün çubuğa yer qullab vurdu*. Çəmənzəminli. *Gecənin sərinliyi sinəsinə dolub* [Xanpərin] *toxtadırdı*. Ə.Vəliyev.

TOXUCU *is.* 1. Dəzgahda parça və s. toxuyan fəhlə, usta. *Alimlər də, toxucular da bu*

fikirdədirlər ki, Əzizin tapdığı və təcrübə üçün əkdüyü toxumun böyük gələcəyi vardır. Ə.Vəliyev. // *Sif.* mənasında. *Toxucu qızlar*.

2. Bax **toxuculuq** 1-ci mənada. *Bakıda işçilər tətillər etmişlər, toxucu fabriki tətillərin əlindədir*. H.Nəzərli. *Toxucu karxanaları bağlanıb, darvazalar tez-tez açılıb-örtülürdü*. Ə.Əbülhəsən.

TOXUCULUQ *is.* 1. Yüngül sənayenin parça toxumaqla məşğul olan sahəsi. *Toxuculuq fabriki*.

2. Toxucunun sənəti, peşəsi, işi. *Toxuculuq kursu*.

TOXUM *is.* [fars.] 1. Ali bitkilərin adətən mayalanmadan sonra inkişaf edən və maya ilə qabıqdan ibarət olan rüseymi; tum. *Keşniş toxumu*. – *Şair ilə Afaq ləklərə çiçək, yonca toxumu səpib, çəpər boyu cavan ağaclar əkdilər*. Ə.Məmmədcanlı. *Gülləncə toxumları yığmaq istəyir*. H.Seyidbəyli. // Bitkilərin yemək üçün və ya başqa məqsədlərlə istifadə olunan rüseymi (tumu). *Şirli bardaqlarda içinə reyhan toxumu salınmış şərbətlər qoyuldu*. Çəmənzəminli.

2. Əkmək üçün ayrılmış dən. *Əla toxum cinsi*. – *Kiminin öküzü, çoxunun toxumu, bəzilərinin də cütü yox idi*. Ə.Vəliyev.

3. fiziol. Sperma, döl. *Merinos qoyunun toxumu*. // Nəsil, soy, döl.

♦ **Toxumu (toxumunuz) kəsilsin!** (yer üzərindən götürülsün!) – qarğış ifadəsi. [Hacı Qara:] *Səni lənətə gələsən arvad, toxumunuz yer üzündən götürülsün!* M.F.Axundzadə.

TOXUMA 1. “Toxumaq”dan *f.is.* *Toxumamı davam etdirmək üçün ip sol əlin şəhadət barmağı üzərində eyni qaydada saxlanılır*.

2. *is.* Toxunmuş arşınmal, parça. İpək toxuma. *Dekorativ toxuma*.

3. *is. biol.* Bir-birilə bağlı olan və orqanizmdə eyni vəzifələri görən eynicinsli hüceyrə qrupu. *Əzələ toxuması. Birləşdirici toxuma*.

TOXUMAQ *f.* 1. Uzununa (əris) və eninə (arğac) sapları bir-birinin arasından keçirməklə parça, xalça və s. hazırlamaq. *Mahud toxumaq. Çit toxumaq*. – *Mürğüləyir nənəm taxıb çəsməyi; Düşür yerə toxuduğu əlcəyi*. A.Səhhət. [Sarıköynək] *çox vaxt həyətdə oturub həsir toxuyardı*. S.Hüseyn. // Eyni üsulla

parça üzərində naxış, şəkil hörmək. *Təkəlduz toxumaq. Buta toxumaq.*

2. Hörmək. *Ağabəyim bütün günü .. rəngin xəzəldən çələng toxuyur, dayəsinə min bir sual verirdi. Çəmənzəminli. Çələng toxumağa, gül var, çiçək var. N.Xəzri.*

3. “**Özünü**” sözü ilə – bax **vurmaq** 20-ci mənada. *Fatma qırğı kimi özünü təndirə toxuyur, kəhrəba kimi sarı çörəkləri əlində çıxarıb, buğlana-buğlana süfrənin üstünə atırdı. Mir Cəlal.*

4. *məc. dan.* Uydurmaq, özündən quraşdırmaq. *Yalan toxumaq.*

TOXUMCUQ “Toxum”dan *kiç.* Tumcuq.

TOXUMÇU *is.* Toxumçuluq mütəxəssisi.

TOXUMÇULUQ *is.* 1. Bitkiçiliyin, toxumçuluq bitkilər yetişdirmək və cins toxumlar almaqla məşğul olan sahəsi. *Toxumçuluq sovxozu. Toxumçuluq təcrübə stansiyası.*

2. Toxumçunun işi, peşəsi, ixtisası. *Toxumçuluqla məşğul olmaq.*

TOXUMLAMA “Toxumlamaq”dan *f.is.*

TOXUMLAMAQ *f.* 1. Toxum əmələ gəlmək, toxumu yetişmək. *Kələm toxumladı.*

2. *dan.* Toxum səpmək. *Ləkləri toxumlamaq.*

TOXUMLUQ *is.* 1. Toxum kimi əkilmək üçün ayrılmış dən; tumluq. *Mirzə Valeh arpadan .. ayırıb, gələcək toxumluq üçün saxladı. S.Rəhimov. Səriyyə isə buğdaları yoxlayıb, gələn il üçün toxumluq ayırırdı. M.Hüseyn. // Sif. mənasında. Əkmək üçün yararlı, əkilmək üçün ayrılmış; tumluq. Toxumluq qarğıdalı. // Toxum almaq üçün əkilmiş sahə. ...Tarla və bostanların toxumluqları belə çalınırdı. Çəmənzəminli.*

2. *fiziol.* Erkək cinsiyyət vəzisi. *Erkəklərin toxumluq adlanan çoxalma üzvləri də qoşa olur. Toxumluqlar içərisində spermatozoid adlanan toxum hüceyrələri əmələ gəlir. “Zoologiya”. // bot. Çiçəyin toxum əmələ gələn hissəsi. Çiçəyin toxumluğu yuxarıda çox vaxt 3 yuvalı, bəzi hallarda isə 4 və ya 6 yuvalı olur. “Çay bitkisi”.*

TOXUMSƏPƏN *sif.* Toxum səpməyə məxsus (maşın); əllə toxum səpən (adam). [Malik] yaxın günlərdə kolxozun bir traktor və iki toxumsəpən maşın alacağını bildirdikdə isə hamı “çox sağ ol, çox sağ ol!” – deyib se-

vindi. M.İbrahimov. // *İs. mənasında. Toxumsəpən maşın. Toxumsəpənləri təmir edirlər. M.İbrahimov.*

TOXUNAN *is.* və *sif. riyaz.* Əyri xətlə bir ümumi nöqtəsi olan, lakin onunla kəsişməyən (düz xətt). *Çevrəyə toxunan çəkmək.*

TOXUNDURMA “Toxundurmaq”dan *f.is.*

TOXUNDURMAQ *f.* Toxunmasına səbəb olmaq; dəydirmək. *İki şeyi bir-birinə toxundurmaq. Əlini topa toxundurmaq.*

TOXUNMA¹ “Toxunmaq”dan *f.is.*

TOXUNMA² 1. “Toxunmaq”dan *f.is.*

2. *sif.* Toxunmuş, trikotaj. *Toxunma məmulat.*

TOXUNMAQ¹ *f.* 1. Əl və ya bədənin başqa bir üzvü ilə bir şeyə dəymək, təmas etmək, əlini vurmaq. [Vaqif] *qeyri-ixtiyari olaraq əlini pəncərəyə tərəf hərhləyəndə güldana toxunub saldı. Çəmənzəminli. Diyar kişi dirsəyi ilə arvadına toxunub pıçıldadı... Ə.Məmməd-xanlı.*

2. Əl vurmaq, qarışdırmaq, dəymək. *Mənim şeylərimə toxunma! Bu kitablara kim toxunub? Heç kəs bu kağızlara toxunmasın.*

3. *məc.* Üstündə ötəri dayanmaq, bəhs etmək, danışmaq.

4. *məc.* Pis təsir etmək, təhqir etmək, könlünə dəymək, sataşmaq. *Könlünə toxunmaq. – Qismət olsa, bundan belə yazmaram; Toxunarsa sözüm elə, yazmaram. M.Ə.Sabir. Bu sual şəfqət bacasına toxundu. Ə.Sadiq. // məc. İnkər şəklində: toxunmamaq – əl dəyməmək, işi olmamaq, dəyməmək, dəyib-dolaşmamaq, sataşmamaq. Mənə toxunma! – ...Anatoli işarə etdi ki, [faşistə] toxunmasınlar, çünki əsas plan pozula bilər. S.Vəliyev. Bu eybəcər quşa kimsə toxunmaz; Səsin-dən, özündən həzz alaql deyər. B.Vahabzadə.*

5. *məc.* Aidiyyəti olmaq, əlaqəsi olmaq, dərli olmaq. *Bu məsələ mənə toxunmur. – Çingiz .. müsəlman “zemlyaçestvo”sunun sədri olduğu üçün bu şikayətlər ən əvvəl ona toxunurdu. Çəmənzəminli.*

TOXUNMAQ² “Toxumaq”dan *məc.* Parça toxunmaq. *Əlcək toxunmaq. Xalça toxunmaq. – [Nəcəfəlinin] əynində güzəmdən toxunmuş (f.sif.) şalvardan, çit köynəkdən başqa heç nə yox idi. B.Bayramov.*

TOXUNMUŞ *f.sif.* Toxunmaqla hazırlanmış. *Toxunmuş jaket.*

TOXUNULMAZ *sif.* 1. Vaxtı çatana qədər qorunub saxlanılmalı olan, istifadə olunmayan, sərf olunmayan, işlənməyən. *Toxunulmaz ehtiyat. Toxunulmaz fond.* // *məc.* Heç kəsin toxunmağa, qəsd etməyə, pozmağa ixtiyarı olmayan. *Elə bil [Həmişəyevin] toxunulmaz hörmətinə zədə dəymişdi.* B.Bayramov.

2. Birinin toxunmasından, qəsdindən qanunon qorunan, qanunun himayəsi altında olan. *Toxunulmaz şəxsiyyət.*

TOXUNULMAZLIQ *is.* Toxunulmaz şəxs, ya şeyin halı. *Diplomatik toxunulmazlıq.*

TOKAR [*rus.*] bax **tornaçı**. *Bəli, [Həsən] tokar olacaqdı.* H.Seyidbəyli.

TOKARLIQ bax **tornaçılıq**.

TOKKÁTA [*ital.*] *mus.* Fortepiano və ya orqanda sürətlə və canlı ritmik hərəkətlə ifa olunan musiqi pyesi.

TOKSEMİYA [*yun.* toxikon – zəhər və haima – qan] *tib.* Toksinin qana düşməsi nəticəsində orqanizmin zəhərlənməsi.

TOKSİK *sif.* [*yun.* toxikon–dan] 1. Zəhərli, zəhərləyici. *Toksik maddələr. Nikotinin toksik təsiri.*

2. Toksinin təsiri nəticəsi olan. *Sinir sisteminin toksik zədələnməsi.*

TOKSİKOLÖGIYA [*yun.* toxikon – zəhər və logos – elm] Zəhərləri və onların orqanizmə təsirinin xüsusiyyətlərini öyrənən elm.

TOKSİKOLÖJİ “Toksikologiya”dan *sif.*

TOKSİKOLOQ [*yun.* toxikon və logosdan] Toksikologiya mütəxəssisi.

TOKSİKÓZ [*yun.* toxikon–dan] *tib.* Orqanizmin, zəhər və zəhərli maddələrin (toksinlərin) təsiri nəticəsində əmələ gələn xəstəlik vəziyyəti.

TOKSİN [*yun.* toxikon – dan] *biol.* və *tib.* Bəzi mikroorqanizmlərdə, eləcə də bəzi heyvanlarda və bitkilərdə əmələ gələn zəhərli maddələr.

TOKSOPLAZMOZ *is. tib.* İnsan və heyvanlarda toksoplazmaların törətdiyi parazitər xəstəlik.

TOQQA *is.* Qayışı, kəməri çəkib bağlamaq üçün onun başında olan qarmaqlı bənd. *Sübhənverdidə dərinədən nəfəs alaraq yan yemək otağına keçdi. Yaxasının düymələrini*

açdı və toqqasının dilini boşaltdı. S.Rəhimov. [Xasay] *bu əmri birinci olaraq yerinə yetirdi. Toqqasını bərkidib düzəltdi.* Ə.Vəliyev. // Ümumiyyətlə, kəmə, qayış. *Axırda Dəmirçioglu atasından gizlin bir canlı kotan zəncirini də götürüb, toqqa əvəzinə belinə bağladı, Çənlibəla tərəfə yola düşdü. “Koroğlu”.* [Musanın] *ensiz toqqasına həmişə ya qəzet, ya da kitab sancılmış olardı.* B.Bayramov.

◊ Toqqanın altını bərkitmək *zar.* – yaxşıca yemək. *Toqqanın altını bərkidib aşır; Bir də telli sazı basır bağrına.* H.Hüseynzadə.

TOQQAC *is.* Yorğan–döşək, palaz və s. çırpmaq üçün nazik çubuq. *Gülərinin palazlara, gəbələlərə endirdiyi toqqacların taqqıltısı ətrafa yayılırdı.* Ə.Vəliyev.

TOQQACLAMA “Toqqaclamaq”dan *f.is.*

TOQQACLAMAQ *f.* Toqqacla vurmaq, toqqacla çırpmaq.

TOQQALANMA “Toqqalanmaq”dan *f.is.*

TOQQALANMAQ *f.* 1. Belinə toqqə (qayış, kəmə) bağlamaq. [Əlisgəndər] *köynəyini geyib toqqaladı.* Ə.Vəliyev. [Milis müvəkili] *şıq geyinmişdi, sıgallanıb toqqalanmışdı.* B.Bayramov.

2. Bir şeyi ortasından toqqə, qayış və ya iplə bağlamaq. [Rizvanın] *ortadan toqqalanmış (f.sif) çamadanını Nənəqız darvazanın ağzında əlindən alıb boynunu qucaqladı.* S.Rəhimov.

TOQQALI *sif.* 1. Belinə toqqə bağlamış; qayışlı, kəmərlı. *Yaxası açıq, toqqalı, pencək-siz, nazik bir oğlan içəri girdi.* Mir Cəlal.

2. Toqqə, qayış, ip və s. ilə bağlanmış. *Toqqalı məfrəş.*

TOQQUŞDURMA “Toqquşdurmaq”dan *f.is.*

TOQQUŞDURMAQ *f.* Bir–birinə toxundurmaq, bir–birinə vurmaq. *Maşınları toqquşdurmaq.* // *məc.* Aralarında ziddiyyət yaratmaq, aralarını vurmaq, dalaşdırmaq, toqquşmalarına səbəb olmaq. *Qonşuları toqquşdurmaq. – Görünür, vəziyyət özü [Tərən] Əlyarovla toqquşduracaqdı.* M.Hüseyn.

TOQQUŞMA 1. “Toqquşmaq”dan *f.is.*

2. Mübahisə, münaqişə, sözbə gəlmə, dalaşma, dava–dalaş. [Həcər xanım:] *Şəmsinin fikrini anlayıram, o qorxur ki, yenə aralarına toqquşma düşər.* S.S.Axundov. *Elə bil [Mirzə Polad] heç Müqim bəylə üz–üzə gəlməmiş,*

onların arasında heç bir toqquşma olmamışdır. S.Rəhimov.

3. Vuruşma, çırpışma, döyüş. *Elə bu zaman polislə nümayişçilər arasında ilk toqquşma oldu.* S.Rəhman.

TOQQUŞMAQ *f.* 1. Qarşı-qarşıya hərəkət edərək üz-üzə gələrək bir-birinə bərk toxunmaq, dəymək, çarpmaq. *Qatarlar toqquşdu.* – *..Hovuzun bu başından girib, o biri başına çatana qədər on adama toqquşursan.* Çəmənzəminli. // *məc.* Aralarında ziddiyyət baş vermək; dalaşmaq, küsüşmək. *Yenə də Şəfiqə ilə Zeynal toqquşdular.* H.Seyidbəyli.

2. Gözlənmədən təsadüf etmək, təsadüfən rast gəlmək, birdən rastlaşmaq, üz-üzə gəlmək. *Komendant özünü itirmiş halda qayıdıb çölə çıxarkən qapıda Həkimülmülk və sərtib Səlimi ilə toqquşdu.* M.İbrahimov.

3. Üz-üzə gəlib vuruşmağa başlamaq; döyüşmək, vuruşmaq. *Düşmənlə toqquşmaq.*

4. *məc.* Maraqları, mənafeləri, əqidələri, tələbləri müxtəlif olduğu üçün bir-biri ilə mübarizə aparmaq. [Saltik:] *Şübhə yox, toqquşacaq xeyirlə şər.* A.Şaiq. *Gülşən indi toqquşan* (f.sif.), *çarpışan iki fikir arasında qalmışdı.* Ə.Vəliyev.

TOL [*fr.*] Damı örtmək üçün xüsusi tərkibli maddə hopdurulmuş karton.

TOLAZLAMA 1. “Tolazlamaq”dan *f.is.*

2. Bax **atmaca**. [Şamo:] *Camaat içində mənə bir tolazlama söz atdı.* S.Rəhimov.

TOLAZLAMAQ *f.* Əlini dala gərək bir şeyi uzağa atmaq, tullamaq. [İmamverdi:] *A qız [Sona], o nədir tolazlamasan səlbəni, gedib dəyib Haykanuşun danasının gözünə?* C.Cabbarlı. *Qaraca çoban əlindəki məşəli və çomağı bir-bir yaxınlaşan atlılara sarı tolazlayıb bir neçəsini atdan yıxdı.* M.Rzaquluzadə.

TOLSTÓVKA [Yazıçı L.N.Tolstoyun adından] Qırçınları olan kəmərlı, enli, uzun kişi üst köynəyi. *Mirzə Mustafanın zahiri sifəti başqalarından seçilmirdi üzü qırxıq, bıqları gödək kəsilmiş, başında fəhlə kepkası, əynində tolstovka xələti və i.a.* E.Sultanov.

TOLSTOYÇULUQ *is.* [Yazıçı L.N.Tolstoyun adından] Öz dövrünün ictimai quruluşunu və mədəniyyətini patriarxal kəndli mövqeyin ön tənqid və inkar edən və əxlaqi tək-

milləşmə və pisliliyə qarşı müqavimət göstər-məmək ideyasını təbliğ edən dini-etik nəzəriyyəsi.

TOLUOL *is.* [*isp.*] İlyi, yanar rəngsiz maye.

TOMAĞA *is.* Bəzi quşların (o cümlədən bəzi toyuqların) başındakı kəkil. *Laçın təkli başda ala tomağa; Yaşmağı tutmaya dişə, dodağa.* M.P.Vaqif. // Bəzi bitkilərin yumru və ya qoza şəklində olan toxumluğu.

TOMAĞALI *sif.* Tomağası olan, kəkilli. *Tomağalı toyuq.*

TOMÁT [*isp.*] Pomidor pastası (sousu). *Tomatda bişirilmiş balıq.*

TOMATLI *sif.* Tomat tökülmüş, tomatla bişirilmiş. *Tomatlı şorba.*

TOMBUL *sif. dan.* Ağ və yumşaq. *Ağ tombul pambıqlar da; Açıqlar tarlalarda.* N.Rəfi-beyli. // Ağ və qoppuş. *Anuş o tombul, o pambıq əllərini mənə uzadırkən: – Biz çoxdan tanışıq! – deyər əlini tutdum.* A.Şaiq.

TOMOQRAFİYA *is.* [*yun.*] Rengenoloji müayinə üsulu.

TOMPAK *is.* [*fr.*] Bürüncün bir növü.

TON¹ [*fr.*] Metrik ölçü sistemdə 1000 kiloqrama bərabər çəki vahidi.

TON² [*yun.* tonos – səsin yüksəldilməsi] 1. *fiz.* Havanın dövrəşiri titrəyişindən ibarət olub onun yüksəklik dərəcəsinə müəyyən edən səs. *Yüksək ton. Aşağı ton.* // Müəyyən yüksəklikdə plan musiqi səsi.

2. *tib.* İşləyən ürəyin, onun qapaqlarının səsi; insan bədəninin içiboş üzvlərini tiqqıldadanda çıxan səs. *Ürəyin tonu.*

3. *mus.* İki yarımtondan ibarət olan və səsin yüksəkliyinə görə fərqlini müəyyənləşdirmək üçün vahid kimi götürülən interval. *Ariyanı iki ton aşağı salmaq.*

4. *mus.* Tonallıq. *Major ton. Minor ton.* // *məc.* Emosional əhvali-ruhiyyə. *Şərin major tonu.*

5. Musiqi alətinin və ya səsin səslənmə çaları, xüsusiyyəti. *Təmiz ton. Fortepianonun tonu.* // İfaçının alətə və ya səsə verdiyi səslənmə xüsusiyyəti. // Danışan adamın səsinin yüksəkliyi və ya gücü; səs. *Səsinin tonunu qaldırmaq.* – *Uzun bir nitq söyləməyə hazırlaşmış kimi görünən katib birdən səsinə alçal-dıb danışığın tonunu dəyişdi.* Ə.Sadıq.

6. Nitqin səslənməsinin xarakteri, danışanın (və ya yazanın) hisslərini, onun haqqında danışdığı şeyə olan münasibətini, əhvali-ruhiyyəsinə və s.-ni ifadə edən tələffüz (və ya yazı) xüsusiyyəti, tərz. *Amiranə ton. Mülayim ton. – Səlim bəzən acıqlı-acıqlı, bəzən həyasız bir tonda cavab verirdi. M.İbrahimov. // Üslub, ifadə tərz. Tənqidi məqalənin tonu.*

7. Rəng, çalar, habelə hər hansı bir rəngin açıqlıq və ya tündlük dərəcəsi. *Açıq tonlar. Tünd ton. – Rəng tonu yalnız xromatik rənglərə mənsub olub, rəngin qırmızıya, sarıya və s. çalmasını müəyyən edir. A.Qaziyev.*

♦ **Ton vermək** – işin gedişini lazımı istiqamətə yönəltmək.

TONÁL [yun.] 1. *mus.* Bir tondan başqa tona keçmə (bax **ton**² 1 və 5-ci mənələrdə).

2. *mus.* və *inc.* Tonallığa aid olan (bax **tonallıq**). Musiqi əsərinin tonal quruluşu.

TONALLIQ *is.* 1. *mus.* Musiqi ladinin (kükünün), xromatik qammanın bu və ya digər pərdəsinin düzülüşündən asılı olaraq çıxardığı səslərin seçiyəvi xüsusiyyəti. *Do major tonallığı. Si bemol minor tonallığı.*

2. *inc.* Rəsmdə hər hansı bir əhvali-ruhiyyə əmələ gəlməsinə kömək edən əsas, üstün rəng, kolorit. *Tonallığın pozulması.*

TON-KİLOMETR *is. xüs.* Bir ton yükü bir kilometr məsafəyə aparmaq əsasında hesablanan yükdaşıma vahidi.

TONQAL *is.* Yanan, yaxud yandırmaq üçün üst-üstə yığılmış odun, çör-çöp, şax-budaq və s. yığını. *Bir neçə tayqada sönmən tonqalın; İstisi şerimdə, sözümdə qaldı. N.Xəzri. [Qarı:] Çobanlardır, tonqal qalayıblar, – dedi, – gedək, biz də qızınıb paltarımızı qurdaq. Ə.Məmmədcanlı.*

TONQALOTU *is. bot.* İri çiçək qrupu və sünbülcükləri olan ot-bitki.

TONLUQ *sif.* Rəqəmlərdən sonra gələrək məşının neçə ton yük apardığını, kranın neçə ton qaldırdığını və s. bildirir. *25 tonluq məşin.*

TON-MİL *is. dəniz.* Bir ton yükü bir mil məsafəyə aparma əsasında hesablanan gəminin yükdaşıma vahidi.

TONNÁJ [fr.] 1. *dəniz.* Gəminin (gəmilərin) tutumunu və ya yüklətmə, yükdaşıma qabiliyyəti. *Gəminin tonnaja.*

2. *xüs.* Nəqliyyat vasitələrinin, nəqliyyatın yüklətmə, yükdaşıma qabiliyyəti. *Vaqonun tonnaja. Təyyarənin tonnaja.*

3. *xüs.* Hər hansı bir məhsulun çəki ilə buraxılması.

TÓNUS [lat. tonus, əslən *yun.* tonos – gərginlik] 1. *fiziol.* Sinir sisteminin və əzələ toxumalarının yorğunluq törətməyən uzunmüddətli qıcıqlanması (fəaliyyəti). *Toxumaların tonusu. Sinir sisteminin tonusu.*

2. *məc.* Həyat fəaliyyəti, fəaliyyət.

TONYARIMLIQ *sif.* 1500 kiloqram yük götürən. *İsti və bürkülü iyun günlərinin birində tonyarımlıq yük məşını Dəmirçilər kəndində kolxoz idarəsinin qabağında dayandı. Ə.Vəliyev. Qafar tonyarımlıq məşına atılıb, kəsə yolda toz qopara-qopara usta dalınca getdi. Q.İlkin.*

TOP¹ *is.* Bərk səthə dəyəndə geri sıçrayan elastik materialdan hazırlanmış bütöv və ya içiboş şar. *Futbol topu. Voleybol topu. Rezin top. Topla oynamaq.*

♦ **Top kimi (sağlam)** – çox sağlam, heç bir xəstəliyi olmayan, sapsağlam. *Canımız top kimi sağlam, qıvraq. M.Müşfiq. Sıralarda oturan sakit, top kimi sağlam kənd uşaqları müəllimlərinin xasiyyətinə öyrənmişdilər. Mir Cəlil.*

TOP² *is.* 1. Artilleriya silahlarının ümumi adı. *Artilleriya topu. Zenit topu. – Evlərin ürəyi qopur yerindən; Sarsılır varlığı top səslərindən. M.Rahim. // Uzunlüləli artilleriya silahı. Uzunlüləli top. □ Topa tutmaq* – hədəfə top atmaq, top atəşi açmaq. *Az qalıb bizim üçün qiyamət qopa; Tutacaqlar bizi bu saat topa. H.K.Sanlı. [Cavad:] De görək, Qarabağda kəndliləri topa tutan kimdir? H.Nəzərli.*

2. *tib.* Radioaktiv maddələrin şüaları ilə müalicə edən cihaz. *Kobalt topu.*

3. *şahm.* Diaqonal üzrə istənilən qədər hərəkət edən fiqur. *Topla şah elan etmək. – Hər bir oyunçunun bir şahı, iki vəziri, iki topu, iki fili, iki atı və səkkiz piyadası olur. “Şahmat oyunu”.*

♦ **Top gülləsi (mərmisi) kimi partlamaq** – bərkdən səslənmək, bərk səs çıxarmaq, beyni sarsıtmaq. *Bu səs işçilərin qulağında bir top mərmisi kimi partladı. H.Nəzərli. Şofer məşını işə salanda motorun gurultusu*

top gülləsi kimi Rüstəmin başında partladı. M.İbrahimov. **Top kimi açılmaq** – birdən hiddətlə bərk qışqırmaq. *Sübhənverdizadə Kosaanın üstünə top kimi açıldı.* S.Rəhimov. **Top kimi partlamaq** – bax **top gülləsi (mərmisi) kimi partlamaq**. [Ağa:] *Bir də eşitdim, bir şey top kimi partladı.* Ə.Haq-verdiyev.

TOP³ *is.* 1. Nazik taxtaya sarınmış və ya lülə şəklində parça, arşınmalı. 3 *top ağ.* – [Əsgər bəy:] *Mən ki bilirəm, [Hacı Qara], Ağcabədidə üç aydır üç top çit, qədək satmayıbsan, dərya zərərin vardır.* M.F.Axundzadə. [Mirzədədə:] *O mahud topunu bəri ver, görüm necə şeydir.* N.Vəzirov. // Girdə saralmış kağız, divar kağızı və s. *Bir top kağız.*

2. Eynicinsli və ya əlaqədar şeylərin toplusu, komplekti. *Bir top iynə.*

3. Təkerdə dəndələrin və ya dəyirman pərlərinin bənd edildiyi hissə.

4. Top halında yığılıb bağlanmış şeylər. *Topları maşına yükləmək.* – *Çamadanın içində ən əvvəlcə bir neçə top ağ köynək və zir-camə və bir neçə dənə ağ dəsmal vardı.* S.M.Qənizadə. // *sif.* Toplu, toplanmış, cəm. [Xan:] *İlyas, – dedi, – ə, ağlın başında heç topdurmu?* S.Rəhimov.

♦ Top etmək (ələmək) – bax **toplamaq**. [Xan:] *Əşi, ağlını başına top elə!* S.Rəhimov.

top-top *sif.* Çoxlu, toplarla. *Burada nə yoxdur, qəfəslərdə top-top çit, parça...* Ə.Əbülhəsən.

TOPA *sif. və is.* 1. Qalaq, yığın. *Torpaq to-pası.* – *Dəyədən bir az aralıda, topa şeylərin arasında Rüksarə bükülüüb uzanmışdı.* S.Rəhimov. [Hatəm] *..xırman topasının qabağında oturmuşdu.* Ə.Əbülhəsən.

2. Bir yerə toplaşmış, bir yerə yığılmış adamlar; dəstə, yığın. *Başqa bir topa uşaq da Xəzər sahilindən .. söhbət açib keçirdiyi günlərdən qızgın danışdı.* S.Rəhimov. *..Sahibkarlar və dükançılar dayanan topadan kimsə bərkdən səsləndi.* Ə.Əbülhəsən. // Eyni mənada heyvanlar haqqında. *Tapdıq papağını çıxarıb, kəpənək topasının üstünə atdı.* Ə.Vəliyev.

3. Sıx, qalın (*seyrək* ziddi). *Qalın topa bir-çəkləri öz qan ilə boyanmış; Bağlarının kənarı da qan laxtası dayanmış.* A.Səhhət. *Vəli kişi*

topa saqqalını sıgallayıb, qəti və bir az da acıqlı etiraz etdi. M.İbrahimov.

topa-topa *sif. və zərf* 1. Qalaq-qalaq, yığın-yığın. *Aşağılarda kəndin üstündə .. topa-topa buludlar hərəkət edirdi.* M.İbrahimov.

2. Dəstələr halında, dəstə-dəstə, yığın-yığın. *Ətrafda bütün damlar üstündə adamlar topa-topa dayanıb, qərbə tərəf boylanırdılar.* Ə.Məmmədخانlı. *Meydançada dəstə-dəstə; Kiçikyaşlı vətəndaşlar; Oynayırlar, qaçışırlar; Topa-topa, qatar-qatar.* N.Rəfibəyli.

TOPACI *is.* Kiçik topa, kiçik qalaq. *Pambıq topacıqı. Qar topacıqı.*

TOPAÇİÇƏK *sif. bot.* Çiçəkləri topa şəklində olan. *Topaçiçək ot.* **□ Topaçiçək dəlicicilim** *bot.* – üstü tüklə örtülü birillik ot bitkisi.

TOPAL *sif.* 1. Bir ayağı, ya bir qolu şikəst və ya o birindən qısa olan. [Məmmədın] *ayaq barmaqları yanmış və ayaqları da topal bir şəkil almışdı.* T.Ş.Simurq. *O gündən bir qolu topal (z.) yaşadı; “Topal Gəray” deyə, çağrıldı adı.* S.Vurğun.

2. *məc.* Ayaqlarından biri sınıq olan. *Topal stol.*

♦ Topal olmuş – qarğış məqamında işlədilir. [Əhməd:] *..Onu mən tanıyıram, bax odur ey, topal olmuş gəlir, mən getdim.* N.Vəzirov. **Topal yulafca** *bot.* – bax **topalaq**.

TOPALAQ *is. bot.* Kökü xalq təbabətində işlədilən soğanaqlı bitki.

TOPALAMA “Topalamaq”dan *f.is.*

TOPALAMAQ *f.* Yığıb topa halına gətirmək, bir yerə yığmaq; qalaqlamaq, toplamaq. *Otu topalamaq. Samanı topalamaq.*

TOPALANMA “Topalanmaq”dan *f.is.*

TOPALANMAQ *məc.* Bir yerə yığılıb topa halına gətirilmək, bir yerə yığılmaq, toplanmaq. *Qurudulmuş pambıq topalandı.*

TOPALAŞMA “Topalaşmaq”dan *f.is.*

TOPALAŞMAQ *qarş.* Bir yerə yığışmaq, toplaşmaq. *Uşaqlar topalaşdılar.*

TOPALDIQAÇ *is.* İki dəstəyə bölünmüş uşaqların topu ağacla vurmaqla oynadıqları uşaq oyunu. *Topaldıqaç oynamaq.*

TOPALLAŞMA “Topallaşmaq”dan *f.is.*

TOPALLAŞMAQ *f.* Topal olmaq, qolundan, ya qıçından şikəst olmaq; şikəstləşmək.

TOPALLIQ *is.* Bir ayağın, ya qolun o birindən qısa və ya şikəst olması.

TOPALOTU *is. bot.* Qılçıqsız və ya kiçik qılçıqlı çoxillik ot bitkisi. *Yanlardan ağarmağa başlayan topalotları və yaşıl pöhrələr dar cıgırı örtürdü.* S.Rəhimov.

TOPALOTUKİMİ(LƏR) *cəm bot.* Birçiçəkli və ya çoxçiçəkli birillik və çoxillik otların daxil olduğu bitki cinsi.

TOPASAQQAL(Lİ) *sif.* Sıx, qalın saqqalı olan, yekəsəqqal. *Yuxarı başda topasaqqal, qorxunc sifətli, təqribən əlli yaşında bir adam oturmuşdu.* Çəmənzəminli. *Topasaqqal, qırmızıyanaq, dolu, gödəkboy Məşədi Nuru gülə-gülə dedi.* Ə.Abasov.

TOPAYARPAQ *sif. bot.* Yarpaqları topa halında sıx olan. *Topayarpaq bitkilər.*

TOPAZ *is. [fr.]* Şəffaf kristalları qiymətli daş olan rəngsiz, mavi, çəhrayı mineral.

TOPBIĞ(Lİ) *sif.* Qısa, qalın biğləri olan. *Topbiğ qoca.*

TOPÇƏK *is.* Qurumuş torpaq parçası; kəsək. □ **Topçək vurmaq** – kəsəkləri bellə vurub əzmək, belləmək, təpmək. [Güldanə] *da-yanıb fikirləşirdi... Topçək vurub Gülşən kimi və başqa qızlar təkin qan-tərə batsınmı?* Ə.Vəliyev.

TOPÇİÇƏK(Lİ) *sif.* Çiçəkləri top şəklində olan. *Topçiçək gül.*

TOPÇU *is.* 1. Artilleriya (topçu hissələr) əsgəri. *Keçir uzaqvuran toplar bir alay; Bizim topçulara yoxdur əsla tay!* Ə.Cəmil. *O bizim topçulardır; Göz olur yerə-göyə.* M.Seyidzadə.

2. Bax **artilleriya** 2-ci mənada. *Topçular alayı gəlir arxadan; Fırlanır dolaşq təkər səsləri.* S.Vurğun. *Qoçəlinin topçu batərə-yasına yaxınlaşan düşmən tanklarını bir-bir dənələmək əmr olundu.* Ə.Vəliyev.

TOPÇULUQ *is.* 1. Topçunun vəzifəsi, işi.

2. Bax **artilleriya** 3-cü mənada.

TOPDAĞITMAZ *sif.* 1. Gücətməz, məğlubedilməz, yenilməz, alınmaz. *El gücü, el köməyi.* S.Topdağıtmaz qaladır. M.Rahim.

2. *məc.* Çox zəngin, çox varlı, avadanlıqla, qiymətli şeylərlə dolu. [Rüstəm bəy:] *Mən hamam Rüstəməm ki, topdağıtmaz Cümşüd bəyin evini xaraba qoydum.* N.Vəzirov. *Dörd*

otaqdan ibarət, ağzınacan dolu, topdağıtmaz ev-eşik təkə [Ağcaya] *qalmışdı.* Mir Cəlal.

TOPDAN *zərf və sif.* İri partiyalarla, toplarla, taylarla, böyük miqdarda, bütöv-bütöv (pərəkəndə ziddi). *Topdan və pərəkəndə satış.*

TOPDANSATIŞ *is.* İri partiyalarla, toplarla, taylarla satış, bütöv taylarla ticarət. *Ağır sənaye məhsulunun topdansatış qiymətlərinin və yükdaşımaya tariflərinin aşağı salınması.*

TOPDANSATIŞÇI *is.* Malını pərəkəndə deyil, topdan satan tacir.

TOPXANA *is. köhn.* Artilleriya, toplar, topçu hissələri. [Xəzinədar:] *Gedək əmiri-topxananın yanına, onun rəyini dəxi hasil edək.* M.F.Axundzadə.

TOPQUYRUQ(LU) *sif.* Qısa, qalın quyruqlu. *Topquyruq qatır.* – *Qəhrəman çəkinə-çəkinə topquyruq atın belinə qalxdı.* S.Rəhimov.

TOPLADILMA “Topladılmaq”dan *f.is.*

TOPLADILMAQ *məch.* Başqası vasitəsilə toplamaq. *Xırman döyüldü, topladılıb buğda bir yerə.* Ə.Nəzmi.

TOPLAMA 1. “Toplamaq”dan *f.is.*

2. Bax **üstəgəl**. *Toplama və çıxma.* – *Say prosesində təbii olaraq ilk dəfə toplama əməli yaranmışdır.* Z.Xəlilov.

TOPLAMAQ 1. Bax **yığmaq** 1, 2, 4 və 6-cı mənalarda. *Uşaqları tapıb, çiyələk, göbələk toplamağa gedirdik.* A.Şaiq. *Sübhənver-dizadənin topladığı iki cild material Əbişin zəhri-bağrını yarırdı.* S.Rəhimov.

2. Toplama məqsədilə iki rəqəmi bir-birinin üstünə gəlmək (bax **toplama** 2-ci mənada). *3 ilə 4-ü toplamaq.*

TOPLANAN *is.* və *sif.* riyaz. Toplama əməlinə iştirak edən rəqəmlərdən hər biri. *Toplanan rəqəm.* *Toplananların yerini dəyişdikdə cəm dəyişmir.*

TOPLANILMA “Toplanılmaq”dan *f.is.*

TOPLANILMAQ *məch.* Başqası vasitəsilə toplamaq; yığılmaq, bir yerə cəm olunmaq. *Bir neçə dəqiqənin içində bütün qacqınlar toplanıldı.* Ə.Vəliyev. *..Bu cəbhəyə külli miqdarda böyük bombardmançı və qırıcı təyyarə birləşmələri də toplanmışdır.* Ə.Əbülləsen.

TOPLANIŞ *is.* 1. Müəyyən bir iş görmək üçün bir yerə toplaşma, yığılma; toplantı. *Nümayişə toplanış şəhər saat 8-də olacaq.*

– *Bu dirəyin ətrafı fəhlələrin toplanış yeridir.* S.Rəhman.

2. Hər hansı bir təşkilat, kollektiv üzvlərinin yığılmağı. *Hər axşam [klubda] toplanış olurdu.* S.Hüseyn. [Reyhan:] *Sabah bunu toplanışda; Gərək əzbər söyləyək biz.* M.Dilbazi. // Belə yığılmağın iştirakçıları, üzvləri. *Toplanışın qərarı.*

3. Hərbi mükəlləfiyyətli şəxslərin qısamüddətli təlim üçün hərbi idarənin sərəncamında olması. *Zabitlərin toplanışı. Düşərgə toplanışı.* // Təlim, məşq, təlimat məqsədilə qısa müddətə bir yerdə olma. *Təbliğatçıların toplanışı.*

4. Dərmə, yığma, toplama. *...Bir azdan məhsul toplanışı başlanacaq, iş qızışacaqdır.* S.Rəhimov. *Kəndlərdə məhsul toplanışı qızgın surətdə gedirdi.* Ə.Vəliyev.

TOPLANMA “Toplanmaq”dan *f.is.*

TOPLANMAQ *f.* 1. Toplaşmaq, yığışmaq, cəmləşmək. *Bayram axşamının gecəsi bütün ailə evə toplanardı.* H.Sarabski. *Bir daqiqədə arvad-uşaq gəlinin başına toplandı.* Cəmənzəminli.

2. *məch.* Bir yerə, üst-üstə və ya yan-yana yığılmaq, topa, qalaq vurulmaq. *Yığılmış pambıq bir yerə toplandı.* – *Uca dağların başına toplanmış (f.sif.) ağ buludlar pambıq mahlicinə oxşayırdı.* Ə.Vəliyev.

TOPLANTI *bax toplanış* 1 və 2-ci mənələrdə. *...Ağaxan bəy kimiləri ... toplantı yeri olan Danzaver kəndinə yığışdı.* S.Rəhimov.

TOPLAŞDIRILMA “Toplaşdırılmaq”dan *f.is.*

TOPLAŞDIRILMAQ *məch.* Bir yerə cəmləşdirilmək, yığışdırılmaq, toplanmaq.

TOPLAŞDIRMA “Toplaşdırmaq”dan *f.is.*

TOPLAŞDIRMAQ *f.* Yığışdırmaq, bir yerə yığmaq.

TOPLAŞMA “Toplaşmaq”dan *f.is.*

TOPLAŞMAQ *f.* 1. Yığışmaq, bir yerə cəmləşmək, toplanmaq. [Mehrəli bəy:] *Biz buraya Əmiraslan ağanın məsləhətilə toplaşmışıq.* S.S.Axundov. [Gülüş Balas:] *Mən bura gələrkən qapınızın yaxınlığında bir qadın yıxılmışdı. Kişilər başına toplaşmışdı(lar).* C.Cabbarlı.

2. Toplanmaq. *Dağların üstünə toplaşan (f.sif.) buludların hər biri bir rəngə çalırdı.* B.Bayramov.

TOPLATMA “Toplatmaq”dan *f.is.*

TOPLATMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə toplamaq, başqasına toplama işi gördürmək; yığdırmaq. *Məhsulu toplatmaq. Taxılı toplatmaq.*

TOPLAYAN, TOPLAYICI *sif.* Bir yerə yığan, toplayan; yığıcı.

TOPLU¹ *sif.* Topu olan, toplanmış silahlanmış. *Qoşunun toplu hissələri.*

TOPLU² 1. *is.* Bir yerə yığılmış adamlar; dəstə, yığın. *Uşaq toplusu.* – *Gövhər birdən adam toplusunu gördü, diksindi, bərkdən bir qıy çəkdi.* Ə.Vəliyev.

2. *sif. qram.* Bir tam kimi başa düşülən şeylərin, adamların və s.-nin məcmusunu ifadə edən; ismi-cəm. “*Xalq*” sözü *toplu* isimdir.

3. Məcmuə. “*Qobustan*” toplusu.

TOPLULUQ *is.* 1. Toplu halda, cəmləşmiş halda olma, toplu şeylərin halı.

2. Bir yerə toplanmış, yığılmış adamlar; toplu.

TOPLU-TÜFƏNGLİ *bax top-tüfəngli.* *Xəlvəti işə girişən şeytan-şuğul kar görməyəndə toplu-tüfəngli padşah qoşunu hərəkətə gəlir, bölük-bölük soldat, dəstə-dəstə qazaq yeri yirdi.* S.Rəhimov.

TOPOQRAF [*yun.*] Topoqrafiya mütəxəssisi (*bax topografiya* 1-ci mənada).

TOPOQRAFİK *sif.* Topoqrafiyaya və ya topoqrafa aid olan, topoqrafiya ilə və ya topoqrafia əlaqədar olan. *Topoqrafik xəritə. Topoqrafik dəstə.*

♦ **Topoqrafik anatomiya** – anatomiyanın, bədən üzvlərinin və hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsindən bəhs edən şöbəsi.

TOPOQRÁFİYA [*yun.* topos – yer və grapho – yazıram] 1. Geodeziyanın, Yer in forma və ölçüsünü öyrənən və Yer səthinin böyük sahələrini ölçüb planını çəkməklə məşğul olan şöbəsi.

2. Hər hansı bir ölkənin və ya yerin səthinin və onun nöqtələrinin, hissələrinin qarşılıqlı yerləşməsi. *Şəhərin topoqrafiyası.*

TOPONİMİK *sif.* Toponimikaya aid olan, toponimika ilə əlaqədar olan. *Toponimik adlar.*

TOPONİMİKA [*yun.*] 1. Hər hansı bir yerin coğrafi adlarının (yaşayış məntəqələrinin, çayların, göllərin və s. adlarının) toplusu.

2. *dilç*. Leksikologiyanın coğrafi adları öyrənən bəhşi.

TOPONİMİYA [yun.] bax **toponimika** 2-ci mənada.

TOPPUŞ *sif.* Kök və sağlam; koppuş. *Toppuş uşaq*. – [Elxan] *toppuş ayaqlarını qaldırır xalçaya endirdi*. S.Rəhimov.

TOPPUZ *is.* 1. Başı girdə çəmaq, dəyənək. *Teymurun başına yenə də elə bil ağır bir toppuz endirdilər*. H.Seyidbəyli. // Başı bu şəkildə olan. *..Evin aşağı tərəfində divara söykənmiş başı toppuz çəmağını götürüb getdi*. Ə.Abasov.

2. Ucu toxmaqlı zopadan ibarət qədim silah. *Dəmirçiğlu getdi, qılinc, qalxan, cida, gürz, toppuz götürdü, Koroğlunun yanına qayıtdı*. “Koroğlu”. [Uluq bəy:] *Döyüşün üz-üzə bir ləzzəti var; Süzməsə göydə qılinc, toppuzlar*. A.Şaiq.

TOPPUZLAMA “Toppuzlamaq”dan *f.is.*

TOPPUZLAMAQ *f.* Toppuzla vurmaq, toppuzla döymək.

TOPPUZLU *sif.* 1. Başında toppuzu olan. *Toppuzlu çəmaq*. // Əlində toppuz olan. *Top-puzlu çoban*.

2. *köhn*. Toppuzla silahlanmış. *Toppuzlu pəhləvan*.

TOPPUZTİKAN *is. bot.* Kolluq və zibilliklərdə bitən çoxillik ot bitkisi.

TOPSAQQAL(Lİ) bax **topsaqqal(lı)**. *Topsaqqal kişi*. – [Sadıq] *çox qaradı və kosadı, amma mən ağımtıl və topsaqqalam*. C.Məmmədquluzadə. *Necə Heydərelisi? – deyər, Sultan alını qırırdı, topsaqqallı çənəsini qaşımığa başladı*. S.Rəhimov.

TOP-TOP *is.* Topla oynanılan uşaq oyunu; kos-kos. *Səhər tezdən böyük bir həvəslə məktəbə axışır gələn uşaqlar hələ meydançada top-top oynayırdılar*. M.Hüseyn. *Azadım, diqqətlə bax, gəl bu yamyaşıl bağa; Orda top-top oynayan xoşbəxt oğul-uşağa*. S.Rüstəm.

TOP-TOPXANA *is.* Artilleriya. *Həm çalınır təbil, kusü nağara; Daldan gəlir top-topxana, kumbara*. A.Səhhət.

TOP-TÜFƏNG 1. *top*. Toplar, tüfənglər, odlu silahlar. *Top-tüfəng səsləri batandan bəri; Gəzir qayalarda dağ keçiləri*. S.Vurğun.

2. *məc.* **Top-tüfənglə** şəklində *zərf* – 1) səs-küylə, gurultu ilə, dəm-dəsgahla.

[Sultan bəy:] *..Bir də təzədən top-tüfənglə evlənmək mənə yaraşmaz*. Ü.Hacıbəyov; 2) hədə-qorxu ilə. *Top-tüfənglə üstümüzə gəldilər*. – [Qüdrət Gülbahara:] *Siz içəri gəlir-kən elə bir top-tüfənglə gəldiniz ki, hamımız özümüzü itirdik*. C.Cabbarlı.

TOP-TÜFƏNGLİ *sif.* Top və tüfənglə silahlanmış, odlu silahlı. *Top-tüfəngli dəstə*.

TOPUQ *is.* Ayaqda: baldır sümükləri ilə pəncə sümüklərinin birləşdiyi yerdə yanlara çıxan oynaq. *Topuğu ağrımaq*. – *Avtor əsərinin başlanğıcında yazır ki, qızın uzun saçları topuğuna dəyirdi*. M.Hüseyn.

♦ **Ağlı topuğunda** – gic, ağılsız adam haqqında. **Araz aşığından, Kür topuğundan** – bax **aşıq**. **Daldan atılan daş topuğa dəyər** – bax **dal**. **Dili topuq çalmaq (vurmaq)** – bax **dil**.

TOPUQLAMA “Topuqlamaq”dan *f.is.*

TOPUQLAMAQ *f.* Arxadan qovub çatmaq; haqlamaq. *Camişlar evdən uzaqlaşan kimi [uşaq] camışları topuqladı*. S.Rəhimov.

TOPUQLU *sif.:* **topuqlu başmağ köhn**. – uzunboğaz ayaqqabı, boğazlı çəkmə. [Sara xanım:] *Bəlkə sən qurşağa, topuqlu başmağa, yun papağa, büzməli arxalığa etiraz edəcək-sən*. Qantəmir.

TOPUŞ bax **toppuş**. *Cavan ana yenə də qırmızıpaltarlı, qıvrımsaçlı, topuş qızını atıb-tutur, ..uşağı güldürür, danışdırırdı*. S.Rəhimov.

TOR *is.* 1. Balıq, quş və s. tutmaq üçün ipdən çarpaz toxunaraq bərabər məsafələrdə düyünlə bərkidilmiş alət. *Balıq toru*. – *Sahibi tor götürüb dənizə gedəndə [Çupçik] də sümsünə-sümsünə yortardı*. Mir Cəlal. *Mən yaralı göyərçini tordan çıxarıb [Eldara] uzatdım*. M.Rzaquluzadə.

2. Çarpaz toxunmuş ip, məfil və s. ibarət müxtəlif ləvazimat. *Çarpayının toru. Futbol toru*.

3. *dan*. İçinə ərzaq, xırda şey və s. qoyub aparmaq üçün ipdən və s.-dən toxunmuş zənbil, çanta, kisə. *İpək tor. Şeyləri tora qoymaq*. – [Göyərçini] *diri saxlamaq niyyətilə üsulluca tor çantaya salıb Eldarın yanına qayıtdım*. M.Rzaquluzadə.

4. Seyrək toxunmuş köynək, baş yaylığı, pərdə və s. *Sona da indi dönüb bayaqkı ye-*

rində dayanmış, başından siyirilib çiyinə düşən ağ torunun ipək saçaqları ilə oynayırdı. Ə.Əbülhəsən. // Tordan hazırlanmış, tor şəklində olan. Tor köynək. Tor layka. – Pəncərələrdən tor pərdələr sallanırdı. S.Rəhimov.

5. Hörmüçəyin ifraz etdiyi yapışqanlı şirədən əmələ gələn çarpaşlıq nazik tellər. Hörmüçək toru.

6. məc. Hiylə, kələk, tədbir, qurğu.

♦ **Tor gənəciyi** zool. – bax **çor**. *Tor gənəciyi, pambiq mənənəsi, pambiq qurdu tarlaların məhsuldarlığını xeyli aşağı salır. Tor qurmaq* – 1) quş, balıq və s. tutmaq üçün tor quraşdırmaq və ya suya salmaq. *Ovcu bərdə durub; Bərə üstə tor qurub.* (Bayatı); 2) məc. hiylə qurmaq, qurğu qurmaq, kələk düzəltmək. [Əbdül:] *İndi [Gülnisə] istəyir ki, yazıq Sara üçün tor qurub, öz qızı Pərinə Bəhrəyə versin.* C.Cabbarlı. **Tora düşmək** – aldanaq pis işə qoşulmaq, kələyə düşmək, hiyləyə uymaq, tələyə düşmək. *Son zaman Rüstəm kişi oğlunun tora düşməsindən, pis bir günah işləməsindən qorxurdu. M.İbrahimov. Amma Göycək bir gün tora düşəcəyindən qorxurdu. Ə.Əbülhəsən. Tora salmaq* – hiylə gəlmək, kələk gəlmək, tələyə salmaq. [Tehrani Ehtişamiyə:] *Bəlkə sən mənə tora salmaq istəyirsən, Sərhəng?* Ə.Məmmədخانlı.

TORAĞAY is. zool. Əsasən səhralarda və çəmənliklərdə yaşayan sərcəkimilər dəstəsindən oxuyan quş. *Qəhqəhə başladı qızıl-göz kəklik; Torağay oxudu qalxa-qalxa dik.* H.K.Sanlı.

TORAN is. 1. Səhər hava işıqlanan və ya axşam hava qaralmağa başlayan vaxt; alaqaranlıq. *Axşam toranı.* – [Kazım] *səhər toranında meşəyə girdi.* M.İbrahimov. □ **Toran çağı (vaxtı)** – səhər havanın hələ işıqlanmadığı və ya axşam hələ qaranlıq düşmədiyi vaxt; alaqaranlıq. *Toran çağı bir zorba kişi asta-asta o evə gedir.* S.Rəhimov. **Toran qovuşmaq (qarışmaq, düşmək, çökmək)** – bax **toranlaşmaq** 1-ci mənada. [Nazlı Ağabəyimə:] *Daha toran qovuşur, evə gedək. Çəmənəmənli. Toran qarışmış duman çökəndə Hümmət evinin dalına hərlənib Qarakışını səslədi.* B.Bayramov.

2. məc. Qaranlıq, duman. *Nəçin gözlərində aləm torandır; Yoxsa əcəl gəlir, axır zamanıdır?* M.Rahim.

TORANLAŞMA “Toranlaşmaq”dan f.is.

TORANLAŞMAQ f. 1. Axşamüstü hava qaralmağa, qaranlıq düşməyə başlamaq, toran qovuşmaq (düşmək, çökmək).

2. məc. Gözü qaralmaq, gözləri dumanlanmaq. *Hüseyn ağlaşma səsinə eşidərək toranlaşan* (f.is.) və yaşla dolan gözlərini silib soruşdu. S.Rəhman.

TORANLIQ is. Toran vaxtı (bax **toran** 1-ci mənada). *Səhər toranlıqı.* – [Ağasəfər] *axşam toranlıqında çox qəribə görünən, al-yaşıl ipək geyimli arvadlara sarı baxıb, Həməzinin arvadı Əminə xanımı işarə ilə yanına çağırmaq istədi.* Ə.Əbülhəsən. *Hürküdür toranlıqı; Güllüzlü günəşin; Odlu qızıl şöləsi.* İ.Səfərli. □ **Toranlıq qovuşmaq (düşmək, çökmək)** – bax **toranlaşmaq** 1-ci mənada. *Bayıra isə yavaş-yavaş axşam toranlıqı çökür.* Ə.Əbülhəsən.

TORBA is. 1. Balaca kisə. [Gülnisə:] *Ana, diyi torbası haradadır?* Ə.Haqverdiyev. [Qəhrəman:] *Özümlə pulemyot qoyulan, torpaq doldurulmuş torbanın arxasına yıxdım.* H.Nəzərli. // Minik və ya yük heyvanını da yanacaqlarda yemləmək üçün içinə yem tökülüb boynundan asılan kiçik kisə. *At elin, torba əmanət, bizim daha nəyimiz var?* (Ata sözü). *Cəmil arpanı xəlbirləyib, atların torbasına tökdü, torbaları atların başına keçirdi.* Ə.Vəliyev.

2. dan. Torba tutan qədər şeyin ağırlığı. *Bu sözlərdən sonra Camal əmi səliqə ilə .. bir torba qovurğa, bir torba ıyda yeşiyə qabladı.* Ə.Vəliyev.

3. Bədənin bu və ya başqa bir yerində içinə irin, su, hava və s. yığılmış sallaq şiş, ur, tuluq.

♦ **Boynuna torba salmaq** – dilənçilik etmək, dilənmək. *Axırda tamahkar qarı boynuna torba salıb şəhərə yollandı.* S.Rəhimov.

TORBACIQ is. Kiçik torba, balaca torba; kisəcik.

TORBALAMA “Torbalamaq”dan f.is.

TORBALAMAQ f. Dayanacaqlarda yemləmək üçün minik və ya yük heyvanının başına torba salmaq. *Atı torbalamaq.*

TORBALI sif. Torbası olan, kisəli; əlində torba, kisə olduğu halda. *Biləklər çirməkli,*

döşlər önlüklü; Hamısı torbalı, hamısı yüklü. S.Vurğun.

TORÇU *is.* Torla balıq tutan adam. *Bir torçu vardı, həmişə deryadan balıq tutardı.* (Nağıl).

TORÇULUQ *is.* Torçunun işi, peşəsi; baliqçılıq.

TOREADOR *is.* [isp.] Korridada öküz döyüşünün iştirakçısı.

TORF [alm.] Çürümüş bataqlıq bitkiləri qalıqlarından əmələ gələn bərk kütlə (yanaq, gübrə kimi və müxtəlif texniki məqsədlərlə istifadə olunur). *Torf çıxarmaq.*

TORFLU *sif.* Torf olan. *Torflu sahə.* // Tərkibində torf olan. *Torflu torpaq. Torflu gübrə.*

TORFLUQ *is.* Torf yatağı, torflu bataqlıq, torflu yer. *Torfluqdan istifadə etmək.*

TORİ *is.* [ing.] İngiltərədə mühafizəkar siyasi partiya.

TORİT *is.* Qara, qırmızımtıl, qonur rəngli mineral.

TORLAMA “Torlamaq”dan *f.is.*

TORLAMAQ *f.* Tor çəkmək, tor vurmaq, torla qapamaq. *Pəncərəni torlamaq.*

TORLANMA “Torlanmaq”dan *f.is.*

TORLANMAQ *məch.* Tor çəkilmək, torla örtülmək. *Pəncərələr torlanmışdır.*

TORLU *sif.* 1. Tor çəkilmiş, torla örtülmüş, tor pərdə asılmış. *Torlu pəncərə.*

2. Tordan düzəldilmiş, tor çəkilmiş, yaxud tor kimi materialdan düzəldilmiş, tor şəklində olan. *Torlu hasarın hündürlüyü ən azı 180 sm olmalıdır.*

♦ **Torlu qışa** *anat.* – göz almasının daxili səthini örtən, işığa çox həssas qışa. *Torlu qışada görmə sinirinin ucları yerləşir.*

TORMOZ [yun.] Hər hansı bir maşının hərəkətini dayandırmaq və ya sürətini azaltmaq üçün qurğu. *Traktorun tormozu. Avtomobilin tormozu.* – *Qüdrət təmkinlə tormoza keçir.* M.İbrahimov.

TORMOZÇU *is. xüs.* Qazıma qurğusunda tormozu idarə edən fəhlə. *Gənc tormozçu kənardə; Qəzetləri yoxlayır.* İ.Səfərli.

TORMOZLAMA “Tormozlamaq”dan *f.is.*

TORMOZLAMAQ *f.* Tormoz vasitəsilə maşını dayandırmaq və ya sürətini azaltmaq. [Ağa Saleh:] *Adə Musa bəy, qoyma, qoyma. Çarx*

dönmüş, tormozla, tormozla. S.S.Axundov. // Öz hərəkətini birdən dayandırmaq və ya azaltmaq. *Maşın birdən tormozladı.* // Ləngitmək, ağırlaşdırmaq.

TORMOZLANMA 1. “Tormozlanmaq”dan *f.is.*

2. *is. fiziol.* Qıcıqlandırıcı amilin davamlı təsiri nəticəsində orqanizm toxumalarında qıcıqlanmanın zəifləməsi və ya dayanması; sinir mərkəzlərinin və ya işlək orqanların fəaliyyətinin ləngiməsi. *Tormozlanma mərkəzləri.*

TORMOZLANMAQ *məch.* 1. Tormoz vasitəsilə dayandırılmaq və ya sürəti azaldılmaq. *Tormoz pedalını basdıqda təkərlərin dördü də tormozlanır.*

2. *fiziol.* Tormozlanmaya səbəb olmaq (bax **tormozlanma** 2-ci mənada).

TORNA [ital.] *tex.* Metal, ağac və s. materialları yonmaq üçün dəzgah; tokar dəzgahı. *Bakıdakı mexaniki zavodlarda təsadüf oluna bilən son sistemli torna, dəşmə dəzgahları yan-yana işləyirdi.* Ə.Sadiq.

TORNAÇI *is.* Torna dəzgahında işləyən fəhlə; tokar. *Tornaçılar briqadası.*

TORNAÇILIQ *is.* Tornaçı peşəsi; tokarlıq.

TOROS *is.* Dəniz, çay və göllərdə buz parçaları yığıni.

TORPAQ *is.* 1. Planetimizin bitki aləminin inkişaf etdiyi üst qatı. *Yer qabığının istilik, rütubət, hava və orqanizmlərin fəaliyyəti təsiri altında dəyişmiş üst qatı torpaq adlanır.* “Ümumi fiziki coğrafiya”. // Yer qabığının tərkibinə daxil olan yumşaq, dənəvər, tünd-qonur rəngli maddə. *Qumlu torpaq. Torpaq yığını. Meşə torpağı. Torpağın məhsuldarlığını artırmaq.* – *Gözlər qır rəngli torpağa dirənir.* M.İbrahimov. // Torpaqdan olan, torpaqdan düzəldilmiş və ya tikilmiş, döşəməsi quru torpaqdan ibarət olan. *Torpaq yol.* – *Hə-nifə balağı haşiyəli tumanı ilə torpaq döşəməni süpürə-süpürə əşiyə yüyürdü.* İ.Hüseynov.

2. Birinin ixtiyarında, istifadəsində olan yer, ərazi, sahə. *Mülkədar torpaqları.* – *Çox adamın inanmağı gəlmirdi ki, lütün birinə pulsuz-parasız torpaq verələr.* Mir Cəlal.

3. Yer (göy qarşılığı). *Səmada, torpaqda düşür qırhaqır, Yerdən alov yağır, göydən od yağır.* M.Rahim.

4. Toz-torpaq. *Biz şəhərə girdiyimiz zaman şiddətli xəzri əsir, küçələrin tozunu havaya sovurur, göydən başımıza torpaq yağdırdı.* A.Şaiq.

5. Dövlət, məmləkət, ölkə. *Faşistlərin yugoslav torpağına hücum etməsi çox oğulları öz yurdundan, ailəsindən ayırdı. S.Vəliyev.*

6. məc. Vətən, yurd, el. *Torpağına girsə düşman; Köksün olsun süngü, qalxan!..* A.Şaiq. *Torpağın eşqilə vurur ürəyi; Vətənə bağlıdır qəlbi, diləyi.* M.Rahim.

Ø Torpağa düşmək köhn. – qabağında diz çökmək, ayağına yığılmaq. *Gül camalın görüb düşsün torpağa; Bülbülü götürüb ağfənə gəlsin!* Q.Zakir. [Gültəkin:] *Dövlət bəy, aciz bir qadın kimi diz üstündə torpağa düşüb sizə yalvarıram. Məndən uzaqlaşın.* C.Cabbarlı. **Torpağa getmək** – ölmək, vəfat etmək. *Qəflətən Möhsün müəllim xəstələndi və gözlənilmədən bu pak insan torpağa getdi.* S.Rəhimov.

Torpağa (qara torpaqlara) tapşırmaq (gömmək) – b a x **torpağa təslim etmək.** [Musa:] *Bir dəncəlik yavrumu, vərəmli qardaşımı .. bu tək əlimlə qara torpaqlara gömdüm.* H.Cavid. **Torpağa təslim etmək tənt.** – basdırmaq, dəfn etmək. *Pərini torpağa təslim edəndən sonra bütün oba... ovçunu da laləli dərənin kənarına qədər ötürdü.* Ə.Məmmədخانlı. **Torpağı qədər (sanı) yaşasın (yaşayasan)** – ölü haqqında danışarkən qarşısındakı adama uzun ömür arzulamaq mənasında işlənir. *Məmmədcəfər də bəzi işlərində (torpağı sanı yaşayasınız) rəhmətlik dayısı Hacı Səttar bəyə çox oxşayır.* Qantamir.

TORPAQALTI *sif.* Torpağın altında olan; yeraltı. *Torpaqaltı sular. Torpaqaltı sərvətlər.*

TORPAQARASI *sif.* Torpağın altında, yerin qatları arasında olan. *Torpaqarası su.*

TORPAQBASDI *is.* Keçmiş zamanlarda: hər hansı bir hakimin tabeliyində olan əraziyə ayaq basdıqda adamdan alınan bir növ vergi, rüsum. [Allahqulu:] *Karvan gedir, ..hansı xanın mülkündən keçir, torpaqbasdı alırlar.* Çəmənzəminli.

TORPAQBƏRKİDƏN *sif.* Torpağı bərkitmək üçün istifadə edilən. *Torpaqbərkidən maşın.* // *İs. mənasında.* Torpağı basıb bərkitmək üçün maşın. *Yeni markalı torpaqbərkidən.*

TORPAQDAŞIYAN *sif.* Torpaq daşımaqla məşğul olan (fəhlə), torpaq daşımağa məxsus (maşın).

TORPAQQAZAN *sif.* Torpaq qazımaqla məşğul olan (fəhlə), torpaq qazımaq üçün istifadə edilən (maşın). *Torpaqqazan maşınlarının ahəngdar səsləri eşidilir.* // *İs. mənasında.* Torpaqqazan maşın, torpaqqazan fəhlə. *Müxtəlif peşə sahibi olan yüzlərlə inşaatçı – torpaqqazanlar, betonökənlər, armaturquraşdıranlar və başqaları işə başladılar.*

TORPAQLAMA “Torpaqlamaq” dan *f.is.*

TORPAQLAMAQ *f.* 1. Üstünü və ya yanlarını torpaqla örtmək. *Çən dolduqdan sonra borunun deşiyini probkalayib üstünü torpaqladılar.* H.Sarabski. [Əmiraslan babanın] *cəlaq vurduğu, qabıq qoyub, hərhləmə ilə bağlayıb sarıdığı, kəsik yerlərini torpaqladığı nazik-nazik çubuqlar artıq yeni kök üstündə özlərinə yer etmişdi.* S.Rəhimov.

2. Torpağa basdırmaq, dəfn etmək. *Ölünü torpaqlamaq.*

3. *dan.* Torpaqla sürtüb təmizləmək, yumaq. *Hisli qazanı torpaqlamaq.*

TORPAQLANMA “Torpaqlanmaq” dan *f.is.*

TORPAQLANMAQ *məch.* 1. Üstü və ya yanları torpaqla örtülmək. *Bütün bostanlarda kartoflular boğaza qədər torpaqlanmışdı.* S.Rəhimov.

2. Torpağa basdırılmaq, dəfn edilmək.

3. *dan.* Torpaqla təmizlənmək, yuyulmaq. *Qablar torpaqlandı.*

TORPAQLI *sif.* 1. Torpağı olan, torpaqla örtülmüş. *Eləmi daşlı yerlər; Torpaqlı, daşlı yerlər; Bu dünyada hələ var; Gözləri yaşlı yerlər.* (Bayatı).

2. Torpaq sahibi, torpaq yiyəsi olan, torpağı olan. *Torpaqlı kəndli.*

3. Tozlu. *Gəlir o torpaqlı duman iləri; Tünd olur daha da gəldikdə bəri.* H.K.Sanılı.

TORPAQÖLÇƏN *is.* Torpaq sahəsini ölçən və bölen mütəxəssis. *Kolxozun torpaq ölçəni.*

TORPAQSORAN *sif.* Güclü nasos vasitəsilə sıyıqlaşdırılmış torpağı çıxarıb bir yerden başqa yerə vuran. *Kürdə, indi isə Mingəçevir dənizində torpaqsoran maşınlar işləyir.* (Qəzetlərdən). // *İs. mənasında.* *Torpaqsoranı işə salmaq.*

TORPAQSIZ *sif.* Torpağı olmayan. *Torpaqsız kəndli.*

TORPAQSIZLIQ *is.* Kənd təsərrüfat işləri aparmaq üçün torpağın çatışmazlığı, torpağın olmaması.

TORPAQŞÜNAS *is.* Torpaqşünaslıq mütəxəssisi.

TORPAQŞÜNASLIQ *is.* Torpaqları öyrənməklə məşğul olan elm (bax **torpaq** 1-ci mənada).

TORPAQÜSTÜ *sif.* Torpağın üstündə olan; yerüstü. *Bitkinin torpaqüstü hissələri. Torpaqüstü sular.*

TORPAQYUMŞALDAN *sif.* Torpağı yumşaltmağa məxsus. *Torpaqyumşaldan maşın.*

TORPƏD(A) [*lat.*] Özü hərəkət edən və öz-özünə idarə olunan siqaraoxşar sualtı mərmisi. // Torpədlərlə silahlanmış, torpədləri olan. *Torpəd gəmisi.*

TORPƏDÇİ *is.* Torpəd(a) katerində xidmət edən hərbi dənizçi, matros.

TORPƏDƏŞİYAN *sif.* Torpədlərlə silahlanmış. *Torpədəşiyən təyyarə.*

TORPƏDLƏMƏ “Torpədləmək”dən *f.is.*

TORPƏDLƏMƏK *f.* 1. Torpədlə hücum etmək; torpədlə vurmaq. *Düşmənin sualtı qayığını torpədləmək.*

2. Quyunu genişləndirmək və s. məqsədlər üçün onun içində partlayıcı maddə partlatmaq. *Neft quyusunu torpədləmək.*

TORSƏR *is.* [*fr.*] Yerdən qoyulan hündür dayaqlı işıqlandırma cihazı.

TORT [*ital.*] Yağ, şəkərtözü, yumurta qatılmış xəmirədən hazırlanan şirniyyat məmulatı. *Meyvə tortu. Qozlu tort.*

TORTA *is.* Yağ və s. əridilərkən qabın dibinə çökən çöküntü. *Kərə yağın tortası; Qızıl kəmərtortası; Allah muradın versin; Gələn bazar ertəsi.* (Bayatı). [Molla Həmid:] *Sən iki pudu dəxi misin tortasına-zadına çıx, gələn ayın əvvəlində otuz pud gümüş mövcuddur.* M.F.Axundzadə.

TORTALI *sif.* Tortası olan, torta verən. *Tortalı yağ.*

TORVARİ *sif.* Tora oxşayan, tor kimi.

TOSQUN *is.* Dolğun, kök, şişman. *Tosqun kişi. Tosqun adam.*

TOSQUNLAŞMA “Tosqunlaşmaq”dan *f.is.*

TOSQUNLAŞMAQ *f.* Kökəlmək, bədənə dolğunlaşmaq.

TOST [*ing.*] Süfrə başında birinin ünvanına deyilən xoş arzu, xoş sözlər; bir adamın sağlığına şərab və s. içmək təklifi; sağlıq. [Fridun bəy:] *Mənim tostum var, mən danışan yerdə gərək heç kəsdən səs çıxmasın.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Tost demək** – birinin ünvanına xoş sözlər deyərək sağlığına içməyi təklif etmək, sağlıq demək. [Zakirov Şeydaya:] *Sədəf xanım tost deyəndə sən məclisdə yoxdun.* Ə.Məmmədخانli. // Bir adamın və ya bir şeyin sağlığına qaldırılan bəd. *Birinci tost səbəbkərin sağlığına içildi.*

TOTAL *sif.* [*lat.*] Hər şeyi əhatə edən, qavrayış; ümumi.

TOTALİTAR [*fr.* totalitaire, əsli *lat.*] Burjuaziyanın açıq terrorçu diktaturasına əsaslanan; faşist. *Totalitar rejim. Totalitar dövlət.*

TOTALİTARİZM [*fr.* totalitaire *lat.*] Totalitar rejim.

TOTƏM [Şimali Amerika hindularının dilindən] Bəzi ibtidai xalqlarda tayfanın əcdadı və himayəçisi sayılıb sitayiş edilən heyvan (bəzən isə bitki və s.). [Çopo:] *Xalq bizi totemləri olan qoçun şərəfinə “mə-ə-ə” deyərək mələşərək qarşıladı və ayaqlarımızın altına çiçəklər atdı.* Çəmənzəminli.

TOTEMİZM [Şimali Amerika hindularının dilindən] Bəzi ibtidai xalqlarda din forması totemlərə sitayiş.

TOTUQ *sif.* Sağlam, kök, koppuş, ötlü-canlı. *Totuq gəlinlər bir-bir oynadılar, göyçək qızlar süzdülər.* Çəmənzəminli. *Palıd ağacı tərəfdən purpız saçlı, qaraşın, totuq bir oğlan uşağı gəldi.* İ.Hüseynov. // Eyni mənada hər hansı bir bədən üzvü haqqında. *Uşaq totuq əlini yanağına söykəyib çoxdan yatmışdı.* Çəmənzəminli. *Atan sənin şəklini; İstəyir məndən, bala; Sabah totuq üzünü; Çəkdirib sallam yola.* S.Rüstəm.

TOTUQLUQ *is.* Sağlamlıq, köklük, koppuşluq.

TOTUŞ *məh.* bax **totuq**.

TOV *is.* Sığal, sığallama. □ **Tov vermək** – sığallamaq, yaraşıq vermək. *Yanağın yanında zülfə tov vermiş; Ucun sancmış tər duvağın üstündən.* M.P.Vaqif.

♦ **Tov tutmaq** – bax **toy tutmaq** (“toy” – da). [Şəhrəbanu xanım:] *Vallah, ona bir tov tutaram ki, gəldiyi yolu da azar, özü də Pariji unudar.* M.F.Axundzadə. **Tova düşmək** – əngələ düşmək, fəlakətə uğramaq, beləyə düşər olmaq.

TOVXAN *is.* Aşıq-aşıq oyununda: aşığın bir üzü – alçı üzün arxa tərəfi. *Aşıq oyununda iki şey var: tovxan və alçı.* Ü.Hacıbəyov.

TOVLAMA¹ “Tovlamaq”¹ dan *f.is.*

TOVLAMA² “Tovlamaq”² dan *f.is.*

TOVLAMAQ¹ *f.* Tərpətmək, hərəkət etdirmək. [Zamanov] *qol-qılçasını tovlayıb boz atı yortdururdu.* S.Rəhimov. *Hacı istehza ilə əlini tovladı.* Mir Cəlal. // Oynatmaq. [Dəli Həsən:] *Misri qılınclar tovladıq; Dərin dəryalar boyladıq.* “Koröglü”. *Oğlan dedi əzəmətlə: – Mənim də qüvvətim var; Cəbhələrdə at çaparaq qılincını tovladı.* N.Xəzri.

TOVLAMAQ² *f.* Dilə tutmaq; aldatmaq, başdan çıxarmaq, yoldan çıxarmaq. [Süleyman bəy:] *Məni tovlayan çörəkçi Qulunun uşaqları oldular..* Ə.Haqqverdiyev. *Nə qədər müəllim [Tapdığı] tovladı, müəllimin arvadı onu dilə tutdusa da, heç kəsə qulaq asmadı.* Ə.Vəliyev.

♦ **Başını tovlamaq** – bax **baş**.

TOVLANMA “Tovlanmaq” dan *f.is.*

TOVLANMAQ *məch.* Aldadılmaq, yoldan çıxarılmaq.

TOVLAŞDIRMA “Tovlaşdırmaq” dan *f.is.*

TOVLAŞDIRMAQ bax **tovlamaq**². [Şəhrəbanu xanım:] *Mən bu saatda Hatəm xan ağanı çağırıram, görüm, Müsyö Jordan nəçidir ki, onun qardaşı oğlunu tovlaşdırıb Parijə aparır?* M.F.Axundzadə.

TOVUZ *is.* [ər.] zool. Rəngarəng tükləri və iri yarımdairə şəklində quyruğu olan, Cənubi Asiyada yaşayan iri quş. □ **Tovuz kimi** *məc.* – çox bəzənmiş, bəzənib-düzənmiş, cilvəli gözəl haqqında. *Tovuz kimi xoş bəzənib durubsan; Ala gözə siyah sürmə vurubsan.* Aşıq Ələsgər.

TOY *is.* Evlənmə mərasimi, habelə həmin mərasimlə əlaqədar olaraq düzəldilən şənlik, şadlıq məclisi. *Bir yığıncaq gördüm, dedim; Bəlkə toydur, qızlar oynayır?* Ə.Cavad. *Min ölüm xəbəri ürəkdə yandı; Nə bir toya getdik, nə də şadlığa.* S.Vurğun. □ **Toy eləmək**

(*etmək, qurmaq, vurdurmaq, çaldırmaq, tutmaq və s.*) – evlənmə münasibətilə şənlik məclisi düzəltmək. *Qızılgül butam, layla! Ətrinə batam, layla! Balam ərsəyə gələ; Toyunu tutam, layla!* (Bayatı). *Çoban anar səni, tütəyi sızlar; Ellər toy eləməz, yolunu gözlər.* Ə.Cavad. *Tiqrən yenicə evlənmişdi. O, kasıb da olsa, toy çaldıranda var-yoxunu əsirgəməmişdi.* M.Hüseyn. [Pərşan:] *Hə, hə, ay nənə, Qaraş qağama bir yaxşı toy quraq!* M.İbrahimov. [Yusif] *qaradonlu Gülbənizi instruktur Məsimə verdi.* [Onlar] *bir cah-cəlal açdılar, bir toy vurdular ki, bütün rayon tökülüb gəldi.* İ.Hüseynov.

♦ **Toy tutmaq** *məc.* – divan tutmaq, bərk cəzalandırmaq. [Sənəm:] *And olsun Allaha, sənə bir toy tutaram, özünü itirərsən.* Ə.Haqqverdiyev. *Səvinc ilə o baxırdı döşündəki nişanə; Toy tuturdu yağlara ürəyində qəzəb, kin.* N.Xəzri. **Toydan sonra nağara** – vaxtı keçəndən sonra görülən faydasız bir iş haqqında. *Toydan sonra nağara, – deyə Aslan qımışdı.* Ə.Məmməd xanlı. [Sənubər:] *Kənd camaatı demişkən, toydan sonra nağara?* B.Bayramov.

TOYBAŞI, TOYBƏYİ *is.* Toy məclisini idarə edən adam; sərpayı. *Yuxarı başda toybaşı əyləşib.* Ə.Haqqverdiyev. [Həsərət:] *Toybəyinin göstərişinə tabe olmaq borcumuzdur.* B.Bayramov.

TOY-BAYRAM *is.* Şənlik, şadlıq, bayram; şənlik məclisi, təntənə, toy-düyün, toy, toy-büsat. [Qiyas] *toy-bayram adamına bənzəyir.* Mir Cəlal. // *məc.* Xoşbəxtlik mənasında. [Yasəmən:] *Bir yerdə olmaq bizim üçün toy-bayramdır.* S.Rəhman.

TOY-BÜSAT bax **toy-bayram**. *Sağdışi Mələkdə, var toy-büsatı; Anası Nazənin, həm-zədir zət.* Aşıq Ələsgər. □ **Toy-büsat qurmaq** – şənlik etmək, təntənə düzəltmək. *Hər tərəfdə quran toy-büsat mənəm; Ulduzlarla edən ixtilat mənəm.* M.Müşfiq.

TOYÇU *is.* Toyda çalan çalğıçı. *Pristav xanının gileyini başa düşəndən sonra toyçulara çıxırdı ki, daha çalmasınlar.* C.Məmməd-quluzadə.

TOY-DÜYÜN Toy, toy məclisi. // Təntənə, şadıvanlıq, şadlıq. *İnandım ki, uzaq deyil, vüsəl günüm yaxındır; Arazın o tayında da toy-düyünüm yaxındı.* S.Rüstəm.

TOYXANA *is.* Toy məclisi üçün düzəldilən yer, böyük otaq və s. *Həyatda toyxana özləri tikib, xalı, xalça, palaz, fənər tanış evlərdən yığib, toyxanayı döşərlər.* R.Əfəndiyev. *Toy gecəsinə çox adam gəlirdi. Bunun üçün böyük bina olmalı idi. Toyxana köhnə bazarlarda, böyük dükanlarda və geniş tay anbarlarında qurulardı.* H.Sarabski.

TOY-MAĞAR, TOY-NAĞARA *is.* Toy büsatı; çalğı, zurna-nağara, zurna-balaban, tən-tənə. *Məsumu toy-nağara ilə otağa aparırlar. "Məsum". Fikirli-fikirli susduqca dağlar; Ucalır göylərə toy-nağar səsi.* N.Xəzri.

TOYPAYI *is.* 1. Toy hədiyyəsi. [Qız] *anasının aldığı gərdənbəndi xan tərəfindən ancaq toypayı hesab edirdi.* Ə.Haqqverdiyev.

2. Keçmişdə: şah, xan sarayında olan toy münasibətilə əhalidən yığılan natural vergi. *Sarayda toy hazırlığı gedirdi: biçilir, tikilir, kəndlərdən toypayı yığılır, gələcək qonaqların siyahısı tutulurdu.* Çəmənəzəminli.

TOYUQ *is.* 1. Yumurta, tük və ət almaq üçün saxlanan ev quşu. *Ətlik toyuq. Toyuq hini.* // Həmin quşun əti. *Toyuq bişirmək.* // *Sif. mənasında.* Həmin ətdən bişirilmiş, hazırlanmış. *Toyuq kababı. Toyuq şorbası.* – [Mirzə Cəmil] *toyuq çıxırtmasından iki tikə ağzına qoyub dayandı və Pərinin danışığının dalına qulaq asdı.* Ə.Vəliyev.

2. *zool.* Toyuqkimilər dəstəsindən olan quşların dişisi. *Qırqovul toyuğu.*

♦ **Toyuq bir qıçlıdır (ki, bir qıçlı)** – dediyi söz səhv də olsa, onun üstündə duran, dediyindən əl çəkməyən, inadkar, tərs adam haqqında. [Qara Kərəmoğlu:] *Kərim bəy tərsin biri idi. Dedi, toyuq bir qıçlıdır, deməli, bir qıçlıdır, daha danışq ola bilməzdi.* M.İbrahimov. **Toyuq kimi büzüşmək** – soyuqdan, ya qızdırmadan büzüşmək. *Soyuqdan boyunu qısıb toyuq kimi büzüşmüş halda həyata girdi.* Ə.Abasov. **Toyuq kimi (təki) hinə girmək** – axşam tezdən evə girib qapı-pəncərəni bağlamaq, evdə oturmaq və ya yatmaq. [Camal:] *Əşi, ay Nəbi dayı, indidən niyə toyuq təkin hinə girmisiniz?* Ə.Abasov. **Toyuq ölsə bir çəngə tüküdür, dəvə ölsə dərisi bir yükdür** – kiçik şeylə böyük şeyi müqayisə məqamında işlədilir. **Toyuq tara çıxanda**

(**çıxan vaxt**) – hava qaralan vaxt, al qaranlıq olanda, axşam. **Toyuq tardan düşəndə (düşən vaxt)** – hava işıqlaşanda, alaqaranlıqdan, səhər tezdən. *Pambıq zavodunun həyatında, fəhlələrin qapısında toyuqlar tardan düşəndə kəl arabasına beş gözəmə buğda yüklədilər.* Ə.Vəliyev. **Bişmiş toyuğun gülməyi gəlir (tutur)** – mənasız, cəfəng şey və ya söz haqqında. [Asya:] *Elə söz danışsən ki, bişmiş toyuğun gülməyi tutur.* Ü.Hacıbəyov.

TOYUQBİTİ *is. zool.* Əsasən toyuq kimi quşların tükləri arasında yaşayan qansoran xırda parazit.

TOYUQÇİCƏYİ *is. tib.* Keçici uşaq xəstəliyi; suçiçəyi.

TOYUQÇULUQ *is.* Quşçuluğun toyuq saxlayıb bəsləməklə məşğul olan sahəsi. *Toyuqçuluğu inkişaf etdirmək.* // Yumurta və ət almaq üçün toyuq, saxlayıb bəsləmə.

TOYUQKİMİLƏR *cəm zool.* Qısa və möhkəm dimdiyi, qüvvətli ayaqları olan kəklik, qırqovul, bildirçin və s.-nin daxil olduğu quş dəstəsi.

TOYUQLU *sif.* Toyuq ətidən bişirilmiş, toyuq əti olan. *Toyuqlu xəmirəşi.*

TOYUQPLOV *is.* Dəmə qoyularkən bütöv bişmiş toyuğu qazanın dibinə qoymaqla bişirilən plov növü. *Varlılar yeddi gün yeddi gecə cibidolu başıboşlara, din dəllallarına toyuq-plov verərdilər.* H.Sarabski.

TOY-VAY *top.* Toy və ya yas məclisi, hər cür məclis, xeyir-şər. [Qarı:] *Bu abırda elə toya-vaya gedirsən?* S.Rəhimov.

TOZ *is.* 1. Hava axını ilə yerdən qalxıb şeylərin üzərinə qonan xırda hissəciklər. *Kömiir tozu. Ayaqqabının tozunu silmək.* – *„Marallarım.. moizə kitablarını rəfdən alıb, tozlarını təmizləyib başlayırlar əzbərləməyə.* Ə.Haqqverdiyev. *„Məşin dümağ tozun içində gah görünməz olur, gah da irəli şütüyüb toz boğanağını arxada qoyurdu.* B.Bayramov. □ **Toz basmaq** – üzərinə çoxlu toz qonmaq. [Oğlanın] *paltarını, çəkməsini, hətta qıvrım saçlarını belə toz basmışdı.* S.Rəhman. **Tozunu almaq** – tozunu silmək. *Kostyumun tozunu almaq.*

2. Bax **tozcuq**. □ **Toz kisəsi (yuvacığı)** *bot.* – bax **tozluq**. *Tozluqların iki toz yuvacığı olur.*

3. Bərk cismnin narın üyüdülmüş ovuntusu; poroşok. *Diş tozu. Şəkər tozu.* – [Həkim:] *Ap-tekxanalarda taxtabiti tozu satırlar, get, bir az al, səp yorğan-döşəyin ətrafına.* N.Vəzirov.
 □ **Toz dərman** – un kimi narın dərman; poroşok.

♦ **Toz qaldırmaq (qoparmaq)** *məc.* – sü-rətlə getmək, çapmaq, çaparaq getmək. *Kəhər quyruğunu düyüb toz qaldırdı.* M.İbrahimov.
Kosmik toz – bax **kosmik**.

TOZAĞACI *is. bot.* Ağ qabığı olan yar-paqlı ağac.

TOZANAQ *is.* Külək nəticəsində qalxan toz. *Yaman tozanaqdır.* – *Bakının dəhşətli, gözçixaran tozanağı hamıya məlumdur.* H.Sarabski. *Külək titrərdi göyü, yeri də; Tozanaq üstündən bir də tozanaq.* N.Xəzri. // *sif.* Külək nəticəsində çox toz olan, toza-naqlı, tozlu (hava haqqında).

♦ **Tozanaq qaldırmaq (salmaq, qopar-maq)** – təsir etmək üçün yalana zor vermək, gözdən pərdə asmaq.

TOZANAQLI *sif.* Çox tozlu, tozla qarışık. *Bir həftə idi ki, tozanaqlı külək adada bayquş kimi ulayırdı.* Ə.Məmmədخانlı.

TOZCUQ *is. bot.* Toxumlu bitkilərin toz-luğunda inkişaf edən və hamısı birlikdə toz əmələ gətirən toxumcuqlar şəklində çoxlu xırda mikroskopik törəmələrdən hər biri. *Mi-çurin müxtəlif armud sortlarının tozcuqlarını bir yerə toplayıb qatışdırırdı.* M.Axundov. // Narın toz.

TOZ-DUMAN *is.* Havada həm toz, həm də duman olduğu hal; toz və duman. *Kül rəngli havada toz-duman var; Dəhşətli soyuq, ayaz, boran var.* A.Şaiq. *Motorlar Bozdağı yarıb sökdükə; Toz-duman içindən hara baxırsan?* S.Vurğun.

TOZGÖTÜRƏN bax **tozyığan** 1-ci mənə-da. *Tozgötürən parça.*

TOZLAMA 1. “Tozlamaq”dan *f.is.*

2. *f.is. bot.* Mayalama məqsədilə çiçəyin tozcuğunu erkəkikdən dişiciyə keçirmə. *Süni tozlama.*

3. *f.is.* Zıyanvericiləri və xəstəlikkeçirici həşəratı məhv etmək üçün bitkiləri zəhərli tozla dərmanlama.

TOZLAMAQ *f.* 1. Toza bulamaq, tozlu et-mək. *Pencəyi tozlamaq. Paltarını tozlamaq.*

2. Toz qaldırmaq, tozlu etmək. // Toz kimi sovurmaq. *Maşın tərpəndi, dolama yollarla qarı eşə-eşə tozladı.* S.Rəhimov.

3. *bot.* Tozlama aparmaq (bax **tozlama** 2-ci mənada). *Çiçəyi süni tozlamaq.*

4. Bitkiləri zəhərli tozla dərmanlamaq (bax **tozlama** 3-cü mənada). *Pambiq sahə-sini tozlamaq. Ağacları tozlamaq.*

TOZLANDIRMA 1. “Tozlandırmaq”dan *f.is.*

2. Bax **tozlama** 2-ci mənada.

TOZLANDIRMAQ bax **tozlamaq**. *Miçu-rin bu iki bitkini bir-birilə çarpaz tozlandır-mağa başladı.* M.Axundov.

TOZLANMA “Tozlanmaq”dan *f.is.*

TOZLANMAQ *məc.* 1. Toza bulanmaq, toz basmaq, tozla örtülmək, tozlu olmaq.

2. Tozlama aparılmaq (bax **tozlama** 2-ci mənada). *Qırmızı yonca cır arıların vasitə-silə tozlanır.* M.Axundov.

3. Zəhərli tozla dərmanlamaq (bitkilər haqqında). *Pambiq sahəsi tozlandı.*

4. Toz halına gəlmək, toza dönmək. *İkicə günün ərzində günəş yolu o qədər qurutmuş-du ki, maşınların təkərinin altından boz torpaq tozlanıb havaya qalxırdı.* M.İbrahimov.

TOZLANMIŞ *f.sif.* 1. Toz basmış, toza bat-mış, üstü tozla örtülmüş, üstünə toz qonmuş. *Üstü-başı gəc ilə tozlanmış ulağı.. gətirdilər.* C.Məmmədquluzadə. *Şərəföglü stolun alt gözünü açdı, oradan işlənmədiyi üçün tozlan-mış bir külqabı çıxartdı..* M.İbrahimov.

2. *xüs.* Tozlama işi aparılmış (bax **tozlama** 2 və 3-cü mənələrdə). *Tozlanmış tarla.*

TOZLAYICI *is. xüs.* Bitkiləri tozlamaq üçün cihaz (bax **tozlamaq** 4-cü mənada). // *Sif.* mənəsində. *Tozlayıcı əl aparatları.*

TOZLU *sif.* Toz basmış, toza bulaşmış, tozlanmış, üstünə toz çökmüş. *Tozlu palto.* – [Fərhad:] *Bu gələn kişilərin tozlu, çirkli ayaqları çox adamın ürəyindən təmizdir.* Ə.Haqverdiyev. *Qoşqar da parusın kostyum geymiş, şalvarının balağını tozlu brezent çək-mənin boğazına salmışdı.* İ.Hüseynov. // Toz, toz-tozanaqlı. *Tozlu hava.* – *Bu soyuq tozlu gecədə bığarə Məşədi Əsgər adlı bir kişi əli qoynunda o küçədən bu küçəyə, bu küçədən o küçəyə sərgərdan [gəzib] balaları üçün ruzi axtarırdı.* S.M.Qənizadə.

TOZLUQ *is. bot.* Çiçək erkəkcisinin toz əmələ gələn yuxarı hissəsi; toz kisəsi, toz yuvacağı (bax **toz** 2-ci mənada). *Çiçək açıldıqdan az sonra tozluqlar partlayır. "Pambıqçılıq".*

TOZSORAN *is.* Müxtəlif şeylərin tozunu təmizləmək üçün cihaz; tozyığan. *Yeni markalı tozsoran. Tozsoranla xalçanın tozunu təmizləmək.*

TOZTƏMİZLƏYƏN, TOZTƏMİZLƏYİCİ *is.* 1. Küçədə, yolda olan tozu təmizləyən maşın. *Toztəmizləyənə küçəni təmizləmək. // Sif. mənasında. Toztəmizləyən maşın.*

2. Bax **tozsoran**.

TOZ-TORPAQ *is.* Toz və torpaq, həm toz, həm də torpaq. *Cana gəldim toz-torpağın əlindən. M.Müşfiq. [Bulud:] Çəmənlərdən toz-torpağı silərsən; Yağ, yağışım, al çiçəklər açılınsın. M.Dilbazi.*

TOZ-TORPAQLI *sif.* Toz və torpaq basmış. *Belə pərakəndəlik, evlərin müxtəlif biçimi, ..yolların toz-torpaqlı olması [Şahmarı] darıxdırır. B.Bayramov.*

TOZ-TOZANAQ *is.* Bərk tozanaq, küləkli-tozlu hava. // Toz, tozanaq. *Külək əsir, qum sovrulur, gözə girir toz-tozanaq; Qoca alim yer altından ayrılmayır hələ ancaq. S.Vurğun.*

TOZTUTAN, TOZTUTUCU *is. xüs.* Havanı tozdan təmizləmək üçün cihaz; toztəmizləyən.

TOZVARİ *sif.* Toz kimi, un kimi, narin. *Tozvari reagentlər.*

TOZYIĞAN 1. *sif.* Tez tozlanan, tozu özündə saxlayan; tozgötürən (parça haqqında).

2. Bax **tozsoran**. *Tozyığanla döşəmənin tozunu silmək.*

TÖHFƏ *is.* [ər.] Hədiyyə, bəxşış, ərmə-ğan, pay. [Məhəmməd:] *Bizim eşqimizdən bir xatirətək; Bu kiçik töhfəni alasan gərək. B.Vahabzadə. // Məc. mənada. [Kərəm:] Fə-lək mənim ilə inad eylədi; Qəm ilə hicrandır töhfən, söylədi. "Əsli və Kərəm".*

TÖHMƏT *is.* [ər.] Danlama, danlayış, mə-zəmmət, danlaq. *Lətif .. Mərdanovanın ona dikilmiş düşüncəli gözlərində həm özünə qarşı töhmət, həm də böyük qayğı hiss et-mişdi. H.Seyidbəyli. Sona bu töhmətlərdən yuxuda da can qurtara bilmirdi. B.Bayramov. □ Töhmət etmək – danlamaq, məzəmmət etmək. Mayaya [Səkinənin] ürəyi yandı, Rüs-*

təm kişiyə töhmət etdi. M.İbrahimov. // Biri-nin hərəkətinə, işə münasibətinə rəsmən ve-rilən mənfi qiymət. Həmişə tərifnamə arzu-layan Kosanın indi töhmət sözündən gözü bərlə qalmışdı. S.Rəhimov. □ Töhmət al-maq – pis əməlinə və ya işə pis münasibə-tinə görə töhmətləndirilmək, yazılı və ya şi-fahi töhmət verilmək. İşə gecikdiyi üçün töh-mət almaq. Töhmət vermək – pis əməlinə görə töhmətləndirmək, yazılı və ya şifahi töhmət vermək. [Sevinc:] Mahmudla dalaş-dığı üçün ona da töhmət verdilər. Z.Xəlil.

TÖHMƏTEDİCİ *sif.* Töhmətli, məzəm-mətli; töhmətləndirici, məzəmmətedici, töh-mət, məzəmmət ifadə edən. [Yaşlı kişi:] [Şi-rinnaz] başını sərzənişlə bulayıb, töhmətedici bir baxışla mənə baxdı. S.Hüseyn.

TÖHMƏTLƏNDİRMƏ "Töhmətləndir-mək"dən *f.is.*

TÖHMƏTLƏNDİRMƏK *f.* Töhmət etmək, danlamaq, məzəmmət etmək, pisləmək. [Nadir] ..özünü töhmətləndirib, Məcidin hərə-kətini haqlı görərək onun evləndiyini ağıllı iş hesab edirdi. B.Talibli.

TÖHMƏTLİ bax **töhmətedici**. [Dəlilərin] *töhmətli sözləri Koroğluya dağdan ağır gə-lirdi. "Koroğlu".*

TÖKDÜRMƏK *icb.* Tökmə işi gördürmək; boşaltdırmaq, tökməyə məcbur etmək. *Dəni kisələrə tökdürmək. Suyu vedrələrə tökdürmək. Qumu maşından yerə tökdürmək.*

TÖKMƏ 1. "Tökmək"dən *f.is.*

2. *is. tex.* Əridilib qəlibə tökülmüş metal məmulat. *Polad tökmələr.*

3. *sif.* Tökmə yolu ilə hazırlanmış, qəlibə tökülməklə hazırlanmış. *Tökmə polad. Tök-mə dəmir.*

4. *sif.* Öz-özünə əmələ gəlməyib, əl, maşın və s. vasitəsilə düzəldilən. *Tökmə təpə.*

TÖKMƏBƏDƏN(Lİ) *sif. dan.* Sağlam, möhkəm, sərrast bədənli. *Gödəkboy, tökmə-bədən, küvrən Daşdəmirin yanaqları yaylaq havasından qıpqırmızı idi. B.Bayramov.*

TÖKMƏÇİ *is.* Tökmə işi mütəxəssisi (bax **tökmə** 2-ci mənada).

TÖKMƏÇİLİK *is.* Tökməçinin işi, sənəti, ixtisası.

TÖKMƏXANA *is. xüs.* Tökmə üsulu ilə metal məmulat hazırlanan emalatxana, sex.

TÖKMƏK *f.* 1. Mayeləri, narin və ya də-nəvər halında olan şeyləri olduqları qabdan başqasına və ya başqa yerə boşaltmaq. *Buğ-danı anbara tökmək. Odun üstünə su tökmək.* – *Stol üzərindəki qrafindən stakana su töküüb içdim.* A.Şaiq. *Bəhram makaralarla dama çıxarılan daşı ustasına verir, sement tökürdü.* Mir Cəlal. // Üstündə olan bir şeyi salmaq, düşürmək, atmaq. – *Payızda ağaclar yarpaqlarını töküür. Toyuq tükünü tökdü.* – *Sitarə ixtiyarsız çiçəkləri əlindən yerə töküüb, yenə pəncərənin qabağına çəkiliirdi və başını çiyinə qoyub fikrə gedirdi.* Çəmənəzəminli. // Ümumiyyətlə, hər hansı şeyi bir yerdən başqa yerə boşaltmaq. *Dam üstündəki kərpicləri yerə tökmək.* – *Bəziləri toğlubası daşlardan töküüb, çayın ağzını əkinlərin üzərindən azdırırdılar.* Ə.Vəliyev.

2. Aramsız yağmaq. *Quşbaşı qar hələ də tökürdü.* A.Şaiq. *Yağış sel kimi tökürdü.* S.Rəhimov.

3. Sallandırmaq, sallamaq, salmaq. [Qulu] *seyrək tüklərini darayıb, geniş alınə tökmüşdü, nazik qaşlarının altından baxan xırda gözləri hiylə saçırdı.* Çəmənəzəminli. *Tök alınə o avara telləri; Qoy olayım bundan belə sərsəri.* Ə.Cavad.

4. Bir yerə çoxlu adam və ya şey götürmək, yığmaq. *Balaca Sabirə suyuq olanda Qəhrəman bir göz qırpmında şəhərin həkimlərini evə töküür.* S.Rəhimov.

5. *tex.* Ərimiş metaldan tökmə üsulu ilə məmulat hazırlamaq, detallar istehsal etmək. *Bolt tökmə.* // Tökmə üsulu ilə heykəl hazırlamaq.

6. Bir sıra isimlərdən sonra gələrək, mü-rəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: tədbir tökmək, qan tökmək, qaşqabağını tökmək, acığını tökmək, plan tökmək və s.

TÖKMƏRƏK *sif.* Kök, dolğun. *Cavanların arasından çesuca kostyumla lak çəkmə geymiş, saçlı, tökmərək bir oğlan çıxıb irəli gəldi.* Ə.Əbilhəsən.

TÖKÜB-TÖKÜŞDÜRMƏ “Töküb-töküşdürmək”dən *f.is.*

TÖKÜB-TÖKÜŞDÜRMƏK *f.* Nizamsız, qarışıq halda tökmək, şeyləri ora-bura necə gəldi atmaq. *Evi töküüb-töküşdürmək.*

TÖKÜCÜ bax **tökməçi**.

TÖKÜLMƏ “Tökülmək”dən *f.is.* [Xəli:] *Bax, çay hazır, tökülməsi də gənc xanıma həvalə olunur.* Çəmənəzəminli.

TÖKÜLMƏK *f.* 1. Axmaq, yuxarıdan aşağıya hərəkət etmək (mayələr haqqında). *Budur, böyük bir şlalənin suyu gurultu ilə axıb töküülür, aşağıda köpüklənərək yayılır.* M.İbrahimov. *Gümüş rəngli çənlərə; Axıb dağ seli kimi; Qara qızıl töküülür.* İ.Səfərli. // Düşmək (səpələnən, dənəvər, ya xırda şeylər haqqında). *Tavanın suvağı töküülür. Buğda kisədən töküülür. Torpaq başımıza töküülür.* // Düşmək, yerindən çıxıb düşmək. *Dişləri tökülmək. Saçı tökülmək.*

2. Axmaq, süzülmək, dammaq, sızmaq. *Göz yaşı tökülmək.* – *Cəlal qaranlığa sıxdı naqanı; Töküldü yəhərə Gərayın qanı.* S.Vurğun. [Səlim] *o qədər odlu danışırdı ki, tərəşindən üzünə, boyun-boğazına sızıb töküldü.* Ə.Vəliyev.

3. *dan.* Şiddətlə, aramsız gəlmək, yağmaq. *Qar ara vermədən töküülür.* // *məc.* Yağmaq, gəlmək, enmək, saçmaq. *Yunis çöl istisinin şiddətini ancaq indi hiss edirdi, göydən od töküldü.* Mir Cəlal. *Buludlarda sıyrıyan şimşəklərdən yerə töküülən (f.sif.) qığılcımlar hər tərəfi çulğayan bir yanğına çevrilir.* M.Rzaquluzadə.

4. Dənizə, gölə və ya başqa çaya axmaq, onunla birləşmək, qovuşmaq (çay haqqında). *Araz Kürə töküülür. Volqa çayı Xəzər dənizinə töküülür.* – *Cüt axıb töküülür çaylar ümmənə; Uca-uca dağlar lap baş-başadır.* N.Rəfibəyli.

5. Kütlə və ya izdiham halında çıxmaq, gəlmək, getmək, axısıb gəlmək, töküülüşmək. *Bunların çığırtısına hər iki məhəllədən adamlar töküldülər.* N.Nərimanov. *Uşaqdan böyüyə, qarından qocaya hər kəs ünləşib, Cavanşir qəsəbəsinin küçələrinə tökülmüşdü.* S.Rəhimov. // Eyni mənada heyvanlar haqqında. *Gəlsin bahar fəslə, açılıns yazlar; Göllərə tökülsün ağ qular, qazlar. Qurbani. Gün çeş yerinə qalxanda ılıx kəndə töküldü.* Ə.Vəliyev.

□ **Üstünə tökülmək** – üstünə hücum etmək, töküülüşmək. *Köpəklər [Qumrugilin] üstünə töküldü.* Mir Cəlal.

6. Düşmək, enmək, töküülüşmək. *Sərnişinlər qatardan töküldülər.* – *Təpədə, tarlada qatırçılar qatırdan töküldülər.* Mir Cəlal.

7. Sallanmaq, düşmək. *Saçı üzünə tökülmək.* – [Abbas:] *Dal gərdənə töküldü böhmələr; Mina gərdən, incə beli bürmələr.* “Abbas və Gülgöz”.

8. Yerindən qopub, yaxud sımb, xarab olub düşmək; uçulmaq. *Divarın suvağı töküldü.* – *Deşilir pəncərə, tökülür şüşə; Partılı səsinə səs verir meşə.* H.K.Sanılı.

9. məc. Köhnəlib yıpranmaq, yararsız hala gəlmək. *Uşaqlar cırə ilə yaşamaqdan və soyuqdan sapsarı olmuşdular. Üst-başları da tökülmüşdü.* M.İbrahimov.

10. məc. Yağmaq. *Hər tərəfdən güllə tökülür.* – *İnsan düşünməyə tapmayır macal; Tökülür meydana bomba dalbadal.* M.Rahim.

11. Çıxmaq, düşmək (dişlər haqqında). *Ağzında bütün dişləri tökülüb.* – *Qabaq dişim tökülüb; Azularım sökülüb; Mənə qoca deməzlər; Bir az belim bükülüb.* M.Ə.Sabir.

12. İfadə etmək, görünmək, görsenmək, bilinmək. [Sarxan] *gözlərindən hiyləgərlik tökülən* (f.sif.) *alman əsgərinin üstünə təpindi.* M.Hüseyn. *Yerli camaata oxşamır qonaq; Doğmalığı tökülür üzündən ancaq.* B.Vahabzadə.

13. Gəlmək (çoxlu şey haqqında). *“Molla Nəsrəddin” idarəsinə hər yerdən və hər tərəfdən gündə əlli-altmış məktub töküldü.* C.Məmmədquluzadə.

14. Yorğunluqdan, ya soyuqdan üzülmək, ağrımaq, sızıldamaq. [Bahar:] *Ayaqlarım tökülür, qatığı satdım üç abbası bir şahıya.* Ə.Haqverdiyev.

15. “Tökmək”dən (1 və 5-ci mənələrdə) məc. *Çəpərlər aradan bir-bir sökülsün; Palçıqlı yollara cıncıl tökülsün.* S.Vurğun. *Evin ortasına çoxlu yorğan-döşək yunu, balıq tükü tökülmüşdü.* Ə.Vəliyev. *Dəvələr dal həyətdə boşalıb, taxıl elə dəvəçilərin köməyi ilə də anbara tökülmüşdü.* Ə.Əbülhəsən.

TÖKÜLÜŞMƏ “Tökülüşmək”dən f.is.

TÖKÜLÜŞMƏK bax **tökülmək** 5 və 6-cı mənələrdə. *Uşaqlar qatardan bir-bir töküldü.* S.Rəhimov. *Qonşular töküldüşüb, anabalanı kiridirdilər.* Mir Cəlal. □ **Üstünə tökülmək** – üstünə hücum etmək, yərbəyər-dən hücum etmək (çoxları haqqında). *Aşağı məhəllənin itləri hürüşüb Tahirin üstünə töküldüşdülər.* M.Hüseyn.

TÖKÜNTÜ bax **tullantı**. *Mədəndən ələ daş da çıxır, töküntü də.* Mir Cəlal. // Bir şeyin işləndikdən, yeyildikdən sonra artıq qalan hissəsi; qalıq. *Süfrə töküntüsü.*

TÖKÜŞDÜRMƏ “Töküşdürmək”dən f.is.

TÖKÜŞDÜRMƏK f. Nizamsız, səliqəsiz halda tökmək, qoymaq, dağıtmaq. *Şeyləri töküşdürmək.* – *Polislər evi töküşdürməyə, yorğan-döşəyi sökməyə, uzun şişlərlə divarları belə dəşməyə başladılar.* Mir Cəlal.

TÖRƏ sif. məh. Hündür olmayan, yastı, kiçik. *Törə ağac.*

TÖRƏBOY sif. məh. Boyu törə, bəstəboy, alçaqboy. *Boz şaldan pencək-şalvar geyinmiş, şirvani çarıqlı, törəboy, çatmaqas uşaq madyanı kənara çəkdi.* Ə.Abasov.

TÖRƏDİCİ is. 1. k.t. Nəsil törədən erkək. *Qabaqcıl fermaların təcürbəsi geniş yayılır, ..cins inək və törədicilərin gətirilməsinə fikir verilir.* (Qəzetlərdən). // Sif. mənasında. *Törədici merinos qoçu.*

2. Bir prosesi əmələ gətirən, törədən, törəməsinə səbəb olan mikrob və s. *Xəstəlik törədici.*

TÖRƏDİLMƏ “Törədilmək”dən f.is.

TÖRƏDİLMƏK məc. Yaradılmaq, meydana gətirilmək, vücuda gətirilmək.

TÖRƏMƏ 1. “Törəmək”dən f.is.

2. is. Nəsil. [Mirzə Cəmil:] *Böyük bir törəmənin içində vur-tut fərasətli ortancıl əminin oğlu idi ki, fələk əlindən aldı.* Ə.Vəliyev. // Övlad, nəvə-nəticə, oğul-uşaq. [Əmiraslan:] *..Buradakıların çoxu elə mənim öz törəmə deyilmi, arvad? S.Rəhimov. [Hümmət Şahmara:] Bəs deyirlər, ot kökü üstə bitər, Əsəd kimi adamdan belə törəmə? B.Bayramov.*

3. Hər hansı bir proses nəticəsində törəyən, əmələ gələn şey. *Dağ törəmələri.* – *Torpaq əmələgəlmə prosesi nəticəsində* [boz torpaqlarda] *yeni karbonatlı törəmələr az mişahidə olunur.* “Qarabağ düzünün torpaqları”. // Bir şeydə əmələ gəlmiş, törəmiş yeni ünsür, forma və s. *Ciyərdə yeni törəmələr. Dilin lüğət tərkibində yeni törəmələr.* // Sif. mənasında. *Özünə bənzər şeydən əmələ gəlmiş, törəmiş. Törəmə söz. Törəmə kamıyyat.*

TÖRƏMƏK f. 1. Əmələ gəlmək, baş vermək, meydana gəlmək, vücuda gəlmək, doğmaq. *Kürdüstan dağlarında başlanmış bu iki*

çiçək .. digər tərəfdən nifaqa və ondan törəyən (f.sif.) faciəli hadisələrə də səbəb oldu. S.S.Axundov. Həngamə ondan törəmişdi ki, Bəndəli gəlib bura çıxmışdı. Mir Cəlal.

2. Doğulmaq, dünyaya gəlmək. *..Hacı Yusif və Molla Nəsrəddin Molla Sədrəddin əmioğ-lunun əmioğlanları və qohumlarıdır və bir atadan və bir anadan törəyənlərdir. C.Məmmədquluzadə. [Qartal:] Böyük sərkərdəm Cavanşirdən belə xain övlad törəyə bilməz. M.Hüseyn.*

3. Nəslə artmaq, çoxalmaq, törəyib-artmaq, doğub-törəmək. *[Muradın] müəyyən bir planı da vardı, toyuqlarını çoxaldacaq, keçiləri doğub-törəyəcək, keçən payızda aldığı dünyəi gələn il bala verəcəkdə. S.Hüseyn.*

TÖRƏNƏCƏK *is.* Əmələgəlmə, törəmə, yaranma; törədən amil, törədən səbəb, zəminə. *..Bu arzuya vasil olmaq ancaq o vaxt mümkün olar ki, əsar və asarın törənəcəkdir yeri hissiyyat ola.. F.Köçərli.*

TÖRƏNİŞ *is.* Törənmə, əmələ gəlmə.

TÖRƏNMƏ "Törənmək"dən *f.is.*

TÖRƏNMƏK *bax törəmək. Səndən törə-nibdir bizim evdə belə bidət. M.Ə.Sabir.*

TÖRƏTMƏ "Törətmək"dən *f.is.*

TÖRƏTMƏK *f.* 1. Əmələ gətirmək, yaratmaq, meydana gətirmək, doğurmaq, baş verməsinə, törəməsinə səbəb olmaq. *[Həyat:] ..Bütün bu narazılığın törədən (f.sif.) səbəbləri aradan qaldıraraq. M.İbrahimov. Bu qanlı, qorxunc işi; Kimlər idi törədən? Ə.Cavad.*

2. Nəsil artırmaq, dünyaya gətirmək, törədib-artırmaq. *[Rüstəm bən:] Yaranmışlar müəyyən yaşa çatıb törətmək qabiliyyəti duyar-duymaz hiss onları idarə etməyə başlayır. Çəmənzəminli.*

TÖRPÜ *is.* Müxtəlif formalarda olan iri-dişli yeyə növü. *Törpü ilə dəmiri yonmaq.*

TÖRPÜDƏYMƏMİŞ, TÖRPÜGÖRMƏMİŞ *sif. və is.* Kobud, qanmaz, yontalanmamış. *[Sədr:] Əziz kimi özündən bədgüman və törpüdəyməmişlərlə mübarizəmiz hələ qabaqdadır. Ə.Vəliyev.*

TÖRPÜLƏMƏ "Törpüləmək"dən *f.is.*

TÖRPÜLƏMƏK *f.* Törpü ilə yonmaq; yeyələmək.

TÖR-TÖKÜNTÜ *is.* 1. *Bax qalıq* 1-ci mənada. *Qurban boşalmış içki şüşələrini,*

yeyilmiş qəlyanaltının tör-töküntüsünü süfrədən yığdı. T.Ş.Simurq.

2. *məc.* Məhv olmuş ictimai quruluşun mənfi qalıqları, izi; cəmiyyətin mənən pozulmuş ünsürləri. *[Mürşüd:] İnci, axı o gün mən sənə isbat elədim ki, qısqanclıq kapitализmin tör-töküntüsüdür. S.Rəhman.*

3. *top.* Səliqəsiz halda yerə tökülmüş şeylər, qarmaqarışıqlıq haqqında. *Gülzar yığışdırır tör-töküntünü; Sonra da həyatda çırpır örtünü. S.Vurğun. Ev tör-töküntü idi. Xanım Balacayeva arada eşələnir və Güllöyşə ilə danışdı. S.Rəhimov.*

TÖR-TÖKÜNTÜLÜ *sif.* Səliqəsiz, qarmaqarışıq, tör-töküntü olan. *Azacıq sonra Həmzə zinatlı, amma tör-töküntülü otağın yuxarı başında dayandı. Ə.Əbülhəsən.*

TÖR-TÖKÜNTÜLÜK *is.* Tör-töküntülü yerin halı; səliqəsizlik, qarmaqarışıqlıq.

TÖSBƏRƏK *sif.* Qısaboyu, gödək.

TÖVBƏ *is.* [ər.] Etdiyi pis əməldən peşman olub bu işi daha etməyəcəyinə söz vermə, əhd etmə. *[Camaat:] [Hacının] tövbəsi bizə lazım deyil. Ə.Haqverdiyev. // Bəzən nida məqamında işlənir. [Tarverdi:] Vay aman, qəlat eləram, quldurluğa dəxi çıxmanam, heç kimi soymanam, tövbə, tövbə! M.F.Axundzadə. // din. Günah və qəbahətlərdən əl çəkib, Allaha üz tutaraq bir daha etməyəcəyinə söz vermə. [Xanım] ..qarşısında sönlük işıq yanan İsanın təsvirinə yanaşdı, dizi üstə düşüb tövbəyə başladı. Çəmənzəminli. □ **Tövbə etmək (qılmaq)** – 1) *din.* günahlarından peşman olub, bir daha onları təkrar etməyəcəyinə söz vermək, and içmək; 2) təqsirlərini boynuna alıb, daha təkrar etməyəcəyinə söz vermək, and içmək. *Ənvər yalvarıb-yaxardı. Müşkünəzin qarşısında diz çöküb dil çıxartdı. Tövbə eləyib üzr istədi. Ə.Vəliyev. [Ehtişami Azərə:] Son dəfə təklif edirəm, tövbə et, Azər, tövbə etsən, boş vəzir özü bura gəlib, günahından keçəcək! Ə.Məmmədخانlı; 3) tərgitmək, əl çəkmək. *Mən qumarı tövbə etmişəm. S.S.Axundov.***

TÖVBƏLƏTMƏ *is.:* **tövbələtmə (tövbələtmə dərsi) vermək** – pis işi bir daha təkrar etməmək üçün birini tənbeh etmək, cəzalandırmaq, qulaqburması vermək. *[Hacı Qara:] Hamısına tövbələtmə verrəm ki, dəxi heç*

qaçaqçının qabağın kəsməsinlər. M.F.Axundzadə. [Nəriman Sahibə:] *Mən də dedim ki, gəlin birləşək, birdəfəlik tövbələtmə dərsi verək.* M.İbrahimov.

TÖVBƏLİ *sif.* Tövbə etmək, bir işi görməyəcəyinə and içmiş, söz vermiş andlı. *O vaxtdan indiyə kimi Sevdim mollaxana ilə arvada tövbəlidir.* Ə.Vəliyev.

TÖVHİD *is.* [ər.] 1. Bir neçə şeyi birləşdirmə.

2. Allahın birliyinə, vahid olmasına inam.

TÖVLƏ *is.* At, inək və s. ev heyvanlarının saxlandığı bina. *İmarətin sol tərəfində tövlələr, anbarlar, mərəklər tikilmişdi.* Çəmən-zəminli. *Bu zaman Nəriman əmi tövlədən yedəyində bir qasqa ürkə çıxarıb ağaca bağladı.* İ.Əfəndiyev.

TÖVRAT *is.* [qəd. yəh. tora] Yəhudilərin müqəddəs dini kitabı. Bibliyanın (İncil) ilk beş kitabıdır. Əhdi-ətiqə daxildir.

TÖVSİF *is.* [ər.] Tanıtma, xüsusiyyətlərini açıqlama.

TÖVSIYƏ *is.* [ər.] 1. Necə hərəkət etmək, bir işi necə görmək haqqında təklif, məsləhət, tapşırıq. [Mehriban] *keçən gün* [Səlimin] *tövsiyələrini diqqətlə dinləmiş, onu vəğzələdək müşayiət belə etmişdi.* S.Hüseyn. [Mələk xanım Mehmana:] *Mənim sənə analıq tövsiyəm vardır.* S.Rəhimov.

2. Yaxşı rəy.

◊ Tövsiyə etmək (eləmək) – 1) məsləhət vermək, məsləhət görmək, arzu etmək, təklif etmək. [Şahin:] *Müəllim and verdi, [saatı] əbədi saxlamağımı tövsiyə elədi.* B.Bayramov; 2) bir işə yaxşı rəy vermək.

TÖVŞÜK *is.* Tövşümək işi, tövşümə. **□ Tövşüyünü almaq** – nəfəsini dərmək, dərindən nəfəs almaq. *Kəngərli gözlərini yəlləyib tövşüyünü aldı.* Ə.Vəliyev.

TÖVŞÜMƏ 1. “Tövşümək” dən *f.is.* [Ninanın] *həyəcan və iztirabı köksünün döyünməsindən və tövşüməsindən bəlli olurdu.* M.S.Ordubadi.

2. Təngnəfəslik. *Yenə tövşüməm tutdu.*

TÖVŞÜMƏK *f.* Çətinliklə nəfəs almaq, təngnəfəs olmaq, nəfəsi təngləşmək. *Dağı birnəfəsə qalxıb aşan kəs; Tövşüdü qalxanda pilləkənləri.* N.Xəzri. *Gün altında tövşüyür; Qara kəl, təpəl öküz.* H.Hüseynzadə.

TÖYCÜ *is.* Keçmişdə: kəndlilərdən alınan vergilərdən biri (verginə və ya ümumi borcu ödəmək üçün camaatdan yığılan pul və s.). [Allahverdi:] *..Bildirki töycünün altından çıxma bilmirdik, indi də dinməvər gəlib.* C.Cabbarlı.

TRAFARÉT [ital. traforetta – deşilmiş] 1. Bir şeyə köçürülməli olan şəkil və ya yazı nümunəsi kəsilmiş nazik lövhə. *Naxışlı trafaret.* // Belə lövhənin (lövhhəciyin) vasitəsilə alınan şəkil, yazı.

2. Basmaqəlib, şablon.

TRAGEDİYA [yun. tragoedia] 1. Əsasını bəzi hətə hətə konfliktləri, xarakter və ehtirasların kəsikin toqquşması təşkil edən və adətən qəhrəmanın ölümü ilə nəticələnən dramatik əsər; faciə. *Şekspirin tragediyaları.* “Şeyx Sənan” *tragediyası.*

2. *məc.* Çox acı, dəhşətli hadisə; bədbəxtlik, faciə.

TRAGİK¹ [yun. tragikos] Tragik (faciəvi) rollar ifa edən artist; faciə artisti. *H.Ərəblinski Azərbaycanın məşhur tragikidir.*

TRAGİK² 1. “Tragediya”dan *sif.* *Tragik janr. Tragik artist.*

2. Faciəli. *Tragik mənzərə.*

TRAGİKOMÉDİYA [yun. tragoedia və ital. commedia] Həm tragik, həm də komik unsurları özündə birləşdirən dramatik əsər.

TRAGİZM [yun.] Dramatik və musiqi əsərində və ya onun ifasında faciə ünsürü; faciəlilik. *Süjetin tragizmi. Surətin tragizmi.*

TRAXEYA *is.* [yun.] Boğaz, nəfəs yolu.

TRAXOMA [yun. trachys – kələ-kötür] *tib.* Göz konyuktivinin keçici xronik xəstəliyi.

TRAXOMALI *sif.* Traxoması olan, traxoma olmuş. *Traxomalı göz.*

TRAKTÁT [lat. tractatus – müzakirə] 1. Ayrıca bir məsələdən, problemədən bəhs edən elmi əsər. *Fəlsəfi traktat. Əbu Əli ibn Sənanın “Qanun” traktatı.*

2. *dip.* Beynəlxalq müqavilə, saziş, bağlaşma.

TRÁKTOR [ing.] Kənd təsərrüfatı alətlərini və başqa alətləri çəkib aparmaq üçün özüyəriyən maşın. *Tırtıllı traktor. – Çöldə traktorun səsi canlanır; Obalar şənlanır, həyəcanlanır.* S.Vurğun. *Heybətın traktoru gürüldəməyə başladı.* M.Hüseyn.

TRAKTORÇU *is.* Traktor sürücüsü. *Traktorçu sürüb gəlidiyi sahələrin yaşıl bitkilərinə, kollu məhsuluna baxanda da ləzzət duy-malıdır.* M.İbrahimov. *Yarıxır yer şumlayan cavan traktorçular.* Ə.Cəmil.

TRAKTORÇULUQ *is.* Traktorçunun işi, peşəsi, sənəti.

TRAKTORLAŞDIRILMA “Traktorlaşdırılmaq”dan *f.is.* *Kənd təsərrüfatının traktorlaşdırılması.*

TRAKTORLAŞDIRILMAQ *məch.* Xalq təsərrüfatının hər hansı bir sahəsində traktorlar, traktor dartı qüvvəsi tətbiq edilmək.

TRAKTORLAŞDIRMA “Traktorlaşdırmaq”dan *f.is.* *Traktorlaşdırma tədbirləri.*

TRAKTORLAŞDIRMAQ *f.* Xalq təsərrüfatının hər hansı bir sahəsində traktorlar, traktor dartı qüvvəsi tətbiq etmək.

TRAKTÓVKA [*rus.*] Şərh, izah. *Pyesin rejissor traktovkası.*

TRAL *is.* [*ing.*] Balıq ovlamaq üçün iri tor.

TRAMPLİN [*fr.* *tremplin*] 1. Tullanarkən adamı itələyən və tullanılan məsafənin uzunluğunu və ya hündürlüyünü artırmağa kömək edən xüsusi qurğu. *Tramplindən suya tullanma.* *Xizək trampolini.*

2. *məç.* Hər hansı bir işə başlamaq üçün dayaq, çıxış nöqtəsi; istinadgah.

TRAMVÁY [*ing.*] 1. Yerüstü relsli şəhər elektrik nəqliyyat növü.

2. Bir və ya bir neçə vagonndan ibarət qatar. *Tramvaya minmək.* – *İndi tramvay daha enli bir küçə ilə gedirdi.* M.Hüseyn.

3. Canlı dildə bəzən şəhəratrafi elektrik dəmir yoluna və onun qatarına verilən ad. *Gəl minək tramvaya, gedək bir Buzovnaya; Bir heykələ bənzəyir sahilində hər qaya.* S.Rüstəm.

◊ Çay tramvayı – şəhər dairəsində çayda hərəkət edən kiçik sərnəşin gəmisi və ya kateri.

TRAMVAYÇI 1. Tramvay işçisi. // Tramvay parkının çilingəri.

2. Tramvaysürən. *Tramvayçılar zəngi daha da bərk vurur(lar).* Mir Cəlal.

TRAMVAYSÜRƏN *is.* Tramvay maşinisti, tramvay sürən adam; tramvayçı.

TRANSFER *is.* [*ing.*] Yer, iş dəyişmək, idmanda bir komandadan başqasına keçmək.

TRANSFORMASIYA [*lat.* *transformatio*]

1. *kit.* Bir şeyin öz şəklini dəyişməsi, başqa şəkllə düşməsi, bir haldan başqa hala keçməsi; dəyişmə, dəyişilmə. *Hava kütləsinin transformasiyası.* *İşığın transformasiyası.*

2. *fiz.* Elektrik cərəyanının transformator vasitəsilə dəyişməsi.

3. Aktyorun öz zahiri görkəmini (kostyumunu, qrimini, parikini və s.) cəld dəyişməsi əsasında qurulan teatr və ya sirk nömrəsi.

TRANSFORMATOR [*lat.* *transformare* – dəyişmə] Dəyişən elektrik cərəyanının gərginliyini artırmaq və ya azaltmaq üçün aparat.

TRANSKRİPSİYA [*lat.* *transcriptio* – üzünü köçürmə] 1. *dilç.* Hər hansı bir dilin, qrafik və orfoqrafik normalarından asılı olmayaraq, bütün inceliklərinin mümkün qədər dəqiq verilməsi üçün tətbiq edilən yazı, ya işarələr sistemi. *Fonetik transkripsiya.* *Dialektoloji materiallarda transkripsiya tətbiq etmək.*

2. Bax **transliterasiya.** *Fars sözlərinin Azərbaycan hərfləri ilə transkripsiyası.*

3. *mus.* Bir alət və ya səs üçün yazılmış musiqi əsərinin başqa alətdə və ya səsle ifa etmək üçün uyğunlaşdırılması. *Simfonik əsərin fortepiano üçün transkripsiyası.*

TRANSLİTERASIYA [*lat.* *trans* – vasitəsilə və *littera* – hərf] *dilç.* Bir əlifbanın hərflərinin başqa əlifbanın hərfləri ilə verilməsi.

TRANSLYASIYA [*lat.* *translatio* – veriliş-dən] 1. Səs, musiqi, təsvir və s.-nin radio, televiziya və ya məftil vasitəsilə uzaqlara verilməsi; veriliş. *Teatrda operanın translyasiyası.* *Stadionda futbol matchının translyasiyası.*

2. *dan.* Bu üsulla verilən veriliş. *Translyasiyaya baxmaq.*

TRANSMİSSİYA *is.* [*lat.*] Fırlanma hərəkətini mühərrikdən enerji istehlakçılarına – işlək maşınlara ötürən qurğu və ya sistem.

TRANSPARANT *is.* [*fr.*] Yazının təmiz kağızda düzxətli alınması üçün onun altına qoyulan tünd xətlərlə cizgilənmiş vərəq; şüarlar yazılmış çeşidli lövhələr.

TRANSPORTYOR *is.* [*fr.*] 1. Konveyer.

2. Qarajda avtomobilin yerini dəyişdirmə qurğusu.

3. Nəqliyyat işləri ilə məşğul olan.

- TRANŞEY** *is.* [fr.] 1. *hərb.* Səngər.
2. Karxana.
3. Uzun xəndək, qanov.

TRANZİSTOR [ing.] Elektrik siqnallarını gücləndirmək üçün yarımkeçirici cihaz (radiotexnikada, elektronikada çox vaxt elektron lampalarının əvəzinə işlədilir). // Həmin prinsip əsasında işləyən portativ radioaparat.

TRANZİSTORLU *sif.* Tranzistoru olan, tranzistorla işləyən. *Tranzistorlu radiocihaz.*

TRANZİT [lat. transitus – keçid] Yolda üçüncü bir ölkədən keçməklə, bir ölkədən digərinə və ya aralıq məntəqələrdən keçməklə bir məntəqədən digərinə yük və ya sərnişin daşıma. // Tranzit qaydası ilə həyata keçirilən. *Tranzit ticarət. Tranzit yükdaşıma.* // Təyin olunmuş yerinə qədər tranzit qaydası ilə daşınan; tranzit qaydası ilə gedən. *Tranzit vaqon.* // Müəyyən məntəqədə bir qatardan düşüb, o birisinə minməklə təyin olunmuş yerə gedən. *Tranzit sərnişin.* // Belə sərnişinlər üçün olan. *Tranzit biletd. Tranzit kassa. Tranzit zal.*

TRAP [holl.] 1. Gəmidə pilləkən. Maşın şöbəsinin trapı. // Gəminin bortuna girmək və ondan düşmək üçün qurğu. *İp trapı.* // Təy-yarənin yanına gətirilib qoyulan pilləkən. *Trapla təyyarədən düşmək.*

2. *xüs.* Bəzi işlərdə (tikintidə, dalğıcılıqda və s.-də) istifadə olunan müxtəlif növlü və quruluşlu pilləkən, nördivan. *Tikinti trapı. Dəmir trap.*

TRAPƏSİYA [yun. trapezion] 1. *hənd.* İki paralel tərəfi olan dördbucaq.

2. İki tros və ya ipdən asılmış tirdən ibarət gimnastika aləti. *Trapesiyada çıxış etmək.*

TRÁVMA [yun. trauma] Hər hansı xarici təsir (yaralanma, əzilmə, yanma və s.) nəticəsində bədən toxumalarının və ya üzvlərinin zədələnməsi; zədə. *Kalla travması. İstehsalat travması.* // Əsəb sarsıntısı (adətən “əsəb”, “psixi” sözləri ilə birlikdə). *Mənəvi travma.*

TRAVMALI *sif.* Travması olan, zədəli. *Travmalı xəstə.*

TRAVMATİK “Travma”dan *sif.* Travmatik zədə. *Travmatik nevroz.*

TRAVMATİZM [yun.] Hər hansı bir şeylə əlaqədar olan travmatik zədələnmə. *Məişət travmatizmi. İdman travmatizmi.*

TRAVMATOLÓGİYA [yun. trauma və logos] Tibbin, travmatik zədələr və onları müalicə üsullarından bəhs edən şöbəsi.

TRAVMATOLOJÍ “Travmatologiya”dan *sif.*

TRAYEKTÓRİYA [lat. trajetctus – hərəkət] Hərəkət edən hər hansı bir nöqtə və ya cismnin fəzada cızdığı xətt. *Yerin süni peykinin trayektoriyası. Meteoritin trayektoriyası.* // *hərb.* Mərmnin, güllənin, minanın və s.-nin uçuş xətti.

TRED-YUNIÓN [ing. trade-union] İngiltərədə: həmkarlar ittifaqlarının adı.

TRED-YUNIÓNİST [ing. trade-unionist] Tred-yunionizm tərəfdarı.

TRED-YUNIÓNİZM [ing. trade-unionism] Fəhlə hərəkətinin vəzifələrini kapitalizmin əsaslarına toxunmadan fəhlələrin inqilabi tələblərini həyata keçirmək məsələsi ilə məhdudlaşdıran opportunist cərəyan.

TREK *is.* [ing.] *idm.* Tamaşaçı tribunaları ilə əhatələnən və bərk örtüyü (beton, asfalt və s.) olan idman qurğusu.

TREST [ing.] 1. Bir sahənin bir neçə müəssisəsinin birləşməsi, habelə belə birləşmənin mərkəzləşdirilmiş idarəsi, aparatı.

2. *iqt.* İstehsal əməliyyatlarını və satışı mərkəzləşdirmə yolu ilə həddən artıq gəlir almaq məqsədi güdən kapitalist inhisar formalarından biri (bu inhisar formasında birləşdirilmiş müəssisələr ticarət və istehsalat sahəsindəki müstəqilliklərini itirmiş olur).

TRİBÚN [lat.] 1. *tar.* Qədim Romada müxtəlif vəzifəli şəxslərin adı. *Xalq tribunu. Hərbi tribun.*

2. Görkəmli nətiq və publisist olan ictimai xadim; nətiq. *İnqilab tribunu.*

TRİBÚNA [fr. tribune, əsl lat. tribunal] 1. Stadionlarda, meydançalarda camaat, tamaşaçılar və ya parad qəbul edənlər, nümayiş təbrik edənlər və b. üçün düzəldilmiş hündür sıralı yerlər. *Mərkəzi tribuna. – Firidun və Kürd Əhməd özlərini ikinci mərtəbədə bir evin balkonunda düzəlmiş tribunaya çatdırmağa cəhd edirlər.* M.İbrahimov.

2. Xitabət kürsüsü. *Əynində hərbi köynəyi olan ortayaşlı bir adam tribunaya qalxdı.* Ə.Sadiq. // *məc.* Siyasətçilərin, publisistlərin və b.-nin ictimai fəaliyyətlərinin həyata keçirildiyi yer, mühit. *Ədəbi tribuna.*

TRİBUNÁL [*lat.*] 1. Hərbi və çox ağır mülki cinayət işlərinə baxan fəvqəladə məhkəmə orqanı. *Hərbi tribunal.* // *top.* Hakimlər; bu orqanın məhkəmə heyəti. *Tribunalın hökmü.*

2. Belə orqanların cinayət işlərinə baxması. *İşi tribunala vermək.* // Bu orqanın məhkəmə iclası.

TRİKÓ [*fr.*] 1. Üst paltar üçün naxışlı yun parça. *Kostyumluq triko.* – *Məktəbə açıq-sumağı trikodan qəşəng kostyum geymiş bir cavan gəlirdi.* Ə.Əbülhəsən. // Həmin parçadan tikilmiş. *Salim təzə tikdirdiyi dama-dama triko kostyumunun pencəyini düzəltdi.* M.Süleymanov.

2. Teatr və ya idman kostyumu kimi geyilən, bədənə sıx yapışan trikotaj paltar. *Rəq-qasə trikosu.*

3. Belə qədr bədənə aşağı hissəsini örtən qadın trikotaj alt paltarı. *İsti triko.*

TRİKOTÁJ [*fr.*] 1. Maşında toxunmuş parça; toxuma. *İpək trikotaj.* // Belə parçadan hazırlanmış. *Trikotaj kofta.*

2. *top.* Belə parçadan hazırlanmış məmulat. *İdman trikotajı.*

TRİKOTAJÇI *is.* Trikotaj sənayesi işçisi.

TRİQONOMETRİK *sif.* [*yun.* trigonon və metro] 1. Triqonometriyaya aid olan, triqonometriya ilə əlaqədar olan. *Triqonometrik cədvəl.*

2. *geod.* Geodezik ölçmə ilə əlaqədar olan, trianqulyasiya üsulu ilə görülən. *Triqonometrik işarə.* *Triqonometrik məntəqə.*

TRİQONOMÉTRİYA [*yun.* trigonon – üçbucaq və metro – ölçürəm] Həndəsənin, üçbucağın tərəfləri və bucaqları arasındakı münasibətləri öyrənən bəhsi. *Düzxətli triqonometriya.* *Sferik triqonometriya.*

TRİLÓGİYA [*yun.*] Bir müəllifin ideya ümumiliyi və mövzu ardıcılığı ilə birləşən üç ədəbi və ya musiqi əsəri. *Əzizə Cəfərzadənin “Eldən-elə”, “Aləmdə səsim var mənim” və “Vətənə qayıt” trilogiyası.*

TRİLYÓN [*fr.*] Min milyarda bərabər say.

TRÍO [*ital.*] 1. Hər birinin müstəqil partiyaları olan üç alət və ya üç səs üçün yazılmış musiqi əsəri. *Çaykovskinin triosu.* *Pianino, klarnet və faqot üçün trio.*

2. Üç ifaçıdan (müğənni, ya çalğıçıdan) ibarət ansambl; üçlük. *Qarmonçular triosu.*

TRİUMF *is.* [*lat.*] 1. Qədim Romada qalib sərkərdənin qoşunu ilə birgə paytaxta təntənəli surətdə daxil olması.

2. Parlaq qələbə.

TROFİK *sif. fiziol.* İnsanın qidalanmasını və fəaliyyətini tənzim edən.

TROLLÉYBUS [*ing.*] Elektrik qüvvəsi ilə hərəkət edən çoxyerli sərnəşin maşını; relssiz şəhər elektrik nəqliyyatı növü.

TROMB [*yun.* trombos – laxta] Qan damarlarında əmələ gələn qan laxtası.

TROMBOFLEBÍT [*yun.*] *tib.* Vena divarlarında tromb əmələ gəlməsindən ibarət xəstəlik.

TROMBÓN [*ital.*] Aşağı və güclü tembrli nəfəslə çalınan boru şəklində musiqi aləti.

TROMBONÇU *is.* Trombondan çalan musiqiçi.

TROMBÓZ [*yun.*] *tib.* Damarlarda tromb (laxta) əmələgəlmə prosesi.

TROPİK [*yun.* tropikos] 1. Yer kürəsinin səthində ekvatora paralel və ondan 23°27' şimala və ya cənuba tərəf uzaqda olan iki xəyali dairədən hər biri. *Oğlaq tropiki.* (*ekvator*dan *cənuba tərəf*). *Xərçəng tropiki* (*ekvator*dan *şimala tərəf*).

2. Adətən cəm şəklində **tropiklər** – Yer kürəsinin, həmin dairələr arasında ekvatorun hər iki tərəfində yerləşən isti qurşağı. *Ən isti ölkələrdə – tropiklərdə çay kolu bütün il boyu inkişaf edir və çiçək açır.* “Çay bitkisi”.

TROPİK *sif.* [*yun.* tropikos] Tropiklərdə yerləşən, *Tropik qurşağı.* *Tropik təbiət.* *Tropik meşə.* *Tropik bitkilər.* // Tropiklərdə yayılmış, tropiklərə xas olan. *Tropik isti.* *Tropik xəstəliklər.*

♦ **Tropik** *il astr.* – Günəşin, yaz gecəgündüz bərabərliyi nöqtəsindən iki dəfə keçməsi arasındakı dövr.

TROYKA *is.* [*rus.*] Üçatlı minik arabası və ya kirşə.

TRUBÁ [*rus.*] Ucunda ağızlıq olan nəfəslimiş musiqi aləti.

TRÚPPA [*fr.* troupe] Teatr, sirk artistləri dəstəsi.

TRUSÍK, TRUSÍ [*rus.*] Gödək idman şalvarı (tumanı); bu cür kişi və ya qadın alt yay tumanı.

TUALÉT [fr.] 1. Güzgülü və qutulu kiçik stol. [Oğlan] *tualet önündə bir qadın qədər özünə yaraşlıq verdi*. A.Şaiq.

2. İctimai yerlərdə (teatr, kino, restoran və s.-də) ayaqyolu.

3. Zahirî görkəm, yaraşlıq, bəzək-düzək. *Məclis üçün hazırlıq görüldü, xanımlar geyim və tualetlərinə son dərəcə əhəmiyyət verirdilər*. Çemənzəminli.

♦ **Cərrahın tualeti** tib. – operasiyadan qabaq mikropsuzlaşdırılmış paltar geymə və əl-ləri yuma.

TUF [lat. tofus-dan] Vulkanik və ya çökmə mənşəli məsaməli dağ süxuru (tikinti materialı kimi işlədilir). [Zəylik yatağını] *təşkil edən süxurlar əsas etibarilə yura dövrünün porfiridləri, tufları və əhəngdaşlarıdır*. M.Qaşqay.

TUFAN is. Çox şiddətli, küləkli qar və ya yağış; qasırğa, çovğun, boran, fırtına. *Yox, bizim bağlarımız bunlara öyrəncəlidir; Dözəcək yellərə, tufanlara öyrəncəlidir*. S.Rüstəm. *Tufan həftələrlə davam etdi*. S.Rəhimov. □ **Tufan qopmaq** – tufan olmaq, tufan başlamaq. *Tufan qopar, el ağlar; Çaylar daşar, sel ağlar; Qəriblikdə ölənün; Yasın tutar el, ağlar*. (Bayatı). *Əssə külək, qopsa da tufan yenə; Əyməyə əsla gücü çatmaz mənə*. M.Ə.Sabir. // Tufanlı hava. *Bu tufanda hara gedirsən?* – Usta gəmiçilər tufanda belə; Sükanı düz tutar öz əllərilə. S.Vurğun. // məc. Keşməkeş; ağır həyat təcrübəsi, ağır sınaq. [Əlikram Hidayətə:] *Eşit bu tufanlardan dipdiri çıxmış kişini*. B.Bayramov.

♦ **Tufan qoparmaq (salmaq)** – bax **qiya-mət qoparmaq** (“**qiyamət**”də). *Koroğlu qayıtmaz, tufan salmasa; Cida işlətməsə, qılnc çalmasa*. “Koroğlu”.

TUFANLI sif. Qasırğalı, boranlı, tufan olan. *On üçüncü ilin qış fəslində tufanlı bir gecənin şəhərində Həsənağanın meyiti məscid divarının dibində bulundu*. S.Hüseyn. // məc. Keşməkeşli, qovğalı, dəhşətli. *Sabahkı tufanlı hərbi meydanında; Ağ olsun üzüümüz ata yanında*. S.Vurğun.

TUFLİ [rus.] Ayağın topuqdan aşağı hissəsini örtən ayaqqabı. *Dabanlı tuflı. Lak tuflı*. – [Qəhrəmanın] *əynində bahalı kostyum, bo-*

ğazında ipək qalstuk, ayağında sarı tuflı, başında koverkot kepka vardı. Ə.Vəliyev.

TUĞ is. 1. Qədimdə: padşahların, vəzirlərin və ya yüksək rütbəli şəxslərin baş geyimlərinə taxdıqları tük və ya saçaq şəklində bəzək.

2. Qədimdə: at quyuğu qıllarından düzəldilmiş qoşun bayrağı; ümumiyyətlə, bayraq.

3. Keçmişdə: məhərrəmlik mərasimində güzgülər və s. ilə bəzədilmiş cürbəcür şəbih və dəstə əlaməti.

♦ **Tuği-lənət olub boğazına keçmək** – əl çəkmək, tənqə gətirmək, yapışib əl çəkmək.

TUĞRA is. [ər.] 1. Gerb, dövlət nişanı.

2. Şah fərmanı.

TUL [ər.] köhn. dan. Uzun. [Ata:] *Bu tul ömrümdə çox vilayətlər gəzib, cürbəcür adamlara rast gəlmişəm..* Ə.Haqverdiyev. □ **Tul çəkmək (tapmaq)** – uzanmaq, uzun olmaq, uzun çəkmək. *Tul tapar kəlamımız, qareə həm mälal olar*. M.Ə.Sabir. *Görmüşəm çox gözəl-gözəl şeylər; Söyləsəm gər, bəyani tul çəkər*. A.Səhhət. **Tul etmək** – uzatmaq. *Bəsdir daha tənqid elədin xas ilə amı; Çox yazma, danışma, daha tul etmə kəlamı*. C.Cabbarlı.

TULA is. 1. Hamar uzun tüklü, uzun qıclı, iri ov iti cinsi. *..Turac-qırqovul ovunda müvəffəqiyyət tulanın məharət və təcrübəsindən asılıdır*. M.Rzaquluzadə.

2. Söyüş mənasında. [Zeynal:] *..Sözlərinə bir baxın, nanəciblər, qudurğınlar, tulalar!..* C.Cabbarlı.

TULANBAR is. köhn. Hamamda suyu qızdırmaq üçün ocaq; külxan. *Yer üzündə ikicə şəhərdə hamamların tulanbarında pəyin yandırırılar: bir Naxçıvanda, bir də Təbrizdə*. C.Məmmədquluzadə. // Qazanxana.

TULANBARÇI is. köhn. Tulanbara xidmət edən adam; ocaqçı, külxançı. *Konsul dərhal tulanbarçının gətirilməsinə əmr verdi*. M.S.Ordubadı.

TULANİ sif. [ər.] Uzun-uzun, çox uzun, uzun-uzadı, uzun. *Tulani şikayətlər edərdin bizə, Seyyid; Bəs ağ şahı görçək nə üçün müxtəsər etdin?* S.Ə.Şirvani.

TULAPAYI is. dan. Birisini öz tərəfinə çəkmək, ələ almaq üçün ona verilən və ya təklif edilən cüzi pul və s., birinə saymazcasına verilən pul; dilənçipayı. [Xanlar:] *Cənab*

Abuzər bəy, ...sənin tulapayına mənim ehtiyacım yoxdur. M.Hüseyn.

TULLAMA "Tullamaq"dan *f.is.*

TULLAMAQ *f. 1.* Bir şeyi az və ya çox şiddətli bir hərəkətlə yaxına və ya uzağa, yuxarıya və ya aşağıya atmaq; fırlatmaq. *Adətimiz daş idi dəvə günü; Tullar idik əldə sapan qıjhaqı. M.Ə.Sabir. Rəfizadə şərab şüşəsini götürüb, Mahmud xana tulladı. M.S.Ordubadi. [Qəhrəman] .. sapanda daş qoyub hərləyən kimi hərlədi və var gücü ilə ilanı qayadan aşağı tulladı. Ə.Vəliyev. // Bir şeyi əldən buraxaraq yerə düşürmək, yerə atmaq. Papiros qırıntılarını yerə tullamaq olmaz!*

2. Çəkmək, itələmək, kənara çəkmək, atmaq. *..Zərrintac xanım bəzəkli yorğanı üstündən kənara tulladı. S.Rəhimov.*

3. Tökmək, salmaq. *Biz laqeyd olsaq əgər; Onlar məşum bombanı; Tullaya bilər yekə; İnsanlığın ömrünə. R.Rza. Təyyarələr beş yüz kiloqram ağırlığında olan bombaları yerə tulladı. Ə.Vəliyev.*

4. Tərk etmək; buraxıb getmək. *Hələlik tullamışıq xaneyi-viranələri; Dolanıb kişvəri-Tiflisdə kaşanaləri. M.Ə.Sabir.*

5. məc. Əl çəkmək, atmaq. *Qırxların əlindən bir badə içdim; Tulladım namusu, həyadan keçdim. Molla Cümə.*

6. məc. dan. İçmək. *Cümşüd bəy evdən çıxmamış bir neçə pialə qırmızı çaxır tullayıb getdi. E.Sultanov.*

TULLANIŞ *is. 1.* Tullanma işi, tullanma tərz; tullanma. *İdman tirində tullanış.*

2. xüs. Qazın və ya mayenin quyudan fasilələrlə vaxtaşırı çıxması, dışarı vürməsi. *..[Hüseynağa] hələ də qaz tullanışı əlamətləri gözləyir. M.İbrahimov.*

TULLANMA "Tullanmaq"dan *f.is.*

TULLANMAQ *f. 1.* Sıçramaq, hoppanmaq, atılmaq, atılıb-düşmək. *Harın at qalxdı dik ayaq üstə; Ox dəyən ahu kimi tullandı. A.Səh-hət. Qatar gedə-gedə Rüstəm tullanıb, bir-baş kəndlərinə doğru yollandı. T.Ş.Simurq. // Paraşütlə atılmaq, enmək, düşmək. Təyyarənin ağır zədələndiyini görən təyyarəçi paraşütlə danizə tullandı. Ə.Vəliyev.*

2. Bir şeyin üstündən atlanıb keçmək, aşmaq, aşib keçmək, üstündən hoppanmaq. *Tullan bağda hasarı; Ya ağ geyin, ya sarı. (Ba-*

yatı). Ağaclara dırmanır; Kiçik arxdan tullanır. M.Dilbazi.

3. İdmanın hündürlüyə və uzununa tullanmaqdan ibarət yüngül atletika növü. [Katib:] *Qəməz çox zirək qızıdır. Bildir rayonda yürüməkdə birincilik, tullanmaqda ikincilik qazandı. Ə.Vəliyev. Çeviklik üçün edilən hərəkətlər .. idman alətlərində edilən gimnastika hərəkətlərindən, şey atmaqdan, tullanmaqdan ibarət olan hərəkətlər olub, insan orqanizminə, xüsusən mərkəzi sinir sisteminə çox güclü təsir göstərir. Ə.Babayev.*

4. Atlanıb-düşmək, hoppanıb-düşmək, oynamaq. *Hamı oturub baş, bədən, qol-qulaqlarını tərpedərək yerlərində tullanardılar. H.Sarabski. It istəyir ki, sür-sümükdən yeyib doysun; Quyruğunu belinə qoysun; Oynaq-lasın, tullanın. N.Rəfibəyli.*

TULLANTI *is.* Bir şeyin, işləndikdən sonra artıq qalan və həmin iş üçün yaramayan hissələri, qalıqları. *Sənaye tullantıları.*

TULUQ *is. 1.* İçində maye, yağ və s. saxlamaq, nehrə çalxalamaq üçün qab kimi işlədilər, aşılama ilə hazırlanmış bütöv qoyun və ya keçi dərisi. *Çoban qarşılایır bizi xoşsifət; Tuluqdan süd töküür: Buyurun, – deyir. S.Vurğun. [Göycək] südü bişirdi, iki gündən qalmış qatığı tuluğa yığıb çalxadı. Ə.Vəliyev.*

2. Bax **dol.** *Mahmudun çox yaxşı yadındadır ki, o, dolamaçarxı hərləyib tuluqla quyudan su çəkərdi. Y.Əzimzadə.*

3. köhn. Bir tuluq tutan qəder maye ölçüsü. [Zümrüd Məlikməmmədə:] *Onda gərək qırx şaqqa ət, qırx tuluq da su alıb gətirəsən. Çəmənəminli. [Həsənov:] Deyirlər ki, .. fermaya get, bir tuluq yağdan, pendirdən götürmə.. M.İbrahimov.*

♦ Zəhər tuluğu – çox acı dil adam haqqında işlədilir. **Şişib tuluğa dönmək** – 1) çox şişmək; 2) həddən artıq kökəlmək.

TULUQBALABANI, TULUQZURNASI *is.* İçərisinə hava üfürülərək basdıqca uzun və yeknəsək səs çıxaran bir-birinə bənd edilmiş tuluq və zurnadan ibarət primitiv musiqi aləti.

TULUQLANMA "Tuluqlanmaq"dan *f.is.*

TULUQLANMAQ *f. 1.* Şişmək. *Rəisin tuluqlanmış (f.sif.) qəzəbli gözələrindən qılgıncm töküldü. M.Hüseyn.*

2. Nəmdən şişmək (toxum haqqında). *Əgər indi toxumlar yer üzərində qalsa, onlar tuluqlanıb donacaq, heç bir səmərəsi olmayacaq və fayda verməyəcəkdir.* S.Rəhimov.

TULUMBA [ital.] köhn. Kaçkala, nasos. *Quyulardan neft dardan dərindən tulumbələrin yeknəsəq səsləri eşidilirdi.* S.Hüseyn. *Tulumbələrin taq-taqla qalxıb-düşməsi və qara neftin dağ çayları kimi şır-şır axıb çənlərə tökülməsi .. əzəmət təşkil edirdi.* B.Talıblı.

TUM is. dan. 1. Toxum. *Kələm tumu. Soğan tumu əkmək. – Sonra bir ağacın tumunu, o biri ağacın şitilini salmaq, üçüncüsünü peyvənd etmək zəruridir.* S.Rəhimov. // *Günəbəxan toxumu. Tum çirtləmaq. – Onbaşı iki stəkan tum alıb qızlara payladı.* M.S.Ordubadi.

2. məc. Nəsil, soy, döl.

♦ **Tumunuz kəsilsin** – bax **toxumunuz kəsilsin** ("toxum" da).

TUMAC is. Aşılınmış nazik və yumşaq keçi və ya qoyun dərisi. [Rəisin] *ayaqlarında bahalı tumacdən uzunboğaz çəkmə var idi.* İ.Əfəndiyev. // *Həmin dəridən tikilmiş. Tumac məs. – [Hacı] sonra əlini cibinə atıb, ..yekə tumac kisəsini çıxartdı, onu açıb, əzilmiş və sürtülmüş kağızları dartıb çıxartdı.* S.Rəhimov.

TUMAN is. Bəldən aşağı qadın geyimi və ya qadın paltarının həmin hissəsi. *Sənəm .. koftasının ətəyini tumanının altına salmışdı.* Ə.Əbülhəsən. *Axşamüstü Xoşqədəm nənə yaşıl məxmər donunu, qara atlas tumanını sandıqdan çıxarıb geyindi.* S.Qədirzadə. // *Beli bağı və ya rezinli, düyməsiz kişi şalvarı. Sətin tuman.*

TUMANBAĞI is. Tumanı saxlamaq üçün belinə keçirilən bağ. [Ağa Kərim xan:] *Bu şalvara nə üçün düymə tikilib, məgər tumanbəgi yaramaz?* N.Vəzirov.

TUMANÇAQ şif. və zərf Əynində tumanı olmayan, əyninə heç bir şey geyməmiş, tumanı. [Musanın nəvəsi] *dörd yaşına qədər tumançaq (z.) gəzərdi.* Qantəmir. *Geyinməmiş, tumançaq, ayaqyalın balalar məşinləri dövrəyə aldılar.* B.Bayramov.

TUMAN-KÖYNƏK is. Tuman və köynək-dən ibarət alt geyimi (komplekti). *Sila sol-datların tuman-köynəklərini yuyub, kolun üstünə sərdiklərini gördü.* S.Vəliyev.

TUMANLI şif. Tuman geymiş, əynində tumanı olan. [Almaz:] *Oyanda da qırmızı tumanlı bir qız yekə bir çomaqla və muncuqlu keçilərini suya aparır.* C.Cabbarlı.

TUMANLIQ is. Tuman tikmək üçün yarıyan (parça). [Mahmud Sonaya:] *Hələ gör sənə nə gətirmişəm; çit, şal, yorğanüzü, tumanlıq.* Z.Xəlil. // Sif. mənasında. *Tumanlıq çit.*

TUMAR¹ is. Səliqə vermək üçün saç, tükü əllə sığallama, sığal-səliqə vermə; sığal. □ **Tumar vermək (çəkmək)** – bax **tumarlamaq**. *Başına tumar çəkmək. – Niyaz atı çulladıqdan sonra onun başını sığalladı, yalına tumar verdi, gözlərini yumdu.* Ə.Vəliyev. *Yenə sükut aldı lal otağını; Baxdı... saqqalına tumar da verdi.* N.Xəzri. **Özünə tumar vermək** – üst-başına, saçlarına sığal-səliqə vermək. *Student Həmzə bəy güzgünün qarşısında durub özünə tumar verirdi.* Çəmənzəminli.

TUMAR² is. köhn. Lülələnməmiş ağ və ya yazılı kağız. [İbn Davud] *..qurşağından tumarı çıxartdı, kağız kəsib götürdü.* M.S.Ordubadi. // *Nome, kitab, dəftər. Od tutar kağızlar, alı-sar qələm; Səbt etsələr hər tumara dərdimi.* Q.Zakir.

TUMARLAMA "Tumarlamaq" dan *f.is.*

TUMARLAMAQ *f.* Səliqəyə salmaq üçün sığallamaq, sığal-səliqə vermək. *Hacı .. börkünü tumarladı.* M.S.Ordubadi. // *Nəvaziş əlaməti olaraq əlini birinin başına və s. çəkmək; oxşamaq. Pişiyi tumarlamaq. – Uşaqlar əllərilə ördəkləri tumarlayıb suallar yağdırırdılar.* H.Seyidbəyli.

TUMARLANMA "Tumarlanmaq" dan *f.is.*

TUMARLANMAQ *qayıd.* Özünü, saçını, başını səliqəyə salmaq, özünə sığal, sığal-səliqə vermək. *Salavatlar məxrəcdən gəlmədə davam edir, saqqallar tumarlanırdı.* Çəmənzəminli.

TUMBUL şif. Gombul, koppuş. *Tuturam oğlumun tumbul əlindən; O gedir yanımcə gülümsəyərək.* N.Xəzri. *Orada, pəncərənin qabağında tumbul bir körpə oynayır.* B.Bayramov.

TUMCAR is. Çəltik şitili.

TUMCARLIQ is. Çəltik şitilliyi.

TUMLAMA "Tumlamaq" dan *f.is.*

TUMLAMAQ *f. dan.* 1. Tum hasil etmək, tum əmələ gətirmək; toxumlamaq. *Alaq otları qaldıqca tumlayır.*

2. Toxum səpmək. *Cütçü batıb qan-tərə, yer şumlayır; Şumladığı tarlaları tumlayır.* M.Ə.Sabir.

TUMLU *sif.* Tumu olan, çeyirdəkli. *Tumlu meyvələr.*

TUMLUQ *is. və sif. dan.* Əkmək üçün ayrıl-mış və ya yarayan; toxumluq. [Aslan bəy Tar-verdiyə:] *Keçən qışda gəldin, .. 3 pud tumluq buğda çəkdim, apardın.* C.Cabbarlı.

TUMOV *bax zökəm.* [Gənc:] *Ağalar, son xəbər! General həzrətləri tumov olmuşdur.* Ə.Məmmədخانlı.

TUMOVLU *sif.* Tumov (zökəm) olmuş. *Tumovlu adam.*

TUMSƏPƏN *bax toxumsəpən.*

TUMSUZ *sif.* Tumu, çeyirdəyi olmayan; çeyirdəksiz. *Tumsuz üzüm.*

TUMTURŞ *sif.* Lap turş, çox turş. *Tumturş alça.*

TUMURCUQ *is.* Gül, yarpaq və ya zoğun rüşeymi; düymə, pucur. *Qızılgülün tumur-cuğu. – Ağacların tumurcuqları açılıb, yarpaq olmuşdu.* B.Bayramov.

TUMURCUQLANMA “Tumurcuqlanmaq”-dan *f.is.*

TUMURCUQLANMAQ *f. 1.* Tumurcuq əmələ gəlmək, düymə açmaq; pucurlanmaq. *Aprel-mart aylarında ağaclar tumurcuqlanır. – İlk gül, çiçək torpaqdan baş qaldırmaq üçün yerdə tumurcuqlanmışdı.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Əmələ gəlmək, doğmaq, yetişmək, çiçək açmaq. *Sıxdımı dost kimi əlimi bahar; Qəlbimdə arzular tumurcuqlanar.* S.Rüstəm.

TUMURCUQLU *sif.* Tumurcuğu olan, tumurcuq əmələ gətirmiş, tumurcuq açmış. *Tumurcuqlu zoğ.*

TUNC *is. 1.* Qalay, qurğuşun və s. metal-larla qarışıq mis ərintisi. *Oymaqlar əksəriy-yətlə çuqundan, poladdan və tuncdan hazırlanır.* □ **Tunc rəngi** – qızılı-qəhvəyi rəng. *İkinci günəşinin altında sular tunc rənginə çalırtdı.* Mir Cəlal. *Dağ günəşi tunc rəngə; Boyamışdı gözəli.* N.Rəfibəyli. // Tuncdan qayrılmış, tuncdan tökülmüş. *Tunc dəstək. – Yaşıl məhəccərli dördkünc bağçada ..Nizami-nin tunc heykəli qoyulmuşdu.* M.Hüseyn.

2 *məc.* Sarsılmaz, möhkəm, bərk, qüvvətli mənasında. *Qüdrətimiz bəllidir hər yerdə, hər bucaqda; Sarsılmaz qurduğumuz dostluğun tunc qalası.* S.Rüstəm. *Sən yüksəldikcə bir səs deyir: – Min illər yaşa; Üfüqlərə toxunsun tunc biləkli qolların!* M.Müşfiq.

♦ **Tunc dövrü** *arxeol.* – tunc (metal) işləndiyi ən qədim dövr (bu dövrdə hələ dəmir məlum deyildi və müxtəlif şeylər qayırmaq üçün əsas metal tunc idi).

TUNCLAMA “Tunclamaq”-dan *f.is.*

TUNCLAMAQ *f.* Üzünə nazik tunc təbə-qəsi çəkmək və ya tunc rənginə boyamaq.

TÚNDRA [*fin.*] Yer kürəsinin arktik qurşa-ğının sort iqlimi, daimi donuşluq və az bit-kisi olan meşəsiz sahəsi.

TUNÉL [*ing.*] Yer altında və ya dağların içindən koridor şəklində qazılmış keçid, yol. *Dəmiryol qatarı uzun tuneldən çıxıb, yaşıl meşənin qoynuna girdi.* M.S.Ordubadı. *Şə-fəqi sayrışan bir səhər olur; Günəşli metrolar, aylıq tunellər.* S.Vurğun.

TUNELÇİ *is.* Tunel qazıyan fəhlə.

TUNQ [*çin.*] *bot.* Qiymətli texniki yağ alınan tropik ağac. *Tunq yarpağı.* – [Səfərli Aydın:] *Səyisiz-hesabsız tunq ağacları çiçək-ləyəcək.* H.Seyidbəyli. // Həmin ağacın toxu-mundan alınan. *Tunq yağı.*

TUR *is. [fr.]* Yarış zamanı idman tədbiri-nin müəyyən bir hissəsinin başa çatdığı dövr, mərhələ.

TURAC *is. zool.* Toyuq cinsindən ov quşu. *Bir məsəl qalmışdır ata-babadan; Ucarda tu-racdır, qaçarda ceyran.* S.Vurğun.

TURBÁZA [*rus.* “туристическая база”-nın ixtisarı] Turist bazası; turistlərin istirahəti və qalıb gecələməsi üçün lazımı şeylərlə təchiz edilmiş yer.

TURBİN [*lat.*] Buxar, qaz, su enerjisini pəril rotor vasitəsilə mexaniki enerjiyə çevirən mühərrik.

TURBİNÇİ *is.* Turbin mütəxəssisi və ya turbinə xidmət edən fəhlə. *Turbinci çilingər.*

TURBOBÚR [*rus.*] Dərin quyuları qazımaq üçün hidravlik qazıma mühərriki.

TURİST [*fr. touriste*] Turizmlə məşğul olan adam. *İlk turist dəstələri.*

TURİZM [*fr. tourisme*] İstirahət və öz vətəninə müxtəlif yerləri ilə və ya başqa

ölkələrlə tanış olmaq məqsədilə edilən səyahət; piyada, velosiped, xizək və s. ilə səyahətdən, yürüşdən ibarət idman növü. *İdman turizmi. Dağ turizmi.*

TURNİK [fr. tourner – fırlanma] Üfüqi vəziyyətdə iki dayağa bərkidilmiş girdə metal tiptən ibarət gimnastika aləti. *Ancaq bircə nəfər kim idisə, həyətdə turnikdə idman eləyirdi.* Mir Cəlal.

TURNİKÉT [fr. tourniquet] İctimai bağlara, stadiona, stansiyaya və s.-yə gələn adamların bir-bir içəri keçməsi üçün çarpaz birləşdirilmiş tirlərdən ibarət fırlanan qurğu.

TURNİR [alm.] Orta əsrlərdə: rıtsarların cəngavərlik yarışı. // Bütün iştirakçıların bir-biri ilə ancaq bir dəfə görüşməsindən ibarət idman yarışı. *Futbolçuların Olimpiya turniri. Şahmat turniri.*

TURP is. Qalın kökü-başı olan birillik bostan bitkisi – tərəvəz növü. *Ağ turp (ağrəngli iribaşlı turp). Qırmızı turp (qırmızırəngli xırdabaşlı turp). Ala turp (alarəngli xırdabaşlı turp).* – *Ənvər ləzzətli dolmanı iştaha ilə yeyir, kəvərdən, turpdan tez-tez götürüb ağzına qoyurdu.* Ə.Vəliyev.

♦ **Başında turp əkmək** – çox incitmək, bərk cəzalandırmaq, əziyyət vermək. *Xan yanında nökrəm; İşim yoxdur, bekaram; Töycünü gətirməsən; Başında turp əkərəm.* (Bayatı). **Yurdunda (yerində) turp əkmək** – xaraba qoymaq, viran qoymaq, dağıtmaq. [Kor:] *Ağaxan bəy sənin yurdunda .. bir yekə turp əkəcəkdir.* S.Rəhimov.

TURPƏNG is. bot. 1. Xaççiçəklilər ailəsindən olub, toxumundan texniki yağ alınan mədəni bitki.

2. Sarı çiçəkləri olan alaquotu.

TURŞ sif. [fars.] Sirkə, limon, lavaşana və s. dadında olan. *Turş pomidor. Turş alça.* – *Hec kəs ayranına turş deməz.* (Məsəl). *..Görürsünüz ki, Kür suyunun dadı nə acıdır, nə şordur, nə turşdur, ..nə iylidir.* C.Məmmədquluzadə.

TURŞALMA “Turşalmaq” dan f.is.

TURŞALMAQ f. Turş olmaq. *Alçadan ağzım turşaldı.*

TURŞALTMA “Turşaltmaq” dan f.is.

TURŞALTMAQ f. 1. Turş etmək.

2. “Üzünü”, “üz-gözünü” və s. sözlərlə məc. – narazılıq, məmnunsuzluq əlaməti olaraq üz-gözünü yığmaq, büzüsdürmək, qaşqabağını tökmək. [İbrahim bəy:] *Nə olub yənə qaşqabağını turşaldıbsan?* Ə.Haqqverdiyev. *Usta yarı yol getməmişdi, bir ayrı kişi ilə baş-başa gəlib toqquşdular və ikisi də üz-lərini turşaldıb sudan çıxdılar ki, bir-birini döysünlər.* Çəmənzəminli.

TURŞAŞİRİN sif. [fars.] 1. Dadı həm turş, həm də şirin olan; meyxos. *Turşaşirin nar.* // is. Belə dadan içki, maye. [Bir muzdur:] *Suya .. alça lavaşanası salırlar. O qədər qalır ki, əriyir. Sonra da qənd qatırlar, olur turşaşirin..* Ə.Əbülhəsən.

2. Alaqoradan bişirilən turşməzə doşab növü.

TURŞƏNG is. [fars.] Turş dadan, uzunsov yarpaqları olan yeyilən göyörti. *İki dəstə turşəng. Dovğaya turşəng tökmək.*

♦ **Turşəng turşusu** kim. – rəngsiz kristallar şəklində üzvi birləşmə (kimya və toxuculuq sənayesində işlədilir).

TURŞGİLƏ is. bot. Bütün il boyu tökül-məyən gümüşü-yaşıl rəngli yarpaqları olan zərif kol bitkisi.

TURŞLAŞDIRMA “Turşlaşdırmaq” dan f.is.

TURŞLAŞDIRMAQ f. Turş hala salmaq, turş etmək.

TURŞLAŞMA “Turşlaşmaq” dan f.is.

TURŞLAŞMAQ f. Turş olmaq, turş hala gəlmək, turşumaq.

TURŞLUQ is. 1. Turş şeyin halı; turş dad, turş dadma.

2. məc. Narazılıq, inciklik. *..[Qonaq] elə ki balaca bir turşluq sezdi, daha onun üçün hər şey qurtardı.* S.Rəhimov.

TURŞMƏZƏ sif. Azacıq turş dadan; turştəhər. *Turşməzə nar. Turşməzə dovğa.* – [Hümmətəli] *həmişə cibini meyvə qurusu ilə, turşməzə konfetlərlə doldurar, rast gəl-diyi dost-aşnasını bu şeylərə qonaq etməyi sevərdi.* M.Hüseyn.

TURŞMƏZƏLİK is. Turşməzə şeyin halı; turşməzə dad, turşməzə dadma.

TURŞSU is. Müalicə sularından birinin adı (Şuşada Turşsu deyilən bulağın adından).

TURŞU is. 1. İçi doğranmış sarımsaq, bibər, göyörti və s. ilə doldurulub sirkəyə qoyulan

badımcan, bibər, göy pomidor. // *top*. Duza və ya sirkəyə qoyulan xiyar, badımcan, pomidor, bibər və s. [Səlimə:] *Küpənin dibində bir az gərək turşu olsun*. Ə.Haqverdiyev.

2. Turş dad vermək üçün yeməyə salınan, qatılan alça qurusu, lavaşana, albuxara və s. *Ətə turşu qatmaq. Bozbaşə turşu salmaq*.

3. *kim*. Adətən turş dadan hər hansı bir kimyəvi birləşmə. *Sulfat turşusu. Turşu oksidi. Yağ turşusu*.

4. *xüs*. Bir şeyin tərkibində turşunun dərəcəsi. *Mədədə turşunun artması. Torpaqda turşunun miqdarını təyin etmək*.

♦ **Turş sular** – tərkibində karbon turşusu olan müalicə (mədən) suları.

TURŞUBADIMCAN *is*. İçi doğranmış sarmısaq, bibər, göyərti və s. ilə doldurulub sirkəyə qoyulan badımcan.

TURŞUQOVURMA *is*. Qızardılmış ət, soğan, şabalıd və albuxaradan ibarət plov xuruşu (qarası). *Turşuqovurma bişirmək*.

TURŞUQOVRMALI *sif*. Xuruşu (qarası) turşuqovurmadan ibarət olan (plov haqqında). [Səriyyə:] *Mənim plovum Adilin çox xoşuna gəlirdi. Ona görə də düyü artlayıb, turşuqovurmali plov bişirərək dəmə qoydum*. İ.Əfəndiyev.

TURŞULU *sif*. Turşusu olan, turşu ilə bişirilən, turşu ilə yeyilən. [Məşədi Səməd:] *Hələ bunun turşulu dolması var*. S.S.Axundov.

TURŞULUQ *is*. Turşu (1-ci mənada) hazırlamaq üçün. *Turşuluq badımcan*.

TURŞUMA “Turşumaq”dan *f.is*.

TURŞUMAQ *f*. 1. İstidən, çox qalmaqdan və s. səbəblər üzündən qıcqırıb xarab olmaq, şişib qoxumaq. *Qatıq turşuyub*. // Qıcqırma halında olmaq; acımaq, qıcqırmaq. *...Şərab ağzıaçıq qalanda turşuyub sirkə olur və sirkə açıq qalanda dönüb su olur*. H.Zərdabi.

2. “Üzü”, “üz-gözü” və s. sözlərlə *məc.* – narazılıq, məmnunsuzluq əlaməti olaraq üz-gözü yığılmaq, büzüşmək, qas-qabağı tökülmək. *Yarməmmədin üz-gözü yığışdı, turşudu*. M.İbrahimov.

TURŞUMUŞ *f.sif*. 1. İstidən, çox qalmaqdan və ya başqa səbəbdən qıcqırması, qıcqıraraq xarab olmuş, şişib qoxumuş. *Turşumuş süd*. – *İrəlindəki qalın meşədən turşumuş xəzəl qoxusu gəlirdi*. M.Hüseyn.

2. *məc*. Narazı, pərt; narazılıq ifadə edən. *Narazılığın turşumuş üzündən bilinir*. – *Nurcahan xala həyatə girər, nəzəri kişinin turşumuş sifətinə sataşdıqda qıçları quruyardı*. H.Sarabski.

TURŞUTMA “Turşutmaq”dan *f.is*.

TURŞUTMAQ *f*. 1. Turşumasına səbəb olmaq; qıcqırtmaq. *Qatığı turşutmaq. Südü turşutmaq*.

2. “Üzünü”, “üz-gözünü” və s. sözlərlə *məc.* – narazılıq, məmnunsuzluq əlaməti olaraq üz-gözünü yığmaq, büzüşdürmək, qas-qabağını tökmək. *Bu əsnada şeyx cənabları birdən üzünü naxoş kimi turşudub əlini qoyur belinə və “boy-boy” deyib üzükoylu düşür*. C.Məmmədquluzadə. *Əmrah üzünü narazılıqla turşutdu*. Q.İlkin.

TURŞUYADAVAMLI *sif*. *xüs*. Turşu təsir etməyən. *Turşuyadavamlı materiallar. Turşuyadavamlı qablar*.

TURŞUYADAVAMLILIQ *is*. Turşuyadavamlı şeyin halı. *Materialların turşuyadavamlılığı*.

TURUNC *bax narınc*. [Əmrah:] *Alması, heyvası, narı, turuncu; Payız yaxşı olur qora bağları*. “Əmrah”.

TURUNCU *bax narıncı*.

TUŞ ¹ *is*. Qabaq, qarşı, ön, qonşor. *Arvad çay verdikdən sonra [ərinin] tuşunda stulda oturdu*. Ə.Vəliyev. □ **Tuş gəlmək (olmaq)** – 1) rast gəlmək, təsadüf etmək, qabağına çıxmaq, rastlaşmaq. [Nəbi:] *Maltapədə düşmənin bizə tuş oldu*. “Qaçaq Nəbi”. *Ədalət canavarə tuş gəlmiş quzu kimi, naçar nəzərlərlə aşağıdan-yuxarı zabıtə baxırdı*. Mir Cəlal; 2) *məc*. mübtəla olmaq, düçar olmaq, uğraşmaq. [Kazım Vəqifə:] *Amma olmasın ki, xanın qəzəbinə tuş gəlim*. Çəmənizəminli. *Daim sevinc axtaran daim qəmə tuş olur*. B.Vahabzadə.

2. *zərf* Birbaşə, düz, bilavasitə. [Katib:] *Bu varğanın başından tuş İstisuya gözəl bir funikulyor çəkmək olardı*. B.Bayramov.

TUŞ ² [alm. Tusch] Bir tənəhnə münasibətilə (birisinin şərəfinə düzəlmiş məclisdə, birini təbrik zamanı, mükafat verildə və s.) çalınan qısa musiqi pyesi. *Salonda tuş çalındı*.

TUŞ ³ [alm. Tusche] Xüsusi surətdə hazırlanmış qara və ya başqa rəngli sulu boya (çertyoj, rəsm çəkmək və yazmaq üçün).

TUŞATAN, TUŞVURAN *is.* və *sif.* Nişanı tuş vuran, nişanı düz vuran, mahir atıcı (nişançı), sərrast atıcı.

TUŞQUL *is.* 1. Nişanalma, nişanlama, qarovullama.

2. *sif.* bax **tuşatan, tuşvuran**. [Qoca:] *Belə tuşqul atıcı mən görməmişəm, qarovullamağı da çox uzaq çəkmədi, amma yenə düz vurdu.* A.Divanbəyöğlu.

TUŞQULLAMA “Tuşqullamaq”dan *f.is.*

TUŞQULLAMAQ bax **tuşlamaq**. *Alı tutduğu işin nəticəsini fikirləşmədən bu dəfə həmə yasavulu tuşqulladı.* M.Hüseyn.

TUŞQULLANMA “Tuşqullanmaq”dan *f.is.*

TUŞQULLANMAQ bax **tuşlanmaq**. [Oğulun] *enli kürəklərinə tuşqullanan* (f.sif.) *tapançanı kaş anasının ürəyinə sıxdıydılar.* Mir Cəlal.

TUŞLAMA “Tuşlamaq”dan *f.is.*

TUŞLAMAQ *f.* 1. Nişan almaq, nişanlamaq, tuş qarovullamaq, hədəfə yönəltmək. *Yaşar haman saat tūfəngi* [qurda] *tuşlayıb çaxdı.* M.Rzaquluzadə.

2. Yönəltmək, səmtləndirmək. *Kamal gözəlilməz bir sürətlə havada ilmək vurub, ..təyyarəsini faşist təyyarəsinə tuşladı.* M.Rzaquluzadə.

3. Bir şeyi nişanlayıb ona tərəf getmək; yönəlmək. *Yavaşca özüümüzü sol tərəfə verdik və dəryanı tuşlayıb gəldik, çıxdıq bulvara.* C.Məmmədquluzadə. *Maya birbaşa qaragözlü qızı tuşlayıb gəldi.* M.İbrahimov. □ **Əlini (barmağını) tuşlamaq** – əli (barmağı) ilə bir şeyi və ya bir tərəfi göstərmək, əlini (barmağını) uzatmaq.

TUŞLANMA “Tuşlanmaq”dan *f.is.*

TUŞLANMAQ *məch.* Nişan alınmaq, nişanlanmaq, tuşqullanmaq, yönəldilmək. [Səfər:] *Stolun üstündə parlayır naqan; Düz mənə tuşlanır bu ara lülə.* N.Xəzri.

TUT *is.* Ağ, qara növləri olan xırda, şirəli meyvə və onun ağacı (ağ tut şirin, qara tut isə turşməzə olur). *Tut çırpmaq. Tut qurusu. Tut doşabı.* – [Allahverdiyev:] *Tut bəhməzi bişirdirərik.* Ə.Əbülhəsən.

TUTACAQ *is.* 1. Bir şeyin tutulacaq yeri; dəstə, qulp, tutqac. *Pəri nənin qılçaları titrədi, o, qapını tutacağından çəkdi.* S.Rəhimov.

Sirat əli qapının tutacağında olduğu halda .. baxdı. Ə.Əbülhəsən.

2. Əl tutmaq üçün körpünün və s. -nin yanlarına vurulan taxta və s. məhəccər. *Balkonun tutacağı. Pillənin tutacağı.* – *Buruğa yalnız bir tərəfdən tutacağı olan ensiz bir körpü uzanmışdı.* Y.Əzimzadə.

3. İsti şeyləri götürmək üçün kiçik döşəkçə; tutqac. *Gözlə tutacaqla çayniki götürüb, stəkanlara süzəndə Həbib otağın qapısını döydü.* Ə.Vəliyev. // İsti tava və s. götürmək üçün alət; tutqac. *Tutacaqla tavamı götürmək.*

4. *məc.* Bəhanə, bəlgə, dəlil. ..[Kişi] *bəhanəni əldə tutacaq edib, övrəti beş-on gün salır kötəyin altına, axırda da övrət cana doyanndan sonra çıxıb qaçır.* C.Məmmədquluzadə.

TUTAQ(Kİ) bax **tutalım ki**. [Məmməd-həsən əmi Məşədi Oruca:] *İndi mən gedib, tutaq, ziyarət edib gəlmişəm evimə, sən nə deyirsən, gəlməzsən mənim görüşümə?..* C.Məmmədquluzadə. [Carçıyev:] *Mən, tutaq ki, avantüristləri müdafiə edirəm, bəs sən kimi müdafiə edirsən? İ.Hüseynov.*

TUTAQLAŞMA “Tutaqlaşmaq”dan *f.is.*

TUTAQLAŞMAQ bax **tutaşmaq**. *Xırmançıların gəldiyini görən Alo ürəklənərək özünü qaratıkan kollarının başından tulladı. Bir az keçmədən o, cöngə ilə tutaqlaşdı.* S.Rəhimov.

TUTALIM(Kİ) *ara s.* Deyək ki, fərz edək ki, belə hesab edək ki. *Tutalım, çox ağıllı tacirsən; İş aparmaqda xeyli mahirsən.* A.Səhhət. [Əbdürrəhman bəy:] *Deyim ki, gəl mənim qızımı al, tutalım ki, dedim, axır alarımı? N.Vəzirov.*

TUTAM *is.* Bir dəfədə və birdən tutulacaq miqdar. *Bir tutam ot.* – [Molla Nəsrəddin:] *Padşah mənim bir tutam saqqalımı bir arşın görəndə onun kəndxudası da əlli pud taxılmı beş yüz pud görər də.* “M.N.lətif.”

TUTAR *is.* Güc, qüvvət, təqət, təpər. [Əzimin] *nə ayaqda durmağa halı, nə danışmağa tutarı vardı.* A.Şaiq. *Verdin öz ömrünü şeirə, sənətə; Qaynar gözlərində qalınca tutar.* O.Sarıvəlli.

TUTARLI *sif.* 1. Əsaslı, yerli-yerində, sübutlu, inkaredilməz, hədəfə düşən, düzgün, dəqiq. *Tutarlı sübut. Tutarlı cavab.* – *Lakin bir adamı yıxmaq üçün tutarlı bir bəhanə də*

lazımdır. Mir Cəlal. Vəkilin tutarlı dəlillərini; Eşidib, az qalır, qalxıb əl vura. B.Vahabzadə.

2. Bərk, möhkəm. *Tutarlı zərbə. – Uşaq [Əkbərin] baldırına tutarlı bir çubuq çəkib gülə-gülə qaçdı. Mir Cəlal.*

TUTARLILIQ *is.* Tutarlı şeyin xassəsi, tutarlı olma; sübutluluq, əsaslılıq. *Sübutların tutarlılığı.*

TUTARSIZ *sif.* Tutarı olmayan, sübutsuz, dəlilsiz, əsassız. *Tutarsız sözlərə inanan ol-maz; Gərək uyğun gələ sözlənlə işin. İ.Soltan.*

TUTARSIZLIQ *is.* Sübutsuzluq, əsassızlıq, dəlilsizlik.

TUTAŞ *sif.* Qalın, sıx, yaxın, bitişik. *Eloğ-lu kəndindən fərqli olaraq, Dağətəyi də Şahlı kimi qalın və tutaş meşəliyin əhatəsində idi. S.Rəhimov. Şəkər islanmış tutaş kirpiklərini qaldırıb Leylanın .. üzünə baxdı. B.Bayramov.*

TUTAŞMA “Tutaşmaq”dan *f.is.*

TUTAŞMAQ *f.* Vuruşmaq, döyüşmək, ya-xalaşmaq, dalaşmaq, qovğa etmək, hücətləş-mək. *Vəziyyətdən aydın idi ki, Orucov alman kəşfiyyatçısı ilə tutaşmışdır. Mir Cəlal. [Səfər:] Buna şübhən varsa, gəl bir tutaşaq; Ağzın süd qoxuyur, uşaqsan, uşaq. S.Rüstəm. // Mübə-rizə aparmaq, döyüşmək, mübarizə etmək. Doğrudur, Vahid adi bir tələbə idi, Gəldiyev ilə tutaşmağa tabı gəlməzdi, lakin bir adamı yıxmaq üçün tutarlı bir bəhanə də lazımdır. Mir Cəlal.*

TUTÇULUQ *is.* Kənd təsərrüfatının, yar-paqları barama qurdu üçün yem olan tut ağa-cıları əkil-becərməklə məşğul olan sahəsi. *Tutçuluğu inkişaf etdirmək.*

TUTDURMA “Tutdurmaq”dan *f.is.*

TUTDURMAQ *icb.* Yaxalatmaq, həbs et-dirmək, həbsə saldırmaq, tutulmasına səbəb olmaq. [Şölə xanım:] *Xan [Teymur ağanı] axtardır ki, tutdursun, öldürsün. M.F.Axund-zadə.*

TUTHATUT *is.* Kütləvi miqyasda aparılan həbs.

TUTQAC *bax tutacaq.* Körpünün tutqa-cından tutmaq. *Çayniki tutqacqla götürmək. – O gənc qadın, əri olan otağın qapısında bir əli tutqacda ..durmuşdu. İ.Əfəndiyev.*

TUTQUN *sif.* 1. Batqın, batmış, batıq (səs haqqında). *Mərsiyəxan .. bir neçə nəfər çəkib, tutqun səsi ilə çığırdı. Çəmənzəminli. Tutqun*

kal səsilə telefon yenə; – Dur gəl, sözüüm var-dır! – deyir Hüseynə. M.Rahim.

2. *məc.* Qəmli, kədərli, məyus, pərişan, qəmgin, qasqabaqlı. *Tutqun üz. Tutqun görü-nüş. – Tutqun, məhzun sima ilə sakit, şirin yat-mışdır; Döşündəki az yaradan qan fəvvarə atmışdır. A.Səhhət. Cəlal dəyişmişdir, Cəlal tutqundur; Xəyalı dağınıq, fikri uçqundur. S.Vurğun.*

3. Açıq olmayan, buludlu. *Tutqun hava. Gö-yün üzü tutqundur. // məc.* Kədərləndirici, cansızıcı, darıxdırıcı. *..Getdikcə hava sərtlə-şir, tutqun payız ruzgarı sərt bir qışa çevril-məyə başlayırdı. S.Rəhimov. Hava tutqun olan kimi Əziz də bikef idi. Ə.Vəliyev.*

4. *məc.* Üstüörtülü, aydın olmayan, dumanlı, anlaşılmaz. *Tutqun iş. – [Bəhlul:] Düşünməli, bir çox tutqun mətləbləri aydınlaşdırmalı ol-dum. B.Bayramov.*

5. Zəif, ölgün, donuq. *Yağışın arasında kü-çələrdə yanan elektrik işıqları tutqun bir ziya nəşr edirdi. S.Hüseyn. Çırağın tutqun işığında [Qaragünənin] iri, ətli üzündəki çopurlar daha dərin görünürdü. M.Rzaquluzadə.*

6. *məc.* Gərgin, qızgın. *İşin ən tutqun vaxtı, yorğun və əzgin bir halda hisli-paslı paltarı-ıçında Nadir yatmaq üçün evə gəldi. B.Talıblı.*

7. Açıq olmayan, tünd (rəng haqqında). *[Boz Ukrayna qaramalı] əsasən boz, gümüşü, yaxud tutqun polad rəngindədir, belində uzu-nu ağımtıl zolaq vardır. “Qaramal”.*

TUTQUNLAŞMA “Tutqunlaşmaq”dan *f.is.*

TUTQUNLAŞMAQ *f.* 1. Tutulmaq, tutqun olmaq, qaralmaq. *Göyün üzü getdikcə tutqun-laşır, hava tutqunlaşmışdı, narın qar yağdı.*

2. Rəngi qaralmaq, tündləşmək. *Yağlı boya ilə işlənmiş bədii və köhnə əsərlər tutqunlaş-dıqda üzərlərinə lak çəkirlər. A.Qaziyev.*

3. *məc.* Tutulmaq, pozulmaq, pört olmaq. *Zeynəbin ..ağ üzü tutqunlaşdı. M.İbrahimov. Murad qaslarını çatdı, üzü birdən-birə tut-qunlaşdı. İ.Əfəndiyev.*

TUTQUNLUQ *is.* 1. Buludluluq, dumanlılıq; tutqun havanın, göyün vəziyyəti. *Göyün üzünü qar havasına məxsus bir tutqunluq bürü-müş, şiddətli küləklə qar yağdı. S.Hüseyn. Hər tərəf yaş, duman kimi boz bir tutqunluq içində idi. Mir Cəlal.*

2. Batqınlıq, batıqlıq, boğuşluq (səs haqqında). *Valentinanın səsinə tutqunluq, yaxud da qondarma bir gümrahlıq duyulsa idi, bəlkə də sözləri bu üç-dörd nəfərdə əks-təsir oyadardı*. Ə.Əbülhəsən.

3. *məc.* Qəmlilik, kədərlik, məyusluq, pərişanlıq, qəmginlik, pərtlik. *Gülyanağın indicə gülümsədiyinə baxmayaraq, sifətindəki tutqunluq, fikir-düşüncənin əksi hələ də qalırdı*. Ə.Vəliyev. *Əlikram daxili narazılığını və tutqunluğunu boğub örtülü saxladı*. B.Bayramov.

4. *məc.* Bir şeydə əyidməli olmaması; dumanlılıq, qeyri-müəyyənlik. *Çar konsulu beynəlxalq vəziyyətin tutqunluğunu hiss etdirməyə çalışırdı*. M.S.Ordubadi.

5. Tutqun şeyin halı; solğunluq. *İşığın tutqunluğu. Rəngin tutqunluğu*.

TUTMA 1. “Tutmaq”dan f.is. [Ayrıım qızı] *cücələri tutmaması üçün əlinə böyük bir ağac alıb, “kiş, kiş” edərək qızılquşu qovlamağa başladı*. A.Şaiq.

2. *is.* Hər hansı bir xəstəliyin birdən özünü bürüzə verməsi, güclənməsi, kəskinləşməsi, növbə (xəstəlikdə). // Yoluxucu, keçici xəstəlik.

♦ **Tutması tutmaq** *məc.* – birdən hirsələnmək, coşmaq, tərsliyə başlamaq. [Qasiməli:] *Tutması tutanda da, Allah göstərməsin, öhdəsindən gəlmək olmur*. C.Məmmədquluzadə. [Zalxa:] *Budur ha, yenə tutması tutdu, çıxdı göylərə*. S.Rəhman.

TUTMAQ f. 1. Əli və ya əlləri ilə bir şeydən yapışmaq. *Məhəccərdən tutmaq. Divardan tutmaq. – Hacı Rəsul, Bəndəlinin zərbəsindən yıxılmamaq üçün qapıdan bərk tutdu*. Mir Cəlal. *Poçtalyon, Xoşqədəm nənənin qolundan tutub onu maşına tərəf çəkdi*. S.Qədizadə. // Hər hansı bir vəziyyətdə əlində saxlamaq. *Gah çəkc vurdu əlim, gah da qələm tutdu əlim*. S.Rüstəm. [Oğlan] *indi tufəngi rahat tuta bildirdi*. M.Rzaquluzadə.

2. Hədəfə dəymək, toxunmaq. *Şillə onu tutdu. – İkrəm başını cəld yana əydiyinə görə birinci yumruq onun çiyini tutdu*. Ə.Əbülhəsən. *Fatı yerdən daş götürüb itə ətdi, lakin daş ala köpəyi tutmadı*. Ə.Abasov.

3. Diri-diri ələ keçirmək, ovlamaq. *Ceyran tutmaq. Balıq tutmaq. – On səkkiz yaşında Bəşir çıxır çinar ağacına dolaşa tutsun, quşu ci-*

binə qoyandan sonra ağacdən yıxılır, qılçası sınır. C.Məmmədquluzadə. *Mən gedib göyərçini tutdum*. M.Rzaquluzadə. // Həbs etmək, ələ keçirmək, yaxalamaq. *Oğrunu tutdular. – Pristav Əliağa bəy Cavanşirov Nəbini tutub qazamata göndərir. “Qaçaq Nəbi”*.

4. Bir şeyin tutumunu, həcmi, yerləşdirmə qabiliyyətini bildirir. *Çamadan paltarları tutdu. Səbət 5 kiloqram meyvə tutur. Stəkan 20 qram tutur. – Meydan izdihamı tutmurdu*. Ə.Abasov.

5. İşgəl etmək, zorla bir yeri almaq, ələ keçirmək, bir yerə daxil olmaq. *Gün əylən zaman [döyüşçülər] yeni bir kəndi tutdular*. Ə.Vəliyev.

6. Sirayət etmək, yoluxmaq, xəstələnmək. *Orip tutmaq. – Məlumdur ki, çiçək naxoşluğunu o uşaqlar tutur ki, onlara çiçək döyülməyibdir*. C.Məmmədquluzadə.

7. Göyərçin, bitmək. *Tinglərin bir hissəsi tutmadı. Şitillərin hamısı tutdu. – [Kərəm:] Qərənfillər tutmaz imiş; Gül tikənsiz bitməz imiş. “Əslə və Kərəm”. // Başqa bitki ilə bitişmək, calanmaq. Qələm tutdu. Calaların bir hissəsi tutmadı*.

8. Qapmaq, dişləmək. [Yazgül:] *Deyəsən, yamandəymiş Bobik zəncirini qırıb, gedib istirahət evinin qızlarını tutub*. Ə.Məmməd-xanlı. [Fatı:] *Məni o azar dəymiş it tutdu, bala!* Ə.Abasov.

9. Qapamaq, örtmək, əli və ya başqa bir şeylə görünməz etmək. *Ağzını tutmaq. – Əntiqə “Oğru gəlib! Evimizə oğru gəlib!” – deyə ikiəlli gözələrini tutub, hönkür-hönkür ağlayırdı*. Mir Cəlal. *Ümid əlini ağzına tutub, xəlvətcə əsnəyir, gözələrini ovuşdururdu*. B.Bayramov.

10. Yaxşı göstərmək, uyğun gəlmək, yaraşmaq. *Bu paltar onu yaxşı tutur. – [Yunis xalasına:] Yaqud sənə demirdi ki, bu şapka məni tutmur?* Ə.Məmməd-xanlı.

11. Bir iş görmək istəyənlə mane olmaq, əl-qol açmağa qoymamaq. [Mərcan bəy:] *Ay camaat, məni tutmayın, bu kişini öldürəcəyəm*. Ü.Hacıbəyov.

12. Müəyyən şərtlərlə bir işə qəbul etmək, götürmək. [Hacı Mehdi:] *Birini qovub, ayrısını tutursan, o, əzəlkindən pis çıxır*. Ə.Haqqverdiyev. [Ağca] *dünyagörmüş xanımların*

məsləhət ilə bir dəyə tutub, uşağı ona tapşırırdı. Mir Cəlal.

13. *məc.* Kirələmək, kirayə etmək, icarə etmək, pul verərək müvəqqəti istifadə etmək. *Taksi tutmaq. Mehmanxanada nömrə tutmaq.* – [Qız dedi:] *Bir münasib mənzil tut, yığışaq ora.* (Nağıl).

14. *məc.* Uyğun gəlmək, bir gəlmək, düz gəlmək. *Atlı ilə piyadanın yoldaşlığı tutmaz.* (Ata. sözü). *Deyirsən, mənimki tutar sən ilə; Gəl birgə əbədi bir həyat quraq.* S.Rüstəm.

15. *məc.* Toxunmaq, bərk təsir etmək. *Söz onu bərk tutdu.* – *Hümmətyarla Mədədin söhbəti Xanpərinə bərk tutmuşdu.* Ə.Vəliyev.

16. **Tutmamaq** şəklində – nəticə verməmək, müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq, baş tutmamaq. [Vaqif:] *İbrahim xan qardaşı Mehralı bəyin dul arvadına evlənmək istədi, tutmadı. Çəmənzəminli.*

17. ...**tutmuş** şəklində – ...başlamış, ...başlayaraq mənasında işlədilir. *Krasnovodskdan tutmuş ta Daşkəndə kimi hər yerdə bu qəsəbənin cavan tacirlərinə rast gəlmək mümkündür.* Ə.Əbülhəsən.

18. Bir sıra isimlərdən sonra gələrək, mürekkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: yükünü tutmaq, acığı tutmaq, yer tutmaq və s.

♦ **Tutdu qatıq, tutmadı ayran** – nəticəsindən asılı olmayaraq edilən təşəbbüs haqqında. **Tutduğunu buraxmamaq** – öz dediyindən əl çəkməmək, inad etmək, istədiyini, dediyini etmək.

TUTMALI *sif.* Tez-tez tutmalara (2-ci mənadə) məruz qalan, tutması olan. *Tutmalı qoca.*

TUTU 1. B a x **tutuquşu** 1-ci mənadə. *Hər tərəfdə tutu, qumru; Coşur, oxur indən belə. “Əsli və Kərəm”.*

2. *məc.* Dili şirin, gözəl sözlər danışan gözəl haqqında. *Tutu danışığı, qumru ağızlı: Şirin dili canım aldı, əfəndim! “Koroğlu”.* *Şəkər söhbətlidi, şirin dillidi; Tutu kimi xoşbənim gedibdi.* Aşıq Ələsgər. // *məc.* Mənasını anlamadan uzun-uzadı danışan adam haqqında.

TUTUCU *is.* Bir şeyi tutmaq üçün düzəldilmiş mexanizm, qurğu və s. *Tutucunu işə salmaq.* // Sifət mənasında. *Tutucu alətlər.*

TUTUQ b a x **tutqun.** *Verdiyev .. tutuq səslə cavab verdi.* Mir Cəlal.

TUTUQLUQ *is.* Tutqunluq. *Havanın tutuqluğu. Səsin tutuqluğu.*

TUTUQUŞU *is.* 1. *zool.* Tropik və subtropik ölkələrin meşələrində yaşayan alabəzək rəngli quş; tutu.

2. *məc. dan.* Öz müstəqil fikri olmayıb başqasının fikrini, sözlərini təkrar edən adam haqqında.

♦ **Tutuquşu kimi ötmək (danışmaq)** – dilavercə, səlis danışmaq, rəvan danışmaq. *Teymur baxır ki, bayaqdan tutuquşu kimi danışan vəzirlər, əyanlar Molla Nəsrəddini gör-cək lal oldular.* “M.N.lətif.” [Şahmar:] *..Kinolarda min dəfə görmüşəm ki, sevən oğlanlar tutuquşu kimi ötürlər.* B.Bayramov.

TUTULMA 1. “Tutulmaq”dan *f.is.* [Valentinov:] *Tutulması çətindir. Gerisindən qorxmayın.* C.Cabbarlı.

2. *is.* Göy cisminin müvəqqəti olaraq başqa göy cismi ilə örtülməsi və ya başqa göy cisminin kölgəsində qalması. *Günəşin tutulması. Ayın tutulması.*

TUTULMAQ 1. “Tutmaq”dan *məc.* *Xəstəliyə tutulmaq.*

2. *f. məc.* Pərt olmaq, pozulmaq. *Zahidoglu danışa-danışa qaralır, çox bərk tutulurdu.* S.Rəhimov.

3. *f.* Müvəqqəti olaraq başqa göy cismi ilə örtülmək və ya başqa göy cisminin kölgəsində qalmaq (göy cisimləri haqqında). *Ay (Günəş) tutulmaq.*

TUTULMAZ *sif.* Tutula bilməyən, ələ keçirilə bilməyən, tutulması, yaxalanması mümkün olmayan.

TUTUM *is.* Müəyyən qədər şeyi tutmaq, öz içərisində yerləşdirmək qabiliyyəti; həcm. *Sisternin tutumu.*

TUTUMLU *sif.* Müəyyən miqdarda şey tuta bilən; həcmli. *5 litr tutumlu neft qabı.* // Çoxlu miqdarda şey tutan; irihəcmli. *Tutumlu çən.*

TUTUMSUZ *sif.* Az şey tutan, tutumu kiçik olan; kiçikhəcmli. *Tutumsuz qazan.*

TUTUŞDURMA “Tutuşdurmaq”dan *f.is.* **TUTUŞDURMAQ** *f.* Oxşar və fərqli cəhətlərini, yaxud bir şeyin o biri şeydən üstünlüyünü müəyyən etmək üçün onları qarşılaşdırmaq, müqayisə etmək. [Telli] *o gün Molla Xəlildən eşitdiyi sözlərlə əvvəlcə müəllimdən*

eşitdiyi sözləri bir-birilə tutuşdururdu. S.Hüseyn. *Rəis hesabı qurtarıb, onu kağızdakı rə-qəmlə tutuşdurduqdan sonra qəddini düzəldərək astadan əsnədi.* İ.Əfəndiyev.

TUTUŞMA “Tutuşmaq”dan *f.is.*

TUTUŞMAQ 1. Bax **tutaşmaq**. [Nazlı] *bu saat Camalın qardaşı ilə tutuşacağını zənn edirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Alışmaq, yanmağa başlamaq, alışib-yanmaq. [Əsli:] *Ağa Kərəm, Paşa Kərəm, Xan Kərəm! Alış Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm!* “Əsli və Kərəm”. [Tarxan:] *Uf, yə-nar odlara tutuşdum mən!* A.Şaiq.

3. Azacıq bərkimək, qurumaq; suyu çəkil-mək. *Palçıq tutuşdu.* – *Sement tutuşub qurtar-dıqdan sonra bərkiməyə başlayır.* S.Quliyev.

4. qarş. Qurşaq yapışmaq, küştü tutmaq, güləşmək. *Dedi: – Olmaz ki, olmaz. – Xüla-sə, əlacım kəsildi, elə zorxanada tutuşduq.* Çəmənzəminli.

TUTUZDURMA “Tutuzdurmaq”dan *f.is.*

TUTUZDURMAQ *f. dan.* İlişdirmək, bərk vurmaq, çəkmək.

TUTYA *is. [ər.]* 1. *köhn.* Kimyəvi maddə – sink.

2. *məc.* Mövhumatçıların müqəddəs say-dıqları hər hansı bir şey. *Xalq dalınca yüyü-rüşüb* [mollanın] *uzunqulağının ayaqlarının izində torpaq götürüb tutya kimi evlərində saxlayırdılar.* Ə.Haqverdiyev.

TUVACA *sif. və zərfl.* Tuva dilində. *Tuvaca-rusca lügət.*

TUVALILAR *cəm* Tuva Respublikasının əsas əhalisini təşkil edən xalq.

TUZ [*pol.* tuz, *əsl.* *alm.* Dous] 1. Qumar kağızlarında: ortasında bir xal olan qiymətçə ön yüksək kart. *Xaç tuz.* – [Cəbi:] *Xeyr, olmaz, gərək tuz vuraq, kimə çıxsa o, bank qoysun.* S.S.Axundov.

2. *məc. dan.* Hər hansı bir mühitdə yüksək mövqə tutan nüfuzlu şəxs. *Maliyyə tuzları.* – [Rəşid:] *..Bu saat Bakının tuzları fəhləyə ləbbeyk deyir, o ki qaldı mən olam.* M.Hüseyn. // Hər hansı bir mühitdə şöhrət qazanmış, tanınmış şəxs. *Teatr tuzları. Tuzlar yığışblar.*

TÜCCAR *is. [ər.]* “tacir” söz. *cəmi* *köhn.* Tacirlər. *Dedi: – Məşhur tacirəm məni-zar; Tanıyırlar məni hamı tüccar.* S.Ə.Şirvani. *Müsəlmanlardan xeyli camaat: nücəbadan,*

tüccardan və sair əsnafdan tamaşa üçün te-atra toplaşdılar. F.Köçərli.

TÜFEYLİ *is. [ər.]* 1. *biol.* Başqa orqaniz-min üzərində və ya içində yaşayıb onun he-sabına qidalanan bitki; parazit. *Bit camışın xüsusi tüfeylisidir.* A.Ağabəyli. // *Sif. mənə-sində. Tüfeyli bitkilər.*

2. *məc.* Başqasının zəhməti hesabına yaşa-yan adam; müftəxor, parazit. *Cəfər irəli yü-yürüb tapançanı xəzeyindən almaq, böhtan danışan və yalan şayiə yayan bu tüfeylini ca-maat içərisində ifşa etmək istədikdə tapança açıldı.* Ə.Vəliyev. *Beləliklə, Rüstəm bəyi əhatə edənlər ..cəmiyyətin tüfeyliləridir.* Ə.Sultanlı. // *Sif. mənəsində. Tüfeyli siniflərin ləğv edil-məsi. Tüfeyli həyat.*

3. *dan.* Söyüş kimi işlədilir. *Tüfeylinin biri.*

TÜFEYLİLİK *is. 1. biol.* Bir orqanizmin o biri orqanizmdən qida mənbəyi kimi istifadə etməsi; parazitlik, parazitizm.

2. *məc.* Başqasının əməyini istismar etmək hesabına yaşamaq; parazitizm, parazitlik. [Zərdabiyə] *elə gəlirdi ki, nəsihtlə bəyi, xanı, mollanı başa salmaqla, maarif və mədə-niyyəti yaymaqla tüfeyliliyi yox etmək olar.* M.İbrahimov.

TÜFƏNG *is.* Uzun, ya qısa lüləli, əllə tu-tulub atılan odlu silah. *Ov tüfəngi. Qoşalılı tüfəng. Tüfəng atmaq.* – *Bəxtiyar tüfəngi dol-durub qalxdı, Zilləyib gözünü bir az da baxdı.* S.Vurğun. [Qarakişi] *içəri girəndə əvvəlcə tüfənginin lüləsi görüldü.* B.Bayramov.

TÜFƏNGLİ *sif.* Tüfəngi olan, tüfənglə si-lahlanmış. *Tüfəngli əsgər.* – [Uşaqlar] *tüfəngli fədai dəstələrinin nümayişini görərəkən əvvəlcə bu nümayişləri də bundan əvvəl olan sadə nümayişlərdən biri hesab edirdilər.* Ə.Sadiq.

TÜĞYAN *is. [ər.]* Daşma, qabarma, qayna-ma, coşub-daşma. // *məc.* Həyəcan, təlatüm. □ **Tüğyan etmək** *məc.* – şiddət etmək, qay-namaq, coşmaq, azgınlıq etmək, qızıışmaq. [Vaqif İbrahim xana:] *..Fətəli xan bir az çə-kinirdi, indi qorxuram, o da tüğyan eləyə.* Çəmənzəminli. *Hava yenə də tüğyan elədi.* S.Rəhimov. **Tüğyana gəlmək** – bax **tüğyan etmək**. *Coşdum zaman-zaman, gəldim tüğ-yana.* M.Rahim. *Qoca aşığın könlü sanki tüğ-yana gəldi.* Ə.Məmmədخانlı.

TÜHAF *sif.* [ər.] 1. Qərübə, görünməmiş, anlaşılmaz. *Tühaf hərəkət. Tühaf iş.* – [Rüstəm bəy] *bir-iki addım getməmiş tühaf bir mənzərəyə təsadüf etdi. Çəmənzəminli.*

2. Güllünc, güldürücü, məzhəkəli, əyləncəli. *Tühaf iş. Tühaf söhbətlər.*

TÜK *is.* 1. İnsan və heyvan dərisinin üstündə çıxan sapvari buynuz törəməsi. *Ağ tük.* – *Qurd tükünü dəyişər, xasiyyətini dəyişməz.* (Ata. sözü). [Qarovulçunun] *üzündəki seyrək tüklər biz-biz durmuşdu.* M.Hüseyn. // *Saç. Qulunun başının tükləri, qaşları və kirpikləri xına rəngində idi.* M.İbrahimov.

2. Heyvanların müxtəlif məqsədlər üçün istifadə edilən yunu, qılı. *Keçi tükündən toxunmuş örkən.* – *Ələklər ipək sapdan, tükdən, bürünc və ya polad məftildən hazırlanır.* R.Əliyev. □ **Tük güllə** – tir tüfəngindən atılan, arxa tərəfində tük olan güllə. *Avtomata dönmüş cavab, tirdə atılan tük güllə kimi yenə qanadlanıb düz hədəfin ortasına yapışdı.* B.Bayramov.

3. Quşların bədənini örtən belə yumşaq və incə tellər. *..[Martı quşları] öz tüklərini tumarlayırdılar.* H.Seyidbəyli. // *Kəsilmiş quşların, balıq və s. üçün işlədilən çıxarılmış pəri; pərqu. Balıq üçün tük almaq. Qu tükü.* // *İçində pər olan, içinə pərqu doldurulmuş. Tük balıq.*

4. Bəzi meyvələrin və ya yarpaqların üzərində, yaxud da altında olan xırda tükcüklər; xov. *Gicikənin tükləri.*

5. Hər hansı bir mexanizmdə, cihazda və s.-də incə sap, yay, məftil və s. *Saat mexanizminin tükü. Elektrik lampasının tükü.*

◇ **Tük qədər** – zərrə qədər, heç, qətiyyən. *Tük qədər qorxmamaq. Tük salmaq (tök-mək)* – bərk qorxmaq, dəhşətə gəlmək, dəhşətlənmək. *Tük tökər məndən paşalar; Xotkarlar çəkər haşalar.* “Koroğlu”. [Qurd Kərim:] *Səlim bəy nə qədər güclü olsa da, Nəbi-dən tük salır.* S.Rüstəm. **Tükdən asılı olmaq** – qorxulu, ümitsiz vəziyyətdə olmaq, ölüm ayağında olmaq. **Tükləri biz-biz durmaq (olmaq)** – dəhşət götürmək, bərk qorxmaq. *Elə bir hala düşərsən ki, tükün biz-biz olar; Əyninə geyməyə şey tapmasan; astar üz olar!* M.Ə.Sabir. *İndi də bu hadisə yadıma düşəndə tüklərim biz-biz durur.* S.S.Axundov. **Tükləri qabarmaq (qalxmaq, ürpər-**

mək) – bax **tükləri biz-biz durmaq (olmaq).** *Pələngdən elə bir bağırçı qopdu ki, səşindən dam-daş titrədi. Gözlərim qaraldı. Tüklərim ürpərdi.* A.Şaiq. [Nənəqız] *elə ağı deyir ki, adamın başının tükləri qabarır.* S.Rəhimov. **Tükü tərpənmək** – halına qətiyyən təsir etməmək. *Rəhim bəyin sözlərini dinlədikcə Bayramın tükü də tərpənmirdi.* M.Hüseyn. **Tükü tükdən seçmək** – ən incə mətləbi başa düşmək, tez başa düşmək. *Vəzirlər həmişə gərək tükü tükdən, sözü sözdən seçsinlər.* (Nağıl). [Qubernator:] *Diplomat tükü tükdən seçər.* C.Cabbarlı. **Tükü yatımına sığallamaq məc.** – bir işi yaxşı-lıqla, mübahisəsiz yola vermək. [Rəhimli:] *..Mən həmişə tükü yatımına sığallayıram, inciyən adam deyiləm.* İ.Hüseynov. **Tükünü (tüklərini) didmək** – divan tutmaq, cəza vermək, cəzalandırmaq. [Oddamdı:] *Vay, [ərəblər] mənim cücə kimi tüklərimi didəcəklər.* C.Cabbarlı.

TÜKBAŞ *sif.* Başına heç bir şey örtməmiş; başaçıq. *Tükbaş qız.*

TÜKCƏ *sif.* və *zərf* Tük qədər, zərrə qədər, qətiyyən, əsla. [Kərbəlayı Qubad:] *Val-lah, səni mən tükcə incitmərəm!* Ü.Hacıbəyov.

TÜKCÜK *is.* İncə, zərif, xırda tük. *Yarpağın tükcüyü.*

TÜKƏNDİRMƏK “Tükəndirmək”dən *f.is.*

TÜKƏNDİRMƏK *f.* Hamısını işlədib qurtarmaq, sərf edib qurtarmaq, axırına çıxmaq. □ **Səbrini tükəndirmək** – bax **səbir kəsəsini doldurmaq** (“səbir”də). *Rüstəm kişi tutuldu, Telli arvadın susmaq bilməyən dili onun səbrini tükəndirdi.* M.İbrahimov.

TÜKƏNMƏK “Tükənmək”dən *f.is.*

TÜKƏNMƏK *f.* Qurtarmaq, bitmək, tamamilə işləyib qurtarmaq, daha qalmamaq. *..Kənddən çıxdıqlarının onuncu günü Səriy-yə xala yemək ehtiyatının tükənməyə başladığını hiss etdi.* M.İbrahimov. *Yusifgilin kə-nardan çəkib gətirdikləri ələf də tükənirdi.* B.Bayramov. // *Sona çatmaq, bitmək, qurtarmaq. Ömrün tükənib oldu nəhayət səbi-vəslin.* S.Ə.Şirvani.

TÜKƏNMƏZ *sif.* Tükənməyən, bitməyən, bitməz, qurtarmayan, qurtarmaz, çox, saysız-hesabsız. *Dağlardan axıb gələn çay suyu .. yaşıl bağlar üçün tükənməz bir həyat*

mənbəyidir. M.İbrahimov. Alın tərilə əkən, biçən; İnsanların fərəhi, sevinci tükənməzdir! N.Rəfibəyli.

TÜKƏTMƏ “Tükətmək”dən *f.is.*

TÜKƏTMƏK *f.* Axıra çatdırmaq, bitirmək, sona çatdırmaq. [Şah Abbas:] *Tükətdi ömrümü zindan, yox oldu səbrü-qərar.* Ü.Hacıbəyov.

TÜKLƏNMƏ “Tüklənmək”dən *f.is.*

TÜKLƏNMƏK *f.* 1. Üzünə tük çıxmaq, tük gəlmək, tük basmaq. *Cavadın mülayim və mehriban rəftarını gördükdən sonra [uşaq] da əllərini Cavadın tüklənmiş (f.sif.) üzündə gəzdirməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

2. Tük çıxarmaq, tük əmələ gəlmək (quş balası, cücə və s. haqqında). *Şəhərdən gətirdiyim toyuğunun cücləri böyümüş, tüklənmiş, xoruzu, fərəsi bəlli olmuşdu.* A.Şaiq.

TÜKLÜ *sif.* 1. Tükü olan, bədəni tüklə örtülü, tük basmış. *Xanməmməd üstü tikli burnunu çəkə-çəkə içəri girdi.* Çəmənzəminli. [Nəriman] *..şapkasını təkyənin üstünə ataraq ağ, tikli biləklərini çirməyib əlüzyuyana yaxınlaşdı.* İ.Əfəndiyev. // *Üzü qırılmamış, üzünü tük basmış. Tikli üz.* – *Fərhad gözlərini açanda yaş damcılarını tikli sifətinə axdı.* Ə.Vəliyev. // *Qıllı. Tikli heyvan.*

2. Tüklü dəridən tikilmiş. *Tikli kürk.* – [Məşədi Əhməd] *evdə işlər, qoyun və quzu dərisindən tikdiyi tikli papaqları bazarda və meydanda satardı.* S.Hüseyn.

3. Tükü olan (bax **tük** 4-cü mənada). *Tikli heyvan.* – *Bu toxumlardan yetişən sağlam, yarpaqları tikli olan gözəl şitillər inkişaf etdi.* M.Axundov.

TÜKLÜLÜK *is.* Tüklü olma, qıllılıq.

TÜKLÜPAPAQ *sif.* Başında tüklü dəridən tikilmiş papaq olan. *Tüklüpapaq, ayaqyalın birisi daxil olub, bir stul gətirdi.* T.Ş.Simurq.

TÜKSÜZ *sif.* 1. Tükü olmayan, qılsız. *Tüksüz dəri.*

2. Üzünə hələ tük gəlməmiş (yeniyetmə oğlan haqqında). // *Üzü qırılmış, üzündə tük olmayan. Rəhimlinin qıyık gözlərindən silinməyən təbəssüm qızırtısı çəilməyən, yumru, əli, tiksüz sifətinə yaraşq verirdi.* İ.Hüseynov.

3. Tükü olmayan (bax **tük** 4-cü mənada). [Pambığın] *bütün hissələri, ya azca tikli, ya da tamam tüksüz olur.* “Pambıqçılıq”.

TÜKÜGÖDƏK *sif.* Tükləri qısa olan; qısa-tüklü.

TÜKÜRPƏRDƏN, TÜKÜRPƏRDİCİ *sif.* Adamın tüklərini ürpərdən, çox ağır, sarsıdıcı, dəhşətli. *Tükürpərdən (tükürpərdici) mənərə.* – *Daşıraklı keşikçilər belə [xanın] tükürpərdən bir səslə: “Oğul... Buğac!...” fəryadını eşidəndə sarsıldılar.* M.Rzaquluzadə.

TÜL [*f.* tulle] Çox vaxt güllü naxışları olan yüngül, toraoxşar şəffaf parça. *Pərdəlik tül.* // *Həmin parçadan tikilmiş. Tül kost.* – *Açıq pəncərədən tül pərdə asılmışdı.* İ.Hüseynov.

TÜLƏK *sif.* Tükünü, yununu tökmüş. *Tülək tərlən.* – [Çopə:] *Bir dəfə də tülək şahinə rast gəldim, hasarın üstündə oturub dimdiyini daşa sürtürdü.* Çəmənzəminli.

TÜLƏMƏ “Tüləmək”dən *f.is.*

TÜLƏMƏK *f.* Müəyyən vaxtlarda köhnə tükünü, yununu, qabığını tökmək, təzələmək (heyvanlar və quşlar haqqında). [Çopə:] *Beş addım o yanda tükünü tüləmiş (f.sif.) qoca və çəlimsiz bir köpək yatmışdı.* Çəmənzəminli. *At gündən-günə tükünü tüləyir, kökəlir, sağrısı düzəlirdi.* Ə.Vəliyev.

TÜLKÜ *is.* 1. zool. İtlər ailəsindən, uzun-sifət, uzuntüklü, quyruqlu yırtıcı məməli heyvan. *Boz tülkü.* – *Tülkü gəzər ikən oldu bir qurda düşər.* Q.Zakir. *Elə bu anda yanındakı iri böyürtkən kolundan bir tülkü çıxaraq düzlərə sarı götürüldü.* İ.Əfəndiyev.

2. *məc.* Hiyləgər, bic, kələkbaz, yaltaq adam haqqında. *Yaman tülküdür.* – [Xart:] *Bu baş vəzir cənanbları qoca tülküdür.* Ə.Məmməd-xanlı. // *məc.* Qorxaq, ağciyər adam haqqında. *Aslanam, deyiləm tülkü; Tanımaram qorxu, hürkü.* “Koroğlu”. [Ataş:] *Qaçayla Ataş olan yerin həndəvərinə Kəngərli kimi tüklülər hər-lənə bilməz.* Ə.Vəliyev.

TÜLKÜDURMAZDAN *zərf* Səhər tezdən, aləqaranlıqdan, sübhçağı. *Sabah tülküdür-mazdan Gülməmməd dağa yollandı.* Ə.Vəliyev.

TÜLKÜXASIYYƏT(Lİ) *sif.* Bic, hiyləgər, kələkbaz, yaltaq.

TÜLKÜQUYRUĞU *is. bot.* Süpürgəvari çiçək qrupu olan yem bitkisi – ot.

TÜLKÜLÜK *is.* Hiyləgərlik, kələkbazlıq; hiylə, biclik. *Bu Məhbub xanımda bir tüklülük var.* “Koroğlu”.

♦ **Özünü tülkülüyə vurmaq (qoymaq)** – biclik etmək, yaltaqlanmaq, hiyləbazlıq etmək.

TÜLKÜSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti tülkü sifətinə oxşayan, tülküsimə adam haqqında. *..Başının ortası daızlaşmış, tülküsiyə bir adamın nitqi Tahiri yaman qəzəbləndirdi.* M.Hüseyn.

TÜLLAB *is.* [ər. “tələbə” söz. cəmi] 1. *köhn.* Ruhani məktəbində oxuyan tələbələr. *Şeyx Əbu Səid gecələr əvvəli-təbdə tül-laba dərs verərdi.* M.F.Axundzadə. *Məsələ məscid hücrələrində yaşayan tüllab arasında da atəşli münaqişə və mübahisəyə səbəb oldu.* Cəmənzəminli.

2. *məc.* Yüngül, dөmdөməki, lotu-bambılı adam haqqında. *Tüllabin biridir.*

TÜLLABLIQ *is.* 1. *köhn.* Tələbəlik (dini məktəb tələbəliyi).

2. *məc. dan.* Yüngüllük, ciddiyyətsizlik, ləyaqətsizlik, vəcsizlik, bambılılıq. *Bəsdir tül-bləbliq elədin.*

TÜLU *is.* [ər.] 1. Doğma, çıxma, zühur etmə (Günəş haqqında). □ **Tülü etmək (eyləmək)** – doğmaq, çıxmaq, zühur etmək (Günəş). *Gün tülü etdi üfüqdən, yerə taban gəlir.* Heyran xanım. *Gün tülü etdi, ucaldı fəlkə; Ufacıq biz demə yatdıq bu gecə!* Ə.Nəzmi. // *Dan yeri sökülən vaxt, sabah açılan vaxt, sübh işıqlanan vaxt. Sübhün tülüunda gecə-ləmiş çil xoruz oyanıb, uca və zil səslə başladı.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Başlanğıc, ibtida, törəniş; çıxma, zahir olma. *Günün ömrü öz vaxtında uzanır; Öz vaxtında gödəlir; Həyatın tülüu da; Bu qanuna düz gəlir.* B.Vahabzadə.

TÜMƏN *is.* 1. İrənda: 10 rialə bərabər pul vahidi. [Xortdan:] *Rəştə teleqram çəkib, beş min tümən pul istədi.* Ə.Haqverdiyev. [Sərtarxan:] *Bəs bunun 210 tümənini kim verir?* M.S.Ordubadı.

2. *qəd.* On min.

TÜNBƏTÜN [fars.] Söyüş məqamında işlənən söz. [Hacı Qənbər:] *Tünbətinün qızı, sürün buradan!* N.Vəzirov. □ **Tünbətün olsun (düşsün)** – söyüş, qarğış, lənət məqamında işlənən ifadə. [İzzət:] *Atana lənət, Xudayar bəy! Anana lənət, Xudayar bəy! Dədən tünbətün düşsün, Xudayar bəy!* C.Məmmədquluzadə. [Ocaqqulu:] *Qatırı axsaq olanın atası tünbətün olsun!* C.Cabbarlı.

TÜND *sif.* [fars.] 1. Rəngi açıq olmayan, qaraya yaxın olan, tutqun. *Tünd paltar. Tünd rəng.* // Qəliz, kəşif, tərkibində çoxlu miqdarda həll olmuş maddələr olan. *Tünd qəhvə. Tünd məhlul.* – *Qüdrət xörəyini həris bir işta-ha ilə cəld yeyib, üstündən də iki stəkan tünd çay içdi.* M.Hüseyn. *Yaqub ..dəmlənmiş tünd çayı ləzzətlə içməyə başladı.* S.Vəliyev.

2. Hiss orqanlarına bərk təsir edən; kəskin. *Tünd tütin.* – *Yenə də üz-üzə deyər qalxaraq; İcirtə dostları ona tünd ara.* M.Rahim. *Gəmi sahibi bir yandan içdiyi bol müftə və tünd şərabin, bir yandan da on qat artıq aldığı pulun nəşəsi ilə sərməst idi.* M.Rzaquluzadə.

3. *məc.* Bərk, iti, becidd. *Tünd at.* – *Məstan da özünə görə göyçəkdi, amma sağ topuğundan, tünd (z.) yeriyəndə bir balaca axsaqlığı vardı.* (Nağıl).

4. *məc.* Hirsli, acıqlı, ağırxasiyyətli, tünd-məzac, ağır. *Tünd adam.* – [Əziz bəy:] (Tünd halda) *Səkinə xanım, axır mənim günümü bu yerə yetirdin!* M.F.Axundzadə. [Sultan:] *Yoldaşlardan biri mənə dedi, eşitmişik, xasiyyətin bir az tünddür, buna görə də raykoma müvəqqəti göndəririk.* İ.Hüseynov. □ **Tünd olmaq** – hirslənmək, qəzəblənmək, acıqlanmaq, hiddətlənmək, qanı qaralmaq. *Səni görə-cək özün soxar içəri; Tünd olub qapını bida-maq çəkər.* Q.Zakir.

5. *məc.* Bərk, şiddətli, güclü, qatı. *..Cənab şəriətmədar küçə ilə gedərkən bir tünd yel əsdi. Axundun əmmaməsi düşdü yerə.* “Mol. Nəsr.”

♦ **Tünd getmək** *məc.* – ifrata varmaq, şişirtmək. *Salman Şirzadə danışmağa qoymayıb dedi: – Yoldaş Şirzad çox tünd gedir, nöqsanları şişirdir!* M.İbrahimov.

tünd... [fars.] Mürəkkəb rəng adlarının, onların açıq olmadığını, qaraya yaxın olduğunu göstərən tərkib hissəsi; məs.: tünd-qara, tünd-sarı, tünd-yaşıl, tünd-qəhvəyi, tünd-göy və s.

TÜNDXASIYYƏT(Lİ) *sif.* Tez hirsələnən, tez özündən çıxan, tez coşan, tündməzac. [Sultan:] *..Mən rayona qayıdanda birinci işim bu oldu ki, ətrafıma özüm kimi tündxasiyyət adamları yıxdım.* İ.Hüseynov. *Əvvəllərdə də elə bir az tündxasiyyət olan Mahmud axır vaxtlar lap dəyişmişdi.* Y.Əzimzadə.

TÜNDXASIYYƏT(Lİ)LİK *is.* Tündməzac adamın xasiyyəti; tez özündən çıxma, coşma; tündməzəcliq.

TÜNDLƏŞMƏ “Tündləşmək” *dən f.is.*

TÜNDLƏŞMƏK *f.* 1. Rəngi tünd olmaq; tutqunlaşmaq, qəlizləşmək. *Abışın rəngi tündləşdi.* B.Bayramov.

2. Kəşifləşmək, qəlizləşmək, qatılaşmaq, kəskinləşmək, artmaq. *Havada tündləşir barıt qoxusu; Berlinin üstündə ölüm yuxusu.* S.Vurğun.

3. *məc.* Hirsələnmək, qəzəblənmək, acıqlanmaq, qızmaq, qızışmaq. *Yeri gələndə tündləşən (f.sif.) qocanın xasiyyətinə Qəhrəman yaxşı bələd idi.* S.Rəhimov. *İsi dayı Səməndərin tündləşdiyini görüb, araya sülh qoymağa çalışdı.* B.Bayramov.

4. *məc.* Güclənmək, şiddətlənmək, gücü, şiddəti daha da artmaq. *Elə bil hava istiləşib бүркүт tündləşdikcə milçək artırdı.* Ə.Əbüllhəsən.

TÜNDLÜK *is.* 1. Rəngi tünd olan şeyin halı; tünd olma, tutqun olma, tutqunluq. *Rəngin tündlüyü.*

2. Kəşiflik, qəlizlik, qatılıq, kəskinlik. *Qoxunun tündlüyü.*

3. Tünd olma dərəcəsi; bərklik, qəlizlik. *Şərabın tündlüyü. Tütünün tündlüyü.*

4. *məc.* Xasiyyətcə ağırlıq, tündməzəcliq; tez hirsəlmə, tez özündən çıxma xasiyyəti. *İmanovun xasiyyətində nə isə bir tündlük vardı.* M.Hüseyn.

TÜNDMƏZAC [*fars.* tünd və *ər.* məzac] bax **tündxasiyyət(li)**. *Məşədi Qulam ev daxilində çox tündməzac idi.* T.Ş.Simurq. *Çünkü Çərkəz həddindən artıq zarafatçı, aşıq isə tündməzac idi.* İ.Əfəndiyev.

TÜNDMƏZACLIQ bax **tündxasiyyət(li)-lik**. [Köməkçi] *Xoruzoğlunun tündməzəcliyindən və adam döyməyindən bərk çəkinirdi.* S.Rəhimov.

TÜNDRƏNGLİ bax **tünd** 1-ci mənada.

TÜNLÜK *is.* Qələbəlik, adam çox olan yer, basabas. *Sahənin o biri briqadasının üzvləri də buraya gəldikləri üçün çardağın altında əməlli-başlı tünlük idi.* Ə.Əbüllhəsən. *Artyom atasındakı ovlaqda xüsusən istirahət günləri çox tünlük olur.* M.Rzaquluzadə.

TÜNÜK *sif. dan.* Nazik, zəif. *Tünük taxta. Tünük bez.*

TÜNÜKLÜK *is. dan.* Tünük şeyin halı; naziklik. *Parçanın tünüklüyü.*

TÜPÜRCƏK *is.* Ağzdan tüpürülən ağır suyu; bəlgəm.

♦ **Tüpürcəyi qurumaq** *məc.* – bərk qorxmaq, qorxu keçirmək. *Keçəl Həmənin tüpürcəyi qurudu.* “Koroğlu”. **Tüpürcəyini yalamaq** – bax **tüpürdüynü yalamaq** (“tüpürmək” *də*). [Məzlum:] *Mən tüpürcəyimi yalayan deyiləm.* S.Vəliyev.

TÜPÜRCƏKQABI *is.* İçinə tüpürmək üçün qab. *Xəstənin ayrıca cib və üz dəsmalı, qab-qacağı, tüpürcəkqabı olmalıdır.*

TÜPÜRCƏKLƏMƏ “Tüpürcəkləmək” *dən f.is.*

TÜPÜRCƏKLƏMƏK *f.* Tüpürcəyə batırmaq, tüpürcək sürtmək.

TÜPÜRMƏ “Tüpürmək” *dən f.is.*

TÜPÜRMƏK *f.* 1. Ağız suyunu, bəlgəmi, tüpürcəyi və s.-ni ağzından rədd etmək, atmaq. *Xənlər .. ovcuna tüpürüb, lopatkanı torpağa batırdı.* M.Hüseyn. *Musa kişi demisindən dərin bir qullab alaraq kənara tüpürdü.* İ.Əfəndiyev.

2. **Tüpürüm (tüpürəsən)** şəklində – bir şeyə, ya şəxsə qarşı tam etinasızlığı, laqəydliliyi, saymazlığı ifadə etmək üçün işlədilir.

♦ **Tüpürdüynü yalamaq** – əvvəl dediyi sözdən, verdiyi vəddən, razı olduğu bir şeydən, əvvəlki qərarından imtina etmək; sözünün üstündə durmamaq, sözdən qaçmaq. [Telli Rüstəmə:] *Sən özün öz abırını aparmısan, mən niyə? Bir sədr ki tüpürdüynü yalaya, onda abırımı qalar?* M.İbrahimov. **Dabanına tüpürmək** – bax **daban**.

TÜRBƏ *is.* [*ər.*] Qəbir, məzar. // Böyük, yaxud müqəddəs sayılan şəxslərin qəbirləri üzərində tikilən və sonradan çox vaxt ziyarətəgah olan bina; məqbərə, mavzoley. *Qızıl Arslan İraqdakı türbələri ziyarət edəndən sonra Bağdada qayıtdı.* M.S.Ordubadı. *Biz Nizaminin türbəsinə çatarkən yuxarı dağların zirvəsindən qapqara bir bulud parçası qopub, günün qabağını tutan buludla birləşdi.* İ.Əfəndiyev.

TÜRBƏT *is.* [*ər.*] 1. Torpaq. *Elə bir ölkədə doğulmuşam ki; Onun türbətinə minnətdaram mən.* M.Rahim. // *məc.* Müqəddəs torpaq. *Ana torpağından bir ovuc alıb; Vətən türbəti tək gəzdirən ərlər.* N.Xəzri.

2. Keçmişdə: dindarların müqəddəs saydıqları yerlərdən, müqəddəslərin qəbrinin üstündən, pirlərdən və s.-dən götürülən torpaq. [Xortdan:] *Bu türbətin talatım yatırtması dəfəatla imtahan olunubdur.* Ə.Haqverdiyev.

TÜRFƏ *sif.* və *zərf* [ər.] *klas.* Zərif, incə, füsunkar, məlahətli, qəşəng. *Zar ağlar ikən bu rəsmə ol mah; Bir türfə sədə eşitdi nagah.* Füzuli. *Tazə gəlin kimi bəzəndi Bakı; Çox türfə bəzənib-düzəndi Bakı.* Ə.Cavad.

TÜRFƏTÜLEYN *zərf* [ər.] *klas.* Göz açıb yumunca, bir göz qırpmında, bir anda, bir an içində, dərhal. *Türfətüleyndə cəlladi-mühib belində xəncər, əlində tənab içəri girdi.* M.F.Axundzadə.

TÜRK *is.* Türkiyənin əsas əhalisini təşkil edən və türk dillərindən birində danışan xalq və bu xalqa mənsub adam.

♦ **Türk demişkən, türkün sözü** – “necə deyirlər” mənasında ara söz kimi işlənir. [Babakışi Sevilə:] *Bu il, qızım, türkün sözü, nəmişlik olmadı, ...mən də borca düşmüşdüm.* C.Cabbarlı. **Türk dilləri** – müxtəlif türk xalqları dillərinin daxil olduğu dil qrupu.

TÜRKÇƏ *sif.* və *zərf* Türk dilində. *Türkçə öyrənmək. Türkçə-rusca lüğət.*

TÜRKÇARƏ *is.* Xalq təbabətinin müalicə üsullarından biri; arahəkimliyi. *Evdə Xan-pəri, Gülpəri, Fatmanisə yığılıb, uşağın dər-dini başa düşməzdilər, olmazın türkçarə davaları ilə bu uşağın qarnını doldururdular.* H.Sarabski. [Dükənçimin] *üstəlik türkçarə ilə məşğul olan firıldaqçı bir bacanağı vardı.* Ə.Vəliyev. □ **Türkçarə etmək** – türkçarə yolu ilə müalicə etmək. [Məmmədin] *arvadı Banuxanım əri üçün yer salıb, türkçarə eləməyə başladı.* “Aşıq Qərib”. [Rəşid:] *Bir qə-dər türkçarə edəndən sonra, belə məlum olur ki, guya Qurbanqulunun bacısı qorxmış(dur).* T.Ş.Simurq.

TÜRKÇARƏÇİ *is.* Keçmişdə: xəstəni türkçarə yolu ilə müalicə edən adam; arahəkim.

TÜRKƏSAYA(Q) *sif. dan.* Sadədil, sadə-löv, bəclik bilməyən, üreysisadə (bəzən “avam” mənasında işlənir). *Türkəsaya qoca.* – [Həsən:] [Zəhra] *yazıq, türkəsaya adamdır.* M.İbrahimov.

TÜRKƏSAYA(Q)LIQ *is.* Türkəsayaq adanın xasiyyəti; sadədillik, sadəlövlük, üreysi-sadəlik (bəzən “avamlıq” mənasında işlənir). *Rüstəm kişi sədrin fikrini axıra qədər bilmək üçün özünü türkəsayalığa vurdu.* M.İbrahimov.

TÜRKƏN *is.* Türkmənistanın əsas əhalisini təşkil edən türkdilli xalq və bu xalqa mənsub adam.

TÜRKƏNCƏ *sif.* və *zərf* Türkmən dilində. *Türkməncə dərs kitabı. Türkməncə danışmaq.*

TÜRKOLÖGİYA *is.* Türk dillərini və ədəbiyyatlarını, folklorunu öyrənən elmlərin bir yerdə adı.

TÜRKOLÖJİ *sif.* Türkologiyaya aid olan, türkologiya ilə əlaqədar olan.

TÜRKOLÖQ *is.* Türkologiya mütəxəssisi.

TÜRKÜ *is. klas.* Mahnı, nəغمə, şerqi. *O yerdə ki quşlar oxur, söylənilən türkülər: Andırır ki, o torpağın zəngin təbiəti var.* S.Vurğun. *Oxuduğum türkülərin kölgəsidir övladım; Məna məxsus vərəqlər var hər kitabda, hər dildə.* M.Müşfiq.

TÜSTÜ *is.* 1. Yanan bir şeydən havaya qalxan dumanəoxşar qazvari kəşif zərrəciklər. *Papiros tüstüsü. Qara tüstü.* – *O taydan bu taya işıqlar gəlir; Tüstülər burulub göyə yük-səlir.* S.Vurğun.

2. *tar.* Keçmişdə vergi vahidi kimi götürülən ev, təsərrüfat. *O zaman bu kənddə cəmi-cümlətam 15–20 tüstü var idi.* S.Rəhimov.

♦ **Başından (təpəsindən) tüstü çıxmaq** – bax **baş**.

TÜSTÜLƏMƏ “Tüstüləmək”dən *f.is.*

TÜSTÜLƏMƏK *f.* 1. Tüstü vermək, çoxlu tüstü buraxmaq, tüstüsü çıxmaq. *Yenə trubka tüstülədi.* M.İbrahimov. *Nə tüstüləyib gedən qatarlar, nə sürətlə ötən maşınlar bu məxluga baxmırdı.* Mir Cəlal.

2. Yaxşı yanmamaq, közərib tüstülənmək, alışıb-yanmamaq, sönmək üzrə olmaq. *Kösöv tüstüləyir.*

3. Bax **tüstüləndirmək**. *Papirosunu tüstüləmək.*

TÜSTÜLƏNDİRMƏ “Tüstüləndirmək”dən *f.is.*

TÜSTÜLƏNDİRMƏK *f.* Papiros, qəlyan və s. çəkərkən tüstü buraxmaq, tüstü ilə

doldurmaq (bir yeri). *Otağı yaman tüstülən-diriblər.* – *Musa qəlyanını tüstüləndirirdi.* M.Hüseyn.

TÜSTÜLƏNMƏ “Tüstülənmək”dən *f.is.*

TÜSTÜLƏNMƏK *f.* Tüstü buraxmaq, tüstü-sü çıxmaq, tüstülənmək. *Kəndçi də söylənir: – Ədalət hamı? Yanıb tüstülənir ağac qəlyanı.* S.Vurğun. *Ocaq tüstülənir... o fikirlidir; Uşaq-liq çağını yadına düşdü?* H.Hüseynzadə. // Tüstü ilə dolmaq, tüstü qalamaq. *Otaq bərk tüstülənib.* // Alov-suz yanmaq, zəif yanmaq, alışmadan yanmaq, közərmək. *Fitil tüstülənir.* *Kömür tüstülənir.*

TÜSTÜLƏTMƏ “Tüstülətmək”dən *f.is.*

TÜSTÜLƏTMƏK *f.* Tüstülənməsinə səbəb olmaq, tüstü çıxmasına kömək etmək; tüstüləndirmək, tüstüləmək. *Qoca bağban.. qaş-qabağını turşudub, demisini çəkdi və tüstü-lətdi.* S.Rəhimov.

TÜSTÜLÜ *sif.* 1. Tüstü verən, tüstüsü çıxan. *Tüstülü ocaq.*

2. Tüstü basmış, tüstü dolmuş, tüstü qap-lamış, tüstü ilə dolu. *Yenə də küy qopdu tüs-tülü zalda; Yenə şüşələrdən daşdı şərəblər.* N.Xəzri.

3. İçərisindən tüstü çıxan. *Yenicə puçurla-mış ağacların, söyüd salxımlarının arasında damların tüstülü bacaları görünür.* Mir Cəlal.

TÜSTÜSÜZ *sif.* 1. Tüstüsü olmayan, tüstü çıxmayan, yanarkən tüstü verməyən. *Tüstü-süz barıt.*

2. İçərisindən tüstü çıxmayan; yanmayan. *Tüstüsüüz damlar; Sarı badamlar; Tənbəl adamlar; Bu balama qurban.* (Layla).

♦ Tüstüsüüz yanmaq *məc.* – yanıb-qovrulmaq. *Yaxşı saxlaya bilmir öz rolunu yadında; Yanır, tüstüsüüz yanır qısqanclığın odunda.* S.Rüstəm.

TÜTƏK *is.* Qarğıdan və s.-dən qayrılmış nəfəslı xalq musiqi aləti. *Tütək çalmaq.* – *Ço-ban anar səni, tütəyi sızlar; Ellər toy eləməz, yolunu gözlər.* Ə.Cavad. *Ayna bir müddət*

uzaqdan gələn tütək səsinə qulaq verdi. Ə.Məmmədخانlı.

♦ Tütəyin dilini (içəri) çəkmək – danış-ğını kəsmək, susmaq, dinməmək. [Zeynal:] *..Biz tütəyin dilini çəkməyə məcbur olduq.* Ə.Əbüllhəsən. *Şahpəri Sərvnaz qarının qırı-mını görüb, tütəyin dilini çəkdi.* B.Bayramov.

TÜTƏKÇALAN, TÜTƏKÇİ *is.* Tütək çalan musiqiçi.

TÜTMƏ “Tütmək”dən *f.is.*

TÜTMƏK *f.* Yanmaq, tüstüsü çıxmaq. *Orda-burda ocaq tütür, evlər çıraq yandırır; Uçan durna, sönən qürub nağılları andırır.* Ə.Cəmil.

TÜTÜN *is.* 1. Yarpaqlarında nikotin olan quşüzümü ailəsindən ot-bitki. *Tütün zəmisı.* *Tütün yığını.* – *Ağacların qalın gövdələri arasında yaşıl tütün plantasiyası görünür, çöldə işləyən qızların mahnısı ucalırdı.* H.Seyidbəyli. *Tütün ən çox papiros istehsalı üçün becərilir.* H.Qədirov.

2. Həmin bitkinin papiros çəkmək, iyləmək və ya çeynəmək üçün işlədilən qurudulmuş və xırda doğranmış və ya ovulmuş yarpaq-ları. *Siqaret tütünü. Əla növ tütün.* □ **Tütün çəkmək** – papiros (siqaret) çəkmək. *O deyir: – Havada deyil bu mümkün; Döyüş zaman-ları çəkəsən tütün.* M.Rahim.

3. Tüstü. *Oturdu diz-dizə qaçaqlar bütün; Çadırı doldurdu şərəblə tütün.* S.Vurğun.

♦ Başından (təpəsindən) tütün çıxmaq – bax **başından (təpəsindən) tüstü çıxmaq** (“tüstü”də).

TÜTÜNÇÜ *is.* Tütün əkib-becərməklə məşğul olan adam. *Povestin mövzusu Azər-baycan tütünçülərinin həyatından götürül-müşdür.*

TÜTÜNÇÜLÜK *is.* Kənd təsərrüfatının, sənaye məqsədləri üçün tütün bitkisi əkib-becərməklə məşğul olan sahəsi; ümumi-y-yətlə, tütün becərmə işi. *Tütünçülük briqadası.*

Uu

U¹ Azərbaycan əlifbasının iyirmi səkkizinci hərfi və bu hərfə işarə olunan saitin adı.

U² *nida*. 1. Uğultu səsinə təqlid kimi işlənir (adətən uzadılaraq deyilir – u-u-u-u, u-u-u). *Uzaqdan u-u səsi gəldi*.

2. Səbirsizlik, hövsələsizlik, narazılıq yaxud da inciklik, tənə və s. hissələri ifadə edir. *U! Bu heç yaxşı olmadı. U! Qulağımız dəng oldu*.

3. Hürkmə, diksinmə, yaxud təəccüb ifadə edir. *U! İlanə bax! U! Nə dərin quyudur! U! Nə gözəldir!*

UC is. 1. Bir şeyin sivri, şiş, nazik, batıcı tərəfi, kənarı. *İynənin ucu. Mixin ucu. Süngünün ucu. – Bekar yabanın ucunda bir cəngə alovlu tikan götürüb, bayraq kimi göyə qaldırmışdı. Mir Cəlal. Səlim qələmin ucunu akta söykəyib oğluna dik baxdı. B.Bayramov. // Parçanın, paltarın və s.-nin bucaq şəklində olan hissəsi, kənarı. Ətəyin ucu. Brezentin ucu. Xalçanın bir ucundan yapışmaq. – Kərim baba da palazın bir ucunda Ayrım qızı ilə yan-yanə oturdu. A.Şaiq. Qaragöz tez küncə qaçıb, ucları alaçağın iki tərəfində bərkidilib asılmış balaca nənnini yellətdi. M.İbrahimov. // Bir şeyin qurtaracaq hissəsi, kənarı, bir başı. *Bağın bu biri ucunda. Dünyanın o ucunda. Şəhərin o biri ucunda. – Qurban Şeytanbazarın ucunda məktub yazan həmsəhərlisi Molla Fərzəlinin yanında oturmuşdu. A.Şaiq. // Uzun şeyin hər iki qurtaracaq tərəfindən biri; baş. [Camal bəy:] Xanımlar əllərində uzun ağac ucunda ağ dəsmal duracaqlar qəlbidə. N.Vəzirov. [Bəyim] bağırsaqlarını kiçikləşən rezin borunun bir ucunu su kranına taxıb asfaltı yuyurdu. İ.Hüseynov. // Bir şeyin kənarını təşkil edən kiçik hissəsi. *Burnun ucu. Barmaqların ucu. – Usta Ağabəlinin saqqalı gicgahlarına getdikcə ucları nazilib, gözəl surətdə qulaqlarına yapışırdı. Cəmənzəminli. [Quşun] yaralı qanadının ucu sallanmışdı. M.Rzaquluzadə. // Axır, son, intəha. *Cənnət qoxan qırlar, əngin obalar; Bir atlasdır yaşıl, ucu görünməz. A.Şaiq. [Vəli:] Milin düzündə qoyun korluq****

çəkər? Allah abad eləsin, ucu yox, bucağı yox. N.Vəzirov.

2. Baş, təpə. *Evinizin dalı ydə; İydən ucları göydə. “Əsli və Kərəm”. Günəş yaxın dağlar ucundan doğar; Buludları gözəl rənglərlə boyar. A.Şaiq.*

3. **Ucundan** şəklində – ...səbəbindən, ...üzündən, ...ucbatından, ...görə. [Xədicə:] *Bicarə Yusif mənim ucumdan nələr çəkibdir. N.Nərimanov. Sizin ucunuzdan üzümə söz gəlir, siz isə məni ələ salırsınız. Ə.Vəliyev.*

♦ **Ucu açılmaq** – izdihamla gəlməyə, yeriməyə, irəliləməyə başlamaq. *Gözlə ha gözlə, gözlə ha gözlə, axırda dəstənin ucu açıldı. “Koroğlu”. Ucundan tut, göyə çıx* – çox güclü yağış haqqında. *Gur-gur guruldadı göy, tökdü yağış; Ucundan tut, göyə çıx! R.Rza. Ucundan tutub ucuzluğa getmək* – danışıqda hədd-hüdud bilməmək, artıq-əskik danışmaq, sözünün dalını-qabağını bilməmək. [Surxay:] *Mehralı dayı, ucundan tutub ucuzluğa getmə. S.Rəhman. Ucu nu qaçıрмаq* – hesabı çaşıdırmaq, dolaşıq salmaq. **Ucu nu tapmaq** – həllini tapmaq, həllinə yol tapmaq. ...**ucu ilə** – ...nəzərə alaraq, ...müvafiq olaraq, ...görə. *Əfqanıstan iğtiş və üsyanından biz hərçənd ki uzağıq, amma zəhin ucu ilə deyə bilərik ki, burada ingilis barmağı var. C.Məmmədquluzadə. Ayağının ucunda* – yavaşca, üsulluca, ehməllə, səs çıxarmadan, yeridiyini hiss etdirmədən. *Sürəyyə yavaşca pəncərəni örtüb, ayağının ucunda ehməllə qayıdıb, yatacağına uzandı. Cəmənzəminli. Ana uşağı oyatmağa qıymayaraq ayağının ucunda evi dolaşdı, işlərini gördü. Ə.Vəliyev. Baş ucunda* – yanında. *Baş ucunda birdən-birə; Qüvvətli bir səs ucalır. N.Rəfibəyli. Bir ucdan* – bir tərəfdən, bir başdan, arasıksəlmədən, daldad. *Zərgər... bir ucdan oğurlar, bir ucdan satar. Q.Zakir. Arvad kişini bir ucdan hey durtmələyirdi. S.Rəhimov. Bir ucu* – bir tərəfi, bir tərəfdən. [Şahmar bəy:] *Dadaş, bu, yaxşı olmadı. Bu sözün bir ucu da sizə toxunur. N.Vəzirov. Burnunun ucunda* – lap yaxınında, lap yaxın, yarıncada. **Dilinin ucunda** – yadda olub deyiləcək anda yaddan çıxan şey haqqında. *Onun adı dilimin ucundadır. Dilimin ucunda idi, yadımdan çıxdı. Gözünün*

ucu ilə baxmaq – bax **gözucu**. *Əlisəfa gözü-nün ucu ilə pula baxdı. S.Hüseyn. Mən bilirdim ki, artıq hər şey məhv olmuşdu, lakin yenə də gözümin ucu ilə də olsa, onu görmək istəyirdim. Ə.Məmmədخانli.*

UCA *sif.* 1. Yüksək, hündür. *Uca boy. Uca bina. Uca ağac. – Buludlara dəyir uca dağları; Cənnət guşəsidir gözəl bağları. A.Səh-hət. Xudayar bəyin ancaq otuz yeddi-otuz səkkiz sinni olar. Boyu ucadı, çox ucadı. C.Məmmədquluzadə. // Ucaboylu, boylu-buxunlu. Uca oğlan. Uca kişi. – Heç yadımdan çıxmır, konsul özü bir uca adamdır, amma mən alçaq adam. C.Məmmədqulu-zadə. // Çox hündürdə, çox yüksəkdə yerləşmiş. Uca yer. Uca ulduzlar. Dağlıq rayonun ən uca kəndi. // is. Uca yer. Çıxım gədiklər-nən, izin izləyim; Ucalardan alçaqları göz-ləyim. “Koroğlu”.*

2. *məc.* Yüksək, ali, ülvi. *..Min cürə uca fikirlər və müqəddəs hisslər şəirin silsileyi-təbinə hərəkət versə, daha [gözəl] olmazdımı? F.Köçərli. Gözəldir bir uca əməl bəsləyib; Bu əməl uğrunda qan-tərə batmaq. M.Müşfiq.*

3. Yüksək, yuxarı, zil; ucadan, bərkdən. *Günorta idi. Müəzzin uca səslə azan verirdi. Çəmənzəminli. [Böyükxanım] axırda uca səslə ağlayaraq... durub genə əlini Rzaqulu-xanın çiyininə qoyub deyirdi. M.S.Ordubadi.*

♦ **Özünü uca tutmaq** – təkəbbür satmaq, başqalarına xor baxmaq, özünü hamıdan yük-sək saymaq. [Sərdar Rəşid] *özünü çox uca tutur. M.S.Ordubadi. Uca tutmaq* – yüksək tutmaq, yüksəklərə qaldırmaq, şərəfləndir-mək. [Hidayət Mürşid:] *İnsanlığ layiqətini uca tutduğunuzda görə sizə təşəkkür edirəm. B.Bayramov.*

UCABOY(LU), UCAQAMƏT(Lİ) *sif.* Boyu uca, boylu-buxunlu, qədd-qamətli. *Ucaboy oğlan. Ucaboy qadın. – [Əmi] ucaboy, gər-dənli, qarasaqqal, xoşsima bir kişi idi. N.Nərimanov. Sona xala kişi təbiətli, uca-qamətli .. bir qadın idi. S.S.Axundov.*

UCADAN *zərf* 1. Bərkdən, yüksəkdən, zildən. *Ucadan danışmaq. Ucadan gülmək. Ucadan demək. Ucadan oxumaq. – [Adam-lar] ucadan və həyəcanla danışır, nə barədə isə mübahisə edirdilər. M.İbrahimov. [Dürrə adamların] bu sözünü eşidib ucadan soruşdu. S.Vəliyev.*

2. *məc.* Yüksək mövqedən, yuxarı vəzi-fədən. *İndi dünyada qayda belədir ki, birisi ucadan alçağa yenə, dövlətilikdən kasıblığa düşsə, söhbəti həmişə aparıb çıxardacaq ke-çən günlərinə. C.Məmmədquluzadə.*

UCALAN *f.sif.* Uzaqdan görünən, qalxan, yüksələn (uca bina, ağac və s. haqqında). [Sarxan] *istər-istəməz gözlərini dərədə qara zolaqlar kimi ucalan tüstüyə dikdi. M.Hüseyn. // Havaya qalxan, yüksələn, havalanan. Uca-lan təyyarə (balon).*

UCALANDIRMA “Ucalandırmaq” dan *f.is.*

UCALANDIRMAQ *f.* Ucaltmaq, yüksəlt-mək, uca etmək, qaldırmaq. □ **Adını uca-landırmaq** – adını yüksəltmək, şöhrətlən-dirmək. *Bu iş Əminin adını daha da ucalan-dırırdı. N.Nərimanov.*

UCALANMA “Ucalanmaq” dan *f.is.*

UCALANMAQ *f.* Ucalmaq, yüksəlmək, yüksəklərə qalxmaq, uca olmaq. *Dul övrət isə sailə olsun, oda yansın; Ancaq mənim ava-zevi-şənim ucalansın. M.Ə.Sabir.*

UCALAŞMA “Ucalaşmaq” dan *f.is.*

UCALAŞMAQ *f.* Yüksəlmək, getdikcə qalxmaq, ucalmaq. *Səs ucalaşdı, qoymayın! Millət oyaşdı, qoymayın! M.Ə.Sabir.*

UCALDILMA “Ucaldılmaq” dan *f.is.*

UCALDILMAQ “Ucaltmaq” dan *məc.*

UCALIQ *is.* 1. Yüksəklik, hündürlük. *Da-ğın ucalığı. Boyun ucalığı. Tavanın ucalığı. – Siz öləsiz, elədi, bax, odu, Hacı Namazalı özüdü, papağının ucalığı burdan da görsənir. C.Məmmədquluzadə. // Ətraf sahəyə nisbə-tən daha hündür olan sahə, yer; təpə. Ölçüsüz ucalıqda; Qorxunc bir külək qopar; Kəsərdi yollarını qanadlarımin. R.Rza.*

2. *məc.* Yüksək ictimai mövqe, vəziyyət. *Əzalar isə süst olub indi qocalıqdan; Bir dad-rəsim yox, görməzmişən əhvalımı, düşdüm ucalıqdan. M.Ə.Sabir. [Səkinə:] Yox, Rüs-təm, sən heç şeyə aldanma, nə elə ucalığını istəyirəm ki, əl çatmasın, nə də elə yıxılma-ğını ki, ayaqlar altına düşərsən. M.İbrahimov.*

3. *məc.* Mənəvi yüksəklik, təmizlik, nə-ciblik, alicənablıq; şərəf. *İstəyim xalqıma hər an ucalıqdır, ucalıq; Mənə yaddır qocalıq. S.Rüstəm. [Tahir] yenə də bu xüsusda düşü-nür, Lətifənin mənəvi ucalığı ilə fəxr eləyirdi. M.Hüseyn.*

UCALMA “Ucalmaq”dan *f.is.*

UCALMAQ *f.* 1. Daha da yüksəlmək, qalxmaq, yuxarıya doğru artmaq. *Suyun səviyyəsi xeyli ucalmışdır. Binaın divarları gündəngünə ucalır.* // Uzaqdan görünmək (uca şeylər haqqında). *Artıq Şuşa şəhəri görünür, Xan-qızının ağ imarəti ucalır.* S.Rəhimov. *Torpaq yoldan bir az kənarda, yastı yamacda bir fin evi, ağ çadır və buruq vışkası ucalırdı.* M.Süleymanov. // Boy atmaq, qalxmaq. [Cavan qızın] *boyu ucalıb, köksü dolğunub, simasında da ayrı məlahət görünürdü.* Çəmənzəminli. *Daşlıq yolun kənarlarında ot-ələf elə ucalmışdı ki, deyərdin, buralar xüsusi biçənək yeridir.* Mir Cəlal.

2. Qalxmaq, qopmaq, yüksəlmək, güclənmək, ucadan eşidilmək (səs haqqında). *Nagəhan küçədə ucaldı səda; Vurharay düşdü, qopdu bir qovğa.* M.Ə.Sabir. *Heyfa ki çıxmadı tarın sədası; Ucalmadı kamançanın nəvası.* A.Səhhət.

3. *məc.* Hörməti, nüfuzu artmaq, yüksəlmək, hörmətə minmək. *Camaat arasında ucalmaq. – Aşıq qocalar, gəzər; Eldə ucalar, gəzər; Sonsuz öləndən sonra; Ruh u bacalar gəzər.* (Bayatı). *Şəmsir kimi sən də doğru, düz dolan; Çox olub tarixdə enən, ucalan.* Aşıq Şəmsir. // Yüksəklərə qalxmaq, göyə qalxmaq. *..Qırmızı bayraqlar ucalmış göyə; Hazırlıq görürlər, qovğa var deyər.* A.Şaiq.

UCALTMA “Ucaltmaq”dan *f.is.*

UCALTMAQ *f.* 1. Yüksəltmək, daha uca etmək, qaldırmaq, getdikcə hündürlüyünü artırmaq (bina və s. haqqında). *Yeni binaları ucaltmazdan əvvəl köhnə evləri sökmək lazım idi.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* İctimai mövqeyini, əhəmiyyətini, nüfuzunu, hörmətini artırmaq, yüksəltmək. *Alicənab hərəkəti cəmiyyətin nəzərində onu xeyli ucaltırmışdır. – Meydana buraxdığı böylə şah əsərlərlə; Ucaldırsan ölkəmin şöhrətini, şanını.* M.Müşfiq.

3. Gücləndirmək, yuxarı qaldırmaq, zilləşdirmək (səs haqqında). *Məmməd həsən əmi oğluna yalvardı qca oğlan səsinə ucaldırdı.* C.Məmmədquluzadə. *Salman kişi səsinə get-gedə ucaldırdı.* Mir Cəlal.

UCAMƏRTƏBƏLİ *sif.* 1. Uca, yüksək, hündür, çoxmərtəbəli. *Ucamərtəbəli ev (bina).*

2. *məc. köhn.* Yüksək vəzifə sahibi olan, yüksək vəzifəli.

UCBATINDAN *zərf* ...səbəbindən, ...üzündən, ...təqsiri üzündən, ...səbəbilə. *Sənin ucbatından bizə də söz gəldi. – Ac da qalsanız, susuz da, bu, bizim ucbatımızdan deyil.* M.Hüseyn. [İlyas Adiləyə:] *Tərən da dayımın atı idi, amma mənim ucbatımdan o möcüzə məhv oldu.* Ə.Məmmədخانlı.

UC-BUCAQ *is.* Kənar, son hədd, hədd-hüdd. *Bu bizim üçün elə bir dünya idi ki, ucu-bucağı yox idi.* S.Rəhman. *Edqarın ixtiyarında olan üzüm bağının ucu-bucağı yox idi.* S.Vəliyev. □ **Ucu-bucağı görünməmək (olmamaq)** – sonu, ətrafı gözle qavranıla bilməyən çox geniş sahə haqqında. *Ucu-bucağı görünməyən .. məhsuldar çöllər yorulmadan və inadla çalışan insanlarla doludur.* M.İbrahimov. *Yolumuz ucu-bucağı görünməyən yaşıl tarlalar, təzə salınmış meşə zolaqları arasından keçirdi.* M.Dilbazi. // Böyük izdiham, saysız-hesabsız insan kütləsi haqqında. [Atakişi:] *Adamın ucu-bucağı yox idi.* C.Cabbarlı.

♦ **Ucundan-bucağından** – oradan-buradan. *Mən kitabı tapdım, ucundan-bucağından oxudum.* M.S.Ordubadı.

UC-BUCAQSIZ *sif.* Ucu-bucağı olmayan, hədd-hüddü olmayan; çox geniş, intəhasız. *İnandığım ərənlərin birini; Uc-bucaqsız bir səhrada tapmışam.* Ə.Cavad.

UCDAN-QIRAQDAN, UCDAN-QULAQDAN *zərf* Başqalardan, özgələrdən; bilavasitə deyil, bilvasitə. *Ucdan-qıraqdan qulağına dəyən sözlər Hürriyə mənasız görünürdü.* M.İbrahimov. [Rəşid:] *Mən nəfəs almadan, heç olmasa ucdan-qulaqdan bir şey eşitməyə çalışdım.* İ.Hüseynov.

UCDANTUTMA *zərf* və *sif.* Fərq qoymadan, ayırmadan, arada buraxmadan, hamını, başdan-başa, bilavasitə bir-birinin ardınca, bir-bir. *Ucdantutma siyahıya alma. Ucdantutma səfərbərlik. – Kim insanları ucdantutma pis hesab eləyirsə, onun öz ürəyi təmiz deyil.* M.Hüseyn. [Ataş:] *Gündə iki dəfə mənzili axtarılanda, ucdantutma çölə tökülüb işsiz qalanda fəhlə də qırmızı bayraq qaldırar.* Ə.Vəliyev.

UCQAR *is.* Bir yerin ən uzaq hissəsi, kənarı. *Nigar nə Koroğluyla baxdı, nə dəlilərə baxdı, yavaş-yavaş təpənin lap ucqarlarına gəlirdi. "Koroğlu"...Meşənin ucqarında dağ-keçisi görünür.* S.Rəhimov. // Şəhərin, qəsəbənin mərkəzindən kənarda olan hissəsi, məhəlləsi. *Ucqarlara suçular su daşıyırdılar.* A.Şaiq. *Şəhərin ucqarı olan bu küçədə .. heç kəs gözə dəymirdi.* Ə.Məmmədخانlı. // Uzaq. *Mənə gəl-gəl deyir hər ev, hər ocaq; Yurdumun ən ucqar bucağındayam.* S.Rüstəm. *Divardan asılmış Azərbaycan xəritəsində ucqar dağlar qoyunu göstərdi.* M.Rzaqluzadə. // Ölkənin, dövlətin mərkəzdən uzaqda olan vilayəti, rayonu.

UCLUQ *is.* Bir şeyin ucuna keçirilən, taxılan, geydirilən adətən konusşəkilli qalpaqcıq. *Karandaş ucluğu. Mərimi ucluğu.*

UCSUZ-BUCAQSIZ bax **uc-bucaqsız**. *Ucsuz-bucaqsız tarlalar. Ucsuz-bucaqsız ölkəmiz. – Qarşıda ucsuz-bucaqsız geniş bir çöl sərilmişdi.* H.Nəzərli. *Arxa tərəfdən ucsuz-bucaqsız geniş düzənlik uzanıb gedirdi.* İ.Əfəndiyev.

UCUBİZ *sif.* Ucu biz kimi olan, ucuşış, ucu getdikcə nazikləşən. *Ucubiz burun.*

UCUİTİ *sif.* Ucu iti olan, ucuşış. *Ucuiti dəmir. Ucuiti yaba.*

UCUNDAN bax **ucbatından**. *Gecə-gündüz oda düşüb yanaram; Siyah telli bir sonanın ucundan.* M.V.Vidadi. *Bir-iki nəfərin ucundan iki ay təkrar təlimə saxlanan əsgərlər də, komandirlər də dərsi bilməyənlərə açıqlanmışdılar.* Mir Cəlal.

UCUŞİŞ bax **ucubiz**.

UCUZ *sif.* 1. Az pula satılan, qiyməti aşağı olan, dəyəri bəhə olmayan (*bəhə* ziddi). *Ucu palto. Ucu parça. Ucu enerji. – Ucu atın şorbası olmaz.* (Məsəl). *Söz yox, ulaq atdan yaxşıdır. Əvvələn, ondan ötrü, ulaq atdan ucuzdu.* C.Məmmədqluzadə. *Burada nisbətən ucuz qiymətə şərab da tapmaq olurdu.* Ə.Əbülhəsən. *İndi o qədər ov tüfəngi var ki, özü də qiymətdə ucuz.* M.Rzaqluzadə. // Zərf mənasında. [Cavad ağa:] *Taxılı ucuz buraxın, çox buraxın, çörək də ucuz olsun.* M.S.Ordu-badi. *Malı ucuz alıb, bəhə satanlar; Dəlalətdir, onları cilovlayaq biz.* B.Vahabzadə.

2. *məc.* Zəhmətsiz, əziyyətsiz, asanlıqla əldə edilən (başə gələn). *Ucu şöhrət ardınca qaçmaq. Ucu qazanc.* – [Leyla:] *De ki, üz döndərüb məhəbbətimdən; Ucu şöhrətlərə əyilməmə mən!* B.Vahabzadə. // *məc.* Heç bir qiyməti, dəyəri olmayan; dəyərsiz, əhəmiyyətsiz, boş, bayağı. *Ucu söhbətlər. – Nəhaq söz od vurur qəlbə, fəqət haq söz keçər daşdan; Ucu söz qan qaraldar ki, küsərsən dostla sirdaşdan.* S.Vurğun.

♦ **Ucu başə gəlmək (oturmaq)** – zəhmətsiz, əziyyətsiz, asanlıqla başə gəlmək, əldə edilmək. *Lakin Əmir Həşəm və onun təşkilatını dağıtmaq təşəbbüsü çar konsuluna ucuz oturmadı.* M.S.Ordu-badi. **Ucu qurtarmaq** – xoşagəlməz, yaxud xəterli bir işdən, hadisədən çox asanlıqla, başə bir iş gəlmədən qurtarmaq. **Ucu olmaq** *məc.* – qiymətdən düşmək, yüngül olmaq, hörmətdən düşmək, heysiyyətini, mənliliyini itirmək. *Təmkini cünunə qılma təbdil; Qızsan, ucuz olma, qədrini bil!* Füzuli. **Ucu tutmaq** – əhəmiyyət verməmək, saymazlıq göstərmək, qiymətləndirməmək. *Onun sözlərini ucuz tutma. – Görəsən vicdanı salır mı yada; Eşqin mənasını ucuz tutanlar?! S.Vurğun.* [Şərəf-oğlu:] *Haqq-sayı, yoldaşlığı, dostluğu da belə ucuz tutmaq olar?* M.İbrahimov.

UCUZCA *sif.* və *zərf* Çox ucuz. *Ucuca mal. Ucuca satmaq.* // *Məc.* mənadə. [Şamama Cadu:] *Allahın bu ucuzca ölümü də gəlib məni tapmır.* Ə.Haqverdiyev.

UCUZÇU *sif.* Malını ucuz satan, yaxud ucuz mallar axtarib satın alan adam.

UCUZLANMA “Ucuylanmaq”dan *f.is.*

UCUZLANMAQ bax **ucuzlaşmaq**.

UCUZLAŞDIRILMA “Ucuylaşdırılmaq”dan *f.is.* *Qiymətlərin ucuzlaşdırılması.*

UCUZLAŞDIRILMAQ *məc.* 1. Ucu edil-mək, qiyməti aşağı salınmaq.

2. *məc.* Qiymətsizləşdirilmək, qiymətdən salınmaq, hörmətdən salınmaq.

UCUZLAŞDIRILMIŞ *f.sif.* Qiyməti aşağı salınmış, daha ucuz edilmiş. *Ucuylaşdırılmış mallar. Ucuylaşdırılmış qiymət. Ucuylaşdırılmış paltar mağazası.*

UCUZLAŞDIRMA “Ucuylaşdırmaq”dan *f.is.*

UCUZLAŞDIRMAQ *f.* 1. Qiymətini aşağı salmaq, daha ucuz etmək. *Sənaye mallarının qiymətini ucuzlaşdırmaq.* – *Axır zamanlarda tikintinin hər yerində qənaət, maya qiymətini ucuzlaşdırmaq, israfə yol verməmək haqqında danışırdılar.* Ə.Sadiq.

2. *məc.* Qiymətdən salmaq, qiymətsizləşdirmək, hörmətdən salmaq, etibardan salmaq, ayağa salmaq. *Sözləri ucuzlaşdırmaq.*

UCUZLAŞMA “Ucuzlaşmaq” dan *f.is.*

UCUZLAŞMAQ *f.* Daha ucuz olmaq, qiyməti enmək. *Bazarda meyvə çox ucuzlaşmışdır.* – [Xalası Adilə:] *Xala qurban, dəvəsən, bazarda çörək ucuzlaşıb?* B.Bayramov. // *məc.* Qiymətdən düşmək, əhəmiyyətini itirmək; hörmətdən düşmək.

UCUZLU *sif.* Ucuz, daha ucuz. [Anam:] *Təzə nəlbəkini qonaq qabağına qoyaram, ucuzlunda özüm çay içərim.* Mir Cəlal.

UCUZLUQ *is.* Qiymətlərin ucuz olduğu vəziyyət (*bahalıq ziddi*). *Ucuzluqda alıcının, bahalıqda satıcının üzünü görmə.* (Ata. sözü). *Mirzənin zamanında bazarda ucuzluq idi.* Ə.Haqverdiyev.

UCUZVARI *sif.* Bir qədər ucuz. *Ucuzvari paltó. Ucuzvari şey.*

UÇAĞAN¹, UÇAĞANOTU *is. bot.* Söyüdcəkliklər fəsiləsindən çoxillik ot bitkisi. *Uçağanotunun toxumları xırdadır. Toxumlarının aşağısında uçağan rolunu oynayan bir dəstə tükcük vardır.* H.Qədirov. *Al lələyə qara qurşaq! Uçağana tükədən papaq; Verdi yazda ana torpaq.* M.Dilbazi.

UÇAĞAN² bax **parabüzən**.

UÇAĞAN³ *sif.* İti uçan, qaçağan. *Uçağan at.*

UÇAR *sif.* 1. Uçan, təbəxxür edən, başqa hala keçib havaya qarışan. *Uçar mayələr. Uçar qaz.*

2. Uçan, havada, göylərdə seyr edən. *Uçar quşlar.* – *Uçarda turacdır, qaçarda ceyran.* S.Vurğun.

UÇQUN *is.* Dağlardan, qayalardan, ümumiyyətlə, hündür yerlərdən qopub düşən qar, daş, paya, torpaq koması. *Birdən ordan qar ucqunu uçdu; Bork səsilə guruldayıb düşdü.* A.Səhhət. *Dörd il əvvəl bu ailənin Hənifə adlı böyük qızı gilabi qazdığı yerdə ucqun altında qalıb həlak olmuşdu.* Ə.Əbüllhəsən.

UÇQUNYANAQLI *sif.* Yanaqları batmış, ordları batmış, ordubatıq. *Bu, on beş-on altı yaşlarında, ortaboylu, qaragözlü, uçqunyanaqlı, sarıntraq .. bir qızciğazdı.* C.Cabbarlı.

UÇMA¹ “Uçmaq” dan *f.is.*

UÇMA² “Uçmaq” dan *f.is.* *Qatırçılar bu yollarda araba aşmasından, adam uçmasından faciəli hadisələr danışdılar.* Mir Cəlal.

UÇMAQ¹ *f.* 1. Qanadlar vasitəsilə havada hərəkət etmək, havaya qalxıb getmək, havada gözmək. *Havada quşlar uçur.* – *Hələ tamam qurumamış yağış gölləri; Üzərində bulud-bulud uçur milçəklər.* S.Vurğun. *Dağın baş tərəfinə yaxın bir yerdə qartallar uçurdu.* Mir Cəlal. // *Uçub gəlmək, uçub qonmaq, uçub getmək. Mən bir bələli quşdum; Dağdan qayaya uçdum.* (Bayatı). *Pendir ağzında bir qara qarğa; Uçaraq qondu bir uca bu dağa.* M.Ə.Sabir. // *Uçucu maşınlar – təyyarə, dirijabl və s. haqqında. Uçur dağıdaraq buludu lay-lay; Təyyarə göylərin yeddi qatında.* B.Vahabzadə. // *Təyyarə ilə getmək. Bu gün Türkiyəyə uçuram. Saat neçədə uçursan? Sizinlə daha kimlər uçur? – Hətta bir dəfə mən özüm də aeroplana uçmuşam.* H.Nəzərli. *İndi Əşrəf də ulduznışan bir təyyarədə uçur(du).* Mir Cəlal. // *Havada qanad çalmaq, pər vurmaq. Quşlar uçdu havada; Balası var yuvada.* (Bayatı). // *Havada seyr etmək, dollaşmaq, hərəkət etmək. Uçur buludlar üfüqlərdə, toplanır əlvan; Alırdı başqa lətafət dərə, təpə, orman.* A.Şaiq. *Uzaq üfüqdə dağlar qaralır, göydə tez-tez ulduz uçurdu.* İ.Əfəndiyev. // *Külək, təkan və s. gücü ilə havada hərəkət etmək, getmək. Güllər başımızın üstündən uçurdu. Qırgıncılar parıldaya-parıldaya uçur.*

2. Qaz, ya buxar halına keçib havada yox olmaq, qarışmaq, təbəxxür etmək (bu mənada çox vaxt “uçub getmək” şəklində işlənir). *Dərmanın spirti uçub.* – *Buzu qoydum yerə, gördüm ki, od kimi isti torpağa buz cızıldı ilə yapışib, az qaldı havaya uçsun.* C.Məmməd-quluzadə.

3. *məc.* Çox sürətlə getmək, keçmək, ötmək, ötüb getmək. *Vaxt nə tez uçdu? – Zamanın budağından; Qoparaq xəyal kimi; Yenə uçurdu günlər.* R.Rza. // *məc.* Çox sürətlə yerimək, getmək, çaparaq getmək (bu mənada bəzən “qanadlanıb”, “yel kimi”, “quş

kimi” və s. sözlərlə birlikdə işlənir). *Qırat yeldən qanad taxıb uçurdu. “Koroğlu”. Atlar buğlana-buğlana uçur, vağzala yaxınlaşırdı. M.Hüseyn.*

4. *məc.* Çıxmaq, qopmaq. [Səlim:] *Ah! Bu yalan bir söz, zəhərli bir ox; Ağzında uçub qəlbimə saplanır. H.Cavid.*

5. *məc.* Solmaq, rəngi qaçmaq, rəngi çə-kilmək, silinib getmək. *Astanada tüstülənir böyrübatıq samovar; Ləmədəsə rəngi uçmuş beş-on nimçə, kasa var. S.Rüstəm.*

6. *məc.* Hara isə getmək, haralarda isə dolaşmaq (fikri, xəyalı və s.). *Könlüm uçur dağa-daşa; Seyr etdikcə təbiəti. M.Müşfiq. Sahili döydükcə bəzən ləpələr; Şairin xəyalı uçub yüksəlir. S.Vurğun.*

◊ Buğlanıb (buğ olub) havaya uçmaq – yox olmaq, yoxa çıxmaq, hədəf getmək, nail olmaq. *..Gərək başlarımızın çanaqlarını da bərkitmək fikrində olaq ki, təhsil elədiyimiz elmlər buğlanıb havaya uçmasınlar. C.Məmmədquluzadə. Göyə uçmaq* – bax **qanadlanıb uçmaq**. *Fərhad yalandan özünü təriflədikcə Aslan şadlığından, fərəhindən az qalırdı göyə uçsun. C.Cabbarlı. Qanadlanıb uçmaq* – son dərəcə sevinmək, ruhlanmaq, sevincindən yerə-göyə sığmamaq. *Qadın az qaldı qanadlanıb uçsun. Mir Cəlil. [Zərqələm] beş qranı alınca sevinər, bir quş kimi qanadlanıb evlərinə uçardı. Ə.Sadiq.*

UÇMAQ² *f.* 1. Hər hansı bir səbəb üzündən yıxılmaq, dağılmaq; öz ağırlığının təsiri altında düşmək; yıxılmaq, uçulmaq. *Dam uçdu. Qaya uçanda toz qopar. – Qışda uçmuş (f.sif.) damlar qayrılır, rəxnələnmiş hasarlar təmir olunub düzəlirdi. S.Hüseyn. // məc.* Dağılmaq, yıxılmaq, yox olmaq, məhv olmaq, alt-üst olmaq, yerlə yeksan olmaq. *Uçdu xalqlar məhbəsi; Ellər bərabər oldu. R.Rza.*

2. Uca bir yerdən yıxılmaq, düşmək, üzün-aşağı aşmaq, yuvarlanmaq. [Qurban:] *Pənah Allaha, haraya çıxım, qoy dağdan, qayadan uçum, yurtcu heyvanat məni dağıtsın. Ə.Haq-verdiyev. Elə uçurum, sıldırım qayalıq yerlərdən keçirdim ki, ayağımın altından bir daş ucsa idi, birbaşa dəryəyə yuvarlanıb parça-parça olacaqdım. A.Şaiq.*

UÇOT [rus.] Hesabaalma, siyahıyaalma, hesablaraq qeydəalma. *Malların uçotu.*

Yeni uçot formaları. Mal-qaranın uçota alınması.

UÇOTÇU *is.* Uçot işləri aparan şəxs.

UÇUCU *sif.* 1. Uçan, havada uça bilən, havada uçmaq üçün düzəldilmiş, ya uyğunlaşdırılmış. *Uçucu aparatlar (təyyarə, dirijabl, vertolyot və s.).*

2. *xüs.* Tez buxarlanan, buxarlanıb havaya qarışan, buxar, ya qaz halına keçə bilən. *Uçucu maddələr. Uçucu efir yağları. Spirt nə qədər qatı olarsa, o qədər də uçudur.*

UÇUCULUQ *is.* 1. Uçucu aparatlarda havada uçma sənəti, bacarığı, işi. *Pilotun uçuculuq məharəti. Təyyarənin uçuculuq qabiliyyəti.*

2. Maddələrin tez buxarlanıb havaya qarışması xassəsi. *Mayenin uçuculuğu.*

UÇUQ¹ 1. *sif.* Uçulmuş halda olan, yıxıq. *Uçuq dam. Uçuq pəncərə. – Hamamın alçaq və uçuq divarları böyük günbəzlərə söykənərək yüz illərdən bəri bu hal ilə dayanırdı. Çəmənzəminli. Yolçu .. qarşısına çıxan ilk uçuq daxmalardan birisinə girdi. Ə.Məmməd-xanlı.*

2. *is.* Uçulmuş binanın və s.-nin qalıqları, uçulmuş yer; xarabalıq. *Adamlar dəstə-dəstə olub əllərində kürək, bel, küllüng uçuqları [zəlzələdən uçmuş evləri] qazmağa başladılar. S.S.Axundov. Bu arada olan ev nişan-gahları və bu uçuqlar içindən qalxan palıd ağacları çox uzaqları xatırladırdı. S.Rəhimov.*

UÇUQ² *is.* Qızdırmadan və ya başqa səbəbdən dodaqda çıxan qabarcıq(lar). *Dodağına uçuq çıxmıq.*

UÇUQLAMA “Uçuqlamaq”dan *f.is.*

UÇUQLAMAQ *f.* Qızdırmadan və ya başqa səbəbdən uçuq çıxmaq, uçuq(lar) əmələ gəlmək. *Dodaqları uçuqlamaq.*

UÇUQ-SÖKÜK bax **uçuq**¹. [Almaz Camala:] *Burada nə var? Uçuq-sökük daxmalar, pəncərəsiz, işıqsız komalar. C.Cabbarlı. Onsuz da bu evin hər tərəfində keçmiş vuruşmaların şahidi olan bir çox uçuq-söküklər var idi. H.Nəzəri.*

UÇULMA “Uçulmaq”dan *f.is.*

UÇULMAQ bax **uçmaq**². [Türbət:] *Ay haray, köməyə gəlin, taxtabənd uçuldu, adamlar qaldı altında. C.Cabbarlı. [Calalın atası] .. tövlə uçularkən bərk yaralanıb ölmüşdü. S.Vəliyev.*

UÇUNCAQ *is.* Yellənmək üçün düzəldilən qurğu; yelləncək. *Oğlan-qızla dolu uçuncaqlar, yelləncəklər havada fırlanırdı.* S.Rəhimov.

UÇUNMA 1. "Uçunmaq"dan *f.is.*

2. *is.* Titrəmə, əsmə; titrəyiş. [Dərviş:] *Canınma bir uçunma peyda oldu.. A.Divan-bəyoğlu. Göyərçini titrətmə və uçunma gö-türdü.* S.Rəhimov.

UÇUNMAQ *f.* Titrəmək, əsmək, çırpınmaq. *Bədənim uçunur. – Bəy qəzəbindən qızdırmaqlı adamlar kimi uçundu.* M.Hüseyn. [Xanın] *saçı-saqqaqlı qar kimi ağarmış, çuxura düşmüş gözlərinin dövrəsi qaralmış, əli-ayağı əsir, bütün vücudu uçunurdu.* M.Rzaquluzadə.

UÇUNTU *is.* Uçulub tökülmüş şeylər; tö-küntü.

UÇURDULMA 1 "Uçurdulmaq"dan *f.is.*

UÇURDULMA 2 "Uçurdulmaq"dan *f.is.*

UÇURDULMAQ 1 "Uçurtmaq"dan *məch.*

Göyərçin uçuruldu.

UÇURDULMAQ 2 "Uçurtmaq"dan *məch.* *Köhnə evlər uçuruldu.*

UÇURMA 1 "Uçurmaq"dan *f.is.*

UÇURMA 2 "Uçurmaq"dan *f.is.*

UÇURMAQ 1 *bax* **uçurtmaq** 1. *Quşları uçurmaq. Planer uçurmaq. Badban uçurmaq. – Budur, xəyal məni yerdən uçurur; O mənə göylərdə aşıyan qurur.* S.Vurğun.

UÇURMAQ 2 *bax* **uçurtmaq** 2. [İncə:] *..Fə-qət atam, bilmirəm kimdən eşitmiş, istəyirdi bütün evi uçursun. C.Cabbarlı. Çay səllimi at kimi baş alıb gedir, bəndləri və sədləri uçururdu.* Ə.Vəliyev.

UÇURTMA 1 "Uçurtmaq"dan *f.is.*

UÇURTMA 2 "Uçurtmaq"dan *f.is.*

UÇURTMA 3 *is.* Badban, çərpələng. *Avropa üsulu ilə tərbiyə verən atalar uşaqlarını çox sevdilər, oxşarlar, onlara uçurtma verərlər. "Məktəb".*

UÇURTMAQ 1 *f.* Uçmağa sövq və ya məc-bur etmək, uçmasına kömək etmək, uçmağa buraxmaq. *Quşu uçurtmaq. – Soldurma gəl güllümü; Uçurtma bül-büllümü, Bir xəlvət yerdə otur; Deyim dərdi-dilimi.* (Bayatı).

UÇURTMAQ 2 *f.* 1. Tikili, qurulu bir şeyi dağıtmaq, yıxmaq, uçqun hala gətirmək, xarabəyə döndərmək. *Köhnə binanı uçurtmaq. – Hitler Polşanı ayaqlarkən dahi şair Adam Mitskeviçin heykəlini uçurtdu.* M.Hüseyn.

2. *məc.* Devirmək, yıxmaq sındırmaq, son qoymaq, yoxa çıxarmaq. *Zaman bir gün uçurtdu şöhrət taxtından məni; Dar günümə görmədim yanımda bir an səni.* S.Rüstəm.

UÇURULMA 1 "Uçurulmaq"dan *f.is.*

UÇURULMA 2 "Uçurulmaq"dan *f.is.*

UÇURULMAQ 1 "Uçurmaq"dan *məch.* *Quşlar yuvalarından uçuruldu. – Yoxsa bun-lar da qızıl quşlarmı? Göyə yerdən uçurul-muşlarmı? M.Müşfiq.*

UÇURULMAQ 2 "Uçurmaq"dan *məch.* *Ümumi iclasdan on gün sonra, isti may gün-lərinin birində çaylağın o tərəf-bu tərəfindəki yarpaqlar uçurulmağa başladı. Ə.Vəliyev. Dünən bu yerdəki böyük bir bina; Bu gün uçurulub olmuş virana.* M.Rahim.

UÇURUM *is.* 1. Çox sarp, dik və dərin ya-mac; yarpaq, sıldırım. *Sağımız dağ, solumuz qorxunc uçurum, meşəlik, dağlıqdır.* S.Rüs-təm. *Uçurumun dibi böyük tikan kolları ilə örtülmüşdü. Ə.Məmmədخانlı. // sif.* Uçu-rumlu, sıldırımlı, sıldırım. *..Qaraca qızın qa-bağına bir uçurum dəyə çıxdı. S.S.Axundov. Kəşfiyyatçılar iri gövdəli qalın meşədən bir-dən uçurum bir dərayə düşdülər.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Dərin fərq, ayrılıq, ziddiyyət. [Rə-şid Nəşad] *ər ilə arvad arasındakı uçurumu dərinləşdirirdi.* S.Hüseyn.

3. *məc.* Təhlükə, dəhşət, faciə, fəlakət; fə-lakətli aqibət. *Qudurğan qasırga, çarpaşq yollar; Yolunda zülmət var, uçurumlar var. Ə.Cavad. Qarafikrli adamlar Təbriz xal-qını .. uçurumlara çəkirdi.* M.S.Ordubadı.

UÇURUMLU *sif.* Uçurumları və yarpaqları çox olan; sıldırımlı, yarpaqlı. *Bu yer qalın, sıx meşəlik, çılpaq qayalıq, uçurumlu dərələrlə qucaqlanmışdı. A.Şaiq. Kür sahili uçurumlu və qorxuludur.* M.Hüseyn.

UÇUŞ *is.* 1. Uçma işi, uçan bir şeyin ha-vada hərəkət etməsi. *Mərmnin uçuşu. Arı-ların uçuşu. – Toyuğun uçuşu zibilliyə qədər olar.* (Ata. sözü). *Tamaşaçılar heyran-heyran bunlara baxır və böyük maraqla modellərin uçuşunu gözəyirdilər.* M.Rzaquluzadə. // Uçma tərz, qaydası, üsulu. *Tərən uçuşun-dan tanınar. // Çox sürətli yerləş. Tərləna bən-zər uçuşun; Əl çatmaz ipək alına! "Koroğlu".* // Müəyyən vaxtı nəzərdə tutan təyyarə reysi. *Gecə uçuşları. Təyyarələrin uçuş cədvəli.*

2. *məc. tənt.* Vüsət, yüksəliş, coşqunluq. *Şeir, sənət daima mübarizə, uçuş, yüksəliş tərəfdarıdır.* S.Rəhimov.

UÇUŞMA “Uçuşmaq”dan *f.is.* *Yaşıl yarpaqların uçuşmaları, quşların nəğmələri qarənliq dərəni oyadırdı.* S.Rəhimov.

UÇUŞMAQ *qarş.* 1. Birlikdə, bir-birlərinə qarışaraq uçmaq. *Uçuşurdu yanaşı; Göyərçinlə qızılquş! Ə.Cavad. Hinin üstündəki göyərçinlər, çardaqdakılardan da bir neçəsi həmin saat uçuşub həyətdə qondular.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Saçmaq, çıxmaq. [Kərim baba] *..Qalın iri dodaqlarında daşqın sevinc qığılcımları uçuşaraq: – Qızılquş, balasını bu səslə çağırır, – dedi.* A.Şaiq.

3. Yelləncəkdə yellənmək.

UD¹ *is.* [ər.] Vətəni Hindistan sayılan, yandırılarda xoş iy verən bir ağac (xoş qoxu vermək üçün otaqlarda xüsusi qablarda – buxurdanlarda yandırılırdı).

UD² *is.* [ər.] Yaxın Şərqdə simli musiqi alətinin adı. *Oxuyub-çalanlar yavaş-yavaş kamança və udu hazırlayıb çalmağa başladılar.* M.S.Ordubadı. *Ud, ney, tar, kaman çaldırdıq; Qışqırıb həşir qopartdıq bu gecə!* Ə.Nəzmi.

UDDURMA “Uddurmaq”dan *f.is.*

UDDURMAQ *ich.* 1. Udmağa məcbur etmək.

2. *məc.* Qəbul etdirmək, qəbul etməyə məcbur etmək.

Qan uddurmaq – bax **qan**.

UDÉL [rus.] *tar.* 1. Qədim Rusiyada: knyaz və onun ailəsinin ayrı-ayrı üzvlərinə məxsus olan yerlər, torpaqlar, mülklər. *Hər bir böyük knyazlıq udellərə, yəni ayrı-ayrı knyaz ailəsinin üzvlərinə məxsus olan kiçik mülklərə ayrılırdı.* “SSRİ tarixi”.

2. İnqilabdan əvvəlki Rusiyada: imperator malikanələri, padşaha məxsus mülklər.

UDİN(LƏR) Azərbaycanın şimalında yaşayan, iber-Qafqaz dillərinin birində danışan xalq.

UDİNCƏ *sif.* və *zərf* Udin dilində. *Udincə-azərbaycanca lüğət. Udincə danışmaq.*

UDQUNMA “Udqunmaq”dan *f.is.*

UDQUNMAQ *f.* 1. Reflektiv (qeyri-ixtiyari) olaraq boğazında, burnunda əmələ gələn

seliyi udmaq, boğazı sanki bir şeyi udur kimi hərəkət etmək.

2. Sözüünü deyə bilməmək, deməyə söz tapmamaq, sözü boğazında qalmaq, tutulmaq. [Zərifə] *tez udqundu, yaşarmış gözlərini əlindəki kiçik yaylığın ucu ilə sildi.* T.Ş.Simurq. *Kamal udqundu, duruxdu, tutuldu, düşündü.* C.Cabbarlı. *Bəhram udqundu, bir neçə saniyə cavab vermədi.* Ə.Vəliyev.

UDLAQ *is.* anat. Həzm cihazının bir hissəsi – ağız boşluğunu qida borusu ilə birləşdirən özələ borusu. *Çeynənmiş və ağız suyu ilə islanmış qida udlaq və qida borusu ilə asanlıqla mədəyə ötürülür.* “Zoologiya”. *Tənəffüs zamanı hava burun boşluğundan keçərək orada tozlardan təmizlənir, isinir və nəmlənərək udlağa keçir.* “Qaramal”.

Q Udlagna dirənmək – bax **boğazından yapışmaq** (“boğaz¹”da).

UDMA¹ “Udmaq¹”dan *f.is.* *Udma prosesi. Udma zamanı boğazda ağrı hiss etmək.*

UDMA² “Udmaq²”dan *f.is.*

UDMAQ¹ *f.* 1. Udlaq özələlərinin hərəkəti ilə bir şeyi ağız boşluğundan qida borusuna və mədəyə ötürmək. *Həbi udmaq. Bütöv tikəni udmaq. – Dəryalar tutdu məni; Naqqalar uddu məni; Əziz, istəkli dostum; Nə tez unutdu məni?* (Bayatı). *Qoca hülqumunda diyyinlənən iri bir tikəni udan kimi oldu.* M.Hüseyn. // *məc.* Öz içinə alıb yox etmək, məhv etmək, həmişəlik aparmaq. *Arvad yerində qımıldandı: – Necə Ayaz gəlmədi?! Vay, kül mənim başıma, olmaya bu cəhənnəm uşağı da uddu!..* M.İbrahimov. *Ona çox görmə sən, gəl bu anları; Vuruş bəzən udur qəhrəmanları.* M.Rahim. // *məc.* Ümumiyyətə, məhv etmək, yox etmək, puç etmək. [Nigar xanım dedi:] *Üç igidi udan dağlar; Dağlar, Eyvazı neynədi?! “Koroğlu.”* [Vaqif qapıçıya:] *Bu torpaq [Qacarı] da udar.* S.Vurğun. // *məc.* Çökmək, qaplamaq, qavramaq, içinə alaraq görünməz etmək. *Çayın dilə gəlmiş suyu sürətlə ətrafa yayılır, o taydakı çəltik və pambıq əkinlərini yalayıb udurdu.* Ə.Vəliyev. *Ağır buludlar get-gədə yerə enir, elə bil hər şeyi udmaq istəyir.* H.Seyidbəyli.

2. *məc.* Qanunsuz olaraq yiyələnmək, mənimsəmək, yemək, zora salıb almaq. *Baş-*

qasının malını udmaq. – *Rüsvət haramdır, – dedin, aldın, utanmadın! Mali-yetimə “od” deyər uddun da, yanmadın!* M.Ə.Sabir.

3. *məc.* Dözmək, təhəmmül etmək, qatlaşmaq, dözərək sükut etmək, üzə verməmək. [Səkinə] *dırnağına .. batan iynənin ağrısını udub, uf da demədən yenə öz işi ilə məşğul idi.* M.İbrahimov. // *məc.* Xoşagəlməz, təhqirli bir sözə, hərəkətə sakitcə, etirazsızca dözmək, ötürmək, cavabsız qoymaq, fikir verməmək. *Belə sözləri daha ud, bəy! – deyər, Alagöz qışqırıb qaçmaq istərkən Müqim bəy qapının ağzını kəsdi.* S.Rəhimov. [Zəhra] *Həsənin ona əl qaldırmasını və təhqiranə sözlərini heç cürə uda bilmirdi.* M.İbrahimov. [Yunis xalasına:] *Əgər sən bilsəydin ki, mən nəyi udub danışmıram..* Ə.Məmmədخانlı.

4. *məc.* Aydın, bütöv deməmək, yarımçıq demək, yaxud heç deməmək. *Sözü udmaq. Həyəcədən cümlənin axırını udmaq. – Xəlilov dilinin ucuna gələn sözünü güclə uddu.* M.Hüseyn.

♦ *Acı həb kimi udmaq* – bax *udmaq*¹ 3-cü mənada. *Qurban sakitcəsinə bu zara-fatlara və kəskin sözlərə dözür və hamısını acı həb kimi udurdu.* T.Ş.Simurq. *Qan udmaq* – bax *qan*. *Hava udmaq* – təmiz havada də-rindən nəfəs alaraq havanı içəri çəkmək, hava udmağa çımaq. *Dağlarda təmiz hava udmaq. ...havasını udmaq məc.* – ...havası ilə nəfəs almaq. *Zəhər kimi udmaq* – bax *acı həb kimi udmaq*. *Hər kəs peşmançılığını bir zəhər kimi udmaq istəyirdisə də, bacarmır.* B.Bayramov.

*UDMAQ*² f. 1. Oyunda, yarışda üstün gəlmək, aparmaq. *Nərdə udmaq. Komanda 3:1 hesabı ilə rəqibini uddu.* – [Rəsul] *gördü ki, bu zalımlar udduqları pullarla kifayətlənməyib, üstəlik yatdıqları yorğan-döşək və balıqları da aparmışlar.* “Aşıq Qərib”. [Mərcan bəy:] *Mən qumar oynamamışam ki, udam ya uduzam...* Ü.Hacıbəyov.

2. Lotereya, lotə, istiqraz oynanışında uduş əldə etmək, bəxtinə çımaq. *Üçfaizli istiqraz bileti üzrə yüz manat udmaq. Pul-şey lotereyasında xalça udmaq. – İkinci tirajda da Ağaverdi bir şey uda bilmir.* S.Hüseyn.

3. *məc.* Bir şeydə üstünlük qazanmaq, fayda, xeyir götürmək, xeyrinə həll olmaq.

Hər halda bu məsələdə o uddu. Mübahisəni kim uddu? – Siyasət hər zaman bir oyuncadır; Kim usta tərpənsə, o udacaqdır. S.Vurğun.

UDMURT(LAR) Udmurt Respublikasının əsas əhalisini təşkil edən xalq.

UDMURTC *sif.* və *zərf* Udmurt dilində. *Udmurtca qəzet. Udmurtca danışmaq.*

UDUCU *sif.* və *is.* xüs. Buğu, nəmi, rütubəti və s.-ni canına çəkən, udan. *Uducu cisimlər. Uducu maddələr. – Bu borular bir tərəfdən təmizləyici cihazlar, o biri tərəfdən isə uducularla rəbt olunur.* M.Mövsümzadə. *Kamerağa karbon qazı uducuları, havavuran nasos, soyuducu və rütubətudan cihaz birləşdirirlər.* “Ümumi zootexniya”.

UDUXMAQ f. Sözü demək istəmək, amma deyər bilməmək; boğazında qalmaq.

UDULMA¹ “Udulmaq”¹ dan f.*is.*

UDULMA² “Udulmaq”² dan f.*is.* *Udulma-sından asılı olaraq həblər bir neçə vəzndə buraxılır.* R.Əliyev.

UDULMAQ¹ “Udmaq”¹ dan *məc.*

UDULMAQ² “Udmaq”² dan *məc.* *Lotereyada üç maşın udulmuşdur.*

UDUM *is.* Udarkən udlaq əzələlərinin bir-dəfəlik hərəkəti, udma hərəkəti. *Qarı əvvəlcə uşağa xeyli su içirdi və tapşırıd ki, son udumu udmayıb ağzında saxlasın, elə ki piş-lədi, o vədə udsun.* Ə.Vəliyev. □ **Bir udum** – bir dəfəyə udulacaq qədər, bir dəfə udmaq üçün kifayət edəcək qədər, bir qurtum. *Dərviş handan-hana özünə gəldi, bir udum çay aldı, boğazını yaşladı, yenə danışmağa baş-ladı.* A.Divanbəyov. *Qəhrəman stol üstündə buğlanan çay stəkanını əlinə alıb bir udum içdi.* Ə.Vəliyev.

♦ **Bir udumda** – dərhal, bir anda, o saat. *Bir udumda konyak yoxa çıxdı.* B.Bayramov.

Udum-udum *zərf* Udumlarla, qurtum-qurtum, az-az. *Tofiq isti çaydan udum-udum içə-içə təəccüblə boylanıb bayıra baxdı.* M.Rzaquluzadə.

UDUŞ *is.* İstiqrazda, lotereyada və s.-də udulmuş pul, şey. *Uduşların ödənilməsi. Uduş cədvəli.* – [Ağaverdi] *böyük uduşlar barəsində düşünmürmüş.* S.Hüseyn.

UDUŞLU *sif.* Uduşa hüquq verən, udan, uduş düşən. *Uduşlu əmanət. Uduşlu билет.*

UDUŞSUZ *sif.* Uduş düşməyən, udmayan. *Uduşsuz lotereya bileti.*

UDUZMA “Uduzmaq”dan *f.is.*

UDUZMAQ *f.* 1. Oyunda, yarışda, döyüşdə, mübahisədə və s.-də məğlub olmaq, basılmaq, yenilmək. *Şahmatda uduzmaq. Yarışda uduzmaq. Mühəribədə uduzmaq.* – [Dəstə] *kəşfiyyatdan əliboş qayıdarsa, vuruşmanı düşmən mütləq uduzacaqdır.* M.Hüseyn.

2. Qumarda pul və ya şeyini baxtalammaq, itirmək, əlindən çıxarmaq. [Həpo:] *Bu gecə on beş tımənin hamısını bir yerdə uduzdu.* M.F.Axundzadə. [Qayınatası Sürəyyaya:] *Daha nə vaxtacan [Səməd] mənim malımı, pulumu aparıb uduzacaq?* Çəmənəzəminli.

3. *məc.* Üstünlüyünü, yaxşı, əlverişli imkanını, xeyrini, yaxud fürsəti əlindən qaçırmmaq, itirmək, malik olduğu və ya ola biləcəyi şeydən məhrum olmaq. *Amma [Koroğlu] tələssin, yoxsa uduzar. “Koroğlu”. Biz əldə edilmiş qələbəni uduzmadıq üçün tədbirlər görməliyik.* M.S.Ordubadi. *Rüstəm bildi ki, işi uduzub.* M.İbrahimov.

◊ Ağlını uduzmaq – bax **ağıl**¹. [Ələsgər:] *Bir də ağlını uduzma.* Ə.Haqqverdiyev.

UDUZULMA “Uduzulmaq”dan *f.is.*

UDUZULMAQ “Uduzmaq”dan *məc.* *Oyun uduzuldu.* – *İşlər belə gedərsə, müvəffəqiyyətin uduzulacağı şübhəsizdir.* M.S.Ordubadi.

UF, UFF *nida.* Kədər, təəssüf, məyusluq, ağrı, yorğunluq, bezginlik, bəzən də fərəh, sevinc hisslərini ifadə edir. [Orxan:] *Uff!* Ağrıdan sanki çatlayır başım. H.Cavid. *Kim bilir, yollarında ey rəna; Nə qədər, uf, boyun bükənlər var.* A.Şaiq. *Anketov “uff” eləyib özündən getdi.* Mir Cəlal. // Yüngüllük, xoşlanma, ürayəyatma hisslərini ifadə edir; *uxay! Uf, necə rahat oldum! Uf, adam özünü gecə yüngül hiss edir. Uf, nə sərin hava gəldi.*

UFACIQ *sif.* Kiçik, çox kiçik, çox xırda, çox balaca. *Ufaciq işləri hünər sanma; Belə işlər keçər sühulət ilə.* M.Ə.Sabir. // *Zərf mənasında.* Azacıq, bir az, cüzi. *Sona da Bahadırın əksini ufaciq çəkdirib medalyonda döşündən asırdı.* N.Nərimanov.

UFAQ *sif.* Kiçik, balaca, xırda. *Bu kəndin qurtaracağında, meşənin başlanğıcında əski və ufaq daxmada Qızxanım adlı bir qadın 12 yaşlı oğlu ilə yaşayırdı.* S.S.Axundov.

Məhərrəm ufaq zəngi çaldı, otağı sükut bürüdü. H.Nəzərli.

UFAQLIQ *is.* Kiçiklik, balacalıq, xırdalıq.

UFAQ-TUFAQ *sif.* Kiçik və əhəmiyyətsiz, xırda-xırda, xırda-xuruş. *Ləmədə bəzi ufaq-tufaq qab-qacaq görünürdü.* S.Hüseyn.

UFAL(A)TMA “Ufal(a)tmaq”dan *f.is.*

UFAL(A)TMAQ *f.* Xırdatmaq, ovara, ya əzərək xırda etmək, xırda-xırda parçalara ayırmaq. *Əlindəki kağıza bükülü ətmək parçasını ufaldaraq balıqlara atar.* H.Cavid.

UFULDAMA “Ufuldamaq”dan *f.is.*

UFULDAMAQ *f.* Yorğunluq, üzüntü, ağrısız duzaraq zərmaq, inləmək. *Yaralananlar ufuldayıb ilan kimi qıvrılırdılar.* Çəmənəzəminli. [Mürsəl] *ufuldayırdı, çünki yarası zoq-quldayırdı.* Ə.Vəliyev.

UFULTU *is.* Ufuldama səsi; zərqlə, inilti. *Qaraca qız tamam gecəni ufultu və zərqlə ilə keçirib sübhə yaxın yuxuya getdi.* S.S.Axundov. [Dərviş:] *Ruqiyyədən gələn ah-zar, ufultu bir çibin qədər də qulağımda vızıldamayırdı.* A.Divanbəyöglü.

UĞRAMA “Uğramaq”dan *f.is.*

UĞRAMAQ *f.* 1. Rast gəlmək, üz-üzə gəlmək, rastlaşmaq. [Mirzə Səfər:] *Qafiyə tapmaqda çətinliyə uğradıqda iki dəfə qeyzlə təpiyini yerə çırparsan, o saat qafiyə öz-özünə tapılar.* Ə.Haqqverdiyev. [Mansur xan:] *Səhər-səhər nə gözəl bir şikara uğramışam.* C.Cabbarlı.

2. Düşmək, məruz qalmaq, giriftar olmaq. *Bəlaya uğramaq. Fəlakətə uğramaq. Müvəffəqiyyətsizliyə uğramaq.* – *Keşlə yaxınlığında qatarımız dayanmağa məcbur oldu, irəlindəki qatar qəzaya uğramışdı.* S.Hüseyn.

UĞRAŞMA “Uğraşmaq”dan *f.is.*

UĞRAŞMAQ *f.* 1. Uzun müddət bir şeylə məşğul olmaq, çalışmaq, bir şeyə başı qarışmaq. [Naib:] *Bu cəbr, həndəsə bilməm nə demək? Uğraşan beynimi incitmiş olur.* H.Cavid. *Əvvəllər Nəriman dərs ilə uğraşmağa çalışdı.* Mir Cəlal.

2. Bax **uğramaq** 1-ci mənada. *Bir rah-güzərdə ol nigarə; Uğraşdı və qıldı bir nəzarə.* Füzuli.

3. Gəzmək, dolanmaq, keçərkən müvəqqəti bir yerdə olmaq, durmaq. *Mən ki bir şux madmazel eşqində əldən getmişəm; Şəhrdən-şəhrə gözib Avropanı uğraşmışam.* M.Ə.Sabir.

UĞRATMA “Uğratmaq” dan f.is.

UĞRATMAQ f. Düşür etmək, gıriftar etmək, məruz etmək, uğramasına səbəb olmaq. *Bəlaya uğratmaq. Məğlubıyyəyə uğratmaq.* – [Kərəm:] *Pəncərəyə çəkib pərdə; Sən uğratdın məni dərdə.* “Əsli və Kərəm”.

UĞRUNDA qoş. ...yolunda, ...üçün, ...xatirinə, ...naminə. *Vətən uğrunda. Sülh və azadlıq uğrunda mübarizə.* – *Gözlədir bir uca əməl bəsləyib; Bu əməl uğrunda qan-tərə batmaq.* M.Müşfiq. *Bu dünyada insan oğlu beş gün qonaqdır; El uğrunda qurban gedən həmişə sağdır.* M.Rahim.

UĞULDAMA “Uğuldamaq” dan f.is.

UĞULDAMAQ f. 1. Uğultu səsi çıxarmaq. *Külək uğuldayır.* – [Qəhrəman:] *Kənarda buzlú ruzigar şikayətli bir yaralı heyvan iniltisi ilə telefon tellərinə toxunur və uğuldayırdı.* H.Nəzərli. *Çılğın kimi ruzigar uğuldar; Qar parçaları səmaya fırlar.* A.Şaiq. // Bu cür səsin qulaqda hiss olunması haqqında. *Bün-yadın qulaqları uğuldayırdı.* Ə.Əbülhəsən. *Onun qulaqları uğuldadı, elə bil qorxunc, dəhşətli əks-səda eşidilirdi.* Q.İlkin.

2. Göyərçinlərin çıxartdığı səs haqqında – quruldamaq. *Məscidin damındakı göyərçinlər kəsik-kəsik uğuldayırdılar.* M.Hüseyn.

UĞULTU is. 1. Qulağa gələn sürəkli, gürultulu, boğuc səs. *Damda, bacada həzin gürultu; Səhraları inlədir uğultu.* A.Şaiq. *Susmuş izdiham içərisindən yenidən bir uğultu qopdu.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Arıların çıxardığı səs; vızıltı.

UĞUNMA “Uğunmaq” dan f.is.

UĞUNMAQ f. Adətən gülməkdən uğunmaq, uğunub getmək şəklində: gülməkdən qəşş etmək. *Mədinənin zarafatı Vaqifin çox xoşuna gəldi, uğunub getdi.* Cəmənzəminli. [Buğacın] *qıdığı tutub gülməkdən uğunardı.* M.Rzaquluzadə.

UĞUR is. Bəxt, səadət, xoşbəxtlik. [Sərətan Afətə:] *Uğurlar dilərim ürəkdən sizə; Görüm çatasınız məqsədinizə!* M.Rahim. *Rübabə baxıb fərhələri, uğura doğru getdiyinə inamı artırdı.* Mir Cəlal. [İsmayıl:] *Uğrumuza əcəb şey çıxdı!* P.Makulu. // Bir işin, arzusun və s.-nin müvəffəqiyyətli sonu, aqibəti, müsbət nəticəsi; müvəffəqiyyət,

nailiyyət, qələbə. *İşdə uğur diləmək. Hücüm uğurla nəticələndi.*

Uğur(lar) olsun! – bir işə iqdəm edən, başlayan adama müvəffəqiyyət, qələbə, səadət, xoşbəxtlik arzusu bildirir. *Yaxşı yollar, yaxşı uğurlar olsun!* M.S.Ordubadi. *Gedin, dostlar, uğur olsun; Pozulmasın andınız.* S.Rüstəm. **Uğura qənşər gələsən!** – bax **uğur olsun!** [Qoca:] *Uğura qənşər gələsən, oğul!* M.Rzaquluzadə. **Uğur(lar) demək** – uğur arzu etmək. *Əqlimlə biliyim tutub qol-qola; Uğurlar dəyərək düşdüm bu yola.* A.Şaiq. *Qoy səbindən gülsün Vətən; Ellər baxıb uğur desin.* S.Vurğun. **Uğruna gəlmək** – bəxtinə çıxmaq, qabağına çıxmaq. [Sultan bəy:] *Hanı bir elə arvad ki uğruma gələ idi, ala idim!* Ü.Hacıbəyov.

UĞURLU sif. Müvəffəqiyyətli, sonu, nəticəsi yaxşı olan, müsbət nəticələnən. *Uğurlu nəticələr. Uğurlu ov. Zəhmətinin nəticəsi uğurlu oldu. Hücüm uğurlu (z.) bitdi.* – *Kazım fəqət xəbərsizdi bu işdə; Xəbərsizdi bu uğurlu gedışdi.* M.Müşfiq. *Gümanlı-gümansız bu axtarırlar; Bəzən uğurludur, bəzən uğursuz.* B.Vahabzadə. // Xoşbəxtlik gətirən; xoşbəxt, səadətli, şükümlü. *Sən gəzdiiyin yerlər gül-çiçək açar; Çünki uğurludur ayağın sənin.* S.Vurğun. *Ölkəmizin günləri bir-birindən nurludur; Qayəmiz aydın, açıq, yolumuz uğurludur.* R.Rza. **Uğurlu olsun!** – uğur arzusu bildirir. *Dağ-dərəni addan sən; Keç alovdan, oddan sən; Yolun uğurlu olsun; Gözlə özün yaddan sən.* (Bayatı). *Ey yolçu, uğurlu olsun səfərin! Buludsuz günəşlə doğsun səhərin!* A.Şaiq. *Yaxşı, səfərin uğurlu olsun, Ələmdar qardaş!* – *deyə, dəllək özünü ələ almağa çalışır, ancaq bacarmırdı.* S.Rəhimov.

UĞURSUZ sif. 1. Bədbəxtlik gətirən, bədbəxtliyə səbəb olan; şükümsüz, məşum, bədsüküm, bədbəxt, fəlakətli. *Qonaqsız ev uğursuz olar.* (Ata. sözü). [Hannanın] *gözəl səsi mənim qulaqlarımda bir bayquş səmindən daha uğursuz idi.* M.S.Ordubadi. *Qardaşlarımdan üçü müharibədən qayıtmamış, biri öz əcalı ilə vəfat etmiş, Səmədin atası Mədəd isə uğursuz bir təsədişün qurbanı olmuşdu.* İ.Hüseynov. // Nəhs, mənhus, pis. *Uğursuz bir gündə acı bir külək; Dağları, daşları bir yerdə qatdı.* S.Vurğun. // Bədbəxt, talesiz, bəxtsiz. [Vəzir:]

Xeyir olsun, ah, gəlir uğursuz insan; Gözündə oynayır ehtiras, al qan. A.Saiq. O öz həyatını, cavan ömrünü; Uğursuz taleyin hökmünə verdi. B.Vahabzadə.

2. Uğursuzluqla nəticələnən, heç bir müs-bət nəticə verməyən, heç bir şeylə nəticələn-məyən; müvəffəqiyyətsiz. *Uğursuz təşəb-büs. Uğursuz uçuş. Uğursuz axtarışlar. Bütün cəhdləri uğursuz (z.) qurtardı.*

UĞURSUZLUQ is. 1. Məşumluq, şüküm-süzlük, bədbəxtlik, fəlakət, bəxti gətirməmə. *Adamlar həmişə bir fəlakətə, uğursuzluğa düşər olanda kor şeytandan görərdilər. Mir Cəlal.*

2. Müvəffəqiyyətsizlik, nəticəsizlik. *Cəhd-lərin uğursuzluğu. Təşəbbüsün uğursuzluğu. Axtarışların uğursuzluğu.*

UXAY nida. Məmnunluq, cana sinmə, xoş-lanma hisslərini ifadə edir. [Təlxək əcinnə:] *Uxay! Canıma yayıldı...* Ə.Haqverdiyev. [Səttar:] *Uxay deyib, tirtap ayaqlarımı uzat-dım, amma gözümə yuxu getmədi. Ə.Əbül-həsən.*

UKLAD is. Quruluş, sistem, qayda, üsul, forma.

UKRAYNACA sif. və zərf Ukrayna dilində. *Ukraynaca-rusca lüğət. Ukraynaca danışmaq.*

UKRAYNALI is. Ukraynanın əsas əhalisini təşkil edən Şərqi Slavyan xalqı və bu xalqa mənsub adam.

UQOR is. Mərkəzi və Şərqi Avropada, habelə Asiyanın şimal-qərbində yaşayan xalqlar.

UQRO-FİN bax **fin-uqor**.

ULAQ is. Yük və ya minik heyvanı. *Ulaq-ları o tərəfdəki otluğa buraxıb gələn Yusif atasının yanında durdu. Ə.Abasov. // Eşşək. Əziziyəm, nə dəm var; Nə söhbət var, nə dəm var; Dəyirmanə getməyə; Nə ulaq var, nə dən var. (Bayatı). Bəli, Məmmədhasən əmi bir ulaq aldı. Amma bu ulaq başibəlalı ulaq imiş. C.Məmmədquluzadə.*

ULAQCI is. köhn. Keçmişdə: ulaqla yük daşıyan adam. *Ulaqçı çuvalları ulağın üstünə atıb, heyvanın ombasından bir dəyənək endirib həyətdən çıxdı. C.Məmmədquluzadə.*

ULAMA 1. "Ulamaq" dan f.is.

2. İt, qurd və bəzi başqa heyvanların, ha-belə bayquşun çıxardığı sürəkli inilti səsi.

Çaqqal ulaması. Uzaqdan canavarın ulaması eşidilir. – Oradan-buradan gecəquşlarının iniltiyəbənzər ulamaları eşidilirdi. M.Rza-quluzadə.

ULAMAQ f. 1. Ulama səsi çıxarmaq. *İt ula-yır. Bayquş ulayır. – Dərələrdə ulardı çaq-qallar; Zənn edərdin ki, bir çocuq ağlar. A.Səhhət. // Ulama səsinə bənzər səs çıxar-maq; vıyıldamaq, uvuldamaq. Ancaq quduz xəzri dəqiqə-dəqiqə ara verib, damlar ba-şında ulayırdı. S.M.Qənizadə. Kəsməyib xəzri hələ, ac canavartək ulayır. S.Rüstəm.*

2. dan. Səslə ağlamaq, zarıldamaq. *Nə ula-yırsan, bəsdir! Bu uşaq nə üçün səhərdən belə ulayır?*

ULAN is. [pol., əslİ türkcədən] tar. Çar Rusiyası ordusunda və bəzi xarici ordularda yüngül süvari əsgəri, ya zabiti. *Ulan polku. – Doğrudan da, nahar yeyilən kimi uzunbiğli və mahnızlı yerölçən Şmidt və kapitan-ispravnikin bu yaxınlarda ulan hissəsində qulluğa girmiş on altı yaşlı oğlu gəlib çıxdı. Puşkindən. İstiraja durur Qozluğun üstə; Ulan kazakları burda on dəstə. H.K.Sanlı.*

ULARTI is. Ulama səsi, ulama. *Midhət .. bayquşların ulartısını eşitməməsi üçün öz zə-dəli maşını .. düşmənin qırıcısına elə vurdu ki, qulaqları dərhal batdı. Ə.Vəliyev.*

ULAS is. bot. Tozağacı fəsiləsindən dağ-lıq yerlərdə bitən ağac; vələs. *Ulas meşəsi. – Uzun ulas ağacı öz kökündən qopub yerə gəlmişdi. S.Rəhimov.*

ULAŞMA¹ "Ulaşmaq"¹ dan f.is. *Uzaqlardan ara-sıra canavar ulaşması eşidilir. Q.İlkin.*

ULAŞMA² "Ulaşmaq"² dan f.is.

ULAŞMAQ¹ qarş. Ağız-ağıza verib ula-maq, hamı birdən ulamaq.

ULAŞMAQ² f. Yetişmək, görüşmək, qo-vuşmaq. *Vəfa qıl bir vəfadərə; Ulaşma hər biiqrarə; Mətain atma bazarə; Xəridar olma-yan yerdə. M.V.Vidadi.*

ULDUZ is. 1. Öz təbiəti etibarilə günəşə bənzəyən və gecələr göydə parıldayaraq nöqtə kimi görünən göy cismi. *Göydə ulduz-lar parlayır. – Uzaq üfüqdə dağlar qaralır, göydə tez-tez ulduz uçuşdu. İ.Əfəndiyev. Bir-birinə sığınan ulduzlar sayrışmağa başladı. B.Bayramov.*

2. *məc.* Hər hansı bir sahədə məşhur, tanınmış şəxs haqqında. *Elm aləminin məşhur ulduzları. Kino ulduzu (ən məşhur kinoartist). Futbol ulduzu.*

3. Dairə üzrə bərabər ucuşış çıxıntıları olan həndəsi cisim; mərkəzdən çıxan şüaları olan fiqur; həmin fiqur şəklində olan şey. *Bəşgüşəli ulduz. Ulduz şəkli çəkmək.* // Həmin şəkildə olan fərqlənmə nişanı. *Marşal ulduzu.* // Təşbəhlərdə: parlayan şey haqqında. *Araz öz adını elə cəsarətlə dedi ki, fəhlələrin gözləri onun ulduz kimi yanan parlaq gözlərinə dikildi.* A.Şaiq.

♦ **Ulduz ulduzu çağırır şair.** – gecə ulduzların par-par parıldaması haqqında. *Onlar kəndə yetişəndə artıq gecə idi. Göydə ulduz ulduzu çağırırdı.* M.Hüseyn. **Ulduzu (ulduzları) barışmaq** – bir-birilə dil tapmaq, yola getmək, bir-birilə xoş keçinmək. [Pakizə:] *..Yox, bunların ulduzu barış, – deyə, o yoxsul ailənin keçirdiyi bu sadə həyata heyrət edirdi.* A.Şaiq. [Qarış Mayaya:] *Sağ ol ki, gərən kimi ulduzun barışdı, axı, gəlin-qayınana işi uzun işdir.* M.İbrahimov. **Ulduzu batmaq** – bəxti sönmək, şöhrətdən düşmək, nüfuzunu itirmək, gözdən düşmək. *Bircə günün içində xalqı tir-tir əsdirən qorodovoyun ulduzu batdı.* S.Rəhman. **Ulduzu doğmaq** – xoşbəxtliyə çıxmaq, bəxti üzünə gülmək. [Cəmil bəy həqarətlə:] *Demək ki, taleyimizin ulduzu doğmağa başlamış da xəbərimiz yox..* H.Cavid. **ULDUZAOXŞAR, ULDUZVARI** *sif.* Ulduz şəklində olan. *Ulduzvari nişan.*

ULDUZLU *sif.* Ulduzlarla örtülü, ulduzlarla dolu, çoxlu ulduz olan. *Ulduzlu göy. – Sərin və ulduzlu bir gecə idi.* A.Şaiq. *Ulduzlu ayaz gecə* Muğanın üstünü almışdı. M.İbrahimov. // Üstündə ulduzaoxşar şəkil, ya naxışları, bəzəkləri olan. *Ulduzlu dəsmal. Ulduzlu parça.* // Üstündə ulduz nişanı olan. *Ulduzlu təyyarə. – Ulduzlu şahinlər indi məzar qoxusu gətirən kor bayquşları ovlamaq üçün bu gecə qalxmışdılar.* S.Rəhimov.

ULDUZNIŞAN(LI) *sif.* Üstündə ulduz şəklində nişanı olan. *Ulduznişan papaq. Ulduznişan bayraq. – İndi Əşrəf də ulduznişan bir təyyarədə uçur(du).* Mir Cəlal.

ULDUZŞƏKİLLİ bax **ulduzaoxşar.**

ULDUZU bax **ulduzaoxşar.** [Ananın] *yarıçılpaq vücuduna amansız qış gecəsi başqa bir don biçir, başqa bir örtü geyindirir, şax-tanın buz barmaqları ona ulduzu naxışlardan zərif bir libas toxuyur..* Ə.Məmmədخانlı.

ULTİMÁTUM [lat. ultimum] Dövlətlərarası münasibətlərdə: bir dövlətin başqa dövlətə verdiyi qəti tələb (ultimatumun məhiyyəti ondan ibarət olur ki, o heç bir mübahisə və etiraza yol vermir və irəli sürülən tələblər müəyyən müddət ərzində yerinə yetirilmədiyi təqdirdə dərhal qüvvə və s. tədbirlər təbiiqini nəzərdə tutur. // *məc.* Ümumiyyətlə, hədə-qorxu ilə verilən tələb. *Hacı titrəyə-titrəyə gəldisə də, bəyə bir ultimatum gətirdi.* Mir Cəlal. *Şahpərinin bu gün ultimatum şəklində dediyi bu sözlər qızın ürəyini, necə deyirlər, şan-şan eləmişdi.* B.Bayramov. □ **Ultimatum vermək** *məc.* – hədə-qorxu gəlmək.

ÜLTRA [lat. ultra] Siyasətdə: ifrat, ifratçı. **ultra...** [lat. ultra] Bir sıra mürəkkəb sözlərin “üstün”, “son”, “ifrat” mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: *ultrabənövşəyi, ultramikroskop.*

ULTRABƏNÖVŞƏYİ: ultrabənövşəyi şüalar *fiz.* – gözlə görünməyən elektromagnit şüaları. *Ultrabənövşəyi şüalar gözlə görünməyən qısdalğalı şüalardır.* R.Hüseynov.

ULTRAQISA *fiz.* Son dərəcə qısa. *Boyu bir metrədən 10 metrədək olan dalğalar ultraqısa dalğalar adlanır.*

ULTRAMİKROSKOP [lat. ultra və mikroskop] Adi mikroskoplarda görünməyən ən kiçik zərrəcikləri görməyə imkan verən mikroskop. *0,1 mikrondan 0,001 mikrona qədər böyüklüyü olan hissəcikləri ultramikroskop vasitəsilə görmək olur.* H.Şahtaxtinski.

ULU *sif.* Çox böyük, ən böyük, böyük. *Ulu divanlarda çəkilir adım; Ərşə bülənd oldu dadü fəryadım.* Qurbanı. *Yenilməz bir xalqıq, əcdadı ulu; Qoruyur sinəmiş vətən mülkünü.* Ə.Cəmil.

ULULUQ *is.* Böyüklük, əzəmətliklik, yüksəklik. *Ululuq istərkən qulluq eylə; Ayaq bir-bir basarlar nərdibənə.* Xətayi. [Məsmə:] *Keçmişdə deyərildilər: – Nə hal ilədir; Nə mal ilədir; Fəqət ululuq; Kamal ilədir.* Mir Cəlal.

ULUS *is.* *qəd.* El, oba, yurd, kənd. *Vətənimdən, ulusumdan yad oldum; Yada salmaz qohum, qardaş, el məni.* “Koroğlu”.

UMAC *is.* Ovulmuş undan bişirilən duru xörək və bu xörək üçün üstünə su səpilərək hazırlanan xəmir ovuntularının özü (xalq arasında adətən tərləmək üçün soyuq dəymiş adamlara verilir). [Ağa Kərim xan:] *..Haf-lama gürrə, qurutlu aş, mal atının küftəsi, umac – bunlar hamısı ürəktutan şeylərdir.* N.Vəzirov. [Nəcəfəli Şahmara:] *Nənən kək-likotu dəmləsin, bir də əvəlikli umac bişirsin, tərləyib ayılırsan.* B.Bayramov.

UMACAQ *is.* Umulan, gözələnən, könlüdə tutulan, istənilən, intizarı çəkilən, üreyindən keçən şey. [Vidadi:] *Sən də qurtarmasan Vaqifi dardan; Yoxdur umacağın pərvərdigardan.* S.Vurğun. [Qəhrəman] *bilirdi ki, atasının ondan کنار və başqa umacağı yoxdur.* S.Rəhimov.

UMACAŞI *is.* Umacdən bişirilən duru xörək; umac.

UMMAQ *f.* Bir şeyi könlündən keçirmək, üreyində tutmaq, olmasını istəmək, arzu etmək, ümid etmək. *Uman yerdən küsərlər.* (Məsəl). *Bəşər nicat umur bayrağımızdan; Səadət açarı bizdədir ancaq.* S.Rüstəm. *Əvəzin oğlundan böyük şey ummağa haqqı var idi.* Ə.Vəliyev.

UMSUQ *sif.* Öz ümidində aldanmış; intizarı, gözləməsi, arzusu boş çıxmış. **UMSUQ etmək** – ümidini boş çıxarmaq, aldatmaq, umsundurmaq. *Umsuq etdin, məni qoydun avara; Dedim, yaqın bir şir, aslandı indi.* “Qurbani”. **Umsuq olmaq** – ümidi boş çıxarmaq, aldanmaq, gözü qalmaq, umsunmaq.

UMSUNDURMA “Umsundurmaq” dan *f.is.*

UMSUNDURMAQ *f.* Ümidini boş çıxarmaq, aldatmaq, umsuq etmək.

UMSUNMA “Umsunmaq” dan *f.is.*

UMSUNMAQ *f.* Ümidi boş çıxarmaq, aldanmaq, umsuq olmaq, gözü qalmaq, ümidində aldanmaq.

UMSUTMA “Umsutmaq” dan *f.is.*

UMSUTMAQ *f.* Umsuq etmək, umsuq qaymaq, ümidini boş çıxarmaq; umsundurmaq.

UMU-KÜSÜ *is.* Umma, küsmə, incimə, şikayətlənmə, giley. *Töhmətdən çox umu-küsüyə bənəyən bu sözləri deyərəkən* [Xan-

ların] *səsi titrədi.* M.Hüseyn. *Küçə dinmədi; Sükut etdi; Müdrik bir insan kimi; Sanki eşitmədi; Mənim umu-küsü.* R.Rza. **UMU-KÜSÜ etmək** – şikayətlənmək, narazılıq etmək, narazılığını bildirmək, incikliyi bildir-mək, gileyəlmək. *Nəriman umu-küsü elədi: – Elə olar, elə olar! Daha bizləri tanımazsan katib olandan sonra.* Mir Cəlal. *Tapdıq .. umu-küsü etdi.* Ə.Əbülhəsən.

UMULMA “Umulmaq” dan *f.is.*

UMULMAQ “Ummaq” dan *məch.* *Söylə, gözəllərin dodaqlarından; Bu oynaq güllülər umulmuşmudur? M.Müşfiq.* **UMULMADIĞI yerdən** – gözələnilmədiyi halda. *Bəzən əsla umulmayan yerdən; Nə qədər bəxtiyar olur insan.* H.Cavid.

UMUZ *is.* Çiyin. [Zaman:] *Mən tüfəngi umuzuma sıxaraq gedirdim.* C.Cabbarlı. *Yun şalını umuzundan alıb kreslonun söykənəcə-yinə buraxdı.* Ə.Əbülhəsən.

UMUZDURMA “Umuzdurmaq” dan *f.is.*

UMUZDURMAQ *f.* Umsuq etmək, umsutmaq.

UN *is.* 1. Taxıl bitkiləri dənlərinin toz halına salınmış məhsulu. *Buğda unu. Qarğıdalı unu. Un çuvalı. – Bu dəfə on pud unun çörəyi gərək yapılaydı.* C.Məmmədquluzadə. *Havada buğda ununun qoxusu duyulurdu.* İ.Əfəndiyev.

2. Toz halına salınmış heyvan sümüyü, ya mineral maddə. *Sümük unu. Fosfor unu.*

UNİFİKASIYA [*lat.* unus – bir və facere – etmək, yaratmaq] Ümumi bir qaydaya salma, hamısını bir şəkllə, bir qaydaya salma. *Orfoqrafiyanın unifikasiyası.*

UNİFÖRMA [*fr.*] Rəsmi paltar, geyim. *..Helli, İbrahim Fövzi də öz yavərləri ilə bərabər rəsmi və hərbi uniformada idi.* M.S.Ordu-badi. [Gənc] *rus müəllimlərinə məxsus uni-forma geymişdi.* P.Makulu.

UNİKAL *sif.* [*lat.*] Nadir, yeganə.

UNİON *is.* [*lat.*] İttifaq, birlik.

UNİSÓN *is.* [*ital.*] 1. *mus.* Ahəng uyğunluğu.

2. *fiz.* İki titrəyiş mənbəyində tənliklər bərabərliyi.

3. *məc.* Fikir dəstəliyi, fikir birliyi; yekdillik.

UNİTÁR *sif.* [*fr.*] Birləşmiş, vahid.

UNİTÁZ [firmanın adından – Unitas] Kanalizasiyası olan evlərin ayaqyollarında (tualetlərində) çirkabların axıb getməsi üçün xüsusi quruluşlu çanaq.

UNİVERMAQ *is.* “Universal mağaza” söz birləşməsinin ixtisar forması. *Mərkəzi şəhər univermağı.*

UNİVERSÁL¹ *sif.* [lat.] 1. Müxtəlifcəhətli, hərcəhətli, hərtərəfli, hər şeyi qavrayan. *Universal adam. Universal peşə. Universal bilik.*

2. Bir çox məqsədlər üçün yararlı, müxtəlif işlərdə istifadə edilə bilən, müxtəlif vəzifələr görə bilən. *Universal maşın. Universal dəzgah. Universal traktor. Universal yapışqan.*

♦ **Universal mağaza** – ən müxtəlif sənaye malları satılan böyük mağaza; univermağ.

UNİVERSÁL² *sif.* [lat.] 1. Öz sənətinin bütün ixtisaslarına yaxşı bələd olan işçi. *Universal çilingər. Universal konstruktor.*

2. *astr. geod.* Həm şaquli, həm də üfüqi səthdə bucaqları ölçmək üçün alət.

UNİVERSALLIQ *is.* 1. Biliyin ən müxtəlif sahələrinə bələdlik, hərtərəfli məlumatı olma; hərtərəflilik, hərcəhətlilik.

2. Universal şeyin hal və keyfiyyəti. *Maşının universallığı.*

UNİVERSÁM [rus. универсальный магазин самообслуживания] Özünəxidmət üsulu ilə işləyən universal mağaza.

UNİVERSİTÉT [lat. universitas – toplu, məcmu] Tərkibində müxtəlif ictimai və təbiyyat-riyaziyyat şöbələri (fakültələri) olan elmi təmayüllü ali məktəb. *Bakı Dövlət Universiteti.*

UNİYA *is.* [lat.] 1. Birlik, birləşmə, ittifaq.

2. Katolik kilsəsinin Roma papasının başçılığı ilə pravoslav kilsəsinin bir hissəsilə birləşməsi.

UNLAMA “Unlamaq”dan *f.is.*

UNLAMAQ *f.* Üstünə un səpmək, un tökmək. *Xəmiri unlamaq.*

UNLU *sif.* Üstünə un səpilmiş (tökülmüş); una batmış. *Üstü-başı bütöv unludur.*

UNLUCA *is. bot.* Şoran torpaqlarda yayılmış ot və ya yarımkol bitki.

UNLUQ *is.* Dəyirmanın un tökülən çuxur yeri. *Qarı uluğun dibini, yan-yörəsini silib-süpürdü, iki ovuc un yığdı.* (Nağıl).

ÜNSİYA *is.* [lat.] 1. Bir sıra ölkələrdə müxtəlif (28, 35 qramadək) çəki vahidi.

2. 1881-ci ilədək işlənmiş köhnə italyan, ispan, Meksika, Argentina, Boliviya qızıl, Mərakeş gümüş pulu (sikkəsi).

ÜNTA *is.* Maral, qoyun və s. dərisindən uzunboğaz isti çəkmə.

ÜNTER *is.* [alm.] Xarici ölkə ordularında aşağı komanda heyətinə mənsub hərbi rütbə.

UNUDULMA “Unudulmaq”dan *f.is.*

UNUDULMAQ *məch.* Yaddan çıxarılmaq, yaddan çıxmaq. *Bir az sonra Xədicənin xəstəliyi tamamilə unuduldu.* S.Hüseyn. *Planda heç bir şey unudulmamış, hətta yeni şəhərdə 60 min ağac əkmək belə nəzərdə tutulmuşdu.* Ə.Sadiq.

UNUDULMAZ *sif.* Unudula bilməyən, yaddan çıxarıla bilməyən, həmişə yadda qalan, yadda qalmalı olan; xatirdən silinməz. *Unudulmaz dost (yoldaş).* – *Kənd həyatında – təbiətin o zəngin və geniş qucağında nə qədər canlı lövhələr, unudulmaz xatirələr vardır!* A.Şaiq. *Doğrudan da yaşlandıqca Qaras və Pərşan Rüstəmin ocağına unudulmaz bir sevinc, xoş bir şadlıq gətirmişdi.* M.İbrahimov.

UNUDULMUŞ *f.sif.* Yaddan çıxmış, yaddan çıxarılmış. *Unudulmuş hadisələr.* – [Züleyxa] *unudulmuş günləri xatırlayır, hər bir nöqtəsini təhlil edir və qibtə ilə düşündürdü.* Çəmənəzəminli. *Hər daşı qaldırıb altına baxsan; Ordan unudulmuş bir nalə gəlir.* S.Vurğun.

UNUTDURMA “Unutdurmaq”dan *f.is.*

UNUTDURMAQ *icb.* Unutmağa, yadından çıxarmağa məcbur etmək, unudulmasına, yaddan çıxmasına səbəb olmaq. *Bu yerlərin səhərləri, axşamları mənə hər şeyi unutdururdu.* A.Şaiq. *Yanına gələnlər isə şairin iztirablarını unutdurmağa çalışır, xəstəlikdən yox, başqa, ürəkaçan söhbətlər edirdilər.* Mir Cəlal.

UNUTQAN *sif.* Tez yadından çıxaran, unudan, yadında saxlaya bilməyən, yaddaşı olmayan, huşsuz. *Unutqan adam.*

UNUTQANLIQ *is.* Unutqan adamın hal və keyfiyyəti; yaddaşsızlıq, huşsuzluq. [Yaşlı kişi:] *Əgər həmin qulluqçu ikinci dəfə də belə bir unutqanlıq etsə idi, [tacir] haqq-hesabını verməklə “xoş gəldin!” – deyib qovardı.* S.Hüseyn.

UNUTMA “Unutmaq”dan *f. is.*

UNUTMAQ *f.* 1. Yaddan çıxarmaq, yadından çıxmaq, xatirindən çıxmaq (çıxarmaq). *Nə oldu bülbül kim, qıldı gülüstan tərkin? Unutdu güllərini, etdi aşıyan tərkin.* X. Natəvan. // Lazımı anda, yeri gələndə yada salmaq, nəzərindən qaçırmmaq. *Yoldan keçərkən bizə baş çəkməyi unutdu. Gedəndə qapını bağlamağı unutma!* – [Süleyman:] *Amma bax unutma sən, unutma sən, bizləri sən; Görəndə qaşıqara, gözüqara qızları sən!* Ü. Hacıbəyov. // Nəzərdən (nəzərindən) qaçırmmaq. *Unutma ki, sabah iclas günüdür. Az qala unutmuşdum. – Ancaq unutma ki, sənin uşaqların var.* M. Hüseyin. [Muxtar Fırəngizə:] *Sən böyük bir rayonun rəhbəri olduğumu, təəssüf ki, unudursan.* B. Bayramov.

2. Saymamaq, hesablaşmamaq, riayət etməmək. *Ədəb qaydalarını unutmaq. Heysiyyətini unutmaq.*

3. Təsədüfən yadından çıxararaq bir yerdə qoymaq, özü ilə götürmək. *Stolun açarını unudum, evdə qoydum.*

♦ **Duz-çörək unutmaq** – nankorluq etmək, nankor olmaq, edilən yaxşılığı yadından çıxarmaq. **Özünü unutmamaq** – özünü yadından çıxarmamaq, öz xeyrini əldən buraxmamaq.

UPUZUN *sif.* Çox uzun, lap uzun. *Upuzun ağac.*

UR *is.* Bədənin hər hansı bir yerində çıxan iltihabsız şiş.

URA *is.* Tərəvəzin, meyvənin ön axırda dəriləni. *Gedər bostan ırası; Qalar üzün qarısı.* (Ata. sözü).

UR(R)A! *nida.* 1. Hücum zamanı qoşunların döyüş nidası. *Çalınmaqda şeypurlar, naylor; Ucalmaqda ləşkərdən urreylar.* M. Ə. Sabir. *Soldat “ura” deyib keçdi hücumu; Töküldü qanları torpağa, quma.* H. K. Sanılı.

2. Hərərətli alqış və heyranlıq ifadə edir: əhsən! afərin! [El:] *Var olsun yeni dünyanın yenilməz mübarizi Elxan! Urra!* C. Cəbbarlı. *Hamı bir ağızdan “urra” deyib piyalələri qaldırdılar.* Ə. Vəliyev.

URÂN [*yun.* uranos – göy] Radioaktiv kimyəvi element – atom enerjisi hasil etmək üçün xam maddə (nüvə silahında partlayıcı maddə kimi istifadə olunur).

URBANİZÁSIYA [*lat.* urbanus] Ölkənin və ya rayonun həyatında şəhərlərin əhəmiyyətinin artması, sosial-iqtisadi inkişaf ilə əlaqədar şəhər əhalisinin çoxalması prosesi.

URBANİZM [*lat.* urbanus – şəhər] *kit.*

1. Maddi və mədəni mədəniyyətin iri şəhərlərdə cəmləşdirilməsini və kəndin zərərinə olaraq şəhərlərin inkişafının gücləndirilməsini tələb edən konsepsiya.

2. İri sənaye və ticarət şəhərlərinin həyatını təsvir edən incəsənət və ya ədəbi əsər.

URDU Pakistanın dövlət dili.

URLAMA “Urlamaq”dan *f. is.*

URLAMAQ *f. məh.* Qoyunları sulamağa çağırmaq, səsləmək.

URLU *sif.* Uru olan, şişləri olan.

URNA *is.* [*lat.*] 1. Yandırılmış cənazənin külünü saxlamaq üçün qab.

2. Seçki qutusu; səsvermə qutusu.

UROLOĞIYA [*yun.* urol və logos] Tibb elminin sidik sistemi xəstəlikləri və onların müalicə və profilaktikası ilə məşğul olan sahəsi.

UROLOJİ *sif.* [*yun.*]. Urologiyaya aid olan. *Uroloji müayinə. Uroloji klinika.*

URÖLOQ [*yun.*] Urologiya mütəxəssisi; həkim.

URUQ *is.* Ailə. *Uruğum olsun, Urumda olsun.* (Ata. sözü). // Qəbilə, tayfa.

URUQVAYLILAR *is.* Uruqvayda yaşayan əhali.

URUS “Rus” sözünün canlı dildə işlənən forması. [Məşədi İbad:] *Bax, mən iki yaşında urus balası görmüşəm ki, başı ağappaq qar kimi.* Ü. Hacıbəyov.

URVA *is.* Xəmiri kündələyərək və ya yayarkən ələ yapışmaması üçün onun üstünə səpilən az un. *İki evin urvasından bir fətir olar.* (Ata. sözü).

URVALIQ *sif.* və *is.* Uruva kimi istifadə edilən, işlədilen. *Nə od var, nə ocaq, nə urvalıq un; Bürüşüb bir küncdə yamaqlı xurcun.* S. Vurğun. [Paşa bəy:] *Yaxşı deyiblər ki, evində yoxdur urvalıq, könlündən keçir darğalıq.* Ə. Vəliyev.

URVAT *is. dan.* Hörmət, izzət, ehtiram, sayğı; təsir, nüfuz, etibar. *Keçəl Həmzə sayılmayan, urvatı olmayan bir adam idi. “Koroğlu”. Qəhrəman oxuyandan qabaq Rüstəmin bu evdə heç olmasa urvatı vardı.* S. Rəhimov.

URVATLI *sif. dan.* Sayılan, hörməti olan, hörmətli, nüfuzlu, etibarlı. [Qarakişi:] *Bax, Əsəd kişi hamıya yaxşıqlıq elədi. Ölüsü də urvatlı oldu.* B.Bayramov.

URVATSIZ *sif. dan.* Urvatı, hörməti, nüfuzu olmayan; sayılmayan, hörmətsiz, etibarsız. *Gör nə qədər urvatsız ki, Qəni bəyin evinin yanmasında da bizdən şübhələnirlər.* Ə.Vəliyev.

URYADNİK [*rus.*] *tar.* Çar Rusiyasında qəza polisinin aşağı rütbəli xidmətçisi. *Lap elə axşamüstü, günün gedən vaxtı uryadnik kişini beləcə döydüyü yerdə, Abbasın cini toplanıb kəlləsinə çıxmışdı.* S.Rəhimov. *Uryadnik atını İskəndərin üstünə sıgıdaraq qışqırdı: – Bıyara!* M.Hüseyn.

US *is. qəd.* 1. Ağıl, kamal, zəka, dərrakə, fərasət, idrak.

2. Ədəb, tərbiyə.

USANDIRICI *sif.* Usandırın, bezdirən, bıqdırıcı, bezikdirici, yorucu, üzücü. [Rza Ul-duza:] *Hər şey cansıxıcıdır, usandırıcı, yorucudur.* M.İbrahimov. *Circıramaların usandırıcı səsi ətrafı bürümüşdü.* Ə.Vəliyev.

USANDIRMA “Usandırmaq”dan *f.is.*

USANDIRMAQ *f.* Təngə götürmək, bezdirmək, bıqdırmaq; yorma, üzmək. *Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı?* Füzuli. *Böylə əsəbi qonşu hər halda insanı usandırar.* H.Cavid.

USANMA “Usanmaq”dan *f.is.*

USANMAQ *f.* Təngə gəlmək, bıqmaq, bezmək, canı sıxılmaq, yorulmaq, üzülmək. [Doktor Zibəydəyə:] *Həyat öz-özliyiündə mücərrəd olaraq o qədər gözəldir ki, ondan doymaq və usanmaq olmaz. Çəmənzəminli.* [Laçın] *uzun get-gəllərdən usandı.* M.Hüseyn. [Rəşid:] *Yaşı altmışdan ötmüş olsa da, [Bəyim xalanın] hələ bir dəfə “yoruldum, usandım”, – dediyini eşitməmişdim.* İ.Hüseynov.

USANMAZ *sif.* Yorulmaz, yorulmaq bilməyən.

USANMAZLIQ *is.* Yorulmazlıq, yorulmaq bilməmə.

USLU *sif. qəd.* 1. Ağıllı, dərrakəli, zəkali, fərasətli.

2. Ədəbli, tərbiyəli, ağıllı-kamallı. *Yadımdadır onun: “Gözəl balam usludur; Yoxsa nağıl söyləməmə sənə”, – deyən sədası.* M.Rahim.

USTA *is.* 1. Bir sənəti lazımınca, əsaslı surətdə öyrənib onunla məşğul olan adam; sənətkar. *Bununla belə onun bircə nəfər həqiqi dostu var idi: saatsaz usta Zeynal.* Ə.Haqqverdiyev. *Usta Fərrux işdən kefi kök qayıtmışdı.* B.Bayramov. // Peşə, sənət öyrədən şəxs; tərbiyəçi, müəllim. [Yusif] *varid oldu Həmədana, orada usta Xəlilin yanında qırx yaşında ikən sərraclıq sənətini bir il müddətində öyrənib, Qəzvinə müraciət etdi.* M.F.Axundzadə. // Öz işində böyük bacarıq və məharət qazanmış mahir adam, mahir sənətkar. *Bədii söz ustası. İncəsənət ustalarının konserti. Üzümlük ustası. – Usta gəmiçilər tufanda belə; Sükanı düz tutar öz əllərilə.* S.Vurğun. [Rəssam] *öz sənətinin bacarıqlı bir ustası idi.* M.Hüseyn. // *məc.* Ümumiyyətə, mahir, bacarıqlı, zirək adam haqqında. [Aslan bəy:] *Xeyr, lazım deyil, .. Əhməd özü ustadır, əldən qoymaz.* N.Vəzirov. *Bişirdiyi xörəyin şirin yeyilməsindən bildi ki, o hər şeydə naşı olsa da, əlsuyu verməklə aş bişirməkdə ustadır.* Mir Cəlal. □ **Usta tərpanmək** – zirəklik göstərmək, zirək tərpanmək, biclik işlətmək. *Siyasət həmişə bir oyuncaqdır; Kim usta tərpansa, o udacaqdır.* S.Vurğun.

2. İstehsalatda, uçuşda və s.-də inzibati və texniki rəhbərliyi həyata keçirən şəxs. *Növbə ustası. Buruq ustası.*

3. Ən görkəmli idmançılara verilən ad və bu adı daşıyan şəxs. *Əməkdar idman ustası.*

USTABAŞI *is. köhn.* Bir neçə ustaya rəhbərlik edən usta, baş usta. *Ustabaşı kənardə durub məlumat verir, qabarlı əllər ilmə dü-yürdü.* Çəmənzəminli. // Ustaya hörmətlə müraciət. [Qərib:] *Xəbər söylə mənə, ay ustabaşı; Əlindəki sazı necə çalırsan? “Aşıq Qərib”.* [Xərabəti:] *Mana bax... Ey, mana bax, ustabaşı! Gördüyün varmı bizim arxadaşı? H.Cavid.*

USTACASINA *bax* **ustadanə.**

USTAD *is.* [*fars.*] Elm və ya sənət sahəsində geniş və dərin məlumatı və qabiliyyəti olan şəxs. *Qabil şagird ustad olur ustadan.* (Ata. sözü). // *məc.* Müəllim, tərbiyəçi, öyrədici, mürsid. *Ey yorulmaq bilməyən ustadımız! Yandı mövünlə dili-naşadımız.* A.Səhhət.

USTADANƏ *zərf və sif.* [*fars.*] *köhn.* Ustalıqla, ustacasına, məharətlə, bacarıqla,

məharətli. *Qüdrətli fikir və sözlərin düzgün, yerində, ustadanə deyilməsi cümlənin təsir qabiliyyətini artırır.* M.İbrahimov.

USTADLIQ *is.* Məharət, bacarıq; bir işdə qazanılan şöhrət. *Qərribin ustadlığı ətrafa yayılışdı.* “Aşıq Qərib”.

USTADNAMƏ *is.* [fərs.] Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında çox vaxt qoşma, bəzən də divani şəkildə olub, məzmunca hikmətamiz, nəsihətamiz, fəlsəfi məzmununda şeir növlərindən biri (bir ənənə olaraq aşıqlar dastana ustadnamə ilə başlayırlar). *Elə ona görə mən də naşı şəhər balalarına yaxşı bir ustadnamə oxudum.* S.Rəhimov.

USTALAŞMA “Ustalaşmaq”dan *f.is.*

USTALAŞMAQ *f.* Ustalıq, təcrübəsi, məharət, bacarığı artmaq; püxtələşmək, bismək, təcrübələnmək. *..Həmişə də qiymətli xam at alıram ki, onu qoşquya öyrədim və bu yolda ustalaşmışam da.* C.Məmmədquluzadə. *Bilir-sən ki, indi xalq ustalaşıb, burada bir az səsinə səs vermədin, basıb rayona gedir.* Mir Cəlal.

USTALIQ *is.* 1. Hər hansı bir sahədə çalışsan ustanın işi, peşəsi.

2. Hər hansı bir sahədə böyük bacarıq, məharət. *İşdə bir incəlik, ustalıq və xüsusi qabiliyyət görünürdü.* Ə.Vəliyev. // Ümumiyyətlə, məharət, bacarıq. *Əsil ustalıq burdadır.* Qantəmir. *Bax, bu, böyük ustalıq tələb edən bir fəndir.* Ə.Əbülhəsən.

3. **Ustalıqla** şəkildə *zərf* – məharətlə, bacarıqla, ustacasına, mahircəsinə. *Ustalıqla hərəkət etmək.* Rolu ustalıqla ifa etmək. – *Səlim bəy çox ustalıqla .. təbəssümüü təkrar etdi.* H.Nəzərli. *Ümumən Müqim bəy arvadından çəkindiğini daima özü də ustalıqla malalamağa çalışırdı.* S.Rəhimov.

USTAYANA bax **ustacasına**. *..Müalicə müvəqqəti vasitələrdən ustayana istifadə etməyi bacarmaqdan asılıdır.*

UŞAQ *is.* 1. Azyaşlı oğlan, ya qız; çocuq. *Uşaqlar üçün kitab.* *Uşaqların tərbiyəsi.* – *Şərə başlarkən uşaqdım, dostlar!* S.Rüstəm. *Uşaqlar çox vaxt qolsuz bir köynəklə yaşıl ot üstündə ayaqyalın gəzirilər.* Mir Cəlal. // Cavan, gənc (oğlan, ya qız). *İnad uşaq.* *Cəsə-rətli uşaq.* *Yaxşı uşaqdır. Tərbiyəli uşaqdır.*

2. Oğlan, ya qız (körpə, bala). *Südəmər uşaq.* *Doğulan uşaq oğlandır.* *Əzik uşaqlar.*

– *..Sürəyya uşaq doğarkən vəfat etdi.* S.S.Axundov. □ **Uşağı olmaq** – övladı olmaq, uşaq doğmaq (oğlan, ya qız). **Uşağı olmamaq** – sonsuz, övladı olmayan adam haqqında. *Aşıq Cünun bildirdi ki, Koroğlunun uşağı olmur.* “Koroğlu”. *Əsmərin uşağı olmurdu.* S.Hüseyn.

3. *məc.* Müqayisə, bənzətmə məqamında. *Uşaq kimi hərəkət etmək.* *Havaxta qədər belə uşaq olacaqsan?* – [Sultan bəy:] *Uşaq ki deylənsən, hər bir şeyi bilirənsən, anlayırsan.* Ü.Hacıbəyov. [Hümmət:] *Ay Qara Yusif, ay eloğlu, sən də belə? Əyə, sən də uşaq kimi danışdın?* B.Bayramov.

♦ **Uşaq bağçası** – məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün tərbiyə müəssisəsi. **Uşaq evi** – ata-anaları olmayan uşaqlar üçün internatı olan təlim və tərbiyə müəssisəsi. [Seryoja:] *Deyirlər ki, 1941-ci ilin dekabrında mənə uşaq evinə vermişlər.* Z.Xəlil. **Uşaq kimi baxmaq (bəsləmək)** – əzizləmək, çox sevmək, göz bəbəyi kimi qorumaq, başına-ayağına keçmək. [Qulu:] *Xədicə xanım, görünü, Yusif bəyi çox istəyir. Onu lap uşaq kimi bəsləyir.* N.Nərimanov. **Uşaq şəhərciyi** – uşaqlar üçün sağlamaşdırma və tərbiyə müəssisəsi (bağ-larda, parklarda və s.-də). **Uşaqların anası evf.** – arvad, zövcə. *Gördüm uşaqların anası öz-özünə mırtdandır.* C.Məmmədquluzadə. *Qurban Molla Fərzəliyə bir az da yaxınlaşdı. Gizli bir söz söyləyirmiş kimi fısıldayaraq: – Molla, əvvəlcə məndən uşaqların anasına salam yaz, – dedi.* **Uşaqların atası evf.** – ər, kişi.

UŞAQCANLI *sif.* Öz uşaqlarını, öz övladlarını həddən artıq sevən, onlara qayğı və nəvaziş göstərən; övladcanlı. *Uşaqcanlı ana.* – *Nubar xala yazdı ki, mənim kişim məzlumun birisi, uşaqcanlı girdimanlıdır.* S.Rəhimov. *Qoşatxan uşaqcanlı atalardan olduğundan Mələk onun sualındakı narahatlığı duydu.* M.İbrahimov.

UŞAQCANLILIQ *is.* Öz uşaqlarını, öz övladlarını həddən artıq sevmə, onlara çox qayğı və nəvaziş göstərmə; övladcanlılıq.

UŞAQCASINA *zərf* Uşaq kimi, qeyri-ciddi, sadədilcəsinə, sadəlövhcəsinə. *Uşaqcasına hərəkət.* *Uşaqcasına mühakimə.* – *Ayırım qızı Kərim babanın uşaqcasına işlərindən, qərribə*

hərəkətlərindən acıqlanar, Kərim babanın arxasınca hər gün söylənərdi. A.Şaiq. Sona birdən uşaqcasına sual verib, Səttarın qoluna baxdı. Ə.Əbülhəsən.

UŞAQCIĞAZ “Uşaq”dan oxş. *Uşaqcığaza nə oldu? Uşaqcığaz bərk qızdırıb. – [Xanım-naz:] ..Uşaqcığazım üçün qorxuram. Salıblar onu dilə-ağıza. C.Cabbarlı.*

UŞAQCIQ *kiç.* Kiçik uşaq, balaca uşaq, yazıq uşaq. [Tükəz:] [Hacı Qaranın] başına bir iş gəlsə, uşaqcıqlarım yetim qalacaq. M.F.Axundzadə.

UŞAQƏMİZDİRƏN *sif.* Öz südü ilə uşağını bəsləyən, südəmər uşağı olan. *Uşaqəmizdirən analar.*

UŞAQLAŞMA “Uşaqlaşmaq”dan *f.is.*

UŞAQLAŞMAQ *f.* Qocalıqdan ağılı zəifləmək, xərifləmək, özünü uşaq kimi aparmaq. *Görünür, adam qocaldıqca uşaqlaşır. S.Rəhimov.*

UŞAQLI *sif.* Uşağı ya uşaqları olan. *Uşaqlı qadın. – [Cəmilə:] Əhməd uşaqlı anaya heç bir zaman kəm baxa bilməz. S.Rəhimov.*

UŞAQLIQ *is.* 1. Uşaq yaşları. *Uşaqlıq dövrü. Uşaqlıq illəri yadımdadır. Uşaqlığı kənddə keçib. Uşaqlıq xatirələri. – Axtarıram, uşaqlıq düşmür ələ; Halım olur fəna bu gündən belə. A.Səhhət. Fərmanın uşaqlığı İsmayılı rayonunun Zoğallıq kəndində keçmişdir. Ə.Sadıq.*

2. *məc.* Uşaq hərəkəti, uşaqcasına hərəkət; qeyri-ciddilik; ağılsızlıq. **□ Uşaqlıq eləmək (etmək)** – düşünmədən hərəkət eləmək (etmək), ağılsızcasına hərəkət eləmək (etmək), ağılsızlıq eləmək (etmək).

3. Ana bətni.

UŞAQLIQDAN *zərf* Uşaqlıq illərindən, uşaq olduğu vaxtdan, lap kiçik yaşlarından. *Məndə uşaqlıqdan folklorə maraq oyadan Yusif əmi olmuşdur. A.Şaiq. Müşgünəz uşaqlıqdan təkliyi sevmir, yalqızlıqdan darıxırdı. Ə.Vəliyev.*

UŞAQSALDIRMA, UŞAQSALMA *is. tib.* Hamiləliyin süni yolla vaxtından qabaq dayandırılması və dölənin ana bətnindən çıxarılması.

UŞAQSEVƏN *sif.* Uşaqları sevən, balaca uşaqlara nəvəziş göstərən, onları öyləndirməyi sevən (adam).

UŞAQSEVƏNLİK *is.* Uşaqlara məhəbbət, uşaqları sevmə.

UŞAQSIZ *sif.* Uşağı, övladı olmayan, övladsız. *Uşaqsız qadın.*

UŞAQSIZLIQ *is.* Uşağı, övladı olmama; övladsızlıq; sonsuzluq.

UŞQUN *is. köhn.* [rus., əslə ing. Schooner-dən] İkidorlu yelkənli gəmi (qayıq). [Yengə:] *Hacı ağa, gəlinin sənə salam verir, ona nə bağışlayırsan? Qayınata da ona ya on imperial, ya bir bağ, ya bir ev, ya da bir uşqun bağışlardı. H.Sarabski.*

UŞQUNÇU *is. köhn.* Uşqun sahibi, uşqunda işləyən, gəmiçi.

UTANCAQ *sif. və is.* Çox utanan, alışmadığı mühitdə, şəraitdə adamların yanında sıxılan, üzü qızaran. *Utancaq uşaq. O çox utancaqdır. – [Uğur:] Əmiqızı, mən gedəndə sən bir utancaq qız idin. İ.Əfəndiyev. // Zərf mənasında. Telli utancaq bir halda üzünü müəllimə tutub dedi: – Bağışlayın, sizə zəhmət verdim! S.Hüseyn. [Əjdər] sözünə davam edə bilmədi, utancaq bir halda susdu. S.Rəhman.*

UTANCAQLI *b a x utamlıcaq.* Əslində iş öz-özülüyündə bir az [Nadirin] nəzərində utancaqlı idi. B.Talıblı.

UTANCAQ(LI)LIQ *is.* Utancaq adamın hal və xasiyyəti, hər şeydə utanma xasiyyəti. *Utancaqlıq yaxşı şeydir, amma öz yerində! Mir Cəlal. // İsmət, həyalılıq, abırlılıq. Onun ən gözəl və sevimli xüsusiyyətlərindən birisi zahiri görünüşündə olan məhcubluğu, həyalılığı və utancaqlılığı idi. M.S.Ordubadı. Gəlinin utancaqlılığı, hətta gəlib başının üzərində dayanan adamın üzünə baxmaqdan həya eləməsi Səmədə daha xoş gəldi. İ.Hüseynov.*

UTANDIRMA “Utandırmaq”dan *f.is.*

UTANDIRMAQ *f.* Birinin utanmasına, xəcalət çəkməsinə səbəb olmaq, bir söz deyərək, ya danlayaraq, töhmətləndirərək onda xəcalət və ya peşmançılıq hissi oyatmaq, qızartmaq, utancaq bir vəziyyətə salmaq. *Uşağı utandırmaq. – [Həsənqulunu] lazımcına utandırıb töhmətləndirdilər və qərarın da [surətini] əlinə verdilər. Çəmənəzəminli. Oğul fikirləşir, anasının dedikləri onu utandırır, bədəninə lərzə salırdı. Ə.Vəliyev.*

UTANIB-QIZARMA “Utanıb-qızarmaq”-dan *f.is.* *Mən Laçının utanıb-qızarmasına razı olmadım və dedim.* H.Nəzərli.

UTANIB-QIZARMAQ bax **utanmaq**. [Məmməd] *qalxdı, utanıb-qızararaq səs gələn tərəfə getdi.* Çəmənzəminli. *Doktor çeşməyini götürüb cibinə qoyur, açıq gözlə Güllöyşə baxır, Güllöyşə isə utanıb-qızarmırdı.* S.Rəhimov.

UTANILACAQ *sif.* Xəcalətə, utanmağa səbəb olan, münasib olmayan, pis. *Burada utanılacaq şey yoxdur.*

UTANMA “Utanmaq”dan *f.is.*

UTANMAQ *f.* 1. Bir işdən, hərəkət və söz-dən, ya da başqa bir səbəbdən xəcalət çəkmək, mənavi üzüntü duymaq. *Bolqar öz dilini bilmədiyindən xəcalət çəkəndə bizlər də öz dilimizdə danışmaqdan utanırıq.* C.Məmməd-quluzadə. *Qərənfil utanıb başını aşağı saldı.* S.Rəhman.

2. Utandığından, xəcalətindən bir şeyə cəsarət etməmək. *Ondan xahiş etməyə utanıram.* – *Nə üçünsə kişilərin palatasına girib, onu soruşmağa və hətta Səidə xanıma bu barədə sual verməyə də utanırdım.* M.Hüseyn. *Gəlməyə utanan (f.sif.) qız indi cəsarətlə qapını döydü.* S.Vəliyev. // Çəkinmək (bu mənada bəzən “utanıb-çəkinmək” şəklində işlənir). *Nə var qızım, nə oldu sana? Utanma, dərdini aç, söylə mana.* S.Vurğun. *Ümid yazdığı məktubun cavabını soruşmaqdan utanıb-çəkinirdi.* B.Bayramov.

UTANMAQSIZIN, UTANMADAN *zərf* Utanmayaraq, xəcalət çəkmədən, həyasızcasına, təklifsizcəsinə, arsız-arsız. *Utanmaq-sızın (utanmadan) böhtan atmaq.*

UTANMAZ *sif. və is.* Heç şeydən utanmayan, həya etməyən, həyasız, arsız, abırsız. *Utanmaz hərəkət. Utanmaz adam. Utanmazın biridir.* – *Qorx qorxmazdan, utan utanmazdan.* (Ata. sözü).

Utanmaz-utanmaz bax **utanmazcasına**. *Utanmaz-utanmaz irişmək. Utanmaz-utanmaz böhtan atmaq.* – [Minirə:] *Odur ey, bilmirəm, utanmaz-utanmaz niyə durub bura gəlib.* M.Süleymanov.

UTANMAZCASINA *zərf* Həyasızcasına, abırsızcasına, sırtıqcasına, həyasız-həyasız. *Utanmazcasına yalan danışmaq. Utanmazcasına cavab qaytarmaq.*

UTANMAZLIQ *is.* Həyasızlıq, abırsızlıq, arsızlıq; utanmaz hərəkət (söz).

UTİL [*lat. utilis*] İşlətmək üçün yaramayan, lakin xammal kimi istifadə oluna bilən şeylər, faydalı tullantılar (metal qırıntıları, əsgü-üşgü, kağız və s.). [Yunis Səlimova:] *Nədir o bir yığın doqranıtı tökübsünüz, həyatınızdan keçmək olmur. Aldığınız vərəqlərin yarısını utilə qaytarırsınız?* Mir Cəlal. [Mehdizadə:] *İş-güclərini atıb util yığmaqla məşğuldurlar.* Y.Əzimzadə.

UTİ(LƏR) *is. tar.* Alban tayfalarından biri; müasir udinlərin sələfləri.

UTİLİTAR *sif.* [*lat. utilitas*-dan] Ancaq praktik istifadəni, xeyir, fayda götürmək məqsədini güdən; praktik, tətbiqi.

UTİLİTARİZM [*lat.*] 1. Etikada: eqoizmə, fərdiyyətçiliyə əsaslanan burjua cərəyanı (bu cərəyan tərəfdarları iddia edirlər ki, insanın bütün əməlləri ancaq hər şeydən fayda, xeyir götürmək prinsipinə əsaslanır).

2. Hər şeyə xeyir, fayda götürmək baxımından yanaşma; utilitarlıq.

UTİLİTARLIQ bax **utilitarizm** 2-ci mənada.

UTİLİZASIYA [*lat. utilis*-dən] İstifadə etmə (edilmə), səmərəli istifadə. // Tullantıların, yarımfabrikatların, yanacaq materiallarının və s.-nin xammal kimi istifadə edilməsi.

UTİLİYİCAN *is.* Util yığmaqla məşğul olan işçi.

UTOPIK *sif.* [*yun.*] 1. *fəls.* Utopiya (1-ci mənada) üzərində qurulmuş; qeyri-elmi, xəyali. *Utopik sosializm.*

2. Həyata keçə bilməyən, qeyri-real, xam xəyaldan başqa bir şey olmayan; xəyali. *Lakin Elxanın zəif cəhətləri də vardır. Onun gələcək cəmiyyət haqqındakı fikirləri xəyali və utopikdir.* M.Arif.

UTOPIST [*yun.*] Utopizmə qapılmış adam; xəyalpərest.

UTOPİYA [*yun. utopos*] 1. Cəmiyyəti yenicdən qurmaq, ideal cəmiyyət yaratmaq haqqında qeyri-elmi fəlsəfi görüş, nəzəriyyə.

2. Həyata keçirilə bilməyən fantaziya, xam xəyal.

UVERTÜRA [*fr. ouverture*] Operanın, baletin və s.-nin müqəddiməsi. “*Koroğlu*” operasının uvertürası. – *Ümumiyyətlə, opera əsərləri simfonik orkestr tərəfindən hələ pərdə*

açılmazdan əvvəl ifa edilən uvertüra, ya da introduksiya (müqəddimə) ilə başlanır. Ə.Bədəlbəyli.

UVOLOGİYA *is.* [lat.] Üzümün salxım və giləsinin struktur komponentləri haqqında elm.

UYAR(LI) *sif.* Uyğun, müvafiq, münasib, düzgələn, uyan, uyğun gələn.

UYARLIQ *is.* Uyuma, uyğun gəlmə, düz gəlmə; uyğunluq, münasiblik.

UYARSIZ *sif.* Uymayan, uyğun gəlməyən, düz gəlməyən, müvafiq olmayan, uyğunsuz.

UYARSIZLIQ *is.* Uyğunsuzluq, uymama, düz gəlməmə, uyğun olmama.

UYDURMA 1. "Uydurmaq"dan *f.is.*

2. *is.* Həqiqətdə mövcud olmayıb birisi tərəfindən uydurulan əsilsiz şey; qondarma, yalan, əfsanə, saxta. [Qoca Baxşı:] *Çünki ora-dakı həyat ona yabançı və xəyali bir uydurma kimi görünəcəkdir.* C.Cabbarlı. *Oxucu elə güman edər ki, bəlkə belə bir kənd olmayıb, uydurmadır və ya nədir.* S.Rəhimov.

UYDURMAÇI *is.* Olmamış, ya olmayan bir şeyi özündən uyduran, özündən quraşdıran adam; yalançı, qondarmaçı, iftiraçı, böhtançı. *Uydurmaçının biridir. Mən belə uydurmaçıya rast gəlməmişəm.*

UYDURMAÇILIQ *is.* Olmamış, ya olmayan bir şeyi özündən uydurma, özündən düzəltmə, qondarma; qondarmaçılıq, yalançılıq, saxtaçılıq.

UYDURMAQ *f.* 1. Olmamış, ya olmayan bir şeyi öz xəyalında yaratmaq, özündən düzəltmək, özündən quraşdırmaq; qondarmaq. [Kazım] *hər halda bir bəhanə uydurmağı qərara aldı.* M.İbrahimov. // *məc.* Yuxulatzmaq, gözünü bağlamaq, iğfal etmək. [Gülüş Sevilə:] *Balaş səni anlamır, o səni həyatdan gizlədir, uydurur, o səni öz istədiyi kimi yağışdan çıxarıb yağmura salacaqdır.* C.Cabbarlı.

2. Uyğunlaşdırmaq, uyşdurmaq, uyğun hala gətirmək, uyğun etmək. *Qoysanız öz oğlumu mən salım öz halimə; Sənətimi öyrə-dib uydurum öz halimə?!* M.Ə.Sabir. *Oxşadır səsinə bir komandana; Ayaqlar özünü uydurur ona.* S.Vurğun.

UYDURUCU *bax uydurmaçı.*

UYDURULMA "Uydurulmaq"dan *f.is.*

UYDURULMAQ *məc.* 1. Özündən düzəldilmək, özündən quraşdırılmaq, özündən qondarılmaq. *Siz bəlkə bunu uydurulmuş*

(*f.sif.*), *xəyali bir əfsanə zənn edərsiniz.* S.Hüseyn. *Bəlkə Tahirin ali təhsil almadığına dair deyilən sözlər nə məqsədlə isə uydurulmuş (f.sif.) sadəcə bir bəhanə idi?* M.Hüseyn.

2. Uyğunlaşdırılmaq, uyşdurulmaq, uydurulmaq, uyğun şəkllə salınmaq. *Əcdadın mənaəviyyatına uydurulmuş (f.sif.) bir ölçü bizə də tövsiyə olunur.* Cəmənzəminli.

UYÉZD [rus.] *bax qəza*². [İsmayıl bəy:] *Necə də qudurğan olmasınlar ki, tamam uyezd onların əlindədir.* N.Vəzirov. *Nəinki Na-məlsəm məhəlləsində, bəlkə bütün kənddə, uyezdə dəxi bundan dövlətli, zəngin adam tapılmazdı.* N.Nərimanov.

UYĞUN *sif.* 1. Uyar, müvafiq; düz gələn, müvafiq olan, lazımı şəkildə olan, bir şey üçün yararlı olan. *Qətibə bu əlaqənin başlan-masını öz məqsədinə uyğun bilirdi.* M.S.Or-dubadi. *Dükandan çoxdan bəri arzusunda bulunduğum bir kiçik və uyğun dəstək alıb parasını verdim.* T.Ş.Simurq. [Oğlan] *gülə-gülə və oranın yerli şivəsinə uyğun, xalis və təmiz bir Azərbaycan dilində mənə cavab verdi.* M.Rzaquluzadə. // Münasib, layiq, ya-raşan; tələbə, şərtə cavab verən. *Uyğun bir vəzifə. Qabiliyyətinə uyğun bir iş.* – [Jasmen:] *Saray artisti demək pək uyğun.* H.Cavid. // Bir-birinə uyan, həmahəng olan. *Uyğun səslər uçuşur sol, sağında; Şən bülbüllər, dadlı dillər bizimdir.* A.Şaiq. □ **Uyğun gəl-mək** – düz gəlmək, uymaq, uyğun olmaq, müvafiq olmaq. [Badsəbə:] *Zatən təbiətimiz [Muradla] bir-birinə uyğun gəldi.* Cəmənzəminli. *İskəndər, yaşına uyğun gəlməyən bir çevikliklə ayağa qalxıb eşiyə çıxdı.* M.Hüseyn.

2. Əlverişli, münasib. *Mallar uyğun bir qiymətə satılır.*

UYĞUNLAŞDIRILMA "Uyğunlaşdırılmaq"dan *f.is.*

UYĞUNLAŞDIRILMAQ "Uyğunlaşdırmaq"dan *məc.*

UYĞUNLAŞDIRMA "Uyğunlaşdırmaq"-dan *f.is.*

UYĞUNLAŞDIRMAQ *f.* Uyşdurmaq, uyğun hala gətirmək, müvafiqləşdirmək, yaraşdırmaq. *Sinir sistemi bədən üzvlərinin işini tənzim edir, uyğunlaşdırır və əlaqələndirir.* – *Səfədrəli bildiyi sayısız-hesabsız məzhəklərin ən yaxşılarından üçünü seçib musiqiyə uyğunlaşdırmışdı.* İ.Əfəndiyev.

UYĞUNLAŞMA “Uyğunlaşmaq” dan *f.is.*

UYĞUNLAŞMAQ *f.* Uyğun hala gəlmək; bir şeyə uyusmaq, vərdiş etmək, öyrəşmək. *Yeni mühitə uyğunlaşmaq. Dağ iqliminə uyğunlaşmaq. Yeni həyat şəraitinə uyğunlaşmaq.* – [Surxay:] *Qazmaçılar şəraitə uyğunlaşmayıblar.* M.Süleymanov. // İç üzünü gizlədərək yeni şəraitdə hərəkət etməyi bacarmaq.

UYĞUNLUQ *is.* Uyğun olma, uyğun gəlmə; müvafiqlik, münasiblik, bir-birilə düz gəlmə; həmahənglik. *Fikirlər arasında uyğunluq.* – *Camenin quruluşu, cizgilərin incəliyi, boyaların uyğunluğu Midhət əfəndini məşğul etməyə başladı.* Cəmənzəminli.

UYĞUNSUZ *sif.* 1. Uyğun olmayan, uymayan, düz gəlməyən, müvafiq gəlməyən. *Uyğunsuz yer. Uyğunsuz vəziyyət.*

2. Münasib olmayan, layiq olmayan, yaraşmayan, namünasib, uyşmaz. *Uyğunsuz hərəkət. Uyğunsuz söz.*

UYĞUNSUZLUQ *is.* Aralarında uyğunluq olmama, bir-birilə düz gəlməmə (tutmama). *Xasiyyətlərdə uyğunsuzluq.* – *Ana isə dar şalvarı bəyənmir, çəkmə ilə onun tənəsübündə nə isə bir uyğunsuzluq görürdü.* M.Hüseyn. *Qüruru və şəx gəzişi ilə paltosunu çiyində əyri tutması .. gülməli bir uyğunsuzluq təşkil etdiyini Həmzə özü bilmir, bir ara heç kəsə baxmırdı.* Ə.Əbüllhəsən. // Uyşmazlıq, ahəngsizlik. *Atası ilə anası arasında olan küskünlük, ailə həyatında olan uyğunsuzluq onda acı təsirlər oyadırdı.* A.Şaiq. // Uzlaşmazlıq, uzlaşmama.

UYĞUR(LAR) Orta Asiyada və Qərbi Çinin bəzi rayonlarında yaşayan türkdilli xalq. *Uyğur dili. Uyğur ədəbiyyatı.*

UYĞURCA *sif. və zərff* Uyğur dilində. *Uyğurca-rusca lügət. Uyğurca danışmaq.*

UYQU *is.* Yuxu. *Kəndlilər çox yorulub, uyqudan indi oyanır.* A.Səhhət. *Müəllim oyaqlıqla uyqu arasında idi.* S.Hüseyn.

UYQULU *sif.* Yuxulu. *Dideyi-bəxtim oyanmaz, nə ağır uyquludur.* Füzuli.

UYQUSUZ *is.* Yuxusuz. [İsmət:] *Keçən gecə bir xeyli fikrə daldım; Düşündüm, düşündüm, uyqusuz (z.) qaldım.* H.Cavid. *Bəziniz uyqulu, bəziniz uyqusuz; Sizdə var qoxusu hər yerin, küləklər!* M.Müşfiq.

UYQUSUZLUQ *is.* Yuxusuzluq.

UYMA “Uymaq” dan *f.is.*

UYMAQ *f.* 1. Bax **qapılmaq**². *Qərinələrlə məst olub cəhalətə uyduq! Hansı günümüzü xoş keçirdik? C.Məmmədquluzadə. Meydan-da durun mərd kimi; Uymayın ötəri şöhrətə, ada.* B.Vahabzadə. // İnanaraq tabe olmaq, razı olmaq, güzəştə getmək; dilə aldanmaq; təsir altına düşmək. *Yalana uymaq.* – *Əzizim, içmə, dostum! Hər sudan içmə, dostum! Uyma əğyar sözünə! Dostundan keçmə, dostum!* (Bayatı). [Ziba xanım:] *Sənin gözüün örtülüüb, uyubsan bu çənginin məkrinə, felinə, təmiz adını itiribsən.* M.F.Axundzadə.

2. Bənd olmaq, vurulmaq, sevmək. *Uyubsan zalım xoryada; Dostdan kənar gözən gözəl! Aşıq Ələsgər.* [Tutubəyim Ağabəyimə:] [Atan] *bir müddət Hacı Kərimin qızına uydu, indi də Gəncədən təzə gətirdiyi bacına uyub.* Cəmənzəminli.

3. Uyğun gəlmək, uyğun olmaq, münasib olmaq, düz gəlmək, yaraşmaq. *Vay, vay! Deyəsən, bəşər deyil bu! Bir şəkllə uyan təhər deyil bu!* M.Ə.Sabir. *Bu iki adamın təbiəti bir-birinə əsla uymayırdı.* A.Şaiq.

UYUMA “Uyumaq” dan *f.is.*

UYUMAQ *f.* 1. Yuxulamaq. *Nəhəyat, uyuyan (f.sif.) uşaq tərpənib gözlərini açdı.* T.Ş.Simurq. // Məc. mənada. *Rahat uyu, qəhrəman əsgər!* – *Uyuyur mənə məzarında sənin; Ağlayan qanlı bir əsrin dərdi.* S.Rüstəm.

2. məc. Həyat əsəri göstərməmək, tam sükut içində olmaq, sükuta dalmaq, fəaliyyətsiz, hərəkətsiz halda olmaq. *Qapı təkrar döyüldü, səs sükut içində uyuyan (f.sif.) dalana düşüb, əks-sədalər doğurdu.* Cəmənzəminli. *Yer uyuyur, göy dincəlidir; Ətrafa duman çökür.* H.Hüseynzadə.

UYUMUŞ *sif.* Yuxulamış, yatmış. *Uyumuş uşaq.* // Məc. mənada. [Rüstəm bəyin] *çoxdan bəri uyumuş milli hissi qələyana gəldi.* Cəmənzəminli. *Duyduğu ətir iyi damarlarında uyumuş sevgi hissələrini oyandırır.* M.S.Ordubadi. // məc. Qəflətdə olmaq, yuxuda olmaq, dünyadan xəbərsiz olmaq.

UYUŞDURMA “Uyuşdurmaq” dan *f.is.*

UYUŞDURMAQ *f.* Bir-birinə uydurmaq, uyğunlaşdırmaq, uyğun etmək, yaraşdırmaq.

UYUŞMA “Uyuşmaq” dan *f.is.*

UYUŞMAQ *f.* 1. Keyləşmək, keyimək, hissizləşmək, duyma qabiliyyətini itirmək.

Soyuqdan əlləri uyuşdu. – Göyərçin uyuşan (f.sif.) əllərini bərk sıxaraq: – Baxaq... gö-rək, – dedi. S.Rəhimov. Alınmı soyuq tər basdı. Bədənini uyuşub açıldı. Ə.Vəliyev.

2. Uyğunlaşmaq, uyğun gəlmək; alışmaq. // Müvafiq olmaq, uymaq, tutmaq, uyğun gəlmək. *Sanki [Fəridun] bir-birilə heç bir zaman uyuşa bilməyəcək ziddiyyətlərin əbədi ahəngini yaratmışdı. M.İbrahimov. Lakin bu kostyum [Mehdizadənin] ayaqlarındakı yumşaq məslərlə heç də uyuşmurdu. Y.Əzimzadə. // Yetişmək, qovuşmaq, ulaşmaq. [Solmaz:] İndi mən yalnız göyləri, işıqları, ulu Hörmüzün iltiviyətini və ona uyuşmağı düşünürəm. C.Cabbarlı.*

UYUŞMAZ *sif.* Bir-biri ilə uyuşmayan, düz gəlməyən, uyğun olmayan, bir-birinə uymayan, bir-birinə zidd olan; bir yerdə ola bilməyən; barışmaz. *Uyuşmaz ziddiyyətlər. Uyuşmaz xasiyyətlər.*

UYUŞMAZLIQ *is.* Uyuşmama, bir-birinə uyğun gəlməmə, uymama, bir-birinə zidd olma; barışmazlıq.

UYUŞUQ *sif.* Keyikmiş, keyləşmiş, duyma qabiliyyətini itirmiş; uyuşmuş.

UYUŞUQLUQ *is.* Uyuşmuş şeyin halı; uyuşma, keyikmə, keyimə. [Cuma] qıçlarında və qollarında bir uyuşuqluq, boynunda, həm də çiyinlərində ağrı, köksündə nə isə bir tənglik hiss edirdi. Ə.Əbülhəsən.

UYUTMA “Uyutmaq”dan *f.is.*

UYUTMAQ *f.* Yatırtmaq, yuxulatmaq. *Sizin ürəyinizdə böyük sirlər yatdığı kimi, bu kiçik sirri də orada uyuda bilərsiniz! M.S.Ordubadi. Minarədən bütün varlığı uyudacaq bir layla kimi azançının həzin, bihüşedici səsi eşidilirdi. M.İbrahimov.*

UY-UY *təql.* Ağrı, qorxu, ürkmə və s. hissələri ifadə edir. [Şeyx Nəsrullah] .. *birdən “uy-uy” ələyib, sol əlini qoyur böyrünə. C.Məmmədquluzadə.*

UZADILMA “Uzadılmaq”dan *f.is.*

UZADILMAQ “Uzatmaq”dan *məch.* *İp uzadıldı. Yol bir kilometr uzadıldı. Yerə uzadılmaq. Məsələ çox uzadıldı.*

UZAĞI *bax uzaqbaşı.* [Zeynal:] ..*Allahqulu gör nə deyir? Deyir, uzağı sabah Veys anasını Sona üçün elçi göndərər. Ə.Əbülhəsən.*

UZAQ *sif.* və *zərf* 1. Məsafə etibarilə yaxın olmayan, çox aralı olan (*yaxın ziddi*). *Uzaq yerlər. Uzaq məsafə. – Köhnə Azərbaycan uzaq bir bucağında; Qoca Həsən dayının alçaq koması vardı. R.Rza. Ehtiyat xala dəmir yolundan xeyli uzaq səfəli yaylaq şəhərində yaşayırdı. Mir Cəlal. // Çox uzun. Mən necə oturum evdə, siz deyin; Axı uzaq yollar çağırır məni. N.Xəzri. // Uzaqdan görünən, uzaqda olan. Eldar dərinə köksünü ötürdü və sazı sinəsinə basıb, gözələrini uzaq bir nöqtəyə zilləyib çaldı. M.Rzaquluzadə. Uzaq üfqdə dağlar qaralır, göydə tez-tez ulduz uçurdu. İ.Əfəndiyev. // Uzaqdan gələn, uzaqdan eşidilən. Uzaq top səsi. Uzaq uğultu səsi. Uzaq urra səsləri. – Səslənib evdə uğursuz bir zəng; Sardı ətrafı uzaq bir ahəng. M.Müşfiq.*

2. Zaman, vaxt etibarilə yaxın olmayan, indiki vaxtdan çox-çox əvvəl olan, vaxtilə, çox keçmiş zamanda olmuş, keçmiş əid olan. *Vaxtilə uzaq və amansız bir zəlzələ böyük və gözəl bir şəhəri yerlə yeksan edərkən anası da onu uçan divarlar arasında doğmuşdu. Ə.Məmmədخانlı. // Uzaq gələcəkdə baş verəcək, olacaq, həyata keçəcək. Uzaq perspektivlər. Uzaq arzular. Uzaq xəyallar. Uzaq tədbirlər. Uzaq ümidlər. Uzaq planlar.*

3. *məc.* Bir şey haqqında düşünməməyi, bir şey etmək niyyətində, qəsdində, ya arzusunda olmamağı bildirir. *Bütün sevnərlər kimi [Həsən də] Dilarada bir nöqsan tapmaqdan uzaq idi. M.İbrahimov. Qız savadsızlığına, hadisənin əslini əsaslı surətdə başa düşməkdən çox uzaq olduğuna baxmayaraq, vəziyyətin fəvqəladəliyini dərk edirdi. Ə.Əbülhəsən.*

4. *məc.* Yad, yabançı, özgə; yaxın olmayan. *Uzaqdır sevimli gözlərin mənə. M.Müşfiq. Yenə gün calanır; Ötən günlərə; Mən sənə yaxınam; Sən mənə uzaq. N.Xəzri.*

5. **Uzaqda** şəklində *zərf* – 1) uzaq məsafədə, uzaq məsafədə. *Bir də nə gördüm?! Uzaqda iki göz məşəl kimi yanırdı. Baxdım, pələngdi. A.Şaiq. Sonra Kəpəz qızardı uzaqda yavaş-yavaş; Yandı bir yaqut kimi hər qaya, hər çaqıl daş. Z.Xəlil.*

6. **Uzaqdan** şəklində *zərf* – 1) uzaq məsafədən, uzaq yerdən, uzaqlardan. *Uzaqdan təkbir güllə səsi gəlir. C.Məmmədquluzadə. Uzaqdan göründü bir böyük atlı; Atları quş-*

lardan iti qanadlı. S.Vurğun; 2) yandan, kənardan. Tülkü... yavuşa düşməyib uzaqdan keçdi. Q.Zakir.

7. Cəm şəklində: **uzaqlar** – 1) uzaq yerlər, uzaq məsafələr. *Eyvana açılan qapıdan gür işıqlar qaranlığı parçalayıb uzaqlara yayıldı. M.İbrahimov. Cavad durbini gözüna qoyub uzaqlara baxdı. Ə.Vəliyev; 2) uzaq məmləkətlər, uzaq ölkələr, uzaq yerlər. İndi Bakı neft sənayesi şöhrəti uzaqlara yayılmış güclü müttəxəssislərə malikdir. İ.Əfəndiyev.*

♦ **Uzağa buraxmaq** – təxirə salmaq, daha sonraya qoymaq, daha gec bir vaxta buraxmaq, keçirmək. *Doğrudan da Əhməd məsələni uzağa buraxmayıb, o saat Nabat xanımın yanına elçi göndərdi. B.Talıblı. Uzağa getmək* – həyatda müvəffəq olmaq, irəli getmək, irəliləmək, artmaq, böyümək, tərəqqi etmək. ...**uzağa getmək lazım deyil** – əldə olan, hazırda olan, göz qabağında olan bir şey haqqında danışırkən deyilir. *Nümunə üçün uzağa getmək lazım deyil. Uzağı görmək* – gələcəyi, gələcəkdə ola biləcək şeyləri, hadisələri qabaqcadan bilmək, düşünmək. **Uzaq (uzağa) getmək məc.** – həddi aşmaq, danışıqda, hərəkətində ifrata varmaq. **Uzaq durmaq (gəzmək)** – yaxınlaşmamaq, yaxınlıq etməmək, yaxın durmamaq, əlaqə saxlamamaq. [Balas:] *Gülüscan, .. bir ildir səni görməmişəm. Nə üçün məndən uzaq gəzirsən? C.Cabbarlı. Uzaq düşmək* – bir-birindən çox aralı düşmək, uzaqda qalmaq, uzaqda olmaq. [Qərib:] *Uzaq düşdüm mən yarımından; İzin ver, paşa, mən gedim. “Aşıq Qərib”. [Yaralı zabıt Xavərə:] Çünki yalnız mənimlə uğraşaraq; Aqibət düşdün Arifindən uzaq. H.Cavid. Uzaq keçmiş* – qədim və yaxud bundan çox-çox əvvəlki dövr, zaman. *Uzaq keçmişin qalıqları. Uzaq keçmişin xatirələri. Uzaq keçmişə aid mədəniyyət abidələri. Uzaq keçmişimizin tarixinə aid materiallar. Uzaq qaçmaq* – yaxınlaşmamaq, yaxınlıq göstərməmək, özünü uzaq tutmaq, uzaq gəzmək, özünü yad kimi aparmaq. [Mozalanbəy:] *Eybi yoxdur; Hacıdan uzaq qaçarıq, ancaq bir hamama girək. Ə.Haqverdiyev. Məmməd Həsənoviç nə qədər xatəli işlərdən uzaq qaçdı, o qədər xata ondan əl çəkmədi. M.İbrahimov. Uzaq qohum* – kökü bir əcdada gedib çıxan, lakin

sonradan getdikcə nəslən uzaqlaşan qohum. *Əzizim, bu yaxşıdır; İcməyə su yaxşıdır; Kəsiz, uzaq qohumdan; Yaxın qonşu yaxşıdır. (Bayatı). [Yaşlı kişi:] Ehtimal, uzaq qohumlarımızdan biridir ki, anamı da tanıyır. S.Hüseyn. Uzaq olmaq* – 1) uzaqlaşmaq, yaxın durmamaq. *Pis işlərdən uzaq olmaq. – Məskənim Qazax oldu; Ürəyim duzax oldu; Mən yara yaxın getdim; Yar məndən uzaq oldu. (Bayatı); 2) ömr şəklində: uzaq ol(un)* – rədd ol(un), uzaqlaş(in), yaxın durma(yın). *Zeynal üçüncü kərə ona faytona oturmağı təklif etdikdə Mehriban əsəbiləşdi: – Məndən uzaq olunuz, – deyib onu rədd etdi. S.Hüseyn. Uzaq olsun* – arzu edilməyən, istənilməyən, zərərli, xətərli bir şey, hadisə haqqında. *Bəlalər bəşindən uzaq olsun! Xəstəlik canımızdan uzaq olsun! Uzaq salmaq* – uzaqlaşdırmaq. *Bu hərəkətdə iştirak etməmək .. bizi hər bir cəhətcə mədəniyyətdən uzaq sala bilər. Ü.Hacıbəyov. Ömrün hər ilinə; Bir ümman dedim; Niyə uzaq saldı bu illər bizi?! N.Xəzri. Uzaqdan baxmaq* – seyrçi kimi tamaşa etmək, seyrçi qalmaq, qarışmamaq.

UZAQBASI *zərf* Zaman etibarilə ön uzağı, ön gec. *Uzaqbaşı sabah gələcəyəm. Uzaqbaşı bir həftə çəkər. – Adətən [Xanlar] saat beşdə, ya uzaqbaşı saat altıda evlərinə dönərdi. S.Rəhimov.*

UZAQDAN-UZAĞA *zərf* 1. Uzaq məsafədən, uzaqdan, yaxında olmadığı halda. *Uzaqdan-uzağa tamaşa etmək. – Tapdıq uzaqdan-uzağa dənizə baxmışdı. Ə.Əbülhəsən.*

2. *məc.* Uzaqdan, bilavasitə təmasda olmadan, kənardan; bilmədiyi, tanımadığı halda. *Uzaqdan-uzağa hökm vermək olmaz. Uzaqdan-uzağa fikir söyləmək çətindir. – Tikinti kontorunun müdiri Ağarza Rəşid ilə uzaqdan-uzağa tanış idi. Mir Cəlal. Həyatda isə [Oduñçuoğlu] uzaqdan-uzağa sevdiyi qıza bəzən aylarla rast gələ bilmir, onu gün işığında gördüyünü xatırlamırdı. Ə.Məmməd-xanlı. [Camal:] Uzaqdan-uzağa adam haqqında bu qədər şey bilmək olar? M.Süleymanov.*

UZAQQÖRÖN *sif.* Bir şeyin aqibətini, gələcək nəticəsini qabaqcadan görməyi bacaran, bəsiyyətli. *Yox, yox, orda uzaqqörən oyaqlar da var; Haqq, ədalət, sülh söyləyəm*

dodaqlar da var. S.Rüstəm. [Komandır] uzaqgörən idi. Hər bir məsələni yüz ölçər, bir biçərdi. Ə.Vəliyev. // Ehtiyatkar, tədbirli. Uzaqgörən adamlar get-gedə dəyərini qayıb edən kağız pullarını qızıla və brilyanta verir-dilər. Çəmənizəminli.

UZAQGÖRƏNLİK *is.* Bir şeyin aqibətini, gələcək nəticəsini qabaqcadan görmək qabiliyyəti; bəsirət. *Kərəmzadə siyasi uzaqgörənliyini isbata çalışdı. B.Bayramov. Şiraslan müsibətli adam kimi, uzaqgörənliyini yada saldı. M.Süleymanov. // Ehtiyatkarlıq, tədbirlilik.*

UZAQGÖRÜCÜ *bax uzaqgörən.* *Mən elə bilirəm ki, iki hökmdarı öldürməyi bacaran bir zat uzaqgörücü siyasi düşüncəli bir zat olmalıdır. M.S.Ordubadı. Onların arasında məsələni dərinədən və çox düzgün başa düşən uzaqgörücü adamlar olmuşdur. M.İbrahimov.*

UZAQGÖRÜCÜLÜK *bax uzaqgörənlik.*

UZAQLAŞDIRILMA “Uzaqlaşdırılmaq”-dan *f.is.*

UZAQLAŞDIRILMAQ “Uzaqlaşdırmaq”-dan *məch.* *Müstəntiq də daxil olduğu halda, kənardan gələn adamlar xəstənin yanından uzaqlaşdırıldılar. S.Hüseyn.*

UZAQLAŞDIRMA “Uzaqlaşdırmaq”-dan *f.is.*

UZAQLAŞDIRMAQ *f. 1.* Bir qədər uzaq etmək, uzağa çəkmək, kənara çəkmək. *Stolu özündən uzaqlaşdırmaq. Hədəfi on metr uzaqlaşdırmaq. // Getməyə, bir yeri tərk etməyə məcbur etmək. Qəhrəman balaca Sabiri arıxanadan uzaqlaşdırırdı. S.Rəhimov. [Ataş:] Yaxşısı budur Qönçəylə Mürsəli buradan müvəqqəti uzaqlaşdırım. Ə.Vəliyev.*

2. Bir şeyin vaxtını gecikdirmək, daha uzaq bir vaxta keçirmək. *Gözlənilməz hadisə məsələnin həllini uzaqlaşdırdı.*

3. Əlaqələri kəsmək, yadlaşdırmaq. *[Rüstəm bəy:] Nə edəcəyimi indidən deyə bilmərəm, ancaq onu bilirəm ki, hər nə olsa da, var qüvvəmlə rəqibimi məhbubəmdən uzaqlaşdırardım. Çəmənizəminli. Onu başımdan çıxarmaq, özümdən uzaqlaşdırmaq istəyirdim. S.Hüseyn. // Uzaqlaşmasına, əlaqəni kəsməsinə, yadlaşmasına səbəb olmaq. Onun bu münasibəti məni ondan uzaqlaşdırdı.*

4. Qovmaq, rədd etmək, yaxın qoymamaq. *Rəhim bəy, bir bəri gəl! Allahu sevirən... al*

bu on manatı da qəndə, çaya ver, bu donuzu mənim qapımdan uzaqlaşdır. Ə.Haqverdiyev. // Eyni mənada bəzən “başından”, “özündən” və s. sözlərlə. Murad gözlərini açdı. Ayağa qalxdı, damağına hücum edən qara fikirləri özündən uzaqlaşdırmaq istədi. S.Hüseyn. Vaqonlar [Rübabəni] götürüb, sanki Gəldiyevin şərinədən uzaqlaşdırmaq üçün yeyinlədi. Mir Cəlal.

UZAQLAŞMA “Uzaqlaşmaq”-dan *f.is.*

UZAQLAŞMAQ *f. 1.* Daha uzağa, uzaq məsafəyə getmək, çox aralanmaq, getdikcə uzaq olmaq. *Qəsəbədən uzaqlaşmaq. Çaydan uzaqlaşmaq. – Şəhərdən bir qədər uzaqlaşmışdıq, gördük ki, yolun kənarında bir neçə adam oturub. C.Məmmədqluzadə. [Valeh] ağacını çobansayağı boynunun ardına qoyub, fıstıq çala-çala uzaqlaşdı. Ə.Abasov. // Aralanıb getmək. Ceyran məndən uzaqlaşıb getdi. S.Hüseyn. Qaratel ilə Məmməd xudahafizləşib .. uzaqlaşmışdılar. Ə.Əbülhəsən. // Başlanğıc bir şeyi buraxıb başqasına keçmək, əsil məqsəddən kənara çıxmaq. *Mətləbdən uzaqlaşmaq. Əsil məqsəddən uzaqlaşmaq. Əsas mövzudan uzaqlaşmaq. // Yan qaçmaq, kənər qaçmaq, yaxınlaşmamaq, uzaq görmək, daha görüşməmək, əlaqə saxlamamaq, getdikcə yadlaşmaq. Yoldaşlarından uzaqlaşmaq. Nə üçün hamıdan belə uzaqlaşmısın? O, yavaş-yavaş ev-əşiyindən uzaqlaşdı. – Mənim ondan ani bir surətdə və hətta bir səbəb olmadan uzaqlaşmağım bizim gələcək səadətimizi də qorxu altına ala bilər. M.S.Ordubadı. Burda durulmaz, çəkilib qaçmalı; Qaçmalı, vəhşətdən uzaqlaşmalı. H.Cavid. // Durdugu və ya durmalı olduğu yeri tərk etmək, ondan aralanmaq, aralı düşmək. Belə qorxulu vaxtda postdan uzaqlaşmaq olarmı? H.Nəzərli.**

2. Getdikcə uzaqdan əsədilmək və ya görülmək. *Gurultu səsi getdikcə uzaqlaşır. Gəminin işıqları get-gedə bizdən uzaqlaşdı. – Seyrək-seyrək atılan güllələr uzaqlaşaraq qeyb oldu. Ə.Vəliyev. Səslər uzaqlaşanda, o, qanadı sınımış kimi, başı aşağı, yuvasına qayıdırdı. Mir Cəlal.*

3. Zaman etibarilə uzağa getmək, üstündən çox vaxt (aylar, illər, əsrlər) keçmək. *Daşlarda, qayalarda izi qaldı; Uzaqlaşan (f.is.) hər əsrin. O.Sarıvəlli.*

4. *məc.* Məşğul olduğu bir işi getdikcə tərk etməyə başlamaq, atmaq, onunla daha məşğul olmamaq. *Bu kimi söhbət və müləhizələrə baxmayaraq, Qəhrəman kitabdan, yazı-pozudan uzaqlaşır, özünü çöl işinə verir.* S.Rəhimov.

UZAQLIQ *is.* 1. Məsafəcə uzunluq, məsafəcə yaxın olmama; uzaq olma, irəqlilik. *Yolun uzaqlığı. Səfərin uzaqlığı. Ulduzların uzaqlığı. Məsafənin uzaqlığı.* // İki müəyyən nöqtə arasındakı məsafə. *Mərməi uçuşunun uzaqlığı. Atış uzaqlığı.* // Uzaqda olan, uzaqlarda görünən şey, ya şeylər. *Planetlər, uçulub dağılan o dəhşətli uzaqlıqlar daima mənə qədim bir əfsanə kimi gözəl və irişilməz görünürdü.* Ə.Məmmədcanlı.

2. Zamanca, dövr etibarilə yaxın olmama, uzaq olma, aradan çox zaman keçmə. *Hadi-sələrin uzaqlığı.*

UZAQLIQÖLÇƏN *is.* Müşahidəçidən uzaq cismə (şeyə) qədər olan məsafəni bilavasitə ölçmədən müəyyən etmək üçün xüsusi cihaz. *Optik uzaqlıqölçən.* // Sif. mənasında. *Uzaqlıqölçən cihaz.*

UZAQ-UZAQ *sif.* Çox uzaq. *Uzaq-uzaq dağ başında; Tala-tala qar görünür. "Koroğlu". Uzaq-uzaq ölkələrdən; Uçub gəlir qaranquşlar.* B.Vahabzadə.

UZAQVURAN *sif.* Uzaq məsafələrə vuran; gülləsi, mərmisi uzaqlara çatan. *Uzaqvuran artilleriya. – Gecə-gündüz qulaq asır uzaqvuran top səsinə.* S.Vurğun. *Uzaqvuran topların nəriltilsi sahildə əks-səda verdi.* M.Hüseyn.

UZANDIRILMA "Uzandırılmaq"dan *f.is.*

UZANDIRILMAQ "Uzandırmaq"dan *məc.*

UZANDIRMA "Uzandırmaq"dan *f.is.*

UZANDIRMAQ *icb.* Uzanmış hala gətirmək; uzanmağa məcbur etmək. *Xəstəni uzandırmaq.*

UZANIB-GETMƏK bax **uzanmaq** 3-cü mənada. *Düşərgənin [ətrafında] yamyaşıl pambıq sahələri uzanıb gedir.* M.İbrahimov.

UZANIQLI *zərf* Uzanmış halda, uzanmış vəziyyətdə. *Badam xala başını aşağı salıb əl vermədi, dinmədi, İnsafın əli uzanıqlı qaldı.* Mir Cəlal.

UZANIŞMA "Uzanışmaq"dan *f.is.*

UZANIŞMAQ *qarf.* Uzanmaq (çoxları haqqında). *Hamı uzanışıb yatdı.*

UZANMA "Uzanmaq"dan *f.is.*

UZANMAQ *f.* 1. Üfüqi və hərəkətsiz bir vəziyyət almaq, uzanmış vəziyyət almaq (yatmaq, dincəlmək və ya başqa məqsədlə). *Divanda uzanmaq. Otun üstündə uzanmaq. Üzüqoylu uzanmaq. Böyrü üstə uzanmaq. – Nahardan sonra uzandım, amma yuxum gəlmədi. C.Məmmədquluzadə. Qaraca qız da kölgədə uzandı və bir azdan sonra şirin yuxuya getdi. S.S.Axundov.* // Bütün bədəni ilə yerə yığılmaq, sərilmək. *Tırtap yerə uzandı.*

2. Əlini, başını, ya bütün bədəninə bir şeyə və ya bir adama tərəf uzatmaq, özünü qabağa vermək. *Uzanıb stolun üstündən kitabı götürdü. Uşaq oynacağı görən kimi ona tərəf uzandı.*

3. Uzanıb-gedən sahə haqqında (çox vaxt "uzanıb-getmək" şəklində işlənir). *Dərəni aşdım. Məşənin içərisində cənuba doğru uzanan (f.sif.) daşlı-qayalı bir dağ atayı ilə gedirdim. A.Şaiq. Arxa tərəfdən ucsuz-bucaqsız geniş düzənlik uzanıb-gedirdi. İ.Əfəndiyev.* // Uzun məsafədə sıra ilə, yaxud yan-yana düzülmək.

4. Boy atmaq, boya vermək, böyümək. *Uşaq bir ildə çox uzanıb.* // Uzunlaşmaq, çoxalmaq, artmaq; sallanmaq (saç, saqqal, dırmaq və s. haqqında). *Müəllim [Tellinin] belindən aşağı uzanan (f.sif.) hörüklərinə diqqət etdi. S.Hüseyn. [Döyüşçünün] uzanmış (f.sif.) saqqalında qan laxtalanmışdı. Ə.Vəliyev.* // Daha uzun olmaq, uzununa artmaq, daha uzun görünmək. *Yollar boyunca hündür otların və ağacların kölgəsi uzanır, şərq üfqlərindən enən xəfif qaranlıqla qovuşaraq qatılaşır. M.İbrahimov. Kölgələr uzanır, günəş çəkilib batmağa gedirdi. Mir Cəlal.*

5. Bir şeyə tərəf yönəlmək. *Qabarlı əllər uzanır "Zimni"yə; Köhnə dünyanı birdəfəlik boğmaq üçün. R.Rza. Bizim birliyimiz kəsəkək ancaq; Düyməyə uzanan o barmaqları.* B.Vahabzadə.

6. Daha sürətki, daha uzun olmaq, yaxud görünmək. *Günlər getdikcə uzanır. – Ömrü olduqca sərgərdan dolandı; Hər saati min il olub uzandı. A.Səhhət. Ömründən pay verir gecə gündüzə; Günlər uzandıqca uzanır il də. S.Vurğun.* // Bir vaxta qədər, bir müddətə-dək davam etmək; çox çəkmək, davam etmək. *Mübahisə bir neçə saat uzandı. Ziyafət gecə yarısına qədər uzandı. – Bu hal ilə əsrə*

qədər müharibə uzandı; Nəticədə fədailər şanlı zəfər qazandı. A.Səhhət. Məclis uzandı. Hamı sevinirdi, hamı güllüdü. S.Rəhman. // məc. Ləngimək, yubanmaq, təxirə düşmək. Məsələnin həlli çox uzandı. İşin icrası bir qədər uzandı.

7. məc. İz buraxaraq uzaqlaşmaq, çəkil-mək, getmək. *Günəş qızıl saçlarını dərələrdən, meşələrdən yavaş-yavaş toplayaraq qərbə doğru uzanmağa başlamışdı. A.Şaiq.*

UZAŞDIRMA “Uzaşdırmaq”dan *f.is.*

UZAŞDIRMAQ *f.* Uzaqlaşdırmaq.

UZAŞMA “Uzaşmaq”dan *f.is.*

UZAŞMAQ *f.* Uzaqlaşmaq. *Yaxşıya yanaş; Yamandan uzaş. (Ata. sözü). Qırıldı, qaçdı, qoymayın; Gözdən uzaşdı, qoymayın. M.Ə.Sa-bir. Günəş uzaşır, kölgələr boy atır. R.Rza.*

UZATMA “Uzatmaq”dan *f.is.*

UZATMAQ *f.* 1. Daha uzun etmək; uzunluğunu, boyunu artırmaq. *Paltarın əyini uzatmaq. İpi bir qədər uzatmaq.*

2. Bir şeyi irəliyə doğru hərəkət etdirmək, irəli vermək, bir şeyə, ya bir adama tərəf yaxınlaşdırmaq, yönəltmək. *..Yavıqda oturan qonaqlar da stəkanlarını uzadıb xanımın stəkamı ilə çaqqıldatdılar və içdilər. C.Məmməd-quluzadə. Ballı xala qabı eşib, bir qızarmış iri kələmdolması tapıb, oğlu Qulunun ağzına uzatdı. Çəmənzəminli. // Əlini uzadaraq bir şeyi vermək, təqdim, ya təklif etmək. Bir papiros çıxarıb yoldaşına uzatdı. – Zabit .. ayaqlarını qoşalaşdırıb, məktubu mənə uzatdı... M.S.Ordubadı. Eldarın göyərçin hi-nini gördükdə mən yaralı göyərçini tordan çıxarıb ona uzatdım. M.Rzaquluzadə. Kənd poçtalyonu Ayaza bir dəstə qəzet uzatdı. Ə.Məmməd-xanlı.*

3. Çıxmasına, uzanmasına mane olmamaq; vurdurmamaq, qırxdırmamaq, kəsdirməmək. *Saqqalını (saçını) uzatmaq. Dırnaqlarını uzatmaq. – Arabir də papaq qoyub biglərini uzadar; O bilir ki, bu dünyada Koroğlunun adı var. S.Vurğun. Gənc, gözəl bir oğlanın başının tükünü çiyinindək uzadardılar. H.Sarabski.*

4. Uzandırmaq, yatırmaq. *Bir az sonra di-zinin üstündə huşa getdiyini gördükdə Zeynəb [Mayanı] ehmalca yerinə uzatdı. M.İbra-himov. Kərimin ayağına yağlı xəmir salıb yerə uzadardılar. H.Sarabski.*

5. Vaxtını, müddətini artırmaq, bir işin davam müddətini artırmaq. *Qəbul saatlarını uzatmaq. Məşğələni yarım saat uzatdılar.*

6. Ləngitmək, təxirə salmaq, bir məsələ-nin, işin həllini, icrasını geriye atmaq, gecik-dirmək, daha gec vaxta keçirmək. [Nazlı:] *Fərhad qardaşın stolu üstündə şəklini görmü-şəm. Niyə uzadırsan, a-az? Niyə Fərhada getmirsən? Ə.Məmməd-xanlı. // Lüzumundan artıq davam etdirmək, gecikdirmək. Oyunu uzatmaq. İşni uzatmaq. – [Şirin:] Ay Çingiz, sən bir müsbət tərəfin varsa, o da iclası uzatmamağındır. Çəmənzəminli. Söylədi: – Məclisi gəlin uzadaq. H.K.Sanlı.*

7. Artırmaq, yaşatmaq, davam etdirmək. *Təmiz hava insanın ömrünü uzadar. – Ömrü uzatdıqca dillənir varlıq; Bizə nələr deyir bu bəxtiyarlıq? S.Vurğun. Saf su ömür-gün uza-dar; Bulanıq su verər azar. M.Dilbazi.*

8. Uzun danışmaq, uzunçuluq eləmək, danışarkən lazım olmayan təfərrüata yol ver-mək. *Sözü uzatmaq. Mətləbi uzatmaq. – Dil-manc dəxi səbir eləmədi və qoymadı Yarmə-həmməd sözü uzaşsın. C.Məmməd-quluzadə. Əmrəh öz nəsihətlərini çox uzatmadı. M.Hüseyn.*

UZLAŞDIRILMA “Uzlaşdırılmaq”dan *f.is.*

UZLAŞDIRILMAQ *məch.* Uyğunlaşdırıl-maq, uyğun bir hala gətirilmək, müvafıqlaş-dırılmək, uyşdurulmaq, həmahəng edilmək.

UZLAŞDIRMA “Uzlaşdırmaq”dan *f.is.*

UZLAŞDIRMAQ *f.* 1. Uyğunlaşdırmaq, uyğun bir hala salmaq, müvafıqlaşdırmaq, uyşdurmaq, həmahəng etmək.

2. Bir şey, bir məsələ haqqında danışb müəyyən fikrə gəlmək, bir şey haqqında razı-lığa gəlmək. *Hərəkət planını uzlaşdırmaq. Məsələni yuxarı təşkilatla uzlaşdırmaq.*

3. *qram.* Sözü, asılı olduğu sözlə cins, kə-miyyət, hallanma, ya şəxsə görə uyğunlaş-dırmaq (b a x **uzlaşma** 2-ci mənada).

UZLAŞMA 1. “Uzlaşmaq”dan *f.is.*

2. *qram.* Qrammatik əlaqənin elə forma-sıdır ki, burada qrammatik cəhətdən tabeədic-i ünsürlərin hər ikisi bir qrammatik kateqori-yada olur (uzlaşma dillərin çoxunda şəxs, kəmiyyət, cins kateqoriyalarında öz ifadə-sini tapır).

UZLAŞMAQ *f.* 1. Uyğunlaşmaq, uyğun gəlmək, müvafiq olmaq, həmahəng olmaq,

düz gəlmək. *Yeni layihə əvvəlki ilə tamamilə uzlaşır. Onun sözü işi ilə uzlaşmır.* // Sözləşmək, şərtləşmək, qərarlaşmaq, danışib razılığını almaq. *Əvvəlcə yoldaşlarla danışib uzlaşmaq lazımdır.*

2. *qram.* Cümlədə asılı olduğu sözün durduğu kəmiyyətdə, halda və ya şəxsdə durmaq. *Cümlədə xəbər mübtədə ilə uzlaşmalıdır.*

UZUN *sif.* 1. İki ucunun arası çox, çox olan (qısa ziddi). *Uzun ağac. Uzun ip. Uzun tir. Uzun saç.* – [Laçın] *əlində uzun bir dəyənək beş-altı baş keçir və qoyunu otarmağa aparırdı.* H.Nəzərli. *Ortada uzun, lakin ensiz ayaqaltı xalça salınmışdı.* M.İbrahimov. // *Uzunluğu bir qədər (lüzumundan) artıq olan. Uzun palto. Uzun köynək. Paltarın qolu uzundur, gödəltmək lazımdır.* – *Gülşad göy-zəmin krepstatından yaxası düyməli, uzun don geymiş(di).* Ə.Əbülhəsən. // *Boyca hündür, ucaltı. Uzun qamət. Uzun boy.* – *Uzun, motalpapaqlı bir çoban, Sarxanı heç saymayır, ağzına gələn deyirdi.* M.Hüseyn.

2. *Uzunsürən, çoxsürən, uzun müddət davam edən. Uzun məruzə. Uzun tənaffüs. Uzun mübahisə.* – *Kəsilibdir, yoxdur səbrü qərarım; Bir saatım olub uzun illər, hey!* M.V.Vidadi. *Xülasə, uzun söhbətlər oldu, genə heç kəs bu sirdən ağılı ola bilmədi.* Çəmənzəminli. // *Zərf mənasında. Müəllimin getdiyi beş gündü. Bu günlər [Telliyə] çox uzun görünürdü.* S.Hüseyn. *..Hər dəqiqəsi bir ömür qədər uzun görünən cəbhə vuruşmasından biryolluq qurtarmaq arzusu artırdı.* H.Nəzərli. □ **Uzun sürmək (çəkmək)** – uzun müddət davam etmək, çox davam etmək, çox çəkmək. [Xudayar bəylə Kərbəlayı Cəfərin] *söhbəti çox uzun çəkdi.* C.Məmmədquluzadə. *Söhbət uzun sürmədi.* Ə.Vəliyev. // *Sürəkli, davamlı, arasıkəsilməyən. Təklərdən tükürpərdən uzun bir səs qopdu.* M.Hüseyn. *Telefon uzun bir zəng vurdu.* B.Bayramov. // *zərf* Daim, arasıkəsilmədən, həmişə. *Uzun danışmaq.* – [Səfər:] *Rəhmətliyin qızı, hələ uzun ağlayır.* C.Cabbarlı.

3. *Lüzumundan artıq, təfsilatlı. Uzun söhbət açmaq. Uzun təfərrüat.* – *Vuruşarkən uzun (z.) danışmaq mənə çox bəha oturdu.* M.Hüseyn. *Uzun (z.) danışmayın, deyirəm sizə; Dərinizi soymaq borc olsun biza.* S.Rüstəm.

4. *məc.* Qurtarmayan, həlli çətin, tez başa gəlməyən; dolaşlıq, yorucu. *Uzun iş. Məsələ uzundur. Uzun həngamədir.* – *Bunların hamısı [evin təmirinə hazırlıq görülməsi] uzun işdi.* C.Məmmədquluzadə. [Qarış Mayaya:] *Sağ ol ki, görən kimi ulduzun barışdı, axı, gəlin-qayınana işi uzun işdir.* M.İbrahimov.

5. **Uzun** şəklində – 1) uzunluğu, uzununa ölçüsü, boyu. *Xalçanın eni bir, uzununu iki metrdir.* – *Tövlənin iyirmi səkkiz arşın uzununu, yeddi arşın yarım enidir.* Qantəmir; 2) ...boyunca, ...davamınca, ...uzunluğunda. *Küçə uzununu bir-birinin ardınca maşınlar düzülüb. Zal uzununu xalçalar döşənib.* – *Hər iki divar uzununu ağ parusın örtüklü stullar düzülmüşdü.* M.Hüseyn. □ **İl uzununu** – bütün il, ilboyu, bütün il müddətində. *İl uzununu çalışmaq. Tədqiqat il uzununu davam etdi. İl uzununu onu görməmişəm.* – [Alı Səfi bəyə:] *Bizi xam tovlamışdın, il uzununu işlədib, bir qəpik də vermirdin...* Daha indi bəy-zad dəbdən düşdü! Çəmənzəminli. **İllər uzununu** – illərcə. *Ey illər uzununu çıxəksiz, otsuz; İlanlar yatağı olan Mil düzü!* M.Müfqi.

♦ **Uzun sözün qısa** *ara s. mənasında* – xülasə, bir sözlə, müxtəsər (danışılanlara yekun vurma məqamında işlənir). [Hacı Əhməd Almaza:] *Bacıqızı, uzun sözün qısa, biz səndən incimişik.* C.Cabbarlı.

uzun... – mürəkkəb sözlərin uzunluq bildirən birinci tərkib hissəsi; məs.: uzunayaqlı, uzunbiqlı, uzunsürən.

UZUNAYAQ(LI) *sif.* Ayaqları uzun olan. *Uzunayaq durna.*

UZUNBALDIR(LI) *sif.* Baldırları uzun və nazik olan.

UZUNBAŞ(LI) *sif.* Başı uzunsov olan.

UZUNBIĞ(LI) *sif.* Biğləri uzun olan, uzun biğ qoymuş. *Uzunbiğ kişi.* – *Məmməd bəyin ilk zərbəsindən uzunbiqlı, saltaq birçəklili bir sərkərdənin başı qələm kimi atıldı.* Çəmənzəminli.

UZUNBOĞAZ(LI) *sif.* Boğazı uzun olan, uzun boğazlı. *Uzunboğaz adam. Uzunboğaz şüşə. Uzunboğaz corab.* – *Stolun qabağında dümdüz oturmuş uzunboğaz, arıq adam qəti dedi..* M.Hüseyn. *Güllüoğlu Xalqverdinin əynində nimdəş göy çuxa, ayağında uzunboğaz köhnə çəkmələr vardı.* Ə.Vəliyev.

UZUNBOY(LU) *sif.* Boyu uzun olan, boyca hündür, ucaboy. *Dəyirman üstə çıxək; Yarpağı ləçək-ləçək; Qardaş bir qız sevibdir; Uzunboy, qarabirçək.* (Bayatı). *Uzunboy, ağ-bəniz, alagöz Gülbadamı qız ikən kənddə çox adam istəyirdi.* N.Nərimanov.

UZUNBOYUN *sif.* Boynu uzun olan. *Uzun-boyun adam.*

UZUNBURUN¹ *sif.* Burnu uzun olan, uzun burunlu. *Uzunburun adam. Uzunburun balıq.*

UZUNBURUN² *is.* Bəzi rayonlarda ağca-qanadın bir adı. *Revolveri, qoçunu Badikubə məmləkətinə; Uzunburun milçəyi Saliyanda görməli imiş.* M.Ə.Sabir.

UZUNBUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzları uzun olan. *Uzunbuynuzlu camışlar .. Cənubi Çində, Böyük Okeanda və İndoneziya adalarında yaşayır.* A.Ağabəyli.

UZUNCA *sif.* Çox uzun. *Uzunca ağac. Uzunca dəhliz. Uzunca zal. Uzunca boru. // Çox müfəssəl, çox uzun, geniş. Ceyran burada mənə uzunca bir izahat verdi.* S.Hüseyn. *Görünür, anamla uzunca söhbət etmişən..* S.S.Axundov.

UZUN-CAYDAQ *bax uzundraz.* *Uzun-caydaq məmur .. komendanta sarı dönərək sakit, lakin amirənə bir səsə dedi.* M.Hüseyn.

UZUNÇƏKƏN *bax uzunsürən.*

UZUNÇU *bax uzundanişan.* *Uzunçunun biridir. – Bu usta əvvəlkindən də uzunçu idi. “Koroğlu”. [Feldşer] çox uzunçu, lağ-lağ, həm də qaba bir adamdı.* M.Hüseyn. [Nəsirov:] *Canım, sən nə uzunçu adamsanmış? Yaxşı, yaxşı, get işinə.* S.Rəhman.

UZUNÇULUQ *is.* Uzun danışmaq xasiyyəti, söhbəti lüzumsuz yerə uzatma. *Əlyarov Gülpərinin bu uzunçuluğunu bəyənmirdi.* M.Hüseyn. *Lakin Firəngizin bircə baxışı əyləşənlərin canını [müvəkkilin] uzunçuluğundan qurtardı.* B.Bayramov. **UZUNÇULUQ etmək** – söhbəti, mətləbi lüzumundan artıq uzatmaq. [Mirzə Turab Cavad:] *Yaxşı, yaxşı, yazaram, çox uzunçuluq eləmə.* B.Talıblı. // Kitabda, yazıda, danışqda, nitqdə sözlərin lüzumundan artıq olması; sözçülük. *Əsərdə ritorik təsvirlər, ricətlər və uzunçuluq yoxdur.* M.İbrahimov.

UZUNDALĞALI *sif.* Dalğaları çox uzun olan. *Uzundalğalı radiasiya. // Uzun dalğa-*

larda işləyən, uzun dalğaları tutan. Uzundalğalı radiostansiya. Uzundalğalı radioaparət.

UZUNDANIŞAN *sif.* Çoxdanişan, naqqal, gəvəzə, uzunçu.

UZUNDƏRƏ *is. mus.* Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı. [Mirzəğa:] *Mən yalnız “Uzundərə” oynaya bilərəm.* S.Hüseyn. [Biris:] *Ay Güləşən, “Uzundərə” çal, Sənəm bacı oynayacaq.* B.Talıblı.

UZUNDRAZ *sif. dan.* Boyu çox uzun, arıq və yöndəmsiz, uzuncaydaq. *Uzundraz zabıt [Vəzirovu] xüsusi salonda gözləyirdi.* M.İbrahimov. *Bayram şənliklərində [Yalıncaq da] hamıdan qəşəng geyinib, özü kimi uzundraz, arıq yabısını zıncırovlar, ipək qotazlarla bəzər(di)..* M.Rzaqluzadə.

UZUNƏTƏK(Lİ) *sif.* Ətəyi uzun, uzun ətikli. [Ənisə:] *..Uzunətək arxalığımla dıkdaban başmağımı da geyərəm.* S.Hüseyn.

UZUNGƏRDƏN(Lİ) *sif.* Gərdəni, boynu, boğazı uzun olan.

UZUNGÖVDƏLİ *sif.* Gövdəsi uzun olan.

UZUNKİRPİK(Lİ) *sif.* Kırpıkları uzun olan, uzun kırpikli. *Uzunkırpikli qız. – [Əhməd:] Qara saçları, eşqlə dolu uzunkırpikli gözləri, ərəbi burnu xoşuma gəldi.* T.Ş.Simurq. *İlkin mən uzunkırpikli, iri qara gözlərini çevikcə dolandırıb gəzdirən, qol-qanad açıb dirçələn Həcəri qucağıma alıb, o üz-bu üzündən öpdüm..* S.Rəhimov.

UZUNQANAD(Lİ) *zool. 1. sif.* Qanadları uzun olan. *Uzunqanadlı quşlar.*

2. *İs. mənasında. Uzunqanadlılar* – uzunqanadlıların və milçəkquşların daxil olduğu quşlar dəstəsinin adı.

UZUNQILÇA(Lİ), UZUNQIÇ(Lİ) *sif.* Qılçaları (qıçları) uzun olan. *Rəhimli qulac-qulac addımlar atan uzunqılça təhkimçinin arxasından güclə çatırdı.* İ.Hüseynov.

UZUNQOL(LU) *sif.* Qolları uzun olan. [Arvadın] *əyində .. uzunqol bənöyüs çit köynək vardı.* Ə.Vəliyev.

UZUNQULAQ 1. *sif.* Qulaqları uzun olan, uzun qulaqlı. *Uzunqulaq tula.*

2. *is. evf.* Eşşək. [Aslanın] *dünya malından bir uzunqulağı, bir də .. iki keçidən başqa heç bir şeyi yox idi.* C.Cabbarlı. *Camal kişi yedəyində odun yüklü at, uzunqulaq həyata girdi.* Ə.Vəliyev.

3. *məc.* Söyüş mənasında işlənir.

UZUNQUNC *sif.* Quncuları uzun, uzun qunculu; uzunboğaz. [Səmədin] *uzunqunc çəkmələri, qara göndən tikilmiş əlbisəsi və qoltuğundakı portfel hamının diqqətini cəlb edirdi.* B.Talıblı. *Uzunqunc çəkməsinin ta üzünə kimi enən nimsə paltosunda Qara kişi əslində olduğundan daha da boylu və enli görünürdü.* Ə.Əbülhəsən.

UZUNQUYRUQ(LU) *sif.* Quyruğu uzun olan. [Ovçunun] *Al! – deməsi ilə tulanın yerindən qopması və uzunquyruq iri bir qırqovul xoruzunun qaqqıldayaraq şiddətli bir pırıltı ilə qalxması bir oldu.* M.Rzaquluzadə. [Maşının] *yaxınlaşdığını görən uzunquyruq sağsağanlar çıxırışıb ucur, uzaqda başqa ağaca qonurdu.* H.Seyidbəyli.

UZUNLADICI *sif.* Uzun edən, uzunluğunu artıran. *Uzunladıcı məftil.*

UZUNLAMASINA bax **uzununa**. [Səmədin] *üst dodağı uzunlamasına iki qat açılıb, yenə burnunun dibinə çəkildi.* B.Talıblı.

UZUNLAŞMA “Uzunlaşmaq”dan *f.is.*

UZUNLAŞMAQ *f.* Uzun olmaq, boyca artmaq, getdikcə uzun olmaq, boya vermək. *Uşaq bir-iki ilin içində yaman uzunlaşıb.*

UZUNLATMA “Uzunlatmaq”dan *f.is.*

UZUNLATMAQ *f.* Uzun etmək, uzunluğu, boyunu artırmaq, uzunlaşdırmaq.

UZUNLİFLİ *sif.* Lifləri uzun, uzun lifləri olan. *Uzunlifli pambıq.*

UZUNLUQ *is.* 1. Uzun şeyin halı. *Yolun uzunluğu. İlanın uzunluğu bir metrədən artıqdır.* – [Həsən:] *Vay! Oğlan, bu uzunluqda da isim olurmu?* H.Nəzərli. *Bu xəndək bir kilometr uzunluğu, qırx metr eni, otuz metr dərinliyi olan nəhəng bir dərədən ibarətdir.* Ə.Sadiq.

2. *məc.* Davamlılıq, sürəklilik. *Söhbətin uzunluğu bizi yordu.*

UZUNLÜLƏ *sif.* Lüləsi uzun, uzun lüləli. *Uzunlülə tüfəng.*

UZUNMÜDDƏTLİ *sif.* Uzun müddəti nəzərdə tutan, uzun müddət davam edən; uzun müddətə verilmiş. *Uzunmüddətli ezamiyyət. Uzunmüddətli iş. Uzunmüddətli borc.*

UZUNÖMÜRLÜ *sif.* 1. Ömrü uzun, uzun ömür sürmüş, çox yaşamış. *Azərbaycan uzunömürlülər (is.) diyarıdır.*

2. Uzun müddət işləyə bilən, çox davamlı, çox yaşaya bilən. *Mühərrikdə qoyulmuş yeni*

izolə korpusu daha etibarlı, rütubətə davamlı və uzunömürlüdür.

UZUNÖMÜRLÜLÜK *is.* Uzun ömür, uzun həyat, uzun, çox yaşama; ömrün uzunluğu.

UZUNSAÇ(LI) *sif.* Saçı uzun, uzun saç qoymuş, saçlarını uzatmış. *Uzunsaç oğlan. – Həsən küçəyə çıxar-çıxmaz uzunsaçlı, ..qırmızı köynək geymiş bir studentə rast gəldi. Çəmənzəminli. Balaca, uzunsaç, uzuntuman, başmağını sürütləyən bir qız uşağı Vahidin boyuna atıldı.* Mir Cəlal.

UZUNSAQQAL(LI) *sif.* Saqqalı uzun, saqqalını uzatmış. *İlyas uzunsaqqallı, dolaşıqsaçlı, ağırövdəli bir qoca idi. Çəmənzəminli. Qapını açan uzunsaqqal, ariq bir adamdı.* S.Rəhman.

UZUNSİFƏT(Lİ) *sif.* Sifəti uzunsov, sifəti uzun. *Qatırçıların arasında gövdəsi yumru, uzunsifət, ağsaqqal bir kişi var idi.* Mir Cəlal.

UZUNSOV *sif.* Bir qədər uzun, uzuntəhər. *Uzunsov sifət. Uzunsov otaq. – Xalis palıd ağacından qayrılmış və təzəcə alınmış yazı stoluna bitişik olan uzunsov stolun üstünə yaşıl mahud salınmışdı.* Ə.Vəliyev. [Rəşid:] *Biz dəhlizi keçəndən sonra geniş, uzunsov bir zala girdik.* İ.Hüseynov.

UZUNSOVLUQ *is.* Uzunsov şeyin halı.

UZUNSÜRƏN *sif.* Çox sürən, uzun müddət davam edən; uzun, sürəkli, davamlı. *Uzunsürən xəstəlik. Uzunsürən müddət. Uzunsürən iclas. – Nəhayət, uzunsürən səyahətimiz bitir.* M.İbrahimov.

UZUNTƏHƏR *sif.* Bir qədər uzun; uzunsov.

UZUNUNA *zərf* Uzunluq cəhətdən; boyuna. *Taxtanı uzununa yonmaq. Parçanın uzununa ölçüsü.*

UZUN-UZADI *sif.* və *zərf* Çox uzun. *Uzun-uzadı söhbət. Uzun-uzadı fikirləşmək. – Küləkli qar, yağış yağar uzun-uzadı yaylağa; Köçər o vaxt el-oba, enər tamamı qışlağa. A.Səhhət. Mahru ilə uzun-uzadı danışmaq .. mümkün olmadı.* M.S.Ordubadi.

UZUN-UZUN *sif.* və *zərf* Çox uzun. *..Vəkillər yanlaricə uzun-uzun ərizələr, siyahılar gətirmişdilər. C.Məmmədquluzadə. Uzun-uzun kölgələr küçələri çal-carpaz doğrayıb bir-birinə qarışırdı. Ə.Məmmədخانlı.*

UZUNYARPAQ(LI) *sif. bot.* Yarpaqları uzun, uzunsov olan (bitki). *Uzunyarpaq ıydə.*

Üü

Ü Azərbaycan əlifbasının iyirmi doqquzuncu hərfi və bu hərfle işarə olunan saitin adı.

ÜÇ say İkidən sonra gələn ədəd – 3.

ÜÇ-ÜÇ *zərf* Hər dəfə üç dənə, hər adama üç dənə. *Üç-üç sıraya düzmək.* – *Həsənqulu bəy, Rza, Əsgər, Həsən və xor daxil olurlar. Sonra səhnənin ortasında üç-üç durub guya söhbət edirlər kimi oxuyurlar.* Ü.Hacıbəyov.

ÜÇAÇILAN bax **üçatılan**. Onların tufəng-ləri beşaçılan və ya üçaçılan idi. P.Makulu.

ÜÇADAMLIQ *sif.* Üç adam üçün olan, üç nəfər üçün nəzərdə tutulmuş; üçnəfərlik. *Üçadamlıq yer. Üçadamlıq palata. Üçadamlıq yemək.*

ÜÇAKTLI bax **üçpərdəli**.

ÜÇARŞINLIQ *sif. köhn.* Üç arşın uzunluğunda olan.

ÜÇARVADLI *sif. köhn.* Keçmiş məişətdə: üç arvadı olan, üç arvad saxlayan. // İs. mənasında. *Əgər iki arvad saxlamaq qəbahətdirsə, bəs öz kəndinizdəki üçarvadlıları niyə daşqalaq eləmirsiniz.* Ə.Vəliyev.

ÜÇARVADLILIQ *is. köhn.* Üç arvadı olma, üç arvad saxlama.

ÜÇATILAN *is. dan.* Xəzinəsi üç patron tutan silah (tufəng); üçaçılan. *Fərman üçatılanı əlində atıb-tutdu.* Ə.Abasov.

ÜÇATLI *sif.* Üç at qoşulmuş, üç at qoşulan. *Üçatlı fayton.*

ÜÇATOMLU *sif.* Üç atomdan ibarət olan. *Üçatomlu birləşmə.*

ÜÇAYAQ *is.* Üç ayaq üstündə duran şey (stol və s.); üçayaqlı, sacayaq. *Fotoaparət üçün üçayaq. Qazanı üçayaqdan asmaq.*

ÜÇAYAQLI 1. *sif.* Üç ayağı olan, üç ayaq üstündə duran; üçqıçlı. *Üçayaqlı masacıq.*

2. Bax **üçayaq**.

ÜÇAYLIQ *sif.* 1. Üç ay üçün düzəldilmiş, üç aylıq müddətə nəzərdə tutulmuş, yaxud üç ay ərzində olmuş; rüblük. *Üçaylıq plan. Üçaylıq məlumat. Üçaylıq ezamiyyət.* – *Kəndlərimizdə məktəblər açıq, hələlik orda üçaylıq, altıaylıq müəllimlər kursunu qurtaranlar dərslə deyir.* İ.Şıxlı.

2. Yaşı üç ay olan, üç ay əvvəl doğulmuş. *Üçaylıq uşaq. Üçaylıq quzu.*

ÜÇBARMAQLI *sif.* Əlində və ya ayağında ancaq üç barmağı olan.

ÜÇBAŞLI *sif.* Üç başı, təpəsi olan. *Üçbaşı dağ.*

ÜÇ-BEŞ *say.* Bir neçə. *Üç-beş manat pul. Üç-beş nəfər. Üç-beş günlük iş.* – *Gər nəsim olsa övdət eylərkən; Qalarız burda biz üç-beş gün.* H.Cavid.

ÜÇBƏNDLİ *sif. ədəb.* Üç bənddən ibarət olan. *Üçbəndli şeir.*

ÜÇBİR *zərf* Üç-üç, üçər-üçər. *Adamlar dəstə-dəstə – üçbir, beşbir bağda gəzir, söhbət edirdilər.* M.İbrahimov. *İndi tez-tez sağ-sağana, qarğaya, tək-tək, ikibir, üçbir uçuşan göyərçinlərə rast gəlirik.* M.Rzaquluzadə.

ÜÇBUCAQLI (1) 1. *is.* Üç bucağı olan həndəsi cisim, üçküncü cisim. *Ax! Bu dəmir ağaclar; Həndəsi üçbucaqlar; Dünyanın o başını; Çəkib evlərə bağlar...* B.Vahabzadə.

2. *sif.* Üç bucağı olan. *Üçbucaqlı fiqur.*

ÜÇÇARXLI *sif.* Üç çarxı (təkəri) olan. *Üççarxlı uşaq velosipedi.*

ÜÇCƏ *say* Üç, ancaq üç. *Üçcə manat pulum qalıb.* – *Bürcəliyev əmr verdiyi vaxtdan cəmişi üçcə saat keçmədi ki, Bəbirbala mühəndis Arif Bəylərzadəni taparaq maşına əyləşdirib, idarəyə gətirdi.* S.Rəhimov.

ÜÇCƏRGƏLİ *sif.* 1. Üç cərgə əmələ gətirən, üç cərgədə yerləşən. *Üçcərgəli tikiş.*

2. *k.t.* Üç cərgə toxum əkmək üçün olan; üç cərgə əkini becərən (kənd təsərrüfatı maşınları haqqında). *Üçcərgəli toxumsəpən maşın.*

ÜÇCİLDLİ *sif.* Üç cilddən ibarət olan; üçcildlik. *Üçcildli “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”.*

ÜÇCİLDLİK 1. Bax **üçcildli**. *Üçcildlik “Rusca-azərbaycanca lüğət”.*

2. *is.* Üç cilddən ibarət kitab. *Yazıcının üçcildliyi.*

ÜÇDƏBİR *say* Bir şeyin üçdə bir hissəsi.

ÜÇDƏFƏLİK *sif.* Üç dəfədə icra olunan, üç dəfədə həyata keçirilən. *Üçdəfəlik yemək.*

ÜÇDİLLİ *sif.* 1. Üç dil bilən, üç dildən istifadə edən.

2. Üç dildə tərtib olunmuş, üç dili ehtiva edən. *Üçdilli lüğət.*

ÜÇDİŞLİ *sif.* Üç dişi olan. *Üçdişli yaba.*

ÜÇDORLU *sif.* Üç doru olan. *Üçdoru gəmi.*

ÜÇ-DÖRD *say* Bir neçə, üç və ya dörd. *Üç-dörd günlüyə getmək. Üç-dörd ədəd gül.* – [Kələntərli:] *Gərək gündə gəlib, üç-dörd saat bu meşin qapının dalında durub, boyunu burub gözünü döyəsən.* İ.Hüseynov.

ÜÇDÜYMƏ(Lİ) *sif.* 1. Üç düymə ölçüsündə olan. *Üçdüymə mix. Üçdüymə taxta.*

2. Üç düyməsi olan. *Üçdüyməli pəncək.*

ÜÇƏM *sif.* və *zərf məh.* Bir dəfədə üç (üç bala doğan heyvan – əsasən qoyun haqqında). *Həmişə əlləri cibində olan cavan çoban təklif edirdi ki, ..üçəm qoyunlar yaxın yerlərdə otlarsa, hər yüz qoyundan orta hesabla iki yüz quzu almaq olar.* Ə.Vəliyev. [Musa Firəngizə:] *Elə seçmə qoyunlar ki çoxusu əkiz, bəzisi də həmişə üçəm doğur.* B.Bayramov.

ÜÇƏM-ÜÇƏM *bax üç-üç.*

ÜÇƏSRLİK *sif.* Üç əsr (üç yüz il) tarixi olan, üç əsr davam edən; üçyüzlilik. *Üçəsrlilik dövr. Abidənin üçəsrlilik tarixi var.*

ÜÇFAİZLİ *sif.* 1. Bir şeyin üç faizini təşkil edən. *Üçfaizli gəlir.*

2. Üç faiz gəlir verən. *Üçfaizli dövlət istiqrazı.*

3. Tərkibində üç faiz hər hansı maddə olan. *Üçfaizli məhlul.*

ÜÇFAZALI *sif. elektr.* Üçfazlı dəyişən cərəyanla bağlı olan. *Üçfazlı transformator. Üçfazlı elektrik xətti.*

ÜÇFAZALI CƏRƏYAN *elektr.* – eyni tezlikli və amplitudalı, lakin fazaya görə $\frac{1}{3}$ dövrlə fərqlənən üç birləşən dəyişən cərəyan sistemi. *Üçfazlı cərəyan dövrlərində ayrı-ayrı fazaların cərəyanları hər an üçün müxtəlif olur.* P.Rüstəmzadə.

ÜÇGEDİŞLİ *sif. idm.* Üç gedişdə həll olunan, üç gedişlə qurtaran. *Üçgedişli kombinasiya.*

ÜÇGÖZ(LÜ) *sif.* Üç gözü (otağı) olan. *Üçgözlü mənzil.*

ÜÇGUŞƏ(Lİ) *sif.* Üç guşəsi, üç bucağı olan; üçkünc(lü).

ÜÇGÜL *sif.* Üçbucaqlı, üçguşəli.

ÜÇGÜNLÜK *sif.* Üç gün sürən, üç gün davam edən, yaxud üç gün tələb edən. *Üçgünlük möhlət. Üçgünlük istirahət. Üçgünlük yol. Üçgünlük iş.* // Üç günə çatan, kifayət edən. *Üçgünlük ehtiyat.*

ÜÇHECALI *sif.* Üç hecası olan. *Üçhecalı söz.*

ÜÇHƏDLİ *sif.* Üç həddi olan. *Üçhədlı rəqəm.*

ÜÇHƏFTƏLİK *sif.* Üç həftə davam edən, üç həftə çəkən. *Üçhəftəlik iş.* // Üç həftə üçün nəzərdə tutulmuş, üç həftə kifayət edən. *Üçhəftəlik ərzaq.*

ÜÇHİSSƏLİ *sif.* Üç hissədən ibarət olan. *Üçhissəli əsər.*

ÜÇXALLI *bax üçlük* 2-ci mənada.

ÜÇXƏTLİ *bax üçmilli.*

ÜÇİLLİK *sif.* 1. Üç il sürən, üç il müddətli, üç il davam edən. *Üçillik məktəb. Üçillik hərbi xidmət.* // Üç il müddətinə tərtib edilmiş, üç il nəzərdə tutan. *Üçillik plan.*

2. Üç yaşında olan; üçyaşar. *Üçillik at. Üçillik ağac.*

3. Üç ildən qalma, üç il ömrü olan. *Üçillik şərab.*

ÜÇKİLOMETRLİK *sif.* 1. Üç kilometr uzunluğunda olan, məsafəsi üç kilometr olan. *Üç kilometrlik yol.*

2. *cögr.* Santimetrdə üç kilometr miqyası olan. *Üçkilometrlik xəritə.*

ÜÇKÜNC(LÜ) *bax üçgüshəli.* *Ağ qoçların boyunlarından .. ara-sıra gözmuncuğu, yaşıl meşindən tikilmiş, içi dualı üçkünc pitik asar-dılar.* H.Sarabski.

ÜÇQAPILI *sif.* Üç qapısı olan. *Üçqapılı şifonər. Üçqapılı zal.* – [Hacı Sultan] *üçqapılı böyük bir mağazaya malik idi.* S.Hüseyn.

ÜÇQAT(Lİ) *sif.* 1. Üç qatı olan; üçmərtəbəli. *Üçqat(lı) ev.*

2. Bir-biri üzərində üç qat olan; üçlaylı. *Üçqat xəmir. Üçqat dikt.*

ÜÇQƏPIKLİK *sif.* Üç qəpiyə dəyən, üç qəpik qiymətində olan. *Üçqəpiklik marka.* // *is.* Üç qəpik dəyərində olan metal pul.

ÜÇQIÇLI *bax üçayaqlı.*

ÜÇQRAMLIQ *is.* Üç qram ağırlığında olan çəki daşı.

ÜÇLAYLI *sif.* 1. Üç laydan (qatdan, təbəqədən) ibarət olan. *Üçlaylı karton.*

2. Üç layı olan, üç tayı olan. *Üçlaylı güzgü.*

ÜÇLƏMƏ “Üçləmək”dən *f.is.*

ÜÇLƏMƏK *f.* 1. Üçə çatdırmaq. *Uşağı üçləmək.*

2. Üç dəfə artırmaq, üçə vurmaq.

3. Üç yerə bölmək.

ÜÇLÜK 1. Bax **üçmanathıq** 1-ci mənada. [Hafizə xanım:] *Mənə deyir, üçlüyü cibimdən salıb itirmişəm.* Ə.Haqqverdiyev.

2. is. Kart oyununda üçxallı kağız.

3. sif. Üç nömrəli. *Üçlük mux. Üçlük taxta.*

4. is. Üç çalğıçıdan ibarət musiqiçilər dəstəsi; trio. *Azərbaycan xalq çalğı alətləri üçlüyü.* // Üç nəfərdən ibarət ansambl. *Banduristlər üçlüyü.*

5. is. Bir iş üçün təyin edilmiş üç şəxsdən ibarət komissiya, ya müvəqqəti orqan. *Rayonda təcili tədbir üçün üçlük düzəldilmişdir.* Mir Cəlal.

ÜÇLÜLƏ is. İki üst lüləsinin içi hamar (saçma üçün), üçüncü – alt lüləsi isə yivli (güllə üçün) olan ov tüfəngi.

ÜÇMANATLIQ 1. is. köhn. Üç manat qiymətində olan kağız pul; üçlük. *Üçmanatlığı xirdalamaq.*

2. sif. Üç manata dəyən, üç manat qiymətində olan. *Üçmanatlıq билет.*

ÜÇMƏCHULLU sif. riyaz. Üç məchulu olan. *Üçməchullu tənlik.*

ÜÇMƏNZİLLİ bax **üçotaqlı**.

ÜÇMƏRTƏBƏ(Lİ) sif. Üç mərtəbəsi olan; üçqat. *Üçmərtəbəli bina.* – *Nəhayət, fayton Sovet kəçəsində üçmərtəbəli bir evin qarşısında dayandı.* Ə.Məmmədخانlı.

ÜÇMİLLİ sif. Üç mil (xətt) çəkilməmiş, üç mili (xətti) olan; üçxətli. *Üçmilli dəftər.*

ÜÇMİLYONLUQ sif. Üç milyondan ibarət olan. *Üçmilyonluq ordu.*

ÜÇMİNLİK sif. Sayı üç min olan, üç mindən ibarət. *Üçminlik qoşun.*

ÜÇMOTORLU sif. Üç motoru olan, üç motorla işləyən. *Üçmotorlu təyyarə.*

ÜÇNƏFƏRLİK bax **üçadamlıq**. *Üçnəfərlik mehmanxana nömrəsi.*

ÜÇNÖVBƏLİ sif. Üç növbədə görülmən, üç növbəsi olan. *Üçnövbəli iş.*

ÜÇOXLU sif. Üç oxu olan. *Üçoxlu trolley-bus.*

ÜÇOTAQLI sif. Üç otağı olan; üçgöz(lü). *Üçotaqlı mənzil (ev).*

ÜÇÖLÇÜLÜ sif. 1. Üç ölçüsü olan, üç ölçü ilə (uzunluq, en, hündürlük) təyin edilən.

2. mus. Üç ritmik ölçüdən ibarət olan. *Üçölçülü takt (vəzn).*

ÜÇPƏNCƏRƏLİ sif. Üç pəncərəsi olan. *Üçpəncərəli otaq.*

ÜÇPƏRDƏLİ sif. Üç pərdədən (hissədən) ibarət olan. *Üçpərdəli pyes. Üçpərdəli tamaşa.*

ÜÇPİLLƏLİ sif. 1. Üç pilləsi olan. *Üçpilləli pilləkən.*

2. Üç hissədən, üç pillədən ibarət olan. *Üçpilləli raket.*

ÜÇPLANLI sif. Üç planı, üç tərəfi olan; üç planda yerləşmiş. *Üçplanlı dekorasiya.*

ÜÇPUDDLUQ sif. Üç pud ağırlığında olan, üç pud tutan. *Üçpudluq daş. Üçpudluq kisə.* // *İs. mənasında.* Üç pud ağırlığında olan çəki daşı. *Üçpudluğu qapana qoymaq.*

ÜÇRƏQƏMLİ sif. Üç rəqəmdən ibarət olan. *Üçrəqəmli ədəd.*

ÜÇRƏNGLİ sif. Boya tərkibi üç rəngdən ibarət olan, yaxud üç müxtəlif rəngli hissədən ibarət olan. *Üçrəngli bayraqçıq. Üçrəngli çiçək.* – *Azərbaycanın üçrəngli, ayılduzlu dövlət bayrağı ilə yanaşı, xalq məna-viyyatının parlaq rəmzi kimi qüdrətli şairimiz Şəhriyarın sənət və gözəllik bayrağı da qədim Azərbaycan torpağı üzərində əbədi dalgalanacaqdır.* B.Nəbiyev.

ÜÇSAATLIQ sif. Üç saat davam edən və ya davam etmiş, üç saat üçün müəyyən edilmiş; üç saat vaxt tələb edən. *Üçsaatlıq iş. Üçsaatlıq iclas.*

ÜÇSƏSLİ sif. mus. Üç səslə oxunan, üç səs üçün yazılmış. *Üçsəslı xor.* // *İs. mənasında.* [Akkordlardan] *ən sadəsi üçsəslilərdir: major üçsəslisi, minor üçsəslisi və başqaları.* "İbtidai musiqi nəzəriyyəsi".

ÜÇSİMLİ sif. mus. Üç simi olan. *Üçsimli musiqi aləti.*

ÜÇSİNİFLİ sif. köhn. Üç sinifdən ibarət olan. *Üçsınıflı məktəb.*

ÜÇSAHILIQ is. köhn. 15 qəpiklik sikkə (pul).

ÜÇTAKTLİ sif. mus. Üç takt davam edən, üç taktdan ibarət olan. *Üçtaktlı fasilə.*

ÜÇTARLALI sif. k.t. Üçtarlalıq əsasında olan. *Üçtarlalı əkin sistemi.*

ÜÇTARLALIQ is. k.t. Əkin yerini üç hissəyə bölüb bir hissəsini əvvəlcə payızlıq, sonra yazlıq əkməkdən, üçüncü il isə herikə qoymaqdan ibarət köhnəlmiş növbəli əkin üsulu.

ÜÇTƏRƏFLİ sif. Üç tərəfin iştirakı ilə olan, hər üç tərəf üçün məcburi olan; qarşılıqlı. *Üçtərəfli müqavilə. Üçtərəfli danışıqlar.*

ÜÇTİNLİ *sif.* Üç tini olan; üçüzlü. *Üçtinli süngü.*

ÜÇTONLUQ *sif.* Üç ton ağırlığında yük götürən. *Üçtonluq avtomobil. – Bəzən quru ot yüklənmiş üçtonluq maşınlar da təsadüf olunur.* Ə.Vəliyev. // Üç ton ağırlığında olan. *Üçtonluq yük. // Üç ton tutan. Üçtonluq çən.*

ÜÇCULDUZ(LU) *sif.* Üzərində üç ulduz şəklində fərqlənmə nişanı olan; üçillik. *Üçcuduz(lu) konyak.*

ÜÇÜN *qoş.* Feillərdən, adlıq və ya yiyəlik halında olan isimlərdən, şəxs, qayıdış və işarə əvəzliliklərindən əvvəl gələrək, həmin sözlərlə aşağıdakı mənalara ifadə edir: 1) səbəb bildirir: ...görə, ...səbəbilə. *Xəstə olduğum üçün sizə gələ bilmədim.* – [Lətifə] *balka peşmanlıq çəkdiyi üçün ağlayırdı.* M.Hüseyn. *Komandiri ayağından ağır yaralandığı üçün xəstəxanaya aparıldı.* Ə.Vəliyev; 2) məqsəd, qayə bildirir. *Sizi görmək üçün gəldim. – Ailəni saxlamaq üçün başqa əlac yox idi.* A.Şaiq. *Qadın körpəsini xilas etmək üçün .. uzaqlaşır.* Ə.Məmmədcanlı; 3) uğrunda, yolda. *Vətən üçün canını vermək;* 4) aidiyyət bildirir. *Özüm üçün ayaqqabı aldım. – Məhkəmə sədri üçün məsələ aydın idi.* S.Hüseyn.

ÜÇÜNCÜ “Üç”dən sıra s. *Üçüncü mərtəbə. Üçüncü cərgə. Üçüncü adam.*

ÜÇÜZLÜ *sif.* Üç üzü olan; üçtinli. *Üçüzlü yeyə. – Günəş şüası üçüzlü prizmadan keçərək öz tərkib hissələrinə ayrılır.* A.Ələkbərov.

ÜÇVALENTLİ *sif. kim.* Üç valentdən ibarət olan.

ÜÇVERSTLİK *sif.* 1. Üç verst uzunluğunda olan. *Üçverstlik yol. Üçverstlik məsafə.*

2. *coğr.* Üç verst miqyaslı. *Üçverstlik xəritə.*

ÜÇYARPAQ *sif. bot.* Rütubətli yerlərdə və axar suların kənarlarında bitən ot bitkisi.

ÜÇYAŞAR bax **üçillik** 2-ci mənada. *Üçyaşar heyvan. – Onun altında üçyaşar ürək idi, mənimkində Tağı əminin boz madyanı.* S.S.Axundov.

ÜÇYAŞLI *sif.* Üç yaşı olan. *Üç-yaşlı qız. Üçyaşlı uşaq.*

ÜÇYERLİ *sif.* Üçadamlıq yeri olan. *Üçyerli loja.*

ÜÇYÜZİLLİK bax **üçəsrlik**. *Üçyüzillik tarixi olan qala.*

ÜÇZİRVƏLİ *sif.* Üç zirvəsi (təpəsi, ucu) olan. *Üçzirvəli dağ.*

ÜDÜLƏMƏK “Üdüləmək”dən *f.is.*

ÜDÜLƏMƏK *f. dan.* Boş-boş danışmaq, çərenləmək, naqqallıq etmək. □ **Üdüleyib-tökmək** – bax **üdülmək**.

ÜFLƏMƏ “Üfləmək”dən *f.is.*

ÜFLƏMƏK bax **üfürmək**. *Gülsüm xala uşağın ağzını əli ilə örtüb, üzündən üflədi.* Ə.Haqverdiyev. *Xəlil acı-acı gülümsədi, papirosunun göyümtül, qatı tüstüsünü küləyə üflədi.* M.Hüseyn.

ÜFUNƏT *is.* Pis iy, pis qoxu. *Nə küçələrdə üfunət, nə döngələrdə zibil var.* Ə.Nəzmi. *Otağı iylənmiş dəri qoxusu kimi bir üfunət bürümüşdü.* İ.Hüseynov.

ÜFUNƏTLƏNDİRMƏ “Üfunətləndirmək”dən *f.is.*

ÜFUNƏTLƏNDİRMƏK *f.* Üfunətlənməsinə, pis qoxu verməsinə səbəb olmaq; iy-ləndirmək. *Səliqəli maldarlar çöldən naxır qayıdan zaman oğul-uşağı düzərlər qapılara ki, camışlar, öküzlər, inək və danalar düz girsinlər tövlə həyatına və bağ-bağcaya girib zibilləməsinlər və xarab etməsinlər və havanı üfunətləndirməsinlər.* C.Məmməd-quluzadə.

ÜFUNƏTLƏNMƏ “Üfunətlənmək”dən *f.is.*

ÜFUNƏTLƏNMƏK *f.* Pis iy, pis qoxu vermək; iylənmək.

ÜFUNƏTLİ *sif.* Pis iy verən, pis qoxulu, üfunət yayan, pis iyli. [Həsən] *həyatda pahlı tənəkələr arası ilə keçib, üfunətli pilləkənə yanaşdı.* Çəmənəzəminli. *Tahirzadə tozlu, üfunətli yerlərdən keçərək daş döşəməli yoxuş küçə ilə dıkləndi.* Mir Cəlal.

ÜFÜQ *is.* [ər.] 1. Göyün yer və ya su səthi ilə bitişik kimi görünən xətti. *Ulduzlar tökü-lür dənizə bir-bir; Üfüqdə açılır səhərin gözü.* R.Rza. *Üfüqdə günün batması ilə gözəl görünürdü ki, təsvir etmək mümkün deyildir.* M.Rzaquluzadə. // Göyün yerə doğru əyilmiş kimi görünən hissəsi. *Bulud üfüqə örtmüşdü. – O gün axşamüstü günəş üfüqə doğru əyilmiş, kölgələr uzanmağa başlamışdı.* S.Hüseyn. // Gözlə görünən göy sahəsi; ənginlik. *Təyyarə üfüqdə uçurdu.* // Obrazlı təşbeh-lərdə. *Bir fırtına müjdəsi var üfüqlərin gö-zündə; Qasırgalar rəqs etmədə göy dənizin*

üzündə. A.İldırım. Açılır üfünün nur sərhəd-ləri; Səhər toranını göylər əridir. M.Araz.

2. *məc. (adətən cəm şəklində). İmkan, fəaliyyət sahəsi. Elmdə yeni üfəqlər açmaq.*

ÜFÜQİ *sif. [ər.] Üfük xəttinə paralel, şaquli xəttə perpendikulyar olan. Üfqi xətt. Üfqi səth.*

ÜFÜRMƏ “Üfurmək”dən *f.is.*

ÜFÜRMƏK *f.* Dodaqlarını büzərək ağızdakı havanı şiddətlə bir şeyə yönəltmək. // Bu işi yanmaqda olan bir şeyi söndürmək və ya qızıdırmaq, ya da qızgın şeyi soyutmaq üçün etmək. *Şamı üfürüb söndürmək. Çayı üfürüb soyutmaq. – Gülsənəm arvad aşağı əylilib ocağı üfürməyə başladı. M.Hüseyn.*

ÜQAB *is. [ər.] köhn. Qaraquş, qartal. Çığırma, yat, ay ac toyuq, yuxunda çoxca darı gör! Sus, ay yazıq. fəzadəki üqabi-canşikarı gör! M.Ə.Sabir.*

ÜQƏLA *is. [ər.] köhn. Ağillı adamlar. Hər nə görsən, görəcəksən üqəla və füzəla; Hamı təsdiq edəcək, hər nə buyursa üləma. Ə.Vahid.*

ÜLƏMA *is. [ər. “alim” söz. cəmi] Alimlər. Üləmalar üz döndərüb xudadan. Q.Zakir. Şəhərin böyük üləma və dərvişləri [Nəsiminin] ziyarətinə getməyə başladılar. Çəmənzəminli.*

ÜLFƏT *is. [ər.] 1. Qarşılıqlı, xoş, məriban münasibət, yaxınlıq, əlaqə, ünsiyyət, dostluq. [Nadir bəy:] İnsanlar arasında ülfət ziyadələşdikcə, şübhəsiz, könüldəki təəssürat və məhəbbət də o nisbətdə artmağa başlar. H.Cavid. □ Ülfət etmək (bağlamaq) – bir-biri ilə əlaqəsi olmaq, yaxınlıq etmək, əlaqə yaratmaq, ünsiyyətdə olmaq. İnsan insan ilə həmişə ülfət bağlamağa mayildir, necə ki heyvan ilə. C.Məmmədquluzadə. // Görüşmə, qaynayıb-qarışma.*

2. *Sevgi, məhəbbət. Bağırma basıram ana Vətəni; Bu ülfət ilhama çağırır məni! S.Vurğun.*

ÜLGÜ *is. 1. Paltar və ya ayaqqabı hissələrini biçmək üçün nümunə; ölçü-biçi, əndazə. Paltar ülgüsü. // Nümunə model. Pəncərə bağında bir buruq ülgüsü var. R.Rza.*

2. *məc. Ölçü, ölçü vahidi, meyar. Mən qadın xarakteri üçün bir ülgü qəbul etməkdə yanıldığımı gördüm. M.S.Ordubadi. Zaman*

qapımızda əlində qayçı... Hər adi ölçüyə, ülgüyə gəlsək; Sən kimə gərəksən; Mən kimə gərək?! M.Araz.

ÜLGÜC *is. 1. Tük qırmaq üçün iti bıçaq. Dəllək kisəbəndindən enli ülgücünü çıxarıb qırırdı. Çəmənzəminli. [Almurad] ülgüclə qırılmış başının tərini sildi. İ.Əfəndiyev.*

2. *xüs. Müxtəlif alətlərin kəsici tərəfi, bıçağı. Ülgücün şaquli bıçağı cərgəyə tərəf 5-8° meyilli olmalıdır. “Pambıqçılıq”.*

ÜLGÜCLƏMƏ “Ülgücləmək”dən *f.is.*

ÜLGÜCLƏMƏK *f. 1. Ülgüclə qırmaq. Üzünü ülgücləmək.*

2. *köhn. Ülgüclə çərtmək, ülgüclə qan almaq. Dalını ülgücləmək.*

ÜLGÜÇÜ *is. Ülgü tutan, model düzəldən; modelçi.*

ÜLKƏR *is. Dana bürcündə yeddi ulduz topasının adı; Sürəyya. // Ümumiyyətlə ulduz. Karvan-karvan göydən ulduzlar köçür; Öz bəxtinə hər kəs bir ülkər seçir. S.Vurğun. Kim deyir ulduzun göydə sanı var? Hər yanan ülkərin öz dövrəni var. M.Rahim.*

ÜLUM *is. [ər. “elm” söz. cəmi] klas. Elmlər. O əsrə nisbət hələ ülumun və sənayenin ziyadə tərəqqisi yox idi. M.F.Axundzadə. Və bir də bu məktəblilər bilümun; Oxurlar kamalınca ali ülum. M.Ə.Sabir.*

ÜLÜŞ *is. məh. Arasına halva qoyulmuş yuxa, lavaş.*

ÜLVİ *sif. [ər.] 1. tənt. Yüksək, ali, uca, müqəddəs. Ülvə amal. – [Nizami:] Sən bilirsən, anacan, dünyada ən yüksək, ən ülvə şey nədir? M.Hüseyn. Kişi söylədi ki: “Yüksəkdir ana; Ondan ülvə varlıq varmı dünyada?” N.Xəzri.*

2. *klas. Qeyri-maddi, mənəvi. Ülvə eşq.*

ÜLVİLİK *bax ülvüyyət. Qulam müəllim yaşaran çocuq gözlerini təəvvürünə gətirir, burda bir ülvilik və qüdsilik görürdü. S.Rəhimov.*

ÜLVİYYƏT *is. [ər.] tənt. Yüksəklik, alilik, ucalıq, ülvilik, müqəddəslik. Məcnunluq gözdür! “Bu nədir?” – deyər; Hər cahil anlamaz bu ülvüyyəti; Yazıq o kəsə ki, yoxdur bir şeyə; Nə sonsuz nifrəti, nə məhəbbəti! B.Vəhabzadə. // məc. tənt. Səma, göy. Kölgəyə aldanaraq sevmə cəfa aləmini; Yüksəl ülvüyyətə, seyr eylə səfa aləmini. A.Səhhət.*

ÜMDƏ *sif.* [ər.] Ən əsas, ən mühüm, başlıca, birinci. *Ümdə məsələ. Ümdə vəzifə.* – [Nuxulular:] *Əvvələn, o cənabın ziyarəti ümdə mətləbdir.* M.F.Axundzadə. *Güllü xanım söhbətin .. ümdə mahiyyətini anlayan kimi ayağa qalxdı.* B.Bayramov.

ÜMƏRA *is.* [ər. “əmir” söz. cəmi] *klas.* Əmirilər, hakimlər. *Sən dur ayaq üstə, demə bir söz ümərəyə; Cəiz deyil insanca danışmaq fığərəyə.* M.Ə.Sabir.

ÜMİD *is.* 1. Arzu edilən bir şeyin ola biləcəyinə inanma və bu inamdan doğan daxili fəreh, xatircəmlilik hissi; güman. *Ümidim bircə ona idi ki, Qoçaq mənim gəlmədiyimi görüb, özü mənim köməyimə yetişər.* M.Rzaquluzadə.

2. *məc.* Ümid ediləcək adam. [Qönçə Ataşa:] *Mənim ümidim, nicatım təkcə sən-sən.* Ə.Vəliyev.

3. Çarə.

◊ Ümid bağlamaq (bəsləmək) – yaxşı bir şeyin olacağına inanmaq, birinə arxayın olmaq. [Şahmar:] *Mən döşünə döyənlərdən deyiləm, Nəminə, ancaq gələcəyə ümid bağlamaq özü də pis deyil.* B.Bayramov. *Ana kiçiyinə ümid bağladı; Dərdini gizlətdi, gecə ağladı; O, bircə arzuya, bircə niyyətə; Verdi ürəyini, verdi büsbütün.* B.Vahabzadə. **Ümid etmək** – bir şeyə ümidi olmaq, gözləmək, güman etmək. [Gülqönçə] *ümid edirdi ki, həkim ona kömək eləyər, onun səadətini qaytarar.* H.Seyidbəyli. **Ümid vermək** – 1) arzusunun, istəyinin həyata keçəcəyinə inandırməyə, arxayın etməyə çalışmaq. [Yüzbaşı] *.. gəlib Məmməd bəyin dəstəsinə qoşuldu, lakin yenə ümid verərək onu ovundurdu. Çəmənzəminli;* 2) arzu edilən, gözlənilən bir şeyin gələcəkdə olacağına inam vermək, arxayın etmək. *Gəncliyin bəzəkli və dolğun çağı; Bizə ümid verir, bizə can verir.* S.Vurğun. **Ümidi boşa (puça) çıxmaq** – arzusunu, istəyi, gözlədiyi həyata keçməmək. *Bu kənddən qaçaqlar barəsində xəbər almaq xüsusundakı ümidlərim də boşa çıxdı.* H.Nəzərli. *Gələn adam ümidi puça çıxmış adamlar kimi əllərini yannına saldı.* Q.İlkin. **Ümidi qalmaq** – bir şeyin olacağına ümidi kəsilməmək, əl üzənmək. **...ümidinə qoymaq** – bir şeyi birisinə inanaraq tapşırmaq, qızmaq. *Sadiq dəmiryolçunun girib-çıxmasından duydu ki, kişi mənzili*

onların ümidinə qoyub gedə bilmir. Mir Cəlal. **Ümidini itirmək** – daha inanmamaq, əlini üzmək. [Almaz:] [Fuad] *da belə bir şeyə inansaydı, dünyada bütün ümidimi itirmiş olardım.* C.Cabbarlı. **Ümidini kəsmək (üzmək)** – arzusunun, istəyinin həyata keçəcəyinə daha inanmamaq, əlini üzmək. *Kəmə ümidi vəsldən əyyami-hicrə; Ey dil, bu şam kim gedər, axır səhər gələr.* S.Ə.Şirvani. *Dörd bir yanıma duman elə бүürmüş ki, bir addım qabaq görünür. O gün evə dönməkdən ümidimi üzdim.* A.Şaiq. [Ana] *ümidini üzmedi, oğlunu gözlədi.* Ə.Məmmədcanlı.

ÜMİDGAH *is. klas.* Ümid bağlanılan yer və ya adam. *Vüsala rəğbətim artır çəkəndə hicr qəmin; Xilasi-yol dilərim öz ümidgahimdən.* Ə.Vahid.

ÜMİDLƏNDİRMƏ “Ümidləndirmək” dən *f.is.*

ÜMİDLƏNDİRMƏK *f.* Ümidvar etmək, ümid vermək, arxayın etmək.

ÜMİDLƏNMƏ “Ümidlənmək” dən *f.is.*

ÜMİDLƏNMƏK *f.* Ümidvar olmaq, ümid bəsləmək, ümid etmək, arxayın olmaq.

ÜMİDLİ *sif.* 1. Bir işin yaxşı qurtaracağına ümid verən; ümidverici. *Ümidli məsləhət.* – [Qəhrəman] *o gözlərdə, o dodaqlarda silinməz, ümidli və səmimi bir təbəssüm duyurdu.* H.Nəzərli.

2. Ümid edilə bilən, inanılan, etibarlı. *Yatmışdı sağ qolda Nəbi səngərə; Tutmuşdu özünə ümidli bərə.* H.K.Sanlı.

ÜMİDSİZ *sif.* və *zərf* 1. Heç bir ümid verməyən, ümid edilməyən, arxayın etməyən. *Ümidsiz cavab.*

2. Ümidini kəsmiş, məyus, naümid. *Qulu bu dəfə ümidsiz və könülsüz gəldi.* A.Şaiq. *Teymur isə o qədər də ümidsiz deyildi.* M.Hüseyn. // Sağlmasına, xilas olmasına, qurtarmasına ümid olmayan, çarəsiz (ağır xəstə haqqında). *Qüdrət ümidsiz ağır yataqdan qalxmışdı.* Mir Cəlal.

ÜMİDSİZCƏ(SİNƏ) *zərf* Ümidsiz halda, ümidini itirmiş halda, ümitsizliklə. *Ümidsizcə cavab vermək.* – *Bu xain və rəhmsiz zərbə ümidsizcəsinə qayalar arxasında can çəkişən bir ağ süvarinin idi.* H.Nəzərli. // Çarəsizcə(sinə).

ÜMİDSİZLİK *is.* Heç bir ümid olmadığı hal; naümidlik. [Kamran:] *O çöhrələrdə, o gözlərdə ümidsizlikdən bir əsər varmı?* H.Nəzəri. [Zeynəb] *ümidsizliyin ağır yollarını keçib dolanmış olduğundan o yollardakı vahiməli qaranlığa bələd idi.* M.İbrahimov. // Çarəsizlik.

ÜMİDVAR *sif.* 1. Ümidli, ümid edən. **□ Ümidvar etmək** – bax **ümidləndirmək**. **Ümidvar olmaq** – 1) ümid etmək, arxayın olmaq. [Molla Xəlil] *belə bir mübarizədən qalib çıxacağına ümidvar olsaydı, müəllimlə rəftarı tamamilə başqa tərzdə olardı.* S.Hüseyn. [Nəbi:] *Ölsəm də, oluram buna ümidvar;* *Analar minlərcə Nəbilər doğar.* S.Rüstəm; 2) etibar etmək, qızmaq, inanmaq, xatircəm olmaq. [Qədir] *ailəsini yalnız Nəsirə ümidvar olub gedə bilirdi.* S.Hüseyn.

2. **Ümidvaram** şəklində – xatircəməm, inanıram. *Məcnun dedi: – Mən fədayi-yarəm; Vəslinə onun ümidvaram.* Füzuli. [Elçin:] *..Ümidvaram ki, Sevinc çox gözəl usta olacaqdır.* Z.Xəlil.

ÜMİDVERƏN, ÜMİDVERİCİ *sif.* 1. Bəslənilən ümidi doğruldacaq, gələcəkdə kamil bir insan olacağına ümid bəslənilən, gələcəyi olan. [Gənc yazıçılar arasında] *istedadlı və ümidverici gənclər vardır.* Qəzetlərdən.

2. Ümid ifadə edən, ümidli. *Ümidverici vəziyyət. – Rüstəm kişi fikrini ümidverici sözlərlə qurtardı.* M.İbrahimov. *Lakin içəridən çıxanların heç birisinin sifətində ümidverici bir əlamət görünmürdü.* B.Bayramov.

ÜMMAN *is.* [ər.] 1. Böyük dəniz, dərya, okean. *Bir fırtına quşu olub; Baş vurmuşam ümmanlara; Dənizdə dürr axtarmışam.* R.Rza. *Cüt axıb tökülür çaylar ümmana; Uca-uca dağlar lap baş-başadır.* N.Rəfibəyli. // Şairanə təşbehlərdə. *Xoş olar ürəyin ümmanı varsa; Sevinci, şadlığı duymanı varsa.* N.Xəzri.

2. *məc.* Hədsiz, həddən artıq, sonsuz, çox. *Ümman dərdim var mənim; Könüm olur xar mənim; Məskənim dağlar başı; Həmdəməmdir qar mənim.* (Bayatı).

ÜMMƏT *is.* [ər.] 1. Xalq, camaat. *Açdın gözüünü rəncü məşəqqət görəcəksən; Millətdə qəm, ümmətdə küdurət görəcəksən.* M.Ə.Sabir.

2. *din.* Bir peyğəmbərə inanan adamlar, xalq, camaat. [Fərrux Molla Qurbana:]

Məhəmməd ümmətinin bu dünyaya uymayıb, o dünya üçün yaşamasından söz aç. Ə.Vəliyev.

ÜMUM *is.* [ər.] Hamı, hamısı. *Ümuma aid məsələ. – [Anisinin] ixtirası keçmiş, ümumun təqdirini qazanmışdı.* S.Rəhimov.

ÜMUMBƏŞƏRİ *sif.* [ər.] Bütün adamlara, bütün bəşəriyyətə xas olan, aid olan, bütün insanlar üçün əhəmiyyəti olan. *Ümumbəşəri mövzu. – Əsil, həqiqi, böyük poeziya isə ümumbəşəri yaddaşdır.* Y.Qarayev.

ÜMUMDÜNYA *is.* [ər.] Bütün dünyaya, dünyanın bütün ölkələrinə aid. *Ümumdünya əhəmiyyətli kəşf. Ümumdünya konqresi. Ümumdünya Sühl Tərəfdarları Şurası.*

ÜMUMƏN *zərf* [ər.] Ümumiyyətlə, ümum, hamı. *Sürməkdə idi şiddət ilə hökmünü zülmət; Qalmışdı qaranlıqda ümumən bəşəriyyət.* Ə.Nəzmi. *Ümumən Müqim bəy arvadından çəkiniyini daima ustalıqla malalamağa çalışırdı.* S.Rəhimov.

ÜMUMXALQ *is.* [ər.] Bütün xalq üçün ümumi, bütün xalqa aid. *Ümumxalq mülkiyyəti. Ümumxalq bayramı.*

ÜMUMİ *sif.* [ər.] 1. Ümuma, hamıya aid olan; hər şeyi, hamını əhatə edən, qavrayan. *Ümumi seçki hüququ. Ümumi tərk-silah.* // Hamıya, hər şeyə şamil olan, xas olan. *Ümumi nöqsanlar. Ümumi qaydalar. Ümumi vəziyyət.*

2. Hamıya və ya bir neçəsinə məxsus, birgə istifadə olunan; müştərək. *Ümumi əmlak. Ümumi koridor. – Üç gün sonra qayınanaya ayrıca bir otaq təxsis olundu, ümumi yoldan belə məhrum edildi. Çəmənzəminli.*

□ Ümumi yataqxana – adətən bir müəssisədə işləyən və ya bir məktəbdə oxuyan adamların bir yerdə yaşaması üçün ev. *Ümumi yataqxanada işıqlar sönmüşdü.* H.Seyidbəyli.

3. Başqası ilə eyni, uyğun olan, bənzər, başqası (başqaları) ilə eyni zamanda olan. *Ümumi mənafe. Onların arasında ümumi cəhətlər çoxdur.*

4. Birgə, birlikdə götürülmüş; bütün, tam, ümumən, cəm. *İşçilərin ümumi sayı. Ümumi nəticə.*

5. Bir şeyin əsaslarına aid olan. *Elmin ümumi məsələləri. Ümumi anatomiya.*

6. Təfərrüatına, təfsilatına varmadan, əsasən başlıca xüsusiyyətləri qavrayan. *Ümumi*

təəssürat. Vəziyyəti ümumi şəkildə təsvir etmək. Ekspedisiyanın ümumi planı.

♦ **Ümumi dil tapmaq** – qarşılıqlı anlaşmaya nail olmaq, bir-biri ilə razılaşmaq, razılığa gəlmək. [Ömər Lütfi:] *Onlar ilə ümumi bir dil tapmaq mümkündür.* H.Nəzərli. **Ümumi iclas** (**yığıncaq**) – hər hansı kollektivə, təşkilata, idarəyə mənsub adamların hamısının iştirak etdiyi iclas (yığıncaq). *Məktəbin ümumi iclası.* **Ümumi təhsil** – xüsusi ixtisas vermədən, hərtərəfli hazırlıq verən təhsil.

ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏ “Ümumiləşdirilmək”dən *f.is.*

ÜMUMİLƏŞDİRİLMƏK “Ümumiləşdirilmək”dən *məch.* *Həyatdan, taledən şikayət, narazılıq, giley-güzar, etibarsızlıq kimi cəhətlər bayatılarda elə ümumiləşdirilmişdir ki, onun hər bir misrasında .. xalqın ürək çırpıntıları duyulmaqdadır...* İ.Abbaslı.

ÜMUMİLƏŞDİRMƏ 1. “Ümumiləşdirmək”dən *f.is.*

2. Ayrı-ayrı faktları, hadisələri müşahidə və öyrənmək nəticəsində hasil olan ümumi fikir, mülahizə; ümumi nəticə. *Əsərdə irəlilə sürülən ümumiləşdirmələr.*

ÜMUMİLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Bir yerdə birləşdirmək, vahid bir küll halında birləşdirmək. [Firəngiz Muxtar:] *Mənə elə gəlir ki, yazıçı hekayəsində xalqımızın müdrik fəlsəfəsini ümumiləşdirmişdir.* B.Bayramov.

2. Bir sıra hadisə, ya faktı tutuşdurma yolu ilə onların hamısına eyni dərəcədə xas olan xüsusiyyətləri aşkara çıxarmaq, onları bir küll, bir qrup halında birləşdirmək. // Ayrı-ayrı faktların nəzərdən keçirilməsi əsasında ümumi nəticələr çıxarmaq. *İstehsalat qabaqcıllarının təcrübəsini ümumiləşdirmək.*

ÜMUMİLƏŞMƏK *f.* 1. Bir yerdə, bir ümumi şeydə birləşmək.

2. Ümumi olmaq, eyni dərəcədə hamıya, bütün cəmiyyətə məxsus olmaq; ictimailəşmək.

ÜMUMİLİK *is.* 1. Ümuma, hamıya və ya çoxusuna aid olma; ümumiyyət.

2. Birlik, ayrılmazlıq, uyğunluq. *Nöqtəyi-nəzərlər in ümumiliyi. Məqsəd ümumiliyi. Dil ümumiliyi.*

ÜMUMİYYƏT [ər.] *bax ümumilik* 1-ci mənada. [Xamburabi:] *Çünki cəmiyyət ümu-*

miyyət, fərd isə xüsusiyyət deməkdir. Çəmən-zəminli.

ÜMUMİYYƏTCƏ *dan.* *bax ümumiyyətə.* *Ümumiyyətə, o, hazırlıqlı tələbədir.*

ÜMUMİYYƏTLƏ 1. Deyilənləri yekunlaşdırıcı, ümumiləşdirici ara söz kimi işlənir. *Ümumiyyətlə, “Molla Nəsrəddin” susmağı bacarmırdı, o, etiraz etmək üçün doğulmuşdu.* M.İbrahimov. *Ümumiyyətlə, [Durna] pis dolanmamışdı, ancaq indi oğlunun evindəki firavan həyatı heç vaxt görməmişdi.* Ə.Sadiq.

2. *zərf* Aynılıqda deyil, ümumi surətdə götdürüldə; hamılıqla. [Nizami] *Fəxrəddinin qəhrəmanlığını və ümumiyyətlə azərbaycanlıların hərbi dəyərini çox gözəl bilirdi.* M.S.Ordubadı.

ÜMUMQOŞUN *is.* və *sif.* Bütün qoşun növləri üçün ümumi, vahid olan, bütün qoşun növlərini qavrayan. *Ümumqoşun taktikası. Ümumqoşun nizamnaməsi.*

ÜMUMMİLLİ *sif.* [ər.] Bütün millət üçün ümumi olan, bütün millətə aid olan. *Ümum-milli dil. Ümummilli bayram.*

ÜMUMRAYON *is.* [ər.] ümum və *fr.* rayon] Bütün rayon üçün ümumi, bütün rayona aid. *Ümumrayon iməciliyi.*

ÜMUMRESPUBLİKA *is.* [ər. ümum və *lat.* respublika] Bütün respublika üçün ümumi, bütün respublikaya aid. *Pambiq əkinlərinə ümumrespublika baxışı.*

ÜMUMŞƏHƏR *is.* [ər.] Bütün şəhər üçün ümumi, bütün şəhərə aid. *Ümumşəhər partiya konfransı. Ümumşəhər kitabxanası.*

ÜMUMTƏHSİL *sif.* [ər.] Xüsusi deyil, ümumi təhsil verən. *Ümumtəhsil məktəbləri.*

ÜMUR *is.* [ər. “əmr” söz. cəmi] *klas.* İş, vəzifə. [Yusif Sərrac] *naçar ümuri-səltənətin icrasına iqdam etdi.* M.F.Axundzadə.

ÜN *is.* *qəd.* Səs, səda. *Ünümdən titrədi tamamilə vilayət; Eylə sandılar ki, qopdu qiyamət.* M.P.Vaqif. *Kədərli keçirdi dustağın günü; Gecə musiqisi bayquşun ünü.* H.K.Sanılı.

ÜNAS *is.* [ər.] *klas.* Qadın, arvad. [Hacı Mehdi:] *Mən dünən hamamdan qayıdan vaxt bir ünəs tayfasına rast gəldim.* Ə.Haqverdiyev.

ÜNQƏ *is.* [ər.] *bax simurq.*

ÜNLƏMƏK *f.* Səsləmək, çağırmaq.

ÜNS *is.* [ər.] 1. *klas.* İnsan, bəşər, adam.

2. Bax **ünsiyyət**. □ **Üns bağlamaq (salmaq, tutmaq)** – bax **ünsiyyət bağlamaq (salmaq, tutmaq)** (“ünsiyyət”də). *Çün ol bəşəriyyəti unuttu; Ahu onunla üns tutdu.* Füzuli. *Oğlan Nəriman əmi ilə Qərənfil bacıya doğma ata-anası kimi üns salmışdır.* İ.Əfəndiyev.

ÜNSİYYƏT is. [ər.] 1. Qarşılıqlı münasibət, əlaqə, yaxınlıq, ülfət. *Hələ bir-birini tanımayan adamlar heç xəbərləri olmadan bir-birinə yaxınlaşır, onların arasında ülfət və ünsiyyət daha da möhkəmlənirdi.* Ə.Əbülhəsən. *Atla kişinin [Mahmudalının] arasında qərribə bir ünsiyyət əmələ gəlmişdi.* İ.Əfəndiyev. □ **Ünsiyyət bağlamaq (salmaq, tutmaq)** – aralarında yaxşı münasibət yaranmaq, bir-biri ilə yaxın olmaq, ülfət bağlamaq. *Biz sizə o qədər alışdıq, elə ünsiyyət bağladığ ki, ayrılmaq çətindir, – deyə, bir dost bizə müraciət edir.* M.İbrahimov.

2. Əlaqə, rabitə, qarşılıqlı münasibət. *Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir.*

3. Xoş münasibət, yaxınlıq, mehribanlıq. *Ailədə ünsiyyət artıran, ürəkdə munis duyğular oyadan belə axşamlardan sonra yuxu nə qədər şirin olardı.* M.İbrahimov. *Həbib Gözəlin evində hərarət, körpələrinə ünsiyyət, özündə mərhəmət gördüyü kimi, Gözəl də Həbibdə insaniyyət, mehribanlıq hiss edirdi.* Ə.Vəliyev.

ÜNSİYYƏTLİ sif. Adamlarla çox tez yaxşı münasibət yarada bilən; adamayovuşan, istıqanlı, mehriban. *Ünsiyyətli adam.*

ÜNSİYYƏTSİZ sif. Adamlarla münasibət yarada bilməyən; adamayovuşmaz, qanısoyqu. *Ünsiyyətsiz adam.*

ÜNSÜR is. [ər.] 1. Qədim materialist fəlsəfədə: təbiətin, bütün şeylərin, hadisələrin bünövrəsini təşkil edən əsas tərkib hissələrindən biri (od, su, hava, torpaq).

2. kim. Adi kimyəvi üsullarla tərkib hissələrinə ayrılma bilməyən, yaxud da sintez yolu ilə əldə edilə bilməyən bəsit maddə; element.

3. məc. Hər hansı ictimai təbəqənin nümayəndəsi. *Cəmiyyətin mütləq qəzi ünsürləri.* – *..Nəsir [Qədirin] istirahət və səadətini alından almağa .. çalışsan müzür bir ünsürdür.* S.Hüseyn. [Rəbi:] *Düşməni ünsürlərdən də bir çoxunu yaxaladım.* C.Cabbarlı. // Şəxs,

adam. *Qəbilənin çalışmaq iqtidarından məhrum bütün ünsürləri burada [əlillər evində] idi.* Cəmənzəminli.

4. Tamı əmələ gətirən hissələrdən, cüzlərdən hər biri. *Musiqi ifadəliliyinin bir çox mühüm ünsürləri (kök, vəzn, tembr və sairə) məhz melodiyanın tərkibində birləşərək bir vəhdət təşkil edir.* Ə.Bədəlbəyli. *İqlim ünsürlərindən biri də havanın nisbi rütubətidir.* “Çay bitkisi”. // xüs. Hər hansı qurğunun, mexanizmin hissəsi, detali.

ÜNVAN is. [ər.] 1. Bax **adres** 1 və 2-ci mənələrdə. [Maral] *çox sağ ol! – dedi və ünvanını verərək Qara kişini Bakıya, evinə qonaq çağırırdı.* Ə.Əbülhəsən. *Ünvanlara baxa-baxa; Bir qapını döydü onlar.* M.Dilbazi.

2. **Ünvanına** şəklində – haqqında, barəsində, aid. *Ərlə arvad ünvanına qoşa sağlıqlar; Deyildikcə fikrə getdi qam yeyə-yeyə.* S.Vurğun. [Qüdrət] *şəxsən öz ünvanına yağdırılan ittihamları rədd etməyə haqlı deyildi.* M.Hüseyn.

3. **klas.** **Ünvanında, ünvanlı** şəklində – adında, adlı, sərlövhəli, adı altında. *Bu aprelin 4-də .. elm və kamal təhsil edən müsəlman cavanları hökumət rüsxəti ilə mərhum M.F.Axundzadənin “Məstəli şah” ünvanında tərtib etdiyi komediyayı oynayıblar.* F.Köçərlı.

ÜNYETMƏZ sif. Çox uzaq; çox uzaq olduğu üçün səs də gedib çatmayan; səs eşidilməz. *Get-gədə qatılşan sükutdan Orxan bir az vahimələndi, özünü dünyanın əlçatmaz, ünyetməz guşasına atılmış kimi tək-tənha hiss elədi.* İ.Məlikzadə.

ÜRCAH is. məh.: **ürcah olmaq** – rast gəlmək, təsadüf etmək, rastlaşmaq. *Gorusun qarşısında bunlar bir bəynən strajnikə ürcah oldular.* “Qaçaq Nəbi”. [Şəhpəri:] *Nəvən ürcah olacağı ədəbən, yelbeyinin birinə, o da sənin qədrini nə biləcəkdı!* B.Bayramov.

ÜRƏFA is. [ər. “arif” söz. cəmi] **klas.** *kit.* Ariflər, mərifətli, ağıllı adamlar. *Ürəfa məskəni olan Şirvan; Cühələ xabgahidir alan.* M.Ə.Sabir.

ÜRƏK is. 1. İnsanda qan dövrəsinin, döş boşluğunun sol tərəfində yerləşən özəloli kışə şəklində mərkəzi orqanı; qəlb. *Ürəyin döyünməsi.* *Ürək xəstəliyi.* // Döşün qol tərəfində

həmin orqanın üstündəki yer. *Ürəyini tutmaq*. – *Bibixanım əlini ürəyinin üstünə qoydu.* B.Bayramov.

2. *məc.* Həmin orqan insanın hiss, həyəcan, əhvali-ruhiyyə, təəssürat simvolu kimi. *Adamın ürəyi sevinir. Ürəyini həyəcanlandırmaq. Ürəyim sakit deyil.* – [Sultan bəy:] *Yaxşı, yaxşı, nəz eləmə, bilirəm ki, ürəyində sevinir-sən.* Ü.Hacıbəyov. *Ailədə ünsiyyət artırın, ürəkdə munis duyğular oyadan belə axşamlardan sonra yuxu nə qədər şirin olardı.* M.İbrahimov. // *məc.* Bu orqan həssaslıq, xeyirxahlıq simvolu kimi. *Ürəyi olmayan adamlar onu başa düşə bilməzlər.* // Həmin orqan məhəbbət, sevgi, eşq, vurgunluq, qəlb-bən bağlılıq kimi (bu mənada əsasən “qəlb” sözü işlənir).

3. *məc.* bax **qəlb**² 2-ci mənada. [Fitnə:] *Bu, elin öz istəyidir; El dövlətin ürəyidir.* A.Şaiq.

4. *məc.* Cəsarət, hünər. *Gecə ikən bir qadının təkbəsinə ormana getməsi böyük bir ürək və cəsarət istər.* S.Hüseyn.

5. **Ürəyindən** şəklində *zərf* – istədiyi kimi, arzusuna müvafiq olaraq, arzuladığı kimi. [Hacı Hüseyn İslamın] *lap ürəyindən danışmışdı.* S.Hüseyn.

6. **Ürəklə** şəklində *zərf* – 1) qorxmadan, çəkinmədən, ehtiyat etmədən, hünərlə, cəsarətlə. *Ürəklə vuruşmaq.* – *Şahmar ürəklə diləndi.* B.Bayramov; 2) həvəslə, ürəkdən, can və könüldən. *Çox məclis qurmuşam ağ bulagında; Ürəklə danışib gülümüşəm, dağlar!* A.Şaiq Şəmşir.

♦ **Ürək ağrısı (yanğısı) ilə** – bax **ürək-ağrısı**. *O – ürək yanğısı, göz yaşları, bir çəngə bulud; Oyadıb yaddaşı, vicdanı utandırdı muğam.* B.Vahabzadə. **Ürək bağlamaq** – qəlbini bağlamaq, qəlbə bağlanmaq. *Yoldaşına ürək bağlamaq. Ürək bulandırmaq* – nifrət hissi oymatmaq, iyrəndirmək. *Hələ şəhərlərdə nişanələr var; Ürək bulandıran əfsanələr var.* M.Müşfiq. **Ürək çırpıntısı ilə** – ürəyi çırpına-çırpına, intizarla, narahatlıqla. *Sözün yerinə düşdüyünə sevinən Tükəzban xala, ürək çırpıntısı ilə Muradovun cavabını gözlədi.* İ.Şıxlı. **Ürək dostu (yoldaşı)** – ən yaxın dost, yoldaş, sirdaş. *Dostun bir tək dostu ol; Arxa-dirək dostu ol; Dost deyib,*

dost olanda; Söz yox, ürək dostu ol. (Bayatı).

Ürək eləmək – bir işi görməyə cürət etmək, cəsarətlənmək, ürəklənmək. *Nə mən ürək edirəm, yazım ona bir kağız; Nə də mənə yazmayır o şən, o mehriban qız.* Ə.Cəmil. **Ürək eləməmək** – cəsarət eləməmək, ürəklənməmək. *O qədər adamdan heç kəs cüqurını çıxartmağa da ürək eləməsin?! Ə.Əbüllhəsən.*

Ürək qızdırmaq – inanmaq, etibar etmək, qızmaq. *Ona ürək qızdırmaq olmaz.* – [Rüstəm kişi] *Yarməmməd hadisəsindən sonra Salman və Lal Hüseynə ürək qızdırma bildirdi.* M.İbrahimov. [Gövhər xanım:] *Tanımadığımı, bilmədiyim adama necə ürək qızdırım?*

İ.Hüseynov. **Ürək qoymamaq** – bax **ürəyini yarmaq**. *Öpdülər Osmanı qaçaqlar tək-tək; Dedilər: – Qoymadın sən bizdə ürək!* H.K.Sanlı. **Ürək sindirmək** – ürəyinə toxunmaq, qəlbinə toxunmaq, özündən incitmək. *Özgə qismətinə göz də dikmədim; Ürək sindirmədim, qəlb incitmədim.* B.Vahabzadə.

Ürək vermək – 1) ürəkləndirmək, cəsarətləndirmək, bir işə ruhlandırmaq. *Arabi Nəbi yoldaşlarına ürək vermək üçün nəvə çəkir.*

“Qaçaq Nəbi”. [Sərvnaz:] *Toyuq ölsə bir çəngə tükdür, dəvə ölsə dərisi bir yükdür, – dəvə, öz-özünə ürək verdi.* B.Bayramov; 2) sevmək, məhəbbət yetirmək. [Rövşən:] *Xanım, mənim sevgilim vardır. Mən onunla əhd-peyman eləmişəm ki, bir özgəsinə ürək verməyəm.* (Nağıl). **Ürək yandırmaq** – bax **can yandırmaq** (“can” da). *İşə ürək yandırmaq.* – [Kələntər Rüstəm:] *Hərəsi bir dərdədən gəlib. Muğana nə ürək yandıracaqlar..*

M.İbrahimov. **Ürək yanğısı ilə** – bax **ürək ağrısı ilə**. *Katib .. ürək yanğısı ilə davam etdi.* B.Bayramov. **Ürəkdən tikan çıxar(t)maq** – birinin qisasını başqasından almaq. **Ürəklərini boşaltmaq** – öz kədərlerini, həyəcanlarını, hisslərini bir-birinə danışmaq. **Ürəyə işləmək** – təsir etmək, təsirləndirmək. *Nənənin ürəyə işləyən sözlərinin müqabilində Cəmil də doluxsundu.* S.Rəhimov. **Ürəyi açılmaq** – qəmdən, kədərdən qurtarıb sevinməyə başlamaq, kefi açılmaq. [Sara Əbdülov:] *Zəhmət də olsa, lütf edib, məni pəncərənin qabağına aparın, bir az [xanəndəyə] qulaq asım, ürəyim açılıns.* C.Cabbarlı. [Tükəzban:] *O zamanlar adamın ürəyi açılmır, üzü gülmürdü.*

M.Hüseyn. **Ürəyi ağrımaq** *məc.* – yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək; acımaq. **Ürəyi ağzına gəlmək** – 1) iyrenmək, çiyrenmək. [Qurban:] *Üzünə baxanda adamın ürəyi ağzına gəlir.* Ə.Haqverdiyev; 2) bərk qorxmaq, qorxu hissi keçirmək. **Ürəyi aşib-daşmaq** – çox sevinmək, şadlanmaq, fərəhlənmək. *Ürəyim fərəhdən aşib-daşanda; Qışı yaz görürəm, qaranı ağ mən.* B.Vahabzadə. **Ürəyi atlanmaq** – 1) həsrətində olmaq. *O yerləri görmək, Çinarlı bulaqdan su içmək üçün Yusifin ürəyi atlanırdı.* B.Bayramov; 2) bax **ürəyi döyünmək**. [Sabirin] *dərs zamanı həmişə ürəyi atlanırdı.* S.Rəhimov. **Ürəyi atmaq** – bax **ürəyi atlanmaq** 1-ci mənada. **Ürəyi ayağının altına düşmək** – bax **ürəyi qopmaq**. **Ürəyi bir tikə olmaq** – bax **ürəyi ərismək**. *Burada bəzilərinin ürəyi bir tikə olur.* Mir Cəlal. **Ürəyi birtəhər olmaq** – özünü pis hiss etmək, ürəyi üzlümək. [Sevil Atakişiyev:] *Bəsdir, ay əmi, ürəyim birtəhər oldu.* C.Cabbarlı. **Ürəyi boşalmaq** – sakitləşmək, ağlayıb rahat olmaq. *...Şəfiqə isə evdə tək qalıb ürəyi boşalana kimi ağladı.* İ.Musabəyov. **Ürəyi böyümək** – iftixar, məmnunluq hissi ilə fərəhlənmək, sevinmək. *Səhərki sovqat şeylərinin hazırlanmasını fikirləşdikcə Qərənfil xalanın ürəyi böyüyür, şadlığından otağa sığmırdı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyi bulanmaq** – 1) qusmaq ehtiyacı hiss etmək, mədəsi qarışmaq. [Səfərqulu bəy:] *...Şoqəribin adını çəkəndə ürəyim bulanır.* S.S.Axundov. [Əlləzoğlu:] [Gülgezin] *yenə ürəyi bulanır, başı da ağrıyır.* İ.Hüseynov; 2) nifrət hiss etmək, nifrətlənmək. *Əbil gördüklərini, eşitdiklərini qeyd eləyir, dostlarını görəndə ürəyi bulanır, qan beyninə sıçrayırdı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyi buz kimi olmaq** – tamamilə sakit, rahat, xatircəm olmaq. **Ürəyi cızıldamaq (cız-cız cızıldamaq)** – bax **ürəyi yanmaq** 2-ci mənada. **Ürəyi çatlamaq** – ürəyi partlamaq. *Çatlayır, Xanbaci, qəmdən ürəyim; Qovuşub lap acığımdan kürəyim.* M.Ə.Sabir. **Ürəyi çəkilmək** – son dərəcə üzlümək, zəifləmək, canı qalmamaq. *Hacı Atakişi köksünü ötürdü: – Yox, Əli Sadıqı, elə demə, ürəyim çəkilib, quru bədənəm qalıb.* Ə.Abasov. **Ürəyi çəkməmək** – bax **ürəyi götürməmək**. **Ürəyi çırpınmaq** – narahat olmaq, həyə-

canlanmaq. *Səltənətin ürəyi çırpındı.* B.Bayramov. **Ürəyi dabana düşmək** – bax **ürəyi ayağının altına düşmək**. **Ürəyi dağ boyda olmaq (dağa dönmək)** – fəxr etmək, iftixar etmək, hədsiz sevinmək. *Sözlərinə dalğa-dalğa yaydı səhər külləyi; Dağa döndü anaların, ataların ürəyi.* S.Vurğun. [İlyas Adiləyev:] *Dayımla bərabər yanaşı at sürərək kənddən çıxanda ürəyim dağa dönmüşdü.* Ə.Məmmədخانlı. **Ürəyi dağ-dağaya düşmək** – bərk həyəcan keçirmək, narahat olmaq, səksəkəli olmaq. *Qız ha gözəldi ki, indi İbrahim gələr, bu saat İbrahim gələr, gördü yox, İbrahim, deyəsən, heç burda yoxmuş.* *Axırda ürəyi dağ-dağaya düşdü.* (Nağıl). **Ürəyi dağlanmaq** – son dərəcə qəmlənmək, kədərlənmək. *Bu zaman Lətif şahın ürəyi dağlanıb, sazı basdı sinəsinə.* “Lətif şah”. **Ürəyi darıxmaq** – bax **ürəyi sıxılmaq**. *Əsrəfin ürəyi darıxdı.* S.Rəhman. **Ürəyi daşa dönmək** – zalımlaşmaq, qəddarlaşmaq, amansızlaşmaq, rıqqət hissini itirmək. [Əbdül:] *Adamların ürəyi daşa dönüb.* C.Cabbarlı. *Göz qızanda qulaq kar olur, ağır başdan çıxır, ürək daşa dönür, dil lal olur.* Ə.Abasov. **Ürəyi daşdan (dəmirdən)** – zalım, rəhmsiz, heç kəsə yazığı, rəhmi gəlməyən, acımayan adam haqqında. *Ürəyi daş olan bir filankəsə; İndi necə qıym öz ürəyimi?* B.Vahabzadə. **Ürəyi dilində** – sadədil, ürəyi-açıq adam haqqında. *Qasım Kəngərli təbiətən sadə, təmiz adam idi, “siyasət” bilməzdi, ürəyi dilində idi.* M.İbrahimov. **Ürəyi dolu** – kədərdən və ya sevincdən ürəyində çoxlu deməli, yaxud yazmalı sözü olan adam haqqında. *Məstan bəyin ürəyi dolu idi.* *Boşaltmağa adam axtarırdı.* B.Talıblı. *Ürəyim doludur, qoy deyim bir-bir; Boldur çörəyimiz, boldur çayımız.* H.Hüseynzadə. **Ürəyi düşmək** – bərk qorxmaq, vahimələnmək. [Oda-başı:] *Mücrünü gördükcə Fərmanın bir qədər ürəyi düşdü.* Ə.Haqverdiyev. [Xanımnaz:] *Salıblar [Almazı] dilə-ağıza. Hələ iki adam yığışanda ürəyim düşür.* C.Cabbarlı. **Ürəyi ərismək** – kədərdən, qorxudan üzlümək. *Neyləyim kim, bən fəqirəm, sən əmir; Həsrətdən yürəyim hərdəm ərir.* Nəsimi. **Ürəyi əsmək** – 1) iztirab keçirmək, qorxudan əsmək. [Xanımnaz Almaz:] *Ay qızım, qurban olum*

sənə, ürəyim əsirdi. C.Cabbarlı. [Səlim bəy:] *Bax, yenə əlimdə əsirsən, əsir; Duyuram, qorxudan ürəyin əsir.* S.Rüstəm; 2) birinin həsrətində olmaq, arzulamaq. *Gülşadın ana-sından ötrü ürəyi əsirdi, burnunun ucu göynəyirdi.* Ə.Həliyev. **Ürəyi getmək** – 1) huşunu itirmək, bayılmaq. *Bu yerədəymənin zərbindən zavallı uşağın ürəyi getdi.* S.S.Axundov. [Əbdül Gülnisəyə:] *Xanım, Saranın ürəyi gedib, tez həkim lazımdır!* C.Cabbarlı; 2) bərk acmaq, yemək istəmək. [Maya:] *Gedək, Pərşan, mən özüm də qayğanaqdan-zaddan bişirə bilirəm, yaman da acmışam, yəqin ki, Qarashın da ürəyi gedir.* M.İbrahimov; 3) bir şeyin bərk həsrətində olmaq, arzusunda olmaq, istəmək. [Təlxək əcinnə:] *Səndən ötrü ürəyim gedir.* Ə.Haqverdiyev. **Ürəyi gəlməmək** – 1) qıymamaq, əli getməmək, heyfi gəlmək. *Sürəyya sonsuz bir fərəhlə bu açılan qönçələrin üzərinə yüyürür, onları qoparmağa ürəyi gəlmir, yalnız əllərinin şəfqətli təməsilə bir-bir onları oxşamaq istəyirdi.* Ə.Məmmədşanlı. *Əsmər xala gözəlirini stolun kənarında qüssəli oturmuş adamdan çəkdi, ancaq bu sözləri deməyə ürəyi gəlmədi.* Q.İlkin; 2) qorxmaq, ehtiyat etmək, çəkinmək. *Əcəb xala kəndin aşağı başında olduğu üçün təkbəşinə gecə vaxtı getməyə ürəyi gəlmədi.* S.Hüseyn. **Ürəyi götürməmək** – təbiəti qəbul etməmək, çəkməmək. *Həkimin yazdığı dərmanı anama çətinliklə içirdirdim, ürəyi götürmürdü.* Mir Cəlal. **Ürəyi gup (gurp, tıp) eləmək** – bax **ürəyi düşmək**. **Ürəyi gülmək** – şadlanmaq, fərəhlənmək, sevinmək. **Ürəyi xarab olmaq** – 1) bax **ürəyi getmək**. *Mehribanın ürəyi xarab olub özündən getmişdi.* S.Hüseyn; 2) bərk kədər-lənmək, təsirlənmək. *Qız özünü saxlaya bil-məyib ağladı. Ata-anasının ürəyi xarab olub dedilər.* (Nağıl). **Ürəyi içinə düşmək** – bax **ürəyi düşmək**. **Ürəyi istədiyi kimi** – necə istəyir, necə lazımsa. **Ürəyi istədiyi qədər** – nə qədər istəyir, nə qədər lazımsa o qədər. **Ürəyi istəyən** – hər nə istəyir, hər nə lazımdır, hər nə arzulayır. *Novruz bayramına iki gün varıydı... Küssülülər barışırdı, ürəyi istə-yənlər bir-birini qonaq çağırırdı...* “Aşıq Ələsgər”. **Ürəyi keçmək** – bax **ürəyi get-mək** 1-ci mənada. *Güllənin səsinə padşahın*

ürəyi keçib yerə yıxıldı. (Nağıl). **Ürəyi kök-sünə sığmamaq** – hədsiz dərəcədə fərəh-lənmək, iftixar etmək, sevinmək. **Ürəyi köv-rəlmək (kövrəklənmək, kövrəkləşmək)** – doluxsunmaq, təsirlənmək, rıqqətə gəlmək. *Kərəm bunları görəndə ürəyi kövrəldi.* “Əsli və Kərəm”. **Ürəyi qalxmaq** – 1) bax **ürəyi bulanmaq** 1-ci mənada. [Şamoya] *elə gəldi ki, onun quluncu bərk sancır, küürəyi qovuşur, ürəyi qalxır.* S.Rəhimov; 2) bax **ürəyi atlan-maq** 1-ci mənada. **Ürəyi qan olmaq (qana dönmək)** – son dərəcə kədər-lənmək. *Kərəmin ürəyi qana döndü, elə bildi ki, bu, Əsli-nin ceyranıdır.* “Əsli və Kərəm”. *Harda qal-dın, sənə qurban, ürəyim qan oldu?* M.Möcüz. **Ürəyi qanla dolmaq** – bax **ürəyi qan ol-maq (qana dönmək)**. **Ürəyi qəfəsə salın-mış quş kimi çırpınmaq** – bax **ürəyi quş kimi çırpınmaq**. **Ürəyi qıldan (sapdan, tük-dən) asılı olmaq (asilmaq)** – ürəyi xəstə, zəif adam haqqında. **Ürəyi qırılıb ayağının (ayaqlarının) altına düşmək** – bax **ürəyi ayağının altına düşmək**. **Ürəyi qısılmaq** – qüssələnmək, kədər-lənmək. *Tutqun havadan adamın ürəyi qısıılır.* **Ürəyi qızınmaq** – xoş-lamaq, xoşuna gəlmək, bəyənmək. [Xəlil:] *Səni görən kimi ürəyim qızındı, xoşuma gəl-din.* S.Rəhman. **Ürəyi qızmaq** – 1) inanmaq, etibar etmək; qızmaq. *Hərçənd [Gülparinin] bu şəhərdə tanışları vardı, amma onlara da ürəyi qızdırdı.* S.S.Axundov. [Gövhər xan-ım:] *Onlara da ki ürəyim qızdır, ümid elə-mirəm.* İ.Hüseynov; 2) bax **ürəyi qızınmaq**. **Ürəyi qopmaq (qırılmaq)** – bərk qorxmaq, qorxu hissi keçirmək. [Dərviş:] *Paltar xışıltı-sını eşidərək ürəyim qopdu.* A.Divanbəyoglu. *Nərgizin ürəyi qopdu.* Ə.Məmmədşanlı. **Ürəyi qubarlanmaq (qubar bağlamaq)** – bax **ürəyi qan olmaq (qana dönmək)**. *Kərəmin ürəyi qubarlandı, sazını dərdli sinə-sinə basıb dedi.* “Əsli və Kərəm”. **Ürəyi quş kimi çırpınmaq** – bax **ürəyi yarpaq kimi əsmək**. *Yol qısaldıqca Nəcəfin ürəyi quş kimi çırpınır, səbri tükənirdi.* Q.İlkin. **Ürəyi nanə (nanə yarpağı) kimi əsmək (titrəmək)** – bax **ürəyi əsmək**. **Ürəyi od tutmaq (od tutub yanmaq)** – bax **ürəyi yaralanmaq**. *Gəlirəm dəhşətə gördüklərimdən; Od tutur ürəyim, hərlərin başım.* S.Rüstəm. *Əbilin*

tüstüsü təpəsindən çıxır, ürəyi od tutub yandırır. Ə.Vəliyev. **Ürəyi oxşamaq** – həzz vermək, ləzzət vermək, zövq vermək. *Bu musiqi adamın ürəyini oxşayır.* **Ürəyi olmaq** – arzu etmək, arzusunda olmaq, istəmək. **Ürəyi parçalanmaq (parça-parça olmaq)** – bax **ürəyi partlamaq** 1-ci mənada. *Qoparıb atmışdılar bir güllü budağından; Ürəyim parçalandı, hücum çəkdi dərd mənə.* S.Rüstəm. [Əbdülkərim:] *Od çıxırdı elə bil o yanıqlı nəfəsdən; Qana dönmüş ürəyim parçalandı bu səsdən.* B.Vahabzadə. **Ürəyi partlamaq** – 1) intizardan, kədərdən, pis xəbərdən bərk həyəcanlanmaq, kədərəlmək, ürəyi parçalanmaq. [Məryəmin] *fikirdən, qüssədən az qaldı ürəyi partlasın.* M.İbrahimov; 2) ürəyin fəaliyyətinin dayanması nəticəsində ölmək. *Yarım saat keçməmişdi ki, Hacı Nəsinin dükkanda ürəyi partlayıb vəfat etməsi xəbəri gəldi.* S.S.Axundov. **Ürəyi sakitləşmək (sakit olmaq)** – sakit olmaq, sakitləşmək, rahatlanmaq, nigarənçılıqdan qurtarmaq, xatircəm olmaq. [Ata:] *Qızım, bu vilayətdə əgər ürəyin sakit olmursa, köçüb, başqa vilayətə gedək.* (Nağıl). *Əmisi uşaqları peşqəş qutularını açmamış Ağcanın ürəyi sakitləşməzdi.* Mir Cəlal. **Ürəyi səksəkədə (səksəkəli) olmaq** – təşviş, tələş keçirmək, intizarda olmaq. *Oturmuşdum səkidə; Ürəyim səksəkədə; Yardan baş alma gəldi; Bir qızıl nəlbəkiddə.* (Bayatı). **Ürəyi sərinləmək** – rahatlaşmaq, sakitləşmək, xatircəm olmaq. **Ürəyi sıxılmaq** – kədərdən, qəmdən, yorğunluqdan, yaxud acınacaqlı bir şeyi görməkdən üzülmək, üzüntü duymaq, ürəyi ağrımaq, qəlbi sıxılmaq. *Saçları dağımıq dolaşırsan tək; Sıxılır yalnızlıq əlində ürək.* Ə.Cavad. *Budaqları sınıq ağacları görərkən yolçunun ürəyi sıxıldı.* Ə.Məmmədخانlı. **Ürəyi sinmaq** – incimək, qəlbi sinmaq. [Pəri:] *Bəhram! Sən xoşəlaqsan, amma arabir sənəin bu hərəkətlərini görəndə ürəyim tamamilə səndən sinir.* C.Cabbarlı. *Tərif etsəm, mənə gözəllər qınar; Etməsəm, bilirəm, ürəyin sinar.* M.Rahim. **Ürəyi sızılmaq** – bax **ürəyi ağrımaq**. **Ürəyi soğan qabığı kimi soyulmaq** – bax **ürəyi yanmaq** 1-ci mənada. **Ürəyi soyulmaq** – 1) sakitləşmək, rahat olmaq, xatircəm olmaq. [Canbalayev:] *Ürəyi soyumayıb, indi*

də ailəmin içinə əl atır, ürəyimi partlatmağa çalışır. İ.Hüseynov; 2) incimək, ürəyi sinmaq, qəlbi sinmaq. [Ceyniz:] [Şiz] *əllərini ac qurd kimi quzu buduna uzadandan bəri ürəyim ondan soyumuşdu.* Cəmənzəminli. **Ürəyi sökülək (tel-tel olmaq)** – son dərəcə kədərəlmək, qəmlənmək. *Sökülür ürəyim, tutulur dilim.* M.Rahim. [Nazlı Güلزara:] *Bir yandan sevinirəm, bir yandan ürəyim tel-tel olur.* Ə.Məmmədخانlı. **Ürəyi şama dönmək (şam kimi ərimək)** – bax **ürəyi ərimək**. *Narınca bax, narınca; Saxlarım sarılınca; Şama döndü ürəyim; Səndən cavab alınca.* (Bayatı). **Ürəyi şan-şan olmaq** – bax **ürəyi parçalanmaq (parça-parça olmaq)**. *Pəri Soltan əhvalatı eşidəndə ürəyi şan-şan olub dedi.* (Nağıl). *Ürəyimiz oldu şan-şan; Aldığımız bu yaradan.* B.Vahabzadə. **Ürəyi şişmək** – 1) bax **ürəyi dağa dönmək**. *Oğlunun müvəffəqiyyətindən atanın ürəyi şişdi;* 2) darıxmaq, təngə gəlmək. *Sabirin “arizi qəmlər əlindən”; Ciyəri dağılandı, ürəyi şişdi; O ürək dünyanı dərk edən gündən; Nə qədər cəfaya tab eyləmişdi.* B.Vahabzadə. **Ürəyi tir-tir əsmək** – bərk həyəcan, iztirab keçirmək. **Ürəyi titrəmək** – bax **ürəyi əsmək**. *Bilsəydi ki, yerimdə mən durmuşam dağ kimi; Məgər titrəyərdimi ürəyi yarpaq kibi?* X.Rza. **Ürəyi tutmaq** – 1) xoşuna gəlmək, xoşlamaq, sevmək, bəyənmək, ürəyinə yatmaq. [Gəldiyev:] *Bəlkə sizin təsadüf saydığınız adam qızınızın xoşuna gəlmişdir, bəlkə ürəyi tutmuşdur.* Mir Cəlal; 2) ürək ağrısı tutmaq. **Ürəyi tutulmaq** – qəmlənmək, kədərəlmək. [Asya:] *Ay Gülçöhrə, sən oxuyanda həmişə mənim ürəyim tutulur, bikef oluram.* Ü.Hacıbəyov. **Ürəyi tükədən nazik** – ürəyi-yumşaq, ürəyinazik, çox rıqqətli adam haqqında. **Ürəyi uçmaq** – çox sevinmək, həddən artıq şadlanmaq. **Ürəyi uçunmaq** – bihəl olmaq, titrəmək. *Oğlunun tutduğu işdən kişinin qəzəblənəcəyini yaxşı bildiyindən, Salatının ürəyi uçunurdu.* İ.Sıxılı. **Ürəyi üstündə durmamaq** – qorxudan, iztirabdan, intizardan və s.-dən bərk həyəcan keçirmək, çox narahat olmaq. [Gülnoz:] *Ax, qorxudan ürəyim üstümdə durmur.* Ü.Hacıbəyov. **Ürəyi üstünə gəlmək** – əvvəlki rahatlığı, təskinliyi, xatircəmliyi qayıtmaq, rahat olmağa başlamaq.

[Sona Həmzəyə:] *Denən heç nə yoxdur, xəbər yalandır, [Qadiri] bəlkə ürəyi üstünə gəlsin!* Ə.Əbülhəsən. **Ürəyi üzülmək** – bax **ürəyi ərimək**. **Ürəyi vurulmaq** – sevmək, məhəbbət salmaq. *Ona vurulmuş ürəyim; Ondan ayrılmamış bir an; Nə arzum, nə diləyim.* N.Rəfibəyli. **Ürəyi yanmaq** – 1) yazığı gəlmək, rəhmi gəlmək, acımaq. *Paşa Qəribin ağlamağını görüb ürəyi yandı. “Aşıq Qərib”.* [Nəbi:] *Mən də, doğrusu, atayam, ürəyim yanır, qızıma yazığım gəlir.* Ə.Haqverdiyev; 2) bərk susamaq, susuzlamaq. [Qarı:] *Qızım, bir qaşığı su ver, içim, ürəyim yaman yanır.* (Nağıl). [Yunis:] *Su ver, xalacan, ürəyim yanır...* Ə.Məmmədخانlı. **Ürəyi yaralanmaq** – pis bir şeydən, hadisədən və s.-dən mütəəssir olmaq, kədərlənmək. **Ürəyi yarpaq kimi əsmək** – bax **ürəyi əsmək**. **Ürəyi yerində olmamaq** – narahat olmaq, həyəcan keçirmək, iztirab içində olmaq. **Ürəyi yerin-dən qopmaq (oynamaq)** – bax **ürəyi qopmaq**. **Ürəyi yerindən oynamaq (qopmaq)** – bax **ürəyi qopmaq**. *Bu an birdən aşağıdan elə bir qışqırıq qopdu ki, ürəyim yerindən oynadı.* Ə.Məmmədخانlı. **Ürəyi yerinə gəlmək** – bərk həyəcədən, qorxudan sonra sakitləşmək, rahat olmaq, asudə nəfəs almağa başlamaq. *Tamaşanın ürəyi yerinə gəldi.* Mir Cəlal. **Ürəyi yuxalmaq** – bax **ürəyi kövrəlmək**. *Bunları düşünə-düşünə Çimnaz arvadın ürəyi yuxaldı, gözlərinə yaş gəldi.* Ə.Əbülhəsən. **Ürəyi yumşalmaq** – acığı soyumaq, qəzəbi keçmək, mülayimləşmək. *Qəmərin ürəyi yumşaldı, gözlərinin yaşını abi-niysan kimi töküüb dedi: – Mehriban dayı, mən yuxu görmüşəmsə, bəs bu üzük nədir?* (Nağıl). *Sadıqla Kərimi görən kimi [Xanpərinin] ürəyi yumşaldı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyində də bağlamaq** – bax **ürəyində qalmaq**. **Ürəyində gizlətmək** – bax **ürəyində saxlamaq** 1-ci mənada. *Arzusunu ürəyində gizlətmək.* **Ürəyində kök salmaq** – unudulmaq, həmişə yadda, xatirdə olmaq, unudulmaz olmaq, həmişəlik yadda qalmaq. *İki xalqın ürəyində kök salıb; Füzulinin, Nəvainin qəzəli.* S.Rüstəm. **Ürəyində qalmaq** – 1) həyata keçməmək, yerinə yetməmək. [Ədalət Ehtişamiyə:] *Bu mənfur niyyətiniz ürəyinizdə qalacaq, Sərhəng!..* Ə.Məmməd-

xanlı; 2) deyilməmiş qalmaq, ifadə edilməmiş halda qalmaq. *Qaçayın sözləri bir nisgil kimi ürəyində qaldı.* Ə.Vəliyev; 3) boğazında qalmaq (tikə və s.). **Ürəyində yağ qalmaq** – bax **ürəyinin yağı ərimək**. *Cəfərin ata və anasını gözləməkdən ürəyində yağ qalmamışdı.* Ə.Vəliyev. **Ürəyində yer eləmək** – unuda bilməmək, xatirindən çıxara bilməmək, həmişə yadında olmaq. *Bu arzu onun ürəyində yer elədi.* **Ürəyindən çıxarmaq** – qəlbindən çıxarmaq, unutmaq, birdəfəlik əl çəkmək. *Məhəbbətin ürəyindən çıxarmaq.* *Kini ürəyindən çıxarmaq.* – [Sırxay Aydın:] *Sən bu gün hər şeyi səmimi bir andla ürəyindən çıxar.* C.Cabbarlı. **Ürəyindən xəbər vermək** – 1) birinin ürəyində olan fikri qabaqcadan hiss edirmişcəsinə söyləmək, ifadə etmək. [Ana:] *Can bala, – dedi, – ürəyimdən xəbər verdin!* M.Rzaquluzadə; 2) ruhunu oxşamaq, xoşlandırmaq. *Bu, hekayənin sarı simidir, bu sim lap yerində çalınır və oxucunun ürəyindən xəbər verir.* M.İbrahimov. **Ürəyindən keçmək** – ürəyində arzu etmək, istəmək. [Qaçayın] *ürəyindən keçdi ki, Atasla can-dildən söhbət eləsin.* Ə.Vəliyev. **Ürəyindən qara qanlar axmaq (gətmək)** – acı, xoşagəlməz, yaxud qorxulu bir hadisəni, işi təsəvvürə gətirmək, dərin həyəcan və iztirab keçirmək. *Polad zadə sakit qulaq asa bilmir, ürəyindən qara qanlar axırdı.* Ə.Vəliyev. [Nəcəf bəy Bəhrüza:] [Məclis] *üzdən sənə elə [təntənəli] görsənir, bacioglu, amma içəridə ürəyimizdən qara qanlar gedir.* Ə.Məmmədخانlı. **Ürəyindən qoparıb (silib, çıxarıb) atmaq** – bax **ürəyindən çıxarmaq**. *Oğlan bura gəlməyinə peşman olmuşdu və qəlbində qəflətən baş qaldırmış bu hissi boğmağa çalışırdı. Boğdu bu hissi. Ürəyindən çıxarıb, bayaq gözlərinə görünən ağ pərdənin arxasına atdı... İ.Məlikzadə.* **Ürəyində olmaq** – istədiyi, arzu etdiyi kimi olmaq. *Aygünün də ürəyindən oldu bu xəbər...* S.Vurgun. **Ürəyindən silmək, silib (çıxarıb) atmaq** – bax **ürəyindən çıxarmaq**. [Nəcəf:] *Eybi yoxdur, – dedi, – mən sənə etdiklərinin hamısını ürəyimdən silib ataram.* Q.İlkin. **Ürəyindən tikan çıxarmaq** – tam razı salmaq, məmnun etmək. *Deyilənlər ürəyimdən tikan çıxartdı; // birisindən başqasının qisasını*

almaq, birisinin arzusunu yerinə yetirməklə onu tam razı salmaq, məmnun etmək. [Nisə xanım Şeydaya:] *Vahidova hücum eləmişən, ürəyimdən tikan çıxartmışan. Ə.Məmməd-xanlı. Ürəyinə dağ basmaq (vurmaq, qoy-maq, çəkmək)* – ürək ağrısı vermək, əzab və izzirab vermək, cəfa vermək, incitmək. [Camal:] *Eh, ay Nəbi dayı, bəylər çoxlarını qabıqdan çıxarıblar. Mənim ürəyimə də dağ çəkiblər.* Ə.Abasov. **Ürəyinə dağ-dağa düş-mək** – təşvişə, qorxuya düşmək, şübhəyə düşmək. **Ürəyinə dağ-dağa(lar) götürmək (salmaq)** – cürbəcür şübhələrlə özünü narahat etmək, təşvişə salmaq. [Nurulla:] *Uf, arvad, sağ olasan səni, niyə ürəyinə dağ-dağalar gətirirsən?* E.Sultanov. **Ürəyinə dammaq** – qabaqcadan hiss etmək, duymaq, sezmək. [Sona Mahmuda:] *Elə bil ürəyimə dammışdı ki, gələcəksən.* Z.Xəlil. **Ürəyinə dərd eləmək** – bax **ürəyinə salmaq. Ürəyinə dəymək** – 1) bax **ürəyini vurmaq. Mən sənə dedim ki, “bir az az ye, çünki turşdu, ürəyinə dəyər”.** M.Ə.Sabir; 2) incitmək, qəlbini qırmaq, könlini qırmaq, toxunmaq. [İbrahim:] *Onun ürəyinə dəymək heç bir layiq iş deyildi.* Ə.Haqverdiyev. *Maarif müdirinin istəhzalı rəftarı Rüstəm kişinin ürəyinə dəydi.* M.İbrahimov. **Ürəyinə düşmək** – bax **ürəyinə dammaq. Ürəyinə gəlmək** – güman etmək, zənn etmək, fikrinə gəlmək. [Surxay Aydın:] *O zavallı [Gültəkin] sənin rahatlığın üçün hər bir şeyi, hətta canını belə əsirgəmirkən sən gör nə kimi şeylər ürəyinə gəlir.* C.Cabbarlı. **Ürəyinə götürmək** – fikrinə götürmək, ehtimal etmək, güman etmək. *Belə şeyləri ürəyinə götürmə.* **Ürəyinə girmək** – müxtəlif yollarla öz tərəfinə çəkməyə, ələ almağa çalışmaq. **Ürəyinə işləmək** – təsir etmək, mütəəssir olmaq. **Ürəyinə qara-qura gəlmək** – ürəyinə şübhəli şeylər gəlmək, ürəyinə qara fikirlər gəlmək. [Nisə xanım Sədəfə:] *Amma ürəyinə qara-qura gəlməsin.* Ə.Məmməd-xanlı. **Ürəyinə qaynar su səpmək** – bax **ürəyinə dağ basmaq. Ürəyinə ləkə (xal) düşmək** – bir şeydən şübhələnməyə başlamaq. [Şirəlinin] *ürəyinə balaca xal düşdüsə də, üzə vurmayıb dedi.* S.Rəhman. **Ürəyinə ləkə (xal) salmaq** – şübhələndirmək, ürəyinə şübhə salmaq. **Ürəyinə**

od düşmək – bax **ürəyi od tutmaq (od tutub yanmaq).** **Ürəyinə od salmaq** – bərk həyəcanlandırmaq, sarsıtmaq. **Ürəyinə ox batsın! (batmış!)** – bax **ürəyinə güllə dəysin! (dəymiş!). Ürəyinə salmaq** – bir şeyə çox həssaslıqla yanaşmaq, bir şeyə qarşı hədsiz həssaslıq göstərmək, bir şeyi özünə dərd eləmək. [Pəri:] *Bəhram! Sən ürəyinlə çox danışmışsan. Ürəyinə heç bir şey salma! C.Cabbarlı. Almanı alma, gəlin! Al yerə salma, gəlin; Evdə söz-sov çox olar; Ürəyinə salma, gəlin! (Bayatı).* **Ürəyinə su (soyuq su) səpmək** – sakitləşdirmək, xatircəm etmək, rahatlandırmaq. *Camal danışdıqca elə bil Qərənfilin yanıqlı ürəyinə soyuq su səpirdilər.* Ə.Vəliyev. **Ürəyinə toxunmaq** – bax **ürəyinə dəymək.** [Aydəmir:] *Aydəmiri torpaqlara gömməmiş heç kəs onun ürəyinə toxunmaz. Unutma! C.Cabbarlı. “Azərbaycan!” – deyiləndə ayağa dur ki; Füzulinin ürəyinə toxuna bilər.* M.Araz. **Ürəyinə yağ kimi yayılmaq** – çox xoşuna gəlmək, çox ləzzət vermək, çox xoş gəlmək. *Bu sözlər ürəyimə yağ kimi yayıldı. Ürəyinə yatmaq (yapışmaq)* – xoşuna gəlmək, xoşlamaq, bəyən-mək. [Əsgər:] *Gördüyüm qızlardan da xoşum gələn, ürəyimə yatanı bir nəfər olubdur.* Ü.Hacıbəyov. *Yaxından baxıb bələd olduqca Fərhadoglundun ürəyi Əmiraslan babaya daha artıq yapışır.* S.Rəhimov. [Nazlı Nataşaya:] *Bizdə belədir. Elə ki oğlan ürəyinə yatdı, əvvəlcə ona göz-qaş elə.* Ə.Məmməd-xanlı. **Ürəyinə yol tapmaq** – birinin məhəbbətini, hüsn-rəğbətini qazanmaq. **Ürəyinə güllə dəysin! (dəymiş!)** – qarşı ifadəsi. **Ürəyini açıb ortaya tökmək** – bax **ürəyini açmaq** 1-ci mənada. *Telli bütün ürəyini açıb ortaya tökmüşdü.* S.Hüseyn. **Ürəyini açmaq** – 1) ürəyindəkiləri açıb demək, ürək sirrini demək, danışmaq; 2) sevindirmək, şadlandırmək, qəmini, qüssəsini unutdurmaq. *Usta Murtuz xəstənin ürəyini açmaq üçün şirin söhbətlər elədi, məzhəkə dedi.* Mir Cəlal. *Lakin bunların heç birisi qızın ürəyini açmırdı.* Q.İlkin. **Ürəyini ağırtmaq** – bax **ürəyini incitmək. Bu duyğu Nərimanın ürəyini ağırtırdı.** Mir Cəlal. **Ürəyini almaq** – incimiş bir adama xoş sözlər söyləyərək onu sakitləşdirmək, incikliyi unutdurmağa çalışmaq.

Qurban ustanın ürəyini almaq, onu sakitləşdirmək üçün ciddi dedi. M.Süleymanov. **Ürəyini boşaltmaq** – ürəyində nə varsa hamısını söyləyib sakitləşmək, rahatlanmaq. *Mirzə Cavad o ki demək idi, oğluna deyib ürəyini boşaltdı.* Ə.Haqverdiyev. [Yusif:] *Dedim, qoy ürəyini boşaltsın, axıra qədər dinməzəcə qulaq asdım.* B.Bayramov. **Ürəyini buz kimi saxlamaq** – tamamilə sakit olmaq, xatircəm olmaq, soyuqqanlılıq göstərmək. **Ürəyini çalmaq** – bax **ürəyini ovlamaq**. **Ürəyini çəkmək (çürütmək)** – üzüntü vermək, öldən salmaq, canını üzmək, usandırmaq, üzmək. **Ürəyini dəlmək (deşmək, didmək)** – ruhi əzab vermək, incitmək, əziyyəət vermək. [Banı:] *Banının ürəyin deşdin; Boynuna xələtin biçdin.* “Aşıq Qərib”. [Solmaz Altunbaya:] *Fəqət nəçin ürəyimi didirsən!* C.Cabbarlı. **Ürəyini dindirmək** – oxşamaq, əzizləmək, nəvaziş göstərmək. **Ürəyini düşürmək** – bax **ürəyini qoparmaq**. **Ürəyini ələ almaq** – rəğbətini, hüsn-təvəccöhünü, sevgisini qazanmaq. [Müəllim] *bir gənclərin ürəyini deyil, həтта qocaların da ürəyini ələ almağı bacarırdı.* S.Hüseyn. **Ürəyini əritmək** – bax **ürəyinin yağını əritmək**. **Ürəyini gen saxlamaq** – narahat olmamaq, xatircəm olmaq. **Ürəyini gəmirmək** – bax **ürəyini yemək**. [Rəşid:] *Yenə də dumanlı bir şübhə ürəyimi gəmirirdi.* İ.Hüseynov. **Ürəyini gizlətmək** – öz fikrini, niyyətini gizli saxlamaq, ürəyindəkiləri deməmək. **Ürəyini incitmək** – mənəvi əzab və iztirab vermək. **Ürəyini isitmək** – sevindirmək, şadlandırmaq, fərəhləndirmək. *Günəş və gülüş hamının ürəyini isidirdi.* S.Rəhman. **Ürəyini qan etmək (qana döndərmək)** – iztirab vermək, ruhi əzab vermək, incitmək. *Genə kimlər ürəyini qan edəcəksən, ey məh!* S.Ə.Şirvani. *Bu mehraban, bu qayğılı sözlər Dilavərin ürəyini qana döndərdi.* V.Şıxlı. **Ürəyini qısqmaq** – bax **ürəyini sıxmaq**. *Leyla uşaqların ürəyini qısqmaq üçün Qəşəmlə olan münasibətlərini qızlarına bildirməmişdi.* S.Rəhimov. **Ürəyini qopar(t)maq** – bərk qorxutmaq, dəhşətləndirmək. **Ürəyini qoparıb vermək** – bax **ürəyini yedirtmək**. **Ürəyini qoymaq** – bax **ürəyini vermək**. **Ürəyini qubarlatmaq (qubar etmək)** – ruhi əzab, iztirab

vermək, bıqdırmaq, cana gətirmək. **Ürəyini qurd yemək** – daxili həyəcan və iztirab keçirmək, bir şeyin aqibətindən dolayı çox narahat olmaq. **Ürəyini oxşamaq** – xoşuna gəlmək, ləzzət vermək, zövq vermək, xoşlamaq. **Ürəyini oxumaq** – ürəyindəkiləri başa düşmək, hiss etmək. **Ürəyini ovlamaq** – özünü sevdirmək, özünə məftun etmək. **Ürəyini ovuşdurmaq** – bax **ürəyini yemək**. **Ürəyini partlatmaq (parçalamaq, parça-parça etmək)** – ağır ruhi əzab vermək, incitmək. **Ürəyini salmaq** – bax **ürəyini qoparmaq**. **Ürəyini sərirləşdirmək** – rahat etmək, sakitləşdirmək, xatircəm etmək. **Ürəyini sıxmaq** – sıxılmaq, darıxmaq, dərd çəkmək, fikir eləmək. [Məşədi Oruc:] *Ay yazıq bala, ürəyini sıxma, sən dəxi yetim deyilsən.* C.Məmmədquluzadə. [Qarı nənə:] *Sağdır, qızım, sağdır. Sən heç ürəyini sıxma!* M.Dilbazi. **Ürəyini sındırmaq** – bax **ürəyinə dəymək** 2-ci mənada. [Pəri xanım:] *Mən gərək ürəyimi sındıram, mənə zülm edən nəmərdədən qisas alam.* Ə.Haqverdiyev. [Bəhram:] *Pəri! Sara bizə mane ola bilməyəcək. Yetimdir, onun ürəyini sındırmamalıyıq.* C.Cabbarlı. **Ürəyini siyirmək** – doydurmaq, açlığı rəf etməyən yemək haqqında. **Ürəyini soyutmaq** – bax **ürəyinə su səpmək**. [Mustafa] *..bununla ürəyini soyutmaq istəyirdi.* S.Vəliyev. **Ürəyini şan-şan etmək** – bax **ürəyini parçalamaq**. [Dərviş:] *Ciyər yaralarımı təzələməkdən, ürəyimi şan-şan etməkdən sənə fayda varmı?* A.Divanbəyovlu. **Ürəyini üzmək** – 1) bax **ürəyini çəkmək**; 2) üzmək, öldən salmaq, taqətdən salmaq, yormaq. *Ustanın azarı gün-gündən şiddətlənirdi, bədəni zəifləşib gücdən düşürdü. Soyuy və aclıq ürəyini üzdü, sifətində həyat nişanəsi yox idi.* Cəmənzəminli. **Ürəyini vermək** – bütün varlığı ilə bağlanmaq, candan sevmək. *O, birəcə arzuya, birəcə niyyətə; Verdi ürəyini, verdi büsbütün.* B.Vahabzadə. **Ürəyini vurmaq** – tənə gətirmək, bezdirmək, bıqdırmaq, usandırmaq. **Ürəyini yandırmaq** – dərin təsir etmək, həyəcan və iztirab çəkdirmək. [Qoşatxan:] *Laqəydlük kənd müəllimi üçün dözülməz bir bələdir, deməli, heç şey onun ürəyini yandırmır.* M.İbrahimov. **Ürəyini yaralamaq** – bax **ürəyini qubar-**

latmaq. *Ürəyini yarmaq* – bax **ürəyini qoparmaq.** *Ürəyini yedirtmək* – həddən artıq əzizləmək, nəvaziş göstərmək, qeydinə qalmaq. *Ürəyini uşaqlarına yedirtmək.* **Ürəyini yerindən oynatmaq** – bax **ürəyini qopar(t)maq.** *Ürəyini yeyə-yeyə qalmaq* – intizar və təşviş içində olmaq, ağır iztirab içində gözləmək, nigarənçilik çəkmək. **Ürəyini zorlamaq** – ürəyi istəmədiyi halda bir işi görməyə, qəbul etməyə, bir şeylə razı olmağa özünü məcbur etmək. [Aydnı:] *İki aydan bəri nə qədər ürəyimi zorlayıramsa olmur.* C.Cabbarlı. **Ürəyinin başı (ucu) ağrımaq (yanmaq, sızıldamaq, sökülmək)** – bax **ürəyi ağrımaq.** *İlk dəfə idi ki, Sadıq kişi oğlunun – əziz-xələf oğlunun səmindəki həzin rıqəti görüb duyur, ürəyinin başı ağrıyırdı.* Mir Cəlal. *Bülənd ürəyinin başı sökülmüş kimi dərin bir qəlb ağrısı ilə* [Sonadan] *aralandısa da, düz qabağında durub iri əli ilə onun başını oxşadı.* Ə.Əbüllhəsən. **Ürəyinin içini yemək** – bax **ürəyini yemək.** [Xanımnaz Almaza:] *Ay balam, səhərdən hardasan? Ürəyimin içini yemişəm.* C.Cabbarlı. **Ürəyinin qanı ilə** – dərin kədər hissi ilə, böyük hüznə, ürəyi yanayana. **Ürəyinin qurdunu öldürmək** – azacıq yemək, bir balaca yemək. **Ürəyinin quşu uçmaq** – bax **ürəyi uçmaq.** **Ürəyinin telləri əsmək** – bax **ürəyi əsmək** 2-ci mənada. [Məzlum:] *Birdən stolun üstündəki skripkanı gördükdə ürəyimin telləri əsdi, nə edəcəyimi bilmədim.* S.Vəliyev. **Ürəyinin ucu göynəmək** – bax **ürəyinin başı ağrımaq.** **Ürəyinin yağı (piyi) ərimək** – bax **ürəyi ərimək.** [Qərib:] *Səni gördüm, ağlım oldu pərişan; Əridi ürəyimin yağı, Ağcaqız! “Aşığı Qərib”.* **Ürəyinin yağını (piyini) əritmək** – xoşagəlməz bir şeyin aqibətini gözlədə-gözlədə iztirab vermək, incitmək, mənəvi əzab vermək. [Bərbərzadə:] *Maral, gəl mənə incitmə. Onsuz da ürəyimin yağını əritmişəm.* S.Rəhman. **Ürəyinin yağını (piyini) yedirtmək** – bax **ürəyini yedirtmək.** **Ürəyinin yağını (piyini) yemək** – bax **ürəyini yemək.** **Ürəyinin yağısını söndürmək** – susuzluğunu ref etmək, su içmək. [Əliqulu:] *Ürəyimizin yağısını söndürmək ümidindən əl çəkib avtobusun yola düşməsinə gözləməli olduq.* S.Rəhman.

ÜRƏKAÇAN, ÜRƏKAÇICI *sif.* Adanı fə-rəhləndirən, ürəyini açan, sevirici. *Ürək-açan xəbər.* – *Ağasəfər Həmzənin bu cavan qardaşı oğlundan bir şey soruşmaq istədi ki, bəlkə ondan ürəkəçici bir cavab eşitsin.* Ə.Əbüllhəsən. *Bayır yumşaq, ürəkəçən bir bayazlığa bürünmüşdü.* B.Bayramov.

ÜRƏKAĞRISI *is.* Dərin təəssüf. [Vəkil:] *Bu nə daşırəkli adamdır?! – deyə, ürəkəğrısı ilə fikirləşirdi.* Y.Əzimzadə.

ÜRƏKALTI *sif. anat.* Ürəyin altında yerləşən, olan. *Ürəkalti nahiyyə.*

ÜRƏKBİR *sif.* Çox yaxın, səmimi. *Ürək-bir dost.* – [Gənc:] *İndi isə sürət qatarında qızıl diplomla, əlbir və ürəkbiir yoldaşlarımla evə dönürəm.* Mir Cəlal.

ÜRƏKBULANDIRAN, ÜRƏKBULANDIRICI *sif.* 1. Ürəyi bulandıran. *Ürəkbulandırıcı qoxu.* – [Xiyabani-Xanabadda evlərdə] *yay-qış ürəkbulandırıcı bir çirək, dözülməz bir üfunət hökm sürməkdədir.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Nifrət, ikrah hissi oyadan, mənfur, xoşagəlməz. *Ancaq [Fərrux və Qurban] tez-tez xoşagəlməyən, ürəkbulandırıcı xəbər eşidirdilər.* Ə.Vəliyev.

ÜRƏKBULANMA(SI) *is.* Mədənin qarışması, qusma ehtiyacı nəticəsində ürəyin bulanması; öyümə. *Xəstəliyin başlanğıcında bəzən ürəkbulanma (öyümə) və qusma halları ola bilər.*

ÜRƏKCİK “Ürək”dən oxş. və kiç. *Dil-bərin ürəkciyi yerindən oynadı, dərin bir ah qopardı.* C.Cabbarlı.

ÜRƏKÇİRPINTISI *is.* 1. Bərk ürək döyünməsi.

2. *məc.* Həyəcan, iztirab. □ **Ürəkçirpintisi ilə** – ürəyi çırpına-çırpına (sevincdən, maraqlı və s. hisslərdən).

ÜRƏKDƏN *zərf* Can və könüldən, səmimi olaraq; qəlben. *Muxtar çox düşünmüş, götür-qoy etmiş, nəhayət, Çiçəyi ürəkdən sevmişdi.* Ə.Vəliyev.

ÜRƏK-DİRƏK: ürək-dirək vermək – ürək vermək, ürəkləndirmək, ruhlandırmaq, ümidləndirmək, təsəlli vermək, cəsarətləndirmək. *Məşədibəy Səlimə ürək-dirək vermək əvəzinə, onu daha da kədərləndirdi.* M.Hüseyn. *Qayınanasının ona ürək-dirək verməsinə baxmayaraq, Durna qərarızsız oldu.*

İ.Əfəndiyev. **ÜRək-dirək olmaq** – arxa olmaq, kömək olmaq, arxasında durmaq.

ÜRƏKDOLUSU *zərf* Həvəslə, fəxrlə, ağız-dolusu, sevinə-sevinə.

ÜRƏKDÖYÜNME(Sİ) *is.* Xəstəlik, həyəcan, iti yerimək və s. nəticəsində ürəyin tez-tez döyünməsi. [Xırdaxanım:] *İstəmirəm, elə ürək döyünməm artıb.* N.Vəzirov.

ÜRƏK-GÖBƏK: ürək-göbək qalmamaq *zar.* – gülməkdən qəşş etmək. *Xan bayıra çıxıb gördü ki, Qəhrəman gəlir, amma altında bir at var ki, altı ayağı, alnında bir gözü, iki də maral buynuzuna oxşar buynuzu vardı. Xanda ürək-göbək qalmadı.* (Nəğil).

ÜRək-göbəyi düşmək – bax **ürəyi düşmək**. [Qarı:] *Çaydan keçəndə qurbağadan qorxub, ürək-göbəyi düşüb, dəli olub.* “Qurbani”.

ÜRək-göbəyini yemək – bərk qorxmaq, bərk həyəcanlanmaq.

ÜRƏKKEÇMƏ, ÜRƏKGETMƏ *is.* Xəstəlik, ruhi sarsıntı nəticəsində huşunu itirmə halı; bayğınlıq, bihuşluq. [Mehriban:] *indi bir ay olardı ki, ürəkkeçmənin əlaməti olan halları özündə hiss etməyirdi.* S.Hüseyn.

ÜRƏKQOPMA bax **ürəkkeçmə**. *Gecə yarısı Feyzullanın arvadını, uşaqlarını ürək-qopma azarına salıb, evin altını üstünə çevirdilər.* Ə.Haqverdiyev.

ÜRƏKLƏNDİRİCİ *sif.* Ürəkləndirən, cəsarət verən, cəsarətini artıran, ürək-dirək verən, ruhlandırان (bir işə). *Ürəkləndirici sözlər.*

ÜRƏKLƏNDİRMƏ “Ürəkləndirmək”dən *f.is.*

ÜRƏKLƏNDİRMƏK *f.* Cəsarətləndirmək, cəsarət vermək, ruhlandırmaq, ürək-dirək vermək. *Qoçar arabir Beyrəyin obasına gəlir, onun ata-anası, bacıları ilə görüşür, onları da ürəkləndirirdi.* M.Rzaquluzadə. [Bəhlul:] *Şövkət bacının da bizə köməkçi olduğu məni ürəkləndirdi.* B.Bayramov.

ÜRƏKLƏNMƏ “Ürəklənmək”dən *f.is.*

ÜRƏKLƏNMƏK *f.* Cəsarətlənmək, cəsarəti artırmaq, cəsarət etmək, cəsarəti özünə qayıtmaq. *Diləncinin açıq üzündən və mehriban danışığından Nürəddin ürəklənib ağacdən düşdü.* S.S.Axundov. *Aydın bu sözlərdən bir az di ürəklənib sevinə-sevinə dedi...* M.Rzaquluzadə.

ÜRƏKLİ *sif.* Heç şeydən qorxmayan, qorçaq, cəsur, igid, qorxubilməz. [Yusif:] *Məhəbbət həqiqət yaxşı şeydir, danışmayıanı danışdıran, çirkini gözəl edən, qorxağı ürəkli edən məhəbbətdir.* N.Nərimanov. *Fatmanisə xala çox ürəkli idi.* Ə.Haqverdiyev.

ÜRƏKLİLİK *is.* Ürəkli adamın hal və keyfiyyəti; qorxubilməzlik, cəsarət.

ÜRƏKSIXAN, ÜRƏKSIXICI *sif.* 1. Adamın ürəyini sıxan, cansıxan, cansıxıcı; qəm, kədər gətirən. *Ürəksixan xarabalıq. Ürəksixıcı qış axşamı.*

2. Ürəyi sıxan, ürəyə pis təsir edən, nəfəs almağı çətinləşdirən, boğucu. *Otağın ürəksixan havası.* – *Çox isti və ürəksixıcı bürkü idi.* Ə.Abasov. *Şahmar dinmədi. Aralığa ürəksixan sükut çökdü.* B.Bayramov.

ÜRƏKSIXINTISI *is.* Ürəyi sıxan hal, keyfiyyət, şey.

ÜRƏKSİNDİRAN, ÜRƏKSİNDİRİCİ *sif.* Adamın qəlbinə qıran, toxunan; toxunaqlı. *Ürəksindirici söz.*

ÜRƏKSİZ *sif. və zərf* 1. Qorxaq, ağciyər, xoflu, cəsarətsiz. [Tarverdi:] *Mən də qorxumdan ki mənə ürəksiz deməsinlər, quldurluğa getdim.* M.F.Axundzadə.

2. Həvəssiz, istəmədən, həvəsi olmadığı halda, həvəssiz, maraqsız. *Allahqulu bazara da elə ürəksiz çıxmışdı.* Ə.Əbülhəsən. *Mərcan nənə qayıtsa da, ürəksiz qayıdırdı.* Mir Cəlal.

ÜRƏKSİZCƏSİNƏ *zərf* 1. Qorxaqcasına, cəsarətsizcəsinə. *Ürəksizcəsinə hərəkət etmək.*

2. Həvəssiz(cəsinə).

ÜRƏKSİZLİK *is.* Cəsarətsizlik, qorxaqlıq.

ÜRƏKVARI *sif.* Ürək şəklində olan; ürəyəoxşar.

ÜRƏKVERƏN, ÜRƏKVERİCİ *sif.* Ruhlandırıcı, təsəlliverici. *Ürəkverici xəbər.*

ÜRƏKYAXAN, ÜRƏKYAXICI, ÜRƏKYANDIRAN, ÜRƏKYANDIRICI *sif.* Ürəyə pis təsir edən, adamı sarsıdan; sarsıdıcı, təsirlə, acınacaqlı. *Ürəkyandırان qışqırıq. Ürəkyaxıcı görünüş.* – [Eşikəgəsi] *qapını açıb içəri baxanda ürəkyandırıcı bir mənzərəyə rast gəldi. Cəmənzəminli. Qaraca qızın ürəkyandırıcı faciəsindən rəhmli Piri kişi xeyli qəmgin oldu.* S.S.Axundov.

ÜRƏYƏOXŞAR bax **ürəkvari**.

ÜRƏYƏYATAN *sif.* Xoşagələn, gözəşirin, gözəgəlimli, bəyənələn, cazibəli. [Məhbub xanım] *baxdı ki, [Bəlli Əhməd], düzdü, bir az kor-kobuddu, amma elə ürəyəyatan oğlandı ki, min paşa oğluna dəyər, min də xan oğluna.* “Koroğlu”. // Qəşəng, yaxşı, xoşagələn, xoş. *Otaq sərin və ürəyəyatan idi.* İ.Əfəndiyev.

ÜRƏYİAÇIQ *sif.* Ürəyini gizlədə bilməyən, ürəyində nə varsa açıb söyləyən; açıq-ürəkli, təmizürəkli, səmimi. [Sara:] *Bəhram! Sən bilirən ki, mən bir ürəyiaçıq, sadəlvəh adamam.* C.Cabbarlı. [Zakir Mehribana:] *Görürsünüzmü, adam ürəyiaçıq olanda, hər şeyi düzünə deyəndə uduzur.* H.Seyidbəyli.

ÜRƏYİAÇIQLIQ *sif.* Ürəyiaçıq adamın xasiyyəti; açıqürəklik, səmimilik.

ÜRƏYİBƏRK *sif.* Başqasının halına acımayan; sərtürəkli, daşürəkli, zalım, qəddar. *Ürəyibərk adam.*

ÜRƏYİBƏRKLIK *is.* Ürəyibərk adamın xasiyyəti; zalımlıq, qəddarlıq.

ÜRƏYİDAĞLI *sif.* Ürəyində dərdi, kədəri, nisgili olan; dərdli, kədərli, nisgilli.

ÜRƏYİDAŞ *sif.* Heç bir şeydən təsirlənməyən; daşürəkli, qəlbidaş; rəhmsiz, insafsız.

ÜRƏYİGENİŞ *sif.* Hamıya yaxşılıq edən, genişürəkli.

ÜRƏYİNCƏ *bax* **ürəyinazik.**

ÜRƏYİNCƏLIK *bax* **ürəyinaziklik.**

ÜRƏYİQURDLU *sif.* Başqasının xoşbəxtliyini istəməyən, hər şeyə, hər kəsə şübhə ilə baxan; xainürəkli, qəlbıqara, paxıl.

ÜRƏYİQURDLULUQ *is.* Ürəyiqurdlu adamın xasiyyəti; qəlbıqaralıq, paxıllıq.

ÜRƏYİNCƏ *zərf* İstədiyi, arzuladığı, ürəyində tutduğu kimi. *Burnaşov çarıcanın mərhəmət və ədalətindən danışır, camaatın güzəranına, qoşunların halına toxunmur. Bu, Vəqifin ürəyincə deyildi.* Çəmənzəminli.

□ **ÜRəyincə olmaq** – istədiyi, arzuladığı kimi olmaq. *Fərmanın sözləri Baxış bəyin ürəyincə oldu.* Ə.Abasov. [Dustaq:] *Mən elə iş axtarırdım ki, ürəyimcə olsun.* H.Seyidbəyli.

ÜRƏYİNAZİK *bax* **ürəyiyumşaq.**

ÜRƏYİNAZIKLIK *bax* **ürəyiyumşaqıq.**

ÜRƏYİSINIQ *sif.* İncimiş, küsmüş, küskün, qəlbıqırıq, ürəyi bir şeydən sınımış.

ÜRƏYİSINIQLIQ *is.* Ürəyisınıq adamın keyfiyyəti; küskünlük, qəlbıqırıqlıq.

ÜRƏYİSÖZLÜ *sif.* Ürəyində sözü olan, hələ deyilməmiş sözü olan.

ÜRƏYİTƏMİZ *sif.* Ürəyində paxıllıq, kin, küdürət olmayan, qəlbi təmiz olan; səmimi.

ÜRƏYİYUXA *sif.* Tez təsirlənən, mütəəssir olan, ürəyiyumşaq. [Tutu Qönçəyər:] *Mən səni bu qədər ürəyiyuxa (z.) bilməzdim.* Ə.Vəliyev.

ÜRƏYİYUXALIQ *is.* Ürəyiyuxa adamın xasiyyəti; ürəyiyumşaqıq.

ÜRƏYİYUMŞAQ *sif.* Ürəyinazik, ürəyiyuxa, ürəyincə.

ÜRƏYİYUMŞAQLIQ *is.* Ürəyiyumşaq adamın xasiyyəti; ürəyinaziklik, ürəyincəlik, ürəyiyuxalıq.

ÜRF *is.* [ər.] *kit.* Məcburi olmayıb zamanın tələbindən doğan adət, qayda, üsul, hökm, dəb. [Şeyx Sədrə:] *Ürfü şəər olmayır bu fikrə şərik; Çəkilir şeymidir bu sərəməlik?* H.Cavid.

ÜRF-ADƏT *is.* [ər.] 1. Əxlaq, ədəb qaydaları; etika.

2. Adət və ənənə, adətlər. [Molla Qurban:] *Elin qayda-qanunu, camaatın ürf-adəti var.* Ə.Vəliyev.

ÜRFAN *is.* [ər.] *kit.* Bilik, biliş, kamal, maarif. *Əsrlər uzunluq elm və ürfana axın buraxılmayan qadınlar təşənnə adam kimi susuzluqlarını söndürməyə nail olmuşlardı. T.Ş.Simurq. Tutdu yer üzünü ürfan çıraq; Nura qərq elədi qonşu torpağı.* M.Rahim.

ÜRKƏ *is.* İkiyaşar at balası. [Qədir] *qaşlarını çataraq öz alapaça ürkəsindən danışmağa başlayırdı. İ.Əfəndiyev. Elə bu vaxt Zülfüqar kəhər ürkəni səyirdib böyürdən çıxdı.* B.Bayramov.

ÜRKƏKLİK *is.* Tez hürkmə və qorxma xasiyyəti; hürkəklik.

ÜRKƏYƏN, ÜRKƏK *sif.* Tez hürkən, hər şeydən hürkən, qorxan, əhli olmayan; vəhşi. *Qız isə ürkək ceyran balası kimi qaçırdı. Mir Cəlal. Bulud dağ döşündə dayanıb durmuş; Çöldə ürkək maral boynunu burmuş. N.Rəfibəyli. // Ürkəklik, qorxu ifadə edən, bildirən; qorxaq. Qadın öz ürkək nəzərləri ilə ətrafa baxıb fotoqrafın ardınca dişdii. S.Vəliyev. [Hidayət] sol yandan eşitdiyi hənirtiyə tərəf ürkək bir hərəkətlə çevrildi. B.Bayramov.*

ÜRKMƏ “Ürkmək”dən *f. is.*

ÜRKMƏK bax **hürkmək**. [Zaman:] *Top səmindən atlar ürkdü, kişnəşdi*. C.Cabbarlı.

ÜRKÜ bax **hürkü**. *Hünər uşaqlara məxsus bir ürkü və narahatlıqla gah əlindəki məşinə, gah qonağa baxıb durur*. Mir Cəlal.

ÜRKÜŞMƏ “Ürküşmək”dən f.is.

ÜRKÜŞMƏK bax **hürküşmək**. *Şahzadə İbrahim baxdı, əgər Kələ-kötür bu bədənnən bazara girə bilsə, camaat ürküşəcək*. (Nağıl). *Çəpişlər irəliyə gedir, bəzən ürküşür*. M.Seyidzadə.

ÜRKÜTMƏ “Ürkütmək”dən f.is.

ÜRKÜTMƏK bax **hürkütmək**. [Gülöyşə] *doktoru ürkütmək, qaçarağa salmaq və lazım gəlsə, lap daşdan-qayadan belə uçurmaq istəyirdi*. S.Rəhimov. *Mahmudun hiss və həyəcan dolu baxışları, deyəsən, gənc qızı ürkütdü*. Ə.Əbülhəsən.

ÜRPƏRMƏ “Ürpərmək”dən f.is.

ÜRPƏRMƏK: **tükləri (tükü, əti, bədəni, əndamı) ürpərmək** – tükləri biz-biz qalxıb dərisi qabar-qabar olmaq (qorxudan, dəhşətdən və s. hissələrdən). *Sahillərə hücum çəkən dalğadır, ya dağ; Tük ürpərir, fikir çadır onun səmindən*. S.Vurğun. *Çiçək dəhşətli mənzərəni gözü qabağına gətirdiyi üçün əndamı ürpərdi*. B.Bayramov.

ÜRPƏŞMƏ “Ürpəşmək”dən f.is.

ÜRPƏŞMƏK bax **ürpərmək**. [Göçəyin] *əti ürpəşdi. Başına ağrı sıçradı*. Ə.Vəliyev. *Bu baxışlardan qızın bədəni ürpəşdi və tez üzünü çevirdi*. Q.İlkin.

ÜRPƏTMƏ “Ürpətmək”dən f.is.

ÜRPƏTMƏK: **tükü (əti, bədəni) ürpətmək** – dəhşətə gətirmək, sarsıtmaq.

ÜRYAN sif. 1. Çılpaq, lüt. [Misir:] *Əkin əkən, biçin biçən, ov ovlayan; Bədənləri büt-bütün üryan; Yoxsul babaların yurdu*. O.Sarıvəlli.

2. Yarpağı tökülmüş, yarpaqsız, çılpaq (ağac, kol və s. haqqında). *Sərvü sənubərin afəti-xəzan; Soyub libasını qoymuşdu üryan*. Q.Zakir. *Buzlu çay sakit-sakit axır üryan ilğim kolları əsən şaxtılı küləyin altında o tərəf-bu tərəfə əyilirdi*. S.Rəhimov.

3. məc. Yoxsul, kasıb, lüt. *Mən, görürsən ki, nə cür üryanam*. A.Səhhət.

ÜSKÜK is. məh. bax **oymaq**³. *Həsən sap çıxardıb sapladı və barmağına üskük taxıb,*

şalvarının arxasını diqqətlə büzməlməyə başladı. Cəmənzəminli.

ÜSKÜKOTU is. bot. Dağ meşələrində, cəngəlliklərdə bitən, üskükə oxşar çiçəkləri olan çoxillik ot bitkisi.

ÜSLUB is. [ər.] 1. Yazıcının, rəssamın, heykəltəraşın, memarın, bəstəkarın və b.-nin yaradıcılığında özünü göstərən əsas ideya-bədii xüsusiyyətləri, fərqlənmə əlamətlərinin vəhdəti; stil. *Romantik üslub. Qotik üslub*. – *Bir tərəfdə ərəb üslubunda yapılmış bir köşk, öteki tərəfdə Şərq bazarı, qarşısında uzunsaçlı dərviş qəsidsə oxuyur*. Cəmənzəminli. // Ümumiyyətlə, üsul, tərz.

2. Hər hansı bir yazıçı və ya bədii əsər, cərəyan, janr üçün seçiyəvi olan dil və nitq vasitələrindən istifadə üsullarının məcmusu; hər hansı bir yazıcının, əsərin dil və ifadə üsulu. *Qəzet üslubu. Felyeton üslubu. Nağıl üslubu*. // Nitqin sintaktik və sözlərin işlənmə formalarına uyğun olaraq qurulması. *Üslub səhvləri. Öz əsərinin üslubu üzərində işləmək. Məqalənin üslubunu düzəltmək*.

ÜSLUBİ sif. [ər.] Üsluba aid, üslubla əlaqədar, üslub baxımından. *Üslubi səhv. Lüğətdə üslubi işarələr. Romanın üslubi xüsusiyyətləri*.

ÜSLUBİYYAT is. [ər. “üslub” söz. cəmi] Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin, bədii əsərin dil xüsusiyyətlərini və ifadə vasitələrini öyrənmə bəhsi. // Bədii əsərin dilinin xüsusiyyətləri və ifadə vasitələri.

ÜSRƏT is. [ər.] köhn. 1. Çətinlik, zəhmət.

2. Sıxıntı, ehtiyac.

ÜST sif. və zərf 1. Bir şeyin ən yuxarı səthi, üzü; üzər (alt ziddi). *Şkafın üstünü təmizləmək*. – *Sona kağızı mizin üstünə qoymuşdu*. N.Nərimanov. *Dildarın hirsli soyumuş, köpü bir az alınmışdı. Könülsüz-könülsüz gedib, kuşetkanın üstündə oturdu*. Ə.Vəliyev.

2. Yuxarıda olan, yuxarıda yerləşən, yuxarıdakı. *Üst cənə. Üst dişlər*. – *Kərimqulu isə üst eyvanda dayandığı yerdən həyətdə düşdü*. S.Rəhimov. *Mən hansı pilləkənlə yuxarı qalxacağımı bilmir, üst mərtəbənin pəncərələrini gözdən keçirirdim*. Ə.Məmmədcanlı.

3. Uzanmış halda olan adamın üst tərəfi. *Memar Sadıqzadə üstünə çəkdiyi ipək yorğanı sinəsinə qədər endirdi*. S.Rəhimov. [Növrəstə] *tərəkamələrdən qalmış köhnə keçəni üstünə*

çəkdiyi zaman qapıya bir təkən vuruldu. Ə.Abasov.

4. Tikilinin, binanın yuxarıdakı səthi; dam. *Anbarın üstü örtülmüşdür. – Alagöz kənd-bəkənd dolanır, gecələrini uçuq daxmalarda, kənd kənarındakı üstü külləşli mərəklərdə keçirirdi. S.Rəhimov. [Cavad] evlərinin üstündən güclə görünən həmişə başıdumanlı Gədək dağını gördü. Ə.Vəliyev.*

5. Üzər. Çayların üstündən buz körpü saldı; Seyrəldi get-gədə gediş-gəliş də. S.Vurğun. *Kərimov cəld addımlarla çay kollarının üstündən keçib getdi. H.Seyidbəyli.*

6. Geyimin bayır tərəfi, üzü. *Üstünü ləkələmək. Üstünü silkələmək.*

7. Üstdən geyilən. *Mürşüd kişi köhnə qara şal pencəyinin ətayini yuxarı qaldırıb, üst köynəyinin yamağını göstərdi. Ə.Vəliyev. // Paltar, üst-baş. Üstünü dəyişdirmək. Üstünü şotkalamaq. – Qız cəld üstünü çırpıb, qızara-qızara otağa qaçdı. Çəmən-zəminli.*

8. Kənar, qıraq, yaxınlıq. *Nəriman yol üstündə dayanıb, gələn bir maşına dayanmaq işarəsi verdi. Mir Cəlal. Bu bağça mənim yolumun üstündə idi. Mir Cəlal. // Bel, dal. Koroğlu qurğu kimi şığıyıb Eyvazı götürdü, atın üstünə qoydu. "Koroğlu". Əbil kəhər atın üstündə çox vüqarla oturmuşdu. Ə.Vəliyev.*

9. **Üstündə** şəklində – səbəb bildirir; ...görə, ...səbəbinə. *Sənin üstündə mənə söz gələcək. Hər şeyin üstündə adam əsəbiləşməz. – Səfəri adam öldürmək üstündə Sibirə göndərdilər. S.S.Axundov. Cərimə verməmək üstündə, ya da başqa günah üstündə axtarılan yoxsul burada özünü asanlıqla aradan çıxara bilirdi. Ə.Əbülhəsən.*

10. Barəsində, haqqında, xüsusunda. [Nurcahan:] *Mən Səfiqulunun xalasıyam. Səninlə bir mətləb üstə danışmaq istəyirəm. N.Vəzirov. □ Nə üstə (üstdə) – nə üçün, nəyə görə, nə səbəbə. [Cənnətəli ağa:] Səni nə üstə vurdu, a gədə? N.Vəzirov. Kimsə dedi: – Bəy Almazı döyür. – Nə üstə? – Çəkmə üstə! S.Rəhimov.*

11. **Üstündəki** şəklində – ixtiyarındakı, öhdəsindəki, üzərindəki. [Mustafa xan] *Bain-həmə mən də və mənim üstümdəki qoşun da, hamımız özümüzü sənə qurban demişik. Ə.Haqverdiyev.*

◆ **Üst dodağı göy süpürür, alt dodağı yer** – çox qaşqabaqlı, acıqlı, üzügülməz adam haqqında. **Üstü açılmaq** – faş olmaq, məlum olmaq, ortaya çıxmaq. [Qaraca qız] *xeyli təşvişdə idi, çünki bilirdi ki, bu sirrin üstü açılsa, Pəricahan xanım onu buradan qovub, qızını da böyük tənbeh edəcəkdir. S.S.Axundov. [Əsgər:] Zərər yoxdur, bir-iki saatdan sonra mənim kələyimin üstü açılar. Ü.Hacıbəyov. Üstü yoxdur* – tayı-bərabəri, misli-bərabəri olmayan şey haqqında. *Burası var ki, sirr saxlamaqda üstü yoxdur, – deyər, Məşədibəy başı ilə təsdiq etdi. S.Rəhimov. Üstündə durmaq* – 1) fikrindən, təklifindən, sözündən əl çəkməmək, dönmədən müdafiə etmək, inad göstərmək. *Fikrinin üstündə durmaq. – Qarı sözünün üstündə durmuş və bu il iki qutu toxum götürmüşdü. Ə.Sadiq; 2) müzakirə, götür-qoy, məsləhət noticəsində bir çox şeydən, adamdan birini seçmək, birini bəyənmək. Nəhayət, trest altumərtəbəli yaşayış evinin üstündə durmuşdu. M.İbrahimov. Üstündə zağ-zağ əsmək* – həddindən artıq əzizləmək, sevmək. *Ata-anası da, dayısı da Müşgünəzin nazı ilə oynayır, onu əzizlər, üstündə zağ-zağ əsərdilər. Ə.Vəliyev. Üstündən ağır yük götürülmək* – üzərində olan ağır işdən qurtarıb azad nəfəs almaq, rahatlanmaq. *Sözü [Rüstəm] eşidən kimi sanki üstündən ağır bir yük götürüldü. M.İbrahimov. Üstündən bir daş!* – tamamilə unudulmalı, yaddan çıxarılmalı, bir daha maraqlanmamalı şey haqqında. **Üstündən dağ götürülmək** – ağır ruhi əzabdan, iztirabdan, yaxud qayğıdan qurtarmaq, narahatedici fikirdən azad olmaq. **Üstündən keçmək** – bənd olmamaq, əhəmiyyət verməmək, ağartmamaq. *Sualın üstündən keçmək. Üstündən qələm çəkmək* – yazılmış bir şeyi pozmaq, atmaq, çıxarıb atmaq. **Üstünə açılmaq** – üstünə qışqırmaq, acıqlanmaq. *Aslan Rüstəm kişinin Salmana acıqlı bir nəzar saldığını görüb, indicə onun üstünə açılacağını gözlədi. M.İbrahimov. Üstünə artırımaq* – bax üstünə qoymaq. **Üstünə atmaq** – bax üstünə yıxmaq. **Üstünə ayaqlanmaq (ayaq almaq)** – üstünə hücum etmək, qalxışmaq. [Badam xala:] *Yazılmasam, tay-tuş üstünə ayaq alar. Mir Cəlal. [Qadın:] Uşağım olsaydı, mən qoyardım ki, Mustafa mənim üstümə ayaq alsın? E.Sultanov. Üs-*

tünə buzlu su tökmək – bax **üstünə soyuq su tökmək**. **Üstünə düşmək** – 1) bir şeyi həyata keçirməkdə inad göstərmək, ona nail olmağa var qüvvəsi ilə çalışmaq; 2) üstünə hücum etmək, üzərinə atılmaq. *Sərhəd kazakları Əkbərin üstünə düşdülər*. “Qaçaq Nəbi”; 3) üstünə hücum etmək, danlamaq, məzəmmət etmək. *Kişi acığından Kərimin üstünə düşər və həyatda qiyamət qopardı*. H.Sarabski. *Qayıdıb gələndə məclisdən geri; Yolda iki nəfər düşdü üstümə*. M.Rahim. *Qoca anası və körpə bacısı* [Şirzadın] *üstünə düşdü*. M.İbrahimov. **Üstünə əl qaldırmaq** – vurmaq, zərbə endirməyə hazırlaşmaq. **Üstünə fitləmək zar.** – bir adamı başqasının üstünə saldırmaq, vuruşmağa, sözləşməyə təhrik etmək. **Üstünə gülmək** – ələ salmaq, masqaraya qoymaq, lağa qoymaq. **Üstünə xoruzlanmaq** – şeşələnmək, xoruzlanmaq, kişilənmək, kəkələnmək. **Üstünə ildırım düşsün!** – qarğış mənasında işlədilir. [Fatma xanım:] *Ay səni öyrədənin üstünə ildırım düşsün!* N.Vəzirov. **Üstünə kəkələnmək (təpinmək)** – bax **üstünə xoruzlanmaq**. *Sarxan gözlərindən hiyləgərlik tökülən almanın üstünə təpindi*. M.Hüseyn. **Üstünə qoymaq** – şişirtmək, mübaliğə etmək, eşitdiyi-nin üstünə əlavə edərək başqasına danışmaq. [Səkinə Rüstəmə:] *Yeyib gedəcəklər, on beşini də üstünə qoyub danışacaqlar*. M.İbrahimov. **Üstünə (soyuq) su tökmək (ələmək)** – hirsini soyutmaq, sakitləşdirmək. **Üstünə su (soyuq su) ələnmək** – həvəsi qaçmaq, soyumaq. **Üstünə tökülmək** – üstünə hücum etmək, yerbəyerdən üzərinə atılmaq (kütllə halında). [Oba itləri] *uzaqdan kölgəmi görünçə sürü ilə üstümə tökülüb hürərdilər*. A.Şaiq. **Üstünə yıxmaq** – başqasının üzərinə yükləmək, onun boynuna qoymaq, ona isnad etmək. *İndi hamı bütün təqsirləri* [Seymurun] *üstünə yıxmağa çalışırdı*. H.Seyidbəyli. **Üstünü açmaq** – üzə çıxarmaq, fəş etmək, ifşa etmək, aşkara çıxarmaq. **Üstünü almaq** – 1) qovub çatmaq, haqlamaq, çatıb yaxalamaq, çatıb tutmaq. [Xəlil:] *İki dəstədir... Az qalıblar üstümü alsınlar*. N.Vəzirov. [Veys:] *Hə, Zeynal! Başlayın, karxanalar, mağazalardan mal oğurlanıb gizlədilməmiş, üstlərini almaq lazımdır*. Ə.Əbülhəsən; 2) tez özünü (özlərini) çatdırmaq, yanına gəlmək. *Şeyx*

Abuzərlə şeyx Mərvan həməən Sənanın üstünü alırlar. H.Cavid. **Üstünü basdırmaq (pərdələmək, malalamaq)** – ört-basdır etmək, gizlətmək, gizli saxlamaq. [Səfər bəy Mirzə Turaba:] *Nə təhər olmuş olsun, gərək kəndlinin ölməyinin üstünü basdırmaq*. B.Talibli. **Üstünü ot basmaq məc.** – unudulub getmək, haqqında danışılmamaq, unudulmaq, xatirdən silinmək. **Üstünü vurmamaq** – haqqında danışmamaq, ört-basdır etmək, toxunmamaq, gizli saxlamaq. *Ancaq Qazan xan bunun üstünü vurmayıb, Yalınçağı yola saldı*. M.Rzaquluzadə. [Çiçək] *çox təəccübləndisə də, üstünü vurmadı*. B.Bayramov.

ÜST-BAŞ is. Paltar, pal-paltar, geyim. [Qumral:] *Anacan, sən qapını aç, mən gedim, üst-başımı qaydaya salım*. S.Rəhman. *Tofiqin üst-başı islanmışdı, özü də yaman qorxmışdı*. M.Rzaquluzadə.

ÜSTDƏN-AŞAĞI zərf 1. Yuxarıdan-aşağıya, yuxarıdan-aşağıya enərək, başaşağı. *Valentina isə oğlu ilə qızını ötürək üstədən-aşağı toplara sarı cumdu*. Ə.Əbülhəsən.

2. Başdan-ayağa, yuxarıdan-aşağıya. *Çox qəlbi yerdə dayanmış Tapdıq üstədən-aşağı müəllimə baxdı*. Ə.Vəliyev.

ÜSTƏGƏL is. riyaz. 1. Toplama əməlini və ya kəmiyyətin müsbətliyini göstərən işarə (+).

2. İki rəqəmin toplanmasını göstərmək üçün onların arasında işlədilir. *Beş üstəgəl üç, səkizə bərabərdir*.

ÜSTƏGƏLMƏ is. riyaz. Rəqəmləri bir-birinin üstünə gəlmə; toplama.

ÜSTƏLƏMƏ “Üstələmək”dən *f.is.*

ÜSTƏLƏMƏK f. Üstün gəlmək, qalib gəlmək, məğlub etmək. *Teymur sevinir ki, molanı üstələyib*. “M.N.İtəf.”

ÜSTƏLİK 1. *is.* Bir şeyin üstündə verilən şey; əlavə.

2. *zərf* Əlavə olaraq. [Rəsul] *gördü ki, bu zalımlar əldəduqları pullarla kifayətlənməyib, üstəlik yatdıqları yorğan-döşək və balişları da aparmışlar*. “Aşıq Qərib”. *Şairin qəzəllərinə məftun olmuş Dərbənd əmiri onu xaraba kənddən öz sarayına dəvət edirdi, üstəlik ən gözəl kəndini də ona hədiyyə göndərmişdi*. Ə.Məmmədخانlı.

ÜSTQURUM is. Cəmiyyətin siyasi, hüquqi, dini, bədii, fəlsəfi görüşləri və onun iqtisadi

quruluşunun – bazisinin bunlara müvafiq olaraq yaratdığı siyasi, hüquqi və s. təsisatların məcmusu.

ÜSTLÜK *is.* Bir şeyin üstünü örtməyə, üstünə çəkməyə məxsus şey. *Dəri üstlüyü.*

ÜSTÜAÇIQ 1. *sif.* Üstü örtülməmiş, üstü açıq olan; damı, qapağı olmayan; açıq. [Qoşatxan:] [Xəstəni] *üstüaçıq maşında xəstə-xanaya aparmaq olmaz.* M.İbrahimov. [Məntəqənin] *qapı-pəncərələri və üstüaçıq taxta balkonları rənglənmişdi.* Ə.Sadiq. // *zərf* Üstünə heç bir şey örtmədən, üstünə heç bir şey salmadan. [Sultan bəy:] *Ay qız Telli, mən kərə demişəm ki, mən yatanda gəl, mənim üstümü basdır, indi üstüaçıq yatmışam, deyəsən, belimə soyuq dəyibdir.* Ü.Hacıbəyov.

2. *zərf* Açıq surətdə, açıq, gizlətmədən. [Bəhlul:] *Nicat dayı məndən soyumuşdu, hər-dən lap üstüaçıq şəkildə məni danlayırdı.* B.Bayramov.

ÜSTÜN *sif.* 1. Bənzərlərinə görə daha yaxşı, daha yüksək səviyyədə olan, onları geridə buraxan. [Ərəstun:] *Sənətkarlıqla y-azılmış balaca bir şerin özü hər hansı sönük bir poemadan qat-qat üstündür!* S.Rəhimov. [Səretan:] *Üstündür hələlik şair Xaqani; Odur söz mülkünün qadir sultanı.* M.Rahim. // *Keyfiyyət və kəmiyyətə daha yüksək, daha əlverişli olan. Əl əldən üstün olar.* (Məsəl).

2. Qalib gələn, qələbə çalan, qalib. **Üstün gəlmək** – qalib gəlmək, qələbə çalmaq. [2-ci cariyə Səyavuş haqqında:] *Qəhrəmandır, üstün gəlir aslana!* H.Cavid. *Kərim baba sükutla başını tərpətdi. Ayrımqızı üstün gəldiyini hiss edərək özünü doğrultdu.* A.Şaiq. **Üstün tutmaq** – bax **üstünlük vermək** (“üstünlük”də).

ÜSTÜNLÜK *is.* Bənzərləri arasında daha yaxşı, daha yüksək, daha əlverişli olma. *Ağ-bulaq dağlarının bütün gözəllik və üstünlükləri Sevilə unudulmaz .. bir təsir buraxdı.* S.Rəhimov. **Üstünlük vermək** – bir neçələri və ya çoxları arasından ancaq birini seçmək, onu daha yaxşı, daha münasib, daha yüksək, daha əlverişli hesab etmək, bəyənmək.

Üstünlük dərəcəsi *qram.* – sifətin ələmət və keyfiyyətinin adi dərəcəyə nisbətən üstün olduğunu göstərən dərəcəsi; məs.: qıpqırmızı, ağappaq, lap tünd və s.

ÜSTÜÖRTÜLÜ 1. *sif.* Üstü örtülmüş, üstü açıq olmayan, örtüsü olan, örtülü. *Ancaq tək-tük üstüörtülü faytonlar içində miniklər görünürdü.* S.M.Qənizadə. *Üstü-örtülü, qara bir maşın gecənin sakitliyini pozdu.* S.Vəliyev.

2. *məc.* Aydın olmayan, örtülü, müəyyən olmayan, eynəmlə, üstüperdəli. [Şamama Cadu:] *Üstüörtülü sözdən fayda yoxdur.* Ə.Haqverdiyev. // *Zərf* mənasında. *Üstüörtülü danışmaq.* – [Əliqulu:] *Yaxşı, baxarıq! – deyə, üstüörtülü bir cavab verib ayrıldım.* S.Rəhman.

ÜSTÜPƏRDƏLİ bax **üstüörtülü** 2-ci mənadada.

ÜSTÜRLAB *is.* [ər. əslə *yun.*] Keçmişdə göy cisimlərini müşahidə etmək üçün işlədilmiş astronomik cihaz. *Kimi pərgar ilə həndəsi şəkillər çəkər, kimi durbinlə yan pəncərədən Günəşə baxar, kimi üstürlablə və bəziləri də kitab oxumaqla məşğulduurlar.* H.Cavid. *Məlik əlində uydurma üstürlab saray xidmətçisi Məstür ilə danışır.* A.Şaiq.

ÜST-ÜSTƏ *zərf* 1. Bir-birinin üstünə, qalaq-qalaq. *Rəflərdə pas atmış mis qablar üst-üstə yığılmışdı. Çəmənzəminli. Ana sacı külləyib ocaq qalayır, kətə bişirib içinə təzə yağ qoyur, isti qalması üçün üst-üstə yığır, süfrə ilə bərk-bərk basdırırdı.* Ə.Vəliyev.

2. Birlikdə götürüldükdə, hamısı bir yerdə, birlikdə. *Üst-üstə hamısını bir kisəyə yığmaq.*

3. Əl dəymədən, olduğu kimi, əvvəlki kimi, necə var elə. [Mahmud:] *İndi-indi işə başlamışam, üst-üstə qoyub qaçım ki, nə var külfətimə yaxın olmaq istəyirəm.* Y.Əzimzadə.

ÜSUL *is.* [ər.] 1. Hər hansı işdə tətbiq edilən sistem, yol, qayda, tərz, metod. *Qabaqcılların iş üsulu. Tədris üsulu.* – [Sərdaroglu] *şagirdləri tez-tez zavoda aparıb istehsalatla, yeni üsullarla işləyən ustaların işləri ilə tanış edirdi.* H.Seyidbəyli. [Daşdəmir] *Hümmətin plan doldurma üsullarından maraqlı şeylər demişdi.* B.Bayramov.

2. Təbiətdə və ictimai həyatda baş verən hadisələri dərk və təsdiq etmə qaydası; metod. *Dialektik üsul. Tarixi-müqayisəli üsul.*

3. Tərtib, nizam, qayda.

ÜSULCA, ÜSULLUCA *zərf* Ehtiyatla, üsul-la, asta-asta, yavaşca, ehmalca. [Məcid əfəndi:] *Üsulluca hərəkət etməliydin.* H.Cavid.

ÜSULİ-CƏDİD *is.* [ər.] *köhn.* Yeni üsul, yeni qayda. *O vaxt üsuli-cədidə bələd olan müəllim bir nəfər isə də müsəlmanlardan yox idi.* F.Köçərli. **Üsuli-cədid məktəbi** *tar.* – 1905-ci il inqilabından sonra Azərbaycanın müxtəlif şəhərlərində açılan yeni tipli məktəbin adı. *Günlərin bir günündə Dəcələbad marallarım məclis qayırib qət edirlər ki, bir üsuli-cədid məktəbi açsınlar.* Ə.Haqqverdiyev. [Tahirzadə:] *Kəndli uşağına məktəb lazımdır, üsuli-cədid məktəbi.* Mir Cəlal.

ÜSULİ-İDARƏ *is.* [ər.] Bir ölkənin idarə üsulu, dövlət quruluşu, rejim. *Çar üsuli-idarəsi. Xalq demokratik üsuli-idarəsi.* – *Bizim üsuli-idarədə fitnə-fəsada yol verilməz, – deyə, Nadir dayısına [cavab verdi].* B.Talıblı.

ÜSULLU 1. *sif.* Ehtiyatlı, ehməlli, üsulla, ehtiyatla işgören, hərəkət edən. *Üsullu adam. Üsullu hərəkət.*

2. Bax **üsulluca**. [Hacı Murad:] *Ay ayı oğlu ayı, üsullu tərpnə bilmirsən?* S.S.Axundov.

ÜSYAN *is.* [ər.] 1. Köhnə ictimai quruluşu yıxıb yenisini qurmaq məqsədilə hakim siniflərə qarşı kütləvi silahlı çıxış. *Kəndli üsyanları.* – *Bir üsyanla doğacaqdır azadlığın ilk ulduzu!* S.Vurğun. *Aydın olsun hamıya; Xalqın gücü; Silahlı üsyanın nəticəsi.* R.Rza. **Üsyan etmək (qaldırmaq)** – hakim siniflərə qarşı silahlı çıxış etmək. *Üsyan etmiş kənd topa tutulur.* H.Nəzərli.

2. Asi olma, qarşı durma, birinə qarşı ayaqlanma, baş qaldırma. **Üsyan etmək (qaldırmaq)** – ayaqlanmaq, üzə durmaq, asi olmaq, baş qaldırmaq. *Bir gün Məsmə üsyan edir. Kimsəyə əl açmayacağı açıqdan-açığa kor Seyidə bildirir.* S.Hüseyn. *Səkinə lap üsyan qaldırdı: – Yenə qol-qanad açdın, ay dəli?!* M.İbrahimov.

ÜSYANÇI *is.* 1. Üsyanda iştirak edən, üsyan iştirakçısı. [Qəhrəman:] *Gah bizim qoşun, gah da üsyançılar qalib gəlirdilər.* H.Nəzərli. [Komanan:] *Məqsəd xalqı qırmaq deyil, üsyanı yatırıb, üsyançıları ələ gətirməkdir.* Ə.Haqqverdiyev.

2. *məc.* Haqsızlığa və ya bir şeyə dözməyib, öz narazılığını, hiddətini fəal surətdə bildirən adam; üsyankar. *İndi [Muradda] mühi-tinə qarşı bir üsyançı ruhu vardı.* S.Hüseyn.

ÜSYANÇILIQ *is.* Üsyana meyil göstərmə, bir şeyə qarşı haqlı-haqsız baş qaldırma, qarşı durma.

ÜSYANKAR [ər. üsyan və fars. ...kar] 1. Bax **üsyancı**. [Kapitan qərargah rəisinə:] *Biz .. üsyankarları taparıq.* S.Vəliyev.

2. *sif.* Narazılıq, qəzəb, hiddət ifadə edən. *Üsyankar baxış. – Fəridun Musa kişinin üs-yankar bir sifətlə Hikmət İsfahaninin qabağında durduğunu gördü.* M.İbrahimov.

ÜSYANKARLIQ *is.* 1. Üsyançılıq, üsyana meyil.

2. *məc.* Bir şeyə qarşı baş qaldırma, mənfi münasibət, narazılıq, barışmazlıq göstərmə. *Ani olaraq Rüksarədə yenə də əsəbi bir üs-yankarlıq baş qaldırmaq istəyirdi.* S.Rəhimov.

ÜŞÜDÜCÜ *sif.* Üşüdən, soyuq, dondurucu. *Sonra sərin, üşüdücü dərəcədə sərin bir meh əsdi.* M.Rzaquluzadə.

ÜŞÜMƏ “Üşümək”dən *f.is.*

ÜŞÜMƏK *f.* 1. Canına üşütmə düşmək, bədənində soyuğun təsirini hiss etmək, soyuqdan titrəmək. *Ləhləyirlər, tərləyirlər, əl-üzləri qızarmış; Bir parası çox üşüyür, əl-üzləri bozarmış.* A.Səhhət. *Soyuq yel əsməyə başladı. Zəhra üşüdü.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Donuşmaq, soyuqdan büzüşmək. *Ay külək, dərədən iti əsmə, gəl; Axı tənha qovaq üşüyür orda.* N.Xəzri. *Üfşükdən uzanmış şüalar altında parlayan körpə payız otları üşüyürmüş kimi titrəşirdi.* İ.Əfəndiyev.

ÜŞÜNMƏ “Üşünmək”dən *f.is.*

ÜŞÜNMƏK bax **üşümək**. *Üşünürsən, görürəm, söylə nə var?* M.Rahim.

ÜŞÜTMƏ 1. “Üşütmək”dən *f.is.*

2. Titrətmə, vicvəc. *Canıma üşütmə düşdü.* – [Nemət] *bir az dincəldikdən sonra bədənində bir üşütmə gəldi ki, köynəyi tamamilə soyudu.* Çəmənzəminli.

ÜŞÜTMƏK *f.* Canına üşütmə salmaq, soyuğu hiss etdirmək. *Soyuq hava [Tərən] birdən üşütdü.* M.Hüseyn. *Çayaşağı əsən bu külək bütün kolxozçuları üşütdü və titrətdi.* Ə.Vəliyev.

ÜŞŞAQ *is.* [ər. “aşiq” söz. cəmi] 1. *klas.* Aşıqlar. *Əzəl katibləri üşşaq bəxtin qarə yazmışlar.* Füzuli. *Üşşaq yardan nəzəri-mərhəmət dilər.* Q.Zakir.

2. *mus.* Azərbaycan klassik muğamlarından birinin adı. *Şair .. yerinə görə həm dərin*

məhəbbətdən, həm də insana zövq verən üşşaq muğamından danışır. "İncəsənət".

ÜTƏLGƏ *is. zool.* Alacəhrə. Gəlib ütəlgəyə düşələr tora; Yolub tükələrini basdırmaq qora. H.K.Sanlı.

ÜTMƏ "Ütmək"dən *f.is.*

ÜTMƏK *f.* Qızgın dəmirlə və ya oda tutaraq üzdən yandırmaq, qarsalamaq, oda vermək (tükü, qabığı və s.-ni). *Kəsilmiş toyuğu ütmək.* – *Ev sahibi burada cavan şiv zirinc ağacından qırıb gətirər, ocaqda ütüb çəkilə döyər, özü üçün lopa düzəldərdi.* S.Rəhimov. // *Yolmaq.*

ÜTÜ *is.* Paltar, parça və s. ütülmək üçün işlədilən, kömür və ya elektrikle qızdırılan dəmir alət. *Elektrik ütüü.* □ **Ütü çəkmək** – bax **ütülmək**. *Xanpəri çay dəmlədikdən sonra dünən yuyulmuş paltarlara ütü çəkirdi.* Ə.Vəliyev. [Sona] *paltarına ütü çəkir, düymələrini bərkidirdi.* B.Bayramov.

ÜTÜK *sif.* Üzdən yamış, azacıq yamış, ütülmüş, yaxud yolunmuş. *Qulu dolu ağzını çöndərib, ütüq qaşlarını qovzuyub .. nə deyəcəkdir idisə, beş-altı yerdən onun sözünü kəsib çığırsdılar.* Çəmənzəminli.

ÜTÜLƏMƏ "Ütüləmək"dən *f.is.*

ÜTÜLƏMƏK *f.* Qızgın ütü ilə hamarlamaq, ütü çəkmək. [Pəri] *geri sürüşmüş qara kələğayısını qabağa çəkib, paltar ütüləməklə məşğul oldu.* Ə.Vəliyev. [Səriyyə:] *Mən ütü qızdırıb buldozerçinin köynəyini ütləyirdim.* İ.Əfəndiyev.

ÜTÜLƏNMƏ "Ütülənmək"dən *f.is.*

ÜTÜLƏNMƏK *məch.* Ütü ilə hamarlanmaq, ütü çəkilmək.

ÜTÜLƏNMİŞ *f.sif.* Ütü çəkilmiş, ütü ilə hamarlanmış. [Pəri] *təzə yuyulub ütülənmiş məhrəbanı yerindən asdı.* Ə.Vəliyev.

ÜTÜLMƏ "Ütülmək"dən *f.is.*

ÜTÜLMƏK *məch.* Qızgın dəmirlə və ya oda tutaraq üzdən yandırılmaq (tük, qabığı və s.). // *Qarsaqlanmaq, azacıq yamaq.* [Yaqutun] *bütün üzü qara ləkələr içində idi, saçları və qaşları ütülmüşdü, gözləri isə qapalı idi.* Ə.Məmmədcanlı. // *Yolunmaq.*

ÜTÜLMÜŞ *f.sif.* Tükleri yandırılıb təmizlənmiş. [Xuduş] *əlinə də bir ütülmüş toyuq götürmüşdü.* Ə.Sadıq.

ÜTÜLÜ *sif.* Ütü çəkilmiş, ütülənmiş. *Daxiliyyə naziri ütülü ağ dəsmalını çıxarıb boyun-*

boğazından sel kimi axan təri sildi. S.Rəhimov.

ÜTÜSÜZ *sif.* Ütü çəkilməmiş, ütülənməmiş. *Baxışın geyim-keçimdə səliqəli olduğunu Qaçay bildirir. Ütüsüz şalvar geyinməzdi.* İ.Məlikzadə.

ÜVƏZ *bot.* bax **quşarmudu**. *Üvəz soyuqadavamlı bitkidir.*

ÜYÜDÜLMƏ "Üyüdülmək"dən *f.is.* [Ağabəyim] *çörəyin bişirildiyini bildirdi, ancaq buğdanın bitməsini və dəyirməndə üyüdülməsini bilmirdi.* Çəmənzəminli.

ÜYÜDÜLMƏK *məch.* Dəyirməndə una çevrilmək (buğda, arpa və s.); çəkilmək. [Murad] *üyüdülməyə toplanan taxıl bitdiyindən motoru yatırır dışarı çıxdı.* S.Hüseyn.

ÜYÜŞMƏK "Üyüşmək"dən *f.is.*

ÜYÜŞMƏK bax **uyuşmaq** 1-ci mənada. [Xan] *tonqal başında uzun müddət qımıldanmadan oturmaqdan üyütmüş (f.sif.) ayaqlarında bir gizilti, bədəninə hər yerində sıxıltı duydu.* M.Rzaquluzadə.

ÜYÜTMƏ "Üyütmək"dən *f.is.*

ÜYÜTMƏK *f.* 1. Dəyirməndə buğda, arpa və s.-ni una çevirmək; çəkmək. *Buğda (arpa) üyütmək.* – *Cəfər tayları içəri qoydu, az keçmədən dəni üyütməyə başladı.* Ə.Vəliyev.

2. *məc. dan.* Boş-boş danışmaq (bəzən **üyüdüb-tökmək** şəklində). *Şirəli yenə bəğirdi: – Uzun danışma, ağzını avara qoyub ağılna gələnə üyütmə.* M.Hüseyn. *Heç kimə macal verməyən Vahimə üyüdüb-tökürdü.* B.Bayramov.

ÜZ *is.* 1. İnsan başının qabaq hissəsi; surət, sifət, çöhrə, sima. *Üzünün ifadəsi. Qəşəng üz.* – *Mərcan bəy diqqətlə Kərbəlayı Qubadın üzünə baxır.* Ü.Hacıbəyov. [Qızın] *yumru, gözəl üzü və yanaqları açıq sərin havada qızarmışdı.* M.İbrahimov. // *Heyvan başının qabaq hissəsi. Qoyunun üzü. İtin üzü.*

2. Toxunma şeylərin üst (avand) tərəfi (astar müqabili). *Parçanın üzü. Xalçanın üzü.* // *Yorğan, balış, döşək və s.-nin üst tərəfini örtən parça və s. Yorğanın üzü qırmızıdır. Döşəyə üz çəkmək.* – [Gülbadam] *üzsüz boz balışı, üzü qırmızı çiçəkli çitdən mütəkəli döşəyin ortasına qoydu.* N.Nərimanov.

3. Bir şeyin qabaq tərəfi, ön tərəfi, irəli tərəfi, qabağı, önü. *Maşının arxası çaya, üzü*

isə meşəyə tərəf idi. İ.Əfəndiyev. // Bir tikilinin, binanın və s.-nin qabaq, ön tərəfi; fasad. [Elçin:] Sarayın üzü gündoğana tikiləcək. Z.Xəlil. Təki ayaq kəsməsin könül mülkündən ilham; Üzü günəşə baxan otağım mənə bəsdir. Ə.Cəmil.

4. *riyaz. Həndəsi fiqurun başqa səthlə bucaq təşkil edən düz səthi. Kubun altı üzü var.*

5. Bir şeyin köçürülmüş, yazılmış surəti, nüsxəsi. *Firdovsi şaha göndərdi bir gün "Şahnəmə"nin üzünü. M.Rahim. □ ÜZÜNÜ KÖÇÜRTMƏK* – bir yazının mətnini olduğu kimi başqa kağıza köçür(t)mək, başqa kağızda yazmaq. [Zalxa:] *Eybi yoxdur, bizim qızlardan birinə verəram, üzünü köçürdülər. S.Rəhman. [Vahid:] ..kitabların üzünü köçürür, qaralanmış vərəqləri ağardır. Mir Cəlal.*

6. Su və s. mayələrin səthi, üst tərəfi, üstü. *Göllün üzü. Suyun üzündə ördəklər üzür. – Bu gecə keçmiş vurdun, yıxdın; Dalgələrdən üzə sağlam çıxdın. M.Müsfiq. Gen qoyununda layla çalır bizə göy dəniz; Su üzündə bir qayadır sanki gəmiliz. Ə.Cəmil.*

7. Göyün biz gördüyümüz tərəfi. *Göyün üzünü bulud örtmüşdür. Səmanın üzü açıqdır. – Toz-torpaq göyün üzünü elə bürümüşdü ki, günəş görünmürdü. A.Şaiq. □ ÜZÜNƏ PƏRDƏ ÇƏKMƏK* – örtünmək, bir şeyin altında görünməz hala gəlmək, gizlənmək. *Deyirlər, göylər belə; Üzünə pərdə çəkmiş. B.Vahabzadə.*

8. "Tərəf", "səmt", "yan" mənasında (o, bu, bəri, o biri və s. sözlərdən sonra işlədilir). *Təpənin o üzü. Çayın bu üzü. – Atlar tapılmadıqda [Gülü] at sahiblərini inandırır ki, atlar bu üzdə deyil. S.Rəhimov.*

9. *məc. Abır, həya, utanma. Adamda üz gərək.*

♦ *Üz açılmaq* – bax *üzü gülmək. Hər yerdə sülh sözünü deyəndə gözlər işıqlanır, üzlər açılır. M.İbrahimov. Üz ağartmaq* – yaxşı işi, nəcib hərəkəti, etimadı doğrultmağı və s. ilə fəxr etməyə, iftixar etməyə əsas vermək, hüquq vermək. *Yaxşı iş üz ağardar. (Ata. sözü). [Briqadir:] Demək, əvvəlki işində üz ağardıb, indi də keçibnsən başqa işə? V.Şıxlı. Üz ağlığı* – fəxr etməyə, iftixara layiq olan iş, hərəkət və s. *Yaxşı övlad üz ağlığıdır. Üz almaq* – keçmişdə: qadınların eşmə sapla üzlərinin tüklerini yolub təmiz-

ləməsi. *Üz bozartmaq* – bax *üzünü bozartmaq. Üz çevirmək* – 1) bax *üz döndərmək* 1 və 3-cü mənələrdə; 2) bax *üz qoymaq* 1-ci mənədə. *Gülgəz dəli olub, yoxsa divana? Üz çevirib gedər çöl-biyabana. Aşıq Abbas; 3) birini görmək üçün üzünü o biri tərəfə çevirmək. Sənəmin qarşısından keçəndə hamı ondan üz çevirir. M.Dilbazi; 4) əlaqəsini kəsmək, üz döndərmək. [Bəhrəm:] Belə bir vücutdan [Saradan] da üz çevirmək olarmı? C.Cabbarlı. Nə oldu, üz çevirib qaçdın aqibət məndən. H.Cavid. Üz çevirməmək* – bir yərə daha getməmək, ayağını üzmək. *Səməd, doğrudan da, o gedən gedib, bir daha dəlləkkənəyə üz çevirmədi. M.Hüseyn. Son illərdə bir neçə basqında burunları yaxşıca ovulmuş qıpçaqlar çoxdan bəri buralara üz çevirmirdilər. M.Rzaquluzadə. Üz döndərmək* – 1) əlaqəsini kəsmək, daha yaxınlıq etməmək, üz çevirmək. *Dal gərdəndə siyah zülfün hörübdür; Aşıq Ələsgərdən üz döndəribdir. Aşıq Ələsgər. Nə üçün, bilməyirəm, məndən üz döndərmisən? M.Rahim; 2) məc. xəyanət etmək, daha inanmamaq, üz çevirmək. Üləmələr üz döndərib xudadan. Q.Zakir; 3) itaətdən çıxmaq, daha tabe olmaq istəməmək, dal çevirmək. [Əxistan:] Məndən üz döndərib getdikcə Şirvan; Aşkara öldürsəm baş verər üsyan. M.Rahim; 4) çevrilmək, başını çevirmək. Sonra üz döndərib meydana baxdı; Tərən yaralanmış tərənə baxdı. M.Rahim. Üz götürmək* – nadinclik etmək, sırtıqlıq etmək. *Üz görmək* – tərəf saxlamaq, tərəfgirlik etmək, havadarlıq etmək. *Yalan deyən, rüsvət alan, tərəf tutan, üz görən! Dərdimizə qalmayanlar çıxsın bizim cərgədən! S.Vurğun. [Məhbus:] Qoy qanun nə tələb edirsə onu yazsın, yoldaşıyam deyə mənə üz görməsin. Mir Cəlal. Üz göstərmək* – 1) zahirən bu və ya başqa cür münasibət göstərmək. *Xüsusilə Mayaya göstərdiyi üz, dediyi sözlər yadına düşəndə Qaraş əzabdan qovrulub yanırdı. M.İbrahimov; 2) bax üz vermək* 2-ci mənədə. *Üz götürüb qaçmaq* – bax *baş götürüb qaçmaq. Bu mənədə Məşədi Əsgər öz əməlinin qorxusundan quzu qapmış qurd kimi rüz götürüb qaçdı. S.M.Qənizadə. Üz qoymaq* – 1) yönəlmək, üz tutub getmək, yollanmaq, istiqamət almaq. *Bəli, atları gətirdilər və minib, Təbrizdən*

çıxıb üz qoyduq Araz kənarına tərəf hərəkət etməyə. C.Məmmədquluzadə. *Balıqçı gəmişi lövbərini qaldırıb, şimala tərəf üz qoydu.* Q.İlkin; 2) adətən feillərdən sonra gələrək həmin felin ifadə etdiyi hərəkətə, işə başlamağı ifadə edir. *Bunu gördükdə adamlar bir-birini basaraq yan küclərə qaçmağa üz qoydu(lar).* S.S.Axundov. *...Abbas birdən harada olduğunu, kiminlə danışdığını yaddan çıxarıb qışqırmağa üz qoydu.* Ə.Vəliyev. **Üz tutmaq** – 1) söz demək üçün üzünü birinə tərəf çevirmək, üzünü çevirərək demək. *Rəşid oğlana üz tutdu: – Səni qulluğa götürmək mənim boynuma.* M.Hüseyn; 2) b a x **üz qoymaq** 1-ci mənada. *Qərib-qərib, qəmgin-qəmgin ötürsüz; Yüz tutubsuz nə məkana, durnalar?* M.V.Vidadi. *Cəlil ağa düz evə üz tutdu.* İ.Musabəyov; 3) başlamaq. *Qurumağa üz tutmuş ağaclar su içib cana gəldi, torpaq tarlənəyə, nəfəs almağa, yenidən dirçəlməyə başladı.* Ə.Məmmədخانlı. **Üz vermək** – 1) vəqə olmaq, ortaya çıxmaq, baş vermək, olmaq; təsadüf etmək, birinin başına gəlmək. *Bədbəxtlik üz vermək. – Demək, evlənmək istədiyi günlər ərafəsində* [Əsədə] *xoşbəxtlik üz vermişdi.* S.Vəliyev; 2) adətən xoşagəlməz bir işi görməsinə mane olmamaq, bu işə laqeyd baxmaq, ona şərait yaratmaq, xoş sifət göstərmək. [Hacı:] *Qayınanalarınıza çox da üz verməyin.* Qantəmir. *Şahmar* [Zülfüqarla] *dərdləşmək, dağılan əmək günlərindən danışmaq istədi, ancaq hesabdar üz vermədi.* B.Bayramov; 3) hücum etmək, üstünə cummaq. *Canavar üz verdi sürüyə.* **Üz vurmaq** – 1) bir işi görməyi və ya görməməyi dostcasına, yoldaşcasına tələb etmək, xahiş etmək, israr etmək. *Xahiş edirəm, üz vurmayasınız, sizinlə gedə bilməyəcəyəm;* 2) dan. yeşik və s.-yə yığılan meyvənin yaxşısını üzünə düzmək. *Pomidor yeşiyinə üz vurmaq.* **Üzüm səbətinə üz vurmaq. **Üzə çıxarmaq** – 1) meydana çıxarmaq, tapmaq. [Əmiraslan baba:] *Bu Ağbulaq meşələrində .. azı yüzə qədər çeşmə tapıb, qayalardan, çınqıllardan üzə çıxarmışam.* S.Rəhimov; 2) köhn. qeyri-qanuni, gizli vəziyyətdən çıxaraq adı həyata qaytarmaq. *Qaçacağı üzə çıxarmaq.* **Üzə çıxmaq** – 1) daha gizlənməyib açıq yaşamağa başlamaq (qaçaq, canı, oğru və b. haq-**

qında). [Bəkir:] *Ev-eşiyimiz bərbad olub, var-yoxumuz gedəndən sonra üzə çıxıb nə edəcə-yik.* N.Vəzirov. *Oğrular üzə çıxdılar. Amma onlar Kor Hümətənin tapşırığı ilə İskəndərin əleyhinə şəhadət verdilər.* M.Hüseyn; 2) dan. öz bacarığı, qabiliyyəti və s. müsbət xüsusiyyətləri sayəsində irəli getmək, həyatda, cəmiyyətdə özünə layiq yer tutmaq. *Dəmirov rayonda adamların üzə çıxmağına, irəliyə getməyinə sevinən və bu uğurda çalışan bir adamdır.* S.Rəhimov; 3) aşkara çıxmaq, aşkar olmaq, müəyyənləşmək, məlum olmaq. *Kimin yaxşı, kimin pis işlədiyi çox tez üzə çıxır;* 4) adamlar arasına çıxmaq, gözə görünmək. *Gözəllər içində, xublar yanında; Üzə çıxa bilməz xəcalətdən.* Q.Zakir. **Üzə durmaq** – 1) inad etmək, öz dediyindən, tələbindən əl çəkməmək. *Bağça barın istəyir; Heyva, narın istəyir; Oğlan üzə durubdur; Getmir, yarin istəyir.* (Bayatı); // məc. mənada. *Gecə də üzə durmuşdu, işıqlanmırdı ki, işıqlanmırdı.* Ə.Vəliyev; 2) itaətdən çıxmaq, inad göstərmək. *Kütlə durub bu gün üzə; Ver bizə bir hesab deyir.* Ə.Nəzmi. [Əxistan:] *Budur, bir kəndli də məmuru vurmuş; Bu, vergi istəmiş, o üzə durmuş.* M.Rahim. **Üzə gülmək** – 1) öz gözəlliyi, cazibədarlığı və s. ilə xoşlandırmaq, oxşamaq, xoşa gəlmək, cəzb etmək. *Yeni binalar üzə gülür.* – [Xalçanın] *xüsusi zövqlə vurulan naxışları bahar çiçəyi kimi üzə güldürdü.* (Qəzetlərdən); 2) yalandan üzdə özünü dost göstərmək, yalandan xoş sifət göstərmək. [Əsma xanım:] *Üzə güllən imiş o qəlbiqara; Hardan meyl verdim o biilqara.* “Lətif şah”. **Üzə qabarmaq (qayıtmaq)** – cavab qaytarmaq, üzə durmaq; itaətdən çıxmaq. *Hümət, arvadın da üzə qayıtdığını görüb geri çəkildi.* B.Bayramov. **Üzə salmaq** – b a x **üzünə salmaq.** [Yalınçağın] *indi işi-peşəsi .. üzə salıb, hər gün bir qapıda qarın otarmaq idi.* M.Rzaquluzadə. **Üzə vermək** – göstərmək, bildirmək, bürüzə vermək. *Narazılığını üzə vermək.* **Üzə vurmamaq** – ürəyində olan, yaxud gördüyü, bildiyi bir şeyi deməmək, bildirməmək, hiss etdirməmək. [Şirəlinin] *ürəyinə balaca xal düşdüsə də, üzə vurmayıb dedi.* S.Rəhman. **Üzü ağ çıxmaq** – bəslənilən ümidi, tapşırılan işi namusla yerinə yetirən adam haqqında.

Üzü ağ olmaq – yaxşı işinə, əməlinə, təmizliyinə görə fəxr etməyə layiq olmaq; etimadı doğrultmaq. [Müəllim Hüseynov:] *Yaxşı oxu, adam ol, bizim də üzümüz ağ olsun, ananın da.* S.Rəhman. *Qız ona qulaq oldu; Dil oldu, dodaq oldu; Anasının yanında; Hər vaxt üzü ağ oldu.* M.Dilbazi. **Üzü astarından baha başa gəlmək (oturmaq)** – bax **astarı üzündən baha başa gəlmək** (“**astar**”da). **Üzü dönmək** – bax **üz döndərmək** 1 və 2-ci mənələrdə. *Gəl, ey mehrü məhəbbətim; Üzün məndən niyə döndü! Aşıq Ələsgər. Bizi gör-cək yan keçirsən; Niyə üzün dönüb sənin?* Aşıq Şəmşir. **Üzü gəlməmək** – bir şeyi deməyə, istəməyə utanmaq, xəcalət çəkmək. [Molla:] *Daha başqa mükafat istəməyə üzüm gəlmir.* “M.N.lətif.” *Yalan deməyə də* [Səfər kişinin] *üzü gəlmədi.* Mir Cəlal. **Üzü gülmək** – sevinci üzündən bəlli olmaq. *Üzü gülmür hər insanın; Banisi var bu dövrənin.* Aşıq Şəmşir. **Üzü gülməmək** – həmişə qasqabaqlı olmaq, üzü kədər ifadə etmək. *Bu gündən sonra məhrəban Soltanın üzü gülmədi, könü qəmli, gözləri nəmli oldu, saralıb solmağa başladı.* “Lətif şah”. **Üzü qara etmək** – xəcalətli etmək. **Üzü(n) ağ olsun!** – çox vaxt töhmət, məzəmmət, narazılıq məqamında işlədilir. *Qubad gecəni yatıb, səhər tezdən qardaşına bir belə kağız yazdı ki: qardaş, üzün ağ olsun, sən Siracın bizim borkümüzü soxdu yerə.* (Nağıl). **Üzü(n) qara olsun** – nifrət, danlaq, məzəmmət bildiren ifadə. *Pis övladın üzü qara olsun!* – [Rüstəm bəy:] *Mənim qızım Məşədi İbadın tayı deyildir, amma nə eyləmək, pulsuzluğun üzü qara olsun!* Ü.Hacıbəyov. *Yoxsulluğun üzü qara olsun!* S.Rəhimov. **Üzümüzə gələn** – qarşıdakı. *Üzümüzə gələn bayram.* **Üzün qara olsun!** – qarğış, danlaq məqamında işlədilir. [Zərnigar xanım:] *“Səni görüm el içində xəcil olasan, ay kişi, oğul-uşaq yanında üzün qara olsun”, – deyər ərinə qarğayırdı.* İ.Şıxlı. **Üzündə abır (həya, abır-həya) olmamaq** – həyasız, utanmaz, ədəbsiz adam haqqında. **Üzündə su yoxdur** – həyasız, abırsız adam haqqında. **Üzündə yazılıb (yazılmışdır)** – üzünə baxdıqda aydın olur, üzünə baxan kimi məlum olur. **Üzündəki qırıq (qırıqlar) açılmamaq** – bax **üzü gülməmək**. **Üzündən**

gəlməmək – bax **üzü gəlməmək**. [Cəmi-lin] *üzündən gəlmirdi ki, nənəsini çağırırsın, yenə də əliboş döndüyünü bildirsin.* S.Rəhimov. **Üzündən keçə bilməmək** – yaxın dost və ya hörmətli bir şəxs olduğuna görə xahişini, sözünü yerə sala bilməmək. *Lakin* [Rüstəm] *Şərəfoglunun üzündən keçə bilmirdi, kişi hörmətə layiq adam idi.* M.İbrahimov. **Üzündən qan qaçmaq** – üzünün rəngi saralmaq, üzünün qanı çəkilmək. [Uşağın] *üzündən qan qaçıb, meyit rənginə dönmüşdü.* S.S.Axundov. **Üzündən oxumaq** – üzündən, üzünün ifadəsindən bilinmək, məlum olmaq, bəlli olmaq. *Onun ürəyindəkiləri üzündən oxumaq olur.* – *Gülnaz Aqlın baxışlarından sanki onun ürəyindən nələr keçdiyini üzündən oxuya bildi.* Q.İlkin. **Üzündən zəhər tökülmək (yağmaq)** – çox hirsli, acıqlı, qasqabaqlı, üzügülməz adam haqqında. [Hacı:] *Bu nə halətdir. Ağ dərviş, yenə üzündən zəhər tökülmür?* N.Vəzirov. **Üzünə ağ olmaq** – itaətindən çıxmaq, tabe olmamaq, üzünə qabarmaq. [Allahqulu:] *Ağa, başına dönm, böyüyün üzünə ağ olma!* N.Vəzirov. [Bayrama] *el gəlirdi ki, Gülsabah atasının üzünə ağ olmaz.* Ə.Vəliyev. **Üzünə baxan (baxsa) kəffarə verməlidir (gərək kəffarə versin)** – çox çirkin, kifir adam haqqında. **Üzünə bir batman darı töksən biri (birisi) də yerə düşməz** – üzü çopur adam haqqında. **Üzünə (dik, şax) demək (söyləmək)** – birisinin nöqsanını və ya onun haqqındakı fikri və s.-ni dalınca deyil, özünə demək. *Qəlbində kin və küdurət saxlayan deyildi, açıq-sözlü idi, ərindən çəkinməyib hər sözünü onun üzünə dik söylərdi.* E.Sultanov. [Serjant:] *Sözü dik adamın üzünə deyəndir.* Mir Cəlal. **Üzünə durmaq** – 1) ibtidai istintaqda və ya məhkəmə prosesində birisinin təqsirini, cinayətini özünə demək. *Şahid müttəhimin üzünə durdu. Mütəzərrir müqəssirin üzünə durdu;* 2) bax **üzünə ağ olmaq**. [Fatma xanım:] *Allah, gör mən nə günə düşmüşəm ki, bu kürd gədəsi də üzümə durubdu!* N.Vəzirov. [Məşədi İbad:] *Rəhmətlik Pərdəda günlərin bir gününə bir şillə çəkdim ki, bir dişi sındı, o idi ki, sonra bir kərə olsun üzümə durmadı.* Ü.Hacıbəyov. **Üzünə ələk (dəsmal, pərdə) tutmaq** – yalandan özünü utancaq kimi göstərmək. **Üzünə gül-**

mək – xoşuna gəlmək, cəlb etmək. *Ağ lavaş-lar da süfrəyə sərilib, adamın üzünə gülürdü.* E.Sultanov. [Əsgər:] *Bu ev, bu həyat, bu yol – hamısı elə bil ki, üzümə gülür.* Ü.Hacıbəyov. **Üzünə gün doğmaq** – xoşbəxt yaşamağa başlamaq, taleyi gülmək, bəxti açılmaq, fərhəllənmək. *Qorxmaz evə gələndə elə bil qar-daşı ilə bacısının üzünə gün doğar, evləri fərah və nəşə ilə dolardı.* Ə.Vəliyev. **Üzünə qabarmaq (qayıtmaq)** – bax **üzə qabar-maq (qayıtmaq)**. *Etiraz Mayanı boğurdu, lakin bu qədər adamın içində Rüstəm kişinin üzünə qayıda bilmirdi.* M.İbrahimov. **Üzünə qan səpilmək (çilənmək)** – hirsindən üzünü qızarmaq. [Mimrənin] *üzünə qan səpildi.* Çəmənzəminli. **Üzünə pərdə çəkmək** – maskalanmaq, özünü dost kimi göstərmək. **Üzünə salmaq** – həyasızlıqla, sırtıqlıqla bir şeyi əldə etmək üçün çalışmaq. **Üzünə vur-maq** – 1) bir adamın eybini, qüsurlunu, çatışmayan cəhətini kobudcasına özünə demək. [Teymur] *elə zənn eləyir ki, Molla onun çolaqlığını üzünə vurmaq istəyir.* “M.N.lətif.” [Səkinə Rüstəm:] *Bizim borcumuz səbirli olmaqdır, ay Rüstəm, hövsələsizlik eləyib hər şeyi üzünə vursan onlar da darılıb ipi-örkəni qırırlar.* M.İbrahimov; 2) etdiyi yaxşılığı xatırladaraq utandırmaq, minnət qoy-maq. **Üzünü açmaq** – 1) qeyri-münasib bir sözü deməklə və ya başqa bir hərəkəti ilə uşağın tərbiyəsinə, əxlaqına pis təsir göstərmək. [Zaman:] *Ay arvad, bu uşağı niyə çağır-ıb, üzünü açırsan?* Ə.Haqverdiyev; 2) keçmişdə: çarşabı üzündən kənar etmək, üzünü göstərmək. [Aktyor Sona xalaya:] *A qoca qarı, heç həya etmirsən ki, üzünü açıb bu nə-məhrəm kişilərə göstərirsən?* S.S.Axundov. [Cahan] *üzünü açıb göstərir.* Ü.Hacıbəyov; 3) məc. qızlığını almaq, bəkarətini, ismətini pozmaq. **Üzünü ağ etmək (eləmək)** – bax **üzünü ağartmaq** 1-ci mənada. **Üzünü ağart-maq** – 1) bax **üz ağartmaq**. *Qulluqçu ağa-nın üzünü ağardar.* (Ata. sözü.). [Halay Şiras-lana:] *...Sənin şerin bizim divar qəzetinin üzünü ağardıbdir.* S.Rəhimov; 2) bir yazının ilk mətnini, qaralamasını təmiz köçürmək, üzünü köçürmək. *Katib cavab verir ki, kağızın Mirzə Səfərdədir, üzünü ağardar, apararsan.* Ə.Haqverdiyev. **Üzünü bozartmaq** – 1) bax

sifətini (üzünü) bozartmaq (“bozart-maq” da). *Nəbi üzünü bozardıb dedi: – Sən bizdən nə istəyirsən? “Qaçaq Nəbi”;* 2) özünü göstərmək, öz xasiyyətini, xüsusiyyətini bürüzə vermək (əsasən mənfi cəhətdən). *Artıq payız üzünü bozartmışdı.* B.Bayramov. **Üzünü çıxartmaq** – bir sənədin, yazının üzünü ol-duğu kimi köçürmək, surətini çıxarmaq. *Dip-lomun üzünü çıxartmaq.* – [Qoca:] [Vəsiy-yətnamənin] *üzünü çıxarıb sizə gətirmişəm.* Mir Cəlal. **Üzünü görmək!** – pis adam haq-qında işlədilir. *Üzünü heç görmə, üzü dö-nəndə; Elə bil, yer altıdan əjdaha çıxır.* S.Vur-ğun. *Elə ki bu çalsaq qal kişi göy örtüklü stolun dalına keçdi, daha üzünü görmək!* Mir Cəlal. **Üzünü görək dan. zar.** – çoxdan görüşmə-diyi yaxın adamla görüşərkən deyilir. **Üzünü görmək istəməmək** – zəhləsi getmək, nifrət etmək, görüşmək istəməmək. **Üzünü gül-dürmək** – şənəldirmək, sevindirmək, kefini açmaq. [Zeynal] *ağlamaqda olan üç anasız qızın üzünü güldürər, sınıq ürəklərini sevin-dirə bilərlər.* S.Hüseyn. **Üzünü qara etmək** – bax **üzü qara etmək**. [Sədr:] *Salamat olun, ay uşaqlar, – dedi, – heç olmazsa siz bizim üzümüzü qara eləməyin.* M.Hüseyn. **Üzünü mürdəşir yusun!** dan. – qarğış məqamında işlədilir. [Nazlı:] *Görüm [Ağalarovun] üzünü mürdəşir mazutla yusun, bəlkə onda gözü bu nöyütdən doya!* Ə.Məmmədخانlı. **Üzünü turşutmaq** – üz əzələlərini yığmaq, üzünü qırıqdırmaq, surətilə öz narazılığını, məmnun-suzluğunu ifadə etmək. [Cəlal başını kənara çəkib üzünü turşudur:] *Vallah, dadaş, genə çaxır içmişən.* C.Məmmədquluzadə. **Üzünü tutmaq** – 1) üzünü çevirib demək, müraciət etmək, üz tutmaq, üzünü döndərmək (çevir-mək). [Şah] *üzünü hərəmlərə tutub xitab elədi.* M.F.Axundzadə. [Humay üzünü göy səmtinə tutaraq:] *Aman, ya rəbbi! Bu nə fəlakətli hall!..* H.Cavid; 2) bax **üz tutmaq**. *Bilmirəm, haraya tutum üzümü? Az qaldı, itirəm bütün özümü.* H.K.Sanlı. **Üzünün əti (suyu) tö-külmək** – biabır olmaq, rüsvay olmaq, hörmətdən düşmək, abrı getmək (tökülmək). **Üzünün qanı qaçmaq** – bax **üzündən qan qaçmaq**. **Üzünün suyunu tökmək** – bərk danlamaq, biabır etmək, rüsvay etmək. **Alnı açıq, üzü ağ** – bax **alnı açıq**. **Astarı üzündən**

baha (baha başa gəlmək) – bax **astar**. **Hansı üzlə** – bax **nə üzlə**. Əliboş Cəmil indi xəstə nənasinin yanına hansı üzlə dönəcək, ona necə cavab verəcəkdi. S.Rəhimov. **Qapını üzünə çırpmaq** – bax **qapı**. **Nə üzlə** – nə cəsərtlə, nə əsasla, nəyə arxalanaraq, nəyə güvənərək, nə haqla. [Səkinə:] *Mən pambıq işinə çıxmasam, sən* [Rüstəm] *yayın istisində nə üzlə qapı-qapı düşüb, özgə arvadlarına deyəcəksən ki, gəlin, pambıq batdı?* M.İbrahimov. [Bəy:] *Pristavin yanına bəs nə üzlə gedəcəksən?* Mir Cəlal. **Taleyi üzünə gülmək** – bax **tale**.

ÜZBƏÜZ 1. zərf *Üz-üzə, qabaq-qabağa, qarşı-qarşıya. Üzbəüz oturmaq.* – [Cavad:] *Ana, mənim gözüüm axunddan su içməyir, əvvəl deyirdi ki, qız ilə gərək üzbəüz danışam, biz də qızı gətirdik.* B.Talıblı. □ **Üzbəüz gəlmək** – rast gəlmək, təsadüf etmək, rastlaşmaq, qarşılaşmaq, üz-üzə gəlmək. *Üzbəüz gələn zaman ilk dəfə səhər-səhər; Mən sənə baxdım oğrun, sən mənə saldın nəzər.* M.Rahim.

2. *sif.* Qarşı, müqabil, ön. *Qarayazıda binədə olan kənd camaatı yaylağa qalxmazdan əvvəl Gəmi qaya ilə üzbəüz meşədə dayanardılar.* İ.Sıxlı.

ÜZDƏ zərf 1. Zahirən, zahirdə. *Əzizim, qəlbi nara; Tutuşdu qəlbi nara; Üzdə dost deyənlərin; Get, öyrən, qəlbin ara.* (Bayatı). *Səttar zadə üzdə Rübəbəyə ürək verirdisə də, ürəkdən rahat deyildi.* Mir Cəlal.

2. Yer səthinə yaxın; dayaz. *Neft təbəqələri əvvəllər çox üzdə idi.* S.Vəliyev.

3. Açıqda, meydana, göz önündə. [Vəzirbəyli:] *Yoldaş İslam Verdiyev, üzdə olmayan əsərlərlə də maraqlanmaq bizim vəzifəmizdir.* Mir Cəlal.

ÜZDƏN zərf 1. Az dərindəlikdə, dayaz. *Üzdən belləmək.*

2. *məc.* Səthi, dərindən olmayaraq. *Əsərlə üzdən tanış olmaq.*

♦ **Üzdən görmək (getmək)** – mahiyyətinə varmammaq, çox dərinə getməmək, səthi baxmaq, ürəyinə salmammaq. [Yaqif:] *Ay Molla Vəli, – dedi, – bu, insanın özündən asılıdır, insan gərək üzdən getsin, çox dərinə əl aparmasın. Çəmən zəminli. Bu vaxta qədər Şirzad elə bilirdi ki, Yarməmməd üzüyola*

bir məzlumdur, hər şeyə inanır, hadisələri üzdən görür. M.İbrahimov. **Üzdən iraq** – özündən sonra gələn (adətən deyilməsi münasib olmayan) sözün və ya ifadənin təsirini azaltmaq üçün ara söz kimi işlədilir. [Zeynal:] *..Bir kişinin, üzdən iraq, bir eşşəyi qalbmış.* Ə.Əbüllhasən. **Üzdən olmaq** – biabır olmaq, abrı getmək. *Əzizim, üzdən oldum; Səhbətdən, sözdən oldum; Bir bivəfa yolunda; Ağladım, gözdən oldum.* (Bayatı).

ÜZDÜRMƏ “Üzdürmək”dən *f.is.*

ÜZDÜRMƏK *icb.* Üzməsinə səbəb və ya vasitə olmaq, üzməyə məcbur etmək. *Çayda Əmiraslan soyunub atı mindi və suyun dərinliyinə salıb bir neçə dəfə üzdürdü.* S.S.Axundov. *Üzdürüb atları, keçək buradan; Lazımdır qaçağa geniş bir meydan.* H.K.Sanlı.

ÜZƏÇİXDİ, ÜZƏÇİXMƏ *is. etmoqr.* Təzəgəlinin öz ərinin qohumları ilə ilk görüşü.

ÜZƏGÜLƏN *sif.* İkiüzlü, riyakar; yaltaq. *Üzəgülən adam.* // İs. mənasında. *Üzəgülənin biridir.*

ÜZƏN 1. Bax **üzgüçü**.

2. *sif.* Suyun üzərində hərəkət edən; üzücü. *Üzən nasos stansiyası. Üzən elektrik stansiyası.*

ÜZƏNGİ *is.* Süvarinin ayağını dirəməsi üçün yəhərin iki tərəfindən asılı altı düz dəmir halqalardan hər biri. *Rüstəm kişi boz atın üzəngisinə ayaq qoyanda Maya dönüb ferma işçilərilə görüşdü.* M.İbrahimov. *Ağaxan bəy üzəngidə dikələrək: – ..Bunlar hamısı sizə qurbandır, – deyib, ətrafı paşaya göstərməyə başlayırdı.* S.Rəhimov.

ÜZƏR (adətən **üzərinə, üzərində, üzərindən** şəklində işlənir) bax **üst**. *Kitabı stolun üzərinə qoymaq. Məsuliyyəti üzərinə götürmək. Qələmlər masanın üzərindədir. Məsuliyyət sizin üzərinizdə qalır. Düşmənin üzərinə qoşun yeritmək.* – [Ərən:] *Piramidanın üzərindən düşüb əzilənlərin, ishaldan ölənlərin sayı yox idi. Çəmən zəminli. Hələ tam qurumamış yağış gölləri; Üzərində bulud-bulud uçur milçəklər.* S.Vurğun.

ÜZƏRLİK *is. 1. bot.* Çılpaq gövdəsi, ensiz yarpaqları olan çoxillik kol bitkisi.

2. Həmin bitkinin quru gövdəsi, yarpaqları və ya toxumu (keçmişdə yandırılaraq tütünə və ya xəstələrə verilir). *Üzərlisən,*

havasın; Həzər dərdə davasan. (Bayatı). *Qarı kərbəlayını .. azarlayanda üzərlik tüstüsünə verərdi, ildə neçə dəfə arxasına həcəmət qoyardı. Çəmənzəminli. Üzərliyin iyi uşağı vurduqca o, arabir səsinə kəsir və yenə də davam edirdi.* Ə.Vəliyev.

ÜZGƏC *is.* Balıq və dəniz heyvanlarının hərəkət üzvü. *Delfinin bel üzgəci. – Başqa heyvanlarda olan qabaq və dal ayaqlara müvafiq olaraq balıqlarda döş və qarın üzgəcləri vardır.* Y.Əbdürrəhmanov.

ÜZGÖRDÜ, ÜZGÖRƏNLİK *bax tərəf-girlik.* □ **Üzgörənlik etmək** – tərəf saxlamaq. [Çingiz:] *Nəbi lələ, burada üzgörənlik etdin ha!* S.S.Axundov. [Xədicə:] *Orası doğrudur ki, Allah özü də üzgörənlik eləyir.* Ə.Vəliyev.

ÜZGÖRƏ *sif. və zərf dan.* Aşkar, bəlli, açıq, açıqdan-açığa, açıq-aşkar. *Üzgörə ədavət. Üzgörə düşmənçilik etmək.*

ÜZGÖRÜMCƏYİ *is. etnoqr.* Təzəbəyin ilk dəfə təzəgəlinlə görüşərkən ona verdiyi hədiyyə. *Gəlin ayağını bəyin ayağının üstə qoyduqda bəy də başa düşərdi ki, gəlin ondan üzgörümçəyi istəyir.* H.Sarabski.

ÜZGÖRÜŞÜ *bax üzəçixdı, üzəçixma.*

ÜZ-GÖZ *is.* Sifət, üz. [Nəbi:] *Yazığın üz-gözü, hər yeri qandır; Huşunu itirib, halı yamandır.* S.Rüstəm. [Səlim] *üz-gözünə, pərkəndə saçlarına çırpılan suyu, qarı tər kimi silib, barmaqları ilə tüklərini bir az yığışdırdı.* B.Bayramov. // *Sir-sifət, zahiri sima, üzün ifadəsi. Üz-gözündən düz adama oxşamır.*

♦ **Üz-göz olmaq** – münasibəti pozmaq, əlaqəsini kəsmək, düşmən olmaq. [Şərif:] *Yox, Almaz, mən sənə üstündə bütün kənd ilə üz-göz olmuşam.* C.Cabbarlı. **Üz-gözünü turşutmaq** – *bax üzünü turşutmaq* ("üz" də). *Səfər .. üz-gözünü turşudub, arvadı Nisəxanına dedi.* S.Vəliyev. [Səməd] *üz-gözünü turşudub otağa göz gəzdirdi.* İ.Hüseynov.

ÜZGÜÇÜ *is.* Suda üzməyi bacaran adam, üzən adam; üzən, üzücü. *Üzgüçü bir əlilə [uşağı] qucaqlayıb, o biri əlilə sahilə doğru üzməyə başladı.* M.Hüseyn. // *Üzgüçülüklə məşğul olan idmançı. Üzgüçülərin yarışı.*

ÜZGÜÇÜLÜK *is.* Suda üzmə, suyun üzərində və ya altında hərəkət etmə, üzmə. *Sualın üzgüçülük.*

ÜZGÜN *sif.* Taqətsiz, yorğun, üzülmüş, əldən düşmüş, zəif, üzük. *Heç demirsən, qul Abbasın üzgündür; Qəm başından tutar, dərd ayağından.* Aşıq Abbas. [Zakir] *sonra üzgün bir halda cavab verdi.* H.Seyidbəyli.

ÜZGÜNLƏŞMƏ "Üzgünləşmək" *dən f.is.*

ÜZGÜNLƏŞMƏK *f.* Üzgün hala gəlmək, taqətdən düşmək, yorulmaq, üzülmək, əldən düşmək, zəifləmək.

ÜZGÜNLÜK *is.* Taqətsizlik, yorğunluq, zəiflik, əldən düşmə. *..Birdən Səməd bədəninə zəiflik, üzgünlük hiss etdi.* İ.Hüseynov.

ÜZLƏMƏ "Üzləmək" *dən f.is.*

ÜZLƏMƏK *f.* 1. Üz çəkmək, üzünə bir şey yapışdırmaq, çəkmək. *Divarı ağ daşla üzləmək. Meydanı marmarla üzləmək.*

2. Torpağı üzədən şumlamaq, təpmək, yumşaltmaq.

3. Bir şeyin ən yaxşılarını, ən irilərini seçmək, ayırmaq.

ÜZLƏNMƏ "Üzlənmək" *dən f.is.*

ÜZLƏNMƏK *məch.* 1. Üz çəkilmək, üzünə bir şey yapışdırılmaq. *İnşaat məhlulu üzərdəki izlərə əsasən binanın kürsülük hissəsinin keçmişdə üç sıra ağ daşla üzləndiyi aydındır.* Ə.Salamzadə.

2. Üzədən şumlanmaq, təpilmək, yumşaldılmaq (torpaq).

3. Yaxşıları, iriləri seçilmək.

4. *məc.* Üz açmaq, sırtıqlaşmaq, həyasızlaşmaq, üz götürmək.

ÜZLƏŞDİRMƏ "Üzləşdirmək" *dən f.is.*

ÜZLƏŞDİRMƏK *f.* İfadələri yoxlamaq və onların arasındakı ziddiyyətləri aradan qaldırmaq məqsədilə eyni iş üstündə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunan adamları cərpaz sorğu-suala çəkmək, üz-üzə oturdaraq din-dirmək. *Müttəhimləri üzləşdirmək.* – [Teymur:] *Biz [oğruları] üzləşdirə bilərik.* H.Seyidbəyli.

ÜZLƏŞMƏ "Üzləşmək" *dən f.is.*

ÜZLƏŞMƏK *f.* 1. Üz-üzə gəlmək, bir-birinə rast gəlmək, rastlaşmaq. *Cəfər küçə qapısında Hacığa ilə üzləşdi.* Ə.Vəliyev. // *Məc. mənada. Uşaq gərək çətinliklə üzləşəndə ondan qorxub qaçmasın.* S.Rəhimov. *Görüşlər, hicranlar; Belədir aləm; Daim qaranlıqla işıq üzləşir.* N.Xəzri.

2. Üzbəüz olmaq, üz-üzə gəlmək. *Dünənki hadisədən sonra İkrəm qalıb Ağazal ilə üz-ləşmək istəmirdi. Ə.Əbüllhəsən.*

ÜZLÜ *sif.* 1. Üzü, qaymağı yığılmamış. *Üzlü süd. – Nənəm, a nazlı qoyun; Qırqovul gözlü qoyun; Pendiri kəsmə-kəsmə; Qatığı üzlü qoyun. (Sayaçı sözü).*

2. Üz çəkilməmiş, üzü olan. *Üzlü döşək.*

3. *məc.* Nadinc, dəcəl, sırtıq, həyasız. [Pəri:] *Əbdül! Axır vaxtlarda sən çox üzlü (z.) olmusan. C.Cabbarlı. Salıb sındıranda xeyli qab-qacaq; Deyərdin: – Uşağım üzlüdür, üzlü. S.Rüstəm.*

ÜZLÜK *is.* 1. Üz çəkmək üçün yarar parça və s. *Döşək üzlüyü. // Sif. mənasında. Üzlük çit. Üzlük məxmər. // sif. Bir şeyin üzünə yapışdırmaq, çəkmək üçün yarar, üz çəkmək üçün olan. Üzlük daş. Üzlük material.*

2. Üzə taxılan (bəzək və s.). *Əşrafidən üzlük üzündə göyçək; Boğazı altında sığallı birçək. M.P.Vaqif. // Qorumaq üçün üzə taxılan şey. Dəbilqə üzlüyü. // Niqab. // Maska. [Təlxək] üzünə dəridən bir üzlük taxıb aşağıda oyun çıxarar və yamsılamaqla pul yığardı. H.Sarabski.*

3. Çörəyin üzünə sürtülən yağ və s.

ÜZMƏ¹ “Üzmək¹”dən *f.is.*

ÜZMƏ² “Üzmək²”dən *f.is.*

ÜZMƏ³ “Üzmək³”dən *f.is.*

ÜZMƏK¹ *f.* 1. Suyun üzündə və ya altında hərəkət etmək. *Bu zaman Qətibə hovuzun kənarında dayanmışdı, suda üzməkdə olan əlvan balıqlara baxırdı. M.S.Ordubadı. Sarışın bir rus gənci yeddi-səkkiz yaşlı oğluna üzmək öyrədirdi. M.Hüseyn. // Suda batmadan hərəkət etməyi bacarmaq. Mən üzə bilmirəm. O, suda çox yaxşı üzür. // Xüsusi mexanizmlər vasitəsilə müəyyən istiqamətdə suyun üzündə, ya altında hərəkət etmək (gəmi, qayıq və s. haqqında). Qayıqlar, gəmilər üzür yanaşı; Sallanan bayraqlar əks edir suda. S.Vurğun. Adamlar yerə atıldılar və sal yenə də xırıltılı mahnısını söyləyə-söyləyə sağ sahilə üzməyə başladılar. Ə.Sadiq. // Gəmidə, qayıqda və s.-də getmək. Teploxodda Volqabo-yu ilə üzmək. // Suyu batmadan axarı ilə getmək, hərəkət etmək (şeylər haqqında). Xəzəl suyun üzəri ilə üzür.*

2. *məc.* Havada yavaş-yavaş, sərbəst sürətdə hərəkət etmək; süzmək. *Planer havada üzür. Qartal havada üzür. Başımızın üstündən bir təyyarə üzüb keçdi. – ..Havada üzən yüngül şeylərin və havanın özünün də ağırlığı vardır. H.Zərdabi. // məc. Ay, Günəş haqqında. ..Üstdəki Ay da göy dənizdə olan kimi axıb üzürdü. S.Rəhimov. Günəş çoxdan bozumtul buludlar arasında üzməkdə idi. M.Hüseyn. // məc. Hərəkət edər kimi nəzərə gəlmək. Göz işlədikcə uzanan düzlər yaşıllıq içində üzürdü. M.Hüseyn. Qəhrəmanlar kəndi işıq içində üzdiyi vaxt Gülyanaq yuxudan qalxıb, yataq otağının kəllə pəncərəsini açdı. Ə.Vəliyev. // obrazlı təşbehlərdə. Xəyalımız üzəydi sevda dənizlərində; Ləpələr üzərində. M.Müfqi. Üzürsən qoynunda xoş xəyalların; Boşluğa dirənən ehtimalların. B.Vahabzadə.*

ÜZMƏK² *f.* 1. Dərmək, qoparmaq, qırmaq. *Sitarə .. durub, həyatə gedirdi və hər çiçəkdən birini dərib, hər güldən bir yarpaq üzüb, hərəsindən də bir həzz aparıb, bir lə-təfət anlayırdı. Çəmənçəminli. [Cahan:] Çəməndəki o güllərin; Ən gözəlin üzəram. Ü.Hacıbəyov.*

2. Kəsib atmaq, kəsmək. *Mişar barmağını üzdü. – [Mirpaşa:] Yaxşı ki balta ayağım tamam üzməyib. Z.Xəlil.*

3. Ayırmaq, qoparmaq. [Dərviş:] *Ruqiyyə əlini əlimdən üzüb alaçığa qaçdı. A.Divanbəyoglu. Mübaşir Məmməd [Gülnazın] üstünə sığırdı. Qızı qucaqlayıb ayaqlarını yerdən üzdü. M.İbrahimov.*

4. Haqq-hesabını qurtarmaq, ödəyib qurtarmaq, üzülüşmək. *Sonralar Məşədi Rəhimə bir dəfə bir qədər pul göndərdim. Qalan borcunu da bu yarıqda üzüdüm. C.Məmməd-quluzadə.*

ÜZMƏK³ *f.* 1. Taqətdən salmaq, əldən salmaq, yorma, üzüntü vermək. *Nə söyləyim, gəlməz dilə; Məni üzən fırtınalar. H.Cavid. Tamaşanın dərdi Minayəni üzürdü. B.Bayramov.*

2. Bir sıra isimlərə qoşularaq mürəkkəb feil və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: qəlbini üzmək, canını üzmək, əlini üzmək və s.

ÜZR *is.* [ər.] 1. Edilən bir qəbahət və ya qüsurun qeyri-ixtiyari və ya məcburiyyət qarşısında edildiyini sübuta çalışaraq, bağışlanması

üçün irəli sürülən bəhanə, səbəb. *Üzrüm var. Üzrü ağılabatandır.* □ **Üzr istəmək (diləmək)** – öz qəbahət və ya hərəkətinin bağışlanmasını xahiş etmək. *Məşədibəy qapını açdı, müəllimdən üzr istəyib içəri girdi.* M.Hüseyn. [Halay Şiraslana:] *Şirin və həssas qəlbinə toxunduğumuz üçün üzr istəyirik!* S.Rəhimov.

2. Bəhanə, səbəb, dəlil. *Bir də görünsə bu sifət, bu əda; Üzr yoxumdur, mənə eylə cəza.* S.Ə.Şirvani. *İnkışaf çox zəifdir; Üzrümüz yoxdur əsla.* R.Rza. □ **Üzr gətirmək** – müqəssir olmadığını sübut etmək üçün səbəb göstərmək, dəlil gətirmək, sübut etmək. [Şah:] *Əgər üzr gətirməsə, boynunu vurdurun.* M.F.Axundzadə.

3. Qüsurlu, nöqsan, eyib.

4. Bax **üzr yeri**. □ **Üzr yeri** – ölü yeri, təziyə. *Üzr yerinə getmək.*

ÜZRƏ qoş. 1. Uyğun olaraq, əsasən, görə. *Camaat ata-baba adətləri üzrə düz-çörəklə ordunu pişvaz edib, şadlıqdan qurban kəsədlər.* Ə.Haqqverdiyev. *Qız təkrar qızardı və qadının təklifi üzrə qalxıb çay tökdü.* Çəmənzəminli.

2. Bir işin qurtarmasının, sona çatmasının yaxınlaşdığını bildirir. *Qulam müəllim teleqramı yazıb qurtarmaq üzrə olan ağsaçlı kişinin tuşunda dayandı.* S.Rəhimov.

ÜZRAXAH is. [ər. üzr və fars. ...xah] klas. *Üzr istəyən, üzr diləyən, üzr gətirərək bağışlanmasını istəyən.*

ÜZRAXAHLIQ is. *Üzr istəmə, üzr.* [Ağa Rəhim:] *Nadürrüst ağa Bəşir gör nə səbəb tapdı üzrxahlığa, ağa da güman edəcək ki, biz vaqiən saf və sadiq imişik.* M.F.Axundzadə. □ **Üzrxahlıq etmək** – üzr istəmək. [Manaf] *xanımı görəndə üzrxahlıq eləməyə çalışdı.* Ə.Vəliyev. *Əhmədov Reyhana üzrxahlıq elədi: – Reyhan xanım, onu mən gətirdim buraya, bağışlayın!* Mir Cəlal.

ÜZRİSTƏYİCİ sif. və zərf *Üzr istəyən, üzr istəyər kimi, üzr istəyərk.* *Cavan müqəssirmiş kimi yavaş üzristəyici bir əda ilə cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

ÜZRLÜ sif. və zərf Səbəbi qəbul oluna bilən, səbəbli, səbəbi olan (*üzrsüz* əksi). *Üzrlü səbəb. Üzrlü dərs buraxmaq. Üzrlü işə çıxmamaq.*

ÜZRSÜZ sif. və zərf *Üzrlü səbəbi olmayan, səbəbsiz (üzrlü əksi).* *Üzrsüz dərsə gəlməmək. Üzrsüz səbəblərə görə...*

ÜZSÜZ sif. 1. *Üzü, qaymağı yığılmış. Üzsüz süd. Üzsüz qatıq.*

2. *Üz çəkilməmiş, üzü olmayan. Üzsüz döşək. – [Gülbadam] üzsüz boz balışı, üzü qırmızı çiçəkli çitdən mütəkkəni döşəyin ortasına qoydu.* N.Nərimanov.

3. məc. *Utanmaz, həyasız, sırtıq.*

ÜZÜAÇIQ zərf və sif. *Üzünü çadra ilə örtməmiş; çadrasız. [Şərəfnisə xanım:] Müsyö Jordan beyninə salıbdır ki, Parijdə qızlar, gəlinlər məclisdə, yığıncaqda üzüaçaq oturubdururlar.* M.F.Axundzadə. *Və yenə mat qalmalı işdir ki, nə səbəbə bir para müsəlman qardaşlar razı olurlar ki, övrətləri yad kişilərlə üzüaçaq danışsınlar.* C.Məmmədquluzadə.

ÜZÜAĞ sif. *Utanılacaq işi olmayan, vicdanı təmiz, alnıaçaq, namuslu, vüqarlı (üzüqara əksi).* *Təbəssümlə oyansın beşikdəki körpələr; Bizim xoşbəxt, üzüağ anaların səsinə.* S.Rüstəm.

ÜZÜAĞLIQ is. *Üzüağ olma, alnıaçaqlıq, namusluluq; vüqar.*

ÜZÜAŞAĞI sif. və zərf 1. *Getdikcə aşağı tərəfə meyil edən, yuxarıdan-aşağı; başıaşağı. Üzüaşağı cığır. Üzüaşağı getmək. – Şəlalələr qayalardan üzüaşağı gurlayıb axır, köpüklənir.* M.İbrahimov. *Qumru bunu eşidər-eşitməz yerindən qopub üzüaşağı dərəyə doğru yüyürdü.* Ə.Məmmədخانli.

2. *Çayda suyun axıb getdiyi tərəf; başıaşağı. Çayda üzüaşağı üzmək.*

ÜZÜBOZ sif. *Utanmaz, nəzakətsiz, ədəbsiz, kobud. Üzüboz adam.*

ÜZÜBOZLUQ is. *Utanmazlıq, nəzakətsizlik, ədəbsizlik, kobudluq.*

ÜZÜCÜ¹ sif. 1. Bax **üzgüçü**. *Hərçənd Yasəməni çox üzücü idi, amma bu itiaxan, daşları və böyük kolları yumalayan seldə üzmək mümkün deyildi.* S.S.Axundov. *Tərlən də, həkim də nəfəs almadan uşaqla üzücünün batdığı yerə baxdılar.* M.Hüseyn.

2. *Üzən, suyun üzərində duran, hərəkət edən. Üzücü nasos. Üzücü kran. Üzücü mayak.*

ÜZÜCÜ² *sif.* Adami üzən, taqətdən, öldən salan; yorucu. *Üzücü qızdırma. Üzücü intizar.* – *Üzücü gözütləmə dəqiqələrində Nəriman nə təmiz bahar havasından, nə mənzərələrdən, nə də Ənvərin ara-sıra zarafatlarından xoşlanırdı.* Mir Cəlal.

ÜZÜDÖNÜK *sif.* və *zərf* Öz yaxınlarından üzünü döndərmiş, onlarla əlaqəsini kəsmiş, onları atıb getmiş, onlara arxa çevirmiş, xain çıxmış. *Üzüdönük övlad.* – [Kərbəlayı Allahverdi:] *A kişi, bu camaat necə üzüdönük olarmış?! Ə.* Haqverdiyev.

ÜZÜDÖNÜKLÜK *is.* Üzüdönük adamın hərəkəti; üzü dönmə, arxa çevirmə; xəyanət.

ÜZÜGÜLƏR bax **gülərzüzlü**. *Bakılılar bütün Azərbaycan xalqı kimi səxavətli, qonaqpərvər, üzügülər .. adamlardır.* H.Sarabski. *Ey ürəyi sevinc dolu; Üzügülər məktəbli qız!* M.Dilbazi.

ÜZÜGÜLƏRLİK bax **gülərzüzlülük**.

ÜZÜGÜLMƏZ *sif.* Heç vaxt üzü gülməyən, qasqabaqlı, hirsli, acıqlı, mızı. *Üzügülməz adam.* // *məc.* Kədərli, qəmli.

ÜZÜK¹ *is.* 1. Əsasən qızıldan qaynalan, bəzək üçün və ya evlilik rəmzi kimi barmağa taxılan halqa; barmaqıq. *Brilyant qashlı üzük.* – *Balaca bir qutudan* [Səkinə] *“Zvezda” markalı qızıl saat və zümrüd qashlı bir üzük çıxardı.* M.İbrahimov. *Güldənə titrəyən barmaqlarından anasının bağışladığı üzükləri çıxardıb gizlətdi.* Ə.Vəliyev. □ **Üzük gətirmək (aparmaq)** *etnoqr.* – razılıq əldə edildikdən sonra qıza nişan taxmaq üçün oğlan evindən qız evinə üzük və şirni gətirmək (aparmaq). [Rəşid:] *Bir neçə gündən sonra üzük aparırlar, Fəracin böyük qızı Qurbanqulu üçün alınır.* T.Ş.Simurq. *İki gün sonra elçiliyə gələn arvadlar üzük gətirdilər.* M.S.Ordubadi. **Üzük qası** – üzüyün üstündə olan qiymətli daş. *Qanlı göz yaşlarıyla ömrü ötüb gecənin; Gözündə bir quruşa dəyərmə üzük qası?* B.Vahabzadə. **Üzük taxmaq** – nişanlı olduğunu bildirmək üçün qızın barmağına üzük keçirmək; nişanlamaq. *Qıza üzük taxmaq.* – *Qətibənin barmağına Şərqin ən qiymətli cavahirini daşıyan bir üzük taxıldı, kəbin siğəsi oxundu, sonra da şam süfrəsinin başına keçdilər.* M.S.Ordubadi.

2. Üzük şəklində detal, hissə. *Valın üzüyünü dəyişmək.*

◊ **Üzük qası kimi əhatə etmək (dövrəyə, araya almaq, halaytlamaq)** – əhatə etmək, mühasirəyə salmaq, ətrafını tutmaq, hər tərəfini sarmaq. *Məmmədəli bəy at minib, öz dəstəsilə Nəbini üzük qası kimi araya alır.* “Qaçaq Nəbi”. *Maşın məktəb həyatində dayananda camaat onu üzük qası kimi halaytlamışdı.* R.Rza. **Üzükdən keçmək** – çox zərif, incə şey haqqında. *Gözəl xala deyir, Qəmərdəvə yunundan bir pəncəklik şal toxumuşdu, üzükdən keçirdi.* Ə.Vəliyev.

ÜZÜK² bax **üzgün**. [Kərəm:] *Dərdü qəmə çəkirəm, üzüyüm, üzük; Qıyma mənə, ay ciyərim parəsi!* “Əsli və Kərəm”.

ÜZÜKGİZLƏTDİ, ÜZÜK-ÜZÜK *is.* Üzüklə oynanılan bir oyun adı. *Bir yanda toya gələnlər üzük-üzük oynarlar.* R.Əfəndiyev.

ÜZÜKVARI *sif.* Üzük şəklində olan; halqavari. *Üzükvəri detal.*

ÜZÜQARA *sif.* və *zərf* Utanılacaq, əskik işi olan; xəcalətli (üzüağ əksi). *Dünyadan köçərdim mən üzüqara; Xalqa dəyməsəydi köməyim mənim.* S.Rüstəm. *Yarın özü qaradır; Qası-gözü qaradır; Yoxsul qonaq istəməz; Çünki üzüqaradır.* (Bayatı).

ÜZÜQARALIQ *is.* 1. Üzüqara olma, utanılacaq, əskik işi olma; utanılacaq vəziyyət, iş; rüsvayçılıq, biabırçılıq. □ **Üzüqaralığ etmək** – utanılacaq, pis iş görmək. *Nə üzüqaralığ etdim, mənə bu cəfa nəçindir?* S.Ə.Şirvani.

2. *məc.* Pislik, yamanlıq. *Qış çıxar, üzüqaralığ kömürə qalar.* (Ata. sözü).

ÜZÜQIRXIQ *sif.* 1. Üzünü qırxmış, ya qırxdımış, üzündə tük olmayan. *Üzüqırxıq kişi.*

2. Keçmişdə: cəhəltperəstlərin üzünü qırxan ziyahlara verdikləri təhqirli ad. *Beş nəfər üzüqırxıq, laməzhəb, dinsiz kazak hər nə bilir, eləyir.* P.Makulu.

ÜZÜQOYLU *zərf* Üzü aşağı olduğu halda. *Üzüqoylu uzanmaq. Nımçəni üzüqoylu qoymaq.* – *Əli üzüqoylu arxa yıxıldı və atəşə başladı.* H.Nəzərli. [Qərənfəl xala] *dəmkeşi üzüqoylu qazanın ağzına çevirdi.* Ə.Vəliyev.

ÜZÜLMƏ “Üzülmək”dən *f.is.*

ÜZÜLMƏK *f.* 1. Xəstəlik, yorğunluq və s. nəticəsində gücdən düşmək, öldən düşmək,

taqətdən düşmək, zəifləmək. *Azarladım, ölmədim; üzöldüm, öldüm.* (Ata. sözü). [Zeynəb Səliməyə:] *Yorgunsan, üzülmüsən, get bir az dincəl!* Ə.Məmmədخانلی.

2. Çox köhnəlmək, yıpranmaq, əldən düşmək. *Köynək lap üzülmüşdür.* // Cırılmaq, süzülmək, qırılmaq. [Yusif] *köynəyin üstündən toqqanı çox bərk çəkdiyi üçün ortası az qala üzülürdü.* B.Bayramov.

3. Qopmaq, ayrılmaq, aralanmaq. [Həcərini] *səğ əli aynalıdan üzülməmişdi.* S.Rəhimov. *Onun əlləri; Gecə yarısınadək; Sükandan üzülməmiş.* İ.Səfərlı.

4. Qurtarmaq üzrə olmaq, qurtarmaq. *Anbarlardan ərzaq ehtiyatı üzülmür, tələbələrə gündə üç dəfə yemək verilir.* S.Rəhimov.

5. Bir sıra sözlərə qoşularaq mürəkkəb feillər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: canı üzülmək, qəlbi üzülmək, əli üzülmək.

ÜZÜLÜŞMƏ “Üzülmüşmək”dən *f.is.*

ÜZÜLÜŞMƏK *f.* 1. Borcunu verib, haqq-hesab edib qurtarmaq.

2. Ayrılmaq, aralanmaq, uzaqlaşmaq, ələ-qəni kəsmək. [Vaqif xana:] *İrəvan xanı Ərzurum və Qars paşalarına müraciət edib, İraklıdən üzülüsmək istəyir.* Çəmənzəminli.

ÜZÜM *is.* Ağ, qara və ala rəngli dənələri olan salxımlı meyvə. *Üzüm mürəbbəsi. Üzüm şirəsi.* – *Hər kəs ya qabağına üzüm, kişmiş yığaraq, ya da əlində bir şey tutaraq satır.* M.İbrahimov. *Əzizim üzüm qara; Bağımda üzüm qara; Yar yanına gedirəm; Əlim boş, üzüm qara.* (Bayatı).

ÜZÜMÇÜ *is.* Üzümçülüklə məşğul olan adam. *Azərbaycan üzümçüləri.*

ÜZÜMÇÜLÜK *is.* 1. Üzüm tənəkləri əkmək və üzüm yetişdirməklə məşğul olma. *Üzümçülük təsərrüfatın gəlirli sahələrindən biridir.*

2. Kənd təsərrüfatı elminin üzüm tənəkləri əkməyi və becərməyi öyrənən sahəsi.

ÜZÜMLÜK *is.* Üzüm bağı, meynəlik, tənəklik. *Birdən üzümlüklərin kənarında göyə ucalan çinar ağacını və ilan kimi onun başına dolanan tənəyi gördü.* İ.Sıxlı.

ÜZÜNDƏN *qoş.* Səbəb, nəticə bildirir. [Fikrət:] *Avariylar çox vaxt [gənclərin] diqqətsizliyinin və təcrübəsizliyinin üzündən olur.* M.Hüseyn. *Gülara ailəsinin yoxsulluğu üzün-*

dən kəndin bəylərindən Xosrov bəy Poladovun evində qulluqçuluq edirdi. Ə.Vəliyev.

ÜZÜNTÜ *is.* 1. Adamı üzən qəm, kədər, dərd, izzirab, ruhi əzab. *Kim deyir ki, ana, vaxtını keçir; Dörd divar içində üzüntülərlə.* M.Rahim.

2. Üzgünlük, zəiflik, yorğunluq, taqətsizlik. [Əliqulunun] *üzünə qayğı və kədər qonmuşdu. Gözlərində yorğunluq və üzüntü var idi.* Q.İlkin.

ÜZÜNTÜLÜ *sif.* Adamı üzən, əldən salan; üzücü, əzici, əzablı. *Lalə Qüdrətin gəlişini gözləyir, ..amma yenə üzüntülü düşüncələrdən sonra narahət bir yuxuya gedirdi.* M.Hüseyn. // Həzin, qəmli, kədərli. *Zinqrovların səsi yavaş-yavaş musiqiyə çevrilir, nərdəvə üstündə bardaş qurub oturmuş sarban həsrət dolu üzüntülü bir mahnı oxuyur.* Ə.Məmməd-xanlı.

ÜZÜNÜK *bax üzgün.* *Getdikcə üzünükdüşən mal-qara yazacağı doyuncə yeməsə, bir neçə günün içində batardı.* B.Bayramov.

ÜZÜÖRTÜLÜ *sif.* Üzü örtülmüş halda olan, üzuaçıq olmayan. *Arvadların biri, yəni Mustafaanın anası üzüörtülü (z.) sevincək qaçır oğlunun yanına.* C.Məmmədquluzadə.

ÜZÜSTƏ *zərf* Üzü aşağı olduğu halda, üzüyoylu. *Üzüstə yıxılmaq. Üzüstə yerə dəymək.* – *Bayatı çəkən oğlan üzüstə uzanıb, nə isə deyirdi.* Mir Cəlal.

ÜZÜSULU *zərf dan.* Biabır olmadan, öz abırını saxlayaraq. [Ələsgər:] *Gecə-gündüz Allaha şükür elə ki, üzüsulu bu bihəyanın üzündən qurtardın.* Ə.Haqqverdiyev. *Əlisə dinnməz-söyləməz, üzüsulu çıxıb getdi.* S.Rəhimov.

ÜZÜŞMƏ “Üzüşmək”dən *f.is.*

ÜZÜŞMƏK *qarş.* Üzmək (çoxları haqqında). *Qurbani der: – Bahar olur, gəlir yaz; Göllərdə üzüşür ördək ilə qaz. Qurbani. Bir də görürdün... üzümçülər balıq kimi dənizə tökülüb üzüşür, suyun dibinə enib-qalxırlar.* Mir Cəlal.

ÜZÜYOLA *sif.* Sözbəxan, məsləhətə qulaq asan, söz eşidən, inad olmayan. *Üzüyola adam.* – *Əsmər təbiəti yumşaq, üzüyola bir qızıdır.* S.Hüseyn. *Dursun arvad oğlunun üzüyola (z.) olduğuna şübhə etmədiyi üçün bu tədbirləri hələlik kafı görürdü.* Ə.Əbüllhəsən.

ÜZÜYOLALIQ *is.* Üzüyola adamın xasiyyəti; sözə, məsləhətə qulaq asma, sözə baxma. *Üzüyolalıq yaxşı xasiyyətdir. – Səfər kişinin üzüyolılığı hamıya məlumdur.* Mir Cəlal.

ÜZÜYUXARI *zərf* Aşağıdan yuxarıya doğru; başıyuxarı. *Üzüyuxarı çıxmaq. – Maşın küçələri axşamüstü gəzintisində çıxmış adamlarla dolu olan Şimranı üzüyuxarı qalxırdı.* M.İbrahimov. *Yusif üzüyuxarı çinara baxdı.* B.Bayramov.

ÜZÜYUMŞAQ *sif.* Xahişdən keçə bilməyən; xasiyyəti yumşaq. *Üzüyumşaq kişi.*

ÜZÜYUMŞAQLIQ *sif. dan.* Üzüyumşaq adamın xasiyyəti.

ÜZ-ÜZƏ *bax üzbəüz.* *Oturub üz-üzə üç nəfər çoban; Yanıq Əjdər, Qara Qurban, gənc Osman.* H.K.Sanlı. *Vaxt olur, üz-üzə də; Əyləşir iki düşmən.* H.Hüseynzadə. **Üz-üzə gəlmək** – 1) *bax üzbəüz gəlmək.* *...Mirzağa Cəmilə ilə yenə üz-üzə gəldi.* S.Hüseyn. *Səməd əmisi ilə üz-üzə gələndə həmişə ürəyində bir sıxıntı, qorxu və narahatlıq hiss edərdi.* İ.Hüseynov; 2) *məc.* toqquşmaq, çarpışmaq. *Azğın küləklərlə gəlib üz-üzə; Gah batdım dənizə, gah çıxdım üzə.* Ə.Cavad. *Təbiətlə nə qədər; İnsan üz-üzə gəldi.* B.Vahabzadə.

ÜZV *is.* [ər.] 1. İnsan bədəninin bir hissəsi; orqan, əza. *Bədən üzvləri. – Orqanizm üzvlərdən ibarətdir. Bu üzvlərin hər biri müəy-*

yən vəzifə ifa edir. “İnsanın anatomiya və fiziologiyası”. İnsanın heç bir üzvündən o qədər zərər insana yetisməz, nə qədər ki dilindən yetişər. C.Məmmədquluzadə.

2. Hər hansı bir təşkilatın, birliyin, cəmiyyətin və s.-nin tərkibinə daxil olan adam. *Partiya üzvü. Yerli komitənin üzvü. – [Nüsrət:] Yoldaş İmamyar da kolxozun ən çalışqan üzvlərindən biridir.* C.Cabbarlı. *Laçın ailə üzvləri ilə görüşdü.* M.Hüseyn.

ÜZVİ *sif.* [ər.] 1. Həyat prosesləri ilə səciyələndən; canlı, orqanik. *Üzvi aləm. Üzvi təbiət.*

2. Heyvan və bitki orqanizmlərinin pozulması, çürüməsi nəticəsində əmələ gələn; belə çürümənin məhsulu olan. *Üzvi gübrələr.* **Üzvi kimya** – kimyanın, karbonun başqa elementlərlə birləşməsinə tədqiq edən şöbəsi.

3. *məc.* Bir şeyin əsil mahiyyətinə, əsasına aid olan, bir şeylə ayrılmaz surətdə bağlı olan; daxili. *Üzvi bağlılıq. Nəzəriyyə ilə praktikanın üzvi birliyi.*

4. Tamı, bütövü əmələ gətirən hissələrdən hər biri. *Cümlənin baş üzvləri.*

ÜZVLÜK *is.* Hər hansı bir qrupun, təşkilatın, birliyin, cəmiyyətin və s.-nin üzvü olma. *Üzvlük bileti. – [Qulu Həsənə:] Harada nərəzi varsa, başımıza toplayaq. Hər kəsi gör-sən tapsır, üzvlük haqqı verməyin, bildinmi? Çəmənzəminli.*

Vv

V Azərbaycan əlifbasının otuzuncu hərfi.
Bax **ve**.

VA bax **vah**.

VABAL bax **vəbal**.

VABƏSTƏ *sif.* [*fars.*] *klas.* Bağlı, əlaqədar, asılı. *Bu gündən etibarən mənim həyatım sənə vabəstədir.* A.Şaiq. *Ruhum! Səadətım sənə vabəstə hər zaman! Sənsiz cahanda mən yaşamaq istəməm, inan!* H.Cavid.

VABƏSTƏLİK *is.* Bağlılıq, əlaqədarlıq, asılılıq. *Vabəstəlikdən bəlkə qurtulaq; Açıla qoldan bu tənabımız.* Şəhriyar.

VACİB *sif.* [*ər.*] Yerinə yetirilməsi mütləq lazım olan, labüd olan, zəruri, ön mühüm. *Vacib məsələ.* *Bu gün çox vacib işim var.* – [Şəhrəbanı xanım:] *Gülçöhrə, get, atan dəmin dalısında çobanlarla danışır, de ki, bir bura gəlsin, vacib işim var.* M.F.Axundzadə. [Əbülhəsən bəy:] *Hərgah vacib işim olmasaydı, heç vaxt mən verdim vədəmə xilaf çıxmazdım.* Ordubadi. □ **Vacib bilmək** – özünə borc bilmək, lazım bilmək, zəruri hesab etmək. *Kosa .. hələlik səbirli olmağı vacib bildi.* S.Rəhimov. **Vacib olmaq** – yerinə yetirilməsi mütləq lazım olmaq, zəruri olmaq. *Vacib oldu eyləmək ol bədəbdən ictinab.* S.Ə.Şirvani.

♦ **Vacib forma gram.** – felin, iş və ya hərəkətin icra edilməsinin vacib olduğunu bildirən şəkli; məs.: oxumalıyam, qayıtmalı idim və s.

VACİBAT *is.* [*ər.* “vacib” söz. cəmi] *köhn.* Din və köhnə adab baxımından yerinə yetirilməsi və ya riayət edilməsi vacib olan işlər. // Ümumiyyətlə, çox vacib olan şey. *İnsan üçün gəzmək vacibatdandır.* H.Zərdabi.

VACİBLİ bax **vacib**. [Salman bəy:] *Bu gecə saat birəcn yazmışam, genə qurtara bilməmişəm. Hamısı vacibli kağızlardı.* N.Vəzirov.

VACİBLİK *is.* Yerinə yetirilməsi vacib, məcburi olma; lazımlıq, labüdlük. [Xəlil Rzanın] *“Hara qaçırsan, dayan!” əsəri qaldırdığı problemin vacibliyi, əhatə dairəsinin genişliyi*

və kəskin ideya-məzmunu baxımından lirik poema təsiri bağışlayır. B.Nəbiyev.

VADAR [*fars.*] Məcbur, məcburiyyət qarşısında qalan. *Mən belə etməyə vadarəm.* □ **Vadar etmək** – məcbur etmək. *Bu xətti-hərəkəti tutub getməyə möhtərəm yazıçılarımızı o vaxt vadar edən bilmirdim, nə idi.* C.Məmmədquluzadə. *Bir də görürdün [dəli Səməd] döyüldüyü yerdə gözləri yaşlı qəhqəhə çəkib güliürdü, məzəli-məzəli qissələr nağıl eləyib, eşidənləri də gülməyə vadar edirdi.* Çəmənzəminli. **Vadar olmaq** – məcbur olmaq. *Əlini silaha atmağa vadar oldu.*

VADİ *is.* [*ər.*] 1. İki dağ arasında böyük, uzun çuxur, düzən. *Buranın [Dağıstanın] o biri dağlıq qismi bəzi məhsuldar vadi və yaylaqlara malik olsa da, ümumiyyətlə, yaşamaq üçün çox çətin və məşəqqətlidir.* A.Bakıxanov.

2. Çay yatağı, çayın axdığı yer. *Göyün üzünə ulduzların səpələnməsinə baxmayaraq, çayın vadisi qaranlıq idi.* İ.Şıxlı.

3. *məc.* Sahə, meydan, zəmin. *Mətbuat vadisində təzə qədəm qoyan “Molla Nəsrəddin” Axund Əbutorabın bu məqaləsini buraxıb keçə bilməzdi.* C.Məmmədquluzadə. [Fəridun] *müharibə cəbhəsi adlanan bu ölüm vadisində özünün də bir gün məhv ola biləcəyi fikrini indidən ata-anasına bildirmək istəyir.* M.Hüseyn.

4. *məc.* Klassik ədəbiyyatda səhra, çöl mənasında olaraq adətən tərkiblərdə işlənmişdir. *Vadiyi-qərbətdə can verdim, məni ol şahı-hüsn; Bir gecə xani-vüsali üzrə mehman etmədi.* Füzuli. *Salmış məni vadiyi-kəmanə; Bin qəmlərə eyləmiş nişanə.* Məsihi. *Qalmışam vadiyi-qəm içrə, kimim var, Zakir! Didələr oldu həmin munisi-qəmxar mənə.* Q.Zakir.

VAFİLİ [*alm.*] Üzərində dama-dama naxışlar olan yüngül peçenye növü (bəzən içinə dondurma və s. tökmək üçün qovuc şəklində olur).

VAGİNİZM *is.* [*lat.*] Qadınlarda xarici cinsiyyət orqanlarının yüksək həssaslığı.

VAGİR *is.* [*fars.*] *köhn.* Bir, yaxud bir neçə şəxs tərəfindən növhə, mərsiyə, yaxud nəğmə oxunarkən son beyti və ya beytləri təkrar edən adam.

VAGİRƏ is. [fars.] köhn. Bir neçə şəxs tərəfindən təkrar olunan son beyt və ya beytlər.

VAGİRLİK is. köhn. Vagirin işi. □ **Vagirlik etmək** – başqası tərəfindən oxunan növhənin, mərsiyənin, yaxud nəğmənin son beytini təkrar etmək. ..*Kişi məclisində iki nəfər bir-birilə meyxana yarışına çıxmışdı. Meyxana deyənlərə vagirlik eləyən bir dəstə oğlanın qıyya vuran səsləri göyə ucalmışdı.* Ə.Məmmədخانlı.

VAGÜZAR [fars.]: **vagüzər etmək** köhn. – həvalə etmək, tapşırmaq; birinin üzərinə, öhdəsinə qoymaq. [Şah:] *İndi .. mən məcburam ki, səltənətdən əl çəkib, taxt-tacı bir kimsəyə vagüzər edirəm.* M.F.Axundzadə. *Hacı Səlim öz sağlığında cəmi pul və əmlakını öz arvadı Sənəm xanımına vagüzər edibdir.* Ə.Haqverdiyev.

VAG is. 1. zool. Əsasən balıqla qidalanan uzundimdik quş. *Boz vağ su yaxınlığında yaşıyır və orada da qidalanır; onun ayaqları uzun olur, nəinki pəncə lüləsində, hətta baldırının çox hissəsində tük olmur.* “Zoologiya”.

2. məc. dan. Maymaq, ağzıaçıq, huşsuz adam haqqında. *Ağzını ayırıb vağ kimi dayanıb.*

VAGAM sif. məh. 1. Həddindən artıq yetişmiş, vaxtı ötmüş, vaxtında biçilməmiş və ya dərilməmiş. *Qızılgüllər vağam olub töküləndə budağında; Ölməz şair, sən can verdin böyük günlər sorağında.* N.Rəfibəyli.

2. Rütubətdən pozulmuş, tökülmək dərəcəsinə gəlmiş.

VAGAMLAMAQ f. 1. Bax **vağanımaq**.

2. Rütubətdən pozulmaq, tökülmək.

VAGANIMAQ f. Ötmək, vaxtında biçilməyib və ya dərilməyib qalmaq. *Mirzə bir gün baxdı ki, onun tarlası tamamilən yetişib vağanıyıbdır.* S.Rəhimov.

VAGANIMIŞ f.sif. Həddindən artıq yetişmiş, vaxtı ötmüş, vaxtında biçilməmiş və ya dərilməmiş. *Vağanımuş taxla od düşsə, bütün məhsul məhv olduğu kimi, pambığa sovka darısa, insanın zəhməti əlində qalar.* Ə.Vəliyev.

VAGZAL [ing.] Sərnəşinlərə xidmət etmək üçün dəmiryol stansiyasında xüsusi bina.

Maşın gedəndən sonra vağzal birdən seyrəldi. C.Məmmədquluzadə. *Sanitar maşını bizi vağzala qoyub qayıtdı.* Mir Cəlal. □ **Çay, dəniz vağzalı** – paroxodların durduğu yerlərdə sərnəşinlər üçün bina.

VAGZALI is. mus. Azərbaycan xalq oyun havalarından birinin adı.

VAH bax **vay** 1-ci mənada.

VAHƏ is. [ər.] Böyük səhra və ya çöl ortasında suyu və yaşıllığı olan sahə. *Bu münbit vahə qanqal və tikan bitirməz.* M.İbrahimov. *Kanallar çəkilərək, səhradan minlər və on minlərlə hektar torpaq geri alınmış, yüzrlərlə quyular qazılaraq, vahələr yaranmışdır.* Ə.Sadiq.

VAHƏSRƏTA nida [ər.] klas. Həsərət, təəs-süf bildirir. *Vahəsrəta ki, bir sənəmi-bivəfa üçün; Rüsəvə olub cahanara əfsanəyəm yənə.* Kişvəri. *Çox həsrətəm dübarə görüm bir camalını; Vahəsrəta, könüldə qala gər bu həsrətim!* S.Ə.Şirvani.

VAHİD [ər.] 1. sif. Ancaq bir, tək, yeganə. *Onun vahid bir oğlu var. – Kim düşünə döyr ki; Mən vahidəm, mən birəm!* B.Vahabzadə.

2. sif. Ümumi, bir, birləşmiş. *Vahid cəbhə.*

3. is. Eynicinsli kəmiyyətləri ölçmək üçün qəbul edilmiş kəmiyyət, ölçü. *Pul vahidi. Ölçü vahidi.*

4. is. Bir tam təşkil edən şeyin müəyyən müstəqilliyə malik olan xüsusi hissəsi. *Donanmanın döyüş vahidləri. Təsərrüfat vahidi.*

VAHİDLİK is. 1. Təklük. *Ürfan nəğməsi deyir Allah vahidliyindən; O böyük Xacə Hafiz süsləndirir ürfanı.* Şəhriyar.

2. Birlik, vəhdət, bütövlük, bölünməzlik; vahid şeyin halı.

VAHİMƏ is. [ər.] Xəyala gələn qorxulu şeylər, hövl. *Təklük, xarabənin vahiməsi, qəranlıq gecə .. bunların heç birisi ərindən qaçmış cavan gəlinə əsər edə bilmədi.* Cəmənzəminli. // Qorxu, dəhşət; təşviş və narahatlıq. *Hamının gözündə küt və vahimə ilə dolu bir ifadə hakim idi.* M.İbrahimov. *Qız vahimə və iztirabla yoldaşlarına baxır və heç bir söz demirdi.* İ.Əfəndiyev. □ **Vahimə basmaq (götürmək, bürümək)** – bərk qorxmaq, dəhşətə düşmək, qorxuya düşmək, vahimələnmək. *Nurəddin qorxaq uşaq deyilsə də, məşənin*

vahiməsi onu da basmışdı. S.S.Axundov. Tellini yenidən vahimə бүürdü. O qorxurdu. S.Hüseyn. Vahimə etmək – qorxmaq. [Ağa Kərim:] Gərək o hər necə desə, onun sözündən çıxmayasan və heç vahimə və ehtiyat etməyəsən. M.F.Axundzadə. Heç vahimə etməmət əəldən; Mən qorxmamışam, ana, cəəldən. A.Səhhet. Vahiməyə düşmək – bax vahimələnmək. Dolama yollarla enirək bəzi yoldaşlarımızı vahiməyə düşdü. S.Rüstəm. Xanlar anasının daha da narahat olduğunu, doğrudan da vahiməyə düşdüyünü görüb, onu toxdatmağa çalışdı. S.Rəhimov. Vahiməyə salmaq – bax vahimələndirmək. Həyatə girdikdə əsrarəngiz... süküt insanı vahiməyə salırdı. M.İbrahimov.

VAHİMƏLƏNDİRİLMƏ “Vahimələndirilmək”dən *f.is.*

VAHİMƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* Vahiməyə salınmaq, təşvişə salınmaq, qorxudulmaq.

VAHİMƏLƏNDİRMƏ “Vahimələndirmək”dən *f.is.*

VAHİMƏLƏNDİRMƏK *f.* Qorxuya salmaq, təşvişə salmaq, qorxutmaq. *Ümumiyyətlə, çoxdandı ki, xitabət kürsüsü Şamamı vahimələndirmirdi. Ə.Əbülhəsən.*

VAHİMƏLƏNMƏ “Vahimələnmək”dən
f.is.

VAHİMƏLƏNMƏK *f.* Qorxuya düşmək, qorxmaq, təşvişə düşüb narahat olmaq. *Telli yatmaq zamanı çatdıqda vahimələnməyə başladı.* S.Hüseyn. *Bir zamanlar təkcə gecələrin qaranlığından vahimələnən Ulduz, indi zülmət gecələrdə od püskürən topların üstünə bir sayğısızlıq(la) getməkdə idi.* Ə.Məmməd-xanlı.

VAHİMƏLİ *sif.* Vahimə doğuran, ürəyə qorxu salan; dəhşətli, qorxunc, məşum. *Birdən səbi bir güllüş onun vahiməli çöhrəsinə bir həlimlik saçı. Çəmənəzəminli. Ara-sıra haradan isə vahiməli bayquş səsi gəlirdi.* M.İbrahimov. *Birdən qabaqdan vahiməli bir səss eşidildi.* Mir Cəlal.

VAHİMƏSİZ *sif.* Heç bir vahimə, qorxu olmadan; qorxusuz, qorxmadan.

VAXMİSTR [*alm.*] Çar Rusiyası ordusunun süvari hissələrində kiçik zabıt rütbəsi.

VAXSEY *nida, dan.* Dəhşət, müsibət, fəlakət, ruhi əzab və iztirab hisslərini bildirir. *Sara: – Vaxsey, ciyərin yansın! Kişi bilər, – deyər evə təpildi.* Mir Cəlal.

VAXT *is.* [ər. vəqt] 1. Cəbəyan edən bir işin, hadisənin və s.-nin əsrlər, illər, saatlar, dəqiqələr, saniyələrlə ölçülən davam müddəti; zaman.

2. Saatların, günlərin, illərin ardıcıl surətdə bir-birini əvəz etməsi. *Vaxt nə tez gəlib keçdi.*

3. Bir hadisənin, işin baş verdiyi, baş verəcəyi, yaxud baş verməli olduğu an, moment. *İclasın vaxtını təyin etmək. – Vaxt yetişi, anası .. rəhmətə gəldi; Bu həsrətin ağrısını duydu Əmirxan. S.Vurğun. Müəllim kəndə vaxtından əvvəl qayıtdı. S.Hüseyn. Abbas vaxtından əvvəl açılmış bir çiçəkdir: o, ailə dolandırır. S.S.Axundov. // Eyni mənada bəzən feyllərdən sonra işlənir. Kərəmat uşaqlarını ancaq yatdıqları yerdə, yuxulu olduqları vaxt oxşayar, öpərdi. Ə.Əbülhəsən. Göyçək həyatın ortasında Tapdıği şirin gəzdirdiyi vaxt Qacav işdən gəldi. Ə.Vəliyev.*

4. Dövr, zəmanə, çağ. *Çar hökuməti vaxtında. Keçmiş vaxtlarda. Mühəribə vaxtı. Uşaqlıq vaxtı. Axır vaxtlarda. Bizim vaxtımızda (yaşadığımız dövrə, bizim dövrümüzə).* – *Vaxt bir vaxt idi ki, şəhərlərdə məktəb aç tapılırdı.* N.Nərimanov.

5. Günün, ayın, ilin, yaxud mövsümün müəyyən çağ. *İstədiyən vaxtda gələ bilərsiniz. Gecənin bu vaxtında harada idin? – Ənliqə Hacınin evinə gələndə yayın lap isti vaxtı idi. Mir Cəlal.*

6. Mövsüm. *Ov vaxtı. Ağac əkmək vaxtı. Xırman vaxtı.*

7. Övlərişli, münasib zaman; firsət. *Hər şeyin öz vaxtı var. Vaxtdan istifadə etmək. İndi cəmməyin yaxşı vaxtıdır.* – *Məmmə, dərd-lərini Tahirzadəyə danışmaq üçün vaxt, firsət axtarırdı.* Mir Cəlal. □ **Vaxt qazanmaq** – firsət əldə etməyə çalışmaq. *Qazidan .. hiss etdi ki, yoldaşları nə isə gizlədirlər. O vaxt qazanmaq üçün bir az da ləngidi.* İ.Sixlı.

8. Boş saat, işdən azad zaman. *Gəlməyə vaxtım yoxdur. Vaxt olmadığına görə. Vaxtım olanda baxaram. Vaxt tapsan, bizə gəl.*

9. Möhlət. *Borcu qaytarmaq üçün vaxt vermək.*

10. Nida mənasında: **vaxtdır** – vaxtı çatmışdır. *Vaxtdır, evə getmək lazımdır.* – [Həsənqulu bəy:] *Balam, dəxi vaxtdır, gedək gəlini gətirməyə.* Ü.Hacıbəyov.

♦ **Vaxt gözləmir** – tələsmək lazımdır (təcili iş haqqında). **Vaxt keçirmək** – 1) vaxtını hədəf yerə, səmərəsiz sərf etmək; 2) gün keçirmək, yaşamaq. *Nurəddin İmamverdi babanın yanında çox gözəl vaxt keçirirdi.* S.S.Axundov. [Zeynal] *hər zaman gülmək, əylənmək, çıxır-bağırmaq, gurultu qoparmaq, sərxoş olaraq səfahətlə vaxt keçirmək istəyirdi.* S.Hüseyn. **Vaxtı ilə** – bir vaxt, bir zaman; keçmiş zamanda, keçmişdə. *Vaxtı ilə o da səhnədə oynardı. Vaxtı ilə onun gözəl səsi var idi. Vaxtı ilə bura boş bir meydan idi. – Vaxtı ilə uzaq və amansız bir zəlzələ böyük və gözəl bir şəhəri yerlə yeksan etmişdi.* Ə.Məmmədcanlı. *İndi respublikamızda vaxtı ilə adi fəhlə olmuş yüzlərcə alim və mütəxəssislər, ixtiraçılar vardır.* İ.Əfəndiyev. **Vaxtını öldürmək** – vaxtını boş yerə, səmərəsiz sərf etmək. **Bəzi vaxt** – arabilir, bəzən, hərdən-bir. *..Mən bəzi vaxt heç aydınlıq gecəni də o gölməcdən çıxıram!* – deyər beşinci atlı dilləndi. S.Rəhimov. **Bir neçə vaxt** – bax **neçə vaxt**. *Narncın bir neçə vaxt başı dincəldi.* S.Rəhman. **Bir vaxt** – bax **vaxtı ilə**. **Bir vaxtda** – eyni zamanda. **Bu vaxt** – bu anda, bu əsnada, indi. *Bu vaxt qonşusu Qumru qapını açıb içəri girdi.* Şamilov. **Heç (bir) vaxt** – əsla, qətiyyən, əbədə. **Hər vaxt** – həmişə, daima, hər zaman. **Neçə vaxt** – bir müddət, bir qədər zaman. *Neçə vaxt keçdi, günorta zamanı Mirzə Cavad şəhərdən gəldi kəndə.* Ə.Haqverdiyev. **O vaxt** – o zaman, onda. **Söz vaxtına çəkər** – haqqında söhbəti gedən keçmiş bir hadisənin zaman etibarlı ilə həmin vaxtda baş verdiyini göstərmək üçün deyilir. *Söz vaxtına çəkər: aprelin əvvəlləri idi.* Mir Cəlal.

VAXTA Kİ bax **vəqta ki**. *Kəsilməmiş yolların dumanıdır, qardır; Vaxta ki bu hüddud, bu sərhəd vardır; Ömür dedikləri rüyaya bənzər.* S.Vurğun. *Vaxta ki söz vermişdim, görək sözümün üstündə duraydım..* S.Rəhimov.

VAXTAMUZD *sif. [ər. vəqt və fars. muzd] iqtis.* İşə sərf edilmiş vaxt hesabı ilə ödənilən və ya hesablanan. *Vaxtamuzd əmək haqqı.*

VAXTAŞIRI *sif. və zərf* Vaxtdan-vaxta, müəyyən vaxtlarda, müntəzəm surətdə. *Vaxtaşırı məlumat. – O ağ cövhəri isə bizim tərəflərə, damir yolundan uzaq kəndlərə vaxtaşırı güncixandan gələn dəvə karvanları gətirirdi.* Ə.Məmmədcanlı.

VAXTBAVAXT *zərf* Vaxtdan-vaxta, müəyyən vaxtlarda. *Vaxtbavaxt yoldaşım ilə görüşürəm.*

VAXT-BİVAXT bax **vaxtli-vaxtsiz**. [Qulu:] *..Bu nə ömürdür mən keçirdirəm, gecə-gündüz, vaxt-bivaxt, sərbaz kimi bu evlərin keşiyini çəkirəm...* N.Vəzirov.

VAXTDAN-VAXTA *zərf* Arabilir, bəzən, gah-gah, növbə ilə.

VAXTINDA *zərf* Münasib zamanda, lazımi vaxtda, müəyyən edilmiş vaxtda; nə tez, nə gec. *Hesabat vaxtında təqdim edilmişdir. Lap vaxtında gəlmisən. – Bağın nemətləri olduqca dən-dən; Əmirxan onları vaxtında dərdi.* S.Vurğun. *Vaxtında gülləyək açılmayan söz; Sahibinə dəyər, hədəfə dəyməz.* X.Rza. // *Qabaqcadan. Tədbiri vaxtında görməli. Vaxtında hər şeyi nəzərdə tutmaq lazım idi. – Bəlkə bu halımdan incidi dağ-daş; Bunu öz vaxtında duya biləydim.* M.Araz.

VAXTLI *zərf* 1. Müddətli, müəyyən müddət üçün nəzərdə tutulmuş.

2. Münasib vaxtda, vaxtında, mövsümündə. **VAXTLI-VAXTINDA** *zərf* Öz vaxtında, lazımi vaxtda, müəyyən edilmiş vaxtlarda; gecikmədən, gecikdirmədən, vaxtını gecikdirmədən. *İşi vaxtli-vaxtında görmək. Xorəyi vaxtli-vaxtında yemək lazımdır. Uşağı vaxtli-vaxtında əmizdirmək.*

VAXTLI-VAXTSIZ *zərf* Hər vaxt, münasib və qeyri-münasib vaxtda. *Vaxtli-vaxtsiz gəlmək. – Nə görmüşəm bu dünyada hələ mən; Vaxtli-vaxtsiz bu dünyaya gələndən.* S.Tahir.

VAXTSIZ *sif. və zərf* 1. Vaxtı çatmadan, vaxtı çatmamış, vaxtından tez. *Vaxtsiz banlayan xoruzun başını kəsərlər.* (Ata. sözü). // *Çox tez. Qanunsuz, qaydasız mübarizələr; Vaxtsiz ölümlərdən gətirir xəbər.* S.Vurğun.

2. Yersiz, qeyri-münasib vaxtda, gec. *Vaxtsiz gəlmək. – Vaxtsiz qonaq kisəsindən yeyər.* (Ata. sözü).

3. Mövsümündə olmayan, mövsümündən əvvəl və ya sonra hasil olan. *Vaxtsiz meyvə. Vaxtsiz əkin bar verməz.*

VAİZ *is.* [ər.] *din.* Vəz və nəsihət edən, moizə edən. *Vaiz sözünə tutma qulaq, qafil olma kimi; Qəflət yuxusunun səbəbi ol fəsanədir.* Füzuli. *Çıxmışkən günahı vaizin dizə; Vəz edib durmaqda, bax yenə bizə!* H.Cavid.

VAİZLİK *is. din.* Vaizin peşəsi, işi. *Molla Xəlil orucluqda vaizlik, məhərrəmlikdə röv-zəxanlıq edər, başqa bir mollaın kəndə gəlməsini istəməzdi.* S.Hüseyn.

VAKƏNSİYA *is.* [fr.] İdarə və müəssisədə tutulmamış vəzifə yeri; boş yer.

VAKS [alm.] Dəri ayaqqabılara sürtmək üçün his, piy və mumdan hazırlanan qara rəngli sürtkü yağı.

VAKSİN [lat.] *tib.* Yoluxucu xəstəliklərə qarşı müqavimət qüvvəsi yaratmaq üçün insan və ya heyvan bədəninə yeridilən tibbi preparat; aşı.

VAKSİNLƏMƏ *tib.* “Vaksinləmək”dən *f.is.*

VAKSİNLƏMƏK *f. tib.* Yoluxucu xəstəlikdən qorumaq üçün bədəne vaksin yeritmək, qoruyucu aşı vurmaq.

VAKSİNLƏNMƏ *tib.* “Vaksinlənmək”dən *f.is.*

VAKSİNLƏNMƏK *məch. tib.* Yoluxucu xəstəlikdən qorunmaq üçün bədəne vaksin yeridilmək, qoruyucu aşı vurulmaq.

VAKSLAMA “Vakslamaq”dan *f.is.*

VAKSLAMAQ *f.* Ayaqqabıya vaks sürtmək.

VAKSLANMA “Vakslanmaq”dan *f.is.*

VAKSLANMAQ *məch.* Ayaqqabıya vaks sürtülmək.

VAKUOL *is.* [fr.] Heyvan və bitki hüceyrələrində, habelə birhüceyrəli orqanizmlərdə kiçik boşluq.

VAKUUM [lat.] *fiz. tex.* Qapalı cihazın və ya qabın içərisində havanın, yaxud qazın seyrəlməmiş vəziyyəti.

VAQ *təql.* Qurbağanın, ördəyin, qazın çıxardığı səs.

V AQE [ər.]; **vaqe olmaq** – 1) üz vermək, əmələ gəlmək, baş vermək, meydana çıxmaq. *Bu gün küçədə bir hadisə vaqe oldu. – Bəli, keçmişdə vaqe olan bir iş gələcək üçün dəsturləməldir..* A.Bakıxanov. *Əhvalat vaqe olur İrəvan yaxınlığındakı şəhərlərdən birində.* C.Məmmədquluzadə; 2) yerləşmək,

olmaq. *Yusif Sərracın dükanı şah məclisinin .. məşriq səmtində vaqe idi.* M.F.Axundzadə. **Vaqe olan** – baş verən hadisə. *Vaqe olanları düşünmək istədim, bacara bilmədim.* Çəmənzəminli.

V AQİƏ *is.* [ər.] 1. Yuxu. *Bu işlərin hamısı mənə vaqiə kimi göründü.* C.Məmmədquluzadə. [Nurcahan:] *Xanım, başına dönüm, mən bu gecə bir vaqiə görmüşəm.* N.Vəzirov. *Oğlan oyuna bir mərtəbədə aludə olmuşdu ki, gecə vaqiədə də oyundan sayıqlayırdı.* Ə.Haqverdiyev.

2. Hadisə, əhvalat, macəra. *Ol vaqiədən olub xəbərdar; Tutdu rəhi-dəşt Zeydi-qəm-xar.* Füzuli. *Bu vaqiədən xatirə olmaq üçün pələngin dərisini soyub evə gətirdim.* A.Şaiq.

V AQİƏN *ara s.* [ər.] *klas.* Həqiqətən, həqiqətdə, doğrudan da. *Xacə Mübarək vaqiən çox saf və sadıq adam idi.* M.F.Axundzadə. *Vaqiən, İranın mehmənnəvazlığının mislini qeyri yerdə, zənn edirəm, görmək olmaz.* C.Məmmədquluzadə. *Vaqiən, Əsgər Züleyxanı çox incidirdi.* C.Cabbarlı.

V AQİF *sif.* [ər.] Bir işdə məlumatı, biliyi olan; xəbərdar, məlumatlı. *Mirzə ən qədim Şərq elmlərindən başlamış öz gününə qədər bütün elmlərə vaqif idi.* S.Rəhimov. □ **Vaqif olmaq** – aşna olmaq, xəbərdar olmaq, məlumatı olmaq, bilmək. *Nədir halın kim, olmazsan özündən vaqif, ey zail!* Nəsimi. [Ay] *da Vaqif kimi eşq yorgunu olaraq, təpələr arxasından sönük çöhrəsi ilə aləmə tamaşa edir, sevgi üzüntülərinin sirrinə vaqif ola bilmirdi.* Çəmənzəminli. *Bu adamın hər sözündə, hər hərəkətində öz işini yaxşı bilən .. və gələcəkdə nələr görülcəyinə yaxşı vaqif olan bir adamın təkini və sakitliyi vardı.* Ə.Sadıq.

V AQQILDAMA “Vaqqıldamaq”dan *f.is.*

V AQQILDAMAQ *f.* Qurbağa, ördək, qaz, bayquş səsinə bənzər səs çıxarmaq. *Vaqıldama bayquş kimi, idbar, dilənçi!* M.Ə.Sabir. [Bayquş] *həmişə uçuqlar aləminə seyrə çıxar, vaqqıldar, buradan da dünyanın zövqünü alır.* S.Rəhimov.

V AQQILDATMA “Vaqqıldatmaq”dan *f.is.*

V AQQILDATMAQ *icb.* Vaqqıldamağa məcbur etmək, vaqqıltı səsi çıxartdırmaq.

V AQQILTI *təql.* Qurbağa, ördək, qaz, bayquş səsinə bənzər səs. [Şahməmmədin]

səsində bir bayquş vaqqıltısı duyulurdu; danışdımı, adamı qorxu hissi bürüyürdü. Çəmənzəminli. [Əntərzadə:] *Musiqi əvəzinə qurbağaların vaqqıltısını eşidirəm.* Mir Cəlal.

VAQÓN [ing.] 1. Rels üzərində hərəkət edən minik və ya yük daşıyan üstüörtülü və ya açıq araba. *Dəmiryol vaqonu. Motorlu vaqon. Yük vaqonu. Yataqlı vaqon.* – *Qaraca qız yolu getdiyi zaman ayağı büdrəyib yıxıldı və moruğu yerə töküldü. Bunu yığan vaxt vaqon qatırı göründü.* S.S.Axundov. *Keçən ilin yanında Səkinə Buzovnadən bibisi evinə qayıdırdı. Vaqonlarda basabas idi.* Mir Cəlal. □ **Vaqon-restoran** – dəmiryol qatarında restoran üçün ayrılmış xüsusi quruluşlu vaqon.

2. Rəqəmlərlə – vaqonda yerləşən yükün miqdarı. *Bir vaqon kömür.* – *Keçən il qurulan ianə komissiyası qırx beş min manatdan ancaq iki vaqon un göndərdi Zəngəzura.* C.Məmmədquluzadə.

vaqon-vaqon *zərf* Vaqonlarla. *Ölkənin çöllərində pambıq yığılır ton-ton; Buraya göndərilir durmadan vaqon-vaqon.* S.Rüstəm.

VAQONÇA *kiç.* Yaxın məsafələrə yük daşımaq üçün üstüaçıq kiçik vaqon. *Torpaq əl arabası ilə və ya vaqonçalarla daşınır.*

VAQONÉT(KA) [əslı ing.] bax **vaqonça**. [Ağabala] *maşını növbədənəkənər irəliyə, vaqonetkalar ağzına verib xahiş etdi.* Mir Cəlal.

VAQONETSÜRƏN *is.* Vaqoneti idarə edən fəhlə.

VAQONQAYIRAN *sif. və is.* Vaqon qayırmaqla məşğul olan. *Vaqonqayırان zavod.*

VAQONQAYIRMA *sif.* Vaqonqayırma sahəsinə aid olan. *Vaqonqayırma sənayesi.*

VAQONQOŞAN *is. d.y.* Vaqonları bir-birinə qoşub qatar düzəldən dəmiryol işçisi.

VAQONSÜRƏN *is.* Tramvay, yaxud elektrik dəmiryolu motorlu vaqonunun hərəkətini idarə edən işçi.

VAQRANKA *is.* [rus.] Zavodlarda çuqun əritmək üçün soba.

VAL [rus.] 1. Müxtəlif məşinlarda: öz oxu ətrafında fırlanan silindri. *Dəzgahın valı.*

2. Qrammofon və ya patefonda çalınmaq üçün xüsusi üsullarla üzərinə səs yazılmış yastı çarx; plastinka. *Firuzə .. quş kimi yüngül bir hərəkətlə qalxıb, balaca yeşiyin üstün-*

dəki patefona bir val qoydu. İ.Əfəndiyev. *Gülüş anasının sözünü sındırmadan, patefona val qoydu.* Ə.Vəliyev.

VÁLA *sif.* [fars.] *klas.* Yüksək, uca, ali. [Dərviş:] *Babam heyrrət, anamdır şübhə .. əsla; Bilinməz mən kiməm, ey şeyxi-vala!* H.Cavid.

VALÁ *is. məh.* Çox sıx ələk. // Çox sıx tor. *Yaşmağı valadan, dili laladan; Ağ nazik ələrin xınası gözəl.* Aşıq Həsən.

VALAY [rus. “валей” sözündən] *dan.* Adətən **valay vurmaq** şəklində işlənir – səndələmək, yeriyərkən o tərəf-bu tərəfə yırgalanmaq.

VALAYLA(N)MA “Valayla(n)maq”dan *f.is.*

VALAYLA(N)MAQ *f.* [rus. “валей” sözündən] *dan.* bax **valay vurmaq** (“valay”da). *Çadra havada bir-iki kərə yellənib valaylandıqdan sonra, yerə düşdü.* S.Hüseyn.

VALEH [ər.] Heyran, məftun, vurğun; heyran olmuş, məftun olmuş, vurulmuş. *Mən bu yerlərin gözəlliyinə valehəm.* – *Həm bu halə valehü məftun; Nəgəhan hadis oldu bir yarığın.* M.Ə.Sabir. □ **Valeh etmək** – heyran etmək, məftun etmək. *Qulaq asanları valeh etmək mənə .. qismət deyilmiş.* C.Məmmədquluzadə. *..Bir tərəfdən də baharın xoş mehi insani valeh edirdi.* S.S.Axundov. *Günəşin batması ilə tez-tez üföqlərdə dəyişən rənglər.. [Diləranı] valeh etmişdi.* M.İbrahimov; // *məc.* məst etmək mənasında. *Həyəti götürən soğan, qovurma, zəfəran iyi adamı valeh edirdi.* Mir Cəlal. **Valeh olmaq, valeh qalmaq** – heyran olmaq, məftun olmaq, vurulmaq. *Göygölün gözəlliyinə insan valeh olur.* – *Surətin nəqşində insan valehü heyran olur.* Nəsimi. [Bədircahan:] *Ağa, o qədər səndən dedim ki, .. az qaldılar valeh olsunlar.* N.Vəzirov. [Bünyad] *təpədən dırnağa qədər ipək içində olan bu gözəl qıza valeh olmuş kimi baxırdı.* Ə.Əbülhəsən.

VALEHEDİCİ *sif.* Valeh edən, məftun edən; öz gözəlliyi, tərəvəti və s. ilə insana özünü unuduracaq dərəcədə nəşə və zövq verən. *İnsanı valehedici mənzərə.* – [Mehman] *özünün güclü məntiqi, valehedici nitqi ilə hamını heyran etməyə başlayırdı.* S.Rəhimov.

VALEHLİK *is.* Heyranlıq, məftunluq; vurğunluq; heyran olma, valeh olma; valeh olmuş adamın halı.

VALÉNT [*lat.*] *kim.* Kimyəvi elementin neçə atom və ya qrupla birləşə bildiyini göstərən kəmiyyət.

VALENTLİK *is. kim.* Atomun müəyyən miqdar digər atomlarla birləşə bilmək qabiliyyəti.

VALERİYÁN(KA) [*rus.*] *tib.* Pişikotu kökündən hazırlanan, ürək və sinir sistemi fəaliyyətini nizama salan damcı dərman.

VALÉT [*fr.*] Qumar kağızlarında: üzərində silahlı adam şəklində olan kart; soldat.

VALİ *is.* [*ər.*] 1. Keçmişdə: vilayət hakimi, bir vilayəti idarə edən vəzifəli şəxs. *Hicri 296-cı ildən 306-cı ilə qədər Şirvan da Azərbaycan və Ermənistan valisi Əbülfəqim Yusifin hökmü altında idi.* A.Bakıxanov. [*İranın*] *hər vilayətində cəlal sahibi, uca mərtəbdə bir vali hökmran oldu.* "Qarabağ-namə".

2. Bax **qubernator**. *Məsaallah, gecə-gündüz valimiz; Çalır partapiyan, oynayır bilyard.* Q.Zakir.

VALİD *is.* [*ər.*] *klas.* Ata. *Ey millətin ümmidi, dilü canı uşaqlar! Validlərinin sevgili cananı uşaqlar!* M.Ə.Sabir.

VALİDEYN *is.* [*ər.*] Ata və ana, ata-ana. *Validəynə hörmət. Validəyn şurası (bir məktəbdə oxuyan uşaqların ata-analarının müşavirəsi, şurası).* – *Validəynin, təbii, övlada; Nəzəri-etinası tərbiyədir.* M.Ə.Sabir. *Validəynlərindən bu vaxta qədər heç nəyi gizlətməyən Lətifə yalan deməmək üçün cəld addımlarla qaçıya yanaşdı.* M.Hüseyn. *Gəray birçə baxışda onların valideyn dərdinin böyüklüyünü gördü.* Ə.Əbülbəşən.

VALİDEYNLİK *is.* Validəyn vəzifəsi, işi, münasibəti.

VALİDƏ *is.* [*ər.*] Ana. *Doğar insan ata ocağında; Bəslənir validə qucağında.* M.Ə.Sabir. *Olsun gərək də validə canpərə rəhbəri.* M.Hadi.

VALİDÖL *is.* [*lat.*] *tib.* Mərkəzi sinir sistemini sakitləşdirən, damargenəldən dərman preparatı.

VALİHANƏ *zərf* [*ər.*] *şair.* Valeh olmuş bir surətdə, özünü itirmiş bir halda, heyrancasına.

VALİLİK *is.* 1. Vali vəzifəsi. *Sultan Əhməd Cəlayir Bağdada gəlib, Əmir Teymurun nəvəsi Əbubəkir Mirzəni valilikdən çıxartdı.* A.Bakıxanov.

2. Bir valinin idarəsi altında olan yerlər.

VALLAH(İ) *nida* [*ər.*] Allaha və olsun (inandırmaq üçün deyilir). *Mən eylədiyim məkri şeyatin də bacarmaz; Vallah və billah!* M.Ə.Sabir. *Vallahi, Ağa dərviş, mən .. inci-məzdim, hərgah əvvəlinci günü aşkar mərd-mərdənə mənə məlum edəydilər ki, asudə yer yoxdur, get.* N.Vəzirov. // Ümumiyyətlə, inandırmaq üçün işlənən ifadə. [*Eldar:*] *Val-lah, düz deyirəm, pələngsən, pələng!* S.Vurğun. [*Turac:*] *Vallah, səndə böyük hövsələ var.* İ.Əfəndiyev.

VALOKORDÍN *is. tib.* Korvalolla eyni qəbildən olan ürək dərmanı.

VALS [*fr.*] 1. İki nəfərin birgə oynadığı Avropa rəqslərindən birinin adı. *Vals oynayan oğlan və qızlar bir-iki-üç, bir-iki-üç sayı ilə fırlanırlar.* Ə.Bədəlbəyli.

2. Bu rəqs üçün yazılmış musiqi əsəri. *Mərmər sütunlu sarayın qabağındakı meydançada orkestr vals çalır.* M.İbrahimov.

VALTÖRN(A) [*alm.*] *mus.* Buynuz şəklində olan, nəfəslə çalınan müstəqil musiqi aləti. *Nəfəsli musiqi alətləri əsas etibarilə üç qrupa ayrılır: ..2. Misdən hazırlanmış nəfəsli alətlər (truba, valtorn, trombon, tuba və sairə).* Ə.Bədəlbəyli. *Trombonla valtornanın güclü nəfəsi; Ordu kimi hücum çəkir mübarizəyə.* S.Vurğun.

VALUN *is.* [*rus.*] Çay daşı, qaya parçası.

VALYÓR *is.* [*fr.*] Boyakarlıq və qrafikada tonun rəng çalarlığı.

VALYÜTA [*ital.*] 1. Bir ölkədə qəbul olunmuş pul sisteminin əsasını təşkil edən pul vahidi (manat, dollar, frank və s.).

2. Xarici dövlətlərin pulları.

VAM¹ Adətən **vamla** şəklində: zəif od üstündə aramla, yavaş-yavaş, asta-asta. *Vamla bişmək.* □ **Bir vamda** – bir qaydada, bir üsuldə. *Günlərimiz bir vamda keçmədi, yaxşısı da oldu, pisi də.* R.Rza.

VAM² *is.* [*fars.*] Dərc qaytarılmaq şərtilə alınan pul və ya şey.

VAMPİR *is.* [*fr.*] 1. Qaniçən, zülmkar.

2. *zool.* Yarasalar dəstəsinin yastıburun yarasalar fəsiləsindən məməli heyvan cinsi.

VAMÜSİBƏTƏ *is.* [ər.] Bir bəla, müsibət üz verdikdə işlədilən nida – fəryad, fəğan, şivən. *Evdə vamüsibətə qopdu.*

VANÁDÍUM [*lat.*] Kimyəvi element, əla polad hazırlanmasında işlədilən çox bərk gümüşü ağ metal. *Ayrı-ayrı kimyəvi elementlərdən isə alüminium, vanadium, sürmə.. və radioaktiv metalların yeni yataqlarının axtarışı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.* M.Qaşqay.

VANDÁL [*lat.*] 1. Roma imperiyasının bir hissəsini işğal və Roma şəhərini dağıdıb talan etmiş qədim alman qəbiləsi.

2. Vəhşi, mədəniyyətsiz; mədəniyyət əsərlərini vəhşicəsinə dağıdan, məhv edən adam.

VANDALİZM [*lat.*] Mədəniyyət əsərlərini vəhşicəsinə dağıtma, məhv etmə; vəhşilik.

VANƏFSA *is.* [ər.] Fəryad, fəğan, şivən, qışqırıq. *Bir qışqırıq, bir vanəfsa qopdu ki, gəl görəsən.* “Kırpi”.

VANÍL [*fr.*] Tropik bir bitki və bu bitkinin ədviyyat kimi işlənən qurudulmuş ətirli meyvəsi. *Vanil sarmaşan bitki olub, Cənubi Amerikanın tropik meşələrində yayılmışdır.* Əliyev.

VANİLLİ *sif.* Tərkibində vanil olan; vanil qatılmış. *Vanilli bulka.*

VÁNNA [*alm.*] 1. İçində çimmək və ya şey yumaq üçün uzunsov böyük ləyən, qab. [Həkim:] *Uşağın özü çox zəif və bədəni də çirkəlidir, ..hələliyə nə hamama göndərmək və nə də vannaya salmaq olmaz.* S.S.Axundov. // Xüsusi terminologiyada *tib.:* **ayaq, qol və s. vannası** – müalicə məqsədi ilə ayaqları, qolları mayeyə salmaq üçün xüsusi qab. // *xüs.* İçinə maye tökmək üçün müxtəlif formalı qab. *Foto vannası.*

2. Müalicə məqsədi ilə içi su ilə dolu vannadan istifadə prosesi. *Vanna qəbul etmək.* Həkim *mənə on vanna yazmışdır. Vannanı tox qarına qəbul etmək olmaz.*

3. Bədənin dəniz suyu, hava, günəş şüaları, müalicə palçıqları təsiri ilə müalicəsi, bərkidilməsi. *Dəniz vannası. Günəş vannası.* – *Kəndin bütün ətrafını aradım; ancaq burada bir parça qumlu yer tapdım, sayınub uzandım; günəş vannası aldım, – deyər, doktor izahat verdi.* B.Talıblı.

VANNALI *sif.* Vannası olan, hamamxanası olan. *Üçotaqlı vannalı mənzil.*

VANT *is.* [*holl.*] Dor ağacını və başqa şeyləri gəminin bortlarına bərkitmək üçün təklə ipləri.

VAPÓR¹ [*lat.* “buxar” sözündən] Buxar gəmişi, paroxod. *Alış-verişçiləri Məvəribəhri-Xəzərdə; Vapolların malın alıb-satanda görməli imiş.* M.Ə.Sabir.

VAPÓR² *is.* [*lat.*] Neftdən alınan, özlülüylü yüksək sürtkü yağı.

VAR¹ 1. *sif.* Olan, mövcud olan. *Var qüvvə ilə çalışmaq. Var gücünü sərf etmək.* □ **Var gücü (qüvvəsi) ilə** – bütün qüvvəsini gərginləşdirərək, sərf edərək. *Var qüvvəmizlə işləməliyə. – Elə bu zaman maşından düşən zurnaçılar ordlarını doldurub, var gücləri ilə pilməyə başladılar.* “Kırpi”.

2. *is.* Varlıq, mövcudiyyət. *Ahü zar çək-məkdən yox olub varı; Saf aynası tutub möhnət qubarı.* Q.Zakir. *O dəhən fikri ilə cümlə yox oldu varım.* S.Ə.Şirvani. □ **Var olmaq** – mövcud olmaq, yaşamaq.

3. Xəbər mənasında (**vardır** şəklində də işlənir). *Var bir tədbiri, amma aşkar etməz mana.* Füzuli. [Bayram:] *A kişi, ov da ələ düşmür, nə bir ceyran var, nə bir turac var.* M.F.Axundzadə. *Həmişə dildə sənə solmayan baharın var.* S.Ə.Şirvani. *Burada gecələrin qərib səsi var.* S.Vurğun. *Mən çəlik ürəkli bir yeni gəncəm; Dildən-dilə düşdüm, hekayətim var.* M.Müşfiq. *Bununla bərabər [Nəsir] burasını da düşünərdi ki, arxasında Mirzə Qədir kimi bir qardaşı vardır.* S.Hüseyn. // Olar, yaxındır. *Möcüzələr yaradır ana ürəyi; Bir il var yaradır ana ürəyi.* S.Rüstəm.

4. Birinci şəxs sonluğu ilə: **varam dan.** – 1) çox xoşuma gəlir, bəyənirəm, ürəyimə yadır. *Varam onun oxumağına. Varam sənənin oyununa.* – [Bəbir bəy:] *Amma mən sənənin kimisinə varam. Kasıbsan, üzüyöləsan, işlə-yənsən.* Mir Cəlil; 2) hədə mənasında. [İblis:] *Mən də nə qədər dünya durub, o insanın nəslilə varam.* Ə.Haqverdiyev.

5. Sual şəkilçisi ilə: **varmı?** – mövcud-durmu?, tapılbarmı? *Gülşəni-ələmdə bir gül varmı bixar olmasın?* M.Hadi. □ **Var olsun!** (*nida*) – yaşasın, həmişə baqi olsun. *Var olsun azad yurdun azad oğulları!* C.Cabbarlı. *Mən deyirəm, qoy var olsun sənəndəki el ürəyi!* S.Vurğun. *Var olsun cəlalın, ey Azərbaycan!*

Ey Odlar ölkəsi, günəşli diyar! Ə.Cəmil. **Var etmək** – yaratmaq, vücuda gətirmək, meydana gətirmək. *Hüsnübəyim üzünü göyə tutub deyir: – Ey bizi heçdən var eləyən xalığı, sən-dən savayı pənah yerim yoxdu.* İ.Məlikzadə. **Nə var, nə yox?** – yeni xəbər sorğusu. *Balam, necəsən?! Söylə, nə var, nə yox bizə Gəncədən?* M.Müşfiq. **O ki var (idi)** – lazımı qədər, istədiyin qədər; çox, çoxlu, lap çox. *O ki var dedim. O ki var yedi.* – Dünyagörmüş dayı bacısı oğlunun sözündən *o ki var qarnını tutub güldü.* “Kirpi”.

VAR² is. Dövlət, sərvət, mal-mülk. *Varın-dan keçmək. Varını sərf etmək. Onun varı çoxdur.* – *Varını verən utanmaz.* (Ata. sözü). *Varı möhnətdir cəhanın, nə umarsan, ey kö-nül! Lənət olsun bu cəhanə, həm cəhanın varına!* Nəsimi. *Mərd olanlar keçər külli-varından.* M.V.Vidadi. *Cəhanə tərək edərəm cümlə dövləti varı.* Nətvən. *Aldada bilməmiş dünyanın varı; Bir məslək eşqilə yaşayanları.* S.Vurğun.

VARAN is. Körtənkəllər yarımdestəsin-dən sürünən heyvan fəsiləsi.

VARAVURD is. *dan.* Götür-qoy eləmə, çox ölçüb-biçmə, hərtərəfli düşünmə. [Yusif] *çox varavurddan sonra axırda bu fikrin üstündə dayandı və ən çətin bir məsələni həll edən tələbə kimi sevindi.* Ə.Vəliyev. □ **Varavurd etmək (eləmək)** – bax **varavurdlamaq**. *Qonaqlar getdilər, padşah düşdü fikrə, vəzir varavurd eləyib gördü ki, padşah çox fikirdədi.* (Nağıl). [Salavat] *Qulama qəfilcə qəbul etdiyi qərarını bir də soyuqqanlıqla yoxlayıb, varavurd etmək imkanını verdi.* Ə.Əbülhəsən.

VARAVURDLAMA “Varavurdlamaq”dan *f.is.*

VARAVURDLAMAQ *f. dan.* Götür-qoy eləmək, ölçüb-biçmək, hərtərəfli düşünmək; istiqamətini müəyyən etmək, bələdləmək. *Yolu varavurdlayan kapitan durbini gözün-dən endirərək, qarşıda sıxlaşan adamlara səslənirdi.* Mir Cəlal.

VARDIRILMA “Vardırılmaq”dan *f.is.*

VARDIRILMAQ *məch.* Çatdırılmaq.

VARDIRMA “Vardırmaq”dan *f.is.*

VARDIRMAQ *f.* Çatdırmaq.

VAR-DÖVLƏT is. Sərvət, dövlət, var, mülk-mal. [Gülsənəm:] *Kişi gecə-gündüz*

əlləşir, kolxozun varını-dövlətini göz bəbəyi kimi qoruyur. M.Hüseyn.

VARƏSTƏ is. [fars.] Xilas olmuş, azad.

VAR-GƏL: **var-gəl etmək (eləmək)** *dan.* – gəzinmək, o başa-bu başa getmək. *Xan çıxdı balkona və bir papiros yandırıb başladı var-gəl eləməyə.* C.Məmmədquluzadə. *Salam ayağa qalxıb kabinetdə var-gəl eləməyə, pən-cərədən payız yağışına baxmağa başladı.* Mir Cəlal.

VARILMAZ *sif.* Gedib çıxmaq mümkün olmayan, əlçatmaz.

VARIANT [lat.] 1. Bir şeyin başqa bir şəkli. // Bir planın, layihənin və s.-nin başqa şəkildə tərtibi, işlənməsi. *Layihənin variantları.* *Planın ilk variantı vardır.* – [Rəssam:] *Yoldaş Əlyarov, mən tərtibat verəndə azı on-on beş variant düzəldirəm.* M.Hüseyn.

2. Hər hansı bir ədəbi, bədii, musiqi və s. əsərin, yaxud onun bir hissəsinin müxtəlif redaksiyalarından birisi. “*Qaçaq Nəbi*” dastanının Azərbaycanca bir neçə variantı vardır.

VARIASIYA [lat.] 1. *mus.* Əsas musiqi mövzusunun, onun ayrı-ayrı elementlərini (ritm, harmoniya və s.) dəyişdirmək yolu ilə başqa şəkllə salınması. “*Vilayəti*”nin birinci cümləsi *variasiya* şəklində təkrar olunmasını tələb edir. Ü.Hacıbəyov. Adından bəlli olduğu kimi, *variasiya* tərzində yazılmış əsərlərdə müəyyən bir melodiya (tema) sonradan müxtəlif surətdə başqa şəkildə dəyişdirilərək, hər dəfə yeni bir variantda ifadə edilir. Ə.Bədəlbəyli. // Cəm şəklinde: **variasiyalar** *mus.* – əsas mövzunun təkrarından və müxtəlif şəkildə işlənməsindən ibarət musiqi əsəri, rəqs və s.

2. *biol.* Təbii və ya süni şərait təsiri altında heyvanların və ya bitkilərin öz əsas tipindən kənara çıxması, bir qədər dəyişməsi. *Oxşar heyvanların cütləşdirilməsi faydalı variasiyaları cütləşdirməkdən əlavə, bir də bu variasiyaları nəslə mümkün qədər daha yaxşı vermək qabiliyyətini heyvanlarda təlim etmək məqsədini güdür.* “Ümumi zootexniya”.

VARİD [ər.]: **varid olmaq** – çatmaq, yetişmək, girmək, daxil olmaq. [Dostəli:] *Ağa dərviş, görünür ki, sən buraya təzə varid olubsan.* Ü.Hacıbəyov. [Dərviş:] *Hamımız qoca kişi ilə bir yerdə kənddən əlvida edib, şəhərimizə varid olduq.* A.Divanbəyoglu.

VARİDAT *is.* [ər.] Bir müəssisənin, idarənin və ya şəxsin bütün gəliri, mədaxili. *Mağazanın varidatı.* – Ədliyyə məmuru gəlib mərhum Ağaheydərən qalan varidatı siyahıya alıb. N.Vəzirov. [Sərhəng] Şəmsiyyədən başqa öz övladı olmayan bu qoca tülkünün varidatına varis qalacağını düşünməyə başlayırdı. M.İbrahimov.

VARİS *is.* [ər.] 1. Bir şəxsin ölümündən sonra, yaxın qohumluq və ya vəsiyyəti yolu ilə onun və ya mülkünə sahib olan adam; vərəsə, xələf. *Mərhumun varisləri bir-birinin üzünə baxıb .. pulları verirlər.* Ə.Haqverdiyev. **Varis olmaq** – varislik yolu ilə sahib olmaq, yiyələnmək. [Səkinə xanım:] *Qardaşımın övladı yoxdur ki, puluna varis ola.* M.F.Axundzadə.

2. İrs olaraq ata-anasından, nəslindən bir xassə, bir şey almış adam və ya heyvan. *Təbiətdə irsiyyətin xüsusiyyəti miras və varisdə olduğunun eynidir.* “Ümumi zootexniya”.

3. *məc.* Bir işi davam etdirən; davametdirici, davamçı. *Təyyarəçi olmaq, yəni döyüş əməllərinin varisi və davametdiricisi olmaq böyük şərəfə nail olmaq deməkdir.* – [Qara] *əməllərin qulu deyil, həqiqi varisidir.* R.Rza.

VARİSLİK *is.* Bir adamın ölümündən sonra yaxın qohumluq və ya vəsiyyətdə görə onun malına, mülkünə və s.-yə sahib olma hüququ. [Xəlifə Nəsirəddinbillahın Qızıl Arslana məktubundan] *..Xəyanətiniz nəticəsində siz Eldəniz xanədanı tərəfindən sahibləndiyiniz varislik haqqından məhrum edilə bilərsiniz.* M.S.Orubadi.

VARİSSİZ *sif.* Varisi olmayan.

VARİSSİZLİK *is.* Varisi, vərəsəsi olmama, vərəsəsizlik.

...vari. Sifətlərin axırına gətirilərək, oxşarlıq, bənzərlik bildirir; məs.: dalğavari, halqavari və i.a. // Eyni mənada bəzən adam adlarına da əlavə edilir; məs.: Füzulivari, Vaqifvari və s.

VARİYYAT *is.* Mal, dövlət, var. *Molla son-beşik Salehdən bəri başdan xeyli varıyyat qoparıb evinə yolladı.* S.Rəhimov.

VARLANDIRMA “Varlandırmmaq” dan *f.is.*

VARLANDIRMAQ *f.* Varlı etmək, mal-dövlət sahibi etmək, dövlətləndirmək.

VARLANMA “Varlanmaq” dan *f.is.* [Almaz:] *Bizə tək-tək adamların varlanması lazımdır deyildir. Gərək ellik varlansın, cəmiyyət varlansın.* C.Cabbarlı.

VARLANMAQ *f.* Var-dövlət sahibi olmaq, sərvətə malik olmaq, varlı olmaq. *Nurcabbar var-dövlətə də, varlanmaq ehtirası ilə özünü oda-közə vuranlara da ikrahla baxırdı.* İ.Məlikzadə.

VARLI *sif.* Dövlətli, sərvətli, bolluq və rifah içərisində yaşayan. *Varlı yaşayıb. Varlı həyat uğrunda. Varlı təsərrüfat.* // İs. mənada. *Varlılar və yoxsullar.* – *Varlıların çoxu özlərini və mədənlərini qorumaq məqsədi ilə yanlarında qocu saxlayırdılar.* A.Şaiq.

VARLI-HALLI *bax varlı.* *Varlı-hallı adam.* – *Bu kişi varlı-hallı bir adam idi.* Ə.Haqverdiyev.

VARLI-KARLI *dan. bax varlı-hallı.* [Pərzad:] *Varlı-karlı kişidir, niyə verməyək?* Mir Cəlil.

VARLIQ *is.* 1. Olma, var olma, mövcud olma; mövcudiyyət (yoxluq ziddi). *Məhəbbət özü də canlı həyatdır; Onun varlığını yaşayan duyur.* S.Vurğun. “Sual” romasında çoban həyatını, gözəl mənzərələri təsvir edən *Asəf Zeynallı xoş və gözəl təbiət qucağında yaşayan insan varlığında mənəni oxşayıb.* Ə.Bədəlbəyli.

2. *fəls.* Şüurdan asılı olmayaraq mövcud olan hər şey – maddə, maddi aləm, təbiət.

3. *məc.* Həqiqətdə mövcud olan şeylər, təbiət, aləm, dünya, kainat, bütün mövcudat. *Varlığa güldükcə o nazlı bahar; Çiçəklər, qönçələr açıb hər dilək.* S.Vurğun. *Bütün varlıq, bütün kainat sanki yenidən varlanır, yenidən səslənir .. onun [şairin] gözündə işıqlanırdı.* Ə.Məmmədcanlı. // *məc.* Real aləm, real həyat, ictimai mühit. [C.Məmmədquzadə] *xəyalata uyan, idealların gözəlliyi ilə yaşayan, varlığa tül pərdələr dalından baxan yazıçılardan deyildi.* M.İbrahimov.

4. *məc.* Həyat, həyat mənbəyi mənasında. *Bu torpaqda varlığımın mayası; Bu torpaqda alın təri tökmüşəm.* S.Rüstəm.

5. *məc.* Qüvvət, güc, say, cəhd mənasında. [Firidun] *yalnız fəaliyyətdə, yalnız çalışmaqda bir təskinlik taparaq, bütün varlığımı yenidən dərslərə və işə vermişdi.* M.İbrahimov.

□ **Bütün varlığı ilə** – 1) var gücü ilə, ciddi-yətlə. *Mənim dövlətimdir, mənim varımdır; Bütün varlığım ilə sevə bilməyim.* B.Vahabzadə; 2) bütün təfərrüatı ilə, bütün incəlikləri ilə, olduğu kimi. *Ana qəlbini bu dünyada hansı sənətkar bütün varlığı ilə təsvir etmişdir.* S.Rəhimov.

6. Bolluq, rifah. *Varlığa nə darlıq.* (Ata sözü).

7. Vücut, bədən mənasında. *Tələnin bütün varlığı titrədi və qız qorxdı.* M.S.Ordubadi. *Onun gözəlliyi, incə varlığı; Duyan ürəklərə lərzə salırdı.* S.Vurğun. *Bütün varlığında bir ağrı gəzdi; Az qaldı mənliliyi alışıb yana.* M.Rahim.

VARLILIQ is. Maddi cəhətdən iqtidarlılıq, maddi rifah, varı-dövləti olma; dövlətlilik; varlı adamın halı. *Varlığa tələsən yoxsulğa tez düşər.* (Ata sözü).

VARMA “Varmaq”dan f.is.

VARMAQ f. 1. Getmək, yetişmək, çatmaq, gəlmək, gəlib çatmaq. *İstəram kim, varayım kuyinə yüz qovğa ilən.* Kişvəri. *Leyli onun olsun, eylədim əhd; Var, indi sən et əlacına cəhd.* Füzuli. *Səba, əhvalımı bir-bir; Varıb ol yarə ərz eylə.* M.V.Vidadi. *Səba, var, kuyidildarə söylə kim, növbəhar olmuş.* Heyran xanım. □ **Varıb getmək** – çıxıb getmək, rədd olmaq. *Ellik, yerbəyerdən qalxıb dedilər: – Güloğlan, sazını vur qoltuğuna, var get. “Aşıq Qərib”.*

2. Nəticələnmək, müncər olmaq, nəhayətlənmək, çatmaq. [Gülüş:] *Ay Sevil, artıq oyun sona varmaqdadır, çox çəkməz, sən özün görərsən.* C.Cabbarlı.

3. məc. Dalmaq, qorq olmaq, getmək. *Gəl duraq yanaşı, xəyala varaq; Bizə layla desin suların səsi.* S.Vurğun.

vara-vara zərflər Getdikcə. *Vara-vara oldun zalim, bimirvət; Əzəldən yox idi bu güman sənə.* Q.Zakir

VARNA is. [sanskrit.] Qədim Hindistanda mövcud olmuş 4 zümərədən hər biri: brahmanlar, kşatrilər, vayşilər, şudralar.

VARSAĞI is. qəd. Varsaqların ifa etdikləri hava; şeir. *Türkmən şairlərinin .. qoşmalarını, varsağılarını bilməmək, öyrənməmək bizim üçün böyük bir nöqsan ədd oluna bilər.* S.Mümtaz.

VARSAQ is. [qədim türkdilli tayfa adından] İndiki aşır adlandırılan xalq şairi, müğənni və çalğıçının qədim adı.

VARSAQLAMAQ f. qəd. 1. Şeir oxumaq, şeir demək; deyişmək.

2. məc. Boş-boş danışmaq, hərzə danışmaq, çərəncilik etmək.

VARŞAVYANKA [Varşava şəhərinin adından] XX əsrin əvvəlində rus inqilabçıları arasında geniş yayılmış polyak inqilabi mahnısı.

VARVARİZM [yun.] dilç. Bir dilin formalarına xas olmayan və həmin dilin təmizliyini pozan xarici söz, ya ifadə.

VARYAQLAR cəm [rus.] tar. IX–X əsrlərdə soyğunçuluq və ticarət məqsədi ilə Şərqi və Qərbi Avropaya basqınlar etmiş, habelə qədim Rusiya və Bizansda müddə əsgər kimi xidmət etmiş normanlara qədim Rusiyada və Bizansda verilən ad.

VAR-YOX is. 1. Bir adamın malik olduğu şeylərin hamısı. [Xan:] *Bu gecə nömrədən var-yoxumu aparıb, bircə papağımyı qoyublar.* Ə.Haqqverdiyev. *..Bu camaatın hər bir fərdi varını-yoxunu sizin sözlərinizin, fikirlərinizin yolların-da fəda etməyə hazırdır.* N.Vəzirov. □ **Var-yoxdan çıxmaq, var-yoxu əlindən çıxmaq (getmək)** – əlində olan şeylərin (pulun, mülkün və s.-nin) hamısından məhrum olmaq. *Həştərxanda var-yoxu əlindən çıxdıqdan sonra, Varis korpeşman Bakıya qayıtmışdı.* A.Şaiq. *Səməddən sonra Məstan bəyin də işi çox pis oldu. Var-yoxu əlindən getdi.* B.Talıblı. // Mal və mülk, rifah, nemət. *Ta ki, xəbər gəldi xublar şuxundan; Əl çəkdim cahanın varı yoxundan.* M.V.Vidadi.

2. Vur-tut, ancaq, yalnız, təkçə. *Var-yox bircə oğlu var.* – *Müsəlman qəzetlərinin yolunda canı dildən çalışan var-yox Ağdaş vilayətində bircə nəfər şəxsdir.* C.Məmməd-quluzadə.

VASİL [ər.]: **vasil etmək** – çatdırmaq, qovuşdurmaq, yetişdirmək, nail etmək. *Müjdə ki, muradım oldu hasil; Məqsudə səni haq etdi vasil.* Füzuli; □ **vasil olmaq** – çatmaq, yetişmək, varmaq, qovuşmaq, nail olmaq. *Əzazilin sözün tutma, anın vəsvəsinə uyma; Ki, iblisə uyan olmaz könül məqsudinə vasil.* Nəsimi. [Qətibə:] *Daha başqaları haqiqətə*

vasil olmadan bütün sərf edilən tələşləri mənfəətsiz görür. M.S.Ordubadi. Bil ki, məqsudə olarsan vasil; Yerdə, göydə, nə isə əlhasil. A.Səhhət.

VASİTƏ *is.* [ər.] 1. Bir şeyi əldə etmək, yaxud bir işi həyata keçirmək üçün lazım olan şey, üsul, yol, alət və s. *İstehsal vasitələri. Nəqliyyat vasitələri. Müdafiə vasitələri. Texniki vasitələr. Dil insanların ünsiyyət vasitəsidir. – Mirzə Səfər eşitmişdi ki, şeir yazmaq üçün iki vasitə lazımdır: xəlvət otaq və bir şüşə şarab. Ə.Haqverdiyev. □ Bu vasitə ilə* – bu yol ilə, bu üsul ilə, bu qayda ilə. *Molla Xəlil axırda bu fikrə gəlmişdi ki, müəllimlə dost olsun. Bu vasitə ilə onu özü üçün zərərsiz bir hala sala bilərdi. S.Hüseyn.*

2. Müalicə və səhiyyə üçün lazım olan şeylər, maddələr; dərman. *Sərgi vasitələri. Dezinfeksiya vasitələri.*

3. İki şəxs və ya tərəf arasında əlaqə düzəldən və ya vasitəçi olan adam; miyançı. [Gülsəbə:] *Bir kişi tayfası var mı ki, aralıqda vasitə ola. M.F.Axundzadə.*

vasitəsilə *zərf* Bir adamın, yaxud bir şeyin köməyi ilə; hər hansı bir üsul ilə; ...təriqi ilə, ...yolu ilə. *Məsələn müzakirə vasitəsilə həll etmək. Telefon vasitəsilə əlaqə saxlamaq. – Gülpəri bir neçə gün qabaq kağız vasitəsilə yazıb, hansı gün çıxmalarını atasına məlum etmişdi. S.S.Axundov.*

VASİTƏÇİ *is.* 1. Bir-biri ilə çəkişən, mübahisə edən iki tərəfi bəridirəlməyə kömək edən adam və ya təşkilat. // İki tərəf arasında vasitə olan, əlaqə düzəldən şəxs; araçı, miyançı.

2. Ünsiyyət vasitəsi, əlaqə vasitəsi. *Xahiş edərkən həddindən artıq təvazökar və nəzakətli ol, təvazökarlıq xahişin qəbul edilməsi üçün ikinci vasitəçidir. “Qabusnamə”.*

VASİTƏÇİLİK *is.* Arada vasitə olma; vasitəçi işi; miyançılıq. [Bəxtiyar] *axundun özü müraciət etməyə, onun vasitəçiliyi ilə inayini geri almağa qərar verdi. S.Hüseyn. □ Vasitəçilik etmək* – arada vasitə olmaq. *Mirzə Həbib ağa bir qafqazlıya vasitəçilik etmək fikri ilə rus konsuluna bir məktub yazdırmaq istəmiş. A.Şaiq.*

VASİTƏLİ *sif.* Vasitəsi olan; bir vasitə ilə əmələ gələn; birbaşa deyil, vasitə ilə olan.

◊ Vasitəli vergi *mal.* – burjuə ölkələrində: istehlak şeylərindən alınan vergi. **Vasitəli nitq** – qrammatikada: birisinin eyni ilə deyil, dəyişilmiş şəkildə verilən sözləri. **Vasitəli tamamlıq** – qrammatikada: cümlədə ismin, təsirlik halından başqa, bütün hallarında işlənen söz.

VASİTƏSİZ *sif.* Vasitəsi olmayan; doğru-dan doğruya olan, arada heç bir vasitə olmayan, bilavasitə.

◊ Vasitəsiz nitq – qrammatikada: birisinin olduğu kimi, yəni heç bir dəyişiklik edilmədən verilən sözləri. **Vasitəsiz tamamlıq** – qrammatikada: cümlədə ismin təsirlik halında olan söz.

VASSÁL [fr.] 1. *tar.* Orta əsrlərdə Qərbi Avropada: özündən daha böyük və güclü olan feodaldan asılı və onun üçün müəyyən mükəlləfiyyətlər görməyə borclu olan feodal.

2. *məc.* İqtisadi və siyasi cəhətdən başqasından asılı olan. *Vassal dövlətlər.*

VASVASI *sif.* 1. Hər şeydən çəkinən, hər şeydən iyrenən, hər şeydən şübhələnən. *A qardaş, elə hakimlərin sözüünə baxıb bu günə düşmüşən, vasvası olma. S.S.Axundov. Bir anda şübhə, heysiyyətimi, qürurumu xırpalayan qara, ağır bir şübhə mənim vasvası qəlbimdə kök saldı. Ə.Məmmədخانlı.*

2. *dan.* Səliqədə ifrata varan, son dərəcə xırdaçı. *Vasvası adam.*

VASVASILIQ *is.* Vasvası adamın xasiyyəti, halı. [Qəmər:] *Yox, siz qoca deyilsiniz ki. Mənə elə gəlir ki, sizin əsas xəstəliyiniz vasvasılıqdır. S.Rəhman.*

VASAQ *is. zool.* Pişiklər fəsilə-sindən çox itigözlü yirtıcı heyvan. *Vasaq dərisi.*

VATERPÁS [holl.] *tex.* Xəttin, müstəvinin üfüqi vəziyyətini yoxlamaq üçün cihaz.

VATERPÓL(O) [ing.] *idm.* İki üzgüçü komandası arasında suda oynanılan top oyunu. *Vaterpolo yarışları.*

VATERPÓL(O)ÇU *is. idm.* Vaterpol(o) oyunçusu olan idmançı. *Yarışlarda futbolçulardan başqa, vaterpolçular, həndbolçular və başqaları da iştirak edəcəklər.*

VATİN [fr.] İstilik üçün paltarın üzü ilə astarı arasına tikilən çox qalın xovlu seyrək trikotaj parça.

VATİNLİ *sif.* Vatin tikilmiş, vatini olan. *Vatınli palto.*

VÁTMAN [xüs. is.-dən]: **vatman kağızı**: rəsmxətt və rəsm üçün əla möhkəm kağız növü.

VATT [fizik C.Uattın (1763–1819) adından] fiz. Elektrik cərəyanı qüvvəsini ölçmə vahidi.

VATTMÉTR fiz. Elektrik qüvvəsini vattlarla ölçmək üçün cihaz. *Vattmetr qazıma mühərrikinin [elektromotorun] sərf etdiyi gücü qeyd edir.* Quliyev.

VAV Ərəb əlifbasında “ و ” yazılan hərfin adı.

VAVEYLA is. [ər.] Vay, dad, fəryad, fəğan. *Vaveyla qoparmaq.* – [Əbülhəsən bəy:] *Biz Təbriz küçələrində qopan bu vaveylanın təzə bir macarə olduğunu inanırdıq.* M.S.Ordu-badi. *Şapkalı zabıtlərin ağır addımları döşəmədə fəlakət kimi səslənəndə evdə vaveyla ucaldı.* Mir Cəlal.

VAY 1. *nida.* Qorxu, həyəcan, təəssüf, kədər, ağrı, təəccüb, fərəh kimi hissləri ifadə edir. *Vay, yazıq! Vay, ilana bax! – Vay, kim, əğyar ilən ol yar həmdəmdir yenə.* Kişvəri. [Zibə xanım:] *Vay, yad kişinin səsi gəlir; vay, indicə qapıdan girəcəkdir.* M.F.Axundzadə. // Yenə yuxarıdakı mənalarda olaraq, müxtəlif tərkiblər daxilində işlənir. *Vay, dədəm, vay! Vay, mənim başım! Vay, mənim günümə! – [Şölə xanım:] Vay, dədəm vay, nənəm vay! Amandır, Teymur ağa, pərdənin dalısında gizlən.* M.F.Axundzadə. *Amma vay bizim arvadlarımızın gününə, şah Təhmasın vaxtında geyilən paltarı indi də geyirlər.* H.Zərdabi. // Bəzən təkrar şəklində işlənir: *vay-vay, vay-vay-vay.* *Qorxuram Zakiri hicrin qəmi bir halə sala; Görən adəm deyə vay-vay, budu divanə gəlir.* Q.Zakir. *Vay-vay, nə yaman müşkülə düşdü işim, Allah! M.Ə.Sabir.* [Arvad:] *Vay-vay-vay! A kişi, bu nə üst-başdır, bu nə əl-ayaqdır, əsi, qoşunkeşdidən, davadan gəliрсən nədir?* H.Sarabski. □ **Vay salmaq, vay-şivən salmaq (qoparmaq)** – qışqırmaq salmaq, çığırmaq, fəryad etmək, şivən qoparmaq. *Cənnət xanım dizlərinə çırpıb vay-şivən saldı.* Mir Cəlal. **Vayını vermək** – cəzalandırmaq, döymək, özışdirmək və s. [Güldəstə:] *Sən neçin qaçırın, .. axtarar, tapar, vayını verər.* N.Vəzirov.

2. is. Yas, ölü yeri, yaxud müsibət, bəd-bəxtlik mənasında. *Öldür Ələsgəri qurtulsun*

canı; Vay xəbərin göndər qohum-qardaşa. Aşıq Ələsgər. *Vayımı yar eşidib, vay, könül, söylədi kim; Seyyidim çoxdan ölübdür, bu onun vayı deyil.* S.Ə.Şirvani. [Vaqif:] *Bizdə hər gün bir təzə xəbər var: ya toydur, ya vay, ortası yoxdur.* Çəmənzəminli.

VAYXIR sif. 1. Huşsuz, fərsiz.

2. Mineral su adı.

VAYILDAMA “Vayıldamaq”dan f.is.

VAYILDAMAQ f. Vay demək, inildəmək, zarımaq, ax-vay etmək. *Alo zariyan yasavulu dümsüklədi: – Əyə, balam, niyə vayıldayırsan, arvad deyilsən ki?! S.Rəhimov.*

VAYILDAŞMA “Vayıladaşmaq”dan f.is.

VAYILDAŞMAQ qarş. dan. Birlikdə vayıldamaq (bir neçə adam).

VAYILTI is. Vay səsi, ax-uf səsi, inilti səsi.

VAYQANLI sif. dan. Əsassız olaraq adı pisliliyə çıxmış (adətən “adı vayqanlı” şəkildə işlənir). *Heç kəsin adı vayqanlı olmasın.* (Ata sözü).

VAYLI sif. Fəlakətli, həyəcanlı, təlaşlı. *Axşam çökdü şəhərə, bir südlü, aylı axşam; Çoxlu xəbər gətirdi; şivənli, vaylı axşam.* Ə.Cavad.

VAYSILANMAQ b ax **vaysınmaq**. [İlyas] *təzə köynəyini geyib, güzgünün önündə dayananda, üzünü saqqal basdığını görüb vaysılandı.* Mir Cəlal.

VAYSINMA “Vaysınmaq”dan f.is.

VAYSINMAQ f. dan. Heyifsilənmək, ax-vay etmək, çox təəssüf etmək. *Nəbi yoldaşı Mahmudun ölməsi üçün çox vaysılanırdı. “Qaçaq Nəbi”. [Tubu:] Gedirsən, get. Sonra vaysınanda danışaram.* Ə.Haqverdiyev.

VAZ¹ is. Baramaçılıqda: kələfcə şəklində sarınan incə yalınqat ipək teli.

VAZ²: vaz keçmək – əl çəkmək, fikrindən daşınmaq. *Öz fikrindən, niyyətindən vaz keçmək.* – *Axırda mülahizələr yürütməkdən vaz keçərək sükuta daldım.* Çəmənzəminli. [Sərdar Rəşid:] *Təbiidir ki, mən sizin şərafinizə toxunmamaq üçün ona cəza verməkdən vaz keçirəm.* M.S.Ordu-badi. *Hətta qurdu nişan alıb vurmaq istədim. Nədənsə fikrimdən vaz keçdim.* A.Şaiq.

VAZ³: vaz atmaq – hoppanmaq, sıçramaq, atılmaq, atılıb-düşmək. *Sürü üstündə çobanlar yatmaz qorxudan; Çöldə heyvan ya maral vaz atmaz qorxudan.* A.Səhhət. *Budur,*

qız, getsənə, ilk qatar gəlir; Ürkərək vaz atıb qaçır dəvələr. S.Rüstəm. Dovşanlar çalın-çarpaz yolla qaçaraq, tazıları çasdırır, arabir də vaz atardılar. H.Sarabski.

VAZA [fr.] İçinə meyvə, şirniyyat, çiçək və s. qoymaq, yaxud bəzək üçün qəşəng qab. Gülməyir vazamda artıq gül, çiçək; Məni düşündürür indi hər sözün. S.Rüstəm. [Hüseyn və Mirmahmud] uzun biullur vazalardakı mürrəbbədən, qənddən çaya saldılar, qaletdən yeyib, çaydan içdilər. S.Rəhman.

VAZEH sif. və zərflər [ər.] Aşkar, açıq-aydın, şübhəsiz. [Səkinə xanım:] Nə danışır, vazeh danış, görüm mətləbin nədir? M.F.Axundzadə. Hicran qəminin badeyigülgündür əlacı; Vazeh danışrlar bunu meyxanələr içrə. Q.Zakir. Üçüncü sual: göydə ulduz çoxdur, ya müsəlman bazarında qumarxana? Bu da vazehdir. C.Məmmədquluzadə.

VAZEHLİK is. Aşkarlıq, açıqlıq, aydınlıq.

VAZELİN [fr.] Neftdən istehsal edilən, ətriyyat və texnikada işlənən yağlı maddə.

VAZELİNLƏMƏ “Vazelinləmək”dən f.is.

VAZELİNLƏMƏK f. Vazelin sürtmək.

VAZELİNLƏNMƏ “Vazelinlənmək”dən f.is.

VAZELİNLƏNMƏK məch. Vazelin sürtmək.

VAZELİNLİ sif. 1. Tərkibində vazelin olan. Vazelinli sabun.

2. Vazelin sürülmüş.

VAZİMAQ f. məh. Qaçmaq. [Rüstəm bəy:] Əliqılınclı, qabağımdan dovşan tazi qabağından qaçan kimi vazıyrdı. N.Vəzirov.

VAZLAMAQ bax **vaz atmaq** (“vaz”da). Ceyran yana sıçradı, buynuzlarını boynuna qısıb daha da bərk vazladı. M.Rzaquluzadə.

VE “V” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitinin səssizin adı.

VEC Adətən feillərlə işlənir: **vecə gəlmək** – lazım olmaq, gerek olmaq, yararlıq göstərmək, yaramaq. [Bəylərdən birisi:] Həkim tayfasının ehtiramı vacibdir, xalqın vecinə gəlirlər. M.F.Axundzadə. [Bəbir bəy:] Ancaq ki özün yovuşan adam deyilsən, .. vecə gələn deyilsən, üzünə deyirəm. Mir Cəlal; // hörməti olmaq, əhəmiyyəti, dəyəri olmaq. Puç olsun qocalıq, gördün ki, necə; Bir pulca xublara gəlməmiş vecə. M.V.Vidadi; **vecinə**

almaq – saymaq, etina etmək, əhəmiyyət vermək, hesablaşmaq. Bizim Həzi də belə şeyi vecinə alan deyil. S.Rəhimov; **vecinə almaq** – saymamaq, etina etməmək; mütləssir olmamaq. Kəndin uşaqları bu dəhşətli gurlutunu heç vecinə də almırdılar. P.Makulu; **vecinə gəlmək** – bax **vecinə almaq**. Bu hal Rəfizadənin vecinə gəlmirdi. M.S.Ordubadi. Fəqət ofiser görərdi ki, dava yaman qızıqıb, bunların heç birinin vecinə gəlmir. Əmr elərdi ki, vuruşanları gülləyə basınlar. H.Sarabski; **nə vecimə (vecinə)** – bir şeyə, bir hadisəyə qarşı laqeydliyi ifadə edir – nə işimə (nə işinə), nə borcuma (nə borcuna). [Sona xanım:] A kişi, mənim nə vecimə ki, rus firəng malını qadağan edibdir. M.F.Axundzadə. A qardaşlar, axır bir deyiniz görüm, mənim nə vecimə ki, səhərlər saat altıda kontora gəlib, axşam saat onda azad olursunuz. C.Məmmədquluzadə.

VECSİZ sif. Lazımsız, görəksiz, yararsız, karsız, yaramaz, dəyərsiz, xeyirsiz, işəgəlməz, bikara. Səndə bitər bir neçə vecsiz qoza; Ancaq o da qismət olar donquza. M.Ə.Sabir. Mən hərdən oturub fikirləşirəm və bu əqidəyə gəlirəm ki, bizim çoxumuzu bədbəxt edən karsız, vecsiz və xeyirsiz qohumlarımızdır. Ə.Vəliyev. // Mənasız. Nə qədəri vecsiz kəlam söyləsə; Ağzından cavahir saçdı, dəyərlər. Aşıq Kamal.

VECSİZLİK is. Yararsızlıq, yaramazlıq, dəyərsizlik, faydasızlıq, karsızlıq, heç bir şeyə lazım olmama. [Salavat] əlinə keçirdiyi düşmənin belə vecsizliyindən pərt olub, narazılıqla mırıldandı. Ə.Əbüllhəsən. // Mənasızlıq.

VÉÇE is. [rus.] Qədim və orta əsr rus şəhərlərində xalq yığıncağı.

VEDA [sansk.] Hindistanın dini.

VEDALAR cəm Qədim Hindistanın dörd müqəddəs kitabı.

VEDRƏ is. [rus. ведра] Su və başqa mayeləri daşımaq və saxlamaq üçün silindrşəkilli qab; böyük satıl. Uşaqlar itin quyruğuna vedrə bağlayıb qovurlar. Ə.Haqverdiyev.

♦ **Vedrə bağlamaq** dan. – ələ salmaq, araya qoymaq, lağa qoymaq, masqara etmək, dolamaq.

VEDRƏCİK is. Kiçik vedrə.

VEDRƏLƏMƏ dan. “Vedrələmək”dən f.is.

VEDRƏLƏMƏK *f. dan.* bax **vedrə bağlamaq** ("vedrə" də).

VEGETARIAN *is. [ing.]* Yalnız bitki yeməkləri ilə qidalanan adam.

VEGETASIYA *[lat.]* Bitkinin cücərməsi, boy atması və inkişaf dövrü. *Çay bitkisinin vegetasiya dövründə istiyə çox ehtiyacı vardır.*

VEGETATİV *sif. bot. zool.* Canlı orqanizmlərin inkişaf və qidasına aid olan. *Çay bitkisinin vegetativ üsulla artırılması seleksiya-toxumçuluq işində geniş tətbiq edilir.* □ **Vegetativ çoxalma** *bot.* – bitkilərin qeyri-cinsi çoxalması üsulu. **Vegetativ sinir sistemi** *anat.* – sinir sisteminin orqanizmdə tənəffüs, həzm, qan dövranı, ifrazat və maddələr mübadiləsi proseslərini idarə edən hissəsi. **Vegetativ nevroz** *tib.* – vegetativ sinir sisteminin funksional pozulması.

VƏKSEL *[alm.]* Bir şəxsə və ya idarəyə müəyyən müddətdə, müəyyən miqdarda pul verməli olan şəxs tərəfindən verilən iltizamnamə. [Dükançı:] *A kişi, yaxşı yadıma düşdü, Hacı İmamqulunun vekselinin vaxtıdır, aparım onun pulunu verim.* Ə.Haqqverdiyev. *Qulu o gün veksəl ilə min manat alıb Yunus bəyin yanına getdi.* A.Şaiq. [Bəhram:] *Belə məlumdur ki, veksəl fəqərəsi doğru imiş.* C.Cabbarlı.

VƏKTOR *[lat.] riyaz.* Ədədi qiyməti və istiqaməti olan riyazi kəmiyyət və bu kəmiyyətin qrafik təsviri.

VEKTORİAL *sif.* Vektora aid olan. *Bektorial hesablama. Vektorial kəmiyyət.*

VELİKORÚS bax **rus.**

VELODRÓM *[fr. velo və yun. drom]* Velosipedləri sınamaq və velosiped yarışları keçirmək üçün xüsusi meydan, betonlu yol.

VELOSİPÉD *[lat.]* Ayaqlarla hərəkətə gətirilən ikitəkərli, yaxud üçtekərli minik maşını. *Velosiped yarış. Uşaq velosipedi.*

VELOSİPEDÇİ *is.* Velosiped sürən adam, velosipeddə gəzən, yaxud velosiped ilə məşğul olan adam. *Velosipedçilərin yarış.*

VELÜR *[fr.]* 1. *toxuc.* Drapın, məxmərin ən yaxşı növlərinin adı. *Velür şlyapa. Velür palto. Qoyun, yunundan, xüsusilə zərif və yarımcərif yundan ən qiymətli parçalar – baston, triko, velür və başqaları hasil olur.*

2. Zamşaya (üzüxovlu dəriyə) oxşayan dəri növü.

VELVÉT *is. [ing.]* Nazik iplikdən toxunmuş qabarıq milləri olan parça.

VÉNA *[lat.] anat.* Qanı ürəyə aparən qan damarı.

VENÉRA¹ *is. [lat.]* Qədim yunan mifologiyasında məhəbbət və gözəllik ilahəsi.

VENÉRA² *is. [lat.]* Günəş sisteminə Günəşə yaxınlığına görə ikinci planet.

VENEROLÓGIYA *[yun.] tib.* Tibb elminin zöhrəvi xəstəliklər bəhsi.

VENEROLOJÍ *sif.* Venerologiyaya aid olan. *Veneroloji dispanser.*

VENEROLOQ *[yun.] tib.* Zöhrəvi xəstəliklər mütəxəssisi; həkim.

VENET(LƏR) *is. [lat.]* Qədimdə Adriatik dənizinin şimal sahillərində yaşamış tayfalar qrupu.

VENÓZ *sif. anat.* Venalara aid olan, yaxud venaların içində olan.

VÉNTİL *[alm.] tex.* Borularda, cihazlarda və s.-də mayenin, qazın, yaxud buxarın yolunu açıb-bağlamaq üçün qurğu, qapaq.

VENTİLYASIYA *[lat.]* 1. Qapalı binalarda və s.-də havanın dəyişdirilməsi və təmiz hava ilə əvəz edilməsi. *Bu otağın ventilyasiyası pisdır.*

2. Qapalı yerlərin havasını dəyişdirmək və təmizləmək üçün cihazlar və ya qurğular sistemi.

VENTİLYÁTOR *[lat.]* Qapalı binalarda, yeraltı qazmalarda və s.-də havanı dəyişdirmək, təmizləmək, yaxud onun cərəyanını gücləndirmək üçün cihaz, qurğu. *Elektrik ventilyator. Sorucu ventilyator.*

VER-AL *is.* Alver, alış-veriş. *Bu ramazanlıqda nə ver-aldı bu? Ax! Nə qəzetdi bu, nə jurnalı bu?* Ə.Nəzmi.

VERÁNDA *[port.]* Binanın yanında: qabaq tərəfi açıq və ya şüşələnmiş üstüörtülü balkon, artırma, eyvan. *Qəmər verandanı səliqəyə saldıqca mahnının sözlərini təkrar edir.* S.Rəhman.

VERBAL *sif. [lat.]* Şifahi, imzasız.

VERDİRMƏ "Verdirmək" dən *f.is.*

VERDİRMƏK *icb.* Verməyə məcbur etmək.

VERDİRTMƏK *icb.* Başqa bir şəxs vasitəsilə birisini bir şey verməyə məcbur etmək.

VERƏCƏK *is.* Gələcəkdə verilməsi lazım olan şey; borc (*alacaq* müqabil). *Alacağın olsun, verəcəyin olmasın.* (Ata. sözü).

VERƏCƏKLİ *sif.* Birinə verəcəyi (borcu) olan; borclu.

VERF [*holl.*] Gəmi düzəldilən və təmir edilən yer. *Sovxoz və gəmi inşa edən verfilə tanış olduq.* Ə.Məmmədخانlı.

VERGİ *is.* 1. Müəssisədən, idarədən, əhəlidən və s.-dən alınan məcburi dövlət rüsumu. *Gəlir vergisi. Kənd təsərrüfatı vergisi. Vergi qoymaq.* // Töycü. *Ərəb əmiri Əbu Müslim bütün Dağıstan əhalisi üzərinə vergi təyin edib buyurdu ki, .. onu gətirib Dərbənd hakiminə versinlər.* A.Bakıxanov.

2. *məc.* Fövqəladə istedad, qabiliyyət. *O səsin, o verginin sahibi Şamaxı meşəsində çır-çırpı yığır.* Mir Cəlal.

VERGİÇİ *is.* Vergi verən.

VERGİYİĞAN *is.* Vergi yığmaqla məşğul olan işçi.

VERGÜL [*fr.*] *dilç.* Sözləri, söz qruplarını, yaxud cümlələri ayıran qarmaqşəkilli durğu işarəsi (,). *Vergül qoymaq. Nöqtəli vergül (,).*

VERİCİ *sif. rad.* Radio dalğalarını (elektromaqnit dalğalarını) fəzaya buraxan. *Verici stansiya hər tərəfə radio dalğaları buraxır.*

VERİLİŞ “Verilmək”dən *f.is.* *Elektrik verilişi sistemləri. Televiziya, radio verilişi.*

VERİLMƏ “Verilmək”dən *f.is.*

VERİLMƏK “Vermək”dən *məc.* *Əldən-ələ verilmək. Klub üçün yaxşı bina verilmişdir. Maaş sabah veriləcəkdir. – Üçüncü siqnal verildə Ehtiyat xalanın qəlbi tərpəndi.* Mir Cəlal.

VERİM *is.* Məhsul vermə qabiliyyəti; bərəkət, məhsul, səmərə. *Bu inəyin verimi yaxşıdır.*

VERİMCİL *sif.* 1. Bol məhsul verən, məhsuldar, bərəkətli. *Verimcil inək. Verimcil ağac.*

2. *məc.* Əliaçıq, səxavətli.

VERİMLİ *bax verimcil.* *Verimli torpağı, geniş çölləri; .. Keçidləri, rizləri var ölkəmin.* C.Cabbarlı.

VERİMLİLİK *is.* Məhsuldarlıq, bərəkətlilik, mübitlik. *Torpağın verimliliyi.*

VERİMSİZ *sif.* Məhsul verməyən, bərəkətsiz.

VERİŞ *bax vermə.*

VERİZM *is.* [*ital.*] XIX əsrin sonunda italyan ədəbiyyatında, musiqisində və təsviri sənətində realist cərəyan.

VERMƏ “Vermək”dən *f.is.* *Qiyमत vermə. Ara vermə.*

VERMƏK *f.* 1. Bir şeyi öz əlindən çıxarıb başqasına ötürmək, təslim etmək, çatdırmaq; tapşırmaq. *Pul vermək. Onu mənə ver. Hazır materialları redaktora verdim. Əldən-ələ vermək. – Feldşerin verdiyi təmiz xalat ona çox gözəl yaraşdı.* M.Hüseyn.

2. İstifadə üçün ayıraraq birinin sərəncamına tapşırmaq, ixtiyarına vermək. *Klub üçün bina vermək. Yeni binada ona üçotaqlı mənzil verildilər.*

3. Bağışlamaq, hədiyyə etmək, mükafatlandırmaq. *Mükafat vermək. Pay vermək.*

4. Sərf etmək, yönəltmək, sövq etmək. *Bütün fikrini işə vermək.*

5. Ödəmək, əta etmək, qaytarmaq. *Aldığı şeyin pulunu vermək. Haqqını vermək. Borcunu vermək istəmir.*

6. Pulla ödəmək, müəyyən qiymətə almaq. *Paltoya yüz manat vermişəm. Kitaba nə verdin?*

7. Hasıl etmək, hüsula götürmək. *Qazanc vermək. Bar vermək. Müəssisə çoxlu gəlir verir. Ağac çoxlu meyvə verir. Bu quyu daha neft vermir.*

8. Düzəltmək, təşkil etmək, tərtib etmək. *Ziyafət vermək. Tamaşa vermək. Konsert vermək.*

9. Nəşr etmək, elan etmək. *Qəzetdə elan vermək. Qanun vermək.*

10. Bildirmək, demək. *Telefonunun nömrəsini vermək. Ünvan vermək.*

11. Yaşını təyin etmək (üzdən, zahirdən). *Ona 40 yaşdan artıq vermək olmaz.*

12. Tapşırmaq, təyin etmək, həvalə etmək. *Şagirdə məsələ vermək. Çətin iş vermək.*

13. Ərə getməsinə icazə vermək, yaxud məcbur etmək. *Qızı oğlana verdilər. Atası qızını verməkdən boyun qaçırdı. // Qovuşmasına, birləşməsinə imkan vermək. Vermədi Fərhadə çərxi-bivəfa Şirini, Hadiya. M.Hadi.*

14. “Özünü” sözü ilə bərabər – getmək, yönəlmək, bir tərəfə üz tutmaq. *Özünü bulvara verdi. – [Salmanov:] Danışma, özünü*

ver dağ yoluna, ayrı əlac yoxdur. S.Rəhman. // Gizlənmək mənasında. *Özünü ağacın dalına verdi (ağacın dalında gizləndi).*

15. Bir sıra isimlərlə birləşdirilərək, mürəkkəb feil və ifadələr düzəldilir; məs.: cavab vermək, ömrə vermək, icazə vermək, yol vermək, ad vermək, can vermək.

VERMİŞEL [ital.] Fabrikdə hazırlanan girdə ərşətə növü.

VERMİŞELLİ sif. Vermişeldən hazırlanmış, içərisində vermişel olan. *Vermişelli sorba.*

VERONAL is. [lat.] tib. Yuxu dərmanı.

VERSIYA is. [lat.] 1. Rəvayət, şayiə, xəbər.

2. Eyni faktın və ya hadisənin bir-birindən fərqli bir neçə cür izahı.

VERST [rus. верста] köhn. 1,06 kilometrə bərabər rus uzunluq ölçüsü (metr üsuluna keçməzdən əvvəl işlənirdi). [Faytonçu] *bu sürətlə təxminən iki verst gedəndən sonra, atların cilovunu çəkdi.* Ə.Haqverdiyev.

□ **Verst ağacı** köhn. – yolların kənarında: yolun hər bir verst məsafəsini göstərən dirək. *Fəqət hərdən baxar ikən uzun, uzaq çöllərə; Alaca verst ağacları gəlir ancaq nəzərə.* A.Səhhət. **Bir verstdən** – uzaqdan, çox uzaqdan. *Onun gözü bir verstdən görür.*

VERSTATKA [rus.] köhn. Əl ilə hərfləri yığmaq üçün mətbəə aləti. *O kiçik bir verstatkanın ağacı üzərində yarımçıq qalmış naboru götürüb, sürətlə yığmağa başladı.* S.Rəhman.

VERSTLİK sif. Saylarla işlənərək, məsafənin neçə verst uzunluğunda olduğunu göstərir. *Qala şəhərin qırx verstliyində idi.* – *Suraxamdan Mərdəkan bağlarınadək 17-18 verstlik bir məsafəni piyada getmək mənim üçün çətin idi.* S.Hüseyn.

VERŞOK [rus.] köhn. Arşının $\frac{1}{16}$ hissəsinə – 4,4 sm-ə bərabər köhnə rus uzunluq ölçüsü. *..Bu sünbə nəinki tamam arşındır, hətta arşından iki verşok da azdır.* Ə.Haqverdiyev. [Cəmil:] *Bir də görürsən balta firlanır, amma heç bir verşok da dərinə getmir.* M.Hüseyn.

VERTİKAL sif. Şaquli. *Vertikal xətt. Vertikal vəziyyətdə.*

VERTİKALLIQ is. Şaqulilik; şaquli şeyin halı.

VERTOLYOT [rus.] Şaquli xətt üzrə qalxıb enə bilən, həmçinin havada sallana bilən xüsusi quruluşlu təyyarə. *Şəhər ilə Sumqayıt və "Neft daşları" arasında vertolyot işləyir.*

WESTERN sif. [ing.] Qərbə məxsus olan, qərbə aid olan.

VESTİBÜL [fr.] Adətən ictimai binaların daxili girişində böyük dəhliz, geniş eyvan. *Teatrın vestibülü.*

VETERÁN [lat.] 1. Müharibə iştirakçısı olan qocaman döyüşçü. *Böyük Vətən müharibəsi veteranları ilə görüş.*

2. Hər hansı bir sahənin köhnə, əməkdar işçisi, xadimi. *Elm veteranları. Səhnə veteranı.*

VÉTO [lat.] Qadağan etmə, ləğv etmə: a) dövlət hüququnda: bir dövlət orqanının başqa bir orqanın qərarının həyata keçirilməsini qəti və ya şərti qadağan etməsi; b) beynəlxalq hüquqda: məsələlər yalnız bir səsə həll edilən beynəlxalq təşkilatlarda üzvlərdən birinin, əksəriyyətin çıxardığı qərarın qəbul edilməsinə mane olan etirazı.

VEYİL sif. Avara, boş-boşuna gəzən, heç bir iş sahibi olmayan. *Veyil adam.* // İs. mənasında. [Nabat:] *Sən elə veylin üstündə öz əmini niyə belə ağrıdırsan?* S.Rəhimov.

veyil-veyil zərfl. Avara-avara, boş-boşuna, heç bir işdən yapışmayaraq, boş-bıkar. *Veyil-veyil gəzmək.* – [Kərim babanın] *o qapı-bu qapıda veyil-veyil sürünməkdən başqa əlindən bir iş gəlməzdi.* A.Şaiq.

VEYİLLƏNMƏ "Veyillənmək"dən f.is.

VEYİLLƏNMƏK f. Heç bir iş görməyərək boş-boş, avara-avara gəzmək. *Bu Allahın bəlasına giriftar olmuş da yaylaqlarda veyillənməkdən yorulmadı.* C.Məmmədquluzadə. *Küçə-bacada veyillənməkdənsə, uşaqlar qoy şəhərin tarixi yerlərini gəzsinlər, öyrənsinlər.* Ə.Əbülhəsən.

VEYİLLƏŞMƏ "Veyilləşmək"dən f.is.

VEYİLLƏŞMƏK f. Veyil olmaq, avara olub getmək, tənbelləşmək.

VEYİLLİK is. Heç bir işdən yapışmayaraq boş-boş gəzmə; avaralıq, bıkarlıq.

VEZİKUL is. [lat.] tib. Dəridə qabarcıq, suluqlar, səpgi.

VƏ bağl. Sadə cümlələrdə həmcins üzvləri, mürəkkəb cümlələrdə isə onun tərkibinə daxil olan cümlələri bir-birinə bağlayır. [Qız]

aslan və qəhrəman olsa da, vəhşət önündə acizdir. Mir Cəlal. // İki sözü bir-birinə bağlayaraq, onlara birləşdirici mənə, yaxud ümumi məfhum verir. *Mən və sən.* “*Qılınç və qələm*”. *Ar və namus.* *Dəftər və qələm.* *Böyükklər və kiçiklər.*

VƏBA *is.* [ər.] *tib.* Çox yoluxucu ağır bir xəstəlik; ovma. *Bunlardan da əlavə, Rəşət şəhərində tif və vəba xəstəliyi şiddətli surətdə yayılırdı.* M.S.Ordubadı.

VƏBAL *is.* [ər.] *köhn.* Günah, məsuliyyət; bəbal. [Şəhrəbanı xanım:] *Bunun vəbali olsun Parij qızlarının, gəlinlərinin boynuna ki, .. xalqı azdırıb yoldan çıxardırlar.* M.F.Axundzadə. *Vəbali nağıl edənin boynuna, yalan-doğruluğuna zəmanət etmirəm.* Ə.Haqqverdiyev.

VƏBALI *sif. tib.* Vəba xəstəliyinə tutulmuş. *Vəbali xəstələr.*

VƏCAHƏT *is.* [ər.] Gözəllik, qəşənglik, göyçəklik, yaraşlıq; gözəl üz. *Nəçidir ay vəcahətdə ola tay sənə.* Q.Zakir. *Səndə, ey ləli şərkər buca vəcahət qalmaz.* S.Ə.Şirvani.

VƏCAHƏTLİ *sif.* Üzü gözəl, qəşəng, göyçək.

VƏCD *is.* [ər.] Həddən artıq sevinc, şadlıq, ruh yüksəkliyi; hədsiz şövq və həvəs. *Sevincimin, vəcdimin çoxluğundan durub oynamaq istəyirdim.* M.F.Axundzadə. *Salman “Kapital”ı əlinə alıb vəcdlə (z.): – Bu kitab köhnə aləmi tamamilə yixacaq, – dedi, – daşı daş üstə qoymayacaq.* Çəmənzəminli. // Özünü itirmək dərəcəsinə dalğınlıq. *Şair bu sözləri vəcd halında söyləyərək, bihüsanə yıxılıb hərəkətsiz qalır.* A.Səhhət. □ **Vəcd etmək** – bax **vəcdə gəlmək**. [Xacə Mübarək:] *Şahın övrəti və qızları göndərilən töhfələrdən qaytada vəcd etdilər.* M.F.Axundzadə. **Vəcdə gəlmək** – son dərəcə sevinmək, şadlanmaq, şövqə gəlmək, ruhlanmaq. *Bağladım vəcdə gəlib hüsnünə şerimlə kitab.* S.Rüstəm. *Hamı vəcdə gəlir .. bu məsləhəti; Bəyənib dəyişir aşıq söhbəti.* O.Sarıvəlli. **Vəcdə gətirmək** – cusa gətirmək, ruhlandırmaq. *Bu sözlər qocamı vəcdə gətirdi.* İ.Əfəndiyev. *Tapdığın iri, qıvrıvatlı görkəmi isə topçuları vəcdə gətirdi.* Ə.Əbülhəsən.

VƏCDLİ *sif.* Vəcdə gəlmiş, cusa gəlmiş, ruhlanmış, şad, sevincli.

VƏCH *is.* [ər.] 1. *klas.* Üz, sifət, cöhrə, surət. *Leyk hanı səndə bəsirət gözü; Ta görə sən vəchi-dilərasını.* M.Ə.Sabir.

2. Yol, üsul, vasitə, tərz, qayda (adətən “ilə” qoşması, yaxud “lə” şəkilçisi ilə işlənir). *Əvvəl zaman kürrəyi-ərzini qabığı qayət nazik olub, ona görə bu vəchlə vücuda gələn çatlaqların da ədədi artıq olmuşdur.* H.Zərdabi. *Elə asan vəchlə başa düşdülər ki, daxi bu dildən başqa qeyri bir dil axtarmağa hacət qalmadı.* C.Məmmədquluzadə. □ **Hec (bir) vəchlə** – heç bir surətlə, heç bir yolla, qətiyyən, əsla. *Uşaq heç vəchlə bədbəxt anası Zeynəbin səfərə getməsinə inanmayırdı.* M.S.Ordubadı. *Qaraca qız bu zülmədən xilas olmaq üçün neçə dəfə qaçmaq fikrinə düşmüşdüsə də, lakin qaçmağa heç bir vəchlə imkan tapa bilməmişdi.* S.S.Axundov. [Səriyyə xala] *alt köynəyinin yaxasında gizlətdiyi 30 tümən pulu heç bir vəchlə xərcləmək istəmir(di)..* M.İbrahimov. **Hər vəchlə** – hər bir vasitə ilə, hər necə olur olsun. *Axır günlər tez-tez Gülişlə görüşməyə can atan Günəş hər vəchlə Gülişdən söz almaq istəmişdisə də, müvəffəq ola bilməmişdi.* Ə.Vəliyev.

3. *klas.* Səbəb, vəsilə, səbəb, münasibət. *Dəmbədən gər düşsə gözəndə dürrü-əşkim vəchi var.* Füzuli. *Göstərsə yarə könlünü var vəchi Seyyidin; Öz xanəyi-xərabını memara göstərir.* S.Ə.Şirvani. *Kəndli dedi: – Vəchi budur, müxtəsər; Səndə o şeydən əbədən yox əsər.* A.Səhhət. □ **Nə vəch ilə** – nə səbəbə, nə üçün, niyə. *Nə vəch ilə tutub xəstə səfheyirixsarı ol şuxun?* Q.Zakir.

VƏCİHƏ *sif.* [ər.] Gözəl, qəşəng, göyçək. *Şəhər əhalisindən Nəbi İsmayilov adlı bir şəxsin bir vəcihə qızı var idi.* Ə.Haqqverdiyev. [Abtalı:] *Ay arvad, o qızın barəsində mən də eşitmişəm, deyirlər çox vəcihədir.* H.Sarabski.

VƏD *is.* [ər.] Bir işi yerinə yetirmək üçün qabaqcadan söz vermə, öhdəyə götürmə. [Molla İbrahim Xəlil:] *..İyirmi put, onu da yəhudilər aparsınlar ki, mənim vədim xilaf olmasın.* M.F.Axundzadə. □ **Vəd etmək** – bir işi edəcəyinə söz vermək, öhdəsinə götürmək. [Şəmsiyyə:] *Vəd edin ki, dostluğumuz əbədi olaraq qalacaqdır.* M.İbrahimov. *Salman kişi [Aqilə] çoxlu dəftər, rəngli qələm alacağını vəd etdi.* Mir Cəlal. **Vədinə xilaf çıxmaq** – verdiyi sözü yerinə yetirməmək.

Lətifə yenə gözlərini qaldırmadan cavab verdi: – Bəli, usta! Qoy vədinə xilaf çıxan utansın. M.Hüseyn.

VƏDƏ *is.* [ər.] 1. Bir iş üçün qabaqcadan təyin olunan vaxt, müddət. *Vədəsi çatmaq. Vədəsi qurtarmaq. – Şəbanın vədəsi tamam oldu. Amma qayıtmağı üçün gərək şəhər əhlindən rızaməndlik alına idi. Ə.Haqverdiyev.*

□ **Vədə olunmaq** – qabaqcadan müəyyən edilmək, şərtləşdirilmək. // Bir işi təxir etmək üçün təyin olunan vaxt, möhlət. *6 ay vədə verdi. // Ümumiyyətlə, vaxt, zaman, çağ. Könül həsrət, can müntəzir, göz yolda; Ömr azaldı, vədə keçdi san ilə. M.V.Vidadi. O vədə belə işləri başa düşürdüm, çünki on yeddi yaşında idim. C.Məmmədquluzadə. Mən cəhənnəmi həmişə Bakının mədənlərinə oxşar bir şey hesab edirdim və çox vədə də deyirdim ki, cəhənnəm yəqin Bakıda olacaq. Ə.Haqverdiyev. Heç vədə – heç vaxt, qətiyyən. Bu necə məleykə-önümdə belə; Axı mən heç vədə sevlənməmişdim. M.Araz.*

2. Bax **vəd.** *Hər zaman Zeynal onu [Mehribanı] .. quru və boş vədələr ilə dolandırır. S.Hüseyn. □ Vədə vermək* – 1) səs vermək. *Yarım mənə vədə verdi; Dedi, gəl göz buralarda. Aşıq Abbas. Keçən gün Zeynal səhər evdən çıxarkən vədə vermişdi ki, bu gün o, ən aşağısı üç yüz manat para alacaqdır. S.Hüseyn; 2) qabaqcadan söyləmək, demək. Bəli, anam vədə verdiyi günlər gəlib çatdı. S.S.Axundov. Vədəsinə əməl etmək* – verdiyi sözü yerinə yetirmək. **Vədəsinə xilaf çıxmaq** – verdiyi sözü yerinə yetirməmək. **Vədə(sini) almaq** – birinin müəyyən vaxtda qonaqlığa və s.-yə gəlməsi haqqında ondan söz almaq; dəvət etmək, çağırmaq. [Hatəm-xan ağa] *israğagün aşnası zərdablı Qurban bəyə kağız yazırdı ki, Şamaxı cəngilərinin vədəsini alsın, toya göndərsin. M.F.Axundzadə. İranda Məhəmmədəli şahın tərəfdarı məhz bir neçə adamdır ki, öz şəxsi mənfəəti üçün, yəni kimi rüşvət alıb və kimi vədə alıb şahna kömək eləyirlər. C.Məmmədquluzadə.*

VƏDƏXİLAF *sif.* və zər[f [ər.] Vədəsinə əməl etməyən, söz verib vaxtında yerinə yetirməyən, boynuna götürdüyü işi vaxtında görməyən. □ **Vədəxilaf çıxmaq** – verdiyi vədəni yerinə yetirməmək. *Hər şeydən artıq*

onu [Nadiri] düşündürən qonaqlıq gecəsi Məstan bəygilə getməməsi deyil, Zeynəbi aldatmağı və onun qarşısında vədəxilaf çıxmağı idi. B.Talıblı. [Südəbə:] Siz Firidun, vədəxilaf çıxdınız, zəng etmədiniz. M.İbrahimov. Azərbaycanlı balası vədəxilaf çıxmaz. Ə.Əbül-həsən.

VƏDƏXİLAFLIQ *is. dan.* Söz verib vaxtında yerinə yetirməmə, boynuna götürdüyü işi vaxtında görməmə; vədəsinə xilaf çıxma.

VƏDƏLƏŞMƏ “Vədələşmək” dən *f.is.*

VƏDƏLƏŞMƏK *f.* Görüşmək üçün aralarında sözləşmək, vaxt təyin etmək, bir-birinə söz vermək. *Saat 3-də görüşməyə vədələşdilər. Yola düşmək vaxtını qabaqcadan vədələşdik. – Laçın bu gün də onunla [Gülüylə] vədələşmişdi. M.Hüseyn. Qədir Qiyasla vədələşdiyi yerə getdi. Mir Cəlal.*

VƏDƏLİ *sif.* 1. Müəyyən vaxtı və müddəti nəzərdə tutan; müddətli. *Vədəli borc.*

2. Bir yerə müəyyən vaxtda dəvət olunmuş, dəvətli. *Mən bu axşam vədəliyəm. – Döşəlibdi xəli, yar; Çuxası vəznəli yar; Durum, yollara baxım; Vədəlidi, gəli yar. (Bayatı).*

VƏDƏSİZ *sif.* 1. Müəyyən vaxtı, müddəti olmayan; müddəti, vaxtı təyin edilməmiş; müddətsiz, daimi. *Vədəsiz pasport.*

2. Bax **vaxtsız.** *Əzizim, o balıq-nan; Dər-yada o balıqnan; Bir vədəsiz yel əsdi; Yandıq biz obalıqnan. (Bayatı).*

VƏFA *is.* [ər.] Sözüünün üstündə durma; borcunu, təəhhüdünü yerinə yetirməkdə möhkəmlik; səbat, etibar. *Gördük bəyü bəy-zadələrin yoxdu vəfası; Çox-çoxdu cəfası. M.Ə.Sabir. // Məhəbbətdə sədaqət. Rəqib qılsa cəfa, mən vəfa, vəli şadam; Ki, yaxşı yaxşıya uğrar, yaman yamana yetər. Füzuli. Vəfa rəsmi tutub gəl, ey pəri, cövrü cəfadən keç. S.Ə.Şirvani. Xəzəna meyl elədi, almadı vəfa nəzərə; Yetişdi bülbülə çox-çox qəmü cəfası gülün. Nətvən.*

♦ **Vəfa etmək** – yetişmək, çatmaq kifayət etmək. *Ömrü vəfa etmədi.*

VƏFADAR *sif.* [ər. vəfa və fars. dar] *şair.* Vəfali, dostluğuna sabit və sədaqətli olan, dostunu unutmayan. *Ey dilbəri-dildarım, sən-sən əbədi yarım; Vey yarı-vəfadarım, didarına müştaqəm. Nəsimi. Az ləfzilə ol büti-vəfadar;*

Çox dərdini yarə qıldı izhar. Məsihi. Mərdlər ilə gəz ki, vəfadar olur; Namərdlərə yoldaş olan xar olur. M.V.Vidadi. Unudulmaz el yolunda canı qurban olanlar; Vətən mülkü abad yaşar vəfadarı görəndə. S.Vurğun. // Dost, sevgili. Getmə, getmə, görüm kimin yarısan; Hansı bəxtəvərin vəfadarısan? Qurbani.

VƏFADARLIQ *is.* Vəfalılıq, dostluqda səbat və sədaqət. [Vaqif İrakli xana:] *İnşallah, bundan sonra da sədaqət və vəfadarlığımızda paydar olarıq. Çəmənçəminli.*

VƏFALI *sif.* Dostluğunda, məhəbbətində sadıq, möhkəm, sabit, etibarlı, sədaqətli. *Vəfali yoldaş. – Vəfali dost yad olmaz, görməsə yüz il səni. (Ata. sözü). Məktəb zamanı gəldi; Dur, ey vəfali oğlum! M.Ə.Sabir. Lalə yalnız vəfali bir arvad deyil, yaxın bir dost və köməkçi idi. M.Hüseyn.*

VƏFALILIQ *is.* Dostluqda, məhəbbətdə möhkəmlik, sabitlik; sədaqət, etibar.

VƏFASIZ *sif.* Dostluqda, məhəbbətdə sabit və möhkəm olmayan; vəfası olmayan; sədaqətsiz, etibarsız. *Nə qədr təndə canım var, işim fəğan olacaq; Vəfasız oldu mənə çünki yar, ağlayıram. Heyran xanım. Sevgi dildə şüar olsun! Vəfasızə çox ar olsun! S.Vurğun. // məc. Etibarsız, fani, müvəqqəti. Vəfasız dünyanın mehri gedir könülündən, aldanma. Nəsimi.*

VƏFASIZLIQ *is.* Dostluqda, məhəbbətdə sədaqətsizlik, səbatsızlıq, etibarsızlıq. [Nurəddinin] *içərisindən xəbəri olmayan adamlar onun belə lal durmasını vəfasızlıq zənn etdilər. S.S.Axundov. // məc. Etibarsızlıq, fanilik, müvəqqətilik. Bəzən .. Rüstəm odsuz, közsüz yanır, ömrün vəfasızlığından şikayətlənirdi. S.Rəhimov.*

VƏFAT *is.* [ər.] Ölmə, ölüm. *Ancaq bir nəfəri Mirzənin vəfatı yandırır. O adam usta Zeynal idi. Ə.Haqqverdiyev. Anasının vəfatından sonra Nurəddində böyük təgəyir görünürdü. S.S.Axundov. □ Vəfat etmək – ölmək. Budur, üç il bundan qabaq Aslan, sonra övrəti vəfat etdilər. C.Cabbarlı. Gülpərinin anası qışda vəfat etmişdir. S.Hüseyn.*

VƏGƏR *bağl. klas.* Və əgər. *Gər dərd vəgər dəvə sənindir; Hakim sənsən, riza sənindir. Füzuli.*

VƏH *nida* [fars.] Bəh, bəh–bəh, əcəb, pəh. *Mərhəbələr! Vəh, nə əncəm etdi, amma mil-lət a! M.Ə.Sabir. // Bax vah. Dil deməkdən kəsilib, tən hərəkətdən, vəh, kim; Künci-qəm-xanəyə bir surəti-divar olubam. Füzuli. Çakər olur, rəsmidir, bəndeyi-fərmani-xan; Vəh, bu nə çəkərdi kim, payına yüz xan düşər. Q.Zakir.*

VƏHABI *bax vəhhabi.*

VƏHALONKI *bağl. [fars.]* O halda ki, hal-buki. [İkinci qadın:] *Vəhalonki savadsız qadınlar üçün savad kursları açıb, tamam savadsız qadınları savadlandırırıq. Ə.Haqqverdiyev. [İsfahani:] Vəhalonki işlər zahirdə göründüyündən çox-çox mürəkkəb və qəlizdir. M.İbrahimov.*

VƏHDANIYYƏT *is.* [ər.] Dini ehkama görə Allahın birliyi və varlığı.

VƏHDƏT *is.* [ər.] 1. Birlik, bütövlük, bölünməzlik. [Dəmirov] *bilirdi ki, qüvvət vəhdətdədir. S.Rəhimov.*

2. Ümumilik, eynilik, tam oxşarlıq. *Görüşlərin vəhdəti.*

3. Yalnızlıq, təklik, tənhalıq, xəlvət. *Vadiyi-vəhdət həqiqətdə məqami-əşqdır. Füzuli.*

VƏHHABI *is.* [ər.] İslamda başlıca ehkamu vahid Allaha səcdə etməkdir.

VƏHHABİLİK *is.* XVIII əsrin sonlarında Mərkəzi Ərəbistanda yaranmış dini-siyasi cərəyan.

VƏHM *is.* [ər.] Əsli-əsası olmayan fikir; xəyal. // Yersiz qorxu, vahimə, şübhə. *Gözü qəmzən gəlib can qəsdinə, amma budur vəhmim; Düşə nəhəq yerə qanlar iki sərdar arasında. Q.Zakir. Allah, Allah, nədir bu tufanlar? Az qalır vəhmdən çıxa canlar. M.Ə.Sabir. □ Vəhm etmək – qorxmaq, ehtiyat etmək. Vəhm etdi ki, olsa yarə vasil; Nöqsən ola canı cahə hasil. Füzuli.*

VƏHMƏ *bax vahimə. Meşənin vəhməsi Pəri xanımı götürdü. Ürəyinə qorxu düşüb çıxdı çinar ağacına. (Nağıl). □ Vəhmə basmaq – bax vahimə basmaq (götürmək, bürümək) (“vahimə”də). Budur, qarşılıdı onu bir nəfər; Qorxudan Dadaşı basdı vəhmələr... M.Müşfiq. Vəhmə düşmək – bax vahiməyə düşmək (“vahimə”də). Vəhmə salmaq – bax vahiməyə salmaq (“vahimə”də).*

VƏHMƏLƏNDİRMƏ “Vəhmələndirmək” –
dən *f. is.*

VƏHMƏLƏNDİRMƏK *bax* **vahimələnmək**. [Ana] *hərərətli dodaqları ilə gurultudan vəhmələnen uşağının ağlar gözlərini öpərkən, başına ağır bir şey dəydi*. Mir Cəlal.

VƏHMƏLİ *bax* **vahiməli**. *Evdə nəyinsə intizarını çəkən vəhməli bir sükut vardı*. Ə.Əbülhəsən.

VƏHMNAK *sif.* [ər. vəhm və fars. ...nak] Qorxaq, vahiməyə düşən, şübhəyə düşən, vahiməyə, xəyala uyan.

VƏHŞ *sif.* [ər.] Vəhşi, yabanı, əhliləşməmiş. *Ətrafını teyrü vəhş almış; Vəhşət onu bir hisarə salmış*. Füzuli.

VƏHŞƏT *is.* [ər.] 1. Vəhşilik, mədəniyyətsizlik. [Məşədi bəy:] *Yəqin sən də bacın vəhşilərlə pəncələməkdən yorulub, özünü yandırıb. Sizdəki vəhşətlərdən xəbərim var*. M.Hüseyn.

2. Qorxu, dəhşət. *Hamının üzündə vəhşət, iztirab və qorxu əlaməti görünürdü*. P.Makulu. □ **Vəhşət etmək (ələmək)** – qorxmaq, dəhşətə gəlmək. *Nə Məcnunam ki, vəhşət eyləyim Leyla cəfasından*. S.Ə.Şirvani. // Tənha yerlərdə təkliddə hiss olunan qorxu; vahimə, qarabasma. **Vəhşət vermək** – dəhşətə salmaq, dəhşətə gətirmək, bağrını yarmaq. *Nizə və təbərlərin saplarındakı düşmən sümükləri vəhşət verirdi*. Çəmənzəminli.

3. Hüzn, kədər, tənhalıq. [Sitarə:] *Əsib badi-xəzan vəhşət düşürtdü səhni-gülzarə*. C.Cabbarlı.

VƏHŞƏTƏFZA *sif.* [ər. vəhşət və fars. əfza] *klas.* Dəhşəti (vəhşəti) artıran, insanı dəhşətə gətirən. *Hicrətdən ta bu günə qədər din və iman xatirinə elə işlər görməkdəyik ki, onları zikr etmək vəhşətəfzadır*. M.F.Axundzadə.

VƏHŞƏTLİ *sif.* Qorxulu, dəhşətli. [Mü-nəccimbaş:] *Nə lazım olmuşdu ki, belə vəhşətli xəbəri .. verib, bu qalmaqla səbəb ola*. M.F.Axundzadə. *Əşdidikə bu vəhşətli sözləri; Əsdi bədəni, qızardı gözləri*. A.Səhhət.

VƏHŞİ *sif.* 1. İbtidai halda olan, ibtidai mədəniyyət pilləsində olan; ibtidai. *Vəhşi tayfalar. İnsanlar vəhşi halında yaşadıkları zaman*. – [Skif tayfası] *cəsarətli, vəhşi xasiyyətli və köçəri olan müxtəlif qəbilələrdən*

ibarət idi. A.Bakıxanov. // *İs. mənasında*. [3-cü cəngavər:] *Anasının namusunu ləkələmək istəyən vəhşilərdən dörd nəfərini vurub yerə sərdi*. M.Hüseyn.

2. Heyvan və quşlar haqqında: insanlara öyrənməmiş, ələ öyrənməmiş, çöldə sərbəst yaşayan. *Vəhşi pişik. Vəhşi ördək. Vəhşi öküz*. – *Vəhşi heyvanlardan Lənkəran sahəsində bəbir və respublikanın bütün meşələrində çoxlu ayı, canavar, tülkü və Sibir samuru vardır*. M.Qaşqay. // *İs. mənasında*. Vəhşi heyvan. *Musiqi daşları gətirir dilə; Ram olur səsinə vəhşilər belə*. S.Vurğun.

3. Yabanı, öz-özünə çöllərdə bitən. *Göyərən vəhşi güllər; Çığırın arzum kimi... Necə belini bükdü; Ocağını qaraltdı*. B.Vahabzadə.

4. *məc.* Adamdan qaçan, adamayovuşmaz, ürəkək, utancaq. *Vəhşi uşaq. Bu qız lap vəhşidir ki*.

5. *məc.* Adamsız, insansız, tənha; insan ayağı dəyməmiş, məskun olmayan. *Vəhşi çöllər*. // Qorxunc, vəhşətli, heybətli. *Vəhşi qayalar*. – *Bu vəhşi ormandan uçmaq dilərdin; Bu qara zindandan qaçmaq dilərdin*. M.Müşfiq.

6. Azğın, qudurmuş, qaba, tərbisiz. *Vəhşi hərəkət*. – [Əbülhəsən bəy:] *Köməksiz və yarımsız bir qızı sərxoş və vəhşi zabitlərin əlindən xilas etmək vəzifəm idi*. M.S.Ordu-badi. // Önülməz, azğın, qızmış, coşmuş. *Mübaşir Məmməd vəhşi ehtirasla yanan gözlərini bir də Güllərə tərəf çevirdi.. M.İbrahimov*. // Qeyri-mədəni, mədəni cəmiyyətə yaraşmayan, mədəniyyətə yaraşmayan, mədəniyyətə zidd olan. “*Molla Nəsrəddin*”nin *qəsd* *vəhşi adətlərin ortalıqdan götürülməyi yolunda çalışmaq*dır. C.Məmmədquluzadə. *İnqilabdan əvvəl vəhşi adətlərdən biri də qan düşmənciliyi idi*. S.S.Axundov. [Zeynal] *qızmış vəhşi bir baxışla Mehribana tərəf yürüdü*. S.Hüseyn.

VƏHŞİCƏ(SİNƏ) *zərf* və *sif.* Vəhşi kimi; amansızcasına, azğınca. *Vəhşicəsinə öldürmə. Vəhşicəsinə hərəkət. Vəhşicəsinə rəftar. Vəhşicəsinə divan tutmaq*.

VƏHŞİLƏSMƏ “Vəhşiləşmək” dən *f. is.*

VƏHŞİLƏSMƏK *f.* Vəhşi halına gəlmək.

VƏHŞİLİK *is.* 1. Vəhşi heyvanın halı, vəziyyəti, xassəsi. *Pələngin vəhşiliyi*.

2. Vəhşi hərəkət, azgınlıq, qudurğanlıq. *Vəhşilik etmək.* – *Belə də o, mən burada olduğuma görə, özünü ələ alacaq və məni kə-dərləndirməmək üçün vəhşilik etməyəcəkdir.* M.S.Ordubadi.

VƏHŞİTƏBİƏT(Lİ) *sif.* [ər.] Vəhşi xasiyyətli, vəhşi, mədəniyyətsiz, çox qaba, azgın.

VƏHŞİYANƏ [ər.] bax **vəhşicəsinə**. *Vəhşiyana hərəkət.*

VƏHŞİYYƏT *is.* [ər.] Vəhşilik. *Lənət olsun o günə ki, maarif və mədəniyyət qapıları bizim üzmüzə bağlanıb, bizi cəhəlat və vəhşiyət vədisində sərgərdan qoydu.* Ü.Hacıbəyov.

VƏHY *is.* [ər.] İslam dini etiqadına görə, bir fikir və ya hökmün Allah tərəfindən peyğəmbərə ilham olunması, çatdırılması, verilməsi. // *məc.* İlahi səs, son dərəcə gözəl, məftunedici səs mənasında. *Hər nəfəsin bir ayə, vəhyi-müqəddəs kimi; Dünyada nemətim var bu səndəki səs kimi.* Ə.Cavad.

VƏKALƏT *is.* [ər.] 1. Bir işi görmək üçün birisinə verilən hüquq; vəkillik. *Mələkənin hüzuruna göndərilən heyətə geniş vəkalət verilmişdir.* M.S.Ordubadi.

2. Nazirlik, nəzarət, vəkəlalıq.

VƏKALƏTƏN *zərf* [ər.] Vəkəlet yolu ilə, vəkəletlə.

VƏKALƏTNAMƏ *is.* [ər. vəkəlet və fars. ...namə] Vəkillik kağızı; birinin bir işi görmək üçün vəkil olduğuna dair vəkil edən şəxs və ya idarə tərəfindən verilən sənəd. *Pul almaq üçün vəkalətnamə vermək. Vəkalətnaməsinə təqdim etmək.* – [Ağa Salman:] *Siz də mənim adıma vəkalətnamə yazdırıb göndərin.* M.F.Axundzadə. [Aslan bəy:] *Burada heç bir çətin iş yoxdur. Cabbar bəyi bu saat apar notariusun yanına, bir vəkalətnamə yazdır.* N.Vəzirov.

VƏKİL *is.* [ər.] 1. Vəkəletə əsasən iş görən şəxs. [Səkinə xanım:] *Mənim bu saatda nə atam var, nə anam, nə qardaşım; özüm öz vəkiliməm.* M.F.Axundzadə. □ **Vəkil etmək** – öz əvəzinə bir işi görmək üçün birinə vəkəlet vermək, bu işi ona tapşırmaq. [Fərhad:] *Ancaq mən heç kəsi vəkil eləməmişdim, məni evləndirsin.* Ə.Haqverdiyev. *Dostu Mirzə Qulamı vəkil eləmişdir ki, “Get, yer seç, ev tut, mənə xəbər ver”.* Mir Cəlal.

2. Məhkəmədə tərəflərin əvəzində işi aparan şəxs, hüquqçu, advokat. [Səkinə xanım:] *Yaxşı, indi de görüm, biz kimi vəkil tutmaq?* M.F.Axundzadə. [Qəhrəmani:] *Sən ali təhsil almış bir vəkil olacaqsan.* M.İbrahimov.

3. tar. Nazir. *Baş vəkil.*

4. tar. Deputat.

VƏKİLLİK *is.* Vəkilin gördüyü iş, vəkil vəzifəsi. □ **Vəkillik etmək** – 1) vəkil sifəti ilə məhkəmədə və s.-də başqasının işini aparmaq; 2) başqasının əvəzinə danışmaq, iş görmək (mənfə mənada işləyir).

VƏQƏ *is.* [ər.] Baş vermiş hadisə, macəra, qəziyyə.

VƏQF *is.* [ər.] İslamiyyətdə: dini məqsədlə bir şəxs tərəfindən hər hansı bir iş üçün təxsis edilən və ya bağışlanan mal-mülk, pul və s. *Hacı Məcid əfəndi Cümə məscid mədrəsəsinin nizamını pozdu və mollalara vəqfdən verilən məvacib və ianəni kəsdirdi.* C.Məmmədquluzadə. *Gələn nəzirlərdən başqa, ocağın öz ixtiyarındakı vəqf yerlərini kəndlilər özləri əkir, becərir və məhsulunu payızda daşıyıb türbənin anbarlarına doldururdular.* Şamilov. □ **Vəqf etmək** – 1) bir mal və mülkü dini məqsədlər üçün ayırmaq, vermək, bağışlamaq, təxsis etmək. *Amma bu bədbəxt də molla, səyidin kələyinə düşüb cəmi dövləti məscidə vəqf etmiş.* S.S.Axundov; 2) *məc.* tamamilə həsr etmək, sərf etmək, vermək. *Vəsiyyətim budu, Seyyid, vəfatım olduqda; Nə qalsa məndən, onu vəqf edin, şərabə verin.* S.Ə.Şirvani. *Ana övlada vəqf edər özünü; Yumamaz, yummasa uşaq gözünü.* M.Ə.Sabir. *Belədirsə, həmişəlik yetimlər üçün bir məktəb açın, aldığınız prosentlərin cüzi bir hissəsini bu xeyir işə vəqf ediniz.* N.Nərimanov.

VƏQFİYYAT *is.* [ər.] Vəqf olunmuş şeylər – mal, mülk, pul və s. (bax **vəqf**).

VƏQFİYYƏ [ər.] bax **vəqfnamə**.

VƏQFNAMƏ *is.* [ər. vəqf və fars. ...namə] Bir vəqfin şərtlərini və idarə olunma qaydalarını müəyyən edən sənəd (bax **vəqf**).

VƏQT [ər.] bax **vaxt**

VƏQTƏ Kİ *bağl. köhn.* Bir zaman ki, bir halda ki, elə ki, o vaxt ki. *Vəqta ki qopur bir evdə matəm; Təşkil edilir büsəti-ehsan.* M.Ə.Sabir. [Məmməd həsən ağa:] – *Rusiyə*

ilə, – dedi, – anlaşımaq lazımdır, vaxta ki öz-ləri buna müştəqdir: böyük məmləkətdir, nizamlı qoşunu var. Çəmən-zəminli.

VƏL *is.* Alt tərəfindəki oyuqlara balaca daşlar keçirilmiş, yaxud yan-yana dəmir diş-ləri olan ağacdan, taxtadan qayrılmış ibtidai xırman aləti (taxıldöyən alət). *Biçinə çin gə-rəkdi, xırmana vəl.* S.Ə.Şirvani. *Əsəd minib vəlin üstə və öküzləri çubuq ilə sürür.* C.Məmmədquluzadə. *Xırmanlarda hələ də dərz döyənlərin səsi, vəl çəkən atların ayaq-larının tappıltısı eşidilir. İ.Əfəndiyev. // məc.* Çox iri, yöndəmsiz şey haqqında. *..Xan yara-lanmış ayı kimi nərə çəkdi, vəl boyda .. əlini havada yelləyib maliyyə vəzirinin üzünə vurdu.* M.İbrahimov. [Kafirin] ayaqları vəl kimidir, saçları at quyruğu kimi. S.Rəhimov.

VƏLAKİN *bağl.* [ər.] *klas.* Lakin, amma, ancaq, fəqət.

VƏLƏ *is. məh.* Bir yaba dolusu, bir yaba-nın götürə biləcəyi qədər ot, kol və s.; şələ, qucaq. *Qaranlıq çökəndə Qaraxan Məcidin gəbri üstə bir vələ tikan odlayıb alov elədi.* S.Rəhimov.

VƏLƏD *is.* [ər.] *köhn.* Uşaq, oğul, övlad. *Amandı! Qoymayın, övladınız azıb çıxsa yol-dan; Ola bu yaxşı vələdlər yaman; Bu boyda-bu boyda! M.Ə.Sabir.*

VƏLƏMBƏ *is.* Göz qapağı.

VƏLƏMİR *is. bot.* Taxıl fəsiləsindən dənil yem bitkisi.

VƏLƏS *is. bot.* Oduncağı bərk, qollu-budaqlı hündür meşə ağacı. *Vələs Azərbaycanın aşağı dağ qurşağı meşələrində ən çox yayılmış ağaclardandır. – Meşələr görmüşəm, qoca palıdlı; Hündür vələsləri verib baş-başa.* R.Rza.

VƏLƏZZALİN [ər.] Ərəbcə bir tərkib olub, azərbaycanca ancaq uzunçuluq mənasında işlənir. *Vələzzalin söyləmə (uzunçuluq etmə).*

VƏLİ¹ *is.* [ər.] 1. Hami, himayəçi.

2. Yaxın dost.

3. Ağ.

VƏLİ² *bağl.* [fars.] *klas.* Amma, lakin, fəqət. *Dedi: əsirgəməm bir qaşq qanı; Vəli laf vuranlar gen gündə hani? Q.Zakir. Vəs-lüvə şad, vəli firqətüvə naşadam. Heyran xanım. Yüz cəfa gördüm, vəli bir göz şikayət etmədim.* S.Ə.Şirvani.

VƏLİƏHD *is.* [ər.] 1. Padşahın yerini tut-malı olan şəxs. *Vəliəhd bu etimadsızlığı .. sər-dar Rəşiddən gördüyü üçün, onlarla çox eti-nasız bir surətdə görüşdü.* M.S.Ordubadi. [Anaxatun] yaxşı bilirdi ki, .. yeganə vəliəh-dini vurmağa xanın əli gəlməzdi. M.Rza-quluzadə.

2. *məc.* Oğul, qız, övlad. [Piri baba:] *Sən də mənə vəliəhd olacaqsan.* S.S.Axundov.

3. *zar.* Əvəz, birinin yerini tutmalı olan şəxs. [Müaviyyə Abdullaya:] *Səni yerimdə vəliəhd etmək istəyirəm.* Mir Cəlal.

VƏLİƏHDLİK *is.* Taxt-taca sahib olma qaydası. *Hidayət ağanın düzəlib işi; Vəliəh-dliyi möhkəm olubdur.* Q.Zakir. *Azərbaycan-lılar Qızıl Arslan tərəfindən vəliəhdliyə nami-zəd edilmiş bu gənci həddindən artıq sevirdilər.* M.S.Ordubadi.

VƏLİM *is. məh.* Çör-çöp. *Bir bağ vəlim tapammır biçərə yandıra; Möhtacdır özü və əyalı hərərətə.* M.Möcüz.

VƏLİNƏMƏT *is.* [ər.] *köhn.* Birini böyü-düb bəsləyən, saxlayan, boynunda haqqı olan adam.

VƏLİYYÜNNƏMƏ(T) [ər.] *köhn.* bax **vəlinəmət**. [Münəvvər xanım:] *Ana, insaf elə, mürivvət elə, insan da Qulam xan kimi nakəsdən ötrü öz vəliyyun-nəmətinə ağ olar?* M.S.Ordubadi.

VƏLLƏMƏ “Vəlləmək”dən *f.is.*

VƏLLƏMƏK *f.* Xırmanda taxılı vəl ilə döymək.

VƏLVƏLƏ *is.* Səs-küy, gurultu-patırtı, həyəcan, çaxnaşma, qarmaqarışıqlıq. *O ge-cəki vəlvələdən ancaq bunu görə bildim.* A.Şaiq. □ **Vəlvələ düşmək** – qarmaqarışıq-lıq düşmək, çaxnaşma düşmək, həyəcan (gurultu-patırtı) düşmək. **Vəlvələ salmaq** – qorxu salmaq, çaxnaşma salmaq, həyəcan salmaq. *Həqiqət bu xəbər cəmi müsəlman şəhərlərində xalq arasında bir vəlvələ saldı.* C.Məmmədquluzadə. [Əmrulla Gülsabaha:] *Qüdrətginin evinə o yandan vəlvələ salmış-san..* C.Cabbarlı. **Canına (cisminə və s.) vəlvələ düşmək** – qorxuya düşmək, təşvişə düş-mək, qorxudan əsmək. *Oğlan, sən uşaqsan, cavansan hələ; Yenicə cisminə düşüb vəlvələ.* M.V.Vidadi. *Növbətçinin “Qalx!” səsi töv-lədəkilərin içinə vəlvələ saldı.* Mir Cəlal.

Canına vəlvələ salmaq – çox qorxuya salmaq, lərzəyə salmaq. [Hacı Qara:] *Onların qılinc-tüfəngi o qədər məni qorxutmur ki, silisti, apar-gətiri canına vəlvələ salır.* M.F.Axundzadə.

VƏN *is. bot.* Qabığı ağ, bərk oduncaqlı meşə ağacı. *Neçə il qabaq quruyub çığrığa dönmüş yoğun vənlərin qabıqları çürümək üzrə idi.* Ə.Vəliyev.

VƏNGİLDƏMƏ “Vəngildəmək”dən *f.is.*

VƏNGİLDƏMƏK *f.* Vurulmaqdan və ya başqa bir səbəbdən yazıq-yazıq, ucadan səs çıxarmaq (it haqqında).

VƏNGİLDƏTMƏK *icb.* Vəngildəməsinə səbəb olmaq.

VƏNGİLTİ *is.* Vurulmaq və ya başqa bir səbəb nəticəsində ağrıdan itin yazıq-yazıq çıxardığı səs.

VƏR¹ *is. məh.* Əkin və ya otlağın biçilməli olan bir sahəsi. *Sərvinazın manqa üzvləri vəri başa vurub geri qayıtdıqda yenə də nəşəli idilər.* Ə.Vəliyev.

VƏR² *is.* [fars.] Tərəf, cəhət.

VƏR³ *bağ.* [fars.] Mömin, dindar olma.

VƏRASƏT *is.* [ər.] bax **vərislik**. *Şirvan şəhliyyənin hökumət quruluşundakı vərasət məsələsi ləğv olunduğu zaman Şimali Azərbaycanın mərkəzini Şirvana köçürmək və oranı Azərbaycan paytaxtı adlandırmaq mümkün idi.* M.S.Ordubadi.

VƏRDƏLƏMƏ bax **vərdənələmə**.

VƏRDƏLƏMƏK bax **vərdənələmək**.

VƏRDƏNƏ *is.* 1. Xəmir və s. yaymaq üçün ağacdən və s.-dən qayrılan silindrşəkilli alət. *Gənclər bir tərəfi nazik olan vərdənəyə bən-zər millərdən yapışib oynatmağa başladılar. Çəmənzəminli.* [Usta] *şagirdinin vərdənə ilə yaydığı kındələri kürəyə sərir, tez-tez oda atır, neçə dəqiqə keçməmiş, buğlanan sən-gəkləri qızmar kürədən çıxarırdı.* Mir Cəlal.

2. *tex.* Yeri və ya başqa bir şeyi hamarlamaq üçün işlədilən müxtəlif alətlərin adı. *Əl vərdənəsi. Traktora qoşulan vərdənə. Qırı vərdənə ilə hamarlamaq.*

VƏRDƏNƏLƏMƏ “Vərdənələmək”dən *f.is.*

VƏRDƏNƏLƏMƏK *f.* Vərdənə ilə yaymaq, yastılmaq, hamarlamaq.

VƏRDƏNƏLƏNMƏ *dan.* “Vərdənələnmək”dən *f.is.*

VƏRDƏNƏLƏNMƏK *məch.* Vərdənə ilə yayılmaq, yastıladılmaq, hamarladılmaq.

VƏRDİŞ *is.* Təcrübə, təkrarlama və çox işləmək nəticəsində əldə edilən iş bacarığı, adət edilmiş şey; insanın öz həyatının müəyyən dövründə öyrəşdiyi, adət etdiyi şey. *Əmək vərdişi.* – *Uzun illərin vərdişi onu* [Kərimbəyi] *yenə hər şeydən ayırıraq, buraya, dəftər-qələmə sarı gətirdi.* Mir Cəlal. □ **Vərdiş olmaq (etmək)** – 1) adət etmək, öyrəşmək, alışmaq. *Qızının gözlərindən bu hərgünkü təlaşlı sualı oxumağa vərdiş etmiş ana:* – *Yoxdur, qızım!* – *dedi.* Ə.Məmməd-xanlı; 2) dadanmaq. // Adət. [Qəhrəman:] *Dədə-babadan qalma bu vərdiş sizi olduqca qorxulu bir yola yuvarlaya bilər.* Ə.Vəliyev.

VƏRDİŞLİ *sif.* Vərdişi olan, vərdiş əldə etmiş, bir şeyə adət etmiş; təcrübəli. // Vərdiş etmiş, adət etmiş.

VƏRƏQ *is.* 1. Müəyyən şəkildə və ölçüdə kəsilmiş kağız parçası, kağız təbəqəsi. *Bir vəraq kağız.* // Səhifə. *Bir yeni aləm var hər vəraqında.* S.Vurğun.

2. *matb.* Çap mətninin on altı səhifədən ibarət olan ölçü vahidi. *Kitab 10 çap vəraqıdır.* □ **Müəllif vəraqı** – müəllif qonorarını hesablamaq üçün vahid götürülən 40.000 mətbəə nişanı.

3. Yarpaq.

♦ **Vəraqı çevrilmək** – halı dəyişmək, pozulmaq, pört olmaq; peşman və ya narazı olmaq. *Məni görən kimi vəraqı çevrildi.*

vəraq-vəraq *zərf* 1) Tək-tək vəraqlarla, hər bir vəraq ayrılıqda. *Kitabı vəraq-vəraq açmaq;* 2) *məc.* bir-birinin ardınca, bir-bir. *Üzündəki qəm dastanı açılmışdır vəraq-vəraq.* S.Vurğun.

VƏRƏQBƏVƏRƏQ *zərf* Vəraq-vəraq, vəraqları bir-bir çevirərək. *Kitabı vəraqbəvəraq gözdən keçirdim.*

VƏRƏQƏ *is.* 1. Kiçik vəraq; vəraq. *Sual vəraqəsi. Anket vəraqəsi.*

2. Üzərində mühüm siyasi xəbərlər və s. çap olunmuş kiçik kağız vəraqı. [Müsafir:] *Sən məndən sonra söylədiklərini anlatmalısan. Tapşırıqlarımı unutma! Al, sənə lazım olan kitabları və vəraqələri də verim.*

H.Nəzərli. *Mirbalayev vərəqəni alıb şam işi-ğında gözəndən keçirdi.* M.Hüseyn. // Üzərində işin gedışı və s. haqqında məlumat yazılmış kağız. *Cəlilzadə yavaş-yavaş məktəblərin şəbəkəsini göstərən xüsusi enli vərəqəni çıxarıb, stolun üstünə sədi.* S.Rəhimov.

◊ **Vərəqəsini бүkmək** – tərək etmək, bir daha məşğul olmamaq, nəhayət vermək. [Kazım:] *Yox, bir söz demir. Ancaq deyir ki, Səfər qaçaqlığın vərəqəsini бүksün, kasıblığa qurşansın.* Çəmənzəminli.

VƏRƏQLƏMƏ “Vərəqləmək”dən *f.is.*

VƏRƏQLƏMƏK *f.* Kitabın və s.-nin vərəqlərini (səhifələrini) bir-bir çevirmək. *Kitabı vərəqləmək.* – Şəmsiyyə hamıdan axırda durmuş, nə isə əlində bir kitab vərəqləyir, məşğul kimi görünürdü. M.İbrahimov.

VƏRƏQLƏNMƏ “Vərəqlənmək”dən *f.is.*

VƏRƏQLƏNMƏK *məch.* Vərəqləri, səhifələri bir-bir çevirmək. *Kitab çox vərəqlənməkdən dağılmışdır.* – *Bu sənə dəftəri hər gün açılır, onun tükənməz səhifələri Ağabəyimnin qarşısında vərəqlənirdi.* Çəmənzəminli.

VƏRƏQLƏTMƏK *icb.* Vərəqləri, səhifələri bir-bir açdırmaq, çevirtirmək.

VƏRƏQPARƏ *is.* [ər. vərəq və fars. ...parə]

1. Kağız parçası. *Kitabi-mərifətdir əhli-həqqə hər vərəqparən.* S.Ə.Şirvani.

2. Heç bir qiyməti və əhəmiyyəti olmayan kağız parçası.

VƏRƏM *is.* [ər.] *tib.* Ağ ciyərdə və bəzən bədənin başqa hissələrində Kox mikrobu adlanan xüsusi mikrobu törətdiyi yoluxucu xəstəlik. *Ciyər vərəmi. Sümük vərəmi. Vərəm aşısı. Vərəm mikrobu.*

VƏRƏMLƏMƏ “Vərəmləmək”dən *f.is.*

VƏRƏMLƏMƏK *f.* 1. Bax **vərəmlənmək**. *Yüksəklərə, mavi göylərə doğru boylanan bacalar Qaraxəhərin zirzəmilərində vərəmləyən fəhlələrin dastanını oxuyurdu.* M.S.Ordubadi.

2. *məc.* Dərdə düşmək, dığlamaq. *Vaqif haqdan dilər lütfü kərəmlər; Belə yerdə duran, vallah, vərəmlər.* M.P.Vaqif.

VƏRƏMLƏNDİRİLMƏ “Vərəmləndirilmək”dən *f.is.*

VƏRƏMLƏNDİRİLMƏK *məch.* Vərəm xəstəliyinə tutulmasına səbəb olmaq, dığlan-dırılmaq.

VƏRƏMLƏNDİRMƏ “Vərəmləndirmək”-dən *f.is.*

VƏRƏMLƏNDİRMƏK bax **vərəmlətmək**.

VƏRƏMLƏNMƏ “Vərəmlənmək”dən *f.is.*

VƏRƏMLƏNMƏK *f.* Vərəm xəstəliyinə tutulmaq.

VƏRƏMLƏTMƏ “Vərəmlətmək”dən *f.is.*

VƏRƏMLƏTMƏK *f.* 1. Vərəmlə xəstələndirmək.

2. *məc.* Dığlandırmaq, azara salmaq, dərdə salmaq (acıqdan, fikirdən, qüssədən və s.-dən).

VƏRƏMLİ *sif. və is.* Vərəm xəstəliyi olan.

VƏRƏNDƏZ *is. dan.* Götür-qoy, ölçüb-biçmə, təkrar-təkrar yoxlama. □ **Vərəndəz etmək** – götür-qoy etmək, ölçüb-biçmək, təkrar-təkrar yoxlamaq. [Xoruz-oğlu:] *Val-lah, o qədər vərəndəz eləmədim, ancaq kişi təsdiq elədi.* S.Rəhimov.

VƏRƏSAT *is.* [ər.] bax **varislik**.

VƏRƏSƏ *is.* [ər.] *köhn. rəs.* Ölən bir adamdan sonra yaxın qohumluq və ya vəsiyyəti yolu ilə onun mülk və malına sahib olan şəxs(lər); varis(lər). *Vərəsə arasında dava .. vəqə olubdur.* M.F.Axundzadə. *Sərdar Rəşidin vərəsələri ev şeylərini öz aralarında təqsim etdikdən sonra, orada Məhrə üçün heç bir şey qalmırdı.* M.S.Ordubadi.

2. *məc.* Bir işi davamətdirici. *İndi mən o babamın gənc bir vərəsəsiyəm; Yeni həyatda onun davam edən səsiyəm.* S.Rüstəm.

VƏRƏSƏLİ *sif.* Vərəsəsi olan, varis(lər)i olan.

VƏRƏSƏLİK *is.* Vərəsənin hüquqi vəziyyəti; varislik.

VƏRƏSƏSİZ *sif.* Vərəsəsi, varisi olmayan.

VƏRLƏMƏK *f. k.t. məh.* Əkilmiş yeri zoqlaqlar şəklində sahələrə ayırmaq.

VƏRNİ *is.* Xovsuz xalça növü.

VƏRŞİKƏST *is.* [fars.] *köhn.* Böyük zərər nəticəsində tacirin mayadan düşməsi, borclarını ödəmək iqtidarını itirməsi, iflas etməsi; iflas, müflislik. □ **Vərşikəst olmaq (düşmək)** – iflas etmək, müflis olmaq, sınıq çıxmaq. [Ağa Qurban] *özünü yerə vurub dedi: – Vərşikəst olmuşam.* Ə.Haqverdiyev.

VƏRŞİKƏSTLİK *is.* Müflislik, sınıq çıxma, iflas.

VƏRTƏ *is.* [ər.] Uçurum; təhlükə. *Boz at, səni sər töylədə bağlaram; Əgər bizi bu vərtədən qurtarsan; Ayağına qızıl, gümüş nallaram. “Qaçaq Nəbi”.*

VƏSAİT *is.* [ər. “vasitə” söz. cəmi] 1. Bax **VASİTƏ** 2-ci mənada. // Ləvazimat. *İstehkam hissələrinin əlində kifayət qədər vəsait olmurdu. Mir Cəlal.*

2. Pul, kredit. *Maliyyə vəsaiti. Maddi vəsait. İnşaat üçün vəsait buraxmaq. Ayrılmış vəsaitdən bütünlüklə istifadə etmək.*

3. Ehtiyat qüvvələri. *Ölkəmiz tükənməz vəsaitə malikdir.*

4. Dərslikdən əlavə tədris üçün lazım olan kitab və s. *Tədris vəsaiti. Bu kitab nə dərslikdir və nə də öz-özünə öyrənənlər üçün tədris vəsaiti.*

VƏSAİTLİ *sif.* Vəsaiti olan.

VƏSATƏT *is.* [ər.] *köhn. rəs.* Arada vasitə olma; vasitəçilik, araçılıq, miyançılıq; rəsmi xahiş. *Vəsətət istəyirəm qəhrə getmiş eşqin üçün; Necə ki, tövbəni rind sındırar rızası ilə. Şəhriyar.*

VƏSƏT *is.* [ər.] 1. Orta. *Böyükxanım evin vəsətində döşək üstündə .. əyləşmişdir. M.S.Ordubadi.*

2. *mus.* Orta səs. *Tahir zildən vəsətə keçəndə bütün salon heyrat içində susmuşdu. M.Hüseyn.*

VƏSF *is.* [ər.] 1. Bir şəxsin və ya bir şeyin malik olduğu sifət, keyfiyyət, hal; səciyyə. *Zatinə kimsə irməz, vəsfini bilməz. Nəsimi. [Vəzir:] Bəlkə bu tədbir ilə dəxi Teymur ağanın vəsfi onun dilinə gəlməyə. M.F.Axundzadə. □ Vəsf etmək* – bir şeyin xüsusiyyətlərini, sifətlərini, keyfiyyətini təfərrüatı ilə göstərmək, təsvir etmək, mədh etmək. *Vəiz bizə dün düzəxi vəsf etdi. Füzuli. Bu məktubumda axund Molla Sadıqın vəz məclisini sənə vəsf edirəm. M.F.Axundzadə. Vəsf eləyim bir şeirlə dayandığım bu təpəni. M.Rahim.*

2. Tərif, həsn, mədh. *Yaza bilməz ləblərin vəsfən tamami-ömrə. Füzuli. Mən sənəin vəsfini, ey mahi-kərəm; Hafizdən, Camidən artıq söyləyəm! M.P.Vaqif. Vəsfən yayılıb mahalə; Məşallah o xəttü xalə. Aşiq Ələsgər. □ Vəsf etmək* – tərif etmək, mədh etmək. *Nəsimi necə vəsf etsin ki, hüsnün binəhayətdir. Nəsimi. Edər vəiz mükərrər vəsfəbi-kövsəri, amma. Q.Zakir.*

VƏSFƏGƏLMƏZ *sif.* Təsvir edilməsi mümkün olmayan, təsvirəgəlməz. *[Şirvan hakimi] saysız əsgər və hesabsız qoşunla tam bir cəlal və vəsfəgəlməz bir dəbdəbə ilə Bayat qalasını dörd bir tərəfdən mühasirəyə aldı. Mirzə Adıgözəlbəy.*

VƏSFİ *sif. köhn.* Bir şəxsin və ya şeyin xüsusi hal və keyfiyyətinə, vəsfinə aid olan.

◊ Vəsf analizi *kim.* – maddənin tərkibinin tədqiqi, onun tərkibini təşkil edən elementlərin müəyyən edilməsi.

VƏSFİ-HAL *is.* [ər.] 1. Bir şəxs və ya şeyin hal və xüsusiyyətini söyləyərək təsvir etmə. *Yarın vəsfi-halı düşəndə yada; Qəm yeyər könlümü, dad-aman eylər. Şair Vəli.*

2. *mus.* Məzəli kütləvi xalq oyunu zamanı oxunan bir mahnı.

VƏSİ(Y) *is.* [ər.] *köhn.* Ölmüş bir adamın vəsiyyətini yerinə yetirən. *Cün Səd istədi ki, məsailini soruşsun, həzrət buyurdu ki, .. mənim fərzəmdən soruş ki, mənim vəsiyyəcanişinimdir. M.F.Axundzadə.*

VƏSİQƏ *is.* [ər.] Bir şeyi təsdiq edən və bir şeyə icazə verən sənəd, rəsmi kağız; şəhadətnamə. *[Əbülhəsən bəy:] Biz küçələrə çıxıb bilmədik. Əlimizdə vəsiqələr var idi. M.S.Ordubadi. Bəhram məktubu büküb, gərəksiz bir vəsiqə kimi kitabların üstünə tulladı. Ə.Vəliyev.*

VƏSİQƏLİ *sif.* Vəsiqəsi, sənədi olan.

VƏSİLƏ *is.* [ər.] 1. Vasitə, yol, üsul. *Öz ixlas və hüsn-xidmətini [hər kəs] bu mətləbin təhsilinə vəsilə bilsin. M.F.Axundzadə. [Mirzə Məhəmmədqulu:] .. Bu vəsilə ilə sizləri bəlkə qaranlıq ələmindən çıxarda. C.Məmmədquluzadə.*

2. Vəsait. *[Molla Qurban:] Arvad-uşağı ac saxlamaq olmaz, gərək əldə bir vəsilə olsun. Ə.Haqverdiyev.*

3. Səbəb, bəhanə. *Bu keyfiyyət onun üçün çox yaxşı bir vəsilə göründü ki, onun və sair münəccimlərin guri-pədarini yandırın. M.F.Axundzadə. Naümid bir ricət, bir vəsileyi-qəhr daha çıxdı. M.Ə.Sabir. Bu atmaccalar generalın danışması üçün bir vəsilə oldu. Ə.Əbülhəsən. // Fürsət. Vəsilə axtarmaq. – Şərh edəsən ona qəmi-dilimi; Bir vəsilə sala Tanrı, görəsən. Q.Zakir.*

VƏSİYYƏT *is.* [ər.] Ölərkən bir şəxsin öz övladına, yaxud yaxınlarına verdiyi tapşırıq,

göstəriş, sərəncam, məsləhət, son sözü. [Hacı Xəlil:] *Mənim vəsiyyətim qoca, dünyagörmüş və səni iki gözündən artıq istəyən ata vəsiyyətidir. Ə.Haqqverdiyev. Xədicə olavə etdi: – Üçüncü və axırını vəsiyyətim də budur ki, məni qəbiristanda basdırmayınız. S.Hüseyn.*
□ Vəsiyyət etmək (eləmək) – ölərkən, yaxud sağ ikən tapşırmaq, sərəncam vermək, məsləhət görmək, son arzusunu bildirmək. [Əbdül:] *Biçarə qız əvvəldən ölməyini yaqın eləmişdi, kağız da yazıb vəsiyyət eləyibdir. C.Cabbarlı.*

VƏSİYYƏTNAMƏ is. [ər. vəsiyyət və fars. ...namə] Yazılı vəsiyyət, vəsiyyət kağızı, vəsiyyət sənədi.

VƏSL is. [ər.] klas. Sevgilisi ilə qovuşma; vüsəl. *Ruzü şəb vəslin xəyalı canda qaldı yadigar. Xətayi. Könlüm evi xərabətər oldu fəraqdan; Vəslin bu mülkü etmədi abad, ağlarım. Natəvan. Nə üçün verməmişəm vəsl günü canı sənə? S.Ə.Şirvani. Mən vəslinə qəlbimdə əzəl gündən əmindim. S.Rüstəm. □ Vəslə yetmək* – qovuşmaq. *Hər ikimiz vəslə yetək duadan; Hicranın oduna yanmaq nədəndir? Qurbani.*

VƏSMƏ is. [ər.] köhn. 1. Möhür.

2. Qadınların qaşlarına çəkdiqləri qara boya, rəng. *Vəsmə bol olanda qasha da yaxarlar, gözəl də. (Ata. sözü). Qasha vəsmə, gözə sürmə çəkəndə; Siyah zülfün dal gərdənə tökəndə. M.P.Vaqif. Vəsmə nə lazımdır elə bir qasha; Kəmər gərək incə belə yaraşa. (Qoşma).*

VƏSMƏLİ sif. köhn. Vəsmə çəkilmiş. *Vəsməli qas. – Şöleyi-şəmi-hidayətdir cəməliün pərtövü; Qibleyi-mülki-mələik vəsməli qaşın sənin. Kişvəri.*

VƏSSƏLAM [ər.] Sözüün qıyası, məsələ bitdi, iş qurtardı, bu qədər. *Bəli, sözüümüz oradadır ki, pişik ilə arvadın çarəsi məhz dağarcıqdır. Sözüünə baxmadılar, – qat dağarcığa, ağzını bağla, vəssəlam! C.Məmmədquluzadə. [Durna:] Bir atışma başlandı. Əsəd bəyə güllə dəydi, yaralandı, vəssəlam!.. C.Cabbarlı. [Ülfət:] Nə olsun, – demişdi, – qız xoşuna gəlib, vəssəlam! Mir Cəlal. // Eyni mənada canlı dildə bəzən vəssəlam, şüdə tamam şəklində işlənir. [Səfər bəy:] Mənim adım bəydir, vəssəlam, şüdə tamam! Daha artıq danışma. B.Talıblı.*

VƏSVAS is. [ər.] Şeytan, iblis.

VƏSVƏSƏ is. [ər.] Şübhə və tərəddüd, narahatlıq, iztirab, qorxu, səksəkə; əslə olma-dığı halda xəyala gələn şey. [Sona:] *Eh, nə vəsvəsələr gəlir könlümə! İnşallah, getməz, mənə and içibdir ki, ..heç bir quzu oğurluğuna da getməram. M.F.Axundzadə. [Seyid:] Məgər mən gördüyüm rəya vəsvəsə imiş, xəyalat imiş? Ə.Haqqverdiyev. Telli bir saata qədər bir taqım vəsvəsələrlə düşündü. S.Hüseyn.*

VƏSVƏSƏLİ sif. İztirablı, həyəcanlı, qorxulu, səksəkəli. *Vəsvəsəli yuxu.*

VƏTƏGƏ is. [rus. “batara” sözündən] Çay, göl və dəniz balıqlarını ovlamaq üçün sahilə yerləşən məntəqə, müəssisə. *Balıq vətəgəsi.*

VƏTƏGƏÇİ is. 1. köhn. Vətəgə sahibi.

2. Vətəgədə işləyən işçi, vətəgə fəhləsi.

VƏTƏN is. [ər.] 1. Bir adamın doğulub böyüdüüyü və vətəndaşı olduğu ölkə, məmləkət; doğma yurd, Ana yurd. *Vətəni müdafiə etmək. // Bir adamın doğulduğu yer. Şairin vətəni. Nizaminin vətəni Gəncədir. – Səndən ötən mənə dəydi; Məndən ötən sənə dəydi; Məndən, səndən ötən zərbə; Vətən, vətən, sənə dəydi... M.Araz.*

2. məc. Bir şeyin törədiyi, meydana gəldiyi yer. *Azərbaycan balaca olsa da, böyük ədiblər, dahi şairlərin vətənidir. M.Hüseyn.*

♦ Vətən övladı – xalq, millət, vətəndaşlar. *Əgər xanım qızlar kişi kimi meydana çıxmasalar, vətən övladının gələcəyə arxayın olmağı çətindir. C.Məmmədquluzadə. Gözəl-ləşir günü-gündən həyatı xalqımızın; Həmişlik vətən övladı bəxtiyar olacaq! Ə.Vahid.*

VƏTƏNDAŞ is. 1. Müəyyən bir dövlət əhalisinə mənsub olub, öz dövlətinin qanunları ilə müəyyən edilmiş bütün tələbləri yerinə yetirməyə borclu olan şəxs. *Azərbaycan vətəndaşı. – Ey bahar ölkəmin vətəndaşları! Yol açın şəfəqdən hörlülmüş nəsə. A.Şaiq. Bir balaca Vətən daşı; Vətən daşı olmayandan; olmaz ölkə vətəndaşı... M.Araz. // Bir dövlətin təbəəsi. O hansı ölkənin vətəndaşıdır?*

2. Yaşlı adam, kişi. *Bir vətəndaş gəlmişdi. Bu vətəndaş kimdir? – Darvazanın qapısında bir-iki nəfər vətəndaş durub, bir qulluqçu ilə nəsə danışır. C.Məmmədquluzadə. // Yaşlı adamlara rəsmi müraciət forması. Vətəndaş, vəsiqənizi göstərin! Vətəndaş, yol verin, keçim!*

◊ **Vətəndaş müharibəsi** – bir dövlət daxilində antaqonist siniflər arasında silahlı mübarizə.

VƏTƏNDAŞLIQ *is.* 1. Bir şəxsin müəyyən dövlətin vətəndaşları arasında olması; vətəndaşın hüquqi vəziyyəti.

2. *Sif. mənasında.* Həqiqi vətəndaşa aid və xas olan. *Vətəndaşlıq borcu. Vətəndaşlıq vəzifəsi.*

◊ **Vətəndaşlıq hüququ** – hər bir vətəndaşın adi hüquqları. *Sanki* [Murad] *vətəndaşlıq hüququnu itirmiş, yaşamaq istedadını qeyb etmişdi.* S.Hüseyn. **Vətəndaşlıq hüququ qazanmaq (almaq)** – hamı tərəfindən qəbul edilmək, mənimsənilmək; geniş yayılmaq. *Bu söz hələ vətəndaşlıq hüququ almamışdır.*

VƏTƏNLİ *sif.* Vətəni, yurdu olan.

VƏTƏNPƏRƏST bax **vətənpərvər**.

VƏTƏNPƏRƏSTLİK bax **vətənpərvərlik**.

VƏTƏNPƏRVƏR *sif.* [ər. vətən və fars. ...pərvər] Öz vətəninə sevmək, öz xalqına və vətəninə sadıq və onların mənafeyi yolunda canından keçməyə hazır olan. *Vətənpərvər şair. Vətənpərvər gənclər. – Vətənpərvər maarifçilər haray qoparı, "vaxt ikən ayılın, sonra gec olar!" – deyər qışqırırdılar.* M.İbrahimov. // *İs. mənasında.* *Mina ürəyində dedi ki, ah! Nə olaydı, hamı böylə vətənpərvər olaydı.* İ.Musabəyov.

VƏTƏNPƏRVƏRANƏ [ər. vətən və fars. pərvəranə] bax **vətənpərvərcəsinə**. *Bolqar müəllimlərindən cavan bir qız əlinə qurumuzu bayraq alıb, şəhərin meydanına çıxdı və vətənpərvəranə nitqlər ilə bolqarları həyəcana gətirdi..* C.Məmmədquluzadə.

VƏTƏNPƏRVƏRCƏSİNƏ *zərf* və *sif.* Vətənpərvərə yaraşan, vətənpərvərə layiq bir surətdə. *Vətənpərvərcəsinə hərəkət.*

VƏTƏNPƏRVƏRLİK *is.* Vətənpərvərə xas olan sifət; öz vətəninə və xalqına sdaqət və məhəbbət və onun yolunda hər bir fədakarlığa hazır olma. *Ədəbiyyat və incəsənətimizin ən gözəl xüsusiyyətlərindən biri onun yüksək vətənpərvərliyindədir.* İ.Əfəndiyev.

VƏTƏNSEVƏR bax **vətənpərvər**.

VƏTƏNSEVƏRLİK bax **vətənpərvərlik**.

VƏTƏNSİZ *sif.* Vətəni olmayan. *Bir Vətən həsrəti – bir ulu nisgil! Vətənsiz yaşamaq – yaşamaq deyil.* B.Vahabzadə.

VƏTƏR *is.* [ər.] anat. Əzələləri sümüklərə bağlayan lent və lövhə şəklində sıx birləşdirici toxumadan ibarət elastik törəmə. *Əzələlərin hər iki ucunda əzələnin özündən daha bərk vətər olur ki, bu vətərlər vasitəsilə əzələlər sümüklərə bağlanır.* "Zoologiya".

VƏZ *is.* [ər.] 1. Vaizin məsciddə camaata söylədiyi dini məsələlərə aid nəsihətamiz və təbliği sözlər; moizə. *Vəz tamam oldu və axund Molla Rəhim minbərdən aşağı endi.* M.F.Axundzadə. *Molla qabaqca bir uzun vəz başladı.* Ə.Haqverdiyev. *Namaz qurtardıqdan sonra, vaiz minbərdən çıxıb vəzə başlayır.* H.Sarabski.

2. *məc. isteh.* Nəsihət, öyüd, göstəriş mənasında. *On altıncı nömrəmizdə Molla Pirqulunun .. etdiyi vəzindən bir neçə söz danışmışıq.* C.Məmmədquluzadə. □ **Vəz etmək (eləmək, vermək)** *isteh.* – nəsihət vermək, öyüd vermək; uzun danışmaq, mətləbi uzatmaq, uzunçuluq etmək. [Vəli:] *Bəsdir, çox vəz vermə, görürsənmi, yuxarıda bir zad qaralır?* M.F.Axundzadə. *Bil ki, balıq qədər qanım soyuqdur; Min vəz eləsən də, mənası yoxdur.* S.Vurğun. **Vəz oxumaq** – bax **vəz etmək (eləmək, vermək)**. *Vəz oxumaq asandır, əməl etmək çətin.* (Ata. sözü).

VIĞ, **VIĞ-VIĞ** *təql.* bax **viğılti**.

VIĞILDAMA "Viğıldamaq"dan *f.is.*

VIĞILDAMAQ *f.* Viğ-viğ eləmək, viğ-viğ səs çıxarmaq. *Ördək viğıldayır. – Kosa yerdə tərəndikcə .. [pişik] əzilər və viğıldadı.* S.Rəhimov.

VIĞILTI *is.* 1. Bəzi quşların çıxardıqları "viğ" səsi. *Ördəyin viğıltısı. – Birdən bir viğılti eşitdim, ah, mən; Gördüm çapalayır yazıq quşcuğaz...* S.Vurğun.

2. Boğulan adamın və ya heyvanın çıxardığı boğuş səs.

VIJ *təql.* bax **vijilti**.

VIJILDAMA "Vijildamaq"dan *f.is.*

VIJILDAMAQ *f.* Vijilti səsi çıxarmaq, v1-jilti ilə axmaq.

VIJILTI *is.* İti gedən bir şeyin və ya iti axan suyun əmələ gətirdiyi səs. *Çayın vijiltısı, isti-*

dən yarpaqlar arasına sığınmış quşcuğazların .. çığırtısı sükutu parçalayırdı. A.Şaiq.

VIQ, VIQ-VIQ *təql.* 1. Körpə uşağın çıxardığı səs. *Yazgül (bələyi yırğalayaraq): – Nə var, a qoca kişi, viq-viq elə, bir görüm. Ə.Məmmədcanlı.*

2. Ördək balasının çıxardığı səs.

VIQQILDAMA “Viqqıldamaq”dan *f.is.*

VIQQILDAMAQ *f.* Viq-viq səs çıxarmaq.

VİMPEL [*holl.*] Ucu haça kimi ayrılmış dar uzun bayraq. // Ensiz, uzun, yaxud üçbucaq şəklində kiçik bayraq. *Məktəb uşaqları estafetdə fəal iştirak etdiklərinə görə keçici vimpel almışlar.*

VİŞKÁ [*rus. вишка*] Neft və s. quyusu qazılacaq yerdə qurulan, yaxud başqa texniki məqsədlər üçün taxtadan, metaldan düzəldilən hündür qüllə; buruq. *Orxan gözlərini vışkanın kəlləsində yanib-sönən lampalara dikdi. İ.Məlikzadə.*

VİŞKAQURASDIRAN *is. xüs.* Neft quyuları qazmaq üçün vışka düzəldən fəhlə.

VİYILDAMA “Viyıldamaq”dan *f.is.*

VİYILDAMAQ *f.* Viyiltı səsi çıxarmaq (iti gedən şey haqqında). *Külək viyıldayır. – Budur şimal yeli qopub gürüldar; Sürükləyib buludları, viyıldar. A.Səhhət. Çılğın kimi ruzgar viyıldar; Qar parçalarını göyə sovurar. A.Şaiq. Bu dəmdə tüfəng açıldı və Əhmədin qulağının dibindən bir güllə viyıldayıb keçdi. B.Talıblı.*

VİYILDATMA “Viyıldatmaq”dan *f.is.*

VİYILDATMAQ 1. *icb.* Viyiltı səsi çıxartdırmaq.

2. *f.* Viyiltı ilə atmaq, fırlatmaq.

VİYILTİ *is.* Küləyin, güllənin, çarxın və s.-nin sürətli hərəkətindən hasil olan səs. *Lakin elə o dəqiqə tamam qulağının dibindən keçən güllə viyiltısı bu yoldaşlarını da onun [Təpdiğin] yadından çıxardı. Ə.Əbülhəsən. Küləyin viyiltısı qüvvətlənir, ağ evlərin taxtapuşlarını danqıldadır. S.Rəhimov. Bir tərəfdən parovozların səsi, digər tərəfdən elektrik qatarlarının viyiltısı xəstələri narahat edirdi. Şamilov.*

VİZ, VİZ-VİZ *təql.* bax **viziltı**. Arılar viz-vizlə uçuşur.

♦ **Viz durmaq** *dan.* – dik durmaq, pırtlaşmaq, qarışmaq. *Saçları viz durub.*

VİZILDAMA “Vizıldamaq”dan *f.is.*

VİZILDAMAQ *is.* Viziltı səsi çıxarmaq, viz-viz etmək. *Arı vizıldayır. – Hər səhər hələ o, yuxudan durmamış, onun qapısında qraflar və knyazlar arı kimi vizıldayırlar. İ.Köçərli. // İti sürətlə havanı yarıb keçən şeyin çıxardığı səs. Arxadan atılan düşmən güllələrinin səsi .. vizıldayır, partlayan minalar bayquş kimi ulayırdı. Ə.Vəliyev.*

VİZİLDASMA “Vizıldasmaq”dan *f.is.*

VİZİLDASMAQ *qarş.* Hamı birlikdə vizıldamaq (həşərat haqqında). *Arılar qarmaqarışqı halda vizıldadırlar. S.Rəhimov.*

VİZİLDATMA “Vizıldatmaq”dan *f.is.*

VİZİLDATMAQ 1. *icb.* Vizıldamasına səbəb olmaq. *Arıları vizıldatmaq.*

2. *f.* Viziltı ilə atmaq, fırlatmaq, tullamaq. *Daşı vizıldatdı. // Tüfəngdən, tapançadan atmaq. İki güllə vizıldatdı.*

VİZİLTİ *is.* 1. Uçan həşəratın qanadları ilə çıxardığı səs. *Hardansa uçub gəlmiş bal arıları gah yarpızlara qonur, bir müddət dayanıb nə isə axtarır, sonra da viziltı ilə havaya qalxıb bənövşə rəngli güllərin başına dolanır. İ.Şıxlı.*

2. İti sürətlə havanı yarıb keçən şeyin çıxardığı səs. *Daşlar qulağımın dibindən viziltı ilə keçdi. – Top güllələri gəldikcə başımı əyirdim, viziltı ilə keçib o yan-bu yana düşürdü. Ə.Əbülhəsən.*

VİBRASIYA *is.* [*lat.*] Müxtəlif formalı elastik cisimlərin mexaniki rəqsi, titrəyiş.

VİBRİÓN [*fr.*] *mikr.* Ucu əyri çöp, yaxud vergül şəklində bakteriya, mikrob. *Düz çöp şəklində olan mikroblara basil, azca əyri (vergül şəklində) olanlara vibriyon deyilir.*

VİBRİYÓZ *is.* [*lat.*] Qaramal və qoyunlarda təsadüf edilən yoluxucu xəstəlik.

VİCDAN *is.* [*ər.*] Öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissi, təmiz ürək hissi, öz hərəkətlərinin yaxşı və ya pis olduğunu duyma. *Vicdanı təmiz olmaq. – Ürək al qanə dönmüş, Hadiya, hüznü-ümidən; Bu hüznü bəxş edən kimdir dilü vıcdanə, bilməm ki! M.Hadi. Vətənin sevməyən insan olmaz; Olsa, ol şəxs-də vıcdan olmaz. A.Səhhət. Vətən torpağının qəhrəman oğlu; Sənin vıcdanın da, qüvvətin də var. S.Vurğun.*

♦ **Vicdan azadlığı** *siyasi* – vətəndaşların istedikləri dinə etiqad etmək, yaxud dindən imtina etmək azadlığı. **Vicdan əzabı çəkmək** – görmüş olduğu bir pis işdə günahkar və ya məsul olduğunu duyaraq, vicdanən narahat olmaq və mənəvi əzab çəkmək. *Atasını artıq sevdiyi üçün bu hirsələnəsi də Süleymanın çox vicdan əzabı çəkməsinə səbəb olardı.* B.Talıblı.

VİCDANƏN *zərf* [ər.] Vicdanca, vicdan cəhətindən, öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissi ilə, təmiz ürək hissi ilə. *Vicdanən əzab çəkmək.* – *Deməli, burada yalnız vicdanən məsuliyyət duyan Gəray hərəkət etməli idi.* Ə.Əbüllhəsən.

VİCDANI *sif.* [ər.] Vicdana mənsub və aid olan. [Məlikə xanım:] *Oğlum, daxili saflıq və vicdani saflıq insan üçün böyük bir vüqardır!* S.Rəhimov.

VİCDANLI *sif.* Vicdanı olan, öz iş və hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hiss edən; ürəyindəki təmiz hiss qüvvətli olan; insafli. *Həyat vicdanlı və namuslu adamı mübarizlər cərgəsinə çıxarmışdır.* S.Rəhman.

VİCDANLILIQ *is.* Vicdanı olma, vicdanla hərəkət etmə, vicdanlı münasibət.

VİCDANSIZ *sif.* Vicdanı olmayan, öz hərəkəti üçün cəmiyyət qarşısında mənəvi məsuliyyət hiss etməyən, ürək hissi təmiz olmayan; insafsız. *Vicdansız adam.* *Vicdansız hərəkət.* – [Sara:] *Əbdül adi bir nökrər isə də, sizin kimi vicdansız deyil.* C.Cabbarlı.

VİCDANSIZCA(SINA) *zərf* Vicdana uymayan bir tərzdə, insafsızcasına; həyasızcasına. *Vicdansızcasına hərəkət.*

VİCDANSIZLIQ *is.* Vicdanı olmama; öz hərəkəti üçün mənəvi məsuliyyət hissini olmaması; insafsızlıq. *Zənnimcə, xilqətdən daha əvvəl ədalətsizlik və vicdansızlıq yaranmışdır.* C.Cabbarlı. *İslam Tellinin izzətinəfsini ayağı altına alıb xırpalamışdı. Bu bir vicdansızlıqdı.* S.Hüseyn.

VİCƏ *dan.* bax **vicvicə**. *Məni vicə tutdu.* **VİCƏLƏNDİRMƏ** “Vicələndirmək”dən *f.is.*

VİCƏLƏNDİRMƏK *f.* Yüngül üşütmə əmələ gətirmək, vicə gətirmək.

VİCƏLƏNMƏ “Vicələnmək”dən *f.is.*

VİCƏLƏNMƏK *f.* Bədəninə yüngül üşütmə hiss etmək. *O, şübhəli nəzərlərlə içəri girənləri süzüb, əllərini ovuşdurdu və vicələnməmiş kimi: – A bala, o pəncərəni örtün, – dedi.* “Kirpi”.

VİC-VİC *taql.* Quşların cikkiltisi. *İki yolçu sevimli qırlanğic; Ötüşür bir budaqda şən: “vic-vic!”* A.Şaiq.

VİCVİCƏ *is. dan.* Üşütmə. *Canıma vicvicə düşdü.*

VİDA *is.* [ər.] Görüşüb bir-birindən müvəqqəti və ya həmişəlik ayrılma; xudahafizləmə, sağollaşma; ölvida. *Hacı təntənəli bir vida ziyafəti düzəltdi.* M.S.Ordubadı. *Şüküflənmiş güllər nəsimin dəyməsindən enib-qalxdıqca, Gülsümün vidasına cavabən: “Get, Allah səni xoşbəxt eləsin!” deyirdilər.* Ə.Haqverdiyev. □ **Vida etmək (ələmək)** – 1) görüşüb ayrılmaq, vidalaşmaq, ölvida etmək, xudahafizləmək, sağollaşmaq. *Xülasəyi-kəlam, vida etdilər; Rahi-Yəmən tutub səhər getdilər.* Q.Zakir. *Göz yumub onlara Azər, köpürən; Gurlayan şəhrə vida etdi həməni.* H.Cavid. *Elm və maarif arzusunda olan Abbasqulu ağa cavan yaşlarında Amsar kəndinə vida edib, təhsil dalınca getdi.* Ə.Sadiq; // *məc. mənada.* *Gülzara hənzər yetmədən xar; Gül qıldı vidayi-səhni-gülzar.* Füzuli; 2) bax **həyata vida etmək.** *Qulam müəllimin arzusuna o idi ki, yetmiş-səksən yaşına qədər ömür sürsün və bu ömrün hamısını da müəllimliyə sərf etsin, axırıncı dəfə məsum çocuq gözələrinə baxıb vida etsin.* S.Rəhimov. **Həyata vida etmək, vidayi-həyat etmək** – həyatla vidalaşmaq, ölmək. *Dursunun gəncliyinin ən azğın çağında atası Pirverdi bütün sərvətini ona buraxıb həyata vida etdi.* A.Şaiq. – *Çörək! Çörək! – deyərək eyləyir vidayi-həyat; Kömək dilər kimi ətrafını süzər sakit.* C.Cabbarlı.

VİDALAŞMA “Vidalaşmaq”dan *f.is.*

VİDALAŞMAQ *f.* Görüşüb bir-birindən (həmişəlik, ya müvəqqəti) ayrılmaq; xudahafizləmək, sağollaşmaq. *Student xanımla vidalaşaraq, iki gündən sonra daşınacağını bildirdi.* Çəmənzəminli. *İkinci zəng vurulduqda miniklər vaqonlara minməyə başladılar. Vidalaşmaq zamanı yetişdi.* B.Talıblı. *Tez ol, sevgilim, tez ol gəl, artıq vidalaşaq.* Ə.Cəmil.

♦ **Həyatla vidalaşmaq** – ölmək. *Axşam küləkləri qarşısında uçub gedən yarpaqlar həyatla vidalaşaraq yoxluğa gedən bir bəxtin vəziyyətini təsdiq edir.* M.S.Ordubadi.

VIDEO *is.* [lat.] Televiziya, radiolokasiya siqnalları və başqa müəkkəb elektrik siqnallarının elektron şüa borusu ekranında təsviri ilə bağlılıq bildiren müəkkəb sözlərdə önlük. *Videokamera, videomaqnitafon və s.*

VİKA [lat.] *bot.* Çölnoxudu; noxudaoxşar yem otu.

VİKARİ *is.* [ing.] Əvəzedici, əvəz edən, vəkil olunmuş şəxs.

VİKİNQ [skand.] Qədim Skandinaviya dəniz döyüşçüsü; dəniz qulduru.

VİKONT [fr.] Köhnə Fransada, İngiltərədə və bəzi başqa dövlətlərdə: baron ilə qraf arasında orta zadəgan rütbəsi və bu rütbəyə sahib olan adam.

VİKTORİNA [lat.] Biliyin müxtəlif sahələrindən şifahi və ya yazılı sualların cavabını tapma oyunu.

VİLAYƏT *is.* [ər.] 1. Böyük inzibati ərazi bölgüsü. *Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti.*

2. Ölkə, məmləkət, mahal, əyalət, ərazi, yer. *Buna görə mən .. müxtəlif dövrlərdə Şirvan, Dağıstan vilayətləri və ətrafında baş verən hadisələri toplayaraq, bir kitab yazmağa başladım.* A.Bakıxanov. *Qarabağ xanı İbrahim xan Şuşa qalasını tərk edərək, Car vilayətinə çəkildi.* Mirzə Adıgözəlbəy. *Bunlar İran əhli idilər, öz vilayətlərində məişətləri məşəqqət ilə keçdiyinə görə, vətənlərini buraxıb buraya gəlmişdilər.* S.S.Axundov.

VİLAYƏTİ *is.* [ər.] *mus.* Azərbaycan klassik muğamlarının bəzilərinin tərkibində olan əsas şöbələrəndən birinin adı. *“Vilayəti”nin birinci cümləsi variasiya şəklində təkrar olunmasını tələb edir.* Ü.Hacıbəyov.

VİLLA [lat.] Şəhər kənarında bağ-bağat içərisində qəşəng ev; köşk. *Burada çox gözəl villalar tikilmiş, həyətlər, bağçalar səliqəyə salınmışdır.* M.İbrahimov.

VİNEQRET *is.* [fr.] 1. Kartof, kələm, çuğundur, yumurta və sirkə ilə hazırlanan soyuq yemək; qəlyanaltı yeməyi.

2. Həftəbəcər.

VİNETKA *is.* [fr.] Orta və ya ali məktəbi qutanların fərdi şəkillərdən ibarət kollektiv şəkli.

VİNİL *is.* Kimyəvi maddə.

VİNT [rus.] 1. Burğulu mıx, burğu şəklində olan mıx. *Vintlə bərkitmək. Vinti boşaltmaq.* // *dan.* Ümumiyyətlə, yivli şeylər: şurup, bolt və s. [Məmməd:] *Bir krani və ya vinti burmaqda kompressorların və ya motorların işini nizama salırlar.* C.Cabbarlı.

2. Gəmi, yaxud təyyarəni hərəkətə gətirən mexanizmin fırlanan vala bənd edilmiş burğu şəkilli hissəsi; pər, pərvanə.

♦ **(Bir) vinti çatmır dan.** – gic, ağıl çatışmayan adam haqqında. **Vintini burmaq dan.** – 1) işə salmaq. [Səfər bəy:] *Yaxşı! Yaxşı! Axund, bu Qənbərqulu maşın kimi bir şeydir, bir kərə ki, vintini burdun, .. danışacaq.* B.Talıblı; 2) bir az çəkmək, yığışdırmaq, qabağını almaq.

VİNTAÇAN, VİNTBURAN *is.* Vinti burub bərkitmək və ya açmaq üçün alət. *Bıçağın üç-dörd tiyəsi, qayçı, dırnaqtutunu, konservacq, vintburanı, tıxac çıxardanı vardı.* M.Hüseyn.

VİNTLƏMƏ “Vintləmək”dən *f.is.*

VİNTLƏMƏK *f.* Vintlə bərkitmək, vintlə bir şeyi başqa şeyə rəbt etmək.

VİNTLƏNMƏ “Vintlənmək”dən *f.is.*

VİNTLƏNMƏK *məch.* Vintlə bərkidilmək.

VİNTLƏNMİŞ *f.sif.* Vintlə bərkidilmiş. *Döşəməyə vintlənmiş skamyə.*

VİNTLİ *sif.* 1. Bərkitmək üçün vinti olan.

2. Vintlə bərkidilmiş, vintlənmiş.

3. xüs. Vintlə təchiz edilmiş (bax **vint** 2-ci mənad). *Vintlə təyyarələr dövründən sonra reaktiv təyyarələr dövrü gəlmişdir.*

VİNTVARI *sif.* Vintə oxşayan, vintşəkilli, vint kimi, burğuya oxşayan. *Minarənin yuxarısına çıxmaq üçün tikilmiş daş pilləkən vintvari şəkildə olub, qüllənin içərisində yerləşmişdir.* O.Salamzadə.

VİOLA [ital.] *mus.* 1. XV-XVIII əsrlərdə Qərbi Avropada yayılmış müxtəlif ölçü və diapazonlu, yayla çalınan, adətən altısimli musiqi aləti.

2. Yayla çalınan dördsimli musiqi aləti; alt.

VIOLONÇÉL [ital.] *mus.* Skripka tipində düzəldilmiş yayla çalınan bastenor diapazonlu dördsimli musiqi aləti. *Daşdığı adından bəlli olduğu kimi, simli orkestrin tərkibi yalnız simli musiqi alətlərindən (skripka, alt, violonçel və kontrabas) ibarətdir.* Ə.Bədalbəyli.

VİOLONÇELÇALAN, VİOLONÇELÇİ *is.* Violonçel çalan çalğıçı.

VİRÂJ *is.* [fɾ.] 1. Döngə.

2. Təyyarənin üfüqi müstəvidə pilotaj fiquru.

3. Fotoqrafiyada pozitiv fototəsvirlərə rəng verilməsi üçün istifadə olunan məhlul.

VİRAN *sif.* [fars.] Ucuq, yıxıq, dağılmış; viranə qalmış; bərbad. *Viran şəhər. Viran ev. Viran ölkə.* – *Açdı mənə dərdli ağac; Viran bağın məlalını.* M.Rahim. □ **Viran qalsın (olsun)!** – dağılsın! məhv olsun! (*qarğıs*). *Zülm əliylə mənə yada verirlər; Viran qalsın belə zamana,* – *dedi.* Aşıq Ələsgər. **Viran qoymaq** – dağıtmaq, uçurtmaq, bərbad hala qoymaq, xarabazara döndərmək. *Zaman-zaman bir div kimi köksümüzə çökdü onlar; Yurdumuzu, yuvamızı viran qoyub sökdü onlar.* M.Müşfiq. **Viran etmək** – 1) dağıtmaq, uçurtmaq, yıxmaq, alt-üst etmək, bərbad bir hala salmaq, pozmaq, korlamaq. *Şamaxıda pristav Cəbrayılın sahibsiz və fəqir bir müsəlman övrətinin evini viran etdi.* C.Məmməd-quluzadə; 2) məc. mənada. *Dilbəra, dərdi-dilimdən belə ünvan etdim; Ki, qəmi-hicrə dil mülkünü viran etdim.* Nəvəni. *Məcnun oldum, düşdüm çölə; Könlümü viran elədin.* Aşıq Əsəd. **Viran olmaq (qalmaq)** – dağılmaq, uçulmaq, bərbad olmaq, xarabalığa dönmək. *Tamam aləm viran olsa, qəmin yox; Tək canan mənimlə ittifaq olsun.* Q.Zakir. // *məc. klas.* Kədərli, məhzun, təsəllisiz. *Vaqifəm, olmuşam zülfə giriftar; Könlüm viran, halım xarab, günüm zar.* M.P.Vaqif.

VİRANEDİCİ *sif.* Viranə halına salan, yıxıb-dağıdıcı, xarabazara çevirən. *Viran-edici müharibələr. Viranedicilər zəlzələ.*

VİRANƏ *is.* [fars.] Xaraba, yıxıq bina, ucuq bina qalıqları. *Mənzil olur gəh mənə viranələr; Cin görürəm, can görürəm, qorxmuram.* M.Ə.Sabir. *Mən onda bildim ki, yaranmaq nədir? Bəşərsiz kainat bir viranədir.* S.Vurğun. // *klas.* Məc. mənada. *Xeyli müddətdir ki, könlüm eşq ilə viranədir; İndi ol viranəni abad qılsan, vaxtdır.* Xətayi.

VİRANƏLƏNMƏK *f.* Viranə halına gəlmək, dağılmaq, bərbad olmaq. // *Məc. mənada.* *Bir qəmzəsi qanlı, həramı, yağı; Çapdı könlüm şəhrin, viranələnməsi.* M.V.Vidadi.

VİRANƏLİK *is.* Xarabazar yer, viran olmuş yer; xarabalıq, xarabazarlıq.

VİRANXANA *is.* [fars.] Xaraba, viranə, xaraba qalmış ev (hiddət, yaxud kədər məqamında evə işarədir). [Qarı:] *Öz viranxananda otur, .. bu il taxılıma da yaxşıdı.* M.Hüseyn.

VİRD *is.* [ər.] Dindarların bir savab iş kimi tez-tez söylədikləri, təkrar etdikləri dini kəlam, söz, ifadə. *Gər vəfa qıl bu Xətayi bəndənə, ya qılma, kim; Ruzü şəb verdim sənə zikrünü duadır, bilmiş ol.* Xətayi. *Əhli-dünyaya virdi lənətdir; Gecə-gündüz xəyalı dövlətdir.* S.Ə.Şirvani. *Aç dilini, yum gözünü, zahida; Vird oxu, heç anlama mənasını.* M.Ə.Sabir. □ **Vird etmək (eləmək)** – bir söz və ya kəlməni tez-tez təkrar etmək, daim söyləmək, dilinin əzbəri etmək. *Məşədi Hacı əlində təsbeh dodaqları dua vird edir.* C.Məmməd-quluzadə. *Canamaz üstündə kəsilmiş taqəti; Vird etmək adəti.* M.Müşfiq. *Bu sözləri Şəfər vird eləmişdi.* S.Rəhimov.

VİRTUÁL *sif.* [ing.] 1. Faktə əsaslanan, həqiqi, gerçək.

2. Mümkün olan, imkan daxilində, müəyyən şəraitdə meydana çıxan bilən.

3. Xəyali, əslilə olmayan.

VİRTUÓZ [ital.] *mus.* Öz sənətinin texnikasına mükəmməl yiyələnmiş mahir ifaçı (çalğıçı və ya müğənni). // *dan.* Hər hansı bir işdə ən böyük məharət qazanmış adam; mahir usta. *Çay dəmləməkdə, bir ovcuna beş-altı armudu stəkan stola gətirməkdə o qədər məharət qazanıb ki, biz onun adını virtuoz çayçı qoymuşuq.* S.Rəhman.

VİRTUOZLUQ *is. mus.* Ustadlıq, mahirlik, məharət, mahir sənətkarlıq. *Skripka çalmaqda virtuozluq göstərdi.*

VİRUS *is.* [lat.] İnsan və bitkilərdə yoluxucu xəstəlik törədən mikrob.

VİSKİ *is.* [ing.] Tünd spirtli ingilis içkisi.

VİSKÓZ [lat.] 1. Süni lif, sellafon və s. hazırlamaq üçün işlədilən sellülozdan alınan üzvi maddə.

2. Süni ipək. // *sif.* Süni ipəkdən hazırlanmış, tikilmiş. *Viskoz köynək. Viskoz jaket. Viskoz parça.*

VİSKOZLU *sif.* Viskoz qarışığı olan.

VİSMUNDİR [xar.] İnqilabdan əvvəlki Rusiyada: məmurların geydiyi rəsmi paltar,

frak. [Maslennikov] *üstdən vismundir geyinmişdi*. Tolstoydan. *Neva prospektində birdən-birə bahar olur; buranı yaşıl vismundir geymiş məmurlar bürüyür*. Qoqoldan.

VIŞ *is.* Nazik bərk ip.

VIŞNƏ *is.* [rus.] Albalı, gilənar. *Vişnə mü-rəbbəsi*.

VİTALİST [fr.] 1. Vitalizm tərəfdarı.

2. Vitalizmə aid olan.

VİTALİZM [fr.] Biologiyada: həyat prosesləri və hadisələrinin maddi əsaslardan deyil, orqanizmlərdə olan xüsusi qeyri-maddi əsasdan – “həyatı qüvvədən” asılı olduğunu iddia edən mürtəce idealist cərəyan.

VİTAMİN [lat.] 1. İnsan və heyvanın qidalanması, maddələr mübadiləsi və orqanizmin normal fəaliyyəti üçün lazım olan müxtəlif tərkibli üzvi maddə. *Polşa alimi Kazimir Funk həyat üçün zəruri olan maddələri vitaminlər adlandırmışdır* – “vita” latınca həyat, “amin” *isə atomlu birləşmə deməkdir*.

2. Tərkibində bu cür maddə olan preparat. “A” *vitamini*. “E” *vitamini*.

VİTAMİNLƏŞDİRİLMƏ “Vitaminləşdirilmək”dən *f.is.*

VİTAMİNLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Vitamin daxil edilmək, vitamin qatılmaq.

VİTAMİNLƏŞDİRİLMİŞ *f.sif.* Vitamin daxil edilmiş, vitamin qatılmış, vitaminli. *Vitaminləşdirilmiş balıq yağı*.

VİTAMİNLƏŞDİRMƏ “Vitaminləşdirmək”dən *f.is.*

VİTAMİNLƏŞDİRMƏK *f.* Vitamin daxil etmək, vitamin qatmaq.

VİTAMİNLİ *sif.* Tərkibində vitamin mədəsi olan. *Vitaminli yeməklər*. *Vitaminli gəyərtilər*. *Vitaminli sabun*.

VİTAMİNSİZ *sif.* Tərkibində vitamin olmayan.

VİTAMİNSİZLİK *is.* Yeyintidə vitaminlərin olmaması, ya çatışmaması. *Vitaminsizlik xəstəliyi*.

VİTRİN [fr.] Malları və ya müxtəlif şeyləri nümayiş etdirmək üçün mağaza pəncərəsinin dalında sərgi yeri, yaxud şüşə ilə örtülü şkaflar, yeşik və s. *Laçın iki aydan bəri görmədiyi qəsəbənin ayrı-ayrı evlərinə, dükanların xırda-xuruşla bəzənmiş vitrinlərinə baxa-baxa gedirdi*. M.Hüseyn. *...Məktəblilər*

vitrinlərin qabağında dayanıb baxır, kitabların üstünü oxuyur, bir-birinə göstəriridilər. Mir Cəlil. *Böyük dükanların vitrinləri, divarlar, hasarlar afişə, elan və reklamlarla dolu idi*. S.Rəhman.

VİTSE... [lat.] Mürəkkəb sözlərin əvvəlində: müavin, köməkçi mənasında olan hissəcik; məs.: vitse-prezident, vitse-konsul. *İrəvanda da, deyirlər, vitse-konsulun köməkçisi biletin birinə düşəndə on manat alır*. C.Məmmədquluzadə.

VİTSE-ADMİRAL Hərbi donanmada: ikinci admiral rütbəsi.

VİVACE *zərf* [ital.] *mus.* Lap tez, çox iti təmplə.

VİVARI *is.* [lat.] Təcrübədə istifadə olunmaq üçün müxtəlif heyvanlar, əsasən laboratoriya heyvanları saxlanan bina.

VİZA [lat.] *rəs.* 1. Bir xarici ölkəyə daxil olmaq, orada yaşamaq, yaxud oradan getmək üçün xarici pasportda edilən xüsusi qeyd, rəsmi icazə. *Viza almaq*. *Viza vermək*. – *Miss Hannanın pasportunu Culfa jandarm polkovniki Ştraub viza etmişdi*. M.S.Orudubadi.

2. Rəsmi vəzifə sahibinin, hər hansı bir kağız üzərində onun məzmunu ilə razı olduğunu göstərən qeydi. *Viza qoymaq*. *Müdür öz vizasını qoydu*.

VİZALAMA “Vizalamaq”dan *f.is.*

VİZALAMAQ *f.* *rəs.* Viza qoymaq (bax **viza**).

VİZALANMAQ *məch. rəs.* Viza qoyulmaq (bax **viza**). *Pasportlar vizalanmışdır*.

VİZALATMAQ *f.* *rəs.* Viza qoydurmaq (bax **viza**).

VİZİT [fr.] 1. Görüş. [Əbdürrəhman bəy:] *Elə şeyləri sən özün yaxşı bilirənsən, gərək o gəlsin vizitə, yoxsa mən gedim ona deyim?* N.Vəzirov. [Həsən ağa:] *Necə, nə üçün məktəb qurtarıbdır, ağsaqqala gərəkdimi bir vizit versinlər?* Ə.Haqverdiyev.

2. Həkimin xəstə yanına gəlməsi.

VİZİTKA [rus. əsl *fr.*] *köhn.* Qabaq tərəfdən bir-birindən aralı duran yarımdayır şəkilli uzun ətkələri olan bərbortlu şürtlük (kişi paltar). *Vizitkaların ətkələri qartal qanadları kimi sağa və sola dönürdü*. M.S.Orudubadi.

VİZUAL *sif.* [lat.] Gözlə və ya aparatla görünən.

VODEVİL [fr.] Əksərən birpərdəli gülməli pyes.

VODEVİLÇİ is. Vodevil yazan yazıçı.

VOJ [rus. вожжи sözündən] Uzun cilov qolları; qoşqu atını və atları sürmək üçün cilovla birləşdirilmiş uzun qayıqlar. – *Qoşa qəmərlə atlarının vojlarını aldım əlimə.* C.Məmmədquluzadə.

VOKÁL sif. [lat.] Səsə aid olan, oxumaqla ifa edilən, oxumağa aid olan, oxunmaq üçün yazılmış. *Vokal musiqi. Vokal əsər. Konservatoriyanın vokal sinfi.* – *Vəznətsiz musiqiyə bunlar daxildir: ladlar üzərində vokal və çalğı gəzişməsi (improvizasiyası).* Ü.Hacıbəyov. *Böyük Azərbaycan şairi Nizaminin qəzəlləri də vokal lirika yaratmaq işində Azərbaycan kompozitorları üçün gözəl ilham mənbəyi olmuşdur.* Ə.Bədəlbəyli.

VOKALİST [lat.] mus. Müğənni yetişdirən mütəxəssis, səs mütəxəssisi. // Xüsusi təhsil almış müğənni.

VOKALİZM [lat.] dilç. Bir dilin səssizlər sistemi, onların xüsusiyyətləri və bir-birinə münasibəti.

VOLEYBÓL [ing.] idm. İki komandanın topu tor üzərindən bir-birinə atmasından ibarət idman oyunu. *Voleybol zehni işdən sonra istirahət etmək üçün ən yaxşı vasitələrdən biridir.*

VOLEYBOLÇU is. Voleybol oynayan idmançı.

VOLFRÁM xüs. kim. Ağ-parlaq, çox yüksək hərarətdə əriyən kimyəvi element – metal. *Nadir və aztəpilan elementlərdən volfram, molibden, berillium .. və başqaları xüsusi yer tutur və onların yeni yataqlarının tapılması elm və texnikanı çox maraqlandırır.* M.Qaşqay.

VOLFRAMLİ sif. Tərkibində volfram olan. *Volframlı polad. Volframlı boyalar.*

VÓST [rus.] İnqilabdan əvvəlki Rusiyada və rayonlaşmadan əvvəl SSRİ-də qəzənin tərkibinə daxil olan kiçik inzibati-ərazi vahidi. *15 il bir dəbana mən bu volostda can qoymuşam.* S.Rəhimov. *Kiçik zabıt Prişibeyev, siz volost yüzbaşısı Alyapovu, kəndxuda Yefimovu təhqir etməkdə təqsirləndirilirsiniz.* Çexovdan.

VOLT [italyan fiziki Voltanın adından] Elektrik cərəyanı gərginliyinin ölçü vahidi.

◊ Volt qövsü fiz. – bir-birinə yaxın duran iki elektrondan keçən cərəyanın əmələ gətirdiyi yüksək hərarətli ağ işıqlı qövş.

VÓLTA [xar.] Yüngül pambıq parça növü.

VOLTÁJ [xar.] fiz. Elektrik dövrəsində volt ilə ifadə olunan gərginliyin köhnə adı.

VOLTÁMETR [xüs. Volt və yun. metr] fiz. Elektrik cərəyanı qüvvəsini, onun kimyəvi təsirinə görə ölçmək üçün cihaz.

VOLT-AMPÉR xüs. fiz. Dəyişən elektrik cərəyanının zahiri qüvvəsinin ölçü vahidi.

VOLTERÇİ is. tar. Volter tərəfdarı (bax **volterçilik**); azad düşünən adam, azadfikirli.

VOLTERÇİLİK is. tar. Din və feodalizm düşməni olan məşhur fransız yazıçısı və müfəkkiri Volterin (1694-1778) fəlsəfi görüşləri üzərində qurulmuş dünyagörüşü (XVIII əsrin ikinci yarısında və XIX əsrin əvvəllərində volterçilik adətən tərəqqipərvər maarifçilik və azadfikirçilik mənasında işlədirdi).

VOLTMÉTR [ital. xüs. Volt və yun. metr] fiz. Elektrik dövrəsinin iki nöqtəsi arasındakı elektrik cərəyanının gərginliyini ölçmək üçün cihaz. [Yaşar:] *Tanya, sən də voltmetri qur, reostati işlət.* C.Cabbarlı.

VOLYÉR is. [fr.] Heyvan saxlamaq üçün qəfəs, evcik və heyvanların gəzişməsi üçün topla hasarlanmış meydança.

VOLYUNTARİST [lat.] fəls. psix. 1. Vol-yuntarizm tərəfdarı.

2. Volyuntarizmə əsaslanan.

VOLYUNTARİZM [lat.] 1. fəls. İradənin dünyanın inkişafında əsas rol oynadığını iddia, təbiət və cəmiyyətdə obyektiv qanunauyğunluğu və zəruriyyəti inkar edən mürəccə-idealist fəlsəfi cərəyan.

2. psix. Ağıl deyil, iradəni psixik həyatın həlledici amili hesab etmə.

VOLYÚTA is. [lat.] Mərkəzində dairəsi olan spiralşəkilli memarlıq bəzəyi.

VÓNA is. Koreya Xalq Demokratik Respublikasında pul vahidi.

VÓTUM [lat.] Səsvərmə vasitəsilə qəbul edilən qərar, fikir. □ **Etimad**, yaxud **qeyri-etimad votumu** – parlamentin, hökumətin, yaxud onun ayrı-ayrı üzvlərinin – nazirlərin fəaliyyətini bəyəniş-bəyənmədiyini səsə qoyma vasitəsilə ifadə etməsi.

VTULKA *is.* [*rus.*] 1. *tex.* Çarxların içəri-sində sürtünməni azaltmaq üçün metal boru-cuq və halqa.

2. Tixac.

VUÁL *is.* [*fır.*] 1. Nazik daraqlanmış yun, pambıq, yaxud ipək sapdan hazırlanan hamar, şəffaf parça.

2. Örtük, örpək.

VULKÁN¹ [*lat.*] Təpəsindəki deşikdən od, qaz püskürən konusşəkilli dağ; yanar dağ. *Palçıq vulkanı. Sönmüş vulkan. – Vulkan hadisələri dedikdə, biz yerin dərin qatlarından yanar odlu maddənin (maqmanın) yer səthinə çıxmasını nəzərdə tuturuq. M.Qaşqay. // məc. Obrazlı təşbehlərdə. Xilas et bu dargın qəlbi möhnətdən; Başında sevdanın vulkanı yanar. S.Vurğun. [Afət:] Ürək od püskürən coşqun vulkandır; Vüsala ırmayib xeyli zamandır. M.Rahim. Ürəyində vulkan kimi nifrət coşan Gülara hara getdiyini, bu axşam harada qalacağını bilmirdi. Ə.Vəliyev.*

VULKÁN² *is.* [*lat.*] Qədim Roma mifolo-giyasında od allahı.

VULKANİK *sif.* Vulkanadan əmələ gələn, vulkan nəticəsində baş verən, vulkanizm hadisəsi ilə əlaqədar olan. *Vulkanik hadisələr. Vulkanik maddələr (lava, qazlar, kül və s.). Vulkanik adalar (dənizdə vulkan püskürməsi nəticəsində əmələ gəlmiş adalar). Vulkanik süxurlar (soyumuş püskürtüdən – lavadan əmələ gəlmiş süxurlar). Vulkanik zəlzələ (vulkanla əlaqədar yer tərpənməsi).*

VULKANİZASIYA [*lat.*] *xüs.* 1. Materiala daha artıq möhkəmlik vermək üçün kauçuku və quttaperçanı əsasən qaynar halda işləmə üsulu.

2. Xarab olmuş, dəşilmiş, zədələnmiş avto-mobil, velosiped şinlərini təmir etmə üsulu.

VULKANİZATOR [*lat.*] *xüs.* Avtomobil, velosiped və s. şinlərini və ümumiyyətlə, kauçukdan qayrılmış şeyləri vulkanizasiya üsulu ilə təmir etmək üçün cihaz.

VULKANİZM [*lat.*] Yer kürəsinin dərinliklərindən qalxan ərgin silikat kütləsinin (maqmanın) hərəkəti ilə əlaqədar olan hadisələrin məcmusu. *Vulkanizm prosesi. – Geologiya elminin vulkanizm haqqında olan bəhsini rus alimləri düzgün yola salmışlar. M.Qaşqay.*

VULQÁR *sif.* [əslə *lat.*] 1. Həddən artıq sadələşdirilərək (bəsitləşdirilərək) təhrif edilmiş; bayağı, qaba. □ **Vulqar materializm** – XIX əsrin 50-60-cı illərində Almaniyada meydana gəlmiş xırda burjuva fəlsəfi cərəyanı. *Vulqar materialistlər fikrin maddədən törədiyini çox bəsit, qeyri-elmi bir surətdə izah edirdilər.*

2. *dilç.* Qeyri-ədəbi, ədəbi dilə zidd. *Vulqar söz, ifadə.*

VULQARCASINA *zərf* Bayağı surətdə, qaba şəkildə.

VULQARİZM [*lat.*] *dilç.* Ədəbi dil normalarına zidd olan qaba (qeyri-ədəbi) söz və ya ifadə.

VULQARLAŞDIRAN, VULQARLAŞDIRICI *sif.* Bayağılaşdıran, qabalaşdıran; bir məsələnin, fikrin mənasını təhrif olunacaq dərəcədə sadələşdirən.

VULQARLAŞDIRILMA “Vulqarlaşdırılmaq”dan *f.is.*

VULQARLAŞDIRILMAQ *məch.* Bayağılaşdırılmaq, qabalaşdırılmaq, mənası təhrif olunacaq dərəcədə sadələşdirilmək.

VULQARLAŞDIRMAQ *f.sif.* Bayağılaşdırılmış, qabalaşdırılmış, mənası təhrif oluna-cıq dərəcədə sadələşdirilmiş.

VULQARLAŞMA “Vulqarlaşdırmaq”dan *f.is.*

VULQARLAŞMAQ *f.* Bayağılaşmaq, qaba-laşmaq.

VULQARLIQ *is.* Vulqar şeyin halı; bayağı-lıq, qabalıq.

VURAĞAN *sif.* 1. Buynuzla, yaxud töpiklə vurmaq xasiyyəti olan. *Vurağan inək. Vurağan keçi. Vurağan at.*

2. Sancan. *Piri kişi bir pətəyə çatdıqda dedi: – Bu pətəyin arıları çox vurağandırılar. Bun-lardan özünüzlü gözləyin. S.S.Axundov.*

VURAĞANLIQ *is.* Vurağan heyvanın xa-siyyəti.

VURAN¹ *is. riyaz.* Vurma əməlinə: vurma hasilini almaq üçün bir ədədin digər ədədə neçə dəfə vurulduğunu göstərən ədəd.

VURAN² *f.sif.* b ax **vurağan** 1-ci mənada. *Vuran öküzə Allah buynuz verməz. (Ata. sözü).*

VURÇATLASIN *is. dan.* Qarmaqarışıqlıq, ara qızışma, mərəkə, səs-küy; dava-vuruşma

(adətən bir işin, hadisənin qızıxdığını, ön qızğın çağını bildirir). *Bəli, vurçatlasın, çal oynasın, yeddi gün, yeddi gecə toy eyləyib, axırdı gün İbrahimi gətirib, qatdılar qızın otağına.* (Nağıl). *Vurçatlasının şirin yerində kəndin ağsaqqallarından biri ortaya çıxıb, sağ əlini yuxarı qaldırdı. “Kirpi”.*

VURDURMA “Vurdurmaq”dan *f.is.*

VURDURMAQ “Vurmaq”dan *icb.*

VURĞU¹ *is.* 1. Vuruş, zərbə. *Yan alan gəmilərin vurğusundan qorumaq üçün əsasın qabaq hissəsində xüsusi qoruyucu qoyulur.* Quliyev. *Günəş şüalarından düzgün istifadə etmədikdə, dərinin yanması, ümumi əzginlik, Günəş vurğusu kimi hallar baş verə bilər.* Babayev. // *Vurma. Bir əsər yaranır hər düşüncədən; Hər qəlb vuruşunun öz mənası var.* S.Vurğun. *Döyüşlərə çağırır saatların vurğusu.* S.Rüstəm.

2. *dan.* İflic, beyinə qan vurma.

3. *məc.* Afət, bəla. [Nəsib əmi:] *Matməttəl qalmışam ki, bu nə bələdi, nəzərdi, gözdü, afətdi, vurğudu, qarğışdı, nədi bil-mirəm!* Mir Cəlal.

VURĞU² *is. gram.* Kəlmədə müəyyən səsin (səslinin) ucalması və bunun üçün o səsin və ya hərfin üzərinə qoyulan işarə. *Vurğu işarəsi.*

VURĞULU *sif. dilç.* Üzərində vurğu (vurğu işarəsi) olan. *Vurğulu hərf.*

VURĞUN *sif.* 1. Vurulmuş, aşiq olmuş, həddindən artıq sevən; məftun. *Zəfər sözünün də vurğunuyam mən; Günəşdən ucadır onun bayrağı!* S.Vurğun. [Aybəniz:] *Elçin Reyhanın vurğunudur, .. mən onların məhəbbətinə mane olmaq istəmirəm.* M.Hüseyn. *Mən də sən kimi gülə vurğunam.* M.Rahim.

2. *dan.* b a x **vurğu**¹ 2-ci mənada. *Bu böyük itik, bu kədərli faciə.. Atabalaya bir vurğun kimi təsir etdi.* A.Şaiq.

VURĞUSUZ *sif. dilç.* Vurğusu olmayan. *Vurğusuz heca.*

VURĞUSUZLUQ *is. dilç.* Vurğu olmaması.

VURHAVUR 1. *is.* Dava, vuruşma, dalaşma, qarmaqarışıqlıq, səs-küy, qalmaqal. *Kazım gülərək dedi: – Ay Allahqulu, yaxşı ki, yaxamızı bu vurhavurdan qurtardıq.* Çəmən-

zəminli. *Açıldı bayraqlar, çalında boru; Fələk görməmişdi bu vurhavuru.* Ə.Cavad.

2. *zərf* Fəaliyyətlə, cəhdlə, durmadan, qızğın surətdə. *Çörəxanadakılar vurhavur işləyir, su tökür, xəmir yoğurur, kürəyə od qoyurdular.* Mir Cəlal.

3. *is. dan.* Təntənə, dəbdəbə, calal mənəsində. *Qızı vurhavurla (z.) köçürdülər.*

VURHAY, VURHARAY *is. dan.* Səs-küy, qalmaqal, vurçatlasın.

VURMA 1. “Vurmaq”dan *f.is.*

2. *riyaz.* Hasil almaq üçün bir ədədin başqa bir ədədə, yaxud öz-özünə vurulması. *Vurma əməli. Vurma cədvəli.*

VURMAQ *f.* 1. Əli ilə və ya əldə tutulan bir şeylə çırpmaq, zərbə endirmək. *Ağacla vurmaq. Şillə vurmaq. Qamçı ilə vurmaq. Əllərinə vurmaq.* – [İvan bəy:] *Səsinə kəs, buyuraram, başına yüz tatarı vururlar.* N.Vəzirov. *Fərxaşlar Məşədi Həsəni yıxıb, ayağına on çubuq vurdular.* Çəmənzəminli. *Əlimdəki dəyənəyimlə iti vura-vura (z.) qovdum.* A.Şaiq. // *Buynuz, təpik və s. ilə zərbə endirmək. İnek uşağı vurdu. Onu at vurmuşdur.* // *Döymək, kötləkləmək. Uşağı vurmaq olmaz.*

2. Bir şeylə toxundurmaq. *Qasım kişi çaxmağı daşa vurub, qovu basır çubuğa.* C.Məmmədquluzadə. [Rüstəm:] *Mən yavaşca öküzün boynuna vurub, həyatə döndərdim.* S.Rəhimov. *Eldar Ayazın çiyninə vurdu.* Ə.Məmmədخانli.

3. Çalmaq, çaxmaq, qaxmaq, soxmaq. *Mix vurmaq. Paya vurmaq.*

4. Güllə ilə vurub öldürmək. *Ovçular məşədə üç qaban vurdular.* – *Bir dəfə Tükəzban xala gecə bostandan qayıdırkən tüfəng ilə bir canavar vurub öldürmüşdü.* B.Talıblı. // *Bir şeylə vurub yaralamaq. Quşu ayağından vurmuşlar.* – [Kərbəlayı Rəcəb:] *Ayrıqın nə işi var qoruqda, vuralar qılçası sına.* N.Vəzirov.

5. Ateşə tutmaq, topa tutmaq, gülləyə basmaq. *Sahildən düşmən gəmilərini vurmaq.* □ **Vurub salmaq** – güllə və s. zərbəsinin gücü ilə yerə düşməyə məcbur etmək. *Ağacdən almanı vurub salmaq. Zenitçilər düşmən təyyarəsini vurub saldılar.*

6. Bir şeyi sərrast atıb hədəfə toxundurmaq, dəydirmək. *Nişanı vurmaq. Nə qədər atdımsa, hədəfi vura bilmədim.*

7. Dayamaq, dirəmək, qoymaq, söykətmək. *Divara dayaq vurmaq. Ağaca dəstək vurmaq.*

8. Taxmaq, keçirmək, bağlamaq. *Atın ayağına cidar vurmaq. – Səlim bəy Nəbinin ayaqlarına qandal vurub, Gorus qazamatına göndərir. “Qaçaq Nəbi”. [Gilə] içəri girib, qapını örtüdü və sürməsini vurdu. Ə.Vəliyev.*

9. Yükləmək, yığmaq, çatmaq, doldurmaq. *Arabaya (maşına, gəmiyə) yük vurmaq, tay vurmaq. – Çıx minbərə, zahirdə oxu nəql kitabı; Buğdanı vur anbara, elə meyl şərabi. M.Ə.Sabir.*

10. Taqqıldatmaq, döymək. *Qapını vurmaq. Darvazanı vurmaq. – Hələ şam yeməyi hazır olmadan, iki qız bir də anası qapını vurub içəri girdilər. M.S.Ordubadi. // Döyəcəlmək, çalmaq. Nağara vurmaq. Dəf vurmaq. // t-siz. Zərbə və ya başqa bir səsle bildirmək, xəbər vermək. Telefonun zəngi vurdu. Saat 12-ni vurdu.*

11. Xarab etmək, məhv etmək, zədələmək, zərər vermək. *Almaları dolu vurdu. Əkinləri don vurdu. Meyvələri şaxta vurmuşdur. – Şaxta vurmayaacaq göy zəmiləri; Qış gəlib gedəcək bir bahar kimi. S.Vurğun. [Nəbi:] Yenə dolu vurdu bizim bağları; Az qaldı ki, düşmənlə ala dağları. “Qaçaq Nəbi”.*

12. məc. Bərk təsir etmək. *Saçlarının ətri və bədəninin hərərəti Rüstəmi uzaqdan vurur, ruhunu oxşayırdı. M.İbrahimov. Kərim bəy qapını açanda ağır və boğucu isti hava onu vurdu. Mir Cəlal. Gorus dağının başında Nəbini isti vurur, bir kölgəlik tapıb uzanır. “Qaçaq Nəbi”.*

13. məc. dan. İçmək (yalnız spirtli içki haqqında). [İsmayıl bəy:] *Günorta aylaşib, gecə yarısındanək vurdunuz, o sənin sağlığına, sənin onun. N.Vəzirov. [Səfər bəy:] Gəlib Mirzə Turabla araq vursaydım, bundan yaxşı olardı. B.Talıblı.*

14. dan. Oğurlamaq, çırpışdırmaq, çalmaq. [Əhməd dedi:] *Sandıqcanı vurmuşam, içi dolu pul. N.Nərimanov.*

15. Sürtmək, çəkmək, yaxmaq. *Pəncərələrdə rəng vurmaq. Üzünə pudra vurmaq.*

16. Yayıdırmaq, asmaq. *Divara elan (afişə) vurmaq. Divara xalça vurmaq.*

17. Yıxmaq, çırpmaq. *Hüseynağa çölə çıx-dıqda külək onu yumurlayıb yerə vurdu. M.İbrahimov.*

18. riyaz. Artırmaq, zərb etmək. *Beşi ikiyə vurmaq.*

19. “Özünü” sözü ilə – yalandan göstərmək, oxşatmaq. *Özünü dəliliyə, bilməməzliyə, xəstəliyə vurmaq. – [2-ci öcinnə:] Özünü vurubsan səfehliyə, xanımın xoşuna gəlib, səni çövrəkləyib saxlayır. Ə.Haqverdiyev. Nəbi özünü karlığa vurub, ona yaxın gəlməsini əli ilə işarə edir. “Qaçaq Nəbi”.*

20. “Özünü”, “özlərini”, “özümüzü” sözləri ilə – soxulmaq, girmək, bir şeyin içərisinə atılmaq, dalmaq, cummaq, yönəlmək, üz tımaq. *Özünü sürüyə vurdu. Özlərini meşəyə vurdular. – [Nəbi:] Uşaqlar, yerimiz açıqdadı. Zalım uşağı bizi qıracaq, atları minib, özümüzü düşmənin qoşununa vuraq! “Qaçaq Nəbi”. Eyvaz kişi özünü çaya vurdu. Ə.Vəliyev.*

21. Sancmaq, çalmaq. *İlan vurmaq. Əqrəb vurmaq. – Əziziyəm, qan damar; Arı vurur, qan damar; Kasıblıq adın çəkmə; Ürəyimə qan damar. (Bayatı.) [Səadət xanım:] İlan vuran yatar, amma mənim yuxum gəlməz. N.Vəzirov.*

22. Calamaq, aşılmaq. *Peyvənd vurmaq. Aşı vurmaq. – Vurduq ağaclara biz peyvənd, calaq. Seyidzadə.*

23. Kəsmək, kəsib gödəltmək. *Paltarın ətəyindən bir qədər vurmaq. Dəllək saçını vurdu. Pambıq kollarının başını vurmaq.*

24. t-siz. Döyülmək, atmaq, işləmək. *Nəbzi vurmaq. – Yenə də bir vuraydı qəlbi-miz gizli-gizli; Sən ey əsmər bənizli! M.Müşfiq. Bir soruş gör, heç ürəyim bir gün onsuz vurdumu? Ə.Cəmil.*

25. t-siz. Atmaq, fışqırmaq. *Fontan vurmaq. Fəvvarə vurmaq.*

26. Xüsusi cihaz və s. vasitəsilə yeritmək (maye, hava, qaz və s.). *Nasosla su vurmaq. – Həkim iynəni qaynadıb, Tahirin yumşaq ətinə penisillin iynəsi vurdu. M.Hüseyn.*

27. *dan*. Çevirmək, bir vahidi əsas götürərək hesablamaq. *Kağız pulu qızıla vurmaq*.

28. Bir sıra isimlərin yanına gətirilərək, ismin ifadə etdiyi mənə ilə əlaqədar mürəkkəb feillər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: dövrə vurmaq, zərər vurmaq, dəm vurmaq, əl vurmaq.

29. “Vurdu” şəklində – birdən, gözlənilmədən. *İki gün çəkmədi, vurdu anam xəstə düşdü*. Mir Cəlal.

30. “Vurub” şəklində – çox-çox geridə buraxıb, ötürüb, aşırıb. *Trest müharibədən əvvəlki həcmi vurub keçəcəkdir*. Mir Cəlal.

VURNUXMA 1. “Vurnuxmaq” dan *f.is.*

2. *is.* Təlaş, təşviş, həyəcan, çaxnaşma.

□ **Canına vurnuxma salmaq** – qorxuya salmaq. *Bu görülən işlərin hamısı düşmənin canına vurnuxma salmışdı*. Ə.Vəliyev.

VURNUXMAQ *f.* 1. Boş-boşuna o tərəf-bu tərəfə getmək; qurdalanmaq, yerində hərəkət etmək, boş-boşuna daim hərəkətdə olmaq, əlləşmək, çalışıb-çapalamaq. *Səhərdən axşamadaq vurnuxmaq*. – [Dayım] *sonra yenə bir o tərəf-bu tərəfə vurnuxdu*. C.Məmmədquluzadə. ...*Həmişə görədin ki, [Əsgər] ülgüc-bülöünü xurcuna qoyub, tülənmiş sərcə kimi vurnuxur*. B.Talıblı. *Mahmud indi hospitalın uzun dəhlizində sağa-sola vurnuxur, şəfqət bacasını axtarırdı*. Ə.Əbülhəsən.

2. Təşvişə düşmək, təlaşa düşmək, həyəcana düşmək, nə edəcəyini bilməmək, özünü ora-bura vurmaq. *İndi neçə saat idi ki, əri getmişdi. Gec gəldiyindən, arvad iztiraba düşüb vurnuxurdu*. Ə.Haqqverdiyev.

VUR-TUT Cəmi, hamısı, ancaq, var-yox. [Şaqqulu:] *Vur-tut səkkiz manat pul var idi*. C.Cabbarlı. [Baxış oğlu Həsənin] *anası isə gözüünün yaşını töküüb, vur-tut bir dənə balasının əlində getməsinə ağlayırdı*. B.Talıblı. [İdris] *burada olanda dəstəməzdə iyirmi adam vardı. Ancaq indi vur-tut səkkizi qalıb*. M.Hüseyn.

VURUB-YIXAN *sif.* Azğın, qudurğan; şuluqçu, dəcəl, zərər verən (bəzən qoçaq, qorxmaz mənəsində də işlənir). *Teymur ağa həm məşhur kefçi, həm də nüfuzlu və vurub-yıxan cavanlardan idi*. M.S.Ordubadi. *Səfər doğrudan da qızların xoşuna gələnərdən deyildi*.

Fəqir, başısağı bir oğlandı, vurub-yıxan deyildi. Ə.Haqqverdiyev.

VURUQ *is. riyaz*. Vurma əməlinə: iki və ikidən çox bir-birinə vurulan ədədlərdən biri.

VURULAN *is. riyaz*. Hesabda: tam ədədlərin vurulmasında eyni toplanan kimi təkrar edilən ədəd.

VURULMA¹ “Vurulmaq” dan *f.is.*

VURULMA² “Vurulmaq” dan *f.is.*

VURULMAQ¹ *məch.* 1. Zərbə endirilmək. *Ağac ilə vurulmaq*. // Döyülmək, kötləklənmək.

2. Çalınmaq, qaxılmaq, soxulmaq. *Paya vurulmaq. Taxtaya iki mix vurulmuşdur*.

3. Güllə ilə vurulub öldürülmək. *Ovda ikicə quş vuruldu*. – *Üzvlərdən Hacı Mirzə Həsən vuruldu*. M.S.Ordubadi. *Kəndxuda çox qorxaq adamdı. Uryadnikin vurulmağı onu büsbütün haldan çıxarmışdı*. M.Hüseyn. // Güllə ilə və ya başqa bir şeylə vurulub yaralanmaq. *Ceyran ayağından vurulmuşdur*.

4. Dayadılmaq, qoyulmaq, dirədilmək. *Dəstək vurulmaq. Dayaq vurulmaq*.

5. Taxılmaq, keçirilmək, bağlanmaq. *Cidar vurulmaq. Buxov vurulmaq*.

6. Sərrast atılaraq toxundurulmaq, dəydirilmək. *Hədəf vurulmuşdur*. // Güllə və s. ilə zədələnmək. *Vurulan təyyarə qudurmuş it kimi ulaya-ulaya yerə getdi*. Ə.Vəliyev.

7. Yüklənmək, yığılmaq, qoyulmaq, dolurulmaq. *Vaqonlara yük vurulub qurtardı. Maşına iki ton yük vurulmuşdur. Anbarlara on tonlarla buğda vurulub*.

8. Taqqıldadılmaq, döyülmək. *Səhər çay içərkən qapı vuruldu*. M.S.Ordubadi.

9. Çalınmaq, eşidilmək. *Zəng vuruldu. Bir neçə dəqiqə sonra qulluqçu Rüstəmbəyin yanına qonaq gəldiyini xəbər verdi. Çəmən-zəminli. Üçüncü zəng vurulurdu. Camaat tamaşa zalına axışdı*. S.Rəhman.

10. Sürtülmək, çəkilmək, yaxılmaq. *Qapıya təzə rəng vurulmalıdır*.

11. Yapışdırılmaq, asılmaq, bənd edilmək. *Divarlara elan vurulmuşdur*. – *Kinoların qabığına nümayiş etdirilən filmlərin şəkilləri vurulmuşdu*. M.İbrahimov. *Qəhvəyi telefon qutusu Miçurin portretinin düz altından divara vurulmuşdu*. M.Hüseyn.

12. *riyaz*. Artırılmaq, zərb edilmək. *İki beşə neçə dəfə vurulmuşdur? İyirmi ikiyə vurulanda qırx alınır.*

13. Calanmaq, aşılanmaq. *Calaq vurulmaq. Qələm vurulmaq. Aşı vurulmaq.*

14. Kəsilmək, kəsilib gödöldülmək, qısal-dılmaq. *Paltonun ətlələri bir qədər vurulmalıdır.*

15. Cihaz və s. vasitəsilə yeridilmək (maye, hava, qaz və s.). *Balona hava vurulmaq. Nasosla su vurulmaq. İynə vurulmaq.*

16. *dan*. Bir vahid əsas götürülərək hesablanmaq. [Soltan:] *Hadiyyələri hesabladım. Qızıla vurulsa, beş yüz min dinar qiyməti var. M.Hüseyn.*

17. Bir sıra isimlərin yanına gətirilərək ismin ifadə etdiyi məna ilə əlaqədar mürək-kəb feillər və müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: *yamaq vurulmaq (yamaqlanmaq), nal vurulmaq (nallanmaq), əl vurulmaq (toxunulmaq).*

VURULMAQ² *f.* Bənd olmaq, aşıq olmaq, məftun olmaq, həddindən artıq sevmək. *Qazamat qulluqçularından birisi Həcərə vurulur. "Qaçaq Nəbi". [Əsgər] isə Züleyxanın sərv qamətinə vurulmuşdu. C.Cabbarlı. Can, usta, mən bir çəlik yay kimi qurulmuşam; Ürəkdən ahugözlü bir qıza vurulmuşam. M.Müşfiq.*

VURUM *is.* Sərrast vurma. *Ağalıq verimlədir, igidlik vurumla. (Ata. sözü).*

VURUŞ *is.* 1. Vuruşma; dava, müharibə, döyüş. *Qılinc vuruşundan, güllə səsinə; Yuvadakı quşlar uçmağa oldu. (Qoşma). Vuruş meydanında vuruşmağa çıx. S.Vurğun.*

2. Vurma tərz, zərbə. *Vuruşun kor vuruşuna oxşamır. (Ata. sözü).*

3. Vurma, tiqıltı. [Turxan bəy:] *Bu saatın hər vuruşu həyatımız üçün ən müdhiş bir zərbə deməkdir. H.Cavid. Qələm əldə ilhamını dinlərkən; Sən qəlbimin vuruşundan yarandın. Ə.Cavad.*

VURUŞAN *f.sif.* Döyüşən, savaşıq, dalaşan, çarpışan, dava edən. *Düşmənlə vuruşan qoşun. // İs. mənasında. Vuruşanları aralamaq. – Ofiser gördü ki, dava yaman qızıqıb, bunların heç birinin vecinə gəlmir, əmr [etdi] ki, vuruşanları gülləyə bəssinlər. H.Sarabski.*

VURUŞDURMA “Vuruşdurmaq”dan *f.is.*

VURUŞDURMAQ *icb.* Bir-birinin üzərinə salışdırmaq, savaşıdırmaq, aralarına dava salmaq. *Dostları vuruşdurmaq.*

VURUŞQAN *sif.* Çox vuruşan, döyüşən, savaşıq; vuruşmağı, savaşımağı sevən. *Vuruşqan uşaq.*

VURUŞMA 1. *is.* Döyüş, çarpışma, dava, savaş, savaşıq. *Fəxrəddinlə turanlıların vuruşmaları bir saatdan artıq çəkdi. M.S.Ordu-badi. Vuruşa zamanı hər iki tərəf böyük tələfat vermiş(di). A.Şaiq. Bu vuruşmalarda ən çox əzab-əziyyət çəkən, ölənlər həlakətə uğurlar olurdu. S.S.Axundov.*

2. “Vuruşmaq”dan *f.is.*

VURUŞMAQ *f.* 1. Döyüşmək, savaşımaq, çarpışmaq. *Düşmənlə vuruşmaq. – Gəl indi cəbhəyə, yoldaş olaq biz; Bir cüt aslan kimi vuruşmaq qoşa. S.Vurğun.*

2. Dalaşmaq, kətkəkləşmək, bir-birini vurmaq (yumruqla, ağacla və s. ilə).

3. *məc.* Bir şey uğrunda mübarizə etmək, bir şeyi əldə etməyə ciddiyyətlə çalışmaq. *Bol məhsul uğrunda vuruşmaq.*

4. *məc.* Mübahisə etmək, höcətləşmək, bəhsləşmək. *Mollayev savadlı adamlarla vuruşanda daha amansız olurdu. M.Hüseyn.*

VÜCUD *is.* [ər.] 1. Olma, varlıq, mövcud olma, var olma. *Bəs bunların vücudu nəyə lazımdır! M.F.Axundzadə. Kəndlilər onun [Xəlilin] vücudunu özləri üçün bir nemət bilirdilər. S.Hüseyn. □ Vücudla gəlmək – əmələ gəlmək, meydana gəlmək, ortaya çıxmaq, törəmək. Hüsnün kitabətindən gəldi vücud ələm. Nəsimi. [Əhməd] bu uzun müddət içində Bakıda nə kimi bir dəyişiklik vücud gəldiyini görmək, bilmək istəyirdi. A.Şaiq. Vücudla gətirmək – yaratmaq, törətmək, meydana gətirmək.*

2. Cisim, bədən, orqanizm. [Fəxrəddin:] *Yox, o deyil, mənim sevgilimin boyu bundan daha ucadır, vücudu daha böyük tənəşibə malikdir. M.S.Ordu-badi. [Qadının] qarabağdayı üzündə bir dirilik, yanaqlarında vücudunun sağlamlığından nəşət edən bir qırmızılıq .. mövcuddur. S.Hüseyn. Vücudun möhkəm olması döyüşçü üçün mühüm şərtidir. Mir Cəlal.*

3. Adam, şəxs. *Amma mən elə başa düşmədim ki, bu yavruqlarda vəfat edən bir vücudun barəsində o qədər çıxır-bağır saldılar.* C.Məmmədquluzadə. *Məşədi Səttar dedi: – Bu da bir tühaf vücuddur.* Ə.Haqverdiyev. *Gözümün qarşısında mələk qədər məsum bir vücud od içində yanır.* S.Hüseyn. [Səfər bəy:] *A kişi, Mirzə Turab, sənə kişi kimi söz deyirəm, siz iki qardaşınız, ikiniz də alim vücudsunuz.* B.Talıblı.

VÜCUDLU *sif.* Bədənli, gövdəli, cüssəli, əndamli. *Qız ucaboylu, sağlam vücudlu, sarısaclı bir rus qızı idi.* M.S.Ordubadi. *Qasım ağa qalxıb qapıya çatmamış, qələmkar pərdə qaldırıldı, içəri ortaboylu, dolğun vücudlu gözəl bir qadın girdi.* Çəmənzəminli. *Rəisi onu [Rzani] uzunboylu, təqribən səkkiz put ağırlığında dolğun vücudlu bir ağaya təqdim etdi.* M.İbrahimov.

VÜCUDNAMƏ *is.* [ər. vücud və fars. ...namə] Folklorada: insanın doğulduğu gündən son gününə qədər keçirdiyi həyatın ayrı-ayrı mərhələlərini əks etdirən aşiq şəri forması. *Vücudnamənin ən gözəl nümunəsini Aşiq Bozalqanlı vermişdir.*

VÜKƏLA [ər. “vəkil” sözünün cəmi] *köhn.* Vəkillər.

VÜQAR *is.* [ər.] Öz heysiyyətini, mənliliyini yüksək tutma, mühafizə etmə; təmkin, ağırlıq, ciddiyyət, başıucalıq. *Qartal gözəl Əmirxanın baxışlarında; Bir kişilik, bir də vüqar oxuyur gəlin.* S.Vurğun. [Qəhrəman:] *Onlar nə qədər həyəcanlı olsalar da, özlərini yaxşı saxlayır və vüqar göstərirdilər.* H.Nəzərli. // *məc.* Əzəmət, böyüklük. *Pozmamışdır vüqarını nə qasırğa, nə tufan.* S.Rüstəm. *Bir vüqar duyaraq onun səsinə; Yer-göy alqışladı bu qəhrəmanı.* M.Rahim. *Bu heykəlin vüqarı bölüyə aşkar olduqca, qərribə təsir edirdi.* Ə.Əbülhəsən.

vüqarla *zərf* Əzəmətlə, başını dik tutaraq, təmkinlə. *Bir qaya başına qartal qonaraq; Dayanmış yenə də sakit vüqarla!* S.Vurğun. *Rüstəm... bir dilək üçün heç kəsini qabağında qəddini əymir, vüqarla öz əlinə baxırdı.* S.Rəhimov. // *məc.* İftixarla. *Dünya gözəlləşir, dəyişir aləm; Ömür yollarını vüqarla keçdim.* B.Vahabzadə.

VÜQARLI *sif.* Öz heysiyyətini, mənliliyini qoruyan; təmkinli, təşəxxüslü, ağır, başıuca, məğrur. *Vüqarlı adam.* – *Baş-başa çatılmış bu qoca dağlar; Vüqarlı qəlbimək bu uca dağlar.* S.Vurğun. [Möhsün müəllim:] *Necə ola bilər ki, o vüqarlı müəllim, 300 uşağın qayğıkeş mənəvi atası, bu ətrafın yanacaq çirəyi birdən-birə sönsün?* S.Rəhimov. // Zərf mənasında. *Özünü vüqarlı tutmaq.*

VÜQARLILIQ *is.* Təmkinlilik, ağırlıq, ciddilik, öz mənlilik və heysiyyətini uca tutma, qoruma; başıucalıq. *Maral ayağa qalxanda Qara kişi onun vüqarlılıq verən dəriyaxalı qara drap paltosuna nəzər yetirdi.* Əbülhəsən.

VÜQARSIZ *sif.* Vüqarı olmayan, vüqardan məhrum; heysiyyətsiz. *Vüqarsız adam.*

VÜQARSIZLIQ *is.* Vüqarı, heysiyyəti olmama; heysiyyətsizlik.

VÜQU [ər.] *köhn.* Vəqe olma, baş vermə. *Hadisati-mütənəvvinənin vüquundan sonra, Məhəmməd şah Səfəvi səltənəti öz oğlu Şah Abbasi-Əvvələ təslim etdi.* M.F.Axundzadə. *Bir qadın da .. ətrafında vüqu bulan hər bir şeyə gözəlti baxıb diqqət yetirirdi.* B.Talıblı.

VÜQUAT [ər. “vüqu” sözünün cəmi] Vəqe olan hadisələr.

VÜQUF *is.* [ər.] 1. Xəbərdar olma, bilmə. 2. Durma, duruş.

VÜRUD *is.* [ər.] *köhn.* Varid olma, gəlmə, yetişmə, çatma, varma. *İrana əvvəl vüruddan Xəlilin zəkavəti, çapıqlığı, ayıqlığı Ağahüseyni təəccübə gətirdi.* Ə.Haqverdiyev.

VÜSAL *is.* [ər.] *şair.* Görüşmə, qovuşma; sevgilisinə çatma. *Ey Füzuli, kəsmə ol məhvəş vüsəlindən ümid.* Füzuli. *İstər vüsəlini Vidadi xəstə; Üz xakə fərş elər, düyayə düşər.* M.V.Vidadi. *Dərmansız dərdimə bulunmaz çarə; Müyəssər olmasa vüsəlin, Pəri.* Mirzə Həsən. [Ənvər:] *Milyonlarca gənclərin min bir həsrət və intizarla gözlədiyi vüsəlin sağlığına! Mir Cəlal.* □ **Vüsələ yetmək (çatmaq)** – sevgilisinə qovuşmaq, istədiyinə qovuşmaq, nail olmaq. *Vüsələ yetməz əlim, zərü natəvan, ölüram.* Natəvan.

VÜSƏT *is.* [ər.] Genişlik. *Girdman məmləkətinin iki hökmdarı bəsləyəcək qədər vüsəti vardır.* M.S.Ordubadi. // *Məc.* mənada. *İnsanın fikir və xəyalının vüsəti qarşısında*

yeni yollar tapmaq heç də çətin iş deyildir. M.F.Axundzadə.

VÜSƏTLİ *sif.* Geniş.

VÜSƏTLİLİK *is.* Genişlik. *Qəhrəmanlıq* [surətinə] *xas olan vüsətlilik, Vətən və xalq səadəti yolunda aparılan şanlı mübarizələr kantata əsərlərində çox parlaq surətdə ifadə edilə bilər.* Ə.Bədəlbəyli.

VÜSLƏT *is.* [ər.] *şair.* Qovuşma; aşiqin öz sevgilisinə qovuşması; vüsəl. *Əlbəttə, bular bu şamı-fırqət; Bir sübh səadət ilə vüslət.* Məsihi. [Əziz bəy:] *İndi ki vüslət zamanı yaxınlaşıb, arzuma çatacaq ümidi ilə xəyalımı xoş edib aram tutmuşam.* M.F.Axundzadə.

VÜSUQ *is.* [ər.] *klas.* Ürəkdən inanma, möhkəm inam, etibar, xatircəmlik. *Xanın onlara hər xüsusda vüsuqu var idi.* M.F.Axundzadə.

VÜSUL *is.* [ər.] Çatma, yetişmə, varma. *Şiraz tənəkəsi göndərdim, vüsulundan məni xəbərdar etdi.* M.F.Axundzadə. □ **Vüsul olmaq** – çatmaq, yetişmək, varmaq, varid olmaq. [Fəxrəddin:] *Çox yaxşı, tənək çubuqları da ki vüsul oldu.* N.Vəzirov. [Nəcəf bəy:]

Bəradərim Nəcəf! Kağız yazıb Cavadnan göndərmişdin, gəldi, vüsul oldu. Ə.Haqverdiyev. [Hacı:] *Hacı Kazım Ələmşahova göndərdiyiniz kağız və pul qəpiyinə qədər gəlib vüsul oldu.* S.Rəhimov.

VÜZƏRƏ *is.* [ər. “vəzir” söz. cəmi] *köhn.* Vəzirlər. *Və belə güman edirlər ki, [idarə və] politika elminin səltənətə əslə lüzumu yoxdur və lüzumu olsa da, onlar və onların vüzərəsi bu elmi firəngin babasından da yaxşı bilirlər.* M.F.Axundzadə. *Vəqta ki danışdız, vüzərə oldu xəbərdar; Mütləq görəcəklər ki, cibişdanə zərər var.* M.Ə.Sabir.

VÜZUH *is.* [ər.] *klas.* Aydınlıq, aşkarlıq; şərh və izaha ehtiyacı olmayacaq dərəcədə aydınlıq (bəx **vəzehlik**). *Mirzə Əbdüllətif Təsuci farsı dilində pakizə və nəhayət vüzuh və cövdətdə tərcümə edibdir.* M.F.Axundzadə.

VZVOD [rus.] *hərb.* Rota, eskadron və ya topçu bölməsi və bu cür bölməni təşkil edən əsgər dəstəsi. *Vzvod komandiri.* – *Hacıyev Kəyan .. vzvoda yaxınlaşdı.* Ə.Əbüllhəsən. *Fərhadın vzvodu xeyli iş görmüşdü.* Ə.Vəliyev.

Yy

Y Azərbaycan əlifbasının otuz birinci hərfi.
Bax **ye**

YA¹ bağl. Bölgü və ehtimal mənalərini bildirir (ya da, ya da ki, ya ki variantları da vardır). *Ya təmə kəs həyat zövqündən; Ya ləbi-ləli-dilsitandan keç.* Füzuli. *Ya buyur cəllada, ya çəkdir dara; Ya yetir dərmana, üzün bürümə!* Aşiq Ələsgər. *Bunu da ərz edirik ki, .. məktubu Hacı Məcid əfəndi ya özü yazıb, ya öz yavuş adamlarının birinə yazdırıb..* C.Məmmədquluzadə.

YA² nida [ər.] Xitab bildirir. *Ya qismət! Ya mədəd! – Qədək aldım yaxalıq; Gəldi düşdü bahalıq; Can üzüb, yar sevmişəm; Sən kömək ol, ya xalıq!* (Bayatı). *Ver muradın bu Vaqifin, ya sənəm!* M.P.Vaqif. [Əsgər:] *Gəl, Əsgər, ya qismət de, bunu al!* Ü.Hacıbəyov.

YABA is. Ot, saman və başqa bu kimi şeyləri toplayıb atmaq, qaldırmaq, habelə başqa işlər üçün uzun saplı, iki və yaxud daha da artıq dişi olan kənd təsərrüfat aləti. *Dəmir yaba. – Bostana girən porsuq yabanı qəbul eylər.* (Ata. sözü). [Bəxtiyar] *..özüne bir yaba da ala biləcəkd.* S.Hüseyn. *Qızların, oğlanların, qoca və qadınların .. əlindəki dəyənlər, taxta qırıqları, yabalar, bellər işə düşdü.* M.Hüseyn. // Rəqəmlərlə – yabanın götürə biləcəyi miqdarı bildirir. *İki yaba ot. – Yeganə giriş yoluna* [Əlləzoğlu] *qəsdən su buraxıb, bir yaba tikan qoyubmuş ki, cüvar adlaya bilməsin.* İ.Hüseynov.

◊ Yaba ilə dovğa içmək – faydası, səmərəsi olmayan işlə məşğul olmaq.

YABACIQ is. Balaca yaba.

YABALAMA “Yabalamaq”dan *f.is.*

YABALAMAQ f. 1. Yaba ilə otu, samanı və s.-ni götürüb bir yerə yığmaq, toplamaq, yaxud atmaq.

2. Yaba ilə vurmaq.

YABALANMA “Yabalanmaq”dan *f.is.*

YABALANMAQ məch. Yaba ilə qaldırılmaq, toplanmaq, atılmaq.

YABALAŞMA “Yabalaşmaq”dan *f.is.*

YABALAŞMAQ qarş. Yaba ilə bir-birini vurmaq; dalaşmaq. *Şərti şumda kəs, xırman-da yabalaşma.* (Ata. sözü).

YABALATMA “Yabalatmaq”dan *f.is.*

YABALATMAQ icb. Yaba ilə yığdırmaq, atdırmaq, qaldırmaq.

YABALI sif. Yabası olan, əlində yaba tutmuş. *Belli, dəhrəli, yabalı, külünlü, kürəkli adamlar bir-birinə qarışmışdılar.* Ə.Vəliyev.

YABALIQ is. Yabanın götürə bildiyi miqdar (adətən rəqəmlərlə). *İki yabalıq ot.*

YABAN is. [fars.] Çöl, biyaban, insan yaşmayan yer. *..Yabana hürən köpəklərin xır-xırı, hürüşü kəsmə-kəsmə eşidilirdi.* S.M.Qənizadə.

◊ Ağzını yabana qoymaq – boş-boş, hərzə-hərzə danışmaq, ağzına gələni danışmaq. **Sözüm yabana** – söhbət əsnasında “sözüm sənə dəyməsin”, “sözüm sənə aid deyil” mənasında deyilən ifadə. *Sözüm yabana, arvadım qəzetləri gətirdi: aldım, baxdım.* C.Məmmədquluzadə.

YABANCI sif. Özgə, yad. *Yabançı adam. Yabançı ölkələr. – Ərində yabançı qadın iyini duyduğu zaman Maya çılgıncasına vuruşmaq, çarpışmaq istədi.* M.İbrahimov. [Sultan:] *Bilmirsən ki, hansı yabançı təsirlə belə [cavənlər] pozulurlar, qabaqlarında gözəl, günəşli bir yol dura-dura, nə üçün avantürachılıq eləyirlər?! İ.Hüseynov. // Tanış olmayan, aşna olmayan. [Qoca Baxşı:] Oxuya bilməzsən, çünki bu hərflər artıq sənə yabançıdır.* C.Cabbarlı. // İs. mənasında. *Vətənin zindanı isə yabançıların sarayından şərəflidir.* M.S.Ordubadi.

YABANÇILIQ is. Yadlıq, özgəlik; yabançı adamın halı.

YABANI sif. 1. Çöldə özbaşına bitən; vəhşi. *Yabanı bitki. Yabanı çiçək. – Sən sevgili vətənciyimin gül fidanısan; Sən bir gözəlcə qönçəsən, amma yabanısan.* A.Səhhət. // Cır. *Yabanı meyvə. Yabanı armud.*

2. Əhliləşməmiş, vəhşi, yırtıcı. *Yabanı pişik. Yabanı keçi.*

YABANILAŞMA “Yabanılaşmaq”dan *f.is.*

YABANILAŞMAQ f. Vəhşiləşmək, yabanı hala düşmək; cırlaşmaq. [Çinar] *Azərbaycanda yabanılaşmış şəkildə Zəngilan rayonunda, Bəsitçay ətrafında yayılmışdır və bəzək məqsədi ilə küçələrdə, yolların kənarında və s.-də becərilir.* H.Qədirov.

YABI is. 1. Arıq, öldən düşmüş, yaraşıqsız at. *Dərviş yabısı hər evin yolunu tanıyar.* (Ata. sözü). *Qurbanəli bəy atını və Kərbəlayı Qasım yabısını minib düşdülər yola.* C.Məmməd-quluzadə. *Kəhər olmasın, lap yabı olsun, mol-laya bir at vacib idi.* Mir Cəlal.

2. məc. vulg. Arıq, sısqı, yeriyyə bilməyən adam haqqında.

YABILAŞMA “Yabilaşmaq”dan *f.is.*

YABILAŞMAQ *f. dan. vulg.* Arıqlayıb qocalmaq, öldən düşmək.

YABILIQ is. Yabı halına düşmüş atın halı.

YAD¹ *sif.* 1. Qohum olmayan, qohumluq və ya yaxınlıq əlaqələri ilə bağlı olmayan; özgə, kənar. *Yad uşaqlar. Özünü yad adam kimi hiss etmək.* – *Bir gün kişi diqqət eləyib görür ki, övrəti gündüzlər ayağına corab geymir, .. yad kişilərin də yanında ayaqları çıpaq dolanır.* C.Məmmədquluzadə. // İs. məna-sında. *Yadlar buna nə deyirlər? Yadları özünə güldürmə!* – *Bağrımı yandırdın oda; Sırr sözümü vermə yada.* Aşıq Ələsgər. *Taleyim belədir. Xalqın yeddi arxa yadları ağzım açanda tərif tökür... Mənim .. doğma atam ayağımdan çəkir.* Mir Cəlal.

2. Öz vətəni, yeri olmayan; yabançı. *Yad şəhər.* – *Yad ölkədi, düşmənin çoxdu; Ərəb atı mən istəram.* “Koroğlu”. [Sona] *Sən bu yad yerdə, yad adamın yanına niyə gəlibsən?!* M.F.Axundzadə. *Rüxsarə tənha olaraq bu qaranlıq vaxtda bu yad evə göndərildiyinin mənasını özünə aydın edə bilmirdi.* S.Rəhimov.

3. Ruhca, mahiyyətə, görüşcə uzaq olan, zidd olan, hər hansı bir səbəbə görə yaxın ola bilməyən; yabançı. *Bizə yad görüşlər.* – *İsmayılzadə təbiətən, diplomatik hiylələrə yad bir adamdı.* M.Hüseyn. **Yad olmaq** – təbiətinə, xasiyyətinə uyğun olmamaq, uzaq olmaq, heç bir münasibəti olmamaq. *Mənə heç vaxt yad olmadı; Sevinciniz, qəminiz; Xəyallarla nəfəs alan; Cavanlıq aləminiz.* B.Vahabzadə.

4. məc. Düşmənin mənasında. *Qəza tutdu, qədər məni budadı; Ağlatdı dostları, güldürdü yadı..* Aşıq Ələsgər. *..Dostun da sırrını yada vermək namərdlikdir.* C.Məmmədquluzadə. *Yadların onda kəsilsin nəfəsi; Bürüsün hər tərəfi nəgmə səsi.* S.Rüstəm.

YAD² *b a x yaddaş.* **Yad edilmək** – yada salınmaq, anılmaq, xatırlanmaq. **Yad etmək (eləmək)** – yadına salmaq, xatirə götürmək, anmaq. *Kuyində məhrəm etdi rəqibi səfa ilə; Qəhr ilə etmədi məni həm yad, ağlaram.* X.Natəvan. *Hərdən bir ana dilini danışmaq ilə keçmişdəki gözəl günləri yad etməyin nə eybi var?* C.Məmmədquluzadə. **Yad olunmaq** – xatırlanmaq, yada salınmaq, anılmaq. **Yad(in)da saxlamaq (tutmaq)** – unutmamaq, daim xatırlamaq, hafizəsində saxlamaq. *Bir şair sözünü yadında saxla; Bil ki, bu dün-yada hünər qalacaq.* S.Vurğun. **Yada düşmək** – hafizədə, yaddaşda yenidən canlanmaq, xatirə gəlmək; xatırlanmaq. *Ac yadına düşməz, hər kim tox olur.* Q.Zakir. *Fıkr etdikcə cümlə bir-bir keçənləri; Yada düşər, yanar ciyər, ağlaram.* M.V.Vidadi. *Bayaq fikirləşdiyim sözlərin heç biri yadıma düşmədi.* M.Hüseyn. **Yada gəlmək** – *b a x yada düşmək.* *..Elə bir məqam və elə bir iş yadıma gəlmir ki, müsəlman intelligentləri orada qorxaqlıq bürüzə verələr.* C.Məmmədquluzadə. **Yada salmaq (götirmək)** – hafizədə, yaddaşda canlandırmaq, xatirə götürmək. *Keçmiş yada salmaq.* – *Gedirəm, gəl ötür piyada məni; Qəlbində unutma, sal yada məni.* Molla Cümə. **Yaddan çıxmaq** – hafizədən, yaddaşdan silinmək, unudulmaq. **Yadında olmaq** – xatirədən çıxmammaq, yadından çıxmammaq, unudulmammaq. [Çərköz:] *...Ay Teybə, a qızım, ərşə yadında olsun haq, axşam sizdəyəm.* İ.Məlikzadə. **Yadından çıxmaq** – hafizəsindən silinmək; unutmaq. *Bilmirəm haradan danışmaq istəyirdim, yadımdan çıxdı.* C.Məmmədquluzadə. [Mirzə:] *Çox razıyam sizdən. Üç il bundan qabaq uşaqlar haqqında etdiyiniz yaxşılıq indi də mənim yadımdan çıxmır.* Ə.Haqverdiyev. // **Yadımdadır** şəklində – yadımdan çıxmamışdır, indi də hafizəmədir, unutmamışam. *..Bu da yadımdadır ki, tayamızın dal tərəfində itimiz yuvaya nisbət bir dəşik qayırmışdı.* C.Məmmədquluzadə.

YADDAŞ is. Bir şeyi zehmində saxlamaq və yenidən təsəvvürdə canlandırmaq qabiliyyəti; hafizə. *Yaddaşı inkişaf etdirmək. Yaddaşı zəifdir. Heç yaddaşım yoxdur.* **Yaddaş dəftərcəsi** – yaddan çıxmasın deyə, bir

şeyi qeyd etmək üçün kiçik dəftərçə. *İclasda Cəmilənin dediyi misraları; Tapıb yazdı o, dərhal yaddaş dəftərçəsinə.* B.Vahabzadə. **Yaddaş etmək** – yadında saxlamaq, yaxud yadında qalmaq üçün bir yerə qeyd etmək. *Devilənləri bir dəftərə yaddaş et.* **Yaddaş kitabçası** – içərisində müəyyən bir sahəyə, ixtisasa aid ən vacib məlumat olan kitabça. [Gülşən:] *Yaddaş kitabçasını əlində bərk sıxdı.* Ə.Vəliyev. **Yaddaşından çıxmaq** – yadından çıxmaq, unutmaq. *Çox yuxusuz gecələr sovuşsa da başımdan; Gözlərinin güllüü çıxmayıb yaddaşından.* R.Rza.

YADDAŞLI *sif.* Yaddaşı, yaxşı hafizəsi olan. *Yaddaşlı uşaq.*

YADDAŞLILIQ *is.* Yaddaşı, yaxşı hafizəsi olma.

YADDAŞSIZ *sif.* Yaddaşı, hafizəsi olmayan; unutan.

YADDAŞSIZLIQ *is.* Yaddaşı, hafizəsi olmama; hafizəsizlik.

YADELLİ *sif.* Başqa ölkədən, yad ölkədən olan; yabançı. *Yadelli işğalçılar. – Yadelli bir şah doğma yurda çapğına keçdi.* İ.Əfəndiyev. // *İs. mənasında. Guşələr göy gurladır, yer titrədir, sel oynadır; Göndərir yadelliyə imzalı fərman Çarigah.* B.Vahabzadə.

YADIRĞAMA “Yadırğamaq”dan *f.is.*

YADIRĞAMAQ *f.* Uzun müddət bir şeyi görmədiyi, işlətmədiyi, onunla məşğul olmadığı üçün ona əli yatmamaq; yaddan çıxarmaq, unutmaq, yadlaşmaq. *İlyas çoxdan bəri süngü ilə əvəz etdiyi, bir az da yadırğadığı qələmi barmaqları arasında bərk sıxaraq, sərin şimal axşamının, başlanmaqda olan ağ gecənin alatoran işığında yazırdı. Mir Cəlal. Nahaq yerə adam hərbi qulluqdan-zaddan yadırğayırdı.* Ə.Əbüllhəsən.

YADIRĞATMAQ *icb.* Yadırğamasına səbəb olmaq. *Eldar! ..Atı tamamilə qəsdən yadırğatmışan.* Ə.Məmmədخانli.

YADİGAR *is.* [fars.] 1. Xatirə olaraq verilən, saxlanılan, yaxud qalan şey. *Bu kitab sənə bizdən yadigar olsun. – Vaqifin və Vidadinin .. əsar və əbyatları .. gələcək nəsil üçün böyük yadigar məqamındadır.* F.Köçərli. [Dul qadın:] [Oğluma] *atadan yadigar olaraq bir bazubənd qalmışdı, qoluna bağlamışam.* Çəmənzəminli. *Babalarımız burada yaşamış,*

burada ömür sürmüşlər. Bu yurd onlardan bizə yadigar qalmışdır. Ə.Məmmədخانli. // Hər hansı bir hadisəni, işi, adamı və s.-ni xatırladacaq, yaxud yada salmaq üçün vasitə olacaq şey. *Şeyx tək otaqda, Gülsümdən yadigar qalan bir pişiyin müsahibəti ilə təbibsiz, dərmansız ömrünün axır saatını gözləyirdi.* Ə.Haqverdiyev. *İndi haman pələng dərisi məndədir. Atamızdan yadigar olduğu üçün saxlayıram.* A.Şaiq.

2. *məc.* Qalıq, nümunə. *Keçmiş dövrlərin yadigarı. – Məşədi Əhməd tamamilə aski həyatın bir yadigarı idi.* S.Hüseyn.

YADİGARLIQ *is.* Yadigar qalmağa yarar şey, yadigar verilmiş şey.

YADLAMA “Yadlamaq”dan *f.is.*

YADLAMAQ *f.* 1. Bax **yadlaşmaq**.

2. Yada salmaq, yad etmək.

3. *məh.* Bir-bir saymaq, sadalamaq. *Və başladı bir-bir yadlamağa: qızıl üzüklər, qaşdaşlar...* C.Məmmədquluzadə.

YADLANMA “Yadlanmaq”dan *f.is.*

YADLANMAQ bax **yadlaşmaq**.

YADLAŞMA “Yadlaşmaq”dan *f.is.*

YADLAŞMAQ *f.* Getdikcə yad olmaq, uzaqlaşmaq; qohumluq və ya yaxınlıq əlaqəsini itirmək.

YADLIQ *is.* Yad olma, yabançı olma; yabançılıq.

YADÖLKƏLİ *is.* və *sif.* Yadyerli, əcnəbi.

YADRO *is.* [rus.] *idm.* Yüngül atletika yarışlarında itələməklə tullamaq üçün polad, çuqun və bürüncdən kürəvari alət.

YADYERLİ *sif.* Yadelli, qərib, gəlmə.

YAFƏSİ *sif.* Yafəslərə aid olan, onlara xas olan. *Yafəsi tayfalar.* □ **Yafəsi dillər** yaxud **yafəs dilləri** – akad. N.Y.Marrın əvvəlcə Qafqaz dillərinin sami və hami dillərinə qohumluğunu göstərmək üçün tətbiq etdiyi, sonralar isə Aralıq dənizi hövzəsi və Ön Asiya'nın bütün ölü dillərinə, habelə Pireney və Pamir canlı dillərinə şamil etdiyi dilçilik termini.

YAFƏS(İ)LƏR *cəm* [Bibliya əfsanəsinə görə: Nuhun üç oğlundan ən kiçiyinin, dünyadakı tayfaların ulu babası, əcdadı sayılan Yafəsin adından] Qafqazın, Ön Asiya'nın, Aralıq dənizi ölkələrinin, Pireneyin bir hissəsində yaşayan, yaxud vaxtilə yaşamış

xalqlar qrupunun şərti adı (bu xalqlar qrupuna bəzi qədim tayfalar, habelə indiki xalqlar: abxazlar, basklar, gürcülər, çərkəzlər və b. daxildir).

YAĞ is. 1. Ev heyvanlarının südündən hasil edilən, asan əriyən, yeyilən və xörək bişirmək üçün işlədilən maddə. *Şit yağ (kərə).* *Ərinmiş yağ.* *Camış yağı.* *Sarı yağ (ərinmiş yağ).* *İnək yağı.* – *Yağdan sonra düyü tədərükünün dalına düşürlər, çünki plov düyüsüz olmaz.* C.Məmmədquluzadə. *Hamımız süfrə başına oturub qatıq, yağ, qaymaqdan doyunca yedik.* A.Şaiq. *Pərşan ocağı alışdırdı, tavaya yağ atdı.* M.İbrahimov.

2. Ətin içində olan ağ və əriyən maddə; piy. *İç yağı.* *Quyruq yağı.* // Heyvanın dərisi altında qalın bir təbəqə təşkil edən piy maddəsi. *...Yağ əridikcə közü tədərükünə damcılayıb cızıldayı, seyrək tüstü qalxıb sakit havada yayılır, həyatı kabab iyi bürüyürdü.* İ.Hüseynov.

3. Bəzi bitkilərin tumundan, çiçəyindən və ya meyvələrindən çıxarılan maddə, yağlı maye. *Günəbəxan yağı.* *Pambıq yağı.* *Zeytun yağı.* *Küncüt yağı.* *Xaşxaş yağı.* // Mineral mənşəli bəzi maddələrdən alınan yağlı maye. *Neft yağı.* *Maşın yağı.*

4. *tib.* Tərkibində yağ maddəsi olan bəzi dərmanların adı. *Sürtkü yağı.*

5. *məc. dan.* Fayda, xeyir mənasında.

♦ Balıq yağı – bəzi dəniz məməlilərindən alınan və müalicə məqsədi ilə işlədilən yağ. *Həkim uşağa balıq yağı yazıb.* **Yağ çıxarmaq (tutmaq)** – südü çalxamaqla yağ hasil etmək. *Arvadların bir qismi maşınla yağ çıxarır, o biri qismi isə südü mayalayır pəndir tuturdu.* İ.Əfəndiyev. **Yağ kimi dan.** – asanlıqla, maneəsiz. *Dinləyən-dinləyən “oxqay”lar deyir; Canına yağ kimi yayılır şəir.* S.Vurğun. **Yağ kimi ürəyinə yatmaq** – çox xoşuna gəlmək, məmnun etmək, ləzzət vermək. *Onun sözləri yağ kimi ürəyimə yatdı.* – *Bağır ömründə birinci dəfəydi ki, Nurbəbərrə “şair” deyirdi və güman eləyirdi ki, bu söz Nurbəbərrin ürəyinə sari yağ kimi yayılmışdı.* İ.Məlikzadə. **Yağ salmaq** – 1) bişirərək yağı çıxmaq. *Quymaq yağ salıb;* 2) *məc.* kökəlmək. **Yağ yaxmacı** – üzərinə yağ sürtülmüş çörək parçası. *Rüstəm bəy bir parça çörək*

götürüb özünə yağ yaxmacı qayırdı. Çəmənzəminli. **Yağ zavodu** – süddən yağ və başqa ağartı hazırlayan zavod. **Yağa düşmək** – bax **yağ salmaq** 1-ci mənada.

YAĞABƏNZƏR sif. Xüsusiyyətlərinə görə yağa oxşayan, yağ xassələri olan. *Yağabənzər maye.*

YAĞANLIQ is. məh. Yağıntı. *Payız yağanlıqla girmişdi.* Ə.Vəliyev.

YAĞAOXSAR bax yağabənzər. *Yağaoxsar maddələr.*

YAĞAR bax yağıntı.

YAĞARLIQ bax yağıntılı. *Düzülmüş damcılar, mirvari kimi; Yağarlıq illərin baharı kimi.* H.K.Sanlı.

YAĞAYIRAN is. xüs. Tərkibində yağ olan maddəni tərkib hissələrinə ayırmaq və ya onu yağdan təmizləmək üçün cihaz.

YAĞAYIRICI is. tex. Bəzi maşınlarda yağ ayıran cihaz.

YAĞ-BAL is. 1. Yağ və bal.

2. *məc.* Çox dadlı, ləzzətli şey haqqında. [Ağsaqqal kişi] *şor-çörək tikəsinə orduna basır, yağ-bal kimi şirin-şirin yeyirdi.* Mir Cəlal. *Qəzəb çəlləyinə barıt tökənə; Qələmim yağ-balıq eləyə bilmir.* M.Araz.

♦ Yağ-bal içində yaşamaq – gen-bolluq içində yaşamaq, fərian həyat sürmək.

YAĞÇALAN is. xüs. Yağ istehsal edən işçi.

YAĞÇI is. Yağ istehsal edən və ya yağ satan adam.

YAĞÇILIQ is. Yağ istehsal etmə, yağ istehsalı. *Yağçılıq işi.*

YAĞDAN is. Yağ qoyulan və ya içərisinə yağ tökülən qab. *Yağdanda yağ yoxdur.* – *Kəyan bir burda traktorçu Əliyev baxdı: – Ə, yağdanı zibillənmiş traktor kimi orda nə tışatış salmışan? Hə! Ə.Əbülhəsən.*

YAĞDIRILMA “Yağdırılmaq”dan *f.is.*

YAĞDIRILMAQ məch. 1. Yağmasına səbəb olmaq, yağmağa, tökülməyə məcbur edilmək. *Süni yağış yağdırılmaq.*

2. Tökülmək (hər tərəfə, çoxlu miqdarda). *Hər yandan meydana allı-güllü ipək yaylıqlar yağdırıldı.* M.Rzaquluzadə.

YAĞDIRMA “Yağdırmaq”dan *f.is.*

YAĞDIRMAQ icb. 1. Yağmağa, tökülməyə məcbur etmək. *Süni yağış yağdırmaq üçün qurğular.* *Xəzri qar yağdırdı.* – *Hər dəfə mü-*

səlmanların müsəllaya çıxmaqları ilə Allah yağış yağdırsa, dəxi bundan sonra bir kəs dəli deyil ki, arx çıxartsın, kəhriz vurdursun. C.Məmmədquluzadə.

2. Külli miqdarda hər tərəfdən, aravermədən atmaq, tökmək, səpmək, saçmaq. *Güllə yağdırmaq. – Cəfa oxun mənə yağdırman, ancaq ey əflak; Demən ki, yeddi kəmandarə bir nişanə yetər. Füzuli. // Saçmaq. Günəş göyün bir qatından od yağdırırdı. M.Hüseyn. // Qoşulduğu sözün ifadə etdiyi şeyin çoxluğunu, bolluğunu bildirir. Suallar yağdırmaq. – Şəmsiyyə uzun danışıdı, şikayətləndi və Pəhləviyə qarğış yağdırdı. M.İbrahimov.*

YAĞI *is.* Düşmə. *Giryan dedi: "Ey gözüm çirağı; Vəhşilərə el, mənimlə yağı". Füzuli. Ərz eləyim, bu sözümün sağıdır; Yollarınız haramıdır, yağıdır. M.V.Vidadi. Bizik kəc yağının döşündən vuran; Azadlıq yolunda keşikçi duran. S.Vurğun. □ Yağı kəsilmək – düşmə olmaq. Çinovniklər rəhm edirmi fəğirə; Dostların özümə yağı kəsildi. Aşıq Ələsgər. Yağısı yarılmaq – bərk qorxmaq, bağı yarılmaq. Pərişan olmasın bari sağımız; Yüyürməkdən saf yarıldı yağımız. Q.Zakir.*

YAĞILIQ *is.* Düşməlik.

YAĞIN *bax yağıntı. Üç ay var ki, yağın yoxdur.*

YAĞINLIQ 1. *is.* Yağışın çox olması; yağıntı. *Payız çox yağınlıq keçdi. – Bu il yağınlıq olduğundan, otlar vaxtından əvvəl göyərmiş, yazın ilıq nəfəsini duyandan sonra isə püskürüb qalxmışdı. İ.Şıxlı.*

2. *sif.* Yağmurlu, yağışlı. *Maşınlar o yoldan sağa dönməli, sürəti azaltmalı, ..yağınlıq havalarda isə palçığa yapışıb qalmalı olurdular. Mir Cəlal.*

YAĞINTI *is.* Yağış, qar, dolu və s. şəklində havadan yerə düşən su qətrələri; yağmur. *Yeraltı suların mənbəyi atmosfer yağıntıları, çay sularıdır.*

YAĞINTILI *sif.* Yağıntısı çox olan; yağmurlu. *Yağıntılı il. Yağıntılı yer.*

YAĞINTILIQ *bax yağıntı. Bu il yağın-tılıqdır.*

YAĞIOTU *is. bot.* İriçiçəklilər qrupuna mənsub hündür ot bitkisi.

YAĞIR *is.* Bel sümüyünün üstündə əmələ gələn, gec sağalan dərin yara. [Eşşək] gör-

məyib axurunda hərgiz co; Dalı yağır, dəxi ayağı cido. S.Ə.Şirvani. [Qurban:] Hər gün ölə-ölə qayıt, belin olsun yağır. Ə.Haqverdiyev.

YAĞIRLANMA "Yağırlanmaq" *dan f.is.*

YAĞIRLANMAQ *f.* Sürtülməkdən yara olmaq.

YAĞIRLATMA "Yağırlatmaq" *dan f.is.*

YAĞIRLATMAQ *f.* Yara etmək, yara açmaq, yağırlanmasına səbəb olmaq.

YAĞIRLI *sif.* Yağırı olan, yarası olan. *Beli yağırılı at.*

YAĞIŞ *is.* Xırda su damlaları şəklində atmosfer yağıntısı; yağmur. *Güclü yağış. Yağış yağmaq. Yağış ara vermir. – Yağışın rütubəti səqfin uçan yerindən çəkilməmişdi. C.Məmmədquluzadə. Hələ tamam qurumamış yağış gölləri; Üzərində bulud-bulud uçur milçəklər. S.Vurğun. Səlim .. yağışa düşmüş bir şəhərliyə bələdçilik etdiyini danışıdı. Mir Cəlal.*

Yağış kimi – bolluq, çoxluq bildirir. *Tökdi yağış kimi gözümdən yaşı; On yeddiyə təzə çatırdı yaşı. H.K.Sanlı. Yağışdan çıxıb yağmura düşmək məc. – bir çətin vəziyyətdən və ya hadisədən qurtarıb daha çətin vəziyyətə düşmək.*

YAĞIŞLAMA "Yağışlamaq" *dan f.is.*

YAĞIŞLAMAQ *f.* Yağış yağmağa başlamaq.

YAĞIŞLI *sif.* Yağmurlu, yağış yağan, yağış olan. *Yağışlı hava. – Baharı yağışlı olan illərdə; Xalılar döşənib süslü çöllərdə... H.K.Sanlı. Yağışlı bir bahar gecəsi idi. M.Hüseyn. Yağışlı, soyuq bir gün idi. S.Rəhman.*

YAĞIŞLIQ *is.* 1. Yağış, yağmur. *Lənkəran yağışlıq çox olan yerdir.*

2. *Bax yağmurluq* 2-ci mənada.

YAĞIŞÖLÇƏN *is. meteor.* Bir yerə yağan yağışın miqdarını ölçmək üçün cihaz.

YAĞIŞSIZ *sif.* Yağış olmayan, yağış düşməyən, yağış yağmayan. *Yağışsız yay. // Zərif mənasında. Payız yağışsız keçdi.*

YAĞIŞSIZLIQ *is.* Yağış olmama, yağış yağmama, yağış düşməmə; yağış, yağmur olmadığı hal, vəziyyət; quraqlıq.

YAĞQABI *bax yağdan.*

YAĞLAMA "Yağlamaq" *dan f.is.*

YAĞLAMAQ *f.* 1. Üstünə yağ sürtmək, yağ çəkmək. *Çəkməsini yağlamaq.* – Bəli, cəlladlar tənabları yağlayıb hazırladılar. “Koroğlu”. Yüyanı, tapqırı bütün yağladı; Qantırğaya təzə qayıb bağladı.. H.K.Sanlı.

2. Yaxşı işləmək və ya paslanmamaq üçün yağ sürtmək, yağla silmək. *Tüfəngi yağlamaq. Maşını yağlamaq.*

3. *məc. dan.* Rüşvət vermək. // Qılığına girməyə çalışmaq, dilə tutmaq.

Ö Yağlayıb-ballamaq – yalandan tərif etmək, dilə tutmaq.

YAĞLANDIRILMA “Yağlandırılmaq” *dan f.is.*

YAĞLANDIRILMAQ *məch.* Yağa batırılmaq, yağ sürülmək, yağlı edilmək.

YAĞLANDIRMA “Yağlandırmaq” *dan f.is.*

YAĞLANDIRMAQ *f.* Yağlı etmək, yağa batırmaq, yağa bulaşdırmaq.

YAĞLANMA “Yağlanmaq” *dan f.is.*

YAĞLANMAQ *f.* 1. Yağ sürülmək, üzərinə yağ çəkilmək. *Maşınlar yağlanır salınır, işə. M.Rahim.*

2. Yağa batmaq, yağlı olmaq; kirlənmək. *Üst-başı yağlanıb. Paltarın yaxası yağlanıb.*

3. *məc. dan.* Kökəlmək, ötlənmək, piylənmək. *Qovurmaqlıq üçün saxlanılan bir cüt erkək o qədər yağlanmışdı ki, quyruqlarını çəkib apara bilmirdi. Ə.Vəliyev.*

4. *məc. dan.* Pullanmaq; pullu, varlı olmaq.

Ö Gün yağlanmaq *məh.* – Günəşin ən isti vaxtı haqqında. [Ələmdar:] *Mən axşamdan dükanın qabağında, o yastı daşın üstündə öz cırıq çuxama bürünüb yatmışam, bir də gün yağlanda ayılmışam. S.Rəhimov. Gün getdikcə yağlanır, qoyun kürnəc bağlayır, köç dəhmərlənib gedirdi. Ə.Vəliyev.*

YAĞLATMA “Yağlatmaq” *dan f.is.*

YAĞLATMAQ 1. *icb.* Yağ sürdürmək, yağ çəkdirmək.

2. *f.* Kirlətmək, yağlı etmək, yağa batırmaq. *Üst-başını yağlatmaq.*

YAĞLAYICI 1. *is.* Maşınları yağlayan fəhlə. *Yağlayıcı vəzifəsi.*

2. *sif. tex.* Maşınlara yağ tökməyə və ya yağlamağa məxsus. *Yağlayıcı nasos. Yağlayıcı cihaz.*

YAĞLI *sif.* 1. Yağı olan, tərkibində yağ çox olan. *Yağlı ət. Yağlı xörək. Yağlı balıq.*

– *Yadın oğlu yağlı aşə mehmandı; Dar günündə baxarsan ki, usandı. Aşıq Ələsgər. Ət bazardan daşınıb mənzilə zənbil-zənbil; Et-mədi mədələri yağlı qidanı təhlil. S.Ə.Şirvani. Axşamın toranında közərib parıldayan kömürün üzərində işlərə yağlı qabırğalar çəkilmişdi. İ.Hüseynov. // Tərkibində yağ mədəsi olan. Yağlı bitkilər.*

2. Yağa bulaşmış. *..Məmməd kişi kababı yeyib yağlı əlləri ilə bığlarını eşdi. S.Rəhman. // Üzərində yağ ləkəsi olan; kirli, çirki. Yağlı əsgiləri yumaq. Köynəyin boynunu yağlıdır.*

3. *məc. dan.* Pullu, varlı, gəlirli, yaxşı gəlir mənbəyi olan. *Yağlı yer.* – *Molla Xəlil düşüncüdü: hər üç, beş Quran oxudan Hacı Hüseyn kimi yağlı müstərilər Quranların sayını ixtisara salsalar, o zaman mədaxili birə-üç, birə-dörd azalacaqdır. S.Hüseyn. Leylək Ələmdar çovğunun, azanın və zənglərin qat-qarış səslərinə qulaq verir, onda yağlı bir qarət həvəsi doğurdu. S.Rəhimov.*

4. *məc. dan.* Kəsərli, tutarlı, təsirli, şiddətli. *Yağlı töhmət aldı. – Cəbhədə dəyədimi ona yağlı, tutarlı bir kömək; Atəş alır, quduzlaşır, dörd yanı qapır köpək. Ə.Nəzmi.*

Ö Yağlı boyra *rəss.* – tərkibində yağ olan rəssam boyası. *Vəzir taxt üstündə oturdu və bir müddət hamamın kəllə divarındakı yağlı boyra ilə çəkilmiş əfsanəvi ənqa qışuna baxaraq fikrə getdi. Ə.Məmmədخانli. Yağlı dil – şirin, lakin yalan sözlər, aldadıcı dil. Qərək, o yan-bu yan, Xoca Əziz yağlı dilini işə salıb qoruqçunun hirsini yatırdı. “Koroğlu”. [Qəhrəman:] Mən [xanımın] hiyləgər və yağlı dilinə qarşı dərin bir nifrət hiss edirdim. H.Nəzərli. İndi Leylək .. o yağlı dili tapa bilərdimi? S.Rəhimov.*

YAĞLICA 1. *sif.* Çox yağlı, olduqca yağlı. *Yağlıca ət.* – *Hətta namaz vaxtı da mömin müsəlmanın fikri və zikri dolu olur yaxşıca, yağlıca bozbaş ilə. C.Məmmədquluzadə.*

2. *is. bot.* Gəvən kitrəsi (bitki). *Bəzi yerlərdə gəvən kitrəsini yağlıca da adlandırırlar. S.Sadiqov.*

YAĞLIXƏMİR *is.* Xalq təbabətində: yara-nın üstünə, yaxud ağrıyan yerə qoymaq üçün yağ ilə yoğrulmuş, yağ qatılmış xəmir. *Kərimin ayağına yağlıxəmir salıb yerə uzadardılar. H.Sarabski.*

YAĞLI-QARA *sif.* Yağlı, hisli və kirli; çirkli. // *məc.* Çirkin, kifir. *Onun yağlı-qara çöhrəsi pörtüldü.* Ə.Əbülhəsən.

YAĞLILIQ *is.* 1. Yağlı şeyin halı, tərkibində yağ olma. *Ətin yağlılığı. Xörəyin yağlılığı.*

2. Yağa batmış (bulaşmış) şeyin halı; kirlilik.

YAĞLITƏRƏ *is.* Tərənin yeyilən növü; tərə.

YAĞLIVAÇA *is. məh.* Yanları hündür balaca qulplu tava.

YAĞLI-YAĞLI *sif.* 1. Çox yağlı, ləzzətli, dadlı, çox qidalı. *Yağlı-yagli xörəklər.* – [Hacı Murad:] *Kafir uşaqları kafir, yeyin mənim yağlı-yagli xörəklərimi.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Şirin-şirin. *Koxanın gözü qazanda, yağlı-yagli söhbətlərdən elədi.* S.Rəhimov. // Zərf mənasında. *Rüstəm dolamalı yollarla mənzil qət etmək üçün yağlı-yagli danışib qurtardığı zaman Qəhrəmanı dinləməyə, ondan təza söz, yeni əhvalat eşitməyə çalışırdı.* S.Rəhimov.

YAĞMA¹ “Yağmaq”dan *f.is.*

YAĞMA² *is.* Soyğun, qarət, soyğunçuluq, talan, çapovul. *Yağma etmək.*

YAĞMAQ *f.* 1. Havadan qar, yağış, dolu kimi şeylər düşmək, tökülmək. *Qar yağmaq. Dolu yağmaq.* – *Havalar gözəl keçirdi, tez-tez yağış yağdı.* C.Məmmədquluzadə.

2. Çox miqdarda, arası kəsilmədən tökülmək. *Biz şəhərə girdiyimiz zaman şiddətli xəzri əsir, küçələrin tozunu havaya sovurur, göydən başımıza torpaq yağdı.* A.Şaiq. // *məc.* Bir şeyin çoxluğunu, şiddətini, davamlılığını bildirir. *Üsyançılar qalib gələn kimi bizim olduğumu bu evə yağan güllələrin sayı-hesabı olmayırdı.* H.Nəzərli. *Göydən yerə zülm yağır; Çörək baha, vergi ağır.* S.Vurğun. // Bir şeyin bolluğunu bildirir.

□ **Bərəkət yağmaq** – bolluq olmaq, artmaq, çoxalmaq. *Şəms padşaha dua-səna edib xəzinənin üstünə gəldi, açarları alıb işə başladı. Onun vaxtında xəzinənin üstünə gündən-günə bərəkət yağdı.* (Nağıl).

3. *məc. dan.* Bir şeyi ifadə etmək. *Onun üzündən biclik yağır. Sifətindən nur yağır.* – *Yağır gözlərindən odlu ildırım; Görməmişdi Qozluq belə bir qırım.* H.K.Sanlı. *Hüzün və ciddiyyət yağın çöhrəni bir anda ilıq bir məm-*

nuniyyət ifadəsi qapladı. M.S.Ordubadı. *Kəsalət yağın vücudunun tərsinə olaraq çox cəld və quş kimi yüngül hərəkət edən ruznaməci İranpərəst tez qaçıb portfelini gətirdi.* M.İbrahimov.

YAĞMALAMA “Yağmalamaq”dan *f.is.*

YAĞMALAMAQ *f.* Soymaq, qarət etmək, talamaq. // *məc. şair.* Əlindən almaq, məhrum etmək mənasında. *Səbrimi yağmaladı şövqin, qərarım qalmadı. Nəsimi. Xumar-xumar baxmağı gözlərin; Yağmalayıb solu-sağı gözlərin.* Q.Zakir.

YAĞMALANMA “Yağmalanmaq”dan *f.is.*

YAĞMALANMAQ *məc.* Qarət edilmək, soyulmaq, qəsb edilmək, zorla əlindən alınmaq.

YAĞMUR *is.* Yağış, yağıntı. *Yüngül, sərin meh əsir; Yağmuru birdən kəsir.* A.Səhhət. *Payız mövsümü yaxınlaşdığı üçün havada yağmur olduğundan açıqda bulunan yay binasında heç bir yığıncaq yox idi.* S.Hüseyn. *Yağmur ara verdi, sevinib söylədim: – Ay can! Quşək yeni bir nəğmə uçurtdum dodağımdan.* S.Rüstəm.

YAĞMURLU *sif.* Yağışlı. *Yağmurlu hava. Payızın yağmurlu bir günü idi. – Qış mövsümü qayət soyuq, yağmurlu bir havada; Gördü ancaq arvad-uşaq qalmış kənddə, obada.* A.Səhhət.

YAĞMURLUQ *is.* 1. Yağışlıq, yağışlı hava. *Bu il çox yağmurluqdur. – Az qalıb, lap az, ancaq buralar yağmurluq olan yerdir, divarları korlaya bilər.* S.Rəhimov.

2. Yağmurdan (yağışdan) qorunmaq üçün geyim; plaş. [Sirat] *evə gəlib silahlandı. Yağmurluğunu aldı.* Ə.Əbülhəsən.

3. Yağış sularının evin divarlarına axıb tökülməməsi üçün damın bir az kənara – aşağıya uzanan hissəsi.

YAĞMURÖLÇƏN bax **yağışölçən.**

YAĞMURSUZ *sif.* Yağışsız. *Yağmursuz hava.*

YAĞMURSUZLUQ *is.* Yağışsızlıq.

YAĞÖLÇƏN *is. xüs.* Südün yağlılıq dərəcəsinə ölçmək üçün cihaz.

YAĞ-PENDİR *is.* İçərisinə yağ və pendir qoyulmuş lavaş, çörək və s. [Qaraş] *bir az çörək və yağ-pendir bürmələyib yaylığa bağladı.* M.İbrahimov.

YAĞ-RƏNG *is. dan.* Yağlı boya. *Evləri yağ-rəng etdirmək.*

YAĞSIZ *sif.* 1. Yağı olmayan, yağı az olan; yavan. *Yağsız ot. Yağsız xörək.*

2. Yağ tökülməmiş, yaxud yağ sürtülməmiş. [Fitnə:] *Ölkəsindən tutmaq xəbər; Yağsız çırağ çox tez sönər.* A.Şaiq. [Qarı Mahmuda:] *Qarın da ki yağsız araba çarxı kimi cırıl-dayır.* Ə.Əbülhəsən.

YAĞSIZLANDIRILMA “Yağsızlandırılmaq” *dan f.is.*

YAĞSIZLANDIRILMAQ *bax yağsızlaşdırılmaq.*

YAĞSIZLANDIRMA “Yağsızlandırmaq” *dan f.is.*

YAĞSIZLANDIRMAQ *bax yağsızlaşdırmaq.*

YAĞSIZLANMA “Yağsızlanmaq” *dan f.is.*

YAĞSIZLANMAQ *bax yağsızlaşmaq.*

YAĞSIZLAŞDIRILMA “Yağsızlaşdırılmaq” *dan f.is.*

YAĞSIZLAŞDIRILMAQ *məch.* Yağsız hala salınmaq, yağı çıxarılmaq.

YAĞSIZLAŞDIRMA “Yağsızlaşdırmaq” *dan f.is.*

YAĞSIZLAŞDIRMAQ *f.* Yağsız etmək, yağsız hala salmaq, yağını çıxartmaq, yağını almaq. *Dərini yağsızlaşdırmaq.*

YAĞSIZLAŞMA “Yağsızlaşmaq” *dan f.is.*

YAĞSIZLAŞMAQ *f.* Yağsız hala gəlmək, yağı qalmamaq.

YAĞSIZLIQ *is.* Yağsız şeyin halı. *Ətin yağsızlığı. Xörəyin yağsızlığı.*

YAĞTIKAN *is. bot.* Alçaqboyulu tikanlı bitki; dəvətikani. *Pəncərələrin altında yağtikan bitmişdi.* İ.Hüseynov.

YAĞTUTAN *bax yağyığan.*

YAĞYIĞAN *is. xüs.* Südün üzündən yağ yığmaq üçün cihaz; yağıtutan.

YAHU *nida [ər:]* 1. Hey! Ey! Mənə bax! *Yahu, bura bax! Yahu, eşitmirsənmi! – Hərçi dad eylədi çoban, yahu! Eşidənlər dedi: yalandır bu!* M.Ə.Sabir. // Deyilən sözə diqqəti cəlb etmək üçün işlənir. *Cahanda yox elə bir qüvvə bəş əyim ona mən; Fəqət nə güclü, zəif bir vəcud var, yahu?* C.Cabbarlı. // Rica, xahiş yerində. *Etməyin, yahu!*

2. *din.* Ya Allah, ay Allah (bəzən təkrar şəklində). □ **Yahu demək köhn.** – Allahı

imdada, çağırmaq, Allaha müraciət etmək. *Nəçə padşahlar orda olub cəm; İki dərviş yahu deyir dəmadəm.* Aşıq Ələsgər.

YAXA *is.* 1. Paltarın boyun keçən hissəsi, habelə bu hissəyə tikilən və boyunu əhatə edən parça zolağı. *Enli yaxa. Köynək yaxası. Kostyumun yaxası kirlənib. Sırmalı yaxa. – Mina kəmər xub yaraşır belinə; Yaxası qızıldan düymələnibdir.* Aşıq Ələsgər. *Məsum kişi arxalığının yaxasını düymələyə-düymələyə içəri girdi.* Mir Cəlal.

2. *Bax yaxalıq.* Əlləzoğlu qrafini götürüb yaxasını, dizlərini islada-islada su içdi. İ.Hüseynov.

3. Sahil, kənar, tərəf. *Paris küçəsində, Nil yaxasında; Yenə al bayraqlı izdihamlar var.* S.Vurğun. *Səs verildi üsyana; Qarşıdakı yaxadan, xəbər gəldi, baxsana; O yanki fabrikanın.* Ə.Cavad.

♦ **Yaxa açmaq** – 1) ölü üçün ağlamaq, yas saxlamaq. [Xortdan:] *Üç gün yaxa açıb təziyədar olur.* Ə.Haqverdiyev; 2) qarğımaq, qarğış etmək. **Yaxa ələ vermək** – *bax yaxasını ələ vermək. Yaxa ələ verməmək* – *bax yaxasını ələ verməmək. Yaxa qurtara bilməmək* – xilas ola bilməmək, canını qurtara bilməmək. *Hətta kəndin ən zəngin qızları və yüzbaşının qızları belə, qadınların bu dediqodusundan, qaş-gözündən yaxa qurtara bilməmişdilər.* C.Cabbarlı. **Yaxa qurtarmaq** – *bax yaxasını qurtarmaq.* [Kərəmov öz-özünə:] *Xeyr a!.. Bundan yaxa qurtarmaq çətin olacaq.* S.Rəhman. **Yaxa yırtmaq** – 1) başqası üçün çalışmaq, başqasını haqlı-haqsız müdafiə etmək. *Dost yolunda yaxa yırtmışam, baş açmışam; Gecə-gündüz dadı bidad eylədim.* (Qoşma); 2) ağlamaq, fəğan etmək. *Yar odur ki, yardan sonra yar üçün; Zülf dağıda, yaxa yırt, yara üz.* Qurbani. *Bizim üçün bəzmü bərat yazanlar; Eşq əlindən yaxa yırtıb ağlaram.* Aşıq Mənzur. **Yaxası əldə qalmaq** – üzərində məsuliyyət qalmaq, məsuliyyətdən qurtara bilməmək. **Yaxası ələ keçmək** – tutulmaq, girə keçmək, yaxalanmaq. *Tülək tərən kimi havada süzən; Sonra yaxan keçər ələ, pəhləvan!* “Koroğlu”. **Yaxası(nı) qurtarmaq** – canı(nı) qurtarmaq, xilas olmaq, qurtulmaq. *Yaxası yaxşı qurtardı. – Nə qədər çalışdımsa, onun əlindən yaxamı qur-*

tara bilmədim. M.Hüseyn. **Yaxasına keçmək** – yaxasından yapışmaq, tutub buraxmaq. *Keçib yaxanıza ölümün əli; Hazırdır fələkin qanlı çəngəli!* H.K.Sanlı. **Yaxasından əl götürmək (əl çəkmək)** – rahat buraxmaq, əl çəkmək, dəyib-toxunmaq, daha işi olmamaq. [Şamama Cadu:] *A gədə, itil cəhənnəmə, yaxamdan əl götür.* Ə.Haqverdiyev. [Məmməd həsən əmi arvadına] *Arvad, Allah xatirinə, əl çək mənim yaxamdan.* C.Məmmədquluzadə. **Yaxasından yapışmaq** – 1) yaxalamaq, yapışmaq, tutub buraxmaq, əl çəkməmək. *..Nə səbəbə avropalılar öz əməllərini kənarda qoyub, bizim yaxamızdan yapışblar?* C.Məmmədquluzadə. [Oğlan] *gözləyirdi ki, bu saat yaxamdan yapışacaq, kim bilir, nə çətin sual verəcək!* Mir Cəlil; 2) məsuliyyətə çəkmək, cavab istəmək. *Bu qaydanı mən qoymamışam, dəvədən böyük fil var, gedin, onun yaxasından yapışın.* “Kirpi”. // **Yaxasından tutmaq** – 1) bax yaxasından yapışmaq; 2) inadla tələb etmək, bir işdən yapışmış əl çəkməmək. [İndiki gairlər] *bir şeyin yaxasını tutub yüz cürə əlfaz və ibarə və istiarələr yolu ilə onu tərif və tövsif etməyə sərfi-hümmət qılırlar.* F.Köçərli. [Əli əminiyəbəşi mübaşir Məmmədə:] *Nə tutmusan abconun yaxasından. Konyak da var, Şiraz şərabı da!* M.İbrahimov. **Yaxasını buraxmaq** – bax yaxasından əl çəkmək. [Rauf Şeydaya:] *Kağız ələ keçərsə, pək fəna... Həm də Məcid əfəndi əsla yaxanı buraxmaz.* H.Cavid. **Yaxasını ələ vermək** – 1) özünü ələ vermək, tutulmasına, yaxalanmasına imkan vermək, yaxalanmaq, tutulmaq, ehtiyatsızlıq göstərmək; 2) *məc.* birinin tələbləri, xahişi qarşısında yumşaqlıq göstərmək, zəiflik göstərmək, qarşı dura bilməmək, təsir altına düşmək. **Yaxasını ələ verməmək** – özünü ələ verməmək, qaçmaq, yaxın durmaq, yayınmaq. **Yaxasını qırağa (kənara) çəkmək** – bir işə qarışmamaq, məsuliyyətdən qaçmaq, özünü kənara çəkmək, boyun qaçırmamaq, imtina etmək. *Camalın anası ələyini yığıdırıb Cənnət kişigilə elçiliyə getdi. Cənnət kişi yaxasını kənara çəkdi.* S.Rəhimov. *Tahir açıq cavabdan yenə yaxasını kənara çəkdi..* M.Hüseyn. **Yaxasını qurtarmaq** – qurtarmaq, canını qurtarmaq. *Öylə afətdən*

yaxasını qurtaran olmazmı şad? Füzuli. [Zeynal] *istəyirdi ki, yaxasını uşaqlardan qurtarıb onları analarına versin.* S.Hüseyn. **Yaxasını tanımaq** – dadanmaq, bir adama daim bir şey üçün müraciət etmək. *Dərd, qara gün yaxasını tanıyan; Biri mənəm, bir də varmı, biləydim.* Molla Cümə.

YAXABƏND *is.* Yaxanı bağlayan düymə, ilmək və s. *Açılıb yaxabəndi; Ağ sinəsi qara baxın!* Aşıq Ələsgər.

YAXAC bax **yaxı**. [Müəssisə sahibi:] *Bu qutudakı yaxac atların dırnağı üçündür. Yeni kəşf olunmuş bir şeydir. Çəmənzəminli.*

YAXALAMA¹ “Yaxalamaq¹”dan *f.is.*

YAXALAMA² “Yaxalamaq²”dan *f.is.* *Qabları yaxalama. Əllərini yaxalama.*

YAXALAMAQ¹ *f. 1.* Yaxasından tutmaq, boğazından yapışmaq. *Cəllad Qəməri yaxalayanda vəzir, vəkil və bütün əhli-məclis padşahın ayağına düşüb dedilər: – Şah, qəzəbini söndür!* (Nağıl). *Biz ayı vurulan yerə yetişər-yetişməz itlər ayını yaxaladı.* A.Şaiq.

2. Tutmaq, ələ keçirmək, həbs etmək. *Oğruları yaxaladılar. – Sərdar Rəşidin evindəkilərin hamısını yatdığı yerdə yaxaladılar, onların hamısı sərxoş olub yatmışdı.* A.S.Ordubadı.

3. Tapmaq, haqlamaq, tutmaq (gedən yerdə, qaçarkən, uzaqlaşarkən, yaxud bir iş görərkən). *Mehriban mütərəddid idi. Bir istəyirdi ki, Zeynalın ardınca gedib onu Yelizavetanın evində yaxalasın.* S.Hüseyn. // *məc.* Gəlib yetişmək, başının üstünü almaq. *Əcəl onu yaxaladı. – [Abbas:] Məmiş, mən altmışı yaxalamışam.* M.Hüseyn. // *məc.* Rəst olmaq, rəst gəlmək, tuş gəlmək. *Tərs kimi güllə həmişə ələ qorxağı yaxalayır.* M.Hüseyn. *Külək [Giləni] evvanda yaxaladı.* Ə.Vəliyev. *Bir dəfə çobanı çöldə yağış yaxalayır.* Ə.Sadiq. // *Məc.* mənada. *Adamlar Kür çayını ələ buradaca yaxalamaq, cilovlamaq qərarına gəlmişlər.*

YAXALAMAQ² *f.* Təmiz su ilə yumaq, hər tərəfinə su axıtmaq, suya çəkmək. *Əllərini yaxalamaq. Boşqabları yaxalamaq. – [Qızıl-quşun] balaları bir qədər böyüdükdən sonra, ovladığı quşu su kənarına alar, tüklərini yolar, cəmdəyini suda təmiz yaxaladıqdan sonra parçalayıb balalarının qabağına atar.* A.Şaiq.

[Rüstəm:] *A bala, bir o çayniki yaxalayıb dəmlə görək.* M.İbrahimov. *Arvad samovarı çölə çıxartdı, külinü boşaldıb yaxaladı, su töküüb kömür saldı.* Ə.Vəliyev.

YAXALANMA¹ “Yaxalanmaq¹”dan *f.is.* *Caninin yaxalanması.*

YAXALANMA² “Yaxalanmaq²”dan *f.is.* *Qab-qasığın yaxalanması.*

YAXALANMAQ¹ *məch.* Ələ keçirilmək, tutulmaq, həbs edilmək, yaxası ələ keçmək. *Cinayətkar yaxalandı. – Xain yaxalandı ən nəhayət.* H.Cavid. [Şamogili] *təqib edən ol saydı, tez yaxalana bilirdilər.* S.Rəhimov.

YAXALANMAQ² *məch.* Təmiz su ilə yuyulmaq, suya çəkilmək. *Qablar yaxalandı.*

YAXALAŞMA 1. “Yaxalaşmaq”dan *f.is.*

2. *is.* Dalaşma, dava. *Yaxalaşma başladı.*

YAXALAŞMAQ *qarş.* Bir-birinin yaxasından tutub dalaşmaq.

YAXALATMA¹ “Yaxalatmaq¹”dan *f.is.*

YAXALATMA² “Yaxalatmaq²”dan *f.is.*

YAXALATMAQ¹ *icb.* Tutdurmaq, həbs etdirmək. [Milyonçular] *bu gün bir üsyançını yaxalatdırır, sabahı o biri inqilabçıya tindalı güllə atdırır, birisi gün baş qaldıran kəndi oda-alova tutdururdular.* S.Rəhimov.

YAXALATMAQ² *icb.* Yaxalama işi görürmək (bax **yaxalamaq²**). *Qab-qasığı yaxalatmaq.*

YAXALI *sif.* Yaxası olan. *Rüstəm bəy – rus intelligent libasında: yəni pidjak, jilet, nişastalı yaxalı köynək, boğazında qalstuk...* C.Məmmədquluzadə.

YAXALIQ 1. *is.* Geyimin, yaxanı, boğazı, döşü örtən hissəsi. *Yaxalığının üstündən bağladığı qalstuk bütün döşünü örtəcək qədər enli idi.* M.S.Ordubadı.

2. *sif.* Paltar yaxası üçün yararlı, münasib, kifayət edən. *Yaxalıq xəz. Bir yaxalıq dəri.*

YAXALIQLI *sif.* Yaxalığı olan. *Təzə uzun-boğaz çəkmələrdə, qalife şalvarda və iki döş cibi olan beli kəmərli yaxalıqlı köynəkdə Şirzad yaraşıqlı idi.* M.İbrahimov. [Şamama] *göy dəri yaxalıqlı paltosunun yaxasını açmamışdı.* Ə.Əbülhəsən.

YAXALIQSIZ *sif.* Yaxalığı olmayan. *Yaxalıqsız köynək.*

YAXANTI *is. dan.* Yuyulmuş qabın bula-nıq, çirkli suyu; qab suyu. *Qab yaxantısı.*

YAXARMA “Yaxarmaq”dan *f.is.*

YAXARMAQ *f.* Adətən “yalvarmaq” feli ilə birlikdə işlənərək, israrla yalvarmaq mənasını bildirir. [Qoca kəndli:] *Bir xan ki rəiyyəti qaramal kimi qulağından tutub sata, ona nə yalvarmaq, nə yaxarmaq!* Ə.Haqqverdiyev. *Göygözlü oğlunu düşməni aparadı; Qoca nə yalvardı, nə də yaxardı.* R.Rza.

YAXASIAÇIQ *sif.* və *zərf* Döşüaçıq.

YAXASIZ *sif.* Yaxası olmayan. *Yaxasız köynək, bacasız dam olmaz.* (Ata. sözü).

YAXDAN *is. məh.* Üzünə dəri çəkilmiş ağac qutu; sandıqca, mücrü.

YAXDIRILMA¹ “Yaxdırılmaq¹”dan *f.is.*

YAXDIRILMA² “Yaxdırılmaq²”dan *f.is.*

YAXDIRILMAQ¹ *məch.* Üzərinə sürtdürülmək, çəkdirilmək.

YAXDIRILMAQ² *məch.* Yandırılmaq.

YAXDIRMA¹ “Yaxdırmaq¹”dan *f.is.*

YAXDIRMA² “Yaxdırmaq²”dan *f.is.*

YAXDIRMAQ¹ *icb.* Bir şeyin üzərinə sürtdürmək, çəkdirmək. *Dirəyin üzərinə qatran yaxdırmaq.*

YAXDIRMAQ² *məch.* Yaxmağa, yandırmağa məcbur etmək, başqasına yandırtmaq.

YAXI *is.* 1. Yağ xüsusiyyətləri olan maddə; yaxıla, sürtilə bilən hər cür maddə; sürtkü. // Sürtilən, yaxılan dərman.

2. Yağ sürtilmiş çörək parçası; yaxmac.

3. *incəs.* Fırça ilə yaxılmış nazik rəng qatı.

YAXIB-YANDIRICI *sif.* 1. Bərk yandıran, çox isti; qızmar.

2. *məc.* Qəlbə əzab verən, ürəyi incidən, yandırıb-yaxan, bərk acıdan. *Yaxıb-yandırıcı sözlər. – Ruhülquds mənə yaxıb-yandırıcı bir məktub yazmışdı.* M.F.Axundzadə.

YAXIB-YANDIRMA “Yaxıb-yandırmaq”dan *f.is.*

YAXIB-YANDIRMAQ *f.* 1. Bərk yandırmaq. *Qızmar günəş üz-gözümüzü yaxıb-yandırır. – Cəhənnəm alovu kimi insanı yaxıb-yandıran Tehran istisinə dözmək hünərdir.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Mənəni incitmək, qəlbə əzab vermək, ürəyi incitmək, yandırıb-yaxmaq, bərk acıtmaq. *Onun sözləri adamı yaxıb-yandırır.*

YAXIB-YIXMAQ *f.* Yandırılıb dağıtmaq, məhv etmək. [Nadir bəy:] *Həmcinsinə qıymaqdan, yaxıb-yixmaqdan zövq alanlar, baş-*

qasının fəlakətində səadət arayanlar birər adı cəlladdan başqa bir şey deyildir. H.Cavid.

YAXICI¹ *sif.* və *is.* Bir şeyi yaxan. *Yaxıcı* alət.

YAXICI² *sif.* Yandırıcı, çox isti, çox qızğın; qızmar. *Yaxıcı, amansız hərarət* [Arazı] gündən-günə mum kimi əridib quru skeletə döndərmişdi. A.Şaiq.

YAXIQ *is.* Yaxılmış, yanıq yer; yanıq.

YAXILAMA “Yaxılmaq”dan *f.is.*

YAXILAMAQ *f. məh.* Yaxmaq, sürtmək.

YAXILMA¹ “Yaxılmaq”dan *f.is.*

YAXILMA² “Yaxılmaq”dan *f.is.*

YAXILMAQ¹ *məch.* Bir şeyin üzərinə sür-tülmək, çəkilmək.

YAXILMAQ² *məch.* 1. Yandırılmaq.

2. Bax **yanıb-yaxılmaq**.

YAXIN *sif.* 1. Məsafə etibarilə çox uzaqda olmayan; yovuş (uzaq qarşılığı). *Yaxın çay. Yaxın yer. Evimizə yaxın mağaza. Yaxın aptekdən dərman al.* // Zərf mənasında. *Yaxın otur. Yaxın gəl.* – Keşikçi yaxına gəlcək Telli xanım onun təpəsindən bir əmud ilişdirib öldürdü. “Koroğlu”. İnsan oğlu, uzaqlaşma, gəl yaxın; Başqa yerdən alınmasın sorağın. M.Müşfiq. Pərşan iki qızla çiyd dolu çuvalı yaxına gətirdi. M.İbrahimov. // Qısa. *Yaxın yol. Yaxın mənzil.*

2. Zaman etibarilə uzaq olmayan, tezliklə olacaq, yaxınlaşan; gələcəyinə, olacağına və s.-yə az qalmış. *Yaxın gələcək. Yaxın səfər. Yaxın görüşlərdə.* // Qan qohumluğu və ya dostluq münasibəti ilə bağlı olan. *Yaxın qohum. Yaxın dost. Yaxın yoldaş.* – Telli, müəlimi özünə ən yaxın bir adam hesab edirdi. S.Hüseyn. Çox çəkməzdi ki, ev sahibinin qohum-əqrəbası, yaxın yoldaşlardan bəziləri yığılardı. Mir Cəlal. □ **Yaxın olmaq** – 1) dost olmaq; yaxınlaşmaq. *Böyükxanım Qulam xana yaxın olmaq üçün qəlbində vəsilələr axtarırdı.* M.S.Ordubadi; 2) aralarında sevgi, məhəbbət olmaq, yaxınlıq olmaq. // *İs. mənasında.* Yaxın adam, dost; qohum. *Mənim yaxınlarım;* 3) oxşar, bənzər, çox oxşayan (bənzəyən). *Məzmunca bir-birinə yaxın əsərlər. Bir-birinə yaxın dillər. Sarıya yaxın bir rəng. Yaxın görüşlər.*

4. Bilavasitə aidiyyəti olan, dərindən maraqlandıran, ürəyinə görə olan, mənafeyini əks etdirən; doğma, əziz. *Bu kölgəli gecəni*

baygın-baygın seyr edir və ürəklərinə yaxın şeylərdən danışurlar. M.S.Ordubadi. *Ədəbiyyat oxucuya, xalqa yaxın (z.) olmalıdır.* M.İbrahimov.

5. Mötəbər, inanılmış. [Aslan bəy:] *Yaxın yerdən bilmişəm, özü xəbər göndərmiş.* C.Cabbarlı.

6. zərf Təxminilik, təqribilik bildirir. *Üç aya yaxın bir müddət. Saat beşə yaxındır. Sabaha yaxın (sübh açılanda). Axsama yaxın (gün qaralanda).* – Bir ilə yaxın idi ki, Gülpərinin zülmü davam edirdi. S.S.Axundov. *Gecədən xeyli keçib, sübhə yaxındır artıq; Ey könül, dinlə, bahar öz qonağıdır artıq.* S.Rüstəm. *Qafar yaşı əlliyə yaxın olan, xır-daca, arıq bir adamdı.* Ə.Əbüllhəsən.

♦ **Yaxın durmaq** – 1) yaxınlaşmaq, yanına getmək; 2) köməyə gəlmək, əl yetirmək, hümmət göstərmək. *Heç kəs ona yaxın durmadı. Yaxın durmamaq* – 1) yaxınına belə gəlməmək, qətiyyətlə iştirak etməmək, heç maraq göstərməmək. *İşə yaxın durmur;* 2) hətta əl vurmamaq, meyil etməmək, toxunmamaq. *Yeməyə heç yaxın durmadı.* – Əliqulu lavaş arasında iki yanıq sümük gətirdi, Məsmə ona yaxın durmadı. Mir Cəlal. **Yaxın düşmək** – bax **yaxın durmaq** 1-ci mənada. [Mehriban] *əridən başqa bir [kişini] sevməyi bağışlanmayan bir qəbahət sanırdı. Bu qəbahəti əxlaq müxalif bildiyi üçün Səlimə yaxın düşməkdən qorxur, mümkün olduğu qədər ondan qaçırdı.* S.Hüseyn. *Nə qədər əlində dövlət var idisə, Əmiraslan Gülpəriyə yaxın düşmürdü.* S.S.Axundov.

YAXINDA zərf 1. Yaxın yerdə, yaxınlıqda, uzaqda olmayaraq. *Yaxında bir meşə var. Yaxında toy var.* – Bu arada, yaxında dörd-beş əl şiddətli tapança atılır. H.Cavid.

2. Bilavasitə yanaşı; yaxın. *Yaxında əyləşin!*

3. Az vaxt sonra, çox keçmədən; tezliklə, yaxın vaxtda, yaxınlarda. *Yaxında gələcəkdir. Yaxında kəndə gedəcəyəm.* – [Sənəm:] *Necə? Yaxında toy ələyirsənmi?* Ü.Hacıbəyov.

4. Az zaman əvvəl, az müddət bundan qabaq. *Bu yaxında bir əhvalat olmuşdu.*

YAXINDAKI *sif.* Yaxında olan, qonşuluqda olan; yaxın. *Yaxındakı dükandanət al. Yaxındakı evlər.* – *Qaçqınlar hamısı yaxındakı şah tutluğa tərəf yüyürdülər.* Ə.Vəliyev.

YAXINDAN *zərf* 1. Yaxın məsafədən, uzaqdan olmayaraq, yaxın yerdən. *Yaxından görmək. Yaxından bir səs gəldi.* – [Qəhrəman:] *Mən heç vaxt xanımı yaxından görməmişdim.* H.Nəzərli.

2. Çox yaxın, yaxşı. *Yaxından tanış olmaq. Onu yaxından tanıyıram.*

YAXINGÖRƏN *sif.* 1. Gözü uzağı görməyən və ya pis görə.

2. *məc.* Uzağı, gələcəyi görə bilməyən məhdud adam haqqında.

YAXINLARDA *zərf* 1. Yaxın yerlərin birində, bu ətrafda (bəzən “bu” sözü ilə). *Evimiz bu yaxınlardadır. O, bu yaxınlarda yaşıyır.*

2. Bu günlərdə, bir az əvvəl, az müddət əvvəl. *Yaxınlarda gəlmişdir. Yaxınlarda dissertasiya müdafiə etmişdir. Yaxınlarda, deyəsən, yağış yağıb.* // Tez bir zamanda, yaxın bir vaxtda, bir az sonra, bu günlərdə. *Yaxınlarda yubileyi olacaq. Yaxınlarda əlli yaşı tamam olacaqdır. Yaxınlarda gedəcəyəm.*

YAXINLAŞDIRILMA “Yaxınlaşdırılmaq”-dan *f.is.*

YAXINLAŞDIRILMAQ *məc.* Bir şeyə yaxın edilmək, bir şeyin yaxınına gətirilmək (qoyulmaq, çəkilmək); yanaşdırılmaq.

YAXINLAŞDIRMA “Yaxınlaşdırmaq”-dan *f.is.*

YAXINLAŞDIRMAQ *f.* 1. Bir şeyin yaxınına çəkmək, yaxınına gətirmək; bir şeyə yanaşdırmaq. *Başmaqlarını bir-birinə yaxınlaşdırmaq. Maşını qapıya yaxınlaşdırmaq. Şkafi divara yaxınlaşdırmaq. – Arxitektör kreslosunu stola yaxınlaşdırdı.* M.İbrahimov. // Aralarında daha sıx əlaqə və münasibət yaratmaq. *Nəzəriyyə ilə təcrübəni bir-biri ilə yaxınlaşdırmaq. Elmlə istehsalatı bir-biri ilə yaxınlaşdırmaq.*

2. *məc.* Aralarındakı ünsiyyəti daha da artırmaq, aralarında dostluq, yaxınlıq münasibəti yaratmaq. *Zəhmət onları bir-birinə yaxınlaşdırdı. – Sanki bu təkrarlar [Ağca xanımı] oğluna – allərini köksündə çatayıb yatan zəif, yetim və xəstə uşağa yaxınlaşdırdı.* Mir Cəlal.

3. Zaman etibarilə tezləşdirmək.

4. Oxşatmaq, bənzətmək, uyğunlaşdırmaq. *Malı ən yaxşı nümunələrə yaxınlaşdırmaq.*

YAXINLAŞMA “Yaxınlaşmaq”-dan *f.is.* *Bir-biri ilə yaxınlaşma. Qışın yaxınlaşması. – Münəvvər xanım gözlərini açıb sübhün yaxınlaşmasını hiss edirdi.* M.S.Ordubadı.

YAXINLAŞMAQ *f.* 1. Hərəkət edərək bir şeyin yaxınına gəlmək, yaxın durmaq, yanaşmaq üzrə olmaq; yanaşmaq. *Gəmi sahilə yaxınlaşır. Qatar stansiya yaxınlaşdı. Evə yaxınlaşmaq. Divara yaxınlaşıb durdum. – Zeynal, yavaşca addımlar ilə Mehribana yaxınlaşdı. S.Hüseyn. Obaya yaxınlaşınca uşaqlar, bir neçə yaşlı qadın və kişi qarşımıza çıxdı. A.Şaiq. Əsrəf yavaşcadan sürünüb kola yaxınlaşdı. S.Rəhman. // Həmsərhəd olmaq, yanbayan olmaq. // Səs, işıq haqqında: gətdikcə yaxşı eşidilməyə, görünməyə başlamaq. Adamların hay-küyü yaxınlaşır. C.Məmməd-quluzadə. Kəndimizin işıqları gətdikcə yaxınlaşırdı. İ.Əfəndiyev.*

2. Vaxt, zaman və s. haqqında: çatmaq, yetişmək, olacağına çox az qalmaq. *Böhran yaxınlaşır. Bayram yaxınlaşmaqdadır.*

3. Yaxın əlaqə, ünsiyyət yaratmaq, yaxın olmaq, aralarından dostluq münasibəti yaratmaq. *Onları tanış edib yaxınlaşdırmaq lazımdır.*

4. Oxşamaq, bənzətmək, uyğun gəlmək.

5. *məc.* Yaxın olmaq, əlaqədar olmaq, mənafeinə, tələbinə cavab vermək. *Ədəbiyyat gətdikcə daha artıq həyata yaxınlaşır.*

6. Yanaşmaq, öz münasibətini bildirmək. *Kərim heç bir zaman işə soyuqqanlı, sakit ürəklə yaxınlaşa bilmirdi.* M.İbrahimov.

YAXINLATMA “Yaxınlatmaq”-dan *f.is.*

YAXINLATMAQ *bax* **yaxınlaşdırmaq**.

YAXINLIQ *is.* 1. Məsafə etibarilə çox uzaq olmama, yaxın olma. *Qəsəbənin dəmir yoluna yaxınlığı. Bazarın evə yaxınlığı. Yolun yaxınlığı. // Yaxın yer, ətraf. Yaxınlıqda heç bir zihəyat görünməyir, quyulardan neft dartan dərin tulunbaların yeknəsəq səsləri eşidilirdi. S.Hüseyn. Bu vaxt, birdən yaxınlıqda oxunan bir mahnı eşidildi. İ.Əfəndiyev.*

2. Zaman etibarilə uzaq olmama, yaxın olma; yaxınlaşma. *Qışın yaxınlığı. İmtahanların yaxınlığı.*

3. Yaxın münasibət, yaxın əlaqə; yoldaşlıq, dostluq münasibəti. *İnsanlar arasında yaxınlıq. – [Müəllim və Tellinin] arasında ruhi bir yaxınlıq vardı. S.Hüseyn. Rübabə ilə*

Vahid arasında ünsiyyət doğduqca, yaxınlıq artıqca Gəldiyevdə intiqam hissi alovlanırdı. Mir Cəlal. □ **Yaxınlıq etmək** – dostluq etmək, bir-birinə yaxın olmaq, yaxın əlaqə saxlamaq. *Eldar [Ceyran] barəsində çox maraqlanır. Lakin yaxınlıq etməyə üzü gəlmir.* S.Hüseyn. *Qurban Mərəndi ilə* [Firidun] *bir daha yaxınlıq etmədi.* M.İbrahimov.

4. Uyğunluq, oxşarlıq, bənzərlik. *Tərcümənin orijinala yaxınlığı.*

YAXIN-UZAQ *sif. və zərflər* 1. Həm yaxın, həm uzaq, müxtəlif. *Bu xəbəri eşidən yaxın-uzaq yerlərdən qəhvəçi dükanına gəlib Qəribin oxumasına qulaq asırdılar.* “Aşıq Qərib”.

2. Gec-tez. [Dərviş:] *Nədənsə yaxın-uzaq Ruqiyyənin mənə vasil olmasını könlüm mənə anlatmışdı.* A.Divanbəyoglu.

YAXIŞMA “Yaxışmaq” dan *f.is.*

YAXIŞMAQ *bax* **yaraşmaq**. *Ruscaya gəldikcə, inanmıram, onu da bir ziyalı qadının ağzına yaxışır surətdə danışa bilsin.* A.Şaiq.

YAXLAŞDIRILMA “Yaxlaşdırılmaq” dan *f.is.*

YAXLAŞDIRILMAQ *bax* **yaxınlaşdırılmaq**.

YAXLAŞMA “Yaxlaşmaq” dan *f.is.*

YAXLAŞMAQ *bax* **yaxınlaşmaq**. *..Payan kəndinə yaxlaşırdıq.* M.S.Ordubadı. *Ata! Əl çəkəsi deyilik səndən! Deyərək, öz oğlu yaxlaşdı ona.* S.Vurğun.

YAXMA¹ 1. “Yaxmaq” dan *f.is.*

2. *is.* Üzərinə yağ və s. yaxılmış çörək parçası; yaxmac. *Tapdıq dedi: – Ana, ona yağ yaxması ver!* Ə.Vəliyev.

YAXMA² “Yaxmaq” dan *f.is.*

YAXMAC *is.* Üzərinə yağ, bal və s. sürtülmüş çörək parçası; yaxma. *Şlyapaların sahibi qadınlar stolun gözündən çıxardıqları yağ yaxmaclarını dişləri ilə çimdiklədilər.* Mir Cəlal. *Kimisi yaxmac qayırır, ... kimisi yağla şorun qatışığından dürmək eləyib Qəmərin stəkanının yanına qoyurdu.* Ə.Vəliyev.

YAXMAQ¹ *f.* 1. Qatı, yağlı bir maddəni bir şeyin üstünə sürtüb yaymaq. *Çörəyə kərə yaxmaq. – Çıxdım Aya baxmağa; Qapıya qifil taxmağa; Qıza xına gəlibdi; Əllərinə yaxmağa.* (Bayatı). [Məşədi İbad:] *Görünür ki, heyvan balası dəllək xınanı pis yaxıbdir.* Ü.Hacıbəyov. // *Bulamaq, batırmaq.*

2. *məc.* Əsassız olaraq isnad etmək, boy-nuna qoymaq, üstünə atmaq. [Fatma xanım:] *Sənin bu ləçər qızın mənə üstümə oğurluq yaxır.* N.Vəzirov. *..Çar agentlərinə və bir cəsusə yaraşan sifətləri bunun məsum və səmimi çöhrəsinə yaxa bilmirdim.* M.S.Ordubadı.

□ **Qara yaxmaq** – *bax* **qara**. **Ləkə yaxmaq** – *bax* **ləkə**.

YAXMAQ² *bax* **yandırmaq**. [Qərib:] *Bir söz ilə eldən-elə atıldım; Bu qərib ellərdə yaxdı nar məni.* “Aşıq Qərib”. *Pərvanə yaxar var-yoxunu bir oda yetse; Razi deyiləm kim, mənə pərvanə desinlər.* Qövsü.

YAXŞI *sif.* 1. Müsbət xüsusiyyətlərə və ya keyfiyyətlərə malik olan; öz keyfiyyəti ilə verilən tələbləri təmin edən, lazımı qaydada olan; bəyənələn (*yaman ziddi*). *Yaxşı yeməklər. Yaxşı mal. Yaxşı at. Yaxşı mənzil. Yaxşı xətt. Yaxşı tərcümə. Yaxşı şərait.* // Gözəl, xoş. *Yaxşı kitab. Yaxşı musiqiyə qulaq asdıq. Yaxşı təsir bağışladı. Yaxşı şeirlər yazır.* – [Gülçöhrə:] *Özü yaxşı, sözü yaxşı..* Ü.Hacıbəyov. // Sevimli, mehriban, əziz, istəklili (“mənim” sözü ilə nəvaziş bildirir). *Mənim yaxşı oğlum! Mənim yaxşı balam! // Əlverişli, faydalı, dəyərli, müsbət. Yaxşı məsləhət. Yaxşı nəticə. Yaxşı fikir söylədi. // Xoş, səfali. Yaxşı hava. Yaxşı yerlərdə dincəlirik. Yay yaxşı (z.) keçdi. // Təcrübəli, məharətli. Yaxşı usta. Yaxşı dərzi. Yaxşı mütəxəssis. Yaxşı rəssam. // Müsbət mənavi keyfiyyətlərə malik olan; nəcib. Yaxşı adam. Yaxşı qadın. Yaxşı insan.* – [Sultan bəy:] *Yaxşı adam? Mən! Gəl də!.. Gəl qohum olaq, mən də dulam.* Ü.Hacıbəyov. // Dəyanətli, sədaqətli. *Yaxşı yoldaş. Yaxşı dost. Yaxşı arvad.*

2. *Zərflər mənasında.* Kifayət qədər, lazımlıca, əməlli-başlı. *Yaxşı oxumaq. Yaxşı tanış olmaq. Yaxşı yazmaq.* – [Əsəd bəy:] *Hərçənd yoldaş tacirliyin fəndini çox yaxşı bilir.* M.S.Ordubadı. [Usta Məhərrəm:] *Özüünüz deyən, harda yaxşı qan aldırmaq olar?* Ü.Hacıbəyov. [Əlləzoğlu] *şişlərdən döşəməyə yağ damlaları səpələyə-səpələyə, yaxşı bələd olduğu evdə ora-bura vurnuxdu, bufetin qapılarını taqqıldatdı.* İ.Hüseynov. // Tələbələrin biliyinə verilən “orta” qiymətlə “əla” qiymət arasında qiymət – “4”. *Fizikadan “yaxşı” almaq. Bütün dərslərindən “yaxşı” alıb.*

3. Kifayət qədər, kafi miqdarda (böyük-lükdə); çoxlu. *Yaxşı qazanc. Yaxşı artım. Yaxşı maaş. Yaxşı pul verirlər. // məc. Güclü, qüvvətli, bərk, əməlli-başlı. Yaxşı bir yumruq ilişirdi.*

4. *Zərf mənasında.* Salamat, itkisiz, zərər-siz. *Bəladan yaxşı qurtardın.*

5. “Yaxşı”, “raziyam”, “sən deyən olsun” mənasında razılıq bildirir. *Yaxşı, mən də gedərəm. Yaxşı, sən də gəl. Yaxşı, əzizim, sən deyən olsun. // Sual cümlələrində. [Əsgər:] Yaxşı, bəy, fərz edək ki, mən xalamı verdim sənə, bəs əvəzində sən mənə nə verərsən? Ü.Hacıbəyov.*

6. “Yadda saxla”, “çox əcəb”, “baxıb görərsən” və s. mənasında hədə bildirir (bəzən təkrarla işlənir). *Yaxşı, görüşürük! Yaxşı, yaxşı, gör atana nə deyərəm.*

7. İs. mənasında. *Yaxşıların yaxşısısan; Gözəllərin xası, gəlin! Aşıq Ələsgər.*

8. **Yaxşıqla** şəklində *zərf* – qalmaqalsız, rahatca, dalaşmadan, mübahisəsiz, əngəlsiz, xoşluqla. *Yaxşıqla çıxıb getdi. Yaxşıqla məsləhəllə həll olundu.*

♦ **Yaxşı gün** – xoşbəxtlik, xoşbəxt həyat, yaxşı güzəran. **Yaxşı olmaq** – 1) sağalmaq. *Xəstə yaxşı oldu. Yara yaxşı oldu. – ..Cəmil ağanın başının ağrısı lap yaxşı oldu. İ.Musa-bəyov;* 2) kinayə tərzində məmnunluq ifadə edir; əcəb oldu. *Sənə lap yaxşı oldu. Yaxşı yol* – yola düşən adama xeyir-dua. *Usta Zeynal Mirzə Səfərin oğluna xeyir-dua verib, yaxşı yol ilə müvəffəqiyyət diləyib bir qızıl saat da verdi. Ə.Haqverdiyev. Qız: “Zəfərlə dönəsən, sənə yaxşı yol!” – dedi. M.Rahim.* **Yaxşını pisdən ayırd etmək** – işin məğzinə vararaq anlamaq, seçmək; məsələni hərtərəfli yoxlayıb düzgün nəticə çıxarmaq. *Rüstəm kişi Salmanı, cavan olsa da, gözüaçıq, iş-bacaran, yaxşını pisdən ayırd edən bir adam sayırdı. M.İbrahimov. Yaxşısı budur ki...* – ön münasib, ön məsləhət görülən şey haqqında. *[Zeynal:] Yaxşısı budur ki, bir-birimizdən həmişəlik ayrılacaq.. S.Hüseyn. Nə yaxşı, nə yaxşı ki* – məmnunluq bildirir. *Nə yaxşı, tez gəldin. Nə yaxşı ki, burada olmamısan. – [Mərcan bəy:] Nə yaxşı, razı oldu! Ü.Hacıbəyov.*

YAXŞI-YAMAN is. 1. Həyatda olan yaxşı və pis şeylər, müsbət və mənfi hallar. *[Bədircahan:] Allah vurub, deyir, cahılları, qocadan danış... Cahandidə, yaxşı-yamanı görmüş.. N.Vəzirov. □ Yaxşı-yaman sanmaq (bilmək)* – yaxşısını pisindən ayırmaq. *Bəs ki uşaqdır hələ, yaxşı-yaman sanmayır; Elmin əbəs olduğu anlamayır, qanmayır. M.Ə.Sabir. [Rüstəm:] Yaxşı-yaman bilmək, irəli getmək üçün yaxşı yoldaş lazımdır. S.Rəhimov. // Hal, vəziyyət. Qövs, ondan qeyri kim, könlüm onun yanındadır; Hiç kim yaxşı deyil yaxşı-yamanımdan mənim. Qövs.*

2. Yaxşı və pis sözlər, müsbət və mənfi fikirlər. *Hələ bir dəfə atam məni çağırırdı ki, ay bala, qızın adına yaxşı-yaman deyirlər. İ.Hüseynov.*

3. *Zərf mənasında.* Babat, bir təhər, bir növ, bir qaydada. *..Məktəb öz başına qalıb, yaxşı-yaman öz işinə məşğul olubdur. F.Köçərli.*

YAXŞICA *zərf* Yaxşı. *Yaxşıca gəldin. Yaxşıca yadıma düşdü. Yaxşıca etdin. Yaxşıca cavabını verdin. // Yaxşı-yaxşı, lazımı surətdə. Bəlli Əhməd bazı-bəndi də, qızılları da yaxşıca gizlətdi. “Koroğlu”. [Gülçöhrə:] Bir də görsəydim, yaxşıca diqqət edərdim.. Ü.Hacıbəyov. [Qəhrəman:] Mən burada dörd nəfər yoldaşım və bir pulemyot ilə həm körpünü, həm də meydanı yaxşıca atəşə tuta bilərdim. H.Nəzərli. // Sif. mənasında. Hətta namaz vaxtı da mömin müsəlmanın fikri və zikri dolu olur yaxşıca yağlıca bozbaş ilə. C.Məmmədquluzadə.*

YAXŞILANDIRILMA “Yaxşılandırılmaq”dan *f.is.*

YAXŞILANDIRILMAQ bax **yaxşılaşdırılmaq**.

YAXŞILANDIRMA “Yaxşılandırmaq”dan *f.is.*

YAXŞILANDIRMAQ bax **yaxşılaşdırmaq**. *Keçən zamanədə insan köçəri olduğuna, yəni onun yeri çox olmağa binaən o, yerləri yaxşılandırmağa say etməyib. “Əkinçi”.*

YAXŞILAŞDIRICI *sif.* Bir şeyin keyfiyyətini, vəziyyətini daha da yaxşılaşdırən, təkmilləşdirən. *İş şəraitini yaxşılaşdırıcı tədbirlər.*

YAXŞILAŞDIRILMA “Yaxşılaşdırılmaq”dan *f.is.*

YAXŞILAŞDIRILMAQ *məch.* Bir şeyin keyfiyyəti, vəziyyəti yaxşı hala salınmaq.

YAXŞILAŞDIRMA “Yaxşılaşdırmaq”dan *f.is.*

YAXŞILAŞDIRMAQ *f.* Bir şeyin keyfiyyətini, vəziyyətini daha yaxşı, daha mükəmməl, daha gözəl, daha əlverişli etmək. *Mənzil şəraitini yaxşılaşdırmaq. Əhvalını yaxşılaşdırmaq. Məhsulun keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq. Mal-qaranın cinsini yaxşılaşdırmaq.*

YAXŞILAŞMA “Yaxşılaşmaq”dan *f.is.* [Zeynal] Mehribanın yaxşılaşmasını, tamamilə xəstəlikdən sağlamlasını gözləyirdi. S.Hüseyn.

YAXŞILAŞMAQ *f.* Keyfiyyətə, vəziyyətə və s. cəhətdən daha yaxşı olmaq. *Vəziyyət gündən-günə yaxşılaşır. Ev şəraiti yaxşılaşmışdır. // Sağlamlaşmaq, əmələ gəlmək, düzəlmək, qıvrıqlaşmaq. Tapdıq vücutda yaxşılaşmışdır. Ə.Vəliyev. // Yaxşı olmağa, sağlamağa başlamaq, vəziyyəti düzəlməyə başlamaq. Xəstə yaxşılaşır. Kurortda sonra xeyli yaxşılaşmışdır.*

YAXŞILIQ *is.* İnsanın müsbət mənəvi keyfiyyəti, sifəti (pislik, yamanlıq ziddi). *Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir; Yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir. (Ata. sözü). Artıq sayımız bunda olacaq ki, hamı müsəlman qar-daşları özümüzdən razı edib, heç bir kəsin nə yaxşılığını və nə pisliliyini danışmıyıq.. C.Məmmədquluzadə. Yamanlıq, yaxşılıq durmuş üz-üzə; Dilsiz əsrlərdən mirasdır bizə. S.Vurğun. // Yaxşı, müsbət iş. hərəkət; xeyir-xahlıq, qeydkeşlik, kömək. Adamlara yaxşılıq etmək. – Mənim yaxşılığımın əvəzində məni dünya işığına həsrət qoydun. “Koroğlu”. Yamanlıq eyləmə bir şəxsə, yaxşılıq var ikən. S.Ə.Şirvani. [Mirzə:] Çox razıyam sizdən. Üç il bundan qabaq uşaqlar haqqında yaxşılıq indi də mənim yadımdan çıxmır. Ə.Haqverdiyev.*

YAXŞILI-YAMANLI *sif.* Həm yaxşısı, həm pisi olan, hər cür.

YAXŞIRAQ *sif. köhn.* Daha yaxşı. *..Hər bir divardan çölün havası içəri gəlir və hansından artıq gəlir isə, o divar yaxşıraqdır. H.Zərdabi.*

YAXŞI-YAXŞI 1. *sif.* Yaxşı (topluluq mənasında). *Yaxşı-yaxşı yeməklər. Yaxşı-yaxşı*

şeylər. – [Şəhərdə] gördüm ki, bu yaxşı-yaxşı adamların surətlərini necə yaradırlar. S.Rəhimov.

2. *zərf* Dərindən, ətraflı, diqqətlə, lazımınca, əməlli-başlı. *Bir yaxşı-yaxşı fikirləş. Materialı yaxşı-yaxşı öyrənməli. – Gözlərini açıb bir yaxşı-yaxşı bax. S.Rüstəm.*

YAXŞI-YAMANLIQ *is.* Bir şeyin yaxşılıq və pislik cəhətdən keyfiyyəti; bir hərəkətin, işin mənəvi cəhətdən necəliyi.

YAXTA *is.* [ing.] Yelkənli və yaxud motorlu idman qayığı.

YAXT-KLUB [ing. yach-club] 1. Su idmanı ilə məşğul olan idmançıları birləşdirən təşkilat. *Yaxt-klub üzvü. Yaxt-klub qayıqları.*

2. Həmin təşkilatın su stansiyası, onun yerləşdiyi bina. *Yaxt-kluba gedirəm. Yaxt-klubda məşqlər aparılır.*

YAXUD *bağl. [fars.]* Həmcins söz və ya cümlələri bir-birinə bağlayır, “və ya”, “ya da” mənasında işlənir (bəzən “və yaxud”, “yaxud da” şəklində də işlənir). *Bu gün, yaxud sabah gedəcəyik. – ..Mahmud bacısını bir yerə, yaxud bir kimsəyə verib başından rədd etməyi qərara aldı. B.Talıblı. Siz bəlkə zənn edirsiniz ki, mən Xədicəni sevmişdim və yaxud sevimişdik.. S.Hüseyn.*

YAIŃKI *bağl. köhn.* Yaxud, ya, ya ki, ya da. *Rüxsari-alın üzrə o xali-siyahımdır? Yainki mayeyi-dili-məcruh dağıdır. S.Ə.Şirvani. ..Hər kəs rusca, yainki .. gürcücə, yainki avropalılar işlədikləri hürufat ilə yazı yazmaq bilir, – bizim sözlərimizi başa düşər və bilər ki, nə deyirik. C.Məmmədquluzadə.*

YAK [tibetçə] Tibetdə yetişdirilən, iri buyuzları və uzun tükləri olan, gövşəyən iri heyvan; Tibet camışı.

YAKOBİN [xüs. addan] *tar.* XVIII əsrin axırında Fransa burjuva inqilabı zamanı “Yakobin klubu” deyilən siyasi təşkilatın üzvü olan inqilabçı-demokrat.

♦ **Yakobin klubu** – XVIII əsrin axırında Fransa burjuva inqilabı dövrü siyasi təşkilatı.

YAKOBİNLİK *is. tar.* Yakobinlərin prinsipləri və siyasi hərəkəti.

YAKUT(LAR) *is.* Yakutiya Respublikasının yerli əhalisi; türkdilli xalqlardan biri (özlərini saxa da adlandırırlar).

YAQMA “Yaqmaq”dan *f.is.*

YAQMAQ bax **yaxmaq**². *Rəhm edib aşiqini həsr günü yaqmayalar; Ki, bu dünyada əsiri-qəmi-hicran olmuş. Füzuli. Bir dəm səni ol ataşı-rüxsar yaqmadı; Sən ey hicab, səddi-İşkəndərmisən, nədən?* Qövsü.

YAQUT is. [ər.] 1. Qırmızı rəngdə olan qiymətli daş. *Yaqut üzük (qaşı yaqutdan olan üzük).* – *Qaş-daşı əlli, vəzni yüz misqal; Qırx daşı ləldir, onu yaqut.* S.Ə.Şirvani. [Hacı Murad:] *..Bu rəngdə yaqut heç Xətə padşahının xəzinəsində də tapılmaz.* S.S.Axundov.

2. *məc. şair.* Al-qırmızı rəng simvolu kimi. *Aç o yaqut dodağını, ey xanım, aç! Ortaya inci, cəvahir, dür saç! A.Şaiq. Şaxta vurub buz donsa da sənün yaqut yanağında; El qey-rəti, vətən eşqi gülər açıq dodağında.* S.Vurğun.

YAL¹ is. 1. Atın (və bəzi heyvanların) boyununun üst hissəsində bitən uzun tüklər. *Əli ilə atın üzünü, gözünü, yalını, sağrısını tumarladı.* “Koroğlu”. *Bəy ata yaxınlaşdı, əli ilə onun yalını tumarladı, qayıqlarını yoxladı, səliqəsiz görünən tapqırını düzəltirdi.* M.Hüseyn.

2. *məc. dan. zar.* Saç, saqqal mənasında. [Cənnətəli ağa:] *İki dəfə [həna] qoydurmuşam, saqqalım genə hələ kürən ağ yaldı.* N.Vəzirov. *Gündə həna bağlagılan yalına; Ağma gözü, baxma bir öz halına.* Ə.Qəmküsar. □ **Yalı ağarmaq** *dan. zar.* – qocalmaq. *Həştada yetmişdir sinnü salımız; Bu dövlətdə ağarmışdır yalımız.* Q.Zakir. *Devilik naşı, bu işdə, ağarıbdır yalımız.* M.Ə.Sabir. *Yalın ağarmış, yox ağızda dişin.* Ə.Nəzmi.

YAL² is. Hündür bir yerin təpəsi; dikdir, yoxuşun başı. *Yol ötdüm, çıxdım yala; Nahaqdan düşdüm qala; Əyil üzündən öpüm; Cəndan çıxsin dərd-bəla.* (Bayatı). *Səfiqulular kəndinin qabağındakı hündür yal ilə Şehli kəndinə gedən yol görünürdü.* S.Rəhimov. *Dərənə keçib düşmənin müdafiədə durduğu yala qalxmağa başlarkən birinci güllə atıldı.* Ə.Əbülhəsən.

YAL³ is. İtə verilən horra halında yemək. *İt yalı.* – *Hər kəs öz itini alaçığa çəkib qabağına yal töküür.* “Qaçaq Nəbi”. [Ağakərim xan:] *Xeyr a... gədə köpəyə yal verməmişdi, o barədə söyləndirdim.* N.Vəzirov. // *məc.* Çox dadsız, keyfiyyətsiz, duru yemək haqqında.

♦ **Yalı artmaq (artıq düşmək)** *vulq.* – varlanmaq, dövlətlənmək mənasında. [Aşıq Vəli:] *Qohum-əqrəbasına yalı artanda təşəxxüs edənə lənət!* N.Vəzirov. *Caydaq adam qapını bərk basıb əlavə etdi: – Yalı artıq düşüb!* Mir Cəlal.

YALADILMA “Yaladılmaq” *dan f.is.*

YALADILMAQ *məc.* Yalamağa məcbur edilmək. *Qoyuna, qoça qənd verilir, duz yaladırlar, su içirdilirdi.* Mir Cəlal.

YALAQ¹ *sif. dan.* 1. Bax **yaltaq**. [Qumru:] *Getsin yalaq Səkinəni aldatсын.* Mir Cəlal. *..Adam yada yalaq, qohuma çolaq olmaz.* Ə.Vəliyev.

2. Qarınqulu, yemək düşkünü, gözüdoymaz; qab dibi yalayan.

3. Yavadanışan, ağzıpörtöv.

yalmaq-yalaq *zərf* Yaltaq-yaltaq. *Yalaq-yalaq danışmaq.*

YALAQ² is. İtə yal tökmək üçün çuxur yer və ya qab.

YALAQLANMA “Yalaqlanmaq” *dan f.is.*

YALAQLANMAQ *f.* Yaltaqlıq etmək, yaltaqlanmaq.

YALAQLIQ is. 1. Yaltaqlıq.

2. Yemək düşkünlüyü, acgözlük, qarınquluq, gözüdoymazlıq, qab dibi yalama.

3. Ağzıpörtövlük, danışarkən pis, ədəbsiz sözlər işlətmə.

YALAMA 1. “Yalamaq” *dan f.is.*

2. Yalamaq üçün atın qabağına qoyulan duz parçası. *Qaraxan əxlvəti içəriyə girib balaca duz yalamasını götürüb arxalığının cibinə saldı.* S.Rəhimov.

YALAMAQ *f.* 1. Bir şeyin üstünə dilini sürtmək. *..Tulaların biri qaçıb gəldi Qurbanəli bəyin qabağına və başladı bəyin ayaqlarını yalamağa.* C.Məmmədquluzadə. *Bu vaxt sürrüdən ayrılmış bir qoyun yeni doğduğu quzunu yalayırdı.* M.S.Ordubadi. [Südəbənin anası] *susub, qurumuş dodaqlarını yaladı.* M.İbrahimov. // Dilini bir şeyə sürtüb bulaşdıraraq udmaq və ya içmək. *Balı yalamaq. Boşqabdakı mürəbbəni yalamaq.*

2. *məc.* Üzdən dəyib keçmək, azacıq toxunmaq. *..Qırmızı alov isə dilini çıxarıb yan-yörəni yalayır.* S.Rəhimov. *Güllə onun başını yalayıb keçmişdi.* R.Rza.

♦ **Düz kimi yalamaq** – bax **duz**.

YALAN *is.* Aldatmaq məqsədi ilə deyilən əsilsiz söz (*doğru, gerçək* ziddi). *Yalan söyləmək*. – *Surxay öz yalanından utanıb qıpqırmızı oldu*. M.Hüseyn. □ **Yalan danışmaq** – yalançılıq etmək, doğru söyləməmək, danışarkən həqiqəti gizlətmək. [Kişi:] *Bütün rayon onu da bilir ki, bu bir ildə mən hələ yalan danışmamışam*. İ.Hüseynov. **Yalan satmaq** – aldatmaq, yalan demək. *Yalan satar tamam bir-birinə; Zahirdə ittifaq, batində nifaq*. Q.Zakir. [Sultan:] *Bütün rayon bilir ki, Sultan Əmirliyə yalan satmaq adama çox baha oturur*. İ.Hüseynov. **Yalan yerə** – yalandan, yalan olaraq, aldatmaq məqsədi ilə; nahaq, səbəbsiz. **Yalan(a) çıxmaq** – əslilə olmadığı meydana çıxmaq, düz çıxmamaq. **Yalanı çıxmaq** – doğru danışmadığının üstü açılmaq, sözlərinin yalan olduğu aşkara çıxmaq. **Yalanını tutmaq** – düz danışmadığını ifşa etmək, danışdığı sözlərin əsilsiz olduğunu bəlli etmək. *Hər kəs istəyir ki, mənim yalanımı tutsun, təvəqqe edirəm, bu yazdığımı yaxşı diqqət oləsən*. C.Məmmədquluzadə. // *sif.* Düz olmayan, əslilə olmayan, qeyri-həqiqi, qeyri-gerçək; uydurma. *Yalan söz. Yalan xəbər. Yalan vədlər*. – Müridlərdə bütün biddəti, cinayəti, fışqı; *Yalan hədisləri rövzəxanda görməli imiş*. M.Ə.Sabir.

◆ **...yanında yalandır** – müqayisə bildirir. *Kəşfiyyat quyusundan elə neft çıxır ki, onun yanında Suraxanı nefti yalandır*. M.Hüseyn.

YALANBAŞDAN *zərf* *dan.* Başını aldada-raq, tovlayaraq, yalandan, qeyri-ciddi olaraq. *Hər gün bir-iki saat Nardan xanım durub gəlirdi Zərnigarın yanına. Yalanbaşdan Zərnigarın başını aldadıb tez durub gedərdi Murtuzun yanına*. (Nağıl). *Lotular oturub bir qədər mərhumu yalanbaşdan yad edib göz yaşı axıtıdılar*. “Aşıq Qərib”.

YALANCI *l. is.* Yalan danışan adam, yalan danışmağı özünə adət etmiş adam. *Yalançının biridir. Yalançının sözünə inanma*. – *Yalançının şahidi yanında olar*. (Ata. sözü). *Çünki o məlunların xəbarı əksər övqat nəticə bağışlayır, amma özləri yalançı və bədzatdırlar*. M.F.Axundzadə. *Doğru deyənlə oysadı, yalançı usanardı; Avarə qalanlar dəxi bir söz də qanardı*. M.Ə.Sabir. □ **Yalançı çıxmaq** – vədinə əməl etməmək, sözünü yerinə yetir-

məmək. [Cəmilə:] *Yalançı çıxmayım deyə gəldim*. S.Hüseyn.

2. *sif.* Süni, uydurma, qeyri-həqiqi, əsilsiz, saxta, doğru olmayan. *Yalançı təbəssüm. Yalançı göz yaşları*. – *Atam heç şəhəri də deyil idi ki, bəylərə bazarlıq eliyə-eliyə axırda bir yalançı bəylik qazana idi*. C.Məmməd-quluzadə

YALANÇIBAŞ *məh.* b a x **yalançı** 2-ci mə-nada.

YALANÇILIQ *is.* Yalançının xasiyyəti, yalan danışma xasiyyəti. *Yalançılıq etmək*. – [Kələntər] *təsədiifən yalançılıq, gopçuluq və həy-küylə bu vəziyyətə yüksələ bilmişdi*. M.İbrahimov. // Yalan, uydurma sözlər. *Bura-dakı yalançılıq yuxarıda göstərilən kitablarda olandan daha artıqdır*. M.S.Ordubadı.

YALANDAN *zərf* Əslilə olmadan, aldadaraq, aldatmaq məqsədi ilə. *Yalandan demək*. – *Şəmsiyyə şübhələndirdi, atasının onu aldatdığını, yalandan arxayın saldığını düşünməyə başlayırdı*. M.İbrahimov. // Süni surətdə, süni olaraq, ciddi olmayaraq; yalanbaşdan. *Yalandan özünü şad göstərmək. Yalandan gülmək* (ağlamaq).

YALAN-GERÇƏK *zərf* Yalandan, ya doğru-rudan. [Kişi:] *Aşıq, qaçaqların qorxusundan onların hamısını tərəfləyirsən, yalan-gerçək bizi inandırır*. “Aşıq Ələsgər”.

YALANÇUŞDAN *dan.* b a x **yalanbaşdan**. *Cəhənnəmlik libasını geyənsən; Yalançuşdan müsəlmanam deyənsən*. Aşıq Baxış.

YALANQOZ *is. bot.* Qoz fəsiləsindən ləkvarı yarpaqlı meşə ağacı.

YALANLAMA “Yalanlamaq” *dan f.is.*

YALANLAMAQ *f.* Yalan olduğunu göstərmək, bildirmək; təkzib etmək.

YALANLIQ *is.* Əsilsizlik, əslilə olmama, düz olmama, doğru olmama. *Xəbərin yalanlığı. Sözün yalanlığı*. – *Kəndçilər etdilər dübarə hücum; Yenə oldu yalanlığı məlum*. M.Ə.Sabir.

YALANMA “Yalanmaq” *dan f.is.*

YALANMAQ “Yalamaq” *dan məch.*

YALAN-PALAN *top. dan.* Yalan sözlər, boş, əsilsiz sözlər. [Mirzə:] *Yalan-palandan sənə sonra söylərəm*. Ə.Haqverdiyev. ...[Hamı] *olmazın yalan-palanı eşitməkdən yorulmuşdu*. Ə.Əbüllhəsən. // *Sif. mənasında*. Saxta,

uydurma. [Barat:] *Bu yalan-palan kağızlar mənim qulağıma girməz.* C.Cabbarlı.

YALANSITMA “Yalansitmaq”dan *f.is.*

YALANSITMAQ *f.* Deyilən doğru sözü yalana çıxartmağa çalışmaq, yalan saymaq, təkzib etmək; danmaq. *Həqiqəti yalansitmaq olmaz.*

YALANSIZ *sif.* Düzgün, doğru, həqiqətən olmuş, gerçək. *Yalansız söz.* // *zərf* Yalan söyləmədən, yalan danışmadan, aldatmadan. *Nə eləyim, qibleyi-ələm sağ olsun, yalansız (z.) keçinmək olmur.* “M.N.İtəf.”

YALAN-YANLIŞ *zərf* və *sif.* Düzgün və mükəmməl olmayaraq, yalan və səhvlərlə dolu. [Axund] *ərəbcə, farsca yalan-yanlış bir qədər danışdı.* Qantəmir. *Səlimnaz arvad evin xanımı ilə çoxdan dostlaşmışdı. Hələ onun adını da yalan-yanlış öyrənmişdi.* M.Hüseyn.

YALAŞMA “Yalaşmaq”dan *f.is.*

YALAŞMAQ *qarş.* Bir-birini yalamaq. *Quzular yalaşırlar. Küçüklər yalaşırlar.*

YALATDIRMA “Yalatdırmaq”dan *f.is.*

YALATDIRMAQ *icb.* Yalamağa məcbur etmək.

YALATMA “Yalatmaq”dan *f.is.*

YALATMAQ *icb.* Yalamağa məcbur etmək.

YALAVAC *sif.* və *is.* Ac-susuz, yeməksiz (çox vaxt “ac-yalavac” şəklində işlənir – əsil mənası: “bir xəbər bildirmək üçün göndərilmiş adam, müjdəçi, peyğəmbər”). [İmamyar:] *Qoy mən ac olum, yalavac olum, tək işiniz yerisin.* C.Cabbarlı.

YALAVACLIQ *is.* 1. Yalavacın hal və vəziyyəti; aclıq.

2. Üst-baş, paltarlıq parça. [Əsgər bəy:] *Xeyr, Hacı, yalavacılıq üçün gəlməmişik, bir ayrı mətləbimiz var.* M.F.Axundzadə. *Qızım üçün bir az yalavacılıq almışam, aparıram. Sabah qızımın toyudur.* Ə.Haqverdiyev.

YALÇIN *sif.* Çox dik və çılpaq, sıldırımlı, sarp. *Yalçın qayalara sinə gərərək; Azgün ərəblərlə durdu üz-üzə.* S.Vurğun. *Azad və məğrur Qafqazın uca dağlarını, yalçın, qartalları müdhiş qayalarını, yollarını, körpülərini seyr edirdi.* Mir Cəlil.

YALDIZ *is.* 1. Bir şeyə qızıl və ya gümüş rəng və parlaqlığını vermək üçün onun üzərinə çəkilən qızıl, ya gümüş suyu. // Parlaq.

[Şair:] *Qəlbimizin ilk baharı .. yaldız günəşi, incə buludları – hər sizə mədyundurlar.* Çəmənzəminli.

2. *məc.* Zahirən bəzəkli, parlaq, gözəl, gözəllik.

YALDIZLAMA “Yaldızlamaq”dan *f.is.*

YALDIZLAMAQ *f.* 1. Qızılı, gümüşü rəng vermək, qızıl və ya gümüş suyu vermək, qızıl və ya gümüş kimi parlatmaq, cilalandırmaq. *Yavaş-yavaş sönür, batır yıldızlar; Sarı bulud göyün üzün yaldızlar.* A.Səhhət.

2. *məc.* Zahiri bəzək vermək.

YALDIZLI *sif.* 1. Üzərinə qızıl və ya gümüş suyu verilmiş, qızıl və ya gümüş kimi parlaq. // Parlaq. [Ərən:] *Axşamlar ay yaldızlı qanadını Nil çayının üzərinə gərəkən zənci qızı saray tayfasını yuxuya verib gəlir, ikisi də xurma kölgəliklərinə çəkilərək sevgi şərbətinədən içirdilər.* Çəmənzəminli.

2. *məc.* Zahiri bəzək, zahiri parlaqlıq. *Yaldızlı sözlər.*

YALIN *sif.* 1. Çılpaq, açıq, heç bir şeylə örtülü olmayan. *Ayaqları yalın (ayaqqabısız).* – [Uşaqların] *yalın ayaqları dizlərinədək palçığa batmışdı.* Çəmənzəminli.

2. Boş, heç bir şeysiz. [Firidun:] *..Biz heçdən bir şey yaratmalı, yalın əllərlə zindanları, zəncirləri qırmalıyıq.* M.İbrahimov.

♦ **Yalın qılınc** – sıyrılmış, qınından çıxarılmış (qılınc). *Yalın qılıncları ilə onların səflərinə həmlə edib ol gün axşam olunca cəng elədilər.* “Dərbəndnamə”.

YALINAYAQ *bax ayaqyalın.* *Məşədi bəy cındır paltarlı, yalınayaq uşaqları bir-bir qucaqlayıb öpdü.* M.Hüseyn.

YALINBAŞ *bax başıaçıq.*

YALINCA *zərf* Tamamilə çılpaq, açıq.

YALINQAT *sif.* 1. Ancaq bir qat; astarı olmayan, astarsız. [Molla Qasımın] *belində üstü sarı ipklə çəkilmiş naxışlı ağ qurşağı, ayağında genbalaqlı ağ kətandan lifəli yalınqat tumanı var idi.* H.Sarabski. *Gülsənəm lap ariqlənmiş, yalınqat, nazik, yamaqlı büzmənin içində oturmış və fikrə getmişdi.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Çox arıq, sısq, cansız, sağlam olmayan. *Mənim kimi yalınqatdan nə hasil; Adam gərək ola püsərək topçaq.* Q.Zakir.

YALINLAŞMA “Yalınlaşmaq”dan *f.is.*

YALINLAŞMAQ *f.* 1. Getdikcə nazikləşmək.

2. Çılpaqlaşmaq.

YALINLIQ *is.* Yalın şeyin halı, çılpalılıq. *Talıb xanın .. yalınlıqdan olub dabanı çat-çat. Q.Zakir.*

YALXA, YALXI *sif. məh.* 1. Yanında başqa bir şey olmayan; yalnız, tək. *Səməd döşəmədə, yalxı döşəkağı üzərində köynəkçək uzanmışdı. İ.Hüseynov.*

2. Ancaq, yalnız. *Yalxı bizi eyləməyib mübtəla; Səfheyi-Qafqazı tutub bu bəla. M.Ə.Sabir.*

YALQIZ *sif.* 1. Tək, kimsəsiz, yalnız, tək-tənha. *Bir mən, bir sevdiiyə, bir otaq, yalqız; Deyib-danışmağın nə damağı var! Aşıq Ələsgər. // Zərf mənasında. Sən ki ey bülbül, mənə heç yerdə yalqız qoymadın. Qövs. [Heydər bəy:] Yoldaşların yoxdur, yalqız gəlmişəm. M.F.Axundzadə. Dörd divar içində yalqız durmadı; O duydu hər qışı, hər baharı da. S.Vurğun.*

2. Ancaq, təkcə, müstəsna olaraq. *Elə yalqız Zakir deyil gileyli; Azüddədir aləm sərəsər səndən. Q.Zakir.*

YALQIZCA *zərf* Tək, tək-tənha, yanında heç kəs olmadan. *Yalqızca oturmaq. – Qoç-polad qalxmışdı Boranlı dağa; Yalqızca yarırdı kin boğa-boğa. A.Şaiq. [Müəllim] gecələrini təkbəşinə, yalqızca keçirirdi. S.Hüseyn.*

YALQIZLAMA “Yalqızlamaq”dan *f.is.*

YALQIZLAMAQ *f.* Yanında heç bir kəs olmamaq, yalqız qalmaq, tək-tənha qalmaq. // Yalqız qoymaq, təkləmək. *Məni yalqızladı dərdü bəlayi-yar bir yandan. Qövs.*

YALQIZLIQ *is.* Təklilik, tək-tənhalıq, yalnızlıq, tək qalma. *Birdən [müəllimin] fikrinə gəldi ki, Telli yalqızlıqdan qorxar. S.Hüseyn. Müşkünəz uşaqlıqdan təkliyi sevmir, yalqızlıqdan daralırdı. Ə.Vəliyev. // Kimsəsizlik, adamsızlıq. Durnanın yetimlik, yalqızlıq iztirablari ilə pərvəriş tapmış qəlbi, bu sakit sevginin sada, mehriban axşamları ilə bəxtiyar idi. İ.Əfəndiyev.*

YALQUZAQ *is.* Canavar, qurd; tək gözən canavar. *Qəflətən yalquzaq çıxdı dərədən; Yarıpıxdı qır kimi, qumral kərədən. H.K.Sanlı. Camalın əlindən nə yalquzaq, nə ayı, nə də pələng qurtara bilirdi. S.Rəhimov. [Sirat:]*

..Ən axırda yalquzaq kimi tək qalacağam. Ə.Əbülhəsən.

YALLAMA¹ “Yallamaq”dan *f.is.*

YALLAMA² *zərf* Yalından tutaraq. *Səfo da bilir, cayıl, ağzıboş vaxtlarımda hər əlim ilə bir xam atı qaçaraqda quyuğuqlan saxlayar, hər birisini yallama minərdim. S.Rəhimov.*

YALLAMAQ¹ *f.* Yüyənsiz atı yalından tutaraq sürmək.

YALLAMAQ² *f.* İtlərə yal (yem) vermək.

2. *məc. vulq.* Rüşvət vermək.

YALLANMA “Yallanmaq”dan *f.is.*

YALLANMAQ *məc.* 1. İtlərə yal verilmək.

2. *məc. vulq.* Rüşvət almaqla varlanmaq.

YALLI¹ *is.* Yalı olan (bax **yal**¹). *Hər dalğa bir kişnəyən bəyaz yallı at kimi; Bizim bu həyat kimi. M.Müşfiq.*

YALLI² *is.* Bir-birinin əlindən tutaraq dəstə ilə oynanılan Azərbaycan xalq rəqsi. *Yallı havası. – Alaq vuranların mahnıları, taya vuranların nəğmələri, qocaların yallısı, cavanların gülüşməsi Budağı valeh etmişdi. Ə.Vəliyev.*

□ **Yallı tutmaq (getmək)** – yallı oynamaq. [Toybaşı:] *Uşaqları durğuz, bir yallı tutsunlar. Ə.Haqverdiyev. Burda dəstə-dəstə gəzən balalar; Əl-ələ tutuşub yallı gedirlər. S.Vurğun.*

YALLI³ *zərf* Yal verməklə, yal yedirməklə. [Hacı Osman:] *Çobanların, köpəklərin necədir, a Vəli, yallımı saxlayırsan onları? N.Vəzirov.*

YALLIBAŞI *is.* Yallı oyununa başçılıq edən şəxs.

YALLIBAŞILIQ *is.* Yallı oyununa başçılıq etmə. *Yallıbaşılıqda da bu Dəlidağda heç bu qudurğanların tayları yoxdur. S.Rəhimov.*

YALLI¹ *sif.* Yal üçün yararlı (bax **yal**³).

YALMAN *is.* bax **yal**¹ 1-ci mənada. *Min Qazaxda köhlən ata; Yalmanına yata-yata; At qan tərə bata-bata; Göy yaylaqlar belinə qalx. S.Vurğun. Koxa atın yalmanından tutub ləngərlə qalxdı. S.Rəhimov.*

YALMANIB-YALTAQLANMAQ *f. məh.* Yaltaqlıq etmə. *Məclisdəkilər yalmanib-yaltaqlanıb eşşəyin tərifi ni göyə çıxarırlar. “M.N.letif.”*

YALMANLAMA “Yalmanlamaq”dan *f.is.*

YALMANLAMAQ bax **yallamaq**¹. [Əl-altı:] *Mən qaçaraqda qatırı minib onu*

yalmanlamasam, onda atam Bəbəşin oğlu deyiləm! S.Rəhimov.

YALMANLANMA “Yalmanlanmaq”dan *f.is.*

YALMANLANMAQ “Yalmanlamaq”dan *məch.*

YALMANLI bax **yalılı**¹.

YALMANMA “Yalmanmaq”dan *f.is.*

YALMANMAQ *f. məh.* Yaltaqlıq etmək, baş əymək.

YALNIZ 1. *əd.* Məhdudiyyət bildirir – ancaq, təkcə. *Yalnız birçə şərtlə. Yalnız bir adam gəlmişdir. Məclisdən yalnız siz əskik idiniz. Yalnız bir arzum var. – Usta Zeynalın övladdan yalnız altı yaşında Tutu adlı birçə qızı vardı. S.S.Axundov. Mehriban əsəbiləşmişdi. Uşaqları düşünmək, onların halına acımaq yalnız onunmu vəzifəsi idi? S.Hüseyn. Yalnız o biri günün axşamı o, baş götürüb getdiyi uzaqlardan geri qayıtdı. Ə.Məmməd-xanlı.*

2. *Zərf mənasında.* Tək, tənha, başqaları olmadan, başqalarından ayrıca. *Yola yalnız çıxdım. Uşaqları evdə yalnız qoymayın. Kimsə yox idi, yalnız idim. – Ata-anası bir yerə qonaq gedən vaxt Sonanı da istərdilər aparsınlar, lakin Sona “keyfim yoxdur” deyib, həmişə evdə yalnız qalırdı. N.Nərimanov. Mən o kişini indi yalnız gözən görürəm. S.Hüseyn. Bəzən axşamüstü gəlirəm evə; Yalnız buraxmayır xəyalın məni. S.Vurğun.*

YALNIZBAŞINA *zərf* Tək, tək-tənha. *..Ləngrud çayı ilə aşağı doğru axan kərəçidə yalnızbaşına oturub dalgın və mükəddər bir halda düşünürdüm. S.Hüseyn.*

YALNIZCA *zərf* Yalnız, təkcə, tək-tənha. [Müəllim] *gecələrini təkbəşinə, yalnızca keçirirdi. S.Hüseyn.*

YALNIZLIQ *is.* Təklik, tənhalıq. [Nadir bəy:] *Eşq öksüz bir çocuq kimi daima yalnızlıqdan xoşlanır. H.Cavid. Onda yoxdur zi əsla; Yalnızlığın, tənhalığın. R.Rza.*

YALOV bax **alov**.

YALSIZ¹ *sif.* Yalı olmayan (bax **yalı**¹). *Yalsız dayça.*

YALSIZ² *sif. dan.* Yal verilməmiş, yemək verilməmiş, ac. *Gülnaz və Səriyyə xala qapını döydüyü zaman [Qəmərbanu] yalsız yatan köpək kimi acıqlı idi. M.İbrahimov.*

YALTAQ *sif.* Yaltaqlıq edən, başqasına yaltaqlanan. *Yaltaq adam. – Mən dünyada hər şeydən artıq yaltaq adamlardan iyrənirəm. M.S.Ordubadi. Şeir gözdi dilləri, gəlib çatdı saraya; Aldı yaltaq kübarlar Zülfüqarı araya. B.Vahabzadə. // İs. mənasında. Yaltaqlara aramızda yer yoxdur. – Olmasaydı cahanda sarsaqlar; Ac qalardı, yəqin ki, yaltaqlar. M.Ə.Sabir. Yaltaqları hazırlayan saraylar və hökmdarlardır. M.S.Ordubadi.*

YALTAQCASINA *zərf* Yaltaqlıq edərək, yaltaq-yaltaq, yaltaq adam kimi özünü alçaldaraq. *Yaltaqcasına hərəkət etmək. Yaltaqcasına “bəli, bəli” demək.*

YALTAQLANMA “Yaltaqlanmaq”dan *f.is.*

YALTAQLANMAQ *f.* Öz şəxsi xeyri və ya birinə xoş görünmək üçün başqasının qarşısında özünü alçaldaraq onun istədiyinə uyğun hərəkət etmək, danışmaq, riyakarcasına onu tərifləmək, yaltaqlıq etmək. *Dövlətliyə yaltaqlanmaq bilmərəm; Qəmli ikən yalan yerə gülmərəm. M.Ə.Sabir. [Məmməd Aslan bəyə:] Gedin, almanlara yaltaqlanın siz; Qandır, xəyanətdir bütün qəsdiniz. Z.Xəlil.*

YALTAQLIQ *is.* Öz şəxsi xeyri və ya birinin yanında öz qiymətini artırmaq üçün başqasının qabağında alçaldaraq onun istədiyinə uyğun hərəkətlər etmə, riyakarcasına onu tərifləmə. *Yaltaqlıq etmək. Yaltaqlıq insanı alçaldan hərəkətdir. – Dünyada yaltaqlıq nə olduğunu Mirzə bilməzdi. Ə.Haqverdiyev. Sona xala yalan, yaltaqlıq, alçaqlıq sevməz .. bir qadın idi. S.S.Axundov. Hərəkətlərdə də, sözlərdə də ürəkbulandırıcı bir yaltaqlıq və gizli bir vahimə müşahidə edən Firidun titrəməyə başladığını hiss etdi. M.İbrahimov.*

YALTAQ-YALTAQ *zərf* Yaltaqlıq edərək; yaltaqlana-yaltaqlana; yaltaqcasına. *Yaltaq-yaltaq danışmaq. Yaltaq-yaltaq gülmək. – Qazı yaltaq-yaltaq Teymura tərəf ikiqat əylilərək deyir. “M.N.İtif.”*

YALVARIB-YAXARMA “Yalvarıb-yaxarmaq”dan *f.is.*

YALVARIB-YAXARMAQ *f.* Həddindən artıq yalvarmaq, çox yalvarıb xahiş etmək. *Ənvər yalvarıb-yaxardı. Müşkünəzin qarşısında diz çöküb dil çıxartdı, tövbə eləyib üzr istədi. Ə.Vəliyev.*

YALVARIB-YAPIŞMA “Yalvarib-yapışmaq” dan *f.is.*

YALVARIB-YAPIŞMAQ *f. dan.* Yalvarıb əl çəkməmək, həddindən artıq yalvarmaq. *Qarı gəldi darvazanın ağzına. Qəssaba çox yalvarıb-yapışdı. Axırda qəssabın ona yazığı gəlib içəri buraxdı. (Nağıl).*

YALVARICI *sif.* Yalvarmaq tərzində olan; xahişedici. *Yalvarıcı səs. Yalvarıcı baxışlar. Yalvarıcı nəzərlər. Yalvarıcı tonda.*

YALVARIŞ *is.* Yalvarma, yalvarıb-yaxarma, yalvarmaq tərzində olan xahiş. *Qulaqlarında Qönçənin iniltiləri, çığırtıları, yalvarışları eşidilirdi. S.Hüseyn.*

YALVARIŞMA “Yalvarışmaq” dan *f.is.*

YALVARIŞMAQ *qarş.* Yalvarmaq (çoxları haqqında).

YALVARMA “Yalvarmaq” dan *f.is.*

YALVARMAQ *f.* Birinin könlünü yumşaldıb bir şeyə razı etmək üçün öz nəfsini alçaldaraq təkidlə acizənə xahiş etmək, rica etmək. *Çox yalvardı, bir şey çıxmadı. – [Koroğlu] ağlamayan, yalvarmayan düşməni öldürməzdi, bağışlayardı. “Koroğlu”. Evimizdən ayrılarda çox da tələsmirdim, amma xalamin yalvarmağı yadıma düşəndə bir qədər ayaq götürdüm. C.Məmmədquluzadə. Bu halda – Şərifə [Zeynalın] qarşısında diz çöküb ağladığı halda, yalvaran bir vəziyyət aldı. S.Hüseyn.*

YALVARTMA “Yalvartmaq” dan *f.is.*

YALVARTMAQ *icb.* Yalvarmağa məcbur etmək.

YALVAR-YAXAR 1. *is.* Yalvarış, çox yalvarma. *Şeyda .. xeyli yalvar-yaxardan sonra bir-iki ağır oxumaqla kifayətlənərdi. M.Hüseyn.*

2. *zərf* Yalvarmaqla, xahişlə, çox yalvardıqdan sonra. *Bakıda səsi olan bütün adamlar yalvar-yaxar bu işə cəlb edildi. S.Rəhman. Anasını yalvar-yaxar xərək yeməyə razı edəndən sonra .. Veys getməyə tələsirdi. Ə.Əbülhəsən. □ Yalvar-yaxar etmək (eləmək) – çox yalvarmaq. [Hacıyev] bölüyə getmək əvəzinə təzədən bir də kapitana müraciətlə yalvar-yaxar edib bu təyinatdan yaxasını qurtarmağa təşəbbüs edəcəkdə. Ə.Əbülhəsən.*

YALVAR-YAPIŞ bax **yalvar-yaxar**. *Bir çox yalvar-yapışdan sonra bunları buraxırlar saraya. “M.N.lətif.” Aynanın yalvar-yapışlarına .. baxmayaraq, o, Mirzəni sakit bir yola qaytara bilməmişdi. S.Rəhimov. // Zərf mənasında. Sonra arvadı, qızı, oğlu gedib [mollanı] yalvar-yapış gətirənlərmiş. “M.N.lətif.” Müxtəsər, qarı ayağa durdu, yalvar-yapış qızı razı elədilər. (Nağıl). □ Yalvar-yapış eləmək – çox yalvarmaq, yalvarıb-yaxarmaq. Qəməz zindanbanı çağırıb yalvar-yapış elədi. (Nağıl). [Ələmdar] istədi .. yalvar-yapış eləsin. S.Rəhimov.*

YAL-YALMAN *is.* Bəzi heyvanların boyunda olan uzun tüklər; yal. *Hacı kürkünün sol çiynini yuxarı atıb, ata yaxınlaşdı. Onun qaşqasını, yal-yalmanını tumarladı. Ə.Abasov.*

YAL-YAMAC *top.* Dağın yal və yamaqları. [Kosa] yal-yamaca baxıb başını qaşıdı, məhəccərə söykənib dərin sükuta getdi və özünə vəzifə seçməyə başladı. S.Rəhimov.

YAM *is. tar.* Orta əsrlərdə monqol işğalına məruz qalmış ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda mövcud olmuş nəqliyyat və rabitə məntəqəsi (rus dilində işlədilən “yamşik” sözü də buradandır).

YAMAC *is.* Dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya mayili səthi. *Dağ yamacı. Yamaca qalxmaq. – Sürü-sürü qoyunları çoban yamacda otladar; Alar ələ papağını, oxur şikəstə, fit çalar. A.Səhhət. Naltökən dağları yel kimi keçər; Hər zümürd yamacdan bir çiçək seçər. S.Vurğun. Güney yamaclarda yerləşən şəhər bu gün lap tez yuxudan qalxmışdı. Mir Cəlal.*

YAMACLI *sif.* Yamacı olan. *Sakit liman şimaldan sıldırım qaya ilə, qərbdən və cənubdan yastı yamaclı alçaq dağlarla araya alınmışdı. M.Süleymanov.*

YAMACLIQ *is.* Yamaclı yer, yamaclar çox olan yer.

YAMAQ *is.* 1. Bir şeyin cırıq və ya yırtıq yerini qapayıb örtmək üçün həmin (və ya başqa) materialdan oraya tikilən və ya yapışdırılan qumaş və s. parçası. *Yamaq salmaq. – ..Bu gəncin əynində boz rəngə çalan paltar, ayaqlarında bir-iki yerindən yamağı görünən yumşaq gürcü çəkməsi vardı. S.Rəhman. Mürşüd kişi köhnə, qara şal pencəyinin ətayini*

yuxarı qaldırıb üst köynəyinin yamağını gös-tərdi. Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Yamaq kimi görünən, ümumi ahən-gi, səliqəni pozan, uymayan, yaraşmayan, yersiz, lüzumsuz əlavə, əlavə edilmiş şey. *Məqalənin bu yeri yamaq kimi görünür.*

YAMAQÇI *is.* Yamaq yamaqla məşğul olan adam; pinəçi. *Ayaqqabıları yamaqçıya ver.* // Paltaryamayan. [Əntiqənin] böyüyü-zadı yoxdur, iki il olar ki, atası yataqlıdan öldü, anası da ki sağınçdı, yamaqçıdı. Mir Cəlal.

YAMAQLAMA “Yamaqlamaq” dan *f.is.*

YAMAQLAMAQ *f.* Bir şeyin cırıq və ya yırtıq yerini yamaqla qapamaq, yamaq vurmaq; yamaqlamaq.

YAMAQLANMA “Yamaqlanmaq” dan *f.is.*

YAMAQLANMAQ *məc.* Yamaq vurulmaq.

YAMAQLATMA “Yamaqlatmaq” dan *f.is.*

YAMAQLATMAQ *icb.* Bir şeyə yamaq vurdurmaq.

YAMAQLI *sif.* Yamağı və ya yamaqları olan, yamaq vurulmuş; yamanmış. *Yamaqlı paltar. Yamaqlı palaz.* – Arvad Cumanın .. yamaqlı çəkməsini geydi. Ə.Əbülhəsən. [Qəhrəmanın] paltarı boz şal pencəklə yamaqlı qara şalvardan və sağanağı tamam bozarmış bir köhnə papaqdan ibarət idi. Ə.Vəliyev.

YAMAQLIQ 1. *sif.* Yamaq üçün yararlı. *Yamaqlıq dəri (parça).*

2. *is.* Yamaq. *Savadın əlində köhnə bir dəsmal; Yamaqlıq salınmış çox yerdən xal-xal.* H.K.Sanlı.

YAMAQSIZ *sif.* Yamağı olmayan, yamaqsız ayaqqabı.

YAMAQ-YAMAQ *sif.* Başdan-ayağa yamaqlı, hər yerinə yamaq vurulmuş. *Yamaq-yamaq şalvar.* – Sanırsan ki, indi yıxılacaqdır; Əynində paltarı yamaq-yamaqdır. S.Rüstəm.

YAMAQ-YIRTIQ *is.* Yamanması lazım olan hər şey, yamanmalı paltar və s. *Arvad kişinin yerini saldıqdan sonra taxçanı-boxçanı axtarıb yamaq-yırtığını tikərdi.* H.Sarabski.

YAMAMA “Yamaqlamaq” dan *f.is.*

YAMAMAQ *f.* 1. Bir şeyin cırıq və ya yırtıq yerini təmir etmək. *Şalvarın dizlərini yamaqlamaq. Corabları yamaqlamaq. Çəkməni yamaqlamaq.* – Yamayardım babamın çul-çuxasını. M.Ə.Sabir. *Salatın üstünə ala-bəzək çaynik*

qoyulmuş samovarin yanında oturub əlində nə isə yamayırdı. M.Hüseyn.

2. *məc. dan.* Uymadığı halda bir şeyə əlavə etmək, artırmaq, yapışdırmaq. [Faytonçu:] *Özün bilirənsən ki, takısı beş şahıdır. Məndən iki şahı kəsib harana yamayacaqsan?* Ə.Haq-verdiyev. [Möhşün:] *Musa, gətir, bu kökdə şəklimizi çəkdir. Lazım olar, filmlərin birinə yamayarsınız.* Mir Cəlal.

YAMAN *sif.* 1. Pis. *Yaman arvadlığın evi cəhənnəmdir.* (Ata. sözü). *Biçərə münnəccim-başı yaman (z.) halda idi.* M.F.Axundzadə. *Bu dünyada üç şey başa bələdi; Yaman oğul, yaman arvad, yaman at.* Aşıq Ələsgər. *Saldız axırda yaman halə məni.* M.Ə.Sabir.

2. Rəhmsiz, insafsız, əzazil. *Yaman adamdır, onunla ehtiyatlı ol.* – Kərəm kimi mən oduna yananam; Dostuna dost, düşməninə yamanam. Aşıq Əziz.

3. *məc.* Təsiri şiddətləndirmək üçün bəzən “çox”, “həddindən artıq”, “bərk”, “tez”, “şiddətli” kimi mənələrdə işlənir. *Yaman işə düşmüşdüm. Bu gün yaman istidir.* – Qara Pəhləvan yaman güclü, həm də yaman əyyar idi. “Koroğlu”. *Bu davadan sonra iki məhəllənin arası daha da yaman pozuldu.* N.Nərimanov. *Ey könül, fürsəti bədə vermə gəl; Gün keçir, ay keçir, il yanan gedir.* M.Rahim. // Bəzən “çox yaxşı”, “əla” mənasında işlənir. *Yaman atandır. Yaman çalır. Yaman qoçaqdır.*

4. *is.* Qarğış. *Məhəmməd həsən əmi Əhməddən eşşək necə olmağını soruşan kimi İzzət uca səslə onun üstə qışqıraraq başladı yamanı.* C.Məmmədquluzadə.

5. *tib.* Həyat üçün təhlükəli, çox qorxulu, xətərli, zərərli, pis. *Yaman şiş. Yaman yara.* // *dan.* İ. s. mənasında. *Dilərim üzünə çıxсын bir yaman; Müdəm zəhər olsun alını namərdin.* (Qoşma).

♦ **Yaman demək** – söymək. *Şaban nənə Əsədi qabağına salıb yaman deyə-deyə (z.) gedir.* C.Məmmədquluzadə. **Yaman dəymiş** – qarğış ifadəsi. *Alo kişi .. yabının yox olduğunu gördü: – Əşi, bu yaman dəymiş hara əlli-aylaqlı idi.* S.Rəhimov. **Yaman göz** – gözdə, baxışda bədbəxtlik gətirən əsrarəngiz sehri qüvvə. *Yaman gözə şəşələmənin buy-nuz hədəfə; Bu daş çoxdan atılmışdı; İndi*

çatırdı. M.Araz. **Yaman gün** – 1) pis gün; ağır, əziyyətli, məhrumiyyətlərlə dolu vəziyyət. *Yaman günün ömrü az olar.* (Ata. sözü); 2) ağır vəziyyət (hal), pis vəziyyət. *Fətulla .. yaman gündə yatırdı.* Mir Cəlal. **Yaman günə (hala, kökə) düşmək** – səhhətə, zahiri görünüşə, yaxud maddi vəziyyətə pis hala düşmək. *Su tükəndi sənəkdən; Sənək sındı biləkdən; Bir yaman günə düşdüm; Qurtarmadım kələkdən.* (Bayatı). **Yaman günə salmaq** – korlamaq, xarab etmək, pis hala (vəziyyətə) salmaq. *Yaxşılığı əlimizdən alıblar; Yaxşı bizi yaman günə salıblar.* Şəhriyar. **Yaman olmaz** – pis olmaz, yaxşı olar. [Hüseyn:] *Gedib ona bir baş çəksən, yaman olmaz.* Qantəmir. **Yaman yerdə axşamladıq** – gözlənilmədə, çətin, çıxılmaz, təhlükəli vəziyyətə düşdükdə deyilən ifadə. [Əlibala] *əşəbi bir halda başını bulayıb deyindi: – Yaman yerdə axşamladıq!* M.Süleymanov.

YAMANCA *sif.* 1. Yaman, pis. *Aşıq yamanca deyil; Xalın yamanca deyil; Günümüz belə keçsə; Yenə yamanca deyil.* Sarı Aşıq.

2. Çox, olduqca. [Hacı Fəreç:] *..Hər nə isə, yamanca şeytandır.* N.Vəzirov. // Zərf mənasında. *Yoxuşun tən ortasında, qırıldı boyun-duruq; Yamanca qaldınız boynuburuq.* O.Sarıvəlli.

3. *is.* Yaman, pis adam, şey və s. *Yamanca, sən dur burada, mən yaxşıcamı tapınca.* (Ata. sözü).

YAMANLAMA “Yamanlamaq”dan *f.is.*

YAMANLAMAQ *f.* 1. Pisləmək, töhmətləndirmək, pisinə danışmaq. *..Yazı məşə-dilər, gündə sizi qəzetlərdə yamanlayırlar ki, siz cümə günləri dükanları açıb alış-veriş elə-yirsiniz.* C.Məmmədquluzadə. // Danılmaq, söymək, biabır etmək. *Günlərin birində bəyin bigüburma cavan oğlu at belində xırmana gəldi və Ramazanın atasını məhsulu gizlət-məkdə təqsirləndirib yamanlamağa başladı.* M.Hüseyn.

2. *dan.* Yaman yara çıxarmaq (bax **yaman** 5-ci mənada).

YAMANLAŞMA “Yamanlaşmaq”dan *f.is.*

YAMANLAŞMAQ *f.* Pisləşmək, xarablaşmaq, daha da pis olmaq.

YAMANLI *sif. məh.* Yaman şişi (yarası) olan (bax **yaman** 5-ci mənada). *Yamanlı at.*

YAMANLIQ *is.* Pis iş; pislik. *Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir; Yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir.* (Ata. sözü). *Yaxşılıq yamanlığın qalxandır.* (Ata. sözü). □ **Yamanlıq etmək** – pislik etmək. *Etdi bu fələk hər kəsə bir tövr yamanlıq.* M.Ə.Sabir. [Turac:] *Mən soruşmaq istəyirəm ki, mən sənə nə yamanlıq etmişdim?* C.Cabbarlı. [Biri:] *Sən ona yamanlıq etməkdə böyük səhv edirsən.* S.Hüseyn.

YAMANMA “Yamanmaq”dan *f.is.*

YAMANMAQ 1. *məch.* Yamaq salınmaq (vurulmaq), calaq salınmaq. [Minayə] *..bəzi yeri bir neçə dəfə yırtılıb yamandığına görə, hava buraxan körüyünə diqqət edirdi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *t-siz. məc.* Yapışmaq, yapışib ayrılmaq (qopmamaq).

YAMANMIŞ *f.sif.* Yamaq vurulmuş (tikilmiş); yamaqlı. *Şalvarın yamanmış dizləri. Yamanmış köynək. Yamanmış paltar.*

YAMAN-YAXŞI *zərf* Birtəhər, güc-bəla ilə; nə pis, nə yaxşı. *İşi yaman-yaxşı görüb qurtardıq.* – [Hacı Mehdi:] *Allaha şükür, görürsən, beləcə, yaman-yaxşı dolanıraq.* Ə.Haqverdiyev.

YAMAN-YAMAN 1. *sif.* Böhtənçi, şər, pis. [Sitarə:] *Allah sizi saxlasın yaman-yaman dillərdən.* C.Cabbarlı.

2. *zərf* Pis-pis. *Yaman-yaman danışmaq.*

YAMATDIRILMA “Yamatdırılmaq”dan *f.is.*

YAMATDIRILMAQ *məch.* Başqası vəsi-təsilə yamatmaq. *Ayaqqabıların hamısı ya-matdırılmışdır.*

YAMATDIRMA “Yamatdırmaq”dan *f.is.*

YAMATDIRMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yamatmaq, başqasına yamatmaq. *Ayaqqabı-ları yamatdırmaq.*

YAMATMA “Yamatmaq”dan *f.is.*

YAMATMAQ *icb.* Başqasına yamaq vur-durmaq, yamaq işi gördürmək. *Corabı ya-matmaq.*

YAMSILAMA “Yamsılamaq”dan *f.is.*

YAMSILAMAQ *f.* Başqasının danışığını, hərəkətlərini və s.-ni mümkün qədər eyni ilə təkrar etmək; təqlid etmək. [Təlxək] *üzünə dəridən bir üzlük taxıb aşağıda oyun çıxarar və yamsılamaqla pul yığardı.* H.Sarabski. *Hü-seyn bu dərvişləri o qədər gözəl yamsılayardı*

ki, qonşu arvadlar tamaşaya yığıldılar. S.Rəhman.

♦ **Ağzını yamsılamaq** – yamsılayıb, təqlidini çıxardıb açıqlandırmaq, hirsəndirmək.

YAMSILANMA “Yamsılanmaq”dan *f.is.*

YAMSILANMAQ *məch.* Təqlidi çıxarılmaq.

YAMSILATMA “Yamsılatmaq”dan *f.is.*

YAMSILATMAQ *icb.* Yamsılamağa məcbur etmək.

YAMŞAQ bax **yaşmaq**. *Məni görünçə [Mələk] ..donub, yamşağı ağzına çəkib qönçə dəhanını gizlətdi. A.Divanbəyoglu.*

YAMŞAQLI bax **yaşmaqlı**.

YAMŞANMA “Yamşanmaq”dan *f.is.*

YAMŞANMAQ bax **yaşmanmaq**.

YAMŞIMAQ bax **yaşınmaq**.

YAM-YAM *is.* İnsan öti yeyən vəhşi. // Vəhşi, adamyeyən. [Seyda:] *Sakit ol, anacan, Mudrov nə adamyeyəndir, nə yam-yam. Ə.Məmmədخانli. Kulak pusquda durur gecə yam-yamlar kimi baxır. S.Rüstəm.*

YAMYASTI *sif.* Çox yastı olan, tamamilə yastı vəziyyətdə olan.

YAMYAŞIL *sif.* Tamamilə yaşıl, çox yaşıl. *Yamyaşıl parça. Yamyaşıl boya. // Tamamilə göyərüb yaşılşmış. Yamyaşıl tarlalar. Yamyaşıl bostan. – Oldu yenə yam-yaşıl (z.) ağaclar. Dağlar, təpələr, bütün yamaclar. A.Şaiq. Mən qarşımda yamyaşıl çöllər görürəm; Qeyrətli, bacarıqlı ellər görürəm. M.Müşfiq.*

YAN *is.* 1. Tərəf, ətraf. *Yanlarda düşmənlər qalmamışdı. H.Nəzərli. [Güldəstə:] Məktub bu yandı. H.Seyidbəyli. □ Yan almaq* – yanaşmaq, yaxınlaşmaq, yaxın durmaq. [Rəsul] *yan alıb lotubaşından xəbər aldı: – Əmi, bu kağızlar nə olan şeydir? “Aşiq Qərib”. Bu zaman qatar sürətini azaldıb fit verə-verə stansiyağa yan aldı. A.Şaiq. Hamı ağır bir yük altından çıxıb yüngülləşmiş kimi danışadansa otaqdan çıxanda, Tahir anasına yox, kolxoz sədrinə yan aldı. M.Hüseyn. Yan vermək* – yanaşmaq. *Bir kərə qan bu mətləbi, xalqa ziyan verirsiniz; Molla gedir yemək üçün, siz ona yan verirsiniz. C.Cabbarlı. Dörd (bir) yandan* – hər tərəfdən, dörd tərəfdən. [Kerem:] *Coşqun boran alıb dörd bir yanını; Soyq kəsib iliyimi, qanımı. “Əsli və Kerem”. Hər gölməçənin dörd yanına torpaqdan sədd çəkilmişdir. M.Hüseyn. // Yer mənasında.*

Hec bir yanda yoxdur. // Yön, istiqamət. Bu yandan getdi.

2. Bədənin çiyinlərdən buda qədər olan sağ və ya sol hissəsi; böyür. [Mehriban] *yanı üstə çevrildi. S.Hüseyn. Ballı .. kürsü çəkib .. [Qara kişinin] yanında oturdu. Ə.Əbülhəsən. Vəzirov yenə də aciz və yazıq bir görkəm alıb, boynunu yana sarı əydi. M.Hüseyn.*

3. Sağ və ya sol tərəfdə olan. *Yan cib. Yan küçə. – [Qəhrəman:] Siz göziüaçıq olun, – deyər yoldaşlarıma tapşırıdım və yan otağa getdim. H.Nəzərli. □ İki yanında* – sağında və solunda. Bu yanında, ... o yanında – sağında, solunda. [Məşədi İbad:] *Qərribə yerdəyəm, vallah, bir gözəl o yanımda, bir gözəl bu yanımda. Ü.Hacıbəyov.*

4. Kənar, qıraq. *Hacı Qulu .. ehtiyatla qunun yanına uzanıb diqqətlə baxdı. A.Şaiq. Evin dibində yanının nazik dəmirləri qopmuş, taxtasının şirəsi çoxdan getmiş bir sandıq .. vardı. M.İbrahimov. [Qərənfil xala] göndərilə biləcəklər şeyləri bir yana yığdı. Ə.Vəliyev. □ Yan elmək* – kənara itələmək. *Səkinə, qızın qollarını yan elədi. M.İbrahimov. Çal-saqqal kişi .. adamları yan eləyib .. elə bil vəhimə içində sağa-sola yüyürürdü. Mir Cəlal. Yana durmaq* – kənara çəkilmək, uzaq dayanmaq. *Göydə mələklər yana durdu; Mələklər də sana durdu. Qurban. Yandan çıxmaq* – naghah, gözlənilmədən, birdən gəlmək, görünmək, ortaya çıxmaq. **Bir yana atmaq** – laqeyd münasibətlə kənar etmək.

5. Sağrı, oturmaq. *Çox çəkmədi ki, Mirzə Süleyman yanını ovuşdura-ovuşdura qapıdan çıxdı. B.Talıblı. [Cavad] yarımürkürünün yaxasını açaraq yanını ağac kötiyünün üstünə qoydu. Ə.Vəliyev. □ Yanı yer görməmək* – bir yerdə oturmamaq, daim ayaq üstə olmaq, yerimək. *Əntiqənin yanı yer görmürdü. Səhərdən axtarılan evdə məşğul idi. Mir Cəlal. Yanını basmaq* – dümsükləmək, dümsüklə işarə etmək. *Alagöz bir qız, Gülsümün yanını basdı. M.İbrahimov. Yanını çəkmək* – axsımaq, taytmaq. **Yanını yerə qoymaq (vermək)** – oturmaq. [Həsən:] [Tubu] *gəl, bir yanını yerə qoy, gör nə deyirəm. Ə.Haqverdiyev. [Vəli:] .. Çək sürünü keyfin hara istəyir, .. özün də yanını ver yerə; al tütəyi əlinə, vəssalam. N.Vəzirov.*

6. Bilavasitə yaxınlıq, birgəlik bildirir. *Yanında dostlarından iki nəfər dəxi var idi, onun söhbətinə qulaq asırdılar.* M.F.Axundzadə. [Ziba] *çox gecələri [Əsmərin] yanında yatırdı.* S.Hüseyn. [Həbib bəy:] *..Zəhmət çək, hacının yanına minnətə get.* S.Rəhman. □ **Yanına almaq** – yaxınlığına gətirmək. *Vahid uşağı yanına alıb oynadır, dilə tutub yatırtmaq istəyirdi.* Mir Cəlal. **Yanına çəkmək** – öz tərəfinə gətirmək. *Hər kəs öz yarını çəkib yanına; O ki mənəm elə həsrət çəkirəm.* Q.Zakir. **Yanına düşmək** – birlikdə getmək. *Molla taytıtıya-taytıtıya düşür bunların yanına.* “M.N.İtəf.” *Gəldiyev “gedək” – deyər Rübbənin yanına düşdü.* Mir Cəlal. **Yanına salmaq** – özü ilə aparmaq. *Sabah ertə böyük bağımızı gəzmək bəhanəsi ilə Məmmədrzanı yanıma salıb getdim.* S.S.Axundov. [Müəllim] *bir gün Mayisi yanına salıb Qaçaygilə getdi.* Ə.Vəliyev. **Yanında saxlamaq** – özü ilə birlikdə, özündə saxlamaq. *Gətirmişdin sən Zakiri əmanə; Derdi, gedəcəyəm kuyi-cananə; Xeyir görsün, istər düşsün ziyana; Yaman-yaxşı saxla bari yanında.* Q.Zakir. ...**dan** // ...**dən bu yana** – ...dan ...dən bu vaxta qədər. *Amma arvadların bu dərcə həyasızlıqlarını .. dünya yaranandan bu yana heç eşidibsinizmi?* C.Məmmədquluzadə. *Nə var ki, unutmuşam paltosunu tutmağı; O axşamdan bu yana açılır qaşqabağı.* S.Rüstəm. **Öz yanından** – 1) guya; 2) öz bildiyi kimi, özündən. *Məşədi bəy student qızın adını öz yanından uydururdu.* M.Hüseyn. **Fikri (xəyalı)...** **yanında olmaq** – diqqəti ...də olmaq. *Ramazanın əvvəlinci günündən müsəlmanların fikir və xəyalı cüəplov yanındadır.* C.Məmmədquluzadə. [Qərənfil xalanın] *bütün xəyalı bu saat cəbhədə olan nəvəsi İldırımın yanında idi.* Ə.Vəliyev.

7. **Yanında, yanında** şəklində: iki müqayisə obyektindən birinin digərindən üstünlüyünü bildirir. *Onun yanında bu heçdir.*

♦ **Yan baxmaq** – bəyənməmək, həqarətlə baxmaq, pis münasibət bəsləmək. [Altay:] *And olsun vicdana, bu gündən sonra; Hər kim yan baxarsa bu yoxsullara; İldırımlar partlayacaq başında; Adı yazılacaq məzar daşında.* H.Cavid. **Yan gəzmək** – görüşmək istəməmək, uzaq gəzmək. *Bilmirəm ki, neyləmişəm*

cananə; Hər görəndə məndən belə yan gəzər. Məhəmməd bəy Aşıq. **Yanını kəsmək (kəsdirmək)** – əl çəkmək, ayrılıb getmək. *Dərdü qəmü möhnət kəsib yanını; Qoymaz yerə düşə, içər qanını.* Q.Zakir. *Vəfalı Hüsniyə rəfiqəsinin yanını kəsdirib sübhə qədər gözlərini yummadı.* S.S.Axundov. **Yanlarını qapmaq** – çox hirsələnmiş, qəzəblənmiş adam haqqında. *Həmin axşam Həsəninin evində ümumi bir övqətləxlik vardı. Tərhan xanım yanlarını qapırdı.* Mir Cəlal. **Bir yana çıxartmaq** – 1) həll etmək, bir nəticəyə gəlmək. *Bu barədə yoldaşlarımızdan çox fikirləşdik, fikirləşdikdə də, bir yana çıxarda bilmədik.* C.Məmmədquluzadə; 2) tərbiyə vermək, böyütmək. **Bir yana çıxmaq** – həyatda öz yerini tapmaq. **Bir yandan..., o biri yandan...** – mütləmədiyə, həmişə. *Çürümüş parçanın dəxi faydası yoxdur: bir yandan yamadın, o bir yandan cırılaçaq.* C.Məmmədquluzadə. **...o yana qalsın (dursun)** – “başqa”, “əlavə” mənasında. *Hər şey o yana qalsın, [Sara xanımın] on iki taxtadan kəsdiyi məxmər tumanı dövrhadövr dörd barmaq enində bafta olurdu.* Qantəmir.

YANA qoş. *dan.* 1. Ötrü, üçün, üzündən (səbəb bildirir). *Ta kim məqami tərək edəndə; Səndən yana əzm edib gedəndə.* Füzuli. *Əşi, sən niyə bu ağgöz kağızdan yana belə cinli olmusan?* S.Rəhimov. *Qonaq duruxdu: – Nədən yana soruşdun?* Mir Cəlal.

2. ...barədə, ...cəhətdən, ...tərəfdən. [Hacı Həsən:] *Şeyxənə, doğrusu, mən övladdan yana bədbəxt olmuşam.* C.Məmmədquluzadə.

YANACAQ is. 1. Yandıqda istilik, alov və rən hər şey (odun, kömür və s.). *Yanacağı bol olanlar buxarılarını qalamış, təndirlərini yandırmış, evlərini isidib ailələrinin başını bir yerə yığmışdılar.* Ə.Vəliyev.

2. *tex.* Motor və mühərriklərin işləməsi üçün lazım olan maddələr (neft, benzin və s.). *Yanacaq sənayesi. Yanacaq qazı. Traktorlar üçün vaxtında yanacaq gətirmək.*

YANACAQLI *sif.* Yanacağı olan, yanacaqcaqla işləyən.

YANACAQSIZ 1. *sif.* Yanacağı olmayan.

2. *zərf* Yanacaq olmadan. [Mehriban Zeynalın] *işsiz qaldığı günlərində açlığını, çılpaqlığını açıb söyləmədiyi kimi, bir çox qış*

gəcələrini yanacaqsız keçirmiş, şikayət etməmişdi. S.Hüseyn.

YANACAQSIZLIQ *is.* Yanacaq yoxluğu, yanacaq qıtlığı, yanacaq olmadığı vəziyyət və şərait. *Traktorlar yanacaqsızlıq üzündən işsiz durmuşdur.*

YANAKI *zərf* 1. Yan tərəfə çevrilmiş vəziyyətdə, yan tərəfini irəli verərək, çiyini irəli verərək, böyrünü qabağa verərək, yarıdönmüş halda. *Yanakı üzmək. – Faytonçu Əhməd atların başını çəkər, yanakı oturur, köks ötürüb Əntiqənin taleyini miniklərinə danışardı. Mir Cəlal. Bayram yanakı durub sağ qulağını pəncərəyə söykəyəndə bu sözləri eşitdi: – Çörəyin arasında kağız var. M.Hüseyn. // Bir qulağının üstünə, başının bir tərəfinə çəkərək. Tüklü papağını qoyub yanakı; Baxır öz bəxtinə ayna sularla! S.Rüstəm.*

2. Başını yana çevirmədən, gözləri ilə ayırmayı. *Yanakı baxmaq. – Araz başını qaldırıb Əhmədi yanakı süzərək: – Atabala mənim atam deyil, babamdır! – dedi. A.Şaiq. [Bəyim] yanakı üzümə baxaraq gülümsədi. İ.Əfəndiyev.*

YANAQ *is.* Üzün almacıq sümüyündən çənəyə qədər olan qismi. *Yanağından öpmək. Qırmızı yanaq. – Yanaq üzrə saçın tavusa bənzər; Ki, seyri cənnətül-məvayə düşmüş. Nəsimi. [Muradın] fikrində gəzib dolaşan Nigar idi. O Nigar ki gülümsərkən yanaqlarında ufacıq çuxurlar əmələ gələr, üzü qızarırdı. S.Hüseyn. Narınc bütün bədənindəki qanın yanağına hücum etdiyini hiss elədi. S.Rəhman. □ Yanaqlarından qan damır – sağlam, dolğun, qırmızıyanaq adam haqqında. [Səməd Bayramlı:] Əmioğlu, məşallah, lap kökəlmisən, yanaqlarından qan damır. M.Hüseyn.*

YANAQLI Adətən yanağın övsafını təyin edən sifətlərə qoşularaq işlənir. *Bir-birinə həmdəm iki növcəvan; Biri güldür, biri gül-gəz yanaqlı. M.P.Vaqif.*

YANAR *sif.* Odpüskürən, alovsaçan, atəsaçan, odsaçan, odlu. // Alışqan, tezodlanan, tezalışan, tezyanan. *Yanar maddələr.*

♦ **Yanar dağ** – 1) vulkan. *Vezuvi adlı yanar dağın lavası altında Qerküləzm və Pompey şəhərləri basdırılıb, heç bir əsərləri qalmamışdır. F.Ağazadə; 2) məc. simvolik mənada. Bir parça atəşəm, bir parça yanğın; Qəlbim*

örpəyidir yanar bir dağın. M.Müşfiq. Yanar oda salmaq – bəlaya salmaq, dərddə salmaq, çox ağır, iztirablı, əziyyətli vəziyyətə salmaq. [Səlimnaz xanımı:] *Ay sənin qardaşların qurulsın, .. məni yanar oda saldığın yerdə. N.Vəzirov.*

YANAR-YANAR *sif.* Yanmaqda olan. *Yənə məni yanar-yanar odlara; Dağılmış ayrılıq saldı, sevdiyim! M.V.Vidadi.*

YANAŞDIRILMA “Yanaşdırılmaq” dan *f.is.*

YANAŞDIRILMAQ *məch.* Yaxınlaşdırılıb dirəldilmək, yan-yana edilmək (qoyulmaq), kip yaxınlaşdırılmaq.

YANAŞDIRMA “Yanaşdırmaq” dan *f.is.*

YANAŞDIRMAQ *f.* Yanbayan etmək, kip yaxınlaşdırmaq, yanbayan qoymaq, yaxınlaşdırıb birləşdirmək, bir-birinə dirəmək. *Stolları bir-birinə yanaşdırmaq. – Ağsaqqal kişi çubuğunu söndürdü. Qatırları yanaşdırdı. Mir Cəlal.*

YANAŞI *zərf* 1. Bir-birinə yaxın vəziyyətdə, bir-birinin yanında; yanbayan, yanaşan. *Yanaşı oturmaq. Yanaşı qoymaq. Yanaşı getmək. Yanaşı durmaq. – Qoca usta Lətifə ilə salamlayıb şoferlə yanaşı oturdu. M.Hüseyn. Eldarlar mənim yerim yanaşı salınmışdı. İ.Əfəndiyev. // Həmhüddə, həmsərhəd.*

2. Bərabər, eyni zamanda. *Bununla yanaşı.*

YANAŞIQ *zərf* Yanaşı, bitişik; yanaşmış, bitişmiş vəziyyətdə.

YANAŞIQLIQ *is.* Yanaşı olma, yanbayan olma; bitişiklik.

YANAŞILMAZ *sif.* 1. Yanaşmaq, yaxınlaşmaq mümkün olmayan, yanına varıla bilməyən; əlçatmaz. *Yanaşılmaz bir yer.*

2. Yaxınına getmək mümkün olmayacaq dərəcədə sərt və ağır xasiyyətli. *Yanaşılmaz adam.*

YANAŞILMAZLIQ *is.* Yanaşmaq, yaxınlaşmaq mümkün olmama; əlçatmazlıq.

YANAŞMA “Yanaşmaq” dan *f.is.* *Əsgərlərin gülərləzlə onlara yanaşması bizim qorxulu olmadığımızı bildirdi. H.Nəzərli.*

YANAŞMAQ *f.* 1. Yaxınına, yanına gəlmək; yaxınlaşmaq, yanbayan olmaq. *O, mənə yanaşıb qolumdan tutdu. Birisi ona yanaşıb nə isə dedi. – Fəxrəddin qapıya yanaşmaq üçün heç bir bəhanə əldə edə bilmirdi. M.S.Ordu-badi. Tamam mənə yanaşıb dedi: – Gələcək-*

sən, burada şad görüşəcəyik. S.S.Axundov. O, Nazlıya yanaşdı, əlini onun çiyinə qoyaraq: – Nazlı! – dedi. H.Nəzərli.

2. Yan almaq, kip yaxınlaşmaq, yaxınlaşıb dirənmək. *Gəmi körpüyə yanaşdı.*

3. Bir məsələyə və s.-yə bu və ya digər münasibət göstərmək. *İşə ciddi yanaşmaq lazımdır. Müəllifin dediklərinə tənqidi yanaşmalı. – Onlar məsələyə təşkilatın mənfəəti nöqteyi-nəzərindən yanaşdılar, sən isə belə yanaşmadın. M.S.Ordubadı.*

YANBAŞ: yanbaşa atmaq *dan.* – boyun qacırmaq, danmaq.

YANBAYAN *bax yan-yana.* Yanbayan oturmaq. – *Onda görürsən yıxılıb yanbayan; Bir neçə növrəstə cavan laybalay. M.Ə.Sabir.*

YANBIZ *is.* Omba, yan. [Vəli:] *..Başın üçün, Cavad bəy, yanbızına dəyənəyi belə yapışdırdım ki, kiçük kimi zingildədi. N.Vəzirov. ..Əminə əllərini yanbızlarına vurdu. Ə.Əbülhəsən.*

YANBIZLAMA “Yanbızlamaq” *dan f.is.*

YANBIZLAMAQ *f. dan.* Yanbızı (yanı) ilə itələmək, vurmaq.

YANCAQ *is. dan.* Sağrı, yan (*bax yan* 5-ci mənada). *Əli qara öküzün yancağına bir çubuq vurdu. F.Xoşginabi. □ Yancaq ağrısı dan.* – işiyan (oturaq sinir iltihabının) xalq arasında adı.

YANCAQLAMA “Yancaqlamaq” *dan f.is.*

YANCAQLAMAQ *f. dan.* Yancağından tutmaq.

YANCİDAR *zərf* Çox uzağa getməsin deyə heyvanın ipini ayaqlarına sarıma. **□ Yancidar etmək** – ipi heyvanın ayaqlarına bu cür bağlamaq. [Dəlilər] *düşüb, atları yancidar eləyib ota buraxdılar. “Koroğlu”. Qaraqaş düşüb atdan, atını yancidar eləyib oturdu. (Nağıl).*

YANCI *is. məh.* 1. İki küsülü tərəfi barışdıran adam; vasitəçi. *Xülasə, hər iki tərəf yancıların köməyi ilə bir-birinə güzəştə gedib toyu başlayacaqlar. R.Əfəndiyev. // Köməkçi, havadar. Əgər yancılar sakit dursaydı, ehtimal ki, bu söz burada qurtarıb gedərdi. Qantəmir.*

2. *məh.* Yanında uşağı olan işçi qadın.

YANÇILIQ *is. məh.* İki küsülü tərəfi barışdırma; vasitəçilik. // Kömək, kömək etmək.

YANDAN *zərf* Yan tərəfdən, böyürdən. *Yandan keç. Yandan maşın gəlir.*

YANDI-QINDI: yandı-qındı vermək *dan.* – ələ salaraq hirsəndirmək, qızıqdırmaq, acıq-qıcıq vermək.

YANDIRAN *f.sif.* 1. Yanğın düzəldən, yanğın salan.

2. *Bax yandırıcı.*

YANDIRIB-TÖKMƏ “Yandırıp-tökmək” *– dan f.is.*

YANDIRIB-TÖKMƏK *bax yandırmaq* 5-ci mənada. *Onun sözləri adamı yandırıp-tökür.*

YANDIRIB-YAXMA “Yandırıp-yaxmaq” *– dan f.is.*

YANDIRIB-YAXMAQ *bax yandırmaq* 5-ci mənada. *Əzizim baxar doymaz; Yandırar-yaxar, doymaz; Baxdıqca gözlərimdən; Qanlı yaş axar, doymaz. (Bayatı). Fırqət odu məni yandırıp-yaxar; Sübhü şam didəmdən qanlı yaş axar. Q.Zakir.*

YANDIRICI *sif.* Yandırmaq xassəsi olan; yandıran, yaxıcı, qızmar. [Günəşin] *yandırıcı şüaları amansızcasına yerə şığıyır(dı). Ə.Əbülhəsən. Qoşqar .. yandırıcı dağ günəşinin altında zər kimi bərq vuran balıqları yığmağa başladılar. İ.Hüseynov. // Məc. mənada. Yandırdı məni yandırıcı fırqəti anın. Nəsimi. Heyfə ki bu ali və pakizə hiss [məhəbbət], bu yandırıcı atəş bizim qəlbimizdə yoxdur. F.Köçərli.*

YANDIRILMA “Yandırılmaq” *dan f.is.*

YANDIRILMAQ “Yandırmaq” *dan məch.* *De, bəlkə də od içində bu gecə yarı; Söndürürsən yandırılmış bir xanımanı. S.Vurğun.*

YANDIRMA “Yandırmaq” *dan f.is.*

YANDIRMAQ *f.* 1. Yanmağına səbəb olmaq; alışdırmaq. *Lampanı yandırmaq. Kibrit yandırmaq. İşığı yandırmaq. Fənər yandırmaq. – [Xudayar bəy:] Zəhmət olmasa, bir ispiçkə çək, bu qovu yandırım. C.Məmməd-quluzadə. Əhməd aralıq peçini yandırdı. Mir Cəlal. // Məc. mənada. Ələsgərdi mənim adım; Aləmi yandırar odum. Aşıq Ələsgər.*

2. Şiddətli təsir etmək (isti, qızmar, qaynar şey). *Çay əlimi yandırdı. – O gün hava çox isti idi. Günəş yandırır. A.Şaiq. Muğan günəşi adamı yandırır. M.İbrahimov.*

3. Qaraltmaq, rəngini tündləşdirmək. *Dağ havası adamın üz-gözünü yandırır.* – [Ceyranın] *açıq hava rəngini bir qədər yandırmış, yanaqlarında təbii bir qırmızılıq görünürdü.* S.Hüseyn.

4. Dalamaq. *Gicikən əllərimi yandırdı.*

5. *məc.* Mənəvi əzab və izzirab vermək, ruhən incitmək, çox ağır təsir etmək. [Səlmə:] *Odumu söndürdün, yandırdın məni; Get, kamə yetirməsin Allah səni!* H.Cavid. *Ancaq bir nəfər Mirzənin vəfatı yandırır. O adam Usta Zeynal idi.* Ə.Haqqverdiyev.

♦ **Atasını yandırmaq** – bax **ata. Can yandırmaq** – bax **can**.

YANDIRTMA “Yandırmaq”dan *f.is.*

YANDIRTMAQ *icb.* Yandırmağa məcbur etmək.

YANĞI *is.* 1. Ürəyi su istəmə, susama, susuzluq, atəş. *Su yangını kəsmir. Atlar yangıdan əldən düşdü.* □ **Yangısını (ürək yangısını) söndürmək** – su içmək ehtiyacını (su içməklə) rəf etmək, atəşini söndürmək. *Ürək yangısını söndürmək üçün [Yunis] suyu son damlasına qədər başına çəkib ağır bir nəfəs ötürdü.* Mir Cəlal.

2. Yangın. *Bela od olmaz, böylə alo! Od deyil, yangı deyil, lovdur, lo!* M.Ə.Sabir.

3. *məc.* Böyük həsrət, şiddətli arzu (adətən “ürək” sözü ilə). [Bayram:] *Mənim ürəyimin yangısı su ilə sönən yangıdır?* M.F.Axundzadə. *İsa kişi bunu elə ürək yangısı ilə soruşdu ki, Xəlil ciddən məyus oldu.* Ə.Əbülhəsən.

4. *məc.* Təsir mənasında.

YANĞILI *sif.* 1. Yangısı olan, susamış.

2. *məc.* Odlu, alovlu, atəşin. *El təzə havalar, yeni sözlər sevir indi; Atəşli könül, yangılı dillər sevir indi.* Ə.Nəzmi.

YANĞIN *is.* 1. Binanı, əmlakı, ümumiyyətə yana bilən hər şeyi geniş miqyasda qaplayıb məhv edən alov, atəş; habələ yanma prosesinin özü. *Yangın baş vermək. Yangını söndürmək. Meşə yangını. Yangına qarşı tədbirlər.* – *Kükürəyib ədikcə uğursuz külək; Yangının şöləsi yayılır göyə.* S.Vurğun. *Mədəndə şiddətli bir yangın vardı.* M.Hüseyn. □ **Yangın dəstəsi** – yangını söndürmək üçün ixtisaslaşmış şəxslərdən ibarət dəstə. **Yangın maşını** – yangını söndürmək üçün qüvvətli nasoslarla təchiz olunmuş maşın (avtomobil).

2. *məc.* Geniş sahələrə yayılan, hər tərəfi qavrayan bir hadisənin güclü təzahürü, inkişafı haqqında. *Müharibə yangını.*

YANĞINSÖNDÜRƏN 1. *is.* Yangın dəstəsində xidmət edən şəxs, yangın komandası işçisi. *Rəhim orada dayanan yangınsöndürənlərə müraciət edərək: – Gedə bilərsiniz! – dedi.* Ə.Sadiq. *Yangınsöndürənlər dənizdən buruğa şlanqlarla su çəkirdilər.* M.Süleymanov.

2. *is.* Yangın söndürmək üçün cihaz. *O, bir küncə çəkilib əlində tutduğu yangınsöndürəni alova tərəf çevirdi.*

3. *sif.* Yangın söndürmək üçün işlədilən, yangın söndürməyə məxsus. *Yangınsöndürən cihaz. Yangınsöndürən şlanq.*

YANI *dan.* bax **yanakı**.

YANIB-TÖKÜLMƏK *f.* 1. Bir haqsızlıq qarşısında və ya başqa bir səbəb üzündən ağır mənəvi əzab və işgəncə keçirmək; yanib-yaxılmaq.

2. Qibtə etmək, paxıllıq etmək. *Sədr baxdı, baxdı, yandı-töküldü.* Mir Cəlal.

YANIB-YAXILMAQ *f.* 1. Ürəkdan heyf-silənmək, çox acımaq, ağır mənəvi əzab və izzirab keçirmək. *Vaqif bu mənzərəyə baxıb düşünür və düşündükcə də yanib-yaxılırdı. Çömənzəminli. İndi yanib-yaxılıram; Sərt dilləndim sənə niyə?* M.Dilbazi.

2. *məc.* Aşıq və məftun olmaq, eşq mübtəlası olmaq. *Fərhad Şirin ucundan; Yandı-yaxıldı, ay gözəl! Aşıq Ələsgər.*

3. Acıqından, hirsindən boğulmaq, yanib-tökülmək, bərk hirsəlmək. *Alı xan ağa özü yanib-yaxılır, söyüb-söylənir və muzdurlardan şikayətlənirdi.* S.Rəhimov. *Kişi yanib-yaxılaraq bu dəfə cavab verməyə söz tapmadı.* İ.Əfəndiyev.

YANICI *sif.* Yanmaq xassəsi olan; tezayan, alışqan. *Yanıcı qazlar.*

YANIXMAQ *f. dan.* Yanmaq, çox heyf-silənmək, təəssüf etmək. *Hər ikisi üçün bu iş çox ağır gəlirdi. Alo xüsusən bərk yanırırdı.* S.Rəhimov.

YANIQ 1. *is.* Yanmış şey. *Yanmış qoxusu. Yanıq dadı.*

2. *is.* Od və ya başqa yandırıcı şeyin təsiri ilə bədən toxumasında əmələ gələn zədə. // Yanmaq əsəri, bədənin yanmış yerinin nişanəsi, izi. *Əlinin yanıq. Üzündə bir yanıq var.*

3. *sif.* Susuzluqdan qurumuş, yanmış. *Qurudu Əjdərin yanıq boğazı; Dolandı başına çiçəklili yazı.* H.K.Sanlı. *Yanıq torpaq yandırmışdır hər barını; Qurutmuşdu saplağında ilk baharın novbarını.* M.Dilbazi.

4. *sif. məc.* Dərqli, qəmli, ürəyində dərdi olan; yanıqlı. [Qurban] *tez əlini qoynuna soxdu və məktubu yanıq ürəyi üzərinə sıxaraq yeridi.* A.Şaiq. *Açmayır dərdini qərrib bir kəsə; Qulaq verib durur hər yanıq səsə.* Ə.Cavad. *Baxdı anasının yanıq üzünə; Dağınıq saçına, yaşlı gözüünə.* H.K.Sanlı.

5. *sif.* Cılız, zəif, sısq.

♦ **Yanıq vermək** – acıq vermək, acıqlandırmaq, qəsdən hirsəndirmək, qızıqsıdırmaq. *Deyəsən, Rübabə Vahid ilə birləşib Gəldiyevə meydan oxuyur, ya yanıq veriridilər.* Mir Cəlal. **Yanıqlı çıxartmaq** – acıqlı çıxarmaq, intiqam almaq.

YANIQARA *is. məh.* Heyvanlarda olan bir xəstəlik; sianoz.

YANIQLI *sif.* 1. Yanmış yeri olan, yanıqlı olan.

2. *məc.* Birindən acıqlı olan, birinə qarşı kını, qəzəbi olan; acıqlı (çox vaxt “əlindən” sözü ilə). *Çoban padşahın əlindən çox yanıqlı idi.* (Nağıl). *Əşi, Fatmanisə xaladan nə yaman yanıqlısan!* S.Rəhimov. *Qızın məktubundan qeyzlənərək; Yanıqlı bir məktub yazdırdı ona.* B.Vahabzadə.

3. *məc.* Kədərli, ələmli, qüssəli, qəmli, həzin; kədsir gətirən, təsirli. *Yanıqlı hava. Yanıqlı səs.* – *Birdən eşitdiyim yanıqlı bir fəryad mənə yuxudan ayıldı.* S.Hüseyn. *Çiçəklərin titrəşib bir-birinə baş-başa gəlmələri elə bil bülbülün yanıqlı səsinə səbəb olurdu.* Çəmənzəminli. *Rəhim bəy yanıqlı bir ah çəkdi.* M.Hüseyn.

4. *zərf* Yanıqlı–yanıqlı, həzin–həzin. *Yanıqlı oxumaq.*

YANIQLIQ *is.* Yanıq şeyin həli.

YANIQLI-YANIQLI *zərf* Həzin–həzin, kədərli–kədərli; acı–acı. *Yanıqlı–yanıqlı ağlamaq.* – *Şahsənəm gəlib gördü ki, Qərrib yanıqlı–yanıqlı oxuyub ağlayır. “Aşıq Qərrib”. Hərdənbir kəndin üzərindən yanıqlı–yanıqlı çıxıran durna dəstələri ötüb keçirdi.* Ə.Məmmədخانli. *Zurnaçılar yanıqlı–yanıqlı çalır-dılar.* S.Şamilov.

YANILMA “Yanımaq”dan *f.is.*

YANILMAQ *f.* Bir işi düz görməmək, yanlışlığa, səhvə yol vermək, səhv etmək. *Adam yanıla–yanıla öyrənər.* (Ata. sözü). *Oxşatdım, yanıldım, könül verdim mən; Bilmədən vuruldum, ey dan ulduzu.* C.Cabbarlı. *Yanılmayıramsa o, məzlumluğu sevmən, ...səadətinə axirətdə arayan dindar, mütəvəkkil bir adam idi.* S.Hüseyn. *Lakin elə birinci həmlədə düşməni yanıldığını başa düşdü.* Ə.Əbülhəsən. // Bir şey və ya adam haqqında yanlış fikirdə olmaq, düzgün təsəvvürü olmamaq. *Yoldaşım haqda çox yanılmışam.* – *Səməd təsəvvüründə nə qədər yanılmışdı.* İ.Hüseynov.

YANILTMA “Yanıltmaq”dan *f.is.*

YANILTMAQ *f.* Çəşdirmaq, aldatmaq, qəsdən fikrini azdırmaq. *Əqlin aldin, yarım, deyən Vaqifin; Yanıltın əlfin, beyin Vaqifin.* M.P.Vaqif. *Parça alanlar onu yanıldıb cavab verildilər.* – *Nəbi Sarı yataqdan yazıya çıxdı. “Qaçaq Nəbi”.*

YANILTMAQ *is.* Dil dolaşmadan tez-tez deyilməsi çətin olan söz birləşməsi əsasında qurulan cümlə, ifadə (xalq yaradıcılığının məzəli formalarından biri); məs.: *qırx küp, qırxının da qulpu qırq küp.*

YANILMA “Yanımaq”dan *f.is.*

YANILMAQ *f. dan.* Hədələmək. *Bu tərəf o oğlanı yanıdı, düşməni oldular.* A.Divanbəy-oğlu. *Elə bil o, kimi isə yanıyırdı.* M.Hüseyn. [Səadət xanım] *üzüklü barmaqları ilə mənə yanıyaraq acıqlı–acıqlı baxırdı.* Mir Cəlal.

YANIMLIQ *is.* Can yandırma, canıyananlıq göstərmə, biri üçün əlləşib–çalışma. *Düzü, Murtuzaya elədikləri yaxşılıqları görəndən sonra, Gülqədəmə hörmətim birə yüz artdı. Bu ürəkdə, bu yanımlıqda arvad az-az olar.* Ə.Vəliyev.

YANINCA *zərf* 1. Öz yanı ilə, yanında, özü ilə bərabər. *Oğlunu yanınca aparmaq.* – *Həmin vəkillər yanlarıya uzun–uzadı arızələr, siyahılar gətirmişdilər.* C.Məmmədquluzadə.

2. Birilə bərabər, yanaşı, bir yerdə, yanı ilə, yan–yana. *Yanınca getmək. Yanınca qaçmaq.* – *Mən aşıqəm narınca; Gül əkdim kənarınca; Sonam sallandı, gəldi; Laçın da bir yanınca.* (Bayatı). *At çox dincdir. Adamıxan deyil, [Nurəddin] yavaş–yavaş faytonun yanınca sürər.* S.S.Axundov.

3. ...boyu, ...boyunca. *Sahil yanınca. Divar yanınca.*

YANI-YANI bax **yan-yani**. *Həcər qocanın görməməsi üçün yanı-yanı çəkilib alma ağacına sıxılmaq istədi*. S.Rəhimov.

YANIQ-YANIQ zərf köhn. Yanıqlı-yanıqlı. *Aşıq Qərib yanıq-yanıq söyləsin; Enib eşqin dərsayını boylasın*. “Aşıq Qərib”.

YANQILICI zərf köhn. Yanakı (papağın başa qoyulması tərz). *Papağı yanqılıcı qoymaq*. – *Yoxsa ki papaq yanqılıcı; Öldə də bir quş, həm məst və bihuş*. M.Ə.Sabir.

YANLAMA “Yanlamaq”dan *f.is.*

YANLAMAQ *f.* Yan almaq, yanaşmaq, yaxınına, yanına gəlmək, yaxınlaşmaq. *Anam mətbəxdə qurdalanırdı. Yanlayıb qulağına əyildim*. Mir Cəlal. *..Müəllim tez Meracı yanlayaraq qabağa göndərdi*. Ə.Vəliyev.

YANLI *sif.* Yarı, tərəfi olan.

YANLIQ *is.* Bir şeyin yan hissəsində olan şey; yan hissəsi; bir şeyin yanını təşkil edən, yanına qoyulan, əlavə edilən şey. *Alaçıqın yanlığı. Çiçəyin yanlığı*.

YANLIQLI *sif.* Yanlığı olan. *Yanlıqlı araba*.

YANLIQSIZ *sif.* Yanlığı olmayan.

YANLIŞ 1. *sif.* Düzgün olmayan, doğru olmayan; səhv. *Yanlışı məlumat. Yanlış söz. Yanlış fikir*. – *Bilirdim ki, ilk təəssürat nə qədər güclü olsa da, çox vaxt insanı birtərəfli, yanlış nəticələrə aparıb çıxardır*. M.Hüseyn. *Təcrübədə Azərbaycan xalq musiqisinin yanlış surətdə notaya yazılmış nümunələrinə təsadüf olunur*. Ü.Hacıbəyov.

2. *is.* Səhv, qələt, xata. *Yanlışlarını düzəltmək. Yanlışını tutmaq. Yanlış etdim. Bu yazının yanlışları çoxdur*. – *Yanlış da bir naxışdır*. (Ata. sözü). *Maliyyə işinin zəifliyini nəzərə alaraq, nəzmiyyənin bir hissəsini Təbrizdə buraxmaq fikrinizə gəldikdə, bu, tamamilə yanlışdır*. M.S.Ordubadi.

YANLIŞLI *sif.* Yanlış (səhv, qələt) olan.

YANLIŞLIQ *is.* Səhv etmə, xata və səhv etmə, yanlış söz və ya hərəkət; səhv, qələt. *Onun sözündə bir yanlışlıq var*. – *Şükür əvvəllərdə Güləlinin əsgərliyə alınmasını bir yanlışlıq zənn etmişdi*. S.Hüseyn.

YANLIŞSIZ *sif.* Səhvsiz, qələtsiz; düzgün. *Yanlışsız yazı. Yanlışsız (z.) yazmaq*.

YANLIŞSIZLIQ *is.* Səhvsizlik, qələtsizlik.

YANMA “Yanmaq”dan *f.is.*

YANMAQ *f.* 1. Odlanmaq, alovlanmaq, od tutmaq, tutaşmaq. *Odun yaxşı yanır*. – *Düşmənin tərəfindən od vurulan kənd yanır*. Ə.Vəliyev. // *Odun, istinin təsiri ilə məhv olmaq, külə dönmək. Kağız tonqala düşüb yandı. Buxarıdakı odunların hamısı yandı. Taya yandı*.

2. Həddən artıq od üstə qalmaqdan, yaxud çox qızmaqdan yanmış kimi olmaq, xarab olmaq, qurpuru qurumaq, yanıq dadı vermək. *Xörək yandı. Ət yandı. Çörəklər təndirdə yandı*.

3. İşıq vermək, işıqlanmağa başlamaq. *Lampalar yandı. Şam yandı. Evdə elektrik yanır*. – *Qaş qaraldı; Tiflisin bütün lampaları yandı*. “Aşıq Qərib”. [Molla Xəlililən] *kənd klubu nəzərini cəlb etdi. Qabağında qüvvətli bir qaz fanarı yanır*. S.Hüseyn. *Nəhayət, tamamilə qaranlıq düşdü, şəhərdə tək-tük qaz fanarları yanmağa başladı*. S.Rəhman.

4. İşildamaq, par-par parıldamaq, bərk vurmaq. *İşılclar günəş şüaları altında yanır*. *Barmağında üzüyün qaşı yanır. Otların üzərindəki şəh almaz kimi yanır*.

5. Bərk qızdırması, hərarəti olmaq. *Gecə səhərə qədər bədənim yanıb. Əlimi alına qoydum, gördüm yanır*. – *Kişini üç gündü qızdırma tutub, elədi, elədi, təndir kimi yanır*. “M.N.lətif.” // *Qan axıb gəlməsindən hərarətlənib qızarmaq. Qulaqlarım yanır. Üzü yanır. Yanaqları yanır*. – *Rus qızı minnətdarlığını bildirən bir hərəkətlə od kimi yanan əli ilə Ulduzun əlini sıxdı. Ə.Məmmədخانlı. Kürə qabağında işləyəndə Məşadi Hüseynin sifəti qıpqırmızı yanar, üzünün nuru daha da artardı*. Mir Cəlal.

6. Görünmək, nümayan olmaq, qızaraq parlamaq. *Göydə ulduzlar yandı. Üfüqdə qırmızı şəfəq yandı*. // *Nura qorq olmaq, işıqlanmaq*.

7. Günəş şüalarının təsirindən rəngi qaralmaq. *Bədəninin dərisi gündən yanıb*. // *Günəşin təsirindən rəngi bozarmaq, rəngi qaçmaq*.

8. Yağışsızlıqdan, quraqlıqdan məhv olmaq, qurumaq. *..Keçən il nəhayətdə quraqlıq olmaq səbəbi ilə və Qəzvinin ətrafında suyun qıtlığı cəhətilə əksəri-məhsulət yanıb əmələ gəlməmişdi*. M.F.Axundzadə. [Birinci kəndli:] *Doğrusu, əkin-əkənəcəyimiz yanır, camaatdan üç-dörd vəkil seçib göndərdik mirabın*

yanına. Ə.Haqverdiyev. *Yağış yağmadığından bütün mahalın əkinləri yanmışdı*. S.Hüseyn.

9. Bərk susuzluq hiss etmək, bərk su içmək istəmək, susuzluqdan əziyyət çəkmək. *Gəzdim hər yanını Milin, Muğanın; Yandıqca arxların suyundan içdim*. S.Vurğun. *İndi yay günü Mil düzündə yolçunun susuzluqdan yanmaq qorxusu yoxdur*. İ.Əfəndiyev.

10. *məc.* Birisinə qarşı qəzəbi, kini, acığı olmaq; acıq çəkmək (adətən tərkiblərdə). *Hind padşahı o qədər yanırıdı Əhmədin əlindən ki, o saat Əhmədi saldı sandığın içinə, üstəlik bir tilsim də oxuyub döndərdi tüstüyə*. (Nağıl). *Üzümə dost kimi bəzən gülürsən; Dalda paxılıqdan yanıb ölürsən*. S.Vurğun. *Xüsusilə Mayaya göstərdiyi üz, dediyi sözlər yadına düşəndə Qarax əzabdan qovrulub yanırıdı*. M.İbrahimov.

11. *məc.* Güclü bir hissi, ehtirası ifadə etmək. *Üz-gözü intiqam hissi ilə yanırıdı. Gözləri şadlıqdan yanır*.

12. *dan.* Hədəyə çıxmaq, boşə getmək, heçə çıxmaq; uduzmaq. *Üçlüyü yandı. Kartı yandı*. // Zərər və ziyan çəkmək, dərs almaq. *Mən bu işdə yandım*. // *məc.* Başqasının əziyyətini çəkmək, halına qalmaq, qeydinə qalmaq, başqası üçün heyifsilənmək, acımaq, təəssüf etmək (bəzən “halını”, “əhvalını” sözləri ilə də işlənir). *Onun halına yanıram*. – *Qaraca qız ölümdən qurtarmasına çox şad olub, cəvəranin tələf olmasına o qədər də yanmadı*. S.S.Axundov. *Yandı əhvalına kənardan baxan; Doğdu ürəklərdə min şəfqətli hiss*. M.Rahim.

13. *məc.* Çox ələm və kədər çəkmək, hicran çəkmək.

14. Bəzi sözlərə qoşularaq frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: öləndən yanmaq, oduna yanmaq, canı yanmaq.

yana-yana *zərf* 1) yanan vəziyyətdə, yanar halda ikən, yanaraq; 2) qovrula-qovrula, əzab və izzətlə çəkə-çəkə, acıq çəkə-çəkə. [Rza bəy:] *..İndi gedib [Şamdan böyin] pucunu elə yerdən buracağam ki, axırədək yana-yana qalsın*. N.Nərimanov; 3) ürək acısı çəkə-çəkə, həsrətlə, dərddi-dərddi, yanıqlı-yanıqlı. *Qarlı dağlar gəldi, düşdü araya; Qalmışam qürbətə a yana-yana*. Aşıq Ələsgər. *Qoca nə yalvardı, nə də yaxardı; Yalnız yana-yana*

ardınca baxdı. R.Rza. *Körpə isə yana-yana ağlayır, ananın ciyərini dağılayırdı*. Ə.Vəliyev.

YANMALI *sif.* Halına acımalı; halı şəfqət, mərhəmət doğuran, yazıq, zavallı (adətən “halına” sözü ilə). *Halına yanmalı adam*.

YANMAZ *sif.* Yanmayan, alımayan, yanmaq xassəsi olmayan, od təsir etməyən, odadavamlı, odda, alovda tələf olmayan. *Yanmaz maddələr*.

YANMIŞ “Yanmaq”dan (1, 2, 3, 6, 7, 8 və 13-cü mənələrdə) *f.sif.* Yanmış körpünün qalıqlı. *Yanmış ev. Yanmış çörək (xörək). Yanmış lampalar*. *Susuzluqdan yanmış çöllər*. – [Salamın] *yanmış, yorğun və tük basmış üzünü sərin bir külək oxşadı*. Mir Cəlil.

YANPÖRTÜ *zərf* Yanı üstündə, yanakı, yan tərəfə əyilərək; çəpəki, çəpinə. *Heybət yəhərin üstündə yanpörtü oturaraq Şamoya tərəf boynunu uzatdı*. S.Rəhimov. *Maşın axına qarşı yanpörtü durduğundan, sel onun bir tərəfini tez-tez qaldırır-salırdı*. İ.Əfəndiyev.

YANSIZ *sif.* Yanı olmayan.

YANSINİRLİLƏR *is. zool.* Molyusklar tipinin ən primitiv qrupunu təşkil edən ilbizlər.

YANŞAQ *sif. dan.* 1. Çoxdanışan, zəvzək, uzunçu. *Çox yanşaq adamdır*. □ **Yanşaqılıq etmək (ələmək)** – həddən artıq çox danışmaq, zəvzəklik etmək, uzunçuluq etmək. // Çox hürən; hürəyən. [Pəri Cadu:] *hələ burada oturub bir üç gün də yanşaq it kimi hürəcək*. Ə.Haqverdiyev.

2. *köhn.* Aşıq, ozan. [Cəfər paşa dedi:] *Əyə, yanşaq, yaxşı gəlibəsən. Bu gün bizim bayramımızdır. Gəl, bir az sən də çal, oxu!* “Kor-oğlu”. [Əsli:] *Bil ki, bura yanşaqlarının geyimi başqa cür olur*. “Əsli və Kərəm”.

YANŞAQLIQ *is. dan.* Çox danışmaq xasiyyəti; naqqallıq, zəvzəklik, uzunçuluq. *Nasəd sərxoşlara məxsus bir yanşaqılıqla (z.) danışıb gedəcəkdı*. S.Hüseyn. □ **Yanşaqılıq etmək (ələmək)** – çox danışmaq, naqqallıq etmək, zəvzəmək, uzunçuluq etmək. *Ağa bəy: – A kişi, yanşaqılıq eləmə!* Ə.Əbülhəsən.

YANŞAMA “Yanşamaq”dan *f.is.*

YANŞAMAQ *f. dan.* Həddindən artıq çox danışmaq, zəvzəklik etmək, uzunçuluq etmək. *Ağa bəy Zeynalın qoluna girdi: – Yaxşı, yanşadın bəsdı, gedək Büləndgilin yanına*. Ə.Əbülhəsən.

YANŞATMAQ *icb.* Yanşatmağa, danışmağa məcbur etmək; söylətmək, danışdırmaq. [Fatma xala:] *Yenə soruşdun: kimi? Məni yanşatmaqdan, deyəsən, balam, xoşun gəlir.* Ə.Əbüllhəsən.

YANTAY *is. dan.* Yağışdan, gündən qorunmaq üçün dirəklər üzərində düzəldilən dam; talvar. *Yağışdan yantayın altına sığınmış kolxozçular Poladı görən kimi səslərini bir az da bərkdən çıxarmağa başladılar.* S.Rəhman.

YANTÖVRÜ *zərf* Yanakı, yan-yanı. *Baş aqronom yantövrü qapıya baxdı...* Mir Cəlal.

YANÜZƏNLƏR *is. zool.* Xərçəngkimilərin şirin sularla yaşayan ən ali və böyük dəstəsi.

YANYÂR [*lat. Januarius*] Təqvim ilinin birinci ayı. *Şiddətli yanvar şaxtası kəsib-tökürdü.* Mir Cəlal.

YANYAXA *sif.* Yaxası yan tərəfdə olan. *Yanyaxa köynək.*

YAN-YAN: yan-yan baxmaq – nifrətlə yuxarıdan-aşağıya, əyri-əyri baxmaq; saymazlyana, ikrahla baxmaq. *Qoçular, quldurlar qatar taxardı; Fağır-füqəraya yan-yan baxardı.* Aşıq Ələsgər.

YAN-YANA *zərf* Yanaşı olaraq, bir-birinin yanında, bir-birinin yanınca. *Yan-yana oturmaq. Yan-yana durmaq. Yan-yana qoymaq. – Düzülmüş yan-yana daşlı təpələr; Qurulmuş keçilməz təbii səngər..* H.K.Sanlı. *Cəfər: – İki dənə yan-yana nömrə verin, – dedi.* Çəmənözəminli.

YAN-YANAŞA *bax yan-yana.* [Cəmilə və Mirzağa] *ahəstə addımlarla yan-yanaşa olaraq mədənlərin arası ilə uzanıb gedən şose ilə gedirdilər.* S.Hüseyn.

YAN-YANCAQ *bax yancaq.*

YAN-YANI *zərf* Yan tərəfi ilə, yanı üstə, yaxud bir yanını irəli verərək. *Göyərçin bir yanı üstə çevrildi, yan-yanı bir qədər uçub çayın ortasına düşdü.* M.Rzaquluzadə.

YAN-YÖRƏ *is.* Ətraf, ətraf sahə, həndəvər, yaxınlıq, yan. *Yan-yörəyə baxmaq* (göz gəzdirmək). – *Yan-yörəmdən gəlib-gedən çox idi; Mənə amma kömək edən yox idi.* A.Səhhet. *İkram Qaratelin gözüne sataşmamaq üçün gözlərini yan-yörəsinə dolandırır.* Ə.Əbüllhəsən. // *Ətrafında olanlar.* [Mollabacı Hürzadə:] *Paxılıqdan qudurmuş itə dönüb yan-yörəni dalayırısan. Çəmənözəminli.*

YAPAĞ(I) *məh. 1. is.* Yazda qırılan qoyun yunu.

2. *sif.* Yapıxmış. *Qışda bu atların tükləri bir qarışdan da artıq saçaqlanır, sonra da yanağı bir yapıncı kimi üstlərinə yapışırdı.* S.Rəhimov.

YAPALAQ *is. 1.* Bayquşlar dəstəsindən yırtıcı gecəquşu. *Laçın seydqahə qılanda güzar; İlim-ilim itər bayquş, yapalacaq.* Q.Zakir. *Fəqət az-az yapalacaq, qarğalar edir qır-qır; Qonubdu çöldəki cəmdəklər üstünə dağıdır.* A.Səhhet.

2. *məc.* Qorxaqlıq, acizlik simvolu kimi işlənir. *İddiası tərən, özü yapalacaq.* (Ata. sözü). [Aslan bəy:] *Adın Laçın bəy, özün yapalqandan aciz.* N.Vəzirov. *Gündüzlər hünərli görünən qazaq; Qaranlıq düşəndə olur yapalqan..* H.K.Sanlı.

YAPAYALNIZ *bax yapyalınız.* [Qız] *atasından acıq edib evlərindən çıxmış, kiçik bir otaqda yapyalınız yaşayır.* A.Şaiq.

YAPDIRILMA “Yapdırılmaq”dan *f.is.*

YAPDIRILMAQ *məc. 1.* Bişmək üçün tən-dirin divarına yapışdırılmaq. *Çörək yapdırılmaq.*

2. Etdirilmək, düzəldirilmək. // *Qayıtdırılmaq, düzəldirilmək.*

YAPDIRMA “Yapdırmaq”dan *f.is.*

YAPDIRMAQ *icb. 1.* Bişmək üçün tən-dirin divarlarına yapışdırmaq. *Çörək yapdırmaq.*

2. Etdirmək, etməyə məcbur etmək. *Xədicə hər istədiyini yapdırmağa adət etmiş, ərköyün böyümüş bir qızıdır.* S.Hüseyn. // *Qayıtdırmaq, düzəldirmək.* [Qoca:] [Dara] *İstəxrdə əmsalı dünyada görünməmiş bir saray yapdırmaq fikrinə düşmüşdür.* Çəmənözəminli.

YAPI *is. kit.* Bina, tikinti. // *məc.* Təməl, bünövrə mənasında. *Gözlə ölkəm! Sən gözləsən, gözəlsən öz əməlində; Zəncirlərdən azad olan bir dünyanın yapısısan.* S.Vurğun.

YAPIXMA “Yapıxmaq”dan *f.is.*

YAPIXMAQ *f.* Elastikliyi, yumşaqlığını, diriliyi itirərək yapışan kimi olmaq, basılıb-sıxılmış kimi olmaq; yatmaq. *Keçə kimi yapixmaq. Döşəyin yunu yapixıb.*

YAPIXMIŞ *f.sif.* Yapışan kimi olmuş, yatmış, bir-birinə yapışmış; yatqı. *Əzilib yapıxmış külək* [Tapdıqın] *ayaqları altında xışıldayırdı.* Ə.Əbüllhəsən.

YAPIQ *sif.* İşlənəndən yapırılmış.

YAPIQMAQ *bax* **yapırmaq**.

YAPILMA 1. “Yapılmaq”dan *f.is.*

2. *sif.* Qayrılma, qayrılmış, tikilmiş, düzəldilmiş. [Ərən:] *Kənarda palçıqdan yapılmı bir büt var idi.* Çəmənzəminli. [Cəmilə:] [Mirzağanı] *tənəkdən yapılmı xüsusi bir tüfürük və papiros kötüyü qabının yanına apardı.* S.Hüseyn.

YAPILMAQ *məch.* 1. Bişmək üçün təndirin divarına yapışdırılmaq. *Təndirə çörək yapılmaq.* – *Bu dəfə on pud unun çörəyi görəq yapılaydı.* C.Məmmədquluzadə.

2. Qayrılmaq, düzəldilmək, tikilmək.

YAPILMIŞ *f.sif.* 1. Bişmək üçün təndirin divarına yapışdırılmış (çörək).

2. Qayrılmış, düzəldilmiş, tikilmiş, qurulmuş. *Böyük poçt yolunun kənarında uca bir təllin üstündə vəqə, .. ağ daşdan yapılmış bina çaparların mənzili idi.* Ə.Haqverdiyev. *Bir qədər keçmiş sarı kağızdan yapılmış bir fə-nərin işığı ilə birisinin məna tərəf gəldiyini gördüm.* S.Hüseyn.

YAPINCI *is.* Basılmış keçi yunundan (keçə-dən) hazırlanan plaşa oxşar qolsuz, uzun, enli geyim. [Qurbanəli:] *Bir-iki motal tutmuşdum, onu da satıb özümə yapıncı almışam.* N.Vəzirov. [Həmzə] *bərk-bərk yapıncısına bürünmüşdü.* Ə.Əbülhəsən. *Atlıların başlarında şələ papaq vardı, çiyinlərinə yapıncı salmışdılar.* S.Rəhman.

YAPINCILI *sif.* Əynində yapıncı olan. *Faytondan iki nəfər yapıncılı adam düşdü.* M.Hüseyn. *Deyəsən, gələn yapıncılı idi.* Mir Cəlal.

YAPINCILIQ *sif.* Yapıncı üçün yarayan. *Yapıncılıq keçə.*

YAPIRTMA “Yapırtmaq”dan *f.is.*

YAPIRTMAQ *f.* Qulaqlarını boynuna yapışdırmaq. *At qulaqlarını yapırdıb üstümə yüyürdü.*

YAPIŞAN *sif.* 1. Bir şeyə toxunduqda ondan qopmayan, ayrılmayan, yapışqan xassəsinə malik olan.

2. *məc.* Ürəyəyatan, xoşagələn. *Yapışan söz deyil.*

YAPIŞDIRICI *sif.* Yapışdırma xassəsi olan, bir-birinə yapışdırın. *Yapışdırıcı maddələr.*

YAPIŞDIRILMA “Yapışdırılmaq”dan *f.is.*

YAPIŞDIRILMAQ *məch.* Yapışqan (və s.) ilə bitişdirilmək. *Divarlara elanlar yapışdırılmışdır.*

YAPIŞDIRILMIŞ *f.sif.* Yapışqan (və s.) ilə bitişdirilmiş. *Yapışdırılmış kağız.*

YAPIŞDIRMA “Yapışdırmaq”dan *f.is.*

YAPIŞDIRMAQ *f.* 1. Yapışqanla və ya başqa yapışdırıcı maddə ilə bir şeyi başqa bir şeylə bitişdirmək. *Məktuba marka yapışdırmaq.* *Divarlara elan yapışdırmaq.* *Cırılmış səhifələri yapışdırmaq.* *Taxtaları yapışqanla bir-birinə yapışdırmaq.* // Qaynaq vermək, qaynaq vasitəsilə bir-birinə bitişdirmək, qaynaq etmək. *Boruları bir-birinə yapışdırmaq.* *Çaydanın lüləyini yerinə yapışdırmaq.* // Calatmaq. *Sözü sözə yapışdırmaq.*

2. Sıx yaxınlaşdırmaq, təmas etdirmək. *Xavər qolunu uşağının boynuna sarıyaraq qucaqlamış və üzünü üzünə yapışdıraraq fikrə getmişdi.* M.İbrahimov.

3. *məc. dan.* Vurmaq, ilişdirmək, çəkmək. *Çoban canavarın belinə bir çomaq yapışdırdı.*

YAPIŞDIRTMAQ “Yapışdırmaq”dan *f.is.*

YAPIŞDIRTMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yapışdırmaq; calatmaq.

YAPIŞICI *sif.* Yapışmaq xassəsi olan; yapışqan. *Yapışıcı maddə.*

YAPIŞIQ *sif.* 1. Bir-birinə yapışmış, bitişmiş. *Əta yapışıq dəri.* *Bir-birinə yapışıq kağız.*

2. Sıx yaxınlaşdırılmış, lap yapışdırılmış; yanaşı, qonşu. *Məktəbə yapışıq klub binası.* *Bir-birinə yapışıq divarlar.* *Qaraj evə yapışıq (z.) tikilmişdir.*

3. *məc.* Özünə qarşı xoş meyil oymatma xüsusiyyəti, qanıqırlıq, xoşa gəlmə, ürəyə yatma. *Yapışıq yoxdur.*

YAPIŞIQLI *sif.* 1. Yanaşı, lap yaxın, bir-birinə təmas edəcək dərəcədə yaxın; qonşu. *Əmrahgilin evi Səlmənazgilin evinə yapışıqlı idi.* (Nağıl).

2. Yapışıqlı olan, xoşagələn, ürəyəyatan, yatımlı, qanıqırlı, suyuşırlı, cazibəli. *Gülər ortaboylu, incə və zərif, yapışıqlı bir qız idi.* C.Cabbarlı. [Musa] *vücdə sağlam, boyca uca və sifətə yapışıqlı idi.* Ə.Vəliyev.

YAPIŞIQSIZ *sif.* Yapışıqlı olmayan, xoşa gəlməyən. *Yapışıqsız adam.*

YAPIŞIQSIZLIQ *is.* Yapışıqlı olmama, xoşa gəlməmə; yapışmama.

YAPIŞQAN 1. *is.* Yapışdırmaq, bitişdirmək xassəsi olan maddə. *Yapışqan sürtmək. Xar-rat yapışqanı. Sintetik yapışqan.* – *Vəzirzadə paketləri götürüb: – Yapışqanı möhkəm olsun, barı açılmasın, – dedi. S.Rəhimov. Hidayət ehmallica qəzeti divardan asdı, əlinin yapış-qanını sildi. Mir Cəlal.*

2. *sif.* Dəydiyi yerə yapışib zorla ayrılan, yapışmaq xassəsi olan. *Yapışqan palçıq.*

YAPIŞQANLAMA “Yapışqanlamaq”dan *f.is.*

YAPIŞQANLAMAQ *f.* Yapışqanla yapışdırmaq, bitişdirmək, yapışqan sürtmək. [Dadaş] sonra ağ kağızlardan götürüb yaşıl qovluğu yapışqanladı, hər tərəfdən onu sarıyıb, iri hərflərlə ünvanını yazdı... S.Rəhimov.

YAPIŞQANLANMA “Yapışqanlanmaq”dan *f.is.*

YAPIŞQANLANMAQ *məch.* Yapışqanla yapışdırılmaq (bitişdirilmək), yapışqan sür-tülmək.

YAPIŞQANLAŞMA “Yapışqanlaşmaq”dan *f.is.*

YAPIŞQANLAŞMAQ *f.* Yapışqan kimi olmaq, yapışqana dönmək, yapışqan xassəsi almaq. *İsti su götürükdə nişasta yapışqanlaşaraq həlmaşık təbəqə əmələ gətirir. R.Əliyev.*

YAPIŞQANLAŞMIŞ *f.sif.* Yapışqan kimi olmuş, yapışqana çevrilmiş. *Yapışqanlaşmış maddə.*

YAPIŞQANLATMA “Yapışqanlatmaq”dan *f.is.*

YAPIŞQANLATMAQ *icb.* Yapışqanla yapışdırmaq, yapışqan vurdurmaq, birinə yapışqanlama işi gördürmək.

YAPIŞQANLI *sif.* Yapışqan sürtülmüş. // Tərkibində yapışqan olan.

YAPIŞQANLIQ *f.* Yapışmaq xassəsi.

YAPIŞQANOTU *is. bot.* Çay, arx və meşə kənarlarında bitən çoxillik ot bitkisi.

YAPIŞMA “Yapışmaq”dan *f.is.*

YAPIŞMAQ *f.* 1. Toxunduğu şeyə ilişib ayrılmaq, yaxud zorla qopacaq bir surətdə bitişmək; sıvaşmaq. *Kitabın səhifələri bir-birinə yapışmışdır. Ayaqqabılarıma qəliz palçıq yapışib.* – ..[Qurban] ayaqlarına buz kimi yapışan yırtıq çustunun çamırını təmizləyə-təmizləyə: – Molla, mənə bir məktub yaz! – dedi. A.Şaiq.

2. Bir-birinə təmas edəcək dərəcədə yaxın olmaq, tamamilə yanaşmaq; çatmaq. *Usta Ağabalanın saqqalı gicgahlarına getdikcə ucları nazilib gözəl surətdə qulaqlarına yapışmışdır. Cəmənzəminli. // Bir-birindən qopmamaq, ayrılmamaq. Susuzluqdan dodaqları bir-birinə yapışmışdı.*

3. Tutmaq, bərk-bərk tutmaq, qarmalamaq. *Əlindən yapışmaq. Qolundan yapışmaq.* – *..Birə beş bir-birinə söyəndən sonra bellərə yapışdılar. N.Nərimanov. Kərbəlayı Heydər əmi qeyzli çıxardı küçəyə və gəlib yapışardı qulaqlarından, qalxırdı göyə. C.Məmməd-quluzadə. Mühəndis isə, yəhər əylməsin deyə, üzəngidən yapışmışdı. M.İbrahimov. // Tutub qaldırmaq; qaldırmaq (çəkmək, dartmaq) üçün əli ilə tutmaq. [Qurban:] Di gəl, bu şələyə yapış, qoy dalıma. Ə.Haqqverdiyev. İnkələri sağib üçqulplu qazanı doldurduq, hərəməz bir qulpundan yapışib qazanları ocağın qırağına gətirdik. A.Divanbəyoglu. // Dişlərini keçirmək, dişləri ilə tutub buraxmamaq. *İt baldırından yapışdı.**

4. Məşğul olmaq, başlamaq, girişmək, şüru etmək. *Bir sənətdən yapışmaq. Bir işdən yapışmaq.* – [Kərbəlayı Zalı] arvadı hərdən bir deyirdi: – *A kişi sənin saqqalına nə şaşka yaraşır, nə də şapka. Gəl bu qorodovoyluqdan əl çək! Bir balaca alışı-verişə yapış.* Ə.Haqqverdiyev. [Məşədi Əsgərin] bu vasitə ilə hərçənd qolu sağlamağa başlamışdısa da, amma işə yapışmağa qüdrəti yox idi. S.M.Qənizadə.

5. *məc.* Dəymək, toxunmaq. *Çovutma bir güllə gözlənilmədən; Yapışır alıma, yuxılıram mən. S.Vurğun.*

6. *məc. dan.* Yapışib əl çəkməmək, bir an belə aralanmamaq; əl çəkməyərək danışmaq, müraciət etmək, təngə gətirmək. *Adama yapışdımı, əl çəkən deyil.*

7. Keçmək, sirayət etmək. *Soyuğa öyrənmiş adama azar çətin yapışar.*

8. *məc. dan.* Bənd olmaq, mane olmaq, ...qoymamaq. *Acıq edib gedənə yapışma.*

YAPMA 1. “Yapmaq”dan *f.is.*

2. *is. arxit.* Plastik və s. materiallardan düzəldilən bəzək. *Yapma işləri. // sif.* Bu cür düzəldilən. *Yapma bəzək. Yapma naxışlar.*

3. *is.* Divara yapılan təzək. *Bir tövlə qayıtdırsan əgər, bir də samanlıq; Mən də sağaram, həm peyinin yapma qayırıram. M.Möcüz.*

4. *sif.* Süni, saxta, yalançı, uydurma, qondarma, yalan. *Yapma gözəllik. Yapma məhəbbət.* – [Oqtay:] *Xatırlayırmısan, bir zaman yapma həyatın nə olduğunu .. sənə öyrədirdim.* C.Cabbarlı. *Gözəlliklər yapma, duyğular cansız; Mənə tən eyləyir hər yetən qansız.* Ə.Cavad.

YAPMAQ *f.* 1. Bismək üçün təndirin divarına yapışdırmaq. *Qasım əminin övrəti Həlimə xala çörək yapırdı.* C.Məmmədquluzadə. *Biz almışqı arvadı əppək yapa.* Ə.Nəzmi. // Ümumiyyətlə, yapışdırmaq. *Neyləyirdim bəzəyi, ya düzəyi? Dama, divara yapardım təzəyi.* M.Ə.Sabir.

2. *köhn.* Etmək. *Nə yapırsan, ay biçərə; Nə ölkəyə səs salırsan.* Molla Cümə. [İsmət:] *Get, nə yaparsan yap, çəkil get, durma!* H.Cavid. *Zeynal şasırdı, nə yapacağıni təyindən aciz kimi idi.* S.Hüseyn. *Bir axşamçağı idi. Başmaqşeyri yapmaq fikri ilə evdən çıxdım.* T.Ş.Simurq.

3. *köhn.* Tikmək, qayırmaq, düzəltmək, qurmaq. *Xatirin cəm eylədin, əhli-vəfa könlün pozub; Bir imarət yapmağa min ev yıxar memar tək.* Füzuli. *..Tazədən bir möhkəm barı yaptılar. “Dərbəndnamə”. İki kamança, iki tar tapdılar; Bir cəmənin üstə məclis yaptılar.* A.Səhhət.

YAPMALIQ *is.* Sünilik, saxtalıq; yapma şeyin halı.

YAPÓN *is.* Yaponiyanın əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Yapon xalqı. Yapon dili. Yapon musiqisi.*

YAPONCA *sif.* Yərf Yapon dilində. *Yaponca danışmaq. Yaponca lügət.*

YAPRIXMA “Yapıxmaq”dan *f.is.*

YAPRIXMAQ *bax* **yapıxmaq.**

YAPYALQIZ *bax* **yapyalınız.** *Məndən bir az aralı mənim kimi yapyalqız; Bir ağacın altında, skamyanın üstünə; Qəzet salıb oturmuş, bir gözəl sarışın qız.* S.Rüstəm.

YAPYALNIZ *zərf* Tamamilə yalnız, tək, tək-tənha. *Yapyalınız oturmaq. Yapyalınız qalmaq.* – *Belə bir anda durub yapyalınız; Ləkələnmüş bir adam lap yalnız.* S.Rüstəm.

YAR *is.* [fars.] 1. Dost, yoldaş. *Əkinçilər yarıyam; İgidlər sərdarıyam; Qızılın adı çıxmış; Mən ondan yuxarıyam.* Ə.Cavad. *Bir zamanlar nə sən, nə mən; Şad görmədik dostu,*

yarı. S.Vurğun. □ **Yar olmaq** – yoldaş olmaq, dost olmaq, kömək olmaq. *Bizə yar olmasa saqi, biz ona yar olalım.* Qövsü. [Teymur ağa:] *Amma cənabi-əqdəsi-ilahi doğruya yar olub, sənin muradın əksi üz verdi.* M.F.Axundzadə. □ **...yar olsun!** – ...kömək olsun! (xeyir-dua ifadəsi). [İlyas:] *Göylər sənə yar olsun, oğlum!* – *dedi.* M.Hüseyn.

2. *klas.* Sevgili, məşuq, məşuqə. *Yardan ayırmaq. Vəfalı yar. Yarından ayrı düşmək.* – *Ağdamın yollarında; Bənd oldum kollarında; Bir cüt bəzbənd olaydım; Yarımın qollarında.* (Bayatı). [Şahbaz bəy:] *Tamam Parisin qızları qurban olsun sənə bir tükünə, mənim ki sənə tək gözəl bir yarım var..* M.F.Axundzadə. [Gəray:] *Eşqimi nazlı yara anladım; Sözümə bal, noğul, şəkər qatdım.* A.Şaiq.

YARA *is.* 1. Bədən, yaxud onun daxili orqanları toxumalarının hər hansı bir silah və ya başqa iti, bərk şeylə zədələnməsi və bu zədənin yeri. *Güllə yarası. Xəncər yarası. Yarasını sarımaq. Yarıdan qan axır.* – *Qılncı yarası sağalar, dil yarası sağalmaz.* (Ata. sözü). *Hənifə arvadla Gülgəz Səmədin dizinin tikanlarını çıxardıb yarasını sarımışlar.* İ.Hüseynov. □ **Yara almaq** – yaralanmaq. **Yara vurmaq** – 1) yaralamaq; 2) *məc.* qəlbini incitmək, qəlbə toxunan söz demək, tənə vurmaq. **Yarası tərsləşmək** – yarası şiddət etmək, sağalmamaq. // Hər nə şəkildə olursa olsun, bədənin bir yerində əmələ gəlmiş zədə; xora. *Əlləri yara içindədir. Yara yeri. Bədənin yara basmış.*

2. *məc.* Dərd, iztirab, ruhi sarsıntı, ürək acısı. *Ürək yarası.* – [Rəsul:] *Sənəm yarım mərhəm eylər yaraya; Şəhri-Tiflis dedikləri budumu? “Aşıq Qərib”.* [Xədicə:] *Nə vaxt mənim ürəyimin yarası sağalacaqdır? N.Nərimanov. Qəlbənin yarı dərindən bir yarası; Gecə-gündüz su deyib inlədi.* M.Müfqi.

3. *məc.* Cəmiyyətdə olan mənfədi hadisələr haqqında. *Yazıçı öz əsərində köhnə cəmiyyətin yaralarını açıb göstərmişdir.* // *məc.* Vurulan ziyan, zərər, təxribat haqqında.

♦ **Yara bağlamaq** *məc.* – imdada çatmaq, kömək etmək, yardıma qoşmaq. *Əsil qəhrəmanlıq yara bağlamaqdadır, abad etməkdədir.* H.Cavid. **Yarasına toxunmaq** – birinin

gizli dərdi haqqında danışmaq, zəif yerinə toxunmaq. *Qoca bu cavabdan çobanın yarasına toxunmuş olduğunu bildi.* M.Rzaquluzadə. **Yarasını təzələmək** – birinin dərfini yadına salıb pərişan etmək, dərfini təzələmək.

YARADAN 1. “Yaratmaq”dan *f.is.* *Gələcəyi yaradanlar.* – *Tarixdə tarixi yaradan durur.* S.Vurğun.

2. “Yaratmaq”dan *f.sif.* *Yaradan əllər. Sabahı yaradan gənclərdir.*

3. *is. din.* Tanrı, Allah, xaliq; xəliq edən qüvvə. [Banı xanım:] *Sənə kömək istəmə mən xudadan; İsinə fərəc versin böyük Yaradan.* “Aşiq Qərib”. *Yaradan yetişsin özü dadına; Viran qaldı gözəl bağı Nigarın.* Molla Cümə. *Yaradan yetirsən bizi murada; Mənim ayım, günüm uzundur, gəlin! Aşiq Əmir.*

YARADICI 1. *is.* Bir şey yaradan, həyata gətirən, meydana gətirən adam. *Axır, bir de görüm ki, bu təzə fırqanın yaradıcısı kimdir?* C.Məmmədquluzadə. [Gülsabah:] *..Öz sənətini yaxşı bilməyən bir usta bir yaradıcı ola bilməz.* C.Cabbarlı.

2. *sif.* Bir şey yaratmağa qadir olan, maddi və mənəvi sərvətlər yaradan. *Yaradıcı fikir. Yaradıcı qüvvələr. Yaradıcı əllər.* – *..Hər kəsin ixtirası yaradıcı əməyinin məhsuludur.* S.Rəhimov.

3. *is. din.* Yaradan, xaliq, Allah, Tanrı.

YARADICILIQ *is.* İnsanın maddi və mənəvi sərvətlər yaratmağa doğru yönəldilmiş fəaliyyəti. *Kütlələrin canlı yaradıcılıq fəaliyyəti. Yaradıcılıq prosesi. Söz yaradıcılığı. Elmi yaradıcılıq. Bədii yaradıcılıq.* // Yaradıcı əməyin məhsulu, yaradılmış maddi və mənəvi sərvətlərin məcmusu. *Uşaq yaradıcılığı sərgisi. Sabir yaradıcılığı. Xalq yaradıcılığı (folklor).* – *Yaradıcılığı heç bir zaman öz tərəvətini itirməyən.. sənətkar ən bəxtiyar insandır.* Ə.Vəliyev.

YARADILAN 1. “Yaradılmaq”dan *f.sif.*

2. *is. din.* Yaranmış, məxluq.

YARADILIŞ *is.* 1. Yaratmaq işi; yaradılma, törədilmə, vücuda gətirilmə. [“Vətən dili” əlifba kitabının] *yaradılışına bais olan səbəbini, məsələdən xaric olsa da, burada göstərməyə məcburam.* F.Ağazadə.

2. Varlıq, xilqət, təbiət. *Dəyişmək* – *yaradılışın, təbiətin qanunudur.* M.İbrahimov.

3. Bünyad, kök, bünövrə, əsas. *Yaradılışı zəifdir.*

YARADILMA “Yaradılmaq”dan *f.is.*

YARADILMAQ *məch.* Vücuda gətirilmək, törədilmək. *Stansiya yenidən yaradılmışdı.*

YARADILMIŞ *f.sif.* Vücuda gətirilmiş, törədilmiş.

YARA-XORA *is.* Çirkli, həm də çox yarası olan.

YARA-XORALI *sif.* Çirkli, həm də çox yarası olan.

YARAQ *is.* 1. Silah. *Koroğlu gördü, Dəmirçioğlu o qədər yaraq götürüb ki, altında tərpnəni bilmir.* “Koroğlu”. *O saat əlimizə keçən yaraqla və bombalarla .. yola düşdük.* Ə.Əbülhəsən.

2. Yaraşlıq, bəzək şeyləri. *Düzəlib hər yarağı; Qalib saqqal darağı.* (Ata. sözü).

YARAQ-ƏSBAB *top. köhn.* Cürbəcür silahlar. [Veys:] *Uşaqlar, o yaraq-əsbabı, tapan-çanı da qoyun bax bura, bəri künce.* Ə.Əbülhəsən.

YARAQ-ƏSLƏHƏ *top. köhn.* Müxtəlif silahlar. *Hacı Qara özü qorxaq olduğu halda, götürdüüyü yaraq-əsləhə ilə başqalarını qorxutmaq istəyir.* “Kirpi”.

YARAQ-ƏSLƏHƏLİ *köhn.* bax **yaraqlı-yasaqlı**.

YARAQLANDIRILMA “Yaraqlandırılmaq”dan *f.is.*

YARAQLANDIRILMAQ *məch.* Silahlandırılmaq.

YARAQLANDIRMA “Yaraqlandırmaq”dan *f.is.*

YARAQLANDIRMAQ *f.* 1. Silahlandırmaq. 2. Müxtəlif alət və ləvazimatla təchiz etmək.

YARAQLANMA “Yaraqlanmaq”dan *f.is.*

YARAQLANMAQ *f.* Silahlanmaq. *Dəlilər işi belə görəndə yaraqlanıb atlandılar.* “Koroğlu”. [Mustafa bəy:] *Xata görünür, uşaqlara dəginən ki, hamısı yaraqlansınlar.* Ə.Haqverdiyev. *Yaraqlandın o gün sən də; Səsin düşdü dağdan-dağa.* S.Vurğun.

YARAQLATMA “Yaraqlatmaq”dan *f.is.*

YARAQLATMAQ *f.* Yaraqla, silahla təchiz etmək.

YARAQLI *sif. köh.* Silahlı. [Ömər] *çərkəzi paltarda, çəkmədə, əlində matraq, üstü ya-*

raqlı içəri daxil olur və sevinir. N.Nərimanov. Telinin ucunu qasına tökmüş, qarayağız, qırmızı yanaqlı, yaraqlı Qədirdən şübhələnmişdi. Mir Cəlal.

YARAQLI-YASAQLI *sif.* və *zərf* köhn. Yaxşıca silahlanmış, cürbəcür silahlarla silahlanmış. *Bir də baxdı ki, budur, bir dəstə yaraqlı-yasaqlı atlı gəlir. “Koroğlu”. Dəmirçi Əhməd oğlunu yaraqlı-yasaqlı görüb dedi.. (Nağıl). [Məclisi aparının] üstü-başı yaraqlı-yasaqlıydı. “Aşıq Ələsgər”.*

YARAQSIZ *sif.* və *zərf* Silahsız. *Şərifzadə yaraqsız gəldiyindən, yolu kəsənlərin əmrinə tabe olub faytondan yerə düşdü.. M.Hüseyn.*

YARAQSIZLIQ *is.* Silahsızlıq.

YARAQ-YASAQ köhn. bax **yaraq** 1-ci mənada. [Ağsaqqal kişi:] *Yaraq-yasağını yülklərdə gizlət. Mir Cəlal.*

YARALAMA “Yaralamaq” dan *f.is.*

YARALAMAQ *f.* 1. Silah və s. ilə yara vurmaq, yara açmaq; zədələmək. *Əlini yaralamaq. – Marala bax, marala; Vur, ox ilə yarala; Dərd verən dərman versin; Dərdim düşsün qarala.* (Bayatı). *Qeyrətdən keçəndə, su üstündə yayfəslə hər bir müsləman qardaş yeddikəz adam yaralar. C.Məmmədquluzadə. [Aslan bəy:] Ancaq yazıq Əsəd bəyi yaralayıb qaçarkən bir qırmızı çuxa vardı əynində.. C.Cabbarlı.*

2. *məc.* Mənəvi əzab və iztirab vermək, qəlbi sındırmaq, ruhən incitmək (çox vaxt “qəlbi”ni, “ürəyini” sözləri ilə). [Məmməd-bağır:] *Əsmərcan, sən mənim ürəyimi yaralayırsan! S.Hüseyn.*

YARALANDIRMA “Yaralandırmaq” dan *f.is.*

YARALANDIRMAQ *icb.* Başqasının əli ilə yaralamaq, yara vurdurmaq, yaranmasına səbəb olmaq.

YARALANMA “Yaralanmaq” dan *f.is.*

YARALANMAQ *qayd.* 1. Güllə, kəsərti və s. ilə bədəninin bir yerində yara açılmaq, bədəninin bir yeri zədələnmək, yara olmaq. *Ayağından yaralanmaq. Mühəribədə yaralanmaq. Güllə ilə yaralanmaq. – [Qasıməli:] Tutublar, yaqın ki, yarananıbdı, yoxsa bu da qaça bilərdi. C.Məmmədquluzadə. Mırsəqulu yaralanmış və yerə yıxılmışdı. S.Hüseyn.*

2. *məc.* Çox ağır mənəvi sarsıntıya məruz qalmaq; dərdlənmək. *Yaralıdır könüm quşu, yaralı; Yaralandı yazıq şair olalı. Ə.Cavad.*

YARALANMIŞ *f.sif.* Yara almış, silah və s. ilə bir yerindən zədələnmiş; yaralı. *Yaralanmış əsgər. // Məc. mənada. Ey həmdəmin, səni qana qərq elər; Gəl tərpətmə yaralanmış könümü. M.V.Vidadi.*

YARALATMA “Yaralatmaq” dan *f.is.*

YARALATMAQ *icb.* Yaralanmasına səbəb olmaq, yara vurdurmaq. *Atı yaraladarsan, gözəl.*

YARALĞAN *is. mäh.* Yargan. Dağılıb havaya qanın iyisi; Gəlir yaralğandan yapalaq səsi. H.K.Sanlı.

YARAMAZCA(SINA) *zərf* Yaramaz adama xas olan bir surətdə; alçaqcasına, nalayiq bir surətdə. *Yaramazcasına hərəkət etmək.*

YARAM-YARAM *is. zar.* Xanəndələrin, aşıqların oxuduqları zaman havanı uzatmaq üçün işlətdikləri söz. *Aşığın sözü qurtaranda yaram-yaram çağırar. (Ata. sözü).*

YARANAL *dan.* Keçmişdə “general” sözünün canlı dildə işlənən təhrif edilmiş forması. *İstəyirəm sənə bir dastan yazam; Qoburnat eşidə, yaranal bilə. Aşıq Ələsgər. Bundan ötrü lazımdır .. yüz nəfər hacını yaranal etmək. C.Məmmədquluzadə. [Əhməd:] Sən get, knyazlardan xəbər al, yaranallardan xəbər al.. Onda bilərsən ki, Aslan bəy kimdir. N.Vəzirov.*

YARANAN *f.sif.* Yaradılmış, vücuda gətirilmiş (gəlmiş). *// İs. mənasında. Məxluq. [Xanburabi:] Hər bir yaranan yaşamalıdır. Çəmənzəminli.*

YARANIS *is.* 1. Yaranma, vücuda gəlmə, yoxdan var olma.

2. Xilqət, təbiət, doğuluş. *Sən ki yaranışdan gözəlsən belə; Bir dastan olmusan ağıza, dilə. S.Vurğun.*

YARANMA¹ “Yaranmaq” dan *f.is.* *Azərbaycan ordusunun yaranma günü.*

YARANMA² “Yaranmaq” dan *f.is.*

YARANMAQ¹ *f.* 1. Əmələ gəlmək, meydana gəlmək, doğulmaq, törəmək. *Mən əzilən bir sinfin hayqıran; Haq bağırın sədasından yarandım. M.Müşfiq. Bilərsən ki, mən gözəlmə, dastanlara düşmüş adım; Yarandığım*

gündən bəri bağlanmamış qol-qanadım. S.Vurğun. [Ovçu:] *Qızım, – dedi, – ürəyiniz yuxa olur, bilirəm, amma [quşlar] bizim üçün yaranmışdır.* Mir Cəlal.

2. Təsis edilmək, təşkil olunmaq; yaradılmaq. *Əlaqə yaranmaq.* Aralarında dostluq münasibəti yaranmışdır. – *Tikintidə kiçik bir özəfəliyyət dərnəyi yarandı.* İ.Əfəndiyev.

YARANMAQ² *f.* Birini xoşnud etmək üçün öz hərəkətlərini onun xeyrinə, tələbinə uyğunlaşdırmağa çalışmaq, yaltaqlanmaq. *Yaxın qohumlarını, gələcəkdə böyük sərvətə malik olası bacılara yarananlar və yaltaqlıq edənlər hər tərəfdən bacıların qollarından tutub, onları saxlamaq istəyirdilərsə də, fayda vermir.* Ə.Haqqverdiyev. [Yasavul:] *Doğrudur, tufəng bu dünya üzündə igidin birinci yaraşığıdır, – deyər Məstəli bəyə yaranmağa başladı.* S.Rəhimov.

YARANMIŞ *f.sif.* Xəlq olunmuş, məxluq, canlı; doğulmuş. *Məlum şeydir ki, cəmi yaranmışlar öləcəklər.* C.Məmmədquluzadə. *Qol-qanad açardım, sözün doğrusu; Hər bir yaranmışın arzusudur bu.* S.Vurğun.

YARA-PARA bax **yara-xora**.

YARAR bax **yararlı**. *Götürün oxların, ey didələri, torpaqdan; Bu yarar nəsnələrin qədrini yaxşıca bilin.* Füzuli. [Vəzir:] *Padşah sağ olsun, keçəcilik sənəti çox yarar sənətidir.* Ü.Hacıbəyov.

YARARLAŞDIRILMA “Yararlaşdırılmaq”-dan *f.is.*

YARARLAŞDIRILMAQ *məch.* Yararlı hala salınmaq, uyğunlaşdırılmaq, əlverişli hala gətirilmək.

YARARLAŞDIRMA “Yararlaşdırmaq”-dan *f.is.* *Bu işi Kür-Araz düzənliyində suvarılan torpaqları istifadə üçün yararlaşdırma idarəsinin işçiləri görməlidirlər.* (Qəzetlərdən).

YARARLAŞDIRMAQ *f.* Yararlı hala salmaq, uyğunlaşdırmaq, əlverişli hala gətirmək.

YARARLAŞMA “Yararlaşmaq”-dan *f.is.*

YARARLAŞMAQ *f.* Yararlı hala gəlmək, uyğunlaşmaq, əlverişli hala gəlmək.

YARARLI *sif.* Yaran, əlverişli, uyğun, lazımlı, işə gələn, faydalı. *Kostyuma yararlı parça.* – *O, özünə yararlı bir kaman seçmək üçün qarşısına bir çox kaman tökdürmüşdü.*

M.S.Ordubadi. *Əsil bəla orasındadır ki, usta zeynallar özlərini dünyada ən ağıllı, işgüzar və yararlı adam hesab edirlər.* M.İbrahimov.

YARARLIQ *is.* İşə yarama, əlverişli olma, faydalı və lazımlı olma; fayda, yararlı xidmət. *Çar hökuməti İran inqilabında böyük yararlıq göstərən Culfa qrupuna çox ciddi nəzarət təşkil etmişdi.* M.S.Ordubadi.

YARARLILIQ *is.* Yararlı şeyin hal və keyfiyyəti.

YARARSIZ *sif.* Yararı olmayan, faydası olmayan, heç bir fayda verməyən; əlverişsiz, lazımsız, dəyərsiz, vəciz. *Yararsız yer.* *Yararsız bina.*

YARARSIZLIQ *is.* Yararsız şeyin hal və keyfiyyəti; heç bir şeyə yaramama, fayda verməmə.

YARASA *is.* 1. *zool.* Gündüzlər yatıb gecələr ov edən, siçana oxşar geniş pərdəqanadlı heyvan. *O da bir cürə yarasadır.* *Gündüz yadır, gecə uçur.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Cəhəltəpərəstlik, maarif düşməni simvolu kimi işlənir.

YARAŞDIRILMA “Yarışdırılmaq”-dan *f.is.*

YARAŞDIRILMAQ *məch.* 1. Uyğunlaşdırılmaq, yaraşan bir şəkllə salınmaq.

2. Yaraşılıq edilmək, yaraşlıq verilmək, zinetləndirilmək, bərbəzək verilmək.

3. İstinad edilmək (inanılmaz bir şeyə).

YARAŞDIRMA “Yarışdırmaq”-dan *f.is.*

YARAŞDIRMAQ *f.* 1. Uyğunlaşdırmaq, yaraşan bir şəkllə salmaq.

2. Yaraşılıq etmək, yaraşlıq vermək, zinetləndirmək, bərbəzək vermək.

3. Yan-yana düzmək; tutuşdurmaq. *Sözünə yaraşdırmaq.*

4. Əsassız bir şeyi inanılacaq dərəcədə birsinə isnad etmək.

YARAŞIQ *is.* Bəzək, zinet. *Ehtiyat igidin yaraşığıdır.* (Ata. sözü). // Qəşənglik, gözəllik. *Yan durun, aşıq gəldi; Elə yaraşlıq gəldi; Yel vurub sinən açdı; Gözümə işıq gəldi.* (Bayatı). *Arvadın yaraşığı saçdır.* Qantəmir. □ **Yaraşığa mindirmək** – yaraşılıq etmək, bəzək vermək, zinet vermək. **Yaraşlıq vermək** – bəzək vermək, zinet vermək. *Özünə yaraşlıq vermək.* – Rəhimənin qıyın gözələrindən silinməyən təbəssüm qızartısı çəkilməyən,

yumru, ətli, tüksüz sifətinə yaraşıq verirdi. İ.Hüseynov. **YARAŞIQLANMA** *f.* Yaraşıqlı olmaq, yaraşığa minmək, qəşəngləmək, gözəlləşmək. *Qoca istəyirdi ki, onun zəhmətinin məhsulu da bu süfrədə görkəmli bir yer tutsun, .. belə ağ bir alov işığında yaraşıqlanıb bəzənsin...* S.Rəhimov.

YARAŞIQLANMA “Yaraşıqlanmaq”dan *f.is.*

YARAŞIQLANMAQ *f.* Yaraşıqlı olmaq, yaraşığa minmək, qəşəngləmək, gözəlləşmək. *Qoca istəyirdi ki, onun zəhmətinin məhsulu da bu süfrədə görkəmli bir yer tutsun, .. belə ağ bir alov işığında yaraşıqlanıb bəzənsin...* S.Rəhimov.

YARAŞIQLI *sif.* Yaraşıqlı olan, görünüşcə qəşəng, gözəl. *Yaraşıqlı paltar. Yaraşıqlı qız.* – [Ağa Mərdanın arvadı:] *Məni Hacı Qafurun arvadı yaraşıqlı (z.) görsə, əlbəttə, artıcaq sayar.* M.F.Axundzadə. *Ay quşcuğazlar nə yaraşıqlısız; Can kimi bəslənməyə layiqsiz.* A.Səhhet. [Humay] *çox arıq olmasına baxmayaraq, yaraşıqlı bir oğlan idi.* İ.Əfəndiyev.

YARAŞIQLILIQ *is.* Yaraşıqlı şeyin hal və keyfiyyəti; gözəllik, qəşənglik.

YARAŞIQSIZ *sif.* 1. Yaraşıqlı olmayan, gözəlliyi, qəşəngliyi olmayan; görkəmsiz. *Yaraşıqsız adam. Yaraşıqsız ev.*

2. Uyğun olmayan, münasib olmayan, layiq olmayan, yəndəmsiz. *Yaraşıqsız söz.*

YARAŞIQSIZLIQ *is.* 1. Yaraşıqlı olmayan şeyin hal və keyfiyyəti, yaraşıqdan məhrumluq, görkəmsizlik, gözə xoş gəlməmə. *Geyimin yaraşıqsızlığı. Otağın yaraşıqsızlığı.*

2. Qeyri-münasiblik, uyğunsuzluq, yaraşmamazlıq, yəndəmsizlik.

YARAŞMA “Yaraşmaq”dan *f.is.*

YARAŞMAQ *f.* 1. Uyğun gəlmək, yaxşı tutmaq, yaxşı göstərmək. *Bu paltar sənə yaraşmır.* – *Sənə al don yaraşır, niyə qarə geymişən sən?* S.Ə.Şirvani. [Mehribanın] *yeni paltarı vücuduna çox yaxşı yaraşırdı.* S.Hüseyn. *Qaratelin üz-gözdən rıxəndən yağırdı və bu ifadə qızın munis, dolğun çöhrəsinə qətiyyənn yaraşmırdı.* Ə.Əbülhəsən. □ **...nə yaraşır** – intonasiyadan asılı olaraq gah müsbət, gah mənfi mənada işlənir. *Bu yaşda ona belə*

paltar nə yaraşır. – *Qabaqda qalır mı arpan səhərə? Üzəngilər nə yaraşır yəhərə.* “Koroğlu”.

2. Layiq olmaq, münasib olmaq. *Belə hərəkətlər insana yaraşmaz.* – *Yetişib sən, indən belə yaraşmaz; Yadlar ilə deyib-danışmaq sənə.* Q.Zakir. [Vəzir:] *Mən cavab verdim ki, əgər mənə yaraşsaydı, bu əlli yaşında Teymur ağa ilə güləşib onun arxasın yerə qoyardım.* M.F.Axundzadə. [Fəridə:] *Bu ki rüsvayçılıqdır, .. heç doktora yaraşarmı?* Ə.Məmməd-xanlı. // Uyğun olmaq, uyğun gəlmək, münasib olmaq, uymaq. *Mənim yoldaşım Sadıqın adını qoyublar Lağlağı, .. bu laqəb o kişiyyə heç yaraşmır.* C.Məmmədquluzadə. *Məsmə otağını bir cavanəzənə yaraşacaq bir şəkllə salmağı özünə bir həyat qayəsi qərar verdi.* S.Hüseyn.

YARATMA “Yaratmaq”dan *f.is.*

YARATMAQ *f.* 1. Zəhmətlə, yaradıcı əməklə vücuda gətirmək. *Əsər yaratmaq. Sənaye ocaqları yaratmaq. Alimlər yeni elektron maşınları yaratmışlar. Öz səadətini insan özü yaradır.* – *Yaşamaq şirindir deyir hər zaman; Yaşamaq eşqilə yaradır insan!* S.Vurğun. [Kərimxan Xavərə:] *..Biz sənin üçün də, oğlumuz üçün də xoşbəxt həyat, gözəl, işıqlı həyat yaradacağıq.* M.İbrahimov. // Ümumiyyətlə, vücuda gətirmək, meydana gətirmək, əmələ gətirmək. *Külək Keşlənin alçaq damları qabağında qum təpələri yaradırdı.* M.S.Ordubadi. // Doğurmaq, oyandırmaq. [Səlimlə] *son günlərin bərabər gəzişmələri, əski bir məzar daşının üzərində aparılan müsahibə Mehribanda yeni bir hiss yaratdı.* S.Hüseyn. // din. Xələq etmək, yoxdan var etmək.

2. Təsis etmək, təşkil etmək; düzəltmək, qurmaq. *Ordu yaratmaq. Təsərrüfat yaratmaq.* – “*Molla Nəsrəddin*” birinci olaraq bizdə satirik xarakter daşıyan jurnalistika məktəbi yaratmışdır. M.İbrahimov. // Hazırlamaq, təmin etmək. *İşləmək üçün şərait yaratmaq. Əfkari-ümumiyyə yaratmaq. Zəminə yaratmaq.*

3. Əsər yazmaq, yaradıcılıqla məşğul olmaq. *Yarat, sən köcəndə ellər söyləsin; Dün-yadan nə gözəl bir insan gedir.* M.Rahim. *Qaranlıq daxmada gecə sübhədək; O, işıq naminə yazdı, yaratdı.* B.Vahabzadə.

YARD [ing.] 81 sm-ə bərabər olan ingilis uzunluq ölçüsü. // 1,2 akra bərabər olan ingilis səth ölçüsü.

YARDARLIQ *is. tar.* Keçmişdə: icarəyə götürülmüş torpaqdan yığılan məhsulun yarısını icarə haqqı olaraq torpaq sahibinə vermə və bu icarə üsulunun özü.

YARDIM *is.* Kömək. *Maddi yardım. Tibbi yardım.* □ **Yardım etmək (göstərmək)** – 1) birinə bir şeylə kömək etmək. *Maddi cəhətdən yardım etmək. İşin öhdəsindən yaxşı gəlmək üçün ona yardım etmək lazımdır.* – [Nüşabə:] ..*Enməyə nə kimi coşqun Tərtər; Ən çətin gündə bizə yardım edər.* A.Şaiq; 2) əl tutmaq, maddi kömək etmək, müavinət göstərmək. *Ehtiyacı olanlara yardım etmək. Pulla yardım etmək.*

2. Nida məqamında: **yardım!** – imdada, köməyə çağırış. *Uzaqdan “Yardım! Yardım!” səsləri eşidildi.*

♦ **İlk yardım** – gözlənilmədən xəstələnen, yaxud bədbəxt bir hadisəyə məruz qalan adama həkim gələnə qədər göstərilən ilk tibbi yardım. **Təcili yardım** – təxirsiz tibbi kömək tələb edən xəstələrə ilk tibbi yardım göstərən, habelə lazım gəldikdə onları müalicəxanaya aparmaqla məşğul olan tibb-sanitar müəssisəsi. *Təcili yardım maşını. Təcili yardım stansiyası.* – *Əgər təcili yardım maşınında tez gətirib dava-dərman verməsəymişlər, uşaqlarım yetim qalacaqmış.* M.Hüseyn.

YARDIMÇI *sif.* 1. Yardım edən, kömək edən; kömək göstərən.

2. Əsas deyil, ikinci dərəcəli rolu, əhəmiyyəti olan, əsas şeyə kömək edən; əlavə. *Yardımcı təsərrüfat. Yardımcı material.*

YARDIMÇILIQ *is.* Yardımcı olma, yardım etmə, kömək etmə.

YARDIMSIZ *sif.* Köməksiz, müavinətsiz. // Zərf mənasında. *Yardımsız qalmaq.*

YARDIMSIZLIQ *is.* Köməksizlik.

YARDIRMA “Yardımaq”dan *f.is.*

YARDIRMAQ *icb.* Yarma işi gördürmək. *Şalban yadırmaq. Odun yadırmaq.*

YARDIRTMA “Yadırtmaq”dan *f.is.*

YARDIRTMAQ *icb.* Yarmağa məcbur etmək.

YARƏB, YARƏBBİ [ər.] *din.* Ey Allah! Allahım! İlahi! (Allaha müraciət). *Əsərsiz ahimə sən vergilən əsər, yarəb! Qövsi. Gecə-*

gündüz canan deyib ağlaram; Yarəb, belə birlirmə ol yar məni? Q.Zakir. Nə bəlalər gətirir başıma çeşmin, yarəb! Nə qədər var imiş əl nərgisi-cadudə bəla. S.Ə.Şirvani.

YARĞAC *is.* Çapacaq, dəhrə.

YARĞAN *is.* Müvəqqəti su axınlarının əmələ gətirdiyi diyamaclı çuxur.

YARĞANOTU *is. bot.* Zibilli yerlərdə, habelə təpələrdə bitən birillik bitki, quşəppəyi.

YARI *is.* Tən bölünmüş iki hissədən biri. *Eyni yarısı. Almanın yarısı. Kitabın yarısını oxudum. Ömrünün yarısını səhəytdə keçirmişdir.* – [Məhəmməd həsən əmi] *gəldi, tövləsini ortadan yarı böldü və küçəyə səmt bir qapı açdı...* C.Məmmədquluzadə. *Bəxtiyar yərə səpdiyi toxumun yalnız yarısını əldə edə bilmişdi.* S.Hüseyn. □ **Yarı canı qalmamaq** – həddindən artıq arıqlamaq, üzülmək, zəifləmək. *Rəngi saralıb, qalmayıb əsla yarı canı; Bir gülməz oğul, vay! M.Ə.Sabir. Yarı canı...*

yanında qalmaq – birinin nigarancılığını çəkmək, biri üçün çox həyəcan və iztirab keçirmək. *Ananın yarı canı balanın yanında qaldı.* Ə.Vəliyev. **Yarı gecə** – gecə yarısı, yaxud ümumiyyətlə çox gec. *Yarı gecə evə qayıtdıq. Yarı olmaq – 1) yarısı qurtarmaq, işləyib, xərcləyib, sərf edilib yarısı qalmaq. *Yağ yarı olubdur;* 2) *məc.* şorik olmaq. *Mənimlə qəmlərə yarı olarsız; Gözəlliyin intizarı olarsız. Aşıq Şəmsir. Yarı yolda qalmaq (dayanmaq)* – səfəri başa çatdırma bilməmək, nəzərdə tutduğu yərə gedib çatma bilməmək. *Ac atlar sıldırım daşlıqlara çıxa bilməyib yarı yolda qaldılar. “Koroğlu”. Yarı yoldan qayıtmaq* – nəzərdə tutulan işi tamamlamamaq, başa çatdırmamaq, yarımçıq qoymaq. *Yarı yoldan qayıtmamaq üçün bir çarə tapdılar.* Mir Cəlil. [Zahidəoğlu:] *Bu dəfə öldü var, döndü yoxdur, heç bir zaman yarı yoldan qayıtdı yoxdur!* S.Rəhimov.*

yarı... – mürekkəb sözlərin, “tam, tamamilə deyil, qismən, yarımçıq” mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: yapıqapalı, yarıaçıq, yarıaralı.

YARIAC *sif.* Lazımcına, doyunca yeməyən, yemək tapmayan (çox vaxt “yariac, yarıtox” şəklində işlənir). *Yariac insanlar. Yariac (z.) yaşamaq.* – [Yükselin] atası Mehmet bir taksi soferi idi. *Ailəsini yariac, yarıtox dolandırirdi.* M.Rzaquluzadə.

YARIAÇIQ *sif.* Tam qapalı olmayan, azacıq açıq. *Yarıaçıq göz.* – *Maya ehmalca yarıaçıq qapını örtüb xalatını çıxartdı.* M.İbrahimov.

YARIARALI *sif.* Bir az aralı, qismən aralı. *Yarıaralı pəncərə. Qapını yarıaralı (z.) qoymaq.*

YARIBATAQLIQ *sif.* Qismən bataqlıq olan. *Yarıbataqlıq yer.*

YARIBAYARI *zərf* Yarısı qədər, tən yarı. *Çörəyi yarıbayarı bölmək. Əhəngi quma yarıbayarı qatışdırmaq. Xərci yarıbayarı aralarında böldülər.* – *Buradakı tarla da yarıbayarı əkilmişdi.* M.Hüseyn.

YARIBAYĞIN *sif.* və *zərf* Tam bayğın olmayan; azacıq bayğın, bir qədər bayğın. *Yarıbayğın halda uzanmaq.* – *Sürəyyə yarıbayğın .. idi.* Ə.Məmmədخانli.

YARIBAYĞINLIQ *is.* Yarıbayğın hal, vəziyyət. [Nuriyyənin] *nəhayətsiz dərəcədə xoş bir yarıbayğınlıq içində gözləri dumanlandı.* İ.Əfəndiyev.

YARIBƏRK *sif.* Tam bərk olmayan, bir qədər bərk. *Yer qabığının üst qatlarının ağırlığı həmin maye kütləsinə (maqma) çox böyük təsir göstərir.* Buna görə də bu kütlə yarımaye, yarıbərk halda olmalıdır. M.Qaşqay.

YARIBİHUŞ bax **yarıbayğın**. Rza *Qəhrəmani cəld yerindən sıçrayıb yarıbihuş halda torpaqdan qopmaq istəməyən Məhbusinin qollarını açdı.* M.İbrahimov.

YARIBİŞMİŞ *sif.* Tam bişməmiş, lazımcına bişməmiş, yarıciy. *Yarıbişmiş yumurta.*

YARICAN bax **yarımcən**. *Nabatoğlu yaxşıca əzişdirildi, yarıcan çölə atıldı.* S.Rəhimov.

YARICANLI bax **yarıcan**.

YARICİDDİ *zərf* Tamamilə, çox da ciddi olmayan, bir qədər ciddi. *Bu olmadı, Dilara bacı,* – *deyə Tahir yarıciddi, yarızarafat etiraz elədi.* M.Hüseyn.

YARİÇİLPAQ bax **yarımcılpaq**. *İndi ananın yarıçılpaq bədəni şaxta qarşısında müdafiəsiz qalmışdır.* Ə.Məmmədخانli.

YARİDƏYİMİŞ *sif.* Tam dəyməmiş, lazımcına yetişməmiş. *Yarıdəymiş alma. Yarıdəymiş qarğız.* – *Baba əncirin yarıdəymişindən .. dərib nənəyə verəndi.* H.Sarabski.

YARİGERÇƏK *zərf* Tam gerçək olmayan, qismən gerçək olaraq. *Yarızarafat, yarıgerçək dedi.*

YARİGEYİNİMİŞ *sif.* Tam geyinməmiş. *Yarıgeyinmiş (z.) halda bayıra çıxmaq.*

YARIHESABA *zərf* Yarıqıymətlinə, yarıbahasına.

YARIKÖNÜL *zərf* Könülsüz olaraq; istəməyərək. *Tapdıq yarıkönül razı oldu.* Ə.Vəliyev.

YARIQ 1. *is.* Bir şey üzərində uzununa dərin kəsik. *Hardasa lap yaxında, deyəsən buxarının yanında, divardakı yarıqlardan birində gizlənmiş qarafatma kəsik-kəsik oxumağa başladı.* İ.Şıxlı.

2. *is.* Yarılıb açılmış yer. *Qəhrəman səhərə yaxın daş yolun altındakı qayanın yarığına girib uzandı.* Ə.Vəliyev.

3. *sif.* Yarılmış.

YARIQAPALI *sif.* Tam qapalı, örtülü olmayan; azca qapalı, bir qədər örtülü; yarıaçıq. *Yarıqapalı göz. Yarıqapalı pəncərə. Yarıqapalı üz.* – *Cuma yarıqapalı kirpikləri arasından bu tədarükü gördü.* Ə.Əbülhəsən.

YARIQARANLIQ *sif.* Tam qaranlıq olmayan; alaqaranlıq. *Axşam onlar yarıqaranlıq zirzəmidə oturdular.* Ə.Məmmədخانli. *Əjdər yarıqaranlıq bir dəhlizə girdi.* S.Rəhman.

YARIQLI *sif.* Yarığı, yarıqları, kəsiyi olan. *Yarıqlı torpaq.*

YARIQVARI *sif.* Yarıq şəklində olan, yarıq şəklində.

YARIQ-YARIQ *zərf* Yarığı, kəsiyi çox olan; hər tərəfi yarıq; yarılmış, yarıqlarla örtülmüş; çatlaq-çatlaq. *Əlləri yarıq-yarıq olmuşdu. Taxta yarıq-yarıqdır.* – *Torpağın sinəsi yarıq-yarıqdır; Əkinçi qocadır, öküz arıqdır.* S.Vurğun. *Günəş batandan azca sonra sinəsi yarıq-yarıq böyük səhranın üstündəki buludsuz göylər ulduzlarla doldu.* M.İbrahimov. *Boz dağın ətəyi insan əlindən; İndi yarıq-yarıq, oyuq-oyuqdur.* R.Rza.

YARILAMA “Yarılmaq”dan *f.is.*

YARILAMAQ *f.* 1. İki (bərabər) hissəyə bölmək, yarıya bölmək. *Almanı yarılamaq. Kağızı yarılamaq.*

2. Bir işin yarısını görmək. *İşi yarılamaq.* // Yolun yarısını qət etmək, yolun yarısına çatmaq. *Doğrudan da [Laçın] bir günlük yolu çoxdan yarılarmışdı.* M.Hüseyn.

YARILANMA “Yarılmaq”dan *f.is.*

YARILANMAQ *məch.* 1. İki hissəyə bölünmək, yarıya bölünmək.

2. Bir işin yarısı görülmək.

YARILATMA “Yarılmaq”dan *f.is.*

YARILATMAQ *icb.* Yarıya böldürmək.

YARILĞAN bax **yarğan**. *Yarılğan uçar, toz qopar; Görərsən ki, qalan yoxdur. “Kor-oğlu”. Torpaqlı dərələr, sarı yarılğan; Bu gündən başlamış, gözləyəcək qan.* H.K.Sanlı. *Bir portfelli oğlan göründü. Yarılğandan enib, düz məktəbə tərəf gəlirdi.* Mir Cəlal.

YARILIQ *zərf* Adətən **yarılığa** şəklində – əldə edilən gəlirin, məhsulun və s.-nin yarısını vermək (almaq) şərti ilə; yardımçılığı. *Yarılığa işləmək. – Özününkünü verib yarılığa; Özgədən tutub kiralığa.* (Ata. sözü).

YARILIQÇI *is.* Yarılığa, yardımçılığı işləyən adam.

YARILMA “Yarılmaq”dan *f.is.* *Lotubaşı ertədən yolu bələdləyib xəzinənin yarılmasını axşama qoydu. “Aşıq Qərib”.*

YARILMAQ *f.* 1. Zərbə ilə vurulub ortadan uzununa aralanmaq; bölünmək, kəsilmək, parçalanmaq.

2. Yaralanmaq. *Başı yarılmaq. // Maneə rəf edilərək yol açılmaq. Cəbhə yarıldı. Müdafiə xətti yarıldı.*

3. Oğurluq məqsədi ilə sındırılıb (dağıdılib) açılmaq. *Yenə kimin işə öldürüldüyünü, qız qaçırıldığını, ya adam soyulduğunu, bəlkə dükən yarıldığını güman edirdilər.* Mir Cəlal.

4. Şaqqalanmaq. *Məşənin arası, çal qaya-lığın ayağı iki yana yarılmışdı.* S.Rəhimov.

♠ **Bağrı yarılmaq** – bax **bağır**.

YARIM *say* Tam bir şeyin iki bərabər hissəsindən biri; tam bir şeyin tən yarısı. *Yarım manat. Yarım litr. Yarım gün. Yarım ton. – Yarım saatadək ayaq üstə yenə ötədən-bəridən qonuşduq.* S.Hüseyn. *Bir-birinə can deyib, can eşidən qardaşlar yarım il küsülü qaldılar.* M.Hüseyn.

yarım-yarım *zərf* Yarı-yarı, bütövün yarısı miqdarında. *Hərəsinə yarım-yarım alma vermək.*

yarım... – bax **yarı...** *Axırda yarımdayın bir halda düşüb istər-istəməz sükuta məcbur oldu.* C.Cabbarlı. *Təklərər dirsəkli yarım-oxun üfüqi hissəsində fırlanır.* S.Məmmədov.

YARIMA “Yarılmaq”dan *f.is.*

YARIMAC bax **yariac.**

YARIMAÇIQ bax **yariaçıq**. *Qapı yarım-açıq idi.* S.Rəhimov.

YARIMADA *is.* Üç tərəfi dəniz, dördüncü tərəfi isə qitəyə bağlı olan yer sahəsi. *Hansı millətin Muğan çölü kimi, Mil düzü kimi, Şirvan səhrası kimi, Abşeron yarımadası kimi yeri, torpağı var? Heç bir millətin!.. Yaşa vətənim, çox yaşa!* N.Vəzirov.

YARIMADAM *is.* 1. Hər hansı bir cəhətdən çatışmazlığı olan adam haqqında.

2. Balaca uşaq haqqında.

YARIMAĞIR *sif. idm.* İdmançıların çəki dərəcələrindən biri. *Yarımğır çəkiddə.*

YARIMAĞIZ *zərf* dan. Narazı, ürəkdan olmayaq; həvəssiz, könülsüz. *Qardaşım onların dalınca: – Namaz! Namaz! Hara gedirsiniz? – deyə çağırırdı. Namaz arxaya dönrək yarımğız: – Qoruğa gedirik, – dedi.* A.Şaiq. *Xan yarımğız cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

YARIMAQ *f.* 1. Lazım olmaq, gərək olmaq, faydalı olmaq, fayda vermək. *Heç şeyə yarıyan deyil. – Vaqifəm, yardım dosta, düşməne; Ta ki ciünün oldum, yetişdim sənə.* M.P.Vaqif.

2. Təmin olmaq, məmnun olmaq, arzusuna çatmaq. *Qəm evində zar olalı; Eşqə giriftar olalı; Yarımadiq yar olalı; Nə mən səndən, nə sən məndən.* Q.Zakir. [Fatma xanım:] *Yarımadiq, yaza çıxdıq, bəxtəvər başımıza.* N.Vəzirov. [Atası:] *Bəlkə çörəkdən, paltardan yarımır-san?* Çəmənzəminli.

YARIMARŞIN *sif.* Arşının yarısı uzunluğunda olan. *Yarımarsın bez. Yarımarsın enində.*

YARIMARŞINLIQ *sif.* Yarımarsın uzunluğunda olan.

YARIMASILI *sif.* Tam müstəqil olmayan, başqalarından qismən asılı olan, qismən təbə olan. *Yarımasililiklər. Yarımasililik vəziyyəti.*

YARIMAVTOMAT *sif. tex.* Tam avtomat olmayan, qismən avtomatlaşdırılmış. *Yarımavtomat cihaz. Yarımavtomat maşın.*

YARIMAVTOMATİK bax **yarımavtomat**.

YARIMAY¹ *is.* Təqvim ayının yarısı. *Birinci yarımayın maaşı. İkinci yarımayın planı.*

YARIMAY² *sif.* Aypara şəklində olan. *Qazamat divarları uca; Qapının yarımay deşiyindən; Zaman-zaman görünür bir qoca.* R.Rza.

YARIMAYE *sif.* Tam maye olmayan, çox duru olmayan, bir qədər qatı halda olan. *Yarımaya maddə.*

YARIMAYLIQ *is.* Yarım ay davam edən, yarım ay müddətində görülən, yarım aya nəzərdə tutulan. *Yarımaylıq iş qalıb. Yarımaylıq program.* // Yarım ayda çatacaq. *Yarımaylıq maaş.*

YARIMAZ *sif.* Məqsədinə, arzusuna, kamına çatmayan: nakam, bədbəxt, binəsib. *Əfsus, bu günlərin ömrü az oldu; Körpə quş-cuğazım yarımaz (z.) oldu.* M.Rahim.

YARIMBARBAR bax **yarımvəhşi**.

YARIMBAYĞIN bax **yarımbayğın**. *Yarım saat sonra [Sürəyya] yarımbayğın bir halda sayıqlamağa başladı.* Ə.Məmmədخانlı.

YARIMBƏRK bax **yarıbərk**.

YARIMBÜKÜK *sif.* Tam bükülü olmayan, qismən bükülmüş. *Qürbət sağ əlini enli və qalın toqqasına keçirib sol qıçını yarımbükük halda qatladı.* Ə.Vəliyev.

YARIMCA “Yarım”dan *kiç.* *Yarımca saat gözləyin. Yarımca gün vaxt lazımdır.* – Salman [Mayaya] *savışdı:* – *Bu istidə hara? Bir yarımca saat otur, mən də dururam.* M.İbrahimov.

YARIMCAN *sif.* 1. Ölümü yaxınlaşmış olan, ölümünə az qalmış; ölümcül. *Yazıq yarımcanı, ölər, qalmaz.* – *Yarımcan arvad balalarından utanıb daha su istəmir.* N.Nərimanov. // Zərf mənasında. *Heyvanı o qədər vurdu ki, yarımcan oldu.*

2. *məc.* Çox yorğun, zəif, üzgün, əldən düşmüş, ölüvay. [Hacı Mehdi:] *Mən gəldim evə yarımcan.* Ə.Haqqverdiyev.

3. *məc. məh.* Könülsüz, həvəssiz. *İşini yarımcan (z.) görür.*

YARIMCANLIQ *is.* 1. İnsan və ya heyvanın ölməyə yaxın halı.

2. *məc.* Üzgünlük, əldən düşmə, çox yorğunluq; ölüvaylıq.

YARIMCIR *sif.* Tamamilə cır olmayan. *Yarımçır alma növü.*

YARIMÇEVRE *is.* Dairənin, çevrənin yarısı.

YARIMÇIQ *sif.* 1. Sona, axıra çatdırılmamış; natamam, bitməmiş. *Yarımçıq iş.* // Zərf mənasında. Yarısında, ortasında, axıra çatdırmayaraq, natamam. *Kitabı yarımçıq qoymaq (axıra qədər oxumamaq).* *Çayı yarımçıq qaldı*

(axıra qədər içmədi). *İşini yarımçıq qoyub getmək.* – Rzaqulu xan hansı təşəbbüsə başladısa, yarımçıq qaldı. M.S.Ordubadı. *Mehriban bir saat idi ki, əlindəki işini yarımçıq buraxıb otağın içində gəzişir, gah şüşəbəndə çıxıb qapıya gedir, gah evə qayıdıb pəncərədən küçəyə baxırdı.* S.Hüseyn.

2. Dolu olmayan, başı yarımçıq olan. *Yarımçıq qab.* – Koroğlu baxdı ki, arpa çuvalları yarımçıqdı. “Koroğlu”. Mahmud yarımçıq səbəti dalına atıb .. geri qayıtdı. Ə.Əbilhəsən.

3. *məc.* Sənətinə yaxşı bilməyən, bir şey haqqında lazımınca məlumatı, biliyi olmayan adam haqqında. *Anlayana da can qurban, anlamayana da; Dad yarımçıq əlindən.* (Ata. sözü). .. Çox “yarımçıqlar” var ki, rusca danışanda bir o tərəfə-bu tərəfə baxır, görsün ki, hansı bir həmsəri və hambal buna təəccüblü baxıb öz könlündə deyəcək: “Ədə, nə zalımdır!” C.Məmmədqudzadə. [Rüstəm bəy:] *Mən bəhailiyi qəbil edənlərə diqqət etdim. Bunların içində bir nəfər də olsun kamil adam yoxdur, hamısı yarımçıqlardır.* Çəmənzəminli.

4. *məc.* Məsələni axıra qədər həll etməyən, ardıcıl olmayan. *Yarımçıq tədbir. Yarımçıq islahat. Yarımçıq vədlər.*

YARIMÇIQLAMA “Yarımçıqlamaq”dan *f.is.*

YARIMÇIQLAMAQ *f.* Yarımçıq etmək, tamamlamamaq, axıra, sona çatdırmamaq.

YARIMÇIQLIQ *is.* Yarımçıq olma, natamamlıq, qeyri-kamillik, yarımçıq şeyin halı.

YARIMÇILIQ *dan.* bax **yarımçıq**. *Çörək yedikdən sonra Mirzə üzünü Usta Zeynala tutub:* – *Usta Zeynal, bu uşaqlar qurtarıblar, bunları belə qoymaq olmaz, yarımçılıqdan fayda olmaz.* Ə.Haqqverdiyev.

YARIMÇILPAQ bax **yarımlüt**. *Yarımçılpaq uşaq. Yarımçılpaq (z.) yerindən durmaq.*

YARIMÇÜRÜMÜŞ *sif.* Bir qədər çürümüş, qismən çürümüş, başdan-başa çürüməmiş.

YARIMDAİRƏ *is.* 1. Dairənin yarısı.

2. Qövsvari yarıqapalı xətt. *Yunis telefonu yerə qoyub cəld təqvim vərəqindəki qeydlərin hamısını bir yarımdayırğa aldı.* Mir Cəlal. Böyük bir yarımdayırğa halında toplaşmış iştirakçı və tamaşaçılar kütləsinin mərkəzində bir masa qoyulmuşdu. M.Rzaqulzadə.

YARIMDAİRƏVİ *sif.* Yarımdaire şəklində olan. *Yarımdairəvi xətt. Yarımdairəvi zal.*

YARIMDƏYİRMİ bax **yarımdairəvi**.

YARIMDİRSƏK *is. dan.* Qolun əlin ucundan dirşəyə qədər olan hissəsinin yarısı (xalq arasında uzunluq ölçüsü).

YARIMFABRİKAT *sif.* Sonradan işlənib hazırlanmalı olan məmulat, yarım hazır məmulat. *Ət yarımfabrikatları.*

YARIMFƏSİLƏ *is. biol.* Heyvan və bitki sistematikasında bölgü; fəsilə daxilində birbirindən fərqlənən qrup.

YARIMFİNAL *is. idm.* Birincilik uğrunda finaldan qabaq keçirilən oyun, görüş. *Yarımfinala çıxmaq. Yarımfinal yarışları.*

YARIMGİRVƏNKƏ *is. köhn.* Gırvənkənin yarısı, iki yüz qram.

YARIMGİRVƏNKƏLİK 1. *sif.* Yarım gırvənkə çəkisində olan. *Yarımğırvənkəlik daş.*

2. *is.* Yarım gırvənkə ağırlığında olan daş. *Yarımğırvənkəliyi tərzəyə qoymaq.*

YARIMGÜNBƏZ *is.* Gınbəzin yarısı; ortadan kəsilmiş kimi görünən gınbəz. *Divanxananın portalı üzərində quruluşca çox mü-rəkkəb və daşdan tikilmiş yarımğınbəz vardır. S.Dadaşov.*

YARIMHİSSƏ *is.* Hissənin yarısı.

YARIMXAM *sif.* Tamamilə aşılınmamış, qismən aşılınmış. *Bu alçaq binaların damlarında .. xal və yarımşam keçi, qoyun dəri-lərinə rast gəlmək olardı. P.Makulu.*

YARIMXARABA *sif.* Yarımçıxmış, tamam uçulub dağılmamış, qismən uçulmuş. *Yarım-xaraba ev.*

YARIMİLLİK *sif.* İlin yarısına aid olan; altı aylıq. *Yarımillik hesabat. // Yarım il (altı ay) davam edən. Yarımillik yaradıcılıq məzu-niyyəti. Yarımillik fəaliyyət. Yarımillik xidmət. Yarımillik həbs cəzası. // Yarım ili (altı ay müddətini) nəzərdə tutan. Yarımillik iş planı.*

YARİMİSTİ *sif.* Qismən isti olan, bir qədər isti. *Yarımisti paltar.*

YARİMİŞSİZ *is.* Tamamilə deyil, qismən işsiz olan adam, ayın, həftənin yalnız bəzi günlərində işləyən, özüne iş tapan adam.

YARIMKEÇİRİCİ *fiz. 1. sif.* Keçiricilərlə dielektriklər (izolyatorlar) arasında aralıq və-ziiyyət tutan. *Yarımkeçirici maddə.*

2. *is.* Elektron elektrikkeçirmə qabiliyyə-tinə malik olan və onun kəmiyyətinə görə keçiricilərlə dielektriklər (izolyatorlar) ara-sında aralıq yer tutan maddə.

YARIMKEFLİ *sif.* Bir qədər kefli, azacıq sərxoş halda olan.

YARIMKİLOLUQ *sif.* Yarım kilo ağırlı-ğında olan. *Yarımkiloluq daş.*

YARIMKOBUD bax **yarımqaba**. *Yarım-kobud yunlu qoyunlar.*

YARIMKOL *is. bot.* Gövdəsinin dib his-səsi oduncaqlaşmış, üst hissəsi isə ot olan bitki.

YARIMKOLLUQ *is.* Yarımkol bitmiş yer, sahə.

YARIMKOSA *sif.* Tamamilə yox, qismən kosa olan, bir qədər kosa. *Deyilənlərə görə, molla yarım kosa imiş. "M.N.İtəf."*

YARIMKÖÇƏRİ *sif.* Tam oturaq halına keçməmiş, qismən köçəri həyat keçirən. *Ya-rımköçəri həyat. Yarımköçəri xalq.*

YARIMKÖÇƏRİLİK *is.* Yarımköçəri hə-yat tərzı.

YARIMKÖLGƏ *is.* Çox sıx olmayan kölgə, zəif işıqlanmış yer. *Yarımkölgədə oturmaq. // Kölgəyə oxşayan şey. Günəş ləkələri əsa-sən çox tutqun nüvədən və onu əhatə edən az tutqun yarımkölgədən ibarətdir. R.Hüseynov.*

YARIMKRİSTAL *is.* Qismən kristal halında olan, tam kristal olmayan cisim.

YARIMKRİSTALLİK *sif.* Yarım kristal halında olan.

YARIMKÜRƏ *is. 1.* Kürənin yarısı.

2. Həmin şəkildə olan şey. *Beyin yarım-kürəsi. – Yarım kürəyə oxşayan qarpız parça-sının biri dilimlənərək yeyilmişdi. M.İbra-himov.*

3. *coğr.* Yer kürəsinin və göy sferasının şərti olaraq bölündüyü iki hissədən biri. *Cə-nub yarım kürəsi. Hər iki yarım kürənin xəritəsi.*

YARIMKÜRK *is.* Uzun olmayan kürk, qısa kürk. *Qoyun dərisindən tikilmiş yarım kürk. – [Cavad] ayağa qalxdı, yarım kürkünün dö-şünü düymələdi, dirəkədən asdığı qulaqlı pa-pağını başına qoydu. Ə.Vəliyev.*

YARIMQABA *sif.* Bir qədər qaba, lazımin-ca yumşaq olmayan. *Yarım qaba yunlu qoyun. Yarım qaba yem.*

YARIMQAPALI bax **yarıqapalı**.

YARIMQARANLIQ bax **yarıqaranlıq**. *Lakin mən istəsəm də, istəməsəm də başımı aşağı salıb, bu cansıxan, yarımqaranlıq otaqda saatlarını say-a-saya çörək pulu qazanmıyıdım. M.Hüseyn. Bu, yalnız həyatə pəncərəsi olan yarımqaranlıq bir otaqdı. S.Rəhman.*

YARIMQARIN *sif.* Tamamilə doymamış, tam tox olmayan; yarıac. **Yarımqarın olmaq** – doymağına az qalmaq, bir qədər qarınını doyurmaq. *Onun qasığı bədyaya bir dəfə batıb-çıxınca başqaları yarımqarın olurdular. Mir Cəlal.*

YARIMQATI *sif.* Tam qatı olmayan, bir qədər qatı, qatıtəhər, nə qatı, nə duru. *Yarımqatı maddə.*

YARIMQAYNAR *sif.* Tam qaynar olmayan, bir qədər qaynar.

YARIMQIVIRCİQ *sif.* Çox qıvrırcıq olmayan, bir qədər qıvrırcıq. *Qara və dərin gözləri, .. yarımqıvrırcıq saçları ona bir sənətkar, rəssam görünüşü verirdi. S.Rəhman.*

YARIMQOL *sif.* Qolu adi haldan çox qısa olan. *Yarımqol köynək.*

YARIMQRUP *is.* Bir qrupun yarisı. *İştirakçılar iki yarımqrupa bölündülər.*

YARIMQURAQ *sif.* Qismən quraq, bir qədər quraq.

YARIMQURUMUŞ *sif.* Qismən qurumuş, tam surətdə qurumamış, bir qədər nəm, nəmliyi qalmış.

YARIMQÜLLƏ *is.* Kiçik, balaca qüllə.

YARIMLAMA “Yarımlamaq”dan *f.is.*

YARIMLAMAQ *f.* 1. Yarıya bölmək (kəsmək); yarılamaq.

2. Bir şeyin yarisını sərf etmək (işlətmək).

3. Bir işin yarisını görmək; yarılamaq.

YARIMLANMA “Yarımlanmaq”dan *f.is.*

YARIMLANMAQ *məch.* 1. Yarıya bölünmək (kəsilmək).

2. Yarisı sərf edilmək (işlənmək).

3. Yarisı görülmək (bir işin).

YARIMLAŞMA “Yarımlaşmaq”dan *f.is.*

YARIMLAŞMAQ *f.* Tədricən yarım olmaq, getdikcə azalmaq.

YARIMLEQAL *sif.* Tam leqal olmayan; yarımgizli, yarıaçıq.

YARIMLƏBBADƏ *is. köhn.* Qısa ləbbadə. *Dilbər Mirzəkarimin yarımləbbadəsini, iki-üzlü papağını nə isə çəkə bilmirdi. C.Cabbarlı.*

YARIMLIQ *is.* Bir ölçünün yarisı miqdarında olma.

YARIMLÜT *sif.* və *zərf* Yarıgeyinmiş, yarıçılpaq. *Yarımlüt uşaq. Yarımlüt halda oturub.*

YARIMMAHUD *is.* Saplarının yarisı mahud, yarisı pambıq olan parça. // Bu parçadan tikilmiş. *Müsəlman paltarları ucuz yarımma-huddur ki, iki dəfə gün vuran kimi bozarır. C.Məmmədquluzadə.*

YARIMMANATLIQ 1. *is.* Yarım manat, əlliqəpiklik metal pul. *Bir yarımmanatlığım var.*

2. *sif.* Yarım manat dəyərində olan. *Yarımmanatlıq pul.*

YARIMMAYE bax **yarımaye**.

YARIMMETR *sif.* Metrin yarisı uzunluğunda olan, 50 santimetrik.

YARIMMƏXMƏR *is.* Toxunuşu məxmərə oxşayan parça. // Bu parçadan tikilmiş. *Yarım-məxmər paltar.*

YARIMMƏRTƏBƏ *sif.* Mərtəbənin yarisı hündürlüyündə olan.

YARIMMÜDAFİƏÇİ *is. idm.* İdman oyunlarında (futbol, xokkey və s.) komandanın müdafiə və hücumuna yardım edən oyunçusu.

YARIMMÜSTƏMLƏKƏ *is.* Zahirən müstəqil, iqtisadi və siyasi cəhətdən isə hər hansı bir imperialist dövlətdən asılı olan ölkə. // *Sif. mənasında. Yarımmüstəmləkə ölkələr.*

YARIMNƏFƏS *sif.* və *zərf* Həddən artıq yorğun (halda).

YARIMNÖV *is. xüs.* Heyvan və bitki sistematikasında növlərin bölgüsündən biri.

YARIMOX *is. tex.* Qismən ox şəklində olan cihaz və s.

YARIMORTA *sif. idm.* İdmançıların çəki dərəcələrindən biri.

YARIMOYAQ *sif.* Tam oyaq olmayan; yarıyuxulu. *Yarımoyaq gözətçilər, dəri kürkdə arabir; Dükanların, bazarların qapısında gərnəşir. H.Hüseynzadə.*

YARIMPALTO *is.* Qısa palto. [Kamalı] əyində ağır yarım-palto, ayaqlarında isə həddindən böyük bir kobud uzunboğaz çəkmə vardı. C.Cabbarlı.

YARIMPEŞMAN *zərf* Bir qədər peşman halda, çox da peşman olmayan. *Pası arvad .. yarımpeşman bir tərzdə başını aşağı salaraq: – Ayaqyalın Safo ilə gümüşdəstə xəncər bir yerdə yola getmir. S.Rəhimov.*

YARIMPƏRDƏ *is.* Qısa pərdə. *Qız evində qıza cehiz üçün yarimpərdələr və taxçalara, noğuldanlara, buxarıya əlvan pərdələr tikə-cəklər.* R.Əfəndiyev.

YARIMPƏRT *zərf* Azacıq pərt, bir qəder pərtlənmiş halda. *Yarimpərt getdi.*

YARIMPROLETAR *is.* Muzd ilə kapitalist müəssisəsində işləyən, lakin təsərrüfatı ilə də hələ əlaqəsini kəsməmiş, tamamilə proletarlaşmamış adam. // Sif. mənasında. *Yarimproletar kəndlilər.*

YARIMRÜTUBƏTLİ *sif.* Çox rütubətli olmayan, bir qəder rütubətli. *Yarimrütubətli anbar.*

YARISAIT *sif. dilç.* Başqa saitlə birlikdə bir heca əmələ gətirən sait (səs). *Rus dilində “i” (й) yarısaiti.*

YARISAAQQAL b a x **bakenbard.**

YARISAVADLI *sif.* Lazımınca oxuyub-yaza bilməyən, savadı olmayan; savadlı, kəmsavad. *Yarimsavadlı kənd.*

YARISƏHRA *sif.* Tamamilə bitkisiz deyil, kolluqları olan coğrafi zona. *Püstə meşələri qədim keçmişdə Azərbaycanın quru yarısəhra rayonlarında daha geniş yayılmışdı.* M.Qaşqay.

YARISƏRXOŞ b a x **yarımkefli.** [Qonaqlar] *tamamilə keflənməmişdirlərsə də, yarım-sərxoş bir halda bulunurdular.* S.Hüseyn.

YARISƏRLÖVHƏ *is.* Birinci, əsas sərlövhenin altında olan əlavə, ikinci sərlövhe.

YARIMSTANSİYA *is.* 1. Kiçik dəmiryol stansiyası.

2. Mərkəzi elektrik stansiyasından gələn elektrik enerjisinin gərginliyini, cərəyanın növünü dəyişdirən və nizama salıb paylaşdıran texniki qurğular sistemi.

YARIMŞALBAN *is.* Yarı bölünmüş şalban, şalbanın yarısı.

YARIMŞƏFFAF *sif.* Tamamilə şəffaf olmayan, bir qəder şəffaf. *Yarımşəffaf şüşə. Yarımşəffaf parça. Yarımşəffaf duman.*

YARIMTƏHSİL *is.* Tamamlanmamış təhsil, yarımçıq təhsil. [Əmiraslan ağa:] *Bəs sən istədiyin o idi ki, Cahangir ağa yarım təhsildə qalsın?* S.S.Axundov.

YARIMTƏMİZLƏNMİŞ *f.sif.* Qismən təmizlənmiş, bir qəder təmizlənmiş, tam təmiz-

lənmemiş, qatışığı qalmış. *Yarım təmizlənmiş diyi.*

YARIMTON *is.* 1. *mus.* İki qonşu səs arasında ən qısa interval, səsin ən az qalxması və ya enməsi.

2. *rəss.* Açıq ton ilə tutqun ton arasını təşkil edən aralıq rəng, boya.

YARIMTONLUQ *sif.* Yarım ton (500 kiloqram) ağırlığında olan. *Yarımtonluq yük.* // Yarım ton tutan, yarım ton ağırlıq qaldıran. *Yarımtonluq yük maşını. Yarımtonluq kran.*

YARIMUÇUQ *sif.* Tamamilə uçulub dağılmamış, qismən uçulmuş. *Yarımucuq ev. Yarımucuq divar.*

YARIMUSTA *is. dan.* İxtisasa tam yiyələnməmiş, hələ tamamilə usta olmamış adam.

YARIMVƏHŞİ *sif.* Lazımınca mədəni olmamış, vəhşi kimi. *Yarım vəhşi xalq.*

YARIMYETİŞMİŞ b a x **yarıyetişmiş.**

YARIMYUN *sif.* Yarısı yun və yarıısı pambıqdan və ya süni iplikdən olan (toxunmuş). *Yarım yun parça. Yarım yun jaket.*

YARIMYUVARLAQ *sif.* Tam yuvarlaq olmayan, bir qəder yuvarlaq olan.

YARIMYÜNGÜL *sif. idm.* İdmançıların çəki dərəcələrindən biri. *Yarım yüngül çəkili güləşçi.*

YARIMZƏRİF *sif.* Tam zərif olmayan, bir az qaba olan. *Yarımzərif yunlu qoyun cinsi.*

YARIMZİRZƏMİ *is.* Evin qismən yer altında olan alt mərtəbəsi; zirzəmiyə oxşayan yer.

YARIN *is.* [türk.] *kit.* Sabah, gələcək gün. *Bütün arzularım gülmür yarına; Xəyaldan ilhamlar almamaq üçün.* S.Vurğun. *Mübarizə bu gün də var; yarın da; Mən də onun ən ön sıralarında.* R.Rza. // Gələcək. *Kim bilir, yarın bu pirin böyük daşı şəhərin hansı ehtiyacına sərf ediləcəkd.* S.Hüseyn. *Müjdə verdin bizlərə gözlənilən yarından.* M.Rahim.

YARINMA “Yarınmaq” dan *f.is.*

YARINMAQ *f.* 1. Yaltaqlıq etmək.

2. Özünü böyəndirməyə çalışmaq.

YARINTI *is.* Yarılan (çatlayan) yer; yarıq, çatlaq. [Toğrul:] *Sədd yarını verər, suyun qabağını saxlamaq olmaz.* C.Cabbarlı.

YARIOYAQ *zərf* Tamamilə yuxulu olmayan, yarıyuxululuq ilə oyaqlıq arasında. *Yarı-oyaq halda cavab verdi.*

YARIOYAQLIQ *is.* Yuxululuq ilə oyaqlıq arasındakı hal.

YARIÖRTÜLÜ *sif.* Tamam örtülməmiş, bir hissəsi örtülü, axıra qədər örtülməmiş. *Yarı-örtülü baş. Yarıörtülü dam. Yarıörtülü pəncərə. Yarıörtülü sifət. Yarıörtülü gözlər.*

YARIPARÇALANMIŞ *sif.* Tamam parçalanmamış, qismən parçalanmış.

YARİPEŞMAN *bax yarıpeşman.* *Həsən kişi üzündə nə isə yarıpeşman bir ifadə ilə geri döndü.* M.İbrahimov.

YARISƏRXOŞ *bax yarımsərxoş.* *Gülnaz dəhlizdə yarısərxoş halda salondan çıxan ərbablara üz-üzə gəldi.* M.İbrahimov.

YARIŞ *is.* Bir işdə üstün gəlmək, birinciliyi qazanmaq üçün bir-birini keçməyə çalışma. *Nəcəflə yarışda da söz yox ki, Qaraş çalışdı qalib çıxsın.* M.İbrahimov. // İdmanın hər hansı bir növü üzrə birinciliyi qazanmaq üçün yarışma. *Yarış meydanı. İdman yarışı. Üzgüçülük yarışı. Beynəlxalq yarışı.*

◊ Sosializm yarışı köhn. – sosialist təsərrüfatında: qabaqcılların təcürbəsini geniş yaymaq məqsədi daşıyan və əmək məhsuldarlığının ümumi yüksəlişinə nail olmağı nəzərdə tutan iş üsulu.

YARIŞCI *is.* Yarışda iştirak edən, yarış iştirakçısı.

YARIŞMA “Yarışmaq” dan *f. is.*

YARIŞMAQ *f.* Bir işdə birinciliyi qazanmağa, bir-birini ötməyə çalışmaq. *İşləməkdə yarışmaq. Qaçışda yarışmaq. – Uşaqlar da səs salaraq, iri və dolu salxım gəldikcə zənbilləri tez doldurur, sevinir və yarışırldılar.* Mir Cəlal.

YARITMA “Yarıtmaq” dan *f. is.*

YARITMAQ *f.* 1. Görməli olduğu və ya tapşırılmış bir işi qənaətbəxş, kifayətləndirici dərəcədə yerinə yetirmək. [Barxudar] yaratmaq, yarıtmaq, bütün qabiliyyətini .. işinə vermək eşqindədir. Mir Cəlal.

2. Razi olmaq, təmin etmək. *Nə bülbülün yarıtmiş; Nə özü yarımış gül.* Sarı Aşıq. // Kifayət etmək, təmin etmək.

YARITMAZ *sif.* Bir iş üçün əlverişli və münasib olmayan, yaxud tapşırılan və ya görməli olduğu bir işi lazımınca, qənaətbəxş surətdə yerinə yetirə bilməyən (yaxud yetirməyən). *Yarıtmaaz adam. İşin nəticələri yarıtmaazdır. – Cəbini buyurursuz bitməz işə,*

adını qoyursuz yarıtmaaz! N.Vəzirov. // *Zərf Pis, qeyri-qənaətbəxş. Yarıtmaaz işləmək.*

YARITMAZLIQ *is.* Yarıtmaaz; tapşırılan işi lazımınca və layiqincə yerinə yetirməmə. // Verilən tələbləri təmin etməmə; yararsızlıq.

YARITOX *sif.* Tamamilə tox olmayan, doyunca yeməyən (çox vaxt “yariac” sözü ilə birlikdə işlənir).

YARIUÇUQ *bax yarımuçuq.*

YARIUZANMIŞ *zərf və sif.* Bədəninin yaxarı hissəsi bir qədər dik və bir şeyə söykənmiş vəziyyətdə. *Yarımuzanmış halda oxumaq. Yarımuzanmış halda yuxulamaq.*

YARI-YARI *zərf* Yarıya bölərək, yarıya bölünmüş halda.

YARI-YARIMÇI(LI)Q *zərf* Natamam, yarımcıq. *Könlümə üz tutdum yır-yığış çağ; Baharı yarımcıq, yarı-yarımcıq...* M.Araz.

YARI-YARIYA *zərf* Yarıyı qədər, əlli faiz. *İstehsal yarı-yarıya artmışdır. – Hələ gələn il dəzgahlar yarı-yarıya artacaqdır.* Mir Cəlal. // Əlli faiz hesabı ilə, yarıyı miqdarında.

YARIYETİŞMİŞ *sif.* Tam yetişməmiş, bir az yetişmiş.

YARIYETKİN *sif.* Tam yetkin olmayan.

YARIYUXULU *sif.* Tam ayıq olmayan, mürgüləmə halında olan, yuxulamaq üzrə olan, yaxud hələ tamamilə yuxudan ayılmamış. *Yariyuxulu gözlər. Yariyuxulu (z.) yatağından qalxmaq. – Qız yariyuxulu (z.) halda təbii bir həvəslə [Qaraşa] tərəf qısıldı.* M.İbrahimov.

YARIYUMŞAQ *sif.* Azca yumşaq, yaxud oturacağı yumşaq, söykənəcəyi isə bərk olan. *Yariyumşaq divan. Yariyumşaq stul.*

YARIYUMULU *sif.* Tam yumulu olmayan, azacıq yumulu. *Yariyumulu göz. – Nadir .. gözümlü yariyumulu (z.), yarıaçıq saxlayıb .. Aya tərəf baxmağa başladı.* B.Talıblı.

YARIZARAFAT *zərf* Çox ciddi olmaya-raq, qismən zarafatla (adətən “yarizarafat, yarıciddi” şəkildə). *Yarizarafat demək. – Mirzağanın yoldaşı yarıciddi, yarizarafat olaraq ona tövsiyə etmişdi...* S.Hüseyn. *Qoşatxan yarizarafat, yarıciddiyyətlə: – Yox, aşna, bax bunu bağışlaya bilməyəcəyik .. [dedi].* M.İbrahimov. *Tahir yarıciddi, yarizarafat anasının qazancı ilə maraqlandı.* M.Hüseyn.

YARIZARAFATYANA bax **yarizarafat**.

YARLI *sif.* Yarı, sevgilisi olan. *Gözüm görür, yarlı yarın dindirir; İstəram ki, səndən kamım alım, yar! Aşıq Abbas.*

YARLIQ *is. klas.* Dostluq, yoldaşlıq; məhbəbbət, sədaqət. *Əzmi-kuyində könül yarlıq istər bizdən; Əlimizdən nə gəlir xeyri-duadən qeyri.* Füzuli. *İş mənə qalsaydı gər, keçmiş idim bədədən; Tale edib yarlıq, qoymadı danayışq.* Q.Zakir.

YARLIQ *is. 1. tar.* Qızıl Orda xanlarının, özlərinə təbə olan ayrı-ayrı yerlərin idarəsinə aid fərmanı.

2. Malların və ya başqa bir şeyin üstünə yapışdırılan və onların adını, növünü, çəkisini, qiymətini və s.-ni göstərən kağız parçası; etiket. *Malın yarlığı cırılıb.*

3. *məc. dan.* Dəmgə. *Hər kəsə bir yarlıq vurur.*

YARLI-YARAQLI bax **yar-yaraqılı**. *Nifətli koxa .. həmişə biçinçilərə baş çəkməyə gələndə burada uzanıb dincələrdi. İndi də həmişəki kimi elə yarlı-yaraqılı palazın üstünə keçib mütəkkəyə dirsəklənmək istədi. İ.Şıxlı.*

YARLI-YARAŞIQLI bax **yar-yarışıqlı**. *Gözəlin büllur tək gərək bədəni; Eyləyə özünə heyran görəni; Yarlı-yarışıqlı boyu, gərdəni; Nə uzun, nə gödək, miyanə gərək.* Q.Zakir. *Zahidoglu qapısındakı cavan katibə qıza da salam verib yarlı-yarışıqlı kabinetinə girdi.* S.Rəhimov.

YARLI-YOLDAŞLI bax **yar-yoldaşlı**.

YARMA¹ 1. "Yarmaq"dan *f.is.*

2. *is.* Dingdə döyülmüş dən. *Buğda (arpa) yarması. Bir az yarma çək. – Axsam, lampa işığında Telli əl dəyirmanı ilə yarma çəkirdi.* S.Hüseyn. *Kənd arvadları qışın tədarükünü qurtarırdı: kimisi hazırladığı unu kəndiyə doldurur, kimisi yapmanı kisəyə yığır, kimisi yaman günün köməyi olan kudu və balqabaqları gizlədirdi.* M.İbrahimov. // Yarmadan bişirilmiş sıyıq xörək. *Yarma bişirmək. Bir boşqab südlü yarma.*

YARMA² *sif. 1.* Yarıq. *Qolu yarma köynək. Yarma cibli şalvar.*

2. Bax **yarmaça** 1-ci mənada. *Yarma odun.*

YARMAAŞI *is.* Yarmadan bişirilmiş dəmyə.

YARMAÇA *is. 1.* Yarılmış, ikiye ayrılmış odun parçalarından hər biri. *Yarmaçalardan*

ocağa qoy. Məşədən bir yük yarmaça gətirdi. – Kamran qucağında odun yarmaçaları içəriyə girdi. S.Rəhimov.

2. Lülə şəklində olan şey. *Əbil qamçını portfelin üstünə qoyub, saqqız yarmaçasının birini əlinə götürüb hazır dayandı.* Ə.Vəliyev.

YARMAÇALAMA "Yarmaçalamaq"dan *f.is.*

YARMAÇALAMAQ *f.* İki yerə bölmək, yarmaça halına salmaq; yarmaq, parçalamaq. *Kötüyü yarmaçalamaq.*

YARMAÇALANMA "Yarmaçalanmaq"dan *f.is.*

YARMAÇALANMAQ *məc.* Yarmaça halına salınmaq, ikiye böldürülmək; yarıdılmaq, parçaladılmaq.

YARMAÇALATMA "Yarmaçalatmaq"dan *f.is.*

YARMAÇALATMAQ *icb.* Yarıdılmaq, parçalatmaq, yarmaça etdirilmək. *Ağacı yarmaçalatdım ki, tez qurusun.*

YARMAÇİLOV *is.* Yarma ilə düyüdən bişirilən çilov. *Yarmaçilova yarmaşı da deyilir.*

YARMAQ *f. 1.* Bir şeyi zərbə ilə vurub ortadan uzununa aralamaq, bölmək, parçalamaq. *Odunu yarmaq. Ağacı yarmaq. // Şaqqalamaq.*

2. Kəsici alətlə və ya başqa bir şeylə qırıb yaramaq. [Zeynəb acıqlı və ucadan:] *Cəhənnəm olun buradan, yoxsa vallah, bu daşnan vurub başınızı yararam.* C.Məmməd-quluzadə. [Xaspolad:] *Sapandımı görmədin? Budur bax, səhər tezdən gedərəm, gözlərəm, bayıra çıxdı, bir böyük daş ataram, baş-gözün yararam.* C.Cabbarlı.

3. Məncəni dəf edərək yol açmaq, yarıb ortasından keçmək. *Gəmi suyu yararaq irəliləyir. – Camaatı yara-yara (z.) Kərbəlayı Qubad daxil olur.* Ü.Hacıbəyov. *Dəvəçi qəbiristanlığında cümə axşamlarında olduğu kimi, camaatı yarıb keçmək mümkün deyildi.* M.S.Ordubadi. [Qurban] *qabağında qələbəliyi yarıb keçən arabaları .. süzdü.* A.Şaiq. // Müqaviməti qıraraq irəliləmək, keçmək. *Düşmənin müdafiə xəttini yarmaq. Mühasirəni yarmaq.*

4. Mülicə və yoxlama və ya başqa məqsədlə bədənin bir yerini kəsmək. *Çibani yarmaq. Xəstənin qarını yarmaq. Ölüni yarmaq.*

5. Oğurluq məqsədi ilə bağlı, qapalı bir yeri sındırıb açmaq. *Oğrular dükanı yarıblar.* – [Xortdan:] *..Qərvənd qaydası ilə saxlansa idi, yaqın xanım mənzilini yarmazdılar.* Ə.Haqverdiyev. [Qurban:] *İndi Məhərrəm bəy gəlincə mən min ev yarmışdım.* S.S.Axundov.

YARMALAMA “Yarmalamaq”dan *f.is.*

YARMALAMAQ *f.* 1. Dəni iri üyütmək, üyüdüb yarma etmək, yarma halına salmaq. *Buğdanı əl dəyirmanında yarmalamaq.*

2. Odunu yarmaq, parçalamaq. *Bu odun düyündür, yarmalanmaz.*

YARMALANMA “Yarmalanmaq”dan *f.is.*

YARMALANMAQ *məch.* 1. Yarma halına salınmaq, iri üyüdülmək.

2. Doğranmaq, yarıdırılmaq (odun).

YARMALATMA “Yarmalatmaq”dan *f.is.*

YARMALATMAQ *icb.* 1. Yarma halına saldırmaq.

2. Doğratmaq, yarıdırmaq, parçalatmaq.

YARMALIQ *sif.* Yarma üçün yarayan, yarma üçün ayrılmış. *Yarmalıq buğda.*

YARMARKA [*alm.*] İlin müəyyən vaxtlarında və müəyyən yerlərdə vaxtaşırı düzəldilən bazar. *Beynəlxalq yarmarka.* – [Ağa Qurban:] *Keçən il getmişdim Nijni yarmarkasına, .. mal xırd əyləyib yola saldıqdan sonra bir neçə gün istirahət üçün qalmaq xəyalına düşdüm.* Ə.Haqverdiyev. *Gələn ayın əvvəllərində şəhərimizdə yarmarka başlanır.* Mir Cəlal.

YARNAQ *is.* Dağda, qayada, düz yerdə, yaxud ağacda yarıq yer. *Yarnağa su doldu.* *Yarnağa düşdü.*

YAROVİZASIYA [*rus.*] *k.t.* Toxumların böyüməsini və yetişməsini sürətləndirmək, məhsuldarlığını artırmaq üçün onların səpindən qabaq xüsusi surətdə işlənməsi (yarovizasiya habelə payızlıq bitkini yazlıq bitkiyə çevirmək imkanı verir). *Buğdanın yarovizasiyası. Kartofun yarovizasiyası. Yarovizasiya etmək.*

YARPAĞABƏNZƏR bax **yarpaqvari**.

YARPAĞITÜKLÜ *sif.* Yarpağının üzəri tükcüklərlə örtülmüş bitkilərin ümumi adı.

YARPAQ *is.* 1. Ağac və s. bitkilərin yastı və cinslərinə görə müxtəlif şəkildə olan yaşıl rəngli tənəffüs orqanı. *Çinar yarpağı. Qoz yarpağı. Meynə yarpağı. Limon yarpağı. Yarpaqlar payızda tökülür.* – *Evimiz hazırdır, bir*

bağ içində; Eyvanı yamyaşıl yarpaq içində. S.Vurğun. *Ağacların bir yarpağı belə tərən-mirdi.* M.Hüseyn. □ **Yarpaq açmaq** – yarpaqlanmaq, yaşillasmaq. *Şəhərin kənarında olan böyük bağçada, hər yerdə olan kimi, ağaclar göyərək yarpaq açmışdı.* C.Cabbarlı. *Pəncərənin önündə bir ağac; Puçurladı, yarpaq açdı.* N.Rəfibəyli. **Yarpaq dolması** – meynə yarpağına bükülüb bişirilən dolma. *..Boşqabın içində üstü qatıqlı dörd yarpaq dolması .. qoyulardı.* H.Sarabski. *Yusif yarpaq dolması ilə dolu boşqabı irəli çəkib yeməyə başladı.* Ə.Vəliyev. **Yarpaq (nanə yarpağı) kimi (tək) əsmək (titrəmək)** – tir-tir əsmək (qorxudan, soyuqdan). *Biçarə münə-cimbaşının ərvahı uçub, başladı yarpaq kimi titrəməyə.* M.F.Axundzadə. *Gülsüm qorxusundan nanə yarpağı tək əsirdi.* Ə.Haqverdiyev.

2. Vərəq, səhifə. [Rza kişi] *kağızdan bir yarpaq götürüb içinə çoxlu tənəki tökdükdən sonra bükdü.* Ə.Vəliyev. // Yarpağa oxşayan, yarpaq şəklində olan hər şey.

3. Bənd (şeydə). [Rəsul:] *Güloğlan, dörd yarpaq söz deyəcəyəm. Cavabın verə bilsən, mən buradan birbaşa Təbrizə qayıdacağam.* “Aşıq Qərib”.

YARPAQBÜKƏN *is. zool.* Bitkilərin yarpaqlarına ziyan verən cücü.

YARPAQBÜRÜŞDÜRƏN bax **yarpaqbükən**.

YARPAQCIQ “Yarpaq”dan *kiç.*

YARPAQGƏMİRƏN *is. zool.* Bitkilərin yarpaqlarını və cavan budaqlarını yeyən cücü.

YARPAQLAMA “Yarpaqlamaq”dan *f.is.*

YARPAQLAMAQ *f.* 1. Göyərək yarpaq açmaq; yaşillanmaq. *Ağaclar yarpaqlamışdır.* – *Bir-iki gündən sonra pambıq yarpaqladı, bitki yuxarı – Günəşə tərəf boylandı, kollar yoğun və güclü oldular.* Ə.Vəliyev.

2. İpəqurduna yarpaq vermək, yarpaq yedirtmək. *İpəqurdunu yarpaqlamaq vaxtıdır.*

3. Vərəqləmək. *Kitabı o qədər yarpaqlayıblar ki, cırıq-cırıq olub.*

YARPAQLANMA “Yarpaqlanmaq”dan *f.is.*

YARPAQLANMAQ *l.f.* Yavaş-yavaş yarpaqla örtülmək; yaşillanmaq. *Yaz girəndə ağaclar yarpaqlanmağa başlayır.* – *Yarpaqlanır ağaclar, yaşillanır yamaclar.* A.Səhhət. *Çöllər, dağlar, yamaclar zümürd xalçalarla*

döşənəcək, çiçəklər açacaq, ağaclar yarpaqlanacaq. A.Şaiq. *Arxin ağzındakı səhədə eninə-uzununa nizam ilə cərgələnmiş pambıq kolları iki qarışa qədər boy verərək yarpaqlanmışdı.* M.İbrahimov.

2. *məch.* İpəqurduna yarpaq verilmək, yarpaq yedirilmək.

3. *məch.* Vərəqlənmək.

YARPAQLI *sif.* Yarpağı olan, yarpaq açan; yarpaqla örtülü. *Yarpaqlı bitkilər. Yarpaqlı ağ ac.* – *Six yarpaqlı iri palıd ağaclarının tompal kölgələri uzanıb, qaladakı güllü-çiçəklili otların üstünə sərilmişdi.* İ.Sıxlı.

YARPAQLILIQ *is.* Yarpaq açmış bitkinin halı; yaşıllıq.

YARPAQSIZ *sif.* Yarpağı olmayan, yaşıl olmayan, yaxud yarpağı tökülmüş. *Yarpaqsız ağac.* – *Budaqsız, yarpaqsız bir söyüd kimi; Yıxılmış torpağa, ağıladır məni.* S.Vurğun.

YARPAQSIZLIQ *is.* Yarpağı olmama, yarpağı tökülmə.

YARPAQVARI *sif.* Yarpaq şəklində olan, yarpağa oxşayan.

YARPIZ *is. bot.* Əksərən su kənarlarında bitən, ağ və qırmızı çiçəkləri olan çox ətirli bitki; çölənəsi (nanənin bir növü olub şirniyyatda və xörəkdə ədviyyə kimi işlənir). *Yaz ola, dovğa ola, yarpızla; Yay ola, sərin sular sal buzla.* S.Vurğun. *Reyhanlı, yarpızlı şır-şır bulaqlar; Başı ağ çalmalı bu qəlbi dağlar...* B.Vahabzadə.

YARPIZLIQ *is.* Çoxlu yarpız bitən yer; yarpız olan yer. *Yarpızlıqdan yarpız dərmək.*

YARSIZ-YOLDAŞSIZ *sif.* Dostu, yoldaşı olmayan; tək, kimsəsiz.

YARUS [*rus.*] 1. Tamaşa salonunda lojaların yerləşdiyi mərtəbələrden hər biri. *İkinci yarus. Biletim birinci yarusadır.*

2. *geol.* Geoloji dövr ərzində əmələ gəlmiş süxur laylarının məcmusu.

YAR-YANCAQ *bax yancaq.*

YAR-YARAQ *top.* Yaraq, silah, əsləhə. *Öz yerində olsun gərək igidin yar-yarağı; Hər gün yeni bir zəfərlə gəlsin onun sorağı.* S.Vurğun.

YAR-YARQLI *sif.* Yarağı, silahı olan; silahlı. *Budur yar-yarqlı gəlir uzaqdan; Mənim igidlərim.* M.Rahim.

YAR-YARŞIQ *bax yaraşıq.* [Bəhrəm:] *O idi məclislər yar-yaraşığı; O idi sarayın parlaq çırağı.* A.Şaiq. *Atəş vəziyyətində İlyasın yar-yaraşığı daha da artırdı.* Mir Cəlal.

YAR-YARŞIQLI *bax yaraşıqlı.*

YAR-YOLDAŞ *top.* Yoldaşlar, dostlar. *Yar-yoldaşın səhərlər; Tez məktəbə gedərlər.* A.Səhhət. *Bir yara-yoldaşa bax! Biz qardaş deyilmirik?* Ə.Cavad. *Baxıb seyrə daldıq ötən quşları; Dinlədik səsinə yar-yoldaşın da.* H.Hüseynzadə.

YAR-YOLDAŞLI *sif.* Yarı, yoldaşı, dostları olan (və ya çox olan). *Sən ceyran gözlüsən, çatmaqışlısan; Tayın-tuşun çoxdur, yar-yoldaşlısan.* N.Rəfibəyli.

YAS *is.* [*ər.*] 1. Yaxın bir adamın ölümü münasibətilə (hər cür zövq və əyləncədən imtina etmək və qara geymək şəklində ifadə edilən) hüzn və kədər; matəm. *Yas paltarı (qara paltar). Yasa getmək. Onlarda yas var.* – *Yas yiyəsi kiridi, yasa gələn kirmədi.* (Məsəl). *Vaxtını almasın nə toy, nə də yas; Gurlayan səsinlə irəli hayqır!* S.Vurğun. □ **Yas qurmaq** – *bax yas saxlamaq* 1-ci mənada. *İntəhası bir ölüm var ki, orada yas qurub ağlarlar.* C.Məmmədquluzadə. **Yas saxlamaq** – 1) ölən adam üçün matəm məclisi qurub müəyyən adətləri yerinə yetirmək; 2) yasını saxlamaq, yasda olmaq. *Sağsağan atasının ölüm xəbərini gətiribdir, ona görə yas saxlayır.* Ə.Haqqverdiyev. **Yas tutmaq** – *bax yas saxlamaq.* [Xarrat qızından soruşur:] *Bu nə fikrini xəyaldır vəsvəs; Tutmusan hansı bir əzizinə yəs?* S.Ə.Şirvani. **Yas yeri** – yas saxlanılan yer, yas olan ev, ölü yeri. *Hacı Nəsinin başı yas yerinə gələn adamlarla qarışdığından oğlundan xəbərsiz idi.* S.S.Axundov. *Elə bil yas yerinə toplaşmışdılar.* M.Hüseyn. **Yasdan çıxmaq** – matəm müddəti qurtarmaq, yas saxlama müddəti qurtarmaq. *Könlüm yasdan çıxdı, qəlbim qaradan; Gülə-gülə bu həvəsdə, xoş gəldin.* Aşıq Ələsgər. *Bütün şəhər silkinib; Əsər qoymadı pasdan; Dünənki matəm hamı? Doğrudan çıxdı yasdən.* Ə.Cavad. // Hər hansı bir ictimai fəlakət münasibətilə qəbul edilmiş əlamətlərlə ifadə olunan kədər. *Yas günü elan etmək. Yas əlaməti olaraq bayraqları aşağı salmaq.*

2. *məc.* Kədər, yas, ölüm; ümitsizlik. *Getdi ol yasəmənî zülf, salıb yasə mənî; Yasimə bais olub, ah, o səmənbər getdi.* S.Ə.Şirvani. *Bu acı xəbəri axıdan Aras; Axdı həzin-həzin ürə-yində yas.* S.Vurğun. □ **Yasa batmaq** – çox kədərlənmək, çox qəmlənmək, çox qüssələnmək; üzü gülməmək. *Hadisə mollaya o qədər təsir eləyir ki, kişi əməlli-başlı yasa batır.* “M.N.lətif.” *Bənövşə qoxulu yardan ayrılan; Gündə yasa batar, günü zar olur.* M.P.Vaqif.

♦ **Yer altından yasa getmək** – bax yer.

YASA *is.* [türkcə] Qanun. *Ana yasa (konstitusiyası).*

YASAQ *is.* [qəd. yasa – qanun sözündən] 1. Qadağan. *Mən aşığam, yasaq yoxdur dilimə; Şükr edərəm haqdan gələn zülümə.* Aşıq Ələsgər. *Saqi, şərab ilə mənî sən tərdəmaq elə; Kindir baxan bu zahidi-xüskün yasağına.* S.Ə.Şirvani. □ **Yasaq etmək** – qanunən qadağan etmək, mən etmək, icazə verməmək. *Babək yenə orada qaranlıqda, ocaqlardan kənarda yük tayına söykənib dayanmışdı, dönüb qadira tərəf baxmağı özünə yasaq eləmişdi..* Ə.Məmmədخانlı. // **Yasaqdır** şəkilində – qadağandır. *İçəri girmək yasaqdır.*

2. *tar.* Qədimdə Volqaboyu və Sibir xalqlarından alınan vergi; tövcü. // *tar.* Ümumiyyətlə, natural vergi; tövcü. *Xan və qalan feodallar “qara camaatdan” puldan, baldan və başqa məhsullardan yasaq (xərac) toplayırdılar.*

YASAQÇI *is. köhn.* Keşikçi, qarovulçu.

YASAQÇILIQ *is. köhn.* Qarovulçuluq, keşikçilik.

YASAQLAMA “Yasaqlamaq”dan *f.is.*

YASAQLAMAQ *f.* Yasaq etmək, qadağan etmək.

YASAQLANMA “Yasaqlanmaq”dan *f.is.*

YASAQLANMAQ *məc.* Yasaq edilmək, qadağan edilmək.

YASAQLI *sif.* Yasaq edilmiş, qadağan edilmiş; qadağan.

YASAQLIQ *is.* 1. Yasaq olunma, qadağan olunma.

2. Bax **qoruq** 1 və 2-ci mənələrdə.

YASALAQ *is. məh.* Yasaq yeri; qoruq.

YASALAMA “Yasalamaq”dan *f.is.*

YASALAMAQ *f. məh.* 1. Əllə hamarlamaq, yastılmaq.

2. *məc.* Üstünü malalamaq. *Rza duruxdu, .. cəsərat etməyib yasalamağa üz qoydu.* Ə.Vəliyev.

YASAMAL *is.* Dağın, təpənin üstündə düz yer. *Qoyunları yasamalda otarmaq.* – *Günəş odlu bir quş kimi üfüqdə sürətlə bir dövrə cızıb qərbdəki yasamal dalına endi.* Ə.Məmmədخانlı.

YASAVUL *is. tar.* 1. 1917-ci il inqilabından əvvəl: başlıca olaraq kənd yerlərində polis nəfəri vəzifəsi görən şəxs. *Yüzbaşının yasavulları küçələri dolanırdılar və zərərdidələri yoxlamaqda idilər.* C.Məmmədquluzadə. [Mirzə Kərim:] *Naçalniklərə, pristavlara, yasavullara bel bağlamaq olmaz.* Ə.Haqverdiyev. [Bəy:] *Kişinin dalınca indi də köpək kimi iki yasavul gəzir.* Mir Cəlal. // Qarovulçu, mühafizəçi, qoruqçu, keşikçi. [Hacı Qara:] *Ta bu yasavulların bir neçəsinə toy tutulmasa, ölkə onların əlindən dincəlməz!* M.F.Axundzadə.

2. Kazak ordusunda rotmistr və kapitan çininə uyğun olan zabit rütbəsi.

YASAVULBAŞI *is. tar.* Yasavulların böyüyü, baş yasavul (bax **yasavul** 1-ci mənədə). [Camal bəy:] *Cənab yasavulbaşı, buyur görək, o “dam” haradadır.* N.Vəzirov. *Yasavulbaşı .. yenə dincələ bilmirdi.* M.Rzaquluzadə.

YASAVULLUQ *is. tar.* Yasavul vəzifəsi. *Yasavulluq etmək.* // Qarovulçuluq, keşikçilik.

YASƏMƏN *is.* [fars.] bot. Ağ, qırmızı və bənövşəyi rəngdə ətirli salxımvəri çiçəklər açan kol. *Yasəməni ağacı. Yasəməni gülü. Ağ yasəməni (ağ çiçəkli yasəməni).* – *Lovğa-lovğa baxma mənə; Sar qonammaz yasəməni.* “Koroğlu”. *Bu gülşənin yasəməni, sünbülü; Nə bir bağə, nə bostanə düşübdür.* M.V.Vidadi. // Bu kolun ağ və ya qırmızı-bənövşəyi gülü. *Yasəməni dəstəsi. Yasəməni qoxusu. Yasəməni ətri.* – *Gül ilə həməzəban olubdu bülbül; Açılıb bənövşə, yasəməni, sünbül.* Q.Zakir. *Mənə ilham verir o yaşıl çəmən; Üstümə quşbaşı yağan yasəməni.* M.Müşfiq.

YASƏMƏNİ *sif.* [fars.] Yasəməni rəngində olan, qırmızı-bənövşəyi. // Yasəməni kimi.

Aşığam yasəməni; Gey, sallan yasəməni; Özü toya, düyünə; Göndərir yasə məni. Sarı Aşıq.

YASƏMƏNLİ *sif.* Tərkibində yasəmən cövhəri olan. *Yasəmənlı odekolon (sabun).*

YASƏMƏNLİK *is.* Yasəmən bitən yer, yasəmən çiçəyi çox olan yer. *Bənövşəlikdə, yasəmənlıkdəyən; Əfşan-əfşan durmuş yaşıl sünbüllər.* A.Səhhət.

YASXANA *is.* [ər. yəs və fars. ...xanə] Yas məclisi, yas olan ev. **Yasxana qurmaq (açmaq)** – ağlamaq, yas açmaq. *Rizvan Gülpərini tələsdirdi. Oturub yasxana qurmaq vaxtı deyildi.* S.Hüseyn. // *məc.* Məclisdə bikiş oturmaq, zarıya-zarıya, qəmgin-qəmgin danışmaq.

YASİN *is.* [ər.] *din.* Ölü üçün oxunan Quran surələrindən birinin adı. *Doxsan min kəlmədə, “Yasin” içində; Neçə yerdə müttəsildi “dal” “dal” a? Aşıq Ələsgər. Yasini tərsə oxur, çünki boyatdır savadı; Yayılbıdır kişinin hər yərə şöhrətlə adı...* Ə.Vahid.

YASLAMA *is. məh.* Xalq adətincə ölü yerinə gətirilən yemək şeyi.

YASLANMA “Yaslanmaq”dan *f.is.*

YASLANMAQ *f.* 1. Yayılmaq, sərilmək. *Bir gün yeməkdən sonra qoltuqlu sandalyaya yaslanaraq qəzet oxuyarkən Hacı Yunis xidmətçisi yemək otağına girdi.* A.Şaiq. *Yaslanıb samanın üstünə cansız; Yatır qaqqılıtsız, ahsız, amansız.* S.Vurğun.

2. Söykənmək, dayanmaq, sığınmaq. *Gəl, qəhrəman bala, gəl, körpə aslan; Eşqinlə döyünən sinəmə yaslan.* S.Rüstəm. *Onlar da aşıqdı, heyrandı sənə; Yaslanmaq istərdi mavi köksünə.* R.Rza. *Kiçik evlər .. dikdirə yaslanıb sakit-sakit dururdu.* Ə.Əbülhəsən.

YASLATMA “Yaslatmaq”dan *f.sif.*

YASLATMAQ *f.* Sərmək, yıxmaq. *Gülzar baxışlarını yerə sancdı; sanki bütün kainat üzərinə yuvarlanmış, onu yerə yaslatmaq istəyirdi.* C.Cabbarlı.

YASLI 1. Yaxın adamının ölümü münasibətilə yas saxlayan, matəm tutan; matəm əlaməti olaraq qara geyinmiş. *Yaslı adam. – Yaslıyam, baş bağlaram; Yuyaram, yaş bağlaram; Tay-tuşunu görəndə; Bağrıma daş bağlaram.* (Bayatı). *Yaslı gəlinlərin, yaslı qızların; Ahından əridi dağların qarı.* S.Vurğun.

2. *məc.* Qəmli, kədərli, ələmli. *Ərməğə-nüm yaslı nəğmə; Bir quş oldum, çıxdım yola.* Ə.Cavad.

YASLILIQ *is.* Yaslı, matəmli olma.

YASLI [rus.] *dan.* bax **körpələr evi** (“körpə”də). [Cahan:] *Yaşları ötmüş qadınlar üçün gecə məktəbimiz var. Yaslı bina etmişik.* Ə.Haqverdiyev.

YASSAR *sif. və is. məh.* 1. Bacarıqsız, fərasətsiz, əlindən iş gəlməyən, fərsiz. [Zalxa:] *..Hamı heyifsilənirlər ki, Tarverdi necə gözəl oğlandır, heç tayı yoxdur, amma çifayda qorxaqdır, yassardır.* M.F.Axundzadə. [Əbdürrəhman bəy:] *Qorxma yassar, mərdana ol, oturt, Əhməd, gir qoluna, ha... belə.* N.Vəzirov. *Sakit! Qorxaq yassarlar; Silahı qorumayan binamıdır, yassardır.* R.Rza.

2. Çox çirkin.

YASSARLANMA “Yassarlanmaq”dan *f.is.*

YASSARLANMAQ *f. məh.* 1. İşə yaramaz hala gəlmək; kütləşmək.

2. Çirkinləşmək, pisləşmək.

YASSARLIQ *is. məh.* Bacarıqsızlıq, fərasətsizlik, əlindən iş gəlməmə, fərsizlik.

YASTAN(A) *is. məh.* Dağda, təpədə, dikdirdə, qayalıqda yastı düz yer. *Alaçığı yastanada qurmaq. – Nəbinin qoyun sürüsü arxacin üst tərəfindəki yastana toplanmışdı. “Qaçaq Nəbi”. Güllü qızı güllü-çiçəkli bir yastanda dəfn elədik.* Ə.Vəliyev.

YASTANMAQ bax **yaslanmaq**. *Bimar tənində qalmayıb tab; Qulmuşdı məzarə yastanıb xab.* Füzuli.

YASTI *sif.* 1. Səthi düz, üzərində girintixıxıntı olmayan. *Yastı tava daşı. Yastı təpə. Yastı yer.* // *Yatıq, batıq, basılmış kimi olan. Yastı döş. Yastı burun. – [Gülgəzin] qulaqlarındakı iri, yastı qızıl sırgalar ağacda yarpaq kimi titrəyirdi.* İ.Hüseynov.

2. Çox qalın və ya hündür olmayan; alçaq. *Yastı qutu. – Alçaq, yastı və torpaq evlərdən buranın kiçik bir kənd xarabası olduğu anlaşıldı. Ə.Məmmədخانlı. Bu dağlar yastı dağlar; Qar üstün basdı, dağlar; Üç ay toylu, bayramlı; Doqquz ay yaslı dağlar.* (Bayatı).

yastı... – mürəkkəb sözlərin yastılıq mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: yastıburun, yastıdilli.

YASTIAĞIZ *is.* Tutan tərəfi (ağzı) uzun və yastı olan qısqaq (alət).

YASTİBALABAN *is.* Balaban növü. *Xanəndə yastıbalabanla oxuyub gecəyə xitam verərdi.* H.Sarabski.

YASTİBAŞ *sif.* Başı yastı olan.

YASTİBİĞ *sif.* Bığı yastı olan.

YASTİBURUN *sif.* Burnu yastı olan. *Balaca, yastıburun Zivər gəlib Kərimin qucağında oturdu.* M.İbrahimov.

YASTİBUYNUZ *sif.* Buynuzu yastı olan.

YASTİCA *sif.* Yastı.

YASTİDABAN *sif.* Dabanı hündür olmayan, dabanı yastı olan. *Xəstə Əsgər yenə də Güllöyşəy nəzər saldı, qapıdan çıxaraq bir ayağına çəkənə, o biri ayağına yastıdaban çust geymiş Əlyara tərəf əylənərək nə isə pıçıldadı.* S.Rəhimov. [Qızın] *ayağında yastıdaban qırmızı tuflı vardı.* Ə.Vəliyev.

YASTİDİB(Lİ) *sif.* Dibi yastı, düz olan. *Yastıdıbli qayıq.*

YASTİDİMDİKLİLƏR *cəm zool.* Dimdikləri yastı olan quşlar növü.

YASTIQ *is.* 1. Yatanda baş altına qoyulan, içərisi quş tükü, pambıq və ya hava ilə doldurulan dördkünc kisəcik; balış. *Pərqu yastıq. Üz yastığı.* – [Kərbəlayı Fatma xanım:] *..Ay qız, Zeynəb, tez ol, yastıqları gətir, bu tərəfdən qoy.* C.Məmmədquluzadə. *Vədə olunmuş fit səsi Gülsümün qulağına gəldi. Gülsüm cəld başını yastıqdan qalxızıb durdu ayağa.* Ə.Haqqverdiyev. *Ev yiyəsinin arvadı yastıq qoydu. Ancaq Cavadın yatmağa vaxtı yox idi.* Ə.Vəliyev. □ **Ölüm yastığı** – ölümü gözlənilən xəstənin yatağı, ölüm yatağı. *Ölüm yastığında ümidə bir bax; Elə bil dünyanı tək qurtaracaq.* S.Vurğun.

2. Minikdə, mebeldə, yəhərdə yumşaq oturmaq.

3. *tex.* Maşınların hərlənən və silkələnən hissələri üçün dayaqlıq. // Müxtəlif mexanizmlərdə: təkənin, zərbənin qüvvəsini azaltmaq üçün onların müxtəlif hissələri altına qoyulan hər cür elastik şey. *Top yastığı.* // Arabanın qolu ilə oxu arasına qoyulan ağac. *Araba yastığı.* // Qoşqu heyvanının boynunu sürtməmək üçün boyunduruğun iç tərəfinə bənd edilən yastığa oxşar şey.

♦ **Başının altına yastıq qoymaq** – yalandan söz vermək, vəd etmək, arxayın etmək. *Aydın on birində Sultan da .. qoşunun başının altına yastıq qoymaq qəsdı ilə guya ki qanuni-əsasi elanın eləyib.* C.Məmmədquluzadə. **Yastığın yüngül olsun!** – xəstəyə şəfa diləyi. [Adamlar:] *Hacı, yastığın yüngül olsun!..* Qantəmir.

YASTIQARIN *is. zool.* Çəkikimilər fəsiləsindən kiçik enli balıq.

YASTIQCIQ *is.* Balaca yastıq, kiçik yastıq.

YASTIQÇA *bax yastıqciq.*

YASTIQƏLSƏMƏLİ(LƏR) *cəm zool.* Qırgırdaqlı balıqlar yarımsinfı.

YASTIQLAMA “Yastıqlamaq”dan *f.is.*

YASTIQLAMAQ *f.* 1. Arabanın oxuna yastıq vurmaq, yastıq qayırmaq.

2. *məc.* Qəsdən arxayınçılıq yaratmaq, yuxulatmaq, iğfal etmək.

YASTIQLATMA “Yastıqlamaq”dan *f.is.*

YASTIQLATMAQ *icb.* Arabanın oxuna yastıq qoydurmaq.

YASTIQLI *sif.* Yastığı olan; yumşaq. *Yastıqlı kürsü.*

YASTIQLIQ *sif.* Yastıq üçün yararlı.

YASTIQOTU *is. bot.* Xaççiçəklilər fəsiləsindən çoxillik, bəzən bir və ya ikiillik ot bitkisi.

YASTIQÜZÜ *is.* Yastığa keçirilən örtü, üz. *İpək yastıqüzü.*

YASTILAMA “Yastılamaq”dan *f.is.*

YASTILAMAQ *f.* Çəkiclə döyməklə, yaxud əzməklə, basmaqla, yaymaqla bir şeyin şəklini düz, yastı hala salmaq; yastılaşıdırmaq. *Kündəni yastılamaq. Torpağı, yolu yastılamaq.* – [Rüstəm bəy:] *Yəni dəmiri qızğın ikən yastıla.* S.S.Axundov.

YASTILANMA “Yastılanmaq”dan *f.is.*

YASTILANMAQ *f.* 1. Yastı hala düşmək; yayılmaq,

2. Yayılmaq, yayılıb oturmaq, naqolay oturmaq. *Salman yastılanaraq kənarda oturmuşdu.* M.İbrahimov.

YASTILAŞDIRILMA “Yastılaşıdırılmaq”dan *f.is.*

YASTILAŞDIRILMAQ *məc.* Yastı hala salınmaq.

YASTILAŞDIRMA “Yastılaşıdırmaq”dan *f.is.*

YASTILAŞDIRMAQ *f.* Yastı hala salmaq.

YASTILAŞMA “Yastılaşmaq”dan *f.is.*

YASTILAŞMAQ *f.* Yastı hala düşmək, yastı şəkllə düşmək. *Kamilə elə gəldi ki, Zəfərin üzündəki çopur çoxalıb, burnu daha da yastılaşıbdır.* M.Süleymanov.

YASTILATDIRMA “Yastılatdırmaq”dan *f.is.*

YASTILATDIRMAQ *icb.* Yastı hala saldırmaq.

YASTILATMA “Yastılatmaq”dan *f.is.*

YASTILATMAQ *f.* 1. Bax **yastılaşıdırmaq**.

2. Yatırtmaq. *Pişik qulaqlarını yastıladıb gözələrini qıyaraq başını geri çəkdi.* S.Hüseyn.

YASTILIQ *is.* Yastı şeyin halı. *Yerin yastılığı. Daşın yastılığı.*

YASTISINA *zərf* Yastı və enli tərəfi üstündə, yastı tərəfi ilə. *Baltanı yastısına vurmaq.*

YASTISİFƏT *sif.* Sifəti, üzü yastı olan. *Yastısifət adam.*

YASTIVARİ *sif.* Bir qədər yastı.

YASTIYAPALAQ *sif.* Pota, kök və yarasıqsız. [Səfər:] *Bu qız evimizdə şümşad kimi idi. Amma indi gör nə yastıyapalaq olub?* C.Cabbarlı. // Alçaq, yöndəmsiz. *Şirzad yavaş-yavaş addımlayaraq yastıyapalaq kənd evlərinin arasında idi.* M.İbrahimov.

YASTIYAPALACLIQ *is.* Boyca alçaq və şişman olma; potalıq, yöndəmsizlik. *Bu gün [Salmanın] paltarı bədəninin yastıyapalaqlığına bir qədər itirirdi.* M.İbrahimov.

YASTI-YASTI *zərf* 1. Aramla, asta-asta, sakit-sakit. □ **Yastı-yastı danışmaq** – sözləri uzada-uzada və astadan danışmaq.

2. Yastı (çoxluq bildirir). *Yastı-yastı təpələr yastığıdır çobanın.* (Mahni).

YAŞ¹ *is.* 1. Doğuluş, dünyaya gəlmə gündündən keçən vaxt, il; insanın, heyvanın, bitkinin böyüməsində, inkişafında dövr; ömür. *Bir yaşda olan adamlar. Yaşın neçədir? İnəyin üç yaşı var.* – *Ağıl yaşda deyil, başdadır.* (Ata. sözü). *Nola xəmə olsa qəddim, səndən artıqdır mənim yaşıım.* Füzuli. [Əsgər:] *Ay xala, bura bax, ağınca mənim neçə yaşıım var?* Ü.Hacıbəyov. □ **Yaşa dolmaq** – böyümək, yaşlı olmaq. *İnsan oğlu yarandığı vətəninədən kam alar; Ömür gəlib yaşa dolar düz*

ilqarı görəndə. S.Vurğun. [Hüseyn] *bu zavallı arvadın nə qədər böyük əzablarla yaşayıb bu yaşa dolduğunu düşünürdü.* S.Rəhman. **Yaşı ötmək** – hər hansı bir yaş həddini ötmək, keçmək. *Yaşı ötdüyünə görə aspiranturaya qəbul olunmadı. Onun əsgərlik yaşı ötmüşdür.* **Yaşı sanı** – ömründəki illər qədər, çoxlu. *Usta yaşı sanı bənna yetişdirmişdir.*

2. Çıxışlıq halda: **yaşından** – anadan olduğu gündən: bütün ömrü boyu, ömründə; heç vaxt. *Heç dərsə baxmayıb sanki yaşından; Fikirlər quş olub uçdu başından.* M.Rahim.

YAŞ² 1. *sif.* Canına su, rütubət hopmuş; rütubətli, çox nəm, az islaq, sulu (*quru ziddi*). *Yaş paltar. Yaş yer. Yaş qum. Yaş əlləri ilə tutmaq.* // Hələ canında su qalmış, qurumamış. *Yaş səbzə. Yaş meyvə.* – *Yaş ağaca balta vurmazlar.* (Ata. sözü). [Kərim baba] *iki barmaq qalınlığında yaş çubuğu yonurdu.* A.Şaiq. *Pecdə yanan yaş odunun sızılıtsı eşidildi.* M.Hüseyn.

2. *is.* Su, nəm, yaşlıq.

3. *is.* Göz yaşı. *Sözüm yoxdur, fələk gər baxmaza gözədən axan yaşa; Budur qorxum kim, ol seyli-bəla bu körpüdən aşı.* Qövs. *Hər şey günəşə qurıtdu yaşın; Qövs-qüzeh açdı tər qumasın. Xətayi. Bulaqlar qaynaşır yaş kimi duru; Daşlı küçələri hər zaman quru.* H.K.Sanlı. *Sarxan .. yanaqlarına süzülən iri yaş damlalarını sildi.* M.Hüseyn. □ (**Qanlı**) **yaş axıtmaq (tökmək)** – ağlamaq, acı-acı ağlamaq. *Əjdərin arvadı qanlı yaş tökdü; Xırda uşaqları boynunu bükdü.* H.K.Sanlı. *Məsum kişi özünü saxlaya bilmədi, gözündən parıl-parıl yaş tökdü.* Mir Cəlal. **Yaş boğmaq** – ağlamaq istəmək. *Gülsəhəri yaş boğur, rəng verib rəng alırdı.* Ə.Vəliyev.

4. *sif. və is. qəd.* Cavan, gənc, azyaşlı. *Dəmbədən gər düşsə gözədən dürri-əşkim, vəchi var; Yaş uşaqlardır yetim, onlarda yox rəsmi-ədəb.* Füzuli.

♦ **Qurunun oduna yaş da yanır** – günahsız olaraq cəza çəkənlər haqqında.

yaş-yaş *zərf* Yaş halda; qurumamış, qurumadan. *Odunları yaş-yaş ocağa qoymaq. Köynəyi yaş-yaş ütləmək.*

YAŞAMA “Yaşamaq”dan *f.is.* *Yoxsul şərbaf ailələrinin çoxusunun burda yaşaması təəccüblü deyildi.* Ə.Əbülhəsən.

YAŞAMAQ *f.* 1. Həyatda var olmaq, diri olmaq, sağ olmaq. *Babası hələ də yaşayır.* – [Sərvər:] *Çünki mən Gülnazı öldürəndən sonra daha özüm yaşamayacağam.* Ü.Hacıbəyov. // *İs. mənasında.* Həyat, dirilik. *..Tək bircə nəfərin də fikrinə gəlmir ki, dünyada yaşamaq ibarət deyil ondan ki, səhər dükanə gedib, axşam abğuştı yeyib yatasan.* C.Məmmədquluzadə. *Zəfər! Zəfər! Məncə, bu söz yaşamağın mənasıdır; Tarix deyir ölməmişdir, ölməyəcək qəhrəmanlar.* S.Vurğun. *Bu dünyada yaşamaqdan şirin bir şey ola bilməz.* S.Rəhimov.

2. Ömür sürmək, həyat keçirmək. *Mirzə Qədir bir kübar həyatı yaşayırdı.* S.Hüseyn. *Piri kişi Qaraca qızın kim olduğunu, bu vaxta qədər necə yaşadığını ona ətraflı nağıl edirdi.* S.S.Axundov. // Həyatdan, onun zövq və səfasından faydalanmaq. *Əzizim, yaşamaq ləzizdir!*

3. Davam etmək, mövcud olmaq, var olmaq. *Köhnə adətlərin qalıqları hələ də yaşayır.* – *Biz [kəndlilər və fəhlələr] əkməsək, biçməsək, onlar da işləməsə, heç bir hökumət yaşaya bilməz.* S.S.Axundov.

4. Bu və ya başqa tərzdə həyat sürmək, dolanmaq, keçinmək, güzəran etmək. *Varlı yaşamaq. Kasıb yaşamaq. Pis yaşamaq. Tək yaşamaq.* – *Axi bilmirik hara gedəcəyik, necə yaşayacağıq.* M.Hüseyn. // Həyatı, diriliyi, dolanışı üçün vasitə olmaq. *Maaşla yaşamaq. Atasının hesabına yaşamaq. Təqəüdlə yaşamaq.*

5. Bir yerin sakini olmaq, daim və ya müvəqqəti bir yerdə həyat sürmək. *Şəhərdə yaşamaq. Kənddə yaşamaq. Harada yaşamağı məlum deyil. Təzə evdə yaşamaq. Ümumi yataqxanada yaşamaq. Hansı küçədə yaşayırsınız?* – *Ata-oğul Çənlibəldə yurd saldılar, yaşamağa başladılar.* “Koroğlu”. [Orxan:] *Yaşar dağlar başında qartal kimi; Qoşar səhralarda bir maral kimi.* H.Cavid. *Çoxdan bəri yaşadığı balaca daxmanın qarşısındakı hündür yerdə dayanıb şəhərə baxırdı.* M.Hüseyn. // Heyvanlar, quşlar haqqında. *Balıq suda yaşayır. Dəvəquşu Afrikada yaşayır.*

6. Bir yerdə həyat keçirmək, bərabər ömür sürmək. *Elə adamla yaşamaq çətindir.* – [Mirzəğa] *ata və anası ilə bir evdə yaşayır, onlarla*

bərabər yatıb-dururdu. S.Hüseyn. // Aralarında ər-arvadlıq münasibəti olmaq. *O, arvadı ilə daha yaşamır.* – *Beləliklə, [Murad] sevə bilmədiyi bir qadınla yaşamaq məcburiyyətində idi.* S.Hüseyn.

7. Aralarında qeyri-qanuni, intim əlaqə olmaq.

8. Bir şeyin aludəsi olmaq, bir şeydən ilham almaq, bir şeyi öz həyatı üçün əsas hesab etmək. *Gələcək ümidi ilə yaşamaq. Yoldaşının xatirəsi ilə yaşamaq. O, ancaq elmə yaşayır.* – *Sizinlə yaşayır qəlbim indidən; Bizim də başqa bir baharımız var.* S.Vurğun. *Qəhrəman məktəb üçün düşünür, çalışır, onunla yaşayırdı.* S.Rəhimov.

9. Ömr formasında: **yaşa!** – müvəffəqiyyət, uğur arzusu bildirən, yaxud mərhəbə! afərin! var ol! mənasında nida.

10. Ömr formasında: **yaşasın!** *tənt.* – var olsun! *Yaşasın bütün dünyada sülh! Yaşasın Vətənimiz!*

YAŞAR *sif.* 1. ...yaşında olan, ...yaşı olan (heyvan haqqında). [Əliqulu xanın] *bir ilxısı vardı ki, dünyada olan atların hər rəngindən, hər yaşarından bu ilxıda bir cüt var idi.* “Koroğlu”.

2. Çox yaşayan, çox ömür sürən; ölməz.

YAŞARMA “Yaşarmaq”dan *f.is.*

YAŞARMAQ *f.* 1. İslanmaq, nəmlənmək, yaş olmaq, yaş görünmək.

2. “Gözləri” sözü ilə – yaşla dolmaq, yaş tökmək, ağlamaq istəmək. *Zəhra analarını itirmiş bu üç qızın halını, ürəkparçalayan səmimi göz yaşlarını görərək ixtiyarsız gözləri yaşardı.* S.Hüseyn. *Qəhrəmanın gözləri yaşarmışdı, səşində dərin bir ələm və təəssüf duyulurdu.* H.Nəzərli. // Sulanmaq. *İşıqdan gözləri yaşarmaq.*

YAŞARTI *is.* Yaş, gözyaşı, damcı. *..Sübhənverdzadə Rüksarənin gözündəki yaşartını lampa işığı ilə birləşən parıltısından aydın edə bilirdi.* S.Rəhimov.

YAŞARTMA “Yaşartmaq”dan *f.is.*

YAŞARTMAQ: **gözlərini yaşartmaq** – 1) qıcıqlama və ya başqa şeyin təsiri ilə gözlərinin yaşarmasına səbəb olmaq; gözlərini sulandırmaq. *Tüstü adamın gözlərini yaşartdı. Çay gözüümü yaşartdı.* – *..[Nurəddinlə qulluqçuları Baharın] bu qayda ilə görüşmələri*

iki qocanın gözlərini yaşartdı. S.S.Axundov; 2) ağlamaq. Yetişdilər kəndə; ucaldı şivən; Yaşartdı gözünü istəyən, sevən. H.K.Sanılı.

YAŞATMA “Yaşatmaq”dan *f.is.*

YAŞATMAQ *icb.* Yaşamasına səbəb olmaq, yaşamasına imkan vermək, yaşamasına yardım və kömək etmək. [Elxan:] *..Tanrı olsun saydım əgər, gerçəkdən; Ya bu insanları xəlf etməz idim; Əgər etsəm, yaşadardım daim şadı məsud..* H.Cavid. *Məhəbbət! Ömrü sevasız yaşatmaq bir cinayətdir; Gözəllik! Canlı bir sənət, əzəldən ömrə zinatdır. S.Vurğun. Güləcəkdir baharın çiçəklərində; Onu yaşadacaq ürəklərində. M.Rahim.*

YAŞAYIŞ *is.* 1. Həyat tərz, yaşamaq tərz, həyat şəraiti; dolanacaq, məişət, həyat. *Yaşayışı pis keçmir. Yaşayışı yaxşıdır.* – [Kərim xan və qız] *çiyin-çiyinə verərək həyatın ağır yükünü birlikdə çəkir, öz qarşılıqlı məhəbbət və sədaqətləri ilə ağır yaşayışı yüngülləşdir-məyə, şad keçirməyə çalışırdılar. M.İbrahimov. Ona elə gəlirdi ki, kənddəki qaynar həyat, gümrəhlik, fərəhli yaşayış da qonaqların ayağı ilə gəlmişdir. Ə.Vəliyev.*

2. Yaşamaq üçün olan, yaşamaq üçün zəruri olan. *Yaşayış məntəqəsi. Yaşayış evi. Yaşayış vasitələri.*

YAŞID *is.* və *sif.* Bir başqası ilə bir yaşda olan (adam); həmyaş. *Baxdı, yaşıdları oynayıb-gülür; Üzündən, gözündən sevinc süzülür. M.Rahim. Qoşqar öz yaşıdları ilə birgə günlərini bu çayın sağa-sola ayrılıb yenidən birləşən qolları arasında daşlı-qayaqlı adacıqlarında keçirirdi. İ.Hüseynov.*

YAŞIDLIQ *is.* Bir yaşda olma, həmyaş olma; həmyaşlıq.

YAŞIL *sif.* 1. Yarpaq, ot rəngində olan. *Yaşıl yarpaq. Yaşıl mahud. Yaşıl boya.* – *Axşam vaxtları kəndin kənarında durub yaşıl çəmənlərə tamaşa eləyəndə görürsən ki, naxır üz qoyub kəndə gəlməyə. C.Məmmədquluzadə. [Orxan:] Ey mavi göylər! Ey yaşıl ormanlar! Ey bacalardan yüksələn dumanlar! H.Cavid. [Minayə] ..belini çox zəif göstərən ipək koftada, başına saldıqı ağ torça çox yaraşlıqlı görünürdü. Ə.Əbülhəsən.*

2. Kal, yetişməmiş. *Alma hələ yaşıldır.*

3. *is. köhn.* Yaşıl rəngli şey. *Yaşılı sarısından çoxdur.*

YAŞILBAŞ *is.* 1. Ördəyin erkəyi. *Tərən görüb yaşılbaşı; Sağın, qaynaq çala, Maral! Aşiq Ələsgər. Yaşılbaşlar qanad cırpır suyunu; Gah durular, gah da dönüb bulanar. S.Vurğun.*

2. Şeirə adətən gözəl mənasında işlənir.

□ **Yaşılbaş sona** – aşiq poeziyasında gözəlin epitetlərindən biri. *Ürkütdü alıcı tərən; Yaşılbaş sona yeridi. Aşiq Ələsgər. Sallanı-ban kəklik kimi səkəndə; Dönər bir yaşılbaş sonaya Telli. Aşiq Əbdü.*

YAŞILBAŞLI *sif.* Başı yaşıl olan. *Yaşılbaşlı ördək. □ Yaşılbaşlı sona* – bax **yaşılbaş sona** (“yaşılbaş”da). *Hərgiz olmaz həq gölünün fənası; Əskik olmaz yaşılbaşlı sonası. M.V.Vidadi. Teli əyri, yaşılbaşlı sonasan; Gəl bizim göllərdə üz, qadan alım! Aşiq Ələsgər.*

YAŞILGÖZLÜ *sif.* Gözlərinin rəngi yaşıl olan. *Yaşıl göz pişik. Yaşıl göz qız.*

YAŞILIMSOV *sif.* Yaşıla çalar, yaşıla oxşar rəngdə olan.

YAŞILIMTIL bax **yaşılımsov.**

YAŞILIMTRAQ bax **yaşılımsov.**

YAŞILLAMA “Yaşıllamaq”dan *f.is.*

YAŞILLAMAQ *f.* Yaşıl rəngə boyamaq, yaşıl etmək.

YAŞILLANDIRILMA “Yaşıllandırılmaq”dan *f.is.*

YAŞILLANDIRILMAQ *məch.* 1. Yaşıl rəngə boyadılmaq.

2. Bax **yaşıllaşdırılmaq.**

YAŞILLANDIRMA “Yaşıllandırmaq”dan *f.is.*

YAŞILLANDIRMAQ *f.* 1. Yaşıl rəngə boyamaq. *Divarı yaşıllandırmaq.*

2. Bax **yaşıllaşdırmaq** 2-ci mənada.

YAŞILLANMA “Yaşıllanmaq”dan *f.is.*

YAŞILLANMAQ *f.* 1. Yaşıl olmaq, göyermək, yarpaq açmaq, otlar, yarpaqla örtülmək. *Ağaclar yaşıllandı. – Elə çöllər yaşıllanan kimi, arvad səhər yerindən durur və ac yatmış uşaqlarını oyadıb deyir.. C.Məmməd-quluzadə.*

2. Yaşıla çalmaq, yaşıl görünmək, öz yaşıl rəngi ilə ayrılmaq.

YAŞILLAŞDIRILMA “Yaşıllaşdırılmaq”dan *f.is.*

YAŞILLAŞDIRILMAQ *məch.* Ağac, kol və s. bitki əkdirilərək yaşıllıq yaradılmaq. *Məktəbin ətrafı yaşıllaşdırılmışdır.*

YAŞILLAŞDIRMA “Yaşllaşdırmaq”dan *f.is.* Yaşllaşdırma işləri. Şəhəri yaşllaşdırma həftəsi.

YAŞILLAŞDIRMAQ 1. *Bax* **yaşllandırmaq** 1-ci mənada.

2. *f.* Kol və s. göyərti əkməklə yaşıllıq yaratmaq. Şəhərləri yaşllaşdırmaq üçün tədbirlər. Kūçələri yaşllaşdırmaq.

YAŞILLAŞMA “Yaşıllaşmaq”dan *f.is.*

YAŞILLAŞMAQ *bax* **yaşıllanmaq**. *Baharın son ayı idi. Yağışlar yenidən dayanmış, hər yer də yaşıllaşmışdı. Çəmənəminli. Hüseyin tapşırıldı torpaq altına; Yazda yaşıllaşan bu daq altına. M.Rahim. Yaşıllaşır çöllər, oyanır torpaq; Bəzənir gəlin tək hər dərdə, hər dağ. N.Rəfibəyli.*

YAŞILLATMA “Yaşıllatmaq”dan *f.is.*

YAŞILLATMAQ 1. *icb.* Yaşıl rəngə boyatmaq.

2. *Bax* **yaşıllaşdırmaq** 2-ci mənada.

YAŞILLI *sif.* 1. Yaşıl rəngi və ya yaşıl xalları, cizgiləri və ya çiçəkləri olan. *Yaşilli, qumuzulu parça.*

2. *məc.* Bəzəkli, qəşəng, gözəl geyimli. *Tərifli gözəllər gəlhagəl oldu; Yaşilli, zərbaflı, allı sənəm, gəl! Xəstə Qasım.*

YAŞILLIQ *is.* 1. Yaşıl şeyin hal və keyfiyyəti. *Rəngin yaşıllığı.*

2. Təzə otlarla örtülü yer, çoxlu göyərti olan yer. *O, gözəl çiçəklərdən, bulaqlardan, yaşıllıqlardan doymaz, ayrılmazdım. A.Şaiq. Hər tərəfdən yaşıllıqlar nəzərləri oxşayırdı. H.Cavid. Batıqlar, cuxurlar, keçəl təpələr; Burda yaşıllıqdan görünməz əsər. S.Vurğun.*

YAŞILLIQLAŞMA “Yaşıllıqlaşmaq”dan *f.is.*

YAŞILLIQLAŞMAQ *f.* Yaşıllığa dönmək; yaşıllıq halına gəlmək.

YAŞIL-MAVİ *sif.* Yaşıla və maviyə çalan rəngdə olan.

YAŞIMTIL *bax* **yaşılmıtl.**

YAŞINDIRMA “Yaşındırmaq”dan *f.is.*

YAŞINDIRMAQ *icb.* Yaşınmağa məcbur etmək.

YAŞINMA “Yaşınmaq”dan *f.is.*

YAŞINMAQ *qayıd.* Köhnə möişətdə: yad kişilərə görünməmək üçün üzünü örtmək, üzünü bir şeylə örtüb gizlətmək. *Ay üzünü görmək istər, sevdiyim! Söylə görüm, bəs yaşınmıq nədəndir? Qurbani. Görəndə Zakiri*

istər yaşına; Bimürüvvət qoymaz dönüm başına. Q.Zakir.

YAŞİÖTMÜŞ *sif.* Ahıllaşmış, cavanlıq dövrü çoxdan keçmiş. *..Yaşıötmüş bir adamın evlənməsindən ötrü Səmədin bu qədr sevinməsi [həmyerlisinə] bir cür gəldi. İ.Hüseynov.*

YAŞIRMAQ *f.* Gizlətmək. *Bəndən yüzün yaşıma kim, səcdəgahım oldur. Nəsimi. Səni qamışlıqda yaşıran fələk; Əqlini başından çasıran fələk. M.V.Vidadi. Dedim: illərcən görməm visalın; Dedi: bədnəzərdən yaşır cəmalın. Aşiq Saleh.*

YAŞLAMA “Yaşlamaq”dan *f.is.*

YAŞLAMAQ Yaş etmək, islatmaq. *Gəldiyev bükdiyi papirosu dili ilə yaşlaya-yaşlaya (z.) etinasızlıqla bir də: – Əyləş! – dedi. Mir Cəlal.*

◊ Boğazını yaşlamaq – *bax* **boğazını islatmaq** (“boğaz¹”da). *Dərviş handan-hana özünə gəldi, bir udum çay aldı, boğazını yaşladı, yenə danışığa başladı. A.Divanbəyoğlu. Müdir birdən içəri girdi. Natiq əlini stəkana atdı ki, bir az boğazını yaşlasın. “Kirpi”.*

YAŞLANDIRILMA “Yaşlandırılmaq”dan *f.is.*

YAŞLANDIRILMAQ *məc.* Yaş edilmək, isladılmaq.

YAŞLANDIRMA “Yaşlandırmaq”dan *f.is.*

YAŞLANDIRMAQ *f.* Yaş etmək, islatmaq.

YAŞLANMA¹ “Yaşlanmaq¹”dan *f.is.*

YAŞLANMA² “Yaşlanmaq²”dan *f.is.*

YAŞLANMAQ¹ *f.* Yaşa dolmaq, yaşı çoxalmaq. *Dursun yaşlandıqca əyyaş .. və xudbə-sənd bir gənc olaraq yetişirdi. A.Şaiq. Doğrudan da, yaşlandıqca Qarış və Pərşan Rüstəmin ocağına unudulmaz bir sevinc, xoş bir şadlıq gətirmişdi. M.İbrahimov.*

YAŞLANMAQ² *f.* Yaş olmaq, islanmaq, nəmlənmək.

YAŞLAŞMA “Yaşlaşmaq”dan *f.is.*

YAŞLAŞMAQ *f.* Tədricən yaş olmaq, islanmaq, su salmaq, nəmlənmək.

YAŞLATMA “Yaşlatmaq”dan *f.is.*

YAŞLATMAQ *f.* Yaş etmək, islatmaq, nəmlətmək.

YAŞLI¹ *sif.* Yaşa dolmuş; sinli, ahıl. *Yaşlı adam. Yaşlı qadın. // İs. mənasında. Qoymayın, ay köhnələr, ay yaşlılar; Heyvəralər hər yerə dırmaşdılar! M.Ə.Sabir. // Cavan*

olmayan. [İsrafil] *yaşlı və təcrübəli minicilərlə at qoşadırmağı belə bacarırdı*. M.Hüseyn. // ...yaşında olan; yaşı ... olan. *Qırx-qırx beş yaşlı bir kişi*. – [Zeynalın] *qarşısına on bir-on iki yaşlı qara bir qız çıxdı*. S.Hüseyn. *Otuz üç yaşlı Vəys birinci dəfə olaraq böyük peşmanlıqla öz-özünü danlayırdı*. Ə.Əbülhəsən. // ...illik, ömrü ... il olan. *Çəpər salmaq üçün 1-2 yaşlı şitillərdən istifadə edilir*.

YAŞLI² *sif.* Yaşla dolu, yaşarmış. *Baxdı anasının yanıq üzünə; Dağınıq saçına, yaşlı gözünə*. H.K.Sanlı.

...**yaşlı** – yaş miqdarını göstərən mürəkkəb sözlərin ikinci tərkib hissəsi; məs.: beşyaşlı, onyaşlı.

YAŞLIQ *is.* 1. Yaş şeyin halı. *Paltarın yaşlığı. Otların yaşlığı*. // Nəmlik rütubətliklə dərcəsi. *Pamığın yaşlığı hər 19 kiloqrama bir kiloqramdır*.

2. Nəmişlik, yağmurlu və rütubətli hava. *Havada bir yaşlıq var*.

YAŞLI-QURULU *sif.* Həm yaşı, həm qurusu olan. *İki dəqiqə çəkmədi ki, kitabxana nərdivanı, sabunlu su ilə dolu vedrə, yaşlı-qurulu silgilər hazır oldu*. Mir Cəlal.

YAŞMAQ *is.* 1. Müsəlman qadınlarının yad kişilərdən yaşınmaq üçün üzlərinin adətən gözdən aşağı hissəsini örtükləri örtü. *Sal ağızdan yaşmaq, şəkkər dəhanın; Şirin-şirin danışmağı görünsün*. Q.Zakir. *Çəkibən yaşmağı, üzünü örtmə; Sınəmin üstünə dağ qoyan dilbər!* Molla Cümə. [Mələk] *məni görüncə dönüb, yaşmağı ağzına çəkib qonça dəhanın gizlətdi*. A.Divanbəyoglu. □ **Yaşmaq tutmaq (vurmaq)** – üzünün alt hissəsini yaşmaq ilə örtmək. *Mən yad bir kişi xeylağı olduğuma görə, [Nisə xala] şalın ucunu boynundan dolayıb, ağzına yaşmaq vurmuşdu*. Qantəmir. *Arvadlar bir az geri çəkilməmiş, yaşmaq tutmuşdular, cavanların ancaq gözləri güclə görsənirdi*. Ə.Əbülhəsən. // *məc.* Ümumiyyətlə, örtü, pərdə mənasında. *Alov artır, qaranlıq qamçılanır, günəş nazla yaşmağını qaldırır və Rüksarənin üzünə gülümsəyirdi*. S.Rəhimov.

2. *xüs.* Qapı taylarından birinə və qapı çərçivəsinin alt hissəsinə vurulan nazik uzun taxta parçası.

3. *məc.* Toyuğun cəhənglərində olan tüklər.

YAŞMAQLAMA “Yaşmaqlamaq”dan *f.is.*

YAŞMAQLAMAQ *f.* 1. Üzünü yaşmaq ilə örtmək.

2. *xüs.* Qapıya yaşmaq vurmaq.

YAŞMAQLANMA “Yaşmaqlanmaq”dan *f.is.*

YAŞMAQLANMAQ 1. *qayıd.* Yaşmaq ilə öz üzünü örtmək.

2. *məc.* *xüs.* Qapıya yaşmaq vurulmaq.

YAŞMAQLATMA “Yaşmaqlatmaq”dan *f.is.*

YAŞMAQLATMAQ *icb.* Üzünə yaşmaq tutmaq.

YAŞMAQLI *sif.* 1. Üzünə yaşmaq tutmuş. *Yaşmaqlı qarı. – Arvad, kişi, oğlan, qız gön çarıqlı, başmaqlı; Gedir qoruq-qaytaqsız, gəlin, qızlar yaşmaqlı*. A.Səhhət. *Çarşablı qızlar, gəlinlər darvazalardan içəri girmir, çarşablarını açmamış, işin yerinə çatmaq üçün o yan-bu yana uşaq qaçırır(dılar)*. Ə.Əbülhəsən. *Kənarda dayanıb asta-asta səhhət edən ağzı yaşmaqlı iki arvad Nərgizə baxan kimi dərindən ah çəkdi*. Ə.Vəliyev.

2. Yaşmağı olan. *Yaşmaqlı qarı*.

YAŞMAQLILIQ *is.* Yaşmağı olma.

YAŞMAQSIZLIQ *is.* Yaşmağı olmama, yaşmaq tutmama, üzünə açılıq.

YAŞMAMA “Yaşmamaq”dan *f.is.*

YAŞMAMAQ *bax yaşmanmaq*. *Şəhrəbanu xanım ərinin sağ böyründə çənəsini yaşmayıb, ağ örpək başında, həllaci, samit ayləşibdir*. M.F.Axundzadə.

YAŞMANMA “Yaşmanmaq”dan *f.is.*

YAŞMANMAQ *f.* Kişilərdən gizlənmək məqsədi ilə yaşmaq ilə üzünü örtmək. *Qarı yaşmanıb: – Allahın əmri ilə, – deyər cavab verdi*. S.Rəhimov.

YAŞYARIM *say.* Bir il altı aylıq olan. *Möh-sün kişi Qoşqarın anasını hələ Qoşqar yaş-yarım olanda boşamışdı*. İ.Hüseynov.

YAŞYARIMLIQ *sif.* Bir yaş altı aylıq, on səkkiz aylıq.

YATA *zərf k.t.* Hər yerinə yayaraq, hopduraraq. *Əkini yata sulamaq*.

YATAB [rus. “əran”dan, əslı fr.] 1917-ci il inqilabından əvvəlki Rusiyada: silahlı soldatların müşayiəti ilə bir yerdən başqa yerə gəndirilən dustaq dəstəsi. *Bildilər yatabdır gələn bu tozda; Əlli nəfər soldat tufəng omuzda; Almışlar araya yeddi dustağı*. H.K.Sanlı. *Qabağından uzaqdan bir yatab gəldi, keçdi;*

Bu dəstə xeyli yorğun, çox bitab gəldi, keçdi. M.Rahim.

YATACAQ *is.* 1. Bax **yataq**¹ 1-ci mənada. [Xan] *dodaqlarını gəmirə-gəmirə pəncərənin qabağına yeriyib elə çıxırdı ki, xanım yatacaqdan dik atıldı.* Çəmənzmənlil. □ **Yatacaq otağı** – yataq otağı.

2. Yorğan-döşək, yataq ləvazimatı. *Mən gəlmişəm, Səməd Vahidin kitablarını və yatacağı aparam.* C.Məmmədquluzadə.

YATAĞAN¹ *is.* Ucu əyri xəncər. [Xaqanın] *yalnız qurşağındakı altın yatağını nəzəri cəlb edirdi..* Çəmənzmənlil.

YATAĞAN² *sif.* Yatmağı çox sevən, çox yatan. *Yatağan adam. Yatağan pişik.*

YATAQ¹ *is.* 1. Yatmaq üçün yorğan-döşək salınmış yer, yorğan-döşək; ümumiyyətlə, yatmaq üçün yer. *Yataqdan qalxmaq. Yatağına girib yatdı. – Xan səsə yuxudan ayıldı. Əvvəl qulaqlarına inanmayıb durdu, yatağının üstə oturdu.* Çəmənzmənlil. *Dustaqlar daş kimi bərk və quru yataqlarında uzanmışdılar.* A.Şaiq. *Ziba yatağına girincə yuxulmuşdu.* S.Hüseyn. *Məsum kişi .. havanın tamam qaranlıqlaşdığını görüb yatağını açdı.* Mir Cəlal. □ **Yataq otağı** – yatmaq üçün ayrılmış otaq. *O heç bir söz demədən yataq otağına keçdi, ..çarpayıya sərildi və o dəqiqə ağır bir yuxuya getdi.* M.Hüseyn. *Səməd piləkəni qalxıb dəhlizdən keçəndə açıq qapıdan yataq otağına nəzər saldı.* İ.Hüseynov. **Yatağa düşmək** – ağır xəstələnmək, yorğan-döşəyə düşmək. *Bir kəndli naxoşlayaraq yatağa düşübmiş...* M.İbrahimov. *Anam düşdü yatağa; Döndü solğun yarpağa.* S.Rüstəm. **Yataqda olmaq** – bax **yatağa düşmək**. *Neçə gündür yataqdadır. Yataqdan qalxmaq (durmaq)* – sağalmaq, xəstəlikdən durmaq. // Məc. mənada. *Günəş yatağına doğru endi.*

2. *məc.* Bir şeyin çox olduğu yer; yığınaq, yuva. *Sökülmüş köysümü kim, doludur qəmzən xəyalilə; Hərəmilər yatağı mənzili-virənə bənzətdim.* Füzuli. *Şəhri-füzəla, diyari-irfan; Mömin yatağı, qədim Şirvan.* M.Ə.Sabir.

3. Payızda, qışda qoyun-quzu, mal-qara saxlanılan yer. *Mal-qaranı çıxarırlar yataqdan; Azan səsi eşidilir uzaqdan.* A.Səhhət. *Qoyun yatağı qamışlığın dəlində, çölün ortasında, açıq havada salınmışdı.* M.İbrahimov.

YATAQ² *is. geol.* Faydalı qazıntı olan yer; mədən. *Daş kömür yataqları. Mədən yatağı. Daşkəsən dəmir filizi yatağı. – Gədəbəydə mis.. və bir çox başqa yataqlar vardır.* M.Qaşqay. *Geoloji əsaslara görə Yenikəndin altında zəngin neft yatağı olduğu güman edilirdi.* M.Süleymanov.

YATAQ³ *is.* Çayın axdığı yer səthində əmələ gətirdiyi çuxur. *Bu çay yatağını daim dəyişir. – Kür oynayır köhlən kimi; Ləngər vurur yatağında.* M.Rahim.

YATAQ⁴ *is. tex.* Maşınların hərhlənən və ya yırğalanan hissələrinin yerləşdiyi dayaq yeri. *Yataqları yağlamaq.*

YATAQXANA *is.* 1. Adətən bir müəssisədə işləyən adamların, yaxud bir məktəbdə oxuyan tələbələrin bir yerdə yaşadığı ev. *Fəhlə yataqxanası. Tələbə yataqxanası. Yataqxana növbətçisi. Yataqxanada yaşamaq. – Özü kimi iri bir oğlunun rayon mərkəzindəki ümumi yataqxanada müftə yeyib-içib yaşaması nədənsə* [Fərmana] *ağır gəlirdi.* Ə.Sadiq.

2. Yataq otağı.

YATAQLI¹ *sif.* Yatağı, yatmaq üçün yeri olan. *Yataqlı vaqon.*

YATAQLP² *sif.* Yatağı, məcrası (dərin) olan. *Yataqlı çay.*

YATALAQ *is. tib.* Çox yoluxucu bir neçə xəstəliyin ümumi adı; tif. *Qarın yatalağı. Səpmə yatalaq. Qayıdan yatalaq. – [Gülcahan:] ..Mirzədədəş bu gün üç gündür yatalaq yatır..* N.Vəzirov. [Əntiqənin] *atası qarışıqlıq illərində yatalaqdan ölmüşdü.* Mir Cəlal. *Feldşerin deməsindən bəlli oldu ki, Qəhrəman yatalaq xəstəliyinə tutulubdur.* Ə.Vəliyev.

YATALAQLI *sif.* Yatalaq xəstəliyinə tutulmuş. *Yatalaqlı xəstələr.*

YATALQA *is.* Düşərgə, yataq; müvəqqəti yaşayış yeri. [İvan bəy:] *Sənin evin olub qaçaqlar yatalqası.* N.Vəzirov.

YATAR¹ *is.* 1. Yatmaq, öylmək səmti, bir şeyin aşağı yatmış tərəfi. *..Danışan gənc mühəndis uzunsov başının ortadan ayrılmış saçlarını yatarına (z.) sıgallayaraq, bütün günahı neft sənayesinə təzə gəlmiş cavanlarda görrüdü.* M.Hüseyn.

2. *məh.* Gecə yatmaq çağı, yatmağa yaxın. *Yatar qarına yumurta yemə.*

YATAR² bax **yatr**.

YATIXMA “Yatıxmaq”dan *f.is.*

YATIXMAQ *f.* Lay-lay yastılaşaraq çökmək; yatmaq. *Torpağın yatıxıb yerə çökməsi.*

YATIQ *sif.* 1. Əyilmiş, yastılanmış, yatmış, çökmüş, basılmış kimi olan. *Köksü yatıq. Beli yatıqdır. Samovarın böyri yatıqdır.*

2. *məc.* Heç bir şeydən xəbəri olmayan, ayıq olmayan; xəbərsiz, fərasətsiz. [Mahmud] *ən yatıq adamı belə şübhələndirə bilərdi.* Ə.Əbülhəsən.

YATIQLIQ *is.* Yatıq şeyin halı.

YATILI *zərf* Yatmış halda, yuxulu halda, yuxulu-yuxulu. *Axırda onu yatılı halda götürüb evə gətirdilər. "Aşıq Qerib".*

YATIM¹ *is.* Bir şeyin yatmaq, əyilmək səmti, qaydası, üsulu; yatmış, əyilmiş şeyin halı. *Saçın yatımı. // Xov. Xalçanın yatımı.*

YATIM² *is. geol.* Mədən yatağının forması, quruluşu.

YATIMINA *zərf* Yastı və enli tərəfi üstündə; yastısına.

YATIMLI *sif.* 1. Yaxşı, asan yatırılı bilən, qoyula bilən, yerləşdirilə bilən.

2. *məc.* Xoşagələ, ürəyəyatan, sevimli. *Xüsəsan çalanın ürəyə yatımlı səsi, oxunan bayatıdakı mənənin kəskinliyi, sazın uyğun səsinə qarışdığı zaman, insan özünü büsbütün başqa bir aləmdə hiss edirdi.* A.Şaiq.

YATIMLILIQ *is.* 1. Yatımlı şeyin halı.

2. Xoşa gəlmə, ürəyə yatma.

YATIR *is.* 1. Toxunulmayıb saxlanılan dəyərli, qiymətli şeylər; qızıl-gümüş, var-dövlət. [Cavanşir bəy:] *Kişinin gərək qiymətdə ağır, çəkiddə yüngül yatırılı olsun.* S.Rəhimov.

2. Qənaət edilib yığılmış, saxlanmış pul və s.

YATIRDILMA "Yatırılmaq" dan *f.is.*

YATIRDILMAQ *məc.* Yatmağa məcbur edilmək; yatızdırılmaq.

YATIRILMA "Yatırılmaq" dan *f.is.* Üsyanın yatırılması. *Uşağın yatırılması uzun çəkdi.*

YATIRILMAQ *məc.* 1. Yatmağa məcbur edilmək.

2. Zorakı yolla bir şeyə nəhayət verilmək, silah gücü ilə dayandırılmaq. *İğtişas yatırıldı.*

YATIRIM *is.* Qənaət edilib yığılmış xəzinə.

YATIRMA "Yatırmaq" dan *f.is.*

YATIRMAQ *f.* 1. Yuxuya vermək, yatmağa vadar etmək, yatağa qoymaq, uyutmaq, yuxulatmağa çalışmaq. *Uşağı yatırmaq. – Zeynal*

qapı ağzına gəldi, arvadı Mehriban, dörd ayını hələ bitirməmiş körpə Xəlildəsini yatırırtdı. S.Hüseyn. Böyük qız lap kiçiyi yatırıb ortancilla oynayırdı. Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Zorakı yolla nəhayət vermək, silah gücü ilə dayandırmaq, susdurmaq, boğmaq. *Üsyanı yatırmaq. // məc.* Sakitləşdirmək, yavaşltmaq, təsirini, gücünü azaltmaq, şiddətləndirməyə, gücləndirməyə, yayılmağa qoymamaq. *Təbrizlilərin həyəcanını yatırmaq üçün Hacı Səməd xan mollaları və müctəhidləri səfərbər etdi.. M.S.Ordubadi.*

3. Aşağı öymək, aşağı sallamaq, səmtinə görə öymək. *Ağacın budağını bir qədər yatırımaq.*

4. İşini, hərəkətini dayandırmaq. *..Üyüdülməyə toplanan taxıl bitdiyindən [Murad] motoru yatırıb dışarı çıxdı. S.Hüseyn.*

YATIRTMA "Yatırtmaq" dan *f.is.*

YATIRTMAQ *icb.* 1. Yuxuya vermək, yatmağa məcbur etmək. *Xavər bütün günü ağzına çörək dəyməmiş Azadı dilə tutaraq təzəcə yatırırtmışdı. M.İbrahimov.*

2. Aşağı öymək, aşağı sallamaq, səmtinə görə öymək, yatıq hala salmaq. *Meynəni pəncərə tərəfə yatırırdın! – Şirəslən .. üziyuxarı, qabaran saçlarını, bir anlığa da olsa, dala yatırırdı. S.Rəhimov.*

3. *məc.* Sakit etmək, hirsini soyutmaq, həyəcanını azaltmaq. [Südəbənin anası:] *..Axırda hər yandan qarğa-quzğun kimi dövlətlilər tökülüb şeyxi yatırırdılar. M.İbrahimov.*

4. Təsirini azaltmaq. *Çay insanın susuzluğunu yaxşı yatırırdı.*

5. Fəaliyyətini, işini dayandırmaq; bağlamaq. *Min doqquz yüz beşinci ilin yanvar ayında qəzetanın təzə il üçün abunəsi hər yandan şirin gəldiyi bir vaxtda Məhəmmədəğa qəzetəni yatırırdı və başladı Bakıya köçməyə hazırlaşmağa. C.Məmmədquluzadə.*

YATIŞ *is.* Yatmaq, uzanmaq tərz; yatma. *Aslan yatışından da bəllidir. (Ata. sözü). [Azadın yoldaşlarının] belə sakit yatışı onun kədərini silib, qəlbinə bir az təsəlli verdi. A.Şaiq.*

YATIŞMA "Yatışmaq" dan *f.is.*

YATIŞMAQ *qarş.* 1. Hamı birlikdə uzanıb yatmaq, hərə öz yerində uzanıb yatmaq. *Çaydan sonra yatışdıq. C.Məmmədquluzadə. Gecədir. Yatışır dustaqlar tamam. H.K.Sanılı.*

Uşaqlar köhnə yorğanın altına doluşub, nə barədə isə xosunlaşandan sonra, daş kimi ağır düşüb yatışdılar. M.Hüseyn.

2. Hamı, çox adam birlikdə aşağı yatmaq; uzanmaq. *Mehdi öz dəstəsi ilə yaxınlaşıb səngərələ yatışurlar.* “Qaçaq Nəbi”.

3. *məc.* Yatmaq, sükuta dalmaq, səs-küy kəsilmək, sakitləşmək, sayxasmaq. *Kənd yatışandan sonra Sayalının dizinə kaftar qüvvəti gəlirdi.* Mir Cəlal.

YATIZDIRILMA “Yatızdırılmaq”dan *f.is.*

YATIZDIRILMAQ bax **yatırdılmaq**.

YATIZDIRMA “Yatızdırmaq”dan *f.is.*

YATIZDIRMAQ bax **yatırtmaq**.

YATQIN *sif.* Öyülmüş, yatırdılmış, yatıq, yatmış.

YATQINLIQ *is.* Yatmış şeyin halı.

YATMA “Yatmaq”dan *f.is.* *Uşağın başını [Səriyyə xalanın] dizi üstə qoyması ilə yatması bir oldu.* M.İbrahimov.

YATMAQ *f. 1.* Yuxu halında olmaq; yuxulamaq. *Bərk yatmaq. Uzanıb yatmaq. Yatıb dincini almaq. Yatdığı yerdə (yorğan-döşəkdə, yuxuda olduğu zaman).* – *Gecəni yatdıq ki, səhər duraq, Məşədi Qulamhüseyn ilə bahəm Naxçıvana gedək.* C.Məmmədquluzadə. *Xüsusən ev qulluqçuları, gədə, Almaz və qulluqçu qız Pəri o gecə səhərə kimi yatmamışdılar.* N.Nərimanov. **□ Yatıb qalmaq** – vaxtında ayılmamaq. **Yatıb durmamaq** – ölmək. // *məc.* Əbədi istirahətgahda olmaq, dəfn olunmaq. *Qəbirdə yatanlar (ölülər).* *Bu qəbirdə kim yatır?* // Yuxulamaq üçün yatağa girmək. *Saat neçədə yatırsınız? O, çox tez yatır.* – *Mirzə iştahsız nəhar yeyib yatmaq istədi, hərçi çalışdı, yuxusu gəlmədi.* Ə.Haq-verdiyev. // Uzanmaq, uzanmış vəziyyət almaq. *Tutdular bərəni, eyləməyib ləng; Yatdılar səngərə o iki pələng.* H.K.Sanlı. // *Gecəni keçirmək. Gecəni harada yatırdınız?*

2. Xəstə olmaq, xəstələnmək, azarlamaq, yorğan-döşəyə düşmək (bəzən “xəstə” sözü ilə). *Düz iki ay yatdım. Çoxdandır yatır.* – *Bir aya qədər Rəştdə xəstə yatdım.* S.Hüseyn. *Nəhayət, Almaz xeyli sozaldı, bir gün durdu, o biri gün yatdı, axırıncı dəfə yuxıldığı yerindən qalxmadı.* S.Rəhimov. *Şəraf ölümçül halda hospitalda yatarkən döyüşdən göz açmayan Rüstəm onu unuda bilmirdi.* M.İbrahimov.

3. Uçulmaq, düşmək, süqut etmək, dağılmaq. *Toplar guruldadı, saraylar yatdı; Bunları insanın əli yaratdı.* S.Vurğun. // *Çökmək, enmək. Suyun bulanlıq olmağına səbəb onun içində üzən xırda torpaqdır. Belə saxlanan zaman onlar suyun dibinə yatdığına görə su durulur.* H.Zərdabi. *Maşın düşərgəyə doğru irəlilədikcə təkərin altından çıxan toz bulud kimi qalxıb otların üstünə yatırdı.* M.İbrahimov.

4. Bir işin, hadisənin təsiri azaltmaq, zəifləmək, sakitləşmək, dayanmaq, qurtarmaq. *Külək yatdı. İstilər bir az yatdı. Hirs yatdı. Ehtiraslar yatdı.* – *Yaz gəldi, bahar oldu, qışın şiddəti getdi; Qar bitdi, külək yatdı, soyuq axıra yetdi.* A.Səhhət. [Çiçək xanım:] *A Fatma xanım, dincəldinmi? Nasın-pasın yatdımı? N.Vəzirov. Dava təzə şey deyil. Mən bu altmış yaşında davanın yatdığını görməmişəm.* Mir Cəlal.

5. *məc.* Qəflət etmək, qəflətdə olmaq, arxayın olmaq, xəbərsiz olmaq, heç bir hərəkət göstərməmək. *Yatmaq vaxtı deyil! Yatanları oyatmaq (qəflətdə olanları ayılmaq).* *Yatmışan, heç nədən xəbərin yoxdur.* – *İndi isbatihünər, sidqü sədaqət vaxtıdır! Yatmayın, huşyar olun, iş vaxtı, qeyrət vaxtıdır!* M.Ə.Sabir. *..Qorxuram İranın hürriyyətinə ümidvar olub yenə yatasınız.* C.Məmmədquluzadə.

6. *məc.* Dayanmaq, işləməmək, fəaliyyətdən qalmaq. *İş yatıb qalıb.* – *Qəzetənin həmişəlik yatmağı bu qərar ilə əmələ gəldi.* C.Məmmədquluzadə. *Qış-yay elə bir gün olmamışdır ki, Musanın dəyirmanı yatsın. İ.Əfəndiyev.*

7. Keyimək, uyuşmaq, yuxulamaq. *Ayaqlarım yatıb.*

8. Yığılıb qalmaq, işə getməmək, satılmamaq (bu mənada adətən “yatıb-qalmaq” şəklində işlənir). *Dükanlarda mal yatıb qalıb.*

9. Həbsxanada olmaq, həbsdə olmaq, məhbüs (dustaq) olmaq. *Hərif neçə il yatıb?* – [Müəllim] *zənn etdi ki, Tellinin əri ölmüşdür və ya bir cinayət yapmış da, həbsxanada yatır.* S.Hüseyn.

10. Bir sıra sözlərə qoşularaq müxtəlif ifadələr düzəldilir; məs.: ürəyinə yatmaq, kön-lünə yatmaq, ağına yatmaq, dilinə yatmaq.

YATMALI *sif.* Yatmaq üçün çox əlverişli, yararlı, münasib, rahat. *Əcəb yatmalı yerdir.*

YATMIŞ *f.sif.* Yuxuda olan; yuxulu. *Yatmış uşaq.* // İs. mənasında. *Yatmışları razı deyiləm kimsə oyatsın.* M.Ə.Sabir. *Gün .. yavaş-yavaş qalxıb dağın dalından göründü və ruh verən qızıl zərrələrini aləmə dağıdıb, bütünü yatmışları oyatdı.* S.S.Axundov.

YATMIŞLIQ: özünü yatmışlığa qoymaq – özünü yatmış, yuxulu kimi göstərmək, özünü yuxuluğa vurmaq. [Məsmə] *yorğun olduğu üçün özünü yatmışlığa qoyur, cavab verməyir.* S.Hüseyn.

YAVA *sif.* 1. Pis, xarab, ədəbsiz, həyasız. **□ Yava danışmaq (söyləmək)** – pis-pis danışmaq, ədəbsiz danışmaq, söyüş söymək. [Hacı Kərim:] *Bu nə qələf edir, nə yava danışır. Səni kim bu məclisə çağırdı?* M.F.Axundzadə. [Allahqulu:] *Nə yava söyləyirsən, ay gədə!* N.Vəzirov.

2. *vulq.* Əxlaqsız, pozğun (bəzən söyüş mənasında).

3. Yersiz-yurdsuz, avara.

YAVALAMA “Yavalamaq”dan *f.is.*

YAVALAMAQ *f. məh.* Pisləmək, xarab-lamaq.

YAVALANMA “Yavalanmaq”dan *f.is.*

YAVALANMAQ *məch. məh.* Xarab olmaq, korşalmaq, kəsərdən düşmək. *Meydanda, yaman yerdə quluncım yavalandı; Başdan yaralandım, dedim Allaha təvəkkül.* Ə.Nəzmi.

YAVALAŞMA “Yavalaşmaq”dan *f.is.*

YAVALAŞMAQ *f. dan.* 1. Pisləşmək, xarablaşmaq.

2. Həyasızlaşmaq, sirtılmaq.

YAVALIQ *is.* Pislik, heyvərəlik, ədəbsizlik. [Sirat] *bəyin ağzının yavalığına bələd idi.* Ə.Əbülhəsən.

YAVAN *sif.* 1. Təkcə çörəkdən ibarət olan; yavanlığı olmayan. *Yavan çörək yedi.* – *Adamın öz yavan çörəyi özgənin plovundan yaxşıdır.* (Ata. sözü). [Surxay:] *Al, on üç qəpik, yenə yavan çörək alıb yeyə bilərsən, səni zavoda götürüblər?* S.Rəhman. // *Zərf mənasında.* Yavanlıqsız. *Çörəyi yavan yemək.*

2. Yağlı olmayan, yağsız. *Yavanət.* – [Mahmud:] *Suyu asdım, di buyur, yenə yavan şorbanı bişir.* Ə.Haqverdiyev.

3. *məh.* Boş, mənasız, şit, duzsuz. *Yavan söz.* – *Sanki Əzizin yavan və duzsuz söhbətinə şəkkər qatdılar.* Ə.Vəliyev.

4. *k.t. məh.* Qidalı maddələrdən məhrum (torpaq haqqında). [Miçurin] *qəti olaraq öz tingliyini başqa bir yerə – yavan, qumsal torpağı olan səhraya köçürməyi qərara aldı.* M.Axundov.

YAVANA *zərf* Yavan. [Məşədi İbad:] *Çörəyi yeməram mən yavana; Yaxşı deməram mən yamana.* Ü.Hacıbəyov.

YAVANLIQ *is.* Çörəklə yeyilən hər şey. *İmanın satıb əppəyinə yavanlıq eləyib.* (Ata. sözü). [Pirverdi:] *Sırağagün sabah vaxtı .. evdən çıxıb oğlanlarıma .. yavanlıq aparırdım.* N.Vəzirov. *Körpənin adını Qərib qoydunuz; Yediği arpadır, yavanlığı duz.* S.Vurğun.

YAVANLIQSIZ 1. *sif.* Yavanlığı olmayan. *Yavanlıqsız çörək.*

2. *zərf* Yavanlıq olmadan. *Yavanlıqsız qalmaq.*

YAVANSIZLIQ *is.* Yavanlığın olmadığı hal.

YAVAN-YAVAN *zərf* Yavanlıq olmadan, yavanlıqsız. *Tərən doğranmış çörəkdən bir parça götürüb yavan-yavan gəvələməyə başladı.* M.Hüseyn.

YAVAŞ *zərf* 1. Hərəkəti asta, zəif, ağır. *Yavaş yerimək.* // Sif. mənasında. *Qız .. yavaş addımlarla onu izləyir.* M.Hüseyn.

2. Sakit, asta, qışqırıqsız, səssiz. *Yavaş danış!*

3. *sif.* Sakit, mülayim, həlim. *Yavaş inək.* *Yavaş uşaq.*

yavaş-yavaş *zərf* Asta-asta, zəif-zəif, sakit-sakit. *Yavaş-yavaş yerimək. Yavaş-yavaş danış, tələsmə.* – *Batdı yavaş-yavaş Hacınn səsi; Kəsildi axırda, bayquş nəfəsi.* H.K.Sanlı. *Yavaş-yavaş pilləkənləri endik.* Mir Cəlil. // *Azca-azca, ağır-ağır, tədriclə, aramla. Xəstə yavaş-yavaş özinə gəlir. Qarlar yavaş-yavaş əriyir. İşlə yavaş-yavaş tanış olur.* – *Axşam yavaş-yavaş araya gəldi. Gün qüruba yaxınlaşdı.* N.Nərimanov. [Hacı Sultan] *yavaş-yavaş alver edib çörək pulusunu qazanırdı.* S.Hüseyn. *Əvvəlcə qayığa minməkdən qorxan Tofig yavaş-yavaş öyrəşmişdi.* M.Rzaquluzadə. *Kabab yavaş-yavaş sulanır bu an; Ağ lavaş qoyulub yaşıl süfrəyə.* H.Hüseynzadə.

YAVAŞAN *is. mäh. bax yovşan.* Xırdaca-xırdaca çəpişlər; Yavaşanın başın dişlər. (Sayaçı sözü).

YAVAŞCA *zərf* Astaca, üsulluca, yavaşcadan, hiss etdirmədən, səs çıxarmadan, bildirmədən. *Yavaşca yerindən durdu. Yavaşca kənara çəkildi.* – *Axırda zəiflər yavaşca başlayırlar əkilməyə və güclülər, yəni dəstə sahibləri qalırlar məclisdə.* C.Məmmədquluzadə. *Zeynal yavaşca addımları ilə Mehribana yaxınlaşdı.* S.Hüseyn. *..Qoşqar yavaşca qalxıb dinməz-söyləməz kabineti tərk edəndə Sultan elə bil yuxudan ayıldı.* İ.Hüseynov. // Başqalarına eşitdirmədən, astadan, yavaş səslə. *Qulluqçu .. sözünün axırını yavaşcadan söyləyərək, qızarmış bir halda otaqdan çıxdı.* Çəmənzəminli. *Ana Südəbəyə yavaşca: – Qızım, Firidunu qonaq çağırırsana, – dedi.* M.İbrahimov.

YAVAŞCADAN *bax yavaşca.* [Məmməd-cəfər] *əyilib yavaşcadan qulağına pıçıldadı.* Qantəmir. *Yenə əvvəlki gecələr kimi [müəllim və Telli] yavaşcadan söhbətə başlamışlardı.* S.Hüseyn. *Əzizin dizləri titrədi, yavaşcadan çamadanının üstündə oturdu.* S.Rəhman.

YAVAŞCALIQLA *zərf dan.* Yavaş, yavaşca. *Çoban yavaşcalıqlan əyilib Aşıq Şirvandan xəbər aldı.* “Abbas və Gülgeç”.

YAVAŞCANA *dan. bax yavaşca.*

YAVAŞDAN *zərf bax yavaşca.* *Qoca kapitan qəmgin səslə yavaşdan dilləndi.* M.Süleymanov.

YAVAŞIDICI *sif. və is. tex.* Sürəti, hərəkəti yavaşdan, azaldan (cihaz və s.).

YAVAŞIMA “Yavaşım” *dan f.is.*

YAVAŞİMAQ *f.* Bir şeyin hərəkətinin, sürətinin, şiddətinin, təsirinin və s.-nin gücü getdikcə azalma, zəifləmək, ağırlaşmaq, sakitləşmək. *Külək yavaşığa başladı. Sel yavaşdı. Maşının hərəkəti yavaşdı. Ağrı yavaşdı.* – *Mehribanın hıçqırıqları yavaşığa başlayınca Səlim onun tərləmiş üzünə tökülmüş pərişan saçlarını bir tərəfə edib alınının tərini sildi.* S.Hüseyn. *Budur, zurna yavaşdı.* Çəmənzəminli.

YAVAŞITMA “Yavaşıtmaq” *dan f.is.*

YAVAŞITMAQ *icb.* Hərəkətin sürətini azaltmaq, astalaşdırmaq, zəiflətmək, alçaltmaq. *Addımını yavaşıtmaq. – Xanım bir yerdə*

durdumu, Həmzə bəy də yerini yavaşdıb gözlərini ondan çəkirdi. Çəmənzəminli. Bəbir bəy səsinə yavaşdı. Mir Cəlal. *Tapdıq ağlmasını yavaşıtı.* Ə.Vəliyev.

YAVAŞLAMA “Yavaşlama” *dan f.is.*

YAVAŞLAMAQ *f.* Yerini, sürətini azaltmaq, yavaş etmək. *Məşədi Əsgər bir az yavaşlayıb özünü bir qaranlıq yerə çatdırdı.* S.M.Qənizadə.

YAVAŞLANDIRICI *bax yavaşidici.*

YAVAŞLANDIRMA “Yavaşlandırmaq” *dan f.is.*

YAVAŞLANDIRMAQ *icb.* Yavaş etmək, yavaşıtmaq, ağırlaşdırmaq, azaltmaq.

YAVAŞLANMA “Yavaşlanmaq” *dan f.is.*

YAVAŞLANMAQ *f.* Yavaş olmaq, yavaşıtmaq, ağırlaşmaq, azalma, zəifləmək.

YAVAŞLATMA “Yavaşlatmaq” *dan f.is.*

YAVAŞLATMAQ *icb.* Yavaş etməyə, azaltmağa, zəiflədirməyə, yavaşıtmağa məcbur etmək. *Külək Dərbərin üzünə çırpır, qulaqlarında uğuldayır, yerini yavaşladır.* C.Cabbarlı.

YAVAŞLIQ *is.* Hərəkətdə, sürətdə astılıq. *Bir-iki yolcu da bu yavaşlıqdan istifadə edərək tramvaydan atılıb çıxdı.* Qantəmir.

YAVA-YAVA *zərf dan.* Hərzə-hərzə, ağzına nə gəldi, həyasız-həyasız, ədəbsizcəsinə, tərbiyəsizcəsinə. *Yava-yava danışmaq.* – [Hacı Qara:] *Yava-yava danışma, yoldan çox adam gedir, doğrusun de görüm, kimsiniz?* M.F.Axundzadə. [Sultan bəy Əsgər:] *Nə yava-yava danışırısan?* Ü.Hacıbəyov. [Sultan:] *Bura sizə rəiyyat Vəlməmmədin evi deyildir ki, .. yava-yava hırıldayırsınız.* S.Rəhimov.

YAVƏR *is. [fars.] 1. klas.* Yardımçı, köməkçi, imdada çatan. *Anadan yaxşı yavər olmaz.* (Ata. sözü). *Təklif nə hacətdi, gözümlə, vaqifi-halə; Dildadələrin dadrəsi, yavəri sən-sən.* Q.Zakir. *Bikəsm ələməyə dərdü qəmindən özgə; Nə həvadəri nə yavər, nə kasım var mənəm.* S.Ə.Şirvani.

2. *hərb.* Yuxarı rütbəli zabıtlərin yanında xidməti tapşırıqları və ya qərargah işlərini yerinə yetirən kiçik rütbəli, hərbi vəzifəli şəxs. *..Nazirin hərbi geyimli yavəri içəri girdi.* S.Rəhimov.

YAVƏRLİK *is.* Yavərin gördüyü iş, vəzifə.

YAVINC *is. məh.* Tabeçilik, tabe olan.

YAVRU *is.* Çocuq, uşaq, körpə, bala (nəvazışlə deyilir). *Yavrum, quzum! Yatanlar ayılmaz mahaldır? Ancaq mənimki nalə, səninki sualdır.* M.Ə.Sabir. *Yanaşar bəstərifəfalə ana; Uyqudan yavrusu istər oyana.* A.Səhhət. [Nazlı Maralə:] *Mən sənə ana yerindəyəm, yavrum! Nə dərdin varsa, aç söylə!* H.Cavid. *Məsum yavrusunun buz kimi soyumuş çöhrəsi bir an belə [ananın] gözlərinin qabağından getmirdi.* M.Hüseyn.

YAVRUCUQ “Yavru”dan oxş. *Lay-lay mələyim, sevdiciyim, yavrucuğum yat; Bir də ələ düşməz bu çocuqluq dəmi, heyhat! A.Şaiq. Zəhra yuvası dağılmış bu yavrucuqların, analarını itirmiş bu üç qızın halını, ürək parçaları sənəmi gözü yaşlarını görərək ixtiyarsız gözləri yaşardı.* S.Hüseyn.

YAVUQ *sif.* Yaxın. *Qarı gəlir bizə yavuş; Əl-ayağı tutub soyuq. “Koroğlu”, Mehmanlara var saf suyun özgə səfəsi; Dərlər ki, yavuşdur ola on dörd gecəlik ay.* Qövs. [Xədicə:] [Nazlı] *özümə bacıdan yavıq adam bilib hamı gizlin olan fikirlərimi sənə demişəm.* N.Nərimanov.

YAVUQLAŞMA “Yavuşlaşmaq”dan *f.is.*

YAVUQLAŞMAQ *f.* Yaxınlaşmaq. *Elə ki Bahadır Sonaya yavuşlaşdı, Sona gülümsünüb ağ əlləri ilə Bahadırın əllərindən tutub çəkdi.* N.Nərimanov. [Mirzə] *stola tərəf yavuşlaşıb kağızda yazı görüb oxudu: – Dərvaşəmizi fələk vurubdu.* Ə.Haqverdiyev.

YAVUQLU *sif. və is. məh.* Adaxlanmış, nişanlanmış; adaxlı, nişanlı, deyikli.

YAVUQLUQ *is.* Yaxınlıq. *İtaliya məmləkətinin Napoli [Neapol] şəhərinin yavuşluğunda bir qədim büt-pərəstlərə təəllüq ibadət-gahın xərabəsi var.* H.Zərdabi. [Kətxuda] *bilirdi ki, bunlara yavuşluq etsə, qulluq işləri də yaxşı gedəcəkdir.* N.Nərimanov.

YAVUZ *sif. qəd.* 1. Şiddətli, çox sərt və tünd, yaman.

2. Məharətli, ustad. *Yavuz çox sağlam bayatı sevər; Gah öyünər, tək-tək özündən deyər.* M.P.Vaqif.

YAY¹ *is.* İlin, yazla payız arasında olan ən isti fəsl. *Yayın isti günləri. Yay günləri. Yay meyvələri. Yay tətili. Yay istirahəti. – Hamı bunu bilir ki, yay fəslü üç ay məktəblər bağlı-*

dur. C.Məmmədquluzadə. *Bu il yay tətili mənasibəti ilə .. vətənə gəlmiş dayım mənimlə görüşdükdə anama dedi: – Bunun da oxumaq zamanı çatmış. S.S.Axundov. Nə gözəldir doluşmaq isti yay fəsiləri; Bu sərin sahilləri.* M.Müşfiq. □ **Yaydan-yaya** – hər ilin yayında, hər dəfə yayda.

YAY² *is.* 1. Ox atmaq üçün yarımdairə şəklində əyilib ucları tarım iplə birləşdirilmiş ibtidai silah. *Dəmirçioglu yayı çiyindən aşır-dı, oxları bir-bir çilləyə-kamana mindirib yerindən tərpənəni vurub yerə saldı. “Koroğlu”. Şah oxluqdan bir ox alıb yaya qoyur.* A.Şaiq. □ **Yaya dönmək** *məc.* – düz, şaquli vəziyyətini itirmək, əyilmək. *Qaşların ayrısın yad eylədikcə; Qəmətim əyilib, yaya dönmüşəm.* M.P.Vaqif.

2. Spiral şəklində burulmuş məftil. *Polad yay. Saatin yayı. Çaxmağın yayı sınıb. // Hərəkət zamanı təkən və sarsıntının təsirini azaltmaqdan ötrü avtomobil, vaqon və s. minik vasitələrinin, banla ox arasında olan, bir-birinə pərçim edilmiş, adətən bir neçə qat uzun elastik polad lövhələrindən ibarət hissəsi.* *Araba yayı. Vaqonun yayları.*

3. *məc.* Klassik şeirdə: gözəlin qasına işarə. *Can alar qaşı, təkər kirpiyi qan; Mərhəbə, ol oxa, ol yaya baxın! Heyran xanım. Ləb qönçə, diş inci, yanağı lalə; Çəkilib qaşların yay, Sarıköynək! Aşıq Ələsgər.*

♦ **Ox atıb yayını gizlətmək** – fikrini tamamilə deməmək, eyhamla, işarə ilə kifayətlənmək. *Ox atıb gizləmə dalında yayı.* M.Rahim.

YAYBAŞI *zərf* Yayın başlanğıcında, yayın əvvəlində, yay girəndə. *Yaybaşı Bəbir bəy külfəti [dağa] aparmaq istədi.* Mir Cəlil.

YAYCI *is.* Qədim türkdilli tayfalarından biri.

YAYCIQ *is.* Balaca yay.

YAYCI(LAR) *is.* Qədim türkdilli tayfalarından biri.

YAYDIRMA “Yaydırmaq”dan *f.is.*

YAYDIRMAQ *icb.* Başqasına yayma işi gördürmək, yaymağa məcbur etmək.

YAYDIRTMA “Yaydırtmaq”dan *f.is.*

YAYDIRTMAQ *bax yaydırmaq.*

YAYĞIN *sif.* 1. Tez yayılmaq xassəsi olan, tez yayılan; sıyıq.

2. *məc.* Konkret, dəqiq olmayan, lazımcı aydın olmayan; qeyri-müəyyən. *Yayğın fikir.*

YAYĞINLAŞDIRILMA “Yayğınlaşdırılmaq” dan *f.is.*

YAYĞINLAŞDIRILMAQ *məch.* 1. Yayğın hala salınmaq, yayğınlıq xassəsi verilmək; sıyıqlaşdırılmaq.

2. *məc.* Konkretlikdən, aydınlıqdan, dəqiqlikdən məhrum edilmək.

YAYĞINLAŞDIRMA “Yayğınlaşdırmaq” – dan *f.is.*

YAYĞINLAŞDIRMAQ *f.* 1. Yayğın hala salmaq, yayğınlıq xassəsi vermək; sıyıqlaşdırmaq.

2. *məc.* Konkretlikdən, aydınlıqdan, dəqiqlikdən məhrum etmək. *Fikri yayğınlaşdırmaq.*

YAYĞINLAŞMA “Yayğınlaşmaq” dan *f.is.*

YAYĞINLAŞMAQ *f.* 1. Yayğın hala düşmək, yayğınlıq xassəsi almaq; sıyıqlaşmaq.

2. *məc.* Konkretliyini, dəqiqliyini itirmək.

YAYĞINLIQ *is.* 1. Tez yayılmaq xassəsi, yayğın şeyin halı; sıyıqlıq.

2. *məc.* Qeyri-müəyyənlik, qeyri-konkretlik; bir şeydə lazımınca aydınlıq, konkretlik, müəyyənlik olmaması.

YAYXAMA “Yayxamaq” dan *f.is.*

YAYXAMAQ *bax yaxalamaq².*

YAYXANMA “Yayxanmaq” dan *f.is.*

YAYXANMAQ *f. dan.* 1. Yayılıb oturmaq və ya uzanmaq. *Sultan stulda yayxanaraq gözlənilmədən qəhqəhə çəkdi.* İ.Hüseynov.

2. Yırğalanaraq yerimək. [Cuma] *gəminin hərəkətinə görə sağa-sola yayxanaraq ağır addımlarla kayutdan çıxdı.* Ə.Əbülhəsən. *Ağ mayaların üstündə oturub yayxana-yayxana (z.) gedən qoca qarlıların qucağında camış balası .. gözə dəyirdi.* Ə.Vəliyev.

YAYXINMAQ *f. dan.* 1. Kənara çıxmaq, qırağa çəkilmək, özüni kənara çəkmək.

2. İşdən boyun qaçırmmaq, yayınmaq.

YAYICI *sif.* 1. Bir şeyi yayan, intişar etdirən, yayılmasına səbəb və ya vasitə olan. *Ağcaqanadlar malyariya xəstəliyinin yayıcı-sıdır.*

2. *xüs.* Yastıladan, yayan. *Yayıcı dəzgah.*

YAYIQ *sif. məh.* 1. Göz qabağında olmayan, uzun müddət öz yurdundan, ev-əşiyindən uzaq düşən, uzaqda olan.

2. Tənbəl, ərincək.

YAYIQLIQ *is.* Göz qabağında olmama, gözdən uzaq olma, uzaqda olma.

YAYILMIŞ *is.* Yayılmaq işi, yayılma, intişar etmə.

YAYILMA “Yayılmaq” dan *f.is.*

YAYILMAQ *f.* 1. Öz əhatə, təsir, nüfuz dairəsini genişləndirmək, geniş sahə tutmaq, əhatə etmək; genişlənmək, intişar etmək. *Xəstəlik yayıldı. Müharibə atəşi bir çox ölkələrə yayıldı. Daşqın suları hər tərəfə yayıldı. – Yağ əridicə közün üstünə damcılayıb cızıldayır, seyrək tüstü qalxıb sakit havada yayılır, həyatı kabab iyi bürüyürdü.* İ.Hüseynov.

2. Hər tərəfdə eşidilmək, hər yerdə məlum olmaq. *Xəbər çox tez yayıldı. Şöhrəti yayılmaq (məşhurlaşmaq). – Mirzənin ölməyinin xəbəri şəhərə yayıldı.* Ə.Haqverdiyev. *Yayılır ətrafa qarmonun səsi: Təmiz bir vicdanın saf zümzüməsi.* S.Vurğun.

3. *məc.* Zahir olmaq, görünmək, gəlmək. *Birdən Leylanın çatılmış qaşları açıldı, üzünə bir təbəssüm yayıldı.* Ə.Məmmədخانlı.

4. *məc. dan.* Çox sərbəst vəziyyətlə oturmaq və ya uzanaraq çoxlu yer tutmaq. *Nə yayılmışan divanda? – Hikmət İsfəhani qıclarını uzadaraq kresloya yayıldığı halda və təsbeh çevirə-çevirə gözünün ucu ilə İranpərəstə baxdı.* M.İbrahimov.

5. Yayğın hala gəlmək. *Xəmir yayılmışdır.*

YAYIM *is.* Yaymaq işi.

YAYINDIRMA “Yayındırmaq” dan *f.is.*

YAYINDIRMAQ *f.* 1. Fikrini, diqqətini, nəzərini bir şeydən uzaqlaşdırmaq, kənara, başqa tərəfə cəlb etmək (adətən isimlərlə birlikdə işlənir). *Nəzərini yayındırmaq. Fikrini yayındırmaq. – ..Gözlərimi Şumşadxanımın üzündən bir an belə yayındırmazdım.* M.S.Ordubadi. *Yanında bulunan qadınlar [Gülzarı] yayındırmaq və əyləndirmək üçün gramfon oxudurlardı.* T.Ş.Simurq.

2. Xəbəri olmadan, hiss etdirmədən oğurlatmaq; gizlətmək, itirtmək. [Qədim:] *Balam, sən atan qulphu qazanları dirigözlü yayındırmazdı?* S.Rəhimov. // Qaçırtmaq; qaçmasına, əkilməsinə imkan yaratmaq.

YAYINIQ *bax yayğın.*

YAYINMA “Yayınmaq” dan *f.is.*

YAYINMAQ *f.* 1. Başqa yerə (cəhətə, şeyə və s.) cəlb olunmaq, başqa şeylə məşğul

olmaq, kənara çıxmaq (adətən “fikri, nəzəri, diqqəti” və s. sözləri ilə). *Fikri yayınmaq*. // *Qaçmaq*. *Fikrindən yayınmaq*. – [Gülsənəmin] *narazılığını bürüzə verən bu hərəkəti Tahirin də, Cəmilin də nəzərindən yayınmadı*. M.Hüseyn.

2. Cürbəcür bəhanələrlə boyun qaçırmaq, can yandırmaq. *Tapşırılan işdən yayınmaq* .. *nə qədər çətindir*. S.Rəhimov.

3. *dan*. Xəlvəti getmək, qaçmaq, gözdən itmək, yox olmaq, aradan çıxmaq; öklmək, gizlənmək. // *Uzaqlaşmaq*, *getmək*. *Al–yaşıl geyinib durma qarşıda*; *Yayın bədnəzərdən, göz dəyər sənə*. Qurbani. [Tariverdi:] *Barı qaçım*, .. *vaxt ikən bir tərəfə yayınım*. M.F.Axundzadə. [Nağı:] *Söylədi*: – *Qardaşlar, gəlin yayınmaq*; *Çoxdandır Samuxa olmuşuq qonaq*. H.K.Sanlı. *Axşam istirahətindən sonra qızlar əl-ələ verib parka çıxanda mən yayınırdım*. Mir Cəlal.

4. Yandan keçmək, hədəfə dəyməmək; sapmaq. *Gündən–günə* [Kərimin] *atdığı güllə daha heç yayınırdı*. S.Rəhimov. // *Canını qurtarmaq*, *qaçmaq*, *qaçıb qurtara bilmək*. *Güllədən ilan yayınası deyil*. – *Sonadı, ovçusundan*; *Yayındı yana, yeridi*.. Aşıq Ələsgər.

YAYIŞMA “Yayışmaq”dan *f.is.*

YAYIŞMAQ *f.* Kütləvi halda hər tərəfə yayılmaq; dağılmaq.

YAYQI *is.* Yerə və ya döşəmə üzərinə sərilən şeylər: palaz, xalça, həsir, cecim və s.

YAY–QIŞ *zərf* Hər zaman, həmişə, ilin bütün fəsilələrində. *O, yay–qış başaacaq gəzir*.

YAYLA *is.* 1. Yaylaq. [Molla Həmid:] *Allaha şükür, belə səfali yerdə, yaylada damaq çağ olmazmı?* M.F.Axundzadə.

2. *coğr.* Dağlıqda olan düzən yerlər. *Qara–bağ yaylası*. – *Yaylanın başından hay–kiyi səsi gəlirdi*. Mir Cəlal. *Nəhayət, onlar yoxuşun başına çatıb hamar və yüksək bir yaylaya çıxdılar*. Ə.Məmmədcanlı.

YAYLAQ *is.* Sərinliyinə görə yay istirahəti üçün əlverişli olan dağ yeri. *Yaylaq havası*. *Yaylaqda istirahət etmək*. *Yaylağa köçmək*. – *İnk, camış, qoyun, quzu*; *Çıxar yaxırdə otlağa*; *Köçər arandan el, gedər*; *Yavaş–yavaşca yaylağa*. A.Səhhət. *Qaldı Qızdırmalı*. *Bu Allahın bəlasına giriftar olmuş da yaylaqlarda veyillənməkdən yorulmadı*. C.Məmmədqulu–

zadə. *Ehtiyat xala* .. *səfali yaylaq şəhərində yaşayırdı*. Mir Cəlal. // *Yayda qoyun və mal–qara sürülərinin saxlandığı yer (qışlaq müqabil)*. // Ümumiyyətlə, sərin və səfali yer.

YAYLAQÇI *is.* İstirahət üçün yaylağa gəlmiş, yaylaqda dincələn adam. *Bu yay İstisuda yaylaqçıların sayı–hesabı yox idi*.

YAYLAQLAMA “Yaylaqlamaq”dan *f.is.*

YAYLAQLAMAQ *f.* Yaylaqda istirahət etmək, yayı dağlıq və sərin yerdə keçirmək.

YAYLAQLANMA “Yaylaqlanmaq”dan *f.is.*

YAYLAQLANMAQ *b ax yaylaqlamaq*.

YAYLAQLIQ *is.* 1. Yaylaq.

2. Yaylaq üçün lazım və yararlı olan şey.

YAYLAMA “Yaylamaq”dan *f.is.*

YAYLAMAQ¹ *f.* 1. Yay vaxtını bir yerdə keçirmək, istirahət etmək (*qışlamaq* müqabil). *Dağlarda yaylamaq*. *Bu il harada yaylamışdınız?* – *Getmə, dağlar səndən xəbər alayım*; *Sinədə yaylayan ellər necoldu?* “Kor–oğlu”. *Həm bu yaylaqda yaylayan ellər? Görəndə gözümdən car oldu sellər*. Aşıq Ələsgər.

2. Yaylaqda otlamaq, yaylaqda olmaq.

3. *məc.* Yay olmadığı halda ona xas olan işlər görmək.

YAYLAMAQ² *f.* Yay qoymaq, yayla bərkitmək (*b ax yay*² 2–ci mənada).

YAYLANMA “Yaylanmaq”dan *f.is.*

YAYLANMAQ *məc.* Yay qoyulmaq, yayla bərkidilmək (*b ax yay*² 2–ci mənada).

YAYLATMA “Yaylatmaq”dan *f.is.*

YAYLATMAQ *icb.* Yayı yaylaqda saxlamaq, yaylaqda qalması üçün şərait yaratmaq, yaylamağa məcbur etmək.

YAYLI *sif.* Yaylı olan. *Yaylı kürsü*. *Yaylı oyuncaq*. – *Bu vaxt Əhməd yaylı krovatın üzərində uzanıb ağır–ağır nəfəs alırdı*. Ə.Vəliyev. *Ağır yaylı qapının bir tayı ləngər ilə aralanmağa başladı*. Mir Cəlal.

YAYLIQ¹ *sif.* Yay fəslinə aid olan, yayla məxsus, yay üçün ayrılmış (hazırlanmış). *Yaylıq paltar*. – [Bəbir bəy] *qalxıb Məşədi Cahangirə bir boşqab yaylıq üzüm gətirdi*. Mir Cəlal.

YAYLIQ² *is.* Üçkünc və ya dördkünc parçadan ibarət qadın baş örtüsü. *Yaylıqı başına örtmək*. *Başında yaylıq*. *Başını yaylıqla sarımaq*. – [Xırdaxanım:] *Pəri, otaqda .. bir yaylıq var, ört başına, onu sənə bağışladım*.

N.Vəzirov. [Qadın] *başından nimdəş yaylı-ğını da çıxarıb körpəni bürüyür*. Ə.Məmməd-xanlı. // Burun, üz, tər silmək üçün dördkunc parça. *İpək yaylıq. Burun yaylığı*. – *Yaylığı kirli balam; Qəlbi fikirli balam; Cahıl-cuhul içində; Mənim şəkilli balam*. (Bayatı). Hə, .. *böliükdən xoşun gəldimi?* – *deyə, kapitan yaylıqla alınının tərini sildi*. Ə.Əbülhəsən.

YAYLI-QIŞLI bax **yay-qış**.

YAYLIM¹: **yaylım atəşi** – bir neçə silah-dan eyni zamanda açılan atəş. *Yaylım atəşi açıldı, dəstələrdən soldatlara daş atmağa başladılar*. M.S.Ordubadi. *Çəkilib soldatlar, yerə yatdılar; Yaylım atəşini peydar atdılar*. H.K.Sanlı. *O taydan qalxdıqca bir qara dəstə; Yaylım atəşləri yayıldı düzə*. S.Vurğun. **□ Yaylım güllə** – bax **yaylımı güllə** (“**yay-lımı¹**” da).

YAYLIM² *is.* Mal-qaranın gecə otarılması. *Çəkirdi yaylıma sürünü çoban; Olurdu qa-çaqlar yoluna rəvan*. H.K.Sanlı. *Yazda Rüs-təm özü mal-qaranı yaylıma aparmağa çalış-şar*. S.Rəhimov. *Almurad baba .. gecə biz yuxuda ikən qoyun-quzunu yaylıma çıxarırdı*. İ.Əfəndiyev.

YAYLIMI¹ *sif.* Yaylımla atılan. **□ Yay-lımı güllə** – çovumuş (sovuşan, naqafil) güllə.

◇ ...yaylımı gülləyə gələsən – qarğış ifadəsi. [Nurcahan:] *..A səni yaylımı gülləyə gə-ləsən, .. bu nə sözlərdir ki, özündən qayırır-san?! N.Vəzirov*.

YAYLIMI² *is.* *məh.* Musiqi havası. *Xan Sultan tütəyi ağzına aldı, bir yaylımı çaldı*. S.Rəhimov.

YAYLIMLAMA “Yaylımlamaq”dan *f.is.*

YAYLIMLAMAQ¹ *f.* Yaylım atəşi açmaq, bir yerdə eyni zamanda güllə atmaq.

YAYLIMLAMAQ² *f.* Mal-qaranı gecə otla-masına çıxarmaq.

YAYLIMLATMA¹ “Yaylımlatmaq¹”dan *f.is.*

YAYLIMLATMA² “Yaylımlatmaq²”dan *f.is.*

YAYLIMLATMAQ¹ *icb.* Yaylım atəşi aç-dırmaq, eyni zamanda hamıya birdən atəş açdırmaq, silahların hamısı ilə birdən atəş açdırmaq.

YAYLIMLATMAQ² *icb.* Mal-qaranı gecə otlatmaq (otlamağa çıxartdırmaq).

YAYMA 1. “Yaymaq”dan *f.is.*

2. *is.* Acıtmasız xəmindən bişirilən nazik çörək. [Telli] *sobanı qalayıb sac asdı, yayma bişirməyə başladı*. S.Hüseyn. **□ Südlü yayma məh.** – südlə düyüdən bişirilən xörək; südlü-sıyq. [Tubu Gülnisəyə:] *Bir az düyü arıtla, atana bir dövrə südlü yayma bişir*. Ə.Haq-verdiyev.

3. *is. tex.* Metalı hərلənən vallar arasında saxlamaqla ona istənilən formanın verilməsi. *Zavodun yayma sexi*.

YAYMAÇI *is.* xüs. Yayma işi ilə məşğul olan adam (bax **yayma** 3-cü mənada).

YAYMAQ *f.* 1. Bir şeylə yastılaraq nazik qat halına salmaq, uzatmaq, açmaq, böyüt-mək. *Qadınlardan birisi yuxa yayır, o birisi də çevirirdi*. Ə.Vəliyev.

2. Ətrafa səpələmək, dağıtmaq, tək-tək, sərbəst otlamağa buraxmaq. *Sürünü otlağa yaymaq*. – [Kərim baba:] *Qışlaqda idik, payı-zın aydınlıq gecəsi idi. Qoyunları yayıb bir daş üstündə uzanmışdım*. A.Şaiq.

3. Hamıya bildirmək, hamının bilməsinə səbəb (vasitə) olmaq. *Söz yaymaq. Şayiə yay-maq. Xəbər yaymaq*. – [Zeynal:] [İncə] *ona-buna xəbər yayıb*. C.Cabbarlı. [Ağarza:] *Pis olmaz ki, şikayətlərinizi üzüümüzdə deyəsiz. Biz də nöqsanımızı bilək, .. nəinki daldə da-nışmaq, söz yaymaq, filan*. Mir Cəlal. **□ Xalqa (camaata) yaymaq** – hamıya bildirmək, ha-mıya tanımaq, hamıya xəbər vermək. *Molla Cümə sənin vəsfən deyibdi; Götürübən əziz xalqa yayıbdı*. Molla Cümə.

4. Təbliğat məqsədi ilə paylamaq, intişar etmək, dağıtmaq. *Vərəqləri yaymaq isə Tütün-çüoğluna və Həsənağaya tapşırıldı*. M.S.Or-dubadi. *..Firidungil ikinci kitabdan yüzünü darülfünun tələbələri, məktəblilər, müəllim-lər arasında yaymış, üç yüzünü fəhlələrə və əsnafa çatdırmışdılar*. M.İbrahimov.

5. Başqalarına öyrətmək məqsədi ilə inti-şar etdirmək. *Qabaqcılların təcrübəsini geniş yaymaq*.

6. Öz təsirini (səsini, iyini və s.) ətrafda hiss etdirmək (eşitdirmək), ətrafa saçmaq, ətrafı doldurmaq. *Çiçəklər ətrini ətrafa ya-yırdı*. – *Küləklər yayırdı geniş düzlərə; Muğan qızlarının şərqilərini*. S.Vurğun. *Yavaş-yavaş çıxmaqda olan Ay öz .. işığını ətrafa yayırdı*. M.İbrahimov.

YAYMALIQ *sif.* Yayma üçün yararlı (ayrılmış). *Yaymalیق un.*

YAY-ÖX bax **ox-yay**.

YAZ *is.* İlin qış ilə yay arasında olan fəsl: bahar. *Yaz gəldi. Yaz çıxdı. Yaz çiçəyi. Yaz fəsl.* *Yaz yağışı. Yaz şumu.* – *Bir gül ilə yaz olmaz.* (Ata. sözü). [Qurbanəli:] *Elə ki genə yaz açıldı, hamısı genə kənd işlərinə gedəcəklər.* N.Nərimanov. *Bu yaz başqa yazdır, bu yaz daha da xoşdur; Vay o qəlbə ki boşdur.* M.Müşfiq.

□ **Yaz ağzı** – yazın başlanğıcı. *Yaz ağzı molla bazardan bir ikicanlı keçir alır ki, südü ilə uşaqlarını dolandırın.* “M.N.lətif.” **Yaz başı** – yazın övvəli. *Bax dumana dağ başında; Dərdə düşmüş gül yaşında; Coşmuş gözlər, yaz başında; Duman ağlar, bən ağlaram!* Ə.Cavad. *O enən, o qalxan səslər, avazlar; Yaz başı dağların selidir, bəlkə?* B.Vahabzadə. **Yazdan-yaza** – hər ilin yazında, hər yazda.

YAZDIRILMA “Yazdırılmaq”dan *f.is.*

YAZDIRILMAQ *məch.* Yazmağa məcbur edilmək, başqasına yazma işi gördürülmək.

YAZDIRMA “Yazdırmaq”dan *f.is.*

YAZDIRMAQ *icb.* 1. Yazmağa məcbur etmək, başqasına yazma işi gördürmək, başqası vasitəsilə yazmaq. *Məktub yazdırmaq. Şagirdlərə imla yazdırmaq.* – [Qurban] *kisəsini çıxarıb iki şahı mollaının ovcuna sıxaraq: – Al, həmsəri! Bayramqabağı yenə məktub yazdıracağam.* A.Şaiq. *Qızın məktubundan qeyzlənərək; Yanıqlı bir məktub yazdırdı ona.* B.Vahabzadə. □ **Deyib (söyləyib) yazdırmaq** – diktə etmək.

2. Siyahıya daxil etməmək. *Könüllü yazdırmaq. Əsgərliyə yazdırmaq.*

3. Başını bağlatdırmaq. [Kərbəlayı Qubad:] *Bu saat pulu ver, yoxsa gedib bu saat notariusu götürərəm, evini yazdıraram.* Ü.Hacıbəyov.

YAZI¹ *is.* 1. Yazmaq üçün tətbiq edilən qrafik işarələr sistemi; əlifba. *Ərəb yazısı. Slavyan yazısı. Qot yazısı. Çin yazısı.* □ **Yazı ləvazimatı** – yazmaq üçün lazım olan şeylər: qələm, mürəkkəb, kağız və s. **Yazı masası (stolu)** – yazı işləri üçün xüsusi şəkildə düzəldilmiş stol. *Səlimnaz arvad yazı stolunun üstünə dağılmış xırdaca kağız parçalarına baxdı.* M.Hüseyn. **Yazı makinası** – yazı yazmaq üçün xüsusi sistemli maşın. **Yazı tax-**

tası – üzərində təbəşirlə yazmaq üçün enli qara lövhə. – *Divardakı yazı taxtasını, skamyaları, xəritəni görəndə bayaqkı kazak yəndən bağırırdı: – Bu nədir? İ.Şıxlı.* // Yazılmış şeyin zahiri görünüşü; xətt. *Aydın yazı. Qarışıq yazı. Yazısı pis deyil.*

2. Kağız və ya başqa material üzərində yazılmış şeylər; xətt. *Şəklin altındakı yazılar. – Səlim baş-başa düzülən daşların yazılarını oxumaqla Mehribana məlumat verərək aylanırdı.* S.Hüseyn. // Hər hansı bir dövrə və xalqa aid yazılı abidələr. *Orxon yazıları. Qədim alban yazıları. Qədim yazılar.*

3. Savad, yazı-pozu, yazma qabiliyyəti. *Yazı yaza bilmir. – Nə yar yazı bilir, yazıb göndərəm; Nə deyən var o dildarə dərdimi.* Q.Zakir.

4. Yazılmış hər hansı bir şey; əsər, məqalə, mətn və s. *Yazının mətnini hazırlamaq. – [Zeynalın] xüsusi yazılar və tərcümələrdən də mədaxili vardı.* S.Hüseyn.

5. *məc.* Bəxt, tale mənasında. *Əlimə almışam sədəfli sazı; Fələk yazdı mənə belə bir yazı! “Aşıq Qərib”. Əzəl başdan belə yazıldı yazı; Şirindi söhbəti, şirindi sazı.* Qurbani.

◇ **Yazı qaydaları** – düzgün yazma qaydaları; orfoqrafiya.

YAZI² *is. qəd.* Çöl, səhra, düzən. [Əhməd tacirbaşı:] *..Bayazid yazısında yaxşı ceyranlar olur, göndər, onlardan vurub gətirsinlər, bizə ceyran kababı ver. “Koroğlu”. Bu zəfilə, Qövsü, məni yazılara salmaz; Gər mur dilin bilsə Süleymani-zəmanın. Qövsü.* // Çöl, eşik, bayır. *Bu bəzmi-xasi-ünsdür, aramgahı-qüdsdür; Açı qapını, sal yazıya biganəni, biganəni.* Ə.Nəbatı.

YAZIB-ÖXUMAQ *f.* Oxu-yazı bilmək, oxuyub-yazmağı bacarmaq, savadlı olmaq.

YAZIB-POZMAQ *f. dan.* 1. Yazı işləri ilə məşğul olmaq. // Bir şey yazmaq. *Yazır-pozur Səbuhi; Qulaqları səsdədir.* H.Hüseynzadə.

2. Bir şey haqqında götür-qoy etmək, fikirləşmək. *Qocalar düşünüb yazıb-pozdular.* M.Rahim.

YAZIB-YARATMAQ *f.* Əsər yazmaqla, əsər yaratmaqla, yazıçılıqla məşğul olmaq. *M.F.Axundzadə XIX əsrdə yazıb-yaratmışdır.*

YAZICI *sif. tex.* Yazan, qeyd edən. *Yazıcı cihazlar. – Yüklərin qiyməti və nasosun təzyiqi*

yazıcı cihazdakı iki qələmlə indikatorun diaqramı üzərinə yazılır. S.Quliyev.

YAZIÇI is. Bədii əsərlər yazan, ədəbi yaradıcılıqla məşğul olan adam. *İstedadlı yazıçı. Gənc yazıçı. Yazıçılar İttifaqı.* – Məlum şeydir ki, alimlərimiz və şöhrətli yazıçılarımızın çoxu Bakıdadırlar. C.Məmmədquluzadə. *..Heyfən ki, yazıçıların nalə və fəryadı sahib-ixtiyarların və dadrəslərin qulaqlarına yetişməyibdir.* F.Köçərli. *Əgər yazıçı öz oxucusunu həyəcanlandırmırsa, o, yazıçı deyildir.* C.Cabbarlı.

YAZIÇILIQ is. Yazıcının sənəti, peşəsi. *Yazıçılıq istedadı. Yazıçılıq təcrübəsi. Yazıçılıq çox çətin, lakin şərəfli sənətdir.* – Müləlimi Süleyman Saninin “Məktəb” jurnalında dərc olunan .. hekayələrini oxuyan Cəfərdə yazıçılıq həvəsi getdikcə daha da artırdı. M.Arif.

YAZIXANA is. Dəftərxana, yazı işləri aparılan yer, otaq.

YAZIQ¹ sif. Dinc, sakit, ağır, aciz. *Yazıq adam.* – *Yazıq Ələsgəri oda salıbdı; Fələk gözdən salıb, o da salıbdı. Aşıq Ələsgər. Gah müdirin acıqlı qaşqabağı; O sayaq qorxudub yazıq uşağı.* A.Səhhət. *Vəzirov yenə də aciz və yazıq bir görkəm alıb, boynunu yana sarı əydi.* M.Hüseyn. // İs. mənasında. [Əkinçi] *Xanı görçək yazıq baş endirdi; Gör onu xan nə günə dindirdi.* S.Ə.Şirvani. *Yazıqlar çəkildi bir az uzağa; Dözməzdi Ayış bu ağır dağa.* H.K.Sanlı. // Acınacaqlı, zavallı, bədbəxt. *Etmək olmaz səni ağah könül halından; Yazıq ol kim, sənə könlün verə səndən qafil.* Füzuli. [Tanrıverdi:] *Yazıq Qurban, sən qəbrini öz əlinlə qazdın, – dedi.* A.Şaiq. [Musa kişi:] *Arvad, .. bu ətdən bir tikə də o Həsəninin yetimlərinə göndər, yazıqdırlar.* M.İbrahimov.

□ **Yazığı görmək** – rəhmi görmək, mərhəmət etmək, halına acımaq, heyfi görmək. *Mənim ona yazığım gəlir.* – *..Balaca quşcuğazlara yazığın gələrsə, analarını buraxarsan..* S.S.Axundov. // İntonasiyadan asılı olaraq bəzən kinayə, etinasızlıq, istehza məqamında işlənir. *Yı yazıq!* – [Bəhrəm:] *Bax, mənə nə deyir, yazıq! Sən nə ətsən, nə də balıq.* A.Şaiq.

YAZIQ² sif. məh. Yumurtladığı yerini yadırdığı, yayınmış. *Yazıq toyuqdan yumurta umma.*

YAZIQCASINA zərff. Yazıq adam kimi, yazıq-yazıq, ağır-ağır, məzlum-məzlum. *Mişa bu sözləri o qədər yazıqcasına və yanıqlı bir dillə söylədi ki, Arazın ürəyi yandı.* A.Şaiq.

YAZIQCİĞAZ “Yazıq”dan oxş. [Əbdül:] *Bir neçə ay bundan qabaq Sara bu evdə xanım idi. İndi.. adamsız kənzilər kimi bu qaranlıq daxmada can üstündədir... Yazıqcıgöz dəxi ağır dəqiqələrdədir.* C.Cabbarlı.

YAZIQDIRMA “Yazıqdırmaq”dan f.is.

YAZIQDIRMAQ f. məh. Yazıqmasına səbəb olmaq; azdırmaq, yayındırmaq.

YAZIQLIQ is. Ağır, məzlumluq, acizlik, yazıq adamın hal və vəziyyəti. *O, bütün yazıqlığı, kimsəsizliyi və köməksizliyi ilə göz önündə canlanır.* Mir Cəlil.

YAZIQMA “Yazıqmaq”dan f.is.

YAZIQMAQ f. məh. Yadırdırmaq, yerini azmaq.

YAZIQ-YAZIQ¹ zərff. Yazıq vəziyyətdə, ağır-ağır, məzlum-məzlum. *Yazıq-yazıq baxmaq. Yazıq-yazıq oturmaq. Yazıq-yazıq danışmaq.* – *Yazıq-yazıq dayanaraq o, əlləri qoynunda; Buyur, məni öldür, deyər qul zənciri boynunda.* S.Rüstəm. *Gülsəhər yazıq-yazıq dayanıb göz yaşı axıdır, bir yumub, min töküdü.* Ə.Vəliyev. *Əlləzoğlu yazıq-yazıq boynunu bükdü.* İ.Hüseynov.

YAZIQ-YAZIQ² zərff. Bütöv yazılı halda, hər yeri yazılmış, qaralanmış halda. *Kağız yazıq-yazıq etmək.*

YAZIQ-YUZUQ top. dan. Yazıq, aciz, ağır adamlar; əlsiz-ayaqsızlar. *Koroğlu həmişə yazıq-yuzuğun, əlindən iş gəlməyən adamların dalınca ya özü gedər, ya da dəlilərin say-seçmələrindən göndərər.* “Koroğlu”.

YAZILI sif. 1. Üstündə bir şey yazılmış, üstündə yazı olan. *Yazılı daş.* – *Milis rəisi gözlərini əlindəki yazılı kağıza dikib, gərgin vəziyyətdə nə isə düşünürdü.* Ə.Vəliyev.

2. Qrafik işarələr (yazı) vasitəsilə ifadə olunmuş; yazılmış. *Yazılı məlumat. Yazılı imtahan. Yazılı nitq. Yazılı (z.) surətdə müraziət etmək.* – *Yeriyib bir nəfər əfsər; Verdi qubernata yazılı xəbər.* H.K.Sanlı.

YAZILIŞ is. 1. Yazılmaq tərz, üsulu; yazmaq işi, yazma prosesi. *Əsərin yazılış planı. Məqalənin yazılışı.*

2. İmla. *Sözün yazılışı düz deyil.*

YAZILMA “Yazılmaq”dan f.is.

YAZILMAQ *məc.* 1. Kağız və ya başqa material üzərində qrafik işarələr (hərflər, rəqəmlər və s.) cızılmaq. *Bayram bir vərəq kağızda səliqə ilə yazılmış tələbnaməni Rəhim bəyə uzatdı.* M.Hüseyn.

2. Bir şeyin yazılı mətni hazırlanmaq. *Bu elan Sədrəddin bəyin təhriki ilə yazılmışdı.* S.M.Qənizadə.

3. Bir şey haqqında yazılı məlumat verilmək. *Bu xüsusda yuxarılara yazılmışdır.*

4. Ədəbi-bədii, elmi, musiqi və s. əsərlər yaradılmaq. *Əlbəttə, bizim tarixi mündəricəli günlərimizin günəş kimi parlaq səhifələrinə aid cild-cild kitablar, saysız-hesabsız əsərlər yazılmışdır, yenə də yazılacaqdır.* S.Rəhimov.

5. Bir təşkilata və s.-yə qəbul edilib adı dəftərə qeyd edilmək. *Dərnəyə yazılmaq. Axsam kursuna yazılmaq. Kluba yazılmaq.* – *Zorxanaya kim yazılısaydı, gərək hər gün oyuna gələydi.* H.Sarabski. // Siyahıya alınmaq, qeyd edilmək, qeydə alınmaq.

6. *dan.* Müsadirə edilmək üçün siyahıya alınmaq, başı bağlanmaq.

YAZIN *zərf* Yaz vaxtı, yaz zamanı, yazda, yaz mövsümündə.

YAZIPIŞIYI *is.* Çölpişiyi.

YAZI-POZU *is.* 1. Yazı işləri. *Bunun da səbəbi odur ki, mən əhli-savadam, yazı-pozu mənim gözümə ziyan eləyibdir.* C.Məmməd-quluzadə.

2. Yazıb-oxumaq bacarığı; savad. [Məhəmmədəğa:] *Oğlunuz burada oxuyub yazı-pozu biləcəkdir.* N.Nərimanov. [Şamama Cadu:] *İndi heç az-maz yazıdan-pozudan başın çıxırmı?* Ə.Haqverdiyev. [Cavad:] *Mən bir kasıb olduğunu yazı-pozu bilməyirəm.* B.Talıbli.

3. *məc. dan.* Yazılmış şey; əsər, məqalə və s. *Orada məni qonaq elədi və məndən soruşdu ki, yazıdan-pozudan nəyin var?* C.Məmməd-quluzadə. *Bəlkə gənclərdir, azdan-çoxdan mənim yazı-pozumdan oxuyublar, həvəslənirlər? – deyə düşündüm.* S.Rəhimov.

YAZIŞ *is.* Yazma, yazılma.

YAZIŞMA “Yazışmaq”dan *f.is.*; məktublaşma.

YAZIŞMAQ *qarş.* Bir-birinə məktub yazmaq, məktublaşmaq. *Biz onunla çoxdan yazışırdıq. Oxucularla yazışmaq. Dostlarla yazış-*

maq. – *„Biz yazışa-yazışa (z.) aylar gəlib keçdi.* M.İbrahimov.

YAZQABAĞI *b ax yaz ağzı* (“yaz”da). *Bu yazqabağı axşam necə ilq və necə də xoş idi.* Ə.Əbüllhəsən.

YAZ-QIŞ *zərf* İlin bütün fəsillərində, hər zaman, həmişə, daim. *Kamalgilin kəndi yaz-qış başıqarlı Kəpəzin ətlərlərində idi.* M.Rza-quluzadə.

YAZLAMA *f.* 1. Yazı bir yerdə yaşamaq, keçirmək, qalmaq.

2. *dan.* İstilər düşməmiş yüngül geyinmək. *Çox tez yazlamısan.*

YAZLIQ *is.* 1. Yaz vaxtı, yaz çağı. *Cənnətin yazlığı, cəhənnəmin payızlığı.* (Ata. sözü).

2. Yazda, baharda əkilən, yaxud yazda yetişən. *Yazlıq buğda.* – [Qarakişi:] *Yoxsa biz bostan üçün, yazlıq əkin üçün ayırdığımız sahəyə su çatdırma bilməyəcəyik!* Ə.Əbüllhəsən.

YAZMA 1. “Yazmaq”dan *f.is.*

2. *YİF.* Əl ilə yazılmış (*basma* – çap müqabilə). *Yazma kitablar.*

YAZMAQ *f.* 1. Kağız və ya başqa material üzərində qrafik işarələr (hərflər, rəqəmlər və s.) cızmaq. *Hərflər yazmaq. Not yazmaq. Mürəkkəblə yazmaq. Karandaşla yazmaq. Təbaşirlə lövhədə yazmaq.* – *„Bir para uşaqlarda belə bir pis xasiyyət olur ki, əllərinə karandaş düşən kimi başlayırlar evin divarlarını yazmağa.* C.Məmməd-quluzadə. *Bütün kənd Novruza müştərək kağız yazıb göndərdi.* S.Rəhman. // Yazı işi ilə məşğul olmaq. *Ər oxurmuş da, yazarmış da, anam! Ər deyil, mühlik azarmış da, anam!* M.Ə.Sabir. // Hərfləri, sözləri və s.-ni cızmağı bacarmaq. *Uşaq artıq adını yazır.* // Yazı üçün yaramaq. *Karandaş yaxşı yazır. Qələm pis yazır.*

2. Bir şeyin yazılı mətnini hazırlamaq. *Məktub yazmaq. Təliqə yazmaq. Ərizə yazmaq.*

3. Bir şey haqqında yazılı məlumat vermək; fikrini yazılı və ya mətbu şəkildə bildirmək, söyləmək, ifadə etmək. *Bu xüsusda məqaləmdə yazmışam. Ona yazın ki, tez gəlsin. O xüsusda qəzetdə yazmaq lazımdır.* – *Oxucularımızdan təvəqqe edirəm ki, müxbirimizin Ordubad və Əylis bərəsində yazdığı sözlərə bir qədər əhəmiyyət versinlər.* C.Məmməd-quluzadə. [Rza bəy:] *Həzərat, vallah, sabah bunu mən qəzetəmdə yazaram.* Ü.Hacıbəyov. // Məktub vasitəsilə müraciət etmək, bildir-

mək, məktub göndərmək. *Çoxdandır bizə yazmırsan. Yoldaşları müntəzəm surətdə yazırlar.* – [Mərcan bəy:] *Ay kişi, kağızda da yazıbdır ki, sabah altıda gələcəyəm.* Ü.Hacıbəyov.

4. Ədəbi-bədii, elmi, musiqi və s. əsərlər yaratmaq, təlif etmək. *Hekayə yazmaq. Poema yazmaq. Dissertasiya yazmaq. Kantata yazmaq. Opera yazmaq. Balet yazmaq.* – *Bu qədri şəirdə olmaz nəmək, vəli; Seyyid, ləbin havası ilə yazdı bir kitabı-ləziz.* S.Ə.Şirvani. *Hər gün bir yeni nəğmə, hər gün bir yeni ilham; Yazaydım səhər-axşam.* M.Müşfiq. *Ellərə güvənib yazsa sənətkar; İlham xəzinəsi tükənməz olar.* S.Vurğun. // Mətbuatda iştirak (çıxış) etmək, öz əsərlərini hər hansı bir mətbuatda dərc etdirmək. *O, qəzetə yazır. O, aktyorluqla bərabər arabir yazır.*

5. Bir təşkilata və s.-yə qəbul edib adını dəftərə qeyd etmək. // Siyahıya almaq, qeyd etmək, qeydə almaq. *On üç il bundan irəli evləri yazanda Danabaş kəndinin tüstü çıxanı düz altı yüz əlli ikiyə çatmışdı.* C.Məmməd-quluzadə.

6. *dan.* Müsadirə etmək üçün siyahıya almaq, başını bağlamaq. *Cinayətkarın əmlakını yazdılar.*

YE “Y” hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

YEDDİ 1. *say.* Altıdan sonra gələn ədədin adı – 7. *Yeddindən üç çıxmaq.* // Miqdarı yeddi. *Yeddi manat. Yeddi nəfər. Yeddi gün.* – *Dağda yol-iz yaxşıdır; Hər yan nərgiz, yaxşıdır; Yeddi fərsiz oğuldan; Bir fərli qız yaxşıdır.* (Bəyati). *Bir neçə il bundan əqdəm Danabaş kəndində bir uşaq məktəbə gedən gününün sabahısı uşağın atasının yeddi qoyunu bir gecənin içində çərləyib ölür.* C.Məmməd-quluzadə.

2. *is.* **Yeddisi** şəklində – ölənlərin ölümünün yeddinci günü və həmin gün verilən ehсан. *Bu gün mərhumun yeddisisidir. Ölünün yeddisini vermək.* – *Mirzə rayona çatanda anasının yeddisini vermişdilər, day başsağına gəlib-gedən də yox idi.* İ.Şıxlı.

♦ **Yeddi arxa** – əcdad, əsil-nəsəb. [Məşədi Əhməd:] *Ax, a zalım oğlu! Əlbət bir də müsəvat hökuməti geri qayıdır, sən yeddi arxa dönənlərinə od vuracağam.* Ə.Haqverdiyev. **Yeddi qapı qonşu** – uzaq qonşu. *Hələ olur*

ki, qızlar da gətirir. Yeddi qapı qonşuları bədxab eləyir. Mir Cəlal. **Yeddi qıfıl (möhr) altında olmaq (saxlanmaq)** – bərk-bərk gizlədilmək, bərk yerdə saxlanılmaq, tamamilə naməlum olmaq, heç kəsə məlum və bəlli olmamaq. **Yeddi dərədən su gətirmək** – çaşdırmaq, bir işi və ya məsələni daha da qarışıqlaşdırmaq. **Yeddi iqlim** – dünya, aləm. *Eşitsəm gəliрсən, uçaram, inan; Pənbə buludlarla qucaqlaşaram; Açarım köksümü yeddi iqlimə.* X.Rza. **Yeddi göydə bir ulduzu olmamaq** – heç bir arxası, güvənəcəyi, adamı olmamaq. **Yeddindən yetmişinə qədər** – yeddi yaşlı uşaqlardan tutmuş yetmiş yaşlı qocalaraqədər; hamı. *S.Vurğunu Azərbaycanda yeddindən yetmişinə qədər hamı tanıyır. Bir dərədə yeddi yetim ilə qalmaq* – köməksiz, kimsəsiz olmaq. *Bir dərədə yeddi yetim ilə ac və susuz qalmamışıq ki! Bizim dövlətimiz dağılan və qurtaran dövlət deyil.* İ.Musabəyov.

yeddi-yeddi zərf Hər dəfəsində, hər sırada və s. yeddi olaraq. *Yeddi-yeddi sıralanmaq. Yeddi-yeddi ayırmaq. Nümayişçilər yeddi-yeddi gəlib keçdilər.*

YEDDİARŞINLIQ *sif.* Uzunluğu yeddi arşın olan.

YEDDİAYLIQ *sif.* 1. Yeddi ay davam edən və ya etmiş. *Yeddiaylıq zəhmət. Yeddiaylıq ezamiyyət.*

2. Yeddi ay yaşı olan. *Yeddiaylıq uşaq. Yeddiaylıq dayça.*

YEDDİBAŞLI *sif.* Yeddi başı (zirvəsi, təpəsi) olan.

YEDDİBUCAQLI *sif.* riyaz. Yeddi bucağı olan.

YEDDİDƏQİQƏLİK *sif.* Yeddi dəqiqə davam edən və ya etmiş. *Yeddiddəqiqəlik fasilə.*

YEDDİDİLLİ *sif.* Yeddi dili olan. *Yeddiddilli uşaq qarmonu.*

YEDDİDÜYMƏLİK *sif.* Ölçüsü yeddi düymə olan. *Yeddiddüyməlik taxta.*

YEDDİLLİK 1. *sif.* Yeddi il davam edən və ya etmiş. *Yeddillik səyahət. Yeddillik fəaliyyət.* // Yeddillik bir müddəti nəzərdə tutan. *Yeddillik plan.* // Yeddi il müddətində başa gələn. *Yeddillik məktəb. Onun yeddillik təhsili vardı.*

2. *is.* Təhsil müddəti yeddi il olan məktəb. *Yeddillikdə oxumaq. Yeddilliyi bitirmək.*

– [Bəhram] *Reyhandan elə arxayın idi ki, dəyəsan, onu küçələrindəki yeddiilliyə yola salıb.* Mir Cəlal.

3. *is.* Yeddinci ildönümü. *Qələbənin yeddiilliyini qeyd etmək.*

YEDDİQARDAŞ *is.* Bir-birinin yanına düzülmiş kimi görünən yeddi kiçik ulduz. *Səhər öz taxtına dönəcək indi; Yeddiqardaş belə sö-nəcək indi.* M.Rahim.

YEDDİQAT(Lİ) *sif.* 1. Qatları yeddi olan. *Yeddiqat lay.*

2. Yeddimərtəbəli. *Yeddiqat evlər.*

3. *məc.* Çox, qalın, çoxqatlı. *Yeddiqat pal-tar geymiş, yenə də üşüyür.*

YEDDİQÜLLƏLİ *sif.* Yeddi qülləsi olan. *Yeddiqülləli qala.*

YEDDİLƏMƏ “Yeddiləmək”dən *f.is.*

YEDDİLƏMƏK *f.* Yeddiyə çatdırmaq.

YEDDİLİK *sif.* Ölçüsü yeddi vahiddən ibarət olan, yaxud yeddi nömrəli. *Yeddilik piltə. Yeddilik şüşə. Yeddilik taxta.* – *Yeddilik lampası* işığında arıq bir qızın, heç nə ilə nəzəri cəlb etməyən uzunsov çöhrəsi meydana çıxdı. Ə.Əbülləhəsen. // Yeddi xalı olan. *Yeddilik kart.* // *is.* Yeddi xalı olan qumar kağızı. *Yeddiliyi at!*

YEDDİMETRLİK *sif.* Yeddi metr uzunluğunda olan, uzunluğu yeddi metr olan.

YEDDİMƏRTƏBƏ(Lİ) *sif.* Yeddi mərtəbəsi olan, yeddiqat. *Yeddimərtəbə ev. Yeddimərtəbə bina.*

YEDDİNCİ “Yeddi”dən *sıra sayı.* *Yeddinci sıra. Yeddinci nömrə. Həftənin yeddinci günü.* – [Teymur] *yeddinci sinfi bitirib, sənət məktəbinə girmiş, oranı da müvəffəqiyyətlə bitirmişdi.* M.Hüseyn.

YEDDİYAŞAR *sif.* Yeddi yaşı olan. *Yeddiyaşar at.*

YEDDİYAŞ(Lİ) *sif.* Yeddi yaşı olan. *Yeddiyaşlı qız.*

YEDƏK *is.* 1. Heyvanı çəkib arxasınca aparmaq üçün boynuna və ya boyunduruğuna bağlanan ip. *İnəyi yedəyindən tutub çəkmək.* – *Hacı Rüstəm gəlib cəddinin payını istədi. Köç əhli etinə eləmədi. Atının yedəyindən tutub, alaçıqları bir-bir gəzdi.* Ə.Haqverdiyev. □ **Yedəyə (yedəyinə) almaq** – ipdən tutub dalınca çəkmək; dalınca çəkib aparmaq. [Vəzir:] *Axırda atları yedəyinə alıb təpənin başına çıxdım!.. Çəmənzəminli. Yedək ver-*

mək – atı və ya başqa heyvanı ipindən tutub dalınca çəkmək. *Kələ, öküzə yedək vermək.*

2. Gəmini, qayıqı sahilə, körpüyə bağlayan ip və ya zəncir. *Qayıq və gəmilərin yedəkləri dalğaların təsiri ilə gah gərilir, gah boşalırdı.*

□ **Yedək ipi** – bir gəminin, maşının digərini çəkib aparması üçün onlara bağlanan ip (buraz, kanat və s.). **Yedək gəmisini (maşını)** və s.) – 1) başqa gəmiləri (maşınları) yedəyində aparən kişi (maşın və s.); 2) yedəkdə gedən gəmi (maşın və s.).

3. Motorlu maşına qoşulan yük arabası. *Avtomobillərin dartıcı gücündən səmərəli istifadə etmək üçün avtomobil zavodları avtomobil yedəkləri buraxır.* Ə.Cəfərov.

4. **Yedəyində** şəklində *zərf* – arxasınca, dalısınca, yedəyindən tutaraq. *Kor Alı qulanlar da yedəyində tapdana-tapdana öz evinə gəlirdi. “Koroğlu”. Nəzərəli hələ atını minməyib yedəyində çəkirdi.* C.Məmmədquluzadə. *Kəndi dolaşırıam yedəyimdə at; İçimdə bir qüvvə əmr edir: yarat! S.Vurğun.*

◇ **Yedəyi əldən qoymamaq** *məc.* – bərk saxlamaq, əldən buraxmamaq, boş tutmamaq. [Namaz:] *Həsən kişinin yedəyini əldən qoy-mur.* Ə.Haqverdiyev. **Yedəkdə qalmaq** – hamıdan geridə qalmaq, axırıncı yeri tutmaq.

YEDƏKÇİL *sif.* Yedəkdə getməyi sevən (qoşqu heyvanı haqqında).

YEDƏKÇİ *is.* 1. Heyvanı yedəyə alan və ya qayıqı yedəkdə çəkən adam.

2. Yedək maşınında, traktora qoşulan maşında və s.-də işləyən adam.

YEDƏKÇİLİK *is.* Yedəkçinin işi, vəzifəsi.

YEDƏKLƏMƏ “Yedəkləmək”dən *f.is.*

YEDƏKLƏMƏK *f.* 1. İpindən tutub öz arxasınca çəkmək. *Atı yedəkləmək.* – *Bir azdan sonra bəyin də atını yedəkləyib gətirdilər.* M.Hüseyn.

2. Əlindən tutub öz dalınca aparmaq. *Üçün-cüsü vaxtında müalicə etməyib göz ağrısından əbədi kor olmuş atasını yedəkləyirdi.* N.Nərimanov.

3. Bir yerindən tutub saxlamaq.

4. *məc. dan.* Bir işə qoşmaq, calamaq. *Uşaq bir az böyüyən kimi onu bir işlə yedəkləmək lazımdır.*

YEDƏKLƏNMƏ “Yedəklənmək”dən *f.is.*

YEDƏKLƏNMƏK *məch.* 1. Yedəyə alınmaq. // Cilovundan tutulmaq.

2. Bir yerindən tutulub saxlanmaq.

YEDƏKLƏTMƏK “Yedəklətmək”dən *f.is.*

YEDƏKLƏTMƏK *icb.* Yedəyə aldırmaq.

YEDƏKLİ *sif.* Bağlı, cilovlu, yedəkdə olan. *Yedəkli at.*

YEDİRİLMƏ “Yedirilmək”dən *f.is.*

YEDİRİLMƏK *məch.* Yem, yemək və s. verdirilmək; yedirdilmək.

YEDİRMƏ “Yedirmək”dən *f.is.*

YEDİRMƏK *f.* Bir başqasına yemək vermək, yeməklə təmin etmək. [Qızılquşun] *balaları yumurtadan çıxınca ovladığı quşları öldürüb qanını içər, sonra da qanı qusub balalarına yedirər.* A.Şaiq. *Fəqət bir hal [Murada] çox ağır gəlirdi: arvadının qazanıb onu yedirməklə bəsləməsi.* S.Hüseyn.

YEDİRTMƏ “Yedirtmək”dən *f.is.*

YEDİRTMƏK *icb.* 1. Yeməyə sövq və ya məcbur etmək; yedirmək.

2. Yemək vermək, yem vermək, dən vermək. *Heyvanları yedirtmək. Quşları yedirtmək. – Bizim Qızılı özümə alışdırmaq ümidi ilə hər gün nə qədər çörək yedirdimsə, yenə də alaçıqdan çıxıb bir yana getdiyimi görüncə .. boğuş səslə hürər, nəşəmi pozardı.* A.Şaiq.

3. Canına çəkdirmək, bir şeyi az-az bir şeyin içində həll etdirmək. *Yağı xəmirə yedirtmək.*

YEDİZDİRİLMƏ “Yedizdirilmək”dən *f.is.*

YEDİZDİRİLMƏK bax **yedirilmək.**

YEDİZDİRMƏ “Yedizdirmək”dən *f.is.*

YEDİZDİRMƏK bax **yedirmək.** *Nəbi burada Həçərlə dincəlir, onu savaşlardan salamat çıxardan Boz ata tumar verir, arpa əvəzinə kişmiş yedizdirirdi.* S.Rəhimov.

YEFREYTOR [*alm.* Gefreiter] Sırası əsgərə verilən birinci hərbi rütbə və bu rütbəni daşıyan şəxs.

YEGAH *is.* [*fars.*] *mus.* Aşağı oktavanın birinci pilləsi.

YEGAN *is.* [*fars.*] Nərd oyununda – qoşa gələn təklər, cüt birlər.

YEGANƏ *is.* [*fars.*] Bir, birçə, tək, bir, yalnız, vahid. *Yeganə övlad. – İndi yeganə bir çarə varsa, o da müdara etmək və vaxt qazanmaqdan ibarətdir.* M.S.Ordubadı. *Oturmağa boş stulumuz olmadığından, qızlarım*

ayaq üstündə durub, yeganə pəncərəmizə söykənmişdilər. M.Hüseyn. *Səmədin yeganə ümidi, istinadgahı Sultan idi.* İ.Hüseynov.

YEGANƏLİK *is.* Təklilik, vahidlik, ancaq bir olma. *Urur ol həm yeganəlikdən dəmi; Der ki: aləmdə hər nə var, mənəm.* Füzuli.

YEGÉR *is.* [*alm.*] 1. Ovçuluq təsərrüfatlarında ov haqqında qanuna nəzarət edən peşəkar ovçu.

2. Bəzi ordularda xüsusi nişançı polklarındakı xidmət edən əsgər.

YEHAYPE *is. dan.* 1. Ardı kəsilmədən istəha ilə yemə (çoxları haqqında). *Yehaye başlandı.*

2. *məc.* Hərə bir tərəfdən yemə, mənim-səmə, dağıtma; kütləvi rüşvətxorluq.

YEXİDNA *is. zool.* 1. Avstraliyada yaşayan kirpiyəbənzər heyvan.

2. Avstraliyada yaşayan zəhərli ilan.

YEK *say* [*fars.*] *klas.* Bir (adətən bir sıra mürəkkəb sifətlərin “bir”, “tək” mənasında olan birinci tərkib hissəsi; məs.: yekdil, yekrəng).

YEKBƏYEK *zərf* [*fars.*]: **yekbəyek gəlmək** – üz-üzə gəlmək, müxalifət göstərmək, toqquşmaq, sözü düz gəlməmək. *Axı belə ağır bir zamanədə böyükklərlə bu cür yekbəyek gəlmək yalnız ziyan gətirə bilər.* M.Hüseyn.

YEKCƏHƏT *sif. və zərf* [*fars. yek və ər. cəhət*] *klas.* Həmrəy, həmfikir, yekdil. *Mən yekcəhətəm təriqətimdə.* Füzuli. [Molla Vəli:] *Həm yekdil, yekcəhət bu yolda qan tökməyə amadə olar.* Ə.Haqverdiyev. □ **Yekcəhət olmaq köhn.** – həmrəy olmaq, yekdil olmaq, bir olmaq, birləşmək. [Xan zadələr və bəyzadələr] *birləşib, yekdil və yekcəhət olub, ümumi məsələlər irəli yetirmək əvəzinə neçə-neçə fırqaya bölünüb bir-biri ilə büğz və ədavət başladılar.* F.Köçərli.

YEKCƏHƏTLİK *is. köhn.* Həmrəylik, həmfikirlik, yekdillik. *Sənə ancaq yekcəhətlik və yekdillik lazımdır* [ki], *revolyusiya edib übudyyətdən nicat tapasan.* M.F.Axundzadə.

YEKCİNS *sif.* [*fars. yek və ər. cins*] Eynicinsli, eyni cinsdən olan, eyni xarakterli, eyni keyfiyyətli, eyni tərkibli. *Yekcins cism.* *Yekcins maddə.* // Xalis, saf, qatışıq olmayan.

YEK-DİGƏR [*fars.*] *köhn.* Bir-birini, bir-birinə, bir tərəf digər tərəfi (tərəfə). □ **Yekdigəri ilə** – bir-biri ilə.

YEKDİL *sif.* [fars.] Fikri, hissi, rəyi bir olan; həmrəy. *Yekdil qərar.* // Zərf mənasında. [Mirzə Həsən:] *Şura hökumətinin təkliflərini ürəkdən, yekdil, yekcəhət alqışlamalıyıq.* Ə.Haqqverdiyev. □ **Yekdil olmaq** – fikri, rəyi, qərarı bir olmaq, həmrəy olmaq.

YEKDİLLİK *is.* Fikir, rəy birliyi; həmrəylik. *Yekdillik göstərmək.*

YEKƏ *sif.* 1. Həcmcə, boyca, cüssəcə böyük, iri. *Yekə daş. Yekə ağac. Yekə bədən.* – *Yekə başın faydası yoxdur, içində beyin gərək.* (Ata. sözü). *Ətrafdakı hər şey Səmədin nəzarində qeyb oldu, təkə Məmiş Əlləzoğlunun yekə .. gövdəsi gözləri önündə dayandı.* İ.Hüseynov.

2. *məc.* Yaşlı, kamala çatmış, hər şeyi başa düşən. *Yekə oğlansan.* – [Asya Gülcöhrəyev:] *Sən yekə qızsan. Elə şeyləri başından çıxart. Sən hara, bazarın gedəsi hara.* ..Ü.Hacıbəyov.

♦ **Yekə yerdən danışmaq** – lovğalıq etmək, lovğa-lovğa danışmaq. *Əlindəki bədə olsun, saz olsun; Hərəkətin işvə olsun, naz olsun; Yekə yerdən danışmağın az olsun; Düşərsən bir dərin ah-vaya, Pəri! Aşıq Məhəmməd bəy. Başından yekə danışmaq* – yaşına, tutduğu mövqeyə, biliyinə yaraşmayan, uyğun olmayan sözlər danışmaq. *Tez ol! Çox danışma başından yekə; Yoxsa doğranarsan lap tika-tikə.* S.Vurğun.

yekə-yekə *zərf* Böyük-böyük, iri-iri. [Pərinisə ərinə:] *..Eşşəyin üstə yekə-yekə çuval-lar çatılmışdı.* C.Məmmədquluzadə.

♦ **Yekə-yekə danışmaq** – bax **başından yekə danışmaq** (“yekə”də). [Qaraş:] *Mən ölüm Həsənəli, yekə-yekə danışma! Həyə sən kişi idin, binəva Süleyman bəyə vaxtında patronun yedirə idin.* C.Məmmədquluzadə.

YEKƏBAŞ *sif.* 1. Baş böyük olan. *Yekəbaş adam.*

2. *məc.* Çətin qanan, höcət, kənək; qaba, mərifətsiz adam. *Gör yekəbaş, göniqalın axmaq, malımı nə günə salıb!* Mir Cəlil.

YEKƏBAŞLI bax **yekəbaş** 1-ci mənada. **YEKƏBAŞLIQ** *is.* Qanmazlıq, qabalıq, kobudluq.

YEKƏBIĞ(LI) *sif.* Biğları yekə olan. *Sonra yekəbiğlı, yoğunqarın bir fəhlə çıxıb danışdı.* Qantəmir.

YEKƏBURUN *sif.* Burnu yekə olan. *Yekəburun oğlan.*

YEKƏBUYNUZ(LU) *sif.* Buynuzları çox böyük olan, iribuynuzlu. *Yekəbuynuz öküz, maral.*

YEKƏDALAQLI(LI) *sif.* Dalağı şişmiş (xəstə).

YEKƏDIRNAQ(LI) *sif.* Dırnaqları çox iri, yaxud çox uzun olan.

YEKƏDİŞ(LI) *sif.* Dişləri çox iri olan.

YEKƏDODAQLI *sif.* Dodaqları böyük, enli olan. *Yekədodaqlı adam.*

YEKƏDÖŞ(LÜ) *sif.* Döşləri çox iri olan.

YEKƏXANA *sif.* Özünü hər kəsdən yüksək sayan, lovğa, təkəbbürlü, başqasını bəyənməyən.

♦ **Yekəxana danışmaq** – bax **yekə-yekə danışmaq** (“yekə-yekə”də).

YEKƏXANALANMAQ *f.* Saymazyanalıq etmək, heç kəslə hesablaşmamaq, lovğalanmaq, özünü başqalarından yüksək tutmaq, təşəxxüslənmək, lovğa-lovğa danışmaq.

YEKƏXANALIQ *is.* Lovğalıq, təşəxxüs, özünü başqalarından yüksək tutma, başqalarını saymama. [Fərzəli:] *Bilmirəm heç sizə bu iddia, bu yekəxanalıq haradan belə gəlir.* S.Rəhimov.

YEKƏXANA-YEKƏXANA bax **yekə-yekə**.

♦ **Yekəxana-yekəxana danışmaq** – bax **yekə-yekə danışmaq** (“yekə-yekə”də).

YEKƏXANALANMA “Yekəxanalanmaq” – dan *f.is.*

YEKƏQANAD(LI) *sif.* Qanadları çox böyük olan.

YEKƏQARIN *sif.* 1. Qarın çox yekə, iri olan. *Yekəqarın kişi.* – [Mirzə Həsən:] *O yekəqarın kulakla nə söhbət eləyirdin?* Ə.Haqqverdiyev.

2. *məc.* Qarınqulu, doymaq bilməyən.

YEKƏQAS *sif.* 1. Qası enli və qalın olan, enliqas (bax **qas** 1-ci mənada). *Yekəqas adam.*

2. Qası böyük olan (bax **qas** 2-ci mənada). [Oğlan:] *Yəni burada, siz buyuran, ən əla, yekəqas briyant üzük .. vardır?* S.Rəhimov.

YEKƏQULAQLI(LI) *sif.* Qulaqları çox böyük olan; palazqulaq.

YEKƏQUYRUQ *sif.* Quyruğu çox böyük olan; şələquyruc.

YƏKƏLƏNDİRİLMƏ “Yekələndirilmək”dən *f.is.*

YƏKƏLƏNDİRİLMƏK *məch.* Yekə hala salınmaq; iriləşdirilmək.

YƏKƏLƏNDİRMƏ “Yekələndirmək”dən *f.is.*

YƏKƏLƏNDİRMƏK *f.* Böyütmək, iriləşdirmək.

YƏKƏLƏNMƏ “Yekələnmək”dən *f.is.*

YƏKƏLƏNMƏK *f.* Yekə olmaq, iriləşmək. // Yaşa dolmaq, böyümək. *Uşaqlar daha yekələnilblər.*

YƏKƏLƏTMƏ “Yekələtmək”dən *f.is.*

YƏKƏLƏTMƏK *f.* Daha yekə etmək, daha da böyütmək.

YƏKƏLİK *is.* 1. Yekə şeyin halı; irilik, həmcə böyüklük. *Daşın yekəliyi. Ayaqqabının yekəliyi. – Başın yekəliyi dövlətdir, ayağın yekəliyi neybat. (Ata. sözü). O yekəlikdə tayadan üç-dörd çəngə ot çıxır. M.Hüseyn. [Qədir:] Mən yekəlikdə adamın diriliyini danırlar. Mir Cəlal.*

2. Bax **yekəxanəlik**. *Mərd olan al geysə, yekəlik bilməz; Namərd şilə geysə, xanlıq davalər. Molla Cümə.*

YƏKƏLMƏ “Yekəlmək”dən *f.is.*

YƏKƏLMƏK *f.* Yekə olmaq, həmcə, boyca artmaq. *Bağda ağaclar lap yekəlmişdir. Qarnı yekəlmək. // Böyümək, yekələşmək. Yaşar da ata-anasının və mülayim nəəsinin, bir də Səlimin məhəbbəti ilə boy atıb yekəlirdi. S.Rəhimov.*

2. *məc.* Qürurlanmaq, iftixar etmək (çox vaxt “dağ boyda”, “dağ kimi” sözləri ilə). [Bazarbaşı:] *Mirzə canı, mən Hacı ağanı görəndə inan ki, dağ boyda yekəlirəm. P.Makulu.*

YƏKƏLTMƏ “Yekəltmək”dən *f.is.*

YƏKƏLTMƏK *f.* 1. Böyütmək, iriləşdirmək. // *məc.* Şişirtmək, böyütmək, yekə göstərmək. *Xrda məsələni yekəltmək lazım deyil.*

2. *məc.* Böyük tutmaq; qürrelənmək. *Özünü az yekəlt. – Aslan özü bilmədən özünü dartıb yekəltmək istədi. S.Rəhimov.*

YƏKƏPƏR *sif. və is.* Çox yekə, çox iri, cüssəçə çox böyük. *Dəmirçioglu baxdı ki, bu, bir yekəpər, kələ-kötür adamdı, üz-gözündən zəhm yağır. “Koroğlu”. Mən onların yekəpər köpəyini göstərüb: – O dinsizlərin öhdəsindən bu imansız gələr! – dedim. M.Rzaquluzadə.*

YƏKƏPƏRLİK *is.* Yekəpər adamın (heyvanın) hal və görünüşü.

YƏKƏRAQ *sif. köhn.* Böyükətəhər, bir qə-dər yekə, iri. // Çox yekə. *Hər kəsin olsa başında yekəraq əmmamə; Görünür xəlqdə guya ki, odur allamə. S.Ə.Şirvani.*

YƏKƏSAQQAL *sif.* Saqqalı yekə olan. *Yekəsaqqal kişi.*

YƏKƏYANAQ(LI) *sif.* Yanaqları çox yekə, ətli olan.

YƏKNƏSƏQ *sif. [fars.]* 1. Eyni ilə bir-birinə oxşayan, eyni tərzdə, eyni şəkildə olan, eyni cür səslənən, bir-birindən qətiyyəən ayrılmayan; yekrəng. *..İçəridən [Mehribanın] yeknəsəq və zil səsi eşidildikdə Zeynalın sanki vücudunu titrədi. S.Hüseyn. Hətta Atabəy elə düşündürdü ki, yekrəng və yeknəsəq libaslar da Atabəyə xidmət edən qadınlar üçün xüsusi olaraq tikdirilmişdir. M.S.Ordubadi.*

2. *məc.* Usandırıcı, darıxdırıcı, bığdırıcı, cansızıcı. *Yeknəsəq iş. – Kompresor stansiyasından gələn yeknəsəq gurultunun arası kəsilmirdi. M.Hüseyn. O, çayxananın yeknəsəq, sakit və ölgün bir adiliklə damğalanmış həyatına hərəkət və canlılıq gətirmiş müsa-firləri razı salmağa çalışırdı. M.İbrahimov.*

YƏKNƏSƏQLİK *is.* Yeknəsəq şeyin hal və keyfiyyəti; yekrənglik. *Musiqinin yeknəsəqliyi. Həyatın yeknəsəqliyi.*

YƏKPAY *zərf [fars.]* Aşıq havalarından biri. *Aşıq Səfər yekpay oxuyur. Yekpaydan sonra balabançı əyləşir. Ə.Haqverdiyev.*

YƏKPARƏ *sif. [fars.]* 1. Tam, bütün, bütöv, bir parçadan ibarət olan; monolit. *Yekparə qaya. – Böyük daş parçalarından tikilmiş və ya yekparə (monolit) daşlardan qurulmuş qədim abidələrə meqalitin abidələr deyilir. Ə.Salamzadə.*

2. *məc.* Vahid, parçalanmaz, bütöv.

YƏKRƏNG *sif. [fars.]* 1. Eyni rəngdə olan, rəngi bir olan, bir-birinə oxşayan.

2. Bir cür, eyni. *Mən yenə də, həmişə olduğu kimi, ona sadə və yekrəng cavablar verdim. M.S.Ordubadi.*

3. *məc.* Cansızıcı, maraqsız, yeknəsəq. [İblis:] *Öylə yekrəng olaraq keçsə həyat; Bıqar insan, yaşamaqdan yorular. H.Cavid. Uşaqlıqdan qəlbimin dərinliklərində iz salmış yekrəng olmayan, o qiymətli və silinməz xatirələr!.. A.Şaiq.*

YEKRƏNGLİK *is.* 1. Yekrəng şeyin hal və keyfiyyəti. *Torpağın yekrəngliyi.*

2. *məc.* Cansıxıcılıq, maraqsızlıq, yeknə-səqlik. *Həyatın yekrəngliyi. Musiqinin yekrəngliyi.*

YEKSAN *sif. [fars.] klas.* Düz, bərabər, tən. *Onunçun var yalnız bircə səadət; O səadət məhəbbətlə yeksandır. A.Səhhət.*

◊ Yer (torpaq, xək) ilə yeksan etmək – bəsbütün dağıtmaq, yerlə bir etmək. *Mən sülhə səs verirəm; Qədim abidələri; Yerlə yeksan etməsin; Toplar bir an içində. H.Hüseynzadə. Yer (torpaq, xək) ilə yeksan olmaq* – tamamilə yıxılıb dağılmaq, yerlə bir olmaq. *Bir deyənlə olmadı, ey xanəxarab; Məmləkət xək ilə yeksan oldu. M.Ə.Sabir; // məhv olmaq. Vallah, elə bəd dua eləyəm ki, yerlə yeksan olarsan! C.Məmmədquluzadə.*

YEKSƏR *sif. [fars.]* Başdan-başa, bütün, hamı, tamam. *Sən o deyildinmi, edəndə qıyam; Səcdə edərdi sənə yeksər əvəm? M.Ə.Sabir. [Şeyx Kəbir Sənana:] Cahil-arif, böyük-küçük yeksər; Səni özlər, sevar, pərəstiş edər. H.Cavid. İtirdi özünü soldatlar yeksər; Atıldı uçuruma o dəmdə Əjdər. H.K.Sanılı.*

YEKTA *sif. [fars.] köhn.* Tayı-bərabəri olmayan, nadir, yeganə, vahid.

YEKTƏRƏF *sif. [fars. yek və ər. tərəf]* Birtərəfli, məhdud.

YEKUN *is. müh.* Bir neçə ədədin cəmindən əldə edilən say, hesabın məcmusu. // *məc.* Bir şeyin nəticəsi. *Xalq təsərrüfatı inkişafının yekunları. İşin yekunları. □ Yekun vurmaq* – 1) bax **yekunlaşdırmaq**. *Gəlirin yekununu vurmaq;* 2) son vermək, tamamlamaq. *Şəmsi yenə vaxtın azlığını xatırlayıb söhbətə cırıq dəftərnən məhkəmə quracağam! – deyə yekun vurmağa çalışdı. M.Hüseyn. Mən bu [Abbas əmi] təhkimçi ilə söhbətinə yekun vurmuşdum. İ.Hüseynov. Yekun vurulmaq* – bax **yekunlaşdırılmaq**.

YEKUNLAŞDIRILMAQ *məch.* 1. Yekun vurulmaq, yekunu çıxarılmaq, cəm edilib həsilə əldə edilmək. *Həftənin axırında şərbəflərin işlədiyi muzd və apardıqları nisvə ayrayrı yekunlaşdırılır(dı). Ə.Əbüllhəsən.*

2. *məc.* Nəticə çıxarılmaq, xülasə edilmək. *İclasda çıxış edənlərin mülahizələri yekunlaşdırıldı.*

YEKUNLAŞDIRMA “Yekunlaşdırmaq”-dan *f.is.*

YEKUNLAŞDIRMAQ *f.* 1. Ədədləri üst-üstə gələrək cəmini tapmaq, ümumi məbləği hesablamaq; cəmləşdirmək. *Gəlir cədvəlini yekunlaşdırmaq.*

2. *məc.* Nəticələrini müəyyənləşdirmək, ümumiləşdirmək, ümumi nəticə çıxarmaq. *“Ölülər” C.Məmmədquluzadənin din, mövhumat və feodal həyat tərzini əleyhinə mübarizəsini əks etdirən və bu mübarizəni yekunlaşdıran bir əsərdir. M.İbrahimov.*

YEKÜCUD *sif. [fars.] köhn. kit.* Vahid, bir, yekparə. *Mənə qarşı hər bir hədyan söyləyəcəklərsə söyləsinlər, lakin məni bəhanə edib də, yekdillə və yekvücut olması lazım gələn millətimizin içində qarabağlı və bakılı kimi fitnəngiz məsələlər salmasınlar. Ü.Hacıbəyov.*

YEL¹ *is.* 1. Külək. *Yaman yel əsir. İsti yel. Bu gün bərk yel var. – Şırmayı telə işlər; Dəyirman yelə işlər; Hec nəfərin başına; Gəlməsin belə işlər. (Bayatı). Müştəqdır gözüne aləmin gözü; Yel atar qarqatın, açılar üzü. Q.Zakir. □ Yel vurmaq* – küləkdən xarab olmaq, azar döymək, zaval vurmaq. *Bu il bitkiləri yel vurmuşdur. Yelə vermək* – 1) qurumaq, yaxud iyi, tozu getmək üçün havaya vermək. *Paltarları yelə vermək. Yorğan-döşəyi yelə vermək;* 2) sovrurmaq. *Sünbüllü yelə verib dənini samandan ayırmaq;* 3) *məc.* israf etmə, dağıtmaq, puça çıxarmaq; bada vermək. *Bütün varını yelə vermək. – Ömrümüzün altı illik gül tacını yelə verən; Darülfünun nə öyrədir, səfalətdir mərifətimiz. Şəhriyar.*

2. Mədə və bağırsaqlarda əmələ gələn qaz.

3. *məc.* İtilik, sürət mənasında (adətən tərkiblərdə). *Uzaqlaşan kimi atların yeli öz-özünə yatdı. S.Rəhimov. Haydı, minib belinə yel gedişli atların; Yerdə, göydə, dənizdə oynasın qanadların. M.Müşfiq. □ Yel atına minmək* – iti yerimək, yeyin yerimək. *Yel kimi, yeltək* – çox sürətlə, çox iti. *Yel kimi qaçmaq. – Oğlan atın üstünə minib, onu məhmizlədi. At yel kimi uçurdu. (Nağıl). Dönüb-dür gənc Osman qanadlı quşa; Yel kimi dirmaşır o, dik yoxuşa. H.K.Sanılı. Qıy vurub tərlandı yeltək keçəndə; Bir vəlvələ düşür hər yana, dağlar! S.Vurğun. Yel kimi gəzmək* – veyillənmək, boş-boş gəzmək, avaralanmaq.

Hərzədir yel kibi gəzmək, nə bitər avarədən?
Nəsimi.

◊ İçində yel gəzib, yengələr oynamaq – bax **yerində yellər əsmək**. *İş belə gedərsə, Gəray ağının Qarabağ düzənələrindəki malikanəsi, Şuşa şəhərindəki üçmərtəbəli imarəti də xaraba qalacaq, sökülüb-töküləcək, içində yel gəzib, yengələr oynayacaqdır.* S.Rəhimov. **Yel olub yanından (yanımdan) ötə də bilməz** – hədəyə qarşı cavab ifadəsi. [İmam-qulu:] *Sən öləsən, heç yel də olub yanımdan ötə bilməzsən.* N.Vəzirov. **Yerində yellər əsmək** – nam və nişanı qalmamaq, məhv olmaq.

YEL² is. Revmatizm xəstəliyinin xalq arasında adı. *Qıclarımı yel tutub. – Əl-ayağını yel tutan xəstəni isə Qalaya (Pirvəro) aparardılar.* H.Sarabski.

YELAPARDI is. məh. 1. Sac üstündə bişirilən nazik, yağlı yuxa. *Yelapardımı sac üzərində bişirərlər.*

2. Çox yüngül, nazik şey haqqında. *Bu çit lap yelapardi çitdir.*

YELAYAQ(LI) sif. Yeyin yeriyən, çox iti gedən. *Çəkirlər əllərimi qupquru damardamar; Ey uzunsaq rəssamlar, yelayaq fotoqraflar.* S.Rüstəm.

YELBEYİN sif. və is. Başboş, axmaq, gic, səfeh; yüngül. *Yelbeyin adam. – Birisi ona öliyə, o birisi ona yelbeyin, birisi ona əzim, o birisi ona vəzir, birisi ona ağıllı, o birisi ona tamam dəli adını verirdi.* S.Rəhimov.

YELBEYİNCƏSİNƏ zərf Yelbeyin adama yaraşan bir tərzdə; axmaqcasına, səfehçəsinə. *Yelbeyincəsinə hərəkət etmək.*

YELBEYİNLİK is. Başboşluq, giclik, axmaqlıq, səfehlik, yüngüllük, axmaqcasına hərəkət. *Yelbeyinlik etmək.*

YELBƏ is. zool. Çox iti yeriyən balaca köçəri quş. *Dağa yelbə nə lazım; Girər qəlbə, nə lazım; Ağacda bar olmasa; Ona səlbə nə lazım.* (Bayatı). □ **Yelbə kimi** – çox iti, çox tez, çox yeyin. *Yelbə kimi getmək. Bu at yelbə kimi qaçır.*

YELBİZ is. məh. Qadın saçı.

YELBİZLƏMƏ “Yelbizləmək”dən f.is.

YELBİZLƏMƏK f. məh. Yelbizindən ya-pışmaq, saçından yapışmaq.

YELBİZLƏNMƏ “Yelbizlənmək”dən f.is.

YELBİZLƏNMƏK məch. məh. Yelbizindən tutulmaq, saçından tutulmaq.

YELCÖVÜZÜ is. Təbəbətə, ətriyyat işlərində, yaxud ədviiyə kimi işlənən bitki meyvəsi.

YELÇƏKƏN is. 1. Qapalı binada qarşı-qarşıya olan açıq yerlərdən gələn hava cərəyanı. *Yelçəkəndə oturmaq. Bura yaman yelçəkəndir.*

2. Qapalı binanın havasını dəyişdirmək üçün qurğu; ventilyasiya, ventilyator. *Yelçəkən xarab olub, işləmir.*

YELÇÖPÜ is. məh. Çiçəksiz bir bitki adı.

YELDA 1. is. [fars.] klas. şair. Dekabr ayının 21-nə təsadüf edən ən uzun gecə (çox vaxt “şəbi-yelda – yelda gecəsi” tərkibində işlənir). *İldə bir yelda gəlir ayını rəsmidəhrdə; Bu nə yeldadır gəzir ayın yanında müttəsil? Q.Zakir. Dilqəməm, qarşıma çıxdı xuraman; Bir şəbi-yeldədə bir mahitaban. Aşıq Dilqəm.*

YELDƏYİRMƏNİ is. Küləyin hərəkətə gətirdiyi pərlər vasitəsilə işləyən dəyirman. *Arxa planda su quyusu üstündə hərəkətsiz dayanmış yeldəyirmanı.* Ə.Məmmədخانli.

YELƏK is. 1. Lələk.

2. məh. Oxun baş tərəfinin enli hissəsi. *Oxun yeləyi olmayanda yerə tez düşər. Xəstə Qasım.*

3. məh. Qolsuz gödək paltar.

YELƏKLİ sif. Yeləyi olan.

YELƏKSİZ sif. Yeləyi olmayan. *Bir iyidin dünya varı olmasa; Yeləksiz ox kimi çovar deyərlər.* Xəstə Qasım.

YELƏN is. Haşiyə, qıraq, kənar. *Xalça yeləni. Yeləni göy kəlağayı. – Asılır evlərin divarlarından; Yeləni çiçəkli, güllü xalılar.* O.Sarıvəlli. // Bütöv bir parçanın qırağına çəkilən başqa bir parça; calaq. *Yorğan yeləni.* □ **Yelən vermək** – qırağına calaq salmaq. **Yelən qoymaq** – kağızı yazanda dörd kənarını yazmayıb ağ qoymaq. **Yelən çıxmaq** – haşiyə çıxmaq.

YELƏNCİRİ is. Varəncir, badəncir.

YELƏNLİ sif. Yeləni olan, haşiyəli.

YELƏNSİZ sif. Yeləni olmayan, haşiyəsiz.

YELGƏ is. məh. 1. Qadın saçı.

2. At yalı.

YELİN *is.* Məməli heyvanlarda süd yığılan (süd vəziləri və məmələri yerləşən) orqan. *Bu inəyin yelinində süd çoxdur.* – *Salxım-salxım olacaqdır ağ üzümü tənəklərin; Yelinləri dolacaqdır yenə sağmal inəklərin.* S.Vurğun. *Yelini südlə dolu qoyunlar ağıllardakı quzuların mələşməsinə eşitdikcə daha yüngül bir səslə onlara həy verərək, yatağa çatmağa tələsirdi.* M.İbrahimov. **□ Yelin salmaq** – yelini böyümək (doğmağa bir neçə gün qalmış heyvanın). *Boz inək yelin salıb. Qızıl (qırmızı) yelin* – boğaz inək. [Qədim:] *Xırda, bir sən o qırmızı yelini görürsənmi?* S.Rəhimov.

YELİNLƏMƏ “Yelinləmək”dən *f.is.*

YELİNLƏMƏK *f.* Yelini südlə dolmaq. *İnəklər naxırdan qayıdınca yelinləyir.* // Doğmağa yaxın heyvanın yelini böyümək, südlə dolmaq. *İnək yelinləyib, bu gün-sabah doğacaq.*

YELİNSOY *is. məh.* Məməli heyvanlarda yelin xəstəliyi.

YELKƏN *is.* 1. Dor ağacına bənd edilən və içinə yel dolduğu zaman gəmini, qayıqı hərəkət etdirən xüsusi biçimli qalın, möhkəm bez parçası. *Gəminin yelkənlərini açmaq, yığmaq.* **□ Yelkən açmaq (qaldırmaq)** – yelkənləri açıb hərəkət etmək, yola düşmək. *Dəriş olan gedər, gəzər dərində; Yelkən açar dayazlarda, dərində.* Aşıq Ələsgər. **Yelkən gəmis**i – yelkənlə hərəkət edən (motorsuz) gəmi (qayıq). **Yelkən çəkmək** – bax **yelkən açmaq**. *Tez olun, yelkən çəkin, düşək yola.* **Yelkənləri endirmək** – hərəkət edən gəminin sürətini azaltmaq və ya saxlamaq.

2. Üstünə tut və b. xırda meyvələri çırpmaq üçün iri bez parçası. *Tutu yelkənə çırpmaq.*

3. Badban, çərpələng. *Yelkən uçurtmaq.*

♦ Yelkəni suya salmaq (vermək) – təslim olmaq.

YELKƏNLİ *sif.* Yelkəni olan, yelkənlə hərəkət etdirilən. *Yelkənlı gəmi.* – *Dənizdə gəzişən ağ yelkənlı qayıqlar nəzəri cəlb edirdi.* S.Hüseyn. *Yelkənlı gəmitək üzür göydə Ay; Qaraqoyunludan keçən Əyriçay; Əks edir köksündə güzgülək onu.* H.K.Sanlı. *Sahil boyu düzülmüş fənərlərin əksi dənizdə gəzən yelkənlı qayıqları işıqlandırır.* S.Rəhman.

YELKƏNSİZ *sif.* Yelkəni olmayan. *Mənsiz kətan, kəndir verməz zəmilər; Çadırsız, yelkənsiz (z.) qalar gəmilər.* A.Səhhət.

YELQOVAN¹ *is.* 1. *bot.* Toxumu külək vəsitəsilə uzaqlara aparılıb, orada tökülən bir bitki və onun dənisi; süpürüm. *Həsi və o biri rənçbərlər xırmanda eşələnir, saman içindən yelqovanları çıxarırdılar.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Fikrində və işində sabit olmayan adam haqqında. *Yelqovanın biridir, onun sözüünə etibar yoxdur.*

YELQOVAN² *is.* 1. Uzun ağacın başına bənd edilmiş və küləyin əsdiyi tərəfə çevrilərək onun istiqamətini göstərən dəmir lövhəcik və s.

2. *dan.* Saatın, dəqiqələri göstərən uzun əqrəbi.

YELLƏDİLMƏ “Yellədmək”dən *f.is.*

YELLƏDİLMƏK “Yellətmək”dən *məc.*

YELLƏMƏ “Yelləmək”dən *f.is.*

YELLƏMƏK *f.* 1. Sərinləmək üçün bir şeylə havanı hərəkətə gətirmək, hava cərəyanı yaratmaq. *Yelpiclə üzünü yelləmək.* – *Rüstəm kişi hirsindən şapkasını çıxardı, üzünü yellədi.* M.İbrahimov.

2. Odu, ocağı alışıdırmaq, kömürü közərtmək üçün üzərində havanı bir şeylə hərəkətə gətirmək, yel vermək; körükləmək. *Manqalı yelləmək.*

3. Yırğalamaq, tərpətmək, silkələmək, əs-dirmək, yaxud itələmək, itələyərek o yana-bu yana hərəkət etdirmək. *Layla-layla deyər çəkər keşiyin; Min məhəbbətlə yelləyər beşiyin.* M.Ə.Sabir. *Bürcləyev də Kərimqulu kişi kimi qaraldı, əllərini kənara yellədi.* S.Rəhimov. *Rüstəm kişi .. paltosunun ətəyini yelləyə-yelləyə (z.) özünü maarif idarəsindən çölə atdı.* M.İbrahimov.

4. Sürüb aparmaq. *Dan yerinə səfəq düşmüşdü, malları yellədim, gün çıxar-çıxmaz evə gəldim.* A.Divanbəyovlu.

5. Yelə vermək, tozunu çırpmaq. *Palazı yelləmək.* // Sovurmaq.

6. *məc. dan.* Bir işə təhrik etmək; qızıdırmaq.

YELLƏNCƏK *is.* Ağac budağından və ya bir yerdən asılmış müvazi qalın kəndirlərin ucuna bənd edilmiş oturacağı olan yellənmə qurğusu; salıncaq, uçuncaq. *Oğlan-qızla dolu uçuncaqlar, yelləncəklər havada fırlanırdı.*

S.Rəhimov. *Qızlar isə tək-tək yelləncəyə minir, havalanırdı. Ə.Əbüllhəsən.*

YELLƏNCƏKLİ *sif.* Yelləncəyi olan, yellənmək üçün qurğusu olan.

YELLƏNDİRİLMƏ “Yelləndirilmək”dən *f.is.*

YELLƏNDİRİLMƏK *məch.* 1. Yelin təsiri ilə hərəkətə gətirilmək.

2. *məc. dan.* Bir işə təhrik edilmək; qızışdırılmaq.

YELLƏNDİRMƏ “Yelləndirmək”dən *f.is.*

YELLƏNDİRMƏK *f.* 1. Tərpətmək, əsdirmək, o yan-bu yana hərəkət etdirmək, yırgalandırmaq, dalğalandırmaq. *Yel ağacları yelləndirir.* – *Külək vurduqca Tellinin qıyğacı ördüyü çadrasını yelləndirirdi.* S.Hüseyn.

2. *məc. dan.* Bir işə təhrik etmək; qızışdırmaq.

YELLƏNMƏ “Yellənmək”dən *f.is.* *Çar təbəələri və çar himayəsində olanların qapılarında çar bayraqlarının yellənməsi konsulun Təbrizə daxil olmasını bildirdi.* M.S.Ordu-badi.

YELLƏNMƏK *f.* 1. Yelləncəyə minib o yan-bu yana hərəkət etmək. *Yelləncəkdə yellənmək.*

2. Tərpənmək, yırgalanmaq. *Beşik baxmaz heç bir kəsə; Qulaq verir gələn səsə; Nənə bir nəğmə söyləşə; Yel olur, yellənir beşik.* Ə.Cavad. // Dalğalanmaq, əsmək. [Qızıl Ordunun] başı üstündə həqiqi azadlığın əbadi rəmzi olan qızıl bayraqlar yellənirdi. M.İbrahimov.

3. *məc.* Avaralanmaq, veyillənmək, boş-boş görmək. *Bikar-bikar yellənib gəzir.*

4. Yel buraxmaq.

♦ **Yellənib uçmaq** – ruhlanmaq, bir yerə getməyə can atmaq. [Şərəfnisə xanım Şahbaz bəyə:] *Firəng qızları başlarına örtən təsəklər mənə lazım deyil, al Parijdə onların başlarına ört ki, Qarabağdan onların havasına yellənib uçursan.* M.F.Axundzadə.

yellənə-yellənə *zərf* 1. Yellənərək, dalğalanaraq. *Sirəkdən qurtarmış körpə maraltək; Sacları dağınıq, əlində atək; Yellənə-yellənə gəlir qaçaraq.* H.K.Sanılı. *Qızın saçları, uzun hörüklərlə topuğa sarı; Yellənə-yellənə dalğalanırdı.* S.Vurğun. *Qara kişi artıq dayanmadı, atəkləri yellənə-yellənə idarədən çıxdı.* Ə.Əbüllhəsən.

2. *məc.* Nazlana-nazlana, əzilə-əzilə, naz-qəmzə ilə. *Yellənə-yellənə gələn yar.*

YELLƏNTİ *is. məh.* Yüngül yel. *İlin .. ən isti və ən odlux vaxtı idi. Nə bir kölgə, nə də .. bir yellənti vardı.* Ə.Əbüllhəsən.

YELLƏTMƏ “Yellətmək”dən *f.is.*

YELLƏTMƏK *icb.* Yellənməyə məcbur etmək; yelləndirmək. *Çay aşağı getmərim; Çadramı yellətmərim; Xoruzgöz oğlan gərək; Dul kişiyyə getmərim.* (Bayatı). *Qaragöz tez küncə qaçıb ucları alaçağını iki tərəfində bərkidilib asılmış balaca nənini yellədi.* M.İbrahimov. *Əsən külək Gülşənin saçlarına sığal çəkir, güllü-çiçəkli paltarını yellədirdi.* Ə.Vəliyev.

YELLİ *sif.* 1. Küləkli. *Yelli hava. Yelli bir gün.*

2. *məc. dan.* Hirsli, tünd, tez qızan. *Yelli adam.*

3. *zərf* Bərk, iti, şiddətli. *Oğlan çox yelli gəlir.* – *Kabinetin qapısı bir qədər yelli açıldı.* S.Rəhimov.

YELLİP *sif. dan.* Yel xəstəliyi olan; revmatik. *Yelli qıclar.*

YELMAR *is.* Çox iti gedən sarı-qırmızı rəngdə zəhərli ilan.

YELPAZƏ bax **yelpik**. *Balkonun iki tərəfində duran xidmətçilər tavandan asılmış böyük yelpazəyə hərəkət verir.* M.S.Ordu-badi. // *Yelpik kimi açılıb qapanan. Qadir .. günün batdığı yerdə yelpazə kimi açılıb göyün bir bucağını tutan qızılı şəfəqlərə diqqət etdi.* Ə.Əbüllhəsən.

YELPAZƏLƏMƏ “Yelpazələmək”dən *f.is.*

YELPAZƏLƏMƏK *f.* 1. Yelpazə ilə yelləmək; yelpikləmək.

2. *məc.* Oxşamaq, nəşələndirmək. *Arabir qulaqlarımıza çarpan musiqidən fısıltılar qəlbimizi yelpazələyərək, bizdə nə qədər xoş təsir və canlı duyğular oyadır.* A.Şaiq.

YELPAZƏLƏNMƏ “Yelpazələnmək”dən *f.is.*

YELPAZƏLƏNMƏK *məch.* Özünü yelpazə ilə yelləmək, özünü yelpikləmək.

YELPƏNƏK *məh.* Xiyar. *Ağzi bir çuval, boynu şam piyi; Başı gərmək, burnu yelpənək.* Ü.Hacıbəyov.

YELPİK *is.* Sərinlik, yaxud ocağı alışdırmaq üçün yellətməklə havanı hərəkətə

götirən alət. *Qatlama yelpik. Düz yelpik. Yelpiklə üzünü yellə. Ocağı yelpiklə yelləmək.* – İki qız [şahın] başı üstündə oturub tovuz quşu qanadından qayırılmış yelpiklə onu yelpikliyirdi. M.S.Ordubadi.

YELPIKLƏMƏ “Yelpikləmək”dən *f.is.*

YELPIKLƏMƏK *f.* Yelpiklə yelləmək, yelpiklə yelləyib sərinlik yaratmaq. [Sarı] bir an içində yelpikləyib kömürü közərtirdi və samovara od saldı. S.Rəhimov.

YELPIKLƏNMƏ “Yelpiklənmək”dən *f.is.*

YELPIKLƏNMƏK 1. *qayd.* Sərinlənmək üçün özünü yelpiklə yelləmək.

2. *məch.* Yelpiklə yellənmək.

YELPIKLƏTMƏ “Yelpiklətmək”dən *f.is.*

YELPIKLƏTMƏK *icb.* Yelpiklə sərinlətmək.

YELPIKŞƏKİLLİ *sif.* Yelpik şəklində olan.

YELPIKVARI *sif.* Yelpiyə oxşayan, yelpik şəklində olan, yaxud yelpik kimi açılıb бүkүlүн.

YELPİNC, YELPİC *bax yelpik.* Yelləyir körpə ağaclar bizi yelpic sayağı. S.Rüstəm. Günəş yerləri atıb gedərkən, üfşüqlərdə sarı bir yelpic kimi açılmış şüalarını yığarkən mən onu düşünürdüm. Ə.Məmmədخانlı.

YELSUYU *is. məh.* Yerdən çıxan isti mineral suların xalq arasında adı.

YELTƏNMƏK *f. dan.* Çalışmaq, can atmaq. Əlindən .. iş gəlməyən bu adam .. dərslə verməyə yeltəndisə də, ondan da bir şey çıxmadı. S.Rəhman.

YEM *is.* 1. Heyvanlara verilən yeyəcək (arpa, ot, saman və s.). *Qidalı yemlər. Şirəli yem. Siloslanmış yem.* – Qara atları tövləyə çəkib yem verdi. (Nağıl). *Yem gətirib yoxsa sizə verməyə? Ya ki gəlib bir quru dindirməyə?* A.Səhhət. *Kişi axurda yem yeyən atlarını göstərib fəxr edirdi. Mir Cəlal.* // Quşlara verilən dən və s. *Toyuqlara yem vermək. Quş yemi.*

2. Quş və heyvanı cəlb etmək üçün tələyə, cələyə, duzağa qoyulan yeyəcək şey. *Tələ yemi.* □ **Balıq yemi** – qarmağa taxılan soxulcan və s.

3. *məh., xüs.* Əl üsulu ilə daş çıxararkən pazla daşın arasına qoyulan quru ot.

♦ **Yemi artıq düşmək** – qudurmaq, həddini azmaq.

YEMÇİ *is.* Kolxozda, sovxozda heyvanlara yem vermək və ya yem hazırlamaqla məşğul olan işçi.

YEMÇİLİK *is.* Heyvanlar üçün yem hazırlamaqla məşğul olma, yem yetişdirmə işi. // *Sif. mənasında.*

YEMDOĞRAYAN *is. xüs.* Heyvanlara veriləcək yemi doğrayan maşın.

YEMƏ “Yemək”dən *f.is.*

YEMƏK *f.* 1. Qida qəbul etmək, ağızda çeynəyib udmaq. *Xörək yemək. Meyvə yemək.* – *Yeyərsən qaz ətinə, görərsən ləzzətini.* (Ata. sözü). *Xudayar bəy yeyib qarnı tox, .. arxayın və rahat uzanıb yatdı. C.Məmmədquluzadə. [Mirzəgə] ata və anası ilə bir evdə yaşayır, bir süfrədə yemək yeyir, onlarla bərabər yatıb-dururdu. S.Hüseyn.* // *İs. mənasında.* İnsanın müəyyən vaxtlarda yediyi şey; taam, xörək. *Yemək yemisinizmi? Hələ yemək yeməmişik. Sabah yeməyi (səhər yeyilən şey). Axşam yeməyi (axşam yeyilən şey, şam).* – *Heç düşünməz nədir yemək, uyqu; Gecə ulduzla, Ayla söhbət edər; Düşünür daima sabaha qədər.* H.Cavid. □ **Yemək masası (stolu)** – üstündə yemək yeyilən stol. *Usta əlindəki gül dəstəsini yemək masasının üstünə atdı. M.Hüseyn. Yemək otağı* – yemək yeyilən otaq, yemək yeyilmək üçün ayrılmış otaq. *Zeynal geniş bir şüşəbəndi keçib yemək odasına girdi. S.Hüseyn. Yemək otağına sükt çökmüşdü. Arabir çay içənlərin marçılıtlı eşidilirdi. Ə.Vəliyev.*

2. Yemək, ruzi. [Qatama] *Qanqın şimalına doğru yürüyərək hər yerdə sehr göstərər yeməyini təmin edirdi. Çəmənzəminli.*

3. *dan.* Sançmaq, dişləmək. *Qollarımı başdan-başa ağcaqanad yeyib.*

4. Aşındırmaq, oymaq, dağıtmaq. *Su sahili yeyib dağıdır. Dəmiri pas yeyir. Qələvi dəriyə aşındırıcı təsir edir, onu yeyir.* // Gəmirərək, içindən yeyərək xarab etmək, korlamaq, pozmaq, dağıtmaq. *Xalcanı güvə yeyib. Meyvələri qurd yeyib.*

5. *məc.* Üzmək, əldən salmaq, rahat buraxmaq. *Xəstəlik bədənini yeyir.* – *Yad gördü, dedi mən; Dərd oydu, yedi mən; Vəfasız sifr verdim; Aləmə dedi mən.* (Bayatı). *Şamil ali təhsilini bitirib gəlinə təhsil də onu yeyib bitirmişdi. A.Şaiq.*

6. *məc. dan.* Heç bir imkan verməmək, dözülməz şərait yaratmaq, gözümxıxdıya salmaq, yaşamağa, çalışmağa qoymamaq. // *məc.* Yox etmək, məhv etmək. *Naçalnik elə bir halətdə mənim üzümə baxırdı ki, deyirdim, bu saat məni yeyəcək.* C.Məmmədquluzadə. [Qacar:] *Çox da tərifləmə məna vətəni; Bu qılinc olmasa, yeyərlər məni.* S.Vurğun. *Elə bil ev qurd olub* [Durnanı] *yemək istəyirdi.* Ə.Vəliyev. // Məhv etmək, qırıb tökmək. *Çəyirtkə taxılı yedi.*

7. *məc. dan.* Həyasızcasına mənimsəmək, alıb verməmək. *Özgənin malını yemək.* – *Dəstədə olan adamların biri Mir Qasımdır ki, doğma bacısı Səkinənin malını yemək qəsdilə saxta kağız düzəltdi.* C.Məmmədquluzadə. [Məşədi İbad:] *..Özü də hələ mənim beş min manat pulumu yeyibdir.* Ü.Hacıbəyov.

8. *məc. dan.* Məruz qalmaq, uğramaq. *Şillə yemək. Kötək yemək.* – *Molla əvvəlcə vermək istəmədi, bir neçə aynalı dürtməsi yeyəndən sonra, sandığın ağzını açdı. “Qaçaq Nəbi”.* *Yarəb, ol qəmzən oxun bin yerdən artıq yemişəm.* Nəsimi. *Əhməd onu təhdid və təqib edirdi. Sağ böyründən bir qurşun yemişdi.* A.Şaiq. // *məc.* Dözmək, dözərək cavab verməmək. *Daşdəmiroğlunun ayağına getməyi, hörmət görmək əvəzinə onun ağır sözlərini yeməyi* Muqim bəyə çox ağır gəlirdi. S.Rəhimov.

9. Bir sıra sözlərə qoşularaq müxtəlif frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: başını yemək, qəm yemək, ürəyini yemək, acıq yemək.

♦ **Yemək istəmək** – qızgın məhəbbət göstərmək, öz hissiyyatını bir şeylə ifadə etmək. *Mehriban məhəbbətlə qarışıq bir həyəcanla Rəmziyənin üzündən, dodaqlarından, gözlərindən öpməyə başladı. Onu öz öpüşləri ilə sanki yemək istəyirdi.* S.Hüseyn. **Yeməyi gəlmək** – 1) yemək xoşuna gəlmək, istəmək; 2) son dərəcə xoşuna getmək. *Adamın yeməyi gəlir.*

YEMƏKXANA *is.* Yemək hazırlanan və ictimai sürətdə yemək yeyilən müəssisə; aşxana. *Fəhlə yeməxanası. Tələbə yeməxanası.* – [Qüdrət:] *Fəhlələrin sayı artıqca .. yeməxana, kino zalı da gərək olacaq.* M.Hüseyn. *Vahid dönəndə Gəldiyevin başıaçaq, yeməxanadan çıxıb əl elədiyini gördü.* Mir Cəlal.

YEMƏK-İÇMƏK 1. *is.* Qonaqlıq.

2. Bax **yeyib-ichmək**.

3. *is.* Yeyiləcək və içiləcək şeylər. *Yemək-ichmək hazırlayıb yaxın meşəyə getdik.* A.Şaiq.

YEMƏLİ *sif.* 1. Yeməyə yarayan; yeyilən. *Gördülər ki, içi çörək, yemiş, cücə, yumurta və qeyri yeməli şeylərlə doludur.* S.S.Axundov. // Dadlı, ləzzətli. *Yeməli taamlar. Nə yeməli qarpızdır? Çox yeməli nardır.*

2. *məc.* Sevimli, istəkli, xoşagələn. *Haray, sevməli gəlin; Sevil yeməli gəlin; Xəlvətdə bir sözüm var; Sənə deməli, gəlin.* (Bayatı). *Böyüddün, əndamın olduqca incə; Yeməli qız oldun üçə gəlincə.* H.Cavid.

YEMƏMƏZLİK *is.* Yeməyə həvəsi olma-ma, yeməkdən imtina etmə; iştahasızlıq. *Xəstə yeməməzlikdən bir sümük bir dəri olmuşdur.*

YEMİŞ *is.* 1. Şirin bostan meyvəsi; qovun. *Bir dilim yemiş. Şirin yemiş. Yemiş acı çıxdı. Yemiş bir həftəyə dəyər.*

2. *top.* Hər cür quru meyvə. *Qışda yemiş çox yaxşı çərəzdir.* // Üzüm qurusu, kişmiş. // Ümumiyyətlə, meyvəcat.

YEMİŞAN *is.* Qırmızımtıl qara meyvəsi olan kol bitkisi və onun meyvəsi. *Yemişan kolu. Yemişan tikanı. Meşələrdə dərməyə yemişan çoxdur.* – *Kənddən bir qədər uzaqlaşanda çəpərlilər, sonra yol boyu axan kəhriz sularının gizləndiyi böyürtkən, yemişan kolluqları gəlir.* Mir Cəlal. *Gülgəz cəld .. əlləri ilə üzünü tutub yaxınlıqdakı yemişan pöhrənlisinin dalına qaçdı.* İ.Hüseynov.

YEMİŞANLIQ *is.* Çoxlu yemişan bitən yer. *Uşaqlar yemişanlıqda yemişan yığdılar.*

YEMİŞÇİ *is.* Yemiş satan, yaxud yaxşı yeməyi tanıyan adam. // Meyvə qurudan, ya da quru meyvə satan adam.

YEMİŞLİ *sif.* Yemişi olan, meyvəsi olan, meyvə verən. *Bağcadır bir yanımız; İçi güllü, çiçəkli; Bir yanda bostanımız; Yemişli, xəlvirəkli.* O.Sarıvəlli.

YEMİŞLİK *is.* 1. Yemiş bitən, yemiş əkilmiş yer; yemiş bostanı.

2. Meyvələri asıb saxlamağa məxsus yer.

3. Meyvə qoymağa məxsus qab, meyvə boşqabı.

YEMQARIŞDIRAN *is.* xüs. Doğranmış müxtəlif yemi qarışdıran maşın.

YEMLƏMƏ “Yemləmək”dən *f.is.* *Mal-qaranı yemləmə üsulu.*

YEMLƏMƏK *f.* 1. Heyvanlara, quşlara yem vermək, heyvanları yedirtmək, otarmaq. *Quzunu yaxşıca yemləmək lazımdır. – Molla eşşəyi həmişə özü yemləyərmiş. “M.N.lətif.” Yol üzərində bir qədər dincəlmək, atları yemləmək lazım gəldi.* S.Hüseyn. *Sənəm qarı toyuqları yemləyib pilləkənlə yuxarı qalxmağa başladı.* Ə.Məmmədcanlı.

2. Bitkiyə gübrə vermək. *Pambıq yetişənə qədər Şamama sahəni altı dəfə kətmənləmiş, üç dəfə əlavə yemləmişdi.* Ə.Əbülhəsən.

YEMLƏNDİRİLMƏ “Yemləndirilmək”dən *f.is.* *Mal-qaranın vaxtli-vaxtında yemləndirilməsi.*

YEMLƏNDİRİLMƏK *məch.* Yem verilmək, dən verilmək.

YEMLƏNDİRMƏ “Yemləndirmək”dən *f.is.*

YEMLƏNDİRMƏK *bax yemləmək.*

YEMLƏNMƏ “Yemlənmək”dən *f.is.*

YEMLƏNMƏK *məch.* Yem verilmək, dən verilmək.

YEMLƏTMƏ “Yemlətmək”dən *f.is.*

YEMLƏTMƏK *icb.* Yem(dən) verdirmək. *Atları yemlətmək.*

YEMLƏYİCİ *sif. və is.* Yem verən, yem paylayan, heyvanlara yem verməklə məşğul olan (adam).

YEMLİ *sif.* Yemi olan.

YEMLİK¹ *is. bot.* Zəmilərdə, çöllərdə bitən dar, uzun yarpaqlı, südlü, yeyilən çoxillik ot bitkisi. *Yemlik otların arasında bitir. – O biri məhəllənin uşaqları da Laçının dəstəsi ilə yemlik dərməyə, oynamağa getdilər.* M.Hüseyn. *Nəhayət, kəpənək çiçəklənmiş bir yemlik kolunun üstünə qonanda Tapdıq papağını onun üstünə basdı.* Ə.Vəliyev. *Naxırçılar ellik cəmənləyinin lap yuxarılarına çıxaraq yemlik gəzirdilər.* Mir Cəlal.

YEMLİK² *is.* Heyvanlara yem verilən taxta qutu; yemqabı. *Kolxozçu heyvanın yemliyinə ot tökdü.*

YEMLİK³ *sif.* Yem üçün ayrılmış, yem üçün saxlanmış. *Yemlik dən. – Yemlik çuğundurun yarpaqları zülali maddələrlə zəngindir. – [Güləşərin] .yemlik yeməkdən əlləri və dodaqları bir az qaralıb, şabalıdı rəngə düşmüşdü.* İ.Şıxlı.

YEMLİKLİK *is.* Çoxlu yemlik bitən yer (*bax yemlik¹*).

YEMPÖRTƏN *is. xüs.* Heyvan yemlərini bişirmək üçün qurğu.

YEMSƏK *sif. məh.* Axsaq.

YEMSƏMƏ “Yemsəmək”dən *f.is.*

YEMSƏMƏK *f. məh.* Axsamaq.

YEMSİZ *sif. və zərflər* Yemi olmayan; ac. *Heyvanları yemsiz qoymaq.*

YEMSİZLİK *is.* Yemin olmaması, ac qalma, ac qoyma (heyvanı).

YENCİLMƏK *f. qəd.* Əzilmək, basılmaq. *Paltar yencildi. Qaysı yencilmişdir.*

YENCMƏK *f. qəd.* Əzmək, basmaq, sıxışdırmaq, xurd-xəşil etmək. *Zərb ilə onu sərnigün edəyin; Əzəyin, yencəyin, zəbun edəyin.* Füzuli.

YENDİRMƏ “Yendirmək”dən *f.is.*

YENDİRMƏK *bax endirmək.*

YENƏ *zərflər* (bəzən də ədatı ilə). 1. Təkrar, bir daha, təzədən, yenidən. *Dünənki adam bu gün yenə gəldi. Bu gün yenə hava pisləşdi. Uşaqlar yenə qaçışmağa başladılar. – Gülbadam yenə də sual vermək istədi.* N.Nərimanov. *Məcnun kimi yenə düşdüm çöllərə.* Molla Cümə. *O günün sabahı Mirzağa üçüncü kərə olaraq Cəmilə ilə yenə üz-üzə gəldi.* S.Hüseyn. // *Sual şəklində: təəccüb, heyrət, məmnuniyyətsizlik bildirir. Yenə gəldin? Yenə narazılıq? Yenə də şikayət?*

2. Eyni qayda üzrə, əvvəlki kimi. *Yenə söhbətlər başladı. – Bir gün yenə Nigar xanımın ürəyi sıxıldı. “Koroğlu”. [Mərcan bəy:] Balam, orada olmadı, gəl yenə burada damısaq.* Ü.Hacıbəyov. *Otuza az qalır Aygünün yaşı; Yenə od kimidir al yanaqları.* S.Vurğun.

3. Hər halda, hər necə olsa, həтта, belə, hələ də, o halda da. *Gec də olsa, yenə gələcəyəm. Dediindən yenə də əl çəkmir. Bundan yenə o yaxşıdır.*

4. Eyni ilə, olduğu kimi, o cür. *Dünən necə etmişdinsə, yenə elə hərəkət et.*

YENG *is.* Paltarda: qolun ağır tərəfi, aşağı tərəfi; paltarın qolu. *Yengi ilə üzünün tərini sildi.*

YENGƏ *is. etnoqr.* Keçmişdə gəlin köçürülən zaman onun yanında gedən və ona rəhbərlik edən qadın. *Önündə yengəsi, qucağında ayna, əllərində şamdan, musiqi ilə, gurultu ilə, tıfəng, tapança ata-ata, böyük dəbdəbə*

və gurultu ilə [gəlin] aparsınlar. A.Şaiq. *Sərhəng gəlin toyuna xonça aparan yengələr kimi .. qutunu stolun üstünə qoydu*. M.İbrahimov. □ **Yengə yolu, yengə payı** *etnoqr.* – toyda yengələrə verilən pay, hədiyyə. **Qız yengəsi** *etnoqr.* – qız evi tərəfindən təyin olunan yengə. **Oğlan yengəsi** *etnoqr.* – oğlan evi tərəfindən təyin olunan yengə.

YENGƏC *is. zool.* Qısaquyruqlu dəniz xərçəngi.

YENGƏLİK *etnoqr.* 1. *is.* Yengə gedən qadının işi, vəzifəsi. *Yengəlik etmək*.

2. *sif.* Yengəyə aid, yengəyə məxsus. *Yengəlik bəxşişi. Bir dəst yengəlik paltar*.

YENGİ 1. “Yeni”nin *qəd. forması*. Zülfünü *eylə kənar, olsun əyan əbrulərin; Yengi ay rövşənlənir, mahim, hava olduqca saf*. S.Ə.Şirvani.

2. Gələn il. *Nə söz dedim o gülə, məndən inciyib getdi? Bizim barışmağımız yengi il bahar çəkər*. Ə.Vahid.

YENGİCƏ *zərf* Yenicə, az əvvəl.

YENGİYETİŞMİŞ b a x **yeniyetmə**. [Zibə xanım:] *Sənə demədimmi, kişi, bu əlli yaşında yengiyetmiş qız almaq sənə yaraşmaz?* M.F.Axundzadə.

YENİ *sif.* 1. İlk dəfə yaradılmış lap yaxınlarda meydana gəlmiş, törəmiş; təzə (*köhnə* ziddi). *Yeni əsər. Yeni paltar. Ən yeni maşınlar.* – *Hər gün bir yeni nəğmə; Hər gün bir yeni ilham; Yazaydım səhər-axşam*. M.Müşfiq. // İstifadə olunmamış, işlənmemiş, əcərli. *Yeni ayaqqabı. Yeni evə köçmək. Yeni silahlar. Yeni kostyum.* // Öz əvvəlki vəziyyətini saxlamış, dəyişməmiş halda qalmış. *Paltar yeni (z.) qalıbdır*.

2. Dövrümüzə aid olan, müasirimiz olan, müasir (*keçmiş, köhnə, əski, qədim* qarşılığı). *Yeni tarix. Yeni ədəbiyyat. Yeni dünya*. □ **Yeni il** – yanvarın birinci günü, üzümlüzə gələn il. **Yeni iliniz mübarək!** – yeni il münasibəti ilə təbrik. // İndiki, hazırkı. *Yeni dövr. Yeni mərhələ. Yeni dillər* – qədim, ölü dillərdən fərqli olaraq bu gün mövcud olan dillər, müasir dillər. **Yeni insan, yeni adamlar** – müasirlərimiz. *Bizdədir sinfi şüurun əsli; Adımızdır yeni insan nəsl*. M.Müşfiq.

3. Təzə tapılmış, kəşf edilmiş, keçmişdə məlum olmayan. *Yeni planet. Yeni ulduz. Elmdə yeni qanun. Yeni kəşf. Yeni üsul*.

4. Əvvəlkinin yerinə gəlmiş, yaxud təyin olunmuş, əvvəlkini əvəz edən. *Yeni müdir. Yeni direktor. Yeni katib*. // Bir işdə hələ təcrübəsi olmayan; alıxmamış, öyrənməmiş. *O, bu vəzifədə yenidir*. // Köhnəni əvəz edən, əvvəlkinin əvəzində tətbiq edilən. *Yeni qayda. Yeni vəzifələr. Yeni istiqamət. Yeni yol*.

5. Əvvəlki deyil, başqa, digər, bambaşqa. *Yeni məna. Yeni məzmun. Qarşımda yeni aləm açıldı.* – *İrəliddə Səmədi tamamilə yeni bir həyat, yeni işlər, yeni qayğılar gözləyirdi..* İ.Hüseynov.

6. Cavan, tər, bu ilin məhsulu; təzə. *Yeni taxıl. Yeni məhsul.* – *Onsuz açılmazdı yeni çiçəklər; Uçmazdı düzlərdə ağ kəpənlər*. S.Vurğun.

7. *Zərf* mənasında. Bir az bundan əvvəl; təzəcə. *Bəzi vaxt Cəmilə [Mirzəğanın] mənzilinə gəlir, yeni aldığı bir ev əşyasının nə yerə və necə qoyulmasını təyin edirdi*. S.Hüseyn. *Payızın sübhü yeni açılmışdı*. S.M.Qənizadə.

♦ **Yeni başdan** – b a x **yenidən**. **Yeni çıxma** – təzə meydana çıxmış, moda olmuş. *Yeni çıxma şey. Yenidən yeni* – lap yeni, lap təzə. **Yeni dünya köhn.** – Amerika. [Qara zənci:] *Amerika, Yeni dünya! Mənim doğma vətənimdir; Babamın ağ sümükləri çürümüşdür bu torpaqda...* S.Vurğun.

YENİCƏ 1. *zərf* Az əvvəl, indicə, təzəcə. *Yenicə getdi. Yenicə gözümlə yuxuya getmişdi ki...* – *Üç yaşından beş yaşına varanda; Yenicə açılan gülə bənzərsən*. “Koroğlu”. *Bu dəstəni təşkil edən üzvlərin kimisi yenicə qadrasını atmışdı, kimisi hələ buna cürət etməmişdi*. S.S.Axundov. // Təzə-təzə.

2. *sif.* Təzə, təzəcə, az və ya tamamilə yeni. *Yenicə bir şey*.

yenicə-yenicə *zərf* Təzə-təzə. *Yenicə-yenicə oxuyur, yazır*.

YENİÇƏRİ *is. [türk.]* 1. *tar.* Sultan Türkiyəsində adətən polis, cəza məqsədləri üçün istifadə edilən və sonralar ortadan qaldırılan imtiyazlı piyada qoşun və onun nəfəri. *Topçular top ata bilməz; Yeniçəri döyüş istəməz; Padşahdan imdad olmaz; Əsir olduq gavur əlində*. Aşıq Həsən.

2. *məc.* Zalım, zülmkar, zorla iş görən adam haqqında.

YENİÇƏRİLİK *is. [türk.] tar.* 1. Yeniçəri əsgərliyi, yeniçəri hissələrində qulluq etmə.

2. *məc.* Zorbazorluq, zülmkarlıq.

YENİÇİ bax **yenilikçi**.

YENİÇİLİK bax **yenilikçilik**.

YENİDƏN *zərf* Bir də, təzədən, təkrarən. *Yenidən çalmaq. Yenidən yazmaq. Yenidən başlamaq. Kitabı yenidən oxumaq. – Sofiya xanımın solmuş yanaqlarından yenidən yaş axmağa başladı. Çəmənzməninli. Neftin fontan vuran buruqlarına; Yenidən can verir Xəzər Bakıda. Aşıq Şəmşir.*

YENİLƏMƏ “Yeniləmək”dən *f.is.*

YENİLƏMƏK *f.* 1. Təzələmək, dəyişdirmək, təzəsi ilə əvəz etmək. *Vitrindəki malları yeniləmək.*

2. Yenidən etmək, təkrar etmək. *O sözü yeniləməyə ehtiyac yoxdur.*

YENİLƏNDİRMƏ “Yeniləndirmək”dən *f.is.*

YENİLƏNDİRMƏK bax **yeniləmək**.

YENİLƏNMƏ “Yenilənmək”dən *f.is.*

YENİLƏNMƏK *məch.* 1. Yeni şəkil almaq, təzə kimi olmaq, təzələnmək. *Palto çevirtirdikdən sonra tamamilə yeniləndi.*

2. Bax **yeniləşdirilmək**.

YENİLƏŞDİRİLMƏ “Yeniləşdirilmək”dən *f.is.*

YENİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Yeni hala salınmaq, yeni şəkil verilmək, təzələndirilmək, bərpa edilmək.

YENİLƏŞDİRMƏ “Yeniləşdirmək”dən *f.is.*

YENİLƏŞDİRMƏK bax **yeniləndirmək**.

YENİLƏŞMƏ “Yeniləşmək”dən *f.is.* *Hər yerdə yeniləşmə, dəyişmə hərəkəti duyulurdu. Mir Cəlal.*

YENİLƏŞMƏK *f.* Tədricən yenilənmək, təzələnmək. *Yazda ağacların yarpaqları yeniləşir.*

YENİLİK *is.* 1. İstifadədə olmamış, hələ işlənməmiş şeyin hal və keyfiyyəti; təzəlik. *Paltarın yeniliyi. Maşınların yeniliyi. // Yeni şeyin hal və keyfiyyəti. Fikrin yeniliyi. Mövzunun yeniliyi.*

2. Yeni xəbər və əhvalat; dəyişiklik. *Elə bir yenilik yoxdur. Yenilikdən xəbər varmı? Sənə bir yenilik deyəcəyəm.*

3. Yeni bir şey, keçmişdə olmamış, təzə meydana gəlmiş şey. *Elm və texnika yenilikləri. Yenilik gətirmək. – Təbriz qadınları bu yeniliyi sevirdi, çünki onlar bütün ömürlərində ancaq məscidləri, qəbiristanları, ziyarətgah-*

ları və ümumi hamamları görmüşdü. M.S.Ordubadı. [Qorxmaz] əlini ölçə-ölçə demişdi: – On ilin ərzində kənddəki yenilik tək bir məktəb binasından ibarətdir. Ə.Vəliyev. // Yeni qayda, yeni üsul, yeni adət, yeni təbiiqə başlayan hər şey.

4. Dəyişiklik. *Vəziyyətdə heç bir yenilik yoxdur.*

YENİLİKÇİ *is.* Hər hansı bir sahədə yeni, müterəqqi prinsiplər, ideyalar, üsullar və s. irəli sürən və həyata keçirən adam; novator.

YENİLİKÇİLİK *is.* Hər hansı bir sahədə yeni, müterəqqi prinsiplər, ideyalar, üsullar və s. irəli sürmə və həyata keçirmə; novatorçuluq.

YENİLMƏ “Yenilmək”dən *f.is.*

YENİLMƏK *məch.* Basılmaq, məğlub edilmək, sarsıdılmaq. *Qarşıda dayanmaz dağlar, qayalar; Səndə yenilməyən div qüvvəti var. R.Rza.*

YENİLMƏZ *sif.* Basılmaz, məğlubedilməz, yıxılmaz, dağıdılmaz, çox möhkəm. *Yenilməz Sovet Ordusu. Yenilməz mübariz. Yenilməz qala. – İdarə etdiyimiz məmləkətin xalqı yenilməz və məğlubedilməz bir xalqdır! M.S.Ordubadı. Bu qarlı dağlara sığındı Babək; Azərin qəhrəman, yenilməz oğlu! S.Vurğun.*

YENİLMƏZLİK *is.* Basılmazlıq, məğlubedilməzlik, sarsılmazlıq, çox möhkəmlik.

YENİŞ bax **eniş**.

YENİŞ-YOXUŞ bax **eniş-yoxuş**. [Əbdür-rəhman bəy:] *..Qara dağdan ala dağa yeniş-yoxuş, dərə-təpə, axırda nədi, nədi? Kömür qaradı, qatıq ağdı. N.Vəzirov.*

YENİ-YENİ 1. *sif.* Təzə-təzə. *Yeni-yeni evlər. Yeni-yeni adamlar. Yeni-yeni qüvvələr. – [Mirpaşa:] Amma çox sağ ol, usta, mən sənədən yeni-yeni şeylər öyrəndim. Z.Xəlil.*

2. *zərf* Yenicə, təzəcə, bir az əvvəl, indicə. *Uşaq yeni-yeni ayaq tutur. Xəstə yeni-yeni yeriməyə başlamışdır. – Təyyarələrin gurlutusu yeni-yeni eşidilməkdə idi. M.Hüseyn.*

YENİYETMƏ *is.* Çox gənc, gənclik yaşına ayaq qoymuş oğlan və ya qız; ümumiyyətlə, gənc, cavan. *Uzunboylu, yeniyetmə, növcavan; Məni bu dərdlərə salan oynasın. M.P.Vaqif. Çox yaşlı kişilərin “matəm” hadisəsindən xəbərləri vardısı da, yeniyetmələr əsla buna vaqif deyildilər. Qantəmir. Çobanlar və yeniyetmələr alaçıqın yanlarına çəkilərək, yeməyi*

yığışdırıb ortamı açdılar, oynamağa başladılar. M.İbrahimov. // Sif. mənasında. *Qapıda bizdən başqa dörd-beş çoban da xidmət edirdi. Hamısı yeniyetmə, bığburma oğlanlar idi. A.Şaiq. Azərbaycanın yeniyetmə müəllimləri geridə qalmış arvadlara böyük bir həvəsə, sevinə-sevinə savad öyrədirdilər. M.Hüseyn.*

YENMƏ “Yenmək”dən f.is.

YENMƏK f. 1. Basmaq, məğlub etmək, qalib gəlmək. *Onu yenməkdə əlbir olsaq biz; Çox gözəl bar verər diləklərimiz. A.Şaiq. Nağmı, Xaçoyu yendi cavanlar; Vuruşmasaq olmaz! – dedilər onlar. H.K.Sanılı.*

2. Bax **enmək**. *İndi dünyada qayda belədir ki, birisi ucadan alçağa yenə, dövlətlikdən kasıblığa düşə səhbəti həmişə aparıb çıxardacaq keçən günlərinə. C.Məmməd-quluzadə. [Kərim baba tufəngi] hər gün silər, təmizlər və arabir dərənin içinə yenərək bir yer nişan alardı. A.Şaiq.*

YENMƏZ bax **yenilməz**. [El:] *Var olsun yeni dünyanın yenməz mübarizi Elxan, urra! C.Cabbarlı.*

YENMƏZLİK bax **yenilməzlik**.

YENÖT [lat. geneta] 1. zool. Tünd-sarı rəngli qiymətli xəzi olan yirtici heyvan.

2. Bu heyvanın dərisi.

YEPƏLƏK is. 1. Təzə tutulmuş alıcı quşu ələ öyrədərkən onun qabağına tutulan quş.

2. məc. Qapazaltı. [Mahmud:] *..Mənim acı-ğım Adəmə tutur. Axi, o niyə arvada yepələk olurdu. Ə.Haqqverdiyev.*

YEPİSKOP [yun. episkopos] Xristian dinində yüksək ruhani rütbə və bu rütbəni tutan şəxs.

YEPYEKƏ sif. Çox yekə, lap yekə. *Yepyekə daş.*

YEPYENİ sif. 1. Çox yeni, lap yeni, tamamilə yeni. *Yepyeni paltar. – [Səlmə:] İştə gülmüş kəmərlər! Həm də yepyeni; Sonra yenə məmnun eylərəm səni. H.Cavid.*

YER is. 1. Üzərində sakit olduğumuz planet: Yer kürəsi (bu mənada böyük hərf). *Ay Yerin peykidir. Yerlə Günəş arasında 150 milyon kilometr məsafə var. Yer Günəş ətrafında fırlanır.*

2. Quru (su səthi müqabili). *Dənizdən yer görünmürdü.*

3. Yer qabığının üst qatı; torpaq (bu mənada çox vaxt “altı” sözü ilə). *Yer altında qa-*

zılmış şaxta. Yer altından çıxan mədən. Yer altından tapılmış mədəniyyət abidələri. – Bizlər .. Kürün, Arazın və yerin altındakı suları qoyub, gedib yalandan Allaha yalvarırıq ki, bizə su göndərsin. C.Məmməd-quluzadə. [Əhməd:] Bəs gərək yer qazam ki, oradan pul çıxsın. Ə.Haqqverdiyev.

4. Üzərində dayandığımız və hərəkət etdiyimiz sahə. *Yerdə oturmaq. Yerdən qaldırmaq. Öləndəki şeyi yerə qoymaq. Yer yaşdır. Tapdaq yer. – Amma hamı dövrə vurub yerdə oturub, təkcə Teymur əyləşib uca bir taxtın üstündə. “M.N.İtəf.” Məşədi Kazım ağa .. xıxlanmış dəvə kimi .. yerə çökdü. M.S.Ordu-badi. Sanki göylərdə uçan quş kimiym; Sanki yerdən uçurulmuş kimiym. M.Müşfiq.*

5. Kənd təsərrüfatı məqsədləri üçün istifadə edilən (yaxud edilməyən) torpaq sahəsi. *Əkin yeri. Xam yerlər. Əkməyə yer azlıq edir. Mülkədar yerləri. – Eldarın atası Mərdəkəndə xozeyinlərin bağında bağbanlıq edər, oğlu da su çəkər, yer işlər, araba qoşarmış. S.Hüseyn.*

6. Ölkə, ərazi, vətən, diyar, məmləkət. *Babalarımızdan qalan yerlər. – Sizə kimdən və nə yerdən danışım. Təbriz vilayətindən. “Aşıq Qərib”. [Bəkir:] Bu yerlərə mən az-çox bələdəm... N.Vəzirov. İnsan oğlu, uzaqlaşma, gəl yaxın; Başqa yerdən alınmasın sorağın. M.Müşfiq.*

7. Ölkə, vilayət, şəhər, kənd və s. *Bu yerləri birinci dəfə görürəm. Nə gözəl yerdir! Tanış yerlər. O yerlərdə olmamışam. Uzaq yerlərdən gələn qonaqlar.*

8. Üzərində bir şey olan, yaxud ola bilən müəyyən sahə, məntəqə, məkan və s. *Şəhərin bağ salınmış yeri. Küçənin qurtaran yerində. Yol dağa qalxan yerdə. Keçmişdə boş çöl olan yerdə indi böyük binalar ucalır. // Bir işin, hadisənin və s.-nin baş verdiyi, ya olduğu məntəqə, məhəl. Hadisə baş verən yer. Qəza yerinə getmək. // Bir işə məxsus məhəl (ev, idarə, müəssisə, məntəqə və s.). Əyləncə yeri. – [Kərbəlayı Qubad:] Bircə tez ol, başına dünüm, istəyirəm bu gün bir dükən yeri alım. Ə.Hacıbəyov. Mehriban bir ildən artıq bir zaman idi ki, teatr və kino kimi tamaşa yerlərinə getməmişdi. S.Hüseyn. Teymur onu tez-tez kinoya, teatra və rəqs yerlərinə aparırdı. M.Hüseyn. // Bir məqsəd üçün ayrılış*

sahə, yer səthi, parçası. *İşləmək üçün yer ayırmaq. Qışlama yeri.*

9. Əyalət, mərkəz olmayan yer (adətən cəm şəklində). *Yerlərdən gələn nümayəndələr. Yerlərdə işləri canlandırmaq.*

10. Bir şeyin ayrıca hissəsi, parçası. *Paltar görünən yerindən ləkələnmişdir. Bədəninin bəzi yeri qızarmışdır. Dam çox yerdən axır. // Kitabın, musiqinin, pyesin və s.-nin ayrıca hissəsi, parçası. Əsərin yaxşı yerləri çoxdur. Komediya da gülməli yerlər azdır. Məqalənin bəzi yerlərini yenidən yazmaq lazımdır.*

11. Teatrda, kinoda, vaxonda və s.-də oturacaq (stul, skamya və i.a.). *Zalda hərə öz yerində oturdu. Biletiniz neçənci yerədir? Vaqona girib özünə yer tutdu.*

12. Ev, məskən, mənzil və s. *Qalmağa yeri yoxdur. Düşməyə yerin varmı?*

13. Vəzifə, xidmət, qulluq, iş. *Ştatda boş yer yoxdur. Yerlərin hamısı tutulmuşdur. Özünə bir yer tap, işlə. – Bəli, vaxt oldu ki, şəhərdə pristavlıq yeri açıldı. N.Nərimanov. [Hacı Səməd xanının] yerinə Tehran kabinəsinin məsləhəti ilə müavini Sərdar Rəşid təyin olundu. M.S.Ordubadı.*

14. İz, nişanə, əlamət, əsər. *Yara yeri. Tikiş yeri. Ləkənin yeri qalıb. Bıçaq yeri. – Qatıq dağılar, yeri qalar; Ayran dağılsa, nəyi qalar? (Ata. sözü).*

15. Ayrı olaraq götürülə bilən, sayıla bilən yük, bağlama. *Mənim 5 yer yükümün ağırlığı 40 kilo olmaz.*

16. *məc.* Mənbə, məxəz mənasında. *Lotu-başı, sən qovunu ver, mən sənə bir xeyirli yer deyim. “Aşıq Qərib”. [Aslan bəy:] Yaxın yerdən bilməmişəm. Özü xəbər göndərmiş. C.Cabbarlı.*

17. *məc. dan.* Ev, ailə mənasında. [Məmməd:] *..İkinci vəsiyyətim də budur ki, qızım Nərgiz xanımı varlı yerə ərə vermə. “Aşıq Qərib”.*

18. Yörğan-döşək, yataq. *..Birisini gecə yatır və sübh yerindən duranda neçə xalvar elm və kamal sahibi olur, dəxi heç kəsi bəyənmir. C.Məmmədquluzadə. [Vahid] yerin içində oturub, yuxudan tamam ayılmaq üçün neçə dəfə kirpiklərini çaldı. Mir Cəlal. □ Yer salmaq – yatmaq üçün bir yerdə yörğan-döşək düzəltmək, yataq hazırlamaq. Durur, nənəm mənim üçün yer salır; Üstümü örtür, mənə*

layla çalır. A.Səhhət. Qulluqçu taxtapuşda yer saldı, çıxıb uzandım və vaxtından vaxtına da bişmiş-zad verirdilər. Çəmənzəminli.

19. Parçada, xalçada və s.-də əsas rəng; fon. *Xalxının yeri göyüdür. Bu çitin yeri məxmərdir.*

20. Bir adamın cəmiyyətdə, ailədə, elmdə, idmanda və s.-də tutduğu mövqe. *Cəmiyyətdə öz yerini müəyyən etmək. Yarışda birinci yeri tutmaq.*

21. Qabın, yeşiyin, kisenin və s.-nin içərisində şey olmadan çəkisi. *Yerini çəkmək. Malın yeri nə qədərdir?*

22. **Yerdə** şəklində – ...halda, ...zaman(da), ...vaxt(da), ...məqamda. *O, gəltdiyi yerdə birdən yıxıldı. Qaçdığı yerdə ayağına tikan batdı. – [Molla Xəlil] müəllimi yaxşı yerdə tutmuşdu. S.Hüseyn. Camal əmi zərəfatyana dedi: – Hə, ...ay arvad! İclasa getməyə şirin hazırlaşdığın yerdə mən səni saxladım. Ə.Vəliyev.*

23. **Yerində** şəklində – 1) öz məqamında, münasibət düşdükdə, öz vaxtında. *Lap yerində gəldin. Yerində söylənmiş söz. Bunları yerində demək lazımdır; 2) düzgün olaraq, haqlı olaraq. Onu yerində işdən çıxardılar. Ona yerində oldu; 3) ...məqamında, ...vaxtında. İşin şirin yerində soyuq bir şey Eyvaz kişinin sol qoluna dolandı. Ə.Vəliyev; 4) ...vəziyyətdə, ...halında. Onun yerində mən olsaydım; 5) durduğu, oturduğu yerdə. [Sultan] sağa-sola baxdı, yerində qurcuxub stulu cırıldatdı. İ.Hüseynov.*

24. **Yer(in)də** şəklində – ...yaşında, ...sinnində, ...böyüklükdə. *Atası yerində kişi. Babam yerində qoca. – İsticə lavaşım var; Hər gecəyə aşım var; Demə, dədəm yerdəsən; Ancaq əlli yaşım var. M.Ə.Sabir. [Əminə:] Aralıqdan baxdım, gördüm iki qız xeylağı dayanıb. Biri olardı sənin yerdə, o biri demə görmədim, Fatma! Qantəmiz. [Qumru:] Anam yerdə arvadsan, evimə gəlibsən, xoş gəlibsən. Mir Cəlal.*

25. **Yeridir** şəklində – layıqdır, cəzasıdır, əcəb olur. *Ona nə eləsələr, yeridir. – [Əhməd:] Vur, – deyirdi, – faşistə nə qədər güllə vur-san, yeridir. Mir Cəlal.*

26. **Yerinə** şəklində – əvəzinə. *Onun yerinə yoldaşı qol çəkdi. Bizim yerimizə də təbrik elə. – Mən Molla Vaqifəm, eylərəm əfqan;*

Gözlərim də yaş yerinə tökər qan. M.P.Vaqif. [Nurəddin ağa:] *..Mədrəsə yerinə, azarxana yerinə, bax gör, hansı yolla tarac olur sərməyə.* N.Vəzirov. □ **Yerinə qoymamaq** – qətiyyənlə saymamaq, ..hesab etməmək. *Necə ki şikəst adamları adam yerinə qoymazlar, bizi də o biri millətlər adam yerinə qoymurlar.* C.Məmmədquluzadə. *..Bu allahsız qızı heç olmazsa gözüni ucu ilə də baxmır.* [Ələmdar] *kişi yerinə qoymur, qozbel faytonçu Topuşdan da aşağı tuturdu.* S.Rəhimov.

♦ **Yer altından yasa gedən** – gizlincə, əl-altından iş görən adam haqqında. [Kəndli:] *Elədir, bu molla Qafar çox yer altından yasa gedəndir.* S.Rəhimov. **Yer altından yasa getmək** – gizlicə, əl-altından, heç kəsin xəbəri olmadan iş görmək. **Yer eləmək** – 1) başqası oturmaq üçün bir qədər o yana çəkilmək, çəkilərək başqasına yer vermək. *Bir az yer elə, o da otursun.* – *Sədr cəld geri çəkilib heyətdə Hacıya yer elədi.* Mir Cəlal; 2) *məc.* təsir etmək, ağır gəlmək, tutmaq. *Deyəsən, söz ona yer elədi.* – *Sarıqlı molla'nın "cahad" haqqındakı sözləri çox adamlara yer elədi.* Mir Cəlal. *Dünənki iclas Gülşənə yaman yer eləmişdi.* Ə.Vəliyev. **Yer quruculuğu** – torpaqdan istifadə qaydalarını nizama salan tədbirlər sistemi. *Yer quruculuğu işləri.* **Yer oynamaq** – yer tərpənmək, zəlzələ olmaq. **Yer tutmaq** *məc.* – 1) rol oynamaq, mövqə tutmaq, bu və ya başqa əhəmiyyəti olmaq. *Cabbarlının əsərlərində qadın çox görkəmli bir yer tutur.* M.Arif; 2) əbəs yerə çox sahəni işğal etmək, artıqlıq etmək. *Bu şeylər burada ancaq yer tutur.* **Yer üzündən götürmək** – yox etmək, aradan qaldırmaq. **Yer üzündən götürülmək** – yox edilmək, ortadan qaldırılmaq. [Sara xanım:] *Götürüb qəzetçilərə buyruq vermişən, onlar da yazırlar ki, gərək tezliklə çadra yer üzündən götürülsün.* Qantəmir. **Yer üzündən yox olmaq** – yoxa çıxmaq, itmək. *Sədinin "Gülüstan"ı neçə vaxtdır ki, yer üzündən yox olubdur. Hər kəs yerini bilirə və ya özündə varsa, idarəmizə xəbər versin.* "Mol. Nəsr." *...yer yox idi (yer də yoxdur)* – çox qələbəlik, həddən artıq çoxluq, basabas, sıxlıq bildirir. *Adam əlindən yer yoxdur.* – *Bakı vəğzəlinin səkilərində tərpənməyə yer yox idi.* Mir Cəlal. **Yerdə qalanı** – 1) bir şeyin, vax-

tın qalan qismi. *Üç saat məktəbdə keçirdiyi vaxtdan başqa, günün yerdə qalanını Əmir-aslan hər bir əmr və göstərişdən azad idi.* S.S.Axundov; 2) digərləri, başqaları. **Yerdə qalmaq** – 1) cəzasız qalmaq, əvəzi verilməmək. *Yara deyən, bizdən qarğış almasın; Yerdə qalmaz ahü zari Həsənin.* Aşıq Həsən. [İsmət:] *Ah, qanın yerdə qaldımı, Qanpolad?!* H.Cavid; 2) nəzarətsiz qalmaq, baxımsız qalmaq, köməksiz qalmaq, himayəsiz qalmaq; 3) qalıq olmaq. *Yerdə nə qədər qaldı?* 4) heç kəs tərəfindən istənilməmək, bəyənilməmək. **Yerdən göyə qədər (kimi)** – son dərəcə çox, həddindən artıq. *Aralarında yerdən göyə qədər fərq var.* – *Zeynəb oğlundan yerdən göyə kimi razıdır.* C.Məmmədquluzadə. **Yerdən olmaq** – 1) avara-sərgərdan qalmaq, vəzifəsindən və s.-dən məhrum olmaq; 2) başqasının təhriki ilə fikrini, qərarını dəyişdirmək. [Şəhrəbanu xanım:] *Müsyö Jordanın və Şahbazın bir para ağılsız sözlərindən yerdən oldu.* M.F.Axundzadə. **Yerdən-yerə vurmaq** – 1) çırpmaq. *Qürbət xala o gün nə silə, nə süpürə bildi. Sancı çəkən hamilələr kimi qıvrıldı, açıldı, özünü yerdən-yerə vurdu.* Mir Cəlal; 2) *məc.* heç etmək, puça çıxartmaq. **Yerə atmaq (tullamaq)** – bax **yerə salmaq**. **Yerə batasan! Yerə batsın! Yerə batmış** – qarğış ifadəsi. [Ağabani Məşədi Səfərə:] *..Ay külbaş, sənin Kərbəlayı Xuduş kimi lay-lay oğlanların ola-ola, ay yerə batasan, sənin təzədən evlənməyinin nə mənası var.* M.Əliyev. **Yerə batmaq** – adı, soracağı qalmaq, əsər-əlaməti qalmaq. *Yerə batsın deyilir şərlə zülüm; Qalmasın yerdə nə zülmət, nə ölüm!* S.Vurğun. **Yerə girmək** *məc.* – 1) çox xəcalət çəkmək, çox utanıb sıxılmaq. [Gəray ağa:] *Axi sən niyə utanıb-qızarıb yerə girmirsən?* S.Rəhimov; 2) bax **yerə batmaq**. [Bibixatun:] *..Sənin namusun olsa əriyib yerə girərsən. Utanmayıb başına papaq qoyub gəzirsən, deyirsən kişiyəm.* Ə.Haqverdiyev. **Yerə qoymaq** – bir daha etməmək, əl çəkmək, tərgitmək. *Bu xasiyyəti niyə qoy.* – *Səttar kişi onunla zaraftallaşmağı yerə qoymurdu.* Ə.Əbülhəsən. **Yerə salmaq** – 1) düşürmək, endirmək, devirmək; 2) *məc.* nəzərə almamaq, yerinə yetirməmək, rədd etmək. *Bağlama, aç üzünü; Örtmə o qaş-gözünü; Gəl mənə naz*

eləmə; Yerə salma sözü. (Bayatı). **Yerə sərilmək** – yıxılmaq, yerdə uzanıb qalmaq. *Qopdu qanlı bir fırtına; Ölüm hökmü verildi; Qarşı duran igid gənclər; Bir-bir yerə sərdi.* A.İldırım. **Yerə soxmaq** – utandırmaq, başını aşağı etmək, xəcalət çəkməsinə səbəb olmaq, rüsvay etmək. [Turxan oğluna:] *Daha nə olacaq!.. Daha nə olsun ki, dost-düşmən içində bizi yerlərə soxdun!* H.Cavid. **Yerə vurmaq** – 1) məğlub etmək, yenmək; 2) heçə çıxarmaq, puça çıxarmaq. *Çəkilən zəhməti niyə yerə vurursan? – Şairlik adını yerə vuranlar; Sınəmə yüz yerdən yara vuranlar.* Şəhriyar. **Yeri deyil** – 1) ...arasında olmamalıdır. *Bura onun yeri deyil. Ora bizim yerimiz deyil;* 2) qeyri-münasibdir, münasibətsizdir. *Bu sözlərin yeri deyil. – Axır, bunu uşaq da bilir ki, meydan xanım yeri deyil, meydana pəhləvanlar çıxıb güştü tutarlar.* C.Məmmədquluzadə. [Kamilə:] *Bu saat o söhbətin yeri deyil.* S.Rəhman. **Yeri düşəndə (gələndə)** – münasib olanda, münasib vaxt düşəndə, məqamında, məqamı çatdıqda. *Dünyada faydalı, dəyərli nə var; Toplamaq istədim yeri düşəndə; Səadəti üçün mən öz xalqımın; Öyrənmək istədim düşmənimdən də.* O.Sarıvəlli. **Yeri gəlmişkən** – təsadüfdən istifadə edərək, fürsətdən istifadə edərək, məqamı gəlmişkən. *Yeri gəlmişkən onu da deyim ki, ... – Yeri gəlmişkən burada ərəb əlifbasının birinci tərtibini və rəqəm vəzifələrini göstərim.* F.Ağazadə. **Yeri görünmək** – bir yerdə, məclisdə və s.-də olmayan, lakin olması arzu edilən adam haqqında çox zaman ölənlər haqqında deyilir. *Köçüb gedən o əziz dostların yeri görünür; Sədaları qarışmış çöllərin nəvası ilə.* Şəhriyar. **Yeri var(dır)** – 1) yerində olar, haqlı olar. *Yeri vardır nə qədər gəlsən əgər fəryad.* M.Hadi. *Mən də şimşək kimi çaxsam, yeri var; Çağlayanlar kimi axsam, yeri var.* M.Müfqi; 2) münasib olar. [Asya:] *..Bilmirəm hayandan gəldi çıxdı bura arşınmal alan? ..Genə bir bəy balası ola, ya bir tacir oğlan ola, yeri var.* Ü.Hacıbəyov. **Yeri yoxdur** – əbəsdir, mənasızdır, yersizdir, artıqdır, lüzumsuzdur. [Qoca kəndli:] *Canım, boş qışqırmağın yeri yoxdur.* Ə.Haqverdiyev. **Yerin altını da, üstünü də bilmək** – hər şeyin təfərrüatını bilmək (adətən çoxbilmiş və hiyləgər adam haq-

qında). *O, yerin altını da bilir, üstünü də.* – [Ələmdar:] *Daha biz bəy deyilik ki, yerin altını da, üstünü də əlimizin içi kimi bilək.* S.Rəhimov. **Yerin təkindən (dibindən) məc.** – haradan olursa olsun. **Yerində bitmək (donmaq)** – 1) yerində olmaq, yerində oturub qalmaq; 2) məc. donub qalmaq, heyrət içində qalmaq. *İmamqulu gözlərini alaçağın baca-sına dikib yerində bitdi.* Çəmənzəminli. *Gül-pəri daş kimi yerində donur; Ala gözlərindən üsyan oxunur...* S.Vurğun. **Yerində qalmaq** – olduğu yerdə ölmək. *Əlini naqana atdığı zaman; Göy Vəli mix kimi yerində qalır; Titrəyib, xəncəri əlindən salır.* S.Vurğun. **...yerində olmamaq** – münasib olmamaq, uyğun olmamaq. **Yerində oturtmaq məc.** – çox lovğa, iddialı adama eybini, ləyaqətini göstərərək cavab vermək, həddini göstərmək, yerini göstərmək. *Telli arvad ..[Rüstəm kişiye] baxanda filosofluq edib deyirdi: – Ay qoca dünya, o qədər mənəm-mənəm deyənləri yerində oturtmusan!* M.İbrahimov. **Yerində saymaq** – 1) durduğu yerdə addımlamaq; 2) məc. inkişaf etməmək, irəliləməmək, irəli hərəkət etməmək, olduğu yerdə qalmaq. [Süsen:] *Hər halda biz yerində sayanlardan deyilik.* İ.Hüseynov. *Görün hələ nə qədər; beyni iflic olan var; öz yerində sayan var.* X.Rza. **Yerində turp əkilmək** – bərbad olmaq, xaraba qalmaq, uçulub-dağılmaq. [Gəray ağa:] *Mülkünüz xaraba qalacaq, bəlkə xan sarayının divarları kimi dözümlə gətirməyəcək. Yerində turp əkiləcəkdir.* S.Rəhimov. **Yerindən dəli kimi qalxmaq (sıçramaq)** – hövlnək qalxmaq, yerindən sıçramaq. [Rupca xatun] *yerindən dəli kimi qalxdı.* Çəmənzəminli. **Yerindən eləmək** – 1) avara qoymaq, öz əsas işindən ayrılmasına, avara qalmasına səbəb olmaq; 2) yerindən, yuvasından məhrum etmək. **Yerindən qımıldanmamaq** – 1) tərpənməmək, qımıldanmamaq; 2) səsi çıxmamaq. *Bütün bu müddətdə Molla min dəfə özündən gedirsə də, yerindən qımıldanmır.* “M.N.lətif.” **Yerindən oynatmaq** – 1) laxlatmaq; 2) məc. təhrik edərək fikrini, qərarını dəyişdirməyə, yaxud bir işə iqdam etməyə məcbur etmək. *Molla Sadıqın təmkinlə söylədiyi bu sözlər adamları yerindən oynatdı.* İ.Şıxlı. **Yerinə düşmək** – münasib vaxtda olmaq, məqamında olmaq,

uyğun olmaq. *Mirzə Cavad sözünün yerinə düşdüyünə sevindi.* Mir Cəlal. **Yerinə gəlmək** – ölən bir arvadın yerinə ərə getmək. [Xədicə] *anasının yerinə gələn qadınla yola gedə bilməmişdi.* S.Hüseyn. **Yerinə yetirmək** – icra etmək, həyata keçirmək. *Tapşırığı yerinə yetirmək. Vəzifəsini yerinə yetirmək.* – *Müqim bəy xanımın meyvəcat barədə tapşırığını yerinə yetirdikdən sonra Alagözü “güzgü otağına” gətirdi.* S.Rəhimov. **Yerini almaq** – həyata keçmək, yerinə yetirilmək. *Nisə xalının sərəncanı bütün mənası ilə yerini aldı.* Qantəmir. **Yerini dar eləmək (etmək)** – maneçilik, narahatlıq, çətinlik törətmək; hərəkətinə, inkişafına, fəaliyyətinə mane olmaq. [Güllü:] *Bircə də görüm mən sənə neyləmişəm? Yerini dar eləmişəm, ya ərini əlindən almışam?* Ə.Haqqverdiyev. **Yerini göstərmək** – 1) bir şeyi nişan vermək; 2) bax **yerində oturmaq**. *Tahir bir istədi qışqırsın, tülküsiyyət natiqi fitə bassın, ona öz yerini göstərsin, amma məclisdə oturanların töhmətdən çəkinib dinnədi.* M.Hüseyn. **Yerini xəlvət etmək** – yerini heç kəsə bildirməmək, yerini gizli saxlamaq. *Tamam beş günün müddətində yerimi xəlvət etmək üçün gündə bir ev dəyişdim.* “Mol. Nəsr.” **Yerini tutmaq** – əvəz etmək. *Heç bir adam onun yerini tutu bilməz.* – [Sayalı:] *Maşallah, yekə oğlan olubsan, torpağı sanı yaşayasan, lap atan Səmədin yerini tutubsan.* İ.Şıxlı. **Yerini verməmək** – əvəz edə bilməmək. *Heç şey verməz bu dağların yerini; Min bir rəngə girir burda təbiət.* S.Rüstəm. **Yerlə yeksan etmək** – 1) yerə tökmək, dağıtmaq; 2) məc. məhv etmək, xarabəyə döndərmək, uçurub dağıtmaq, viran etmək; 3) vurub öldürmək. *Saymadan sultanı, xanı; Eyləyibən nahaq qanı; Badam kimi nəvcəvanı; Yer ilə yeksan eylədin.* Aşıq Pəri. **Yerlə yeksan olmaq** – 1) yerə tökülmək, dağılmaq. *Sünbüllər yerlə yeksan olmuşdu;* 2) məc. xarabəyə dönmək, uçulmaq, məhv olmaq, viran olmaq. *Şəhər göyə sovrulub; Yer ilə yeksan oldu; Min ilin yaratdığı; Bir ana qurban oldu.* B.Vahabzadə. *Mirzə ata-anasının az qala yerlə yeksan olmuş qəbirlərinə baxdı, sonra qonur gözlərini Qədirin üzünə zillədi.* İ.Məlikzadə. **Bir yerdə** – bax **bir**. [Mərcan bəy:] *Sözün doğrusu, daha bundan sonra*

mən səninlə bir yerdə .. çörək yeməyəcəyəm. Ü.Hacıbəyov. *Bir gün Qərənfillə Bahadır yenə adi qayda üzrə bir yerdə evə dönürdülər.* S.Rəhman. **Bir yerə (araya) gəlmək** – toplanmaq. **Bir yerə gəlmək** – bir qərar vermək. *Mübahisədən nə çıxar, bir yerə gəlmək lazımdır.* **Boş yerə** – bax **boş**. *Ömrü ucuz verdi... bir iş görmədən; Boş yerə ölməyin nə mənası var?!* B.Vahabzadə. **Dan yeri** – bax **dan**. **...duran (olan) yerdə** – ...var ikən, ...ola-ola. *Amma mən duran yerdə Qədirin qulluğa gətməsi, lap nahaqdır.* Mir Cəlal. **Qara yer** – qəbir, məzar. **Qəlbində yer eləmək (etmək, salmaq)** – özünə yer tutmaq, əsər və əlamət buraxmaq. *Silindi qəlbində yer salan qahər.* M.Rahim. *Öldürdüyü düşməna qarşı olan nifrət hissi ilə qarışıq bir acı duyğu da gənc qızın hələ qəlbində yer etməyə macal tapmamışdı.* Ə.Əbüllhəsən. **Nahaq yerə** – bax **nahaq**. **Nə yerdə** – hansı vəziyyətdə. *İşləriniz nə yerdədir? Onun məsələsi nə yerdə qaldı? ...o yerə (elə yerə) çatdı ki, ... (çatmışdı ki, ...) – bir işin, hadisənin gedişində ən son nöqtəni, həddi bildirir. Söhbət o yerə çatdı ki, ... – [Rübabənin] Vahid ilə ünsiyyəti o yerə gəlib çatmışdı ki, heç biri o birindən kənarda yaşamır, yaşaya bilmirdi.* Mir Cəlal. **...olan yerdə** – 1) ...olduğu halda, bir halda ki, ... *Aşkar şeydir ki, təzə olan yerdə köhnə qanunlar gərək pozulsunlar.* C.Məmmədquluzadə; 2) ...kimi, ...olaraq. *Kəsəkərlikdən əlin çıxdı, usan! Ər olan yerdə, görüm, yox olasan.* M.Ə.Sabir. **Öz yerində** – qaydada, nizamda. [Süleyman:] *Şükür Allah, hər şey öz yerində sızdır.* Ü.Hacıbəyov. **Öz yerindədir** – öz qabiliyyət və ləyaqətinə görə vəzifə tutan adam haqqında. *İndi o, öz yerindədir.* **Sağ yer qoymamaq** – bax **sağ**. **Yalan yerə** – nahaq yerə; nahaqdan, yalandan. *Dövlətləyə yaltaqlana bilmərəm; Qəmli ikən, yalan yerə gülmərəm.* M.Ə.Sabir. **YERALMASI** is. Kartofa oxşayan, yeməli kökü olan tərəvəz bitkisi. // məh. Kartof.

YERALTI sif. Yerin içində, yer səthinin altında olan. *Yeraltı sərvətlər. Yeraltı sular. Yeraltı yol. Yeraltı mədən. Yeraltı istehkam. Yeraltı sığınacaq.* – *Gecədən xeyli keçmiş, yeraltı qazmada qırıq bir şam işığında Ulduz anasına öz zərif qızlıq nəvazişlərindən hörülmüş işıqlı bir məktub yazırdı.* Ə.Məmmədخانlı.

YERBƏYER *zərf* 1. Hər biri öz yerində; qaydada, müntəzəm. *Məclis əhli yerbəyer əyləşdilər.* “Aşıq Ələsgər”. [İlyas:] *..O kişilər-dən gələn kağızları yerbəyer saxlasın.* S.Rəhimov. □ **Yerbəyer etmək (ələmək)** – 1) hər şeyi öz yerinə qoymaq, nizam və səliqə ilə yığmaq, yerləşdirmək, qayda ilə qoymaq. *Sona ev işinə məşğul idi və Bahadır öz şey-lərini yerbəyer edirdi.* N.Nərimanov. *Osman dükanı üçün gətirdiyi malları yerbəyer etməklə məşğul idi.* M.Hüseyn. [Əlləzoğlu] *süfrədə hər şeyi yerbəyer elədi, qara kirli əlləri ilə şişləri bir-bir qamarlayıb kababı iri, çökək bir nimçəyə çəkdi.* İ.Hüseynov; 2) rahatlamaq, yerləşdirmək. *Qərək, oğlan atı yerbəyer eləyəndən sonra yuxarı çıxdı.* (Nağıl). *Gecə gəlib səni yerbəyer edərdəm.* M.S.Orduvadi. *Hamını yerbəyer eləyəndən sonra, müəllim gülə-gülə uşaqlara dedi..* Mir Cəlil. **Yerbəyer olmaq** – qayda ilə yerini tutmaq, yerləşmək, hərə öz yerini tutmaq.

2. Hər yerdən, hərə bir tərəfdən, hərə öz yerindən. *Həsratindən əlif qəddim büküldü; Cismim bəndi yerbəyerdən süküldü.* M.V.Vidadi. *Qızlar gülüşərək yerbəyerdən qışqırırdılar.* Ə.Məmmədcanlı.

YERBƏYERLƏŞDİRMƏ “Yerbəyerləşdirmək”dən *f.is.*

YERBƏYERLƏŞDİRMƏK *f.* Hər birini öz yerinə qoymaq, yerbəyer etmək. *Şeyləri yer-bəyerləşdirmək.*

YERBƏYERLİ *zərf* və *sif.* Lazımı qaydada, lazımı surətdə, dəqiq surətdə. *Qadir .. yastı daş döşənmiş həyatə çıxaraq əzəzil Əminənin əmrini yerbəyerli icra etməyə başladı.* Ə.Əbüllhəsən.

YERDƏNÇIXMA *sif.* Torpağın altından, yerin içindən çıxan.

YERDƏYİŞDİRMƏ 1. Bax **yerdəyişmə** 1-ci mənada.

2. Bir şeyi bir yerdən götürüb başqa yere qoyma.

YERDƏYİŞMƏ *is.* 1. Olduğu və ya oturduğu yerdən başqa yere keçmə, bir yeri buraxıb o yerinə getmə.

2. *dilç.* Sözdə iki qonşu səsin qeyri-iradi olaraq yerini dəyişməsi hadisəsi; metateza; məs.: vağzal-vağzal; yarpaq-yarpaq.

YERDOMBALANI *is. bot.* Göbələklər qrupuna daxil olan kartofaoxşar kökümeyvəli tərəvəz bitkisi.

YERƏŞƏN *is. zool.* Həşəratyeyənlər dəstəsindən kiçik məməli heyvan.

YERƏBAXAN *is. və sif.* Zahirən sakit, dinməz, zərərsiz görünən, əslində isə hiyləgər, fitnəkar, xəbis adam haqqında. *Suyun lal axanı, adamın yerəbaxanı.* (Məsəl). *Qaraqabaq, yerəbaxan, gözü gömgöy, rəngi kürən; O fitnələr övladının hiylə yağır sifətindən.* S.Vurğun.

YERƏNCİRİ *is.* Vaxtından əvvəl yetişən əncir, tez yetişən əncir. *Bu il yerənciri yoxdur.*

YERFİNDİĞİ *is. bot.* Fındıq kimi meyvələri olan kol bitkisi və onun meyvəsi; araxis.

YERFİSDİĞİ bax **yerfındığı**.

YER-GÖY *is.* Dünya, kainat. [Molla öz-özünə:] *Ay Hacı Molla Cəlil ağa, sən olasan yeri-göyü yox yerdən xəlq edən Allaha, içmə bu kafirlərin dərmanını.* C.Məmmədquluzadə. *Yeri-göyü titrədən partlayış nərsəsilə; Çıxarırlar yer altıdan bol filiz yataqları.* Ə.Cəmil. // Hər yer, bütün aləm. *Yerə-göyə hökümün işlər; Sənsən Süleyman, a Pəri! Aşıq Ələsgər.*

◇ **Yer-göy ağlamaq** – çox fəlakətli, acı, acınacaqlı halı bildirir. [Bundan əlavə] *hər-gah nəql etsəm, bu biçərə, bədbəxt fəhlələri başlarına nayıbları nə müsibət gətirirlər, yer-göy ağlar.* N.Vəzirov. **Yer-göyə sığmamaq** – 1) çox sevinmək, çox şad olmaq; 2) bir şeyin həddən artıq çoxluğunu bildirir. *Mənim dərdim yerə-göyə sığası deyil, mənim günüm təy-bunuz ölkünün günündən bədtədrir.* F.Köçərli. *Qoy başqası nə cür düşünür düşün-sün, Səmədin isə sevinci yerə-göyə sıgmırdı.* İ.Hüseynov.

YERİDİLMƏ “Yeridilmək”dən *f.is.*

YERİDİLMƏK “Yeritmək”dən *məch.*

YERİK *is.* Hamilə qadınlarda ağız dadının azması halı. // Tamah mənasında.

YERİKLƏMƏ 1. “Yerikləmək”dən *f.is.*

2. *is.* Hamiləlik dövründə ağız dadının azması nəticəsində hamilə qadının turşu və ya başqa şeylər istəməsi.

YERİKLƏMƏK *f.* 1. Hamiləlik dövründə ağız dadının azması nəticəsində turşu və ya başqa şeylərə ehtiyac hiss etmək. *Onun anası*

yerikləyəndə aslan atının kababını yemiş imiş. M.İbrahimov.

2. *məc.* Bir şeyin həsrətində olmaq, bərk istəmək, həris olmaq. [Koroğlu dedi:] *Koroğlu fərmanı mərdi-mərdana; Dəlilərim yerikləyir al qana. "Koroğlu".*

YERİMÖ "Yerimək"dən *f.is.*

YERİMƏK *f.* 1. Ayaqlarını işə salaraq hərəkət etmək; addımlamaq. *İrəli yerimək. Bərk yerimək. Yeriyə bilməmək. Çox yeriməkdən yorulmaq. – Yeriyan at özünə qamçı vurdurmaz. (Ata. sözü). Bir qoca köhnə paltar əynində; Yeriyr yolda torba çiyində. A.Səhhət. [Məhəmməd həsən əmi] yovuşa yeriyr başladı yumşaq lıqnan oğlunu sakit eləməyə. C.Məmməd quluzadə. // Hərəkət etməyə, gəzməyə iqtidarı olmaq. Uşaq hələ yerimir. Xəstə indi-indi yeriməyə başlamışdır.*

2. Hərəkət etmək (getmək, üzmək). *Maşın ağır yeriyir. Dənizdə qayıqlar yeriyir. – Maşın yenicə yeriməyə hazırlaşır ki, Tapdıq qırğı kimi şığıyib maşını götürdü. Ə.Vəliyev. // İşləmək. Saat yerimir.*

3. Üzərinə getmək, hücum etmək, axın etmək. *Ordu qərbə yeridi.*

4. Keçmək, qəbul olunmaq, yayılmaq. *Bu işlər bizim vilayətdə yeriməz, vəssalam! C.Məmməd quluzadə.*

5. Bir şeyin içinə batmaq, keçmək, girmək. *Buğa güc gələndə oğlanın ayağı topuğuna qədər torpağa yeridi. M.Rzaquluzadə.*

YERİNDƏCƏ *zərf* Dayandığı yerdə, durduğu və ya oturduğu yerdə; oradaca. *Təcübədən yerindəcə qaldı. Yerindəcə canı çıxdı.*

YERİTDİRMÖ "Yeritdirmək"dən *f.is.*

YERİTDİRMƏK *məc.* Yeriməyə məcbur etmək.

YERİTMÖ "Yeritmək"dən *f.is.*

YERİTMƏK *icb.* 1. Yeriməyə, hərəkət etməyə məcbur etmək. // Yeriməsinə kömək etmək, gözdirmək. *Ayaq açan uşaqları yeridirlər.*

2. Sövk etmək, hücum etdirmək. *Qoşun yeritmək. – Hər iki tərəf meydana yeni-yeni qüvvələr yeridirdi. S.Rəhimov. Xəzərin sahilinə xəzri qoşunlar yeridir; Titrəyir qumların üstündə səhərdən bəridir. S.Rüstəm.*

3. Bir şeyin içinə girməyə məcbur etmək, daxil etmək. *Torpaq .. [ərik ağacının] vücutuna məlhəm yeridirdi. Mir Cəlal.*

4. Həyata keçirmək, intişar etmək. // Təklif etmək, irəli sürmək, yaxud qəbul etdirməyə, keçirməyə çalışmaq. *Fikir yeritmək. Öz təklifini zorla yeritmək istəyir. – Hərçay .. yalanı yeridir doğru yerinə. Q.Zakir. □ Dediyini yeritmək – öz fikrini, təklifini zorla keçirmək. O yıxılmadıqca, mən heç bir vaxt öz dediyimi yeridə bilməyəcəyəm. M.Hüseyn. Ancaq Rübabə bəriki otağa keçəndə Fatma duydu ki, əri dediyini yeritmişdir. Mir Cəlal.*

5. *dan.* Batırmaq, soxmaq. *Anamın canı üçün, bu tiyəni düz qarnına yeridəcəyəm. P.Makulu.*

6. *məc. dan.* Aldaraq birinə satmaq, işə vermək; ötürmək.

YERİŞ *is.* 1. Yerimək tərz, yerimək işi. *Sallana-sallana gedən Salatin; O sərxoş yerişin yola varasır. Aşıq Ələsgər. [Kor kişi] tamamilə əski həyatın bir yadigarı idi. Əlbisəsinin tərz, biçimi avamlığını, yerışı gözsüzlüyünü andırırdı. S.Hüseyn. Səməd [qadının] üzünü görməsə də, yerışindən, boy-buxunundan, tərponişindən onun lap cavan olduğunu dərhal bildi. İ.Hüseynov. □ Ayrı yerışı – iki yana basa-basa yerimə.*

2. Yürüş, axın, hücum. *Xotkar yazmışdı ki, qoşun hazırlayır, Çənlibelə yeriş olacaq. "Koroğlu". □ Yeriş etmək – axın halında hərəkət etmək, hücum etmək. [Vəli:] Belə yapıncını çəkdim döşümə, papağımı basdım gözümlün üstünə, çomağı aldım əlimə, düşdüm sürülərin qabağına, ləhləyə-ləhləyə birbaş yeriş elədik üzü yuxarı... N.Vəzirov.*

♦ **Yerişini azdırmaq** – 1) yorğa gedən at haqqında; 2) *məc.* qudurmaq, lovğa olmaq, təşəxxüslü olmaq.

YERİŞLİ *sif.* ...kimi yeriyan, ...kimi (adətən tərkib halında). *Başında ağ şalı var; Yaşılı var, alı var; Ceyran yerişli yarı; Ağ buxaqda xalı var. (Bayatı).*

YERKEŞNİŞİ *is. bot.* Torpaqüstü hissələrində zəhər olan yabani bitki.

YERKÖKÜ *is.* Sarı-qırmızı rəngli, getdikcə incə-uzunsov yeməli kökü olan tərəvəz bitkisi və bu bitkinin meyvəsi.

YERQAZAN 1. *sif.* Yer qazımaqla məşğul olan, torpaq işləri gören. *Yerqazan fəhlə. – Həqiqətin qırmızı yanağını toz basmış, başının tükləri bir neçə yerdən pırtlamış, özü isə*

bike halda dayanıb .. *yerqazan* yoldaşlarına baxırdı. Ə.Vəliyev. // *Yer qazıyan, torpaq qazıyan, torpaq çıxardan. Yerqazan maşın.*

2. *is.* Yer qazımaqla məşğul olan işçi, torpaq işləri görən fəhlə. *Yerqazanlar yer qazırıdılar.*

3. *is.* Yer qazmaq üçün lazım olan alət (külüng, bel və s.). *Yerqazanla yer qazımaq.*

YERLƏŞDİRİLMƏ “Yerləşdirilmək”dən *f.is.*

YERLƏŞDİRİLMƏK *məch.* 1. Bir yerə qoyulmaq. *Şeylərin hamısı yerləşdirilmişdir.*

2. Müvəqqəti və ya daimi qalmaq, yaşamaq, yerləşmək, sakin olmaq üçün bir yer verilmək. *Qonaqlar mehmanxanalarda yerləşdirildilər.*

YERLƏŞDİRMƏ “Yerləşdirmək”dən *f.is.*

YERLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Bir şeyə bir yerdə yer etmək, bir yerə qoymaq, yerbəyer etmək. *Şeyləri çamadana yerləşdirmək. Kitabları şkaflara yerləşdirmək.*

2. Yaşamaq üçün bir yer vermək, bir yerdə sakin etmək. *Tələbələri yataqxanalarda yerləşdirmək. Bu evə neçə adam yerləşdirmək olar? // Bir məqsəd üçün bir yerə qoymaq; düzəltmək. [Məsmə:] Axırda [ərimi] xəstəxanaya yerləşdirmək fikrinə düşdüm, orada daha faydalı müalicə edilərdi. S.Hüseyn.*

3. Soxmaq, yeritmək.

YERLƏŞMƏ “Yerləşmək”dən *f.is.*

YERLƏŞMƏK *f.* 1. Bir sahəni, bir yeri tutmaq, mövqə tutmaq. *Yuxarıbazarda isə bəzazazlar, xalçaçılar yerləşmişdi. H.Sarabski. Rüksarənin gözləri qarşısında dəniz sahilində yerləşən qocaman şəhər canlanırdı. S.Rəhimov. Güney yamaclarda yerləşən şəhər bu gün lap tez yuxudan qalxmışdı. Mir Cəlal.*

2. Bir yerdə qərar tapmaq, sakin olmaq, oturmaq, müvəqqəti və ya həmişəlik bir yerdə yaşamaq. *Nümayəndələr mehmanxanalarda yerləşiblər. Qərargah yeraltı qazmalarda yerləşdi. Səyyahlar bir çayın کنارında yerləşdilər.*

3. Sığmaq. *Bu qədər giləs bir səbətə yerləşməz. Mebel otağa zorla yerləşdi.*

4. Səliqəyə, nizamə düşmək, yerbəyer olmaq. *Mallar qəfəsələrə yerləşdi.*

YERLİ *sif.* 1. Başqa yerdən gəlmə deyil, həmin yerdən olan, bu yerin əhalisindən olan. *Yerli əhali. Yerli camaat. Bizim yerli deyil.*

// *İs.* mənəsində. *Yerlilər və gəlmələr. Yerlilərə məxsus adət və ənənələr. Buranın yerliləri əkinçidir. – [Südəbənin anası:] Südəbə Həkimülmülkün qızı deyil. Bunun atası bizim öz yerlimiz, öz ellimiz idi. M.İbrahimov.*

2. Müəyyən yerə (şəhərə, ölkəyə və s.-yə) aid olan. *Yerli adətlər. Yerli ləhcə. Yerli cins mal-qara. // Gətirilmə olmayan, həmin yerdə olan və ya hazırlanan. Yerli mallar. Yerli yənacaq. Yerli xammal. // Mərkəzi olmayan, ümumdövlət mahiyyəti daşımayan, yalnız müəyyən bir ərazi daxilində qüvvəsi, əhəmiyyəti olan. Yerli təşkilatlar. Yerli büdcə. Yerli qəzet.*

3. Ümumi olmayan, bir şeyin yalnız bir hissəsinə, bir cəhətinə təsir edən. *Yerli iltihab. Yerli keyləşdirmə.*

4. Şəraitə tam uyğun olaraq edilən, məqamında, yerində olan; haqlı. *Yerli söz. Yerli göstəriş. – Babacanın məzəmməti bir az yerli və haqlı olduğundan Qumru pozuldu. Ə.Əbülhəsən. □ Yerli-yerində – 1) hər şey və ya hər kəs öz yerində, qaydasında, tərtib və nizamla. Hər şey yerli-yerindədir. Sınıfda şagirdlər yerli-yerindədir; 2) bütün təfəsilatı ilə, müfəssəl surətdə; 3) lazım gəldiyi yerdə, hər yerdə.*

YERLİÇİLİK *is.* Ümumi işin zərərinə olaraq, öz yerlisini himayə etmə, ona üstünlük vermə (yalnız mənfi mənada işlənir). *Yerliçilik kimi mənfi halları aradan qaldırmaq. // Bir işdə və s.-də yalnız öz yerinin mənafeyini güdmə. Planlarımızda və işimizdə olan yerliçilik .. böyük işlərə ağır zərərdir. Ə.Sadiq.*

YERLİ-DİBLİ *zərf* 1. Bütünlükdə, tamamilə, kökündən. *[Səkinə xanım:] Mənim haqqım yerli-dibli batsa da, mən Ağə Həsənə gedən deyiləm! M.F.Axundzadə. Deyəcəkdim ki, Qaryagin mahalının qazısının işləri ya möcüzədir və ya yerli-dibli yalandır. C.Məmməd-quluzadə.*

2. Qətiyyətlə, bilmərrə, əsla, heç. *Yerli-dibli xəbərim yoxdur. Yerli-dibli heç bir şey bilmir.*

3. İzsiz-soraqsız. *Məktəbli gənc yerli-dibli yox oldu. Ə.Vəliyev.*

YERLİK *is.* Döşəmə, yer. *Yerliyi darısqal, içi бүркүlü; O qamış komalar bəs indi hanı? S.Vurğun. // Bax yer 19-cu mənada. Maral keçən il tikdirdiyi yerliyi ağ olan donunu götürdü. Ə.Əbülhəsən.*

♦ **Yerlik hal** *gram.* – ismin kimdə? nədə? və harada? suallarına cavab verən halı.

YERLİ-KÖKLÜ *zərf* Dibindən, kökündən, tamamilə, bütövlüklə, yerli-dibli. [Sıxay:] *Allah onların yerli-köklü tifaqlarını dağıtsın.* S.Rəhman.

YERLİLƏŞDİRİLMƏ “Yerliləşdirilmək” – dən *f.is.*

YERLİLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Yerli iqlimə, yerli şəraitə uyğunlaşdırmaq; iqlimləşdirmək. *Bir sıra meyvə növləri Miçurin tərəfin-dən soyuq iqlimdə yerliləşdirilmişdir.*

YERLİLƏŞDİRMƏ “Yerliləşdirmək” dən *f.is.*

YERLİLƏŞDİRMƏK *f.* Yerli iqlimə, yerli şəraitə uyğunlaşdırmaq; iqlimləşdirmək. // Bir yerin hökumət idarələrini, təşkilatlarını və s.-ni yerli əhalidən olan işçilər hesabına gücləndirmək, yerli əhaliyə yaxınlaşdırmaq. *İdarələri yerliləşdirmək.*

YERLİLƏŞMƏ “Yerliləşmək” dən *f.is.*

YERLİLƏŞMƏK *f.* Uzun müddət bir yerdə yaşayaraq onun yerli əhalisinin adət və ənənələrini, həyat tərzini, mədəniyyətini qəbul edib ondan seçilməz hala gəlmək; bir yerə isinişmək, uyğunlaşmaq.

YERLİLİK *is.* 1. Yerli olma, bir yerin sakini olma, bir yerə mənsubluq.

2. Bax **yerliçilik**.

YERLİ-YATAQLI *zərf* 1. Geniş, ətraflı, hərtərəfli, təfsilatı ilə. *Ballının yerli-yataqlı danışığı, köhnə kənd evlərini təsvir etməsi Budağı uzun müddət dərin fikirlərə qərq edirdi.* Ə.Vəliyev.

2. Çox böyük, yekə, qocaman. [Qaçaqqlar] *yerli-yataqlı, şax-budaqlı qocaman bir çin-arin dibində doyunca yeyib al şərəbdən içmiş, yatıb xumarlanırdılar.* M.Rzaqulzadə.

3. Hamı birlikdə, köç-külfətli olaraq, bütün ailəsi ilə birlikdə. *Yerli-yataqlı gəlib.*

YERLİ-YERSİZ *zərf* Münasib, məqamında, yerində olub-olmadığını nəzərə almadan, düz olub-olmadığını bilmədən. *Yerli-yersiz irad tutmaq. Yerli-yersiz danışmaq. Yerli-yersiz tərifləmək.*

YERÖLÇƏN *is.* Mərz çəkmə, yer ölçmə mütəxəssisi. *Yerölçənlər gəlib, – deyə muzdur xəbər verdi.* Ə.Əbülhəsən. *Tamam şübhədən qurtarmaq üçün səhər yerölçəni göndərərəm, gəlib baxar.* Ə.Vəliyev.

YERPƏNƏK *is.* Xiyar. [Süleyman bəy:] *Yolda tor qurub beş-on bildirçin tutdum, bu-dur torbada. Bir az şoraba üçün yerpənək almışam, gedirəm. Soruşdum: a kişi, heç əməlli bildirçinin varmı? Ə.Haqverdiyev.*

YERPULU *is.* Gecələmə haqqı, gecələmə yeri üçün verilən pul.

YERSARMAŞIĞI *is. bot.* Yerdə sürünən xırda açıq-göy və qırmızı, yaxud ağ çiçəyi olan çoxillik sarmaşığı bitkisi (alaq otu).

YERSİZ *sif.* 1. Yeri, məkanı olmayan, yeriyurdu olmayan. *Yersiz adam.* // İs. mənasında. *Yersiz gəldi, yerli qaç.* (Məsəl).

2. Torpaqsız. *Yersiz kəndlilər.*

3. Yerində, məqamında olmayan; uyğunsuz, namünasib, münasibətsiz. *Yersiz söz. Yersiz söhbətlər. Yersiz danlaq.* – [Şərifzadə] *Mehribanı boşadığı üçün olduqca darılmış, [Zeynalın] belə yersiz hərəkətidən dolayı acıqlanmışdı.* S.Hüseyn. // Zərf mənasında.

Yersiz danlamaq. – Ev sahibinin qaribə bir ilhamla dediyi sözlər də mənə yersiz görünürdü. M.Hüseyn. *Kazım müdirin hirsələnməsini yersiz görüb təəssüfləndisə də, çıxıb getdi və güman etdi ki, məsələ bununla qurtardı.* Mir Cəlal.

4. Təsirsiz. *Müxbirin təklifi yersiz qalmadı.* Mir Cəlal.

5. Nahaq, əbəs, əsassız. *Yersiz nigarançılıq. Yersiz ehtiyat. Yersiz (z.) narahat olmaq.* – [Rüstəm:] *Xeyr, şahım, aldırma! Yersizdir bu itirab; Rüstəm dursun, onlara; Sayavuş verir cavab.* H.Cavid. [Soltan:] *Sənin atan da, əmilərin də yersiz inadkarlıqdan həmişə zərər çəkiblər.* İ.Hüseynov.

6. Vəzifəsi, yeri olmayan; vəzifəsiz, işsiz. *Yersiz (z.) qalmaq.*

yersiz-yersiz *zərf* və *sif.* Namünasib, münasibətsiz, uyğunsuz. *Yersiz-yersiz danışmaq.* – [Veys] *.. sol əli ilə yersiz-yersiz hərəkətlər edirdi.* Ə.Əbülhəsən.

YERSİZ-YURDSUZ *sif.* Yaşamaq üçün yeriyurdu olmayan, evsiz-çəksiz; yersiz. // Səfil, avara.

YERSİZ-YUVASIZ *sif.* Yaşayış yeri olmayan; yersiz-yurdsuz. *Mədənlərdə, fabriklər və zavodlarda işləyən fəhlələr, bəyin zülmündən və aclıqdan qaçıb iş axtarmağa gəlmiş kəndlilər, kasıblar, yersiz-yuvasız zavallılar bura-da – Çəmbərəkənddə yaşayırdılar.* S.Rəhman.

YERTƏRPƏNMƏ *is.* Zəlzələ.

YERÜSTÜ *sif.* Yerin, torpağın üst tərəfində. *Məşərlər qarın tez əriməsinə mane olur, yerüstü suların axmasını azaldır ki, bu da rütubətin torpağa hopmasına səbəb olur.* M.Qaşqay.

YERYAPALAĞI *is. zar.* Boyca çox gödək adam haqqında. *Bu yeryapalağı kimdir?*

YER-YEMİŞ *top.* 1. Bostan meyvələri.

2. Xuşgəbar. *Yer-yemişin yedim mən; Ürək sözüm dedim mən; Heç Allaha rəvadır; Ağsaqqala gedim mən?* (Bayatı). *Bayrama yaxın neçə dəfə dövlətlilərin yanına gedib yer-yemiş istəmişdisə də, verməmişdilər.* C.Cabbarlı.

YER-YER *zərf* Müxtəlif yerlərdə, bəzi yerlərdə: orada-burada, adda-budda. *Buna pasyolka deyirlər, yer-yer; Doluşub qoynuna məxluq, ellər.* M.Müşfiq.

YER-YERDƏN *zərf* Müxtəlif yerlərdən, hər yerdən, hər tərəfdən. *Nə zaman getsə məclisə; Qovular, döyülər kasıb; Danışmağa ağız açsa; Yer-yerdən söyülər kasıb.* Aşıq Əhməd. *Yer-yerdən [Əlisəfaya] etiraz etdilər.* S.Hüseyn. *Ellərin üstünə düşüb yer-yerdən; Vurmaq istədilər bağrına yara.* S.Rüstəm.

YER-YURD *is.* Yaşayış yeri, bir adamın olduğu yaşadığı yer, vətəni; ümumiyyətlə, yer. *Yeri-yurdu məlum deyil.* – [Nəbi:] *Bəylərin yer-yurdu od tutub yansın; Buraxmayın bir təkini bəylərin!* “Qaçaq Nəbi”. *Dağların başında gurultu güclənir, ildırım şaqıldayır, yeri-yurdu tərpədirdi.* S.Rəhimov.

YESİR *bax əsir.* *Yalan yoxdur, bir az sən-dən kəsirəm; O səbəbdən məhlənzadə yesirəm.* Aşıq Ələsgər. [Şamama Cadu:] *Ev nədir, eşik nədir, sənə yesir olum, bir daxması var, iki hin kimi otaqdır.* Ə.Haqverdiyev.

YESİRLİK *bax əsirlik.*

YEŞİK [*rus.*] Taxtadan və s.-dən qaynılan iri qutu. *Meyvələri yeşiklərə yığıdılar. Üç yeşik alma.* – [Ağa:] *Bir uca ağacın baş budağına bir yeşiyi kəndir ilə möhkəm bağlayıb Molla Nəbiqulunu əyləşdirdim yeşiyin içində..* Ə.Haqverdiyev. *Şofer bir yeşik üzüm və bir yeşik əncir gətirdi.* Ə.Əbülhəsən.

YEŞİKÇİ *is.* Yeşik qayıran usta.

YEŞİKÇİLİK *is.* Yeşikçinin işi, peşəsi, sənəti.

YEŞİKDAŞIYAN *sif.* Yeşikləri daşıyan (fəhlə, işçi).

YEŞİKLİ *sif.* Yeşiyi və ya yeşikləri olan. *Yeşikli stol.*

YEŞİKLİK *sif.* 1. Yeşiyə yaranan. *Yeşiklik taxta.*

2. Adətən saylarla – ... yeşiyə yetəcək qədər. *Bir yeşiklik taxta.*

YETDİK *sif.* 1. Çatacaq qədər, kifayət edəcək qədər. *Bir stəkan çaya yetdik qənd ayırdı. Bir günə yetdik çörək.*

2. Çatması, çatmalı olan. *Sinəmdə sizə yetdik; Mənim bir az sözüm var.* R.Rza.

YETƏN: hər yetən – hər kəs, hər adam, hər biri. *Hər yetən gözələ gözəl demərəm; Gözəldə bir qeyri əlamət olur.* M.P.Vaqif. [Həcər xanım:] *Mən Həcərəm, əbrü atlas geymərim; Hər yetən gədəyə boyun əymərəm. Aşıq Ələsgər. Cümə deyər, hər yetənə sirr vermə; Dost, mehriban ya bir olur, ya iki.* Molla Cümə.

YETƏR 1. *sif.* Bəs olan, kifayət edən. *Bağları yetər qədər üzüm verir. Bütün ilə yetər taxlı var.*

2. *Əmr mənasında.* Bəsdir, kifayətdir! *Yetər, ağlama! Yetər, canım!* □ **Artıq yetər** – daha bəsdir, kifayətdir, daha lazım deyil.

3. *Xəbər mənasında.* Bəs edər, çatır, kifayət olar. *İşlədik, yetər. Taxlı bir ilə yetər. Çörəyimiz iki günə yetər.*

YETƏRLİK *sif.* Kafilik, bəslilik. *Bir xəmirə yetərlik unumuz qalmışdır.*

YETİK *sif.* 1. Bələd, tanış, xəbərdar, vaqif, yaxın. *Ələsgərəm, mən yetiyəm hər işə; İki könül bir-biriyənən barışa.* Aşıq Ələsgər. [Sona:] *Görmüşəm, sifətdən gözəldir, ancaq təbiətini bilmirəm, anam onlara çox yetikdir.* A.Şaiq.

2. Yetişmiş, yetkin. *Yetik yelinli mayalar isə ehtiyatla, tələmədən yeriyib sallana-sallana sürünün dalında gəlirdi.* M.İbrahimov.

YETİKLİK *is.* 1. Yetik olma, xəbərdar olma; bələdlilik, yaxınlıq.

2. Yetkinlik.

YETİM *sif.* 1. Atası-anası, yaxud atası və ya anası ölmüş. *Yetim uşaq. Atadan yetim qız.* – *Qürbət içrə fəhləliklə saxlar idi öz başın; Həm vətəndə dul anasın, yetim bacı, qardaşın.* A.Səhhot. // *İs. mənasında.* *Yetimə can-can deyən çox olar, çörək verən az.* (Ata. sözü). *Yetim malına göz dikdiyin nədir daim; Hələl kəsb məgər narəvadır, ey vaiz?* S.Ə.Şirvani. *Yetimlər məful-məful Aslanın əlinə baxdılar.*

C.Cabbarlı. *Bu gün isə Hüseyn artıq arxasız və kimsəsiz bir yetimdir.* S.Rəhman. **Atadan (anadan) yetim** – atası (anası) ölmüş. *Bu iki uşaq atadan yetim idi .. və ataları bunlara bir şey qoymamışdı.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Fağır, yazıq, aciz, zavallı, miskin mənasında. [Əsgər:] *Bircə deyin görüm, mən yetimin təqsiri nədir?* N.Vəzirov. *Bu gün gördüm ki, yetim iranlılar sevincək qaçırlar konsulxanaya ki, .. məsrutənin təzə elan olunmağı barəsində konsula mübarəkbadlıq versinlər.* C.Məmmədquluzadə. *İndi bəlkə mən yetimin də günü ağardı, – deyər, Səməd pıçıldadı.* İ.Hüseynov.

Yetim segah – Azərbaycan muğamlarından birinin adı. *Fışqırıq çala-çala, dodaqaltı yetim segah oxuya-oxuya malı sahmanladı.* Mir Cəlal. **Yetimlər evi köhn.** – bax **yetimxana**.

YETİMCƏSİNƏ *zərf* Yetim kimi; zavallıcasına, yazıq-yazıq, məzlum-məzlum, fağır-fağır.

YETİMCİYƏZ *is.* “Yetim”dən *oxş.*

YETİMCƏ 1. “Yetim”dən *kiç.* və *oxş.*

2. *is.* Bəzən təhqir, söyüş məqamında. *Yamacın yetimçəsi mənə qalmayıb, – deyər [Əlləzoğlu] kinli-kinli söylənirdi.* İ.Hüseynov.

YETİMCİLİK bax **yetimlik**. [Kərim xan] *iyirmi yaş olar-olmaz özü kimi yetimçilikdə böyümüş Xavər adlı yoxsul, lakin yaraşqlı və nəcib təbiətli bir qızla evlənmişdi.* M.İbrahimov. *Məni yetimçiliklə saxlayıb, adam eləyib kişilər cərgəsinə çıxardığını demədin..* Ə.Vəliyev.

YETİMDAR *sif.* Yetim uşaq saxlayıb böyüdən, yetim uşaq saxlayan. [Murad] *Nigarı alacaqdı. Onun yaşının azlığı, özünün yetimdar bir kişi olması əhəmiyyətsiz şeylərdi.* S.Hüseyn.

YETİMDARLIQ *is.* Yetim uşaq saxlayıb böyütmə, yetim uşaq saxlama.

YETİMDOYURAN *sif. dan. zar.* Yekə, iri (qab, boşqab haqqında). // *İs.* mənasında. [Almaz:] *Bu heç adamın boğazını da yaşlama ki, yetimdoyurani gətir.* N.Vəzirov.

YETİMXANA *is.* Atasız-anasız, kimsəsiz qalmış uşaqlara məxsus xeyriyyə müəssisəsi. *Bülənd bütün bunlara baxır, yetimxanani təzliklə yorğan-döşəklə də təmin etmək lazım ol-*

duğunu düşünürdü; çünki yetimxananın açılması bundan asılı idi. Ə.Əbüllhəsən.

YETİMLƏŞMƏ “Yetimləşmək”dən *f.is.*

YETİMLƏŞMƏK *f.* Yetim olmaq, ata və ya anası ölmək.

YETİMLİK *is.* Ata-anası olmayan uşağın halı, vəziyyəti. *Yetimlik çəkmək.* – *Yetimliyi halətindən bəllidir; Fəqirliyi zillətindən bəllidir.* A.Səhhət. *Biz ki yetimliklə böyüdük qoşa; Bircə qonaq getdik yara, yoldaşa.* S.Vurğun. *Durnanın yetimlik, yalqızlıq iztirablari ilə pərvəriş tapmış qəlbi bu sakit sevginin sadə, mehriban axşamları ilə bəxtiyar idi.* İ.Əfəndiyev.

YETİM-YESİR *top. dan.* 1. Atasız-anasız uşaqlar, yetimlər. [Məşədi Cəfər:] *Məndən sonra bir böyük yetim-yesir qalacaq.* Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Yoxsullar, məzlumlar, evsiz-şik-sizlər. *Amma bunu da biliniz, ey mollalar ki günlər dolanar, ..zəmanə təzələnər və axırda yetim-yesir və keçəl-küçəl qardaşlarım dostu ilə düşməni tanıyıb haman yoğun dəyənəkləri sizin əlinizdən alar..* C.Məmmədquluzadə. *Külək əsir, saxta kəsir; Nalə çəkir yetim-yesir.* S.Rüstəm. *Murad camaatı içində açıq-açıqna danışdı ki, “Şura hökuməti hamıya əl-qol verib, dil-ağız verib, kasıb-kusub, yetim-yesir adam olub, adam içinə çıxır...”* İ.Hüseynov.

YETİRİCİ *sif.* Yetirən, verən, yetişdirən, həsilədicisi. *..Ziyadə məhsulat yetirici və meyvəcat yetirici yerlərdə əhali elmsizlik cəhətindən fəqir və zillətdə dolanmaqdadırlar.* F.Köçərli.

YETİRİLMƏ “Yetirilmək”dən *f.is.*

YETİRİLMƏK *məc.* Çatdırılmaq.

YETİRMƏ 1. “Yetirmək”dən *f.is.*

2. *is.* bax **yetişdirmə** 2-ci mənada. *O, ki-min yetirməsidir? – Guya bütün salamabadlılar öz yetirmələrinə məktəb düzəldəcəklər.* Mir Cəlal.

YETİRMƏK *f.* 1. Bir şeyi, yaxud bir sözü (xəbəri, məlumatı) başqa bir kəsə və ya yərə hər hansı bir vasitə ilə çatdırmaq. *Məktubu sahibinə yetirmək.* *Məndən ona salam yetir.* – *Şah Abbas o saat əmr elədi, lazımı xəbəri firəng elçilərinə yetirdilər.* M.F.Axundzadə. *Qasıməli kirvə, əlbəttə, bizə gərək iki pud xalis inək yağı gətirəsən, amma üç həftəyədək gərək yetirəsən.* C.Məmmədquluzadə.

2. Özünü gedən, ya qaçan birisinə, yaxud da bir yerə çatdırmaq (adətən “özünü” sözü ilə). *Özünü tez evə yetirdi. Özünü qabaqda-kılara yetirmək.* – *Əgər Nəbi bu gün özünü Gorusa yetirə bilməsə, sabah Həcər öləsi idi.* “Qaçaq Nəbi”. *Bu vaxt Elman özünü yetirdi.* M.Hüseyn.

3. Tərbiyə və təlim edib böyütmək, ortaya çıxarmaq (bəzən “böyüdü-b-yetirmək” şəklində). *Yaxşı övlad yetirmək.* – *Qafar .. İkrəm və Fatma kimi zəhinli, ləyaqətli uşaqlar böyüdü-b-yetirən arvadına güldən ağır söz deyilməsinə dözməyəcəkdi.* Ə.Əbilhəsən. // Qulluq edərək böyütmək; becərmək, yetişdirmək, yaratmaq. *Bağban bağında yeni meyvə növləri yetirmişdir.* – *Cəfa çəkdim, bağ yetirdim; Gülşəni xarə tapşırıdım; Bunca fikrü xəyal etdim; Tapmadım çarə, tapşırıdım.* Q.Zakir.

4. Bir sıra sözlərə qoşularaq, müxtəlif frazeoloji ifadələr düzəldilir; məs.: diqqət yetirmək, dil yetirmək, göz yetirmək, yerinə yetirmək.

YETİŞDİRİLMƏ “Yetişdirilmək”dən *f.is.*

YETİŞDİRİLMƏK *məch.* Becərmək, bəslənilib böyüdülmək; vücuda gətirilmək. *Bağlarda dadlı meyvələr yetişdirilir.* // Tərbiyə edilib meydana gətirilmək, ortaya çıxarılmaq; hazırlanmaq, yaradılmaq. *Ali məktəblərimizdə müxtəlif sahələrə aid mütəxəssis yetişdirilir.*

YETİŞDİRMƏ 1. “Yetişdirmək”dən *f.is.*

2. *is.* Biri tərəfindən tərbiyə və təhsil verilib yetişdirilmiş adam. *Universitetin yetişdirməsi.* *O, məşhur alimin yetişdirməsidir.* *Bizim institutun yetişdirməsidir.* – *Mirzə Valehin yetişdirməsi olan gənc Adil də hər kəsi öz fəsaht və bəlağəti ilə təəccübləndirirdi.* S.Rəhimov.

YETİŞDİRMƏK *f.* 1. **Bax yetirmək.** *Cavan meyvə ağacları yetişdirmək.* *Yeni kadrlar yetişdirmək.* – *Mehriban dindar, əski bir müsəlman ailəsinin tərbiyə edib yetişdirdiyi bir qızıdır.* S.Hüseyn.

2. Çatışdırmaq, öhdəsindən gəlmək, vaxtında görə bilmək. *Bu qədər işi yetişdirmək mümkün deyil.*

YETİŞHAYETİŞ *is.* 1. Çatmaq, yetişmək, yaxınlaşmaq üzrə olma. [Tərən] *kolxoz idarəsinə yetişhayetişdə çevik addımlarla gələn bir nəfərlə qarşılaşdı.* M.Hüseyn.

2. Yetişmək, dəymək üzrə olma (meyvələr haqqında).

YETİŞKƏN *sif.* Yaxşı yetişmiş, lap dəymiş. *Yetişkən meyvə.* // *İs.* mənasında. *Tutun yetişkənlərindən də.*

YETİŞKƏNLİK *is.* Yetişmiş, dəymiş meyvənin halı.

YETİŞMƏ “Yetişmək”dən *f.is.*

YETİŞMƏK *f.* 1. Bir istiqamətdə gedərək nəzərdə tutduğu bir yerə çatmaq, yetmək, varid olmaq. *Yüzbaşının çavuşu Nəzərli at üstə, çaparaq yetişər xərmənə.* C.Məmməd-quluzadə. [Hacı:] *Kəndə yetişəndən sonra Almaz uzunboğaz çəkməsini keçdi piyi ilə yağlayıb işıldadır.* S.Rəhimov. // *Özünü çatdırmaq, vaxtında çatmaq.* *Millət boğulur, .. əgər dadlı fəryada tez yetişməzsə, mümkündür ki, millətdən bir əsər dəxi qalmaya.* C.Məmməd-quluzadə. *Knyazın orduyu yetişib həmə; Bürümüş şəhəri dörd bir tərəfdən.* S.Vurğun. // Bir istiqamətdə hərəkət edərək bir yerə çatmaq (qatar, gəmi, maşın və s. haqqında). *Qatar stansiyaya yetişdi. Biz sahilə yetişdik.* // Göndərilən ünvana, yerə, şəxsə çatmaq; yerinə, sahibinə çatmaq; yetmək. *Üç gün əvvəl göndərilən məktub bu gün yetişdi. Telegram nədənsə sahibinə yetişməyib.* // Gəlib çatmaq; bilinmək. *Xəbər nə vaxt yetişdi? Məlumat hələ yetişməyib.*

2. Qovuşmaq, birləşmək. *Əziziyəm, yar yara; Qara bağrım yar yara; Ürək titrər, qan qaçar; Yetişəndə yar yara.* (Bayatı). *Yüz hüsn dilü dideyi-heyrənə yetişməz; Yüz gənc həqiqətdə bu viranə yetişməz.* Qövsü.

3. Çatışmaq, yetmək, çatmaq. *Elə qaçırsan ki, sənə yetişmək olmur. Yoldaşıma yetişdim.* *Qatara yetişə bilmədim.*

4. Müəyyən bir həddə, yaşa çatmaq. [Rzaqulu xan] *28 sinna yetişdikdə Sorbon dariülfünunun hüquq şöbəsi qızıl nişan və iftixar ilə məzun olmuşdur.* M.S.Ordubadı. // *Büluğa çatmaq, böyümək.* *Yetişibdən, indən belə yaraşmaz; Yadlar ilə deyib-danışmaq sənə.* Q.Zakir. *Uşaqlarımız oxuyur, cavanlarımız yetişir, qoy ürəkaçan bir yer olsun, özü də istəyirəm ki, məndən sonraya bir yadigar qalsın!* S.Rəhimov. *Buğa yetişən kimi oğlan yenə onun buynuzlarından yapışdı.* M.Rzaquluzadə. // Yetkinləşmək, təcrübə qazanmaq, bişmək. *Biz döyüşdə yetişmişik.* Z.Xəlil.

5. Bitmək, vücuda gəlmək, hasil olmaq (bitki haqqında). *Abşeronda zeytun çox yaxşı yetişir.* – *Elə subtropik bitki yoxdur ki, Azərbaycanla yetişməsin.* İ.Əfəndiyev.

6. Dəymək, yeməli hala gəlmək. *Meyvələr yaxşı yetişib. Üzümlər çoxdan yetişib.* – [Oyyar:] *..Şitillər böyüyər, bağım bağ olar; Meyvələr yetişər, kefim çağ olar.* A.Şaiq. [Hacı Murad:] *Yox, oğlum, dəymə, yetişəndə yığıb sənə göndərəcəyəm.* S.S.Axundov. // İşlənmək üçün hazır vəziyyətə gəlmək. *Pendir yetişib, yemək olar.*

7. Kifayət etmək, kafi olmaq; çatmaq. *Bu at beş nəfərin xörəyinə yetişməz. Çörək hamıya yetişər.*

8. Gəlib çatmaq, yaxınlaşmaq. [Bəypolad:] *Əfsus ki, şərfi-müsaibətinizdən məhrum olmaq zamanı yetişdi.* H.Cavid.

9. Tay olmaq, bərabər olmaq, çatmaq (adətən inkarda işlənir). *Eşq atəşi bir od salıb canıma; Yanmaqda yetişməz səməndər mənə.* Q.Zakir.

10. **Yetişir, yetişər** şəklində – bəsdir, yetər, kifayətdir. [Cəmil bəy:] *Yetişir, Humay, yetişir! Yaralı könlümə buraxmış olduğun yangını, əmin ol ki, dəryalar belə söndürməz.* H.Cavid. [Nüsbə:] *Yetişir, bizdə əzizdir qonşu; Düşünün bir, nə zarafətdir bu?* A.Şaiq.

YETİŞMİŞ *sif.* 1. Dəymiş, yeməli hala gəlmiş. *Yetişmiş meyvə. Yetişmiş üzüm.* // İşlənmək, yeyilmək, istifadə edilmək üçün hazır olan; gəlmiş. *..Pendir saxlananda onun kəzinin bir hissəsi dönüb piy və ətirli yağ olur ki, belə pendirə yetişmiş pendir deyilir.* H.Zərdabi.

2. Böyümüş, bülüğa çatmış. *Onun yetişmiş uşaqları var.* // Ərə getmək vaxtı çatmış. *Sözüm buradadır ki, bu axır vaxtlarda bizim yetişmiş qızlarımıza ər tapılmır.* C.Məmməd-quluzadə. [Xırda xanım:] *..Özün bilirsən, şəhərimizdə bu saat yetişmiş qız çoxdur.* N.Vəzirov.

YETKİN *sif.* 1. Hər cəhətdən yetişmiş, kamilləşmiş, təcrübəli. *Yetkin adam. Yetkin mütəxəssis. Yetkin sənətkar.* – *Əsgər rayon mərkəzinə yola düşəndə fikirləşir və bu qərara gəlirdi ki, o bir mütəxəssis olaraq hələ yetkin deyil.* Ə.Vəliyev. [Sultan əmi] *özünü doğrudan da yetkin bir kişi kimi hiss etmişdi.* İ.Hüseynov.

2. Dəymiş, yetişmiş, yetişkən. *Yetkin taxıl.* – *Ağ tutun yetkinlərindən biri düşdü qabağımdakı stəkanın yanına..* C.Məmməd-quluzadə. *Çixma ərik ağacına, bihuda, dilbərim; Yen gəl aşağı, nə yetkini var, nə xami var.* M.Möcüz.

YETKİNLƏSMƏ “Yetkinləşmək”dən *f.is.*

YETKİNLƏSMƏK *f.* 1. Yetkin hala gəlmək, təcrübələnmək, kamilləşmək; daha yetkin olmaq.

2. Dəymək, yetişmək (meyvə, taxıl).

YETKİNLİK *is.* 1. Təcrübəlilik, kamillik. [“Dəli Kür”] *..əsərin toxumu İ.Şıxlının qan yaddaşında həmişə mövcud olub, sadəcə, əl-verişli şərait yarananda – oyanıb, Şıxlı da onu qələmə alıb; xoşbəxtlikdən bu, onun sənətkar kimi yetkinlik dövrünə təsədüf edib.* İ.Qasımzadə.

2. Yetişmiş, dəymiş meyvənin halı.

YETMƏ 1. “Yetmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Yetişmiş, yetkin. *Gölə cumar yaşılbaşlı sonalar; Əcəb yetmə gözəl bəslər analar.* Aşıq Kərəm.

YETMƏK *f.* 1. Bax **yetişmək** 3-cü mənadə. *Pul sənə yetdmi? Məktub sahibinə hələ də yetməmişdir. Sənə yetmək olmur.* – *Yetənə yetir, yetməyəndə daş atır.* (Ata. sözü). *Yar gələr, yara yetməz; Sonalar sara yetməz; Pis gündən qurtarmağa; Ağlamaq çarə etməz.* (Bayatı).

2. Gəlmək, keçmək, çatmaq. *Demə ki, nədir bu macaralar! Səndən mənə yetdi bu bəlalər.* Füzuli. // Gəlib çatmaq, yaxınlaşmaq, ardınca gəlmək. *Yanvar ayı keçib getmiş; Sonra yetir fevral ayı.* M.Dilbazi.

3. Çatmaq, kifayət etmək. *Zeynal sərxoşluğundan müvazinətini saxlaya bilmədiyi üçün Mehribana gücü yetmirdi.* S.Hüseyn.

4. Toxunmaq, rastlaşmaq, dəymək. *Pərvanə yaxar var-yoxunu bir oda yetmə; Razi deyiləm kim, mənə pərvanə desinlər.* Qövsü.

5. **Yetər** şəklində – bəsdir, kifayətdir. [Ana:] *Yox, qardaşım, birini dartıb qərib vilayətə apardığın yetər, daha bunu vermərəm.* S.S.Axundov. *Yetər bu qədər danışdığımız. Artıq iş zamanıdır.* C.Cabbarlı.

YETMİŞ 1. Altmış doqquzdan sonra gələn say – 70. *Yetmişdə yeddi onluq var. Yetmiş manat. Yetmişə yaxın adam.*

2. *is.* Yetmiş yaş. *Yetmiş keçmişdir.*

YETMİŞİLLİK 1. *is.* Yetmiş il davam etmiş dövr, ömür. *Yetmişilliyini bayram etmək. Yetmişilliyi münasibəti ilə gələn təbriklər. Şairin yetmişilliyi.*

2. *Sif. mənasında.* Yetmiş il davam etmiş, yetmiş il sürmüş. *Yetmişillik bir ömür. Məsələnin yetmişillik tarixi var.*

YETMİŞİNCİ “Yetmiş”dən *sıra s.*

YETMİŞLİK *sif.* Yetmiş yaşında. *Yetmişlik bir qarı.*

YETMİŞYAŞLI *sif.* Yetmiş yaşında olan. *Yetmişyaşlı qoca. Yetmişyaşlı qadın.*

Yey [*qəd.*] bax **eyi**. Əgərçi bir neçə gün xar zəhmətin çəkdin; Vəli yey oldu günün-gündən ey həzar, bu il. Qövs. Ayrılıqdan ölüm yeydi; Yar həsrəti qəddim əydi. Aşıq Ələsgər.

Yeyə¹ *is.* Metalı yonmaq, təmizləmək üçün üzəri diş-diş olan polad alət; suvand, törpü. *İnşaata gələndə yeyəni tutmağı bacarmayan .. İbrahimə ustası mürəkkəb bir hissə göstərdi.* Mir Cəlal.

Yeyə² bax **yiə**.

Yeyəcək *is.* Yeməyə yarayan hər şey, yeyinti şeyləri, azuqə, ərzaq məhsulları. *Yeyəcək ehtiyacı. Yeyəcək vermək.*

Yeyəcəksiz *sif.* Qidasız, yeməksiz, azuqəsiz, yeyintisiz. *Yeyəcəksiz (z.) qalmaq.*

Yeyəcəksizlik *is.* Yeyəcəyin olmadığı hal; azuqəsizlik.

Yeyələmə “Yeyələmək”dən *f.is.*

Yeyələmək *f.* Yeyə ilə yonmaq, sürtüb nazikləşdirmək və ya təmizləmək (metali). *Dəmiri yeyələmək.*

Yeyələnmə “Yeyələnmək”dən *f.is.*

Yeyələnmək *məch.* Yeyə ilə yonulmaq, sürtülüb nazikləşdirilmək, təmizlənmək.

Yeyələtmə “Yeyələtmək”dən *f.is.*

Yeyələtmək *icb.* Yeyə ilə yondurmaq, yeyə ilə sürtürüb nazikləşdirmək, təmizlətmək. *Açarı bir qədər yeyələtmək lazımdır.*

Yeyib-icmə “Yeyib-icmək”dən *f.is.*

Yeyib-icmək *f.* 1. Qidalanmaq, yaşamaq üçün qida qəbul etmək. [Hacı Murad:] *Öz yeyib-icməyiniz az idi, bunlar da artdı.* S.S.Axundov. [Şeyda:] *..Böylə heyvancasına yeyib-icmək, çalışıb-çapalamaq neçin?!* H.Cavid. [Gülsənəm] *axır vaxtlar nə yeyib-icdiyini də bilmirdi.* M.Hüseyn.

2. *məc.* İşrətlə, keflə məşğul olmaq. *Dostları da bir-birlərinə göz vurub onu göylərə*

qaldırar, sağlığına yeyib-icib dağıldılar. S.Rüstəm. *..Yeyib-icən bir dəstə kefli Cumanın nəzərini cəlb etdi.* Ə.Əbüllhəsən.

Yeyib-yatmaq *f.* Hec bir işlə məşğul olmamaq, tüfeyli həyat keçirmək. [Əsgər:] *Yaxşı, indi bu sağ və salamat cavan bəs neyləsin, elə yeyib-yatsın?!* Ü.Hacıbəyov.

Yeyici *is.* və *sif.* 1. Yeyən, qidalanan, yemək alan. *Yeyicilərin sayı.*

2. Bax **yeyimcil**.

3. Kimyəvi cəhətdən pis təsir edən; pozucu, dağıdıcı. *Yeyici maddə. Yeyici turşular. – Gildə qumun miqdarı artdıqca, onun özlü-lüyü və plastikliyi azalır, yeyici xassələri isə artır.* S.Quliyev.

Yeyicil bax **yeyimcil**.

Yeyicilik *is.* 1. Qarınqululuq, yeyimcilik.

2. Kimyəvi cəhətdən pis təsir etmə, pozuculuq, dağıdıcılıq xassəsi. *Turşuların yeyiciliyi.*

Yeyilmə¹ “Yeyilmək”dən *f.is.*

Yeyilmə² *is.* məh. Ən çox üzə çıxan pis yara, dəri vəərəmi, qurdşənəyi.

Yeyilmək *məch.* 1. Ağızda çeynəyib udulmaq, mədəyə ötürülmək. *Çörək yeyilmək. Xörək yeyilmək. Yemək yeyilmək. – Mirzənin atasının evində nahar yeyilirdi.* Ə.Haq-verdiyev.

2. Yeməyə sərf edilmək; işlədilmək. *Evimizdə çox şəkər yeyilir.*

3. Xarici təsir nəticəsində forması, bəzən də tərkibi dəyişilmək, sürtülüb getmək. *Gül-naz saxsı bardaqdakı qatıqdan mis kasaya tökü-b ucu yeyilmiş taxta qaşıqla çalxalamağa başladı.* M.İbrahimov. *İşlənmiş baltanın pərləri yeyildikdə onları yenidən metal elektrod vasitəsilə bərpa edirlər.* S.Quliyev.

4. *məc. dan.* Mənimlənmək.

Yeyim bax **yeyimlik**.

Yeyimcil *sif.* Çox yeyən, yeməyi çox seven, qarınqulu. *Yeyimcil adam.*

Yeyimcillik *is.* Yeyimcil adamın hal və keyfiyyəti.

Yeyimli *sif.* Yaxşı yeyən, yeməyi yaxşı olan yeyimli adam.

Yeyimlik *is.* Bir dəfə yeməyə çatan miqdar. *Bir yeyimlik çörəyimiz qalıb.*

Yeyin *sif.* Tez, cəld, iti, sürətli, itigedən. *Yeyin at özünə qamçı vurdurmaz.* (Ata. sözü).

// Zərf mənasında. *Söhbətin lap şirin vaxtı idi, sol səmtədən, döngədən bir şəxs çıxıb, yeyin yeriyib, kətdilərin yanına gəlib, salam verib üzünü tutdu Məhəmmədhasən əmiyə. C.Məmmədquluzadə. [Qulam:] Durun bir nəfəsimi dərim. Yeyin gəlmişəm. C.Cabbarlı.*

yeyin-yeyin zərf Tez-tez, cəld-cəld, iti-iti, sürətlə. *Yeyin-yeyin yazmaq. – Bu dağ mənim, o dağ sənin; Yem toplardı yeyin-yeyin; Döşlərinə süd yığardı; Buynuzuna ot yığardı. M.Müşfiq. Gecə keçir... Mən gedirəm yeyin-yeyin; Sayyah deyil, bu şəhərin öz sasiyəm. S.Vurğun. Şığıdıqca göy üzündə gözəl yurdun tərlənləri; Yeyin-yeyin vurur qızıl Abşeronun qan damarı. R.Rza.*

YEYİNLƏMƏ “Yeyinləmək”dən *f.is.*

YEYİNLƏMƏK *f.* İti (tez, cəld, sürətli) addımla yerimək, addımlarını sürətləndirmək. *Qoca daha da yeyinlədi. Baxdı ki, yox, bu dəfə səs lap qulağının dibindən gəlir. (Nağıl). Səlim gələn tərəfdən dalbadal üç güllə atıldı. Kəşfiyyətçilər yeyinlədilər. Mir Cəlal.*

YEYİNLƏŞDİRİLMƏ “Yeyinləşdirilmək”dən *f.is.*

YEYİNLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Sürəti artırılmaq, daha da sürətləndirilmək, cəldləşdirilmək.

YEYİNLƏŞDİRMƏ “Yeyinləşdirmək”dən *f.is.*

YEYİNLƏŞDİRMƏK *f.* Daha da sürətləndirmək, sürətini artırmaq; yeyinlətmək. *Xan-pəri addımlarını yeyinləşdirdi. Ə.Vəliyev.*

YEYİNLƏSMƏ “Yeyinləşmək”dən *f.is.*

YEYİNLƏSMƏK *f.* Sürətlə gəlmək, yerimək, yeyin-yeyin irəliləmək. *Ağqanadlı göy ləpələr hürkmüş ördəklər kimi süzərək quruya doğru yeyinləşir. Mir Cəlal.*

YEYİNLƏTMƏ “Yeyinlətmək”dən *f.is.*

YEYİNLƏTMƏK *f.* Sürətini artırmaq, daha da sürətləndirmək, cəldləşdirmək. *Birdən Qərənfil addımlarını yeyinlətdi. M.Hüseyn.*

YEYİNLİK *is.* Bir şeyin hərəkətində sürətlik, itilik, cəldlik. *Yerişin yeyinliyi. İşdə yeyinlik. Maşının hərəkətinin yeyinliyi. – Təkar yuxarıya ağır-ağır çıxır, ancaq enişə fırlananda yeyinliyindən qabağında durmaq olmur. S.Rəhimov.*

YEYİNTİ *is.* 1. Yeməyə yarayan şeylər, yemək şeyləri, azuqə, yeyəcək şey. [Molla Zaman:] *Dur, arvad, gör bu corabları üç-*

dörd manata sata bilərsənmi? Bir az yeyinti al, gətir. Ə.Haqverdiyev. □ Yeyinti məhsulları – yemək üçün hasil edilən məhsullar, yeyəcək şeyləri. **Yeyinti sənayesi** – yeyinti məhsulları, yemək şeyləri istehsal edən sənaye.

2. Mal-qara yeminə yarayan ot, küləş və s.

3. *məc.* Dövlət, yaxud xalq malını, pulunu mənimsəmə, oğurlama, israf etmə; israf. *Yeyinti demək azdır, talan var, lap belə yekə talan! – deyən Salman ağzıdolusu səsinə ucalaraq söyləndi. M.İbrahimov.*

YEYİTMƏ b a x **yeyilmə**². *Tənbəlik yeyitmə azarı kimi bir şeydir. Ə.Sadıq.*

YEYRƏK “Yey”dən *üst. dər. qəd.* Daha eyi, daha yaxşı, daha gözəl. *Bağiban, gər meyl qıl-mam sərvinə, məzur tut; Sərvdən yeyrək gəlir ol qaməti-mövzun mana. Füzuli.*

YEZDAN *is.* [fars.] *klas.* Yaradan, Allah, Tanrı. *Mən bülbüləm, gülşən olur məkanım; Açılmamış soldu güllü gülşanım; Bəxti qara yazan günü yezdanım; Qələm alıb yazan yerdir bu yerlər. Aşıq Bülbül. Məni sənə qismət eyləmiş yezdan; Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə. “Əsli və Kərəm”.*

YEZİD [ər. *xüs. is.* -dən] Zalım, qəddar, insafsız, əzazil (bəzən söyüş məqamında). *Bu yezid oğlu yezid gərək elə mənim eşşəyimi gəlib aparaydı ki, başıma bu qədr qalmaql gəlsin? C.Məmmədquluzadə.*

YEZİDİ¹ *is.* [ər.] İraqın Mosul tərəflərində yayılmış bir məzhəb və bu məzhəbə mənsub adam.

YEZİDİ² *sif.* [xüs. *is.* -dən] köhn. Qırmızı.

□ **Yezidi qırmızı** – tünd-qırmızı. *Yezidi qırmızı parça.*

YEZİDLİK *is.* [xüs. *is.* -dən] Zalımlıq, qəddarlıq, insafsızlıq, pislik.

YEZNƏ *is.* 1. Bacının əri. *Onunçun da, doğrusu, yeznəmə yazığım gəldi və bu səbəbdən qoltuq cibimdən dəftərcəni çıxartdım və uzatdım yeznəmə tərəf. C.Məmmədquluzadə.*

2. Kürəkən. *Ay yeznə, ürək yeznə; Enlicə kürək yeznə; Oğlu, qızı içində; Evində gərək yeznə. (Bayatı).*

YEYUİT [lat. *Yesus*] 1. Katolik dininin ən mürtəcə və qəddar təşkilatlarından biri olan “İsa cəmiyyəti” adlı cəmiyyət üzvü.

2. *məc.* Hər cür xəyanət və rəzalətə hazır olan çox məkrli, ikiüzlü adam haqqında.

YEZUİTLİK *is.* İkiüzlülük, riyakarlıq, öz məqsədinə çatmaq üçün heç bir vasitədən çəkinməmə.

YƏD *is.* [ər.] *klas.* Əl. □ **Yədi-beyza** – əsatirə görə Musa peyğəmbərin möcüzə göstərən əlinə işarə olan bu ifadə klassik ədəbiyyatda və folklorada fəvqəladə məharət, bacarıq, hüner, qabiliyyət mənasında işlənmişdir. *Dəsturovun ərizə yazmaqda yədi-beyzası vardı.* Ə. Haqverdiyev.

YƏĞMA *is.* [fars.] *klas.* Özgənin malını zorla əlindən alma; çapovul, qarət, soyğun (çuluq). *Verir yağmaya nəqdi-gəncin olcaq pasiban sərxoş.* Füzuli. *Qoşun qaçdı, boşaldı meydani-cəng; Bütün getdi yağmaya tupü tüfəng.* M. Ə. Sabir.

YƏHƏR *is.* 1. Üstündə oturmaq üçün qayıqlarla atın belinə bağlanan oturacaq. [Doktor:] *Atı yəhərin altında yox, qoşquda görməyi daha da artıq xoşluyuram.* C. Məmmədquluzadə. // Velosiped oturacağı. □ **Yəhər qaşı** – yəhərin dal və qabaq tərəfindəki çıxıq hissə. *Abbas kişi dolu bir heybə hazırlayıb yəhərin qaşına saldı.* Mir Cəlal.

2. *k.t.* Calaq üsullarından biri. *Qələm calağı calaqlatının yoğunluğundan asılı olaraq yarma, yəhər və sadə üsullarla edilir.* İ. Axundov.

YƏHƏRALTI *is.* Yəhəri atın belinə bərki-dən qayıq.

YƏHƏRBURUN *sif.* Burnu yastı. *O yandan patron paylayan yəhərburun əsgərin səsi eşidildi.* Ə. Əbülhəsən.

YƏHƏRÇƏ *is.* Balaca yəhər.

YƏHƏR-ƏSBAB *top.* Yəhər və s. qoşqu ləvazimatı.

YƏHƏRQAŞ *sif.* Yəhərin qaşına bağlanan, yəhərin qaşından asılan. *O, yəhərqaş xurcununda həmişə neştər, biz gözdirər, yeri gələndə işə salardı.* S. Rəhimov.

YƏHƏRQAYIRAN *is.* Yəhər qayıran usta; sərrac.

YƏHƏRLƏMƏ “Yəhərləmək”dən *f.is.*

YƏHƏRLƏMƏK *f.* 1. Atın belinə yəhər bağlamaq. *Rizvan öz atını [müəllim] üçün həyətdə yəhərləməklə məşğul idi.* S. Hüseyn. *Musa kişi birbaşa tövləyə getdi. Boz atı yəhərlədi və həyətdə çəkdi.* M. İbrahimov.

2. *məc. dan.* Özünə tabe etmək; cilovlamaq. *..Bəylər onu yəhərləyə bilmədilər, başladılar donosbazlığa, vəssalam!* N. Vəzirov.

YƏHƏRLƏNMƏ “Yəhərlənmək”dən *f.is.*

YƏHƏRLƏNMƏK *məch.* Belinə yəhər qoyulmaq. *At yəhərləndi.*

YƏHƏRLƏTMƏ “Yəhərlətmək”dən *f.is.*

YƏHƏRLƏTMƏK *icb.* Başqası vasitəsilə yəhər qoydurmaq. *Atları yəhərlətmək.*

YƏHƏRLİ *sif.* Belinə yəhər qoyulmuş, belində yəhər olan. *Düzlərdə, tarlalarda əkinçilik işi ilə məşğul olan hər bir kəndlinin atı da yəhərli (z.) bir halda tarlanın kənarındakı ağaca bağlanıb durmuşdur.* M. S. Ordubadi. *Atları yəhərli buraxır ota; Kimisi otura, kimisi yata; Tuturlar Osmanın ölüm yasını.* H. K. Sanılı.

YƏHƏRVURMA *is.* Atların və b. heyvanların belində yəhərin sürtüb əmələ gətirdiyi yara.

YƏHƏRYANI *sif.* Yəhərin yanında olan. *Yəhəryanı qayıq.*

YƏHUDİ [ər.] 1. *is.* Eramızın I-II əsrlərindən qabaq Fələstində yaşamış, sonradan dünyanın müxtəlif ölkələrinə yayılmış, indi isə İzrail dövlətinin əsas əhalisini təşkil edən xalq və həmin xalqa mənsub adam; cuhud. *Yəhudi xalqı.* – Yalnız yəhudi qızı *Rima hələ ərə gətməmişdi.* M. Hüseyn.

2. *Sif. mənasında.* Yəhudi xalqı. *Yəhudi dili. Yəhudi ədəbiyyatı. Süleyman qədim yəhudi dini tarixində peyğəmbər və qüdrətli hökmdar kimi göstərilir. Bədii ədəbiyyatda qüdrətli hökmdar rəmzi kimi işlənir.*

YƏHUDİCƏ *zərf və sif.* Yəhudi dilində. *Yəhudicə qəzet. Yəhudicə oxuya bilir.*

YƏHUDİLƏŞMƏ “Yəhudiləşmək”dən *f.is.*

YƏHUDİLƏŞMƏK *f.* Yəhudi dinini və ya adət və xasiyyətlərini qəbul etmək, mənimsəmək.

YƏHUDİLİK *is.* Yəhudi dini. // Bu dinə mənsubiyyət.

YƏHUDİPƏRƏST *sif. və is.* [ər. yəhudi və fars. ...pərəst] Yəhudiləri, yəhudi adət və ənənələrini sevən adam.

YƏHUDİPƏRƏSTLİK *is.* Yəhudiləri, onların adət və ənənələrini sevmə.

YƏQİN 1. *zərf* Şəksiz, şübhəsiz, səhih, inamla. *Yəqin demək olar ki, ramazan ayı*

müsəlmanlardan ötrü yemək ayıdır, qonaqlıq ayıdır, toy-bayram ayıdır. C.Məmməd-quluzadə. *Bəllidir yerimiz yəqin divana.* H.K.Sanlı. **□ Yəqin bilmək** – tamamilə düzgün olduğuna inanmaq, heç bir şübhə etməmək. *Məsələn yəqin bilmirəm.* – *Onu yəqin bil ki, mənim sözüüm sözdür.* Ü.Hacıbəyov. **Yəqin etmək** – bir şeyin doğruluğuna tamamilə inanmaq, yəqinlik hasil etmək. *Mən bunların Hacı Mirzağa Billurinin əmri ilə gəlidlərlərini yəqin etdim.* M.Ordubadi. **Yəqin olmaq** – doğru olduğu aşkara çıxmaq, sübuta çıxmaq. *Məsələn yəqin oldu.* Ü.Hacıbəyov. // Xəbər şəkliçisi ilə **yəqindir** – şübhəsizdir, şübhə yoxdur. *Bu hüsnü lətafətdə yəqindir bəşər olmaz.* S.Ə.Şirvani.

2. *is.* Həqiqət; əsil, həqiqi vəziyyət, hal və s. *Yəqinini bilmirəm. Yəqin budur ki, ... Yəqinina gəldikdə...*

3. *ara s.* Ehtimal, ola bilsin, görünür (bu mənada çox vaxt “ki” bağlayıcısı ilə). *Əhvalatı, yəqin, sən də eşitmisən. Yəqin, kino da olacaq. Yəqin, xəstədir. Yəqin, gələcək. Yəqin ki, cavanlığını xatırlayır.* – *Yəqin ki, Sultan bəyin qızıdır, amma əcəb gözəl qızıdır, bərə-kallah, Əsgərə!* Ü.Hacıbəyov. *Yəqin ki, mənə də müzakirəyə çağıracaqlar.* M.Hüseyn. [Qadın] *yəqin, bu sakit güşəddə kənar bir göz olmadığına şübhə eləmir.* İ.Hüseynov.

YƏQİNCƏ *zərf* Yəqin, düz, doğru, inanaraq. *“Molla Nəsrəddin” məzəliliyə söylədiyi sözlər və istehzalar, yəqincə yazdığı xəbərlər eyni ilə nəticə verdi.* F.Köçərli.

YƏQİNƏN *köhn.* Şeksiz, şübhəsiz; əsla şəkk və şübhə olmadan. *Hər kim ki, getməyibdi, yəqinən gedən bilir.* *Guya ki, bir be-hiştdi yaylağı Gəncənin.* Aşıq Abbas.

YƏQİNLƏŞDİRMƏ “Yəqinləşdirmək”dən *f.is.*

YƏQİNLƏŞDİRMƏK *f.* Yəqin etmək, həqiqət olduğunu müəyyən etmək.

YƏQİNLƏŞMƏ “Yəqinləşmək”dən *f.is.*

YƏQİNLƏŞMƏK *f.* Yəqin olmaq, həqiqət olduğu müəyyənləşmək.

YƏQİNLİK *is.* Şəkk və şübhəsizlik, düzlük, doğruluq, həqiqilik. *Bu ehtimalı xətirə gətirə bildiyinə xoşlanan Nəriman bu hədisinin yəqinliyini düşünəndə məyus oldu.* Mir Cəlal. **□ Yəqinlik hasil etmək** – bir şeyin doğru olduğunu müxtəlif yollarla müəyyən

etmək, yəqin etmək, inanmaq. **Yəqinlik hasil olmaq** – doğru olduğu müəyyənləşmək, aşkara çıxmaq. *Bu xüsusda hamıda yəqinlik hasil oldu.* – [Soltan bəy:] *Bəs elə isə, bir balaca üzünü göstər ki, yəqinlik hasil olsun.* Ü.Hacıbəyov.

YƏMİN *is.* [ər.] And, qəsm. **□ Yəmin etmək** – and içmək. *Bu şanlı bayrağı al, ona yəmin et.* S.S.Axundov. *Quranə yəmin etdim isə, sonra unudtum; Əhrarı, fədailəri birdən topa tutdum..* A.Səhhət.

YƏMİNLİ *sif.* Andlı, and içmiş.

YƏNİ *bağl.* Özümdən əvvəlki fikri izah edən cümlələri və ya cümlə üzvlərini birləşdirmək üçün işlənir. *Biz üç nəfər, yəni mən və iki yoldaşım irəlidi gedirdik. Deyə bilməyə-cəyəm, yəni deməyə ixtiyarım yoxdur.* – *Mən özüm anadan olmuşam düz otuz il bundan irəli, yəni mənim düz otuz yaşım var.* C.Məmməd-quluzadə. [Sənəm:] *Yəni batmış bu qədər çirkindir ki, adam qorxa da bilər?* Ü.Hacıbəyov. **□ Yəni ki** – yəni, lakin (bir qədər kinayə, şübhə ifadə edir). *Yəni ki, o bilir, biz heç şey bilmirik.*

YƏS *is.* [ər.] Yas, hüzn. *Başını qaldırıb Maral xəritə üzərində yarımstantimetrlik bir sahə tutan bu yerə baxdı və yəslə (z.) öz-özünə pıçıldadı.* Ə.Əbülhəsən.

YƏSAVƏR *sif.* [ər. və fars.] Ümidsizlik, məyusluq gətirən, matəm törədən.

YƏŞƏM *is.* [ər.] *miner.* Xırda kvars dənəciklərindən ibarət qırmızı, yaşıl və s. rəngli süxur, daş (bəzək şeyləri qayrılır).

YƏZDAN *is.* [fars.] 1. *mif.* Qədim zərdüştilərdə xeyir allahı.

2. Yaradan, Allah, Tanrı.

YƏZİDİ *is.* [ər.] Yaxın Şərqdə əsasən kürdlər arasında yayılmış bir məzhəb (yəzidilər dünyanın yaradılmasında iblisi Allaha şərik tutur və getdikcə iblisin qüdrətinin üstün olacağı əqidəsindədirlər). // Bu məzhəbə mənsub adam. *Yəzidi qəbilələri.*

YƏZİDİLİK *is.* Yəzidi məzhəbi və ona mənsubiyyət.

YİĞCAM *sif.* 1. Dağınıq olmayan; qısaca, müxtəsərcə, qısa, toplu. *Yığcam ifadə. Fikrini yığcam (z.) şəkildə anlatmaq.*

2. Kiçik, lakin səliqəli, hər şey öz yerində; rahat. *Bu, tək pəncərəli, taxçalı, buxarılı, keçə ilə döşənmis yığcam bir otaqdı.* Ə.Əbülhəsən.

YIĞCAMLIQ *is.* Yığcam şeyin halı.

YIĞDIRMA “Yığdırmaq”dan *f.is.*

YIĞDIRMAQ *icb.* Başqasına yığma işi gör-dürmək. *Taxılı yığdırmaq. Məhsulu yığdırmaq. – Qulam müəllim şeyləri daşıdırıb bir tərəfə yığdırdı. S.Rəhimov.*

YIĞICI *is.* 1. Yetişmiş məhsulu yığmaq-la məşğul olan adam. *Yığıcı briqadası. – Yığıcılar üçün döşlük hazırlanmış, qapanların hamısı təmir edilib yoxlamadan keçirilmişdir. Ə.Vəliyev.*

2. Pul, şey yığib saxlamağı sevən adam, yığımçı adam. // Ümumiyyətlə, bir şeyi yığib toplamaqla məşğul olan adam; kolleksiyaçı. *Marka yığıcısı. Qədim kitablar yığıcısı. Folklor yığıcısı.*

YIĞILAN *f.sif.* Yuyulmaq, islanmaq və s. nəticəsində qısalan, gödələn, əvvəlki ölçüsü azalan. *Yığılan parça. Aşısız gön yığılan olur.*

YIĞILI *sif.* Yığılmış halda olan, toplanmış halda olan. *Yığılı yük. Yığılı pul. Şeylər yığılı (z.) halda həyatda durur.*

YIĞILIŞ *is.* Yığılma, toplanma işi və tərz; yığılma, toplanma, cəmləşmə.

YIĞILIŞMA “Yığılışmaq”dan *f.is.*

YIĞILIŞMAQ *bax yığışmaq.*

YIĞILMA “Yığılmaq”dan *f.is.* *Taxılın yığılmasına az qalıb.*

YIĞILMAQ 1. *f.* Bir yerə toplaşmaq, cəmlənmək; cəmləşmək. *İştirakçıların hamısı yığılmayıb. Mitingə çoxlu adam yığılıb. Cəmaat yığılıb sizi gözləyir. – Hamı dükanlarını bağlayıb buraya yığılır. Ü.Hacıbəyov. Şabanın getməyini eşidib, sair bیکar tamaşaçılar da kənardan yığılmışdılar. Ə.Haqqverdiyev.*

2. *t-siz.* Yuyulmaq, islanmaq və s. nəticəsində qısalmaq, gödəlmək, əvvəlki ölçüsünü itirmək. *Köynək yuyulandan sonra xeyli yığılıbdır.*

3. *məch.* Toplanılmaq, dərilmək. *Məhsul yığıldı. Pambiq yığılmağa başlamışdır. – Oktaybr ayının ortaları idi. Kənddə üzüm qızıqın yığılırdı. Ə.Vəliyev. Şah yedi, doydu, süfrə yığıldı. M.F.Axundzadə.*

4. *məch.* Yığışdırılmaq, ortadan götürülmək; bitmək, qurtarmaq. *Ağarmışdı başı uca dağların; Yığılmış dəsgahı güllü bağların. H.K.Sanlı.*

YIĞIM *is.* 1. Toplama işi. *Vəsait yığımı. Yığım mənbələri. // Məhsulu yığma, əkin*

biçmə, meyvəni dərmə. Taxıl yığımı. Dərman otları yığımı. Çay yarpağı yığımı. – Çox çəkmədi ki, qızlar pambiq yığımına başladılar. Ə.Vəliyev.

2. Yığılmış, toplanmış məhsul və s. yığılmış, toplanmış məhsulun və s.-nin ümumi miqdarı. *Taxılın ümumi yığımı. Bu il pambiq yığımı keçən ilkindən xeyli çox oldu. // Bir şey üçün alınan və ya toplanan pul; gəlir. Sığorta yığımı. Gömrük yığımı. Xalis yığım.*

3. Bir yerə yığılmış şeylərin məcmusu; yığın.

YIĞIMCIL *sif.* Ehtiyat yığan, ehtiyat yığmağı sevən. *Yığımçı adam. – [Mürsəl:] [Anam] çox yığımçı qadındır. Mir Cəlal.*

YIĞIMCILLIQ *is.* Yığımçı adamın xasiyyəti, ehtiyat yığmağı sevmə.

YIĞIN *is.* 1. Koma, qalaq, topa; yığıntı halında olan şey. *Ot yığını. Saman yığını. Şey yığını. Odun yığını. – Sarxan özü sağ tərəfdəki torpaq yığınının arxasında uzandı. M.Hüseyn.*

2. *Bax yığım.*

3. Kütlə, izdiham, qələbəlik, bir yerə toplanıb yığılmış camaat.

Yığın *–* çox miqdarda, çoxlu. *Bir yığın kitab. Bir yığın adam. – Çalışdılar bu bir yığın insanlar; Xırmanlarda, tarlalarda, biçində. A.Səhhət. Səhərdir. Məktəbə yollanır Xumar; Yanında bir yığın yoldaşı da var. S.Vurğun.*

YIĞINACAQ *bax yığnaq.*

YIĞINCAQ *is.* 1. Hər hansı bir məsələni və ya məsələləri müzakirə etmək üçün çağırılan ümumi iclas. *Yığıncaqda iştirak etmək. Yığıncaq keçirmək. Yığıncaqda çıxış etmək. – [Mirzağa] çox vaxt ümumi iclaslara, işçi yığıncaqlarına getməzdi. S.Hüseyn. // Həmin iclasın iştirakçıları. Yığıncaq qərar çıxartdı. Yığıncaq təklifi bir səsə qəbul etdi.*

2. İzidiham, qələbəlik, camaat. *Bir gün nəzmiyə qabağından keçirdim, gördüm orada bazar əhlindən bir böyük yığıncaq var. C.Məmmədquluzadə.*

3. Məclis, qonaqlıq. [Şərəfnisə xanım:] *Müsyö Jordan beyninə salıbdır ki, Parijdə qızlar, gəlinlər məclisdə, yığıncaqda üzüaçaq oturub-dururlar. M.F.Axundzadə.*

YIĞINTI *is.* 1. Qalıqlardan, tullantılardan, tör-töküntüdən və s.-dən yığılmış qalaq. *Dəmir tullantı yığıntısı. Zibil yığıntısı. – Əjdər bir az da uzaqlaşmalı, kənardan, daş və qum*

yığıntılarının arası ilə getməli oldu. S.Rəhman.

2. Çay və yağış suları ilə gəlib çökən dağ süxurları qırıntıları (daş, qum, lil və s.). *Şiddətli yağmurun yığıntısını toplayan və azğın seli gətirən qorxunc dərələrin üstündən körpülər salınırdı. S.Rəhimov.*

3. *Sif. mənasında.* Müxtəlif yerlərdən toplanma, müxtəlif yerlərdən gəlib cəmləşmiş, camaatı müxtəlif yerlərdən gəlmə adamlardan ibarət olan. *Yığıntı məhəllə. Yığıntı kənd.*

YİĞİN-YİĞİN *sif.* Topa-topa, dəstə-dəstə; qələbəlik, izdiham halında. *Yığın-yığın insan kütləsi. // Qalaq-qalaq. Yığın-yığın odun.*

YİĞİŞ *is.* Yığma işi, yığma tərz.

YİĞİŞAN *bax yığılan.*

YİĞİŞDIRILMA “Yığışdırılmaq” *dan f.is.*

YİĞİŞDIRILMAQ “Yığışdırmaq” *dan məch.*

Çay içilib qurtardı, süfrə yığışdırıldı. M.S.Orudadi.

YİĞİŞDIRMA “Yığışdırmaq” *dan f.is.*

YİĞİŞDIRMAQ *f.* 1. Tökülmüş, səpələnmiş, salınmış, düzülmüş, qoyulmuş şeyləri yığib götürmək. *Stolun üstünü yığışdırmaq. Şeyləri yerdən yığışdırmaq. – Kərbəlayı Cəfər süfrəni, qabları yığışdırıb qoydu kənara. C.Məmmədquluzadə. Səfərlə Tanrıverdi Qurbanın paltarını yığışdırıb götürərkən arasından yerə bir məktub düşdü. A.Şaiq. // Səliqəyə, sahmana, qaydaya salmaq, düzəltmək, təmizləmək, sil-süpür etmək. Otağı yığışdırmaq. – Telli inəkləri töyləyə saldıqdan sonra, Gülpərinin buraxıb getdiyi evi yığışdırdı. S.Hüseyn.*

2. Çəkmək, dartıb bir yerə yığmaq. *Ətəklərini yığışdırmaq.*

Əl-ayağını yığışdırmaq – *bax əl-ayaq. Özünü yığışdırmaq* – *bax öz.*

YİĞİŞMA “Yığışmaq” *dan f.is.*

YİĞİŞMAQ *f.* 1. Bir yerə toplanmaq, yığılmaq, cəmləşmək, toplaşmaq. *Əhali meydana yığıldı. – [Qız evində] parça biçməyə hər iki quda ailə öz möhtərəm arvad qohumlarını dəvət edib yığışarlar. R.Əfəndiyev. Bütün Təbriz [nümayişçilərin] tamaşalarına yığışmışdı. M.S.Orudadi.*

2. Bir yerə getmək, yola çıxmaq üçün hazırlıq görmək, şeylərini qablaşdırıb hazır olmaq. *Yığışın, səhər gedirik. // Hazırlaşmaq. [Pəri xanım:] Ay Sona! Nəçə vaxtdır ha yığı-*

şıram, bircə səni görməyə gəlirəm. Ə.Haqverdiyev. // Bir yerdən başqa yerə köçüb getmək. [Hacı Sultan] artıq Şamaxı yolunda qalmaq istəmədi. Oradan yığışıb dəniz qırağında ticarət kontorunu açdı. S.Hüseyn.

3. Büzüşmək, bürüşmək. *Yarməmmədin üzgözü yığışdı, turşudu, tez cibindən əzik-üzük və çirkli ağ yaylığı çıxarıb ovcunda sıxdı və üzünə tutub asırdı. M.İbrahimov. // Bax yığılmaq* 2-ci mənada.

YİĞMA “Yığmaq” *dan f.is.*

Yığma qoymaq – şerikli pul qoymaq, şerik olmaq, pay qoymaq. *Şamaxı cavanları yığma qoyub, məndən savay da iki dəstə çağırçı götürüb yaylağa səyahətə getmişdilər. Ə.Haqverdiyev. Yığma komanda* – müxtəlif komandalardan seçilib yığılan idmançılardan düzəldilən komanda.

YİĞMAQ *f.* 1. Bir yerə toplamaq, cəm etmək. *Adamları bir yerə yığmaq. İşçiləri yığıb söhbət aparmaq. – Aslan paşa car çəkdirib bütün camaatı meydana yığmışdı. “Koroğlu”. // Müxtəlif şəxslərdən almaq, toplamaq. Üzvlik haqqı yığmaq. Vergi yığmaq. Məlumat yığmaq. Divar qəzeti üçün məqalə yığmaq. – Qazı cənabları məktəb açmaq üçün bir gündə əlli çuval buğda “zəkat” yığdı. C.Məmmədquluzadə. Qaraçı qavalını açıb, pul yığır. Ü.Hacıbəyov. Fikirləşdim ki, bəlkə adama bir az pul yığıb verək. M.Hüseyn. // Qənaət edərək, dala ataraq yavaş-yavaş toplamaq, ehtiyat görmək. Ehtiyat yığmaq. Pul yığmaq.*

2. Yetişmiş məhsulu, meyvəni toplamaq. *Taxılı yığmaq. Pambığı yığıb qurtarmaq. Bağın məhsulunu yığmaq. // Bir şey toplamaqla, dərməklə məşğul olmaq. Çiyələk yığmaq. Başaq yığmaq. Dərman otları yığmaq. – Atası Mahmudalı kişi sədrlik eləyəndə, Şamama: – Atama kömək edirəm, – deyərək həvəslə pambıq yığdı. Ə.Əbülhəsən.*

3. Yığışdırmaq, götürmək. *Yorğan-döşəyi yığmaq. Xalçaları yığıb naftalınlaşdırmaq. – Arvad ikinci gün nahar vaxtı stolun üstündən yanları göy haşıyətli kətan örtüyü yığmaq istəmişdi. Ə.Sadiq.*

4. Qalaq-qalaq, topa-topa düzmək, qoymaq. *Taya yığmaq. Odunu anbara yığmaq. Kitabları şkafa yığmaq. Şeyləri bir yığıya yığmaq. // Ümumiyyətlə, qoymaq, düzəltmək.*

Gülərlə Yaşar böyük tasın içində göyərti yuyub boşqablara yığırdılar. M.İbrahimov.

5. Quraşdırmaq, ayrı-ayrı hissələrini birləşdirib tam şəkllə salmaq. *Mexanizmi söküüb yığmaq.*

6. Yavaş-yavaş, hissə-hissə toplamaq, kolleksiya düzəltmək. *Marka yığmaq. Nadir şeylər yığmaq. Qədim kitablar yığmaq.*

YİĞNAQ *is.* 1. Yığıncaq; yığılmış, toplanmış adamlar və s.; qələbəlik, tünlülük. *Bu nə yığnaqdır? – Yaşardı orada qaçaq yığnağı; Olardı dövlətə açıq bir yağı..* H.K.Sanılı.

□ **Yığnaq eləmək (etmək)** – yığılıb danışmaq, məsləhətləşmək. *Çağır Kükümlə Muxtarı; Otağa, yığnaq eləyək!* Aşıq Ələsgər. **Yığnaq salmaq** *kin.* – toplaşmaq, yığışmaq. *Gündə bir qapıya səhrlər yığnaq. Q.Zakir.* // Bir yerə yığılmış, toplanmış şeylər. *Keçibdir beş yüzü dərədə yığnaq; Toplanmış imperyal bir dolu çanaq.* H.K.Sanılı.

2. Qonaqlıq, məclis. *Xeyrin olsun, hər kəs yığnağındadır; Onlar ilə zövqü işrət eylərsən.* M.V.Vidadi. [Divanbəyi:] *Xub, o şeytan yığnağına rast gələn uşaqları mənə göstərin.* M.F.Axundzadə. *Düşəndə məclisə, ağır yığnağa; Mənə hörmət qoyur irəncbər, ağa.* Aşıq Ələsgər.

YIXDIRILMA “Yıxdırılmaq”dan *f.is.*

YIXDIRILMAQ “Yıxdırmaq”dan *məch.*

YIXDIRMA “Yıxdırmaq”dan *f.is.*

YIXDIRMAQ “Yıxmaq”dan *icb.* [Pristav oğruya:] *Doğrusunu de, yoxsa səni yıxdırıb, o qədər döydürərəm ki, bir ay yorğan-döşəkdə qalarasan.* Ə.Haqqverdiyev.

YIXICI *sif.* Yıxan, dağıdan; viranedicisi, dağıdıcı, sarsıdıcı.

YIXICILIQ *is.* Dağıdıcılıq, sarsıdıcılıq, yıxıb-dağıtma, viran etmə.

YIXIQ *sif.* Yıxılmış, uçulmuş, dağılmış, uçqu. *Yıxıq ev. Yıxıq divar. Yıxıq dam.* – *Dünyada özündən başqa əzəmətli bir şəxs görməyən Dara bu yıxıq sovmədə keçdi dərisinə bürünmüş qocaya baxaraq .. soruşur. Çəmən-zəminli.*

YIXIQLIQ *is.* Yıxıq, uçqu şeyin hal və vəziyyəti.

YIXILA-DURA *zərf* Gah yıxılaraq, gah duraraq; çox çətinliklə. *Yıxıla-dura özümü evə çatdırdım. – Bu ümidlə də [Səriyyə xala] yıxıla-dura, taqətdən düşmüş dizlərini bükə-*

bükə qüvvələrini gərginləşdirər və yeriyirdi. M.İbrahimov.

YIXILQAN *sif.* Çox yıxılan, ayağı büdrə-yən; büdrək. *Yıxılqan at.*

YIXILI *sif.* Yıxıq, yıxılmış.

YIXILMIŞ *is.* Yıxılmaq işi; yıxılma, uçulma.

YIXILMA “Yıxılmaq”dan *f.is.*

YIXILMAQ *f.* 1. Öz ağırlığı ilə yerə enmək, müvazinətini, yaxud istinad nöqtəsini itirərək aşağıya devrilmək, yerə dəymək. *Başı gicəllənib yıxıldı. Pilləkəndən yıxılmaq. – Məşədi, tərpsənən, yıxılırsan ki... Ü.Hacıbəyov. Gərək yadındadır... üç il qabaq mən; Qayadan dəniyə yıxıldım birdən.* S.Vurğun. // Kökündən qopub yerə sərilmək. *Küləyin şiddətindən çoxlu ağac yıxılıbdır. // Köhnəlikdən uçmaq, dağılmaq, yerə tökülmək. Evin divarları yıxıldı. Hasar yıxıldı.*

2. Yerə uzanmaq, yerə sərilmək. *Onda görürsən yıxılıb yanmayan; Bir neçə növrəstə cavan laybalay.* M.Ə.Sabir. □ **Yıxılıb-yatmaq** – yatmaq, yatmaq üçün yataqda uzanmaq. *Xudayar katda ləzzətmən yıxılıb-yatdı.* C.Məmmədquluzadə. *İki seyd əmmaməni bir tərəfə atıb bir qədər oynadıvlar, axırda yıxılıb-yatdılar.* Ə.Haqqverdiyev.

3. *məc.* Hakimiyyətdən salınmaq, devrilmək, düşürülmək, düşmək. *1917-ci ilin fevralında çar mütləqiyyəti yıxıldı. – [Qatır Məmməd:] Padşah yıxıldı, gorbagor oldu; Uçdu sarayları, tar-mar oldu. Z.Xəlil. // Ömr formasında: yıxılsın! – möhv olsun! yox olsun! dağılsın! viran qalsın! Yıxılsın məğrur saray! Buludlara batsın Ay.* S.Vurğun.

yıxıla-yıxıla *zərf* Gah yıxılaraq, gah duraraq; çox çətinliklə. *Yıxıla-yıxıla getmək. – Zavallı, bəxtsiz bacı evdə qardaşının müsibətində qızgın göz yaşları tökdüyü bir zamanda, ana yıxıla-yıxıla dışarı çıxıb oğlunu yerə sərilmiş .. görərsə, nə yapa bilər? S.Hüseyn. .. Tapdıq bu cəhrənin qabağında yata-yata, otura-otura, yıxıla-yıxıla böyümüşdü.* Ə.Əbüllhəsən.

YIXILMAZ *sif.* Yıxılması, dağılması mümkün olmayan; sarsılmaz, devrilməz. *İpəkdir vicdanın, poladdır yaxan; Yıxılmaz dağlara dayanmış arxan.* S.Vurğun. // Yenilməz, məğlubedilməz, alınmaz, möhkəm. *Yıxılmaz qala.*

YIXILMAZLIQ *is.* Yıxılmaz şeyin hal və keyfiyyəti; sarsılmazlıq, dağılmazlıq, möh-

kəmlək. // Yenilməzlik, alınmazlıq, məğlub-edilməzlik, möhkəmlək.

YIXILMIŞ “Yıxılmaq”dan *f.sif.* Yıxılmış uşaq. Yıxılmış bina. Yıxılmış divar.

YIXMA “Yıxmaq”dan *f.is.*

YIXMAQ *f.* 1. İtləyib, vurub, yaxud bərk toxunub yerə salmaq, yerə düşürmək, yerə vurmaq; aşırmaq. *Öküzü nallamaq üçün yerə yıxdılar. Külək adamı yıxır. // Üzərindən atmaq, yerə salmaq, devirmək, yerə vurmaq. Uşağı at yıxdı.*

2. Yanı üstə qoymaq.

3. Bütün ağırlığı ilə düşmək, salmaq. [Kiçikxanım] *güclə özünü taxtın üstünə yıxdı.* Mir Cəlal.

4. Uçurmaq, dağıtmaq, xaraba qoymaq, vıran etmək. *Divarı yıxmaq. – Yıxar qayaları, atar dağları; Kəməndinə salar Koroğlu səni. “Koroğlu”. Böyük bir dünyanı yıxmaq, uçurmaq; Yerində başqa bir dünya da qurmaq?* S.Vurğun.

5. Güleşmədə: basmaq, məğlub etmək. [Xəlfə:] *..Süleymanı bu vaxtdək yıxan olmamışdı, elə verdin xoruzunu qoltuğuna!..* C.Cabbarlı.

6. *məc.* Devirmək, zorla hakimiyyəti əlindən almaq. *İstismarçı sinifləri yıxmaq. // məc.* Mövqeyindən, vəzifəsindən düşürmək; mövqeyindən, vəzifəsindən düşməsinə nail olmaq.

7. Atmaq, həvalə etmək, yükləmək (adətən tərkiblərdə). *Üzərinə yıxmaq. Üstünə yıxmaq. Öhdəsinə yıxmaq. – Deməli, biz ərin günahını arvadın boynuna yıxmaqda haqlı deyilik?* M.Hüseyn.

YIPRAMA “Yıpramaq”dan *f.is.*

YIPRAMAQ *bax yıpranmaq.*

YIPRANMA “Yıpranmaq”dan *f.is.*

YIPRANMAQ *f.* Tamamilə köhnəlib xarab olmaq, əldən düşmək, düşkün hala gəlmək. *Üst-başı yıpranmaq. Kitabın cildi tamamilə yıpranmışdır. // Qocalıb əldən düşmək.*

YIPRANMIŞ *f.sif.* Tamamilə köhnəlib xarab olmuş, üzülmüş, əldən düşmüş. *Yıpranmış paltar. Kitabın yıpranmış səhifələri. – Mənim bu sözüüm bugünkü ictimai həyatımızın yıpranmış və solmuş səhifələrindən götürülmüş və onun xəstə cəhətlərini əks etdirən bir vəsiqədir. Qantəmir. // Düşkün, üzgün, əldən düşmüş. [Kor kişinin] yıpranmış vü-cudu, bozarmış saç-saqqalı yaşının əlindən*

artıqlığını, köhnə bir adam olduğunu bildirirdi. S.Hüseyn.

YIRĞALAMA “Yırğalamaq”dan *f.is.*

YIRĞALAMAQ *f.* 1. O yan–bu yana, aşağıya və ya yuxarıya itələyərək hərəkət etdirmək; tərpətmək, silkələmək. *Külək ağacları yırğalayıb əyir. Araba yaman yırğalayır. – Həmişə sən mürgüləyirsən, nənə, yırğalayrsan başını. C.Məmmədquluzadə. O gözəl xilqətin nəydi vərdişi? Beşik yırğalayıb paltar yamamaq. S.Vurğun.*

2. Tərpətmək, yellətmək. *Uşağı yırğalamaq.*

YIRĞALANDIRMA “Yırğalandırmaq”dan *f.is.*

YIRĞALANDIRMAQ *bax yırğalatmaq.*

YIRĞALANMA “Yırğalanmaq”dan *f.is.*

YIRĞALANMAQ *f.* O tərəf–bu tərəfə öyilərək hərəkət etmək; tərpənmək, silkələnmək. *Küləkdən ağaclar yırğalanır. Gəmi suda yırğalanır. – O biri otaqda yırğalanmaqda olan bir körpə beşiyinin həzin səsi eşidilirdi. S.Hüseyn. Görünməz olmuşdur dənizin dibi; Qayıq yırğalanır bir beşik kimi. S.Vurğun.*

yırğalana–yırğalana *zərf* Yırğalanaraq, ayaq üstə dura bilməyərək, o yan–bu yana öyilərək. *Yırğalana–yırğalana yerimək. – Yü-sif sərxos halda, o tərəf–bu tərəfə yırğalana–yırğalana gəlib çıxdı. S.S.Axundov.*

YIRĞALAŞMA “Yırğalaşmaq”dan *f.is.*

YIRĞALAŞMAQ *qarş. dan.* Yırğalanmaq (çoxları haqqında). *Gəmidəkilər yırğalaşırlar.*

YIRĞALATMA “Yırğalatmaq”dan *f.is.*

YIRĞALATMAQ *f.* Yırğalanmağa məcbur etmək, yırğalanmasına səbəb olmaq. *Ləpə gəmini yırğalatdır.*

YIRĞANMA “Yırğanmaq”dan *f.is.*

YIRĞANMAQ *bax yırğalanmaq.*

YIRTDIRMA “Yırtdırmaq”dan *f.is.*

YIRTDIRMAQ *icb.* Yırtmasına, yırtılmasına səbəb olmaq.

YIRTICI *sif.* 1. Başqa heyvanların ətinə yeyən. *Yırtıcı heyvanlar. Yırtıcı canavar. Qartal yırtıcı quşdur. – Başqa baliqları tutub yeyən yırtıcı baliqlar olduğu kimi, “dinc” baliqlar da vardır. “Zoologiya”.*

2. *məc.* Vəhşi, qəddar, qaniçən. *Yırtıcı faşist cəlladları. – Zaman çapır öz atını; Od parlayır süngülərdən; Rəzil düşməni yaralanmış; Yırtıcı bir canavardır. S.Vurğun.*

YIRTICICASINA *zərf* Yırtıcı kimi, vəhşi kimi; vəhşicəsinə, qəddarcasına. *Yırtıcısına hərəkət etmək.*

YIRTICILAŞMA “Yırtıcılaşmaq”dan *f.is.*

YIRTICILAŞMAQ *f.* Yırtıcı olmaq, vəhşiləşmək.

YIRTICILIQ *is.* 1. Yırtıcıların başqa heyvanları tutub yeməsi, yırtıcı xasiyyət. *Çöl-pişiklərinin yırtıcılığı.*

2. *məc.* Vəhşilik, qəddarlıq. *Yırtıcılıq etmək.*

YIRTIQ¹ *sif.* Cırıq, deşik yeri olan; yırtılmış. *Yırtıq corab. Yırtıq ayaqqabı. Yırtıq tutmaq (bir şeyin yırtığını tikmək, gözəmək).* – *Sikkə olmaz övladının cibində; Rizqləri yırtıq çuval dibində.* Q.Zakir. *Onlar bu gün köçüb düşmüşlər çah üstə; Yırtıq alaçıqda gecələyirlər.* A.Səhhət. // Köhnəlib dağılmış; üzülmüş, parça-parça, deşik-deşik olmuş. *Evdə dəst-dəst qəşəng paltarlarının olmasına baxmayaraq, özü çirkli, yırtıq və kirli paltar geyirdi.* Ə.Sadiq.

YIRTIQ² *is.* Hər hansı bir orqanın, adətən nazik bağırsağın dəri altına çıxmasından ibarət xəstəlik; dəbə.

YIRTIQ-DEŞİK *is.* Deşilmiş, yırtılmış yer. *Yırtıq-deşiyini tutmaq.*

YIRTIQLIQ *is.* Yırtıq şeyin halı. *Kisənin yırtıqlığı. Ayaqqabının yırtıqlığı.*

YIRTIQ-YAMAQ *is.* Köhnə, yırtıq şeyləri yamama və bu şeylərin özü. □ **Yırtıq-yamaq vurmaq** – yamamaq, təmir etmək. *Natalya əri üçün yırtıq-yamaq ələyib dəyişini torbaya yığmağa başladı.* H.Seyidbəyli.

YIRTILMA “Yırtılmaq”dan *f.is.*

YIRTILMAQ *f.* 1. Köhnələrək, yaxud sür-tülərək, bir şeyə ilişərək deşilmək, yırtıq əmələ gəlmək; cırılmaq. *Ayaqqabısı yırtılmaq. Çuval yırtılmışdır. // Köhnəlib dağılmaq. // məch.* Cırılmaq. *..Gərək hərəmxana xatunlarının da talağı verilib, kəbin kağızları yırtıla.* M.F.Axundzadə.

2. *məc.* Partlamaq. *Məndən bir gülməli söz eşidib .. az qaldı bağırsaqları yırtılsın...* C.Məmmədquluzadə.

YIRTMA “Yırtmaq”dan *f.is.*

YIRTMAQ *f.* 1. Geyib dağıtmaq, köhnəltmək, yırtıq hala salmaq. *Ayaqqabıları yırtmaq. // İlişdirərək və ya başqa bir vasitə ilə qırmaq; qəlpələmək, deşmək. Paltarını həradə yırtmısan? – O olsun şikarın tutmağa*

məşğul; Mən olum torbanı yırtmağa məşğul. Q.Zakir. // Cırmaq, ləğv etmək. *Talaq tamam olduqda şahın buyruğu ilə kəbin kağızlarını Xacə Mübarək yırtıdı.* M.F.Axundzadə.

2. Parçalamaq, vəhşicəsinə dağıtmaq. *Bu yerə çün yetirdi qurd sözünü; Tutdu, yırtıdı, dağıtdı ol quzunu.* A.Səhhət.

YİR-YIĞIŞ *is.* Yığışdırma işi; səliqəyə, sahmana salma işi. □ **Yır-yığış etmək (eləmək)** – yığışdırmaq, səliqəyə, sahmana salmaq. [Məşədi Səkinə xala] *onun evsizliyinə və şikəstliyinə yazığı gələr, hərdən evini yır-yığış edərdi.* Mir Cəlal.

YİV *is.* 1. Bir şeyin digərinə girib birləşməsi üçün açılan oyuq. *Çərçivə yivi. Pəncərə yivi.*

2. Eyni məqsəd üçün boru və s.-də açılan vintvari oyuq, cizgi. *Yiv açmaq. Yivi sür-tülmək. // Tüfənglərin, topların və s.-nin lüləsinin içində spiral şəklində qabarıq zolaq; xır.*

YİVACAN *is.* Yiv açmağa məxsus alət.

YİVLİ *sif.* Yivi olan, yiv açılmış. *Yivli tüfəng (lüləsinin içində yiv olan tüfəng).*

YİYƏ *is.* Hər hansı bir şey üzərində mülkiyyət hüququ olan adam; sahib. *Oğul, Rövşən, get, buzov yiyəsinə pul ver, razı sal. “Koroğlu”. Ev yiyəsi yaşlı bir arvad idi.* S.Hüseyn. □ **Yiyə çıxmaq** – sahibi özünü bildirmək, sahibi məlum olmaq, tapılmaq. **Yiyə durmaq** – sahib çıxmaq, yiyə kimi çıxış etmək, yiyə olduğunu bildirmək. *Dönsə, heç demirəm pis günlərimə; Yaxşı günlərimə yiyə durmaram.* M.Araz.

♦ **İt yiyəsini tanımır** – bax it.

YİYƏLƏNMƏ “Yiyələnmək”dən *f.is.*

YİYƏLƏNMƏK *f.* 1. Zorla və qeyri-qanuni surətdə bir şeyə sahib olmaq. *Özgənin malına yiyələnmək. Kitabıma yiyələndi.*

2. *məc.* Yaxşı-yaxşı öyrənmək, bilmək, istifadə edə bilmək, bir şeyin ustası olmaq. *Biliklərə yiyələnmək.*

YİYƏLİ *sif.* Yiyəsi, sahibi olan.

YİYƏLİK *is.* Sahib olma, yiyə durma; sahiblik. □ **Yiyəlik etmək** – sahiblik etmək, bir sahib kimi idarə etmək, öz əlində saxlamaq. [Səttar bəy:] *..Səbnazın heç olmasa anası var, qovmusan, gedib evlərinə. Bunun heç kimi yoxdu, onunun belə bir yerdə dilinə yiyəlik eləmir.* N.Vəzirov. // Hökmranlıq etmək.

♦ **Yiyəlik hal** *qram.* – ismin kimin? nəyin? və haranın? suallarına cavab olan halı.

YİYƏSİZ *sif.* Yiyəsi, sahibi olmayan; sahibsiz. *Yiyəsiz ev. Yiyəsiz mülk. Yiyəsiz bağ.* // Baxımsız. *Yiyəsiz uşaq.* // Zərf mənasında. *Yurd yiyəsiz qalanda donuz təpəyə çıxar.* (Ata. sözü).

YİYƏSİZLİK *is.* 1. Sahibi, yiyəsi olmama; sahibsizlik, baxımsızlıq.

2. *məc.* Tənhalıq, adamsızlıq. *Nə işlti, nə də çırax; Nə bir qara daxma var; Hər yer bütün yiyəsizlik; Hər yer bütün qalın qar.* A.Səhhət.

YOD [*yun. iodes*] Başlıca olaraq dəniz yosunlarından istehsal edilən tünd-boz rəngli, metal kimi parıldayan kristallik maddə (kimyəvi element). // Bu maddənin təbabətdə işlədilən spirtli məhlulu. *Yaraya yod sürtmək.*

YODLAMA “Yodlamaq”dan *f.is.*

YODLAMAQ *f.* Yod sürtmək, yod vurmaq. *Yaralı yodlamaq.*

YODLU *sif.* 1. Tərkibində yod olan. *Yodlu maddə. Yodlu dərman. Yodlu su.*

2. Yoda batmış, yod sürülmüş.

YODOFÖRM [*yun.*] *əc.* Təbabətdə anti-septik dərman kimi işlədilən kəskin qoxulu yod preparatı.

YOĞRULMA “Yoğrulmaq”dan *f.is.*

YOĞRULMAQ *məc.* 1. Təzyiq altında, yaxud əl və s. ilə ovuşdurularaq yaygın hala gətirilmək (xəmir və s.).

2. *məc.* Yaranmaq, əmələ gəlmək. *Şeir, sənət əzəl gündən sözüün hüsnilə yoğrulmuş; Zamanın sirri, sevdası onun qəlbində nəqş olmuş.* S.Vurğun. // Qayrılmaq, yaradılmaq. [Rizvan:] *Və ya padşah bədəni qızıldan, bağban bədəni palçıqdanmı yoğrulubdur?* Ə.Haq-verdiyev.

YOĞRULMUŞ “Yoğrulmaq”dan *f.sif.* *Yoğrulmuş xəmir.*

YOĞUN *sif.* 1. Həcmcə, en etibarilə böyük, geniş olan; qalın. *Yoğun ağac. Yoğun ip.* // Kök, dolğun, ətli-canlı. *Yoğun adam.* – Bir kişi küçədə getdiyi yerdə görür ki, filan övrətin topuqları ağdır və yoğundur. C.Məmməd-quluzadə. *Qarnı yoğun, boynu da dam tirdir; Ruhu ölüb, nəfsi hələ diridir..* M.Ə.Sabir.

2. Qalın. *Yoğun səs.* [Cahandar ağanın] *yoğun, zəhmli səsi eşidildi.* İ.Şıxlı.

3. *məc.* Qaba, kobud, yontalanmamış, təbiiyəsiz; qanmaz, kütbeyin.

YOĞUNBALDIR *sif.* Baldırları yoğun olan.

YOĞUNBOYUN *bax boynuyğun.* *Hər bir şəhərimizdə ildə 10–15 imam əhsanı verən olur ki, yoğunboyun mollaları, şişpapaq ta-cirləri, .. qızıl təkbənd nücabaları çaylayıb, plovlayıb yola sahr..* N.Vəzirov.

YOĞUNCA *sif.* Çox yoğun. *Yoğunca bir adam olan Mehman dayı yerindən qalxıb kür-sününə dalına gəldi.* Ə.Sadiq.

YOĞUNDİMDİK *sif.* Dimdiyi yoğun olan. *Yoğundimdik quş.*

YOĞUNDODAQ *sif.* Dodaqları yoğun olan. *Yoğundodaq adam.*

YOĞUNQARIN *sif.* Qarnı yoğun, yekə olan; qarnıyoğun, yekəqarın.

YOĞUNQURŞAQ *is. köhn. zar.* Keçmişdə mollalara, axundlara verilən istehzalı ad. *Elə iş baş verər yoğunqurşaqdan; Həq bilir ki, çıxmaz nadan uşaqdan.* Q.Zakir.

YOĞUNLAMA “Yoğunlamaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAMAQ *f.* 1. Həcm etibarilə artırıb böyümək, yoğun olmaq.

2. *məc. dan.* Ciddiləşmək, böyümək, ciddi şəkil almaq. – *Yox, Alo, – dedi, – doğrudur, sən mənim qeyrətimi buraxmazsan, amma iş yoğunlayıb.* S.Rəhimov. [Getdikcə] *söhbət yoğunlayırdı.* Ə.Əbülhəsən.

YOĞUNLANMA “Yoğunlanmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLANMAQ *f.* 1. Bax **yoğunlamaq** 1-ci mənada.

2. Kobudlaşmaq.

YOĞUNLAŞDIRILMA “Yoğunlaşdırılmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAŞDIRILMAQ *məc.* 1. Daha yoğun (qalın) edilmək.

2. *məc. dan.* Ciddiləşdirilmək, böyüdülmək, şişdirilmək.

YOĞUNLAŞDIRMA “Yoğunlaşdırmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAŞDIRMAQ *f.* 1. Daha yoğun etmək; yoğunlatmaq.

2. *məc. dan.* Daha da ciddiləşdirmək; böyütmək, şişirtmək. *Məsələnə yoğunlaşdırmaq lazım deyil.*

YOĞUNLAŞMA “Yoğunlaşmaq”dan *f.is.*

YOĞUNLAŞMAQ *f.* 1. Daha da yoğun olmaq.

2. Bax **yoğunlamaq**.

YOĞUNLUQ *is.* 1. Yoğun şeyin hal və keyfiyyəti. *Ağacın yoğunluğu. İpin yoğunluğu.*

2. Köklük, ətlilik, canlılıq, şişmanlıq. *Qarının yoğunluğu ayılmasına mane olur.*

3. *məc. dan.* Qabalıq, tərbiyəsizlik, qanmazlıq, kütlük.

YOĞURMA “Yoğurmaq”dan *f.is.*

YOĞURMAQ *f.* Qatı bir maddəni əzib qarışdırmaqla yaygın hala salmaq. *Xəmir yoğurmaq. Palçıq yoğurmaq. – Nə yoğurdum, nə yəpdim; Hazırca kökə tapdım.* (Ata. sözü).

□ **Yoğurub-yapmaq** – xəmir yoğurub çörək bişirməyi bacarmaq. [Yasəməni] *kütdür, toxumaq, yamamaq, yoğurub-yapmaq* bilir. Mir Cəlal.

YOĞURT *is.* Qatıq.

YOĞURTAŞI *is.* Qatıqası.

YOĞURTDURMA “Yoğurtdurmaq”dan *f.is.*

YOĞURTDURMAQ *b a x* **yoğurtmaq.**

YOĞURTDURULMA “Yoğurtdurulmaq”dan *f.is.*

YOĞURTDURULMAQ “Yoğurtdurmaq”dan *məc.*

YOĞURTMA “Yoğurtmaq”dan *f.is.*

YOĞURTMAQ *icb.* Başqasına yoğurma işi gördürmək. *Xəmir yoğurtmaq.*

YOĞURUCU *sif. xüs.* Yoğurmaq üçün olan, yoğuran. *Yoğurucu maşın.*

YOX *əd. 1.* *Xəbər mənasında.* Bir şeyin həzrətdə, yaxud ümumiyyətlə olmadığını bildirir (var ziddi). *Yeməyi bol, iştahası yox. – Var evi – kərəm evi; Yox evi – vərəm evi.* (Ata. sözü). *Yox vaizin sözünə sözüm kim, behişt var; Kuyin bir özgə, cənnəti-didarın özgədir.* Qövsü. // Həmin mənada adətən **yoxdur** şəklində işlənir. *Evdə heç kəs yoxdur. Zalda boş yer yoxdur. Bu barədə heç bir şübhə yoxdur.* – [Əsgər:] *Görünür ki, heç bir yol yoxdur.* Ü.Hacıbəyov. *Yoxdur təbiətdə bu ayrılıqlar; Bütün kainatın bir ahəngi var.* S.Vurğun. *Ay süd kimidir... Bir ləkə yoxdur bənizində; Yerlər də çimir sanki bu dəm nur dənizində.* B.Vahabzadə.

2. Suala mənfi cavab və ya bir şeylə razı olmamağı bildirmək üçün işlənir (*hə, bəli* ziddi). – *Bu axşamkı tamaşaya biletin varmı?* – *Yox. – Sənə nə olub, xəstə deyilsən ki?* – *Yox. – Sən bununla razısanmı?* – *Yox. – Gedəcəksən, ya yox?* – *Yox, hələ dayan, fikirləşmək*

lazımdır. // İnkər edilən şeyin təkrarlanması ilə. – *Sabahkı qonaqlığa gələcəksənmi?* – *Yox, gəlməyəcəyəm. – Bu işi iki günə görüb qurtarmaq olarmı?* – *Yox, olmaz.* – [Aslan bəy:] *Yox, hələ də gəlməmiş.* C.Cabbarlı. [Süleyman:] *Yox, xala, daha bu qədər dul qaldın bəsdir.* Ü.Hacıbəyov. // Ümumiyyətlə, etiraz, narazılıq bildirmək üçün işlənir (bəzən təkrar şəklində). *Yox, yox, buna dözmək olmaz. Yox, yox, razı deyiləm. – Yox, yox, mənim fikrimə başqa şey gəlir.* Ü.Hacıbəyov. *Yox, yox, bəsdir, qarı nənə; Bu sözləri demə mənə.* S.Vurğun. // Söylənmiş fikri, sözü düzəltmək üçün işlənir. *Dur get, sabah axşam gələrsən. Yox, ertəsi gün. Bu saat sənə deyim. Yox, özün tap. – Yox, o ağlamırdı. Göynəyirdi. M.Hüseyn. // Bir şeyi rədd və ya qadağan etməyi bildirir. – Söz verirəm ki, ... – Yox, söz-zad vermə. – İstəyirəm ki, görüşünə gəlim. – Yox, sən gəlmə, mən özüm gələm.* // Cümlədə inkar bildirən xəbərin, yaxud söz birləşməsinin əvəzində işlənir. *O deyir ki, bu saat getmək lazımdır. Mən deyirəm – yox. Sən onu çox dərin adam hesab edirsən. Mən – yox. Bax gör, qayıdacaq, ya yox.*

3. *İs. mənasında.* *Yoxa* *çarə yoxdur. Yoxun üzü qaradır. Yoxdan bir şey ortaya çıxarmaq. – Verildir knyaza “yox” xəbərini; Ovuşdurub bir az o, əllərini; Əmr etdi qoşuna: “Vurun birbaşa!”* H.K.Sanlı.

4. *Bağl. mənasında.* Deyil. *Ona dağ havası yox, dəniz havası xeyirlidir. Bu məsələ tək bizi yox, bütün kollektivi düşündürür. – Amma tək biz yox, bütün əhali qıtlıqdan əziyyət çəkirdi.* M.Hüseyn. *Maya uşaqlıqdan atı sevərdi, lakin yükdaşıyan qoşqu atlarını yox, yallı-yəhərli minik atlarını.* M.İbrahimov.

5. **Yoxam** şəklində – sevmirəm, acıgım gəlir, xoşum gəlmir (*varam* ziddi). *Mən buna yoxam.*

6. **Yoxdur** şəklində – 1) cümlədə işi bildirən xəbər mənasında; 2) özündən əvvəlki sözün mənasına müsbətlik çaları verir. *İstisuyun yay aylarında hüsnü yoxdur.*

♦ **Yox a!** – təəccüb, heyrat bildirir. – *Az qala yıxılmışdım. – Yox a! Yox demək* – mənfi cavab vermək, rədd etmək, qəbul etməmək. [Rüstəm bəy:] *Qızım, yox deyirsən?* Ü.Hacıbəyov. **Yox deyil** – vardır, mövcuddur, yaşayır. *Yox deyil dünyada; namərd dost, kəmfürsət*

adam. R.Rza. **Yox etmək** – puça çıxarmaq, heçə çıxarmaq, məhv etmək, boş yerə sərf etmək. *Varın yox edən sərrafı əvvəl nəzərin var; Sonra həzərin var.* M.Ə.Sabir. *Qaranlıq gecədə buradan qaçaq; Bizi yox etməyi yağı arzular!* H.K.Sanılı. **Yox olmaq** – 1) çıxıb getmək, gözəndən itmək; 2) itmək, yoxa çıxmaq, gözəndən itmək. *Çoxdandır ki, bu kağız bizim evimizdən yox olmuşdu.* M.S.Ordubadi. *Hamımız alaçıqdan çıxdıq. Qızılquş yox olmuş, uçub getmişdi.* A.Şaiq. *Səlimnaz arvad gəldiyi kimi də yox oldu.* M.Hüseyn; 3) çəkilmək, görünməz olmaq; 4) tükənmək, bitmək. *Yox oldu səbrü sükun həsrəti-dəhanində; Qəmiyəndə qarət olub hər nə var, ey xaliq!* S.Ə.Şirvani. **Yox olmuş** – qarğış ifadəsi. *Neyləyim, axır, bu yox olmuşların; Fikrini qan-qan görürəm, qorxuram.* M.Ə.Sabir. **Yox olsun!** – məhv olsun! rədd olsun! **Yox yerə** – bica, əbəş, nahaqdan, səbəbsiz, heç bir səbəb olmadan. *Aldı əqli hüşumu şövqi-dəhani dil-bərin; Getdi əldən yox yerə məcmui-varım, ey könül!* S.Ə.Şirvani. **Yoxa çəkilmək** – tapılmamaq, qıtlaşmaq. **Yoxa çıxmaq** – görünməmək, itmək, qeyb olmaq, yox olmaq. *Neçə böyük cəzirlər yoxa çıxdı dənizlərdə.* N.Rəfi-beyli. **Yoxdan var etmək** – heç bir şeydən yaxşı bir şey vücuda gətirmək, yaratmaq. **Yoxdan yaranmaq** – çox arıq, cılız adam haqqında. **Bu gün var (varam, varsan), sabah yox (yoxam, yoxsan)** – həyatın müvəqqətiliyi haqqında. **Heç yox** – bax **heç**. **Nə var, nə yox?** – bax **var**¹. **Nə yoxdur** – hər şey var. *Mağazalarda nə yoxdur.* **Söz yox** – bax **söz**. **Söz yoxdur** – bax **söz**.

YOXALMA “Yoxalmaq”dan f.is.

YOXALMAQ f. Yox olmaq, itmək. *Yolda maşınlar dayanır. Düşüb çayxanada dincəlir və təzə dəmlənmiş məxməri çayı içdikcə yorulduğumuz yoxalır.* S.Rüstəm.

YOXALTMA “Yoxaltmaq”dan f.is.

YOXALTMAQ f. Yoxa çıxartmaq, yox etmək.

YOXLADILMA “Yoxladılmaq”dan f.is.

YOXLADILMAQ məch. Başqası vasitəsilə yoxlamadan (sınaqdan, müayinədən, nəzarətdən) keçirilmək.

YOXLAMA 1. “Yoxlamaq”dan f.is. [Xədicə:] *..Sənin beləcə gəlib məni yoxlamandan çox sevindim...* S.Hüseyn.

2. is. Bir işin düzgün və qanuni olub-olmadığını, yaxud ümumiyyətlə bir şeyin həqiqi vəziyyətini aydınlaşdırmaq üçün aparılan təhqiqat, təftiş, araşdırma. *Sənədləri yoxlamadan keçirmək.* – *Yoxlama zamanı Toğrulun xəzinədən israf xərclədiyini və qiymətli şeyləri mənimsədiyi meydana çıxdı.* M.S.Ordubadi.

3. Sınaq, sınaq, imtahan, müayinə. *Bu cür yoxlamalar şagirdləri sözlərdə hərf buraxmaq və sözləri təhrif etmək kimi nöqsanlardan xilas edir.* (Qəzetlərdən).

YOXLAMAQ f. 1. Bir şeyin varlığı – yoxluğu, yaxud düzgünlüyü, həqiqi vəziyyəti barədə yəqinlik hasil etmək üçün onu gözəndən keçirmək, təhqiq etmək, müayinə etmək, araşdırmaq. *Hesabatı yoxlamaq. Məsələnin həllini yoxlamaq. Kassanı yoxlamaq. Siyahıda adları bir-bir yoxlamaq. Xəstənin səhhətini yoxlamaq.* // Nəzarət məqsədi ilə təhqiq etmək, təftiş etmək; baxmaq. *İşin gedişini yoxlamaq. İdarənin fəaliyyətini yoxlamaq.* – [Sarxan] *növbədə duran qarovulu yoxlayıb, bəzi tapşırıqlar verdi.* M.Hüseyn. // Eyni məqsədlə araşdırıb baxmaq. *Məndən sonra iki nəfər də çamadanını yoxladılar.* M.Hüseyn. // Bir şeyin düzgün olub-olmadığını müəyyən etmək üçün nəzarətdən keçirmək. *Biletləri yoxlamaq. Sənədləri yoxlamaq.* – *Qulam üzü-aşağı enib küçədə dəmir sütuna rəbt edilmiş böyük saata baxdı, öz qol saatını yoxladı.* S.Rəhimov.

2. Bir şeyə əl ilə toxunmaq; müəyyənləşdirmək. *Nəbzini yoxlamaq.* – *Dimdik oturub ətrafını yoxlarkən əlimə bir heyvan quyruğu toxundu, bu, bir pələng quyruğu idi.* A.Şaiq. *Məsmə arvad əlini can köynəyinin yaxasına salıb üçlüyü yoxladı.* Mir Cəlal.

3. Biliyi, təcrübəni, keyfiyyəti və s.-ni öyrənmək məqsədi ilə təcrübədən, sınaqdan keçirmək. *Şagirdlərin biliyini yoxlamaq. Adamları işdə yoxlamaq.* // Bir alətin, cihazın, maşının və s.-nin saz olub-olmadığı haqqında yəqinlik əldə etmək üçün onu işlədib sınaqdan keçirmək. *Yeni cihazları yoxlamaq.* – *Əvvəl maşının hissələrini yoxladı, yağladı, bir neçə yerini açıb içəriyə baxdı.* Ə.Sadiq.

4. Götür-qoy etmək, bir şey haqqında ətraflı düşünmək, fikirləşmək. *..Öz məsləhətlərini yoxlayıb bitərəf qalan hökumətlər bunlardır:*

Şvetsiya, Norvegiya, İran.. C.Məmmədquluzadə.

5. Bax **yoluxmaq**². *Bir dəfə Nurəddin sərçəni götürüb oynamaq bəhanəsi ilə qaçıb İmamverdi babanı yoxlamağa getdi. S.S.Axundov. [Məsmə:] ..Haftə nəhayətində onu yoxlamağa getdim. Mən onun səadəti üçün çalışırdım. S.Hüseyn.*

YOXLANILMA “Yoxlanılmaq” dan *f.is.*

YOXLANILMAQ *məch.* Yoxlama keçirilmək, başqası tərəfindən yoxlanmaq, təftiş edilmək, müayinə edilmək, müayinədən keçirilmək, sınaqdan keçirilmək. *Hərbi təlim dövründən sonra atıcı diviziyası yoxlanıldı.. S.Rəhimov.*

YOXLANMA “Yoxlanmaq” dan *f.is.*

YOXLANMAQ *məch.* Sınanmaq, sınaqdan keçirilmək, imtahandan keçirilmək; yoxlanılmaq. *Burda at çapdı keçən ağzınlar; Burda yoxlandı qılınclar, qınlar. S.Vurğun. Həsən ilk dəfə yoxlanmaq üçün xor dərnəyinə gələndə, bəzi oğlanlar və qızlar .. gülmüşdülər. H.Seyidbəyli.*

YOXLATMA “Yoxlatmaq” dan *f.is.*

YOXLATMAQ *icb.* Başqasına yoxlama işi gördürmək. *Sənədləri yoxlatmaq.*

YOXLAYICI *sif.* 1. Yoxlama aparən, yoxlamaqla məşğul olan; yoxlayan. *Yoxlayıcı komissiya.*

2. *İs. mənasında. Sınaqçı. // Təftişçi.*

3. *Sınavıçı, diqqətli. Ağca arvad yoxlayıcı nəzərlə Tapdığı uzun .. qıçlarını nəzərdən keçirdi. Ə.Əbülhəsən.*

YOXLAYIŞ *is.* Yoxlama işi, təhqiqat, müayinə. *Yoxlayış aparmaq.*

YOXLUQ *is.* 1. Yox olma, olmama, bir şeyin olmaması (*varlıq ziddi*). *Məclisdə onun yoxluğu dərhal hiss olundu. – Qaynım həmişəki kimi indi də Midhətin yoxluğunu mənə hiss etdirməyə çalışdı. M.Hüseyn.*

2. Yoxsulluq mənasında. *Varlıqda dost olmaq, yoxluqda kənar; İyidəm deyəndə bu adət olmaz. Aşıq Ələsgər.*

YOXSA *bağl.* 1. Əks surətdə, əks təqdirdə, belə olmasa (olmazsa). *Ey dil ki hicrə doymayıb istərsən ol məhi; Şükr et bu halə, yoxsa gələrsən bir bəla sana. Füzuli. Lazımdır mikrob-ları millətin bədənindən kənar eləmək! Yoxsa nə göz yaşı tökmək ilə azarlı şafa tapar, nə dua yazmaq ilə. C.Məmmədquluzadə. [Pris-*

tav:] Doğrusunu de, yoxsa səni yıxdırıb, o qadər döydürərəm ki, bir ay yorğan-döşəkdə qalarsan. Ə.Haqqverdiyev. [Sərvər:] Yaz mən deyənə, yoxsa beynini toz eyləyərim! Ü.Hacıbəyov.

2. Olmaya, bəlkə (sual yerində). *Yoxsa bizdən incimisən? – Ol bələdir kim, mənim mərhəm bitirməz yarəmi; Yaxsa kim, hər natəvanın dərdi dərmanındadır. Qövs. [Süleyman:] Balam, nə olub ki, belə qaradınməzcə oturubsan, yoxsa dünyanın dərdi sənə qalıbdır? Ü.Hacıbəyov. [Gülnaz anasına:] Nə olub, ana? Yoxsa atamdan pis bir xəbər var?.. M.İbrahimov.*

3. Sual cümlələrində ehtimal bildirir – ya, yaxud. *Siz gəlrirsiniz, yoxsa mən gəlim? Bu günəmi, yoxsa sabahamı hazır olmalıdır? – [Məşədi İbad:] Əşi, siz bu gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək bu kişidir, yoxsa arvad-dır? Ü.Hacıbəyov. Sizi bir elçimi göndərmiş bahar; Yoxsa məftunsunuz atırlı gülə? N.Rəfi-bəyli.*

YOXSUL 1. *is.* Yaşamaq üçün kifayət qədər vəsaiti, imkanı olmayan, ehtiyac içində olan adam; kasıb, möhtac. *Var bu kənddə yenə elə yoxsullar; Nə cütü var, nə kotanı, nə kəli. A.Səhhət. [Almaz:] Biz istəyirik ki, kəndimizdə yoxsul qalmasın. Bütün yoxsullar var-lansın... C.Cabbarlı. [Zeynəb deyir:] Xeyr, yoxsullar ıclasında keçibdir, gərək otaqları boşaldasın. Qantəmir. // Sif. mənasında. Yoxsul kəndlilər. Yoxsul adam. Əhalinin yoxsul təbəqəsi. – Mirbalayev yoxsul bir kəndlinin oğlu idi. M.Hüseyn.*

2. *sif.* Miskin, kasıb, bəzəyi-düzəyi olmayan, çox sadə. *İçərişəhərdə qaranlıq, dar bir dalanda kiçik bir otaq tutub anamla yoxsul həyat keçirirdik. A.Şaiq. // Bir şeyi çatışmayan, ya az olan; nöqsanlı, çox məhdud. Ağıl-dan yoxsul. – [Nizami:] Bu torpağın oğulları hər şeydən yoxsul olsalar da, namusdan yoxsul deyildir! M.Hüseyn.*

YOXSULLANMA “Yoxsullanmaq” dan *f.is.*

YOXSULLANMAQ *f.* Yoxsul olmaq, kasıblaşmaq.

YOXSULLAŞDIRILMA “Yoxsullaşdırılmaq” dan *f.is.*

YOXSULLAŞDIRILMAQ *məch.* Yoxsullaşmasına səbəb olmaq, yoxsul hala salınmaq; kasıblaşdırılmaq.

YOXSULLAŞDIRMA “Yoxsullaşdırmaq” – dan *f. is.*

YOXSULLAŞDIRMAQ *f.* Yoxsul etmək, yoxsul hala salmaq; kasıblaşdırmaq.

YOXSULLAŞMA “Yoxsullaşmaq” dan *f. is.*

YOXSULLAŞMAQ *f.* Tədricən yoxsul olmaq, yoxsulluğa doğru getmək, yoxsulluğa düşmək; kasıblaşmaq. [Xaqani:] *Şamaxı bazarı zəngin bazardır; Əfsus, yoxsullaşır get-gədə bir az.* M. Rahim.

YOXSULLUQ *is.* Yoxsul hal, yoxsul vəziyyət; kasıblıq, ehtiyac. *Dünyada heç igid yoxsul olmasın; Yoxsulluq igidə yaman ad olur.* “Koroğlu”. *Şirəli də başqaları kimi yoxsulluq, ehtiyac içində böyümüşdü.* M. Hüseyin.

YOXUŞ *is.* 1. Yolun dağa, təpəyə qalxan hissəsi; ümumiyyətlə, getdikcə yuxarı qalxan yer (*eniş* müqabili). *Dərənin o biri tayında yoxuşun başında bir atlı dayanmışdı.* Ə. Məmmədcanlı. *Yollar uzun, yoxuş dar.* B. Vahabzadə. // *Dik* (yer), *dikdir.* *İndi yuvasından uçacaq quşlar; Min rəngə girəcək düzlər, yoxuşlar.* S. Vurğun. *Bu anda töysüyə-töysüyə yoxuşu dırmanan Heydərlı Bayrama yanaşdı.* M. Hüseyin. *Cığır [Nizamini] bir yoxuşa gətirib çıxardı.* Ə. Məmmədcanlı. // *sif.* Yuxarıya qalxan. *O indi evlərinə tərəf uzanan yoxuş bir cığırı dırmanırdı.* A. Şaiq.

2. *məc.* Çətinlik, dar gün mənasında. *Hər yoxuşun bir enişi olar.* (Ata sözü).

YOXUŞ-ENİŞ bax **eniş-yoxuş.**

YOXUŞLU *sif.* 1. Yoxuşu olan, yoxuşları çox olan. *Yoxuşlu yol.*

2. *məc.* Çətin, əziyyətli. [Müəllim Zərifəyə deyir:] *Həyat yolları yoxuşludur.* H. Seyidbəyli.

YOXUŞLUQ *is.* Çoxlu yoxuşu olan yer, yoxuş yer. *Bura çox yoxuşluqdur.*

YOXUŞSUZ *sif.* 1. Yoxuşu olmayan, düz. *Yoxuşsuz yol.*

2. *məc.* Çətinliksiz, asan, rahat. [Mirpaşa:] *Yeri, uşaqlarla gəz, dolan bir az; Bu dünya enişsiz, yoxuşsuz olmaz.* Z. Xəlil.

YOL *is.* 1. Gediş-gəliş və nəqliyyat işləməsi üçün zolaq şəklində ayrılmış yer. *Kəndarası yol. Bu yol haraya gedir? Avtomobil yolu. Şose yolu.* – [Yusif şah] *əmr elədi ki, hər yerdə yollar təmir olunsun və lazım məqamlarda və mənzillərdə körpülər və karvansaralar tikilsin.* M. F. Axundzadə. *Bağlar*

arası ilə uzanan bir yolla gedirdim. S. Hüseyin.

□ **Yol çəkmək** – şose, yaxud dəmir yolu inşa etmək. **Yol salmaq** – 1) bir yerdən çox gedib-gələrək oranı işlək hala gətirmək; 2) bax **yol çəkmək**. // Təyyarələrin, gəmilərin hərəkət etdiyi xətt. *Hava yolu. Dəniz yolu. Su yolu.* // Keçiləcək yer, keçid, keçmək üçün yer. *Yolda dayanmaq. Yolu kəsmək. Kolları qırıb yol açmaq. Buzqıran gəminin açdığı yoldan qayıqlar keçdi.*

2. Dəmiryol xətti; rels. *Qatar yolda durmuşdur. Tramvay yolu.*

3. Səfər, səyahət. *Yorucu yol. Yolumuz çox şən keçdi. Yolda heç yatmadıq. Uzaq yoldan gəlmək.* – *Yolcu yolda gərək.* (Ata sözü). □ **Yol üstə olmaq** – səfərə hazırlaşmaq, səfər ərəfəsində olmaq. *Bala, səhər ertənin soyuquna özünü vermə! Yol üstədən, xəstələnərsən.* Ə. Vəliyev. **Yola çıxmaq** – uzaq bir yerə səfərə getmək. *Rizvan, belə qarlı və çovğunlu havada bir cüt öküzlə yola çıxmağa cürət etmədiyindən, qonşusunun da öküzlərini aldı.* S. Hüseyin. **Yoldan gəlmək** – səfərdən və ya uzaq bir yerdən gəlmək.

4. İstiqamət, yön. □ **Yolu azmaq (itirmək)** – azmaq, yolu tanımammaq. *Qayıdarkən yolumu azdım.* S. Hüseyin. // *məc.* Fəaliyyət istiqaməti, inkişaf xətti. *Yazıçı öz yaradıcılığında yeni bir yol seçdi. Hərə öz yolunu tapacaqdır.* // *məc.* İmkan. *Hər bir adam qarşısında geniş yollar açılmışdır.*

5. *anat.* Canlı orqanizmdə: müxtəlif mədələrin keçdiyi boru. *Sidik yolu.*

6. *məc.* Bir yerə girmək, daxil olmaq imkanı. *Yuxarılara yol axtarmaq.* – *Mənim konsulxanada verilən ziyafətə yol tapa biləcəyimə imkan yaradacaq idi.* M. S. Ordubadi.

7. Bir şeyi əldə etmək üçün üsul, vasitə, vəsait. *İşin yolunu öyrənməli. Məsələn iki yolla həll etmək olar. Bilik əldə etmək üçün əsas yol gərgin əməkdir. Mühəribə dövlətlər arasında mübahisəni həll etmək üçün yol ola bilməz.* // *Çarə, əlac, tədbir.* [Muradın] *qarşısında iki yol vardı; Nigari boşayıb adını öz üzərindən qaldırmaq və ya onu tamamilə sərbəst buraxıb hər işinə göz yummaq.* S. Hüseyin.

□ **Yol aramaq** – tədbir düşünmək.

8. *məc.* Dünyagörüşü, əqidə. *O, başqa yolun adamıdır.*

9. *məc.* Dəfə, kərə. *Onandan üç yol soruşdum. Bu gün iki yol çimmişəm. – Əlli yol çapılam, yüz yol talanam; Bir şey deyil dövlət, mal, incimərəm. Aşıq Ələsgər. Nə var qoçaq, nə üçün bağırırsan? Bura ki meşə deyil.. İstəyirsənmi peysərinə bir beş-on yol da şapalayım, elə düz gedəsən.* N.Vəzirov. [Koxa:] *Məmmədağa! Başın üçün, nəinki iki-üç və bəlkə on yol demişəm.* N.Nərimanov.

10. ...**yolunda**, ...**yolda** şəklində – uğrunda, üçün, naminə. *Dost yolunda. Yüksək ideallar yolunda. Azadlıq və səadət yolunda. Vətən yolunda canından keçmək. – Dost yolunda bu dünyada; Başından keçdiyin varmı? “Kor-oğlu”. Mən axırda arvada dedim ki, dəxi bizim yolumuzda onun zəhmətinə ehtiyac yoxdur.* C.Məmmədquluzadə. *Yarın bahar mövsimidir, aşıq olmalı; Canan yolunda ölmək üçün şaiq olmalı.* A.Səhhət. [Zeyd:] *Bil ki, bu yolda keçərəm; Canımdan, həm varımdan.* Ü.Hacıbəyov.

♦ **Yol açıqdır!** – buyura bilərsən! gedə bilərsən! rədd ol! get! **Yol açmaq** *məc.* – hər hansı bir yenilik sahəsində birinci olmaq; // təşəbbüscü olmaq, nümunə olmaq, yol göstərmək. *Özinə tapdın əlac, tapdın əlac; Vəliyə sən bir yol aç, sən bir yol aç!* Ü.Hacıbəyov. **Yol ağzında** – yolun yanında, yol kənarında, yola yapışmış yerdə. *Yol ağzında durub gözləmək. – Bostan yol ağzında idi.* Ə.Əbülhəsən. **Yol almaq** – hər hansı bir istiqamətdə hərəkət etmək, getməyə başlamaq. [Yolçu] *şəhər yolundan dönərək kərpic zavoduna yol alır.* Mir Cəlal. **Yol bilmək** – 1) yola bələd olmaq. *Qəhrəman şəhər tanımır, yol bilmir.* S.Rəhimov; 2) tədbirli olmaq, tədbir tapmaq. **Yol döymək** – bir yerə çox gedib-gəlmək. **Yol eləmək** – çox gedib-gəlməkdən yol salmaq; // həddindən artıq gedib-gəlmək. *Dünyanın üstündən yol eylərəm mən; Bu hikmətdə mən Musayam, sən nədən?* Aşıq Valeh. **Yol göstərmək** – rəhbərlik etmək, yönəltmək, istiqamətləndirmək. **Yol götürüb (alıb, tutub) getmək** – həddindən artıq bol olmaq. **Yol gözləmək** – bir adamın gəlməsini gözləmək, müntəzir olmaq. *Bir təpə başında oturub səbirsizliklə atamın yolunu gözləyirdim.* A.Şaiq. **Yol kəsmək** – 1) çapovulçuluqla, qərətçiliklə məşğul olmaq, soyğunçuluq etmək. *Bəs hansı dilənçilər, görəsən, quldur*

oldular, yollar kəsdiilər? M.F.Axundzadə; 2) mane olmaq, yol verməmək. *Onun xoşbəxtliyinin yolunu kəsə bilərikmi?* M.S.Ordu-badi. **Yol ölçmək** – boş yerə, səmərəsiz gedib-gəlmək. **Yol ötmək** – keçmək, keçib getmək. **Yol tutmaq** – bir tərəfə istiqamət götürmək, getməyə başlamaq. **Yol uzunlu** – bütün yolu, yol boyunca. *Atları sürən bir yekəpapaq qoca kişi idi ki, yol uzunlu mürgüləyirdi.* C.Məmmədquluzadə. *Yol uzunlu söhbətimiz Hacı kişidən idi.* Qantəmir. **Yol üstə** – bax **yol ağzında**. *Bağ salmışam yol üstə; Meyvəsi var bol, üstə; Gedirəm yar görməyə; Yağı durub yol üstə.* (Bayatı). **Yol vermək** – 1) başqasının keçməsi üçün kənara çəkilmək; 2) icazə vermək, imkan vermək, mane olmaq. *Belə şeylərə yol vermək olmaz.* **Yol verməmək** – icazə verməmək, imkan verməmək, mane olmaq. *Qanun buna yol vermir. – Səni beş qrana işlətməyə insafım yol vermir, artıq da gücüm çatmaz.* M.İbrahimov. **Yol vərəqəsi** – ezamiyyətə, sanatoriyaya və s.-yə gedənlərə verilən vəsiqə; putyovka. *Cərrahiyyə professorunun xahişinə görə, Rüksarəyə Cənubi Qırım sahilinə getmək, orada dincəlmək üçün yol vərəqəsi hazırlandı.* S.Rəhimov. **Yol yoldaşı** – bərabər yol gedən (səfərə çıxan) adamlardan hər biri. **Yol yorğunlu olmaq** – bir yerə çox gedib-gəldikdə, lakin bir şey əldə edə bilmədikdə deyilən ifadə. **Yola aparmaq** – 1) yaxşı rəftar etmək, yola vermək; 2) idarə etmək. *Adam gərək hər dil ilə olsa filcümmlə fəhm və zamanə əhlinin adət və [xassələrindən] müttələ olsun, öz işin yola aparsın.* M.F.Axundzadə. **Yola apar-mamaq** – yaxşı rəftar etməmək, yola verməmək, daim dalaşmaq, höcətləşmək, sözləşmək. *Günlərin bir günü qızların anası öldü, ataları getdi, təzə arvad aldı. Bu arvad qızları yola aparmadı.* (Nağıl). **Yola düşmək** – getmək, hərəkət etmək. *Sabah yola düşəcəyik. Səyyahlar yola düşdülər. Yola düşməyə hazırlaşmaq. – O adam Şiraza yola düşübdir.* Ü.Hacıbəyov. **Yola düzəlmək** – yola düşmək (ayaqla). *Qasid vidalaşmış yola düzə-lərkən şair, qıza: – Sən artıq kənz deyilsən, – dedi.* Ə.Məmmədcanlı. **Yola gedər** – keçər, gedər, ötüşər, razılaşmaq olar. *Nağılbazlığı yola gedər, ancaq ağzıbutöv qoca olsun.* S.Rəhimov. **Yola getmək** – yaxşı rəftar et-

mək; keçinmək, dolanmaq, birlikdə dinc yaşamaq. [Molla Xəlilin] *dediyi kimi, ikisi bir yerdə yola gedə bilməyəcəkdilər.* S.Hüseyn. **Yola getməmək** – bir yerdə ünsiyyət tapa bilməmək, xasiyyətləri tutmamaq, aralarında yaxşı münasibət olmamaq, daim sözləşmək, mübahisə etmək, dalaşmaq. *Onlar heç yola getmirlər. – İslam keçən payızda ikinci bir arvad aldığından, iki günü bir evdə yola getmirdilər.* S.Hüseyn. **Yola gəlmək** – uzun-uzadı fikirləşməkdən, xahişdən, nəsihətdən, söhbətdən sonra razı olmaq, razılıq vermək. [Yığlanlar] *da nə qədər nəsihət elədilsə, Anaxanım yola gəlmədi.* “Aşıq Ələsgər”. **Yola gətirmək** – dilə tutaraq razı etmək, razılığına nail olmaq. *Mənim başım plov bişirməyə qarışacaqdır, sən çalış, onu yola gətir.* S.S.Axundov. [Mirzəğa:] *Mən [Cəmiləni] tez yola gətirərəm.* S.Hüseyn. **Yola rəvan olmaq** – bax **yola düşmək**. *Axşama bir saat qalmış yolçılar çıxdılar və gecə orada qalib səhər yola rəvan oldular.* S.S.Axundov. **Yola salmaq** – 1) gedəni qapıya qədər və ya səfərə çıxanı miniyə qədər ötürmək, müşayiət etmək. *Eşitmişik xanımı yola salmışan; Xanım getcək kim, sən tənha qalmısan.* Ü.Hacıbəyov. *O gəmi ilə mən də öz yaralı qardaşımı yola saldım.* M.Hüseyn; 2) təmin etmək, razı salmaq. *Bir bədyə qatıq doğraması ilə on-on beş fəhləni yola salmaq olurdu.* Mir Cəlal. **Yola vermək** – 1) rəftar etmək, dolandırmaq, idarə etmək. [Mehribanı] *Zeynal istədiyi tərzdə idarə edib yola verməli idi.* S.Hüseyn. [Atam:] *“Quzğun”dan bizim evə gələn gənci biz yola verəcəyik, zənnindəyəm.* Cəmənzəminli; 2) ötürmək, üstündən keçmək. *Onun yanında nüfuzdan düşməsin deyə, işi birtəhər zara-fatla yola vermək istədi, zorla gülümsündü.* M.Hüseyn; 3) həyata keçirmək, məqsədinə çatmaq. [Kərəmovu] *mütrüb kimi oynadıb ələ salan, öz işlərini yola vermək üçün bir alətə çevirən yaltaqları, ikuizlüləri çox sərrast təyin etmişdir.* İ.Əfəndiyev. **Yola verməmək** – rəftar etməmək, yola getməmək, ünsiyyət tapa bilməmək. [Anası:] *Bəlkə səni evdə baldızların, qayınların yola vermirlər?* Cəmənzəminli. **Yoldan azmaq** – bax **yoldan çıxmaq** 2-ci mənada. **Yoldan çıxar(t)maq** – azdırmaq, sapdırmaq, başdan çıxarmaq, müxtəlif yollarla aldaraq başqa bir işə (adətən pis işə)

sövk etmək. *Ağa, başına dönüm, məni yoldan çıxartdılar. Mən bir fəqir, dinc adamam.* M.F.Axundzadə. *Nəçə-nəçə qərinələrdən bəri müsəlman elə xəyal eləyir ki, “Şeytan” adında onun bir düşməni var ki, həmişə istəyir, onu yoldan çıxartsın.* C.Məmmədquluzadə. [Həsənqulu bəy:] *Rüstəm bəy, vallah, bağışla, bizi Məşədi İbad yoldan çıxartdı.* Ü.Hacıbəyov. **Yoldan çıxmaq, yoldan çıxmaq** – 1) qəzaya uğramaq. *Qatar yoldan çıxdı;* 2) məc. azmaq, sapmaq, pis yola düşmək. *Amandı, qoymayın övladınız azıb çıxa yoldan; Ola bu yaxşı vələdlər yaman, bu boyda, bu boyda.* M.Ə.Sabir. **Yoldan eləmək (etmək)** – 1) bax **yoldan saxlamaq**. *Bülbülü güldən eylərsən; Gedəni yoldan eylərsən.* Aşıq Həsən; 2) bax **yoldan çıxar(t)maq**. *Akoşkanın milləri; Açıb qızılğülləri; Oğlamı yoldan eylər; Qızın şirin dilləri.* (Bayatı). **Yoldan qalmaq** – bir səbəb üzündən gedəcəyi yerə gedə bilməmək, yaxud qatara və s.-yə gəlmək. **Yoldan qoymaq** – bax **yoldan eləmək** 1-ci mənada. **Yoldan ötən, hər yoldan ötən məc.** – hər kəs, hər adam. **Yoldan saxlamaq** – getməsinə mane olmaq, getməkdən dəşdirməmək. *Şükür Məşədi Həsən əmini yoldan saxlaya bilmədi.* S.Hüseyn. **Yolları ayrılmaq** – aralarında nifaq, ixtilaf əmələ gəlmək. **Yolları (yolu) ayrı olmaq** – məqsədləri, niyyətləri, qayələri başqa-başqa olmaq, bir-birinə uymamaq. **Yolu bir olmaq** – bir məqsəd təqib etmək, bir məsləkdə, bir əqidədə olmaq. **Yolu çaşdırmaq** – hansı tərəfə gedəcəyini bilməmək; azmaq. **...yolun yolçusu** – bax **yolçu**. **Yolu düşmək** – təsadüfən gəlmək, getmək, bir yerdə olmaq. *Poçta yolun düşdü və bir açıq kağız alıb kəndimizə, Molla Cəfər rəfiqimizə müxtəsər yazdım.* C.Məmmədquluzadə. *Ax, yolum bir yenə Samuxa düşə; Ürəyim istəyir gedə görüdə.* H.K.Sanlı. **...yolu ilə** – ...qaydası ilə, ...üsulu ilə, ...kimi. *Dostluq yolu ilə.* **Yolu(n) yumrulsun, yolu yumrulmuş** – qarğış ifadəsi. [Tüköz:] *Çifayda, Əzrailin yolu yumrulsun ki, sən kimin mürdərini yer üzündə qoyub, gözəl cavanları qara torpaq altına yollayır!* M.F.Axundzadə. [Nazlı xanım:] *Dünən olan-olmazımı vermışəm kişiyə, aparsın satsın, kişi də aparıb satıb, yolu yumrulmuş yoldan dönüb Nəcəf bəyin yanına.* Ə.Haqverdiyev. *Yolum yumrulsun,*

ölüm! Al-qana döndü könlüm. R.Rza. **Yoluna düşmək (girmək)** – adi halına düşmək, nizam və qaydaya düşmək, normaya düşmək. *Ənisə çox yaxşı bildirdi ki, ər evinə getməklə istər özünün, istər atası Məşədi Əhmədin maddi həyatı qismən yoluna düşə bilər.* S.Hüseyn. **Yoluna qoymaq** – bax **yoluna salmaq**. **Yoluna salmaq** – nizama salmaq, qaydaya salmaq, davam etdirmək. **Yolundan çıxmaq** – bax **yoldan çıxmaq**. *Mənim sözüm öz yolundan çıxanı; İnşallah, qaytarar, düz insan eylər.* Aşıq Ələsgər. **Yolunu görmək** – rüşvət vermək. [Həcər:] *Divanbəyinin la-yiqincə yolun görmək bizim başımız üstə.* M.F.Axundzadə. [Məhəmmədəli:] *..Qabaqcadan yolunu görməsən, mən səni içəri qoy-maram, qardaş!* N.Vəzirov. **Yolunu gözləmək, yolunu saxlamaq** – hörmət etmək, ehtiram etmək. *Özündən böyüyün saxla yolunu; Düşən yerdə saxla ərzi-halını.* Aşıq Abbas. *Rüstəm kişini görəndə hər bir kəs uzaqdan ona salam verir, yolunu saxlayırdı.* S.Rəhimov. **Yolunu kəsmək** – maneçilik törətmək, mane olmaq, əngəl törətmək. **Axır (son) yol** – ölüm. **Dörd yol ağzı (ayrıcı)** – iki yolun kəsişdiyi nöqtə. **Gözləri yol çəkmək** – bax **göz**. **Gözləri yolda qalmaq** – bax **göz**. **Kanat yol** – polad kanatlardan asılmış və onunla hərəkət edən vaqonətlərlə yük (bəzən adam) daşımaq üçün qurğu. *Daşkəsəndə kanat yolu ilə filiz stansiyaya daşınır. Nə yolda? – nə halda? necə? nə vəziyyətdə?* [Xan:] *Amerika ticarət müəssisələri ilə olan işlərin nə yoldadır?* M.S.Ordubadı. [Mehriban:] *Zeynal məzuniyyətdən qayıtdıqdan sonra özü ilə əlaqəsi nə yolda olacaqdı?* S.Hüseyn. **Öz yolu ilə (öz yolunda) getmək** – 1) heç kəsle işi olmamaq, heç kəsə toxunmamaq, mane olmamaq; 2) lazımı qaydada, adi yolu ilə getmək. *İşlər öz yolu ilə gedir. Yaxşı yol!* – yola (səfərə) çıxana salamatlıq, uğur arzusu.

YOLAQ, YOLAĞA *is. məh.* Çəpərdə, hörgüdə basıq və ya uçuq yer; çəpəri, hörgünü basmaqla açılan yol. *Yolaqdan gələn hənir-tiyə qarşı onlar .. yerbəyər qalxdılar və həyət qapısına tərəf atıldılar.* S.Rəhimov.

YOLAYAXIN *sif.* Sözsə qulaq asan; sözeşidən, sözqanan, üzüyola. *Yolayaxın adam.*

YOLAYAXINLIQ *is.* Yolayaxın olma, üzüyola olma; üzüyolalılıq.

YOLAYIRAN *is. d.y.* 1. Relsli yollarda yolu qatarlar üçün açib-bağlamaqdan ötrü qurğu; yoldəyişən.

2. Bu qurğunu idarə edən dəmiryol işçisi. *Yolayırar öz budkasının yanında durmuşdu.*

YOLAYOVUQ bax **yolayaxın**.

YOLAYOVUQLUQ bax **yolayaxınlıq**.

YOLAYIRICI *is.* Yolların kəsişdiyi və ya ayrıldığı yer, nöqtə. *Zinyət, xoş gəlmişsiniz! Bəs biz sizi yolayırıcında gözləyirdik.* S.Rəhman.

YOLBİLƏN *sif. və is.* Təcrübəli, çətin vəziyyətdən çıxmaq çarəsini bilən; tədbirli (adam).

YOLÇU *is.* 1. Yola, səfərə çıxmış adam, yol gedən adam. *Yolçu yolda gərək.* (Ata. sözü). *Sevinir keçəndə yolçunun gözü; Seyr edir bu geniş, bəzəkli düzü.* H.K.Sanlı. *Abbas kişinin böyük və səslə şəhərdə rast gəldiyi ilk yolçudan soruşduğu bu oldu.* Mir Cəlal. // Sərmişin, minik. [Konduktor] *uzaqdan gələn yolçulara, görünür, güzəşt edirdi.* Qantəmir.

2. Dilənçi. *Yolçudan yolçuya pay düşmür.* (Ata. sözü). *Ey mənim yolçu, dilənçi, lüt-lüm qardaşlarım həmsərilər!* C.Məmmədquluzadə.

◇ **...yolun yolçusu** – adətən düz yolla getməyən adam haqqında. [Kələntərli:] *Yoldaş Əmirli, insafla danışın, mən o yolun yolçusu deyiləm.* İ.Hüseynov.

YOLÇULUQ *is.* Dilənçilik. *Yolçuluq etmək.*

YOLDAŞ *is.* 1. İş, həyat şəraiti ilə bir-birinə yaxın olan adamlar; rəfiq. *Məktəb yoldaşları. Cəbhə yoldaşları. İş yoldaşı. Uşaq-lıq yoldaşı.* – *Yoldaşı yoldaşdan soruşurlar.* (Ata. sözü). *Mənim adım Xəlil və yoldaşımın adı Sadıqdı.* C.Məmmədquluzadə. [Qoçu:] *İki min manat pul verərsən: bir mini mənim, bir mini də yoldaşlarımın.* Ü.Hacıbəyov.

2. Biri ilə birlikdə yola çıxan və ya yol gedən adam. *Əvvəl yoldaş, sonra yol.* (Məsəl). □ **Yoldaş olmaq** – biri ilə birlikdə yola çıxmaq, yol getmək, yaxud yol gedən bir adama qoşulmaq. *Şurişin əvvəlinci səbəbi .. miraxır idi ki, küçədə köhnə xəzinədarə rast gəlib, ona yoldaş olub soruşdu..* M.F.Axundzadə. *Dəstədən aralamb arabacı ilə yoldaş oldum.* S.Hüseyn.

3. **Yoldaşım, yoldaşı** şəklində *dan.* – arvadım (ərim), arvadı (əri). *Yoldaşım hələ işdən*

gəlməyib. Onun yoldaşı xəstədir. □ **Həyat yoldaşı** – ər, arvad.

4. Sovet cəmiyyətində: vətəndaş, adam. *Bir yoldaş sizi xəbər alırdı. Yoldaşlara deyən tez yığışsınlar. Yoldaşların fikrini bilmək lazımdır. Üç yoldaşdan ibarət komissiya ayrıldı..* // Eyni mənada belə şəxsin familiyası, adı, vəzifəsi qabağında və ya onlardan sonra. *Yoldaş Əhmədov ezamiyyətdədir. Cavadov yoldaş yerindədirmi? Müdir yoldaşı görmək olarmı? – Zeynal üç ay bundan əvvəl, yoldaş Möhsünzadə və Şərifzadənin yanında Mehribana və onun atasına verdiyi sözlərin heç birinə əməl etməyirdi. S.Hüseyn. // Müraciət etdikdə. İrəli, yoldaşlar! Yoldaş sədr, xahiş edirəm mənə söz verəsiniz. – Yoldaşlar! İndi də başqa kələk var; Bizə qəpik-quruş göstərir onlar. S.Vurğun.*

□ **“Yoldaş, al bunu”** – xalq oyunlarından birinin adı. [Gülüqız:] *Bu oyunun adı “Yoldaş, al bunu”dur. Bir dəstə adam oturur. Bir nəfər bilici seçilir. O adamı seçirlər ki, on sözü yadında saxlasın və dalbadal deyə bilsin. Ə.Vəliyev. “Yoldaş, səni kim apardı?” – xalq oyunlarından birinin adı.*

YOLDAŞCANLI *sif.* Yoldaş sevən, yoldaş, dost üçün canı yanan, yoldaşa sədaqətli. *Nəbi çox yoldaşcanlı adam idi. O istəmirdi yoldaşlarının ayağına tikan batsın. “Qaçaq Nəbi”.*

YOLDAŞCANLILIQ *is.* Yoldaşcanlı olma, yoldaşının qeydinə qalma, yoldaşa bağlılıq.

YOLDAŞCASINA *zərf* Yoldaş kimi, dost kimi, yaxın adam kimi; səmimi. *Yoldaşcasına demək. Yoldaşcasına hərəkət etmək.*

YOLDAŞCIĞAZ *“Yoldaş”dan oxş. Yol-daşcığazım azarlayıb. – Dedi bir tülküyə bir gün meymun; Səndə, yoldaşcığazım, çoxdur yun. A.Səhhət.*

YOLDAŞLAŞMA *“Yoldaşlaşmaq”dan f.is.*

YOLDAŞLAŞMAQ *qarş.* Bir-biri ilə yoldaş olmaq.

YOLDAŞLI *sif.* 1. Yoldaşı, rəfiqi, dostu olan. *Sallan, qələm qaşlı, yanı yoldaşlı; Qalmışam atasılı, mən başıdaşlı... Aşiq Ələsgər.*

2. *Zərf* mənasında. Təkbəsinə yox, yoldaşla birlikdə.

YOLDAŞLIQ *is.* 1. Yoldaşlar arasındakı əlaqə əsasında əmələ gələn yaxınlıq; dostluq. *Yoldaşlıq duyğusu. Yoldaşlıq vəzifəsi. Yoldaşlıq münasibəti. – [Süleyman:] Yox, bu,*

yoldaşlıq haqqında namərdlik olar. Ü.Hacıbəyov.

2. Yol, səfər arqadaşlığı; rəfaqət. *Yoldaşlıq etmək.*

♦ **Yoldaşlıq məhkəməsi köhn.** – ictimai, qeyri-dövlət məhkəməsi.

YOLDAŞSIZ *sif.* Heç bir yoldaşı, dostu olmayan; tək. *Yoldaşsız (z.) qalmaq.*

YOLDAŞSIZLIQ *is.* Yoldaşı, dostu olmama, yoldaşı, dostu olmayan adamın hal və vəziyyəti; təklik. *Hərgah danışmuram, ona da səbəb yoldaşsızlıqdır. S.S.Axundov.*

YOLDAŞVARI *sif.* və *zərf* Yoldaş kimi, dost kimi. *Sizinlə bir məsələ haqqında yoldaşvari və daha açıq danışmaq istəyirəm. Ə.Vəliyev.*

YOLDƏYİŞƏN *is.* 1. *d.y.* Rəlsli yollarda qatarları bir yoldan başqasına keçirmək üçün qurğu; strelka.

2. Bu qurğunu idarə edən dəmiryol işçisi; strelkaçı. [Qədir] *dəmir yoluna yoldəyişən vəzifəsinə işə girdi. Ə.Sadiq.*

YOLDURMA *“Yoldurmaq”dan f.is.*

YOLDURMAQ *“Yolmaq”dan icb.*

YOLDURTMAQ *icb.* Başqasına yoldurmaq.

YOLGÖSTƏRƏN *is.* Rəhbər, başçı, böyük. *Uşağın yolgöstərəni olmadı.*

YOLXƏRCİ *is.* Yolda xərcələnməsi zəruri olan pul.

YOL-İZ *is.* Yol. [Rizvan:] *Hava yağır. Sonra yol-iz tutular, gecəyə düşərik!.. S.Hüseyn. Qar yağır ağır-ağır; Yollar-izlər ağarır. H.Hüseynzadə.*

YOLKÁ [rus. ёлка] 1. Yeni il, yaxud xristianların milad bayramı münasibətilə bəzədilən küknar ağacı (bəzən süni materiallardan düzəldilir). // Bu münasibətlə həmin ağac ətrafında düzəldilən şənlik, bayram. *Yolka bayramı.*

YOLKƏSƏN *is.* Qarət və soyğunçuluq məqsədi ilə adamların yolunu kəsən şəxs; quldur. *Bütün oğrular, yolkəsənlər, qatillər, zalımlar, müstəbidlər, fırıldaqçılar – hamısı cəhənnəmin vəsfini dönə-dönə eşitmislər və moizələrdə, nəsihətlərdə az-çox qulaq asmışlar. M.F.Axundzadə. ..Oğrular və yolkəsənlər ölkəni çapıb talan elədilər. F.Köçərli.*

YOLKƏSMƏ *is.* Quldurluq, çəpovul, qarət. *O ətrafda bir yolkəsmə, bir quldurluq olmazdı*

ki, Əmiraslanın orada əli olmamış olaydı. S.S.Axundov.

YOLLAMA “Yollamaq”dan *f.is.*

YOLLAMAQ *f.* Göndərmək. *Məşədi bəyin yolladığı uşaq tez qayıtdı və cavab gətirdi.* M.Hüseyn.

YOLLANMAQ 1. *f.* Yola düşüb getmək, bir səmtə istiqamət almaq. *Səhərdir, məktəbə yollanır Xumar; Yanında bir yığın yoldaşı da var.* S.Vurğun. [Səriyyə] *ayaqları əsə-əsə Ayaz və Niyazi yanına saldı. Mitil yorgunu dalına atıb mehmanxanaya tərəf yollandı.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Göndərilmək. *Şeylər çoxdan yollamb. Məktub təyyarə ilə yollanmışdır. – Yetişdi Osmara Əsrəfdən xəbər: “Sabah yatab ilə yollanır Əjdər”.* H.K.Sanılı.

YOLLAŞMA 1. “Yollaşmaq”dan *f.is.*

2. *is.* Razılaşma, razılıq, saziş.

YOLLAŞMAQ *qarş.* 1. Yola getmək.

2. *Danışaraq razılaşmaq, sazişə gəlmək. Pullu müştərilər ilə yollaşandan sonra, çervonları alıb yerbəyer edəndən sonra, sarıköynək arvad Qulamanı məscidə dönmüş evinə baxıb ürəyində demişdi..* Mir Cəlal.

YOLLATMA “Yollatmaq”dan *f.is.*

YOLLATMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yollamaq. *Yay olanda dağa yollat! Yaz olanda ifçin nallat! “Koroğlu”.*

YOLLU *sif.* Yolu olan.

YOLLUQ *sif.* Yol üçün, səfər üçün olan, yola götürülən, yola lazım olan. *Yolluq xərc. Yolluq yemək.*

YOLMA 1. “Yolmaq”dan *f.is.*

2. *sif.* Çox gödək olduğundan orağa gəlmədiyi üçün əllə dartılıb çıxarılmalı olan. *Yolma taxıl. – ..Onların taxılı bu il gödəkək yolma olmuş, dərzləri bəndəmin arasına güclə yığılmışdı.* S.Rəhimov. // *is.* Bu cür taxıl. *Yolmaşın yolmaqdan qırıldı belim; Bundan gələnin xeyir zəhrimar olsun! Aşıq Ələsgər.*

YOLMAQ *f.* 1. Dartıb qoparmaq, çəkib qoparmaq. *Otu yolmaq. Toyuğu yolmaq. – Vur ağzına, düşsün yerə dəndən, nəyə lazım? Yol zülfünü, ol zülf-pərişan nəyə lazım?* M.S.Ordubadı. *Saxlamış sarayda o qızı bir qış; Qız yolub saçını, təslim olmamış.* S.Vurğun.

2. *məc.* Soymaq, var-yoxunu əlindən almaq, qarət etmək.

YOLPA *sif.* Pırtlaşıq saçlı, özilmiş paltarlı, tör-töküntülü.

YOLPAN *is.* Baş kəsilmiş ot, kol. *Qumsal təpələrin qıraqlarını qaratıkan kolları və yolpan otları örtmüşdü.* S.Rəhimov.

YOLPULU bax **yolxərci**.

YOLSUZ *sif.* 1. Yolu olmayan. *Yolsuz çöllər.*

2. *məc. dan.* Dinsiz, məzhəbsiz (bəzən söyüş yerində işlənir).

YOLSUZLUQ *is.* 1. Yolu olmadığı hal.

2. *məc. dan.* Dinsizlik, məzhəbsizlik.

YOLUXDURMA “Yoluxdurmaq”dan *f.is.*

YOLUXDURMAQ *f.* Başqasına keçirmək, sirayət etdirmək (mikrobu, azarı); yoluxmasına səbəb (vasitə) olmaq. *Qripi yoluxdurmaq.*

YOLUXDURUCU *sif.* 1. Keçirən (mikrobu, azarı).

2. Keçirici, yoluxucu, sirayətedici.

YOLUXDURUCULUQ *is.* Başqalarına keçirmə (keçmə) qabiliyyəti; keçiricilik.

YOLUXMA¹ 1. “Yoluxmaq”dan *f.is.* // Mikrob, azar.

2. *sif.* Yoluxucu, yoluxan, keçici, sirayətedici. *Yoluxma xəstəliklər.*

YOLUXMA² “Yoluxmaq”dan *f.is.* *Xəstəni yoluxma.*

YOLUXMAQ¹ *f.* Sirayət etmək, keçmək (xəstəlik, mikrob).

YOLUXMAQ² *f.* Hal-əhval bilmək üçün birinin yanına getmək (gəlmək). *Mirzə Mehdi həkimbaşı həftədə iki-üç dəfə onu yoluxurdu.* Ə.Haqverdiyev. *Arazı yuxuya verdikdən sonra bir də Poladı yoluxmağa getdi. A.Şaiq. Hacıyı yoluxmağa gələn on beş nəfərdən ikisi bayır qapıda bizə rast gəldi. Qantəmir.*

YOLUXUCU *sif.* Keçici, başqalarını tuta bilən; sirayətedici. *Qrip yoluxucu xəstəlikdir. Yoluxucu xəstəliklərdən özünüzi qoruyun! – Həkim üzü görməyən, tibb xidmətinin nə olduğunu bilməyən bu yerlərdə bu yoluxucu xəstəlik böyük sürətlə yayılıb, çoxlu qurbanlar aldı. A.Şaiq.*

YOLUXUCULUQ *is.* Yoluxma, keçmə, sirayətetmə qabiliyyəti; keçicilik, sirayətedicilik (xəstəlik haqqında).

YOLUQ *sif.* 1. Tükləri yolunmuş. *Soyaram libasın, allam sazını; Yal-quyruğun yoluq (z.) yola düşərsən. Aşıq Ələsgər. İndi bax, qorxundan yoluq cücəyə oxşuyursan.* C.Məmmədov.

mədquluzadə. *Yüz-yüz iyirmi addım uzaqda əl ilə sancılmış kimi, ağaca oxşayan yoluq bir şey seçilirdi.* Mir Cəlal.

3. *məc.* Kasıb, yoxsul, lüt. *Yoluğun nəyi var, şuluğa nə versin?* (Ata. sözü).

YOLUNMA “Yonulmaq” dan *f.is.*

YOLUNMAQ *məch.* Tükləri dartılıb çıxarılmıq.

YOLUNMUŞ *f.sif.* Tükləri dartılıb (çəkilib) çıxarılmış; yoluq. *Yolunmuş toyuq.*

YOLÜSTÜ *zərf* Yoldan keçərkən, yanından keçərkən. *Yolüstü yoldaşıma dəydim. Yolüstü bir bizə də gəl.* – *Yolüstü dəllək dükanına girdi. Üzünü qırxdırıb boynunu, başını düzəltirdi.* M.Süleymanov.

YOLVERİLMƏZ *sif.* Qətiyyənlə yol verilə bilməyən, dözülə bilməyən, icazə verilməz. *Yolverilməz hərəkət.*

YOLVURAN *is.* Qaçaq, quldur, yolkəsən. *Zərəfşan xanımın əri, Camalı məhv etdirmək üçün Qaradağın bütün quldur və yolvuranlarını öz ətrafına yığmışdı.* M.S.Ordubadı.

YOL-YOL *sif.* Millətil, yatağı; milləri olan. *Xalçanın naxışlı yol-yol haşiyələri gözərdə parıldayırdı.* Mir Cəlal.

YONCA *is. bot.* Paxlahlılar fəsiləsindən çoxillik bitki cinsi. *Yonca tarlası.* – *Şəbistan mərkədən bir bağlama yonca götürüb tövləyə tərəf yönəlirdi.* S.Rəhimov.

YONCALIQ *is.* Yonca bitən yer, yonca tarlası. *Yoncalıqlarda bildirçinlərin və torağayların səsi eşidilirdi.* Ə.Vəliyev. *Kimisi də Hacı kimi, əlindən gedən torpağının, çəmən və yoncalıqlarının ağrısı ilə yatağında ilan çalmış kimi dincəlmək bilmirdi.* Mir Cəlal.

YONCUMAQ *f. məh.* Yalvarmaq.

YONDURMA “Yondurmaq” dan *f.is.*

YONDURMAQ *icb.* 1. Yonma işi gördürmək. *Taxtaları yondurmaq. Ağacı yondurmaq. Dəmiri yondurmaq.*

2. Həkk etdirmək, qazıtırmıq, yaxud yonmaqla daşdan və s.-dən qazıtırmıq. [Qəhrəmani Firiduna:] *Gəl aynanın altında, fil sümüyünün üstündə Südəbənin şəklini yonduracaq.* – *dedi.* M.İbrahimov.

YONQA(R) *is.* Rəndə və s. yonucu alətlərin ağzından çıxan nazik, ensiz taxta parçaları. *Taxta zavodunda gecə-gündüz kəsilən, yonulan taxtaların talaşası, yonqarı dağ*

kimi qalanıb böyük bir sahəni tuturdu. Mir Cəlal.

YONQARLAMA “Yonqarlamaq” dan *f.is.*

YONQARLAMAQ *bax yonmaq* 1-ci mənad.

YONQARLANMA “Yonqarlanmaq” dan *f.is.*

YONQARLANMAQ “Yonqarlamaq” dan *məch.*

YONMA 1. “Yonmaq” dan *f.is.*

2. *sif.* Yonulmuş.

YONMAQ *f.* 1. Bir şeyi (ağacı, dəmiri və s.) həcm etibarilə kiçiltmək, nazikləşdirmək və ya istənilən şəkllə salmaq məqsədi ilə xüsusi kəsici, yaxud yonucu alətlə kəsib üstünü götürmək. *Kərim baba fit çala-çala bir qarış iki barmaq qalınlığında yaş çubuğu yonurdu.* A.Şaiq.

2. Daşdan və s.-dən yonmaq yolu ilə hazırlamaq. *Qəhrəmanın heykəlini daşdan yonmaq.*

YONTALAMA “Yontalamaq” dan *f.is.*

YONTALAMAQ *f. dan.* Tez-tələsik, necə gəldi yonmaq.

YONTALANMA “Yontalanmaq” dan *f.is.*

YONTALANMAQ *məch.* Tez-tələsik, necə gəldi yonulmaq.

YONTALANMAMIŞ *bax yonulmamış.*

YONUÇU 1. *sif.* Yonan, yonma işi görən. *Yonucu dəzgah. Yonucu alət, maşın.*

2. *is.* Yonma dəzgahında işləyən, yaxud yonma işində işləyən fəhlə.

YONUQ *sif.* Yonulmuş.

YONULMA “Yonulmaq” dan *f.is.*

YONULMAQ *f.* 1. Rəndə və s. yonucu və ya kəsici alətlə kəsilib üstü götürülmək; hamarlanmaq, işlənmək. *Əmmamə şəklində bir daş yonulmuş; Bir sadə qəbrin üstünə qoyulmuş.* A.Səhhət.

2. Yonularaq hazırlanmaq, qayırılmaq.

YONULMAMIŞ *f.sif.* 1. Rəndə və s. yonucu və ya kəsici alətlə kəsilib üstü götürülməmiş; hamarlanmamış, işlənməmiş. *Yonulmamış taxta. Yonulmamış daş.*

2. *məc. dan.* Təbiiyyətsiz, mədəniyyətsiz, olduqca kobud, qanmaz. *Fərmanın ürəyi sıxıldı. Dünyada qərribə, yonulmamış adamlar varmış!* Ə.Sadiq.

YONULMUŞ *f.sif.* 1. Rəndə və s. yonucu, yaxud kəsici alət vasitəsilə üstü götürülmüş,

düzləndirilmiş; hamarlanmış, işlənmiş. *Yonulmuş taxta*.

2. Yonularaq qayırılmış, düzəldilmiş, həkk edilmiş, qazılmış. *Daşdan yonulmuş heykəl*.

YONURCA *is. bot.* Parazit göbələklərin (əsasən taxıllarda) törətdiyi xəstəlik.

YORĞA 1. *is.* At yerişinin bir növü (bu yeridə at növbə ilə gah bir tərəfdəki – sağ ayaqlarını, gah o biri tərəfdəki – sol ayaqlarını eyni zamanda irəli atır).

2. *sif.* Bu cür yerisi olan, bu cür yeriyan. *Yorğa at. Yorğa kürən. // Zərf mənasında. Kəhər at yənə də yorğa yeriyr, çayaşağı sə-kirdi.* Ə.Vəliyev.

YORĞALAMA “Yorğalamaq”dan *f.is.*

YORĞALAMAQ *f.* 1. Yorğa yerişlə yemək. [Mayanın] *bütün fikri yorğalayan kəhərdə, gözəlliyindən doymadığı çöllərdə idi.* M.İbrahimov.

2. *məc.* Sürətlə getmək, qaçmaq.

YORĞALATMA “Yorğalatmaq”dan *f.is.*

YORĞALATMAQ *icb.* Yorğalamağa məcbur etmək, yorğa yerislə sürmək. // İti sürmək, bərk sürmək.

YORĞALIQ *is.* Yorğa yeriyan atın hal və keyfiyyəti. *Atın yorğalıqı.*

♦ **Qocalıqda yorğalıq** – bax **qocalıq**.

YORĞAN *is.* Yatanda örtünmək üçün içi yunlu və ya pambıqlı geniş örtü. *Qalın yorğan. Yun yorğan. Üstünə yorğan örtmək. – Ələsgər, ağlayır qızlar, arvadlar; Söküldü döşəklər, yorğan qalmadı. Aşıq Ələsgər. Üstümə bir neçə qətrə su atıldı və yorğanın kənarı ilə üzümü sildim. C.Məmmədquluzadə. Çəkdik başımıza qalın yorğanı; Dərin bir yuxuya getdik hamımız. S.Vurğun.*

YORĞANAĞI *is.* Yorğana keçirilən xüsusi ağ, yaxud onun altından salınan mələfə.

YORĞANÇA *is.* Kiçik yorğan, balaca yorğan; uşaq yorğanı.

YORĞANÇI bax **yorğansırıyan, yorğantikən**.

YORĞAN-DÖŞƏK *top.* Yorğan, döşək, bəlişdən ibarət yatacaq ləvazimatı. *Hamı aptek-xanalarda taxtabiti tozu satırlar, get bir az al, səp yorğan-döşəyin ətrafına!* N.Vəzirov. [Səlimə:] *Ay Qurban, yuxun gəlirsə, yorğan-döşək salım, bir az yat.* Ə.Haqverdiyev.

♦ **Yorğan-döşəkdən durmaq (qalmaq)** – sağlamaq. *Hec gör sən gedəndən də bir-iki ay*

sonra mən yorğan-döşəkdən dura biləcəyəm ki, bir söz də danışam? “Koroğlu”. **Yorğan-döşəyə düşmək (yıxılmaq)** – bərk xəstələn-mək. *..Həlimə hamamdan çıxanda özünü so-yuğa verib yorğan-döşəyə düşdü. S.S.Axun-dov. Bir az da bu dərdi ilə baş-başa qalardısı, naxoşlayıb yorğan-döşəyə yıxıla bilərdi.* Ə.Əbülhəsən.

YORĞANIQALIN *sif. dan.* Havadarı, hima-yəçisi olduğu üçün əməllərinin üstü açılma-yan adam haqqında.

YORĞANLIQ 1. *sif.* Yorğana yarayan, yorğan üçün lazım olan.

2. *is.* Yorğana yarayan parça. *Çit yorğanlıq. Yaxşı yorğanlıq almışam.*

YORĞANSIRIYAN, YORĞANTİKƏN *is.* Yorğan sırimaqla (tikməklə) məşğul olan adam. *Yorğansırıyan qadın.*

YORĞANÜZÜ *is.* Yorğanın üzünə çəkilən adi və ya naxışlı parça. [Mahmud Sonaya:] *Hələ gör sənə nə gətirmişəm: çit, şal, yorğan-üzü, tumanlıq...* Z.Xəlil. *Sultanın əli taburet-kanın üstündə duran telefon aparatına doğru uzananda ayağı yorğanüzünün cırığına ke-çərdi.* İ.Hüseynov.

YORĞANÜZÜLÜK 1. *sif.* Yorğanüzü üçün yarayan. *Yorğanüzülük parça.*

2. *is.* Yorğanüzü. *Qələmkar yorğanüzülük.*

YORĞUN *sif.* Çox işləmək, yerimək, hərəkət etmək və digər fəaliyyət nəticəsində yorulmuş, üzgün düşmüş. *Yorğun adam. Yorğun at. – Qışın soyuğunda da adam istəyir, girsin isti kürsüyə və yorğanı çəksin başına, bir az da yorğun olan adamı yuxu tutur. C.Məmmədquluzadə. Yorğun olduğumdan yatdığım gecəni; Səhər açılınca oyatdı məni. S.Vurğun. Səməd əmininin ardınca, yorğun addımlarla yemək otağına keçib stolun yanında oturdu.* İ.Hüseynov. □ **Yorğun düş-mək** – yorulmaq. [Xədicə] *axırda yorğun və halsızca düşüb qaldı. S.Hüseyn. Yorğun düş-müş qızlar yerlərinə girən kimi gözələrini yum-dular. M.Hüseyn. // məc.* Keçirdiyi həyəcan və iztirablardan üzülmüş, üzgün düşmüş, yorulmuş.

yorğun-yorğun zərf Gücdən düşmüş hal-da, yorulmuş halda, zəifləmiş halda. *Yorğun-yorğun baxmaq.*

YORĞUN-ARĞIN *sif.* Çox yorulmuş. *Yorğun-arğın insanlar işdən sonra; Yığılmışdı*

divarları daş aynalı bir salona. S.Vurğun.
 □ **Yorğun-arğın düşmək** – çox yorulmaq, taqətsiz düşmək.

YORĞUNLAMA “Yorğunlamaq” dan *f.is.*

YORĞUNLAMAQ bax **yorğunlaşmaq**.
Ölən öldü, qalanın dərddini dərmənləmişiq; Dəxi bəsdir, dəxi bəsdir, dəxi yorğunlaşmışiq. Ə.Nəzmi.

YORĞUNLAŞMA “Yorğunlaşmaq” dan *f.is.*

YORĞUNLAŞMAQ *f.* Yorğun düşmək, yorğun olmaq, yorğunluq nəticəsində taqətdən düşmək.

YORĞUNLUQ *is.* Çox işləmək, yerimək, hərəkət etmək nəticəsində bədənə gücdən düşməsi, yorulması, yaxud zəhnin bir müddət səmərəli surətdə işləyə bilməyəcək hala gəlməsi; üzgünlük, taqətsizlik hissi. *Bədənimin yorğunluğu hələ də getməyib. Cismani yorğunluq. Yorğunluqdan bədənim sızıldayır. – Xanım qızın mənim çöhrəmdə gördüyü dalgınlıq fikirdən deyil, uzun yolun yorğunluğundandır..* M.S.Ordubadı. □ **Yorğunluğu çıxmaq** – istirahət etdikdən sonra qüvvəsi özünə qayıtmaq. **Yorğunluğunu almaq** – istirahət etmək. *Abbas bacısına: – Yavaş-yavaş gedərik, orada sən yorğunluğunu alarsan..* S.S.Axundov. **Yorğunluğunu çıxartmaq** – bax **yorğunluğunu almaq**. *İsabalə bir az uzadı ki, yol yorğunluğunu çıxartsın.* N.Vəzirov.

YORMA “Yormaqlı” dan *f.is.*

YORMAQ¹ *f.* Yorulmasına səbəb olmaq, taqətdən salmaq, tabsız etmək; üzmək. *Atı yormaq. Uşağı çoxlu tapşırıqla yormaq olmaz. Bu iş məni yordu. Yol adamı yorur. – Kinli paşalara meydan oxuyan; Çox köhlənlər yoran qoç Koroğludur. “Koroğlu”. Məhəmmədhasən əmi eşşəyi heç kəsə verməzdi ki, bir yana aparıb heyvanı yorsunlar.* C.Məmmədquluzadə. □ **Yol yormaq** – çox gedib-gəlmək. [Çarvadar:] *Ə, bu yolu yorduğun bəs deyil? S.Rəhimov. Özünü yormaqlı məc. – boş yerə əlləşmək, əbəs çalışmaq. Özünü yorma, bundan heç bir şey çıxmayacaqdır. // Gərgin zəhmət tələb edən bir işdə üstün gəlmək. Nərdə o məni yordu.*

YORMAQ² bax **yozmaq**. *Günəş də Qəhrəmanın yuxusunu yorurdu.* Ə.Vəliyev.

YORNUQ *dan.* bax **yorğun**. [Süleyman bəy:] *İndi çay içərik, yorğunumuz çıxar.*

Ə.Haqverdiyev. *..Biz [müsəlmanlar] bəşəriyyət karvanının qatarından üzülmüş yornuq dəvə kimi bir yerdə qalıb, uzun dəhrləri xabı-qəflətdə keçirmişik.* F.Köçərli.

YORT *sif.* At yerişinin bir növü; löhrəm yeriş (bu yerisdə at bir qabaq ayağı ilə bir dal ayağını eyni vaxtda yerə qoyur).

YORTAVLAMAQ *f. məc.* 1. Yorta yerişlə yeriməyə, yortmağa başlamaq. [Məcidi] *göy ürəkəsinə bir acı qamçı çəkdi. Ürkə yortavladı.* S.Rəhimov.

2. Sürətlə, çapa-çapa getmək. *O, üzünü eniş tərəf döndərüb: – Sən bir gör, necə də əti kəsilmiş kimi yortavlayır!* S.Rəhimov.

YORTDURMA “Yortdurmaq” dan *f.is.*

YORTDURMAQ *icb.* 1. Yortmağa, qaçmağa, çapmağa məcbur etmək. *Sonra bizi yortdurub [Əmilmərdüq] nəbizimizə baxdı. Çəmənzəminli.*

2. *məc.* Boş-boş gəzməyə məcbur etmək.

YORTMA 1. “Yortmaq” dan *f.is.*

2. *sif.* Yort. [Tahir] *..atını yortma yerişlə sürməyə başladı.* M.Hüseyn.

YORTMAQ *f.* 1. Yort getmək, yerimək. *Atlar tərpanib bir qədər yortdular.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Ümumiyyətlə, yerimək, qaçmaq, boş-boş gəzmək. *O, yenə əvvəlki kimi orabura yortan, ixtisasının adı bulunmayan və qardaşının əlinə baxan Nəsir idi.* S.Hüseyn. [Budaq:] *Şələmiz dalımızda yortmağa üz qoyduq.* Ə.Vəliyev. *Rəhimli fısıldaya-fısıldaya təhkimçinin arxasında yorturdu.* İ.Hüseynov.

3. *məc. dan.* Soxmaq, dürtmək.

yorta-yorta *zərf* Tələsik, çaparaq, qaça-qaça. *Yorta-yorta getmək.*

YORUCU *sif.* Yorğunluq əmələ gətirən, yoran; ağır. *Yorucu iş. Yorucu yol. Yorucu iclas. // Üzücü, cansıxıcı, usandırıcı. Yorucu söhbətlər. Yorucu mənzərə. Yorucu həyat.*

YORULMA “Yorulmaq” dan *f.is.*

YORULMAQ *f.* Çox işləmək, çalışmaq, hərəkət etmək və s. fəaliyyət nəticəsində yorğunluq hiss etmək, gücdən düşmək. *Gəzməkdən yorulmaq. İşləməkdən yorulmaq. Fikirləşməkdən yorulmaq. – Zeynəb bucaqda ayaq üstə durmaqdan lap yoruldu.* C.Məmmədquluzadə. // Təngə gəlmək, bıqmaq, usanmaq, üzülmək. *Danışmaqdan yorulmadın? – ..Bu Allahın bəlasına giriftar olmuş da yaylaqlarda*

veyillənməkdən yorulmadı. C.Məmmədquluzadə. Bir xeyli sükutdan sonra katib qapıya baxa-baxa dedi: – Nizam-intizam barədə danışmaqdan yorulmuşuq. M.Hüseyn.

YORULMAQSIZIN, YORULMADAN *zərif* Yorulmaq bilmədən, istirahət etmədən, dayanmadan, aram tapmadan, arası kəsilmədən. *Yorulmadan işləmək. Yorulmadan danışmaq.*

YORULMAZ *sif.* Yorulmaq bilməyən; yorulmayan. *Yorulmaz tədqiqatçı. Yorulmaz adam.*

YORULMAZLIQ *is.* Yorulmaz adamın hal və keyfiyyəti.

YOR-YOXSUL *top.* Yoxsullar. *Aşıq Humay indi, bu saat özündən çıxıb yor-yoxsulun başı üstündə qamçı oynadan mülkədar balalarına qan içirmiş Qaçaq Nəbidən deyir, Həcəri tərifləyirdi. Ə.Vəliyev.*

YOSMA *sif. şair.* Zərif, incə, işvəli, işvəkar, nəzənin. *İpəklər içində xumarlandıqca; Yosma gözəllərə dastanlar deyir. S.Vurğun.*

YOSMALIQ *is.* Zəriflik, incəlik, işvəkarlıq; işvə, naz.

YOSMARAQ *sif.* Bəstəbəyly, kiçik, alçaq.

YOSUN *is. bot.* Kökü, gövdəsi, yarpağı olmayan və bununla da başqa su bitkilərindən fərqlənən sporalı su bitkisi, dənizdən çıxan otlar. *Dəniz yosunu.*

YOSUNLAMA “Yosunlamaq” dan *f.is.*

YOSUNLAMAQ *f.* Yosun bitmək, yosunu bağlamaq, yosunla örtülmək, yosun basmaq.

YOSUNLU *sif.* Üstünü yosun basmış, yosunla örtülmüş. *Yosunlu gölməçə.*

YOSUNVARI *sif.* Yosuna oxşayan; tel-tel.

YOTLAŞDIRMA *dilç.* “Yotlaşdırmaq” dan *f.is.*

YOTLAŞDIRMAQ *f. dilç.* Yot (y) səsi ilə tələffüz etmək.

YOTLAŞMA *is. dilç.* Saitlərin qabağında (adətən sözün əvvəlində və ya saitlərin arasında) yot (y) samitinin gəlməsi. *Yotlaşma hadisəsi.*

YOVQAR *is.* Taxta yonmaq üçün alət; rəndə, ikidəstəli rəndə.

YOVM *is.* [ər.] *köhn.* Gün, gecə-gündüz, sutka.

YOVMİYYƏ *is.* [ər.] *köhn.* 1. Hər gün üçün verilən xərc, haqq, maaş; gündəlik. *Azəritti-faqdan göndərilən təftiş komissiyası aylarla oturur, öz yovmiyyəsini alar, bu dairəittifa-*

qın işini əsaslı surətdə yoxlardı. S.Rəhimov. // sif. Gündəlik. [Hacı Kərim zərgər:] *Mən ki zərgərəm, yovmiyyə xərcimdən ötrü acızam. M.F.Axundzadə.*

2. Hərgünkü gəlir və çıxarı yazmaq üçün mühasibat dəftəri; gündəlik.

YOVSAN *is. bot.* Mürəkkəbçiçəklilər fəsiləsindən kəskin qoxulu ot və yarımkol bitkisi. *Yovşan arığı (distillə yolu ilə yovşandan çəkilmiş cövhar). – Muğanda qarağat, yovşan yerinə; Çinarlar boy atdı cərgələnərək. S.Vurğun.*

YOVSANLI *sif.* Çoxlu yovşan bitmiş, yovşan bitən. *Yovşanlı əkin. Yovşanlı yer. – [Tahir] pəncərənin qabağında durub boz və yovşanlı təpələrin ardında batan günəşə baxırdısa da, fikri tamam başqa yerdə idi. M.Hüseyn.*

YOVSANLIQ *is.* Yovşan bitən yer.

Yovşanlığa çıxmaq – bir işdə, danışıqda və s.-də adi, normal dərəcədən kənara çıxmaq, həddi aşmaq.

YOVSUTMA “Yovşutmaq” dan *f.is.*

YOVSUTMAQ *f.* Yumşaltmaq, dilə tutaraq özünə yaxınlaşdırmaq.

YOVUQ *bax yaxın.* [Hacı Murad:] *Sinni də mənə yovuqdur. S.S.Axundov.*

YOVUQLAŞDIRILMA “Yovuqlaşdırılmaq” dan *f.is.*

YOVUQLAŞDIRILMAQ *bax yaxınlaşdırılmaq.*

YOVUQLAŞDIRMA “Yovuqlaşdırmaq” dan *f.is.*

YOVUQLAŞDIRMAQ *bax yaxınlaşdırmaq.*

YOVUQLAŞMA “Yovuqlaşmaq” dan *f.is.*

YOVUQLAŞMAQ *bax yaxınlaşmaq.*

YOVUQLUQ *bax yaxınlıq.*

YOVUŞDURMA “Yovuşdurmaq” dan *f.is.*

YOVUŞDURMAQ *icb.* Yaxınlaşdırmaq; yaxınlaşmağa, ünsiyyət bağlamağa məcbur etmək və ya vasitə olmaq. // Uyğunlaşdırmaq.

YOVUŞDURULMA “Yovuşdurulmaq” dan *f.is.*

YOVUŞDURULMAQ *məch.* Yaxınlaşdırılmaq; yaxınlıq, ünsiyyət yaradılmaq.

YOVUŞMAQ *f.* Yaxınlaşmaq, ünsiyyət bağlamaq. .. *Gülgəz [atasına] az yovuşardı. Mir Cəlil. // Uyuşmaq, uyğunlaşmaq, özünü başqası ilə tay, bərabər tutmaq. Adam adama gərək yovuşsun.*

YOVUŞMAZ *sif.* Yovuşmayan, heç kəslə qaynayıb-qarışmayan (adam). *Yovuşmazın biridir.*

YOZDURMA “Yozdurmaq” dan *f.is.*

YOZDURMAQ 1. “Yozmaq” dan *icb.* *Yuxusunu yozdurmaq.*

2. *f.* Fikrini başqa şeyə cəlb etmək, azdırmaq, yayındırmaq.

YOZMA “Yozmaq” dan *f.is.*

YOZMAQ *f.* Özü istədiyi kimi mənə vermək, izah etmək, şərh etmək. *Cəhrənin qırılmasını pis yerə yozaraq, ürəyinə gətirmişdi ki, bəlkə də bu saat Tapdığım başında bir xata var!* Ə.Əbülhəsən. // Hiss etmək, duymaq. *Kələntərli müsahibinin qəfildən tutulmasını söhbətdən xoşlanmamasına yozdu.* İ.Hüseynov. // Yuxuda görülmüş şeyə mənə vermək, rəyanı təbir etmək.

YOZULMA “Yozulmaq” dan *f.is.*

YOZULMAQ *məch.* İstənilən kimi mənə verilmək, izah edilmək, şərh edilmək.

YÖN *is.* 1. Üz, üz tərəf, ön tərəf. *Oturub-durub yönü oyana; Durub-durub yeriməyin nədəndir?* M.P.Vaqif. *Gah yönümü çevirirəm Şirvana; Gah üz tutub Gürcüstana, ağlaram.* Molla Cümə. *Gülsənəm arvad yönünü oğluna tərəf çevirmədən cavab verdi və aşağı əyilib ocağı üfürməyə başladı.* M.Hüseyn. □ **Yön çevirmək** – üz çevirmək, üzünü tutmaq, müraciət etmək. *Ələsgər, yön çevir şahlar şahına; Yapış ətəyindən, şikayət eylə!* Aşıq Ələsgər. **Yönünü tutmaq** – üzünü.. tərəfə çevirmək. *Hər kəsin dünyada bir qibləsi var; Mən də yönüm sənə sarı tutmuşam.* M.P.Vaqif.

2. İstiqamət, səmt, tərəf. □ **Yön almaq** – istiqamət almaq, üz tutmaq, ...tərəfə getmək. *Ertəsi gün səhər tezdən Qaraxan Xırdanı və məni oyatdı. Onlar birlikdə yoncalığa tərəf yön aldılar.* S.Rəhimov.

♦ **Yönü bəri olmaq** *dan.* – sağalmağa başlamaq, sağalmaq əlamətləri göstərmək. *Səs hər yana yayıldı. Padşaha mustuluğa gətdilər ki, Qəmərin nəfəsi qayıtmışdır, xırda-xırda yönü bəri olur.* (Nağıl).

YÖNDƏM *is.* 1. Qayda, nizam, səliqə. □ **Yöndəmdən çıxmaq** – eybəcərləşmək, çirkinləşmək, korlanmaq. **Yöndəmə düşmək** – qaydaya düşmək, səliqəyə düşmək, müəyyən şəkllə düşmək. *Yöndəmə düşdükdən sonra universitetə gətdim.* Mir Cəlal.

Yöndəmə salmaq (qoymaq) – səliqəyə, sahmana salmaq, qaydaya salmaq, müəyyən bir şəkllə salmaq. *..Mən cəmi işlərimi yöndəmə qoyub, dost-aşnalar ilə vidalaşib əyləşdim mənzildə.* Ə.Haqverdiyev.

2. Görkəm, sir-sifət, xarici görünüş. *Bunun yöndəminə bax. Bu nə yöndəmdir?*

YÖNDƏMLİ *sif.* Səliqəli, qaydalı; görüncə yaxşı, abırlı, görkəmli.

YÖNDƏMLİLİK *is.* 1. Yöndəmli şeyin hal və keyfiyyəti.

2. Rahat, qolay.

3. Qolaylıq, rahatlıq.

YÖNDƏMSİZ *sif.* 1. Qaba, kobud, biçimsiz, səliqəsiz, tənəsübsüz. *Yöndəmsiz adam. Yöndəmsiz şey.* – *Hələ kim olduğunu bilməmişdən bu adamın xarici görkəmi bizdə nifrət əmələ gətirmişdi; kobud sifəti, yöndəmsiz bədənə vardı.* S.Rəhman.

2. Naqolay, narahat, qaydasız, kobud. *Yöndəmsiz hərəkət. Yöndəmsiz (z.) oturmaq.*

YÖNDƏMSİZLİK *is.* 1. Yöndəmsiz şeyin hali.

2. Naqolaylıq, narahatlıq.

YÖNƏLDİCİ *sif.* 1. Hərəkət və istiqamət verən, istiqamətverici, istiqamətləndirici, istiqaməti nizama salan. *Yönəldici göstəriş.*

2. *tex.* Bir şeyi müəyyən istiqamətdə hərəkət etdirən. *Yönəldici çarx. Yönəldici rels.* – *Quyuyu qazmağa başlarkən onun ağzını möhkəmlətmək və gilli məhlul cərəyanını təmin etmək üçün quyuya endirilən ilk qoruyucu borulara yönəldici boru deyilir.* S.Quliyev.

YÖNƏLDİLMƏ “Yönəldilmək” dan *f.is.*

YÖNƏLDİLMƏK *məch.* Bir səmtə və ya bir şeyə doğru çevrilmək, sövq etdirilmək; istiqamətləndirilmək. *Topların ağzı düşməyə yönəldilmişdir. Tənqid atəşi öz hədəfinə yönəldildi.*

YÖNƏLMƏ “Yönəlmək” dan *f.is.*

YÖNƏLMƏK *f.* 1. Bir tərəfə istiqamət alıb getmək, üz tutub getmək, istiqamət almaq. *Hamımız səs gələn tərəfə yönəldik. Gəmilər adaya doğru yönəldi. – Koroğlu Nigara tərəf yönəldi. “Koroğlu”. [Faytonun] içindən İmam-verdi baba çıxıb Nurəddinə tərəf yönəldi. S.S.Axundov. // Bir şey üçün yanaşmaq, yanına getmək, müraciət etmək. [Xortdan:] Əlində maya düzəlmək üçün qədim dost və aşnalarına yönəldi. Ə.Haqverdiyev.*

2. Gəlmək, üz tutmaq. [Bəkir:] *Qayanın üstündən gördüm, iki dəstə atlı bizə sarı yönəliblər*. N.Vəzirov.

3. Üzünü çevirmək, dönmək, çevrilmək.

YÖNƏLTMƏ “Yönəltmək”dən *f.is.*

YÖNƏLTMƏK *f.* İstiqamət vermək, istiqamətləndirmək, istiqamət göstərmək. *Suyu arxa yönəldik; Bağa, bostana getdik; Evin var olsun, qardaş; Axır xoş günə yetdik.* (Batyatı). *Balaca Sabir hiss edirdi ki, daha atası onu məktəbə tərəf yönəltmək istəmir.* S.Rəhimov. // Tuşlamaq, çevirmək, döndərmək. *Topun ağzını hədəfə yönəltmək. – Bir daşa sinə gərrib tüfəngimi [pələngə] tərəf yönəlt-dim.* A.Şaiq.

YÖNLƏŞMƏ “Yönləşmək”dən *f.is.*

YÖNLƏŞMƏK *qarş. məh.* Razılığa gəlmək; razılaşmaq, düzəlişmək.

YÖNLÜ *sif. dan.* 1. Yararlı, lazımlı, gərəkli, münasib, əlverişli, yaxşı, əməlli-başlı. *Yönlü şey.*

2. Yaxşı, üzüyola, sözəbaxan. [Əhməd] *ürəyində öz-özü ilə belə bir iftixarla danışdı: – Ağullı övlad, yönlü bala adamın qalxması üçün ən sehirli qanad deyilmi?* S.Rəhimov.

YÖNLÜK: yönlük hal *qram.* – ismin kimə? nəyə? və haraya? suallarına cavab verən halı.

YÖNSÜZ *sif.* Yararsız, lazımsız, gərəksiz. // Pis, vecsiz, fərsiz. *Hatəm xan oturduğu yerdə bütün vücudu ilə silkələndi: – Yönsüz oğul neylər ata malını, – dedi.* S.Rəhimov.

YÖRƏ *is.* Yan, ətraf, həndəvər (çox vaxt “yan-yörə” şəklində işlənir). *Kərəsidi qoyunun, kürəsidi qoyunun; Ağlığımızdan gəzərik yörəsində qoyunun.* (Sayaçı sözü).

YÖR-YÖNDƏM *is. dan.* 1. Xarici görünüş; sir-sifət, qiyafət. *Pasının qırmızı üzü daha da qızardı: – Qadam sənin yörünə-yöndəminə, – dedi.* S.Rəhimov.

2. Səliqə, sahman, qayda.

♦ Yör-yöndəmə salmaq – qaydaya (səliqəyə, sahmana) salmaq, abıra mindirmək. *Odur ki, oğlum bağı yör-yöndəmə salır. “Koroğlu”.*

YUBADILMA “Yubadılmaq”dan *f.is.*

YUBADILMAQ *məch.* Ləngidilmək, gecikdirilmək, təxirə salınmaq. *Xəstəni qorxulu hallardan xilas etmək üçün, ona dərhal zəhər-in təsirini zəiflədən maddə verilməlidir. Bu*

iş bir anlığa belə yubadılmamalıdır. (Qəzetlərdən).

YUBADILMAZ *f.sif.* Təxirə salınmasına, gecikdirilməsinə, ləngidilməsinə yol verilməyən; təxirsiz, təcili, gecikməz.

YUBANDIRMA “Yubandırmaq”dan *f.is.*

YUBANDIRMAQ *bax yubatmaq.* [Quliyev] *heç vaxt smetanın tərtibini yubandır-mazdı.*

YUBANMA “Yubanmaq”dan *f.is.*

YUBANMADAN *zərf* Gecikmədən, ləngimədən; tez, dərhal. *Yubanmadan bunu aparıb yerinə çatdır. Yubanmadan qayıt gəl.*

YUBANMAQ *f.* Bir işə vaxtında başlamaq, tələsməmək; gecikdirmək, ləngimək, gecikmək. *Yubanma, işə başla! – Daxmalarda balıqçılar oyanmış; Bir parası çox gecikib yubanmış. A.Səhhət. Xan nökrəni çağırıb dedi ki, getsin poçta tərəf və görsün Novruzəli harda qaldı və nə bais oldu ki, belə yubandı. C.Məmmədquluzadə. [Müəllim:] Ancaq şərtimiz bu oldu ki, yubanmayıb, təyin etdiyimiz saatda gəlsin, daha məni çox gözlətməsin. Qantəmir.*

YUBATMA “Yubatmaq”dan *f.is.*

YUBATMAQ *f.* Vaxtında etməmək, vaxtında görməmək; gecikdirmək, uzatmaq, ləngitmək. *İşi yubatmaq. Məktubun cavabını yubatma. Yığımı yubatmaq olmaz.*

YUBİLEY [*lat.* yubilaeus, əsli *qəd. yəh.*] Bir hadisənin, yaxud bir şəxsin fəaliyyətinin və s.-nin təntənəli surətdə qeyd edilən ildönümü. *Artistin yubileyini keçirdilər. – Bütün Avropada kəmyab ikən, amma Bakıda; Nə səbəbdənsə bu il oldu firavan yubiley. M.Ə.Sabir. 1933-cü ildə Azərbaycan teatrının 60 illik yubileyi keçirildi. M.Arif.*

YUBİLYAR *is.* [*lat.*] Yubileyi keçirilən şəxs, təşkilat və s. *Yubilyara təbrik teleqramı göndərmək. Son söz yubilyara verildi. – ..Böyük, kiçik hamı şanlı yubilyarı alqışlamaq və onu öpməyə gəlmişdi. Mir Cəlal.*

YUBKA [*rus. əsli fr.*] Bəldən aşağı geyilən qadın geyimi, arvad tumanı. *Xanpəri tez ayağa durub yubkanın ədəklərini dəstələdi. Ə.Vəliyev. Züleyxa da həvəssiz halda əlini Fərmana uzatdı və yubkasını səliqə ilə yığışdırıb, skamyanın üstündə əyləşdi. Ə.Sadiq.*

YUDURTMA “Yudurtmaq”dan *f.is.*

YUDURTMAQ “Yumaq”dan *icb*. *Paltarları yudurtmaq. Pəncərələri yudurtmaq.* – [Arvadı] *burada sözə tutub qızın əlini-üzünü yudurdardılar.* R.Əfəndiyev.

YUFT *is.* Qaramal, at və donuz dərisinin aşı maddələri ilə emaldan alınan materiallar.

YUXA *is.* 1. Nazik yayılmış (mayasız) xəmirdən sacda bişirilən çörək növü; yayma. *Yuxa, yuxa, yolda tıxa.* (Ata. sözü). *Aradan bir az keçməmişdi ki, Səhnəbanının anasını yuxa üstünə apardılar. “Aşıq Ələsgər”. Göy-çək arvad bir büküm yuxanın arasına cızdaq doldurub poçtalyona uzatdı.* Ə.Vəliyev. *Mələk qarı təzə buğda unundan xəmir edib sacda yuxa bişirirdi.* S.Şamilov.

2. *məc.* Yumşaq, nazik, zərif şey haqqında. *Əmanət, əmanət; növkü-müjkanın; Toxumasın, qanar, yuxa üzünə.* Q.Zakir. [Ovçu:] *Qızım, – dedi, – ürəyiniz yuxa olur, bilirəm, amma [quşlar] bizim üçün yaranmışdır.* Mir Cəlal. [Rüstəm:] *Hava da bərk dolub, yağacaqdır. Əynin də yuxadır.* S.Rəhimov.

YUXAÇI *is.* Yuxa bişirib satan adam.

YUXALAMA “Yuxalamaq”dan *f.is.*

YUXALAMAQ *f.* Yuxa yaymaq.

YUXALIQ *is.* Yuxa üçün yararlı olan. *Yuxalıq xəmir.* // ...yuxaya çatacaq qədər. *Dağarcığın dibində on-on beş yuxalıq un, iki bişiriliklik düyü qalmışdır.* Ə.Abasov.

YUXALMA “Yuxalmaq”dan *f.is.*

YUXALMAQ *f.* Yumşalmaq, nazikləşmək, incəlmək. □ **Ürəyi yuxalmaq** – kövrəlmək, rıqqətlənmək, təsirlənmək. *Kamran üzünü çevirib ondan uzaqlaşanda koxanın ürəyi yuxaldı.* Ə.Əbülhəsən. *Hər il yay tətili zamanı xalasının yanında olmasına baxmayaraq, birinci dəfə idi ki, [Budağın] ürəyi bu qədər yuxalırdı.* Ə.Vəliyev.

YUXALTMA “Yuxaltmaq”dan *f.is.*

YUXALTMAQ *f.* İncəltmək, nazikləşdirmək. *Bəsdir, ürəyimi yuxaltdın.*

YUXARI 1. *sif.* Üst, üstdə olan, yüksəkdə olan, yuxarıda olan. *Yuxarı mərtəbə. Gəminin yuxarı göyərəsi.* – [Qərənfil xala] *cəld yuxarı otağa çıxdı.* Ə.Vəliyev. // Zərf mənasında. *Yuxarı qaldırmaq. Yuxarı çıxmaq.* – ..*Kərbəlayı Heydər çıxardı küçəyə, sağ əlinin şəhadət barmağını yuxarı qovzuyub ancaq mənə bircə bunu deyirdi ki, “Qırışmal! Uşağı döymə!”* C.Məmmədquluzadə. *Zeynal könülsüz addım-*

lar ilə sakin olduğu evin pilləkənlərini yuxarı çıxırdı. S.Hüseyn. *Biçənlərdə ot dizdən yuxarı qalxmışdı.* M.İbrahimov.

2. *Qoş. mənasında.* Artıq, çox. *İclasda yüzdən yuxarı adam iştirak edirdi. Bir saatdan yuxarı gözlədim.* – *Dən düşmüş saqqalı, salıq bıqları; Göstərir yaşını qırxdan yuxarı.* H.K.Sanlı. □ **Yuxarı tutmaq** – üstün tutmaq. *Zeynal öz mənliliyini hər şeydən yuxarı tuturdu.* S.Hüseyn.

3. *sif.* Vəzifəcə, mənəbcə, dərəcəyə yüksək, üstün. *Yuxarı siniflər. Yuxarı təbəqələr. Yuxarı vəzifəyə qoymuşlar.*

4. *is.* Bir şeyin yuxarı, üst, yüksək hissəsi, yeri, təpəsi. *Pilləkənin yuxarısı. Dağın yuxarısında qar var.*

5. Yerlik halda: **yuxarıda** – irəlidə, qabaqda, əvvəldə. *Yuxarıda deyildiyi kimi. Yuxarıda bu barədə yazılmışdır.* – *Yuxarıda zikr etdiyimiz keyfiyyəti Mirzə özü nəğil edərdi.* Ə.Haqverdiyev.

6. Cəmiyyətin, təşkilatın yüksək, rəhbər dairələri; yüksək vəzifələr, mövqelər (bəzən cəm şəklində işlənir). *Yuxarılardan göstəriş almaq. Yuxarıya müraciət etmək lazımdır.* – [Məmişov:] *Sən ki mənimlə kəc başladın, mən də səni yuxarılara keçirərəm.* M.İbrahimov. [Gəldiyevin] *fikri həmişə yuxarıda, böyüklərdə idi.* Mir Cəlal.

♦ **Yuxarıdan baxmaq** – bəyənməmək, xor baxmaq, həqarətlə baxmaq, saymamaq. *Məktəbdə hər dərsdən zəif olan bir tənbəlın belə yuxarıdan baxmağı Səltənətə güllə kimi dəydi.* Mir Cəlal.

YUXARIBAŞ *zərf* Otağın baş tərəfi, məclisin ön hörmətli yeri. *Yuxarıbaşda sandalya üstə əyləşib həzrət Əşrəf. C.Məmmədquluzadə. Molla Güləndam bacı məktəbin yuxarıbaşında oturub köynək tikirdi. Çəmənzəminli.*

YUXARIDAKI *sif.* 1. Yuxarıda (üstdə), yuxarı (üst) tərəfdə, yuxarı (üst) qatda olan. *Yuxarıdakı qonşular. Yuxarıdakı kitabı mənə ver.*

2. İrəlidəki, qabaqdakı, əvvəldəki. *Yuxarıdakı söhbət aramızda qalsın.* // *is.* Yuxarıda haqqında danışılan məsələ. *Yuxarıdakıları nəzərdən keçirmə.*

YUXARIKI *sif.* Yuxarıda, yüksəkdə, hündürdördə olan. [Şiraslan öz-özünə deyirdi:] *Əgər o yuxarıki turşsu, bax, o qocaman palıdın*

altında olsaydı, .. onda bütün yolçular burada əylənər(dilər). S.Rəhimov.

YUXU *is.* 1. Dövrəşiri yatmaq şəklində davam edən fizioloji hal (bu zaman beyin – şüur tamamilə, ya da qismən fəaliyyətdən qalır, bir sıra fizioloji proseslər zəifləyir və bədən dincəlir). *Yuxudan ayılmaq. Yuxu zamanı. Yuxuda və ayıqlıqda. Uşağa yuxu lazımdır. – Bəs ki verməz yuxu göz açmağa fürsət kim-səyə; Sübh gün şəmilə hər gün çeşmi-bidar axtarır.* Qövsü. *Bunlar yuxudan ayılır, dava başlanır.* Ü.Hacıbəyov. □ **Yuxun(uz) şirin olsun!** – yatmağa gedənlərə rahat yuxu arzusu. **Yuxusu gəlmək** – yuxulamaq, yatmaq ehtiyacı hiss etmək. *Yuxun gəlməmiş yerini sal.* (Ata. sözü). **Yuxusu qaçmaq** – hər hansı bir səbəb üzündən, yaxud səbəbsiz yuxusu pozulmaq, daha yatmaq istəməmək. *Şairin gözündən yuxusu qaçmış; Hərbin əjdahası, qorxunc, dəhşətli; Cəhənnəm sayağı ağzını açmış.* Şəhriyar. **Yuxusuna haram qatmaq** – 1) bax **yuxu qaçırtmaq**; 2) vaxtından tez ayılmaq. **Yuxusunu almaq** – yatıb dincəlmək, doyunca yatmaq. **Yuxusunu qaçırtmaq** – yuxusunun pozulmasına səbəb olmaq. **Yuxuya batmaq** – bərk yuxulamaq, yatmaq. **Yuxuya getmək** – mürgüləyərək yatmaq, yuxulamaq. *Paşa göy otun üstündə uzandı, gün kürəyinin arasını qızdıranda şirin yuxuya getdi. “Aşiq Ələsgər”. Yuxuya qalmaq* – yatıb qalmaq, vaxtında oyana bilməmək. *Həmişə dan yerinə səda düşəndə ayaq üstündə olub qapı-bacada hərlənən qız [Salatin], yatıb yuxuya qaldı.* İ.Şıxlı. **Yuxuya vermək** – 1) yuxuladmağa çalışmaq, gözü yuxuya gedincə gözləmək. [Şahqulu:] *Meyitini görüm, mən heç sarsaq deyiləm... Bircə də görüm, gecələr bizi yuxuya verib bəyimin otağında nə qayıırırsan?* N.Vəzirov; 2) *məc.* yuxuladmaq. **Gözlərindən yuxu tökülmək** – bərk yatmaq istəmək. **Gözünə yuxu getmək** – yuxulamaq. *Gözümə necə yuxu getdiyini xatırlamıram.* M.Hüseyn. **Gözünə yuxu getməmək** – yuxulaya bilməmək, yata bilməmək, yuxusu qaçmaq. [Çörkəz] *yorğana bürünən kimi xoruldaı. Şam-xalın isə gözünə yuxu getmədi, arxası üstə uzanaraq əllərini başının altında daraqladı.* İ.Şıxlı. **Qəflət yuxusu** – bax **qəflət**. **Qış yu-**

xusu, yay yuxusu – qışda və ya yayda bəzi heyvanlarda əmələ gələn yuxululuq (uyuşuqluq) halı. **Ölü kimi yatmaq** – çox bərk və rahat yatmaq.

2. Bax **yuxugörmə**. *Dəhşətli yuxu. Yuxuya inanmaq. Yuxusunu yozmaq. – Yuxunun yanlışlıqları, yalanı olmaz!* (Ata. sözü). [Mərcan bəy:] *Görəsən, bu yuxudur, yoxsa gerçəkdir?* Ü.Hacıbəyov. □ **Yuxu görmək** – yuxuda ikən cürbəcür şeylər (hadisələr, surətlər və s.) görmək. *Bu gecə pis yuxu gördüm.* – [Mərcan bəy:] *Yox-yox, bu, yuxudur... Mən yuxu görürəm.* Ü.Hacıbəyov. **Yuxusu çin olmaq** – yuxuda gördüyü şey həyata keçmək. **Yuxusuna da gəlməmək (girməmək)** – heç xəyalında da olmamaq, heç düşünməmək, ağılına belə gətirməmək. **Yuxusuna girmək (gəlmək)** – bir şeyi yuxuda görmək. *Bakıdan beş gün ayrılanda yuxuma Xəzər girir.* N.Rəfi-bəyli. // Qeyri-real, xəyali, gerçək olmayan şey haqqında. *Bunların hamısı bir yuxu imiş.* □ **Yuxusunda da görməmək** – heç ağla gəlməyən, mümkün hesab edilməyən şey haqqında. *Utanmaq bilməzlər, həya etməzlər, insaf, vicdan, müriyyəvət heç yuxularına da girməz.* N.Vəzirov.

◇ **Yuxu kimi (gəlmək)** – tamamilə unudulmuş bir şey, hadisə haqqında. *Bu əhvalat adama yuxu kimi gəlir.*

YUXUCUL *sif.* Çox yatan, yatmağı çox se-vən. *Yuxucul adam.*

YUXUCULLUQ *is.* Yatmağı çox sevmə.

YUXUGƏTİRƏN, YUXUGƏTİRİCİ *sif.* Yuxuladmaq xassəsi olan; yuxuladan, yuxuladıcı. *Yuxugətirən dərman.*

YUXUGÖRMƏ *is.* Yuxuda görülən şey; rəya.

YUXULAMA “Yuxulamaq”dan *f.is.*

YUXULAMAQ *f.* Yuxuya getmək; yatmaq, uyumaq. *Uşaq yuxuladı. – Oğul, oğul, aman-dır; Çox yuxulamaq yamandır.* M.Ə.Sabir. *..Qızların ikisi Zeynəbin qucağında şirin yuxuladılar.* C.Məmmədquluzadə. [Xəstənin] *yuxuladığı, ya halsız düşdüyü məlum deyildi.* Mir Cəlal.

YUXULATMA “Yuxuladmaq”dan *f.is.*

YUXULATMAQ *icb.* Yuxuladmağa məcbur etmək, yuxu gətirmək. *Dərman adamı yuxulad-ı. Uşağı yuxulat.*

YUXULU *sif.* və *zərf* 1. Yatmış halda (olan), yaxud yatmış halda ikən. *Yuxulu uşaq. Yuxulu halda danışmaq.* – *Kəramət uşaqlarını ancaq yatdıqları yerdə, yuxulu olduqları vaxt oxşayar, öpərdi.* Ə.Əbülhəsən. // Yarıyatmış, yarı-aylıq, hələ tamam ayılmamış, yuxudan doymamış. *Yuxulu halda soruşdu. Yuxulu gözləri ilə baxdı.* – [Əvəz kişi] *yuxulu gözlərini ova-ova soruşdu:* – *Yenə nə var, ay arvad, yuxu görmüsən, nədir?* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* Key, süst.

YUXULULUQ *is.* Yuxulu halda olma, yuxulu vəziyyət.

YUXULU-YUXULU *zərf* Yuxudan hələ ayılmamış bir vəziyyətdə, yuxulu halda. *Yuxulu-yuxulu hara gedirsən? Yuxulu-yuxulu durub qapını açdı.*

YUXUPİŞİYİ *is. zar.* Çox yatan, yatmağı çox sevən adam haqqında. *O, lap yuxupişiyidir.*

YUXUSUZ *sif.* Yatmadan keçirilən; uyqsuz. *Yuxusuz gecələr çıxdı qarşıma; Fəqət töyşümədi bu polad sinəm.* S.Vurğun. // Yatmayan, yuxulamayan, yuxu bilməyən, ən ayıq; oyanıq. *Yuxusuz qarovulçular.* – *Yuxusuz maraltək hərdən süzüllüb; Axan gözlərinin sədə-qəsi canım.* Q.Zakir. // Zərf mənasında. *Gecəni yuxusuz keçirmək.* – *O gecəni Bəxtiyar səhə-rədək yuxusuz qaldı.* S.Hüseyn.

YUXUSUZLAMA “Yuxusuzlamaq”dan *f.is.*

YUXUSUZLANMAQ *f.* Yuxusuz olmaq, yuxu həsrətində olmaq.

YUXUSUZLANMA “Yuxusuzlanmaq”dan *f.is.*

YUXUSUZLANMAQ bax **yuxusuzlamaq**.

YUXUSUZLAŞMA “Yuxusuzlaşmaq”dan *f.is.*

YUXUSUZLAŞMAQ *f.* Getdikcə yuxusuz olmaq, yuxusu azalmaq, az yatmaq.

YUXUSUZLATMA “Yuxusuzlatmaq”dan *f.is.*

YUXUSUZLATMAQ *icb.* Yuxudan məhrum etmək, yuxusunu əlindən almaq, az yatmağa məcbur və ya vərdis etdirmək.

YUXUSUZLUQ *is.* Uyumama, uyuya bilməmə, yuxusu olmama; uyqsuzluq. *Yuxusuzluq qocalarda daha çox olur. Yuxusuzluqdan əziyyət çəkmək.* – *Uruzu yuxusuzluqdan achiq və yorğunluqdan çox, çəkdiyi mənəvi iztirablar sıxmışdı..* M.Rzaquluzadə. *Səməd*

arıqlamış, yuxusuzluqdan gözlərinə qan sağılmışdı. İ.Hüseynov.

YUKAGIR Yakutiya da yaşayan şimal xalqlarından biri və bu xalqa mənsub adam. *Yukagir dili.*

YUKKA *is.* [lat.] *bot.* Həmişəyaşıl bitki cinsi.

YUQOSLAV Yuqoslaviya əhalisinə mənsub adam.

YULAF *is. bot.* At yemi kimi istifadə edilən, habelə dənindən yarma hazırlanan dənli bitki. *Yulaf samanı. Yulaf əkin.*

YULAFLIQ *is.* Yulaf əkilmiş yer, yulaf əkin.

YULĞUN *is. bot.* Quraqlığa və şoranlığa davamlı xırda salxım şəklində çiçəkləri olan kol bitkisi. *Yulğun ağacı.* – *Toz basmış tikan, yulğun kolları* – ..*hamısı, deyəsən, dünənki-lərdir.* Mir Cəlal.

YULĞUNLUQ *is.* Yulğun bitmiş yer, yulğun kolluğu.

YUMAQ¹ *f.* 1. Su və ya su və sabun, yaxud başqa bir maye ilə təmizləmək. *Əllərini yumaq. Əl-üzünü yumaq. Ayaqlarını yumaq. Paltar yumaq.* – *Bahadır üzünü yuyub çay içməyə getdi.* N.Nərimanov. *Bir həyətdə bir müsəlman arvadı arxın kənarında qab yuyurdu.* C.Məmmədquluzadə. *Müşgünəz başını yuyub quruladıqdan sonra güzgünün qabağına gəldi.* Ə.Vəliyev.

2. Çarparaq, toxunaraq dağıtmaq, aparmaq (yağış, dəniz, çay). *Dalğalar sahili yuyur.* – *Su bütün əkinləri yuyub aparmışdı.* Ə.Sadiq.

3. *məc.* Əvəzini vermək, doğrultmaq (“günahını”, “təqsirini” sözləri ilə). [Heydər bəy:] *Nəçəlnək, mən hazıram ki, bu təqsirimi öz qanım ilə .. yuyam.* M.F.Axundzadə. [Əxis-tan:] *Söyləsin bir mənə ayan Səbahi; Neylə yuyacaqdır ağır günahi?* M.Rahim.

YUMAQ² *is.* Top kimi sarınmış sap, ip və s. *Bir yumaq yun ip.* – *Keçəlin anası gündə bir yumaq ayırardı, keçəl aparıb onu bazarda satardı.* (Nağıl).

♦ **Yumağa dönmək** – büzüşmək, yığışmaq, kiçilmək. [Əhməd:] *Rüstəm bəy kimi pəhləvanın beli бүкүлүб, özü dönüb bir yumağa.* N.Vəzirov. *O, kinindən büzüşdükcə bir yumağa dönür bəzən.* S.Vurğun.

YUMAQCA *is.* Balaca yumaq.

YUMAQLAMA “Yumaqlamaq”dan *f.is.*

YUQAQLAMAQ *f.* Sapı sarıyıb yumaq halına salmaq. *Hisli-paşlı alçaq bir damda oturmuş Fatı əlində ip yumaqlayır.* Ə.Abasov.

YUQAQLANMA “Yumaqlanmaq”dan *f.is.*

YUQAQLANMAQ 1. *məch.* Sarınıb yumaq halına salınmaq, yumaq düzəldilmək.

2. *qayıd. məc.* Yumağa dönmək, yığılıb yumaq kimi olmaq.

YUMALAQ *is.* Ovuc içində yumrulanmış yumşaq şey (mum və s.).

YUMALAMA “Yumalamaq”dan *f.is.*

YUMALAMAQ b a x **yumbalamaq.** *Dağlardan axan sellər alaçıqlara dolub bəzilərinə yumalayıb aparır.* S.S.Axundov.

YUMALANMA “Yumalanmaq”dan *f.is.*

YUMALANMAQ *f.* Diyirlənmək, yumbalanmaq. *Ayı eniş aşağı qaça bilmədiyindən dərənin içinə yumalandı.* S.S.Axundov. *Buralardan çıxarılan daşlar üstədən aşağı yumalanır və dərənin dibində bənd alır.* S.Rəhimov. *Bu zaman .. daş qopub üzəşəğı yumalandı.* Ə.Məmmədcanlı.

YUMARLAMA “Yumarlamaq”dan *f.is.*

YUMARLAMAQ *f.* 1. Gillətmək, diyirlətmək, yumbalamaq. *İlan kimi qıvrılıb açılan dalğalar Nəbini öz qoynunda yumarlaya-yumarlaya (z.) aparırdı.* Ə.Abasov.

2. Yumrulmaq, girdələmək, yumru etmək.

YUMBALAQ *is.* Başı üzərindən aşma hərəkəti.

YUMBALAMA “Yumbalamaq”dan *f.is.*

YUMBALAMAQ b a x **yumbalatmaq.**

YUMBALANMA “Yumbalanmaq”dan *f.is.*

YUMBALANMAQ *f.* Başı üstə çevrilə-cəvrilə gəlmək, dombalaq aşmaq, kölləmayallaq gəlmək. [Qəhrəman:] *Bir güllə atdım, birini də, .. hərif gurultu ilə pilləkənlərdən yumbalanaraq otağı düşdü.* H.Nəzərli. // *Diyirlənə-diyirlənə gəlmək, gillənə-gillənə gətmək.* *İndi [Muradın] ardınca böyük, kiçik daşlar yumbalanırdı.* S.Hüseyn.

YUMBALATMA “Yumbalatmaq”dan *f.is.*

YUMBALATMAQ *f.* Diyirlətmək, gillətmək. *Dağdan daşları aşağı yumbalatmaq.*

YUMDURMA “Yumdurmaq”dan *f.is.*

YUMDURMAQ *icb.* Yummağa məcbur etmək; qapatmaq. *Ağzını yumdurmaq. Gözlərini yumdurmaq.*

YUMMA “Yummaq”dan *f.is.*

YUMMAQ *f.* Qapamaq, örtmək. *Gözlərini yummaq. Ağzını yummaq.* – *Məst ol gecə-gündüz, nə bilim, yat nələrdə; Yum gözlərini xaneyi-viranını görək.* M.Ə.Sabir. *Çöhrəsindən sızan bu qan bas nədir? Onun gözlərini yuman bas nədir?* M.Rahim.

♦ **Göz açıb-yumunca** – b a x **göz.**

YUMOR [ing. humour] 1. Hadisələri, nöqsanları, zəif cəhətləri və s.-ni gülməli, məzəli, əyləncəli şəkildə təsvir etmə bacarığı; mizah. *Onda böyük yumor var. Bu adamda yumor deyilən şey yoxdur.*

2. Ədəbi, yaxud incəsənət əsərində bir şeyi gülməli, məzəli şəkildə təsvir etmək əsasında qurulmuş bədii yaradıcılıq üsulu, habelə bu üsuldan istifadə edən ədəbi, yaxud incəsənət əsəri. *Yumor və satira. Molla Nəsrəddinin yumoru. Musiqi yumoru. Sirk tamaşasının yumoru.*

YUMORÉSKA [alm. humoreske] Yumor mahiyyətində olan əsər (kiçik hekayə, musiqi əsəri).

YUMORİST [ing. humorist] Həyatı hadisələri gülməli, məzəli şəkildə təsvir edən yazıçı, artist.

YUMORİSTİK *sif.* Yumor mahiyyətində olan; gülməli, məzəli. *Yumoristik hekayə.*

YUMORİSTİKA [fr. humoristique] Yumor mahiyyətində olan bədii ədəbiyyat. *Estrada yumoristikası.*

YUMRU 1. *sif.* Yuvarlaq, girdə, kürə, top şəklində. *Yumru güllə. Yumru daş. Yumru gilə. Yumru gavalı.* – *Torbanı boşaldanda içindən kəğıza бүkүlmüş bir yumru şey çıxdı.* S.S.Axundov.

2. *sif.* Dairəvi şəkildə olan; girdə. *Nizami özünü düzəltirdi, xırda və yumru gözlərinin qapaqlarını qaldırdı.* M.S.Ordubadı. *Rəhimlinin qıyıq gözlərindən silinməyən təbəssüm qızcırsı çəkilməyən, yumru, ətli, tiüksüz sifətinə yaraşır verirdi.* İ.Hüseynov.

3. *sif.* Gombul, koppuş, kök. *Yumru, totuq uşaqlar qızıl taxtlarda qumas yastıqlara söykənən möminlərə şərab paylayırdılar.* Çəmənzəminli.

4. *is.* Tikə, dənə. [Şamama Cadu:] *Di, başına dönüm, bircə yumru mənə qənd ver.* Ə.Haqverdiyev. // *is.* Baş, kök yumrusu. *Cinsi*

hüceyrələr iştirak etmədiyi bir halda da kar-tof yumrularında baş verən dəyişmələr ondakı gözcüklərə təsir edir. M.Axundov.

yumru-yumru *zərflər və sif.* Yumru (çox şey haqqında). *Yumru-yumru eləmək.* – [Əmir-aslan baba dedi:] *Çərçinin saqqızdan savayı yumru-yumru sabunları, .. dəyirmi güzgüləri də olardı.* S.Rəhimov.

YUMRUCA *sif.* Yumru. *Yumruca bir uşaq.*

YUMRUCUQ *sif.* Azacıq yumru.

YUMRUDİB *sif.* Dibi yumru olan.

YUMRUQ *is.* 1. Yumulmuş əl, əlin yumulmuş vəziyyəti. *Başımı aşağı dikib durduğum halda, əlimdəki çörək qismətini yumruğumda saxlamağa başladım.* A.Divanbəyoglu. *Uşaq da bu hay-küyün onunçun olduğunu duyur, balaca yumruğunu gözünə basıb ağlayırdı.* Mir Cəlal. *Mahmud .. yumruğu ilə kirpiyini sildi.* Ə.Əbülhəsən. [Otaqda] *ağızından yumruq irilikdə pəşli qıfıl asılmış sandıq .. vardı.* İ.Hüseynov. **□ Yumruğunu düylənmək** – əlini yumruq halına salmaq.

2. Bu vəziyyətdə olan əl ilə vurulan zərbə. *Min acizü biçarələrin başın əzərdim; Sillə, yumruğan.* M.Ə.Sabir. *Seyid yenə başladı təpəsinə yumruq endirməyə.* Ə.Haqverdiyev. *Bir də xanın yumruğunun zərbindən pəncərə çilik-çilik olub yerə səpildi.* Çəmənzəminli. **□ Yumruğa çıxmaq** – yumruq davasına çıxmaq, bir-birini yumruqlamaq. *Odunu olmasa hər kimsənin qış fəslü; Ağlaşar tift, çıxar yumruğa arvad ər ilən.* Molla İsmayıl. **...yumruğu altında olmaq** – ...itətiyəndə olmaq, ... zülmü altında olmaq, daim ... zülmünü görmək. **Yumruq yemək** – döyülmək, yumruqla vurulmaq.

YUMRUQLAMA “Yumruqlamaq” dan *f.is.*

YUMRUQLAMAQ *f.* 1. Əlini yumulmuş vəziyyətə salmaq. *Solmaz əllərini yumruqlayıb balınca dayadı, ancaq qalxa bilmədi.* S.Rəhimov.

2. Yumruqla vurmaq (döymək). // Yumruqla taqqıldatmaq (döymək, döyəcləmək). [Müəllimə] *bir şey lazım olduqda, öz otağı ilə Tellinin sakin olduğu otaq arasındakı divarı yumruqlardı.* S.Hüseyn. // *məc.* Döyəcləmək. [Qəhrəman:] *Kənarda şiddətlə əsən qış ruzgarı birqat pəncərələri yumruqlayır, kiçik qar və buz zərrələri ilə bombardman edirdi.* H.Nəzərli.

YUMRUQLANMA “Yumruqlanmaq” dan *f.is.*

YUMRUQLANMAQ *məc.* Yumruqla vurulmaq (döyülmək), yumruq zərbəsi yemək.

YUMRUQLAŞMA “Yumruqlaşmaq” dan *f.is.* *Yumruq davası.*

YUMRUQLAŞMAQ *qarş.* Bir-birini yumruqla vurmaq, yumruqla vuruşmaq, yumruq davasına çıxmaq. *Ey mənim ruhani qardaşlarım. İndi eşidirəm ki, .. bir-biriniz ilə əlbəyaxa olub yumruqlaşanda əmmaməniz çaya düşüb.* C.Məmmədquluzadə.

YUMRUQLATMA “Yumruqlatmaq” dan *f.is.*

YUMRUQLATMAQ *icb.* Yumruqla döydürmək, yumruq vurdurmaq.

YUMRULAMA “Yumrulamaq” dan *f.is.*

YUMRULAMAQ *f.* Yumru şəkli salmaq, yumru etmək; dəyirmiləşdirmək.

YUMRULANMA “Yumrulanmaq” dan *f.is.*

YUMRULANMAQ *f.* 1. Yumru olmaq, yumru hala gəlmək; dəyirmilənmək, girdələnmək.

2. *məc.* Kökəlmək.

YUMRULAŞMA “Yumrulaşmaq” dan *f.is.*

YUMRULAŞMAQ *f.* 1. Getdikcə yumru şəkil almaq, yumru olmaq.

2. *məc.* Getdikcə yumru olmaq; kökəlmək.

YUMRULATMA “Yumrulatmaq” dan *f.is.*

YUMRULATMAQ *f.* Yumru hala salmaq; dəyirmiləşdirmək, girdələndirmək.

YUMRULMA “Yumrulmaq” dan *f.is.*

YUMRULMAQ *f. köhn.* Şişib ur kimi olmaq.

◊ Yolu(n) yumrulsun, yolu yumrulmuş – bax yol.

YUMRULU *sif.* Yumrusu olan.

YUMRULUQ *is.* 1. Yumru şeyin halı; dəyirmilik, girdəlik. *Topun yumruluğu.*

2. *məc.* Köklük, koppuşluq.

YUMRUSİFƏT *sif.* Sifəti yumru və kök olan; girdəsifət. *Yumrusifət uşaq.* – *Kamerada iki nəfər də vardı. Biri qalınqaşlı, yumrusifət oğlandı.* Mir Cəlal.

YUMRUYANAQ *sif.* Yanaqları yumru və kök. *Teybə .. yumruyanaq, qırmızısifət, düz-qamətli, dolğunədamlı, ucaboy, zəhmli baxışları ilə nə isə daima qorxu təlqin edən bir qadındı.* M.Hüseyn.

YUMŞACIQ “Yumşaq” dan *oxş.* *Yumşacıq uşaq əlləri.*

YUMŞAQ *sif.* 1. Basdıqda, toxunduqda müqavimət etməyən və batıb qalmayan; qatı, sərt olmayan. *Yumşaq döşək. Yumşaq yastıq.* – *Bayram yumşaq kreslodə oturub papağını çıxartdı, yaylıqla alnının tərini sildi.* M.Hüseyn. *Sadiq kişi ayağındakı yumşaq məs, şalvarı dolaqla qıvrıq bağlanmış halda oğlunun dalınca gedirdi.* Mir Cəlal. // Sümüksüz. *Yumşaq ot.* □ **Yumşaq vaqon** – oturmaq və yatmaq üçün yumşaq yerləri olan sənişin vaqonu. *Biletlər yumşaq vaqona alınmışdı.* M.S.Ordubadı. *Qarı daima beş nömrəli yumşaq vaqona minərdi.* Ə.Əbülhəsən. // Zərif, sərt olmayan, toxunduqda xoş hiss oyadan. *İpək kimi yumşaq. Yumşaq əl. Yumşaq parça. Yumşaq saç.* // Hələ quruyub sərtləşməmiş. *Mağaranın içi yumşaq ağac qabıqları ilə döşənmişdi.* A.Şaiq. *Kəhər hələ kifayət qədər qurumamış yumşaq otu böyründən söküb yirdi.* M.İbrahimov.

2. Bayat olmayan, təzə. *Yumşaq çörək. Yumşaq qoğal.*

3. Sıxanda asanlıqla yığıla bilən, basıla bilən, formasını dəyişə bilən, bərk olmayan. *Yumşaq mum. Yumşaq palçıq. Yumşaq xəmir.* // Asanlıqla işlənilə bilən, istənilən şəkllə salına bilən. *Yumşaq materiallar. Yumşaq ağac. Bakı daşı çox yumşaq daşdır.*

4. Gözü, qulağı oxşayan, ruhu oxşayan, xoşagələni; kəskin olmayan, məlahətli. *Yumşaq səs. Musiqinin yumşaq ahəngi. Yumşaq tonlar.* – *Onun çox yumşaq və mülayim səsi vardı.* Ə.Vəliyev. // Mülayim, xoş; nə isti, nə soyuq. *Yumşaq hava. Yumşaq iqlim. Yumşaq yel.*

5. Xasiyyətə həlim, mülayim. *Yumşaq xasiyyət. Təbiətə yumşaq adamdır.* – [Mustafa bəy:] *Nə qədər ki sən bu kəndə gəlməmişdin, camaat bundan yumşaq idi.* Ə.Haqverdiyev. [Əsmərin] *Təbiəti olduqca yumşaq idi.* S.Hüseyn. *Ancaq hər ikisinin yumşaq təbiəti onları sabahı günü rast gəldikləri zaman dayanıb söhbət etməyə məcbur etmişdi.* S.Rəhman. □ **Yumşaq danışmaq** – mülayim danışmaq, mülayim rəftar etmək, sərtlik göstərməmək. [İbrahim bəy:] *A kişi, çəkil kənara, görün a! Səninlə yumşaq danışdıqca azırsan.* Ə.Haqverdiyev.

6. *məc.* Yüngül, zəif, sərt olmayan. *Yumşaq hökm. Yumşaq rəftar. Yumşaq cəza.* // *məc.*

Kəskin olmayan; nəzakətli, xoş. *Yumşaq ifadə. Yumşaq ton. Yumşaq söz.*

◇ **Yumşaq su** – tərkibində kirəc duzları az olan və sabunu asanlıqla əridən su.

yumşaq-yumşaq zərf Xoş dillə, yumşaq-lıqla, mülayimcə, üsulluca. *Arvad qızını yanına çağırır ondan yumşaq-yumşaq xəbər almağa başladı:* – *Ay gözümün nuru, balam, nə olub sənə rəngin belə solmuşdur?* (Nağıl).

YUMŞAQBƏDƏNLİLƏR *cəm zool.* Adətən daxili skeleti olmayan, üzəri çanaqla örtülü onurğasız heyvanlar tipi. *Dənizdə yaşayan yumşaqbədənlilər.*

YUMŞAQCA *zərf və sif.* Yumşaq, mülayim. *Yumşaqca cavab vermək. Yumşaqca bir şey.*

YUMŞAQDƏRİLİ *sif.* Dərisi yumşaq olan.

YUMŞAQXASIYYƏT(Lİ) *sif.* Xasiyyətə, təbiətə yumşaq, mülayim. *Yumşaqxasiyyət(lı) adam.*

YUMŞAQXASIYYƏTLİLİK *is.* Yumşaq-xasiyyət adamın hal və keyfiyyəti; xasiyyətə, təbiətə yumşaq-lıq, mülayimlik.

YUMŞAQLIQ *is.* 1. Yumşaq şeyin hal və keyfiyyəti. *Döşəyin yumşaq-lığı. Saçın yumşaq-lığı. Yunun yumşaq-lığı.*

2. Mülayimlik. *Xasiyyətin yumşaq-lığı. Havanın yumşaq-lığı.*

3. **Yumşaq-lıqla** şəklində *zərf* – b a x **yumşaq-yumşaq.** [Məmməd həsən əmi] *yovuğa yeriyib başladı yumşaq-lıqnan oğlunu sakit etməyə..* C.Məmmədquluzadə. [Mehriban] *yumşaq-lıqla cavab verdi..* S.Hüseyn.

YUMŞAQTÜK(LÜ) *sif.* Tükü (saçı) yumşaq (zərif) olan.

YUMŞAQÜRƏKLİ *sif.* Qəlbiyumşaq, ürəyiyumşaq; şəfqətli, rəhmdil.

YUMŞAQÜRƏKLİLİK *is.* Qəlbiyumşaq-lıq, rəhmdillik, şəfqətliklik, şəfqət.

YUMŞAQVARİ *sif.* Bir qədər yumşaq, yumşaq kimi.

YUMŞAQYARPAQLI *sif.* Yarpaqları sərt olmayan, yarpaqları yumşaq olan. *Yumşaq-yarpaqlı bitkilər.*

YUMŞAQYUNLU *sif.* Yunu yumşaq olan. *Yumşaqyunlu qoyun.*

YUMŞALDICI *sif.* 1. Yumşaldan, yumşaq hala sala bilən. *Yumşaldıcı maddələr.*

2. Yüngülləşdirici, sərtliyini, şiddətini azaldıcı. *Hökmü yumşaldıcı keyfiyyətlər. Təqsiri yumşaldıcı səbəblər.*

YUMŞALDILMA “Yumşaldılmaq” dan *f.is.*
Torpağın yumşaldılması.

YUMŞALDILMAQ *məch.* Yumşaq hala salınmaq.

YUMŞALMA “Yumşalmaq” dan *f.is.*

YUMŞALMAQ *f.* 1. Yumşaq, elastik hala gəlmək; sərtliyini, bərkliyini, codluğunu itirmək. *Dəri suda yumşalmışdır.*

2. Zəifləmək, azalmaq, kəskinliyi, şiddəti keçmək. *Ağrı bir qədər yumşaldı.*

3. Müləyimləşmək; hirs, acığı, qəzəbi, hiddəti keçmək, hirs soyumaq. *Bir az yumşalmaq lazımdır.* – *Molla Qasım pulun adını eşit-cək yumşalıb dedi:* – *Razı oluram.* S.S.Axundov. *Rüstəm bəy yumşaldı və Cəfərə baxaraq bir az da gülümsündü.* Cəmənzəminli. *Yumşalmadı daşa dönmüş ürəklər; Onlara göz yaşı etmədi əsər.* H.K.Sanlı.

YUMŞALTDIRMA “Yumşaltdırmaq” dan *f.is.*

YUMŞALTDIRMAQ *icb.* Başqası vasitəsilə yumşaltmaq. *Palçığı bir az yumşaltdırmaq lazımdır.*

YUMŞALTMA “Yumşaltmaq” dan *f.is.*

YUMŞALTMAQ *f.* 1. Yumşaq, elastik hala salmaq; sərtliyini, bərkliyini rəf etmək. *Torpağı yumşaltmaq. Yunu yumşaltmaq. Dərini suya qoyub yumşaltmaq. Dəmiri odsuz yumşaltmaq olmaz.* – *Qızlar təkcə kətmənlə torpaq yumşaltmırdılar.* Ə.Vəliyev.

2. Sərtliyini, hiddətini, inadını azaltmaq, yola gətirmək, razı etməyə çalışmaq. *Ürəyini yumşaltmaq. Həyat onun xasiyyətini xeyli yumşaltmışdı. Nə qədər çalışdıqsa, onu yumşalda bilmədik.* – [Naşad] [Mehribani] *yumşaltmaq məqsədi ilə müləyim bir tərzdə dedi.* S.Hüseyn. *Günlər gəlib keçər, aylar adlar, Əfruz bacı Mədətin qılığına girər, onu yumşaltmağa çalışardı.* S.Rəhimov. *Sadiq onu yumşaltdı: – Ay arvad, səni çöldən tapmışam, hara keyfindir, aparım.* Mir Cəlal. // *Hirsini soyutmaq, rəhmə gətirmək.* ..*Gülyaz qocanı dilə tutub yumşaltmaq, onun hirsini soyudub öz istəklə qızını bu ağır xəstəlik yatağından qaldırmaq istəyirdi.* S.Rəhimov. // *Kəskinliyini azaltmaq; müləyimləşdirmək.* *Tonunu bir qədər yumşaltmaq.* // *Bir qədər rahatlaşdırmaq, ağrısını, şiddətini azaltmaq, rahatlıq hissi oyatmaq.* ☐ **Sinəsini yumşalt-**

maq – öskürəyi azaltmaq, ciyərlərə yaxşı təsir göstərmək (dərman haqqında).

YUMUQ *sif.* Yumulmuş vəziyyətdə olan, örtülü, qapalı. *Yumuq gözlərini aç da, bir oyan; İndi zaman başqa zamandır, ana!* S.Vurğun.

YUMULMA “Yumulmaq” dan *f.is.*

YUMULMAQ *f.* Öz-özünə qapanmaq; örtülmək. *Mayilin gözləri ehmal-ehmal yumuldu.* Mir Cəlal.

YUMULU *sif.* Yumulmuş vəziyyətdə olan; örtülü, qapalı, yumuq. – *Vida deyəcəyəm Vətən mülkünə; Gözləri yumulu, əlləri açıq.* M.Araz.

YUMURLAMA “Yumurlamaq” dan *f.is.*

YUMURLAMAQ *bax yumrulamaq.*

YUMURLANMA “Yumurlanmaq” dan *f.is.*

YUMURLANMAQ *bax yumrulanmaq.*

Toğluların quyruğu yumrulanmış, yanları sığallanıb ət bağlamışdı. M.İbrahimov.

YUMURTA *is.* 1. *biol.* İnsan və heyvan orqanizmlərinin yeni orqanizm vücuduna gətirə bilən qadın cinsi hüceyrəsi (toxumu).

2. Quşların, tısbağaların və s. yumurtlayan heyvanların qabıqla örtülü belə hüceyrəsi. *Toyuq yumurtası. Ördək yumurtası.* – *Qonşudan bir gün ol rəşid cavan; Bir yumurta oğurladı pünhan.* S.Ə.Şirvani. [Dursun:] *Kim mənə yumurta versə, ona qurban olaram.* C.Cabbarlı. ☐ **Yumurta ağı** – quş yumurtasının sarı hissəsini dövrələyən şəffaf hissəsi.

Yumurta sarısı – quş yumurtasının qatı sarı maddədən ibarət olan orta hissəsi.

3. Toxum.

♦ **Yumurtadan yun qırmaq** – hər bir şeydən qazanc götürməyə çalışmaq. *Kişi gərək yumurtadan yun qırxsın, qəpik-qəpik toplansın, düşəndə işini yeritmək üçün ovuc-ovuc xərcləsin.* S.Rəhimov. **Qızıl yumurta bazarı** – *bax qızıl.*

YUMURTACIQ *is.* 1. Balaca yumurta.

2. *biol.* Spermatozoid hasil edən kişi tənəsül vəzisi, habelə insanda və məməli heyvanlarda daxili sekresiya orqanlarından biri.

3. *bot.* Toxumcuq. *Yumurtalıq yuvalarında yumurtalıqın necə yerləşməsinin də böyük əhəmiyyəti vardır.*

YUMURTALI *sif.* 1. Yumurtası olan. *Yumurtalı toyuq qırtıldayır.*

2. Tərkibində yumurta olan, yumurta qatılmış. *Yumurtalı xörək. Yumurtalı xəmir.*

– *Yumurtalı çörək, ədvəli küftə; Gətirib gəlmişlər birinci həftə.* H.K.Sanlı.

YUMURTALIQ 1. *is.* Qadın cinsiyyət vəzi.

2. *sif.* Yumurta vermək üçün yetişdirilən. *Yumurtalıq toyuqlar.*

3. *bot.* Çiçəkdə dişiciyin tozlanmadan sonra toxum əmələ gətirən aşağı hissə; toxumluq.

YUMURTASIZ *sif.* 1. Yumurtası olmayan, yumurta verməyən.

2. Tərkibində yumurta olmayan, yumurta vurulmamış. *Yumurtasız yeməklər.*

YUMURTASIZLIQ *is.* 1. Yumurta verməmə, yumurta çıxarmama, yumurtası olmama. *Yumurtasız toyuq.*

2. Tərkibində yumurta olmama, yumurta vurulmama.

YUMURTAŞƏKİLLİ *bax yumurtavari.*

YUMURTAVARI *sif.* Yumurtaya oxşar, yumurta şəklində olan, görünüşcə yumurtaya oxşayan; yumurtashəkilli.

YUMURTLAMA “Yumurtlamaq”dan *f.is.*

YUMURTLAMAQ *f.* 1. Yumurta vermək, yumurta çıxarmaq. *Toyuqlar yumurtlayır.* – *Yumurtlamadığı bəs deyil, falı da içir.* (Ata sözü).

2. *məc.* Gözlənilmədən və bəlli olmadan ortaya çıxarmaq (çıxmaq), meydana gətirmək (gəlmək). *Bu, haradan yumurtladı?*

YUMURTLATMAQ *icb.* Yumurtlamağa məcbur etmək, yumurtlaması üçün şərait yaratmaq. *Toyuğu falsız yumurtlatmaq çətindir.*

YUN *is.* 1. Bəzi məməli heyvanların dərisinin üstünü örtən tüklər. *Yun qırxımı. Qoyunların yununu vaxtında qırxmaq.*

2. Heyvandan (adətən qoyundan, dəvədən və s.) qırılan belə tüklər. *Qoyun yunu. Dəvə yunu. Keçinin yununu qırxmaq. Yun darağı.* – [Şah:] *Sən bazardan mənə yun al və keçəçi aləti al.* Ü.Hacıbəyov. // Belə tükdən toxunmuş. *Yun parça. Yun əlcək. Yun ip. Yun köynək.* – Telli özünə toxuduğu yun corabı aldı. S.Hüseyn. *Pərşan gəlib yaxınlaşırdı, onun əynində xəzli qara palto, başında sarı yun şal, ayağında işıldayan uzunboğaz botı vardı.* M.İbrahimov.

♦ **Yun kimi** *məc.* – ağarmış və ya bozarmış saç-saqqal haqqında. *Ömür ötüb, baş ağarib un kimi; Diş tökülüb, saqqal olub yun kimi.* M.Ə.Sabir.

YUNAN *is.* Yunanıstanın əsas əhalisini təşkil edən xalq və bu xalqa mənsub adam. *Yunan dili. Qədim yunan mədəniyyəti.* – *Qədim vaxtlarda komediyanı yunanlar gülüş üçün çıxarırdılar.* N.Nərimanov.

YUNANCA *zərf və sif.* Yunan dilində. *Yunanca danışmaq. Yunancadan tərcümə. Yunanca-rusca lüğət.*

YUNANİ *köhn. bax yunan.*

YUNANLI *is. və sif. köhn.* Yunan, yunanıstanlı. *Yunanlıların qədim mədəniyyəti. Yunanlı qadınlar.* – *Görünür ki, yunanlı saymış səni əjdaha; Bir dəfə baxıb getmiş, gəlməmişdir bir daha.* Ə.Cavad.

YUNÇU *is.* Yun mütəxəssisi, yaxud yun tedarükü, yun işləri ilə məşğul olan adam.

YUNÇULUQ *is.* Kənd təsərrüfatının, yunverən qoyun cinsləri yetişdirib artırmaqla məşğul olan sahəsi. *Yunçuluq təsərrüfatı.*

YUNDARAĞI *is.* Yun təmizləmək üçün dəmir dişlərdən ibarət alət.

YUNDARAYAN 1. *is.* Daraqla yun təmizləyən işçi və ya alət.

2. *sif.* Yun təmizləyən (darayan). *Yundarayan alətlər.*

YUNDİDƏN *sif.* Yunu didib təmizləyən. *Yundidən maşın.*

YUNƏYİRƏN *sif.* Yunu öyirib ip istehsal edən. *Yunəyirən fabriki.*

YÜNKER [*alm.* Junker] 1. *tar.* Keçmişdə Prussiyada: iri torpaq sahibi; zadəgan, mülkədar.

2. Çar Rusiyasında: zabıt hazırlayan hərbi məktəb müdavimi. *Səhər səhərdir, axşam axşam – dünyanın hər yerində; yunkerlərin kölgəsi; canı kimi dolaşmasa; Madrid küçələrində.* R.Rza.

YUNKERLİK *is.* 1. *tar.* Yunkerlər. *Prussiya yunkerliyi.*

2. Yunker rütbəsi, adı.

YUNQA *is.* [*rus.*] Matros olmağa hazırlanan uşaq.

YUNLAMA “Yunlamaq”dan *f.is.*

YUNLAMAQ *f.* İçərisinə yun qoymaq, yunla doldurmaq.

YUNLANMA “Yunlanmaq”dan *f.is.*

YUNLANMAQ *qayd.* Yunla örtülmək, üstünü yun basmaq.

YUNLU *sif.* 1. Üstündə yunu olan, qalın yunla örtülmüş, yun basmış. *Yunlu qoyun.*

2. İçərisində yun olan, isti olmaq üçün içərisinə yun qoyulmuş. *Yunlu palto. Yunlu gödəkə.* – *Yunlu və qalın kürklərin yan ciblərindən qovurğa çıxarıb yeyən əsgərlərin bəzələri qarın üstündə oturmuşdu.* Ə.Vəliyev.

YUNLUQ *sif.* Çox yun verən, yun vermək üçün yetişdirilən. *Yunluq qoyun cinsləri. Merinos yunluq qoyundur.*

YUNLULUQ *is.* Heyvanın yunla örtülmə dərəcəsi, yunvermə qabiliyyəti.

YUNSUZ *sif.* 1. Üstündə yun olmayan və ya çox az olan, yun verməyən. *Yunsuz qoyun.*

2. İsti olmayan, isti olmaq üçün içərisinə yun qoyulmamış. *Yunsuz palto.*

YUNVERƏN *bax yunluq.* *Yunverən qoyun cinsi.*

YUNYUYAN *sif.* Yunu yumağa məxsus. *Yunyuyan maşın.*

YUPİTER [*lat. Jupiter*] 1. Günəş sisteminin ən böyük planeti.

2. Kinetexnikada işlənən çox qüvvətli işıq verən elektrik cihazı; projektor.

YUPYUMRU *sif.* Tamamilə yumru; gip-girdə. *Yupyumru top kimi.* – *Düz yeri bir yupyumru şey qanır; Həm də deyir: sutkada bir firlanır.* M.Ə.Sabir.

YURA [*coğrafi addan*] **Yura dövrü, Yura sistemi** *geol.* – Yerin tarixində mezozoy erasının sıra ilə ikinci dövrü.

YURD *is.* 1. İnsanın doğulub böyüdüüyü yer, məmləkət, ölkə; vətən. *Ey kiçik dəmirçi, duyduğun haqdır; Çalış, yurdun üçün özünü göstər.* Ə.Cavad. *Həyatimdə safalı bir bağ salaçağam mən; Yurdunda bir misilsiz bağban olacağam mən.* M.Müşfiq. *Hər məktubun öz dili var; Təravəti, istisi var; Çox məktubun sözlərində; Doğma yurdun tiştüsi var.* R.Rza. *Onlar yeni bir ilham və inam ilə xaraba qalmış yurdlarını abad etməyə başladılar.* Ə.Məmmədخانlı.

2. Yaşayış yeri, ev, ev-əşik, məskən. *Yurdundan olmaq (ev-əşiyindən, yaşadığı yerindən məhrum olmaq, avara düşmək).* □ **Yurd salmaq** – oturmaq, sakin olmaq. *Deyardılar ki, qədimdə [bu kəndə] daş qoyub yurd salan adamın gözəl bir qızı varmış.* İ.Hüseynov. // Yaşayış məntəqəsi; kənd, el, oba. *Biz düşən yurdun adı Qızılboğaz idi.* İ.Əfəndiyev.

3. Körpə evi, uşaq bağçası mənasında. *Səyahlar fabriki gəzdilər. Burada körpə çocuq-*

lar üçün yurdlar, dispanserlər, sənət məktəbləri .. gördülər. Çəmənzəminli.

4. *məc.* Bir şeyin çox olduğu yer. *Qəhrəmanlar yurdu.*

♦ **Yurdda qalan** *məc.* – hamıdan geri qalan. [Badam xala:] *Yurdda qalan elə səninlə mən imişəm. Kursda arvad nə qədər...* Mir Cəlal.

YURDDAŞ *is.* Bir yurda mənsub olan adamlardan hər biri; həmvətən, həmyurd, vətəndaş. *Yurddaşlara müəciət.* – *Gecələr yatmadan əvvəl sor özündən ki: “Bu gün; Mən nə etdim mənə yurddaş edən öz yurdu üçün?”* B.Vahabzadə.

YURDDAŞLIQ *is.* Bir yurda mənsub olma; həmvətənlilik, vətəndaşlıq.

YURDLAMA “Yurdlamaq”dan *f.is.*

YURDLAMAQ *f.* Özünə yurd düzəltmək, yuva qurmaq. *Nə gördüm? Samanda o yurdlamışdır; Bir findıq boydaca yumurtlamışdır.* S.Vurğun.

YURDLU *sif.* Yurdu olan.

YURDSUZ *sif.* Yurdu, evi, məskəni olmayan, evsiz-əşiksiz, ev-əşiyindən, yurdundan məhrum olmuş. *Hələ də gəlib-gedənə əl açan yetim uşaqlar və yurdsuz arvadların əlindən tərpənmək mümkün deyildi.* M.İbrahimov. // Vətənsiz. *Vətən! Qoynunda bəslənmiş əməllər, arzular, şəksiz; Vətənsiz, yurdsuz insanlar yaşar aləmdə məsləksiz.* S.Vurğun. *Xatmurani səltənəti çöküb yerə; Bir əbədi yirtıcılar, bir də dedi; Mütlərdir tarix boyu yurdsuz qalan.* M.Araz. // Sahibsiz, baxımsız, kimsəsiz; avara. [Firidun] *bazar və küçələri doldurmuş yurdsuz uşaqlara, əşil-sərgərdan bir halda hər gələnə əl açan qadın və qızlara baxırdı..* M.İbrahimov.

YURDSUZ-YUVASIZ *sif.* 1. Yurdu-yuvası olmayan, ev-əşiyi olmayan; sərsəri, sərgərdan. *Yurdsuz-yuvasız adam.*

2. Sahibsiz, baxımsız, kimsəsiz. [Məsmə:] *Şəhərdə nə çoxdu yurdsuz-yuvasız uşaq, üzünə baxan kimdi? Adını tutan, yaxına qoyan kimdi?* Mir Cəlal.

YURDSUZLUQ *is.* 1. Yurdu, evi olmama. 2. Sahibsizlik, baxımsızlıq, kimsəsizlik.

YURD-YUVA *is.* Ev-əşik, ev, məskən. [Murad] *Sarının qəlbini qırmaq, onu yurdu-yuvası dağılmış bir zavallı şifətində, boynubükülü görmək istəyirdi.* S.Hüseyn. □ **Yurd-**

yuva salmaq – yaşamaq üçün şərait yaratmaq, ev-eşik düzəltmək (özü üçün).

YURD-YUVASIZ *sif.* Yurd-yuvası olmayan, yaşamaq üçün müəyyən yeri olmayan; avara, sərgördan. *Qaçacağam mən yurdsuz-yuvasız; Dura bilməm heç davasız...* H.K.Sanılı.

YURİDİK *sif.* Hüquqa aid olan, hüquqi, hüquq nöqtəyi-nəzərindən.

YURİST [əslı lat. jurist] b a x **hüquqşünas.** *Çingiz təkidlə: – İki ilə qurtararsan. Nə var ki, yurist deyilsənmi? Çəmənözəminli.*

YURİSTLİK *is.* Yuristin (hüquqşünasın) işi, peşəsi, ixtisası. *Yuristik etmək (hüquqşünaslıqla məşğul olmaq).*

YURTAV *zərf məh.* At yerisinin bir növü. *Gənclərdən biri soruşdu: – Salam əmi! Qulan nə cür yeriyəcək? Yorga, yurtav, yoxsa qədəmyerişi.* Ə.Vəliyev.

YUSİF *is.* Dini əfsanələrə görə, gözəlliyi ilə məşhur bir şəxs (Yaqub peyğəmbərin övladlarından biri) olub, klassik ədəbiyyatda gözəl (kişi) mənasında işlənmişdir (bəzən “Yusif-Kənan” tərkibi şəklində işlənmişdir). *Elim, günüm, obam, misli-Züleyxam; Yusifi-Kənanım nəçün gəlmədi?* M.P.Vaqif.

YUVA *is.* 1. Quşların yumurtlayıb bala çıxarmaq və onları saxlayıb böyütmək üçün çör-çöpdən və s.-dən düzəldikləri yer. *Qaranquş yuvası. Sərçə yuvası. – Quşlar yuvalarında oturub, dimdiklərini təmizləyirdilər.* N.Nərimanov. // Arı şanı. *Yuvalardan aralanıb tək qalan arılar boğuş səslə həyatda cövlan vurub pətəyi axtarırdılar.* Mir Cəlal. // Heyvanların düzəldikləri yer, məskən. *Siçan yuvası. İlan yuvası. Ayı yuvası.*

2. *məc.* Ev, məskən, ev-ocaq mənasında. *Yuvası dağılmaq. İsti yuvasından məhrum olmaq. – Zəhra yuvası dağılmış bu yavrucuqların, analarını itirmiş bu üç qızın halını, ürək parçalayan səmimi göz yaşlarını görərək ixtiyarsız gözləri yaşadı.* S.Hüseyn. □ **Yuva salmaq** – 1) yurd salmaq, məskən salmaq, yaşamaq üçün şərait yaratmaq; özünə yer düzəltmək. *Üç dəfə qaçmışam qarlı Sibirdən; Bizim meşələrdə salmışam yuva.* S.Vurğun. [Əbdək:] *Dağlarda, daşlarda yuva salmış zavallı vətəndaşlarımın dərdi məni bir an belə rahat buraxmır.* M.Hüseyn; 2) *məc.* Yer tutmaq, yaşamağa başlamaq. *Məni xilas etdin*

vaxtsız ölümdən; O gündən qəlbimdə yuva saldın sən. S.Vurğun.

3. *xüs.* Maşın, alət, qapı, pəncərə, kilid kimi şeylərin hissələrinin girib işləməsinə və ya birləşməsinə məxsus oyuq, çuxur, dəlmə. *Rəzə yuvası.* // Bir şeyin içində yerləşmiş olduğu oyuq. *Diş yuvası.*

4. *məc.* Bir şeyin törədiyi, intişar etdiyi yer; mənbə. [Qətibə:] *Paytaxtımız isə hazırda fitnələr, iftira və böhtanlar yuvasıdır.* M.S.Ordubadi. // *məc.* Yurd, vətən mənasında. *Sən, ey igid mədən torpağından qüvvət alıb gülən diyar; İgid ərlər meydanısan, qəhrəmanlar yuvasısan.* S.Vurğun. // Xana-xana bölünmüş şəkildə olan şey. *Toxum şahmat üsulu ilə, yuvalarla iki və ya bir cərgədə əkilir.*

5. *məc.* Bir şeyin çox olduğu yer. *Oğru yuvası. Canilər yuvası.*

YUVACIQ “Yuva”dan *oxş.* və *kiç.* *Hey gedirəm durmadan; Bir yuvacıq qurmadan.* S.Vurğun.

YUVAQ *is. anat.* 1. Ciyər toxumasının əmələ gətirdiyi xırdaca qabarcıqlar.

2. Çənədə diş köklərinin yerləşdiyi oyuqlar.

YUVAQLIQ *is. anat.* Çənədə diş yuvalarının yerləşdiyi yer.

YUVALAMA “Yuvalamaq”dan *f.is.*

YUVALAMAQ *f.* Yuva tikmək, yuva salmaq, yuva düzəltmək. *Sərçə divar dəliklərində yuvalar.*

YUVALANMA “Yuvalanmaq”dan *f.is.*

YUVALANMAQ *qayid.* Özünə yuva düzəltmək. *Başına dönməkdən əlmi götürürəm; Can mürğü zülfündə yuvalanıbdır.* M.P.Vaqif.

YUVALI *sif.* Yuvası olan. *Yuvalı quşlar.*

YUVARLAQ *sif.* 1. Girdə, dəyirmi, yumru. *Çayın vadisini uğultu bürümüşdü. Hirsli sular iri, qara, yuvarlaq daşları yumalaya-yumalaya gətirdikcə, bir-birinə toxunub saqqıldayırdı.* İ.Şıxlı. // Dairə şəklində olan. *Yuvarlaq stol.* *Yuvarlaq güzgü.* – [Ayrılm qızı] *..şişman qadın idi, kiçik qumral gözləri, ay kimi yuvarlaq üzü var idi.* A.Şaiq.

2. *riyaz.* Kəsr deyil, tam ədədlə göstərilən. *Yuvarlaq ədəd.*

YUVARLAQLAMA “Yuvarlaqlamaq”dan *f.is.*

YUVARLAQLAMAQ *f.* Yuvarlaq hala gətirmək, yuvarlaq şəkli salmaq, yuvarlaq etmək.

YUVARLAQLIQ *is.* Yuvarlaq şeyin halı; girdəlik, dəyirmilik.

YUVARLAMA “Yuvarlamaq” dan *f.is.*

YUVARLAMAQ *f.* 1. Yuvarlaq bir şeyi itə-ləyib hərəkət etdirmək; gillətmək. *Topu yuvarlamaq. Daşları başısağa yuvarlamaq. Çarxı yuvarlayaraq gətirdi.*

2. Yuvarlaq hala salmaq, girdə və ya uzun-sov, lülə şəkli vermək. *Qəzeti yuvarlamaq. – Həbləri yuvarlamaq və onlara hamar səth vermək üçün [əl diyircəyindən] istifadə edilir. R.Əliyev.*

3. *məc.* Sövk etmək, sürükləmək, aparmaq, aparıb çıxarmaq. *Uçuruma yuvarlamaq. Bataqlığa yuvarlamaq. – Dədə-babadan qalma bu vərdisi sizi olduqca qorxulu bir yola yuvarlaya bilər. Ə.Vəliyev.*

YUVARLANMA “Yuvarlanmaq” dan *f.is.*

YUVARLANMAQ *qayıd.* 1. Yuvarlanma-yuvarlana düşmək, diyirlənə-diyirlənə getmək, gedib düşmək. *Gözəlin əlindən düşən findıq stolun üstündən yerə yuvarlandı. Ə.Vəliyev.*

2. *məc.* Sürüklənmək. *[Zeynal] get-gədə məişət pozğunluğunun çirkabı içinə yuvarlandı. S.Hüseyn.*

3. Yuvarlaq hala gəlmək, yuvarlaq şəkllə düşmək.

YUVARLATMA “Yuvarlatmaq” dan *f.is.*

YUVARLATMAQ *icb.* 1. Yuvarlanmağa məcbur etmək. *Sanki bir sel [Səriyyə və uşaqlarını] çalxalaya-çalxalaya gətirib hündür bir bənddən başısağı, dəyirman daşının altına yuvarlatdı. M.İbrahimov.*

2. Yuvarlaq hala salmaq.

YUVASIZ *sif.* 1. Yuvası olmayan. *Yuvasız quş.*

2. *məc.* Yurdsuz, mənzilsiz, evsiz-eşiksiz; avara, sərgərdan. **Yuvasız quş** – *məc.* yurdsuz, evsiz, sığınacaqsız adam haqqında. *[Hindli qız:] Yuvasız bir quşam, elindən ayrı; Dağından, daşından, selindən ayrı. A.Saiq.*

YUVENİL *is.* *[lat.] coğr.* Dərinliklərdən ilk dəfə yer səthinə çıxan ərğin sular.

YUYUCU¹ *sif. xüs.* Təmizləmək üçün bir şeyi yuyan. *Yuyucu cihaz.*

YUYUCU² *is.* Meyit yuyan adam. *[Əbülfəz kişinin] üst paltarlarını qəbirqazanlara, alt paltarlarını yuyucusuna verdilər. Ə.Vəliyev. Ağlayır yuyucu, ağlayır kəfən; Ağlayır oraya*

hər gəlib-gedən; Hamı vurulubdur sənə, ya Əli; Aləm qurban olsun sənə, ya Əli. Şəhriyar.

YUYUCULUQ *is.* Yuyucunun işi, peşəsi *(bax yuyucu*²*).* *Yuyuculuq etmək.*

YUYULMA “Yuyulmaq” dan *f.is.*

YUYULMAQ *məc.* 1. Su, sabun və s. ilə çirki, ləkəsi təmizlənmək. *Paltarlar yuyuldu. Pilləkənlər yuyuldu. Çirkli qablar yuyuldu. – Şərifə o gün yuyulan paltarlara ütü çəkməklə məşğuldu. S.Hüseyn.*

2. Axar suyun təsiri ilə pozulmaq, dağılmaq, yuyulub aparılmaq.

YUYULMAMIŞ *f.sif.* Su və ya su və sabun ilə təmizlənməmiş; kirli, çirkli. *Yuyulmamış qab. Yuyulmamış paltar. Yuyulmamış meyvə. – [Məşədi:] Allah kəssin müsəlmanın evini, eşiyini, dirliyini, səliqəsini! Gözl xörəkləri ortalığa bir sifətdə çıxardılar ki, adamın ürəyi ağzına gəlir... Qasıqlar sınıq, iki ildən yuyulmamış əl dəsmalı... Ə.Haqverdiyev.*

Yuyulmamış qasıq kimi özünü ortaya atmaq – münasibətsiz, yersiz bir iş və ya söhbətə qarışmaq, ortalığa atılmaq. *Dildar yuyulmamış qasıq kimi özünü ortaya atdı. Ə.Vəliyev.*

YUYULMUŞ “Yuyulmaq” dan *f.sif.* *Yuyulmuş paltar. Yuyulmuş qab. Yağışdan yuyulmuş asfalt. Dalğalardan yuyulmuş sahil. – ..Yağışdan yuyulmuş kərpiclərin sarı samanı biz-biz çıxmışdı. İ.Hüseynov.*

YUYUNACAQ *is.* Əlüzüyan (cihaz). *[Kəblə Rəcəb] cəld gedib, yuyunacaqda əl-lərini sabunla yuyub suya çəkir. Ə.Haqverdiyev.*

YUYUNDURMA “Yuyundurmaq” dan *f.is.*

YUYUNDURMAQ *f.* Su, sabun və s. ilə əl-üzünü, bədənini yumaq; çiməndirmək. *Uşağı vannada yuyundurmaq.*

YUYUNMA “Yuyunmaq” dan *f.is.*

YUYUNMAQ *qayıd.* 1. Öz əl-üzünü, bədənini yumaq; çimmək. *Hamamda yuyunmaq. Çayda yuyunmaq. – Kərim xan gəlib yuyunar, çörək yeyər, çay içər və köhnə cırıq kilimin üstündəki mütəkkəyə söykənərək xə-yala daldı. M.İbrahimov. Qızlar quyunun başında yuyunurdular. Ə.Vəliyev.*

2. *məc.* İslanmaq, üzərinə şəh düşmək; nəm-lənmək. *Al ərək ördüli bağçalar; Yuyundu şəhlə gül-çiçək. Ə.Cəmil.*

YUYUNTU *is.* İçində paltar və s. yuyulmuş su; çirk su.

YÜK *is.* 1. Daşınmaq, aparılmaq üçün hər cür şey, daşınmalı olan mal və s. *Yükü boşaltmaq. Heyvanın dalına yük çatmaq. – Ağ dəvə düzdə qaldı; Yükü Təbrizdə qaldı; Oğlamı dərd apardı; Dərmanı qızda qaldı.* (Bayatı). □ **Yük heyvanı** – yük daşıyan heyvan. // İçində şey olan torba, kisə, yeşik və s. *Yükləri bir yerə yığmaq.* // Eyni mənada sayılarla. [Heydər bəy:] *Heç kəs qorxudan gedib gətirə bilmir. Məgər handa bir rəşid və qoçaq adam cürət edib bir yük, iki yük çıxarda bilər.* M.F.Axundzadə. *O ki qaldı danışmış, cümlələri bir yük buğda olmuşdur.* S.Rəhimov. // Ağır şey; ağırlıq. *Bu bir yükdür ki. Yük məşını* – ağır şeylər (yük) daşımaq üçün böyük avtomobil. *Bahadır çayçı dükanının qabağında bir-iki yük məşınına yaxınlaşdı.* S.Rəhman. **Yük vurmaq** – yük yükləmək. *Paroxoda yük vurmaq.*

2. Səliqə ilə üst-üstə yığılmış yorğan-döşək, xalça-palaz. *Bu zaman bir quş alaçağın ağzından ildırım kimi sıғыb yükün altına soxuldu.* A.Şaiq. *Bütün avadanlıq evin yuxarı tərəfinə yığılıb, üstünə köhnə palaz çəkilmiş yoxsul bir yükdən ibarət idi.* İ.Əfəndiyev. // Yük yığılan, camaxatan. *Yorğan-döşək yükədir. Yükdən bir yorğan götürdü.* – *Kilim, gəbə yükədi; Gözlərim gədikdədi; Dönüb geri baxsana; Sevdiyin yar diki.* (Bayatı). □ **Yük sandığı** – üzərinə yük yığmaq üçün iri sandıq. *İki dəst yorğan-döşək, nazbalış, iki yük sandığı, bir neçə mücrü, taxçalara qoyulmuş mücrülərin altına gümüşdən məmul zirəndazlar tədarük görülməkdir.* R.Əfəndiyev. **Yük yeri** – yük yığmaq üçün divarda açılan yer, şaf.

3. *məc.* Ağır vəzifə, məsuliyyətli iş; məsuliyyət. *Mən bu yükü öhdəmə götürə bilmərəm. Bu yükün altından çıxmaq çətin olacaqdır. – Rüstəm kişi, doğrudan da, yükünün ağır olduğunu hiss etdi.* M.İbrahimov. // *məc.* Yorucu, əziyyətli, sıxıcı iş; qayğı, sıxıntı, ağırlıq. *Bu da bizə bir yük oldu. Bu yükün altından məni qurtar. – Gülsümün yükü və dərd-qəmi gündən-günə artmaqda idi.* Ə.Haqverdiyev.

4. *fiz.* Hər hansı bir cisimdə olan elektrik miqdarı. *Müsbət yük.*

♦ **Yük etmək (eləmək)** – lazım olmayan, artıq bir şeyi özü ilə götürmək. [Bahar Gül-

pəridən soruşdu:] *Xanım, üç aydan ötrü bir belə şeyi yük eləyib aparmağın nə mənası var?* S.S.Axundov. **Yükünü tutmaq** – 1) hər cür lazımi şeylərlə (adətən qiymətli şeylərlə) özünü təmin etmək; mal-dövlət yığmaq. [Hacı Fərəc:] *Yusif səkkiz yaşındadır, gəlib yeti-şənədək mən yükümü tutaram.* N.Vəzirov; 2) *dan.* çox yemək, doymaq.

YÜKALAN *is.* Ünvanına qatar, gəmi, təyyarə və s. vasitəsilə yük göndərilən təşkilat, adam və s.

YÜKALTI *is.* Üstünə yük yığmaq üçün qurğu (bax **yük** 2-ci mənada).

YÜKBOŞALTMA *is.* Yükü boşaltma işi.

YÜKDAŞIYAN *sif.* Yük daşımağa məxsus. *Yükdaşıyan maşın. Yükdaşıyan gəmi.* // Yük daşımaqla məşğul olan. *Yükdaşıyan fəhlə. // İs. mənasında.* Vəğzəldə sərnəşinlərin şeylərini daşımaqla məşğul olan işçi. *Yükdaşıyan çamadanı yerə qoyanda Əziz əlini cibinə atdı.* S.Rəhimov.

YÜKDAŞIMA *is.* Yük daşıma işi.

YÜKGÖNDƏRƏN *is.* Birinin ünvanına qatar, gəmi, təyyarə və s. vasitəsilə yük göndərən təşkilat, adam və s.

YÜKGÖTÜRMƏ *is. tex.* Mexanizmlərin ağır şey qaldırma gücü.

YÜKQALDIRAN *sif.* Ağır şeyləri, yükləri qaldıran. *Yükqaldıran maşın. – Hündür və qüvvətli yükqaldıran kran uzun xortumunu dik tutaraq yükə qalxdı.* Ə.Sadiq. // *İs. mənasında.* Ağır şeyləri qaldırmaq üçün işlədilən müxtəlif mexanizmlərin adı.

YÜKLƏDİLMƏ “Yüklədilmək” *dən f.is.*

YÜKLƏDİLMƏK *məc.* Başqasına yükləmə işi gördürmək.

YÜKLƏMƏ “Yükləmək” *dən f.is.*

YÜKLƏMƏK *f.* 1. Yük vurmaq, yük qoymaq, yüklə doldurmaq. *Vaqonu (gəmini, maşını) yükləmək. – Körpünün sol tərəfində dayanmış gəmiyə taxta-şalban yükləyirdilər.* M.Hüseyn. // Dalına yük vurmaq, yük çatmaq. *Atı yükləmək. Dəvəni yükləmək. – [Molla] səhər tezdən durub xiyarı dərir, eşşəyə yükləyib şəhərə tərəf yola düşür. “M.N.lətif.”* Mağil keçən vaxtlar dəvə karvanları düzülürdü yola, ticarət malını yükləyirdik davalərə. C.Məmmədquluzadə. // Aparmaq (daşımaq) üçün vermək. [Firidun bəy:] *Əlacım kəsildi, get-*

dim, [Anna Petrovna] *oradan bir neçə əski-üsgüdən alıb məni yüklədi*. Ə.Haqverdiyev.

2. *məc.* Üzərinə çox iş qoymaq, çox iş tapşırmaq, vəzifəsini, işini ağırlaşdırmaq. *Yazığı o qədər yükləyiblər ki, heç vaxtı qalmır*.

3. *xüs.* Elektrik enerjisi vermək (bir cismə, cihazə və s.-yə). *Batareyanı yükləmək. Akkumulyatoru yükləmək*.

YÜKLƏNMƏ “Yüklənmək”dən *f.is.* *Maşınların yüklənməsi*.

YÜKLƏNMƏK *məc.* 1. Yük vurulmaq, yük qoyulmaq, yüklə doldurulmaq. *Vaqonlar (maşınlar) yüklənmişdir*. // Dalına yük çatılmaq (qoyulmaq). *Heyvanlar yüklənmişdir*.

2. *qayıd.* Öz dalına yük qoymaq, yük çatmaq.

3. *xüs.* Elektrik enerjisi almaq. *Kondensator elektrik yükü ilə yüklənmişdir*.

YÜKLƏNMİŞ *f.sif.* Yük qoyulmuş, yük vurulmuş, yük doldurulmuş. *Yüklənmiş maşın. Təxıl ilə yüklənmiş vaqonlar*. // Arxasına yük çatılmış, yük qoyulmuş. *Yüklənmiş at*.

YÜKLƏTMƏ “Yüklətmək”dən *f.is.*

YÜKLƏTMƏK *icb.* Yükləmə işi gördürmək, yük vurdurmaq. *Arabaları yüklətmək*.

YÜKLƏYİCİ *sif.* Yükləyən, yükləyən, yükləyən. *Yükləyici maşın*.

YÜKLÜ *sif.* 1. Yük vurulmuş, yüklənmiş, yükü olan. *Yüklü vaqon. Yüklü maşın. Yüklü araba*. – *Kişi əlində çəməq; Sürür yüklü öküzü*. A.Səhhet.

2. Bir şeylə yüklənmiş, üzərində, əllərində və ya dalında bir şey olan. *Biləklər çirməkli, döşlər önlüklü; Hamısı torbalı, hamısı yüklü*. S.Vurğun.

YÜKLÜK *is.* Yük yığılan yer, yük yeri. *Otaqların müəlləfatı yüklükdə bir dəst yorğan-döşək, .. çaxmaqçı tüfəng, köhnə xəncərdən ibarətdir*. A.Şaiq.

YÜKSƏK *sif.* 1. Uca, hündür. *Yüksək bina. Yüksək dağ. Yüksək ağac. Yüksək təpə*. – *Yolun üst tərəfində, yüksək qayaların döşündə şam ağacları görünürdü*. S.Şamilov. // Yüksəklərdə olan. *Yüksək yer. Yüksək yaylaqlar. Yüksəkdə uçan təyyarə*.

2. Adı səviyyədən yuxarı. *Suyun səviyyəsi hələ də yüksəkdir*.

3. Say, qüvvə, şiddət və s. cəhətdən böyük, çox güclü, çox artıq. *Yüksək əmək məhsul-*

darlığı. Yüksək məhsul. Yüksək sürət. Yüksək qiymət. Yüksək hərarət. Yüksək təzyiq. Yüksək gərginlik. – [Müəllim] *intiqaq hissini yüksək və müqəddəsliyəndən hərarətlə bəhs edirdi*. Ə.Sadiq.

4. Keyfiyyətə yaxşı, əla. *Yüksək sənət nümunələri. Yüksək mədəniyyət. Yüksək ixtisas. Yüksək keyfiyyətli mal*.

5. Çox böyük əhəmiyyəti olan; ali, şərəfli, fəxri. *Yüksək mükafat. Ədəbiyyatın yüksək vəzifəsi*.

6. Dərin, qeyri-adi məzmunlu, böyük, ulu, ali. *Yüksək ideya. Yüksək ideal. Yüksək hisslər. Yüksək arzular. Yüksək mövzuda söhbət*.

7. Təmtəraqlı, təntənəli. *Yüksək üslub. Yüksək ifadələr*.

8. Çox nazik və uca. *Yüksək səs. Yüksək not*.

♦ Yüksək fikirdə olmaq – çox yaxşı fikirdə olmaq, yüksək qiymətləndirmək. *İşimiz haqqında yüksək fikirdədirlər*. **Yüksəkdə durmaq** – üstün olmaq, daha irəlidə olmaq. *Mən bu gün bir daha qadının incəsənət işlərində kişilərdən daha yüksəkdə durduğunu gözümlə gördüm*. M.S.Ordubadı. **Yüksəkdən baxmaq** – xər baxmaq, saymamaq, etina etməmək, bəyənməmək. **Yüksəyə qalxmaq** – ötüb keçmək, üstün olmaq. [Füzuli] *“Leyli və Məcnun” kimi dahiyana əsərində öz qoca rəqiblərini geri buraxmış və hamısından yüksəyə qalxmışdır*. C.Cabbarlı.

YÜKSƏKCƏ *sif.* Bir qədər yüksək; yüksək. [Qızın] *yüksəkə boyu, ağ bənizi, uzaqlarda bir şey arayan dalğın gözləri diqqətimi cəlb etmişdi*. S.Hüseyn. // Çox yüksək. *Yüksəkə bir ağac. Yüksəkə divar*.

YÜKSƏKGƏRGİNLİKLİ *sif. elektr.* Gərginlik dərəcəsi yüksək olan. *Yüksəkgərginlikli cərəyan*.

YÜKSƏKİXTİSASLI *sif.* Yüksək ixtisas sahibi olan. *Yüksəkixtisaslı kadrlar*.

YÜKSƏKLİK *is.* 1. Hündürlük, ucalıq; yüksək şeyin halı. *Dağın yüksəkliyi. Divarın yüksəkliyi. Evin yüksəkliyi iyirmi metrdir. Bu yüksəklikdə ağac görməmişəm*.

2. Yer səthindən yüksəkdə olan sahə, yer; dağlıq, təpəlik. *Yüksəklikdə bitən ağaclar. Yüksəklikdə yol salmaq*. – *“Güdəqala” deyilən yüksəklik üzərindəki ovdanların yanında idik*. S.Hüseyn.

3. Yer səthindən çox-çox yuxarı olan fəza; göy, asıman (çox zaman cəm şəklində). *Buludlar yüksəkliklərdə üzür. Təyyarə yüksəkliklərdə süzür. Yüksəkliklərdə ulduzlar sayrışır.*

4. Bir şeyin böyüklüyü, ölçüsü, səviyyəsi, dərəcəsi. *Təzyiqin yüksəkliyi. Hərəkətin yüksəkliyi. Biliyin yüksəkliyi. Əmək məhsuldarlığının yüksəkliyi. Texnikanın yüksəkliyi.*

YÜKSƏKLİKÖLÇƏN *is. xüs.* Yüksəkliyi (yer səthi nöqtələrinin, uçucu aparatların uçuşunun və s.-nin uralığını) ölçən müxtəlif cihaz və alətlərin ümumi adı.

YÜKSƏKMAAŞLI *sif.* Yüksək tariflər üzrə maaş (zəhmət haqqı) alan. *Yüksəkmaaşlı vəzifə.*

YÜKSƏKMƏHSULLU *sif.* Yüksək məhsul verən, bollu məhsul verən. *Yüksəkməhsullu heyvandarlıq. Yüksəkməhsullu mal-qara cinsləri. Yüksəkməhsullu bitkilər.*

YÜKSƏKMOLEKULLU: yüksəkmolekullu birləşmələr *fiz.* – molekulları zəncirlər şəklində qurulmuş maddələr.

YÜKSƏKVƏZİFƏLİ *sif.* Yüksək vəzifə sahibi olan, yüksək ictimai və ya xidməti mövqə tutan. *Yüksəkvəzifəli şəxslər.*

YÜKSƏKVOLTLU *sif. elektr.* Yüksək elektrik cərəyanına aid olan. *Yüksəkvoltlu cihazlar. Yüksəkvoltlu elektrik xətti.*

YÜKSƏLDİLMƏ “Yüksəldilmək”dən *f.is.* Suyun səviyyəsinin yüksəldilməsi. *Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi.*

YÜKSƏLDİLMƏK *məch.* 1. Qaldırmaq, ucaldılmaq, daha yüksək, uca edilmək, hündürlüyü artırılmaq.

2. Artırılmaq, gücləndirilmək. // *məc.* Daha yüksək pilləyə qaldırılmaq, yaxşılaşdırılmaq, təkmilləşdirilmək.

YÜKSƏLİŞ *is.* 1. İnkişaf prosesində irəliyə, yaxşılaşmağa, mükəmməlləşməyə doğru hərəkət; yüksəlmə, irəliləmə, tərəqqi, inkişaf. *Dünyada hər könül yüksəliş arar; Varlığın nə ilki, nə axırı var.* S.Vurğun. *Biz yüksəliş dağını fəth edərək aşırıq; Cavanlaşır ölkəmiz, biz də cavanlaşırıq.* S.Rüstəm.

2. Artma, çoxalma, güclənmə, qüvvətlənmə.

YÜKSƏLMƏ “Yüksəlmək”dən *f.is.*

YÜKSƏLMƏK *f.* 1. Yüksəyə, yüksəklərə, yuxarı qalxmaq; ucaltmaq. *Bina xeyli yüksəl-*

mişdir. – *Ay xeyli yüksəlmiş, ətrafı yarım-kölgəli bir surətdə aydınlatmışdı.* S.Hüseyn. *Günəş bu yerlərdə qalxıb atına; Yüksəlir göylərin yeddi qatına.* S.Vurğun. *Günəş üfüqdən xeyli yüksəlmişdi.* İ.Əfəndiyev. // Üfüqdə görünmək, çıxmaq, tülü etmək, zahir olmaq. *Boz dağın arxasında doğan günəş saf mavi göydə yüksələrək günorta yerinə qalxmışdı.* Ə.Sadiq.

2. Artmaq, qalxmaq, çoxalmaq, səviyyəyə yuxarı qalxmaq. *Çayın suyu xeyli yüksəlmişdir. Havanın temperaturu birdən-birə yüksəldi.* // Artmaq, şiddətlənmək, güclənmək. *Xəstənin qızdırması yüksəldi. Məşğələlərə maraq xeyli yüksəlmişdir. Küləyin şiddəti getdikcə yüksəlir. Gəlir faizi gündən-günə yüksəlir. Yaxşı kitablara olan tələbat çox yüksəlmişdir.* // Yaxşılaşmaq. *Şagirdlərin dərs müvəffəqiyyəti getdikcə yüksəlir. Məhsulun keyfiyyəti yüksəlmişdir. Gənc rəssamların yaradıcılıq səviyyəsi yüksəlmişdir. Əhvali-ruhiyyəsi yüksəldi.*

3. Hörməti, nüfuzu, mövqeyi, qiyməti, dəyəri artmaq; tanınmaq, şöhrətlənmək. *Kollektivdə nüfuzu yüksəlmək. Bu hadisədən sonra o bizim gözümüzdə çox-çox yüksəldi.* – *Dedi: – Az-az görünməyim nədən sizə ağır gəlir? Dedim: – Çünki bu dünyada gözəlliklə söz yüksəlir.* S.Vurğun. // *məc.* Tərəqqi etmək, artmaq, inkişaf etmək. *Yüksəlmək haqqındır, iradəm vardır; Biliyim, şüurum hər şey yaradır.* A.Şaiq.

4. Daha yüksək, daha məsul vəzifəyə keçmək, daha yüksək mövqə tutmaq. *Vəzifəyə yüksəlmək.*

5. Eşidilmək, gəlmək, qalxmaq (səs haqqında). *Ura sədələri göyə yüksəldi. Evdən dəhşətli bir fəryad yüksəldi. – Mənim də evimdən işıq gəlirdi; Qapımdan, bacamdan səs yüksəlirdi.* S.Vurğun.

6. Uzaqdan və ya yaxından görünmək (uca şey haqqında). *Çayın sahilində uca qayalar yüksəlir. Qəsəbənin ortasında mədəniyyət sarayının binası yüksəlir. – Kəndin aşağı tərəfində məktəb binası yüksəlir.* Ə.Vəliyev.

YÜKSƏLTMƏ “Yüksəltmək”dən *f.is.*

YÜKSƏLTMƏK *f.* 1. Qaldırmaq, ucaltmaq, daha uca etmək, hündürlüyünü artırmaq. *Divarı bir qədər yüksəltmək lazımdır. Suyun səviyyəsini yüksəltmək.*

2. Artırmaq, gücləndirmək. *İşin sürətini yüksəltmək. Əmək məhsuldarlığını yüksəltmək. Tələbi yüksəltmək.* // *məc.* Daha yüksək pilləyə qaldırmaq; yaxşılaşdırmaq, təkmilləşdirmək. *Xalqın rifah halını daha da yüksəltmək. Mədəniyyəti yüksəltmək. Biliyini yüksəltmək.*

3. *məc.* Rölunu, əhəmiyyətini, hörmətini daha da artırmaq. *Alicənab hərəkəti onu adamların gözündə daha da yüksəltdi.*

YÜKSÜZ *sif.* Yüku olmayan; boş. *Yüksüz maşın. Yüksüz qatar.* // *zərf* Heç bir yük götürmədən; boş. *Maşınlar yüksüz qayıtdılar.*

YÜKVURMA *is.* Yükləmə işi.

YÜNGÜL *sif.* 1. Çəkisi az olan (*ağır ziddi*). *Yüngül yük. Yüngül çamadan. Yüngül daş.* □ **Yüngül çəkmək** – çəkiddə aldatmaq, əsik vermək. // Sıx olmayan, nazik. *Yüngül parça.* // İsti olmayan, qalın olmayan; qızdırmayan. *Yüngül paltar.* // Taxtadan tikilmiş. *Yüngül pavilyon. Yüngül bina.* // Həzmi asan olan, mədəyə ağırlıq verməyən. *Yüngül yeməklər. Yüngül qəlyanaltı. Axşam yeməyi yüngül (z.) olmalıdır.*

2. Çətin olmayan, asan olan. *Yüngül mətn. Yüngül məsələ.* // Aydın, sadə, səlis. *Yüngül üslub. Dili çox yüngüldür.* – [M.Ə.Sabir] *sadə və aydın bir dillə oynaq və yüngül misralarda böyük bir cəsarətlə köhnəliyi .. qamçılayırdı. M.Arif.* // Əyləndirici mahiyyətdə olan. *Yüngül musiqi. Yüngül komediya. Yüngül mahnı.* // Asanlıqla əldə edilən, qazanılan. *Yüngül qazanc. Yüngül qələbə.* // Yerinə yetirilməsi çətin olmayan, çox zəhmət tələb etməyən; asan. *Yüngül iş. Yüngül vəzifə.*

3. Ciddi olmayan; əhəmiyyətsiz, xətersiz. *Yüngül yara. Yüngül xəstəlik.* // Əziyyətsiz, ağrısız. *Yüngül doğuş. Yüngül həyat.* // Ağır olmayan; şiddətsiz. *Yüngül cəza.* – *Fəxrəddin isə Qızıl Arslandan yüngül bir məzəmmət alandan sonra Hüsaməddini qaçıran qadını axtarmağa başladı. M.S.Ordubadı.*

4. Zəif, az (hiss edilən). *Yüngül külək. Yüngül qoxu. Yüngül təbəssüm. Üzində yüngül kədər izləri göründü.* // Təsiri az olan, tünd olmayan; zəif, boş. *Yüngül şərab. Yüngül tütün.*

5. *məc.* Səthi, qeyri-ciddi. *İşə yüngül münasibət. Yüngül mühakimələr.* // Adam, hərəkət, xasiyyət haqqında. *Yüngül adam. Yüngül xasiyyət. Yüngül əxlaq.* – *Onu söyləməyə gəl-*

mişəm sizə; Yüngül (z.) görünməyim gözlərinizə. S.Vurğun.

6. *məc.* Sağlam, çevik, qıvrıq. *Nəriman özünü rahat və yüngül (z.) hiss etdi. Mir Cəlal.* // Saf, təmiz, tənəffüsü asanlaşdırən. *Yüngül dağ havası.* – *Yüngül payız havası müalicəyə gəlmiş adamlara daha artıq ləzzət verirdi. M.İbrahimov.*

7. Ağır silahlanmamış; mütəhərrik. *Yüngül topçu dəstəsi. Yüngül batareya. Yüngül kreyser.*

♦ **Yüngül atletika** – atletikanın, qaçış, tullanma, nizə, disk və s. tullama növləri. **Yüngül ayaq** – bax **ayağı yüngül** (“ayaq¹”da). [Mirzəli:] *Doğrudan, Hümmətəli, sən elə yaxşısan, yüngül ayaqsan, gələsən, qaçıb bir xəbər gətirəsən. C.Məmmədquluzadə. Yüngül əl* – əli yüngüllük, şəfa, uğur, qazanc gətirən adam haqqında. **Yüngül kavaləriya tar.** – sovet idarələrinin işini yoxlamaq üçün vaxtilə komsomol tərəfindən təşkil edilən dəstələr, briqadalar və s. **Yüngül sənaye** – çox işlənən mallar hazırlayan sənaye.

YÜNGÜLCƏ 1. *sif.* Bir qədər yüngül; yüngülvari, yüngültəhər. *Yüngülcə bir daş.* // Çox yüngül.

2. *zərf* Bir balaca, azacıq, ciddi olmayaraq. *Yüngülcə soyuqlamaq. Yüngülcə sancılanmaq.* – *Bülənd qolundan yüngülcə yaralanmışdır. Ə.Əbülhəsən.*

YÜNGÜLÇƏKİLİ *sif.* Çəkisi yüngül olan, çəkisi az olan, ağır olmayan.

YÜNGÜLXASİYYƏT(Lİ) bax **yüngültəbiət(li).**

YÜNGÜLXASİYYƏTLİLİK bax **yüngültəbiətlilik.**

YÜNGÜLLƏDİLMƏ “Yüngüllədilmək” – *dən f.is.*

YÜNGÜLLƏDİLMƏK *məc.* Yüngül hala salınmaq.

YÜNGÜLLƏŞDİRİCİ *sif.* 1. Yüngülləşdirən, ağırlığını azaldan. *Zəhməti yüngülləşdirici şərait.*

2. *hüq.* Yüngüllük verən, şiddətini, təsirini azaltmağa imkan verən. *Cəzanı yüngülləşdirici keyfiyyətlər.*

YÜNGÜLLƏŞDİRİLMƏ “Yüngülləşdirilmək” *dən f.is.* *Əmək şəraitinin yüngülləşdirilməsi.*

YÜNGÜLLƏŞDİRİLMƏK *məc.* 1. Ağır-lığı, çəkisi azaldılmaq, daha yüngül edilmək.

2. Əziyyəti, çətinliyi, ağırlığı azaldılmaq; asanlaşdırılmaq. // Zəiflədilmək, yumşaldılmaq, azaldılmaq.

YÜNGÜLLƏŞDİRMƏ “Yüngülləşdirmək” – *dən f.is.*

YÜNGÜLLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Zəhmətini, əziyyətini, çətinliyini, ağırlığını azaltmaq; asanlaşdırmaq. *Əmək şəraitini yüngülləşdirmək. Yolu yüngülləşdirmək. İşini yüngülləşdirmək. Vəziyyətini yüngülləşdirmək.*

2. Zəifləşdirmək, yumşaltmaq, azaltmaq. *Dərdini yüngülləşdirmək. Ağrını yüngülləşdirən dərmanlar. – Prokuror da, vəkil də dönə-dönə inad edirdilər ki, doğrusunu aç söylə, [məhkəmə] sənin təqsirini yüngülləşdirər.* Mir Cəlal.

3. Təskin etmək, yumşaltmaq. *Ürəyini yüngülləşdirmək.*

4. Quruluşunu sadələşdirmək, bəsitləşdirmək. *Maşının quruluşunu yüngülləşdirmək.*

YÜNGÜLLƏŞMƏ “Yüngülləşmək” *dən f.is.*

YÜNGÜLLƏŞMƏK *f.* 1. Çəkisi azalmaq, ağırlığını itirmək, yüngül olmaq. *Arabanın yükü yüngülləşdi.*

2. Asanlaşmaq, zəhməti, əziyyəti bir qədər azalmaq, işi azalmaq. *İşi bir qədər yüngülləşmişdir. Əmək şəraiti yüngülləşmişdi. – Axırı Xudayar bəyin yazıq övrətə bir az rəhmi gəldi. Vəliqulunu özünə cütçü, Zibani qaravaş tutdu ki, Zeynəbin işi bir az yüngülləşsin. C.Məmmədquluzadə.*

3. Sakitləşmək, təskinlik tapmaq, beynini məşğul edən hisslərdən, fikirlərdən azad olmaq. *Dərdi yüngülləşmək. – [Sona xanım:] Səni görəndə könlüm açılır. Gözlərimə şəfəq gəlir, dərdimi açib deyirəm, ürəyim bir az yüngülləşir. Ə.Haqqverdiyev.*

4. Özünü yüngül hiss etmək, mədəsi təmizlənmək. *Qusandan sonra yüngülləşdi.*

YÜNGÜLLƏTMƏK *f.* Ağırlığını azaltmaq, çəkisini azaltmaq, daha yüngül etmək. *Yükünü yüngüllətmək.*

YÜNGÜLLÜK *is.* 1. “Yüngül” *dən mücər.* (ağırlıq ziddi). *Havanın yüngüllüyü. Paltarın yüngüllüyü. Xasiyyətin yüngüllüyü. Vəzifənin yüngüllüyü.*

2. *məc.* Yüngül hərəkət, qeyri-ciddilik.

□ **Yüngüllük etmək** – qeyri-ciddi hərəkət etmək.

3. *məc.* Arxayınlıq, rahatlıq hissi; sevinc, fərəh. *Mədəd dərhal ürəyində ani bir yüngüllük hiss etdi. S.Rəhimov. Mən bu sözləri dedikcə bir yüngüllük, rahatlıq duyurdum.* Mir Cəlal. *Kərim özündə bir yüngüllük hiss edərək çıxıb getdi. İ.Əfəndiyev.*

YÜNGÜLMƏZAC *bax yüngültəbiət. Yüngülməcaz adam.*

YÜNGÜLMƏZACLIQ *bax yüngültəbiətlik.*

YÜNGÜLRAQ *sif.* Olduqca yüngül, çox yüngül.

YÜNGÜLTƏBİƏT(Lİ) *sif.* Qeyri-ciddi, xasiyyətcə yüngül. *Yüngültəbiət adam.*

YÜNGÜLTƏBİƏTLİLİK *is.* Xasiyyətcə, təbiətcə qeyri-ciddilik, qeyri-ciddi adamın hal və keyfiyyəti.

YÜNGÜLVARİ *sif.* 1. Bir qədər yüngül. *Əl çamadanı boyda, yüngülvari bağlını əlimə aldım.* Mir Cəlal.

2. Çətin olmayan, çox mürəkkəb olmayan, çox zəhmət, bilik, bacarıq tələb etməyən; asantəhər. *Yüngülvari bir iş.*

YÜNGÜL-YARAQ *zərf dan.* 1. Lazımı dərəcədə silahlanmamış, hazırlanmamış.

2. Yüngül geyinmiş halda.

3. *məc.* Zəif, şiddətsiz, yüngül. *Dalğalar, ağ dalğalar; Yüngül-yaraq dalğalar.* R.Rza.

YÜPYÜNGÜL *sif.* Lap yüngül, olduqca yüngül, yox yüngül.

YÜRÜK *is.* Çapar, qasid.

YÜRÜMƏ “Yürümək” *dən f.is.*

YÜRÜMƏK *bax yerimək. Fəvvarələr atır, axır bulaqlar; Yürüdiyüm yollar parlaq sədəfli. A.Səhhət. Rotşild də başqa zavodların nümayəndələri ilə bərabər yürüməkdə idi. M.S.Ordubadı. Yürüyürkən parovozlar irəli; Daşınır zəhmətimin meyvələri. S.Vurğun.*

YÜRÜŞ *is.* 1. İrəliyə doğru hərəkət; yerimə. *Ağır karvan yürüşü ilə dalğalanır insanlar; Həm də qızlar-oğlanlar.* S.Vurğun.

2. Hücüm, axın, hərbi əməliyyat. *Qalanı yürüşlə aldılar. – Qızıl Ordu Böyük Kırac yolundan qüdrətli və əzəmətli bir yürüşlə. [şəhər] daxil olurdu. M.İbrahimov. □ Yürüş etmək* – hücum etmək, axın halında irəli

yerimək. *Dəhşətli, qüdrətli, hesabsız ləşkər; Şimaldan düz şərqə yürüş edirlər.* A.Səhhət.

3. *məc.* Müəyyən məqsəd və ya tapşırığı yerinə yetirmək, yaxud bir şeylə, ya da bir şey uğrunda mübarizə aparmaq üçün mütləq şəkildə çıxış, hərəkət. *Mövhumat əleyhinə yürüş. Qənaət uğrunda yürüş. // Səyahət məqsədi ilə təşkil edilən səfər. Turist yürüşü.*

4. Yerləşmə yarışması (idman növü).

YÜRÜŞCÜ *is.* Yürüşdə iştirak edən adam (bax **yürüş** 4-cü mənada).

YÜRÜTMƏ “Yürütmək”dən *f.is.*

YÜRÜTMƏK bax **yeritmək** 1 və 2-ci mənələrdə. *Yağlar yurdunda yürütsə qoşun; Oğlum, siz onda bir şir kimi qoşun.* S.Rüstəm.

YÜYƏN *is.* Atın başına keçirilən kəm və cilovdan ibarət qoşqu ləvazimatı. *Yüyəni atın başına keçirmək. Atın yüyəninə tutmaq. – Bir az da getmişdilər, genə Rövşən Qıratın yüyəni çəkib dönüb geri baxdı. “Koroğlu”. [Bülənd] atın yüyəni tamamilə buraxdı. Ə.Əbülhəsən.*

Ö Yüyəni ələ keçmək – birindən asılı vəziyyətə düşmək, asılı olmaq, tabe olmaq. [Hikmət İsfəhaninin] *deyəsen, yüyəni* [Sərhəngin] *əlinə keçməkdə idi.* M.İbrahimov. **Yüyəni ələ vermək** – ixtiyarını başqalarının əlinə vermək, tamamilə asılı vəziyyətə düşmək, tabe olmaq. **Yüyəninə (yüyəni) çəkmək** – qarşısını almaq, saxlamaq, yığışdırmaq, həddini göstərmək. *Onun yüyəni bir az çəkmək lazımdır. Yüyəni ələ keçirmək* – özündən asılı vəziyyətə salmaq, özünə tabe etmək.

YÜYƏNLƏMƏ “Yüyənləmək”dən *f.is.*

YÜYƏNLƏMƏK *f.* 1. Başına yüyəni keçirmək, yüyəni taxmaq (atın). *Qara, göyxallı atı gül kimi təmizləyib yəhlələdi və yüyənlədi.* S.Rəhimov.

2. *məc.* Özünə tabe etmək, özündən asılı vəziyyətə salmaq.

YÜYƏNLƏNMƏ “Yüyənlənmək”dən *f.is.*

YÜYƏNLƏNMƏK *məc.* 1. Başına yüyəni keçirilmək (taxılmaq). *At yüyənlənmişdir.*

2. *məc.* Başqasının tabeliyinə keçmək, başqasından asılı vəziyyətə düşmək.

YÜYƏNLƏTMƏ “Yüyənlətmək”dən *f.is.*

YÜYƏNLƏTMƏK *icb.* Atın başına yüyəni taxdırmaq.

YÜYƏNLİ *sif.* Başına yüyəni vurulmuş, yüyəni olan. *Tez yəhləli, yüyənlili bir at alıb mindi, .. Çənliləbə tərəfə yola düşdü. “Koroğlu”.*

YÜYƏNSİZ *sif.* Başına yüyəni vurulmamış, yüyəni olmayan. *Yüyənsiz at.*

Ö Yüyənsiz danışmaq – fikirləşmədən danışmaq. *Yüyənsiz danışmaq nə yana çatır; Bihürmət eyelədi simü zər məni.* Q.Zakir.

YÜY(Ü)RƏK *sif.* Bərk qaçan; itigedən, qaçağan. [Əhməd tacirbaşı] *bir yüyrək at minib, durmaqaldım özüni Həsən paşanın yanına çatdırdı. “Koroğlu”. [Qurbanəli bəy:] Ay naçalnik, əgər sənə mahalında bir belə yüyrək at tapılsa, mən bığlarımı qırxdırmısam, qurumsağam.* C.Məmmədquluzadə.

YÜYÜRÜK “Yüyürmək”dən *f.is.* İndi [Lətif] *yürüş zamanı düzgün nəfəs alır və yüyürmə sürətini daha da artırır.* H.Seyidbəyli.

YÜYÜRÜMƏK *f.* Qaçmaq, qoşaraq getmək, bərk getmək, qaça-qaça getmək; qoşmaq. *Hara belə yüyürürsən? Uşaqlar yüyürməkdən yoruldu. – Küçədən bir uşaq yüyürdü evə.. M.Ə.Sabir. İtlər quyruqlarını, qulaqlarını şaklayaraq birdən-birə hürməyə, yüyürməyə başladılar.* A.Şaiq. □ **Yüyürüb-yortmaq** – çox yüyürmək, qaçmaq. **Üstünə yüyürmək** – hücum etmək, üstünə cummaq. *Əlinə silah alanlar .. düşməni üstünə yüyürdü.* Mir Cəlil.

yüyrə-yüyrə zərf Qaça-qaça, qoşaraq, çaparaq. *Yüyrə-yüyrə getmək. – Çiyini yarpıncılı çobanın yüyrə-yüyrə gəldiyini görən Səməd Gülgəzi .. yarpaqların arasında gizlətdi, özü isə yenə haçaya endi.* İ.Hüseynov.

YÜYÜRTMƏ “Yüyürmək”dən *f.is.*

YÜYÜRTMƏK *icb.* Yüyürməyə, qaçmağa, iti getməyə məcbur etmək; çapdırmaq.

YÜYÜRÜBBƏ *zərf dan.* Yüyürərək, yüyrə-yüyrə, qaçaraq, qaça-qaça, tez, cəld. *Düşməni piyadası .. yüyürübbə qoşaraq .. çalacıxurlara yığılıb dolur.* Ə.Əbülhəsən.

YÜYÜRÜK *is.* 1. Yeni ayaq tutmağa başlayan uşağın tez və yaxşı yeriməyi öyrənməsi üçün xüsusi quruluşlu arabacıq. *Uşaq üçün yüyürük almaq.*

2. Uzanıb istirahət etmək üçün iki tərəfdən ağaca, dirəyə bağlanan tor; qamək.

YÜYÜRÜŞMƏ 1. “Yüyürüşmək”dən *f.is.*

2. *is.* Qaçış yarışması. *Yüyürüşmədə birincilik qazandı.*

YÜYÜRÜŞMƏK qarş. Hamı birdən yürümək, qaçmaq, yüyürək gəlmək. *Balaca uşaqlar gülər sifətləri ilə biqeyd bağın xiyanlarında qışqırtı ilə yüyürüşürlər.* Ə.Haqq-verdiyev. *Kəndin hər tərəfindən adamlar yüyürüşürlər.* S.Hüseyn. // Yüyürməkdə yarımaq.

YÜZ say 1. Doxsan doqquzdan sonra gələn rəqəm – 100. *Yüz manat. Yüz nəfər. Yüz faiz. Yüz addımlıqda. On dəfə on yüz elər.* // Başqa saylarla birlikdə. *Dörd yüz kilo. Təy-yarə saatda 600 kilometr yol gedir.* □ **Yüz il** – bir əsr. *Bir taleyin əllərində cütlənmiş zərək; Yüz il qoşa atılsa da qoşa düşmərik.* M.Araz.

2. Qeyri-müəyyən çox miqdar mənasında. *Sənə yüz dəfə demişəm ki... Yüz ildir ki, onu görməmişəm.* – *Yüz dəfə ölç, bir dəfə biç.* (Ata sözü). *Gərçi, ey dil, yar üçün üz verdi yüz möhnət sana; Zərrəcə qatı-məhəbbət etmədin, rəhmət sana.* Füzuli.

♦ **Yüz... dəyər** – bir şeyin başqa bir şeyə nisbətən çox-çox üstünlüyünü, yaxşılığını bildirir. *Nə qədər olsa qoca gərçi Vidadı xəstə; Yenə Vaqif kimi, əlbəttə, yüz oğlana dəyər.* M.V.Vidadi. **Yüz faiz** – bax **yüzdə yüz**. [Sultan:] *Mən yüz faiz əminəm, o saatca başlardin ki, əmi, belə çal-saqqal vaxtında o yaşda adamla evlənmək sənə yaraşmaz.* İ.Hüseynov. **Yüzdə doxsan doqquzu** – demək olar ki, hamısı. *Dünyada firəng dilini və elmini mükəmməl təhsil eliyən müsəlmanların yüzdə doxsan doqquzu heç bilməz ki, orucu necə tutarlar.* C.Məmmədquluzadə. **Yüzdə yüz** – 100 faiz, tamamilə, hamısı, bütün-bütünə. *Planı yüzdə yüz yerinə yetirmək.*

yüz... – mürəkkəb sözlərin əvvəlində bir şeyin yüz vahiddən ibarət olduğunu bildirir; məs.: yüzmanatlıq, yüzfaizlik, yüznöfərlik.

YÜZBAŞI is. tar. İncilərdən əvvəl Azərbaycanda kəndlərində kənd icması tərəfindən seçilən inzibati vəzifə sahibi. *Kənd yüzbaşısı.* – *Bir yüzbaşının ağır-burnunu sarıyıb, torba içində düz dəstənin qarargahına gətirirdilər...* M.Hüseyn. *Yüzbaşının heybətlə səsi eşidiləndə kəndin adamları tir-tir əsərdilər.* S.Şamilov.

YÜZBAŞILIQ is. tar. Yüzbaşı vəzifəsi, rütbəsi.

YÜZƏR bax **yüz-yüz**.

YÜZİLDƏNBİR dan. bax **ishalotu**.

YÜZİLLİK sif. 1. Yüz il davam etmiş, bir əsrlik. *Yüzillik dövr. Yüzillik müharibə.*

2. Yüz illiyə həsr edilmiş, yüz ilin tamam olması ilə əlaqədar olan. *Yüzillik yubiley.*

YÜZLƏRCƏ sif. Bir şeyin sayca çoxluğunu bildirir. *Yüzlərcə adam. Yüzlərcə turist gəlmişdir.*

YÜZLÜK 1. sif. Yüz vahidlə ölçülən. *Yüzlük lamp.*

2. is. Yüzmanatlıq kağız pul. [Mərcan bəy:] *Paho, nə danışırısan? İki min manat iyirmi dənə yüzlük eləyir.* Ü.Hacıbəyov. *Ərz etdiyimdən ötrü ən azı bir diricə yüzlük lazımdır, çünki bu iş şeyxülislama qədər gedib çata bilər.* S.Rəhimov. // sif. Yüz manat dəyərində olan; yüzmanatlıq. *Yüzlük bilet.*

♦ **Yüzlük tərəzi** – çəkilən şey yüz dəfə yüngül daşla tarazlaşdırılan xüsusi quruluşlu tərəzi.

YÜZMANATLIQ bax **yüzlük** 2-ci mənada.

YÜZÜNCÜ “Yüz”dən sıra s. *Yüzüncü adam. Yüzüncü ev. Yüzüncü vərəqə.*

YÜZ-YÜZ zərflər 1. Hər birinə və ya hər dəfəsinə yüz. *Hər yeşiyə yüz-yüz yumurta yığılmışdır.*

2. Yüzlərcə, yüzlərlə sayılacaq qədər çox. *Tək olmadım nə xoş gündə, nə tufanda; Qardaşlarım var yüz-yüz.* N.Rəfibəyli.

Zz

Z Azərbaycan əlifbasının otuz ikinci hərfi. Bax **ze**.

ZABİL *is.* [fars.] *mus.* Tarda bir pərdə. *Mirzə Sadiq tarın qoluna zabil pərdəsini əlavə etmişdir.* Ə.Bədəlbəyli. □ **Zabil segahi** – Azərbaycan muğamlarından birinin adı.

ZABİT *is.* [ər.] Ordu və donanmada komanda heyətinə mənsub şəxs. *Zabit rütbəsi. Zabitlər klubu.* – *Axırıncı teleqraf xəbərlərindən aşkar olur ki, Trablisdə osmanlı zabiti və əsgəri tələf olubdur.* C.Məmmədquluzadə. [Sona:] *Ancaq bizim başımızda bir zabit getməmişdir.* H.Nəzərli. *Zabit papirosunu yandıraraq: – Gətirin qəhrəmanı! – dedi.* R.Rza.

ZABİTƏ *is.* [ər.] 1. Qayda, qanun, nizam, intizam. [Divanbəyi:] *Barı bu işin şükranəsinə nizamə tabe olun, əgərçi heç nizamı və zabitanı anlamırsınız.* M.F.Axundzadə.

2. Başqalarına nüfuz və təsir etmə, özünə qarşı hörmət oyandırma qabiliyyəti; nüfuz, ciddiyyət. *Onun heç zabitanı yoxdur.* – *Get-gədə Müqim bəy Cavanşirin zabitanı birə yüz artır, o, sürülüb yağlanan bir qılınc kimi bərq verirdi.* S.Rəhimov. *Xanpərinin zabitanı əskilirdi, inadı azalırdı.* Ə.Vəliyev. [Sultan:] *..Bu gündən belə mənim qaradınmazlığım, nə də zabitanı səni çəkəndirməməli, əl-qolunu bağlamamalıdır.* İ.Hüseynov.

ZABİTƏLİ *sif.* Zabitanı olan, nizam və intizam tələb edən, çox ciddi və tələbkər olan, nüfuz və təsir gücünə malik olan. *Zabitanı adam. Zabitanı müəllim. Zabitanı müdir.* – *Zərrintac xanım .. dönüb zabitanı bir ədə ilə Alagözünü çağırırdı.* S.Rəhimov. *Bəlkə, Həpirdən özünü zabitanı (z.) hiss etdirmək üçün qəzəblə gəlirdi?* Mir Cəlal. *Qız da nə isə başqa milis işçilərindən bir az seçilən bu zabitanı oğlana baxıb gülümsündü.* H.Seyidbəyli.

ZABİTƏLİLİK *is.* Zabitanı olma, zabitanı adamın xassəsi.

ZABİTƏSİZ *sif.* Zabitanı olmayan, sözü keçməyən, tələbkər olmayan. *Zabitanı adam.*

ZABİTƏSİZLİK *is.* Zabitanı, ciddiyyətin, tələbkərliyin, nüfuzun olmadığı hal.

ZABİTLİK *is.* [hərb.] Zabit rütbəsi. *Mən zabitanı bir adi soldat ikən nail olmuşam.* M.S.Ordubadı. [Sona:] *Yaxşı, biz zabitanı kimi təyin edək?* H.Nəzərli.

ZAÇOT [rus. зачет] Ali və orta ixtisas məktəblərində tələbələrini biliyini yoxlama növü. *ZAçota hazırlanmaq. ZAçot almaq. ZAçot yazmaq. ZAçot sessiyası.* // Belə yoxlama-ların keçirildiyini təsdiq edən qeyd.

ZAD *is.* [ər.] 1. Şey. *Hər zad. Heç zad yoxdur.* – *Nə şirindir məhəbbəttək zad olmaz; Öləndək könül ondan yad olmaz.* M.V.Vidadi. *Mən aşiq qan ayağı; Qan əli, qan ayağı; Aşiq bir zad görübdür; Üç başı, on ayağı.* Sarı Aşiq. *Kişi, məlum zaddı ki, övrətdən güclü olar.* C.Məmmədquluzadə. *Yox idi könlünü açası bir zad; Dayanmazdı insan, olsa da polad.* H.K.Sani. // Bəzən söylənmək, istənilən söz yada düşmədikdə, onun əvəzinə deyilir. *O .. zadı mənə ver.* – *Məşədi İbad: – Mən də sən zad deyiləm, rədd ol burdan!* Ü.Hacıbəyov. □ **Heç zad** – heç bir şey. *Heç zadın üstündə şagirdi döymək .. mötəbər qaydalarından sayılırdı.* F.Köçərli. [Məşədi İbad:] *İstəyirsən mən də atam kimi səndən heç zad almayım.* Ü.Hacıbəyov.

2. Adətən başqa sözlərlə birlikdə qeyri-müəyyənlik bildirir (çox vaxt qoşulduğu sözün ifadə etdiyi şeyin əhəmiyyətsizliyini bildirir). *Ona bir az şeydən-zaddan ver.* *Pul nədir, zad nədir! – Xanım, mən cəlladdan-zaddan qorxan deyiləm.* “Koroğlu”. [Qurban-əli:] *Bir əppəkdən-zaddan ver, zəqqumlanacaq.* N.Nərimanov. [Sultan bəy Süleymana:] *Bu-yur, gedək o biri otağa, çaydan-zaddan içək, söhbətimizi də orada edək.* Ü.Hacıbəyov.

ZADƏ *is.* [fars.] *klas.* Oğul, övlad. *Durur-yor oxşamaya zadəsinə; Sevgili, nazlı xudadadəsinə.* M.Hadi.

...**zadə** [fars.] Əsil mənası “doğulmuş, törəmiş” olub: 1) adətən isimlərə qoşularaq onların əslini, kimdən törədiyini, nəslini bildirir; məs.: şahzadə (şah nəslindən olan), bəyzadə (bəy nəslindən olan), əsilzadə (zadəgan nəslinə mənsub); 2) xüsusi isimlərə qoşularaq fəsiləyə düzəldilir; məs.: Əlizadə, Rəhimzadə, Məmmədzadə.

ZADƏGAN *top.* [fars.] Hakim sinfin yüksək kəşəflər təbəqəsi, əsilzadələr; aristokratiya.

..Bağdadda dul qadınlar və öz ərələrindən intiqam almaq istəyən zadəgan qadınların görüb istədikləri adamlarla tanış olaraq evlərinə dəvət etməsini Fəxrəddin hələ Gəncədə ikən eşitmişdi. M.S.Ordubadı.

ZADƏGANCASINA zərff Zadəgan kimi, ağa kimi; ağacasına, kübarcasına.

ZADƏGANLIQ is. 1. Əsilzadəlik, əyanlıq, kübarlıq, aristokratlıq.

2. məc. Nəciblik, alicənablıq; nəcib hərəkət.

ZAĞ¹ is. [ər. zac] kim. Bəzi metalların sulfat duzu.

ZAĞ² is. Qılınçı, bıçağı itiləyərək verilən cila, parlaqlıq. // Ümumiyyətlə silaha verilən cila, parıltı.

ZAĞ³ is. [fars.] klas. Qara qarğa. [Aşıq Hüseyn:] *Hüseyn düşsə cananından uzağa; Şeyda bülbül tənə vurur o zağa...* Aşıq Hüseyn. *Əgər dünyada insan və ədalət olsa idi, tarlan yerində zağ oturmaz idi.* Ə.Haqverdiyev. // məc. Qara, qaralıq mənasında. *Bülbül, sənin işin qandır; Aşıqlar sənə mehmandır; Tamam cəsədin əlvandır; Sənən altı zağı, bülbül.* (Qoşma).

ZAĞA is. Heyvan yuvası, mağara. *Qurd da, quş da qoy çəkilsin öz ünvanına; Bir zağa da, bir saralmış yarpaq da yurddu.* M.Araz.

ZAĞAR is. məh. Yoğun, yekəqarın.

ZAĞARA is. Dəri papağın aşağı və yuxarı kənarı, qırağı. // Palto yaxasına qoyulan dərinin qırağı, boynu. □ **Zağarası getmək (çıxmaq)** – dəri papaq və ya yaxalığın kənarları yeyilib getmək. *Aslan zağarası getmiş papağını çıxardıb əlindəki kağızı onun içinə qoydu.* M.Hüseyn. *Həm aşağıdan, həm də yuxarıdan zağarası getmiş qəhvəyi Buxara papağı ilə bil büzüşüb kəlləyə qalxmışdı.* Mir Cəlal.

ZAĞCA is. zool. Qarğalar fəsiləsindən qara parlaq lələkli köçəri quş.

ZAĞÇI is. Silahı zağla suvaran, cilaləndirən usta.

ZAĞLAMA “Zağlamaq”dan f.is.

ZAĞLAMAQ f. Cilalamaq, cila vermək. *Xəncəri (qılınçı) zağlamaq.*

ZAĞLANMA “Zağlanmaq”dan f.is.

ZAĞLANMAQ məch. Cilalanmaq, cila verilmək, parıldadılmaq. *Tüfəng zağlandı.*

ZAĞLATMA “Zağlatmaq”dan f.is.

ZAĞLATMAQ icb. Cilalatmaq, cila verilmək.

ZAĞLI sif. Zağ verilmiş, cilalanmış, cilalı. *Zağlı tüfəng. Zağlı xəncər.* – ...*Yanan lampanın qüvvətli işığı altında göy zağlı xəncər yaşıl bir parıltı buraxırdı.* S.Rəhimov. *Kölgələnməsin deyər; Bəhrəmin gül rəngi; Mən hazır saxlamışam; Əldə zağlı tüfəngi.* R.Rza. [Nazlı:] *Kəndçi başıbatmışa zağlı beşaçılan verin, onda özünü görərsiniz kəndçilərin bəylər haqqında fikri nədir?* Ə.Məmməd-xanlı.

ZAĞ-ZAĞ: zağ–zağ əsmək (titrəmək) – bərk qorxmaq, qorxudan titrəmək. [Veysəl:] *İki yüzdən artıq fəhlə səni görəndə zağ–zağ əssin, iki gədə səni tələyə salsın?* S.Vəliyev. *Özünü elə göstərmişdi ki, hamı* [Baxış bəy-dən] *zağ–zağ əsirdi.* Ə.Abasov. // Eyni mənada bəzən “qorxudan”, “ələndən” sözləri ilə. *Ev adamları tamam yuxudan ayılıb qorxularından zağ–zağ əsildilər.* Çəmənzəminli. // Ümumiyyətlə bərk titrəmək (əsmək). *Xırda təpələri səlir olanda; Əsər bu həmləyə dağlar da zağ–zağ.* B.Vahabzadə.

♦ **Üstündə zağ–zağ əsmək** – həddindən artıq, ifrat dərəcədə əzizləmək, sevmək, qorumaq. *Anatək övladının üstündə zağ–zağ əsir.* – *Baba, nənə və ana Aslanın üstündə zağ–zağ əsirdilər.* Ə.Vəliyev.

ZAHİ is. [fars.] Yenicə doğmuş qadın. [Cəbrayıl bəy:] *Onda ayrı evə keçək, yaxşı deyil, zahinin yanında oturmaq.* “Qaçaq Nəbi”. *Səhərisi yenə mamaça gələr, zahıya baxıb ləzzəti tapşırıq və dərmanlar verər, şişi–zadı yıgıb evdən tullardı.* H.Sarabski. // Sif. mənasında. *İndi zahı qadını cana və qüvvətə gətirmək üçün yemək tapmaq, evi qızdırmaq lazımdır.* İdi. Ə.Vəliyev.

ZAHILIQ is. Yenicə doğmuş qadının vəziyyəti.

ZAHİD is. [ər.] 1. Dünyanın zövq və nemətlərindən əl çəkib vaxtını ibadətlə keçirən dindar adam. *Zahidi-xudbin nə bilsin zövqünü eşq əhlinin; Bir əcəb meydır məhəbbət kim, içən huşyar olur.* Füzuli. *Pərdəyidam eyləmiş zahid ridasın xəlg üçün.* Qövsü. *İstəyir cənnəti zahid bu qədər hiylə ilə; Əbləhin fikrini gör, dildə təmənnasına bax.* S.Ə.Şirvani.

2. *məc.* Cəmiyyətdən, insanlardan qaçaraq qapalı həyat keçirən adam haqqında. *Zahid olub, heç kəsə qarışmaz.*

ZAHİDANƏ *zərf* [ər. zahid və fars. ...anə] Zahid kimi. *Zahidanə yaşamaq. Zahidanə həyat keçirmək.*

ZAHİDCƏSİNƏ *zərf* Zahid kimi, zahidanə. *Zahidcəsinə həyat sürmək. Özünü zahidcəsinə aparmaq.*

ZAHİDLİK *is.* 1. Zahidin hal və vəziyyəti. *Heç birimiz müqəddəslik və zahidlik iddiası etmirik.* M.F.Axundzadə.

2. *məc.* Özünü dünyanın həzz və nemətlərindən məhrum edərək yaşama; cəmiyyətdən, insanlardan qaçaraq həyat keçirmə.

ZAHİDVAR [fars.] bax **zahidanə**. *Mən otuz il cahanda zahidvar; Bilmədim qız-qadın nədir, zinhar!* H.Cavid.

ZAHİR *is.* [ər.] 1. Açıq, aşkar, aydın, meydana olan (*batın* müqabili). *Mən bir Fərhad, sən bir şirindəhansan; Dərdin zahir, amma özün nəhansan.* M.P.Vaqif. *Zahirdi qəmzənin cigər sökməyi; Can atmağı, nəhaq qanlar tökməyi.* Q.Zakir.

2. Xarici görünüş, görkəm, üz tərəf. *Zahirdən batına yol var.* (Ata. sözü). *Batının əksidir fəqət zahir.* H.Cavid. [Əsgər:] *Görünür, zahiri gözəl olan kimi batını da gözəldir.* Ü.Hacıbəyov. *Qəbul otağının astanasına qədəm basan oğlanın zahirində ilk nəzərdə diqqəti cəlb edən bir şey yox idi.* İ.Hüseynov. □ **Zahir etmək** – aşkara çıxarmaq, üzə çıxarmaq, bürüzə vermək, aydın etmək, məlum etmək, bildirmək. *Saxlama nəqdi-qəmi-eşqini, ey can, zahir et; Kim, verim həbsi-bədəndən çıxmağa rüsxət sana.* Füzuli. *Nami-məşuqi nə lazım zahir etmək, ey könül; El bilir, aləm bilir, gülruxlərin sultanıdır.* S.Ə.Şirvani. *Anası oğlunun cinayətini; Görərək, zahir etdi nifrətini.* M.Ə.Sabir. **Zahir olmaq** – aşkara çıxmaq, üzə çıxmaq, zühur etmək, meydana çıxmaq, görünmək. *Hər gün onun həsənətindən və ədalətindən növ-növ əlamətlər xalqa zahir olurdu.* M.F.Axundzadə. *Bu əsnada yaxındakı uca dağın təpəsində gözəl bir qız surətində nurani bir kölgə zahir olur.* A.Səhhət. *Şeyx hər nə qədər səslədisə də, Gülsümdən səs zahir olmadı.* Ə.Haqverdiyev; // məlum olmaq. *Vaqif öldü,*

neçin yasa gəlmədin? Ya zahir olmadı bu xəbər sənə? M.P.Vaqif. **Zahirə çıxmaq** – üzə çıxmaq, məlum olmaq, görünmək. *Divarlarından asılmış xəritələri ... olmasaydı, suvaqların töküldüyü, bişmiş kərpiclərin çılpaq qaldığı bəzi yerlərdə güllələrin dəlib açdığı dərin yaralar zahirə çıxardı.* H.Nəzərli.

ZAHİR-BATİN *is.* [ər.] İç-üz, əsil, zat, mahiyyət. *Zahir-batınını üzə çıxarmaq.*

ZAHİRDƏ *zərf* Üzdə, zahirən, xarici görünüşcə. *..Bir para cüvəllağı oxumuşlarımız ürəkdən gülə-gülə və zahirdə guya ağlaya-ağlaya dəstənin qabağında dolanırdılar.* C.Məmmədquluzadə. [Musa kişi] *zahirdə belə işlərə yaxın durmayırdı.* Qantəmir. *Zahirdə ədəvət guya soyumuşdu.* Mir Cəlal.

ZAHİRƏN *zərf* [ər.] Xarici görünüşünə, görkəminə görə, xaricən, üzdən. *Zahirən kim gözü görməz fələki-xunxarın; Məni bu gündə görən böylə sitəmkar olmaz.* Qövs. *..On-on beş adam zahirən seyid libasında, başlarında yaşıl əmmamə və bellərində yaşıl qurşaq hər iki tərəfdən bizi əhatə edib yapışdılar atlarımızın cilovundan.* C.Məmmədquluzadə. *Zahirən .. [Tehranın] sakitlik və ətalətini pozacaq bir hərəkət gözə dəymirdi.* M.İbrahimov. *Səməd zahirən, doğrudan da, mürgüləyən adama bənzəyirdi.* İ.Hüseynov. // Anlaşıldığı üzrə, məlum olduğu üzrə. *Bir cavan təzədən gəlib ərsəyə; Əcaib oğlandı, adı Məhəmməd; Zahirən özütək pak imiş əsli; Ola bilməz heç övladi-Məhəmməd.* M.P.Vaqif.

ZAHİRİ *sif.* [ər.] Xarici görünüşcə, üz tərəfdən, zahirdə olan (*batını* müqabili). *Zahiri görünüş. Zahiri oxşarlıq. Zahiri gözəllik.* – [Oğlan] bütün zahiri əlamətlərinə: gözlərinin rəngi və üzünün cizgilərinə görə rus idi. M.Rzaquluzadə.

ZAHİRİLİK *is.* Zahiri görkəm, görünüş. □ **Zahiriliyi yoxdur** – kifirdir, çirkindir, görkəmsizdir.

ZAHİRPƏRƏST *sif.* [ər. zahir və fars. ...pərəst] Ancaq zahiri görünüşə, xarici görkəmə əsasən qiymət verən.

ZAHİD *is.* [ər.] köhn. 1. Artan, əlavə edilən. *..İstərsən əgər oğlun edə kəsb fəvaid; Həm sərvəti zaid ola, həm miknəti zaid; Tərgib elə ta kəsbi-həram eyləsin oğlun!..* M.Ə.Sabir.

2. Qəderindən artıq, lazımsız.

3. Riyaziyyatda: üstəgəl işarəsi (+).

ZAIQƏ *is.* [ər.] Dadbilmə duyğusu, qabiliyyəti.

ZAIL *sif.* [ər.] *klas.* Daimi olmayan, müvəqqəti, fani, keçici, puç. □ **Zail etmək (eyləmək)** – puç etmək, yox etmək, məhv etmək, heçə çıxarmaq. *Nə gözəldir sənün şirin sözlərin; Zail etdi məni ala gözlərin.* Qurbani. *Zakirəm, eylədin əqlimi zail; Olmaz belə sürət, belə şəmail...* Q.Zakir. *Gərdənə yaraşır qızıl hamayıl; Görənün aqlını edibdi zayıl...* Aşıq Ələsgər. *Vaiz demə kim, zail edər əqli ziyalə; Badə gətirər mərdümi-huşyarı kəmalə.* S.Ə.Şirvani. **Zail olmaq** – keçmək, yox olmaq. *Heyhat ki, tədbir ola bu xanəxarabə; Zail olub əqli.* M.Ə.Sabir. *Vaxtı ilə [Ceyranın] üzündə gördüyüm solğun məhzunluq büsbütün zail olmuşdu.* S.Hüseyn. *Lakin şəhərə düşən birinci bombadan o diksində, elə bil, dərhal aradan bu illər qalxıb zail oldu.* Ə.Əbülhəsən.

ZAKİR *is.* [ər.] *din.* **Zikr edən** (bax **zikr** 2-ci mənada). // Keçmişdə təkyələrdə ilahiyat oxuyan adam. *Zakirəm, zikr eyləmə, yəni ki şeyxəm; sufiyəm; Gör nə göycək ad ilə aləmdə məzkur olmuşam.* Nəsimi.

ZAQS [*rus.* Запись актов гражданского состояния] İcra Aparatının doğum, ölüm, evlənmə, boş(a)nma, övladlığa götürmə hadisələrini qeyd edən vətəndaşlıq vəziyyəti aktları şöbəsi. *Nikahi zaqsda qeyd etdirmək.* – *Zaqs müdiri ortayaşlı, bozsaqqallı, həlim-simalı bir kişi idi.* T.Ş.Simurq. [*Zeynalın*] *fikirində vardı ki, əvvəlcə bu ayrılmaq məsələsini öz aralarında həll etsinlər, sonra zaqsa gedib bir-birilərindən ayrılınsınlar.* S.Hüseyn.

ZAL [*alm.*] *xüs.* 1. Kütləvi yığıncaqlar və ya müxtəlif məşğələlər üçün böyük və geniş otaq. *İdman zalı. Tamaşa zalı. Gözləmə zalı.* – *İmtahan məclisi qurulmuşdur; Zalda skamyalar qoyulmuşdur.* A.Səhhət. *Adam o qədər idi ki, böyük zal dolmuşdu.* T.Ş.Simurq. *Gül-yanaq tamaşa zalına girəndə özünü başqa aləmdə hiss etdi.* Ə.Vəliyev.

2. Geniş qonaq otağı. *Sənə dinmədikcə, əbləh, azıxıb yolun çayırsan; Qapıda dayanmayıb da, zala doğru dırmaşırsan.* M.Ə.Sabir.

ZALXA *is. məh. bot.* Tutqun bənövşəyi rəngində çoxlu çiçəkləri olan zəhərli bitki.

ZALIM *sif.* və *is.* [ər.] 1. Zülm edən, zülmkar, qəddar, mərhəmətsiz, insafsız. *Zalım padşah. Zalım istismarçılar.* – *Mən görmüşəm, kafirim də görməsin; Nə yaman dərd imiş zalım ayrılıq.* Molla Cümə. *..Bir dəstə zalım bir yerə cəm olub və özlərinə bir başçı qərar verib minmişdilər camaatın boynuna.* C.Məmmədquluzadə. *Eh zalım xan! Zalım xan! Sən qorxub öz canından; Yurdu versən hər yada; Kor olasan dünyada.* S.Vurğun.

2. zar. Bəzən bacarıqlı, zirək, məharətli adam haqqında. *Avropa üləmasının övrət məsələsinə dair yazılarını oxuyanda görürsən ki, bu zalımlar dünyanın hər bir guşəsindən xəbər verirlər.* C.Məmmədquluzadə. // Eyni mənada bəzən oğlu, balası, uşağı və s. sözlərlə işlənir. *Zalım oğlu yaman güləşirdi. Zalım qızında bir səs var ki... – Ağzını açan kimi, Hacı zalım oğlu onun kimi, bəlkə ondan da yaxşı danışmağa başlayır.* C.Cabbarlı. [Mərcan bəy:] *Ay zalım balası, zalım! Məni sən aldatdın!* Ü.Hacıbəyov. *Sarı simə keç, ay zalım balası, sarı simə.* M.İbrahimov. [Qaradonlu:] *Dedi-qodu gəzdirməsə, dinclik tapmır da, zalımın qızı.* İ.Hüseynov.

♦ **Zalım sual** – çətin sual, cavab verilməsi çətin olan sorğu. *Bir tərəfdən uşaqların faciəli halları, o biri tərəfdən Zəhranın zalım sualı Zeynala artıq dərəcədə təsir etdi.* S.Hüseyn. *Bu zalım sual qılınc kimi qarşımda durdu.* T.Ş.Simurq.

ZALIMANƏ [ər. zalim və fars. ...anə] bax **zalımcasına**.

ZALIMCASINA *zərf* İnsafsızcasına, mərhəmətsizcəsinə, qəddarcasına, amansızcasına. *Zalımcasına hərəkət etmək.*

ZALIMLIQ *is.* Zülmkarlıq, zülm etmək, amansızcasına incitmə, əziyyət vermə.

ZALÓM [*rus.*] *zool.* İri siyənək balığı.

ZALP [*lat.*] bax **yaylım**¹. *Zalp atəşi.* – *Zalp atılan tüfənglərin səsi tikililəri tərpətdirdi.* Ə.Vəliyev.

ZAMAN *is.* [ər.] 1. Vaxt, müddət. *O hədisədən çox zaman keçdi.* – *Unudubsan məni xeyli zamandı.* Aşıq Ələsgər. [Birinci əyan:] *Bu qədər zaman paytaxtdan ayrıldığı heç yox*

idi... Ü.Hacıbəyov. *Aradan üç aya qədər bir zaman keçmişdi*. S.Hüseyn. [Beyrək] *zamanın yetişdiyini görüb yumruğunu masaya çırpdı*. M.Rzaquluzadə. // *Adətən feillərdən sonra – bir hadisənin, işin baş verdiyi və ya baş vermiş olduğu vaxtı, anı bildirir. O, danışdığı zaman mən getmişdim. – Keçəl Həmzə Çənlibəldə Dürata baxdığı zaman Qıratın da yan-yörəsinə hərlənib özünə mehriban eləmişdi. “Koroğlu”. İkinci şəhər məktəbinə getdiyim zaman Ə.Haqverdiyevlə tanış oldum. A.Şaiq. // Zəmanə, dövr, vaxt. Yaxşı zamanda yaşayırıq. – Mirzənin zamanında bazarda ucuzluq idi. Ə.Haqverdiyev. Zamanmı, insanmı dəyişdi yoxsa. B.Vahabzadə.*

2. Fəlsəfədə: sonsuz inkişaf edən materiyanın, vaxtın davamı və ardıcılığında təzahür edən ümumi obyektiv varlıq forması. *Məkan və zaman hər cür varlığın əsas formalarıdır.*

3. Qrammatikada: iş və hərəkətin müəyyən vaxtda icra edilib-edilmədiyini bildiren feil şəkli. *Keçmiş zaman şəkilçiləri. Qrammatik zaman anlayışı.*

♦ **Zaman keçdikcə** – yavaş-yavaş, vaxt ötdükcə, getdikcə. *Zaman keçdikcə Azərbaycan dili büllurlaşır, lüzumsuz fars, ərəb və osmanlı sözlərindən təmizlənir.* M.İbrahimov. *Zaman keçdikcə Teymurun öz çətin işi haqqındakı təəvvürü get-gedə genişlənir.* H.Seyidbəyli. **Zamanın nəbzini tutmaq** – dövrün tələbinə uyğunlaşmaq. *Zamanın nəbzini tut ki, nə canandan, nə candan tut; Nəyin vardırsa aləmdə sən öz simana qalxan tut...* S.Vurğun. **Zamanla ayaqlaşmaq** – həyatdan geri qalmamaq, dövrün tələbincə hərəkət etmək. *..Gələcəyi ancaq zamanla ayaqlaşsa bilənlər qazanacaqdı!..* M.İbrahimov. **Axır zaman** *din. – dünyanın axırı. Dağlar başı dumandır; Elin halı yamandır; Dövrən belə dəyişib; Bəlkə axır zamandır?* (Bayatı). **Bir zaman** – 1) vaxtı ilə, bir vaxt, əvvəllər, keçmişdə. *Bir zaman onlar yaxın dost idilər. – Bir zaman oldu bir belə qovğa; Külək ilə gün etdilər dəva.* A.Səhhət; 2) az müddət, bir müddət, bir qədər vaxt. *Bir zaman durub gözlədim. – Nə xoşdur bir zaman bir dilbərin eşqində yar olmaq; Ümidi-vəsl ilə hicrində müddət biqərar olmaq.* S.Ə.Şirvani. **Çox zaman** – tez-tez, çox vaxt. *Çəkinərək çox za-*

man, söhbəti dəyişəydin; Mənimlə əyisəydin. M.Müşfiq. **Eyni zamanda** – bir vaxtda, eyni vaxtda, bununla birlikdə, həm də. *O zaman ki özümüz olduq öz dustağımız; Qəlbimizə sığındı üç rəngli bayrağımız.* B.Vahabzadə. *On yeddi yaş yenicə tamam olan Gülləsər isə başına gələn əhvalatdan heç nə anlamır, elə buradaca, kolun dibində dəhşətli və eyni zamanda cazibədar bir maraqla gözlədiyi əhvalatın baş verəcəyindən qorxurdu.* İ.Şıxlı. **Heç bir zaman** – əsla, qətiyyə, heç vaxt. [Səlim:] *Haqsızlıq əfv olunmaz heç bir zaman.* H.Cavid. [Aslan bəy:] *Yox, bir söz dedimi, heç bir zaman unutmaz...* C.Cabbarlı. *Ancaq onu da deyim ki, mən heç bir zaman ölümdən qorxmamışam.* M.Hüseyn. **Heç zaman** – heç bir vaxt, əsla, qətiyyə. *Onu heç zaman unutmaram. – Dünyadan heç zaman kəsilməyirdi; Gözəl, şən nəğməli bu quş səsləri.* N.Rəfi-bəyli. **Hər zaman** – daim, həmişə, hər vaxt. *Plov hər zaman hazırdır, – deyər Firəngiz oyalanıb qəti bir qərarla dilləndi.* S.Rəhimov. **Nə zaman** – haçan, havaxt. *Qovuşub bahara yaşıl bağçada; Belə bəzənmisən nə zaman, budaq?* M.Dilbazi. **O zaman ki** – o vaxtda ki... onda ki...

zaman-zaman *zərf* Hərdən, gah-gah, vaxt-vaxt. *Könüldə qonçələnlər cahan-cahan fəryad; Dilim bu vəchdən eylər zaman-zaman fəryad.* Qövsü. *Qazamat divarları uca; Qapının yarımçıq deşiyindən; Zaman-zaman görünüür bir qoca.* R.Rza. *Zaman-zaman gözəllərini boşluqlara dikmişəm; Günün, ayın, ulduzların keşiyini çəkmişəm.* M.Rahim. *Tarix qalın bir kitabdır; Vərəqlənir zaman-zaman.* H.Hüseynzadə.

ZAMANA *bax zəmanə.* *Ay zamana, zamanana; Oxu qoydun kamana; Eşşəklər arpa yeyir; At həsrətdir samana.* (Bayatı). *Zamana ağırdır, Allah axırını xeyir eləsin.* H.Nəzərli.

ZAMAZKÁ [rus.] *köhn.* Şüşə ilə çərçivə aralarını və rəng çəkməzdən əvvəl dəlik-deşikləri tutmaq və ümumiyyətlə, hamar olmayan yerləri hamar etmək üçün işlədilən özlü maddə. *Pəncərələrə zamazka vurmaq.*

♦ **Zamazka qalmaq** *dan.* – arzuladığı şeyə nail olmayaraq damaq qalmaq, umsunmaq.

ZAMAZKAÇI *is.* Zamazka çəkən (usta). *İki gündür zamazkaçı gəlib çıxmır.*

ZAMAZKALAMA “Zamazkalamaq” dan *f.is.*

ZAMAZKALAMAQ *f.* 1. Zamazka sürtmək, zamazka ilə tutmaq, qapamaq. *Pəncərələri zamazkalamaq. Qapıları zamazkalamaq.*

2. *məc. dan.* Ört-basdır etmək, üstünü malalamaq. *Məsələni zamazkalamaq.*

ZAMAZKALANMA “Zamazkalanmaq” – dan *f.is.*

ZAMAZKALANMAQ *məc.* Zamazka sür-tülmək, zamazka ilə qapanmaq.

ZAMAZKALATMA “Zamazkalatmaq” dan *f.is.*

ZAMAZKALATMAQ *icb.* Zamazka vur-durmaq, zamazka çəkdirmək.

ZAMİN *is.* [ər.] Öhdəsinə zəminlik gö-türən, zəmanət verən adam. [Heydər bəy:] *Hacı, mən zəmin ki, bu səfərdə bulardan sənə heç bir xəta yetişməsin. M.F.Axundzadə. Mən zəminəm ki, olmaya bir illət ilə fəvrit; Hər xəstəyə dəvə edələr gər şərab ilə. S.Ə.Şirvani.*

□ **Zəmin olmaq (durmaq)** – birinin və ya bir işin məsuliyyətini öz üzərinə götürmək, zəmanət vermək. *Borcun yoxdur, zəmin ol!* (Ata. sözü). ..*Zəmin olmuşam ki, topu fırlanan tapançanı bizim eloğlu Şamə düşmənin əlinə keçirməz! S.Rəhimov. Zəmin(ə) vermək* – 1) *hüq.* birinin zəmanəti (məsuliyyəti) ilə bir şəxsi müvəqqəti olaraq həbsdən azad etmək. *Müttəhimini zəminə vermək.* – [Naçal-nik:] *Buları zəminə ver tə yuxarıdan cavab gəlinəcə. M.F.Axundzadə. Cənayət sübut olunana qədər Bəndəlini Tahirzadəyə zəminə verdilər.* Mir Cəlal; 2) zəmin kimi göstərmək. *Zeynal yenə bir çox sözlər söyləyirdi. Gah Şərifzadəni, gah Möhsünzadəni zəmin verirdi ki, bundan sonra alacağı paraları tamamilə Mehribanə təslim etsin. S.Hüseyn. Zəminə götürmək hüq.* – ittiham olunan bir şəxsin istənilən vaxt inzibət və ya istintaq orqanına qayıdacağı haqqında dilindən rəsmi iltizam verərək, həbsdən müvəqqəti azad etdirmək. [İbrahim bəy:] ..*Zəminə götürürük. Sən də, hacı, mənim yoluğu görürsən. N.Vəzirov. Uzun danışqdan sonra Xasay [İsmiyevi] zəminə götürdü. M.Hüseyn. [Yüzbaşı:] Bundan bir ay möhlət ala, mən zəminə götürürəm. Mir Cəlal.*

ZAMİNKAR *is.* [ər. zəmin və fars. ...kar] Üzərinə zəmanət götürən adam, zəmanətçi, zəminə götürən, zəmin duran, zəmin.

ZAMİNKARLIQ *is.* Başqasının verdiyi ilti-zəmin yerinə yetirilməsi məsuliyyətini üzə-rinə götürmə, zəmin olma; zəminlik.

ZAMİNLIK *is.* Zəmin olma, məsuliyyəti öhdəsinə götürmə; zəmanət. [Naçalnik Sona xanıma:] *Sənin zəminliyin hər kəsin zəmin-liyindən etibarlıdır. M.F.Axundzadə.*

ZAMŞA [rus.] Xüsusi aşılama üsulu ilə ha-zırlanan üstü məxmər kimi yumşaq maral, qoyun və s. dərisi. // Bu dəridən tikilmiş, hazırlanmış. *Zamşa əlcək. Zamşa tuflı.*

ZANBAĞI *sif.* Zənbəq rəngli, zənbəq kimi göy rəngi olan. *Zənbəqi çit.* – [Sona] *zənbəqi kələğayı örtmüş, belibüzməli, qollu ağ kofta, şumağı tuman geymişdi. Ə.Əbülhəsən.*

ZANBAQ *is.* [ər.] *bot.* Soğanəqlı, zəngə-oxşar, ətirli çiçək. *Ağ zənbəq. Sarı zənbəq.* – *Açılmış güllər, göy, sarı zənbəqlər; Bir cən-nətdir bu güllənin hər tərəfli. A.Səhhət. Gülləri süslərkən xoş qədəmləri; Boyun bükər bə-növşələr, zənbəqlər. H.Cavid. Zeynəbin lələ kimi olan üzü solub ağ zənbəqə dönmüşdü. S.S.Axundov.*

ZANBAQÇIÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Soğanəqlı, kökü yumru, bəzən də kökümsovlu çoxillik ot, yarımkol və ya ağac şəkilli bit-kilər fəsiləsi.

ZANQ, ZANQAZARANQ *təql.* Zəngi və ya başqa metalı vurduqda onlardan çıxan səs.

ZANQILDAMA “Zənzıldamaq” dan *f.is.*

ZANQILDAMAQ *f.* Zənzıltı səsi vermək. *Zəng zənzıldayırdı.*

ZANQILDATMA “Zənzıldatmaq” dan *f.is.*

ZANQILDATMAQ *f.* Zəngi və ya metalı bir şeylə vuraraq zənzıltı səsi çıxartmaq. *Qazanı zənzıldatmaq.*

ZANQILTI *is.* Zəng və metal cisimləri vurduqda onların çıxardığı səs. ..*Sağ tərəfdəki “Təzəpir” məscidinin minarəsindən ucalan axşam əzanının səsi, daha aşağıda sol tərəfdə “qızılı kilsə” adlanan Aleksandr kilsəsinin zəng qülləsindən qopan boğuş çan zənzıltıları vardı... Ə.Məmmədخانlı.*

ZAPONKA [rus.] Kişi üst köynəyi qol-larının manjetinə taxılan düymə. *Mahmud*

Qəmərlinin .. [köynəyini] aldım. Gümüş zaponka axtarırdım. Mir Cəlal.

ZAPONKALI *sif.* Zaponkası olan, zaponka taxılmış. *Zaponkalı köynək.*

ZAR¹ [*fars.*] *klas.* 1. Səslə, yanıqlı-yanıqlı ağlayan, inləyən, nalə edən, nalan (adətən izafətlərdə işlənir). *Aşıqı-zar. Bülbülü-zar.* // Yanıqlı-yanıqlı, həzin-həzin ağlama, inləmə; fəğan, nalə. **□ Zar getmək** – yanıqlı-yanıqlı ağlamaq, fəğan etmək. *Bülbül, qızıl-gül həsrəti; Qışı, yazı zar gedirəm. Aşıq Abbas; // Zar-zar. Gər nalə çəkəməsin dili-bimar, neyləsin? Aşıq gözüm gər ağlamasın zar, neyləsin? Qövsü. // Fəğan, nalə. Bülbül, bu nə nalə, fəryaddır; De, bu nə ah ilə zardır? Molla Cümə.*

2. *məc.* Zəif, üzgün, ələcsiz, çarəsiz, çıxılmaz (adətən tərkiblərdə işlənir). *Cismi-zar.* – *Gər mən mən isəm, nədən sən, ey yar? Vər sən sən isən, nəyəm mənə-zar?* Füzuli. *Öldürəm zamanda Zakiri-zarı; Əl saxla bir, qanlı qəməndən öpüm. Q.Zakir. İlahidən qorxun, bir insaf edin; Az incidin mənə-zarı, sərcələr! Molla Cümə.*

◊ Zar qalmaq – çarəsiz qalmaq, çıxılmaz vəziyyətdə olmaq, səfəlt keçirmək. *Millət .. çobanı itmiş qoyun sürüsü kimi zar və sərgərdan qalıb, axırda əcnəbilər əlində əsir və hər qisim zülm və bəlalara giriftar olacaqdır. F.Köçərli. Zar etmək* – zinhara gəlmək, tənəgə gəlmək, usanmaq. *Şəbi-meraci-visalım mənə zar etdi rəqib; Görmədim, seyr elədim çərxi-müəlladə fərəh. S.Ə.Şirvani. Zar olmaq klas.* – 1) tənəgə gəlmək, cana gəlmək. *Nə xoşdur bir zaman bir dilbər in eşqində zar olmaq; Ümidi-vəsl ilə hicrində müddət biqərar olmaq. S.Ə.Şirvani;* 2) ağlamaqla keçmək, ağlamaq. *Ney kimi nalə çəkib, çəng kimi zar olalım! Qövsü. Bənəfsə qoxulu yardan ayrılan; Gündə yasa batar, günü zar olur. M.P.Vaqif. Zara gəlmək* – tənəgə gəlmək, cana gəlmək, usanmaq. *Mən aşiqəm gülzarə; Cəmənzarə, gülzarə; Ayrılığa dözməkdən; Axır gəlib gül zarə. (Bayatı). Can zarə gəlib, ta ki o cananə qayıtsın. Heyran xanım. Artıq bunun niyyəsinin əlindən camaat zara gəlmişdi. S.Rəhman. Zara götürmək* – tənəgə götürmək, cana götürmək, zinhara götürmək, usandırmaq. *Gətirdin, ey könül, zarə mənə sən ahü zarınla. S.Ə.Şirvani.*

ZAR² *is.* 1. Bədənin bəzi üzvlərini daxil-dən bürüyən incə nazik pərdə. *Bu sözləri ələ yanıq bir səslə, miskin bir tövrlə söylədi ki, qulaqlarımın zarında hiss etdiyim sızidan bütün vücudum titrədi. A.Şaiq.*

2. Bəzi meyvlərin nazik iç qabığı (pərdəsi). *Nar zarı. Portağal zarı.*

ZARAFAT 1. *is.* [*ər.*] Gülmək, əylənmək və dilxoşluq üçün deyilən söz və ya edilən hərəkət; hənək. *Kobud zarafat.* – *Məhbub xanım gördü Koroğlu keçdi zarafata. “Koroğlu”. Bəndalı əvvəllər başa düşmür, Məşədi Hüseynin sözlərini zarafat, ya bir xoş söz-söhbət sayırdı. Mir Cəlal. Kələntərli həmişə dara düşəndə olduğu kimi, indi də zarafata əl atdı. İ.Hüseynov. □ Zarafat bir yana* – danışarkən tamamilə ciddi tona keçmək istəniləndə deyilən ifadədir. **Zarafat deyil** – ciddi məsələdir, əhəmiyyətli məsələdir. *..Camaatı ələ dolamaq zarafat deyil. Ü.Hacıbəyov. [Sədr:] Eyvaz kişini qınamaq olmaz. Zarafat deyil, bir il tamam olmamış kişinin sinəsinə qoşa dağ çəkildi. Ə.Vəliyev. Zarafat etmək (ələmək)* – əylənmək, oynamaq, dilxoşluq etmək. *Olmaya sən mənə biqrar sandın; Zarafat eylədim, ona inandin. M.P.Vaqif. Cumayəm, istəyəm zarafat edəm; Nə fayda, yanımdan getməz xocası. Molla Cümə. Kəndlilərlə Mirzə həmişə şirin dillə zarafat eləyərək söhbət edərdi. Ə.Haqverdiyev. [Əhməd] buçağacan barılla, güllə ilə zarafat ələməmişdi. B.Talıblı. Zarafat öz yerində* – bax **zarafat bir yana. Zarafata salmaq** – zarafatla ötürməyə, işin içindən çıxmağa çalışmaq. *Sən zarafata salıbsan, amma mən düzünü deyirəm. M.Rzaquluzadə.*

2. *zərf Zarafatla* şəklində: zarafat yolu ilə, zarafat tərzində, ciddi olmayaraq. *Zarafatla demək.* – *Sözün düzünü zarafatla deyirlər. (Məsəl). Elçin də atasının zarafatına zarafatla cavab verdi. M.Rzaquluzadə.*

ZARAFATCASINA *zərf* Zarafat yolu ilə; zarafatyana, zarafatla. *Aşıq Ələsgərin zarafatca arvadına söz dediyini, bundan ötrü Anaxanın küsüb getdiyini camaatın hamısı eşitmişdi. “Aşıq Ələsgər”.*

ZARAFATCASINA *zərf* Zarafat yolu ilə, zarafat tərzində. *Zarafatcasına demək.*

ZARAFATCIL bax **zarafatçı**. *Bir küncdə oturub siqar çəkən üzgülər, zarafatçı*

Məmməd İsmayilov Hüseyni yaxşı tanıyır.. S.Rəhimov. *Qaradiməz, öz qabığından çıxmayan, tərs Bədir depoda hamının tanıdığı, deyib-güldüyü, dost olduğu zarafatçı bir adam idi.* Ə.Sadiq.

ZARAFATÇILLIQ bax **zarafatçılıq**. Zarafatçılığı və cəmərdliyi ilə məşhur Zeynalın gur səsi bu dəfə qaranlıq izdihamın başı üstündə dalğalandı. Ə.Əbülhəsən.

ZARAFATÇI *sif. və is.* Zarafat etməyi sevən (adam); hənəkçi, zarafatçı. *Zarafatçı adam. O yaman zarafatçıdır.* – [Bağban] *həmişə deyən, danışan, gülən, zarafatçı bir şəxs idi.* S.S.Axundov. [Bəhram] *çox zarafatçı və sözbaz idi.* Ə.Vəliyev. *Daşdəmir əmi bu zarafatdan xoşlanmış bir halda, zarafatçı gəncə eyni ahənglə cavab verdi.* M.Rzaquluzadə.

ZARAFATÇILIQ *is.* Zarafatçı adamın xasiyyəti.

ZARAFATHƏNGİ bax **zarafatyana**. Zarafathəngi demək. Zarafathəngi söz.

ZARAFATLAŞMA “Zarafatlaşmaq”dan *f.is.*

ZARAFATLAŞMAQ *qarş.* Bir-biri ilə zarafat etmək; hənəkləşmək. *Qızların səsində elə bir səmimi məyusluq var idi ki, heç kəs zarafatlaşmır, gülüşmürdü.* Ə.Vəliyev.

ZARAFATSIZ *zərf* Zarafat olmadan, ciddi; doğrudan, həqiqətən. *Bu sözü zarafatsız deyirəm. Zarafatsız danışmır.* – [Halay:] *Elədir, zarafatsız, bizim Turşsuyun bütün işıqlı dünyada bəlkə də tayı-bərabəri yoxdur.* S.Rəhimov. *Dostları Kələntərlinin haqqında deyirdilər: – Məcidi çörəksiz-susuz keçinər, zarafatsız keçinməz.* İ.Hüseynov.

ZARAFATYANA *zərf və sif.* Zarafat yolu ilə, ciddi olmayaraq. *Zarafatyana söhbət. – Hətta hesab müəllimi məsələləri taxtada həll edəndən sonra, zarafatyana üzünü ona çevirər, soruşardı: – Yaqub, necədir, etirazın yoxdur ki? Mir Cəlal. Salehin görkəmi və işi Qorxmaza o qədər xoş gəlmişdi ki, bu dəqiqəcə onunla şirin söhbət etməyi qat edib zarafatyana bir şəkildə soruşdu.* Ə.Vəliyev. *Daşdəmir əmi zarafatyana öskürdü və big-larını çəməyə başladı.* M.Rzaquluzadə.

ZARANQ *təql.* Metal cisimlərə bir şeylə toxunduqda və ya vurduqda, onların çıxardığı səs.

ZARANQAZARANQ *təql.* bax **zaranq**. *Plovun da ətri evi bürüyüb, qazanın qazmağını zaranqazaranq ilə qopardırlar.* C.Məmməd-quluzadə.

ZARILDAMA “Zarıldamaq”dan *f.is.*

ZARILDAMAQ *f. 1.* Şiddətli həyəcan, ağrı, əziyyət, əzab və s. təsirindən zarıltı səsi çıxarmaq; inildəmək. [Sofiya:] *Allah xatirinə məndən əl çəkin, günahımı artırmayın, – deyir, ağır bir xəstə kimi zarıldayırdı. Çəmənzəminli. Getdikcə ağır nəfəs alan Niyaz zarıldadı.* M.İbrahimov.

2. Zar-zar ağlamaq. *Uşaq zarıldayırdı. – Axşamçağı soyuqdan paltonuma bürünüb bazardan keçdikdə gördüm, bir dükanın qabağında üç uşaq durub zarıldayırdı. Çəmənzəminli. Uşaqlar “mən acmışam”, deyər zarıldayırdı(lar).* C.Cabbarlı.

zarıldaya-zarıldaya *zərf* Zarıltı ilə; ağlaya-ağlaya, inildəyə-inildəyə. *Molla zarıldaya-zarıldaya şikayət etdi.* P.Makulu.

ZARILDAŞMA “Zarıladaşmaq”dan *f.is.*

ZARILDAŞMAQ *qarş.* Zarıldamaq (hamı bir yerdə).

ZARILDATMA “Zarıldatmaq”dan *f.is.*

ZARILDATMAQ *icb.* Zarıldamağa məcbur etmək, ağlatmaq.

ZARILTI *is.* Ağrıdan, əzabdan və ya şiddətli həyəcədən insanın çıxardığı səs; inilti. *Qaraca qız tamam gecəni ufultu və zarıltı ilə keçirib sübhə yaxın yuxuya getdi.* S.S.Axundov. *Əşikağası keçərkən zindandan Zamanın zarıltısını eşitdi. Çəmənzəminli.*

ZARIMA “Zarılmaq”dan *f.is.*

ZARIMAQ *1.* Bax **zarıldamaq**. *Xəstə zarıyır. – Sən uğursuz bir güllənin ağrılarından; Zarıyrsan pələng kimi, sinən yaralı.* S.Vurğun. *..Yeni məhbus üzü üstə yerə dəyib zarımağa başladı.* M.İbrahimov. // *Ulamaq. Hərdənbir zarıyır bayquş, yapalaq; Uzaqda tülkülər edirlər vaq-vaq.* H.K.Sanılı.

2. f. İnləmək, sızlamaq. [Güləndam:] *Yusif bəy ilan dili çıxardır. Elə zarıyır, elə zarıyır, adamın yazığı gəlir.* N.Vəzirov. *Həm də göz-dən iraq gəlinlər, qızlar; Əlləri qoynunda zarıyır, sızlar.* S.Vurğun. *Yanır od içində bala quşcuğaz; Bəzən sayıqlayır, zarıyır az-az.* M.Rahim.

ZARINCI *is. məh.* Çox xəstəlik çəkib zəifləmiş adam; üzgün. *Qurbaniyam mən, sevəram*

narıncı; Yar-yar deyib, oldum belə zarıncı. Qurbani. [Qaraxan:] Elə eləmişən ki, uşağı belə zarıncı eləmişən də. S.Rəhimov.

ZARITMA “Zarıtmaq”dan *f.is.*

ZARITMAQ *f.* Zarımasına səbəb olmaq.

ZARI-ZARI: zarı-zarı ağlamaq – bax **zar-zar ağlamaq** (“zar-zar”da). *Mən ağlar-ram zarı-zarı; Bu zülmü götürməz tarı. Qurbani. Abbas ağlar zarı-zarı; Getməz kön- lümün qubarı... Aşiq Abbas.*

ZARİSOVKA *is. [rus.]* 1. Şəkilçəkmə.

2. Şəkil, rəsm.

ZAR-ZAR: zar-zar ağlamaq (zarıl-da- maq) – səslə, zarılıla ağlamaq, fəğan etmək. *Ey Vidadi, sən bu puç dünyada; Nə dərdin var ki, zar-zar ağlarsan? M.P.Vaqif. Rədd ol qapıdan, ağlama zar-zar, dilənçi! M.Ə.Sabir; // yanıqlı-yanıqlı, həzin-həzin ağlamaq, inləmək. Xədicə... uşaqlarını bağ- rına basıb zar-zar ağladı. S.S.Axundov. Muzdur bu işləri təftiş edib, o payədə mü- təəssirləşdi ki, uşaq kimi zar-zar ağlamağa başladı. S.M.Qənizadə. Bülbül zar-zar ağlar çəməndən ayrı. S.Rüstəm.*

ZASTÁVA *[rus.]* Dövlət sərhədinin müəy- yən sahəsini mühafizə edən hərbi hissə, ha- belə bu hissənin yerləşdiyi yer, məntəqə.

ZAT *is. [ər.]* 1. Əsil, mənşə, kök, nəsil, nəşəb. *Xəbər alın o nəmərdin zətini; Aparıbdı mərd igidin atını. “Koroğlu”. [Heydər bəy:] Zətində şübhə olanlar öz nəşəbləri üçün şəhadətnamə qayırlar. M.F.Axundzadə. Oğlumuzun, şükr kim, zətə müsəlman imiş! Bəxtəvər olsun başım, bəxtimiz oğlan imiş! M.Ə.Sabir. □ Zətina bələd olmaq – bax zətini tanımaq. Bələdəm zətina sən, nov- kər; Dəyməz heç bir pula bu cür sözlər. C.Məmmədquluzadə. Zətina lənət – söyüş ifadəsi. *Harda bihəyə var, zətina lənət. Q.Zakir. Musa kişi Mübaşir Məmmədin yo- ğun səsinə tamdı: – Zətina lənət, – deyib tü- pürdü... M.İbrahimov. Zətini tanımaq* – əslini, nəslini, iç üzünü, bütün varlığını tanı- maq (adətən mənfə, istəhzalı mənə ilə). [Allahverdi:] Zurnaçı Muğanı? *Onun zətini tanıyıram. C.Cabbarlı. Həddi-zətində* – əslində, təbiətində, xilqətində.*

2. köhn. Şəxs, adam, şəxsiyyət, sima. *O çox əxlaqlı bir zətdir. Böyük zət. – Bax, nə qədər sevimli, nəzakətli bir zət! M.S.Ordubadi. Bu*

zətlərin sayəsində də birinci ilin tədris haqqı məarif cəmiyyətləri tərəfindən verildi. T.Ş.Si- murq. // Hörmətli, mötəbər şəxs. [Südəbənin anası:] ...Allaha çox şükür eləyirəm ki, mənim bircə bələm qabağına sən kimi zət, südü təmiz bir adam çıxarib. M.İbrahimov.

3. Özü, öz nəfəsi, öz varlığı. *Bitməzmi cəfa, axıra yetməzmi kəşəkəş? Axırda yaxar zətini yağdıqların atası. M.S.Ordubadi.*

4. köhn. Varlıq, əsil, təbiət, mahiyyət. *O küləkdir, özü vardır, zət yox. Xəstə Qasım.*

ZATƏLCƏNB *is. [ər.]* Sələcəm. *Əgər za- təcənb də tutmasan, yəqin ki bir zəkəm tuta- caqsan. Ə.Haqverdiyev.*

ZATƏN *zərf [ər.]* 1. Təbii olaraq, əslində, fitrətən, həqiqətdə, həddi-zatında olaraq. *Zatən muzdurların bədənəri davamlı, ruhları qüvvətli olur. S.M.Qənizadə. Zətən qüruba da bir şey qalmamışdı. S.Hüseyn. Zətən Dərbər son zamanlar tez-tez xəstələnirdi. C.Cabbarlı.*

2. *ara söz mənasında. Daha doğrusu, əslinə baxanda, əslində. Zətən, o haqlıdır. Zətən, deyəcəm sözüüm də yoxdur. – Zeynal səbəbini söyləyə bilməyəcəkdə. Zətən, buna lüzum da yox idi. S.Hüseyn. Qurbanqulu həmişə xal- qın xeyrixahı hesab olunardı. Zətən də belə idi. T.Ş.Simurq. Buradakıların hamısı, zətən, həbəşi vəhşi zənn edərək ondan başqa bir hərəkət də ummurdular. Çəmənzəminli.*

ZATİQIRIQ *sif. və is. dan.* Nənəcib, fırlı- daqçı, kələkbaz, etibarsız. *Babacanın əlli cür nadüriüst tanışı, zətqırıq dostu var. Ə.Əbül- həsən.*

ZATİQIRIQLIQ *is. dan.* Zətqırıq adamın xüsusiyyəti.

ZATİ *zərf [ər.] klas.* 1. Zətində, əslində, bünövrəsində olan; anadangəlmə, fitri. *Zati xasiyyət.*

2. Bax **zətən**.

ZATİ-ALİ *is. [ər.] köhn.* Yüksək rütbəli şəxslərə müraciət etdikdə və ya onların haq- qında danışdıqda hörmət məqamında işlənen ifadə (çox zaman cəmdə işlənir).

ZAVAL *is. [ər.]* 1. Ziyan, zərər, təbii fəla- kət, afət. *Bu körpəcə meynəni qoru hər bir zavalıdan; Qoy torpaqda kök salıb bərkitsin öz yerini. S.Rüstəm. // Bəla, müsibət, xətər, qorxu. Kahinlər axışından kəşf etmiş istiq- bali; Çox zaman qışqırığın bildirmiş o zavalı.*

Ə.Cavad. *Hünərdir keçirən bizi hər oddan; Olarmı hünərə zaval, ay Maral!* B.Vahabzadə.

2. Yox olma (etmə), tələf olma (etmə), fənaya uğrama (uğratma), məhv olma (etmə); məhv. *Fani cəhanə baxma, keçər, ömrü sevmə kim; Ömrün zavalı var və cəhanın bəqası yox.* Nəsimi. *Sizdə olan aldadıcılıq və dostlara yalan satmaq sizin təxt-tacınızın zavalını yaxınlaşdırmaqdadır.* M.S.Ordubadi.

3. məc. Zülm, əziyyət, işgəncə mənasında. *Yazıq Ələsgərə çoxdur zavalın; Aparır aqlımı günəş camalın.* Aşıq Ələsgər.

♦ **Zaval görməmək** – 1) sağ-salamat qalmaq, heç bir bəlaya düşməmək; 2) zərər görməmək, cəzasız qalmaq. [Pişik] *heç bir zaval görməyəcəyini hiss etdi, iti caynaqlarını qabırğaya ilişdirdi.* İ.Hüseynov. **Zaval olmaz** – bax **zaval yoxdur**. *İynə saçdım divara; Elçi göndərdim yara; Elçiyə zaval olmaz; Özüm elçiyəm yara.* (Bayatı). **Zaval tapmaq** – xəsarətə uğramaq, ziyan görmək, məhv olmaq, tələf olmaq. *Mal-qaramı zaval tapdı.* **Zaval vurmaq** – 1) ziyan vurmaq, xəsarətə uğratmaq, zay etmək, məhv etmək. *Bostanı zaval vurdu;* 2) ölümlə gətirmək, fənaya uğratmaq. *Bağında var gavalı; Başım olub havalı; Əzrail ova çıxdı; Mənə vurdu zavalı.* (Bayatı). **Zaval yetirmək** – 1) bax **zaval vurmaq**. *Yağış bağlara çox zaval yetirdi;* 2) bədbəxtlik gətirmək, fəlakət gətirmək, məhv etmək. *Bir gün olmaz kim, ona gərdün yetirməz bir zaval. Füzuli. Bir zaval yetirən şahı-sərvərə; Bir şux sitəmkarə müştaq olmuşam.* Aşıq Rəcəb. *Bu dərd, billəm, məni axır öldürər; Günbəgün yetirər zavalə, gözəl! Aşıq Mehdi.* **Zaval yoxdur** – qorxu yoxdur, xəter yoxdur. [Əhməd tacirbaşı dedi:] *Bizə heç bir zaval yoxdur.* “Koroğlu”. [Sozalı:] *Axi, arvad üstündə dalaşmayan kişiye zaval yoxdur.* İ.Hüseynov. [Hümmət:] *Əgər bu tufandan qurtarsan, daha mənə zaval yoxdur.* B.Bayramov. **Zaval düşmək** – bədbəxtliyə uğramaq, bədbəxt olmaq. *Gəlmədi axtabımız, keçdi nəhar nisfədn; Gör ki, mən, ey fəlak, bu gün bir nə zavalə düşmüşəm.* S.Ə.Şirvani. **Zavala getmək** – bax **zavala gəlmək**. *Mən bilirəm, gedəcəkdir zavalə; Zənəxdən dövründə, üzər yanında.* Q.Zakir. *Şamamələr dağda dəyər; Qızılğüllər boynun əyər; Bədnəzər çoxdu, göz dəyər; Gedər za-*

vala gözlərin! Aşıq Məhəmməd. **Zavala gəlmək** – 1) bədbəxtliyə uğramaq, fəlakətə uğramaq, müsibətə düşər olmaq. *Hər günüm bir ildir sənsiz, a bala! Gəlməyəsən, görüm səni, zavalə.* R.Rza. [Əlibaba:] *Qılıncı qın saxlar, çox sağ ol, bala! Görüm, gəlməyəsən əslə zavalə!* Z.Xəlil; 2) məhv olmaq, yox olmaq, zail olmaq. *Kasıb dedi: – Maldar, uyma çox mala; Dolanır zamana, gəlir zavalə.* Aşıq Əhməd. *Elə zərbə vurarıq ki, yağdı gələr zavalə; Bir zərbə ki qoca tarix görməmişdir yaşından.* S.Rüstəm. **Zavala vermək** – fəlakətə, məhvə uğratmaq; bədbəxt etmək. *Əbas yərə bizi verdi zavalə; Oğrın-oğrın balalərə həvalə.* Q.Zakir. *O mahrudən iraq verdi qəm zavalə məni.* X.Natəvan. **Zavala yetirmək** – bax **zavala vermək**. **Zavala yetmək** – bax **zavala düşmək**. *Mənim baxtım yetməz heç vaxt zavalə; Ağıl, kamal, tale, izzət məndə var.* Aşıq Əhməd.

ZAVALLI sif. 1. Dolu, istilik və s. nəticəsində zədələnmiş (ağac, bitki, meyvə və s. haqqında). *Zavallı alça. Zavallı yarpaqlar.*

2. Acınacaq halda olan, yazıq, biçarə, başıbəlalı, bədbəxt. *Zavallı adam. Zavallı uşaq.* – [Maral:] *Məktəbi bitirmək üzrə ikən zavallı babam türki-həyat etdi.* H.Cavid. *Mən ürəyimdə heyifsiləndim ki, zavallı qızı məktəbdən məhrum edəcəklər.* T.Ş.Simurq. *O, insanın arıq, zəif üzünə, ağarmış saçlarına baxır və bu zavallı arvadın nə qədər böyük əzablarla yaşayıb bu yaşa dolduğunu düşünürdü.* S.Rəhman. // İs. mənasında. *Zavallı bu kənddə özü* [Telli] *kimi qərib və adamsız idi.* S.Hüseyn. *Zavallının iztirabı artmışdı və üz-gözü qıpqırmızı olmuşdu.* B.Talıblı. [Durna:] *İncə, sənin bu sözlərin aydınırçın çox ağır.* *Zavallını məhv edər.* C.Cabbarlı. *Bilmirlər zavallının qadrini, qiymətini; Duyurlar qəlbindəki böyük məhəbbətini.* S.Rüstəm.

zavallı-zavallı zərf Yazıq-yazıq, məzlum-məzlum. [Kərəm:] *Xan Əslim bağça içində; Gəzər zavallı-zavallı.* “Əslə və Kərəm”.

ZAVALLILIQ is. Acınacaq halda olan adamın halı; yazıqlıq, bədbəxtlik.

ZAVALSIZ sif. Məhv olmaz, yox olmayan, zail olmayan; davamlı, dayanıqlı, daimi, həmişə yaşayan. // Zərf mənasında. *Cəlladların başı zavalı qalmaqacaq.*

ZAVALSIZLIQ *is.* Məhv olmama, zay olmama, həmişə qalma, yaşama, var olma; daimilik.

ZAVİYƏ *is.* [ər.] *klas.* 1. Bucaq, künc, guşə. *Bundan əlavə, cəhənnəmdə qırx zaviyə var və hər zaviyədə bir ilan var və hər ilanın qarınında üç yüz otuz əqrəb var.* M.F.Axundzadə.

2. Zəhidin ibadətə məşğul olmaq üçün çəkildiyi tənha yer, təkyə, hücrə. [Əli] *ruhani alimlərlə görüşər, dinə dair bir çox məsələlər soruşar, zaviyələrə gedər, rahiblərin həyatını öyrənməyə çalışırdı.* Cəmənzəminli.

ZAVİYƏNİŞİN *is.* [ər. zaviyə və fars. ...nişin] 1. *köhn. din.* Zaviyədə (2-ci mənada) oturub ibadətə məşğul olan adam; münzəvi.

2. *məc.* Tənha yerdə oturub dışarı çıxmıyan adam haqqında. *O, lap zaviyənişin olub.*

ZAVİYƏNİŞİNLİK *is.* 1. *köhn. din.* 1. Zaviyədə (2-ci mənada) oturub ibadətə məşğul olma; münzəvilik.

2. *məc.* Tənha yerdə oturub dışarı çıxmama.

ZAVKOM *is.* ["zavod komitəsi"nin ixtisarı] *köhn.* Həmkarlar ittifaqının zavod komitəsi. *Zavkom iclası. // dan.* Bu komitənin sədri. [Gülbahar:] *Yenə bilməyirəm bu zavkom (dan) .. nə istəyirsən.* H.Nəzərli. *Zavkom mehriban və arxayın ifadə ilə əlavə etdi.* Mir Cəlal.

ZAVOD [rus.] İri sənaye müəssisəsi. *Şəkər zavodu. Metallurgiya zavodu. Şüşə zavodu. Kənd təsərrüfatı maşınları zavodu. Zavod bacısı.* – Eldarın fikrinə görə, fabrik, zavodlarda və istehsalatda faydalı bir surətdə çalışa bilmək üçün qadınların savadı, yüksək təhsili olmalı imiş. S.Hüseyn. *Hər gün səhərdən axşama kimi zavod borularından burula-burula qalxaraq, bozumtul Bakı səmasını qaraldan qatı tüstülərdən əsər-ələmət belə görünmürdü.* M.Hüseyn.

♦ **At zavodu** – bax **at**.

ZAVODÇU *is. köhn. dan.* Zavod sahibi. *Bu qədər pul ancaq xozeynlərdə olur, zavodçularda olur.* S.M.Qənizadə.

ZAVODÇULUQ *is.* Zavod işləri ilə məşğul olma, zavod saxlama.

ZAVODYANI *sif.* Zavodun yanında olan, zavodun ətrafında olan. *Zavodyanı sahə. Zavodyanı təsərrüfat.*

ZAY [ər. "zaye"dən] Heç, puç; tələf olmuş, korlanmış, puç olmuş, hədəf olmuş. *Öküzün*

taydı, işin zaydı. (Ata. sözü). □ **Zay etmək (etmək)** – puç etmək, korlayıb heç etmək. *Göndər gəlsin Ələsgərin xələtin; Etmə əməyini zay, sarıköynək. Aşıq Ələsgər. Nə üçün daşı zay eyləyirsiniz, heyif deyilmi?* Mir Cəlal. **Zay məhsul** – keyfiyyəti pis olan məhsul; brak, çıxdaş. **Zay olmaq** – tələf olmaq, puç olmaq, korlanmaq, heç olmaq, hədəf olmaq. *Ömür üzdüm, gün çürütdüm, zay oldum; Cismim düşüb yandı axır oda, hey! Aşıq Kərəm. Dost elədin hər nadanı, hər yadı; Çəkdiyim əməklər oldu zay, pəri. R.Rza. Zaya getmək (çıxmaq, dönmək)* – hədəf yerə məhv olmaq, puç olmaq, hədəf getmək. *Buradan bir maya getdi; Sallandı, çaya getdi; Yolunda cəfa çəkdim; Əməyim zaya getdi.* (Bayatı). *Yar salmur üstümə saya; Cavan ömrüm gedir zaya. Aşıq Ələsgər. Tökdiyünüz qanlar getməsin zaya; Çıxın bu qarışıq imtahanlardan. S.Vurğun. Zaya vermək* – bax **zay etmək (etmək)**. *Yandırdı qəlbimi camalın şövqü; Ağlını veribdir zaya qaşların. "Aşıq Qərib". Əsmər burdan getsə boş qalar bağlar; Sən vermə ömrümü zaya, xoş gəldin. "Abbas və Gülgöz". Yazıq aşıq vermə ömrünü zaya; Dərd bilən can bu yerlərdə tapılmaz. Aşıq Ələsgər.*

ZAYE [ər.] *klas.* bax **zay**. □ **Zaye etmək (eyləmək)** – bax **zay etmək (ələmək)** ("zay"da). *Vəchindəki bənzər ay olar zaye; Verdilər ömrümü, ay olar zaye. M.P.Vaqif. [Molla İbrahimxəlil:] Mən sizə yaxşılıq etmək fikrindəyəm, siz mənim əməyimi və cəfamı zaye etmək fikrindəsiniz! M.F.Axundzadə. Yıxdın evimi, eylədin övladımı zaye; İş keçdi məhəldən. M.Ə.Sabir. Zaye olmaq* – bax **zay olmaq** ("zay"da). *Hala ki, xəsarət oldu vaqe; Sərmayələrin tamam zaye. Füzuli.*

ZE "Z" hərfinin və bu hərflə işarə olunan samitin adı.

ZEBR [fr.] *zool.* Dərisi zolaq-zolaq olan Afrika vəhşi atı.

ZEBÜ *is.* [fr.] *zool.* Çiyin sahəsində donqarı olan qaramal növü. *Lənkəran sahəsində buyuzluq mal-qaranın xüsusi növü olan zebu bəslənir.*

ZEFİR [yun. zerhyros] 1. Eşilmiş, ağardılmış iplikdən toxunmuş zərif pambıq parça növü.

2. Yüngül meyvə pastilas (şirniyyat növü). *Şokoladlı zefir.*

ZEH is. [fars.] 1. Yay kırışi. *Kamanın zehi.*

2. Paltar və s.-nin qırağına tikilən qaytan, köbə, haşiyə. *Paltarın kənarına zeh tikmək.* // Səhifənin ətrafına çəkilən haşiyə, cizgi. *Kitabın vərəqinə zeh çəkilir.* // Pəncərənin, divarın kənarına vurulan və ya çəkilən haşiyə. *Qapının zehi.* – *Xanım Balacayeva ərini indicə orada, Saçlı ilə bir yerdə zənn edərək, qüvvətli bir təpik çaldı. Qapı divarın zehinə dəyib səsləndi.* S.Rəhimov.

ZEHİN is. [ər.] 1. İnsanda düşünmə, anlama və yaddaş qabiliyyəti; dərrakə, istedad. *Bu uşağın yaxşı zehni var. Onun heç zehni yoxdur.* – [Ağa Bəşir:] *Ağa, məşallah sizin zehinizə və fərasətinizə!* M.F.Axundzadə. // Hafizə, yaddaş, xatir. *Zehində qalmamaq.* *İyirmi il əvvəl oxuduqlarım indi də zehnimdədir.* – *Qocanın dediyi sözlər Şirəslənin zehində nəqşləndi.* S.Rəhimov. *Ağabala təkrar uşağın zehni yoxlamaq istədi.* Mir Cəlal.

2. Fikir, xəyal. *Zehni məşğul edən sözləri babasına deyə bildiyi üçün sevindi, yüngüllük duydu.* Mir Cəlal. *Nədənsə o zaman mənim zehni bir şey məşğul etmişdi: “O kişinin nəyinizdir və yaxud siz onun nəyi ola bilərsiniz?”* S.Hüseyn. □ **Zehni açılmaq** – fikirləşmək, düşünmək qabiliyyəti bərpa olmaq, yaxşılaşmaq, başında yüngüllük hiss etmək. *..Üzümlü yudum, bir qədər zehnim açıldı.* C.Məmmədquluzadə. **Zehni qaralmaq** – fikrini bir yerə toplaya bilməmək; düşünmək, fikirləşmək qabiliyyətini itirmək.

ZEHİNLİ sif. Yaxşı zehni, yaddaşı, hafizəsi, istedadı olan; dərrakəli, istedadlı. *Zehinli tələbə.* – *Sona .. dərk etmək qabiliyyətinə malik, zehinli bir qız idi.* Ə.Əbülhəsən.

ZEHİNLİLİK is. Yaxşı zehni, hafizəsi, istedadı olma.

ZEHİNSİZ sif. Zehni olmayan, qavrayış qabiliyyəti zəif olan; key, küt.

ZEHİNSİZLİK is. 1. Zehinsiz adamın halı; hafizəsizlik, istedadsızlıq; keylik, kütlük.

2. Hafizəsizlik, xatirdə saxlaya bilməmə.

ZEHİLİ sif. Zehi olan, xatirində haşiyəsi olan. *Zehli kitab. Zehli pəncərə. Zehli divar.*

ZEHNİ sif. [ər.] Zehin, ağıl, beyinlə əlaqədar olan. *Zehni əmək.*

ZEHNİAÇIQ sif. Açıq düşüncəli, aydın fikirli, tez anlayan, çox dərrakəli. *Zehniəciq adam.*

ZEHNİAÇIQLIQ is. Düşüncəlilik, dərrakəlilik, tez anlama.

ZEHNİYYƏT is. [ər.] İnsanın öz zehinə görə həyat və varlıq haqqında fikirləri, dünyagörüşü. [Səlim:] *Müasir bir adam olmaq üçün yalnız şəklimizi dəyişmək kifayət etməz. Bir az ruhumuzu və zehniyyətimizi də dəyişmək lazım gələcəkdir.* S.Hüseyn.

ZƏMSTVO is. [rus.] tar. İncilərdən qabaqki Rusiyada: tərkibi əsasən zadəgan-burjua nümayəndələrindən ibarət olan məhdud hüquqlu yerli idarə. *Zemstvo idarələri. Zemstvo yığıncağı. Zemstvo hakimi.* – *Sonra müəllim, zemstvo və hökumət məktəblərinə nisbətən bu məktəbdə oxuyan şagirdlərin yazı ləvazimatı ilə daha yaxşı təmin olunmasından danışırdı.* Cəxovdan.

ZEND [əslə sanskritcədən] tar. Zərdüştirlərin dini kitabı olan “Avesta”nın pəhləvi dilinə tərcüməsi. [Ceyniz:] *Boş vaxtlarımı atamdan qiraət öyrənirdim. İlk əvvəl “Zend” oxumağa başladım. Çəmənzəminli.*

ZENİT [fr. əslə ər.] astr. 1. Göyün, baş üstündəki ən uca xəyalı nöqtəsi. *Günəş heç vaxt qütblərdə zenitdə durmur, əksinə, ekvator boyunca Günəş həmişə zenitdə dayanır.*

2. məc. Ən yüksək dərəcə, ən yüksək nöqtə, zirvə. *Günəş qalxanda zenitə; az qalır bir ovuc içində; kölgəmiz də itə.* R.Rza.

◇ **Zenit topu** – uçan təyyarələri vurmaq üçün xüsusi top. *Zenit toplarından atəş açıldı.* – *Ağız-ağıza vermiş zenit topları aramsızcasına göylərə açılırdı.* S.Rəhimov. *..Gəmi(nin) göyertəsində də zenit topları var idi.* Ə.Əbülhəsən.

ZENİTÇİ is. hər. Zenit topçusu, təyyarə vuran topçu. *Zenitçilərimiz düşməni təyyarələrini vurub saldılar.* – *Keçir baxışları göylərə dalan; Faşist quzğununu hey vurub salan; Şanlı zenitçilər böyük qürurla.* Ə.Cəmil.

ZENKER is. [al.] Silindrik deşiklərin giriş hissələrini, fasonlu sahələrini təmiz emal etmək üçün istifadə olunan alət. // f. Zenkerləmək.

ZERZƏK is. məh. xüs. Quyunu uçub dağılmaqdan qorumaq üçün onun divarlarına və ağzına hörülən daş və ya kərpic hörgü.

ZERZƏKLİ *sif. məh. xüs.* Zərzəyi olan. *Zərzəklı quyu.*

ZƏY *is. [ər. ziyy]* Zahiri şəkil, xarici görünüş, qıyafə, paltar. **Öz zeyindən çıxmaq** – öz cızığından, öz çərçivəsindən çıxmaq, azmaq.

ZƏYİL *is. [ər.] köhn.* 1. Ətək, paltarətəyi.

2. Artırma, qeyd, əlavə (kitab bərsində).

3. Mətnə dair təsvir və şərh.

4. Aşağıda göstərilən.

ZƏYTUN *is. [ər.]* Zeytunkimilər fəsiləsindən bitki cinsi. Meyvəsindən yeyinti sənayesində və texnikada işlədilan yağ alınır. *Abşeronda zeytun yaxşı yetişir. Zeytun 5–12 metrə qədər hündürlükdə, yarpağı bozuntul-yaşıl rəngli, həmişəyaşıl ağacdır.* H.Qədirov.

ZƏYTUNÇİÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Kol və ağac cinsindən olan bitki fəsiləsi. *Birgözkimilər sırasının ancaq zeytunçičəklilər fəsiləsi vardır.* M.Qasımov.

ZƏYTUNÇU *is.* 1. *k.t.* Zeytun yetişdirməklə məşğul olan adam.

2. *köhn.* Zeytun satan adam.

ZƏYTUNÇULUQ *is.* Zeytunçunun işi, peşəsi, məşğuliyyəti; zeytun yetişdirmə işi.

ZƏYTUNİ *sif. [ər.]* Zeytun rəngində olan, bozuntul-yaşıla çalan. *Zeytuni yarpaq.*

ZƏYTUNLUQ *is.* Zeytun ağacları əkilmiş yer, zeytun plantasiyası.

ZƏBAN *is. [fars.] klas. Dil. Bir saat görməsəm, tuti zəbanım; Qopacaq başıma qıymət eylə.* M.P.Vaqif. *Şəkər söhbətliidi, şirin dillidi; Tuti kimi xoş zəbanım gedibdi.* Aşıq Ələsgər. **Zəbana gəlmək** – dilə gəlmək, dillənmək. *Görcək cəməli-yarımı gəldi zəbanə şəm.* S.Ə.Şirvani. *İşlər dəyişildi – hamısı döndü zamanə; İnsan kimi fələ, kölə də gəldi zəbanə.* Ə.Nəzmi.

ZƏBANƏ *is. [fars.] klas.* 1. Alov, alovun şöəsi. **Zəbanə çəkmək** – şiddətlə alovlanmaq, alışıb-yanmaq. *O ancaq evlərinin zəbanə çəkərək yandığını gördü.* Ə.Əbülhəsən.

2. Tərəzi və s. ölçü cihaz və alətlərinin dil şəklində olan hissəsi, mili. *Tərəzinin zəbanəsi.*

ZƏBƏR *is. [fars.]* Ərəb (fars) əlifbasında “ə” səsinə bildirmək üçün samitlərin üzərinə qoyulan ۚ işarəsi; fəthə. *Orda ayındır şerin hər kəlməsi; Qarışub bir-birinə zir və zəbər.* Şəhriyar.

ZƏBƏRCƏD *is. [ər.]* Keçmişdə qiymətli daşlardan sayılan, zümrədə bənzəyən yaşıl rəngli daş. *Sabahısı gün qız oğlana bir zümrüd göndərdi. Oğlan getdi bazara, bir danə zəbərəcdə alıb qoydu bının yanına, qeytərdi dala.* (Nağıl). *Mina qəddin zəbərəcəddi; Nə desən cana minnətdi.* “Qurbani”. *Çəpkənin yaxasındakı zümrüd və zəbərəcdə düymələri altından tellərinə sancdığı badam şəkilli almaz cıqqa .. görünürdü.* M.S.Ordubadi.

ZƏBƏRDƏST *sif. [fars.] köhn.* 1. Çox qüvvətli, çox güclü, qolugüclü.

2. İstedadlı, talantlı, qüvvətli. *Zəbərədstə sair.* – [Nizami:] *Fəqir bəxtəvərəm, şairəm, zəbərədstəm; Cahan kiminsə qoy olsun, mən onda sərbəstəm.* M.S.Ordubadi.

ZƏBƏRDƏSTLİK *is.* Çox qüvvətlilik, qolugüclülük.

ZƏBT *is. [ər.]* Silah gücü ilə, zorla tutma, ələ keçirmə, hakimiyyəti altına alma, ixtiyarına alma; sahiblənmə, yiyələnmə. *Qalının zəbti. Şəhərin zəbti.* **Zəbt etmək** – 1) zorla tutmaq, ələ keçirmək, hakimiyyəti altına almaq, işğal etmək, ixtiyarına almaq, zorla sahiblənmək. *Güllüca kəndini düşmən zəbt etdi.* S.S.Axundov. [Şah Mirzə Ağa xana:] *Niyə məndən izn almamış Heratı zəbt etdin?* C.Cabbarlı. *Cəfərqulu Fərhad bəyin evlərini zəbt və özünü həbs etməyə göndərildi.* Qan-təmir; // *məc.* özünə tabe etmək, yiyələnmək. *Təbiəti zəbt edib almağın zamanıdır; Kainata zəlzələ salmağın zamanıdır.* M.Müşfiq; 2) *klas.* qeyd etmək, yazmaq; 3) *həfizəsi ilə tutmaq, həfizəsində saxlamaq, qavramaq.*

ZƏBTİYYƏ *is. [ər.] köhn.* Polis nəfəri. [Həsən:] *Bu, bir əsgərə jemper satmış, zəbtıyyələr yaxalamışlar.* H.Nəzərli.

ZƏBT-RƏBT *is. [ər.] köhn.* Asayış, intizam, nizam, qayda.

ZƏBUN *sif. [fars.] klas.* Zəif, qüvvətsiz, cansız, aciz, düşkün. *Dust bəpərvə, fələk bərahəm, dövrən bisükun; Dərd çox, həmdərd yox, düşmən qəvi, tale zəbun.* Füzuli. *Zira könüm həvəslərin pəncəsində zəbundur; Qurtarmaram, nə etməli? Bir çarəsiz cünundur.* A.Səhhət. // Əsir, giriftar. **Zəbun etmək (eyləmək)** – 1) zəiflədirmək, qüvvədən salmaq, cansızlaşdırmaq, düşkünləşdirmək. *Nagəhan başlayıb vəbə; taun; Sərdi ətrafı, xəlqi etdi zəbun.* H.Cavid; 2) əsir etmək,

giriftar etmək. [Minnət xanım:] *İnsafeyləyin, bir baxın mənə! Mərcan eyləyir çox zəbun mənə!* Ü.Hacıbəyov. **Zəbun olmaq** – 1) zəifləmək, qüvvədən düşmək, cansızlaşmaq, düşkünləşmək; 2) əsir olmaq, giriftar olmaq.

ZƏBUNLUQ is. Zəiflik, qüvvətsizlik, cansızlıq, acizlik, düşkünlük. *Aslanın qızarmış gözlərində olan məhzunluq və zəbunluq əlaməti Hacıni da qəmgin edirdi.* C.Cabbarlı.

ZƏBUR is. [ər.] Dini əsatirə görə, Allah tərəfindən Davud peyğəmbərə göndərilən kitab. [Dərviş:] *Əvət, Quran, Zəbur, İncilü Tövrat; Birər rəya ki zor təfsiri, heyhat!* H.Cavid.

ZƏDƏ is. [fars.] 1. Toxunmaq, yaxud bərk bir şey dəymək nəticəsində bir şeydə əmələ gələn əzik yeri, qopuq, qəlpə, çatdaq və s. *Bu stəkanın zədəsi var.* // Meyvələrdə qurd dəymə, yaxud dolu və s.-dən əmələ gələn xəsar. *Meyvənin zədəsi var. Bu qovunda zədə yoxdur.* □ **Zədə vurmaq** – 1) zədələmək; 2) məc. yaralamaq. **Zədə dəymək (toxunmaq)** – 1) xarab olmaq. [Ana:] *Ay oğul, bəlkə ağlına zədə toxunub.* S.Rəhman; 2) məc. yaralanmaq. **Zədə salmaq** – zədələmək, yaralamaq. *Müjganların salıb bağrıma zədə; Dözmək olmaz munca dərdi-bihədə.* Q.Zakir.

2. Xarici təsir nəticəsində orqanizmin bir yerində toxumanın əzilməsi, ziyan görməsi; kontuziya. *Kənd təsərrüfat işlərində müşahidə olunan zədələr cürbəcür olur.*

...**zədə** [fars.] Bəzi mürekkəb sözlərin “vurulmuş, uğramış, düçar olmuş, giriftar olmuş” mənalarını bildirən ikinci tərkib hissəsi; məs.: qəməzədə, müsibətzədə, fəlakətzədə.

ZƏDƏLƏMƏ “Zədələmək”dən f.is.

ZƏDƏLƏMƏK f. Toxunaraq və ya toxunduraraq zədə vurmaq, xarab etmək, şikəst etmək, yaralamaq, əzmək, çatlatmaq və s. *Həyatın küləkləri hamıdan əvvəl gənc yarpaqları zədələyir.* M.S.Ordubadı. *Əvvəl bir ox ilə heyvanın başını zədələmişdi.* Mir Cəlal.

ZƏDƏLƏNDİRMƏ “Zədələndirmək”dən f.is.

ZƏDƏLƏNDİRMƏK “Zədələnmək”dən icb.

ZƏDƏLƏNMƏ “Zədələnmək”dən f.is. *Badımcanı sərin yerdə saxlamaq və zədələnmədən qorumaq lazımdır.*

ZƏDƏLƏNMƏK f. Bir şeyə toxunmaq və ya bir şey dəymək nəticəsində bir yeri əzilmək, zədə dəymək, zədə əmələ gəlmək, yaralanmaq, şikəst olmaq. *Doludan almalar ağacda zədələndi.* – *Düşmən təyyarəsi döyüşdə zədələndi, faşistin burnu əzildi, qan axıb ağzına dolmağa və çənəsindən süzülməyə başladı.* S.Rəhimov. *Həkim güman eləyirdi ki, yaralının böyrəyi bərk zədələnib.* Ə.Vəliyev.

ZƏDƏLƏNMİŞ “Zədələnmək”dən f.sif. *Doludan zədələnmiş meyvə. Zədələnmiş bədən.* – *Kamil maşinisti tez əyləşdirib, özü onun yerini tutdu və zədələnmiş qayıqı Aslandaşa sürdü.* M.Süleymanov.

ZƏDƏLİ sif. Zədəsi olan, zədə dəymiş; əzik. *Zədəli yer. Zədəli bədən.* – *Qarı isə ömrünün son çağında onun dərdini dinləyən adama zədəli qəlbi ilə hörmət bəsləyir.* S.Rəhimov. *Qayçılayanlar isə şüşə kimi ağ, qara salxımları zədəli gilədən təmizləyirdilər.* Mir Cəlal. // məc. Yaralı. *Bu əllər yad əlidi; Köməyim dad əlidi; Gedirsən, tez qayıt gəl; Ürəyim zədəlidi.* (Bayatı).

ZƏDƏLİLİK is. Zədəli şeyin hal və keyfiyyəti.

ZƏDƏSİZ sif. Zədəsi, nöqsanı, əziyi olmayan; bütöv, saf. *Zədəsiz şüşə. Zədəsiz meyvə.*

ZƏDƏSİZLİK is. Zədəsi olmama, bütövlük, tamlıq.

ZƏF is. [ər.] klas. Zəiflik, qüvvətsizlik, üzgünlük. *Mana bu zəfəli bihəlliq, sağınma, pirlikdəndir; Gözün fikri məni yorğun salıb ahu qovanlartək. Q.Zakir. Zəf eylədi aciz məni, qaldım əməlimdən; Çəkdim nə ziyanlıq?! M.Ə.Sabir. Bir dəfə Sofiya xanım studentin baxışından qorxmadı, gözlərinin içinə dik baxdı. Lakin ruhuna sükut gəlmədi. Zəfini duydu və başını yastığa söykəyərək ağladı. Çəmənzəminli.*

ZƏFƏR is. [ər.] tənt. Qalibiyyət, qələbə. *Gəncə zəfəri İbrahim xanın nüfuzunu Azərbaycan xanlıqları arasında bir qat daha artırdı. Çəmənzəminli. Ey zəfər nəğməsi, sən ey şən nəğmə! Qanlı cəbhələrdə döyüşən nəğmə.* N.Rəfibəyli. *Gəzib bu dost elləri, dolansan qarış-qarış; Hər yanda görəcəksən, yüksəliş, zəfər, yarış.* Ə.Cəmil. // Qalib gəlmə, üstün gəlmə. □ **Zəfər qazanmaq (çalmaq)** –

qalib olmaq, qələbə çalmaq. [Nüşabə:] *Ölkələr düşməni rumlu İskəndər; Hind ilə İranda qazanmış zəfər*. A.Şaiq. *Döyüşlərdə zəfər çaldın, boy atdın; Yer üzündə milyonları oyatdın*. R.Rza. **Zəfər tapmaq** – bax **zəfər qazanmaq**. **Zəfər yetirmək** – məğlub etmək, üzərində qələbə çalmaq, yenmək. // Məqsədə nail olma, müvəffəqiyyət, nailiyyət.

♦ **Zəfər toxundurmaq** – başına xata gətirmək. [Xanımnaz:] *Ay balam, qurbanın olum, qorxuram birdən uşaqçıgəzima bir zəfər toxundurmasınlar*. C.Cabbarlı. **Zəfər toxunmaq (dəymək)** – zərər, ziyan, xəter dəymək, başına xata gəlmək. *Can Koroğlu, öz canımdan qorxmuram; Qorxum odur, zəfər dəyə dostuma*. “Koroğlu”. *Əhməd tacir də qızı götürüb aradan çıxdı ki, ona zəfər toxunmasın*. (Nağıl).

ZƏFƏRAN is. [ər.] 1. bot. Çiçəkləri yeyinti sənayesində istifadə olunan çoxillik soğanaqlı cənub bitkisi. *Zəfəran tarlası*. – [İbad Ocaq-quluya:] *Buğda əkanlar də gərək zəfəran əksinlər*. C.Cabbarlı. // Həmin bitki çiçəklərinin, müxtəlif yemək şeylərinə otir, tam və xüsusi rəng vermək üçün istifadə edilən qurudulmuş sarı telləri. *Xərc edir bir para əşxas pulun bəyramda; Zəfərana, yağa, razyana, xaşxaşa, ətə*. M.Ə.Sabir.

2. məc. Sarı rəng mənasında. *Həm rəngibəhər olub xəzanım; Dönmüşdü əqiqə zəfəranım*. Füzuli. *Döşləri qurumuş, rəngi zəfəran; Budur ehtiyacın, acliğin sonu!* S.Vurğun.

ZƏFƏRANI sif. Zəfəran rəngli, sarı-narıncı rəngli. *Zəfəranı şaftalı*.

ZƏFƏRANLI sif. Zəfəran qatılmış, zəfəran vurulmuş, tərkibində zəfəran olan. *Zəfəranlı plov*. *Zəfəranlı bozbaş*. – *Balkonun fəzasını ətirli şərbətlərin, zəfəranlı yeməklərin qoxusu doldurmuşdu*. M.S.Ordubadi. *Üstü zəfəranlı bir plov yeyək; Bu günün eşqinə mahmırlar deyək*. S.Vurğun.

ZƏFƏRANPLOV is. Zəfəranlı plov. *Görərsiniz ki, bacınız sizin üçün necə bir zəfəranplov bişirir*. S.Rəhimov. *Eşşək nə bilir zəfəranplov nədir?* (Ata. sözü).

ZƏFƏRLİ sif. Xatalı, həyat üçün təhlükəli. □ **Zəfərli yer** dan. – zədələnməsi həyat üçün təhlükəli olan bədən üzvü. *Nurəddini fayton basdıqdan sonra onun yaralı halında başına yığılmış adamlardan birisi dedi: – Hərgah*

zəfərli yerindən basmayıbsa, heç zad olmaz. S.S.Axundov.

ZƏFƏRYAB sif. [ər. zəfər və fars. ...yab] klas. tənt. Müvəffəqiyyətə çatan, müvəffəqiyyət qazanan. // Qalib, qələbə çalan, qalib gələn. □ **Zəfəryab olmaq** – müvəffəqiyyət əldə etmək; // qələbə çalmaq, qalib gəlmək.

ZƏĞÖV is. Çox acı və ya zəy dadlı şey.

ZƏĞƏN¹ is. [fars.] klas. Qara qarğa, dolaşa. *Tərlən yerini zağ və zəğən tutmaz*. (Ata. sözü). *Əgər dünyada insaf və ədalət olsa idi, tərlən yerində zağ və zəğən oturmaz idi*. Ə.Haqverdiyev. *Bülbül yerində indi oturmuş idi zəğən; Bülbüllərin məzarda söylər: vətən, vətən!..* M.Hadi.

ZƏĞƏN² is. [ər.] klas. Çənə ortasındakı çuxur. *Könül asayışı, canın rahatı; Gülgəz zənəxdanda, tər zəğəndədir*. M.P.Vaqif.

ZƏHƏNDƏ sif. və is. dan. Diliaci, zəhlə-aparan, zəhlətökən, qabadanışan, kobud (adam). *Zəhəndə adam*. *Zəhəndənin biridir*.

ZƏHƏR is. [fars.] 1. Canlı orqanizmi zəhərləndirə bilən maddə; ağı. *İlan zəhəri*. *Öldürücü zəhər*. *Zəhər vermək (zəhərləmək)*.

□ **Zəhər yemək** – özünü öldürmək üçün zəhər içmək. // məc. Çox acı şey haqqında. *Bu dərman lap zəhərdir*. □ **Zəhər kimi** – çox acı. // məc. Çox mənfi təsiri olan şey. *Şovinizm zəhəri*.

2. məc. dan. Mikrob mənasında. *Hindistanda Qanq çayı bizim Kür çayından çox böyükdür, ..amma bu sudan vəba zəhəri heç əskik olmur*. C.Məmmədquluzadə.

♦ **Zəhər dağarcığı (tuluğu, torbası)** dan. – dili çox acı adam haqqında. [Əsgər:] *..Zəhər torbası yuxudan ayılıb gəlmək istəyir*. N.Vəzirov. **Zəhər etmək (ələmək)** – bax **zəhər qatmaq**. **Zəhər içirtmək** məc. – həyatını zəhərləmək, gününü qara ələmək, həyatını əziyyətə salmaq. *Namərdləri oylaqlardan köçürtdüm; Yağı düşmənlərə zəhər içirtdim*. “Koroğlu”. **Zəhər qatılmaq** – tamamilə korlanmaq, zəhərlənmək. *Ogünkü nəşəmə zəhər qatılmış olduğundan çox dalğın idim*.. A.Şaiq. *Niyə zəhər qatılsın kişinin nəşəsinə*.. B.Vahabzadə. **Zəhər qatmaq** məc. – tamamilə korlamaq, pozmaq, xarab etmək, zəhərləmək. **Zəhər uddurmaq** – bax **zəhər içirtmək**. **Zəhər yeyəsən!** dan. – qarğış, nifrın, söyüş ifadəsi. **Zəhərə döndərmək**

– bax **zəhər qatmaq**. *Bir stəkan çay verdi, onu da zəhərə döndərdi. Zəhərə dönmək* – pozulmaq, xarab olmaq, pis, acı bir şeylə əvəz olunmaq. *Yediyimiz zəhərə döndü. Üzgözümdən (sifətindən) zəhər tökülmək (yağmaq)* – çox qasqabaqlı olmaq, acıqlı, qəzəbli görünmək.

ZƏHLƏRLƏMƏ “Zəhlərləmək”dən *f.is.*

ZƏHLƏRLƏMƏK *f.* 1. Ağılamaq, zəhlərlə təsir etmək, zəhər vermək, zəhər içirmək, zəhər verib öldürmək, zəhlərlə maddələrlə öldürmək, qırmaq. *Qazla zəhlərləmək. – Qapıda bağlanmış itin səsi çıxmıyır. Deyəsən, onu casus zəhlərləmişdi.* M.Hüseyn. **□ Özünü zəhlərləmək** – zəhər qəbul edib özünü öldürmək, özünü öldürmək üçün zəhər içmək. *Xanım knyaginyanın gəlməyəcəyini eşidər–eşitməz şkafin yanına yüyürüb özünü zəhlərləmək istədi.* M.S.Ordubadı. // *məc.* Acı, zəhlərlə söz deyərək, qəlbi incitmək, son dərəcə kədərləndirmək, acılamaq.

2. Zəhər və ya zəhlərlə maddə qatmaq. *Havanı zəhlərləmək. Düşmənin quyularını suyunu zəhlərlədi.*

3. Zəhər və yaxud zəhlərlə maddənin təsiri ilə xəstələndirmək, xəstələnməsinə, pozulmasına, xarab olmasına səbəb olmaq. *İçki ilə bədəninə zəhlərləmək.*

4. *məc.* Korlamaq, xarab etmək, pozmaq, çox pis təsir etmək. *Kefini yaman zəhlərlədilər. – [Ceyran:] Bu qadın mənim həyatımı zəhlərləmişdi.* S.Hüseyn.

ZƏHLƏRLƏNMƏ “Zəhlərlənmək”dən *f.is.* *İnsan çox [spirtli içki] içdikdə orqanizmdə zəhlərlənmə əlamətləri görünür.*

ZƏHLƏRLƏNMƏK *f.* Bədənə zəhlərlə bir şey daxil olmaq nəticəsində xəstələnmək və ya ölmək. *Balıqdan zəhlərlənmək. Göbələkdən zəhlərlənmək. – Havada mığmığa sancır insanı; Dönüb zəhlərlənir insanın qanı.* S.Vurğun.

ZƏHLƏRLƏTMƏ “Zəhlərlətmək”dən *f.is.*

ZƏHLƏRLƏTMƏK *icb.* Zəhər verdimək, zəhər verdirib öldürmək. *İti zəhlərlətmək. Siçanları zəhlərlətmək.*

ZƏHLƏRLƏYİCİ *sif.* Zəhlərlənmə əmələ gətirən, zəhlərlənməyə səbəb olan, zəhlərləndirib öldürən. *Zəhlərləyici maddələr. Zəhlərləyici qazlar.*

ZƏHLƏRLİ *sif.* 1. Zəhlərlə olan; zəhlərləndirici, ağılı. *Zəhlərlə qaz. Zəhlərlə maddə. – [Naşadda] zəhlərlə bir əqrəb xasiyyəti vardır. S.Hüseyn. İçərimdə zəhlərlə ilan kimi bir acıq və kin qıvrılırdı. M.İbrahimov. Ovcunu sanki yeddi il susuz qalmış zəhlərlə bir ilan çaldı. Ə.Məmmədخانlı. // Tərkibində zəhlərlə maddəsi olan, zəhlərlə qatılmış, zəhlərlə vurulmuş. Zəhlərlə dərman. – Zəhlərlə güllələr havanı yarıdı; Əşrafın evini qılgıncı sardı. H.K.Sanlı.*

2. *məc.* Acı, toxunan, sancan, qanqaraldan, kinli, istehzal. *Zəhlərlə söz. Onun zəhlərlə dili var. – Müəllimin sözlərində zəhlərlə iynələr olduğunu molla Xəlil hiss edirdi. S.Hüseyn. Zəhlərlə dilləri danışır duzlu; Deyillər keçmiş-tək çox da quduzlu. H.K.Sanlı.*

3. *məc.* Acı, acılayıcı. *Həftələr, aylar keçir axşamlı–səhlərlə; Bəzən şirin, bəzən zəhlərlə. R.Rza.*

ZƏHLƏRLİLİK *is.* Zəhlərlə şeyin halı, keyfiyyəti, xassəsi, zəhlərləmə qabiliyyəti.

ZƏHLƏRSİZ *sif.* Zəhlərlə olmayan, ağısız.

ZƏHLƏRSİZLƏŞDİRİCİ *sif. kim.* Zəhlərlə, zəhlərlə təsirini yox edən, zəhlərdən təmizləyən. *[Nişasta lüabı] yandırıcı, yeyici maddələrlə və yodla zəhlərləndikdə zəhlərsizləşdirici maddə kimi istifadə edilir. R.Əliyev.*

ZƏHLƏRSİZLİK *is.* Zəhlərsiz şeyin halı, xassəsi, keyfiyyəti.

ZƏHİR *is.* [ər.] köhn. Yardımçı, köməkçi, arxa.

ZƏHLƏ: zəhləsini aparmaq (tökmək) – tənqəd götürmək, bezikdirmək, usandıрмаq. *Mərdlərə can sadağa; Zəhləmi bədzat aparar. Aşıq Ələsgər. Balaca uşaqların səsi-küyü adamın zəhləsini aparır. C.Məmməd-quluzadə. [Zeynəb] ədəbiyyat müəlliminin lap zəhləsini tökmüşdü. Qantəmir. Zəhləsi qaçmaq (getmək)* – görməyə gözü olmaq, acığı gəlmək, sevməmək, nifrət etmək. *...Şahın münəccimbaşından zəhləsi getmişdi. M.F.Axundzadə. Bir müsəlman övrətdən zəhləsi qaçanda, gecə–gündüz səy eləyir ki, övrət ölsün, yəni vəfat etsin. C.Məmməd-quluzadə. [Məşədi İbad:] Hərgah [papağı] bu cürə qoysam, onda qızın mənədən zəhləsi gedər. Ü.Hacıbəyov. [Məhbəsi Kərimxana:] Oğru kimi gizli və işsiz yaşamaqdan zəhləm gedir. M.İbrahimov.*

ZƏHLƏAPARAN bax **zəhlətökən**.

ZƏHLƏKAR *sif* bax **zəhləaparan**. *Usta Tapdıq üzünə qonmuş zəhləkar bir milçəyi qovurmuş kimi əlini yuxarı qaldıraraq saldı..* M.Hüseyn.

ZƏHLƏTÖKƏN *sif*. Öz hərəkət və sözləri ilə adamı tənqə gətirən, bezikdirən, usandıran, cana gətirən, bıqdırıcı. *Ancaq zəhlətökən müştəridən yaxa qurtarmaq üçün bunun da xeyri olmadı.* S.Rəhman. *Həmənin zəhlətökən küy-kələkçi arvadının təkidinə baxmayaraq, yolda boyun-boğazlarının daş-qasımlı, qızıl-gümüşünü çıxartmayanlar, indi aramla soyunub mücrü və sandıqlarına qoydular.* Ə.Əbülhəsən. // Pis, xoşagətməyən, qulağa xoş gəlməyən. *Bu zaman maşınlar qəzəblənib böyürür, tramvaylar məni yollarında görən kimi zəhlətökən bir səslə zingildəyir.* Ə.Məmmədخانli.

ZƏHLƏTÖKÜCÜ bax **zəhlətökən**. [Fər-raş] *gözlərini yumaraq zəhlətökücü bir ahləmə sözə başladı.* P.Makul.

ZƏHM *is.* [fars. “səhm”dən] 1. Qorxu, vahimə, dəhşət; qorxu, vahimə, dəhşət doğuran hal, görünüş. *Dəmirçioğlu baxdı ki, bu bir yekəpər, kələ-kötür adamdı, üz-gözündən zəhm yağır.* “Koroğlu”. Əlipaşanın zəhmi canına çökdi, səbr eləməyi məsləhət gördü. Mir Cəlal. □ **Zəhmi basmaq** – qorxutmaq, bərk qorxuya salmaq, vahimələndirmək, dəhşətə gətirmək. **Zəhmi yarımaq** – bərk qorxmaq, bağı yarımaq, dəhşətlənmək. *Bəli, Məhəmməd də [devlərə] qoşuldu. Az zaman içində bu elə pəhlivan oldu ki, kimin meydana girsəydi zəhmi yarırdı.* (Nağıl).

2. **Zəhmli, zəhmilə** şəklində – qəzəblə, hiddətlə, çox acıqlı bir halda. *Cənab Bax Nemətin gözlərinə elə bir zəhmli baxdı ki, tələbənin vücuduna titrətmə düşdü.* Çəmənzəminli.

ZƏHMƏT *is.* [ər.] 1. Əmək. *Zəhmətin bari. Öz zəhmətinin bəhəri.* – *Əgər ki yayda zəhməti əkinçinin ziyad olur; Ziyad olursa, qış günü o da o qədər şad olur.* A.Səhhət. *Həmin yükqaldıranlardan bircəsi işləsəydi, bu yüz-lərlə adamın zəhməti qat-qat yüngülləşərdi.* M.Rzaquluzadə.

2. Əziyyət, rahatsızlıq, narahatlıq. *Çox zəhmətlə başa gələn iş. Sizə zəhmət oldu.* – *Ya dost olma, ya zəhmətdən incimə; Dost yolunda boran, qar olacaqdı.* Aşıq Ələsgər. □ **Zəh-**

mət çəkilmək – bir şeyi əldə etmək üçün əmək sərf edilmək. *Bu sərgini yaratmaq üçün xeyli zəhmət çəkilməmişdir.* – *Mən sizi qasdan bu otağa əvvəlcə gətirdim, siz Bağdadda gördüyünüz gözəllərin, oxuyub-çalanların üzərində nə qədər zəhmət çəkildiyini təyin edə bilərsiniz.* M.S.Ordubadı. **Zəhmət çək(in)** – xahişlə birinə müraciət (bəzən kinayə ilə deyilir). *Zəhmət çəkin, gəlin.* – *Bacıoğlu, sən bir balaca zəhmət çək, burada qoyunun qabağında dayan, mən çobana xəbər verim.* “Koroğlu”. [Xasməmməd:] *Sən allah Xurşid xanım, bir zəhmət çək, bu şərəf sən də qulaq as!* C.Cabbarlı. *Qapıçı, qapıçı, bura zəhmət çək; Özünlə bir az da su gətir, içək.* S.Vurğun. **Zəhmət çəkmək** – 1) bir şeyi əldə etmək üçün əmək sərf etmək, işləmək, çalışmaq, əlləşmək. *Bilik əldə etmək üçün zəhmət çəkmək lazımdır;* 2) əziyyətə düşmək, narahat olmaq. *Çareyi-dərdimə zəhmət çəkməyin, ey dustlər; Dərdi-eşqə çarə olmaz, olsa Əflatun təbib.* S.Ə.Şirvani. *Mən Məşədi Həsəndən təvəqqe etdim ki, bir-iki gün zəhmət çəkib Gəncəni mənə göstərsin.* Ə.Haqverdiyev. **Zəhmət çəkmə(yin)** – lazım deyil, narahat olmayın (çox vaxt kinayə ilə deyilir). *Zəhmət çəkmə, hamısını özümüz görüb qurtarırıq.* **Zəhmət haqqı** – zəhmət (iş) müqabilində verilən haqq, maddə; əmək haqqı, maaş. *Nəbi bir ilin zəhmət haqqı əvəzində bəyin bir quzusunu götürüb evlərinə qayıdır.* “Qaçaq Nəbi”. [Sarıköynəyə] *yardım almaq üçün otağımın süpürülmə təmizlənməsini ona tapşırıq, zəhmət haqqı verərdim.* S.Hüseyn. *Səlim bəy isə zəhmət haqqını ikinci dəfə azaltmağı qərara aldı.* H.Nəzəri. **Zəhmət olmasa (olmazsa)** – hörmətlə xahiş, rica bildirir. *Zəhmət olmasa, o kitabı mənə verin.* – [Böyük oğlu:] *Əgər zəhmət olmasa, siz də [vəsiyyəti] latın dilində (latın hücrəti ilə) yazın...* Qantemir. **Zəhmət vermək** – narahat etmək, incitmək, əziyyət vermək. *Ey Füzuli, öldün, ağsan etmədin, rəhmət sənə; Rəhm qıldın, xəlqə əfğanınla zəhmət vermədin.* Füzuli. *Hər sənəm ki verə yarına zəhmət; Oxunur ölüncə zatına lənət.* Q.Zakir. *Çox razıyam, sizə zəhmət vermək istəmirəm.* S.S.Axundov. **Zəhmətə düşmək** – zəhmət çəkməli olmaq, əziyyət çəkməli olmaq, işləməli olmaq. **Zəhmətə qatlanmaq (qatlaşmaq)** – əziyyətə dözmək,

çətinliklərə qarşı dözümlü olmaq. *Hiss edir-dim ki, Bəyim xala mənim çox işləməyimi, zəhmətə qatlaşmağımı bəyənsə də, yuxusuz-luğa dözməyib bir gün yatağa düşəcəyimdən qorxurdu.* İ.Hüseynov.

ZƏHMƏTKƏŞ [ər. zəhmət və fars. ...keş]

1. Bax **əməkçi**. *...İşçilər xüsusi mülklərin zəhmətkeşlərə təqsim olunmasını tələb edir-lər.* C.Məmmədquluzadə. [Səfərəli:] *Biz de-yirik hamı millətlərin zəhmətkeşləri qardaş-dırlar.* H.Nəzərli.

2. Bax **zəhmətsevən**. *O, çox zəhmətkeş adamdır. – Nənəcən ağıllı, işsevən, zəhmət-keş, mehriban, qeyrətli bir arvad idi.* N.Nə-rimanov. *Zəhmətkeş və hüsnərlə gəmiçi bir-iki ilin ərzində yaxşıca pul qazanıb, əlavə yeni bir barkaz və iki xırdaca gəmi aldı.* S.M.Qənizadə.

ZƏHMƏTLİ *sif.* 1. Zəhmət tələb edən, zəhmətlə başa gələn.

2. *məc.* Ağır. *Zəhmətli iş.*

ZƏHMƏTSEVƏN, ZƏHMƏTSEVƏR *is.* və *sif.* Zəhməti, əməyi, işləməyi sevən (adam). *Tüstülənər bacalar; Ocaq üstə sac olar; Zəhmətsevər gün görər; Tənbəl hər vaxt ac olar.* (Bayatı). *Xalqın əksəriyyəti əkinçidir, zəhmətsevəndir.* M.S.Ordubadı. *Müqəddəs bir ələmi var; Zəhmətsevən hər insanın.* H.Hüseynzadə.

ZƏHMƏTSEVƏNLİK, ZƏHMƏTSEVƏRLİK *is.* Zəhməti, işləməyi sevmə; çalışqanlıq.

ZƏHMƏTSİZ 1. *sif.* Zəhmət tələb etmə-yən, zəhmət istəməyən, asanlıqla başa gələn. *Zəhmətsiz iş.*

2. *zərf* Zəhmət çəkmədən, çalışmadan, əmək sərf etmədən. *Zəhmətsiz bal yeməzlər.* (Ata. sözü). *Halal zəhmət ilə qazanılan çit; Zəhmətsiz geyilən şaldan yaxşıdır.* Aşıq Qədir. *Qoy uşaq bilsin ki, zəhmətsiz çörək yoxdur.* S.Rəhimov.

ZƏHMƏTSİZCƏ *zərf* Zəhmətsiz olaraq, zəhmət çəkmədən, zəhmət sərf etmədən.

ZƏHMƏTSİZLİK *is.* Zəhmət tələb et-məmə, zəhmət çəkməmə.

ZƏHMLƏNDİRİLMƏ “Zəhmləndirilmək”-dən *f.is.*

ZƏHMLƏNDİRİLMƏK *məc.* Zəhmə sa-lınmaq, dəhşətə salınmaq; dəhşətləndirilmək.

ZƏHMLƏNMƏ “Zəhmlənmək”dən *f.is.*

ZƏHMLƏNMƏK *f.* Zəhmi basmaq, bərk qorxmaq, dəhşətə düşmək. [Alman] *bu hey-kəlin səsinəndən zəhmlənib ala-yarımçıq rusca zarıdı.* Ə.Əbüllhəsən.

ZƏHMLİ *sif.* 1. Zəhmi olan, baxanda öz görünüşü ilə adamda qorxu doğuran, dəhşət-ləndirən. // Çox böyük, çox yekə, görünüşcə əzəmətli. [Nemət] *sökük və zəhmli darva-zaya yaxınlaşdıqda, orada “Dava vəkili cə-nab Baxa xüsusi katib arandır” deyə, yeni bir elana təsadüf etdi.* Çəmənzəminli.

2. Çox ağır, təmkinli, çox ciddi, heybətlı. *Aslan müəllim zəhmli bir adam idi.* İ.Əfən-diyev. // Qaşqabaqlı, acıqlı, eyni zamanda nüfuzedici. *Teyyibə zəhmli baxışları ilə nə isə daima qorxu təlqin edən bir qadındır.* M.Hüseyn. *Sultan zəhmli nəzərlə başdan-ayağa Qoşqarı süzdü.* İ.Hüseynov.

ZƏHMLİLİK *is.* Zəhmli adamın halı, sifəti, görünüşü.

ZƏHR *klas.* bax **zəhər**. *Camlər zəhrilə məmlu şəbi-hicran içdik; Eylədik tövbə əgər göz görə, pünhan içdik.* Qövs. *Hələ bax sən bu münaqqidlərə, hazır dayanıb; Zəhrə dön-dərmək üçün gündə bizim balmızı.* R.Rza.

◊ **Zəhri yarılmaq, zəhri-bağrı yarılmaq** – bərk qorxmaq, dəhşətə düşmək, bağırı yarılmaq. *O qalxmaq istədi, dəmir sarıldı; Xortdan xəyal edib, zəhri yarıldı.* Ə.Cavad. *Katibin gözü kassaya sataşan kimi zəhri-bağrı, yarıldı, o, ruh kimi uçundu.* S.Rəhimov. *Üzünə baxanda az qala [Qədirin] zəhri ya-rıldı.* Mir Cəlal.

ZƏHRİMAR *is.* [fars.] Əsil mənası “ılan zəhəri” olub, aşağıdakı mənələrdə işlənir: 1) zəhər, çox acı şey mənasında. *Haq bilir ki, belə şallı hacılar; Zəhrimartək xalqın ağzın acılar.* Q.Zakir; 2) çox pis, mənfur, xoşagəlməz şey haqqında deyilir. *Əbə-qabını qovza, bax, içində zəhrimarı gör.* M.Ə.Sabir; // sö-yüş məqamında. [Vəzir:] *Zəhrimar, zəqqum, sən mənə belə xörək yediribən ki, bir ay da yeməsəm, acmanam.* M.F.Axundzadə. [Telli:] *..Zəhrimar, Telli, dərd, Telli.* Ü.Hacıbəyov. [Mirzə Turab:] *Zəhrimar, bəli! Neçə dəfədir ki, səni çağırıram, indi gəlib öküz kimi bəyir-rirsən.* B.Talıblı; // mənfur; 3) adı deyilmək istənilməyən şeyə işarə (acıqla deyilir). [Mübaşir Məmməd:] *...Musa kişi, bizi na-*

ümid eləmə, bir-iki şüşə o zəhrimardan tap! M.İbrahimov.

◊ **Zəhrimar olmaq, zəhrimara dönmək** – bax **zəhərə dönmək** (“zəhər” də). *Zəhrimara döndü ağzımın dadı; Əlimdə şərbətim ağı kəsildi.* Aşıq Ələsgər. *Mənzilə gətməyə yox cürətləri; Zəhrimar olubdur kef-ləzzətləri.* H.K.Sanlı. **Zəhrimara qalsın, zəhrimara qalmış** – söyüş, qarğıış ifadəsi. [Sevil:] *Nə edim, Güllüş, zəhrimara qalsın o çörək ki biz yeyirik, yazıq Balas gecə-gündüz ac-susuz işləyir.* C.Cabbarlı. [Usta Zəfər:] *Yenə zəhrimara qalmış xəzri yeri-göyü süpürür.* M.Süleymanov.

ZƏHRİMARLANMA dan. “Zəhrimarlanmaq” dan f.is.

ZƏHRİMARLANMAQ f. vulq. dan. Yemək, yeyib-ichmək, qarnını doyurmaq (acıqla, narazılıqla deyilir). [Mirzə Səfər oğluna:] *Gəl, axmaq balası, naharını zəhrimarlan!* Ə.Haq-verdiyev. [Rəsul:] *Yumurtu qabığımı görsə-dib qışqırdı: – Bəs bunu kim zəhrimarlandı?* Ə.Əbülhəsən.

ZƏHRİMARLIQ is. vulq. dan. Yeməyə yarar bir şey (acıq, hirs məqamında deyilir). *Bu evdə bir tikə zəhrimarlıq tapılır.* ◻ **Zəhrimarlıq etmək** vulq. dan. – yemək. *Bir balaca zəhrimarlıq edib evdən çıxdım.*

ZƏXİRƏ is. [ær.] köhn. Vaxtı çatanda işlənmək üçün tədarük edilib anbarda saxlanılan ərzaq şeyləri; ümumiyyətlə ərzaq, yemək şeyləri. *Zəxirə işlərimiz də duanızın bərəkətindən, pis deyildir.* “Mol. Nəsr.” *..Məlik Müəyyəd artıq Xorasanın qoşun və zəxirə göndərməkdən boyun qaçırmıqdadır.* M.S.Orudadi.

ZƏXM is. [fars.] klas. Yara. *Ey Füzuli, eylədi hər dərdə dərman ol təbib; Bir mənim zəxmimdir ancaq bulmayan mərhəm hənuz.* Füzuli. *Ümidim var ki, ol həmdəm; Edə zəxmimdə mərhəm.* Aşıq Hüseyn. *Eşqin ilə cismim yanar, tutuşar; Sanma sinəm zəxm oluban bitişər.* Aşıq Gövhər.

ZƏİF sif. [ær.] 1. Cismən az qüvvətli, gücsüz. *Zəif adam. Zəif at. Zəif qol.* – [Nadir bəy:] *Məxluqatın ən şərəfli olan insanların, hətta zəif, aciz bir qarıncaın belə qanına girmək, mənə əfvədlənməz bir cinayətdir.* H.Cavid. // İs. mənasında. Gücsüz, qüvvətsiz adam. *Axırda zəiflər yavaşca başlayırlar əkilməyə*

və güclülər, yəni dəstə sahibləri qalırlar məclisdə. C.Məmmədquluzadə. [Firəngiz:] *Zəiflər daima gücdən bəhs edər.* H.Cavid. // Sağlam olmayan, möhkəm olmayan, cansız, arıq, xəstələnməyə mail olan. *Zəif bədən. Zəif ciyər. Səhhətə zəif uşaq. – Xasay qatarın səsinə eşidincə sanki onun qoluna qüvvət gəldi.* Elə bil, zəif ürəyi həmişəlik olaraq sağaldı. Ə.Vəliyev.

2. Üzgün, əldən düşmüş, təqətsiz. ◻ **Zəif düşmək** – üzülmək, əldən düşmək, təqətdən düşmək. [Gövhər xanım:] *Gör nə zəif düşmüşəm?* S.S.Axundov. **Zəif eyləmək (etmək)** klas. – zəiflətmək, üzmək, əldən salmaq. *Dərdi-hicran ol qədr eyləmiş zəif əndamımı; Şaxi-gültək cünbüşi-badi-səbadən titrəyir.* S.Ə.Şirvani. **Zəif salmaq** – zəiflədirmək, əldən salmaq. *Həsən bəy Zərdabi bir zaman xalqı içəridən yeyən, onun qanını soran qurd-lardan danışmaqla cəmiyyəti zəif salan tüfeyliləri tapmışdı.* M.İbrahimov.

3. məc. Zabitəsiz, qətiyyətsiz. // İradəsiz, iradə qüvvəsi çatışmayan, aciz. [Səməd] *.. heç kimin qarşısında bu cür zəif və aciz olmamışdı.* İ.Hüseynov.

4. Lazımınca nüfuzu, gücü, başqalarına təsiri olmayan. *Zəif dövlətlər. Zəif hökmdar. – Bəzi kəndlərdə yoxsullar qrupu zəif idi.* Mir Cəlal.

5. Təsiri, gücü az olan. *Zəif dərman. Zəif zəhər.*

6. Qüvvəsi, gərginlik gücü, fəaliyyət gücü az olan. *Zəif cərəyan. Zəif külək. Nəbzi zəif (z.) vurur. – Qazmaların və çadırların ancaq bir neçəsindən çox zəif işıq gəlirdi.* Ə.Sadiq.

7. Az, əhəmiyyətsiz, kifayətsiz, pis. *Zəif qabiliyyət. Zəif intizam. Zəif iş. Zəif yoxlama. Dili zəif (z.) bilir. Qulağı zəif (z.) eşidir. – Neyləyim, qüdrətim zəifdir halə; Görüm təbiətin kor olsun gözü!* S.Vurğun.

8. Öz işini, vəzifəsini layiqincə yerinə yetirə bilməyən, öz işini, sənətini yaxşı bilməyən, yaxşı işləməyən, işin öhdəsindən gəlməyən. *Zəif idarə başçısı. Zəif rəhbər. // Yaxşı oxumayan, pis oxuyan. Zəif tələbə. Zəif sinif. Zəif (z.) oxumaq. Riyaziyyatdan zəifdir. – Bir tələbə dərindən zəif olanda bütün briqada zəif sayılırdı.* Mir Cəlal. // Sənətkarlıq nöqtəyi-nəzərindən qeyri-mükəmməl, keyfiyyətsiz. *Zəif əsər. Zəif roman. Zəif çalğıçı.*

Skripkaçının texnikası zəifdir. O, tarda çox zəif (z.) çalır.

◊ Zəif damar – bir şəxsin təsirə düşə bilən ən həssas cəhəti. [Naşad] *Zeynalın zəif damarını yaxşı tapmışdı. S.Hüseyn. Zəif yer, zəif cəhət* – nöqsan, çatışmazlıq. ...*Ovçu dostumun da bir zəif cəhəti var idi. M.Rzaquluzadə. Baxış bəyin bir zəif cəhəti vardı: çox şorgöz idi. Ə.Abasov.*

ZƏİFCƏ *sif.* Bir qədər zəif. *Zəifcə işıq. Zəifcə uşaq. Zəifcə əllər. Pəncərədən zəifcə işıq gəlir.*

ZƏİFLƏDİLMƏ “Zəiflədilmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏDİLMƏK *məch.* Zəif salınmaq, zəif hala salınmaq.

ZƏİFLƏMƏ “Zəifləmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏMƏK *f.* 1. Gücdən düşmək, qüvvətdən düşmək, öldən düşmək, halsızlaşmaq. *Xəstə gündən-günə zəifləyir. – Ustanın azarı günü-gündən şiddətlənirdi; bədəni zəifləyib gücdən düşürdü. Çəmənzəminli.*

2. Gücü, təsiri, təsir qüvvəsi, şiddəti, gərginliyi və s. azalmaq. *Şaxta zəifləmişdir. İşıq getdikcə zəifləyir. Külək gah zəifləyir, gah güclənir. – Samovarin qaynaması zəifləyib, əvvəlki gurultu sakit olmuş, ocağın alovu sönmüşdü. H.Nəzərli. ..Əmiraslan baba Solmazın zəifləyən əlini ovcuna aldı. S.Rəhimov.*

ZƏİFLƏNDİRİLMƏ “Zəifləndirilmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏNDİRİLMƏK *bax zəiflədilmək.*

ZƏİFLƏNDİRMƏ “Zəifləndirmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏNDİRMƏK *bax zəiflətmək.*

ZƏİFLƏNMƏ “Zəiflənmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏNMƏK *bax zəifləmək.*

ZƏİFLƏŞDİRİCİ *sif.* Zəiflədən, zəiflik törədən.

ZƏİFLƏŞDİRİLMƏ “Zəifləşdirilmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏŞDİRİLMƏK *bax zəiflədilmək.*

ZƏİFLƏŞDİRMƏ “Zəifləşdirmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏŞDİRMƏK *bax zəiflətmək.*

ZƏİFLƏSMƏ “Zəifləsmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏSMƏK *f.* Zəiflənmək, getdikcə zəif olmaq. *Hükəmanın da iqrarı bunadır ki, başın çanağı nazikləşib kiçildikcə, beyin də zəifləsməyə və kiçilməyə başlayır. C.Məmmədquluzadə.*

ZƏİFLƏTMƏ “Zəiflətmək”dən *f.is.*

ZƏİFLƏTMƏK *f.* Zəif salmaq, gücdən salmaq, qüvvədən salmaq, gücünü azaltmaq. // Zəif düşməsinə səbəb olmaq, təqətsiz hala gətirmək, üznmək. *Xəstəlik onu çox zəiflətmişdir. Doyunca yatmamaq adamı zəiflədib gücdən salır.*

ZƏİFLİK *is.* 1. Qüvvə azlığı, gücsüzlük. *İşığın zəifliyi. Motorun zəifliyi. // Üzgünlük, təqətsizlik, qüvvətsizlik, xəstəlik halı, fiziki qüvvə azlığı, arıqlıq. Qıçlarında zəiflik hiss etmək. – [Qızın] çöhrəsində bir yorgunluq və zəiflik hiss olunurdu. M.S.Ordubadi. [Gülara] zəiflikdən bir skelet şəklini almışdı. Ə.Vəliyev.*

2. Bir şeyin yerinə yetirilməsində lazımınca möhkəmlik, səbat və irdicillik olmaması; iradəsizlik, qətiyyətsizlik, acizlik, bacarıqsızlıq, qabiliyyətsizlik. *Rəhbərliyin zəifliyi. Bütün günah onun zəifliyindədir. – [Qadın] özünün zəifliyindən o qədər acıqlandı ki. – Ə.Əbülhəsən. □ Zəiflik göstərmək – acizlik göstərmək, iradəsizlik göstərmək. // Kifayətsizlik, yarıtmazlıq, qüsurluluq, nöqsanlıq, nöqsan, qüsür. Aparılan işlərin zəifliyi. Təşkilat cəhətdən zəiflik. Eşitmə (görmə) qabiliyyətinin zəifliyi. // Azlıq, çatışmazlıq. Əqli zəiflik. Orqanizmdə vitaminlərin azlığı zəifliyə və ya xəstəliyə səbəb olur.*

ZƏKA *is.* [ər.] Bir şeyi tez anlama, tez dərk etmək, tez qavrama qabiliyyəti, zəhin kəskinliyi; ağıl, fəhm, zəhin. [Ulucə.] *Kində var əql, zəka, əzm, hüner; Hər nəhəngi o, məharətlə yenər. A.Şaiq. Bəşir məni gördükdə arvadının oxumağa olan həvəsindən, sayından, zəkəsindən söylərdi... S.S.Axundov. [Məhsəti:] Mənim nəzərimdə Nizamini dağlar qədər əzəmətli göstərən də onun zəkasıdır. M.Hüseyn.*

ZƏKALI *sif.* Zəkası olan, fəhmli, zəhinli, ağıllı, fərasətli, istedadlı, zəkası kəskin. *Zəkalı qız. – Uşaq zəkalydı, alnı ay kimi. S.Vurgun. Zəkalı adamdı. Bir dəfə eşitdiyi söz həmişəlik hafızasında qalırdı. S.Rəhman.*

ZƏKALILIQ *is.* Zəkalı adamın xassəsi; zəka sahibi olma, zəhinlilik, fəhmlilik, istedadlılıq.

ZƏKASIZ *sif.* Zəkası olmayan, fəhmsiz, zəhinsiz, istedadsız.

ZƏKASIZLIQ *is.* Zəkasız adamın xassəsi; idraksızlıq, zəhinsizlik, fəhmsizlik, fərasətsizlik, istedadsızlıq.

ZƏKAT is. [ər.] İslam dinində: əldə edilmiş mal və pulun halallığını təmin etməkdən ötrü, onun dini ehtiyaclar və fəqir-füqəraya verilmək üçün ayrılan hissəsi. *Hər nə versən ver, mabəda vermə bir dirhəm zəkət; Qoy acından ölsə, ölsün binəvə kəndli və tat.* M.Ə.Sabir. *...Fəqirlərin haqqı olan zəkət pul-larını yığan .. Hacı Məcid əfəndi deyilmi?* C.Məmmədquluzadə. // Klassik şeirdə: gözəl in mərhəmətinə, iltifatına, şəfqətinə işarə. *Qəmzə peykanın edər aşıqə çeşmin sədəqə; Öylə kim, mərdümi-muyim verə möhtacə zəkət.* Füzuli.

ZƏKAVƏT [ər.] bax **zəka**. *Nə əhlimizdə ayıqlıq əlaməti görünəydi; Nə bir para oxumuşlarda bu zəkavət olaydı!* M.Ə.Sabir. *İnsanda qabiliyyət də gərək olsun, zəkavət də gərək olsun, hamı oxuyan alim olmaz.* C.Məmmədquluzadə. *...Xəlinin zəkavəti, çapıqlığı, ayıqlığı Ağa Hüseyni təəcübə gətirdi.* Ə.Haqverdiyev.

ZƏKAVƏTLİ bax **zəkali**.

ZƏKAVƏTLİLİK bax **zəkahlıq**.

ZƏKİ [ər.] bax **zəkali**. [Şeyx Kəbir:] *Lakin ən son yerin, zəki Sənan! Olacaq son nəfəsdə Gürcüstan.* H.Cavid. *...Mən də xoşnudam ki, məmləkətdə belə zəki cavanlar tapılır.* C.Cabbarlı. *Zibə olduğca zəki, gözüaçıq bir zamanə qızı idi.* S.Hüseyn. [Musanın nəvəsi] *məharətlidir, zəkidir, gözüaçıqdır, cəld və zirəkdir.* Qantəmir.

ZƏKİLİK bax **zəkahlıq**.

ZƏQQƏTO sif. Çox acı, zəqqum kimi. *Bu meyvə zəqqəto zəhərdir.* // Həddən artıq turş.

ZƏQQƏTUN bax **zəqqəto**.

ZƏQQUM is. [ər.] 1. Acı meyvəsi olan bir cins ağac; ağrı ağacı. [Xortdan:] *Odabaşından xahiş etdim ki, zəqqum ağacını mənə gös-tərsin.* Ə.Haqverdiyev. // Bu ağacın meyvəsi.

2. məc. Çox acı şey haqqında. *Heyif oldu yarın şirin söhbəti; Zəhərə, zəqquma, ağrıya döndü.* Molla Cümə. *Görürəm Muğanın, Milin havası; İndi acı deyil bir zəqqum kimi.* R.Rza.

♦ **Zəqqum! zəqqum yeyəsən!** – qarğış, söyüş mənasında. [Vəzir:] *Zəhirmar, zəqqum, sən mənə elə xörək yediribsen ki, bir ay da yeməsəm acmanam.* M.F.Axundzadə. **Zəqqum kimi** – zəhər kimi (çox acı). *Həyat bir zəqqum kimi; Görünürdü o xana.* S.Vurğun.

[Xanpəri] *heç nə deyə bilmədi, cavab verə-cəyi sözlər zəqqum kimi boğazına yığılıb xirt-dəyinə tuxandı.* Ə.Vəliyev. **Sifətindən (üzün-dən) zəqqum yağmaq** – çox acıqlı, hirsli, qasqabaqlı adam haqqında. *Gözünü kövsənə zilləyib həyatını torpağa bağlamış kəndlilərin sifətindən elə bil zəqqum yağır, zəhər ələndirdi.* Ə.Vəliyev.

ZƏQQUMLAMAQ f. 1. Zəqqum vermək, zəqqum yedirmək.

2. *vulq.* Yedirmək, doydurmaq (acıqla deyilir).

3. *məc.* Acılamaq, zəhərləmək.

ZƏQQUMLANMAQ *qayid.* *vulq.* Yemək (acıqla deyilir). [Qurbanəli:] *Bir əppəkdən-zaddan ver, zəqqumlanaq.* N.Nərimanov.

ZƏLALƏT¹ is. [ər.] 1. *klas.* Alçalma, alçaqlıq, həqarət, rəzalət, xarlıq. *Bu nə zəlalətdir?*

2. Zillət, əzab və əziyyət, çətinlik, möhnət. *Amma o millət ki, ümidini qılınca bağlayıb, həmişə zəlalətdə bulunubdur.* N.Nərimanov. [Dərvişin] *üzündə və gözlərində əziyyət nişanələri oynayıb çox zəlalətlərə düşər olduğuna işarə verirdi...* A.Divanbəyoglu. □ **Zəlalət çəkmək** – əziyyətlə, zillət içində yaşamaq, çətin dolanmaq, acı, ağır həyat keçirmək. **Zəlalətə düşmək** – zəlil olmaq, zillətə düşmək, bəd-bəxt olmaq. [Hacı Novruz:] *Belə zəlalətə düşməkdənsə biryolluq ölüb qurtarmaq məsləhətdir.* Ə.Haqverdiyev.

ZƏLALƏT² is. [ər.] *klas.* Doğru yoldan azma, düz yoldan sapma (çıxma); sapqınlıq. □ **Zəlalət əhli klas.** – doğru yoldan azmış adam. *Zəlalət əhli hər şeyi gec anlar, gec də hökm eylər; O kəs kim, doğru yolu fəhm edər, əhli-fəzilətdir.* M.Ə.Sabir.

ZƏLAM is. [ər.] *klas.* Qaranlıq, zülmət. *Sanki göydən yağdı hüznü zəlam; Çulğaydı cahən üzün zülmət.* C.Cabbarlı.

ZƏLİ is. 1. Şirin sularla yaşayan, heyvanların bədənində yapışmış onların qanını sorumaqla dolanan xırda qurd. □ **Zəli qoymaq (salmaq, yapışdırmaq, düzmək)** – təbəbətə: xəstə adamın korlanmış qanını sordurmaq üçün onun bədəninin müvafiq yerlərinə zəli qoymaq. *Molla Qasımın arvadı Zeynəb qarı da azarlılara zəli yapışdırmaqda böyük ixtisas sahibi olub.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Başqasını amansızcasına istismar edən, soyan, var-yoxunu sorub çəkən adam haqqında. *Xalqın qanını zəli kimi sormaq.* – *Bu əmrə də hakimi-vilayətlər səbihdilər zəlilərə ki, qan sorub şişdikdə sahibi oları sıxır, tamam sorduqları qanı qusurlar.* M.F.Axundzadə.

3. *məc.* Yapışdığı yerdən qopmayan, tutduğunu əldən buraxmayan şey və ya adam haqqında. *Lakin bir zəli dəyişməyir öz xislətini.* O.Sarıvəlli. □ **Zəli kimi yapışmaq** – 1) tutduğu yerdən bərk-bərk yapışib buraxmamaq, yapışib əl çəkməmək. *Qəməratasının qulluğundan mürəxxəs olub, düz mənzilinə gəlib, genə də zəli kimi kitaba yapışdı.* (Nağıl); 2) tənqə götürmək, cana götürmək. [Kərbəlayı Rəcəb:] *Peşman olursan dalandan kənara çıxırsan, zəli kimi yapışırlar.* N.Vəzirov.

ZƏLİL *sif.* [ər.] Zəlalətə düşmüş; yazıq, bədbəxt, həqir, fəqir, xar. *Mən indi hazıram, ömrüm bu dəm tamam olsun; Belə zəlil (z.) yaşamaq bir kərə haram olsun.* A.Səhhət. □ **Zəlil etmək** – pis günə qoymaq, bədbəxt etmək, xar etmək, alçaltmaq. *Dəmin ki, yarə edib Seyyidi zəmanə zəlil; Məbadə könlü yanə, könlümü xarab görüb.* S.Ə.Şirvani. [Şamama cadu:] *Allah heç kəsi zəlil eləməsin...* Ə.Haqverdiyev. **Zəlil olmaq** – bədbəxt olmaq, pis günə qalmaq, xar olmaq, alçalmaq. [Naçalnik:] *Sizin nəcəbatinizə hərgiz layiq deyil ki, özünü bədnam edib ümənai-dövlətin nəzərində xar və zəlil olasınız.* M.F.Axundzadə. **Zəlil olsun!** – bəddua, qarğış nidəsi. *Olsun düşməniniz həmişə zəlil; Duaçıdır sizə hər yoxsul, əlil.* H.K.Sanılı.

zəlil-zəlil *zərf* Yazıq-yazıq, fağır-fağır.

ZƏLİLƏNƏ *zərf* [ər. zəlil və fars. ...anə] *klas.* Zəlil kimi, bədbəxtcəsinə, yazıq-yazıq. *Mənsur bu mərhəmətdən bir növ taqətdə gəlib göz yaş tökərək, bir sövti-zəlilənə ilə ahü naləyə başladı.* C.Cabbarlı.

ZƏLİLLƏŞMƏ “Zəlilləşmək”dən *f.is.*

ZƏLİLLƏŞMƏK *f.* Zəlil olmaq, xar olmaq, pis günə düşmək.

ZƏLİLLİK *is.* Zəlalətə düşmüş adamın halı; zəlalət, xarlıq, həqirlik, yazıqlıq, bədbəxtlik. *Şadlıq ilə saxladığın aşığı; Zəlilliklə (z.) imtahana çəkirsən.* Aşıq Ələsgər.

ZƏLZƏLƏ *is.* [ər.] Yer qabığının bəzi sahələrinin vulkanik və ya tektonik proseslər

üzündən güclü titrəməsi; yer sarsıntısı. *Usta Zeynal yaşadığı şəhərdə tez-tez zəlzələ olardı.* S.S.Axundov. *Vaxtı ilə uzaq və amansız bir zəlzələ böyük və gözəl bir şəhəri yerlə yeksan etmişdi.* Ə.Məmmədخانlı.

□ **Zəlzələ(yə) salmaq** – 1) sarsıtmaq, dəhşətə salmaq, vəlvələyə salmaq. *Kosa hələ çayın ortasına çatmamış, yuxarı tərəfdən yeriyurdu zəlzələyə salan bir gürultü qopdu.* S.Rəhimov; 2) aləmi bir-birinə vurmaq, həyəcan salmaq, mərkə qoparmaq.

ZƏLZƏLƏLİ *sif.* Tez-tez zəlzələ olan, zəlzələ baş verən; zəlzələyə məruz qalan. *Zəlzələli yerlər.*

ZƏMANƏ [ər.] 1. Dövr, zaman. *Səni mənə bəxş elədi zəmanə; Yaxşı olan nəşib olmaz yamanə.* M.V.Vidadi. [Heydər bəy:] *Pərvərdigara, bu necə əsrdir, bu necə zəmanədir? Nə at çapmağın qiyməti var, nə tufəng atmağın hörməti var.* M.F.Axundzadə. *Bəhram da bir çoxları kimi öz zəmanəsinin oğlu idi.* Ə.Vəliyev.

2. İndiki zaman, hazırkı vaxt, müasir həyat. *Zəmanə adamı (uşağı).* – *Zibə olduqca zəki, gözüaçaq bir zəmanə qızı idi.* S.Hüseyn.

3. Bəxt, tale, fəlak mənasında. *Zəmanə saldı əcəb möhləti mələlə məni.* X.Natəvan. *Yazıq Ələsgərdən üz döndəribən; Ya bəxt yatıb, ya zəmanə dönübdü.* Aşıq Ələsgər.

ZƏMANƏT *is.* [ər.] Zəminlik, zəmin olma. [Əbdülləli bəy:] *Balaş, sizin təməs-sükün vaxtı dünən qurtarmışdır. Çünki mən zəmanət vermişəm.* C.Cabbarlı. □ **Zəmanət etmək** – zəmin olmaq. [Vəzir:] *Mən də zəmanət edirəm.* Ə.Haqverdiyev. // Bir şəxs haqqında verilən yaxşı rəy. *Bu zəmanəti kim vermişdi? – Abbas karandaşla bir əlcə kağıza ərizəsini yazdı, üç nəfərdən zəmanət aldı.* Ə.Əbülhəsən.

ZƏMANƏTÇİ *is.* Zəmanət verən adam, zəmin olan adam; zəmin.

ZƏMANƏTKAR *is.* [ər. zəmanət və fars. ...kar] bax **zəminkar**.

ZƏMİ *is.* [fars.] Əkin yeri, tarla. *Taxıl zə-misi.* – *Muğan səhraları bir tamaşadır; Buğda zəmiləri qoşa-qoşadır.* S.Vurğun. *Göz işlədikcə dərya kimi dalğalanan kolxoz zəmiləri artıq buğum bağlayırdı.* S.Rəhimov. *Səməd sünbüllənməmişdən yanib qaralmış zəmilərə, uzaqdan görünən kimsəsiz tarlalara baxdıqca ürəyi sıxılırdı.* İ.Hüseynov.

ZƏMİN *is.* [fars.] 1. *klas.* Yer, torpaq. Əhli-zəmanə qanına çox təşnədir, zəmin; Qanın kimin tökərsə fəlak, ol zaman içər. Füzuli. Bəhri-silabətək zəminü zaman; Cünbuşə gəldi, qopdu bir tufan. M.Ə.Sabir. **□ Ruyi-zəmin** *klas.* – yer üzü, dünya, aləm.

2. Üzərində şəkil, naxış salınan əsas rəng, ton, yer; fon.

3. *məc. kit.* Bir şeyin, hadisənin cərəyan etdiyi əsas şərait, mühit, vəziyyət, imkan. İctimai zəmin. Məsələyə beynəlxalq hadisələr zəminində baxmaq lazımdır. – Hər bir fərdin istedadı kollektiv zəmində çiçəklənib meyvə verə bilər. S.Rəhimov.

ZƏMİNƏ *bax* **zəmin** 3-cü mənada. [Məsmə:] Məni yuxu aparmırdı. Məruzəm üzərində çıxışda bulunan nətiqlərə verəcəyim cavab üçün zəminə düşünürdüm. S.Hüseyn. [S.Vurğun] o zaman yazmış olduğu bir sıra şeirlərində möhkəm bir zəminədə durur. O.Sarıvəlli. **□ Zəminə yaratmaq (hazırlamaq, qoymaq)** – lazımi şərait yaratmaq, hazırlamaq. Danışqlar üçün müvafiq zəminə yaratmaq (hazırlamaq). – Biz də bu gecə mühüm bir hadisənin zəminəsini qoymalıyıq. M.S.Ordubadi.

ZƏMİNƏSİZ *sif.* Heç bir zəmini, əsası olmayan, əsassız, zəminədən məhrum.

ZƏMİR *is.* [ər.] köhn. Köhnə qrammatikada: əvəzliyin adı.

ZƏMİSİÇANİ *is. zool.* Taxılların arasında yaşayıb, onlara ziyan verən gəmirici (siçan).

ZƏMMƏ *is.* [ər.] Ərəb əlifbasında “ü” saitini əvəz edən və hərfin üstündə qoyulan işarəsinin adı; piş.

ZƏM-ZƏM *is.* [ər.] Məkkənin yanında olub, suyu dindar müsəlmanlar tərəfindən müqəddəs sayılan bir quyunun adı (klassik şeirdə təmizlik, paklıq, saflıq, duruluq rəmzi kimi işlənir). Köysünə vuran həcər kimi daş; Zəm-zəm kimi gözdən axıdan yaş. Füzuli. Zəm-zəm tək oldu kuyinə əşki rəvan, rəvan; O, Kəbə içrə görmədi əhli-səfa, səfa. S.Ə.Şirvani. Çalxanır sonalar, çığırsır qazlar; Zəm-zəm zümzüməli göllərin, dağlar! Aşiq Ələsgər. **□ Abi-zənzəm** – *bax* **ab**.

ZƏNBƏRƏK *is.* [fars. “zənburək”dən] 1. Qədimdə: adətən dəvə üstündə gözdirlən kiçik top. Əlliyə qədər atlı yavaş-yavaş gə-

lirdi. Arxadakı dəvədə bir zənbərək topu da vardı. Çəmən-zəminli.

2. Metal yay.

ZƏNBƏRƏKÇİ *is. köhn.* Zənbərək atan, zənbərək topuna xidmət edən. Birinci güllə zənbərəkçini aşırıb dəvədən saldı. Çəmən-zəminli.

ZƏNBİL *is.* [ər.] İçinə şey qoymaq üçün küləşdən, qarğıdan, çubuqdan və s.-dən hö-rülmüş qab. [Qız] kanalın yaxınlığında zənbilini yerə buraxıb bir daş üstündə oturdu. S.Hüseyn.

zənbil-zənbil *zərf* Zənbillər dolusu, zənbillərlə. Ət bazardan daşınıb mənzilə zənbil-zənbil; Etmədi mədələri yağlı qidanı təhlil. S.Ə.Şirvani.

ZƏNBİLCİK *is.* Kiçik zənbil, balaca zənbil.

ZƏNBİLÇİ *is.* Zənbil toxuyan və satan adam.

ZƏNBİLÇİLİK *is.* Zənbil toxuma və satma işi, zənbilçinin peşəsi. Zənbilçiliklə məşğul olmaq.

ZƏNBİLLİ *sif.* Əlində zənbili olan, zənbildə şey apan. Zənbilli qız.

ZƏNBUR *is.* [ər.] *klas.* Arı, cır arı. Bağırm şən-şən olur zənbur evi tək; Gözüm ki sən gəzən otağa düşər. Q.Zakir. Ələsgər, üsyanın çıxıbdı sandan; Öldürsən zənburu, əl çəkməz sandan. Aşiq Ələsgər.

ZƏNCƏFİL *is.* [ər.] Köklərində efir yağları olan tropik bitki. // Bu bitkinin ədviyyə kimi işlənən kökü. [Hacı Mehdi:] Qəndimi, çayımı, istiotumu, darçınımı, zəncəfilimi də satacağam. M.S.Ordubadi. Zəncəfil tropik bitki olub Asiya qitəsinin cənubunda bitir. Bəzi xərəklərin və undan hazırlanmış məmulatın tamını yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edilir. **□ Zəncəfil çayı** – zəncəfil kökündən hazırlanan çay. Anası zəncəfil çayının hayındaydı. Mir Cəlal.

ZƏNCƏFİLLİ *sif.* Zəncəfil səpilməmiş, zəncəfil tökülmüş. Zəncəfilli qoğal.

ZƏNCƏRƏ *is.* [fars.] *zool.* Çəyirtkəyə bənzər qara rəngli böcək, iynəcə.

ZƏNCİ *is.* [ər.] Tropik Afrikanın, dərisi tünd-qara rəngdə olan yerli əhalisi və bu əhaliyə mənsub adam. Afrika zənciləri. – Bunlar zəncilərdən və afrikalılardan ibarət idi. M.S.Ordubadi. Öz ana vətəninə ağır dolusu gülər; Rəngi qara, qəlbi ağ zəncilər. S.Rüstəm.

ZƏNCİR *is.* [fars.] 1. Bir-birinə keçmiş halqalardan ibarət dəmir bağ; silsilə. *Saat zənciri. Lövbər zənciri. İti zəncirlə bağlamaq.* – *Axırda Dəmirçioğlu atasından gizli bir canlı kotan zəncirini də götürüb toqqa əvəzinə belinə bağladı. “Koroğlu”.* Kəndlinin cavan oğlu şiddətli surətdə dəli oldu, hətta onu zəncir ilə bağlamağa məcbur olurlar. S.S.Axundov.

2. Buxov, qandal. *Əzizim bağlı qaldı; Yar qəlbi dağlı qaldı; Zəncir, buxov görmədi; Qollarım bağlı qaldı.* (Bayatı). *Ruhi-Məcnuni sevirən bir dəm ey zəncir açıl; Kim, tutulmuş şəhridən könülüm biyaban istərəm.* Qövsü. *..Dustaqxananın zəncir səsi camaatın qulağına gəldi. Ə.Haqqverdiyev. Zənciri qolundan atdı bu torpaq.* B.Vahabzadə. **Zəncirə çəkmək (vurmaq)** – zəncirləmək, əl-ayağını zəncirlə bağlamaq. *Dili-divanəni zəncirə çəkərsən, yeri var; Ətri-zülfün nə üçün müşki-Xətadan seçməz?* S.Ə.Şirvani.

3. *məc.* Əsarət, zülm, məhkumluq rəmi. *İnsanlara zəncir, fəğan gətirən; O, fəşist adlanan qara itləri; Məhv et silahının qüdrət ilə sən!* R.Rza. // Klassik şeirdə gözəlin zülfünə işarədir. *Tutmazam zənciri-zülfü tərkin, ey naseh; Məni xah bir aqıl xəyal et, xah bir divanə tut.* Füzuli. *Saçın zəncirinə könül bağladım; Məcnun kimi düşdüm dağa, Fatimə!* M.P.Vaqif.

◊ Zəncir kimi (tək) – bir-birinin ardınca, silsilə şəklində. *Dağların ardı-arası kəsilmir, zəncir kimi bir-birinə hörülmüş, bir-birini qucaqlamış kimi durur.* A.Şaiq. *Zəncirtək düzlüüb on beş hünərvər; Daşlı küdrürləri etdilər səngər.* H.K.Sanlı. **Zəncir gəmərmək (çey-nəmək)** (bəzən “əlindən” sözü ilə) – birinə qarşı son dərəcə hiddətli olmaq, birinə divan tutmağa hazır olmaq, acıqlı olmaq. **Zəncirdən qurtarmaq** – bax **zəncirini qırmaq** 1-ci mənada. *Yaşılıq çağırırın hər qəlbin neyi; Qurtaraq zəncirdən Prometeyi!..* S.Vurğun. **Zəncirini qırmaq** – 1) əsarətdən qurtarmaq, azadlıq əldə etmək; 2) *məc. dan.* həddini azmaq, sözə baxmamaq, özbaşınalıq etmək.

ZƏNCİRBƏND *is.* [fars.] Zəncirlə bağlı, zəncirə vurulmuş, səciirli.

ZƏNCİRCİ *sif. köhn.* Məhərrəmlikdə, təziyə günlərində kürəklərinə zəncir vurmaqla özünə işgəncə verən mövhumatçı.

ZƏNCİRCİLİK *is. köhn.* Məhərrəmlikdə, təziyə günlərində mövhumatçıların zəncirlə kürəyinə vurma adəti.

ZƏNCİRƏ *is.* 1. Sarı-qızılı rəngində incə haşiyə. *Dona zəncirə qoymaq.* – *Qırmızı çuxası, yaxa zəncirə; Ətəkləri uzun, sallanır yerə.* M.S.Ordubadi.

2. Zəncir, silsilə şəklində düzülmüş, zəncir kimi hörülmüş lentdən ibarət paltar bəzəyi, gül-çiçək hörgüsü. // Bu şəkildə ornament, bəzək.

ZƏNCİRELİ *sif.* Zəncirəsi olan. *Zəncirəli paltar. Zəncirəli başmaq.* – [Məşuqə] *zəncirəli tumanını dəstələyib .. həyatə ənən pilləkənlə düşdü.* S.Rəhimov.

ZƏNCİRLƏMƏ 1. “Zəncirləmək”dən *f.is.*

2. *sif.* Zəncir kimi bir-birinə bağlı, silsilə kimi fasiləsiz.

3. *is. məc. dan.* Dəli. *Lap zəncirləmədir.*

ZƏNCİRLƏMƏK *f.* 1. Zəncir vurmaq, zəncirlə bağlamaq. *İti zəncirləmək.* – *Piri kişi qara köpəyi heç vaxt zəncirləməz.* S.S.Axundov.

2. *məc.* Boğmaq, hərəkət etməyə, fəaliyyət göstərməyə imkan verməmək. *Din və məzhəb yoxsulları zəncirləyib ağalara və sərvətdarlara qul etmək üçün yaradılmışdır.* S.S.Axundov. *Qanun var ki, zəncirləmiş ruhu, dili, həvəsi.* N.Rəfibəyli.

3. *məc.* Özünü bir işə və ya şeyə bağlamaq, əl-ayağını bağlamaq. [Aslanın] *bir fikri vardısı, o da qardaşını evləndirməkdi. Lakin Fərhad həmişə eys-ışrətdə olduğu üçün özünü hələ zəncirləmək istəməyib Aslanın sözlərini rədd edirdi.* C.Cabbarlı.

ZƏNCİRLƏNMƏ “Zəncirləmək”dən *f.is.*

ZƏNCİRLƏNMƏK *məc.* 1. Zəncirlə bağlanmaq, zəncir vurulmaq; bağlanmaq. *Dar meydanda aslanın da zəncirlənər əl-ayağı.* S.Vurğun. *Yadıqı yerdən hürə-hürə sıçrayan, tut ağacı kölgəsində zəncirlənmiş* (f.sif.) *Alabaşa acıqlanıb, sonra da Şahbəy Sirata qışqırdı..* Ə.Əbüllhəsən.

2. Zəncir kimi sıralanmaq, düzülmək. **◻ Bir-birinə zəncirlənmək** – bir-birinə bağlanmaq, silsilə kimi düzülmək, sıralanmaq. *Yolun lap yuxarı səmtlərində isə bir-birinə zəncirlənmiş, uca və yaşıl dağlar vardı.* S.Rəhimov.

ZƏNCİRLƏTMƏ “Zəncirlətmək” dən *f.is.*
ZƏNCİRLƏTMƏK *icb.* Başqasına zəncirlə bağlatmaq, zəncir vurdurmaq.

ZƏNCİRLİ *sif.* 1. Zənciri olan. *Zəncirli saatlar, üstü almazlı; Toqqalar altunlu, qumro qotazlı.* H.K.Sanlı.

2. Zəncirlə bağlanmış, zəncir vurulmuş. *Zəncirli it.* // Əl-ayağında zəncir olan. *Zəncirli dustaq.* – Sənin yaratdığın zəncirli qullar; Ağzını bir dəfə açıb gülmədi. S.Vurğun.

3. *məc.* Əl-ayağı bağlı, əsir edilmiş, müti. *Zəncirlidir qoca qartal; Qanadları qəfəsdədir.* S.Vurğun.

4. *məc.* Dəli. – Ağlını kimdir? – *Qabaqda gedən zəncirli.* (Ata. sözü).

ZƏNCİROTU *is. bot.* Qırıldıqda içərisindən süd kimi maye ifraz edən qısa gövdəli, uzunsaplaqlı ot bitkisi. *Acıqovuq və ya zəncirotu cinsinin səbəti silindr şəkilli və ya zəngvaridir. Səbətdə çiçəklərin hamısı dildək şəkildir, sarı rənglidir.* H.Qədirov.

ZƏNCİRVARI *sif.* Zəncir kimi; davamlı, sürəkli, silsiləli. *Zəncirvari reaksiya. Zəncirvari hörgü.*

ZƏNCİRVURAN *köhn. bax zəncirçi.*

ZƏNDEYİ-ZƏHLƏ: *zəndeyi-zəhləsi getmək* – tamam zəhləsi getmək, acığı gəlmək, görməyə gözü olmamaq. *Vəzirin Kəl Həsənən zəndeyi-zəhləsi gedirdi.* (Nağıl); **zəndeyi-zəhləsini aparmaq** – tamam zəhləsini aparmaq, acığını tutdurmaq, hiddətlənməsinə səbəb olmaq.

ZƏNƏX *is. [fars.] klas.* Çənə, alt çənə. *Münəvvər üz, lalə zənəx, tər buxaq; Tamam bir yənədir, bir yana gözlər.* M.P.Vaqif.

ZƏNƏXDAN *is. [fars.] klas.* Çənədə, yaxud yanaqda çıxur. *Dal gərdəndən düşüb tutub dalı zülf; Xoş göstərir zənəxdanı, xalı zülf.* M.P.Vaqif. *Siyah tellər ağ buxağın yanına; Xırdə tellər zənəxdanə düşübdür.* M.V.Vidadi. *Nə göyçək görünür üzündə xalın; Gülgəz zənəxdanın xala yaraşır.* Aşıq Ələsgər.

ZƏNƏXDANLI *sif.* Zənəxdanı olan, çənəsində və yaxud yanağında çıxuru olan. *Çoxdur ağ bədənli, büllür buxaqlı; Lalə zənəxdanlı, qönçə dodaqlı.* M.P.Vaqif.

ZƏNƏN *is. [fars.] 1.* Qadın, arvad. *Camaat yer eylədilər, zənənnər gəlib oturdular.* “Aşıq Ələsgər”. □ **Zənən xeylağı** *evf.* – qadın,

arvad. *Onda ki, şahı-şəhid İngilistanə təşrif aparmışdı, ingilis padşahı da o zaman bir zənən xeylağı idi.* M.S.Ordubadi.

2. Həyat yoldaşı, arvad. *Günlərin bir günündə genə də padşahın zənəni həmlı olur.* (Nağıl).

ZƏNƏNƏ *sif. [fars.]* Qadınlara məxsus, qadınlara aid. *Zənənə ayaqqabı.* – Sarı başmaq zənənə; *Gözlə çoxdu, mənə nə? Qoy ilqar qənim olsun; İlk yarından dönənə.* (Bayatı). *Pəri xanım .. zənənə paltarını geydi.* (Nağıl).

♦ **Zənənə hamam dan.** – çox hay-küylü yer.

ZƏNG *is. 1.* Vurulduqda xüsusi səs çıxarmaq üçün içərisində metal dili olan, ağzıgən, kəsik konusşəkilli mis və ya mis ərintisindən qayrılmış alət. *Kilsə zəngi. Zəng səsi. Dəmir-yol zəngi. Yangın maşını zəngi.* – Davamlı bir zəng səsinədən sonra 3 nömrəli tramvay döngədən göründü. Qantəmir. // Həmin alətin heyvanların boynundan asılan kiçik növü; zınqrov. *Düzlərdə yük heyvanlarının boynundan asılmış zənglərin ahəngsiz və qarmaqarışıq səsinədən başqa bir şey eşidilmirdi.* M.S.Ordubadi.

2. Səs signalı vermək üçün metal cihaz. *Qapının zəngi. Elektrik zəngi.* – *Birdən qapının zəngi çalındı.* M.Hüseyn. *Sərhəng Səfai zəngi basıb .. Firidunu aparmağı əmr etdi.* M.İbrahimov. *Zəng səsi Kərim bəyi xəyalından ayırdı.* Mir Cəlal.

3. Bu alət vasitəsilə çıxarılan səs signalı. *Telefon zəngi. Saatın zəngi.* □ **Zəng vurmaq** – 1) zəngə bir şey vurmaqla, toxundurmaqla və ya elektrik zənginin düyməsini basmaqla səs signalı çıxarmaq. *Anisim tələsik pilləkəni başa çıxdı, zəngi vurdu.* S.Rəhimov; 2) zəngin səsi çıxmaq (bəzən “zəng vurulmaq” şəklində də işlənir). *Qapının zəngi vurdu. Telefon zəngi vurmaq.* – Üçüncü zəng vurulurdu. *Camaat tamaşa zalına axışırdı.* S.Rəhimov; 3) danışmaq üçün telefona çağırmaq, telefonda danışmaq. *Evlərinə zəng vurdu. Sizə zəng vurdum, cavab olmadı. Zəng eləmək (etmək)* – bax **zəng vurmaq** 3-cü mənada. *Usta divardan asılmış telefonla kimə isə zəng etdi.* M.Hüseyn. **Zəng çalmaq** – bax **zəng vurmaq** 1 və 2-ci mənələrdə.

ZƏNGÇALAN bax **zəngçi.**

ZƏNGÇİ *is.* Vəzifəsi kilşə zəngini vurmaqdan ibarət olan kilşə xidmətçisi; zəngçalan.

ZƏNGÇİCƏYİ *is. bot.* Zəngvari çiçəyi olan çiçək bitkisi. *Zəngçiçəyinin zərif, açıqçəhrayı yarpaqları olur.*

ZƏNGÇİÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Bitişik, bəzi hallarda isə bölünmüş ləçəkləri olan bitkilər fəsiləsi.

ZƏNGÇİLİK *is.* Zəngçinin işi, vəzifəsi.

ZƏNGƏL *is. məh.* Çəkmə boğazını əvəz edən dəri və gön qunc; ketr.

ZƏNGİ [*fars.*] bax **zənci**.

ZƏNGİN *sif.* 1. Çoxlu mal-dövləti, sərvəti, maddi vəsaiti olan, çox varlı. *Zəngin ölkə. – Bu kənd böyük, zəngin bir kənd idi.* N.Nərimanov. // Eyni mənada adam haqqında. *Həç zənn etməm özgənin mali; Bizi zəngin qılıb edə ali.* M.Ə.Sabir.

2. Çox bol, çoxlu, bollu, çox geniş. *Zəngin dil (söz ehtiyatı və ifadə vasitələri çox bol olan inkişaf etmiş dil). Zəngin kitabxana. Zəngin neft yataqları. Əsəri yazmaq üçün zəngin material toplanmışdır. Zəngin imkanlardan istifadə etmək.*

3. Çox qəşəng, çox gözəl, möhtəşəm, dəbdəbəli, təmtəraqlı, cah-calallı. *O yerdə ki quşlar oxur, söylənilən türkülər; Andırır ki, o torpağın zəngin təbiəti var.* S.Vurğun.

ZƏNGİNLƏŞDİRİCİ *sif.* 1. Zəngin edən, varlandıran, sərvəti artıran.

2. *xüs.* Süxuru zənginləşdirməyə xidmət edən. *Zənginləşdirici maddələr.*

ZƏNGİNLƏŞDİRİLMƏ “Zənginləşdirilmək”dən *f.is.*

ZƏNGİNLƏŞDİRİLMƏK *məch.* 1. Zəngin edilmək, daha da varlandırılmaq.

2 Artırılmaq, gücləndirilmək.

ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ “Zənginləşdirmək”dən *f.is.*

ZƏNGİNLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Zəngin etmək, varlandırmaq. *Ölkəni zənginləşdirmək.*

2. Daha da artırmaq, çoxaltmaq. *Öz təcrübəsini zənginləşdirmək. Biliyini zənginləşdirmək. – Ana dilində və farsca yazılmış əsərləri ilə Şəhriyar, .. tərəvətlı obraz və ifadə vasitələri ilə zənginləşdirmiş, xüsusən dünya poeziyasına “Heydərbabaya salam” kimi yüksək dərəcədə xəlqi və sənətkarlıq baxımın-*

dan nadir əsərlərdən birini töhfə vermişdir. B.Nəbiyev.

3. *xüs.* Süxurun boşluğunu aradan qaldırmaq, yaxud ona hər hansı bir maddə daxil etməklə, onun dəyərini, faydalılığını artırmaq. *Filizi zənginləşdirmək.*

ZƏNGİNLƏŞMƏ “Zənginləşmək”dən *f.is.*

ZƏNGİNLƏŞMƏK *f.* 1. Varlanmaq, varlı olmaq, malı, dövləti daha da artmaq.

2. *məc.* Biliyi, məlumatı artmaq; əqlən, mənən daha da inkişaf etmək; kamilləşmək. *Şirəslən öz-özünə cavab verdi: “Bəli, insan təbiəti dərk etməklə, onu dəyişdirməklə özü də zənginləşir”.* S.Rəhimov. *İnsan mənəvi cəhətcə yalnız o zaman həqiqi mənada zənginləşə bilər ki, onun həyat ideali bütün başqa hissləri üzərində hakim olsun.* M.Hüseyn.

ZƏNGİNLİK *is.* 1. Varlılıq, dövlətlilik; böyük sərvətə, dövlətə, mal-mülkə, maddi vəsait və imkanlara malik olma. // Var, dövlət, sərvət, mal və mülk, maddi vəsait və pul bolluğu.

2. Həşəmət, calal, dəbdəbə, təmtəraq. *Bu qəsr Bağdad qəsrlərinin ən kiçiyi, lakin zinət və zənginlik cəhətcə ən böyüyüdür.* M.S.Ordubadi.

3. Adətən cəm şəklində – maddi vəsait, sərvətlər. *Azərbaycanın torpaqaltı zənginlikləri müxtəlif və tükənməzdir.*

ZƏNGLİ *sif.* Zəngi olan. *Gəminin zəngli saati gecə saat 2-ni vururdu.*

ZƏNGULƏ *is.* [*fars.*] Azərbaycan klassik musiqisində: 12 əsas muğamdan biri. *Əsas muğam bunlar idi: üşşaq, nəva, .. zəngulə və hicaz.* Ü.Hacıbəyov. // Hər bir xanəndəyə xas olan iki qonşu tonun tez təkrarından əmələ gələn titrək səs. *Zəngulə ilə oxumaq. – Könüllər dillənir zənguləsində; Hər təzə havaya təzə söz seçir.* H.Hüseynzadə. □ **Zəngulə vurmaq** – oxuyarkən bu cür səslər çıxarmaq (xanəndənin oxumaq xüsusiyyəti). [Suraxanski:] *Hansı məşhur xanəndə, Qarayağdıoğlundan başlamış, mənim kimi zəngulə vura bilər?* Ə.Haqqverdiyev. *Həttə [Fərəç] zəngulə vuranda uşaqlar bir-birinə baxıb dişlərini ağadırlardı. Qantəmir. O, sazın zil pərdəsini dilləndirir və o zamanın ən məşhur xanəndəsi olan Keçəçioğlunun zəngulələrini düzgün vurmağa çalışırdı. A.Şaiq.*

ZƏNGŞƏKİLLİ bax **zəngvari**.

ZƏNGVARI *sif.* Şəkilcə zəngə oxşayan, görünüşcə zəngə bənzəyən.

ZƏNGVURAN *is.* Zəng çalan adam, kil-sədə zəng vuran şəxs; zəngçalan.

ZƏNN *is.* [ər.] 1. Kafi dəlil üzərində əsəlanmayan ehtimal, güman, qeyri-qəti fikir. *Qəzetin olmadı bu həftə əyan; Yüz yerə getdi zənnü fikrü güman.* S.Ə.Şirvani. *Mənim zənnim ayrı yerə getdi.* Mir Cəlal. □ **Zənn etmək (eləmək)** – güman etmək, ehtimal etmək, düşünmək. [Əhməd:] *Mən elə zənn edirdim ki, Gülnazın nəzənin səsin eşitsəm bihüş olaram.* T.Ş.Simurq. [Bəhrəm Pəriyə:] *Mənim adımla özünü təsvir edirsən, zənn edirəm.* C.Cabbarlı. *Zənn etməyin o saçlar öz-özünə ağarmış.* H.Hüseynzadə. **Zənn ilə** – diqqətlə. *Qürbət bir şəhərin bazarında iki adam qabaq-qabağa gəlib bir-birinə zənn ilə baxdılar.* Çəmənzəminli. *Ağa sağ əlini çənəsinə dayadı, kirpiklərini bir dəfə də qırpmadan Tahirə zənn ilə baxdı.* M.Hüseyn. **Zənnim kəsmir** – güman etmirəm, inana bilmirəm, ağılim kəsmir. **Zənnimcə** – mənim fikrimə görə, fikrimcə, düşündüyümə görə, ehtimalıma görə. *Zənnimcə, o, doğru demir.* *Zənnimcə, bu gün soyuq olacaq.* – [Nadir bəy:] *Yalnız Çingiz, yaxud onun kimi bir-iki cahangiri haqsız görüb də, başqalarını haqlı göstərmək, zənnimcə, pak böyük bir haqsızlıqdır.* H.Cavid. [Xanım:] *Qısqanclıq yaxşıdır yerində; Hər şey üstə qısqanclığa meydan verməyin, zənnimcə, mənası yoxdur.* Çəmənzəminli. **Zənnini yayındırmaq** – çaşdırmaq, fikrini azdırmaq. *İlyas uzandığı yerdə sakitcə dayanıb düşmənin zənnini yayındırırdı.* Mir Cəlal.

2. Şübhə, şəkk, güman. *Zənnin kimə gedir? – Mümkün olsa lap kökündən qaldırıb bir zənn ilə; Cümlə mətbuatı viran etməli bundan sora.* M.Ə.Sabir. [Hacı:] *Mənim səndən zənnim var idi.* Ə.Haqqverdiyev.

3. Yaddaş, hafizə. [Zülfüqar dedi:] *Zənnim korlanıb, sizi yaxşı tanıya bilmədim.* B.Bayramov.

ZƏR' *is.* [fars.] *klas.* 1. Qızıl. *Zər ilə olan zor ilə olmaz.* (Ata. sözü). *Ey mücəssəm duyğu, ey ülvî bəşər; Ey çamurluq içrə düşmüş saf zər.* A.Səhhət. *Gözəlsən, tərifin düşüb mahala; Zər kəmər yarasır qaməti-dala.* Aşıq Ələsgər. *Neçə məktəblərimiz var, neçə cəmiyyətimiz;*

Zərimiz, zivərimiz, qüvvətimiz, qüdrətimiz. Ə.Nəzmi.

2. Qızıl suyu, yaxud qızılı toz. *Zər vurmaq. Zər kağız (üzərinə qızıl suyu çəkilmis, yaxud qızıl tozu ilə örtülmüş kağız). Zər yazı (qızıl suyu ilə yazılmış yazı).* – *Bunu oxumusanmı? – deyə mizin üstünə atdığı sarı cildli, zər yazılı kitabı göstərdi.* M.Hüseyn. *Rəis zər paqonlu qarasın bir oğlan idi.* Mir Cəlal. *Qoşqar sinəsi atlana-atlana daşların üstünə qaçar, .. zər kimi bərq vuran baliqları yıgmağa başlardı.* İ.Hüseynov.

3. Bax **zərxara**. *Zər tuman, zər arxalığ; Yaşılı, həm alı göycək.* Aşıq Ələsgər.

ZƏR' *is.* [fars.] Sümükdən və s.-dən qayrılan altıüzüzlü, üzərində xallar olan oyun daşı (əsasən nərd oyununda istifadə olunur). [Nüşabə:] *Söylə, kimsən, haradansan, ey gənc? Oynayırkən, zər atırsan şeş, pənc.* A.Şaiq. *Nərd yivəsi sonra papiros qutusundan kağıza бүкүлү zərləri çıxardı.* Ə.Əbüllhəsən.

ZƏRAVƏND *is.* [fars.] *bot.* Düz və sarmaşığı gövdəyə malik ot-bitki (kök və yarpaqlarında olan zəhərli maddələrdən təbabətdə istifadə olunur).

ZƏRB *is.* [ər.] 1. Vurma, vuruş, zərbə. *Zərbənin gücü, şiddəti. Ağac zərbi.* – *Zərb zəyə-rəkdən yağ çıxardar.* (Ata. sözü). *..El bir olsa, zərbi kərəm sındırar.. Aşiq Abbas. Vəzn, xüsusilə zərb ilə çalınan musiqi əsərlərində .. daha qabarıq surətdə nəzərə çarpır.* Ə.Bəddəlbəyli. □ **Zərbə düşmək** – gücə düşmək, zora düşmək.

2. Adətən **zərbəndən** şəklində – toxunma gücündən, şiddətindən, zərbəsindən, təsirdən. *Küləyin zərbəndən ağaclar yıxıldı.* – *Zərbəndən dağlar titrəşir; Bərqin dirəxşanı kimi.* Aşıq Ələsgər. *Mən hələ ondan qorxuram ki, Parijin yıxılmasının zərbəndən özgə şəhərlər də bərbad ola.* M.F.Axundzadə. *Yəqin ki istinin zərbəndən hərə bir kölgə yerə pənah gətirib.* C.Məmmədquluzadə. *Səlim sillənin zərbəndən səndəladi.* M.İbrahimov.

3. **Zərbə** şəklində *zərf* – şiddətlə, bərk, bütün ağırlığı ilə. *Atılan qamağın birini də baliq aparmışdı. .. Elə bu vaxt sudaki qarmağın zərbə dartıldığını gördülər.* İ.Şıxlı. *Oğlan əlindəki kağız бүкүлүsünü yerə çırpıb, qapını zərbə çəkdi.* İ.Məlikzadə.

4. *riyaz. köhn.* Vurma əməli. *Beş zərb beş – eyylər iyirmi beş.* □ **Zərb cədvəli** – vurma cədvəli. *Əhmədin riyaziyyatdan çox da başı çıxmazdı, amma əməli-ərbəni və ələxüsus, zərb cədvəlini yaxşı bilirdi.* B.Talıblı.

5. Metal pul, sikkə və s. üzərinə naxış, damğa vurma. □ **Zərb vurmaq (eləmək)** – metal pul kəsmək, sikkə kəsmək. **Zərb olunmaq (edilmək)** – kəsilmək (metal pul və s.).

ZƏRBAF *is.* [*fars.*] 1. Bafta, güləbətin, zərli parça toxuyan usta.

2. Qızıl və ya güləbətinlə qarışıq parça, habelə bu parçadan tikilmiş paltar. *Alaydım yaşmağın, açıb kəmərin; Çıxarıb əynindən zərbafın, zərin.* M.P.Vaqif. *Böyükxanım başında zərbaf çarşab .. salam verib daxil oldu.* M.S.Ordubadi. *Belinə yaraşb zərbafdan kəmə; Çəpkənli, çarqatlı ağbədən gəlir.* Aşıq Abbas.

ZƏRBAFLI *sif.* Zərbafdan biçilmiş, zərbafdan tikilmiş; qızıl və ya güləbətinlə işlənmiş, zərli sırmalı. *Tərifi gözəllər gəlhagəl oldu; Yaşılı, zərbafli, allı sənəm, gəl!* Xəstə Qasım.

ZƏRBDƏST *is.* [*ər.* zərb və *fars.* dəst] 1. Qol gücü, qüvvət. *Onun zərbdəstindən qolum ağrıdı.*

2. *məc.* Hünər, güc, bacarıq. *Tutub kəmə-rindən çalanda yerə; Mənim zərbdəstim bilə pəhləvan!* “Koroğlu”.

ZƏRBƏ *is.* [*ər.*] 1. Qolaylayaraq bir şeylə şiddətlə vurma; vuruş. *Yumruq zərbəsi. Balta zərbəsi. Zərbə səsi.* □ **Zərbə endirmək (çalmaq, vurmaq)** – 1) bir şeylə bərk vurmaq. *Bizləri osmanlı, alman, rus gətirdi, heyrətə; Zərbə vurdu hər biri mümkün qədər hüriyyəyə.* Ə.Qəmküsar. *Şaxtaçılar çalarkən zərbəsini dağlara; Radiodan yayıldı bu səda uzaqlara.* M.Rahim; 2) zərər vermək. [2-ci bənnə:] *Haydı, quzum, kərpic at; Kərpic gətir, az su qat; Gecikmə, gəl, durma, gəl!* İşə zərbə vurma, gəl. H.Cavid. **Zərbə yemək** – vurulmaq, döyülmək, zərbəyə məruz qalmaq. *Gəldiyev nagahani zərbə yemiş adam kimi səndirlədi, özünü saxladı.* Mir Cəlal. // Bərk döymə, şiddətlə çarpma. *Top gülləsinin zərbəsi. Dəlğanın zərbəsi.*

2. Şiddətli həmlə, ansızın və qəti hücum. *Cinahdan vurulan zərbə. Gözlənilməz zərbə. Ansızın zərbələr düşməni sarsıtdı. – Faşistlər*

zərbəmişə dözməyib geriə qaçdılar. M.Hüseyn. // *məc.* Bir şeyin qabağını almaq, bir şeyi aradan qaldırmaq üçün görülən qəti tədbir, hərəkət. *Müharibə qızısdıranlara qəti zərbə vurmaq.*

3. *məc.* Ağır mənəvi və ya cismani sarsıntı. *Taleyin zərbələri. Oğlunun ölümü onun üçün ağır zərbə oldu. Xəstəlik onun səhhətinə ağır zərbə vurdu. – Əgər insan güclü məxluq olsaydı, ən ağır zərbələrə də dözərdi.* M.Hüseyn.

♦ **Zərbə altına qoymaq** – təhlükə qarşısında qoymaq.

ZƏRBƏÇİ *sif. köhn.* Zərbəçiliklə əlaqədar olan; qabaqçıl. *Zərbəçi fəhlələr. Zərbəçi briqada.* // *İs.* mənasında. *İstehsalat zərbəçiləri. Zərbəçilər toplanışı.* – [Qurban Fatmanisəyov:] *..Sən də oxuyarsan, onlar kimi savadlanarsan, daha zərbəçiyə zurnaçı, udarnika udernik deyib, xalqı özünə güldürməzsən.* Ə.Haqverdiyev.

ZƏRBƏÇİLİK *is.* Zərbəçilərin kütləvi hərəkəti.

ZƏRBƏFT *klas.* bax **zərbaf** 2-ci mənadada. *Yeri abı zərbəftdən ki, misl və bərabəri bu vaxtdək Lənkəranda görülməmiş ola.* M.F.Axundzadə.

ZƏRBƏLİ¹ *sif. mus.* Zərb ilə çalınan, vurmaqla çalınan. *Zərbəli musiqi aləti. Nağara zərbəli musiqi alətidir.*

ZƏRBƏLİ² *sif.* 1. Bax **zərbəçi**.

2. Çox mühüm və təxirəsalınmaz. *Zərbəli tapşırıq.*

ZƏRBƏT *is.* [*ər.* “zərbət”dan – zərbələr] *köhn.* Zərbə, yara. *Vurursan sineyi-mollaya zərbət zərbət üstündən.* Ə.Nəzmi.

ZƏRBXANƏ *is.* [*ər.* zərb və *fars.* ...xanə] Metal pul kəsilmə yer, rəsmi müəssisə.

ZƏRBI-DƏST bax **zərbdəst**. [Əsgər bəy:] *Yaxşı, bir özgə dəfə rast gələndə zərbi-dəstini göstərsən.* M.F.Axundzadə.

ZƏRBI-MƏSƏL *is.* [*ər.*] Məsəl kimi söylənilən məşhur söz, xalq ifadəsi, atalar sözü. [Hacı:] *Nə qədər timsal və zərbi-məsəllər eşitsəniz, uşaqlarınıza deyın, dəftərlərinə yazsınlar.* Qantəmir. □ **Zərbi-məsəl olmaq** – dillərdə məsəl kimi işlənmək. *Çarın bu məhİR rüşvətxoru özünün həyasızlığı ilə Təbriz tacirlərinin arasında zərbi-məsəl olmuşdu.* M.S.Ordubadi.

ZƏRBLİ bax **zərbəli**¹. *Zərbli musiqi alətləri.*

ZƏRBÜLMƏSƏL [ər.] bax **zərbi-məsəl**. *Hər zərbülməsəlin öz tarixi var; Yersiz söz deməyib bizim babalar!* H.Hüseynzadə.

ZƏRD¹ *sif.* [fars.] *klas.* Sarı. *Əşkimi, çöhrəyi-zərdimi görüb meyl etməz; Mən eşitmişdim, edər simü zər insanı əziz.* Q.Zakir.

ZƏRD² *is.* Sarıköynəyin məhəlli adı.

ZƏRDAB *is.* [fars.] 1. Süd çürüdükdə, qatıq qaldıqda hasil olan sarı, quru, turştəhər maye, su.

2. *biol. tib.* Laxtalanmış qan və limfanın duru çöküntüsü (təbabətdə dərman və diaqnostik vasitə kimi istifadə olunur). *Differiyaya qarşı zərdab.* – *Qanın maye zərdab hissəsində qida maddələri olur ki, bu maddələr qana həzm üzlərindən keçir və bütün bədəna yayılır.* “Zoologiya”.

3. Yaradan çıxan çirkli və irinli su.

ZƏRDALI *is.* [fars.] Sarı ərik, qaysı (ağacı və meyvəsi).

ZƏRDƏ *is. məh.* Yerkökü.

ZƏRDƏPƏR *is. zool.* İri üzgəclı balıq.

ZƏRDÜŞTİ *sif.* [fars. əfsanəvi şəxsiyyət olan Zərdüştin adından] Zərdüştlüyə aid, zərdüşt dininə mənsub olan; atəspərest. // *İs.* mənasında. *Xüsusilə mənim xoşuma gələn Tahirin zərdüştilərə rəftarı hekayəsidir.* M.F.Axundzadə. [Kəbusey:] *Zərdüştilər yarıdılışda ikilik olduğuna inanırlar. Çəmən-zəminli.*

ZƏRDÜŞTİLİK, ZƏRDÜŞTLÜK *is.* Qədim Azərbaycan, İran və Orta Asiya xalqlarının dini (zərdüştlüyün ən səciyyəvi xüsusiyyəti dünyada iki qüvvənin – xeyir ilə şərin həmişə bir-biri ilə mübarizədə olduğu təsəvvüründən ibarətdir).

ZƏRƏDİN *is. xüs.* Məftil və s.-ni kəsmək, habelə qızmış dəmiri tutmaq üçün kəlbətin.

ZƏRƏFŞAN *sif.* [fars.] *klas. şair.* Qızıl səpən, qızıl saçan. *Tamaşana gəlsin, Rum ilə Misir; Zərəfşan tellərin dörd yana əsir.* Aşıq Sərvinaz. *Min də desə dürri-zərəfşandı bu! Dur qaçaq, oğlum, baş-ayaq qandı bu!* M.Ə.Sabir. *Nəcin əfqai sarmaz şöleyi-hüsnizərəfşanı?* H.Cavid.

ZƏRƏNDƏZ *is.* [fars.] *köhn.* Keçmişdə taxçalardan asılan iki qıçalı (şalvara bənzər)

zərxara, güllü, xırda bürünc pullarla bəzəkli pərdə.

ZƏRƏR *is.* [ər.] Zıyan. *Bunun xeyri var ki, zərəri yoxdur; Gülməli insanlar həyatda çoxdur.* S.Vurğun. □ **Zərəri çəkmək** – zərəri etmək, maddi itki vermək, zərəri məruz qalmaq. [Kosaoğlu:] *Allah ömrünü uzun eləsin, Qurban qağa, sən olan yerdə adam zərəri çəkərmə?* İ.Şıxlı. **Zərəri dəymək** – ziyan çəkmək. **Zərəri etmək** – alverdə qazanmaq istərkən itki vermək, maddi itkiyə məruz qalmaq. [Məmmədbağır] *Bakıdan apardığı findığı, şabaladı istədiyi qiymətə sata bilmədiyindən, zərəri edirdi.* S.Hüseyn. **Zərəri gətirmək** – bax **zərəri vermək**. *Mənim doğruluğum zərəri gətirdi.* Q.Zakir. **Zərəri görmək** – ziyan çəkmək. [Sultan:] *Sənin atan da, əmilərin də yersiz inadkarlıqdan həmişə zərəri görüblər.* İ.Hüseynov. **Zərəri vermək** – ziyan vermək, zərəri olmaq. *Yalan zərəri verər daim insana; Yalançı bənzəyər məlun şeytana.* Şəhriyar. **Zərəri verməz** – zərəri olmaq. *Gözümdə məskən et, xari-müjəmdən ehtiraz etmə; Güli-xəndanə sordum, xarə yar olmaq zərəri verməz.* Füzuli. **Zərəri vurmaq** – ziyan vurmaq, ziyan çəkməsinə səbəb olmaq. *Hərçənd bir çox mollalar təkliddə “sətr”in şəri olmadığını, məarif və tərəqqimizə zərəri vurduğunu söyləyirdi, amma heç kəs meydana çıxıb aşkar deməyə cəsarət edəmiyordu.* “Hophopname”. **Zərəri yox** – zərəri yoxdur, eyib etməz, razıyam. [Nadir bəy Aşıq Sultana:] *Zərəri yox, mədam ki arzu edirlər, sazını al da gəl, fəqət çox gecikmə!* H.Cavid. **Zərəri düşmək** – 1) bax **zərəri çəkmək**; 2) məcburiyyət altında pul xərcləməyə məcbur olmaq. **Zərəri salmaq** – pul xərcləməyə məcbur etmək. [Aşıq Vəli:] *Adama ümid-nevid verib, yerindən eləyib, zərəri salıb, axırda sözüünə əməl eləməyənlənət!* N.Vəzirov. **Zərəri çatmaq** – zərəri dəymək. *De, görüm onların nədir səməri? Bəlkə də hər kəsə çatır zərəri.* M.Ə.Sabir. **Zərəri nədir** – zərəri yoxdur. **Zərərin yarısından qayıtmaq** – ziyan götürə bilən bir işi davam etdirməyib yarımcıq qoymaq, başa çatdırmamaq. [İmran:] *Gəl mənə qulaq as, zərərin yarısından qayıt.* M.Hüseyn. **Nə zərəri var** – bax **zərəri nədir**. [Məşədi İbad:] *Əlbəttə, nə*

zərəri vardır, cavanlıq olmasın, pul olsun. Ü.Hacıbəyov. // Maddi itki, xəsarət.

ZƏRƏRDİDƏ *sif.* [ər. zərər və fars. ...didə] Bir hadisə, fəlakət və s. nəticəsində zərər çəkmiş, ziyan görmüş, xəsarət görmüş. *Zərərdidə adam. Zərərdidə ölkə.* – Malı gedənlər və zərərdidə (z.) olanlar qorxudan baş komandanın yanına şikayətə gedə bilmirdilər. M.S.Ordubadı. // İs. mənasında. *Zərərdidələrə kömək. Daşqın zərərdidələri.* – Yüzbaşının yasaavulları küçələri dolanırdılar və zərərdidələri yoxlamaqda idilər. C.Məmmədquluzadə. □ **Zərərdidə olmaq** – zərər çəkmək, ziyan görmək, xəsarətə uğramaq. *Əvvəla, təhlükə zamanlarında Məşədi Kazım ağanın maliyyə işləri zərərdidə olurdu.* M.S.Ordubadı.

ZƏRƏRLİ *sif.* 1. Zəreri toxuna bilən, zərər verən, ziyanlı, müzür. *Zərərli fikirlər. Zərərli həşərat. Papiros səhhət üçün zərərli.* – [Alp Arslan:] *Mən paytaxtı zərərli ünsürlərdən təmizlədiyim zaman, Qətibəni də oğlunun yanına, Rey şəhərinə göndərmişdim.* M.S.Ordubadı.

2. Maddi itkiyə, zərəmə, ziyana səbəb olan, zərərlə nəticələnən. *Zərərli satış.*

ZƏRƏRLİLİK *is.* Zərərli şeyin xassəsi, keyfiyyəti.

ZƏRƏRSİZ *sif.* Zəreri toxunmayan, zəreri olmayan; ziyaansız. *Zərərsiz dərman. Zərərsiz adam.* – Şeyx, o bir möhtəram, zərərsiz adam; Həm müsafir, qəribü aciz adam. H.Cavid. *Molla Xəlil axırda bu fikrə gəlmişdi ki, müəlimlə dost olsun. Bu vasitə ilə onu özü üçün zərərsiz (z.) bir hala sala bilərdi.* S.Hüseyn.

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİLMƏ “Zərərsizləşdirilmək”dən *f.is.*

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Zərərsiz hala salınmaq. *Torpaq vasitəsilə, ən birinci olaraq, yanğın qonşu evlər üçün zərərsizləşdirilirdi.* Ə.Əbülhəsən.

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRİLMİŞ *f.sif.* Zərərsiz hala gətirilmiş. *Zərərsizləşdirilmiş mina.*

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRMƏ “Zərərsizləşdirmək”dən *f.is.*

ZƏRƏRSİZLƏŞDİRMƏK *f.* Zərərsiz hala gətirmək, zərər vermək imkanından məhrum etmək. *İstehlakçılar minaları tapıb zərərsizləşdirdikcə, minaların qaytanlarını doğradıqca elə bil qaranlıq gecə haraya isə qaçmaq istəyirdi.* Ə.Vəliyev.

ZƏRƏRSİZLƏŞMƏ “Zərərsizləşmək”dən *f.is.*

ZƏRƏRSİZLƏŞMƏK *f.* Zərərsiz hala düşmək.

ZƏRƏRSİZLİK *is.* Zərərsiz şeyin halı, xassəsi.

ZƏRƏRVERİCİ *is.* Kənd, meşə, anbar təsərrüfatına, habelə məişətdə insanlara zərər verən həşərat, heyvan. *Pambıq zərərvericiləri.* // Sif. mənasında. *Zərərverici cücülər. Zərərverici həşərat.*

ZƏRF *is.* [ər.] 1. İçərisinə məktub və ya başqa kağız qoyub başqa yerə göndərmək üçün xüsusi biçimli kağız qab; konvert, paket. *Molla Fərzəli məktubu yazıb bitirdikdən sonra büküb zərfi içinə qoydu. A.Şaiq. Bu dəfə Zəfər stolunun dalından çıxıb əlində zərf mənə tərəf gəldi.* M.Hüseyn. Ağabala zərfi açmamışdan Davud tərəfindən göndərildiyini bildirdi. Mir Cəlal.

2. köhn. İçinə şey qoymaq üçün müxtəlif formalı qab; futlyar. *Saat zərfi.*

ZƏRF *is.* [ər.] *qram.* Hərəkətin, keyfiyyətin və ya xassənin əlamətini bildiren dəyişməz nitq hissəsi. *Zaman zərfi. Yer zərfi.*

ZƏRFİNDƏ *zərf* İçində, ərzində, müddətində. *Beş gün zərfində. Bir ay zərfində.* – *Az bir müddət zərfində savadlanmağın birinci vasitəsi əlifbanın asanlığıdır.* M.F.Axundzadə. *Elm və nuri-mərifət ilə az vaxtın zərfində çox hünərlər meydana gətirmək olar.* F.Köçərli. *Yarım saat zərfində bu adamlar tələbələrin arasından bu surətlə kənara atıldılar, özləri də məbhut qaldılar.* T.Ş.Simurq.

ZƏRFLİK *is.* *qram.* İş və hərəkətin yerini, zamanını, kəmiyyətini, tərzini, səbəb və məqsədini bildiren cümlə üzvü.

ZƏRGƏR *sif.* [fars.] Qızıldan, gümüşdən bəzək şeyləri qayıran usta. *Zər qədrini zərgər bilir.* (Ata. sözü). *..Xədicə beş il əvvəl bəzək şeyləri satan zəngin bir zərgərə əmət getmişdir.* S.Hüseyn. *Bakıda ümumiyyətlə peşəkarlar: xalçaçı, zərgər, papaqçı, saatsaz, minasaz, dəllək, boyaqçı və sairə çox olardı.* H.Sarabski.

ZƏRGƏRLİK *is.* Zərgərin işi, sənəti, ixtisası. *Zərgərlik etmək.* – *Zərgər onlara öz bacardığı saatsazlıq, başmaqçılıq, zərgərlik sənətlərini öyrədirdi.* M.S.Ordubadı.

ZƏRXARA *is.* Zərli ipəkdən toxunmuş parlaq və şax ipək parça. *Zərxdaradan libası; Gey, sallan, olma ası; Məni yandırdı, yaxdı; Gözlərinin qarası.* (Bayatı). [Bədircahan:] *Hesab elə, qeyri qız olsa, o səndən istəyəcək: yaxşı yemək, içmək, zərxdaradan çərkəzi tutman.* N.Vəzirov. [Sara xanımın] *..zərxdara arxalığı, qara məxmərdən tutmanı, ..nəyi, nəyi yox idi?* Qantəmir.

ZƏRXARALAMAQ *f. köhn.* Zərxdaradan pərdə çəkmək, pərdə asmaq.

ZƏRXARALANMAQ *məch. köhn.* Zərxdaradan pərdə çəkilmək, pərdə asılmaq.

ZƏRXARALI *sif.* Zərxdara, zərxdarası olan. *Zərxdaralı don.* – Alagöz geyindi yə zərxdaralı paltar da özünü qaratıkan içində düşmüş kimi hiss edərək boğula-boğula soruşdu: – Yəni müsəlman zənəni də şərab içərmə, xanım. S.Rəhimov.

ZƏRİF *sif. [ər.] 1. İncə. Zərif çiçəklər. Zərif əl. Zərif yun.* – [Əbdülləli bəy:] *Qadın vücudu zərif (z.) yaranmışdır, odur ki, qədimlərdə qadınlar gəcəyə ilə gəzirdilər. C.Cabbarlı. Varlığın nə zərif (z.) yarandı sənin; Gözlə görünməyən bir aləmin var.* S.Vurğun. *Məktubu oxuyarkən əlindən çıxardığı zərif yun əlcəkləri paltosunun cibinə soxdu. Ə.Əbülhəsən.*

2. *məc.* Nazik, incə. *Zərif söz.* – *Xoş gəlib şahə ol zərif kəlam; Ona şəmşirin eylədi anam.* S.Ə.Şirvani. // Lətafətli, ürəyəyatan, qəşəng. *Zərif səs.* – *Sitarənin xəyalında bir cavan oğlanın əksi nəqş bağlamışdı. Bu oğlan Sitarə kimi zərif, lətif bir cavan idi. Çəmənəzəminli.*

3. Aریق, zəif, cansız. [Rəhim bəy] *..naçal-niklər yanında xidmət etmiş şirindil, zərif, gödəkboylu, altmış sinnini ötmüş bir kişi idi. Ə.Haqverdiyev.*

ZƏRİFANƏ *zərɤf [ər. zərif və fars. ...anə]* İncəliklə: gözəl, incə əda ilə, zərif, incə. *Zərifanə rəftar. Zərifanə söz.*

ZƏRİFLƏŞDİRİLMƏ “Zərifləşdirilmək” – dən *f.is.*

ZƏRİFLƏŞDİRİLMƏK *məc.* Zərif hala salınmaq; incələşdirilmək.

ZƏRİFLƏŞDİRMƏ “Zərifləşdirmək” dən *f.is.*

ZƏRİFLƏŞDİRMƏK *f.* Zərif hala salmaq; incələşdirmək.

ZƏRİFLƏŞMƏ “Zərifləşmək” dən *f.is.*

ZƏRİFLƏŞMƏK *f.* Zərif olmaq; nazikləşmək, incələşmək.

ZƏRİFLİK *is.* 1. İncəlik, lətafət, gözəllik, qəşənglik. *Xüsusən Səbanın səsinə və söhbətindəki zəriflik Atabəyin o gözəl qadını Qətibədə yox idi.* M.S.Ordubadi.

2. Zəiflik. *Doğrudur, zərifliyin adı başqadır; Qüvvətə gəl, qüvvətin dadı başqadır.* M.Müşfiq.

ZƏRİFYUNLU *sif.* Zərif yunu olan, yunun incəliyi ilə fərqlənən. *Zərifyunlu qoyun.*

ZƏRİNC *bax ziriş(k).*

ZƏRİNƏ *is. [fars.]* Zərli, qiymətli paltar, qızıl bəzək. *..Xalxallı cəriyələr və zərinələrə bürünmüş kənzilər Azərbaycan heyətinə xidmət edirdi.* M.S.Ordubadi.

ZƏRQANADLI *sif.* Sarı rəngli qanadı olan; sarıqanadlı. [Toxumeyən] *cüci qara rəngli, zərqanadlı, xırda həşəratdır.*

ZƏRLİ 1. *sif.* Zərlə bəzəkli, zərlə işlənmiş, üzərinə zər çəkilmiş, zərlə örtülmüş. *Zərli parça. Zərli kağız. Zərli cild.* – *Dağdan gəldik ikimiz; Zərli yorğan yükümüz.* (Bayatı). *Taxçalarda xırda və zərli sandıqlar qoyulub, üstünə örtük çəkilmişdi.* M.S.Ordubadi. *Sövkəndi üzərlə zərli paqonlar; Şişdi tuluq kimi ağı nazik donlar.* H.K.Sanlı.

2. *is.* Zərli parça, zərlə işlənmiş parça.

ZƏRLİLİK *is.* Zərli şeyin xassəsi, keyfiyyəti.

ZƏRLİ-ZİBALI *bax zər-zibalı.* [Gəray ağa:] *Niyə [Müqim] öz zərli-zibalı Zərişinlə .. Cavanşirlə Şuşa qalasını su yoluna döndərirsən?* S.Rəhimov. *Zərli-zibalı bir otaq qayırmışdılar.* S.Rəhman.

ZƏRNİGAR *is. [fars.] klas.* Qızıl naxışlı, qızılla bəzənmiş (naxışlanmış). *Tök cəmi-zərnigarə şəfəqqun bədəni; Hicrə fəraq şəminə yəni cirağ tut.* Q.Zakir. *Alişan imarət, aynabənd otaq; Zərnigar qəsrlər, eyvan mənimdir. Aşıq Məhəmməd. Danışsən azğın-azğın; Hamı qəsr-i-zərnigarın?* M.Ə.Sabir.

ZƏRNIŞAN [fars.] 1. *sif.* Qızıl suyu ilə vurulmuş nişanı (naxışı) olan, qızıl nişanlı. *Hərami könlümə tapşırı zərnişan oxlar; Ki hər birisi dəyər padşah xəzinəsinə.* Qövsi. *Bir qoç igit bir meydanda tapılsa; Bəzənər o meydan, zərnişan olu. “Koroğlu”. Olub zərnişan tacla sərfəraz; Şəbistanə qoydu qədəm yari-naz.* M.Ə.Sabir.

2. *is.* Zərli, bəzəkli, naxışlı parça və bu parçadan tikilmiş paltar. *Ağ xələt bürünər, zərnişan geyməz; Heç kəsi dindirib keyfinə dəyməz.* Aşiq Ələsgər. // Zər. [Qoca çoban Qumruya dedi:] *Onun şəklini elə toxu ki, nə qardan, çovğundan, nə də yüz il keçəndən sonra vurduğun naxışların zərnişanı solmasın...* Ə.Məmmədخانlı.

3. *sif.* Ümumiyyətlə bəzəkli. *Yaşıl nimtənəli, gülgəz qəbəli; Başında dəstarı zərnişan Pəri!* Aşiq Əmrah.

ZƏRRƏ *is.* [ər.] Bir şeyin ən kiçik hissəsi. [Qəhrəman:] *Kənarda şiddətlə əsən qış ruzgarı birqat pəncərələri yumruqlayır, kiçik qar və buz zərrələri ilə bombardman edirdi.* H.Nəzərli. *Buradakı dağ günəşinin tərkibində olan zərrələr .. misilsiz dərmanlardır.* S.Rəhimov. *Hər zərrəsi ulduz kimi; Gur bulaqdan sular axdı.* M.Dilbazi. □ **Zərrə qə-dər (də), bir zərrə qədər** – bax **bir zərrə**. *Məhrin könüldə zərrə qədər bir zavalı yox.* S.Ə.Şirvani. *Tahir qızın gecikməyindən zərrə qədər də incimirdi.* M.Hüseyn. [Sultan:] *Sənin o quru qəfəsənin altında vətənə heç zərrə qədər də məhəbbət yoxdur, Məcid.* İ.Hüseynov. **Bir zərrə** – 1) bir az, çox cüzi miqdar. *Bir zərrə su içdim. Bir zərrə ondan ver. – Qızın dodaqlarında və üzündə bir zərrə də olsa qırmızılıq qalmamışdı.* M.S.Ordubadi; 2) qətiyyə, heç, əsla. *Yox böylə ikidilli, yaman-üzlü cəfakar; Bir zərrə utanmaz!* M.Ə.Sabir. [Xəyyam:] *Yox, oxşayacaq ruhumu bir zərrə səadət; İzlər məni hər dürlü fəlakət.* H.Cavid. **zərrə-zərrə** *zərf* Zərrələrlə, çox kiçik hissələrlə, az-az, cüzi-cüzi.

ZƏRRƏBİN *is.* [ər. zərrə və fars. ...bin] Böyüdücü şüşə (ən xırda şeyləri böyük göstərən şüşə); mikroskop. *..Bir daşın qəlbində gizlənən brilyantı zərrəbin vasitəsilə görmək mümkündür.* M.S.Ordubadi. *Bu, zərrəbinlə oxunacaq dərəcədə xırda, zərif bir xətt ilə cığara kağızına yazılmış bir məktub idi.* M.Rzaquluzadə.

ZƏRRƏCƏ *zərf* Zərrə qədər də olsa, az da olmuş olsa; heç, əsla, qətiyyə. *Zərrəcə qorxusu yoxdur. – Gərçi, ey dil, yar üçün üz verdi yüz möhnət sana; Zərrəcə qəti-məhəbbət etmədin, əhsən sana.* Füzuli. *Uzun illər sənə qaldım mən həsrət; Zərrəcə görmədim mehrü məhəbbət.* M.P.Vaqif. *Amma mən zərrəcə*

darılmaz idim; O qaranlıqda heç də qorxmaz idim. A.Səhhət.

ZƏRRƏCİK *is.* Ən kiçik zərrə; zərrənin ən kiçik, ən xırda hissəciyi.

ZƏRRƏDİN *is. məh.* Balaca şeyləri tutmaq və ya kəsmək, doğrmaq üçün kəlbətin.

ZƏRRƏLƏNMƏK “Zərrələnmək”dən *f.is.*

ZƏRRƏLƏNMƏK *f.* Zərrələr halına düşmək, ən xırda hissələrinə ayrılmaq, parçalanmaq.

ZƏRRƏLƏNMİŞ *f.sif.* Zərrələr halına düşmüş, ən xırda hissələrinə ayrılmış, parçalanmış.

ZƏRRİN *sif.* [fars.] 1. *klas.* Qızıldan düzəldilmiş, qızıldan qayrılmış. *Dev Reyhanı bir zərrin taxt üzərində qoyub, üzünə gül-ləb səpib burnuna müşkü ənbər iyi verdikdə Reyhan huşa gəlib, özünü devlərin yanında gördü.* (Nağıl). *Dövrü bir bəzmdir behiştibərin; Tac zərrin, sürəhi həm zərrin.* Füzuli. // Zərli. *Bəzək bilməz bu diyarın göyçəyi; Tanımaz al çarqat, zərrin ləçəyi.* M.P.Vaqif. *İlhamının yelkəni zərrin saçın olaydı.* M.Müşfiq. *Hər fikir mülkündə zərrin tac yatır; Hər meyvə tumunda bir ağac yatır.* O.Sarıvəlli.

2. *şair.* Qızıl kimi, qızıl rəngində, qızıl kimi parlaq. *Zərrin qədər. Zərrin şəfəqlər. Zərrin süalər. – ..Qərbdəki ulduzlar zərrin duman-lar içində itmiş, şərqdəkilər sanki qorxub bir-birinə qısılmışdı.* Ə.Məmmədخانlı. *Miz üstündə yanır bir şam titrədikcə şölələri; Səpib zərrin tellərini o bəzəyir nurla yeri.* B.Vahabzadə.

ZƏRRİNƏ bax **zərinə**.

ZƏRURƏT *is.* [ər.] 1. Bir iş hər halda və vəziyyətdə məcbur olma, istər-istəməz onu əmələ gətirmə; məcburiyyət, nəzarət, çarəsizlik. *Hər dəm çəkib ol qəm içrə min ah; Səbr etdi zərurət ilə ol mah.* Füzuli. *Zərurət üz verdiyi zaman, insan özündə adi vaxtlarda mövcud olduğunu əsla təxmin etməyən bir qüvvənin bulunduğunu hiss edə bilmiş.* M.S.Ordubadi.

2. Lazım olma, lüzum, vaciblik. *Cəmiyyətin bütün müttəraqqi adamları .. qüvvələrini birləşdirmək zərurətini anlamışlar.* M.İbrahimov.

3. Ehtiyac, lüzum. *Seyyid, qəzəldə ləfzi-qəliz etmə mündəric; Kim kəşfinə zərurət ola*

“Kənz” ya “Sihah”. S.Ə.Şirvani. *Əlbəttə, bu yerləri yazın ilq günlərində görmək Qəhrəman üçün daxili bir zərurət idi*. S.Rəhimov. □ **Zərurət düşmək** – ehtiyac əmələ gəlmək, lazım gəlmək, yeri gəlmək. *Sərfəsizdir gövhəri israf ilə sərf etməmək; Ta zərurət düşməyincə söyləmək zinhar söz*. Qövsü.

4. Son dərəcə yoxsulluq, möhtaclıq, ehtiyac.

ZƏRURİ [ər.] 1. *sif.* Ən lazımlı, ən vacib, çox lazım, onsuz keçinilməsi mümkün olmayan. *Zəruri vəsait. Zəruri ehtiyac tədbirləri. İnsanın həyatı üçün zəruri olan qidalar.*

2. *zərf* Labüd, istər-istəməz olacaq, məcburi, mütləq. *Hər zərreyi-zahirin zühuri; Bir özgəyə bağlıdır zəruri*. Füzuli.

ZƏRURİLİK *is.* 1. Zəruri olma, vaciblik, lazımlıq, lüzum. *Nizam və qaydanın zəruriliyi.*

2. Labüdlük, məcburilik.

ZƏRURİYYƏT bax **zərurət**. Muxtarov *Dadaş pulemyotçu idisə də, axır günlər zəruriyyət üzündən hesablama bölməsinə komanda edirdi*. Ə.Əbülhəsən. *..Daxili bir zəruriyyət [Sultanı] başı kəlağayılı qızlar dəstəsinə diqqət yetirməyə məcbur edirdi*. İ.Hüseynov.

ZƏRVARİ *sif.* Qızıl rəngində olan, sarıya çalan.

ZƏRVƏRƏQ *is.* [fars. *zər* və *ər. vərəq*] Üzünə qızıl suyu çəkilmiş kağız, zər ilə qaplanmış səhifə.

ZƏRZƏR *is.* [fars.] Zərlə toxunmuş parça, zərli parça. *Otağın divarlarındakı cüməxatanda böyük sandıqların üstə ipək, zərzər üzlü əlvan yorğan-döşəklər qoyulardı*. H.Sarabski.

ZƏR-ZƏRBAFTA *is.* [fars.] bax **zərbaf** 2-ci mənada.

ZƏR-ZİBA *is.* [fars.] 1. Bərli-bəzəkli paltar, bahalı parça. *Qızıdan çarpazı, yar diymələri; Əyninə geyib zər-zibaları*. “Əmrəh”. *Gümüşüm tunc olub, zər-zibam da bez; Qəlb çıxır aldığım mal, qoca baxtım*. Aşıq Ələsgər. *Bayram gəlib, hamı geyib zər-ziba; Bizdə nə bez qədək, nə şal da yoxdur*. Aşıq Hüseyn.

2. Qızıl-gümüş, cavahirət, dövlət, qiymətli şeylər. [Koroğlu dedi:] *Şəhərin yerində kottan əkərəm; Zər-zibasın Çənlibelə çəkərəm*. “Koroğlu”.

ZƏR-ZİBALI *sif.* Bərli-bəzəkli, süslü; bərli-bəzəkli paltar geymiş. *Ələmdar .. ağasının zər-zibalı xanımını gözləri qabağına gətirib maye kimi ağappaq əndamına baxır, baxır, baxırdı*. S.Rəhimov.

ZƏR-ZİVƏR *is.* [fars.] Bərbəzək, zinət, süs, yaraşıq. *Qapılar, divarlar gövhərdir, ipək; Verir libaslara zər-zivər, bəzək*. Şəhriyar.

ZƏVAL bax **zaval**. *Bir gün olmaz kim, ona gərdün yetirməz bir zəval*. Füzuli. *Mehrin könüldə zərrə qədər bir zəvalı yox*. S.Ə.Şirvani. *Ey dövlətimin zəvalı oğlum! Ey başı ağır, bəlalı oğlum*. M.Ə.Sabir.

ZƏVAT [ər. “zat” söz. cəmi] bax **zat**. *Yetdi necə bəs mövqei-ikmalə bu sənət? Etdi iki sərvətli zəvat ilə şarakət*. M.Ə.Sabir.

ZƏVƏRDƏR *is.* [fars.] xüs. məh. Bina tikilərkən qapı və pəncərənin üstünə qoyulan böyük daş.

ZƏVVAR *is.* [ər.] Ziyarət edən, ziyarətə gələn və yaxud ziyarətdən qayıdan şəxs; ziyarətçi. *Zəvvarın həmişə getmək ya gəlmək sədasını eşidən kimi Məhəmmədhasən əminin gözündən yaş çəsmə kimi başlar axmağa*. C.Məmmədquluzadə. *Həşim yol ilə gedər-kən iki nəfər nabaləd adama rast gəldi. Bunların biri piyada zəvvar, biri də dərviş idi*. B.Talıblı. *Zəvvarlar karvanı Məkkə şəhərinə yaxınlaşır*. Ə.Məmmədخانlı. // Poetik dildə, məc. mənada. *Bulunmaz dünyada bənzərin bəlkə; Zəvvarın olmuşdur bir böyük ölkə*. Ə.Cavad. *Zəvvarın olmuşdur ay da, ulduz da; Göydəki mələk də, yerdəki qız da*. S.Vurğun.

ZƏVZƏK *sif.* Çoxdanişan, naqqal, boşboğaz, lağlağı. *Zəvzək adam*. // İs. mənasında. [Aslan bəy:] *Yox, [doktor] hələ gəlməmiş, ..o da hər zəvzək ilə vaxt keçirir*. A.Şaiq. *Bu inamla yaşamışam; Bizim kimi zəvzəklərin; İgidliyi dözümlə olsun; “Heyvərlək, boşboğazlıq” bizim olsun*. B.Vahabzadə.

zəvzək-zəvzək *zərf* Boş-boş, bihudə, mənasız. [Molla Abbas:] *Necə nağıl de? Nə zəvzək-zəvzək danışırısan. Mən vaizəm, yoxsa nağılçıyam ki, sizə nağıl deyəm*. C.Məmməd-quluzadə.

ZƏVZƏKLƏŞMƏ “Zəvzəkləşmək”dən *f.is.*

ZƏVZƏKLƏŞMƏK *f.* Zəvzək olmaq, lağlağı olmaq.

ZƏVZƏKLİK *is.* Çox danışqanlıq, lağla-ğılıq, boşboğazlıq, naqqallıq. [Xan:] *Bivecdir, əlindən zəvzəklikdən başqa bir şey gəlməz.* Çəmənözəminli. *Yaman qazəbləndi bu zəv-zəkliyə; Baş həkim Cahangir çıxdı özündən.* B.Vahabzadə. □ **Zəvzəklik etmək** – boş-boğazlıq etmək, naqqallıq etmək, boş-boş danışmaq. *Sabah bu arvad gedib orda-burda zəvzəklik edərək Siratın dövlətli tərəfdarı olduğunu danışa bilərdi.* Ə.Əbülhəsən.

ZƏVZƏMƏ “Zəvzəmək”dən *f.is.*

ZƏVZƏMƏK *f.* Çox danışmaq, naqqallıq etmək, boşboğazlıq etmək.

ZƏVZƏTMƏK *icb.* Zəvzəməsinə səbəb olmaq, çox danışdırmaq (boş-boş).

ZƏY *is. kim.* İkiqat sulfat turşuları kristallarından ibarət daş.

ZƏYDAN *is.* [zəy və *fars.* ...dan] Lampanın boğazına zəylə yapışdırılan və lampanın olduğu – məşını burulub keçirilən yivli halqa. *Lampanın zəydanı qopub.*

ZƏYƏRƏK *is. bot.* Toxumundan və dənin-dən yağ çıxarılan bəzir adlanan bitki; kətan. *Kətan (zəyərek) .. cinsinin Azərbaycanda 13 növü vardır.* Ə.Qasımov.

ZƏYLƏMƏ “Zəyləmək”dən *f.is.*

ZƏYLƏMƏK *f.* Zəy vurmaq, zəy qarışdırmaq, zəy qatmaq. *Suyu zəyləmək (durulmaq üçün suya zəy vurmaq).*

ZƏYLƏNMƏ “Zəylənmək”dən *f.is.*

ZƏYLƏNMƏK *məch.* Zəy vurulmaq, zəy qarışdırılmaq, zəy qatılmaq.

ZƏYLƏTMƏ “Zəylətmək”dən *f.is.*

ZƏYLƏTMƏK *icb.* Başqasına zəylətdirmək. *Suyu zəylətmək (durulmaq üçün suya zəy vurdurmaq).*

ZƏYLİ *sif.* Zəy ilə qarışıq olan, zəy vurulmuş, zəy qatılmış. *Zəyli su.* – İnsanın bədənini yanmaqdan, məsələn, qaynar su tökməkdən qabarıb ziyadə azar edir. *Belə qabarı duzlu, ya zəyli suya salanda qabarın içindəki su bu duzlu sudan duru olduğuna dəridən keçib duzlu suya qarışır və bu səbəbə belə qabarı yarım saata sağaltmaq olur.* “Əkinçi”.

ZƏYLİK bax *zəydan.* Lampanın zəyliyi əyləşdir.

ZİĞ *is.* 1. Duru (sulu) palçıq, lehmə, bataq. *Qurşağacan batıb zığa; Əlləşir misirli qar-daşlar.* O.Sarıvəlli. *Pilpilənin təpəsindən bo-zumtul zığ və lehmə axırdı.* M.Süleymanov.

..Zığdan addım atmaq qeyri-mümkün olmuşdu. İ.Hüseynov.

2. Gözdə əmələ gələn çirk, kir.

3. Yağ, yağlılıq, qatılıq, qəlizlik.

4. Yaş peyin töküntüsü.

♦ **Zığ vermək (vurmaq)** – ağzınacan dolu olmaq. *Böyük həyatın o biri başı toydan da-ğılışan adamla zığ verirdi.* Ə.Əbülhəsən.

ZİĞBAZİĞ *zərf dan.* Ağzınacan, ağzına qədər. *Otaq zığbazığ dolu idi.*

ZİĞİLDAMA “Zığıldamaq”dan *f.is.*

ZİĞİLDAMAQ *f. dan.* İnildəmək, mızıldamaq, şikayətlənmək.

ZİĞİLDAŞMA “Zığıladaşmaq”dan *f.is.*

ZİĞİLDAŞMAQ *qarş.* Zığıldamaq (çoxları yerbəyerdən). *Titrəməyin, haydı, zığıladaş-mayın! Ay cücələr, çox da cırıladaşmayın.* Ə.Nəzmi.

ZİĞİLDATMA “Zığıldatmaq”dan *f.is.*

ZİĞİLDATMAQ *icb. dan.* Zığıldamağa məcbur etmək, zığıldamasına səbəb olmaq.

ZİĞLAMAQ *f.* Palçıqlamaq, palçığa batırmaq, lehmələmək, lehməyə bulamaq. *O su təmiz bir yolu korlayıb zığlamasa yaxşıdır.* S.Rəhimov.

ZİĞLANDIRMA “Zığlandırmaq”dan *f.is.*

ZİĞLANDIRMAQ *f.* 1. Bax **zığlamaq**.
2. Qatıladaşdırmaq, qatılığını artırmaq. *İnək südünü zığlandırırdı.*

ZİĞLANMA “Zığlanmaq”dan *f.is.*

ZİĞLANMAQ *f.* Zığa (palçığa) bulanmaq, batmaq.

ZİĞLANMIŞ *f.sif.* Zığa (palçığa) batmış, lehmələnmiş. *Zığlanmış döşəmə.*

ZİĞLAŞMA “Zığlaşmaq”dan *f.is.*

ZİĞLAŞMAQ *f.* Zığ halına gəlmək, zığ olmaq, lehmələnmək.

ZİĞLATMA “Zığlatmaq”dan *f.is.*

ZİĞLATMAQ bax **zığlamaq**.

ZİĞLİ *sif.* 1. Palçıqlı, lehməli, bataq, bataqlıq. *Küçə zığlı idi,* [Neməttullayev] *yeri-dikcə stırışdırdı.* S.Rəhimov. *Zığlı dərəciklər quruyub yaşıllaşırdı.* M.İbrahimov.

2. Qatı, qəliz. *Bu qoyun yaxşı zığlı süd verir.*

3. Kirli, çirkli. *Kaştan keçəlləmiş quyru-ğunu bulaya-bulaya yarıyumulu zığlı göz-lərini təştə zilləmişdi.* İ.Məlikzadə.

ZİĞLİQ *is.* 1. Zığ olan yer; palçıqlıq, lehməlik, bataqlıq.

2. Qatılıq, qəlizlik.

ZİĞ-ZİMĞİR bax **zığ** 1-ci mənada. *Qol-qılçasını çırmaıyib işə girişən uşaqlar bu bağ-çanın qumlu torpağına, arxin zığ-zımğırına batıb bulanmaqdan çəkinmirdilər.* S.Rəhimov.

ZİQQANMA "Zıqqanmaq" dan *f.is.*

ZİQQANMAQ *f.* Gücənmək, gücə düşmək, hıqqanmaq. // Bir işi çox çətinliklə görmək. *İdarədəkilər Müsyö Qomel ilə birlikdə hələ də o kəlmənin üstündə zıqqanırdılar.* Qantəmir.

zıqqana-zıqqana *zərf* Gücənə-gücənə, hıqqana-hıqqana, gücə düşərək, güclə, çətinliklə. *Belə yerdə zıqqana-zıqqana kağız oxumaq çox ayıb olacaqdı.* Qantəmir. *Bəy zıqqana-zıqqana ağır gövdəsini yerdən üzdü, dərhal yekə döşəkcəyə çırpdı.* Mir Cəlal.

ZİQQI *sif. və is.* 1. Çox xəsis, çox tamahkar, acgöz. *Xalıqverdiyə görə Mirzə Cəmil çox xəsis, göy, zıqqı adamdı.* Ə.Vəliyev.

2. Ağırxasiyyətli, zəhlətökən, zəhləaparan. *Elə bir zıqqıdır ki, dindirəsi deyil.*

ZİQQILDAMA "Zıqqıldamaq" dan *f.is.*

ZİQQILDAMAQ *f.* Zarımaq, inildəmək, sızıldamaq, zarıldamaq. *Kosa qocalıb əldən düşmüş xəstə qarı kimi zıqqıldadı.* S.Rəhimov. *..Məmmədhiüseynin arxası yerə dəyəndə çox yemiş ayı kimi zıqqıldadı və qışqırdı.* Mir Cəlal.

ZİQQILTI *is.* Zıqqıldama səsi, inilti, zarıltı.

ZİQQINMAQ bax **zıqqanmaq**.

zıqqına-zıqqına bax **zıqqana-zıqqana**.

Bir uşaq da mollanın qabağında diz çöküb, zıqqına-zıqqına dərs oxuyurdu. P.Makulu.

ZİLĞA *is. məh.* 1. Quşun yeni yumurta-dan çıxmış tüksüz balası; ətcəbala. *Gözünün önündə qara, boz ilan; Girib yuvasına, edərdi talan; Körpə balaları udardı diri; Qalmazdı salamat zılğanın biri.* H.K.Sanlı. *Onun dişsiz ağzi zılğa cücə kimi açıldı.* S.Rəhimov.

2. Quraqlıqdan sıxıntı çəkib incəlmiş. *Zılğa taxıl (bitki).*

3. Çox zəif, tək-tük tükləri olan. *Onun başının tükləri təpədən yanlara qədər tökülmüş, ortası zılğa (z.) qalmışdı.* S.Rəhimov.

ZİLX *is. məh.* Çuğundur.

ZİLXA *zərf məh.* Tamamili, bütün, başdan-başa, səlt. *Bu ət zılxa yağdır.*

ZİLİQ *is. məh.* Gözdən, ağızdan, burundan axan selik.

♦ **Gözünün zılığını axıtmaq** – bax **göz**. [Hacı Atakişi Tamaşaya:] *Nə olub, yenə gözü-nün zılığını axıdırsan?* Ə.Abasov.

ZİLİQLİ *sif. məh.* Zılığı olan, zılıq axan.

ZİMIRTLAQ *is. məh.* Zığ, bataqlıq yer; yaş peyin tökülmüş yer.

ZINBA *is.* Deşik açmaq üçün əl aləti; deşik-açan.

ZINDIQ *is.* [əz.] Əsil mənası zərdüsti (kafir, dinsiz) olub, canlı dildə söyüş məqamında işlənir. [Əhməd:] *..Bu zındıq oğlu zındıqdır ki, ondan bir tük də çəkmək olmayır.* N.Vəzirov.

ZINQ¹ *is.* Quş ifrazatı, quş təzəyi. *Toyuq zinq atdı.*

ZINQ², ZINQ-ZINQ *təql.* Zəngin, qumrovun çıxardığı səs.

ZINQILDAMA "Zınqıldamaq" dan *f.is.*

ZINQILDAMAQ *f.* İncə zəng səsi çıxarmaq. *Qumrov zınqıldadı. – Ağatlı fayton tər-pəndi, zınqıldaya-zınqıldaya (z.) səs saldı.* S.Rəhimov.

ZINQILDATMA "Zınqıldatmaq" dan *f.is.*

ZINQILDATMAQ bax **zanqıldatmaq**.

ZINQILTI *is.* Zəngin çıxardığı səs, incə zəng səsi. *Eşitdilər birdən yeni zınqıltı; Fay-tonçular çox bərk qovurdu atı.* H.K.Sanlı. *Telefon zınqıltısı növbəti həkim otağını dol-durdu.* S.Rəhimov.

ZINQIROV *is.* Heyvanların boynuna, dəfin sağanağına taxılan xırda zəng, qumrov. *Tək çalınan zınqırovlar uzun-uzun guvuldar; Usandıran bir səs ilə vıyıldar.* A.Səhhət. *Yeridikcə dəvələr səslənən zınqırovlar; Əru-zun ahəngini xatırladır şairə.* B.Vahabzadə.

ZINQIROVLU *sif.* Zınqırov asılmış, zınqırovu olan. *Zınqırovlu keçdi. Zınqırovlu dəvə. Zınqırovlu dəf. – Budur iki fayton gəlir, ikisi də zınqırovlu.* C.Məmmədquluzadə. *Çoxdan bəri zınqırovlu fayton görməmiş uşaqlar, ..məktəbin yanından uzanan araba yolu ilə aşağıya sarı yüyürdülər.* M.Hüseyn.

ZINQIROVOTU *bot. bax zəngicəyi.*

ZİPPILTI *is. dan.* Bir şey yuxarıdan düş-dükdə, yaxud bir yerə dəydikdə çıxan səs.

ZIRAN *is.* Oyunda axıncı; uduzmuş partnyor.

ZIRI(Q) *sif. və is. vulq.* 1. Çox yekə və yön-dəmsiz, yekəpər.

2. Qanmaz, anlamaz, qaba, kobud adam.

ZIRILDAMA "Zırıldamaq" dan *f.is.*

ZIRILDAMAQ *f. dan.* Zır-zır etmək, usan-dırıcı bir səslə ağlamaq. [Səməd bacısına:] *Ay arvad, bu xalqı nə zinhara gətirdin? Sənə demədimmi çox zərildəyib zırıldama?* B.Talıblı. // *məc.* Xoşa gəlməyən bir səslə ağlar-casına oxumaq. *Uşaq qırıq val kimi zırıldı-yırdı.* Mir Cəlal.

ZIRILDATMA “Zırıldatmaq” *dan f.is.*

ZIRILDATMAQ *icb. dan.* Zırıldamağa məcbur etmək, zırıldamasına (ağlamasına) səbəb olmaq; ağlatmaq.

ZIRILTI *is. dan.* 1. Zırıldama, zır-zır ağlama. *Zırılıti səsi.*

2. Səs-küy, mərəkə, həngamə, dava-qal-maqal, dava-dalaş, araqarışma. *Zırılıti qopmaq.* – *Mən də çıxıb bir yana gedərəm, beləliklə də, bu zırılıti yatıb qurtarar.* M.S.Ordubadi. *Həpirin yaqını idi ki, bu zırılıtdan sonra atası onun evində qalmaz, baş götürüb gedər.* Mir Cəlal. [Qarı:] *Bu zırılıti nədir, deyirlər hökü-mət dəyişilib?* Ə.Əbülhəsən.

♦ **Zırılıti ilə** – biabırçılıqla, rüsvayçılıqla.

ZIRINQ *təql.* Zəngin çıxardığı səs.

ZIRINQAZIRINQ *zərf* Zınqıldaya-zınqıl-daya, zəng kimi zınqıldayaraq, səs sala-sala. *..Fayton .. zırınqazırınqla hərəkət edirdi.* S.Rəhimov.

ZIRINPA *is. məh.* Zır-zır ağlama, zırıl-dama. *..Cəfərə baxıb Yusif də onun kimi baş-ladı zırınpanı.* C.Məmmədquluzadə.

ZIRNI, ZIRNIX *is. [ər. zirmiq]* Bədəndə olan artıq tükləri aparmaq üçün işlədilən maddə (arsenlə kükürd xəlitəsi).

ZIRPI *sif. və is. vulq.* 1. Çox yekə, çox böyük, yekəpər, yöndəmsizcəsinə iri. *Şah Dəşküvar baxırdı, gördü ki, bu pəlvən elə zırpı pəlvəndi ki, qabağında dağ dayanmaz.* (Nağıl). [Gileygüzarov:] *Mən boyda zırpı ədibi burada qoyub, bir gör kimləri çap eylə-yirlər, kimləri?!* – deyib özündən çıxdı. S.Rüstəm. *..Bitdildən zəvvar aparmağa gələn zırpı bir şeydi.* Ə.Əbülhəsən.

2. Bax **zırı(q)** 2-ci mənada.

ZIRPILAŞMA “Zırpılaşmaq” *dan f.is.*

ZIRPILAŞMAQ *f. vulq.* Çox yekələşmək, çox qabalaşmaq, yöndəmsizcəsinə iriləşmək.

ZIRPILIQ *is. vulq.* Yöndəmsizcə yekəlik, irilik, böyüklük, yekəpərlik. *Zırpılığına bax-ma, gücü yoxdur.*

ZIRPILTI bax **zıppilti**.

ZIRRAMA *is. və sif.* Gic, sarsaq, ağıldan kəm; sözünü, hərəkətini bilməyən, zırı. *Axtı-rından şey çıxmadı, zırramanın biri idi.* R.Rza. *Nə qədər ki, bu zırramanın əlində imkan var, çalış, ondan istifadə et, özün isə gözə-də-qulaqda ol.* İ.Əfəndiyev.

ZIRYAN *is.* Komi xalqının köhnə adı.

ZİR-ZİR 1. *təql. dan.* Usandırıcı uşaq ağla-ması səsi. □ **Zır-zır eləmək** – bax **zır-zır zırıldamaq**. **Zır-zır zırıldamaq** – zırılıti ilə ağlamaq; daim ağlamaq.

2. *sif.* Ağlayan. *Zır-zır uşaq.*

ZIVINCA *is. məh.* Qolsuz isti qadın tən-liyi (candonusu). *Qumrunun anasından bir yadigar var idi: məxmər zıvinca.* Mir Cəlal.

ZİBA *sif. [fars.] klas.* 1. Bəzəkli, zinaətli, yaraşıqlı, qəşəng. *Ziba nimtənəli, tikmə köy-nəkli; Gözləri qəmzəli, qallı sənəm, gəl!* Xəstə Qasım.

2. Gözəl, göyçək. *Surəti ziba sənəmlər yox demən büt-xanədə; Var çox, əmma sənə bən-zər büti-xunxar yox.* Füzuli. *Anın üçün uymaz qeyriyə könlüm; Bir acəb zibadır mənim sev-diyim.* M.P.Vaqif. *Könlümdə o ziba sənəmin şövqi-vüsali; Etməşdi pərişan saçıtək fikrü xəyalı.* A.Səhhət.

ZİBALANMAQ *f.* Gözəlləşmək, qəşəng-ləşmək, daha da gözəl və qəşəng olmaq. *Ala gözlər nərgisi-məstana tək şəhlələnir; Elə ki süzgünləşir, yüz mərtəbə zibalənir.* M.P.Vaqif.

ZİBALIQ *is.* Gözəllik, yaraşıqlılıq, qəşəng-lik. *Səni bu zibalıqda; Görməyən göz göz-dümü?* Sarı Aşıq. *Mələkdə belə hüsn olmaz, pəridə belə zibalıq; Nə gülşəndə güllü lələ, nə gərdəndə məhüləxtər.* Aciz.

ZİBƏS *zərf [fars.] klas.* (bəzən “ki” bağ-layıcısı ilə). Kifayət qədər, qədərincə. *Zibəs ki müntəzirəm ayaq sədasından; Təsəvvür eyləyirəm, bəlkə nazlı yar gəlir.* S.Ə.Şirvani. *Zibəs çoxdan bəri şövqündə idim mən bu həlvanın; Dedim, yaran, nölür versən bana bir payı-hürriyyət.* M.Ə.Sabir.

ZİBİL *is.* 1. Evlərdə, küçələrdə və s.-də yığılaraq onları zibilləndirən tör-töküntü, tullantı. *Evin zibilini süpürüb atmaq.* – *Bizim Cəfərin anası ev-eşiyi süpürüb, yığılan zibili evin qabağına atırdı...* C.Məmmədquluzadə. *O gündən hamamın qapısı mismarlandı, qa-bağına zibil tökülməyə başlandı.* Çəmənzə-minli. // *məc. dan.* Lüzumsuz, yararsız, heç

bir qiyməti, dəyəri olmayan şey haqqında. *Bu zibili buradan götürün.*

2. *məc.* Çox pis, yaramaz, murdar, alçaq, rəzil adam haqqında (bəzən söyüş mənasında). *Zibilin biri zibil.* // *məc.* Yararsız, ləyaqətsiz, aciz, bacarıqsız adam haqqında. [Molla:] *Amma öz aramızdı, heç cavanlıqda da bir zibil deyildim.* “M.N.lətif.”

♦ **Zibil kimi** – həddən artıq çox, bol (bəzən həddən artıq çox olduğu üçün qiymətdən düşmüş şey haqqında). *İndi pul zibil kimi, fəqət həvəs yox. Qüvvət gedib.* N.Nərimanov. **Zibili çıxmaq** – həddindən artıq çoxaldığı üçün qiymətdən düşmüş, əhəmiyyətini itirmiş, gözəndən düşmüş şey haqqında.

ZİBİLATAN *is. xüs.* Yığılmış zibili kənar etmək üçün qurğu, mexanizm və s.; zibil-daşıyan.

ZİBİLÇİ *is.* Həyətlərin, küçələrin zibilini maşın və ya araba ilə daşıyıb aparən işçi.

ZİBİLÇİLİK *is.* Zibilçinin işi, peşəsi.

ZİBİLDAŞIYAN *sif.* Həyətlərdə, küçələrdə yığılmış zibili daşıyıb aparən. *Zibildasıyan maşın.*

ZİBİLXANA *bax zibillik.*

ZİBİLLƏMƏ “Zibilləmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏMƏK *f.* 1. Zibil etmək, zibil tökmək, zibilləndirmək. *Xalçanın üstünü zibilləmək. Döşəməni zibilləmək.* – *Ədə, Həsənəli, naxır gəlir, qac töylənin qapısını aç, heyvanlar gəlib həyətdə girməsinlər və həyətdə bacanı zibilləməsinlər.* C.Məmmədquluzadə.

2. *məc.* Xarab etmək, korlamaq, lüzumsuz, istənilməz və s. şeylərlə doldurmaq. *Dili lüzumsuz yad sözlərlə zibilləmək.*

ZİBİLLƏNDİRİLMƏ “Zibilləndirilmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏNDİRİLMƏK “Zibilləmək”dən *məch.*

ZİBİLLƏNDİRMƏ “Zibilləndirmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏNDİRMƏK *bax zibilləmək.*

ZİBİLLƏNMƏ “Zibillənmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏNMƏK *f.* 1. Zibilli olmaq, zibilə batmaq, bir şeyin içində çoxlu zibil yığılmaq. *Həyətləp zibillənibdir. Hovuz yaman zibillənib.*

2. İçərisinə bir şey düşmək nəticəsində xarab olmaq, korlanmaq, tutulmaq. *Su borusu zibillənmişdir.*

ZİBİLLƏŞDİRMƏ “Zibilləşdirmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏŞDİRMƏK *f.* 1. Zibil tökmək, zibilli etmək.

2. *məc.* Korlamaq, xarab etmək, pozmaq.

ZİBİLLƏŞMƏ “Zibilləşmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏŞMƏK *f.* 1. Zibilli olmaq, zibilə dönmək.

2. *məc.* Xarab olmaq, korlanmaq.

ZİBİLLƏTME “Zibillətmək”dən *f.is.*

ZİBİLLƏTMƏK *bax zibilləmək* 1-ci mənada.

ZİBİLLİ *sif.* 1. Zibil olan, süpürülməmiş, zibildən təmizlənməmiş. *Zibilli otaq. Zibilli küçə.*

2. İçərisində yararsız, zərərli kənar şey olan. *Zibilli buğda. Zibilli düyü. Zibilli pam-bıq.*

ZİBİLLİK *is.* Zibil tökülən yer; zibilləxana. *Zibili zibilliyə tökmək.* – *Vəzir qığağın ağzı zibillikdə gərək.* (Ata. sözü).

♦ **Zibilliyə atmaq** *məc.* – lüzumsuz, yaramaz bir şey kimi rədd etmək, atmaq, yaddan çıxarmaq, unutmaq. *Tarix çox atmışdır zibilliklərə; Döyüş meydanında satılanları.* S.Vurğun.

ZİBİLLİLİK *is.* Zibilli yerin halı.

ZİBİLSİZ *sif.* Zibilli olmayan, zibildən təmizlənməmiş; arıdılmış, təmiz. *Zibilsiz dən.*

ZİBİLSİZLİK *is.* Zibilsiz şeyin halı və keyfiyyəti; təmizlik, xalislik.

ZİDD [ər.] *sif.* Tamamilə başqasına əks olan, onunla qətiyyənlə düz gəlməyən. *Zidd fikir. Zidd rəy söyləmək. Əsərdə iki zidd qüvvə üz-üzə qoyulur.* // *is.* Bir şeyin əksi, qarşılığı, müxalifi. *Şirin acının ziddidir.* – *Gözləmək və səbir etmək* [sevginin] *təbiətinə zidd imiş.* Ə.Sadiq. □ **Zidd çıxmaq** – 1) əleyhinə (əksinə) çıxmaq, əleyhinə (ziddinə) hərəkət etmək. *Təbiətin bu gözəl ahəngdar qanununa zidd çıxmaq olmaz.* S.Rəhimov; 2) müvafiq olmamaq, əks olmaq. *Bu faktlar bir-birinə zidd çıxır. Zidd getmək* – əleyhinə çıxmaq, əksini demək, qarşı durmaq, müxalif olmaq. *Zeynəb öz təbiətinə zidd gedə bilmədi.* İ.Şıxlı.

ZİDDİNƏ *zərf* Əksinə, qarşı, əleyhinə. *Bir şeyin ziddinə hərəkət etmək.* – *Ziddinə söz deyən olsaydı, edərdim təkfir; İşimi qurda-lasın, kimdə nə cürət var idi.* M.Ə.Sabir. *Sübhənverdzadə adətinin ziddinə olaraq bu*

gecə qızıqıb çox içmişdi. S.Rəhimov. [Qədir] özünü kütlədən, yəni “qara camaatdan” ayırmaq üçün həmişə hamı deyənin ziddinə getdi. Mir Cəlal.

ZİDDİYYƏT *is.* [ər.] 1. İki şey (fikir, hərəkət və s.) arasında olan tam uyğunsuzluq, əkslik, çox kəskin fərq, uyumsuzluq. *Fikirlər arasında ziddiyyət. Əqli əməklə fiziki əmək arasındakı ziddiyyətin aradan qaldırılması. – Cəlil Məmmədquluzadə varlığa realist münasibət bəsləyən, həyatı dərinədən görən, onu ziddiyyətləri, çarpışmaları və rəzalətləri ilə dərk edən bir sənətkar idi. M.İbrahimov. // Uyğunsuzluq. Onun sözlərindəki məntiqsizlik, fikirlərindəki ziddiyyət .. haqqında olan fikrimi tamamilə dəyişdirmişdi. A.Şaiq. [Dilənçinin] təbii gözəlliyi ilə geydiyi paltar arasındakı ziddiyyət o qədər böyük idi ki, insan ona baxarkən palçığa düşmüş bir dürrə və ya gövhər gördüyünü zənn edirdi. Ə.Sadiq.*

2. Öz keyfiyyətləri, xassələri itibarilə başqası ilə uyğun olmayan, düz gəlməyən. *İri cüssəli və gür səsi itibarilə arvadı ilə tam bir ziddiyyət təşkil edən İsa ona məsləhət verirdi. Ə.Əbülhəsən.*

3. Ədavət, düşmənçilik. *Aralarında ziddiyyət var.*

4. *fəls.* Təbiət və cəmiyyətin əşya və hadisələrinə daxilən xas olan əksliklər münasibəti; təzad. *Sinfi ziddiyyətlər. Əmək ilə kapital arasında ziddiyyətlər.*

ZİDDİYYƏTLİ *sif.* Ziddiyyət olan, ziddiyyətlə dolu; təzadlı. *Yazıçı ziddiyyətli yaradıcılıq yolu keçmişdir. – Səməd Vurğun yaradıcılığının ilk dövrü çox ziddiyyətlidir. O.Sarıvəlli.*

ZİDDİYYƏTLİLİK *is.* Ziddiyyət olan hal, vəziyyət.

ZİDDİYYƏTSİZ *sif.* Heç bir ziddiyyət, əkslik, uyğunsuzluq olmayan. *Ziddiyyətsiz cəmiyyət.*

ZİDDİYYƏTSİZLİK *is.* Ziddiyyət olmadığı hal, vəziyyət.

ZİDLİK *is.* 1. Zidd olma, əleyhinə olma, əkslik, təzad. *Tərəqqiyə zidlik. Tarixi faktlara zidlik.*

2. Ədavət, düşmənçilik. *Aralarında zidlik var. Araya zidlik düşüb. – Bu təza arvad nəcib olduğundan oğlanı yola verməyib hər*

neynən mümkündürsə, atasıyanın bunun arasına bir zidlik salmağa çalışır. (Nağıl).

ZİFAF *is.* [ər.] Oğlanın (bəyin) qızla ilk görüşü. *İki gün əvvəl Münəvvərin zifafına dəvət olunmuş xanımlar yavaş-yavaş gəlib yuxarı başa keçirdilər. M.S.Ordubadi. □ ZİFAF gecəsi (axşamı) – oğlanın (bəyin) qız otağına girdiyi birinci gecə. ..Hərçənd zifaf gecəsi qız bir az atıldı-düşdü, amma bu atılıb-düşməyə bir çürük qəpik verməzlər. “Mol. Nəsr.” Zifaf axşamının səhəri sağdıq və soldıq gəlib “bəyi” evdən çıxarıb sağdıqgilə aparardılar. R.Əfəndiyev. Zifaf otağı – oğlanla (bəylə) qızın birinci dəfə görüşdüyü otaq. [Rəşid:] Zifaf otağında təzə gəlini görcək Qurbanqulu təəcüb edib dalı çəkilir. T.Ş.Simurq.*

ZİFT *is.* [ər.] 1. Şam ağacından, mədən kömüründən çıxan və odda əriyən qara, qatı maddə; qatran.

2. *məc.* Çox qara şey haqqında. *Zift kimi qara qurum.*

ZİFTLƏMƏ “Ziftləmək”dən *f.is.*

ZİFTLƏMƏK *f.* Zift sürtmək, zift vurmaq, ziftlə qapamaq.

ZİFTLƏNMƏ “Ziftlənmək”dən *f.is.*

ZİFTLƏNMƏK *məc.* Zift sürtülmək, zift vurulmaq, ziftlə qapadılmaq.

ZİFTLİ *sif.* 1. Zift sürtülmüş, zift vurulmuş; ziftə bulaşmış; qatranlı.

2. Tərkibində zift olan.

ZİHƏYAT *is.* [ər.] Canlı. *Yaxınlıqda heç bir zihəyat görünməyir, quyulardan neft dərən dərən tulumbaların yeknəsəq səsləri eşidilirdi. S.Hüseyn. Nə bir işıq görünür, nə də bir zihəyat səsi eşidilirdi. C.Cabbarlı. Bu səs qəsəbədə zihəyat olduğunu andırırdı. H.Nəzərli.*

ZİKR [ər.] *köhn.* 1. Anma, yad etmə, xatirə gətirmə, xatırlama, adını çəkmə, adını söyləmə. □ **Zikr etmək (eyləmək)** *köhn.* – 1) anmaq, yad etmək, xatirə gətirmək, adını çəkmək, adını söyləmək. [Dərviş:] *Mən də [Ruqiyyənin] adını ürəyimdə yox, dilimdə zikr etdim. A.Divanbəyoglu;* 2) söyləmək, demək, ifadə etmək. *Bütün gün fikrə eyləram; Dərdimi zikr eyləram. (Bayatı). ..Necə ki vəzir zikr elədi, ona binaən mən bu cəhətdən qayətdə diləfsürdə idim. M.F.Axundzadə. Yuxarıda zikr etdiyimiz keyfiyyəti Mirzə özü nağıl*

edirdi. Ə.Haqqverdiyev; 3) oxumaq (dua). *Alverçi hacılar, baqqallar, müamiləçilər, dəlallalar bəzən sabaha qədər yatmazdı, namaz qılıb zikr edərdi.* H.Sarabski. **Zikr olunmaq köhn.** – 1) anılmaq, yad edilmək, xatirə gətirilmək, adı çəkilmək, adı söylənmək; 2) haqqında danışılmaq, söylənilmək, ifadə olunmaq. *Şah Abbasın cülusundan altı il keçib yeddinci il başlanmışdı ki, aşağıda zikr olunan qəziyyə vəqə oldu.* M.F.Axundzadə. *Ata ilə oğul arasında yuxarıda zikr olunan söhbətdən 1-2 ay keçəndən sonra Mirzə Cavad köçdü kəndə.* Ə.Haqqverdiyev.

2. *din.* Təsbeh çevirə-cəvire dua etmə, Allahın adlarını və sifətlərini bir-birinin ardınca söyləyib təkrar etmə, vird etmə. **□ Zikr demək** – məsciddə axundun oxuduğu duanı onun ardınca eyni ilə təkrar etmə. **Zikr təsbehi** – dindarların dua oxuyar-oxuya çevirdikləri təsbeh. [Hətəmxan] *özünü isə mollaın ala-bəzək zikr təsbehinə əlinə aldı.* S.Rəhimov.

3. Bütün fikir, bütün düşüncə, bütün xəyal (bu mənada adətən “fikir-zikir” şəklində işlənir). *Fikrim-zikrim, sözüm, xəyalım sən-sən; Haçan könlüm səndən cidayə düşər.* M.V.Vidadi. *..Hətta namaz vaxtı da mömin müsəlmanın fikri və zikri dolu olur dolma ilə, ..isgəncəbi ilə.* C.Məmmədquluzadə.

ZİQİYMƏT *sif.* [ər.] *köhn.* Qiymətli, çox qiymətli, bahalı. *Atamdan mənə çox ziqiyət kitablar keçibdir.* Ə.Haqqverdiyev. [Ərən:] *Xanım yürüdükcə cıqqasının ziqiyət qaşları minbir rəng çalırdı. Çəmən-zəminli. Qoca Şərqi ilahi şeir sənətinin bu ziqiyət xəzinələri Mirzə Valehin üzünə açıq idi.* S.Rəhimov.

ZİL¹ *is.* [fars.] 1. Musiqi alətlərinin ən yüksək tonu (*bəm* əksi). // *sif.* Beyindən gələn ən yüksək və nazik (səs haqqında). *Zil səs.* – *Melodiya bir-biri ilə qarşılıqlı münasibətdə olan ayrı-ayrı səslərdən düzəlir. Bu səslər bir-birinə nisbətən zil (yüksək) və bəm (aşağı) olur.* Ə.Bədəlbəyli. *Birinci katibin kabinetindən eşidilən zil qışqırtı Səmədi dik-sindirdi.* İ.Hüseynov. **□ Zil pərdə** – yüksək (zil) səs çıxaran pərdə (tarda, sazda). [Araz] *səzin zil pərdəsinə dilləndirir.* A.Şaiq. **Zilə çəkmək** – simli musiqi alətini yüksək tonda kökləmək; zil pərdədə çalmaq. *Tarı zilə çəkmək.* – *Sazı zilə çəkir, sözü dərinə; Mü-*

kümmü düşünüb fikrə getməmək. H.Hüseynzadə; // b a x **zilə qalxmaq.** *Xanəndə zilə çəkdiyindən hamının gözü onda idi.* M.Hüseyn. **Zilə gətirmək** – b a x **zilə çəkmək.** *Sazı zilə gətirmək.* **Zilə qalxmaq** – oxuyarkən və ya çalarkən ən yüksək not götürmək, ən yüksək tona keçmək; // zil pərdədə çalmaq. *Uzaqlarda, bir evvanda zilə qalxır kaman, tar; Kənd üstüylə ötə-ötə durna uçuş bir qatar.* Ə.Cəmil.

2. *köhn.* Zəng. [Əşrəf] *onları qürur ilə dinlədikdən sonra, masa üzərindəki zili basdı.* A.Şaiq.

◊ Zilə çəkmək məc. – 1) çox şişirtmək, ifrata varmaq; 2) sınamaq üçün bərkə-boşa çəkmək, sıxışdırmaq.

ZİL² *əd.* Tünd, lap, çox, tamamilə (adətən “qara” və “qaranlıq” sözlərinin övvəlində işlənib, onların mənalarını şiddətləndirir). *Zil qara saçlar. Kömür kimi zil qara.* – *Zil qaranlıq gecə hər tərəfi bürümüşdü.* S.Rəhimov. *Üzünə dağılmış zil qara dalğalı saçları arasından Səmədin iri gözləri parıldayırdı.* İ.Hüseynov.

ZİL³ *is.* Quş ifrazatı, quş peyini. *Tarlaları quş zili ilə gübrələmək.*

ZİLDƏN *zərf* Ucadan, zil səslə. *Zildən oxumaq.*

ZİLHİCCƏ *is.* [ər.] Hicri qəməri ərəb təqviminin on ikinci ayı. *Zilhiccə ayının 18-də [qızın] doqquz yaşı tamam olub, on yaşına ayaq qoyub.* C.Məmmədquluzadə.

ZİLXAN *is.* [fars.] *mus.* Zildə oxuyan xanəndə, zil səsi olan adam.

ZİLİ *is.* xüs. Xalça növlərindən birinin adı. [Xalçanın sumaq] *tipinin müxtəlif növləri Qubada, Qusarda, Qarabağda və Bakıda toxunur. Bəzi yerlərdə bu, “zili” və “vərnə” də adlanır.* M.Tərlanov.

ZİLQƏDƏ *is.* [ər.] ərəb qəməri təqviminin on birinci ayı. [Əli day:] *Zilqədə ayının 14-də Muzəffərəddin şah ölüb.* P.Makulu.

ZİLLƏMƏ¹ “Zilləmək¹”dən *f.is.*

ZİLLƏMƏ² “Zilləmək²”dən *f.is.*

ZİLLƏMƏK¹ *f.* Gözlərini bir nöqtəyə dikmək, kirkpiklərini qırpmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxmaq (çox vaxt “gözlərini” sözü ilə). *Baxışını zilləmək. Nəzərini zilləmək.* – *Tər lan gözlərini zillədi; Dağ başından evin səmtin bəllədi.* A.Səhhət. *Əmrah birdən duruxdu.*

Qəmgin gözlərini evinə tərəf zillədi.. M.Hüseyn. [Mürsəl] müntəzir gözlərini mənə zilləmişdi. Mir Cəlal.

ZİLLƏMƏK² *f.* Zilə keçmək, səsi zilə qaldırmaq. *Tərəqqi, tənəzzül kəməncəsini; Gah zilləyib, gah da bəmə çəkirsən. Aşıq Ələsgər.*

ZİLLƏNMƏK¹ *1. qayd.* Zilləyib baxmaq, gözlərini qırpmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxmaq.

2. məch. Yönləndirmək, dikilmək. *Dörd nəfər yoldaşın nəzəri bir-birinə zillənir və hamıda eyni kədər və ələm hiss olunurdu. H.Nəzərli. ..Xəlfə ayağa durub qapıya yanaşdı, hamının gözü ona zilləndi. M.Hüseyn.*

3. Dik qalxmaq. Havaya zillənib, uçmaq istədi; Dəhşətli bir meydan açmaq istədi. H.K.Sanlı.

ZİLLƏNMƏK² *f.* Zilə qalxmaq, yüksəlmək, ucadan səslənmək.

ZİLLƏŞDİRİLMƏ “Zilləşdirilmək”dən *f.is.*

ZİLLƏŞDİRİLMƏK *məch.* Zilə qaldırılmaq, tonu yüksəldilmək.

ZİLLƏŞDİRMƏ “Zilləşdirmək”dən *f.is.*

ZİLLƏŞDİRMƏK *f.* Zilə qaldırmaq, yüksək tona qaldırmaq (səsi).

ZİLLƏSMƏ “Zilləşmək”dən *f.is.*

ZİLLƏSMƏK *f.* Zilə qalxmaq, yüksək tona qalxmaq, tonu yüksəlmək.

ZİLLƏT *is.* [ər.] Çətinlik, ağır şərait, pis vəziyyət, ağır maddi ehtiyac, yoxsulluq, məşəqqət, üsrət. [Mehribanın atası:] [Mehribanın] *zillətdə qalmasına heç bir halda razı olmaram. S.Hüseyn. [İkinci oğlu:] Nə zillətdir, nə möhnətdir; Buna bais, bəli, sənsən! Ü.Hacıbəyov. Bilməyəcəksiniz nə dərd, nə zillət; Aşib-daşacaqdır sizinçin dövlət. S.Vurğun. // Həqirlik, xarlıq, alçalma. [Məsmə:] Düşdüyüm mühit məni zillət və səfalət içində sürünməyə məhkum etmişdi. S.Hüseyn. □ Zil-*

lət çəkmək – əziyyət içində yaşamaq, ağır vəziyyətdə olmaq, ehtiyac içində yaşamaq. *Fərhadi Məcnundan sən eylə ibrət; Müddət bari-qəmdə çəkdilər zillət. Aşıq İskəndər bəy. [Bəbir bəy:] Zillət çəkməsən, sabah qucağına alıb öpəndə heç ləzzət də verməz. Mir Cəlal. Zillətə salmaq – 1) ağır vəziyyətə salmaq, ehtiyac içində yaşatmaq. *Hicran dərdi məni salıb zillətə; Səni görsəm dərdim azalı, Güllü. Aşıq Ələsgər; 2) həqir etmək, xar etmək, alçalmaq.**

ZİLLƏTLİ *sif.* Zillətlə dolu, ağır, çətin, əzəblı, məşəqqətli.

ZİLLƏTMƏK *bax zilləmək*¹.

ZİLLİ *sif.* Zil tökülmüş, zil qarışmış, zil ilə örtülü (bax **zil**³).

ZİLTƏNG *is.* Atın dal tərəfindən belinə çəkilən ip, toqqa, örkən. *Koroğlu Qıratın ziltəngini bərkitdi. “Koroğlu”.*

ZİLVİYƏ *is.* Un, bal və yumurtadan hazırlanan şirniyyat növü.

ZİMİSTAN *is.* [fars.] *şair.* Qış, qış fəslı. *Zimistan çəkməyən bülbül baharın qədrini bilməz. (Ata. sözü). Addadı zimistan, gəldi növbahar; Şamamanın tağı yaşıldı, yaşıl. Aşıq Ələsgər. ..Hər gecənin bir gündüzü və hər zimistanın bir baharı olar.. C.Məmməd-quluzadə. Pərişan gəzirsən bütün ələmi; Gözündə ilk bahar zimistan olur. S.Vurğun.*

ZİNA *is.* [ər.] *köhn.* Qeyri-qanuni cinsi əlaqə. □ **Zina etmək (ələmək)** – qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olmaq. *...Bu rəvayət bir kişi ilə bir arvadın zina ələməyi barəsindədir. C.Məmməd-quluzadə.*

ZİNAKAR *is. və sif.* [ər. zina və fars. ...kar] *köhn.* Zina edən, qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olan (qadın və ya kişi). *Dedilər ki, sizin aranızda binamazlar, oruc tutmayanlar, yetim malına qəsd edənlər, zinakarlar, əqidəsi süst olanlar vardır. Ə.Haqverdiyev.*

ZİNAKARLIQ *is. köhn.* Qeyri-qanuni cinsi əlaqədə olma.

ZİNCİLFƏRƏC *is.* Əncir doşabı ilə unun qarışığından bişirilib qurudulduqdan sonra yeyilən (adətən qışda) şirni.

ZİNDAN¹ *is.* [fars.] *1.* Keçmiş zamanlarda: qaranlıq və müdhiş dustaqxana (adətən yerin altında olardı). *Zindana atmaq. Zindana salmaq.* – *...Sultanın hökmü ilə zindanlarda çürüyən min-min məşrutəxahların ahı nələsi Kəlküttəyə çata bilməyib, çünki Kəlküttə çox uzaqdır. C.Məmməd-quluzadə. Bu binanın [ədlıyyə sarayının] ..zirzəmisində məhbəslər üçün zindanlar vardır. M.İbrahimov. Zindana saldılar Leylani o gün. B.Vahabzadə. // Ümumiyyətlə, həbsxana, həbs, dustaqxana. Qəbir kimi qaranlıqdan zindanı; Qurd-quş, siçan oynadırdı dörd yanı. A.Səhhət. [Sona:] O vaxt zindan naçalnik dustağı bizə təslim edər. H.Nəzərli. [Ramazan:] Söylə görüm bu cür yaşamaq ilə zindanda yaşamağın fərqi*

nədir? B.Talıblı. // Məc. mənada. [Zəhra:] *Ayrı düşdükcə Şeyx Sənandan; Mana guya cahan olur zindan.* H.Cavid.

2. məc. Çox qaranlıq, çox darısqal, cansızıcı yer haqqında. *Bura lap zindandır ki... Zindan kimi bir otaq.*

♦ **Dünyanı zindana döndərmək** – əzab vermək, gününü qara eləmək. *Dünyanı bizdən ötür; Döndərdi zindana, pişik! Aşiq Ələsgər.*

ZİNDAN² *is.* [ər.] Üzərində metal döymək üçün dəmirçi aləti. *Dəmirçi qabarlı əlinə hovxurub, çəkici bir-iki dəfə boş zindana vurdu.* B.Bayramov. □ **Zindan kimi** – çox ağır. *Yol uzun, həsrət ağır zindan kimi; Hansı xəncər yarasıdır ağrıda hicran kimi?! R.Rza.*

ZİNDANBAN *is.* [fars.] bax **zindançı**. *Mollabaşı Axund Səməd Ərkin zindanında zindanbandan eşitdi ki, onun mənsəbini Molla Ramazana veriblər, qüssəsindən fücədən həlak oldu.* M.F.Axundzadə. [Səriyyə:] *Alçaq cına-yatkarlar kimi mənə həbsə alıb, nökrə də üstümə zindanban qoyublar.* C.Cabbarlı. *Qor-xudan titrəyirdi zindanban; Yox idi nitqə onda tab-təvan.* Ə.Qəmküsər.

ZİNDANBANLIQ bax **zindançılıq**.

ZİNDANÇI *is.* Zindan baxıcısı, həbsxana gözetçisi, həbsxanaçı.

ZİNDANÇILIQ *is.* Zindançının işi, vəzifəsi, zindan (dustaqxana) baxıcılığı.

ZİNDANXANA¹ [fars.] bax **zindan¹**. *Bəli, şahın əmri üzrə Qəməri bargahın xüsusi zindanxanasına saldılar.* (Nağıl). *Zindanxanada dar ağacı quruldu.* Çəmənzəminli.

ZİNDANXANA² [ər. sindan və fars. ...xanə] *klas.* bax **dəmirçixana**.

ZİNDANLAMA “Zindanlamaq”dan *f.is.*

ZİNDANLAMAQ *f. köhn.* Zindana salmaq, həbsə salmaq. *Can alan, qan axıdanlarını zindanlamışıq.* Ə.Nəzmi.

ZİNDANLANMA “Zindanlanmaq”dan *f.is.*

ZİNDANLANMAQ *məch.* Zindana salınmaq, həbsə salınmaq.

ZİNDƏ *sif.* [fars.] *klas.* Diri, canlı. *Sən sanma ki oldur ol, mənəm mən; Bir can içrə zindədir iki tən.* Füzuli. *Hər zaman zindəyəm, hər zaman gəncəm; Şahları mat edən canlı şətrəncəm.* A.Şaiq.

ZİNDƏGAN *is.* [fars.] Həyat, yaşayış, məişət, dolanacaq, zindəganlıq, dirilik. *Sən də*

deyirsən, dünya görürəm, ərik, kişmiş şirəsinə bulana-bulana gün keçirərsən, deyirsən ki, elə dünyanın zindəgani budur. Ə.Haqverdiyev.

ZİNDƏGANI *is.* [fars.] Həyat, dirilik, dolanacaq. *Leyli sənə verdi zindəgani; Sən ol baqi, ol oldu fani.* Füzuli.

ZİNDƏGANLIQ *is.* Həyat, dirilik, yaşayış, dolanacaq, məişət. [Xotkar:] *Nə qədər ki bu Koroğlunun səsi kəsilməyib, dünya üzündə zindəganlıq bizə haram olacaq.* “Koroğlu”. *Ölüm yeydir belə zindəganlıqdan.* Q.Zakir. *..Komediya zindəganlığın aynasıdır.* N.Nərimanov. □ **Zindəganlıq etmək** – yaşamaq, dolanmaq, keçinmək, gün keçirmək, həyat sürmək. *Dərya dibində zindəganlıq edən heyvanat və nəbatatın çoxu bir yerə bənd olub qeyri yerə getmirlər.* H.Zərdabi. *İki ildən bir qədər ziyadə “Əkinçi” artıq üsrət və məşəq-qət ilə zindəganlıq edib canını millət uğrunda fəda etdi.* F.Köçərli.

ZİNƏT *is.* [ər.] Bəzək, süs, yaraşlıq. *Rəhimin evində səhər tezdan qonaqlıq tədarükü görülürdü.* Bahar, Rəhimə və Rahim süfrənin zinəti ilə məşğul idilər. S.S.Axundov. *Hünərdir əmrə ilk zinət, onun hüsnündə mənə var.* S.Vurğun. *Çoxdur hədiyyələr insan adına; Qiymətli zinətlər, qiymətli daşlar.* B.Vahabzadə. □ **Zinət vermək (vurmaq)** – zinətləndirmək, bəzəmək, süsləmək. *Qarı nənə .. göyün üzünə yeddi qələmlə yeddi zinət vururdu.* “Koroğlu”. *Nə zinət veririb eyvan, otağa; Ətri qoxur Bağdad baharı kimi.* Aşiq Ələsgər. *Xoş avazın verir zinət; Bu leyli nəhara, bülbül!* Molla Cümə. **Özünə zinət vermək** – 1) bəzəmək, qiymətli daş-qış taxmaq və qəşəng geyinmək. *Məlik Cümşüd .. özünə zinət verib getdi Nuşapəri xanının yanına.* (Nağıl); 2) özünə ənlik-kirşan vurmaq, üz-gözüni boyamaq.

ZİNƏTÇİ *is.* Zinət verən, zinət vuran adam; bəzəkçi.

ZİNƏTÇİLİK *is.* Zinətçinin işi, peşəsi, sənəti.

ZİNƏTLƏMƏ “Zinətləmək”dən *f.is.*

ZİNƏTLƏMƏK *f.* Bəzəmək, zinət vermək, süsləmək, gözəlləşdirmək.

ZİNƏTLƏNDİRİLMƏ “Zinətləndirilmək”dən *f.is.*

ZİNƏTLƏNDİRİLMƏK *məch.* Zinət verilmək, bəzədilmək, süsləndirilmək.

ZİNƏTLƏNDİRMƏ “Zinətəndirmək”dən *f.is.*

ZİNƏTLƏNDİRMƏK *f.* Bəzəmək, süsləmək, bəzək vurmaq, yaraşıq vermək. *Məğər bu səhranı zinətəndirən və ağacın özünə hüsn və lətifət verən biz yarpaqlar deyilik?* F.Köçərli.

ZİNƏTLƏNMƏ “Zinətəlmək”dən *f.is.*

ZİNƏTLƏNMƏK *qayıd.* Bəzənmək, süslənmək, özünə bəzək-düzək vermək; qəşəng geyinmək. *..Seyrəngah yaşıl otlar, .. rəngli çiçəklərlə zinətəlməmişdi.* S.S.Axundov.

ZİNƏTLİ *sif.* Bəzəkli, süslü, bəzənmiş; qəşəng geyinmiş, bəzəkli-düzəkli. *Zinətli nərgizdən, tər bənövşədən; Al-yaşıl geyinib şad olan dağlar! Aşıq Dilqəm. Azacıq sonra, Həmzə .. zinətli, amma tör-töküntülü otağın yuxarı başında dayandı.* Ə.Əbülhəsən.

ZİNG *is.* 1. *anat. məh.* İnsan və heyvanlarda bəzi və baldır sümüyü.

2. *Bax zingirə.*

ZİNGİLDƏMƏ “Zingildəmək”dən *f.is.*

ZİNGİLDƏMƏK *f.* 1. Zingilti səsi çıxarmaq. *Buruq-buruq bacalardan çıxır tüstü, ağ duman; Küçələrdə it soyuqdan zingildəyir, üşüyür.* A.Səhhət. *İtlərin bir neçəsi cürətlənib mağaranın içinə soxuldu. Ancaq çox çəkmədi, yenə zingildəyə-zingildəyə (z.) geri qayıtdılar.* S.S.Axundov. *Haf-haf gəldi, zingildədi; Quyuğunu qısıb dedi: – Sənin xallı küçüyünəm; Burnu qullı küçüyünəm.* M.Dilbazi.

2. Zinqildatmaq.

ZİNGİLDƏŞMƏ “Zingildəşmək”dən *f.is.*

ZİNGİLDƏŞMƏK *qarş.* Hamı birdən zingildəmək. *Vahiməyə düşmüş itlər zingildəşir, uzaq briqadaların iclası gələn heyət üzvlərinin atları kişnəşirdi.* B.Bayramov.

ZİNGİLDƏTMƏ “Zingildətmək”dən *f.is.*

ZİNGİLDƏTMƏK *icb.* 1. Zingildəməyə məcbur etmək, zingildəməsinə səbəb olmaq. *İti vurub zingildətdi.*

2. Zinqildatmaq.

ZİNGİLTİ *is.* Vurulan və ya xəstə itin çıxardığı səs, zırıltı.

ZİNGİRƏ *is.* Kiçik üzüm salxımı. *Üzümlü elə təmizləyiblər ki, deyərsən, günorta çağında buradan bir dəstə oğru keçib. Bir zingirə də qalmayıb.* Mir Cəlal.

ZİNGVARA *is.* Salxımları çox xırda və dənələri tökülmüş üzüm.

ZİNHAR *nida [fars.] klas.* Məbada, amandır, ay aman, saqın, ehtiyatlı ol (adətən bir şeydən saqındırmaq üçün işlənir). *Ey iki gözüm, yaman olur ar; Namusumuzu itirmə, zinhar!* Füzuli. *Yatsa o mahparə, yatar bəxtimiz bizim; Zinhar, qoymayın onu, zinhar, yatmasın.* S.Ə.Şirvani. *Zinhar, vəfa etmə tələb ər dediyindən; Sərvəqt ol, amandır!* M.Ə.Sabir. *Məni bənzətməyin Məcnuna, zinhar; Ahımca olsaydı Məcnunun ahı; Yuva tikərdimi başında quşlar?* B.Vahabzadə. □ **Zinhar etmək (eləmək)** – *bax zinhara gətirmək. Zinhara gəlmək* – usanmaq, bezikmək, yorulmaq, cana gəlmək, tənə gəlmək. *Lay-lay dedim yatınca; Gözlərim Ay batınca; Canım zinhara gəldi; Sən hasilə çatınca.* (Bayatı). *Day camaat [Qara xanın] əlindən zinhara gəlmişdi. “Koroğlu”. Vallah, bu gədənin əlindən lap zinhara gəlmişəm.* M.Süleymanov. **Zinhara gətirmək** – bezikdirmək, usandırmaq, yorma, cana gətirmək, tənə gətirmək. [Səməd bacısına:] *Ay arvad, bu xalqı nə zinhara gətirdin? Sənə demədimmi çox zarıldayıb, zırıldama.* B.Talıblı. *Bu uzun gecə Mədədovu lap zinhara gətirmişdi.* Ə.Əbülhəsən.

ZİR *is.* [fars.] Ərəb (fars) əlifbasında “e” səsinə bildirmək üçün samitlərin altına qoyulan ۛ işarəsi; kəsə.

ZİRA *bağl.* [ər.] Çünki, ona görə ki (bəzən “ki” bağlayıcısı ilə). *Deməzəm dəxi: “Sənə aşiqəm”, ey gül! Zira; Sənə aşiqliyim izhar edəli xar olubam.* Füzuli. *Zira ki, atası şahımızdır; Hər müşkül işə pənahımızdır.* Məsihi. *Yusif uşaqlarının içində hamıdan çox kiçik qız Sonanı istəyirdi. Zira ki, Sona əxlaq və ətvarda hamıdan gözəl bir qız idi.* N.Nərimanov. *..Öz ana dilimizdə tədris və təlim etmək indi bizim əməllərimizin ən ümdəsidir.. Zira nəşri-maarif və təlimi-mədəniyyət üçün yeganə vasitədir bu tərqiqr.* Ü.Hacıbəyov.

ZİRAB *is.* [fars.] köhn. Ayaqyolu.

ZİRAƏT *is.* [ər.] köhn. 1. Əkinçilik. *Sizin yerin camaatı ziraətə məşğul olarmı?* Ə.Haq-verdiyev. *Maarif, nəqliyyat, ziraət, ticarət və sair işlərimizin islahı böyük ehtiyacı vardır.* M.S.Ordubadı.

2. Əkin, əkinəcək, bitki. *Mayın 7-də 5 saat yağış yağıb ziraətlərə ziyadə nəf yetirdi, xələ-*

yiqi şad elədi. “Əkinçi”. Əlbət, əlbət elədir, hələ qorabışirən qabaqdadır! – Elə odlu gün yağmasa, yerdən zirəət qalxmaz. S.Rəhimov.

ZİRCAMƏ *is.* [fars.] *köhn.* Alt paltarı, tuman-köynək. *Çamadanın içində .. bir neçə top ağ köynək və zircamə və bir neçə dənə ağ dəsmal vardı. S.M.Qənizadə. Ağa Ələsgər-ağa zircamədə qılmanları başına toplayıb hoppan-hoppan oynayırdılar. Çəmənzməninli.*

ZİRCAMƏLİK *is. köhn.* Zircamə üçün yararlı, alt paltarlıq. *Zircaməlik parça. – [Xonçaya] .. bir dəst ipək parçadan zircaməlik, iki ədəd imperial və sair ufaq-tufaq şeylər qoyulardı. R.Əfəndiyev.*

ZİRDƏST *is.* [fars.] *köhn.* Əlaltı, köməkçi. [Şah:] *Xacə Mübarək, sənin zirdəstlərin də çölə çıxınlar, sən qal!* M.F.Axundzadə.

ZİREH *is.* [fars.] 1. *köhn.* Ox və s. yaralayıcı silahlardan qorunmaq üçün döyüşçülərin üstədən geydikləri dəmir tordan, yaxud qalın dəridən geyim. [Yaşlı kişi:] *..İri vücudlu kor bir dilənçi iki əli ilə zirehi silkələyərək qış-qırırdı. S.Hüseyn. □ Zireh kimi, zirehtək – tor kimi, dəşik-dəşik. Sinəmi göz-göz zirehtək etdi peykanın sənin. Qövsü.*

2. Hərbi gəmilərdə, tanklarda və s.-də xüsusi polad laylardan ibarət möhkəm qoruyucu örtü. *Polad zireh. – Birinci mərmə tankın zireh qisminə dəyərək, dəyəsən, kənara sürüşüb partladı. Ə.Əbülhəsən. Keçir tanklarımız – zəhmli, qorxunc; Axır bir sel kimi dəmir, zireh, tunc. Ə.Cəmil.*

3. *zool.* Bəzi heyvanların (tısbağa, timsah və b.) bədənini örtən bərk qabıq. *Tora qara rəngli dəri zirehi olan nəhəng bağa düşmüşdü.*

ZİREHDEŞƏN, ZİREHDƏLƏN *sif. hərbi.* Zirehli örtüləri dəşən, dəlib keçən. *Zireh-dəşən mərmə. Zirehdələn top.*

ZİREHLƏMƏ “Zirehləmək”dən *f.is.*

ZİREHLƏMƏK *f.* Zireh vurmaq, bir şeyin üzərini zirehlə örtmək.

ZİREHLƏNMƏ “Zirehlənmək”dən *f.is.*

ZİREHLƏNMƏK *məch.* 1. *köhn.* Zireh geymək (bax **zireh** 1-ci mənada).

2. Zirehlə örtülmək, üzərinə zireh çəkil-mək (bax **zireh** 2-ci mənada).

ZİREHLƏNMİŞ *f.sif.* bax **zirehli** 1-ci mənada. *Dəniz kimi coşub-daşır; Zirehlənmiş pəhləvanlar. S.Vurğun.*

ZİREHLİ *sif.* 1. *köhn.* Zireh geymiş (bax **zireh** 1-ci mənada). *Zirehli döyüşçü.*

2. Zirehlə örtülmüş, üzərinə zireh çəkil-miş (bax **zireh** 2-ci mənada). *Zirehli gəmi. Zirehli avtomobil. – Faşist təyyarəsi zirehli (z.) olduğundan, ona adi güllə batmırdı. M.Rzaquluzadə.*

3. Üstü zirehlə örtülmüş (bax **zireh** 3-cü mənada). *Zirehli tısbaga. Zirehli balıqlar.*

ZİRƏ *is. bot.* Çətirciçəklilər fəsiləsindən iki və ya çoxillik ot cinsi və həmin bitkinin ədviyyat kimi xəmirə və s.-yə qatılan xoş-iyli toxumu. *Zirəni Kirmana aparır. (Ata. sözü). Zirə Azərbaycanda meşə qurşağından başlamış və Alp qurşağına qədər yayılmış otdur. M.Qasimov.*

ZİRƏCİÇƏYİ *is. bot.* Çoxillik bəzək bitkisi.

ZİRƏFKƏND *is.* [fars.] *mus.* Azərbaycan muğamlarından birinin adı. 12 əsas muğam bunlar idi: *üşşaq, nəva, busəlik, rast, ərəq, isfahan, zirəfkənd, büzürg, zəngulə, rəhavi, hüseyini və hicaz. Ü.Hacıbəyov.*

ZİRƏK *sif.* [fars.] Bacarıqlı, əlindən iş gələn, cəld, çevik, çox diribaş. [Hacı Qara:] *Yaxşı, siz istəyirsiniz ki, quşdan da zirək olub Arazin o tayına səkəsiniz? M.F.Axundzadə. Bir qədər diribaş və zirək uşaqlar mollaının xəlfəsi olardılar. H.Sarabski. □ Zirək tər-pənmək (tərpəsmək) – 1) tez, cəld hərəkət etmək. [Kərbəlayı Fatma xanım:] ..Ay qız, Zeynəb, tez ol, yataqları gətir, bu tərəfdən qoy... Tez ol! Bir azacıq zirək tərpəş! C.Məmmədquluzadə; 2) başqalarından tez hərəkət etmək, bir işdə başqalarını qabaqlamaq.*

ZİRƏKLƏNDİRMƏK bax **zirəkləşdir-mək.**

ZİRƏKLƏNMƏ “Zirəklənmək”dən *f.is.*

ZİRƏKLƏNMƏK bax **zirəkləşmək.**

ZİRƏKLƏSDİRMƏ “Zirəkləşdirmək”dən *f.is.*

ZİRƏKLƏSDİRMƏK *f.* Zirəkləşməsinə səbəb olmaq, daha da zirək etmək.

ZİRƏKLƏSMƏ “Zirəkləşmək”dən *f.is.*

ZİRƏKLƏSMƏK *f.* Daha da zirək olmaq, cəld olmaq, diribaş olmaq, çevik olmaq, bacarıqlı olmaq. *Uşaq böyüdükcə zirəkləşir. – Doğrudan da Rüstəmin oğlu zirəkləşmişdi. S.Rəhimov.*

ZİRƏKLİK *is.* Bacarıq, əlindən iş gəlmə, cəldlik, çeviklik, diribaşlıq. *Uşağın zirəkliyi.* – [Nəbi] *öz zirəklik və qoçaqlığı ilə Şuşa qalasında məşhurlaşır. “Qaçaq Nəbi”. Altı il ərzində Budaq oxudu, tərbiyələndi. Gözəl əxlaqı, pak və səmimi ürəyi, həddən artıq zirəkliyi və qabiliyyəti onu müəllimlərə və həm də yoldaşlarına çox sevdirdi.* Ə.Vəliyev. **Zirəklik göstərmək** – cəld hərəkət etməklə, tədbir görməklə bir şeyi o birilərindən daha tez əldə etmək; qabaqlamaq. *Qoca Firuz bu gün .. zirəklik göstərib.* Ə.Məmmədخانli.

ZİRƏNG *bax zirək.* Tülküniün zirəngi iki ayağından tələyə düşər. (Ata. sözü). Aldanma özün bir kəsə, huşyarı zirəng ol. M.Ə.Sabir.

ZİRƏNGLİK *bax zirəklik.*

ZİRİNC *is. [fars.] bot.* 1. Yarpaqlarının bir hissəsi tərsinə çevrilmiş, çiçəyi açıq-sarı rəngli, meyvəsi turşməzə olan kol bitkisi. [Ev sahibi] *burada cavan şiv zirinc ağacından qırıb gətirər, ocaqda ütüb çəkilə döyər, özü üçün lopa düzəldirdi..* S.Rəhimov. [S.Vurğun] *ayaq saxlayıb bir zirinc kolunun dibində bitmiş gülxatmi çiçəklərindən dərdi..* Aşiq Şəmsir.

2. Həmin bitkinin ədviyyə kimi xörəyə qatılan turşməzə meyvəsi.

ZİRİNCÇİÇƏKLİLƏR *cəm bot.* Zirinc və başqa kol və ya çoxillik bitkilərin daxil olduğu bitki fəsiləsi.

ZİRİŞ(K) *bax zirinc.* Dağda ziriş kolları; Çapar tutub yolları; Yar dərdin necə yazsın; Bağlanıbdır qolları. (Bayatı). Alçaqboylu iydə, zirişin ətri hər yana yayılır. Mir Cəlal.

ZİRÜ ZƏBƏR *klas. bax zir-zəbər.* Qəm kişvəri könlüm kimi zirü zəbər olmuş. Qövs. [Məstəli şah:] *Qaldırın Pariji yerindən, vurun yerə, bu saatda necə ki, mən bu heykəli vurub zirü zəbər edirəm.* M.F.Axundzadə. *Dərdim ki, könül zirü zəbər olmasın, oldu.* S.Ə.Şirvani.

ZİR VƏ *is. [ər.]* Dağın ən yüksək nöqtəsi, təpəsi. *Dağın zirvələri qarla örtülüdür. – Qafqaz altındadır, ən müdhiş olan zirvədə mən; Tutmuşam, tək uçurum qarlı dağ üstündə qərar.* A.Səhhət. *Uzaqda dağların zirvəsi neçə min illərlə əriyib tükənmək bilməyən qarı ilə əfsanəvi bir quşa bənzəyir.* R.Rza. *Səsləyir yurdumun şəri, zinəti; Zirvəsi du-manlı o dağlar məni.* M.Dilbazi. // *məc.* Bir şeyin ən yüksək pilləsi, dərəcəsi, nöqtəsi.

Burda yaxşı işləyən adamın çıxmıyacağı bir zirvə yoxdur. M.İbrahimov. *Deyirəm həmişə həyata da biz; Uca zirvələrdən baxa biləydik!* B.Vahabzadə.

ZİR-ZƏBƏR *zərif [fars.]* Alt-üst. **Zir-zəbər etmək** – alt-üst etmək, vurub dağıtmaq, yerlə yeksan etmək. **Zir-zəbər olmaq** – alt-üst olmaq, dağılmaq, pozulmaq, məhv olmaq.

ZİRZƏMİ *is. [fars.]* Yer altında olan ev, anbar və s. *Zirzəmədə oturub balaxana yuxusu görür.* (Ata. sözü). *İçərişəhərdə, Yuxarı bazarda, Qoşa karvansaranın altın-da tağ bir zirzəmi vardı.* H.Sarabski. *Qoçər göz-lərini açanda özünü kif qoxuyan bir zirzəmədə gördü.* M.Rzaqluzadə.

ZİR-ZİBİL *top.* 1. Tör-töküntü, süpürüntü, tullantı. *Tikəndə quş yuva çör-çöp yığıban zir-zibil istər.* Q.Zakir. [Cəmilə:] *Budur, papiros kötüyü kimi zir-zibili atmağa məxsus qablar!* S.Hüseyn. [Cimnaz:] *Ay bala, orada oturma, zir-zibildi.* Ə.Əbülhəsən.

2. *məc.* Yaramaz, pis şeylər və ya adamlar haqqında. *Sözlər də cəvahir kimidir, əsl bədəldən; Təşxis verən olsa, bu qədər zir-zibil olmaz.* Şəhriyar.

ZİŞAN *sif. [ər.] klas.* Şanlı. *Kişidən istənilən işdir, iş; Kim ki, iş yapdı o, zişan oldu.* M.Ə.Sabir. *Baş qoşma, o cür alimi-zişana dolaşma.* Ə.Qəmküsar.

ZİŞT *sif. [fars.] klas.* Çirkin. *Vaqifəm, göz yum, cahanın baxma xubü ziştinə.* M.P.Vaqif.

ZİVANA *is.* 1. Dəyirman daşının ortasındakı qazıq, oyuq.

2. Bir şeyin iki parçasını bir-birinə rəbt edən içiboş mil; bir-birinin içinə keçən iki şeyə açılan oyuq.

3. Qəlyan çubuğu ağızlığının keçirildiyi içiboş mil.

ZİVƏ *is. məh.* Paltar asmaq üçün çəkilən ip. *Zivəyə paltar sərmək.*

ZİVƏR *is. [fars.] klas.* Zinət, bəzək, süs. *Qəribə-qəribə zinət və zivərləri şahə göstərrildilər.* M.F.Axundzadə. *Yaradırdı məşşatələr zivəri; Bəzəndirdilər ol mələkmənzəri.* M.Ə.Sabir. *Neçə məktəblərimiz var, neçə cəmiyyətimiz; Zərimiz, zivərimiz, qüvvətimiz, qüdrətimiz.* Ə.Nəzmi.

ZİYA *is. [ər.]* İşıq, aydınlıq, nur. *Mən onun dərdinə oldum mübtəla; Şəmi-xəyalıma o*

verir ziya. M.P.Vaqif. *Dağların, bağların libası sarı; Günəşin də sönük ziyası sarı.* A.Səhhət. *Qaramtl bir bulud parçası qıruba əylən günün qabağını tutduğu üçün çölün biz olan hissəsinə kölgə düşmüş, qalan yerlər isə qızılı ziya içindəydi.* İ.Əfəndiyev. **□ Ziya saçmaq** – nurlandırmaq, işıqlandırmaq. [Gülər:] *Gülsün günəş, ziyasını saçsın səmalərə!* C.Cabbarlı.

ZİYAD¹ *zərf* [ər.] *klas.* Çox, artıq. *Kirvə Məhəmmədxan bəy! Dövlətin ziyad; Həm evin abad, sümüyün polad. Aşıq Piri.* **□ Ziyad etmək (eyləmək)** – artırmaq. *Çərxi-fələk zülmü ziyad eləmiş; Hicran mənə gündə döyər, ağlaram.* M.V.Vidadi. [Pəri və Şölə xanım:] *Ağa, Allah sənin ömür və dövlətini ziyad eləsin, yüz il xanlıq edəsən!* M.F.Axundzadə. **Ziyad olmaq** – çoxalmaq, artmaq. *Zövq üzrə mey artırırdu zövqüm; Şövq üzrə ziyad olurdu şövqüm.* Füzuli. *Ziyad olur gözümün nuru, ey gözüm nuru; Səbahü şam təməayi-xəttü xalında.* S.Ə.Şirvani. *Əgər ki yayda zəhməti əkinçinin ziyad olur; Ziyad olursa, qış günü o da o qədr şad olur.* A.Səhhət.

ZİYAD² *is.* Kütüm balığının xalq arasında işlənən adı.

ZİYADAR *sif.* [ər. ziya və fars. ...dar] *klas.* Işıqlı, nurlu. *Əsarət bərqı xurşidi-ziyadarınla məhv oldu.* M.Hadi. [Xarrat:] *Bizim Fransada, məsələn, ev heyvanlarının cins və növünün yaxşılaşması üçün bir çox cəmiyyətlər təsis olunmuş ...və ziyadar məskənlər vücuda gətirilmişdir.* T.Ş.Simurq. *Gündə bir fənn qoyur ərsəyə əfkari-bəşər; Min qaraib çıxarır əqli-ziyadari-bəşər.* Ə.Nəzmi.

ZİYADƏ *zərf* [ər.] 1. Çox, artıq, çoxlu. *Dağdan endim piyada; Dərdim vardır ziyada; Biz xəlvətdə görüşdük; Aləmə düşdü səda.* (Bayatı). [Müsyö Jordan:] *Bir il çəkər gedib gəlməyi, ziyadə çəkməz.* M.F.Axundzadə. *İmtahan ilə bilinib ki, meşə olan yerə ziyadə yağış yağır. Ol səbəbə bu yer artıq nəm olur. “Əkinçi”. // Zərf mənasında. Son dərəcə, olduqca. Bu həqiqət Minanı ziyadə şad elədi.* İ.Musabəyov. // *Qoşma mənasında. Təsəvvür eyləmə qıl, məst edibdi badə məni; Gözündü məst qılan badədən ziyadə məni.* S.Ə.Şirvani. *Hamı dərddən ziyadə; Bu dərd mana kar elədi... Aşıq Ələsgər. // Sif. mənasında. Ziyadə söz lazım deyil. – Ziyadə qəmzədəyəm*

hicr ilə xoş ol günlər; Ki mən bu qəmzəlikdən ziyadə xürrəm idim. Füzuli. **□ Ziyadə etmək** – artırmaq, çoxalmaq, daha da artırmaq, bollaşdırmaq. *Fərhada, Məcnunə mənə tay etdin; Elədin dərdimi ziyadə, fələk!* Aşıq Zabit. **Ziyadə olmaq** – artmaq, çoxalmaq, daha da artmaq, bollaşmaq. *Ürəyim dəryadı, könlüm bir ada; Dərdim oldu günü-gündən ziyada. “Əsli və Kərəm”. [Koroğlu Qırata dedi:] Günübəgündən dərdim oldu ziyadə; Alma gözlüm, qız birçəklim, Qırat, gəl! “Koroğlu”. Ziyadəsi ilə – artıqlaması ilə, artıq olaraq, olduqca çox. Oğlanın anası, bacısı olduğunu bilib qızın anası bunlara ziyadəsi ilə hörmət elər... R.Əfəndiyev.*

2. **Ziyadədir** şəklində – artıqdır, çoxdur. *Kürreyi-ərzin ömrü 10–20 min il deyil, bəlkə 10–20 milyon ildən də ziyadədir.* H.Zərdabi. *Hacı Əsgərin təvanası nəinki yetmiş iki min, bəlkə iki yüz yetmiş iki mindən ziyadədir.* S.M.Qənizadə

ZİYADƏLƏNDİRMƏ “Ziyadələndirmək” – *dən f.is.*

ZİYADƏLƏNDİRMƏK *bax ziyadələşdirmək.*

ZİYADƏLƏNMƏ “Ziyadələnmək” *dən f.is.*

ZİYADƏLƏNMƏK *f.* Ziyadə olmaq, çoxalmaq, artmaq, bollaşmaq. *Atlı piyadalandı; Dərdi ziyadələndi. (Bayatı). Şahın vəhşəti qayətdə ziyadələnməyə başladı.* M.F.Axundzadə.

ZİYADƏLƏŞDİRMƏ “Ziyadələşdirmək” – *dən f.is.*

ZİYADƏLƏŞDİRMƏK *f.* Artırmaq, çoxaltmaq, daha da artırmaq, bollaşdırmaq.

ZİYADƏLƏŞMƏ “Ziyadələşmək” *dən f.is.*

ZİYADƏLƏŞMƏK *f.* Artmaq, çoxalmaq, daha da artmaq, bollaşmaq. [Nadir bəy:] *İnsanlar arasında ülfət ziyadələşdikcə, şübhəsiz, könlüdəki təəssürat və məhəbbət də o nisbətdə artmağa başlar.* H.Cavid. *İçərisində yaşadığımız iyirminci əsrdə elmlərin ədədləri bir dərəcədə ziyadələşmişdir ki, ... saymaqla qurtarmaq olmaz.* F.Ağazadə.

ZİYADƏSİNCƏ *zərf* Artıqlaması ilə, çoxlu. *Səkinə oğlunun qeyrət və hümmətini görüb ziyadəsincə şad idi. “Məktəb”.*

ZİYAFƏT *is.* [ər.] Təntənəli qonaqlıq. *Qazax bəylərindən qonağı gəldi; Bir həftə ziyafət göyə yüksəldi. Aşıq Ələsgər. Xüsusən*

bu vaxt ziyafətdə iştirak edən ziyalı xanımların gözləri dolmuşdu. S.Rəhimov. Bayırda qoparır toplar qiyamət; Torpağın altında gədir ziyafət. M.Rahim.

ZİYALANDIRILMA “Ziyalandırılmaq”-dan *f.is.*

ZİYALANDIRILMAQ *məch.* 1. İşqlandırılmaq, nurlandırılmaq.

2. *məc.* Maarifləndirilmək.

ZİYALANDIRMA “Ziyalandırmaq”dan *f.is.*

ZİYALANDIRMAQ *f.* 1. İşqlandırmaq, nurlandırmaq. *Milləti ayıldan və onun ruhani və cismani qüvvələrini hərəkətə gətirən, qəlbini ziyalandırır, ruhunu təzələndirən gözəl və ali fikirlər, hüsni-tədbirlər, doğru və salamat sözlər və səmimi-qəlbədən çıxan avazlar olacaq. F.Köçərli.*

2. *məc.* Maarifləndirmək.

ZİYALANMA “Ziyalanmaq”dan *f.is.*

ZİYALANMAQ *f.* 1. İşqlanmaq, nurlanmaq. *Günəş çıxdı, ziyalandı yer üzü; Cilanlı səfalı yeri üzü. A.Səhhət. Ziyalanır bütün evlər, cahan olur rövşən. H.Cavid.*

2. *məc.* Maariflənmək. *Elm ilə ziyalanar bu millət; Qalxar bu təəssübü cəhalət... A.Səhhət.*

ZİYALI 1. *is.* Elm, texnika, mədəniyyət sahəsində təhsilə və xüsusi biliyə malik olan və əqli əməklə məşğul olan adam. *Hər kəndin özünə görə ziyalıları var... Ə.Sadiq. Heç zaman ziyalı sayıla bilməz; Özgənin dərdini yaşamaayan kəs. B.Vahabzadə. // Ümumiyyətə, oxumuş, mədəni, savadlı adam. // Sif. mənasında. Ziyalı təbəqələr. Ziyalı qadınlar. – [Rəcəb:] Naqəlnik müavini dedi ki, axı siz ziyalı cavanlarsınız. Qantəmir.*

2. *sif.* Açıq, aydın, nurlu, işıqlı. *Mənim bağım, baharım! Fikri ziyalı, oğlum. M.Ə.Sabir.*

ZİYALILASMA “Ziyalılasmək”dan *f.is.*

ZİYALILASMAQ *f.* Ziyalı olmaq, mədəni olmaq, mədəniləşmək. *Kənd məktəbində dərs deyirdi, fikrən də Mirzə Kərim ziyalılışırdı. C.Cabbarlı.*

ZİYALILIQ *is.* Mədənilik, fikri-açıqlıq.

ZİYAN *is.* [fars.] Zərər. *Ziyan vermək. Ziyan vurmaq. Ziyan dəymək. Ziyana düşmək. Ziyan gətirmək. Ziyan görmək. Ziyan toxunmaq. Ziyan çəkmək. – Ziyanın yarısından qayıtmaq da qazandır. (Ata. sözü). Neyçün özünə ziyan edirsən? Yaxşı adını yaman edir-*

sən? Füzuli. [Cavan kəndli:] [Pərviz xanın] *hər gəlməyindən rəiyyətdə nə qədər ziyan toxunur. Ə.Haqverdiyev. [Sultan:] Mən bu dəfə əl çəkməyəcəyəm, özü də heç bir ziyan görməyəcəyəm. İ.Hüseynov.*

◊ **Ziyan eləmək** – uşaq salmaq.

ZİYANCI *is.* və *sif.* Cınayət məqsədi ilə xalqa, dövlətə ziyan vuran, pislilik edən (adam); ziyankar. // Zərərli, zərərverən. *Daha səni çəkməyəcəm; Ziyancısan, ay papiros. Aşıq Əziz.*

ZİYANÇILIQ *is.* Ziyancının gördüyü cınayət işi; cınayət məqsədi ilə xalqa, dövlətə ziyan vurma, pislilik etmək məqsədi ilə görülən iş. [Zinyət:] *Bu, ziyancılıqdan başqa bir şey deyildir. S.Rəhman.*

ZİYANXOR [fars.] bax **ziyankar**. *Siçan ziyaxor heyvandır.*

ZİYANXORLUQ bax **ziyankarlıq**.

ZİYANKAR *sif.* [fars.] Ziyan verən, ziyan toxunduran, ziyancı, zərərverən; ziyan və zərərə səbəb olan, müzür. [Kərim baba:] *Baxın o, ilan quyruğu kimi qara buludu görürsünüzmü? Çox ziyankar buluddur. A.Şaiq. // İs. mənasında. Gözə görünməyən ziyankarlar (mikrobalar).*

ZİYANKARLIQ bax **ziyancılıq**.

ZİYANLI bax **zərərli**. *Acıqlı qalxan, ziyanlı oturar. (Ata. sözü). Mən onun qasdan ziyanlı bir addım atdığına inanmıram. M.Hüseyn.*

ZİYANLIQ *is.* Zərər, itki, tələfat, xəsarət, zərər. *Zəfeylədi aciz məni, qaldım əməlimdən; Çəkdim nə ziyanlıq. M.Ə.Sabir. [Qurbanəli:] ..O ki qaldı qoyuna, keçiyə, onlardan da bir balaca ziyanlıq olub. N.Vəzirov. [Həsən:] Özüm də gəlib yatağın ziyanlığımı yoluxacağam. Ziyanlığın hamısını [Həzrət-qulunun] gözündən soyacağam. Ə.Haqverdiyev.*

ZİYANLILIQ bax **zərərçilik**.

ZİYANSIZ 1. *sif.* bax **zərərsiz**. *Ziyansız dərman. Ziyansız adam.*

2. *zərf* Heç bir zərəmə, ziyana uğramadan; xətersiz, xəsarətsiz, sağ-salamat. *Atılan oxlardan çıx gəl ziyansız; Nəmi nişanına qurban olduğum. Ə.Cavad.*

ZİYANSIZLIQ bax **zərərsizlik**.

ZİYANVERƏN *sif.* Zərər gətirən, zərərverici. *Abşeronda çoxdan kökü kəsilmiş cana-*

var, tülkü, çaqqal kimi ziyanverən heyvanlar haradansa peyda olub. M.Rzaquluzadə.

ZİYANVERİCİ bax **zərərverici**. Ziyandırıcılarla mübarizə.

ZİYARƏT is. [ər.] köhn. Hörmət əlaməti olaraq birini görməyə, biri ilə görüşməyə gəlmə; görüşə gəlmə; vizit. *Münəccimbaşı Mirzə Sədrəddin qibleyi-ələmin ziyarətinə müşərrəf olmaq istəyir bir vacib işdən ötrü.* M.F.Axundzadə. *İki ay bundan qabaq naçal-nikdən izn alıb getmişdim kəndimizə anamın ziyarətinə.* C.Məmmədquluzadə. *Müsyö Qamel əvvəlinci ziyarətdə bu işlərin hamısına bələd oldu.* Qantəmir. **□ Ziyarət etmək** – görüşmək üçün yanına getmək, görüşünə getmək, görüşmək. **Ziyarətinə getmək** – görüşünə getmək. *Vəliəhd Gəncəyə gəldiyinin ikinci günü Qızıl Arslanın verdiyi məktubu da götürüb böyük şair Nizaminin ziyarətinə getdi.* M.S.Ordubadi. *Bir axşam nə olur olsun deyə, Nəmət cənab Baxı ziyarət etməyə qərar verdi.* Cəmənzəminli. *Müsyö Qamel İsfahanda kimi ziyarət etməlidir, kimlə əlaqə və dostluq saxlamalıdır?* Qantəmir. [Yaqut] *gəlir-gedir, anasını ziyarət edir.* Ə.Məmməd-xanlı; // *din.* Hörmət və xatırlama əlaməti olaraq müqəddəs sayılan yerləri, qəbirləri və s.-ni gedib görmə. *Rəsul ustasından izn alıb atasının qəbrini ziyarət etmək üçün qəbiristanlığa yollandı.* “Aşıq Qərib”. *Göynüyün ətrafını Molla Cümə; Hər günü dörd yolla ziyarət eylər.* Molla Cümə. **□ Ziyarətə getmək din.** – müqəddəs sayılan yerləri və qəbirləri görməyə getmək. *İmamə çox lazımdı ki, Ağə Sadıq kimi axmaqlar onun ziyarətinə getdi, ya yox.* C.Məmmədquluzadə. *Anlayanlar ziyarətə getmədi; Gedənlər də mətləbinə yetmədi.* Aşıq Mirzə. **Ziyarətinə getmək** – ziyarət etmək. *...Qonşu qadınlar Pircınar ziyarətinə getməyə qərar vermişdilər.* S.Hüseyn. [Məşədi Mürsəl:] *Sən bu cansız daşları de ki, onlar da ağanın ziyarətinə yuvarlana-yuvarlana gedirlərdi.* T.Ş.Simurq. **◊ Həm ziyarət, həm ticarət** – firsətdən, təsadüfdən istifadə edərək, bir yerə gəlmiş-kən, ikinci xoş bir işi də görmək. *Həm ziyarət, həm ticarət, – deyə Əhməd fındıq dükanını ləğv edib və ələ gətirdiyi paraları arxalığının astarına tikib yola düşdü.* B.Talıblı.

ZİYARƏTÇİ is. Ziyarət edən adam, ziyarətə gedən (gələn) adam. *Qayıdan ziyarətçilər qəsəbədə qalanlardan əhvalatı təfərrüatı ilə öyrənmək istəyirlər.* Ə.Əbülhəsən. // *sif. məc.* Köçəri mənasında. *Qasımabadın çiçəkli tarlalarının yerində düzələn dəryada ziyarətçi quşların meylləri üzürdü.* M.S.Ordubadi.

ZİYARƏTÇİLİK is. Ziyarət işi, ziyarət etmə.

ZİYARƏTGAH is. [ər. ziyarət və fars. ...gah] Ziyarət yeri, ziyarət üçün gedilən yer. [Şeyx Kəbir:] *Qapılıb hissə olmasan gümrəh; Olacaq məqbərin ziyarətgah.* H.Cavid. *Bakının ətrafındakı kəndlərin bir qismində bir çox pirlər, ocaqlar, ziyarətgahlar vardı.* H.Sarabski. *Bu yerlər, bu qumlu, ağacsız, çiçəksiz torpaqlar hələ ta qədimlərdən belə yığın-yığın insanların ziyarətgahı idi.* Ə.Məmməd-xanlı.

ZİYİL is. Dərinin üstündə əmələ gələn müxtəlif böyüklükdə düyüncüklər. **□ Ziyil tökmək** – çoxlu ziyil əmələ gəlmək, ziyillə örtülmək. [Həməzə dedi:] *O, necə deyərlər, qurbağalı gölmaçalardan su içməkdən dodaqlarım ziyil töküüb.* “Koroğlu”.

ZİYİLCİK is. Xırda, kiçik ziyil.

ZİYİLDƏMƏ “Ziyildəmək”dən *f.is.*

ZİYİLDƏMƏK *f.* Üşümək, soyuqdan titrəmək, tir-tir əsmək.

ZİYİLLİ *sif.* Ziyili olan, ziyillə örtülü olan. *Ziyilli qurbağa. Ziyilli əl.*

ZİYİLLİLİK is. Ziyilli olma, ziyil çıxarma, ziyillə örtülü olma.

ZİYİLOTU bax **dəmrovotu**. *Ziyilotu və ya dəmrovotu köhnə daş divarlarda, meşə kənarlarında, əkinlərdə və zibilli yerlərdə bitən və narıncı süd şirəsi olan çoxillik otdur.* M.Qasimov.

ZOD is. xüs. 1. Metalları qaynaq yolu ilə bir-birinə yapışdırma, calama, birləşdirmə, qaynaq. // Metalda qaynaq, calaq yeri. // Metalı döyməklə uzatma.

2. *məc. dan.* Kəsər, təsir, itilik. *Ağzının zodu yoxdur.*

ZODLAMA “Zodlamaq”dan *f.is.*

ZODLAMAQ *f. xüs.* 1. Zod qoymaq, qaynaq yolu ilə calamaq (dəmiri).

2. Metalı döyməklə uzatmaq.

ZODLU *sif. dan.* 1. Zodu (1-ci mənada) olan. *Zodlu balta.* – *Gəldilər təzələr, ağzı*

çox odlu; Kotan yaxşı qaçar olanda zodlu. H.K.Sanlı.

2. *məc.* Kəsərli, ağzıodlu. *Zodlu* (z.) *danışmaq.*

ZOĞ *is.* Ağacda və başqa bitkilərdə yenidən cücərən göy qabıqlı incə budaqların hər biri; pöhrə. *Söyüdüün zoğları.* // Ağacın və başqa bitkinin yer altındakı rişələrindən çıxan cücərti. *Kişi Xanpərinin pambıq kolunun yanına aparıb içəridən qalxan bir zoğu göstərərək dedi...* Ə.Vəliyev. □ **Zoğ atmaq (vermək, etmək)** – yeni yaşıl qollar əmələ gəlmək. *Alma ağacı yaxşı zoğ atıbdır.* – *Yazın bu ayında xoş keçər illər; Zoğ edib rişədən baş verər güllər.* Aşıq Ələsgər. *Ağaclar yeni zoğ atır, yamaclarda yaşıl otlar göyərir.* M.İbrahimov.

ZOĞAL *is.* Yeməli, qırmızı meyvəsi olan bərk oduncaqlı ağac (kol). *Zoğal 5–6 metr hündürlükdə, qışda yarpağı tökülən kol və ya ağacdır. Sarı rəngli çiçəkləri mart-aprel aylarında yarpaqlanmadan əvvəl açılır. Meyvəsi sentyabrda yetişir.* H.Qədirov. // Bu ağacın xırda turş meyvəsi. *Zoğal çərdəyi. Zoğal mürəbbəsi (zoğaldan bişirilmiş mürəbbə).* – *Meşənin dəymiş əzgili saralar; Həm zoğal da dərilməyib qaralar.* A.Səhhət. *Oğul-uşaq zoğal, fındıq, moruq dərməyə gedərkən Kərim baba da sıradan qalmazdı.* A.Şaiq. *Almalar qızarır, armudlar, heyvalar saralır, əzgillə zoğal bir-birinə qarışırdı.* S.Rəhimov. □ **Zoğal axtası, axta zoğal** – tumu çıxarılaraq qurudulmuş zoğal. *Xalq batıbdır noğula, şəkkərə, qəndə; Bizim evdə axta zoğal da yoxdur.* M.P.Vaqif.

ZOĞALASI *is.* Zoğal və ya zoğal qurusu ilə bişirilən aş.

ZOĞALI *sif.* Zoğal rəngində, tünd-qırmızı. *Zoğalı parça.* – *..Vaqif isti kürkünü soyundu, nökrərlərdən biri onun çiyinə zoğalı çuxasının üstündən samur xəzli ipək xırqə saldı, sonra içəri girdi. Çəmənzəminli. Doldular silaha onlar birtəhər; Hacının sevdiyi zoğalı kəhər; Aldı arxasına Qurban çobanı.* H.K.Sanlı.

ZOĞALLIQ *is.* Çoxlu zoğal ağacı bitən yer, zoğal ağacları bol olan yer.

ZOĞLAMA “Zoğlamaq” *dan f.is.*

ZOĞLAMAQ *f.* 1. Zoğ atmaq, zoğ vermək, ağacın kökündən zoğlar çıxmaq.

2. Yerə yeni kök atmaq.

ZOĞLANMA “Zoğlanmaq” *dan f.is.*

ZOĞLANMAQ *f.* Öz-özünə zoğ atmaq, cücərib çıxmaq, uzanmaq, boy atmaq; pöhrələnmək.

ZOĞLU *sif.* Zoğu, zoğları, pöhrəsi olan. *Zoğlu ağac.*

ZOQQULDAMA 1. “Zoqquldamaq” *dan f.is.*

2. *is.* Yaranın, çibanın irinləməyə, yetişməyə başladığı zaman dərin və bərk ağrımaları, sancması, göynəməsi.

ZOQQULDAMAQ *f. dan.* 1. İrin, çirk etməyə yaxın bərk ağrımaq, sancmaq, göynəmək (yara). *Çibanı zoqquldadır.* – *Balaqardaş, .. canım sənə qurban, o zəhrimarı tezəcə gətir, yoxsa ürəyimizin ortası zoqquldadır.* N.Vəzirov. [Mürsəl] *ufuldayırdı, çünki yarası zoqquldadırdı.* Ə.Vəliyev.

2. *məc.* İnləmək, inildəyə–inildəyə ağlamaq acı–acı ağlamaq. *Bəxti də bu zaman zoqquldayıb ağlamışdı.* S.Rəhimov.

ZOQQULTU *is.* Davamlı, bərk və dərin ağrı, sancı, bərk sıxıntı (bax **zoqquldama**). [Bəyin] *gicgahlarından qalxan zoqqultu ona əziyyət verirdi.* Ə.Vəliyev.

ZOL 1. *sif.* Uzun zolaq şəklində olan, zolaq şəklində kəsilmiş. *Zol gön. Zol taxta.* // *is.* Zolaq şəklində kəsilmiş gön, dəri və s. // *is.* Ağacın gövdəsindən qoparılan zolaqşəkilli qabıq.

2. *is.* Zolaq. // Şüy çubuq, qayış zərbəsinin dəydiyi yerdə buraxdığı iz. *Zolların yerində qan görünməyə başladı.* M.S.Ordubadi. □ **Zol çıxarmaq (çəkmək, qaldırmaq)** – şüy çubuq, qayış və s. buna bənzər şeylərlə vurub bədəndə zolaq kimi iz buraxmaq. *Ey arıflar, İsfahanda; Bir dəllək var, zol çıxardır. Xəstə Qasım. Nazik çubuq hər dəfə tap-pılı ilə [Laçına] dəyəndə, dərisində zol qaldırırdı.* M.Hüseyn.

ZOL 2. *zərf* 1. *dan.* Düz, birbaş. *Zol getdim şikayətə.*

2. Arasıkəsilmədən, həmişə, daima, tez–tez. *Zol fikir içindədir. Zol şikayət edir.* – [Rüstəm] *gördü ki, burada bir cavan pəlvən əyləşibdir. Amma heç kimmən gülüb–danışmur, hey başın salıb aşağı, zol fikirdədir.* (Nağıl). [Səfər bəy:] *Yaxşı! Yaxşı! Axund, bu Qənbərqulu məşin kimi bir şeydir, bir kərə ki, vintini burdun, daha zol danışacaq.* B.Talıblı.

ZOLA *is. dan.* Uzun nazik ağac, düz dirək. *Çardağın böyründən bir zola qoymasaq, uça-caq.* // Uca ağaclardan meyvə çırpmaq üçün uzun, düz, nazik ağac. *Zola ilə tut çırpmaq.* – Uşaq zolanı əydi. Bu, uzun, hamar bir ağacdı. P.Makulu. // Çox yekə ağac.

ZOLAQ *is. 1.* Bir endə olan uzun forma, bir şeyin bir endə olan dar, uzun parçası. *Dəmir zolağı. Kağız zolağı.*

2. Enli xətt. *Abı zolaqları olan parça. Ağ-sarı zolaqları olan divar kağızı. Parçada qırmızı zolaqlar.* // Bir şeyin buraxdığı uzun, ensiz iz; xətt; zol. *İşıqlanıb al zolağı; Parlayanda göy qurşağı; Birnəfəsə çıxdıq dağı.* M.Dilbazi.

3. Bir sahənin, səthin və başqa bir şeyin ümumi fon üzərində hər hansı bir əlaməti ilə fərqlənən uzanmış hissəsi. *Qara tüstü zolaqları.* – ..*Dan yeri sökülməyə başlayır, içəriyə işıq zolaqları süzülürdü.* M.Hüseyn. *Bu qaranlıq haradansa düşən Ay işığının zolağı ikiyə parçalanmışdı.* Ə.Məmmədcanlı.

4. Bir şeyin uzanıb gedən qismı; qurşaq, zona, sahə. *Qaratorpaq zolağı. Səhra zolaqları. Sahilin qumlu zolağı.* – *Yolumuz .. təzə salınmış meşə zolaqları arasından keçirdi.* M.Dilbazi.

5. *köhn.* Kolxozlar təşkil olunmadan əvvəl: kənd torpağının ayrı-ayrı kəndliyə məxsus olan dar şum sahəsi.

ZOLAQARASI *sif.* Zolaqlar arasında olan. *Meşə zolağı havanın hərəkətinin zolaqarası tarlada da aşağı olmasına kömək edir.* Q.Gül.

ZOLAQLI *sif.* Üzərində zolaqları olan, zolaq-zolaq. *Üstü zolaqlı qovun. Zolaqlı bəbir.* // Üzərində müvazi xətlər, cizgilər olan. *Zolaqlı parça. Çitin qara zolaqları var.* – [Əsəd] *üzü təmiz qırılmış, püstəyi rəngdə köynək geyib qırmızı zolaqlı qalstuk bağlamışdı.* Ə.Sadıq.

ZOLAQ-ZOLAQ *sif.* Zolaqlar şəklində olan. *Zolaq-zolaq tarlalar.* – *Qurtuluş gülləri zolaq-zolaq qızartdı havanı.* R.Rza. // Üzərində zolaqlar olan. *Zolaq-zolaq parça. Zolaq-zolaq palaz. Zolaq-zolaq döşək. Zolaq-zolaq zürafə. Zolaq-zolaq özbək xəlati.* – [Qaragünənin] *başının üstündən, divarda zolaq-zolaq bir pələng dərisi, üzərində mal damarından hörülmüş qaba bir qamçı .. asılmışdı.* M.Rzaquluzadə. [Zeynal] *zolaq-*

zolaq xəstəxana pijamasının altında yavaş-yavaş barmaqlarını tərpedirdi. B.Bayramov. // *Zərflə mənasında.* Zolaqlar şəklində. *Böyri qırmıcdan zolaq-zolaq olmuş yabı.* – *Köynəyinin üstündən də mümkündür saymaq; Qırmıclanmış zolaq-zolaq qabırğaları.* S.Rüstəm.

ZOLLAMA¹ “Zollamaq”¹ dan *f.is.*

ZOLLAMA² “Zollamaq”² dan *f.is.*

ZOLLAMAQ¹ *f. dan.* Zolaqlar şəklində kəsmək, zol-zol etmək. *Gönü zollamaq.*

ZOLLAMAQ² *f. vulq. 1.* Uzun, möhkəm bir şeylə bərk vurmaq, ilişdirmək, çəkmək. *Dəli şeytan deyir ki, bir dəyənək; Mollanın zolla başına zirək.* S.Ə.Şirvani. [Atakişi:] *Bir yol Dildili Həsənin gündəyməzindən bir ağac zolladım ki, iki ay sümüklərinə yağlı xəmir saldılar.* C.Cabbarlı. *Dava qızısan kimi hər kəs əyilib öz başmağını çıxarıb əlinə alar və bir-birinin sir-sifətinə zollayardı.* Qantəmir.

2. Yararsız bir şey kimi atmaq, tullamaq. *Ah, o saatdən lüt eylər mürdəşir əndamüvi; Taxta üstündə yuvar, tabutə zollar canüvi.* M.Möcüz.

ZOLLANMA “Zollanmaq”³ dan *f.is.*

ZOLLANMAQ *məch. vulq. 1.* Bərk vurulmaq, ilişdirilmək, döyülmək.

2. Yararsız bir şey kimi atılmaq, tullanmaq.

ZOLLATMA “Zollatmaq”⁴ dan *f.is.*

ZOLLATMAQ *bax zollamaq*². *Qəflətdə yatıb, ad batırıb, nam alırız biz; Başa yumruq zolladıruz, kam alırız biz.* M.Ə.Sabir.

ZOLOTNİK *is. [rus.]* Buxar məşinlərində buxarpaylayıcı mexanizm.

ZOL-ZOL¹ *sif.* Zollar, zolaqlar şəklində olan. // Üzərində zolaqlar olan. *Zol-zol parça.*

□ **Zol-zol etmək** – 1) *bax zol çəkmək* (“zol”¹ də); 2) zolaqlar şəklində izlər əmələ gələnə qədər qırmıq, şüv və s. ilə vurmaq. *Əndamını zol-zol elədi.* // *Zərflə mənasında.* Zolaqlar şəklində, zolaq kimi. *Döşəyi, yorğanı zol-zol cırdılar; Zolaqları kəndir kimi burdular.* H.K.Sanlı. [Kəyan Hacıyevin] *gözləri bir az şişmişdi, üzündə bir neçə barmağının yeri zol-zol dururdu.* Ə.Əbülhəsən.

ZOL-ZOL² *zərflə* Tez-tez, arasıksəlimləndən, mütəmadiyən. *Zol-zol baxmaq.*

ZOM *is. məh.* Arxın içindən bellə alınıb kənarlarına qoyulan sulu palçıq. *Zom vurmaq.*

ZOMLAMA “Zomlamaq”⁵ dan *f.is.*

ZOMLAMAQ *f. mäh.* Arxın içindəki palçığı bellə götürüb bənd şəklində kənarlarına yığmaq, bənd vurmaq. *Arxı zomlamaq.*

ZONA [*yun.*] Hər hansı bir ümumi əlamətinə görə səciyyələnən müəyyən ərazi sahəsi; qurşaq, rayon. *Arktik zona. Subtropik zona. Meşə zonası. Sərhəd zonası. Respublikamızın əsas çay zonası Lənkəran – Astara rayonlarıdır. Qarabağ atının vətəni və əsas yayıldığı yerlər Qarabağ zonası olmuşdur. – Xəzərin sahili, xoş gəzməli zonası da var...* R.Rza.

ZONAL *sif. [yun.]* Zonaya aid olan, zona ilə əlaqədar olan, müəyyən zona üçün səciyyəvi olan. *Zonal bitkilər. – Boz torpaqlar Qarabağ düzünün arın hissəsi üçün əsas zonal torpaqlar hesab olunur.* S.Salayev.

ZONALLIQ *is. [yun.] xüs.* Zonalar üzrə yerləşmə, qurşaqlar üzrə yerləşmə. *Torpağın zonallığı. – Kiçik Qafqaz sıra dağ sistemi şaquli zonallıq qanununa tabe olan xüsusiyyətə yəttir.* S.Salayev.

ZOND [*fr.*] 1. Orqanların, toxumaların daxilini tədqiq etmək üçün onların içinə yeridilən borucuq və ya çubuq şəklində tibb aləti. *Mədəyə zond salmaq.*

2. Torpağın dərin qatlarını yoxlamaq və nümunələr götürmək, habelə quyu qazımaq üçün burğu.

3. Atmosferin yüksək qatlarında meteoroloji işlər aparmaq üçün içərisində avtomatik yazma cihazı olan kiçik hava balonu.

ZONDLAMA “Zondlamaq”dan *f.is.*

ZONDLAMAQ *f.* 1. Zond (1-ci mənada) salmaq.

2. Zond (3-cü mənada) buraxmaq.

ZONTİK [*rus. əsli holl. zonnedeck-dən*] Yağışdan, gündən qorunmaq üçün üzərinə parça çəkilməmiş millərə bənd edilmiş açılıb-bükülən əl ağacı şəklində alət; çətir, günlük, yağmurluq. *Əlində zontik tutmaq. Zontik açmaq. – Pəncərənin birində açıq qadın zontiki qoyulmuşdu.* S.Rəhman.

ZONTİKLİ *sif.* Başına zontik tutmuş, əlində zontik olan. *Zontikli kişi. – Zontikli qadınlar alçaq qadın kimi görünürdülər.* Mir Cəlal.

zoo... [*yun. zoon*] – mürəkkəb sözlərin birinci tərkib hissəsi olub, heyvanlar aləminə mənsubiyyət, yaxud sözün heyvana aid oldu-

ğunu bildirir; məs.: zoobaytarlıq, zoogigiyena, zoopsixologiya, zoocoqrafiya, zoopark, zoostansiya.

ZOOBAYTAR *is. [yun. zoon və ər. bəytər]* Kənd təsərrüfat heyvanlarının yetişdirilməsi, bəslənməsi, saxlanması və onlardan düzgün istifadə olunması sahəsində çalışan mütəxəssis. *Zoobaytar nəzarəti.*

ZOOBAYTARLIQ *sif.* Kənd təsərrüfat heyvanlarının yetişdirilməsinə, bəslənməsinə, saxlanmasına və onlardan düzgün istifadə olunmasına, habelə onların müalicəsinə aid olan. *Zoobaytarlıq şəbəkəsi. Zoobaytarlıq institutu. Zoobaytarlıq tədbirləri. Zoobaytarlıq tələbləri.*

ZOOCƏRRAHLIQ *is. [yun. zoon və cərrahlıq]* Heyvanlar üzərində cərrahlığa aid elm. *V.İ.Vsevolodov (1790-1863) zoocərrahlığa .. dair əsərlərin müəllifi olmuşdur. “Ümumi zootexniya”.*

ZOOGİGİYƏNA [*yun. zoon və hygieinos – şəfəverici*] Heyvanların sağlamlığını qoruma şəraiti və tədbirləri haqqında elm.

ZOOGİGIYENİK *sif. [yun.]* Zoogigiyenaya aid olan, zoogigiyena ilə əlaqədar olan. *Zoogigiyenik tədbir. Zoogigiyenik qayda.*

ZOOLÓGİYA [*yun. zoon və logos – elm, anlayış*] Heyvanlar aləmindən bəhs edən elm.

ZOOLOJİ *sif. [yun.]* 1. Zoologiyaya aid olan. *Zooloji muzey.*

2. *məc.* Heyvani, qaba.

ZOÓLOQ [*yun.*] Zoologiya (heyvandarlıq) mütəxəssisi.

ZOOPÁRK [*yun. zoon və ing. park*] Heyvanat parkı, zooloji park. *Gah zooparkda gəzirəm səllimi; hər cürə heyvan görürəm, qorxmuram.* R.Rza.

ZOOTÉXNİK [*yun. zoon və techne-dən*] Zootexniya mütəxəssisi. *Kəndin müəllimləri, kolxozun briqadirləri, zootexniki, aqronomu həmişə üzlərini Səməd Bayramlıya qırxdırırdılar.* M.Hüseyn. *Aqronom, baytar, zootexnik, mühəndis, yerölçən yeni kəndin tərəqqisi uğrunda ciddi işə girişdi.* Ə.Vəliyev.

ZOOTÉXNİKA [*yun. zoon və techne*] Heyvandarlıq elmi; kənd təsərrüfat heyvanlarının yetişdirilməsi, saxlanması və onlardan düzgün istifadə üsullarından bəhs edən elm.

ZOOTEXNİKİ *sif.* [*yun. zoon və techne-*dən] Zootexnikaya aid olan. *Zootexniki laboratoriya. Zootexniki qaydalar.*

ZOOTÉXNİYA *bax zootexnika.* *Zootexniyada qaramalın bədən quruluşu ilə birlikdə eksteryeri, yəni bədənənin xarici görünüşü də öyrənilir. "Qaramal".*

ZOPA *is. dan.* Dəyənək, kətək. *Molla da əlinə bir yekə zopa alıb onu qova-qova çıxırır. "M.N.İətif."* [Helmi:] *Mən gəlincəyə qədər bunların hər birisinə yüz zopa vurulmasını əmr edərsiniz.* M.S.Ordubadı. *Mirzə Süleymana zopa vuracaqlar.* B.Talıblı.

ZOPALAMA "Zopalamaq"dan *f.is.*

ZOPALAMAQ *f. dan.* Zopa ilə döymək, kətəkləmək.

ZOPALANMA "Zopalanmaq"dan *f.is.*

ZOPALANMAQ *məch. dan.* Zopa ilə döyülmək, kətəklənmək.

ZOPALATMA "Zopalatmaq"dan *f.is.*

ZOPALATMAQ *icb.* Zopa ilə döydürmək, kətəklətmək.

ZOPU *is. etnoqr.* Keçmişdə toylarda cavanların cərgə ilə durub uzun çubuqla oynadıqları bir oyun.

ZOR [*fars.*] 1. *is.* Güc. *Muzdur anladı ki, çox pulun zoru da çox olurmuş.* S.M.Qəni-zadə. [Mirzə Həsən:] *Bundan sonra traktor adlanan maşının zoru ilə əkəcəksiniz.* Ə.Haq-verdiyev. [Harun:] *Düşmənin zoru qabağında könül xoşeyləməz.* Ü.Hacıbəyov. □ **Zor etmək (ələmək)** – güclə məcbur etmək, güc tətbiq etmək. [Məhərrəm:] *Odur ki, [Səriyyəyə] zor etməyə haqqınız və ixtiyarınız yoxdur.* C.Cabbarlı. **Zor gəlmək** – üstün olmaq, qalib çıxmaq, məcbur etmək. **Zor ilə** – 1) zorla. *Mən səndən ayrılmazdım; Zor ilən ayırdılar.* (Bayatı). *Nəhl olana mətləbi andırmaq olurmu?! Söz qanmıyana zor ilə qandırmaq olurmu?! M.Ə.Sabir. Mexaniki zor ilə maşınxanadan kənara çıxardılar.* H.Nəzərli; 2) var gücü ilə. *Keçmiş kösüyü zor ilə yərə vuranda qığılcım saçılan kimi [dərişin] gözləri məşəlləndi.* A.Divanbəyoglu. **Zor işlətmək (göstərmək)** – zor etmək, gücdən istifadə etmək, zorakılıq etmək. [Vahidov Telliyə dedi:] *Bəzən zor işlətmək lazımdır ki, sevdiyin adamı xoşbəxt edəsən.* Ə.Məmməd-xanlı. **Zora çəkmək** – çətinliyə salmaq, bərəkə çəkmək, məcbur etməyə çalışmaq. *Boşla, ay*

molla dayı, sən də bizi çəkmə zora; Biz sənin hiylən ilə düşmərik əsla bu tora. M.Ə.Sabir. **Zora salmaq** – çətinliyə salmaq, gücə salmaq. *Molla dartındı, ancaq qolunun mən-gənəyə düşdüyünü görüb zora salmadı.* S.Rəhman. **Zoruna dönüm!** – tərif və təşviq ifadəsi (birinə ürək vermək, bir işə cəsarətləndirmək və təhrik etmək üçün işlənir). *Qüvvətlə sıx döşünə tufəngin qundağını; Vur, zoruna dönüm, vur, baş qaldıran yağını!* R.Rza. // *Qolugüclülük, qolunun gücü.* **Zor vermək** – 1) güc vermək. [Aslan bəy:] *Xoş gəldin, get ancaq bundan sonra ağılna zor vermə...* N.Vəzirov; 2) ağır təsir etmək. *Ayrı-lıq zor verdi ana qəlbinə; Gəl! – deyib yanına çağırdı yənə.* S.Vurğun.

2. *sif.* Çox güclü, qüvvətli, böyük. *Açarın gücü qifildan zordur.* (Ata. sözü). [Paşa Qəribə:] *Mən bilirəm sən qəribəsən, ancaq deyirlər ki, çox zor aşiqsən. "Aşıq Qərib".* // *Çox bacarıqlı, qoçaq, əlindən hər şey gələn. Kişi zor adamdır.* // *zərf* Çox, xeyli. [Rüstəm bəy:] *Çingiz, nə çox yatmışıq, balam? – dedi, – zor yatdıq. Çəmən-zəminli.*

3. *sif.* Çətin, çətin başa gələ bilən, zəhni və yaxud cismani güc tələb edən, çox ağır. *Zor məsələ.* – *Müqim bəy .. sabahkı işin çox zor iş olduğunu kəsdirdi, təkrarən öz nitqini nəzərdən keçirməyə başladı.* S.Rəhimov. // **Zordur** şəklində – çox çətinidir. *Ufff, .. bu qədər məşəqqətdən sonra ona yaxınlaşmaq yənə də zordur, – dedi.* H.Nəzərli.

4. *is.* Məcburiyyət. *Mənim yetim uşağa rəhmim gəlir, çünki o uşaq sahibsizdir və bu barədə dəxi mənə zor yoxdur.* C.Məmməd-quluzadə. [General:] *Xoşluqla etməsə, nə gəlib zora? Biz ki, gəlməmişik xoşluqla bura.* B.Vahabzadə. // *Zərf* mənasında. Məcburiyyət altında, məcburən, istəmədən, öz xahişi olmadan. *..Tacir yarı zor, yarı xoş hambalı padşahın yanına apardı.* (Nağıl).

5. **Zorla** şəklində *zərf* – 1) güc işlədərək (işlədilərək), güc tətbiq edərək (edilərək), məcburiyyət altında. *Qızı gətirdilər saraya zorla; Hər şeyi sarayda anladı Leyla.* B.Vahabzadə; // istəməyə-istəməyə, özünü məcbur edərək. [Əlləzoğlu] *sifətini eybəcər bir şəkllə saldı, qədəhin az qala yarısını zorla püstə ağzına təpdi.* İ.Hüseynov; 2) çox çətinliklə, güclə. *Özünü zorla çəkib aparan*

qoyunların yelini südlə dolu idi. M.İbrahimov. Ancaq tüfəng çox uzun və ağır olduğundan onun əli tətiyə zorla çatırdı. M.Rzaquluzadə; 3) güclü, güc-bəla ilə, çox çətinliklə (bu mənada bəzən “zor-bəla ilə” şəklində işlənir). İşin öhdəsindən zorla gəldi. Zorla özünü saxlaya bildi. Onu zor-bəla ilə razı sala bildilər.

ZORAKI *sif.* Zor gücü ilə həyata keçirilən, zorla olan, zora istinad edən. *Zoraki çevriliş. Zoraki tədbir. Zoraki assimilyasiya.*

♦ **Zoraki ölüm** *hüq.* – zor nəticəsində baş verən ölüm, qətl (*tabii ölüm qarşılığı*).

ZORAKILIQ *is.* 1. Zor tətbiqi, zor işlətmə; zor vasitəsi ilə məcburiyyət. *İş zorakılıq məsləsinə gəlirsə, bizimkilər oradadır, qorxmayın. M.S.Ordubadi. Cəbhələrin birisinin bayrağı əzadlıq və zəhmət, o birisinin bayrağı zorakılıq və ağalıq idi. M.İbrahimov.*

2. Qolugüclülük, zorla məcbur etmə; zor gücü ilə görülən iş; zülm, qanunsuzluq, özbaşnalıq, haqsızlıq. *Bizim hüquq elmi hər hansı zorakılığın, haqsızlığın əleyhinədir! S.Rəhimov. Kamilin verdiyi təsəlli [Biqəmi] ruhlandırırdsı da, gördüyü zorakılıq və yediyi ağır kətəkdən ədalətin ola biləcəyinə inana bilmirdi. M.Süleymanov. □ Zorakılıq etmək* – 1) zora əl atmaq, zor işlətmək, zorla məcbur etmək, qaba qüvvə tətbiq etmək; 2) tabe olmamaq, inad göstərmək, höcət etmək. [*Kərbəlayı*] *Ədə, hökumət ilə zorakılıq eləmək olar?* H.Nəzərli.

ZORBA *sif.* 1. Çox iri, çox yekə, çox böyük. *Zorba ayı. Zorba canavar. Zorba ilan. Zorba daş. – Zorbadır hərçənd ki, qəddin sənin; Yox mənə tay olmağa həddin sənin. M.Ə.Sabir. [Nisə xala] pilləkənin altında yatan zorba bir qoyun itinin boğazına ayağını basıb bizə dedi. Qantəmir. // dan. Ümumiyyətə lə böyük. [Axund:] Bu nikah kəsməkdən və ya kəsdirməkdən zorba savab yoxdur, ələlxüsus, siğə ola. C.Cabbarlı.*

2. *məc.* Çox böyük, çox nüfuzlu, görkəmli (adətən kinayə yolu ilə deyilir). *Şuşa şəhərinin lap zorba mollalarının bu soyuqda .. bu otuz-qırx verst yolu gəlməkdən mənzurları nə imiş? “Mol. Nəsr.” // İs. mənasında. Zor-baların zülm və istibdadına bir nəhayət vermək .. məqsədi ilə şəhərin “ağa”ları .. bir “cəmiyyət” düzəldilər. S.Hüseyn.*

3. *məc.* Çox güclü, çox qüvvətli, çox böyük. *Mübarizə apardığımız qüvvələr zorbadır. M.S.Ordubadi.*

ZORBACA *sif.* Çox zorba. *Canlıcadır, zorbacadır baldırım; Sındıra bilməz məni heç ildırım. M.Ə.Sabir.*

ZORBALANMA “Zorbalanmaq”dan *f.is.*

ZORBALANMAQ *f. dan.* Çox böyümək, zorba olmaq, çox böyüyüb artmaq, yekələnmək, şişmək. *Gündə on şahı ilə cümlə ümuri adlanır; Bu vücudun ki, dəmadəm əməli zorbalanır. M.Ə.Sabir.*

ZORBALAŞDIRILMA “Zorbaləşdirilmə”dan *f.is.*

ZORBALAŞDIRILMAQ *məc.* Çox böyüdülmək, yekələşdirilmək, iriləşdirilmək.

ZORBALAŞDIRMA “Zorbaləşdirmə”dan *f.is.*

ZORBALAŞDIRMAQ *f. dan.* Zorba hala salmaq, çox böyütmək, çox böyüdüb artırmaq, yekələşdirmək, iriləşdirmək.

ZORBALAŞMA “Zorbaləşmə”dan *f.is.*

ZORBALAŞMAQ *f. dan.* Çox böyümək, çox yekələnmək, həddindən artıq şişmək, zorba olmaq. *Günlər keçdi, aylar keçdi, balaca Cəbi yavaş-yavaş boy atırdı, fəqət həmişə zəif, üzü kiçik, başı isə günbəgün zorbaləşirdi. N.Nərimanov.*

ZORBALIQ *is. dan.* 1. Yekəlik, irilik, böyüklük; zorba şeyin halı. *Başladı tərifə palid qamətin; Öydü özün, zorbalığın, halətin. M.Ə.Sabir. Yusif Qaraca qızın tərsliyinə təəccüb edib arvadına deyirdi: – Bu zorbalıqda ayı mənim qamçımın qorxusundan hər cür oyun çıxarır, amma bu balacalıqda qızın əlində aciz qalmışam. S.S.Axundov.*

2. *məc. b ax zorbazorluq.* Hər yerdə, hər mühitdə haqsızlığın, qolugüclülüyn, zorbalığın əleyhinə çıxışlar olurdu. S.Hüseyn.

ZORBAZOR *is.* Zalım, zülmkar, qolugüclü, zorakılıq edən, başlı-başnalıq edən adam. *Qoymuyublar başımızın üstünü kəsən minlərlə zorbazorların zülmələrindən bəhs edək. C.Məmmədquluzadə.*

ZORBAZORLUQ *is.* Qolugüclülük, zorakılıq, başlı-başnalıq, qaba qüvvə; haqsızlıq, qanunsuzluq. □ **Zorbazorluq etmək** – kobudca qüvvə tətbiq etmək, zorakılıq etmək, zor işlətmək, başlı-başnalıq etmək, qol gücü ilə iş görmək.

ZOR-BƏLA: *zor-bəla ilə* – zorla, güclə, çox çətinliklə. *Rəşid zor-bəla ilə balığı tutub, vedrəyə qoydu..* M.Süleymanov.

ZOR-GÜC *zərf* Zorla, güclə, zor-bəla ilə (bəzən “zor-güclə” şəklində işlənir). *Şah Daş-küvar əlacı kəsilib dedi: – Raziyam. Yeddi gün, yeddi gecə toy ələyib, vəzirin qızını zor-güclə alıb, verdi Adamzadə..* (Nağıl). *Kəndlilər zor-güclə bu heyvanları itlərin pəncəsindən qurtara bildilər.* A.Şaiq. *Yox, ağ günü mütləq aramaq, onu zor-güclə çəkib gətirmək gərəkdir!* S.Rəhimov. // Çox çətinliklə, əziyyətə, məşəqqətlə, birtəhər. *Zor-güclə dolanır.* – [Tahir:] *Mən də iki-üç günlüyünə zor-güclə izin almışam.* M.Hüseyn.

ZORXANA *is.* [fars.] *köhn.* Keçmişdə: ağır idman məşğələləri və yarışları keçirilən yer, bina. *Bundan sonra bir ayrısı başlayırdı: – Rəhmətlik xanın mənnən də arası kök idi. Zorxanada işləyəndə xan da bizimlə işləyirdi. Çəmənzəminli. Zorxanaya kim yazılısaydı, Çərək hər gün oyuna gələydi.* H.Sarabski.

ZORLAMA 1. “Zorlamaq” dan *f.is.*

2. *zərf* Zorla, güclə, zor işlədərək.

ZORLAMAQ *f.* 1. Zorla bir işə məcbur etməyə çalışmaq, zora salmaq, zorla boy-nuna qoymaq. *Gülyaz Səmədi, heç olmazsa, rəsmi bir ər kimi istəmək üçün könlünü nə qədər zorlayırdısa da, bir nəticə çıxmırdı.* M.Hüseyn. [Nəriman:] *Mənim qəlbimi zorlamaq fikrinə düşmədi.* Mir Cəlal.

2. *məc.* Zorla cinsi əlaqəyə məcbur etmək, zorla əlaqədə olmaq, namusuna toxunmaq.

3. Zorla açmaq, gücə salaraq açmaq; güc gəlmək. *Onlar nə hökumət qapısını, nə də sizin evin qapısını zorlayıb içəri girə bilməzlər.* M.S.Ordubadı. *Axund qapını zorlamağa başladı.* S.Rəhman. // Güc gəlmək, zorakılığa salmaq, güc eləmək, zor etmək. *Sonra hər kəs gəldi, zorladı, girdi içəri.* C.Məmməd-quluzadə.

ZORLANMA “Zorlanmaq” dan *f.is.*

ZORLANMAQ 1. *f.* Güclənmək, qüvvətlənmək.

2. “Zorlamaq” dan *məc.*

ZORLAŞMA “Zorlaşmaq” dan *f.is.*

ZORLAŞMAQ *bax* **zorlanmaq** 1-ci mənad.

ZORLATMA “Zorlatmaq” dan *f.is.*

ZORLATMAQ *icb.* Başqasının vasitəsi ilə zorla bir işə məcbur etmək.

ZORLU *sif.* 1. Güclü, qüvvətli. *Yaman zorlu adamdır. – Qüvvətli olsan da, yoxsulu döymə; Demə ki, zorluyam, qolum yaxşıdır.* Xəstə Qasım. *Həmin fələkzadə Məşədi Əsgər qırx yaşında, qısaboyly, amma çox zorlu bir kişi idi.* S.M.Qənizadə. *Tez çatsın əlimiz bərkə düşərsək; Zorlu qoşun ilə biz görüşərsək.* H.K.Sanlı.

2. *məc.* Sözü keçən, nüfuzlu, hökmü olan. [Pərzad] *Əh, o boş sözdür, əmim dövlətli, zorlu kişidir.* M.F.Axundzadə. // *İs. mənə-sində.* [Ceyniz:] *Saray istibdadı, zorluların əmlak iştahası xalqı zara gətirmişdir. Çəmənzəminli.*

ZORLUQ *is.* Çətinlik, ağırlıq. *Hacı Vəlinin müəyyən prinsipləri var idi. Şeyləri zorluqla (z.) qəbul edərdi..* Çəmənzəminli.

ZORLULUQ *is.* Zorlu olma, qüvvətlilik, güclülük.

ZORRAMA *dan.* *bax* **zorlama** 2-ci mənad. *İbrahim bu səfər genə birtəhər zorrama balığı buraxdırdı.* (Nağıl).

ZORSUZ *sif.* Gücsüz, qüvvətsiz, arıq. *Zor-suz adam.*

ZÖHD *is.* [ər.] *klas.* Dinin qadağan etdiyi şeylərdən çəkinərək vaxtını ibadətə sərf etmə; pəhrizkarlıq (bəzən “zöhd və təqva”, “zöhdü təqva” şəklində işlənir). *Mey gətir, saqi, məni qurtar nəməzi rövzədən; Kim, mən ol zöhdü riyadan tövbəkəmə, doğrusu. Kişvəri. Vaqifa, səndə ki yoxdur, bilirəm, zöhdü riyə.* M.P.Vaqif. [Vidadi:] *Bu fani dünyanı zöhd və təqva ilə keçirmək daha yaxşı olmazdı mı? Çəmənzəminli.* □ **Zöhd əhli** *klas.* – dünyanın zövq və nemətlərindən əl çəkib vaxtını ibadətdə keçirən adam. *Bağlamış zöhd əhlinə qapusunu meyخانənin; Hörməti lazım gərək, hərçənd kafirdir qonaq. Qövsü. Ayağın bassa saqi başım üzrə canə minnətdir; Neçin zöhd əhlindən bir dərd-məndə xeyri şər gəlməz.* Q.Zakir.

ZÖHR *is.* [ər.] Günorta. *Elə isə sabah zöhr zamanı məni Qəsəfə cameyinin qarşısında gözləyin.* M.S.Ordubadı. *Günortaya yaxın zöhr namazının vaxtı olduğu üçün qaladan azan səsi eşidilərdi.* H.Sarabski.

ZÖHRƏ *is.* [ər.] 1. *astr.* Günəş sisteminə daxil olan yeddi ulduzdan biri və bütün

görünən ulduzların ən parlağı; Karvanqıran, Venera.

2. *məc.* Eşq ilahəsi (klassik poeziyada adətən gözəllik rəmzi kimi “Zöhrə ulduzu” şəklində işlənmişdir). *Şəxsəndin məhv olur ay ilə gün bu gün Zöhrənin; Gör ki, nə afitabmış şol fələkin sitarəsi.* Nəsimi. *Müştəridir sənə Zöhrə fələkdə; Gecə-gündüz övsafını deməkdə.* Q.Zakir. *Susun artıq! Bu Zöhrə ulduzunu seyr edin iştiaqü həsrət ilə; Bu gözəl lövhə sonra düşməz ələ.* H.Cavid. *Zöhrə ulduzuna məftun olmuşsan; Sürürsən üstünə öz təyyarəni.* S.Vurğun.

ZÖHRƏOTU *is. bot.* Qarşı-qarşıya yerləşmiş yarpaqları olan çoxillik zəhərli bitki (yarpaqlarından və gövdəsindən göy rəng hasil edilir).

ZÖHRƏVİ *sif. [ər.] tib.* Əksər hallarda cinsi əlaqə ilə keçən. *Zöhrəvi xəstəlik.*

ZÖKƏM *is. [ər.]* Burnun daxili qışasının iltihabı nəticəsində burundan selik axma və tez-tez asqırma şəklində təzahür edən xəstəlik. *Zökəm olsa əgər bizim qəhrəman; Şeir uzaqlaşar onun yanından.* M.Rahim. *Qızdırmadan, zökəmdən zara gəlib adamlar.* H.Hüseynzadə.

ZÖKƏMLİ *sif. və is.* Zökəm olmuş, zökəm xəstəliyinə tutulmuş (adam).

ZÖVC *is. [ər.] kit.* Kişi, ər. *Demək, Mahmudun atası Allahın rəhmətinə vasil olandan həmuz zövq ixtiyar etməyibsən.* P.Makulu.

ZÖVCƏ *is. [ər.] kit.* Arvad, həyat yoldaşı, qadın. *Taleyin varmış, əzizim, Jasmen! Daha dilbərdir olan zövcəndən.* H.Cavid. *Getdi aqlım mənim əyyami-cavanlıq dəminə; Ki nədir, mən dözəram zövcələrin hər qəminə...* Ə.Nəzmi. [Əbdülməli bəy:] *Ancaq Güllüş xanım, sizin yadınızdadırmı, 7-8 il bundan qabaq Mirzə Balaşın bir zövcəsi var idi, o nə oldu?* C.Cabbarlı.

ZÖVQ *is. [ər.]* 1. Hər hansı bir xoş təəsürətdən duyulan sevinc hissi, məmnunluq hissi; ləzzət, həzz, nəşə. *Sən mükafatını insanlığa xidmətində ara; Əbədi zövq, təsəllini həqiqətdə ara.* A.Səhhət. *Həm zövqüdür, həm cövrüdür ömrün, o, həyatın; İnsanı ucaldan da, qocaldan da məhəbbət.* B.Vahabzadə. [Sultan:] *Dünyada şad xəbərini intizarını çək-məkdən böyük zövq ola bilməz, qarışoğlu.* İ.Hüseynov. // Şəhvani ləzzət. [Sevil:] *Sən*

[Balaş] *hər gün bir dəqiqəlik zövqün üçün tuş gəldiyin hər bir qadına göz basırkən, kimsə sənə namussuz demirdi.* C.Cabbarlı.

□ **Zövq almaq** – ləzzət almaq, həzz almaq, xoşlanmaq, nəşələnmək. *Bu oxumaqdan heç bir zövq almadım.* – [Solmaz:] *Mən istərdim ki, mənim gözəlliyimdən bütün dünya zövq alsın.* C.Cabbarlı. *Zərrə zövq almıram dəbdəbələrdən; Ömrü mahnılarla vururam başa.* S.Rüstəm. *Güzgü də zövq alır gözəlliyindən; Səni güzgiyə də qışqanıram mən.* B.Vahabzadə. **Zövq çəkmək** – bax **zövq almaq**. **Zövq əhli** – kefcil adam haqqında. *Bülbül istər güllü, zövq əhli sevər cananı; Hər bir aşıq sevir öz sevgili cananəsini.* Vahid. **Zövq vermək** – ləzzət vermək, nəşə vermək, kef vermək. *Bu musiqi bizə böyük zövq verdi.* – *Zövq verməz dəxi, eşq əhlinə şirin dəhənin.* S.Ə.Şirvani. *..Bu gün [Ruxsarənin] öz ayağı ilə gəlməsi Sübhanverdizadəyə hədsiz bir zövq verdi.* S.Rəhimov. **Zövqə batmaq** – bax **zövq almaq**. **Zövqə dalmmaq** – zövqə qapılmaq, zövq içində olmaq. *Şimdi Sənan yatıb da rüyadə; Zövqə dalmış behişt-i əladə.* H.Cavid. **Zövqə gəlmək** – zövqlənmək əhvalı yaxşılaşmaq, kefi durulmaq. **Zövqə yatmaq (yaratmaq)** – xoşa gəlmək, bəyənilmək, estetik tələblərə cavab vermək. **Zövqünü oxşamaq** – bax **zövq vermək**. *Təbiət öz gözəlliyi və tərəvəti ilə insanlara təsir edir, zövqünü oxşayır.*

2. Gözəllik, həsən. *Mirzağa deyirdi: – Sən bilməyirsən, Cəmilə! Xəlvət bir guşəyə çəkilib ikili yaşamağın başqa bir zövqü vardır.* S.Hüseyn. *Nə xoş gəlib bu qış, bu qar; Qışın da başqa zövqü var.* M.Dilbazi.

3. Gözəlliyi, incəliyi hiss etmə, duyma, seçmə, başa düşmə qabiliyyəti; estetik duyğu. *Zövq ilə geyinmək. Onun incə zövqü var.* – *Biləks, onda “Fərhad və Şirin” dastanına qiymət qoya biləcək qədər bədii zövq yoxdur.* M.S.Orudubi. [Nadir bəy:] *Məncə gözəllik zövqə aid bir şeydir.* H.Cavid. □ **Zövq ilə** – incəliklə, incə duyğu ilə, estetik tələblərə uyğun surətdə. *Burada hər şey zövq ilə sahman olunmuşdu.* H.Seyidbəyli.

4. Meyil, həvəs, istək. *Qulluq zamanı öz fitri zövqümə görə, mütaliə və təhsilimdən qalmadım.* M.F.Axundzadə. *Eyni zamanda sənin zövq və marağının əleyhinə olaraq,*

özünə sevgi elan edən adamları da cəzalan-dırmağa haqqın yoxdur. M.S.Orudubi.

5. Əyləncə, sadlıq, kef, səfa. Zövq *çində* yaşamaq. O, bütün zövqümüzü pozdu. – Göy səmti açıldıqca könüllər də açıldı; Dünya üzünə zövq, səfa endi, saçıldı. A.Səhhet. Çalın, oxuyun! Biz də uzaqdan zövqünüzdə iştirak edəriz. H.Cavid.

ZÖVQLƏNMƏ “Zövqlənmək”dən *f.is.*

ZÖVQLƏNMƏK *f.* Zövq almaq, ləzzət aparmaq, nəşələnmək. *Vaqif yağışdan sonra təmizlənilib, işıldayan otlara və çiçəklərə baxıb zövqlənirdi. Çəmən-zəminli.*

ZÖVQLÜ *sif.* 1. Yaxşı zövqü olan (bax **zövq** 3-cü mənada).

2. Zövq verən, nəşə verən, kef verən.

ZÖVQ-SƏFA [ər.] bax **zövq** 5-ci mənada. *Bir ay belə zövq-səfa ilə vaxt keçirib, yazıq Əsmaya yenə bir xəbər yollamadılar. “Lətif şah”. [Kərəm:] Gəl sürək dünyanın zövq-səfasını; Boyna dolamağa qol gəlsin, gəlsin! “Əslə və Kərəm”.*

ZÖVQSÜZ *sif.* 1. Zövqü olmayan (bax **zövq** 3-cü mənada). *Zövqsüz adam.* // Estetik tələblərə cavab verməyən, gözəllikdən, incəlikdən məhrum. *Zövqsüz paltar.* // Zərf mənasında. *Zövqsüz geyinmək.*

2. Xoşa gəlməyən, bəyənilməyən.

ZÖVQSÜZCƏSİNƏ *zərf* Zövqsüz, yaxşı zövqə, zərifliyə, incəliyə, estetik tələblərə uymaz bir surətdə. *..Bu da müharibədən əvvəl zövqsüzçəsinə və savadsızcasına çəkilməmiş bir neçə səthi, boş kinofilmin verdiyi məlumatdan irəli gətməmişdi. Ə.Əbüllhəsən.*

ZÖVQSÜZLÜK *is.* Yaxşı zövqün, gözəllik duyğusunun olmaması; pis zövq.

ZÖVQÜ SƏFA bax **zövq-səfa**. *Bayram günüdür, zövqü səfa xanələr içrə; Cananım oturmuş neçə cananələr içrə. Q.Zakir. Kim-səni görmədim zövqü səfada; Bülbül ağlar, sünbül ağlar, gül ağlar. H.Cavid. □ Zövqü səfa çəkmək (qılmaq, sürmək) – bax zövq çəkmək (“zövq”də). Yar olub özğələrə, yar çəkir zövqü səfa; Düşmüşəm mən quru böhtanlara, töhmət çəkirəm. S.Ə.Şirvani. Sür daima zövqü səfa, fəvri etmə fürsət; Bir gün gəlir, əsla səmər verməz nədəmət. H.Cavid. Tərk eləyib yarı-vəfadarını; Rəqib ilə zövqü səfa qılmışan. Aşıq Kərim.*

ZUBUL *is.* Odun doğramaqda, bərk materialda dəşik açmaqda istifadə olunan mıxça.

ZUMAR *is. məh.* Qış ehtiyatı. *Hamının anbarında üzümü, narına-heyvasınatan qış zumarı* [var]. Mir Cəlal.

ZÜMMER *is.* [alm. Summer] *tex.* Səs siq-nalları vermək üçün radiotexnika və tele-foniyada işlədilən elektrik cihazı və cihazda eşidilən qırıq səs. *Telefonda zummer yoxdur.*

ZUR *klas.* bax **zor**. *Bir tərəfdə görürəm qüvvəti-zur; O biri yanda bilik, fənn, şüur.. Ə.Nəzmi. Qızlara insan deyib; məxluq edir başına zur. C.Cabbarlı.*

ZURNA *is.* Nəfəslə çalınan boruşəkili, ağzığın, kəskin səslə musiqi aləti. *Zurna çalmaq. – Birdən qulağıma zurna səsi gəldi. S.S.Axundov. Rəqs qurtardıqda qapıdan məşəllərin işığı görünür və zurna səsi eşidilir. Ü.Hacıbəyov. [Gülyaz] ..ordlarını şişirdib zurnada ceyranı havası çalan çalğıçıların qarşısında məharətlə oynadı. M.Hüseyn.*

♦ Zurna bağlamaq – dalca danışmaq, söz qoşmaq, böhtan atmaq. **Zurna çalınmaq** *məc.* – aləmə yayılmaq, söz-sov getmək, haqqında cürbəcür şayiələr yayılmaq. [Qaradonlu] *bir-iki söz də səndən qopardacaq, onda görəcəksən ki, kəndin arasında zurna çalınır. İ.Hüseynov. Zurna çalmaq məc.* – 1) *vulq.* boş, mənasız danışmaq, uzatmaq, baş-qulaq aparmaq; 2) şişirdərək aləmə yaymaq, şayiə yaymaq, aləmə car çəkmək. [Pullu Məhərrəm:] *Qardaş, bu nə zurnadı camaat çalır? Aşıq Ələsgər. [Hacı Murad:] Zurna çalıb aləmə səs salmışınız ki, Hacı Muradın pulunu sandıqlar tutmur. S.S.Axundov. Zurnası sonraya qalib* – adətən pis nəticələ-nək, mənfi nəticələrə səbəb olacaq bir şey haqqında. **Əlinə zurna vermək** – yalan vəd-lər vermək. **Zurnaya qoyub çalmaq** – biabır etmək, rüsvay etmək, aləmə yaymaq.

ZURNA-BALABAN *is.* Zurna və balaban. [Qarovulçu:] *Odur kəndin camaatı, uşaqlı-böyükli zurna-balabanla buraya gəlirlər. Ə.Haqqverdiyev. Ay ana, ay ana, bircə mənim o zurna-balabanımı bəri gətir. C.Cabbarlı. // Çalğı, kef mənasında. Çəşmələr başından heç əskik olmaz; Zurna-balabanı bizim dağ-ların. S.Vurğun.*

ZURNA-BALABANLI *sif.* Zurna və bala-ban çalınan (çalğılı). [Tükəz qarı:] *Sənə toy*

lazımdır, kişi, özü də zurna-balabanlı bir toy... S.Rəhimov.

ZURNAÇI is. 1. Zurna çalan çalğıçı. *Qızı öz kefinə qoysan ya zurnaçıya gedər, ya hal-vaçıya.* (Ata. sözü). *Zurnaçılar çalmağa başlayırlar.* Ü.Hacıbəyov. *Baxışoğlu Həsən özü bir zurnaçı idi.* B.Talıblı.

2. məc. Naqqal, boşdanişan, boşboğaz adam haqqında.

ZURNAÇILIQ is. 1. Zurnaçının işi, peşəsi, sənəti.

2. məc. Uzunçuluq, boşboğazlıq, naqqallıq.

ZURNA-QAVAL is. Zurna və qaval. *Zurna-qaval səsi.* – *Çalma, dəxi bu zurna-qavalın işə keçməz! Bifaidədir, cəngü cidalın işə keçməz!* Ə.Nəzmi. *Sonra zurna-qaval çalındı, əsil toy başlandı..* M.Rzaquluzadə.

ZÜBDƏ is. [ær.] köhn. 1. Ən çox bəyənilmiş hissə.

2. Nəticə, xülasə.

3. Qaymaq.

ZÜHƏL is. [ær.] Saturn planetinin ərəbcə adı (klassik şeyrdə gözəlin surəti buna bənzədilir).

ZÜHUR [ær.] Zahir olma, meydana çıxma, görünmə, çıxma. *Günəşin zühuru.* Ayın zühuru. – *Hər zərreyi-zahirin zühuri; Bir öz-gəyə bağlıdır zəruri.* Füzuli. [Soltanın] *bu nagahani zühuru Durnada heç bir təəccüb .. doğurmadı.* İ.Əfəndiyev. □ **Zühur etmək** – meydana çıxmaq, zahir olmaq. *Gecmi, tezmi, bilməm, əmma haqq edər bir gün zühur.* M.Hadi. *Veylabadda hər bir şey dəyişmişdi, çoxlu ocaqlar (pirlər) zühur etmişdi.* Cəmənzəminli. *İran ticarət bazarlarında zühur edən ümumi düşməyə qarşı vahid cəbhə düzəldə bilmirlər.* M.S.Ordubadi. **Zühur olmaq** – doğulmaq, meydana gəlmək. *Necə ki sən zühur oldun anadan; Mən gülə bilmədim bu qəmənanadan.* Molla Cümə. **Zühura gəlmək** – meydana çıxmaq. ...*Bizlərdə millət qurğuları şəxsi qurğular şəklində zühura gəlir.* C.Məmmədquluzadə. **Zühura çıxmaq** – üzə çıxmaq, meydana çıxmaq, zahir olmaq.

ZÜKUR is. [ær. “zəkər” söz. cəmi] klas. Kişilər. *Hər yerdə zükur və ünas bimaristanları olurdu ki, qərrib və bəkəs mərizlərə orada müalicə edib pərəstar olurdular..* M.F.Axundzadə. *Dağıstan xalqının ünas tayfası sövdə*

eləməkdə zükur qismindən sərrıştəsi artıqdır. “Əkinçi”. Küçələrdə hamı; nə narü nə nur; Qarışib bir-birə ünasü zükur. M.Ə.Sabir.

ZÜLAL is. [ær.] 1. Saf, sərin, dadlı su (klassik şeyrdə adətən təmizlik, saflıq rəmzi kimi işlənmişdir). *Şəfayi-vəsl qədrin hicr ilə bimar olandan sor; Zülali-zövq şövqün təşnevi-didar olandan sor.* Füzuli. *Xurşidim, xavərim, hilalım sənsən; Şəkərim, şərbətim, zülalım sənsən.* M.V.Vidadi. *Qorxuram so-luxa bu gül yanağın; Ey ləbi zülalım, sən ağlayanda.* Molla Cümə.

2. biol. kim. Canlı orqanizmlərin ən mühüm tərkib hissəsi olan mürəkkəb üzvi maddə. *Qarğıdalı dənində 9-10 faiz zülal və 4-6 faiz yağ vardır.*

ZÜLALİ sif. [ær.] biol. Zülala aid olan, zülaldan ibarət olan. *Zülali birləşmələr. Zülali maddələr.*

ZÜLAM [ær. zəlam] klas. 1. Bax **zülüm**.

2. Bax **zülümət**. *Ətraf zülam içində yeksər; Göylərdə görünməyir bir əxtər.* A.Şaiq.

ZÜLF is. [fars.] şair. Saç (xüsusilə üzün iki tərəfində sallanan tellər). *Təbriz üstə Marağa; Zülfün gəlməz darağa; Axtarıram yarımı; Düşüb soraq-sorağa.* (Bayatı). *O şahmar züfləri, tel güləbatın; Necə oldu, ay qabağı nigarin?* Molla Cümə. *Xalın qaradı, zülf qara, gözlərin qara; Bir ağ gün görərmi olan mübtəla sana?* S.Ə.Şirvani.

ZÜFLÜ sif. Zülfü, züfləri olan. *Pərişan züflü gözəl.*

ZÜLM is. [ær.] Ədalət və insafa zidd olan hal və hərəkət, güclünün gücsüzə qarşı göstərdiyi amansız təzyiq, haqsızlıq, insafsızlıq, ədalətsizlik, cəfa. *Ya zalım zülmədən əl çək-məlidir, ya da məzlum zülmə qatlanıb, öz idrakının təsdiqi ilə zülmü dəf etməlidir.* M.F.Axundzadə. // Özbaşınalıq və zorakılıq əsasında qurulan idarə üsulu; istibdad. *Hökumət zülmündən tənəyə gəlmiş xalq hökumətə qarşı yazılan bu rübabın təkrar edilməsini tələb etməyə başladı.* M.S.Ordubadi. // Ümmiyyətə, əziyyətə, əzab, işgəncə. *Tainki ayıqdır, həzər et ər dediyəndən; Ər zülmü yaman-dır!* M.Ə.Sabir. □ **Zülm etmək** – zülmə, haqsızlığa məruz qalmaq. **Zülm etmək (eləmək)** – amansızcasına sıxışdırmaq, incitmək, azadca yaşamağa və inkişaf etməyə qoyma-

maq, istismar etmək, ədalətsizlik etmək, haqsızlıq etmək, cəfa etmək. *..Zülm eliyən, qan tökən; Ya xan, ya sultan olar.* (Bayatı). *İkisi birləşib zülm edib mana; Şahid yox arada, qorxuram dana.* Q.Zakir. *Mən ki doymamışdım heç vüsalından; Mənə zülm elədi yaman ayrılıq.* N.Rəfibəyli. **Zülm ərsəy dayandı (çıxdı)** – zülm, ədalətsizlik həddini aşdı. **Zülm ilə, zümlə** – çox böyük əziyyətlə, çox çətinliklə. *Qurbani der: bu nə cərx-i-fələkdir; Zümlə ayrırırlar yarı da məndən.* Qurbani.

ZÜLMAT bax zülmət.

ZÜLMATLI bax zülmətli. *Vərəmli, zülmətli zindan görünür; Hər gül bir zəhərli tikan görünür.* M.Rahim.

ZÜLMƏT is. [ər.] 1. Qaranlıq. *Axşamdır, gün batmış, şəfəq saralmış; Çölə zülmət çökmüş, hava qaralmış.* A.Səhhət. *Çıraql ol! Nurunu artır günbəgün; Hər yerdə həyatın boğ zülmətini.* B.Vahabzadə. *Zülmət çökdü, gecə gəldi; Zalım gecə necə gəldi!* M.Dilbazi.

2. *folk.* Nağıllarda: İskəndərin dirilik çəsməsi axartmaq üçün getdiyi çox qaranlıq yer.

3. *məc. kit.* Mədəniyyətsizlik, nadanlıq, cəhəlet mənasında. *Elm bir nur, cəhl zülmətdir; Cəhl duzəddir, elm cənnətdir.* S.Ə.Şirvani.

ZÜLMƏTXANA is. [ər. zülmət və fars. ...xanə] *klas.* Qaranlıq yer. *Yatıbsan, oyan, dağlar! Al-yaşıl boyan, dağlar! Bura zülmətxanadır; Necədir o yan, dağlar!* (Bayatı). *Çırağı-şəb mənə bəsdir, ciyərdə şöləyi-dağın; Bihəmdülla ki, zülmətxaneyi-könlüm münəvvərdir.* S.Ə.Şirvani.

ZÜLMƏTLİ *sif.* Qaranlıq. *Sən gözləmir-misən yaşamaqdan çox il hələ; Zülmətli yollar içrə gəzirsən necin belə?* A.Səhhət. *Həcər bir az da gedib zülmətli bir meşəyə qovuşdu.* S.Rəhimov.

ZÜLMKAR is. [ər. zülm və fars. ...kar] Zalım, zülm edən, müstəbid. *Əzəl fürsət bizdə idi həmişə; İndi fürsət zülmkara düşübdü.* “Lətif şah”. *Bəy çox xəsis və zülmkar idi.* Ə.Sadiq.

ZÜLMKARCASINA *zərf* Zalımcasına, insafsızcasına, amansızcasına.

ZÜLMKARLIQ is. Zülm etmək, zalımlıq etmək, zülmkarlara xas olan hal və sifət. *De-yirlər, məclislərdə mənim zülmkarlığımdan danışsın.* “M.N.lətif.”

ZÜLUM *sif.* [ər. zəlum] *klas.* 1. Həddindən artıq zülm edən, haqsızlıq edən, qəddar, çox zalım.

2. Zülm. *Cahan, cahan deyil daha, züluma aşıyanədir; Qalıbsa ədlü rəhmədən boş ad, o da fəsanədir.* C.Cabbarlı.

ZÜLÜM-ZÜLÜM: zülüm-zülüm ağlamaq – acı-acı ağlamaq, zar-zar ağlamaq. *..Bir maral yerə uzanıb gözlərinin yaşını abineysan kimi tökür, zülüm-zülüm ağlayırdı.* (Nağıl).

ZÜMRƏ is. [ər.] 1. Silk, ictimai təbəqə, sinif. *Ziyalı zümrəsi.* – *Mirzə Səməd şəhər məktəbini qurtarıb iyirmi yaşından etibarən məmur zümrəsinə daxil olmuşdu. Çəmənzəminli. Bu qəzet [“Qamusul-əxbar”] nə bir siyasi fırqənin, nə də bir elmi zümrənin malı idi. Qantəmir. Ümumən kübarlar zümrəsinə qarşı bədgüman olan və pis münasibət bəsləyən Qəhrəmani belə bu qızı [Südəbəni] xoşlayırdı.* M.İbrahimov.

2. *köhn.* Camaat mənasında.

3. *köhn.* Cins, növ, qrup. *Heyvanlar zümrəsi.*

ZÜMRÜD [ər.] 1. is. Yaşıl rəngli qiymətli daş.

2. *Sif. mənasında.* Zümrüddən qayırılmış. *Zümrüd bilərzik. Zümrüd üzük qaşı.* – [Qızlar] zümrüd və almaz xalxalları topuqlarına bağladılar. M.S.Ordubadi.

3. *Sif. mənasında.* Yamyaşıl, yaşıl, tünd-yaşıl şey haqqında (təşbeh məqamında). *Zümrüd dağlar üstündəki al şəfəqlər sönərkən, qonşu bağçalarda həzin bir ney səsi inlədi.* H.Cavid. *Nə dayanmaq vaxtıdır, gözəl dostum, sən də gəl! Seyr edəlim qol-qola bu zümrüd çəməndə, gəl...* M.Müşfiq. *Zümrüd rəngli dənizə; Bir baş vur; Bir çim, qaral.* N.Rəfibəyli. *Yadıma yurdumun çölü, çəmən; Suyu zümrüd rəngli göllərim gəlir!* M.Dilbazi.

♦ **Zümrüd quşu** – qədim əfsanələrdə: özünü odda yandırıb sonra küldən törəyən əfsanəvi quş (əbədiyyət rəmzi kimi işlənir).

ZÜMRÜDGÖZLÜ *sif. şair.* Yaşılqözlü, gözləri yaşıl.

ZÜMRÜDÜ *sif.* Zümrüd kimi, zümrüd rəngində, yamyaşıl.

ZÜMZÜMƏ is. [ər.] Ahəstə səslə, pəsdən, özü üçün oxuma, dodaqaltı oxuma. *Eşitdim cavanların şirin züzmümasını; Dirlədim layla*

deyən anaların səsinə. Ə.Cəmil. Ötüşən quşların civiltili nəğməsi, büllur suların şirin zümzüməsi, sərin tərənəsi [əşidilirdi]. M.Rzaquluzadə. □ **Zümzümə etmək (ələmək)** – pəsdən, ahəstə səslə özü üçün oxumaq; dodaqltı oxumaq. *Kalvayı Qurban pəyəyə gəndə gördü ki, Ələsgər camışın axurunda oturub, astadan zümzümə eləyir. “Aşiq Ələsgər”. Baxış bəy zümzümə eləməyə başladı.* Ə.Abasov. // *məc.* Nəğmə, tərənə, tərənnüm (bəzən şairənə təşbəhlərdə işlənir). *Quşların zümzüməsi. Suların zümzüməsi. – Axşam sularının zümzüməsində; Bir yeni dünyanın nəşidəsi var.* S.Vurğun. *Ağ samovar zümzümə eləyir, Mışkinaz .. həzin-həzin oxuyurdu.* Ə.Vəliyev.

ZÜMZÜMƏLƏMƏK *f.* Zümzümə etmək, dodaqltı oxumaq, nəğmə oxumaq. // *Məc.* mənada. *Dağlardan əsən meh əbasını yellədikcə xoşlanır, dodağının altında zümzümələyirdi.* S.Rəhman.

ZÜMZÜMƏLİ *sif.* Zümzümə ilə oxuyan; tərənəli, ahəngli. *Çalxanır dəryalar, çığırışır qazlar; Zəm-zəm zümzüməli göllərin, dağlar! Aşiq Ələsgər. ..Səhərə qədər çayın və bulaqların zümzüməli suları baş alıb hara isə gedir.* Ə.Vəliyev.

ZÜNNAR *is.* [ər.] Xristian keşişlərinin ibadət zamanı bellərinə bağladıkları ucları aşağı sallanan sərt qurşaq (klassik şeirdə xristianlıq rəmzi kimi işlənmişdir). □ **Zünnar bağlamaq** *klas.* – müsəlmanlıqdan dönmək, xaç-pərəst olmaq. *Axırda zünnar bağlarsan; Qəmə yoldaş olan könlüm!* Aşiq Valeh.

ZÜRAFƏ *is.* [ər.] zool. Boynu çox uzun və qabaq ayaqları dal ayaqlarından uzun, gövşək Afrika heyvanı. *Zürafə boynuna bənzərdi boynu; Məğrur, ədalətli bir duruşu vardı.* H.Cavid. *Hacının gözüne görünmək istəyən yülzərcə yaltaq ziyahılar ayaq barmaqları üstündə qalxıb başlarını zürafə kimi yuxarı qaldırırlar.* M.S.Ordubadı.

ZÜRRIYYƏT *is.* [ər.] *klas.* Övlad, nəsil, soy. [Şah:] *Məndən sonra mal-dövlətimə .. sahib olacaq bir zürriyyətim yoxdur.* “Lətif şah”. [Səlim bəy:] *..Mirzənin, budur, saqqalı düşüb qurşağına, amma zürriyyəti yoxdur.* Ə.Haqqverdiyev.

ZÜVÜLDƏMƏ “Züvüldəmək” dən *f.is.*

ZÜVÜLDƏMƏK *bax züvüldəmək².*

ZÜVVAR *bax zəvvar.* Züvvarları gözləyənlər gözlərini hamam tüstü tərəfə tutub, səbirsiz gözləməkdə və söhbət etməkdə idilər. T.Ş.Simurq. *Yaxşı, a kişi, axır sabah-biri gün züvvarlar çıxırlar.* C.Məmmədquluzadə.

ZÜY¹ *is.* Nəfəslə çalınan musiqi alətlərinin səsi əsas alətin ahənginə uyğunlaşdırma, onun çaldığı havanı təkrar etmə. □ **Zü(y) tutmaq (getmək)** – 1) çalınan havanı təkrar etmək, səsi onun ahənginə uyğunlaşdırmaq (nəfəslə çalınan musiqi alətində); // *məc.* müşayiət etmək, bərabər çalmaq. *Züy tutur gecələr suların səsi; Bur-da çobanların zil şikəstəsi.* S.Vurğun; 2) *məc.* öz fikri olmayıb başqasının fikrini, sözlərini təkrar və ya müdafiə etmək.

ZÜY² *is.* 1. Sürüşmək üçün buz meydança.

2. Xizək ilə buz meydançada sürüşmə. *Züy getmək (buz üzərində sürüşmək).*

ZÜYÇÜ *is.* Zurnaçalanın yanında züy tutan çalğıçı. *Züyçü züy tutar, zurnaçı zurna çalar.* (Ata. sözü).

ZÜYÇÜLÜK *is.* 1. Züyçünün işi, peşəsi.

2. *məc.* Öz fikri olmayıb başqasının fikrini, sözlərini təkrar və ya müdafiə etmək.

ZÜYTUTAN *bax züyçü.*

ZÜYÜLDƏMƏ¹ “Züvüldəmək¹” dən *f.is.*

ZÜYÜLDƏMƏ² “Züvüldəmək²” dən *f.is.*

ZÜYÜLDƏMƏK¹ *f. dan.* Sürüşmək. *Lotu dinnməz-söyləməz minbərdən züvüldüyüb düşür yerə.* C.Məmmədquluzadə. [Dərviş:] *Ruqiyyə ilan kimi iki qolumun arasından züvüldəyib çıxdı.* A.Divanbəyoglu.

ZÜYÜLDƏMƏK² *f.* Züyültü səsi çıxarmaq, ağlamaq, inləmək.

ZÜYÜLDƏTMƏ “Züvüldətmək” dən *f.is.*

ZÜYÜLDƏTMƏK *icb.* Ağlatmaq, züyüldəməsinə səbəb olmaq.

ZÜYÜLTÜ *is.* 1. Züyüldəmək işi, körpə uşağın ağlamaq səsi, ağlaması. // İnilti.

2. İti gedən, sürüşən şeyin çıxardığı səs; viyılı. *Minalar züyültü ilə süzüb gələrək sağda-solda partlayır, .. güllələr cır arılar kimi [İdrisin] başının dövrəsində vızıldayırdı.* Ə.Məmmədxanlı.

**Dördcildlik “Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti”nə
əlavə edilmiş sözlərin siyahısı**

A	Anklav	Bazı ³
Abak	Aplikasiya	Bekon
Abiogenez	Aprobasiya	Berkut
Abisin	Aranjiman	Bestseller
Abissal	Areal	Beysbol
Abolisionizm	Arena	Beyzə
Abordaj	Asılqan	Bəqərə
Aborigen	Avstralopitek	Bələkləmək
Abortiv	Ayətullah	Bılına
Abraziya	Azıxantrop	Biatlon
Absenteizm	B	Biquidi
Abses		Blef
Absorbsiya	Badminton	Blin
Abstinensiya	Bakalavr	Bomj
Abuliya	Bal ⁴	Bonus
Addison	Bal ⁵	Bordür
Adekvat	Bal ⁶	Bölgə
Adenoma	Bal ⁷	Bra
Adheziya	Ban ³	Brakonyer
Aksiz	Banka ²	Brifinq
Aqava	Bar ⁵	Broker
Aqreqat ²	Bar ⁶	Broyler
Allergiya	Bar ⁷	Buklet
Alliterasiya	Bar ⁸	Bumeranq
Alternativ	Bar ⁹	C
Ambisiya	Bar ¹⁰	
Amfora	Barel	Came
Anafora	Barə ²	Cəzm
Anakonda	Barə ³	Cidar
Analgin	Barə ⁴	Cin ²

Cins ²	Davla	Eksklüziv
Cübbə	Davuş	Ekspansiya
Cütavazlı	Demblok	Ekstaz
Ç	Dendrari	Ekstra
Çarter	Deportasiya	Esse
Çaşı	Depressiya	Eşafot
Çığ	Dəbir	Evakuasiya
Çığnamaq ¹	Dərbərə	Evrika
Çığnamaq ²	Dərbəstə	Eyd
Çırtlaq	Dərək	Ə
Çiçə	Dəstar	Ədyal
Çiling	Diaspor	Əfza
Çis	Dibir	Əmbiz
Çitək	Dilir	Əndərz
Çiyan	Dilov	Ənduh
Çotur	Dimedrol	Ənvar
Çöpük	Dingə	Ərəzən
Çöz	Dingi	Əshab
Çözələmək	Display	Ətf
Çözənək	Dissident	Əvayil
Çözmək	Distrofiya	Əyləc
Çözüm	Dizayn	Əzdad
Çudu	Dominat	F
Çuğlamaq	Dosye	Fail
Çuşka	Draxma	Faks
Çüy	Draje	Faringit
D	Drel	Farmazon
Dansıq	Dublyonka	Fasid
Dara-bara	Dust	Fata
Darımaq	E	Femida
Dasit	Ehtimam	
	Ehtiraq	
	Epikriz	

Feminizm

Fen

Feniks

Fenomen

Fiasko

Fibra

Filantropiya

Fit

Flakon

Fleqmatik

Fleş

Fleyta

Fligel

Florin

Forint

Fort

Fövc

Friz

Frontit

Fut

Fürer

Füyuzat

G

Geparin

Germetik

Gəhgir

Gərdə

Gildiya

Giyah

Gücürləmək

Gündəm

Güvənc

H

Hafiz

Hail¹

Hail²

Haiz

Hakəza

Hallüsinasiya

Halogen

Hamaş

Hamil

Harmatan

Helium

Hematologiya

Hepatit

Hermafrodit

Həcz

Həfriyyat

Həmzad

Həmzə

Həndbol

Hənəfi

Hənir

Hənuz

Həpir

Homogen

Horoskop

Hotel

Hübab

X

Xartiya

Xaşak

Xəlic

Xəndə

Xıra

Xızır

Ximer

Ximə

Xirələmək

Xolerik

Xural

Xüləfa

Xülq

Xülus

İ

İbtida

İdentik

İfraq

İkebana

İqta

İllüminator

İmic

İmmiqrant

İmpıçment

İmpotensiya

İmpresario

İnabət

İnaqurasiya

İndiferent

İnformasiya

İnhilal

İnhina

İnjektor

İnqrediyent

İnnervasiya

İnsolyasiya	Kariyes	Konsonant
İnstansiya	Karotin	Konsort
İnsult	Karter	Kordiamin
İnteqrasiya	Karyer	Korrelyat
İnvar	Kasasiya	Korrida
İnvariant	Kaset	Korrupsiya
İpoteka	Kaskadyor	Korsar
İppodrom	Katakomba	Kortes
İprənmək	Keşməkeş	Kotton
İrbis	Kəsmət	Kotul
İrtihal	Kətəməz	Kovrolit
İsrif	Kəzzab	Kredo
İstiqrar	Kibernetika	Kristalon
İşemiya	Kirza	Krişna
İyen	Kivi	Kulturologiya
İyerarxiya	Klan	Kumarin
	Klapan	Kurator
J	Klerk	Küvet
Jalüz	Klip	Kvorum
Jele	Koalisiya	Kvota
Jiro	Koaquloqram	
Jitiye	Kokos	Q
	Kolqotqa	Qaimə
K	Kollokvium	Qamak
Kabalistika	Kolodka	Qanqster
Kabriolet	Kolyuriya	Qarant
Kabus	Kommutasiya	Qarnir
Kakadu	Kompromat	Qasib
Kameliya	Kompyuter	Qaupvaxt
Kamuflyaj	Kondensasiya	Qazel
Kanistr	Kondisioner	Qazoyl
Kanyon	Konfessional	Qisvət
Karate	Konqruyent	Qladiolus
	Konsonans	

Qlobal
Qneys
Qobelen
Qoboy
Qolfi
Qondola
Qonit
Qonq
Qrafem
Qranul
Qravitasiya
Quaş

L

Lakey
Lakonik
Lanset
Latun
Lavsən
Layka
Layner
Lazaret
Lazer
Leksem
Lemur
Len
Leonid
Letuçka
Leykoplastır
Leykoz
Ləm
Lərziş
Ləvəngi

Libido
Lixter
Linqafon
Lipoid
Lisenziya
Litologiya
Liturgiya
Liver
Lobbi
Lokal
Lokasiya
Lornet
Losyon
Lotos
Lökün
Lunoxod
Lütf

M

Maaf
Mac¹
Mac²
Madyar
Mafiya
Mafraq
Magiya
Maharaca
Mahatma
Mahrux
Majoritar
Makaka
Makao
Maki

Makiavellizm
Makkartizm
Makrel
Maqnitola
Maqnon
Maltoza
Manqurt
Maneken
Mani
Manipulyasiya
Manqır
Mansarda
Mansıra
Mantilya
Manul
Marazm
Marğız
Marimba
Marina
Marinad
Marinka
Marionetka
Market
Marketing
Maroken
Maroni
Martit
Maskaron
Maskon
Mason
Mastit
Mavəra
Mayya
Mazer

Media	Mənqul	Monitoring
Medium	Mərəndi	Moped
Medye	Mərvani	Mor ²
Megera	Məsərrət	Mor ³
Meqa	Məzyədi	Mosi
Melanxoliya	Mıdır	Motel
Melassa	Mikoz	Moyva
Melxior	Mikser	Möbid
Melinit	Miledi	Mövlana
Meliya	Milenium	Muar
Menecment	Milord	Muavr
Menno	Minotavr	Mucuq
Mentalitet	Mirabel	Mufel
Menuet	Missiya	Muxul
Menzura	Mister	Mukaltin
Mer	Mitoz	Mukor
Meriya	Mitra	Mulda
Mesaj	Mobəd	Munda
Mesenat	Mobil	Munqu
Messa	Modem	Murğuz ²
Metamorfoz	Modul	Mustanq
Metol	Mofet	Muşket
Meton	Mogikan	Muşketyor
Meyoz	Moxer	Mutagen
Mezon	Moqar	Mutant
Məcruh	Moqur	Muton
Məfsəl	Mol	Muza
Məhabət	Molyar	Müadil
Məhfəl	Molyusk	Müaqib
Məhfəzə	Moment	Mübəlliğ
Məhzər	Monada	Mücrim
Məxlut	Monitor ¹	Müdəbbir
Məkus	Monitor ²	Müəssir
Məngəl	Monitor ³	Müəttər

Müfsid	Nadidə	Nokaut
Mühib	Naftalan	Nokdaun
Müxabirə	Nax	Noqay
Müxtəs	Naxah	Nom
Müqəddər	Namvar	Nomarx
Mülazim	Nanay	Nominasiya
Mülhəq	Nandi	Nonet
Müməssil	Nandu	Nord
Münacat	Nanix	Norka
Münafiq	Narkomaniya	Norveç
Münazirə	Nasir	Nostalgiya
Mürəbbe	Nasizm	Nubiyalı
Mürvər	Neandertal	Nuh
Müsalihə	Nekroloq	Nuqa
Müsəvvər	Neoantrop	Nüsrət
Müstəhkəm	Neptun	
Müşəbbək	Netto	O
Müşfiq	Neyman	
Müşrik	Neyro	Oblast
Mütəəllinq	Nəfir	Obliqasiya
Mütəəllim ¹	Nəhy	Obraz
Mütəəllim ²	Nət	Oda ²
Mütəkəllim	Nəvvab	Ofisiant
Mütəlla	Nəzafət	Oğuz
Mütəntən	Niknam	Oxra
Mütəradif	Nikol	Oksid
Müttəhid	Nimcan	Olay
Müzayidə	Nimfa	Oluş
Müzikl	Nistaqm	Omaç
	Nistatin	Omar
N	Nitrasiya	Omlet
Nabud	Nitro	Orakul
Naçiz	Nival	Orgiya
Nadfil	Niyabət	Orogen

Oronim
Ortam
Ortit
Ortoqonal
Ostan
Ottisk
Oval
Oyalamaq
Oykonim

Ö

Ödül
Öndər
Önəm
Örən
Özgün

P

Padar
Paxar
Paker
Paleoantrop
Palitra
Palpasiya
Paltus
Pampa
Pampers
Pandit
Pandus
Papey
Paraqvaylı
Paranoyya
Paremiya

Parez
Paritet
Partnyor
Pas²
Pas³
Paskvil
Passat
Pastel
Patisson
Patogen
Patronaj
Pazaq
Pedi
Penni
Penya
Periferiya
Perikmək
Persey
Persol
Peso
Pey
Peycer
Peycinq
Pərpuç
Pərvin
Pəst
Pəşəng
Pfenniq
Piast
Pifos
Pikador
Pikap
Piktoqram
Pilyastır

Piniya
Pion
Pişrov
Plafon
Plastr
Plato
Plutonizm
Plüş
Plyus
Podium
Polemika
Polietilen
Politoloq
Polonez
Poloves
Polyak
Poni
Ponqo
Poplin
Populist
Popurri
Porsumaq
Porşen
Portye
Postsovet
Potensiya
Poza
Pozisiya
Praqmatika
Preambula
Prednizolon
Prefektura
Preyskurant
Prioritet

Pripiska
Prodüser
Proskripsiya
Prostat
Protein
Psixeya
Puçal
Puding
Pudlinq
Pulover
Purgen
Püştə

R

Raca
Rad
Rafikasiya
Rahəvi
Rakurs
Raqa
Ralli
Ranq
Ratsiya
Reabilitasiya
Reanimasiya
Rebus
Reduktor
Redut
Referensiya
Region
Registr
Rekon
Rekviyem
Regressiya

Relaksiya
Relikt
Remedium
Repressiya
Repressor
Repriza
Respirator
Ressor
Resurs
Retro
Revyü
Reyestr
Reytuz
Rəd
Rəhavi
Rəqiq
Rəmə
Rəməl
Rəsul
Rial
Ridikül
Rikoşet
Rivanol
Robot
Rok
Rondo
Rumba
Rutil
Rüfət
Rüqə

S

Saklar
Sakslar

Saqa
Salaka
Saleh
Salğar
Salmonellyoz
Salto
Saltus
Salurlar
Sammit
Sanarlar
Sanqvinik
Sanskrit
Santim
Sapfir
Sapyor
Sapyorluq
Sarpinka
Sasanilər
Saturn
Sauna
Savanna
Seçim
Sekam
Seks
Sektor
Selen
Selenit
Selva
Sen
Sent
Sentesimo
Sentimo
Senz
Sepsis

Septik	Sıslamaq	Situasiya
Septima	Sıtqamaq	Siyal
Ser	Si	Siylene
Seradella	Siam	Siyenit
Seroz	Sian	Sizal
Serum	Sianid	Skafandr
Set	Sibo	Sketç
Seym	Sikl	Sklera
Seytnot	Silə	Sklerit
Sezarizm	Silfon	Skumbriya
Səbi	Silvi	Skuter
Səbuhi	Simin	Slalom
Səfinə	Simmental	Slayd
Səktə	Simmetriya	Slenq
Səlsələ	Simpleks	Sofu
Səmə	Simptom	Soğdilər
Səmir	Simsar	Solfecio
Səmirmək	Sinaqoq	Solyari
Səmizmək	Sindirmək	Solyarka
Səngimək	Sindrom	Somatologiya
Səngin	Sinekdoxa	Sombrero
Sənubər	Sinel	Sonet
Sərhəng	Sinod	Sonor
Sərih	Sintaqmatika	Soplo
Sərpmək	Sintomisin	Sortament
Sərsər	Sirena	Sovmaq
Səttar	Sirimsimək	Soya
Səza	Sirişk	Soyad
Sfera	Sirkulyasiya	Sozalmaq
Sferik	Sirrozo	Spesifika
Sfinks	Sistit	Spiker
Sıcaq	Sitogenetika	Spinning
Sığa	Sitra	Spiral
Sınıрмаq	Sitramon	Spirant

Spirit
Spirometriya
Sponsor
Spontan
Stansiya
Stapel
Stator
Status
Stellaj
Stirol
Surroqat
Suspenziya
Suvenir
Südur
Süflə
Sülb¹
Sülb²
Sümürgə
Süprək
Süprüm
Sürəyya
Sürpriz
Sürvə
Süyüm
Svev

Ş

Şaqren
Şamot
Şans
Şanson
Şantaj
Şantan

Şarada
Şarj
Şarnir
Şedevr
Şellak
Şenyon
Şevalye
Şevron
Şezlonq
Şəb
Şəri
Şərmsar
Şətəl
Şındır
Şırvanmaq
Şixta
Şiriklənmək
Şirvanşahlar
Şivaizm
Şkif
Şkiper
Şlak
Şlam
Şleyf
Şlif
Şlix
Şora
Şou
Şökləmək
Şötük
Şpal
Şpat¹
Şpat²
Şpik

Şpindel
Şplint
Şpon
Şprot
Şpur
Ştabel
Ştamm
Ştativ
Ştift
Ştof
Ştok
Ştopor
Ştrek
Ştrix
Şturval
Şulum
Şurf
Şurup
Şühudi
Şveller
Şvertbot

T

Taarüf
Taban
Tahir
Taxeometr
Taxeometriya
Taxikardiya
Taksir
Tal
Talassemiya
Talğa

Talxa	Təam	Tənasüx
Talmud	Təbəddül	Tənasül
Tamburin	Təcdid	Tənavül
Tamet	Təcəddüd	Tənəzzöh
Tanin	Təcəlla	Tərəkə
Tantal	Tədavi	Tərəssüd
Tarantella	Təəllüq	Tərxan
Tarik ¹	Təərrüz	Tərsim
Tarik ²	Təəşşüq	Təsərrüf
Tasa ¹	Təfcimək	Təsxir
Tavar ¹	Təharət	Təşhir
Tavar ²	Təhəmmül	Təşxis
Tavar ³	Təhəssür	Təşrih
Tavot	Təhəvvül	Tətəbbö
Tavr	Təhəyyür	Təzənə
Teflon	Təxfif	Təzmək
Teizm	Təxliyyə	Təzvic
Tekstologiya	Təkbir	Təzvır
Teleks	Təkəllüf	Təzyin
Telepatiya	Təkəş	Tısmaq
Tellur	Təkrir	Tiamin
Temperament	Təqəddüm	Tilavət
Tendensiya	Təqəllüb	Timol
Tender ¹	Təqırır	Timpan
Tender ²	Tələkə	Tiran
Teologiya	Tələt	Tirannozavr
Terminator	Təlx	Tireoidin
Terras	Təlif	Titani
Tersiya	Təlis ¹	Toksoplazmoz
Test	Təlis ²	Tolstovka
Tester	Təlis ³	Toluol
Tet-a-tet	Təlis ⁴	Tomoqrafiya
Teyf	Təmhid	Tompak
Teyxa	Təmin	Topaz

Toreador	Urna	Venet(lər)
Tori	Uruqvaylılar	Verbal
Torit	Uti(lər)	Verizm
Toros	Uvologiya	Veronal
Torşer		Versiya
Total	Ü	Vestern
Tösbərək	Üqab	Vezikul
Tövhid	Üqəla	Vəhhabi
Tövsif	Ülüş	Vəli ¹
Traxeya	Ünləmək	Vər ²
Tral	Üsrət	Vər ³
Transfer		Vərni
Transmissiya	V	Vəsm
Transparant		Vəsmə
Transportyor	Vaginizm	Vibrasiya
Tranşey	Vakansiya	Vibrioz
Trek	Vakuol	Video
Triumf	Vaqranka	Vikari
Trofik	Validol	Vineqret
Troyka	Valokordin	Vinetka
Tuğra	Valun	Vinil
Tur	Valyor	Viraj
	Vam	Virtual
U	Vampir	Virus
Uduxmaq	Vant	Viski
Uklad	Varan	Vivaçe
Uqor	Varəstə	Vivari
Unikal	Varna	Vizual
Union	Vayxır	Volyer
Unison	Veçe	Volyuta
Unitar	Vegetarian	Vona
Uniya	Velvet	Vtulka
Unsiya	Venera ¹	Vual
Unter	Venera ²	Vüquf

Y

Yadro
Yaxta
Yakut
Yam
Yarğac
Yasa
Yatırım
Yavınc
Yaycı
Yegah
Yeger
Yexidna
Yekta
Yəsavər

Yolpa
Yoncumaq
Yovqar
Yovm
Yuft
Yukka
Yunqa
Yuvenil
Yürük

Z

Zaid
Zaiqə
Zarisovka
Zenker

Zeyl
Zəhir
Zərdə
Zınba
Zıran
Zolotnik
Zubul
Zübdə

MÜNDƏRİCAT

Ss 5

Şş 180

Tt 250

Uu 390

Üü 420

Vv 456

Yy 497

Zz 637

Əlavə edilmiş sözlərin siyahısı..... 695

Qeyd üçün

Qeyd üçün

Buraxılışa məsul: *Əziz Güləliyev*

Texniki redaktor: *Rövşən Ağayev*

Tərtibatçı-rəssam: *Nərgiz Əliyeva*

Kompyuter səhifələyiciləri: *Ələkbər Kərimov*
Aslan Almasov

Korrektorlar: *Pərinaz Musaqızı*
Fəridə Səmədova

Yığılmağa verilmişdir 08.07.2005. Çapa imzalanmışdır 24.08.2006
Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 44,5. Ofset çap üsulu.
Tirajı 25000. Sifariş 174.

DÜST 5773-90, DÜST 4.482-87

Kitab “CBS-PP” MMC mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, Şərifzadə küçəsi, 3.